Director of Publication
Dr. Zaven YEGAVIAN

Printed
Armenian Catholicosate of Cilicia
ANTELIAS - LEBANON

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄԱՅ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ARMENIAN LIBRARY OF THE GALOUSTE GULBENKIAN FOUNDATION

A PUBLICATION OF THE ARMENIAN CATHOLICOSATE OF CILICIA

«MATENADARAN» MASHTOTS INSTITUTE OF ANCIENT MANUSCRIPTS

ARMENIAN CLASSICAL AUTHORS

VOLUME XI

10th Century

Historiography

IN TWO BOOKS

Book I

ANTELIAS - LEBANON
2010

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԳԻՐԵՐՈՒ ԳԻՒՏԻ 1600 ԱՄԵԱԿԻ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՑ

ԺԱ. ՀԱՏՈՐ

Ժ. ԴԱՐ

Պատմագրութիւն

ԵՐԿՈՒ ԳՐՔՈՎ

Գիրք Ա.

ԱՆԹԻԼԻԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ
2010

Հատորը հրատարակութեան է պատրաստուել Երեւանի պետական համալսարանի հրատարակչութիւնում

Հատորը կազմեց եւ խմբագրեց **ՊԵՏՐՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԸ**

Գեղարուեստական խմբագիր եւ ձեւաւորող՝ **ԳՈՒՐԳԷՆ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ**

Համակարգչային մուտքագրումը՝ **ԼԱՈՒՐԱ ՎԻՐԱԲԵԱՆԻ**
Սրբագրիչ՝ **ՄԱՐԹԱ ԱՐԱԲԵԱՆ**

Ցանկերը կազմեց **ՌՈՒԲԷՆ ՂԱԶԱՐԵԱՆԸ**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ժ ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ի տարբերութիւն նախորդող Ը եւ Թ դարերի, Ժ դարը աչքի է ընկնում պատմագրական երկերի առատութեամբ: Եթէ Ը եւ Թ դարերը մեզ ներկայանում են մէկական պատմագիրներով (Ղեւոնդ եւ Կարծեցեալ Շապուհ Բագրատունի), ապա Ժ դարում ապրել եւ ստեղծագործել են եօթ պատմագիրներ: Այդ դարում երկասիրուած եւ մեզ հասած պատմագրական աշխատութիւնները պատկանում են ամենատարբեր ժանրերի՝ Հայոց պատմութիւն (2), համընդհանուր (տիեզերական) պատմութիւն (1), տոհմական պատմութիւն (3), վարքագրութիւն (1):

Ըստ ժամանակագրական յաջորդականութեան Ժ դարի պատմագիրներն են՝

***Թովմա Արծրունի** (մօտ 840-909). հեղինակ է «Պատմութիւն Տանն Արծրունեաց» երկասիրութեան,*

***Անանուն Արծրունի** (Թ դ. վերջ – Ժ դ. կէս). հեղինակ է Վասպուրականի թագաւոր Գագիկ Արծրունու (908-943) ժամանակաշրջանի պատմութեան, որը հետագայում միացուել է Թովմա Արծրունու երկասիրութեանը,*

***Յովհաննէս Դրասխանակերտցի** (մօտ 850-929). հեղինակ է «Պատմութիւն Հայոց» եւ «Շարից հայրապետացն Հայոց» աշխատութիւնների,*

***Մովսէս Դասխուրանցի** (անուանեալ Կաղանկատուացի, Թ դարի երկրորդ կէս – Ժ դարի առաջին կէս). լրացրել եւ շարունակել է Մովսէս Կաղանկատուացու «Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի» երկասիրութիւնը, իսկ ինքը հեղինակել է այդ գրական յուշարձանի Գ-րդ գիրքը,*

***Մեսրոպ Երէց Վայոցձորցի** (Հողոցմեցի, մօտ 910-975). հեղինակ է Ներսէս Ա Մեծին նուիրուած վարքագրական մի ստեղծագործութեան («Պատմութիւն Սրբոյն Ներսէսի Պարթեւի Հայոց Հայրապետի»),*

***Ուխտանէս** (մօտ 935-1000). հեղինակել է երեք բաժնից բաղկացած «Պատմութիւն Հայոց» երկասիրութիւնը, որի Գ-րդ հատուածը մեզ չի հասել,*

***Ստեփանոս Տարօնեցի Ասողիկ** (935-1015). հեղինակ է «Պատմութիւն տիեզերական» խորագիրը կրող աշխատութեան:*

*Պատմաշրջանի ամենանշանաւոր երկասիրութիւնը **Յովհաննէս Դրասխանակերտցու** «Պատմութիւն Հայոց»-ն է: Այն Մովսէս Խորենացու աշխատութիւնից յետոյ առաջին ամբողջական Հայոց պատմութիւնն է: Աշխատանքը գրուած է ջերմ հայրենասիրութեամբ եւ տոգորուած է միասնական ու ամբողջական հայրենիքի, ուժեղ կենտրոնացուած պետութեան ջատագովութեան գաղափարներով: Յովհաննէս Դրասխանակերտցին հեղինակել է նաեւ հայ կաթողիկոսների մի ցանկ՝ Գրիգոր Լուսաւորչից մինչեւ իր օրերը:*

*Պատմաշրջանը բնորոշող պատմագրական ժանրերի ամենատարածուած երկասիրութիւնները տոհմական պատմութիւններն են: Եթէ Թ դարի միակ պատմագրական երկը՝ Կարծեցեալ Շապուհ Բագրատունու աշխատութիւնը, նուիրուած է իր ժամանակների Արծրունեաց տոհմի պայազատների փառաբանութեանը, ապա Ժ դարում այդ տոհմի ջատագովական պատմութեանն են նուիրուած **Թովմա և Անանուն Արծրունիների** երկասիրութիւնները:*

Ժանրի ի յայտ գալը պայմանաւորուած էր տեղական աւատատիրական տոհմերի տնտեսական ու քաղաքական նախօրինակը չունեցող բուռն զարգացմամբ: Ամենահզօր

տները փորձում էին փառաբանել իրենց ծագումնաբանութիւնը, հիմնաւորել իրենց գերադասութիւնը միւս տոհմերի նկատմամբ, ապացուցել իրենց առաւել գերակայութիւնն ու հնութիւնը՝ հետեւաբար ազնուութիւնն ու եզակիութիւնը: Նման պայմաններում ժամանակը ծնում է կենտրոնին մշտապէս ընդդիմադիր, գաւառական հայրենասիրութեան ու բացառիկութեան հովերով տոգորուած կենտրոնախոյս գաւառների մի ամբողջ շարք:

Ժ դարում այդ տոհմերի մէջ իր հզօրութեամբ, հարստութեամբ եւ հեղինակութեամբ աչքի էր ընկնում Արծրունիների տունը, հետեւաբար, բնական է, որ այն ունենար նաեւ իր բացառիկութիւնը հիմնաւորող պատմագրական երկեր. եւ ունեցաւ՝ այն էլ ամբողջ երեքը:

Նոյն ժանրին է պատկանում **Մովսէս Կաղանկատուացու** «Պատմութիւն Աղուանից» երկասիրութիւնը: Հայ պատմագրութեան արտայայտութիւն հանդիսացող այս աշխատանքը նշանաւոր է յատկապէս Աղուանից երկրի (եզրն այստեղ իր մէջ ամփոփում է ե՛ւ բուն Աղուանք, ե՛ւ Հայոց Աղուանք հասկացութիւնները) բացառիկ սկզբնաղբիւր լինելու հանգամանքով: Սոյն պատմութիւնը տարբեր դարաշրջաններում, տարբեր հեղինակների կողմից ստեղծուած նիւթերի մի ժողովածու է, որն ի մի է բերել, խմբագրել եւ որպէս մի ամբողջական գրական երկ մեզ է աւանդել Թ դարի երկրորդ կէսի – Ժ դարի առաջին կէսի հեղինակ Մովսէս Դասխուրանցին: Նրա ջանքերով է, որ Աղուանք Հայաշխարհի Պատմութեան մէջ են ներառուել նաեւ անդրկուրեան բուն Աղուանքին վերաբերող բազմաթիւ տեղեկութիւններ: Միայն ու բացառապէս այս երկի շնորհիւ է, որ պահպանուել են հարեւան Աղուանից ժողովրդի պատմութեան վերաբերեալ այդ թանկ մասունքները, հանգամանք, որն է՛լ աւելի է արժեւորում հայ հեղինակի երկասիրութեան՝ առանց այդ էլ չափազանց թանձր արժէքը:

Ժ դարի հեղինակ **Ուխտանէս եպիսկոպոսը** հեղինակ է մի աշխատութեան, որի խորագիրը չի պահպանուել եւ հրատարակիչներն այն պայմանականօրէն անուանել են «Պատմութիւն Հայոց»: Սոյն երկասիրութիւնը բաժանուած է եղել երեք մասերի, որոնցից այսօր առկայ են միայն առաջինն ամբողջութեամբ եւ երկրորդը՝ մասամբ, իսկ երրորդը մեզ չի հասել: Ուխտանէսի երկի միայն առաջին հատուածն է վերաբերում Հայոց ընդհանրական պատմութեանը, որը ներառում է Ադամից մինչեւ Տրդատ Գ Մեծն ընկած ժամանակաշրջանի իրողութիւնները՝ քաղուած Եւսեբիոս Կեսարացու, Ագաթանգեղոսի եւ Մովսէս Խորենացու երկերից: Միւս հատուածները, որ նուիրուած են մասնաւոր հարցերի՝ գլխաւորապէս դաւանաբանական, ամենաարժէքաւորներն են: Առանձնակի հետաքրքրութիւն են ներկայացնում հայ-վրացական եկեղեցական յարաբերութիւններին (հատուած Բ) եւ Ծաթ կոչուած քաղկեդոնիկ հայերին (հատուած Գ, որ մեզ չի հասել) նուիրուած գրքերը: Ինչպէս նախորդ՝ Մովսէս Դասխուրանցու (անուանեալ Մովսէս Կաղանկատուացի), այնպէս էլ Ուխտանէսի երկասիրութիւնը դուրս է գալիս ազգային պատմութեան շրջանակից եւ արժէքաւոր ու եզակի նիւթ մատակարարում հարեւան վրաց ժողովրդի Է դարի սկզբների պատմութեանը:

Դարի պատմագրական ժառանգութեան ամենաերեւելի արտայայտութիւններից պէտք է համարել **Ստեփանոս Տարօնեցու** (Ասողիկ) համաշխարհային պատմութեանը նուիրուած «Պատմութիւն Տիեզերական» երկասիրութիւնը: Նման մի աշխատութեան ի յայտ գալը պայմանաւորուած էր նախ եւ առաջ հայ հասարակութեան մէջ համաշխարհային պատմութեան նկատմամբ բուռն հետաքրքրութեան առկայութեամբ: Հետեւաբար Ասողիկի

երկը հետապնդում է այդ հետաքրքրութիւնը բաւարարելու կոնկրետ նպատակ: Բացի Հայոց պատմութեանը վերաբերող տեղեկութիւններից, այստեղ զգալի նիւթեր կան նաեւ Վրաստանի, Աբխազիայի, Բիւզանդական կայսրութեան, արաբական ամիրայութիւնների տուեալ ժամանակաշրջանի պատմութեան վերաբերեալ: Ասողիկի երկասիրութիւնն, անշուշտ, նաեւ վկայութիւնն է հայ պատմագիտական դպրոցի բարձր զարգացման ու ճաշակի: Ասողիկի Պատմութիւնն ունի բազում արժանիքներ, որոնց շնորհիւ այն դասւում է Մերձաւորարեւելեան պատմագրական լաւագոյն յուշարձանների առաջին շարքում:

Ժ դարի հայ պատմագրական դպրոցը եւս նշանաւորւում է վարքագրութեամբ: Պատմաշրջանի սրբախօսական ժանրի երեւելի յուշարձաններից է ***Մեսրոպ Երէց Վայոցձորցու*** *(Հողոցմեցի) հեղինակած «Պատմութիւն Սրբոյն Ներսէսի Պարթեւի Հայոց Հայրապետի» ստեղծագործութիւնը: Հնագոյն հայ աղբիւրներում պահպանուած համապատասխան վկայութիւններն ի մի բերելով՝ հեղինակը ներկայացնում է Ներսէս Ա Մեծի սրբախօսական կերպարը, որը հիւսուել է նաեւ մեզ չհասած բազմաթիւ աղբիւրների միջոցով:*

Ժ դարի հայ պատմագրութիւնը, լինելով ժամանակաշրջանի հայկական մշակոյթի զարգացման արտայայտութիւն, միեւնոյն ժամանակ համաշխարհային պատմագրութեան նշանակալից ձեռքբերումներից է:

Ինչպէս ակներեւ է, «Մատենագիրք Հայոց» մատենաշարի ԺԱ (գիրք Ա) եւ ԺԲ (գիրք Բ) հատորներն ամբողջութեամբ ընդգրկում են Ժ դարի պատմագրական բոլոր երկերը: Նկատի ունենալով հատորի ծաւալային հնարաւորութիւնները՝ այն ստորաբաժանուել է երկու գրքերի: Ա գրքում զետեղուել են Թովմա Արծրունու, Յովհաննէս Դրասխանակերտցու եւ Մեսրոպ Վայոցձորեցու երկասիրութիւնները, իսկ Բ գրքում՝ Մովսէս Կաղանկատուացու, Ասողիկի եւ Ուխտանէսի: Յատկանշական է, որ ի տարբերութիւն մատենաշարի շատ-շատ հատորների, այստեղ ընդգրկուած համարեա բոլոր երկերը ներկայացուած են իրենց քննական բնագրերով: Յատուկ մատենաշարի համար են պատրաստուել Թովմա Արծրունու, Յովհաննէս Դրասխանակերտցու, Մեսրոպ Վայոցձորեցու (Գէորգ Տէր-Վարդանեան) եւ Ասողիկի (Գուրգէն Մանուկեան) քննական բնագրերը: Մովսէս Կաղանկատուացու երկասիրութիւնը ներկայացուել է արդէն տպագրուած Վ. Առաքելեանի քննական բնագրով, իսկ Ուխտանէսի Պատմութիւնը ներկայացուել է դրա միակ հրատարակութեամբ (Վաղարշապատ, 1871), սակայն հաշուի են առնուել բնագրին վերաբերող ձեռագրական բազմաթիւ նորոյթներ (Գեւորգ Մադոյեան, Պետրոս Յովհաննիսեան):

Համոզուած ենք, որ «Մատենագիրք Հայոց»-ի ԺԱ եւ ԺԲ հատորները, որոնք իրաւամբ կարելի է անուանել նաեւ «Պատմագիրք Հայոց», իր անբեկանելի լուման կներդնի հայագիտութեան բազմաթիւ ճիւղերի համակողմանի զարգացման բնագաւառում:

ՊԵՏՐՈՍ Հ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԹՈՎՄԱ ԱՐԾՐՈՒՆԻ ԵՒ ԱՆԱՆՈՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԱՆՆ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ

ԹՈՎՄԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՐԾՐՈՒՆԻԻ ԵՒ ՆՐԱ ԱՆԱՆՈՒՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՂԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Թովմա Արծրունու կենսագրութեանը վերաբերող տեղեկութիւններ գրեթէ չկան. ինչպէս մեր շատ մատենագիրների՝ նոյնպէս եւ նրա ծննդեան եւ մահուան թուականներն անյայտ են: Նրա երկում առկայ կցկտուր տեղեկութիւններից երեւում է, որ Արծրունի իշխանական տնից էր: Սերտ կապեր ունէր տոհմի գլխաւորների հետ, 850ական թուականներից ականատես-տեղեակ էր Հայաստանում կատարուող իրադարձութիւններին, նաեւ՝ հոգեւորական էր, ըստ ամենայնի՝ վարդապետ:

Պատմութեան շարադրումն սկսել է 870-ական թթ., գրել է Դերենիկ (875-885 թթ.), ապա՝ նրա որդի Գագիկ (879-943 թթ.) Արծրունիների պատուէրով: Պատմութիւնն ընդգրկում է վաղնջական ժամանակներից մինչեւ 906 թ. դէպքերը: Ունենք այս երկի եռհեղինակային մի խորագիր՝ «Պատմագիր վասն Արծրունեաց ազգին, զոր արարեալ Թոմա վարդապետի». հիմնական նպատակը եղել է Արծրունիների նախարարական տան ծագումը («ազգաբանութիւն»ը) եւ պատմութիւնը հիւսելը, որ արել է, բնականաբար, Հայաստանի եւ շրջակայ աշխարհի պատմութեան մանրամասների հէնքի վրայ: Վաղ շրջանի պատմութիւնը գրել է, բնականաբար, հմտօրէն օգտագործելով իրեն նախորդած հեղինակների (Եւսեբիոս Կեսարացի, Փաւստոս Բուզանդ, Մովսէս Խորենացի եւ այլն) երկերը: Պատմագիտօրէն առաւել արժէքաւորը նրա երկի՝ Թ. դ. երկրորդ կէսի եւ Ժ. դ. սկզբի պատմութիւնն է, որ արդէն ժամանակակից ականատեսի եւ դէպքերին ներկայ եղած մարդու շարադրանք է:

Պատմութիւնն ունի մուտք-առաջաբան եւ երեք դպրութիւն, որոնք էլ իրենց կարգին բաժանուած են գլուխների (Ա.՝ ա-ժա., Բ.՝ ա-է., Գ.՝ ա-իթ.): Ա. դպրութիւնը պատկերում է մինչեւ 428 թ. (Արշակունեաց թագաւորութեան անկումը) տեղի ունեցած դէպքերը, Բ. դպրութեան մէջ պատմութիւնը հասցուած է մինչեւ 850 թ.: Սկզբից մինչեւ Բ. դ. գլուխ երկի քաղագրուած մասն է, այդուհետեւ մանրամասն ներկայացուած է 849-852 թթ. արաբական բռնատիրութեան՝ Բուղա զօրապետի խժդժութիւնների դէմ մեր ժողովրդի մղած զինական պայքարը եւ յաջորդած իրադարձութիւնների մանրամասները:

Թովմայի Պատմութեան քաղագրուած մասը աղբիւրագիտական-բնագրագիտական շատ մեծ արժէք ունի եւ կարեւոր է իր օգտագործած աղբիւրների բնագրական խնդիրները քննելու համար, իսկ իր ժամանակի պատմութեան նրա շարադրանքն ընդհանուր պատմագիտութեան համար եզակի արժէք ունի, որովհետեւ ստուգապատում հեղինակ է («զոր ինչ ոչ իմացեալ մեր՝ եւ ոչ գրել արժանի վարկաք»՝ Ա. ժ. 9), նրա հաղորդումները հաստատւում են նաեւ այլալեզու (յատկապէս՝ արաբերէն) աղբիւրներով: Վկայութիւնները երբեմն հիմնուած են ականատես, դէպքերի մանկից մարդկանց՝ ստուգուած պատմածների վրայ. օրինակ՝ տեսել եւ խօսել է արաբ Իւսուֆ ոստիկանի սպանութեանը ներկայ Խութեցի Յովնանի հետ. «Եւ ես ինքնին աչաւք իմովք տեսի զայրն զայն, որ հարեալն էր զնա, եւ ի նմանէ ստուգեցի վասն նորա» (Գ.է.9): Որպէս պատմիչ-պատմաբան գնահատել է նաեւ ժամանակագրութիւնը եւ գրել ըստ թուականների. հրահանգ է ստացել՝ «ի յիշատակարանս մատենից զնախնեացն քոց զազգաբանութիւն եւ զորպիսութիւն կարգաւ ածել՝ զթիւսն ըստ ծննդոց իւրաքանչիւրոց մինչ առ մեզ զբովանդակութիւնն

չափաբերել» (Յուջբ. 14). յաճախ յիշատակել է հայկական թուականը, երբեմն էլ՝ իր աղբիւրներին հետեւելով, յոբելեան, ինդիքտիոն, ոլիմպիադ հաշիւները:

Գործն ըստ խորագրի մի՝ Արծրունեաց, տոհմի պատմութիւն է, բայց ներկայացնում է իր ժամանակի թէ՛ Հայոց եւ թէ՛ շրջակայ (վրաց, աղուանից) ժողովուրդների պատմութեան համար եզակի եւ արժանահաւատ տեղեկութիւններ:

Թովմայի Պատմութիւնը թերի է, վերջին՝ Գ. իթ. գլուխը չի աւարտւում, սակայն անմիջապէս սկսւում է նրան կցուած՝ Անանուն մի հեղինակի Պատմութիւնը, որ նոյնպէս թերի է՝ արդէն սկզբից: Սա իր շարադրանքի մէջ մասամբ կրկնել է Թովմայի պատմածները, սակայն յաճախ պատմել է նաեւ նոյն դէպքերի այլ մանրամասներ: Գագիկ Արծրունու՝ Աղթամարում եւ Ոստանում կատարած շինարարական հոյակերտ աշխատանքների նրա նկարագրութիւնները բացառիկ արժէք ունեն մեզ համար: Այս Անանունի գործին հետեւում է ըստ ամենայնի ԺԲ. դ. կէսերին գրուած մի յաւելուած, ուր ընդհանուր գծերով ներկայացուած է սելջուկների ասպատակութիւնների հետեւանքով Բագրատունիների եւ Արծրունիների արտագաղթը Բիւզանդիա, ապա հետեւող իրադարձութիւնները, որոնց շարքում կարեւոր են Աղթամարի կաթողիկոսութեանը վերաբերող տեղեկութիւնները:

Թ. Արծրունու Պատմութիւնը մեծարժէք, փաստառատ եւ արժանահաւատ պատմական սկզբնաղբիւր է, այս իմաստով էլ լաւ ուսումնասիրուած է եւ լաւագոյնս օգտագործուած Հայոց պատմութեան ընդհանրական շարադրանքների մէջ: Բոլորովին այլ է նրա երկի ձեռագրական աւանդոյթի եւ բնագրագիտական մշակուածութեան խնդիրը, որին եւ պարտաւոր ենք յատկացնել ներկայ առաջաբանի շարունակութիւնը:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱԳԻՐՆԵՐԸ ԵՒ ՁԵՌԱԳՐԵՐԸ*

Ենթավերնագրիս «ձեռագրեր» յոգնակի ձեւը վստահաբար պէտք է զարմացնի աղբիւրիս խնդիրներին տեղեակ մասնագէտներին, որովհետեւ 1852 թ. մինչեւ օրս համարուել է, թէ Թովմա եւ Անանուն Արծրունիների այս երկը պահպանուել է Դանիէլ կրօնաւոր գրչի ձեռքով 1303 թ. Աղթամարում գրուած եզակի ձեռագրով: Ներկայ մատենաշարի սկզբունքներին յարմարեցնելու նպատակով այս բնագրին անչուելու առաջին իսկ պահին նկատեցինք աղբիւրագիտօրէն անտրամաբանական եւ հակասական իրողութիւններ, ապա սրանց հիման վրայ, միայն առկայ ձեռագրացուցակները թերթելով, պարզեցինք, որ գոյութիւն ունի բնագրի եւս եօթ ձեռագիր: Սրանից յետոյ, թէեւ աղբիւրիս ձեռագրական վերջին հրատարակութիւնը տպագրուել է 2006 թ., սակայն, բնականաբար, առաջացաւ նոր բնագիր պատրաստելու անհրաժեշտութիւնը, որ եւ արեցինք՝ տպագիրների եւ երեք ձեռագրի բաղդատութեամբ:

Ձեռագրերից առաջ պարտաւոր ենք ժամանակագրական կարգով թուարկել եւ գնահատել Արծրունու երկի ձեռագրական հիմք ունեցած տպագիրները եւ բնագրի ինչ-որ տեսակի մշակում ունեցող թարգմանութիւնները:

---

* ²ÛÉ Ù³ëÇ á°ã ÝáÛÝ³Ï³Ý »õ á°ã ³ÙµáÕç³Ï³Ý ÙÇ ³ÛÉ ß³ñ³¹³Ýù ï»°ë ¶¿áñ· î¿ñ-ì³ñ¹³Ý»³Ý, ²ñÍñáõÝ»³ó ï³Ý ä³ïÙáõÃ»³Ý ï å³·ÇñÝ»ñÁ »õ Ó»é³·ñ»ñÁ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2009/Â., ¿ç 110-135:

Ա. ՏՊԱԳԻՐՆԵՐԸ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. (Տ[1])[1] *Պատմութիւն տանն Արծրունեաց ի Թովմայ վարդապետէ Արծրունւոյ, Տպեալ ի Հայրապետութեան Սրբոյ Էջմիածնի Տ. Տ. Ներսէսի վեհափառ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց եւ ի պատրիարգութեան Սրբոյ Երուսաղէմի Տ. Յովհաննու սրբազան արքեպիսկոպոսի, Հրամանաւ Տ. Յակոբայ սրբազան պատրիարգի Կոստանդինուպօլսոյ, ի Կոստանդինուպօլիս, յՕրթագիւղ, ի տպարանի Պօղոսի Արապեան Ապուչեխցւոյ, 1852 – ՌՅԱ., Պատմութիւն Թովմայի Արծրունւոյ, Արդեամբ Թանգարանի Վերծանութեան որ ի Միջագիւղ, ի թուին ՌՅԱ.-1852. 4, չհ. [Է.], Ջ., 399 էջ (էջ 369-98՝ «Ցանկ յատուկ անուանց»):*

Տպագրութեան հիմքի եւ հանգամանքների մասին առաջաբանի մէջ առկայ կարեւորագոյնն այս է. «Օրինակ մատենիս ընտիր ձեռագիր, գրեալ ի վանս Աղթամարայ ի թուին ՋԾԲ. եւ ի բարերար յազնուականէ ումեմնէ շնորհեալ Թանգարանին Վերծանութեան[2]*, բաւական էր ի տպագրութիւն գրոցս, սակայն ցանկալի եղեւ եւ այլ գաղափար գտանել ի համեմատութիւն, եւ առաւելապէս* ի լրումն պակասորդաց ինչ հնագիր օրինակին*: Գտան* երկու յետնագիր օրինակք ձեռագրեալք յայսմ դարու, ի նօտր ասացեալ պարզ գրոյ[3]*, սակայն որ ինչ ի հին օրինակին՝ նոյն եւ յերկոսին ի սոսա պակասէր, զորս բանիւ հնոյ օրինակին նշանակեցաք ի տեղիս իւրաքանչիւր: Աւելի քան զայլ թերիսն է՝ որ ի վախճանի բուն պատմագրութեան Թովմայի, որպէս համարիմք, եւ ի սկիզբն շարունակութեանն է, զոր եւ է տեսանել յայսմ տպագրութեանս, երես 343, ուր եւ հին օրինակն աւաղեալ ողբայ զանկումն թղթոյ յիւրմէ օրինակէն»*[4]*:*

Շարադրանքի մէջ առկայ խորագրերը «Ցանկ գլխոց» անունով խմբուած են սկզբի չհամարակալուած հինգ՝ [Բ-Զ.] էջում, բնագրի տողատակերում «այլ օրինակ», «այլքն», «մի օրինակ» բնորոշումներով տրուած են «յետնագիր» ձեռագրերի ընթերցումները, իսկ՝ «հնագոյն օրինակին», «յօրինակն» եւ «յօրինակսն» (բոլոր ձեռագրերում) ծանուցումներով տողատակ են իջեցուած հիմք եւ միւս ձեռագրերի ձեւերը, շարադրանքի մէջ դնելով մի դէպքում «նորագիր»ների, միւսում՝ հրատարակչի նախընտրած ձեւերը: Այս հրատարակութիւնը «Վերծանութեան Թանգարանի» անունով է, այսինքն՝ անանուն է, սակայն ակնյայտ է, որ բնագիրը պէտք է պատրաստած լինի որոշակի մի անհատ, որին պարտաւոր ենք համարելու իր ապրած ժամանակի համար լաւ բնագրագէտ, որովհետեւ սա հիմնականում յաջող հրատարակութիւն է:

Անանունի մասը սխալ է սահմանազատուած[5]*. Նրա վերջի «հանդարտութիւն» բառից յետոյ գրէթէ մի տող կէտեր է դրուած, ապա աստղանշային ծանօթութեամբ բերուած է հիմք ձեռագրի գրչի ծանուցումը՝ իր գաղափար օրինակի թերի լինելու մասին (տե՛ս Գ.խթ.95.ծ.), իսկ յաջորդ տողն սկսւում է Անանունի թերի սկզբով՝ «Տուեալ եղեւ նմա..»*

---

1 ²Ûë å¿ë Ýßáõ٠»Ýù Ù»ñ Ñ³Ù»Ù³ ïáõÃ»³Ý å³ÛÙ³Ý³ÝÇß»ñÁ, ï å³·ÇñÝ»ñÝ ³ÛëáõÑ»ï ÛÇß³ ï ³ Ï»Éáõ »Ýù î[1], î[2], î[3] »õ î[4] Ó»õáí:

2 ²Ûë ï»Õ ÇëÏ Í³ÝûÃ³·ñáõ³Í ¿. ¦¼³Ûë Ù³ ï»³Ý å³ñ·»õ»³ó Ù»½ª Ø. ÊÝ¹Çñ ²Õ³ÛÝ ö³÷³½»³Ý§:

3 ²Ûë Ó»é³·ñ»ñÁ, Áëï ³Ù»Ý³ÛÝÇ, Ù»ñ Û³Ûï Ý³µ»ñ³Í Ýáñ ûñÇÝ³ÏÝ»ñÇó ï³ñµ»ñ »Ý, ëñ³Ýó áõñ ÉÇÝ»ÉÝ ³é³ÛÅÙ ã·Ç ï»Ýù:

4 î[1], ¿ç 2. Û³çáñ¹ ¿çáõÙ Ï³Û ³Ûë Û³õ»ÉáõÙÁ. ¦Æ í»ñçÇÝ ÛÇß³ ï ³ Ï³ñ³ÝÇ ·ñáóëª ß³ñáõÝ³ÏáÕ å³ ïÙáõÃ»³Ýë ³ë¿ ß³ñ³¹ñ»³É½³Ûë Ç ÃáõÇÝ Ð³Ûáó âÌ´., Ññ³Ù³Ý³õ »õ Í³ËÇõù ï»³éÝ ¼³ù³ñÇ³ÛÇ Ñ³Ûñ³ å»ïÇÝ Ð³Ûáó, ½áñ Ñ³-Ù³ñÇÙù Ï³ÃáõÕÇÏáë ²ÕÃ³Ù³ñ³Û, »õ ËÝ¹ñáí ï»³éÝ ê ï»÷³ÝÝáëÇ ³ñÑÇ »åÇëÏáåáëÇÝ êÇõÝ»³ó§ (¿ç 3):

5 ÖÇß ï ë³ÑÙ³Ý³½³ ïáõÙÁ 1978 Ã. ³ñ»É ¿ ì ñ¿Å ì ³ñ¹³Ý»³ÝÁ (ï»°ë ëïáñ»õ):

(էջ 293, տ. 2ն), ճակատագարդ եւ ցանկում զատիչ գծագարդ կայ Անանունի Բ. գլխից առաջ (էջ 302 եւ [Ե.]):

Այս տպագրից բնագրի առաջին՝ ֆրանսերէն թարգմանութիւնն արել է Մարի Բրոսէն.

2. Collection d'Historiens Arméniens. Th. Ardzrouni, Xe s., Histoire des Ardzrouni; Arakel de Tauriz, XVIIe s., Libre d'histoires; Iohannes de Dzar, XVIIe s., Histoire de l'Aghovanie.- Traduit par M. Brosset, membre de l'Académie Impériale des sciences, t. I, S.-Pétersbourg, 1874, p. I-XIX, 1-266. Առաջաբանը՝ I-XIX. "Notice sur l'historien Thoma Ardzruni", բնագրի թարգմանութիւնը՝ p. 1-266. Histoire des Ardzrouni par le vartabied Thoma Ardzrouni: Թարգմանութիւնն օժտուած է տողատակի պատմագիտական, աղբիւրագիտական, տեղագրական բնոյթի ծաւալուն ծանօթագրութիւններով. բացատրել է պարզաբանելի համարած ամեն ինչ, առաջին անգամ ճշգրտուած են հեղինակի սուրբգրական քաղումները եւ արձանագրուած են նրանց հասցէները:

3. (Տ[2]) Թովմայի վարդապետի Արծրունւոյ Պատմութիւն տանն Արծրունեաց. ի լոյս էած Ք[երովբէ] Պ[ատկանեան], Ի հայրապետութեան Տ. Տ. Մակարայ վեհափառ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, ի Ս. Պետերբուրգ, ի տպարանի Ի. Ն. Սկորոխոդովի, 1887, ԺԱ., 343 էջ (էջ 327-43՝ «Ցանկ յատուկ անուանց»)[1]:

Առաջաբանն ընդամէնը մի էջ է, որից նոյնպէս քաղում ենք կարեւորագոյնը. «քանզի սպառեալ էին առ մեզ օրինակք» նախորդ տպագրութեան՝ «վասն բազում ժամանակի ընդ մէջ անցանելոյ, որպէս եւ վասն դժուարութեանց ճանապարհի՝ ձեռն արկաք յայս նոր տպագրութիւն, զոր արարաք բաղդատութեամբ նախկին տպագրին ընդ հնագոյն ձեռագիր օրինակին Թովմայի Արծրունւոյ, գրելոյ ի վանս Աղթամարայ ի թուականութեանս մերում ՋԾԲ., զոր յատկապէս խնդրեցաք եւ ընկալաք[2] ի Կոստանդնուպոլսոյ: Ոչ մեծ են խտիրքն ընդ հրատարակութեանս այս մեր եւ ընդ առաջինն, զորոյ եւ զընթերցուածսն համեմատութեամբ հնագոյն օրինակին ընդ երկուս այլ նորագոյն օրինակս պատմագրիս՝ եդաք աստ, զաննշանիւք ոմամբք զանց արարեալ: Յաւելաք միայն ի տեղիս տեղիս զհատուածսն, զորս ի բաց արկեալ էր հրատարակչացն առաջնոց առ հանգամանաց տեղւոյն եւ ժամանակին[3], այլ եւ ուղղագրութիւնս քանի մի մուծաք ի ներքս, որք վրիպեալ էին յաչաց նախկին հրատարակչացն, եւ էր զոր ի ստորեւս իջից, որպէս մեզ թուեցան ընթեռնլիք: Սոյնպէս եւ առ ի դիւրել զցուցմունսն ի մատեանս այս՝ յաւելաք ի գլխակարգութիւնս բնագրին՝ եւ զթիւս գլխոց ըստ իւրաքանչիւր դպրութիւնս[4], որպէս եւ նշանակեցաք զխորագիր Դպրութեանն Չորրորդի, որ ի ձեռագրին պակասէր, թուի թէ վրիպակաւ իւիք»: Թովմայի եւ Անանունի մասերի սահմանազատման հարցում հետեւել է նախորդ տպագրին, միայն Անանունի խորագրեալ առաջին (իրականում՝ երկրորդ) գլխից առաջ աւելացրել է. «Դպրութիւն չորրորդ» բառերը (էջ 269), իսկ ճիշտ՝ Թովմայի աւարտի տեղում (տե՛ս էջ 261-2), կրկին բազմակէտից յետոյ բերել է հին օրինակի գրչի ծանուցումը՝ իր գաղափարի թերի լինելու մասին (կրկին տե՛ս Գ.իթ.95.ծ.):

1 ¾ç º.ª ¦¼ó³ÝÏÝ Ů³ ïáõÏ ³Ýáõ³Ýó å³ ïÙ³·ñÇë ³ñ³ñ ê ï. Ø³ÉË³ë»³Ýó§:

2 Ð³Ù»Ù³ ïáõÃÇõÝÁ óáŮó ïáõ»ó, áñ ä³ ïÏ³Ý»³ÝÁ Ó»éùÇ ï³Ï Çñûù áõÝ»ó»É ¿ ÑÝ³·áŮÝ ûñÇÝ³ÏÁ, ÇëÏ ïáÕ³ï³-Ï³ŮÇÝ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ Ù¿ç Ý³Ëáñ¹Ç áõÝ»ó³ÍÇó ³õ»ÉÇ áñ»õ¿ µ³Ý ãÏ³Ů:

3 ÜÏ³ïÇ áõÝÇ Ø³ÑÙ»¹ÇÝ áõ Ù³ÑÙ»¹³Ï³ÝáõÃ»³ÝÁ í»ñ³µ»ñáÕ µ³ó³ë³Ï³Ý áñ³ÏáõÙÝ»ñÁ, áñ Ãáõñù³Ï³Ý ·ñ³ùÝÝáõÃ³Ý Ñ³ñÏ³¹ñ³Ýùáí ³é³çÇÝ Ññ³ï³ñ³ÏÇãÁ ÷áË³ñÇÝ»É ¿ñ µ³½Ù³Ï¿ï»ñáí:

4 Àëï ¹åñáõÃÇõÝÝ»ñÇª Ýß³Ý³Ï»É ¿ ·ÉáõËÝ»ñÇ Ï³ñ·³ŮÇÝ Ñ³Ù³ñÝ»ñ. ². ³-Å³., ´. ³-¿., ¶. ³-ÇÃ., ²Ý³ÝáõÝÇª ¸. ³-Åµ.:

Ինչպէս տեսնում ենք, ինքը՝ Պատկանեանն իսկ յայտնել է, որ նախորդի եւ իրենի միջեւ «ոչ մեծ են խտիրքն». տողատակում դրել է նախորդ տպագրի ընթերցումները, նրա «յետնագիր» օրինակները չի ունեցել: Յստակ գրել է, որ Կ.Պոլսից խնդրել, ստացել ու ի նորոյ համեմատել է միայն «հնագոյն» օրինակը. հակուած ենք մտածելու, որ ձեռքի տակ իսկապէս ունեցել է բուն ձեռագիրը[1]: Յաճախ ունի նոյն վրիպումները (բառերի բացթողումներ եւ այլն)՝ ինչ Տ[1], որ նշանակում է՝ «Հին օրինակը», շատ էլ ուշադիր չի համեմատել. տողատակի ընթերցումները եթէ տարբերւում են Տ[1]ից, ապա սխալ վերարտադրութեան հետեւանք են:

3ա. Թովմայի վարդապետի Արծրունւոյ Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Թիֆլիս, 1917. ԺԶ., 529 էջ: Նախորդի՝ Պատկանեանի տպագրի սոսկական վերարտադրութիւնն է, սրա նորութիւնը միայն տպագրական վրիպակներն են, որոնցից կարեւորների մի ցանկ դրուած է գրքի սկզբում՝ էջ ԺԵ.[2]:

Այդուհետեւ Վրէժ Վարդանեանը երիցս հրատարակել է Թովմայի եւ Անանունի երկի բնագրի աշխարհաբար թարգմանութիւնը.

4/1. Ա. Թովմա Արծրունի եւ Անանուն, Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Ներածութիւնը, թարգմանութիւնը եւ ծանօթագրութիւնները Վրէժ Վարդանեանի, «Սովետական գրող» հրատարակչութիւն, Երեւան, 1978, 406 էջ («Հայ մատենագիրներ» մատենաշարով).

5/2. (Տ[3]) Թովմա Արծրունի եւ Անանուն, Պատմութիւն Արծրունեաց տան, Բնագիրը հրատարակության պատրաստեց, աշխարհաբար թարգմ. եւ ծանօթագր. Վ. Մ. Վարդանեան, Երեւանի համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, 1985, 557 էջ («Ուսանողի գրադարան» մատենաշարով):

6/3. Թովմա Արծրունի եւ Անանուն, Պատմութիւն Արծրունեաց տան, Աշխարհաբար թարգմանութիւն, ներածութիւն եւ ծանօթագրութիւնները Վրէժ Վարդանեանի, Երեւան, «Հայաստան», 1999, 325 էջ («Հայոց մատենագիրներ» մատենաշարով)[3]:

Առաջինն ունի մանրագիր ընդարձակ պատմագիտական առաջաբան (էջ 3-22), բնագրի թարգմանութեան (էջ 25-328) տողատակերում ստորանիշերով, չհամարակալուած ծանօթութիւններ (հիմնականում՝ աստուածաշնչական քաղուածքների յղումներն են), իսկ գրքի վերջում (էջ 329-80) կան համարակալուած ծանօթագրութիւններ. 1-522՝ Թովմայի մասի, 1-33՝ Անանունի, 1-20՝ Յաւելուածի, եւ 1-5՝ գրչի յիշատակարանի. «Գրականութեան համառօտ ցանկ» (էջ 380-2), «Ցանկ անձնանունների եւ տեղանունների» (էջ 383-401) եւ «Բովանդակութիւն» (էջ 403-6):

Երկրորդում ձախ (զոյգ) էջերին Թիֆլիսի 1917 թ. վերահրատարակութիւնից առնուած գրաբար բնագիրն է, աջ (անզոյգ) էջերին՝ աշխարհաբար թարգմանութիւնը: Գրաբար մա-

---

1 ²Û¹ Å³Ù³Ý³ ÏÝ»ñáõÙ, »ñµ å³ ï×¿ÝÙ³Ý Ù»ñûñ»³Û ÑÝ³ñ³õáñáõÃÇõÝÝ»ñÁ ãÏ³ÛÇÝ, ÝÙ³Ý ¹¿åù»ñáõÙ µáõÝ Ó»é³-·ñ»ñÁ ã¿ÇÝ ï»Õ³ß³ñÅáõÙ, ³ÛÉ Ýñ³ÝóÇó ³ñï³·ñáõÙ »õ ËÝ¹ñáÕÇÝ ¦Ýáñ³·Çñ§ ûñÇÝ³Ï ¿ÇÝ áõÕ³ñÏáõÙ, ë³-Ï³ÛÝ Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝáõÙ å³Ñå³ÝáõáÕ ¦ä³ïÏ³Ý»³ÝÝ»ñÇ ³ñËÇõ§áõÙ ²ñÍñáõÝ»³ó å³ïÙáõÃ»³Ý áñ»õ¿ Ýáñ ÁÝ¹ûñÇÝ³ÏáõÃÇõÝ Ï³Ù Ýñ³ Ñ»ïù ã»Ýù ·ï»É:

2 ²Ûë ïå³·ñáõÃÇõÝÁ ÛÇß³ï³ÏáõÙ »Ýù ëáëÏ Ù»ñ Ãáõ³ñÏÙ³Ý ÉñáõÃ»³Ý Ñ³Ù³ñ:

3 °ñ»ùáõÙ ¿Éª Ññ³ï³ñ³Ïã³Ï³Ý ³ÝÙÇï ëáíáñáõÃ»³Ùµ, ³ßË³ï³ëÇñáÕÇ ³ÝáõÝÁ ïÇÕáë³Ã»ñÃÇ ¹³ñÓ»ñ»ëÇÝ ¿, ÇëÏ í»ñçÇÝÇ ÝáÛÝ ¹³ñÓ»ñ»ëÇÝ Ï³Û ³õ»ÉÇÝ. ³Ûëï»Õ Ññ³ï³ñ³Ïã³Ï³Ý Ëáñ³·ñÇ Ù¿ç Ï³ñ¹áõÙ »Ýù. ¦²ß-Ë³ñÑ. Ã³ñ·Ù., Ï³½Ù.ª ¾¹. ì. ¶¿áñ·»³ÝÁ§ ³ÝÑ³ëÏ³Ý³ÉÇ ³ÝÑ»Ã»ÃáõÃÇõÝÁ, áñáíÑ»ï»õ å³ñ½ ã¿, Ã¿ ³Ûë Ù³ñ¹Ý Ç°Ýã ¿ ³ñ»É ³Ûë ïå³·ñÇ Ù¿ç:

սի անհրաժեշտ էջերում դրուած են 1ից մինչեւ 7 աստղանիշեր, իսկ վերջում (էջ 531-3) նոյն էջահամարներով «Մէջբերումներ» խորագրի ներքոյ թուարկուած են սուրբգրական քաղուածքների եւ յիշատակութիւնների հասցէները, ապա 1-5 համարներով թուարկուած են բնագրի աբողջական տպագիրները եւ ֆրանսերէն ու աշխարհաբար թարգմանութիւնները (էջ 534), «Անձնանունների ցանկ» (էջ 535-42), «Տոհմանուններ, ցեղանուններ» (էջ 543), «Տեղանունների ցանկ» (էջ 544-51), եւ վերջում (էջ 552-7) հանդիպադիր «Ցանկ» (գրաբար) ու «Բովանդակութիւն» (աշխարհաբար)։ Այստեղ առաջաբան չկայ, նրան փոխարինում է աղբիւրի ընդհանուր գնահատութիւնը, որ դրուած է ծանօթագրութիւնների սկզբում (էջ 506-9)։

Երրորդի «Ներածութիւն»ից (էջ 3-20) յետոյ աշխարհաբար փոխադրութիւնն է (էջ 21-289), ապա՝ ծանօթագրութիւնները (էջ 291-311), վերջում՝ «Անձնանունների» (էջ 312-7), «Տեղանունների» (էջ 318-22) եւ «Բովանդակութիւն» (էջ 323-5) ցանկերը։ Այստեղ սուրբգրական տեղիների յղումները կրկին տողատակերում են։ Երկրորդում (էջ 506-30) եւ երրորդում (էջ 291-311) ծանօթագրութիւնների քանակը նոյնն է. 268՝ Թովմայի մասի, 22՝ Անանունի, 13՝ Յաւելուածի։

Վրէժ Վարդանեանի վաստակն ընդհանրապէս մեծ է այս բնագրի պատմագիտական քննութեան, յիշատակուած դէպքերի թուականների, անձնանունների եւ տեղանունների ճշգրտման եւ ընդհանրապէս՝ բնագիրը մերօրեայ ընթերցողին հասու դարձնելու առումով։ Արծրունուն վերաբերող գրականութեան հետեւողութեամբ՝ իր ծանօթագրութիւնների մէջ արել է նաեւ գրաբար բնագրի ընկալմանը վերաբերող դիտարկումներ, որոնք երբեմն սրբագրութեան առաջարկներ են։ Թէեւ նրա երկրորդ տպագրի մէջ առկայ գրաբար բնագիրն առնուած է Պատկանեանի հրատարակութեան՝ 1917ի Թիֆլիսի վերահրատարակութիւնից, սակայն աշխարհաբարի նրա առաջին իսկ տարբերակի մէջ (էջ 23) ասուած է, որ ճշգրիտ լինելու համար գրաբար բնագիրը համեմատել է «միակ», աւելի ճիշտ՝ հնագոյն ձեռագրի եւ քաղուածու օրինակների (տե՛ս ստորեւ) հետ. եւ այդ համեմատութեան արդիւնքներն արտացոլուած են Վ. Վարդանեանի բոլոր տպագիրների ծանօթագրութիւնների մէջ, իսկ գրաբարի մէջ կան ձեռագրի հիման վրայ արուած որոշ սրբագրութիւններ։

Աշխարհաբարի երկրորդ տպագրի (Տ³) հետ միաժամանակ, նոյն տարում հրատարակուել է նաեւ աղբիւրիս անգլերէն թարգմանութիւնը.

7. Thomas Artsruni, History of the House of the Artsrunik‘. Translation and Commentary by Robert W. Thomson. Wayne State University Press, Detroit, 1985, 413 p. *եւ քարտէզ՝* «Soutern Armenia circa A. D. 900» *(Հարաւային Հայաստանը շուրջ 900 թ.)։*

Սա ունի Նախաբան (էջ 9-11), հայերէն այբուբենի տառադարձութեան աղիւսակ, Ընթերցողին (Note to the reader) *եւ համառօտագրութիւններ (էջ 13-15), «Ներածութիւն» (էջ 15-58)․ վերջինս հայ պատմագրութեան յենքի վրայ Թովմայի եւ Անանունի երկի ընդհանուր տեսութիւն-գնահատութիւն է, ուր բաւական բան առնուած է Վ. Վարդանեանի աշխարհաբարի առաջին (1978 թ.) տպագրից։ Թարգմանութիւնն արուած է կրկին Պատկանեանի հրատարակութիւնից, որի էջահամարները շարադրանքի մէջ նշուած են [1]-[326] ձեւով, ըստ այս էջահամարների էլ տողատակում դրուած են ամեն անգամ 1ով սկսուող ծանօթագրութիւնները, որոնք հիմնականում աղբիւրագիտական բնոյթ ունեն, սրանց շարքում են նաեւ սուրբգրական յղումները, որոնք կրկին առնուած են նախորդներից*

(Մ. Բրոսէ, Վ. Վարդանեան): Ապա յաջորդում են՝ Մատենագիտութիւն (էջ 388-394), Սուրբգրական յիշատակումների ցանկ ըստ գրքերի (Ծնունդք-Յայտնութիւն, էջ 395-8)՝ Աստուածաշնչի հայերէն բնագրի հիման վրայ, եւ Անուանացանկ (Անձնանուններ եւ Տեղանուններ միասին՝ խառն, էջ 399-413). տեղանունների դէպքում յիշատակւում են ո՛չ միայն բնագրի էջահամարները (կրկին՝ ըստ Պատկանեանի հրատարակութեան) այլեւ կից քարտէզի վանդակահամարները:

8. Товма Арцруни и Аноним, История дома Арцруни, Перевод с древнеармянского, вступительная статья и комментарий М. О. Дарбинян-Меликян (Ответственный редактор С. С. Аревшатян), Издательство "Наири", Ереван, 2001, 523 с.

Այստեղ եւս կայ բաւական ընդարձակ «Ներածական յօդուած» (Вводная статья. *էջ 5-67), բնագրի թարգմանութիւնը (էջ 7-330), ծանօթագրութիւններ՝ համարակալուած ըստ բնագրի գլուխների (էջ 331-479), վարչական եւ ընկերային-տնտեսական եզրերի բառացանկ (էջ 480-6), «Օգտագործուած ձեռագրեր, աղբիւրներ եւ գրականութիւն» (էջ 487-500), Անձնանունների (էջ 501-12) եւ Տեղանունների (էջ 512-9) ցանկեր, ի վերջոյ՝ «Համառօտագրութիւններ» (էջ 520) եւ «Բովանդակութիւն» (էջ 521-3): Թարգմանութիւնն արուած է 1985ի բնագրից (Տ³)՝ միաժամանակ համեմատելով հնագոյն՝ «միակ» ձեռագրի հետ (էջ 8-9): Առաջաբանը Պատմութեան կառուցուածքի եւ աղբիւրների բաւական հմուտ քննութիւն է, թարգմանութիւնը՝ շատ յաջող, ծանօթագրութիւնները՝ այսպիսի հրատարակութեանը լիովին պատշաճող. միով բանիւ՝ արուած է միայն շնորհակալութեան արժանի բծախնդիր աշխատանք, որին յաջորդել է միւսը.*

9. (Տ⁴) *– Թովմա Արծրունի եւ Անանուն, Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Քննական բնագիրը, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները Մ. Յ. Դարբինեան-Մելիքեանի, Երեւան, «Մագաղաթ», 2006, ԺԸ., 504 էջ:*

Ակնյայտ է, որ «քննական» անունով գրաբար բնագրի այս հրատարակութիւնը, որ պատրաստուել է Պատկանեանի տպագրի հիման վրայ, բխում է նախորդից՝ ռուսերէն թարգմանութիւնից, սակայն սրա առաջաբանը (էջ Ե-ԺԸ.) անհամեմատ համառօտ է[1], ծանօթագրութիւնները (էջ 357-470) համարակալուած են կրկին ըստ գլուխների եւ, բնականաբար, մասամբ առնուած են ռուսերէն թարգմանութիւնից (տե՛ս էջ Ը.)[2]: «Օգտագործուած աղբիւրների եւ գրականութեան» ընդարձակ ցանկը (էջ 471-83) վկայում է, որ ծանօթագրելու համար օգտագործուել է առկայ հիմնական գրականութիւնը: Ի տարբերութիւն ռուսերէնի, այստեղ «Յատուկ անուանց»՝ անձնանունների եւ տեղանունների միաս-

1 Î³ñÍáõÙ »Ýùª éáõë»ñ¿Ý Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³Ý ÑÙï³ÉÇó ³é³ç³µ³ÝÇ í»ñ³ñï³¹ñáõÃÇõÝÝ ³õ»ÉÇ ×Çßï ÏÉÇÝ¿ñ, áñ, ·áõó¿, ÇÝã-áñ ã³÷áí Ï³ñ¹³ñ³óÝ¿ñ ïÇïÕáë³Ã»ñÃÇ ³Ý×Çßï ¦ùÝÝ³Ï³Ý§ µÝáñáßáõÙÁ:

2 ²é³ç³µ³ÝÇ »õ Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ ß³ñ³¹³ëáõÃÇõÝÁ éáõë³µ³Ý ¿. ³Ý·³Ù »ñÏÇóë (¿ç 283, 285) ·ñáõ³Í ¦Î. ä.§ Ñ³Ù³éû ïáõÙÁ Ýß³Ý³ÏáõÙ ¿ áã Ã¿ ëáíáñ³Ï³Ý-»ÝÃ³¹ñ»ÉÇ ¦Î. äáÉÇë§, ³ÛÉª ø»ñáíµ¿ ä³ïÏ³Ý»³Ý: Ð³ÛÏ³Ï³Ý å³ïÙ³Ï³Ý ëÏ½µÝ³ÕµÇõñÝ»ñÇ éáõë»ñ¿Ý ÑÇ³Ý³ÉÇ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝÝ»ñ ³ÝáÕ Ø. Ú. ¸³ñµÇÝ»³Ý-Ø»ÉÇù»³ÝÇó É³õ Ñ³Û»ñ¿Ý ·ñ»Éáõ ÑÙï áõÃÇõÝ å³Ñ³Ýç»ÉÁ »ñ»õÇ Ã¿ ³ñ¹³ñ ãÇ ÉÇÝÇ, ë³Ï³ÛÝ ·ÇñùÁ ï åáõ»É ¿ áñå¿ë ¦Ø³ï»Ý³¹³-ñ³Ý. Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý ÑÇÝ Óé³·ñ»ñÇ ÇÝëïÇïáõï§Ç (¿ç ¶.) Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝ, ëïáñ³·ñáõÃ»³Ùµª ÝáÛÝ Ñ³ë-ï³ïáõÃ»³Ý ³Û¹Å³ÙÇ ïÝûñ¿Ý, ¦ä³ï³ëË³Ý³ïáõ ËÙµ³·Çñ ê. ê. ²ñ»õß³ï»³Ý§Ç (¿ç ¸.), áñ É³õ ß³ñ³¹ñáõÙ ¿ Ã¿° éáõë»ñ¿Ý, Ã¿° Ñ³Û»ñ¿Ý, áõëïÇ ÙÝáõÙ ¿ Ùï³Í»É, áñ ËÙµ³·ÇñÁ ·ÇñùÁ Ï³ñ¹³Éáõ å³ï³ëË³Ý³ïáõáõÃÇõÝ ãÇ áõÝ»ó»É, Ã¿Ïáõ½ ·Çï»Ýù Ý³»õ ¹³ë³·ñù³ÛÇÝ ×ßÙ³ñïáõÃÇõÝÁ. ¦ËÙµ³·ÇñÁ å³ï³ëË³Ý³ïáõ ¿ Ý³»õ Ñ»ÕÇÝ³ÏÇ ³Ù¿Ý ëïáñ³Ï¿ïÇ Ñ³Ù³ñ§: âÙáé³Ý³Ýù Ý³»õ, áñ Ù³ñ¹ÇÏ µÝ³·ñ»ñÇ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ ïÇïÕáë³Ã»ñÃÇÝ ³Ûëª ¦øÝÝ³Ï³Ý§ µ³éÁ ï»ëÝ»Éáí, Ùï³ÍáõÙ »Ý, Ã¿ ³Ûëï»Õ µÝ³·ñ³Ï³Ý µáÉáñ Ñ³ñó»ñÁ å³ñ½áõ³Í »Ý. ÝßÝ³ÏáõÙ ¿ª ·ñùÇ íñ³Û ³Ûë µ³éÁ ¹ÝáÕÁ ÷³ÏáõÙ ¿ Ñ»ï³·³Û µáÉáñ ³ßË³ï³ÝùÝ»ñÇ ×³Ý³å³ñÑÁ:

նական ցանկ է (էջ 484-503), որ «1887 թ. տպագրի համար Ստ. Մալխասեանցի կազմած յատուկ անունների ցանկի արտատպութիւնն է որոշ ուղղումներով» (էջ 484)։ Բնագիրն (էջ 3-356) օժտուած է նաեւ տողատակային ընթերցումներով, ուր տեսնում ենք Ա, I, II, III նիշերը (նշանակում են. միակ՝ Հձր 10451 ձեռագիրը, $Տ^{1}$, $Տ^{2}$ եւ $Տ^{3}$ տպագիրները), առաջին տպագրի ունեցած «երկու յետնագիր օրինակք»ի մասին ասուած է. «Մենք հնարաւորութիւն չունէինք օգտուելու Ժթ. դ. կատարուած՝ Հձր 10451 ձեռագրի ընդօրինակութիւններից[1]*, որ ձեռքի տակ ունէին առաջին երկու տպագիրների հրատարակիչները»*[2]*, ուստի եւ 1852ի տպագրի «Այլ օր.» բնորոշումով այստեղ տողատակերին արձանագրուել են «յետնագիր» այդ ձեռագրերի բառաձեւերը։*

$Տ^{4}$ի առաջաբանի առաջին իսկ էջում կարդում ենք. «Թովմա Արծրունու Պատմութեան ձեռագրի գոյութեան մասին յայտնի է դարձել նախքան դրա հրատարակութիւնը՝ շնորհիւ 1818 թ. Վենետիկում լոյս ընծայուած Եւս. Կեսարացու Քրոնիկոնի գրաբար բնագրի, որի տողատակ ծանօթագրութիւններում հրատարակիչ եւ լատիներէնի թարգմանիչ Մ. Աւգերեանցը նշում է Թով. Արծ. Պատմութեան բնագրում տեղ գտած բազմաթիւ փոխառութիւններ Քրոնիկոնից» ($Տ^{4}$, էջ Ե.)։ Առաւել քան յստակ է, որ 1303 թ. գրուած ձեռագիրը 1852 թ. եղել է Կ.Պոլսում, ո՛չ Վենետիկում[3]*. վստահ ենք, որ այս թուականից մինչեւ 1969 թ. հոկտեմբերի 13ին Մաշտոցեան Մատենադարան բերուելը ձեռագիրը մնացել է նոյն Կ.Պոլսում*[4]*. ուրեմն՝ կարեւոր հարց է, թէ 1818 թ. առաջ Մ. վ. Աւգերեանը որտեղի՞ց գիտէր Արծրունու «ձեռագրի գոյութեան մասին»։*

Գիտենք նաեւ, որ Միքայէլ վ. Չամչեանը 1780 թ. չուրջ՝ իր Պատմութիւն Հայոցը գրելիս, ձեռքի տակ Արծրունեաց պատմութիւնը չի ունեցել. եռահատոր ամբողջ շարադրանքի մէջ այս աղբիւրի մի հատիկ յղում չկայ, ծանօթ է եղել միայն հետեւեալին. «Թովմա վարդապետ Արծրունի, ի դասակարգութենէ աշակերտաց սրբոյն Եղիշէի՝ ի վախճան հինգերորդ դարուն եւ կամ ի սկզբան վեցերորդին։ Զսորա սակաւ գրուածս ունիմք առ մեզ ի վերայ սրբոյն Վարդանայ եւ Վահանայ Արծրունւոյ, եւ ի վերայ գործոց Բարծումայի Նեստորականի, ցամ Տեառն իբր 500»[5]*։ Իսկ սա «Ի Պատմութենէ Թովմայի վարդապետի» խորագրով, Եղիշէի Պատմութեան ձեռագրերին կից այն քաղուածքն է, որ կայ նաեւ Մաշտոցեան Մատենադարանի հինգ ձեռագրում*[6]*։*

---

1 êË³É¿Ñ³ëÏ³ó»É. Ññ³ï³ñ³ÏÇãÝ»ñÇ í»ñáµ»ñ»³É ËûëùÇó ÑÝ³ñ³õáñ ã¿ »ÝÃ³¹ñ»É, Ã¿ ¦Ů»ïÝ³·Çñ§ ³Ů¹ Ó»é³··ñ»ñÝ ûñÇÝ³Ïáõ³Í »Ý »Õ»É Ñ¿Ýó Ù»ñ ÐÙñ 10451Çó, ÁÝ¹Ñ³Ï³é³ÏÝª î1-2áõÙ ³éÏ³Ů ïáÕ³ï³Ï³ŮÇÝ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÁ óáŮó »Ý ï³ÉÇë, ³Ů¹ Ó»é³·ñ»ñÁ ÑÝ³·áŮÝÇó ã»Ý ûñÇÝ³Ïáõ»É:

2 î4, ¿ç Â., ³Ůëï»Õ Ï³Ů Ý³»õ Ñ»ï»õ»³ÉÁ. ¦ÂáíÙ³ ²ñÍñáõÝáõ ä³ïÙáõÃÇõÝÁ å³Ñå³Ýáõ»É ¿ ÙÇ³ŮÝ ÙÇ Ó»é³·ñáí, áñÁ ³ŮÅÙ å³ÑõáõÙ ¿ Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é³·ñ»ñÇ ýáÝ¹áõÙ 10451 Ñ³Ù³ñÇ ï³Ï§ (¿ç Ä².), ÑÙÙï. ÝáŮÝ ·ñùÇª ìñ¿Å ì³ñ¹³Ý»³ÝÇ Ñ»ÕÇÝ³Ï³Í ·ñ³ËûëáõÃÇõÝÁª ä³ïÙ³-µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý Ñ³Ý¹¿ë, 2007/²., ¿ç 303-6. ¦ÙÇ³Ï ³ÙµáÕç³Ï³Ý Ó»é³·Çñ ûñÇÝ³ÏÁ å³Ñå³ÝõáõÙ ¿ Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝáõÙ, 10451 Ãáõ³Ñ³Ù³ñÇ ï³Ï§ (¿ç 303):

3 ÄÂ. ¹. ÁÝÃ³óùáõÙ ØËÇÃ³ñ»³Ý ì»Ý»ïÇÏÇ ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ý ³Ý¹³ÙÝ»ñÇ ½·³ÉÇ Ù³ëÁ Í³·áõÙáí åáÉë»óÇ ¿ñ, Çñ»Ýó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é³·ñ»ñÁ Ýñ³Ýù ëï³ÝáõÙ ¿ÇÝ ½·³ÉÇ ã³÷áí Î.äáÉëÇó Ï³Ù Ýñ³ íñ³Ůáí, ²ñ»õÙï»³Ý Ð³Ů³ëï³ÝÇ ¦·³õ³éÝ»ñÇó§, µ³Ůó Ã¿° ³Ůëï»ÕÇó »õ Ã¿° ³ŮÉ í³Ůñ»ñÇó ì»Ý»ïÇÏ ï³ñáõ³Í Ó»é³·ñ»ñÁ, ãÝãÇÝ µ³ó³éáõÃÇõÝÝ»ñáí, ³ŮÉ»õë ã¿ÇÝ í»ñ³¹³ñÓõáõÙ, ÙÝáõÙ ¿ÇÝ ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ý ì»Ý»ïÇÏÇ Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝáõÙ: ²ŮëáõÑ³Ý¹»ñÓ íëï³Ñ »Ýù, áñ 1818 Ã. ³é³ç »õ Ů»ïáŮ »õë 1303 Ã. Ó»é³·ÇñÁ ì»Ý»ïÇÏáõÙ ãÇ »Õ»É:

4 1887Ç ßáõñç ä³ïÏ³Ý»³ÝÇÝ áõÕ³ñÏáõ³Í »õ »ï ëï³óáõ³Í ÉÇÝ»Éáí Ñ³Ý¹»ñÓ:

5 ØÇù³Ů¿É í. â³Ùã»³Ýó, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ůáó. Ç ëÏ½µ³Ý¿ ³ßË³ñÑÇ ÙÇÝã»õ ó³Ù î»³éÝ. 1784, Ñï. ²., ì»Ý»ïÇÏ, 1784, ¿ç 14:

6 ÐÙÙï. î4, ¿ç Ä., ï»°ë Ý³»õ ëïáñ»õ:

Համոզուած ենք, որ այս ձեռագիրը Վենետիկում չի եղել նաեւ 1840ական թթ., այսու-հանդերձ, պէտք է առնուազն զարմանալ, որ 1837ից ի վեր մեր արծրունիագիտութիւնը վրիպել ու չի նկատել, որ «երից վարդապետաց» երկհատոր բառարանի կազմողներն իրենց ձեռքի տակ Արծրունեաց պատմութեան ձեռագիր են ունեցել: Այսպէս, առաջին հատորի առաջաբան-աղբիւրների տեսութեան մէջ կարդում ենք. «Արծր. Ա., Բ. եւլն. Թովմայի վարդապետի Արծրունւոյ ի Ժ. Դարու Պատմութիւն ի հինգ գիրս, միջակ եւ վայելչական ոճով, հանդերձ պատուաստութեամբ խրթին բառից ձեւոց բանից (թո՛ղ զսխալագրութիւնս գրչաց): Վերջին գլուխ չորրորդ գրոցն, եւ հինգերորդ գիրքն ողջոյն, է երկրորդումն նախագրեալ անցից՝ այլով ոճով, իսկ վերջին գլուխ հինգերորդին է յաւելուած այլոյ ուրուք»[1]: Մի քանի տողում Արծրունեաց պատմութիւնը բնորոշուած է գերճշգրիտ, անգամ նկատուած է նրա՝ երկու ձեռքի գործ, եւ վերջին գլխի՝ երրորդ ձեռքով յաւելուած լինելը, ի վերջոյ, մեծադիր, երկսիւն երկհատորեակի 2207 (1140+1067) մանրագիր էջերում «Արծր.» համառօտումով այս պատմութիւնը բառաքաղուած է առատօրէն եւ ծայրէ-ծայր:

Սրա շնորհիւ է, որ Տ^{4}ի բնագրային առաջին իսկ էջում կարդում ենք. «I (էջ Ա), II (1), III (6)՝ ճոխագայութեան. Ա $(^1/_6)$՝ ճախագայութեան. ուղղ.՝ Ճախրագայութեան (ՆԲՀԼ, հ. Բ, էջ 165, հդ.՝ Ճախրագայութիւն, էջ 1022, հդ. Օդակառոյց)»[2]: Այս նշումի անտրամաբա-

1 Üáñ µ³é·Çñù Ñ³ÛÏ³½»³Ý É»½áõÇ. ºñÏ³ëÇñáõÃÇõÝ »ñÇó í³ñ¹³å»ï³ó, Û³ß³Ï»ñïáõÃ»Ý¿ Ù»ÍÇÝ ØËÇÃ³ñ³Û ³µµ³Ñûñª Ð. ¶³µñÇ¿ÉÇ ²õ»ïÇù»³Ý, Ð. Ê³ã³ïñáÛ êÇõñÙ¿É»³Ý, Ð. ØÏñïãÇ ²õ·»ñ»³Ý, î å³·ñ»³ÉÛ³é³çÝáñ¹áõÃ»³Ý ï»³éÝ êáõùÇ³ë³Û ³ñù»åÇëÏáååáëÇ êáÙ³É»³Ýª ÁÝ¹Ñ³Ýñ³Ï³Ý ³µµ³ÛÇ ØËÇÃ³ñ»³Ý áõËïÇÝ, Ð³ïáñ ³é³çÇÝ. ²-Î, Ç ì»Ý»ïÇÏ, Ç ïå³ñ³ÝÇ êñµáÛÝ Ô³½³ñáõ, Û³ÙÇÝ 1836. èØÒº., ³é³ç³µ³Ý, ¿ç 10 (³ÛëáõÑ»ï»õ ß³ñ³¹ñ³ÝùÇ Ù¿çª ÜÐ´, ². »õ ´.ª 1837)

2 î^4, ¿ç 7, Í. ": ø³Õáõ³Íùë µ³ó³ïñ»ÉÇùÝ»ñ ß³ï áõÝÇ. Ý³Ë í»ñÝ ³ñ¹¿Ý ³ë»É »Ýù, áñ á°ã Ñ³Û»ñ¿Ý I, II, III Ýß³ÝÝ»ñÁ Ý³Ëáñ¹ ïå³·ÇñÝ»ñÝ »Ý (ûï³ñ ³Ûë óó»ñÇ ÏáÕùÇ ÷³Ï³·Í»ñáõÙ ïå³·ÇñÝ»ñÇª ÉÇáíÇÝ ³õ»Éáñ¹ ¿ç³Ñ³Ù³ñÝ»ñÝ »Ý), Üáñ Ñ³ÛÏ³½»³Ý µ³é³ñ³ÝÇª ·Çïáõ Ã»³Ý Ù¿ç ÁÝ¹áõÝáõ³Í ÜÐ´ Ñ³Ù³éûïÙ³Ý ÷áË³ñ¿Ý ³Ûëï»Õ Ýñ³ Ëáñ³·ñÇ µ³é»ñÇ ëÏ½µÝ³ï³é»ñÇ å³ï×¿ÝáõÙÝ ¿ª ¦Ü´ÐÈ§, ÇëÏ ¦Ñ¹.§ Ýß³Ý³ÏáõÙ ¿ ¦µ³é³Ûû¹áõ³Í§: ÈÇáíÇÝ Ñ³ëÏ³Ý³ÉÇ ¹³ñÓÝ»Éáõ Ñ³Ù³ñ Ýáñ ù³Õáõ³ÍùÇ Ï³ñÇù Ï³Ûª î^4, ¿ç Ä-Ä². ¦´Ý³·ñÇ ³ÛÝ µ³é»ñÁ, áñáÝù áõÝ»Ý ï³ñÁÝÃ»ñóáõ³ÍùÝ»ñ, Ýßáõ³Í »Ý ³ëïÕ³ÝÇßÝ»ñáí Áëï Ó»é³·ñÇ ¿ç»ñÇ, ([1] ") ² (ëÇõÝ/ïáõÍÝ), ÇëÏ µÝ³·ñÇÝ ÏÇó Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁª Ãáõáí: ø³é³ÝÏÇõÝ ÷³Ï³·Í»ñáõÙ ïñáõ³Í »Ý N 10451 Ó»é³·ñÇ ¿ç»ñÁª [ ]. ÏÉáñ ÷³Ï³·Í»ñáõÙª ( ) ³ÛÝ µ³é»ñÁ, áñáÝù ³õ»É³óáõ³Í »Ý Ññ³ï³ñÏÇãÝ»ñÇ ÏáÕÙÇó: ²ÛÝ µ³óÃáÕáõÙÝ»ñÁ, áñáÝù ¸³ÝÇ¿É ·ñÇãÁ Ýß³Ý³Ï»É ¿ µ³½Ù³Ï¿ïáí »õ áñáÝù Éñ³óñ»É »Ýù ºõë. Î»ë. øñáÝÇÏáÝÇ û·ÝáõÃ»³Ùµ, ïñáõ³Í »Ý »é³ÝÏÇõÝ ÷³Ï³·Í»ñáõÙª < >§: ²Ûë »Õ³Ý³ÏÁ »õ Ýß³ÝÝ»ñÇ ³ÛëåÇëÇ ÏÇñ³éáõÃÇõÝÁ Ù»ñ µÝ³·ñ³·Çïáõ-Ã»³ÝÁ ËáñÃ ¿ »õ ·ÇñùÁ ¹Åáõ³ñÁÝÏ³É»ÉÇ ¿ ¹³ñÓñ»É. ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÁ Ýßáõ»É »Ý ÑÇÙù Ó»é³·ñÇ ³Ù»Ý ¿çÇ Ñ³Ù³ñ ³é³ÝÓÇÝª ³é³çÇÝÁª ", »ñÏñáñ¹Áª "" »õ ³ÛÉÝ. ¦² (¹/₆)§ Ýß³Ý³ÏáõÙ ¿ ÑÇÙù Ó»é³·ñÇ ¿çÇ (³Ûë ¹¿åùáõÙª 2ñ¹, ³õ»ÉÇ ×Çßïª 1µ) ³é³çÇÝ ëÇõÝ³ÏÇ 6ñ¹ ïáÕ. ÙÇ³Ï Ó»é³·ñÇ ¿çÇ ëÇõÝ³ÏÇ áõ ïáÕÇ ³ÛëåÇëÇª ¦(¹/₆), »ñµ»ÙÝ ¿Éª (¹/₈₋₉Ý)§ ÝßáõÙÝ»ñÁ ÉÇáíÇÝ ³õ»áñ¹ »Ý. »Ã¿ ë³ ³å³·³Û ëïáõ·áõÙÝ»ñÇ ¹Çõñ³óÙ³Ý Ñ³Ù³ñ ¿, ³å³ Ù»Í³¹Çñ »õ ËáßáñÝ³·Çñ ³Ûë Ó»é³·ñÇ ÙÇ ¿çáõÙ Ï³Û ÙÇçÇÝ Ñ³ßõáí 1100 ï³é, áñ Ýß³Ý³ÏáõÙ ¿ª ³Ûëï»Õ µ³é ·ïÝ»ÉÁ í³ÛñÏ»³ÝÝ»ñÇ Ñ³ñó ¿: ØÇÝã»õ í»ñç»ñë ÙÇ ûñÇÝ³Ïáí ³ñáõáÕ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ (Û³ïÏ³å¿ëª ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÝ»ñÇ Ñ³ ïáñÝ»ñ »õ Ó»é³·ñ³óáõó³ÏÝ»ñ) Ù¿ç Ó»é³·ñÇ ¿ç³Ñ³Ù³ñÁ ÝßáõÙ ¿ÇÝ ³Ûëå¿ëª ¦|| (19µ)§ (Ù»Ýù Ý³ËÁÝïñáõÙ »Ýùª ¦|19µ|§), ÇëÏ î^{4}Ç Ù¿ç ëñ³ Ñ³Ù³ñ û·ï³·áñÍáõ»É ¿ª [ ], áñáÝó Ù¿ç ëáíáñ³µ³ñ ³éÝõáõÙ »Ý çÝçáõ³Í »õ ³ÝÁÝÃ»éÝ»ÉÇ µ³é»ñÁ, ÇëÏ ³ÛëåÇëÇÝ»ñÇª < > Ù¿ç ³éÝõáõÙ »Ý íñÇåÙ³Ùµ ÏñÏÝáõ³Í ³õ»Éáñ¹³µ³-ÝáõÃÇõÝÝ»ñÁ: ¦´³óÃáÕáõÙÝ»ñÁ§ á°ã ÙÇ³ÛÝ ¸³ÝÇ¿ÉÁ, ³ÛÉ»õ ÙÇçÝ³¹³ñÇ Ù»ñ µáÉáñ ·ñÇãÝ»ñÁ ¦µ³½Ù³Ï¿ïáí§ ã»Ý Ýß»É (ë³ Ýáñ Å³Ù³Ý³ÏÝ»ñÇ Ññ³ï³ñÏã³Ï³Ý »Õ³Ý³Ï ¿), ³ÛÉ ëáëÏ å³Ï³ëÇ ï»ÕÁ µ³ó »Ý ÃáÕ»É: ÎñÏÇÝ ù³Õ»Ýù î^{4}Çó. ¦Ò»é³·ñÇ áõÝÇ »ñÏáõ Ñ³Ù³ñ³Ï³ÉáõÃÇõÝ. Ù¿ÏÁ (í»ñÇÝ ¹³ßïÇ Ù¿çï»ÕáõÙ), Ñ³õ³Ýûñ¿Ý Ý³Ë-Ý³Ï³ÝÁ, ³ñáõ³Í ¿ Áëï Ã»ñÃ»ñÇ (1, 1³, 2, 2³, 3, 3³, »õ ³ÛÉÝ), »ñÏñáñ¹Áª Áëï ¿ç»ñÇ (1, 2, 3 »õ ³ÛÉÝ): êáÛÝ Ññ³-ï³ñ³ÏáõÃÇõÝáõÙ Ù»Ýù ·»ñ³¹³ë»óÇÝù »ñÏñáñ¹Á, ù³ÝÇ áñ ³ÛÝ å³Ñå³Ýáõ»É ¿ ³õ»ÉÇ É³õ§ (¿ç Ä².): Ü³Ë×ßï»Ýù, áñ ³Ûëï»Õ »õ ·ñùáõÙ ³Ù»Ýáõñ ³éÏ³Û ¦¹³ßï§Á éáõë»ñ¿Ý поле µ³éÝ ¿, áñÁ å¿ïù ¿ Ñ³ëÏ³Ý³Ýù Ñ³Û»-ñ¿ÝÇ ¦Éáõë³Ýó(ù)§ Ó»õáí, ³å³ å³ñ½³µ³Ý»Ýù, áñ Ó»é³·ÇñÝ áõÝÇ Ù³Ýáõß³Ï³·áÛÝ Ã³Ý³ùáí ³ñáõ³Í ÑÇÝ ¿-ç³Ï³ÉáõÙ (1-651), µ³Ûó ù³ÝÇ áñ µáÉáñ Ó»é³·ñ³Ï³Ý Ñ³ëï³ïáõÃÇõÝÝ»ñáõÙ Ýáñ ëï³óáõ³Í Ó»é³·ñ»ñÁ Ã»ñ-

նականութիւնն առաւել քան տարօրինակ է. ինչպէ՞ս պէտք է 1837ին հրատարակուած բառարանում «ուղղ[ուէր]» միայն 1852ին տպուելիքի սխալը. աւելի հաւանական չէ՞ր լինի մտածելը, որ բառարանի կազմողները գրել են իրենց ձեռքի տակ եղած ձեռագրի ուղիղ ձեւը՝ մտքներով իսկ չանցկացնելով, որ իրենց գրքից տասնհինգ տարի յետոյ աղբիւրի ամբողջութիւնը տպուելու է հրատարակչական «ճոխագայութեան» վրիպակով, իսկ շուրջ 170 տարի անց էլ պարզուելու է նոյն բառի գրչական վրէպը՝ «ճախագայութեան»: Զարմանալի է, որ Տ^{4}ը պատրաստող Մատենադարանի մեր աւագ գործընկերը բառարանում Արծրունու այս եւ այլ բառեր տեսած եւ արձանագրած լինելով հանդերձ, նրա բառագանձի իւրայատուկ մասի կատարեալ բառաքաղումի փաստը չի զգացել եւ սրա հիման վրայ չի յանգել այլ ձեռագրերի գոյութեան ենթադրութեանը:

Աւելին, հետեւողական ուշադրութեան դէպքում կարելի էր նկատել, որ բառարանագիրներն ունեցել են առնուազն երկու ձեռագիր. բերում ենք նախ գլխաբառերը, ապա՝ Արծրունուց առած վկայութիւնները, վերջում՝ հատորահամարը եւ էջահամարը.

ԱՊԻՀԱՐԿԵՄ * *Վատութիւնք քաջաց ապիհարկեալք ոչ գրեցաւ ի մատենագրաց անտի: Եւ պահարակելով (այլ ձ. պախարակելով) զմոլար աւրէնսդիրն, եւ առ ոտն հարկանելով գխոստացեալ պարգեւսն. Արծր. Ա. 3: Գ. 5 (Ա. էջ 276ա).*

ԶԱՆԳԱԿԵՄ * *Բարձրավիզ խրոխտանացն զրահս, եւ ոտնատորոփ փռնկալոյն մանեակս զանգակեալս. Արծր. Գ. 2. այլ ձ. զանգեալս (Ա. էջ 712ա).*

ԶԵՐԻԿՈՒԹԻՒՆ * *Խոտորել ի գաղտնիս զօգի սրբոյն զզրահեալն հոգւոյն սրբոյ զերիկութեամբ. Արծր. Գ. 2. այլ ձ. վերիկութեամբ (Ա. էջ 732ա).*

ԶԻՆՉՊԻՏԿԷՆ * *Մերժեալք ի տէրութենէն իւրեանց… կէին անկարգաբար զինչպիտկէն. Արծր. Ա. 8. (այլ ձ. զինչպիտակեն) (Ա. էջ 736բ).*

ՈՐՄԱՓԱԿ * *Զքաղաքն որմափակաւք պարսպեն. Արծր. Բ. 1. (այլ ձ. որմափակեն պարսպաւք) (Բ. էջ 532ա).*

ՎԱՆԳԻՒՆ * *Հնչմունք եղջերաց, վանգիւնք սրնգաց եւ հեշտլուր քնարաց. Արծր. Ե. 13. (այլ ձ. վանգիւք) (Բ. էջ 782բ).*

«ԱՌՀԵԹԵԼ. – *այսպէս գրի ի կրկին օրինակս Արծր. Գ. 2. Տե՛ս ԱՌԽԵԹԵԼ» (ՆՀԲ, Բ., էջ 1045բ).*

«ԹԱՆՁՐԱՀՈՒԾ. *ա. Հոծեալ թանձրութեամբ, խիտ. *Ամպ թանձրահոծ իբրեւ զթաղ լմեալ՝ բալաձեւ սպիտակափայ յոյժ. Արծր. Ա. 3. (գրի թանձրախոծ ի կրկին ձձ.) (Բ, էջ 1055գ):*

Նշանաւոր «Նախնիք» գործից[1] քաղուած եւ Տ^{4}ում արձանագրուած են Նորայր Բիւզանդացու սրբագրութեան առաջարկներ. մի փոքր աւելի ուշադիր լինելու դէպքում ան-

Ã³Ï³ÉõáõÙ »Ý, áõë ïÇ ÙÝ³ó»³É µáÉáñ Ó»é³·ñ»ñÇ ÝÙ³Ý áõÝÇ Ý³»õ Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝáõÙ ëï³ó³Íª Ù³ïÇïáí ³ñáõ³Í Ýáñ »õ ×ß·ñÇï Ã»ñÃ³Ï³ÉáõÙª 1-325, áñ å¿ïù ¿ ÏÇñ³éáõ¿ñ 1³, 5µ... 325µ Ó»õáí, ÙÇÝã¹»é, ÁÝ¹áõÝáõ³-ÍÇÝ Ñ³Ï³é³Ï, î⁴Ç Ù¿ç ·áñÍ³Íáõ»É ¿ ÑÇÝ »õ ëË³Éáí (647ñ¹ Ñ³Ù³ñÁ ãÏ³Ů) ¿ç³Ï³ÉáõÙÁ: ²Ůë ³Ù¿ÝÁ ¦ï»ùÝÇÏ³-Ï³Ý Ù³Ýñáõù§ ¿, µ³Ůó Ù»Í³å¿ë Ï³ñ»õáñ ¿ µÝ³·ñ³Ï³Ý áñ»õ¿, ³é³õ»É »õëª ¦ùÝÝ³Ï³Ý§ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý ¹ÇõñÁÝÏ³É»ÉÇáõÃ»³Ý Ñ³Ù³ñ:

1 Üáñ³Ůñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óÇ, Ü³ËÝÇù, Ðñ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý å³ïñ³ëï»ó Ø³ñïÇñáë ØÇÝ³ë»³ÝÁ. Ç ÛÇß³ï³Ï îÇ-ÏÇÝ ê»ÉÙ³ Ú³ÏáµëáÝ Üáñ³ŮñÇ, ÄÝ»õ, 1996 (574 ¿ç): ´³½Ù³í³ëï³Ï µ³Ý³ë¿ñ Ø. ØÇÝ³ë»³ÝÇ Ï³½Ù³Íª ¦êñµ³·ñáõ³Í Ï³Ù íÏ³Ů³Ïáããáõ³Í ·ñ³Ï³Ý »ñÏ»ñÇ ó³ÝÏ§áõÙ (¿ç 477-501) ³é³ÝÓÇÝ íñÇåáõÙÝ»ñ Ï³Ý, áõëïÇ ×ß·ñÇï ÉÇÝ»Éáõ Ñ³Ù³ñ Ñ³ñÏ ¿ ³Ù»Ý ³é³ÝÓÇÝ µÝ³·ñÇ Ñ³Ù³ñ ï³é ³é ï³é Ï³ñ¹³É ·ñùÇ 476 Ù»Í³¹Çñ Ù³Ýñ³·Çñ ¿çÁ, áñ ï³Å³Ý»ÉÇ »õ ³ÝÑÝ³ñ ¿: ²Ů¹áõ ³Ůëï»Õ ¹ÝáõÙ »Ýù ²ñÍñáõÝáõ ÛÇß³ï³ÏáõÙÝ»ñÇ ¿ç³Ñ³Ù³ñ-Ý»ñÁª Ù»ñ ×ß·ñïáõÙÝ»ñáí. 6, 9, 11, 12 13, 15, 16, 29, 30, 35, 37, 38, 44, 45, 47-49, 59, 61, 68, 70-72, 75-77, 78, 81, 85, 86,

հնար էր չնկատելը, որ Նորայրը սրբագրել է ո՛չ թէ միայն իր օրերին առկայ երկու տպագիրները, այլեւ՝ Նոր Հայկազեանի սխալ ձեւերը. այսպէս՝ «ոգեգուարճ իմաստութեամբ». Թ. Արծր. Ա. տպ. 248, Բ. տպ. 221. օրինակն *Նոր հայկզ. ունի առոգիավարճ, զոր ուղղէ Առոգավարժ եւ ասէ. «գրածն՝ առոգիավարճ. որ լինի եւ առոյգագուարճ». «Գրիգոր որդի Վասակայ առոգավարժ իմաստութեամբ աւլցեալ», իսկ տպ. «Գրիգոր որդի Վասակայ, եւ սա նմանապէս ոգեգուարճ իմաստութեամբ աւլցեալ»[1]:*

* * *

Այս խրողութիւնները նկատելուց յետոյ պարզեցինք, որ, հնագոյնից բացի, գոյութիւն ունի Արծրունեաց տան պատմութեան ամբողջական եւս 7 օրինակ. հինգը Վենետիկում[2], մէկը՝ Երուսաղէմում, մէկը՝ Արմաշում (այժմ՝ կորսուած), ընդամէնը՝ ութ ձեռագիր, մի օրինակ էլ ժամանակին արձանգրուել է Վարդան վրդ. Բաղիշեցու ձեռագրացուցակում: Նկարագրութիւնները քննելով պարզեցինք, որ սրանցից գոնէ երկուսը ծագման կամ ձեռագրական աւանդոյթի տեսանկիւնից յայտնի հնագոյն օրինակից չեն բխում, այսինքն՝ օրինակուած են այլ գաղափարներից: Այսուհանդերձ, նորայայտ ձեռագրերով աղբիւրիս բնագրական պակասների (չգրուած տողեր՝ Արծր. Ա.դ.) եւ անկումների (թերթեր՝ Արծր. Ա.է., Գ.բ., Գ.ե. եւ Գ.իթ., Անանունի Պատմութեան սկիզբը եւ վերջ, դ. գլխի պակաս) խնդիրները չեն լուծւում, նրանց բերած նորոյթը բառային ընթերցումները եւ բնագրական նոյնպիսի ճշգրտումներն են:

Յայտնի է, որ միջնադարեան որեւէ երկի պահպանուած ձեռագիր օրինակների քանակը նրա գործածականութեան (ընթերցուածութեան, պահանջարկի) յայտարար կամ նշանակ է[3]: Ըստ այսմ՝ Աղթամարում գրուած եզակի ձեռագրով պահպանուած լինելու անհիմն գիտելիքն առաջացրել էր այն թիւր տպաւորութիւնը, թէ այս Պատմութիւնը Վասպուրականի, անգամ՝ Աղթամար կղզու սահմաններից դուրս չի եկել[4], այսինքն՝ լայն հրապարակում եւ ընթերցողական նոյնպիսի շրջանակներ չի ունեցել: Ուստի եօթ նոր օրինակի յայտնաբերումը ցոյց է տալիս, որ միջնադարում այն շատ աւելի գործածական է եղել, քան կարծւում էր մինչեւ այժմ. սրանց հետ պարտաւոր ենք յիշել նաեւ առաջին տպագրում գործածուած «երկու յետնագիր օրինակք»ը եւ Վարդան վրդ. Բաղիշեցու ցուցակում արձանագրուածը, որոնցով հանդերձ Արծրունեաց պատմութեան յայտնի ձեռագրերի քանակը հասնում է տասնմէկի, որ արդէն փոքր թիւ չէ: Այս փաստը պակաս կարեւոր

89, 91, 92, 122, 124, 127, 133, 139, 147, 150, 151, 154-156, 161, 164, 166, 168, 170-173, 175, 176, 182-185, 190-193, 195, 197, 198, 210, 217, 221, 223, 230, 231, 237, 243, 244, 247, 249-250, 259, 261-263, 267, 268, 269, 270-272, 277, 283, 284, 287, 292, 309, 317, 318, 326, 328, 329, 332, 333, 334, 336-338, 340, 342-344, 346, 348, 354, 357, 360, 362, 363, 365, 366, 368, 369, 370, 372, 381, 385, 388, 391, 394, 396-402, 406-408, 413, 418, 422, 426, 429, 434, 436, 437, 438, 441, 450, 452, 459, 462, 469-472, 475:

1 **Ü³ ËÝÇù, ¿ç 71. ï»°ë Ý³»õ ¿ç 30ª ¦ëË³É ·ñ¿ Üáñ Ñ³ÛÏ½. Ñ» ï ³ ·áÛÇóë (áõÕÇÕ ¿ª Ñ» ï ³ · ³ÛÇóë), ¿ç 164ª ¦²ÝÏ³ñ·³µ³ñ ÷. ³Ý³ñ·³µ³ñ. ¦Î¿ÇÝ ³Ý³ñ·³µ³ñ ½ÇÝãåÇ ï Ï¿Ý§. Â. ²ñÍñ. ². ï å. 45, ´. ï å. 43, ÇëÏ Ð³ÛÏ½. ³ÝÏ³ñ·³µ³ñª Ç ¼ÇÝãåÇ ï Ï¿Ý§: ÜÐ´Ç Ó»õ»ñÇ ëñµ³·ñáõÙÝ»ñ »Ý Ý³»õ ¿ç 369. ÍáõÕ³Ï] Í³ÕáõÏ, ¿ç 11 å³ñëå³õáñë:**

2 **Þáõ ï á í Ï ï »ëÝ»Ýù, áñ µ³é³ñ³Ý³·ÇÝ»ñÇ Ó»éùÇÝ »Õ»É »Ý ëñ³ÝóÇó »ñÏáõëÁ. ³õ»ÉÇÝª ³Û¹ »ñÏáõëÇó Ù¿ÏÇ å³ ï×¿ÝÁ Ø³ ï »Ý³¹³ñ³ÝáõÙ áõÝ¿ÇÝù ¹»é»õë 1988 Ã.:**

3 **ê³, ³ÝßáõßïÛ³ñ³µ»ñ³Ï³Ý ¿, áñáíÑ» ï »õ, ÇÝãå¿ë ·Ç ï »Ýù, ³ÝÝå³ëï å³ÛÙ³ÝÝ»ñÇ å³ ï×³éáí Ó»é³·ñ»ñÇ ÷ã³óÙ³Ý »õ áãÝã³óÙ³Ý ¹¿åù»ñÁ µ³õ³Ï³Ý ß³ï »Ý »Õ»É:**

4 **Â¿»õ ·Ç ï »Ýù, áñ Ä¶-Ä¸. ¹¹. ë³ÑÙ³Ý³·ÍáõÙ êÇõÝÇùáõÙ Û³Ûï ÝÇ ¿ñ Ýñ³ ·áÛáõÃÇõÝ áõÝ»Ý³ÉÁ, áñáíÑ» ï »õ ³Ûë Ó»é³·ÇñÁ ·ñáõ»É ¿ñ ê ï »÷³Ýáë úñµ¿É»³ÝÇÝ áõÕ³ñÏ»Éáõ Ñ³Ù³ñ (Û³Û ï ÝÇ ¿ Ý³»õ, áñ Ýñ³ Ó»éùÁ ãÇ Ñ³ë»É):**

չենք համարում, քան՝ բնագրի բառական ճշգրտումների եւ ոճական պատկերի վերականգնման հնարաւորութիւնն է, որ ստանում ենք նոյն նորայայտ ձեռագրերի շնորհիւ:

Այժմ ժամանակագրական կարգով ներկայացնենք եւ բնորոշենք աղբիւրիս ձեռագրերը[1]*.*

Բ. ՁԵՌԱԳՐԵՐԸ[*]

Ա. Ամբողջական օրինակներ

1. (Ա) – Երեւանի Հ^մր 10451. Թովմա Արծրունի եւ Անանուն, Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, 1303 թ., Աղթամարի Ս. Խաչ, գրիչ՝ Դանիէլ կրօնաւոր, մեկենաս՝ Զաքարիա Ա. կթղ. Աղթամարցի, ստացող՝ Ստեփանոս Օրբէլեան, արքեպիսկոպոս Սիւնեաց[2]*: Կաշեկազմ, 325 թերթ*[3]*, պրակ՝ Ա-ԻԸ×12 (Ա՝ 9^{1-9}, ԻԷ՝ $10^{310-319}$, ԻԸ՝ $6^{320-325}$)*[4]*, թուղթ, 33×24,7. երկսիւն (24×16,5), բոլորգիր (5ա՝ խոշոր երկաթագիր 5 տող, մէջընդմէջ՝ 3 տողը կարմիր, 2ը՝ սեւ), տող՝ 21 (թ. 324-5՝ 28 տող)*[5]*: Յարդարանք. կիսախորան՝ 5ա, ճակատազարդ՝ 1ա, վերջազարդ՝ 309ա, լուսանցազարդ՝ 5ա, խորագրերը՝ կարմիր*[6]*:*

---

1 î³ñµ»ñ Ó»é³·ñ»óáõó³ ÏÝ»ñÇó ù³Õ»É »Ýù ²ñÍñáõÝáõÝ »õ Ýñ³ »ñÏÇÝ í»ñ³µ»ñáÕ í³õ»ñ³Ï³Ý Ï³Ù »ñÏµ³Û»ÉÇ ÛÇß³ï³ÏáõÃÇõÝÝ»ñ, áñáÝó ùÝÝáõÃÇõÝÝ ³Ý»Éáõ »Ýù ³ÛÉ³éÇÃáí:

* Úû¹áõ³ÍÇë ³Ûë Ù³ëÇ Ñ³Ù³éûïáõÃÇõÝÁ áñå¿ë ½»ÏáõóáõÙ Ý»ñÏ³Û³óñ»É »Ýù Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ñ»ï³½ûï³Ï³Ý Ñ³ëï³ïáõÃÇõÝ ¹³éÝ³Éáõ ÛÇëÝ³Ù»³ÏÇÝ ÝáõÇñáõ³Í ÙÇç³½·³ÛÇÝ ·Çï³ÅáÕáíáõÙ (20 ÐáÏï. 2009 Ã.). ï»°ë ¶¿áñ· î¿ñ-Ì³ñ¹³Ý»³Ý, ²ñÍñáõÝ»³ó ï³Ý ä³ïÙáõÃ»³Ý ïå³·ÇñÝ»ñÁ »õ Ó»é³·ñ»ñÁ.- ¦Ø³ï»Ý³¹³ñ³Ý§ Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý ÑÇÝ Ó»é³·ñ»ñÇ ·Çï³Ñ»ï³½ûï³Ï³Ý ÇÝëïÇïáõïÇ ÑÇÙÝ³¹ñÙ³Ý ÛÇëÝ³Ù»³ÏÇÝ ÝáõÇñáõ³Í ·Çï³ÅáÕáíÇ Ã»½ÇëÝ»ñ, ºñ»õ³Ý, 2009, ¿ç 25-8£

2 ÜáÛÝ 1303 Ã. Ù³Ñ³ó»É ¿, ³Û¹ å³ï×³éáí Ó»é³·ÇñÁ ÙÝ³ó»É ¿ ²ÕÃ³Ù³ñáõÙ:

3 ÐÝáõÙ, »ñ»õÇ ³é³çÇÝ ïå³·ÇñÁ å³ïñ³ëï»ÉÇë, ¿ç³Ï³Éáõ»É ¿ 1-651. ³ÛÅÙ Ó»é³·ñÇ Ù¿ç 647ñ¹ ¿ç ãÏ³Û, áñáí-Ñ»ï»õ ³ÛÝ Ù³ëÝ ¿ »Õ»É ³ÛÉ Ó»é³·ñÇª ÝáÛÝ Ä¸. ¹. ·ñáõ³Í í³ëåáõñ³Ï³Ý»³Ý ²õ»ï³ñ³ÝÇ ÙÇ Ã»ñÃ (26×19 ëÙ)ª íñ³Ý Ï³ñÏ³ïáõ³Í »ñÏñáñ¹ Ã»ñÃÇ ÙÇ Ïïáñ, áõëïÇ Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝáõÙ ³Û¹ ¿ç-Ã»ñÃÝ ³é³ÝóÝ³óáõ»É ¿ »õ ·ñ³Ýóáõ»É áñå¿ë ä³ï³éÇÏ Ð^Ùñ 1931, áñ »ñÏÃ»ñÃ ¿ (Ï³ñÏ³ï³Ý Ù³ëÝ-Ã»ñÃÝ ³Ýç³ïáõ»É ¿) »õ áõÝÇ Ñ»ï»õ»³É Ù³Ýñ³ÝÏ³ñÝ»ñÁ. 1³ øñÇëïáëÇ ÍÝáõÝ¹Á, 1µ ºñÏñå³·áõÃÇõÝ Ùá·áõó, 2³ ÀÝÍ³Ûá±õÙÝ (ø³é³ëÝûñ»³Û ·³Éáõëï Ý Ç ï³×³ñ), 2µ ØÏñïáõÃÇ±õÝ:

4 ²^1-9, ´^10-21, ¶^22-33, ¸^34-45, º^46-57, ¼^58-69, ¾^70-81, À^82-93, Â^94-105, Ä^106-117, Ä²^108-129, Ä´^130-141, Ä¶^142-153, Ä¸^154-165, Äº^166-177, Ä¼^178-189, Ä¾^190-201, ÄÀ^202-213, ÄÂ^214-225, Æ^226-237, Æ²^238-249, Æ´^250-261, Æ¶^262-273, Æ¸^274-285, Æº^286-297, Æ¼^298-309, Æ¾^310-319, ÆÀ^320-325:

5 ²ñï³ùÇÝ ³Ûë Û³ïÏ³ÝÇßÝ»ñÁ (Ã»ñÃÇ Ù»Í ã³÷ë, »ñÏëÇõÝ ·ñáõÃÇõÝ, ïáÕ³ù³Ý³Ï »õ ³ÛÉÝ) µÝáñáß »Ý Ä. ¹. Ù»ñ å³Ñå³Ýáõ³Í ³õ»ï³ñ³ÝÝ»ñÇÝ. ³Ûë Å³Ù³Ý³Ï ·ñ³ÝÇõÃ Ù³·³Õ³ÃÁ Ñ³ëï áõ ÏáåÇï ¿ñ, ³Û¹ å³ï×³éáí ³õ»ï³ñ³ÝÝ»ñÇ µÝ³·ÇñÁ ÑÝ³ñ³õáñ ¿ñ ï»Õ³õáñ»É Ùûï ³õáñ³å¿ë 33x25 ëÙ ã³÷ëÇ, »ñÏëÇõÝ ·ñáõÃ»³Ùµ 250-300 Ã»ñÃ áõÝ»óáÕ ÙÇ Ï³½ÙÇ Ù¿ç, áñ Ý³»õ ³éûñ»³Û ·áñÍ³ÍáõÃ»³Ý ¹ÇõñáõÃÇõÝ áõÝ¿ñ: ²Ûë ÝÙ³ÝáõÃ»³Ý ÑÇÙ³Ý íñ³Û ³ÝÑ³õ³Ý³Ï³Ý ã¿ »ÝÃ³¹ñ»ÉÁ, Ã¿ ¸³ÝÇ¿É ·ñÇãÝ ³ßË³ï»É ¿ Çñ ûñÇÝ³ÏáõÃÇõÝÁ å³ïñ³ëï»É ÑÇÙù ûñÇÝ³ÏÇ ÝÙ³ÝáÕáõÃ»³Ùµ, áñ ·áõó¿ ·ñáõ³Í ¿ »Õ»É Ñ»ÕÇÝ³ÏÇÝ Ùûï Å³Ù³Ý³ÏÝ»ñáõÙ »õ ·áõó¿ ûñÇÝ³Ïáõ³Í ¿ »Õ»É Ñ»ÕÇÝ³ÏÇ ÇëÏª å³Ï³ëÝ»ñáí ·ñáõ³Í áñ»õ¿ ûñÇÝ³ÏÇó, áñ Ñ»ï³·³ÛáõÙ ëï³ó»É ¿ ²Ý³ÝáõÝÇ ß³ñáõÝ³ÏáõÃÇõÝÁ »õÉÝ: Æ¹¿å, Êáñ»Ý³óáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý ÑÝ³·áÛÝ ûñÇÝ³ÏÁª ØØ Ð^Ùñ 2865 ä³ïÙ³·ÇñùÁ (áõÝÇ Ý³»õª ²ëáÕÇÏ, È³ëïÇí»ñóÇ) ÝáÛÝå¿ë ÑÇÝ ·³Õ³÷³ñ ¿ áõÝ»ó»É, áñáíÑ»ï»õ ã³÷ëÁ ×Çßï ²ñÍñáõÝáõ Ù»ñ ûñÇÝ³ÏÇÝÝ ¿ª 33,5×24,7 ¿. íëï³Ñ³µ³ñ Ä¶. ¹³ñÇ ¿, Ã¿»õ Ãáõ³·ñáõ³Í ¿ Ä¸. ¹³ñáí. ï»°ë òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ. Ñï. ²., Î³½Ù»óÇÝª ú. º·³Ý»³Ý, ². ¼¿ÛÃáõÝ»³Ý, ö. ²ÝÃ³µ»³Ý, ÊÙµ³·ñáõÃ»³Ùµª È. Ê³ãÇÏ»³ÝÇ, ². ØÝ³ó³Ï³Ý»³ÝÇ. ºñ»õ³Ý, 1965, ¿ç 891:

6 Ò»é³·ñÇª µÝ³·ñ³ÛÇÝ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý Ñ³Ù³ñ ³Ýµ³õ³ñ³ñ ÙÇ ÝÏ³ñ³·ñáõÃÇõÝ Ï³Û Ý³»õ î^4áõÙ (¿ç Ä².), ë³Ï³ÛÝ, µ³ñ»µ³Ëï³µ³ñ, áõÝ»Ýù Ý³»õ Ø³ï»Ý³¹³ñ³Ý µ»ñáõ»Éáõó ÙÇ ï³ñÇ ³é³ç ³ñáõ³Í Ýñ³ ÙÇ ³ÝïÇå ÝÏ³ñ³·ñáõÃÇõÝÁ. ï»°ë ¶¿áñ· ´³Ùåáõù×»³Ý, ÀÝ¹³ñÓ³Ï óáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó úñÃ³·ÇõÕÇ ê. ²ëïáõ³Í³ÍÇÝ »Ï»Õ»óõáÛ, Î. äáÉÇë, 1968.- Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³Ý, ²ÝïÇå Ó»é³·ñ³óáõó³Ï Ð^Ùñ 173, ¿ç 80-90 (ÛÇß³ï³Ï»Éáõ »Ýù ¶. ´. Ó»õáí): êñ³ ßÝáñÑÇõ ·Çï»Ýù, áñ Ó»é³·ÇñÝ ³Ûëûñ ³ÛÝåÇëÇÝ ¿, ÇÝãå¿ë ¿ñ 1885 »õ 1968 ÃÃ.:

Սա առկայ բոլոր տպագիրների հիմքն է, ուստի պարտաւոր ենք մանրամասնել: Ձեռագրի ամբողջականութեան խնդիրը պարզելի է նրա պրակահաշուով, ուստի եւ նախ՝ ենթադրելի է, որ առաջին պրակը եւս, ներկայիս 9ի փոխարէն, սկզբնապէս 12 թերթ է ունեցել, այսինքն՝ այժմ պակասող առաջին 3 թերթը հետագայ հնարաւոր լրացումների համար գրիչը թողել է չգրուած (պարապ), հետագայում ինչ-որ մէկը հանել եւ օգտագործել է դրանք, ԻԷ. պրակը սկզբից իսկ 10 թերթ (310-319) է ունեցել, որովհետեւ 308-9 եւ 319-20 թերթերի միջեւ բնագրական պակաս չկայ, վերջին՝ ԻԸ. պրակը, ներկայիս 6ի փոխարէն, սկզբում կարող է ունեցած լինել 10 կամ 12 թերթ (վերջին 2ը կամ 4ը չգրուած), իսկ 1852ին անպայման ունեցել է գոնէ 8 թերթ. այսինքն՝ դրանից յետոյ ձեռագրիս վերջից ընկել է առնուազն 2 թերթ[1], որոնց բովանդակութիւնը՝ վերջի յիշատակարանի երկրորդ կէսը, պահպանուած է միայն առաջին երկու տպագրով:

Արձանագրելի է նաեւ, որ ձեռագրի գաղափար օրինակի պրակները խառնուած են եղել, Դանիէլ գրիչը չնկատելով՝ նոյն խառն կարգով օրինակել է, յետոյ զգացել է եւ իր ընթերցողին չորիցս զգուշացրել դրա մասին, մի անգամ էլ զգուշացրել է սրբագրողը: Այս պատճառով էլ ձեռագիրս պէտք է կարդալ հետեւեալ կարգով՝ 1ա-37բ[1], 49բ-109ա[1], 38բ-49ա, 109ա[2]-325բ[2]:

Ինչ-որ ժամանակ հանդիպակաց որոշ էջեր խոնաւութեան հետեւանքով կպել են իրար, յետոյ անյայտ մէկը կոպտօրէն անջատել է եւ աւելի կամ պակաս չափով բնագիրը վնասել՝ դարձրել անընթեռնելի. այդ էջերն են՝ 20բ-21ա/40-41, 32բ-3ա/64-5, 65բ-6ա/130-1, 66բ-7ա/132-3, 67բ-8ա/134-5: Սրանց մասին 1968ին գրուել է. «Հանգամանք՝ գոհացուցիչ. էջ 130, 132, 133 եւ մանաւանդ 134, 135 իրար փակած ըլլալով եւ վերջէն զատած ըլլալով, գիրերը մեծ մասամբ խաթարուած» (Գ. Բ. էջ 80): Մտածում էինք, որ այս բարբարոսութիւնը եղել է 1852ից, այսինքն՝ բնագրի տպագրութիւնից յետոյ, բայց յետոյ տեսանք, որ ձեռագիրն այդ վիճակում է եղել 1841ից առաջ (տե՛ս ստորեւ՝ Ե. 7 ձեռագրի նկարագրութիւնը), իսկ սա նշանակում է, որ առկայ տպագիրների մէջ այս էջերի շարադրանքը վերականգնուել է «յետնագիր» օրինակների հիման վրայ: Մեր ներկայ խնդրի համար սա կարեւոր պարզաբանում է, որովհետեւ նորայայտ Բ եւ Գ (տե՛ս) ձեռագրերի հիման վրայ բնագրի այս էջերի մասերն այժմ ճշգրտւում են առաւել վստահօրէն:

Աննկատ մնացած մի կարեւոր հանգամանք եւս. գրուելուց երեւի անմիջապէս յետոյ փոքր չափով գրչի[3], աւելի զգալի չափով՝ հաւանաբար նրա միաբանակից մի ուրիշի ձեռքով ձեռագիրը (բնագիրը) սրբագրուել է. օրինակ՝ գրիչը գրել է «սեբեա», սրբագրիչը դարձրել է «եւսեբեա» (6ա), «Նիկան»՝ «Նիկանովր», «Պըտոմեա»՝ «Պըտղոմեա» (54բ), «յաղէն»՝ «յաղեղն» (60բ), «Մաշտոցի»՝ «Մեսրովպայ» (89ա), «զյիշատարան»՝ «զյիշատակարան» (111ա) եւ այլն: Յիշենք՝ Դանիէլ գրիչը գրել է. «յերես անկեալ աղաչեմ զբա-

---

1 ¾çáõÙ 28 ïáÕ áõÝ»óáÕ 324-5 Ã»ñÃ»ñÇ ß³ñ³¹ñ³ÝùÇ ÝÇß»ñÇ ù³Ý³ÏÁ (³é³Ýó Ï¿ï ³¹ñáõÃ»³Ý) 4199 ¿, ÇëÏ ïå³·ñáí å³Ñå³Ýáõ³Í ß³ñáõÝ³ÏáõÃ»³ÝÁª 3093: ê³ ß³ï ó³õ³ÉÇ Ïáñáõëï ¿, áñáíÑ»ï»õ í»ñçÇ ÛÇß³ï³Ï³-ñ³ÝÝ»ñÇ å³Ñå³Ýáõ³Í Ù³ëÇ (Ã. 321-5) Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÁ óáÛó ïáõ»ó, áñ ³é³çÇÝ Ññ³ï³ÏÇãÝ»ñÝ ³ñ»É »Ý ëñ³Ýó Ñ³ñÇõñÇ Ñ³ëÝáÕ ³ÝÑ³ñÏÇ ¦ëñµ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñ§, áñáÝù ÝáÛÝáõÃ»³Ùµ Ñ³ë»É »Ý ÙÇÝã»õ î[4]:

2 êË³É ï»Õ³¹ñáõ³Í 12 Ã»ñÃ»ñÁ (38-49) Ó»é³·ñÇ ³é³ÝÓÇÝ åñ³Ï ã»Ý, 28-45Á Ù³ëÝ »Ý ¸. åñ³ÏÇ, 46-49Áª º.Ç, ëñ³Ýó å³ñáõÝ³Ï³ÍÝ ³é³ÝÓÇÝ ï»ïñ ¿ »Õ»É Ù»ñ Ó»é³·ñÇ ÑÇÙù (·³Õ³÷³ñ) ûñÇÝ³ÏÇ Ù¿ç. áõñ»ÙÝª Ï³ñ»ÉÇ ¿ ·ñ»Ã¿ ×ß·ñÇï »ÝÃ³¹ñ»É, áñ ï»Õ³ß³ñÅáõ³Í åñ³Ïáí ³Û¹ Ù³Ûñ ûñÇÝ³ÏÁ »õë »Õ»É ¿ Ù»ñ ÑÝ³·áÛÝ Ó»é³·ñÇ ¹ÇñùÇ Ï³Ù ã³÷ëÇª Ùûï 33x25 ëÙ:

3 ²Ûë ëñµ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ Ù»ñ Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝ»ñÇ Ù¿ç ÙÇßï áõÝ»Ý ¦·ñãÇ§ µ³ó³ïñáõÃÇõÝÁ:

րի ընթերցողսդ եւ անմեղադրութիւն խնդրեմ վասն սխալանաց գրոցս, եթէ աւելի կամ պակաս գտանիցի ի սմա՝ եթէ՛ կէտ, եթէ՛ տուն եւ եթէ՛ ստոր եւ եթէ՛ յայլ ինչ բառ ի Խէ կամ ի Հոյ. զի գիտնականքն քաջ գիտեն, որ ի հին գրեանք այսպիսեացս ոչ ինչ փոյթ է արարած. եւ ես անհմուտ գոլ սոցա՝ զոր լսեալ էաք յեկեղեցական գրոց ի բառիցս յայսցանէ՝ զնոյն գրեցաք, եւ զոր արտաքոյ սոցա էր՝ ոչ գիտելով թէ ո՛րպէս էր» (323աբ)[1]*: Եւ ահա, սրբագրիչը «լուծել» է հիմնականում հէնց այս՝ Խէով թէ Հոյով գրելու խնդիրը. գրչութեան սեւ թանաքից յստակ տարբերուող՝ դեղինի մօտեցող գունատ թանաքով «խեփտաղաց»ը դարձրել է «հեփտաղաց», «չախրիքն»՝ «չահրիքն» (28ա), «Հրամի»ն՝ «Խրամի» (51ա), «զԲախլ»՝ «զԲահլ» (97բ), «Բախղ Շախաստան»՝ «Բահղ Շահստան» եւ գրչի «Բուհա» անուան՝ «Բուխա» յաճախադէպ ուղղումները (128ա, 133բ եւ այլն)*[2]*:*

Շատ ուշագրաւ է, որ առաջին հրատարակչի ձեռքով արուել է ձեռագրի ո՛չ միայն 1-651 էջակալումը, այլեւ՝ չղագրով գրուած որոշ սրբագրութիւններ, որոնք միայն այս ձեռագրի լուսանցներում են եւ տպագիրներում (առաջինից անցել են յաջորդներին). «անդի եւ անդի»՝ հրտ-չի[3]* «անտի եւ անտ» (6ա), «յորոց»՝ հրտ-չի «այրն յորոց» (6բ), «ընդանեգոյնս»՝ հրտ-չի «ընտանեգոյնս», «ընքեամբ»՝ հրտ-չի «ինքեամբ», «անդի»՝ հրտ-չի «անտի», «պատճառել»՝ հրտ-չի «պատճառելով» (11բ), «յընքենէ»՝ հրտ-չի «յինքենէ» (12ա), «չնչականաց»՝ հրտ-չի «շնչականաց» (12բ) եւ այլն:*

Ձեռագրիս վերջի երկու յիշատակարանները տպագրուել են բոլոր հրատարակութիւնների մէջ եւ ընկալւում են որպէս մի տեսակ՝ Պատմութեան տրամաբանական մաս-աւարտ, մինչդեռ անտեսուած են յընթացս շարադրանքի գրչի գրած յիշատակագրութիւնները, որոնք մեծ մասամբ բնագրի եւ նրա գաղափար օրինակի կատարեալ ընկալման համար կարեւոր են. գերազանցապէս ձեռագրի (բնագրի) գործածութեանը կամ հետագայ կեանքին վերաբերող հետագայ յիշատակագրութիւնները եւս ուշադրութեան չեն արժանացել[4]*:*

Ուստի բնագրի պակասներին եւ տեղախախտ պրակին վերաբերող յիշատակագրութիւնները բերել ենք համապատասխան մասերի տողատակերում[5]*, իսկ մնացեալը, որոնք գրուած են մեծ մասամբ Պատմութեան գլուխների վերջերում, 1-17 համարակալումով նոյնքան միաւոր, սակայն որպէս բնագրական մի ամբողջութիւն, դրել ենք Յաւելուա-*

---

1 ÐÙÙ ï . î[1], ¿ç 361, î[2], ¿ç 320:

2 321 ³ µ/641-2 »ñÏáõ ¿çÁ (ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý Û ³ õ»Éáõ ³ ÍÇ ³ õ ³ ñ ïÁ, áñ ²Éáõ½ ÇßË ³ ÝÇ ³ ñÓ ³ Ï-á ï ³ Ý ³ õáñ ·áíùÝ ¿ »õ ·ñãÇ ·ÉË ³ õáñ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÇ ëÏÇ½µÁ) ·ñáõ ³ Í ¿ ëñµ ³ ·ñãÇ Ã ³ Ý ³ ùÇÝ ÝÙ ³ ÝáõáÕ ·áõÝ ³ ï Ù»É ³ Ýáí, µ ³ Ûó íë ï ³ Ñ ã»Ýù, Ã¿ ë ³ ëñµ ³ ·ñáÕÇ ·ñ ³ ÍÝ ¿, ÑÝ ³ ñ ³ õáñ ¿ª ¸ ³ ÝÇ¿É ·ñãÇ Ã ³ Ý ³ ùÝ ¿ ÷áËáõ»É:

3 Ø»ñ Ñ ³ Ù»Ù ³ ïáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç ³ Ûëª ¦Ññ ï -ãÇ§ µÝáñáßáõÙáí ÙÇß ï ÝÏ ³ ïÇ áõÝ»Ýù 1852Ç ï å ³ ·ÇñÁ å ³ ïñ ³ ë ï á-ÕÇÝ:

4 î[4]áõÙ ³ ëáõ ³ Í ¿. ¦Ò»é ³ ·ñáõÙ Ï ³ Ý µ ³ ½Ù ³ ÃÇõ Éáõë ³ Ýó ³ ·ñ»ñ, áñáÝó ·»ñ ³ ÏßéáÕ Ù ³ ëÁ å ³ ï Ï ³ ÝáõÙ ¿ ¸ ³ ÝÇ¿-ÉÇÝ, áñáß Ù ³ ëÝ ¿Éª ³ ÛÉ ³ ÝÓ ³ Ýó ·ñãÇÝ: ¸ñ ³ ÝóÇó ÙÇ ù ³ ÝÇëÁ, áñ µÝáñáßáõÙ »Ý · ³ Õ ³ ÷ ³ ñ-Ó»é ³ ·ñÇ íÇ× ³ ÏÁ Ù¿ç »Ý µ»ñáõ ³ Í ï ³ ñÁÝÃ»ñóáõ ³ ÍùÝ»ñÇ µ ³ ÅÝáõÙ§. ïáÕ ³ ï ³ Ï ³ ÛÇÝ-óñÇõ »Õ ³ Ý ³ Ïáí ï åáõ ³ Í ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝ-Ý»ñÁ (³ Ûë å¿ë ÇÙ ³ ° ¦Éáõë ³ Ýó ³ ·ñ»ñ§Á) Ó»é ³ ·ñÇ Ù ³ ëÇÝ Ûë ï ³ Ï å ³ ï Ï»ñ ³ óáõÙ ã»Ý ï ³ ÉÇë: Þ ³ ñáõÝ ³ ÏáõÃÇõÝÝ ³ Ûë ¿. ¦Èáõë ³ Ýó ³ ·ñ»ñ Ï ³ Ý ¿çª 14, 15, 19, 20, 68, 69, 74, 80, 122, 178, 185, 217, 282, 329, 332, 333, 347, 398, 431, 481, 486, 492, 528/529, 565, 585: ê ï áñ»õ Ý»ñÏ ³ Û ³ óÝáõÙ »Ýù ¹ñ ³ ÝóÇó ÙÇ ù ³ ÝÇëÁ§ (¿ç Ä¼.). ³ å ³ ß ³ ï ³ ÝÏ ³ ÝáÝ, ½áõ ï Ó»-é ³ ·ñÇ ¿ç»ñÇ Ï ³ ñ·áí (Ë ³ éÝª ·ñãÇ »õ Ñ» ï ³ · ³ Û), Û ³ × ³ Ë ³ ¹¿å ëË ³ É ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñáí »õ ³ é ³ Ýó Ù»ÏÝ ³ µ ³ Ýáõ-ÃÇõÝÝ»ñÇ Ññ ³ ï ³ ñ ³ Ïáõ ³ Í »Ý Ù»ñ Û ³ õ»Éáõ ³ ÍÇ Ð[Ùñ] 5, 33, 11, 38, 15 (ëñ ³ Ý ÝÙ ³ Ý ¿ Ñ ³ Ù ³ ñáõÙ 21Á), 34, 41, 39, 40, 35, 26 ÙÇ ³ õáñÝ»ñÁ (ï »°ë î[4], ¿ç Ä¼-ÄÀ.):

5 ÐÇÙù ûñÇÝ ³ ÏÇ å ³ Ï ³ ëÝ»ñÇ Í ³ Ýáõóáõ ÙÝ»ñ Ï ³ Ý Ñ» ï »õ» ³ É ¿ç»ñáõÙª 34µ, 35 ³ , 36µ, 37µ, 265 ³ (².ÇÃ.91ª Âá íÙ ³ ÛÇ ä ³ ïÙ. í»ñçÁ »õ ²Ý ³ ÝáõÝÇ ëÏÇ½µÁ), 308µ-9 ³ (²Ý ³ ÝáõÝÇ Ä´. ·ÉËÇ Ã»ñÇÝ). 38-49 Ã»ñÃ»ñÁ ×Çß ï ï »ÕáõÙ Ï ³ ñ-¹ ³ ÉáõÝ í»ñ ³ µ»ñáÕ óáõóáõÙÝ»ñ Ï ³ Ýª 37µ, 38 ³ , 109 ³ (Ý ³ »õª ëñµ ³ ·ñáÕÇ):

ծում, տպագիրներով յայտնի երկու յիշատակարանից յետոյ: Սրանցից 1ինի մէջ նշուած է գրչութեան տեղը եւ թուականը (Աղթամար, 1303 թ.), երեքում (3-4, 13)՝ նոյն Աղթամարը եւ ձեռագրի պատուիրատուներին (Զաքարիա կաթողիկոս եւ նրա եղբայր Ամիր Գօրգի), 7րդում՝ նոյն Աղթամարի, նոյն 1303ի եւ պատուիրատուների հետ միասին, ժամանակի «աշխարհակալ» Ղազան խանի անունը. միով բանիւ՝ այս բոլորը լրացնում-հաստատում են գլխաւոր յիշատակարանի տեղեկութիւնները:

Ուշագրաւ են նաեւ հետագայ յիշատակագրութիւնները, որոնք պարզում են աղբիւրիս հնագոյն այս օրինակի հետագայ կենցաղավարութիւնը. ժամանակով առաջինը հաղորդում է 1387 թ. Լանկ Թամուրի կողմից Վանի առման մասին[1]. այնուհետեւ ունենք ԺԶ. դ. անանուն մի գրառում[2], ապա 1770 թ. ոմն Բարսեղ գնացել է Աղթամար եւ Թումա կաթողիկոսից «Թումայ պատմայգիրք»ը խնդրել եւ տարել է Վան, ուր «ընդ հովանեաւ Սուրբ առաքելուն Պետրոսի կարդացիք, փափաքներս լըցաւ»[3]: Նոյն թուականին Մոկացի Սամուէլն արել է պատմական մի դէպքի գրառում[4], 1788 թ. բնագրիս առնչուել են Տարօնի Ս. Կարապետի վանքի միաբաններ Յարութիւն եւ Խաչատուր վարդապետները[5], յետոյ ԺԸ. դ. անորոշ բնոյթի գրառում են արել տիրացու Կարապետը եւ Գրիգորը[6], նոյն դարում ոմն Վարդան 1770 թ. Վան տարուած եւ այնտեղ «կորուսայլ» պատմագիրքը վերադարձրել է Աղթամար[7], նոյն ԺԸ. դարում մէկը վրացատառ մակագրութիւններ է արել[8]: Ապա կայ Աղթամարին վերաբերող՝ կրկին եղծուած, պատմական բնոյթի 1820 թ., բովանդակութիւնն անորոշ մնացող[9] եւ 1838 վերաբերող պատմական յստակ մի այլ գրա-

---

1 37µ (ë ï . Éë., 1387 Ã.) ¦Ô ³ ÝÏ ßáõÝÝ »õ ³ ßË ³ ñÑ ³ ÏáñÍ ³ Ý · ³ ½ ³ ÝÝ äÈ¼. (1387) Ãí . »ÏÝ Ç ì ³ Ý, áñ »õ ³ é ½Ý ³ §. ï å áõ ³ Íª î[4], ¿ç Ä¼.ª 2:

2 60µ (Ä¼. ¹., Ýá ï ñ) ¦ º ëª Ýáõ ³ ë ï »õ Ù» ï Ý» ³ É µáÉáñ Ù»ñ ³ ÙÝáó ë»éÇóë »õ ãå¿ ï Í ³ é ³ Ù øñÇë ï áëÇ ² ë ï áõÍáÙ Ù»ñáÙ§:

3 264µ-5 ³ (ë ï . Éë., ³ Ý ³ ñáõ»ë ï Ýá ï ñ ·Çñ) ¦ ¸ ³ ñÓ» ³ É ÙÇß»É Ù ³ ÕÃ»Ù Ãí ³ Ï ³ ÝÇë Ñ ³ Ùáó èØÀÂ.ÇÝ (1770) Ç Ï ³ ÃáÕÇ-ÏáëáõÃ» ³ ÝÝ Ù ² ÕÃ ³ Ù ³ ñ ³ Ù ï » ³ éÝ ÂáõÙ ³ ÙÇ »ñÇó »ñ ³ Ý» ³ É »ñç ³ ÝÇÏ ëñµ ³ ½ ³ Ý Ñ ³ Ùñ ³ å» ï ÇÝ, áñ î¿ñ ² ë ï áõ ³ Í ÁÝ¹ »ñÏ ³ ÙÝ ³ õáñëÝ ³ ñ ³ ë[ó]¿. ³ Ù¿Ý: ²ÙÉ »õ »õë Ý ³ ÇÝùÝ Ç í»ñ ³ Ù · ³ õ ³ ½ ³ ÝÇ ÇßË ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ Ç í»ñ ³ Ù Çõñ µáõÉ-áÁ Ã¿ÙÇÝ |265 ³ | »õ í× ³ ÏÇÝ µ ³ ñÓñ ³ · ³ Ñ å ³ Ñ»ë. ³ Ù¿Ý: ¸ ³ ñÓ» ³ É Ç ÝáõÝ Ãí ³ Ï ³ ÝÇë Ø ³ ÙÇëÇ Æº. ûñáõÙÝ, áñ »ëª Ù»Õ ³ å ³ ñ ï ´ ³ ñë»Õë ·Ý ³ ó Ù ² ÕÃ ³ ñ ³ Ù êáõñµ Ê ³ ãÝ áõË ï , ËÁÝñ»óÇ ï » ³ éÝ ÂáõÙ ³ Ù Ï ³ ÃáÕÇÏáë¿Ý ½ÂáõÙ ³ Ù å ³ ïÙ ³ Ù·Çñù, µ»ñÇ ì ³ Ý, ÁÝ¹ Ñáí ³ Ý» ³ õ êáõñµ ³ é ³ ù»ÉáõÝ ä» ï ñáëÇ Ï ³ ñ¹óÇù, ÷ ³ ÷ùÝ»ñë ÉÁó ³ õ. áí áñ ÙÇß»-ó¿ù, ² ë ï áõ ³ Í áÕáñÙÇ§:

4 166µ (1770 Ã., ë ï . Éë., ³ ÙÉ Ýá ï ñ ·Çñ) ¦ ²Ùë ¿ ÃõÇÝ Ñ ³ Ùáó ³ ½ ·ÇÝ º. Ùáõµ¿Ç ³ Ý ÁÝ¹ Ñ ³ ½ ³ ñÇÝ, ¶. ÁÝ¹ Çù ï ÇõáÝ ÁÝ¹ ¾. Ñ ³ Ù ³ ñÇÝ, ê»å ï »ÙµñÇ Æ ².ÇÝ Æë ³ Ù ÷ ³ ß ³ ÙÝ ì ³ Ý ³ Ù ù ³ ÕùÇÝ Ñ ³ Ï ³ ñáÙ ³ Ù»ñÝ æÁ½Çñáß å ³ ñûÝ ÁÝ¹ ÝÙÇÝ Ç í»ñ ³ Ù ØáÏ ³ ó.... »õ ÀéÁß ï áõÝ» ³ ó å ³ ß ³ ñ»óÇÝ.... ½Ë ³ Ý Ø ³ ÑÙá¹ Ñ ³ Ý¹»ñó »Õµ ³ ñµÁÝ µÁéÝ»óÇÝ ì ³ Ý ³ Ù ù ³ Õ ³ ù µ ³ Ý¹ ¹ñ»óÇÝ. ³ Ù¿Ý: ¶ñ»ó ³ õ Ó»é ³ Ùµ ØáÏ ³ óÇ ê ³ ÙáõÉ¿ÉÇÝ§. Ãáõ ³ Ï ³ ÝÇ Ñ ³ ßÇõÝ ³ Ùë ¿ª 250 + 1000 + 12 + 7 = 1219 + 551 = 1770: ´ ³ ½Ù ³ Ï¿ ï »ñÁ µÝ ³ ·ñÇÝÝ »Ý. áñáß ëË ³ É ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñáí ï å áõ ³ Íª î[2], ¿ç 164, î[4], ¿ç Ä¾.ª 6:

5 10µ ¦Æ ÃáõáÙë Ù»ñáÙ èØÈ¾.ÇÝ (1788) Ù»Ýù ³ Ý å Ç¹ ³ Ý Ç Ù ³ Ù»Ý ³ ÙÝÇ »õ ³ åÇÏ ³ ñ Ú ³ ñáõÃÇõÝ »õ Ê ³ ã ³ ï áõñ í ³ ñ-¹ ³ å» ï ùëÝ »É ³ Ýù Ç Ù»ñÏñ¿Ý î ³ ñûÝáõ Ç í ³ Ýù¿ÝÝ êáõñµ Î ³ ñ ³ å» ï áõ »õ áÕáñÙáõÃ» ³ Ùµ ² ë ï áõÍáÙ »Ï ³ Ýù Ç ì ³ ë÷áõé|11 ³ | ³ Ï ³ Ý [áõË ï »õ »ñÏñå ³ · áõÃÇõÝ Ç ëñµáó Ù ³ ï]§ /// (çÝç ³ Í. ÁÝÏ ³ É»ÉÇ ÙÇ ³ ÙÝ ³ é ³ ÝÓÇÝ µ ³ é»ñ »õ Ù ³ ëÝÇÏÝ»ñ, ÇÙ ³ ë ï Ù ³ Ï ³ µ»ñ»ÉÝ ³ ÝÑÝ ³ ñ):

6 93 ³ (ÄÀ. ¹., Ýá ï ñ ³ ÝÙ ³ Ý ßÕ ³ ·Çñ) ¦ÚÇß» ³ ©, øñÇë ï á°ë ² ë ï áõ ³ Í, ½·ñÇãë Ù ³ ï »ÝÇ. áí Ñ ³ ñáõë ï ³ ÙÇ ï »õ áõ-ëáõÙÝ ³ ë¿ñ ÁÃ»ñÍûÕ ï ³ éÇë, »õ ¹áõ »õë ÙÇß»ó¿ù Ç øñÇë ï áë ½Ù»Õ ³ õáñë »õ ½¹ñáõå ³ Ù»Ý»óáõÝ ëáõ ï ³ -Ýáõ ³ ÝÙµë ï Çñ ³ óáõ Î ³ ñ ³ å» ï ë »õ ½¶ñÇ·áñ. »õ ¹áõ ÙÇß» ³ É ÉÇÝÇçÇù Ç î» ³ éÝ¿ ³ Ù»Ý ³ Ï ³ É¿. ³ Ù¿Ý§. ï å áõ ³ Íª î4, ¿ç Ä¾.ª 4. ÙÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÇë Î ³ ñ ³ å» ï ³ ÝáõÝÁ Ï ³ ñ¹ ³ ó»É ¿ª Ð ³ Ùñ ³ å» ï :

7 167 ³ (ÄÀ. ¹., ë ï . Éë., Ýá ï ñ ·Çñ) ¦ ²Ùë ·Çñùë Ïáñáõë ³ ÙÉ ¿ñ ì ³ Ý »õ »ë ì ³ ñ¹ ³ Ý µ»ñ¿Ç [=µ»ñÇ] ²Ãáéë, ² ë ï áõ ³ Í á-ÕáñÙÇ ³ ë ³ ó¿ù ÍÝûÕ ³ ó ÇÙáõó. ³ Ù¿Ý§. î å áõ ³ Íª î[4], ¿ç Ä¾.ª 8:

8 10 ³ ë ï Éë. íñ ³ ó ³ ï ³ é, ÄÀ. ¹. ¦ä» ï ñë ³ Ù Í ³ Çñ§, 22 ³ ¦ ì ³ ÝÇ ³ Ù§, 323µ ¦ ï ¿ñ ² ë ï í ³ Ó ÙÇñ ³ Õã»Ù§ (î¿ñ ² ë-ï áõ ³ Í Ù»ñ, ³ Õ ³ ã»Ù):

9 243µ-4 ³ (1820 Ã., ë ï . Éë.) /// ØáÏ ³ ó ///(5 ï áÕ çÝç ³ Í) ÃáõÇÝ èØÎÂ. (1820)/// |244 ³ | ì ³ Ý ³ ¸ è. (4.000) Ñ»Í»Éûù ·Ý ³ ó áã Ï ³ ñ ³ ó ï ³ Ý»É ³ Ùñáó ²ÕÃ ³ Ù ³ ñ /// ¹ ³ ñ ³ õ ³ Ý ³ å ³ ï ÏáÕáå ï »ó êÇÙáÝ í ³ ñ¹ ³ å» ï §. ï å áõ ³ Íª î[4], ¿ç Ä¾.ª 9:

ռում[1], «Արուեստ» անունով մէկի կնքադրոշմը[2] եւ Միջագիւղի Ս. Աստուածածին եկեղեցում 1885 եւ 1968 թթ. արուած գրառումները[3]. վերջիններս ցոյց են տալիս, որ ձեռագիրն այսօր պահպանուել է այնպէս, ինչպէս կար 1885ին:

Անտեսելի չեն նաեւ գրչափորձ-լուսանցագրութիւնները. ընդհանրապէս՝ գրիչն իր բթացած գործիք-գրիչը սրում եւ փորձում էր առաւել յաճախ իր օրինակութեան հիմք-գաղափար օրինակի չգրուած էջերում կամ լուսանցներում՝ այբուբենի տառերի շարքը գծելով կամ կապակից թէ անկապակից արտայայտութիւններ գրելով. մեր ձեռագրում գրչութեանը յաջորդած բոլոր դարերի ընթացքում՝ ընդհուպ մինչեւ աղբիւրիս հրատարակութիւնը, արուել են զանազան լուսանցային գրառումներ ու գրչափորձեր[4], որոնք այս ձեռագրի ընթերցման կամ նրանից արուած ընդօրինակումների յայտարարներ են:

Ամփոփենք. Արծրունեաց տան պատմութեան պահպանուած այս հնագոյն օրինակը Աղթամարում, տեւական որոշ ժամանակ նաեւ Վանում, ապա Կ.Պոլսում եղել է մշտական գործածութեան մէջ[5]: Աւելին՝ ձեռագիրն ունի գրչի, սրբագրողի եւ առաջին հրատարակչի սրբագրութիւններ, որոնց մասին մեր արծրունիագիտութիւնը չի իմացել 1852ից մինչեւ օրս, ցաւալիօրէն՝ նաեւ Տ^{4}ում. վերջինիս մէջ վրիպմամբ չեն արձանագրուել նաեւ բուն գրչութեան շատ ձեւեր, որոնց փոխարէն բոլոր տպագիրների մէջ տարբեր՝ իրականում գոյութիւն չունեցող ընթերցումներ են:

2. (Բ) Մխիթարեան Վենետիկի մատենադարանի ձեռ. Հմր 1402/883 (Պատմագիրք Հայոց ԺԲ.). ՋԿԴ. – 1515 թ., գրիչ՝ Յունան: Կաշեկազմ, 244 թերթ, թուղթ, 24×17,5. երկսիւն (18x6), բոլորգիր, 35 տող, խորագրերն ու սկզբնատառերը կարմիր[6]: Ունի երեք Պատմութիւն՝ Թովմա Արծրունի (5ա-128ա), Վարդան Արեւելցի (133ա-183ա) եւ Ստ. Օրբէլեան

---

1 283³ ¦Â[áõÇÝ] èØÒ¾. (1838) Æë³Û ÷³ß¿Ý ½Ë³Ý Ø³ÑÙáõ ï Ñ³Ý¹»ñÓ »Õµ³ñµÝ µéÝ»ó ì³Ý³Û ù³Õ³ùÝ§. ïåáõ³Íª î⁴, ¿ç Ä¾.ª 7:

2 301³ ÏÝù³¹ñáßÙ, áõÃ³ÝÏÇõÝ. ÄÀ. ¹. ¦ø[ðÆêîàê]Æ Ì[²]è[²Ú] / ²ðàô/Â°Ü§:

3 23³, 47³, 124³ í»ñÇÝ ³ñï³ùÇÝ ³ÝÏÇõÝáõÙ ÏÉáñ ÏÝÇù, Ù³Ýáõß³Ï³·áÛÝ ¹ñáßÙáí, ÄÂ. ¹.ª ¦Ortakŏy Maryam Ana Ermeni Kilisasi§, ßñç³Ý³ÏÇ Ï»Ýï ñáÝáõÙª ¦Yonetim Kurulu§: äÑå. ²³ ¦ÆëÏ³Ï³Ý Ó»é³·Çñ ÂáíÙ³ÛÇ ²ñÍñáõÝõáÛ Ñ[»ï³ùÝÝ³Ï³Ý] å³ïÙáõÃ»³Ý, ë»åÑ³Ï³ÝáõÃÇõÝ ì»ñÍ³ÝáõÃ»³Ý Ã³Ý·³ñ³ÝÇÝ ØÇç³·ÇõÕÇ, µÝ³·Çñ ïå³·ñ»³É ûñÇÝ³ÏÇÝ, Ç ÉáÛë ÁÝÍ³Û»³É ³ñ¹»³Ùµ Â³Ý·³ñ³ÝÇÝ, Û³ÙÇ î»³éÝ 1852, Ç ïå³ñ³ÝÇ äûÕáëÇ ²ñ³å»³Ý Ç Îáë ï³Ý¹ÝáõåûÉÇë: Î. äûÉÇë, ØÇç³·ÇõÕ, 15/27 ¸»Ï ï»Ùµ»ñÇ 1885: ¶ñù³å³Ñ ÑëÏáÕ Â³Ý·³ñ³ÝÇ ÆëÏ»Ýï¿ñ °. Ð³×ÇûÕÉáõ»³Ý§: äÑå. ²³ ¦Â³Õ³Ï³Ý ËáñÑáõñ¹ë í³õ»ñ³óÝ»Éáí ì»ñÍ³ÝáõÃ»³Ý Ã³Ý·³ñ³ÝÇ ÑëÏáÕ ·ñù³å³ÑÇÝ ëïáñ³·ñáõÃÇõÝÁ, Ý»ñÏ³Û Ó»é³·ñÇë ÛÇß»³É Â³Ý·³ñ³ÝÇ ëï³óáõ³ÍùÝ »õ ÂáíÙ³ÛÇ ²ñÍñáõÝõáÛ ïå³·ñ»[³É] ûñÇÝ³ÏÇÝ µÝ³·ÇñÝ ÁÉÉ³ÉÝ ÏÁ Ñ³ëï³ï¿: Æ ¹ÇÙ³ó Ã³Õ³Ï³Ý ËáñÑñ[¹áÛ]ª í³ëÝ ²ï»Ý³å»ïÇ î. °áõ[ëáõý»³Ý] ²ï»Ý³¹åÇñª ¶. ¶³µñÇ¿É»³Ý§: ²å³ª ÏÉáñ ÏÝù³¹ñáßÙ, Ý»ñùÇÝ ßñç³Ý³ÏáõÙ ³ñ³µ³ï³é, ßáõñç³Ý³ÏÇª ¦[Â²]Ô. ÊàðÐ. ê. ²Ì²ÌÆÜ °Î°ÔôÚ ØÆ[æ²¶ÆôÔÆ±]§ (¶. ´.ª ÎÝÇù Â³Õ. ËáñÑñ¹áÛ): äÑå. ²³ ¦ÂáíÙ³Û ²ñÍñáõÝõáÛ ä³ïÙáõÃ»³Ý ëáÛÝ Ó»é³·ÇñÝ ÏÁ µ³ÕÏ³Ý³Û (651) í»ó Ñ³ñÇõñ ÛÇëáõÝ »õ Ù¿Ï »ñ»ë¿, »õ Ç Ñ³ëï³ïáõÃÇõÝ ³ÛëÙ ÏÁ ÏÝùáõÇ§. ³å³ª ÏÉáñ ÏÝù³¹ñáßÙ, ßáõñç³Ý³ÏÇª ¦ì°ðÌ²ÜàôÂ°²Ü Â²Ü¶²ð²Ü§, Ù¿çÇ µáÉáñ³ÏáõÙ ¦Ð²Úàò§: ²ÛÅÙ ³éÏ³Û ¿ç³ù³Ý³ÏÁ »õë 651 ¿: 325×2=650. 646Çó ÃéÇãùª 648ª ï»°ë 323µ-324³ (647ñ¹ ¿çÁ ï»°ë ä³ï³éÇÏ Ð^Ùñ 1931): äÑå. ²³. (Ù³ïÇïáí) ÂÇõ 45. ¶[¿áñ·] ´[³Ùåáõù×»³Ý]:

4 î»°ë Ù»ñ Ûû¹áõ³ÍáõÙª ²ñÍñáõÝ»³ó ï³Ý ä³ïÙáõÃ»³Ý ïå³·ÇñÝ»ñÁ »õ Ó»é³·ñ»ñÁ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2009/Â., ¿ç 134:

5 ØÇõë Ó»é³·ñ»ñÇÝ í»ñ³µ»ñáÕ ÷³ëï»ñÁ ß³ñ³¹ñ»ÉÇë ³ñ¹¿Ý Ñ³Ý¹Çå»Éáõ »Ýù ³Ûë Ó»é³·ñÇó ³ñáõ³Í ÁÝ¹û-ñÇÝ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ:

6 Ø³Ûñ óáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ ØËÇÃ³ñ»³Ýó Ç ì»Ý»ïÇÏ, Ñ³ïáñ ¼., ÚûñÇÝ»ó Ð. ê³Ñ³Ï í. Ö»Ù×»Ù»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ - ê. Ô³½³ñ, 1996, ¿ç 43-8 (³ÛëáõÑ»ï»õª òáõó³Ï ì»Ý»ïÇÏÇ, ¼.): Ð³Ý·áõó»³É Ö³ÛÉ³Ï ²ÝÃ³µ»³ÝÇ ËÝ¹ñ³Ýùáí, ì³ñ¹³Ý ²ñ»õ»Éóáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý å³ïñ³ëïáõ»ÉÇù ·Çï³Ï³Ý µÝ³·ñÇ Ù¿ç û·ï³·áñÍ»Éáõ Ñ³Ù³ñ, Ó»é³·ñÇë å³ï×¿ÝÝ ëï³ó»É »Ýù 1988 Ã. ¹»Ï ï»Ùµ»ñÇ 27ÇÝ. ï»°ë Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³Ý, ²ÛÉ í³Ûñ»ñÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Å³å³õ¿ÝÝ»ñÇ Ñ³õ³ù³ÍáõÇ Ð^Ùñ 1235: ì»Ý»ïÇÏÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Ïáïáñ³Ï³ÛÇÝ Ñ³Ù³ñÝ»ñÇó ³é³çÇÝÁ (1402) ·áÛù³Ñ³Ù³ñÝ ¿, »ñÏñáñ¹Á (883)ª óáõó³ÏÇ Ñ³Ù³ñÁ:

(185ա-244բ): Հետաքրքիր է, որ ամեն պատմութիւն ունի առանձին պրակահամարներ[1], այսուհանդերձ՝ ամբողջ ձեռագիրը կանոնաւոր գրով գրուած է գործի վարպետ մէկ՝ Յունան գրչի ձեռքով: Սա երեք տեղ ունի գրչութեան հանգամանքներին վերաբերող լուսանցային յիշատակագրութիւններ[2], իսկ Վարդանի Պատմութեան վերջին էջում յայտնում է իր անունը՝ «Զգծող սորին մեղօք լցեալս Յունանս յիշեցէ՛ք» (182բ), անմիջապէս յաջորդ էջում պատմում է ՋԿԳ. (1514) եւ «գալ տարի»ի Թուրք-պարսկական պատերազմների մանրամասներ[3], ուրեմն՝ ձեռագիրը գրուել է 1515 Թուականին: Հետագայ ժամանակի յիշատակարաններ չունի, կայ միայն երեւի ԺԸ. դարով Թուագրելի ուԹանկիւն մի կնքադրոշմ. «Ք[ՐԻՍՏՈՍ]Ի Ծ[Ա]Ռ[ԱՅ] / ԲՈՒՆԻԱԹ» (5ա, 2 տողով, չափը՝ 1,2×1,4 սմ)[4]: Սկզբում աւելացուած մի Թերթի երկրորդ երեսին կայ հետեւեալը. «Զվիպագիրս զայս ստացայ յատուկ գոյիւք իմով՝ Իսահակեան ՅարուԹիւնս Նոր Ջուղայեցի, վասն յիշատակի անձինս իմոյ եւ համայն ազգայնոցս, յամի Տեառն ՌՄՃԼԶ. (1787), Օգոստոսի Ի. (20), Սպահան, ի Նոր Ջուղայ» (5բ), սրանից առաջ էլ արդէն Ս. Ղազարում աւելացուած չորս ԹերԹերից վերջինի վրայ Միքայէլ վ. Չամչեանի ձեռքով գրուած է. «Յիշատակ է գիրս պարոն ՅարուԹենի Սահակեան ի Նոր Ջուղայէ, առաքեալ անտի ընդ ճանապարհն Բասրայու եւ Պաղտատու ի Կոստանդնուպօլիս, եւ անտի հասեալ առ մեզ ի վանս յամի Տեառն 1793. ՌՄԽԲ., ի Յուլիսի 6» (4ա)[5]:

Այս յաւելուած ԹերԹերի վրայ կան բաւական արժէքաւոր նշումներ. Մկրտիչ վ. Աւգերեանի ձեռքով մի էջում ընդարձակ (3բ), միւսում՝ համառօտ (4ա) բնորոշուած-գնահատուած է Թովմա Արծրունու ՊատմուԹիւնը[6], որի մի տարբերակը մեզ յայտնի է Նոր Հայ-

---

1 ²ñÍñáõÝáõ Ù³ëÁ, ³é³Ýó Ñ³Ù³ñÝ»ñÇ, ¦²-Ä²×12 (² 14, Ä² 10), ì³ñ¹³ÝÇ Ù³ëÁª ²-º×12 (º 4), úñµ¿É»³ÝÇÝÁª ´-º×12 (´ 14, ¶ 6, º 15):

2 ¾ç [271] ¦àÑ, áÑ, ·ÉáõËë Ïáõ ó³õÇ, ÁëÏÇ ³Õ¿Ï ·ñÇã ã¿ ·³É. í³Ù ÇÝÓ è. (1.000) µ»ñ³Ý§, ¿ç [313] ¦ÂáÕáõÃÇõÝ ³-ñ³ñ¿ù. ûñÇÝ³Ï Ù¿Ï ÃáõÕÃ [å³Ï³ë ¿ñ]§, ¿ç 415 (ë ï. Éë.) ¦²ë ïáõ³Í, Éá°õñ ³ÕûÃÇó ÇÙáó, áõÝÏÝ ¹Ç°ñ µ³ÝÇó µ»ñ³ÝáÙ ÇÙáÙ§:

3 ¶ÉË³õáñÇ ¹»ñ áõÝ»óáÕ ÙÇß³ ï³Ï³ñ³ÝÝ ³Ùë ï»Õ ³ÙµáÕçáõÃ»³Ùµ µ»ñáõÙ »Ýù, áñáíÑ»ï»õ Ó»é³·ñÇ ÝÏ³ñ³-·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç ï åáõ³Í ¿ áñáß íñ¿åÝ»ñáí. ¦ÂíÇÝ Ñ³Ùáó æÎ¶. (1514) ëáõÉï³Ý êÇÙ ËáÝ ïù³ñÝ »É³õ Ç ë ï³Ùµû-É³Ù °Öè. (500.000) Ù³ñ¹áí, áñ ¿ Ì. (50) µÇõñ, »õ ·Ý³ó Ç Â³ñí¿½, Ç í»ñ³Ù ß³Ñ ÆëÙ³Ù¿ÉÇÝ, áñ ¿ñ áñ¹Ç ß»ËÇ ÙÇáÙ, »õ ½ûñ³ó³õ ÙáÙÅ »õ ïÇñ»³ó µ³½áõÙ ³½·³ó »õ ·³õ³é³ó, Ç ÑÇõëÇëáÙ Ù³ñ»õ»ÉÇó ÏáÕÙ³Ý¿ ÙÇÝã»õ Ç êÙñÕ³Ý¹, Ç Ù³ñ»õ»ÉÇó Ñ³ñ³õáÙ ÏáÕÙ³Ý¿ ÙÇÝã»õ ÐñÙáõ½, Ç Ñ³ñ³õáÙ Ù³ñ»õÙïÇó ÏáÕÙ³Ý¿ ÙÇÝã»õ Ç Þ³Ù³-ß³Ññ, Ç Ñ³ñ»õÙïÇó Ñ³ñ³õáÙ ÏáÕÙ³Ý¿ ÙÇÝã»õ Ç ê»µ³ëïÇ³Ù: ²Ùë ³Ù»Ý³ÙÝ »ñÏÇñë ïÇñ»³ó ß³Ñ ÆëÙ³ÙÇÉÝ »õ ³ÝÃÇõ ½ûñûù »É³õ ¹¿Ù ëáõÉï³Ý êÇÉÇÙÇÝ Ç å³ï»ñ³½Ù, »õ Ïéí»ó³Ý ë³ëïÇÏ ÙáÙÅ, »õ ³ÝÏ³Ý Ç Ù»ñÏáõ ÏáÕÙ³Ý¿Ý Öè. (100.000), áñ ¿ Ä. (10) µÇõñ, »õ áã áù Ù³ÕÃ³Ñ³ñ»ó³õ: °õ ¹³ñÓ³õ ëáõÉï³Ý êÇÉÇÙÝ Ç ï»ÕÇ Çõñ, »õ Ç ·³É ï³-ñÇÝ ¿³é ½µ»ñ¹Ý Î³Ù³Ë³Ù »õ ½µ³½áõÙë Ïáï áñ»³ó Ç ùñÇë ïáÝ¿Çó »õ ³ÝÑ³õ³ ïÇó: ´³Ùó ß³Ñ ÆëÙ³ÙÇÉÝ »Õ»õ Ñ³Ï³é³Ï Ø³ÑÙ»ïÇ »õ ÏñûÝÇó Ýáñ³, »õ ¿ñ ÁÝ¹áõÝáÕ ùñÇë ïáÝ¿Çóë »õ ³õñÇÝ³ó Ù»ñáó Ç ÷³éë øñÇë ïáëÇ. ³Ù¿Ý§ (183³):

4 òáõó³Ï ì»Ý» ïÇÏÇ, ¼., ¿ç 44ª Ï³ å·ñáí ³ÝáõÝÁ Ï³ñ¹³ó»É ¿ ¦øÜÂè§:

5 Ò»é³·ñÇ ê. Ô³½³ñ Ñ³ëÝ»Éáõ Ù³Ýñ³Ù³ëÝ»ñÁ ï»°ë Ø³Ùñ óáõó³Ï Ñ³Ù»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ ØËÇÃ³ñ»³Ýó Ç ì»Ý»ïÇÏ, Ñ ï. ¸., ÚûñÇÝ»ó Ð. ê³Ñ³Ï í. Ö»Ù×»Ù»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ - ê. Ô³½³ñ, 1993, ¿ç Æ¶., â³Ù-ã»³ÝÇ ç³Ýù»ñáí ê. Ô³½³ñ ¿ Ñ³ë»É 24 Ó»é³·Çñ (ï»°ë ÝáÛÝ ï»ÕáõÙ, ¿ç Æ²-Æº.), ëñ³Ýó Ù»Í Ù³ëÇ ë ï³óáõÙÁ 1770-1775 ÃÃ. ´³ëñ³ÛáõÙ Ýñ³ Ñáíáõ³Ï³Ý ·áñÍáõÝ¿áõÃ»³Ý ³ñ¹ÇõÝù ¿ñ:

6 ²Û¹ µÝáñáßáõÙÝ ³Ùë ï»Õ µ»ñ»ÉÁ ÉÇáíÇÝ ï»ÕÇÝ »Ýù Ñ³Ù³ñáõÙ. 3µ ¦ä³ïÙáõÃÇõÝ ÂáíÙ³ÛÇ ²ñÍñáõÝáÛ ³õ³ñïÇ Ç ÃÕÃ³Ñ³Ù³ñÝ 204, Ñ³ëáõó»³É ÙÇÝã Ç ½ûñ³í³ñáõÃÇõÝ ¶³·Ï³Ù»õÇ å³ïÙáõÃÇõÝ ·áñÍáó ÇÝã Ýáñ³: ÆëÏ³Ý-ïÇ ³Ý¹ñ¹³ñÓ»³É ëÏÇ½µÝ ³éÝáõ å³ïÙ»É½·áñÍáóÝ ¸»ñ»ÝÏÇÝ ¶ñÇ·áñÇ, Ñûñ ²ßáï áÛ, ¶³·Ï³Ù»õ ¶áõñ·¿ÝÇ, ³é³Ýó ÇÝã ÙÇß»ÉÛ ½³ÝáõÝÝ, ³ÙÍ ÙÇß ÇßË³Ý Ïáã»Éáí, ³å³ ÙÇáí½ÇÙ»õ½·áñÍáóÝ ¶³·Ï³Ùáõ ×áË³·áÛÝù³Ý ½³é³çÇÝÝ, Ý³»õ ½Ã³··³õáñáõÃ»³Ý¿ Ýáñ³: ²Ùë »ñÏñáñ¹áõÙÝ å³ïÙáõÃÃ»³Ý, Ï³Ù Ã¿ ³ë»Éª ÁÝ¹³ñÓ³ÏáõÃÇõÝ, ³ñ¹»õù ÝáñÇÝ ÂáíÙ³Ç ¿ ·áñÍ, Ã¿ ³ÛÉáÛ áõñáõÙÝ, ãÇù ÇÝã áÙÁó ½Ñ³õ³ëïÇÇ ÁÝáñá»É, Ù³Ý³õ³Ý¹ ½Ç å³Ï³ëÇÝ Ç ÝáÛÝ ÃÕÃ³Ñ. 204, ù³ÝÇ ÇÝã ïáÕù, áõñ Ã»ñ»õë ¿ÇÝ µ³Ýù Ï³Ù Ëáñ³·Çñ ½³Ùë Ù»½Ù³ÛïÝû: ²ÛÉ áñã³÷ ÇÝã Ù³ñÃ ¿

կազեանի առաջաբանից, մի այլ էջում (4բ) նոյն կերպ բնորոշել է Օրբէլեանի պատմութեան այս ձեռագրի օրինակը, որ բաւական թերիներ ունի:

Այլ ձեռքով, որ կարելի է վստահօրէն ենթադրել՝ Աւգերեանի բառարանագիր ընկերակիցներից մէկինն է, Արծրունու Պատմութեան կարմրագիր խորագրերը ձեռագրից օրինակելով, առաջին երկու թերթի վրայ (1ա-2բ) գրուել է հետեւեալը. «ՅԱՆԿ. Պատմագիրք վասն Արծրունեաց ազգին, զոր արարեալ Թօմա վարդապետի, աշակերտի – Գլուխ Ա. երես 5, Բ. Վասն Բելայ եւ բաբելացւոցն եւ նոցին առասպելաբանութեանցն... ԺԱ. Յայտաբարութիւն կերպագրութեան անձին եւ փառաց մեծի արքային հայոց Գագկայ [235], ԺԲ. Վասն անցիցն անցելոց ընդ Հայս եւ վասն աստուածասէր իշխանին Աբդլ[մս]եհի եւ որդեաց իւրոց. 237»: Նոյն ձեռքով ձեռագրի այս մասը էջակալուած է 1-247 եւ յընթացս շարադրանքի նշանակուած են գլխահամարներ, որոնք կան նաեւ այս ցանկում. «Յառաջաբանութիւն»ը չի հաշուել, Ա. դպրութեան անխորագիր առաջին հատուածը համարել է Ա. գլուխ եւ այդպէս շարունակաբար[1]:

Թէեւ ձեռագրիս նկարագրութեան հեղինակը՝ մեր հանգուցեալ բարեկամ Հ. Սահակ վ. Ճեմճեմեանը գրել է. «Ձեռագիրս հաւատարիմ կերպով կը հետեւի 1852ին Կ.Պոլիս տպագրուած օրինակին. չունի վերջին յաւելուածը՝ էջ 362-7» (նկատի ունի 1303 թ. ձեռագրի յիշատակարանները), սակայն այս գնահատականը վերաբերում է ընդհանրապէս գործի կառուցուածքին եւ, բնականաբար, հիմնուած չէ բնագրական համեմատութեան վրայ, որովհետեւ ձեռագիրս ունի բառերի եւ դարձուածների զգալի տարբերութիւններ, որոնք նոյնական են Նոր Հայկազեանում օգտագործուած առաջին օրինակի ձեւերի հետ: Բերենք երկու էական կամ կարեւոր տարբերութիւն.

Առաջինը եւ ակնառուն այն է, որ այստեղ Արծրունեաց պատմութիւնն ունի այլ ձեռքով, նոտրով գրուած խորագիր. «Պատմագիր վասն Արծրունեաց ազգին, զոր արարեալ Թոմա վարդապետի՝ աշակերտի///» (5ա). վերջում մի բառ ջնջած է, դիմացի էջում Մխիթարեան անանուն մի միաբան գրել է. «Թէ ո՞ւմ էր աշակերտ ո՛չ գիտեմ, զի անուն վարդապետին աւերեալ կայր՝ որպէս տեսանես: Յայլում օրինակի խորագիրն այսպիսի կայր գրեալ. «Պատմագիր Արծրունեաց, արարեալ Թօմայ վարդապետին» (4բ): Այսպիսով, այս

Ï ³ ñÍ»ûù Ñ ³ ë ï ³ ï »É, »ñ»õÇ ÝáñÇÝ ÂáíÙ ³ ÛÇ ÉÇÝ»É ÛûñÇÝáõ ³ Í, Ý ³ Ë Ñ ³ Ù ³ éû ï å ³ ïÙáõÃ» ³ Ùµ ÁÝÃ ³ Ý ³ Éáí ÁÝ¹ í ³ ñë ¶ ³ ·Ï ³ Û, ³ å ³ ×áË ³ Ý ³ Éáí. ÙÇª ½Ç ã¿ ÇÝã ³ Ûë û ï ³ ñ ÛÁÝÃ ³ óÇó Ýáñ ³ , ½áñ »õ Ç ëÏ[½]µ ³ Ý ³ Ý¹ å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ÇõñáõÙ ï »ë ³ Ý»Ùù ³ ñ ³ ñ» ³ É, Û ³ ½· ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝë Ã ³ · ³ õáñ ³ ó ²ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ Ûó, ½áñ Ç Üá Û¿ ëÏë» ³ É Ñ ³ - ëáõó ³ Ý¿ ÙÇÝã Ç Þ ³ ÙÇñ ³ Ù »õ ÙÇÝã Ç ÂáÝáë ÎáÝÏ»éáë, Ç ÃÕÃ ³ Ñ ³ Ù ³ ñ[ù]Ý 7 »õ 8, ³ å ³ ¹ ³ ñÓ» ³ É ×áË ³ ·áÛÝë »õë ëÏë» ³ É Û ² ¹ ³ Ù ³ Û Ñ ³ ëáõó ³ Ý¿ ÙÇÝã Ç Þ ³ ÙÇñ ³ Ù, ÙÇÝã Ç ÂáÝáë ÎáÝÏ»éáë: ºñÏñáñ¹ª ½Ç å ³ ïÙûÕ »ñÏñáñ¹ í ³ ñáõó ¶ ³ ·Ï ³ Ûª óáõó ³ Ý¿ ½ÇÝùÝ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ÏÇó, ³ ÛÉ»õ ÁÝ ï ³ ÝÇ å ³ É ³ ï ³ ÝÝ »õ Ù»Í ³ Ù»Í ³ ó ²ñÍñáõÝ» ³ ó, ½áñ ûñÇÝ ³ Ï ¿ñ ÂáíÙ ³ ë, áñ å¿ë Û» ï ¹Ý»ÉáÛ ½áÕµë êá÷» ³ Û ïÇÏÝáçÝ, »õ ½·áñÍë ½áñ ³ ñ ³ ñ Ç å ³ É ³ ïÝ, Ç í»ñ ³ Û Ù ³ - Ñáõ ³ Ý ³ éÝ Çõñá Û ¸»ñ»ÝÇÏÝ ¶ñÇ·áñÇ, ³ ë¿. ¦¼ ³ Ûë Ù»½ ÁÝÍ ³ Û»óÇÝ, áñù ï »ëûÕù É» ³ É ¿ÇÝ ·áñÍáÛÝ§, »õ Ç å ³ ï- Ù»ÉÝ ½ßÇÝáõÃÇõÝ ²ÕÃ ³ Ù ³ ñ ³ Û Ç ¶ ³ ·Ï ³ Û ³ ë¿. ¦ä ³ ïÙ» ³ ó Ù»½ »õ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ áë ïÇÏ ³ Ý ÙÇ Ç ·áñÍ ³ í ³ ñ ³ ó ù ³ Õ ³ ùÇÝ, »Ã¿ »Ùáõ ï Ç ßÇÝáõ ³ Í ï ³ × ³ ñÇÝ »ñÏ ³ Ã É ï »ñë Çµñ»õ »ñÏ»ñÇõñ Ñ ³ ½ ³ ñ§: ²Ûë å ³ ïÙáõÃÇõÝ Ï ³ ï ³ ñÇ ÙÇÝã»õ Ç ·É[áõË], áñáÛ Ëáñ ³ ·ÇñÝ ¿. ¦Ú ³ Û ï ³ ñ ³ ñáõÃÇõÝ Ï»ñå ³ ·ñáõÃ» ³ Ý ³ ÝÓÇÝ »õ ÷ ³ é ³ ó Ù»ÍÇ ³ ñù ³ ÛÇÝ Ð ³ - Ûáó ¶ ³ ·Ï ³ Û§: Ú» ï ·ÉËáÛë ½Ñ» ï · ³ Û í»ñçÇÝ ·ÉáõËÝ, ÛáñáõÙ å ³ ïÙÇ í ³ ñù ê»Ý»ù»ñÇÙ ³ Û ³ ñù ³ ÛÇÝ ²ñÍñáõÝáÛ, áñ ã¿ ÂáíÙ ³ ÛÇ: |4 ³ | ². ÂáíÙ ³ ²ñÍñáõÝ» ³ ó å ³ ïÙÇã, ¹áÛ½Ý ÇÝã å ³ Ï ³ ë ³ õáñ Ç ëÏ½µÝ¿. ÃáõÇ Ã¿ »õ ÛÁÝÃ ³ óë, áñ- å¿ë »õ Ç í»ñçáÛª ³ ÝÏ» ³ É Çó»Ý µ ³ Ýù ÇÝã: ´ ³ Ýù Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÇë ¹ ³ ¹ ³ ñÇÝ Û ³ õáõñë ¶ ³ ·Ï ³ Û ³ ñù ³ ÛÇÝ ²ñÍñáõÝ» ³ ó: Ú ³ õ ³ ñ ï µ ³ ÝÇó ëáñ ³ Ï ³ Û Û ³ õ»É» ³ É ·ÉáõË ÙÇ, ÛáñáõÙ å ³ ïÙÇÝ Û ³ ÛÉÙ¿ ·áñÍù ÇÝã ì ³ ëåáõñ ³ Ï ³ Ý ³ ßË ³ ñÑÇª ÙÇÝã»õ ó ³ õáõñë ê»Ý»ù»ñÇÙ ³ Û ²ñÍñáõÝõáÛ, »õ ³ Ý¹ñ »õë ÙÇÝã»õ óÏ ³ ÃáÕÇÏáëáõÃÇõÝ ¸ ³ õÃÇ, áñ Ýëï ³ õ Ñ ³ Ï ³ - é ³ Ï ³ Ãáé Û²ÕÃ ³ Ù ³ ñ§:

1 **Ø»ñ µÝ ³ ·ñÇ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ Ù¿ç Ñ» ï »õáÕ ³ µ ³ ñ Ýß»É »Ýù ³ Ûë ·ÉË ³ Ñ ³ Ù ³ ñÝ»ñÁ, áñáíÑ» ï »õ ëñ ³ Ýù ÝáÛÝÝ »Ý, ÇÝãª Üáñ Ð ³ ÛÏ ³ ½» ³ ÝÇ íÏ ³ Û ³ ÏáãáõÙÝ»ñÇ Ù¿ç ³ éÏ ³ Û Ñ ³ Ù ³ ñÝ»ñÝ »Ý:**

ձեռագրում ունենք պատմութեան երկու խորագիր, որ առաջ՝ հնագոյն կամ միակը համարուած ձեռագրում չունէինք:

Միւսը՝ Բ.դ.65 հատուածում կայ նշանաւոր կրակի տարուայ՝ 705 թ. մասին յիշատակութիւնը. Վլիթ խալիֆը «պատրանաւք խաբէութեան որսացեալ զնախարարս աշխարհիս Հայոց, արար հրկէզ զամենեսեան ի քաղաքին Նախճաւան եւ յաւանին Խրամի[1]». տպագիրների մէջ սրան յաջորդում է. «որ է ի ներքոյ Աստապատոյ վանացն, յեզր Երասխայ». այս եւ մեր ներկայացնելիք յաջորդ ձեռագրում վերջին բացատրութիւնը չկայ, որովհետեւ հին օրինակում սա գրուած է որպէս սրբագրողի լուսանցային բացատրութիւն-մեկնաբանութիւն. «Խրամ որ է ի ներքոյ Աստապատոյ վանացն, յեզր Երասխայ» (Ա. 47բ): Ճիշտ է, այս կարեւոր սրբագրութիւնը՝ լուսանցագրութեան ճանաչումը եւ բուն շարադրանքից օտարելը հնարաւոր էր նաեւ հնագոյն օրինակը լաւ զննելով, բայց միւս ձեռագրում սրա չլինելն աւելի է աներկբայ դարձնում այս ուղղումը:

Այս ձեռագիրն ունի ձեւեր, որոնք նոյնական են Ա-ի ուղղագրական խոտորումների՝ հրատարակիչների արած կանոնաւորումների հետ, այսինքն՝ սրանով հաստատւում է այդ կանոնաւորումների իրաւացիութիւնը, նաեւ Ա ձեռագրի՝ հրատարակիչների անտեսած կամ սխալ վերարտադրած ընթերցումների փոխարէն ունի ուղիղ ձեւեր, որոնցով աւելի վստահօրէն ենք սրբագրում նախորդների սխալները. ունի նաեւ վրիպումներ ու բացթողումներ («աւ»ի փոխարէն երբեմն ունի «օ», որ անտեսել ենք): Միով բանիւ, այս ձեռագիրը մեծապէս նպաստում է առկայ հրատարակութիւնների սխալները շտկել-ուղղելուն:

3. (Գ) Մխիթարեան Վենետիկի Հմր 291/895. ՌՁԶ. – 1637ից առաջ, Ամի՞դ. 176 թերթ (չգրուած՝ 1աբ, 4բ), թուղթ, 28×19,5. երկսիւն (21×6), նոտրգիր, 29 տող, պրակք՝ Ա-ԺԵ×12 (Ա, ԺԵ 11), կազմ՝ գեղեցիկ դրոշմանիշ շագանակագոյն կաշի, միջուկը տախտակ, աստառը կանաչ կերպաս. ընկած են երկու փականքները, հանգամանք՝ ցեցակեր, վնասելով նոյն իսկ բնագիրն. խորագիրք եւ սկզբնատառք կարմիր[2]: Գրչութեան յիշատակարան եւ թուական չունի. 1637ին Ստեփաննոս երէց Ջուղայեցին Ամիդում սա նուէր է ստացել թեմակալ առաջնորդ Յովհաննէս վրդ. Ուռհայեցիից[3], ըստ այսմ՝ այդ թուականից առաջ գրուել է հաւանաբար նոյն Ամիդում: Ձեռագրիս հետագայ կեանքի մասին նոյնպէս քիչ գիտենք. ունի թոյլ դրոշմուած, անգիր եւ անորոշ պատկերով ուլթանկիւն կնքադրոշմ (2բ) եւ բովանդակութեան մատիտագիր, անկանոն մի ցանկ, ձեռագրի էջահամարներով (կազմաստառ Բ.), ապա՝ «Տեղեկութիւնք՝ Ընծայեաց տէր Յովհաննէս Խաչկեան, ի Կալկադայ Հնդկաց, յամի 1889, ի ձեռն պ. Յովսէփայ Իսքէնտէր»: Ըստ այսմ՝ Ստեփանոս երէց

---

1 ² Ññ³ÙÇ, ²° (·ñãÇ) Ëñ³ÙÇ. ²° ë ï. Éë. ëñµ·ñÕÇ Óéùí ª ¦Êñ³Ù áñ ¿ Ç Ý»ñùá ² ë ï ³ å ³ ï á í ³ Ý ³ óÝ, »½ñ ºñ³ ë-Ë ³ §. ´.46µ, ¶.60µ > ³ ë ÉëÝó·ñÃ., î µÝ³ ·ñÇ Ù¿çª Êñ³ÙÇ + áñ ¿ Ç Ý»ñùá ² ë ï ³ å ³ ï á í ³ Ý ³ óÝ, »½ñ ºñ³ ëË ³ :

2 Ò»é³ ·Çñë ÐÝ¹Ï³ ë ï ³ ÝáõÙ »ñ»õÇ »ñÏ³ ñ ¿ ÙÝ³ ó»É, ³ ¹ å ³ ï×³ éáí Í³ ñ¿Í³ ñ ó»ó³ Ï»ñ ¿, ß³ ï íÝ³ ëáõ³ Í Ù³ ë»ñÇ Éáõë³ ÝóÝ»ñáõÙ »ñ»õÇ ³ ñ¹¿Ý ØËÇÃ³ ñ»³ Ý í³ ÝùáõÙ Ù¿ÏÁ Ù³ ïÇ ï áí ·ñ»É ¿ Ï»ñáõ³ Í ï ³ é»ñÁ »õ µ³ -é»ñÁ:

3 ÚÇß. 4³ ¦Æ ÃÇíÝ Ñ³ áó èÒ¼. (1637) »ëª ê ï »÷ ³ Ýáë ¿ñ¿ó æáõÕ³ »óÇ, áñ¹Ç ê ï »÷ ³ ÝáëÇ, ·Ý³ óÇ Ç ëáõñµ ù³ Õ³ ùÝ ºñáõë³ Õ¿Ù, »õ »ñÏñå ³ ·»óÇ Ù»Í³ õ ÷ ³ ÷ ³ ù³ Ýûù ³ Ù»Ý³ Ý ³ ë ï áõ³ Í³ Ñá ï ïÝûñÇÝ³ Ï³ Ý ï »Õ» ³ óÝ øñÇë ï áëÇ ² ë ï áõÍá Ù»ñá: ºõ Ç ¹ ³ éÝ³ ÉÝ »Ï³ ù Ç Ú³ ÙÇÃ »õ Ñ³ Ý¹Çå»ó³ ù Ù»Í í ³ ñ¹ ³ å» ï ÇÝ ÚáÑ³ ÝÝáõ àõñÑ»óáÝ, »õ Ý³ ëÇñá í ÁÝÏ ³ É ³ õ ½Ù»½ »õ ½³ ë ä ³ ï Ù³ ·Çñë ßÝáñÑ» ³ ó Ù»½, Ñ³ Ý¹»ñÓ ´. ÷ÇÉáÝ³ õ. ²ë ï áõ³ Í ½Çõñ Ñá·ÇÝ Éáõë³ -õáñ¿ »õ ½ÇÝùÝ ÁÝ¹ ´Ä.³ Ý í ³ ñ¹ ³ å» ï ëÝ ¹ ³ ë³ ÏÇó »õ åë³ Ï³ ÏÇó ³ ñ³ ëó¿. ³ Ù¿Ý. Ð³ ñ Ù»ñ: ê ³ Çß³ ï ³ Ï ¿ Úá-í ³ ÝÝ¿ë í ³ ñ¹ ³ å» ï ÇÝ àõñÑ³ »óáÝ. áí áù áñ ÁÝÃ»éÝáõª ²ë ï áõ³ Í áÕáñÙÇ ³ ë¿, »õ ²ë ï áõ³ Í ÇõñÝ áÕáñÙÇ: ²ë ·Çñùë ï ¿ñ ê ï »÷ ³ ÝáëÇÝ ¿, å³ ñ·»õ» ³ É Úáí ³ Ý¿ë í ³ ñ¹ ³ å» ï ¿. Ç ÃÇíÝ èÒ¼. (1637), Ü³ Ë ³ ².§:

Ջուղայեցին Ամիդից տարել է Նոր Ջուղա, ժամանակ անց այնտեղից տարուել է Հնդկաստան, որտեղից եւ 1889ին Յովհ. Խաչկեանն ուղարկել է Վենետիկ:

Բովանդակում է միայն Արծրունեաց պատմութիւնը (2ա-176բ). «Ձեռագիրս հաւատարիմ կերպով կը հետեւի 1852ին Պոլիս տպագրուած օրինակին. չունի վերջին յաւելուածը՝ էջ 362-7» եւ «կը մնայ կիսատ գրութիւն, գրչին չօրինակելուն պատճառով»[1], այսինքն՝ կայ սկզբից մինչեւ Դանիէլ գրչի յիշատակարանի 4րդ նախադաս. «գերահռչակ եւ սքանչելագործ սուրբ» բառերը (մեր Ա.321բ-ի գրեթէ վերջ)[2]: Սակայն այս դէպքում եւս մեր հանգուցեալ բարեկամի խօսքը վերաբերում է ընդհանրապէս գործի կառուցուածքին եւ կրկին ասուած է առանց բնագրական համեմատութիւն անելու, որովհետեւ այս ձեռագիրը եւս ունի բառաձեւերի զգալի տարբերութիւններ, որոնք յաճախ նոյնանում են Ա օրինակի ձեւերի հետ, սակայն յաճախ էլ տարբեր են թէ՛ նրանցից, թէ՛ Բ օրինակի ունեցածներից, որի շնորհիւ էլ ընթերցումների բազմապիսութեան մէջ աւելի ճիշտ կողմնորոշուելու հնարաւորութիւն է ստեղծւում:

4. Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 148. [ԺԷ. դ.], Թովմայի Արծրունւոյ Պատմութիւն տանն Արծրունեաց. 225 էջ, 32×20×3. հանգամանք՝ լաւ, թուղթ, գրիչ՝ Սահակ, գրութիւն՝ խորագիրները կարմիր, մնացեալը սեւ մելանով, երկսիւն, 37 տող, նոտրագիր կանոնաւոր, պատուագրութիւն սակաւ, կաշեկազմ: Բվնդ.՝ էջ 1-3 Ընծայական առ Գրիգոր իշխանն Արծրունեաց (իմա՛ Յառաջաբան), էջ 5-53 Պատմութիւն, Ա. դպրութիւն. ծանօթ. էջ 24-25 ձեռագրին մէջ մէկուկէս սիւնակ բաց թողուած է, անշուշտ օրինակը թերի ըլլալուն, էջ 53բ-219 Դպրութիւն երկրորդ Պատմութեան Հայոց, ծանօթ. էջ 207 գրիչը նօթագրած է. «Այս ճառէս թուղթ է անկեալ, վերջքն չկայ». էջ 219բ-221ա Յիշատակարան Դանիէլ կրօնաւորի 1303 թուականէն, էջ 225, բ. սիւնակին ներքեւ կան սա բառերը գրչէն. «Զապիկար եւ զփոշի ոտից ձերոց զՍահակս յիշել մաղթեմ յազնուութեանցդ: Աւարտ»[3]: 1303 թ. յիշատակարանի առկայութեան հիման վրայ, անկասկած, օրինակուած է մեր 10451ից[4]: Նկարագրողը չի թուագրել. գրի «նոտրգիր» տեսակի եւ մնացեալ յատկանիշների հիման վրայ կարող ենք ենթադրել, որ ԺԷ. դարի ընդօրինակութիւն է:

5. (Ք) Արմաշի Հմր 44. «Թովմա Արծրունի. 1815 թ., Կ. Պոլիս, գրիչ եւ ստացող՝ Մկրտիչ Արիսակէսեան: 124 թերթ (չգրուած՝ 1բ, 2աբ, 4բ-6բ, 110աբ, 116ա-7բ, 121ա-4բ), թուղթ, 32,5×22×2. միասիւն (23,8×15), անցման շղագիր, 34 տող: Կնիք՝ 1ա՝ «Ե. Վ. Դ. յԱրմաշ. 1889». տեղեկութիւն՝ «Տ. Եղիշէ եպս. Դուրեանի ձեռագրերէն»: 3ա՝ կը սկսի յառաջաբանը այնպիսի ձեւով, որ սկիզբն պակաս ըլլալը կը ցուցնէ. «Եւ ըստ նմանակերպութեան պատկերի իւրոյ, յանձնիշխան կամայական կամարարութեանն ձգեալ պատիւ զնա...» տե՛ս հրատ. Պոլսի, էջ Ա., Ք. Պ.ի՝ էջ 1: Բնագրական համեմատութիւնները մենք պիտի ընենք աւելի Ք. Պատկանեանի հրատարակութենէն: Ընդհանուր առմամբ բաւական աչքի զարնող տարբերութիւններ ունի տպագրութենէն: Մենք կը գոհանանք հոս պատմութեան զանազան մասերէն այս տարբերութիւններու մասին ճաշակ մը տալով... Ձեռագրի տպա-

1 ì»ñÁ ã³ Ï»ñ ï áõ³ Í »õ í»ñ³ å³ ïÙáõ³ Í µáÉáñ Ù³ Ýñ³ Ù³ ëÝ»ñÁ ï»°ë òáõó³ Ï ì»Ý» ïÇÏÇ, ¼., ¿ç 105-8:

2 ²Ûë »õ 8. °. ØËÇÃ. ì»Ý» ïÇÏÇ Ð^Ùñ 1637/975 Ó»é³ ·ñ»ñÇ å³ ï×¿ÝÝ»ñÁ ØËÇÃ³ ñ» ³Ý ÙÇ³ µ³ ÝáõÃ» ³Ý ÁÝ¹Ñ³ Ýñ³ -Ï³ Ý ³ µµ³ Ñ³ Ûñ Ð. °ÕÇ³ øÇÉ³ Õå» ³ ÝÇ µ³ ñ»Ñ³ ×áõÃ» ³ Ýµ, Ð. ì ³ Ñ³ Ý í. úÑ³ Ý» ³ ÝÇó ßÝáñÑ³ Ï³ ÉáõÃ» ³ Ùµ ë ï ³ -ó»É »Ýù 2009 Ã. ÚáõÝÇëÇ 30ÇÝ:

3 Ø³ Ûñ óáõó³ Ï Ó»é³ ·ñ³ ó êñµáó Ú³ Ïáµ» ³ Ýó, Ñ ï. ². Î³ ½Ù»ó Üáñ³ Ûñ »å ë. äáÕ³ ñ» ³ Ý, °ñáõë³ Õ¿Ù, 1966, ¿ç 421:

4 Î³ ñáÕ ¿ û·ï ³ Ï³ ñ ÉÇÝ»É ² Ó»é³ ·ñÇ í»ñçÇó å³ Ï³ ëáÕ 2 Ã»ñÃÇª ´ ÛÇß³ ï ³ Ï³ ñ³ ÝÇ 24-37 Ý³ Ë³ ¹³ ëáõ-ÃÇõÝÝ»ñÇª î¹Ç Ññ³ ï ³ ñ³ Ïã³ Ï ³ Ý ÙÇç³ Ù ïáõÃÇõÝÝ»ñÁ å³ ñ½»ÉáõÝ:

գիրքէն ունեցած տարբերութիւնները խիստ շատ են, բայց մեծ մասամբ (100էն 99) ի վնաս ձեռագրին, որուն մէջ նախ մի շարք բառեր եւ նախադասութիւններ կը պակսին, երկրորդ՝ մտքի-իմաստի սխալներ, որ այս թերութենէն կը ծագին, շարք մը սխալ ընթերցումներու (հետ), քանի որ մանաւանդ գրիչն ալ տգէտ ոմն կ՚երեւի: Տարբերութիւնները աւելի բազմաթիւ են առաջին 3 դպրութեանց մէջ... Ձեռագրիս 2 յիշատակարաններն եւս հրատարակուած են թէ՛ Պոլսոյ տ. էջ 359-367, եւ թէ՛ Պետերսբուրկի տ. էջ 318-326 տպագրութեանց մէջ»[1]:

Շատ հաւանական էր ենթադրելը, թէ սա եղել է առաջին հրատարակութեան մէջ օգտագործուած «յետնագիր» օրինակներից մէկը, բայց ձեռագրի նկարագրութեան մէջ առկայ ընդարձակ քաղուածքները համեմատեցինք (մեր բնագրում՝ Ք պայմանանիշով). արձանագրուած ընթերցումներն առաջին տպագիրների «այլ օրինակ» բնորոշումով տարբերակների հետ չնոյնացան:

6. Մխիթարեան Վենետիկի Հմր 1598/962. 1827 թ., Թովմա Արծրունի. «Մատեանս օրինակած է մեր միաբաններէն Հ. Կարապետ Եսայեան, Պոլսոյ մէջ, 1827ին: Չէ նշուած, թէ ինչ ձեռագրէ կատարած է ընդօրինակութիւնը, որու աւարտին կայ սա նշումը. «Զապիկար եւ գփոշի ոտից ձերոց զՍահակս յիշել մաղթեմ յազնուութեանցդ»: Համեմատելով 1852ին Կ.Պոլիս տպուած օրինակին հետ՝ ամեն կերպով կը համաձայնի: Վերջաւորութեան ունի Յիշատակարանը եւ էջ 362-367 յաւելուածը: Ընդօրինակութիւնը Ս. Ղազար հասած է 15 Դեկտ. 1830ին»[2]: Ըստ այսմ՝ օրինակուել է հաւանաբար շարքիս 4րդից՝ Երուսաղէմի Հմր 148ից (ունի նրա գրիչ Սահակի յիշատակագրութիւնը), որ իր կարգին օրինակուել է մեր 10451ից, ուրեմն՝ գիտական բնագրի համար սրա համեմատումն անիմաստ է:

7. Մխիթարեան Վենետիկի Հմր 2259/971. 1839 թ., Թովմա Արծրունի. «Ձեռագիրս հաւատարիմ ընդօրինակութիւնն է 1830ին Պոլիսէն հասած Թովմա Արծրունիի ձեռագրին (Պատմագիրք Հայոց ՂԱ. [=1598]): Օրինակութիւնը կատարած է միաբան մը, Միաբանութեանս ամառանոցը, Ֆիէսոյ, 28 Մայիս – 26 Յունիս 1839ին»[3]: Այսինքն՝ սա օրինակուած է նախորդից՝ շարքիս 6րդից, ուստի սրա համեմատումը եւս անիմաստ է:

8. (Ե) Մխիթարեան Վենետիկի Հմր 1637/975. Թովմա Արծրունի (Պատմագիրք Հայոց ԾԴ.) 1841 թ., նախագիծ օրինակ՝ ՉԾԲ. – 1303 թ.: 200 էջ, 31×20,5. միասիւն (27×16,5), նոտրգիր, 36 տող, պրակք՝ Ա-Ժ., Կ.Պոլիս, գրիչ՝ Անտոն վարժապետ Քէօլեան, բնագիրը՝ էջ 1-198: Գրչի յիշատակարանում (էջ 200) գաղափար օրինակի մասին կայ հետեւեալը. «...զպատմագիր Թովմայ վարդապետի, զօրինակեալն յԱղթամար, յոտս Սուրբ Նշանի եկեղեցւոյ, հրամանաւ Զաքարիայի կաթողիկոսի, ի Դանիէլ գրչէ, հինգ հարիւր երեսուն-եւութ ամօք յառաջ, առեալ ածեն ի թագաւորանիստ քաղաքս ի Պօլիս: Անդ անկանի ձեռս ուսումնասէր մահտեսի Խաչատուր ամիրայի, ի տանէ Տագէսեանց, յետ որոյ ի տեղեկանալ պատուական հարց մերոց՝ ի միաբանութենէ Մխիթարեան որ ի Վնէժ, հետամուտ լինին զմատեանն զայն ի ձեռս բերել: Ի չլինել հնարից՝ ստիպին գաղափարել տալ զնոյնն: Ուստի հարկադրեցին զիմ անարժանութիւն գերապատիւ Վեր. Հ. Փիլիպպոս վրդ. Թերճիման Ասլան եւ Վեր. Հ. Անանիա վրդ. Ճելալեան, օրինակել զնոյն ձեռագիր: Եւ ես՝

---

1 Ú. Âû÷×»³Ý, òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó ²ñÙ³ßÇ í³ÝùÇÝ, ì»Ý»ïÇÏ - ê. Ô³½³ñ, 1962, ¿ç 158-9. ³Ûë ï»Õ Ï³Û Ý³»õ ²ñÍñáõÝáõÝ í»ñ³µ»ñáÕ ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý ÷áùñÇÏ ó³ÝÏ:

2 òáõó³Ï ì»Ý»ïÇÏÇ, ¼., ¿ç 279-80:

3 ÜáÛÝ ï»ÕáõÙ, ¼., ¿ç 287-8:

դպիր Անտոն վարժապետս, որդի Դիոնեայ Պօլսեցւոյ Քեոլէեանց, յանձն առի զնոյն ի գլուխ հանել յետ քառասուն եւ հինգ ամաց վարժապետութեան իմոյ, ի հասակի շուրջ տասանց եօթնիցս, որ բազում վշտօք ի գլուխ տարայ յամի Տեառն 1841, Յունիսի 9, յաւուր ամառնամտին սկսեալ եւ աւարտեցի յետ յիսուն աւուրց: Բայց թէ զոր ճիգն աշխատութեան ունէի ի գաղափարելն՝ զայն ոչ ոք կարէ գիտել բաց ի գրականաց...». ապա պատմում է յատկապէս բնագրի անկանոն բառանջատման պատճառով իր կրած դժուարութիւնների մասին եւ այլն[1]:

Ձեռագիրս լաւ վիճակում չէ. թթուայնութեան պատճառով թանաքը տարածուած է, գրադաշտը խիստ մգացած, բնագիրը՝ դժուարընկալելի: Ենթադրում էինք, որ սա մեր Ա օրինակի վերը թուարկուած էջերի եղծումին նախորդող վիճակի վերարտադրութիւնն է, սակայն որոշ հատուածներ[2] համեմատելուց յետոյ համոզուեցինք, որ 1841ին մեր Ա ձեռագրի յիշեալ էջերն արդէն անընթեռնելի են եղել. այսպէս՝ Ե էջ 40 ստ. լս-ում կայ գրչի ծանօթ. «Ի ձեռագիրն այսչափս ապականեալ գոլով, չէր հնար ընթեռնուլ, վասն որոյ չափով թողաք բաց զտեղին», ապա՝ Ե էջ 41ում չկայ Ա.67բ-8ա էջերի մասը. ուրեմն՝ Տ[1] եղծուած էջերի մասերն առել է իր «յետնագիր» օրինակներից[3]: Այսուհանդերձ, Ե պայմանանիշով այս ձեռագիրը համեմատել ենք Ա օրինակի նոյն եղծուած որոշ մասերի հետ:

9. Պատմութեան մի օրինակ էլ ԺԷ. դ. վերջերին եղել է Բաղէշի Ամլորդւոյ վանքում եւ արձանագրուել Վարդան վրդ. Բաղիշեցու կազմած ցուցակի Պատմագրքերի շարքի վերջում. «Բ. Եւ երկուքն են Աղէքսանդր թագաւորի պատմութիւն. միոյն հետն Ներսէս հայրապետի պատմութիւնն, եւ միոյն հետն Թոմայի Արծրունոյ պատմութիւն»[4]: Ցաւօք, շատ մօտաւոր այս բնորոշումով հնարաւոր չէ այս օրինակը նոյնացնել մեզ յայտնի որեւէ ձեռագրի հետ, ուստի պայմանականօրէն առայժմ այս ձեռագիրը համարում ենք չպահպանուած մի այլ օրինակ, որ փնտրելի է Աղեքսանդրի պատմութեան հետ միակազմ[5]:

Բ. Հատուածներ պարունակող ձեռագրեր

1. (Զ) Հ[մր] 1890. Ժողովածու, 1172 թ., Կոչավանք, գրիչ եւ ստացող՝ Դաւիթ կր., 256 թերթ, թուղթ, 24,9×16,7. միասիւն, բոլորգիր, 20, 23 տող: 3ա-206բ Պատմութիւն Եղիշէի, 206բ-8ա Ի պատմութենէ Թովմաի վարդապետի – Բայց իբրեւ եղեւ մեծ պատերազմն սրբոյն Վարդանա... ցուցանեմ քում ուսմնասէր քաջութեանդ. 208ա-9բ Վասն արիւնահեղին Բարծումաի – Ընդ ժամանակս Պերոզի արքայի... ընդ տունն Արծրունեաց ի սադրելոյ Բարծումաի ամպարշտի:

2. (Է) Հ[մր] 1882. Ժողովածու, 1619 թ., գրիչ Եսայի Կաֆայեցի, 366 թերթ, թուղթ, 25×19,3., երկսիւն, նոտրգիր, բոլորգիր, 28 տող: 1բ-222բ Գր. Տաթեւացու Մեկնութիւն

---

1 òáõó ³ Ï ì »Ý» ï ÇÏÇ, ¼., ¿ç 297-300:

2 ² Ó»é ³ ·ñÇ »ÕÍáõ ³ Í »õ º-Ç Ñ ³ Ù ³ å ³ ï ³ ëË ³ Ý ¿ç»ñ. 20µ-21 ³ /40-41 (º ¿ç 10), 32µ/64 (º ¿ç 19), 33 ³ /65 (º ¿ç 19), 65µ/130 (º ¿ç 39), 66µ/132 (º ¿ç 40), 67 ³ -8 ³ /133-5 (º ¿ç 41):

3 ²Ûë åÇëáí, ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý Ó»é ³ ·ñ»ñÁ ì »Ý» ï ÇÏÇ Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ Ý »Ý Ù ï »Éª 2. ´. 1402. 1793 Ã., 3. ¶. 291. 1889 Ã., 6. 1598. 1830 Ã., 7. 2259. 1839 Ã., 8. º. 1841 Ã.: àõñ»ÙÝª Üáñ Ð ³ ÛÏ ³ ½» ³ ÝÇ ·áñÍ ³ Í ³ Í Ó»é ³ ·ñ»ñÁ »Õ»É »Ý 2. ´. 1402Á (ÑÇÙÝ ³ Ï ³ Ý ûñÇÝ ³ Ï, Ùáõ ï ùÁª 1793 Ã.), áñ Ñ ³ ë ï ³ ïõáõÙ ¿ Ý ³ »õ Ýñ ³ »õ Ù»ñ ´. ûñÇÝ ³ ÏÇ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ ÝáÛÝ ³ -Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ, »õ ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ Ó»é ³ ·ñÇó ûñÇÝ ³ Ïáõ ³ Í 6. 1598Á (Ùáõ ï ùÁª 1830 Ã.). Çñûù ¿Éª ÙÇõë »ñ»ùÁ ë ï ³ óáõ»É »Ý Üáñ Ð ³ ÛÏ ³ ½» ³ ÝÇ ï å ³ ·ñáõÃÇõÝÇó Û» ï áÛ:

4 ê. î¿ñ-Ú ³ Ïáµ» ³ Ý, ì ³ ñ¹ ³ Ý ³ Û í ³ ñ¹ ³ å» ï Ç ´ ³ ÕÇß»óõáÛ òáõó ³ Ï ·ñáó ²Ùñ¹ûÉáõ í ³ Ýáõó. ¦²Ûëù ³ Ý »Ý í ³ ñ¹ ³ å» ï ³ Ï ³ Ý ·ñ» ³ Ýù Ç í ³ ÝùÝ ²ÙÇñ¹áÉáõª Ñ ³ Ù ³ ñáí ³ ÝçÇÝç ÛÇß ³ ï ³ Ï, ·ñ» ³ É ÇÙáíë Ó»é ³ Ùµª ì ³ ñ¹ ³ Ý ³ Û í ³ ñ¹ ³ å» ï ÇÝ§.- ² ñ ³ ñ ³ ï, 1903/´-¶., ¿ç 180:

5 ²Ûë íÏ ³ ÛáõÃÇõÝÁ ÝÏ ³ ï »É »Ýù í»ñÁ ÛÇß ³ ï ³ Ïáõ ³ Í Ù»ñ Ûû¹áõ ³ ÍÇ (¾çÙÇ ³ ÍÇÝ, 2009/Â.) ï å ³ ·ñáõÃÇõÝÇó Û» ï áÛ:

Աւետարանին Մատթէի, 225ա-98բ Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութիւն, 298բ-353ա Եղիշէի պատմութիւն, 353աբ Ի Պատմութենէ Թովմայի Արծրունւոյ:

3. (Ը) Հմր 1889. Ժողովածու, 1675 թ., Նոր Ջուղա, գրիչ՝ Մարկոս, Հայրապետ, 380 թերթ, թուղթ, 24,3×18,5. երկսիւն, բոլորգիր եւ նոտրգիր, 30 տող: 2ա-67բ Եղիշէի Պատմութիւն, 67բ-8ա Ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի, 69ա-114բ Պատմութիւն Ղեւոնդեայ մեծի վարդապետի եւ այլն:

4. (Թ) Հմր 2559. ԺԶ. դ., Ժողովածու, գրիչ՝ Մարգար, ստացող՝ տէր Յովհաննէս, 310 թերթ, թուղթ, 16,6×11,5. միասիւն, բոլորգիր, 24-27 տող: 2ա-175բ Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն, 181ա-303բ Եղիշէի Պատմութիւն, 303ա-4բ Ի Պատմութենէ Թովմայի Արծ-րունւոյ:

5. (Ժ) Հմր 1404, Ժողովածու, 1664 թ., Յովհաննավանք (Կարբի), գրիչ եւ ստացող՝ Զաքարիա սրկ. Քանաքեռցի, 605 թերթ, թուղթ, 18×12. միասիւն եւ երկսիւն, նոտրգիր, 21-25 տող: 1ա-465բ Մատթէոսի Ջուղայեցւոյ Մեկնութիւն Գործոց առաքելոց, 473ա-603ա Պատմութիւն Եղիշէի եւ 603ա-5ա Ի Պատմութենէ Թովմայի Արծրունւոյ[1]:

Թուարկուած եւ մեր բնագրի մէջ համեմատուած[2] այս հինգ օրինակը պարունակում են Արծրունու Պատմութեան Բ.ա.18-Բ.բ.10 մասը, որ որպէս յաւելուած Եղիշէի Պատմութեան ձեռագրերին կցուել է, որպէսզի տեղեկացնի, թէ նեստորական Բարսումա Ասորին Եղիշէի Պատմութիւնից չարամտօրէն հանել է Վարդան Մամիկոնեանի զինակից եւ վկայակից Վահան Արծրունուն վերաբերող մասը: Սա կայ Եղիշէի Պատմութեան նաեւ այլ օրինակ-ներում[3], սակայն Մատենադարանի հինգ[4] ձեռագրի համեմատութիւնն արդէն իսկ ցոյց է տալիս, որ քաղուածքն արուած է ո՛չ այնքան ճշգրիտ կամ հաւատարմօրէն, ուստի եւ Պատմութեան ամբողջական օրինակների համեմատ այս ձեռագրերի տարբերութիւններն արդիւնք են աւելի շատ քաղողի ազատ վերարտադրման[5], ըստ այսմ վստահ ենք, որ մեր հեղինակի բնագրի համար սրա նոր օրինակների ներառումը որեւէ օգտակարութիւն ունենալ չի կարող:

---

1 ²Ûëª ¼-Ä Ó»é³·ñ»ñÇ ÁÝ¹³ñÓ³Ï ÝÏ³ñ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ ï»°ë ºÕÇß¿Ç ì³ëÝ ì³ñ¹³Ý³Û »õ Ð³Ûáó å³ï»ñ³½ÙÇÝ, Æ ÉáÛë ³Í»³É µ³Õ¹³ ïáõÃ»³Ùµ Ó»é³·ñ³ó ³ßË³ïáõÃ»³Ùµ º. î¿ñ-ØÇÝ³ë»³Ý, ºñ»õ³Ý, 1957.- ¼., ¿ç ÄÂ-È¸.:

2 êñ³Ýùª ´¶¸º¼ å³ÛÙ³Ý³ÝÇß»ñáí Ñ³Ù³Ù³ïáõ³Í »Ý Ý³»õ î⁴áõÙ (¿ç 90-3), µ³Ûó Ù»ñ Ñ³Ù»Ù³ïáõÃ»³Ý å³ïÏ»ñÁ Ýñ³ÝÇó ß³°ï ï³ñµ»ñ ¿:

3 úñÇÝ³Ïª ØËÇÃ³ñ»³Ý ì»Ý»ïÇÏÇ Ó»é. Ðմր 200/899 (332³-3µ). 1660 Ã., ·ñÇã »õ ëï³óáÕª ²É»ùë³Ý. Ðմր 1530/905 (233³µ), 1671 Ã. ³é³ç, Þáéûà ·ÇõÕ.- ï»°ë ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 121-2, 150-1: êñ³Ýó Ù³ëÇÝ ·Çï¿ñ Ý³»õ º. î¿ñ-ØÇÝ³ë»³ÝÁ. ï»°ë ºÕÇß¿, ºñ»õ³Ý, 1957, ¿ç Ê¼-Ê¾.: ØÇ ³ÛÉ ûñÇÝ³Ï ¿ª Ô³É³ÃÇ³ÛÇ Ðմր 136. ºÕÇß¿. ï»ÕÇª Ø»ÍÝ Ð³Û³ëï³Ý, 1781 Ã., ·ñÇãª ¶¿áñ· Îáëï³Ý¹ÝáõåáÉë»óÇ, áñ áõÝÇª ¿ç 339-340 ¦Ê³õëù Û³Õ³·ë å³ïÙ³Ï³Ý ·ñáóÝ ºÕÇß¿Ç, Ñ³Ý»³É Ç å³ïÙáõÃ»Ý¿ ÂáíÙ³ÛÇ í³ñ¹³å»ïÇ »õ å³ïÙÇãÇ ï³ÝÝ ²ñÍñáõÝ»³ó§. ï»°ë ´³µÏ¿Ý ³Ãáé³ÏÇó Ï³ÃáÕÇÏáë [ÎÇõÉ¿ë¿ñ»³Ý], òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó Ô³É³ÃÇáÛ ³½·³ÛÇÝ Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ñ³Ûáó, ²Ý-ÃÇÉÇ³ë, 1961, ¿ç 854: ²å³·³ÛáõÙ Ç Û³Ûï »Ý ·³Éáõ Ý³»õ ³ÛÉ ûñÇÝ³ÏÝ»ñ, áñáíÑ»ï»õ ºÕÇß¿Ç 1957Ç Ññ³ï³ñ³-ÏáõÃ»³Ý ³é³ç³µ³ÝáõÙ É³õ Ý»ñÏ³Û³óáõ³Í »Ý ÙÇ³ÛÝ ºñ»õ³ÝÇ Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é³·ñ»ñÁ:

4 ²é³çÇÝÁª ¼, ºÕÇß¿Ç ä³ïÙáõÃ»³Ý å³Ñå³Ýáõ³Í ÑÝ³·áÛÝ ûñÇÝ³ÏÝ ¿. ë³ Ý³»õ Ýß³Ý³ÏáõÙ ¿, áñ ù³ÕáõÙÝ ³ñáõ»É ¿ ³Ûë Ó»é³·ñÇ ·ñãáõÃ»³Ýª 1172 Ã. ³é³ç:

5 êË³É »õ ³ÝÑÇÙÝ ¿ î³⁻⁴Ç åÝ¹áõÙÁ, Ã¿ ïå³·ÇñÝ»ñáõÙ ²ñÍñáõÝáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý ´.·. ·ÉËÇ Ëáñ³·ÇñÁ ¦ä³ïÙ³Í ÛÇß³ï³ÏÇ í³ëÝ ³ñÇõÝ³Ñ»ÕÇÝ ´³ñÍáõÙ³ÛÇ§ ¿, ¦ÙÇÝã¹»é Ã¿° ³ÙµáÕç³Ï³Ý Ó»é³·ñáõÙ »õ Ã¿° Ó»é³·Çñ å³ï³-éÇÏÝ»ñáõÙ ÝáÛÝ ·ÉáõËÁ Ïñáõ٠¿ ¦ì³ëÝ ³ñÇõÝ³Ñ»ÕÇÝ ´³ñÍáõÙ³ÛÇ§ í»ñï³éáõÃÇõÝÁ§. ³Ûëå¿ë ¿É ¹ñ»É »Ý Çñ»Ýó ïå³·ÇñÝ»ñÇ Ù¿ç (ï»°ë î³, ¿ç 130, 516, Í. 111, î⁴, ¿ç 92, 417, Í. 1): Æñ³Ï³ÝáõÙ ³ÙµáÕç³Ï³Ý Ó»é³·ñ»ñáõÙ (²´¶) Ëáñ³·ÇñÝ ³Ûë ¿. ¦ä³ïÙ³Í ÛÇß³ï³ÏÇ ë³Ï³õáõù í³ëÝ ³ñÇõÝ³Ñ»ÕÇÝ ´³ñëáõÙ³ÛÇ§. Ý³Ëáñ¹ ïå³·ÇñÝ»ñáõÙ (î¹⁻²) íñÇåÙ³Ùµ ãÏ³Û ¦ë³Ï³õáõ§ µ³éÁ, ÇëÏ ¦å³ï³éÇÏ§, ³õ»ÉÇ ×Çßïª ù³Õáõ³Íáõ ûñÇÝ³ÏÝ»ñáõÙ Ëáñ³·ÇñÁ Ñ³Ù³éûïáõ³Í ¿, áñáíÑ»ï»õ ù³Õ³·ñáÕÁ µÝ³·ñÇÝ Ñ³õ³ï³ñÇÙ ÉÇÝ»Éáõ å³ñï³õáñáõÃÇõÝ ãÇ áõÝ»ó»É:

6. (Ժ) – Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց ձեռ. Հ^{մր} 1գ., Ծաղընտիր, 1418 թ., Երուսաղէմ. էջ 267-70 «ՄԾԷ. Թէ գիշեր կայ՝ զայս էլ կարդա՛. Վկաութիւն Ս. Գէորգա Ակաեցոյ եւ Ս. Խոսրովա, որ ի Գաբեղեան տոհմէն, որք նահատակեցան յաշխարհիս Հայոց, ի ձեռաց անօրէն իշխանին խմայելացւոց որում Բուխայն կոչէին – Ի ժամանակին յայնմիկ մինչդեռ բռնացեալ էր իշխանն իսմայելացոց ի վերայ աշխարհիս Հայոց... Իսկ այս քաջ նահատակքս Գէորգ եւ Խոսրով ելեալ յարգելանէն ընդ այլ կալանաւորսն, մինչդեռ իւրաքանչիւր վաղակաւոր ածեալ էր ընդ մէջ իւրեանց, եւ վահան ի վերայ թիկանց եդեալ, ամբարձին զաչս իւրեանց եւ տեսին, զի զկանայս իւրեանց եւ զմանկունս ածէին ընդ աշխարհական գերիսն...»[1]: *Սա Արծրունու Պատմութեան Գ.դ. գլխի 1-18, եւ Գ.ը. գլխի 26-27 մասն է, ձեռագրում առկայ սկիզբը ծիսական հրահանգ, խորագիր եւ քաղագրողի մուտքային շարադրանք է, Արծրունուց է բերուածի միայն ընդգծուած մասը: Ձեռագրի նկարագրութեանը զուգահեռ, Ն. եպս. Պողարեանը հրապարակել է նաեւ Արծրունու տպագրի եւ ճառընտրային այս հատուածի համեմատութեան արդիւնքը[2]: Սա նոյնպէս ազատ վերաշարադրանք է, ուստի եւ բառական համեմատութիւնը հնարաւոր է միայն երբեմն, մեծ մասամբ համեմատելի է էական տարբերութիւններ ունեցող խոշոր հատուածներով[3]:*

Ամփոփենք.

Նախ՝ նորայայտ օրինակներով Արծրունեաց տան պատմութեան գոյութիւն ունեցած ձեռագրերի քանակը պահպանուած 1ի եւ կորսուած 2ի փոխարէն դարձաւ պահպանուած 7 եւ կորսուած 4 (Տ^{1}ի «Նորագիր» երկուսը, Արմաշինը եւ Բաղէշինը), ընդամէնը՝ 11, պա՝ ընդլայնուեց պատմութեան կենցաղավարութեան աշխարհագրութիւնը. Աղթամարից, Վանից եւ Կ.Պոլսից բացի, յայտնի դարձան նաեւ՝ Ամիդ, Նոր Ջուղա, Կալկաթա անունները:

Նկատելով, որ Տ^{4}ում ընթերցումները նշանակուած են կարծես թէ անսկզբունք (իրօք՝ գրքի որեւէ էջում սկզբունքների մասին խօսք չկայ), ուստի եւ առկայ իրականութիւնը չեն արձանագրում, մենք ի նորոյ համեմատել ենք.

ա. Հնագոյն (Ա) օրինակը եւ արձանագրել գրչի, սրբագրողի եւ առաջին հրատարակչի ուղղումները, նախորդ տպագիրների վրիպումները (սխալ վերարտադրումներ, բացթողումներ).

բ. Վենետիկի Հ^{մր} 1402 (1515 թ., Բ) եւ 291 (1637ից առաջ, Գ) ձեռագրերը, որոնք օրինակուած են ո՛չ թէ հնագոյն (Ա) ձեռագրից, այլ՝ տարբեր հիմքերից. համեմատել ենք նաեւ Վենետիկի Հ^{մր} 1637 ձեռագրի առանձին հատուածներ՝ Ե.

ե. Նոր Հայկազեան բառարանի քաղուածքները (Դ), որոնց մէջ յաճախ բառարանագիրների նախընտրելի համարած եւ առաջարկած սրբագրութիւններ են եւ որոնք յաճախ

---

1 Ø³Ûñ óáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó êñµáó Ú³Ïáµ»³Ýó, Ñï. ²., Î³½Ù»ó Üáñ³Ûñ »åë. äáÕ³ñ»³Ý, ºñáõë³Õ¿Ù, îå³ñ³Ý êñµáó Ú³Ïáµ»³Ýó, 1966, ¿ç 28:

2 Ü. »åë. Ìáí³Ï³Ý, ¦ì³Ý³ ïáõñ§. ´³Ý³ëÇñ³Ï³Ý Ûû¹áõ³ÍÝ»ñáõ ÅáÕáí³ÍáÛ (ºñáõë³Õ¿Ù, 1998) ·ñùÇó ³éÝ»Éáí, ÝáÛÝ Ö å³ÛÙ³Ý³ÝÇßáí Ñ³Ù»Ù³ïáõ³Í ¿ Ý³»õ Ç î^4 (¿ç 157-60, 189-90): ä³Ñå³Ý»Éáí î^{4}Ç Ö å³ÛÙ³Ý³ÝÇßÁ, Ù»Ýù Ñ³Ù»Ù³ï»É »Ýù Ûû¹áõ³ÍÇ ³Ùë³·ñ³ÛÇÝ ï³ñµ»ñ³ÏÁª Ü. »åë. Ìáí³Ï³Ý (äáÕ³ñ»³Ý), ÂáíÙ³ ²ñÍñáõÝÇ. ´Ý³·ñ³Ï³Ý ëñµ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñ.- êÇáÝ, 1965/Â., ¿ç 319-20. µÝ³·ñÇ Ù¿ç Ï³Û ²ñÍñáõÝáõ »õ ³Ûë Ñ³ïáõ³ÍÇ 19 ½áõ·áñ¹áõÙ:

3 ²Ûë »ñ»õáÛÃÁ µÝáñáß ¿ ÁÝ¹Ñ³Ýñ³å¿ë å³ïÙ³Ï³Ý ·ñáõ³ÍùÝ»ñÇó ÍÇë³Ï³Ý Ýå³ï³ÏÝ»ñáí ³ñáõ³Í ù³Õáõ³ÍùÝ»ñÇÝ, áõë ïÇ »õ, ãÝãÇÝ µ³ó³éáõÃ»³Ùµ, ³Ûë åÇëÇ Ïï áñÝ»ñ å³ñáõÝ³ÏáÕ Ó»é³·ñ»ñÇ ÑÝáõÃ»³Ùµ Ññ³åáõñáõ»É »õ Ù»ñ å³ ïÙÇãÝ»ñÇ µáõÝ µÝ³·ñ»ñÇ Ù¿ç Ë³Ã³ñáõÙÝ»ñ ³é³ç³óÝ»É ã³ñÅ¿:

տարբեր են նաեւ իրենց ունեցած ձեռագրերի վկայածներից. արձանագրել ենք սրա 677 ընթերցում[1].

գ. Վերահամեմատել ենք նաեւ քաղուածու հինգ օրինակը եւ Երուսաղէմի Հ^{մր} *1 ճառընտրի վկայաբանական հատուածը.*

դ. 1852, 1887, 1985 եւ 2006 թթ. (Տ^1*Տ*^{2}*Տ*^{3}*Տ*^{4}*) հրատարակութիւնները, նշել ենք նրանց՝ աննկատ մնացած վրիպում-բացթողումները, նաեւ՝ վերջինի գրաշարական ոչ սակաւադէպ վրէպները.*

գ. Նորայր Բիւզանդացու «Նախնիք»ը. Տ^4*ի մէջ արձանագրուած է Նորայրի 87 առաջարկ, մենք նկատել ենք շատ աւելին՝ 224. շարադրանքի իմաստի թելադրանքով որոշ սրբագրումներ էլ մենք ենք արել՝ միշտ ծանուցելով. «սրբգր. ենք».*

է. Ներկայիս կանոններով կանոնաւորել ենք բնագրի կէտադրութիւնը, որ մնացել էր ըստ 1887ի՝ Պատկանեանի ժամանակի ըմբռնումների. շատ բութեր եւ միջակէտեր դարձրել ենք ստորակէտ, միջակէտերը՝ յաճախ նաեւ վերջակէտ.

ը. Վերստուգել եւ ճշգրտել ենք սուրբգրական քաղուածքները եւ նրանց հասցէագրումները.

թ. Այս ամենի շնորհիւ ստացել ենք մի բնագիր, որի թէ՛ բուն շարադրանքը եւ թէ՛ տողատակի ընթերցումները նախորդների, յատկապէս՝ Տ^4*ի համեմատ ունեն էականօրէն տարբեր պատկեր, եւ որը, բնականաբար, շարադրանքի մասում աւելի հարազատ է սկզբնական՝ հեղինակային-ձեռագրական տեսքին, իսկ տողատակերում աւելի ճշգրիտ է ներկայացնում Պատմութեան ձեռագրական աւանդոյթը[2].*

ժ. Ըստ այսմ՝ վստահ ենք, որ սրբագրելի եւ ի նորոյ հրատարակելի են թէ՛ հայերէն աշխարհաբար տարբերակը[3] եւ թէ՛ այլալեզու թարգմանութիւնները:

---

1 êñ³Ýáí ÇÝã-áñ ã³÷áí ³ñï³Û³Ûï»É »Ýù Ý³»õ Ù»½ ³é³ÛÅÙ ³ÝÙ³ ïã»ÉÇ ÙÝ³ó³Íª ºñáõë³Õ¿ÙÇ Ð^{Ùñ} 148 Ó»é³·ñÇ Ó»õ»ñÁ, áñáÝù ÜÐ´-Ý ³é»É ¿ Ýñ³ÝÇó ûñÇÝ³Ïáõ³Í Çñ »ñÏñáñ¹ª Ð^{Ùñ} 1598 Ó»é³·ñÇó: Üáñ Ð³ÛÏ³½»³ÝÇ Ù»ñ Ñ³-Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÝ ³Ýíñ¿å ¿, áñáíÑ»ï»õ û·ï³·áñÍ»É »Ýù áã Ã¿ µáõÝ ·ÇñùÁ, ³ÛÉ Ýñ³ É³õ ëñµ³·ñáõ³Í Ñ³Ù³-Ï³ñ·ã³ÛÇÝ ß³ñáõ³ÍùÁ, áñÇ Ù¿ç Ï³ñ·áí ÷ÝïÏñ»É »Ýù ¦²ñÍñ.§ Ñ³Ù³éû ïáõÙÁ »õ · ï»É µáÉáñ ù³ÕáõÙÝ»ñÁ: àñù³Ý ·Çï»Ýù, Ù»ñ µÝ³·ñ³·Çïáõ Ã»³Ý Ù¿ç Üáñ Ð³ÛÏ³½»³ÝÇ íÏ³Û³ÏáããáõÙÝ»ñÇ Ñ»ï»õáÕ³Ï³Ý Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝ ³-é³çÇÝ ³Ý·³Ù ³Ûëï»Õ ¿ ³ñáõ»É. ëï³óáõ³Í å³ïÏ»ñÁ óáÛó ¿ ï³ÉÇë, áñ ³Ûëï»ë³Ï Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÁ ß³ï û·ï³Ï³ñ ¿, áñáíÑ»ï»õ µ³é³ñ³Ý³·ÇñÝ»ñÝ Çñ»Ýó Å³Ù³Ý³Ï¹»é»õë ³ÝïÇå µÝ³·ñ»ñÝ ³Õ³õ³Õ Ó»é³·ñ»-ñÇó µ³é³ù³Õ»É »Ýª Û³×³Ë ëñµ³·ñ»Éáí Áëï Çñ»Ýó Ñ³Ù³ñ ß³ï ÁÝï³ÝÇ ·ñ³µ³ñÇ ù»ñ³Ï³Ý³Ï³Ý-áõÕÕ³-·ñ³Ï³Ý Ï³ÝáÝÝ»ñÇ Ýñµ³·áÛÝ ÇÙ³óáõÃÇõÝÝ»ñÇ. ³ÛëÇÝùÝª Ù»ñ µÝ³·ñ³·Çïáõ Ã»³Ý Ñ³Ù³ñ ³Ûë µ³é³ñ³ÝÁ å¿ïù ¿ Ñ³Ù³ñ»É Üáñ³Ûñ ´Çõ½³Ý¹³óáõ ¦Ü³ËÝÇù§ÇÝ Ñ³õ³ë³ñ³ñÅ¿ù Ó»éÝ³ñÏ:

2 ä¿ïù ¿ ³ñÓ³Ý³·ñ»Ýù, áñ î^{4}Á Ó»éÝ³ñÏ»Éáõ Çëï å³ÑÇÝ Ë³Ëïáõ³Í ¿ Ù»ñ ³ÕµÇõñÝ»ñÇ ·Çï³Ï³Ý µÝ³·Çñ å³ïñ³ëï»Éáõ Ñ³Ù³ñ ³Ù»Ý³ ³é³çÝ³ÛÇÝ Ï³ñ»õáñÁª Ó»é³·ñ³Ï³Ý-µÝ³·ñ³Ï³ÝÛ³ïÏ³ÝÇßÝ»ñÇ »õ ·ñ³µ³ñÇ ÝñµáõÃÇõÝÝ»ñÇ ÇÙ³óáõÃ»³Ý áõ ·áñÍ³¹ñÙ³Ý ³Ýå³ÛÙ³ÝáõÃÇõÝÁ. áñ»õ¿ µÝ³·Çñ ûï³ñ É»½áõÇ Ã³ñ·Ù³Ý»Éáõ Ñ³Ù³ñ ëñ³Ýù Ï³ñáÕ »Ý ³é³çÝ³ÛÇÝ ãÑ³Ù³ñáõ»É, áñáíÑ»ï»õ ³Ûëï»ë³Ï ³ßË³ï³ÝùÇ Ñ³Ù³ñ ÑÇÙÝ³Ï³ÝÁ Ñ³Û»ñ¿Ý ß³ñ³¹ñ³ÝùÇ ÇÙ³ëï Ý ³ÛÉ É»½áõí í»ñ³ñï³¹ñ»É Ï³ñáÕ³Ý³ÉÝ ¿:

3 ¦Ú³×³Ë Ý³Ë³å³ïáõáõÃÇõÝÁ ïáõ»É »Ýù µÝ³·ñÇ ÇÙ³ëï³ÛÇÝ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³ÝÁ, Ù³ëÝ³õáñ³å¿ë ³ÛÝ ¹¿å-ù»ñáõÙ, »ñµ µ³é³óÇ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝÁ Ï³ñáÕ ¿ñ Ë³Ý·³ñ»É Ñ»ÕÇÝ³ÏÇ Ùïù Ç ëï áÛ· í»ñ³ñï³¹ñÙ³ÝÝ áõ ÁÝ-Ï³ÉÙ³ÝÁ: ºñµ»ÙÝ ëïÇåáõ³Í »Ýù »Õ»É Ù³ëÝ³ÏÇ áõÕÕáõÙÝ»ñáí Ã³ñ·Ù³Ý»É áñáß Ý³Ë³¹³ëáõÃÇõÝÝ»ñ, áñáÝù µÝ³·ñáõÙ ³Õ×³ ïáõ³Í »Ýª ·ñã³·ñ³Ï³Ý »õ ³ÛÉ å³ï×³éÝ»ñáí§.- ÂáíÙ³ ²ñÍñáõÝÇ »õ ²Ý³Ýáõն, ä³ïÙáõÃÇõÝ ï³ÝÝ ²ñÍñáõÝ»³ó, Ü»ñ³ÍáõÃÇõÝÁ, Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝÁ »õ Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ ìñ¿Å ì³ñ¹³Ý»³ÝÇ, ¦êáí»-ï³Ï³Ý ·ñáÕ§ Ññ³ï³ñ³ÏãáõÃÇõÝ, ºñ»õ³Ý, 1978, ¿ç 23: Î³ñÍáõÙ »Ýù, áñ Ù»ñ µÝ³·ñÇ ÑÇÙ³Ý íñ³Û ³ÛÅÙ ÑÝ³-ñ³õáñ ¿ å³ïñ³ëï»É ³ßË³ñÑ³µ³ñ ³õ»ÉÇ ×ß·ñÇï ÷áË³¹ñáõÃÇõÝ:

* * *

Այժմ անհրաժեշտ ենք համարում անել որոշ արձանագրումներ եւ մեր կատարած աշխատանքին վերաբերող ընդհանուր պարզաբանումներ.

ԽՈՐԱԳԻՐԸ – *Հրատարակչական աւանդոյթով մինչեւ այժմ տպագրուել է «Պատմութիւն տանն Արծրունեաց» վերնագրով. Արծրունու երկի առաջին դպրութեան աւարտն այս է. «Կատարեցաւ դպրութիւն առաջին պատմութեան Հայոց ըստ ազգաբանութեան Արծրունեաց սեռի» (Ա.ժա.77), ըստ այսմ կարելի էր խորագրել «Պատմութիւն Հայոց ըստ ազգաբանութեան Արծրունեաց սեռի» ձեւով, բայց սա կվերաբերէր միայն առաջին դպրութեանը: Այս յենքի վրայ երեւի ճիշտ է, որ «Թովմա Արծրունին իր երկը կոչել է «Պատմութիւն Հայոց», սակայն հրատարակիչները պայմանականօրէն այն անուանել են «Պատմութիւն Արծրունեաց տան», որը սակայն Թովմայի երկի հնագոյն ձեռագրում չկայ»*[1]*: Մեր Բ ձեռագրում (5ա) ունենք երկու խորագիր 1. «Պատմագիր վասն Արծրունեաց ազգին, զոր արարեալ Թոմա վարդապետի՝ աշակերտի///», 2. «Պատմագիր Արծրունեաց, արարեալ Թօմայ վարդապետին». երկուսն էլ ետհեղինակային են, սակայն նկատի ունենալով, որ այսպէս այն ճանաչուել է միջնադարում, որոշեցինք բնագրից առաջ դնել երկրորդի կանոնաւորումով հետեւեալ ձեւը.* «ՊԱՏՄԱԳԻՐ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ, ԱՐԱՐԵԱԼ ԹՈՎՄԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ»*, իսկ սկզբում՝ գիտութեան մէջ արդէն աւանդական դարձածը.* «ԹՈՎՄԱ ԱՐԾՐՈՒՆՒ ԵՒ ԱՆԱՆՈՒՆ, ՊԱՏՄՈՒԹՒՒՆ ՏԱՆՆ ԱԾՐՈՒՆԵԱՑ»*:*

Ա եւ ԲԳ օրինակների ունեցած՝ միեւնոյն տեղիների պակասներն, անշուշտ, նշանակում են, որ բոլորը ծագում են մի ընդհանուր նախօրինակից[2]*. Ա-ի համեմատ միւս երկուսի տարբերութիւնների մի մասը գրչական սխալների բնոյթ ունեն, բայց զգալի մասն էլ տարբեր հիմք ունեցած լինելու արդիւնք են: Ա ձեռագրի՝ տպագիրների մէջ կանոնականացուած-հասկանալի դարձուած շատ ձեւեր հաստատւում են ԲԳ օրինակներով: ԺԹ. դ. առաջին երկու տպագիրներից յետոյ եթէ որեւէ մէկը զուտ բնագիրը կարգաւորելու նպատակով միայն Ա օրինակը լաւ համեմատէր տպագիրների հետ, էլի կարող էր աւելի ճշգրտուած բնագիր ստանալ*[3]*, սակայն արուած երկու համեմատութիւններից առաջինի հիմնական նպատակը եղել է ճշգրիտ աշխարհաբար փոխադրութիւն ստանալը, երկրորդին՝ ռուսերէն թարգմանութիւն. երկու դէպքում էլ բնագիրը նպատակ չի եղել:*

*Տպագիրների՝ մէկից միւսին անցած «կանոնաւորման» պատճառով խաթարուել էր Թովմայի բնագրի նկարագիրը՝ լեզուառճական պատկերը («մազպուր»ը դարձել է «մազապուր», «գաղաբար»ն առաջարկել են սրբագրել՝ «գաղտաբար» եւ այլն. մանրամասները տե՛ս ընթերցումների մէջ), որ ձեռագրերի ընձեռած հնարաւորութեան չափով մեր բնագրում վերականգնուած է. տպագիրների ունեցած եւ մեծ մասամբ ձեռագրերով չհաստատուող այն ձեւերը, որ Տ*ᵖ *(տպագիրք) պայմանանիշով արձանագրել ենք տողատակում, ուղիղ 1276 հատ են. նշանակում է՝ բնագրում արուած է առնուազն այդչափ շտկում*

1 î»°ë ÂáíÙ³ ²ñÍñáõÝÇ »õ ²Ý³ÝáõÝ, ä³ïÙáõÃÇõÝ ²ñÍñáõÝ»³ó ï³Ý, [²ßË³ñÑ³µ³ñ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝ, Ý»ñ³-ÍáõÃÇõÝ »õ Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ ì.ñ¿Å ì³ñ¹³Ý»³ÝÇ], ºñ»õ³Ý, ¦Ð³Û³ëï³Ý§, 1999, ¿ç 3-4:

2 ê³ Ï³ñáÕ ¿ñ ÉÇÝ»É Ñ»ÕÇÝ³Ï³ÛÇÝ ³Ý³õ³ñï ÙÇ ûñÇÝ³Ï, áñÇ Ù¿ç ²ñÍñáõÝÇ Ù³ï»Ý³·ÇñÁ ¹»é»õë ã¿ñ Ñ³ëóñ»É Éñ³óÝ»É ².¹.7-59 Ù³ëÇ (² Ó»é. 34µ-7µ) áñáß ³ñï³Û³Ûï áõÃÇõÝÝ»ñ »õ ï³ñ»ù³Ý³ÏÝ»ñ£

3 ØÇ³ÛÝ Ã¿ ³Ûë ¹¿åùáõÙ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ ÁÝïñáõÃ»³ÝÁ í»ñ³µ»ñáÕ í×ÇéÝ»ñÁ Ï³ñáÕ ¿ÇÝ ÁÝ¹áõÝáõ»É å³Ï³ë í ëï³ÑáõÃ»³Ùµ:

(նկատենք, որ բնագրիս բառերի քանակը մօտ 76.000 է՝ նախդիրներով եւ կապերով հանդերձ):

Նախորդ հրատարակութիւնների աւանդոյթը պահպանելով՝ Պատմութեան գլխացանկն արտածել ենք բնագրից եւ դրել նրա սկզբում, բնականաբար՝ մեր սրբագրումներով հանդերձ. Անանունի՝ սկզբից թերի եւ անխորագիր առաջին գլխի եզրափակիչ նախադասութիւնից արտածել եւ նոյն գլխի սկզբում դրել ենք այսպիսի մի վերնագիր «[ԿԱՐԳ ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԻՑ ՈՐԴԻՈՑ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԵՒ ՔԱՋԱՄԱՐՏԻԿ ԻՇԽԱՆԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ]»:

Բնագրիս գլխահամարները ձեռագրական չեն, այլ՝ հրատարակչական, սակայն լրացում-վերականգնման՝ [ ] փակագծերի մէջ առնելն աւելորդ համարեցինք:

Զնայելով որ նորայայտ ձեռագրերի շնորհիւ մեր բնագիրը պատրաստուած է արդէն ո՛չ թէ մէկ ձեռագրով, այլ՝ երեք ձեռագրի, չորս տպագրի եւ Նոր Հայկազեան բառարանի համեմատումով, նկատի ունենալով, որ Ա ձեռագիրն Արծրունու բնագրի համար մնում է կարեւորագոյնը, որոշեցինք շարադրանքի մէջ նրա էջահամարները դնել՝ /1ա/-/325բ/ ձեւով:

Ապագայ ստուգումներին եւ անհրաժեշտ քննութիւններին նպաստած լինելու նպատակով, ընթերցումներից բացի, տողատակում, հիմնականում փակագծերի մէջ, պահել ենք նաեւ շարադրանքի մէջ դրուած հիմնաբառերը եւ նրանց աւանդող ձեռագրերի պայմանանիշերը (մեծ մասամբ նոր տող, ուստի եւ՝ լրացուցիչ տեղ չեն զբաղեցնում):

Արել ենք նաեւ բնագրի ներքին որոշ միօրինակացումներ՝ «Աւշին»ը դարձրել ենք «Ափշին» (միայն երկու տեղ բոլոր օրինակներն ունեն «Աւշին»): Զնչին բացառութեամբ կանոնական այս ձեւով է «Աղեքսանդր» անունը, որ եւ դրել ենք շարադրանքի մէջ՝ տողատակ տանելով տպագիրների «Աղէքսանդր»ը: Նոյնն ենք արել նաեւ հեղինակին ընտանի «Ոգոստոս»ի հետ՝ մերժելով «Օգոստոս» ձեւը: Ըստ Ա ձեռագրի՝ շարադրանքի մէջ 7 անգամ կայ «Ահմատ», 10 անգամ՝ «Ահմաթ». վերջինս միւս ձեռագրերում մեծ մասամբ սովորական «Ահմատ» ձեւով էր. միակերպութեան բերելով՝ շարադրանքի մէջ ամենուր դրեցինք վերջինս՝ միւսները նշելով ընթերցումների մէջ: Ունենք. Գ.խգ.12՝ «Գեղագունեաց իշխանն», Գ.խգ.15 «Գեղագունի լճէն». տպագիրների մէջ երկրորդ գ-ի տեղ «ք» էր, վերականգնեցինք ձեռագրական ձեւը, որ ճիշտ է նաեւ ստուգաբանօրէն: Բուղա-Բուխա-Բուհա բազմաձեւութեան խնդիրն ամենաբարդն էր. անունը կայ 54 անգամ, առաջին 2ը «Բուղա» ձեւով, 23 անգամ Բուխայ եւ 29 անգամ՝ Բուհայ. Նմանահունչ առաջին երկու ձեւը թողեցինք նոյնութեամբ, «Բուհայ»ի փոխարէն շարադրանքում դրեցինք «Բուխայ»՝ նկատի ունենալով Հ-Խ գրերի հարցում գրչի չփոթուածութիւնը (տե՛ս վերը, ծ. 37): Ա ձեռագիրը «երիվար» բառը հետեւողաբար ունի «էրիվար» ձեւով. առաջին իսկ տպագրից սկսած, բնականաբար, սա բերուած է կանոնական «երիվար» ձեւով, որպիսի ձեւով է յաճախ նաեւ միւս երկու ձեռագրում. ուստի բնագրում թողել ենք կանոնական ձեւը, տողատակում՝ արձանագրել տարբերութիւնները:

Անձաւացի-ցեաց բառն, ըստ Նորայրի Նախնիքի (էջ 326), պէտք էր ամենուր սրբագրել «Անձեւացեաց». 5 տեղ կայ «Անձեւացի», 19 տեղ՝ «Անձաւացի», բայց մենք նախընտրեցինք վերջին ձեւի բոլոր վկայութիւնները թողնել եղածի պէս, միայն ամեն անգամ արձանագրեցինք Նորայրի առաջարկը:

Մեր աղբիւրների ԺԹ. դարի տպագիրների մէջ «օ» եւ կապգիր «և» էին տպում միայն դիւրընթեռնելիութիւն ապահովելու նպատակով[1]*. մերօրեայ գիտական հրատարակութիւնների համար սա սխալ վարմունք է, Ե-ԺԲ., նոյնիսկ՝ ԺԳ. դդ. հեղինակների գործերը անվարան պէտք է տպել «աւ»ով եւ «եւ»ով: Մեր աղբիւրի հնագոյն՝ Ա օրինակի մէջ «օ» չկայ, իսկ «եւ»ը թէկուզ միանիշ է (բացի գլխատառերից), բայց գիտենք, որ Ժ. դարում այն գոյութիւն չունէր, ուստի մեր բնագրի շարադրանքի մէջ կայ միայն հիմք ձեռագրի անխտիր ունեցած «աւ»ը, «օ»ն կայ միայն ընթերցումների մէջ, իսկ կցագիր «և» ընդհանրապէս չենք գործածել:*

Թուեր եւ թուականներ նշանակող բառերի՝ տառերով համառօտագրումը («Շ.» կամ «ԵՃ.»՝ «հինգ հարիւր») սկսուել է հիմնականում բոլորգրի՝ տիրապետող գրատեսակ դառնալու հետ, ԺԳ. դարի կէսերից, մինչ այդ՝ մեր գրչութեան երկաթագիր շրջանում թուերը գրում էին հիմնականում բառերով՝ «հինգ հարիւր»: Ըստ այսմ՝ մինչեւ ԺԳ. դ. կէսերի հեղինակների գործերի գիտական հրատարակութիւնների մէջ տառային համառօտումները բառերի վերածելն ամենեւին խոտելի չէ, այլ՝ գուցէ եւ նախընտրելի. Տ[1]*ը առանձին դէպքերում այդպէս է վարուել՝ ձեռագրի թուատառերը վերածել է բառերի, սակայն Տ*[2]*ը հակառակն է արել՝ շատ տեղերում բառերը դարձրել է թուատառեր, երբեմն էլ՝ «պարզեցրել» է. «Մաղաղիէլ լեալ ամաց ՃԿ. եւ հնգից»ը դարձրել է «Մաղաղիէլ լեալ ամաց ճկե.ից» (իրաւացի վարմունք չէ՝ ձեռագրական ձեւը խաթարել է, առանց ծանօթագրելու). եւ այս «պարզեցումներ»ն անցել են միւս տպագիրներին: Մենք շարադրանքի մէջ դրել ենք ձեռագր(եր)ում առկայ ձեւերը՝ բառ կամ թուատառ, որոնց կողքը, բացի պարզագոյն Ա-Ժ.՝ 1-10 թուերից*[2]*, վերծանութիւն ենք դրել՝ «ԻԸ. (28)», նոյնպէս վարուել ենք նաեւ թուականների դէպքում՝ «Յ. (851)»:*

Երբ Ա պայմանանիշով ունենք Տ[1-2]*ի՝ իրենց հիմքին (մեր՝ Ա) վերաբերող՝ «Յօրինակն» «Հնագոյն օրինակին» բնորոշումով ընթերցումները, նոյն ձեւի՝ Տ*[1-2]*ում տողատակում լինելուն վերաբերող նշում չենք արել, սակայն եթէ այդպիսիք ձեռագրով չեն հաստատուել, ապա վարուել ենք այսպէս՝ «ԱԲԳԴՏ*[բ]* յաղթանդամութիւն. Տ*[1-2]*ծ. հին օր.՝ յաղթամդամութիւն* (սխալ է)» *(Ա.բ. 7): Սրանց՝ «յայլ օրինակի» բնորոշումով ընթերցումները նշել ենք Փ պայմանանիշով, իսկ «երկու օրինակի» բնորոշում ունեցողները՝ Փ*[2]* *ձեւով: Տպագիրների վրիպակները*[3]* *տողատակում նշել ենք «վրէպ» կամ «վրէ՞պ » ծանուցմամբ:*

Միայն ձեռագրական ձեւերի հիման վրայ ուղղել ենք տպագիրների ուղղագրական խոտորումները. Տ[1]*ին հետեւելով՝ միւս տպագիրների մէջ* Սիոն *բառը գրեթէ ամենուր գրուել է որեւէ ձեռագրով չվկայուած* Սիօն, Յովհաննէս *անունը՝* Յօվհաննէս *ձեւով. ճիշտ «երբեք»ի փոխարէն «երբէք» ձեւ ձեռագրերով վկայուած չէ, սա համապատասխանում է միայն ԺԹ. դ. ուղղագրական ըմբռնումին:*

Ա.ժ.46՝ Ա ձեռագիրն ունի «հով/ւի», որ տողադարձի հետեւանք է. շարադրանքի մէջ գրել ենք՝ «հովուի», ընթերցում չենք տուել: Եւ ընդհանրապէս՝ սխալ ենք համարում բնագրերի՝ առանձնապէս քննական հրատարակութիւնների մէջ տողադարձի գաղտնա-

---

1 ²Ů¹ å¿ë ¿ ³Ý·³Ù ²ë ï áõ ³ Í ³ ßÝãÇ ¼ûÑñ ³ µ» ³ Ý Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃÇõÝÁ (ì »Ý» ïÇÏ, 1805). ÑÇÙù Ó»é ³ ·ñáõÙ ¦û§ Ï ³ Ù Ï ³ å ·Çñ ¦œ§ ãÏ ³ Ů, ÙÇÝã¹»é ï å ³ ·ñáõÙ ÙÇ ³ ŮÝ ëñ ³ Ýù »Ý:

2 ì ë ï ³ Ñ »Ýùª ³ Ůë ï »ë ³ Ï Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ ÁÝÃ»ñóáÕÁ ·Ç ï ¿, áñ, ³ ë»Ýù, Â. Ýß ³ Ý ³ ÏáõÙ ¿ 9, ¾.ª 7 »õ ³ ŮÉÝ:

3 î»°ë î[1], ¿ç 399. ¦Æ ï å ³ ·ñáõÃ» ³ Ý ³ ë ï Ù ³ ï »ÝÇë áñã ³ ÷ »õ ç ³ Ý ³ ó ³ ù ë ³ Ï ³ ŮÝ »õ ³ ŮÝå¿ë ëåñ¹» ³ É ÙáõÍ ³ Ý íñÇå ³ Ïù ÇÝã ï ³ éÇó Ç ÝÙ ³ , Ůáñáó ³ ÝÙ ³ ñÃ ¿ ½»ñÍ ÉÇÝ»É…§:

վանկ -ը գործածելը (կայ ի Տ[4]), որովհետեւ այդ -ը-ն կարող է ընկալուել որպէս ձեռագրական ձեւ:

Բնագրական պակասները նախորդ հրատարակութիւնների մէջ նշուել են բազմակէտով, մենք դրել ենք ներկայիս ընդունուած եռաթեքը՝ ///:

Անշուշտ, ցանկալի էր մանրամասն ծանօթագրել եւ ամեն անգամ բացատրել, թէ ո՛ր ընթերցումը, ո՛ր դէպքում եւ ի՛նչ պատճառով է նախապատիւ համարուել, բայց մատենաշարիս սկզբունքներն այդ անելու հնարաւորութիւն չեն տալիս (յուսանք՝ մի օր կարողանանք այդպէս անել առանձին հրատարակութեան մէջ, նոյնպէ՛ս եւ շարքիս համար մեր պատրաստած միւս պատմագիրների երկերը): Հատորին հասցնելու մտահոգութեամբ եւ ինչ-որ տեղ շտապով արուած լինելու պատճառով՝ եթէ ընթերցումների ընտրութեան մէջ որոշ վրիպումներ էլ լինեն, ապա կարեւորը համարում ենք այն, որ նոյն այդ ընթերցումները նշանակել ենք ըստ ամենայնի ճշգրիտ:

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ä ² ÚØ ² Ü ² ÜÆÞ º ð Ð ² Ø º Ø ² î à ô ² Ì Ò º è ² ¶ ð º ðÆ º ô î ä ² ¶ÆðÜ º ðÆ
(Ð ² Ø ² è ú î ² ¶ ð à ô ÂÆ ô ÜÜ º ð)

² - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 10451 (1303 Ã.), 1 ³ -325µ.

´ - ì »Ý» ï ÇÏÇ Ó» é. ÐÙñ 1402 (1515 Ã.), 5 ³ -128 ³ .

¶ - ì »Ý» ï ÇÏÇ Ó» é. ÐÙñ 291 (1637 Ã. ³ é ³ ç), 2 ³ -176µ.

¸ - Üáñ µ ³ é ·Çñù Ð ³ ÛÏ ³ ½» ³ Ý É»½áõÇ, Ñ ï . ² ., ´ ., ì »Ý» ï ÇÏ, 1836, 1837.

º - ì »Ý» ï ÇÏÇ Ó» é. ÐÙñ 1637 (1841 Ã.), ¿ç 1-198.

¼. - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 1890 (1172 Ã.), 206µ-9µ.

¾. - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 1882 (1619Ã.), 353 ³ µ.

À. - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 1889 (1675 Ã.), 67µ-8 ³ .

Â. - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 2559 (Ä¼. ¹ .), 303 ³ -304µ.

Ä. - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó» é. ÐÙñ 1404 (1664 Ã.), 603 ³ -605 ³ .

Ö - º ñáõë ³ Õ¿ÙÇ ê. Ú ³ Ïáµ» ³ Ýó Ó» é. ÐÙñ 1¶. 267 ³ -70µ.

ø - ² ñÙ ³ ßÇ Ó» é. ÐÙñ ÐÙñ 44 (Áë ï Ó» é ³ ·ñ ³ óáõó ³ ÏÇ).

î[1] - ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ï ³ ÝÝ ² ñÍñáõÝ» ³ ó Ç ÂáíÙ ³ Û í ³ ñ¹ ³ å» ï ¿ ² ñÍñáõÝõáÛ, Ç Îáë-ï ³ Ý¹ÇÝáõåûÉÇë, Ç ØÇç ³ ·ÇõÕ, 1852. 4, ãÑ. [¾.], ¼., 399 ¿ç.

î[2] - ÂáíÙ ³ ÛÇ í ³ ñ¹ ³ å» ï Ç ² ñÍñáõÝõáÛ ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ï ³ ÝÝ ² ñÍñáõÝ» ³ ó. Ç ÉáÛë ¿ ³ Í ø[»ñáíµ¿] ä[³ ï Ï ³ Ý» ³ Ý], Ç ê. ä» ï »ñµáõñ·, Ç ï å ³ ñ ³ ÝÇ Æ. Ü. êÏáñáËá¹áíÇ, 1887, Ä ² ., 343 ¿ç.

î[3] - ÂáíÙ ³ ² ñÍñáõÝÇ »õ ² Ý ³ ÝáõÝ, ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ² ñÍñáõÝ» ³ ó ï ³ Ý, ´Ý ³ ·ÇñÁ Ññ ³ -ï ³ ñ ³ ÏáõÃÛ ³ Ý å ³ ïñ ³ ëï »ó, ³ ßË ³ ñÑ ³ µ ³ ñ Ã ³ ñ·Ù. »õ Í ³ ÝûÃ ³ ·ñ. ì . Ø. ì ³ ñ¹ ³ Ý-» ³ Ý, º ñ»õ ³ Ý, 1985, 557 ¿ç.

î[4] - ÂáíÙ ³ ² ñÍñáõÝÇ »õ ² Ý ³ ÝáõÝ, ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ï ³ ÝÝ ² ñÍñáõÝ» ³ ó, øÝÝ ³ Ï ³ Ý µÝ ³ ·ÇñÁ, ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝÁ »õ Í ³ ÝûÃ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ Ø. Ú. ¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ ÝÇ, º ñ»-õ ³ Ý, 2006, ÄÀ., 504 ¿ç.

î[1-2], î[3-4], î[1-3] »õ ³ ÛÉÝ - ÝáÛÝ ï å ³ ·ÇñÝ»ñÁª ³ Ûë åÇëÇ ½áõ·áñ¹áõÙÝ»ñá í.

îª - µáÈáñ ï å ³ ·ÇñÝ»ñÁ.

ü, ü² - î¹⁻²Ç ³ÙÉ ûñ[ÇÝ ³ Ï], »ñÏáõ ûñÇÝ ³ Ï.

ÜËÝ. - Üáñ ³Ûñ Ü. ´Çõ½ ³ Ý¹ ³ óÇ, Ü ³ ËÝÇù, Ðñ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃ» ³ Ý å ³ ï ñ ³ ë ï »ó Ø ³ ñ-ï Çñáë ØÇÝ ³ ë» ³ ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996, 574 ¿ç. ³ ñÓ ³ Ý ³ ·ñ»É »Ýù ëñµ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý 224 ³ é ³ -ç ³ ñÏ:

¶ð ² Î ² ÜàôÂÆôÜ[1]

²µ»Õ» ³ Ý Ø., ÂáíÙ ³ ²ñÍñáõÝÇ, ºñÏ»ñ, Ñ ï . ¶., ºñ»õ ³ Ý, 1968, ¿ç 494-505:

²ÉÇß ³ Ý Ð. Ô., Ð ³ Û ³ å ³ ï áõÙ, ². (ä ³ ïÙÇãù Ð ³ Ûáó), ì »Ý» ï ÇÏ, 1901, ¿ç 82-3:

´Çõ½ ³ Ý¹ ³ óÇ Üáñ ³Ûñ Ü., Ü ³ ËÝÇù, Ðñ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃ» ³ Ý å ³ ï ñ ³ ë ï »ó Ø ³ ñ ï Çñáë ØÇÝ ³ ë» ³ ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996.

´Çõ½ ³ Ý¹ ³ óÇ Üáñ ³Ûñ, øÝÝ ³ Ï ³ Ý áõëáõÙÝ ³ ëÇñáõÃÇõÝù Ñ ³ Û Ý ³ ËÝ» ³ ó µÝ ³ ·ñ ³ ó. ÂáíÙ ³ ²ñÍñáõÝÇ »õ ²Ý ³ ÝáõÝ ²ñÍñáõÝÇ »ñÏáõ ³ ÙÉ»õ ³ ÙÉ å ³ ï Ù ³ ·Çñù »Ý, ¦´ ³ ½Ù ³ -í ¿ å §, 1905, º/227¬33, ¼/264¬71, ¾¬À/328¬37, Â/398¬407, Ä/464¬76:

¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ Ý Ø., ÂáíÙ ³ ÛÇ ¦ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ï ³ ÝÝ ²ñÍñáõÝ» ³ ó§-Ç ³ ÕµÇõñ-Ý»ñÁ »õ ²ñÍñáõÝÇ ÇßË ³ ÝÝ»ñÇ Í ³ ·áõÙÝ ³ µ ³ Ý ³ Ï ³ Ý ³ é ³ ë å»ÉÁ, ¦´ ³ Ýµ»ñ Ø ³ ï »Ý ³ -¹ ³ ñ ³ ÝÇ§, Ñ ï . Ä¾., ºñ»õ ³ Ý, 2006:

¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ Ý Ø., à±í ¿ ÂáíÙ ³ ÛÇ ¦ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ï ³ ÝÝ ²ñÍñáõÝ» ³ ó§-Ç ¦Ø ³ ÝÇÃáå ³ ñù ³ Û Ê»÷ ï ³ Õ ³ ó§-Á, ¦ä ³ ïÙ ³ µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ Ý¹¿ë§, 2005/2:

¸áõñ» ³ Ý ºÕÇß¿ ³ ñù»åë., ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ Û Ù ³ ï »Ý ³ ·ñáõÃ» ³ Ý, ºñáõë ³ Õ¿Ù, 1933, ¿ç 161-3.

ºõë»µÇ ä ³ Ù÷ÇÉ» ³ Û Î»ë ³ ñ ³ óõáÛ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ Ï ³ Ýù »ñÏÙ ³ ëÝ» ³ Û, Æ Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ã ³ ñ·Ù ³ -ÝáõÃ»Ý¿ »Õ»ÉáÛ Ç ÛáÛÝ µÝ ³ ·ñ¿ª Ç Ó»éÝ ëñµáó Ã ³ ñ·Ù ³ Ýã ³ ó Ù»ñáó, Ã ³ ñ·Ù ³ Ý» ³ É Ç É ³ -ï ÇÝ µ ³ ñµ ³ é ³ ßË ³ ï ³ ëÇñáõÃ» ³ Ùµ Ð. ØÏñ ï Çã í ³ ñ¹ ³ å» ï Ç ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý ²õ·»-ñ» ³ Ýó, Ù ³ ëÝ ²-´., ì »Ý» ï ÇÏ, 1818:

¼ ³ ÙÇÝ» ³ Ý ²., Ð ³ Û ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý å ³ ïÙáõÃÇõÝ, Üáñ Ü ³ ËÇç»õ ³ Ý, 1914, ¿ç 151-3:

¼ ³ ñµÑ ³ Ý ³ É» ³ Ý Ð. ¶., ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ Û ÑÇÝ ¹ åñáõÃ» ³ Ý (¸-Ä¶. ¹ ³ ñ), ì »Ý» ï ÇÏ, 1932, ¿ç 518-30:

Â ³ Ùñ ³ ½» ³ Ý Ðñ., ¶ñ ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝÁ »õ ùÝÝ ³ ¹ ³ ï ³ Ï ³ Ý- ï »ë ³ Ï ³ Ý ÙÇ ï ùÁ 10ñ¹ ¹ ³ -ñáõÙ, Ð ³ Û ùÝÝ ³ ¹ ³ ï áõÃÇõÝ, ´. ·Çñù, ºñ»õ ³ Ý, 1985, ¿ç 50-86:

ÂáíÙ ³ ²ñÍñáõÝÇ, Ú ³ Õ ³ ·ë ·»ñ ³ å ³ ÛÍ ³ é »õ å ³ ÝÍ ³ ÉÇ ëáõñµ »Ï»Õ»óõáÛÝ áñ Û ²Õ-Ã ³ Ù ³ ñ ù ³ Õ ³ ùÇ, áñáÛ ÝÇõÃ Ýå ³ ë ï ³ õáñáõÃ» ³ Ý ù ³ ñ ³ ÝóÝ µ»ñ ³ õ Û»ñÏñ¿ Ñ»é ³ ë ï ³ Ý¿, ½áñáÛ Ù»ù ½ÇñÝ »õ ½ ï »ÕÇÝ Ñ ³ õ ³ ë ï » ³ õ Û ³ Ûï ³ ñ ³ ëóáõù, ¦´ ³ ½Ù ³ í ¿ å §, 1856/À., ¿ç 123-¬4 (²Ý ³ ÝáõÝÇ å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý Â. ·ÉáõËÁ):

ÂáíÙ ³ ²ñÍñáõÝÇ, Ú ³ Õ ³ ·ë ßÇÝáõÃ» ³ Ý ²ÕÃ ³ Ù ³ ñ ³ Û, »õ Ã¿ áÛù áÙ ³ Ýù Û ³ é ³ ç ù ³ Ý ½Ó»éÝ ³ ñÏ»ÉÝ ³ ñù ³ ÛÇ (¶ ³ ·Ï ³ Û) ëáõÕ »õ áã ³ ñÅ ³ ÝÇ ÇÝã ÛÇß ³ ï ³ ÏÇ Ç ÝÙ ³ ·áñÍë ·áñ-Í»óÇÝ, ¦´ ³ ½Ù ³ í ¿ å §, 1856/¼., ¿ç 91-3, ¾/123-4 (²Ý ³ ÝáõÝÇ å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý À. ·ÉáõËÁ):

ØÏñ» ³ Ý Ø., ¶ñÇ·áñ Ü ³ ñ»Ï ³ óÇ, ºñ»õ ³ Ý, 1955, ¿ç 87-110:

1 ´Ý ³ ·ñÇ Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃÇõÝ»ñÝ ³ Ûë ï »Õ ã»Ýù Ãáõ ³ ñÏáõÙ, áñáíÑ» ï »õ Ý»Ï ³ Û ³ óáõ ³ Í »Ý Ã¿º ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝáõÙ »õ Ã¿º Ñ ³ Ù»Ù ³ ï áõÃ» ³ Ý å ³ ÛÙ ³ Ý ³ ÝÇßÝ»ñÇ ß ³ ñùáõÙ. ÝáÛÝ å¿ë »õª ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝáõÙ ùÝÝáõ ³ Í Ã ³ ñ·Ù ³ ÝáõÃÇõÝ»ñÁ:

ØÏñ»³Ý Ø., ì»ñ³ÍÝáõÃ»³Ý ëÏ½µÝ³õáñÙ³Ý ³ñï³óáÉáõÙÁ Ä. ¹³ñÇ Ñ³Û å³ïÙ³·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç (ÂáíÙ³ »õ ²Ý³ÝáõÝ ²ñÍñáõÝÇÝ»ñ), ¦´³Ýµ»ñ ºñ»õ³ÝÇ Ñ³Ù³Éë³ñ³ÝÇ§, 1975/1, ¿ç 89-106:

Ú³ñáõÃÇõÝ»³Ý ´. Ú., ØÇ ëñµ³·ñáõÙ ÂáíÙ³ ²ñÍñáõÝáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý Ù¿ç.- ¦Ø³ßïáó»³Ý ¶. ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñ§, úß³Ï³Ý, 2001:

äáÕ³ñ»³Ý Üáñ³Ûñ »å., Ð³Û ·ñáÕÝ»ñ. º-Ä¾. ¹³ñ, ºñáõë³Õ¿Ù, 1971, ¿ç 134-7:

ì³ñ¹³Ý»³Ý ì., ì³ëåáõñ³Ï³Ý Ã³·³õáñáõÃ»³Ý ë³ÑÙ³ÝÝ»ñÁ 9-11-ñ¹ ¹¹., ¦ä³ïÙ³µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý Ñ³Ý¹¿ë§, 1969/4:

ì³ñ¹³Ý»³Ý ì., ²ñÍñáõÝÇÝ»ñÁ Ð³Ûáó å³ïÙáõÃ»³Ý Ù¿ç, ºñ»õ³Ý, 2002:

ì³ñ¹³Ý»³Ý ì. Ø., ¦ä³ïÙáõÃÇõÝ ï³ÝÝ ²ñÍñáõÝ»³ó§ »ñÏáõÙ ÛÇß³ï³Ïáõ³Í ÙÇ ù³ÝÇ ï»Õ³ÝáõÝÝ»ñÇ Ù³ëÇÝ, ¦ä³ïÙ³µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý Ñ³Ý¹¿ë§, 1973/1:

ì³ñ¹³Ý»³Ý ì. Ø., ì³ëåáõñ³Ï³ÝÇ ²ñÍñáõÝ»³ó Ã³·³õáñáõÃÇõÝÁ. 908-1021 ÃÃ., ºñ»õ³Ý, 1969:

Î¿ñ-ì³ñ¹³Ý»³Ý ¶¿áñ·, ²ñÍñáõÝ»³ó ï³Ý ä³ïÙáõÃ»³Ý ïå³·ÇñÝ»ñÁ »õ Ó»é³·ñ»ñÁ, ¦¾çÙÇ³ÍÇÝ§, 2009/Â., ¿ç 110-135:

ö³÷³½»³Ý Ì., ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñ³Ûáó ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý, ÂÇýÉÇë, 1910, ¿ç 148-50:

øÇå³ñ»³Ý Ð. ÎÇõñ»Õ íñ¹., ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñ³Û ÑÇÝ ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ, ê. Ô³½³ñ, 1992, ¿ç 296-300:

Brosset M., Notice sur l'Histoire de Thoma Ardzrouni, Xe siècle. Mélanges Asiatiques. IV, St. Pétersbourg, 1862, p. 686-709, 716-63 (Bull. X, coll. 538-54), VI, p. 226-32 (Bull. XIV, col. 428-32).

Brosset M., Sur l'histoire composée en armenien par Thoma Ardzrouni en français.- Melanges Asiatiques, tome VI, St. Pétersbourg, 1869, p. 226-32.

Marquart J., Südarmenien und die Tigrisquellen nach grichischen und arabischen Geographen, Vien, 1930.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԱՆՆ ԱԾՐՈՒՆԵԱՑ

[ò²ÜÎ ¶ÈÊàò]

[ä²îØàôÂÆôÜ ²Ü²Üàô²Ü]

ՊԱՏՄԱԳԻՐ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ, ԱՐԱՐԵԱԼ ԹՈՎՄԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ[1]

[ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ][2]

|1ա| 1 *Եւ ըստ նմանակերպութեան պատկերի իւրոյ, յանձնիշխան կամայական կամարարութեան[3] ձգեալ[4] պատիւ զնա, եւ տէր բոլորակերտ[5] իրողութեանց մակադրեալ[6] զհողանիւթեայ ջակս[7][ա], որպէս ասաց նախամարգարէն Մովսէս. նմանագոյնս ասացեալ եւ թագաւորազնն՝ մարգարէաշնորհն Դաւիթ.* «Փառաւք եւ պատուովք[8] պսակեցեր զնա, եւ կացուցեր զնա ի վերայ ձեռակերտաց քոց, եւ զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա»[բ]: 2 *Եւ ծառայականս[9] պատանիս[10] տուեալ[11] նմա, որ ի վերայ կառուցեալ լուսաւորացդ[12] պարողութիւն[13] երեւելագոյն գոյիցն ի գործառնութեան կենցաղավարութեան պիտոյից մարդոյ[14], ըստ տունջեան եւ գիշերոյ բացակայութեանց գործոց եղանակեալ:* 3 *Որպէս ասաց սաղմոսերգուն.* «Ի ծագել արեւուն ելանէ մարդ ի գործս իւր, ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչ|1բ|եւ յերեկոյ»[գ]. *եւ փրկիչն ասաց.* «*Պարտ է գործել զգործս մինչ աւուր[15] կայ. գայ գիշեր, յորում ոչ ոք կարէ գործել*»[դ]: 4 *Համառաւտագոյնս ասացից, ամենայն իրողութեանց յաւգտութեան մարդկայնոց սոքաւք բնաւորեալ ի շարժմունս երկակի լուսաւորաւք ժամայեղից, առ ի նշանակ հոլովմանց պարագայց[16] ժամանակագիտն շրջագայց արշաւանաց, հանդերձ աստեղացդ ճախրագայութեան[17] երկնաչու աւդակառոյց ընթացից, ի բացերեւութիւն աւուրց եւ ամսոց բովանդակութեան, ի լրումն տարեաց, ի չափաբերութիւն անհատից[18] մարդկային սեռից, ի գիտս իմաստից տրամադրութեանց, ի տարբերս թուոց եւ ի բովանդակութիւն ժամանակաց, որով բովանդակեցան բոլորակերտ[19] աշխարհայնոցս սահմանք՝ ըստ քառից սեռից որակութեանց, ըստ խառնուածոց հակակայիցն շարժմանց, քառիւք երրեկաւք[20] արշաւասոյր[21] ի շարժմանցն աւդոցն տարբերութեանց. եւ եռակի կացութեամբք եղանակաւք կացեալ երրեկաւքն[22] յաւուրս ՅԿԵ. (365), եւ յայսոսիկ*

1 ´.5³ Ëáñ³·Çñ ³ÛÉ Ó»éùáí, Ýáïñª å³ïÙ³·Çñ í³ëÝ ³ñÍñáõÝ»³ó ³½·ÇÝ, ½áñ ³ñ³ñ»³É ÃáÙ³ í³ñ¹³å»ïÇª ³ß³Ï»ñïÇ /// (ÙÇ µ³é çÝç³Í), Ó³ËÇª 4µ ¿çÇÝ ÙËÇÃ. áÙÝª ¦Ã¿ á±õÙ ¿ñ ³ß³Ï»ñïáºã ·Çï»Ù, ½Ç ³ÝáõÝ í³ñ¹³å»ïÇÝ ³õ»ñ»³É Ï³Ûñª áñå¿ë ï»ë³Ý»ë¹. Û³ÛÉáõÙ ûñÇÝ³ÏÇ Ëáñ³·ÇñÝ ³Ûëå ÇëÇ Ï³Ûñ ·ñ»³É. ¦å³ïÙ³·Çñ ³ñÍñáõÝ»³ó ³ñ³ñ»³É ÃûÙ³Û í³ñ¹³å»ïÇÝ§

2 î[1-2]î[4] Û³é³ç³µ³ÝáõÃÇõÝ Ñ»ÕÇÝ³ÏÇÝ

3 ²î[ù] Ï³Ù³ñ³ñáõÃ»³ÝÝ, ´ Ï³Ù³õáñáõÃ»³Ý, ¸ Ï³Ù³ñ³ñáõÃÇõÝ (¶ Ï³Ù³ñ³ñáõÃ»³Ý)

4 ²° (ëñµ·ñÕÇ) ÓÁ·»³É

5 ´¸ µáÉáñ³Ï»ñå

6 ø >Ù³Ï³¹ñ»³É

7 ´¿³Ï³ë

ա Հմմտ. Ծննդ. Գ. 18, Ե. 2

8 ² å³ïáíù, ´ å³ïáõûù, ¶ å³ïáõíù (î[1-2]î[4] å³-ïáõáíù)

բ Սաղմ. Ը. 6-8

9 ¶ Í³é³Ï³Ý

10 ²´¶î[1-3] å³ï³ÑÇë. ÜËÝ.92ëñµ·. å³ï³ÝÇë

11 ø å³ïáõ»³É] å³ï³ÝÇë ïáõ»³É

12 ø >Éáõë³õáñ³ó¹

13 ´¶ å³ñáõÃÇõÝ

14 ²î[ù] Ù³ñ¹õáÛ, ø Ù³ñ¹Ï³Ý (´¶ Ù³ñ¹áÛ)

գ Հմմտ Սաղմ. ՃԳ. 22-23 «Ի ծագել արեւու ժողովին, եւ ի մորիս իւրեանց դադարեն: Ելանէ մարդ ի գործս իւր, եւ ի վաստակս յեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ»

15 ü ûñ

դ Յովհ. Թ. 4

16 ² [å]³ñ³·³Ûó (´¶ å³ñ³·³Ûó)

17 ²¶î[1-3] ×áË³·³ÛáõÃ»³Ý (´¸î[4] ×³Ëñ³·³ÛáõÃ»³Ý)

18 ø > ³ÝÑ³ïÇó

19 î[2-3] µáÉáñ³Ï»ñå (²´¶¸î[1]î[4] µáÉáñ³Ï»ñï)

20 ´¸ »ñ»Ïûù (¸ ù³éÇõù »ñ»Ïûùª ³ÛëÇÝùÝ »Ý ï³ëÝ»ñÏáõ Å³Ùù ³õáõñ)

21 ¶ ³ñß³õ³ëáÛ

22 ´¸ »ñ»ÏûùÝ (¸ ³ÛëÇÝùÝª .Åµ. ³Ùëáíù Û»ñ»ëÝ³Ï³Ý ³õáõñó µ³ÕÏ³ó»³É)

քաղաքավարեալք մարդք խնամատարք քաղաքական հանճարագիտութեանց, սակս հնարագիւտ կեն/2ա/աց մարդկան ի պէսպէս իմաստս արք պատուաւորք, ճոխք եւ բարձրագահք[1]*, մեծարեալք ի թագաւորաց, երեւելիք եւ ընչաւէտք*[2]*, որք յայսոքիկ*[3] *ներակրթեալք*[4]*, եւ ի սոյն գդեգերումնն երկասիրէին*[5]*:* 5 *Եւ զիւրաքանչիւր իրի զժամանակս ի ներքոյ թուոց դրոշմեալ՝ զքանիաւնութիւնն*[6] *կանոնեցին, համահաւաքեալ ի բովանդակութիւն լրման ժամանակաց եւթն*[7] *հազարեան դարուցն:* 6 *Որպէս եւ մեծն Մովսէս՝ եբրայեցւոցն*[8] *շարագրաւղ եւ աշխարհարարութեանն*[9] *մարգարէ, որ հմուտ եւ տեղեակ էր եգիպտական հրահանգիցն, յերկս աշխատասիրութեան*[10] *լուսաւորացդ պարողութեան*[11]*, ի նշանս եւ ի ժամանակս եւ յաւուրս եւ ի տարիս*[ա] *բնաւորեալ յարարչէն ասաց զսոսա:* 7 *Եւ ընդ սոքաւք դրուագեաց զժամանակս երկրակեաց*[12] *կենաց մարդկան՝ ի նախնոյն մերոյ սկզբնեալ*[13]*. Ադամ, ասէ, եկաց ամս ՄԼ. (230) եւ ծնաւ զՍէթ, եւ կեցեալ ամս ՋԼ. (930) եւ մեռաւ*[բ]*:* 8 *Եւ որք ընդ սովաւ էին տեսակք անընդհատից՝ նոյնպէս մատենագրեաց, եւ զպէսպէս յեղանակս գործառնութեանց մարդկան նովին աւրինակաւ ի չարս կանոնեալ:* 9 *Գունակ սմին եւ Բերոսոս ոմն եւ Աբիդոնոս Քաղդէացւոց իմ/2բ/աստունք, որք ոչ ինչ կարի*[14] *հեռագոյնք ի Մովսէսէ զգիւտ ժամուց եւ ժամանակաց զմարդկայնոց սեռից կենցաղավարութիւնս կանոնադրեալ դրոշմեցին ի մատեանս քաղդէական պատմութեանցն:* 10 *Եւ ի սոցունց այլք*[15] *հետազաւտեալ բազում աշխատութեամբ, որ մինչ առ մեզ հասեալ շարագրեցին՝ թէ ո՛վ ոք ի թագաւորաց աշխարհակալաց որքան ամս եւ ժամանակս կեցեալ տիրեցին, եւ կամ ո՛վ ոք միւս քան զմիւս առաւելեաց ի հոգաբարձութիւն աշխարհի. եւ զպատերազմաց եւ զխաղաղութեանց կարգս, զյաղթութեանց եւ*[16] *զպարտութեանց*[17] *հանդէս, զառաքինեացն եւ զանժուժիցն փորձս, զքաջացն եւ զվատացն զպնդութիւն եւ զծուլութիւն*[18]*, զարեացն եւ զանարեացն*[19] *կարծրութիւն եւ զթուլամորթութիւն, զիմաստնոցն եւ զանմտիցն զանհարթութիւն, զհանճարեղիցն եւ զկարճամտացն*[20] *զանկցորդութիւն, զշինաւղաց*[21] *աշխարհի եւ զնոյն անփոյթաբարաց զախորժաց*[22] *իւրաքանչիւրոց*[23] *բարուց. թէ ո՛րպէս քաղաքավարեցին, մարմնո՛յ զհետ չոգան, եթէ զհոգւոյ մեծարգի եղին զնախապատմութիւնն*[24]*, եւ վասն երկնաւորականացն կենաց ցանկ հոգ տարեալ /3ա/ քաղաքավարէին, եթէ ընդ երկիր զքարշումնն առնէին:* 11 *Այլ եւ ըստ իւրաքանչիւրոցն ի միմեանց*[25] *յաջորդե-*

---

1 î⁴ µ ³ ñÓñ ³ ë ³ Ñù (íñ¿å)
2 ¶ ÁÝã ³ õ» ï ù
3 ´ ³ ÛëáùÇÏ, ¸ ³ ÛëáùÇõù
4 î⁴ Ý»ñÏ ³ ñÃ» ³ Ûù (íñ¿å)
5 ¶ ½¹»·»ñáõÙÝ Ý»ñÏ ³ ëÇñ¿ÇÝ
6 ø > ½ù ³ ÝÇ ³ õÝáõÃÇõÝÝ
7 î¹⁻³ »ûÃÝ
8 ´ »µñ ³ »óõáóÝ
9 ´ ³ ßË ³ ñÑ ³ ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý
10 îù ³ ßË ³ ï ³ ëÇñáõÃ» ³ ÝÝ (² ´¶ ³ ßË ³ ï ³ ëÇñáõÃ» ³ Ý)
11 ¸ø å ³ ñ½áõÃ» ³ Ý
ա Հմմտ. Ծննդ. Ա. 14-17
12 ø »ñÏ ³ ñ ³ Ï» ³ ó
13 ´¶ ÁëÏ½µÝ» ³ É, ¸ î¹ ëÏ½µÝ» ³ É, ² î⁴ ëÏÁ½µÝ» ³ É
բ Հմմտ. Ծննդ. Ե. 3-5

---

14 ø > Ï ³ ñÇ
15 î¹⁻² ³ ÛÉ
16 ´ > Ï ³ ñ·ë ½Û ³ ÕÃáõÃ» ³ Ýó »õ
17 ´¶ ½å ³ ï ñáõÃ» ³ Ýó] ½å ³ ñ ï áõÃ» ³ Ýó
18 ² îù ½ÍáõÍáõÃÇõÝ (´¶ ½ÍáõÍáõÃÇõÝ)
19 î² ½ ³ ñ» ³ ó »õ ½ ³ Ý ³ ñ» ³ ó
20 î¹î⁴ ½Ï ³ ñ×Ù ï ³ óÝ
21 ¸ ßÇÝáÕ ³ ó
22 ´¸ > ½ ³ ËáñÅ ³ ó, î¹⁻² ½ ³ ËáñÅ ³ Ï
23 ´ »õ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáó
24 ¸ ½Ý ³ Ë ³ å ³ ïÙáõÃÇõÝ, î¹⁻²î⁴ ½Ý ³ Ë ³ å ³ ïõáõÃÇõÝÝ (² ´¶ ½Ý ³ Ë ³ å ³ ïÙáõÃÇõÝÝ)
25 ´ ÙÇÙ» ³ ÝóÝ

լոցն, որք ըստ սեռից տեսակաւ ենթակա-ցեալ, զտիրելն աշխարհաց, եւ որք ըստ պատահմանց ի նոյն ձգեցան[1] պատիւ[2]. եւ այլք որք բռնակալութեան եւ յընչաւետ[3] մթերից յղփացեալ կորզեցին յինքեանս զփառս աշխարհիս: 12 *Եւ զոմանս ի Տեառնէ յայս վեր ելեալ զահակալութիւն[4], որպէս զԴաւիթ եւ զՅեու[5], եւ զայլ ոմանս, որ որք[6] մինչ առ մեզ հասեալ, զիւրաքան-չիւր զանուանս[7] եւ զժամանակս, զգիարդն եւ զորպէսն կանոնեալ սահմանաւ ի ներ-քոյ թուոց ի գիրս պատմութեանց յաւրի-նեալ դրոշմեցին[8], ըստ ազգաց ազգաց[9] եւ լեզուացն տարբերութեանց ընդ գրով պա-րունակեալ ի[10] լրութիւն եկեղեցւոյ զանա-զան իմաստիւք:* 13 *Զի որք զկնի նոցունց ի նոյն վարժս եւ ի գիտս իմաստից յոր-դորիցին՝ առանց աշխատութեան դիւրաւ առցեն զխնդիրն[11] հանճարեղագոյնքն եւ ուսումնասէրքն ի մարդկանէ:*

14 *Եւ արդ, ես՝ սակս որոյ մերս է շա-րագրութեան յեղանակի խնդիր ի քէն, Գրիգո՛ր Արծրունեաց տէր եւ Վասպուրա-կան իշխան, ընկալեալ ի մեզ հրաման[12] պատուիրանի քո, զոր ախորժակք փափա-գելիք[13] զքեզ ստիպեցին՝ /3բ/ ներքադրեալ ի յիշատակարանս մատենից[*] զնախնեացն քոց զազգաբանութիւն եւ զորպիսութիւն կարգաւ ածել, զթիւսն[14] ըստ ծննդոց[15] իւ-րաքանչիւրոց մինչ առ մեզ զբովանդա-կութիւնն[16] չափաբերել, եւ որ վասն ան-ցիցն Հայոց ի Տաճկաց պետութենէն[17] ներ-գործեցաւ, անյապաղ հնազանդութեամբ ըստ հրամանի քո ձեռն ի գործ[18] արկից եւ ըստ կարի իմում անցից համառաւտիւք ընդ կարեւորագոյնսն:* 15 *Եւ որքան ինչ վայելուչքն են՝ եդից ի պատմութեան աստ, առ փոքր ինչ եւ դուզնաքեայ[19] զմնացորդս յիշատակարանացն ի յառա-ջագոյն եւ[20] հին պատմագրացն զմեր զբնիկ տերանց[21] տոհմին[22] Արծրունեաց զիրն եւ զտեղին բացայայտեսցուք ի պատմութեան աստ, զի յայտ յանդիման երեւեսցին արիութիւնք առաքինութեանց ըստ անուանց եւ տեղեաց եւ ժամանա-կաց:* 16 *Եւ խուզեցից զկարեւորագոյնսն խորհրդոց ի խաղացմունս բանիցս կար-գադրութեանց՝ թէ ո՛վ ոք էին եւ ե՛րբ, եւ յորմէ՛, եւ ո՛ւր, եւ զիա՛րդ, եւ ո՛րքան, եւ ո՛րպիսիք, եւ որո՛վք յեղանակաւք քաղա-քավարեցին, եւ յո՛ր պէտս հանդիսացան:* 17 *Եւ վասն պատերազմաց եւ յաղթու-թեանց, եւ թէ յաղթեցին կամ յաղթեցան, /4ա/ եւ զկէսս որ վասն այլոց ինչ իրաց հանդիսանալ հաճոյացան յաւգուտ եւ ի շահ մատակարարեալ անձանց եւ ընկե-րաց[23]:* 18 *Եւ որ ինչ ընդ այսոքիւք պատ-կանին ստորոգութիւնք զրուցատրու-թեանց՝ համառաւտեսցուք ի մատեանս յայսոսիկ[24], ըստ կարի մերում աւժանդա-կեալ[25] ի գրոց հնագէտ[26] պատմութեանց*

1 ¶ ÙË»ó ³ Ý] Ó·»ó ³ Ý
2 ü ß ³ õÇÕ] å ³ ï Çõ
3 ´ ÛÁÝã ³ õ¿ ï
4 ¶ ·áÑ ³ Ï ³ ÉáõÃÇõÝ
5 ² ´ ¶ ½Û»ëáõ, ÜËÝ.354ëñµ·., î[4] ½Û¿áõ
6 ´ ¶ áñ áù
7 ´ ½ ³ ÝáõÝë
8 î[4] ¹ ñûßÙ»óÇÝ (íñ¿å)
9 ´ Áë ï ³ ½· ³ ó] Áë ï ³ ½· ³ ó ³ ½· ³ ó
10 î[4] »õ] Ç (íñ¿å)
11 î[1-2]î[4] ½ËÝ ¹ Çñë
12 î[1-2]î[4] ½Ññ ³ Ù ³ Ý (² ´ ¶ Ññ ³ Ù ³ Ý)
13 ² ´ ¶ ÷ ³ ÷ ³ ù»ÉÇù
[*] Հմմտ. Ա Եզր. Ա 33, 42, Բ 22
14 ´ ¶ ¸ ½ÃÇõë
15 ² ÍÝÁÝ ¹ áó

16 ´ ½µá í ³ Ý ¹ ³ Ï áõÃÇõÝ
17 î[1] ½ å » ï áõÃ»Ý¿Ý, ¸ å » ï áõÃ»Ý¿
18 ´ ¶° ·áñÍ µ ³ ÝÇó (¶° µ ³ ÝÇóª Éë-áõÙ)
19 ² ´ ¶ ¹ áõ½Ý ³ ù» ³
20 î[ù] »õ Ç (² ´ ¶ > Ç)
21 ¶ ï ¿ñ ³ Ýó
22 ø ï áÑÙÇóÝ
23 î[1-2]î[4] ÁÝÏ»ñ ³ óÝ
24 ´ ¶ Û ³ Ûë áùÇ Ï
25 ² ´ ¶ ¸ ³ õÅÁÝ ¹ ³ Ï» ³ É, î[ù]ÜËÝ.16ëñµ·. ³ õÅ ³ Ý ¹ ³ -Ï» ³ É
26 î[4] Ñ ³ Ý·¿ ï (² ÑÁÝ ³ ·¿ ï , ´ ¶ ¸ î[1-2] ÑÝ ³ ·¿ ï)

մարգարէականաց եւ Նորոց վարդապետաց եկեղեցւոյ Քրիստոսի, եւ արտաքին վի-պապատմացն աշխատասէր եւ մտաՀա-րուստ արանց, որք դայեկաբար յանձան-ձեցին[1] *մեզ՝ յետոյ Հետեւելոցս զառողջ եւ զառանց խարդախութեան ճաշակս Համե-ղագոյն եւ կարեւորագոյն կերակրոցն՝ յարբունս կատարեալ գիտութեանն տանել Հասուցանել զուսմնասէրն*[2] *եւ զերկիւղա-ծագոյնսն Աստուծոյ, զՀանճարեղսն եւ զիմաստունսն, զնախանձաւորս լաւագոյն եւ մնացական ընչաւէտութեանն եւ որ անդ է աշխարՀն:* 19 *Զորս եւ աստ ի յայսմ պատմութեան արտայայտեցից քեզ, քա՛ջդ բանասիրաց, զնոցայն որ վասն Քրիստոսի պատերազմեալ զբարիոք պա-տերազմն*[3] *եւ յաղթանակ կանգնեցին*‴ *ի վերայ երկրի մինչեւ յերկինս,* [4]*որոց ա-ղաւթիւք տացէ ինձ Տէր զուղղորդ եւ զճշմարտութեամբ*[5] *զբանն գրել ի մա-տեանս յայս, առաջնորդութեամբ* /4բ/ *Հոգւոյն Սրբոյ, խորՀրդովն Քրիստոսի, ի Հաճոյս քեզ եւ նմանեաց քոց. ողջ լերո՛ւք ի Տէր Քրիստոս. ամէն:*

[ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ[6]]

Ա.[7]

/5ա/ 1 *Քանզի բազում աշխատու-թեամբ է գտանել զշար ազգաբանութեան տանն Արծրունեաց՝ վասն Հեռաւոր ժամա-նակաց կացեալ եւ* /5բ/ *դիւանացն անյայ-տութեանց ի մէջ Հայաստանեայցս*[8]. *եւ Հրաման Հարկեցուցանող ճոխութեան քո ստիպէ զմեզ ճեպել, փութալ, առ գիւտն Հանդիսանալ եւ կարգել ոճով, զփափագե-լին*[9] *քո յայտարարական*[10] *գրով դրոշմել, կանոնել ի դիրս*[11] *աստ:* 2 *Եւ իմ երկար տաժանմամբ*[12] *ի խոյզ եւ ի խնդիր ելեալ՝ զՀաւաստին գտանել ի*[13] *Հնախաւս*[14] *շա-րագրական մատեանս, եւ ի բազում վէպս պատմութեանց անցեալ, գրեցի որ ինչ բա-ւականանալ ձեռնՀաս*[15] *եղէ՝ սկսեալ յԱդա-մայ*[16] *մինչ առ մեր Հասեալ ժամանակացս*[17] *գիւտ:*

3 *Եւ զի Ժ. ազգացն շարք առանց ստութեան կան գրեալ յամենայն մատե-նադարս*[18], *յերկրորդն Հարկ է մեզ զոճն կանոնել, որ յետ Նոյի եւ անդր ազգացն բաժանմունք յառաջ խաղան՝ ըստ ցեղից ցեղից*[19] *ի կարգ անկեալ աշխարՀաբաժին ցեղակարգութեամբ:* 4 *Եւ ի մէջ առից, թէ ըստ բազմաշուրթն լեզուացն յետ աշտա-րակաշինութեանն*[20] *յորմէ՛ ցեղէ սկիզբն առ*[21] *աճել* /6ա/ *սերունդք Արծրունեաց տոՀմին, եւ զի Հաւասարութիւն երից ազ-գացն, այսինքն՝ որդւոցն Նոյի, կարգաւ կանոնեալ դրոշմեալ կան յոլովից գիրս*[22], *ոչ է մեզ Հարկաւոր զնոյն երկայնաբա-նութեամբ երկրորդել:*

---

1 ´ Û³ÝÓÝ»óÇÝ, ¶ Û³ÝÓ»óÇÝ
2 î[ù] ½áõëáõÙÝ³ë¿ñÝ (²´¶ ½áõëÁÙÝ³ë¿ñÝ)
3 î[2]î[4] å³ ï»ñ³½Ù
‴ Հմմտ. Բ Տիմ. Դ. 7. զբարւոք պատերազմ պատերազմեցայ, զընթացս կատարեցի, զհաւատս պահեցի
4 ´ áñáó… ùñÇë ï áëÇ. ³Ù¿Ý[a] ³ÛÉ, ÄÀ.± ¹. Ó»éùá í
5 ´ ÕáõÕÕáñ¹ »õ ½×ßÙ³ñ ï áõÃÇõÝ
6 î[1] Ññ ï -ãÇ[a] å³ ïÙáõÃÇõÝ Ãá íÙ³ÛÇ ³ñÍñáõÝõáÛ, î[2] Ññ ï -ãÇ[a] å³ ïÙáõÃÇõÝ Ãá íÙ³ÛÇ ³ñÍñáõÝõáÛ ¹åñáõÃÇõÝ ³é³çÇÝ
7 ´° .³.

8 ²´¶ Ñ³Û³ëï ³Ý»³óë
9 ²´ ½÷³÷³ù»ÉÇÝ, ²° (·ñãÇ) ½÷³÷³·»ÉÇÝ
10 ´ Û³Ûï ³ñ³Ï³Ý
11 ²´¶ î[1] ¹Çñë (¸ î[2]î[4] ·Çñë)
12 ²´¶ Ç Ù»ñÏ³ ï³Å³ÝÙ³Ùµ, î[1-2] Ç Ù»ñ Ï³ñ ï³-Å³ÝÙ³ÝÙµ. ÜËÝ.437ëñµ·. ÇÙ »ñÏ³[ñ] ï³Å³ÝÙ³Ùµ
13 î[4] »õ] Ç
14 î[2]î[4] ÑÝ³Ëûëë (²´¶¸ ÑÝ³Ë³õë)
15 î[4] Ó»éÝ³Ñ³ë
16 ²´¶ü Û³¹³Ù
17 ÜËÝ.381.ëñµ·. ½Å³Ù³Ý³Ï³óë
18 ø Ù³ï»Ý³·Çñë
19 ´¶¸ Áëï ó»ÕÇó] Áëï ó»ÕÇó ó»ÕÇó
20 ´ ³ßï ³ñ³Ï³ßÇÝáõÃ»³Ý
21 î[1-2] ¿³é, ü ³é
22 î[1-2]î[4] ·Çñë (²´¶¸ ·Çñëë)

5 *Եւ արդ, ըստ Եւսեբեա[1] բազմայեղ յեղանակաց խուզմանցն եւ ըստ Ափրիկանոսի[2] հաւատարմաբանութեանն եւ ըստ Մովսէսի Քերթողի՝ նախ ի մէջ առից զորպիսութիւն ազգացն բաժանմանցն գրել:* 6 *Եւ անդէն զտարակարծելի գիւտիցն յոյս երկբայութեան՝ յայլոց քննողական աշխատութեանց[3] եդից առ ընթեր թելադրութեամբ, զի անդէն եւ անդի[4] ի բաց կացցեն տարակուսական մտածութեանց ծուփս խորհրդոց ի քումմէ հանճարեղ խոհականալիր բանգիտութենէ:*

7 *Եւ արդ, ունի պատմութիւնն[5] այսպէս:*

8 *Նոյ ծնանի երիս որդիս՝ զՋրուան եւ զՏիտան եւ զՅապետոսթէ[6], որ են Սեմ[7], Քամ եւ Յաբէթ[8]:* 9 *Սեմ[9] ծնանի զԵղամ եւ զԱսուր եւ զԱրփաքսաթ եւ զԱրամ եւ զՂուդ[***]:* 10 *Ասուր շինէ զՆինոս քաղաք, որ է Նինուէ, որ կոչի /6բ/ առաջին Ասորիք:*

11 *Իսկ Նեբրովթ ի Քամայ[10] շինէ զԲաբելոն՝ առաջին քաղաք, եւ առաջին թագաւորէ ի վերայ երկրի:* 12 *Եւ քանզի էր Բաբելոն[11] վիճակեալ Սեմա[12], եւ բռնաբաւսութեամբ Նեբրովթ յինքն գրաւէ եւ հաստատէ անդ զթագաւորութիւնն Եթովպացւոց[13]. իսկ Ասուր որդի Սեմա[14] զՆինուէ շինէ առաջին քաղաք Ասորւոց[15] թագաւորութեանն[16]:*

13 *Արդ, զիա՞րդ յետ բազում ժամանակաց զՆինոս ասեն շինել զՆինուէ՝ զայրն Շամիրամայ[17], որ ծնաւ զՆինուաս, յորոց[18] աճմամբ յառաջանայ[19] կարգն եւ գայ[20] հասանէ ի Սենեքերիմ[21] արքայ[22] առ Եզեկիայիւ Եբրայեցւոցն առաջնորդաւ եւ առ մերովն[23] Հարամայիւ:* 14 *Ո՛չ վարկպարազի, որպէս ինձ[24] թուի, ի ճախ[25] է զանց[26] առնել զխնդրոյս[27] այսորիկ զպատճառն, բովանդակաբար բացայայտել, զհաւատարիմն գրել, թէ արդեաւք[28] Ասուր, որ զՆինուէ շինեաց, հաւ Նինոսի՞ իցէ ի ծննդոց Սեմայ[29], ուստի՞ Նեբրովթ, կամ թէ արդեաւք[30] ազգն Արծրունեաց Սեմա՞յ[31] սերունդք իցեն, թէ Քամայ ի Նեբրովթայ[32]:* 15 *Քան/7ա/զի որպէս գրեցաւն՝ Ասուր ի Սեմայ[33] շինէ զՆինուէ, եւ Սենեքերիմ պայազատաբար թագաւորէ ի Նինուէ եւ ասի Ասորոց թագաւոր:* 16 *Հաւաստիս այս մեզ Եւսեբիոս Կեսարացի, Յուլիանոս Աղիկառնացի՝ ստուգաբանեն զթագաւորս Ասորոց ի զաւակէ Սեմայ[34] զաճմունսն[35] առնել՝ որպէս ի կանոնեալ սահմանէն իմանալ:*

1 ² ë»µ»³, ²° (³ÛÉ Óéù) »õë»µ»³
2 ²´¶ ³÷ñ³ÝáëÇ
3 ø ùÝÝáõÃ»³Ýó] ùÝÝáÕ³Ï³Ý ³ßË³ïáõÃ»³Ýó, ¸ ³ßË³ïáõÃ»³Ùµ
4 ²´¶ ³Ý¹Ç »õ ³Ý¹Ç (²° Ññ ï -ãÇ ³ÝïÇ »õ ³Ýï), î¹⁻² ³ÝïÇ »õ ³ÝïÇ. ÜËÝ.161ëñµ·. ³Ý¹¿Ý »õ ³Ý¹Ç
5 î¹⁻² å³ïÙáõÃÇõÝë
6 ´¶ ½Û³åÇïáë
7 ²´¶ ë¿Ù
8 ´¶ Û³µ»Ã
9 ²´¶ ë¿Ù
*** Հմմտ. Ծննդ., Ժ. 21
10 ²îù ù³Ù³ (´¶ ù³Ù³Û)
11 ´¶ µ³µ¿ÉáÝ
12 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û
13 ²¶ »Ã»áå³óõáó, ´ »Ãáå³óõáó, ü »Ã¿áå³óõáó
14 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û

15 ²¶ ³ëáñáó
16 ²´¶ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
17 ² ß³ÙÇñ³Ù³
18 î¹Í ²° (Éë. Ññ ï -ãÇ) ³ÛñÝ Ûáñáó
19 ² Û³é³ç³Ý³
20 ²´¶ ·³
21 ´ ë¿Ý¿ù»ñÇÙ
22 ² ³ñù³
23 ´¶ Ù»ñáí
24 ²´¶ ÇÝã
25 ´ Ý³Ë] ×³Ë
26 ¶ Ç ×³Ë »½³Ýó
27 î⁴ ½ËÝ¹ñáÛ (²´¶ î¹⁻² ½ËÝ¹ñáÛë)
28 ²¶ ³ñ¹Çõù
29 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û
30 ²´¶ ³ñ¹»õù
31 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û
32 ² ù³Ù³ Ç Ý»µñáíÃ³
33 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û
34 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û (¸ ë»Ù³Û)
35 îù ½³×ÙáõÝë (²´¶¸ü ½³×ÙáõÝëÝ)

17 *Եւ ունի պատմութիւնն[1] այսպէս. Տիտան բռնացեալ ի վերայ Զրուանայ[ա] առնու զԲաբելոն եւ շինէ քաղաք թագաւորութեան իւրոյ անդ, որ էր հինգերորդ[3] Զրուանն Քսիսութրեայ[4]:*

18 *Իսկ Ասուր՝ երրորդ ի[5] Սեմայ[6] [**] առաջին շինէ զՆինուէ. եւ Նինոս՝ տասներորդ ի Սեմայ եւ ի Քամայ[7]. եւ է Նինուէ իսկապէս վիճակ Սեմայ[8], եւ Նինոս ի զաւակէ Քամայ[բ] ըստ Աբիւդոնեայ[10] Քաղդէացւոց[11] եւ ըստ Եւսեբեա[12] Կեսարացւոյ[13] եւ ըստ Մովսէսի Խորենացւոյ[14] եւ ըստ Յուլիանու Աղիկառնացւոյ սատուգաբանի:* 19 *Եւ քանզի առեալ էր Կռոնեայ[15] իւր կին զՌեա յազգէ Զրուանայ[16], եւ յինքն[17] գրաւեալ[18] զթագաւորութիւնն, եւ ոչ զոք թուլացուցանէր թագ/7բ/աւորել Զրուանայ[19], դաշնաւորել երդմամբ՝ մինչեւ որ ի կնոջէն Ռեա, որ ի Զրուանայ[20] զարմիցն էր, ծնեալ արու՝ անդէն ի ծննդեանն սատակէր. բայց միայն մանուկ մի Դիոս անուն, զոր գաղտաբար ապրեցոյց մայրն, որպէս յետ բազում ժամանակաց զՄովսէս ի յԵգիպտոս[է], անդէն եւ անդի[21] ոչ ոք զաւրէր Զրուանայ[22] թագաւորել. բայց միայն կին մի անուանի Դիոնիսեայ[23], Հարստայեղց վաւաշոտ[24] Հոմանի[25] բարուք:* 20 *Սա անուանէ զանուն իւր ըստ անուան հաւոյն իւրոյ Սեմայ՝ Սեմիրամ[26], որ ըստ սիւղոբայիցն[27] ի հայկական լեզուէ[28] Շամիրամ ձայնաւորի:* 21 *Առ սա հանդուցեալ[29] Բելեանն Նինոս՝ առնու իւր կնութեան, զի Շեմիրամն[30] ամբռնայր ի բնիկ իւրեանց քաղաքին Նինուէ:* 22 *Եւ մտանէ Նինոս ի համար Ասորեստանեայց թագաւորաց ընդ կնոջ իւրոյ Շեմիրամայ[31], քանզի ոչ էր աւրէն թագաւորացն[32] եւ աւրինադրացն զկանանց ազգի թիւ ազգաբանութեան[33] շարել, բայց միայն ըստ ժամանակագրութեանն[34] կանոնի, որ/8ա/պէս եւ յԻսրայէլի զԳոթողիայ[35գ], եւ յԵգիպտոս զԿղէոպատրեայ[36] դուստր Պտղոմեայ Դիոնիսեայ[37]:* 23 *Նա եւս ծանաւթագոյն քեզ գրեմ, զփրկչին մերոյ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի զըստ մարմնոյ ազգաբանութիւնն գրելով աւետարանիչն Մատթէոս՝ եւ թուէ մի ըստ միոջէ, սկսեալ յԱբրահամէ եւ գայ անցանէ մինչ ի Յովսէփ,*

1 ´ å ³ ïÙáõÃÇõÝ
2 ² ½ñáõ ³ Ý ³
3 ² ´ ÑÇÝ·»ññáñ¹, î⁴Í.ëñµ·ñ.ª Áë ï Êáñ. .². .½. »ñÏ-ñáñ¹] ÑÇÝ·»ñáñ¹
4 ² î ùëÇëáõÃñ» ³ (´ ¶ ùëÇëáõÃñ» ³ ÿ)
5 ´ »ññáñ¹Ç Ç
6 ² ë»Ù ³, ´ ¶ ë»Ù ³ ÿ
** Հմմտ. Ծննդ. Ժ. 22 «Որդիք Սեմայ. Եղամ եւ Ասուր, Արփաքսադ եւ Լուդ, եւ Արամ»
7 ² ë¿Ù ³ »õ ù ³ Ù ³
8 ² ë¿Ù ³
9 ² ù ³ Ù ³
10 ² ´ ¶ ³ ñÇõ¹áÝ» ³, î¹⁻² ³ ñÇë¹áÝ» ³, î²Í ³ µÇõ¹»-Ý» ³ ÿ±. ÜËÝ.348ëñµ·. ³ µÇ¹áÝ» ³ ÿ (³ µÇõ¹»Ýáë)
11 î¹⁻² ù ³ Õ¹¿ ³ óõáÿ
12 ´ > ù ³ Õ¹¿ ³ óõáó »õ Áë ï »õë»µ» ³, ² ¶ ë»µ» ³
13 ² ´ ¶ Ï»ë ³ ñ ³ óõáó
14 ´ ¶ ËáñáÝ»óõáÿ
15 ´ ¶ ÏéáÝ» ³
16 ² ´ ¶ ½ñáõ ³ Ýáÿ
17 ´ ÇÝùÝ
18 ² ´ ¶ ½ñáõ» ³ É
19 ² ½ñáõ ³ Ý ³
20 ² ½ñáõ ³ Ý ³
է Հմմտ. Ելք Բ. 1-10
21 ² ´ ¶ î¹ »õ ³ Ý¹Ç »õ ³ Ý¹, î² »õ ³ Ý ï Ç »õ ³ Ý¹] ³ Ý-¹¿Ý »õ ³ Ý¹Ç
22 ² ½ñáõ ³ Ý ³
23 ² î¹ ¹ÇáÝÇë» ³, ´ ¹ÇáÝÇë ³ ÿ, ¶ ¹ÇáÝÇë» ³ ÿ
24 ¸ î¹⁻²î⁴ í ³ í ³ ßá ï
25 ² ´ ¶ ¸ Ññ ³ Ù ³ ÝÇ, î¹ ÑáÙ ³ ÝÇ
26 ² ë¿Ù ³ ë¿ÙÇñ ³ Ù, ´ ¶ ë¿Ù ³ ÿ ë¿ÙÇñ ³ Ù, ¸ ë¿ÙÇñ ³ Ù
27 ´ ¶ ëÇõÕ ³ µ ³ ÿÇóÝ
28 ² É»½õ-¿
29 î¹⁻²î⁴ ÿ ³ Ý·áõó» ³ É
30 ² ´ ¶ ß¿ÙÇñ ³ ÙÝ
31 ² ß¿ÙÇñ ³ Ù ³, ´ ¶ ß¿ÙÇñ ³ Ù ³ ÿ
32 ² ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñ ³ ó
33 ¸ ³ ½· ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ
34 ² Å ³ Ù ³ Ý ³ ¹ñáõÃ» ³ ÝÝ, ´ Å ³ Ù ³ Ý ³ ¹ñáõÃ» ³ Ý
35 ² ½·áÃáÕÇ ³, ¶ î¹ ½·áÃáÕÇ ³ ÿ
գ Տե՛ս Բ. Մնաց. ԻԲ. 12, ԻԳ. 12, 21, ԻԴ. 7
36 ² ½ÏÕ¿á¿áå ³ ïñ» ³
37 ² å ï ÕáÙ» ³ ¹ÇáÝÇë» ³

եւ լռէ վասն Մարեմայ[1] զազգաբանելն[ա]: 24 Եւ քանզի ո՛չ ինչ հաղորդութիւն ունէր Յովսէփ առ ծնունդն Քրիստոսի՝ մտանէ յազգահամարն[2] փոխանակ[3] Մարիամու կնոջ իւրոյ, զոր վերագոյնն գրեցի, զի ոչ էր աւրէն զկանանց ազգի թիւ ազգաբանութեան շարակարգել: 25 Նոյն գունակ եւ զՂուկայ[4] ազգաբանութիւնն՝ գտցես շարածեալ ի վերջէ յառաջ, եւ ասէր որպէս կարծէր զՅիսուսէ՝ ի Յովսէփայ[5], ի Յակովբայ, ի Հեղեայ[6], եւ ապա մի ըստ միոջէքն[բ]: 26 Այսպէս եւ Շամիրամ կին՝ ի յազգէն Սեմայ[7], թագաւորէ Նինոսիւ արամբ իւրով[8] ի վերայ Ասորեստանի պայազատաբար, ընդվզեալ ի վերայ Նինոսի, որպէս թէ եկեալ պանդխտաբար[9] /8բ/ մտանել ի թագաւորութիւն Շամիրամայ ի Սեմայ[10]. յաւել եւ զինչ գրեալն է զվավաշոտ ցանկասիրութեամբ թեւակոխել: 27 Բայց որպէս բացայատեցաւ՝ Շամիրամ սեպհականեալ թագաւորէ յազգէ Ասուրա[11] ի Սեմայ[12] Ասորեստանի ընիկ իւրեանց տէրութեանն. եւ պայազատեալ մի ըստ միոջէ մինչ ի Թոնոս[13] Կոնկողեռոս[14], որ յետ ՋԸ. (88) ամի Սենեքերիմ յառաջանայ[15] ի գահ հայրենի իւրոյ թագաւորութեանն մեծաւ զաւրութեամբ[16], եւ առնու զԲաբելոն[17] եւ շինէ զՏարսոն ի ձեւ Բաբելոնի, գետոյ[18] ընդ մէջ անցանելոյ՝ որպէս խոնարհագոյն մասնաւորաբար գրեմ: 28 Որ ապա յետ սպանմանն Սենեքերիմայ[19] յորդւոց իւրոց՝ բուռն գնդաւ[20] Ադրամելէք[21] եւ Սանասար գան մտանեն ի լեառն[22] Սիմ, որ յանուն հաւոյն իւրոյ Սեմայ[23] անուանեալ էր լեառն[24]՝ որպէս եւ պարսկային ձայնին[25] ի Ջրուանն անուն զՋարուանդն[26] անուանեն: 29 Եւ եղեալ[27] նոցա ի Սիմ լերին մինչ ի Տիգրանն Հայկազնեաց: 30 Բայց քանզի աւերեալ[28] էր զՆինու/9ա/է[29] Նաբրովթայ[30] ի բռնանալն ի վերայ Սեմեացն[31], եւ զԲաբելոն փոխանակ նորա շինեալ՝ ի թագաւորելն Նինոսի առնու զԲաբելոն[32] եւ շինէ զՆինուէ, եւ փոխէ անդ զթագաւորութիւնն Ասորեստանի: 31 Դարձեալ քանզի Մեստրիմ ի Քամայ[33]՝ ըստ բաժանման ազգին եւ աշխարհին, շինէ զԵգիպտոս. եւ անդ հաստատեան ազգապետաբար, եւ առանձին թագաւորեն Ասորեստանեայքն՝ ի կանոնի անդ գտցես զՆինոս եւ զՇամիրամ եւ զԱբրահամ եւ զվեշտասաներորդ[34] հաստութիւն Եգիպտացւոց[35], եւ ի չորրորդ

1 ² Ù³ñ³Ù³, ´¶ Ù³ñÇ³Ù³Û, ü Ù³ñ³Ù³Û
ա Հմմտ. Մատթ. Ա. 1-16
2 ²¶ Û³½·³Ñ³Ù³ñ, ´ Û³½·³Ñ³ÝáõÃ»Ý¿, ¸ Û³½·³-Ñ³ÝáõÃ»³Ý
3 ü í³ëÝ] ÷áË³Ý³Ï, î² ÑÇÝ ûñ.ª í³ëÝ Ù³ñÇ³Ùáõ (ëË³É ¿)
4 ²îü ½ÕáõÏ³ (´¶ ¸ ½ÕáõÏ³Û)
5 ´ ½Ûáíë»÷³Û] Ç Ûáíë¿÷³Û, ¶ Ûáíë¿÷³Û
6 ² Ûáíë¿÷³ Ç Û³Ïáíµ³ Ç Ñ»Õ»³
բ Հմմտ. Ղուկ. Գ. 23-38
7 ² ë¿Ù³, ¶ ë¿Ù³Û
8 î⁴ Çõñá Û (²´¶î¹⁻³ Çõñáí)
9 ²´¶ü å³Ý¹Ëï³µ³ñ Ùï³µ³ñ, î¹ å³Ý¹Ëï³-Ùï³µ³ñ] å³Ý¹Ëï³µ³ñ (î²î⁴ å³Ý¹Ëï³µ³ñ)
10 ² ß³ÙÇñ³Ù³ Ç ë¿Ù³, ´¶ ß³ÙÇñ³Ù³Û Ç ë¿Ù³Û
11 ´¶ ³ëáõñ³Û
12 ² ë¿Ù³, ¶ ë¿Ù³Û
13 ´ ÃáõÝáë
14 ²´¶ ÏáÝÏ³Õ»¹áë
15 ² Û³é³ç³Ý³
16 ´ ½ûñáõÃ»³ÙµÝ
17 ² ½µ³µ¿ÉáÝ
18 ´¶ ·»ï»Û, ´° ·»ïáÛ
19 ² ë»Ý»ù³ñÇÙ³
20 ´ ·ï³õ] ·Ý¹³õ
21 ²´ ³¹ñ³Ù¿É¿ù (¶ ³¹ñ³Ù»É¿ù)
22 ²¶´ü É»³éÝÝ (î¹⁻² É»³éÝ)
23 ² ë¿Ù³, ´¶ ë¿Ù³Û
24 ²´¶î¹⁻² É»³éÝÝ
25 ü Ó³ÛÝÇõ
26 ü ½³ñ³õ³Ý¹Ý
27 ² ¿É»³É, ´¶ »É»³É
28 ´¶ ³Ýáõ³Ý»³É
29 ² ½ÝÇÝõ-¿
30 ² Ý³µñáíÃ³
31 ² ë¿Ù»³óÝ, ¶ ë¿Ù»³óÝ
32 î¹ ½µ³µÇÉáÝ
33 ² ù³Ù³
34 ²´¶ ½í»ó ï³ë³Ý»ññáñ¹, ü í»ó ï³ë³Ý»ñññáñ¹
35 ´¶ »·Çå ï³óáó

դպրութեանն[1] Յուլիանու[2] Աղիկառնացւոյ, որպէս եւ ի չորրորդ դպրութեանն Մովսէսի[3]:

32 *Իսկ Նինոս եւ Շամիրամ տիրեն Ասիացւոց եւ Եգիպտացւոց Հարկապահանջ Հնազանդութեամբ, այլ ոչ զազգին ի բաց բառնալով զպայազատութիւն աշխարհին:*

33 *Զայս սակաւուք ի մասնէ գրեցի՝ ճանաչել միայն զազգս:*

34 *Եւ արդ, քանզի կարգ բանիցս էած զմեզ առ այս խնդիր, պարտ է նախ գիտել, թէ որով /9բ/ աւրինակաւ Քաղդէացւոցն մատենագրութիւնք զթիւ նահապետացն տասամբք համարին թուով ըստ աստուածահրաման գրոցս, իսկ զանուանս նոցա այլափոխ ասելով զատանին:* 35 *Նոյնպէս եւ զպայման ժամանակացն յանբաւ բիւրս ամաց ձգեն[4], որ ոչ եւ ըստ միոյ յեղանակի հաւաստանայ[5] առ ի ցուցումն, ո՛չ արեգական բերմամբ ի նոյն կէտ ամսոց եւ աւուրց եւ ո՛չ ըստ չորից փոխմանց առ ի յեղումն ժամանակի տարւոյն[6], այլ եւ ո՛չ ըստ լուսնական լրութեանն[7] եւ սուզականութեան[8]:* 36 *Քանզի թէպէտ եւ անվաւեր[9] ի նոցանէ գրեցեալքն ասացան, այլ բազում ինչ եւ առ ճշմարիտն ստուերաբանեն, եւ նախ նոքա եղեն գտակք գրոց, թէ եւ Յոյնք համարին Պտղոմէիւ պարծիլ՝ երբեմն ի հաւաքումն միահամուռն մատենից ազգաց ազգաց[10] եւ յեղուլ ի լեզու յոյն. այլ այսոքիկ փոյթք յաւժարութեան առ ի յայլոց ասացելոց նախագունից տեղեկութիւն, եւ ո՛չ ինքեամբ[11] եւ կամ նովաւ* */10ա/ գտանել զհնարս գիւտի գրոց, թէպէտ եւ յառաջ քան զնա, այլ ոչ թէ եւ քան զԲաբելացւոցն իրս, զոր ոչ միայն յոյնք՝ այլ եւ ա՛յլ ազգք ո՛չ երեւին այսուիկ նախկինք, քանզի Յունաց հուսկ երբեմն յետոյ գտաւ գիր ի Կադմեա[12] յումեմնէ Փիւնիկեցւոյ:* 37 *Եւ զի առ այսոսիկ փոյթ եղեւ մեզ քննասիրութեամբ լինել հասու եւ ոչ զանց առնել, ստանաւր պարտ է սակաւիկ մի յապաղումն տալ պատմութեանս, զի եւ աստուածատուր ասացելովքն թեւակոխեսցուք յարտաքնոցն[13] վէպս, եւ ապա յառաջիկայիցն եկեսցուք տեսութիւն:*

38 «Տնկեաց, *ասէ,* Աստուած զդրախտն յԵդեմ ընդ արեւելս»[ⷷ]. *այսինքն՝ յերկրի յարեւելս[14], զոր ոչ ունի[15] բան ասել անդր եւս քան զնա յարեւելս[16] ունել բնակութիւն մարդկան. որով իցէ ասել արեւմտական զդրախտն կամ ի միջոցի ուրեք. եւ զանբաւութիւն մեծութեանն յայտ առնէ սաստկութիւն յորդահոս աղբերն, որ արբուցանելով զդրախտն[17ⷷ] ընկղմի ընդ երկրաւ, եւ չորեքվտա/10բ/կեան անյաղթ եւ զաւրաւոր գետովք[ⷷ] ելանէ յաներեւելոյն յերեւելի աշխարհս:* 39 *Իսկ զգերազանցութիւն գեղեցկութեանն ո՛ր բերան բաւեսցէ ասել բան մարդկային, միանգամայն եւ զաստուածագործ տնկոցն հեշտալի տեսութիւն. եւ անհասական իմն շնորհիւ փառաւք եւ պատուով պսակեալ զմարդն իշխանական ճոխութեամբ՝ վայելեցուցանէ դրախտին[18], տալով նմա բազ-*

---

1 ´ ¹ å ñáõÃ» ³ Ý

2 ¶ ÛáõÉ ³ Ýáõ

3 ´¶ Ùá í ë»ëÇ

4 ² ¶ Ó·ÇÝ

5 ² Ñ ³ õ»ë ï ³ Ý ³ Û, ²° (·ñãÇ) Ñ ³ õ ³ ë ï ³ Ý ³ Û

6 ² ï ³ ñáÛÝ

7 ´¸ ÉñáõÃ» ³ Ý

8 ¶° ëáõ½ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý + (Ù ³ ïÇ ï á í) óáõó ³ Ý

9 ² ³ Ýí ³ í»ñ, ´¶ ³ Ýáõ ³ í¿ñ, ¸ ³ Ýí ³ õ»ñ

10 ´ ³ ½· ³ ó] ³ ½· ³ ó ³ ½· ³ ó

11 ² ÁÝ-ù» ³ Ùµ, î¹ ÁÝù» ³ Ùµ

12 ² ÇëÏ ³ ¹Ù» ³ , ´ ÇëÏ Û ³ ¹ ³ Ù ³ Û, ¶ ÇëÏ ³ ¹ ³ Ù» ³ Û] Ç Ï ³ ¹Ù» ³ Ûª î[1-2]

13 ´ Û ³ ñ ï ³ ùÝáÛÝ

ⷷ [illegible] · 8

14 ´ ³ ñ ³ õ»Éë

15 î[ù] ½áñáÛ ãáõÝÇ (² ½áñá / ãáõÝÇ, ´¶ ¸ ½áñ áã áõÝÇ)

16 ü > Û ³ ñ»õ»Éë

17 ´¶ ½¹ñ ³ Ë ï

ⷷ [illegible] · 10-14

18 ü í ³ Û»ÉãáõÃ» ³ Ùµ ×áË ³ óáõó ³ Ý¿ Ç ¹ñ ³ Ë ïÇÝ, ¸ ¹ñ ³ Ë ïÝ ÇÙ

մամեայ[1] կենաց սահման իբրեւ զմի աւր, ո՛չ պիտոյացեալ եկամուտ լուսոյ, որով նսեմասցի առ ի հասանել երեկոյին[ա], ոչ ապաժամանութիւն արեգական[բ] առ ի մերժել զմութ գիշերի լուսազգեստ ստեղծուածոյն, որ յետ առաջնոցն կարգի եւ դասու՝ զերկրորդն փոխանորդեցաւ[2] վիճակ, ո՛չ կերակուր հոսանուտ՝ առ ի լրութիւն տարաբարձ ունակութեանց անապականին, որ դոյզն ինչ փոքրագոյն քան զհրեշտակս գոլ: 40 *Եւ զի ասէ՝* «գործել եւ պահել»[գ] *ո՛չ իբր ի լիութիւն ամենակատար դրախտին կամ պահպանութիւն ի /11ա/ վնասակարաց, այլ ահա գործել զարդարութիւն եւ պահել զպատուէրն ասացեալ նմա, զի սակաւաջան նպաստաւորութեամբն իբրեւ ընծայաբեր արարչին[3] լինելով[4], եւ այնր աղագաւ յեւս բարձրագոյնսն ձգեսցի ըստ ասացելումն՝* «ի սակաւուն հաւատարիմ լինելով»[դ], *ոչ այնմ եւեթ տիրեսցէ տնկոյն, այլ եւ բազմերջանիկ երկնայնոցն հասցէ կենաց:*

41 *Իսկ նա ի հրապոյրս ապստամբ վիշապին ելեալ[5], որ բազմախարդախ չարութեամբն եհեղ առատութեամբ զդառնութիւն խրատոյն[6] յունկն կնոջն անզգամի, որով ընթադրեալ զսիրողական երախտիս արարչին, միանգամայն եւ զպատուէրն՝ առ սպանողն[7] հատուածեցաւ, զոր ի դէպ է այժմ ասել նենգաւոր գոլ եւ անմիտ. ո՛չ շատացաւ[8] ինքեան ծնելութեամբն առ ի զմայլումն հրաժարելի[9] կերակրոյ, այլ եւ աստուածականն ցանկացաւ փառաց՝ կորզել ապարասանութեամբ յինքեան եւ զպատիւ արարչին, որով փորձիւ եւ հր/11բ/ապուրիչն նորա բանսարկուն ախտացաւ, այլ եւ նախապատիւ եւս քան զայրն յաստուածականին լինել կնոջն նախայարձակ ճաշակմամբն:* 42 *Աւա՜ղ խարդախագունին այնորիկ խորհրդոյ[10] եւ յիմարական մտաբերութեանն, որով անգիտացեալ զհողանիւթեայ[11] իւր զանգուած, յահաւորէն Աստուծոյ եւ յարարչէն խորհեցաւ թիկունս դարձուցանել, որ ամենատես ակնարկութեամբ ստորիջեալ ի խնդիր կորուսելոյն[12] հեզագնաց[13] գարշապարաւք՝ ընդելականս նմա գուշակէր զաւլուստ, ընտանեգոյնս[14] եւս ձայնիւ կոչելով.* «Ո՞ւր ես Ադամ»[ե], *աւաղականս նմա զորովալիր զանկումնն, թերեւս ինքեամբ[15] իսկ աւգտակարաւքն[16] տածիցի:*

43 *Իսկ նա անդէն եւ անդ հերքեալ ապաժաման[17] առ ուղղակի տեսութիւն մեղանաց, առ Աստուած վերաբերէ զպատճառն, ասէ.* «Կինս զոր[18] ետուր ընդ իս, սա ետ ինձ ի ծառոյ անտի[19], եւ կերայ[20]»[զ]. *եւ թէ Ադամ առ նմանն իւր եւ աւգնական զայսոսիկ, զի՞նչ ի դէպ իցէ կնոջն անմե-*

1 ² µ ³ ½Ù ³ Ù» ³

ա Յայտն. ԻԱ. 23-4

բ Հմմտ. Յես. Կ. 13 «Եւ հայեն արեգական եւ լուսին ի հայե[illegible]»

2 ´¶ ÷áË ³ Ý ³ Ï»ó ³ õ

գ Ծննդ. Բ. 15

3 ² ´¶ î[1-2] ³ ñ ³ ñ] ³ ñ ³ ñãÇÝ (¶ª ó»ó ³ Ï»ñ) ÜËÝ.175-ëñµ·. ³ ñ ³ ñãÇÝ

4 ÜËÝ.438 Ï ³ Ùª ³ ñ ³ ñãÇÝ »Éáí] ³ ñ ³ ñ ÉÇÝ»Éáí (È »õ â)

դ Հմմտ. Մատթ. ԻԵ. 23

5 ² ¿É» ³ É

6 ¶ Ëñ ³ ïáõÝ

7 î[1-2] ëå ³ ÝûÕÝ

8 ´ ß ³ ï ³ ó» ³ õ

9 ² ´¶ î[ù] Ññ ³ Å ³ ñ»É. ÜËÝ.399ëñµ·. Ññ ³ Å ³ ñ»ÉÇ

10 î[4] ËáñÑñ¹á (íñ¿å)

11 ² ´¶ ½ÑáÕ ³ ÝÇõÃ» ³

12 ¸ Ïáñáõë»ÉáóÝ

13 ´ Ñ»Õ ³ ·Ý ³ ó

14 ² ´¶ ÁÝ¹ ³ Ý»·áÛë, ²° (Ññ ï -ãÇ) ÁÝ ï ³ Ý»·áÛë

ե Հմմտ. Ծննդ. Գ. 9

15 ² ÁÝù»- ³ Ùµ, ²° (Ññ ï -ãÇ) ÇÝù» ³ Ùµ, î[1] ÁÝù» ³ Ùµ

16 î[ù] ½ ³ õ· ï ³ Ï ³ ñ ³ õùÝ (² ³ õÏ ï ³ Ï ³ ñ ³ õùÝ, ´ û· ï ³ -Ï ³ ñûùÝ, ¶ ³ õÏ ï ³ Ï ³ ñûùÝ)

17 î[3-4] ³ å ³ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï (² ´¶ ¸ î[1-2] ³ å ³ Å ³ Ù ³ Ý)

18 ´ áñ

19 ² ³ Ý¹Ç, ²° (Ññ ï -ãÇ) ³ Ý ï Ç

20 ² ³ Ý¹Ç »õ Ï»ñ ³

զ Ծննդ. Գ. 12

ղադրելի գոլ, աւձին պատճառել[1], *որ եւս* /12ա/ *վատթարագոյն քան զանասունսն լինիցի*[ա]: 44 *Ուստի եւ ըստ կարգի մեղանացն՝ եւ դժուարինք անիծիցն հետեւին, նախ աւձին, եւ ապա կնոջն:* 45 *Իսկ եթէ մշակն մեղաց եւ անդրանիկն ամենայն չարեաց, որ*[2] *ի յաւձն բունեալ ոչ անիծաւ, որպիսիս ուսուցանէ վնասապարտութիւն աւձին առ ի պատժականութեանն գտանել պարտաւորութիւն, որ ոչ յինքենէ*[3] *միայն, այլ մանաւանդ ի գտողէն*[4] *չարեաց:* 46 *Առ որս ասեմք՝ եթէ ըստ ամենայն յեղանակի*[5] *անբոյժն ի բարւոյ*[6] *ո՛չ մի ինչ ո՛չ ունի մասն ազնիւ՝ թէ ասիցէ ոք անիծիւք ի բաց բառնալ. նա եւ կենդանականն որ ի նմա՝ ոչ ի բարի ինչ, այլ զի անհրաժեշտ չարին կալով անմահականս չարչարեսցի:* 47 *Զոր բան եւ վասն աւձին սքանչելապէս ուսուցանէ Փիլոն Աղեքսանդրացի*[7] *յառաջ քան զդրժանացն դիպուածս, յոլովութիւն իմաստից ունել ամենայն շնչականաց*[8]. *այլ եւ մարդոյն*[9] *եւս յստակագոյնս տեսանել զխորաքանչիւրոցն ի նոցանէ մտածութիւն, յետ*/12բ/*ուստ երբեմն գտան*[10] *ի ձեռն անիծիցն իմացեալք երկոքին. մասնաւոր ինչ մարգարէական ոգւով եղելում ի մարդն աւժանդակ*[11] *խորհրդածութեան արծարծել անդրէն ի ձեռն ապաշաւանաց*[12] *զվրիպանացն կորուստ. ըստ այսմիկ եւ այլոց կենդանեացն զգայականաւքն եւ թէ ունայնացելովք առ ի դոյզն ինչ զգուշաւորականս:*

48 «Եւ եհան արձակեաց զնա Տէր Աստուած ի դրախտէն փափկութեան՝ գործել զերկիր ուստի առաւ»[բ]: 49 *Եւ ապա զի՞նչ առ այսոսիկ առցուք ի մէջ զողբերգութեան*[13] *բերումն ի հառաչանս, որով զաստուածեղանն լքեալ երկիր*[14] *զախտականս զայս եւ տաժանելիս փոխանորդեաց վիճակ անբժշկական եւ ողորմելի յեղափոխմամբ. ըստ պատկերին Աստուծոյ ստուերացեալ բարձրացեալն*[15] *նուաստացաւ, անմահից կենաց հաղորդն ի ձեռն անիծիցն հողացաւ, ի տէրութիւն կարգեալն բազմադիմի չարիւք վարատեալ եւ ծառայ ախտից եղեւ՝ ինքեան եւ որոց յետ իւր*[16] /13ա/ *թողլով ժառանգութիւնն*[17] *որդւոց կեանս վշտագինս, հանդերձ մահուամբ, եւ ծննդականութիւնս տրտմութեամբ:* 50 *Զոր պարտ էր ստտանաւր յոլովագունիւք ոմամբք աւաղականաւք ընդ ողբացիկս*[18] *եւ զմարգարէականն առնուլ ի ձայնարկութիւն.* «Մարդ ի պատուի էր[19] եւ ոչ իմացաւ, հաւասարեաց անասնոց անբանից եւ նմանեաց նոցա»[գ]:

51 *Յետ այսորիկ* «եմուտ Ադամ առ Եւայ[20] կին իւր, եւ յղացաւ եւ ծնաւ զԿայէն, եւ ասէ զնա Ստացուած. թէ եւ[21] Աստուծով»[դ], *այլ ո՛չ արժանաժառանգ*[22]. *եւ*

1 ² ° (Ññ ï -ãÇ) ü å ³ ï × ³ é»Ëá í

ա Հմմտ. Ծննդ. Գ. 13-14

2 ´ > áñ

3 ² î[1-2]î[4] ÇÁÝù»Ý¿, ²°(Ññ ï -ãÇ)´¶ ÇÇÝù»Ý¿

4 ² ´¶ · ï ³ õÕ¿Ý

5 ´¶ Ç»Õ ³ Ï ³ ÝÇ

6 ² ´¶ µ ³ ñáÇ

7 î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ ³ óÇ, ² ´¶ ³ Õ»Ïë ³ Ý¹ñ ³ óÇ

8 ² ´¶ ãÝã ³ Ï ³ Ý ³ ó. î[1-2] ßÝã ³ Ï ³ Ý ³ ó, î[1]Í. ¦°õë ãÝã ³ Ï ³ Ý ³ ó§. ²° (Ññ ï -ãÇ) ßÝã ³ Ï ³ Ý ³ ó (³ Çë Ó»éùá í Ï ³ Ý Ý ³ »õ ³ ÇÉ ÝßáõÙÝ»ñ)

9 ² Ù ³ ñ ¹õáÇÝ, ²°(·ñãÇ)´¶ Ù ³ ñ ¹õáóÝ

10 î[ù] · ï ³ Ý¿ñ (² ´¶ · ï ³ Ý)

11 ² ´¶ ³ õÅÁÝ¹ ³ Ï (ï Õ ¹ñÓÇ Ñ» ï »õ ³ ±Ýù) î[ù] ³ õÅÝ¹ ³ Ï, ÜËÝ.15.ëñµ·. ³ õÅ ³ Ý¹ ³ Ï

12 î[1-2]î[4] ³ å ³ ß ³ õ ³ Ý ³ óÝ (²ª î[1]Ññ ï . Ó»éùá í ³ õÉó.ª ¦Ý§), ² ´¶ ¸ ³ å ³ ß ³ õ ³ Ý ³ ó

բ Ծննդ. Գ. 23

13 ´ ½áÕµ»ñÏáõÃ» ³ Ý

14 î[ù] ½»ñÏÇñ (² ´¶ ¸ »ñÏÇñ. ²ª î[1]Ññ ï . Ó»éùá í ³ õÉó ¦½§)

15 ² ´¶ µ ³ ñÓñ ³ ó» ³ É

16 ´¶ ÇÝùÝ] ÇÝù» ³ Ý »õ áñáó Ç» ï Çõñ

17 ² ´¶ Å ³ é ³ Ý·áõÃÇõÝ, î[1-2] Å ³ é ³ Ý·áõÃÇõÝë

18 î[2-4] áÕµ ³ ÏÇóë (² ´¶ î[1] áÕµ ³ óÇÏë)

19 ´ å ³ ï áõ¿ñ] å ³ ï áõÇ ¿ñ

գ Սղմ. ԽԸ. 13, 21

20 ² î[ù] »õ ³ (´¶ »õ ³ Ç)

21 ´ ½Ï ³ Ç¿Ý] Ã¿ »õ

դ Հմմտ. Ծննդ. Դ. 1

22 ´ ³ ñÅ ³ ÝÅ ³ é ³ Ý·

յաւել ծնանել զեղբայրն նորա զՀաբէլ, եւ կանխածան[1] *իմն ոգւովն Աստուծոյ ասէ զնա գոլ որդի սգոյ*[2], *զի զմահուն սպառնացեալ հաւրն պատուհաս՝ աչաւք իւրովք տեսցէ, եւ զինքն կերպագրեալ յորդին իւր սպանեալ ի Կայենէ:* 52 *Իսկ ասելն՝* «ամենայն որ սպանանէ զԿայէն՝ եւթն[3] վրէժս լուծցէ»[ա], *ե՞ւթն արդեւք*[4] *իցեն մեղանացն պարտիք, եթէ ըստ յաւելուածոյ սաստից իմացին ասացեալքն Աստուծոյ, որ ի բնաւին արդարութեանն*[5] *բնա/13բ/ւորեալ, եւ ողորմութեանն ընդ նմին լինիցի լծակից:* 53 *Եւ զայսոսիկ, թէ բարիոք ումեք թուեսցի, տեսցուք զի եւ եւթամբք*[6] *իսկ չարագրեալ չարիւք*[7] *ժանդացաւ վիրագն այն*[8] *ի վնաս, թէ եւ միատեսակ երեւեսցի.*

54 *Նախ առաջին՝ զի «յետ աւուրց» ինչ, իբր անագան իմն, այլ ո՛չ նախապատիւ եւ կարեւոր. եւ զայն արատաւոր, այլ ո՛չ անարատ՝ երեւի յասացելոցն.* «Եթէ ուղիղ մատուցանես եւ[9] ուղիղ ոչ բաժանես՝ մեղար»: 55 *Դարձեալ եւ յընդդիմակէն.* «Ած եւ Աբէլ ի յանդրանկացն եւ ի պարարտիցն»[բ]:

56 *Երկրորդ՝ չարասէր եւ աներկիւղ նախանձուցն բարք, եթէ ընդէ՞ր ոչ եւ նորայն ըստ նմին աւրինակի եղեւ արատաձգեալ*[10] *յԱստուծոյ:*

57 *Երրորդ՝ խծաբար*[11] *նենգութիւնն, զոր անփրկանակ*[12] *ի ծնաւղացն մեկուսի տարեալ սպան տարապարտ*[գ]*:*

58 *Չորրորդ՝ զի զեղբայր եւ ոչ զաւտար ոք, զոր ո՛չ երկիւղն*[13] *Աստուծոյ եւ ո՛չ գութ բնութեան մեղկացոյց լքմամբ զձեռս արիւնարբու գազանին:*

59 *Հինգերորդ*[14] *զի զ/14ա/ծնաւղսն անհնարին դառնութեամբ նոր սգովն ելից:*

60 *Վեցերորդ՝ զի խաւարաւ չարեացն պատրուակեալ զոգին*[15], *մինչեւ զԱստուած եւս անգէտ կարծելով, լրբենի երեսաւք պատասխանէր, հարցեալ ցնա.* «Ո՞ւր է, Աբէլ, եղբայր քո», *ասէ.* «Չգիտեմ, միթէ պահապա՞ն իցեմ եղբաւրն իմոյ»[դ]:

61 *Եւթներորդ*[16] *զի զվարկ փոխարինին լուեալ ի Տեառնէ, ո՛չ զարհուրեցաւ վերադարձիլ արտասուաւք ի ջնջումն մեղացն, այլ եւ զվճիռ պատուհասին իւրովն*[17] *կնքէր բերանով. եւ ելեալ յերեսացն Տեառն, սնոտի տաժանմամբ շինէր քաղաք*[ե], *չհամարեալն յազգս զղջալից եւ արդարաքարոզ նահապետացն:*

62 *Եւ լեալ Ադամ ամաց ՄԼ.*[18] *(230), ծնաւ զՍէթ, որ ի նախկին բարբառոյ անտի թարգմանի Արբումն:* 63 *Զոր Փիլոն Աղեքսանդրացի*[19] *փիլիսոփոս եւ վարդապետ հնոյն՝ Զրարբի ասէ, թերեւս զսննդականութեան եւ զաճողական բազմամար-*

---

1 ´¶ Ï ³ÝË ³ÍÝ

2 ² ´¶ ·áÉáñßÇë (´ ·áÉáñßÇ½) ·áÛ, î[1-2] ·áÉ áñ¹Çë. ÜËÝ.437ëñµ·. ·áÉ áñ¹Ç ë·áÛ] ·áÉáßÇë ·áÛ (ÑÙÙï. Úáíë. öÉ³õ., ÐÝÃù.)

3 î[1-2] »ûÃÝ

ա Ծննդ. Դ. 15

4 î[1-2] »ûÃÝ ³ñ¹»ûù

5 î[ù] ³ñ¹³ñ³¹³ ïáõÃÇõÝ (² ³ñ¹³ñ³¹³ ïáõÃ»³ÝÝ, ´¶ ³ñ¹³ñáõÃ»³ÝÝ)

6 ´¶ »õÃ»³Ùµù, î[1-2] »ûÃ³Ùµù

7 ü ãáñÇõù] ã³ñÇõù

8 ² ´¶ íÇñ³·Ý³óÝ] íÇñ³·Ý ³ÛÝ / íÇñ³·Ý³óª ãÏ³Û µéñÝÝñÙ

9 ¶ »Ã¿] »õ

բ Հմմտ. Ծննդ. Դ. 3, 7, 4

10 î[1Í] å³ñï ¿ ÉÇÝ»Éª ³ñï³Ó·»³É, ¸ ³ñï³Ó·»³É, Ï³Ùª ³ñ³ï³Ó·»³É

11 ² ´¶ ËÍ³µ³ñ. ¸î[1-3] ËÅ³µ³ñ, ÜËÝ.77 ËÅ³µ³ñ (çÝ-ç»ÉÇ ¿ ËÍ³µ³ñ Û²éÓ. ³. »õ µ.). ËÅ³µ³ñ-Ç ÇÙ³ë-ïÁª µ³ñµ³ñáë³µ³ñ

12 ´ ³Ý÷ñÏ³Ï³Ý (¸ Ï³Ùª ³Ý÷ñÏ³Ï³Ý), ÜËÝ.366 áõÕÇÕÁª ³Ý÷ñÏ³Ý³Ï

գ Հմմտ. Ծննդ. Դ. 8

13 ´ »ñÏÇõÕÇõÝ

14 ¶ ÑÇÝ»ñáñ¹

15 ² ½á·ÇëÝ, ²° ½á·ÇÝ

դ Ծննդ. Դ. 9

16 î[1] »ûÃÝ»ñáñ¹

17 î[1] ÇõñáíùÝ

ե Հմմտ. Ծննդ. Դ. 17

18 î[4] .ÉÙ.] .ÙÉ.

19 î[ù] ³Õ¿ùë³Ý¹ñ³óÇ, ² ´¶ ³Õ»Ïë³Ý¹ñ³óÇ

դուլթեանն պատճառ նշանակեալ յառաջա-տե/14բ/սէ[1] *Հայրն, քանզի էին Ադամայ*[2] *եւ այլ ուստերք*[3] *բազումք, այլ ոչ արժանա-ժառանգք պայազատութեան*[4]*՝ աշխարհա-հայր*[5] *լինելոյ. զի սմա եւեթ յաւելու ասել, եթէ՝ «ծնաւ ըստ կերպարանաց իւրոց եւ ըստ պատկերի իւրոյ»*[ա]*:* 64 *Եւ դարձեալ՝ եթէ. «Յարոյց ինձ Աստուած զաւակ այլ՝ փոխանակ Հաբէլի, զոր սպան Կայէն»*[բ]*:*

65 *Եւ Սէթ լեալ ամաց ՄԵ. (205)՝ ծնա-նի զԵնովս*[գ]*. նա յուսացաւ կոչել զանուն Աստուծոյ:* 66 *Եւ որո՞վ աւրինակաւ թե-ւացեալ քաջալերեցաւ առ այս. զի եւ ի Հաւրէ իւրմէ ուսաւ՝ որդւոյն*[6] *Սէթայ*[7] *որ-դիս Աստուծոյ կոչիլ. որում պատուէր տուաւ*[8] *չխառնակել յանիծեալ զաւակն Կայէնի*[9]*. այսոքիւք ծանուցեալ զպատիւ խնամոցն Աստուծոյ՝ եւս յորդագոյնս*[10] *յուսացաւ կոչել այցելու ինքեան զԱս-տուած:*

67 *Ենովս լեալ ամաց ՃՂ. (190)՝ ծնաւ զԿայինան:* 68 *Կայինան լեալ ամաց ՃՀ. (170)՝ ծնաւ զՄաղաղայէլ:* 69 *Եւ ի սո-րա հարիւր եւ երեսուն*[11] *եւ հինգերորդ*[12] *ամին վախճանեցաւ նախահայրն Ադամ, կեցեալ ամս ինն /15ա/ հարիւր եւ երե-սուն*[13]*, վասն որոյ զերկայնութիւն կենաց տալով նահապետացն Աստուծոյ՝ յանդի-ման դրախտին բնակեցուցանէր, ուսուցա-նելով՝ ի ձեռն ապաշաւանաց ի նոյն վե-րադարձիլ*[14] *կեանս*[15]*. եւ ոչ նոցա միայն, այլ եւ ընդհանուր մարդկութեան լինել աւրինակ արդարութեան եւ ժուժկալու-թեան. մտաւք սրտի գիտել զերկիւղն Աս-տուծոյ, կարգել եւ աւրէնս բնութեան ի մարդիկ. զի զոր անձանց՝ զնոյն եւ այլոց գիտասցեն հրաժարել ի*[16] *զաւշոտութենէ*[17]*, որ առաջնոյ անկմանն եղեւ պատճառս, որ կարծիւք յիմարութեան աստուածանալ կամեցաւ:* 70 *Եւ զի զսրբոցն իսկ ասացից բանս. եթէ զիարդ ամենեքեան սուրբքն որպէս ժառանգութիւն իմն հայրենի ըն-կալեալ այնպէս պատահեսցին հարք*[18] *որդւոց*[19] *աւանդելով զպահոցն պէտս, ուս-տի եւ մեզ կարգաւորութիւն փոփոխմանց պահեցաւ ստացուածս այս*[20]*:* 71 *Եւ այ-լովք եւս յոլովիւք բազումս է ասել վասն աշխարհալից նահապետացն:* 72 *Այլ այժ-միկ ի կարգ բանին երթիցուք:*

73 *Մաղաղիէլ լեալ ամ/15բ/աց ՃԿ. եւ հիգից*[21] *(165)՝ ծնանի զՅարէդ*[22]*:* 74 *Յա-րէդ*[23] *լեալ ամաց ՃԿԲ. (162)՝ ծնանի զԵ-նովք, որ զծայրագոյն շնորհացն Աստու-ծոյ առեալ պարգեւս՝ կենդանւոյն*[24] *ի կարգս անմահիցն փոխանորդեաց*[դ] *վե-րագրիլ*[25]*, որ եւ յառաջ քան զփոխիլն ծա-նոյց զհամաջինջ բարկութիւնն*[26] *Աստու-*

1 î[1-2] Û ³ é ³ ç ³ ï »ë
2 ² ³ ¹ ³ Ù ³
3 ² î[ù] áõë ï »ñù + »õ ¹ ë ï »ñù (´ ¶ ¸ > »õ ¹ ë ï »ñù)
4 ´ ¸ å ³ Û ³ ½ ³ ï áõÃÇõÝ
5 ´ ¶ ³ ßË ³ ñÑ ³ Ûñ, î[1] ³ ßË ³ ñ ³ Ñ ³ Ûñ, ¸ Ï ³ Ù[a] ³ ßË ³ ñÑÑ ³ Ûñ
ա Ծննդ. Ե. 3
բ Ծննդ. Դ. 25
գ Ծննդ. Ե. 6
6 ´ ¶ áñ ¹ áÛÝ, î[1] å ³ ñ ï ¿ ÉÇÝ»É[a] áñ ¹ õáóÝ, î[2]Í. Ã»ñ»õë[a] áñ ¹ õáóÝ
7 ² ë¿Ã ³
8 ´ ¶ ï áõ» ³ É
9 ² î[1] Ï ³ Û¿ÝÇ, ´ ¶ Ï ³ Û»ÝÇ, î[2]î[4] Ï ³ ¿ÝÇ
10 ² î[ù] Ûáñ ¹ áñ ³ ·áÛÝë (´ ¶ ¸ Ûáñ ¹ ³ ·áÛÝë)
11 ² ¿ñ¿ëáõÝ
12 ´ ¶ .×. »õ.É. »õ .».»ñáñ ¹
13 ´ ¶ .ç. »õ .É., î[2]î[4] .çÉ.] ÇÝÝ Ñ ³ ñÇõñ »õ »ñ»ëáõÝ, ² ¿ñ¿ëáõÝ
14 ¶ í»ñ ³ Û ¹ ³ ñÓÇÉ, ü í»ñ ³ ¹ ³ éÝ ³ É
15 ¸ Ç Ï» ³ Ýë
16 ´ Ç Ç (ï áÕ ³ ÷áËÇ Ñ» ï »õ ³ Ýù ÏñÏÝáõÃÇõÝ) - ³ é ³ -ç ³ µ ³ ÝáõÙ Ýß»ÉÇ
17 î[ù] ½ ³ õßá ï áõÃ»Ý¿Ý (² ´ ¶ ½ ³ õßá ï áõÃ»Ý¿)
18 ² ´ ¶ Ñ ³ Ûñ
19 ² áñ ¹ õáÛ, ²° (·ñãÇ) áñ ¹ õáó
20 ´ > ³ Ûë
21 ² ´ ¶ î[1] .×Ï. »õ ÑÝ·Çó, î[2]î[4] .×Ï».Çó
22 ² ´ ¶ ½Û» ³ ñ¿ ¹, î[2]Í. ÑÇÝ ûñ.[a] Û» ³ ñ¿ ¹ (ëË ³ É ¿)
23 ² ´ ¶ Û» ³ ñ¿ ¹
24 ² Ï»Ý ¹ ³ ÝáÛÝ
դ Ծննդ. Ե. 15, 18 եւ 24, Եբր. ԺԱ. 5
25 ø í»ñ ³ Ï ³ ñ·»É
26 ´ î[1-2]î[4] µ ³ ñÏáõÃÇõÝ

ծոյ խոտորեալ ազգին եւ որդւոցն անհնազանդից, որ ո՛չ առին ի միտ՝ լսել զպատուէր սրբոց նախահարցն: 75 *Զոր վկայէ ումն ի սրբոցն, թէ՝* «Մարգարէացաւ ուլթերորդն[1] յԱդամայ[2] Ենովք եւ ասէ. Ահաւասիկ եկն Տէր բիւրովք հրեշտակաւք՝ առնել դատաստան ըստ ամենայնի եւ յանդիմանել զամենայն ամբարիշտս վասն գործոց իւրեանց զոր ամբարշտեցան»[ա]: 76 *Աստանաւր եւ զհայհոյական[3] բարսն նշանակէ, եւ վասն ամենայն խիստ բանից, զոր խաւսեցան զնմանէ մեղաւորք եւ ամբարիշտք[բ]:* 77 *Եւ զի զԹիւ եւԹներորդիս[4] յաւելուածով ասաց ուԹս լինել, Թուի ինձ, Թէ եւ զարդարն Հաբէլ[5] ի սոյն շարի կարգեալ համարեցաւ, իսկ եԹէ /16ա/ ընդէ՞ր ոչ եւ[6] ի ծննդաբանուԹեան՝ վասն զի ոչ իսկ ունէր զաւակ Հաբէլ:*

78 *Արդ, Ենովք լեալ ամաց ՃԿԵ. (165)՝ ծնանի զՄաԹուսաղայ[7], եւ կեցեալ առ նովաւ ամս Մ. (200)[8], փոխեցաւ յանմահուԹիւն յամին ԼԳ. (33) Ղամէքայ[9]:*

79 *ՄաԹուսաղայ[10] լեալ ամաց ՃԿԵ. (165)՝ ծնանի զՂամէք[11]:* 80 *Ղամէք[12] լեալ ամաց ՃՁԸ.[13] (188)՝ ծնանի զՆոյ[14], եւ կեցեալ առ նովաւ ամս ՇԿԵ.[15] (565), մինչեւ ի հանդերձել տապանին. Նոյ էր ամաց Շ. (500), յորժամ առ հրաման որդւովքն կազմել զտապանն[գ]:*

81 *Աստանաւր լաւագոյնս իմն աստուածայինն[16] Մովսէս գրէ ի բերանոյ Աստուծոյ՝ զյաճախուԹիւն ամբաստանուԹեան ամբարշտելոցն, ըստ իւրաքանչիւրոցն եւ զվնասն նշանակելով, քանզի* «Տեսեալ, ասէ, որդւոցն Աստուծոյ զդստերսն մարդկան զի գեղեցիկ էին՝ առին իւրեանց կանայս յամենեցունց զոր ընտրեցին»[դ]: 82 *Որոց տուաւ պատուէր՝ հեռանալ յայնցանէ. որով զեղծագործ ապականուԹիւն նոցա յայտ առնէ, յուսակորոյս յայնմանէ, որ զպատիւ սիրոյ եցոյց ի նոսա՝ որդիս իւր /16բ/ ասելով, այսր անդր կորզեալ զկարգ բնուԹեան առ ի յընդդէմս հրամանին Աստուծոյ դիմագրաւեալք, միանգամայն եւ երկիր[17] զազրացեալ ի բազմադէմ չարեացն գործելոցն ի նմա:* 83 *Քանզի ասէ.* «Բազմացան չարիք մարդկան ի վերայ երկրի, եւ ամենայն ոք խորհէր ի սրտի իւրում խնամով ի չարիս»[ե]: 84 *Եւ դարձեալ.* «Ետես Տէր Աստուած զերկիր. եւ էր ապականեալ, զի ապականեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր ի վերայ երկրի»[զ]. *ոչ եւս զբանականաց բերելով խորհուրդս, այլ իբրեւ*

1 î⁴Í.ëñµ·. »³õÃÝ»ñáñ¹Ýª Áëï Úáõ¹. 14Ç
2 ² Û³ ¹³Ù³
ա Յուդ. 14-15 «Մարգարէացաւ վասն նոցա եւ եւթնե-րորդն յԱդամայ Ենովք՝ եւ ասէ. Ահաւասիկ եկն Տէր բիւրովք սրբովք հրեշտակաւք՝ առնել դատաստան ըստ ամենայնի, եւ յանդիմանել զամենայն ամպարիշտս վասն գործոց իւրեանց՝ զոր ամպարշտեցին»
3 ´ Ñ³ÛÑáÛ³ Ï³Ý
բ Հմմտ. Յուդ. 16
4 î¹ »ûÃÝ»ñáñ¹Çë
5 ² ½Ñ³µ¿É, ²° (·ñãÇ) Ñ³µ¿É
6 î¹⁻²î⁴ > »õ
7 ² ½Ù³Ãáõë³Õ³
8 î⁴Í.ëñµ·.ª .Ï».] .×Ï»., .Û.] .Ù.ª Áëï Ծն. Ե. 21-22, áñ ë³Ï³ÛÝ ¿ª «Եւ եկեաց Ենովք ամս հարեւր վաթսուն եւ հինգ, եւ ծնաւ զՄաթուսաղա: Եւ հաճոյ եղեւ Ենովք Աստուծոյ յետ ծնանելոյ նորա զՄաթուսաղա՝ ամս երկերիւր»
9 ² Õ³Ù»ù³, ´¶ Õ³Ù»ù³Û
10 ² Ù³Ãáõë³Õ³
11 î⁴Í.ëñµ·. .×Ï¿.] .×Ï».ª Áëï Ծն. Ե. 25, áñ ë³Ï³ÛÝ ¿ª «Եւ եկեաց Մաթուսաղա ամս հարեւր ութսուն եւ եւթն, եւ ծնաւ զՂամէք», Áëï ³ÛëÙ ëñµ·ñÉÇª .×Ó¿.] .×Ï».
12 ² ´ ½Õ³Ù»ù: Õ³Ù»ù, ¶ ½Õ³Ù¿ù: Õ³Ù»ù
13 î⁴Í.ëñµ·. .×Óµ.ª Áëï ÌÝ. º. 28, áñ ë³Ï³ÛÝ ¿ª «Եւ եկեաց Ղամէք ամս հարեւր ութսուն եւ ութ»
14 î⁴Í.ëñµ·. .×Óµ.] .×ÓÁ.ª Áëïª ÌÝ. º. 28-29, áñ ë³Ï³ÛÝ ¿ª «Եւ եկեաց Ղամէք ամս հարեւր ութսուն եւ ութ. եւ ծնաւ որդի: Եւ անուանեաց զանուն նորա Նոյ»
15 î⁴Í.ëñµ·. .ßÕ».] .ßÏ».ª Áëï Ծն. Ե. 30, áñ ë³Ï³ÛÝ ¿ª «Եւ եկեաց Ղամէք յետ ծնանելոյ նորա զՆոյ՝ ամս հինգհարեւր եւ վաթսուն եւ հինգ»
գ Հմմտ. Ծն. Ե. 32, Զ. 14
16 î⁴ ³ëïáõ³Í³ÛÇÝ
դ Ծն. Զ. 2
17 îù ½»ñÏÇñ (²´¶ »ñÏÇñ)
ե Ծն. Զ. 5
զ Ծն. Զ. 12

երամակք[1] *վայրենիք վայրայծեալք*[2] *ան-կարգութեամբ եւ պէս պէս անառակու-թեամբք, ի յաղթանդամութիւն ապաստա-նեալք, եւ ապարասանք հպարտացեալք ի զաւրութիւն բազկի, բնաւ եւ ո՛չ մի ինչ*[3] *փոյթ ունելով ի դիպաւորագունսն առա-ւել քան թէ ի վատթարագոյնսն:*

85 «Եւ ստրջացաւ Աստուած՝ քանզի ա-րար զմարդն[4], եւ մտախորհ եղեւ ի սրտի իւրում»[ա], *այն որ յստակագոյնս գիտէ եւ տեսանէ զամենայն յառաջ քան զլինել* /17ա/ *իւրեանց. այլ*[5] *ի մարդկապէս բար-բառոյ աստի ցուցանէ ի հրաժարականն ի սպառ վախճան:* 86 *Որով եւտ*[6] *հրաման արդարոյն կազմել զտապանն ի գուշա-կումն անաւրինաց կորստեանն*[7][բ]*:*

87 *Լո՛ւր եւ զարմացի՛ր եւ աստանաւր եւս առաւել, եթէ զի՞արդ ողորմութիւն բարերարին արդարադատ բարկութեանն յաղթէր, որ առ ժամեայ սպառնացեալ պա-տուհասիւն ի հարիւրամեայ*[8] *ձգէր ժամա-նակս ներողութեամբ:* 88 *Այլ եւ տեսու-թիւնք եւս յայնս սաստկագինք եւ նորա-նշանք. զոր եւ սուրբքն ասեն, եթէ ձայն դակուացն եւ բախումն խմբիցն*[9] *առ ի հե-ղուսել զփայտսն՝ այնպէս իբրեւ յորոտ-ման*[10] *ամպոյ յամենեցունց հնչէր լսելիս՝ ի մաւտաւորս եւ ի հեռաւորս, առ ի յեր-կիւղ*[11] *եւ ի զգուշութիւն անզգամ ազգին՝ թերեւս դարձցին եւ կեցցեն. իբր ոչ անգի-տանալով Աստուծոյ զառ ի նոսայսն*[12] *լի-նելոյ, այլ բնաւորեալն բարի անփոփոխ բնութեամբ մնալով ամենայնիւ՝ առ ի չա-րասէրն զուղիղ հատուցումնն*[13] *յապաղէր:* 89 *Զոր եւ այլուր ասէ*[14]. «Կենդանի եմ ես, Տէ՛ր, Տէ՛ր, զի ոչ կամիմ զմահ մեղաւորի, |17բ| որպէս դառնալ նորա[15] ի չար ճանա-պարհէն եւ կեալ»[գ]:

90 *Իսկ ոմանք ասեն ի Ղաւոդիկեայ*[16] *Փռիւգացւոց շինեալ տապանին, որ յերից մասանց երկրի՝ Ասիական կոչի կողմ. եւ յոյժ անհաւաստի են ասացեալքն, քանզի սուրբ նահապետացն տասանց բնաւ ոչ եր-բեք*[17] *ումեք երեւի ասել ի Մէջերկրայս ու-նել բնակութիւն:* 91 *Այլ ի հրամանէ Աս-տուծոյ յանդիման դրախտին բնակելով, պահաւք*[18] *ապաշխարութեան սգացեալ ե-ղեն, ողբալով զվրիպումն*[19] *առաջին կե-նացն, ամենայնիւ հրաժարեալ ի մարմնա-կանաց, հոգիազարդ մարգարէութեամբ ժուժկալեալք ի մսոյ եւ ի գինւոյ*[20]*:* 92 *Յետ ջրհեղեղին հրամայեալ՝* «կերիջիք միս իբ-րեւ զբանջար խոտոյ»[դ]. *յետ ջրհեղեղին արբ գինի Նոյ, վասն որոյ եւ անփորձ ի-րացն եղելոյ՝ արբեալ եղեւ*[ե]*:* 93 *Եւ որք ոչ այսոցիկ նման՝ լուան ի Տեառնէ՝* «Մի՛ մնասցէ ոգի իմ ի մարդկանդ յայդմիկ յա-ւիտեան, վասն լինելոյ դոցա մարմին»[զ]. *այ-*

1 ² ´¶ »ñ»Ù³ Ïù, ¸ »ñ³Ù³ Ïù, ÜËÝ.9ëñµ·. »ñ³Ù³ Ïù
2 ² ¸ î² í³Ûñ³Û³ Í»³Éù, ´¶ í³Ûñ³ ³ Í»³Éù, î¹î⁴ í³Ûñ³ Í»³Éù
3 ´ ÙÇÝã] ÙÇ ÇÝã
4 ¶ Éë-áõÙ Ù³ ïÇ ï á í ¹ ³ ï áÕáõÃÇõÝª ë ï ñç³Ý³ÉÝ ã¿ ³ë ï áõÍáÛ, Áë ï áñáõÙ ·Ç ï ¿ñ ½³Ù»Ý³ÛÝ Ý³Ë ù³Ý í³ ï ÝÇÉÝ Ç Ù³ñ¹áÛ ³Ý·Ç ï Ç¿ ë ï ñç³[ó»³É] áñ áã ·Ç ï ¿ ½í³Ë×³Ý ·áñÍáóÝ [ë³]Ï³ÛÝ ³Ûë///
ա Ծն. Զ. 6
5 ´ ³ÛÉ / <³ÛÉ> (ïáÕ³÷áË)
6 ´ Û» ï
7 î⁴ ÏáñÁë ï »³ÝÝ
բ Ծն. Զ. 14
8 ² Ñ³ñÇõñ³Ù»³, ´¶ .×.³Ù»³Û
9 ¶ ËÝµÇóÝ
10 ´¶ áñá ï Ù³Ý

11 ´ Û»ñ ÏÇõÕÇõ
12 ¶ Ýáë³ÛÝëÝ
13 ´ Ñ³ ï áõóáõÙÝ
14 ´¶ ³ë¿ñ
15 î² > Ýáñ³
գ Հմմտ. Եզկ. Ե. 11, ԺԲ. 23
16 ² Õ³õá¹ÇÏÇ³, ´ Õ³õá¹ÇÏ»³, ¶ Õ³õá¹ÇÏ»³Û
17 ´î⁴ »ñµ¿ù
18 î⁴ å³Ñáù (íñ¿å)
19 ´¶ ½íÇñÇåáõÙÝ
20 ² ·ÇÝáÛ
դ Ծն. Թ. 3
ե Ծն. Թ. 21
զ Ծն. Զ. 3

սինքն՝ մարմնասէրք եւ ո՛չ հոգիասէրք: 94 *Եւ նահապետացն արդարոցն անդէն եւ ի նոյն /18ա/ կալով, անդ եւ վախճանեցան, անդ եւ տապանն շինեալ եղեւ, եւ անհնարին չարեացն գեղեալ ի վերայ երկրի. եւ ի բողոքել արդարոյն յետ Ճ. (100) ամի՝ ապա հրաման միայնոյ եւ աճաւորին Աստուծոյ[1] ասէ.* «Մո՛ւտ ի տապանն դու եւ որդիք քո[2] եւ կանայք որդւոց քոց», *զի ահա եւս եւթն[3] աւր՝ եւ ածից ջրհեղեղ ջուրց ի վերայ երկիր՝ սատակել զամենայն, յորում է[4] շունչ կենդանի[ա], յայտ առնելով ի թիւ եւթանցն[5] այլ եւս ներողութիւն:*

95 *Ո՛վ անծախելի բարերարութեանն[6], ո՛վ անհատական[7] մարդասիրութեանն[8], որ եւ դեռ եւս խնայել ասի յանզգացեալսն:*

96 *Եւ յաւուր յայնմիկ եմուտ ի տապանն Նոյ եւ որդիք իւր, կին Նոյի եւ կանայք որդւոց նորա ընդ նմա[բ]:* 97 *Իսկ ոմանք ի պատմագրաց ասեն, թէ եւ դուստր Նոյի եւ ճարտարապետ նաւին կնաւ եւ որդւովք եւ կարեւոր բարեկամաւք. որ եւ ինձ հաւանականք այսոքիկ թուին[9], քանզի յետ ջրհեղեղին ոչ երեւի լինել դարձեալ որդիս նահապետին. իսկ աշխարհն վերին Հնդկաց ասի լինել դստեր նորա:* 98 *Զոր /18բ/ Եւսեբէս[10] Կեսարացի ասէ՝ ի սովորութենէ մինչեւ ցայսաւր կին մարդ թագաւորէ ի վերայ աշխարհին Հնդկաց:* 99 *Այլ եւ վասն գործակցաց տապանին դիպողագոյնս է ասել, եթէ հաւանեալք արդարոյն[11] եւ ապաւինեալք ի նա՝ յուսացան ի բան նորա, ծառայել երկիւղիւ հրամայելոցն ի նմանէ. զի՞նչ անհաւատ թուի եւ ի փրկութեանն[12] ընդ նմին վայելել:* 100 *Որ եւ զՌահաբ պոռնիկ[13] առժամեայ[14] բարեմտութեամբն յերիքովական բարկութենէն ապրեցոյց իւրովք ազգականաւքն եւ զԳաբաւոնացին[15] ի Քանանացւոցն սատակմանէ[գ]. այնքան խնամոցն արժանի՝ զի եւ զվրէժ արեան նոցա առնուլ ի տանէն Սաւուղայ[դ][16]:* 101 *Եւ զի ասէ Գիր՝ ոգիք իբրեւ ութ[ե]՝ երկբայականս իմն եւ[17] զայն. առ որս ասեմք, եթէ նոցա տուաւ հրամանն այն, այլ թէ ի ձեռն նոցա եւ այլք եղեն փրկեալք:* 102 *Նա եւ յութիցն մտելոց ի տապանն ո՛չ ամենեքին[18] ընտիրք երեւեցան, այլ ի ձեռն արդարոյն եւ նուազունքն ապրեցան:*

103 *Իսկ Փիլոն ասէ. զոսկերսն Ադամայ[19] ի պատ/19ա/իւ խնամոց, իբրեւ հաւր հասարակաց, առեալ Սէմայ[20] եդ[21] ի տապանի անդ. զոր յետ սակաւու միոյ երկբորդեցից զառ ի նմանէսն:*

104 «Եւ փակեաց Տէր Աստուած արտաքոյ նորա, ասէ, զտապանն»[զ]:

105 *Ո՛վ ահագնասաստ[22] հրաման նորին[23] աւրհասին, ո՛վ ահեղական ձայնիցն*

---

1 ² ´¶ > ³ ë ï áõÍáû, î¹⁻² Ç ÑÇÝ ûñ. > ³ ë ï áõÍáû, ² (î¹Ç Ññ ï -ãÇ, Éë-áõÙ) ³ ë ï áõÍáû
2 ´¶ ùá + »õ ÏÇÝ ùá
3 î¹⁻² »ûÃÝ
4 ´¶ ûáñÙ¿] ûáñáõÙ ¿
ա Հմմտ. Ծն. Է. 1-15
5 î¹⁻² »ûÃ ³ ÝóÝ
6 ´¸ µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý, î^ù µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ + ³ ë ï áõÍáû, ² ´¶ > ³ ë ï áõÍáû. ² (î¹Ç Ññ ï -ãÇ, Éë-áõÙ) ³ ë ï áõÍáû
7 ²° (³ ûÉ Óéù) ³ ÝÑ ³ ï ³ Ï ³ Ýáû
8 ´ Ù ³ ñ¹ ³ ëÇñáõÃ» ³ Ý
բ Ծն. Է. 7
9 ² ´¶ ÃõÇÝ
10 ²° (Ññ ï -ãÇ) »õë»µÇ

11 ² ³ ñ¹ ³ ñáóÝ
12 î^ù ÷ñÏáõÃ»Ý¿Ý (² ¶ ÷ñÏáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ÷ñÏáõÃ» ³ Ý)
13 î^ù åáéÝÇÏÝ (² ´¶ åáéÝÇÏ)
14 ² ´ ³ éÅ ³ Ù» ³
15 î^ù ½· ³ µ ³ õÝá ³ óÇëÝ (² ´¶ ½· ³ µ ³ õáÝ ³ óÇÝ)
գ Հմմտ. Յեսու, Բ. 1-21, Զ. 17-24
դ Հմմտ. Բ. Թագ. ԻԱ. 1
16 ² ë ³ õáõÕ ³
ե Ա. Պետր. Գ. 20
17 ´ > »õ
18 î⁴ ³ Ù»Ý¿ùÇÝ (íñ¿±å)
19 ² ³ ¹ ³ Ù ³
20 ² ë¿Ù ³
21 ´ » ï
զ Ծն. Է. 17
22 ¸ ³ Ñ ³ ·Ý ³ ë ³ ë ï ûñ¿Ý, î^ù ³ Ñ ³ ·Ý ³ ë ³ ë ï + µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý, ² ´¶ ¸ ü > µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý. ²° (î¹Ç Ññ ³ ï -ãÇ, Éë-áõÙ)ª + µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý
23 ² Ññ ³ Ù ³ ÝÝ áñ »Ý (Ï ³ ñ¹ ³ ÉÇª Ññ ³ Ù ³ Ý ÝáñÇÝ), ´¶ áñ »Ý] Ññ ³ Ù ³ Ý ÝáñÇÝ

եւ սասանման հաստատութեան երկնի եւ երկրի: 106 *Զի թէ միոյ փայլատակման ընթացք եւ ճայթումն[1] ամպոց[2] բաւական է պակուցանել քաղել զուշեղութիւն ոգւոց, զի՞նչ ինչ յայնժամ կրէին ոգիք մնացելոցն յերկրի[3]` ի սահանաբաց եւ յանդնդաքակ վրդովմանցն հոսելոց[4], նախ քան զջրհեղեղ ջուրց սատակումնն:* 107 *Որով պատառեցան ամենայն աղբեւրք[5] անդնդոց, եւ սահանք երկնից բացան[ա]` անընդմիջաբար երկրի եւ երկնային ծովուն լինել, եւ համատարած ջրովն զրաւ առնել համաւրէն ամենայն շնչաւոր կենդանեաց` զտարի մի ողջոյն մնալ յապականութեան երկրի:* 108 *Եւ յետ կատարման աստուածային հրամանին` ի ծփական ջուրցն բերեալ տապա/19բ/անն յարեւելեայն ի միջոց աշխարհի, հանդեաւ ի լերինս Կորդուաց. եւ նահապետն ողջակէզս գոհութեան Աստուծոյ մատուցանէր[բ]. եւ խոստացեալ պատարագընկալին` ոչ եւս զնոյն հատուցանել երկրի[6], ուխտ յաւիտենից[7] հաստատեալ` զաղեղն իմ եդից[8] յամպս[գ], որ է ծիածանդ, զոր ոմանք հուր մեկնեալ յամպոյ ասացին, եւ որդիք տարրապաշտիցն[9]` գաւտի Արամազդայ[10]:* 109 *Իսկ եթէ Բէլ հրամանատու Արամազդայ[11] իցէ, զիա՞րդ իցէ, զի Արամազդ ի գաւտոյ իւրմէ խաշիցի հրամանով[12] Բէլայ[13]. զոր մեք ո՛չ յաւելցուք այժմ յառասպելս նոցա յամել, այլ եւ ո՛չ հուր մեկնեալ յամպոյ, ապա թէ ոչ` հարկ էր եւ ի[14] գիշերի երեւել. այլ է արդարեւ նշոյլք արեգական` սեւն աւդով ծածկեալ[15] ի վերայ խիտ եւ խոծ[16] ամպոց խոնաւագունից, զոր ի սկզբանց ոչ եղեալ` Նոյիւ[17] ասի լինել[18]:*

110 *Եւ յետ այնորիկ ի բազմանալ որդւոց մարդկան` յերիս մասունս եւ զերկիր բաժանեալ, ըստ ասացելում հերոդոտեայցն[19], զոր ասէ մի ըստ միոջէ մեծն Եպիփ/20ա/անոս[20]:* 111 *Այլ եւ զՓիլոնեայսն ասացաք երկրորդել զառն քաջի եւ զյոյժ հմտագունի իմաստասիրութեան, որ յետոյ եւ[21] հետեւող սուրբ առաքելոցն եղեալ, բազում ուսմունս ի հնոց հրէականաց նպաստաւորեաց եկեղեցւոյ գեղեցիկ աւրինակաւք, որպէս ուսուցանէ գիրք Եւսեբի Կեսարացւոյ:* 112 *Զոր ի մեկնութեան եբրայականացն անուանց, ասէ Փիլոն, զոսկերսն Ադամայ[22] բարձեալ Սէմայ[23] գրաստու` տարաւ յերկիր ժառանգութեան իւրոյ, եւ հասեալ ի տեղի ապառաժ քուաւոր` անդէն զետեղէր[24] եւ զգրաստն. աստ[25] դիպուածոցն եղելոց եւ*

1 ü ×³ÛÃÙáõÝù
2 ´¶¸ ³Ùåáó Ý
3 ´ »ñÏñÇ
4 ² Ñáë»Éáó. ÜËÝ.30ëñµ·. Ñ³ë³Ý»Éáó
5 î^ù ³Õµ»ñù (²´¶ ³Õµ»õñù)
ա Ծն · Է · 11
բ Ծն · Ը · 20
6 ²°(Éë. Ññ ï -ãÇ)î^{1-2} Ù³ñ¹Ï³Ý] »ñÏñÇ (²´¶ »ñÏñÇ)
7 î¹Í. ¦Ç ÑÝ³·áÛÝ ûñÇÝ³ÏÇ Ù»ñáÛª Ñ³ïáõó³Ý»É »ñÏñÇ áõËï Û³õÇï»ÝÇó§. ²° (î¹Ç Ññ³ ï.) Ñ³ïáõó³Ý»É Ù³ñ¹Ï³Ý »ñÏñÇ áõËï Û³õÇï»Ý[³]Ï³Ý (¦Ù³ñ¹Ï³Ý§ »õ ¦Û³õÇï»Ý³Ï³Ý] Û³õÇï¿ÝÇó§ µ³-é»ñÁ Éë-áõÙ ³õ»É³óñ³Í î¹Ç Ññ³ ï. Ó»éùáí), î²Í. ÑÇÝ ûñ.ª Ñ³ïáõó³Ý»É »ñÏñÇ áõËï ïÇ Û³õÇï»ÝÇó, ²´¶ Ñ³ïáõó³Ý»É »ñÏñÇ áõËï Û³õÇï»ÝÇó (² Û³-õÇï¿ÝÇó)
8 î⁴ »ÕÇó] »¹Çó (íñ¿±å)
գ Ծն · Թ · 13
9 ¸ ï³ñ³å³ßïÇó
10 ²´¶ ³ñ³Ù³½¹³

11 ² ³ñ³Ù³½¹³, ´¶ ³ñ³Ù³½¹
12 î^ù²° Ññ ï -ãÇª Ññ³Ù³Ý³õ (²´¶ü Ññ³Ù³Ýáí)
13 ² µ¿É³, ¸ µ»É³Û
14 ²´¶ > Ç (²° Ç-Ý î¹Ç Ññ³ ï. Û³õ»ÉáõÙ)
15 ²´¶ Í³ÍÏ»³É. ÜËÝ.221.ëñµ·. Í³·»³É
16 ¸ ÑáÍ, ¸³ÛÉ ËáÍ
17 ² ÝáóÇõ, ´ ÝáÇõ, ¶ ÝáÛÇõ. î^{1-2}î³ ëñµ·. ÝáÛÇõ
18 î⁴ ÉÝ»É (íñ¿å)
19 î^ù Ñ»ñá¹áï»³ÛÝ (²´¶ Ñ»ñá¹áï»³ÛóÝ), î² Ñ»ñá-ïá¹»³ÛÝ, î²Í. ÑÇÝ ûñ.ª Ñ»ñá¹á¹»³ÛóÝ (ëË³É ¿)
20 ´¶ »åÇ÷³Ý
21 ´¶ > »õ
22 ² ³¹³Ù³
23 ² ë¿Ù³
24 ´½ï»Õ¿ñ
25 ÜËÝ.15ëñµ·. Áëï] ³ëï

զանուանն[1] ասացեալ՝ տեղի մարոյ, զոր բարբառն եբրայական իբր ծեքելով իմն զբանն՝ թուեցուցանէ իմն ասելով Աւաւ-րիչըլիմ[2], այսինքն՝ Երուսաղէմ, որ նոյն ինքն թարգմանի՝ Մսուրս, կատարեցաւ:

113 *Իսկ տեղի չիրմին յորում Նախա-հաւրն եղան ոսկերք՝ կատարման եւ կա-ռափման, որ նոյն ինքն է գագաթն եւ Գողգոթայ[3] ըստ եբրայականին, երկակի անուամբ, զոր յափշտակեալ ի Սէմայ որդ-ւոցն Քամայ[4], շինեցաւ քաղաք նովիմբ |20բ| անուամբ, վասն որոյ եւ աստուա-ծայնոցն առ Մովսէսիւ հրամայեալ՝ առ-նուլ վրեժխնդրութեամբ յազգացն[5] Քա-նանացւոց զառ ի նահապետէն նոյն[6] կար-գեալ սահման. զոր եւ Դաւիթ գոհաբանէ.* «Յիշեաց յաւիտենից զուխտ իւր եւ[7] զբանն զոր պատուիրեաց մինչեւ[8] ի հազար ամ»[ա]: 114 *Եւ յետ սակաւու[9] միոյ ասէ.* «Ձեզ տաց զերկիրն Քանանու զվիճակ ժա-ռանգութեան ձերոյ»[բ], *քանզի Քամայ[10] տուաւ ի հաւրէն Եգիպտոս եւ Լիբէաս-տան[11] եւ մինչեւ յարեւմուտս հարաւոյ, եւ Յաբէթի[12]՝ Եւրոպն ամենայն, յԱմման[13] լեռնէ մինչեւ ի[14] մուտս հիւսիսոյ[15], իսկ Սէմայ[16]՝ Ասորեստանեայքն[17] համաւրէն, լայնութեամբ երկրի[18] մինչեւ ի կողմանս արեւելից:*

115 «Եւ եկաց Նոյ յետ ջրհեղեղին առ որդւովքն ամս երեք հարիւր եւ յսուն[19]»[գ] *միչեւ յուլթսուն եւ երեք[20] ամն Եբերայ[21], զկամս Աստուծոյ եւ զաւրէնս բնութեան ցուցանել ազգաց եկելոց որ յետ իւր:* 116 *Զոր մեք[22] սակաւուք այժմ յիշատա-կեալ զազգաբանութիւն բնաւին մարդկու-թեան ի նահապետացն առաջնոցն, եւ մա-նաւանդ զի հարկ փութոյ եղեւ մեզ գիտել զպայազատութիւնս |21ա| երանաց[23] տի-րեցելոց մերոյ[24] աշխարհի եւ որ յառաջ քան զսոսա[25] թագաւորք Ասորեստա-նեայց, որդի ի հաւրէ առեալ մինչեւ ի Սե-նեքարիմ[26] արքայ, որ առ Եզեկիայիւ Ե-րուսաղէմի արքայիւ եղեալ ազգապետ տանս Արծրունի[27]:* 117 *Եւ են ի թուելոց[28] մինչ[29] ցայս վայր այսոքիկ. Ադամ, Սէթ, Ենովս, Կայիանան[30], Մաղաղայէլ, Յարէդ, Ենովք, Մաթուսաղայ[31], Ղամէք, Նոյ, Քամ, Քուշ, Նեբրովթ, որս եւ Բէլ:* 118 *Եւ առ այսոսիկ այժմ բաւականապէս ասա-ցաւ:*

1 î[ù] ½ ³ ÝáõÝÝ (² ´ ¶ ½ ³ Ýáõ ³ ÝÝ)
2 ´ ³ õ ³ õñÇ ÇßÁÉÇÙ, î[2] ³ õ ³ õñßÁÉÇÙ
3 ² ·áÕ·áÃ ³
4 ² ë¿Ù ³ áñ¹õáóÝ ù ³ Ù ³
5 î[ù] ³ ½· ³ óÝ (² ´ ¶ Û ³ ½· ³ óÝ)
6 î[ù] > ÝáÛÝ (² ´ ¶ª áõÝ»Ý)
7 ² ´ ¶ > »õ
8 ´ ¶ ÙÇÝã
ա Սղմ. ՃԴ. 8
9 ´ ë ³ Ï ³ õ
բ Սղմ. ՃԴ. 11
10 ² ù ³ Ù ³
11 î[1] ÉÇå¿ ³ ë ï ³ Ý
12 ² ¶ Û ³ µ»¹Ç, ´ Û ³ µ»ÃÇ
13 î[1] Û ³ Ù ³ Ý
14 ² ´ ¶ > Ç (Û ³ õ»ÉáõÙ î[1] Ññ ³ ï ã-Ç)
15 ² ÑÇõëõëÇ, ´ ¶ ÑÇõëÇëÇ
16 ² ë¿Ù ³
17 ² ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ Ûù

18 î[ù] > »ñÏñÇ (² ´ ¶ª áõÝ»Ý)
19 ² ¶ »ñ»ù ³ ñÇõñ »õ Ûëáõ Ý, ´ î[1] »ñ»ù Ñ ³ ñÇõñ »õ ÛÇëáõÝ, î[2]î[4] .ÛÍ.
գ Ծն. Թ. 28
20 î[2-4] Ç .Ñ·. (73)] ÛáõÃëáõÝ »õ »ñ»ùª ² ´ ¶ î[1] (î[1] »ñ»ùÝ)
21 ² »µ»ñ ³ , ´ ¶ »µñ ³ Û
22 ² ´ ¶ Ù»ñ
23 î[4] áõÕÕ. (á±í)ª »ñ ³ Ý»É» ³ ó
24 ² ´ ¶ º Ù»ñáó, î[1-2] Ù»ñ, î[4] Ù»ñáÛ
25 î[ù] ½Ýáë ³ (² ´ ¶ ½ëáë ³)
26 ´ ¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ (² ª »ÕÍáõ ³ Í)
27 ¸ ³ ñùáõÝÇ] ³ ñÍñáõÝÇ (íñ¿å)
28 ´ ¶ Ãáõ»Éáó (² ª »ÕÍáõ ³ Í, µ ³ Ûó »ñ»õÇ ÝáÛÝÝ ¿ñ), î[ù] Ãáõ»É
29 ² ´ ¶ î[1] ÙÇÝã»õ
30 ² ´ ¶ º Ï ³ ÛÇÝ ³ ÛÝ
31 ² º Ù ³ Ãáõë ³ Õ ³

Բ.[1] ՎԱՍՆ ԲԷԼԱՅ ԵՒ ԲԱԲԵԼԱՑԻՈՑՆ[2] ԵՒ[3] ՆՈՑԻՆ ԱՌԱՍՊԵԼԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑՆ

1 *Թէպէտ եւ ոչ ինչ ճշմարտութիւն առաջիկայ տեսութեանս ունին հետագայիցս[4] ցոյցք որ վասն Բէլայ[5] եւ նոցունց[6] իսկ Քաղդէացւոց դիւցազնական զառանցութեանցն, այլ եւ ոչ զծիծաղականս նոցա համբաւեալ քաջութիւն, որպէս կարծեն՝ առանց եպերանաց անցից զխելագարութեամբքն[7]:* 2 *Քանզի ասեն սկիզբն աստուծոց զհին ոմն Բելոս, հայր Դիայ[8], որ կոչի հայերէն Արամազդ՝ ՄԺԵ. (215) բիւր ամաց աւուրս ունել եւ եւս յառաջ. ըստ այսմիկ եւ այլ առասպելականք, եւ գիր մատեն/21բ/ական ի նմանէ գրեալ եւ պահեալ ի Բաբելոնի[9] բազում զգուշութեամբ, զոր մեք գիտեմք յետ ջրհեղեղին եղեալ գիր:*

3 *Իսկ այլք զԿռոնոս[10] ոմն անուն՝ լինել հայր Արամազդայ[11], եւս մատաւոր ժամանակով, որ զջրհեղեղին իրս գուշակեաց Քսիսութրեայ[12], եւ զառաջինս իւր գործոց ընաբանապէս գրել եւ դնել յաման պղնձի՝ մածեալ կապարով, ի պահեստի ի Սիպարացւոց քաղաքին:* 4 *Եւ այլք յայլ ինչ բազում յածմունս անկեալ ցնդին ժամանակաւ եւ իրաւք. զոր մեք եւ[13] ոչ ընդդիմակս առ ի լուծումն առասպելեաց նոցա հարկաւորիմք արժանաւորս գրել:* 5 *Իսկ Նեբրովթ[14] որդի Քուշայ[15] որ ի Քամայ՝ յոյժ ուժգնագոյն[16] ոչ միայն քան զառաջինս ուրուականաց լինել, այլ եւ ոչ Հերակլի[17] որ յետոյ՝ մոլի ըռնաւոր, որ[18] եւ զՏրովական դժուարամարտիկ իրս քաջապէս եւ կարողաբար վանեալ՝ աստուած ի նոցանէ ասացաւ, նա եւ ոչ աշխարհակալին Աղեքսանդրի[19] Մակեդոնացւոյ, քանզի նա խաբկանաւք առն մոգի եւ կախարդի[20] ասաց լին/22ա/ել որդի Ամովնայ եւ Արամազդայ[21], այլ ոչ ուրացաւ մահկանացու գոլ:* 6 *Իսկ սա ասաց զինքն հնագունիցն լինել անժամանակ Բէլ[22]՝ ոչ հայր աստուածոց[23], այլ եւ հրամանատու Արամազդայ[24]:* 7 *Որ եւ այլոց կարող տուիչ լինել ժամանակաց, որպէս եւ արանցն[25] որ յառաջ քան զջրհեղեղն քառասուն եւս աւելի բիւրս ամաց եւ դարս փոխադրական[26] այլաձեւս եւ խժականս, շարս եւ ներս եւ սոսս[27], նոյնպէս եւ զանուանս[28] նահապետացն կեղակարծութեամբք այլաբանել. յաւրացեալ եւ ապաստանեալ ի յոյժ բազկի եւ ի յաղթանդամութիւն[29] հսակի, քանզի ասեն զբարձրութիւն նորա լինել վաթսուն[30] կանգուն. որոյ սերմանք յիմա-*

1 ´° .µ.
2 ² ´¶ µ»É ³ ▯ »õ µ ³ µ¿É ³ óõáóÝ (¶ µ ³ µ»É ³ óõáóÝ)
3 î[4] »í µ ³ µ ³ É ³ óõáóÝ »í (íñ¿å)
4 î[ù] Ñ» ï ³ · ³ ▯Çó, ² Ñ» ï ³ · ³ ▯Çóë, ´¶ ¸ Ñ» ï ³ ·á▯Çóë, ÜËÝ.30 ëË ³ É ·ñ¿ ÜÐ´ (ÇÙ ³ ° ¸) Ñ» ï ³ ·á▯Çóë
5 ² ´ µ»É ³ ▯, ¶ µ»É ³
6 î[ù] ÝáóáõÝ (² ´¶ ÝáóáõÝó), ° ÝáóÇÝ
7 ´ ½Ë»É ³ · ³ ñáõÃ» ³ ÙµÝ
8 ² ° ¹Ç ³
9 ´ µ ³ µ»Éá íÝ, ¶ µ ³ µ»ÉáíÝÇ
10 ² î[ù] ½ÏéáÝáë ¹,´¶° ½ÏéáÝáë (¶° ·ñÇãÁ çÝç»É ¿ª ¹-Ý)
11 ² ³ ñ ³ Ù ³ ½¹ ³
12 ² ´¶ ùëÇõëÇõáÃñ» ³ ▯
13 î[2]î[4] ~ »õ Ù»ù
14 î[ù] ÝíµñáíÃ (² ´¶ Ý»µñá ¹)
15 ² ùáõß ³ , î[4] ùáõß ³ É (íñ¿å)
16 ´¶ ▯á▯Å·Ý ³ ·á▯Ý] ▯á▯Å áõÅ·Ý ³ ·á▯Ý
17 ² Ñ»ñ ³ ÏÕÇ ²° (³ ▯É Óéù.) Ñ»ñ ³ ÏÉÇ
18 î[1] áñáí
19 î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ, ² ´ ³ Õ»Ïë ³ Ý¹ñÇ, ¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñÇ
20 ² ´¶î[1-2] Ï ³ Ë ³ ñ¹Ç, î[4] Ï ³ Ë ³ ñ¹ÇÝ (íñ¿±å)
21 ² ³ ÙáíÝ ³ »õ ³ ñ ³ Ù ³ ½¹ ³
22 ´ µ»É
23 î[1] ³ ë ï áõÍáó, î[2] ³ ë ï áõÍá▯
24 ² ³ ñ ³ Ù ³ ½¹ ³
25 ´ ³ ñ ³ ÝóÝ
26 ´ ËáË ³ ¹ñ ³ Ï ³ Ýë, ¸ ËáË ³ ¹ñ ³ Ï ³ Ýë »õ, ÜËÝ.86-ëñµ·. ÷áË ³ ¹ñ ³ Ï ³ Ý] ËáË ³ ¹ñ ³ Ï ³ Ý
27 ² ´¶ ëáëá▯
28 ´ ½ ³ Ý ³ ëáõÝë] ½ ³ Ýáõ ³ Ýë
29 ² ´¶ ¸ î[ù] ▯ ³ ÕÃ ³ Ý¹ ³ ÙáõÃÇõÝ. î[1-2]Í. ÑÇÝ ûñ.ª ▯ ³ Õ-Ã ³ Ù¹ ³ ÙáõÃÇõÝ (ëË ³ É ¿)
30 ² í ³ ï ëáõÝ, ´¶ .Ï.

րութեանն[1] *պատուեալ առ Բաբելացիսն՝ պահեցաւ մինչեւ ի ժամանակս Աղեքսանդրի*[2] *Մակեդոնացւոյ. զոր եւ անդրի ոսկեղէն կանգնեալ թագաւորին Բաբելացւոց՝ արժան քաջութեան առ ի յիշատակ*[ա]*:* 8 *Եւ թէպէտ յայնմանէ վրիպեցոյց ճշմարիտն Աստուծոյ*[3] *պատուհաս, այլ չարն սովորական բնաւորեալ /22բ/ պահեցաւ անվրէպ:* 9 *Որ յետ բազում ժամանակի ծախք պիտոյից ասացաւ պատրաստել թագաւորին ըստ անյաղթ բռնութեան եւ մեծութեան որովայնի կերակուր Բէլայ*[4]*:* 10 *Որպէս եւ Յոյնք երբեմն համբաւեցին՝ Հերակղէս աստուած յիսուն*[5] *կոյս ի միում գիշերի ապականէր. զծանականաց եւ զամաւթալեաց իրս՝ քաջութեան ասել՝ ըստ այսմ զարմանալիք եւ Բաբելացւոցն*[6] *Բէլայ*[7] *ասացաւ, երկոտասան արդու ալեր եւ քառասուն*[8] *ոչխար ի միում գիշերի ուտել Բէլայ*[9][բ]*. վասն որոյ պարծանաւք իմն խնդալից սրտիւ ասէ թագաւորն Դանիէլի. Դու ընդէ՞ր ոչ երկիր պագանես Բէլայ*[10]*, եթէ ո՞չ տեսանես որչափ ուտէ եւ ըմպէ:*

11 *Ո՛վ Բաբելացի կոյր, ունելով խելապատակ ցնդեալ ի մկանդ*[11] *եւ ի խլրտից*[12]*, եթէ ոչ այլ ինչ յակնունելեաց*[13] *բարւոյ*[14] *ունիցիս*[15] *ասել, զի՞նչ ինչ բարգաւաճանք քեզ լրութիւն անյագ որովայնին Բէլայ*[16] *իցէ:* 12 *Ո՛վ յիմարութեան առաջնոցն. որպիսի՛ կատաղութիւն եւ գիւտք դիւացն նախկին ժամանակաւ սպրդեա/23ա/լ մուծաւ յաշխարհ, ապստամբութիւն առ Աստուած եւ տրտմութիւն սրբոց հրեշտակաց, եւ պատճառ վտանգաւոր*[17] *մահու ծառայից*[18] *Աստուծոյ յաւուրս ապագայից*[19]*, որով ժամ եւ ի*[20] *դէպ իսկ է, առ յայնժամ զարժանապէս նոցա ասել փոխարէն եւ անմեղադրելի բազմաց, եթէ այնչափ մթերեալ համբարք կերակրոց կուտիցին*[21] *ի հալոցսն Բէլայ*[22] *ո՞չ ապաքէն ըստ այնմ եւ ելքն ի նմանէ լինիցին շահ ի փառս Բաբելացւոցն ըստ կարծեաց նոցա:* 13 *Սպառնայ եւ աստուածային դատաստանն Երեմիայիւ.* «Յաւուր յայնմիկ խնդրեցից վրէժս[23] ի Բէլայ ի Բաբելոն, եւ հանից զոր եկուլն՝ ի բերանոյ նորա»[գ]: 14 *Քանզի առաջնոցն*[24] *ուրուականք եւ ստուերականք ոմանք՝ ըստ իւրաքանչիւր կարծեաց թուելոց վրիպեցան յաստուածածանաւթն գիտութենէ հոգեշահ*[25] *նահապետացն:*

15 *Իսկ Նեբրովդ*[26] *ինքնադիմաբար ասաց զինքն աստուած. եւ թագաւորեալ ի Բաբելոնի*[27] *սաստիկ զաւրութեամբ՝ առնէր եւ նշանս կախարդութեամբ եւ առ աչաւք՝ մինչեւ ի զարմացումն /23բ/ ամենեցուն:* 16 *Եւ տիրեաց ամենայն ազգաց որ ի Ներ-*

---

1 ´ ÛÇÙ ³ ñáõÃ» ³ Ý

2 ² ´¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñÇ, îª ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ

ա Հմմտ. Դն. Գ. 1 «Յամին ութուտասներորդի Նաբուքոդոնոսորայ արքային, արար պատկեր ոսկի»

3 ´ > ³ ë ï áõÍáÛ

4 ´¶ µ»É ³ Û

5 ² Ûëáõ Ý, ´¶ .Í.

6 ´¶ µ ³ µ»É ³ óáóÝ

7 ² µ¿É ³ , ´ µ»É ³ Û, ¶ µ¿É ³ Û

8 ´¶ .Ë.

9 ´ µ»É ³ Û

բ Դն. ԺԴ. 3

10 ² µ¿É ³

11 îª ÙÏ ³ Ýó (² ´¶ ÙÏ ³ Ý¹)

12 ² ´¶ îª ËÉñ¹Çó (ËÉÇñ ï , ËÉñ ïÇõÝ µ ³ éÝ ¿)

13 ÜËÝ.396ª Û ³ ÏÝáõÝ»É» ³ ó (áñ »õª ³ ÏÝÏ ³ ÉáõÃÇõÝ)

14 ² ´¶ µ ³ ñáÛ

15 ´ áõÝÇóë

16 ´¶ ¸ µ»É ³ Û

17 ´ í ï ³ Ý· ³ õáñù

18 îª Í ³ é ³ ÛÇóÝ (² ´¶ Í ³ é ³ ÛÇó)

19 îª ³ å ³ · ³ ÛÇóÝ (² ´¶ ³ å ³ · ³ ÛÇó)

20 îª > Ç (² ´¶ª áõÝ»Ý)

21 ² ´¶ îª Ïáõ ï »óÇÝ, ¸ Ïáõ ï »ëóÇÝ, ÜËÝ.309ëñµ·. Ïáõ- ïÇóÇÝ

22 ´ µ»É ³ Û

23 îª ½íñ¿Åë (² ´¶ íñ¿Åë)

գ Երեմ. ԾԱ. 44՝ [illegible]

24 ¸ ³ é ³ çÝáóÝ ÝÙ ³ Ýù

25 ´ Ñá·¿ß ³ Ñ (¸ Ñá·»ß ³ Ñ)

26 îª Ý»µñáíÃ (² ´¶ Ý»µñáí¹)

27 î¹ µ ³ µ»ÉûÝÇ

քոյ երկնից. եւ ետ հրաման ահիւ մեծաւ՝ ամենայն ուրեք կանգնել զպատկեր իւր եւ երկրպագել[1] *իբրեւ աստուծոյ եւ զոհս մատուցանել. որ եւ սկիզբն*[2] *պատկերապաշտութեան եղեւ:* 17 *Ոչ կարծողականս ինչ ըստ առաջնոցն Բէլայ*[3] *ասացելում, կամ այլոց ստուերականացն երեւեցելոց*[4] *երազականաց եւ խաբեբայ դիւաց, այլ ձեռագործ մեռելականս իսկ եցոյց ի պաշտաւն, զոր սովորութիւն թէ առցէ ոք արդեւք*[5] *ասել ի վերայ Փաղեգայ որդւոյ Եբերայ եւ կամ Առանայ որդւոյ Թարայի*[ա]*:* 18 *Քանզի սոքա յառաջ քան զհարս իւրեանց ասին վախճանեալ. եւ հարքն ի գութ խանդաղատանաց զպատկերս որդւոց նկարեցին, ըստ ասացելումն ի Սողոմոնէ*[6]*, եթէ.* «Հայր թախծեալ տարաժամ սգով՝ վասն վաղամեռիկ լինելոյ որդւոյ արար պատկեր»[բ]:

19 *Իսկ եթէ սովորութիւնն այլանդակեալ ի չարէն ի սոյն, կանգնել պատկերս սկայից եւ քաջաց եւ բարբարոսական*[7] *թագաւորաց /24ա/ ի պատիւ, առ այսուիկ եւ ի պաշտաւնս դից յարեցան*[8] *դիպողագոյնս եւ զայսոսիկ է ասել ըստ աւրինակին Բէլայ*[9]*, որ եւ ամբարտաւանեալ մոլեգնականս տալ հրաման զանխորհուրդ միաբանութեան զրաջան վաստակոց՝ կանգնել բուրգն յերկրէ, որոյ գլուխն հասցէ յերկինս. եւ կանխավաղ ցրմամբն ի վերուստ՝ զմիաբարբառ լեզու մարդկութեան չփոթեաց յայլաբան խլվրտիւնս*[10]*. մի միայն*[11] *մնացեալ զիւրականն պահելով լեզու, որ Եբրայեցւոցն ասի նահապետ Եբեր որդի Սաղայի, որ ոչ հաւանեցաւ մտանել յանմիտ խորհուրդ շինութեան աշտարակին. եւ աստի գիտելի է մեզ բարբառն առաջին Եբրայեցի լեալ:*

20 *Այլ անժամանակն Բէլ*[12] *ծախի ժամանակաւ, նշկահեալ*[13] *ի Հայկայ որդւոյ Թորգոմայ, որ ի տանէ Յաբէթի*[14]*, որով քամահէ զորսորդականն Քամայ*[գ]*, անարգէ ասելով.* «Ոչ միայն զի չես աստուած, այլ չո՛ւն ես[15] դու[դ], եւ երամակ[16] շանց՝ որ զկնի քո տողեալ սահին»:

21 *Աստանաւր ի դէպ ելանէ եւ*[17] *մարգարէախառն աւրհնութիւնք /24բ/ մեծի նահապետին եւ աշխարհահաւրն*[18] *Նոյի յասելն.* «Ընդարձակեսցէ Աստուած Յաբէթի[19], եւ բնակեսցէ[20] ի տան Սեմայ[21]»[ե]: 22 *Քանզի Ասիականք արեւելից Սեմայ*[22] *լեալ վիճակ, խոյս տուեալ Հայկայ՝ զայ հատուածեալ ի Բէլայ*[23] *ի Բաբելոնէ*[24] *յա-*

---

1 î[ù] »ñÏÇñ å ³ · ³ Ý»É (² ¶ »ñÏñå ³ ·»É, ´ »ñÏÇñ å ³ ·»É)

2 î[4] ëÏ½µÝ (íñ¿å)

3 ² µ»É ³ Û

4 ´¶ »ñ»õ»Éáó

5 î[1] ³ ñ¹»ûù

ա Հմմտ. Ծն. ԺԱ. 16-8, 26-8

6 î[1-2] ëáÕáÙûÝ¿

բ Իմաստ. ԺԴ. 15 «Զի տարաժամ սգով թախծեալ հայր, վաղամեռիկ լինելոյ որդւոյ իւրոյ արար պատկեր: Արդ զայն ժամու զմեռեալ մարդն՝ այժմ իբրեւ զաստուած պատուեաց. եւ աւանդեաց իւրոց հնազանդելոցն խորհուրդս եւ նուէրս»

7 ü µ ³ ñµ ³ ñáë ³ ó

8 ´¶ Û ³ ñÇó ³ Ý

9 ´¶ µ»É ³ Û

10 î[ù] ËÉñ ï ÇõÝë (² ´¶ ¸ ËÉí ñ ï ÇõÝë), ¸[³ ÛÉ] ËÉáõÁñ- ï ÇõÝë

11 ² ÙÇÙÇ ³ ºÛÝ, î[1] ÙÇ ÙÇ ³ ÛÝ

12 ´ µ»É

13 ´ ÝßÏ ³ Û» ³ É

14 ² ´¶ Û ³ ÷»ÃÇ. î[1]Ç Ññ ³ ï .ª Û ³ µ»ÃÇ

գ Ծն. Ժ. 8-9 «Եւ Քուշ ծնաւ զՆեբրովթ. նա սկսաւ լինել հսկայ ի վերայ երկրի: Եւ նա էր սկայ որսորդ առաջի Տեառն Աստուծոյ, վասն այնորիկ ասեն, իբրեւ զՆեբրովթ սկայ առաջի Տեառն Աստուծոյ»

15 î[2] > »ë

դ Հմմտ. Դ. Թագ. Ը. «Եւ ասէ Ազայէլ. Ո՞վ է ծառայ քո՝ շուն մի, թէ առնիցէ զբանդ զայդ»

16 ² ´¶ »ñ»Ù ³ Ï

17 î[1-2] > »õ

18 ² ³ ßË ³ ñÑ ³ Ñ ³ õñÝ. î[1-2]Í. ÛûñÝÏÝª ³ ßË ³ ñ ³ ÑûñÝ (ëË ³ É ¿)

19 ² ¶ Û ³ ÷»ÃÇ. ² ° (î[1]Ç Ññ ³ ï .) Û ³ µ¿ÃÇ

20 ´ > ³ ë ï áõ ³ Í Û ³ µ¿ÃÇ »õ µÝ ³ Ï»ëó¿

21 ² ë¿Ù ³ , ´¶ ë¿Ù ³ Û

ե Ծն. Թ. 27

22 ² ë¿Ù ³ , ´¶ ë¿Ù ³ Û

23 ´ µ¿É ³ Û, ¶ µ»É ³ Û

24 ¶ µ ³ µ»Éá íÝ¿

րեւելս Ասխական. եւ Նեբրովթայ[1] յանդուգն զաւրութեամբ հետամտեալ[2] հրոսակաւ, մեռանի ի Հայկայ, հարեալ նետիւ, զոր ոմանք ի պատմագրաց ասեն՝ փախստեամբ դարձեալ գնաց յԱսորեստան: 23 *Եւ այսոքիկ վայրապար[3] բանք, զի լայնագոյնս[4] եւս վասն այսորիկ պատմէ մեծ քերթողն Մովսէս, եւ զաւրինակ մահու նորա, եւ որպէս զմռեալ[5] դի նորա բարձաւ ի գաւառն Հարքայ ի տեսիլ[6] բազմաց:* 24 *Եւ ժամանակ բռնակալութեան նորա են ամք ԿԲ.[7] (62), զոր ոմանք ի պատմագրաց ասեն հայր սորա զՄեստրեմ[8], որ կոչի Մեծրայիմ, այսինքն՝ Եգիպտոս, վասն ժառանգութեան սահմանաց Եգիպտոսի. քանզի Եթովպացի[9] իսկ ասի Քուշ որդի Քամայ, զոր գիրք Արարածոցն հայր[10] Նեբրովթայ[11] ասեն, եւ Եթէ/25ա/ովպիայ[12] է մասն Եգիպտոսի եւ ամենայն Լիբէաստանեայց[13]:*

25 *Իսկ ըստ պատմագրաց կարգ ծննդաբանութեանդ ունի զայս աւրինակ. Քամ ծնանի[14] զՔուշ, Քուշ ծնանի զՄեստիմ[15]:* 26 *Իսկ գիրք Արարածոցն ասեն զՆեբրովթ[16]. այլ ըստ պատմագրացն՝ Մեստրեմ[17] ծնանի զՆեբրովթ[18], Նեբրովթ[19] ծնանի[20] զԲաբ, Բաբ ծնանի զԱնեբիս[21], Անեբիս[22] ծնանի զԱրբէլ, Արբէլ ծնանի զՔայաղ, Քայաղ ծնանի զմիւս Արբել, Արբել ծնանի զՆինոս՝ զայրն Շամիրամայ:* 27 *Եւ զի ասեն[23] զՆինոս թագաւորեալ յետ Բէլայ՝ անփոյթ զայսքանեաւք[24] արարեալ, զի ի մատեանս առաջնոցն ունէին պատուէր ի թագաւորացն զնշանաւոր[25] իրս քաջաց գրել, եւ ո՛չ վատաց. այլ եւ նկարագիրս ոմանս պատկերաց զպատկեր քաջաց արականս եւ չքեղաւորս կենդանագրել:* 28 *Իսկ զվատացն եւ զնուաղագունիցն՝ լոյծս եւ կանացիս[26], եւ միայն վերնագրութեամբ եւեթ նշանակեալս[27]:*

Գ.[28] ՎԱՍՆ ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԵԱՅՑ[29] ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ[30]. ԵՒ ԹԷ ՈՐՊԷՍ[31] ՁՐԱԴԱՇՏ ԵՒ ՄԱՆԻԹՈՊ[32] ԿԱՑԵԱԼ ԳԼԽԱՒՈՐՔ ԱՐԵՒԵԼԻՑ ԿՈՂՄԱՆ, ԵՒ ՄՈԼԱՐ ՈՒՍՄԱՆՑ ՆՈՑԱ

/25բ/ 1 *Ցոյցք ժամանակացս այսոցիկ, ըստ որում յառաջագոյն ասացաք, որ յաւուրց անտի Բէլայ մինչեւ ի Նինոս՝ երեւելիք ինչ եւ նշանաւորք ի մատենիցն[33] առաջնոցն ոչ երեւի, թերեւս ի բազում խափանմանց:* 2 *Նախ զի եւ լեզուքն չփոթեալք՝ ունէին զանմիաբանութեան փոյթս, կամ թէ զի եւ վատութիւնք քա-*

1 ² ¶ Ý»µñá¹ ³ , ´ Ý»µñá í ¹ ³
2 ü ½Ñ» ï Ùï » ³ É. ²ª î¹Ç Ññ ³ ï .ª ½Ñ» ï ³ Ùï » ³ É
3 î¹ í ³ Ûñ ³ µ ³ ñ
4 ²° î¹Ç Ññ ³ ï .ª É ³ ÛÝ ³ ·áõÝë, ü É ³ õ ³ ·áÛÝë
5 ² ½ÁÙé» ³ É, ´ ½Ù»é» ³ É, ¶ ½Ùé» ³ É, ø ÁÙµéÝ» ³ É
6 ´ ï »ëÇÉÝ
7 î¹ í ³ Ãëáõ Ý »ñ Ïáõ
8 ² ´¶ ½Ù»ë ï ñ»Ù, ²° (Ññ ï -ãÇ) Ù»ë ï ñÇÙª îù
9 ´ »Ãá å ³ óÇ, ¶ »Ã¿á å ³ óÇ
10 ´ Ñ ³ ÛñÝ
11 ² ¶ Ý»µñá ï ³ Û, ´ Ý»µñá í ï ³ Û, ¶ »Ã»á åÇ ³ Û
12 ´ »Ãá åÇ ³ Û, î²î⁴ »Ãá í åÇ ³ Û
13 ¶ ÉÇµ» ³ ë ï ³ Ý» ³ ó
14 î⁴ Í ³ ÝÇÝ (íñ¿±å)
15 ² ´¶ ½Ù»ë ï ñ»Ù, î¹Ññ ³ ï .ª ½Ù»ë ï ñÇÙ
16 ² ´¶ ½Ý»µñá í ï
17 ² ´¶ Ù»ë ï ñ»Ù, ²ª î¹Ññ ï .ª Ù»ë ï ñÇÙ, îù Ù»ë ï ñÇÙ
18 ² ½Ý»µñá í ï
19 ² Ý»µñá í ï

20 ´¶ > ½Ý»µá íÃ, Ý»µñá íÃ ÍÝ ³ ÝÇ
21 ¶ ½ ³ Ý»µÇ½
22 ² ½ ³ Ý»µÇë] ³ Ý»µÇë
23 î⁴ ³ ëÝ» (íñ¿±å)
24 ´ ½ ³ Ûëù ³ Ý»õù
25 ´ ½ß ³ Ý ³ õáñ
26 ü Ï ³ Ý ³ ÝóÇë
27 ´ Ýß ³ Ý ³ Ï» ³ É
28 ´° .·.
29 ² ¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
30 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
31 î¹ > áñ å ¿ë
32 ´ Ù ³ ÝÇÃáë
33 ´¶° Ù ³ ï »ÝÇó (¶ª ·ñÇãÝ ¿ çÝç»É Ý-Ý)

ջաց ապիհարկեալք[1] ո՛չ գրեցաւ ի մատենագրաց անտի Քաղդէացւոց. դարձեալ զի թէ եւ գրեցաւ եւս այլ քաջութիւնք արութեանն[2] Նինոսի, ըստ աւրինակի Բէլայ, առաւել ամբարձաւ անձնասէր ամբարտաւանութեամբ՝ զինքն գոլ ասել սկիզբն քաջաց եւ թագաւոր առաջին, զի եւ զմատեանս[3] առաջնոցն մեծասաստ ստիպով ի մի վայր գումարեալ՝ հրամայեաց այրել. զի եւ հետք եւս[4] յիշատակի այլոց անուանեաց մի՛ երեւեսցի, բայց ինքեան[5] միայնոյ: 3 *Քանզի եւ սա ասի թագաւորեալ ամենայն Ասիաստանի եւ Լիբէաստանի, բայց միայն ի Հնդկաց. որ եւ զՆինուէ քաղաք առաջին արքունեաց շինեալ /26ա/ յԱսուրայ, զոր աւերեացն[6] Նեբրովթ[7], սա վերստին շինեաց ի պատիւ անուան իւրոյ:* 4 *Եւ զԶրադաշտ[8] մոգ՝ արքայ Բակտրիացւոց եւ Մեդաց ընկճեալ հալածեաց մինչեւ ի սահմանս Հեփտաղաց[9], հզաւրապէս տիրեալ բովանդակ Խուժաստանի եւ կողմանց արեւելից եւ Պարսից, անդր եւս քան զԲահխ եւ զԴեպուհան, ի Գովմայիդ[10] եւ ի Գուզբան, ի Շերիբամական[11] եւ ի Խոճիհրաստան, եւ միանգամայն ասել մինչեւ ի ծովն Հնդկաց՝ յոյժ արութեամբ եւ քաջութեամբ վանեաց ամս ԾԲ.[12] (52). եւ ի վախճանելն իւրում, քանզի էին որդիք նորա յոյժ մանկագոյնք, ետ զիշխանութիւնն կնոջն իւրում Շամիրամայ, որ եւ նա քաջագոյն եւս տիրեաց ամենայնի, որոց եւ Նինուէ[13], եւ զԲաբելոն պարսպաւք ամրացոյց եւ զհակառակութիւն Զրադաշտին հնազանդեալ ընդ իւրով ձեռամբ[14] նուաճեաց ի ծառայութիւն:* 5 *Եւ քանզի վաւաշոտ[15] մոլութեամբ[16] վարելով՝ ո՛չ ինչ փոյթ զորդւոց իւրոց առնէր, ամենածախ գանձիւք առատաձեռն պատու/26բ/ով հոմանեաց եւեթ ունելով ուշ՝ կացոյց զԶրադաշտն ի վերակացութիւն Բաբելոնի[17] եւ Խուժաստանի եւ ամենայն արեւելեաց Պարսից, եւ ինքն գնացեալ յԱսորեստանէ յերկիր Հայոց՝ ի տրփանս[18] համբաւու[19] ուրումն[20] Հայկազնոյ[21]:* 6 *Եւ թէ որպիսի՛ աւրինակաւ գալուստ նորա եւ պատերազմ վասն սորին իրաց, եւ արիական ձեռակերտացն շինուածք, որ եւ յոյժ արժանաւորք զարմանալեաց, եւ դարձեալ ապստամբութիւն Զրադաշտին եւ մահն Շամիրամայ եւ բան յուռթիցն որ զնմանէ՝ այս ամենայն գտանի յայլոց ասացեալ. որ տիրեաց ամս ԽԲ.[22] (42):* 7 *Եւ առեալ զիշխանութիւն նորա[23] Զամեայ[24] որդի նորա, որ յանուն հաւրն իւրոյ կոչեցաւ[25] Նինուաս. որ տիրեաց Ասորեստանի, այլ եւ ի ժամանակս ինչ Հայոց, ո՛չ ինչ փոյթ զբազմացուցանելով[26]՝ հեշտասէր եւ անպատերազ-*

---

1 îù Ñ³ñÏ»³Éù ²´¶¸ ³åÇÑ³ñÏ»³Éù (²° ÑÏ·Û Óéùí ßñç³Ý³Ï³Íª ³åÇ)

2 ²´¶ ³ñáõÃ»³Ý

3 ´¶ Ù³ ï»³Ýë

4 ´ »õ] »õë

5 ² ÁÝù-»³Ý

6 ´¶ ³õ»ñ»³ó

7 ²´¶ Ý»µñáíï

8 ´¶ ½ñ³¹³ßï

9 ²îù Ë»÷ï³Õ³ó, ²°´¶ Ñ»÷ï³Õ³ó

10 ²´¶ ½µ³ÑÇ »õ ½¹»µáõÑ³Ý Ç ·áíÙ³ÛÇï] ½µ³ÕË »õ ½¹»åáõÑ³Ý Ç ·áÙ³ÛÇ¹, î¹ ÏáíÙ³ÛÇ¹

11 ´¶,ÜËÝ.354ëñµ·. ß»ñÇµ³Ù³Ï³Ý, ² ß»ñÇµ³Ù³Ù³-Ï³Ý

12 î¹ ÛÇëáõÝ »ñÏáõ

13 ´¶ ÝÇÝáõ¿] ²îù ÝÇÝáë

14 îù Ó»é³ÙµÝ (²´¶ Ó»é³Ùµ)

15 ²´¶îù í³í³ßáï

16 ²îù ÙáÉáñáõÃ»³Ùµ (´¶° ÙáÉáõÃ»³Ùµ. ¶ áñ í³ÝÏÁ çÝç³Í)

17 ´¶ µ³µ»ÉáíÝÇ

18 îù ïé÷³Ýë (²´¶¸ ïñ÷³Ýë)

19 ²îù Ñ³Ùµ³õáõó (´¶¸ Ñ³Ùµ³õáõ)

20 ²´¶ áñáõÙÝ

21 ´¶° Ñ³ÛÏ³½ÝáÛ ³ñ³ÛÇ (¶ ³ñ³ÛÇª ·ñãÇ Éë. ÛõÉÙ.)

22 î¹ ù³é³ëáõÝ »ñÏáõ

23 î¹⁻² > Ýáñ³

24 ´ ½³Ù»ë³Û, î¹ ½³ñÙ»³Û

25 ¶ Çõñ ÏáãÙ³Ýó

26 ´ ½µ³½Ù³óáõÝ»Éáí, ¶ µ³½Ù³óáõó³Ý»Éáí, ¶° µ³½Ù³ó áõÝ»Éáí (¶ª áõó í³ÝÏÁ çÝç³Í)

մասէր մտաւք վարելով՝ կեայր ի խաղաղութեան[1]*:*

8 *Իսկ զկողմանս արեւելից Պարս այնքան ունելով Զրադաշտին, յայնմ*[2] *հետէ ոչ երբեք*[3] *հարկէր Ասորեստանեայց*[4]*. |27ա| Նա եւ պախարակելով*[5] *զԲէլայսն*[6] *եւ զայլոց դիւցազանց*[7]*, իբրեւ զկարի իմն հնացունից եւ զանյայտից զինքեան*[8] *ասաց նոր*[9] *առասպելաբանութիւն*[10]*. միանգամայն եւ միահաղոյն որոշել զՊարս եւ զՄարս*[11] *ի Բաբելացւոց, զի ուսմամբ եւ անուամբ մի՛ եւս ասիցի ունել հաղորդութիւն ընդ Ասորեստանեայս:* 9 *Եւ այսպէս զառածանէր, զՍէմ*[12] *որդի Նոյի ասել նոր Զրուան, որ եւ սկիզբն աստուածոց:* 10 *Սա ցանկացաւ լինել, ասէ, հայր Որմզդի եւ ասէ. «Իցէ՛ եթէ լինէր իմ որդի Որմիզդ անուն, որ արասցէ*[13] *զերկինս եւ զերկիր». եւ յղացաւ Զրուանն երկուորիս. իսկ խարդախն ի նոցանէ ստիպեալ նախաժաման*[14] *եկն յառաջ:* 11 *Եւ հարցեալ Զրուանն. «Ո՞վ ես դու», ասէ. «Ես եմ որդին քո՝ Ո՛րմզդ», եւ նա ասէ. «Որդին իմ Որմզդ լուսաւոր է եւ անուշահոտ, դու խաւարային ես եւ չարասէր»:* 12 *Իբրեւ կարի թախանձեաց՝ ետ նմա իշխանութիւն հազար ամ:* 13 *Յետ հազար ամի ապա ծնաւ Որմզդ, եւ ասաց ցեղբայրն. «Հազար ամ անսացեալ իմ քեզ, արդ, դու ինձ անսա՛*[15]*»:* 14 *Եւ գիտացեալ Արհմին*[16] *|27բ| զյետահարկիլն*[17] *իւր, խեռեալ ստամբակեաց Որմզդի՝ հակառակ աստուած լինելով:* 15 *Որմզդ*[18] *արար զլոյս*[19]*, Արհմն արար զխաւար. նա արար զկեանս, սա արար զմահ. նա արար զհուր, սա արար զջուր. նա արար զբարի, սա արար զչար, եւ զի մի՛ մի ըստ միոջէ ասացից, այլ համանգամայն ամենայն բարիքս Որմզդի է եւ լաւք, եւ չարք եւ դեւք՝ Հարամանւոյն*[20]*:* 16 *Արդ, ո՞վ ոք արժանի յոյժ ծաղու զբանք*[21] *ուսմանս այսորիկ համարեսցի. ո՞վ ասասցէ յիմար արքային Զրադաշտի՝ ասա՛ ձրավաստակ աստուծոյդ*[22] *քո Որմզդի՝ չաշխատել տարապարտ. գուցէ ներհակդ առ ընթեր կալով՝ ի միում ժամու բարկացեալ, եւ զքեզ եւս վարատիցէ:*

17 *Դարձեալ ասէ նոյն յիմար Զրադաշտ, եթէ դէպ եղեւ լինել պատերազմ Որմզդի ընդ Հարամանւոյն*[23]*. եւ ի սաստիկ սովոյն ելեալ Որմզդի յածէր ընդ վայրս՝ ի խնդիր կերակրոց. եւ տեսեալ զուարակ մի՝ զողացաւ եւ տարեալ մեկուսի յազեաց զնա եւ կարկառեալ քարամբք՝ մնայր երեկ|28ա|ոյին*[24] *զի տարցի անյայտաբար զգողաւնսն*[25] *առ իւր եւ լցցէ զսովառնութիւն*[26] *իւր:* 18 *Եւ եկեալ երեկոյին՝ խնդալից ակն ունէր առլնուլ*[27] *կերակրովն, եգիտ ապականեալ եւ գիշակեր. զի*

1 ´¶ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
2 ´¶ ³ ÛÝÙ
3 ´î[ù] »ñµ¿ù (² ¶ »ñµ»ù)
4 ² ´¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
5 ² ¶ å ³ Ñ ³ ñ ³ Ï»Éá í, ² º (·ñãÇ) å ³ Ë ³ ñ ³ Ï»Éá í, ´ å ³ Ñ ³ ñ ³ Ï»ÉáÛ
6 ² ´ ½µ»É ³ ÛëÝ
7 ´ ¹Çó ³ ½ ³ Ýó
8 î[ù] ½ÇÝù» ³ Ýë (² ½ÁÝù» ³ Ý, ´¶ ½ÇÝù» ³ Ý)
9 ² ³ ë ³ óÝ áñ] ³ ë ³ ó Ýáñ
10 î[1-3] ³ é ³ ëå»ÉáõÃÇõÝ (² ´¶ î[4] ³ é ³ ëå»É ³ µ ³ Ýáõ-ÃÇõÝ)
11 î[ù] Ù ³ ñë (² ´¶ ½Ù ³ ñë)
12 ´ ½ë»Ù
13 ² ³ ë ³ ëó¿, ´¶ ³ ñ ³ ëó¿
14 ´¶ Ý ³ Ë ³ Å ³ Ù ³ ÛÝ

15 ´¶ ³ Ýë ³ Û
16 ´ ³ ñÑÇÙÝ, ¸ ³ ñÑÙÝ
17 î[2-4] ½Û» ï ³ ñÏ»ÉÝ (² ´¶ ¸ î[1] ½Û» ï ³ Ñ ³ ñÏÇÉÝ)
18 ² ´¶ î[1-2] áñÙ½¹, î[4] áñÙÁ½¹
19 ´ ÉáÛë
20 ´¶ Ñ ³ ñ ³ Ù ³ ÝõáÛ, ¸ Ñ ³ ñ ³ Ù ³ Ý ³ Û
21 ² ½µ ³ ÝùÝ
22 ´¶ ³ ë ï áõ ³ ÍáÛ¹
23 ´ Ññ ³ Ù ³ ÝõáÛÝ, ¸ Ñ ³ ñ ³ Ù ³ ÝáÛÝ, ¸ [³ÛÉ] Ññ ³ Ù ³ ÝõáÛ
24 î[ù] »ñ»ÏáÛÇÝÝ (² ´¶ ¸ »ñ»ÏáÛÇÝ)
25 ² ¶ ½·áÕ ³ õëÝ, ´ ½·áÕ ³ õÝÝ, ¸ ½¹áÕûÝÝ (íñ¿å), ÜËÝ.122.ëñµ·. ½·áÕ ³ ÝëÝ Ï ³ Ùª ½·áÕ ³ õÝëÝ
26 ¸ Ï ³ Ùª ½ëáí ³ éáõÃÇõÝ (É ³ õ »õë ÁÝÃ»éÝáõÉ Áë ï Õ»õáÝ¹» ³ Û, ÛáñÙ¿ ³ éÝáõ ³ ñÍñáõÝÇÝ. ï»ºë Õ»õáÝ¹, .Ç½. 3)
27 ´¶ ³ éÝáõÉ, ÜËÝ.397 ³ éÉÝáõÉ

մողէզք[1] *եւ կովիդեայք*[2], *քարաթաթաւչք*[3] *եւ ընդռունք ի վերայ եկեալ՝ կերան զորս նորա:* 19 *Արդ, յայսմ հետէ ըստ նեպակի*[4] *գեաղջն*[5] *կապճահամար ժժակք յամենայն*[6] *ի դուռն արքունի ի սատակումն եկեսցեն. զի սոքա վնասակարք առ աստուծոյն եղեն:* 20 *Բազում եւ այլ ինչ զառանցականս բարբանջանաց աւրինադրեաց:* 21 *Եւ զայսոսիկ ո՛չ վայրապար ինչ եհաս մեզ գրել, այլ զի բազում նեղութիւն եւ սուր ի ձեռն այսր սատանայական ուսման սպառեալ կործանեաց զերկիրս Հայոց, որպէս եւ ցուցանէ քեզ Պատմագրութիւնք*[7] *սրբոց Վարդանանց, զորս գրեաց երանելի քահանայն Եղիշէ:* 22 *Զոր եւ այժմ*[8] *իսկ դեռ ունին զսոյն ասել որդիք Հրապաշտիցն*[9]*:*

23 *Իսկ Մանիթոպ արքայ Հեփտաղաց*[10] *եւս յաւելուածով զայսոսիկ հաստատէ՝ ո՛չ ասել զՀուր արարած Որմզդի, այլ բնութիւն /28բ/ Որմզդի, եւ Հեփեստոս եւ Պոմիթոս, որ է արեգակն եւ լուսին, գողացան զՀուրն յՈրմզդայ եւ մասն ինչ ետուն ի մարդիկ. եւ երկիր պանդոկի Սպանդարամետ աստուած*[11] *է, ո՛չ*[12] *ստեղծեալ յումեքէ, այլ որպէս երեւիդ՝ նոյնպէս էր, եւ կայ մնայ, եւ զմարդ ինքնածին*[13]*:*

24 *Զայս եւ ես իսկ*[14] *տեղեկացեալ գիտացի ի բազմաց, յայնցանէ որ Շահրիքն*[15] *կոչին, որոց դէպ եղեւ ինձ հանդիպել եկելոց ոմանց ի յԱպղաստան աշխարհէ, որք անուանէին զինքեանս*[16] *համակդէնս*[17], *այսինքն՝ ամենագէտք*[18] *ի հաւատ կրակի, եւ զսոյն իսկ զայսոսիկ ասէին*[19] *այլովք զազիր չարեւք*[20]*:* 25 *Եւ զնախնին մեր Ադամ ոչ ասել առաջին մարդ, այլ այլոյ ումեմն*[21] *որդի Շուռելայ, արաւտաբոյծ*[22] *ուղտուց*[23], *զգուեալ յանծանաւթ*[24] *աշխարհի եւ անհաւատարիմ յայնմ գտեալ, հալածեալ եղեւ կնաւ իւրով ի միջոց երկրի, եւ այսրէն եկեալ՝ ցեղապետ մեր եղեւ:* 26 *Եւ իմ զհետ երթեալ բանից նորա հարցանէի. «Ո՞ւր ուրեք*[25] *ասէք լինել զերկիրն զայն անծանաւթ». /29ա/ եւ նոքա ասեն. «Լեառն մի է՝ յոյժ անհնարին բարձր, որոյ անդր քան զնա չի՛ք բնակութիւն մարդկան»:* 27 *Զոր եւ ես գիտեմ յաշխարհագրութեանց անտի Պտղոմեայ*[26] *զԵմաւոն լեառն յարեւելս, որ արդարեւ բարձր է քան զամենայն երկիր, անկոխելի ոտից մարդոց*[27], *հազիւ ուրեք ակնակառոյց աչաւք նկատել զկատար*[28] *լերինն, իբր թէ մերձ առ երկնիւքն իցէ:* 28 *Եւ ասէին այնոքիկ զորոց*[29] *եւ բանս է, եթէ՝ «Ի մասն ինչ լերինն յայնմիկ*[30] *հասեալք բազումք ի մերոց՝ տեսանեն զկողմանս արեւելից դաշտ յոյժ մեծանիստ, լայնատարած, հար-*

1 îù ÙáÕ»ëù (² ´¶ ¸ ÙáÕ¿½ù)
2 îù Ïá íÇ¹ ³□ù (² ´¶ ¸ Ïá íÇ¹» ³□ù)
3 ¸ ù ³ ñ ³ ÃáÃáßù
4 ² ´¶ ¸ Ý» å ³ ÏÇ, î1-2 Ý» å áõ ÏÇ, ÜËÝ.38ëñµ·. Ý» å ³ -ÏÇ
5 ¸ ·»Õç
6 ¸ ³ Ù»Ý ³ □Ý
7 îù å ³ ï ÙáõÃÇõÝù (² ´¶ å ³ ï Ù ³ ·ñáõÃÇõÝù)
8 î4 ³ □ÅÁÙ
9 ´ Ññ ³ ¹ ³ ß ï ÇóÝ
10 ²¶ îù Ë»÷ ï ³ Õ ³ ó, ² º´¶º Ñ»÷ ï ³ Õ ³ ó
11 îù ³ ë ï áõÍá□ (² ´¶ ¸ ³ ë ï áõ ³ Í)
12 ² áñ] áã
13 ² ´¶ ½Ù ³ ñ ¹ÇÏ ÇÝùÝ ³ ÍÇÝë, ¸ ½Ù ³ ñ ¹ÇÏ ÇÝùÝ ³ ÍÇÝù (□ ³ õ ¹»óÇÝ)
14 ´ > ÇëÏ
15 ² îù ß ³ ËñÇùÝ, ² º´¶ ß ³ ÑñÇùÝ
16 ² îù ½ÇÝù» ³ ÝÝ (´¶ ¸ ½ÇÝù» ³ Ýë)
17 ´¶º Ñ ³ Ù ³ Ï ¹¿Ý (´ ë-Ý çÝç ³ Í), ¸ Ñ ³ Ù ³ Ï ¹»Ý
18 î4 ³ Ù»Ý ³ ·» ï ù (íñ¿ å)
19 ² ´¶ ~ ½ ³ □ëáëÇÏ ³ ë¿ÇÝ îù ~ ³ ë¿ÇÝ ½ ³ □ëáëÇÏ
20 î1-2î4 ã ³ ñ»ûù
21 ² ´¶ áõñ»ÙÝ
22 ² ´¶ î1-2 ³ ñÁé ï ³ µá□Í. ¸,ÜËÝ.139,î4ëñµ·. ³ ñ ³ õ ï ³ -µá□Í (¸ ·ñ ³ ÍÝª ³ éÁñ ï ³ µá□Í)
23 î1 áõÕ ï áõ ï
24 î4 □ ³ ÝÍ ³ ÝáÃ (íñ¿ å)
25 î1 áõñ¿ù
26 ´ å ï ÕáÙ» ³ ó
27 ² Ù ³ ñ ¹õáó, ´¶ Ù ³ ñ ¹õá□
28 ´ ³ ãûùÝ Ï ³ ï ³ ñ» ³ É] ³ ã ³ õù ÝÏ ³ ï »É ½Ï ³ ï ³ ñ
29 ² ½áñá□ó
30 ´ ³ □ÝÙÇÏ

թայատակ, անվայրափակ առ ի սահման, անբաւական ի տեսութիւն աչաց, սաստիկ լուսով զարդարեալ ի գիշերի, բազմակերպ երեւմամբք[1]*, եւ ի տունջեան ամպ թանձրախոծ*[2] *իբրեւ զթաղ լմեալ*[3] *բալաձեւ սպիտակափայլ յոյժ. զայնմանէ ասէին՝ երկիր աւտար անծանաւթ:* 29 *Եւ ես զայլովք հայեցեալ բանիւքն*[4] *քամահեալ, ուժգնակի կարծիք ի միտս իմ ընթացան առ ի հաւատ ասացել/29բ/ոցս վերջնոյ, թերեւս*[5] *այն իցէ երկիր*[6] *բնակութեան առաջին մարդոյն*[7]*. քանզի արդարեւ զգալի եւ չաւչափելի էր դրախտն, եւ ոչ իմանալի կամ ի մէջ երկուց աշխարհաց, որպէս որք զՅովրեգենին համբաւեն. այլ եւ ո՛չ տարաբարձական*[8]*, որպէս եւ արդ եւս ոմանք կարծեն, ո՛չ գիտելով զասացեալսն ի Տեառնէ աւազակին.* «Այսաւր ընդ իս իցես ի դրախտին»***: 30 *Զոր եւ Աղեքսանդրի*[9] *Մակեդոնացւոյ ի դէպ ելանէ առ Ողոմպիադայ*[10] *վիպագրութիւնք*[11] *թերեւս ի մասն ինչ արտաքոյ սահմանաց դրախտին հասանել. եւ անծանաւթ*[12] *զարմանալի ծառոյն դէպք՝ ի միում աւուր ունել աճմունս փոյթ ընդ փոյթ. եւ դարձեալ սուզականութիւնս յանկարծաւրէնս լինել, որոց եւ չիթք ցաւղոյն ունէր զանհամեմատ անուշահոտութիւն:* 31 *Եւ ո՛չ արմատոցն միայն աւտար եւ անիմանալի սարասիցն տիպք, այլ եւ աներեւոյթ պահպանողական եւ անհպելի զգուշաւորութիւնն*[13]*. որք եւ ի մերձենալն անգամ տանջեալ լինէին յաներեւոյթ զաւր/30ա/ութենէն:* 32 *Զոր ես ո՛չ հաւանիմ ասել ի դիւաց. «Եւ զտանջողացն*[14]*, ասէ, զճողփիւնն լսէաք, եւ զհարուածսն եկեալս ի վերայ թիկանցն տեսանէաք, բայց զտանջողսն*[15] *ոչ տեսանէաք:* 33 *Այլ ձայն իմն գայր՝ մի՛ ժողովել եւ մի՛ հատանել*[16]*, թէ*[17] *ո՛չ՝ եղիցի անձնն*[18] *այն*[19] *մեռեալ, եւ ժանդ*[20] *ախտիւ սատակեսցի գումարտակդ. եւ ահաբեկ երկիւղիւ ի բաց կացաք յայնմանէ»:* 34 *Նա եւ զայլ հիացականսն որ ըստ այսոցիկ՝ ուսցիս ի նորին գրոց. եւ յետ սակաւու միոյ ասէր. «Բազում անգամ աղաչեցին զիս բարեկամքն դառնալ, եւ ես ոչ կամեցայ, քանզի կամէի տեսանել զկատարած երկրի. եւ անդուստ խաղացեալք ընդ անապատ ճանապարհ, գնացաք ի ծովակողմն կոյս:* 35 *Եւ ո՛չ եւս այնուհետեւ ինչ ո՛չ տեսանէաք՝ ո՛չ հաւ եւ ո՛չ գազան, բայց զերկին եւ զերկիր, եւ զարեգա՛կն*[21] *ո՛չ տեսանէաք, այլ ընդ աղաւտ աւդ յաւուրս*[22] *տասն*[23]*:* 36 *Եւ եկեալ ի տեղի մի ծովային եւ զվրանսն եւ զբանակն զամենայն ի ներքս եդեալ, մտանէաք ի նաւսն եւ նաւէաք ի կղզի մի ծովուն, /30բ/ որ ո՛չ էր հեռի յերկրէ, յորմէ լսէաք խաւսս մարդկան հելենական*[24]*, եւ որք խաւսէինն՝ ո՛չ տեսանէաք:* 37 *Եւ զինուորքն*[25] *ի մա-*

1 î ù »ñ»õÙ ³ Ùµ (² ´ ¶ »ñ»õÙ ³ Ùµù)
2 ¸ ÃÝÓñ ³ ÑáÍ (·ñÇª Ã ³ ÝÓñ ³ ËáÍ Ç ÏñÏÇÝ Ó-ë)
3 ² ÉÁÙ» ³ É
4 î ù µ ³ ÝÇõù (² ´ ¶ µ ³ ÝÇõùÝ)
5 î ù Ã»ñ»õë »õ (² ´ ¶ > »õ)
6 ² ´ ÉÇÝ»É »ñÏÇñ
7 ² ´ ¶ Ù ³ ñ ¹ õáÛÝ
8 ¶ ïÇñ ³ µ ³ ñÓ ³ Ï ³ Ý
*** Ղուկ. ԻԳ. 43
9 ² ³ Õ¿Ïë ³ Ý ¹ ñÇ, ´ ³ Õ»Ïë ³ Ý ¹ ñÇÝ, ¶ ³ Õ»Ïë ³ Ý ¹ ñÇ, î ù ³ Õ¿ùë ³ Ý ¹ ñÇ
10 ² ´ ¶ áÕÁÙåÇ ³ ¹ ³ Û, î 1 áÉáÙµÇ ³ Ã ³ Û, î 2 áÕÁÙåÇ ³ -Ã ³ Û
11 ´ ¶ íÇå ³ ·ñáõÃÇõÝ
12 î 1 ³ ÝÍ ³ Ýûù
13 ´ ½·áõßáõÃÇõÝÝ
14 ² î 1 ½ï ³ Ýç ³ õÕ ³ óÝ
15 ² ¶ î 1 ½ï ³ Ýç ³ õÕëÝ
16 ´ Ñ ³ á°ë
17 î 4 Ã» (íñ¿å)
18 î ù ³ ÝÓÝ
19 ² ´ ¶ »ÕÇóÇ ³ ÝÓÝÝ ³ ÛÝ. ÙËÝ.408ëñµ·. »ÕÇóÇ ³ Ý-Ó ³ ÛÝ
20 î ù Å ³ Ýï (² ´ ¶ Å ³ Ý ¹)
21 î ù ½ ³ ñ»· ³ ÏÝ »õë (² ´ ¶ > »õë. ² »õëª ³ ÛÉ Ó»éùáí Û ³ õ»ÉáõÙ ïáÕ ³ ÙÇçÇÝ)
22 ´ Ûû ¹ ³ õáõñë
23 î 2 î 4 .Å. (² ´ ¶ î 1 ï ³ ëÝ)
24 ² î 1-2 Ñ»É»Ý ³ Ï ³ Ý, ¶ Ñ¿ÉÉ»Ý ³ Ï ³ Ý, ´ î 4 Ñ»ÉÉ»Ý ³ Ï ³ Ý
25 ² î ù ½ÇÝáõáñù (´ ¶ ½ÇÝáõáñùÝ)

հու վտանգ տուեալ զանձինս՝ ի լոյղս[1] *անցանել ի նաւէն ի կղզին. եւ խեցգետի մի եղ*[2]*, կորզեալ ձգեաց ի ջուրն զինուորս ԾԴ.*[3] *(54):* 38 *Եւ անցեալ գնացաք ի տեղեացն երկուցեալք, եւ եկաք յերկուս աւուրս ի տեղիսն, ուր արեգակն ոչ ծագէ. եւ կամեցեալ իմ պատմել եւ ձեռնարկել տեսանել ի ձեռն ծառայից, ուր էր երջանկացն վայր, Կաղղիսթենէս*[4]*՝ իմ բարեկամ, խրատ ետ ինձ մտանել հանդերձ բարեկամաւք քառասուն*[5] *եւ մանկամբք Ճ.*[6] *(100), եւ զինուորաւք հազար եւ երկերիւր*[7]*. միայնովք:* 39 *Եւ արտաքոյ յետ ճանապարհին դիմաց*[8] *էշ մատակ, որ ունէր*[9] *յաւանակ, զորոց*[10] *կապեցաք անդէն զյաւանակն*[11] *ի բանակին. եւ ի մտանելն մերում լարաւք հնգետասան՝ հաւք երկու պատահեցին մեզ, որ ունէին մարդկեղէն երեսս, եւ մեծ էին քան զհաւսս*[12] *որ առ մեզ լինին, եւ հելլենական խաւսիւք ի բարձանց /31ա/ աղաղակեցին. «Զի՞ զվայր կոխես զաստուծոյ զտուն տեսանել, Աղեքսանդրէ՛*[13]*, ընդ կրունկն դարձի՛ր, թշուառական, քանզի զերջանիկ կամարարացն*[14] *կղզիս կոխել ո՛չ կարես. զի՞ յերկինս ելանել բունանաս»*[15]*:* 40 *Դողդոջումն եւ սարսափումն զիս կալեալ յահէ երկիւղէն*[16] *եղելոյ*[17]*. ի հարկէ լուայ աստուածայնոյ սքանչելի ձայնին, որ ի հաւուցն*[18] *ասացեալ եղեւ»:* 41 *Եւ դիպողագոյնս է առ այս հրեշտակս զայնս ասել, քանզի բանականն*[19] *յերիս յայսոսիկ*[20] *տեսանի՝ ի հրեշտակս, ի մարդիկ եւ ի դեւս, այլ ո՛չ ի հաւս կամ ի յայլ կենդանիս:*

42 *Իսկ սահմանք վայրիցն ահաւորք եւ զգալիք, միանգամայն եւ արտաքոյ զգալեաց. ի խնամոտ եւ ի զգուշացուցիչ աներեւութականացն պահպանեալ ըստ աւրինակի ցանկոյ ամրագունի, որ ունիցի արմատս ինչ ինքնաբոյսս եւ սակաւախնամս, որ արտաքոյ պարսպեալ բուրաստանին արքունի կացցէ:* 43 *Այսպիսիք իմն ինձ թուեցեալ համարեցան այնոքիկ վայրք. այլոց՝ որպէս կամք իցեն:* 44 *Եւ մեք զայլս ի բանիցն առասպել/31բ/ականաց եւ որ անպատճառ սոյն է ասացեալ ըստ նոցայցն*[21] *արժանաբանութեանց*[22] *առ ի յեղծումն առցուք, զոր աւանդեցին խաւարայած արեւելականքն՝ Զրադաշտ եւ Մանիթոպ իւրեանց հաւանելոցն, որք ասեն զՀեփեստեայ գողանալ զհուրն յաստուծոյ*[23]*, մասն ինչ մարդկան շնորհեալ*[24] *եւ զյոլովն ինքեան ունել, եւ զՀեփեստոս*[25] *ասեն կաղ յերկոցունց ոտիցն, եւ կայծակնավարս, ունի ի ձեռնն աքցանս*[26] *եւ կռանս, եւ նստեալ դարբնէ մարդկան:* 45 *Արդ, եթէ զկէսն Որմզդի գողացաւ*

1 ² î^ù ÕáÛÕë (´¶ ¸ ÉáÛÕë)
2 ´¶ »É» ³ É
3 î[1] ÛÇëáõÝ »õ ãáñë
4 ´¶ Ï ³ ÕÉÇëÃ»Ý¿ë
5 ´¶ î[2-4] .Ë. (² î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ)
6 î[1] Ñ ³ ñÇõñ
7 ² î[1] Ñ ³ ½ ³ ñ »õ »ñÏ»ñÇõñ, ´¶ .é. »õ »ñÏ»ñÇõñ, î[2-4] .éÙ.
8 ² î^ù ÇÙ ³ ó ³ ù (´¶ ¹ÇÙ ³ ó)
9 ² î^ù áõÝÇ (´¶ ¸ áõÝ¿ñ)
10 î^ù ½áñáÛ (² ´¶ ½áñáó)
11 ² ½Û ³ õ ³ ÏÝ
12 î^ù ½Ñ ³ õëÝ, ² Á½Ñ ³ õëë, ´¶ ½Ñ ³ õëë
13 ² ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñ» ³ , ´¶ ³ Õ»Ïë ³ Ý¹ñ¿, î^ù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹-ñ¿
14 ² Ï ³ Ù ³ ñ ³ óÝ, ´¶ Ï ³ Ù ³ ñ ³ ñ ³ óÝ, ²° Ññ ï -ãÇ. Ï ³ -Ù ³ ñ ³ ñ ³ óÝ
15 î^ù µéÝ ³ Ý ³ ë + »õ Çµñ»õ Éáõ ³ Û ½ ³ Ûë (² ´¶ ü >). Û ³ õ»-ÉáõÙÝ ¿ î[1]Ññ ï -Ç. ²° (Ññ ï -ãÇ) + »õ Çµñ»õ Éáõ ³ Û ½ ³ Ûë

16 ² î^ù Û»ñÏÇõÕ¿Ý (´¶ »ñÏÇõÕ¿Ý)
17 î[1-2] »Ï»ÉáÛ
18 ´¶ Ñ ³ õáóÝ, î[2] Ñ ³ õáõÝÝ
19 ´ ù ³ Ý ½µ ³ Ý ³ Ï ³ ÝÝ] ù ³ Ý½Ç µ ³ Ý ³ Ï ³ ÝÝ
20 î[1-2] ³ ÛëáëÇÏ
21 ¸ Ýáó ³ ÛÝ
22 ´¶ ³ ñÅ ³ Ý ³ õáñáõÃ» ³ Ýó, ¸ ³ ÛÉ Ó.a ³ ñÅ ³ Ý ³ õáñáõ-Ã» ³ Ýó
23 ´¶ Û ³ ë ï áõÍáÛ, î[4] Û ³ ë ï áõ ³ ÍáÛÝ, ² î[1-3] Û ³ ë ï áõÍáÛÝ
24 ² î^ù ßÝáñÑ»É (´¶ ßÝáñÑ» ³ É)
25 î^ù ½Ñ»÷»ë ï »ë (² ´¶ ¸ ½Ñ»÷»ë ï áë, ¸ ³ ÛÉ íÏ ³ Û.a Ñ»÷»ë ï áë)
26 ² ´¶ ¸ ³ ùÍ ³ Ýë, ¸ ³ ÛÉ íÏ ³ Û.a ³ ùó ³ Ýë

կաղն, եւ նա ոչ գիտաց, զիա՞րդ իցէ աստուած կխստուրն եւ ի կաղէն գողացեալն: 46 *Դարձեալ՝ զի երկրպագէ Հրոյ եւ արեգական*[1]*, որ է Հեփեստոս, մասն աստուծոյ ասելով, զիա՞րդ իցէ, զի գողն եւ ապիկարն իբրեւ զաստուած երկրպագիցի*[2]*:* 47 *Այլ եւ զՀուր*[3] *զիա՞րդ մասն աստուծոյ ոչ ամաչեն ասել, որ ի բախմանէ քարի եւ երկաթոյ կայծակունք արտաթափին, այլ եւ ի փայտից ընդ միմեանս յիրար շփելոյ, որպէս եւ անուոյ բնաւորեցաւ լինել, որ ի սաստիկ շրջագայութենէ /32ա/ սայլիցն բազում անգամ եւ առեղք փայտիցն վառմամբ Հրոյ Հրդեհին:* 48 *Նա եւ ջուր մաքուր յապակի զուտ եւ վճիտ արկեալ, ի տապ արեգականն դնելով, եւ զնիւթ Հրոյն առ ընթեր՝ ի շողոյ անտի արեւակէզ եղեալ տոչորի նիւթն:* 49 *Եւ արդ, զի այսոքիկ այսպէս իցեն, որպիսի՞ ինչ առ մոխրապաշտսն առ այնս իմանալի է. «Որոց դատաստանն ի բնէ*[4] *ոչ դատարկանայ» ըստ գրեցելումն.* «Եւ կորուստ[5] նոցա ոչ նիրհեսցէ»[ա]: 50 *Եւ թերեւս զանգիտութեան ոք ունիցի ասել զպատճառ, այլ աստուածայինն Պաւղոս ճշմարտագոյնս զայսոսիկ յատնէ՝ ասելով.* «Ծանեան զԱստուած եւ ոչ իբր զԱստուած փառաւորեցին կամ գոհացան, այլ նանրացան[6] ի խորհուրդս իւրեանց, եւ խաւարեցան անմտութեամբ սիրտք նոցա. զանձինս առ իմաստունս ունէին, յիմարեցան եւ փոխեցին զփառս անեղծին Աստուծոյ ի նմանութիւն գոյիցս եղծանելեացս[7]»[բ]: 51 *Եւ զյաճախութիւն ամբաստանութեանն ունի բողոք, թէ նախ զբնութեան աւրէնս անարգեալ, եւ յերեսացն Աստուծոյ անկեալք եղեն:* 52 *Ուստի պարտ /32բ/ իսկ էր նախ զանձանց եւեթ գիտել, եւ ապա յերեւելեաց*[8] *աստի զճարտարապետն*[9] *սոցա իմանալ.* «Զի աներեւոյթքն աստուածայինք յարարածոց աստի, ասէ, իմացեալ տեսանին, այսինքն՝ մշտնջենաւորութիւն եւ զաւրութիւն եւ աստուածութիւն նորա, զի ոչ գտանիցին ամենեւին տալ պատասխանի»[գ]: 53 *Եւ թէ որպէ՞ս գիտելի է*[10] *զայս. եւ արտաքնոցն ուշմագոյնքն*[11] *ասեն, եթէ, ամենայն մարմին շարժուն՝ յայլմէ բնաւորեցաւ շարժիլ, քանզի ոչ եթէ մարմին ինքնաշարժ է*[12]*, այլ Հոգի*[13] *է ինքնաշարժ:* 54 *Արդ, տեսանեմք զերկնային մարմինն, զի կարգաւորաբար անդադար շարժութիւն ունի, այսինքն՝ արեգակն եւ լուսին*[14] *եւ աստեղք եւ այլք նոյնպիսիք. եւ յայտ է թէ յայլմէ շարժի. եւ եթէ*[15] *յայլմէ՝ ապա ուրեմն է՛ ոմն, որ շարժէ զերկնային մարմինն:* 55 *Եւ վասն զի մի եւ նոյն շարժումն է երկնի, յայտ է եթէ ի միոջէ ումեմնէ է եւ ո՛չ ի բազմաց, զի թէ ի բազմաց էր՝ այլայլակ եւ շփոթեալ լինէր ի բազմաց շարժումնն եւ ո՛չ կարգաւ/33ա/որաբար:* 56 *Եւ վասն զի մշտաշարժ է երկինն, յայտ է եթէ որ շարժէնն*[16] *զնա՝ անբաւ զաւրութիւն ունի. զի թէ բովանդակեալ*[17] *զաւրութիւն ունէր՝ ո՛չ Հանդուրժէր*

1 î¹ áã ³ ñ»· ³ Ï ³ Ý
2 ² »ñÏñå ³ ·»óÇ
3 îù ½ÑáõñÝ (² ´¶ ½Ñáõñ)
4 ²° (î¹Ññ ³ ï.) »õ ü µÝ¿ + ³ Ý ï Ç
5 ² ´¶ î1-2 Ïáñáõë ï Ý
ա Բ· Պետ· Բ· 3 «Եւ կորուստ նոցա ոչ նանիր Հասցէ»
6 ´ > ³ ÛÉ Ý ³ Ýñ ³ ó ³ Ý
7 ´¶° »ÕÍ ³ Ý»É» ³ ó (¶ ë-Ý çÝç ³ Í)
բ Հռ· Ա· 21-3

8 îù Û»ñ»õ»É» ³ óë (² ´¶° Û»ñ»õ»É» ³ ó)
9 ´ ½ï ³ × ³ ñ ³ å» ïÝ
գ Հռ· Ա· 20
10 ² ¶ îù > ¿ (´¶° áõÝ»Ý)
11 îù áõßÇÙ ³ ·áÛÝùÝ (² ´¶ ¸° áõßÙ ³ ·áÛÝùÝ)
12 ¶ > ¿
13 îù Ñá·ÇÝ (² ´¶° Ñá·Ç)
14 îù ÉáõëÇÝÝ (² ´¶° ÉáõëÇÝ) ´ª.17 ³ ª ² -Ç ³ Ûë ¿çÇ »Õ-Íáõ ³ Í Ù ³ ëÝ ³ ÝË ³ Ã ³ ñ ¿
15 ° > ³ ÛÉù ÝáÛÝåÇëÇù. »õ Û ³ Û ï ¿ Ã¿ Û ³ ÛÉÙ¿ ß ³ ñÅÇ. »õ »Ã¿ (×Çß ï ².áõÙ »ÕÍáõ ³ ÍÝ ¿)
16 ² ´° ß ³ ñÅ¿ÝÝ, ¶ ß ³ ñÅ»ÝÝ, îù ß ³ ñÅ¿Ý
17 îù µáí ³ Ý¹ ³ Ï (² ´¶ µáí ³ Ý¹ ³ Ï» ³ É)

անդադար[1] շարժել զերկնային մարմինն. ուստի յայտ է թէ եւ անմարմին է, զի մարմին[2] բովանդակեալ զաւրութիւն ունի, եւ ոչ կարէ հանապազ շարժել զերկին կարգաւորաբար. եւ յայսմանէ յայտ է, թէ անեղ է, զի եղեալն ի նիւթոյ եւ ի տեսակէ է, որ ի նիւթոյ է՝ ո՛չ է անմարմին եւ ոչ անբաւ զաւրութիւն ունի: 57 *Իսկ նա անեղ է եւ անբաւ, եւ ո՛չ յումեքէ եղեալ. եւ որ անեղ՝ նոյն եւ անապական, եւ որ անապական[3] նոյն եւ մշտնջենաւոր. իսկ մշտնջենաւորն[4] անսկիզբն եւ անվախճան:* 58 *Ապա ուրեմն յայտ է ըստ կարգի[5] ասացելոցս, եթէ որ շարժէ զերկնային մարմինն՝ մի է եւ անբաւ զաւրութիւն ունի, եւ անմարմին է եւ անեղ է եւ անապական, եւ ինքն ոչ յումեքէ, եւ այլք ամենայնք[6] նովաւ. իսկ այսոքիկ ոչ այլ ումեք արարածոցս պատշաճին, բայց մի/33բ/այն միոյ Աստուծոյ, եւ նա է արարիչ:* 59 *Եւ այսոքիկ իմաստնագոյն գիւտք. իսկ մեք աստուածեղէն գրոց հետեւեալք[7] ոչ յաւտարաց աստի հաստատեմք զճշմարտութիւնն[8]. ա՛ւն[9] անդր, այլ ըստ աւրինակի ասացելումն ի Տեառնէ Մովսէսիւ՝ առ ի յանդիմանութիւն արտաքնոցն.* «Ճարպ մեռելոտւոյ[10] տանել ի գործ ինչ արտաքին, այլ ո՛չ թէ ի կերակուր»[***]:

Դ.[11] ԵԹԷ Ո՛ՐՊԷՍ ԿԱՐԳ ԸՍՏ ԿԱՐԳԻ ԵԿԱՑ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆ[12] ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԵԱՅՑ[13] ՄԻՆՉԵՒ Ի ԿԻՒՐՈՍ[14] ՊԱՐՍԻԿ

1 *Բնաբանաբար իսկ հետեւեալ մեր կարգի ազգաբանութեանս որ վասն առաջի կացելոյս[15] մեզ փութոյ Ասորեստանեայց[16] թագաւորութեանն[17], զոր պայազատեաց առաջին Զամեսոս[18], որ եւ Նինուաս, որդի Նինեայ եւ Շամիրամայ, ի ԾԳ.[19] (53) ամի կենաց Աբրահամու նահապետի, տիրեալ ամենայն Ասիաստանի եւ Հայոց:* 2 *Որ եւ յետ մահուանն Զրադաշտին դարձեալ միապետեաց ամենայն արեւելեաց, Պարսից[20] ի հարկի հնազանդութեան ունելով, խաղաղասէր կենաւք ամս ԼԸ.[21] (38), եւ յետ նորա Արիաս որդի իւր, որ եւ չորրորդ[22] ի Նին/34ա/եայ՝ ամս Լ.[23] (30):* 3 *Այլ եւ ամենայն թագաւորք Ասորեստանեայց[24] որդի ի հաւրէ առեալ զիշխանութիւնն[25] ունէին, ո՛չ ինչ արժանի յիշատակի ուրուք գործեալ, եւ ոչ ոք ի նոցանէ նուազագոյն քան զԻ.[26] ամ կալաւ զիշխանութիւն, զի անպատերազմասէր եւ խաղաղասէր բարք նոցա յամուր զգուշութեան պահէր զնոսա, քանզի ի ներքս նստելոյ յարքունիսն՝ ո՛չ ոք տեսանէր զնո-*

1 º > µáí ³ Ý¹ ³ Ï… ³ Ý¹ ³ ¹ ³ ñ (×Çß ï ².Ç ³ ÝÁÝÃ. Ù ³ ëÁ)
2 î^ù Ù ³ ñÙÇÝÝ (² ´ ¶ º Ù ³ ñÙÇÝ)
3 ´ > »õ áñ ³ Ý ³ å ³ Ï ³ Ý
4 î^ù Ùß ï Ýç»Ý ³ õáñÝ ¿ (² ´ ¶ > ¿)
5 î^1-2 > Ï ³ ñ·Ç
6 î^ù ³ Ù»Ý»ù» ³ Ýù (² ´ ¶ ³ Ù»Ý ³ ÛÝù)
7 ´ ¶ Ñ» ï »õ» ³ É
8 ² î^ù ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝ (´ ¶ ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝÝ)
9 ´ ³ éÝ] ³ õÝ
10 ² ´ ¶ Ù»é»Éá ï áÛ
*** Հմմտ. Ղեւտ. Է. 24 «Եւ ճարպ մեռելոտւոյ եւ գազանաբեկաց՝ լինիցի յամենայն գործ. բայց ի կերակուր՝ մի ուտիցի»

11 ´º .¹.
12 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
13 ² ´ ¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
14 ´ ¶ Ïáõñáë
15 î^ù Ï ³ ó»Éáóë (² ´ ¶ Ï ³ ó»ÉáÛë)
16 ² ´ ¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
17 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
18 ´ ½ ³ Ù»ë
19 î^1 ÛÇëáõÝ »ñ»ù] .Í·.
20 ´ å ³ ñ ï Çó
21 î^1 »ñ»ëáõÝ »õ áõÃ
22 ² ´ ¶ .¹.] ãáññáñ¹
23 î^1 »ñ»ëáõÝ
24 ² ´ ¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
25 î^ù ½ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ½ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ)
26 ² ´ ¶ ù ³ Ý½Ç .Ç., î^1 ½ùë ³ Ý, î^2 ½.Ç. î^4 ù ³ Ý ¼-Ç

սա, բայց Թէ Հարճք եւ արք[1] կանացիք: 4 Եւ արդ, են[2] մի ըստ միոջէ Թագաւորք Ասորեստանեայց[3] այսոքիկ, զորոց զա-նուանս եւ զժամանակս գլխաւորելով նշանակեցից փոքր ինչ, որ եւ առ նո-քիմբք[4] եղեն:

5 Նինոս որդի Արբէելայ[5] ի ցեղէ[6] Քա-մայ ամս ԾԲ.[7] (52). սա վերստին կանգ-նեաց զԹագաւորութիւնն[8] Նեբրոտայ[9], որ ասաց զինքն Բէլ:

6 Շամիրամ կին նորա ամս ԽԲ.[10] (42). սա ելեալ[11] ի Հայս պատերազմաւ, արար ընդ իւրով ձեռամբ. սա դարձեալ միապե-տեաց զՊարսս. յերրորդ[12] ամին եղեւ որդի աւետեաց Աբրահամու Իսահակ, ի վերջին ամի սորա եղեն[13] Եսաւ եւ Յակոբ, որ կո-չին երկու[14] /34բ/ նահապետք. Քսերքսէս [Բաղէոս]՝ ամս Լ.][15] (30). ի վերջին ամի սորա տիրեն Եգիպտացւոց Հովիւքն [ամս ՃԳ.][16] (103):

7 Ի սորա ԻԵ.[17] (25) ամին Թեսաղաց-ւոց[18] առաջին Թագաւորեաց[19] Բեղղոքոս[20] ամս ԼԵ.[21] (35), ի սորա ԼԳ.[22] (33) ամին[23] համբաւեալ ջրհեղեղն Ովդէգայ[24]:

8 Բաղէոս ամս ԾԲ.[25] (52). ի սորա ԽԳ.[26] (43) ամին վախճանեալ Յակոբ՝ մարգա-րէանայ վասն հեԹանոսաց կոչմանն:

9 Ազտադաս, ամս ԼԲ.[27] (32), առ սո-վաւ Պրոմիթէս այր իմաստուն երեւեցաւ:

10 Մամիզոս[28] ամս Լ.[29] (30), ի ԺԴ.[30] (14) ամի սորա վախճանի Յովսէփ:

11 Մաքազիս[31] ամս Լ.[32] (30), առ սո-վաւ[33] Աղտաս[34] աստեղագէտ երեւեցաւ:

12 Զփերոս, ամս Ի.[35] (20) ի սորա ԺԸ.[36] (18) ամին ծնանի Մովսէս մարգարէ:

13 Մամիզոս[37] միւս՝ ամս Լ. (30). առ սովաւ այլ Թագաւոր եկաց ի Թեսաղեայ[38]:

14 Սպարեթոս ամս Խ.[39] (40). ի սորա Ժ.[40] ամի[41] գնացեալ Մովսէս յԵգիպտոսէ, առաքինանայր յանապատին:

15 Ասկատադէս ամս Խ.[42] (40). ի սորա Ը.[43] ամին եղեւ Մովսէս առաջնորդ եւ աւ-րինադիր Հրէից:

---

1 ´ Ñ ³ ñ× »õ ³ Ûñ
2 ² ³ ñ ¹ ¿Ý, ´¶ ³ ñ ¹ »Ý (= ³ ñ ¹ »Ý), î[2]Í· Û ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñ.ª ³ ñ ¹ ¿Ý, ÜËÝ.418ëñµ·. ³ ñ ¹ »Ý
3 ² ´¶ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
4 ² ´¶ ÝáùÇÙù
5 ² ³ ñµ»»É ³ Û, ´¶ ³ ñµ»É ³ Û
6 î[ù] ó»Õ¿Ý (² ´¶ ó»Õ¿)
7 î[1] ÛÇëáõÝ »õ »ñÏáõ
8 ² ´¶ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
9 î[ù] Ý»µñá ¹ ³ Û, ² Ý»µá ï ³ , ´¶ Ý»µñá ï ³ Û
10 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ »ñÏáõ
11 ² ¿É» ³ É
12 ² ´¶ »ññáñ ¹
13 î[4] > »Õ»Ý (íñ¿å)
14 ´ .µ.] »ñÏáõ
15 ² > ùë»ñùë¿ë... ³ Ùë .É., ´ 3/4 ïáÕ ã·ñ ³ Í, ¶ ùë»ñù-ë¿ë ³ Ùë .É. (> µ ³ Õ¿áë)
16 ² ´¶ > ³ Ùë .×·., ².34µ Éë. ¦ ³ ÝÙ»Õ ³ ¹ ñáõÃÇõÝ ËÝ ¹ -ñ»Ù, ½Ç Û ³ õñÇÝ ³ ÏÝ ³ ÛÝó ¿ñ ·ñ ³ Í§. ´ Ï¿ë ïáÕ ã·ñ ³ Í. øª å ³ Ï ³ ëÁ óáÛó ïáõáÕ Ýß ³ Ý ãÏ ³ Û. Éñ ³ ó. î[4]Ç Áë ïª °õë. øñ. ´. ¿ç 78-9Ç
17 î[1] ùë ³ Ý »õ ÑÇÝ·
18 î[ù] Ã¿ë ³ Õ ³ óõáó (² ´¶ Ã»ë ³ Õ ³ óõáó)
19 ² Ã ³ · ³ õáñ ³ ó
20 î[ù] µ¿ÕÕáùáë (² ´¶ µ»ÕÕáùáë). °õë. øñ. ´. ¿ç 80, Í. 215.ëñµ·. Ã» ï ³ Õáë] µ»ÕÕáùáë
21 î[1] »ñ»ëáõÝ »õ ÑÇÝ·
22 î[1] »ñ»ëáõÝ »õ ÑÇÝ·] .É·.
23 î[2] Ç ëáñ ³ . É×. ³ ÙÇÝ, î[3] > ³ ÙÇÝ
24 ² áí ¹ »· ³ , ´¶ áí ¹ »· ³ Û, î[1] áí ·»· ³ Û (íñ¿å)
25 î[1] ÛÇëáõÝ »ñÏáõ
26 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ »ñ»ù
27 î[1] »ñ»ëáõÝ »ñÏáõ
28 ² ´¶ î[1-3] Ù ³ ÙÇ½áë, î[4] Ù ³ ÙÇÕáë (íñ¿å)
29 î[1] »ñ»ëáõÝ
30 î[1] ï ³ ëÝ »õ ãáñë
31 ² ´¶ Ù ³ ù ³ ½Çë, î[4] Ù ³ ù ³ ÕÇë
32 î[1] »ñ»ëáõÝ
33 ´ Ýáí ³ õ] ëáí ³ õ
34 ² ´¶ î[1-3] ³ Õï ³ ë, î[4] ³ ïÕ ³ ë
35 î[1] ùë ³ Ý
36 î[1] ï ³ ëÝ »õ áõÃ
37 ² ´¶ î[1] Ù ³ ÙÇ½áë, î[4] Ù ³ ÙÇÕáë
38 ² Ã»ë ïÕ» ³ , ´¶ Ã»ë ³ Õ» ³
39 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ
40 î[1] ï ³ ëÝ
41 î[ù] ³ ÙÇÝ (² ´¶ ³ ÙÇ)
42 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ
43 î[1] áõÃ

16 *Ամինտէս ամս ԽԵ.*[1] *(45). ի սորա Ը.*[2] *ամին Մովսէս մարգարէ վախճանի:*

|35ա| 17 *Լինի յԱդամայ մինչեւ յամս այս*[3] *ՎՉԼ.*[4] *(3730)՝ ըստ Եւթանասնիցն*[5] *թարգմանութեանն:*

18 *Բեղոքոս*[6] *ամս ԻԵ.*[7] *(25). առ սովաւ այլ բազում թագաւորք կացին ի տեղիս տեղիս:*

19 *Բաղետարէս*[8] *ամս Լ.*[9] *(30). առ սովաւ եւ Արգիացոց*[10] *թագաւոր Նստաւ [Պեղոփս]*[11]*:*

20 *Ղամրիդէս*[12] *ամս ԼԲ.*[13] *(32). առ սովաւ Պիգասոսն*[14] *երեւեցաւ, զոր Համբաւեն, թէ*[15] *ձի թեւաւոր էր:*

21 *Ջովսարէս ամս Ի.*[16] *(20). առ սովաւ Դիոնեսեայ*[17] *զաւրաժողովն ի վերայ Հնդկաց:*

22 *Ղամպերէս*[18] *ամս Լ.*[19] *(30). առ սովաւ թագաւորք բազումք կացին ի տեղիս տեղիս:*

23 *Պաննիաս ամս ԽԵ.*[20] *(45). առ սովաւ Տիւրոս քաղաք շինեցաւ:*

24 *Սովսարմոս ամս ԺԵ.*[21] *(15). ի սորա Ը.*[22] *ամին Հերակղեայ նահատակութիւնքն եղեն:*

25 *Միթրէոս ամս ԻԷ.*[23] *(27):*

26 *Տաւտանէս*[24] *ամս ԼԱ.*[25] *(31). ի սորա ԻԵ.*[26] *(25) ամին առաւ Եղիոն քաղաք ի յԱթենացւոց անտի, եւ Սամփսոնի եղեն իրքն առ սովաւ:*

27 *Տեւտեսայ ամս Խ.*[27] *(40):*

28 *Ոթինեւս ամս Լ.*[28] *(30):*

29 *Դերկիւղոս ամս [Խ.]*[29] *(40). առ այսու ժամանակաւ Դաւիթ թագաւորեաց յԵրուսաղէմ. եւ թագաւորութիւնն Ասորեստ|35բ|անեայց*[30] *նուաղեալ՝ բռնակալք ոմանք կացին*[31] *ի նոցանէ ի կողմանս Դամասկոսի:*

30 *Ղաւոսթենէս ամս ԽԵ.*[32] *(45):*

31 *Պերիտիադէս ամս Լ.*[33] *(30):*

32 *Ոփրատէս*[34] *ամս Խ.*[35] *(40):*

33 *Ափրատանէս ամս Ծ.*[36] *(50):*

34 *Ակրապազէս*[37] *ամս ԽԲ.*[38] *(42):*

35 *Թովնոս Կոնկոռեղիոս*[39]*, որ կոչի յունարէն Սարդանապաղոս, ամս Խ.*[40] *(40). սա անառակութեամբ գեղծ եւ ապական*

---

1 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ »õ ÑÇÝ·
2 î[1] áõÃ
3 î[ù] ³Ûë (² ´¶ Û³Ûë)
4 î[1] »ñ»ù Ñ³½³ñ »ûÃÝ Ñ³ñÇõñ »ñ»ëáõÝ
5 ² ´¶ »õÃ³Ý³ëÝÇó, î[1-2] »ûÃ³Ý³ëÝÇóÝ
6 î[ù] µ¿Õáùáë (² ´¶ µ»Õáùáë)
7 î[1] ùë³Ý »õ ÑÇÝ·
8 ² ´¶î[ù] µ³Õ»å³ñ¿ë. ÜËÝ.346.ëñµ·.ª µ³Õ» ï ³ñ¿ë
9 î[1] »ñ»ëáõÝ
10 î[1-2] ³ñ·Çï ³óõáó
11 Éñ³ó. Áë ïª ºõë. øñ. ´. ¿ç 114
12 î[1-2] Õ³ÙñÇÃ¿ë
13 î[1] »ñ»ëáõÝ »ñÏáõ
14 ² åÇ·³ëáëÝ, ´¶ åÇ·³ë ï áëÝª ÜËÝ469ëñµ·. åÇ-·³ëáëÝ] åÇ·³ë ï áëÝ
15 î[1] > Ã¿
16 î[1] ùë³Ý
17 ² ¹ÇáÝ¿ë»³Û
18 ´¶ Õ³Ùå³ñ¿ë
19 î[1] »ñ»ëáõÝ
20 î[1] ù³é³ëáõÝ »õ ÑÇÝ·
21 î[1] ï ³ëÝ »õ ÑÇÝ·
22 î[1] áõÃ
23 î[1] ùë³Ý »õ »ûÃÝ
24 ² ´¶ ï ³õï ³Ý¿ë, î[1-2] Ù³õÝ³ ï ¿ë, î[3-4] Ù³õï ³Ý¿ë. ºõë»µ. øñ. ´.136ª ï ³õï ³Ù¿ë
25 î[1] »ñ»ëáõÝ »õ Ù¿Ï
26 î[1] ùë³Ý »õ ÑÇÝ·
27 î[1] ù³é³ëáõÝ
28 î[1] »ñ»ëáõÝ
29 ² Éë-áõÙ, ·ñãÇ± Óéùíª ¦Û³Ûë ï»Õë ³ÛÉ ï ³ñ¿Ñ³ßÇõ ÙÇ å³Ï³ë ¿ñ§. ´øª å³Ï³ëÁ óáÛó ïáõáÕ Ýß³Ý ãÏ³Û. ¶ ÃáõÇ ï»ÕÁ µ³ó. Éñ³ó. î[4]Çª ºõë. øñ. ´. ¿ç 144Çó
30 ² ´¶ ³ëáñ»ë ï ³Ý»³ó
31 ² Ï³ÛÇÝ, ²° (·ñãÇ) Ï³óÇÝ
32 î[1] ù³é³ëáõÝ »õ ÑÇÝ·
33 î[1] »ñ»ëáõÝ
34 ² ´¶î[ù] ³÷ñ³ ï ¿ë, ÜËÝ.328ëñµ·. á÷ñ³ ï ¿ë
35 î[1] ù³é³ëáõÝ. ºõë. øñ. ´. 154ª ¦á÷ñ³ ï ¿áë ³Ùë .Ç.§
36 î[1] ÛÇëáõÝ. ºõë. øñ. ´. ¿ç 156ª ¦á÷ñ³ ï ³Ý¿ë§
37 ² ´¶ ³Ïñ³ å³½¿ë, î[ù] ³Ïñ³ å³Õ¿ë (íñ¿å)
38 î[1] ù³é³ëáõÝ »ñÏáõ
39 î[ù] ÏáÝÏáÕ»éáëª Áë ï ºõë. øñ.´164Ç (² ´¶ ÏáÝÏáé»-ÕÇáë)
40 î[1] ù³é³ëáõÝ. ºõë øñ. ². 100, ´. 164ª ¦ê³ñ¹³Ý³-å³ÕÕáë, ³Ùë Æ.§.

յիրս թագաւորութեանն եղեալ, որով տաղտկացեալ ի նմանէ բազմութեան[1] զաւրացն, արարին լինել նմա պատերազմակուր ի Վարբակայ եւ ի Բէղիոսէ[2] Մարաց զաւրագլխէ, մինչեւ անձամբ անձին արարեալ ի հուր սատակի[3]:

36 *Եւ են ժամանակք[4] թագաւորութեանն Ասորեստանեայց[5] ի Բէլայ եւ Նինեայ[6] ամք ՌՅ.[7] (1300). եւ Վարբակայ[8] Մարի բարձեալ զիշխանութիւնն[9] Ասորեստանեայց[10] զՊարոյր Հայկազնեայ, ապա ի հարկէ[11] ի հարկաբարձութենէ եւ թագապատիւ իշխանութեամբ մեծարեալ՝ տայ զաւր բազում յաւգնականութիւն, եւ դարձեալ հաստատէ զթագաւորութիւնն[12] Հայոց եւ զԲեղէսիոս[13] իշխան Բաբ/36ա/ելոնի[14] կացուցեալ, ինքն զարքունիսն յայնմ հետէ ի Մարս փոփոխէ, որ ձգեցաւ մինչեւ յամս[15] ՄԾԹ.[16] (259), եւ ըստ ոմանց՝ այլ նախկին թագաւորս ասելով, յաւելուն ժամանակս ամաց ՄՂԸ.[17] (298) ասել:* 37 *Եւ առ այսոքիւք պատեհագոյնս իմն գտեալ իբրեւ յանիշխանութեան՝ ոմանք Ասորեստանեայք եւ Քաղդէացիք, յազգէ թագաւորացն որ յառաջագոյն, հատուածեալք ի կողմանս Դամասկոսի եւ Նինուէի, զաւր բազում գումարեալ, յետ ԻԸ.[18] (28) ամի անիշխանութեան Ասորեստանեայց[19] ի ձեռն Փուլայ թագաւորեցելոյ դարձեալ տիրեն Բաբելոնի[20] եւ ստորին Ասորւոց[21], որ կոչի Խուժաստան:* 38 *Նորոգեն եւ զառաջին արքունիսն լքեալս ի Բէլայ[22], որ է տուն Աստորովայ. եւ բռնութեամբ Մարապարսացւոցն ոչ կարացեալ ընդդիմանալ, ի կողմանս Պաղեստինացւոց[23] ելեալ պատերազմաւ, պաշարեն զՍամարիայ[24], եւ զի թագաւորութիւնն եբրայեցւոց[25] յերկուս հակառակս բաժանեալ էր, հնազանդ իւր արարեալ Փուլայ Ասորեստանւոյ[26] առնու հարկս /36բ/ ի Մանասէէ[27] արքայէ հազար[28] տաղանդ արծաթոյ:* 39 *Եւ յայնմ հետէ վտանգի Իսրայէլ յԱսորեստանեայց[29]:* 40 *Եւ յետ նորա թագաւորէ Ասորեստանեայց[30] Թագղաթփաղասար. սա ել ի վերայ Հրէաստանի եւ զմեծ մասն ժողովրդեանն[31] գերեաց յԱսորեստան:* 41 *Յետ որոյ թագաւորեաց որդի նորա[32] Սաղմանասար. սա իսպառ գերեաց[33] զտասն[34] [ցեղսն հրէից ազգին խա-*

1 îù µ³½ÙáõÃÇõÝ (²´¶¸ µ³½ÙáõÃ»³Ý)
2 îù µ»½áë¿ (²´¶ µ»ÕÇëáë¿), ü µ»½Çëáë¿
3 °õë. øñ., ². 100 ¦ÂáÝÝáë ÎáÝÏáÕ»éáë, áñ ÏáãÇ ÙáõÝ³ñ¿Ý ê³ñ¹³Ý³å³ÕÕáë, ³Ùë .Ç.§, ´. 166 ¦ÂáÝÝáë ÎáÝÏáÕ»ñáëÝ, áñ ÙáõÝ³ñ¿Ý ÏáãÇ ê³ñ¹³Ý³å³ÕÕáë, Ù³ïÝ»³É Ç å³ñïáõÃÇõÝ Ç ì³ñµ³Ï³Ù »õ Ç ´»Õ»ëÇáë¿ª ÇÝùÝÇÝ ½³ÝÓÝ Ç Ññáõñ Ù³ïÝ»³ó§
4 ´¶ Å³Ù³Ý³Ï
5 ²´¶ ³ëáñ»ë ï³Ý»³ó
6 ² ÝÇÝ¿³
7 î¹ Ñ³½³ñ »ñ»ù Ñ³ñÇõñ
8 ¸ í³ñµ³Ï»³Ù
9 î² ·ÇßË³ÝáõÃÇõÝ (íñ¿å)
10 ²´¶ ³ëáñ»ë ï³Ý»³ó
11 îù ³å³Ñ³ñÏ¿ (²´¶ ³å³ ÇÑ³ñÏ¿)
12 îù ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝ. ²´¶ î¹ ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝ
13 îù ½µ¿Õ¿ëÇáë (²´¶ ½µ»Õ¿ëÇáë)
14 ² µ³µ¿ÉáÝÇ
15 ´ ³Ùë
16 î¹ »ñÏáõ Ñ³ñÇõñ ÙÇëáõÝ »õ ÇÝÝ
17 î¹ »ñÏáõ Ñ³ñÇõñ ÇÝÝëáõÝ »õ áõÃ
18 î¹ ùë³Ý »õ áõÃ
19 ²´¶ ³ëáñ»ë ï³Ý»³ó
20 ² µ³µ¿ÉáÝÇ
21 ²´¶ ³ëáñáó
22 ² µ¿É³ó, ´ µ»É³, ¶ µ¿É³
23 ²´¶ å³Õ»ëïÇÝ³óáó
24 ²îù ½ë³Ù³ñÇ³ (´¶ ½ë³Ù³ñÇ³Ù)
25 ² »µñ³Ù»óáó
26 ²´¶ ³ëáñ»ë ï³Ýáõ
27 ´¶ Ù³Ý³Ù»Ù³Ù
28 ²´¶ .é.] Ñ³½³ñ
29 ´¶ ³ëáñ»ë ï³Ý»³Ùó
30 ² ³ëáñ»ë ï³Ý»³ó
31 ´¶ ÅáÕáíñ¹»³Ý
32 ²´ > Ù» ï áñáÙ... Ýáñ³. ² å³Ï³ëÇ ï»ÕÁ µ³ó, ´ª µ³ó ãÏ³Ù. ¶ Ù» ï áñáÙ Ã³·³õáñ»³ó áñ¹Ç Ýáñ³, î⁴ [Ù» ï Ýáñ³ Ã³·³õáñ»³ó]
33 ´ ·Á-ñ»³ó
34 ²´¶ ½.Å.

ղա[1]]ցուցանելով[2] ի լերինս Մարաց եւ եբարձ զթագաւորութիւնն [ի Սամարիա[3]], որ եւ տեւեաց ամս ՄԾ.[4] (250)[5]: 42 ***Յետ** նորա թագաւորէ եղբայր[6] Սենեքերիմայ[7], [եւ յետ տիրելոյ Ակխսեայ բաբեղացւոց, մինչ չեւ եւս զերեսուն աւր կալեալ էր իշխանութիւն, փութ[8]]ապէս մեռանի ի Մարուդաքբաղդան[9], իբրեւ [Մարուդակ Բաղդան բռնացեալ][10] ունէր զվեց ամիս, սպանաւ եւ նա ի միոջէ ումեմնէ, որում անուն էր Ներեղիբդ եւ թագաւորէր[11]:* 43 ***Եւ** յերրորդ ամի թագաւորութեան նորա Սենեքերիմոս[12] զաւր[13] գումարէր[14] ի վերայ նորա, եւ ձերբակալ արարեալ զնա Հանդերձ իւրով[15] բարեկամաւքն՝ Բաբելոնի[16] կացուցանէր թագաւոր[17] զորդի իւր զԱսորդանիս[18], եւ ինքն[19] գնացեալ ի Միջագետս՝ Հնազանդեցուց/37ա/անէր ինքեան քաջութեամբ զԵմաթ եւ զԱրբաթ[20] եւ զամենայն կողմանս Դամասկոսի եւ Կիւլիկեայ եւ զայլս[21] բազումս:* 44 ***Եւ** յետ այսոցիկ ել ի վերայ երկրին Պաղեստինացւոց եւ Երուսաղէմի՝ պաշարել զնա. եւ ի[22] Հրամանէ Աստուծոյ սատակեցան զաւրք նորա. եւ նա դարձաւ ի Նինուէ. եւ ննդ գործեալ նմա, վասն նախանձու թագաւորեցելոյ[23] Ասորդանի, երկու եւս որդիք նորա Ադրամելէք[24] եւ Սանասար՝ սպանին զնա սրով, որ թագաւորեաց ամս ԺԸ.[25] (18), եւ ին-*

1 ´ å ³ Ï ³ ëÇ µ ³ ó ï »ÕÁ ÙËÇÃ. áÙÝ Éñ ³ óñ»É ¿ª ó»ÕÝ Çëñ ³ Û»É ³ óõáó ï ³ ñ» ³ É µ ³ µ»ÉûÝ µÝ ³ Ï»

2 ´ [µÝ ³ Ï»]óáõó ³ Ý»Éª ÝáÛÝ ÙËÇÃ.ª + Ç í»ñ ³ Û] áí

3 ´ ÝáÛÝ Ó»éùáí µ ³ óÁ Éñ ³ óñ ³ Íª Çëñ ³ Û»É¿ Ç ù ³ Õ ³ -ù¿Ý ë ³ Ù ³ ñÇáÛ

4 î¹ »ñÏáõ Ñ ³ ñÇõñ ÛÇëáõÝ

5 î⁴Ç Éñ ³ óáõÙÝ»ñÝ Áë ï ª ºõë. øñ. ´, ¿ç 172. ¦ ² é ö ³ -Ï¿Çõ ³ ñù ³ ÛÇõ ö ³ Õë ³ ñ Ã ³ · ³ õáñ ² ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó »É Ç í»ñ ³ Û Ðñ¿ ³ ë ï ³ ÝÇ »õ ½Ù»Í Ù ³ ëÝ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ÅáÕáíñ¹» ³ ÝÝ »µñ ³ Û»óõáó ï ³ ñ ³ õ Û ² ëáñ»ë ï ³ Ý§: ´, ¿ç 174. ¦ ² é ³ çÇÝ ·»ñáõÃÇõÝÝ Æëñ ³ Û¿ÕÇª Ä. ó»-ÕÇó Ññ¿Çó ³ ½·ÇÝª áñ Æëñ ³ Û¿Õ Ïáã¿ÇÝ, áñáó Ç ê ³ Ù ³ ñÇ ³ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ ¿ñ, ·»ñ»ó ³ Ý Ç É»-ñÇÝëÝ Ø ³ ñ ³ ó, Ñ ³ ë» ³ É ½ûñûù Ç ê ³ Ù ³ ñÇ ³ »õ å ³ -ß ³ ñ» ³ É ½Ý ³ ê ³ ÕÙ ³ Ý ³ ë ³ ñ ³ Û ³ ñù ³ Û ù ³ Õ¹¿ ³ óõáó: ºõ »Ï ³ ó Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ Ç ê ³ Ù ³ ñÇ ³ ³ Ùë ØÌ.§: ÐÙÙ ï. Ý ³ »õª Դ. Թագ. ԺԷ. 29 «Յաւուր Փակէէ արքային Իսրայէլի, եկն Թագղաթփաղասար արքայ Ասորեստանեաց, եւ առ զԱյին, եւ զԿաբէէլ, եւ զԹեթմաքա, եւ զՅանովթ, եւ զԿենեզ, եւ զԱսովր, եւ զԳաղաադ, եւ զԳալիլեա, եւ զամենայն երկիրն Նեփթաղիմայ, եւ խաղացոյց զնոսա յԱսորեստանեայս» ԺԸ. 9-11 «Եւ եղեւ յամի չորրորդի Եզեկիա արքայի. այն է ամ եւթներորդ Ովսեայ՝ որդւոյ Էլայ արքայի Իսրայէլի, ել Սաղմանասար արքայ Ասորեստանեաց ի վերայ Սամարեայ, եւ պաշարէր զնա. եւ առ զնա ի կատարելամաց երից, յամի վեցերորդի Եզեկիայ արքայի. այն ամ իններորդ էր Ովսեայ արքայի Իսրայէլի: Եւ զՍամարիա. եւ խաղացոյց արքայն Ասորեստանեաց զՍամարիա յԱսորեստանեայս, եւ նստոյց զնոսա յԱլաթ, եւ յԱբովր՝ առ գետովն Գովզանայ՝ եւ լերամբքն Մարաց»

6 î¹ > »Õµ ³ Ûñ

7 ² ã·ñáõ ³ Í 11-12 ï ³ éÇ ï »Õ. î² ë»Ý»ù¿ñÇÙ ³ Û

8 ´ª µ ³ ó ï »ÕÁ ãÉñ ³ óñ ³ Í

9 îù Ù ³ ñáõÃ ³ ùµ ³ Õ¹ ³ Ý, ² Ù ³ ñáõ¹ ³ ·µ ³ Õ¹ ³ Ý, ´ Ù ³ ñáõ· ³ Ï µ ³ Õ¹ ³ Ý, ¶ Ù ³ ñáõÃ ³ ·µ ³ Õ¹ ³ Ý

10 ² å ³ Ï ³ ëáÕ µ ³ é»ñÇ ï »ÕÁ µ ³ óª ã·ñ ³ Í, ë ï. Éë-áõÙª ¦ ³ õ ³ Õ, ³ Ù¿Ý å ³ Ï ³ ë ¿§, ´ µ ³ óÁ ãÉñ ³ óñ ³ Í. ¶ Û» ï áñáÛ Ã ³ · ³ õáñ» ³ ó áñ¹Ç Ýáñ ³ ë ³ ÕÙ ³ Ý ³ -ë ³ ñ. ë ³ Çëå ³ é ·»ñ» ³ ó ½.Å. ó»ÕÝ Çëñ ³ Û¿ÉÇ »õ ï ³ ñ» ³ É ³ é ·» ï áíÝ µÝ ³ Ï»óáõó ³ Ý»Éáí Ç É»ñÇÝë Ù ³ ñ ³ ó »õ »µ ³ ñÓ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ Çëñ ³ Û¿É ³ ó-õáó ï ³ ë ³ Ýó ó»ÕÇóÝ, áñ »õ ï »õ» ³ ó ³ Ùë .ÙÍ., Û» ï Ýáñ ³ Ã ³ · ³ õáñ¿ »Õµ ³ Ûñ ë»Ý»ù»ñÇÙ ³ Û (3/4 ïáÕ ã·ñ ³ Í) ³ å¿ë Ù»é ³ ÝÇ Ç Ù ³ ñáõÃ ³ ·µ ³ Õ¹ ³ Ý Çµñ»õ (3/4 ïáÕ ã·ñ ³ Í)] [Û» ï Ýáñ ³ Ã ³ · ³ õáñ» ³ ó] ë ³ Õ-Ù ³ Ý ³ ë ³ ñ ... µéÝ ³ ó» ³ É]. øª å ³ Ï ³ ëÁ óáÛó ïáõáÕ Ýß ³ Ý ãÏ ³ Û. í»ñÇ Éñ ³ óáõÙÁ î⁴Çª Áë ï ºõë. øñ. ². ¿ç 43Çª ¦Ú» ï Ã ³ · ³ õáñ»ÉáÛ »ÕµûñÝ ê»ÝÇù ³ ñÇµ ³ Û, »õ Û» ï ïÇñ»ÉáÛ ² ÏÇë» ³ Û ´ ³ µ»Õ ³ óõáó, ÙÇÝã ã»õ »õë ½»ñ»ëáõÝ ûñ Ï ³ É» ³ É ¿ñ ½ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ ëå ³ Ý ³ õ Ç Ø ³ ñáõ¹ ³ ù ´ ³ Õ¹ ³ Ý ³ Û. »õ Ø ³ ñáõ¹ ³ ù ´ ³ Õ¹ ³ Ý µéÝ ³ ó» ³ É áõÝ¿ñ ½í»ó ³ ÙÇë »õ ëå ³ Ý ³ Ý¿ñ ½Ý ³ áÙÝª áñáõÙ ³ ÝáõÝ ¿ñ ºÕÇµáë. »õ Ã ³ · ³ õáñ¿ñ: ºõ Û»ññáñ¹áõÙ ³ ÙÇ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý Ýáñ ³ ê»ÝÇù ³ -ñÇµáë ³ ñù ³ Û ² ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó ½ûñë ·áõÙ ³ ñ¿ñ Ç í»ñ ³ Û µ ³ µ¿Õ ³ óõáóÝ§

11 î¹⁻²î⁴ Ã ³ · ³ õáñ ¿ñ

12 ´¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ (¶ -áë-Á çÝç ³ Í)

13 î¹⁻² ½ûñë µ ³ ½áõÙë

14 î³(60) ·áõÙ ³ ñ ¿ñ

15 î² Çõñáíù

16 ² µ ³ ë¿ÉáÝÇ

17 î¹⁻² > Ã ³ · ³ õáñ

18 ´¶ ½ ³ ëáñ¹ ³ Ý (¶ -Çë-Á çÝç ³ Í)

19 ² ÇÝù

20 ² ´¶ ½ ³ ñ÷ ³ Ã

21 ² ´¶î¹ ½ ³ ÛÉë (î²î⁴ ½ ³ ÛÉ)

22 îù > Ç

23 î¹ Ã ³ · ³ õáñ»ÉáÛ

24 ² ´¶ ³ ¹ñ ³ Ù¿É¿ù, î¹ ³ ¹ñ ³ Ù»É»ù

25 î¹ ï ³ ëÝ »õ áõÃ

քեանք[1] գնացին յարեւելս հիւսիսոյ[2]` որ-պէս ասացաւ ի վեր անդ:

45 *Արդ, են թագաւորք Ասորեստա-նեայց ի միւսմէ կողմանէն այսոքիկ. անիշխանութեանն[3] ամք ԻԸ.[4] (28):*

46 *Փուա ամս ԺԲ.[5] (12):*

47 *Թագղաթփաղսար[6] ամս ԻԷ.[7] (27):*

48 *Սաղմանասար ամս ԺԵ.[8] (15):*

49 *Ներեղիբոս[9] ամս Դ.[10]:*

50 *Սենեքերիմոս[11] ամս ԺԸ.[12] (18):*

51 *Որդին ամս Ը.[13]:*

52 *Սամոգէս ամս ԻԱ.[14] (21):*

53 *Նորին եղբայրն ամս ԻԱ.[15] (21):*

54 *Նաբուպաղսարոս[16] ամս Ի.[17] (20):*

55 *Նաբուգոդոնոսոր ամս ԽԳ.[18] (43):*

56 *Ամիղմարուդաքոս[19] ամս Բ.[20]:*

57 *Ներիգղիսարոս[21] ամս Դ.[22]:*

58 *Նաբունիդոս[23] ամս ԺԵ.[24] (15): /37բ/*

59 *Այլ սա ի վեց[25] ամին լքեալ ի Կիւրոսէ, եւ աստանդեալ[26] կենաւք շրջէր` մինչեւ ի սպառ բարձաւ թագաւորութիւնն Ասորես-տանեայց[27] եւ Մարաց ի Կիւրոսէ, որ թա-գաւոր[28] [էր Բաբեղոնի ամս Թ.][29]:*

Ե.[30]

|49բ| 1 *Պատերազմ յուզեալ Աժդահա-կայ Մարաց թագաւորի ընդ մեծին Տիգ-րանայ[31] Հայկազնոյ, որպէս ցուցանեն մեզ առաջինքն ի պատմագրացն, եւ այրուձի կազմեալ` գալ մտանել յաշխարհս Հայոց, առնել[32] որպէս նիւթեաց գչարիսն:* 2 *Ազդ եղեւ մեծին Տիգրանայ պատրաստ պնդու-թիւն Աժդահակայ[33]. եւ ժողովեալ ազգք ազգք[34] յընտրելոց[35] զաւրաւորաց[36] արանց*

1 ² ÇÝù» ³ Ý (´¶ îù ÇÝù» ³ Ýù)
2 ² ´¶ ÑÇõëõëá▯
3 îù ³ ÝÇßË ³ ÝáõÃ» ³ Ý (² ´¶ ³ ÝÇßË ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ)
4 î[1] ùë ³ Ý »õ áõÃ
5 î[1] »ñÏá ï ³ ë ³ Ý
6 îù Ã ³ ·Õ ³ Ã÷ ³ Õ ³ ë ³ ñ (² ´¶ Ã ³ ·Õ ³ Ã÷ ³ Õë ³ ñ)
7 î[1] ùë ³ Ý »õ »ûÃ
8 î[1] ÑÝ·» ï ³ ë ³ Ý
9 ´ Ý»ñ»ÕµÇáë, ¶ Ý»ñ»ÕÇµÇáë
10 î[1] ãáñë
11 ´¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ (¶ª -áë-Á çÝç ³ Í), î[1-2] ë»Ý¿ù¿ñÇÙáë
12 î[1] áõÃ »õ ï ³ ëÝ
13 î[1] áõÃ
14 î[1] ùë ³ Ý »õ Ù¿Ï
15 ´¶ > ÝáñÇÝ »Õµ ³ ▯ñÝ ³ Ùë.Ç ³ ., î[1] ùë ³ Ý »õ Ù¿Ï] .Ç ³ .
16 ´¶ Ý ³ µáõå ³ Õë ³ ñ (¶ª -áë-Á çÝç ³ Í)
17 î[1] ùë ³ Ý
18 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ »ñ»ù
19 ´¶ ³ ÙÇÕÙ ³ ñáõ¹ ³ ù (¶ª -áë-Á çÝç ³ Í)
20 î[1] »ñÏáõ
21 ´¶ Ý»ñÇ·ÕÇë ³ ñ (¶ª -áë-Á çÝç ³ Í)
22 î[1] ãáñë
23 ² ´¶ î[1] Ý ³ µáõÝ»¹áë
24 î[1] ÑÝ·» ï ³ ë ³ Ý
25 ² ´¶ .½.] í»ó
26 ² ´î[1-2] ³ ë ï ³ ÝÏ» ³ É, ¶ ³ ë ï ³ ÝÏ» ³ É. ÜËÝ.47ëñµ·. ³ ë ï ³ Ý¹» ³ É

27 ² ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó
28 ².37µ ¦ ³ ▯ë × ³ éÇë í»ñçùë ▯ ³ õñÇÝ ³ ÏÝ å ³ Ï ³ ë ¿ É» ³ É, »õ Ù»ù ÇëÏ ·Ç ï»Ùù: à°í ëáõñµ ÁÝÃ»ñóáÕ, å ³ ïñ ³ ë ï Ï ³ óÇ°ñ, ▯ ³ ▯ëÙ í ³ ▯ñÇ ï » ï ñ ¿ ßñç ³ Í, áñ Ç Ï ³ ñ¹ ³ É íñ¹áíÇë á°ã§, ².38 ³ ¦ÙÇÝã»õ ó ³ ▯ë ï»ÕÇ Ñ ³ ë ³ ÝÇó»ë, .Åµ. ÃáõËÃ Ç Ù¿ç ³ Ýóá°▯ ÙÇÝã Ç ·ÉË ³ ·ÇñÝ, »õ ½·ÉË ³ ·ÇñÝ Ï ³ ñ¹ ³ ° ÙÇÝã»õ .ÍÃ. ÃáõËÃ ³ ÝóÝÇ × ³ éÇ í»ñçùÝ å ³ Ï ³ ë ¿, ³ å ³ ▯ ½ ³ ▯ë .Åµ. ÃáõËÃë ÁÝ¹ ³ ▯Ý ÙÇ ³ õáñ» ³ °▯ »õ Ï ³ ñ¹ ³ °▯. ½Ç ³ ▯ë ▯ ³ õñÇÝ ³ ÏÇ Ï ³ åÝ ß÷áÃ» ³ É ¿, »õ ÙÇ ÁÝ¹ ÙÇáí ³ Ýó» ³ É. á°Õç É»ñ§. Ññ ³ Ñ ³ Ý·Çë Ñ ³ ßÇõÝ ³ ▯ë ¿. 37ñ¹Çó 12 Ã»ñÃ (38-49) ³ ÝóÇñ, ³ å ³ Ï ³ ñ¹ ³ ° 59 Ã»ñÃ (49µ-109), í»ñ ³ ¹ ³ ñÓÇ°ñ »õ Ï ³ ñ¹ ³ ° ³ ▯ë 12 Ã»ñÃÁ (38-49), ².38 ³ ¦.µÅ. ÃáõËÃ ¿ »õ áã ³ õ»ÉÇ Ï ³ Ù å ³ Ï ³ ë§: ´.18µª Ýá▯ÝÝ ¿ ÇÝã ².37µ-Ç ³ é ³ çÇÝ Ý ³ Ë ³ ¹ ³ ë-Á, ÇëÏ 19 ³ ª ëÏëáõÙ ¿ª ¦[ä] ³ ï»ñ ³ ½Ù ▯áõ½» ³ É ³ ß¹ ³ Ñ ³ Ï ³ Ù ³ ñ ³ ó Ã ³ · ³ õáñÇ§, ¶.22 ³ ª ÏñÏÇÝ Ýá▯ÝÝ ¿. ³ ▯ë ¿çÇ . ³ . ëÇõÝ ³ ÏáõÙ ·ñ ³ Í ÙÇ ³ ▯Ý 14 ïáÕ, ÙÝ ³ ó» ³ ÉÁ »õ 22µ . ³ . ëÇõÝ ³ ÏÁ ã·ñ ³ Í, ÇëÏ 22 ³ ª ³ õ»ÉÇ ó ³ Í óñÇõ ·ñ ³ Íª ¦Õ ³ ÝÏ ßáõÝÝ »õ ³ ß-Ë ³ ñÑ ³ ÏáñÍ ³ Ý · ³ ½ ³ ÝÝ .åÉ½. (1387) Ãí. »ÏÝ Ç í ³ Ý, áñ »õ ³ é ½Ý ³ §. ÑÙÙï ².37µ. ¶23 ³ ª Ñ ³ Ý·áõ-ó ³ ▯ÇÝ ½ ³ ñ¹ ³ ·ñáí ëÏëáõÙ ¿ª ¦ä ³ ï»ñ ³ ½Ù§
29 ´.18µ Éñ ³ óáõÙ ãÏ ³ ▯, ¿çÇ í»ñçáõÙ 6 ïáÕ ã·ñ ³ Í, Éñ ³ óáõÙÁ î[4]Çª Áëï °õë. øñ. ². ¿ç 45Çª ¦»õ Ã ³ · ³ -õáñ¿ñ ´ ³ µ¿ÕáÝÇ ÎÇõñáë ³ Ùë Â.§
30 ´° .».
31 ² îù ïÇ·ñ ³ Ý ³ , ´¶ ïÇ·ñ ³ Ý ³ ▯
32 ´¶ > ³ éÝ»É
33 ² îù ³ ß¹ ³ Ñ ³ Ï ³ , ´¶ ³ ß¹ ³ Ñ ³ Ï ³ ▯
34 ´¶ ¸ ³ ½· ³ ½·
35 ² ´¶ ▯Ý ï ñ»Éáó
36 î[1-2] ½ûñ ³ í ³ ñ ³ ó

քաջամարտկաց՝ զաւրս[1] Կապուդկացւոց[2], զՎրաց եւ զԱղուանից եւ զԱյրարատեան գազանամարտիկ զանճոռնի[3] զաւրսն եւ զբոլոր բովանդակեալ գունդս զաւրացն, եւ զորդիսն[4] Սենեքերիմայ, ամենայարդար պատրաստութեամբ, անհուն բազմութեամբ՝ աճապարել երագել, անյապաղ լինել նախ քան զԱշդահակայ դիմեցումն, զի մի՛ քաջասրտագոյն կարծիցի Մարն քան զՀայկազնեայն: 3 Եւ վագս առեալ փութացան[5] մտին ընդ կողմն Մականայ, բանակեցան ի դաշտավայրին Մեդիացւոց[6], եւ անդ ո՛չ սակաւ վտանգ հասանէր Աշդահակայ վասն հասանելոյ ի վերայ նորա Տիգրանայ զաւրու /50ա/ ծանու: 4 Նա եւ բազմախոհեմն Կիւրոս Պարսիկ խաղայ գայ իւրովք հեծելազաւր մարտակցաւքն[7] գալ աւգնել Տիգրանայ. քանզի էին բարեկամացեալ ընդ միմեանս Կիւրոս եւ Տիգրան եւ յամենայնի համանմանքն, համակամքն, միասիրտքն, քաջախոհեմքն[8], բազմադրուատքն: 5 Բայց մինչդեռ չեւ առ միմեանս հասեալ Տիգրան եւ Կիւրոս՝ յղէ Աշդահակ[9] պատարագս[10] Կիւրոսի եւ խոստանայ տալ նմա զտէրութիւնն[11] զչորրորդ մասն Սենեքերիմանցն[12], զկողմամբքն Նինուէի եւ զՏմորիս ամրոցաւն՝ որ ի նմա, եւ զայս[13] ո՛չ միանգամ, այլ յոլովակի՝ մի զմիոյ կնի[14] ընթացուցանէր դեսպանս հրովարտակաւք եւ պատարագաւք: 6 Զայս իմացեալ խորհրդականութիւնն[15] Քսերքսէս յԱդրամելեայ եւ Սանասարայ՝ յորդւոցն Սենեքերիմայ, ապա գան առ Տիգրան Հայոց թագաւոր եւ զեկուցանեն[16] նմա վասն որոյ խորհի Աշդահակ: 7 Քանզի որդիքն Սենեքերիմայ[17] մեծաւ ցասմամբ եւ անզրաւ հաշտմամբ ընդ Աշդահակայն լինէին՝ յաղագս գոլ զնա սերունդ Վարբակ/50բ/այ Մարի, որ եբարձ զթագաւորութիւնն ի Սարդանապաղեայ[18], հաւուցն Սենեքերիմանց[19]:

8 Յայնժամ առեալ հրովարտակ Սանասարեանց ի Տիգրանայ, պատարագաւք գնացին առ Կիւրոս. եւ առեալ զնա, գան առ Տիգրան, եւ անյապաղ փութով զգործ պատերազմին վճարեալ, քաջք ընդ քաջս ելեալ. յետուստ կողմանէ աճապարեալ Քսերքսէս, բուռն հարեալ զդիակաց պղնձակուռ վարապանին[20] Աշդահակայ, ի վերայ թիկանցն զգաւակաւ երիվարին[21] արկեալ, եւ Տիգրան առ երագութեան ձեռինն հարեալ նիզակաւ ընդ սրտադուրսն՝ ի բաց կորզէ[22] զթոքակէսն: 9 Եւ Կիւրոսի զհետ մտեալ զաւրուն՝ ո՛չ սակաւ սատակմունս առնէր[23], մինչեւ միահաղոյն[24] զաւրսն Աշդահակայ վատնեալ սուսերաւ՝ տիրէ Մարաց եւ Պարսից:

10 Բայց երկուք ոմանք ի զաւակէ Աշդահակայ ձերբակալ արարեալ Տիգրանայ,

---

1 î[ù] ½½ûñë, ² Á½³õñë, ´ ½ûñë, ¶ ½³õñë
2 ´ Ï³åáõ·Ï³óõáó
3 î[1-2] ³Ý×áéÝÇ
4 ´¶ ½áñ¹Çë
5 ü > ÷áõÃ³ó³Ý
6 ´¶ Ù»¹³óõáó (¶ª Ç-Ý çÝç³Í)
7 î[ù] Ù³ñï³ÏóáíùÝ (² ´¶ Ù³ñï³Ïó³õùÝ)
8 î[ù] ù³ç³ËáÑ»ÙùÝ »õ (² ´¶ > »õ)
9 ´ ▯³ß¹³Ñ³Ï
10 ´ ·ï°ñ·ë
11 ´ ½ï¿ñáõÃÇõÝ
12 ´¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ³óÝ, î[1] ë»Ý¿ù¿ñÇÙ³ÝóÝ
13 î[1-2] ½³▯Ý
14 ´¶ ÙÇ ½ÙÇ ÏÝÇ
15 ² î[ù] ËáñÑñ¹³Ï³ÝáõÃÇõÝ (´¶ ËáñÑñ¹³Ï³ÝáõÃÇõÝÝ)
16 ´ ½»ñÏáõó³Ý»Ý
17 î[1] ë»Ý¿ù¿ñÇÙ³▯
18 ² ë³ñ¹³Ý³å³ÕÕ»³, ´¶î[1] ë³ñ¹³Ý³å³ÕÕ»³▯, î[2-3] ë³ñ¹³Ý³å³Õ»³▯, î[4] ë³ñÕ³Ý³å³Õ»³▯ (íñ¿å)
19 î[1] ë»Ý¿ù¿ñÇÙ³Ýó
20 ¸ Ï³Ùª åÕÝÓ³Ó»õ í³ñÏ³å³Ý³ó
21 ² ¶ ¿ñÇí³ñÇÝ
22 î[ù] Ïáñ½¿ñ (² ´¶ ¸ Ïáñ½¿)
23 ü ³éÝ¿ñ ½ûñáõÝ
24 ² ÙÇ³Ë³ÕáÛÝ
25 ü í³Ý»³É

առեալ ածէ ի Հայս. եւ կացուցեալ զնոսա ի կարգի սարկուԹեան, որոյ զփոյԹ Հպատակութեան /51ա/ ցուցեալ՝ կարգէ զնոսա ի գործ ծառայութեան՝ կրել արծուխս եւ բազէս. եւ ի[1] գինեբրուսն[2] ի տեղի մատռուակութեան յառաջացուցեալ[3] ի գահ նախաբարութեան ձգեալ կացուցանէ: 11 Եւ բնակեցուցանէ[4] զնոսա ի գաւառն Աղբագ, յետ բնակեցուցանելոյն զնոսա ի Ջողախել, ի Վրնջունիս եւ ի Խրամի[5], տեւեալ մինչեւ ի ժամանակս ինչ, քանզի յառաջագոյն տուեալ էր զնոսա ի ծառայութիւն քեռ իւրոյ Տիգրանուհեայ՝ կնոջ Աշդահակայ, յասացեալ տեղիս բնակեցուցանելով:

12 Զայս գործ լուեալ Լիդէացւոց[6] Թագաւորին Կրոսիսաեյ[7], բազմաշփոթ[8] յուզմամբ ամբոխ արարեալ[9], զաւրս բազումս[10] գումարեալ[11], ելանել տալ պատերազմ ընդ Կիւրոսի, զորոյ զաւրաժողով լինելն իմացեալ Կիւրոսի, գրէ առ Տիգրան՝ զաւրս յաւգնականութիւն առաքել նմա. զոր անյապաղ փութով զզաւրսն Հարաւայինս եւ Հիւսիսայինս[12] տալ ի ձեռս Քսերքսեայ եւ Արշէզայ[13] որդւոյ Նորուն Քսերքսեայ[14], զի փութով անդր Հասցեն. որոց գնացեալ՝ պատահեն նմա ի Դնբուինդ /51բ/ Պարսից: 13 Եւ յառաջեալ առաջոյ[15] զաւրուն Կիւրոսի՝ յարդարեն զգործ պատերազմին: 14 Իբրեւ խռնեցան ի զաւրագլուխ գունդ Լիդէացւոց[16] Նետաձգութեամբ ընդ միմեանս Հարեալ, եւ յերկարեալ գործ պատերազմին Հարուստ մի ժամ, Հասանէ արքայն Կիւրոս եւ Քսերքսէս: 15 Եւ Արշէզայ[17] շուրջ փակեալ[18] վաՀանաւորաւք զԼիդէացւոց Թագաւորաւն, տագնապ մեծ լինէր. զի Թագաւորն Լիդէացւոց ասպազինեալ զերիվարն[19] շուրջանակի պղնձի[20] արկանելեաւք յոտից մինչ ի գլուխ[21] բովանդակ, չԹողեալ տեղի՝ անկռուելի լինել զինուի, նա եւ զիւրեաւ տախտակափակ[22] լանջապաՀս, ԹիկնապաՀս, զանգապանս, սռնապանս, գլխապանս, որ գրեԹէ[23] բովանդակ պղնձեղէնս[24] զնա իմանալ Թուէր, եւ զետեղեալ բլրաձեւ զաւրու անմատչելի կարծելով. եւ զաւրքն ախոյեանայարձակ զպատերազմն վառէին: 16 Յայնժամ ձայն բարձեալ Քսերքսէս եւ Արշէզ[25] լի իմաստութեամբ, որպէս Թէ ի զաւրացն Լիդէացւոց իցեն, ասեն. «Հարան զաւրքն Կիւրոսի, եւ փա/52ա/խեաւ արքայն»: 17 Նոքա առ լուրն խնդացեալ՝ լքին զամրացեալ գունդն՝ աճապարել զՀետ Կիւրոսի, ել եւ ելս արարեալ զմիմեամբք, եւ Թագաւորն Լիդէացւոց[26] ճեմս առեալ երԹայր զկնի զաւրուն:

18 Նոյն ժամայն Քսերքսէս եւ Արշէզ[27] վազս առեալ պատաՀեն Լիդէացւոյն[28]. եւ ձերբակալ արարեալ մերկացուցանեն[29] ի զինէ եւ յասպազինէ եւ տանին կացուցանեն առաջի Կիւրոսի. զոր առեալ Կիւրոս

1 î[1-2] > Ç
2 î[ù] ·Ý ³ ñµáõëÝ (² ´¶ ¸ ·ÇÝ»ñµáõëÝ)
3 ´¶ ¸ Û ³ é ³ óáõó» ³ É (¶° Û ³ é ³ ç ³ óáõó» ³ É)
4 ´¶ > »õ µÝ ³ Ï»óáõó ³ Ý¿
5 ² Ññ ³ ÙÇ, ²°´¶ Ëñ ³ ÙÇ. î[4] ÑÙÙ ï. Êáñ. .².É.ª ½Ëñ ³ Ù. î[ù] Ñ ³ Ëñ ³ ÙÇ
6 ² ÉÇ·¿ ³ óõáó, ´ ÉÇ¹» ³ óõáó
7 ² Ïñá ëÇë» ³ , ´¶ Ïñá ëÇë» ³ Û, î[ù] Ïñá ëÇë ³ Û
8 ²´¶ µ ³ ½Ù ³ ß÷áÛÃ
9 î[1] > ³ ñ ³ ñ» ³ É
10 ² ü > µ ³ ½áõÙë
11 ´¶ > ½ ³ õñë µ ³ ½áõÙë ·áõÙ ³ ñ» ³ É
12 ² ÑÇõëõë ³ ÛÇÝë, ´¶ ÑÇõëáõë ³ ÛÇÝë
13 ² ³ ñß»ß ³ , ´¶ ³ ñß¿ß ³ Û
14 î[2] > ùë»ñùë» ³ Û
15 ´ Û ³ é ³ çÝáÛ, ¶ Û ³ é ³ çáÛ

16 ´ ÉÇ¹Ç ³ óõáó
17 ² ³ ñß»ß ³ , ´¶ ³ ñß¿ß, î[1] ³ ñß»½ ³ Û
18 ´ ÷ ³ ù» ³ É
19 ² ½¿ñÇí ³ ñÝ
20 ´¶ åÕÝÍÇ
21 ²´¶ü > Ç ·ÉáõË
22 ¸ ï ³ Ëï ³ Ï ³ å ³ Ñ (íñ¿å)
23 ¶ ·ñ¿ Ã»
24 ´¶ åÕÝÍ»Õ¿Ýë
25 ²´¶ ³ ñß¿ß
26 ´ É»¹Ç ³ óõáó
27 ²´¶ ³ ñß¿ß
28 ´î[1-2] ÉÇ¹» ³ óõáóÝ. ÜËÝ.287ëñµ·. ÉÇ¹¿ ³ óõáÛÝ (³ Û-ëÇÝùÝª Ïñ»ëáëÇ)
29 ²´¶î[1-2] Ù»ñÏ ³ Ý ³ Ý. ü Ù»ñÏ ³ óáõó ³ Ý»Ý

դառնայ ի Խորասան, եւ անտի դարձեալ ի Բաբելոն, ընդ իւր տանելով զԼիդէացին. եւ զտունս գանձի նորա Հրամայեաց ածել յաւարի. եւ տանջեալ զնա ջղաւք՝ տայ նմա եւ զգանձս[1] աներեւոյթս, եւ ինքն մեռանի ի Հոմանէ[2] Կիւրոսի, բարձեալ զտէրութիւնն Լիդէացւոց[3]:

19 *Իբրեւ աջողութիւն[4] գործոյն զլխաւորեցաւ՝ եղեւ դառնալ Քսերքսեանց, առեալ ի պարգեւի զՏմորիս ամրոցաւն եւ զգետափնեայսն[5] Նինուէի:*

20 *Իսկ իբրեւ միապետեցաւ թագաւորութիւն Պարսից Կիւրոսի՝ առնու զԲաբելոն[6] եւ արձակէ զգերին Հրէից:* 21 *Ընդդէմ նորա զաւր/52բ/աժողով եղեալ տունն Գագայ[7] ազգն Գաղատացւոց, երկոտասան[8] բիւրու՝ գրէ Կիւրոս առ Տիգրան վասն աւգնականութեան մատուցանել նմա:* 22 *Ձի ազգ բարբարոս խուժադուժ[9] ի դիմի ելեալ գան տալ պատերազմ, կորզել յինքեան զգերին Հրէից:* 23 *Առ որ զբարեկամութիւնն առողջ[10] պաՀելով, յղէ զնոյն Քսերքսէս[11] եւ զԱրշէզ[12] որդի նորուն քառասուն Հազարաւ[13]. գնացեալ պատաՀեն[14] նմա ի սպառուածս Տաւրոսական լերինն:* 24 *Եւ երկայնագոյնս զպատաղմունսն ի ճանապարՀին արարեալ, ձգին մինչ յԱրգն Աղձնեաց[15]. եւ անդ մարգարէն[16] եւ թագաւորն Սաղաթիէլ[17] փախճանեալ թաղի ի Մարբակատինա[18], ի բլրակ[19] մի տեղւոջ[20]. եւ տուեալ պատերազմ զաւուրս ոչ սակաւս[21], որպէս թէ ամսաւրեայ մի ժամանակ, յորում ոչ սակաւ քաջութիւն նաՀատակութեան զաւրացն Հայոց, որ ի զարմանս կրթեաց զբովանդակ զաւր[22] Պարսից՝ բարբարոսաւքն Հանդերձ:* 25 *Եւ Հարան զաւրքն Գաղատացւոց՝ ի մեծամեծաց մինչ[23] ի փոքունս նոցա, եւ ոչ մնաց ի նոցանէ եւ ո՛չ մի:* 26 *Եւ զորդիսն Իսրայէլի /53ա/ առեալ գնացին յաշխարՀն իւրեանց, եւ առաջնորդեաց նոցա Քսերքսէս եւ Արշէզ[24] մինչ ի սուրբ քաղաքն յԵրուսաղէմ. եւ Հաւատան[25] զառաջնորդութիւնն[26] Հրէից՝ Զաւրաբաբէլի որդւոյ Սաղաթիէլի, յազգէ Յուդայ:* 27 *Եւ դարձան ուժեղ զաւրութեամբ եւ մեծաւ յաղթութեամբ:*

28 *Այս այն Գովգ եւ Մագովգ, զոր յիշեն գիր մարգարէիցն՝ Ամովս եւ Եզեկիէլ[27]:*

1 ² ´ ¶ î[1-3] ½ · ³ ÝÓë, î[4] ½ · ³ ÝÓ
2 ² ´ ¶ ÑáÙáÝ¿, î[ù] Ññ ³ Ù ³ Ý¿ (î[1-2] ÛûñÝÏëÝª ÑáÙ ³ Ý¿)
3 ² ÉÇ¹¿ ³ óáó, ´ ¶ ÉÇ¹» ³ óõáó (ÙÇß ï ³ Ûëå¿ë)
4 ´ Û ³ çáÕáõÃÇõÝ
5 ² ´ ¶ ½·»ñ ³ ÷Ý» ³ ÛëÝ (î[1] ÛûñÝÏëÝ, î[2] ÑÇÝ ûñª ½·»-ñ ³ ÷Ý» ³ ÛëÝ)
6 ² ½µ ³ µ¿ÉáÝ
7 ´° ·áÛÉ· ³ Û
8 ² ´ .µÅ. ³ Ý, ´.µÅ.Ý
9 ² ´ ¶ î[1] Ë ³ Å ³ ¹áõÅ, ÜËÝ.35ëñµ·. ËáõÅ ³ ¹áõÅ (î[2] áõÝÇ ËáõÅ ³ ¹áõÅ »õ áã ÇÝã Í ³ Ýáõó ³ Ý¿)
10 î[2-4] áÕç (² ´ ¶ î[1] ³ éáÕç)
11 ² ùë¿ñùë¿ë
12 ² ´ ¶ î[1] ½ ³ ñß¿ß
13 ² .Ëé. ³ õ, ´ ¶ .Ë. Ñ ³ ½ ³ ñ ³ õ] ù ³ é ³ ëáõÝ Ñ ³ ½ ³ ñ ³ õ
14 î[ù] å ³ ï ³ ÑÇÝ (² ´ ¶ å ³ ï ³ Ñ»Ý)
15 ¶ ³ ÕÝ» ³ ó
16 î[ù] Ù ³ ñ· ³ ñ¿Ý + »½ñ (² ´ ¶ ü > »½ñ). î[1]Í. ¦ÑÝ ³ ·áÛÝ ûñÇÝ ³ ÏÇÝ »½ñ Éáõë ³ ÝóÝ ¿ñ »¹» ³ É§, î[2] ÑÇÝ ûñ. ½µ ³ éÝ »½ñ áõÝ¿ñ Ç Éáõë ³ ÝóëÝ. µ ³ Ûó ëË ³ É »Ý ï »-Õ ³ ¹ñ»É, å¿ ïù ¿ ¹Ý¿ÇÝ Û ³ çáñ¹áÕª ë ³ Õ ³ ÃÇ¿É ³ -Ýáõ ³ Ý ï »ÕÁ. ï »°ë Ûçñ¹ ÍÝÃ.)
17 ² ° (Éë-áõÙ, ëñµ·ñÕÇ Ó»éùáí, ã ³ Ï»ñ ïáí) »½ñ] ë ³ -Õ ³ ÃÇ¿É
18 î[1] Ù ³ ñµ ³ Ï ³ ÝÇÝ ³ (íñ¿å)
19 ² î[ù] µÉñ ³ ÏÇ (´ ¶ µÉñ ³ Ï)
20 ø ÙÇáç] ÙÇ ï »Õõáç
21 ´ ¶ ë ³ Ï ³ õ
22 î[ù] ½ ³ õñë (² ´ ¶ ¸ ½ ³ õñ)
23 î[ù] ÙÇÝã»õ (² ´ ¶ ÙÇÝã)
24 ² ³ ñß¿ß
25 ´ ¶ > ³ é ³ çÝáñ¹» ³ ó Ýáó ³ ùë»ñùë¿ë… »õ Ñ ³ õ ³ -ï ³ Ý
26 ´ ¶ ³ é ³ çÝáñ¹áõÃÇõÝÝ
27 ² »½¿ÏÇ¿É, ´ ¶ »½»ÏÇ¿É, î[4] »½ ³ ÏÇ¿É (íñ¿å). Եզկ. ԼԸ., ԼԹ. 11, 15

Զ.[1] ՅԵՏ ԿԻՒՐՈՍԻ ԿԱՄԲԻՒՍԷՍ, ԶՄԵՐԳԻՍ[2] ՄՈԳ, ԴԱՐԵՀ ՎՇՏԱՍՊԱՑ[3]. Ի ՔՍԱՆԵՐՈՐԴԻ[4] ԱՄԻ ԴԱՐԵՀԻ[5] ՄԵՌԱՒ ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՅ[6]

1 *Իսկ յետ այսց գործոց եղելոց ի բառնալ թագաւորութեանն Հայկազնեայցն, ումն այսպէս, ումն այնպէս չփոթաբար կեցեալ անիշխանութեամբ, ունելով զտեղիս տեղիս[7], տալով ձեռս յովպէտ եւ ժամագիտ դիպուածք ումեք հանդիպանայր[8], եւ որոց ոչ գործք ինչ եւ ոչ քաջութիւնք[9] ուրուք յայտ յանդիման ցուցանիւր:* 2 *Եւ ո՛չ մեք գրել զմտաւ ածել ջանասցուք, բայց զանուանս[10] միայն ըստ կարգի կանոնել բաւական համարեցաք, որպէս եւ այլոց առաջնոցն մատենագրացն[11] յայս եկեալ ձեւ պատմագրութեան[12]. բայց կան/53բ/ոնեցի զանուանս ի մատենիս[13]:*

3 *Տիգրան[14]* — *Դարեհ[15]*
Աղրամելէք[16]
Ներս — *Արտաշէս*
Ներսէխ
Մարոդ — *Ողոքոս*
Արշամ — *Զարսէս[17]*
Արշաւիր[18]
Ասուդ — *Դարեհ[19]:*

4 *Պարսից թագաւորք. Քսերքսէս. Արտաշէս երկայնաձեռն.* — *Ապա Աղեքսանդրոս[20] Փիլիպեայ[21] Մակեդոնացի տիեզերակալ թագաւոր:*

5 [22] *Զայսու ժամանակաւ թագաւորեալ Աղեքսանդր[23] Մակեդովնացի[24] տիեզերակալութեամբ, երագահաս հասեալ ի վերայ Դարեհի[25]՝ սպանանել[26] զնա. եւ բառնայ զթագաւորութիւնն[27] Պարսից Արշաւրեանց[28]:* 6 *Իսկ Ասուդ զհետ Դարեհի[29] եղեալ ի պատերազմ ընդդէմ զաւրագլխացն Աղեքսանդրի[30]՝ Հերակղեայ նահատակութեամբն դիւցազնաբար ի դիմի հարեալ, ի բաց նահանջէ զուժեղագոյնս զաւրագլխացն Աղեքսանդրու[31] հարուստ ժամ մի, մինչ հիացումն զզաւրաւքն[32] արկեալ՝ տային տեղի փախստէի. մինչ հանդէպ երեւանալ Աղեքսանդրու[33] ի յանդուգն դիմեցուածին[34], եւ հայեցեալ ի դէմս Աղեքսանդրու[35] իբր յասստուածոց դիւցազանց՝ զերեսս ի վայր արկեալ զերկիր նշմարէր:*

---

1 ´° .½.
2 îù ßÙ»ñ·Çë (² ´¶ ½Ù»ñ·Çë)
3 î1 ¹ ³ ñ¿Ñ íßï ³ ëå ³ : ´ íßï ³ ëå ³ Û
4 ² ´¶ Ç .Ç.»ñáñ¹Ç
5 î1 ¹ ³ ñ¿ÑÇ
6 î4Í. ³ Ûë ¦·ÉËÇ µáõÝ µáí ³ Ý¹ ³ ÏáõÃÛáõÝÁ áã ÙÇ Ï ³ å ãáõÝÇ í»ñÝ ³ ·ñÇ Ñ» ï §
7 ´ ½ï »ÕÇë] ½ï »ÕÇë ï »ÕÇë
8 ¸ áõÙ áõÙ»ù Ñ ³ Ý¹Çå ³ Ý ³ Ûñ (Ï ³ Ùª Ñ ³ Ý¹ÇåÇõñ)
9 ² ´¶ î1-2 ù ³ çáõÃÇõÝù, î3-4 ù ³ çáõÃÇõÝ
10 ² ½ ³ Ýáõ ³ ÝëÝ, ´¶ > ½ ³ Ýáõ ³ Ýë
11 ´¶ Ù ³ ï »Ý ³ ·ñ»ó ³ Ý
12 ´ å ³ ïÙ ³ ·ñáõÃ» ³ ÝÝ
13 ´¶ Ù ³ ï ³ ÝÇë
14 î2 »ñÏñáñ¹ ëÇõÝ ³ ÏÇ ëÏÇ½µÁ ³ Ûë ëÇõÝ ³ ÏÇ í»ñçÝ ¿ª ¦å ³ ñëÇó Ã ³ · ³ õáñù. / ùë»ñùë¿ë. / ³ ñï ³ ß¿ë »ñÏ ³ ÛÝ ³ Ó»éÝ§. î4 ïáÕÇë ¹ÇÙ ³ ó áõÝÇ áºã Ó»é ³ - ·ñ ³ Ï ³ Ý ¦Ã ³ · ³ õáñù å ³ ñëÇó§. ³ ÕÇõë ³ Ïë Áëï ¹ ³ ë ³ õáñáõÃ» ³ Ý ² ûñÇÝ ³ ÏÇ, ´¶ ÝáÛÝÁ ·ñ»É »Ý ³ ÝÁÝ¹Ù¿ç ïáÕ»ñáí
15 îù ¹ ³ ñ¿Ñ (² ´¶ ¹ ³ ñ»Ñ)
16 ² ´¶ ³ ¹ñ ³ Ù¿É¿ù
17 ² ³ ñë¿ë, ²° (³ ÛÉ Óéù) ½ ³ ñë¿ë
18 ´ > ³ ñß ³ õÇñ
19 îù ¹ ³ ñ¿Ñ (² ´¶ ¹ ³ ñ»Ñ)
20 ² ´¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñáë, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáë
21 ´ ÷ÇÉÇåÇ ³ Û, î1 ÷ÇÉÇå å» ³ Û
22 ´ Éë-áõÙ ÑÙñª ¦.¿.§
23 ² ¸ ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñ, ´ ³ Õ»Ïë ³ Ý¹ñ, ¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñ, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ
24 ´¶ Ù ³ Ï»¹áÝ ³ óÇ, ¸ Ù ³ Ï»¹áíÝ ³ óÇ
25 ² ´¶ ¹ ³ ñ»ÑÇ, îù ¹ ³ ñ¿ÑÇ
26 ´ »ëå ³ Ý» ³ É, ¶ ëå ³ Ý» ³ É
27 ´ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ, î1 Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ
28 ² îù ³ ñß ³ õñ» ³ Ý (´¶ ³ ñß ³ õñ» ³ Ýó)
29 îù ¹ ³ ñ¿ÑÇ (² ´¶ ¹ ³ ñ»ÑÇ)
30 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇ, ´ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñÇ, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ
31 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñáõ (³ Ù»Ýáõñª ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñ), ´ ³ Õ¿Ï-ë ³ Ý¹ñáõ, ¶ ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáõ, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ
32 îù ½ûñûùÝ (² ´¶ ½½ ³ õñ ³ õùÝ)
33 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñáõ, ´¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñáõ, ¸ ³ Õ»ùë ³ Ý-¹ñáõ, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáõ
34 ² ´¶ î1-2 ¹ÇÙ ³ óáõ ³ ÍÇÝ. ÜËÝ.6ëñµ·. ¹ÇÙ»óáõ ³ ÍÇÝ
35 ² ´¶ îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáõ

7 *Եւ չտապանակի[1] փուլթանակի յասպազինէ երիվար/54ա/ին[2] ի վայր արկեալ զինքն առաջի Աղեքսանդրի[3], առ ոչինչ համարեալ զյախռնաբար[4] գործն զոր գործեաց, փութացաւ եւ ողջոյն արքայի[5], ասէ. «Քաջք քաջաց պատահեալ՝ անմեղադրելիք[6] կան մնան զյաւակնութեամբքն, զի՛ մի վատութիւն քան զքաջութիւն ճոխացի, որ կանանցաբարոյիցն քաջ յարմարի, թէպէտ եւ յարիւն եւ յապաժոյժ զզաւրսն կենացն առնուցուն»:* 8 *Ընդ որ սքանչացեալ ընդ քաջարտութիւնն եւ ընդ իմաստուն բանակարգութիւնն Պտղոմէի եւ Սելեւկեայ զաւրազլխացն Աղեքսանդրու[7], խնդրեցին պարգեւ ի թագաւորէն զԱսուդ. զի Աղեքսանդր[8] թէպէտ եւ լի[9] իմաստութեամբ եւ հանճարով առաւելանայր, սակայն գազանանայր ընդդիմակացաց հրոսաւղացն[10]:* 9 *Եւ առեալ Պտղոմեայ զԱսուդ՝ տայ տանել յԵգիպտոս, ի պարգեւեալ աշխարհն նմա յԱղեքսանդրէ[11], եւ կարգել նմա ռոճիկս առատապէս, մինչ ինքն պարապագոյն[12] ժամու անդր[13] հասանիցէ:*

10 *Իսկ զՎահանն[14] Հայկազնեայ, որ էր նիզակակից Ասուդայ, կացուցանեն ի դրան արքունի՝ /54բ/ յառաջանալ ի գործ պատերազմին մեծաւ աշխատութեամբ, կամ մեռանել ի սրոյ թշնամեաց դիպելոց, կամ յաղթել քաջամարտութեամբ[15]:* 11 *Եւ կացեալ ԺԲ.[16] (12) ամ Աղեքսանդրի[17], մեռանի ի Բաբելոն[18], կեցեալ ամս ԼԳ.[19] (33), թագաւորեալ ամս ԺԲ.[20] (12)[*], համաւրէն տիեզերակալեաց ամս Է.[21]:* 12 *Եւ ի մեռանելն իւրում Աղեքսանդրու[22] հաստատագոյն աներկիւղութեամբ զթագաւորութիւնն[23] իւր միապետեալ՝ կացուցանէ չորս[24] զաւրավարս չորեքծագեան կողմանց աշխարհի, զՊտղոմէոս Եգիպտոսի եւ Հնդկաց[25], զՍելեւկոս՝ Ասիացւոց եւ ամենայն հիւսականաց[26], զԱնդիպատրոս՝ Պարսից եւ ամենայն արեւելից:*

13 *Իսկ Պտղոմէոս նենգութեամբ եւ խաբկանաւք[27] կալաւ զԵրուսաղէմ եւ զՀրէաստան[28], մինչեւ յամս երկոտասան[29]:* 14 *Եւ[30] զբազումս ի նոցանէ իջուցեալ՝ յԵգիպտոս բնակեցուցանէր:* 15 *Եւ ապա առնու զթագաւորութիւնն Ասորոց[31] եւ Բա-*

1 î[ù] ßï ³ åáí (²´¶¸ü ßï ³ å ³Ý³ ÏÇ)
2 î[ù] »ñÇí ³ ñ¿Ý (²¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ, ´¸ »ñÇí ³ ñÇÝ)
3 ´î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ (²¶ ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇ)
4 ²´¶ ½ÛÑéÝ ³ µ ³ ñ, ¸ ½Û ³ ÑéÝ ³ µ ³ ñ. î[ù] Û ³ ÑáõéÝ ³ -µ ³ ñ. ¶.25 ³ ëï. Éë. Ù ³ ïÇïáíª ¦Üáñ µ ³ é ³ ñ ³ Ý ãÙ»ÏÝ¿ ½ ³ Ûë µ ³ é. ãµ ³ õÇ ÉÇÝÇÉ Ñ ³ Ù ³ ñÓ ³ ÏáõÃÇõÝ, íëï ³ ÑáõÃÇõÝ, ù ³ ç ³ ëñ ïáõÃÇõÝ, Û ³ õ ³ ÏÝáõÃÇõÝ »õÉÝ§. µ ³ Ûóª ¸.µ.315ª Û ³ ÑéÝ ³ µ ³ ñ. Û ³ Ñáõñ = Û ³ Ëé-Ý ³ µ ³ ñ, Û ³ ËáõéÝ, Û ³ Ëáõñ, Û ³ Ý¹·Ý ³ µ ³ ñ, ³ Ý ³ Ñ, ³ Ýí»Ñ»ñ »õ ³ ÝËáñÑñ¹ ³ µ ³ ñ. áõÝÇ Ý ³ »õª ¦Û ³ Ý-¹áõ·Ý »õ Û ³ Ñáõñ Ó· ïÇ ³ é ËáñÑ§. ÉÙµ. ëÕ., ¦ë¿ñ áã Û ³ Ý¹·ÝÇ Û ³ Ñáõñ Ç íÝ ³ ë »õ Ç ÏáñáõëïÛ ³ ÛÉáó§. áëÏ. ³ . Ïáñ. Ï ³ ÝáÝ ³ Ï ³ ÝÝ ¿ª ½Û ³ ËéÝ ³ µ ³ ñ
5 î[ù] ³ ñù ³ ÛÇ »õ (²´¶ > »õ)
6 ¸ å ³ ï ³ Ñ» ³ Éù ³ ÝÙ»Õ ³ ¹ñ»ÉÇ
7 ´¶î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáõ (² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñáõ)
8 ´¶î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ (² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñ)
9 ´ ½Ç]ÉÇ
10 î[1] ÑñûëáÕ ³ óÝ
11 ´¶î[ù] Û ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ¿ (² Û ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñ¿)
12 ´¶ å ³ ñ ³ ·áÛÝ
13 ´¶ ³ Ý¹

14 ²´¶üî[4] ½í ³ Ñ ³ ÝÝ, î[1-3] ½í ³ Ñ ³ ·Ý
15 î[ù] ù ³ ç ³ ëñïáõÃ» ³ Ùµ (²´¶¸ ù ³ ç ³ Ù ³ ñïáõÃ» ³ Ùµ)
16 ² .µÅ., ´¶ .µÅ. ³ Ý, î[1] »ñÏáï ³ ë ³ Ý].Åµ.
17 ´ ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ
18 ² µ ³ µ¿ÉáÝ
19 î[1] »ñ»ëáõÝ »ñ»ù
20 ².µÅ., ´¶ .µÅ. ³ Ý, î[1] »ñÏáï ³ ë ³ Ý].Åµ.
[*] Ա. Մակ. Ա. 8 «Եւ թագաւորեաց Աղեքսանդրոս ամս երկոտասան եւ մեռաւ»
21 î[1] »ûÃÝ
22 ²´î[ù] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáõ, ¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñáõ
23 ´½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
24 ²´¶ .¹. (¸î[ù] ãáñë)
25 ´¶ Ç ÑÝ¹Ï ³ ó
26 ² ÑÇõëÇõë ³ Ï ³ Ý ³ ó
27 ²¶î[1-2] Ñ ³ ñÏ ³ Ý ³ õù, ´¸ Ñ ³ ñÏ ³ Ñ ³ Ýûù. ÜËÝ.45ëñµ·. Ñ ³ µÏ ³ Ý ³ õù/Ë ³ µÏ ³ Ý ³ õù (ëË ³ É ¿ª ¸), î[4] Ñ(Ë) ³ µ-Ï ³ Ýûù °õë.øñ.´.224ª Ë ³ µ ³ Ý ³ õù
28 ´ ½Ñ¿ ³ ëï ³ Ý
29 ²´¶î[1] »ñÏáï ³ ë ³ Ý, î[2-4] .Åµ.
30 î[2] > »õ
31 î[1] ³ ëáñõáó

բելոնի[1] *եւ*[2] *վերնոց կողմանցն Սելեւկոս Նիկանովր*[3]*, որ կոչի յաղթող*[4]*:* 16 *Պտղոմեայ*[5] *հասեալ ի տէրութիւն ժառանգաւորութեանն*[6]*՝ փոխանակ իւր* /55ա/ *կացուցանէ զԱսուդ, տալով ի ձեռս նորա զբոլոր իշխանութիւնն*[7] *Եգիպտոսի եւ Հնդկաց, եւ ինքն հեռացեալ գնաց զկնի Աղեքսանդրի*[8] *ի Բաբելոն*[9]*, եւ անտի եկեալ յԵրուսաղէմ՝ պագին անդ երկիր Աստուծոյ:*

17 *Իսկ Ասուդ թէպէտ եւ այնպէս շքեղութեամբ ճոխանայր եգիպտական եւ հնդկային հարստութեամբն, այլ յիշելով զբուն իւր սեփհական*[10] *թագաւորութիւն Ասորեստանի, ոչ հաճոյանայր կեալ եգիպտացի գահակալութեամբն*[11]*. եւ ցանկութիւն տենչանացն աճէր, գայր յանդիմանակաց Պտղոմէի:* 18 *Այլ թէպէտ զայս ախորժելով լսէր Պտղոմէոս առ լաւութեան քաջութեան առնն, սակայն յայտնել ոչ զաւրէր Աղեքսանդրի*[12]*, զի ոչ ումեք զայդ յանձին կալաւ Աղեքսանդրոս՝ կարծել տիրել ումեք երկրի բաց*[13] *յԱղեքսանդրէ*[14]*:* 19 *Կեցեալ*[15] *անդ ամս բազումս, մեռանի յԵգիպտոս եւ կայ անդէն:*

20 *Յետ մահուանն Աղեքսանդրի*[16]*՝ զաւրավարաց կալեալ զՄակեդոնացւոց տէրութիւնն, բայց մնայ ի հարստութեան Պտղոմէականն միայն, մինչ տիրել Կղէոպատրեայ՝ կնոջ* /55բ/ *միոյ եգիպտացւոյ, որ յետ բազում ժամանակաց՝ մինչեւ յԱւգոստոս կայսր:* 21 *Իսկ յետ Կ.*[17] *(60) ամի անցանելոյ Աղեքսանդրի եւ անիշխանութեանն Հայոց եւ Պարսից՝ թագաւորէ Արշակ Քաջ Մարաց եւ Պարսից եւ Եգիպտացւոց եւ Ելիմացւոց*[18] *ի Բախլ քաղաքի:* 22 *Եւ Վաղարշակ եղբայր նորա եկեալ ի Հայս՝ լնու բարեկարգութեամբ զաղմկեալ եւ զշփոթեալ երկիրս Հայոց. եւ նախարարութիւնս յաւրինէ՝ յանուն եւ ի բարձ եւ ի գահ յառաջ մատուցեալ:*

23 *Իսկ սերունդք Ասուդայ Սանասարեանց կային յորպէտս եւ դիպուածն պատահէր, երբեմն այսպէս եւ երբեմն այնպէս*[19]*.*

Շաւարշ	*Պերոզ*
Գաւգեան	*Շահակ*
Շաւասպ	*Կիւրոս:*

24 [20] *Շահակս այս անուանէ զանուն որդւոյ իւրոյ Կիւրոս, յիշելով զլաւութիւն առնն եւ զբարեկամանալն նախնոյն նորա Քսերքսեայ:* 25 *Սոքա մերժեալք ի տէրութենէն իւրեանց, զոր տուեալ էր Տիգրանայ եւ Կիւրոսի՝ կէին անակարգաբար*[21] *զինչպիտկէն*[22] *մինչ ի Կիւրոս Շահակեան:*

26 *Արշակ տուեալ պա*/56ա/*տերազմ ընդ Մակեդոնացիսն. եւ անդ Կիւրոս քաջապէս արիացեալ՝ առաւելանայր ի գործ պատերազմին. գրէթէ անցուցանէր զանցուցանէր զքաջութեամբն*[23] *Արշակայ Պարթեւի՝ ընդ քաջացն Քուշանաց*[24]*, Մա-*

1 ² µ ³ µ¿ÉáÝÇ (ë ³ ª ³ Ù¿Ýáõñ)
2 î¹ > »õ
3 ² ÝÇÏ ³ Ý, ² ° (ëñµ·ñÕÇ) ÝÇÏ ³ Ýáíñ, ´¶ ÝÇÏ ³ Ýáíñ, î^ù ÝÇÏ ³ Ýáñ
4 î¹ ³ ÕÃûÕ
5 ² åÁ ï áÙ» ³ , ² ° (ëñµ·ñÕÇ) åÁ ï ÕáÙ» ³
6 ² ¶ î¹ Å ³ é ³ Ý· ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ, ´ î^ù Å ³ é ³ Ý·áõÃ» ³ ÝÝ
7 î^ù ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´¶ ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ)
8 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇ, ´ ² î^ù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ
9 ² µ ³ µ¿ÉáÝ, ´¶ µ ³ µ»Éá íÝ
10 ² ´¶ î^1-3 ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý, î^4 ë ³ ÷ ³ Ï ³ Ý
11 î¹ ·áÑ ³ Ï ³ ÉáõÃ» ³ ÙµÝ (íñ¿å)
12 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇ (ÙÇõëÙª ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ)
13 ´¶ µ ³ ó
14 î² ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ¿
15 ² ´¶ î^1-3 Ï»ó» ³ É, î^4 Ï»ó» ³ (íñ¿å)
16 ´ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñÇ
17 î¹ í ³ Ãëáõ Ý
18 ² ´¶ ¿ÉÇÙ ³ óõáó
19 ´ ~ »ñµ»ÙÝ ³ Ýå¿ë »õ »ñµ»ÙÝ ³ ëå¿ë
20 ´ Éë-áõÙ Ñ ³ Ù ³ ñª .Á.
21 ² ´¶ ¸ î³ ³ ÝÏ ³ ñ· ³ µ ³ ñ, ÜËÝ.164ëñµ·. ³ Ý ³ ñ· ³ -µ ³ ñ, Çë Ï ¸ ³ ÝÏ ³ ñ· ³ µ ³ ñª Ç ½ÇÝãåÇ ï Ï¿Ý, î^1-2 î^4 ³ Ý ³ ñ· ³ µ ³ ñ
22 ¸ ½ÇÝãåÇ ï Ï¿Ý (¸ ³ Ó.ª ½ÇÝãåÇ ï ³ Ï»Ý), ² ´¶ ½ÇÝã åÇ ï Ï»Ý, ü ½ÇÝã åÇ ï ³ Ï»Ý
23 ² ´¶ î^1-2 ½ù ³ çáõÃ» ³ ÙµÝ, î^3-4 ½ù ³ çáõÃ» ³ ÙµùÝ
24 ´ ùáõß ³ Ý ³

րաց եւ Ելիմացւոց[1]*. եւ առեալ զյաղթու-թեանն քաջանունութիւն, առաւել զհան-ճարեղութեանն խոհեմութիւն, յառաջա-նայր ի գահ, ի բարձ եւ ի պարգեւ, զի հարցեալ լինէր, թէ ո՞վ ոք, եւ յորո՞ց, եւ յումմէ՞, եւ ե՞րբ, եւ առ որո՞վք:* 27 *Իբրեւ ստուգեաց զազգն, զգաւառն, զաշխարհն, զպատճառ հատուածին զգետեղելն, զիարդն, զորպէսն, զեղանակն, զդի-պուածն, զպատահն եւ զայլն*[2] *ամենայն, խնդրէ զնա Վաղարշակ յԱրշակայ եւ առ-նու ածէ զնա ընդ իւր ի Հայս, եւ անուա-նէ զնա Արծրունի, առաջին լինելով նորա ի դաշտավայրին Արծուիք կոչելոյ. դար-ձեալ ըստ պատահման եւ տարբերութեան արծուունդն*[3] *կերպարանաւք:* 28 *Բայց ո՛չ գիտեմ, թէ յանուն աշխարհի՞ն, թէ ըստ կերպարանին անուանեաց զնոսա Արծրու-նիս:*

29 *Երկրորդ՝ վասն բնակու/56բ/թեան նախնեացն նորա Ադրամելեայ*[4] *եւ Սանա-սարայ Արզն՝ կոչեցին Արզրունիք:*

30 *Երրորդ՝ վասն արիութեան քաջու-թեանն*[5]*, արծուաբար*[6] *քաջասրտապէս խի-զախութեանցն*[7] *ի մարտս պատերազմացն՝ յարծուիս առակեցին զնոսա:*

31 *Բայց թէպէտ եւ երկոքին պատ-ճառք անուանակոչութեանցն պատկանա-բար վարկանելի է՝ որպէս իմաստասիրացն հաճոյ թուի, այլ ինձ զառաջինն ախորժե-լի զհաւատարմութիւնն ի մէջ առնուլ:*

32 *Յանդ հանեալ Պտղոմեանց*[8] *զժամա-նակ թագաւորութեանցն, եւ հասեալ մինչ ի Կղէոպատրեայ*[9] *դուստր Պտղոմէի Դիո-նիսի:* 33 *Սա թագաւորեալ Եգիպտոսի եւ Աղեքսանդրի*[10] *եւ բացեալ զտուն դիւա-նապահ մատենիցն եւ գտեալ զսերունդս*[11] *Սենեքերիմայ, եւ զգործս նոցա զմիոյ միոյ ուրուք յականէ յանուանէ*[12] *զառն իւրաքանչիւր զանուն եւ զքաջութիւն իւր, նոյնպէս եւ զայլն ամենայն ըստ տոհմից տեղեաց, եւ զվատացն եւ զան-նշանիցն նշանաւորեալ*[13] *ըստ վատու-թեանցն եւ զգործս նոցա, եւ /57ա/ ետ տանել զդիւանն մագաղաթեայ յունարէն գրով, հանդերձ պատարագաւք՝ Տիգրանայ թագաւորի*[14] *Հայոց, որ*[15] *չորրորդ կացեալ թագաւոր ի Վաղարշակէ*[16] *Պարթեւէ:*

34 *Յայս վայր զայս գրեալ Աղեքսանդ-րի Մակեդոնացւոյ*[17]*, ի Սենեքերիմայ*[18] *յա-ռաջ մինչեւ ի Պտղոմէոս Եգիպտացի, զոր եւ նոքա Պտղոմեանքն*[19] *կոչէին. զոր ըն-թերցասէրն*[20] *Պտղոմէոս գրեալ եւ յարդա-րեալ ստուգաբանութեամբ, դնեն*[21] *զգու-շութեամբ ի դիւանապահ տունս գանձուց մինչեւ ի Կղէոպատրա*[22] *կին, որպէս վերա-գոյնն*[23] *գրեցաք:*

35 *Իսկ առ մեզ հասին զրոյցքս այս ըստ մնացորդաց պատմագրացն առաջնոց, ի Մամբրէէ*[24] *Վերծանողէ եւ ի նորուն եղ-բաւրէ Մովսէս կոչեցելոյ, եւ միւսումն Թէոդորոս Քերթող, որք լեալ էին յաշա-կերտութենէ Ղեւոնդ քահանայի, որ ի*

---

1 ´ ¿ÉÇ ³ óõáó
2 ¸ ½ ³ ÛÉ
3 ² ³ ñÍáõÁéáõÝ·Ý, ¶ ³ ÍÁéáõÝ·Ý, ´ ¸ ³ ñÍéáõÝ·Ý
4 ² ³ ¹ñ ³ Ù¿É» ³ , ´¶ ³ ¹ñ ³ Ù¿É» ³ Û
5 ¸ ù ³ çáõÃ» ³ Ý
6 ´¶ ¸ ³ ñÍáõ ³ µ»ñ
7 ¸ ËÇ½ ³ ËáõÃ» ³ Ýó
8 ¸ å ï ÕáÙ» ³ ÝóÝ
9 ´¶ ÏÕ»áå ³ ï ñ» ³ Û
10 ´ ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇ
11 î¹ ½ë»ñáõÝ¹Ý
12 ² ´ î[1-2] Û ³ Ï ³ Ý¿ Û ³ Ýáõ ³ Ý¿, î[3] > Û ³ Ï ³ Ý¿
13 ´ ¸ Ýß ³ õáñ» ³ É
14 ´¶ Ã ³ · ³ õáñÇÝ
15 ´ > áñ
16 ² í ³ Õ ³ ñß ³ Ï ³ , ´¶ î[1] í ³ Õ ³ ñß ³ Ï ³ Û
17 ² ¶ Ù ³ Ï»¹áíÝ ³ óõáÛ
18 î[1] ë»Ý¿ù¿ñÇÙ ³ Û
19 ´¶ å ï ÕáÙ» ³ Ýù
20 ¶ ÁÝÃ»ñÓ ³ ë¿ñÝ
21 ´¶ ¸ ¹Ý¿
22 ² î[1] ÏÕ¿áå ³ ï ñáë
23 ´¶ í»ñ ³ ·áÛÝ
24 ² ´¶ Ù ³ Ùµñ»¿

Պարսսն[1] *մարտիրոսացաւ ընդ այլ սուրբ եպիսկոպոսսն եւ քահանայսն:* 36 *Սոքա հրամանաւ Վահանայ Արծրունւոյ*[2] *փոյթ յանձին կալեալ՝ խուզել, քննել, կարգել ի համառաւտ բանս զաճմու/57բ/նս ազգացն անցելոց, ոչ կարի ինչ ընդ երկայնագոյնս*[3] *աշխատասիրաբար անցանել պատմու- թիւնս:*

37 *Զոր եւ մեր ըստ հրամանի քում, Գագի՛կ զաւրավար Հայոց եւ Վասպուրա- կան իշխան, ջան յանձին տարեալ ընդ հա- մառաւտութիւն զրուցատրութեանցն ան- ցեալ, յառաջ խաղացուցից զբանսն, արա- գաքայլ արշաւանաւք, անցեալ գնացից ընդ շարագրածս*[4] *անցնիւր պատմագրաց, զազգաբանութիւնն միայն ոճով դրոշմեցից ի շարի աստ, մինչեւ եկից հասից ի լայնա- նիստ ընդարձակ ասպարէզս մատենից պատմութեանցս՝ ոճով մի ըստ միոջէ շարե- ցից*[5]*, կարգեցից, գրեցից*[6] *զախորժելին քեզ:*

38 *Այս Վահանս, զոր յիշեցաք, այն Վահան է, զոր Թագաւորեցուցին նախա- րարք Հայոց յաւուրս սրբոյն Վարդանայ, զոր յիւրում տեղւոջնն*[7] *կարգաբանու- թեան գրեցից*[8] *որ ինչ վասն սորա*[9]*:* 39 *Եւ մեք այժմ զկարգն յառաջ վարեսցուք.*

Կիւրոս	*Շամբիթ*
Վարգէն	*Ջաջ*
Վահան	*Ջաջուռ:*

40 [10]*Արջամ Թագաւորեալ Հայոց, զազգն /58ա/ Բագրատունեաց արկանէ ընդ բազում տառապանաւք՝ վասն ար- ճակմանն Հիւրկանոս քահանայի ի կապա- նաց բանտին, եւ կալեալ զԵնիանոս*[11] *նա- հապետ Բագրատունեաց եւ սպարապետ Հայոց՝ հանդերձ ընտանեաւք*[12] *եւ ամե- նայն ազգականութեամբ*[13]*, արկանէ ընդ բազում չարչարանաւք, եւ զոմանս ընդ սուր հանեալ՝ կամէր միահաղոյն*[14] *զրաւ առնել ազգին Բագրատունեաց:*

41 *Իսկ Ջաջուռ Արծրունի ձեռն ի գործ արարեալ, մատուցեալ*[15] *առ Թագաւորն, խնդրէ զԵնիանոս*[16]*, զի էր կախեալ զփայ- տէ. եւ կատարեալ զխնդիրն՝ իջուցանէ զԵնիանոս*[17] *ի փայտէն*[18]*, եւ զազգն*[19] *նորա փրկեալ ապրեցուցանէ ի սրոյն խողխող- մանէ. եւ ի նոյն պատիւ Թագաւորութեան կացուցանէ զԵնիանոս*[20] *Բագրատունի:* 42 *Եւ ո՛չ յանձին կալեալ Արջամայ*[21] *վստահաբար առ իւր ունել զԵնիանոս*[22]*՝ յղէ զնա ի Հայս:* 43 *Զոր առեալ Ջաջուռ՝ աճիւ*[23] *եւ ամենայն պատրաստ կազմու- թեամբ բնակեցուցանէ ի կողմն Արագա- ծոյ*[24]*, ի գեւղն*[25] *Թալին կոչեցեալ. սա ա- ռաջին ի տանէն /58բ/ Բագրատունեաց ե- կեալ կայանայ*[26] *զայսու կողմամբ Այրա- րատեան նահանգի:* 44 *Եւ առնու Ջաջուռ զդուստր Ենիանեայ կնութեան Սահակայ որդւոյ իւրոյ, որում անուն կոչէր Սմբա-*

1 ´¶ å ³ ñë, î[1] å ³ ñëë

2 ² ´¶ ³ ñÍñáõÝá▯

3 ¸ »ñÏ ³ ▯Ý ³ ·á▯ÝëÝ

4 ² ß ³ ñ ³ ·ñ ³ Íëë, ¸ ß ³ ñ ³ ¹ñ ³ Íë î[1] ß ³ ñ ³ ·ñ ³ Íë

5 ² ´¶ ß ³ ñÅ»óÇó, ÜËÝ.244ª ëË ³ É ¿ ÑÇÝ ûñ-Çª ß ³ ñÅ»- óÇó

6 î[2] > ·ñ»óÇó

7 ² ´¶ ï »ÕõáçÝÝ, ¸ ï »ÕõáçÝ, î[ù] ï »ÕõáçÝ

8 ü ▯Çß»óÇó »õ ·ñ»óÇó

9 ´¶ Ýáñ ³

10 ´° Éë-áõÙ Ñ ³ Ù ³ ñª .Ã.

11 ² ½»ÝÇ ³ Ýáë

12 ² ´¶ ÁÝ¹ ³ Ý» ³ õù

13 î[ù] ³ ½· ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ, ² ´¶ ³ ½· ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ

14 ´¶ ÙÇ ³ Ñ ³ Õá▯Ý, ² î[ù] ÙÇ ³ Ë ³ Õá▯Ý

15 ´¶ Ù ³ ï áõó ³ Ý¿

16 ² î[1-2] ½ ³ ÝÇ ³ Ýáë (´¶ ½»ÝÇ ³ Ýáë)

17 ² î[1-2] ½ ³ ÝÇ ³ Ýáë (´¶ ½»ÝÇ ³ Ýáë)

18 ¶ ÷ ³ ▯ï ¿

19 ü ³ Ù»Ý ³ ▯Ý ½ ³ ½·Ý

20 ² ½ ³ ÝÇÝáë (´¶ ½»ÝÇ ³ Ýáë), î[1-2] ½ ³ ÝÇ ³ Ýáë

21 ² ³ ñçáÙ ³

22 ² ½ ³ ÝÇÝáë (´¶ ½»ÝÇ ³ Ýáë), î[1-2] ½ ³ ÝÇ ³ Ýáë

23 î[1]Í.î[2]Í. Ã»ñ»õëª Ï ³ ÑÇõ

24 ´ ³ ñ ³ · ³ Í ³ ▯

25 î[ù] ·ÇõÕÝ (² ´¶ ·»õÕÝ)

26 ² î[ù] Ï ³ ▯ Ý ³ , ´¶ Ï ³ ▯ ³ Ý ³

տուհի: 45 *Այս*[1] *առաջին խնամանալ եղեւ ընդ միմեանս Բագրատունեաց եւ Արծրունեաց. այս եղեւ յամի յուլթուտասաներորդի արքայի Պարսից:*

46 *Եւ կեցեալ Արջամ ամս Ի.*[2] *(20)՝ վախճանի, եւ թագաւորէ Աբգար որդի նորա:* 47 *Հասեալ ի տեղիս յայս՝ ի պատմութիւն Աբգարու թագաւորի Հայոց, յորոյ աւուրս փրկչին մերոյ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ*[3] *մարմնով յաշխարհի երեւումն եղեւ, եւ սկիզբն լինել նորոգման արարածոց*[4]*, եւ լուսաւոր առնել զամենայն մարդ, որ յաշխարհ գալոց է*[***]*. որ կարի սիրելի է ինձ, մանաւանդ թէ յոլովից, կամ թէ ամենայն հաւատացելոց ի Քրիստոս՝ յերկարագոյնս*[5] *առնել ի ճառս զդեգերումն շահատակութեան, ձեզ լսել, եւ ինձ՝ գրել:*

48 *Քանզի սա առաջին ի հեթանոսական թագաւորաց սկիզբն*[6] *արար ի Քրիստոս հաւատ/59ա/ոց՝ որպէս ցուցանեն յիշատակարանք հաւատարիմ պատմագրացն. մանաւանդ թէ աւետարանիչն*[7] *եւ առաքեալն Յոհաննէս*[8]*, որդին որոտման տիեզերաց հնչեցոյց զորոտումն աւետեաց Աւետարանին Քրիստոսի, որ ի նայն հաւատալոց*[9] *էին:* 49 *Քանզի ասէ, թէ* «Էին ոմանք յելելոց անտի հեթանոսաց, որք եկեալ էին յԵրուսաղէմ՝ ի տաւնն, զի երկիր պագանիցեն. որք եւ մատուցեալ առ Փիլիպպոս որ ի Բէթսայիդայն[10], [ասեն[11]]. Կամիմք զՅիսուս տեսանել»[ξ]. *զորս յանդիման փրկչին կացուցին զառաքեալսն հանդերձ թղթովք Աբգարու, եւ զխորհրդական պատասխանիսն լուեալ վասն փրկական խաչելութեանն՝ որ վասն աշխարհի, զոր փառս իւր անուանեաց, գրելով եւ զպատասխանի թղթոյն ի ձեռն Թովմայի առաքելոյ, եւ զխոստաբանութիւն՝ զԹադէոս առաքել*[12]*, լնուլ զփափագումն խնդրոյն. եւ զանձկալից*[13] *տեսութիւնն հրաշափառապէս եւ անճառաբար ի վարշամակի տպաւորեալ*[14] *ելից զկարաւտութիւնն*[15] *Աբգարու աղբիւրն կենաց Քրիստոս:*

50 *Դարձեալ վերստին հրճուանաւք ոււգե/59բ/ալ լինի պատմութեան աստ սակս բարձրագահ, համաթոռ, ճոխազգի ազգապետութեան*[16] *Արծրունեացս*[17] *մեծ զարմի Սենեքերիմայ*[18] *ծննդոց, որ ըստ աճման եւ սերելոյ*[19] *նախարարութեանց եկեալ հասեալ ցայս*[20] *վայր ժամանակի՝ ի թագաւորել Աբգարու եւ հաւատալ ի Քրիստոս:* 51 *Ընդ*[21] *որում*[22] *եւ մեծ իշխանն Արծրունեաց Խուրան՝ եւ գլխապետ զաւրավար զաւրու եւ միահեծան թագաւորութեան Հայոց Մեծաց, որ առաջին ի Քրիստոս հաւատացեալ եղեւ իշխանս Խուրան եւ մկրտեալ ի ձե-*

---

1 ² ´¶ ³ Ûë, î¹Í. ÛûñÇÝ ³ Ïëª ³ ÛÉ (ëË ³ É), ÜËÝ.155ëñµ·. ³ Ûë] ³ ÛÉ

2 î¹ ùë ³ Ý

3 ¶ > Ù»ñáÛ (ï »ÕÁ µ ³ ó)

4 ² ³ ñ ³ ñ ³ ÍáÛ

*** Յովհ. Ը. 9 «Էր լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւորէ զամենայն մարդ՝ որ գալոց է յաշխարհ»

5 ´ »ñÏ ³ ñ ³ ·áÛÝë

6 î⁴ ëÏÇ½µÁÝ

7 ´ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝãÇÝ

8 îù ÛûÑ ³ ÝÝ¿ë

9 î¹Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª Ñ ³ õ ³ ï ³ ó»Éáó (² ´¶ Ñ ³ õ ³ ï ³ Éáó)

10 ² µ¿Ãë ³ ÛÇ¹ ³ ÛÝ, ´ µ»Ãë ³ Ç¹ ³ Û , ¶ µ»Ãë ³ ÛÇ¹ ³ (¶° í»ñçÇÝ ÛÝ-Ý çÝç ³ Í)

11 ² ´¶ > ³ ë»Ý (î² ÛûñÇÝ ³ ÏëÝ > ³ ë»Ý)

ξ Տե՛ս Յովհ. ԺԲ. 20-21. Նոքա մատեան առ Փիլիպպոս, որ է ի Բեթսայիդայ Գալիլեացւոցն էր, աղաչէին զնա եւ ասէին. Տէ՛ր, կամիմք զՅիսուս տեսանել

12 î²î⁴ ³ é ³ ù» ³ É (² ´¶ ¸ î¹ ³ é ³ ù»É)

13 ² ½ ³ ÝÓÏ ³ ÉÇó, ´¶ ½ ³ ÝÓÏ ³ ÉÇ (¶° í»ñçÇ -ó-Ý çÝç ³ Í)

14 ´¶ ëå ³ ë ³ õáñ» ³ É] ï å ³ õáñ» ³ É

15 ¸ ½Ï ³ ñû ï áõÃÇõÝ, î⁴ ½Ï ³ ñû ï áõÃÇõÝÁÝ

16 î²⁻⁴ ³ ½· ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ (² ´¶ ¸ î¹ ³ ½· ³ å » ï áõÃ» ³ Ý)

17 ´¶ ¸ ³ ñÍñáõÝ» ³ ó (¶° í»ñçÇ -ë-Ý çÝç ³ Í)

18 î¹ ë»Ý¿ù¿ñÇÙ ³ Û

19 ² ëÇñ»ÉáÛ, ²° (·ñãÇ±) ë»ñ»ÉáÛ

20 ² ´¶ î¹⁻² ó ³ Ûë. î⁴ ½ ³ Ûë

21 ² ´ ÁÝ¹, ´ Áë ï] ÁÝ¹, î¹Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝ > ÁÝ¹

22 î¹ áñë] áñáõÙ

ուաց Թադէոսի առաքելոյ, որ յետ Հաւատոցն որ ի Քրիստոս բազում ուղղութեամբ եւ երկիւղածութեամբ կրաւնս ըստ արժանի Հաւատոյն ցուցեալ, գրէթէ ի ծայրս առաքինութեան զաճումն Հաւատոցն տարեալ Հասուցեալ, որ ինչ յորդորումն աւետարանական վարժիցն ունին դաստիարակութեան ցոյցք: 52 *Եւ զայս առ այժմ բաւական Համարեալ նշանակութիւն ցուցանել զլաւութիւն երանելի առնն Խուրանայ Արծրունւոյ*[1]*, խոՀեմագունիցն բաւականանալ առ բովա/60ա/նդակ իմացմունս:* 53 *Եւ մեք զկարգ պատմութեանցս մասնաւորաբար եւ Համառաւտապէս յառաջ վարեսցուք, զի ոչ է ժամ մեզ զներբողականաւքն զդեգերումն առնել, զպատմողական զրուցատրութեան կարգաւն զանց առնել:*

54 *Հերովդէս այլազգի՝ որդի Անդիպատրեայ Ասկաղոնացոյ եւ մաւր Եւպատրեայ Արաբացւոյ*[2]*, թագաւոր Հրէից, յաւուրս ծննդեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որպէս Յովսեպոս*[3] *մեզ զրուցաբանէ՝ եւ զինչ գործեաց ընդ մանկունսն:* 55 *Սորա որդիք Ե.*[4] *ծնանի, յորոց մինն Հերովդէս եւ միւսն Փիլիպպոս, զորոյ կինն Հանեալ Հերովդի*[5]*՝ եթող*[6] *զկինն իւր զառաջին՝ զդուստր Արէտայ արքայի Պատրէացւոց*[7]*. առ որ*[8] *զչարեալ*[9] *Արէտ՝ խորՀէր վրէժ առնուլ զանարգանաց դստերն, եւ ոչ իշխէր Համարձակ յինքնակալէն Ոգոստեայ*[10] *Տիբերի*[11] *կայսեր:* 56 *Ապա բարեկամացեալ ընդ Աբգարու թագաւորի Հայոց եւ ընդ մեծ զաւրավարին Խուրանայ Արծրունւոյ*[12]*՝ յղէ նմա պատարագս եւ առնու յաւգնականութիւն զԽուրան*[13] *Արծրունի՝ զայր իմաստուն եւ քաջամարտ/60բ/իկ, կորովի յաղեղն*[14] *եւ ի զէն եւ յասպազէն:* 57 *Եւ Հարեալ ի դիմի Խուրան*[15]*՝ Հարկանէին զաւրքն Հերովդի, մինչ ինքն Հերովդէս փախստեայ անձնապուր լեալ Հանդերձ*[16] *Ուրեղիանոսիւ*[17] *զինակրաւ, անկանի առ քեռին իւր՝ որդի Հիւրկանու քաՀանայի, ի քաղաքն Ասկաղոն:* 58 *Բայց թէպէտ եւ ունէր զպատճառ զբարեկամանալն Արէտայ ընդ Աբգարու եւ ընդ Խուրանայ*[18]*, այլ Աբգար եւ Խուրան առ փափագումն որ ի Քրիստոս, եւ առ լուր սրբոյ փրկչին, եւ որ ինչ գործեացն Հերովդէս՝ ոխացեալ ընդ Հերովդի, որպէս եւ յետոյ ընդ Պիղատոսի խնդրեցին զվրէժ սպանման Մկրտչին եւ Հալածանացն Քրիստոսի. եւ էր ամ վեշտասաներորդ*[19] *Տիբերի կայսեր*[20]*:*

59 *Յետ Համբառնալոյ Փրկչին մերոյ եւ վախճանի բարեպաշտ թագաւորին*[21] *Աբգարու թագաւորեաց Անանուն որդի Աբգարու, որ ոչ եղեւ ժառանգորդ Հայրենեաց Հաւատոցն որ ի Քրիստոս, այլ յետս կացեալ յուխտէ սրբութեանն՝ դառնալ զՀետ պաշտաման կռոցն, /61ա/ զոր արՀամարՀեաց, մերժեաց Աբգար, եւ զԽուրանն Արծրունի մեծ զաւրավար արկեալ ընդ ուռկանաւ խարդախութեան՝ Հետեւել զկնի իւրոյ մոլորութեանն*[22]*. զոր այպն աւարեալ արՀամարՀեաց զնովաւ:* 60 *Եւ ինքն Խուրան առեալ զմեծ մասն զաւրուն՝*

1 ² ´ ¶ ³ ñÍñáõÝá
2 ² î[2-4] ³ ñ ³ µ ³ óá, ´ ³ ñ ³ µ ³ óõáó, ¶ î[1] ³ ñ ³ µ ³ óõá
3 ² ´ ¶ áë»åáë, ¸ áíë»åáë
4 î[ü] ÑÇÝ·] .».
5 î[ü] Ñ»ñáí¹¿Ç (² ´ ¶ Ñ»ñáí¹Ç)
6 ² î[ü] ÃáÕ (´ ¶ »ÃáÕ)
7 ´ ¶ å ³ ï ñ» ³ óõáó
8 ² áñë (´ ¶ áñ)
9 ² ã ³ ñ» ³ É (´ ¶ ½ã ³ ñ» ³ É)
10 î[ü] û·áë ï » ³ (² á·áë ï » ³ , ´ ¶ á·áë ï » ³)
11 î[ü] ï Çµ¿ñÇ (² ´ ¶ ï Çµ»ñÇ)
12 ² ´ ¶ ³ ñÍñáõÝá
13 ² ´ ¶ î[1-2] ½Ëáõñ¿Ý
14 ² ´ ¶ ³ Õ¿Ý, ² ° (ëñµ·ñÕÇ) ³ Õ»ÕÝ
15 ² ´ ¶ î[1-2] Ëáõñ¿Ý
16 î[1] > Ñ ³ Ý¹»ñÓ
17 ÜËÝ.328ëñµ·. ³ õñ»ÕÇ ³ ÝáëÇõ
18 ² Ëáõñ¿Ý ³ , ´ ¶ î[1-2] Ëáõñ¿Ý ³
19 ´ ¶ ³ Ù ³ ó í»ó ï ³ ë ³ Ý»ñáñ¹, ² í»ó ï ³ ë ³ Ý»ñáñ¹
20 î[4] Ï ³ ë¿ñ (íñ¿å)
21 î[1-2] > Ã ³ · ³ õáñÇÝ
22 ´ ¶ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ý

գնաց ի Շաւարշան, առ[1] Սանատրուկ. եւ առեալ զնա, եկն եհաս ի վերայ որդւոյն[2] Աբգարու՝ բառնալ ի նմանէ զթագաւորութիւնն զոր ունէր: 61 *Բայց ո՛չ ժամանեալ կատարման պատերազմին, զի զաշտաբակն[3], զոր շինէր որդին Աբգարու, փլուցեալ ի վերայ՝ սպան զնա, վրէժխնդիր եղեալ մահուն Աղէի[4] սրբոյ:*

62 *Իսկ Խուրան ոչ կացեալ առ Սանատրկոյ, գնաց յերկիրն Յունաց՝ առ կեսար Տիբերիոս[5], մինչ տայր պատերազմ ընդ Սպանիացիսն վասն ոսկեհան տեղեացն. եւ անդ Խուրան բազում նահատակութիւնս եւ յաղթութիւնս կատարեալ զաւրականաւքն՝ որ ընդ նմա երթեալ էին յաշխարհէս Հայոց, ընդ որ յոյժ ուրախացեալ Տիբերի՝ պատուէ ծիրանեաւք[6] եւ բրաբիոնաւ ի Ստադին տեղւոջն:* 63 *Եւ եղեւ վախ/61բ/ճանել Տիբերի՝ թագաւորեալ ամս ԻԳ.[7] (23) եւ թագաւորեաց փոխանակ Տիբէրի Գայիոս Փոքր[8] ամս Գ.[9] եւ կէս:*

64 *Իսկ Խուրան լուեալ վասն տիկնոջն Հայոց Հեղինէի՝ կնոջ Աբգարու, թէ ոչ ախորժեաց կալ ի Միջագետս վասն ամբարշտին Սանատրկոյ, այլ ելեալ[10] գայ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ եւ անդ կեալ բարեպաշտութեամբ, եկն եւ նա առ նա յԵրուսաղէմ[11], եւ առեալ ոսկի զտիկնոջն եւ զիւր, գնաց յԵգիպտոս՝ գնել ցորեան յաւուրս սովոյն, որ եղեւ առ Կղաւդեաւ[12] բաշխել զայն որբոց եւ այրեաց՝ միանգամ յամենայն հաւատացեալ[13] ի Քրիստոս տնանկացն, որոց եւ բաւականանայր ցորեանն[14]:* 65 *Անդ կեցեալ Խուրան եւ անդ վախճանեալ ի բարիոք ծերութեանն. եւ հանդերձեալ աշխարհին պսակելոց է ի Քրիստոսէ, հանդերձ տիկնաւն Հեղինեաւ[15], ընդ ամենայն սուրբս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ[16]:*

|62ա| Է.[17] ՁԱՐԱԽԱԽՍՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ ՆԵՐՍԵՀԻ ՋՎԱՋԷԷ ԵՒ ՁԱՐՇԱՒՐԵԱՆ

1 *Բայց ի գնալն Խուրանայ[18] առ Տիբէր կայսր՝ եթող զորդին իւր զՎաչէ եւ զեղբայր իւր զԱրշաւիր ի Խառան՝ առ տիկնոջն Հեղինէի. որ ապա ի գնալն տիկնոջն յԵրուսաղէմ Վաչէ եւ Արշաւիր երկեան երթալ առ Սանատրուկ, գնացին առ Ներսեհ[19] արքայ Ասորոց[20], ընդ իւրեանս ունելով զգիր ուխտի խաղաղութեան Աբգարու եւ[21] Ներսեհի[22] եւ զԽուրանէ[23] Արծրունւոյ[24], զոր կարգէ զնոսա Ներսեհ[25] ի վերակացութիւն գործակալութեան:* 2 *ՁՎաչէ կացոյց ի դրան արքունի, զի ամենայն ոք նովաւ մտցէ եւ ելցէ յարքունիսն, եւ նովաւ վճարիցին[26] զի՛նչ պէտ եւ լինիցին[27] ումեք՝ ի*

1 ² î[ù] Ç] ³ é[a] ´¶
2 ² ´¶ áñ¹á Ý
3 ² ´¶ î[1-2] ½³ßï ³ñ³ ÏÇÝ, ü î[3-4] ½³ßï ³ñ³ ÏÝ, î[1]Í. î[2]Í. ëïáõ· ³ ·á Ý ÃáõÇª ½Ç ½³ßï ³ñ³ ÏÝ
4 îù ³ ¹ ¹¿Ç (² ´¶ ³ ¹¿Ç)
5 ´ ÏÇë³ñ ïÇµ»ñáë, ¶ ïÇµ»ñáë (¶° »ñÏñáñ¹ Ç-Ý çÝç³ Í)
6 î ² ´¶ î[1-3] ÍÇñ³Ý»³õù, î[4] ÍÇñ³Ýûù
7 î[1] ùë³Ý»ñ»ù
8 î[ù] ÷áùñÝ (² ´¶ ÷áùñ)
9 î[1] »ñ»ù
10 ´ »Õ»³É
11 ´ > »õ ³Ý¹ Ï»³É… »ñáõë³Õ¿Ù

12 î[1-2] ÏÕá¹»³õ
13 ü ³Ù»Ý³ Ý Ñ³õ³ ï ³ó»Éáó
14 ´¶ óáñ»³Ý
15 ² Ñ»ÕÇÝ»³, ´¶ Ñ»ÕÇÝ»³õ, î[ù] Ñ»ÕÇÝ»³
16 î[ù] Ù»ñá + ³Ù¿Ý (² ´¶ > ³Ù¿Ý). ² ³ëï ï»°ë ÇßŁ.
17 ´° .Å.] .¿.
18 ² Ëáõñ¿Ý³, ´¶ Ëáõñ»Ý³ , î[1-2] Ëáõñ¿Ý³
19 î[ù] Ý»ñë¿Ñ (² ´¶ Ý»ñë»Ñ)
20 î[1] ³ëáñõáó
21 ü ÁÝ¹] »õ
22 î[ù]ü Ý»ñë¿ÑÇ (² ´¶ Ý»ñë»ÑÇ)
23 ² ´¶ ½Ëáõñ¿Ý¿, î[1-2] ½Ëáõñ»Ý¿
24 ² ´¶ ³ñÍñáõÝá
25 î[ù] Ý»ñë¿Ñ (² ´¶ Ý»ñë»Ñ)
26 ² í×³ñÇóÇÝ, ´¶ í×³ñ»ëóÇÝ, î[ù] í×³ñÇó»Ý
27 ü å»ï áõÝÇóÇÝ] å¿ï »õ ÉÇÝÇóÇÝ

մեծամեծաց մինչ ի փոքունս նոցա. եւ զԱրշաւիր ի գործ պատերազմի զաւրա-գլուխ զաւրուն[1] կարգեաց: 3 *Ընդ որս[2] զչարեալ նախարարացն Ներսեհի[3] գրգռեն զոմն ի մերձաւորաց Ներսեհի, Դարեհ[4] ա-նուն, որ մատուցեալ առ Ներսեհ, ասէ. «Ընդէ՞ր այսպէս հաճեցար առնել, զի՞ կա-ցուցեր զարսդ զայդ ի գործակալութիւն աշխարհի քո, եւ ահա /62բ/ դոքա են յորդւոց[5] ազգի Սենեքերիմայ[6] ի Նինուէէ[7], եւ ունին զզաւրս[8] քո ընդ իւրեանս, գու-ցէ[9] կատարիցեն չարիս ի վերայ քո եւ կորզեն յինքեանս[10] զթագաւորութիւն Նի-նուէի:* 4 *Զի ահա բարեկամացեալ էր[11] Խուրան հայր Վաչէի եւ եղբայր Արշաւրի ընդ Արտաշէսի Պարսից արքայի՝ յերթալն Աբգարու ի Պարս. եւ եդեալ են դաշինս ի միջի. գուցէ յորժամ կատարիցեն զչարիսն զոր խորհեալ են ի վերայ քո՝ որպէս լուաք ի հաւատարմաց իւրեանց, աւժանդակու-թեամբ[12] Արտաշէսի մերժիցեն եւ զզարմ եւ զզաւակ քո ի թագաւորութենէ Ասո-րոց:* 5 *Կամ դարձո՛[13] զխորհեալ նոցա չա-րիս ի գլուխս իւրեանց[14], կամ թող զի ել-ցեն գնասցեն՝ յով եւ կամեսցին»:* 6 ***Իսկ** Ներսեհ[15] ունկնդիր եղեալ Դարեհի[16], բայց ոչ կարաց հաւատարմացուցանել զասա-ցեալսն. այլ վասն բանսարկուացն[17] ելեալ Վաչէ եւ Արշաւիր, գնացին առ Արտաշէս արքայ Պարսից, եւ կացին մնացեալ անդր մինչեւ ի դարձն Արտաշէսի որդւոյ Սա-նատրկոյ, որ եկեալ այսր թագաւորեաց՝ /63ա/ սպանեալ զԵրուանդ:*

7 ***Իսկ** Սահակ որդի Վաչէի խոյս տուեալ գնայ զկողմամբքն[18] Մարաց, ընդ կողմն Ատրպատականի, եւ բնակէ առ զաւ-րավարի ումեմն եւ մոգի Պերոզ Վրամ կո-չեալ:* 8 ***Իսկ** Սմբատ առեալ զԱրտաշէս բնակէ ի Զարաւանդ[19] Ատրպատականի եւ գրէ առ Սահակ՝ դառնալ առ Երուանդ, թե-րեւս հնար լիցի խորհել ինչ վասն Երուան-դայ:* 9 *Նորա ունկնդիր եղեալ՝ գայ առանց յապաղանաց եւ առաջի դնէ Երուանդայ զպատճառս փախստեանն[20], ասէ. «Զի դա-յեկաբար զորդիսն Սանատրկոյ սնուցա-նէաք, եւ դու ի թագաւորելդ քո[21] որոյ երդմունս արարեալ յԱրտեմի[22] եւ յԱրա-մազդ անկասկած կալ մնալ՝ վասն որոյ եր-կիւղն ունէր[23]»:* 10 ***Եւ** զհետ մտեալ Երուանդայ՝ խոյզ եւ խնդիր լինել Արտա-շէսի. իսկ Սմբատ առեալ զԱրտաշէս, գայ բնակէ ի բարձրաւանդակ լերինն Վարագ:* 11 ***Իսկ** Երուանդայ հետազաւտեալ, գայ բնակի առ ստորոտով լերինն՝ ի գլուխս Տոսպ գաւառի, եւ կոչէ[24] զտեղին Երուան-դականս. եւ Սահակայ յղեալ առ /63բ/ Սմբատ՝ մի՛ կալ մնալ ի լերինն, այլ փու-թալ ելանել դառնալ անդրէն ի Հեր[25] եւ ի Զարեւանդ[26], զի ոչ ելանէ, ասէ, Երուանդ*

1 î³ > ½³õñáõÝ
2 ´ > ½³õñáõÝ Ï³ñ·»³ó ÁÝ¹ áñë
3 îù Ý»ñë¿ÑÇ (²´¶ Ý»ñë»ÑÇ. Û³çáñ¹ »ñÏáõ ï»ÕÁª ÝáÛÝÁ, ÁÝÃ. ã»Ýù Ýßáõ̀Ù)
4 îù ¹³ñ¿Ý (²´¶ ¹³ñ»Ñ)
5 ² Ûáñ¹áó
6 î1-2 ë»Ý»ù¿ñÇÙ³Û
7 îù ÝÇÝáõ¿ (²´¶ ÝÇÝáõ¿¿)
8 ´ ½ûñë
9 î4 ·áõó» (íñ¿å)
10 ü Ïáñ½»óÇÝ ÛÇÝù»³Ýë, î2-4 ÛÁÝù»³Ýë (²´¶ ÛÇÝ-ù»³Ýë)
11 ´¶ ¿] ¿ñ
12 ²´¶ ¸ ³õÅÁÝ¹³Ïáõ Ã»³Ùµ, î1-2 ûÅÝ¹³ÏáõÃ»³Ùµ, ÜËÝ.16 ³õÅ³Ý¹³ÏáõÃ»³Ùµ
13 ²´¶ ¹³ñÓáÛ
14 î1 > Çõñ»³Ýó
15 îù Ý»ñë¿Ñ (²´¶ Ý»ñë»Ñ. ³Ù»Ýáõñ)
16 îù ¹³ñ¿ÑÇ (²´¶ ¹³ñ»ÑÇ)

17 ´ µ³Ýë³ñÏáõóÝ
18 ²´¶î³ÜËÝ.210ëñµ·. ½ÏáÕÙ³ÙµùÝ, î1-2 ÁÝ¹ ÏáÕÙ³ÙµùÝ, î4 ÛÏáÕÙ³ÙµùÝ (íñ¿å)
19 ²´¶ ½³ñï³õ³Ý¹, î1 ÛûñÇÝ³ÏëÝ, î2 ÑÇÝ ûñ.ª ½³ñ-ï³õ³Ý¹
20 îù ÷³Ëëï»³ÝÝ (²´¶ ÷³Ëëï»³Ý)
21 ²´¶î1-2 ùá, î3-4 ùáÛ
22 ²³ñï»ÙÇ
23 î1-2 ³éÝ¿ñ] áõÝ¿ñ
24 ²´¶î1 Ïáã¿, î2-4 ÏáãÇ
25 î4 Ñ»é (íñ¿±å)
26 ²´¶ Ç Ñ»ï Ç »õ ½³õñë ³Ý¹, î1-2 Ç Ñ»ï»õÇ ½ûñë ³Ý¹, î2Í. Ã»ñ»õëª Ç Ñ»ñ »õ Ç ½³ñ»õ³Ý¹ª Áëï Üá-

զաւրու[1] *ի սահմանս Մարաց. եւ տայր տանել Սահակ*[2] *զպէտս մանկանն աւր ըստ աւրէ:* 12 *Զայս զգացեալ Երուանդայ՝ետ տանել զՍահակ կապանաւք յԱրմաւիր. անդ կեցեալ եւ մեռեալ ի նմին ի կապանս:*

13 *Իսկ Աշոտ եղբայր Վաչէի՝ քանզի էր մանկագոյն տիովք, առեալ դայեկին*[3] *իւրոյ՝ մատուցանէ առաջի Երուանդայ, զի ոչ կարաց*[4] *զերծանել գնալ յով եւ կամիցի, գուցէ, ասէ, ի գնալն ի բուռն առեալ ի*[5] *մահ դատապարտեսցի:* 14 *Իսկ Երուանդ պահեալ զերդումն հաւրն նորա՝ թողացուցանէ երթալ, բնակել եւ կեալ ուր եւ հաճոյ թուիցի. եւ նորա առեալ տանի զնա ի լեառնն*[6] *Սիմ, ի տեղի հայրենեաց բնակութեան յաշխարհին*[7] *Տարունոյ:*

15 *Նոյն ժամայն առեալ Սմբատայ զԱրտաշէս, գայ անցանէ ի վայր ի լեռնէն. եւ Թափառական զվէմս ապաստան արարեալ յանկ/64ա/ասկածագոյն տեղիս դարանի՝ ի փոքր վիմամէջս, ի կարկառս*[8] *հովտաձեւս՝ հանդէպ հարաւոյ քաղաքաբերդին Վանի, մաւտ*[9] *յայն տեղի, յորում բղխէ աղբիւրաբար*[10] *առ ստորոտով բլրակի միոյ, մաւտ յեզր ծովուն, յորմէ շնչէ աւդք*[11] *բարեխառն*[12], *զովացուցանել*[13] *զտապ խորշակի ամարանոյ*[14]*՝ յարեգակնակէզն լինելոյ*[15]. *եւ անդէն կացեալ զաւուրս բազումս, յապահովացեալ ի կասկածանաց երկիւղէ Երուանդայ:* 16 *Քանզի ոչ կարացեալ իմանալ զդէմ փախստէի Արտաշէսի, եւ այն ի տեսչութենէ Աստուծոյ այնպէս պահեալ լինէր, դառնայ Երուանդ առ սահմանաւքն Ատրպատականի ի ձորն Անձահից:* 17 *Իսկ Անձահից*[16] *ձոր վասն այնր*[17] *կոչեցին*[18]. *բազում ունելով*[19] *ինչս ի կոխակս բարձրաւանդակս*[20] *եւ ի կիրճս նրբականս, եւ*[21] *ի զերծս եւ ի խոխոմս ձորոյն, ի թոխ եւ ի բոխ երկրին անբնակ մարդկան յասպատակէ հինից Երուանդայ, եւ երթայ զետեղի ի Նախճաւանն աւանի յոստանին*[22] *Վասպուրական աշխարհին:* 18 *Յայնմ հետէ ի տարակոյս անկեալ Երուանդ՝ ոչ քաղցրանայր /64բ/ նմա քուն գիշերոյ, եւ ոչ համեղանայր կերակուր ի քիմս նորա:* 19 *Յետ այսր առեալ Սմբատայ զԱրտաշէս ըստ ձեւոյ տառապելոյ միոյ, որ շրջիցի խնդրիցէ աւր ըստ աւրէ*[23] *զբաւականութիւն աւուրն*[24], *երթեալ տուայտի ի դրան Մարաց Դարեհի*[25], *մինչ զգալ վասն*[26] *նորա Երուանդայ. եւ գրէ առ Սմբատ՝ թերեւս տացէ ի ձեռն նորա զմանուկն Արտաշէս:* 20 *Եւ յարբունս հասելոյ Արտաշէսի՝ երթայ գնայ առ Արտաշէս Պարսից արքայ*[27], *եւ անդ բազում իրս քա-*

ñ³Ûñ, ÐÛÏ. µéùÝÝ. ¿ç 86. ÜËÝ.363ëñµ·. Ç Ñ»ñ »õ Ç ½³ñáõ³Ý¹ (½³ñ³õ³Ý¹)

1 ´ Ç ½ûñáõ
2 î1-2 > ë³Ñ³Ï
3 î1-2 ¹³Ñ»ÏÇÝ
4 ² áã Ï³ñ³ó, ²°´¶ ãÏ³ñ³ó] áã Ï³ñ³ó (²° á-Ý çÝç³Í ³ÛÉ Ó»éùáí)
5 î4 > Ç
6 î4 É»³éÝ
7 ²´¶î3 Û³ßË³ñÑÇÝ, î1-2 ³ßË³ñÑÇÝ, î4 Û³ßË³ñÑÇ
8 ¸ Ï³ñÏ³ãë (íñ¿±å), ¸³ÛÉ íÏÛ.ª Ï³ñÏ³éë
9 ü Ùáõï] Ù³õï
10 ²´ ³Õµ»õñ³µ³ñ
11 ´ Ûû¹ù
12 ´¶ µ³ñË³éÝ
13 îù ½áí³óáõó³Ý¿ (²´¶ ½áí³óáõó³Ý»É)
14 îù ³Ù³ñ³ÛÝáÛ (²´¶ ³Ù³ñ³ÝáÛ)
15 ´ ÉÇÝ»É
16 ¸ ³ÝÓ³ËÇó
17 ² îù ³Ûëñ (´¶¸ ³ÛÝñ)
18 ü ³Û¹ñ Ïáã»óÇÝ ½Ç
19 ´ áõÝ»É áã] áõÝ»Éáí
20 ²¶ µ³ñÓáõ³Ý¹³Ï ë, ´ µ³ñÓñ³õ³Ý¹³Ïë, ¸ (»ñ-ÏÇóë)ª µ³ñÓ³õ³Ý¹³Ïë
21 îù > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)
22 î1 Ûàë ï³ÝÇÝ
23 ¸ ûñÁë ïûñ¿
24 ü ~ ½µ³õ³Ï³ÝáõÃÇõÝ ³õáõñÝ ³õñ Áë ï ³õñ¿
25 îù ¹³ñ¿ÑÇ (²´¶ ¹³ñ»ÑÇ), ü ¹³ñ¿ÑÇ Ù³ñ³ó ³ñ-ù³ÛÇÝ
26 î1 > í³ëÝ
27 îù ³ñù³ÛÝ (² ³ñù³, ´¶ ³ñù³Û)

ջութեան ցուցեալ յախոյանայարձակ[1] *պատերազմունսն*[2]*, եւ մեծարի յԱրտաշէսէ Պարսից արքայէ, մինչ ձեռնտու լինի նմա զաւրու ազնականութեամբ, եւ թագաւորեցուցանէ զնա ի վերայ Հայոց փոխանակ Հաւր իւրոյ Սանատրկոյ, ի տեղի թագաւորութեան քաջացն Արշակունեաց*[3]*:* 21 *Ապա դարձան Վաչէ եւ Արշաւիր ընդ Արտաշէսի, առեալ զթագաւորութիւնն Երուանդայ՝ ԼԱ.*[4] *(31) ամի Արտաշէսի արքայից արքայի եւ թագաւորին Յունաց ///*[5] *ամի. եւ դարձոյց ի նոսա զաշխարհն զոր տուեալ /65ա/ էր ի ժառանգութիւն*[6] *Տիգրանայ Հայկազնոյ, զոր կալեալ էր Սանատրկոյ յարքունիս, զլեառնն Սիմ եւ զԱղձնիս՝ մինչ ի սահմանս Ասորեստանի:*

Ը.[7] ԹԱԳԱՒՈՐԵԼՆ ԱՐՏԱՇԷՍԻ Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՅՈՑ

1 *Իբրեւ յաջողեցաւ*[8] *թագաւորութիւնն Արտաշէսի ամենայարդար պատրաստութեամբ եւ աշխարհաշէն հոգաբարձութեամբ, որպէս բացայայտեն գիրք պատմագրաց*[9]*, եւ յառնուլ զՍաթինիկ տիկին կնութեան Հայոց՝ յիշէ զնժդեհանալն իւր ի վիմամէջսն, զոր վերագոյն գրեցաք, գայ դարձեալ ի տեղին զբաւսնուլ ի նմա:* 2 *Եւ հաճոյ թուեալ յաչս*[10] *նորա՝ շինէ զքարաբլուրն ապարանս արքայանիստ, աշնանայինս*[11]*, պայծառայարդարս, գեղեցկայարմարս*[12]*, պարսպաւորս, ընդդէմ ծիծաղելով ծովուն ի հիւսիսի*[13] *նայեցուածով, արեգակնային ի վերայ խաղալով ճառագայթաձիգ ճեմականացն, յելս եւ ի մուտս. ձկան իմն թուելով ի վերայ մկանաց ալեացն խաղալով, ընդդէմ նայեցածն*[14] *ունելով զմեծ լեառնն Մասիք*[15] *կոչելով*[16] *բարձրա/65բ/գագաթն, ձիւնալիր, սպիտակափառ՝ իբր զթագաւոր մեծավայելուչ պատուական ալեաւք*[17] *զուարճացեալ ի մէջ ճոխ նախարարութեանց, առաջի տեսանելով զկապուտակ ծիրանափայլ դաշտաձեւ ծովն. դաստակերտս մեծամեծս շուրջ զեզերբն անտառախիտ ծառովք եւ գինեբեր*[18] *որթովք եւ զանազան պտղովք, զչէնս պատրաստեալ, եւ շուրջ զամրոցաւն տնկախիտս բուրաստանս ծաղկաւէտս եւ*[19] *անուշահոտս*[20] *ի զանազան ծաղկանց*[21]*. ո՛չ միայն ի տեսիլ խտղտման*[22] *աչաց եւ ի զուարճունմն հոտոտելեաց, այլ եւ ի կազմութիւն դեղոյ բժշկական հնարագիւտ իմաստասիրութեանց՝ կազմեալ Ասկղեպեայ վարժմամբն:* 3 *Իսկ շուրջ զբերդանման ապարանաւքն պարսպէ զբլուրն շուրջանակի յապառաժուտ տաշելոյ*[23] *քարանց, քաղաք ամենալից զհովիտ ամրացուցանելով:* 4 *Իսկ ի վերայ բղխեալ աղբերն*[24] *դարձեալ պարսպէ զքարաբլուրն ի պահպանութիւն ջրոյն՝ ամրագունիւք շինուածովք եւ չէնմար*[25]

---

1 ´ Û³Ëá³Ý³Û Û³ñÓ³Ï, ¶ Û³ËáÛ³Ý³Û Û³ñÓ³Ï, î[1-2] Û³ËáÛ³Ý³ñÓ³Ï
2 ¸ å³ ï»ñ³½ÙáõÝë
3 ²¶ ³ß³ÏáõÝ»³ó
4 î[2-4] Ç .É³. (²´¶î[1] > Ç), î[1] Û»ñ»ëáõÝ »õ Ù¿Ï
5 ²¶ ï»ÕÁ µ³ó, ã·ñ³Í. ´¶ª ·ñ³Í ³ÝÁÝ¹Ñ³ ï
6 ´ Å³é³Ý·áõÃÇõÝÝ
7 ´º .Å³.] .Á.
8 ´¶ ³çáÕ»ó³õ
9 î[1-2] å³ ïÙ³·ñ³óÝ
10 ´ ³Ûë]Û³ãë
11 ²´ ³ßÝ³Ý³ÛÇë (¶ ³ßÝ³Ý³ÛÇÝë), ¸ ³ßÝ³Ý³ÛÇÝ
12 î[1-2] ·»Õ»óÏ³Û³ñÙ³ñ
13 ² ÑÇõëÇõëÇ
14 ü Ý³Û»óáõ³ÍÝ
15 ¸ Ù³ëÇë
16 ü Ù³ëÇë Ïáã»ó»³É
17 ²¶º ³É³õù, ´ ³Éûù
18 ²´¶º ·ÇÝ¿µ»ñ
19 º > »õ
20 ´ ³Ýáß³Ñáïë
21 º Í³ÕÏ³ó
22 î[1] > Ë ïÕ ïÙ³Ý
23 îù ï ³ß»Éáó (²´¶º ï ³ß»ÉáÛ)
24 îù ³ÕµÇõñÝ (²´¶ ³Õµ»ñÝ)
25 î[1] > Ù³ñ. ¦ß¿ÝÙ³ñ§ Ñ³Ù³ñáõÙ »Ýù ¦Ù³ñÙ³ñ³ß¿Ý, Ù³ñÙ³ß¿Ý§ª Ù³ñÙ³ñÇó ßÇÝáõ³Í µ³é»ñÇ ÑáÙ³-ÝÇß

մարգարիտ[1] *զքարաբլուրն յաւրինէ պարսպաւորս*[2]*, անկասկած/66ա/ելիս, անմատչելիս*[3] *ձեռաց պատերազմողաց, հեշտալիր առ զգուշութիւնն յաւրինեալ՝ ի խորագոյնս ծովուն զպարիսպն յաւրինեալ կազմէ:* 5 *Իսկ ի մէջ երեքարմատեան գոգաձեւ հովտին փոքու, որ յերից*[4] *բլրոցն խոնարհի, շինէ աշտարակ բարձրաբերձ փորուածոյ միջոցաւ, եւ ի վերայ նորա կանգնէ զԱստղկեան պատկերն, եւ մաւտ նորա զտուն գանձու պաշտպանութեան կռոցն:* 6 *Կարգէ եւ յաւրինէ ի նմա փողոցս վաճառոց ամենալիցս եւ բաւականս, գտանէ եւ ի վերագոյն լերինն անդր ի հարաւոյ կողմանէն աղբիւր սակաւաբուղխ, որոյ ջրմուղ*[5] *կազմեալ՝ ածեալ հասուցանէ ի մէջ հովտին:* 7 *Իսկ ըստ բաւականութեան աչաց տեսութեանց դաշտավայրին՝ ի մուտս կոյս եւ առ եզերբ ծովուն պարսպաւորս յաւրինէ զգոգն՝ լնուլ այգեստան տնկախիտ պատրաստութեամբ ակնախտիտ*[6] *վայելչութեամբ:*

8 *Եւ իբրեւ կատարեաց զյաւրինուած շինութեան քաղաքին եւ անմատչելի անկասկածելի զամրոցն պատրաստեաց, կոչեաց զանուն ամրոցին Զարդ, /66բ/ այսինքն՝ պայծառութիւն ի վերայ պայծառայարդար*[7] *պատրաստութեան*[8] *շինուածոյն:* 9 *Եւ ածեալ զտիկինն Սաթինիկ՝ զբաւսնուլ*[9] *յաշնանային յեղանակս*[10] *յամարաստուն*[11] *գեղեցկաշէն յապարանս զարդարեալ*[12] *բերդին:* 10 *Իսկ զանուն քաղաքին կոչեաց*[13] *Արտամատ, որ թարգմանեալ ստուգաբանի Արտաշէսի ձեռակերտ*[14] *կամ թէ*[15] *Արտաշէսի եկք, զի ըստ պարսիկ ձայնի Մատ*[16]*՝ Եկք*[17] *թարգմանի:* 11 *Զի ի գնալն*[18] *Արտաշէսի յայսմ տեղւոջէ՝ ո՛չ եւս յաւել ձեռն Երուանդայ տագնապել զնա, բայց ի գնալն աստի ի Մարս եւ ի Պարսս*[19]*, դարձեալ դառնայ ուժով մեծաւ եւ*[20] *թագաւորական ճոխութեամբ, տիրէ*[21] *Հայոց Մեծաց, եւ ըստ բարբարոսական*[22] *հմայիցն պատուէ զտեղիս զայս*[23]*, որպէս ի սմանէ*[24] *սկսանելով*[25]*՝ զփոփոխումն առնուլ*[26] *ի խոնարհագունիցն*[27] *ի բարձրագոյնսն:*

12 *Իսկ սրբոցն որ ի Սուկաւէտ լերինն, քանզի էին համաշխարհիկք եւ հաւատարիմք Սաթինիկայ՝ եկեալ զկնի նորա, յղեն զոմն ի ճգնաւորացն առ*[28] *տիկինն, զկռոցն յան/67ա/դիմանելով զսնոտի եւ զանաւգուտ պաշտաւնն, որպէս եւ սուրբն Քրիսի առ Արտաշէս:*

1 î² Ù ³ ñÙ ³ ñ · ³ ñÇ ï , ü Ù ³ ñ · ³ ñÇ ï . î⁴Í.5.ëñµ · . Ù ³ ñ- Ù ³ ñ ù ³ ñÇõ] Ù ³ ñ Ù ³ ñ · ³ ñÇ ï

2 ² å ³ ñÁë å ³ õáñë, ´ å ³ ñë å ¿õáñë, ¸ å ³ ñë å »õáñë, îù å ³ ñë å ³ õáñ, ÜËÝ.11ëñµ · . å ³ ñë å ³ õáñë

3 î¹ ³ ÝÙ ³ ï ã»ÉÇ

4 ¸ Û»ñÇë

5 ´ çñÙáõË

6 îù ³ Ï ³ Ý ³ ËÇ ï , ²¶ ³ ÏÝ ³ Ë ï Ç ï , ´¸ ³ ÏÝ ³ ËÇ ï ë (¸ Ï ³ Ùª ³ Ï ³ Ý ³ Ë ï Ç ï)

7 ´ å ³ Í ³ éÛ ³ ñ¹ ³ ñ

8 îù > å ³ ï ñ ³ ë ï áõÃ» ³ Ý (² ´¶ ¸ áõÝ»Ý)

9 ´ ½µûëÝ ³ É, ¶ ½µ ³ õëÝ ³ É (² »ÕÍáõ ³ Í)

10 ´¶ ½ ³ ßÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ »Õ ³ Ý ³ ÏÝ (² »ÕÍáõ ³ Í)

11 ´¶ Û ³ Ù ³ ñ ³ ëáõÝ (¶° Û ³ Ù ³ ñ ³ ë-ï-áõÝ)

12 ´¶ ·»Õ ³ Õ¿ß ³ å ³ ñ ³ Ýë ½ ³ ñ¹ ³ ñ»É (² »ÕÍáõ ³ Í)

13 îù Ïáã»óÇÝ (² ´¶ Ïáã» ³ ó)

14 ° å ³ ÛÍ ³ éáõÃÇõÝ (µ ³ ó) í»ñ ³ å ³ ÛÍ ³ é (2 ï áÕ µ ³ ó) ù ³ Õ ³ ù (µ ³ ó) ³ ñ ï ³ Ùë (µ ³ ó) ·Ù ³ Ý» ³ É (µ ³ ó) ³ ñ ï ³ ß¿ë (µ ³ ó) Ï»ñ ï] å ³ ÛÍ ³ éáõÃÇõÝ... Ó»é ³ - Ï»ñ ï (².65µ-Ç »ÕÍáõ ³ Í Ù ³ ëÁ)

15 ´ > ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ Ó»é ³ Ï»ñ ï , Ï ³ Ù Ã¿

16 ´¶ ³ Ù ³ ï] Ù ³ ïª ²°

17 ° »Ï (µ ³ ó)

18 îù ·Ý ³ É (² ´¶° ·Ý ³ ÉÝ)

19 ´ å ³ ñáë

20 îù Ù»Í ³ õ »õ (² ´¶° > »õ)

21 ° > ï Çñ¿ (µ ³ ó)

22 ° (µ ³ ó) ñáë ³ Ï ³ Ý] Áë ï µ ³ ñµ ³ ñáë ³ Ï ³ Ý

23 îù ³ Ûë, ´¶ ½ ³ Ûë (² »ÕÍáõ ³ Í)

24 îù ÝÙ ³ Ý¿, ´¶ ëÙ ³ Ý¿ (² »ÕÍáõ ³ Í)

25 îù ëÏë»Éáí (² ´¶ ëÏë ³ Ý»Éáí)

26 îù ³ éÝáõ (² ´¶ ³ éÝáõÉ)

27 ° (µ ³ ó) ³ ï áõ¿ (µ ³ ó) ½Á (µ ³ ó) áñå¿ë Ç (µ ³ ó) ³ - Ý»Éáí (µ ³ ó) ÙÝ ³ éÝáõÉ (µ ³ ó) Ñ ³ ·áõÝÇóÝ] å ³ - ï áõ¿ ½ï »ÕÇë... ËáÝ ³ ñÑ ³ ·áõÝÇóÝ (²-Ç »ÕÍáõ ³ Í Ù ³ ëÁ). °, ¿ç 40 ë ï . Éë-áõÙ Í. ·ñãÇ ¦Ç Ó»é ³ ·ÇñÝ ³ Ûëã ³ ÷ë ³ å ³ Ï ³ Ý» ³ É ·áÉáíª ã¿ñ ÑÝ ³ ñ ÁÝÃ»é- ÝáõÉ, í ³ ëÝ áñáÛ ã ³ ÷áí ÃáÕ ³ ù µ ³ ó ½ ï »ÕÇÝ§

28 ´ ³ é / ³ é (ï áÕ ³ ÷áËÇó)

13 *Իսկ Սաթինիկ ունկնդիր եղեալ խրատու սրբոցն՝ ո՛չ ի բաց մերժեցաւ ի կռոցն Աստղկայ անուանեալ պատկերին, քանզի կասկածանս ունելով ի թագաւորէն եւ յորդւոցն, մանաւանդ զի եւ թագաւորին նախ ակն ունէր զդառնալն ի կռոցն ի յերկրպագութիւն Քրիստոսի ճշմարտին Աստուծոյ. բայց թէ որպէս եղեւ կատարումն իրացն՝ մեզ չէ յայտ:*

14 *Սահակ որդի Վաչէի կացեալ*[1] *ի դրան Արտաշէսի չքեղ եւ երեւելի ճոխութեամբ, յոր ձեռն հաւատաց Արտաշէս զգաւառն Աղբագ. զի յայն վայր ոմանք ի զարմիցն Աշդահակայ Մարի բնակէին անդ*[2]*՝ արք քաջք, կորովազէնք եւ դիպաղեղունք, բայց նուաղեալ*[3] *ազգին՝ ոչ զօք ունէին, որ կարող*[4] *լինէին զգործ պատերազմին*[5] *վճարել եւ զպաշտաւն թագաւորին. մանաւանդ զի աւերեալ էր երկիրն յասպատակէ Պարսից, այն ինչ հուպ ընդ*[6] *մեռանելն Երուանդայ եւ ընդ թագաւորելն Արտաշէսի:* 15 *Բայց կին ոմն յազգէ*[7] */67բ/*[8] *Աժդահակայ*[9] *բնակէ յամուրսն Ջլմար եւ ի Սրինդ, ի գաւառին ի Փոքր Աղբագ, եւ անուն*[10] *կնոջն Ջայլմար*[11]*, որ եւ զամուրն յիւր անուն*[12] *անուանէ:* 16 *Եւ ունէր կինն գանձ բազում, եւ նորա դուստր*[13] *մի Անոյշ*[14] *անուն՝ առնու զնա Սահակ կնութեան հրամանաւ Արտաշէսի, եւ կնքեալ զաշխարհն*[15] *հաստատէ Սահակայ ի սեպհական ժառանգութիւն. այսր աղագաւ խնամ տարեալ թագաւորին կնոջն՝ զի ո՛չ ել առ Երուանդ եւ ո՛չ միով իւիք պաշտպանութեամբ:* 17 *Սահակայ առեալ ի պարգեւի զաշխարհն՝ թողու զորդի իւր*[16] *զԱշոտ զլեառնակողմամբքն*[17] *առաջին իւրեանց տէրութեանն՝ շինել, բնակել, ժառանգեցուցանել զերկիրն վերստին*[18] *ի ժառանգութիւն իւրեանց ազգի*[19]*՝ ի զաւակ տանն Արծրունեաց:* 18 *Եւ երթեալ Աշոտ, ո՛չ խորհրդական իմացուածովք մտանէ ի լեառնն. եւ յեղուզակք*[20] *ոմանք ի*[21] *կողմանցն*[22] *Հաշտենից ամրանային ի լերինն. պատահեն միմեանց, եւ մեռանի անդ անզգուշաբար ի յաւակնայեղց դիմեցուածոյն*[23]*:* 19 *Եւ անդէն /68ա/ ոչ կարացեալ շինել զերկիրն այն ինչ*[24] *հուպ ընդ հուպ*[25]*, մինչ յութերորդ ամն Արտաշէսի, զոր թագաւորին յանձն առեալ զաշխարհն՝ հրամայէ շինել անդ *մեհեան զՀերակղեայ եւ զԴիոնիսեայ. եւ այնու աղագաւ կարաց չէն պահել զերկիրն շատամարդութեամբ*[26]*:* 20 *Եւ նուաղեալ*[27] *ազգին Արծրունեաց ոչ ոք մնաց*[28]*, բայց*[29] *մանուկ մի Համամ անուն, որդի Արշաւրի*[30] *ծերոյ, եղբաւր Խուրէնայ, որ կայր ի դրան արքունի, զորոյ*

1 ü Ï»ó»³É
2 ´ Û³Ý¹
3 î[ù] Ýáõ³½»³É (²´¶ Ýáõ³Õ»³É)
4 î[ù] Ï³ñûÕ, ´¶ Ï³ñáÕ (² »ÕÍáõ³Í)
5 ²´¶ å³ï»ñ³½Ù³ó
6 î[2-4] > ÁÝ¹ (²´¶º î[1] áõÝ»Ý)
7 î[ù] Û³½·¿Ý (²´¶ Û³½·¿)
8 º > ².Ç 67µ-8³ ¿ç»ñÁ. ².67µ-8³ª ß³ï µ³Ý ³ÝÁÝ-Ã»éÝ»ÉÇ
9 î[ù] ³ß¹³Ñ³Ï³Û, ² ³Å¹³[Ñ³Ï³Û], ´¶ ³Å¹³Ñ³Ï³Û
10 î[ù] Û³ÝáõÝ (´¶ ³ÝáõÝ)
11 î[ù] ç³ÛÉ³Ù³ñ (´¶ ç³ÛÉÙ³ñ)
12 î[1] > ³ÝáõÝ, î[2-4] [³ÝáõÝ], ´¶ áõÝ»Ýª ³ÝáõÝ
13 î[4] ¹áõëïÁñ
14 î[ù] ³Ýáõß (²´¶ ³ÝáÛß)
15 î[ù] ³ßË³ñÑÝ (´¶ ½³ßË³ñÑÝ). ÜËÝ.381ëñµ·. ½³ß-Ë³ñÑÝ
16 î[ù] ½áñ¹ÇÝ (> Çõñ), ´¶¸ ½áñ¹Ç Çõñ
17 ¸ ½É»éÝ³ÏáÕÙ³ÙµÝ
18 î[ù] > í»ñëïÇÝ (´¶ áõÝ»Ý)
19 ²´¶ Û³½·Ç
20 î[ù] Û»Éáõ½³Ïù (²´¶ Û»Õáõ½³Ïù)
21 ´ > Ç
22 î[ù] ÏáÕÙ³Ýó (²´¶ ÏáÕÙ³ÝóÝ)
23 ²´¶¸ î[1-3] ¹ÇÙ³óáõ³ÍáÛÝ, ¸[³ÛÉ] ¹ÇÙ³óáõ³ÍáóÝ, ÜËÝ.6ëñµ·.î[4] ¹ÇÙ»óáõ³ÍáÛÝ
24 î[ù] > ÇÝã (²´¶ áõÝ»Ý)
25 î[4] Ñáõå] Ñáõå ÁÝ¹ Ñáõå
26 ² »ÕÍáõ³Í, î[ù] ß³ï³Ù³ñ¹ÏáõÃ»³Ùµ (´¶¸ ß³ï³-Ù³ñ¹áõÃ»³Ùµ)
27 î[ù] Ýáõ³½»³É (´¶ Ýáõ³Õ»³É)
28 ´ ÙÝ³Ûñ
29 î[ù] µ³Ûó ÙÇ³ÛÝ (´¶ > ÙÇ³ÛÝ)
30 î[ù] ³ñß³õÇñÇ (´¶ ³ñß³õñÇ)

նախնեացն ջան եւ վաստակ յուշ արարեալ թագ*աւորին՝ զնախնեացն[1] Համամայ, յառաջ մատուցեալ ի գահ եւ ի բարձ հայրենեացն ձգեալ զնա՝ ժառանգեցուցանէ զերկիրն *Աղբագ որպէս Սահակայ, նոյնպէս եւ Համամայ: 21 Բայց էր Համամ այր[2] սէգ եւ ամբարհաւաճ, եւ թոյլ եւ յոյլ[3] առ պատերազմի գործ, միայն եւ շղոմարար հպատակութեամբ վարէր առ թագաւորն, զորոյ լոյծ եւ մեղկ բարս ուսեալ թագաւորն[4]՝ կացուցանէ զնա ի վերակացութիւն գործակալաց դրան արքունի, զի այնու հպատակութեամբ լցցէ զպաշտպանակս*[5] /68բ/ թագաւորին, զի եւ տեղեակ էր դիւանական մատենագրութեանցն: 22 Զի յառաջնումն ո՛չ ինչ գոյր հոգ ինչ զբաղմանց՝ եւ ոչ մի ինչ ըստ աշխարհաշէն խնամակալութեանց[6] կամ պատերազմասէր աշխատութեանց, բայց միայն ի դրան արքունի մտանել եւ ելանել ընդ հաւատարիմս թագաւորին ի տունս դիւանաց եւ գանձուց: 23 Բայց դեսպան[7] արձակեալ Արտաշէսի զՀամամ առ կայսր Ադրիանոս վասն Բարքոբայ աւազակի եւ նորուն պատերազմին յԱսորիս. եւ յերթալն նորա եւ ի դառնալն՝ գայ գտանէ վախճանեալ զթագաւորն Արտաշէս ի Մարինդ, եւ մեռանի անձամբ ընդ այլ շղոմարարսն յաշխարհին Մարաց, ի Բակուրակերտ աւանի:

24 Յետ Արտաշէսի թագաւորէ Արտաւազդ, ապա Տիրան որդի Արտաշէսի, ապա Տիրան[8], ապա Տիգրան Վերջին, ապա Վաղարշակ: 25 Առ սոքաւք էին ազգք Արծրունեաց ծննդաբանութեամբ՝

Համազասպ Ասոդ
Շաւարշ Բաբգեան:

26 [9]Վաղարշակ թագաւորեալ փոխանակ /69ա/ հաւր իւրոյ Տիգրանայ, եւ տուեալ պատերազմ ընդ հիւսիսայինն[10] հազրաց՝ մեռանի ի կորովաձիգ աղեղնաւորացն: 27 Անդ Բաբգեան եւ ասպետն մեծ Աշոտ՝ նիզակակիցք միմեանց, զերծեալ ի մեծ պատերազմէն, փութանակի մտին յաշխարհս Հայոց, եւ տուն գոյժ[11] զմահուանէ թագաւորին եւ կացուցին փոխանակ Վաղարշու թագաւոր զորդի իւր զԽոսրով՝ ձեռնտուութեամբ Արտուանու[12] Պարսից արքայի: 28 Եւ այսպէս խաղաղեցուցեալ զաշխարհս, կէին հեշտալիր խաղաղականաւք ըստ կամի ախորժակաց զամենայն ժամանակս կենաց Խոսրովու, որ թագաւորեաց ամս քառասուն եւ ութ[13]:

Թ.[14] ԲԱՐՁՈՒՄՆ ՊԱՀՂԱՒԻԿ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ[15] ԵՒ ԹԱԳԱՒՈՐԵԼ ՍՏԱՀՐԱՑՈՅՆ

1 Մինչդեռ այսպէս յանդորրութեան[16] կեանս յապահովանայր երկիրս Հայոց, եւ ո՛չ ուստեք գոյր վտանգ կրել, բայց ինքեանք[17] այլոց հասուցանէին տագնապս՝ որպէս ընթեռնուքն[18], յեղակարծում ժամանակի հասանէ համբաւ մահուն Արտաւանայ, եւ տիրել Պարսից Ստահրացւոյն[19] Արտաշրի Սասանականի. ի կոր կոր-

1 î[ù] > ½Ý ³ ËÝ» ³ óÝ (² ´¶ áõÝ»Ý) ² * ³ ë ï Õ ³ ÝÇß»ñÇ ÙÇç»õ ³ ÝÁÝÃ»éÝ»ÉÇ
2 î[ù] > ³ Ûñ (´¶ áõÝ»Ý)
3 î[ù] ÛáÛÉ »õ ÃáÛÉ] »õ ÃáÛÉ »õ ÛáÛÉª ´¶
4 î[ù] Ã ³ · ³ õáñÇÝ (´¶ Ã ³ · ³ õáñÝ)
5 ² * ³ ë ï Õ ³ ÝÇß»ñÇ ÙÇç»õ ³ ÝÁÝÃ»éÝ»ÉÇ
6 ´ ËÝ ³ Ù ³ Ï ³ ÉáõÃ» ³ Ýë, ¸ ËÝ ³ Ù ³ Ï ³ ÉáõÃ» ³ Ý
7 ´¶ ¹¿ë å ³ Ý
8 ´ > ³ å ³ ïÇñ ³ Ý
9 ´° Éë-áõÙ Ñ ³ Ù ³ ñª .Åµ., ¶ í ³ Õ ³ ñß ³ Ï-Ç í-Ý ½ ³ ñ-¹ ³ ·Çñ, ïáÕÁ Ï ³ ñÙñáí
10 ² ÑÇõëÇõë ³ ÛÇÝÝ
11 ´¶ î[2] ·áõÅ
12 î[ù] ³ ñ ï ³ õ ³ Ýáõ (² ´¶ ³ ñ ï áõ ³ Ýáõ)
13 ² î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ »õ áõÃ, ´¶ .Ë. »õ áõÃ, î[2-4] .ËÁ.
14 ´° .Å·.] .Ã.
15 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
16 ² ´¶ î[1-3] ÛÁÝ¹áññáõÃ» ³ Ý, ü Û ³ Ý¹áññáõÃ» ³ Ý
17 ² ´¶ î[3] ÇÝù» ³ Ýù, î[1-2] ÁÝù» ³ Ýù, î[4] ÇÝùÝ» ³ Ýù
18 ² ´¶ î[1-3] ÁÝÃ»éÝáõùÝ, î[4] ÁÝÃ»éÝáõÝù
19 ² ´¶ ë ï ³ Ññ ³ óáÛÝ

ծ/69բ/անման կացեալ Խոսրով մեր Թագաւոր եւ ջանայր առնուլ զվրէժ մահու հարազատի[1] իւրոյ՝ Թագաւորին Արտաւանայ, զոր եւ առնէր իսկ, եւ հասեալ դաւող մահ նորա ի յԱնակայ իւրոյ մերձաւորէ: 2 *Եւ բնաւ աշխարհս քայքայեալ[2] ցրուեցան՝ յով եւ կարաց աճապարել փախչել այր իւրաքանչիւր. դիմեցին[3] առ կայսրն Վաղետիանոս[4]՝ թէ հնար ինչ իցէ առնուլ վրէժ[5] արեան Խոսրովու եւ ի վերջ նահանջել զբռնակալութիւն Ստահրացոյն:* 3 *Բայց թէպէտ եւ ետ աւգնականութիւն Հայոց կայսր[6] Վաղետիանոս[7] Փռիւգացի զաւրաւքն[8]՝ սակայն ոչ խաղաղանայր երկիրս, եւ ոչ ոք կարէր կալ յակաստանի, ունել զժառանգութիւն հայրենի, եւ ոչ առ զխաղաղութիւն մինչեւ ի Պռոբոս կայսր, որ արար խաղաղութիւն ընդ Արտաշրի:* 4 *Աստանաւր ոչ է ինձ յայտ, թէ զի՞նչ կամ ո՞րպէս դիպեցաւ լինել տոհմին Արծրունեաց, կամ ո՞ւր, կամ զիա՞րդ. բայց միայն զազգին չարս ըստ գիւտի աշխատութեանն բաւական համարեցաք /70ա/ յառաջ վարել մինչ ի[9] Թագաւորել Տրդատայ, եւ սկիզբն լինել լուսաւորութեան Հայոց աշխարհիս ի ձեռն մեծին Գրիգորի սրբոյ[10] Լուսաւորչին:* 5 *Եւ այս են ծնունդք Արծրունեաց.*

ի Բաբգենայ՝	*Ներսեհ[11].*
Մուշեղ,	*միւս Բաբգէն,*
Վահան.	*Տիրոց:*

Ժ.[12] ԴԱՐՁՆ ՏՐԴԱՏԱՅ Ի ՅԵՐԿՐԷՆ ՅՈՒՆԱՑ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵԼ[13] ՅԱԹՈՌ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ[14] ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՑ ԱՒԳՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՅՈՒՆԱՑ, ԵՒ ՎԱՍՆ ՀԱՒԱՏՈՑՆ ՈՐ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ

1 *Թագաւորեալ մեծին Տրդատայ ի վերայ հայրենեաց աշխարհին, որպէս գրեալ ցուցանին հանդամանք իրացն գործելոց, եւ հաւատալն նորա ի մի Աստուած Հայր եւ ի մի Որդի նորա՝ ի Բանն Աստուած Յիսուս Քրիստոս, եւ ի մի Հոգի Սուրբ՝ զուգակից եւ բնութիւնակից[15] եւ փառակից Հաւր եւ Որդւոյ[16], ի մի աստուածութիւն կատարեալ. եւ մկրտեալ սուրբ եւ անբիծ խոստովանութեամբ ի Հայր եւ յՈրդի[17] եւ ի սուրբ Հոգին, ի ձեռն մեծին Գրիգորի հանդերձ ամենայն նախարարաւք[18] Հայոց Մեծաց:*

2 *Իսկ ի տանէն Արծրունեաց ընդ մեծ նախարարսն Հայոց մկրտեալ լինի Տիրոց որդի Բաբգ/70բ/էնի երկրորդի, այր հեզ, խոհական, խորհրդական, համեստ ի բանս, համեստ ի նայեցուածս, որ ոչ բազմաց քան եթէ միոյն, այսինքն՝ Քրիստոսի, զինքն ծանաւթ ջանայր կացուցանել:* 3 *Քանզի եւ ի ժամու անդ, յորում զմեծն Գրիգոր առեալ տանէին ի քաղաքն[19] Կեսարացւոց[20]՝ ձեռնադրել զնա ի քահանայութիւն, ի լուսաւոր վարդապետութիւն աշխարհիս Հայոց, էր ընդ մեծ նախարարսն երթեալ[21] եւ Տիրոց, եւ որպէս վե-*

1 ² ´¶ Ñ³ñ³½³ ïÇ, î[ù] Ñ³ñ³½³ ïÇÝ
2 ² ´¶ ù³ù³Û»³É
3 î[4] ¹ÇÙ»ó³Ý (íñ¿±å)
4 ² î[2] í³Õ¿ïÇ³Ýáë, ´¶ í³Õ»ïÇ³Ýáë, î[1] í³Õ¿-ñÇ³Ýáë. ³Ûëå¿ë ÛûñÇÝ³ ÏÝ, Ã»ñ»õëª í³Õ»ñÇ³Ýáë
5 î[ù] ½íñ¿Å (² ´¶ íñ¿Å)
6 î[ù] Ï³ÛëñÝ (² ´¶ Ï³Ûëñ)
7 ² ´¶ î[2] í³Õ¿ïÇ³Ýáë
8 î[4] ½ûñûù (² ´¶ î[1-3] ½³õñ³õùÝ)
9 ´ > ÙÇÝã Ç: ² ¶ > Ç
10 î[2-3] > ëñµáÛ
11 î[ù] Ý»ñë¿Ñ (² ´¶ Ý»ñë»Ñ)
12 ´° .Å¹.] .Å.
13 ² ´¶ Ñ³ëï ³ ï»³É, î[ù] Ñ³ëï ³ ï»É
14 ´ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
15 î[ù] µÝáõÃ»Ý³ ÏÇó (² ´¶ ¸ µÝáõÃÇõÝ³ ÏÇó)
16 ² ´¶ áñ¹áÛ
17 ´ áñ¹Ç
18 î[ù] Ý³Ë³ñ³ñûùÝ (² ´¶ Ý³Ë³ñ³ñ³õù)
19 î[1-2] ù³Õ³ù
20 ² Ï»ë³ñ³óáó
21 ² ´¶ »ñÃ³É

րագոյն ասացաք՝ վասն հեզ եւ ցած բարուցն կամաւք յանձին[1] կրէր[2], ո՛չ յառաջանայր ի բարձ[3] նախագահս ճոխանալ եբեւելեաւքս եւ լքանելեաւքս, Աւետարանին[4] հետազաւտեալ կրթականին՝ «Մի՛ բազմել յառաջին բարձին[5]»[ա], *ոչ եթէ ոչ ունէր նազելի եւ բարձրագահ պատիւս ի մէջ մեծ նախարարութեանցն Հայոց, զի ո՞վ ոք այլ ճոխ քան զՍենեքերիմայսն[6], զոր համարձակախաւսն Եսայիաս[7] հրապարակէ առ Իսրայէլեան զարմն զաւրայս մեծափառութիւն[բ]. այլ եւ Մակեդոնացին Աղեքսանդրոս[8] ոչ սակաւ դրուատեաւք արձանս գրէ ի մատ/71ա/եանս դիւանապահ աւանդութիւնս[9] զաւրայս մեծափառ[10] գլխաւորութիւն:*

4 *Արդ, որպէս յառաջագոյն ասացաք, սակս կարեւոր յուզմանցն միապետեալ ի չարս կանոնաց, միայն յայտարարութիւնս առնել զազգացն Արծրունեաց, եւ ո՛չ ընթանալ զհետ բազմախոյզ[11] զրուցատրութեանց, զոր առաջնոյն[12] մատենագրեալ դրոշմեալ կայ ի գիրս ընդ ժամանակս ժամանակս սոցա քաջարութիւնք[13] եւ արժանաւորք յոլովագունի եւ մեծամեծաց գովութեանց:* 5 *Բայց մեք զյոյժ հռչակեալսն միայն նշանակեցաք. սրբոյ թագաւորին եւ քաջ նահատակին Տրդատայ զբարիոք պատերազմեալ[14][գ] ընդդէմ անմարմին եւ մարմնաւոր պատերազմողաց, փոխի յերկրաւոր աշխատութեանցս ի հանգիստ, մեծաւ պատուով թագաւորական շքեղ եւ երեւելի դիազարդութեամբ, որպէս ընթեռնուք ի բանիբուն գրակարգութեանն Մովսէսի տիեզերահռչակեալ վարդապետի եւ քերթողի[15] եւ մերոյ լուսաւորութեանցս հաստատագոյն յաւրինողի, որպէս պատմէ /71բ/ ի գլուխս[16] երկրորդի պատմագրութեանն[17]:*

6 *Թագաւորէ Խոսրով որդի Տրդատայ փոխանակ հաւր իւրոյ, հրամանաւ Կոստանդիանոսի, եւ խաղաղասէր բարեկարգութեամբ հաստատեալ յաւրինէ զկարգս[18] աշխարհիս նախարարաւքն հանդերձ, եւ ոչ ինչ փոյթ եղեւ ումեք հոգալ զուստեք արշաւանս եւ զգերփանս[19], բայց ընդ Յունաց թագաւորին միայն հնազանդութամբ[20] նուաճեալ զինքեանս, ի բաց կալով ի հարկատուութենէ Շապհոյ արքայից արքայի. եւ զզաւրն տուեալ ի ձեռս Վահանայ Ամատունոյ, հոգալ զգործ[21] պատերազմաց, թէ արդեաւք դէպ լինիցի ուստեք:* 7 *Բայց ըստ կարգաց քրիստոնէութեան վարէր ըստ արժանի պատուիրանաց Տեառն, եւ ըստ խրատու մեծին Վրթանեայ յապահովանայր ամենայնիւ, թագաւորեալ ամս ԺԹ.[22] (19):*

1 îù Û ³ ÝÓÝ (² ´ ¶ Û ³ ÝÓÇÝ)
2 ´ Ïñ»É
3 ² ´ ¶ îù µ ³ ñÓñ, ÜËÝ.183ëñµ·. µ ³ ñÓ] µ ³ ñÓñ
4 îù ëñµáÛ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝÇÝ (² ´ ¶ > ëñµáÛ)
5 ¸ µ ³ ½Ù ³ Ï ³ ÝÇÝ] µ ³ ñÓÇÝ
ա Ղկ. ԺԴ. 8 «Մի բազմեսցիս յառաջին բարձին»
6 î1-2 ½ë»Ý»ù¿ñÇÙ ³ ÛëÝ
7 ² ¿ë ³ ÛÇ ³ ë
բ Հմմտ. Ես. Ժ. 12 «Ածցէ ի վերայ մեծամտին բարկութեան. ի վերայ իշխանին Ասորեստանեայց, եւ ի վերայ հպարտացեալ փառաւորաց աչաց նորա»
8 ² ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñáë, ¶ ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñáë, îù ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñáë
9 ¸ ³ õ ³ Ý¹áõÃ» ³ ÝóÝ
10 ² ´ ¶ Ù ³ Í ³ ÷ ³ é, î1Í.î2Í· ÛûñÇÝ ³ ÏÝª Ù»Í ³ ÷ ³ (ëË ³ É)
11 î4 µ ³ ½Ù ³ ËáÛë (íñ¿å)
12 îù ³ é ³ çÝáóÝ (² ´ ¶ ³ é ³ çÝáÛÝ)
13 ´ ¶ ù ³ ç ³ ñáõÃÇõÝ
14 ü å ³ ï»ñ ³ ½Ù å ³ ï»ñ ³ ½Ù» ³ É
գ Հմմտ. Բ. Տիմ. Դ. 7 «Զբարւոք պատերազմն պատերազմեցայ, զընթացսն կատարեցի, զհաւատսն պահեցի»
15 ² ¶ ù»ñ¹áÕÇ (´ ¸ ù»ñÃáÕÇ)
16 îù ·ÉáõË (² ´ ¶ ·ÉáõËë)
17 ² ¶ å ³ ïÙ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý
18 î1-2 ½Ï ³ ñ·
19 î2 > »õ ½·»ñ÷ ³ Ýë
20 ´ ÙÇ ³ Ý ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹áõÃ» ³ Ùµ] ÙÇ ³ ÛÝ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹áõÃ ³ Ùµ
21 ² ´ ¶ î1-3 ½·áñÍ, î4 ·áñÍ
22 î1 ÇÝÝ »õ ï ³ ëÝ

8 *Իսկ զհարկացն տուրս յարքունիսն*[1] *Կեսարու՝ ի ձեռն դպրապետին վճարէր*[2] *առ կայսր. բայց զտոհմէն Արծրունեաց ոչ ինչ այլ իմանալ կարացաք՝ թէ զինչ գործ գործեալ նոցա, բայց միայն զխաղաղա/72ա/սէր*[3] *կեանս կեալ առ թագաւորն եւ առ նախարարսն, եւ ունել*[4] *զիւրաքանչիւր կալուածս զաւանդեալ ժառանգութիւն նոցա ի թագաւորացն առաջնոցն՝ Մուշեղ, Վահան:* 9 *Եւ զոր ինչ ոչ իմացեալ մեր*[5]*՝ եւ ոչ գրել*[6] *արժանի վարկաք, բայց միայն զի բարձրագոյնք եւ նախապատիւք ի թագաւորաց անտի*[7] *էին:*

10 *Զկնի Խոսրովու Փոքու թագաւորէ Տիրան որդի նորա:* 11 *Եւ ի ժամանակին*[8] *յայնմիկ ունէր զհազարապետութիւնն Հայոց այր ժանդ*[9] *չարաբարոյ, որում Հայր Մարդպետ անուն էր. սա մատուցեալ առ թագաւորն*[10] *Տիրան, սկսաւ քսսութեամբ*[11] *խաւսել ի գաղտնի զտանէն Արծրունեաց եւ զՌշտունեաց, զի էին ազգք ճոխք եւ երեւելիք, քաջք եւ անուանիք, եւ ամենեցուն պատկառելիք, ասէ. «Թէ ոչ բառնաս կորուսանես ի միջոյ*[12] *զերկուս նախարարութիւնսդ՝ ո՛չ բարիոքագոյն քո թագաւորութեանդ խորհին խորհուրդ. զի ձեռն նոցա է ընդ Շապհոյ արքայից արքայի»:* 12 *Զայս խորհեալ Մարդպետին ասէ. «Թէ զայս ձախողակի իմացմունս կատ/72բ/արել կարացից՝ թերեւս եւ զտունն*[13] *Մամիկոնեան նախարարութեանց կարացից որսալ ի կորուստ:* 13 *Որոյ ունկնդիր եղեալ Տիրան՝ տայ հրաման յանդ հանել զխորհուրդ անաւրէն ատտուածատեաց առն:* 14 *Ազդ եղեւ Մամիկոնեան սպարապետութեանն անոպայ գործն, եւ դիմեցին քաջասրտագոյնս ի վերայ սուսերամերկք զինեալք ի մէջ ամբոխին՝ Արտաւազդ եւ Վասակ Մամիկոնեանք, զբազումս տապաստ արկեալ ի սուրս իւրեանց, յափշտակեցին զՇաւասպ որդի Վաչէի Արծրունւոյ*[14]*, եւ զՄեհեղակ*[15] *Ռշտունի*[16]*, քանզի էին մանկագոյնք տիովք. առին գնացին յամուրսն Տայոց. եւ ի չափ հասեալ ի տիոց տղայականաց՝ ետուն զդստերս իւրեանց կնութեան մանկանցն:* 15 *Ի նոցանէ աճեալ ազգք երկոցունց՝ Արծրունեացն եւ Ռշտունեաց*[17]*, եւ ոչ խառնեցան ի խորհուրդ Հայոց զամս բազումս:* 16 *Բայց Տիրան պղծութեան աղտեղութեամբն զգառեալ մտանի ի ձեռս Շապհոյ, եւ կուրացեալ աչաւք կեցեալ եւ մեռեալ ըստ արժանի իւր վաստակոցն, զոր գործեաց ընդ սուրբսն Վրթանէս եւ Յու/73ա/սիկ եւ ընդ քահանայն մեծ Դանիէլ, ըստ այնմ եւ հատուցաւ նմա, որ թագաւորեաց ամս վեշտասան*[18]*:*

17 *Արշակ թագաւորեալ փոխանակ Տիրանայ հաւր իւրոյ, հրամանաւ Շապհոյ արքայից արքայի՝ ժողովէ զնախարարութիւնս Հայոց առ ինքն, տեղեկացեալ եւ վասն տոհմին Արծրունեաց եւ Ռշտունեաց*[19] *եւ որք ի նախարարութենէն Մամիկոնէից հասեալ գնացեալ ամրանային ի յամուրսն*[20] *Տայոց, եւ զպատճառսն ստուգեալ, գրէ ի ձեռն Վահանայ ումեմն ի տոհմէն Ամատունեաց՝ դառնալ, գալ,*

---

1 î1-2 ³ ñùáõÝÇë
2 îù í×³ñ¿ (² ´¶ í×³ñ¿ñ)
3 î1 Ë³Õ³Õ³ë¿ñ
4 îù áõÝ¿ñ (² ´¶ áõÝ»É)
5 î4 »Ùñ] Ù»ñ (íñ¿å)
6 ´¶ ·ñ»³É
7 ²¶ ³Ý¹Ç, ´ ³Ý¹
8 ² Å³Ù³ÏÇÝ
9 ´ ³ñÅ³Ý¹] ³ñ Å³Ý¹
10 ´¶ Ã³·³õáñ
11 îù ùëáõÃ»³Ùµ (²´¶ ùëëáõÃ»³Ùµ)
12 ü > Ç ÙÇçá
13 îù ½ïáõÝ (²´¶ ½ïáõÝÝ)

---

14 ²´¶ ³ñÍñáõÝáõ
15 îù ½Ù»Ñ¿¹³Ï (²´¶ ½Ù»Ñ»¹³Ï)
16 ²´ ÁéßïáõÝÇ, ¶ ÁéáõßïáõÝÇ
17 ²´¶ ÁéßïáõÝ»³ó
18 î2-4 .Å½.
19 ²´¶ ÁéßïáõÝ»³ó
20 ´ ³Ùáõñë

ընակել անկասկած կենաւք, ի բարձ եւ ի պատիւ իւրաքանչիւր յառաջանալ: 18 *Ո-րում ունկնդիր եղեալ երեքեան նախարա-րութիւնքն առն իմաստնոյ Վահանայ Ա-մատունւոյ*[1]*՝ գան զկնի նորա անկասկած համարձակութեամբ, քանզի ոչ ինչ վնաս գիտէին զանձանց եւ ո՛չ մի ինչ իրս՝ մեծ կամ փոքր. եւ ընկալեալք ի թագաւորէն Արշակայ*[2] *ըստ գրելոյն ի ձեռն Վահանայ՝ կացին անկասկած:* 19 *Այլ չարիմացն Հայր կոչեցեալ Մարդ/73բ/պետ եւ ընաւո-րեալ խորհրդոցն չարին ոչ երբեք*[3] *դադա-րէր:*

20 *Ընդ ժամանակսն*[4] *ընդ այնոսիկ խաղաց գնաց Արշակ*[5] *ի մուտս կոյս, էր երթեալ ընդ նմա եւ մեծն Ներսէս կաթո-ղիկոսն Հայոց. եւ հասեալ յԱշտիշատ Տա-րունոյ*[6] *ի վկայարան*[7] *սրբոյն Յովհաննու*[8] *Մկրտչի*[9] *եւ Աթանագինէի վկային*[10]*, զոր շինեալ էր սրբոյ Լուսաւորչին*[11] *մերոյ Գրիգորի ի դառնալն նորա ի ձեռնադրու-թենէ քահանայապետութեանն:* 21 *Եւ ե-լեալ*[12] *ի տեղին սրբութեան եւ կատարեալ զաղաւթսն՝ ելին շրջել զբաւսնով յայլ եւս տեղիսն:* 22 *Ջարախորհուրդն Հայր Մարդպետ՝ որդին սատանայի, ո՛չ բաւա-կանացաւ չարեաւք*[13] *մարդկան, այլ եւ առ Աստուած եւս եւ առ սուրբս նորա յաւակ-նեալ՝ յերկինս բացեալ զգայռալիր բերանն եւ որպէս շուն լիրբ պատոհաթափ*[14] *եղեալ, ածէր զլեզուն զերկրաւ**: 23 *Մատուցեալ առ թագաւորն Արշակ*[15] *ասէ. «Ո՛չ բա-րիոք*[16] *իմացեալ առաջնոց թագաւորացն, զի ոչ կալան զտեղիս*[17] *զայս ի բնակեող*[18] *ճոխութեան*[19] *թագաւոր/74ա/ական վայել-չապէս խրախճանութեանց. արդ, հաճոյ թուիցի քեզ զոր խորհիմս. սուրբքն ո՛չ ե-թէ զերեւելի տեղիս ախորժեն, զի թէ ո՛չ այսպէս, ո՞չ նոքա զնեղ եւ զանձուկ կեանս կան մահու չափ»:* 24 *Բայց այս ոչ իմացեալ եմ*[20]*, թէ արդեաւք թագաւորն դրդուեցա՞ւ ի հրապոյրս նորա թէ ոչ. եւ զոր ոչ հաւատարմանայ մեզ՝ եւ ո՛չ գրել կարեւոր համարեցայ:*

25 *Իսկ սրբոյն Ներսէսի իրազեկ*[21] *ե-ղեալ չարին*[22] *չարաբարոյ չարախորհրդու-թեանն՝ անէծս մեծամեծս եւ ազդոյս եւ զաւրաւորս դնէ ի վերայ մարդպետին. եւ ասացեալքն ի սրբոցն*[23] *հանդերձ գործով զկատարումն առնու:* 26 *Անդէն վաղվա-ղակի մատուցեալ Շաւասպ*[24] *Արծրունի առ մարդպետն, ասէ. «Արջք զխսկազեղք սպիտակայեղցք որջացեալ ի պրակս ան-տառախիտ*[25] *մայրեացդ. արդ, թէ հաճոյ թուիցի*[26]*՝ երթիցուք որսալ զնոսա»:* 27 *Եւ առեալ զնա՝ մտանեն ի մէջ մայրեացն, եւ ընդ գիրկս մտեալ Շաւասպայ Արծրուն-*

---

1 ² ´¶ ³Ù³ ï áõÝá

2 ² ³ß³ Ï ³, ´ á°ã ß³ Ï ³, ¶ ³ß³ Ï ³

3 ² ¶ »ñµ»ù, ´ î^{ù} »ñµ¿ù

4 î$^{2-4}$ Å³Ù³Ý³ Ïë (² ´¶ î^{1} Å³Ù³Ý³ ÏëÝ)

5 ² ´¶ ³ß³ Ï

6 î^{ù} ï ³ ñáõÝõá (² ´¶ ï ³ ñáõÝá)

7 î$^{1-4}$ íÏ ³ ³ ñ ³ Ýë (² ´¶ íÏ ³ ³ ñ ³ Ý)

8 ² ´¶ á í ³ ÝÝáõ, î$^{1-3}$ á íÑ ³ ÝÝáõ »õ (² ´¶ î^{4} > »õ)

9 ´¶ ÙÏñ ï ãÇÝ

10 ² ³Ã³Ý³ ·ÇÝÇ íÏ ³ Ç

11 ´¶ > »õ ³Ã³Ý³ ·ÇÝ¿Ç íÏ ³ ÇÝ... Éáõë ³ õáñãÇÝ

12 ´¶ »É] »É» ³ É

13 ² ´¶ ã ³ ñ»õù

14 ² ¶ å ³ ï áÑ ³ Ã ³ ÷, ´ å ³ ï á ³ Ã ³ ÷, ´° Éë, ³ É Ó»éùª å ³ ï áõ ³ Ã ³ ÷, ¸ å ³ ñ ï áË ³ Ã ³ ÷, î^{ù} å ³ ï áõÑ ³ Ã ³ ÷, î^{1}Í· ·áõó¿ª å ³ ï áË ³ Ã ³ ÷ Ï ³ Ù å ³ ï áõÑ ³ ë ³ Ã ³ ÷, î^{2}Í. ·áõó¿ å ³ ï áõÑ ³ ë ³ Ã ³ ÷

* Մղմ. ՀԲ. 9 «Եդին յերկինս զբերանս իւրեանց, եւ զլեզուս իւրեանց ածէին զերկրաւ»

15 ² ´¶ ³ß³ Ï

16 ² ´¶ î^{ù} µ ³ ñ» ³ õù, ÜËÝ.182ëñµ·. µ ³ ñÇáù, µ ³ ñõáù

17 ´ ½ï »ÕÇÝ

18 ² ´¶ î^{ù} µÝ ³ Ï» ³ É, î^{2}Í. Ã»±ñ»õë µÝ ³ Ï» ï Õ, ÜËÝ.270-ëñµ·. µÝ ³ Ï» ï Õ

19 ü ×áËáõÃ» ³ Ýó

20 ² ´¶ î^{1} ÇÙ] »Ù, î^{2} »Ù

21 î^{ù} Çñ ³ ½¿Ï (² ´¶ ¸ Çñ ³ ½»Ï)

22 î^{4} > ã ³ ñÇÝ

23 î^{ù} ëñµáÝ (² ´¶ ëñµáóÝ)

24 ´ ½é ³ ëå] ß ³ õ ³ ëå

25 ² ³Ý¹ ³ é ³ ËÇ ï

26 ü ÃáõÇóÇ ù»½

ւոյ[1]՝ զլայնալիճն լի քարշ/74բ/եալ հարկանէ ի թիկանց՝ ընդ մէջ ողինն զկորովալիր մատանցն զազդոյ շարժումն թուցեալ թափանցիկ[2] ընդ չարախորհուրդ սրտին միջոցն դիպեցուցանէ. եւ յետս[3] ընդդէմ կործանեալ, փչեաց զոգին ի ձեռս խորհրդածուին[4] իւրոյ սատանայի: 28 Եւ բանք սրբոյ Ներսէսի[5] ընդ կենդանի Բանին Աստուծոյ խառնեալ՝ դիւրագոյնս զհատուցումն արհամարհողացն հատուցանէր յաւրհնութիւնս եւ յանէծս, անյապաղ զգործն կատարելով. որ ըստ արժանի խորհրդոցն ընկալաւ զփոխարէնն:

29 Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ թագաւորէ Յունաց Վաղէս կայսր, եւ Պարսից՝ Շապուհ արքայից արքայ: 30 Իսկ Արշակ յերկուս[6] թագաւորսն ձեռնտու եղեալ, երբեմն ի Պարսս, երբեմն ի[7] Յոյնս, եւ զապստամբութիւն ի մէջ առեալ Արշակ յերկոցունց[8] կողմանց[9]:

31 Իսկ նախարարքն Հայոց ի սադրելոյ Վաղէսի գրգռեալ ի մարտ ընդ Արշակայ ի պատերազմ յառաջնան, ի մէջ անցեալ սուրբն Ներսէս համոզէ[10] զնոսա եւ /75ա/ խաղաղացուցանէ զաղմուկն: 32 Իսկ թագաւորն աղաչեալ զսուրբն Ներսէս՝ զհաշտութիւն խաւսել Վաղէսի ընդ Արշակայ, զոր եւ արար իսկ զհաշտութիւնն[11]:

33 Բայց Մեհուժան Արծրունի ո՛չ եղեալ ունկնդիր սրբոյն Ներսէսի, եւ ո՛չ ընդ թագաւորին հնազանդութեամբ նուաճեաց զանձն, հրապոյրս պղտորս արբուցանէ Վահանայ Մամիկոնէի[12], որ էր աներ Մեհուժանայ, եւ անցեալ գնացին առ Շապուհ. թողեալ զաւրէնս քրիստոնէութեանն՝ հնազանդեցան որմզդական մոլորութեաննն[13] մոխրապաշտ վարդապետութեաննն: 34 Ընդ որ յոյժ ուրախացեալ Շապուհ՝ խոստացաւ փեսայացուցանել զՄեհրուժան[14] ի քոյր իւր Որմզդուհի:

35 Եւ էր ի մէջ Շապհոյ եւ Արշակայ պատերազմ մեծ զժամանակս կենաց Արշակայ[15]: 36 Եւ բազում անգամ ի բազում տեղիս տային ճակատ զաւրքն Հայոց եւ Պարսից ընդ միմեանս. զոր աւելորդ համարիմ երկրորդել զյառաջագոյն[16] պատմագրաց նշանագրութիւնս:

37 Բայց յետ բազում պատերազմացն խորա/75բ/մանկ խաբէութեամբ կոչէ առ ինքն Շապուհ զԱրշակ ի դէմս սիրոյ խաղաղութեան, ոչ ինչ յիշատակ զչարեացն գործելոց ի մէջ առնելով[17]. եւ նորա գնացեալ զհետ կոչնականացն՝ լի անմտութեամբ: 38 Կապէ երկաթի կապանաւք եւ տայ ի[18] յԱնուշ[19] կոչեցեալ բերդն՝ ի սահմանս Տսպոնի[20]. եւ անդ կեցեալ եւ մեռեալ անձամբ զիւրովի երթեալ, ըստ սահմանելոյ ի վերայ նորա բանի առնն Աստուծոյ սրբոյն Ներսէսի:

39 Բայց դոյզն մի զամբարշտին Մեհուժանայ զյանդգնութիւնսն ի վերայ Հայոց բացայայտեցից ի չարի աստ: 40 Առնուն Մեհուժան եւ Վահան զզաւրս Պարսից, գան մտանեն յերկիրս[21] Հայոց, սփռեալ տարածանեն հէնս ասպատակա-

1 ² ´ ³ ñÍñáõÝáÛ
2 ´ Ã ³ ÷ ³ ÝÓÇÏ
3 î[4] Û» ï , ² ´ ¶ î[1-3] Û» ï ë
4 ´ ËáñÑñ ¹ ³ ÇÝ, ´° ³ ÛÉ Ó»éÙª ËáñÑñ ¹ ³ Ï ³ ÝÇÝ
5 î[1-2] Ý»ñë»ëÇ
6 ´ »ñÏáõë
7 ´ ¶ > Ç
8 î[4] Û»ñÏáóáõóÝ (² ´ ¶ î[1-2] Û»ñÏáóáõÝó)
9 î[2-4] ÏáÕÙ ³ Ýë (² ´ ¶ î[1] ÏáÕÙ ³ Ýó)
10 ² ´ ¶ î[1-2] ÑáÙá½¿, ü Ñ ³ Ùá½¿, ÜËÝ.30 Ñ ³ Ùá½¿
11 ´ ¶ ½Ñ ³ ß ï áõÃÇõÝ

12 ² ´ ¶ Ù ³ ÙÇÏáÝÇ
13 ´ ¸ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ý
14 î[3-4] ½Ù»ÑáõÅ ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î[1-2] ½Ù»ÑñáõÅ ³ Ý)
15 ´ ¶ ³ ß ³ Ï ³ Û
16 ´ ¶ ¸ ½ ³ é ³ ç ³ · áÛÝ
17 ² ¶ î[1] ³ éÝÉá í (´ ³ éÝ»Éá í)
18 î[ù] ï ³ Ý»É] Ç
19 ² Û ³ Ýáõß, ´ ¶ Û ³ ÝáÛß
20 ² ´ ¶ ï ë å áÝÇ, î[ù] ï Çë å áÝÇ
21 î[1-2] Û»ñÏÇñÝ

ւորս[1] ընդ բոլոր երեսս երկրիս Հայոց, գերփեն, առնուն զշէնս եւ զաւանս եւ զագարակս, կապուտ կողոպուտ թողուն ի ստացուածոց եւ յամենայն ժառանգութեանց, մաշեն ի սուր սուսերի զորս[2] ի բուռն առնուին: 41 *Գնացին մտին ի գաւառն Ռշտունեաց[3], առին[4] յաւարի զտունն Գարեգնի Ռշտունե/76ա/աց[5] տեառն. ճողոպրեալ Գարեգինն[6] անձնապուրծ գնաց փախստեայ առ կայսրն Յունաց:* 42 *Նոցա կալեալ զտիկինն Ռշտունեաց[7] զկին Գարեգնի, զքոյր Վարդանայ Մամիկոնէի[8], ածեալ ի Վանտոսպ՝ ի քաղաքն Շամիրամայ, մատնեն ի խոշտանգանս եւ ի տանջանս դառնագոյնս. ստիպեն լքանել թողուլ զկրաւնս[9] քրիստոնէութեան, հնազանդել պաշտել զաւրէնս մազդեզական մոխրապաշտութեանն, զոր չառեալ յանձն սուրբ տիկնոջն Համազասպուհեայ, տանին հանեն ի բարձրաւանդակ ամրական բերդաքաղաքն, մերկանան ի հանդերձից, զի քրիստոսեան փառաւքն զգեցցի. արկանեն տոռունս[10] ի սրունսն, կախեն զհիւսիսային[11] աշտարակէն. գոհացող համբերութեամբ ընդունի զվճիռ մարտիրոսական:* 43 *Դայեկին[12] նորա մնալով ի ներքոյ կախաղանին[13], ամփոփէ զսուրբ զանձն ի ծոց իւր, տարեալ փոխէ ի վկայարան հանգստի՝ ի ձեռն սրբոյն Ներսէսի, զոր տարեալ հանգուցանեն ի տեղւոջն, զոր այժմ[14] Ձորոյ /76բ/ վանս անուանեն, ի վկայարան սրբոց Հռիփսիմեանց[15], զոր շինեալ էր սրբոյն Գրիգորի, ուր զսեղանն սուրբ եւ զգաւազանն[16] հովուական, եւ զմատանին պատկերեալ եւ զգաւտին աշխատասէր միջոյն՝ թողեալ ի հանապազորդ յիշատակ լուսաւորութեանն մերոյ հաւրն:*

44 *Գան դարձեալ Մեհուժան եւ Վահան եւ առնուն զՎանտոսպ, քանդեն աւերեն զգեղեցկաշէն ամրական տեղիսն, վարեն ի գերութիւն զբնակիչս քաղաքին Ր.[17] (5.000) զհրէայսն[18], եւ[19] ԺԸՌ.[20] (18.000) զքրիստոնեայսն, եւ զորս ածեալ գերի Բարզափրանայ զհրէայսն[21] հրամանաւ Տիգրանայ, եւ խաղացուցանեն[22] յԱսպահան:* 45 *Առնուն եւ[23] զՎաղարշապատ եւ զԱրտաշատ. եւ զհրէայսն[24], որ յաւուրց սրբոյն Գրիգորի հաւատացեալ էին ի Քրիստոս, վարեն ի գերութիւն, աւելի վտանգ նոցա քան այլոց հրէից[25] հասուցանելով[26] վասն ի Քրիստոս հաւատոցն:*

46 *Գնայ[27] զկնի նոցա եւ[28] երջանիկն Զուիթայ երէց յԱրտաշատէ զկնի հաւատացեալ հրէից, զի մի՛ հաւտն առանց հովուի յանապատս եւ ի վիհս կորստեան թափառակ/77ա/ան յածիցին գայլոցն գահավիժութեամբ:* 47 *Իսկ Մեհուժան մտեալ առաջի Շապհոյ, սկսաւ չարախաւսել*

---

1 î[1] ÚûñÇÝ³ ÏÝª ³å³ëï³Ï³õáñë (²´¶ ³ëå³ï³-Ï³õáñë)
2 ´½áñ
3 ² Áéßï áÝ»³ó, ´¶ Áéßï áõÝ»³ó
4 î[1-3] »õ ³éÇÝ (²´¶ > »õ)
5 ´> ³éÇÝ Ú³õ³ñÇ… éßï áõÝ»³ó, ²¶ Áéßï áõÝ»³ó
6 ´·³ñ»·ÇÝÇ
7 ²´¶ Áéßï áõÝ»³ó
8 ²´¶ Ù³ÙÇÏáÝÇ
9 î[1-3] ÏñûÝë, ²´¶ ½Ïñ³õÝë. ÜËÝ.381 ½Ïñ³õÝë
10 ´¶ ³ñÏ³ ïáéáõÝë] ³ñÏ³Ý»Ý ïáéáõÝë
11 î[ù] ½ÑÇõëÇë³ÚÇÝÝ (²´¶ ½ÑÇõëÇë³ÚÇÝ)
12 î[ù] ¹³Ñ»ÏÇÝ (²´¶ ¹³Ú»ÏÇÝ)
13 î[4] Ï³Ë³Õ³Õ³ÝÇÝ (íñ¿å)

14 î[4] Ú³ÅÙ (²´¶ î[1-3] ³ÚÅÙ)
15 ² Ñéáõ÷ëÇÙ»³Ýó
16 î[ù] ½·³õ³½³Ý (²´¶¸ ½·³õ³½³ÝÝ)
17 ²´¶ .ñ., î[2-4] .»é.] .»é., î[1] ÑÇÝ· Ñ³½³ñ
18 ² ½Ññ»³ÚëÝ
19 ´¶ > »õ
20 î[1] áõÃ »õ ï³ëÝ Ñ³½³ñ
21 ² ½Ññ»³ÚëÝ
22 ´ Ë³Õ³Õ³óáõó³Ý»Ý
23 î[1-2] ~ »õ ³éÝáõÝ
24 ²¶ ½Ññ»³ÚëÝ
25 î[1-2] Ññ¿Çó
26 ü ~ Ñ³ëáõó³Ý»Éáí Ýáó³ ù³Ý ³ÚÉáó Ññ¿ÇóÝ
27 ´¶ ·³Ý] ·Ý³Ú
28 î[1-2] > »õ

զՋուիթայ[1] քահանայէ, ասէ. «Երէցդ այդ եկեալ է զհետ գերելոց քրիստոնէիցն՝ հակառակ կալ հրամանաց արքայիդ եւ աւրինաց մազդեզանց[2] եւ արեաց, եւ ամենայն ուրեք դա[3] է պատճառք[4] ապստամբութեան Հայոց յարքայից արքայէ. եւ անարգէ զկրակ եւ առ ոչինչ համարել զարեգակն. արդ, զրաւ եղիցի կենաց դորա, եւ հրաման արքայիդ դիւրաւ զկատարումն առնուցու»: 48 Նոյն ժամայն ածեալ լինի սուրբն առաջի[5] Շապհոյ, եւ հարցեալ եւ պատասխանեալ[6] լի կատարեալ իմաստութեամբ Հոգւովն Սրբով, զոր անմեկնելի ունէր յինքեան սուրբն. եւ անդ զբարիոք պատերազմ[7] պատերազմեալ՝ որպէս քաջ հովիւ զանձն իւր եդ ի վերայ հաւտին, եւ ընկալեալ զվիճռ[8] մարտիրոսութեան, կատարի ի փառս սուրբ Երրորդութեանն, եւ հորդեաց[9] երանելին[10] Ջուիթայ ճանապարհ բարի բազմաց[11] վկայից ի մէջ Հայաստան աշխարհիս, որ յարեւելս եւ յարեւմուտս[12]: 49 Եւ կալե/77բ/ալ Արշակայ զթագաւորութիւնն ամս ԼԶ.[13] (36), վախճանի ըստ աւրինակի ասացելոց:

50 Շապհոյ արքայի[14] թագաւորեալ՝ բազում եւ անչափ չարիս հասուցանէր ի վերայ Հայոց աշխարհիս եւ Ասորեստանեայց[15] եւ Պաղեստինացւոց, եւ վարեալ[16] ի գերութիւն զհրէայսն[17] Ն. (400) բիւր, յաւեր դարձուցեալ զՀրէաստան եւ զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: 51 Եւ զբովանդակ թոյնս անբժշկականս իժից եւ քարբից եհեղ ի վերայ քրիստոնէից, յորմէ բազում սուրբք ի Քրիստոս վկայեցան, եւ, որպէս ասի, աւելի քան զԽ. (40) հազար[18] սրբոց արանց[19], որք վկայեցին վասն Քրիստոսի, բազումք յեպիսկոպոսաց, ի քահանայից եւ յայլ կարգէ յեկեղեցական[20] գնդէ, բազմազոյնք եւ յազատաց աշխարհիս եւ ի տիկնանց[21] նոցա անհնարին եւ դառն տանջանաւք, զոր սարսափեմ, եւ հիացմամբ մեծաւ յապուշ կրթին միտք իմ ընդ ժուժկալութիւն այնքանեաց բազմահնար մեքենաւոր չարչարանաց. որպէս ընթեռնուք ի գիրս պատմութեան վկայեցելոցն[22], որ Արեւելեայ[23] ասի գրոցն վերագր/78ա/ութիւն, զոր շարագրեաց երանելի խոստովանողն Քրիստոսի Աբրահամ[24] ի գեղջէն Արածոյ, որ էր աշակերտ եւ հետեւող սրբոց[25] Ղեւոնդեանց, եւ զսակաւուց քան թէ յոլովից գրեաց անուանս ի յիշատակարանի[26] անդ. զՇահդոստ, որ թարգմանի արքայասէր, եւ զԳոհշթասդ[27], որ թարգմանի ներկագործ ծիրանեաց արքայական զգեստու, եւ զՇմաւոն եպիսկոպոս՝ վէմ եկեղեցւոյ[28] Քրիստոսի, ընդ նմին եւ այլ եպիսկոպոսք եւ քահանայք արք Ճ.[29] (100), որ կատարեցան միանգա-

---

1 ´¶ ½ÉáõÇÃ³Û
2 ²´¶ Ù³½¹¿½³Ýó
3 ²´¶ ¹³Û
4 î[ù] å³ï×³é (²´¶ å³ï×³éù)
5 î[1-2] ³é³ç
6 î[ù] å³ï³ëË³Ý»³É ëáõñµÝ (²´¶ > ëáõñµÝ)
7 î[ù] å³ï»ñ³½ÙÝ (²´¶ å³ï»ñ³½Ù)
8 î[4] ½íÇ×é
9 î[2] ÑáñÃ»³ó (íñ¿±å)
10 î[1] ÛûñÇÝ³ÏÝ, î[2] ÑÇÝ ûñ.ª ½»ñ³Ý»ÉÇ (²´¶ »ñ³Ý»ÉÇÝ)
11 ü ½×³Ý³å³ñÑµ³ñÇ íÏ³ÛÇó (> µ³½Ù³ó)
12 ²´¶î[1-3] Û³ñ»õÙáõïë, î[4] Û³ñ»õÙáõïÝ
13 î[1] »ñ»ëáõÝ »õ í»ó
14 ²´¶ ß³åÑáÛ ³ñù³ÛÇ, î[1] ß³åáõÑ ³ñù³ÛÇó ³ñù³ÛÇ, î[2] ß³åáõÑ ³ñù³ÛÇó ³ñù³Û, î[3-4] ß³åáõÑ ³ñù³Û
15 ´¶ ³ëáñ»ëï³Ý»³ó

16 ´í³ñ»³Û
17 ²¶ ½Ññ»³ÛëÝ
18 ²´¶ ½.Ë. Ñ³½³ñ, î[1] ½ù³é³ëáõÝ Ñ³½³ñ, î[2-4] .Ëé.
19 ´¶ > ³ñ³Ýó
20 ´¶ »Ï»Õ»ó³Ï³Ý
21 ²´¶ ïÇÏÝ³ó
22 î[ù] íÏ³Û»ÉáóÝ, ²´¶ íÏ³Û»ó»ÉáóÝ
23 ´¶ ³ñ»õ»É³
24 î[4] ³µñ³Ñ³ÙÇ (²´¶î[1-2] ³µñ³Ñ³Ù)
25 ²´¶ ëáõñµ
26 î[4] ÛÇßÇ ï³Ï³ñ³ÝÇ (íñ¿å)
27 ¸ ·áÑëÃ³ë¹
28 ² »Ï»Õ»óáÛ
29 î[1] Ñ³ñÇõñ

մայն սրով ի միում աւուր, ի մեծի ուրբաթի զատկին:

52 ***Բայց Մեհուժան ոչ բաւականացաւ կատարել զչարիսն, զոր արար քրիստոնէիցն, եւս[1] առաւել Հայաստան[2] աշխարհիս, այլ առնու զզաւրսն Պարսից եւ գայ թագաւորել Հայոց՝ հրամանաւ Շապհոյ արքայից[3] արքայի, ունելով ընդ իւր զՎահան Մամիկոնեան. եւ եկեալ մտեալ[4] յաշխարհս Հայոց աներկիւղ համարձակութեամբ, խորհեալ խորհուրդ, զոր ոչ կարաց հաստատել:*** 53 ***Քանզի Սամուէլ որդի Վահանայ գնաց /78բ/ ընդ առաջ հաւր իւրոյ. կարծելով Վահանայ խոնարհել զորդին յիւր անկանգնելի[5] կործանումն, զոր մեկուսեալ Սամուէլի զհայր իւր Վահան, իբր այն թէ խորհիցին ինչ վասն որոյ եկեալն էին, իբրեւ հարուստ մի մեկնեցան ի գնդէն Պարսից՝ ամբարձեալ Սամուէլ[6] զմիողնին՝ ազդոյ վէրս ի վերայ եդեալ առ ժամայն եհատ զնա ի կենաց, եւ դարձեալ անտի[7] սպան եւ զմայր իւր զՏաճատուհի, զի երկոքինն[8] ուրացեալ էին ի Քրիստոսէ. եւ ինքն գնաց փախստական ի Պարսից ի[9] կողմանս Խաղտեաց:***

54 ***Իսկ Մեհուժան ո՛չ թողանայր զթագաւորելն Հայոց, կուտեալ առ ինքն անհուն բազմութիւն վաշտից եւ դրաւշուց[10] եւ նշանաց, որոց ոչ գոյր թիւ. եւ հասեալ ի Բագրաւանդ գաւառ՝ ի Ձիրաւ[11] գեաւղ, կամէր անցանել ի թագաւորաբնակ տեղիսն Հայոց:*** 55 ***Ընդդէմ զաւրաժողով եղեալ[12] Սմբատ սպարապետ[13] Հայոց՝ որդի Բագարատայ Բագրատունւոյ[14], ունելով ընդ իւր զզաւրսն[15] Յունաց բազմամբոխ վահանաւորաց եւ դրաւշ/79ա/ուց[16] սաւառնելոց[17], եւ փողք կայսերալուրք եւ գունդք գունդք[18] վառելոցն[19] վաշտիցն շուրջ փակեալ զմեհուժանեան գնդիւն, զի մի՛ ճողոպրել ինչ[20] աճապարիցի:*** 56 ***Եւ նոյնժամայն հուպ ընդ հուպ ի դիմի հարեալ[21] Մեհուժանայ եւ կարթակոտոր զասպազինեալ երիվարն[22] արարեալ[23] քաջին Սմբատայ[24]՝ տուռն արկեալ ի պարանոցն Մեհուժանայ[25] ասէ[26]. «Բարի՛ է քեզ, թագաւո՛ր Հայոց, ե՛կ այսր, զի պսակեցից զքեզ ես՝ սպարապետս». եւ շամփուր շողացուցեալ մանուածոյս փակէ ի ներքս զգագաթն ամբարշտին. եւ այնպէս ել յաշխարհէս թշուառականն:***

57 ***Առ սա ինձ ի ճախ[27] ելանէ քերթողական առասպելն[28], որ ասէ. բազում անգամ աղուեսք թագաւորել խորհեցան, բայց շունք ոչ առին յանձն:***

---

1 î[1-2] »õ
2 î[1] Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ ó, î[2] Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûó
3 î[ù] > ³ ñù ³ ÛÇó (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
4 ´ > Ù ï » ³ É
5 î[ù] Çõñ Û ³ ÝÏ ³ Ý · Ý»ÉÇ (² ´ ¶ ¸ ÛÇõñ ³ ÝÏ ³ Ý · Ý»ÉÇ)
6 ² ´ ¶ î[1-3] ë ³ Ùáõ¿É, î[4] ë ³ Ùáõ¿ÉÇ
7 ² ³ Ý ¹ Ç
8 î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏÝª ½»ñÏáùÇÝÝ (² ´ ¶ ½Ç »ñÏáùÇÝÝ)
9 ² ´ ¶ > Ç (î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏÝ > Ç)
10 ü ¹ ñûßÇó
11 ´ Óñ ³ õ

12 ² î[1] »É» ³ É, ´ ¶ î[ù] »Õ» ³ É
13 î[ù] ëå ³ ñ ³ å» ï Ý (² ´ ¶ ëå ³ ñ ³ å» ï)
14 ² ´ ¶ µ ³ · ñ ³ ï áõÝáÛ
15 ´ ¸ ½ûñëÝ
16 î[4] ¹ ñûß ³ ó
17 î[ù] ë ³ õ ³ éÝ ³ ó»Éáó (² ´ ¶ ë ³ õ ³ éÝ»Éáó)
18 ´ ¸ · áõÝ ¹ ù] · áõÝ ¹ ù · áõÝ ¹ ù
19 ¸ í ³ é»Éáó
20 ² ´ ¶ ×áÕá å ñ»É ÇÝã, î[1-2] ×áÕá å ñ»ÉÇÝ. ÜËÝ.436ëñµ·. ×áÕá å ñ»É ÇÝã] ×áÕá å ñ»ÉÇÝ
21 î[1] ÛûñÇÝ ³ ÏÝª Ñ ³ ñ» ³ ñ (² ´ ¶ Ñ ³ ñ» ³ É)
22 ² ¿ñÇ í ³ ñÝ
23 î[1] ÛûñÇÝ ³ ÏÝª ³ ñ ³ ñ» ³ ñ (² ´ ¶ î[2] ³ ñ ³ ñ» ³ É)
24 ü ëÙµ ³ ï ³ Û ëå ³ ñ ³ å» ï ÇÝ Ñ ³ Ûáó
25 ¸ Ù»ÑñáõÅ ³ Ý ³ Û
26 ü ³ ë»Éá í
27 ¸ × ³ Ñ, ¸ ³ ÛÉ í Ï ³ Û.ª × ³ Ë
28 ¸ ³ é ³ ë å»Éë

ԺԱ.[1] ԹԱԳԱՒՈՐԵԼ[2] ԹԷՈԴՈՍԻ Ի ՎԵՐԱՅ ՅՈՒՆԱՑ

1 *Վախճանեալ կայսր Վաղէս, եւ թագաւորէ Յունաց մեծն Թէոդոս. եւ առեալ սուրբն Ներսէս զՊապ որդի Արշակայ[3] հանդերձ յունական զաւրուն թագաւորեցուցանեն զՊապ ի վերայ Հայոց՝ ի տեղի /79բ/ բուն թագաւորութեանն[4] Արշակունեաց:* 2 *Եւ ո՛չ գնացեալ ըստ խրատու սրբոյն Ներսէսի Պապ թագաւորն Հայոց, այլ գնաց զխոտորնակ եւ զձախողակի ճանապարհ, աղտեղասէր բազմադիմակ պղծութեամբք, զոր ոչ է հաճոյ երկրորդել ի գիրս աստ. եւ յանդիմանեալ ի սրբոյն Ներսիսէ՝ արբուցանեն[5] նմա դեղ մահու, զանխուլ կարծիս բերելով:* 3 *Եւ զրկեալ[6] լինին Հայք ի լուսաւոր վարդապետէն եւ ի քաջ հովուէն սրբոյն Ներսիսէ. եւ բարձեալ զմարմին սրբոյն բազմամբոխ զաւրաւքն Հայոց, առաջապահեստ ճանապարհորդութեանն արարեալ Մերշապուհ[7] Արծրունի զաւրավար Հայոց եւ Վահան[8] Ամատունի եւ եղբայր[9] Մեհուժանայ՝ տարեալ հանգուցանեն ի տեղւոջ հայրենեացն՝ վկայարանի ի Թորդան:* 4 *Բայց ինքն Պապ նչկահեալ զկայսր Թէոդոս, զոր ի բուռն[10] առեալ Տերինտեայ զաւրավարին յունաց, խաղացուցանէ կապանաւք առ կայսր, եւ անդ սպանին հրամանաւ կայսեր, թագաւորեալ ամս Զ.[11]:* 5 *Եւ կացին[12] եպիսկոպոսապետք /80ա/ Հայոց յետ մահու[13] սրբոյն Ներսէսի[14] ոմանք ի զաւակէ Աղբիանոսի եպիսկոպոսի Բզնունեաց՝ առն պատուականի, Շահակ եւ Զաւէն եւ Ասպուրակէս, որք ոչ արժանաւորք ինչ բարի յիշատակաց[15]:*

6 *Եւ թագաւորեցոյց[16] կայսր Թէոդոս փոխանակ Պապայ զՎարազդատ ոմն՝ յԱրշակունի[17] տոհմէ, այր քաջ եւ պատերազմող, ահարկու մեծամեծաց եւ փոքունց. եւ սա նչկահեալ զկայսերբ՝ յղէ առ Շապուհ արքայից արքայ նուաճել ընդ նմա, եւ[18] Մեհուժան Արծրունի յղէ դեսպան[19] առ Շապուհ՝ զնոյն խորհուրդ հաստատել:* 7 *Որոյ երթեալ առ Շապուհ, յիշեցուցանէ նմա զհարազատէն իւրմէ Մեհուժանայ՝ միամիտ եւ հպատակ լինել[20] արքայի, եւ զպատերազմացն գործ եւ զբազում աւարառութիւնս եւ զգերփանս Հայոց աշխարհիս ի Մեհուժանայ[21], եւ զմահն նորա ի ձեռանէ[22] քաջին Սմբատայ Մամիկոնէի[23], գրգռէ զարքայ կատարել զասացեալսն Վարազդատայ թագաւորի Հայոց:* 8 *Եւ մինչդեռ զայս խորհէին, եհաս /80բ/ լուրն առ կայսր՝ ի ձեռն Տիրենտեայ զաւրավարի[24]. եւ զի չեւ էր դարձեալ պատասխանի յարքայէն, հրաման եհաս ի կայսերէ առ Վարազդատ՝ անյապաղ առ նա հասանել:* 9 *Իսկ նորա տուեալ զնա ի կղզի[25] Ովկիանու[26] վախճանի անդ, թագաւորեալ ամս Դ.[27]:* 10 *Իսկ Մեհուժան ծանեաւ զինչ պա-*

---

1 ´° .Å».] .Å³.
2 ´¶ Ã³·³õáñ»³É
3 ´ Û³ñß³Ï³Û
4 î⁴ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
5 ´ ³ñµáõó³Ý¿, ¶ ³ñµáõó³Ý» (¶° -Ý-Ý çÝç³Í)
6 ü ³ÛÝå¿ë ½ñÏ»³É
7 ²îù ½Ù»ñß³ åáõÑ (´¶ ¸ Ù»ñß³ åáõÑ)
8 ²îù ½í³Ñ³Ý (´¶ ¸ í³Ñ³Ý)
9 ÜËÝ.381ª ½»Õµ³Ûñ±
10 ²´¶î¹⁻² µáõÝ, ü µáõéÝ
11 î¹ í»ó
12 ²´¶ Ï³ÛÇÝ
13 ü Ù³Ñáõ³Ý
14 ¶ Ý»ñë»ëÇ
15 ¶° Ù³ ïÇïáíª + ·áñÍ»óÇÝ
16 îù Ã³·³õáñ»³ó (²´¶ Ã³·³õáñ»óáÛó)
17 ²´¶ Û³ß³ÏáõÝÇ
18 î²⁻³ »õ + »Õµ³Ûñ (²´¶î¹ > »Õµ³Ûñ)
19 ²´¶ ¹¿ë å³Ý
20 îù ÉÇÝÇÉ (²´¶ ÉÇÝ»É)
21 ¸ Ù»ñÑáõÅ³Ý³Û
22 ´ ù»é³Ý¿] Ó»é³Ý¿
23 ²´¶ Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇ
24 îù ½ûñ³í³ñÇÝ (²´¶ ½³õñ³í³ñÇ)
25 îù ÏÕ½Çë (²´¶ ÏÕ½Ç)
26 ² áíÏÇ³Ýáõ
27 î¹ ãáñë

տաՀելոց էր Նմա ի կայսերէ եւ ի Նախարարացն Հայոց, ո՛չ յաւել դառՆալ ի Հայս, այլ անդ կեցեալ եւ անդէն վախճանեալ, ո՛չ արժանի ինչ գործ յիշատակաց ցուցեալ: 11 *Եւ էր կացեալ եպիսկոպոսապետ Հայոց Զաւէն, զոր յառաջագոյն ասացաք, յետ չորրորդ ամի Շահակայ:*

12 ***Մեծն Թէոդոս յետ Վարազդատայ*** *թագաւորեցոյց ի վերայ Հայոց զԱրշակ*[1] *եւ զՎաղարշակ՝ զորդիսն Պապայ թագաւորի Հայոց. եւ յետ երկուց*[2] *ամաց վախճանի Վաղարշակ, թագաւորեալ ընդ եղբաւրն բոլոր Հայոց:* 13 *Որ եւ Հուպ ժամանակաւ վախճանի եւ կայսր Թէոդոս, եւ առնուն զթագաւորութիւնն ՈՆորէոս*[3] *եւ Արկադ որդիքն Թէոդոսի: /81ա/* 14 *Եւ բաժանեալ թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս՝ ի Յոյնս եւ ի Պարսս. Արշակայ*[4] *գնացեալ զկողմամբք*[5] *Միջագետաց, լաւ Համարեալ ընդ ձեռամբ քրիստոնեայ թագաւորի Հնազանդել, քան Պարսկականն Հնազանդել*[6] *տէրութեանն*[7]*:* 15 *Այլ եւ*[8] *բազումք ի Նախարարացն Հայոց ելեալ զՀետ Արշակայ*[9]*, գնացին առ Արկադ. Սամուէլ Մամիկոնեան, որ սպան զՀայր իւր ՎաՀան եւ զմայր իւր Տաճատուհի վասն պարսկականին Հնազանդութեան մոգութեան աւրինացն, եւ Վասակ Արծրունի:* 16 *Եւ այլք յաւագ Նախարարացն գնացին ամենայն պնդակազմ սպառազինութեամբ ի Պարսս՝ Հնազանդել ընդ ձեռամբ Հեթանոսական եւ բարբարիկոն*[10] *ազգին Սասանականին, որոց*[11] *Հնազանդութիւնն կորստեան պատճառք գտաւ աշխարՀիս Հայոց:* 17 *Եւ տային կարծիս պարսկականին՝ որպէս թէ Հաւանեալ աւրինաց Նոցա:*

18 ***Իբրեւ գիտաց ՇապուՀ արքայ զոր*** *գործեաց Արշակ*[12]*, թագաւորեցոյց ի վերայ Հայոց զԽոսրով ումն յազգէն Արշակունեաց*[13]*:* 19 *Եւ գրեաց /81բ/ թուղթ զկնի Նախարարացն ՇապուՀ, լուծանելով զպատճառ Հատուածի Նոցա, ասէ. «Զի կացուցի թագաւոր ձեզ յազգէ եւ ի դենէ*[14] *ձերմէ, մի՛ ծանր թուիցի ձեզ դառնալ անդրէն եւ ունել զիւրաքանչիւր ժառանգութիւն*[15]*. մի՛ յամառիք զՀետ Արշակայ*[16]*՝ եւ բնաւ սպառ սպուռ մերժեալ լինիք ի Հայրենեաց բնակութենէ, եւ կեայք պանդխտութեամբ*[17] *կեանս, իւրաքանչիւր ի սուր իւր՝ գտանել զբարձ եւ զգաՀ Նախարարութեան, այլ դարձջիք այսրէն*[18] *եւ առանց աշխատութեան զերկիր իւրաքանչիւր կալարուք»:* 20 *Որում ունկնդիր եղեալ՝ դարձան այր իւրաքանչիւր ի բնակութիւն իւր, եւ առեալ զգանձս Արշակայ*[19]*՝ բերին առ Խոսրով:* 21 *Եւ եղեալ պատերազմ մեծ Արշակայ*[20] *եւ Խոսրովու յեզր ծովուն Գեղամայ, ի մաւրին տեղւոյ*[21]*՝ գնաց Արշակ*[22] *փախստական յԵկեղեաց գաւառ եւ անդ*[23] *վախճանի իւրով մաՀու, թագաւորեալ ամս է.*[24]*:*

---

1 ² ¶ ½³ß³Ï (² ³Ù»Ýáõñ), ´ ½³ñß³Ï, î[1]Í· ³Ûë ³ñß³Ï Ç ÑÝ³·áÛÝ ûñÇÝ³ÏÇ ·ñ»³É ¿ñ ÙÇßï ³ß³Ï. áñå¿ë Ù³ÑáõÅ³Ý ³ÝáõÝÝ, áñ Ï³ñÍÇ ÉÇÝ»É Ù»Ñ-ñáõÅ³Ý, î[2]Í· ÑÇÝ ûñ. ³Ù»Ý³ÛÝ áõñ»ùª ³ß³Ï

2 ²´¶î[1] »ñÏáõó, î[2-4] .µ.

3 ² áÝáñ»áë, î[2] áÝáñ¿ë

4 ²¶ ³ß³Ï³Û (´ ³ñß³Ï³Û)

5 î[ù] ½ÏáÕÙ³Ùµ (²´¶ ½ÏáÕÙ³Ùµù)

6 ´¶ > ù³Ý å³ñëÏ³Ï³ÝÝ ÑÝ³½³Ý¹»É

7 ´ ï¿ñáõÃ»³Ý

8 ´ Ý³]»õ

9 ² ³ß³Ï³

10 î[1] µ³ñµ³ñÇÏëÝ, ü µ³µ³ñáë³Ï³Ý

11 î[2] áñáÛ

12 ²¶ ³ß³Ï (´¶° ³ñß³Ï)

13 ²¶ ³ß³ÏáõÝ»³ó (´¶° ³ñß³ÏáõÝ»³ó)

14 ²´¶ ¹¿Ý¿

15 ´ Å³é³Ý·áõÃÇõÝÝ

16 ² ³ß³Ï³, ¶ ³ß³Ï³Û (´¶° ³ñß³Ï³Û)

17 î[1] å³ÝïËïáõÃ»³Ùµ

18 ü Çõñ³ù³ÝãÇõñ ³ÛëñÝ¿

19 ²¶ ³ß³Ï³ (´ ³ñß³Ï³Û)

20 ²¶ ³ß³Ï³ (´¶° ³ñß³Ï³Û)

21 ² ï»Õáç

22 ²¶ ³ß³Ï, ´¶° ³ñß³Ï

23 ü Û»Ï»Õ»³ó ·³õ³é »õ ³Ý¹¿Ý

24 î[1] »ûÃÝ

22 Իսկ Յունաց առեալ կացուցին ի բաժնին Արշակայ[1] հիւպատս[2] եւ զաւրավարս եւ կոմսունս, ոչ զոք թագ/82ա/աւորեցուցեալ այնուհետեւ[3]:

23 Իսկ Վասակայ[4] Արծրունւոյ եկեալ առ Խոսրով եւ կալեալ զժառանգութիւն իւր եւ զգահ, յերկուս կողմանս բաժանեալ գնայեցած[5] խորհրդոցն, եւ կայր կեղծաւորութեամբ, անհաստատագոյն եւ անաւգուտ հնարիմացութեամբ՝ ընդ քրիստոնեայսն քրիստոնեայ, եւ ընդ պարսկականսն[6] գնոցայսն կեղծաւորէր:

24 Զայն ի փոքր ինչ աւուրց զապստամբութիւն ի մէջ առեալ Խոսրովայ ի Շապհոյ՝ ի Յոյնս ապաւինի, եւ խոստանայ զբոլոր Հայս նուաճել ընդ կայսերական իշխանութեամբ. քանզի յետ վախճանի Ասպուրակայ նստուցեալ էր Խոսրովու[7] յաթոռ հայրապետութեան Հայոց զսուրբն Սահակ՝ որդի սրբոյն Ներսէսի. եւ զնախարարսն դարձեալսն յԱրշակայ[8] կացոյց յանցնիւր[9] գահու, ընդ որ[10] զչարեալ[11] Շապուհ, թէ ընդէ՞ր առանց իւր հրամանի զայն գործեաց, յղէ ի Հայս զԱրտաշիր որդի իւր, եւ ընկեցեալ[12] զԽոսրով յաթոռոյն, կացուցանէ փոխանակ զՎաղարշ զեղբայր /82բ/ Խոսրովու:

25 Իսկ Վասակ Արծրունի խոյս տուեալ գնաց առ Արտաշիր Պարսից, խորհելով վասն սպարապետին մեծին Սահակայ, որպէս ի նմանէ Խոսրով զանձնիշխանականն աւրինադրեաց հրաման. միանգամայն խորհէր վրէժխնդիր լինել ազգին Մամիկոնէից[13] վասն սպանման Մեհուժանայ հաւոյն իւրոյ: 26 Ընդ որ յոյժ զչարեալ սքանչելին Աղան Արծրունի՝ որդի Վասակայ, ընդ հաւրն անիմաստասէր բարուցն անխորհրդութիւն[14] եւ ընդ այնպիսւոյ[15] աստուածամարտին Մեհուժանայ[16] գթասիրաբար վարել ազգականութեամբ, զոր ատել արժան էր, եւ չար ի չարի վերայ, թէ հնար էր՝ հաւուցանել: 27 Եւ ելեալ Աղան՝ գնաց առ սուրբն Սահակ եւ զէնընկէց[17] եղեալ առաջի նորա, մերկանայր զհանդերձն զինուորական եւ ողբայր ի վերայ աշխարհիս Հայոց՝ ընդ նուազել զաւրութեան թագաւորութեանս Հայոց եւ ընդ բռնազբաւսութիւնն Պարսից: 28 Առաւել ի սուգ մտեալ եւ յողբս անմխիթարս վասն ազգին իւրոյ Արծրունեաց, որ դիւրամոռաց /83ա/ զերախտիսն Քրիստոսի համարէին, միայն զկնի փառաց աշխարհիս ընթանային եւ մոգութեան մոխրապաշտութեանն հետեւէին: 29 Եւ յերկարեալ[18] Աղան զողբսն, ջերմեռանդն յորդահոս արտասուաց բղխմունս առաջի սրբոյն Սահակայ եւ մեծ սպարապետին Սահակայ եւ այլոց նախարարացն՝ մինչեւ նոքա խոնարհեալ առ նորայն խորհրդական առ յապա պատահմունսն, որ հանդերձեցաւ աշխարհիս Հայոց, իբր մարգարէական[19] իմն գոգցես տեսաւորութիւն, եւ միաբան յարտասուս եղեալ[20] լային, եւ դառնապէս[21] ողբս յողբս յարեալ[22] անմխիթար սգոյ: 30 Անկեալ Աղան յերեսս առաջի

---

1 ² ³ß³Ï³, ¶ ³ß³Ï³Û, ´¶° ³ñß³Ï³Û

2 ü ÑÇõå ³ ïáëë

3 ´ ³ÛÝáÛ »õ Ñ» ï »õ

4 î^ù í³ë³Ï (²´¶ í³ë³Ï³Û)

5 î^ù ½Ý³Û»óáõ³Í (²´¶¸ ½Ý³Û»ó³Í)

6 ¸ å³ñëÏ³Ï³Ýë

7 î² > Ëáëñáíáõ

8 ² Û³ß³Ï³, ¶ Û³ß³Ï³Û, ´¶° Û³ñß³Ï³Û

9 î^ù Û³ÝÓÝ Çõñ (²´¶ Û³ÝóÝÇõñ)

10 ²¶ áñë, ´¶°î^ù áñ

11 ²¶î^ù ½ã³ñ³ó»³É, ´¶° ½ã³ñ»³É

12 ² ÁÝÏ¿ó»³É

13 ² Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇó

14 î^ù ³ÝËáñÑñ¹³ÍáõÃÇõÝ (²´¶¸ ³ÝËáñÑñ¹áõÃÇõÝ)

15 ²´¶¸ ³ÛÝåÇëáÛ

16 ´ Ù»ÑéáõÅ³Ý³Û, ¸ Ù»ñÑáõÅ³Ý³Û

17 î^ù ½¿ÝÁÝÏ»ó (²´¶¸ ½¿ÝÁÝÏ¿ó)

18 ´¶ »ñÏ³ñ»³É

19 î⁴ Ù³ñ·³ñ¿³Ï³ÝÇ (²´¶¸î¹⁻² Ù³ñ·³ñ¿³Ï³Ý)

20 î³ Ñ»Õ»³É, ²´¶î¹⁻² »Õ»³É

21 î¹Í. ÛûñÇÝ³ÏÝ î²Í. ÑÇÝ ûñ. ¹³Ý³å¿ë (áñ ëË³É ¿ª ²´¶ ¹³éÝ³å¿ë)

22 î^ù Ñ³ñ»³É (²´¶ Û³ñ»³É)

սրբոյն Սահակայ եւ առաջի սպարապետին Սահակայ՝ ընդունել զաքեմ կրաւնաւորութեան մոնազնութեան անապատասէր միայնական ստանալ իւր վարս: 31 *Զոր առ վայր մի ոչ առեալ յանձն*[1] *սրբոյն Սահակայ*[2] *ասէ. «Լուռ լե՛ր առ այժմ*[3]*, եւ յայլում ժամու հոգացայց վասն որոյ խորհիս. մի գուցէ մատուցեալ առ Արտաշիր ոմանց սուտակասպաս*[4] *չարախորհաց կեղծաւ/83բ/որութիւն իմն զմէնջ առնուցուն, եւ հայր քո Վասակ խորհիցի ինչ առ արքայի, եւ աղմուկ եւ շփոթ ինչ յուզիցէ հայր քո, որպէս թէ զապստամբութեան ինչ խորհել կարծիս զմէնջ առնուցուն:* 32 *Բայց Աստուած ըստ յաւժարութեան քո*[5] *սիրոյդ կատարեսցէ զկամս քո՝ որպէս եւ հաճոյ թուիցի առաջի Տեառն»:* 33 *Եւ ընկալեալ զխրատ նորա երանելոյն Աղանայ, անսայր դիպող աւուր:*

34 *Արկադեայ կայսեր թագաւորեալ ամս ԻԳ.*[6] *(23), մեռանի սաստկակոծ պատուհասիւ յաղագս մեղանացն առ Յոհան Ոսկեբերան:* 35 *Եւ թագաւորէ ընդ նորա որդի իւր Փոքր Թէոդոս. եւ բազում եւ ազգի ազգի հոգաբարձութեամբ տուեալ աւգնականութիւնս Հայոց աշխարհիս, շինելով քաղաք զԹէոդուպաւլիս*[7] *ի Կարին գաւառի, եւ զաւրս կողմնակալս ի պահեստ՝ ընդդէմ կալ պարսկական յարձակմանցն:* 36 *Զի Վռամ եւ Յազկերտ զկէս աշխարհիս յինքեանս յանգուցեալ՝ զբոլոր ապա աշխարհիս զտիրելն յոխորտային:* 37 *Եւ եղեւ ի վախճանելն Խոսրովու*[8] *Հայոց թագաւո/84ա/րի*[9]*, որ եկաց ի տէրութեանն*[10] *ամս Դ.*[11]*, ո՛չ առ յանձին*[12] *Յազկերտ նստուցանել զոք ի տոհմէ Արշակունեաց*[13] *թագաւորել Հայոց, զի այնու թերեւս*[14] *քաջ կարասցէ գլել*[15] *զինքեամբ զզաւրս Հայոց նախարարաւքն*[16] *հանդերձ:* 38 *Այլ թագաւորեցոյց նոցա զորդի իւր Շապուհ, որ եկեալ ոչ կարգաւորաբար աշխարհախնամ հոգածութեամբ յարդարէր զկարգս*[17] *աշխարհիս. միայն որսոց եւ խաղուց պարապ զինքն հաճոյանայր կացուցանել:* 39 *Առ որ հայեցեալ նախարարքն Հայոց, կատականաւք եւ արհամարհանաւք ընդ նա նայէին*[18]*, որպէս Ատոմ Մոկաց իշխան՝ յորսն Աստուածորդի զնա ձայնէր, զի այնու փքացեալ առ հուրն յաւակնեալ զինքն տացէ. դարձեալ կնամարդ զնա կոչելով ընդդէմ միմեանց անուանաձայնէ*[19]*. եւ ինքն Ատոմ հատեալ գնայ ի կողմն Մարաց:* 40 *Եւս քաջասրտագոյն Շաւասպ Արծրունի, խաղս ձիընթացիկ արշաւանացն*[20] *գնդակացն՝ զհետ մտրակեալ հանէ ի նմանէ զգնդակն, բազում անգամ ասելով. «Աղջկամա՛րդ, ի բաց լե՛ր /84բ/ յասպատակէ ասպարիսիս, ա՛յր կանացի, եւ ծանի՛ր զքեզ*[21]*»:* 41 *Իսկ Շապհոյ զմական*[22] *գնդին*[23] *ի դիպուածս Շաւասպայ շարժեալ. զոր արհամարհեալ Շա-*

---

1 ´ ³ ÝÓÝ
2 ² î¹î⁴ ë ³ Ñ ³ Ï ³, ´¶ î²⁻³ ë ³ Ñ ³ Ï ³ Û
3 î⁴ Û ³ ÅÙ (² ´¶ î¹⁻² ³ ÛÅÙ)
4 ´ ëáõ ï ³ Ï ³ Ûë å ³ ë
5 ´ ùáÛ
6 î¹ ùë ³ Ý »ñ»ù
7 ² ½Ã¿á¹áë å ³ õÉÇë, ´¶ ½Ã¿á¹á åûÉÇë, îᵘ Ã¿á¹áõ-åûÉÇë
8 ¶ Ëáëñá íÇ
9 ´ Ëáë] Ëáëñáíáõ Ñ ³ Ûáó Ã ³ · ³ õáñÇ, ´° (áÙÝ ÙËÇÃ.)ª Ëáë[ñáíÇ], ¶ > Ñ ³ Ûáó Ã ³ · ³ õáñÇ
10 î² ï »ñáõÃ» ³ ÝÝ
11 î¹ ãáñë
12 ²¶ îᵘ Û ³ ÝÓÝ, ´ Û ³ ÝÓÇÝ
13 ²¶ ³ ß ³ ÏáõÝ» ³ ó
14 î¹⁻² ³ ÛÝáõÑ» ï »õ] ³ ÛÝáõ Ã»ñ»õë
15 ´ ·ñ»É] ·É»É
16 ² ´¶ î¹⁻³ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ õùÝ, î⁴ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñûù
17 ¸ Û ³ ñ¹ ³ ñ»É ½Ï ³ ñ·: ¸ Ï ³ ñ·
18 ´¶ ÝÙ ³ Û (¶ ÝÙ ³) Ý ³ Û¿Ç
19 î⁴ ³ Ýáõ ³ ÝÓ ³ ÛÝ¿
20 îᵘ ³ ñß ³ õ ³ Ý ³ ó (² ´¶ ³ ñß ³ õ ³ Ý ³ óÝ)
21 ¸ ~ »õ ³ Ûñ Ï ³ Ý ³ óÇ ½ù»½ Í ³ ÝÇñ
22 ²¶ ½Ù ³ ÝÏ ³ Ý, ´¶°¸ ½Ù ³ Ï ³ Ý
23 ¸ ·Ý¹ÇÝ (·Ý ï ³ ÏÇÝ)

ւասպ[1]՝ արձակերեսան գերիվարն[2] ի սիգաքայլ արշաւանս արարեալ, աներկիւղ համարձակութեամբ էանց գնաց ճեմ զճեմի առ զաւրավարն Անատողի: 42 *Եւ հրամանաւ ինքնակալին Թէոդոսի կայսեր հաւատայ նմա զհազարապետութիւն բաժնին Հայոց, զՄիջագետս մինչ ի յանցս Եփրատ գետոյ:* 43 *Եւ կացեալ Շաւասպ առ կայսեր ամս Դ.[3]:*

44 *Իսկ Շապհոյ լուեալ զհիւանդանալ հաւր իւրոյ, փութացաւ գնաց ի Պարսս. եւ վախճանեալ հայրն նորա՝ ի նմին աւուր մեռանի եւ ինքն սրով յիւրայոցն:* 45 *Եւ քանզի վախճանեալ էր Համազասպ Մամիկոնեան, որ ի ժամանակին կալեալ էր զմարզպանութիւն եւ զզաւրավարութիւն[4] Հայոց ի խնդրոյ սրբոյն Սահակայ յերկուց թագաւորացն՝ Յունաց եւ Պարսից, ոչ ոք այնուհետեւ առաջնորդէր Հայոց աշխարհիս. այլ քայքայեալ[5] ցրուեցան յոր կողմ եւ /85ա/ աճապարել ախորժեաց ոք, քանզի հէնք բազումք կալան զերկիրս:*

46 *Եւ թագաւորեալ Վռամ որդի Յազկերտի՝ կոչէ ի դուռն զսուրբն Սահակ Հայոց կաթողիկոս:* 47 *Որոյ առեալ զթոռունս իւր զՀմայեակ եւ զՀամազասպեան[6], գնաց առ արքայ ի Տսպոն:* 48 *Քանզի Վարդան անցեալ գնացեալ էր սուրբ վարդապետաւն Մաշտոցիւ առ կայսր Թէոդոս[7] եւ առ Ատտիկոս արքեպիսկոպոս, հանդերձ թղթովք սրբոյն Սահակայ, տանելով ընդ իւրեանց եւ զգիր եւ զբառ հայերէն դպրութեան, զոր ընկալեալ սուրբ հայրապետին[8] եւ բարեպաշտ թագաւորին Թէոդոսի՝ հինգ[9] թղթովք եւ հինգ[10] պատասխանեաւք[11]՝ կարգէ զսուրբ վարդապետն ընդ վարդապետութեան աթոռակալութեան Յոհանու[12] Ոսկեբերանի եւ այլոց[13] քաջաց եւ գլխաւոր վարդապետացն, իսկ զՎարդան կարգէ ստրատելատ[14] Հայոց:*

49 *Իսկ ի հասանել սրբոյն Սահակայ ի դուռն հանդերձ նախարարաւքն՝ գիջանէ ցածնու Վռամ ի բարկութենէ վրէժխնդրութեան Հայոց քինահանութեան[15] անարգանաց Շապհոյ, եւ ընդ Յուն/85բ/աց զսերտ խաղաղութիւնն[16] ունելով. եւ ի խնդրոյ[17] նախարարացն եւ սրբոյն Սահակայ թագաւորեցուցանէ Հայոց Վռամ երկրորդ զԱրտաշէս, որ եւ Արտաշիր:* 50 *Եւ ի թագաւորել Արտաշրի խաղաղանայր երկիրս առ վայր մի ի շփոթմանց պարսկական գնդի. եւ հարկացն արքունի կանգնեցան դիւանքն[18], զի այն Ե.[19] ամ բեկեալ հարկք եւ զաւրք ի յարքունէ Պարսից:* 51 *Իսկ Արտաշիր յանդգնագոյնս եւ առանց պատկառանաց զհետ ամաւթալից ախտին գիջութեան իգամոլ ցանկութեանցն ընթացեալ՝ ոչ միայն ի գիշերի, այլ եւ ի տունջեան, յանդիման արեգական, անխտիր կատարէր զցանկականն, զանասնական գիջութեամբքն զանցուցեալ:* 52 *Ընդ որ զչարեալ[20] նախարարքն Հայոց՝ տաղտկացան ընդ գիջանալն եւ խորհեցան զո՛չ թագաւորելն Արտաշրի ի վերայ Հայոց. որք մատուցեալ առ սուրբն*

---

1 î[4] ß ³ õ ³ ë å ½áñ (² ´ ¶ î[1-3] > ½áñ)
2 ² ½¿ñÇ í ³ ñÝ
3 î[1] ãáñë
4 ´ > »õ ½½ ³ õñ ³ í ³ ñáõÃÇõÝ
5 ² ¶ ¶ ù ³ ù ³ Û» ³ É
6 î[ù] Ñ ³ Ù ³ ½ ³ ë å » ³ Ý (² ´ ¶ ½Ñ ³ Ù ³ ½ ³ ë å » ³ Ý)
7 î[2] Ã¿á ¹ áñáë
8 ² Ñ ³ Ûñ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï ÇÝ (ï áÕ ³ ÷áËÇ ÏñÏÝ.)
9 ² ´ ¶ .».
10 ² ´ ¶ .».
11 ² å ³ ï ³ ëË ³ Ý»õù
12 î[ù] ëñµáÛÝ Ûá íÑ ³ ÝÝáõ (î[3-4] ÛáÑ ³ ÝÝáõ). ² ´ ¶ > ëñµáÛÝ, ² ´ ¶ ÛáÑ ³ Ýáõ
13 î[1-2] > ³ ÛÉáó
14 ² ëÁ ï ñ ³ ï »É ³ ï Ý
15 î[1-3] ùÇÝ ³ Ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î[4] ùÇÝ ³ Ñ ³ ÝáõÃ» ³ Ý)
16 î[ù] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ (² ´ ¶ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝÝ)
17 ² î[ù] ËÝ ¹ ñáó (´ ¶ ËÝ ¹ ñáÛ)
18 ´ ¶ ¹ Çõ ³ Ýù
19 î[1] ÑÇÝ·
20 ² ´ ¶ áñë ã ³ ñ» ³ É (î[ù] áñë ã ³ ñ» ³ É)

Սահակ՝ զեկուցանել նմա զոր ինչ խոր-հինն, եւ թեւակոխէին առ Պարսից ար-քայն, զոր եւ արարին իսկ[1]. որք գնացին առ Վռ/86ա/ամ, եւ ո՛չ առ Թէոդոս բարե-պաշտ[2] եւ զուգափառ քրիստոնեայ թա-գաւոր, զեղխեցան ամբարշտաբար առանց խորհրդոց: 53 Եւ Վռամ, քանզի կարի ա-խորժելով ունկն դնէր եւ յաւժարէր բառ-նալ զթագաւորութիւն Հայոց, փութացաւ կոչեաց դարձեալ ի դուռն զԱրտաշիր եւ զսուրբն Սահակ՝ բազմութեամբ նախարա-րացն Հայոց, եւ հարցեալ վասն որոյ ամ-բաստանն եղեն զԱրտաշրէ. զոր ո՛չ առ յանձն սուրբն Սահակ գրել ինչ՝ վասն ո-րոյ չարաբանեն զԱրտաշրէ:

54 Իսկ նախարարացն ընդդիմաբանեալ սրբոյն Սահակայ՝ իբր ոչ զնոցայն հաստա-տել ախորժակս, մատուցեալ առ Վռամ՝ հանդերձ Սորմակաւ ուրումն[3] Արծկեցւոյ մոլեգնոտ փառամոլ աբեղայի[4], սկսան ազ-գի ազգի լեզուագարութեամբ չարախաւսել զսրբոյն Սահակայ, որպէս թէ ոչ կամի զթագաւորելն Պարսից եւ հարկել Հայոց եւ զաւրավարել, այլ զթագաւորելն Յունաց ցանկայ[5] գտանել: 55 Նա եւ հաւատարմու-թեան[6] իւրեանց առեալ զթուղթն սրբոյն Սահակայ առ կայսր[7] եւ առ հայրապետն, եւ զերթ/86բ/ալն Մեսրովպայ եւ Վարդա-նայ ի Յոյնս առաջի արկանէին, եւ զգալն[8] Անատողեայ եւ զշինելն[9] քաղաքին ի Կա-րին գաւառ: 56 Եւ անմիաբանք լեալ՝ ըն-կեցին զսուրբն Սահակ յաթոռոյ եպիսկո-պոսապետութեանն[10] եւ զԱրտաշիր ի պա-տուոյ թագաւորութեանն[11]. եւ կացուցին հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ զՍորմակ մոլի, եւ ապա զԲքրիշոյ[12] Ասորի, եւ ապա զՍամուէլ, որք ոչ ըստ աւրինի եկեղեցա-կանաց[13] կրաւնից զվարսն յարմարէին, այլ ընդ մարզպանին Մշկանայ լծակցեալ՝ հո-գալ զաշխարհս[14]: 57 Մշկանս այս փոխա-նակ Արտաշրի մեր թագաւորի մտեալ ունի զաշխարհս հրամանաւ Վռամայ[15] Պարսից արքայի: 58 Իսկ նախարարքն Հայոց իբրեւ տեսին յերկոցունց կողմանց զանկարգ եւ զանտեղի աշխարհիս պիտաւորութիւն, յա-պաշաւանս[16] դարձեալ ի վերայ անցիցն[17] անցելոց զոր ախորժելովն խնդրեցին՝ դար-ձան առ Վռամ, խնդրեցին իրեանց կաթո-ղիկոս զսուրբն Սահակ: 59 Իսկ Վռամ յերկմիտս եղեալ, ո՛չ կարէր կատարել զխնդիրն, եւ կասկածան/87ա/աւք տարու-բերէր ի միտս, մի գուցէ ոչ առնելով իմ զոր խնդրեն՝ առ կայսր հատուածեալ ան-կանիցին նախարարքն՝ հարկել եւ զինաւո-րել կայսեր:

60 Իսկ Վաչէ Արծրունեաց տէր եւ Հմայեակ Աշոցաց[18] տէր եւ այլք յանդու-ցեալ ի նոսա, հաճեցին զկամս Վռամայ, եւ թոյլ ետուն[19] զով եւ հաճոյ թուիցի ար-քայի. նորա զՍամուէլն զայն կացուցանէ ի տեղի եպիսկոպոսապետութեանն Հայոց, որ յետ հինգ[20] ամաց վախճանի, կեցեալ կեանս արտաքոյ իրաւանց:

---

1 ¶° Ù ³ ïÇ ï á í ª ² ë ï ³ ë ³ ó» ³ É ëáõñµÝ Ã»ñ»õë àã-Ë ³ ñ ³ Ë ï ³ ó»É áã ÷áË¿ ÁÝ¹ áÕç · ³ ½ ³ ÝÇÝ [ï »°ë ö ³ ñ å »óÇ]

2 î[2] å ³ ñ» å ³ ß ï (í ñ¿ å)

3 ² ´ ¶ î[1-2] áõñ»ÙÝ, ÜËÝ.250ëñµ·. áõñáõÙÝ] áõñ»ÙÝ, î[2-3] áõÙ»ÙÝ

4 ¸ ³ µ»Õ ³ ÛÇõ (»ñ Ï Çóë)

5 ² ó ³ ÝÏ ³ É

6 ² î[ù] Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÙáõÃÇõÝ, ´ ¶ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÙáõÃ» ³ Ý

7 îù Ï ³ Ûëñ (² ´ ¶ Ï ³ Ûëñ)

8 î[2] ½ · Ý ³ ÉÝ

9 ² î[ù] ½ßÇÝ»É (´ ¶ ½ßÇÝ»ÉÝ)

10 ² ´ î[1-3] » å Ç ë Ï á å á ë ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ, ¶ î[4] » å Ç ë Ï á-å á ë áõÃ» ³ ÝÝ

11 î[ù] Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý (² ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ)

12 ² ´ ¶ î[1-3] ½µùñÇßáÛ, î[4] ½µñùÇßáÛ

13 î[1] »Ï»Õ»ó ³ Ï ³ Ï ³ Ý ³ ó (í ñ¿ å)

14 ² ¶ î[ù] ½ ³ ßË ³ ñÑÇë, ´ ¶° ½ ³ ßË ³ ñÑë (´ · ³ Õ ³ ÷ ³ ñ ³ -·ñá í)

15 ´ í é ³ Ý ³ Û

16 ´ > å Ç ï ³ õáñáõÃÇõÝ Û ³ å ³ ß ³ õ ³ Ýë

17 ² ´ ¶ î[1-3] ³ ÝóÇóÝ, î[4] ³ ÝóÇó

18 ² ´ ¶ ³ ñßáó ³ ó

19 ² ´ ¶ »ñ ³ Ý] » ï áõÝ

20 ² ´ ¶ î[1] ÑÇÝ·, î[2-4] .».

61 *Իսկ Անատողի զաւրավարն Յունաց զՀաւուկ ոմն Կուկռճացի կացոյց մասինն Յունաց եպիսկոպոսապետ. եւ այսպէս աղմկեալ եւ չփոթեալ երկիրս Հայոց, կեայր անմիաբանութեամբ, լի անկարգութեամբ, ըստ յաւժարութեան*[1] *Վաչէի Արծրունոյ*[2]*:*

62 *Եւ եղեւ ի դառնալն սրբոյն Սահակայ ի Պարսից՝ եկն առ նա դարձեալ Աղան Արծրունի, եւ ընկալաւ ի նմանէ սքեմ կրաւնաւորութեան. եւ երթեալ բնակէ առանձնապէս ի Գողթն գաւառի՝ ի տեղւոջ վարդապետութեան սրբոյն /87բ/ Մեսրովպայ, ճգնասէր հրեշտակակրաւն վարուք, երանելի մարդկան եւ ահարկու դիւաց:* 63 *Ապա իբրեւ վախճան առնոյր կարգեալ եպիսկոպոսացն որ*[3] *ի Պարսից, որք առանց եպիսկոպոսին Կեսարու ձեռնադրեցան յերանեալ*[4] *եպիսկոպոսէ, միաբան ապա նախարարքն Հայոց եկին*[5] *առ սուրբն Սահակ, անկեալ առ ոտս նորա*[6] *մեծաւ հառաչանաւք՝ մի՛ յիշել զանցս զանցիցն անցելոց, զոր արարինն*[7] *առ սուրբն, այլ դարձեալ կալցի զաթոռ հայրապետութեանն. եւ խոստանային գնալ ըստ հրամանի նորա:* 64 *Զոր ոչ առ յանձն լսել նոցա, այլ եկաց*[8] *պատմեաց նոցա*[9] *զհանգամանս տեսելանն, զոր եցոյց նմա Հոգին Սուրբ, որ ինչ առ յապա ժամանակս գործելոց էր՝ զբառնալ եպիսկոպոսապետութեանն*[10] *եւ թագաւորութեանն*[11] *ի տանէն*[12] *Արշակունեաց*[13]*, եւ զկարգապետել*[14] *անարժանից*[15]*, եւ զընտրութիւն*[16] *սրբոց, եւ դարձեալ զնորոգումն հայրապետութեան եւ թագաւորութեան ի նոյն զարմէ Արշակունեաց, եւ զգալուստ Նեռինն, եւ զգալուստն Քրիստոսի եւ զհանդերձեալ դատաստանացն, եւ զ/88ա/հատուցումն իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր, զոր ետես ի մեծի հինգշաբաթոջն*[17]*:*

65 *Եւ այս ամենայն այսպէս եղեալ, կեցեալ սուրբն Սահակ ամս ՃԻ. (120)*[18] *փոխի յաշխարհէս ի կարգս հրեշտակաց, եւ տարեալ հանգուցանեն զնշխարս սրբոյն յԱշտիշատ*[19] *Տարաւնոյ, ի տեղոջ վկայարանի սրբոյն Յովաննու*[20] *Մկրտչին եւ Աթանագինի վկային:* 66 *Ի նմին ամի, յետ վեց ամսոյ անցանելոյ, փոխի եւ սուրբ վարդապետն*[21] *Մաշտոց. եւ խաչանշան լուսով խաղացուցանեն*[22] *բազմութեամբ նախարարացն Հայոց ի ձեռն Վահանայ Ամատունոյ, որ էր ի ժամանակին սպարապետ Հայոց. եւ տարեալ հանգուցանեն զնա ի յԱւշական գեաւղ, ի գաւառին որ կոչի Ոտն Արագածոյ*[23]*:*

1 ´¶ ³ õÅ ³ ñáõÃ» ³ Ý
2 ² ³ ñÍñáõÝõáÛ
3 ² ´¶ î[1-3] áñ, î[4] áñù
4 ÜËÝ.363ëñµ·. Û°ñ ³ Ý (Ç »ñ ³ Ýª ³ ÝÓÝ ³ ÝáõÝ)] Û»ñ ³ -Ý» ³ É
5 ´ »ÏÝ
6 ´ > Ýáñ ³
7 ´¶ ³ ñ ³ ñÇÝ
8 î[ù] »Ï (² ´¶ »Ï ³ ó)
9 î[1-2] > ³ ÛÉ »Ï å ³ ïÙ» ³ ó Ýáó ³
10 ´¸ »åÇëÏáåáëáõÃ» ³ Ý
11 ´ > »õ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ
12 ´ ï ³ Ý, ¸ ï ³ Ý¿
13 ² ´¶ ³ ß ³ ÏáõÝ» ³ ó

14 ´¸ ½Ï ³ ñ ³ å» ï »É (¸ ³ ÛëÇÝùÝª ³ é ³ çÝáñ¹»É, ³ é ³ ç-Ýáñ¹ ÉÇÝ»É)
15 î[ù] ³ Ý ³ ñÅ ³ ÝÇóÝ (² ´¶ ³ Ý ³ ñÅ ³ ÝÇó)
16 î[ù] ½ÁÝ ï ñáõÃÇõÝÝ (² ´¶ ½ÁÝ ï ñáõÃÇõÝ)
17 ¶° Ù ³ ïÇ ï áíª Î ³ ñ¹ ³ ° ½ ï »ëÇÉÝ Ç ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý Ð ³ Ûáó, Ñ ³ ï ². »ñ»ë 785:
18 î[4] ë ³ Ñ ³ Ï + [áñáÛ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï Ï»Ý ³ óÝ ï »õ» ³ É Ó·» ³ É] ³ Ùë .×Ç. + [ÉÇ »õ å ³ ñ ³ ñ ï Í»ñáõÃ» ³ Ùµ] (³ é ³ Í ³ Ûëª ².Å ³ .73 ÝË¹ëÃ-Çó) ² ´ µ ³ ó ï »Õ»ñ ãáõÝÇ. Ñ ³ ëÏ ³ Ý ³ ÉÇ ã¿ª ÇÝãÇ± Ñ ³ Ù ³ ñ »Ý ³ Ûë Éñ ³ ó-ÙáõÝù: î[1] Ñ ³ ñÇõñ ùë ³ Ý] .×Ç.
19 ´¶ ³ ß ï Çß ³ ï
20 î[ù] ÛáÑ ³ ÝÝáõ (² ´¶ Ûáí ³ ÝÝáõ)
21 î[2] Ñ ³ Ûñ ³ å» ï Ý] í ³ ñ¹ ³ å» ï Ý
22 ² Ë ³ Õ ³ Õ ³ óáõó ³ Ý»Ý, ²° (·ñãÇ) Ë ³ Õ ³ óáõó ³ Ý»Ý
23 î[4] ³ ñ ³ · ³ ÍáÛ + [½áñ »õ »ñ ³ Ý»ÉÇÝ ÏáñÇõÝ, áõëáõÙ-Ý ³ ÏÇó Ùáíë¿ëÇ »õ ³ ß ³ Ï»ñ ï ëñµáÛÝ Ù ³ ß ï áóÇ ÛÇõñáõÙ ë ï áõ· ³ µ ³ Ý» ³ É å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ½ ³ ÛëáõëÇÏ Ù»½ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÙ ³ óáõó ³ Ý¿] (³ é ³ Í ³ Ûëª ².Å ³ .73 Ý ³ Ë¹ë-Çó. ³ ÝÁÝ¹áõÝ»ÉÇ ³ Ûë ï »Õ ³ ß ³ ñÅ-ÏñÏÝ ³ -µ ³ ÝáõÃ» ³ Ý Ù ³ ëÇÝ ï »°ë ³ ÝÑ ³ Ùá½Çãª î[4], ¿ç 412-4, Í. 30): ² ´¶ µ ³ ó ãáõÝ»Ý, î[1-3] áñ»õ¿ ÝßáõÙ ãáõÝ»Ý. ÙáõÍáõÙÝ ÇÝãÇ± Ñ ³ Ù ³ ñ ¿

67 *Յամի երկրորդի Յազկերտի՝ որդւոյ Վռամայ երկրորդի, բարձաւ թագաւորութիւնն ի տանէն Հայոց, որ տեւեաց ամս չորեք[հ]արիւր տասն եւ հինգ[1] եւ վախճանեցաւ:*

68 *Յետ բառնալոյ թագաւորութեանն ի տանէն[2] Արշակունեաց, եւ հայրապետութեանն ի տանէն սրբոյն Գրիգորի՝ Ղեւոնդ ումն աշակերտ /88բ/ սրբոյն Մաշտոցի տեղապահ լինէր սրբոյն Սահակայ, եւ Յովսէփ եպիսկոպոս եւ Մովսէս եւ Մեղէս:* 69 *Իսկ զտեղի թագաւորութեանն Հայոց հրամանաւ Յազկերտի ունի Միհրշկան զաւրավար Պարսից:*

70 *Իսկ Վարդան Մամիկոնեան, որդի Համազասպայ Մամիկոնէի[3], թոռն սրբոյն Սահակայ, խոյս տուեալ գնաց զկողմամբքն[4] Մոկաց, ի խոխոմս Տաւրոսական լերինն, ի լեռուրս[5] Ջերմաձորոյ, եւ բնակէ յամրոցին, որ այժմ Զուղայլ[6] վասն[7] անխեդեղ[8] ամրութեանն գեղջկաբանեն:* 71 *Եւ քանզի[9] յետ մահուանն մեծին Սահակայ Բագրատունոյ սպարապետի ասպետի եւ զաւրավարի Հայոց, հաւատացեալ էր Թէոդոսի կայսեր զսպարապետութիւնն Հայոց Համազասպ Մամիկոնէի[10] եւ որդւոյ իւրում Վարդանայ, երկեաւ Վարդան ի մարզպանէն՝ բնակել յանդորրու, այլ այնր աղագաւ էանց գնաց յամուրսն Մոկաց, եւ կայր մնայր ի նախախնամութենէ Աստուծոյ այցելել աշխարհիս Հայոց:* 72 *Եւ կոչեալ առ ինքն զեպիսկոպոսն Մոկաց զՅոհան[11] եւ զեպիսկոպոսն[12] Ռշտունեաց[13] Սահակ /89ա/ եւ զեպիսկոպոսն Անձաւացեաց[14] Շմաւոն, եւ կարգէ զդասս պաշտաւնէից՝ կատարել զպաշտաւն Տեառն ի տուէ եւ ի գիշերի անձանձրոյթ[15] աշխատութեամբ եւ առատաձեռն տեսչութեամբ աղքատաց, զի գտցեն զողորմութիւն ի Քրիստոսէ :*

73 *Սահակս այս այն Սահակ է, որոյ[16] հրամանաւ գրեաց մեծ վարդապետն Մովսէս տիեզերահռչակեալ քերթողն[17] զգիրս Պատմութեան Հայոց Մեծաց, հրաշազան յաւրինուածով, սկսեալ յԱդամայ մինչ ի կայսր Զենոն, որոյ ժամանակ կենացն տեւեալ ձգեալ ամս ՃԻ.[18] (120), լի եւ պարարտ ծերութեամբ[19], որպէս գրեալ աւանդեցաւ մեզ այս ի չորրորդ դրուագի խոստաբանեալ պատմութեանն Մովսէսի Խորոնացւոյ[20], վերադարձութեան ի վերայ երեցունց[21] դրուագեալ հատուածին, զոր եւ երանելին Կորիւն՝ ուսումնակից Մովսէսի եւ աշակերտ սրբոյն Մաշտոցի[22], յիւրումն ստուգաբանեալ պատմութեան զայսոսիկ մեզ հաւատարմացուցանէ[23]:* 74 *Ուստի եւ մեք ըստ կարի մերում անցեալ զտաք զհամառաւտութիւն զրուցատրութեանս, զոր շարագրեալ յայտ/89բ/արարութեամբ յանդիման կացուցաք քեզ, քաջդ բանասի-*

1 ²¶ ãáñ»ù³ñÇõñ ï³ëÝ »õ ÑÇÝ·, ´ ãáñ»ù³ñÇõñ .Å. »õ .»., î[1] ãáñ»ù Ñ³ñÇõñ ï³ëÝ »õ ÑÇÝ·, î[2-4] .ÝÅ».

2 ´¶ ï³Ý

3 ²´¶ Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇ

4 ´ ÏáÕÙ³ÙµùÝ, ¸ ½ÏáÕÙ³Ùµù

5 î[4]Í. å¿ïù ¿ ÉÇÝÇª ÏÕ¿ëáõñë (ÑÙÙï. Ëáñ. .µ., .Á.)

6 î[4]Í. áõÕÇÕÁª ½é³ÛÉ (ÑÙÙï. Ã. ³ñÍñ. .µ. .³.), ¸ ½é- Õ³ÛÉ (Çµñª ½ûé Õ³É¿)

7 ²¶ í³Ýë, ´ í³ëÝ

8 ²¶ ³Ý³ÝË»¹»¹, ´ ³ÝË»¹, ¸ ³ÝÑ»Ã»Ã

9 ²´¶ ù³Ý

10 ²´¶ Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇ

11 î[2-4] ½ÛûÑ³Ý

12 ´ > ÙáÏ³ó ½ÛáÑ³Ý »õ ½» åÇëÏáåáëÝ

13 ²´¶ ÁéÁßïáõÝ»³ó

14 ²¶ ³ÝÓ³õ³ó»³ó, ´ ³ÝÓ³õ³ó»³Ûó. ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó

15 ´ ³ÝÓ³ÝóñáÛÃ

16 ´¶ áñ, ´° áñáÛ

17 ²´¶ ù»ñ¹áÕÝ

18 î[1] Ñ³ñÇõñ ùë³Ý

19 î[4] > áñáÛ Å³Ù³Ý³Ï Ï»Ý³óÝ... Í»ñáõÃ»³Ùµ (ï³ñ»É¿ í»ñª ².Å³.65)

20 ´¶¸ î[1-2]î[4] Ëáñ»Ý³óõáÛ

21 î[1] »ñÏáóáõÝó, î[2] »ñÏ»óáõÝó (²´¶¸ î[3-4] »ñ»óáõÝó)

22 ²´¶ Ù³ßïáóÇ, ²° (Éë. ëñµ·ñÕÇ) Ù»ëñáíå³Û] Ù³ßïáóÇ, î[ü] Ù»ëñáíå³Û

23 î[4] > ½áñ »õ »³Ý»ÉÇÝ... Ñ³õ³ï³ñÙ³óáõó³Ý¿ (³Ûë ÝË¹ë. ÏïáñÝ»ñÁ ï»°ë ³ëï ².Å³.66)

բաց Գագի՛կ Վասպուրական եւ մեծ գաւռավար Հայոց, իսկ՝ որպէս գրեալ հաստատեալ կայ հաւատարմապէս վարդապետացս քաջաբան եւ լի իմաստութեամբ շարագրածք[1] *հրաշափառագոյնք*[2]:

75 *Ապա փոյթ ինձ Թովմայի, որ ոչ վերջոտնեալ*[3] *կալայ ամաւթով զյետին տեղին, այլ փոխանակ սոցա մատեայ ի տեղիս յայս, ձեռն արկեալ անիմաստաբար լի անհմտութեամբ եւ անհանճարութեամբ բուռն հարկանելով զմեծս*[4] *զայս քերթածութենէ*[5]: 76 *Բայց հրաման քո ճոխութեանդ ձգեաց զիս*[6] *յայս մեծ ձեռնարկութիւնս, սակս որոյ բացաձգեցայց արտաքոյ շաղակրատոյ լեզուաց փառամոլ ոգւոց*[7]:

77 *ԿԱՏԱՐԵՑԱՒ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ԸՍՏ ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ ՏԵՌԻ*

|*90ա*| ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ[8] ՀԱՅՈՑ[9]

Ա.[10]

1 *Յետ բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց ի տանէն Արշակունեաց՝ ապա մարզպանք Պարսից կալեալ տիրէին աշխարհիս. եւ գլխաւորք Հայոց Մեծաց ամբառնային*[11] *ի քարանձաւս ամրաշէն բերդիցս*[12] *ըստ տեղիս տեղիս եւ ըստ աշխարհս աշխարհս. եւ պարսկական*[13] *բռնութիւնն զաւրացեալ աճէր, եւ հարկապահանջ*[14] *գունդքն ել եւ ելս առնէին սաստիկ խոշտանգանաւք:*

2 *Ընդ նոյն ժամանակս խորհուրդ ի մէջ առեալ Շաւասպ Արծրունի՝ եղբայր Վասակայ, հաւր Աղանայ Արծրունւոյ, եւ խորհեցաւ զտիրելն Հայոց, եւ ելեալ գնաց զհետ անհանճար իմացմանց առ Պերոզ արքայ Պարսից, եւ յանձն առեալ ինքնակամ մոլորութեամբ զաւրէնս մազդեզանց մոխրապաշտ յամառութեանց, եւ խնդրեալ յարքայէ զիշխանութիւն Հայոց:* 3 *Եւ նորա ըստ ցանկութեան սնոտի փառամոլութեանն*[15] *կատարեալ զխնդիրն. եւ դարձեալ դառնայ ի Հայս, ընդ իւր ածելով մարզպան զՎնդոյ Պարսից մոգպետ:* 4 *Եւ ընդ մտանելն նոցա յաշխ|90բ|արհս՝ վրդովեցին զուխտ քրիստոնէութեան, եւ փոյթ ընդ փոյթ ձեռնամուխ*[16] *եղեն աւերել, քանդել զեկեղեցիս, զտունս աղաւթից կործանել, զսեղանս խորհրդականս փրկա-*

---

1 ¸ ß³ñ³·ñ³Í
2 ´¶î1-2 Ññ³ß³÷³é³·áÛÝ (² áõÝÇª ù)
3 ¸ í»ñçÝá ï»³É
4 ²´¶¸î1 ½Ù»Íë, î2-4 ½Ù»Í
5 ²´¶¸ ù»ñ¹³ÍáõÃ»Ý¿
6 ´ ½Ç
7 ²´¶ á·õáó, îù á·áó

8 ´ å³ïÙáõÃ»³ÝÝ
9 î2-3 > å³ïÙáõÃ»³Ý Ñ³Ûáó
10 ´° .µ. .³.
11 ² ³Ùñ³ÝáóÇÝ (´¶¸ ³Ùñ³Ý³ÛÇÝ)
12 ¸ µ»ñ¹Çó
13 î1 Áëï å³ñëÏ³Ï³Ý (íñ¿åª ï»°ë ¿ç 399Í.)
14 îù Ñ³ñÏ³å³Ñ³Ýçù (²´¶ Ñ³ñÏ³å³Ñ³Ýç)
15 ´¸ ÷³é³ÙáÉáõÃ»³Ý
16 ´ Ó»é³ÙáõË

գործութեանն յատակել, հիմն ի վեր[1] տապալել[2] զաւազանն մաքրափայլ լուսաւորութեան[3] Հոգւոյն Սրբոյ, դառնապէս չարալլուկ չարչարել զքահանայս՝ զպաշտաւնեայս[4] Նորոց[5] կտակարանաց, զարս եւ զկանայս մատնել ի բանտս[6], ի խոշտանգանս ծանրաբեռն հարկապահանջութեամբ[7], զի այնու դիւրաւ կարասցեն հերքել, մերժել, ի բաց կալ ի սուրբ հաւատոյ պարկեշտ կրաւնից քրիստոնէութեան: 5 Եւ բազում այն էր, որ մարտիրոսական ճգնութեամբ վկայեցին, քան որք դրդուեցան[8], առ ոչինչ համարելով զյափշտակութիւն ընչից[9] եւ ստացուածոց եւ զմահս դառնագոյնս: 6 Եւ հասեալ Շաւասպայ Արծրունւոյ[10] ամբարշտի յԱրտաշատ՝ հանդերձ մարզպանաւն, շինեն ի դուռն[11] քաղաքին զորմզդական մեհեանն, եւ զկրակապաշտութեան մոլութիւն[12] բորբոքեն ի նմա. եւ կայր աշխարհս ի մեծ վտանգաւ/91ա/որ աղէտս:

7 Այս լուր դառնութեան եհաս առ մեծն Վարդան Մամիկոնեան, որ էր ամբացեալ ի Տաւրոսականն[13] Ջռայլ: 8 Եւ առ չհանդուրժել այնքան եկեալ հասեալ վտանգաւոր նեղութեանցն, եւ գազանեղէն զայրացմամբ մրմռեալ յոգի իւր ի վերայ կորստեան սուրբ հաւատոյս եւ կործանման աշխարհիս Հայոց՝ փութացոյց գիր պաղատանաց առ Տաճատ Ռշտունեաց[14] տէր եւ առ Վախրիճ Անձաւացեաց[15] տէր՝ զեկուցանել նոցա զեղեալսն: 9 Եւ նոքա թափառնակի[16] անյապաղ հանդերձ իւրաքանչիւր[17] զաւրու եկին հասին առ մեծն Վարդան, եւ զզարս[18] լեռնակողմանն ընդ իւրեանսածելով, ոչ ինչ աւելի քան զհազար եւ երկերիւր այր, եւ յանկարծաւրէն յեղակարծ երագութեամբ հասին ի վերայ Շաւասպայ եւ մարզպանին Վնդոյի: 10 Եւ քանզի էին բանակեալ ի խառնուրդս Երասխայ եւ Մաւրին մեծի՝ պատահի յառաջ Շաւասպ Արծրունի, յոռոյ վերայ կալեալ եւ կանչեալ քաջն Վարդան իբրեւ զառիւծ, իբրեւ զկորիւն[19] առիւծու[20], /91բ/ եւ առ ուժոյ եւ երագութեան[21] ձեռինն[22] ի վերայ ձգեալ զմիողնին՝ յերկուս կտրէ զՇաւասպն:

11 Իսկ Տաճատ եւ Վախրիճ ի մէջ փակեալ զմարզպանն եւ զորդի նորա զՇիրոյ, ձերբակալ արարեալ ածեն ի Դուին, եւ զհուր[23] կրակարանին բորբոքեալ՝ աստուածակէզ[24] արարին զնա յորմզդական մեհենին. եւ զՇիրոյ կախեն զփայտէ ի վերայ կրակարանին. եւ զարսն գետավէժս եւ սրախողխողս[25] արարեալ վատնեն, եւ զփախստեայսն տանին անցուցանեն յայնկոյս քան զքաղաքն Նախճաւան[26], եւ ինքեանք դառնան մեծաւ յաղթութեամբ: 12 Եւ քանդեն, աւերեն զմեհեանն եւ յատակեալ զտեղին՝ շինեն նորին քարամբք

1 ² ´ ¶,ÜËÝ.261 Ç í »ñ. î[1-3] Ç í »ñ ³ Û, î[4] »õ í »ñ
2 ´ ï ³ å ³ »É
3 î[ù] Éáõë ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ (² ´ ¶ ¸ Éáõë ³ õáñáõÃ» ³ Ý)
4 ² ´ ¶ ½å ³ ß ï ³ õÝ ³ Ûë
5 ² ´ ¶ Ýáñá Û
6 î[ù] µ ³ Ý¹ ë (² ´ ¶ µ ³ Ý ï ë)
7 ² ´ ¶ Ñ ³ ñ Ï ³ å ³ Ñ ³ ÝçáõÃ» ³ Ùµ. î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏÇÝª Ñ ³ ñ Ï ³ å ³ Ñ ³ ÝçáõÃ» ³ Ù (áñ ëË ³ É ¿)
8 ² ¹Áñáõ»ó ³ Ý, ¶ ·ñáõ»ó ³ Ý, ´ ¶° ¹ñ ¹ áõ»ó ³ Ý
9 î[1-2] ÁÝãÇóÝ
10 ² ´ ¶ ³ ñÍñáõÝáÛ
11 ² ´ ¶ ¹ áõéÝ. ÜËÝ.363ëñµ·. ¹ áõÇÝ
12 ² ´ ¶ ÙáÉáõÃ» ³ Ý
13 ² ´ ¶ ï áñáë ³ Ï ³ ÝÝ

14 ² ´ ÁéÁß ï áõÝ» ³ ó, ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
15 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
16 ² ´ ¶ Ã ³ ÷ ³ éÝ ³ ÏÇ. ÜËÝ.372ëñµ·. ÷áõÃ ³ Ý ³ ÏÇ±
17 ² ´ ¶ ÛÇõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
18 î[ù] ½½ûñë (² ´ ¶ ½ ³ ñë)
19 î[2] ÏáñÇõÝ
20 ² ´ ¶ î[1-3] ³ éÇõÍáõ, î[4] ³ éÇõÍá Û
21 ² ´ ¶ »ñ ³ ·áõÃ» ³ Ý, î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª » ³ ·áõÃ» ³ Ý (áñ ëË ³ É ¿)
22 ´ ¶ Ó»éÇÝ
23 î[2-3] Ñáõñ, î[4] Ç Ñáõñ (² ´ ¶ ¸ î[1] ½Ñáõñ)
24 ¸ ³ ÍË ³ Ï¿½] ³ ë ï áõ ³ Í ³ Ï¿½ (íñ¿±å. ³ ÍË ³ Ï¿½ µ ³ éÇ ÙÇ ³ Ï í Ï ³ Û. Áë ï ³ ñÍñáõÝáõ)
25 ² ´ ¶ î[1-3] ëñ ³ ËáÕë, ÜËÝ.441ëñµ·. ëñ ³ ËáÕËáÕë
26 î[1] Ý ³ Ë×áõ ³ Ý

զմեծ եկեղեցին զՍուրբ Գրիգորն ի Բլուր տեղւոջն, եւ փոխեն անդ զկաթողիկոսն Հայոց զԳիւտ եւ շինեն նախարարքն Հայոց իւրաքանչիւր պաղատս[1] արքունականս եւ դաստակերտս յականաւորս, եւ զքաղաքն որմափակաւք պարսպեն[2], եւ խաղաղեցուցանեն զերկիրս: 13 *Իսկ զԹագաւորաբնակ տեղին մեծին Տրդատայ տան ի ձեռս Վահանայ Արծրունւոյ[3] շինել նմա տուն Թագաւորաց/92ա/աբարս[4] պատրաստութեամբ, քանզի խորհեցան Թագաւորեցուցանել զնա ի վերայ Հայոց, զի էր այր սրտեայ եւ ուժեղ, քաջախորհուրդ եւ իմաստնախորհ, խոնարհ, առատաձեռն եւ զուարթամիտ:* 14 *Բայց յետոյ անմիաբանք[5] գտեալք նախարարքն Հայոց, թողին զոր խորհեցանն վասն Թագաւորելոյ Վահանայ, եւ անցին գնացին առ մեծն Վարդան:* 15 *Գնաց եւ Վահան զհետ նախարարացն[6] առ Վարդան յառաջագոյն՝ տալ նմա զվերակացութիւն Հայոց. եւ եղեն հնազանդեալ նմա զամենայն աւուրս Վարդանայ:*

16 *Բայց արքայն Պարսից հեռացեալ պատերազմաւ ի Քուշանն[7] դուռն[8] ծորայ. եւ երկիրս Հայոց յապահովանայր ի հինիցն Պարսից. եւ անդ սպանանի արքայն ի Քուշանաց[9], եւ Թագաւորէ ընդ նորա Յազկերտ:* 17 *Եւ սկսաւ ոգորել ընդ իշխանս Հայոց Մեծաց խրոխտանաւք[10], որպէս ցուցանեն յիշատակարանքն առաջնոց պատմագրաց՝ զաւերումն Հայոց եւ զյաճախել նեղութեանցն եւ զանթիւ բազմութիւն վկայից, որք վասն Քրիստոսի նահատակեցան, եւ զքաջապէս արիանալ /92բ/ սրբոց[11] քահանայիցն, եւ անդ զբարիոք պատերազմն պատերազմեալ ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհին[12], եւ որ ինչ այլն ամենայն. զոր աւելորդ համարիմ երկրորդել զմիանգամ[13] ասացեալսն:*

18 **[14]** *Բայց իբրեւ եղեւ մեծ պատերազմ[15] սրբոյն Վարդանայ[16] ընդ Մշկանին[17] եւ ընդ զաւրս[18] Պարսից ի[19] յԱւարայրեան[20] դաշտին, յԱրտազական գաւառին[21]. եւ անդ յԱստուած խրախուսեալ սուրբ աստուածաբանակ[22] զաւրացն Հայոց՝ կատարեցան ի Քրիստոս:* 19 *Եւ անդ Վահան Արծրունի խոյակապ եւ յականաւոր[23] քաջամարտութեամբ[24] ընդ սրբոյն Վարդանայ ճակատ առ ճակատ վառեալ զպատերազմն, իբրեւ հուր ընդ եղէգն[25] ճեմելով[*] ի մէջ քաջ ախոյեանացն[26] Պարսից:*

20 *Եւ իբրեւ ռազմ[27] երկոցունց[28] կողմանցն[29] խռնեցաւ[30], եւ ձախոյ կողման[31]*

1 îù å ³É³ ïë (²´¶ å ³Õ³ ïë)
2 ¸ ³É Ó.ª áñÙ³ ÷ ³ Ï»Ý å ³ñëå ³õù
3 ²¶ ³ ñÍñáõÝá
4 ²´¶î ù Ã³ · ³õáñ ³ ó ³ ñ ³ ñë (´ ³ ñ ³ ñ), ÜËÝ.398-ëñµ·. Ã³ · ³õáñ ³ ó ³ µ ³ ñë
5 î ù ³ ÝÙÇ ³ µ ³ Ý (²´¶ ³ ÝÙÇ ³ µ ³ Ýù)
6 ü ÁÝ¹ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñëÝ] ½Ñ» ï Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ óÝ
7 î ù ùáõß ³ ÝÝ Ç (²´¶ > Ç)
8 î 4 ¹áõéÁ (íñ¿å)
9 ´ ùáõß ³ Ý ³
10 ²´¶î 1-2 ËáñË ï ³ Ý ³ õù, ü ËñáË ï ³ Ýûù

11 ² ëÁñµá, ´¶ ÁÝ¹ ëñµá
12 î 4 ³ ßË ³ ñÇÝ (íñ¿å)
13 ²´¶î 1-2 ½ÙÇ ³ Ý· ³ Ù ³ Ý. ÜËÝ.237ëñµ·. ½ÙÇ ³ Ý· ³ Ù
14 ëÏëõáõÙ ¿ª ¼¾¾ÂÄ Ç å ³ ïÙáõÃ»Ý¿ ÃáíÙ ³ Ç í ³ ñ-¹ ³ å» ïÇ (Ä ÃáõÙ ³ í ³ ñ¹ ³ å» ïÇÝ) ù ³ ÕáõÙÁ
15 ¼¾ÀÂÄ å ³ ï»ñ ³ ½ÙÝ
16 ¾ í ³ ñ¹ ³ Ý ³ Ýó
17 ¼ÀÂÄ ÙßÏÇ ³ ÝÇÝ, ¾ Ùß ³ ÏÇÝ
18 ¼¾ÂÄ ½ ³ õñëÝ
19 ¼ÀÂÄ > Ç
20 ¼¾ÀÂ ³ õ ³ ñ ³ ñ»Ý
21 Ä · ³ õ ³ éÇ
22 ´¼¾ÀÂÄ ³ ë ï áõ ³ Í ³ µÝ ³ Ï, ¸ ·áõó¿ É³ õ »õëª ³ ë-ïáõ ³ Í ³ µ ³ Ý ³ Ï, áñå¿ë µ ³ Ý ³ Ï ³ ë ï áõ ³ Íá (² ³ ë ï áõ ³ Í ³ µ ³ Ý ³ Ï)
23 ¸ Ñá ³ Ï ³ å »õ ³ Ï ³ Ý ³ õáñ, ¼¾ÀÂÄ Ñá ³ Ï ³ å »õ ³ Ï ³ Ý ³ õáñ
24 ¾ ù ³ ã ³ Ù ³ ñ ï áõÃ» ³ Ùµ
25 ²´¶ »Õ»·Ý
[*] Հմմտ. Իմաստ. Գ. 7 «իբրեւ կայծական ընդ եղէգն ընթասցին»
26 ²´¶Ä ³ Ëá ³ Ý ³ óÝ, ¾À ³ Ëá» ³ ÝóÝ, ¼Â ³ Ëá»-Ý ³ óÝ
27 ¼¾ÂÄ é ³ ½ÙÝ
28 ¼ »ñÏáõóáõÝó
29 À ÏáÕÙ ³ Ýó
30 ¼¾ÀÂÄ Ë ³ éÝ»ó ³ õ (¸ Ï ³ Ù Ë ³ éÝ»ó ³ õ)
31 ¼¾ÀÂÄ Ó ³ Ë ³ ÏáÕÙ ³ Ý

թեւն Հայոց պարտել[1] սկսաւ, եւ սրբոյն Վարդանայ մտրակեալ զերիվարն[2] ի փախուստ զախոյեանսն[3] Պարսից դարձուցեալ եւ զկողմն իւրոյ ձեռին գնդին զաւրացուցեալ, անդ Վահան Արծրունի ընդմիջեալ զգունդն Պարսից՝ դարձուցանէ ընդդէմ Վարդ/93ա/անայ. եւ անյապաղ[4] մինչ այս մինչ այն՝ նոցա հարեալ ընկեցեալ[5] ի զաւրացն Պարսից գունդ մի հարուստ՝ արք[6] իբրեւ ձխ.[7] (140): 21 *Ի վեր կառուցեալ զաչս սրբոյն Վարդանայ՝ տեսանէ զանաւրէնն Վասակ[8] Սիւնեաց տէր[9], եւ զհետ[10] նորա աճապարեալ, արկանեն[11] զնա ի[12] յամրափակ զինեալ վաշտն[13] ի մէջ փղացն. եւ քաջն Վահան Արծրունի ընդ նմա նիզակակցեալ՝ մեռանին ի միասին քաջքն[14] եւ ընտիրք[15], մեծ նահատակք[16] Վարդան եւ Վահան, եւ զվկայիցն անուն ժառանգեալ՝ կատարեցան ի Քրիստոս սուրբ գունդն Հայոց ՈՂԶ.[17] (696) ոգիք:* 22 *Եւ պատմի այս ի համառաւտութեան[18] Աբրահամու Խոստովանողի:* 23 *Բայց թէ է՞ր աղագաւ պատմութիւն[19] վկայութեան[20] Վահանայ ոչ է գրեալ ի գիրս Եղիշէ[21] պատմագրի՝ ստուգապէս առանց յերկուանալոյ[22] ցուցանեմ քում ուսումնասէր[23] քաջահմտութեանդ[24]:*

Բ.[25] ՊԱՏՄԱԾ ՅԻՇԱՏԱԿԻ[26] ՍԱԿԱՒՈՒՔ[27] ՎԱՍՆ ԱՐԻՒՆԱՀԵՂԻՆ[28] ԲԱՐՍՈՒՄԱՅԻ[29]

1 *Ընդ ժամանակս Պերոզի[30] արքայից[31] արքայի[32] ումն յաղանդոյն Նեստորի Բարծումայ անուն, /93բ/ որ ունէր զանուն եպիսկոպոսութեան, զաւրագոյնս[33] զնստորական[34] հերձուածոյն[35] բուռն հարեալ, եւ քսսութեամբ[36] զնախարարացն Հայոց[37] առ Պերոզ վարելով՝ բազում աւճիրս արիւնհեղութեան[38] գործեաց:*

2 *Ի ժամանակին յայնմիկ էր ճոխացեալ պանծալի աթոռակալութեամբ սրբոյն Գրիգորի տէր Քրիստափոր Հայոց կաթողիկոս[39]. գրէ առ կողմանս Ասորեստանի՝*

1 ¼¾ÂÄ å ³ ï ñ»É
2 ² ½¿ñÇí ³ ñÝ, ¼Â ½»ñÇõ ³ ñÝ
3 ² ´¶ ½ ³ ËáÛ ³ ÝëÝ, ¾ ½ ³ ËáÛ» ³ Ýë, ¼ÀÂÄ ½ ³ ËáÛ-» ³ ÝëÝ
4 Ä ³ ÝÁÝ¹Û ³ å ³ Õ
5 ² ÁÝÏ¿ó» ³ É
6 ¼¾ÀÂÄ ³ ñù ³ ÛÇ] ³ ñù
7 ¾Ä .×. »õ .Ë., ¼ÀÂ Ñ ³ ñÇõñ »õ ù ³ é ³ ëáõÝ, î[1] Ñ ³ ñÇõñ ù ³ é ³ ëáõÝ
8 ¾ í ³ Ï ³ ë] í ³ ë ³ Ï
9 ¼¾ÀÂÄ ï ¿ñÝ
10 ¾ Ñ» ï
11 ¼¾ÀÂÄ ³ ñÏ ³ Ý¿
12 Ä > ½Ý ³ Ç, ¼¾ÀÂ > Ç
13 ¾ í ³ ßë
14 ¾ ù ³ çÝ
15 î[ù] ÁÝ ï ÇñùÝ (² ´¶ ÁÝ ï Çñù), ¼¾Â ÁÝ¹ÇñùÝ
16 ¼¾ÀÂÄ > Ù»Í Ý ³ Ñ ³ ï ³ Ïù
17 ¼ áÕç] .áÕ½., î[1] í»ó Ñ ³ ñÇõñ ÇÝÝëáõÝ »õ í»ó
18 ¼ÀÂÄ Ñ ³ Ù ³ é ³ õ ï áõÃ» ³ ÝÝ
19 ¼ å ³ ï áõÃÇõÝ
20 ¼ÀÂÄ í Ï ³ ÛáõÃ» ³ ÝÝ
21 ² ´¶ Ç ·Çñë »ÕÇß¿, ¼¾Â Ç ·Çñë »ÕÇß¿Ç, î[1-3] > »ÕÇ-ß¿Ç
22 Ä »ñÏáõ ³ Ý ³ ÉáÛ
23 ² áõëÁ-ÙÝ ³ ë¿ñ, ¼ áõëÙÝ ³ ë¿ñ
24 ´ ¸ ù ³ ç ³ Ù ï áõÃ» ³ Ý¹, ¼¾ÀÂÄ ù ³ çáõÃ» ³ Ý¹
25 ´° .µ.
26 ² ´ ÛÇß ³ ï ³ Ï Ç, ¶ ÛÇß ³ ï ³ Ç] ÛÇß ³ ï ³ ÏÇ
27 ¼¾ÀÂÄî[4] > å ³ ïÙ ³ Í ÛÇß ³ ï ³ ÏÇ ë ³ Ï ³ õáõù, î[1-2] > ë ³ Ï ³ õáõù
28 Àî[1] ³ ñÇõÝÑ»ÕÇÝ
29 ² ´¶ áõÝ»Ý ³ Ûë Ëáñ ³ ·ÇñÁ. ³ ÝÑÇÙÝ ¿ª î[3], ¿ç 516, Í. 111 »õ î[4], ¿ç 417, Í. 1, Ã¿ ¦ ³ ÙµáÕç ³ Ï ³ Ý Ó»é ³ -·ñáõÙ§ Ëáñ ³ ·ÇñÝ ¿ª ¦í ³ ëÝ ³ ñÇõÝ ³ Ñ»ÕÇÝ µ ³ ñ-ÍáõÙ ³ ÛÇ§, ¼ÀÂÄ µ ³ ñÍáõÙ ³ ÛÇ, ¾ µ ³ ñÓáõÙÝ ³ ÛÇ
30 ¾ Ù»ñá½Ç
31 ¼¾ÀÂÄ > ³ ñù ³ ÛÇó
32 î[ù] ³ ñù ³ ÛÇ ¿ñ (² ´¶¼¾ÀÂÄ > ¿ñ)
33 î[ù] ½ûñ»Õ ³ ·áÛÝë (² ´¶¼¾ÀÂÄ ½ ³ õñ ³ ·áÛÝë)
34 ¼¾ÀÂÄî[ù] ½Ý»ë ï áñ ³ Ï ³ Ý (² ´¶ ½Ýë ï áñ ³ Ï ³ Ý)
35 ¾ Ñ»ñÓáõ ³ ÍáóÝ
36 ¼¾ÀÂÄî[ù] ùëáõÃ» ³ Ùµ (² ´¶ ùëëáõÃ» ³ Ùµ)
37 À > Ñ ³ Ûáó
38 ´ ³ ñÇõÝÑ»ÕáõÃ» ³ ÝÝ, ¾ ³ ñ» ³ ÝÑÕáõÃÇõÝ, ¼ÀÂÄ ³ ñ» ³ ÝÑ»ÕáõÃ» ³ Ý
39 Â Ï ³ ÃáõÕÇÏáë

գգուշացուցանելով մի՛ խառնել[1] ընդ նստորականսն[2]. զնոյն գրէ եւ[3] առ որս ի Խուժաստանին[4] էին ժողովուրդ ուղղափառացն: 3 Դարձեալ գրէ եւ ի կողմն Դերջանոյ[5], եւ Խաղտեաց[6] ձորոյ բնակիչսն եւ աշխարհակալ տեարս եւ առ եպիսկոպոսունսն[7]: 4 Զոր զթուղթսն[8] խաբող պատրանաւք ի բուռն առեալ Բարծումայ[9] եւ[10] տանել առ արքայ Պերոզ[11], եւ ասէր[12], թէ՝ «Զայս ամենայն զոր գրէ կաթողիկոսն[13] Հայոց եւ[14] առ ապստամբութիւն խորհել[15] առ ի քէն, եւ զնախարարս[16] Հայոց զՅունաց թագաւորին[17] խորհել հնազանդութիւն. արդ, տեսանել պարտ է[18] վասն այդր»[19]: 5 Եւ ինքն Բարծումայ ի չքմեղս լինելով, եկն ի Հայս[20] /94ա/ յԱրզնարզիւն[21] եւ յաշխարհն Մոկաց[22], զի[23] անդ զնստորական[24] աղանդոցն սերմանիցէ[25] սերմանս: 6 Եւ սրբոյ վարդապետին մեր Եղիշէի[26], որ յայնմ[27] ժամանակի ի Մոկաց[28] բնակէր աշխարհին[29] եկեալ առ նա[30] Բարծումայ, խնդրեալ[31] զպատմողական գիրսն[32] Հայոց, զոր գրեալ էր հրամանաւ սրբոյն Վարդանայ[33]. եւ նորա կատարեալ զխնդրելին: 7 Ի նմին ժամու զգացեալ վասն[34] նորա մեծ[35] իշխանին Արծրունեաց Մերշապհոյ[36], որ յայնժամ ի Տմորեացն[37] ամրանայր բերդի, յղէ առ նա՝ ելանել գնալ ի սահմանացն յայնոցիկ[38]. ոչ ինչ ձեռնամուխ լինելով ի նա, վասն[39] Պարսից արքային, միայն սպառնական[40] խստաբանութեամբ[41] յղէ առ նա պատգամս: 8 Նորա զչարեալ ընդ հասանել[42] պատգամին՝ առ զայրուցս[43] բարկութեան[44] քինահանութիւն[45] վրէժխնդրութեան[46] արարեալ, ի բաց եհան ի գրոցն[47] պատմութենէ՝ որ ինչ վասն տանն Արծրունեաց էր գործոց հանգամանք, եւ[48] որ ինչ աւրինակ մարտիրոսութեան Վահանայ Արծրունոյ:

9 Իսկ վարդապետն Եղիշէ[49] էր ի ժամանակին յայն/94բ/միկ բնակեալ ի գաւա-

1 ¼¾Â ãË ³ éÝ» ³ É, ÀÄ ãË ³ éÝÇÉ] ÙÇ Ë ³ éÝ»É
2 ¼¾ÀÂÄ Ý»ë ï áñ ³ Ï ³ ÝëÝ, ¸ Ý»ë ï áñ ³ Ï ³ Ýë (² ´¶ Ýë ï áñ ³ Ï ³ ÝëÝ)
3 ¼¾ÀÂÄ > »õ
4 ¼¾ÀÂÄ ËáõÅ ³ ë ï ³ ÝÝ
5 ¼¾ÀÂÄ ¹»ñç ³ Ýáõ
6 ² ´¶î[1-2] Ë ³ Õ ï ³ Û, ¼¾Â Ë ³ Õ ï ³ Û, À Ë ³ ÕÇ, Ä ËáñÇ
7 ¼¾ÀÂÄ » åÇëÏá å áëáõÝë
8 ¼¾ÀÂÄ ½áñáÛ ÃáõÕÃëÝ
9 ¾ µ ³ ñÍëÙ ³ Û
10 ¼¾ÀÂÄ »õ » ï
11 ¾ ³ »ñá½
12 î[4] ³ ë¿ (² ´¶¼ÀÂÄî[1-3] ³ ë¿ñ)
13 ¼À Ï ³ ÃáÕÇÏáë
14 ¼¾ÀÂÄ > »õ
15 À ËáñÑÇÉ
16 î[ü] ½Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñëÝ (² ´¶¼¾ÀÂÄ ½Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñë)
17 ¼¾ÀÂÄ Ç ÛáõÝ ³ ó Ã ³ · ³ õáñ¿Ý
18 ¾ í ³ ñ¹ ³ å» ï ¿] å ³ ñ ï ¿
19 ¾ ³ ñ¹ ï »ë ³ Ý»É í ³ ñ¹ ³ å» ï ¿ í ³ ëÝ ³ Ûï¹ñ
20 ² ´¶î[1-2] »Ñ ³ ë, ¾ Ç Ï ³ Ûë] Ç Ñ ³ Ûë (¼Àî[3-4] Ç Ñ ³ Ûë)
21 ¼Â Û ³ ñ½ÁÝ Û ³ ñ½ÇõÝ, ¾ÀÄ Û ³ ñ½ÝÛ ³ ñ½ÇõÝ
22 ¾ Ùá· ³ ó
23 ¼¾ÀÂÄ ½Ç »õ
24 ² ´¶ ½Ýë ï áñ ³ Ï ³ Ý, ¼¾ÀÂÄî[ü] ½Ý»ë ï áñ ³ Ï ³ Ý
25 ¼ ë»ñÙ ³ Ý»ó¿, ¾ÀÄ ë»ñÙ ³ Ý»ëó¿
26 ¾Â Ù»ñáÛ »ÕÇß ³ ÛÇ: À »ÕÇß ³ ÛÇ
27 ¼Ä »ÕÇß ³ ÛÇ áñ Û ³ ÛÝ
28 ¾ Ùá· ³ ó
29 ¼ÀÂÄ Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ (Ä ³ ßË ³ ñÑÇÝ) µÝ ³ Ï» ³ É ¿ñ, ¾ Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ µÝ ³ Ï¿ñ
30 ² ¾ Ý ³ Û
31 À ËÝ¹ñ»É
32 ¼¾ÀÂÄ ·Çñë
33 Â.304µ í»ñç, 305 ³ ª ãß ³ ñáõÝ ³ Ïáõ ³ Í
34 À > í ³ ëÝ
35 ¼¾À Ù»ÍÇ
36 ¼ Ù»ñß ³ å ³ ÑáÛ, Ä Ù»ñß ³ å ³ Ñáõ
37 ¾ ³ Ùáñ» ³ óÝ
38 ¼¾ÀÄ ³ ÛÝáóÇÏ
39 ¼¾ÀÄî[3-4] í ³ ëÝ Ï ³ ëÏ ³ Í ³ Ý ³ ó (² ´¶î[1-2] > Ï ³ ëÏ ³ Í ³ Ý ³ ó. í ³ ëÝ-Á Ñ ³ ëÏ ³ Ý ³ ¿ª å ³ ï× ³ éáí)
40 ¼¾ÀÄ ë å ³ éÝ ³ Ïë
41 î[1]î[4] Ëáë ï ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ (² ´¶¸î[1] Ëë ï ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ), ¼¾ÀÄ Ëë ï ³ ÙµȝñáõÃ» ³ Ý
42 Ä Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ
43 ¼¾ÀÄ ½ ³ Ûñ ³ óáõÃë, ü ~ ³ é ½ ³ Ûñáõóë å ³ ï · ³ ÙÇÝ
44 ¼ÀÄ µ ³ ñÏáõÃ» ³ ÝÝ
45 ´ ùÇÝ ³ Ñ ³ ñáõÃÇõÝÝ (¸ ùÇÝ ³ Ñ ³ ÝáõÃÇõÝ), ¾ ùÇÝ ³ Ñ ³ õ ³ ÝáõÃÇõÝ
46 ¾ íñ¿ÅËÝ¹ñáõÃÇõÝ
47 ¼¾ÀÄ ·ñáó
48 Ä > »õ
49 ¼¾ÀÄ »ÕÇß ³ Û

ուին Ռշտունեաց[1՝] *ի ծովեզերին, յորում տեղւոջ եւ*[2] *հանգեաւ իսկ ի Քրիստոս*[3] *սուրբն Աստուծոյ*[4] *Եղիշայ:* 10 *Իսկ ի դառնալ գրոցն*[5] *ի*[6] *յաշխարհն*[7] *Մոկաց*[8՝] *ոչ ինչ ումեք փոյթ վասն այն լինելով*[9]*, կարծել*[10՝] *վարդապետին զայս այսպէս կանոնեալ. զոր ցուցանեմ յայլում*[11] *տեղւոջ, եւ զոր ինչ արար արքայն Պարսից ընդ տունն*[12] *Արծրունեաց ի սադրելոյ*[13] *Բարծումայի ամբարշտի*[14]*:*

11 *Մարկիանոս կայսր թագաւորեալ Յունաց յերկրորդն Թէոդոսի, որ արար զժողովն ի Քաղկեդոն ՈԼՁ.*[15] *(634) եպիսկոպոսաց*[16]*, առ որով վկայեաց սուրբն Վարդան եւ Վահան Արծրունի:*

12 *Իսկ Վասակ Արծրունի, հայր Աղանայ սրբոյ, առեալ զՏաճատ եւ զԳոտեր զեղբայր իւր, գնաց առ կայսր՝ մեկուսի եղեալ ի չփոթմանց պարսկական վրդովմանցն եւ աւերման աշխարհիս*[17]*:* 13 *Իսկ թագաւորն Մարկիանոս ընկալաւ զնոսա սիրով ի խաղաղութեան*[18]*, մեծաշուք պատուով ի բարձ եւ ի պատիւ յառաջ ածեալ, իբրեւ զքաջամարտիկ ախոյեանս*[19]*, որ ի վերայ եկեղեցեաց Քրիստոսի եւ սուրբ ուղղ/95ա/ափառ հաւատոյ արեամբ չափ ճգնեալ նահատակեցան, եւ զխոստովանողական անուն ձայն ի վերայ եդեալ կարդային:* 14 *Բայց աղերսեալ թագաւորն զարս պատուականս՝ զՎասակ*[20] *եւ զՏաճատ եւ զԳոտեր, որք էին ի մեծ նախարարութենէ*[21] *տանն Արծրունեաց, զի զժողովն ընկալցին ընդ երից*[22] *սուրբ ժողովոցն:* 15 *Նոքա պատասխանեալ ասեն. «Վասն զի մեք ի պարսկական*[23] *հինիցն անդուլ եւ անպարապ գոլով ի բաց լքաք զկրթութիւնն*[24] *Գրոց սրբոց՝ առ ընտրել զհաւատոց*[25] *խոստովանութեան կանոնադրութիւն, բայց մինչ էաք յաշխարհին մեր՝ առաջնորդքն մեր ո՛չ ետուն տեղի ընդունել զասացեալսն ի սահմանին խոստովանութեան:* 16 *Արդ, ո՛չ կարեմք փոյթ ընդ փոյթ չղումարար*[26] *հաճութեամբ թագաւորիդ յանձն*[27] *առնուլ՝ զոր հրամայէ կայսերական ճոխութիւնդ, այլ հրամայեսցէ մեզ գրել ի Հայս եւ հարցանել առաջնորդացն Հայոց, եւ ընդունել պատասխանիս»:*

17 *Այլ եւ զայս եւս եդին առաջի թագաւորին աղերսական մեղադրանս, եթէ /95բ/ ընդէ՞ր իբրեւ ժողովն գումարէր՝ ոչ զոք ի Հայոց հարկաւոր համարեցայք կոչել ի միաբանութիւն հաւատոց:*

18 *Պատասխանի ետ Մարկիանոս եւ ասէ. «Վասն զի առաջնորդքն Հայոց զպարսկական շփոթմանցն զվտանգ կրէին»:* 19 *Ապա առեալ հրաման մեծամեծացն մեր Արծրունեացն, գրեն առ Աբրահամ Մամիկոնէից*[28] *եպիսկոպոս, որ էր ա-*

1 ² ´¶¾ Áéß ï áõÝ» ³ ó, ¼ éÁß ï áõÝ» ³ ó
2 ¾ > »õ
3 ¼¾ÀÄ ùñÇë ï áë ÛÇëáõë
4 ¼¾ÀÄ > ³ ë ï áõÍáÛ
5 ü ·ñáóÝ »ÕÇß¿Ç
6 ¼¾ÀÄ ·ñáÛÝ] ·ñáóÝ Ç
7 ´ ³ ßË ³ ñÑÝ
8 ¾ Ùá· ³ ó
9 ¼¾ÀÄ ÷áÛÃ »Õ»õ í ³ ëÝ ³ ÛÝ (¼ ³ ÛÝñ) ÉÇÝ»ÉáÛ (Ä ÉÇ-Ý»É)
10 ¼À Ï ³ ñÍ» ³ É
11 Ä ³ ÛÉáõÙ
12 ´¶ ï áõÝ
13 ¾ ë ³ Ý¹ñ»ÉáÛ
14 ¼Ä ³ Ùå ³ ñß ï Ç, ¼¾ÀÂÄª ³ Ûë ï »Õ ³ õ ³ ñ ï õáõÙ »Ý
15 î[3-4] .áÉ¹. (´¶ î[1-2] .áÉ½.)
16 ² áñ ½» åÇëÏá å áë ³ ó] .áÉ¹. » åÇëÏá å áë ³ ó. î[3] ¿ç 517, Í. 118 »õ î[4] ¿ç 418, Í. 5ª ëË ³ É »Ý. Ó»é ³ ·ñ ³ Ï ³ Ý Ó»õÁ (´¶) .áÉ½. ¿
17 î[2] ³ ßË ³ ñÑÇÝ
18 ´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ ÝÝ
19 ² ´¶ ³ ËáÛ ³ Ýë

20 ´ í ³ ë ³ Ï
21 ² Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñáõÃ»Ý¿Ý ¿
22 ² ´¶ »ñÇë (î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª »ñÇë)
23 ² ´¶ å ³ ñëÏ ³ Ý
24 î[ù] ½ÏñÃáõÃÇõÝÝ (² ´¶ î[1] ½ÏñÃáõÃÇõÝ)
25 ¸ ½Ñ ³ õ ³ ï áÛ
26 ² ´¶ ßÁÕáõÙ ³ ñ ³ ñ, ¸ ßÕáõÙ ³ ñ ³ ñ
27 ² ´¶ î[1-3] Û ³ ÝÓÝ (î[4] Û ³ ÝÓÁÝ)
28 ² ´¶ Ù ³ ÙÇÏáÝ»ÝÇó

շակերտ սրբոյն Սահակայ, եւ ծանուցանեն նմա զոր խնդրէ արքայ: 20 *Եւ դարձեալ պատասխանի, ասէ մի՛ տալ տեղի՝ լսել հրամանի Թագաւորին, թէ վտանգ ինչ հասանէ*[1] *կրել հանգոյն զինչ կրեցինն:* 21 *Զոր տարեալ զԹուղԹն*[2] *մատուցին առաջի Թագաւորին:* 22 *Իսկ Թագաւորն գիտացեալ զհաստատուն եւ զանդրդուելի միտս նոցա, ոչ ինչ փոյԹ արարեալ, Թողու ի կամս կամաց իւրեանց կեալ՝ որպէս հաճոյ Թուի:* 23 *Եւ կացեալ անդ մինչ ի ժամանակս առաջինն Ղեւոնի կայսեր, մեռանի անդ Վասակ եւ Տաճատ եւ փոխին ի հանգիստ փառաւորպէս ի գերեզմանս մեծամեծացն*[3] *Յունաց:*

24 *Իսկ երանելոյն Աղանայ Արծրունւոյ*[4] *որդւոյ Վաս/96ա/ակայ, դարձեալ ի Յունաց աշխարհէն՝ եկն յերկիրս*[5] *Հայոց, նովին կրաւնաւորական խստամբերութեամբ եւ հրեշտակակրաւն առաքինութեամբ կեցեալ, վերափոխի յաշխարհէս ի դասս սրբոց. որոյ ոսկերքն ընդ այլ սուրբսն հանգուցեալ կան*[6] *ի վանսն Հադամակերտոյ*[7]*:*

25 *Յերկարեալ վտանգ նեղուԹեան Հայոց*[8]*, որպէս ցուցանեն բազումք ի պատմագրաց, մինչ ի ժամանակս Ջամասպայ եւ Կաւատայ, մինչ ի Խոսրով արքայ. եւ նախարարքն Հայոց կրէին կիրս ծանրաբեռինս ի զէն եւ ի ճակատամարտ:*

26 *Իսկ յաւուրս*[9] *Վաղարշու մանուկն Վահան Մամիկոնեան ուժեղանայր ընդդէմ Պարսից. եւ առ ինքն ժողովեալ նախարարքն Հայոց՝ դնեն ուխտ եւ դաշինս աստուածայինս, միջնորդուԹեամբ սուրբ Աւետարանին՝ անկեղծաւոր եւ աննենգ տիրասիրուԹեամբ ցուցանել հնազանդուԹիւն հպատակուԹեամբ մինչ յարիւն, եւ յապաժոյժ նահատակուԹեամբ առնուլ վրէժս ի Պարսկացն հինիցն՝ զաւեր եկեղեցեացն Հայաստանի եւ զնեղուԹեանցն*[10] *եւ զգերփանացն եւ զաստիկ արիւնհեղուԹեանցն*[11] *զքրիստոն/96բ/էից եւ զուխտի մանկանց եկեղեցւոյ*[12] *սրբոյ:*

27 *Եւ եղեւ ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ ել Հազարաւուխտ Պարսից զաւրավար ծանր զաւրու ի վերայ Հայոց՝ տալ պատերազմ ընդ զաւրս Հայոց՝ աւերել, գերել գերփել զաշխարհս, այն ինչ արծարծեալ*[13] *առ նորոգումն շինուԹեան եկեղեցւոյ Քրիստոսի ի կործանմանէ հինի յետ մեծ պատերազմին սրբոյն Վարդանայ:* 28 *Եւ սփռեալ ասպատակ ընդ կողմանս կողմանս՝ եւ ինքն Հազարաւուխտ առնու զընտիրս այրուձիոց, զկորովի պատերազմողս ի վառելոցն*[14] *պարսկային հարստուԹենէն, եւ խաղայ գնայ զկողմամբքն Հաշտենից եւ Ծոփայ, ի վերայ Վահանայ յանկարծաւրէն*[15]*:*

29 *Ազդ եղեւ քաջին Վահանայ, եԹէ զաւր բազում առեալ Հազարաւուխտ յընտրելոցն*[16] *Պարսից եւ ահաւադիկ*[17] *հասեալ գայ ի վերայ:* 30 *Նոյն ժամայն աճապարեալ Վահանայ, խրախուսեալ յԱստուած, ձայն քաջալերուԹեան առ նախարարսն Հայոց ասէ. «Հապա՛, քաջք, վառեալ*

1 ´ Ñ ³ ë¿
2 ² ´ ¶ ½áñ ½ ï ³ ñ» ³ É ÃáõÕÃÝ (î² Ûûñ ÇÝ ³ ÏëÝª ½ ï ³ - ñ» ³ É ÃáõÕÃÝ)
3 ´ ¶ Ù»Í ³ Ù»Í ³ ó
4 ² ´ ¶ î¹ ³ ñÍñáõÝáÛ
5 ´ »ñÏÇñë
6 ² ´ ¶ Ï ³ Û
7 îù Û ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ï áÛ, ² ¶ Ñ ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ï áÛ, ´ Ñ ³ ¹ ³ - Ù ³ Ï»ñ ï ³ Û
8 ü ³ ßË ³ ñÑÇë Ñ ³ Ûáó
9 ´ ¶ ³ õáõñë
10 ´ ¶ > »õ ½Ý»ÕáõÃ» ³ ÝóÝ
11 î²-⁴ ³ ñÇõÝ ³ Ñ»ÕáõÃ» ³ ÝóÝ (² ´ ¶ ¸ î¹ ³ ñÇõÝÑ»Õáõ- Ã» ³ ÝóÝ)
12 ² ´ ¶ »Ï»Õ»óáÛ
13 ü ³ ñÍ ³ ñÍ ³ ñ» ³ É
14 ² ´ ¶ î¹ í ³ é»ÉáóÝ (î²î⁴ í ³ ñ»ÉáóÝ (íñ¿±å)
15 î¹-² > Û ³ ÝÏ ³ ñÍ ³ õñ¿Ý
16 ´ ÁÝ ï ñ»ÉáóÝ
17 ´ ³ Ñ ³ õ ³ ï ÇÏ

ի զէն եւ[1] յասպազէն[2], արիաբար մարտիցուք, մի՛ երկիցուք ի բազմու|97ա|թենէ զաւրաց[3] նոցա. Տէ՛ր խորտակէ զպատերազմողսն, Տեա՛ռն է պատերազմ, Տէ՛ր տկար առնէ զհակառակորդսն[4], Տէր է յոյս մեր»[*]:

31 *Եւ նոյնժամայն վառեցան, պատրաստեցան, հեծեալ յիւրաքանչիւր յերիվարս[5], ելին ընդդէմ նոցա:* 32 *Իսկ իբրեւ տեսին զբազմութիւն պարսկային զաւրուն, վհատեալ գնդին Հայոց[6] լքին զմիմեանս եւ գնացին[7] յետս կոյս, մինչ կալ մնալ[8] միայն Լ.[9] (30) արանց ընդ քաջին Վահանայ՝ Մերչապուհ[10] եւ Յաչկուր Արծրունիք, եւ Կամսարն Ներսեհ[11], եւ ի տանէն Ամատունեաց՝ զորոց[12] զանուանսն անգիտանամ, նիզակակիցք միմեանց եղեալք Գ.[13] տասնեակք[14] թուովն, զսուրբ Երրորդութիւնն յաւգնականութիւն[15] իւրեանց վերածայնեալ, լքին զաւգնականութիւն մարդկան եւ մածեալ պնդեալ իբրեւ զբլուր պղնձի, իբրեւ զմի այր, եւ ասելով միաբան իբրեւ ի մի բերանոյ.* «Ամենայն ազգք շրջեցան զինեւ[16], անուամբ Տեառն վանեցի զնոսա»[ε], *եւ ըստ միոջէքն՝ եւ հարեալ ի դիմի զզակիչ[17] զաւրուն Պարսից. եւ նոցա թուէր ծաղր առնել: |97բ|* 33 *Իսկ նոքա պատահեալ Պարսից ի գեաւղն Երիզ կոչեցեալ, իբրեւ մրրիկ զփոշի պտուտեալ[18], իբրեւ հուր ընդ եղէգն ընթացեալ, սուր ի վերայ եդեալ վանեցին զբազումս քան եթէ զսակաւս, եւ զմնացեալսն փախստականս արարեալ, հետամուտ լինելով հանին ի սահմանացն Հայոց. եւ ինքեանք դարձան մեծաւ յաղթութեամբ, մատուցին պատարագս Աստուծոյ եւ լցուցին զպէտս տնանկաց[19], այրեաց եւ որբոց:* 34 *Եւ ամենեցուն բերան լցեալ խնդութեամբ՝ եւտուն փառս Աստուծոյ:*

1 î² Ç] »õ
2 ´ Û³ëå ³½¿
3 ² ´ ½³õñ³óÝ
4 ü ½Ñ³ Ï ³ é ³ ÏáÕëÝ
[*] Հմմտ.՝ Եւ. ԺԵ. 3 «Տէր խորտակէ զպատերազմունս, Տէր անուն նորա», Ա. Թագ. ԺԷ. 47 «զի Տեառն է պատերազմ, եւ մատնեսցէ զձեզ Տէր ի ձեռս մեր» Ա. Թագ. Բ. 9 «Տէր տկար առնէ զհակառակորդս իւր՝ Տէր սուրբ է», Սղմ. ԺԳ. 6 «Տէր է յոյս նոր»
5 ² Û¿ñÇí ³ ñë
6 î¹⁻² > Ñ ³ Ûáó
7 ´ ·Ý ³ ÛÇÝ
8 îᶸ Ï ³ É ÙÝ ³ É (² ´ ¶ > Ï ³ É)
9 ² ´ ¶ .É., îᶸ »ñ»ëáõÝ
10 ² ´ ¶ î³ Ù»ñß ³ å áõÑ, î¹ ÙÇÑñß ³ å áõÑ, î²î⁴ Ù»Ññß ³ -å áõÑ
11 îᶸ Ý»ñë¿Ñ (² ´ ¶ Ý»ñë»Ñ)
12 ² ´ ¶ ½³ õñáõó (î¹ ½áñáó)
13 îᶸ »ñ»ù] .·. (² ´ ¶ .·.)
14 ¸ ï ³ ëÝ» ³ Ï
15 ´ Ûû·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝÝ
16 îᶸ ½ÇÝ»õ »õ (² ´ ¶ > »õ)
[ε] Սղմ. ՃԺԷ. 10 «ամենայն ազինք շրջեցան զինեւ, եւ ա-նուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա»

Գ.[20] ԵԹԷ[21] ՈՐՊԷՍ ԵՂԵՒ ԲԱՐՁՈՒՄՆ ՋԱՐ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՊԱՐՍԻՑ ՏԱՆՆ ՍԱՍԱՆԱԿԱՆ

1 *Յամի ութերորդի Մուրկայ Յունաց թագաւորի, թագաւորն Պարսից Որմզդ[22] որ ի տանէ Սասանայ, սպանաւ յիւրոց հաւատարմաց, եւ որդի նորա Խոսրով մանկագոյն տիովք մնացեալ՝ առնու զթագաւորութիւնն[23]:* 2 *Վահրամ ոմն Մեհրեւանդակ, որ էր իշխան կողմանցն արեւելից, այր հզաւր զաւրութեամբ՝ քաջութեամբ իւրով եհար զզաւրս Թետալացւոց, եւ բռնութեամբ կալեալ[24] զԲախլ[25] եւ զամենայն երկիրն Քուշ|98ա|անաց, մինչեւ յայնկոյս գետոյն մեծի որ կոչի Վահ-*

17 ² ´ ¶ î¹⁻² ½³ ßÇÏ (î¹Í.î²Í. ·áõó¿ª ½Õ³ ÏÇß), î³⁻⁴ Õ³ ßÇÏ
18 ² ´ ¶ å ï áõÕÏ» ³ É
19 ü î³⁻⁴ ï Ý ³ ÝÏ ³ ó + »õ ³ Õù³ ï ³ ó, ² ´ ¶ î¹⁻² > »õ ³ Õ-ù³ ï ³ ó
20 ´ .·.
21 ´ Ã¿] »Ã¿
22 ² ´ ¶ áñÙ³½¹ (Í ³ ·áõÙ ¿ ·áõó¿ª »ñÏ ³ Ã ³ ·Çñ ¦áñ-ÙÁ½¹§Çó)
23 îᶸ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ (² ´ ¶ î¹ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ)
24 ² ´ ¶ »Ï» ³ É. î²ëñµ·. Ï ³ É» ³ É
25 ²° (ëñµ·ñÕÇ) ½µ ³ ÑÉ

ռաւտ: 3 *Սա եւ զԹագաւորութիւնն Պարսից յինքն*[1] *կորզեաց, եւ որդին*[2] *Որմզդի Խոսրով գնաց փախստական առ Մուրիկ Թագաւորն Յունաց, զոր առեալ քեռիք նորա Վնդոյ*[3] *եւ Վստամ գնացին փախստական ի դուռն կայսերական:* 4 *Առաքեցին առ Մուրիկ Թագաւորն արս ճոխս, մեծամեծ ընծայիւք եւ պատարագաւք, եւ Թուղթ գրեալ ի բերանոյ Խոսրովայ զայս ինչ.*

5 *«Թագաւո՛ր մեծ, իշխան ծովու եւ ցամաքի, տո՛ւր ինձ զաւր յաւգնականութիւն եւ հաստատեա՛ զիս ի տեղի Թագաւորութեան հարց իմոց. զի Թէ կարացից հարկանել զԹշնամին իմ եւ կանգնել զԹագաւորութիւնն իմ՝ ես եղէց քեզ որդի հնազանդութեան եւ տաց քեզ զկողմանս Ասորոց եւ զամենայն Արեւաստան մինչեւ ցՄծուին*[4] *քաղաք, եւ ի յերկրէ Հայոց՝ զաշխարհ*[5] *տանուտէրական*[6] *իշխանութեանն մինչեւ յԱյրարատ եւ ընդ*[7] *ցԴուին քաղաք, եւ յեզր ծովուն Բզնունեաց եւ ցԱռեստն աւան, եւ զմեծ մասն աշխարհին Վրաց՝ մինչեւ ցՏփղիս*[8] */98բ/ քաղաք. եւ կալցուք ուխտ խաղաղութեան ի մէջ մեր երկոցունց*[9]*, եւ անշուշտ լիցի այս երդումն եւ պայման ի մէջ մեր*[10] *եւ որդւոց մերոց յետ մեր Թագաւորելոյ»:*

6 *Եւ կայսր Մուրիկ հաւանեալ նմա՝ յղէր առ նա զՓելիպիկոս*[11] *փեսայ իւր. եւ տայր տանել նմա գիր ընդունելութեան, եւ առնոյր ի նմանէ երդումն:* 7 *Եւ տայր նմա զաւր կայսերական յաւգնականութիւն, եւ զՅովհան պատրիկ ի Հայոց կողմանէ, եւ զՆերսէս ստրատեղատ*[12] *յԱսորոց*[13]*, եւ զՄուշեղ այր քաջամարտիկ եւ հզաւր*[14] *զաւրութեամբ, եւ զամենայն զաւրս Յունաց եւ Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից, գունդ անԹիւ բազմութեամբ եկեալ ի կողմանս Ատրպատականի ի Վառարատ գաւառի:*

8 *Գրէ եւ Վահրամ առ Մուշեղ եւ այլ զաւրագլուխսն այսպէս.*

9 *«Ես այսպէս կարծէի, Թէ յորժամ ես ընդ Թշնամիս ձեր մարտնչիմ՝ դուք յայդմ*[15] *կողմանէ աւգնական ինձ լինիցիք, եւ միաբանութեամբ բարձցուք ի միջոյ զտիեզերական պատուհասն՝ զտունդ Սասանայ*[16]*:* 10 *Դուք աւադիկ ժողովեալ գայք ի վերայ իմ պատերազմաւ. այլ ես ոչ /99ա/ երկեայց*[17] *ի ժողովելոց երիցանցդ Հռոմայեցւոց, որ գումարեալ գան ի վերայ իմ:*

11 *Բայց դուք, Հա՛յք, տարաժամ ցուցանէք զտիրասիրութիւն*[18]*. ո՞չ ապաքէն տունդ Սասանայ եբարձ զերկիր ձեր եւ*[19] *զտերութիւնդ, եւ դուք դիմեալ գայք ի վերայ իմ:* 12 *Բայց ապա հաճոյ Թուիցի ձեզ ի բաց կալ ի դոցանէ եւ միաբանել ընդ իս. զի Թէ ես յաղԹեցից՝ երդուեալ ի մեծ աստուածն Որմազդ եւ յարեգակն*[20] *եւ ի լուսին եւ ի հուր եւ ի ջուր եւ ի Միհր եւ յամենայն աստուածս*[21]*՝ ձեզ*[22] *տուեալ լիցի*

---

1 ´¶ ÇÝùÝ
2 î[ù] áñ¹Ç (²´¶ áñ¹ÇÝ)
3 î[2] íÝ¹áí
4 î[ù] ½ÙÍáõÇÝ (²´¶ óÙÍáõÇÝ), î[4]Í.4 å¿ïù ¿ ÉÇÝÇª ½ÙÍáõñÝ
5 ¸½³ßË³ñÑë
6 î[ù] ï³Ýáõï»ñ³Ï³Ý (²´¶¸ ï³Ýáõï¿ñ³Ï³Ý)
7 ²´¶ ÁÝó ¹áõÇÝ
8 î[4] óÁï÷ÁÕÇë (²´¶î[1-3] óï÷ÕÇë)
9 ²¶ »ñÏáõóáõÝó
10 î[2] > »ñÏáóáõÝó... Ç Ù¿ç Ù»ñ
11 î[ù] ½÷ÇÉÇåÇÏáë (²´¶ ½÷»ÉÇåÇÏáë)
12 ²î[1] ëïñ³ï»Õ³Ý¹, ´¶ ëïñ³ï»Õ³¹, ü ëïñ³ï»-É³ï
13 ²¶î[2-4] Û³ëÇõñáó, ²°(·ñãÇ)î[1] Û³ëáñáó, ´Û³ëñáó
14 î[4] Ñ½áñ (íñ¿å)
15 ´Û³ÛïÙ
16 ´³ë³Ý³Û
17 ´¶ »ñÏ³Ûó
18 ²´¶î[1] ïÇñ³ëÇñáõÃÇõÝ, ¸î[2-4] ½ïÇñ³ëÇñáõÃÇõÝ
19 î[ù] > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)
20 ´³ñ»·³ÏÝ
21 î[ù] ³ëïáõ³Íë ½Ç (²´¶ > ½Ç)
22 ²¶ ½Ó»½, ´¶° Ó»½ (¶° ëÏ½µÇ ½-Ý çÝç³Í)

թագաւորութիւնն[1] Հայոց. եւ զոր կամի-ջիք՝ արասջիք ձեզ թագաւոր, եւ յԱսորոց[2] կողմանէ զԱսորեստան եւ զՄծուրն[3] եւ զՆուշիրական՝ մինչեւ ցսահմանս[4] Տաճ-կաց. եւ ես[5] մի՛ իշխեցից քան զԱրասխ[6] անցանել յայդկոյս[7]: 13 Եւ զգանձ տա-րեաց[8] թագաւորութեան այնչափ արձակե-ցից՝ մինչեւ շատ լիցի ասել ձեզ, եւ բազ-մութիւն զաւրաց՝ որքան եւ պիտոյ իցէ ձեզ, մինչեւ ձեր թագաւորութիւնն հաս-տատեսցի»: 14 Եւ ըստ կարգի աւրինացն[9] իւրեանց երդուեալ, եւ աղ ծրարեալ /99բ/ ընդ[10] հրովարտակին ետ տանել. եւ նոցա առեալ եւ ընթերցեալ[11]՝ ոչ[12] արարին բա-նիցն պատասխանի:

15 Գրէ դարձեալ Թուղթս[13] երկրորդս եւ ասէ. «Գրեցի ձեզ՝ ի բաց կալ յայդմա-նէ, ուրեմն ոչ կամեցարուք լսել, ես զձեզ ապաշաւեմ, ասէ, քանզի վաղիւ առաւաւ-տուն ցուցանեմ[14] ձեզ փիղս վառեալս, եւ ի վերայ հզաւր սպառազէնս ի քաջաց[15], որ տեղասցեն ի վերայ ձեր նետս երկաթե-ղէնս եւ շուառունս մուխս պաղաւա-տիկք[16] սլաքովք եւ հաստաձիգք աղե-ղանց եւ կուփք[17] բազմադիմիք՝ որչափ խոսրովայ եւ ձեզ պիտոյ իցէ»:

16 Գրէ պատասխանի Մուշեղ նմա այսպէս. «Զբանս քո լուեալս[18]՝ ասեմ, եթէ Աստուծոյ[19] է թագաւորութիւն, եւ ում կամի՝ տացէ. բայց դու պարտիս յանձն քո ապաշաւել քան թէ ի մեզ, զի տեսանեմ զքեզ այր պռոտաբան, զի յանձն քո խրա-խուսես եւ ո՛չ յԱստուած, ի բազմութիւն զաւրաց եւ ի փղաց զաւրութիւն. այլ ես ասեմ քեզ, եթէ Տէր կամեսցի՝ վաղիւ պա-տելոց է զքեզ պատերազմ քաջաց. եւ ճե-թեսցեն ի վերայ քո իբրեւ զամպս երկն/100ա/ից, եւ բռնալիր նիզակաւք ան-ցանիցեն ընդ մէջ բազմութեան քո իբրեւ զփայլատակունս հրոյ շանթից: 17 Քանզի թէ Աստուած կամեսցի՝ տանելոց է սաստ-կութիւն հողմոյ զզաւրութիւն քո իբրեւ զփոշի»: 18 Էին անդ[20] Վնդոյ[21] եւ Վստամ եւ զաւրք պարսիկք իբրեւ ԸՌ.[22] (8.000) հեծեալ, թող զզաւրս Յունաց եւ Հայոց: 19 Եւ ի վաղիւ անդր, մինչդեռ արեւն ընդ ծայրս հարկանէր, կարգեցաւ պատերազմ սաստիկ, ճակատ առ ճակատու[23] ձգին[24] խումբ եւ անհնարին խառնուրդ. եւ մար-տուցեալ ընդ միմեանս յայգուէ մինչեւ ընդ երեկս քաջապէս, եւ յոգնեցան երկո-քեան կողմանքն ի մեծ պատերազմին. եւ այնչափ սաստիկ լինէր կոտորածն, մինչ զի սաստկութիւն վտակաց արեանն խա-ղացեալ ոռոգանէր զերկիրն ամենայն[25]: 20 Եւ ո՛չ կարացեալ ունել զդէմ զաւրն Վահրամայ՝ փախստական լինէր առաջի զաւրացն Յունաց. եւ նոցա հետամուտ ե-ղեալ մինչեւ ի մուտ երեկոյին, լցին դիա-կամբք զերկիրն. եւ զբազումս ձերբակալ[26]

---

1 î[ù] Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ (² ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ)
2 ² ´ ¶ □ ³ ëñáó, î[1-2] □ ³ ëáñáó î[3-4] □ ³ ëÇõñáó
3 î[4]Í.9 ëñµ·.ª ½ ³ ñáõë ³ ï ³ Ý »õ ½ÙñÍáõÇÝ
4 î[1] Ç ë ³ ÑÙ ³ Ýë
5 ´ »õë] »õ »ë
6 î[4]Í.10 å¿ ïù ¿ ÉÇÝÇª ½ ³ ñ ³ ë å (Áë ï ê»µ¿áëÇ)
7 ² ´ ¶ □ ³ □ ï Ïá□ë
8 ² ´ ¶ î[1] □ûñÇÝ ³ ÏëÝª ½· ³ ÝÓ ï ³ ñ» ³ ó (² ´ ¶ Ï ³ ñáÕ »Ý ³ □ëå¿ë ÁÝÏ ³ Éáõ»É) î[ù] ½· ³ ÝÓ¹ ³ ñ» ³ ó
9 î[ù] ûñÇÝ ³ ó (² ´ ¶ ³ õñÇÝ ³ óÝ)
10 î[1-2] > ÁÝ¹
11 ² ´ ¶ ÁÝÃ ³ ó» ³ É, ´° ÁÝÃ»ñó» ³ É, î[1] ÁÝÃ»ñó ³ Ý» ³ É, ü ÁÝÃ»ñó» ³ É
12 î[1] ÑÇÝ ûñÇÝ ³ Ïª áñ] áã (ëË ³ É ¿. ² áõÝÇ áã)
13 ² ÃáõËÃë
14 î[1-2] óáõó ³ Ý»É
15 ¸ ù ³ ç ³ óÝ, ¸ ³ □É í Ï□. ù ³ ç ³ ó
16 ¸ å áÕá í ³ ï ÇÏ
17 ¸ Ï é ÷ áõÝù

18 î[ù] Éë» ³ É (² ´ ¶ Éáõ» ³ Éë)
19 î[ù] □ ³ ë ï áõÍá□ (² ´ ¶ ³ ë ï áõÍá□)
20 ² ´ ¶ î[1] »õ Ý ³ Ý¹ »õ] ¿ÇÝ ³ Ý¹ª ëñµ·ñ. î[2]Ç
21 î[1-2] íÝ¹ ³ □
22 î[1] áõÃ Ñ ³ ½ ³ ñ
23 î[4] × ³ Ï ³ ï (² ´ ¶ î[1]î[3] × ³ Ï ³ ïáõ)
24 î[2] ëñµ·.ª × ³ Ï ³ ï áõÅ·ÇÝ] × ³ Ï ³ ïáõ Ó·ÇÝ
25 î[2]î[4] ³ Ù»Ýá□Ý (íñ¿±å)
26 ´ ¶ ¸ Ó»é ³ Ï ³ É

արարեալ՝ ածին առ Խոսրով, եւ զաւրացաւ յաւուր յայնմիկ յաղթութիւն Խոսրովայ: /100բ/ 21 Եւ Վահրամ գնաց փախստական եւ անկաւ ի Բախղ Շախաստան[1]. որ եւ յետոյ իսկ սպանաւ ի հրամանէ Խոսրովայ:

22 Եւ հաստատեցաւ Խոսրով յաթոռ թագաւորութեան, եւ զխոստացեալսն կայսեր կատարեաց. ետ նմա զԱրեւաստան զամենայն մինչեւ ցՄծուին, եւ զերկիրն Հայոց մինչեւ ցգետն Հուրազդան[2], եւ զգաւառն Կոտայից[3] մինչեւ յաւանն Գառնի, յեզր ծովուն Բզնունեաց եւ մինչեւ յԱռեստն աւան, եւ զԿոգովիտ գաւառ մինչեւ ցՀացիւն[4] եւ ցՄակու: 23 Եւ էր սէր դաշնաւորութեան մեծի ի մէջ երկոցունց[5] թագաւորացն[6]՝ Պարսից եւ Յունաց:

24 Եւ եղեւ յամի չորեքտասաներորդի Խոսրովայ արքայի, ի քսաներորդ[7] ամի Մուրկայ թագաւորութեանն ապստամբեցան ի կայսերէ զաւրքն Յունաց, որք ի Թրակացւոց կողմանէն, եւ Նստուցին իւրեանց թագաւոր այր զոմն անուն Փոկաս կոչեցեալ. եւ գնացեալ միաբանութեամբ ի Կոստանդնուպաւլիս՝ սպանին զՄուրիկ թագաւոր եւ Նստուցին զՓոկաս յաթոռ թագաւորութեան:

25 Իբրեւ լու/101ա/աւ Խոսրով արքայ զլուր համբաւոցն[8] այնորիկ, շարժեցաւ ի բարկութիւն մեծ՝ լինել վրէժխնդիր արեանն Մուրկայ: 26 Եւ ժողովեալ զբազմութիւն զաւրաց իւրոց, առնէր վնասս[9] մեծամեծս եւ սաստիկս ի բաժնին Յունաց:

27 Իբրեւ լցան ամք Ը.[10] Փոկայ՝ սպանաւ եւ նա ի[11] Հայրակղէ, որ դաւեալ նմա՝ էառ զթագաւորութիւն նորա: 28 Եւ առաքեաց հրեշտակս մեծապէս գանձիւք եւ հրովարտակաւք առ արքայ[12] Խոսրով՝ խնդրել ի նմանէ զխաղաղութիւն մեծաւ թախանձանաւք[13], ասէ. «Զվրէժ արեանն Մուրկայ աուի ի թշնամոյ նորա, արդ, կա՛մ եղիցի քեզ առնել ընդ իս զխաղաղութիւն եւ արգելուլ զսուր քո յերկրէ իմմէ»: 29 Որում ոչ կամեցեալ լսել Խոսրովայ, ասէ. «Իմ է թագաւորութիւնն այն, եւ ես զորդին Մուրկայ Նստուցի[14] թագաւոր, եւ նա երթեալ՝ առանց մեր հրամանի թագաւորեաց, եւ զմեր գանձս մեզ ընծայ[15] մատուցանէ, ոչ գիտելով եթէ համարս խնդրեցից գանձիս[16] այսմիկ, եւ ոչ դադարեցից մինչեւ առից զնա ի բուռն իմ»: 30 Եւ առեալ զգանձսն, հրամայեաց /101բ/ սպանանել զընծայաբերսն, եւ բանիցն Հայրակղի ո՛չ արար պատասխանի, այլ առնէր վնասս[17] սաստիկս ի կողմանս կողմանս, աւարառութիւն[18] եւ գերութիւն եւ սուր. եւ զաւրք Պարսից որ[19] էին ի կողմանս Պաղեստինացւոց, եւ զաւրավար նոցա անուանեալ Ռազմայուզան, որ է Խոռեամ, խաւսէր[20] ընդ Երուսաղէմի զխաղաղութիւն. քանզի էին հնազանդեալք յառաջագոյն ընդ թագաւորութեամբն Յունաց, եւ սպանեալ զոստիկանն Պարսից, որ էր ի վերայ նոցա, եւ ինքեանք պատրաստեալ ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից: 31 Յայնժամ ժողովեալ Խոռեմ Եռազմայուզան զզաւրս իւր, բա-

1 î[ù] µ³ÕË ß³Ëëï ³Ý, ²´¶ µ³ËÕ ß³Ë³ëï ³Ý, ²° µ³ÑÕ ß³Ñëï ³Ý
2 î[ù] Ñáõñ³ëï ³Ý (²´¶ Ñáõñ³ë¹ ³Ý)
3 ²´¶ Ïáï ³óÇó
4 î[ù] ½Ñ³óÇõÝ (²´¶ óÑ³óÇõÝ)
5 ² »ñÏáõóáõÝó
6 ¸ Ã³·³õáñáõÃ»³ÝóÝ
7 ²´¶ Ç .Ç.»ñáñ¹
8 î[ù] Ñ³Ùµ³õáÛÝ (²´¶ Ñ³Ùµ³õáóÝ)
9 ´ íÝ³ë
10 î[1] áõÃ
11 î[1-2]î[4] > Ç (²´¶î[3] áõÝ»Ý)
12 î[4] ³éù³Û (íñ¿±å)
13 ²¶ Ã³Ë³ÝÍ³Ý³õù (¶ Ã³Ë³ÝÓ³Ýûù)
14 ²°(ëñµ·ñÕÇ)ü Ýëï áõóÇó
15 ´¶ ÁÝÍ
16 ² ·³ÝÍÇë, ´¶î[1-2] ·³ÝÓÇë (î[4] ½³ÝÓÇëª íñ¿å)
17 ²´¶ íÝ³ë
18 ´¶ ³é³é³ñáõÃÇõÝ
19 î[ù] áñù (²´¶ áñ)
20 ² Ë»ë¿ñ, ´¶ Ë³õë¿ñ

նակեցաւ շուրջ զԵրուսաղէմաւ եւ պաշարեաց զնա, եւ պատերազմեցաւ ընդ Երուսաղէմի աւուրս ԺԹ.[1] (19), եւ փորեալ ի ներքոյ զհիմունսն՝ աւերեցին զպարիսպն: 32 *Եւ եղեւ[2] յաւուրն ինն[3] եւ տասներորդի, յամսեանն Մարգաց, որ աւր քսան եւ ութ[4] էր ամսոյն, յամի քսան եւ հինգերորդի թագաւորութեանն Խոսրովու, որ կոչէր Ապրուէզ, զկնի Ժ.[5] աւուր անցանելոյ զատկին[6] առին /102ա/ զքաղաքն. եւ սուր ի գործ արարեալ զերիս[7] աւուրս՝ սպառեցին զամենայն մարդ ի քաղաքին. եւ նստան ի ներքս ի քաղաքին[8] քսան եւ մի[9] աւր. ապա ելեալ բանակեցան արտաքոյ քաղաքին, եւ զքաղաքն այրեցին հրով:* 33 *Եւ հրամայեցին համար առնել անկելոց դիակացն, գտաւ թիւ սպանելոցն ԾԷՌ.[10] (57.000) մարդ:* 34 *Կալան եւ զհայրապետն Զաքարիայ, եւ ի խնդիր անկեալ աստուածային սուրբ նշանին՝ սկսան զնոսա տանջել, մինչեւ զբազումս ի պաշտաւնէիցն կառափեալ սատակեցին. ապա ցուցին զտեղին ուր ծածկեալն էր. զոր առեալ վարեցին ի գերութեան, եւ ոսկի եւ արծաթ անբաւ խաղացուցին ի դուռն թագաւորին:* 35 *Եւ վասն մնացելոցն որք ի քաղաքին եւ ի սահմանս նորա՝ ել հրաման յարքունուստ առնել ի վերայ նոցա ողորմութիւն, շինել զքաղաքն եւ հաստատել զամենեսին յիւրաքանչիւր կարգ:* 36 *Եւ անդէն վաղվաղակի կատարէին զհրաման արքունի. եւ կարգեցին երիցապետ զոմն ի վերայ քաղաքին, որում*

1 ´ .Åµ., î[1] ÇÝÝ »õ ï ³ ëÝ
2 ü ³ Ûë »Õ»õ
3 ´ ¶ ÛÇÝÝ
4 î[2]î[4] .ÇÁ. (² ´ ¶ î[1] ùë ³ Ý »õ áõÃ)
5 î[1] ï ³ ëÝ
6 ´ ½ ³ ïÇÏÝ
7 î[2] .·.
8 ´ > »õ Ýë ï ³ Ý Ç Ý»ñùë Ç ù ³ Õ ³ ùÇÝ
9 î[2]î[4] .Ç ³ ., ² ´ ¶ î[1] ùë ³ Ý »õ ÙÇ
10 î[1] ÛÇëáõÝ »õ »ûÃÝ Ñ ³ ½ ³ ñ, î[4]Í.21 ê»µ¿áëÇ µÝ ³ -·ñáõÙª .Å¿. Ñ ³ ½ ³ ñ

անունն էր Մոդեստոս: 37 *Եւ յետ այսոր/102բ/իկ գումարեցոյց զաւր բազում[11] Խոռէմ[12], եւ ել ի Քաղկեդոն եւ նստաւ յանդիման Բիւզանդայ, եւ խնդրէր անցանել եւ կործանել զքաղաքն թագաւորանիստ:* 38 *Իբրեւ ետես կայսր Հայրակղէս զչարիսն ամենայն, որ եկին հասին ի վերայ նորա՝ ակամայ կամեցեալ ցուցանել բարեկամութիւն, ել ընդ առաջ նոցա՝ մեծարել իբրեւ զվաստակեալս եւ զհիւրս, ընկալաւ զնոսա մեծամեծ ընծայիւք. եւ տայր զաւրավարին եւ իշխանացն ամենեցուն պարգեւս մեծամեծս, եւ բաշխէր զաւրացն ամենեցուն դահեկանս ի խուռկս[13], եւ ճաշս եւ ընթրիսս[14] ուրախութեան կազմէր ամենայն զաւրացն մինչեւ ցեւթն[15] աւր:* 39 *Ապա ելեալ ի նաւ, եկն ի մէջ ծովուն՝ խաւսել ընդ զաւրավարին Պարսից. «Զի՞նչ կամիք, ասէ, առնել, եւ վասն է՞ր եկիք ի տեղիս յայս. մի՞թէ զծով իբրեւ զցամաք համարիցիք՝ մարտնչել ի սմա ընդ մեզ:* 40 *Կարող է Աստուած, եթէ կամեսցի՝ ցամաքեցուցանել զծովս առաջի ձեր, բայց զգոյշ լերո՛ւք, մի՛ գուցէ ոչ հաճեսցի Աստուած, եւ խնդրեսցէ ի ձէնջ զվրէժ /103ա/ արեան կոտորածի աշխարհի:* 41 *Զի ոչ թէ վասն աստուածպաշտութեան ձերոյ կամ բարեգործութեան եւ սրբութեան արար Աստուած զայս այսպէս, այլ վասն մերոյ ամբարշտութեան ի Տէր. մեղք մեր արարին, եւ ո՛չ քաջութիւն ձեր:* 42 *Բայց եւ զի՞նչ իսկ խնդրիցէ թագաւորն ձեր յինէն, որ ոչ առնէ խաղաղութիւն[16], բառնա՞լ կամի զթագաւորութիւնս զայս:* 43 *Մի՛ ջանասցի, քանզի յԱստուծոյ հաստատեալ է, եւ բառնալ զսա ան-*

11 î[ù] ½ ³ õñë µ ³ ½áõÙë (² ´ ¶ ½ ³ õñ µ ³ ½áõÙ)
12 ² ´ ¶ Ëáé»Ù
13 ü Ñéá·
14 ´ ÁÝÃÇñëë
15 ² ¶ ó»õÃÝ, ´ î[1] ó»ûÃÝ, î[2]î[4] .¿.
16 î[ù] ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ (² ´ ¶ î[1] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ)

հնար է, բայց թէ Աստուծոյ այնպէս հաճոյ իցէ՝ կամք Աստուծոյ կատարեսցին: 44 *Եւ եթէ ասիցէ, եթէ այլ Թագաւոր Նստուցից՝ արասցէ զո*[1] *եւ կամեսցի եւ արձակեսցէ, եւ մեք ընդունիմք, աՀաւասիկ է տեղի Թագաւորութեանս:* 45 *Եւ եթէ զքէն արեանն Մուրկայ խնդրէ՝ զքէն արեանն Մուրկայ խնդրեաց Աստուած ի Փոկասայ՝ ի ձեռն Հաւր իմոյ Հայրակղի. եւ եթէ երկիր խնդրիցէ՝ աՀաւադիկ երկիրդ*[2] *առաջի ձեր, եթէ կամիմք եւ եթէ ոչ կամիմք՝ եՀան Աստուած ի մէնջ եւ ետ ի ձեռս ձեր:* 46 *Եւ եթէ քաղաքս*[3] *խնդրիցէ՝ աՀաւադիկ է քաղաքք մեծամեծք եւ պարսպաւորք. այլ /103բ/ գանձս խնդրիցէ՝ ասացի թէ տաց՝ որչափ եւ ձեռն Հասանիցէ. եւ ոչ կամեցաւ լսել, այլ տակաւին ծարաւի է արիւնարբութեան:* 47 *Մինչեւ յե՞րբ ոչ կամիցի*[4] *յագենալ արեամբ. մի՞թէ ոչ կարէին Հոռոմք սպանանել զնա եւ բառնալ զԹագաւորութիւնն Պարսից ի ժամանակի, իբրեւ ետ Աստուած զսա ի ձեռս մեր, այլ արարին ի վերայ նորա ողորմութիւն:* 48 *Բայց արդ, ես զնոյն բարիս խաւսեցայց եւ խնդրեցից ի նմանէ Հաշտութիւն եւ սէր, եւ ի ձէնջ խնդրեցից երիս ինչս, եւ լուարուք ինձ. ի բաց արարէ՛ք յաշխարՀէ զսուր եւ զՀուր եւ զգերութիւն, եւ յերից դաւգուտ գտանէք. զի ո՛չ դուք նուաղիցիք*[5] *ի սովոյ, եւ ո՛չ Հարկք արքունի կորնչիցին:* 49 *Եւ ես աւասիկ արձակեցից Թագաւորին ձերում պատարագս եւ Հրեշտակս Հրովարտակաւք՝ խնդրել ի նմանէ զխաղաղութիւն աշխարՀի եւ ընդ իս Հաշտութիւն»:* 50 *Եւ նոցա ընկալեալ զխնդիրսն՝ Հաւանեցան առնել ըստ կամաց նորա, մինչեւ տեսցեն եթէ զի՛նչ պատասխանի եկեսցէ նոցա*[6] *յարքայէն իւրեանց, եւ կամ զաւր/104ա/ուն զի՛նչ Հրամայեսցէ առնել:* 51 *Եւ զաւրուն գնացեալ անտի, ձմերեցին ի Սուրիայ*[7]*:*

52 *Իսկ Թագաւորն Պարսից ընդունէր զպատարագսն բերեալս ի կայսերէն, եւ զՀրեշտակսն անդրէն ո՛չ արձակեաց, եւ ո՛չ Հրովարտակացն պատասխանի առնէր, այլ Հրաման տայր զաւրացն նաւս կազմել եւ անցանել ի Կոստանդնուպաւլիս:* 53 *Եւ եղեւ պատերազմ եւ նաւամարտութիւն սաստիկ ի մէջ ծովուն*[8]*:* 54 *Եւ կորեան ի զաւրացն Պարսից յաւուր յայնմիկ սպառազէնք Հեծելոց չորք Հազարք*[9] *Հանդերձ նաւաւք իւրեանց:* 55 *Եւ տեսեալ զայնպիսի կորուստ, ոչ եւս Համարձակեցան ի նոյն գործ, այլ տարածեալ կալան զերկիրն ամենայն:*

56 *Եւ յաւել գրգռել ի սիրտս իւր արքայ Խոսրով. զի Տէր խստացուցանէր զսիրտ նորա, զի կործանելոց էր զԹագաւորութիւն նորա*[10]*. գրէ Հրովարտակ նախատանաց առ կայսր, որ ունէր աւրինակ զայս.*

57 *«Աստուածոց*[11] *պատուական եւ ամենայն Թագաւորաց, տէր երկրի եւ ծովու, ծնունդ մեծին Արամազդայ Խոսրով Թագաւոր. առ Հայրակղոս*[12] *անմիտ եւ առ /104բ/ անպիտան*[13] *ծառայ մեր:* 58 *Ոչ կամեցար կամաւք տալ զանձն ի ծառայութիւն մեզ, այլ տէր եւ Թագաւոր կոչես զքեզ. զգանձ*[14] *արքունի որ իմ, առ քեզ է՝ ծախես, եւ զայդ ոչ գիտես, եթէ վաղիւ*

1 î[4] ½áñ (² ´¶ î[1-3] ½á)
2 ü »ñÏÇñ¹ ³Ù»Ý ³[illegible]Ý
3 ´¶ ù ³ Õ ³ ù
4 ü Ï ³ Ù»ëóÇ
5 ² ´¶ î[ù] Ýáõ ³ ½ÇóÇù. ëñµ ³ ·ñ»óÇÝù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Çª Ýáõ ³ ÕÇóÇù

6 î[ù] > Ýáó ³ (² ´¶ áõÝ»Ý)
7 ´¶ î[1] ëáõñÇ ³ [illegible]
8 ´ Íûí áõÝ
9 ² ´¶ î[1] ãáñù Ñ ³ ½ ³ ñù, î[2-4] .¹ é.
10 ´¶ > ½Ç ÏáñÍ ³ Ý»Éáó ¿ñ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ Ýáñ ³
11 î[ù] ³ ë ï áõÍáó (² ´¶ ³ ë ï áõ ³ Íáó)
12 ´ Ñ ³ [illegible]ñ ³ ÏáÕë
13 ´ ³ ÝÙÇë ï ³ Ý
14 ² ´¶ î[1] ½· ³ ÝÓ, î[2]î[4] ½· ³ ÝÓÝ

Համարս տալոց ես: 59 *Ձծառայս իմ պատրես, եւ զզաւրս*[1] *աւազակաց ժողովեալ՝ ոչ տաս ինձ հանգչել, այլ հանապազ պատրաստիս ինձ*[2] *ի պատերազմ, եւ ասես վստահանալ յԱստուածն իմ:* 60 *Արդ ո՞ւր է Աստուածն այն, զոր դուդ ասես, վասն է՞ր ոչ փրկեաց զԿեսարիայ եւ զԱնտիոք*[3] *եւ զՏարսոն եւ զԱմասիայ եւ զԵրուսաղէմ եւ զԱղեքսանդրիս*[4] *եւ զԹեբայիտ եւ զայլ աշխարհս*[5]*:* 61 *Մի՞թէ եւ այժմ ոչ գիտիցես, թէ զամենայն երկիր՝ զծով եւ զցամաք ինձ հնազանդեցուցի. արդ, զԿոստանդնուպաւլի՞ս*[6] *միայն ոչ կարիցեմ բրել*[7]*:* 62 *Բայց արդ, զամենայն յանցանս քո եւ զվնաս զոր արարեր, թողում քեզ. արի՛, ա՛ռ զկին քո եւ զորդիս եւ ե՛կ այսր. եւ տաց քեզ ագարակս, այգիս եւ ձիթենիս եւ սերմանս, զի վարեսցես եւ հնձեսցես, եւ մեք սիրով նայեսցուք ի քեզ:* 63 *Ապա /105ա/ թէ ոչ՝ մի՛ խաբեսցէ զքեզ*[8] *յոյսն քո*[9] *սնոտի, զի Քրիստոսն այն, որ զանձն իւր ոչ կարաց ապրեցուցանել ի հրէից, այլ կալան զնա եւ սպանին ի վերայ փայտի. իսկ արդ, զքեզ զիա՞րդ կարէ ապրեցուցանել ի ձեռաց իմոց:* 64 *Զի թէ իջանիցես յանդունդս ծովու՝ ձգեցից զցանցս իմ եւ ըմբռնեցից զքեզ. եւ ապա տեսանիցես զի*[10] *այնպէս՝ որպէս դու ոչ կամիցիս»:*

65 *Եւ առեալ Հայրակղի զհրովարտակն՝ հրամայեաց ընթեռնուլ առաջի Հայրապետին եւ ամենայն մեծամեծացն. ապա*[11] *մտին ի տունն*[12] *Աստուծոյ եւ տարածեալ զհրովարտակն առաջի սրբոյ սեղանոյն՝ անկան ի վերայ երեսաց իւրեանց յերկիր՝ առաջի Տեառն, եւ լացին*[13] *դառնապէս, զի տեսցէ Տէր զնախատինսն զոր նախատեաց զնա թշնամին:*

66 *Եւ հաճոյ թուեցաւ Հայրակղի*[14] *եւ ամենայն սինկղիտոսիցն*[15]*՝ նստուցանել զորդին*[16] *Հայրակղի յաթոռ թագաւորութեան, որ էր մանուկ փոքր. եւ ինքն հանդերձեալ կազմել գնալ ընդ արեւելս՝ նաւել ի Քաղկեդոն:* 67 *Եւ զաւր Պարսից արքային որ յաշխարհին՝ ո՛չ գիտ/105բ/ացին. եւ Հայրակղի ժողովեալ զամենայն արեւելեայս*[17] *իբրեւ հարիւր եւ քսան հազար*[18]*, դիմէ ի վերայ Խոսրովայ:* 68 *Եւ ճանապարհ արարեալ ընդ կողմն հիւսիսոյ*[19]*, ել դէպ ուղի*[20] *ի Կարնոյ քաղաք եւ անցանէ ի Շիրակ, եւ հասեալ ի Դուին՝ աւերէ զնա եւ զՆախճաւան եւ զՈրմի*[21]*, եւ դիմեալ ի Գանձակն Ատրպատականի՝ բրէ զնա, աւերէ զԱհմատան եւ զՄայ, կործանէ եւ*[22] *զբագինն*[23] *Հրատին մեծի, որում Վշնասպ*[24] *կոչեն*[25]*, եւ լնուն զծովակն որ յանդիման Հրատին՝ դիակամբք. զխաւսուն եւ զանասուն, զայր եւ զկին եւ զմանուկ առ հասարակ մաշեցին ի սուր սուսերի:* 69 *Եւ արքայ Խոսրով զարհուրեալ պատրաստի ի փախուստ, քանզի զաւրացաւ յաղթութիւնն*[26] *Հայրակղի. եւ ամե-*

1 ² ½Á- ³ õñë, ´ ½ûñë, ¶ ½ ³ õñë
2 ü ÁÝ¹ ÇÝÓ
3 ² ´ ¶ ½ ï Çáù
4 ² ¶ ½ ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇë (ÙÇõëùª ½ ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñÇë)
5 ² ´ ¶ ³ ßË ³ ñÑ
6 ² ´ ½Ïáë ï ³ Ý¹ÇÝáõå ³ õÉÇë
7 ² ´ ¶ î[1-3] µ»ñ»É. ÜËÝ.184ëñµ·. µñ»É] µ»ñ»Éª Áë ï ê»µ.144(123)ª áã Ï ³ ñ ³ óÇó µñ»É. î[4] µñ»É
8 ´ ¶ > ½ù»½
9 î[ù] > ùá (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
10 î[2-4] ½Çë (² ´ ¶ î[1] ½Ç)
11 î[ù] »õ ³ å ³ (² ´ ¶ > »õ)
12 ´ ï áõÝ
13 ´ É ³ ÛÇÝ
14 ¸ Ñ»ñ ³ ÏÕÇ
15 î[ù] ëÇÝÏÕÇ ï áëÇóÝ, ² ´ ¶ ¸ ëÇõÝÏÕÇ ï áëÇóÝ (¸ Ï ³ Ùª ëÇõÝÏÕÇ ï áëÇÝ)
16 ´ ½áñ¹Ç
17 ´ ³ ñ»õ»É» ³ óë
18 ² ´ ¶ î[1] Ñ ³ ñÇõñ »õ ùë ³ Ý Ñ ³ ½ ³ ñ î[2-4] .×Çé.
19 ² ÑÇõëÇõëáÛ
20 î[1] áõÕÇÕ
21 ² ´ ¶ î[1-3] ½áñÙÇ, î[4] ÛáñÙÇ (íñ¿±å)
22 î[1-2] > »õ
23 î[1-2] ½µ ³ ·ÇÝ
24 ´ ¶ íÇß ³ åÝ
25 ü Ïáã¿ÇÝ
26 ´ ¶ Û ³ ÕÃáõÃÇõÝ

նայն ուրեք ուր եւ հանդիպէր զաւրուն[1] *Պարսից՝ առ հասարակ սատակէր զամենե-սեան, մինչ ոչ մնալոյ ապրեալ:*

70 *Զայս յառաջագոյն իմացեալ հին պատմագրին՝ յառաջատես զկործանումն նոցա յայտ առնէ. եւ զոր ասէն*[2] *այսպիսի ինչ է. «Վա՛յ քեզ, եղո՛ւկ դու, երկիրդ* /106ա/ *Պարսից, յորժամ բազմախուռն գունդք զաւրացն Յունաց ի քեզ արշաւանս եդեալ՝ հասանիցեն եւ հարկանիցեն զքեզ ի սուր սուսերաց եւ յառաթուր սմբակաց:* 71 *Վա՛յ քեզ, եղո՛ւկ դու, այր քաջ, արքայդ մեծանուն*[3], *յորժամ կարկառիցէ բարձրեալն զձեռն իւր ի կործանել զքեզ եւ ի խորտակել զգաւազան ամբարտաւանութեան քո:* 72 *Յայնժամ մերկասցի արեգակն զլոյս իւր ի քէն եւ զգեցուսցէ քեզ խաւար, յայնժամ ահագինս որոտալով ճայթիցէ ի վերայ քո երկինք, եւ լսիցէ հնչիւն եւ բոմբիւն եւ դղրդիւն յանդնդոց, ձայն որոտալոյ սմբակաց, բազում ամբոխից*[4] *երիվարաց*[5] *եւ աղաղակ բազում սպառազինաց յարձակեսցին ի վերայ քո. յայնժամ ամաւթալից աչաւք տեսցես զբազմափառ եւ*[6] *զպայծառացեալ նշանս դրոշուցն*[7] *բարձրացելոց:* 73 *Յայնժամ թանձրացեալ մթասցի բալ եւ մառախուղ*[8], *խաւար ի վերայ լերանց եւ դաշտաց քոց, յայնժամ կերիցէ սուր զպատերազմողս քո, ելցեն ի քեզ փայտահարք բազումք եւ կոտորեսցեն զմայրս քո մեծ*/106բ/*ամեծս եւ զմատաղատունկս բարձունս, յայնժամ ելցէ*[9] *հուր ի քէն ծնեալ. եւ կերիցէ զքեզ եւ զբազմութիւն ուստերաց եւ դստերաց քոց, ի քէն ակն ունելով զբորբոքումն:* 74 *Զի որովք բարձրացար եւ ամբարտաւանեցար՝ նոքիմբք խոնարհեսցիս եւ անկցիս:* 75 *Քակտեսցի եւ աւերեսցի պերճութիւն տաճարաց քոց, եւ ամենայն ուրեք անարգեսցի:* 76 *Եւ զոր ծնար եւ գգուեցերն՝ քեզէն կոչեսցես ի մահ»:* 77 *Այս ամենայն վճարեցաւ Պարսից ի ձեռն յունական սրոյն*[10] *:

78 *Իսկ Խոսրովու կարծեալ արծարծեալ*[11] *զզաւրս իւր եւ որք ի դրանէն արքունի, որ կոչին համհարզք*[12] *եւ փուշտիպանք, եւ ամենայն արք ընտիրք տան թագաւորին ոյժ առեալ դարձեալ պատերազմել ընդ Հայրակղի:* 79 *Եւ նա գնաց ընդդէմ նոցա սաստիկ զաւրութեամբ. եւ եղեւ բալ եւ մութ թանձրամած խաւարին ի վերայ երեսաց ամենայն երկրին*[13]. *եւ ոչ գիտացին զաւրն Պարսից զդարձն Հայրակղի ի վերայ նոցա՝ մինչեւ երթեալ խառնեցան եւ բախեցին զմիմեանս* /107ա/ *պատերազմաւք:* 80 *Եւ այնպէս*[14] *զաւրացոյց Տէր զողորմութիւն իւր ի վերայ Հայրակղի յաւուր յայնմիկ՝ տալ ի ձեռս նորա զամենեսեան. եւ նոքա հարեալ սատակեցին զնոսա սրով սուսերի յանխնայ, սպանին եւ զզաւրավարն ի պատերազմին, եւ զմնացեալ սակաւսն ի մէջ արարեալ շրջափակ տուեալ՝ կամէին զամենեսեան*[15] *սատակել:* 81 *Եւ նոցա ձայն բարձեալ ողորմագին պաղատանաւք առ Հայրակղոս, ե-թէ «Աստուածասէր եւ բարերար տէ՛ր, ա-րա՛ ի վերայ մեր ողորմութիւն, թէպէտ եւ*

---

1 ü ½ûñ ³ óÝ
2 î[1-2] ³ ë»Ý
3 ´¶ Ù»Í ³ ï áõÝ
4 ² µ ³ ½áõÙ ³ ÙµáËÇó. ÜËÝ.459ëñµ·. µ ³ ½Ù ³ ÙµáËÇó (µ½ººÙ ³ ÙµáË)
5 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ ó
6 î[2]î[4] > »õ (² ´¶ î[1]î[3] áõÝ»Ý)
7 ² ´¶ î[ù] [1] ñáßÙ ³ óÝ, ÜËÝ.191ëñµ·. [1] ñ ³ õßáõóÝ
8 ² ´¶ Ù ³ é ³ ËáõÕË
9 ² ´¶ »Éó»Ý

10 ´ áñáÛÝ
* Հմմտ. Ես. Ի. 9, 11-13, 17
11 ¶°ü ³ ñÍ ³ ñÍ»É (¶ ³ ñÍ ³ ñÍ» ³ É)
12 ² ´¶ î[1-2] Ñ ³ ÙÑ ³ ñóù. î[1]Í.î[2]Í· ·áõó¿ª Ñ ³ ÙÑ ³ ñ½ù Ï ³ Ù Ñ ³ ÙÑ ³ óù, Ñ ³ ó ³ ÏÇóù
13 î[2]î[4] »ñÏñÇ (² ´¶ ¸ î[1] »ñÏñÇÝ)
14 î[4] ³ ÝÛå¿ë (íñ¿å)
15 ¸ ½ ³ Ù»Ý»ëÇÝ

չեմք արժանի[1] ողորմութեան»: 82 *Յայնժամ Հայրակղոս հրամայեաց առնել ի վերայ նոցա ողորմութիւն:* 83 *Եւ թողին զնոսա արք իբրեւ չորք հազարք[2], վիրաւորք[3], բոկք եւ մերկք եւ հետեւակք:* 84 *Եւ ընդ առաւաւտսն[4] հրամայեաց Հայրակղոս ասպատակս սփռել ի վերայ ամենայն երկրին, եւ հարկանել զամենայն երկիրն սրով սուսերի:*

85 *Եւ Խոսրով արքայ փախստական գնաց, եւ անցեալ զԴեկղաթաւ[5] ի Վեհկաւատ, հրամայեաց զլար կամուրջացն[6] կտրել. եւ Հայրակղի հասեալ՝ բանակ/107բ/եցաւ առ դուրս Տիսպոն քաղաքի եւ քանդեալ աւերեաց զամենայն ապարանս թագաւորին եւ այրեաց զնոսա հրով, եւ բազում գանձս մթերեալս յափշտակեաց անչափ աւարաւ գանձս ոսկւոյ[7] եւ արծաթոյ եւ հանդերձից, եւ անասուն բազում յոյժ, եւ բազմութիւն գերեաց[8] իբրեւ զաւազ ծովու անթիւ:* 86 *Բայց տիկնայքն եւ հարճքն եւ ամենայն որդիքն արքայի եւ ախոռն[9] արքունի երիվարացն[10] էին անդէն ի Վեհկաւատ. եւ սկսաւ Խոսրով արքայ ժողովել զմնացեալ նախարարս զաւրացն եւ զզաւրն[11], որ զերծեալ էին ի պատերազմէն:* 87 *Եւ խաւսէր ընդ նոսա սաստիկ եւ ահագին դատաստանաւք եւ սպառնալեաւք[12], թէ՝ «Ընդէ՞ր եւ դուք ոչ մեռարուք[13] ի պատերազմին, քան թէ եղեալ փախստական գնացէք՝ գալ առ իս եւ տալ համարձակութիւն ծառայի իմում ի յայսքան վնաս. մի՞թէ արդեաւք[14] զԽոսրով մեռեալ կարծէիք»:* 88 *Յայնժամ խորհուրդ միաբանութեան ի մէջ առեալ ամենեցուն[15] նոցա ասեն. «Թէպէտ եւ ի թշնամեացն ապրեցյ/108ա/աք, սակայն ի ձեռաց դորա մեզ չիք ապրել. արդ, եկայք իմասցուք ինչ»:* 89 *Յայնժամ երդուեալ միաբանութեամբ գնացին ի գիշերի եւ անցին ընդ զոմի[16] Վեհկաւատ եւ կալան անդ զտիկնայսն ամենայն եւ զհարճսն եւ զորդիսն արքայի. եւ զերիվարսն[17] արքունական, որով եկեալ էր Խոսրով արքայ ի Տիսպոն[18], հանին գաղտաբար ի գիշերի, եւ արքայ Խոսրով ոչ միոյ իմիք[19] չէր տեղեակ. եւ զորդի նորա Կաւատ նստուցին թագաւոր. եւ նա դիմեալ եկն ի վերայ նորա:* 90 *Եւ ոմն ընթացեալ ետ գոյժ վաղվաղակի Խոսրովու, թէ՝ «Ապստամբեցաւ ամենայն Արեաց[20] երկիր ի քէն, եւ զորդի քո Կաւատ նստուցին թագաւոր, եւ ահաւադիկ[21] դիմեալ գայ ի վերայ քո»:* 91 *Եւ ընդոստուցեալ[22] Խոսրով ի յահէն եւ զարհուրեալ մեծաւ դողութեամբ, խնդրեաց իւր տեղի փախստեան, աղաղակեաց եւ ասէ. Ձի՛, ձի՛. եւ մտեալ յասպաստաննն[23], ոչ հանդիպեցան ձիոյ:* 92 *Յայնժամ արքայ Խոսրով յայլակերպս եղեալ՝ գնաց եմուտ ի բուրաստանն արքունի, եւ երթեալ ի թաւ պուրակս բուրաստանացն, /108բ/ մտեալ ի ներքոյ թաւ թփոյ ծաղկոցն, որ էր մուրտ բազում՝ դու-*

---

1 ´ > ³ ñÅ ³ ÝÇ
2 ² ´ ¶ î¹ ãáñù Ñ ³ ½ ³ ñù î²⁻⁴ .¹ é.
3 ² ³ ñù Çµñ»õ .¹ é. íÇñ ³ õáñù. ÜËÝ.475ëñµ·. ³ ñë Çµñ»õ ãáñë Ñ ³ ½ ³ ñë íÇñ ³ õáñë
4 îù ³ é ³ õû ïÝ (² ´ ¶ ³ é ³ õ ³ õ ï ëÝ)
5 ´ ¶° ½¹ ÏÕ ³ Ã ³ õ
6 ¸ Ï ³ Ùñç ³ óÝ, ¸ ³ ÛÉ í Ï ³ Û.ª Ï ³ Ùáõñç ³ óÝ
7 ² îù áëÏáÛ (´ ¶ áëÏõáÛ)
8 ´ ·ñ» ³ ó
9 ² ´ î⁴ ³ ËáéÝ, î¹⁻³ > ³ ËáéÝ
10 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ
11 ü ½½ ³ õñÝ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
12 ´ îù ë å ³ éÝ ³ É»ûù (² ¶ ë å ³ éÝ ³ É»õù)
13 ü Ù»é ³ Ûù
14 ² ¶ ³ ñ¹Çõù, ´ ³ ñ¹Çõù
15 ² ³ Ù¿Ý»óáõÝ
16 î¹ ¼áÙÇ, î²î⁴ ½áÙ Ç
17 ² ¶ ½¿ñÇí ³ ñëÝ
18 ´ ëÇë å áÝ, î¹ ¹Çë å áÝ
19 ² ´ ¶ îù ÙÇáÛ ÇõÇù. ÜËÝ.284ëñµ·. ÇÙÇù. Ï ³ Ùª ÙÇáí ÇõÇù
20 ² ¶ ³ ñ» ³ Ýó (¶° ³ ñ» ³ ó)
21 ´ ³ Ñ ³ õ ³ ïÇÏ
22 ² ÁÝ¹áõë ï áõó» ³ É, ²° ÁÝ¹áë ï áõó» ³ É
23 ² ´ ¶ ó ³ å ³ ë ï ³ ÝÝ, ¸ Û ³ ë å ³ ë ï ³ ÝÝ

ղեալ ղաղարեաց: 93 *Եւ Կաւատ արքայ հրամայեաց խնդիր առնել. եւ երթեալ ի բուրաստանն՝ գտին[1] զնա ի թաւի անդ ղուղեալ, կալան զնա եւ եկին ածին[2] ի դախղիճ[3] անդր:* 94 *Եւ[4] հրաման ետ արքայ Կաւատ արկանել զնա ի տուն մի արքունական սենեկացն. եւ մտանէին առ նա արք ի նախարարացն, խաւսէին դատաստանաւք եւ նախատէին զնա, անարգէին եւ գնային:* 95 *Այս եղեւ զաւուրս ինչ. ապա անարգեաց զնա եւ Կաւատ արքայ, եհատ ի վերայ նորա դատաստան մահու. եւ հրամայէ արանց մտանել եւ սպանանել զնա. որք մտեալ քարտակատեցին[5] զնա տապարաւք ի սենեկի[6] անդ եւ սպանին:* 96 *Հրամայեաց եւ զեղբարսն իւր սպանանել, որք ի միում ժամու սպանան արք Խ.[7], ամենեքեան ի չափ հասակի եկեալ:*

97 *Եւ Կաւատ արքայ հաստատեցաւ յաթոռ թագաւորութեան[8] եւ արար խաղաղութիւն մեծ ընդ կայսեր եւ ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան իւրոյ:* 98 *Ետ եւ կայսեր[9] զամենայն՝ զոր[10] /109ա/ եւ կամեցաւ առնուլ. եւ մինչդեռ խորհէր արքայ Կաւատ վասն շինութեան աշխարհի եւ խաղաղութեան՝ եհաս նմա վախճան կեն/38բ/աց[11], եւ մեռաւ՝ կեցեալ ամիսս Ջ.[12]:*

99 *Եւ յետ մահու[13] նորա նստուցին թագաւոր զորդի նորին զԱրտաշիր՝ կարի տղայ մանուկ:* 100 *Յայնժամ Հայրակղէս գրէ առ Խոռեամ եւ ասէ. «Կաւատ թագաւորն ձեր վախճանեցաւ, եւ որդի նորա մանուկ տղայ է. բայց արդ, ի քեզ հասեալ թագաւորութիւնդ, եւ ես քեզ տայց[14] զնա, եւ եթէ զաւր պիտոյ իցէ[15] յաւգնականութիւն՝ արձակեցից որչափ եւ[16] կամիս. բայց արդ, ե՛կ ի կողմանցդ յայդցանէ[17], եկից եւ ես յԱսորեստան. եւ երդումն արարեալ, ուխտ դիցուք ի մէջ մեր երկոցունց՝ խաղաղութեամբ ունել զթագաւորութիւն»:* 101 *Եւ հաւանեալ Խոռեմայ, եկն առ Հայրակղոս[18] արքայ Յունաց, թողեալ ի նա զԵրուսաղէմ եւ զԿեսարիայ Պաղեստինացւոց եւ զամենայն կողմանս Անտիոքացոց[19] եւ զամենայն քաղաքս զաւառացն այնոցիկ, եւ զՏարսոն Կիլիկեցւոց, եւ զմեծ մասն Հայոց եւ զամենայն զոր միանգամ կամեցաւ Հայրակղոս. եւ ուրախ եղեն[20] մեծապէս խնդութեամբ. եւ Հայրակղ/39ա/ոս տայ նմա զթագաւորութիւնն եւ խոստանայ զաւր՝ որչափ եւ պիտոյ իցէ:* 102 *Եւ խնդրէ ի նմանէ[21] խնդիրս. «Առաջին, ասէ, զաստուածընկալ սուրբ նշանն, զոր գերեցեր յԵրուսաղեմէ՝ խնդիր արարեալ մեծաւ փութով այսրէն դարձուսցես[22]»:* 103 *Յայնժամ երդուաւ նմա*

1 ´ ·Ý¹ÇÝ
2 î^ù ³ ÍÇÝ + ½Ý³ (² ´¶ > ½Ý³)
3 ² ´ ¹ ³ ËÕÇ× (ÇÙ³° ¹ ³ ÑÉÇ×), ¶ Ã³ ËÕÇ×
4 î^ù > »õ (² ´¶ áõÝ»Ý)
5 ¸ ³ÛÉ Ó.ª ù³ ñÏ³ ï»óÇÝ
6 ´ ë»ÝÇ, ¶ ë»ÑÇ (¸ ë»Ý»ÏÇ)
7 î¹ ù³ é³ ëáõÝ
8 ¶ Ã³ · ³ õáñáõÃ»³ ÝÝ
9 ´ Ï³ Ûó»ñ
10 ü ½áñ ÇÝã
11 ².109³ ³ ëïÕ³ ÝÇß, ³ å³ª ¦ÁÝ¹ ³Ûë ÙÇ³ õáñ»³ Û. Ç Û³ õñÇÝ³ ÏÝ ï»Õ³ ÷áË ¿ñ É»³ É, »õ ³Ûë ×³ éë Û» ï »õ Û³ é³ ç ¿ñ ³Ýó»³ É, ³Ûëáñ í»ñçÙë ³ÛÉ Û³ é³ çÝ ·Çï Ç.¹. ï»ïñÝ, ù³ Ý ½Ù³ ÑÙ» ï ³Û å³ ïÙáõ-ÃÇõÝÝ.µ. ÃÕÃáí Û³ é³ ç, »õ Ù»½ ÙÇ° Ù»Õ³ ¹ñ¿ù§: ²ÛÉ Ó»éùáí ³ çÉë-áõÙ. ¦Ú» ï ë ÁÝÃ³ Û .ÍÃ. ÃáõËÃ »õ ½³ - é³ çÇÝ .Åµ. ÃáÕ»³ É ÃáõËÃëÝ Ç ×³ éÇ í»ñçÙë ÙÇ³ - õáñ»³ Û. »õ ³ ÛÝ ¿§, µÝ³ ·ñÇ ß³ ñáõÝ³ Ï-Áª Ç 38µ, áõñ ÝáÛÝ ³ ëïÕ³ ÝÇßÁ »õ ÏñÏÝáõ³ Íª ¦í³ Ë×³ Ý Ï»Ý³ ó§: ´.42µ, ¶.55µª ÝáÛÝ ï»ÕáõÙ µÝ³ ·ÇñÁ Ñ³ ñÃ ß³ ñáõ-Ý³ ÏõáõÙ ¿£
12 î¹ í»ó
13 ´¶ Ù³ Ñáõ³ Ý
14 î¹⁻² ï ³ ó
15 î² ¿] Çó¿
16 î² > »õ
17 ´ Û³ Ûïó³ Ý¿
18 ´¶ Ñ³ Ûñ³ Ïáë
19 ´¶ > »õ ½³ Ù»Ý³ ÛÝ ÏáÕÙ³ Ýë ³ ÝïÇáù³ óáó, ² ³ Ý-¹Çáù³ óõáó
20 î^ù »Õ»õ (² ´¶ »Õ»Ý)
21 ´ ÇÝ³ Ý¿] Ç ÝÙ³ Ý¿
22 ´ ¹ ³ ñÓáõó³ Ý»ë, ¶ ¹ ³ ñóáõó»ë

Խոռեամ եւ ասէ. «Հրամայեա՛ արձակել արս հաւատարիմս, եւ ես յորժամ հասից ի դուռն արքունի՝ ի նմին ժամու խնդիր արարից Խաչին, եւ գտեալ զնա՝ տայց բերել[1] *առ քեզ»:* 104 *Եւ արար նմա հաւատարմութիւն յոյժ գրով, եւ կնքեալ աղիւ՝ ըստ սովորութեանն իւրեանց երդումն, եւ խնդրեաց ի նմանէ զաւր ինչ սակաւ յերեւելի մարդկանէ, յորս ինքն վստահն էր:* 105 *Իսկ Խոռեմայ առեալ զզաւրսն, երթեալ ի Թագաւորանիստն, հրաման տուեալ այլոց ոմանց՝ սպանին զողայ Թագաւորն զԱրտաշիր:* 106 *Յայնժամ արձակեաց Հայրակղոս արս հաւատարիմս առ Խոռէմ՝ վասն աստուածընկալ սուրբ Խաչին. եւ նորա խնդիր արարեալ մեծաւ ստիպով, մինչեւ կարացին գտանել նովիմբ կազմածաւ*[2]*, եւ եւտ յարսն որք /39բ/ եկեալ էին, նոքա առեալ գնացին փութանակի. եւ եւտ բերողացն*[3] *Հայրակղոս ինչս բազումս եւ մեծարեալ արձակեաց պատուով:* 107 *Եւ գումարեալ Հայրակղի զամենայն զաւրս իւր յորդոր եւ խնդալից սրտիւ, բազմութեամբ զաւրաց եւ*[4] *ընդ առաջ սուրբ Նշանին, ի պատիւ հրաշալի եւ երկնաւոր գանձուն, եւ տարեալ հասուցանէր ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ:* 108 *Եւ ապա անտի ոչ սակաւ ինչ լինէր յաւուր յայնմիկ ձայն լալոյ, հեղումն արտասուաց յահագին բորբոքմանէ սրտից նոցա եւ գունդ խանդաղատանաց*[5] *թագաւորին եւ իշխանացն, եւ զաւրացն ամենեցուն*[6] *եւ բնակչաց քաղաքին. եւ ոչ ոք կարէր երգել զաւրհնութիւն սաղմոսացն եւ կամ լսել ի գթալից արտասուաց ժողովրդեանն միանգամայն եւ յանչափ*[7] *խնդութենէն*[8]*:*

109 *Եւ կարգեալ հաստատեաց Հայրակղոս զսուրբ Նշանն անդէն ի տեղւոջ իւրում՝ ի սուրբ Գողգոթայ:* 110 *Եւ բաշխեաց ամենայն եկեղեցեացն եւ աղքատաց քաղաքին աւրհնութիւն եւ գինս խնկոց, եւ ինքն /40ա/ գնաց ի Միջագետս Ասորոց, զի կալեալ հաստատեսցէ ինքեան զքաղաքսն եւ զսահմանսն ամենայն, որ առ Խոսրովաւ*[9] *եւ առ Մուրկաւ հաստատեալ էր:* 111 *Եւ եկաց սուրբ Խաչն տէրունական*[10] *յաստուածակերտ քաղաքին մինչեւ ցմիւսանգամ առածն Երուսաղէմի, որ յորդւոցն Իսմայէլի*[11]*:*

112 *Եւ Խոռեմայ առեալ զթագաւորութիւնն, յաւուր միում զգեցեալ էր հանդերձ թագաւորական եւ հեծեալ յերիվար*[12] *արքունի*[13]*, եւ շրջէր ի մէջ ամենայն զաւրացն իւրոց՝ ցուցանել զինքն եւ քաջալերել*[14] *զզաւրսն. եւ յանկարծակի ի թիկանց կողմանէ յարձակեալ ի վերայ նորա արանց՝ հարեալ սատակեցին զնա*[15]*:*

113 *Ապա թագաւորեցուցին զԲորն*[16]՝ *զդուստրն Խոսրովայ, որ էր կին նորին, որում բամբիշն կոչէին. եւ կարգեցին հրամանատար ի դրանն զԽոռոխ Որմզդ, որ եւ սպանաւ ի բամբշանէն՝ որ կոչէին Բոր:* 114 *Եւ կալաւ Բորն զթագաւորութիւնն ամս Բ.*[17] *եւ մեռաւ:* 115 *Եւ յետ նորա ածին զԽոսրոյ զոմն*[18] *տղայ մանուկ եւ նստուցին իւրեանց թագ/40բ/աւոր. եւ նա*

1 ü µ»ñ»É ½Ý ³
2 ü Ï ³ ½Ù ³ Íáí
3 ² ´¶ µ»ñ ³ õÕ ³ óÝ
4 ´ ½ ³ õñ ³ ó» ³ É] ½ ³ õñ ³ ó »É
5 ´ Ë ³ Ý¹ ³ Õ ³ Ï ³ Ý ³ ó
6 ² ³ Ù¿Ý»óáõÝ
7 î^ù Û ³ ÛÝã ³ ÷ (² ´¶ Û ³ Ýã ³ ÷)
8 ² ËÝ¹áõÃ¿Ý¿Ý
9 ´ Ëáëñ
10 î¹ ï »ñáõÝ ³ Ï ³ Ý
11 ² î^ù ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ (´¶ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ)
12 ² Û¿ñÇí ³ ñ
13 ´ Û ³ ñùáõÝÇ
14 ´ ù ³ ç ³ É»ñ¿ñ
15 ¶.57µ, ÓË. Éë-áõÙª ¦///ÇÝ Ï ¿ñ/// áÛáó áñÙ///ÑÙ ³ Ý »ñ»õ/// ³ õùõáñ¹/// ¿Õ ³ ÙµñÝ§. -ØËÇÃ. í ³ Ýù µ»ñ»Éáõó ³ é ³ ç ³ ñáõ ³ Í µ ³ Ý ¿. ³ Ûë-åÇëÇù Ï ³ Ý Ý ³ »õ Ý ³ Ëáñ¹ ¿ç»ñáõÙ
16 ü ½µµáñÝ
17 î¹ »ñÏáõ
18 î²⁻⁴ áÙ ³ (² ´¶ î¹ ½áÙÝ)

փուլթանակի վախճանեցաւ: 116 *Ապա ո-մանք թագաւորեցուցին զԱզարմիկ*[1] *դուստր*[2] *Խոսրովոյ*[3], *եւ զաւրն Խոռեմայ թագաւորեցուցին զՈրմզդ ոմն ի Մծուին քաղաքի. եւ յայնմ հետէ նուաղեալ*[4] *պա-տառեցաւ թագաւորութիւնն Պարսից:* 117 *Յետ այսր*[5] *ամենայնի Յազկերտ թա-գաւորեաց ի Տիսպովն, եւ ունէր զթագա-ւորութիւնն երկիւղիւ, եւ ո՛չ հրամանա-տու, այլ անձնապահ:* 118 *Որ եւ ի սա հա-սեալ՝ վախճան եղեւ թագաւորութեանն Պարսից. զոր յետ սակաւու միոյ ասաս-ցուք:*

119 *Աստանաւր եւ ի դէպ ելանէ մար-գարէութիւնն Դանիէլի, տեսութիւն անհե-դեդ*[6] *պատկերին բազմախառն նիւթաւքն ի վերայ խեցեղէն եւ երկաթեղէն ոտիցն*[ա]*:*

Դ.[7] ԹԷ ՈՐՊԷՍ ԵՂԵՒ ԲԱՐՁՈՒՄՆ ՁԱՐ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՊԱՐՍԻՑ, ԵՒ ՓՈԽԱՆՈՐԴԵԱՑ ՄԻՒՍ ԵՒՍ ՁԱՐ[8] ԻՍՄԱՅԵԼԱԿԱՆ[9]

1 *Ընդ ժամանակս Հայրակղի*[10] *կայսեր Հոռոմոց էր հասեալ ի վախճան թագա-ւոր/41ա/ութիւնն Պարսից:* 2 *Եւ յայնմ ժա-մանակի երթեալ ժողովէին ի քաղաքն Ե-դեսացւոց*[11] *արք երկոտասան հազար*[12] *յա-մենայն ցեղիցն*[13] *Իսրայէղի*[14], *զի տեսին ե-թէ մեկնեցաւ անտի*[15] *զաւրն Պարսից, եւ թողին ի բաց զքաղաքն. նոքա երթեալ մտին անդ, փակեցին զդրունսն եւ ամրա-ցան ի նմա եւ սկսան ապստամբել ի Հռով-մայեցւոց տէրութենէն*[16]*:*

3 *Իսկ թագաւորն Հայրակղէս հրաման ետ պաշարել զնոսա. զոր Թէոդորոս եղ-բայր թագաւորին եւ բազմութիւն զաւ-րացն կամեցան սատակել զնոսա, իսկ թա-գաւորն հրաման ետ երթալ գնալ ի սահմա-նաց իւրոց. եւ նոցա կալեալ զճանապարհն անապատի՝ գնացին ի Տաճկաստան, առ որ-դիսն Իսմայէլի*[17], *ի քաղաքն որ կոչի Մա-դիամ, զոր աւերեացն Իսրայէղ*[18] *յելանելն իւրում յԵգիպտոսէ եւ ընդ պատերազմելն ընդ Բաղակայ*[19] *արքայի Մովաբայ*[բ]*:* 4 *Եւ քանզի իշխանութիւնն*[20] *Պարսից յոյժ լքեալ էր, եւ աներկիւղ*[21] *շինեցին զքա-ղաքն Մադիամ եւ բնակեցան ի նմա:*

5 *Յղէին պատգամս առ որդիսն /41բ/ Իսմայելի*[22] *եւ ցուցանէին զմտերիմ հարա-զատութիւն, թէ «Որդիք Աբրահամու եմք, եւ*[23] *դուք եւ մեք*[24] *եղբարք*[25]*. պարտ է ձեզ գալ յաւգնականութիւն մեզ, եւ առցուք զերկիր ժառանգութեան մերոյ»:* 6 *Իսկ նոքա թէպէտ եւ հաւանէին՝ այլ էր եւ հա-կառակութիւն մեծ ի մէջ նոցա, քանզի ո-րոշեալ էին պաշտամամբք*[26] *կռոց ըստ իւ-րաքանչիւր կամաց:*

1 ÜËÝ.357ª ³½³ñÙÇ¹áõË ïª ê»µÇáë, 156, ³½ñÙÇÏª ÚáíÑ. ÎÃ., ½³ÙñÇÏª ìñ¹Ý. äïÙ. 62
2 î⁴ ¹áõë ïÁñ
3 îù Ëáëñáíáõ (² ´¶ Ëáëñáíáû)
4 îù Ýáõ³½»³É (² ´¶ Ýáõ³Õ»³É)
5 ² ´¶ ³Ûë
6 ¸ ³ÝÑ»Ã»Ã
ա Հմմտ. Դն. Բ. 31-35
7 ´° .¹.
8 î¹ > ÙÇõë »õë ã³ñ
9 îù ÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý (² ´¶ ÇëÙ³Û»É³Ï³Ý)
10 ´° Ñ»ñ³ÏÉÇ
11 ´ »¹»ë³óáó
12 ² ´¶î¹ »ñÏáï³ë³Ý (´¶ »ñÏ³Ûï³ë³Ý) Ñ³½³ñ, î²î⁴ .Åµé.
13 ´¶ Õ»ÕÇóÝ
14 îù Çëñ³Û¿ÉÇ (² ´¶ Çëñ³Û¿ÕÇ)
15 î¹⁻² > ³ÝïÇ
16 ² ï¿ñáõÃ¿Ý¿Ý
17 ² îù ÇëÙ³Û¿ÉÇ (´¶ ÇëÙ³Û»ÉÇ)
18 ² îù Çëñ³Û¿É (´¶ Çëñ³Û¿Õ)
19 ´ µ³ÕÏ³Û
բ Թւ-է, ԻԲ. 1-36
20 ´ ÇßË³ÝáõÃÇõÝ
21 ü í³ëÝ áñáÛ ³Ý»ñÏÇõÕ
22 ² ´¶îù ÇëÙ³Û¿ÉÇ
23 î¹⁻² > »õ
24 îù ~ »õ Ù»ù »õ ¹áõù (² ´¶ ~ »õ ¹áõù »õ Ù»ù)
25 î²î³ > »õ, ² î¹ »õ Ù»ù »õ ¹áõù »Õµ³ñù
26 îù å³ßï³Ù³Ùµ (² ´¶ å³ßï³Ù³Ùµù)

7 *Յայնմ ժամանակի էին եղբարք բռնակալք ոմանք ի կողմանս Ապառաժ Արաբիոյ՝ ի տեղւոջն Փարան*[1]*, որ այժմ կոչի Մաքայ, արք պատերազմողք, զաւրագլուխք, պաշտաւնատարք մեհենին Ամովնացւոց պատկերին, որ կոչի Սամամ եւ Քաբար:* 8 *Դէպ եղեւ միում ի նոցանէ մեռանել, որում կոչէին*[2] *Աբդլայ. եւ որդի նորա մնացեալ մատաղ հասակաւ, որում Մահմետ*[3] *կոչէին, զոր առեալ սնուցանէր հաւրեղբայր իւր Ապուտալպ՝ մինչեւ ցարբունս հասակի:* 9 *Եւ ի չափ ինչ հասեալ՝ բնակեցաւ առ ումեմն մեծատնի*[4] *նոցունց ազգականից. հարկանէր*[5] *նմա սպասաւորութիւնս միամիտս, /42ա/ արածէր ուղտս եւ լինէր հրամանատար տանն նորա:* 10 *Եւ իբրեւ անցին աւուրք ինչ, վախճանեցաւ տանուտէր տանն:* 11 *Տեսեալ կնոջն զՄահմետ*[6] *այր հաւատարիմ եւ ուշմագոյն*[7] *յամենայն իրս աշխարհականս՝ եղեւ նմա կին եւ ետ ի ձեռն նորա զամենայն հոգս տան եւ ընչից:* 12 *Եւ եղեւ այր թանգար արուեստիւ եւ հմուտ վաճառականութեան. հարկանէր ճանապարհս հեռաւորս ի գործ վաճառականութեանն՝ յԵգիպտոս եւ ի կողմանս Պաղեստինացւոց:* 13 *Եւ մինչ այսմ գործոյ պարապէր*[8]*, դէպ եղեւ նմա ի կողմանս Եգիպտացւոց հանդիպել առն միոյ*[9] *մոնազնի, որում կոչէին Սարգիս Բհիրայ*[10]*, որ էր եղեալ աշակերտ մոլեգնութեանն արիանոսաց. սմա ծանաւթացեալ*[11] *եւ սիրողացեալ*[12] *ժամանակաւ ուսուցանէր բազում ինչ նմա եւ յոլովագոյնս զՀնոց կտակարանաց, եւ եթէ ոչ գոյ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ:* 14 *Եւ միջնորդէր նմա հետեւել հաւատոյ առաջնոյ Իսրայէլականացն. «Զի թէ յայս եկեսցես, իմով հրամանաւ եղիցիս զաւրագլուխ մեծ եւ առաջնորդ ամենայն /42բ/ տոհմի քո*[13]*»:* 15 *Յուշ առնէր նմա եւ*[14] *զխոստումնն Աստուծոյ առ Աբրահամ եւ զկարգս թլփատութեանցն*[15] *եւ զգոհիցն եւ զայլոցն*[*] *ամենեցուն*[16]*, զոր ոչ է այժմ ասել մի ըստ միոջէ. եւ յայս լինէր խոկումն Իսմայելացւոցն*[17] *մինչեւ իսպառ:*

16 *Եւ եղեւ ի միում աւուրց, ի գալ նորա ի նմանէն*[18] *ձայն աւտարոտի եւ ազդումն*[19] *ահագին*[20] *դիւական*[21] *անկեալ ի վերայ նորա՝ ուշաթափ անկեալ դնէր,* **զոր դիպողագոյն*[22] *է այժմ ըստ առաջիկայ աւրինակիս յայտ առնել:* 17 *Քանզի ասեն զկնոջէն, յորմէ Նեռնն*[23] *է ծնանելոց՝ ճանապարհորդել յԵգիպտոսէ յաշխարհն Պաղեստինացւոց, եւ ցանկացեալ տեսանել զարձան*[24] *կնոջն*[**] *Ղաւտայ*[25]*, երթեալ դադարէ անդ հանգստեամբ*[26]*. եւ ի նիրհելն իւրում՝ ձայնէ հոգին աւտար ի բերանոյ կնոջն քարացելոյ, եթէ՝ Ծնցիս որդի աշխարհակալ. որ եւ*[27] *ի պոռնկութենէ յղացեալ իսկ էր դուստր ցեղի Դանայ*[***]*:*

1 î^ù ÷ ³ é ³ Ý (² ´ ¶ ÷ ³ ñ ³ Ý)
2 ´ ÏáãÇÝ
3 î^ù Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´ ¶ Ù ³ ÑÙ» ï)
4 î^ù Ù»Í ³ ï ³ Ý Ç (² ´ ¶ ¸ Ù»Í ³ ïÝÇ)
5 ü Ñ ³ ñÏ ¿ñ
6 î^ù ½Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´ ¶ ½Ù ³ ÑÙ» ï)
7 ü áõßÇÙ ³ ·áÛÝ
8 ´ å ³ ñ å ¿ñ
9 ¸ ÙÇáõÙ
10 ² ´ ¶ µÑÇñ ³
11 î^4 Í ³ ÝáÃ ³ ó» ³ É (íñ¿å)
12 ´ > »õ ëÇñáÕ ³ ó» ³ É, ² ëÇñ ³ õÕ ³ ó» ³ É

13 ´ > ùá
14 î^ù > »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
15 î^4 ÃÉå ³ ï áõÃ» ³ ÝóÝ (² ´ ¶ î^{1-3} ÃÉ÷ ³ ï áõÃ» ³ ÝóÝ)
[*] Տե՛ս Ծն. ԺԶ. 1-16
16 ² ³ Ù¿Ý»óáõÝ
17 ² î^ù ÇëÙ ³ Û¿É ³ óõáóÝ (´ ¶ ÇëÙ ³ Û»É ³ óõáóÝ)
18 ´ ¶ Ý ³ Ý¿Ý
19 ´ ³ ½¹ áÙÝ
20 î^ù ³ Ñ ³ ·ÇÝ »õ (² ´ ¶ > »õ)
21 î^1 ...] »õ ¹Çõ ³ Ï ³ Ý
22 ² ´ ¶ ¹Ç å áÕ ³ ·áÛÝë
23 ´ Ý»éÝ
24 î^ù ½ ³ ñÓ ³ ÝÝ (² ´ ¶ ½ ³ ñÓ ³ Ý)
[**] Հմմտ. Ծննդ., ԽԹ. 26
25 î^2 ¹ ³ õÃ ³ Û (² ´ ¶ Õ ³ õ ï ³ Û)
26 î^ù Ñ ³ Ý·ëï áõÃ» ³ Ùµ (² ´ ¶ Ñ ³ Ý·ëï » ³ Ùµ)
27 î^2 > »õ
[***] Ղեւ. ԻԴ. 11

18 *Այնպիսիք եւ առ սովաւ երեւեցան. քանզի*[1] *հարցեալ ցնա որք նորին ուղեկից*[2] *թէ ո՞րպիսի պատճառաւ անկեալ եղեր ի* /43ա/ *մտաց՝ ասէ. «Ձայն իմն ահաւոր հրեշտակի անկեալ ի վերայ իմ՝ հրամայեաց երթալ պատգամաւոր յազգն իմ, ցուցանել զԱստուած արարիչ երկնի եւ երկրի, առնուլ ինձ անուն գլխաւորութեան, եւ զստութիւն հաւատոց որ ի կուռս*[3] *յանդիմանել եւ քակտել»:* 19 *Եւ եկեալ ի Փարան*[4] *զնոյն ասաց երկրորդել զբանս զայսոսիկ առ հաւրեղբաւրն իւրոյ, որ կոչէր Ապղջէհր*[5]*:* 20 *Ասէ. «Զի՞նչ է նոր հաւատդ, որ այժմ ի քէն երեւի. եթէ այլ եւս յաւելցիս ասել՝ անձին քում դու եղիջիր պարտապան*[6]*». եւ նա տրտմեալ գնաց ի տուն իւր, քանզի հանապազ ստիպէր ի դիւէ անտի, թերեւս թոյլ տալովն Աստուծոյ*[7]*, զոր համարէր ի հրեշտակէ*[8] *զանկանելն ի մտաց:* 21 *Եւ բազումք ի նոցանէ հաւանեցան նմա՝ պատգամաւոր Աստուծոյ ասել:*

22 *Եւ յաւուր միում լեալ նորա ի տխրութեան*[9] *ի սպառնալեաց հաւրեղբաւրն իւրոյ՝ եկն եմուտ առ նա Ալի որդի Ապուտալպի եւ ասէ. «Զի՞նչ են պատճառքդ՝ զի նստիս տխրեալ». եւ նա ասէ. «ԶԱստուած արարիչ երկնի եւ երկրի պատմեմ, եւ անարգեն զիս սպառնալեաւք»:* 23 *Եւ Ալի էր այր*[10] /43բ/ *քաջ. ասէ ցնա. «Արի՛ ելցուք, քանզի եմ եւ ընդ մեզ արք բազումք, թերեւս լիցի ելք իրացդ պիտանութեամբ*[11]*»:*

24 *Եւ ելեալ նոցա արտաքս՝ սկսաւ խաւսել Մահմետ*[12] *հրապարակաւ զնոյն բանս. եւ եղեւ աղաղակ մեծ ի միջի նոցա եւ կռիւ այնքան, մինչեւ բազումք ի նոցանէ ի սուրս դիմեցին:* 25 *Եւ պարտեցաւ*[13] *կողմն Մահմետի*[14]*, եւ վիրաւորք բազումք լինէին յերկոցունց կողմանցն*[15]*, եւ փախստական եղեալ Մահմէտ*[16] *եւ Ալի, եւ ընդ նոսա իբրեւ արք Խ.*[17] *(40)՝ եկին ի քաղաքն Մադիամ, զոր եւ ասացաք յառաջագոյն:* 26 *Եւ ուսեալ հրէիցն զպատճառս փախստեանն, խրախուսեցին*[18] *ի միաբանութիւն, ճշմարիտ ասել զասացեալսն, իբրեւ նախանձախնդիրք Աստուծոյ եւ որդիք Աբրահամու եւ եղբարք միմեանց եղեն ընդ նմա, եւ ուխտեցին ուխտ, եւ ետուն նմա կին յազգէն իւրեանց, եւ պատրաստեցան լինել ընդ նմա*[19]*, որպէս եւ կամք իւր հրամայեսցեն. զոր թէ ասիցէ ոք՝ ի հրամանէ*[20] *Աստուծոյ լինել սկիզբն առաջարկութեանն այնորիկ:* 27 *Գումարեցան ի միասին հրէայքն*[21] *հանդերձ իսմայէլացեաւքն*[22] *եւ եղեն բա*/44ա/*նակ մեծ, եւ ելեալք ի վերայ Փարանու*[23] *արարին մեծ խորտակումն դիմադարձացն, սպանին եւ զԱպղջեհրն*[24] *եւ զբազումս ի զաւրէն Ամովնացւոց եւ Մովաբացւոց, կործանեցին եւ զպատկերսն Սամամայ, որ ի բագնին այնորիկ. յանդգնեցան ասել եւ զմեհեան՝ տուն Աբրահամու, հնազանդեցուցին եւ զամենայն բնա-*

---

1 î[1] ...] *½áñ ¹Ç å áÕ ³ · áÛÝ ¿ ³ ÛÅÙ (16)... ù ³ Ý½Ç
2 ² áõÕÕ¿ÏÇó, ´¶ áõÕÕ»ÏÇó
3 î[4] ÏáõéÁë (² ´¶ Ïáõéë)
4 î[ù] ÷ ³ é ³ Ý (² ´¶ ÷ ³ ñ ³ Ý)
5 î[ù] ³ åÕç¿Ññ (² ´¶ ³ åÕç»Ññ)
6 ´ å ³ ñë ³ å ³ Ý
7 î[1] ...] Ç ¹Çõ¿ ³ Ý ï Ç... ï ³ ÉáíÝ ³ ë ï áõÍáÛ
8 ü Ññ»ßï ³ Ï ³ ó
9 î[1]Í. ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ï ËñáõÃ»Ý¿, Áë ï î[4]Í. ² ï Çñáõ-Ã» ³ Ý (»ñÏáõëÝ ¿Éª ëË ³ É)
10 ´ > ³ Ûñ
11 ´ åÇë ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ

12 î[ù] Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´¶ Ù ³ ÑÙ» ï)
13 ´¶ å ³ ïñ ³ ë ï »ó ³ õ
14 î[ù] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç (² ´¶ Ù ³ ÑÙ» ï Ç)
15 ´ ÏáÕÙ ³ ÝëÝ
16 î[ù] Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´¶ Ù ³ ÑÙ» ï)
17 î[1] ù ³ é ³ ëáõÝ
18 ² Ëñ ³ Ëáõë¿ÇÝ, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) Ëñ ³ Ëáõë»óÇÝ
19 ´¶ > ÝÙ ³
20 ´ Ññ ³ Ù ³ Û¿
21 ² ´¶ Ññ» ³ ÛùÝ
22 î[ù] ÇëÙ ³ Û¿É ³ óáíù (² ´¶ ÇëÙ ³ Û¿É ³ ó» ³ õùÝ)
23 î[ù] ÷ ³ é ³ Ýáõ (² ´¶ ÷ ³ ñ ³ Ýáõ)
24 î[ù] ½ ³ åÕí¿ÑñÝ (² ´¶ ½ ³ åÕç»ÑñÝ)

կինչս սահմանացն մերձակայից, եւ զապստամբսն միահաղոյն[1] բարձին սրով:

28 Տեսեալ Մահմետի[2] զյաջողութիւն իրացն եւ զմիաբանութիւն հրէիցն՝ ասաց զինքն գլուխ եւ առաջնորդ ամենեցուն[3]: 29 Կարգեաց հրամանատարս եւ զաւրագլուխս ինքեան յիմայելականաց[4] անտի՝ զԱլի եւ զԱպուբաքիր[5] եւ զԱմր եւ զՈւթման: 30 Եւ յղէ պատգամ առ Թէոդորոս եղբայր Հայրակղի, ըստ այնմ որում հրէայքն[6] եղեն ձեռնտու, եթէ՝ «Զերկիրդ զայդ[7] Աբրահամու խոստացաւ Աստուած եւ զաւակի նորա, եւ ի ձեռս նոցա էր բազում ժամանակս. եւ եթէ վասն չարութեան գործոց նոցա տաղտկացաւ Աստուած եւ ետ ի ձեռս ձեր՝ բաւական լիցի ձեզ այդչափ[8] որչափ կալէքդ[9]: 31 Եւ /44բ/ արդ, մեք զաւակ Աբրահամու եմք. եւ գիտէք դուք զխոստումնն որ առ Իսմայէլ[10] հայրն մեր. տո՛ւք ի մեզ զերկիրդ մեր խաղաղութեամբ, ապա թէ ո՛չ՝ առցուք պատերազմաւ ո՛չ միայն զայդ, այլ եւ զայլ եւս բազումս»: 32 Եւ նորա կամեցեալ ցուցանել Թագաւորին. ի սոյն աւուրս վախճանեցաւ Հայրակղէս, իսկ որդի նորա Կոստանդին ո՛չ ունէր յանձին ըստ կամաց նորա պատասխանի, այլ հրամայէր միայն զգուշանալ եւ ո՛չ ելանել պատերազմաւ ընդդէմ նոցա՝ մինչեւ տեսցէ զելս իրացն. եւ բանակն Իսմայէլի հզաւրագոյնս ստիպէր ի պատերազմ: 33 Եւ նոքա կամեցեալ անձնապահ լինել աշխարհին, գնացին ընդդէմ նոցա. թողեալ զերիվարս[11] իւրեանց, ի հետիոտս ելին ընդդէմ նոցա: 34 Իսկ նոքա քանզի ի հանդստեան[12] էին՝ դիմեցին ի վերայ նոցա, եւ նոցա պարտասեալք[13] ի ծանրութենէ զինուցն եւ ի ջերմութենէ տապոյ արեգականն եւ[14] ի սաստկութենէ աւազոյն, որ ոչ ունէր զկայ ոտից, եւ ի հետեւակագնացութենէն եւ ամենեքումբք[15] /45ա/ թշուառացեալ՝ անկան ի ձեռս թշնամեացն, որք դատեցին ի սուրս իւրեանց, եւ եկեալ ի տեղի բանակի նոցա՝ առին աւար բազում, եւ սկսան այնուհետեւ[16] աներկիւղ տարածանել ի վերայ երկրին, քանզի ոչ կասկածէին ի պատերազմէ իմեքէ:

35 Յայնժամ տեսեալ Երուսաղէմացւոցն զանհնարին դիպուածսն անաւգնականութեանն՝ առին զաստուածային սուրբ Նշանն տէրունական՝ հանդերձ այլ սպասիւք եկեղեցեացն, փախուցին ի քաղաքն թագաւորական[17] ի Կոստանդին. եւ Իսմայէլ տիրեաց ամենայն Հրէաստանի[18]:

36 Իսկ աբեղայն արիոսեան, զոր յառաջագոյն ասացաք՝ վարդապետ Մահմետի[19], տեսեալ զյաջողութիւն[20] իրացն, յարուցեալ եկն առ Մահմէտ[21]՝ ցուցանել նմա զգութ երախտեաց, իբրեւ յիւրմէ[22] վարդապետէ ուսեալ եհաս այնպիսի իրաց. իսկ նա քանզի ի[23] հրեշտակէ ասէր[24] ունել

1 ² ÙÇ ³ Ë ³ ÕáÛÝ
2 î ù Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç (² ´ ¶ Ù ³ ÑÙ» ï Ç)
3 ² ³ Ù»Ý¿óáõÝ
4 î ù ÛÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý ³ ó, ² ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý ³ óÝ, ² º (·ñãÇ) ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý ³ ó, ´ ¶ ÇëÙ ³ Û»É ³ Ï ³ Ý ³ ó
5 ² ´ ¶ î[1-2] ½ ³ å áõµÇùñ, î[4] ½ ³ å áõµ ³ ùñ
6 ² ´ ¶ Ññ» ³ ÛùÝ
7 ´ ½»ñÏÇñ ï ½ ³ Û ï
8 ² ³ Û ï ã ³ ÷, ´ ¶ ³ Ûëã ³ ÷
9 ü Ï ³ É ³ Ûù¹
10 ´ ÇëÙ ³ Û»É

11 ² ½¿ñÇí ³ ñë
12 î ù Ñ ³ Ý·ë ï » ³ ÝÝ (² ´ ¶ Ñ ³ Ý·ë ï » ³ Ý)
13 ² ¶ å ³ ï ñ ³ ë ï » ³ Éù, ´ å ³ ï ñ ³ ë» ³ É, ¶º å ³ ï ñ ³ -ë» ³ Éù, ¸ å ³ ñ ï ³ ë» ³ É
14 ´ > »õ
15 ² ´ ¶ ³ Ù¿Ý»ùáõÙù
16 î ù > ³ ÛÝáõÑ» ï »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
17 ü Ã ³ · ³ õáñ ³ ÝÇë ï
18 ² Ññ» ³ ë ï ³ ÝÇ
19 î ù Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç (² ´ ¶ Ù ³ ÑÙ» ï Ç)
20 ´ ¶ ½ ³ çáÕáõÃÇõÝ
21 î ù Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´ ¶ Ù ³ ÑÙ» ï)
22 ´ ÇõñÙ¿
23 ´ ¶ > Ç
24 ´ ³ ë»É

պատգամ եւ ո՛չ ի[1] մարդոյ[2], յոյժ դժուարեալ ընդ իրսն՝ սպան զնա ի գաղտնիս:

37 *Ի սոյն ժամանակս էր այլ ոմն ի կողմանս Պարսից միայնացեալ կրաւնաւորութեամբ, էր եւ նորա աշակերտ մի,* /45բ/ *որում անուն էր Սաղման[3], որ ի ժամ մահու միայնակեցին՝ պատուիրէր նմա եւ ասէր. «Որդեա՛կ, ի վախճանելս իմում մի՛ կայցես յայսմ աշխարհի, զի մի՛ կորուսցես զկարգ քո ի մէջ անհաւատից, այլ երթիցես ի կողմանս Եգիպտոսի՝ բնակել ի մէջ բազմութեան եղբարց, զի շահեսցիս զոգիդ քո»:* 38 *Եւ վախճանեալ միայնակեցին՝ կամեցաւ կատարել զպատուէր նորա Սաղման[4]:* 39 *Դէպ եղեւ նմա ճանապարհաւ գալ ի քաղաքն Մադիամ, էր եւ ծանաւթ գիտութեան գրոց, թէպէտ եւ ո՛չ կատարելապէս:* 40 *Զսա տեսեալ Մահմետի[5] կոչեաց եւ յարեցոյց առ ինքն[6], հրամայէր[7] նմա գրել գիրս աւրինաց ազգին իւրոյ, ձեռամբ Աբութուռաբայ խմայելացւոյ[8], քանզի ինքն ո՛չ գիտէր գիր, եւ ո՛չ դպրութիւն:* 41 *Իսկ Սաղման[9] յանձն առ գրել[10] նմա. եւ գրէր գիրս յաւդուածոյս՝ է՛ր ինչ որ ի ստոյգ յիշողութենէ, եւ է՛ր ինչ որ կարծողական բանք. այլ եւ ինքն Մահմետ[11], մոլեկան հոգւով շարժեցեալ[12], տայ[13] գրել զանուղայս[14], զոր մեք ի բազմաց զսակաւս յիշեսցուք:* 42 *Քանզի ասէր զինքն՝ մխիթարիչն,* /46ա/ *զոր խոստացաւ Տէր Քրիստոս առաքել աշակերտացն իւրոց, եւ զինքն համեմատ փրկչին ասաց լինել եւ ուղեկից[15] ճանապարհին[16] նորա, յասելն Եսայեայ մարգարէի. «Հեծեալ մի իշոյ, եւ հեծեալ մի ուղտու»[*] զայս ամենայն յինքն յարակցէր:* 43 *Եւ փոխանակ սուրբ մկրտութեանն՝ հանապազ ողողանիլ ջրով եւ զայն բաւական համարել ի սրբութիւն:* 44 *Եւ զերկնային պարգեւացն որ ի հանդերձեալսն[17] խոստացաւ Տէրն, զանպատում եւ զհրեշտակային նորոգութեանն[18] նա ասաց լինել անդ կերակուրք եւ ըմպելիք ուժգին. զո՛ր եւ կամեսցի ուտել անյագաբար՝ պատրաստ գտանիցէ, եւ կանանց կուսից մնացելոց հանապազ անյագաբար խառնակումն:* 45 *Եւ երկայնագոյնս է զամենայն բանս պղծութեան[19] նորա շարագրել, զի յոյժ բազում է եւ ընդդիմակ Աստուծոյ[20]:* 46 *Եւ զայս ամենայն հաստատեալ՝ եդ աւրէնս ազգի իւրում, կոչելով Կուրանս[21]:*

47 *Եւ արդ, եկ ասացից քեզ, ո՛րպիսի ողբովք ողբայ զնոսա հին մատենագիրն ասելով[22]. «Վա՛յ քեզ, եղուկ դու, ա՛զգ տաճկաց, արանց եւ կանանց* /46բ/ *եւ[23] ամենայն ծովեզերաց[24] քաղաքաց. փոխանակ անաւրէնութեան լեզուիդ եւ պղծութեան[25] կարգաց, որով բացեալ զբերանդ պղծութեան զանաւրէնս բարբառէիր:* 48 *Հասեալ կայիք յանդիման մեծազաւ-*

1 ´ > Ç
2 ² Ù ³ ñ ¹ õáÛ
3 ´¶ ë ³ ÉÙ ³ Ý
4 ´¶ ë ³ ÉÙ ³ Ý
5 î[ù] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç (² ´¶ Ù ³ ÑÙ» ï Ç)
6 ¸ ÛÇÝùÝ] ³ é ÇÝùÝ
7 î[ù] Ññ ³ Ù ³ Û» ³ É (² ´¶ Ññ ³ Ù ³ Û¿ñ)
8 ² î[ù] ÇëÙ ³ Û¿É ³ óõáÛ, ´ ÇëÙ ³ Û¿É ³ óõáó, ¶ ÇëÙ ³ Û»É ³ ó-õáÛ, ü Çëñ ³ Û¿É ³ óõáÛ
9 ´¶ ë ³ ÉÙ ³ Ý
10 ´ ·»ñ»É, ´° ·ñ»É, ¶ ·ñ» ³ É
11 î[ù] Ù ³ ÑÙ¿ ï (² ´¶ Ù ³ ÑÙ» ï)
12 î[1] …] ÙáÉ»Ï ³ Ý Ñá·õá í ß ³ ñÅ»ó» ³ É
13 ² ï ³ Ûñ
14 î[ù] ½ ³ ÝáõÕÕ ³ Ûë (² ´¶ ½ ³ ÝáõÕ ³ Ûë), î[1] …] ½ ³ Ýáõ-Õ ³ Ûë. Áë ï î[4a] ² ½ ³ ÝÝáõÕÕ ³ Ûë

15 ² ´¶ áõÕÕ»ÏÇó
16 î[ù] × ³ Ý ³ å ³ ñÑÇ (² ´¶ × ³ Ý ³ å ³ ñÑÇÝ)
[*] Ես. ԻԱ. 7 «Եւ տեսի հեծեալս երկուս. հեծեալ մի իշոյ, եւ հեծեալ մի ուղտու»
17 ´¶ Ñ ³ Ý ¹ »ñÓ» ³ ÉÝÝ
18 î[2-4] Ýáñá·áõÃ» ³ Ý (² ´¶ î[1] Ýáñá·áõÃ» ³ ÝÝ)
19 î[1] > åÕÍáõÃ» ³ Ý
20 î[1a] …] »õ ÁÝ ¹ ¹ ÇÙ ³ Ï ³ ë ï áõÍáÛ
21 ´¶ ¸ Õáõñ ³ Ýë
22 î[ù] ³ ë»Éá íÝ (² ´¶ ³ ë»Éá í)
23 î[ù] > »õ (² ´¶ áõÝ»Ý)
24 î[ù] Íá í»½»ñ» ³ Û (² ´¶ Íá í»½»ñ ³ ó)
25 ´ > É»½áõÇ ¹ »õ åÕÍáõÃ» ³ Ý

րին Աստուծոյ: 49 *Եւ գլեզուդ պղծու-թեամբ զոր սրէիր ի վերայ մեծագաւր թա-գաւորին՝ արդ, նոր եւ զարմանալի վի-րաւք դատեսցէ զքեզ քան զամենայն տիեզերս, այլ եւ*[1] *սաստիկ հարուածովք սատակեսցէ զքեզ:* 50 *Եւ առհասարակ ա-մենայն տիեզերք ծխեալ տեսանիցեն, եւ ի քէն ամենեւին հուրն ո՛չ պակասեսցէ յա-ւիտեան, իբրեւ զհնոց խեցագործաց*[2] *այ-րեսցիս, եւ քեզ ո՛չ եղիցի հանգիստ»*[3]*:*

51 *Եւ նորա զայս ամենայն չարիս կա-տարեալ, եւ*[4] *եւս բազմագոյնս քան զայս հաստատեալ՝ եդ ազգի իւրում աւրէնս*[5] *բազում եւ այլ չարագործութեամբք*[6]*. եւ կեցեալ ամս Ի.*[7] *ի սմին մեռաւ. եւ ինքն կացուցանէ ի գլխաւորութիւն տաճկաց զԱպուբաքր, եւ սա*[8] *կեցեալ ամս Բ.*[9] *մե-ռանի:* 52 *Յետ այսորիկ կայ ի գլխաւորու-թիւն տաճկ/47ա/աց Ամր՝ որդի Հատապայ, ամս Ի. (20) եւ ամիսս Ջ.*[10]*:* 53 *Սա հալա-ծեաց զՅոյնս, եւ գումարեալ զաւր բա-զում, գնաց ի վերայ լքեալ թագաւորու-թեանն Պարսից՝ յերկիրն Պարթեւաց, ի վե-րայ Յազկերտի՝ անուանեալ արքային Պարսից:* 54 *Եւ փախեաւ Յազկերտ յերե-սաց նոցա եւ ոչ կարաց ճողոպրել, քանզի հասին զհետ նորա մերձ ի սահմանս Քու-շանաց, եւ կոտորեցին զամենայն զաւրս նորա. եւ փախուցեալ*[11] *նա անկաւ ի զաւրն Թետաղաց, որ էին եկեալ նմա յաւգնականութիւն, որ եւ սպանին զնա հրամանաւ Իսմայէլի, կալեալ զթագաւո-րութիւնն*[12] *ամս Ի.*[13] *(20):* 55 *Եւ յայնմ*[14] *հետէ բարձաւ տէրութիւնն*[15] *Պարսից եւ ազգին Սասանայ, որ տեւեաց ամս ՇԽԲ. (542):*

56 *Արդ, են ժամանակք թագաւորու-թեանն*[16] *Պարսից, սկսեալ ի Կիւրոսէ ց Դա-րեհիսն*[17] *զոր սպան Աղեքսանդրոս*[18] *Մա-կեդովնացի*[19]*, եւ ամք անիշխանութեանն զոր ոմանք ի պատմագրաց գրեն՝ Կ. (60), եւ այլք Հ. (70), եւ յետ այնորիկ Պահղա-ւիկ թագաւորաց ժամանակք, որ կոչին Պարթեւք, մինչեւ յԱրտեւան որդի Վա-ղարշու, զոր սպան Ստախրացին /47բ/ Ար-տաշիր՝ որդի Սասանայ, որ առեալ զթա-գաւորութիւնն*[20] *Պարթեւաց՝ տեւեաց մին-չեւ ի ժամանակս Յազկերտի, որ վերջին կացեալ թագաւոր Պարսից՝ սպանաւ ի տաճկաց:* 57 *Եւ համարին ամք ժամանա-կացս*[21] *այսոցիկ, ի Կիւրոսէ մինչեւ ցթա-գաւորութիւնն տաճկաց՝ ամք ՌՃԿ.*[22] *(1160:*

58 *Մաւի ամս Ի. (20) եւ ամիսս Գ.*[23] *եւ աւուրս ինչ:* 59 *Եւ էր պատերազմ սաս-տիկ ի մէջ Ալեայ որդւոյ Ապուտալպի եւ Մաւեայ ամս Ե. եւ ամիսս Գ.*[24]*:* 60 *Քանզի սաէր Ալի անգաւոր ինքեան զգլխաւորու-թիւնն տաճկաց:* 61 *Յեզիտ*[25] *որդի Մա-ւիայ*[26] *ամս Գ. եւ ամիսս Գ.*[1]*:* 62 *Աբդլ-*

1 ² ´¶ ³Ñ »Õ»õ] ³ÜÉ »õ
2 ´ Ë»ó³ ·áñÍ»ó, ¸ Ë³ó³ ·áñÍ³ó
3 î¹ …] »õ ³ñ¹ »Ï… áã »ÕÇóÇ Ñ³Ý·Çë ï
4 î¹ …] ½³Ûë ³Ù»Ý³ÛÝ ã³ñÇë Ï³ ï³ñ»³É »õ, î² > »õ
5 ´¶ ³õñ¿Ý
6 î¹ …] µ³½áõÙ »õ ³ÜÉ ã³ñ³·áñÍáõÃ»³Ùµù (î¹ª 47-51Ç Û³ å³õáõÙÝ»ñÁ)
7 î¹ ùë³Ý
8 îù > ë³ (²´¶ áõÝ»Ý)
9 î¹ »ñÏáõë
10 î¹ ³Ùë ùë³Ý »õ ³ÙÇëë í»ó
11 ´¶ ÷³Ë»³É
12 ´ ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝ
13 î¹ ùë³Ý
14 ´ ³ÛÝÙ
15 ´ ï¿ñáõÃÇõÝ
16 ´ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
17 ´ ó¹³Ñ»ñÇëÝ, î¹⁻² ó¹³ñ»ÑÇáÝ, ü ÙÇÝã»õ ½¹³ñ¿-ÑÇëÝ
18 ² ³Õ»Ïë³Ý¹ñáë, ¶ ³Õ¿Ïë³Ý¹ñáë (ÙÇõëÛª ³Õ¿ù-ë³Ý¹ñáë)
19 ´ Ù³Ï»¹áÝ³óÇ
20 ´ ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝ
21 ´ > »õ Ñ³Ù³ñÇÝ ³Ùù Å³Ù³Ý³Ï³óë
22 ²´¶ î¹⁻³ .é×Ï., î⁴ .×Ïé.
23 î¹ ³Ùë ùë³Ý »õ ³ÙÇëë »ñ»ù
24 î¹ ³Ùë ÑÇÝ· »õ ³ÙÇëë »ñ»ù
25 ´ Û»ÕÇë
26 ²´¶ Ù³õ»³

մելք[2] *որդի Մրուանայ ամս ԻԱ.*[3] *(21):* 63 *Եւ էր հակառակութիւն մեծ եւ պատերազմ Աբդլայի որդւոյ*[4] *Զուբայրի*[5] *ամս Բ. եւ ամիսս Գ.*[6]*:* 64 *Ի սոյն աւուրս մեծ նեղութիւն եղեւ աշխարհիս*[7] *Հայոց ի չարասէր կամաց նորա:* 65 *Վիդդ*[8] *որդի Աբդլմէլքի*[9] *ամս Ժ.*[10]*, սա եւս աւելի խորհեցաւ չար, եւ պատրանաւք խաբէութեան որսացեալ զնախարարս աշխարհիս Հայոց՝ արար հրկէզ զամենեսեան*[11] *ի քաղաքին Նախճաւան եւ յաւանին Խրամի*[12]*.* |48ա| *եւ զաշխարհս ապականեաց գերութեամբ:* 66 *Սուլիման որդի Աբդլմելքի*[13] *ամս Գ.*[14]*:* 67 *Ումառ որդի Աբդլազիզա ամս Գ.*[15]*:* 68 *Սա ազնուագոյն եղեալ*[16] *քան զամենեսին*[17]*, գրէ թուղթ*[18] *հաւատոց առ Ղեւոն կայսր Յունաց, եւ ընկալեալ ի նմանէ պատասխանիս՝ բազում ինչ ի Կուրանէ անտի իւրեանց արտաքս ընկէց*[19] *զյոյժ առասպելագոյնն, քանզի ստուգապէս ծանեաւ զզաւրութիւնն, թէպէտ եւ ոչ համարձակեաց զամենայն բառնալ, այլ յոյժ պատկառանաւք ամաչեցեալ՝ լքաւ ի ստութենէ անտի, որ յանդիմանեցաւ ի թղթոյ կայսերն*[20]*:* 69 *Եւ ի ձեռն այսորիկ ցուցանէր բարեմտութիւն մեծ առ ազգս քրիստոնէից. եւ ամենայն ուրեք բարեացապարտ զինքն ցուցանէր. գերեաց*[21] *գերեդարձ արար, եւ ամենեցուն շնորհէր*[22] *զյանցանս, եւ ձրի*[23] *թողութիւն առնէր. եւ առ իւր*[24] *ազգն ցուցանէր մտերմութիւնս առաւել քան զամենայն առաջինս:* 70 *Եւ բացեալ զմթերս*[25] *գանձուցն՝ բաշխէր առատապէս ամենեցուն իւրոց սպայիցն:* 71 *Յեզիտ ամս Զ.*[26] *սա էր այր ժանտ, եւ մոլեկան հոգւ*/48բ/*ով շարժեցեալ՝ բազում չարիւք մարտնչէր ընդ ազգն քրիստոնէից*[27]*. տայր հրաման փշրել եւ խորտակել զկենդանագրեալ պատկերս*[28] *ճշմարիտ մարդեղութեան փրկչին եւ նորին աշակերտաց*[29]*:* 72 *Խորտակէր եւ զնշան տէրունական Խաչին, զոր ուրեք ուրեք կանգնեալ լինէին. քանզի յոյժ ստիպէր զնա հոգին մոլեկան:* 73 *Տայր հրաման եւ խոզասպանութեան*[30] *եւ ջնջէր յերկրէ զբազմութիւն արաւտական խոզիցն:* 74 *Եւ ի կատարումն ամենայն չարեաց հասեալ՝ ինքն խեղդեալ ի դիւէ սատակեցաւ:* 75 *Շամ որ է Հեշմ*[31] *ամս ԺԹ.*[32] *(19) Վլիթ ամս Բ.*[33]*, Մրուան ամս Զ.*[34]*, Աբդլայ ամս Գ.*[35]*, միւս Աբդլա*

1 î[1] ³Ùë »ñ»ù »õ ³ÙÇëë »ñ»ù
2 ² î[ù] ³µ¹ÉÙ¿Éù (´¶ ³µ¹ÉÙ»Éù)
3 î[1] ùë ³Ý »õ Ù¿Ï
4 ² áñ¹áÛ
5 ´ ½áõÙµ³ÛñÇ
6 î[1] ³Ùë »ñÏáõ »õ ³ÙÇëë »ñ»ù
7 î[1-2] ³ßË³ñÑÇÝ
8 ² ´¶ íÇÕù. î[1-2] íÇÕ¹. î[1Í] ÛûñÇÝ³ ÏëÝª íÇ½ù, î[2]Í. ÑÇÝ ûñ.ª íÇ½ù, î[4]Í. Ã»ñ»õëª íÕÇ¹=íÉÇ¹
9 ¶ ³µ¹ÉÙ»ÉùÇ
10 î[1] ï ³ëÝ
11 ² ½³Ù»Ý¿ë»³Ý
12 ² Ññ³ÙÇ, ²° (·ñãÇ) Ëñ³ÙÇ. ²° ëï. Éë. ³ÛÉª .Å¹. ¹. Óéùíª ¦Ëñ³Ù áñ ¿ Ç Ý»ñùáÛ ³ëï ³å³ ïáÛ í³Ý³óÝ, Û»½»ñ [»ñ]³ëË³Û§. ´.46µ, ¶.60µ > ³Ûë ÉëÝó·ñÃ., î[ù] µÝ³·ñÇ Ù¿çª Ëñ³ÙÇ + áñ ¿ Ç Ý»ñùáÛ ³ëï³å³ïáÛ í³Ý³óÝ, Û»½ñ »ñ³ëË³Û
13 ² ´¶ ³µ¹ÉÙ¿ÉùÇ
14 î[1] »ñ»ù
15 ´ > áõÙ³é áñ¹Ç ³µ¹É³½Ç½³ ³Ùë .·., î[1] »ñ»ù
16 ¶ »Õ»É»³É
17 ² ½³Ù¿Ý»ëÇÝ
18 ² ÃáõËÃ
19 î[1] ÁÝÏ»ó
20 ² ÃËÃáÛ Ï³Ûë»ñ¿, ´¶ Ï³Ûë»ñ¿
21 ´ ·ñ»³ó
22 ´¶ ßÝáñÑ¿
23 ´ óñÇ, ¶ ³ÛñÇ] ÓñÇ
24 î[1] ·áõó¿ å³ñïÇ ÉÇÝ»Éª Ù»ñ] Çõñ
25 ´ ½Ùµ»ñë
26 î[1] í»ó
27 î[ù] ùñÇë ïáÝ¿ÇóÝ (² ´¶ ùñÇë ïáÝ¿Çó)
28 ü å³ ïÏ»ñë ï¿ñáõÝ³Ï³Ýë
29 ² ´¶ ³ß³Ï»ñï³óÝ
30 ² ´¶ Ëá½ë ëå³ÝáõÃ»³Ý
31 ²¶ ß³Ù áñ ¿ Ñ»ßÙ, ´ ß³Ù áñ ¿ Ñ»ÕÙ. î[ù] ß³Ùáñ»-Ñ»ßÙ, ÜËÝ.329ëñµ·. ß³Ù áñ ¿ Ñ»ßÙ, Áëï î[4a] ² ß³-Ùáñ»Ñ»ßÙ (ëË³É)
32 ´ .Åµ., î[1] ÇÝÝ »õ ï³ëÝ
33 î[1] »ñÏáõ
34 î[1] í»ó
35 î[1] »ñ»ù

ամս ԻԲ.[1] (22), Մահադի ամս Ժ.[2]. Մահմետ որդի Մահադեայ ամս Ը.[3], Մուսէ ամ Ա.[4], Ահարոն ամս Ե.[5], Մահմետ որդի Ահարոնի եւ կնոջ Զուպետայ ամս Դ.[6], Մայմաւն եղբայր նորա ամս ԻԱ.[7] (21), Սահակ Մահմետի որդի ամս Թ.[8], Ահարոն որդի Մահմետի ամս Ե. եւ ամիսս Զ.[9], Ջափր որդի Մահմետի ամս ԺԷ.[10] (17)։ 76 Եւ զրոյցք ժամանակաց սոցա յայլոց գրեալ /49ա/ յառաջագոյն, աւելորդ համարեցաք երկրորդել[11]։ 77 Նա եւ զանուանս նոցա եւ զԹիւ ժամանակացն այլափոխս ետուն մեզ, Թերեւս վասն չփոԹեալ եւ հակառակասէր ազգին, որ ի կողմանս Դամասկոսի կացեալ՝ ոմանք Թագաւորասէին զինքեանս[12], եւ այլք[13] յԱսորեստանի[14] կացեալ՝ զինքեանս ասէին Թագաւոր, մինչեւ ի ժամանակս Աբդլայի, որ միապետեալ զամենայն, շինեալ քաղաք եւ տուն արքունի, վասն ամուր զգուշուԹեան արքունեաց՝ զԲաղդադ[15]։ 78 Եւ քանզի Թարգմանի[16] Աբդլայ ծառայ Աստուծոյ ըստ հագարական լեզուին. այս այն Աբդլայն է, զոր ազգ իւր ասացին Աբդլանգէ, այսինքն՝ ծառայ դանգի եւ ո՛չ Աստուծոյ, վասն սաստիկ զաւշուԹեանն եւ անյագ ագահուԹեանն։

79 Բայց մեզ կայ առաջի ասել վասն Ջափրայ եւ չար գործոց նորա, անգիրս մնացեալ յայլոց, զոր կատարեաց ի վերայ աշխարհիս[17] Հայոց երկայնագոյն ժամանակաւ, եւ անըմբերելի նեղուԹեամբ ի մերս հանդիպեալ աւուրս, որ էր Հայոց Յ.[18] (851) Թուական։

|109ա|[19] Ե.[20] ՎԱՍՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՋԱՓՐԱՅ, ԶՈՐ ԻՆՉ ԽՈՐՀԵՑԱՒ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՀԱՅՈՑ, ԵՒ Ի ԳԼՈՒԽ ԵՀԱՆ ԶԿԱՄՍ ՉԱՐՈՒԹԵԱՆՆ[21]. ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ԸՆԴ ՍՈՎԱՒ ՆԱԽ ՔԱՆ ԶԼՆՈՒԼ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅՈԲԵԼԵՆԻՆ[22], ԵՒ ԵԱՒԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ[23] ՈԼՈՄՊԻԱԴԻՆ, ՅԵՏ ԻՆՆԵՒՏԱՍՆ[24] ԸՆԴԻՔՏԻՈՆԻՆ[25], ՅՈՐՈՒՄ ԲՈՎԱՆԴԱԿԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՔ ԲՌՆԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆՆ ՏԱՃԿԱՑ ԱՄՔ ՄԻԲ. (222) ԸՍՏ ԹՈՒՈՅ ՀԱՅԵՐԷՆ ՏՈՒՄԱՐԻ. ԹԱԳԱՒՈՐԷ ՏԱՃԿԱՑ ԹՈՔԼ[26] ՈՄՆ ՋԱՓՐ[27] ԱՆՈՒՆ

1 Այր ոմն Ջափր՝ խրոխտ[28] եւ ամբարհաւաճ, եւ սկսաւ եղջեւր[29] ածել անաւրէնուԹեամբ, եւ գոռալով ոգորէր ընդ չորս կողմանս երկրին, եւ նեղեալ տագնապէր զխաղաղասէրս կենաւք, քանզի կարի սիրելի էր նմա խռովուԹիւն եւ արիւնհեղու-

1 ´ .Åµ., î¹ ùë ³ Ý »ñÏáõ
2 î¹ ï ³ ëÝ
3 î¹ áõÃ
4 î¹ ³ Ùë Ù¿Ï
5 î¹ ÑÇÝ·
6 î¹ ãáñë
7 î¹ ùë ³ Ý »õ Ù¿Ï
8 î¹ ÇÝÝ
9 î¹ ³ Ùë ÑÇÝ· »õ ³ ÙÇëë í»ó
10 î¹ »ûÃÝ »õ ï ³ ëÝ
11 ´ Û»ñÏñáñ¹»É
12 ´ ³ ë¿ÇÝ ½ÇÝù» ³ Ýë ³ ë¿ÇÝ
13 ´ > »õ ³ ÛÉù
14 ü Û ³ ëáñ»ë ï ³ Ý
15 ² ´ ¶ ½µ ³ · ¹ ³ ¹
16 ´ Ã ³ ñ·Ù ³ ÝÝÇ

17 î² ³ ßË ³ ñÑÇ
18 î¹ »ñ»ù Ñ ³ ñÇõñ
19 ² ³ ç Éë-áõÙ Ñ» ï ³ · ³ Û Ó»éùáí. ¦Û» ï ë ÁÝÃ ³ Û.ÍÃ. ÃáõËÃ »õ ½ ³ é ³ çÇÝ.Åµ. ÃáÕ» ³ É ÃáõËÃëÝ Ç × ³ éÇ í»ñçùë ÙÇ ³ õáñ» ³ Û. »õ ³ ÛÝ ¿§
20 ´ .».
21 ´ ã ³ ñáõÃ» ³ Ý
22 îù Ûáµ»ÉÇÝÇ
23 ´¶ Ç .Ñ.
24 ² ´ ¶ .ÅÃ., î¹ ÇÝÝ »õ ï ³ ëÝ
25 ² ´ ¶ .½.»ñáñ¹ (´ ¶ í»ó»ñáñ¹) Ûáµ»É»ÝÇÝ (´ ¶ Ç) .Ñ. áÉáÙåÇ ³ ¹ÇÝ Û» ï .ÅÃ. ÁÝ¹Çù ï ÇáÝÇÝ (´ ÁÝ ï ÇùëÇá-ÝÇÝ)
26 ü Ãáõñù
27 î¹⁻² ç ³ ÷ ³ ñ
28 ² ËáñË ï , ²° (³ ÛÉ Óéù) ËñáË ï , ´ ËñáË ï
29 îù »ÕçÇõñ (² ´ ¶ »Õç»õñ)

թիւն. եւ հանապազ յանձն իւր տարակուսանաւք տարուբերէր, թէ յո՞վ եւ կամ յո՞յր կողմանս թափիցէ զդառնութիւն մահաբեր թունից իւրոց, եւ կամ ո՞ւր վատնիցէ, ցանիցէ, թափիցէ[1] *զբազմութիւն նետից ի կապարճից /109բ/ խորհրդանոցին չարին հնարիմացութեան:* 2 *Եւ առ յոյժ յիմարութեանն*[2] *հարեալ ցանկութեամբ, հլրդենի*[3] *դիմաւք, իբրեւ զգազան*[4] *մի կատաղեալ՝ սկսաւ յարձակել ի վերայ աշխարհիս Հայոց. եւ ըստ հնարագէտ ազգին*[5] *իւրեանց խորամանկ*[6] *կեղծաւորութեամբ, խաղաղասէր դիմաւք առ սակաւ սակաւ*[7] *ջանայր կատարել զկամս չարութեան իւրոյ:*

3 *Ի սորա ժամանակս տիրէր*[8] *Վասպուրական աշխարհիս Աշոտ ի տանէն Արծրունեաց, այր քաջայայտ եւ ճոխ ի բարձրագոյնս. յոր*[9] *ձեռն բազում արութիւն նահատակութեան երեւեալ լինէին ի մարտս պատերազմաց եւ ի հանդէսս ճակատացելոց*[10] *ի միայնամարտիկ զինուորութեան:* 4 *Եւ խոյակապ եւ անուանի եղեալ քան որ յառաջագոյն քան զնա էին կացեալ իշխանք ընդհանուր Հայաստանեայցս*[11]*, որ յարեւելս եւ ի կողմանս հիւսիսոյ*[12]*, մանաւանդ որք*[13] *ի Վասպուրական աշխարհիս էին կացեալ նախարարք յիշխանական պետութիւնս:*

5 *Ընդ նոյն ժամանակս յղէ թագաւորն զոմն ի յաւագ նախարարացն վերակացու Հայոց եւ հաւատարիմ ի վերայ /110ա/ հարկաց արքունի՝ Ապուսէթ անուամբ, ըստ տաճկական լեզուին, յարելութեամբ եբրայական դպրութեանն:* 6 *Եւ յելանելն նորա եւ մաւտ լինել ի սահմանս Հայոց զաւրաւք բազմաւք, մերձ ի սահմանս Տարունոյ*[14] *Առաջին կոչեցեալ Հայոց, իշխան Տարունոյ*[15] *Բագարատ, վասն զի ունէր յայնժամ զգլխաւորութիւն բարձակցութիւն*[16] *իշխանաց Հայոց, որ էր ի տոհմէն Բագրատունեաց, առաքէ զոմանս ի մեծամեծաց իւրոց ընդ առաջ*[17] *նորա պատարագաւք ոսկւոյ*[18] *եւ արծաթոյ եւ պատուական հանդերձից՝ համոզեալ*[19] *մի՛ ելանել յերկիրս Հայոց:* 7 *Բայց նոքա ի մտի եղեալ էին, թերեւս պատիր խաբէութեամբ*[20] *կարասցեն բառնալ զնոսա յիւրաքանչիւր տէրութենէ:* 8 *Իսկ իբրեւ ծանուցաւ նմա անկոյծ միաբանութիւն ուխտի ընդ միմեանս Աշոտոյ եւ Բագարատայ՝ ոչ*[21] *ինչ յայտնեաց զխորհուրդս չարութեանն, զոր խորհեալն*[22] *էին ի վերայ նոցա, բայց միայն զհարկաց եւ զայլ հոգաբարձութենէ ծանուցանէ զպատճառ գալստեանն. եւ նոքա տան տանել նմա զհարկս /110բ/ եւ զհասս*[23] *արքունի եւ դարձուցանեն զնա ընդ նոյն*[24] *ուստի եկն:* 9 *Նորա դարձեալ դառնայ ի Սամառայ եւ ծանուցանէ արքայի զոր ինչ գործեաց, եւ թէ զի՛ա՛րդ են*

1 ´¶ > ó ³ ÝÇó¿ Ã ³ ÷Çó¿
2 ´ ÛÇÙ ³ ñáõÃ» ³ Ý
3 î ù ËÉñ ¹ »ÝÇ (² ´ ¶ ¸ ÑÉñ ¹ »ÝÇ)
4 ´ ¶ ¸ · ³ ½ ³ Ý
5 î ù ³ ½ · Ç (² ´ ¶ ³ ½ · ÇÝ)
6 ² ´ ¶ Ëáñ ³ Ù ³ Ý ·
7 ´ ³ é ë ³ Ï ³ õ] ³ é ë ³ Ï ³ õ ë ³ Ï ³ õ
8 ´ ¶ ïÇñ
9 î ù ÛáÛñ (² ´ ¶ Ûáñ)
10 ² î ù × ³ Ï ³ ï »ó»Éáó, ´ ¶ ¸ × ³ Ï ³ ï ³ ó»Éáó, ü × ³ Ï ³ - ï »Éáó
11 ² ´ ¶ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ óë
12 ² ÑÇõëÇõëáÛ
13 î ù áñ (² ´ ¶ áñù)

14 î[1] ï ³ ñûÝáÛ
15 î[1] ï ³ ñûÝáÛ
16 ¸ î[4]Í.6 å¿ ï ù ¿ ÉÇÝ¿ñª µ ³ ñÓ ³ ÏóáõÃ» ³ Ý
17 ´ Çõñáó Ý ¹ ³ é ³ ç
18 ² î ù áëÏáÛ (´ ¶ áëÏõáÛ)
19 ² ° (³ ÛÉ Óéù) Ñ ³ Ùá½»ÉÇ ³ É
20 ¶ î[4] Ë ³ µ»áõÃ» ³ Ùµ
21 î[1]Í.î[2]Í· Ç ÑÇÝ ûñ.ª áñ (×Çß ï ã¿)
22 î ù ËáñÑ» ³ É (² ´ ¶ ËáñÑ» ³ ÉÝ)
23 î[1-2] Ñ ³ ëë
24 ü > ÁÝ ¹ ÝáÛÝ

առ միմեանս միաբանութեամբ[1] *իշխանք Հայոց:* 10 *Եւ գչարեալ ընդ խափանումն խորհրդոցն իւրոց՝ ամբաստան յոյժ լինէր զԱշոտոյ հանդերձ Թղթովք տաճկաց, որք էին ի կողմանս Հայոց, բազում այն ինչ զոր սուտութեամբ քան թէ ճշմարտութեամբ զեկուցանեն զնմանէ գործս*[2], *եւ թէ հակառակս եւս թագաւորութեան քո*[3] *բանընդդէմ լինի հանապազ:* 11 *Զնոյն եւ կողմնակալքն Պարսից գրգռէին զԹագաւորն ամբաստան լեալ՝ ամբաստան լինել Աշոտի զպետութենէն*[4] *Տաճկաց:*

12 *Բայց ի գնալ մեծ հազարապետին յարքունիս՝ հաւատաց զվերակացութիւնն աշխարհիս Հայոց եւ զհարկս*[5] *արքունի ի ձեռս Մուսէի ումեմն*[6] *որդւոյ Զաւրահայի հազարացւոյ, որ տիրէր յայնժամ Արզնայ եւ ներքոյ կողմանն Աղձնեաց՝ մերձ ի սահմանս Տարունոյ*[7]*:*

Զ.[8] ՎԱՍՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԲԱԳԱՐԱՏԱՅ ԻՇԽԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՄՈՒՍԷԻ ԵՒ ՅԱՂԹՈՒԹԵԱՆՆ Ի ՁԵՌՆ ԱՇՈՏՈՅ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿ|111ա|ԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ, ԶԻ ԵԿՆ ԶԱՒՐԱՎԻԳՆ ԲԱԳԱՐԱՏԱՅ

1 *Ի ժամանակին*[9] *յայնմիկ էր խռովութիւն մեծ ի մէջ Բագարատայ եւ Մուսէի:* 2 *Եւ զաւրաժողով եղեալ Մուսէի պատճառաւ հարկաց*[10] *արքունի՝ եկն եմուտ յերկիրն Տարունոյ*[11] *տալ պատերազմ ընդ Բագարատայ:* 3 *Եւ կուտեալ զբազմութիւն զաւրացն մերձ ի քաղաքն, որ էր ձմերոց իշխանին Հայոց, անցանէր բանակէր ամենայն զաւրաւք իւրովք. գունդ կազմեալ, ռազմ արարեալ՝ զբոլոր դաշտաձեւ հովիտն*[12] *ի ներքս փակէր, վառեալք զինու եւ ամենայն պատրաստութեամբ ընդդէմ գնդին Հայոց:*

4 *Իբրեւ ետես իշխանն Հայոց զզաւրսն Տաճկաց եկեալ բազում*[13] *կազմութեամբ, հայեցեալ եւ յիւրեանց սակաւութիւնն*[14], *գիր պաղատանաց փութանակի տայր առ քաջ նահատակն Աշոտ իշխան, զի թէ հնար իցէ՝ անյապաղ երագութեամբ անձամբ իւրով եւ զաւրու եւ զինու ձեռնտու լիցի հասանել յաւգնականութիւն նմա:* 5 *Իբրեւ յանդիման եղեն դեսպանքն*[15] *մեծ իշխանին*[16] *Աշոտոյ, եւ ընթերցաւ զգիր պաղատանացն եւ զյիշատակարան*[17] *նախնեացն, եւ զմերձաւորութիւն /111բ/ հարազատութեանն եւ զկապակցութիւն ուխտին որ ընդ*[18] *միմեանս երդմամբք հաստատեալ սուրբ Աւետարանաւն եւ տէրունական*[19] *նշանաւն, համագունդ ժողով առնէր ամենայն աշխարհին եւ ամենայն նախարարաւք Վասպուրական տէրութեանն:*

6 *Փութանակի եւ վաղվաղակի իւրաքանչիւր զաւրաւք անդր հասանէին՝ իշխան Աշոտ եւ եղբարք*[20] *իւր Գուրգէն եւ Գրիգոր՝ զաւրաւք իւրեանց, եւ ի տոհմէն Արծրունեաց՝ Վահան եւ Վասակ, եւ Մուշեղ եւ Ապուպէէճ*[21], *եւ Գուրգէն եւ Վա-*

1 ² ÙÇ ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ùµ, ²° (·ñãÇ) ã³Ï»ñïáí Ñ³-Ý³Íª ÙÇ
2 î²⁻⁴ ½·áñÍë (²´¶î¹ ·áñÍë)
3 î²⁻⁴ ùá (²´¶î¹ ùá)
4 ²´¶ å»ïáõÃ»Ý¿Ý
5 î²⁻⁴ Ñ³ñÏë (²´¶î¹ ½Ñ³ñÏë)
6 ÜËÝ.249ëñµ·. áõñáõÙÝ] áõñ»ÙÝ
7 î¹ ï³ñûÝá
8 ´.½.
9 ² µ³Ý³ÏÇÝ, ´¶ Å³Ù³Ý³ÏÇÝ
10 ´ Ñ³ñÏ³
11 ²´¶ ï³ñáõÝá, î¹ ï³ñûÝá, î²⁻⁴ ï³ñûÝá

12 ²´¶î¹ áíÇïÝ, ¸ ÑáíÇï
13 î²⁻⁴ > µ³½áõÙ (²´¶î¹ áõÝ»Ý)
14 ´ ë³Ï³õáõÃÇõÝ
15 ²´ ¹¿ëå³ÝùÝ
16 î¹⁻² ÇßË³ÝÇ
17 ² ½ÇÇß³ï³ñ³Ý, ²° (³É Ó»éù) ½ÇÇß³ï³Ï³ñ³Ý
18 ²´¶ > ÁÝ¹
19 ²¶ ï¿ñáõÃ»³Ý, ´ ï¿ñáõÃ»³ÝÝ, ü ï»³éÝ³Ï³Ý
20 ´ »Õµ³ñù
21 î²⁻⁴ ³åáõå¿É× (²´¶î¹ ³åáõå¿¿×)

սակ, եւ Ապուջափր եւ Մուշեղ, եւ Ապումայեայ եւ Վասակ, եւ Վահան եւ Համազասպ, եւ Վասակ՝ որդի Գրիգորի, եւ Ապումկդէմ, եւ Մեհուժան եւ Գրիգոր: 7 *Սոքա ամենեքին արք ԺԶ.*[1] *(16) ի տանէն Արծրունեաց՝ զաւրաւքն իւրեանց. եւ ի տանէն Բագրատունեաց Թոռնկայ որդի՝ զաւրաւք իւրովք, ի տոհմէն Ամատունեաց*[2] *Շապուհ՝ Ը.*[3] *հարազատաւք*[4]*, զաւրաւք*[5] *իւրեանց. ի տոհմէն Գնունեաց Գրիգոր՝ որդի Հազրի, Զ.*[6] *այլ եւս հարազատաւք եւ զաւրաւք իւրեանց, ի տոհմէն Ընտրունեաց*[7] *Արտաւազդ, Է.*[8] *հարազատաւք եւ զաւրաւք /112ա/ իւրեանց. եւ այլք ի նախարարացն Վասպուրական իշխանին՝ Սմբատ Ապահունի*[9]*, Գրիգոր Քաջբերունի, Վահան Հաւնունի, սեպուհն Դաւիթ, Գագրիկն, Ապուհարազ, Թոդորոս*[10] *Վարազխ, Խոսրով Վահեւունի, Խոսրով Ակէացի, Վարդան Գաբայեղէն, Սմբատ Մարացեան, սեպուհ մի Սահակ, Պատրիկն Անձեւացի, Գորգ Հարմացի, Դաւիթ գունդ սաղար եւ այլ բազումք յազատ տանէ, իւրաքանչիւր զաւրաւք գումարեալ ի մի վայր, խաղացեալ գնացին հասին յայն վայր*[11]*, մինչ նոքա*[12] *գունդ առ գունդ ընդդէմ միմեանց ճակատեալ կազմէին զռազմն, եւ փողքն գոչէին, եւ դրաւշքն տարածանէին, եւ նշանքն փողփողէին, վահանաւորքն եւ նիզակաւորքն գոչէին, այրուձին այսր անդր վազս*[13] *առնէին, եւ ախոյեանքն*[14] *յարձակէին, կապարճակիրքն*[15] *աղեղանցն*[16] *յուրային*[17]*:*

8 *Եւ մինչդեռ զայսքան եւ զայսաւրինակ մարտն գրգռէր, ահա յանկարծակի հասանէր քաջն մեր Աշոտ, եւ միախուռն յանդուգն յարձակմամբ դիմեցին ի /112բ/ վերայ այլազգեացն, եւ ի դիմի հարեալ միմեանց՝ այր զախոյեան*[18] *իւր յերկիր կործանէր:* 9 *Զաչս ի վեր ամբարձեալ իշխանն Աշոտ՝ ետես զմի ոմն հարեալ ի զաւրաց իւրոց. գոչեաց առիւծաբար, յարձակեցաւ ի վերայ ընտիր այրուձիոյն, եւ զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբքն*[19] *արկանէր, եւ սրոյ ճարակ զամենեսեան*[20] *տայրն, խիզախելով իբրեւ զքաջ նահատակս, իբրեւ զարծուիս կանչելով, իբրեւ զկորիւն առիւծուց ի վերայ որսոյ հասեալ բեկանէին:* 10 *Եւ առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն բազում այն լինէր, զոր ձիովքն ընթադրեալ դիաթաւալ կացուցանէին, քան զոր սրովն սատակէին:* 11 *Եւ ոչ ոք գտանէր ամենեւին ի կողմանէ թշնամեացն, որ կարէր կալ ընդդէմ նոցա եւ ոչ մի ոք. այլ մնացեալքն ի սրոյն փախստական անկանէին*[21] *յամուրս մայրեացն:* 12 *Եւ կէսքն հասանէին մինչ ի շահաստանն*[22] *Բաղէշ*[23]*, թողեալ անդէն զբուն բանակն:* 13 *Իսկ իշխանքն զհետ մտեալ փախստէիցն անկելոցն յամուրսն, ածեն մերձ ի պաշարումն զքաղաքն եւ զամ-*

---

1 î[1] í»ß ï ³ ë ³ Ý
2 ² ´ ¶ ³ Ù ³ ï áõ» ³ ó
3 î[1] áõÃ
4 î[2-4] Ñ ³ ñ ³ ½ ³ ï ûù »õ (² ´ ¶ î[1] > »õ)
5 î[4] ½ûñûùÝ (² ´ ¶ î[1-3] ½ ³ õñ ³ õù)
6 î[1] í»ó
7 î[4]Í.2 å¿ ï ù ¿ Ï ³ ñ¹ ³ É ª ï ñáõÝ» ³ ó
8 î[1] »ûÃÝ
9 ü ³ å áõÑáõÝÇ
10 ² ´ ¶ î[1] Ãá · áñáë, î[1]Í· · áõó¿ª Ã¿á¹áñáë Ï ³ Ù Ãá¹á-ñáë
11 ´ í ³ ñ
12 ² Ýáù ³ Ű
13 ´ í ³ ½ ï
14 ² ´ ¶ ¸ ³ Ëá Ű ³ ÝùÝ
15 ¸ Ï ³ å ³ ñ× ³ ÏÇñù
16 ´ ¶ Ű ³ Õ»Õ ³ ÝóÝ
17 ¸ Ï ³ Ùª Ű ³ õñ ³ ŰÇÝ
18 ² ´ ¶ ½ ³ Ëá Ű ³ Ý
19 î[ù] ÏáÕÙ ³ ÙµÝ (² ´ ¶ ÏáÕÙ ³ ÙµùÝ)
20 ² ½ ³ Ù»Ý¿ë» ³ Ý
21 î[1-2] ¿ÇÝ] ³ ÝÏ ³ Ý¿ÇÝ
22 ² ßÑë ï ³ ÝÝ, ²°´ ß ³ Ñë ï ³ ÝÝ, ¶ ßÁÑë- ï ³ ÝÝ, ¸ ß ³ -Ñ ³ ë ï ³ ÝÝ, î[1]Í· Űûñ.ª ßÑá ï ³ Ý, î[2] ÑÇÝ ûñ.ª ßÑë ï ³ Ý (×Çß ï ã¿), î[ù] ß ³ Ñ ³ ë ï ³ Ý
23 ² ¶ µ ³ Õ ³ Õ¿ß, ´ ¶° ¸ µ ³ Õ¿ß

րոցն, մինչ ելեալ[1] արտաքս տիկինն ի Հե-տիոտս, լի Հառաչանաւք` /113ա/ բաւական Համարել զգործ նաՀատակութեանն, զոր ետ Աստուած ի ձեռս Աշոտոյ, եւ Համո-զեալ ի միջի նոցա` յուղարկել զնոսա, զի էր քոյր Բագարատայ: 14 Եւ նոցա ի գլուխ Հանեալ զգործ պատերազմին, դառ-նան զաւրքն Հայոց մեծաւ յաղթութեամբ, եւ յաւարի առնուին[2] զբանակեաղն, դիա-կապուտ առնէին, ժողովէին աւար[3] բա-զում, եւ կուտէին արծաթ եւ ոսկի յոյժ եւ զզէնս պատենազարդս, զզարդս եւ զզէնս արի արանց եւ զընտիրս երիվարաց[4] եւ զզարդս նոցա. եւ դառնային մեծաւ ուրա-խութեամբ եւ անտրտում խնդութեամբ յիւրաքանչիւր տեղիս:

15 Յայնժամ իբրեւ ետես անաւրէն զաւրավարն Մուսէ[5], թէ ոչ ելին ի գլուխ խորՀուրդք[6] չարին յաւժարութեանն, եւ Հարան ի Հարուածս մեծամեծս զաւրք նո-րա, փութացաւ արձակել գուժկան յար-քունիս, ծանուցանելով արքային` զոր ինչ գործեաց Աշոտ իշխանն Վասպուրական:

16 Դարձեալ պիտոյ է մեզ դառնալ առ[7] ի վերագոյնսն[8], որ նախ քան զպատե-րազմն Աղձնեաց եղեալ են Հանդամանք գործոց ի զաւրացն տաճկաց, եւ թէ որպ/113բ/է՛ս եկաց ընդդէմ նոցա իշխանն[9] Աշոտ եւ վանեաց զնոսա սրով սուսերի: 17 Բանն զմեւք[10] զանց առնէ. եւ ո՛չ վա-յելուչ է լռութեամբ եւ մոռացկոտ մտաւք անփոյթ առնել զայնքան[11] մեծիւ[12] յաղ-թութեամբ, որ գործեցաւ ի ձեռն զաւրացն Վասպուրական ազատանոյն:

18 Ի դառնալն Ապուսէթի յԱսորիս, եւ Մուսէի Հաւատալ զվերակացութիւն Հար-կաց արքունի, եւ ընդդէմ եկեալ յարքու-նուստ Հազարապետ ումն Հարկաց, Ծովա-փի կոչեցեալ ամիրայ Ալայ[13] անուն: 19 Զնա յղէ Ապուսէթ ելանել յերկիրն Վասպուրական եւ անդէն մնալ զաւրաւք բազմաւք, մինչեւ զբովանդակ զՀարկս եւ զՀասս արքունի յամենայն կողմանցն Հա-յոց առ նա բերցեն յիւրաքանչիւր սաՀմա-նաց: 20 Եկն եմուտ ի գաւառն Աղբագ[14], եւ ասպատակ սփռէր ընդ կողմանս կող-մանս[15] յերկիրն Վասպուրական, գերփէր, աւերէր, յափշտակէր, կապուտ կողոպուտ գործէր ընչից եւ ստացուածոց, յափշտա-կէին զայր եւ զկին եւ զժառանգութիւն[16] նոցա: 21 Առնէր ասպատակ եւ ի կողմն Անձաւացեաց[17] /114ա/ տէրութեանն, եւ անտի եւս առնուին աւար ի պատճառս ռոճկաց պիտոյից այրուձիոյն:

22 Յղէ առ նա իշխանն ի ձեռն Հրո-վարտակի զայս ինչ. «Ելեր դու յաշխարՀս Հայոց Հրամանաւ արքունի` առնուլ զՀարկս արքունի. մի՞թէ եւ Հրաման ու-նիս յարքունուստ[18] գերել[19], գերփել, յա-ւեր դարձուցանել զաշխարՀս մեր: 23 Բայց մեք քանզի ոչ երբեք[20] ստունգա-նեցաք Հրամանի[21] թագաւորին եւ ո՛չ խա-փանիչ գտաք Հարկաց արքունի` իբրեւ զապստամբս եւ զանՀնազանդս[22] եւ զստաՀակս ի ծառայութենէ տերանց[23],

1 ´ »Õ» ³ É
2 ü ³ éÝ»Ý
3 ´ ³ õáõñ
4 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ ó
5 ´ ¶ Ùáõë¿Ý
6 î^ù ËáñÑáõñ¹ (² ´ ¶ ËáñÑáõñ¹ù)
7 ´ ¶ > ³ é
8 ´ í»ñÝ ³ ·áÛÝëÝ
9 ² ´ ¶ î[1-3] ÇßË ³ ÝÝ, î[4] ÇßË ³ Ý
10 î^ù ½Ù»ûù (² ´ ¶ ½Ù»õù)
11 ´ ¶ ù ³ Ý] ½ ³ ÛÝù ³ Ý
12 ¸ ëáíáñ ³ Ï ³ ÝÝ ¿ª Ù»Í ³ õ

13 î[2]Í. áí ³ Û. ÜËÝ.340ëñµ·. áí ³ Û] ³ É ³ Û
14 î[1] ³ Õµ ³ Ï
15 ´ ÏáÕÙ ³ Ýë] ÏáÕÙ ³ Ýë ÏáÕÙ ³ Ýë
16 ´ ½ ³ é ³ Ý·áõÃÇõÝ, ´° ½Å ³ é ³ Ý·áõÃÇõÝ
17 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
18 ´ ¶ ³ ñùáõÝáõë ï
19 ü > ·»ñ»É
20 ² ¶ »ñµ»ù, ´ î^ù »ñµ¿ù
21 ü Ç Ññ ³ Ù ³ Ý¿
22 ü ½ ³ ÝÑÝ ³ ½ ³ Ýë
23 ² ´ ¶ î[1] ï»ñ ³ Ýó, î[2-4] ï¿ñ ³ Ýó

արդ, դու յարուցեալ գնասցես ի մի քաղաքացդ Հայոց, որպէս աւրէն է աշխարհակալաց. եւ մեք տացուք քեզ զհասս հարկացն եւ հաճեսցուք զմիտս քո, եւ մի՛ յանխնայ ասպատակելով յաւեր դարձուցանես[1] զերկիր իմ»:

24 Նորա արհամարհեալ զառաքեցելովք, չվարկանելով արժանի պատասխանոյ, եւ նովին աւրինակաւ սկսաւ[2] շրջել ընդ բոլոր աշխարհս Վասպուրական: 25 Եւ հասեալ ի գեաւղն Արճուճ՝ մնայր անդէն, եւ դիտակս թողոյր ի վերայ բլրոց[3] /114բ/ բարձաւանդակաց[4]:

26 Բարկացաւ յոյժ իշխանն ընդ արհամարհանսն, եւ յոյժ զայրացեալ, մեծաւ ցասմամբ առնու զբազմութիւն ազատագունդ զաւրաց ըստ տոհմս ազգաց իւրաքանչիւր զաւրաւք. եւ եհաս ի վերայ նորա վառեալ զինու սպառազէն երիվարաց[5] ընտիր հեծելովք այրուձիոյ: 27 Եւ դէտն ազդ արարեալ զաւրացն այլազգեաց՝ վառեն եւ նոքա ընդդէմ նոցա ի պատերազմ, եւ ի դիմի հարեալ միմեանց եւ հատանէին յերիս առաջս[6]: 28 Զգունդն առաջին տուեալ լինէր ի ձեռս Գուրգինայ եւ Վահանայ Հաւնունոյ, որ եւ նիզակակից նմա էր, եւ զգունդն երկրորդ ի ձեռս Գուրգինայ Ապուպելճի[7]. եւ նիզակակից էր նորա Վահան Արծրունի, եւ զունդն երրորդ ի ձեռս իշխանին, որ եւ յարդարիչ պատերազմին: 29 Եւ յարձակեալ քաջութեամբ եւ արիական ձայնարկութեամբ, դիմէր ի վերայ թշնամեացն. ընդ առաւաւտանալն սկսեալ՝ ի ժամս բովանդակ յաղթութիւն սատարեաց[8] եւ ի փախուստ դարձոյց զբազմութիւն զաւրացն Ովայի. սպանաւ ի խռան[9] անդ /115ա/ եւ եղբայր Ովային[10] եւ հեղմունք արեանց եղեն անհնարինք[11]: 30 Քաջապէս մարտուցեալ Գուրգէն եղբայր իշխանին եւ Վահան Հաւնունի[12]՝ աւուրն անուն յաղթութեան, անցուցանելով ընդ սուր զկողմն թշնամեացն. եւ զբոլոր ովիտն[13] լնուն դիակամբք կոտորելոցն. եւ քամուածք ջրոյն որ ի ծործորացն ի վայր գեղուին՝ յարիւն դառնային ի բազմութենէ սպանելոցն. եւ ինքն Ովայ[14] զերծեալ սակաւ ոմամբք՝ գնաց փախստական ընդ կողմն Բերկրոյ: 31 Իսկ ի զաւրացն Հայոց զսակաւս յաննշանից[15] ոմանց սպանին, եւ զտէր Գուրգէն վիրաւորեցին:

32 Եւ դարձեալ[16] զաւրքն Հայոց՝ դիակապուտ արարեալ զզարդ եւ զզէնս զարի արանց եւ զքաջ երիվարաց[17], առեալ աւար բազում՝ գնան յիւրաքանչիւր տեղիս մեծաւ յաղթութեամբ: 33 Եւ վասն այսր իրաց նենգութեամբ եւ չարակնութեամբ աուլցեալ, մանաւանդ յերկիւղէ՝ կարի յոյժ գրգռեցաւ պատերազմ սաստիկ ի ձեռն Վասակայ Արծրունոյ. զի էր նորա գանձ բազում ի կարաս թաքուցեալ ի գետնափոր տան, ի ներքոյ դր/115բ/ացն[18] ապարանից տան իւրոյ, եւ յերկիւղ կասկածանաց եղեալ, թէ իցէ ընդելուզեալ տաճկաց՝ գտեալ զպահեստ գանձին՝ ծախիցեն

1 ü ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý¿ñ
2 ´ > ëÏë ³ õ
3 î ù µÉñáóÝ (² ´¶ ¸ µÉñáó), ü µÉñáóÝ ³ Ù»Ý»óáõÝ
4 î ù µ ³ ñÓñ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï ³ ó (² ´¶ ¸ µ ³ ñÓ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï ³ ó)
5 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ ó
6 ü ~ Û»ñÇë ³ é ³ çë Ñ ³ ï ³ Ý¿ÇÝ
7 ² ´¶ ³ åáõå¿É×Ç, î⁴Í.6 áõÕÕ»ÉÇª ·áõñ·ÇÝ ³ Û (áñ¹-õáÛ) ³ åáõå¿É×Ç

8 ² ´¶ î ù ë ³ ï ³ ñ» ³ ó, ÜËÝ.89ëñµ·. Ï ³ ï ³ ñ» ³ ó (Ï ³ Ù ÇÙ ³ ° ³ éÃ» ³ ó)
9 ² ´¶ ¸ Ñé ³ Ý
10 ´ Ûá í ³ ÛÇÝ
11 ´ ³ ÝÑÝ ³ ñÇù
12 ² ´¶ î¹ Ñ ³ õáõÝÇ
13 ´¶ áíÇëÝ
14 ² ´¶ ³ É ³ Û. î¹Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ³ É ³ Û, î²Í· ÛûñÝ ³ ÏëÝ »ñ-µ»ÙÝ ³ É ³ Û, »ñµ»ÙÝª áí ³ Û
15 ´ ³ ÝÝß ³ ÝÇó
16 ² ¶ î ù µ ³ ñÓ» ³ É, î²Í. Ã»ñ»õë ¹ ³ ñÓ» ³ É, ÜËÝ.268-ëñµ·. ¹ ³ ñÓ» ³ É
17 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ ó
18 ² ¹Áñ ³ ó, ´¶ ¹ñ ³ ó, î¹ ¹ñ ³ Ýó

զզաւրութիւն նորա: 34 *Եւ ի հասանել*[1] *նորա առ թագաւորն՝ ունէր եւս ընդ ին-քեան թուղթս լի ամբաստանութեամբ զնախարարացն որ բնակեալ էին ի Հայս, եւ բազում վնասս ի գործս արքունի կու-տէին ի վերայ իշխանին Աշոտի. եւ քմա-զարդ բանիւք գրգռեն զթագաւորն ի վե-րայ իշխանին ի չարիս*[2]*:* 35 *Նոյնպէս եւ բնակիչք Աղձնեաց անհանդուրժելիք լեալք*[3] *անցիցն անցելոց, եւ առ զայսոսիկ յամբաստանելն՝ եւ կանայք կոտորելոցն հանդերձ խառնաճաղանճ*[4] *ամբոխիւն լրբենի դիմաւք, հոլանեալք*[5] *եւ ի բաց ըն-կեցեալ*[6] *զձեւ կանանցի*[7] *բնութեան, որպէս աւրէն է նոցա, մանաւանդ տաճկական ա-զանց, եւ ի հետիոտս դիմեալք, ի դուռն արքունի հասանէին:* 36 *Դարձեալ բողոք հարեալ, ձեռն զաւձիւք արկեալ եւ զհերս խզեալ, զդէմս կեղեքեալ եւ ձայնս առեալ կական ողբաւք արտասուալից հա-ռաչ/116ա/անաւք, վայ ի բերան առեալ եւ խիղբ. «Վնասս*[8] *եւ զբեկումն հարկաց ար-քունի եւ զկոտորած*[9] *զաւրաց քոց Աշոտ գործեաց, եւ նա է պատճառ ամենայն ապստամբութեան Հայոց*[10] *ի քումմէ թա-գաւորութենէդ, ասեն. «Ո՛վ քաջդ եւ հա-ւասար աստուածայնոց կարողութեան ինքնակալ, եւ ընդհանուր իշխեցաւղ կե-նաց եւ մահու»:* 37 *Եւ*[11] *լցաւ ասացեալն ի Սոփոնիայ մարգարէէն, թէ՝* «Եղիցի յա-ւուր յայնմիկ ձայն ի դրանէ աւցոտելոցն[12] եւ գոյժ յերկրորդ դրանէն, եւ բեկումն ի վերայ բլրոց: Ողբացէ՛ք, բնակիչք կոտորե-լոցդ, զի նմանեցան ամենայն ժողո-վուրդք[13] Քանանացւոց, եւ սատակեցան ա-մենեքին, որ հպարտացեալ էին արծա-թով»[***]:

38 *Իսկ իբրեւ լուաւ թագաւորն զայս գոյժ աղաղակի հասեալ ի դուռն*[14] *արքա-յի, մրմռեալ իբրեւ զառիւծ եւ իբրեւ զարջ*[15] *տարակուսեալ, վառեալ լինէր իբ-րեւ զբոց հնոցի, իբրեւ զալիս ծովու դի-զեալ կուտմամբ՝ փրփրեալ ծիրանագոյն*[16] *արիւնանման, ուժգին գոչելով*[17] *անդնդա-քակ յուզմամբ, իբրեւ զհեղեղատ*[18] *յորդա-հոս ի ճայթ/116բ/մանէ կարկտահոս ամ-պոց*[19]*, հրախառն տոչորմամբ եռացեալ շուրջ զսրտիւն արիւնն, մաղձախառն բեր-մամբ յապուշ զմիտսն կրթեալ՝ կայր ի մէջ տարակուսի, խնդրէր գտանել զելն իրացն եկելոցն առ նա գուժկանացն*[20]*, եւ կուտէր խումբս*[21] *սինկղիտոսաց*[22] *զամենայն ի-մաստունս Ասորոց եւ Բաբելացւոց՝ տեսա-նել վասն գործոյս այսորիկ:*

39 *Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ էր կացեալ յաթոռ հայրապետութեանն*[23] *տէր Յովաննէս*[24] *կաթողիկոս Հայոց:* 40 *Եւ յա-ւէտ հրաշիւք յաւրինէր զկարգս սրբոյ ե-կեղեցւոյ ուղղափառ առաքելական հաւա-տոց ի Տէր Յիսուս Քրիստոս, դնէր ուխտս ընդ իշխանս աշխարհիս Հայոց՝ գնալ ըստ արժանի հաւատոցն Քրիստոսի, զի վկա-*

1 ² ´¶ î[1] Ñ ³ ë ³ Ý»É, î[2-4] Ñ ³ ë ³ Ý»ÉÝ
2 ´ ³ ßá ï Ç ñÇë, ´° (·ñãÇ) ß ³ ï ÇñÇë] ã ³ ñÇë
3 ² ´¶ ÉÇ» ³ Éù
4 î[ù] Ë ³ éÝÇ× ³ Õ ³ Ý× (² ´¶ Ë ³ éÝ ³ × ³ Õ ³ Ý×)
5 ² ´¶ ¸ ÑáÉáÝ» ³ Éù
6 ¸ ÁÝÏ»ó» ³ Éù
7 î[ù] Ï ³ Ý ³ óÇ (² ´¶ Ï ³ Ý ³ ÝóÇ)
8 ´ íÝ ³ ë
9 î[ù] ½Ïá ï áñáõÙÝ (² ´¶ ½Ïá ï áñ ³ Í)
10 ü ~ å ³ ï× ³ é ³ åë ï ³ ÙµáõÃ» ³ Ý ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ñ ³ Ûáó
11 ´ > »õ
12 ü ûó ï »ÉáóÝ

13 ² ÅáÕá í áõñ ¹ ù ¹
*** Սոփ. Ա. 10-11
14 ü ¹ ñ ³ Ý
15 ´ ½ ³ éç
16 ¸ ÍÇñ ³ Ý» · áÛÝ
17 ´ Ïáã»Éá í
18 ² ´¶ î[1-3] ½Ñ»Õ»Õ ³ ï, î[4] ½Ñ»Õ» ³ ï (íñ¿å)
19 ´ ³ Ùµáó
20 ² ´¶ · áõßÏ ³ Ý ³ óÝ, î[1]Í.î[2]Í. ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª · áõßÏ ³ -Ý ³ óÝ
21 ´¶ ËáõÙë
22 ² ´¶ î[1] ëÇÝÏÇ ï áë ³ ó
23 î[ù] Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý (² ´¶ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ)
24 î[ù] ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë (² Ûá í ³ ÝÝ¿ë, ´¶ Ûá í ³ Ý¿ë)

յեսցեն ըստ անուան[1] *քրիստոնէութեանն եւ գործքն:* 41 *Այլ նոքա*[2] *թէպէտ եւ յանձն առնուին եւ մտադիւրութեամբ լսէին նմա, սակայն ո՛չ մեկնեալ լինէին ի ժանդագործ պղծութենէն զազրալից սոդոմական ախտից, եւ ըստ մեղաց տանն Արշակունեաց՝ առաջին թագաւորացն մերոց հետազատեալ լինէին, |117ա| գնային ոտնխեթի*[3]*, գայթ ի գայթս եւ*[4] *աղտեղասէրս, մինչեւ զանբարկանալին Աստուած ի բարկութիւն ածել, ի սատակումն անձանց եւ ի կործանումն աշխարհի եւ յաւեր*[5] *ժառանգութեան տանց հայրենի բնակութեանց. քանզի գրեալ է.* «Թագաւոր արդար կանգնէ զաշխարհ, կործանումն է աշխարհի թագաւոր անաւրէն»[ա]: 42 *Եւ յորդորականիւ*[6] *հրաժարեցուցանէր զնոսա ի բաց կալ յապիրատ*[7] *եւ ի վնասակար գործոցն զոր գործէին, եւ սաստիկ կսկծեցուցանէր զնոսա բանիւք, ունելով իւր վկայ զԵսայի մարգարէ՝ յասելն.* «Լուարո՛ւք, իշխանք Սոդոմայեցւոց[8], ունկն դի՛ք աւրինաց[9] Աստուծոյ, ժողովուրդք[10] Գոմորացւոց»[բ]*. զայս ասէր*[11]*, ո՛չ զի սոդոմայեցիք*[12] *էին, այլ զի ընդ նոյն մեղս սոդոմական պղծութեանն զառածեալ լինէին՝ սոդոմայեցիս*[13] *կոչէ:* 43 *Որպէս եւ Եզեկիէլ մարգարէ ասէ.* «Հայր քո քանանացի էր, եւ մայր քո քետացի»[գ]: 44 *Դարձեալ ի նոյն յարեալ՝ եւ այլ հոգաբարձութեան*[14] *աշխարհի խնամ տանէր, ի մեղադրանս մատուցեալ մարգարէիւն հանդերձ սպառնալեաւք*[15]. «Իշխանք ձեր ապստամբք, ասէ, |117բ| գողակիցք են գողոց, սիրեն զկաշառս, վրիժապարտք են, որբոց[16] իրաւունս ոչ առնեն, եւ դատաստանի այրեաց ունկն ոչ դնեն»[դ]: 45 *Դարձեալ ասէ.* «Թագաւոր արդար թագաւորեսցէ, եւ իշխանք իրաւամբք իշխեսցեն»[ե]. *եւ դարձեալ՝ թէ՝* «Դատաստանս արդար դատեցարո՛ւք, եւ ողորմութիւն եւ իրաւունս արարէ՛ք»[զ], *քանզի* «Առ ձեզ են բանք իմ, ո՛վ բռնաւորք»[է], *ասէ Սողոմոն,* «Զի առ զաւրաւորսն[17] զաւրաւոր դատաստան առաքէ Աստուած, իսկ խառնաղանճն[18] ներելի ողորմութեան է[19]»[ը]: 46 *Զայս եւ առաւել քան զսոյն խրատէր եւ ուսուցանէր սուրբ հայրապետն եւ քաջ հովիւն տէր Յովհաննէս*[20] *կաթողիկոս Հայոց Մեծաց:* 47 *Բայց նոքա ո՛չ վերակնեալք*[21] *յաւրէնս Տեառն, այլ*[22] *ստացան իւրեանց անուանկնդիր լսարանս, զչարագոյնն իժի եւ զանբժշկականն քարբի, արբեցան գինով յիմարութեանն, ստացան աչս*[23]*, որովք ոչ տեսա-*

---

1 ² ´ ¶ î[1-3] ³ Ýáõ ³ Ý, î[4] ³ Ýáõ ³ ÝÝ

2 ´ ¶ Ýáù

3 ´ ¶ ¸ Ë»ÃÇ, ü Ç Ë»ÃÇ

4 ¸ > »õ

5 ´ ¶ Û ³ õ¿ñ

ա Առակ. ԻԹ. 4

6 ² ´ ¶ »õ Ûáñ¹áñ ³ Ï ³ Ý. »õ

7 ´ ¶ Û ³ åÇñ ³ ï ¿

8 ² ´ ¶ ëá¹áÙ»óáó

9 î[ù] ûñÇÝ ³ óÝ (² ´ ¶ ³ õñÇÝ ³ ó)

10 î[ù] ÅáÕáíáõñ¹ (² ´ ¶ ÅáÕáíáõñ¹ù)

բ Ես. Ա. 10

11 ü ³ ë»Éáí

12 ¶ ëá¹áÙ ³ Û»óÇù

13 ² ¶ ëá¹áÙ ³ óÇë

գ Եզկ. ԺԶ. 9 «արմատ քո եւ ծնունդ քո յերկրէն քանանացւոց. եւ հայր քո ամովրհացի, եւ մայր քո քետացի»

14 ´ Ñá· ³ µ ³ ñÓáõÃ» ³ ÝÝ

15 ² ¶ ëå ³ éÝ ³ É»õù, ´ ëå ³ éÝ ³ É»ûù, ü > ëå ³ éÝ ³ É» ³ õù

16 ´ áñáó

դ Ես. Ա. 23

ե Ես. ԼԲ. 1 «Թագաւոր արդար թագաւորեսցէ, եւ իշխանք իրաւամբք իշխեսցեն»

զ Զաք. Է. 9 «դատաստան արդար դատեցարուք, եւ ողորմութիւն եւ գթութիւն արարէք իւրաքանչիւր եղբաւր իւրոյ»

է Իմաս. Զ. 10 «Արդ առ ձեզ ով բռնաւորք են բանք իմ»

17 ¶ ½ ³ õñ ³ õáñ, ´ > ½ ³ õñ ³ õáñëÝ

18 ² ´ ¶ î[1] Ë ³ éÝ ³ Õ ³ ÝçÝ, ü Ë ³ éÝÇ× ³ Õ ³ Ý×Ý

19 ´ áÕáñÙáõÃ»Ý¿

ը Հմմտ. Իմաս. Զ 6-9

20 ² Ûáí ³ ÝÝ¿ë, ´ ¶ Ûáí ³ Ý¿ë, î[ù] ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë

21 ² ´ ¶ íÇñ ³ ÏÝ» ³ Éù

22 ´ > ³ ÛÉ

23 ´ ³ ãù

նիցեն, եւ ականջս, որովք ոչ լուիցեն[1]. մինչեւ եկին հասին ի վերայ մեր մեծամեծ չարիքս այսոքիկ եւ անկանգնելի գլորումնս, զոր յառաջ խաղացուցանելով զբանն՝ ցուցից /118ա/ յիւրում[2] կարգի, մինչեւ կատարեցաւ ասացեալն ի ձեռն Եսայեայ մարգարէի. «Լսելով լուիջիք եւ մի՛ իմասջիք, տեսանելով տեսջիք եւ մի՛ գիտաջիք, զի թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանս այսորիկ, ասա ի բուն՝ մինչեւ աւերեսցին քաղաքք ի բնակչաց, եւ տուն առ ի չգոյէ մարդկան». *եւ դարձեալ թէ*[3] «Ի գերութիւն մատնեսցի ժողովուրդ իմ, վասն ոչ ճանաչելոյ նոցա զՏէր. եւ բազում եղեն դիակունք նոցա վասն[4] սովոյ հացի եւ ծարաւոյ ջրոյ»***:

48 *Արդ, ի գալ միւսոյ[5] ամին, որ են[6] յոբելեանք Զ. եւ ոլոմբիատք[7] ՀԲ.[8] (72), ընդիքտիոնք[9] Ի., որ է ըստ հայերէն թուականութեանն ամք[10] Յ. (851), աներկբայ խորհուրդ ի մէջ առեալ թագաւորն, սինկղիտոսաւքն[11] հանդերձ եւ ամենայն մեծամեծաւքն բաբելացւոց, զի զիշխանս աշխարհին Հայոց ի բաց բարձցէ յիւրաքանչիւր տէրութենէ, զի մեր լիցի ժառանգութիւն նոցա. եւ նախ ձեռս արկցէ յԱշոտ[12] եւ ի տուն նորա եւ ի Բագարատ եւ ի տուն նորա, զի ասեն՝ թէ նոքա ի միջոյ բառնայցեն, ո՛չ ոք կարասցէ կալ ի կայի իւրում՝ ունել զդէմ մեր:*

/118բ/ 49 *Նոյնժամայն զաւր գումարեալ, գունդ կազմեալ յընտիր ընտիր հեծելոց, արանց զաւրաւորաց, զաւրաւք եւ զաւրագլխաւք, եւ տայ ի ձեռս Յովսեփու ումեմն՝ որդւոյ[13] Ապուսէթի[14], եւ նմա յանձն առնէ զաշխարհս[15] փոխանակ հաւր իւրոյ Ապուսէթի. զի մեռաւ նա ի ճանապարհի, ի կողմանս Ասորոց՝ ելանել[16] նորա ի վերայ աշխարհիս Հայոց, չարչարել զսոսա[17] որպէս խորհեցանն. եւ ասէ. «Եթէ աջողեսցին քեզ խորհուրդք[18] մեր, զոր խորհեցաք ի վերայ Հայոց եւ իշխանացն[19] նոցա, եւ ըստ ախորժակաց մերոց ի գլուխ ելանիցեն՝ որ ինչ կամք յաւժարութեանց մերոց ըղձանայցեն, եւ կարիցես զիշխանս Հայոց կապանաւք առ մեզ հասուցանել, մանաւանդ զիշխանն Վասպուրական զԱշոտ, քեզ եւ զաւակի քում տաց զերկիրն զայն[20] ի ժառանգութիւն:* 50 *Արդ, փութա՛[21], պնդեա՛[22], ե՛լ[23] զհետ նոցա, եւ մի՛ ինչ յայդոսիկ[24] յերկուանայցես[25], թուլագոյն կալով մնալով յիրիդ յայդմիկ»:*

51 *Յայնժամ մեկնեալ ի նմանէ զաւրավարն, լցեալ խորհրդովք չարին հնարագիտութեամբ, /119ա/ եկն եմուտ ընդ կողմն Ատրպատական՝ յԱղբագ գաւառ, յերկիրն Վասպուրական, եւ բանակեցաւ ի Հադամակերտ[26] ոստանին Արծրունեաց, եւ անդէն սկսաւ ասպատակս սփռել, աւար առնել, կուտել առ ինքն զկապուտ աշխար-*

1 ´ É»õÇó»Ý
2 ² ´ ¶ Ûáñáõ Ù, î¹Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª Ûáñáõ Ù
3 îù > Ã¿ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
4 ´ > í ³ ëÝ
*** Ե··. Զ. 9-11, Ե. 13
5 ´ ¶ Ç ÙÇõëáÛ
6 îù > »Ý (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
7 ² áÉÁÙµÇ ³ ïù. Ï ³ ñ¹ ³ ÉÇª áÉáÙµÇ ³ ïù, ´ ¶ áÉáÙµÇ ³ ïù, î¹ áÉáÙåÇ ³ ïù, î²⁻³ áÉÇÙåÇ ³ ïù, î⁴ áÉÁÙåÇ ³ ïù
8 î² ëñ ³ ÑÇ ·ñùáõÙ ÇÝã áñ Ù¿ÏÁ ·ñ»É ¿ª .Ñ».] .Ñµ.
9 ² ´ ¶ ÁÝ¹Çù ï ÇáÝù, îù ÁÝ ï Çù ï ÇáÝù
10 î² > ³ Ùù
11 ´ Ã ³ · ³ õáñÝÇÝ ÏÕÇ ï áëûùÝ
12 ´ ³ ßá ï

13 ¶ áñ ¹ áÛ
14 ü ~ áñ ¹ õáÛ áõÙ»ÙÝ ³ å áõë»ÃÇ
15 îù ½ ³ ßË ³ ñÑÝ (² ´ ¶ ½ ³ ßË ³ ñÑë)
16 îù Û»É ³ Ý»É (² ´ ¶ »É ³ Ý»É)
17 ´ ½Ýáë ³
18 îù ËáñÑáõñ¹ (² ´ ¶ ËáñÑáõñ¹ù)
19 îù ÇßË ³ Ý ³ ó (² ´ ¶ ÇßË ³ Ý ³ óÝ)
20 ü > ½ ³ ÛÝ
21 ² ´ ¶ ÷áõÃ ³ Û
22 ² ¶ åÝ¹» ³ Û
23 ü > »É
24 ü Û ³ Û¹áõÇÏ
25 ´ Û»ñÏáõ ³ óÝ ³ Ûó»ë
26 îù Û ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ï, ² ¶ Ñ ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ï, ´ Ñ ³ å ³ Ù ³ -Ï»ñ ï

Հին յոյժ սաստկութեամբ: 52 Կոչէր առ ինքն զիշխանն դիմաւք սիրոյ խաղաղութեան, պատճառաւ[1] Հարկաց արքունի. բայց ազդ[2] լինէր իշխանին ի նոյն գնդէն տաճկաց՝ մի՛ տեսանել զերեսս նորա, ծանուցանելով[3] նմա՝ զոր ինչ խորհեալ էր վասն նորա եւ վասն աշխարհին նորա[4]:

53 Եւ իշխանն վառեալ զինքն բազում պատրաստութեամբ զինու եւ զաւրաւք ազատակոյտ[5] գնդաւ իւրով, եւ ամենայն բնակ տերամբք իւրոյ իշխանութեանն, եւ խոյս առեալ շրջէր զկողմամբքն Մարդոստանի եւ ձորոյն[6] Հասկոյ, եւ դեսպանս առ զաւրավարն արձակէր: 54 Գրէ Հրովարտակ մի զայս աւրինակ.

55 «Թագաւորաց աշխարհակալաց աւրէնք են՝ մեծաւ հոգաբարձութեամբ խնամ տանել վասն շինութեան աշխարհի եւ թեթեւացուցանել զլուծ բռնութեան ծանրակի[7] բեռանց, թուլացուցան/119բ/ելով[8] զսաստկութիւն Հարկապահանջ խոշտանգանաց, զի մի՛ սպառ սպուռ տապալիցի զաւրութիւն շինուածոյ աշխարհի, ի բաց ընկենլով զծառայական պաշտաւնատրութիւն կողմնակալաց, եւ քաղաքային անհամատար[9] կամարարողաց[10], եւ Հարկաց բեկման[11] եւ զաւրաց, զի երկիր ի շինութեան լինելով եւ ի խաղաղութեան՝ եւ Հարկք արքունի կանգուն երթիցեն: 56 Զոր եւ մեք ակն ունիմք եւ քեզ զսոյն[12] զայս կամել, եւ տեսանելով մեր զխոնամարկութիւն բարի կամաց[13] քոց ի վերայ աշխարհի, եւ զսէր երախտեաց որ առ մեզ՝ յաւժարագոյնս եղիցուք եւ մեք մտերմութեամբ ծառայել եւ փութով մեծաւ կատարել զհրամայեալսն ի քէն»: 57 Բազում եւ այլ բանս ախորժականս եւ դիւրընկալս ըստ այսոցիկ կարգէր ի թղթի իւրում: 58 Նա եւ մայր իշխանին Աշոտի՝ քոյր Սահակայ եւ Բագարատայ իշխանին Տարունոյ[14], որ էր կին իմաստուն ի բանս եւ յիրս եւ յոյժ խոհեմագոյն, միանգամայն եւ աստուածասէր, երթեալ ընծայիւք[15] բազմաւք՝ յանդիման լինէր Յովսեփայն[16] եւ խնդրէր զհաշտութիւն /120ա/ եւ զխաղաղութիւն հաստատել առ որդիսն իւր եւ առ բոլոր աշխարհն Վասպուրականն: 59 Եւ նորա ընկալեալ զպարգեւսն՝ կատարէր զխնդիրսն: 60 Եւ առնու պատանդս[17] արս անուանիս եւ պատուականս, եւ զմայրն Աշոտի դարձուցանէ մեծաւ պատուով. եւ ինքն անցանելով խաղաղութեամբ ընդ աշխարհն Վասպուրական սակաւատոյժ վնասիւք, զպատանդսն ընդ իւր առեալ տանի: 61 Եւ անցանելով ընդ գաւառն Բզնունեաց, գայ մտանէ ի Խլաթ, քանզի կամէր անսալ ժամու դիպողագունի, զի որսայցեն նենգութեամբ խաբել:

62 Իբրեւ եհաս ամիրայն ի Խլաթ՝ եմուտ բանակեցաւ յամրոցին որ ի քաղաքին: 63 Արձակէ առ Բագարատ կոչողս[18] պատճենիւք հանդերձ, զի եկեսցէ առ նա առանց պատճառանաց եւ երկիւղի: 64 Գրեալ ի թղթի անդ՝ ի ձեռն նորա հաւատալ աշխարհիս[19] Հայաստանեայց[20], զի

---

1 î ù å ³ ï × ³ é (² ´ ¶ å ³ ï × ³ é ³ õ)
2 ´ ³ ½ ·
3 ´ Í ³ Ýáõó»Éá í
4 î 1-2 > »õ í ³ ëÝ ³ ßË ³ ñÑÇÝ Ýáñ ³
5 ´ ¶ ³ ½ ³ ï ³ Ïáë
6 î 4 Óáñá (² ´ ¶ î 1-3 ÓáñáÝ)
7 î 1 Í ³ Ýñ ³ Ï (íñ¿å)
8 ´ ¶ Ãáõ ³ óáõó ³ Ý»Éá í
9 î ù ³ ÝÑ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ, ² ´ ¶ ³ ÝÑ ³ Ù ³ ï ³ ñ. î 1Í. î 2Í. ·áõó¿ª ³ ÝÑ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ
10 ² ´ ¶ Ï ³ Ù ³ ñ ³ ñ ³ õÕ ³ ó
11 î ù µ»ñÙ ³ Ý (² ´ ¶ µ»ÏÙ ³ Ý)
12 ´ ½ ³ Ý, ¶ ½Ýá Ý] ½ëá Ý

13 ´ µ ³ ñÇÏ ³ Ù ³ ó
14 î ù ï ³ ñûÝá (² ´ ¶ ï ³ ñáõÝá)
15 ´ ÁÝÍ ³ ûù, ¶ ÁÝÍ ³ ³ õù
16 î ù á í ë¿÷ ³ Ý (² ´ ¶ á í ë»÷ ³ Ý)
17 ´ å ³ ï ³ Ý¹
18 ² ´ ¶ Ïáã ³ õÕë
19 ü ³ ßË ³ ñÑë
20 ´ Ñ ³ ³ ë ï ³ Ý» ³ ó, ¶ Ñ ³ ³ ë ï ³ Ý» ³

ինքն երթիցէ յարքունիս, կեղծոտելով[1] զաստկութիւն ձմեռնային ժամանակին ի վերայ եղելոյ եւ զխստութիւն հիւսիսային աւդոյն սառնամանեաց, անընդ/120բ/ել զինքն այնոցիկ վարկանելով:

65 Իսկ իշխանն Բագարատ, քանզի ոչ ինչ ունէր զկարծիս դրժանաց[2] առ թագաւորն եւ առ զաւրս նորա, ել գնաց անխիղճ համարձակութեամբ, տիրասէր խորհրդովք՝ կատարել զսպաս զինուորութեան, ըստ աստուածեղէն պատուիրանին եւ ըստ թագաւորական հրամանին, զհետ եկելոյ[3] կոչնականացն, ոչ[4] ինչ իմացեալ զպատրանս խաբէութեան[5] նորա, որով վրիպեացն, բարձեալ եւս ընդ իւր զսուրբ կտակարանս Աստուածաշունչ գրոց, բազմութեամբ պաշտաւնէից քահանայական դասուց: 66 Եւ նորա ըմբռնեալ զնա եւ զամենայն ազգատոհմն նորա ի տանէ Բագրատունեաց եւ կապեալ[6] երկաթեղէն կապանաւք, խաղացոյց ի Սամառայ: 67 Եւ ինքն եկն ձմերել ի Մուշ քաղաքին Տարունոյ[7], ունելով ընդ իւր զպատանդսն, եւ Վասպուրականի ի նախարարութենէն Արծրունեաց եւ յազատաց նորա: 68 Եւ զբնակիչս աշխարհին վարեաց ի գերութիւն՝ վաճառակուր առնել ի կողմանս Ասորոց եւ յամենայն սահմանս տէրութեանն տաճկաց. եւ զկէս /121ա/ գերւոյն[8] ընդ իւրեանց ունելով ի քաղաքին[9] լինել իւրեանց ջրկիրս եւ փայտակոտորս. եւ չարչարէին զնոսա ի գործս խիստ սաստկակառոյց[10] ձմերանն դառնութեան:

69 Եւ զերծեալքն փախստեայ անկանէին ի կողմանս կողմանս աշխարհաց, յաւեր դարձուցեալ[11] զբնաւ աշխարհն, բայց ի լեռնայնոցն, որ յամուրս իւրեանց մնային ի լերինն Խոյթ անուանեալ:

Է.[12] ՎԱՍՆ ՄԱՀՈՒԱՆՆ ՅՈՎՍԵՓՈՒ Ի ԼԵՌՆԱՅՆՈՑՆ[13] ԽՈՒԹԱՑ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՑԱ

1 Իբրեւ ձմեռն ընդմիջեցաւ, եւ աւդն[14] խստացեալ թանձրացաւ միգախառն մրրկալից, եւ թանձրութիւն ձեանն հարթայատակ[15] դիզաւ շուրջ զստորոտով լերինն, յորում տեղւոջ[16] քաղաքն Տարունոյ[17] շինեալ էր, ուր բնակեալ բայանայր զաւրավարն տաճկաց, զաւրհասական արջոյն[18] բերելով նմանութիւն, որ յաւուրս ձմերայնոյ արմատովք պարենաւորեալ՝ ի մէջ կենաց եւ մահու անցեալ որջանան ի բոյնս իւրեանց: 2 Իսկ ի շնչել հարաւային աւդոյն, եռացուցանելով երկրի ի վեր զջերմային զաւրութիւնն, զուարթացուցան/121բ/ելով անդնդական բերմամբն զընդարմացեալ արմատս եւ զբոյսս ի հիւսիսային սառնամանեաց աւդոյն շնչելոյ, եւ բայացեալքն՝ եթէ՛ գազանք եւ եթէ՛ թռչունք, յորժամ զգան[19] զջերմութիւն աւդոյն ի հասարակել տունջեան[20] եւ գիշերոյ, ի գարնանային եղանակի ելեալք յիւրաքանչիւր կայենից. եւ բազում այն են որ ի նմին իսկ սատակին. եւ կէսքն

1 ² ´ ¶ Ï»ÕÍ ³ õ ï »Éá í
2 ´ ¶ ü ¹Åñ ³ Ý ³ ó
3 ü »Ï» ³ É
4 ´ ¶ ÙÇ] áã
5 î[4] Ë ³ µ»áõÃ» ³ Ý (íñ¿å)
6 ü Ï ³ å» ³ É ½Ý ³
7 î[ù] ï ³ ñûÝáÛ (² ´ ¶ ï ³ ñáõÝáÛ)
8 ² ´ ¶ ·»ñáÛÝ
9 î[ù] ù ³ Õ ³ ùÝ (² ´ ¶ ù ³ Õ ³ ùÇÝ)
10 ² ´ ¶ ë ³ ë ï Ï ³ Ï ³ éáÛó, ¸ î[ù] ë ³ ë ï Ï ³ ë ³ éáÛó

11 ´ ¹ ³ ñÓ» ³ É
12 ´° .¿.
13 î[ù] É»éÝ ³ ÛÝáóÝ (² ´ ¶ É»éÝ ³ ÛÝáÛÝ)
14 ´ Ûû ¹ Ý
15 ´ Ñ ³ ÛñÃ ³ Û ³ ï ³ Ï
16 ² ï »Õáç
17 î[1-2] ï ³ ñûÝáÛ
18 ¸ ³ ñçáÛ, ü ¸ ³ ñçáóÝ
19 ² ´ ¶ ë · ³ Ý
20 ´ ï áõ-ÁÝç» ³ ÝÝ, ¸ ï áõÁÝç» ³ Ý

դիւրըմբռնելի որսորդաց լինին. եւ ապրեալքն սաստիկս հասուցանեն վտանգս[1] *ուր եւ դիպիցին՝ եթէ՛ մարդկան եւ եթէ՛ այլոց ինչ կենդանեաց:* 3 *Սոյնպէս եւ այրն այն Յովսէփ զաւրավարն տաճկաց մնայր անցանել ձմերանն, զի ելցէ ի վերայ աշխարհիս Հայոց սրով եւ գերութեամբ եւ մեծամեծ հարուածովք եւ զմեծամեծս աշխարհիս խաղացուցանէ ի գերութիւն, եւ կացուսցէ ի վերայ աշխարհիս գործավարս, որ ըստ իւրեանց հրամանի զկարգս աշխարհիս յաւրինեսցեն*[2]*, եւ իւրեանք հանդերձ ընտանեւք*[3] *իւրեանց նստցին յամուրս Հայոց:*

4 *Յայնժամ բնակիչք լերինն իբրեւ տեսին, թէ վարեցաւ իշխանն ի գեր/122ա/ութիւն, եւ*[4] *ինքեանք պատրաստեալ են զնոյն փարշման*[5] *կրել, զոր դաշտայինքն կրեցին, հասին միաբան բազմութիւնն մեկնակազէնքն*[6] *Խութայ ի հնարս արուեստգիտութեանն իւրեանց, զոր ի պէտս աւժանդակութեան*[7] *ձմերանոյն*[8] *հնարաւորեալ*[9] *էին:* 5 *Եւ բարձեալ աշտեայս հանապազակիրս ի պատրաստութիւն գազանացն՝ որ ի մայրիսն որջանան, կամ թշնամեաց ի վերայ հասելոց, եւ եկեալ ի վերայ քաղաքին՝ պաշարեն զնա, եւ զզաւրսն*[10] *մատնեն ի սատակումն սրոյ, եւ զպատանդսն Վասպուրականի հանեն յարգելանէն, եւ գերեացն ընդարձակեն, եւ*[11] *զկապուտ նոցա բաժանեն յինքեանս:*

6 *Բայց ինքն կարծեցեալ մարզպանն փախստեայ անկանի ի բարձրաբերձ*[12] *եկեղեցին, որ յանուն Փրկչին մերոյ շինեալ էր յիշխանէն Բագարատայ, ի ծախս մեծամեծ գանձուց իբրեւ Յ. (300) հազարաց*[13]*:* 7 *Եւ անդ ի միջոց գմբեթիւն*[14] *ղաւղեալ, սալարեալ, սարսռալից դողմամբ զետեղեալ լինէր:* 8 *Եւ մեկնակազէնքն*[15] *պատեցին շուրջ զեկեղեցեաւն, եւ ելեալ առ նա ոմանց /122բ/ ընդ փորուած գմբէթին*[16]*, եւ եհար մի ոմն*[17] *աշտէիւն ընդ միջոց թիկանցն, եւ ընդ անթովքն հանեալ ի ներքոյ թոքացն՝ փչեաց զոգին եւ թաղեցաւ զթաղումն իշոյ:*

9 [18] *Եւ ես ինքնին*[19] *աչաւք իմովք տեսի զայրն զայն, որ հարեալն էր զնա, եւ ի նմանէ ստուգեցի վասն նորա:*

10 *Եւ անդէն իսկ եւ իսկ փութացաւ, եհաս գուժկան*[20] *առ թագաւորն, եթէ սպանաւ զաւրավարն քո, եւ ապստամբեաց ի պետութենէ*[21] *քումմէ աշխարհն Հայոց:*

11 *Աստանաւր սակաւուք բացայայտեցից զորպիսութիւն բնակչաց լերինն. թէ զիա՞րդ կամ ո՞րպիսի ոք են, եւ*[22] *որպէ՞ս՝ հնարաւորեալ յապրուստ անձանց վճարեն զկարեւոր պէտս իւրեանց՝ լի աշխատութեամբ եւ սաստիկ տառապանաւք:* 12 *Եւ բնակութիւն նոցա ի խորաձորս եւ ի փապարս լերանց եւ ի պրակս մայրեաց, ի գագաթունս լերանց. եւ բնակեն առանձին՝ ըստ տունս ազգաց, եւ այնչափ ի բացեայ*

---

1 ü íÝ³ëë] í ï ³Ý·ë
2 ü ½·áñÍÝ ûñÇÝ»ëó»Ý
3 î[ù] ÁÝ ï ³Ý»ûù (²´¶ ÁÝ ï ³Ý»õù)
4 î[ù] > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)
5 î[ù] ÷³ñßÙ³ÝÝ (²´¶ ÷³ñßÙ³Ý), ¸ ·áõó¿ Çó¿ ëË³É ·ñãÇª ×Ç±ß ïÁª ÷³ß³Ù³Ý
6 ü µ³½ÙáõÃ»³Ùµ Ù»ÏÝ³½¿ÝùÝ
7 ²¶ ³õÅÁÝ¹³ÏáõÃ»³Ý, ´ ûÅÝ¹³ÏáõÃ»³Ý, ¸ ûÅÝ¹³ÏáõÃ»³Ý, î[ù]ÜËÝ.16 ³õÅ³Ý¹³ÏáõÃ»³Ý
8 î[ù] ÓÙ»ñ³ÝáÛ (²´¶ ¸ ÓÙ»ñ³ÝáÛÝ)
9 ü ÑÝ³ñ»³É
10 ²´¶ ½³õñëÝ
11 î[ù] > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)

12 ²´¶ µ³ñÓñ³µ»ñó, ´° µ³ñÓñ³µ»ñÓ
13 î[1] »ñ»ù Ñ³½³ñ³ó, î[2]î[4] .é.³ó] . Ñ³½³ñ³ó
14 ²´¶ ·áõÙµ»ÃÇõÝ, ¸ ·áõÙµ»ÃÇÝ, ü »õ ³ÝïÇ ÙÇçáó ·áõÙµ¿ÃÇõÝ
15 ¸ Ï³Ùª Ù»ÏÝ³½¿ÝùÝ
16 ¸ î[1-2]î[4] ·Ùµ»ÃÇÝ
17 ¸ ÙÇáíÝ] ÙÇ áÙÝ
18 ´° (ÙËÇÃ. áÙÝ)ª Ãáõ³Ï³Ý ÃáíÙ³Ç ³ëïÇ ¿ ã³÷»ÉÇ ÇÝù ³ÙÇ 850
19 î[1-2]î[4] > ÇÝùÝÇÝ (²´¶î[3] áõÝ»Ý)
20 î[ù] ·áÅÏ³Ý, ²´¶ ·áõßÏ³Ý
21 ´ å»ïáõÃ»Ý¿Ý
22 ü »õ Ï³Ù

են ի միմեանց, մինչ թէ ոք յարանց զաւրաւորաց ի բարձրաբերձ[1] *տեղեաց ուժգին խանչիցէ՝ հազիւ թէ ուրեք կարիցէ /123ա/ առնուլ զբոմբիւն ձայնին*[2] *իբրեւ ի վիմաց ինչ արձագան լինելոյ կարծիս բերելով:* 13 *Եւ կէսքն վրիպեալք ի բնական հայրենի լեզուէն, յաղագս հեռաբնակն*[3] *լինելոյ եւ անհամբոյրք միմեանց հանդիպեալք, եւ խաւսս միմեանց եդեալ կարկատուն մուրացածի բանիւք:* 14 *Եւ այնքան խրթնի անծանաւթք պատահեն առ միմեանս, մինչեւ թարգմանաց անգամ կարաւտանան:* 15 *Եւ զպէտս կերակրոցն վճարեն ի սերմանց ինչ, առաւել ի կորեակ կոչեցեալ սերմանէն, զոր ոմանք ի սով ժամանակի հաց անուանեն:* 16 *Եւ զնոյն ոռոգեալ ոտիւք ի միջոցս պրակացն, կամ երկմատնի*[4] *փայտատովք սերմանեալ. եւ է զգեստ նոցա ասուէս ի ծածկոյթ մերկութեանն, եւ աւդ ոտիցն հնարաւորեն զձեւ կաւշկաց*[5]*, ի մորթոց*[6] *այծից կազմեալ, եւ միով կերակրով եւ միով հանդերձիւ բաւականանան զամառն եւ զձմեռն. եւ են ստացեալ զէնս աշտեայս*[7] *հանապազ կրելով ընդ ինքեանս, ի պատրաստութիւն գազանացն որք ի լերինն բնակեն:*

/123բ/ 17 *Այլ եւ ի ժամանակս հասելոց թշնամեաց յերկիրն իւրեանց՝ զան միաբան լեռնայինքն յաւգնութիւն իշխանացն, զի են տիրասէրք:* 18 *Իսկ վասն ձեանն անկայուն զաւրութեանն, որ այն ինչ յամպոյն ի վայր գեղեալ լինին՝ հնարաւորեալ իւրեանց փայտս իբրեւ զանուրս չուանաւք պարունակեալ շուրջ զոտամբ*[8]*, դիւրաւ ընթանան ի վերայ ձեանն՝ իբրեւ ընդ ցամաք երկիր:* 19 *Եւ են գազանաբարոյք, արիւնարբուք, առ ոչինչ համարելով զսպանումն եղբարցն*[9] *հարազատաց, նա եւ զանձանց եւս, եւ կոչին սոքա մեկնակազէնք սուրհանդակք*[10]*, բնակեալք ի լերինն, որ բաժանէ ընդ Աղձնիս եւ ընդ Տարաւն:* 20 *Եւ յաղագս խրթնի եւ անհետազաւտելի խաւսիցն եւ բարուցն կոչին Խութ, յորոց անուն*[11] *եւ լեառնն*[12] *Խոյթ անուանի:* 21 *Եւ գիտեն զՍաղմոսսն*[13] *զհին թարգմանեալսն վարդապետացն Հայոց, զոր հանապազ ի բերան ունին:* 22 *Սոքա են գռեհք*[14] *Ասորոց, ուր*[15] *չուեցին*[16] *զկնի Ադրամելքայ*[17] *եւ Սանասարայ որդւոց*[18] *Սենեքերիմ արքայի՝ թագաւորի Ասորեստանի եւ Նինուէի, յորոց /124ա/ անուն ինքեանք Սանասնայք*[19] *զինքեանս անուանեն. եւ են հիւրասէրք, ստարընկալք, պատուադիրք:*

---

1 ² ´ ¶ µ ³ ñÓñ ³ µ»ñó
2 ¶ Ó ³ ÛÇÝ
3 î ù Ñ»é ³ µÝ ³ Ï (² ´ ¶ ¸ Ñ»é ³ µÝ ³ ÏÝ)
4 ² ´ ¶ »ñÏÙ ³ ïÝ Ç
5 î¹ ÏáßÏ ³ ó (íñ¿å)
6 î¹ ÙáñÃáÛ
7 ² ´ ¶ ³ ßï » ³ óë
8 î ù ½á ï ³ Ùµù (² ´ ¶ ¸ ½á ï ³ Ùµ)
9 î ù »Õµ ³ ñó (² ´ ¶ »Õµ ³ ñóÝ)
10 ´ ¶ ëáõñÑ ³ Ý¹ ³ Ï
11 î ù ³ Ýáõ ³ Ý (² ´ ¶ î¹ ³ ÝáõÝ)
12 ´ ¶ É» ³ éÝ
13 ´ ¶ ½ë ³ ÕÙáëÝ
14 ´ ·é»Ñ ³ ù
15 î ù áñ] áõñª ² ´ ¶
16 ´ ÉáõÇóÇÝ
17 ² ¶ ³ ¹ñ ³ Ù»Éù ³ Û, ´ ³ ¹ñ ³ Ù¿É»ù ³ Û, î ù ³ ¹ñ ³ Ù»É» ³ Û
18 ² ¶ áñ¹áÛ, ´ î¹⁻² áñ¹õáÛ
19 ´ ë ³ Ý ³ ë» ³ Ûù

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ [ԵՐՐՈՐԴ][1]

ՎԱՍՆ ՈՐ[2] ԻՆՉ ԳՈՐԾԵՑԱՒ ՅԸՆԴՀԱՆՈՒՐ[3] ԱՇԽԱՐՀՍ ՀԱՅՈՑ. ԵՒ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԻՒՆ ԻՇԽԱՆԱՑՆ՝ ԱՆՀԱՒԱՆՔ ԵՒ ԱՆՀՆԱԶԱՆԴՔ ՄԻՄԵԱՆՑ ԼԻՆԵԼՈՎ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ԸՆԴ ՍՈՔԱՒՔ[4]

Ա.[5]

1 *Ոչ ինչ զանգիտեալ մեր մինչ ցայս վայր, պատմել զվտանգս եւ զնեղութիւնս եկեալ հասեալ ի վերայ մեր ի թշնամեացն ճշմարտութեանն*[6]*. զի թէպէտ նեղեալք եւ չարչարեալք լինէաք*[7] *պէսպէս կտտանաւք ի զաւրացն իսմայելական*[8] *ազգացն տաճկական տէրութենէն, այլ սակաւագոյնք եւ առ փոքր ինչ ժամանակս:* 2 *Եւ բազում այն էր որ*[9] *ի մէնջ*[10] *հարեալ լինէին, քան թէ մեք հարկանէաք, քանզի դեռ միաբանք եւ միախորհուրդք եւ հաւասարք առ միմեանս բնակէին իշխանք Հայոց ազատագունդ բազմութեամբ եւ զաւրաց նոցա. թէպէտ եւ ի ծածուկ ունէին զերկբայութիւն նենգութեանց:* 3 *Իսկ իբրեւ սկսաւ սպրդել մտանել ի ներքս երկպառակութիւնն ի մէջ միաբանութեանն, հեռացաւ, մեկնեցաւ, գնաց չնորհ աստուածատուր զաւրու*|124բ|*թեանն. եւ խորհուրդք խորհրդականաց*[11] *յոչ*[12] *ինչ համարեալ լինէին ի գործս մարտից եւ յայլ կարգս հոգաբարձութեան աշխարհիս:* 4 *Եւ զոր աւրինակ ոք*[13] *զբոլոր անդամս մարմնոյ յաւշիցէ ի մասունս*[14] *եւ ոչ երեւի տեսակ կենդանի մարդոյն, որպէս է գոյացութիւն խառնուածոյն. իսկ եթէ*[15] *մի յանդամոցն կորիցէ՝ զպատահումն խեղութեան ընդունիցի, այլ ո՛չ ի բաց դարձցի կենդանի:* 5 *Այսպէս տակաւին*[16] *ի բազումս քայքայեալ*[17] *լինէր միաբանութիւն աշխարհիս, եւ իւրաքանչիւր ոք այր զընկերէ եւ զեղբաւրէ իւրմէ ի չարիս խոկային:* 6 *Եւ թուղթս եւ դեսպանս առ թագաւորն յղէին ծածուկս ի միմեանց. այլ եւ ընդ միմեանս արկանէին բանս քսսութեան*[18]*, եւ ոչ ոք մնայր գէթ*[19] *երկու ի միասին. եւ յոյժ ուրախ առնէին զթշնամիսն ի քակել միաբանութեան*[20] *իրերաց:* 7 *Եւ յոլով այն լինէր, զոր ինչ գրէինն՝ զոր ոչ էր գործեալ Հայոց, եւ զամենայն վնասս եւ զգործս ապստամբութեանն ի վերայ Աշոտի կուտէին:* 8 *Եւ*[21] *առ սոսա ասացեալն ի փրկչէն.* «Ամենայն |125ա| թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն[22] աւերի, եւ ամենայն քաղաք կամ[23] տուն բաժանեալ յանձն[24] ո՛չ կացցէ»*: 9 *Ի դէպ ելանէ*

---

1 ² ´ ¶ > »ññáñ¹

2 ´ áñ í ³ ëÝ áñ

3 îù ÁÝ¹Ñ ³ Ýáõñ (² ´ ¶ ÛÁÝ¹Ñ ³ Ýáõñ)

4 ².124 ³ ¹ ëÇõÝ ³ ÏÇ 6ñ¹ ï áÕÇó ëÏëõáõÙ ¿.·. ¹ åñ-Á, í»ñÝ ³ ·ÇñÁ (ëÇõÝ ³ ÏÇ ï. 6-11) í»ñ ³ µ»ñáõÙ ¿ ³ Ù-µáÕç .·. ¹ åñ. µá í ³ Ý¹ ³ ÏáõÃ» ³ ÝÁ, ÇëÏ ³ é ³ çÇÝ ·ÉáõËÁ í»ñÝ ³ ·Çñ ãáõÝÇª . ³ . »õ.µ. ¹ åñ-Ý»ñÇ ÝÙ ³ Ý

5 ´° .·. . ³ .

6 ´ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ Ý

7 î⁴ ÉÇÝ» ³ ù (íñ¿å)

8 îù ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý (² ´ ¶ ÇëÙ ³ Û»É ³ Ï ³ Ý)

9 ´¶ > áñ

10 ´ Ù¿ç, ´° (ÙËÇÃ. áÙÝ) Ù¿Ýç

11 îù ËáñÑñ¹ ³ Ï ³ Ý ³ óë (² ´ ¶ ËáñÑñ¹ ³ Ï ³ Ý ³ ó)

12 ´ áã

13 î¹ ûñÇÝ ³ Ïûù] ½áñ ³ õñÇÝ ³ Ï áù

14 ² ´ ¶ Ù ³ ëáõÝë, îù Ù ³ ëáõÝë Ù ³ ëáõÝë

15 îù »Ã¿ (² ´ ¶ Ã¿)

16 ² ´ ¶ îù ï ³ Ï ³ õÇÝ. ÜËÝ.262ëñµ·. ï ³ Ï ³ õ

17 ² ´ ¶ ù ³ ù ³ Û» ³ É

18 ² ´ ¶ ùëëáõÃ» ³ Ý, ¸ îù ùëáõÃ» ³ Ý

19 ² ´ ·»Ã

20 ü ½ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ

21 ² ´ ¶ îù »õ, ÜËÝ.85ëñµ·. »É] »õ

22 ² ´ ¶ Û ³ ÝÓÝ, ü Û ³ ÝÓÝ Çõñ, î⁴ Û ³ ÝÓÁÝ

23 îù »õ] Ï ³ Ù

24 ü Û ³ ÝÓÝ Çõñ

* Մտթ. ԺԲ. 25. «ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն իւր՝ աւերի. եւ ամենայն քաղաք կամ տուն բաժանեալ յանձն իւր՝ ոչ կացցէ»

եւ հին առասպելն Ողոմպիանու[1] փիլիսոփայի, որ վասն առեւծուն[2] եւ զուարակացն են բարառնութիւնք. տեղեակ են այսմ ուսումնասէր[3] անձինք:

10 *Յայնժամ դարձեալ ի խորհուրդ եմուտ Թագաւորն հանդերձ մեծամեծաւքն իւրոյ տէրութեանն՝ տեսանել զանվրէպ եւ զանսխալ իմացումն կատարածի ի վերայ աշխարհիս Հայոց:* 11 *Եւ ի բազում եւ քաջ խորհրդոց զայս եւեթ հաստատուն խորհուրդ ընտրեցին սինկղիտոսքն, եւ ասեն ցԹագաւորն. «Զաւր գումարեա՛[4], գունդ կազմեա՛, խաղացո՛[5] երթալ մտանել յերկիրն Հայոց:* 12 *Եւ յամենայն ազգաց որ ընդ ձեռամբ քո են՝ հաւաքեա՛[6] առ քեզ զընտիրն այրուձիոյ, եւ ա՛նց յայնկոյս գետոյն[7]:* 13 *Եւ հասեալ ի վերայ Հայոց՝ նախ զԱշոտ վտարանջեալ[8] այսր խաղացուսցես, եւ այլքն ամենայն դիւրաւ մտցեն ի ներքոյ[9] ձեռին քո, եւ աներկբայութեամբ փակես զամենայն ընդ լծով հնազանդ/125բ/ութեան քո:* 14 *Եւ մի՛ հարկաց ինչ կամ զաւրաց կամ այլ ծառայութեան խափանիչ լինելոյ[10] կամ ի վնասս արքայի խառնելոյ փոյթ արասցուք պահանջել վրէժս[11]. այլ ստիպեսցուք զըմբռնեալսն՝ ի բաց կալ ի հաւատոց[12] քրիստոնէութեանն. եւ պաշտեսցեն զաւրէնս մերոյ պատգամաւորին եւ աւրէնսդրին:* 15 *Եւ ամենայն խորհուրդք[13] մեր դիւրաւ կատարեսցին. եւ խոշտանգեսցես զնոսա զանիւ եւ բանտիւ եւ պէսպէս տանջանաւք, սպառնալեաւք[14] եւ ողոքանաւք եւ ընչից պատրանաւք արկցուք զնոսա ի ներքոյ կամաց Թագաւորութեան մերոյ. եւ ի բաց բա՛րձ զանուն քրիստոնէութեան ի միջոյ նոցա»:* 16 *Եւ յոյժ հաճոյ թուեցաւ խորհուրդս այս առաջի Թագաւորին, եւ մեծապէս ուրախ լինէր:*

17 *Յայսմ վայրի ո՛չ ի վերայ միոյ ազգի եւ ի վերայ միոյ աշխարհի է[15] լալումն եւ[16] ողբումն եւ կոծումն, այլ ի վերայ բոլոր ազգաց եւ աշխարհաց Հայաստանեայց[17]:* 18 *Զոր յառաջ մատուցեալ ասասցից ըստ կարգի, թէպէտ եւ ոչ խնդամիտ յաւժարութեամբ, սակայն ա/126ա/կամայ եւ ի հարկէ ճառագրեցից զբացումն դրան աստուածասաստ բարկութեան ի վերայ մեր, եկեալ հասեալ վրէժխնդրութեան պատիժք, վասն անաւրէնութեանց մերոց զոր գործէաք[18] առ հասարակ ի փոքրկանց մինչեւ ցմեծամեծս:* 19 *Որպէս եւ գրեալ է ի մարգարէութեանն Երեմիայի, եթէ՝ «*Եբաց Տէր զգանձս իւր եւ եհան անօթս զանաւթս բարկութեան»[*]*, զոր ժողովեալ, պահեալ եւ կնքեալ ունէր յաւր հատուցման վրիժուց՝ հատուցանել մեզ ըստ գործս[19] մեր[20] [†], ի հարկանել զքարի զոտս մեր[‡]. եկեալ հասեալ աւուր կորստեան մերձ առ դուրս մեր, զի ահա հասեալ է պատրաստութեամբ Տէր[21] ի վերայ մեր, որպէս գրեաց Մովսէս:* 20 *Բայց բացումն*

1 ²´¶î ù áÉåÇ³Ýáõ, î4Í.2ëñµ·. áÉáÙåÇ³Ýáõª Áëï Ø³é, ¿ç 431 »õ î³ß»³Ý, ¿ç 111ª ²é³Ïù ì³ñ¹³Ý³Ý

2 î ù ³éÇõÍáõÝ (²´¶ ³é»õÍáõÝ)

3 ² áõëÙÁÝ-³ë¿ñ, ´¸ áõëáõÙÝ³ë¿ñ

4 ² ·áõÙ³ñ»³Ý

5 ² Ï³½Ù»³Ý Ë³Õ³óáÝ, ´ Ë³Õ³óû

6 ² Ñ³õ³ù»³Ý

7 ² ·»ïõáÝÝ

8 ²´¶î ù í ï³ñ³Ý¹»³É, ¸ ³ÝëÇÝùÝª í ï³ñ³Ýç»³Éª ³åëï³Ùµ. ÜËÝ.262ëñµ·. í ï³ñ³Ýç»³É

9 ´¶ Ý»ñáÝ (¶° Ù³ ïÇïáíª Ý»ñùáÝ)

10 ü ÉÇÝÇóÇ

11 ²´¶ íñ¿Åë, î1-2 ÝûñÇÝ³ÏëÝª íñ¿ßëÝ (ëË³É ¿)

12 ´¶ Ñ³õ³ ïáóÝ

13 î1-2 ËáñÑáõñ¹

14 ²¶ ëå³éÝ³É»õù (´ ëå³éÝ³É»ûù)

15 ü ~ Ç í»ñ³Ý ÙÇáÝ ³ßË³ñÑÇ ¿ »õ Ï³Ù Ç í»ñ³Ý ÙÇáÝ ³½·Ç

16 î ù > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)

17 ´ Ñ³Ý³ëï³Ý»³ó

18 ² ·áñÍ»³ù

[*] Երմ. Ծ. 25

19 ´½·áñÍë] Áëï ·áñÍë

20 ü ·áñÍáó Ù»ñáó

[†] Հմմտ. Սղմ. ԿԸ. 13, Սղմ. Իե. 4, Յայտ. ԻԲ. 12

[‡] Հմմտ. Սղմ. Ղ. 12, Մտթ. Դ. 6, Ղուկ., Դ. 11

21 ü ~ ï¿ñ å³ïñ³ëïáõÃ»³Ùµ

դրան քան զամենայն այս չար է, որ յա-ներեւոյթս է բացեալ դուռն կորստեան Հոգւոց[1]*՝ առաւել քան թէ մարմնոց, վրի-պել յանբիծ եւ յուղիղ յառաքելաքարոզ*[2] *հաւատոցն ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ:* 21 *Զոր մարդկային կարողու-թեանն*[3] *անհնար է փակել զբացումն դրանն ի կորուստ. բայց միայն Աստուծոյ կարաւղի*[4] *եւ յամենայնի խնամ/126բ/աւղի կարողութիւնս այս է դիւրայարմար, որ-պէս եւ գրեալ է, թէ՝* «Փակիցէ, եւ ոչ ոք ի-ցէ որ բանայցէ, եւ բանայցէ, եւ ոչ ոք իցէ որ փակիցէ»[*]:

22 *Յայնժամ հրովարտակս արարեալ, պնդադեսպանս արձակեալ ընդ ամենայն սահմանս իւրոյ տէրութեանն, ի հեռա-բնակ վայրս Ասորոց եւ Բաբելացւոց, Թուրքաստանի եւ Խուժաստանի*[5]*, Մարաց եւ Իլամացւոց*[6]*, Եգիպտացւոց եւ մինչեւ ի ներքին կողմն Տաճկաստանի, եւ մերձ ի սահմանս Սակաստանի՝ առ զաւրս*[7] *եւ զաւրագլուխս, աշխարհակալս, գաւառա-պետս քաղաքայինս, հազարապետս, կողմ-նակալս, մեծամեծս աշխարհաց. ժամ տուեալ՝ փութով յանդիման լինել նմա ի թագաւորաբնակ քաղաքն իւրեանց:* 23 *Եւ ամենեցուն ըստ հրամանի թագաւորին յիւրաքանչիւր կողմանց այրուձի գումա-րեալ՝ հանդերձ այլովք սպառազէն յաւրի-նուածովք*[8] *անյապաղ երագութեամբ գա-յին ի ժամադրեալ կոչումն. եւ մտեալ զաւրագլխացն առաջի թագաւորին:*

|127ա| 24 *Խաւսել սկսաւ թագաւորն եւ ասէ.* «*Ի սկզբան թագաւորութեան նախ-նեաց մերոց, յորժամ ետ Աստուած զաթոռ բազում թագաւորաց ի ձեռս նոցա, եւ մինչ առ մեզ հասեալ՝ ո՛չ ոք զաւրեաց կալ ընդդէմ մեր, ո՛չ ի հեռաւոր աշխար-հաց եւ ո՛չ ի մերձաւորաց:* 25 *Եւ ո՛չ ոք այսքան աղէտս տարակուսանս*[9] *հասոյց ի վերայ մեր եւ ի վերայ ազգի եւ զաւրաց եւ զաւրավարաց մերոց, որչափ գործեաց Աշոտ իշխան Վասպուրական:* 26 *Եւ արդ, քաջալերացարո՛ւք*[10]*, լերո՛ւք արք, ելէ՛ք ի վերայ աշխարհին Հայոց սովով եւ սրով եւ գերութեամբ. զիշխանս եւ զտեարս, զկողմնակալս*[11] *եւ զկուսակալս աշխար-հին, զազատս եւ զազատորդիս փութով առ մեզ հասուսջիք կապանաւք, եւ դուք անդէն յաշխարհին կալարո՛ւք ձեզ բնա-կութիւն, եւ ձեր լիցի երկիրն այն ի ժա-ռանգութիւն եւ որդւոց ձերոց:* 27 *Բայց նախ զԱշոտ եւ զտուն նորա ածջիք այսր, եւ մի՛ այլում ումեք փոյթ առնիջիք յա-ռաջ քան զնա ըմբռնել*»*:*

28 *Եւ իւրաքանչիւր զաւրագլխացն ե-կելոց առ նա զպարգ/127բ/եւս եւ զպսակս մատուցանէր, զգեւղս*[12] *եւ զաւանս*[13] *կնքէր եւ տայր. խնդրէր եւ զդիւան թուոյ զաւ-րացն. քննեցին եւ գտին:* 29 *Տեղեկանայր եւ զայն եւս ըստ իւրաքանչիւր գնդից, զքաջացն եւ զկորովացն պատերազմողաց ըստ իւրաքանչիւր անուանց, եւ զայն եւս, թէ քանի՛ սպառազէնք են, եւ կամ քանի՛ այնոքիկ, որ*[14] *վահանաւորք հետեւակաց են, եւ կամ քանի՛ նիզակաւորք, եւ կամ ո՛րչափ թիւք աղեղնաւորացն են, եւ կամ*

---

1 îù Ñá·áó (²´¶ Ñá·õáó)

2 ü ~Û³ÙµÇÍ »õ Û³ é³ù»É³ù³ñá½ áõÕÇÕ

3 ²¶îù Ï³ñáÕáõÃ»³Ý, ´ Ï³ñáÕáõÃ»³ÝÝ

4 îù¸ Ï³ñáÕÇ (²´¶ Ï³ñ³õÕÇ)

[*] Համր. Յայտն. Գ. 7 «Որ բանայ, եւ ոչ ոք կարէ փակել, եւ որ փակէ, եւ ոչ ոք կարէ բանալ»

5 ´ ËáõÅ³ñ³ëï³ÝÇ

6 ²´¶ ÇÉ»Ù³óõáó

7 ü ½³õñ³ í³ñë] ½³õñë

8 ² Û³õñÇÝ³Íáíù

9 î² ï³ñ³Ïáõë³Ýë

10 ÜËÝ.9ëñµ·. ù³ç³É»ñ»ó³ñáõù

11 ²´¶îù ÏáÕÙÝ³Ï³Éë. ëñµ·ñ. »Ýù Áë ï ù»ñ³Ï.

12 îù ·»ûÕë (²´¶ ·»õÕë)

13 ²´¶îù å³ñ·»õë »õ åë³Ïë Ù³ïáõó³Ý¿ñ ·»³õÕë »õ ³õ³Ýë. ÜËÝ.381ëñµ·. ½å³ñ·»õë »õ ½åë³Ïë Ù³ïáõó³Ý¿ñ, ½·»³õÕë »õ ½³õ³Ýë

14 îù áñù (²´¶ áñ)

քանի՛ պարագլուխք իցեն զաւրուն, եւ կամ քանի՛ սաղարք միայնամարտիկք[1] ախոյեանք[2] իցեն, եւ կամ քանի՛ ըմբշամարտիկք[3], եւ կամ թէ քանի՛ գունդքսաղարք[4] իցեն[5], եւ քանի՛ սաղարք սուրհանդակաց իցեն: 30 *Խնդրէ եւ տեղեկութիւն՝ թէ քանի՛ դրաւշք են եւ կամ քանի՛ նշանք, եւ կամ[6] քանի՛ առաջս զաւրքն բաժանիցին, եւ կամ քանի՛ փողք գոչիցեն, եւ կամ քանի՛ թմբուկք դափիցեն:*

31 *Եւ իբրեւ ստուգեաց եւ տեղեկացաւ զամենայն՝ եգիտ բազմագոյն քան զամենեսեան զկապարճաւորս եւ զկորովիս աղեղնաւորացն Ել/128ա/եմացւոց եւ Արաբացւոց, աջողակք յերկոցունց ձեռաց, որք ոչ վրիպէին ի մազոյ, որպէս եւ յայնժամ յԻսրայէլի[7] էին արք զաւրաւորք, գունդք տան[8] Եփրեմի եւ Բենիամենի[9][ա]:* 32 *Եւ զաւրագլուխ կացուցանէ նոցա զայր մի Բուղայ[10] անուն, ազգաւ թուրք. եւ հրաման պատուիրանի տայր յանդիման բազմութեան[11], զի խրատու նորա լուիցեն եւ հրամանի նորա անսայցեն:* 33 *Սա[12] էր իշխան հրամանատար ամենայն տէրութեանն Տաճկաց, եւ ո՛չ ոք ամենեւին իշխէր ելանել արտաքոյ կամաց ձեռին նորա՝ ի մեծամեծաց մինչեւ ի փոքունս, այլ եւ ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր:* 34 *Որ եւ[13] զապիրատ եւ զլի հնարիւք սատանայական իմաստից, չարահնար խորհրդոց բուռն հարեալ՝ մեծամեծս փքայր փռնքտալով, եւ վիշապաձայն որոտալով ահ արկանել հեռաւորաց եւ մերձաւորաց:*

35 *Նոյնժամայն ելեալ մեկնեցաւ յերեսաց արքայի այրն այն Բուղայ[14], յորում որջացեալ բունեալ էր սատանայ զաւրութեամբ իւրով:* 36 *Որոյ յաւժարութիւն կամաց /128բ/ ախորժակաց իւրոց էր մարմին[15] եւ արիւն անմեղ մարդկան՝ առ ի յագումն անհնարին գազանաբարոյ կատաղութեանն[16]:*

37 *Առ սա ինձ թուի ասացեալն մարգարէին Ամբակումայ.* «Տեսէ՛ք, արհամարհո՛տք, եւ զարմացարուք եւ եղծարուք, զի գործ մի գործեմ ես յաւուրս ձեր, գործ ուրում ոչ հաւատայցէք, թէ ոք պատմեսցէ ձեզ: 38 Զի ահա ես զարթուցանեմ ի վերայ ձեր[17] զազգ դառն եւ զերագ, որ գնայ ընդ լայնութիւն երկրի՝ ժառանգել զխորանս, որ ոչ իւր են, ահեղ եւ երեւելի: 39 Եւ դատաստան իւր յանձնէ եղիցի, եւ առած իւր[18] յինքենէ ելցէ: 40 Եւ վազեսցեն առաւել քան զինձ երիվարք[19] նոցա, եւ երագունք քան զգայլս արաբացւոց: 41 Եւ դիմեսցեն երիվարք[20] նոցա, դիմեսցեն որպէս զարծուիս ի վերայ կերոյ[21]. կատարած ամբարշտաց հասցէ դարձելոց ընդդէմ նոցա. կուտեսցէ գերի իբրեւ զաւազ, եւ ինքն թագաւոր փափկասցի, եւ բռնաւորք խաղալիք[22] նորա, եւ ինք ընդ ամենայն ամուրս[23] խաղալով խաղասցէ»[բ]:

---

1 ¸ ÙÇ³ÛÝ³Ù³ñïÇÏ
2 ²´¶¸ ³ËáÛ³Ýù
3 ²¶ ½Ùµß³Ù³ñïÇÏù, ´ ½Ùµß³Ù³ñïÇÏ
4 ²´¶ ·áõ¹ë³Õ³ñù, î¹ ·áÝ¹ù ë³Õ³ñù
5 ´ ÇóÇÝ
6 îª Ç ù³ÝÇ (²´¶ > Ç)
7 ´¶ ÛÇëñ³Û¿ÕÇ
8 îª ï³ÝÝ (²´¶ ï³Ý)
9 î2-4 µ»ÝÇ³ÙÇÝÇ (²´¶î1 µ»ÝÇ³Ù»ÝÇ)
[ա] Հմմտ. Դատ. Ա. 15-16
10 ² µáõÑ³Û, ²° (Ñ»ï ³·³Û ³ÛÉ Ó»éù) µáõÕ³Û, ´¶îª µáõÕ³Û
11 î2-4 µ³½ÙáõÃ»³ÝÝ (²´¶î1 µ³½ÙáõÃ»³Ý)
12 ´ ë³Û
13 î2î4 > »õ (²´¶î1î3 áõÝ»Ý)
14 ² µáõÑ³Û, ²° (ëñµ·ñÕÇ) µáõË³Û, ¶ µáõ³Û, ¶° (³ÛÉ Ó»éù) µáõÕ³Û (´ µáõÕ³Û)
15 ü áã ³ÛÉ ÇÝã ¿ñ ù³Ý Ã¿ Ù³ñÙÇÝ] ¿ñ Ù³ñÙÇÝ
16 ü ~ Ï³ï³ÕáõÃ»³ÝÝ ·³½³Ý³µ³ñáÛ
17 ´¶ > Ó»ñ
18 îª > Çõñ, ²´¶ü ³é³Í ¿ª í»ñçÇ -¿ª ¦Çõñ§Ç ÙÝ³-óáñ¹Ý ¿
19 ² ¿ñÇí³ñù
20 ² ¿ñÇí³ñù
21 ü Ï»ñ³ÏñáÛ
22 îª Ë³Õ³ÉÇÏ (²´¶ Ë³Õ³ÉÇù)
23 ´ ³õáõñë
[բ] Հմմտ. Ամբակ. Ա. 5-10

|129ա| Բ.[1] ՎԱՍՆ ՍՄԲԱՏԱՅ[2] ԲԱԳՐԱՏՈՒՆՒՈՅ[3] ՄՈԿԱՑ ԻՇԽԱՆԻ[4]

1 *Յայնմ ժամանակի Բուխայ[5] եկն եմուտ ի Խլաթ[6] քաղաք, ճանապարհ արարեալ ընդ կողմն Ապահունեաց. եւ հատեալ զզաւրսն յերկուս առաջս, եւ հրաման տուեալ ելանել յերկիրն Վասպուրական, ողողել, գերել, գերփել զաշխարհն, աւերել եւ բնաջինջ առնել եւ մաշել ի սուր սուսերի. զբազմամարդի գեւղս[7] եւ աւանս առնել անմարդիս, եւ զմնացեալսն վարել ի գերութիւն, զկանայս հանդերձ մանկտով. եւ զիշխանն Աշոտ տալ տանել կապանաւք առ Թագաւորն, զի տացէ[8] վրէժս անցիցն անցելոց ի նմանէ եւ[9] ապստամբութեամբ ի պետութենէն[10] Տաճկաց:* 2 *Տուեալ լինէր այնուհետեւ զմասն ինչ զաւրուն ի ձեռս զաւրապետի ումեմն[11] Ժիրաք[12] կոչեցելոյ, եւ յղէ զնա ընդ կողմն Ռշտունեաց[13]. եւ զայլ բազմութիւն զաւրացն առեալ ընդ իւր՝ երթայ ընդ սահմանս Ապահունեաց, իբրեւ զորսորդս ինչ առեւծուց[14] կամ այլոց ինչ նոյնպիսեաց, շուրջ ձգեալ զգառագիղն՝ ի մէջ /129բ/ փակել զկորովին եւ զքաջ արանցն զիշխանն Աշոտ, ընդ ակամբ հայելով, թէ գուցէ ճողոպրեալ ելանիցէ ի ձեռաց մերոց, կամ ի գիշերամարտս յանկարծ հասանիցէ ի վերայ մեր մեծամեծ աւճիրս[15] գործիցէ:* 3 *Բայց քանզի ընդարձակ էր[16] պահն Հողցայ՝ փութանակի եկն եհաս Ժիրաք ի գաւառն Ռշտունեաց[17] եւ զզաւրսն առխթեալ[18] ի ձորն Առուանից, ի սահմանս Մոկաց. եւ անդ գտեալ զբնակիչսն Ռշտունեաց[19] թափառականս անկեալ յանողորմ[20] եւ ի մարդախոշոշ շանցն[21] գիշակերաց, յորոց վերայ սուր եդեալ կոտորէին եւ լնուին արեամբ զերկիրն:* 4 *Եւ զկէսն գերի առեալ ածեն ընդ իւրեանս, եւ զշէնս եւ զաւանս եւ զագարակս հրձիգ[22] արարեալ՝ անապատ կացուցանեն ի մարդոյ եւ յանասնոյ:* 5 *Այլ եւ զռամիկ Նորագեաղջ[23] աւանին Ռշտունեաց առեալ ածեն ի տեղի վաճառուն ոստանին Ռշտունեաց, արկեալ տոռունս ի պարանոցս[24], հանեն ընդ սուր. եւ անտի գնացեալ ի ձորն Ածանայ՝ /130ա/ ի խնդիր փախստէիցն, եւ հասեալ ի յետոյ կողմանցն՝ ի սուր եւ ի գերութիւն զբազումս ի նոցանէ արկանեն:*

6 *Բայց երկու ոմանք ի սաղարաց սուրհանդակաց՝ եղբարք միմեանց, հասեալ ի կիրճս ձորոյն[25], վահան ի թիկունս[26] եդեալ, նիզակ ի ձեռին ունելով, ի կապարճս աղեղանց ի դիմի հարեալ զաւրացն, եւ աւգնութիւն հասեալ նոցա յԱստուծոյ՝ ի պարտութիւն[27] մատնեն զայլազգիսն, բազում վէրս ի վերայ եդեալ, եւ զբազմութիւն գերւոյն[28] զերծանեն գնալ յամուրս երկրին:* 7 *Սոցա[29] անուանք ճա-*

1 ´° .µ.
2 ² ¶ ëÙå ³ ï ³Û (´ ëÙµ ³ ï ³Û)
3 ² ´ ¶ µ ³ ·ñ ³ ï áõÝáÛ
4 î^ù ÇßË ³ ÝÇÝ (² ´ ¶ ÇßË ³ ÝÇ)
5 ² ´ ¶ î^ù µáõÑ ³Û. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
6 ´ ¶ Ë ³ Ã
7 î^ù ·»ûÕë, ² ¶ ·»õÕë, ´ ·»ûÕë
8 ´ ¶ ï ³Ûó¿
9 ´ > »õ
10 ´ ¶ å» ï áõÃ»Ý¿
11 ÜËÝ.249ëñµ·. áõñáõÙÝ] áõÙ»ÙÝ
12 î¹ ÅÇñ ³ Ï
13 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
14 î^ù ³ éÇõÍáõó (² ´ ¶ ³ é»õÍáõó)
15 î^ù á×Çñë (² ´ ¶ ³ õ×Çñë)
16 î¹ ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï¿ñ, ÜËÝ.422ëñµ·. ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï ¿ñ
17 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
18 ² ´ ¶ ³ éÑ»Ã» ³ É, ¸ ³ éË»Ã» ³ É (¸ Ç ÏñÏÇÝ ûñ-ëª ³ éÑ»Ã»É)
19 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
20 ´ ¶ ³ ÝáÕáñÙ
21 ´ ½ ³ ÝóÝ] ß ³ ÝóÝ
22 ´ ¶ ÑñÓÇÏ
23 î^ù Ýáñ ³ ·»Õç (² ´ ¶ Ýáñ ³ ·» ³ Õç)
24 î^ù å ³ ñ ³ ÝáóÝ (² ´ ¶ å ³ ñ ³ Ýáóë)
25 ² ÓáñõáÛÝ
26 ´ ¹ÇÏáõÝë
27 ´ > Ñ ³ ë» ³ É Ýáó ³ Û ³ ë ï áõÍáÛ Ç å ³ ñ ï áõÃÇõÝ
28 ² ´ ¶ ·»ñáóÝ
29 î^ù ëáù ³ (² ´ ¶ ëáó ³)

նաչին. միոյն ///[1] *եւ կատարեցաւ սրով*[2]*:* 8 «Եղբայր յեղբաւրէ աւգնեալ իբրեւ զքաղաք ամուր եւ հզաւր[3]»[ա], *եւ ըստ Եսայեայ՝ թէ՝* «Ի բարբառոյ միոյ հազարք կորիցեն, եւ ի բարբառոյ հնգից բազումք փախիցեն»[բ]: 9 *Երէց մի Շապուհ անուն եւ մի ոմն յռամկաց*[4] *ձորոյն լնուլ զթիւ գնդիցն*[5]*, սոցա ի թիկունս հասեալ եւ հովիւ մի՝ պարսատկաւ*[6] *քարինս ի վերայ արկանէին. իբրեւ բազումք առաքինացան*[7] *մեծաւ ուժով եւ քաջ նահատակութեամբ /130բ/ ի հանդէս մարտին. որոց յիշատակ նոցա եղիցի բազմաց նպաստ յարութիւն քաջութեան եւ ի զաւրութիւն անարեացն եւ ի յորդորումն քաջ նահատակացն:*

10 *Ըմբռնեալ լինէր յայնժամ մի ոմն ի Հայոց ազատանոյն տոհմից Վահեւունեաց, Ապուսահակ ոմն, եղբայր Սահակայ եպիսկոպոսի ոստանին Նախճաւանու*[8] *եւ Մարդպետականի. եւ էր ալեւոր*[9] *ըստ մարմնոյ եւ հնացեալ արտաքին մարմինն, բայց ներքինն նորոգեալ եւ գեղեցկատեսիլ ըստ պատկերի արարչին. տեղեակ եւ հմուտ Աստուածաշունչ գրոց, եւ ընդել եւ ծանաւթս. նստէր փորոց*[10] *պողոտային նրբափողոց ճանապարհին, որ հանէր ի վերին մայրաքաղաքն սրբոց*[11]*, ի բանակետղն երկնաւոր զաւրացն յարքայանիստ քրիստոսեան թագաւորութեան*[12]*:* 11 *Զսա ածեալ լինէր առաջի զաւրավարին Ժիրաքայ, որոյ տեսեալ զբարձրաբերձ*[13] *վայելչութիւն հասակին եւ զպատշաճ գեղ*[14] *երեսացն, զփաղփեալ գոյնն ի տեսիլ արուսեկի*[15] *ի մէջ սպիտակափայլ ալեացն պատուաբերի՝ եւ հաճոյ թու/131ա/եցաւ յաչս զաւրավարին:* 12 *Եւ սկսաւ ի վեր*[16] *մղել*[17] *զժահահոտ*[18] *եւ զյիմարեցուցիչ մաղձախառն թոյնսն, զի թերեւս կարասցէ արկանել զերանելին ի ներքոյ պղտոր հրապուրեցուցիչ*[19] *ժախուն մահածին հնազանդութեանն*[20]*, եւ զփքինս կապարճիցն սպնգով*[21] *ծածկեալ՝ զսատակչական զաւրութիւնն*[22] *թուուցանէր ընդդէմ սրբոյն*[23]*, թէ գուցէ դրդուիցի ինչ ի միջոցէ ապաստանին վիմին հաստատնոյ, զի կարասցէ խոտորել ի գաղտնիս զոգի սրբոյն, զզրահեալն Հոգւովն*[24] *Սրբոյ վերեկութեամբ*[25]*.*

---

1 î[1]Í. ß³ñù µ³ÝÇó óáõó³Ý»Ý å³Ï³ë»É ÇÝã Ç ï»Õ-õáçë. ³ëï ÃáõÇ å³Ï³ë ÉÇÝ»É ÛûñÇÝ³ÏëÝ, ½Ç áã ·áÝ ³Ýáõ³Ýù ù³ç³óÝ, ½áñë ×³Ý³ã»É ³ë³ó, î[2]Í. ÃáõÇ ³Õ³õ³ÕáõÃÇõÝ Ï³Ù å³Ï³ëáñ¹ µ³ÝÇ ·áÉ Û³ÛëáëÇÏ í³Ûñë

2 ²´¶ »õ Ï³ ï³ñ»ó³õ ëñáí, î[1] ëñáí »õ Ï³ ï³ñ»ó³õ, î[2] ÙÇáÛÝ... ëñáí »õ Ï³ ï³ñ»ó³õ... »Õµ³Ûñ, î[1-2] ÛûñÇÝ³ÏëÝª »õ Ï³ ï³ñ»ó³õ áñáí (ëË³É ¿, Ï³Û ÙÇ³ÛÝª ëñáí)

3 ²´¶ ½Ñ½³õñ

ա Առակ. ԺԸ. 19

բ Ես. Լ. 17

4 ²´¶ ÛÁé³ÙÏ³ó

5 ´ ·ÝïÇóÝ

6 ²´¸ å³ñë³Û³Ï³õ

7 ²´¶ ³é³ùÇÝ»ó³Ý

8 î[1-2] Ý³Ë×áõ³Ýáõ

9 ü³õ»õáñ. ÜËÝ.85ëñµ·. ³É»õáñ

10 ¸ ÷áñûÕ

11 ²´¶ ëñµáÛ, ¸ ëñµáó î[ù] ëÇáÝ

12 ´¶ Ã³·³õáñáõÃ»³ÝÝ

13 ´ ½µ³ñÓñ³µ»ñó

14 ¸ ½·»Õ

15 ²´¶ ³ñ³õë»ÏÇ (¸ ³ñáõë»ÏÇ)

16 ²´¶î[ù] Ç í»ñ³Û, ÜËÝ.261ëñµ·. Ç í»ñ

17 ²¶ ÙÕ»É, ´¸ Ù½»É, ¸ Ï³Ùª ÙÕ»É), î[1]Í.î[2]Í. ÑÇÝ ûñÇÝ³Ïª »õ ëÏë³õ ³ÛÝáõÑ» ï»õ Ç í»ñ³Û ÙÕ»Õ (Ù¿ÏÇó ÙÇõëÇÝ ³Ýó³Í ëË³É)

18 ²î[3]î[4] ½Å³Ë³Ñáï, ´¶¸î[1] ½Å³Ñ³Ñáï, î[2] ½Å³Ë³Ëáï

19 ²î[ù] Ññ³åáõñ»óáõóÇãë (´¶¸ Ññ³åáõñ»óáõóÇãú

20 ´ ÑÝ³½³Ý¹áõÃ»³Ý, ¸ ÑÇõ³Ý¹áõÃ»³Ý (íñ¿å)

21 ²´¶¸ ëÁå·áí. ¸ É³õ »°õë »ñ»õÇ ÁÝÃ»éÝáõÉª ëåÝ·áí. áñ ÉÇÝÇ ³°ÛÉ ÷áË³µ»ñáõÃÇõÝ, áñå¿ë ï»ëó»ë Ç µ³éÝ ëåáõÝ·, î[3]Í.178î[4]Í.6 ¦´Ý³·ñáõÙª ¦ëåÝ·áí§. å¿ïù ¿ ÉÇÝÇ ¦ëåÝ·éáí§ (ï»°ë ´. âáõ-·³ë½»³Ý, ´ÅßÏ³ñ³Ý ÓÇáÛ, ¿ç 238). å³ ïÙÇãÁ ÝÏ³-ïÇ áõÝÇ ËÇë ï ÃáõÝ³õáñ ëåáõÝ·áõé (ßÝ³Ë³ÕáÕ) ³ÝáõÝáí µáÛëÁ, áñáí ÃáõÝ³õáñáõÙ ¿ÇÝ Ý»ï³-ëÉ³ùÝ»ñÁ§

22 ´¸ ½ûñáõÃÇõÝ

23 ¸ ëñµáóÝ

24 ²´¶ Ñá·áíÝ

25 ²î[1-2] í»ñÇÏáõÃ»³Ùµ, ´¶¸ ½»ñÇÏáõÃ»³Ùµ (¸ ³ÛÉ Ó.ª í»ñÇÏáõÃ»³Ùµ), î[3-4]ÜËÝ.70ëñµ·. í»ñ»ÏáõÃ»³Ùµ

եւ սուսեր ընդ մէջ ածեալ զբանն տերու-նական, զոր ասացն, թէ՝ «Յորժամ մատնի-ցեն զձեզ, մի՛ հոգայցէք թէ ո՛րպէս կամ զի՛նչ խաւսիցիք», «Զի ես[1] տաց ձեզ բե-րան եւ իմաստութիւն, որում ոչ կարիցեն կալ հակառակ կամ տալ պատասխանի ամե-նայն հակառակորդքն ձեր»[ա]:

13 *Սկսաւ խաւսել բռնաւորն բանիւք ողոքանաւք, եւ պարգեւս եւ պատիւս մե-ծամեծս հրամայէ բերել առաջի, եւ խոս-տանայր շքեղ եւ երեւելի կացուցանել ի մէջ աշխարհակոյտ[2] ամբոխից ի դրան ար-քունի, /131բ/ եւ ընդ առաջին իշխանացն լինել առաջի թագաւորին, եւ բարձակից լինել մեծամեծացն արքայի ի գլխաւոր բազմականի անդ, յորժամ ատեանն ար-քունական յարդարիցի:* 14 *«Միայն ի բաց լե՛ր, ասէ, ի հաւատոցն Քրիստոսի, հնա-զանդեալ ընդ ձեռամբ մեծ թագաւորին, եւ ընկա՛լ աւրէնս եւ հաւատս արժանի կե-նաց եւ գովութեան ի մեծ արքայէն եւ ի մեր իշխեցող հրամանակատար թագաւո-րին հնազանդութենէ:*

15 *Իսկ սուրբն վառեալ Հոգւովն Սրբով, յիշէ զասացեալն ի փրկչէն, թէ* «Մի՛ երկնչիք յայնցանէ[3], որ սպանանեն զմարմինն, եւ զոգին ոչ կարեն սպանա-նել»[բ], *եւ զի մի՛ ճրագն եաւթնաստեղն[4] ընդ գրուանաւ զփայլումն լուսոյն ծածկի-ցէ, այլ ի վերայ դնիցի բարձրաբերձ աշ-տանակի առաքելական եկեղեցւոյ[5], որպէս զի տեսցեն եւ փառաւորեսցեն զՀայրն երկնաւոր[գ]:* 16 *Եւ բացեալ լինէր զբերան իւր բանիւն Աստուծոյ, եւ անդ գեղեցիկս եւ համառաւտս անպաճոյճս կարգէր մի ըստ միոջէ զվկայութիւն[6] հաւատոցն որ ի Քրիստոս եւ որ ինչ ի նմանէ կան /132ա/ պահին պարգեւք կացելոյն ի ճշմարտու-թեան հաւատս, եւ տանջանք ուրացելոցն եւ յետս կացելոցն, եւ ընդ մեծ պարսաւա-նաւք ներքադրեալ զբռնաւորն եւ զմոլար աւրէնսդիրն իւրեանց զՄահումաթ[7]:* 17 *Բայց քանզի մեր ոչ ոք յայնժամ հան-դիպէր ի պատասխանատրութիւնս երանե-լոյն, եւ ոչ գրել արժանի համարեցաք:*

18 *Բայց իբրեւ ետես բռնաւորն զան-դառնալի միտսն[8] եւ զաներկբայութիւն հաւատոցն, եւ զաներկիւղ[9] եւ զյանդուգն պատասխանիսն եւ զմեծ անարգութիւնն[10], զոր հասոյց ի վերայ նորա եւ նոցին աւ-րէնսդրին, զի տեղեակ էր մոլար վարդա-պետութեան[11] նոցա[12], եւ բարկացեալ յոյժ հրաման ետ փութով զրաւ առնել կենաց նորա:*

19 *Իսկ սուրբն ելեալ հանդերձ դահ-ճաւքն ի տեղի ասպարիսի կատարմանն երկնաւոր նահատակութեանն[13], ի ծունր իջեալ կայր յաղաւթս, զի կարասցէ ան-սայթաք հաւատով յաղթել հնարից բան-սարկուին, որ ի ծածուկ եւ յայտնին[14] պա-տերազմին, եւ ասէր.* «Արարիչ իրաւանց եւ արդարութեան»[դ]: 20 *Եւ զձեռս[15] յեր-կինս համբարձեալ, ուն/132բ/ելով զպարա-նոցն առաջի դահճացն. եւ առեալ մի ոմն զսուրն՝ եհար զերանելին եւ եհատ զգլուխ նորա:* 21 *Եւ այսպէս կատարեցաւ երանե-լին Ապուսահակ:* 22 *Սա առաջին զտաւ*

1 ´ ½»ë] ½Ç »ë
ա Մտթ. Ժ. 19, Ղկ. ԻԱ. 15
2 ´ ³ßË ³ñÑ ³ Ïáûë
3 ´ û³ûëó ³ Ý¿, ¶ û³ûó ³ Ý¿
բ Մտթ. Ժ. 28
4 ² ´¶ »õÃÝ ³ ë ï »ÕÝ, ü »ûÃÝ ³ ë ï »Õ» ³ Ý
5 ² »Ï»Õ»óáû
գ Հմմտ. Մտթ. Ե. 15-16
6 î[1-2] Áë ï í Ï ³ ûáõÃÇõÝ
7 î[1] ...] »õ ½Ùá ³ ñ... ½Ù ³ ÑáõÙ ³ Ã, ² ´¶ Ù ³ ÑáõÙ ³ Ã
8 ¸ ÙÇ ï ë
9 ´ ½ ³ Ý»ñÏÇõÕÇõ
10 ´ ³ Ý ³ ñ· áõÃÇõÝ
11 î[ù] í ³ ñ¹ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ (² ´¶ í ³ ñ¹ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý)
12 î[1] ...] »õ ÝáóÇÝ ³ õñ¿Ýë¹ñÇÝ... Ýáó ³ , î[2] > ½Ç ï »-Õ» ³ Ï ¿ñ... Ýáó ³
13 ´ Ý ³ Ñ ³ ï ³ ÏáõÃ» ³ Ý
14 î[ù] û ³ û ï ÝÇ (² ´¶ û ³ û ï ÝÇÝ)
դ Սղմ. ՃԺԸ. 62, 164
15 ´ Ó»éë

պտուղ մարտիրոսական ի մեծ վտանգի նեղութեանն, որ եհաս ի վերայ բոլոր Հայաստանեայցս[1]*:* 23 *Պատմեաց զայս մեզ*[2] *մեծ քահանայն Սամուէլ յաւանին Արտամետ*[3]*. նորա լուեալ էր ի պարսկէ ումեմնէ, ի ձորոյն Շատուանոյ*[4]*, որ էր ընդ դահճսն, եւ ի սկզբան վկայութեան մինչ ի կատարումն սրբոյն ի տեղւոջ անդ հանդիպեալ լինէր, եւ ի միտ առեալ էր*[5] *զսաղմոսն, զոր ասացեալ էր երանելին:* 24 *Գիտեն զայս եւ բնակիչքն Ռշտունեաց գաւառին, զի դեռ եւս կենդանիք են բազումք ի նոցանէ:*

25 *Եւ եղեւ զկնի այսորիկ գնաց անտի Ժիրաք եւ եկն եմուտ ի Վանտոսպ, եւ ի յանցին*[6] *հրձիգ արար զմեծ եկեղեցին*[7] *յաւանին Արտամետոյ:*

26 *Բայց ինքն Բուխայ*[8] *խաղացեալ զհետ իշխանին, եւ ընդ նմա տաճիկք Հայաստանեայց*[9]*, որ բնակեալ էին ի կողմանս կողմանս աշխարհիս՝ առ/133ա/աջնորդէին Բուխայի*[10] *ի մուտ եւ ելս աշխարհիս:*

27 *Իսկ իշխանն Աշոտ, առ սակաւ սակաւ ամփոփեալ զինքն*[11] *ընտանեւք*[12] *իւրովք, եւ ընդ նմա ոմանք յազատաց իւրոց. Մուշեղ Վահեւունի, որ զտանուտրական պատիւն ունէր, եւ Վահրամ սեպուհ Թիկնապահ իշխանին, եւ Վահրամ Տրունի եւ Հասան եւ այլք ի սեպուհ պաշտաւնէից, եւ եկին մտին ի բերդն դղեակ*[13] *յամրոցն Նկան, որ ի Թոռնաւան*[14] *գաւառի. եւ խնդրէին տեսանել, թէ որպէս կարասցեն զտանել զելս իրաց վտանգին ի վերայ հասելոյ*[15]*:*

28 *Իբրեւ իմացան զաւրքն տաճկաց, թէ եմուտ իշխանն յամրոցն՝ զհետ մտեալ բազմութեանն այնուհետեւ, եւ շուրջ փակեալ անդէն զամուրն զանել զառագիղն*[16]*:* 29 *Եւ զբուն բանակն առնէին ի Ղոկորուատ*[17] *աւանին, ունելով ընդ ինքեանս զբազմութիւն գերւոյն*[18] *կուտեալ իբրեւ զհող:* 30 *Այլ եւ Վահան Ամատունեաց գաւառին փախստեայ եկեալ ի ձորն, որ մերձ է*[19] *յամրոցն, ուր տէրն իւրեանց կայր:*

31 *Ապա յետ փոքր ինչ աւուրց վառեալ զզաւրսն ի պատերազմ ընդ /133բ/ բերդայինսն՝ առնուլ զամրոցն:* 32 *Եւ ինքն իսկ գլխովին զաւրավարն Բուխայ*[20] *հեծեալ յերիվարն*[21]*, պնդեալ զինքն զինու ի պատերազմ ընդդէմ իշխանին, եւ զկորովին աղեղնաւորացն ելիմացուցն եւ զընտիրս հեծելոց նոցա ընդ ինքեան վառեալ*[22] *ի ճակատի:* 33 *Եւ զայլս ազգի ազգի զինուորք ունէին վաղերք*[23] *եւ վակուրք, սուսերք եւ սուինք*[24]*, տապարք եւ վիրգահանք, մեքենայք եւ ումբաքարք*[25]*,*

1 ´¶ Ñ³Û³ë ï ³Ý»³óë
2 ´¶ > Ù»½
3 ´¶ ³ñ ï ³Ù¿ ï
4 ÜËÝ.334ª áõÕÕ»ÉÇ Ñ³Ù³ñÇ Çª ßáõ ïáõ³ÝáÛ, ³ÛÉ ëË³É ¿
5 ´¶ > »õ Ç ÙÇ ï ³é»³É ¿ñ
6 ²´¶¸ Û³ÝóÇÝ. î1-2 Û³ÝÓÇÝ, î²Í. Ã»ñ»õë Û³ÝóÇÝ, ÜËÝ.164ëñµ·. Û³ÝóÇÝ (Û³ÝóÇÝ áõÝÇ ¸ª Û²Ýó)
7 ´ Û»Ï»Õ»óÇÝ
8 ²´¶îù µáõÑ³Û. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
9 ´ Ñ³Û³ë ï ³Ý»³ó
10 ²´¶îù µáõÑ³ÛÇ. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
11 î1-3 > ½ÇÝùÝ
12 î1-3 ÁÝ ï ³Ý»ûù

13 îù ¦¸Õ»³Ï§, áñ ëË³É ¿. î³ ³ßËñÑµñª ¦ÜÏ ³Ý µ»ñ¹-¹Õ»³ÏÁ§
14 î2-4 ÃáéÝ³í³Ý (íñ¿±å)
15 îù Ñ³ë³Ý»ÉáÛ (²´¶ Ñ³ë»ÉáÛ)
16 ´ ·³Õ³·ÇÕÝ, ´° ·³é³·ÇÕÝ
17 ÜËÝ.342ëñµ·. ßáÏáñáõ³ï (½á·áñáõ³±ï). ²ÉÇß³Ý, ²Ûñ³ñ³ï, 258³ ¦³Ýëáíáñ ¿ Ç Ù»½ Õ ï ³éÇõ ëÏ½µÝ³õáñáõÃÇõÝ ³Ýáõ³Ý§)
18 ¶ ·»ñáÛÝ
19 îù > ¿ (²´¶ áõÝ»Ý)
20 ²° (ëñµ·ñÕÇ) µáõË³Û. ²´¶îù µáõÑ³Û
21 ² Û¿ñÇí³ñÝ
22 ü ~ í³é»³É ÁÝ¹ ÇÝù»³Ý
23 ²´¶ í³½»ñù
24 ´ »õëáõÝÇù] »õ ëáõÇÝù
25 ²´¶ áÙµ³ù³ñù (¸ éÙµ³ù³ñù). îùÜËÝ.124ëñµ·. éÙ-µ³ù³ñù

վաՀանք եւ նիզակք: 34 *Այլ եւ Հուր եւ ծծումբ նաւթիւ բարձեալ ի գործ պատերազմին, եւ գլոյծ բնութիւնն*[1] *յանաւթս ապակեղէնս եդեալ, եւ մանր զծծումբն ընդ նմին խառնեալ, եդեալ ի պարսատիկ մեքենայից, եւ զՀուրն առ ընթեր նմին, Հնարաւորեալ արկանել զամրոցաւն:* 35 *Եւ որք մերձ առ պարսպաւքն զճակատն վառէին եւ զմարտն գրգռէին՝ զգեստն*[2] *ինքեանց յասուէից կազմեալ, զոր ի զաւրութիւն թիկանց ուժոյ բազկաց ճնշեալ*[3] *եւ մածուցեալ ընդ միմեանս՝ զնրբութիւն մազոյն թաղ կոչեցին, զոր ի ջուր եդեալ*[4] *ծծէ իբրեւ զսպունգ, զայն /134ա/ զինեալ ի վերայ անձանց՝ սաստկացուցանեն զպատերազմն, աներկիւղ մնալով ի Հրոյն տոչորմանէ:* 36 *Եւ զերիվարսն*[5] *եւ զՀեծեալս նոցա զինեալ սպառազինուք*[6]*, չունջապաՀս*[7] *ձիոցն եւ տաշտս գաւակացն եւ զանգապանս*[8] *ի չորս կողմանս*[9]*, ձգեալ եւ լանջացն զէն, եւ բարձրավիզ խրոխտանացն զրաՀս, եւ ոտնատորոփ փռնկալոյն մանեակս զանգակեալս*[10]*, եւ մաՀիկս լուսնաձեւս ի մէջ ճակատուն կապեալ, եւ զնիւս երիվարացն*[11] *երկաթապատ պնդեալ, այլ եւ ստի եւ անտի երիվարի*[12] *փորոյն տախտակագործ*[13] *գրգեալ*[14] *ըստ փորոյն չափու մածուցեալ ի ձեւ վաՀանի՝ զգործ արուեստի զինուն ցուցանեն:* 37 *Եւ ինքեանք արկեալ զրաՀ զանձամբ, եւ սաղաւարտ ի գլուխ եդեալ, բազպանս ի ձեռն արկեալ, զանգապանս ի վերայ բարձիցն պնդեալ, աւդ ոտիցն կաւշկաձեւ արուեստաւորեալ*[15]*, վաՀան ի թիկունս եդեալ, սուսեր ընդ մէջ ածեալ, նիզակ ի ձեռին ունելով, կապարճս եւ աղեղունս պատրաստականս զառաջեաւ*[16] *ի նիւսն ունելով, եւ զարդս ոսկեզարդս*[17] *եւ արծաթագործս եւ /134բ/ կամարս ընդ մէջ ածեալ, դրաւշ եւ վերջաւորս փողփողեալս՝ սաւառնաձայն*[18] *Հնչմամբ զլեառնն դնդեցուցանէին*[19]*, նշանս կանգնեալ, եւ փողք եւ քնարք Հնչէին, եւ թմբուկքն դափէին, եւ արեւն ի վերայ Հասեալ սպառազէն զարդուն եւ մերկ սուսերացն՝ փայլեալ ճառագայթս արեգակնայինս յինքեանց ձգէին չուրջ զլերամբն. քաջքն խիզախէին, սաղարքն կանչէին, նաՀատակքն գոչէին, զռազմ ճակատուն կարգեցին, պատրաստեցին:* 38 *Զայս ասաց Եսայի միով բանիւ. ելեմացիք, ասէ.* «Առեալ զկապարճս, Հեծեալ յերիվարս[20]. եւ գունդք ճակատելոցն»[*] *ելին կացին մաւտ առ քաջն*[21] *մեր Աշոտ եւ ընտիր զաւրավարն Հայոց՝ առ մեծն իշխանաց:* 39 *Եւ յայնչափ եւ առաւել քան զսոյն կազմութեան*[22] *սպառազէն պատրաստութեանն՝ սաստիկ տարակուսանաւք*[23] *եւ մեծ երկիւղիւ պակչէին յաՀէ Հայկասիրտ իշխանին եւ յաղթող նաՀատակին մեր Աշոտոյ, եւ որք ընդ նմա էին գունդք ազատաց եւ նոցին զաւ-*

---

1 îù µÝáõÃÇõÝë (²´¶ µÝáõÃÇõÝÝ)
2 ²´¶ ë·»ëïÝ
3 ´¸ ×ßÝ»³É
4 ´¸ >»¹»³É
5 ²¶ ½¿ñÇí³ñëÝ, ¸ ½»ñÇí³ñë
6 îù ëå³é³½ÇÝûù (²´¶¸ ëå³é³½ÇÝáõù)
7 ¸ ßÁéÁÝã³å³Ñë
8 î1-2 ½³Ý·³å³Ñë
9 ¸ ÏáÕÙ³Ýë (ãáñÇó áïÇóÝ)
10 ¸ ³ÛÉÓ.ª½³Ý·»³Éë
11 ²´¶ ¿ñÇí³ñ³óÝ
12 ²´¶ ¿ñÇí³ñÇ
13 ´ ï³ÕïÏ³·áñÍ
14 ÜËÝ.133ëñµ·. ·á·»³É] ·ñ·»³É

15 ¸ ³ñáõ»ëï³·áñÍ»³É
16 ²´¶ ½³é³ç³õ (¸ ½³é³ç»³õ)
17 ´¶¸ áëÏ¿½³ñ¹ë, ¸ ³ÛÉ íÏÛ.ª áëÏ»½³ñ¹ë
18 ÜËÝ.198ëñµ·. ¹ñ³õßù Ç í»ñç³õáñë ÷áÕ÷áÕ»³Éùª ë³õ³éÝ³ÓÛÝ. ²´¶ª ÇÝãåÍ¿ë í»ñÁ
19 ²´¶ü ·Ý¹»óáõó³Ý¿ÇÝ, ²° (³±ÛÉ Ó»éù) ¹Ý¹»óáõó³-Ý¿ÇÝ, ¸,ÜËÝ.198ëñµ·. ÃÝ¹»óáõó³Ý¿ÇÝ
20 ²¶ Û¿ñÇí³ñë
[*] Ն•·ԻՐ·6
21 ´¶ ù³çùÝ
22 ´ Ï³½ÙáõÃ»³ÝÝ
23 ´ ë³ñ³Ïáõë³Ýûù

րաց ըստ տոհմս ազգաց, ի բնիկ նախարարացն Վասպու/135ա/րական տէրութեանս:

40 ***Իսկ իշխանն ելեալ կայր ի վերայ պարսպին, նազելով եւ սիգալով, իբրեւ զկորիւն առիւծու ճեմէր, անկասկածելի մնալով, առ ոչինչ համարելով զհէնն եկեալ, հասեալ, փակեալ շուրջ զնովաւ. զի կարծէր եւս համախորհ եւ միագործ զնիզակակիցսն իւր, զզաւրսն եւ զզաւրագլուխս[1] զգունդ ազատացն, որ մտեալ էին ընդ նմա յանձաւն Նկանի:*** 41 ***Բայց նոքա եւս քան զեւս սաստկացուցանէին զմարտն:***

42 ***Յայնժամ ի խորհուրդ եմուտ իշխանն եւ տոհմակիցք իւր՝ Վահան եւ Մուշեղ Արծրունիք, եւ գունդքն ազատանոյն որ ընդ նմա, զի թերեւս կարասցեն հաճել զմիտս զաւրավարին՝ ի բաց կալ ի խորհրդոցն զոր ինչ խորհեալ էր, եւ զմարտն ցածուցանել եւ զաղմուկն ամբոխեալ ի բաց վճարել, եւ զոր ինչ խնդրիցէ՝ առնիցէ ըստ կամաց նորա, կնքել եւ տալ նմա զգեաւղս եւ զագարակս, եւ տալ զհարկս արքունիս եւ զպատանդս խաղաղութեան[2]:***

43 ***Եւ մինչդեռ զայս աւրինակ խոկային եւ խորհէին ի միասին, միանգամայն արդելականք բերդ/135բ/ին անդէն իսկ եւ իսկ քակեալ ի միաբանութենէ ուխտին, որք էին անդ խորհրդականք ի յազատ տոհմէ, խորհուրդ չար ի մէջ առեալ եւ զբարեկամութիւն կեղծաւորեալ, որպէս յերէկն եւ յեռանդն, եւ յանձն առնուն երթալ առ զաւրավարն՝ խնդրել զխաղաղութիւն[3]:*** 44 ***Եւ մեկնեալ յինքեանց զՎահրամ անուն, եւ տան տանել հրովարտակ առ զաւրավարն, լի թունիւք[4] սատանայական խորհրդոցն, ծածկեալ յաչս իշխանին գառնենի[5] զգեստիւք ի հանդերձս ոչխարաց, եւ ներքոյքն[6] զապականիչ գայլոցն[7] բերելով զլրբութիւն, իբրեւ չունք համրացեալք, որ ոչ կարեն հաջել***, որպէս ասէ[8] Եսայի մարգարէ[9], ընդդէմ Տեառն փոխելով զկատաղութիւն մահածին թունիցն[10] սատակչական զաւրութիւնն, լինել տիրակորոյսք եւ աշխարհաւերք, բանսարկուք եւ քսուք, խռովասէրք մանաւանդ քան թէ խաղաղասէրք, որք քակէին զոլ նոցա ամենայն ուրեք ուր[11] եւ դիպէին զմիաբանութիւն ուխտի խաղաղութեան եղբարց եւ ազգականաց եւ բարեկամաց:***

|136ա| 45 ***Եւ ելեալ արտաքս հանգոյն մատնչին ի տնաւրինականս փրկչին, ունելով ընդ ինքեան զհրովարտակն գրեալ այսպէս.***

46 ***«Ի յարքունուստ ընկալեալ քո զվերակացութիւն աշխարհիս Հայոց, եւ ըստ հրամանի ինքնակալ թագաւորին նուաճեալ ունիս ի հնազանդութիւն պետութեան ձեր զիշխանս եւ զտեարս, զկողմնակալս եւ զկուսակալս, զքաղաքապետս եւ զմարզպետս[12] բոլոր Հայաստանեայցս[13], եւ զապստամբսն եւ զընդդիմակայսն ըստ արժանի ապիրատութեանն իւրեանց խրատել գանիւ եւ բանտիւ եւ պէսպէս տանջանաւք, եւ ի բաց բառնալ յաշխարհէ[14]***

1 ²´¶ ½³õñ³ ·ÉáõËë

2 ²´ ·»³õÕë »õ ³·³ñ³Ïë, »õ ï³É Ñ³ñÏë ³ñùáõÝÇë »õ å³ï³Ý¹ë Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ý. ÜËÝ.381ëñµ·. ½·»³õÕë »õ ½³·³ñ³Ïë, »õ ï³É ÝÙ³ ½Ñ³ñÏë ³ñùáõÝÇ »õ ½å³ï³Ý¹ë Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ý

3 ´½Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ, ²¶î Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ

4 ´ÃÇõÝÇõù

5 ²´¶ ·³õáñÇÝÇ, ¸ ¹áõ³ñ»ÝÇ, ¸ ³ÛÉ íÏ³Û.ª ¹áõ³ñ³Ý] ·³éÝ»ÝÇ (¸ ³ÛÉ íÏ³Û.ª Â¿á¹. øéÃ. ÀÝ¹¹¿Ù ØÛñ·áÙó.ª ¦³ñï³ùáõë ï»ñ»õÇÝ ¹áõ³ñ»ÝÇÝ ½·»ë-ïûù§), î³ ·³éÝ»ÝÇ

6 ¸Ý»ñùáÛÝ

7 ¸·³ÛÉáó

*** [illegible] 15, [illegible] 10

8 ´> ³ë¿, ¶³]³ë¿

9 ´°Ù³ñ·³ñ¿Ý

10 î³ ÃÇõÝÇóÝ (²´¶ ÃáõÝÇóÝ)

11 ´¶> áõñ

12 ´¶> »õ ½Ù³ñ½å»ïë

13 ´Ñ³Û³ëï³Ý»³óë

14 ´³ßË³ñÑ¿

գչփոթ[1] եւ զխռովութիւն ի միջոյ խաղաղութեան, որպէս աւրէն է խաղաղասէր թագաւորաց եւ թագաւորազանց, իբրեւ Աստուծոյ կամարարողաց[2] եւ հաւատարիմ ծառայից տիրասիրաց:

47 Եւ արդ, մեք, նահապետք ազատաց Վասպուրական իշխանիս՝ Մուշեղ ի ցեղէ Վահեւունեաց, Վահրամ յազգէ Տրունեաց[3], Վահրամ միւս, որ եւ թիկնապահ իշխանիս, եւ այլ գունդք ազատաց եւ զաւրական պետութեանց, ի ձեռս /136բ/ մեր է հոգաբարձութիւն աշխարհիս: 48 Գրեցաք[4] առ քեզ Բուխայ[5]՝ գլուխ զաւրավարաց տաճկաց եւ բարձակից մեծ թագաւորին. միայն թէ ընդարձակիցես[6] մեզ եւ տոհմի մերոյ, բնակաց[7] երկրի մերոյ՝ մնալ յիւրաքանչիւր տունս բնակութեանց, կալ խաղաղութեամբ, մեք տացուք զԱշոտ ի ձեռս քո առանց զինու եւ մարտից եւ ճակատուց կազմութեան, եւ մի՛ ինչ յայնոսիկ աշխատ լինիցիս, այլ եւ ո՛չ զմեզ ապստամբս կարծիցես գոլ յինքնակալ թագաւորէն եւ ի քումմէ ճոխութենէդ, եթէ հաւաստեաւ քննիցես: 49 Բայց մի՛ եւ այսմ անտեղեակ լինիցիս, զի Գուրգէն եղբայր իշխանիս եւ այլ տոհմն Արծրունեաց եւ բազմութիւն ազատաց եւ ազատորդեաց եւ նոցուն զաւրաց քաջաց Վասպուրական տէրութեանս, ամենեքեան ընդ նմա անցեալ գնացին ի կողմն Ատրպատականի, եւ անդր գումարեալ են[8] ամենայն զաւրք եւ ռամիկք աշխարհիս, արք կորովիք եւ պատերազմողք, որք ոչ դառնան ի սրոյ: 50 Եւ եթէ յերկարիցի գործոյս /137ա/ այսորիկ հանդէս եւ մարտիցն հանգամանք, ո՛չ փութանակի վարիցին՝ գուցէ աւգնականութեամբ գիշերոյ եկեսցէ ի վերայ քո եւ մեծամեծ աւճիրս ի վերայ քո[9] եւ զաւրացդ արքունի հասուցանիցէ: 51 Զի այր քաջ է եւ պատերազմող[10], եւ միաբանք են որք ընդ նմա են զաւրքն, եւ զանձինս ի մահ դնիցեն ի վերայ տանց եւ աշխարհաց[11] եւ ազանց եւ տոհմից իւրեանց: 52 Եւ ամուրք յոյժ եւ անկասկածելիք ի ձեռս նոցա են, ամուրն Ջլմարն[12] եւ Սրինգ, եւ Ծախուկ բերդն. եւ[13] թէ նոքա յերիս կամ ի չորս կամ եւս աւելիս բաժանեալ աւգնական առնիցեն[14] իւրեանց զամուրսն՝ մեծ աշխատութիւն քեզ հասուցանիցեն, եւ ամենայն խորհրդոց քոց խափանիչք գտանիցին, եւ զքեզ կորակնեալ ամաւթալից ի պարտութիւն մատնիցին, որպէս զյառաջագոյն եկեալ հազարապետն արքունուստ, զի ո՛չ կարաց կալ ընդդէմ սոցա, եւ ոչ Ճ. (100) այր առ Ժ.[15] զաւրացս[16] Հայոց»:

53 Եւ իբրեւ ընթերցաւ մեծ զաւրավարն զծածուկս ազատանոյն, ետ պատասխանի, զոր եւ գրով իսկ աւանդեաց, երդմամբ հաստատեալ /137բ/ ասէ. «Զոր ինչ միանգամ կամք յաւժարութեան ձերոյ ախորժեսցեն, եղիցի ձեզ ստուգապէս առանց երկբայութեան. միայն ո՛չ ելցէ ի ձեռաց իմոց Աշոտ հանդերձ ազգականաւք իւրովք»:

54 Իմացեալ յայնժամ իշխանն զնենգութիւն նոցա եւ զխորամանկ կեղծաւո-

1 ² ´ ¶ ½ß÷ áÛÃ
2 ² ´ ¶ Ï ³ Ù ³ ñ ³ ñ ³ õÕ ³ ó
3 ² ´ ¶ ÁÝ ï ñáõÝ» ³ ó
4 ´ ·Ý»ó ³ ù
5 ² ¶ µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û. î[1-2]Í. ÑÇÝ ûñÇ-Ý ³ Ï, »ñµ»ÙÝª µáõË ³ Û, µáõÑ ³ Û, µáõÕ ³ Û
6 î[ù] ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï»ëó»ë (² ´ ¶ ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ ÏÇó»ë)
7 ü µÝ ³ Ïã ³ ó
8 ´ > »Ý

9 ´ > »õ Ù»Í ³ Ù»Í ³ õ×Çñë Ç í»ñ ³ Û ùá
10 î[ù] å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕ (² ´ ¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕ)
11 ü í ³ ëÝ ³ ßË ³ ñÑ ³ ó »õ ï ³ Ýó] Ç í»ñ ³ Û ï ³ Ýó »õ ³ ßË ³ ñÑ ³ ó
12 î[ù] çÉÙ ³ ñ (² ´ ¶ çÉÙ ³ ñÝ)
13 ´ > »õ
14 ü »õ Ï ³ Ù ³ ÛÉ ³ õ»ÉÇë µ ³ Å ³ Ý» ³ É ³ õ·Ý ³ Ï ³ Ý áõÝ»-ó»Ý
15 î[1] Ñ ³ ñÇõñ ³ Ûñ ³ é ï ³ ëÝ
16 î[ù] ½ûñ ³ óÝ (² ´ ¶ ½ ³ õñ ³ óë)

րութիւնն, եւ զի ոչ ըստ հրամանի նորա յաւրինէին զպէտս պատրաստութեան ամրոցին, ասէ ցնոսա. «Արի՛ք, երթայք առ զաւրավարն, տեսէ՛ք հաւաստի, եւ ի վերայ հասեալ գիտասցուք, թէ ի՞ւ իւիք կարասցուք հաճել զմիտս նորա ի խաղաղութիւն»:

55 Յայնժամ բացեալ լինէր պատրուակ կեղծաւորութեանն ի խլրդենի դիմաց[1]. ետուն պատասխանի եւ ասեն. «Յարուցեալ երթիցես դու ինքնին եւ քեզէն լուիցես ի նմանէ՝ զոր ինչ ախորժիցէ, եւ բարձցի ի քէն ապստամբութիւնն, զորմէ կարծեն ապստամբ լինել ի թագաւորէն»:

56 Իբրեւ գիտաց իշխանն, եթէ վճարեալ է չարութիւնն յաչս նոցա, եւ այլ ընդ այլոյ խաւսին, եւ ի գաղտնիս քրթմնջեն, եւ անտեղի եւ ան|138ա|ընդունակ հրամանաց նորա լինէին, ետ պատասխանի եւ ասէ. «Զի՞նչ է այդ, զոր դուք ի ծածուկ գործէք, եւ ընդէ՞ր խորհուրդք գաղտնիք ընդ միմեանս խորհիք. եթէ չար ինչ[2] թուիցիմ յաչս ձեր, եւ ապիրատս գործեալ եմ առ ձեզ եւ խարդախութեամբ բնակեալ եմ[3] ընդ ձեզ[4]՝ աւասիկ յանդիման երեսաց իմոց տո՛ւք պատասխանի, եւ ցուցէ՛ք յականէ յանուանէ[5], մի ըստ միոջէ իւրաքանչիւր զվնասս զոր գործեալ եմ, դի՛ք ի լսելիս համագունդ զաւրականացս, եւ մի՛ պատկառէք խաւսել զճշմարտութիւնն: 57 Ապա եթէ[6] իբրեւ[7] զհայր գրգեալ եւ գգուեալ էի զձեզ, եւ ժողովեալ իբրեւ հաւ զձագ ընդ թեւովք[8] ի պատճառս պահպանութեան, եւ դուք ամենայն ուրեք ամրացեալ ի զգուշութիւն իբրեւ յամուր քաղաքի ընդ ձեռամբ իմով յանհոգս լեալ[9] լինել ձեզ. եւ դուք զայսքան հատուցումն[10] հատուցանէք ինձ, չիմացեալ[11] ձեր զոր ասաց Դաւիթ. «Հատուցին չար[12] փոխանակ բարւոյ[13], ատելութիւն փոխանակ սիրոյ իմոյ»[ա] եւ նմին հատուցումն ի կարգի, որ ասէ. «Կացո՛[14] ի վերայ նոցա[15] մեղաւոր, սատանայ |138բ| կացցէ ընդ աջմէ նորա»[բ], եւ որ ինչ ի կարգ[16] սաղմոսիդ է: 58 Զիցէ՞ լուեալ ձեր զոր ասաց Սողոմոն[17], թէ՝ «Որ հատուցանէ չար փոխանակ բարւոյ[18] չար ի տանէ նորա մի՛ պակասեսցէ»[գ]: 59 Ո՞չ ածէք զմտաւ եւ ոչ զմի ինչ ի բարեացն, զոր ձեր յինէն գտեալ. զի ըստ իւրաքանչիւր հասակաց՝ զմի մի ոք ի ձէնջ գթալիր սիրով մեծարէի այնչափ, զի եւ զմեծութիւն ընչից, որ ի գանձս իմ՝ ամի ամի յաւար տալով՝ զուարթամիտ[19] սրտիւ ինձ համարէի զյափշտակութիւն տան իմոյ, որ ի ձէնջ եւ առ ձեզ, զոր ոչ եւ ոչ[20] զմի[21] ոք յիշխանաց[22] ումանց առաջնոց լուեալ ուրուք, եթէ իցէ այսպիսի ինչ արարեալ: 60 Եւ ես ամայացեալ՝ ո՛չ ինչ փոյթ առնէի, միայն ձեզ զլիանալն սիրելով առ այսոքիւք. եւ զորդիս ձեր եւ զմանկունս[23]

1 î ¹ÇÙ³óÝ (²´¶ ¸ ¹ÇÙ³ó)
2 ´¶ > ÇÝã
3 î > »Ù (² ¶ áõÝ»Ý)
4 ´ > »õ Ë³ñ¹³ËáõÃ»³Ùµ µÝ³Ï»³É ÁÝ¹ Ó»½
5 ´¶ ³Ýáõ³Ý¿
6 î Ã¿ (²´¶ »Ã¿)
7 î[1-2] ûñÇÝ³ÏëÝ > Çµñ»õ (ëË³É ¿ª ²´¶ áõÝ»Ýª Çµñ»õ), ÜËÝ.452ëñµ·ª Ã¿ [Çµñ»õ]
8 ´ Ã»õûù

9 ² ¶ ÉÇ»³É
10 ´ ½Ñ³ï áõóáõÙÝ
11 ´° áã ÇÙ³ó»³É
12 ²´¶ Ñ³ï áõóÇó] Ñ³ï áõóÇÝ ã³ñ
13 ² ¶ µ³ñáÛ, ´ µ³ñáÛ ÇÙ
ա Սղմ. ԽԸ. 5 «Հատուցին ինձ չար փոխանակ բարւոյ, ատելութիւն փոխանակ սիրոյ իմոյ», հմմտ. Սղմ. ԼԴ. 12
14 ² Ï³óáÛ
15 ²´¶ Ýáñ³
բ Սաղմ. ԽԸ. 6
16 ´ Ï³ñ·ë
17 ´¶ ëáÕáíÙáÝ
18 ²´¶ µ³ñáÛ
գ Առակ. ԺԷ. 13
19 ´¶ ½áõ³ñÃ
20 î > áã (²´¶ áõÝ»Ý)
21 ´ ÙÇ
22 ´ ÇßË³Ý³ó
23 ´ ½Ù³ÝáõÏë, ´° ½Ù³ÝÏáõÝë

տեսանելով ի գուլժ խանդաղատանաց ի գիրկս իմ ընդունէի ընծայիւք մեծաւք[1] գգուանաց[2], իբրեւ զառ ի յինէն ծնեալս: 61 Եւ արդ, այսոքի՞կ են փոխարէնք, զի ետուք յաւժարութիւն նենգագործ խորհրդով՝ լինել յարգելանի, եւ առնել դիւրոր-սալի[3] /139ա/ խնդրաւղաց[4] անձին իմոյ եւ իմոց զաւակաց, համաւրէն ընտանիւք ար-կանել ի բերան վիշապի, եւ լինել պատ-ճառք սրոյ եւ գերութեան[5] ամենայն աշ-խարհի»:

62 *Այլ նոքա, քանզի հաստատուն մտաւք ունէին զմիաբանութիւն դաւաճան խորհրդոյն որ առ բռնաւորն տաճկաց, ե-տուն պատասխանի եւ ասեն. «Ո՛չ կարեմք զդէմ ունել անհնարին[6] ուժոյ բռնու-թեանն արքունի, եւ[7] ոչ ամուրքն պատ-րաստական առ ի յամրութիւն, որպէս թուէր մեզ. եւ ոչ համբարք ի սմա բաւա-կան, թողումք այլ ումեք ասել՝ այլ եւ ո՛չ պահապանաց ոմանց ռամկաց որ պահի-ցեն զամուրքս: 63 Եւ վասն այսր ամե-նայնի հարկ է քեզ երթալ, զի եւ կարծիք ապստամբութեանդ բարձցի, եւ տառապե-լոցդ որ եկեալ յեցեալ են ընդունայն զաղ-թականութեամբ՝ եղիցի յարձակուրդ[8] ի տեղիս իւրաքանչիւր, եւ աշխարհ զրաւ առցէ յասպատակէ թշնամեաց, որ եկեալ հասեալ է յաւեր եւ յեղծումն: 64 Եւ եթէ քոյին կամաւ երթիցես՝ թերեւս աւգուտ բազմաց եւ անձին /139բ/ քում եղիցի. գուցէ ակամայ երթալովն, եւ նեղիչն աշ-խատելով ի պահելն՝ յաճախեսցէ ի վնաս եւ ի քէն, եւ աւճան բարւոյ[9] յայնմ հետէ ոչ եւս ումեք հասցէ գտանել»:*

65 *Եւ զայս լուեալ՝ գիտաց զառ ի նո-ցանէ հաստատուն նենգագործութիւնն, եւ զաչս առ Աստուած ամբարձեալ[10] եկաց յաղաւթս, ճաշակեալ սակաւ ինչ հաց եւ գինի՝ գոհացաւ, եւ առ ընտանիս իւր դար-ձեալ թախանձագին՝ յարուցեալ էջ ի յամ-րոցացն, եւ եկեալ եկաց առաջի ոսոխ[11] վի-րագին[12], եւ տուեալ ողջոյն ըստ սովորու-թեան նոցա: 66 Եւ եհարց եթէ դո՞ւ իցես Աշոտ. ասէ. Այո՛[13], ես եմ. երկրորդեալ եւ երրորդեալ՝ իբեւ[14] զսոյն լուաւ. ապա բանս մեղադրականս բազումս յաճախեաց եդ առաջի նորա. եւ լուեալ ի նմանէ պա-տասխանիս դիպողագոյնս եւ իմաստունս՝ հրամայեաց նստել:*

67 *Յայնժամ Սմբատ Բագրատունի, զոր վերագոյնն յիշեցաք, Մոկաց իշխե-ցող, քանզի յոյժ սիրեցեալ եղեւ ի զաւրա-վարէն, եւ առաւել քան զամենայն /140ա/ մեծամեծսն[15] ընդունէր պարգեւս եւ պա-տիւս, անհանդուրժելի լեալ[16] անցիցն ան-ցելոց, եւ մեծաւ տրտմութեամբ հաչէր եւ հառաչէր յոգի իւր. եւ ելեալ արտաքոյ բանակին, յորդառատ հեղոյր արտասուս ի վերայ բեկման իշխանին եւ այլոց նախա-րարացն: 68 Բայց ոչ ինչ ձեռնհաս լինէր աւգնել նոցա վասն դառն հրամանի ամ-բարիշտ թագաւորին. այրէր եւ խորովէր ի սիրտ իւր ի ծածուկ՝ ընդ աւեր աշխարհին եւ ընդ անողորմ չարչարանս գերելոցն ի թշնամեացն: 69 Յայնժամ համարձակեալ եմուտ յատեան բռնաւորին եւ եկաց առա-ջի զաւրավարին աներկիւղ համարձակու-*

1 îù Ù»Í ³ õ (² ´¶ Ù»Í ³ õù)
2 ü Ñ ³ Ý ¹ »ñÓ Ù»Í ³ Ù»Í ÁÝÍ ³ ÛÇõù Ç ·ÇñÏë ÇÙ ÁÝ ¹ áõ-Ý¿Ç Ù»Í ³ õ ··áõ ³ Ýûù] Ë ³ Ý ¹ ³ Õ ³ ï ³ Ý ³ ó... ··áõ ³ -Ý ³ ó
3 ² ´¶,ÜËÝ.398ëñµ·. ¹ Çõñáñë ³ ÉÇ, î1-3 ¹ Çõñ áñë ³ É Ç
4 î1-2 ËÝ ¹ ñáÕ ³ ó
5 ´ ·»ñáõÃ» ³ ÝÝ
6 î4 ³ ÝÑÁÝ ³ ñÇÝ
7 ² îù > »õ (´¶ áõÝ»Ý)
8 îù ³ ñÓ ³ Ïáõñ ¹ , ² ´¶ Û ³ ñÓ ³ Ïáõñ ¹ , î2 ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª Û ³ ñÏ ³ Ïáõñ ¹ (íñ¿å)
9 ² ´¶ µ ³ ñáÛ (¸ µ ³ ñõáÛ)
10 îù Ñ ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ É (² ´¶ ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ É)
11 ² ³ õëáË
12 ´¶ »Ï ³ ·ÇÝ] »Ï ³ ó ³ é ³ çÇ áëáË íÇñ ³ ·ÇÝ
13 ² ¶ ³ Ûá Û
14 ² ´¶ îù »õ. ÜËÝ.198ëñµ·. Çµñ»õ] »õ
15 îù Ù»Í ³ Ù»Íë (² ´¶ Ù»Í ³ Ù»ÍëÝ)
16 ² ÉÇ» ³ É

թեամբ, առանց պատկառանաց, եւ ասէ. «Որովհետեւ գտի շնորհս[1] *առաջի քո, եւ արարեր մեծարանս երեսաց իմոց, եւ առաւել քան զամենայն իշխանս Հայաստանեայց*[2] *եւ մեծամեծս*[3] *արքունի զիս նախամեծար*[4] *եւ մեծարգի ցուցեր, եւ լուան ամենեքեան զառնելն քո ընդ իս՝ մի՛ ընդունայն եւ դատարկ լիցի սիրելութիւն քո առ իս, զի եւ որք յոյժ ատեցողքն են* /140բ/ *մեր եւ թշնամիքն, տեսցեն եւ յամաւթ լիցին, եւ բարեկամքն եւ սիրելիքն յոյժ ուրախ եղիցին»:*

70 *Իսկ զաւրավարն խոստացաւ երդմամբ*[5] *տալ նմա զի՛նչ եւ խնդրիցէ, մինչեւ հաւասար իւրոյ տէրութեանն բարձակից եւ պատուակից*[6] *կացուսցէ:*

71 *Իսկ նա անփոյթ արարեալ երկրաւոր մեծութեանս, զի անցաւոր է, անսպառ եւ անվախճան, եւ անծերանալի եւ անծախ, եւ առանց ըմբռնելի ի գողոց խնդրեաց պարգեւաց առիթ լինել. «Տո՛ւր ինձ, ասէ. ի գերելոց այտի՝ որչափ եւ կամք քո հրամայեսցեն»:* 72 *Անդէն*[7] *փութով եւ անյապաղ երագութեամբ հրաման ետ, զի որ ոք եւ հաճոյ թուիցի Սմբատայ՝ մի՛ ոք իշխեսցէ արգել լինել:* 73 *Եւ ետ նմա սուրհանդակս եւ մեկնակազէնս եւ սակրաւորս եւ կափաւորս, եւ զի ըստ կամաց նորա հանցէ ի բանակէ անտի զգերիս Վասպուրականի:* 74 *Եւ առեալ զնոսա, անցուցանէ յիւրաքանչիւր սահմանս բնակութեան, ինքնին զհետ նոցա ելանելով, որպէս Կիւրոս արքայ Պարսից զհետ դարձելոցն ի գերութեն/141ա/էն Բաբելոնի*[8] *ածեհան զժողովուրդն յերկիր իւր:* 75 *Եւ կատարեցաւ ի վերայ Սմբատայ ասացեալն յեսայեայ մարգարէէ, թէ՝* «Առաքեսցէ նոցա այր մի, որ փրկեսցէ զնոսա, եւ դատաստանաւ փրկեսցէ զնոսա»[*], *եւ դարձեալ՝ թէ՝* «Զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ դարձուսցէ, ո՛չ կաշառաւք եւ ո՛չ պատարագաւք, ասէ Տէր»[**]: 76 *Եւ արձակեաց զնա*[9] *ի տուն իւր մեծաւ ուրախութեամբ եւ անտրտում խնդութեամբ, ժամ տուեալ նմա դառնալ առ նա ի ձմերոց նորա՝ ի քաղաքն Դուին:*

Գ.[10] ԿԱՊՈՒՄՆ ԵՒ ՎՏԱՐՈՒՄՆ ՅԱՇԽԱՐՀԷՍ[11] ԻՇԽԱՆԻՆ ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ ԵՒ ՆՈՑԻՆ ԸՆՏԱՆԵԱՑ

1 *Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ, մինչ կային ի կապանսն իշխանն եւ նախարարքն իւրաքանչիւր ընտանեաւք*[12]*, կազմեալ գունդ զինուորաց եւ ընտիրս այրուձիոց, վառեալ զինու բազում պատրաստութեամբ, եւ զիշխանն Աշոտ եւ զորդի նորա Գրիգոր, եւ զՎահան Արծրունի եւ զորդի նորա Գագիկ, որ եւ Ապումրուան*[13] *կոչէր, եւ զՄուշեղ եղբայր Վահանայ եւ զտիկնայս նոցա*[14] *եւ զտիկինն Հրանոյշ*[15] *եւ զայլս յազատատանէ*[16] /141բ/ *կապեալ եւ բարձեալ ի վերայ ուղտուց՝ վտարեաց ի Սամառայ, եդեալ*[17] *ի ներքոյ արգոբայ տաղաւարաց:* 2 *Եւ յղեաց ընդ կողմն Պարսից, ճանապարհ արարեալ ընդ Ատր-*

1 ´ ½ßÝáñÑë
2 ´¶ Ñ³Û³ëï³Ý»³ó
3 ü ù³Ý Ù»Í³Ù»Íë
4 î^ù Ý³Ë³Ù»Í³ñ (²´¶ Ý³ËÙ»Í³ñ)
5 ü ~»ñ¹Ù³Ùµ Ëáëï³ó³õ
6 ü »õ å³ïáõ³ÏÇó Çõñáí ï¿ñáõÃ»³ÝÝ] Çõñáí ï¿-ñáõÃ»³ÝÝ µ³ñÓ³ÏÇó »õ å³ïáõ³ÏÇó
7 ´¶ ³Ý¹
8 î^ù µ³µÇÉáÝÇ (²´¶ µ³µ»ÉáÝÇ)

[*] Ես. ԺԹ. 20
[**] Ես. ԽԵ. 13
9 ´¶ ³ñÓ³Ï»ëó¿ ½Ýáë³
10 ´° .·.
11 ´ ï³ñáõÙÝ Û³ßË³ñÑÇë
12 ² ÁÝï³Ý»õù, ´¶î¹ ÁÝï³Ý»ûù
13 ´ åáõÙñáõ³Ý, ü ³åñáõåáõ³Ý
14 î¹⁻² >»õ ½ïÇÏÝ³Ûë Ýáó³
15 î^ù Ññ³Ýáõß (²´¶ Ññ³Ýáß)
16 ´¶ü Û³½³ïï³Ý¿
17 î^ù »õ »¹»³É (²´¶¸>»õ)

պատական, կասկածելով թէ գուցէ Գուրգէն կամ[1] *մի ոք ի տոհմէն Արծրունեաց եւ նոցին ազատաց ի կորովացն Վասպուրական հեծելոցն հասանիցէ ի վերայ եւ թափիցէ զնա ի զաւրացն եւ հանցէ ի ձեռաց իմոց:*

3 *Եւ եղեւ իբրեւ եհաս իշխանն յարքունիսն, ետ կապել զոտս նոցա կրկին շղթայիւք եւ դնել ի բանտի. եւ հրամայեաց զինուց վառելոց զինուորաց պահել զնա՝ մինչ ինքն նստցի յատենի եւ մուծցէ զնոսա ի դատաստան հարցափորձի եւ քննութեան վարուցն, զոր կուտեալ եղեալ էին*[2] *ի վերայ իշխանին:*

4 *Եւ իւր հազարապետին գրեալ եւ ծանուցեալ էր արքայի, զոր ինչ գործեաց ցայն վայր*[3] *ժամանակի:*

Դ.[4] ԹԷ ՈՐՊԻՍԻ[5] ՊԱՏՃԱՌԱՒ ՀԱՍԻՆ ՈՄԱՆՔ[6] Ի ՆՈՑԱՆԷ ՍՈՒՐԲ ԿԱՏԱՐՄԱՆՆ[7]

|142ա| 1 *Նահատակք ոմանք*[8] *կային յայնժամ ելեալ յարգելանէն ընդ կալանաւորսն, եւ դեռ զիւրաքանչիւր սուսեր ածեալ ունէին ընդ մէջ իւր եւ վահան ի վերայ թիկանց եղեալ. ամբարձին զաչս իւրեանց եւ տեսին, զի զկանայս եւ զմանկունս իւրեանց տանէին*[9] *ընդ աշխարհական գերիսն:* 2 *Եւ առ չժուժեալ այնպիսի վտանգաւոր նեղութեանն*[10]*, արիաբար հասեալ ի կիրճս ձորոյն եւ մերկացեալ զսուսերն*[11]*, յարձակեցան ի վերայ գերեվարացն*[12]*, եւ Տէր մատնեաց զնոսա ի ձեռս նոցա, յորոց վերայ սուր եղեալ՝ զբազումս սպանին եւ զեւս*[13] *բազումս վիրաւորեցին եւ զյոլովագոյնս*[14] *ի գերելոցն հանդերձ ընտանիւք իւրեանց զերծին ի նոցանէ եւ անցուցին ընդ պահակ ձորոյն յամրական կողմանս լերին*[15]*:* 3 *Իսկ զաւրքն*[16] *տաճկաց գումարեալ ի վերայ նոցա, շուրջ փակեալ, ձերբակալ արարեալ ածին առ զաւրավարն եւ պատմեցին նմա՝ զոր ինչ գործեցին զիրս քաջութեանն:* 4 *Զորս*[17] *ածեալ*[18] *զարսն*[19] *ստիպեաց*[20] *ի բաց կալ յերկրպագութենէն Քրիստոսի, եւ պատուի* *|142բ|* *եւ պարգեւաց*[21] *արժանի լինել ի նմանէ, եւ մի՛ չարաչար տանջանաւք մեռանել:* 5 *Նոցա գեղեցիկ խորհուրդ ի մէջ առեալ, ընտրեցին զմահ քաջութեամբ*[22]*, քան զկեանս խղճիւ:* 6 *Խաւսեցաւ ընդ նոսա բանիւք ողոքանաւք, եւ ո՛չ լուան նմա. ետ բերել պարգեւս, եւ այնպէս ո՛չ առին յանձն. խաւսեցաւ ընդ նոսա խստութեամբ, սակայն եւ յայնմանէ ո՛չ երկեան. տանջեաց զնոսա գանիւ, եւ նոքա ե՛ւս աւաւել պնդեցան ի հաւատսն եւ ի յոյս բա-*

1 î ù »õ Ï ³ Ù (² ´¶ > »õ)
2 ´ »ÏÝ] ¿ÇÝ
3 ² ´¶ ½ ³ Ýí ³ Ûñ] ó ³ ÛÝ í ³ Ûñ, î²Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ½ ³ ÛÝ-í ³ Ûñ
4 ´° .¹.
5 î¹ áñå¿ë
6 ² ¶ áíÙ ³ Ýù (´ áÙ ³ Ýù)
7 ´ Ï ³ ï ³ ñÙ ³ Ý
8 ² ´¶ áíÙ ³ Ýù
9 ² ´¶ ï »ëÇÝ, î² Ã»ñ»õëª ï ³ Ý¿ÇÝ, ÜËÝ.263ëñµ·. ï ³ Ý¿ÇÝ, Ö ³ Í¿ÇÝ, Öéë.Í Ã»ñ»õëª ï ³ Ý¿ÇÝ
10 Ö »õ ãÅáõÅ ³ É ³ ÛÝåÇëÇ í ï ³ Ý· ³ õáñ ï »ëáõÃ» ³ ÝÝ] »õ ³ é ãÅáõÅ» ³ É… Ý»ÕáõÃ» ³ ÝÝ
11 Ö Ù»ñÏ ³ óáõó» ³ É ½ëáõë»ñë
12 ² ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ, ´¶î1-3 »ñÇí ³ ñ ³ óÝ, î4 ·»ñ¿í ³ -ñ ³ óÝ, Ö ·»ñÇí ³ ñ ³ óÝ, ÜËÝ.195ëñµ·. ·»ñ»í ³ ñ ³ óÝ
13 ´ ½Ý ³] ½»õë
14 î2-4 ½ÛáÉáí ³ ·áÛÝëÝ (² ´¶î1 ½ÛáÉáí ³ ·áÛÝë)
15 Ö ÁÝï ³ Ý» ³ õùÝ ½»ñÍáõóÇÝ áñå¿ë ½áãË ³ ñë Ç · ³ Û-Éáó »õ ³ ÝóáõóÇÝ Û ³ Ùñ ³ ÏáÕÙ ³ Ýë É»ñÇÝÝ] ÁÝï ³ -ÝÇõù… É»ñÇÝ
16 î4 ½ûñùÁÝ
17 î1-3 ½áñ
18 î2-3 ³ é» ³ É] ³ Í» ³ É, Ö ³ Í» ³ É ½ ³ é ³ ç» ³ õ
19 ² ´¶ ½áñë ³ Í» ³ É ½ ³ ñëÝ
20 Ö ½áñ ³ Í» ³ É ½ ³ é ³ ç» ³ õ ½ ³ ñëÝ ë ï Ç å¿ÇÝ: ´ ~ ½ ³ ñëÝ Áë ï Ç å» ³ ó
21 ü »õ Ù»Í ³ ñ ³ Ý ³ ó »õ ·»õÇ] »õ å ³ ñ·»õ ³ ó
22 î1-2 ù ³ çáõÃ» ³ Ý

րեաց եւ ի սէրն Քրիստոսի: 7 ***Այնուհետեւ հրաման ետ սրով բառնալ զգլուխս նոցա. եւ նոքա յոյժ ուրախ եղեն, զի վասն անուանն[1] Տեառն արժանի եղեն մեռանել. եւ ընկալան զվճիռ մարտիրոսական եւ կատարեցան վկայութեամբ ի փառս սուրբ Երրորդութեանն, որոց անուանք ճանաչին՝ միոյն Գէորգ յԱկեցի տոհմէ եւ միւսոյն Խոսրով ի[2] Գաբաելեան[3] տոհմէ:***

8 ***Բայց երիցս երանելի ոմն՝ երիտասարդ հասակաւ, ինքն տաճիկ[4] եւ ազգաւ պարսիկ, ելեալ զհետ սիրոյն Քրիստոսի հաւատոցն[5] եկն յարեցաւ ի Պատրիկն Անձեւացի, եւ խնդրէր առնուլ զտէր/143ա/ունական կնիքն, զի կատարեալ լիցի ի գործս պատուիրանաց Տեառն, եւ յապաղեալ խափան լինէր նմա յաւժարութիւն ցանկութեան բարեպաշտութեանն:*** 9 ***Եւ էր մտեալ սա ընդ արգելականսն ի բերդն, եւ ի ժամուն յայնմիկ մինչ առաւ ամրոցն, եւ զըմբռնեալսն ստիպէին, զի որք ի բաց կացցեն ի Քրիստոսէ եւ մի՛ մեռցին[6], եւ բազումք դրդուեցան եւ ելին զկնի սատանայի, եւ կէսք ընկալան զճգնութիւն մարտիրոսական[7] մահու[8], դիմեալ գայր եւ սա ընդ աջաթեւ կողմն[9] վկայելոցն, ընդդէմ սրոյն մատուցանել զինքն պատարագ կենդանի Որդւոյն[10] Աստուծոյ:***

10 ***Իսկ Վահրամ տեսանէր զնա մերձ առ սպանդանոցն. այն ինչ սուր ի վերայ բերեալ դահճին, ձայնէ բարձր եւ ասէ[11]. «Դու, մլիմանակ[12], ընդէ՞ր մեռանիս զուր եւ տարապարտուց». եւ նորա ճիչ բարձեալ ասէ. Քրիստոնեա՛յ եմ. եւ նա եւս[13] պնդէր եւ ասէր. «Մի՛ մեռանիր, մլիմանակ[14] ես[15]». եւ նա առաւել յորդորագոյն հնչէր եւ արտաւսր ի վեր բերեալ հեղոյր, ասէ. «Քրիստոնեա՛յ եմ, քրիստոնեա՛յ եմ[16], եւ մեռանիմ վասն Քրիստոսի, /143բ/ եւ մկրտիմ ի Հայր եւ ի յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ, ո՛չ ջրով, այլ իմով արեամբ:*** 11 ***Ո՞չ ապաքէն դու իսկ տեսանէիր, զի մտանէի եւ ելանէի ի սուրբ եկեղեցին ընդ ամենայն հաւատացեալսն, եւ դու ջանաս մոլորեցուցանել զիս ի հաւատէն[17] Քրիստոսի:*** 12 ***Ես իսկ լուայ յորժամ կարդային զԱւետարանն, եթէ[18] ասաց Քրիստոս.*** «Որ խոստովանեսցի զիս առաջի մարդկան, խոստովանեցայց եւ ես զնա առաջի Հաւր իմոյ որ յերկինս[19] է»[*]. ***արդ, ի բաց գնա՛, ա՛յր դու, եւ[20] ես մեռանեմ[21] վասն Քրիստոսի»:*** 13 ***Եւ վազէր ընդ բանակն, կանչէր[22],***

1 ´ ³Ýáõ³Ý
2 ´¶° > Ç (¶ áõÝÇª Ç)
3 ´¶° · ³µ»É»³Ý (¶ · ³µ³»É»³Ý), Ö · ³µ»Õ»³Ý
4 Ö »õ ÇÝùÝ ï ³×ÇÏ Ñ³õ³ ïáí
5 ü ~ Ñ³õ³ ïáóÝ »õ ëÇñáÛÝ ùñÇëïáëÇ
6 Ö Ç µ³ó Ï³É Ç ùñÇëïáë³Ï³Ý Ñ³õ³ïáóÝ »õ ÙÇ Ù»é³Ý»É] ½Ç áñù… Ù»éóÇÝ: ü Ù»é³ÝÇó»Ý
7 î² > Ù³ñïÇñáë³Ï³Ý
8 Ö ½×·ÝáõÃÇõÝÝ Ù³ñïÇñáë³Ï³Ý Ù³Ñáõ³Ùµ
9 ¸ ÏáÕÙ
10 ¶ áñ¹áÛÝ

11 Ö ÇëÏ ³å³ÃáõéÝ ³ÛÝ áõñ³óáÕ, »ñÇóë Ãßáõ³é³-Ï³Ý »õ áÕáñÙ»ÉÇÝ, ï»ë³Ý¿ñ ½Ý³ Ù»ñÓ ³é ëå³Ý-¹³ÝáóÝ, ³ÛÝ ÇÝã ëáõñ Ç í»ñ³Û Ýáñ³ µ³ñÓ»³É ¹³ÑÇ×Ý, Ó³ÛÝ »µ³ñÓ ³é ¹³ÑÇ×Ý »õ ³ë¿] ÇëÏ í³Ññ³Ù… »õ ³ë¿
12 ² ´¶ ÙëÉÇ (´ > ÙëÉÇ) Ù³Ý³Ï, î¹î³ ÙáÉÇ Ù³ÝáõÏ, î⁴ ÙëÉÇ Ù³ÝáõÏ, î² ÙëÉÇÙ³Ý³Ï, î²Í. ¦ûñÇÝ³ÏùÝ ³ëï »õ ³Ù»Ý³ÛÝ áõñ»ù ½ÏÝÇ áõÝÇÝª ÙáÉÇ Ù³ÝáõÏ Ï³Ù ÙáÉÇ Ù³Ý³Ï, áñ ÁÝÃ»éÝÉÇ ¿ª ÙëÉÇÙ³Ý³Ï ï»°ë ½áõÕÕ³·ñáõÃ»Ý¿¹ »õ ³é Üáñ. ´Çõ½., Ð³ÛÏ. µ³-é³ùÝ., Û¿çÝ 5§
13 ü ùñÇëïáÝ»³Û »Ù Ù»é³ÝÇÙ »õ Ý³ »õë ³é³õ»É
14 ² ´¶ ÙáÉÇÙ³Ý³Ï, î¹ ÙáÉÇ Ù³ÝáõÏ] ÙëÉÇÙ³Ý³Ï
15 ´¶ > »ë
16 ² ´¶ü ùñÇëïáÝ»³°Û »Ù, ùñÇëïáÝ»³°Û »Ù (îù > »ñÏ-ñáñ¹Á)
17 ÜËÝ.230ëñµ·. Ñ³õï¿Ý] Ñ³õ³ ï¿Ý
18 îù Ã¿ (² ´¶ »Ã¿)
19 ² Û»ñÏÇÝëÝ
* Մտթ. Ժ. 32
20 ² îù > »õ (´¶ áõÝ»Ý)
21 ² îù Ù»é³ÝÇÙ (´¶ Ù»é³Ý»Ù)
22 ü Ó³ÛÝ¿ñ Ï³Ýã¿ñ

հնչէր, չարժէր զձեռնն եւ ասէր[1]*.* «*Քրիս-տոնեա՛յ եմ*[2]*, քրիստոնեա՛յ եմ*»*. մինչեւ զայրանալ դաՀճացն եւ խուռն ի վերայ դիմեալ ի մեծ Հրապարակին, Հարին սրով զերանելին եւ ի բաց առին զգլուխ նորա, եւ անցեալ պատմեցին զաւրավարին:* 14 *Եւ աՀա լոյս սաստիկ իջեալ յերկնից եւ ցոլացեալ ի վերայ սուրբ մարմնոյն, եւ չուրջ փակեալ զտեղեաւն, թէ ուրեք յարե-նէ նորա ցայտեալ կայր. եւ տեսին առ Հասարակ ամենայն բազմութիւն կարաւա-նին:*

15 *Առ սա ինձ /144ա/ թուեցաւ ասա-ցեալն ի մարգարէէն.* «Մի՛ ասիցէ այլազ-գին, որ եկեալ յեցեալ իցէ ի Տէր, եթէ մեր-ժելով մերժէ[3] զիս Տէր ի ժողովրդենէ իւր-մէ»[ա]*. եւ զկնի ինչ փոքու ասէ.* «Զայլազ-գիսն որ եկեալ յեցեն ի Տէր՝ սիրել զանունն նորա, լինել նմա ի ծառայս եւ յա-ղախնայս, եւ ամենեքեան որ պաՀիցեն[4] զշաբաթս իմ եւ ոչ պղծիցեն, եւ պաՀիցեն զպատուիրանս իմ եւ կացցեն յուխտին ի-մում՝ տարայց զնոսա ի լեառն սրբութեան իմոյ[5] եւ ուրախ արարից զնոսա ի տան ա-ղաւթից իմոց. ողջակէզք նոցա եւ պատա-րագք[6] նոցա ընդունելի լիցին ի վերայ սե-ղանոյ իմոյ, զի տուն իմ տուն աղաւթից կոչեսցի[7] ամենայն Հեթանոսաց, ասաց Տէր[8]»[բ]: 16 *Եւ դարձեալ նոյնպէս փրկիչն*[9] *ասաց.* «Են ոչխարք իմ, որ ոչ են յայսմ գաւթէ, եւ զայն եւս պարտ է ինձ ածել այսր, եւ ձայնի իմում լուիցեն եւ եղիցին մի Հաւտ եւ մի Հովիւ. եւ ես տամ նոցա զկեանսն յաւիտենից»[գ]:

17 *Եւ կատարեցաւ*[10] *սուրբ վկայն փա-ռաւորապէս ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ, որոյ անունն գրեալ է ի դպրութեան /144բ/ կենաց:* 18 *Իսկ առ մեզ ծանուցեալ, զոր ինքն ասաց, թէ՝ Քրիստոնեայ եմ, ըստ այնմ՝ թէ՝* «Ծառայի իմոյ կոչեսցի անուն նոր, որ աւրՀնեսցի ի[11] վերայ երկրի[12]»[դ] *գրեցաւ յիշատակարանս սրբոյն:*

19 *Զկնի այսորիկ մեկնեաց*[13] *Բուխայ*[14] *յինքենէ արս զաւրաւորս յամենայն ազ-*

---

1 Ö »õ Çµñ»õ Ï ³ ñÇ ë ï Ç å » ³ ó ½Ý ³ ³ å ³ ÃáõéÝ ³ ÛÝ áõñ ³ óáÕ, Ïñ× ï ¿ñ ½ ³ ï ³ ÙáõÝë ÁÝ¹¹¿Ù Ýáñ ³ »õ ³ ë¿ñ. ÁÝ¹¿±ñ ÙáÉÇë, ßáõÝ, »õ Ñ ³ ã»ë Û ³ Ý¹áõ·Ý »õ ³ Ý ³ ÙûÃ ÉÇñµ »ñ»ë ³ õù, ½Ç »ë ùñÇë ï áÝ» ³ Û »Ùª Ñ ³ -õ ³ ï ³ ó» ³ É Ç ëáõñµ »ññáñ¹áõÃÇõÝÝ. »õ »ë í»ñ ³ -µ»ñÇÙ ½áñ ³ ë ³ ó »ñ»ÙÇ ³ Ù ³ ñ· ³ ñ¿Ý. áñ Ñ ³ Ý¿ ½å ³ ï áõ ³ Ï ³ ÝÝ Û ³ Ý ³ ñ·¿Ý µ»ñ ³ Ý ÇÙ »ÕÇóÇ. »õ ¹áõ µ»ñ ³ Ý »ë ë ³ ï ³ Ý ³ ÛÇ, ½Ç Ý ³ ù»õ µ ³ ñµ ³ éÇ, ½Ç ¹áõ Ýáñ ³ ó ³ Ý· ³ ÉÇ ³ Ý ³ õÃ ·ï ³ ñ »õ ½ÇßË ³ ÝÝ Ù ³ ïÝ» ³ É »ïáõñ Ç Ó»éë ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ. ³ ñ¹ Ï ³ ÙÇë ½Çë íñÇå»óáõó ³ Ý»É Ç Ñ ³ õï¿Ý ùñÇë ï áëÇ, Ç µ ³ ó ·Ý ³ ¹áõ ³ Ùµ ³ ñßï» ³ É¹ Û ³ ë ï áõÍáÛ. »ë å ³ ïñ ³ ë ï »Ù Ç Ù»é ³ ÝÇÉ í ³ ëÝ ³ Ýáõ ³ Ý ï» ³ éÝ. »õ í ³ ½» ³ É Ç µ ³ Ý ³ ÏÝ ³ Õ ³ Õ ³ Ï¿ñ Ç Ó ³ ÛÝ µ ³ ñÓñ »õ ß ³ ñÅ¿ñ ½Ó»éÝ »õ ³ ë¿ñ] ³ ñ¹, Ç µ ³ ó ·Ý ³ °... ½Ó»éÝÝ »õ ³ -ë¿ñ

2 î^ù »ë ùñÇë ï áÝ» ³ Û »Ù (² ´ ¶ > »ë)

3 Ö Ù»ñÅ» ³ ó, Ö^{Éë·} Ù»ñÅ»ëó¿, ü Ù»ñÅ»ëó¿] Ù»ñÅ¿

ա Ես. ԾԶ. 3

4 Ö »õ ½ ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý áñ å ³ Ñ»Ý

5 ´ ¶ > ÇÙáÛ

6 ² å ³ ï ³ ñ ³ Ïù

7 î^ù Ïáã»ëóÇÝ (² ´ ¶Ö Ïáã»ëóÇ)

8 î^ù ï ¿ñ ³ Ù»Ý ³ Ï ³ É (² ´ ¶, Ես. ԾԶ. 7 > ³ Ù»Ý ³ Ï ³ É)

բ Ես. ԾԶ. 6-7

9 ² ´ ¶ ÇÝùÝ ÷ñÏÇãÝ

գ Յովհ. Ժ. 16-17, 28

10 ´ ¶ > Ï ³ ï ³ ñ»ó ³ õ

11 î^ù > Ç (² ´ ¶Ö áõÝ»Ý)

12 Ö »ñÏñÇ + »õ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ áñ ÉáõÇó¿ ½áñ ÇÝã ³ ñ ³ ñ í ³ Ññ ³ Ù ³ å ³ ÃáõéÝ, ù ³ ñÇÝë Ïáõ ï» ³ É Ý½áíë ½Ñ» ï ³ ñÏó¿, »õ »ñÇóë Ãßáõ ³ é ³ Ï ³ Ý ½Ý ³ Ï ³ ñ-¹ ³ ëó¿: ÝáÛÝå¿ë »õ Ñ ³ ë ³ Ý ³ , áñ ³ É» ³ áñ¹ÇÝ × ³ -Ý ³ ã¿ñ, áñ ¿ñ ÁÝ¹ Ù ³ ïÝÇãë ÇßË ³ ÝÇÝ, »õ Áë ï ³ ñ-Å ³ ÝÇ í ³ ë ï ³ Ïáó Çõñáó »ÏÇÝ Ñ ³ ëÇÝ ÝÙ ³ µ ³ ñ-ÏáõÃÇõÝù Û ³ ë ï áõÍáÛ, »õ ³ Ý· ³ õ Û ³ Ë ï ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝ »õ áõéáõó» ³ É Ñ»ñÓ ³ õ ÁÝ¹ Ù¿ç, »õ Ñ»Õ ³ õ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ÷áñ Ýáñ ³ Ñ ³ Ý·áÛÝ Ûáõ¹ ³ ÛÇ Ù ³ ïÝãÇ. ½Ç ³ ñÅ ³ ÝÇ ¿ñ Ý ³ Û ³ ÛÝó Ñ ³ ïáõóÙ ³ Ýó, ½Ç Áë ï Ó ³ ËáÕ ³ ÏÇ Ñ ³ ïáõóÙ ³ Ý í ³ ë ï ³ ÏáóÝ Û» ï ë ÁÝ¹¹¿Ù ½Ñ ³ ïáõ-óáõÙÝ ³ éÝáõóáõÝ: ½áñ ÇÝã ·áñÍ» ³ ó µáõËÕ ³ Ç ¹íÇÝ ù ³ Õ ³ ùÇ, »õ ÛÇß ³ ï ³ Ï íÏ ³ ÛÇóÝ áñ Ç ÝÙ ³ Ý¿ Ï ³ ï ³ ñ»ó ³ Ý »õ å ë ³ Ï»ó ³ Ý Ç ùñÇë ï áë¿: ³ Ý ³ õ¿Ý ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ µáõÕË ³ Çµñ»õ ³ ñ ³ ñ »õ Ï ³ ï ³ ñ» ³ ó ½ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ï ³ Ùë ã ³ ñáõÃ» ³ Ý Ç í»ñ ³ Û ³ ßË ³ ñÑÇë í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ ÝÇ: »õ ·Ý ³ ó »Ùáõ ï Ý ³ Ç ¹íÇÝ ù ³ -Õ ³ ù (ÑÙÙ ï . î² ¿ç 168)

դ Ես. ԿԵ. 15-16

13 î^ù Ù»ÏÝ» ³ É (² ´ ¶ Ù»ÏÝ» ³ ó)

14 ² µáõÑ ³ Û, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û, ´ ¶ µáõË ³ Û, ´° µáõÑ ³ Û

գաց եւ յամենայն մեծամեծաց եւ յամենայն աշխարհակալաց, եւ ի Պարսից եւ յԵլիմացւոց եւ ի Բաբելացւոց եւ յԱրաբացւոց, որ էին ընդ նմա եկեալ ի գործ պատերազմաց՝ ըստ հրամանի Թագաւորին եւ մեծ զաւրավարին, արս աւելի քան ԺԵ.[1] (15) հազարաց[2], եւ եհան զնոսա զհետ Գուրգինայ[3], զի ուր եւ իցէ՝ ածցեն զնա առ նա, թէ՛ պատիր խաբէութեամբ[4] խորամանկ եւ[5] կեղծաւորութեամբ եւ խարդախութեամբ, կամ պատերազմաւ եւ մեծամեծ զաւրութեամբ, ամենայն պատրաստութեամբ, արքունի կարողութեամբ, որպէս զիարդ եւ կարասցեն՝ առ նա հասուցանեն:

20 Իսկ նա անցեալ ի գաւառն Որսիրանից, եւ ընդ նմա բազմութիւն ազատաց եւ մեծամեծացն Արծրունեաց նախարարութեանց /145ա/ եւ ամենայն զաւրաց նոցա, եւ բանակեալ կային ի լերինն՝ որ ի վերայ գեաղջն[6] Թուայ, ի հովիտս[7] նորա, որ կոչի Արեան լիճ. զի է անդ[8] լիճ մի մեծ մաւտ ի տեղին, որ էր տեղի ասպարիսի[9] ճակատամարտ զաւրու նահատակութեան քաջացն մերոց իշխանացն Վասպուրականի: 21 Եւ անդ լինէին ժողովեալ ամենայն բազմութիւն աշխարհակոյտ ամբոխից գաղթականաց գաւառացն կողմանցն Աղբագոյ[10], Զարէհվանի եւ Ակէոյ[11] եւ ի լեռնակողմանցն Աղգոյ եւ Ոտնն Առնոյ[12], մի կողմն ի Ջողայ լեռնէն եւ անդր: 22 Եւ էին անհուն բազմութիւնն մածեալ շուրջ զլերամբն իբրեւ զմարախ եւ իբրեւ զաւազ ծովու՝ առանց թուոյ. իբրեւ ի մեծ եւ յանկասկածելի[13] ամուր ապաւինեալ լինէին ի քաջ զաւրավարն Գուրգէն եւ որք ընդ նմա զաւրք Հայոց: 23 Եւ առաքեալ էր զմայր[14] իւր[15]՝ զբամբիշն Վասպուրականի, առ զաւրավարն Բուխայ[16], զի յայնմ հետէ կալցի խաղաղութիւն ինքն եւ աշխարհ իւր, եւ տացէ ի ձեռս նորա զիշխանութիւնն Վասպուրականի փոխանակ եղբ/145բ/աւր իւրոյ, եւ կացցէ ինքն եւ իւրքն ամենեքեան ի հնազանդութեան արքունի, ի հարկս եւ ի հասս չափոյ սակի արքունական աւանդութեանց:

24 Իսկ իբրեւ եմուտ տիկինն ի բանակն եւ եկաց առաջի զաւրավարին, խաւսեցաւ ընդ նմա ըստ պատշաճի իրացն յորպէտս[17] չոգաւն[18]: 25 Ետ պատասխանի նմա[19] զաւրավարն ի խաղաղութիւն եւ ասէ. «Նի՛ստ դու աստ, մինչեւ արձակեցից զքեզ եւ արարից զկամս հայցուածոց քոց՝ վասն որոյ եկեալ ես»: 26 Եւ հրամայեաց պահել զնա յընդարձակի, եւ կարգեաց նմա ռոճիկս աւր ըստ աւրէ՝ ըստ արժանի մեծ տիկնոջն Հռուփսիմեայ[20]: 27 Եւ զաւրքն, որ ելեալ էին զհետ Գուրգինայ՝ եկին հասին ի սահմանս երկրին, ուր կայր Գուրգէն զաւրաւքն իւրովք, եւ բնակեցան յեզր գետոյն Զաւ կոչեցեալ: 28 Եւ զաւրագլուխք զաւրացն էին այսոքիկ. Մուքադմ, Յուսփ ի Թփտից[21] քաղաքէ, Յուսփ որդի Ռահմայ[22] եւ Ապուհեշմ[23] Ելոյ տէր եւ ընդ նոսա զաւրք Համդոյի Պարսից ամիրայի: 29 Յղեն առ Գուրգէն

1 î[1] ÑÝ·» ï ³ ë ³ Ý
2 î[2] .Å»é. ³ ó
3 ² ´¶ ·áõ·ÇÝ ³ ▯
4 î[4] Ë ³ µ»áõÃ» ³ Ùµ (íñ¿å)
5 ² ´¶ î[4] Ëáñ ³ Ù ³ ÝÏ »õ, î[1-3] ~ »õ Ëáñ ³ Ù ³ ÝÏ
6 î[ù] ·»ÕçÝ (² ´¶ ·» ³ ÕçÝ)
7 ² ´¶ ▯áíÇ ï ë
8 ² ´¶ î[1-3] ~ ¿ ³ Ý¹, î[4] ~ ³ Ý¹ ¿
9 ¸ ³ ë å ³ ñÇ½Ç
10 î[ù] ³ Õµ ³ Ïá▯ (² ´¶ ³ Õµ ³ ·á▯)
11 ² ´¶ ½ ³ ñ»Ñáõ ³ ÝÇ »õ ³ Ï»á▯
12 ü ³ Õ»Õá▯ »õ á ï Ý ³ éÝá▯
13 ´¶ ³ ÝÏ ³ ëÏ ³ Í»ÉÇ
14 ¸ ½Ù ³ ▯ñÝ
15 ´¶ ¸ > Çõñ
16 ² µáõÑ ³ ▯, ²° (³ ▯É Ó»éù) µáõË ³ ▯, ´¶ µáõËÑ ³ ▯
17 î[ù] ▯áñ å¿ ï ë
18 î[1-2] ãá· ³ Ý
19 ´ > ÝÙ ³
20 î[ù] ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ ▯ (² ´¶ Ñéáõ÷ëÇÙ» ³ ▯)
21 î[ù] Ã÷ÕÇë (² ´¶ Ã÷ ïÇ½)
22 ² Á-é ³ ÑÙ ³ ▯, ´¶ Áé ³ ÑÙ ³ ▯
23 ² ³ å áõÑ¿ßÙ, ¶ > ³ å áõÑ¿ßÙ

դեսպ/146ա/անս, զի եկեսցէ առ Նոսա աւանց պատկառանաց եւ երկիւղի[1] եւ աւանց միոյ իւիք կասկածանաց, միայն զի պատահեսցեն միմեանց սիրով խաղաղութեան, եւ պարգեւաւք պատուեալ[2] ի նոցանէ ըստ հրամանի զաւրավարին, եւ տիրեսցէ փոխանակ եղբաւր իւրոյ բոլոր աշխարհի իւրոյ: 30 *Իսկ Նորա յղեալ առ Նոսա դեսպան զԱբդլայ ոմն, որ ծանաւթ էր զաւրավարին, տեսանել թէ իցէ՞ հաւատարիմ զոր ինչ խաւսին ի ձեռն դեսպանաց, թէ պատիր խաբէութեամբ ջանան կորուսանեն զնա:* 31 *Իսկ նոցա ոչ յայտնեալ զխորհուրդ չարութեանն[3] դարձուցանեն զնա անդէն[4], զի մի՛ յերկբայս[5] եղիցի գալ առ Նոսա. եւ երկից եւ երից եւ բազում անգամ զնոյն հաստատեցին երդմամբ, զի անվեհեր համարձակութեամբ եկեսցէ առ Նոսա. եւ ինքեանք զզաւրսն ամենայն մեկնեցին երթալ ի վերայ գնդին Հայոց, եւ ասեն. «Ահա մեկնեցաք ի մէնջ զզաւրսն, եւ սակաւք են առ մեզ, եւ դու նոյնպէս սակաւուք ե՛կ, կամ թէ եւս աւելի արամբք, եւ տեսց/146բ/ուք զմիմեանս»:* 32 *Յայնժամ ետ զզաւրսն ի ձեռն Մուշեղի Ապուպելճի՝ եղբաւր Գուրգինայ[6], եւ ինքն[7] ել գնաց զհետ եկելոց կոչնականացն. եւ յարգելուլ զնա մեծամեծաց նախարարացն՝ չանսաց բնաւ ումեք, եւ ամենեքեան[8] միաբան յարտասուս եղեալ լային[9]. եւ մինչ չեւ[10] հասեալ առ զաւրագլուխսն, այլ ի բացեայ երթայր՝ հեռագոյն ի նոցանէ իբրեւ յերկու մղոնս՝ նոցա ի մտի եդեալ էր, զի թէ գայցէ զհետ կոչնականացն՝ կալցուք զնա, եւ զաւրքն Նորա լքանիցին, եւ դիւրաւ յաղթեսցուք նոցա:*

33 *Եւ եղեւ իբրեւ երրորդ ժամ լինէր աւուրն, որ էր միաշաբաթի, եւ ահա ելանէին գունդք գունդք հեծելոցն ընդ կողմն անապատին Ամբատայ կոչեցեալ բերդին, զի էր աւերեալ առ Նախնեաւքն ի զաւրացն Պարսից:* 34 *Եւ դրաւշք փողփողեալ ըստ միոյ միոյ գնդի, եւ լցեալ էր լեառնն բազմութեամբ զաւրացն, եւ կարաւան գաղթականին տեսանէր զփայլիւն զինուցն եւ զշողալ[11] սուսերին[12], եւ այսր[13] անդր խուճապական /147ա/ լեալ[14] հալածեալս՝ իբրեւ զոչխարս ի գայլոց:* 35 *Եւ զաւրուն ազդ լինէր վասն իրացն, լսէին եւ նոքա, զի ձայն զաւրու է եւ սաստիկք յոյժ:* 36 *Եւ հնչեաց երկիրն, եւ զաղաղակ բարձին ամենայն բազմութիւնն[15], իբրեւ այն թէ ի հիմանց լեառնն տապալիցի:* 37 *Եւ էր ահեղ որոտումն[16] եւ արհաւիրք եւ թնդիւնք. եւ ի սաստիկ փայլմանէ զինուցն եւ սուսերացն շողալոյ, եւ ի փայլիւնն սպառազէն երիվարացն[17] վառելոցն՝ զկարծիս բերէր զհրոյ վառեալ լերինն, կամ թէ յամպոց ինչ ճայթիւն արձակելոյ եւ ի վայր հրաձգութիւնն արկանէ ի կարկտաբեր եւ յանձրեւաբեր[18] ժամանակի, այնպէս թուէր ի խխնջել երիվարացն[19] եւ յերագ ի վերայ դիմելոյն[20]:*

38 *Եւ զաւրքն Հայոց կային դեռ յանհոգս, եւ պաշտաւն աւուրն ի գլուխ ելեալ, ընթերցան քահանայքն զսուրբ Աւետա-*

1 ü ~ »ñÏÇõÕÇ »õ å ³ ï Ï ³ é ³ Ýó
2 ² ´¶ å ³ ñ·»õù å ³ ï é» ³ É
3 ´ ã ³ ñáõÃ» ³ Ý
4 î[ù] ³ Ý¹ñ¿Ý (² ´¶ ³ Ý¹¿Ý)
5 ´¶ »ñÏµ ³ Ûë
6 î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ·áõ·ÇÝ ³ Û (ëË ³ Éª ² ´¶ ·áõñ·ÇÝ ³ Û)
7 ² ´¶ ÇÝù
8 ² ³ Ù¿Ý»ù» ³ Ý
9 ü É ³ ÛÇÝ ³ ÝÙËÇÃ ³ ñ
10 ² ´¶ î[1-3] ÙÇÝã ã»õ, î[4] ÙÇÝã»õ (íñ¿±å)

11 ´ ½ßûÕ ³ É
12 î[ù] ëáõë»ñ ³ óÝ (² ´¶ ëáõë»ñÇÝ)
13 î[ù] ³ Ûëñ »õ (² ´¶ > »õ)
14 ² ´¶ ÉÇ» ³ É
15 ´¶ µ ³ ½ÙáõÃÇõÝ
16 ² áñá ï áÙÝ
17 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ
18 ü Û ³ ÝÓñ»õ ³ ÛÇÝ
19 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ
20 î[ù] ¹ÇÙ»ÉáóÝ (² ´¶ ¹ÇÙ»ÉáÛÝ)

րանն ի տեղիս տեղիս ի բանակին, եւ կատարեալ զաղաւթսն եւ գոհացեալ՝ ետուն զփառս Աստուծոյ եւ հատուցին զամէնն եւ նստան ուտել հաց: 39 Բայց միայն տէր Ապումկդէմ եւ որք ընդ նմա պահէին զ/147բ/պահպանութիւն գիշերոյն եւ դիտէին[1] զդիտաւորութիւն[2] զաւրացն, եւ դեռ եւս հեծեալ կայր ի նիւս երիվարին[3], փութացան ի բանակն. եւ հրաման ետ զինել, վառել ի զէն եւ ի զարդ եւ ի սուր, եւ զընտիրս երիվարացն[4] յիւրեանց զէնսն պատրաստել: 40 Եւ ինքն շտապէր, տագնապէր, փութացուցանէր ռազմ բոլորել[5], կարգել, կազմել զճակատն, պատրաստել ի պատերազմ, եւ նժոյգաձիգն[6] իւր մատոյց նմա զընտիր[7] երիվարն[8]: 41 Եւ հեծեալ փութացաւ, պնդեցաւ զհետ Գուրգինի, եւ մաւտ եղեալ՝ մերկեաց զսուսերն եւ զսաղաւարտն եւ զզրահսն, զոր արկեալ էր զանձամբ, եւ աղաղակեալ զկնի նորա՝ զի թերեւս ի լուր ձայնին եւ ի փայլեալ[9] զինուն[10] եւ ի շողալ սուսերին եւ ի խինջիւն քաջ երիվարին[11] եւ ի վազս երագութեանն[12] ուժոյ ազդ լինիցի, եւ դարձցի ի ձայն նոցա եւ ծանիցէ, եւ դարձցի ի կորստական ճանապարհէն, յոր դիմեալ երթայր՝ անկանել ի ժանիս արիւնարբու գազանացն: 42 Եւ եղեւ զի ամբարձ զաչս իւր եւ ետես, զի պնդեալ գայր /148ա/ հեծեալն զկնի նորա, եւ ծանեաւ թէ զուժկան ոք է, զի սուսեր մերկ ի ձեռին ունի, եւ միայն առանձին գայ զհետ մեր, եւ դարձոյց զերեսանակ[13] երիվարին[14] ընդդէմ նորա, եւ հասեալ ընդդէմ միմեանց՝ դարձան հասին ի բանակն իւրեանց: 43 Եւ զաւրացն քաջալերեալ ընթացան յիւրաքանչիւր զէնս[15], եւ հեծեալ յընտիրս[16] երիվարացն[17] կացին ի հանդիպոջ եւ հանդիսացան, գումարեցան ի մի վայր եւ պնդեցան, կարգեցան, մածեան, հոլովեցան յինքեանս, եւ եղեն իբրեւ զմի այր կամ թէ իբրեւ զվէմ մի բլրաձեւ, արձանացան, կարծրացան պնդութեամբ՝ անմատոյց լինել ի նոսա զաւրութիւն երկաթոյ[18]. եւ իբրեւ զպարիսպ անդամանդեայ՝ այնպէս եդին զանձինս ի վերայ բազմութեան զաղթականին աշխարհակոյտ ամբոխիցն, իբրեւ զքաջ հովիւ ի վերայ խաշանց մեռանել յանձն‴ առին: 44 Եւ մինչ[19] նոքա դեռ չեւ հասեալ էին մերձ առ գունդն Հայոց, փութացաւ զաւրավարն Գուրգէն՝ յղեաց դեսպանս առ Ապու Հէշմ[20] /148բ/ եւ որ ընդ նմա զաւրագլուխքն՝ աղաչել ի խաղաղութիւն, մինչեւ եկեսցէ նմա պատասխանի ի բուն զաւրավարէն, եւ ո՛չ լուան աղաչելութեան նորա. խոստացաւ տալ նոցա զանձս, գեաւղս եւ ագարակս[21], գրել, կնքել եւ կացուցանել նոցա[22] վկայս, սակայն եւ յայնմ[23] ոչ ետուն հրաման զաւրուն՝ մի՛ ելանել ի պատերազմ:

45 Յայնժամ իբրեւ գիտաց զաւրավարն Հայոց եւ ոչ միով իւիք կարաց հաճել զմիտս նոցա, այլ միաբան ետուն հրա-

---

1 ´¶ > ¹Ç ï ¿ÇÝ
2 ´¶ ¹Ç ï ³ õáñáõÃÇõÝ
3 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñÇÝ
4 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ óÝ
5 ´¶ µáÉáñ
6 ² ´¶ Ýáû· ³ ÓÇ·Ý, ¸ ÝÅáû· ³ ÓÇ·, ü Ý» ï ³ ÓÇ·Ý
7 ´ ½Ý ï Çñ
8 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñÝ
9 î ù ÷ ³ ÛÉáõÙÝ, ² ÷ ³ ÛÉ ³ É, ´¶ ÷ ³ ÛÉ» ³ É
10 î ù ½ÇÝáõóÝ (² ´¶ ½ÇÝáõÝ)
11 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñÇÝ
12 ´ »ñ ³ ·áõÃ» ³ Ý
13 ² ´¶ î 1-2 ½»ñ»ë ³ Ý ³ Ï, ü ½»ñ ³ ë ³ Ý ³ Ï
14 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñÇÝ
15 î ù ½¿ÝëÝ (² ´¶ ½¿Ýë)
16 ² î 1 ÛÁÝ ï Çñë, ´¶ ÛÁÝ ï Çñ
17 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ óÝ
18 ² »ñÏ ³ Ã[áÛ]ª çÝç ³ Í, ¶´ »ñÏ ³ Ã, î ù »ñÏ ³ ÃÇ
‴ [illegible] 11
19 ü ÙÇÝã ¹ »é
20 î ù ³ å áõÑ»ßÙ, ² ´¶ ³ å áõ Ñ¿ßÙ
21 ÜËÝ.381ëñµ·. ï ³ É ÝÙ ³ ½· ³ ÝÓë, ½·» ³ õÕë »õ ½ ³ - · ³ ñ ³ Ïë
22 ü ÝÙ ³
23 ü ³ ÛÝáõ

ման ելանել ի պատերազմ, եւ հրաման ետ Գուրգէն իւրում գնդին պատրաստել ի պատերազմ, կազմել ռազմ[1] եւ տալ ճակատ ընդդէմ այլազգեացն, եւ ինքն ամբարձ զձեռս իւր յերկինս, յորդառատ արտասուաւք եկաց յաղաւթս, ասելով զերեսուն եւ չորրորդ[2] սաղմոսն եւ զութսուն երկու[3], եւ ահա այլազգիքն հասին ի դիմի՝ գրգռել զմարտն, եւ զաւրագլուխք փութացան զհետ զաւրուն: 46 *Եւ գունդն Հայոց խաղացին ընդդէմ նոցա վիմաձեւ, անքակ ի միմեանց, ըստ տոհմս ազգաց. ի տանէ[4] Արծրունեաց /149ա/ Գուրգէն եւ Վասակ, եւ Պէլճ[5] եւ Մուշեղ, եւ Սահակ եւ Ապումկդէմ եւ Աշոտ. եւ Գնունիք՝ Վահան եւ Շապուհ, եւ Ապուսէթ եւ Պատրիկ եւ Ապուսելմ[6] եւ Վարդան. եւ Գազրիկքն՝ Ապուսէլմ[7] եւ Վասակ եւ Վահան. եւ Ամատունիքն՝ Մուշեղ եւ Ասիթ եւ Սահակ. եւ Վարաժնունիք՝ եւ[8] Մլեահ եւ Ռստոմ[9] եւ Վարազշապուհ. եւ Ընտրունիքն[10] Գէորգ[11] եւ Յիսէ եւ Սահկաւն[12], եւ Ակէացիք եւ Վասակ. եւ Վահեւունիք՝ Քաբաբակն[13] եւ Խրախատ. եւ Անձեւացիքն՝ Պատրիկն եւ Գէորգ, Դաւիթ եւ Հասան եւ Դաւիթ գունդսաղար, կարգեցին, յաւրինեցին զռազմն:* 47 *Եւ ինքն զաւրավարն Գուրգէն եկաց ի ձախոյ[14] կողման ճակատուն՝ ի թիկունս լինել գնդին հետեւակազաւր մարտակցացն, եւ զաջ թեւն տուեալ լինէր ի ձեռն Ապդլմկդէմայ[15]:* 48 *Եւ այլքն մի ըստ միոջէ կացին ի կարգի ճակատուն, եւ աղաւթականքն[16] արկանէին առաջի Տեառն զպաղատանսն, եւ պաշտաւնեայքն[17] բարձրացուցանէին զաւրհնութիւնսն[18], եւ քահանայքն բարձեալ ի վեր զսուրբ զԱւետար/149բ/անն[19] եւ նշանակ իւրեանց կանգնեալ զնշան Խաչին, եւ պաշտաւնեայքն կատարէին զտէրունական կանոնն, եւ երաժշտականքն երգս առեալ զյաղթութեանն փառաւորի՝ գոչէին.* «Տէ՛ր խորտակէ զպատերազմունս, Տէ՛ր է անուն նորա»[ա]: 49 *Եւ այլք զցաւղածին աւրհնութիւն հնոցին երգէին[բ], ի վերուստ կոչել[20] զաւրավիգն զհրեշտակ Աստուծոյ, եւ ռամիկքն ամբոխին ոմանք ի կողմանէ մխեցին զձեռս[21] ի գործ պատերազմին քարամբք:*

50 *Եւ դիմեցին խուռն յանդուգն յարձակմամբ եւ բախեցին զգունդն եւ պատառեցին զռազմն եւ դարձուցին զայլազգիսն. եւ գոչէին վիշապաձայն եւ բեկանէին առեւծաբար[22] եւ հարկանէին վարազաբար, եւ մատնեցին ի սատակումն եւ ի պարտութիւն, եւ իւրաքանչիւր այր զախոյեան[23] իւր յերկիր հարեալ, եւ ինքն զկնի միւսոյն ճեպէր:* 51 *Եւ ի սաստիկ բղխմէ[24] խուռն նիզակացն եւ ի զինուց փայլելոյ եւ շողալոյ[25] սուսերացն եւ սրնգելոյ աղեղանցն լարելոյ՝ հրաձգու-*

1 ´ > Ï ³ ½Ù»É é ³ ½Ù
2 ² ¶ ½.É¹., ´ .É¹.] ½»ñ»ëáõÝ »õ ãáññáñ¹
3 ² ´ ¶ ½.Óµ.] ½áõÃëáõÝ »ñÏáõ
4 î^ù ï ³ Ý¿Ý (² ´ ¶ ï ³ Ý¿)
5 î^ù å »É× (² ´ ¶ å ¿É×)
6 î^ù ³ å áõë»ÉÙ (² ´ ¶ ³ å áõë¿ÉÙ)
7 î^ù ³ å áõë»ÉÙ (² ´ ¶ ³ å áõë¿ÉÙ)
8 î³⁻⁴ > »õ (² ´ ¶ î¹⁻² áõÝ»Ý)
9 ² ´ ¶ Áéë ï áÙ
10 ü ÁÝ ï áõÝÇù
11 ´ ¶ ·¿áñù
12 ü ë ³ Ñ ³ Ï ³ õÝ
13 ü ù ³ µ ³ ñ ³ Ï ³ õÝ
14 î^ù Ó ³ Ëáõ (² ´ ¶ Ó ³ Ëá[illegible])
15 î³ ³ å áõÙÏ ¹ ¿Ù ³ [illegible]
16 î^ù ³ ÕûÃ ³ Ï ³ Ýù (² ´ ¶ ³ Õ ³ õÃ ³ Ï ³ ÝùÝ)
17 ´ å ³ ßï ³ õÝ» ³ ÉùÝ
18 ü ½ ³ õñÑÝáõÃÇõÝëÝ »ñÇó Ù ³ ÝÏ ³ Ýó
19 î^ù ~ ½ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝÝ ëáõñµ (² ´ ¶ ½ëáõñµ ³ õ» ï ³ -ñ ³ ÝÝ)
ա Ելք ԺԵ. 3
բ Տե՛ս Դն. Գ. 24, 26-45
20 ü Ïáã»Éá í
21 ü ½Ó»éë Çõñ» ³ Ýó
22 î^ù ³ éÇõÍ ³ µ ³ ñ (² ´ ¶ ³ é»õÍ ³ µ ³ ñ)
23 ² ´ ¶ ½ ³ Ëá[illegible] ³ Ý
24 ² ´ µÕËÙ¿, ¶ µÁÕËÙ¿, ¸ µ ³ ËÙ ³ Ý¿, ÜËÝ.462ª µÕËÙ¿ = µ ³ ÕËÙ ³ Ý¿, µ ³ ËÙ ³ Ý¿ (î^ù µ ³ ËÙ ³ Ý¿)
25 ü ßáÕßáÕ ³ Éá[illegible]

թիւն իմն արտ/150ա/աքս եղանէր իբրեւ յամպոց[1] ճայթմանէ, եւ լեառնն իբրեւ ի հրոյ վառեալ երեւէր: 52 *Եւ յերկարացան[2] գործ պատերազմին մինչ ի տասներորդ ժամ[3] աւուրն, եւ հարին ի հարուածս մեծամեծս զայլազգիսն. եւ եղեւ թիւ սպանելոցն ՌՊ. (1.800), թող զբազում վիրաւորսն[4] եւ[5] զկողոպուտն եւ զձերբակալսն:* 53 *Ջեռնամուխ եղեն ի գործ պատերազմին եւ քահանայքն, որ կային ի բազմութեան զաղթականին, զի հոգեւոր էր պատերազմն եւ ո՛չ մարմնաւոր, եւ ի վերայ սուրբ եկեղեցեաց եւ ժողովրդեան Աստուծոյ պատերազմէին:* 54 *Հարին, հալածեցին եւ ի փախուստ դարձուցին զզաւրսն. եւ կէսքն զհետ մտեալ փախստէիցն, մինչ թանձրացաւ մութ գիշերին, հանին ի սահմանացն Հայոց՝ էր որ ի կողմն Ելոյ, եւ էր որ ի կողմն Ատրպատականի եւ Պարսից:* 55 *Բայց Աշխէ ոմն, որ եկեալ էր ընդ զաւրսն արքունի ի գարդայ Պարսիցն, ո՛չ եմուտ ընդ նոսա՝ ձեռնամուխ լինել ընդ նոսա ի գործ պատերազմին, այլ կայր[6] ի բացեայ իբրեւ հազարաւք երկուք, /150բ/ եւ իբրեւ հարան զաւրքն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն[7] նախ նոքա փախեան. եւ դարձան առնել դիակապուտ:*

56 *Բայց ո՛չ միայն քաջքն Հայոց նահատակեցան ի մեծ պատերազմին, այլ եւ անմարմին զաւրք երկնաւորք մարտակից եղեն գնդին Հայոց. զի մինչ ընդխառնեցաւ[8] պատերազմն եւ դէմ առ դէմ ճակատէին՝ յանկարծակի այր մի ի նմանութիւն լուսոյ եկն եկաց ի մէջ ռազմի ճակատուն, արկեալ զիւրեւ պատմուճան լուսակիզն՝ փայլեալ իբրեւ զարուսեակ, եւ յաջոյ ձեռինն ունէր սուսեր[9], եւ ի ձախոյն՝ բուրուառ լի խնկով, եւ ինքն կայր հեծեալ ի վերայ սպիտակ ձիոյ, եւ ցանէր զծուխն ընդդէմ թշնամեացն, եւ աւդ քաղցր, որ արկանէր զծուխն զերեսաւք նոցա. եւ ի սաստկանալ ծխոյն զաւրանային գունդքն Հայոց, եւ ի նուազելն փոքր մի ոգի առնուին ի թշնամեացն:*

Ե. ԵՐԿՐՈՐԴ ՆՈՐԻՆ ԵՒ ԵՐԹԱԼՆ ԳՈՒՐԳԷՆԻ[10] ՋՀԵՏ ԿՈՋՈՂԱՑՆ[11] ԲՈՒԽԱՅԻ[12] ԵՒ ՈՐ ԻՆՋ ԳՈՐԾԵՑԱՒՆ, ԵՒ ԹՈՒՂԹՆ ԻԲՐԵՒ Ի ԴԻՄԱՑ ԱՐՔԱՅԻ[13]

1 *Եմուտ /151ա/ այնուհետեւ տարակուսական խորհուրդ ի մէջ զաւրագլխացն վասն հարուածոց զաւրացն ի գնդէն Հայոց՝ գրել եւ ծանուցանել բուն զաւրավարին ո՛չ իշխէին, ծածկել եւ թաքուցանել ո՛չ մարթէին, լռութեամբ եւ պատճառանաւք ո՛չ կարէին հաճել զմիտս զաւրավարին, յայտնի եւ յանդիման կացուցանել զթիւ սպանելոցն ո՛չ առնուին յանձն, թէ ինն հարիւր[14] այր միայն հզաւր ձեռամբ յաղթեցին ԺԵ.[15] (15) հազարացն[16], զի ստուգեալ քննեցին՝ միոյ առն երկուս[17]*

1 î[4] Û³ Ùåá Û (² ´¶ ¸ î[1-3] Û³ Ùåáó)
2 ² î[ù] Û»ñÏ³ñ»ó³Ý (´¶ ¸ Û»ñÏ³ñ³ó³Ý)
3 ü»õ Ç ï³ëÝ»ñáñ¹ Å³Ùáõ
4 ¸ íÇñ³õáñë
5 î[2-3] > »õ
6 ´¶ > Ï³Ûñ
7 ² ´¶ ¿ñÇí³ñ³óÝ
8 î[ù] ËéÝ»ó³õ (² ´¶ ¸ ÁÝ¹ËéÝ»ó³õ)

9 î[4] ëáõë¿ñ (íñ¿±å)
10 ² ·áõñ·ÇÝÇ
11 ² Ïáã³õÕ³óÝ
12 ² µáõÑ³ÛÇ, ²° (³ÛÉ Ó»éù) µáõË³ÛÇ
13 î[1]Í.î[2]Í. Û»ñÏáõë »õë ûñÇÝ³ Ïë³Ûë µ³Ý ÁÝ¹ Ý³ËáñÁÝÃ ÙÇ³Ñ» ï ·ñ»³É ¿ñ. Ù»ù Áëï óáõó³Ý»ÉáÛ á×áÛÝ ³é³ÝÓÇÝ ·ÉËáÛ Ëáñ³·Çñ å³ïß³× ¹³ï»ó³ù. ²ª ·ñ³Í ¿ áñå¿ë Ëáñ³·Çñª µ³é»ñÇ íñ³Û Ï¿ï»ñ ¹Ý»Éáíª »ñ»õÇ ·ñ»Éáõ å³ÑÇÝ Ï³ñÙÇñ Ã³Ý³ù ãÇ áõÝ»ó»É). î[4] Ëáñ³·ÇñÝ ³é»É ¿ ÷³Ï³·Í»ñÇ Ù¿ç. ³õ»Éáñ¹ ¿, ´¶ > »ñÏñáñ¹ ÝáñÇÝ… Ç ¹ÇÙ³ó ³ñù³ÛÇ
14 ² ´¶ î[1] ÇÝÝ Ñ³ñÇõñ] î[2]î[4] .ç.
15 î[1] ÑÝ·»ï³ë³Ý
16 î[2] .Å»é.³óÝ
17 ² ´¶ .µ.] »ñÏáõë

յինքեանց հարեալ ընկեցեալ էր, Թող զվի-րաւորսն եւ զկողոպուտ եւ զձերբակալսն, հարկ եղեւ[1] ակամայ կարգել դնել առաջի զդէպս[2] անցիցն ըստ իւրաքանչիւր պատահմանց: 2 Եւ առ վտանգի[3] երկիւղի զաւրավարին ածին ի մէջ զիրս տեսլեանն, որ երեւեցաւ յերկնից հրեշտակ Աստուծոյ. որով փոքր մի ցածուցին զլեռնացեալ ալիսն, եւ զկոհակսն[4] մրրկալիցս դադարեցուցին եւ զգազանութիւն բռնաւորին[5] յընտանութիւն ածին: 3 Եւ հրաման տուեալ ընդ ամենայն երկիրն՝ զի այր /151բ/ իւրաքանչիւր դարձցի յերկիր իւր եւ կալցի զիւր ժառանգութիւն, եւ բնակեսցէ խաղաղութեամբ եւ կացցէ ըստ կամաց իւրոց, եւ մի՛ հալածեսցի ոք ի բնակութենէ իւրմէ յաւտար երկիր՝ պանդխտութեամբ բնակել: 4 Զայս հրաման պատուիրանի տային յաւժանդակութիւն[6] պատիր խաբէութեանն իւրեանց, որով որսացանն իսկ եւ վրիպեցուցին:

5 Ապա այնուհետեւ դարձեալ յղեաց զՀամդոյ՝ զՊարսից ամիրայ, եւ ի զաւրաց արքունի զՀէԹմ՝ ազգաւ Թուրք, եւ ընդ նոսա հեծեալս Ժ.[7] հազարաց[8], կազմեալ սպառազէն պատրաստեալ բարձրագոյն քան զառաջինն, եւ Թուղթ[9] մի գրեալ եւ կնքեալ լի խորամանկութեամբ[10] եւ կեղծաւոր խարդախութեամբ՝ ըստ հնարագիտութեան որդւոյն[11] Իսմայելի[12]: 6 Եւ մատտ[13] եղեալ ի տեղին, ուր բանակն Հայոց նստէր, ետուն տանել զԹուղԹն՝ լի Թունիւք[14] սատանայական իմացմանց, իբրեւ զկապարճս լի նետիւք դեղեալ ի գաղտնիս ի գրկաց Թռուցանել ի նպատակն:

7 Իսկ իբրեւ ընԹերցաւ[15] /152ա/ զնամակն, գրեալ երդմունս ի ծանականս կանանցն իւրեանց եւ ի մոլար աւրէնսդիրն, յանձն առեալ տալ նմա զիշխանուԹիւնն բնիկ տերուԹեանն[16] իւրեանց[17]/// իւրեանց[18] Մահումաթ եւ[19] գնաց զկնի փառաց[20] իշխանսիրուԹեանն[21] ցանկուԹեան յորմէ վրիպեացն[22]:

8 Եւ եղեւ ի մերձենալն նորա ի բանակն՝ եհան ընդ առաջ նորա գունդք գունդք զաւրաց. եւ ի մտանելն առաջի զաւրավարին՝ ո՛չ ինչ փոյթ արարեալ զվնասուցն եւ զհարուածոց զաւրացն, իբրեւ զապստամբէ ինչ ամբաստանել. բայց եւ նշանակս եւ դրաւշս փողփողել առաջի եւ դնել Թագ իշխանական ի գլուխ եւ զգեստս[23] արքունականս զանձամբ, եւ սուսեր ընդ մէջ ածեալ, եւ հեծուցեալ[24] ի մեծազարդ ջորւոջ, եւ նժոյգս առաջի եւ

1 ü Ñ³ñÏ»É] Ñ³ñÏ »Õ»õ
2 ²´¶ î[ù] ½¹¿Ùë. ÜËÝ.191ëñµ·. ½¹¿åë±
3 ²¶ íï ³Ý· Ç, ´ íï ³Ý·
4 ²´¶¸ ½ÏáË³ÏëÝ
5 ´ µéÝ³õáñÇóÝ
6 ² ³õÅÁÝ¹-³ÏáõÃÇõÝ, ´ ûÅÝ¹³ÏáõÃÇõÝÝ, ¶ ³õ-ÅÁÝ¹³ÏáõÃÇõÝÝ, ¸ ³õÅ³Ý¹³ÏáõÃÇõÝ, î[ù] ûÅÝ¹³-ÏáõÃÇõÝÝ. ÜËÝ.16ëñµ·. ûÅ³Ý¹³ÏáõÃÇõÝ
7 î[1] ï³ëÝ
8 î[2] .Åé.³ó
9 ² ÃáõËÃ
10 ²´¶ Ëáñ³Ù³Ý·áõÃ»³Ùµ
11 î[ù] áñ¹õáóÝ (²´¶ áñ¹õáÝ)
12 ²î[ù] ÇëÙ³¿ÉÇ (´¶ ÇëÙ³»ÉÇ)
13 ²´¶î[ù] Ùáõï (ü Ùûï)
14 î[ù] ÃÇõÝÇõù (²´¶ ÃáõÝÇõù)
15 ²´¶ ÁÝÃ»ñÓ³õ
16 ´ ï¿ñáõÃ»³Ý
17 î[2]Í. ÃáõÇ å³Ï³ëáñ¹ µ³ÝÇ ÉÇÝ»É ³ëï
18 ü > Çõñ»³Ýó
19 ´ Ù³ÑáõÙ³Ã»É
20 ²´¶ ¹³é³ó
21 î[ù] ÇßË³Ý³ëÇñáõÃ»³ÝÝ
22 ü íñÇå»³óÝ ÇëÏ: ÜËÝ.450ëñµ·. »õ Ç ÙáÉ³ñ ³õ-ñ¿Ýë¹ÇñÝ Çõñ»³Ýó Ù³ÑáõÙ³Ã, ³ÝÓÝ ³é»³É ï³É ÝÙ³ ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝÝ µÝÇÏ ï¿ñáõÃ»³ÝÝ Çõñ»³Ýó, »É ·Ý³ó ½ÏÝÇ ÷³é³ó ÇßË³Ý³ëÇñáõÃ»³ÝÝ ó³Ý-ÏáõÃ»³Ý áñÙ¿ íñÇå»³óÝ (Ï³Ù Áëï ³É Ó-Çª íñÇå»³óÝ ÇëÏ)] »õ Ç ÙáÉ³ñ ³õñ¿Ýë¹ÇñÝ… íñÇ-å»³óÝ: î[4] ÁÝ¹áõÝ»É ¿ ³ë ëñµ³·ñ. Çñ³õ³óÇ »Ýù Ñ³Ù³ñáõÙ î[2a] »ñÏáõ ¦Çõñ»³Ýó§ µ³é»ñÇ ÙÇç»õ å³Ï³ë Ï³
23 ²´¶ ë·»ëïë
24 ü Ñ»Í»³É

զկնի ի զարդ[1]*, ի զէն սպառազինեալ, եւ ձայնք փողոց եւ դոփիւնք թմբկաց եւ այլ երաժշտական գործոց*[2] *հնչեցուցանէին շուրջանակի:* 9 *Եւ բազմութիւն զինուորաց վառելոց աստի եւ անտի, եւ վարոցաւորք*[3] *եւ սակրաւ/152բ/որք*[4] *այսր անդր քշել զամբոխն դռոթեալ. եւ քարոզն աղաղակէր, թէ՝ «Առաւ*[5] *իշխանութիւնն Վասպուրական*[6] *աշխարհին ի ձեռս Գուրգինի*[7]*, փոխանակ եղբաւր իւրոյ Աշոտոյ՝ տիրել ընդ նոսա»:*

10 *Եւ եղեւ զկնի երից աւուրց անցանելոյ ետուն թուղթ մի տանել առ Գուրգէն՝ գրեալ Բուխայի*[8]*, լի դառնութեամբ, կնքեալ մատանեաւ արքայի, իբրեւ այն թէ ի դիմաց արքային եւ յարքունուստ եկեալ. եւ էր պատճէն թղթոյն*[9]*, զոր կեղծաւորեալ ետուն ցնա, այս ինչ.*

11 *«Բուխայ գլուխ զաւրավարաց ընդհանուր թագաւորութեան*[10] *Տաճկաց, Ջափր իշխեցող ծովու եւ ցամաքի, հաւասար եւ*[11] *աւրէնսդրին մերոյ Մահումաթի, եւ հաւատարիմ*[12] *միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան, եւ թագաւոր ընդհանուր ազգաց հարաւային*[13] *աթոռակալութեան, յորոց ձեռս հաստատեալ կայ մահ եւ կեանք:* 12 *Յղեցի զքեզ՝ ելանել ի վերայ երկրիդ Հայոց ամենայն կենդանեաց, եւ ետուն*[14] *ի ձեռս քո զզաւրս իմ հանդերձ զաւրագլխովք մեծամեծաւք իմովք, յամեն/153ա/այն ազգաց*[15] *որ ընդ ձեռամբ իմով նուաճեալ են թագաւորազունք, զի զԱշոտ եւ զեղբարսն իւր փութով առ մեզ հասուսցես:* 13 *Դու աւադիկ ելեր մտար յերկիր Հայոց, ելեր*[16] *ի կողմն թշնամեաց իմոց եւ ապստամբացդ*[17] *զքեզ միաբանեցեր, զի՞ յապաղեցեր հրամանաց իմոց:* 14 *Արդ, ի հասանել նամակիդ՝ փութով զԳուրգէն եւ զազգատոհմդ իւր, հանդերձ ազատաւքդ Վասպուրականի, կապեալս առ մեզ հասուսցես. ապա թէ ոչ՝ տեսից վասն քո»:*

15 *Եւ իբրեւ ետուն զթուղթն կարծեցեալ իբրեւ յերեսաց արքայի. «Ընթերցի՛ր զայդ, ասէ, մի՛ ինչ ընդ*[18] *մեղադրութեամբ արկաներ զիս, եւ կարծել նենգութեամբ գնալ առ քեզ եւ դրժել ինչ քեզ եւ ստել*[19] *երդմանց մերոց. տե՛ս քեզէն եւ ծանի՛ր, զի ոչ գոյ վնաս իմ*[20] *յիրիդ յայդմիկ կամ կարողութիւն արձակել զքեզ»:*

16 *Յայնժամ ետուն զոտս*[21] *նորա ի կապանս երկաթիս, եւ ընդ նմա զտէր Գրիգոր Արծրունի, որ եւ վկայեաց առաջի թագաւորին /153բ/ զբարիոք դաւանութիւն ի Քրիստոս. եւ եդեալ ի վերայ ուղտուց, խաղացուցին ի Սամառայ, տարան ետուն ի բանտ*[22] *արքունի, ուր կայր Աշոտ իշխան եւ այլ նախարարք ի տանէ*[23] *Արծրունեաց:*

17 *Նոյնժամայն իբրեւ ետես տիկինն՝ եթէ վարեցան որդիք նորա ի գերութիւն, գնաց եւ ինքն զհետ նոցա, զհերս խզեալ եւ զաւձիս պատառեալ, կոծելով եւ աշխա-*

1 î ù ½ ³ ñ ¹ »õ (² ´ ¶ > »õ)
2 î ù ·áñÍáó, ëñµ ³ ·ñáõÙ »Ýù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Ç
3 ´ ¶ í ³ ñ»ó ³ õáñù (¸ í ³ ñáó ³ õáñù)
4 ü ëÏëñ ³ õáñù
5 ² ´ ¶ ³ é ³ õ. î ²Í. Ã»ñ»õë ï áõ ³ õ, ÜËÝ.172ëñµ·. ï áõ ³ õ] ³ é ³ õ
6 î ù í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ ÝÇ (² ´ ¶ í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ Ý)
7 î ù ·áõñ·¿ÝÇ (² ´ ¶ ·áõñ·ÇÝÇ)
8 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
9 ² ´ ¶ ÃÕÃõáÛÝ
10 ´ ÁÝ ¹ Ñ ³ ÝÇõõñ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ
11 ´ ¶° > »õ (¶ çÝç ³ Íª »õ)
12 ² ´ ¶ Ñ ³ õ ³ ë ³ ñÇÙ
13 ü Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÛÝáó
14 î ⁴ » ï áõÝ (² ´ ¶ î ¹⁻³ » ï áõ)

15 ´ ¶ Û ³ ½· ³ ó
16 ´ ¶ »Õ»ñ
17 ´ ³ å ë ï ³ Ùµ ³ Ûó ¹
18 ´ ¶ > ÁÝ ¹
19 ´ Ýë ï »É, ´° ë ï »É
20 ü ÛÇë íÝ ³ ë ÇÙ
21 ´ ½ûñë] ½á ï ë
22 ´ µ ³ Ý ¹
23 î ù ï ³ Ý¿Ý (² ´ ¶ ï ³ Ý¿)

րելով, որպէս ասաց Ամովս[1] մարգարէ. «Գերծի՛ր[2] եւ կտրեա՛[3] ի վերայ փափուկ որդւոցն[4] քոց, լայնեա՛[5] զխզումն քո իբրեւ զարծուոյ, զի գերեցան[6] ի քէն»[ա]:

18 *Յայնժամ սկսան ամենայն նախարարքն Հայոց ցրուել, մեկնել ի միմեանց. եւ գնացին կալան զամրական տեղիս՝ ով ոք եւ փութացաւ մտանել յամուրս ի բերդսն որ ի Վասպուրականի. եւ զաւրքն ցրուեցան քայքայեցան[7] ընդ ամենայն երեսս երկրին:* 19 *Եւ այս եղեւ, զի լցցի, որ ասէ.* «Զարթի՛ր սուր ի վերայ հովուի եւ ի վերայ առն ընկերի նորա. հարից զհովիւն[8], եւ ցրուեսցին ոչխարքն»[բ]. *եւ դարձ/154ա/եալ վերագոյնն ասէ, զոր ասաց Տէր ի բերանոյ մարգարէին:*

20 *Յայնժամ իբրեւ գիտաց զաւրավարն, եթէ յաջողեցաւ[9] նմա ամենայն ինչ[10] ըստ կամաց իւրոց եւ ըստ հրամանի ամբարիշտ թագաւորին, ի գլուխ ելին խորհուրդք[11] չարութեան նոցա, զոր ինչ խորհեցան ի վերայ աշխարհիս Վասպուրական իշխանութեանս, եւ եբարձ զամենայն արս զաւրութեանց, եւ ոչ ոք էր այնուհետեւ որ կարէր կալ ի կայի իւրում, ունել զդէմ նորա:* 21 *Սկսան այնուհետեւ աներկիւղ համարձակութեամբ սփռել, տարածանել ի վերայ երեսաց երկրիս ամենայն ազգքն տաճկաց, որ ելեալ էին զհետ նորա ընտանեաւք[12] իւրեանց, եւ ձեռնամուխ եղեն բաժանել զերկիրն յինքեանս:* 22 *Եւ արկանէին վիճակս եւ լարս ձգէին ի վերայ սահմանաց եւ բնակէին յամուրս աշխարհիս աներկիւղս. զի յորմէ սակաւ մի կասկածս ունէր՝ անտի եւս աներկիւղ հաստատեցան:* 23 *Եւ էր նեղութիւն մեծ ընդ ամենայն երկիրս, որպիսի ոչ եղեւ ի սկզբանէ /154բ/ աշխարհի[13], եւ մի՛ այլ լիցի. եւ յաւեր դարձան գեւղք[14] եւ ագարակք եւ աւանք, ի բաց մերկացեալ զզարդ եւ զբարեձեւութիւն, եւ ընդ ապականութեամբ[15] փակեալ զանազան բոյսք[16] եւ տունկք, որ ի վերայ երեսաց երկրի. որպէս մարգարէն Յովէլ ողբայ ի վերայ եկեալ հասեալ թշուառութեանն[17], ասէ.* «Իբրեւ զդրախտ փափկութեան երկիրն[18] առաջի, եւ զկնի նորա դաշտ ապականութեան»[19], «եւ իբրեւ հուր ընդ եղէգն[20] ընթացեալ[21]՝ այնպէս հասեալ ի վերայ մեր իբրեւ զմարախ, իբրեւ զջորեակ եւ իբրեւ զթրթուր խառնիճաւն հանդերձ, հասեալ ի վերայ ծառոց մրգաբերաց, կամ ի[22] դիւրածախելի[23] բոյսս խոտոյ, այնպէս վատնեցին, ծախեցին զզաւրութիւն մարդկային ազգի ստացուածովք իւրեանց»[գ]. *որպէս կայ եւ այս ի գիրս[24] տեսութեանն Յովելեայ[25] մարգարէի:*

24 *Եւ հրաման ետ այնուհետեւ, զի զբազմութիւն գերելոցն վաճառակուր արասցեն յազգս ազգս՝ ում եւ հաճոյ թուի-*

---

1 ÜËÝ.365ëñµ·. ÙÇùÇ¿] ³Ùáíë (ëË³É Ù³ ï»Ý³·ñÇÝ)
2 ²´¶ ·»ñÓÇñ
3 ÜËÝ.317ëñµ·. Ïïñ»³ó (Ý³»õª Ç ØÇù¿)
4 î^ù áñ¹õáó (²´¶ áñ¹õáóÝ)
5 ² É³ÛÝ»³Û
6 ´ ·ñ»ó³Ý
ա Միք. Ա. 16
7 ²¶ ù³ù³Û»ó³Ý
8 ü > Ñ³ñÇó ½ÑáíÇõÝ
բ Զաք. ԺԳ. 7, Համմտ. Մատթ. ԻԶ. 31, Մրկ. ԺԴ. 27
9 î^ù Û³çáÕ»ó³õ (²´¶ ³çáÕ»ó³õ)
10 ´¶ > ÇÝã
11 î^ù ËáñÑáõñ¹ (²´¶ ËáñÑáõñ¹ù)
12 ²¶ ÁÝï³Ý»õù, ´ ÁÝï³Ý»ûù
13 ü ³ßË³ñÑÇ ÙÇÝã»õ ó³ÛÅÙ
14 ´î^{1-2} ·»ûÕù
15 ²´¶î^{1-2} ³½·³Ï³ÝáõÃ»³Ùµ. ÜËÝ.151ëñµ·. ³å³-Ï³ÝáõÃ»³Ùµ
16 ´½³Ý³½³ÝáõÃ»³Ùµ] ½³Ý³½³Ý µáÛëù
17 ²¶ Ãßáõ³éáõÃÇõÝÝ, ´ Ãßáõ³éáõÃÇõÝ
18 ´ »ñÏñÇÝ
19 ²´¶ ³õ¹³Ï³ÝáõÃ»³Ý, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ³å³Ï³ÝáõÃ»³Ý
20 ² »Õ»·Ý
21 ´¶ ÁÝ¹³ó»³É
22 î^4 > Ç
23 ²´¶ Ç ¹Çõñ³Í³Ë»ÉÇ
գ Համմտ. Յովլ. Բ. յարկս՝ 3, 5, 11, 25
24 ² ¹Çñë (´¶ ·Çñë)
25 ²´¶ Ûáí¿É³Û

ցի. եւ ինքն ել գնաց՝ երթալ մտա-ն/155ա/ել ի քաղաքն Դուին, ձմերոց ին-քեան[1] պատրաստեալ զնա, մինչ ի ժամ գարնանայինս[2], ունելով ընդ իւր կա-պեալս բազումս. եւ աւերեալ էր զերկիրս մեր ի մտանել եւ յելանելն իւրում:

Զ.[3] ՎԱՍՆ ԶԱՐ ՅԱՆՋՆԱՌՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ, ԵՒ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ՏԵԱՌՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՐԾՐՈՒՆԻՈՅ[4] ԵՒ ՏԵԱՌՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ[5] ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՑ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԻ[6] ՔԱՀԱՆԱՅԻ, ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՑԱ

1 *Սաստիկ եւ վտանգաւորք եւ լի դառ-նութեամբ են, որ ինչ ի ճառի աստ են[7] յի-շատակարանք, սակս յանձնառութեան մեծ նախարարացն եւ իշխանացն մերոց լի արտասուաւք է բանս, եւ ո՛չ իցեմ[8] բաւա-կան պատմել զանցս անցիցն կորստակա-նութեանն[9] նոցա մոլորութեան[10], վրիպել յուղիղ եւ յանբիծ[11] առաքելաքարոզ դա-ւանութեան հաւատոց կաթողիկէ եկեղեց-ւոյ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Սուրբ Հոգին[12]:* 2 *Եւ ո՛չ են կամք իմ փութալ պատմել, ընդ գրով փակել զկործանումն տերանց իշխանաց մերոց, եւ որ ինչ կրեցին թշուա-ռութիւն զոգւոց առաւել քան եթէ մարմ-նոց. բայց ակամ/155բ/այ եւ ի հարկէ գրե-ցից, կարգեցից ի փոքր եւ ի դուզնաքեայ բանից[13], բովանդակեցից համառաւտ, սուղ եւ սակաւ բանիւ անցանել ընդ պատմու-թիւն իրիս[14] այսմիկ, զի ոչ իսկ է կարողու-թիւն[15] լռութեամբ ծածկել, թաքուցանել, անյայտ առնել զանհուն եւ զանբաւ վշտիս[16] աղէտս՝ եկեալ հասեալ մեզ:* 3 *Եւ արդ, ասացից փոքր ի շատէ զյայտնի գոր-ծեցեալսն, զի եւ որ ինչ ընդ սոքաւք եւ յետ սոցա ի գլուխ ելին հանդամանք ի-րաց, եւ այնմ առանց երկբայութեան հա-ւատասցես, իբրեւ ճշմարիտ եւ անսուտ պատմողի[17]:*

4 *Իբրեւ աւր մի լինէր պարապոյ, մինչ կային ի բանտի իշխանն եւ որք ընդ նմա՝ ազգատոհմիւք եւ այլովք աւտարազգաւք, եւ ահա հնչեցին փողք ուժգին գոչմամբ՝ ազդ առնել քաղաքին, եթէ՝ ել նստաւ թա-գաւոր[18] յատենի, եւ պատուիրանքն[19] զքարոզն բարձրացուցանէին, զի ամենայն մեծամեծք քաղաքին եւ գլխաւորք եւ իշ-խանք յարքունի նախարարութենէն անդր գումարեցան[20], /156ա/ զի զկապեալսն յա-ռաջ մատուցանեն[21] ի հանդէս հարցափոր-ձի քննութեան:* 5 *Եւ ամենայն մեծա-մեծքն հանդերձ խառնաղանջ[22] ամբոխիւն դռոթ[23] տուեալ, ո՛չ միայն ըստ հրամանի թագաւորին ելանել զհետ աղաղակի փո-ղոյն եւ արքունի կոչնականն[24], այլ փու-թացան տեսանել, թէ ո՛վ ոք[25] եւ որպիսիք են սոքա, որոց անուն[26] քաջութեան[1] իւ-*

1 ´ ÛÇÝù» ³ Ý
2 ² ´¶ · ³ ñÝ ³ ÛÇÝë
3 ´° .».
4 ² ´¶ î[1] ³ ñÍñáõÝáÛ
5 ² ´ Ûáí ³ ÝÝÇëÇ, î[1] ÛáíÑ ³ ÝÝ¿ëÇ
6 ² ´¶ î[1-2] ·ñÇ·áñÇ, î[3-4] ·ñÇ·áñ
7 ² ³ ë ï ¿Ý
8 ² ´¶ î[1] Çó»Ù] »Ù, ü î[2-4] »Ù
9 ¸ Ïáñë ï ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
10 ² ´¶ ¸ î[3] ÙáÉáñáõÃ» ³ Ý, î[1-2]î[4] ÙáÉáñáõÃ» ³ ÝÝ
11 îù Û ³ ÙµÇÍ (² ´¶ Û ³ ÝµÇÍ)
12 îù ~ Ñá·ÇÝ ëáõñµ (² ´¶ ~ ëáõñµ Ñá·ÇÝ)
13 ¶ µ ³ Ýó
14 ´ å ³ ï ÙáõÃÇõÝÝ Çñë
15 ² ´¶ Ï ³ ñáÕáõÃ» ³ Ý
16 ² ´ íß ï Çë, ¶ îù íÇß ï ë
17 ² ´¶ å ³ ï Ù ³ õÕÇ
18 îù Ã ³ · ³ õáñÝ (² ´¶ Ã ³ · ³ õáñ)
19 îù å ³ ï áõÇñ ³ ÏùÝ (² ´¶ å ³ ï áõÇñ ³ ÝùÝ)
20 ² ´¶ î[1] ·áõÙ ³ ñ»ó ³ Ý, ü î[2-4] ·áõÙ ³ ñ»ëóÇÝ
21 ² îù Ù ³ ï áõëó»Ý (´¶ Ù ³ ï áõó ³ Ý»Ý)
22 ² ´¶ ¸ Ë ³ éÝ ³ Õ ³ Ýç, îù Ë ³ éÝ ³ Õ ³ Ý×, ü Ë ³ éÝÇ× ³ -Õ ³ Ý×
23 ² ¹ÁéáÃ, ´¶ ¹ éáÃ, ü ·éáÑ
24 îù ÏáãÝ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ (² ´¶ ÏáãÝ ³ Ï ³ óÝ)
25 ´ ¸ áíù] áí áù
26 îù ³ Ýáõ ³ Ýù (² ´¶ ³ ÝáõÝ)

րեանց հուչակ հարկանէր ընդ ծագս տիե-զերաց, մինչեւ հարկեցաւ Թագաւոր[2] *ամե-նայն*[3] *ուժոյ*[4] *կարողութեան իւրոյ զաւրս գումարել յամենայն ազգաց, որ ընդ ձե-ռամբ իւրոյ տէրութեանն էին հնազան-դեալ Թագաւորք եւ Թագաւորազունք, եւ մեծաւ աշխատութեամբ եւ ի բազում ժա-մանակաց փոյթ յանձին կալեալ անդուլ*[5] *զցայգ եւ զցերեկ*[6] *ի մեծ տարակուսանս ըմբռնեալ կայր վարանեալ, եւ ո՛չ քաղցր թուէր նմա քուն գիշերոյն, եւ փափկու-թիւնք*[7] *տունջեան*[8] *յոչ ինչ համարեալ լի-նէր, մինչ հազիւ թէ ուրեք կարաց նշկա-հել զոսսա ի պատրանս խաբէութեան եւ ի նենգու/156բ/թիւն կեղծաւոր խարդախու-թեան*[9] *զաւրականաց իւրոյ տէրութեանն:* 6 *Եւ ընթանային ամենեքեան յաճիւռ*[10] *տեսանել զնոսա եւ ի վերայ հասանել*[11]*, թէ զիա՛րդ ի գլուխ ելանիցէ ատեանն:*

7 *Եւ ելեալ Թագաւորն նստաւ յատենի ի բարձրաբերձ*[12] *բեմի միոջ, ի մէջ աշխար-հակոյտ ամբոխի անհուն բազմութեանն, եւ հրամայեաց ածել առաջի զկապեալսն՝ հարցանել եւ լսել ի նոցանէ:* 8 *Եւ կայր զյաւնսն պռզտեալ*[13]*, կոկոզաբանէր լի յո-խորտանաւք*[14]*, խրոխտայր եւ փռնքտայր, եռացուցանէր, ի վեր մղէր զդառնութիւն ժահու*[15] *մաղձոյն չարաթոյն վատախառ-նութեանն*[16]*, սրտմտեալ անժուժկալ ի*[17] *բարկութեանն*[18] *ջերմագոյն արեանն մրրկալից շարժմանն, եւ սկսաւ թափել զմահածին թոյնս իւր ի վերայ կապելոցն, իբրեւ զթոյնս իժի, առանց վեր ի վերայ դնելոյ սփռել*[19]*, տարածանել*[20] *ի կորուստ եւ յապականութիւն բազմաց:*

9 *Եւ իբրեւ կացին նոքա առաջի Թա-գաւորին, եհարց հեգնական բանիւք եպե-րելով, լի /157ա/ ամբարհաւաճութեամբ եւ խորամանկ խարդախութեամբ քաւղար-կեալ*[21] *զբանսն, եւ ասէ. «Ո՞վ ոք էք դուք եւ յորմէ՞ աշխարհէ, եւ զի՞նչ անուն է ձեր. Թերեւս արդեաւք*[22] *դո՞ւք էք ապս-տամբեալքն յինէն»:*

10 *Պատասխանի ետուն եւ ասեն. «Ըն-դէ՞ր, ո՛վ աստուածասէր Թագաւոր, իբրեւ ընդ համհարզս եւ ընդ ստամբակս, իբրեւ ընդ աննշանս կամ ընդ անընդել վայրագս խաւսիս ընդ մեզ, եւ նախ քան ընդ պատ-ժական տանջանաւոր խոշտանգանաւք արկանելն զմեզ՝ բանիւք քո իբրեւ քա-րամբք հարեալ զմեզ, շտապ տագնապի ի վերայ արկանես թափել զոգիս մեր:* 11 *Այլ զմեզ գիտես ո՛վ ոք եմք եւ ուստի՛ եւ յումմէ՛, եւ թէ զի՛նչ անուն է մեր՝ կարի քաջայայտ է քեզ, եւ մեք ոչ եմք ապս-տամբք ի քումմէ ինքնակալ Թագաւորու-թենէդ, այլ բազմացան չարիք մեր, զի մե-ղաք առաջի Տեառն Աստուծոյ մերոյ եւ յետս հարաք զիրաւունս պատուիրանաց նորա, եւ մատնեաց զմեզ Աստուած ի ձեռս քո. արդ, աճաւասիկ հասեալ կամք առաջի քո, ինքնակալ Թագաւոր, /157բ/*

1 ´ ù ³ çáõÃ» ³ ÝÝ
2 î^ù Ã ³ · ³ õáñÝ (² ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñ)
3 î^ù Ů ³ Ù»Ý ³ ŮÝ (² ´ ¶ ³ Ù»Ý ³ ŮÝ)
4 î^2-4 áõÅá í (² ´ ¶ î^1 áõÅáŮ)
5 ´¶ ³ Ý¹] ³ Ý¹ áõÉ
6 ü ~ ½ó ³ Ů· »õ ½ó»ñ»Ï ³ Ý¹ áõÉ
7 î^ù ÷ ³ ÷ ÏáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ÷ ³ ÷ ÏáõÃÇõÝù)
8 ´ ï áõÁÝç» ³ ÝÝ
9 ´ > »õ Ç Ý»Ý·áõÃÇõÝ Ï»ÕÍ ³ õáñ Ë ³ ñ¹ ³ ËáõÃ» ³ Ý
10 î^4Í.1 ëñµ·. Ů ³ ËáõéÝ] Ů ³ ×Çõé, ¸ Ů ³ Ï×Çé
11 ´¶ > »õ Ç í»ñ ³ Ů Ñ ³ ë ³ Ý»É
12 ² ´ ¶ µ ³ ñÓñ ³ µ»ñó
13 ² ´ ¶ ¸ å é½ ï » ³ É, ü å éñ½ ï » ³ É. ÜËÝ.75,ëñµ·. å éÁ½ ï » ³ É, ÜËÝ.124ëñµ·. å é½ ï » ³ É
14 ´ ŮáÕáñ ï ³ Ýûù, ü ËñáË ï ³ Ý ³ õù
15 î^ù Å ³ Ñ ³ Ñá ï (² Å ³ Ëáõ, ² ° (·ñãÇ) Å ³ Ñáõ, ´ ¶ ¸ Å ³ -Ñáõ)
16 ´ ¸ í ³ ï ³ Ë ³ éÝáõÃ» ³ Ý
17 ÜËÝ.396ëñµ·. ³ ÝÅáõÅÏ ³ ÉÇ] ³ ÝÅáõÅÏ ³ É Ç
18 ´ µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý
19 ü ë÷ é» ³ É
20 ´ ï ³ ñ ³ Í ³ Ý»É-Ý»É (ï áÕ ³ ÷ áË)
21 ² ´ ¶ î^ù ùáÕ ³ ñÏ» ³ É. ëñµ·ñ. »Ýù Áë ï Ï ³ ÝáÝÇ
22 ² ¶ ³ ñ¹ »õù (¶ ³ ñ¹ »ûù)

իշխեցող կենաց եւ[1] մահու. որպէս Տէր հրամայեսցէ՝ եղիցի»:

12 *Խաւսել սկսաւ թագաւորն եւ ասէ. «Ի բազում ժամանակաց լեալ[2] թագաւոր նախնեաց մերոց եւ մինչ առ մեզ հասեալ, եւ բազում ազգք եւ թագաւորք են, զոր նուաճեալ[3] ունիմք ընդ ձեռամբ մերոյ տէրութեանս. եւ ո՛չ առ մի ոք այդչափ[4] խնամ եւ հոգաբարձութիւն առնէաք, որչափ ընդ ձեզ եւ ընդ աշխարհ ձեր:* 13 *Դուք աւադիկ զընդդէմսն ինձ խոկայիք միշտ, եւ անընդունակք լինէիք՝ որ ի մէնջ առաքեցեալքն հազարապետք եւ վերակացուք աշխարհիս մերոյ եւ խնամատարք արքունի հոգաբարձութեան[5] գային առ ձեզ. զաւրս գումարէիք, այրուձի կազմէիք, մարտս եւ պատերազմունս գրգռէիք, ճակատս[6] դնէիք եւ զզաւրս[7] մեր ի սատակումն սրոյ մատնէիք եւ զազգատոհմ մեր ընդ մեծ նեղութեամբ պաշարէիք եւ աշխարհի մերոյ[8] աւերիչք գտանէիք եւ հարկացն եղելոց խափանիչք լինէիք:* 14 *Եւ մեք ահա անփոյթ /158ա/ այդմ ամենայնի արարաք, զի յայտնի լիցի սէրն եւ գութ խնամոյն, զոր ասեմք ունել ընդ ձեզ[9]:* 15 *Բայց քանզի արդ տեսանեմ[10] զձեզ անձնեայս եւ գեղեցիկս, եւ գեղ երեսաց ձերոց պատշաճագոյնս եւ վայելուչս, եւ որդիք թագաւորացն այսր[11] աշխարհի լեալ[12] էք դուք, եւ արժանի էք[13] արգահատելոյ, եւ արք զաւրութեան էք դուք, եւ ի դիմաց ձերոց երեւի, զի զաւրութիւն բազում գոյ ի ձեզ, զի այդչափ վնասս գործեալ է ձեր առ իս, եւ ահա հասեալ կայք[14] յատենի առաջի իմ անտրտում եւ անտխուր երեսաւք՝ որպէս զանմեղս եւ զբարեգործակս[15], եւ լի ամենայն կամարարութեամբ մեր, անխիղճ համարձակութեամբ[16]:* 16 *Եւ իմ խնայեալ ի ձեզ՝ ո՛չ արարից զըրաւ կենաց ձերոց ըստ արժանի ապիրատ գործոց եւ վնասուցն, զոր յանցեայքն առ իս դուք. առանց ի տանջանս եւ ի չարչարանս լի դառն[17] հարուածոց մտանելոյ հաւանեալ մեզ եւ աւրինադրին[18] մերոյ Մահումաթայ՝ ընկալջիք հաւատս եւ աւրէնս աստուածատուրս հեռի /158բ/ ի ստութենէ, եւ լի՝ որ ինչ ընդդէմ ստութեան է, եւ ի բաց լերուք ի սնոտի եւ ի մոլար պաշտամանէ[19] ձերմէ, որ վասն Քրիստոսի էք կաշկանդեալ ի մեծ յամառութեանդ:* 17 *Եւ մեր անտես արարեալ զգործս վնասուց ձերոց, զոր մեղայք մեզ, եւ լիցին անձինք ձեր ի գիւտս, եւ կեցջիք եւ տիրեսցէ՛ք աշխարհի եւ տանց[20] ձերոց, դուք եւ որդիք ձեր, եւ մի՛ ի ձեռն տանջանաւոր մահու ելանիցէք ի բնակութենէ ձերմէ եւ բնակիցէք ի դժոխս[21]»:*

18 *Ետ պատասխանի սուրբ հայրապետն Յովաննէս[22], հանդերձ մեծ նախարարաւքն Հայոց, եւ ասեն. «Ի քո իսկ[23] ինքնակալ թագաւորութեանդ[24] եւ ի յաւրէնս առաջնորդին ձերոյ գրեալ է՝ ոչ գոլ ճշմարիտ վկայութիւն միոյ ուրուք եւ հաւատարիմ, եւ յոյժ հաւաստի եւ ընդունակ*

---

1 ´ > »õ

2 ² ¶ ÉÇ» ³ É

3 ü Ã ³ · ³ õáñù »õ ³ ½·ù Ýáõ ³ ×» ³ É

4 ² ´ ¶ ³ Û ï ã ³ ÷

5 ´ Ñá · ³ µ ³ ñÓáõÃ» ³ ÝÝ

6 î[ù] × ³ Ï ³ ï (² ´ ¶ ¸ × ³ Ï ³ ï ë)

7 ´ ¶ ½ ³ õñë

8 î[ù] > Ù»ñáÛ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)

9 ü ·áõÃ Ù»ñ ËÝ ³ ÙáóÝ ½áñ ³ ë»Ùù áõÝ»É ³ é Ó»½

10 î[ù] ï »ë ³ Ý»Ùù (² ´ ¶ ï »ë ³ Ý»Ù)

11 ´ ¶ ³ Ûë

12 ² ÉÇ» ³ É

13 ü ¿ù ¹ áõù

14 ¸ · ³ Ûù] Ï ³ Ûù

15 ü ½µ ³ ñ» · áñÍë

16 ü ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ñ ³ Ù ³ ñÓ ³ Ï áõÃ» ³ Ùµ

17 ü ¹ ³ éÝáõÃ» ³ Ùµ

18 î[ù] ûñ¿Ýë ¹ ñÇÝ, ² ¶ ³ õñÇÝ ³ ¹ ñÇÝ, ´ ûñÇÝ ¹ ñÇÝ

19 ´ ¶ å ³ ß ï Ù ³ Ý¿

20 ´ ï ³ Ýë

21 î[4] ¹ ÅáËÁë

22 ² ´ ¶ Ûá í ³ ÝÝ¿ë, î[1-2]î[4] ÛûÑ ³ ÝÝ¿ë, î[3] ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë

23 ü > Çë Ï

24 ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý

գոլ զառ ի բազմաց վկայութիւն՝ ի վերայ մեծի եւ կամ փոքու ինչ իրաց կամ ի վերայ կենաց եւ մահու. եւ խոտեալ ի բաց ընկենուք զմիոյ անընկեր եւ անվերոյ իրաց հանդէս, որպէս եւ է իսկ կոչեցեալ մարգարէն ձեր Մահումաթ, զի ո՛չ գոնեայ /159ա/ մի ոք գոյ, որ զճշմարտութիւնն վկայէ ուսուցանելով նորա, թող թէ զբաղումս[ա]: 19 Եւ արդ, ՃԺԱ.[1] (111) են մարգարէք, որ զվկայութիւն աստուածութեանն Քրիստոսի ստուգաբանեն ճշմարտութեամբ յանցնիւր ժամանակս՝ իբրեւ ի միոջէ բերանոյ, թող զԱւետարանն եւ զառաքեալս նորա: 20 Եւ մեր ընկալեալ եւ հաւատացեալ ճշմարտութեանն, եւ ո՛չ կարեմք փոխանակել զճշմարտութիւնն[2] ընդ սնոտի, առասպելաբան եւ կարկատուն, ստայաւդ եւ պաճուճազարդ մոլար[3] ուսմանդ ձերոյ: 21 Որով աւրինակաւ կամք քո հրամայեն՝ եկեսցէ ի վերայ մեր պատիժ պատուհասի. պատրաստ եմք ի կապանս, ի բանտս, ի գանս, ի հուր, ի սուր, ի ջուր[4], ի տանջանս հարուածոց եւ յամենայն հնարս չարչարանաց»: 22 Զայս եւ[5] առաւել քան զսոյնս եւ բազմապատիկ կարգեցին, եդին բանս գեղեցկայարմարս ի Քրիստոս հաւատոցն: 23 Բայց քանզի ոչ ոք յայնժամ ընդ գրով զայնոսիկ ներքադրեաց[6], որպէս աւրէն է թագաւորաց, եւ ո՛չ մեք երկրորդել պատկան[7] վարկաք:

24 Յայնժամ թագաւ/159բ/որն լի եղեւ սրտմտութեամբ, եւ զգոյն երեսաց իւրոց բացագոյն[8] դարձուցեալ, խրոխտացեալ եւ մրմռեալ իբրեւ զգազան արիւնարբու, հրաման ետ հանել արտաքս յերեսաց ատենին, յղեաց պատգամս եւ ասէ. «Ո՛չ են աւրէնք թագաւորութեանս մերոյ ի պայքար բանից զոք արկանել, եւ յերկարել ի բանս, որչափ արարաք ընդ ձեզ, զոր ինչ այլ արասցուք: 25 Եւ արդ, քանզի խաւսեցայ[9] ընդ ձեզ բանիւք ողոքանաց՝ եւ դուք թերեւս յայդ զայթակղեալ խաբեցայք եւ պնդեալ կայք յամառեալ: 26 Եւ արդ, խնայեալ իմ ի ձեզ, եւ դուք առանց յապաղանաց եւ զխս աշխատ առնելոյ ի բաց լերո՛ւք յերկրպագութենէն Քրիստոսի, եւ եղիցին անձինք ձեր ի գիւտս, եւ կեցջիք. եւ իմ թողեալ ձեզ զչարիս ապստամբութեանն ձեր, վայելեսջիք ընդ իս եւ տիրեցէք աշխարհին[10] ձեր»:

27 Այլ նոքա թէպէտ առ փոքր մի ո՛չ կամեցան դառնալ յերկրպագութենէն Աստուածորդւոյն, զի անկեալ[11] էր ի սիրտս[12] նոցա հաւատ սուրբ առաքելոցն, բայց վասն զի ոչ ունէր արմատս[13] /160ա/ վաղվաղակի չորացաւ[բ] ի տապոյ բանսարկուին[14], զի ի փռնքալոյ[15] նորա կայծակունք հատանին[16] եւ ընդ ունգունս[17] նորա ելանէ ծուխ հնոցի կայծականց[գ], որպէս գրեալ է ի Յոբ: 28 Եւ վասն իւրեանց թուլամորթութեանն եւ անհաստատ եւ յողդողդ մտաց սիրեցին զփառս մարդկան

ա Համմտ.՝ Բ. Օր. ԺԷ. 6, Մտթ. ԺԸ. 16 («ի բերանոյ երկուց եւ յերից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան»), Յովհ. Ը. 17, Բ. Կորնթ. ԺԳ. 1, Եբր. Ժ. 28

1 î³ .ÝÅ ³ . (íñ¿å)

2 îù ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝ (² ´ ¶ ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝÝ)

3 î¹ ...] ëÝá ï Ç, ³ é ³ ë å »É ³ Ï ³ Ý... ÙáÉ ³ ñ

4 ´ ¶ > Ç çáõñ

5 îù »õë (² ´ ¶ »õ)

6 ´ Ý»ñù ³ Û¹ñ» ³ ó

7 ü ³ ñÅ ³ Ý

8 îù µáó ³ ·áÛÝ (² ¶ µ ³ ó ³ ·áÛÝ, ´ µ ³ ñÓ ³ ·áÛÝ)

9 ´ Ëûë»ó ³ Ûó

10 ´ ³ ßË ³ ñÑÇ

11 îù ï ÝÏ» ³ É (² ´ ¶ ³ ÝÏ» ³ É)

12 ü ³ ÝÏ» ³ É Ç ëÇñ ï , î⁴ ëÇñ ï Áë (² ´ ¶ î¹⁻³ ëÇñ ï ë)

13 ü ³ ñÙ ³ ï ë ÛÇÝù» ³ Ýë

բ Մտթ. ԺԳ. 6

14 ü Ç Í ³ ·»É ï ³ å áÛ µ ³ Ýë ³ ñÏáõÇÝ ãáñ ³ ó ³ Ý] ãáñ ³ -ó ³ õ Ç ï ³ å áÛ µ ³ Ýë ³ ñÏáõÇÝ

15 îù ÷ éÝ· ³ ÉáÛ (² ´ ¶ ÷ éÝù ³ ÉáÛ)

16 ü Ñ ³ ï ³ Ý¿ÇÝ

17 ² ´ ¶ Áé-ÁÝÏáõÝë

գ Համմտ. Յոբ. Խ. 11-12

առաւել քան զփառս Աստուծոյ. զի[1] «*Ժո-ղովուրդս այս, ասէ*[2], *շրթամբք պաշտեն զիս, եւ սիրտք իւրեանց հեռացեալ մեկու-սի են յինէն*»[ա]: 29 *Եւ կողմնեալք ի սիրոյ աստուածութեանն, անկաւ ի վերայ նոցա զարհուրումն մահու, մանաւանդ ոչ կա-մելով ելանել ի սնոտի կենացս դիւրափո-փոխ աշխարհիս, ասեն. «Յանձն առնումք զհրամանս արքունականս», ի մտի եդեալ զի այն ինչ, իբրեւ թէ ի վերին երեսս*[3] *հա-ճիցեն զմիտս թագաւորին, եւ ի ներքին խորհուրդս պահիցեն զխոստովանութիւնն որ ի Քրիստոս. որում անհնար*[4] *է երկո-ցունց ի միասին բնակել, եւ ոչ ոք կարէ երկուց*[5] *տերանց ծառայել*[բ], *որպէս ասաց*[6] *փրկիչն, զոր ի կարգի իւրում հարկեցայց* /160բ/ *ցուցանել:*

30 *Յայնժամ իսկ եւ իսկ արագապէս թլփատեալք*[7] *եղեն մսլիմանակ*[8], *հետե-ւեալք զկնի Բագարատայ Բագրատու-նեաց*[9], *որ ըմբռնեցաւ ի յայլ զաւրավարէ ի Խլաթ քաղաք, եւ էր նա*[10] *իշխան Տարու-նոյ*[11], *բարձեալ եղեւ ի Սամառայ եւ եղեւ աստուածուրաց, եւ եբաց զպողոտայն լայն եւ ընդարձակ՝ զշաւիղն կորստեան, որ տանի յանդիւտ կորուստն. որպէս Ռո-բովամ*[12] *որդին Նաբատայ, որ մեղաւ եւ յանցոյցն զԻսրայէլ*[13][գ], *որպէս գրեալ է ի գիրս Թագաւորացն Իսրայէլի, եւ յիշատա-կարան նորա մոլորութեանն, որով վրի-պեացն եւ վրիպեալ կործանեաց զազգս բազումս՝ կայ եւ մնայ ազգաց*[14] *յազգս մինչեւ յաւիտեան:*

31 *Բայց Վասակս այս, զոր յիշեցաք վերագոյնն, ընդ մեծ նախարարսն՝ վասն ազգակից գոլ*[15] *նոցա ըստ*[16] *տոհմին Արծ-րունեաց. սա*[17] *յառաջ քան զըմբռնելն նո-ցա ել գնաց իւրովք կամաւք ի Սամառայ եւ եղեւ աստուածուրաց, եւ բռնեալ որ-ջացեալ*[18] *բնակեալ*[19] *էր ի նմա սատանայ զաւրաւք իւրովք, ամենայն հնար*/161ա/*իւք խորամանկութեամբ կապեալ անլոյծ գաւ-տեամբ ընդ ոգւոյ երիցս թշուառականին, զոր կազմեաց իւր սատանայ գործի աջո-ղակ յամենայն*[20] *արուեստգիտութիւն*[21] *խարդախութեան, իբրեւ զպատշաճ դա-րան*[22] *դեղեալ նետիւք ընդ խաւար թռու-ցելոյ յոգիս խաւարամածս:* 32 *Որպէս եւ այրս այս արար, անքակ եւ անմեկնելի զգեցաւ պատեանս ինքեան*[23] *զզաւրու-թիւն բանսարկուին:* 33 *Եւ զի մի՛ երկայ-նեալ որ ինչ վասն սորա՝ ապիրատ եւ ինք-նակամ, եւ անզիղջ եւ անխիղճ, առանց պատկառանաց մոլորութիւն սորա, լի ա-նամաւթութեամբ, ի բաց դիցուք զսա ի միջոյ յիշատակի նախարարացն, զի ոչ*[24] *երբեք*[25] *ատեաց Աստուած*[1] *զանաւրէնն*

1 ´ Ç] ½Ç
2 î^ù > ³ ë¿ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
ա *Մտթ. ԺԵ. 8*
3 ü Ã¿ ³ Û Ý ÇÝã Ç í»ñÇÝ »ñ»ë] ½Ç ³ ÛÝ… »ñ»ëë
4 ´ ¶ ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝ
5 ü Ï ³ ñ¿ù »ñÏáóáõÝó
բ *Մտթ. Զ. 24*
6 ´ ¶ ³ ë¿
7 ² ´ ¶ î^1-3 ÃÉ÷ ³ ï » ³ Éù, î^4 ÃÉå ³ ï » ³ Éù
8 ² ´ ¶ ÙáÉÇÙ ³ Ý ³ Ï, î^1-2 ÙáÉÇ Ù ³ Ý ³ Ï, î^3 ÙëÉÇÙ ³ Ý ³ Ï, ü ÙáõÉÇ Ù ³ Ý ³ Ï
9 ü µ ³ ·ñ ³ ï áõÝõáÛ
10 ² Ý ³ Û
11 ² ´ ¶ ï ³ ñáõÝáÛ, î^1-2 ï ³ ñáÝáÛ (íñ¿±å), î^3-4 ï ³ -ñ ³ õÝáÛ
12 ² ´ ¶ Ûáñáµá í ³ Ù
13 ü ½ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Çëñ ³ Û»É

գ *Գ. Թագ. ԺԵ. 25-26*
14 ´ ¶ Û ³ ½· ³ ó
15 ü ·áÉáÛ
16 î^ù ÁÝ¹ (² ´ ¶ Áë ï)
17 ² ë ³ Û
18 ² ´ ¶ ü ëïñç ³ ó» ³ É] î^ù áõñç ³ ó» ³ É. Áëï ÇÙ ³ ëïÇ ëñµ·. »Ýùª áñç ³ ó» ³ É
19 î^ù > µÝ ³ Ï» ³ É (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
20 ´ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
21 î^ù ³ ñáõ»ëï ·Çï áõÃÇõÝ (² ´ ¶ ³ ñáõ»ëï ·Çï áõ-ÃÇõÝ)
22 î^2Í ÇÙ ³ å ³ ï Ï ³ Ý¹ ³ ñ ³ Ý (Áëï ^ª »ÕÇß¿, . ³ .^ª ½å ³ ï-Ï ³ Ý¹ ³ ñ ³ Ý ¹»Õ» ³ É Ý» ïÇõù)
23 î^ù ÛÇÝù» ³ Ý (² ´ ¶ ÇÝù» ³ Ý)
24 ´ áã áù
25 î^ù »Ã¿] »ñµ»ùª ² ´ ¶

իբրեւ զանմաւթն, զի քան զմեղանչելն առաւել չար այն է՝ չունել զինքն ընդ յանցաւորսն, զի ողջախոհացն քան զամենայն չար տանջանս ամաւթն[2] է: 34 *Եւ մի՛ եղիցի յիշատակ սորա ընդ սոցա, որք թէպէտ եւ վրիպեցին եւ կործանեցան, սակայն եւ ապաշաւեցին եւ կանգնեցան յետ դարձին իւրեանց ի մեծ կարաւանէ գերու/161բ/թեանն ի միջոյ ժանեաց բռնաւորին:* 35 *Բայց սա[3] յերթալ եւ ի դառնալ իւրում նովին մտաւք եւ նովին մոլորութեամբ[4] վարեցաւ՝ լրբեալ, լի թշուառութեամբ. եւ որպէս պատմեն զնմանէ՝ զի դարձաւ յետս յԱստուծոյ եւ դարձոյց զերեսս իւր ի ճշմարիտ դաւանութենէ՝ յերկրպագութենէ Աստուածորդւոյն, որպէս ասաց.* «Դարձուցին յիս զթիկունս եւ ո՛չ զերեսս իւրեանց»[*]. *աստէն իսկ դարձաւ յետս երես[5] իւր ի թիկունս կոյս, ըստ ձախողակի[6] խոտորմանն յետս ընդդէմ զխոտորմանն[7] ժառանգեաց:* 36 *Առանց ախոյեանի[8] պարտեցաւ եւ առանց զինու խոցոտեցաւ, եւ առանց[9] հողմոյ նաւաբեկեցաւ, ի կամս անձնիշխան կամաց մոլորեցաւ, եւ ել գնաց զկնի իշխանութեանն ցանկութեան ինքնամոլորութեանն՝ անգիւտ կորստեանն. եղեւ սմա կեալ անհաւատութեամբ եւ մեռանել անյոյս:*

37 *Իսկ երից երանելի սուրբքն՝ տէր Յովաննէս[10] Արծրունեաց եպիսկոպոս եւ երանելի քահանայն Գրիգոր եւ տէր Գրիգոր Արծրունի[11] խրախուսեալք յԱստուած, կացեալ յատենի ի /162ա/ մեծ ասպարիսի հոգեւորական պատերազմին, աներկիւղ համարձակութեամբ, բանիբուն համառաւտութեամբ կարգեցին եդին[12] առաջի բռնաւորին բանս գեղեցկայարմարս յԱստուածաշունչ գրոց վասն ի Քրիստոս հաւատոցն եւ պախարակելով[13] զմոլար աւրէնսդիրն նոցա Մահումաթ[14]:* 38 *Առ ոտն հարկանելով զխոստացեալ նոցա պարգեւսն, ասեն. «Լաւ է մեռանել վասն Քրիստոսի, քան առ ժամանակ մի վայելել ի մեղս»:*

39 *Յայնժամ հրամայեաց բռնաւորն կապել զնոսա երկաթի կապանաւք եւ դնել ի բանտի:* 40 *Վայել էր[15] իսկ եպիսկոպոսին Յովաննու[16]՝ առնուլ զլուծ համանուանն իւրոյ զՅովաննու[17] Մկրտչի, որ կապեալն էր ի Հերովդեայ[18] եւ[19] տուեալ[20] ի բանտ[**]:* 41 *Գեղեցիկ էր եւ տեառն Գրիգորի Արծրունւոյ[21]՝ ո՛չ անփոյթ առնել եւ զիւրոյ համանուանն զսրբոյն Գրիգորի առնուլ յանձն զխաւարամուտն լինել ի խորին խաւարային վիրապն կապանաւք հանդերձ:* 42 *Յոյժ վայելուչ էր եւ երանելի քահանային[22] Գրիգորի՝ միաբանել ընդ նոսա եւ լնուլ զերրեակ թիւն, զի անմեկն/162բ/ելի եղիցի Քրիստոս ի նոցանէ, որպէս ասաց Քրիստոս, եթէ՝* «Ուր երկու կամ երեք ժողովեալ են յանուն իմ՝ անդ

---

1 î^ù > ³ ë ï áõ ³ Í (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
2 ´ Ù ³ ÙûÃÝ
3 ´ ï ³] ë ³
4 ü Éñµ áõÃ» ³ Ùµ »õ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ùµ
[*] Եր. Բ. 17
5 ´ »ñ»ëë
6 ´ Ó ³ ËáÕ ³ ÏÇ
7 ´ > » ï ë ÁÝ¹ ¹¿Ù ½Ëá ï áñÙ ³ ÝÝ
8 ² ´ ¶ ³ Ëá ³ ÝÇ
9 ´ »õ ³ é ³ Ýó / »õ ³ é ³ Ýó (ï áÕ ³ ÷ áË)
10 î^ù áÑ ³ ÝÝ¿ë, ² á í ³ ÝÝ¿ë, ´ ¶ á í ³ Ý¿ë
11 ü ³ ñÍñáõÝ» ³ ó
12 ´ ¸ > » ¹ ÇÝ
13 ² ´ ¶ ¸ å ³ Ñ ³ ñ ³ Ï»Éá í, ² ° ¸ (² ³ É Ó»éù) å ³ Ë ³ ñ ³ - Ï»Éá í, ¸ ³ É Óé·ñ.ª å ³ Ë ³ ñ ³ Ï»Éá í
14 î^{1-2} > Ù ³ ÑáõÙ ³ Ã
15 î^{1-2}î^4 í ³ »É¿ñ (î^3 í ³ »É ¿ñ)
16 î^ù áÑ ³ ÝÝáõ (² ´ ¶ á í ³ ÝÝáõ)
17 î^ù ½áÑ ³ ÝÝáõ (² ´ ¶ ½á í ³ ÝÝáõ)
18 î^ù Ñ»ñá í ¹Ç ³ (² ´ ¶ Ñ»ñá í ¹» ³)
19 ´ Ç] »õ
20 ü Ñ ³ Ù ³ ÝÙ ³ Ý»É »õ ³ éÝáõÉ ½ÉáõÍ ÑáÙ ³ Ýáõ ³ Ý ÇõñáÛ ½ëñµáÛÝ á í Ñ ³ ÝÝáõ ÙÏñ ï ãÇÝ áñ Ï ³ å» ³ ÉÝ ¿ñ Ç Ñ»ñá í ¹Ç ³ »õ ï áõ» ³ É ¿ñ] ³ éÝáõÉ ½ÉáõÍ... »õ ï áõ» ³ É: ´ µ ³ Ý¹
[**] Մտթ. ԺԴ. 3. Հմմտ. 4-11
21 ² ´ ¶ î^1 ³ ñÍñáõÝáÛ
22 ² ´ ¶ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÝ

եմ[1] ես ի մէջ նոցա»[ա]: 43 *Եւ սաղմոսէին միաբան.* «Վասն քո մեռանիմք զաւր հանապազ. համարեցաք որպէս զոչխար ի սպանումն»[բ]:

44 *Իբրեւ գիտաց բռնաւորն, եթէ յաղթեցաւ ի սրբոց[2] արանցն, մանաւանդ ի քաջէն Գրիգորէ, զի կարծէր դիւրաւ արկանել զնոսա ի հաղբս[3] պատրանաց զկնի դարձելոցն ի ճշմարտութենէն. եւ մինչ ո՛չ ելին ի գլուխ կարծիքն, այլ իբրեւ զմեքենայ ինչ յամուր անդամանդեայ պարսպէ[գ] ի բաց դառնայր, որոյ գլուխ անկեան Քրիստոս[4], ապա յամառեալ զարբանեալքն իւր հրամայեաց կապել կրկին շղթայիւք եւ արկանել ի ներքին բանտ:*

45 *Իբրեւ գիտացին սուրբքն զանհուն պատերազմ չարին, փառեալ եւ նոքա զինքեանս հանապազակռիւ[5] լինել ի ճակատուն, անխափան սաղմոսերգութեամբ զանուշահոտ աղաւթս իւրեանց միշտ[6] ի բարձունս առաքելով, եւ հայցէին յամենայաղթն /163ա/ Քրիստոսէ յաղթել մեծի պատերազմին:* 46 *Եւ փառեալ զինքեանս յընթացս պատերազմին, զգեցեալ զզրահս արդարութեան եւ պնդեալ զմէջս ճշմարտութեամբ, եւ ագուցեալ զոտս պատրաստութեամբ Աւետարանին խաղաղութեան, եւ սուսեր ընդ մէջ ածեալ զբանն Քրիստոսի, որ հատու է քան զամենայն սուր երկսայրի, եւ վահան ի թիկունս եդեալ ի բոլոր սրտէ զհաւատս անբիծս[7], եւ համբարձեալ[8] զձեռս իւրեանց յերկինս իբրեւ զաղեղն հաստ, եւ զզաւրութիւն աղաւթիցն իբրեւ զնետ ձգեալ ի լայնալիճ աղեղնէ[9] ի նպատակն, հարեալ զկառափն սատանայի, դիաթաւալ կացուցեալ յերկիր կործանէր:* 47 *Եւ վասն յաղթութեանն գոհութիւն մատուցեալ Քրիստոսի՝ ասէին.* «Աւրհնեալ[10] Տէր Աստուած[11], որ ուսոյց զձեռս մեր ի պատերազմ, եւ զմատունս մեր ի ճակատամարտ»[դ]. *եւ որ ի կարգին է:* 48 *Եւ յայսմ պատերազմի ոչ միայն երանելի եպիսկոպոսն եւ ճգնաւոր քահանայն մարտակից էին տեառն Գրիգորի, այլ եւ զաւրք հրեղինաց, քանզի* «Բանակք հրեշտակաց Տեառն շուրջ են զերկ|163բ|իւղածաւք[12] իւրովք եւ պահէ[13] զնոսա»[ե]:

49 *Եւ կացեալ սուրբքն ի կապանս զերիս ամս ի ներքին բանտին:* 50 *Եւ խնդրէին ի բազումողորմն[14] Աստուծոյ հանել ի գլուխ զառաւրեայ ժամանակս անսայթաք եւ հաստատուն հաւատովք, լի արտասուաւք եւ հեծեծանաւք յիշեցեալք զվերին Սիոն[15] մայրաքաղաքն սուրբ[զ], որպէս ժողովուրդն Աստուծոյ առ գետսն նստէին եւ լային ի յիշելն իւրեանց զՍիոն[16], եւ կամ իբրեւ զնոյն ինքն զերիս մանկունսն, կապեալք եւ արկեալք ի հնոց նեղութեան[է]՝ զնոցին աւրհնութիւնս զամենայն գիշեր[17] աւրհնէին եւ զնոյն ցաւղ աւրհնութեան յամենապարգեւողէն[18] Քրիստոսէ խնդրէին:* 51 *Եւ յոյժ զուարճացեալ քաղցր բարբառովն Քրիստոսի, որ*

---

1 î ù »Ù »õ (² ´ ¶, Մտթ. ԺԸ. 20 > »õ)

ա Մտթ. ԺԸ. 20

բ Սաղմ. ԽԳ. 22

2 ´ ëñáó] ëñµáó

3 ´ Ů ³ Õµë

գ Եր. Ը. 18, Եզկ. Գ. 3, Ըմկլ. Է. 7

4 ü í¿ÙÝ ùñÇë ï áë

5 ´ ¶ Ñ ³ Ý ³ å ³ ½ Ïé Çõ

6 ü > ÙÇß ï

7 ´ ³ ÙµÇÍ ë

8 î ù Ñ ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ Éù (² ´ ¶ Ñ ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ É)

9 î ù ³ Õ»Õ ³ Ý¿ (² ´ ¶ ³ Õ»ÕÝ¿)

10 î ù ³ õñÑÝ» ³ ÝÉ ¿ (² ´ ¶ >)

11 î ù ³ ë ï áõ ³ Í Ù»ñ (² ´ ¶ > Ù»ñ)

դ Սղմ. ՃԽԳ. 1

12 ´ î ù ½»ñ ÏÇõÕ ³ Íá íù (² ¶ ½»ñ ÏÇõÕ ³ Í ³ õù)

13 î ù å ³ Ñ»Ý (² ´ ¶, Սղմ. ԼԳ. 8 å ³ Ñ¿)

ե Սղմ. ԼԳ. 8

14 î ù µ ³ ½áõÙáÕáÙ¿Ý (² ´ ¶ µ ³ ½áõÙáÕáñÙÝ)

15 î ù ëÇûÝ (² ´ ¶ ëÇáÝ)

զ Սղմ. ԽԷ. 3

16 î ù ëÇûÝ (² ´ ¶ ëÇáÝ). Երմ. Թ. 19

է Դն. Գ. 19

17 ü ·Çß»ñÇ

18 ´ Ů ³ Ù»Ý ³ å ³ ñ·»õûÕ¿Ý

է աննղծանելի վճիռ քրիստոսասիրաց անձանց, եթէ՝ «Եկա՛յք առ իս, ամենայն աշխատեալք եւ բեռնաւորք, եւ ես հանգուցից զձեզ»[ա], *եւ թէ՝* «Որ ուրասցի զանձն իւր վասն իմ՝ գտցէ զնա»[բ]: 52 *Եւ զայն երկս ամս կերակրեալ լինէին սուրբքն ձեռնարուեստիւք իւրեանց, որպէս զնոյն ինքն զաստուածազարդն Պաւղոս, թէ՝* «Զ|164ա|պէտս իմ եւ որ ընդ իսն էին՝ պաշտեցին[1] ձեռքս այս»[գ]:

53 *Իսկ ի չորրորդ ամին դարձեալ ի բարձրագոյն քան զառաջինն կազմեալ զմեքենայս չարին՝ արկանել զԳրիգոր ի քուրայս նեղութեան. զի պայծառ, սուրբ եւ մաքուր ոսկին յիւրումն կոակագրի պատկեր Աստուածորդւոյն:* 54 *Քանզի սուրբ Գրիգոր Հայոց Լուսաւորիչն ասէր, թէ* «Ի մէջ աւձիցն էր բնակութիւն իմ, եւ կոռռային զանդամաւք իմովք»[դ]:

55 *Իսկ տէր Գրիգոր ի մէջ մարդակերպ գազանաց, ի ժողովս խուժադուժ բարբարոսաց բնակէր, որ եւս չար քան զթունաւոր[2] գազանս են առ մեզ, եւ մխիթար բարի ունէր ի բարբառոյ մարգարէին, որ ասէր, թէ՝* «Մանուկ մատաղ ի ծակ իժից արկցէ զձեռս իւր, եւ ոչ մեղիցեն նմա»[ե]: 56 *Եւ խնդրէր ի Քրիստոսէ ելանել ի մարմնոյ աստի եւ մտանել առ Աստուած. զորոյ զպաղատանս ո՛չ անտես արարեալ Քրիստոսի, ներէ նմա հանել ի գլուխ զսուրբ քառասնորդսն՝ խաչակից լինելով Քրիստոսի, մինչեւ ի պարտ զատկին, եւ զուարճացեալ[3] լինէին սուրբ ճգնաւորքն յաւուրս Պենտեկոստէից[4]. բազմ|164բ|եալ էին ընդ Քրիստոսի իբրեւ զմանկունս առագաստի:* 57 *Իսկ զկնի վերանալոյն Քրիստոսի, յետ ԺԵ. (15) աւուր ապա հասանէր Գրիգորի[5] քրիստոսակոչ կատարումն. որպէս ասաց Քրիստոս, թէ՝* «Ես յորժամ բարձրացայց[6] առ Հայր, զամենեսեան ձգեցից առ իս»[զ]: 58 *Ապա համբարձեալ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէ.* «Յիշեա՛ զիս, Տէ՛ր, յորժամ գաս[7] արքայութեամբ քո»[է]. *եւ աւրհնեաց զամենեսեան՝ զհեռաւորս եւ զմերձաւորս յանձն արար չնորհացն Աստուծոյ, եւ զինքն յանձն արար երանելի եպիսկոպոսին եւ ճգնաւոր քահանային, հանգեաւ բարի խոստովանութեամբ ի հոռի ամսեան, որ աւր Ե. էր ամսոյն, յաւուր ուրբաթու՝ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր[8], որում[9] փառք յաւիտեանս. ամէն:*

59 *Իսկ հաւատացելոցն տեսեալ, եթէ բարի խոստովանութեամբ ննջեաց տէր սուրբ Գրիգոր, գոհութիւն[10] մատուցանէին ամենազաւրին Քրիստոսի, որ զաւրացոյց զսուրբ վկայն եւ արար յամաւթ զսատանայ:* 60 *Եւ պատուական արանցն քրիստոսասիրաց մտեալ առաջի թագաւորին, խնդրեցին զմարմին սրբոյն, եւ առեալ պատեցին եւ եդին /165ա/ ի գերեզմանին:* 61 *Եւ զաւր մահուան[11] սրբոյն ամենայն Ասորեստան տաւնախմբեալ մեծաւ ուրախութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս. ամէն:*

ա Մտթ. ԺԱ. 28
բ Մտթ. Ժ.Զ. 25
1 î[ù] å ³ ß ï ¿ÇÝ (² ´ ¶ å ³ ß ï »óÇÝ)
գ Գործք Ի. 34
դ Ագաթանգեղ, Վարք Ս. Գրիգորի, ԻԱ. 19՝ Մատենագիրք Հայոց, Ա, էջ 1413. Համմտ. Երմ. Ը. 17 «[illegible]»
2 ´ ½ÃÇõÝ ³ õáñ
ե Ես. ԺԱ. 8-9
3 ² ´ ¶ ½áõ ³ ñ×» ³ É
4 ² ´ ¶ å »Ý ¹ »Ïáë ï ¿Çó
5 ² ´ ¶ î[1-3] ·ñÇ·áñ Ç. ¸,ÜËÝ.397ëñµ·. ·ñÇ·áñÇ] ·ñÇ- ·áñ Ç
6 ü µ ³ ñÓñ ³ óáÛó
զ Յովհ. ԺԲ. 32
7 ü ÛÇß» ³ ½Çë ÛáñÅ ³ Ù · ³ Ûó»ë (> ï ¿ñ)
է Ղուկ. ԻԳ. 42
8 ´ ¶ > Ù»ñ
9 ¶ ÛáñáõÙ
10 ´ ·áÑáõÃÇõÝÝ
11 ü Ù ³ Ñáõ

Է.[1] ՎԱՍՆ ՀԵՐՁՈՒԱԾՈՅՆ ԲԱԳԱՐԱՏԱՅ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆՒՈՅ[2], ՈՐ Ի ՎԵՐԱՅ ՈՒՐԱՑՈՒԹԵԱՆՆ[3] ՋՔՐԻՍՏՈՍ ՅԱՒԵԼ ԵՒ ՁԱՅՍ Ի ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ԲԱՋՄԱՑ. ԸՆԴԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԿԱՒՈՒՔ

1 *Ասաց Բագարատ յուրացութեանն խրում, թէ[4] առ վտանգի նեղութեանցն ուրացութիւնն[5] ո՛չ ինչ վնասէ, եթէ ի սրտին գաղտնի պահէ զխոստովանութիւնն[6] հաւատոց:* 2 *Եւ զայս եղկղեսիանոսքն[7]. բայց[8] /165բ/ ինձ այսպէս թուէր, թէ[9] աղանդն եղկղեսիանոսաց վաղուց շիջեալ խափանեալ լինէր ի քաջաց վարդապետացն սրբոց[10], զոր եդն[11] Աստուած յեկեղեցւոջ[12]. դա[13] աւադիկ արմատ դառնութեան ի վեր երեւեալ, եւ բազումք պղծին[14] նովաւ:* 3 *Արդ, եկայք դիցուք զյանդիմանութիւն[15] սոցա առ փոքր ինչ եւ դուզնաքեայ ի Գրոց սրբոց, զի ի բաց խլիցի ամբարշտութիւն աղանդոյն այնորիկ յեկեղեցեայց[16] ուղղափառ հաւատացելոց. անցցուք ի վեր եղկղեսիանոսաց[17], ի ժամանակս[18] հալածանաց[19] որք անկան[20] ի կռապաշտութեանն[21] մոլորութիւն. եւ խորհեցաւ սա զմիտս զայս, եթէ որ առ վտանգի նեղութեան դարձցի ոք առ ի պաշտաւն կռոցն՝ ոչ ինչ է, եթէ սիրտ իւր ուղիղ[22] պահեսցէ զհաւատսն Քրիստոսի:* 4 *Զընդ նոյն ժամանակս եւ Նաւատիոս[23] երէց ի Հռոմ[24] առաքէր ընդդիմակս եղկղեսիանոսացն[25], որք ի դադարել հալածանացն զամենայն ի զոհելոյ կռոցն ոչ ընդունէր զապաշխարողսն:* 5 *Եւ սա բազումս արգել ի կռապաշտութենէ, թէպէտ եւ մոլորեցոյց /166ա/ անյուսութեամբ զդարձեալսն յապաշխարութիւն, եւ նա զբոլոր իսկ զաշխարհն կործանեաց, պաշտաւնատար[26] լինել սնոտեացն, թէպէտ յետոյ ընդունէր զապաշխարողսն:* 6 *Բայց երկոքեան կողմանք դնին ի ներքոյ պարսաւանաց, թէպէտ եւ ի բարեպաշտութեան յաղագս մոլորեցան:* 7 *Բայց զի մի՛[27] եւ մեք անկեալք լիցուք ի նոյն՝ ուսցուք ի յԱստուածաշունչ գրոց եւ ընդ հարթն գնասցուք ճանապարհ, եւ մի՛ խոտորեսցուք՝ մի՛ յաջ եւ մի՛ յահեակ. զչրթունս մեր մաքրեսցուք ի մաքուր խոստովանութիւն հպելով եւ զմիտս մեր սուրբ պահելով ի հաւատս ճշմարիտս. զի եթէ երկոքեան[28] միով բարեպաշտութեամբ ոչ վառեսցին՝ ո՛չ ինչ աւգուտ ի միոջէն բերցի:* 8 *Զի թէ առագաստ նաւին յերկոսին[29] կոյսն[30] ոչ պարզիցի՝ ո՛չ ուղղակի նաւարկութիւնն*

1 ´° .½.
2 ² ´ ¶ î¹ µ ³ ·ñ ³ ï áõÝáí
3 ´ áõñ ³ óáõÃ» ³ Ý
4 î²î⁴ > Ã¿
5 ´ áõñ ³ óáõÃÇõÝ
6 ´ ½Ëáë ï áí ³ ÝáõÃÇõÝ
7 î¹⁻³ »ÕÏÕ»ëÇ ³ Ýáëù, î⁴ »ÕÏÁÕ»ëÇ ³ ÝáëùÝ (² ´ ¶ »ÕÏ-Õ»ëÇ ³ ÝáëùÝ)
8 ü µ ³ Ûó ù ³ Ý½Ç
9 ´ ¶ > Ã¿
10 î² ~ ëñµáó í ³ ñ¹ ³ å» ï ³ óÝ
11 ´ » ï Ý
12 ² Ï»Ï»Õ»óáç, ´ »Ï»Õ»óõáçÝ, ¶ Ï»Ï»Õ»óõáç
13 ² ¹ ³ Ï, ´ ¹ ³ ¹
14 ´ åÕÍÇ
15 ´ ½ ³ Ý¹ÇÙ ³ ÝáõÃÇõÝ
16 îᵘ Ï»Ï»Õ»ó» ³ ó (² ´ ¶ Ï»Ï»Õ»ó» ³ Ûó)
17 ² ´ ¶ »ÕÏÕÇëÇ ³ Ýáë ³ ó
18 îᵘ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ (² ´ ¶ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ïë)
19 ² ´ ¶ Ñ ³ É ³ Ý ³ ó, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) Ë ³ É ³ Ý ³ ó, î¹ ëË ³ É ³ -Ý ³ ó, î²⁻⁴ Ñ ³ É ³ Í ³ Ý ³ ó, Áë ï î²ᵃ ü Ñ ³ É ³ Í ³ Ý ³ ó
20 ² ¶ áñ ù ³ Ý Ï ³ Ý] áñù ³ ÝÏ ³ Ý
21 ´ Ïé ³ å ³ ßï áõÃ» ³ Ý
22 ² ´ ¶ áõÕ»Õ
23 ü Ý ³ õ ³ ï ÇÇáë
24 îᵘ ÑéáíÙ (² ´ ¶ ÑéáÙ)
25 ² ¶ »ÕÏÁÕ»ëÇ ³ óÝ, ´ î¹ »ÕÏÕ»ëÇ ³ óÝ, Áë ï î¹ᵃ ü »ÕÏÕ»ëÇ ³ Ýáë ³ óÝ, î²Í· ÑÇÝ ûñ.ª »ÏÕ»ëÇ ³ óÝ (ëË ³ É ¿)
26 ² ´ ¶ ¸ î¹⁻³ å ³ ßï ³ õÝ ³ ñ ³ ñ. ÙËÝ.147ëñµ·. å ³ ßï ³ õ-Ý ³ ï ³ ñ
27 ¶ ½ÙÇ] ½Ç ÙÇ
28 ü Ã¿ »ñÏáùÇÝ
29 ´ ¶ »ñÏáëÇÝ
30 îᵘ Ïáíë (² ´ ¶ ÏáíëÝ)

ճանապարհորդիցի, կամ թէ նաւաբեկեսցի իսկ ի բռնութենէ մրրկալից հողմոյն զալիսն կուտակելով։ 9 *Եթէ երկոքումբք*[1] *թեւովք*[2] *ոչ թռչիցի թռչունն՝ ո՛չ վերասցի ի բարձունս։* 10 *Նոյնպէս եթէ ոչ հաւատք սրտի, /166բ/ եւ խոստովանութիւն շրթանց ամբողջ պահիցին, ո՛չ կարասցէ հետեւել ճշմարիտ դաւանութեանն ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ.* «Զի սրտիւ հաւատամք յարդարութիւն, եւ բերանով խոստովանիմք ի փրկութիւն»[ա], *որպէս ասաց առաքեալն, որպէս որ շրթամբքն*[3] *պատուեն եւ ի սիրտս իւրեանց անպատուեն. զի* «Ժողովուրդս այս, ասէ, շրթամբք իւրեանց պատուեն զիս[4], եւ սիրտք իւրեանց հեռացեալ մեկուսի են յինէն»[բ]: 11 *Զի չէ՛ եւ չէ՛ իսկ հնար, թէ որ հաւատայ բերանով՝ թէ ուրասցի շրթամբք, զի* «Ո՛չ կարէ ծառ բարի պտուղ չար առնել, եւ ո՛չ ծառ չար՝ պտուղ բարի առնել»[գ], *որպէս եւ*[5] *ասաց փրկիչն, եւ այլ թէ՝* «Մի՞թէ քաղիցեն ի փշոց խաղող կամ ի տատասկէ թուզ»[դ]. *այլ թէ՝* «Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան՝ ուրացայց եւ ես զնա առաջի Հաւր իմոյ որ յերկինսն[6] է. եւ որ խոստովանեսցի զիս առաջի մարդկան՝ խոստովանեցայց[7] եւ ես զնա առաջի Հաւր իմոյ որ յերկինսն է»[ե]: 12 *Այսու զպտուղ շրթանց մերոց խոստովանեաց*[8] *յանուն նորա. պահանջէ սպառնալեւքն*[9] */167ա/ եւ խոստմամբքն։*

13 *Դարձեալ նմին նման ասէ Պաւղոս, զաւրինացն*[10] *ստորոգելով գրաւորութիւն, այսպէս ասելով.* «Մերձ է բան ի բերան քո եւ ի սրտի քում, այսինքն է՝ բան հաւատոց զոր քարոզէ[11]»[զ]. *եւ առ Տիմոթէոս հաւատարիմ գոլ գրէ*[12] *զզաւրութիւն*[13] *հաւատոցն, ասէ.* «Թէ[14] ուրանամք, եւ նա ուրանայ զմեզ. թէ չհաւատամք՝ նա հաւատարիմ մնայ»[է]: 14 *Տե՛ս եւ զերանելին Եսայիաս*[15] *զի՞նչ ասէ.* «Մարդ եմ եւ պիղծ[16] շրթունս ունիմ, եւ ի մէջ պղծաշուրթն ժողովրդեան[17] բնակեալ եմ ես»[ը]: 15 *Զայս ոչ եթէ սակս ուրացութեանն ամբաստան ինչ*[18] *լինի զինքենէ*[19] *կամ վասն ժողովոցն, այլ զի ո՛չ յանդիմանեցին զթագաւորն, որ արտաքոյ աւրինացն ամբարշտէր. իսկ եթէ առ փոքրն այնչափ ամբաստանէր*[20] *զանձն մարգարէն, քանի՞ եւս ողբոց եւ արտասուաց արժանի են՝ որ յՈրդին Աստուծոյ ամբարշտեն շրթամբք իւրեանց։* 16 *Որպէս եւ Պաւղոս ողբալով եւ սպառնալեաւք*[21] *ասէ.* «Ո՛րչափ սաստիկ պատժոց արժանի համարիցիք զայն, որ զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն եհար եւ զարիւն Նորոյ ուխտին խառնակ համարեցաւ, եւ զՀոգին |167բ| շնորհաց թշնամանեաց»[թ]: 17 *Տե՛ս, ո՛վ սիրելի, զի թշնամանելն՝ լեզուին բարբառ է,*

1 ² ´¶ »ñÏáùáõÙù
2 ü »ñÏ ³ õùÇÝ Ã»õûù
ա Հռ. Ժ. 10
3 ´ ßñÃ ³ ÙùÝ
4 î^ù > ½Çë (² ´¶ áõÝ»Ý)
բ Ես. ԻԹ. 13, Մրկ. Է. 6
գ Մտթ. Է. 18
5 î^2-3 > »õ
դ Մտթ. Է. 16
6 î^ù Û»ñÏÇÝë (² ´¶ Û»ñÏÇÝëÝ)
7 ² ¶ > Ëáë ï áí ³ Ý»ó ³ Ûó (´ª áõÝÇ)
ե Մտթ. Ժ. 33, 32
8 ² ´¶ Ëáë ï áí ³ Ý» ³ ó, î^1-2 Ëáë ï áí ³ Ý»Éáó, î^3-4 Ëáë ï áí ³ Ý»Éáí
9 ´ ë å ³ éÝ ³ É»ûùÝ

10 ü ½ ³ Ý ³ õñÇÝ ³ óÝ
11 î^ù ù ³ ñá½»Ùù (² ´¶ ù ³ ñá½¿)
զ Հռ. Ժ. 8 ([illegible])
12 î^ù ~ ·ñ¿ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ ·áÉ (² ´¶ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ ·áÉ ·ñ¿)
13 ´ ½ûñáõÃÇõÝ
14 ´¶ Ã¿ áñ
է Բ Տիմ. Բ. 12-13
15 ´ »ë ³ Ç ³ ë
16 ² ´¶ å»ÕÍ
17 ´ ÅáÕáíñ¹» ³ ÝÝ
ը Ես. Զ. 5
18 î^2-4 áõñ ³ óáõÃ» ³ Ý ÇÝã ³ Ùµ ³ ë ï ³ Ý (² ´¶ î^1 áõñ ³ -óáõÃÇõÝÝ ³ Ùµ ³ ë ï ³ Ý ÇÝã)
19 ü ÛÇÝù»Ý¿
20 ² ´¶ ë ï ³ Ùµ ³ Ý¿ñ
21 ² ¶ ë å ³ éÝ ³ É»õù, ´ ë å ³ éÝ ³ É»ûù
թ Եբր. Ժ. 29

եւ ո՛չ ներք ստեղծիչն լեզուին զուրացութիւնն[1] *բարբառել, զի ոչ եթէ այլ ոք է*[2] *որ ստեղծ զլեզուն, եւ այլ ոք է որ արար զսիրտն. աւ՛ն անդր ի բաց տա՛ր:*

18 *Տե՛ս եւ զմիւս եւս նման սմին ի գրոց Գործոց առաքելոց. Սիմոն Սամարացի մատուցեալ առ Փիլիպպոս զհոգւոցն պարգեւս*[3] *լեզուացն*[4]*, եւ սրտին կեղծաւորութեամբ զիա՞րդ պատժապարտեցաւ*[ա]*. զի՞նչ Անանիա*[5] *եւ Սափիրայ վասն ագարակին եւ նորին ստութեանն*[բ]*, իմա՛*[6] *եւ ի միտ ա՛ռ:* 19 *Զի եթէ ոչ ստուգութիւն սրտին եւ ճշմարտութիւն բերանոյն համամիտ առ հաւատոցն*[7] *խոստովանութիւն ուղղակի մատչիցին, խոտան եւ ի բաց ընկենլի է եւ աւտար ի սրբոց*[8] *առաքելական եկեղեցւոյ:* 20 *Քանզի ոչ յարմարական է*[9] *բարւոյն*[10] *եւ չարին ի միասին առկայանալ, եւ ո՛չ լուսոյն ընդ խաւարի, կամ*[11] *զի առողջութեանն ընդ հիւանդութեան. նոյնպէս եւ ո՛չ է հնար սրտի հաւատացելոյն պղծել շրթամբք:* 21 *Զի գրեալ է՝ յաւելորդէ սրտի խաւսի բերանն, զի խորհուրդ յղութիւն է մտաց, եւ /168ա/ բան ծնունդ է իմացմանց. այլ որպէս արմատն՝ նոյնպէս եւ ուռն եւ պտուղն. եթէ սկիզբն սուրբ է՝ ապա եւ արմատն, ապա զինչ ուռն՝ նոյն եւ տեսակ:* 22 *Բաւականասցի իմ դուզնաքեայ բանքս առ հերձուածող մոլորութեանցն*[12]*:*

23 *Եւ մեք հետեւեալ Աստուածաշունչ գրոց՝ պահեսցուք անբիծ զհաւատս սրտից, եւ մաքուր՝ զխոստովանութիւն շրթանց, ըստ սրբոյն Պաւղոսի վերաբերեալ զաւրինականն*[13] «Մերձ է բան ի բերան քո եւ ի սրտի քում, այսինքն է՝ բան հաւատոյ զոր քարոզեմք»[գ], *եւ Դաւիթ ասէ.* «Յոր հաւատացի, զնոյն եւ խաւսեցայ»[դ], *եւ Պաւղոս.* «Մեք հաւատամք զոր խաւսիմքն»[ե]. *եւ դարձեալ Պաւղոս.* «Եթէ խոստովանեսցիս բերանով քով զՏէր Յիսուս, եւ հաւատասցես ի սրտի քում, թէ Աստուած յարոյց[14]. զի սրտիւ հաւատամք յարդարութիւն եւ բերանով խոստովանիմք ի փրկութիւն»[զ]:

24 *Արդ, այսքանեաց վկայութեանց ի մի վայր եկելոց՝ մի՛ ելցուք զհետ առասպելաբանիցն, թէ ընդ անկոխն գնալով ճանապարհ, այլ տանելով մեր առաջի*[15] *թագաւորաց եւ դատաւորաց՝ վասն իմ ի վկայութիւն, պահեսցուք զբար/168բ/իոք*[16] *դաւանութիւն եւ վկայեսցուք որպէս փրկիչն առաջի Պոնտացւոյ*[17] *Պիղատոսի. որպէս ասէ Պաւղոս առ Տիմոթէոս.* «Մի՛ ամաւթ համարիցիս զվկայութիւնն[18] Տեառն մերոյ»[է], *եւ Դաւիթ.* «Խաւսէի զվկայութիւնս քո առաջի թագաւորաց եւ ոչ ամաչէի»[ը], *եւ փրկիչն.* «Եթէ ոք ամաւթ համարեսցի զբանս իմ»[թ]: 25 *Աստանաւր զկայեալ*[19] *բանիս, եւ մեք ի ճեպելն փութաս-*

---

1 ´ ½áõñ ³ óáõÃÇõÝ

2 ´ > ¿

3 îù ½Ñá·õáÛÝ å ³ ñ·»õ ³ ó (² ´ ¶ ½Ñá·õáóÝ å ³ ñ·»õë)

4 ü ½Ç ³ ñ ¹ É»½áõ ³ óÝ

ա Գործք, Ը. 9-13, 18-23

5 ² ´ ¶ ³ Ý ³ ÝÇ ³ Û

բ Գործք, Ե. 1-10

6 ² ´ ¶ ÇÙ ³ Û

7 ¸ Ñ ³ õ ³ ï áÛÝ

8 î ù ëñµáÛ (² ´ ¶ ëñµáó), ü ëáõñµ

9 î ù > ¿ (² ´ ¶ ¸ áõÝ»Ý)

10 ² ´ ¶ µ ³ ñáÛÝ

11 î ¹ »õ Ï ³ Ù

12 î ù ÙáÉáñáõÃ» ³ Ýó (² ´ ¶ ÙáÉáñáõÃ» ³ ÝóÝ)

13 î ù ½ ³ õñÇÝ ³ Ï ³ ÝÝ Ã¿ (² ´ ¶ > Ã¿)

գ Հռ. Ժ. 8

դ Սղմ. ՃԺԵ. 10 «Հաւատացի վասն որոյ եւ խօսեցայ»

ե Բ. Կորնթ. Դ. 13 «Մեք հաւատամք՝ վասն որոյ եւ խօսիմք իսկ»

14 î ² Û ³ ñáÛó...

զ Հռմ. Ժ. 9-10

15 ü ½í Ï ³ ÛáõÃÇõÝ ³ é ³ çÇ

16 ² ´ ¶ î ³ ½µ ³ ñÇáù, î 1-2 î 4 ½µ ³ ñÇõáù

17 ² ´ ¶ å áÝ ¹ ³ óõáÛ

18 ´ î ù ½í Ï ³ ÛáõÃÇõÝ (² ¶ ½í Ï ³ ÛáõÃÇõÝÝ)

է Բ. Տիմ. Ա. 8

ը Սղմ. ՃԺԸ. 46

թ Մրկ. Ը. 38

19 ² ´ ¶ î 1 î 3-4 ½í Ï ³ Û» ³ É, î 2 ½Ï ³ Û ³ é» ³ Éª ëñµ·ñ. Áë ïª Üáñ ³ Ûñ ÐÛÏ. µéùÝÝ. ¿ç 86), ÜËÝ.72ëñµ·. ½Ï ³ Û» ³ É

ցուք, զի մի՛ յերկարաձգեալ[1] զդերհատուցական[2] բանիս՝ յետնեալ գտցուք յառաջիկայ մեզ գրաւորութենէն, որ սակս պատմութեանցն են հանդէսք:

Ը.[3] ՈՐ ԻՆՉ ՋԿՆԻ ԱՅՍՈՐԻԿ ԳՈՐԾԵԱՑ ԲՈՒԽԱՅ[4] Ի ԴՈՒԻՆ ՔԱՂԱՔԻ, ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՎԿԱՅԻՑՆ

1 Զոր աւրինակ փոքր մի վերագոյնն պատմեցաք[5] զծովային վիշապէն ըստ բարոյականի[6], նոյնպէս եւ այժմ դարձեալ աբարից զյիշատակ սորա[7] աղագաւ պատմութեանս խորհրդոյ[8]:

2 Յորժամ անդնդական խորքն ազդառնիցեն ներքին բնական կենդանեացն զհասանել ջերմութեանն, յորում ջեռացեալ[9] ի հիւսիւս/169ա/ային[10] սառնամանեաց աւդոյն շնչելոյ, ի խորսն զխաղացումն արարեալ լինին, եւ յորժամ զգան ջերմութեանն՝ զուարթանան[11] զուարճանան, հրճուին[12] կայտռելով, ի վեր փքալով հասանել ի ջերմագոյն վայրսն, ի ջրշիղջսն ծովափնեայս ջանան հասանել, եւ առ ծովեզերբն զամառնային ժամանակն պարենաւորեալ առկայանան. եւ յաղագս անճոռնի եւ թանձր բլրաձեւ ծանրակիր մարմնոյ[13] եւ դժուարաշարժ զ՚ի վերբերումնն[14] առնեն: 3 Եւ է զի ի նուրբ եւ ի հուն տեղիս ջուրցն անկեալ՝ ի նմին խրեալ կան անշարժ, եւ դիւրաւ անկանիցի ի ձեռս որսորդաց. այլ ի շարժելն իւրում՝ ահ առնուն ամենայն ղուղակք[15] եւ գազանք ծովայինք, որոյ[16] եւ կերակուր նոյն լողակք[17] եւ գեռունք այլովք կենդանեաւք[18]: 4 Եւ յորժամ դարձեալ պակասիցէ զաւրութիւն ջերմ աւդոյ հարաւային հողմոյն, եւ արեգակն ի վայր կոյս զընթացսն առնիցէ, եւ ձմեռնային եղանակն առ դուրս հասեալ կայցէ, եւ հիւսիսային[19] աւդն շնչեալ սաստկացուցանէ զզաւրութիւն ցրտոյն, եւ հասեալ ի վերայ ծառոց[20] ի /169բ/ բարձրաբերձ գագաթունսն տերեւաթափ առնիցէ եւ ընդարմացուցանէ զզաւրութիւն արմատոյն, յայնժամ վիշապն նեղի, շտապի, տագնապի բռնութեամբ ուժոյ զաւրութեանն, խաղայ, իջանէ ի խորագոյն եւ ի ջերմային վայրս անդնդական խորոցն, ձմեռնանայ անդ, եւ որ ի նմա[21] են կենդանիքն՝ զնոյն առ ի վերայ հասուցանէ եւ նոքաւք զպէտս քաղցոյն վճարէ մինչ ի ժամանակս գարնանայինս: 5 Նոյնպէս բանայ, որպէս եւ այլ թռչունք եւ գազանք, բնաւորեալ բաժանեն զժամանակս տարւոյն[22] յերկուս կամ յերիս ամարանոցս եւ ձմերանոցս ինքեանց կենաց պաճարին[23], զգարնանայինսն ի բարձրագոյն գագաթունս[24] լե-

Ï ³ Ù ½Ï ³ Û ³ é» ³ É. î⁴Í.20ª ¦ÁÝ¹áõÝ»ÉÇ§ ¿ Ñ ³ Ù ³ ñ»É, µ ³ Ûó µÝ ³ ·ñáõÙ ÃáÕ»É ¿ ÓÓ-Ç Ó»õÁ

1 ü »ñÏ ³ ñ ³ Ó·» ³ É
2 ² î¹⁻³ ½¹»ñ Ñ ³ ïáõó ³ Ï ³ Ý. ´¶,ÜËÝ.397ëñµ·.î⁴ ½¹»ñÑ ³ ïáõó ³ Ï ³ Ý
3 ´° .¿.
4 ² ´¶ îù µáõÑ ³ Û. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
5 ü ·ñ»ó ³ ù »õ å ³ ïÙ»ó ³ ù
6 ² Áë ï ½µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ ÝÇ, ´¶ ½µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ ÝÇ] Áë ï µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ ÝÇ
7 î¹ ½ÛÇß ³ ï ³ Ïë áñ] ½ÛÇß ³ ï ³ Ï ëáñ ³
8 ü ËÝ¹ñáÛ] ËáñÑñ¹áÛ
9 ² ç»õ ³ ó» ³ É, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) ç»é ³ ó» ³ É, ´¶ ç»é ³ ó» ³ É
10 ´ ÑÇõëÇë ³ ÛÇÝ
11 ´ > ½áõ ³ ñÃ ³ Ý ³ Ý
12 ² Ññ×ÇÝ

13 ü »õ µÉñ ³ Ó»õ Í ³ Ýñ ³ ÏÇñ Ù ³ ñÙÝáÛ
14 îù í»ñ µ»ñáõÙÝÝ, ²´¶ í»ñµ»ñáõÙÝÝ, ¸ í»ñ ³ µ»-ñáõÙÝ
15 îù ÉáÕ ³ Ïù (²´¶¸ ÕáõÕ ³ Ïù)
16 ¸ áñáó
17 îù ÉáÕ ³ Ïù (²´¶¸ ÕáõÕ ³ Ïù)
18 ²¶ Ï»Ý¹ ³ Ý»õù (´ Ï»Ý¹ ³ Ý»ûù)
19 ² ÑÇõëÇõë ³ ÛÇÝ
20 ´ Í ³ éáÛ
21 ²´¶ ÝÙ ³ Û
22 ²´¶ ï ³ ñáÛÝ
23 ´ å ³ ï× ³ ñÇÝ
24 îù · ³ · ³ ÃáõÝëÝ (²´¶ · ³ · ³ ÃáõÝë)

րանց եւ ի փապարս վիմաց եւ ի վերայ բարձրաբերձ ծառոց կենցաղավարին, ուր յաճախ չնչէ[1] աւդն Հիւսիսային[2], եւ ձմեռնայինն խաղան գնան ի խորագոյն երկիր, ի ջերմագոյն[3] վայրս ամրական առանձնական[4] եւ միայն բնակեն ըստ ազգս իւրեանց:

6 *Ըստ նմին աւրինակի եւ զաւրավարն Բուխայ[5], ի հասանել ամառնային ջերմութեանն, իբրեւ ի խորոց անդնդոց /170ա/ ի վեր մղեալ զինքն, ելեալ յերեսաց արքայի բազում եւ ծանր զաւրու, եհաս ի վերայ երկրիս ի կողմն հիւսիսոյ[6], ի մուտս Հայաստան աշխարհիս. եւ ի շարժելն նորա ահ կալաւ զբոլոր աշխարհս եւ զաշխարհակալս[7], յորոց վերայ հասեալ եկուլ վիշապաբար՝ զորս եւ կարաց ի դիմի հարկանել:* 7 *Եւ զոր աւրինակ զնա վիշապ առակեցաք յաղագս սաստիկ ուժոյ զաւրութեան ձեռին նորա, ի ծովէ ելեալ, այսինքն՝ յերկրէ եւ յանդնդական խորոց, ի Թագաւորաբնակ[8] քաղաքէն, նոյնպէս եւ զայլս յիշխանական պետութենէ փոքրագոյն կէտս եւ ղուղակս[9] մանունս իմանալի է, զի ոչ ոք զաւրեաց կալ ընդդէմ նորա:* 8 *Եւ ոչ անվկայ բանս, որպէս վերագոյնն գրեալ է մեր գդերահատուցականս[10] սորա, վկայութեամբ մարգարէական տառիցն, որպէս եւ ի պատահմանէ իրացն ճարտար գիտեն՝ որք են ի ժամանակս յայսսիկ մնացեալ յայնժամու[11] անդ հանդիպեցելոցն[12]:*

9 *Իսկ անաւրէն զաւրավարն իբրեւ աւրար եւ կատարեաց զամենայն /170բ/ կամս չարութեանն[13] ի վերայ աշխարհիս Վասպուրական կոչեցեալ, ել[14] գնաց, եմուտ ի ջերմագոյն տեղիս, ի քաղաքն Դուին՝ ձմեռել անդ. եւ արձակեաց զզաւրսն իւրաքանչիւր զաւրագլխաւք եկելոց առ նա յամենայն ազգաց յաշխարհէս Հայոց՝ երթալ ձմերել յիւրաքանչիւր տեղիս բնակութեանց, հրաման տուեալ ամենեցուն, զի իբրեւ մերձ լինիցի գարնանային ժամանակն, փութով, առանց յապաղանաց առ նա հասանիցեն ամենայն պատրաստութեամբ:* 10 *Եւ եղեւ ի մտանել[15] նորա ի քաղաքն, ունելով ընդ իւր կապեալս բազումս եւ գերեալս, որոց ոչ գոյր թիւ, զորս վաճառակուր արարեալ յաւտար ազգս, վարել ի ծառայութիւն, գնալ, հեռանալ, մերժել ի տանց հայրենի ժառանգութենէ իւրեանց:* 11 *Նոյնժամայն իբրեւ կատարեաց զամենայն կամս չարութեանն[16] իւրոյ ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյ եւ կործանեաց, կորոյս զբազումս ի գնդէն քրիստոնէից եւ զորդիսն[17] լուսոյ արար որդիս խաւարի, եւ զժառանգս Աստուծոյ արար բաժին սատ/171ա/անայի, եւ զժառանգակիցսն Քրիստոսի արար ժառանգակից դիւաց, եւ զբնակիչս արքայութեանն[18] արար բնակիչս[19] յաւիտենական հրոյն, կարծեաց համանգամայն զբոլոր պաշտաւնեայս Քրիստոսի ի բաց վճարել ի հաւա-*

1 ü ÑÝã¿
2 ² ÑÇõëÇõë ³ÛÇÝ
3 ü ç»ñÙ³ Ï³Ý
4 î^ù ³Ùñ³Ý³Ý ³é³ÝÓÝ³Ý³Ý (²´¶ ³Ùñ³Ï³Ý ³é-³ÝÓÝ³Ï³Ý)
5 ²´¶ µáõÑ³Û, ²° (³ÛÉ Ó»éù) µáõË³Û
6 ² ÑÇõëÇõëáÛ
7 î^ù ³ßË³ñÑ³Ï³Éë (²´¶ ½³ßË³ñÑ³Ï³Éë)
8 ü »õ Ç Ã³·³õáñ³Ï³Ý
9 î^ù ÉáÕ³Ïë (²´¶ ÕáõÕ³Ïë)
10 ² ½¹»ñ Ñ³ïáõó³Ï³Ýë, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ½¹»ñ³Ñ³-ïáõó³Ï³Ýë
11 ²´Û³ÛÝ Å³Ùáõ. ¶,ÜËÝ.400ëñµ·. Û³ÛÝÅ³Ùáõ, ¸Û³ÛëÙ Å³Ùáõ
12 î^ù Ñ³Ý¹Çå»ÉáóÝ (²´¶ ¸ Ñ³Ý¹Çå»ó»ÉáóÝ)
13 ´ ã³ñáõÃ»³Ý
14 ²´¶î^ù »õ. ÜËÝ.81ëñµ·. »É] »õ
15 î^ù Ùï³Ý»ÉÝ (²´¶ Ùï³Ý»É)
16 ´ ã³ñáõÃ»³Ý
17 î^ù ½áñ¹Çë (²´¶ ½áñ¹ÇëÝ)
18 î^ù ³ñù³ÛáõÃ»³Ý (²¶ ³ñù³ÛáõÃ»³ÝÝ)
19 ´ > ³ñù³ÛáõÃ»³Ý ³ñ³ñ µÝ³ÏÇãë

տարիմ երկրպագութենէ ճշմարտին Աստուծոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. եւ կայր յաւրացեալ բարձրամտեալ լցեալ խարդախութեամբ: 12 *Եւ հրամայեաց աձել առաջի զոմանս յերանելի*[1] *արանց յազատէ տանէ, եւ զայլս որք ի բնիկ հեծելազանց, ըստ ազգս եւ ըստ տոհմս աշխարհաց, որք*[2] *ոչ առին յանձն միաբանել ընդ գունդս ուրացողացն. եւ կարծէր յայնժամ ի ձեռն խոշտանգանաց դիւրաւ արկանել զնոսա ի հաղբս*[3] *կորուսելոցն եւ մոլորելոցն ի հաւտէն*[4] *Քրիստոսի:* 13 *Ո՛չ ամենեւին գոնէ փոքր մի խոտորեցան ի բանս նորա եւ ո՛չ առին յանձն ի պատրել մեծութիւն ընչից, եւ ո՛չ անսացին հնազանդել փառաց աշխարհական ցանկութեանց, զի գիտացին եւ ծանեան, թէ ունայնութիւն եւ ստութիւն*[5] *են կեանք աշխարհիս եւ երազ դիւրամոռաց եւ ստուեր /171բ/ երագահոս, եւ յաւիտենական եւ անսպառ եւ անվախճան են կեանքն եւ պարգեւքն, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց եւ որք կան համբերութեամբ ի հաւատս ճշմարտութեանն. նոյնպէս եւ տանջանքն նմին նման յաւիտենականք եւ մշտնջենաւորք յանսպառ յաւիտեանս եւ յանմահ խոշտանգանս՝ պղծոցն եւ ուրացողացն ի սուրբ եւ յանբիծ հաւատոց քրիստոնէութեանն*[6]*:* 14 *Եւ դաստիարակ առընթեր ունելով զբանն տէրունական, թէ՝* «Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան՝ ուրացայց եւ ես զնա առաջի Հաւր իմոյ[7]»[ա], *եւ թէ՝* «Որ կամիցի կեցուցանել զանձն իւր՝ կորուսցէ զնա, եւ որ կորոյս[8] զանձն իւր վասն իմ՝ գտցէ զնա»[բ], *եւ թէ՝* «Զի՞նչ աւգուտ իցէ մարդոյ, եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր տուժեսցէ, կամ զի՞նչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ». «զի եկն որդի մարդոյ[9] խնդրել եւ կեցուցանել զկորուսեալն»[գ], *եւ որ այլ այսպիսիք զմտաւ աձեալ, որ գրեալ է ի սուրբ Աւետարանն, Եւ լի ծաղու եւ կատա/172ա/կանաւք այպն արարեալ, արհամարհանաւք անարգեցին զբռնաւորն, իբրեւ զմանուկ մի անպիտան, կամ զձեր զառանցեալ եւ խելագարեալ, որ ոչ ըստ իւրոց կամաց զոր ինչ ախորժիցէ խաւսիցի:*

15 *Իսկ իբրեւ գիտաց բռնաւորն, եթէ չելին ի գլուխ կարծիքն զոր ի վերայ սրբոցն խորհեցաւ, որպէս գրեալ է.* «Կարծողն եւ արհամարհողն այր ամբարտաւան է եւ ոչ ինչ վճարեսցէ»[դ], *նոյնժամայն առ յոյժ ամբարտաւանութեանն եւ սաստիկ բարկութեանն*[10] *եւ անհուն սրտմտութեանն եւ առ անբուժելի*[11] *կատաղութեանն, յապուշ միտքն կրթեալ իբրեւ զարբեալ զանզգայ արբեցութեամբ, եւ ոչ առ փոքր մի ինչ ներեաց կամ անսաց տալ տեղի պատասխանոյ, այլ հրամայեաց դահճացն տալ ի վերայ նոցա զվճիռ մահու, փութով զրաւ առնել նոցա ի սատակումն սրոյ:* 16 *Նոցա ելեալ արտաքս յատենէն մեծաւ խնդութեամբ, եւ յոյժ զուարճացեալք, փութային ելանել ի մարմնոյ աստի եւ մտանել առ Աստուած, եւ ցնծային, հրճուէին, կայտռելով /172բ/ բերկրեալ եւ ուրախացեալ սրտիւ, անտրտում խնդութեամբ դիմեցին ի տեղի*

---

1 ´ ½»ñ ³ Ý»ÉÇ
2 ´ áñ
3 ´ Û ³ Õµë
4 ² ´ ¶ î^ù Ñ ³ õ ³ ï ¿Ý, Ö,ÜËÝ.230ëñµ·. Ñ ³ õ ï ¿Ý
5 ´ ¶ ¸ > »õ ë ï áõÃÇõÝ
6 ² ´ ¶ î 1-3 ùñÇë ï áÝ¿áõÃ» ³ ÝÝ, î 4 ùñÇë ï áÝ»áõÃ» ³ ÝÝ
7 ü ÇÙáÛ áñ Û»ñÏÇÝë ¿
ա Մտթ. Ժ. 33
8 ü »õ Ã¿ áñ Ï ³ ÙÇ ½ ³ ÝÓÝ Çõñ Ï»óáõó ³ Ý»É, Ïáñáõë-ó¿ ½Ý ³ »õ áñ Ïáñáõëó¿, ´ Ïáñáõëó¿
բ Մտթ. ԺԶ. 25
9 ² Ù ³ ñ ¹ õáÛ
գ Մրկ., Ը. 36-37, ԺԹ. 10
դ Առակ. Ի. 5
10 ´ µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý
11 ² ´ ¶ î^ù ³ é ³ Ýó µáõÅ»ÉÇ (Ö ³ é ³ ÝµáõÅ»ÉÇ)

սպանմանն, իբրեւ[1] ի հարսանիս ինչ[2] երի-տասարդական ամուսնութեանն[ա] ուրախ լինել որպէս փեսայ առ հարսին: 17 *Եւ մերկացեալք ի մէջ ամբոխին, որ փութա-ցան տեսանել զնահատակութիւն[4] սրբոցն, ի բաց ընկեցին զհանդերձս ծածկոյթս ա-պականագործ հնութեան մեղացն, եւ փո-խանակ զգեստու հարսանեաց զգեստ մկրտութեանն ծանուցեալ ցուցին, զոր ջրով եւ Հոգւովն Սրբով զգեցեալ էին, եւ փոխանակ ծաղկեալ պատմուճանի գունա-գոյն երանգ երանգ անկուածոցն՝ զսուրբ եւ զվարդագոյն կարմրատեսիլ արիւնն իւ-րեանց ի վերայ սուրբ մարմնոյն, եւ փո-խանակ ոսկեհուռ Թագակապ զարդու պսակացն՝ զերկրպագութիւնն[5] Քրիստոսի. եւ զնշան փրկական[6] Խաչին ի վերայ գլխոցն դրոշմէին[7], եւ փոխանակ մանե-կաց՝ զսուրն փայլեալ ի պարանոցսն ըն-դունէին:*

18 *Եւ եղեւ իբրեւ հասին ի տեղի կա-տարմանն ասպարիսի նահ/173ա/ատակու-Թեանն[8], ծունր եդեալ կային յաղաւթս, զի անսայթաք[9] եւ աներկբայ հաստատուն հաւատով ընկալցին զվճիռ մարտիրոսա-կան, համբերութեամբ բազմաւ եւ գոհա-ցողական աւրհնութեամբ:* 19 *Եւ դահ-ճացն հանեալ զսուսերն[10], դիմեցին ի վե-րայ նոցա իբրեւ զգազանս արիւնարբուս, եւ ծեծէին սրովն, իբրեւ ոք զի հատանիցէ փայտ[11] ի մայրս անտառախիտս հարեալ կացնաւ, եւ յանխնայ անողորմ յաւչէին անդամ անդամ:*

20 *Իսկ երանելիքն գոհացեալ զանպա-տում պարգեւացն[12] Քրիստոսի, որ արժա-նի արար զնոսա մեռանել վասն անուան նորա, եւ միաբան զաղաղակ բարձեալ ա-սէին.* «Աստուա՛ծ, յաւգնել մեզ նայեա՛ց, եւ, Տէ՛ր, յընկերել[13] մեզ փութա՛»[ա], *եւ որ ի կարգին.* «Զի վասն քո մեռանիմք զաւր հանապազ, համարեցաք որպէս զոչխար ի սպանումն»[բ]: 21 *Եւ սոցա այսպէս նահա-տակեալ[14] կատարեցան վկայութեամբ ի փառս Աստուծոյ, եւ զմարտիրոսական ա-նուն ժառանգեցին ի Քրիստոս՝ ի պատիւ ամենասուրբ Երրորդութեանն:* 22 *Սոցա անուանք ճանաչին՝ Ատոմ /173բ/ Անձեւա-ցի եւ Մլեահ Վարաժնունի, եւ Գէորգ Բողկացի եւ Վասակ, եւ այլ[15] բազումք, ո-րոց անուանք գրեալ են յերկինս:* 23 *Բայց երանելիս այս Գէորգ, մինչ կայր ընդդէմ սրոյն, եւ դահիճն ծեծէր իբրեւ զանզգայ ինչ, եւ ոչ փոքր մի[16] գիծ կարացեալ հար-կանել ի մարմին սրբոյն զխոցումն սրոյն՝ դարձաւ ի դահիճն կոյս պատճառաւ աղա-չելութեան՝ տեսանել, Թէ ընդէ՞ր ոչ հա-տանիցէ սուսերն, եւ առեալ ի ձեռանէ նո-րա զսուսերն, շողացուցեալ[17] հայեցաւ յայսկոյս յայնկոյս եւ ասէ.* «Ո՞վ անարի վատ արանց եւ կանանցի[18] այր, Թշուառա-կան զինուոր[19], չուն անպիտան տեառն իւրոյ», *եւ հարեալ զպարանոց դահճին՝ ի բաց առ զգլուխ նորա:* 24 *Եւ զարմանք կալան զամենայն բազմութիւնն ի վերայ պնդութեան սրտին եւ զաւրութեան ու-ժոյն եւ քաջութեան նահատակութեանն[20],*

1 ü áñå¿ë
2 î[1-3] > ÇÝã
3 ´ ³ÙáõëÝáõÃ»³Ý
4 ´ ½Ý³Ñ³ï³ÏáõÃÇõÝÝ
5 ¶ ½»ñÏñå³ùáõÃÇõÝÝ
6 ü ÷ñÏ³·áñÍ
7 î[ù] ¹ñûßÙ¿ÇÝ, [2] ´¶ ¹ñáßÙ¿ÇÝ
8 ´ Ý³Ñ³ï³ÏáõÃ»³Ý
9 ´¶ ³Ýë³ÛÃ³Ï
10 ü ½ëáõë»ñë Çõñ»³Ýó
11 ü ½÷³Ûïë

12 î[ù] å³ñ·»õ³ó (² ´¶ å³ñ·»õ³óÝ)
13 ´¶ ÁÝÏ»ñ»É
ա Սղմ. ԿԹ. 2
բ Սղմ. ԽԳ. 22
14 ´ >»õ ëáó³ ³Ûëå¿ë Ý³Ñ³ï³Ï»³É
15 î[ù] ³ÛÉù (² ´¶ ³ÛÉ)
16 ü ÙÇ ÇÝã
17 î[1-2] > ßáÕ³óáõó»³É
18 î[ù] Ï³Ý³óÇ (² ´¶ Ï³Ý³ÝóÇ)
19 î[ù] ½ÇÝáõáñ (² ´¶ ½ÇÝ³õáñ)
20 ´ Ý³Ñ³ï³ÏáõÃ»³Ý

զոր գործեաց երանելին Գէորգ. եւ բազմութեան քրիստոնէից, որ էին ի տեղւոջն յայնմիկ, գոհացեալ միաբան ետուն փառս Աստուծոյ, որ զաւրացոյց զսուրբսն[1] եւ աւրար յամաւթ[2] զսատ/174ա/անայ հանդերձ գործակցաւքն[3] իւրեանց:

25 *Յայնժամ հրամայեաց զաւրավարն քարշել զմարմինս սրբոցն արտաքոյ քաղաքին՝ լինել կերակուր շանց եւ թռչնոց երկնից. եւ կացեալ զաւուրս բազումս անթաղ՝ եւ ո՛չ ինչ ամենեւին արատեցան մարմինք սրբոցն, եւ ո՛չ գոյր հոտ ժախու ի վերայ նոցա:* 26 *Զորս առեալ քրիստոնէից*[4] *զպատուական մարմինս նոցա՝ ծածկեցին փառաւորապէս թաղմամբ, ամ ըստ ամէ տաւնիւք զաւր կատարմանն յիշատակել, որք են արք թուով է.:* 27 *Եւ կատարեցան սուրբ վկայքն ՅԲ. (853) թուականին[5]:*

Թ.[6] ՈՐ ԻՆՉ ԳՈՐԾԵՑԱՒ[7] ՅԵՐԿՐՈՐԴՈՒՄ[8] ԱՄԻՆ ԳԱԼՍՏԵԱՆՆ ԲՈՒԽԱՅԻ[9], ՈՐ[10] ԵՆ ՈԼՈՄՊԻԱԹՔ[11] ՎԱՍՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԸՆԴ ՍԱՀԱԿԱՅ ԻՍՄԱՅԵԼԱՑՈՅ[12], ՈՐ ԻՍՄԱՅԵԼԻ[13] ՈՐԴԻ ՃԱՆԱՁԷՐ, ԵՒ ՎԱՍՆ ՊԱՇԱՐՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՆ

1 *Եւ եղեւ իբրեւ ձմեռն փոքրացաւ, եւ ժամանակ գարնանային եղանակին մերձեցաւ, եւ աւդն մառախղաձեւ[14] միգախառն յստակեցաւ, եւ հարաւային ջերմագոյն աւդն շնչեաց ի խորագոյն դաշտն քաղ/174բ/աքին Դվնայ[15], եւ ընդարմացեալ արմատքն եւ բոյսքն զգենուլ սկսան զզաւրութիւն, եւ թռչունք եւ գազանք ծանեան զժամանակս գալստեանն իւրեանց, եւ աշխատասէր մշակքն պատրաստեցան ի գործ երկրասէր վաստակոցն, եւ որսորդքն զինքեանց գործիսն պատրաստէին, եւ վաճառականքն զհեռաւոր ճանապարհացն խոկային պատրաստութիւնն[16], եւ հովիւքն տաւաղելով զգառինսն քշէին ի դալարաբեր հովիտն, եւ ամենայն ոք ըստ ազգս ազգս փութայր ի հնարս ինքեանց վաստակոցն մի զմիով[17] ելանել:* 2 *Իսկ զաւրավարն զիւրն կերպամտեալ խորհուրդս ապականագործս աշխարհաւերս՝ խոկայր եւ մտախորհ լինէր եւ վասն այլոց աշխարհաց եւ աշխարհակալաց չառնուլ դուլ եւ դադար, ծփայր ի խոր-*

1 ´ ½ëáõñµÝÝ
2 ü ~ Û ³ ÙûÃ ³ ñ ³ ñ
3 î[1-3] ·áñÍ ³ Ïóáíùݭ, î[4] ·áñÍ ³ ÏÁó ³ õùÝ (² ´ ¶ ·áñÍ ³ Ïó ³ õùÝ)
4 î[ù] ùñÇë ï áÝ¿Çó (² ´ ¶ ùñÇë ï áÝ¿ÇóÝ)
5 Ö áñù ¿ÇÝ ·ÉË ³ õáñùÝ Ç Ýáó ³ Ý¿ Ãáõáí »õÃÝ: »õ ³ ÛÉù ÁÝ¹ Ýáë ³ Ý ³ Ñ ³ ï ³ Ï ³ ÏÇóù ³ õ»ÉÇ ù ³ Ý ½Ñ ³ -ñÇõñ »õ ÛÇëáõÝ ³ Ûñ, áñáó ³ Ýáõ ³ Ýù Ýáó ³ ·ñ» ³ É »Ý Ç ¹ åñáõÃÇõÝ Ï»Ý ³ ó: ½áñ »ñ ³ Ý»ÉÇ Ï ³ ÃáÕÇÏáëÝ Ñ ³ Ûáó Ûá í Ñ ³ Ý¿ë ë ³ ÑÙ ³ Ý» ³ ó ï ³ õÝ»É ½ ³ õõñ ÛÇß ³ -ï ³ ÏÇ Ýáó ³ ï ³ ñ»õáñ ³ Ï ³ Ý å ³ ïõáí Ç ùë ³ Ý »õ Ç ÑÇÝ·Ý Ù»Ñ»ÏÇ ³ Ùëáû, Ç ÷ ³ éë ³ Ù»Ý ³ Ï ³ ÉÇÝ ³ ë-ïáõÍáÛ Ñ ³ õñ »õ áñ¹á »õ Ñá·áÛÝ ëñµáÛ, ³ ÛÅÙ »õ...] áñù »Ý ³ ñù... Ãáõ ³ Ï ³ ÝÇÝ

6 ´° .Á.
7 ´ ·ñ»ó ³ õ
8 î[4] Û»ñÏñáñ¹
9 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ
10 î[ù] áñù (² ´ ¶ áñ)
11 î[ù] áÉáÙµÇ ³ Ãù, ² ´ ¶ áÉáõåÇ ³ éù
12 î[ù] ÇëÙ ³ Û¿É ³ óáÛ ² ¶ ÇëÙ ³ Û»É ³ óë, ´ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ óÝ, ü ÇëÙ ³ Û»É ³ óõáó
13 î[ù] ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ (² ´ ¶ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ)
14 î[ù] Ù ³ é ³ ËÉ ³ Ó»õ (² ´ ¶ ¸ Ù ³ é ³ ËÕ ³ Ó»õ)
15 ² ¶ ¹ íÝ ³ ó, ´ ¹ íÝ» ³ ó
16 ´ å ³ ïñ ³ ë ï áõÃÇõÝ
17 ´ ÙÇ ½ÇÙÇá í

հուրդս իւր իբրեւ գծով, որ ոչ դադարէ զալիսն յուզելոյ: 3 *Յիշեցուցանէր զոր ինչ գործեաց ընդ Աշոտ եւ ընդ աշխարհ նորա, յուշ առնէր եւ զքաջութիւն արիութեան նորա, եւ զի չզաւրեաց կալ ընդդէմ նորա, ահ ա/175ա/րկանէր, սպառնայր չար եւս կոտանաւք լլկել զնոսա, ոտնատորփ*[1] *լինելով*[2] *փունգայր իբրեւ զձի խստերախ:* 4 *Մերթ տապալէր իբրեւ զաւձ, մերթ գոչէր իբրեւ զառիւծ, եւ իբրեւ զխոզ վայրենի կնչէր, կռնչէր, փրփուր ի վեր բերելով, զատամունս կրճտելով*[3]*. առ մերձաւորսն կեղծաւորէր զբարեկամութիւն, եւ առ հեռաւորսն բարձրացուցանէր զչարութեան սպառնալիս:* 5 *Հրաման տայր փութով ամենեցուն պատրաստական գտանել ի դաշտն քաղաքին. ժողովէր եւ զորս յառաջագոյնն ունէին յինքեանս զազգս զաւրաւք*[4] *իւրեանց, բայց այլ ամենայն իշխանք արեւելեայք խոյս տուեալ յերեսաց նորա՝ ետուն տեղի, ելին կալան զամրական տեղիս, ի բերդս եւ*[5] *ի քաղաքս եւ ի լերինս, ընդ ինքեանս գումարեալ զզաւրս եւ զբնակիչս աշխարհաց իւրեանց ամենայն պատրաստութեամբ:* 6 *Իսկ Սմբատ եւ որ Ապլաբաս*[6] *սպարապետն Հայոց, իբրեւ գիտաց թէ ոչինչ աւգուտ բերէ արտաքոյ հրամանացն նորա լինել՝ փութացաւ եկն առ նա, /175բ/ եւ ընկալեալ ի նմանէ, բնակեաց ինքն եւ իւրքն հանդերձ իւրաքանչիւր կալուածովք առանց կասկածանաց. մանաւանդ յառաջագոյն պատրաստեալ*[7] *պատսպարեաց թղթովք եւ պատարագաւք առ թագաւորն եւ առ զաւրավարն՝ գնալ ըստ հրամանաց նոցա եւ ո՛չ ինչ արտաքոյ կամաց նոցա խորհել կամ գործել ինչ:* 7 *Եւ էր յղեալ յառաջագոյն զԱշոտ որդի իւր ընդ առաջ նորա, անդստին յելանելն*[8] *նորա*[9] *ի*[10] *յերեսաց արքայի, եւ առաջնորդէր նորա սպարապետն ի գործս պատերազմացն եւ յելս եւ ի մուտս աշխարհացն. ծանուցանէր զզաւրութիւն իւրաքանչիւր աշխարհաց եւ զամուրս նոցա եւ զզաւրութիւն պատերազմաց նոցա ըստ ազգս ազգս:* 8 *Եւ գումարեալ այնուհետեւ զանհուն բազմութիւն զաւրացն բարձրագոյն քան զառաջինն, եւ ել խաղաց հասանել ի վերայ արեւելից աշխարհին, եւ հրաման ետ հասանել ի վերայ քաղաքին Տփղիք*[11] *կոչեցեալ, որում*[12] *յառաջագոյն Փայտակարան անուանէին. եւ ի փայտից մայրեաց շինեալ էր քաղաքն նոցա՝ պարիսպք եւ պատու/176ա/արք եւ ապարանք նոցա եւ ամենայն տուն բնակաց քաղաքին եւ ամենայն կազմած պատրաստութեան նոցա:*

9 *Աւելորդ համարիմ մի ըստ միոջէ զանաւրէնութիւն*[13] *քաղաքին ընդ գրով բացայայտել, զառաւելեալն Սոդովմայ եւ Երիքովի, լցեալ չարագործութեամբք:* 10 *Բայց հասեալ Բուխայ*[14]*, անց ընդ գետն մեծ որ*[15] *Կուռն*[16] *կոչեն, եւ յորձանուտ շարժման զարնանային հոսանացն տեղի տուեալ ելանել զաւրուն եւ բնակել շուրջ զքաղաքաւն. եղեւ*[17] *ոչ միոյ*[18] *ումեք կորնչել, բայց ի միոջէ ումեմնէ, որում ա-*

1 ¸ á ï Ý ³ ï ñá ÷ (Ï ³ Ùª á ï Ý ³ ï áñá ÷)
2 ² ´ ¶ á ï Ý ³ ï áñÇ ÉÇÝ»É, ü ¸ ÉÇÝ»Éá í
3 ü Ïñ× ³ ï »Éá í
4 ´ ½ûñáõù
5 ü Ç Û ³ ÙáõñëÝ Ç µ»ñ ¹ ëÝ (> »õ)
6 ² ´ ¶ »õ áñ ³ åÉ ³ µ ³ ë. î[1-2] »õ áñá åÉ ³ µ ³ ë î[2]Í. Ã»ñ-»õëª áñ »õ ³ åÉ- ³ µ ³ ë, ÜËÝ.329ëñµ·. áñ »õ ³ åÉ ³ -µ ³ ë
7 ´¶ ¸ > å ³ ïñ ³ ë ï » ³ É
8 ´ ³ Ý ¹ á ï ÇÝ Û»É ³ Ý»É
9 ² ³ Ý ¹ ë ï ÇÝ Û»É ³ Ý»ÉÝ Ýáñ ³ ª Éë-áõÙ ëñµ ³ ·ñÕÇ. Ó»éù í
10 îù > Ç (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
11 ü ï ÷ ÕÇë
12 îù áñáõÙ, ² ´ ¶ ÛáñáõÙ
13 ´ ½ ³ Ýûñ¿ÝáõÃÇõÝÝ
14 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û
15 îù ½áñ (² ´ ¶ áñ)
16 îù ÏáõñÝ (² ´ ¶ ÏáõéÝ)
17 ² ´ ¶ îù »õ. ÜËÝ.197ëñµ·. »Õ»õ] »õ
18 ² ´ ¶ ÙÇá í

նուն Աչխէթ ճանաչէր, այր պերճ եւ ա-նուանի ի զաւրուն քաջամարտիկ, ունելով ընդ ինքեան գունդ հարուստ իբրեւ ԾՌ. (50.000) վառելոց զաւրաւորաց[1]*:* 11 *Եւ ինքն Աչխէթ զինեալ զինքն ի զէն եւ յաս-պազէն, զոր կարծեալ ումանց երկաթեղէն պատկեր գոգցես զերիվարն*[2] *եւ զհեծեալն, աչացն միայն ոչ գոլով ծածկոյթ:* 12 *Եւ իբրեւ մաւտ եղեւ յափն գետոյն, քարշեալ ումն գլայնալիճն, նստելով ընդ դարիւն, եւ հարեալ նետիւ ընդ բացատն, եւ երեսա-նակա/176բ/կալ*[3] *ձեռնին*[4] *թուլացուցեալ*[5]*. կրկնեալ այլ ումն ճաւճ նիզակաւն ընդ նոյն ակն՝ գետավէժ արարին զԱչխէթն:* 13 *Մինչ զդի նորա գտելոցն յետ աւուրց ինչ ետ Բուխայ*[6] *ԺՌ. (10.000) արծաթ, զի այնչափ պատուական էր այրն նմա:* 14 *Եւ նոյն ժամայն շուրջ փակեալ զքա-ղաքաւն հրձգութեամբ, եւ դիզեալ բորբո-քէր հուրն ի դիւրածախ փայտէն մայրից եւ գիոց:*

15 *Իսկ քաղաքապետն Սահակ ելեալ ընդ դուռնն, որ ելանէ ի բերդն Շամշղ-տայ, սամոյր զինքեամբ արկեալ եւ գաւա-զան ի ձեռին*[7] *առեալ, յիմարեալ մտաւք կորոյս զփախուստն իւր, որ կարող էր գնալ յով եւ կամիցի. յղեաց առ զաւրա-վարն Ժիրաք, ասէ. «Փութա*[8] *ի հանդի-պումն իմ»:* 16 *Եւ նորա ո՛չ հաւատայր երթելոցն*[9] *կոչնականացն, մինչեւ կրկնեաց եւ երեքկնեաց. եւ գնացեալ Ժի-րաքն առնու զնա, ածէ կացուցանէ առաջի Բուխայի*[10]*:* 17 *Եւ քան ընդ ապստամբելն ի նմանէ՝ ընդ յոյժ աննմտութեամբ գալն առ նա զարմացաւ:* 18 *Եւ լուեալ կնոջն Սահակայ, թէ ըմբռնեցաւ, եւ քանզի /177ա/ էր կին գեղեցիկ, փութացաւ գնաց, եկաց առաջի Բուխայի*[11]*, թերեւս կարաս-ցէ*[12] *ըստ պատշաճ գեղոյն եւ ըստ բազմա-ձեռն գանձուց ապրեցուցանել զայրն իւր, որ առաւել մահու քան թէ կենաց պատ-ճառ եղեւ նմա:* 19 *Եւ հրամայեաց Բու-խայ*[13] *դահճացն՝ բառնալ զգլուխ նորա. իսկ կինն ճիչ բարձեալ ասէ. «Առ թագա-ւորն հասցէ գոյժ իմ», շրջելով ընդ բա-նակն*[14] *հոլանի, զոր չէր աւրէն տաճկական ազգի կանանց, բայց ոչ ինչ աւգնեաց. այլ հատեալ զգլուխն՝ ետ տանել յարքունիս, եւ զկինն ա՛ռ իւր Բուխայ*[15] *կնութեան:* 20 *Կինն դարձեալ ճիչ բարձեալ ասէ. «Վասն իմ սպաներ*[16] *զտէրն իմ. ես ո՛չ վա-յել եմ*[17] *քեզ կին, այլ մեծի թագաւորին». իսկ զկինն կալաւ ընդ իւր Բուխայ*[18]*:* 21 *Ապա յղէ առ թագաւորն՝ լինել նմա կին. եւ կինն անցեալ պատմեաց թագաւո-րին որ ինչ եղեւն, զբողոք բառնալն իւր եւ զկացուցանելն վկայս, թէ ո՛չ վայել եմ*[19] *քեզ կին, այլ արքայի, եւ որ ինչ ե-ղեւն, որ եղեւ իսկ պատճառ կորստեան Բուխայի*[20]*, զոր ցուցանեմ յիւրում կարգի ի բանս համառաւտս:*

1 ² ´ ¶ î[1-2] Íáí ³ é»Éáû ½ ³ õñ ³ õáñ ³ ó (î[2]î[4] ½ûñ ³ í ³ - ñ ³ ó). ÜËÝ.394ëñµ·. .Íé. í ³ é»Éáó ½ ³ õñ ³ õáñ ³ ó (à »õ è, Ú »õ ò. »õ Ù ³ Ýñ ³ Ù ³ ëÝ ÑÇÙÝ ³ õáñáõÙ), î[4] í ³ ñ»Éáó ½ûñ ³ í ³ ñ ³ ó

2 ² ´ ¶ ½¿ñÇí ³ ñÝ

3 î[ù] »ñ»ë ³ Ý ³ Ï ³ É (² ´ ¶ ¸ »ñ»ë ³ Ý ³ Ï ³ Ï ³ É)

4 ² î[ù] Ó»éÝÝ (´ ¶ ¸ Ó»éÇÝÝ)

5 ü »ñ»ë ³ Ý ³ Ï ³ É Ó»éÝ Ãáõ É ³ óáõó» ³ É, ² ´ ¶ î[ù] Ãáõ-É ³ ó» ³ É

6 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û

7 ² ´ ¶ Ó»éÇÝ, ² ° Ó»éÝ (Ç-Ý çÝç ³ Í)

8 ² ´ ¶ ÷áõÃ ³ Û

9 î[ù] »ñÃ»Éáó (² ´ ¶ »ñÃ»ÉáóÝ)

10 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ

11 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ

12 ´ Ï ³ ñ ³ ó¿

13 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û

14 ´ ÁÝµ ³ Ý ³ ÏÝ] ÁÝ¹ µ ³ Ý ³ ÏÝ

15 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û

16 î[1] ëå ³ Ý¿ñ

17 î[1] í ³ Û»É»Ù

18 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û

19 î[1] í ³ Û»É»Ù

20 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ

|177բ| Ժ.[1] ՎԱՍՆ ՈՐ ԻՆՉ Ի ԾԱՆԱՐՍՆ[2] ԳՈՐԾԵՑԱՒ

1 *Բայց քանզի ամենայնիւ ամենայն[3] ուրեք ոչ ոք զաւրեաց կալ ընդդէմ նորա յամենայն գործս՝ զոր եւ կամք իւր ախորժէին, սկսաւ ձեռնամուխ լինել կարգաւ ընդ բոլոր աշխարհս արեւելեայս, եւ աներկիւղ համարձակութեամբ լի ամբարտաւանութեամբ առնէր ասպատակ ընդ ամենայն կողմանս տէրութեան նոցա:* 2 *Եւ ահա դիմեալ գնաց՝ հասանել ի վերայ կողմանց հիւսիսոյ, յերկիրն յորում Ծանակ կոչի. սոքա բնակին[4] յամուրս լեռնականս, յանհոգս խաղաղացեալք յարտաքին թշնամեաց, եւ հարկք եւ հասք արքունի ի յինքեանս մնալով, միայն զմի ոմն կացուցանեն տիրել ի վերայ իւրեանց ըստ կամս անձանց իւրեանց, եւ միաբան եւ միախորհք[5] կան[6] եւ կեան առ միմեանս, եւ բնակեն ըստ ազգս ազգս, բացագոյն ի միմեանց:* 3 *Եւ մաւտ առ սոցա կայ լեառնն[7] Կաւկաւսու[8], յորում բնակեն ազգք յամենայն[9] լեզուաց, բաժանեալք ըստ ազգս ՀԲ. (72) ազգացն, եւ կեան առանց |178ա| առաջնորդի, եւ աւրէնս անձանց ունին ամենայն ոք որ զինչ կամի, եւ ընդ մայրս եւ ընդ քոյրս ամուսնանալ:*

4 *Առ սոսա գնացեալ Գրիգորէս՝ երէց[10] որդին Վրթանայ[11], քարոզեաց նոցա զբանն կենաց. յորս բազումք անկեալ ի նա, հաւատացին ի Քրիստոս, որպէս Ծանարքն եւ Ափհազքն[12]. եւ կիսոցն անունկնդիր[13] եղեալ՝ գնացին ի նոյն կործանման մինչեւ ցայսաւր ժամանակի, զոր ոչ է ժամ մեզ պատմել, յորոց եւ զկատարումն մարտիրոսական ի նոցունց բարբարոսաց ընկալաւ սուրբն Գրիգորիս ի Վատնիանեայն[14] դաշտին:*

5 *Իսկ իբրեւ եհաս Բուխայ[15] զաւրաւք բազմաւք մերձ ի սահմանս նոցա, եւ գրեաց հրովարտակս դիմաւք խաղաղութեան՝ դառնալ սիրով միաբանութեան ի հնազանդութիւն արքային եւ ընդունել պատիւս եւ ի ձեռն նորա ընդունել զանուն իշխանութեան ճոխութեան:* 6 *Բայց նոքա քանզի ապաստան լեալ[16] յանկասկածելի յամուրս եւ ի բազմութիւն զաւրացն եւ ի քաջութիւն արանց պատեր|178բ|ազմողաց, եւ ո՛չ առ փոքր մի խոնարհեցան ի բանս նորա կամ ետուն տեղի պատասխանոյ[17]. այլ դարձուցին անդրէն զպատգամաւորսն անարգանաւք, արբուցեալ նոցա գան սաստիկ, եւ ինքեանք իջեալ ի լերանցն՝ կալան զստորոտ լերինն, պատրաստեալ ի պատերազմ:* 7 *Եւ արգելին փակեցին զպահակս ամրականացն եւ զկիրճս ձորոց, որ հանէին յերկիր նոցա՝ մտանել յամուրսն:*

8 *Յայնժամ հրաման ետ զաւրավարն Բուխայ[18] զաւրաց իւրոց՝ ելանել ընդ առաջ նոցա ի պատերազմ. ի մաւտ առ նոսա հասեալ՝ կարգեցին կազմեցին զճակատն եւ ետուն պատերազմ ընդ զաւրացն Ծանարաց[19]. եւ փակեցին ի ներքս զոտն լերինն իբրեւ գծով շուրջանակի, ի վեր*

1 ´° .Ã.
2 ² ´¶ Í ³ Ý ³ ñ ³ Ý
3 ü > ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
4 ´¶ ¸ µÝ ³ Ï¿ÇÝ
5 î^ù ÙÇ ³ ËáñÑ (² ´¶ ¸ ÙÇ ³ ËáñÑù)
6 ¶ > Ï ³ Ý
7 î^ù É» ³ éÝ (² ´¶ É» ³ éÝÝ)
8 î^ù Ï ³ õÏ ³ ëáõ (² ´¶ Ï ³ õÏ ³ õëáõ)
9 ´ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
10 ´ ¿ñ¿ó, î^4 »ñ»ó (íñ¿±å)
11 ´¶ íñ¹ ³ Ý ³ Û
12 ² ¶ î^1-3 ³ õñÑ ³ ½ùÝ, ´ ûñÑ ³ ëùÝ, î^2Í Ã»ñ»õëª ³ ÷-Ñ ³ ½ùÝ
13 ´ ³ ÝáõÝ ·Ý¹Çñ
14 ´¶ í ³ ïÝÇ ³ Ý» ³ Ý, ü Ç í ³ ïÝ» ³ ÛÝ
15 ² ´¶ µáõÑ ³ Û, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
16 ² ´¶ ÉÇ» ³ É
17 î^ù å ³ ï ³ ëË ³ ÝõáÛ (² ´¶ å ³ ï ³ ëË ³ ÝáÛ)
18 ² ´¶ µáõÑ ³ Û, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
19 ² ´¶ Í ³ Ý ³ ñ ³ Û

ձգելով զկուտակումն ալեացն ի բռնութենէ հողմոցն վարելոյ: 9 Եւ ահա հնչէր առհասարակ երկիրն ամենայն իբրեւ զծով[1] ալեաց կուտակելոյ, եւ սաստկացաւ պատերազմն, յառ լուսանալ աւուրն մինչեւ ի սպառել անցից տունջեանն, իջխեց/179ա/ողին երկոտասան ժամու աւուրն. եւ հարան զաւրքն արքունի եւ դարձան ի բանակն իւրեանց, եւ լեռնայինքն գային յիւրեանց բանակն: 10 Եւ յետ աւուր միոյ ընդ մէջ լինելոյ՝ դարձեալ խմբեցաւ պատերազմն, եւ հարան զաւրքն արքունի. դարձեալ յետ փոքր ինչ աւուրց անցանելոյ՝ եւ խռնեցաւ միւսանգամ պատերազմն, եւ եւս սաստիկ հարան զաւրքն արքունի. եւ կային ի մեծ տարակուսի. դառնալ անդրէն ոչ կամէին, զի կարի սաստիկ ամաւթս համարէր զգործեցեալսն, կալ տեւել ժուժկալել ընդդէմ նոցա ոչ կարէին, զի բազում անկան ի զաւրաց իւրեանց: 11 Ապա մտախորհ եղեն դարձեալ վառել ի պատերազմ. եւ կանգնեցին պատնէշս[2] եւ շինեցին ապարանս եւ արարին տուն բնակութեան, եւ նստան անդէն զաւուրս Թ. եւ պատերազմեցան ընդ նոսա աւելի քան զԺԹ. (19) անգամ. եւ հարան, սատակեցան, պակասեցան զաւրքն արքունի ի զաւրացն Ծանարաց[3], եւ դարձան կորակնեալք, ամաւթա/179բ/լից, խայտառակեալք, լի ծանականաւք եւ մեծ բեկմամբ:

12 Եւ եղեւ մաւտ ի կատարումն հասանել ամին երկրորդի[4] գալստեան նորա՝ ել գնաց ի կողմանս Աղուանից. եւ տիրէր յայնժամ մեծի[5] կողմանն Աղուանից Ապումուսէ[6] ումն, որում վերծանութեանն[7] յայտնութիւն՝ երիցու որդի ճանաչէր: 13 Իսկ իբրեւ լուաւ, թէ ահա առեալ Բուխայ[8] զզաւրս իւր[9] գալ հասանել ի վերայ նորա, հրաման[10] ետ բոլոր աշխարհին իւրոյ ելանել ունել զլեռնակողմն, ուշ եդեալ ուժեղութեամբ եւ քաջութեամբ սրտիւ ընդդիմանալ, մանաւանդ ի Ծանարացն զնա տեսեալ ի պարտութիւն մատնեալ եւ յաղթահարեալ: 14 «Ո՛չ, ասէ, վատագոյն[11] մեք քան զԾանարսն եղիցուք, զի եւ ամուրս հզաւրագոյնս եւ բարձրագոյնս քան զնոսա ունիմք եւ դիւրափակս՝ առ ի յունել զմուտս կրճիցն. միայն միաբանութեամբ սրտիւ կացցուք, ապաւինեալ յաւգնականութիւնն Աստուծոյ. եւ թէ մեռանել[12] եւս ումեք հասցէ՝ ի պարծանս անձին եւ ազգին իւրոյ համար/180ա/եալ է, եւ պսակ մարտիրոսական ընկալցի ի Քրիստոսէ. զի ոչ եթէ ըստ հասարակաց սահմանաւոր մահու է, այլ ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ եւ ժողովրդեան Աստուծոյ»: 15 Զայսոսիկ եւ առաւել քան զսոյնս ասելով, դնէր առաջի զաւրաց իւրոց աստուածասէր իշխանն Աղուանից:

16 Իսկ Բուխայի[13] առեալ զբազմութիւն զաւրացն իւրոց, իջանէ ի դաշտն Գարգարացւոց[14] եւ երթեալ մտանէ ի քաղաքն մեծ Պարտաւ: 17 Եւ սկսաւ գոռալ, եւ խորհէր զթոյնս չարութեանն թափել ի վերայ իշխանին Աղուանից, եւ յղէր առ նա՝ կոչելով ի հնազանդութիւն. այլ նա ոչ տայր տեղի բանից նորա, քանզի քաջա-

1 ² ´ ¶ î[1] Íá í, î[2-4] ½Íá í
2 î[ù] å ³ ï Ý»ßë (² ´ ¶ å ³ ï Ý¿ßë)
3 ´ ¶ Í ³ Ý ³ ñ ³ Ý ³ ó
4 ü »ññáñ ¹ Ç
5 ü Ç] Ù»ÍÇ
6 ² ´ ³ å ³ Ùáõë¿, ¶ ³ å ³ Ùáõë¿, ü ³ å ³ Ùáõë¿

7 ² Í ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) í»ñÍ ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ¶ í»ñÍ ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, ü Í ³ ÝûÃáõÃ» ³ ÝÝ, ¸ í»ñÍ ³ Ýáõ-Ã» ³ Ý (ÇÙ ³ ° ³ ÝáõÝ Í ³ Ýáõó» ³ Éª Çµñ Ù ³ Ï ³ ÝáõÝ, Ï ³ Ù Ã ³ ñ·Ù ³ ÝáõÃÇõÝ ³ Ýáõ ³ Ý)
8 ² ´ ¶ µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
9 ¶ > Çõñ
10 ² Ññ ³ Ù] Ññ ³ Ù ³ Ý, ´ ¶ Ññ ³ Ù ³ Ý
11 ´ í ³ Ûñ ³ ·áÛÝ
12 ² ´ ¶ î[ù] Ù»é ³ ÝÇÉ. ÜËÝ.59ëñµ·. Ù»é ³ Ý»É
13 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
14 ² ¶ î[1] · ³ · ³ ñ ³ óõáó, ´ · ³ · ³ ñ ³ óáó, ü · ³ ñ· ³ ñ ³ ó-õáó

գոյնս գիտէր զբարս նորա խաբեբայս[1]*:* 18 *Եւ ժողովեալ զընակիչս աշխարհին համաւրէն՝ զարս եւ զկանայս, եւ զայլս ի յերկրէն Աղուանից բազմութիւն ռամիկ շինականաց, եւ լէգէոնս*[2] *զաւրականաց զսակաւս ի լեառնն ամուր անուանեալն Քթիչ, ըստ այնմ եւ համբարս ռոճկաց:* 19 *Եւ Բուխայի*[3] *իմացեալ որպիսի պատրաստութեամբ կազմ/180բ/ի իշխանն Աղուանից, տարակուսէր ի միտս իւր. զի եւ բազումս*[4] *պատերազմեալ պէսպէս մարտիւք, եւ ոչ ինչ կարացեալ ստնանել անմարտնչելի ամրոցացն եւ քաջութեան արանցն որ ի նմա՝ ողոքական բանիւք կոչէր ի հաւանութիւն*[5]*:*

20 *Եւ նա դարձուցանէ այսպիսի իմն պատասխանիս*[6]*, եթէ «Աւրէն է աշխարհակալաց արքունի խնամակալութեամբ գնալ ընդ աշխարհ իբրեւ առ հնազանդս, եւ զնեղութիւնս տառապելոց բառնալ եւ ի դիւր հանել*[7] *իբրեւ զխնամարկուս, եւ ո՛չ աւազակաբար աւերել եւ սրով եւ գերութեամբ յաւեր դարձուցանել. եւ դու թէ ոստիկան խաղաղութեան էիր եկեալ յարքունուստ՝ զշինութիւն պարգեւաբաշխէիր սոցա, եւ ո՛չ զաւերս եւ զխռովութիւն:* 21 *Եւ արդ, յայտնի լիցի, զի որչափ բաւէ զաւրութիւն իմ, եւ իցեմ կենդանի՝ կացից ընդդէմ զաւրութեամբ եւ ուժով Տեառն Աստուծոյ, եւ ո՛չ տեսից զքեզ սիրով խաղաղութեան, այլ տեսից զքեզ զինու եւ աղեղամբ եւ սրով, քաջ արամբք եւ ընտիր երիվարաւք*[8]*. /181ա/ եւ քեզ եթէ հաճոյ թուիցի ապրեցուցանել զքեզ եւ զզաւրս քո, արի ե՛լ աստի եւ գնա՛յ*[9] *ի սահմանաց իմոց:* 22 *Ապա թէ փութաս ելանել ի կենաց աստի առ զայրուցս կատաղութեան քո եւ զոսկերս քո*[10] *ցրուես յանապատս եւ լինել կերակուր գազանաց երկրի եւ թռչնոց երկնից՝ քո կամք*[11] *լիցին, եւ ես քաւեալ եմ յարենէ քումմէ, մանաւանդ զի բարեպաշտաւն*[12] *մեծ համարիմ սատակել զթշնամիսդ Աստուծոյ, որպէս Մովսէս զԱմաղէկ*[*]*, եւ Յեսու*[13] *զՔանանացիսն, եւ Սամուէլ զԱգագ, եւ Դաւիթ զԳողիաթ*[14][**]*, եւ համանգամայն իսկ որպէս սատակեցին Իսրայէլացիքն*[15] *զայլազգիսն, եւ հաճեցաւ ընդ նոսա Աստուած. նոյնպէս արարից ընդ քեզ եւ ընդ զաւրս քո:* 23 *Արդ, վճարեալ է յիմմէ կողմանէ շատխաւսութիւն ընդ քեզ. ի ձեռս քո*[16] *է խաղաղութիւն եւ խռովութիւն:* 24 *Եթէ, որպէս ասացի, ի բաց գնաս յինէն՝ խաղաղութիւն է, եւ թէ ո՛չ՝ պատերազմ եւ կռիւ եւ ճակատամարտ. եւ դու նպատակ՝ եւ աղեղն իմ խոցոտիչ, դու ախոյեան*[17] *եւ մանկունք իմ*[18] *յաղթանակ, դու /181բ/ ոսոխ՝ եւ զաւրք իմ դատապարտիչք. քո պատերազմ՝ եւ մեր յաղթութիւն, քո մարմին՝ եւ իմ նիզակ, քո պարանոց՝ եւ իմ սուսեր. քո ստացուածք՝ եւ մեք ժառանգորդք, քո աւար՝ եւ մեք աւարառուք. դու աւազակ՝ եւ մեք կողոպտիչք, դու եղէգն*[19] *եւ մեք հուր դիւրածախ, դու յարդ*[20] *եւ մեք հողմք դիւրա-*

---

1 ´ Ë ³ µ»Õ ³ Ûë (¸ Ë ³ µ»µ ³ Ûë)
2 ² ´ ¶ É» · »õáÝë, î[1] É¿ · ¿áÝë
3 ² ´ ¶ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
4 î[ù] ½µ ³ ½áõÙë (² ´ ¶ µ ³ ½áõÙë)
5 ü ÑÝ ³ ½ ³ Ý ¹ áõÃÇõÝ Ñ ³ õ ³ ÝáõÃ» ³ Ý
6 î[ù] å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇ (² ´ ¶ å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇë)
7 ´ ¶ ¸ ¹ Çõñ ³ Ñ ³ Ý»É] Ç ¹ Çõñ Ñ ³ Ý»É
8 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ õù

9 î[1-2] · Ý ³
10 ² ´ ¶ î[1] î[4] ½áëÏ»ñë ùá, î[2-3] > ùá
11 î[ù] Ï ³ Ùù ùá (² ´ ¶ ~ ùá Ï ³ Ùù)
12 î[ù] µ ³ ñ» å ³ ß ï áõÃÇõÝ (² ´ ¶ µ ³ ñ» å ³ ß ï ³ õÝ), î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª µ ³ ñ» å ³ ß ï ûÝ
[*] Տե՛ս Ելք ԺԷ. 8-11
13 ² ´ ¶ ÛÇëáõ
14 ² ´ ¶ ½ · áÕÇ ³ ¹
[**] Տե՛ս Յեսու ԺԳ. 13, Ա. Թագ. ԺԵ. 33, ԺԷ. 49-51
15 ü ~ Çëñ ³ ¿É ³ óÇùÝ ë ³ ï ³ Ï»óÇÝ
16 ² ´ ¶ î[1] ~ ùá Ó»éë
17 ² ´ ¶ ³ Ëáû ³ Ý
18 ´ ¶ > ÇÙ
19 ² »Õ» · Ý
20 ² ´ ¶ Û ³ ñÃ

փուչ[1], դու ծաղիկ՝ եւ մեք խորշակ թառամեցուցիչք, դու անդ պտղալից՝ եւ մեք կարկուտ ապականարար, դու շինուած առանց հիման՝ եւ ես հեղեղ հիմն ի վեր տապալիչ[2], դու գէշ՝ զաւրք[3] իմ պատուիչ[4] գազան, որ պատառեն զառագաստ սրտի քո: 25 *Դու խաղալիկ՝ եւ մեք մանկունք, ի ձեռն առեալ զզաւրութիւն քո՝ խաղալով խաղամք ընդ քեզ եւ ընդ[5] ամենայն հպարտութիւն ամբարհաւաճութեան քո. դու երէ վայրի՝ եւ մեք որսորդք, դու թռչուն՝ եւ մեք ի բարձանց ի վայր իջուցանեմք եւ վարմ ձգեալ. դու վիշապ ծովական՝ եւ մեք կարթ, ի քիմս քո ի վեր ձգելով զքեզ ի խորոց անդնդոց[6]. եւ դու /182ա/ իբրեւ զեղջերու առանց եղջեր՝ եւ մեք արծուիք ի վերայ քո, կուրացուցիչք աչաց քոց, եւ գէշ զքեզ արկանել ձագաց[7] իմոց եւ աղուեսուց[8] ի ծակս բնակեցելոյ:* 26 *Եւ ահա դարձեալ ասեմ, չկայ[9] ինչ[10] քո. եւ զի մի՛[11] կրիցես զոր ինչ խաւսեցայ ընդ պատգամաւորս քո, եւ աւելի քան ոըոգել[12] ջանար ընդ մեզ՝ զդոյն ընդունիցիս վտանգաւորս[13]»:*

27 *Յայնժամ իբրեւ լուաւ բռնաւորն զայս դարձուած պատասխանեաց[14] լի հզաւրութեամբ եւ ահագին մեծաւ անարգութեամբ, յոյժ տարակուսանաւք լցաւ յանձն իւր, եւ կայր մեծաւ հիացմամբ ըմբռնեալ. եւ ամենայն խորհուրդք իւր ապականեալ ցրուեցան. եթէ զի՞նչ գործիցէ՝ ոչ գիտէր:* 28 *Ապա մտախորհ եղեն բազում քննութեամբ, եւ յանբաւ եւ յառաւել իմացմանց ընտրեցին՝ գրել եւ ծանուցանել թագաւորին վասն առնն այնորիկ. եւ առաքեցին դեսպանս առ արքայ եւ ինքեանք նստան շուրջ զլերամբն, մինչեւ փութով եկեսցէ նոցա հրամ/182բ/ան[15] ինչ յարքունուստ:*

29 *Իսկ Ապումուսէ[16] վառեալ եւ զինեալ զինքն ամենայն զաւրութեամբ իւրով, խաղաց էջ ի վերայ նոցա եւ եհար ի հարուածս մեծամեծս, եւ առ[17] աւար բազում եւ դարձաւ ի տեղի իւր՝ ի բանակն իւրեանց:* 30 *Ապա այնուհետեւ ո՛չ կարաց կալ համարձակութեամբ ի բացեայ առնել զբանակն իւր, այլ ետ զկէս զաւրուն յոմն[18] գլխաւոր եւ նստոյց զնա ի կողմանէ ի[19] հիւսիսի[20] կողմն. եւ ինքն բազմութեամբ զաւրաց նստաւ յարեւելից կուսէ[21], եւ շինեցին ապարանս ամուրս եւ պարսպեցին մեծաւ[22] զգուշութեամբ. եւ կանգնեցին պատնէշ եւ կուտեցին քարինս, եւ կանգնեցին մեքենայս եւ կացին ի պատրաստութեան:* 31 *Եւ յետ փոքր ինչ աւուրց հրաման ետ Բուխայ[23] ելանել ի պատերազմ. եւ կարգեցին ճակատս, եւ բոլորեցին ռազմ[24], եւ գունդս գունդս յընտրելոց զաւրացն ըստ ազգս ազգս, շուրջանակի ի ներքս փակեցին զլեառնն եւ դրաւշս եւ նշանս բարձրագոյնս լայնատարածս կանգնեցին. կարգեցին ըստ գունդս գունդս առ Շ. (500) այր նշանակ մի. եւ*

1 î[4] ¹Çõñ ³ ÷ áõß (íñ¿±å). ² ´¶ ¸ î[1]î[2] ¹Çõñ ³ ÷ áõã)
2 ´° ï ³ å ³ ÉÇ×
3 î[ù] ½ûñùÝ (² ´¶ ½ ³ õñù)
4 ² ´¶ å ³ ï ³ éÇãù
5 î[ù] > ÁÝ¹ (² ´¶ áõÝ»Ý)
6 ´ > ³ Ý¹Ý¹ áó
7 ü Ó ³ · áõó
8 ² ´¶ î[1-2] ³ Õáõ»ëáõó, î[4] ³ Õáõ»ëáó (íñ¿±å)
9 ü ã · áÛ] ãÏ ³ Û
10 ´ ÇÝÓ] ÇÝã
11 ´¶ > ÙÇ
12 ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) »ñ ³ · »É
13 ² ¶ í ï ³ ÝÏ ³ õáñë (´ í ï ³ Ý · ³ õáñë)
14 î[ù] å ³ ï ³ ëË ³ Ý ³ ó (² ´¶ ¸ å ³ ï ³ ëË ³ Ý» ³ ó)

15 ² ´¶ î[1] Ññ ³ Ù ³ ÝÝ
16 ² ´¶ î[1] Ùáõë¿, ü ³ å áõÙáõë¿
17 ü ¿ ³ é
18 ´ áÙÝ
19 î[ù] > Ç (² ´¶ ü áõÝ»Ý)
20 ² ÑÇõëÇõëÇ, ´¶ ÑÇõëÇëÇ, ü ÑÇõëÇëáÛ
21 ü ÏáÕÙ ³ Ý¿
22 ü Ù»Í ³ Ù»Í
23 ² ´¶ î[3-4] µáõÑ ³ Û, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û, î[1-2] µáõË ³ Û
24 ´ ü ½é ³ ½Ù

զի /183ա/ մի՛ մի Թուրցէ յանուանէ զյաճախութիւն զինուցն եւ զսպառազէն կազմութեանցն[1] զձիոցն եւ զհեծելոց նոցա. զիտակ են այդմ արք քաջք. եւ որ միշտ ի պատերազմունս զդեգերումն առնեն՝ գումար արարեալ են, ամենայն զինուոր ի գանձարանս՝ ի տունս[2] գանձուց Թագաւորին, զոր բարձեալ ուղտիւք կրէին ընդ ինքեանս: 32 Ելին ի պատերազմ եւ պատերազմեցան, ընդ[3] որում սաստկացաւ պատերազմն: 33 Եւ խուռն յարձակմամբ դիմեցին ի վերայ իրերաց[4]. եւ Հարան զաւրքն արքունի ի Հարուածս մեծամեծս եւ դարձան փախստական ի բանակն իւրեանց, եւ մտին յապարանսն զոր շինեալ էին: 34 Եւ լեռնային զաւրքն Ապումուսէի զհետ մտեալ փախստէիցն՝ իջուցին ի լեռնէ անտի եւ դարձան առնել դիակապուտ, եւ չոգան ի բանակետղ իւրեանց մեծաւ յաղթութեամբ, ուրախացեալ անտրտում խնդութեամբ, եւ նստան պահել զպահպանութիւն իւրեանց եւ աշխարհակոյտ ամբոխին բնակաց իւրեանց[5] տէրութեանն:

35 Եւ զկնի այսորիկ, որ է երկրորդ /183բ/ Հարուածք այլազգեացն, դարձեալ Հրաման ետ ելանել ի պատերազմ, եւ Հետամուտ Հասեալ առ նոսա. եւ ահա իբրեւ արք Հազարք[6] ի յընտրելոցն Աղուանից պատահեալ նոցա՝ Հարին զնոսա եւ ածին փախստեայ ի բանակն, եւ ինքեանք դարձան ողջանդամ, եւ ո՛չ մի ոք[7] վիրաւորեցաւ. եւ Հասեալ առ զաւրավարն իւրեանց մեծաւ յաղթութեամբ եւ բազում աւարաւ:

36 Իսկ զաւրավարն Բուխայ[8] կայր ի կոր կործանմանն, ի տարակուսանս ըմբռնեալ փղձկէր[9] ի միտս իւր, ցնորակոծ լինէր[10], Հնարէր ելս[11] իրացն գտանել ի վրանայարկն փակեալ, եւ ո՛չ առնոյր դուլ եւ դադար: 37 Եւ Հատաւ քուն յաչաց նորա, եւ ո՛չ ոք մտանէր եւ ելանէր առ նա զաւուրս Ժ., զի եմուտ ի սենեակ ամաւթալի երեսաւք, այլ եւ երկիւղ ոչ սակաւ ունէր զնա, զի բազում գունդք սուսերամերկաց շուրջանակի պաՀէին զնա: 38 Իսկ զկնի աւուրցն տասանց ի գլուխ ելանելոյ՝ խնդրեաց սպարապետն մտանել առ նա, եւ կալեալ /184ա/ զձեռանէ նորա, սկսաւ խաւսել ընդ նմա եւ ասէ. «Ընդէ՞ր լքանես զձեռն քո եւ ընդ արութիւն դոցա խառնես վատութիւն եւ առնես զաւրանալ[12] ի վերայ քո ամենայն աշխարհաց, եւ զանուն քաջութեան քո քեզէն կորուսանես, որով ամենայն աշխարհ[13] զարհուրեալ դողաց, եւ ոչ ոք եկաց ընդդէմ քո, եւ զբազուկս[14] եւ զձեռս քո Հզաւր տկարացուցանես. միթէ դո՞ւ միայն առաջին յաղթեցար եւ Հարար ի Թշնամեաց, կամ քո՞ միայն զաւրքդ անկան, կամ քո՞ եւեթ աւար բաժանեցաւ: 39 Ո՞չ ածեր զմտաւ, թէ յիսկզբանցն մինչ ցայսաւր ժամանակի ամենայն ուրեք ուր եւ գումարէր զաւրն, եւ լինէր պատերազմ եւ սուր եւ ճակատամարտ՝ երբեմն յաղթեն եւ երբեմն ի պարտութիւն մատնին. ո՞վ ոք յաշխարհակալաց ոչ մատնեցաւ ի սուր. եւ են իշխանք ազգաց՝ է ուրեք որ զաւրանան, եւ է ուրեք որ տկարանան»: 40 Եւ յերկարեալ սպարապետին խաւսել ընդ զաւրավարին, ի բաց մերկեաց զպատրուակ սրտմտութեան[15] ի սրտէ /184բ/ նորա: 41 Եւ

1 ´ Ï ³ ½ÙáõÃ» ³ Ý
2 ´ ¶ ï áõÝ
3 îª Áë ï (² ´ ¶ ÁÝ¹)
4 ² ´ ¶ îª Çõñ» ³ Ýó. ÜËÝ.217ëñµ·. Çñ»ñ ³ ó
5 îª Çõñá, ² ´ ¶ Çõñáó, ëñµ·. »ÝÙª Çõñ» ³ Ýó
6 î² .é.
7 ´ ¶ ÙÇáíù] ÙÇ áù
8 ² î³⁻⁴ µáõÑ ³ , ² °î¹⁻² (² ³ É Ó»éù) µáõË ³
9 ² ÇÕÓÏ»ñ, ´ Ç ÕÓÏ¿ñ, ¶ ÷ÕÓÏ¿ñ, ÜËÝ.81ëñµ·. ÷ÕÓÏ¿ñ
10 ¸ ÉÇÝ¿ñ (Ï ³ Ùª ÉÇÝ»Éá í), ü ÉÇÝ»Éá í
11 ¸ ÑÝ ³ ñë »Éë, ¸ ³ É í Ï.ª ÑÝ ³ ñ¿ñ »Éë
12 îª ½ûñ ³ ó» ³ É (² ´ ¶ ½ ³ õñ ³ Ý ³ É)
13 ´ ¶ > ³ ßË ³ ñÑ
14 ü ½µ ³ ½áõÏ ë ùá
15 ² ëÁñ ï Ù ï áõÃ» ³ Ý, ´ ëñ å Ù ï áõÃ» ³ Ùµ, ¶ ëñ ï - Ù ï áõÃ» ³ Ý. ÜËÝ.259ëñµ·. ï ñ ï ÙáõÃ» ³ Ý

ելեալ արտաքս ի սենեկէն՝ եւ նստան ուրախ լինել:

42 *Եւ նոյնժամայն եհաս հրաման յարքունուստ՝ մի՛ տաղտկալ եւ վհատել*[1] *եւ մի՛ ի բաց կալ պատերազմել ընդ նմա, մինչեւ եկեսցէ ակամայ կամաւք ի հնազանդութիւն արքայի:*

43 *Յայնժամ հրաման ետուն ամենայն զաւրացն ելանել ի պատերազմ. եւ ահա աղաղակ եւ փողք եւ քնարք եւ ջնարք, եւ վառեալ զինու եւ սրոյ*[2]*, ամենայն պատրաստութեամբ անհուն զաւրացն, մինչ դրեթէ*[3] *ի հիմանց զլեառնն տապալել, եւ եհան զզաւրսն մինչ մերձ ի գլուխ լերինն, եւ ընդ նոսա նշանս բազումս, իբրեւ հազար*[4] *արանց ընտրելոց քաջ երիվարաւք*[5]*:* 44 *Եւ դրեթէ*[6] *ոչ ամենեւին ուրեք երեւեցաւ այնպիսի ահաւոր տեսիլ զաւրու եւ սպառազէն կազմութեան՝ ամենայն թագաւորաց, որ կացեալ էին ընդ ծագս տիեզերաց. զորոյ սաստիկ եւ ահագին որոտումնն եւ ճայթումնն եւ փայլիւն զինուցն, եւ որ ինչ յայնժամ զարդարեալ եւ զինեալ պատրաստեցան զաւրքն /185ա/ տաճկաց:* 45 *Եւ ելանէին գունդք գունդք չտապով եւ ճեպով, մի զմիոյ կնի, եւ ամենայն ոք որ տեսանէր՝ ընդ մեծաւ երկիւղիւ ներքադրեալ լինէր:*

46 *Եւ նստէր անդ ի բացեայ ի վերայ բլրի միոջ տէր Մուշեղ՝ որդի սպարապետին, եւ կայր հիացեալ ահեղ եւ մեծ զարմացմամբ:* 47 *Եւ ամբարձ զմիտս իւր ի հանդերձեալ գալուստն Քրիստոսի, եւ որ յայնժամ լինին ահեղ որոտմունք եւ թնդիւնք*[7] *եւ հրձգութիւնք եւ արհաւիրք մեծամեծք յերկնից եւ*[8] *յերկրէ, եւ թէ զիա՛րդ գունդք գունդք հրեշտակաց մի զմիոյ կնի ելեւելս առնեն, եւ զիարդ փայլեալ նշանն տէրունական ահաւոր ճառագայթիւք, եւ որ ինչ այդմ հետեւին ի հանդերձեալ գալստեանն Քրիստոսի ի վերջնումն աւուրն:* 48 *Յայնժամ մերկացեալ եւ ի բաց եդեալ զաշխարհական պատրանաց զբաղումն, եւ էանց գնաց ի վեր քան զերեւելիսս, եւ զի էր վարժեալ ուսմամբ*[9] *Աստուածաշունչ գրոց եւ ընդել*[10] *եւ ծանաւթ էր ճարտասանական հրահանգիցն, եդ առ յայն ժամու իմացական /185բ/ տեսութիւնն*[11] *զերգս*[12]*, որոյ սկիզբն է. «Անզբաղելի*[13] *ական*[14] *սրտի նայեցող*[15] *անձն իմ ի միւսանգամ գալուստն», Ե. տուն*[16] *ի յութերորդ վանգէ:*

49 *Եւ եղեւ իբրեւ գումարեցան ի մի վայր ամենայն բազմութիւն զաւրացն աւելի զերկու հարիւր հազարաց*[17] *եւ կազմեցին ռազմ եւ կարգեցին ճակատ, եւ ետուն ձայն այր առն՝ ախոյեան*[18] *ելանել. եւ ահա Ապումուսէ, որ ճանաչէր Երիցորդի*[19]*, հանդէպ նոցա ել ի պատերազմ եւ հանդիսացաւ ընդդէմ նոցա. եւ եղեւ իբրեւ զբլուր մի մեծ երկաթի կամ զվէմ անդամանդեայ*[20]*. եւ խուռն բոլորեալ գունդն կային մածեալ իբրեւ զմի այր:* 50 *Եւ զաւրքն տաճկաց պնդեցան եւ փակեցին շուրջանակի ի ներքս*[21] *զգունդն Աղուա*

1 ü ÙÇ íÑ³ ï»É
2 î^ù ëñá^ »õ (²´¶ > »õ)
3 ´î¹ ·ñ¿Ã¿
4 ²´¶ î¹ Ñ³½³ñ, î^2-4 .é.
5 ²´¶ ¿ñÇí³ñ³õù
6 ´î¹ ·ñ¿Ã¿
7 ² ÃÝ¹Çõù
8 î²î⁴ > Û»ñÏÝÇó »õ
9 î² > áõëÙ³Ùµ
10 ¸ ÁÝï»É, ¸ ³ÛÉ íÏ³Û.ª ÁÝ¹»É
11 ´ ï»ëáõÃÇõÝ
12 ¸ (»¹) ½»ñ·ë
13 î^ù ³Ý½µ³Õ»É (²´¶ ³Ý½µ³Õ»ÉÇ)
14 ´¶ ³ÝÏ³Ý
15 ¸ Ý³Û»óûÕ
16 ´¶ »ï áõÝ, ¸ .». ï áõÝ
17 ²´¶ î¹ ½»ñÏáõ Ñ³ñÇõñ Ñ³½³ñ³ó, î^2-4 ½.Ùé.³ó
18 ²´¶ ³ËáÛ³Ý
19 î^ù »ñÇóáõ áñ¹Ç (²´¶ »ñÇóáñ¹Ç)
20 ² ³¹³Ù³Ý¹» ³ (´¶ ³Ý¹³Ù³Ý¹»³Û)
21 ü Ý»ñùáÛ

նից եւ դիմեցին յանդուգն ի վերայ նոցա. եւ նոքա կային անշարժ, եւ ո՛չ ել այր քան զընկեր յառաջ. եւ մինչ նոքա կարծեցին, թէ ի ձեռն նոցա մատնեցան՝ եւ նոքա կային յաղաւթս եւ զԱստուած կարդային՝ աւգնել նոցա: 51 *Եւ դիմեցին ի մէջ նոցա ի չորս առաջս՝ ըստ նմանութեան* /186ա/ *տէառնանման խաչին, եւ բախեցին զճակատն եւ պատառեցին զռազմն եւ դարձուցին ընդ զառ ի վայրն, եւ իջուցին ի լեռնէ անտի[1], եւ հարին ի հարուածս մեծամեծս. որպէս յարդ[2] ի հողմոյ վարեալ, կամ ծուխ վատնեալ ի մրրկէ՝ այնպէս կորեան գնացին յերեսաց զաւրացն Աղուանից:* 52 *Եւ դարձան կուտեցին աւար, որոց ոչ գոյր թիւ:* 53 *Բայց զի մի՛ մի զիւրաքանչիւր հանդէս պատերազմաց նոցա գրեցից յականէ յանուանէ[3], ասացից կարճառաւտ եւ համառաւտեցից զբանս. յերկարեցաւ գործ պատերազմաց սոցա իբրեւ մաւտ ի լնուլ ամի միոյ. եւ ո՛չ ի միում ճակատու դարձոյց Ապումուսէ զերեսս իւր յերեսաց Բուխայի[4]. եւ որպէս պատմի՝ եղեւ թիւ պատերազմաց նոցա ԻԸ. (28) անգամ, եւ հարան զաւրքն արքունի յայնքան[5] հանդէսս եւ ի կռիւ:*

54 *Յայնժամ իբրեւ գիտացին երկոքին կողմանքն, եթէ ոչ գոյ հնար գտանել զելս իրացն եւ տալ խաղաղութիւն, ապա հաճեցան եւ հաւանեցան[6] գրել առ թագաւորն. զի ասաց զաւրավարն Աղուանից, եթէ՝ «Մի՛ կարծ/186բ/իցէ ոք զիս ապստամբ գոլ ի թագաւորէն եւ վասն այնր հարկանել զզաւրսդ Ասորեստանի», այլ կուտեաց եղ[7] ի վերայ Բուխայի[8] զապստամբութեան վնասն եւ զհարուածս զաւրացն[9], զոր եւ[10] գրեաց իսկ եւ ծանոյց արքայի. «Իսկ եթէ եկեսցէ առ իս գիր յարքունուստ, կնքեալ մատանեաւ արքայի, եւ իցէ գրեալ ի նմա[11] հրաման՝ գալ ինձ առ քեզ կամ երթալ յարքունիսն, ո՛չ ելից արտաքոյ հրամանացն նորա:* 55 *Բայց եթէ այդ այդպէս ոչ եղիցի, որպէս ասացի, աւելի եւս տեսցես քան զոր տեսեր՝ սուր եւ պատերազմ»:*

56 *Ապա երկոքին նոքա դեսպանս արձակեցին[12] առ թագաւորն ի հաւատարիմ արանց ըստ Եսայեայ, զոր ասէ. «Հրեշտակս արձակիցեն[13], որ լայցեն դառնապէս»[*], եւ գրեցին եւ ծանուցին արքայի՝ զոր ինչ գործեցին եւ որպէ՛ս հարան զաւրքն արքունի:* 57 *Նստան երկոքին կողմանքն՝ պահել զպահպանութիւն իւրեանց մեծաւ զգուշութեամբ, եւ ետուն ժամ անսալ միմեանց՝ ոչ ելանել ի պատերազմ, մինչեւ* /187ա/ *եկեսցեն հրեշտակքն[14] յարքայէ, զոր առաքեցինն:* 58 *Բայց տուաւ յաղթութիւն այս[15] մեծ ի ձեռն զաւրավարին Ապումուսէի, զի լցցի զոր ասաց Տէր ի բերանոյ Ամովսայ մարգարէի, ասէ[16]. «Խորտակեցից զնիզակս[17] Դամասկոսի»[**], որում այժմ Դմիշկն կոչեն, ուր ելին զհետ Բուխայի[18]:*

59 *Եւ մինչ նոքա կային մնային հրաման ինչ ընդունել յարքունուստ, դարձան հրեշտակքն եւ եկին փութանակի, եւ բերին թուղթ յարքայէ առ Ապումուսէ՝ գալ ի հնազանդութիւն նոցա եւ երթալ առ*

1 ² ¶ ³ Ý¹ Ç (´ ³ Ý ï Ç)
2 ² Û ³ ñÃ (´ ¶ Û ³ ñ¹)
3 î^ù ³ Ýáõ ³ Ý¿ (² ´ ¶ Û ³ Ýáõ ³ Ý¿)
4 ² î^3-4 µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î^1-2 (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
5 î^ù Û ³ Ûëù ³ Ý (² ´ ¶ Û ³ ÛÝù ³ Ý)
6 ´ > »õ Ñ ³ õ ³ Ý»ó ³ Ý
7 ´ » ï] »¹
8 ² î^3-4 µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î^1-2 (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ

9 ² ´ ¶ î^1-3 ½ ³ õñ ³ óÝ, î^4 ½ûñ ³ ó
10 î^ù > »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
11 ² ÝÙ ³ Û
12 ´° ³ ñÓ ³ ÏÇó»Ý
13 ü ³ é ³ ù»ëó»Ý
[*] Ես. ԼԳ. 7
14 ´ ¶ Ññ»ß ï ³ Ïù
15 î^ù Û ³ ÕÃáõÃÇõÝÝ ³ ÛÝ (² ´ ¶ Û ³ ÕÃáõÃÇõÝ ³ Ûë)
16 îù > ³ ë¿ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
17 ÜËÝ.243ëñµ·. ½ÝÇ·ë] ½ÝÇ½ ³ Ïë
[**] Ամովս. Ա. 5 «Խորտակեցից զնիգս Դամասկոսի»
18 ² î^3-4 µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î^1-2 (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ

Բուխայ[1]*:* 60 *Եւ էր գրեալ ի նմա թողու-թիւն վնասուցն եւ հարուածոցն զաւրացն եւ բազում աւարացն, եւ երդումն ի հաս-տատութիւն ասացելոցն, եւ պարգեւս ի պատուական եւ մեծագնի հանդերձից, եւ սաղաւարտ ծաղկեայ եւ սուսեր. միայն զի եկեսցէ ի բան արքունի եւ մի՛ ելցէ արտա-քոյ կամաց թագաւորին:* 61 *Եւ գրեալ էր առ Բուխայ*[2]*, զի մի՛ ինչ չարիս խորհիցի կամ գործիցէ առնն այնմիկ, այլ տացէ տանել զնա առ թագաւորն /187բ/ մեծաւ պատուով*[3] *եւ զգուշութեամբ:*

62 *Իսկ իբրեւ ընթերցաւ զաւրավարն Աղուանից զթուղթ թագաւորին, փութա-ցաւ էջ ի լեռնէ անտի եւ եկն եկաց առաջի Բուխայի*[4]*:* 63 *Եւ մինչ չեւ հասեալ առ զաւրավարն՝ եհան ընդ առաջ նորա գունդս գունդս վառեալ զինու եւ ընտ-րեալ երիվարաւք*[5]*, եւ ետ տանել ընդ ա-ռաջ նորա նժոյգս մեծազարդս եւ երեւե-լիս, եւ երգեցիկս եւ գովասացս եւ բազում գործիս երաժշտականս առաջի եւ զկնի՝ մինչ*[6] *եմուտ ի բանակ նոցա:* 64 *Եւ ո՛չ ինչ ամենեւին զչարացաւ ընդ նմա Բու-խայ*[7]*, եւ ո՛չ յիշեաց զգործսն զոր գոր-ծեաց, եւ ո՛չ տրտմեցոյց զերեսս իւր, այլ ընկալաւ զնա սիրով խաղաղութեան եւ մեծաշուք պատուով եւ պարգեւաւք՝ ըստ հրամանի թագաւորին:* 65 *Իսկ յետ անցա-նելոյ աւուրց ինչ՝ ետ տանել զնա առ թա-գաւորն, եւ ընդ նմա գունդս զինուորաց վառելոց եւ ընտիր այրուձիոց:* 66 *Եւ եր-թայր աներկիւղ համարձակութեամբ, քա-ջալերեալ ի միտս եւ ի խորհուրդս իւր ըստ պնդութեան*[8] *ար/188ա/ութեան իւրոյ քաջ նահատակն Ապումուսէ:*

ԺԱ.[9] ԹԷ ՈՐՈ՛Վ ԱԻՐԻՆԱԿԱԻ[10] ՎԿԱՅԵԱՑ ՄՈՒԿԱԹԼ Ի ՎԱՆԱՆԴ ԳԱԻԱՌԷ

1 *Եւ եղեւ զի անցանէր ընդ այն Մու-կաթլ ոմն ի Վանանդ կոչեցեալ ազատու-թենէ, ըստ սովորութեան ծանաւթացուցա-նել զիւրաքանչիւրոց առանձնաւորու-թիւն*[11] *եւ զպատուոցն գերակայութիւն, կամ ի ծնողաց*[12] *կամ ի տեղւոյ, կամ ի գա-ւառէ կամ յազգէ, կամ յարիութենէ կամ ի պատահմանէ սկիզբն*[13] *առ:* 2 *Սովորու-թիւն է գրոց, որպէս զիրն, նոյնպէս եւ զտեղին վերաբերեալ, կամ ըստ ծանաւ-թութեան, կամ ըստ պատուոյ:* 3 *Զսա ըմբռնեալ զաւրաց տաճկաց՝ ածին առ զաւրավարն. եւ բազում վնասս ի գործս արքունի կուտեցին ի վերայ նորա եւ ստութեամբ առաւել քան թէ ճշմարտու-թեամբ պարտաւորեցին զնա:* 4 *Եւ մինչ կարի եւ ահագին սաստիկս կուտեցաւ ի վերայ նորա ամբոխն, եւ ամբաստանքն*[14] *միաբարբառ զաղաղակ բարձեալ առաջի բռնաւորին, զաւձիս պատառեալ ասէին. «Մահապարտ է, չէ՛ պարտ դմա կեալ, եւ ո՛չ առնուլ տեղի պատասխանւոյ*[15]*», /188բ/ եւ յայնչափ սաստիկ եւ անհուն ամբոխին սուտ վկայութեանն զբոլոր բարկութիւն բռնաւորին զարթուցին ի վերայ առնն, որպիսի ոչ ի*[16] *միոյ ուրուք*[17] *վերայ այն-*

---

1 ² î$^{3-4}$ µáõÑ ³ Û, ² ° î$^{1-2}$ (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
2 ² î$^{3-4}$ µáõÑ ³ Û, ² ° î$^{1-2}$ (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
3 ² å ³ ï á í (´ ¶ å ³ ï áõá í)
4 ² î$^{3-4}$ µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° î$^{1-2}$ (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
5 ² ´ ¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ õù
6 î^{ù} ÙÇÝã»õ (² ´ ¶ ÙÇÝã)
7 ² î$^{3-4}$ µáõÑ ³ Û, ² ° î$^{1-2}$ (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û

8 ü Áë ï ù ³ çáõÃ» ³ Ý »õ Áë ï å Ý ¹ áõÃ» ³ Ý
9 ´ ° .Å.
10 ü »Õ ³ Ý ³ Ï ³ õ] ³ õñÇÝ ³ Ï ³ õ
11 ´ ¶ ¸ ³ ÝÓÝ ³ õáñáõÃÇõÝ
12 ² ´ ¶ ÍÝ ³ õÕ ³ ó
13 ´ ¶ Ç ëÏÇ½µÝ
14 ü ³ å ³ ë ï ³ ÝùÝ
15 ² ¶ å ³ ï ³ ëË ³ Ýá Û, ´ å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇÛ
16 ´ > Ç
17 ´ ¶ áõñ»ù

քան ժամանակս եհեղ զբարկութիւն իւր զաւրավարն Բուխայ[1]*:* 5 *Եւ հրամայեաց ածել զնա յատեանն, ուր կային միաբան ժողով զաւրագլխացն:* 6 *Եհարց սաստիւ կամ թէ հրամանաւ տէրութեան իւրոյ. «Ի բաց լե՛ր, ասէ, ի հաւատոցն Քրիստոսի, եւ իմ թողեալ քեզ զբազում վնասսն*[2] *զոր գործեցեր, եւ կեցցես եւ վայելեսցես ի պատիւս եւ ի պարգեւս թագաւորին, եւ մի՛ ի վերայ մեծ յանցանացն զոր յանցեար, որպէս լսեմք զոր ինչ ամբաստանեն զքէն՝ յայդ եւս յաւելուր, յամառել, պնդել ի հաւատսն Քրիստոսի զոր պաշտեսդ, եւ ի ձեռն չարաչար տանջանաց ելանել ի կենաց աստի, զի ո՛չ եւս ունիմ շատ խաւսել*[3] *ընդ քեզ»:*

7 *Եւ պատասխանի երանելին*[4] *Մուկաթլ լի հաւատովք եւ ճշմարիտ խոստովանութեամբ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ, ասէ. «Եւ ո՛վ տայր ինձ վկայել ի վերայ ճշմարտութեանն եւ /189ա/ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի, եւ զարիւն իմ փոխանակ արեանն Քրիստոսի հեղուլ եւ զմարմին իմ փոխանակ մարմնոյ նորա ի մահ մատնել, եւ զչարչարանս իմ ընդ նորա չարչարանսն խառնել, զի եւ ընդ նմա փառաւորեցայց. զի*[5] *նա է Տէր տերանց եւ թագաւոր թագաւորաց եւ իշխան կենաց եւ մահու, Աստուած յաւիտենական Յիսուս Քրիստոս:* 8 *Իսկ սպառնալիք քո եւ չարչարանք, զոր ասես ի վերայ իմ հասուցանել*[6] *որպէս*[7] *խաղ մանկտոյ կամ զաւռանցելոց թուի յաչս իմ, եւ բանք քո նոյնպէս, որպէս առն անմտի եւ խելագար եւ ցնորեալ ծերոյ»:*

9 *Յայնժամ բարկացեալ բռնաւորն, հրամայեաց նախ զլեզուն հատանել զսրբոյն, զի մի՛ յաճախիցէ առ հասարակ զթագաւորն եւ զաւրէնսդիրն ինքեամբ հանդերձ անարգել. ապա հրամայեաց զերկոսին զձեռսն եւ զերկոսին զոտսն հատանել, ապա ետ հրաման, եւ փորեցին զաչս երանելւոյն*[8]*, ապա անդամ անդամ յաւշեցին զնա, որ մատոյց զինքն պատարագ կենդանի Որդւոյն Աստուծոյ. եւ կայր դեռ եւս /189բ/ մեծաւ ուժով, եւ գոհութեամբ ընդունէր զեկեալ ի վերայ նորա չարչարանս վասն սիրոյն Քրիստոսի:* 10 *Մինչդեռ կայր եւս կենդանի՝ ետ կանգնել փայտ մի մեծ եւ բարձր յոյժ, եւ դնել զնա ի ծայր փայտին, ունել ի բարձրաւանդակ տեղւոջ. եւ իջուցեալ ի փայտէն՝ հատին սուսերաւ զգլուխ նորա. եւ դարձեալ եդին ի վերայ ի տեղւոջ վկայութեանն նորա, ի Գոռոզու*[9]*, մերձ ի լեառն Քթիչ*[10]*, ուր էր բանակ այլազգեացն:* 11 *Եւ այսպէս կատարեցաւ սուրբն ամենայաղթ նահատակն Քրիստոսի Մուկաթլ փառաւորապէս ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ, որում փառք յաւիտեանս. ամէն:*

12 *Նմանապէս կամ թէ եւս հրաշափառագոյն երիցս*[11] *երանելիք Սողոմոն, որ Սեւորդին*[12] *ճանաչի, եւ Կախայ*[13] *վերին աշխարհեցին՝ ո՛չ խոտորեցան ի բանս թագաւորին եւ ո՛չ եղեն ունկնդիր մաղձահամ եւ ժախահոտ*[14] *բանիցն*[15]*, իբրեւ ի փեռեկեալ գերեզմանէ զնեխահոտութիւնն*

---

1 ² î³⁻⁴ µáõÑ³Û, ²°î¹⁻² (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³Û
2 ü íÝ³ëëÝ ùá
3 î ù ËûëÇÉ (² ´¶ Ë³õë»É)
4 î ù »ñ³Ý»ÉÇ (² ´¶ »ñ³Ý»ÉÇÝ)
5 î ù > ½Ç (² ´¶ áõÝ»Ý)
6 ´¶ Ñ³ ïáõó³Ý»É
7 î ù > áñå¿ë (² ´¶ áõÝ»Ý)
8 î² > ³ å³ »ï Ññ³Ù³Ý, »õ ÷áñ»óÇÝ ½³ãë »ñ³Ý»É-õáÛÝ, ² ´¶ »ñ³Ý»ÉáÛÝ
9 ÜËÝ.336ëñµ·. ·áñá½áõ
10 ²¶ ùßÇÃ, ´ ùÇß, î ù ùßÇÃ. ÜËÝ.336 ùÕÇÃ (íñ¿å), ÜËÝ.360ëñµ·. ùÃÇß
11 ´ »ñÇó
12 ´¶ »õë áñ¹ÇÝ] ë»õáñ¹ÇÝ, ¸ ë»õáñ¹Ç
13 ² Ï³Ë³Û, ²° (³ÛÉ Ó»éù) Ï³Ñ³Û, ´¶¸ Ï³Ñ³
14 ² Å³Ë³Ñáï, ²° (³ÛÉ Ó»éù) Å³Ñ³Ñáï, ´¶¸ü Å³-Ñ³Ñáï, î ù Å³Ë³Ñáï
15 ü µ³ÝÇó Ýáñ³

արտաքս[1] արկանելոյ[2], որով զբազումս դղրդեցոյց ի յաստուածային աւրինացն եւ յերկրպագութենէ Աստուածորդւոյն[3]: /190ա/ 13 *Այլ նահատակեցան արիաբար եւ ետուն պատասխանի թագաւորին մեծաւ համարձակութեամբ, յուսացեալ ի մին միայն ի թագաւորն թագաւորաց եւ ի Տէրն տերանց, ի Քրիստոս՝ յՈրդին Աստուծոյ:* 14 *Եւ ասեն ցթագաւորն. «Լաւ է մեզ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի, քան վայելել ընդ քեզ. որով մահուամբ եւ կամիս՝ պատրաստք եմք յամենայն հնարս չարչարանաց մտանել, զոր ուսոյց քեզ վարդապետն չարեաց՝ հայրն քո սատանայ. մեք ո՛չ ի բաց կամք ի սիրոյն Քրիստոսի եւ ո՛չ մեկնիմք ի կենացն[4] յաւիտենից եւ ո՛չ լինիմք ժառանգորդ յաւիտենական տանջանացն»:*

15 *Յայնժամ բարկացեալ բռնաւորն իբրեւ զգազան մի կատաղեալ, յարձակեալ ի վերայ գառանց գէշ արկանել զնոսա, հրամայեաց պնդել զնոսա ի ցից՝ կապեալ ոտիւք եւ ձեռաւք. եւ ետ բերել զքուքս[5] եւ տանջել զնոսա քքովքն[6] յերկար, մինչ կարծել ի նմին վախճանել, եւ նոքա կային մեծաւ ուժով եւ գոհանային զանբաւ եւ զառատաշնորհս[7] պարգեւացն Քրիստոսի, որ արժանի արար զնոսա մեռանել վասն* /190բ/ *անուանն Քրիստոսի եւ առնուլ զմարտիրոսական պսակն:*

16 *Եւ մինչդեռ կային կենդանի եւ գոհանային ի Քրիստոսէ[8] զանյաղթ զաւրութենէն, որ զաւրացոյց զսուրբսն ի[9] մեծ ասպարիսին ի հոգեւորական պատերազմին, եւս առաւել բարկացեալ թագաւորն՝ իբրեւ զհնոց վառեալ բորբոքէր. ետ բերել փայտս, եւ եդեալ ի վերայ փայտին զերանելին Սողոմոն, եւ մաւտ առ փայտն կացուցին զսուրբն Կահայ, զի գոնեայ մինն ի միւսոյ տանջանացն երկուցեալ՝ հնազանդիցի հրամանի թագաւորին:* 17 *Իսկ նոքա առաւել քան զառաջինն դիմեցին ընդդէմ չարչարանացն խաչակից լինել Քրիստոսի. ուրացան զանձինս եւ առին զխաչն Քրիստոսի եւ գնացին զհետ կոչողին[10], կորուսին զանձինս, այսինքն՝ զկեանս աշխարհիս, զի զյաւիտենիցն գտցեն զկեանս. մեռան ընդ Քրիստոսի, զի ընդ նմին թագաւորեսցեն:*

18 *Նոյն ժամայն ել հրաման յարքունուստ, զի զսուրբն Սողոմոն[11] ի նմին փայտի սպանցեն՝ նետաձիգ լինել ի նա:* 19 *Եւ* /191ա/ *ըստ հրամանի բռնաւորին՝ դահճացն ձգեալ ի նա նետս շուրջանակի, աւանդեաց զոգին[12] ի փառս Աստուծոյ երանելի նահատակն Քրիստոսի:* 20 *Իսկ զսուրբն Կահայ հրամայեաց սրով սպանանել. եւ առեալ դահճին զսուրբն, եհար զերանելին եւ եհատ զգլուխ նորա, եւ նոյնժամայն աւանդեաց զոգին ի փառս[13] Աստուծոյ:* 21 *Այսպէս վկայեցին երանելիքն ի փառս սուրբ Երրորդութեանն յաւիտեանս յաւիտենից[14]:*

22 *Էր ընդ գերեալսն ի լեռնէն Խութայ Յովնան անուն. սա՝ այն[15] մինչ որ[16] յելանելն Բուխայի[17] ի սկզբանն մտանելոյ նորա ի Հայս, եկաց ընդդէմ նորա բնակչաւք լերինն եւ հարուածս մեծամեծս հասոյց ի*

1 ´¶ ³ñï ³Ïë
2 ² ´¶ ¸î[1]î[3] ³ñÏ ³Ý»Éáû, î[2]î[4] Ñ ³ ï ³Ý»Éáû
3 ² ´¶î[1] ³ë ïáõ ³ Íáñ¹õáûÝ, î[2-3] û ³ ë ïáõ ³ Íáñ¹õáûÝ, î[4] ³ ë ïáõÍáû áñ¹õáûÝ
4 ´ Ï» ³ ÝëÝ
5 ² î[ù] ùáõùë (´¶ ½ùáõùë)
6 ¸ ùùáíù
7 î[ù] ½ ³ é ³ ï ³ ßÝáñÑ, ² ´¶ü[2] ½ ³ é ³ ï ³ ßÝáñÑë, ü ßÝáñÑ ³ óÝ
8 ² ¶î[ù] ½ùñÇë ï áë¿ (´ Ç ùñÇë ï áë¿)
9 î[ù] > Ç (² ´¶ áõÝ»Ý)

10 ² ´¶ Ïáã ³ õÕÇÝ
11 ¶ ëáÕá íÙáÝ
12 ´ ½Ñá·ÇÝ
13 ² ¶î[ù] Ç Ó»éë (´ Ç ÷ ³ éë)
14 ² û ³ õÇ ï ¿ÝÇó
15 î[ù] ³ ûÝ ¿ (² ´¶ > ¿)
16 î[ù] áñ ÙÇÝã (² ´¶ ~ ÙÇÝã áñ)
17 ² î[3-4] µáõÑ ³ ûÇ, ² °î[1]î[2] (² ³ ûÉ Ó»éù) µáõË ³ ûÇ

վերայ զաւրացն արքունի. իսկ իբրեւ ընդդէմ կացին լեռնայնոցն գունդքն տաճկաց եւ հարին զլեռնայինսն՝ ձերբակալ արարեալ զերանելին Յովնան, տարան ետուն[1] կապանաւք ի բանտ[2] արքունի:

23 Եւ յաւուր միոջ հրաման ետ Թագաւորն ածել զառաջեաւ. եւ հարցեալ[3] ցնա յաղագս մահուանն Յովսեփու[4] ի վրէժխնդրութեանն աղագս[5] եւ վասն[6] երկրորդ նահատակութեան /191բ/ նորա, որ եկաց ընդդէմ զաւրավարին, յուշ առնելով նմա զապստամբութենէ եւ ընդխառնելոյ նորա ի վնասս արքունի, միանգամայն սաստկացուցանէր ի վերայ նորա զահարկութիւնն, զի գոնեայ այնու կարասցէ արդեւք[7] վրիպեցուցանել[8] ի ճշմարիտ հաւատոցն որ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի[9] Հոգին Սուրբ: 24 Եւ իբրեւ եդ[10] առաջի զվնասուցն, որով կարծէր արկանել զնա ի հաղբս[11] կորստեան, ասէ ցերանելին. «Եթէ կամիս կեալ ընդ իս եւ վայելել[12] ի կեանս աշխարհիս, եւ ընդունել պարգեւս եւ պատիւս յինէն՝ հաւանեա՛[13] հրամանի կամաց իմոց եւ ի բաց լե՛ր ի հաւատոց քրիստոնէութեանդ, զոր պաշտես, եւ ծառայեա՛ ճշմարտութեան աւրինաց եւ հաւատոց, զոր ուսաք ի մարգարէէն Մահումաթայ, ապա թէ ոչ՝ զնորին հակառակն ընկալցիս՝ տանջանս եւ մահ, եւ ելցես ի կենաց աստի չարաչար մահուամբ»:

25 Իսկ սուրբն գեղեցիկ խորհուրդ ի մէջ առեալ, ասէ ցբռնաւորն. «Ընդէ՞ր որպէս մանուկ տղայ համարիս՝ արկանել առաջի իմ զպատրանս, սնոտի, առասպելաբան, խաբե/192ա/բայ[14] եւ պատիր յոյս խոստանալով ինձ, հանել զիս ի ճշմարիտ յուսոյն, զոր ի մանկութենէ ի վերայ հասեալ ճշմարտութեանն[15]»:

26 Ասէ Թագաւորն. «Մի՛ արհամարհեր զթագաւորական բանքս իմ եւ կորուսաներ զկեանս քո, եւ լինիցիս իբրեւ զմի ի մահապարտաց, որ անձամբ զանձինս հերքեցին ի կենաց վտանգաւոր մահուամբ, որպէս եւ քեզ պատրաստեալ է, եթէ կացցես ի նմին յամառութեան ի հաւատսդ Յիսուսի որդւոյն Մարիամայ կնոջ հրէի»:

27 Ասէ երանելին. «Տեսանեմ զքեզ որպէս զմի ի զառանցելոց խելագարեալ՝ որպէս խաւսիսդ. ես վաղ անարգեցի[16] զքեզ, եւ ոչ փոքր ինչ երկիւղ կալայ ի սրտի իմում վասն քո, զի քամահելով ի վերայ քո՝ զզաւրավարն[17] քո հանդերձ զաւրաւքն ի սուր մատնեցի, եւ զաւար նոցա[18] բաշխեցի, եւ յերկրորդումն ոչ փոքր նախճիրս[19] համարեցի զաւրացն քոց. արդ, ընդ արութիւնս իմ վատութի՞ւն խառնիցեմ[20] եւ ընդ երկիւղիւ մահու անկանիցի՞մ: 28 Վասն մարմնաւորացն այնչափ նահատակեցայ, որպէս գիտաց/192բ/երն եւ որպէս այժմ լսես յինէն, վասն Քրիստոսի եւ վասն յաւիտենական կենացն ո՞չ մեռանիցիմ, կամ արդեաւք[21] ի քէ՞ն երկնչիցիմ[22]. քա՛ւ լիցի. ահաւասիկ կամ, մի՛ դանդաղիր կատարել՝ զոր ինչ կամիս առնել»:

---

1 ² ´ ¶ Ç ï áõÝ] » ï áõÝª ëñµ·. î¹ Ññ ³ ï -ãÇ
2 ² î^ù µ ³ Ý¹ (´ ¶ µ ³ Ý ï)
3 ü ½ ³ é ³ çÇ »õ Ñ ³ ñó ³ Ý»É
4 î^ù Ûá í ë¿ ÷ áõ (² ´ ¶ Ûá í ë» ÷ áõ)
5 î² > ³ Õ ³ · ë
6 î^ù > »õ í ³ ëÝ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
7 î^ù ³ ñ ¹ »ûù, ² ´ ¶ ³ ñ ¹ »õù
8 ü Ï ³ ñ ³ ëó¿ íñÇ å »óáõó ³ Ý»É ½Ý ³ (> ³ ñ ¹ »õù)
9 ² ´ ¶ > Ç
10 ´ » ï
11 ü Ñ ³ Õµë µ ³ Ýë ³ ñ Ï áõÇÝ
12 î^ù í ³ Û»É»ë (² ´ ¶ í ³ Û»É»É)
13 ÜËÝ.318ëñµ·. Ñ ³ õ ³ Ý» ³ ó

14 ü Ë ³ µ¿áõÃ» ³ Ý
15 ´ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ Ý
16 î^1-2 Ûûñ ÇÝ ³ Ï ëÝª ³ Ý ³ ·»óÇó (ëË ³ É ¿)
17 ´ ½ûñ ³ í ³ ñÝ
18 î^ù Ýáñ ³ (² ´ ¶ Ýáó ³)
19 ´ Ý ³ õË×Çñë, ü Ýá×Çñë
20 ² ´ ¶ Ë ³ éÝ»ó»ñ
21 î^ù ³ ñ ¹ »ûù (² ´ ¶ ³ ñ ¹ »õù)
22 ´ »ñ Ï ÝãÇÙ

29 *Իբրեւ լուաւ զայսքան եւ առաւել քան զսոյնս յանդուգն եւ առանց երկիւղի զընդդէմ պատասխանատրութիւնն մեծաւ համարձակութեամբ, ապա հրաման ետ փութով ի կենաց բառնալ զգլուխ նորա սուսերաւ:* 30 *Եւ առեալ դահճացն զերանելին՝ ածին ի տեղի սպանմանն*[1]*. եւ նորա համբարձեալ զձեռս իւր յերկինս՝ յաղաւթս կալ, զի կարասցէ յաղթել նահատակութեամբ, եւ մատուցեալ զպարանոցն առ դահիճն՝ եհատ զգլուխ նորա, եւ աւանդեաց զհոգին*[2] *երանելին Յովնան՝ ճշմարիտ խոստովանութեամբ ի Հայր եւ յՈրդի եւ Սուրբ Հոգին, որում փառք յաւիտեանս. ամէն*[3]*:*

31 *Եւ եղեւ իբրեւ արար եւ կատարեաց Բուխայ*[4] *զոր ինչ խորհեալն էր ի վերայ աշխարհիս Հայոց՝ զբարձումն յաշխարհէս մեծամեծացն Հայոց, յաւել եւ զայս եւս, զի մի՛ ամենեւին ոք կայցէ /193ա/ յակաստանի, մանաւանդ զի ոչ ոք տեւեաց ընդդիմանալ ձեռին նորա. գրէ յականէ յանուանէ առ որ մնացեալն էին յաշխարհս յամուրս իւրեանց, զի փութով յիւրաքանչիւր*[5] *տեղեաց առանց կասկածանաց եւ երկիւղի առ նա հասանիցեն եւ կալցին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն եւ վայելեսցեն ի պարգեւս եւ ի պատիւս արքունի եւ կացցեն ի հնազանդութեան Թագաւորին:* 32 *Եւ ելեալ յիւրաքանչիւր տեղեաց՝ մի քան զմի յառաջանալ ի կոչումն Բուխայի*[6]*, եւ ժողովեցան ի մի վայր եւ եկին կացին առաջի զաւրավարին տաճկաց:* 33 *Իսկ նա փոքր ինչ ժամանակ ներեաց նոցա դիմաւք սիրոյ խաղաղութեան, մինչեւ ի գլուխ ելին որ ինչ յաղագս Ապումուսէին էին հանդէսք. իսկ իբրեւ նա ըմբռնեցաւ, եւ գիտաց զաւրավարն եթէ ոչ ոք այնուհետեւ յիշխանացն Հայոց մնաց, որ ոչ համագունդ ժողովեալ են առ նա՝ մերկացաւ յայնժամ զպատրուակ կեղծաւորութեանն*[7]*, զոր սերմանեալ էր սատանայ ի սիրտ*[8] *առնն*[9]*:* 34 *Եւ ըստ տոհմս ազգաց, /193բ/ ըստ Թուոյ տերանցն Հայոց, կազմեաց գունդս վառեալս զաւրականաց, զինեալ եւ պատրաստեալ. եւ ընդ այգն ընդ առաւաւտն, մինչ նոքա ննջէին յիւրաքանչիւր վրանաց աւթոցի՝ եւ զաւրքն շուրջ փակեցին սուսերաւք եւ վահանաւք եւ նիզակաւք եւ վառեալ մոմեղինաւք, եւ մտեալ ի ներքս ըստ հրամանի զաւրավարին իւրեանց՝ եդին զոտս նոցա ի կապանս երկաթիս եւ բարձին ուղտուց եւ խաղացուցին ի Սամառայ. որոց անուանք ճանաչի սոցա՝ տէր Սմբատ սպարապետ Հայոց, եւ Գրիգոր Քուրդկայ որդի Մամիկոնէից*[10] *տէր, եւ Ատրներսեհ*[11] *Աղուանից իշխան, եւ Գրիգոր Սիւնեաց տէր, եւ Սահլ*[12] *Սմբատայ որդին*[13] *Շաքէոյ*[14] *տէր, որ զԲաբանն կալաւ, եւ Իշխանիկն*[15] *Վասակ՝ Վայոց Ձորոյ տէրն, եւ Փիլիպպէ իշխանն Սիւնեաց, եւ Ներսեհ*[16] *իշխան Գաբիթայանից*[17]*, եւ ապա Եսայի Ապումուսէ, որ զչատ պատերազմունսն եհար:* 35 *Մնաց միայն Աշոտ որդի սպարա-*

---

1 ´ ëå ³ ÝÙ ³ Ý
2 ² î^ù ½á · ÇÝ (´ ¶ ½Ñá · ÇÝ)
3 ² î^ù > ³ Ù¿Ý (´ ¶ áõÝ»Ý)
4 ² î[3-4] µáõÑ ³ Û, ²°î[1-2] (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
5 ´ ¶ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
6 ² ´ ¶ ¸ î[3-4] µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î[1-2] (³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
7 ´ Ï»ÕÍ ³ õáñáõÃ» ³ Ý
8 ´ ¶ ëÇñ ï ë, î[1] > ëÇñ ï
9 ü Ç ³ éÝÝ ã ³ ñÇ
10 ² ´ ¶ Ù ³ ÙÇÏáÝ»ÝÇó
11 î^ù ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ (² ´ ¶ ³ ï ñÝ»ñë»Ñ)
12 ² ´ ¶ î^ù Ù ³ ÑÉ, ÜËÝ.343ëñµ·. ë ³ ÑÉ] Ù ³ ÑÉ
13 ü ~ áñ¹Ç ëÙµ ³ ï ³ Û, î^ù áñ¹Ç (² ´ ¶ áñ¹ÇÝ)
14 î^ù ß ³ ù»áÛ (² ´ ¶ ß ³ ù¿áÛ)
15 ² ´ ¶ î^ù ÇßË ³ Ý ³ Ï ³ Ý, î[4]Í.9ª Â. ²õ¹ ³ Éµ¿Ï» ³ Ý, ÐÛ· ï. Ñ ï ½ ï. ¿ç 181, Í. 7ªëñµ·.ª ÇßË ³ ÝÇÏÝ] ÇßË ³ Ý ³ - Ï ³ ÝÝª Áë ï ¸ñ ³ ëË. ÆÀ. 7, ÆÂ. 19ª ¦ÇßË ³ ÝÝ êÇõ- Ý» ³ ó ì ³ ë ³ Ï, áñ Áë ï ÷ ³ Õ ³ ùß ³ Ï ³ ÝÇÝ ÆßË ³ ÝÇÏ ³ Ýáõ ³ ÝÇõñ§
16 î^ù Ý»ñë¿Ñ (² ´ ¶ Ý»ñë»Ñ)
17 ² ´ ¶ î^ù · ³ ñÇÃ ³ Û ³ ÝÇó. ÜËÝ.332ëñµ·. · ³ µÇÃ ³ Û ³ ÝÇó (ÑÙÙ ï . Êáñ. ²ßËÑóÛó)

պետին եւ Մուշեղ եւ Սմբատ[1] *եղբայր Աշոտոյ, զորս եթող Բուխայ*[2] *տիրել աշխարհին իւրեանց յաղագս յառաջագոյն* /194ա/ *մտերմութեան հաւրն նոցա առ Թագաւորն եւ առ զաւրավարն, զի գնաց ըստ կամաց նոցա յամենայն*[3] *ուժոյ զաւրութեան մտաց իւրոց:* 36 *Իսկ ի Վասպուրական տէրութեանն*[4] *ի տեղւոջ զաւր աւրութեան*[5] *մնաց Գուրգէն, եւ այլ տոհմք Արծրունիք*[6]*:* 37 *Եւ եբարձ զամենայն արս զաւրութեան յերկրէս Հայոց, եւ ինքն գնաց անտի եւ եմուտ ի Պարտաւ՝ ձմերել անդ եւ տեսանել վասն յետին կատարածին աշխարհիս Հայոց, թէ ո՛րպէս ի գլուխ ելանիցէ*[7]*. եւ մեկնեաց յինքենէ զԱբրահիմ ոմն եւ յղեաց զնա հազարապետ Հայոց եւ վերակացու ի վերայ հարկաց արքունի, եւ տիրել փոխանակ իշխանաց սորա:*

ԺԲ.[8] ՈՐ ԻՆՉ ՋԿՆԻ ԱՆԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՆ[9] ԳՈՐԾԵՑԱՒ. ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՑՆ[10]

1 *Յետ բառնալոյ իշխանութեանն*[11] *ի Վասպուրական երկրէն մնացին տոհմք Արծրունեաց ըստ ազգս ազգս՝ քաջն Գուրգէն եւ Մուշեղ եղբայր իւր, եւ Ապուջափր եւ Ապումքդէմ, եւ Վասակ եւ միւս Վասակ, եւ դարձեալ այլ Վասակ եւ Մուշեղ, եւ Աշոտ եւ Սահակ, եւ այլք ի տանէն Արծրունեաց եւ ազատք նոցա:* 2 *Եւ սկսան յաւելուլ ի վերայ* /194բ/ *չարեացն այլ չարիս, զի ընդ միմեանս մարտս*[12] *եւ կռիւս դնէին յաղագս իշխանութեանն*[13] *ցանկութեան, եւ ճեղքեցան ի միմեանց եւ զաւրս գումարեցին ի զերծելոցն ի սրոյն եւ ի գերութենէն Բուխայի*[14]*:* 3 *Կէսքն զԳուրգէն յառաջ ածեն ի պատիւ իշխանութեանն, եւ այլք՝ զԱպուջափր, եւ*[15] *ոմանք զՎասակ. ըստ այնմ զոր մարգարէն Եսայի ասաց.* «Յաւուր յայնմիկ բուռն հարկանիցէ այր զեղբաւրէ կամ զազգակցէ իւրմէ, եւ ասասցեն՝ լե՛ր մեր իշխան, եւ կերակուր մեր ընդ քեզ լիցի»[ա]: 4 *Եւ չփոթեալ լի աղաղակաւ երկիրս, եւ ուր հասանէին՝ աւերէին*[16] *ասպատակաւ եւ աւարաւ եւ յափշտակութեամբ. եւ այր եղբաւր իւրում ո՛չ ողորմէր, ըստ այնմ զոր ասաց դարձեալ Եսայի.* «Անկցի, ասէ, այր ընդ այր, եւ այր ընդ ընկերի իւրում, ընդհարցի մանուկն ընդ ծերոյն[17] եւ անարգն ընդ պատուականին»[բ]: 5 *Քանզի ըստ աւրինակի խռայժելականումն, որ յաւուրս անիշխանութեանն էին անկարգութիւնք, եւ այր իւրաքանչիւր զհաճոյս աչաց իւրոց առնէր, սոյնպիսիք եւ յայժմուս*[18] *եհաս լինել:* 6 *Քանզի* /195ա/ *նուազագոյնքն եւ տկարք թափառեալք աղքատութեամբ վտանգէին, իսկ կարողագոյնքն եւ բռնաւորք ըստ բնութեան գազանաց վայրենամիտք*[19] *լեալ, անամաւթ եւ անարգել յափշտակութեամբ վրդովէին զբոլոր երկիրս:*

---

1 ² ³µ³ ï, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ëÙµ³ ï, ´¶ ëÙµ³ ï
2 ² î[3-4] µáõÑ³Û, ²°î[1-2] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³Û
3 ² ´¶ ³Ù»Ý³ÛÝ
4 ´ ï¿ñáõÃ» ³Ý
5 ² ¶ î[2] ½³õñ ³ñáõÃ» ³Ý, î[2]Í. Ã»ñ»õëª ½³õñ³ í³ñáõÃ» ³Ý, ´¶°î[1] ½³õñáõÃ» ³Ý (¶° çÝç³ Í)] ½³õñ ³ñáõÃ» ³Ý
6 ü ³ñÍñáõÝ» ³ó
7 ü »É³Ý¿
8 ´° .Å³.
9 î[ù] ³ÝÇßË³ÝáõÃ» ³Ý (² ´¶ ³ÝÇßË³ÝáõÃ» ³ÝÝ)
10 î[2] å³ ï»ñ³½Ù³ó
11 ´ ÇßË³ÝáõÃ» ³Ý

12 î[ù] Ù³ñï (² ´¶ Ù³ñïë)
13 ´ ÇßË³ÝáõÃ» ³Ý
14 ² î[3-4] µáõÑ³ÛÇ, ²°î[1-2] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³ÛÇ
15 î[ù] > »õ (² ´¶ áõÝ»Ý)
ա Եսայ. Գ. 6
16 ´ > »õ áõñ Ñ³ë³Ý¿ÇÝ ³õ»ñ¿ÇÝ
17 ´ Ç Í»ñáÛÝ, ´° ÁÝ¹ Í»ñáÛÝ
բ Եսայ. Գ. 5
18 î[ù] ³ÛÅÙáõë (² ´¶ Û³ÛÅÙáõë)
19 ¸ í³Ûñ»Ý³ÙÇ ï, ¸ ³ÛÉ íÏÛ.ª í³Ûñ»Ý³ÙÇ ïù

ԺԳ.[1] ՅԱՂԱԳՍ ԳՈՒՐԳԻՆԱՅ[2] ՄԻԱՅՆ ՄՆԱԼՈՅ. ԵՒ ՇԱՏ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՑՆ[3] ՅԱՇԽԱՐՀԻՍ

1 *Յաւէտ խրախճանութեամբ բուռն հարկանել ախորժելի է ինձ զպատմութենէ քաջատոհմիկ եւ բարեփառ բարեյաղթ նահատակէն*[4]: 2 *ԶԳուրգինայ*[5] *ասեմ՝ զյոյժ փառացի եւ ճոխ եւ նազելի զնախագահ նստեալ զարմէ, յերկուց թագաւորազանց զաճմանն սեռի բերելով զբողբոջս՝ զՍենեքերիմայն եւ զՄամգունեաց ճենազնուոյ*[6], *ի միասին զզուգամասն պայազատեալ*[7] *գահընկալ թագաւորական զարմ, ի հաւրէ ըստ*[8] *Սենեքերիմայն*[9] *եւ ի մաւրէ զՄամգունեացն*[10], *ըստ ծննդաբանութեան գալ հասանել՝ մինչ յորում եմքս հասեալ ժամանակ, յաճախագոյնս վասն Գուրգինայ վայել է*[11] *զդրուատեացն, կարեւոր է բազմաձեռն աճմամբ զդրու/195բ/ատեացն*[12] *յերկարագոյնս հաստուցանել զճարտասանութիւնս*: 3 *Բայց քանզի պատմագրութեան է ժամս եւ ո՛չ գովասանականութեան*[13], *արտաքոյ եղէց յոլովից բամբասանաց*[14]. *մանաւանդ զի ո՛չ բաւականանամ իմով աղքատիմաստ բանգիտութեամբ*[15] *զսորայս բացայայտել զչափ ներբողականին, այլոց ուժեղագունից եւ մտահարուստ արանց թողի եւ զերծի զխս ի պարսաւանաց բարձրագունից*: 4 *Բայց ինձ ոչ դանդաղելի է*[16] *կամ պատկառելի կամ մեղանչելի է զուգակշիռ նահատակելոցն նահատակակից վարկանել զսա եւ մարտիրոսականաւն զսորայս դրուատել ճգնողական մրցմունս. ընդդէմ արաբացի ասպատակողացն յարիւն եւ յապաժոյժ*[17] *ի վերայ հայրենի աշխարհի մարտուցեալ եւ զհոգի եւ զմարմին փոխանակ սրբոց*[18] *եկեղեցեաց*[19] *Քրիստոսի եւ ի նոյն հաւատացելոց ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգին Սուրբ՝ առ զնոսա ամբողջ եւ անբիծ*[20] *պահելոյ, իբրեւ զքաջ հովիւ եդեալ զանձն ի վերայ խաչանց մեռանել, նմանակերպեալ պատկերակից լինել*[21] *Որդւոյն Աստուծոյ, որպէս /196ա/ Պաւղոսի հաճոյ թուի ասել, թէ՝* «Զորս յառաջն ճանաչէր՝ յառաջագոյն հրաւիրեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյ իւրոյ»**: 5 *Եւ այս բաւականասցի տրամամիտ մտառուացն, եւ մեք զպատմողականին*[22] *համառաւտաբար յառաջ վարեսցուք հարկաւորութիւն*[23]:

6 *Բայց մի՛ ինձ մեղադիր լինիր, ո՛վ ուսումնասէր դու, սակս ոչ զբովանդակ սորա գործս չարել ի ճառս մանրապատումս*: 7 *Վասն զի այլոց գործք մի կամ երկու կամ այլս եւս գործք գործեալ է, իսկ սորայս գերազանցեալ՝ յաճախեաց քան զբազմացն իրողութիւնս. վասն այնր առ այժմ համառաւտեալ ի նշանագիրս սուղոյ բանից*[24], *որպէս Պաւղոսի հաճոյ թուի գրել*

1 ´° .Åµ.
2 ´ > ·áõñ·ÇÝ³Û, ´° ÙËÇÃ. áÙÝ Û³õ»Éª ·áõñ·ÇÝ³Û
3 î¹ å³ ï»ñ³½ÙáÕ³óÝ
4 ¸ Ý³Ñ³ ï³ ÏÇë
5 ¸ ½·áõñ·»Ý³Û
6 îù ×»Ý³½ÝõáÛ, ´¶ ×»Ý³½ÝáõáÛ (² ×»Ý³½Ýõ-áÛª ïÕ¹ñÓ)
7 ´ ·³Û ³½³ ï»³É
8 îù > Áë ï (²´¶ áõÝ»Ý)
9 îù ½ë»Ý»ù³ ñÇÙ³ÛÝ (²´¶ Áë ï ë»Ý»ù»ñÇÙ³ÛÝ)
10 îù ½Ù³Ù·áÝ»³óÝ (²´¶ ½Ù³Ù·áõÝ»³óÝ)
11 îù í³Û»É¿
12 ´ > Ï³ñ»õáñ ¿ µ³½Ù³Ó»éÝ ³×Ù³Ùµ ½¹ñáõ³-ï»³óÝ
13 ² ·áí³ë³Ï³ÝáõÃ»³Ý, ²° (·ñãÇ) ·áí³ë³Ý³Ï³-ÝáõÃ»³Ý
14 îù µ³Ýµ³ë³Ý³ó (²´¶ µ³Ùµ³ë³Ý³ó)
15 ü µ³ÝÇõù ·Ç ïáõÃ»³Ùµ

16 îù > ¿ (²´¶ áõÝ»Ý)
17 ´ ³å³ ÅáÛÅ, ¶ ³å³ÅáÛÅ
18 ²´¶ü ëñµáÛ
19 ²´¶ »Ï»Õ»ó»³Ûó
20 ´ ³ÙµÇÍ
21 ü ÝÙ³Ý³Ï»ñå å³ ïÏ»ñ³ÏÇó »Õ»³É
[illegible] 29
22 ²¶îù ½å³ ïÙáÕ³Ï³ÝÝ (´¸ ½å³ ïÙáÕ³Ï³ÝÇÝ)
23 ¸ Ñ³Ù³éûïáõÃÇõÝ] Ñ³ñÏ³õáñáõÃÇõÝ (íñ¿±å)
24 î² ëáõÕáÛµ³ÛÇó

յառ Եբրայեցիս թղթին[1], թէ՝ «Զէ բաւական ժամանակս պատմելոյ» *վասն դատաւորացն Իսրայէլի եւ սրբոց մարգարէիցն, միայն յայս բան բովանդակեալ ասէ.* «Որք հաւատով պարտեցին զթագաւորութիւնն[2]»: 8 *Որգունակ եւ յաղագս փրկչական տեսութեանն[3] գրէ Յոհաննէս[4] ի կատարածի աւետարանակ/196բ/ան չարագրածին[*]:*

9 *Գուրգէն որդի Ապուպելճի[5] Վասպուրական իշխանի, ի չփոթի ժամանակին Բուխայի[6] եւ ի հայրապետութեանն Յովաննու[7] Հայոց կաթողիկոսի, իմաստութեամբ գործեալ՝ ոչ եկաց հակառակ չարին. այլ իբրեւ եմուտ Բուխայ[8] յաշխարհս Վասպուրական՝ ել գնաց Գուրգէն առ Քուրդիկ Մամիկոնէից[9] տէր[10]՝ ի Բագրեւանդ գաւառ, եւ անդ լինէր, զի էր[11] Քուրդիկ քեռի Գուրգինայ:*

10 *Եւ եղեւ իբրեւ[12] կատարեաց Բուխայ[13] զանցս անցից ընդ Վասպուրական աշխարհս եւ խաղաց յարեւելս կոյս, ել գնաց Գուրգէն ի Սպեր գաւառ. եւ էր[14] յայնժամ առեալ Յունաց զաղաբար Իշխանիկ[15] կոչեցեալ ի տոհմէ Բագրատունի՝ զբերդն Արամանեակ կոչեցեալ. եւ ընկալեալ ի նմանէ մեծաշուք պատուով:* 11 *Եւ արեւելեաց զաւրավարին եկեալ պատերազմել ընդ Իշխանկանն[16]՝ առնուլ զամրոցն, եւ անդ Գուրգէն բազում արութիւն ցուցեալ ընդդէմ յունական զաւրացն, ո՛չ միանգամ, այլ բազում անգամ, եւ քառասուն[17] /197ա/ արամբք ի դիմի հարեալ հազարի միոյ՝ սպան զբազումս ի նոցանէ զընտրելոցն Յունաց, եւ մերկ կապուտ կողոպուտ առնէր զնոսա՝ մինչեւ զարմանալ զաւրավարին ընդ սորայս քաջութիւն, գրէ առ Միքայէլ թագաւորն Յունաց՝ զեկուցանելով վասն նորա:*

12 *Իսկ թագաւորն գրէ առ զաւրավարն՝ թերեւս կարասցէ հաւանեցուցանել զԳուրգէն՝ երթալ ի թագաւորական քաղաքն, առ կայսր, եւ մեծաց պարգեւաց եւ պատուի եւ գահու յառաջաձգութեամբ ընկալցի պարգեւ ի թագաւորէն:* 13 *Ընդ որ ո՛չ հաճոյացեալ Գուրգէնայ[18] երթալ ի Յոյնս, բայց հաւանեցուցեալ զԳրիգորն՝ տալ զբերդն ցզաւրավարն, եւ հաճեսցի զմիտս թագաւորին:* 14 *Եւ զաւրք տաճկաց ի զաւրացն Բուխայի[19] եկեալ էին ընդ զաւրս Յունաց՝ պատերազմել ընդ ամուրսն. եւ Գուրգէն ելեալ ընդդէմ նոցա բազում անգամ՝ ո՛չ սակաւ աւճիրս գործէր ընդ զաւրս տաճկաց:* 15 *Եւ ինքն անցեալ գնայր առ Իշխանիկն՝ ի յամուրն Աշխարհաբերդն[20] կոչեցեալ. եւ անտի արիւ/197բ/բար քաջասրտագոյն դիմեցուածով[21] ելեալ գնաց դարձեալ առ սպարապետն Սմբատ:*

---

1 ´¶ ÃÕÃÇ

2 ´ ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝ. î[2]Í. ÁÝÃ»éÝ»ÉÇ ¿. ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝë. Եբր. ԺԱ. 33 «Որք հաւատով պարտեցին զթագաւորութիւնս»

3 î[ù] ïÝï»ëáõÃ»³ÝÝ. ²°´¶ ï»ëáõÃ»³ÝÝ, ² ïÁÝï»ëáõÃ»³ÝÝ (·ñãÇ ëñµ·.[ª] ïÁÝ í³ÝÏÁ Ñ³Ý³Í)

4 ¸ Ûáí Ñ³ÝÝ¿ë (»ñÏÇóë)

[*] Յովհ. ԻԱ. 15-22

5 ² ³ åáõå¿ÉçÇ, ´¶î[1] ³ åáõå»ÉçÇ

6 ² î[3-4] µáõÑ³ÛÇ, ²°î[1-2] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³ÛÇ

7 î[ù] Ûáí Ñ³ÝÝáõ (²´¶ Ûáí ³ÝÝáõ)

8 ² î[3-4] µáõÑ³Û, ²°î[1-2] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³Û

9 ²´¶ Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇó

10 ü > ï¿ñ

11 ¶ > ¿ñ

12 ´¶ > Çµñ»õ

13 ² î[3-4] µáõÑ³Û, ²°î[1] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³Û

14 ´ ¿Ý] ¿ñ

15 î[4]Í.6.ëñµ·.[ª] Áë ï î[3]Í.209. ·³Õï ³µ³ñ [·ñÇ·áñ] ÇßË³ÝÇÏ

16 ²¶î[ù] ÇßË³Ý³Ï³ÝÝ, ´ ÇßË³Ý³Ï³Ý, ²×é. ²ÝÓÝ. µé. ². 540ëñµ·. ÇßË³ÝÏ³ÝÝ

17 ²´¶î[1] ù³é³ëáõÝ, î[2-4] .Ë.

18 ¸ ·áõñ·»Ý³Û

19 ² î[3-4] µáõÑ³ÛÇ, ²°î[1-2] (² ³ÛÉ Ó»éù) µáõË³ÛÇ

20 ´ Û³ßË³ñÑ³µ»ñ¹Ý

21 ²´¶¸î[1-3] ¹ÇÙ³óáõ³Íáí (ÜËÝ.6ëñµ.î[4] ¹ÇÙ»óáõ³Íáí)

16 *Եւ նորա զեկուցեալ[1] վասն նորա Բուխայի[2], ասէ. «Այրս այս Գուրգէն ի տոհմէն Արծրունեաց, այր քաջ եւ պատերազմող, ի յահէ քումմէ անցեալ գնացեալ զկողմամբքն Յունաց, եւ յարձակեալ բազում անգամ ի վերայ յունական զաւրուն, որք ընդդէմ զաւրաց քոց պատերազմէին, եւ անդ ո՛չ սակաւ հեղմունս արեանց աարեալ փոխանակ զաւրաց քոց ի զաւրացն Յունաց. եւ[3] արդ, աւասիկ հասեալ կայ եւ մնայ քո հրամանի. արդ, հաճոյ թուիցի քեզ, քաջ զաւրավար, զսորայս[4] գործեցեալ քաջութիւն ի վերայ զաւրացն Յունաց»:* 17 *Եւ Բուխայ[5] հրամայեաց սպարապետին, զի աներկիւղ կացցէ[6] մնասցէ Գուրգէն առ սպարապետին մեծաւ շնորհակալիւք[7]:*

18 *Ի սոյն աւուրս որք մնացեալ էին ի տանէն Արծրունեաց իբրեւ լուան զպարտումն զաւրացն արքունի ի Տանարացն[8], ի մի վայր եկեալ, գունդ կազմեալ, հետեւ/198ա/ակազաւրքն[9] մարտակցաւք, հանդերձ խառնաղանջ ամբոխիւ, լինին թուեալ արք Տ.[11] (4.000), եւ առաջնորդ կացուցանէին իւրեանց զԱպուջափր Արծրունի, եւ ընդ նմա Սահակ Ապումկդէմ՝ քեռորդի Ապուջափրի, այր քաջ եւ պատերազմող:* 19 *Եւ ասպատակեալ ի Ճուաշ եւ ի Թոռնաւան գաւառ[12]՝ յաւարի առնուն:* 20 *Եւ քանզի հաւատացեալ էր զգաւառսն Բուխայի[13] ի ձեռս[14] սպարապետին Սմբատայ՝ գրէ առ ամիրայն[15] Նախճաւանու Աբրահամ անուն, զեկուցանելով[16] նմա զզաւրացն Վասպուրականի:* 21 *Նորա փութանակի հասեալ ի քաղաքն Բերկրի, եւ միաբանութեամբ քաղաքանուացն[17] եկեալ պատահեն զաւրացն ի զաւրագլխացն Վասպուրականի՝ ի գեւղն[18] որում Խոզաղբերքն[19] ասեն. զի մի[20] եւ այլազգիքն տեղի ետուն եւ փախեան յերեսաց Ապումկդէմայ:* 22 *Եւ եհար սատակեաց Ապումկդէմ ի միում[21] ասպատակին[22] Ը. այր, եւ զերիվարս[23] նոցա եւ զզէնս[24] եւ զզարդ մերկեաց ի նոցանէ, եւ[25] եհար զայլազգիսն ի հարուածս մեծամեծս եւ ինքն դարձեալ ասպատակ/198բ/եաց զկնի նոցա:* 23 *Եւ մինչ երթայր եւ խորհէր՝ խոցեալ նորա երիվարն[26], եւ յանկարծակի այն ինչ ոտն երիվարին[27] շաղեալ ընդ փոքր թուփ մի, որպէս ասեն, եւ զուլամբեալ[28] ի վերայ գլխոյն, ջարդեալ զողնու լարն[29], ի բաց ընկէց զհեծեալն՝ զքաջ զաւրավարն Ապումկդէմ:* 24 *Եւ հասեալ ի վերայ նորա թշնամիքն՝ հարին[30] սրով:* 25 *Եւ մի ոմն մերկանայր զկաւշիկս ոտիցն[31] նորա. եւ*

1 ´ ½»ñÏáõó» ³ É
2 ² î[3-4] µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° î[1-2] (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
3 î[1-3] > »õ
4 ² ´ ¶ ëáñ ³ Ûë
5 ² î[3-4] µáõÑ ³ Û, ² ° î[1-2] (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û
6 ´ Ï ³ Ûó¿ »õ
7 ¸ ßÝáñÑ ³ Ï ³ ÉÇõù (ÇÙ ³ ° -É»õù, ³ ÛëÇÝùÝª -É»ûù)
8 ² Í ³ Ýñ ³ óÝ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) Í ³ Ý ³ ñ ³ óÝ, ´ Í ³ Ý ³ -ñ ³ óÝ
9 î[ù] Ñ» ï »õ ³ ½ûñûùÝ (² ´ ¶ Ñ» ï »õ ³ Ï ³ ½ ³ õñùÝ)
10 ü ÉÇÝ¿ÇÝ
11 ´ ¶ .¹ é.
12 ² ´ ¶ ÃáéÝ ³ õ ³ Ý, î[1] > · ³ õ ³ é, î[1]Í.î[2]Í· ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ÃáéÝ ³ õ ³ Ý · ³ õ ³ ñ (ëË ³ É ¿)
13 ² î[3-4] µáõÑ ³ ÛÇ, ² ° î[1-2] (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
14 î[ù] Ó»éÝ (² ´ ¶ Ó»éë)
15 ¶ ³ ÙÇñ ³ Ý
16 ´ ½»ñÏáõó ³ Ý»Éáí
17 î[ù] ù ³ Õ ³ ù ³ óáõ ³ óÝ, ² ´ ¶ ¸ ù ³ Õ ³ ù ³ Ýáõ ³ óÝ (¸ Çµñª ù ³ Õ ³ ù ³ ÛÝáóÝ)
18 î[ù] ·»ûÕÝ (² ´ ¶ ·»õÕÝ)
19 ´ ¶ Ëá½ ³ µ»ñùÝ
20 ² ´ ¶ ½Ç ÙÇ, î[ù] > ÙÇ
21 ´ ÙáõÙ] ÙÇáõÙ
22 î[ù] ³ ë å ³ ï ³ ÏÇ (² ´ ¶ ³ ë å ³ ï ³ ÏÇÝ)
23 ² ½¿ñÇí ³ ñë
24 î[ù] ½¿Ýë (² ´ ¶ ½½¿Ýë)
25 î[ù] > »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
26 ² ´ ¿ñÇí ³ ñÝ
27 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ
28 î[1-3] ½áõÉáõÙµ» ³ É. ² ´ ¶ ¸ ,ÛÈÝ.37,î[4] ½áõÉ ³ Ùµ» ³ É
29 ² ´ ¶ ½áÕÝáõ É ³ ñÝ, î[1] ¸ ½áÕÝáõÉ ³ ñÝ, ¸ ³ ÛÉ í ÏÙ.ª ½áÕÝ ³ É ³ ñÝ, î[2-4] ½áÕÝ áõ É ³ ñÝ, ü ½áÕÝáõÉ ³ ñÝ
30 ü Ñ ³ ñÇÝ ½Ý ³
31 ´ á ï Çó

հարեալ աքացի զվատ այրն հանդէպ սրտին, եւ սպան զնա: 26 Յայնժամ դիմեցին ի վերայ նորա եւ ի բաց առին զգլուխ նորա եւ տարան ետուն առ զաւրավարն[1] իւրեանց Աբրահամ եւ քաջալերեցան դարձեալ ի վերայ գնդին Հայոց, եւ հարեալ ի հարուածս մեծամեծս: 27 Բայց տէր Ապուջափր եւ որ ընդ նմա՝ քաջապէս մարտեան ընդ այլազգիսն եւ առին:

28 Իսկ իբրեւ գիտացին եթէ սպանաւ զաւրավարն, եւ խորտակեցաւ բազուկ աջոյ ձեռին, եղեալ[2] ի փախուստ դարձան, եւ քակեցին զռազմն եւ աւերեցին զճակատն, եւ լքին /199ա/ զմիմեանս, եւ թողին զպատերազմն եւ գնացին փախստական ամենայն այր՝ յո՛վ եւ կարաց զերծանել. մնաց միայն զաւրքն հետեւակազաւրք[3] լքեալ, առանց առաջնորդի: 29 Յորոց վերայ սուր եդեալ կոտորեցին եւ լցին դիակամբք սպանելոցն զդաշտաձեւ հովիտն: 30 Եւ աղբերքն որ ի տեղւոջն եւ այլ ջրոցն քամուածքն ի ծործորացն ի վայր՝ յարիւն[4] դարձան: 31 Եւ ինքն Աբրահիմ եկն անց յայնկոյս յոստանն Ռշտունեաց[5] եւ անդ լինէր: 32 Եւ դարձեալ[6] դարձաւ ի տեղի իւր՝ ի Նախճաւան: 33 Իսկ Ապուջափր անցեալ ի կողմն Աղբագոյ. եւ ժողովեցան առ նա գունդք գունդք[7] յամենայն կողմանց: 34 Եւ դարձան մտին յոստանն Ռշտունեաց եւ կացուցին յանձանց իւրեանց իշխան զՎասակ Կովակեր, եղբայր Վահանայ:

35 Լուր եղեւ այս առ քաջն Գուրգէն՝ պարտումն[8] Վասպուրականի ի տաճկաց եւ իշխանանալն Վասակայ. ելեալ փութանակի եկն եհաս յաշխարհս[9] Վասպուրական, սպարապետին կամակցութեամբ: 36 Եւ /199բ/ այն ինչ ընդ մտանելն երագապէս հասեալ ի վերայ ամրոցացն Ջղմար եւ Սրինդ կոչեցեալ՝ յինքն գրաւէ զամրոցսն[10], եւ կալեալ զՎասակ՝ յինքն գրաւեաց զզաւրավարութիւնն բոլոր Վասպուրական տէրութեանս: 37 Եւ սկսաւ շրջել կարգաւ ընդ բոլոր աշխարհս, յորում բնակեալ էին տաճիկք, որ մնացին[11] ի սմա ըստ հրամանին[12] Բուխայի[13]: 38 Եւ առնէր հարուածս մեծամեծս այլազգեացն. եւ սատակէր զնոսա սրով եւ աղեղամբ, եւ եբարձ զամենայն ազգս տաճկաց, որ բնակեալ էին ի Վասպուրական տէրութեանն:

39 Յայն ժամանակս գայ ոմն Բուտէլ[14] անուն ի զաւրացն արքունի, հրամանաւ Բուխայի[15]՝ հասանել ի վերայ Գուրգէնի, եւ ընդ նմա քաղաքացիքն Բերկրոյ, որ Ութմանիկքն[16] կոչին, եւ յազատացն Վասպուրականի որ միաբանեալ էին ընդ զաւրսն արքունի, արք իբրեւ Ս.[17] (2.000), եւ հանդիպեցան միմեանց յՈրդոք գեւղ[18], ի գլուխս Ձորոյն Հայոց[19], որ հանէ յԱրուանթունի գաւառն: 40 Եւ Գուրգէն յանհոգս անկասկած բնակէր /200ա/ անդ Ն.[20] (400) արամբք: 41 Եւ այն ինչ ընդ այգն[21] ընդ առաւաւտն յեղակարծում հասին ի վերայ զաւրք տաճկաց, եւ աճապա-

1 ² ½ ³ õñ<½ ³ õñ> ³ í ³ ñÝ
2 ÜËÝ.385ëñµ·. Ý»Õ» ³ É] »Õ» ³ É. ·áõó¿ª »Õ» ³ É = »É» ³ É
3 î^2-4 Ñ» ï »õ ³ Ï ³ ½ûñùÝ (² ´ ¶ î^1 Ñ» ï »õ ³ Ï ³ ½ ³ õñù)
4 ´ ¶ ¸ ³ ñÇõÝ
5 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
6 î^2 > ¹ ³ ñÓ» ³ É
7 î^ù ·áõÝ¹ù ·áõÝ¹ (² ´ ¶ ·áõÝ¹ù ·áõÝ¹ù)
8 ¸ ½å ³ ñ ï áõÙÝ
9 ´ ¶ > Û ³ ßË ³ ñÑë
10 î^ù ½ ³ ÙñáóÝ (² ´ ¶ ½ ³ ÙñáóëÝ)
11 î^ù ÙÝ ³ ÛÇÝ. ² ´ ¶ ÙÝ ³ óÇÝ, ²° (³ ÛÉ Óéù) ÙÝ ³ ÛÇÝ
12 ´ Ññ ³ Ù ³ ÝÇ
13 ² î^3-4 µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î^1-2 (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
14 î^ù µáõ ï »É (² ´ ¶ µáõ ï ¿É)
15 ² î^3-4 µáõÑ ³ ÛÇ, ²°î^1-2 (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ ÛÇ
16 ø ûÃÙ ³ ÝÇù
17 ´ ¶ .µé.
18 î^ù ·»ûÕ (² ´ ¶ ·»õÕ)
19 ² ¶ î^1-2 Ñ ³ óáó, ´ ü Ñ ³ Ûáó
20 ´ ¶ .¹×.
21 î^2-3 > ÁÝ¹ ³ Û·Ý

րեալ Գուրգէն հեծեալ յերիվարն[1]. եւ կարգեցին ճակատս, եւ ռազմ բոլորեցին, եւ վահանաւորքն փակեցին զառաջակողմն ճակատուն եւ կացին ի թիկանց հետեւակազաւր նահատակացն. եւ արիաբար հանդիսացեալ գնդին Հայոց՝ ճակատեցան ընդ այլազգիսն հարուստ եւ ձիգ ժամս եւ հարին ի հարուածս մեծամեծս զբանակ այլազգեացն: 42 Եւ ապա փոքր մի կազդուրեալ[2] գնդին տաճկաց՝ կացին յոտն[3]: 43 Յայնժամ տէր Գուրգէն առ չժուժել[4] սրտին, մտրակեալ զքաջ երիվարն[5]՝ յորում նստեալն էր, եւ եհար զգունդն զձախակողմն տաճկաց եւ պատառեաց զռազմն եւ դարձոյց զերեսս նոցա. եւ փախեան այլազգիքն յերեսաց Գուրգինի[6] մի կողմն: 44 Եւ երթայր զհետ եւ սատակէր զնոսա անչափ զաւրութեամբ. եւ բազումք այն էին որ մեռանն ի սրոյն Գուրգինի, քան որ մնացինն. եւ զաւրքն /200բ/ զհետ մտեալ մնացելոցն՝ հանին յերկրէն իւրեանց: 45 Իսկ աջ թեւն տաճկաց շարժեցին զզաւրութիւնն Հայոց, եւ փախստեայ գնացին զհետ մինչ ի սահմանս իւրեանց. եւ ինքեանք դարձան անդրէն. կարծէին ի սպառ հարկանել զգունդն Հայոց. բայց պարտեալ եղեւ գունդքն աաճկաց ի քաջէն Գուրգինայ, եւ բեկաւ զաւրութիւն նոցա: 46 Եւ ոչ եւս այնուհետեւ համարձակ ելանէին եւ մտանէին յաշխարհս Վասպուրական զաւրքն տաճկաց. զի անկաւ ահ սաստիկ ի վերայ նոցա:

47 Իսկ ի վերայ բազում հինիցն եկելոց ի վերայ Գուրգինի եւ սաստիկ պատերազմացն զոր պատերազմեցաւ յաղթող նահատակութեամբ, ո՛չ միայն յարտաքին[7] թշնամեացն որ շուրջանակի պաշարէին, բազում այն էր որ ի ներքին ընտանեաց հարազատաց, ազգականաց դրժողաց, ուխտազանցաց, ստոց եւ ստերդմանց յուզէին աղմուկք: 48 Իսկ նոցա անմեկնելի զյոյսս իւրեանց ի Քրիստոս ունելով, բնաւից գերագոյն եւ հոյակապ[8] ան/201ա/ուն ստացեալ, զյաղթութեան նշանակ կանգնեալ. եւ Տէր ամենակալ էր ընդ նմա ամենայն ուրեք ուր եւ ախորժէր:

49 Այս լուր քաջութեան եւ քաջախորհուրդ զպատերազմացն մղելոյ զյարձակմունս եհաս առ զաւրագլուխն Բուխայ[9]. եւ դարձաւ սիրտ նորա ի վերայ նորա սիրով խաղաղութեան. եւ ետ բերել նմա ըստ աւրինի գլխապետութեան սուսեր իշխանական ընդ մէջ արկեալ եւ գաւտի արիական շրջապատեալ զմիջաւ, քուքք խիզախողք[10] եւ երիվար[11] բարձրավիզ, ոտնատորոփ խրոխտալիր, յարմարական առ ընթացս պատերազմականս: 50 Եւ կացոյց զնա իշխան յիւրում հաւատարիմ տեղւոջ, եւ այնպէս բարեձեւագոյն ճոխացոյց զայրն երեւելի: 51 Այլ ներքին եւ արտաքին յարձակմունքն ո՛չ կարէին ի ներքս դիմել մարտնչել[12] ընդ անյաղթ զաւրութեան զաւրացելոյն ի Քրիստոսէ: 52 Բայց ես յանհունս[13] ձգեմ զզարմացմանն[14] յեղանակս, թէ զիա՞րդ բաւել տոկայր, անձանձրանալի բերելով զաշխատութեանն[15] աճմունսն. եւ նախ քան զմտացն /201բ/ յաւժարագոյն առ հանդէսսն յառաջանալ՝

---

1 ² ¶ Û¿ñÇ í ³ ñÝ

2 ´ Ï ³ Õ ¹ áõñ» ³ É

3 ´ Û ³ ï ë

4 ² ´¶ ³ é ãÅáõÅÏ ³ É, î[1] ÑÇÝ ûñÇÝ ³ ÏÝª ³ é Ç ãÅáõÅÏ ³ É (áñ ëË ³ É ¿), î[2] ³ ÛÉ ûñ.ª ³ é Ç ãÅáõÅÏ ³ É

5 ² ´¶ ¿ñÇ í ³ ñÝ

6 î[ù] ·áõñ·¿ÝÇ. ² ´¶ ·áõñ·ÇÝÇ, î[1] ·áõñ·»ÝÇ

7 ´¶ Û ³ ñ ï ³ ·ÇÝ

8 ² ´¶ ËáÛ ³ Ï ³ å, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ ³ Ï ³ å

9 ² î[3-4] µáõÑ ³ Û, ²°î[1-2] (² ³ ÛÉ Ó»éù) µáõË ³ Û

10 ´¶ ËÇ½Ç ³ ËáÕù (¸ ËÇ½ ³ ËáÕù)

11 ² ¿ñÇ í ³ ñ

12 ´ ¹ÇÙ» ³ É Ù ³ ñ ï Ýã»É, ² Ù ³ ñ ï Ý»É, ² (³ ÛÉ Ó»éù) Ù ³ ñ ï Ýã»É, ¶ ¹ÇÙ»É Ù ³ ñ ï Ýã»É

13 ´ ³ ÝÑáõÝë

14 ´ ½ ³ ñÙ ³ óÙ ³ ÝÝ

15 ´¸ ½ ³ ßË ³ ï áõÃ» ³ Ý

զմարմնոյն պնդութիւն անհանգիստ առ ճակատամարտսն յարատեւել: 53 ***Բայց*** *արդ, որպէս յառաջագոյն հատուցի զարտաքոյ պարսաւանաց զիս ներքոյ գրել, վասն ո՛չ ոճով զսորայս կարգել դնել ի շարի աստ զշարագրածս, վասն ո՛չ բաւելոյ զանչափութիւնն ի մի վայր գումարել յանմասնաւորաբար նշանակութեամբ, մանաւանդ զի յառաջագոյն քան զմեզ այլոց ումանց բանակարգեալ, գրեալ, հաւաքեալ է ի մի շար:*

54 ***Յետ*** *անցանելոյ չորից ամաց, յորում ժամանակի տէր Զաքարիայ ունէր զաթոռ հայրապետութեան*[1] *Հայոց կաթողիկոսութեան, դարձեալ Գրիգոր եղբայր Աշոտի Վասպուրական իշխանի յԱփհազաց*[2] *աշխարհէն, նոցուն աւգնականութեամբ եւ Վրաց զաւրու ընտիր գոլով, եկն եմուտ յաշխարհս Վասպուրական՝ տալ պատերազմ ընդ Գուրգինայ. բայց իբրեւ գիտացին զաւրքն որ ընդ նմա եկեալ էին զնորա քաջակարծրագոյն արիութիւնն*[3]*, եւ պատճառանաւք այս ինչ այն /202ա/ ինչ դարձեալ դարձան յանցնիւր տեղի:* 55 ***Իսկ*** *Գրիգորի ոչ բերելով զընդդիմակացսն նորա կատարել, խաւսի ընդ նմա սիրով խաղաղութեան, եւ բաժանեալ*[4] *զաշխարհս յերկուս, տեղի ետուն միմեանց ի խաղաղութիւն:* 56 ***Բայց*** *խռովիչքն ատեցողքն խաղաղութեան ոչ դադարէին նիւթել զհակառակս բարւոյն եւ զաճմունս չարին. մանաւանդ Վասակ, որ զկարծեալ իշխանական անունն յինքեան բերէր:* 57 ***Բայց*** *Գուրգէն թէպէտ եւ գտանէր զնենգիչսն իւր, ո՛չ ումեք զփոխարէն չարին հատուցանէր, բայց զՎասակն յամենայն ժամ իբրեւ ընդ խաղ ի բուռն առնլով*[5] *արձակէր խաղաղութեամբ:*

58 ***Ընդ*** *նոյն ժամանակս եկն Վահան՝ Աշոտի որդի, հաւրեղբաւրորդի*[6] *Սահակայ*[7]*, ի գերութենէն՝ նուաճել զաշխարհս, եւ գունդ կազմեալ ընդդէմ Գուրգինայ, եւ ինքն զպարտութիւն քան զյաղթութիւն յինքն կրէր:* 59 ***Եւ*** *Գուրգէն նստէր յոստանին Ռշտունեաց*[8] *յամրաձեւ բերդին. եւ Վահ/202բ/ան հասեալ յանկարծուստ ի վերայ նորա, այն ինչ ընդ միտ ածելով ստնանել*[9] *ինչ Գուրգինայ. եւ նորա ելեալ սակաւ արամբք՝ իբրեւ ջուր ընդ զառ ի վայրն*[10] *հոսեալ, արար հալածական զՎահան եւ զզաւրս նորա:* 60 ***Եւ*** *իջեալ ի դաշտավայրն*[11]*, խումբ արարեալ, ճակատ կազմեալ ընդխառնեցան ի պատերազմ. եւ զբազումս դիթաւալ*[12] *կացուցեալ, ընդ որս էր եւ*[13] *Շապուհ նահապետն Ամատունեաց՝ յանկելոց վիրաւորացն:* 61 ***Եւ*** *այն ինչ պատահեալ Գուրգէն հարուստ գնդի Վահանայ ի յառուամէջս մուրին*[14]*, ի բազում քան թէ սակաւ սուսերս ծեծեցին զնա, մինչեւ մի*[15] *ումն Ջուանշէր անուն յետուստ յանկարծ հարեալ՝ վիրաւորեաց զԳուրգէն. իսկ նա առ երագութեան ձեռինն*[16] *ձգեալ զսուսերն՝ եհար զերեսս Ջուանշիրայն, եւ խլեաց զաչս նորա, եւ ինքն դարձաւ մեծաւ յաղթութեամբ, եմուտ յամրական տեղիսն, եւ նոքա՝ յո՛վ եւ աճապարեցին*[17]*:*

---

1 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
2 ´ ¶ Û ³ ÷Ñ ³ ó
3 ´ ³ ñÇáõÃÇõÝ
4 ² ´ ¶ î ù µ ³ Å ³ Ý»É. ëñµ·. »Ýù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Ç

---

5 î ù ³ éÝ»Éá í (² ´ ¶ ³ éÝÉá í)
6 ¶ > Ñ ³ õñ»Õµ ³ õñáñ ¹ Ç
7 î ⁴Í.12 Ã»ñ»õë áõÕÕ. í ³ Ñ ³ Ýª ³ ßá ï Ç Ñûñ»Õµûñ ë ³ - Ñ ³ Ï ³ Û áñ ¹ Ç] í ³ Ñ ³ Ý... ë ³ Ñ ³ Ï ³ Û (³ ßË ³ ñÑ ³ µ ³ ±ñ)
8 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
9 ü ë ï ³ Ý ³ Ý»É
10 ´ ½ ³ éÇ í ³ ÛñÝ
11 ü ¹ ³ ß ï ³ Ó»õ í ³ ÛñÝ
12 î ù ¹ Ç ³ Ã ³ õ ³ É (² ´ ¶ ¹ ÇÃ ³ õ ³ É)
13 î ù > »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
14 ø Ùáõñ·Ý
15 î ù > ÙÇ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)
16 î ù Ó»éÇÝ (² ´ ¶ Ó»éÇÝÝ)
17 î ² > »õ Ýáù ³ Ûá í »õ ³ × ³ å ³ ñ»óÇÝ

62 *Եւ յետ աւուրց ինչ դարձեալ դառնայ Վահան ի Սամառայ՝ զեկուցանել[1] /203ա/ Աշոտի որ ինչ գործեցաւն:* 63 *Բայց Գրիգոր կեցեալ յետ դարձին իւրոյ զմի ամ՝ մեռանի իւրով մահուամբ:* 64 *Եւ տարեալ հանգուցանեն զնա ի վանս Սուրբ Խաչին՝ յԱղբագ գաւառի:*

65 *Իսկ Գուրգէն ընթացեալ զհետ հանդիսի պատերազմող նահատակութեանցն, անդուլ լինելով զցայգ եւ զցերեկ հանդերձք[2] որ ընդ նմա միաբանեալ ազատագունդ զաւրացն, եւ ոչ ըստ տեղիս տեղիս ցուցանէին զհանդէս մարտիցն եւ զյաղթութեանն[3] քաջութիւն, այլ բոլորովիմբ[4] ամենայն ուրեք ախոյեանայարձակ[5] սլացմամբ ընթանայր:* 66 *Եւ իբրեւ զմի անձն[6], վառեալ ի զէն եւ ի սուր եւ ի ճակատամարտ, հասեալ յամուրս՝ տապալէր զզաւրութիւն նոցա սրով եւ աղեղամբ, ի փայլիւն սուսերի եւ նիզակի եւ ի գիշերամարտ նահատակութեանց, ըստ նմանութեանն քաջ զաւրավարին Իսրայէլի Յեսուայ կամ Գէդէովնի[7] կամ թէ նոյն ինքն նահապետին Աբրահամու[8], ի վերայ հասեալ Քանանացւոց, զյաւէտ յաղթութեան նահատակութիւն նահատակեալ[9] եւ դառն/203բ/այ մեծաւ յաղթութեամբ:* 67 *Նմանապէս, կամ թէ եւս հրաշափառագոյն զյաղթութեան մարտսն յաւրինեալ յարդարեաց զպարտութիւն ի վերայ ազգին Իսմայելի[10] մեծ զաւրավարն Գուրգէն, եւ իսպառ կանգնեաց զնշանակ յաղթութեան ամենեւին ամենայն ուրեք, ընդ ամենայն տեղիս:* 68 *Եւ իբրեւ զքաջ հովիւն զրուատեալ[11] ի փրկչէն՝ զանձն իւր եդ ի վերայ խաշանց ընդդէմ ապականարար գայլոցն, յարձակեալ յանխնայ դիմեցուածով[12], յարիւն եւ յապածոյժ, ի սատակումն եւ ի ծախումն սրոյ մատնեաց բոլորովիմբ զյարձակեալս՝ նեղիչս աշխարհիս. եւ աւրհնեցաւ եւ զրուատեցաւ ի հեռաւորաց եւ ի մերձաւորաց, բնակաց եւ եկաց աշխարհիս:* 69 *Եւ խռովեցան առ հասարակ ազգքն տաճկականք յերեսաց նորա եւ ահիւ մեծաւ ըմբռնեալք լինէին. զի զզաւրհասն[13] ի վերայ ինքեանց առանց երկբայութեան հաստատեալ տեսանէին:* 70 *Եւ սրբեալ զերկիրս ի պղծութենէ եւ ի նենգութենէ նեղութեանցն, իբրեւ զՅ/204ա/ուդայ[14] Մակաբայեցի[15] զԱնտիոքայն[16] սրբելով զանսատուածութիւնն յԻսրայէլէ՝ արար խաղաղութիւն նոցա որոց տիրէրն[17]:*

ԺԴ.[18] ԴԱՌՆԱԼ ԴԵՐԱՆԿԻՆ Ի ՀԱՅՍ, ԵՒ ՍԿԻԶԲՆ ԴԱՐՁՈՒՑԱՆԵԼ ՏԵԱՌՆ ԶԳԵՐՈՒԹԻՒՆ ԻՇԽԱՆԱՑՆ ԲՈԼՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

1 *Եւ եղեւ ի լնուլ վեցերորդ ամի գերութեանն Հայոց, որ է ՅԶ. (857) ամ ըստ թուոյ հայերէն[19] տումարին, եւ ունի յոբելեանք Զ. եւ ոլոմպիադք եւ ընդիքտիոնք, եւ Գ. ամ հայրապետութեան Հայոց կաթողիկոսի տեառն Զաքարիայի, եւ մուտ եւթներորդ[20] ամի, յորում կային յարքունիս*

1 ´ ½»ñÏáõó ³ Ý»É
2 î^ù Ñ ³ Ý ¹ »ñÓ (² ´ ¶ Ñ ³ Ý ¹ »ñÓù)
3 ´ ½Û ³ ÕÃáõÃ» ³ Ý
4 ² ´ ¶ µáÉáñá í ÇÙ
5 ² ´ ¶ ³ Ëá Û ³ Ý ³ Û ³ ñÓ ³ Ï, î[1] ³ ËáÛ» ³ Ý ³ ñÓ ³ Ï
6 ´ ¶ ³ ÝÓ
7 ² ·» ¹ »á í ÝÇ, ´ ¶ ·» ¹ á í ÝÇ
8 î[4]Í13-15[a] ï »°ë [illegible] 13, 21-21, [illegible] 14-16
9 ´ > Ý ³ Ñ ³ ï ³ Ï» ³ É
10 ² î^ù ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ (´ ¶ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ)
11 ü ¹ ñ ³ ï » ³ É
12 î^ù ¹ ÇÙ»óáõ ³ Íá íù (² ´ ¶ ¸ ¹ ÇÙ»óáõ ³ Íá í)
13 î^ù ½ûñÑ ³ ëÝ (² ´ ¶ ½½ ³ õñÑ ³ ëÝ)
14 ² ´ ¶ ½Ûáõ ¹ áÛ
15 î[4]Í.16 ï »°ë [illegible]
16 ² ´ ¶ ½ ³ Ý ¹ Çáù ³ óÝ
17 î[4] ï Çñ¿ÇÝ, ² ´ ¶ î[1-3] ï Çñ¿ñÝ
18 ´° .Å·.
19 ² Ñ ³ Û»ñ¿, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) Ñ ³ Û»ñ¿Ý, ´ ¶ Ñ ³ Û»ñ¿Ý
20 î^ù »ûÃÝ»ñáñ ¹ , ² ¶ »õÃÝ»ñáñ ¹ , ´ »ûÃ»ñáñ ¹

իշխանքն, ըստ եւթնեկի[1] *չափոյ չարժման ժամանակաց. որպէս սահմանեաց Աստուած ի վերայ ժողովրդեանն Իսրայէլի գերելոցն*[2] *ի Բաբելոն, որպէս գրեալ է ի մարգարէութեանն Երեմիայի.* «Զ.Հէ.(77)երորդսն[3], ասէ, գիտասցես, եւ խելամուտ լիցիս յելից բանին տալ պատասխանի. մինչեւ յաւծեալն առաջնորդ[4] Է.երորդ[5] Է.[6] եւ եւթներորդք[7] ԿԲ. (62)»[ա]. *նմանապէս զնոյն ընծայեցուցանէ Դանիէլ:*

2 *Արդ, նոցա այնքան, իսկ մեզ ի մասնէ զբոլորն համառաւտեալ ի Թիւս միակաց լրման /204բ/ եւ բովանդակութեան*[8] *ամաց ըստ տասանց եւթներորդացն*[9] *որ Թուոցն է լիագոյն Է.՝ ժամանակս կարգեաց*[10] *համառաւտեաց ի վերայ Նոր*[11] *Իսրայէլի*[12], *այսինքն՝ հեթանոսաց:* 3 *Եւ զայս առատապէս հեղեալ զգութ արարչական խնամոցն առ արարածս իւր, ողորմեալ*[13] *մարդասիրապէս բարեխաւսութեամբ սրբոցն, որք հեղին զարիւնս իւրեանց վասն ուղիղ եւ անբիծ դաւանութեանն*[14] *ի Քրիստոս, եւ վասն ճգնութեան երանելւոյն*[15] *Գրիգորի Արծրունոյ*[16] *քաջ նահատակին, յաղթող վկային, խոստովանողին Քրիստոսի, եւ ի ձեռն հովուապետին*[17] *սրբոյն Յովաննիսի*[18] *եպիսկոպոսի եւ ճգնաւոր քահանայի Գրիգորի, որք միշտ զողորմութեանց խնդրուածս վասն ժողովրդեանն Տեառն ի վեր առաքէին, զոր աւրինակ եւ հրեշտակն Տեառն աղերսէր Աստուծոյ, ասէ.* «Մինչեւ յե՞րբ ոչ ողորմեսցիս Երուսաղէմի եւ քաղաքացն Յուդայ. այս Հ.(70)երորդ ամ է»[բ]. *եւ յոր կոյս կամի՝ հայեցուցանէ զնոսա:*

4 *Եւ լուաւ Տէր աղաւթից նոցա, եւ դարձաւ ի բարկութենէ սրտմտութեան իւրոյ գթութեամբ եւ ողորմութեամբ, որպէս գրեցին երանելի մարգարէքն:*

|205ա| 5 *Եւ եղեւ յետ աւուրցն այնոցիկ, յորժամ ուրախ արար Թագաւորն զնախարարսն Հայոց ի տաճարի խրախից, եւ խոստացաւ տալ իւրաքանչիւր ումեք զերկիր ի ժառանգութիւն, յայնժամ հրամայեաց ածել առաջի իւր զԱշոտ եւ զորդի նորա Գրիգոր:* 6 *Եւ զգեցոյց նոցա հանդերձս եւ կանգնեաց նշանակ իշխանական եւ էած սուսեր ընդ մէջ եւ կամար ականակապ եւ երիվար*[19] *ընտիր մեծազարդ. եւ եհան զնոսա յատենէն հոյակապ*[20] *եւ շքեղ եւ երեւելի պատուով*[21]*՝ ի ձայնս երգոց եւ ի հնչիւնս փողոց. եւ քարոզքն բարձրացուցանէին զերգսն մեծ եւ սաստիկ գոչմամբ, եթէ տուաւ իշխանութիւն Վասպուրական աշխարհին Աշոտոյ եւ որդւոյ իւրոյ Գրիգորի. եւ հրովարտակ արքայի ի ձեռս քարոզչացն, Թէ յղեաց արքայ զԳրիգոր որդի Աշոտոյ յերկիր իւր՝ տիրել աշխարհի իւրոյ փոխանակ հաւր իւրոյ:*

7 *Յայնժամ ելեալ իշխանն Գրիգոր յերեսաց արքայի մեծաւ ուրախութեամբ եւ*

---

1 î ù »ûÃÝ»ÏÇ, ² ¶ »õÃÝ»ÏÇ, ´ »ûÃÝ»ÏÇ
2 ´ ·»ñ»Éáó
3 î¹ ½.Ñ¿.»ññáñ¹ëÝ
4 î¹⁻²î⁴ > ³ é ³ çÝáñ¹ (² ´ ¶ î³ áõÝ»Ý)
5 î³,⁴ »ûÃÝ»ñáñ¹
6 î⁴ ¿] .¿.
7 ² ´ ¶ î¹⁻² .¿.»ñáñ¹. .¿. »õ »õÃÝ»ñáñ¹ù (´ î¹ »ûÃÝ»ñáñ¹ù)] » ³ õÃÝ»ñáñ¹… » ³ õÃÝ»ñáñ¹ù
ա Դն. Թ. 24-25
8 î²⁻⁴ ½µá í ³ Ý¹ ³ ÏáõÃ» ³ Ý, ² ´ ¶ î¹ µá í ³ Ý¹ ³ ÏáõÃ» ³ Ý
9 î ù »ûÃÝ»ñáñ¹ ³ óÝ, ² ¶ »õÃÝ»ñáñ¹ ³ óÝ, ´ »ûÃÝ»ñáñ¹ ³ óÝ
10 ² ¶ î¹⁻³ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ Ï ³ ñ·» ³ ó, ´ ¶° Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï Ï ³ ñ·» ³ ó. ÜËÝ.422ëñµ·. Å ³ Ù ³ Ý ³ Ïë Ï ³ ñ·» ³ óª ³ é»É ¿ î⁴
11 î¹⁻² Ýáñë
12 ´ ¶ Çëñ ³ Û¿ÕÇ
13 ü áÕáñÙ»Éá í
14 ´ ¹ ³ õ ³ ÝáõÃ» ³ Ý
15 ² ´ ¶ »ñ ³ Ý»ÉáÛÝ
16 ü ³ ñÍñáõÝ» ³ ó

17 ´ ¶ Ñá í ³ å» ï ÇÝ
18 î ù Ûá íÑ ³ ÝÝÇëÇ (² ´ ¶ Ûá í ³ ÝÝÇëÇ)
բ Զաք. Ա. 12
19 ² ´ ¶ ¿ñÇ í ³ ñ
20 ² ´ ¶ ËáÛ ³ Ï ³ å, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ ³ Ï ³ å
21 ü ×áËáõÃ» ³ Ùµ »õ å ³ ï áõá í

անպատում խնդութեամբ՝ եւ եկն եմուտ յերկիր իւր՝ յիշխ/205բ/անութիւն Վասպուրական կոչեցեալ: 8 Եւ տիրեաց երկրի իւրոյ իշխանական ճոխութեամբ. եւ էր ամաց իբրեւ տասանց՝ յորժամ նստաւ իշխան[1] յաթոռ տէրութեան[2] հաւր իւրոյ:

9 Յութերորդ ամի գերութեանն դառնայ[3] Գուրգէն եղբայր Աշոտի՝ միապետել զիշխանութիւն տէրութեանն եւ յարդարել, կարգել, յաւրինել զկարգս չփոթեալ աւերեալ[4] երկրիս: 10 Զի թէպէտ եւ Գուրգէն մեծաւ զաւրութեամբ ունէր զդէմ յարձակելոցն ի վերայ, որոց զիշխանականն[5] ճեպէին[6] հասանել գահ, կամ որ արտաքին[7] տաճկական պատերազմունքն բռնաբար[8] ի ներքս դիմէին՝ սակայն ոչ յապահովանայր դեռ երկիրն: 11 Այլ հինից ասպատակքն, սովոյն բռնութիւն, գերիվարացն տառապանք, գազանաց յարձակմունքն, ներքին եւ արտաքին վրդովմունքն հոլանի առնէին զաշխարհս:

12 Իսկ իբրեւ եկն Գուրգէն երկրորդ՝ փութացաւ գնաց հասանել ի վերայ առաջնոյն Գուրգինի, զի բռնացեալ բնակէր յամուրսն Սրինգ եւ Զղմար. եւ ի հասանելն նորա անդր թողեալ զ/206ա/հակառակաբար մարտն[9], խաւսին ի խաղաղութիւն, առաջի եդեալ զհրամանն արքունի, զգլխաւորին տաճկաց, եւ Աշոտի հաւատալ զբոլոր տէրութիւնս Վասպուրականի: 13 Որում ոչ անհնազանդ գտեալ՝ իմաստնախորհ զաւրութեամբ ելանէ յամրոցացն: 14 Եւ Գուրգէն երկրորդ հրեշտակս յղէ առ նա զայս աւրինակ, եթէ՝ «Ընդ իս հաստատեա՛ զանզրաւ կապակցութիւն ուխտի խաղաղութեան, եւ ես ապստամբեցայց յԱշոտէ, եւ ի միասին բաժանեալ զերկիրս՝ կեցցուք[10] յապահովս»:

15 Բայց ոչ ետ տեղի Գուրգէն[11] այսմ՝ յերկուց պատճառաց, մի՝ զի[12] մի՛ ապստամբ երեւեցոյց[13] տաճկաց բռնաւորին, զորոյ լուեալ էր զբազմաց այլ պատերազմացն[14] արիութիւն[15], եւ զհարուածս զաւրացն տաճկաց, կասկած ունելով որ ինչ գործեացն ընդ Աշոտ: 16 Երկրորդ՝ զի եւ ոչ հաւատայր Գուրգէնի[16] ամբողջ պահելով, զոր ինչ միջնորդէն[17] երդմամբ, զհաւրն իւր կիրսն ի նորայն հաւրէն կրեալ յուշ առնելով: 17 Այնուհետեւ ել[18] գնաց դէմ եդեալ զյունականաւքն՝ /206բ/ շրջել զկողմամբքն, յանձն արարեալ զհոգս իւր շնորհացն Աստուծոյ. զի կատարեալ էր սիրտ նորա ընդ Տեառն Աստուծոյ ամենակալի:

18 Եւ ի հասանելն նորա ի Թէոդոսի քաղաքն՝ ի Կարին գաւառ՝ եհաս լուր նորա[19] առ կայսր Միքայէլ թագաւոր Յունաց. եւ փութացոյց վասն նորա զի անյապաղ[20] առ նա հասցէ, եւ ի մեծ պատիւս հիւպատութեան[21] հասուսցէ զնա, եւ խաչանշան դրաւշիւք ճոխասցի: 19 Եւ մինչդեռ այս գործ խորհրդածէր, հասին ի վե-

1 Î[1-2]Î[4] > ÇßË ³ Ý (² ´ ¶ Î[3] áõÝ»Ý)
2 ´ ¶ ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
3 ² ´ ¶ ¹ ³ éÝ ³ É
4 ´ ¶ > ³ õ»ñ» ³ É
5 ¸ ÛÇßË ³ Ý ³ Ï ³ ÝÝ
6 ü Ï ³ Ù¿ÇÝ] ×» å ¿ÇÝ
7 ´ ¶ ³ ñ ï ³ ùÇ
8 Î[4] µÁéÝ ³ µ ³ ñ
9 ´ ¶ ¸ ½Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï ³ Ù ³ ñ ï Ý] ½Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï ³ µ ³ ñ Ù ³ ñ ï Ý

10 ü Ï ³ óóáõù
11 ü ~ ·áõñ·¿Ý ï »ÕÇ
12 ´ ½ÙÇ] ½Ç
13 Î[ù] »ñ»õ»ó ³ Ûó (² ´ ¶ »ñ»õ»óáÛó)
14 ÜËÝ.406ëñµ·. ½µ ³ ½Ù ³ ó» ³ É å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ óÝ] ½µ ³ ½Ù ³ ó ³ ÛÉ å ³ ï »ñ ³ ½ ³ óÝ: ² ¶ Î[1] å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÛÝ, ´ å ³ ï »ñ ³ ½Ù°ÛÝ
15 ü ³ ñÇáõÃÇõÝ + ½å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ óÝ ³ ÛÉ ³ ñÇáõÃÇõÝ µ ³ ½Ù ³ ó
16 ² ´ ·áõñ·»ÝÇ
17 Î[ù] ÙÇçÝÝñ¹»Ý (² ´ ¶ ÙÇçÝáñ¹¿Ý)
18 ´ ³ ÛÝ ³ ÛÝáõÑ» ï »õÇÉ] ³ ÛÝáõÑ» ï »õ »É
19 ü Ýáó ³
20 ´ Û ³ Ý ³ å ³ Õ
21 ² å ³ ï áõÃ» ³ Ý, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) ÑÇõå ³ ï áõÃ» ³ Ý. ¦ÑÇõ§Ý ·ñ ³ Í ¿ í»ñ»õÁ ·áõÝ ³ ï Ã ³ Ý ³ ùáí. ´ ¶ ÑÇõå ³ ï áõÃ» ³ Ý

րայ նորա քաղաքապետք երկու, անուն միոյն Բշիր եւ երկրորդին Ջքրի, եւ կալան զնա՝ տանել առ Աշոտ որդի սպարապետին: 20 *Նա թէպէտ եւ զչարացաւ ընդ եղեալսն, սակայն զանգիտեաց թողուլ զնա երթալ, ակնածելով*[1] *ի չարայոյզ ազգէն Իսմայէլի*[2], *զի դեռ եւս տիրէր բռնութիւնն*[3], *եւ գերեալքն եւ Հայրն իւր սպարապետն յարքունիս էին:* 21 *Ազդ առնէ*[4] *քաղաքապետին Տփղեաց. եւ խնդրեալ զնա առ ինքն՝ ստիպէր տագնապէր*[5] *ահս արկանելով՝ թողուլ զաւրէնս քրիստոնէութեան եւ յանդորր /207ա/ ելանել:* 22 *Նորա ծաղր արարեալ զնովաւ, ընտրեաց զկապանս եւ զբանտ*[6], *նա եւ զմահ քաջութեամբ վասն անուանն Քրիստոսի, քան զկեանս խղճիւ:* 23 *Որոց կապեալ զԳուրգէն երեքկին կապանաւք եւ դարձեալ ի պարանոցն եդեալ շղթայս, յղեն ընդ Ատրպատական Պարսից եւ տան ի բանտ*[7] *ընդ կապեալսն. առ որ յղեալ բազում անգամ պէսպէս սպառնալեաւք եւ ողոքական*[8] *հաւանութեամբ՝ թողուլ զաւրէնս քրիստոնէութեան եւ հաւասարակցել*[9] *այլոց ուրացողացն զՔրիստոս. որ ոչ եւ փոքր մի խոտորեցաւ ի բանս բռնաւորին՝ վասն սիրոյն Քրիստոսի:*

24 *Դարձեալ զՍողոմոն Բագրատունի վառեալ ի զէն սատանայական, յղէ առ նա բազում անգամ զնոյն խորհելով. եւ նա դարձուցանէր զնա կսկծեցուցանող բանիւք իբր զարբանեակ սատանայի:*

25 *Երեւեալ նմա*[10] *յայնժամ ի բանտին այր մի գեղեցկատեսիլ ի կերպարանս աւետորի՝ լուսակիզն փայլմամբ, ասէ ցԳուրգէն. «Զգոյշ լե՛ր, արիաբար մարտեա՛ց, /207բ/ քաջապէս վառեաց, Քրիստոսի զինուորեա՛ց, մի՛ խոտորիցիս ի մոլար աւրէնս վրիպելոցն ի ճշմարտութենէն, ազգին Իսմայելի*[11], *որպէս որք վրիպեցանն գերեալքն Հայոց»:* 26 *Եւ նա եւս քան զեւս պնդեալ հաստատեալ կայր ի հաւատս, ի սէր եւ ի յոյսն Քրիստոսի. եւ մտեալ ի խորագոյն բանտ, տարեալ ամենայնի*[12] *գոհութեամբ վասն անուանն Քրիստոսի, սովով եւ ծարաւով, ժուժկալութեամբ մեծաւ:*

27 *Բայց Գուրգէն զմի ամ կեցեալ, փոխի յաշխարհէս, դարձեալ*[13] *յուրացողական ամբարշտութենէն. եւ տարեալ հանգուցանեն ի տեղւոջ հանգստարանացն իւրեանց՝ ի Սուրբ Խաչի վանս:*

28 *Եւ Դերենկին*[14] *զաւրացեալ զաւրութեամբ Քրիստոսի, եւ հոյակապ*[15] *եւ անուանի եղեալ ընդ բոլոր աշխարհ Հայաստանեայց*[16]. *եւ խաղաղանայր երկիրս ի շփոթմանցն ի վերայ եկելոցն:* 29 *Եւ սկսաւ երկիրս առնուլ զնորոգումն, եւ եկեղեցիքն՝ պայծառանալ ի զարդ եւ ի պաշտաւնս շքեղութեան, եւ ցրուեալքն դուռթ*[17] *տուեալ դարձան յիւրաքանչիւր*[18] *տեղիս՝ շինել, տնկել, մոռ/208ա/անալ զցաւսն եւ զտրտմութիւնսն զոր կրեցին:*

30 *Ընդ ժամանակսն*[19] *ընդ այնոսիկ մինչ ճոխացեալ մեծամեծս փքայր Ջափր Մոթոքլ*[20] *ի վերայ քրիստոնէից, որպէս Սենեքերիմ*[21] *նախնին մեր ի վերայ Երու-*

1 ¸ ³ ÏÝ ³ Í»Éá í
2 ¶ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ
3 ´ µéÝáõÃÇõÝ
4 ü ³ éÝ¿ÇÝ
5 ´ > ï ³ ·Ý ³ å¿ñ
6 ² î^ù ½µ ³ Ý¹ (´¶ ½µ ³ Ý ï)
7 ² ´ î^ù µ ³ Ý¹ (¶ µ ³ Ý ï)
8 î^ù áÕáù ³ Ï ³ Ý µ ³ ÝÇõù (² ´ ¶ > µ ³ ÝÇõù)
9 ü Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ïó»É
10 ü > ÝÙ ³

11 ² ´ î^ù ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ (¶ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ)
12 î^ù Û ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ (² ´ ¶ ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ)
13 ´ ¶ > ÷áËÇ Û ³ ßË ³ ñÑ¿ë ¹ ³ ñÓ» ³ É
14 ü ¹»ñ ³ ÝÇÏÝ
15 ² ´ ¶ ËáÛ ³ Ï ³ å, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ ³ Ï ³ å
16 ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ ó
17 ² ´ ¶ ¹ÁéáÃ, ü ·éáÃ
18 ´ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
19 ´ ¶ > ÁÝ¹ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏëÝ
20 î^ù ç ³ ÷ñÙáÃáùÉ (² ´ ¶ ç ³ ÷ñ ÙáÃáùÉ)
21 î^ù ë»Ý¿ù¿ñÇÙ (² ´ ¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ)

սաղէմի եւ ժողովրդեանն Իսրայէլի[1]*, յեղակարծում հասեալ ի վերայ նորա որդին իւր Մոթէին*[2] *սպան զնա, եւ ինքն թագաւորեաց փոխանակ ընդ հաւր իւրոյ, եւ յետ վեց*[3] *ամսոց մեռանի:* 31 *Եւ թագաւորէ ընդ նորա որդի հաւրեղբաւր նորա Մուհթիս*[4]*, եւ կացեալ ամս*[5] *երիս*[6] *մեռանի:*

32 *Եւ իշխանքն*[7] *Հայոց կային*[8] *ի տագնապի. եւ խնդրէին զելս իրացն գտանել ի Քրիստոսէ, յորմէ լքեալն էին:* 33 *Բայց յետ աւուրց բազմաց անցանելոյ չփոթմանցն, Գուրգէնի*[9] *ընդարձակեալ նախախնամութեամբն Քրիստոսի եւ ելեալ փրծեալ ի բանտէն, եկն եմուտ յաշխարհ*[10] *իւր:* 34 *Եւ իբրեւ ազդ եղեւ Դերենկին՝ գնաց ընդդէմ նորա պատերազմաւ, եւ դառնայր փախստեայ:* 35 *Եւ դարձեալ ուժեղացեալ դարձաւ ընդդէմ Գուրգինի. եւ երիվարին*[11] *ընդ վազս փռնգալիր*[12] */208բ/ խրոխտանացն*[13] *փրծուցեալ զնա ի ցաւոցն, քանզի այն ինչ կազդուրեալ էր Գուրգէն ի հիւանդութենէ եւ ի կրից աշխատութեանցն, եւ ի տառապանաց բանտին. եւ*[14] *հասեալ կալան զնա եւ տարան եւ տուն ի բանտ երկաթից, ի քաղաքն Հադամակերտ:* 36 *Եւ ծառայ մի Դերենկին, որ բանտապանն էր, լուծեալ զնա ի կապանացն, եւ տարեալ մուծանէ ի սենեակն ուր ննջէր Դերենիկն. եւ ծառայն զչարիս խորհեալ՝ սպանանել զԴերենիկն եւ զաշխարհս նուաճել յիշխանութիւն*[15] *Գուրգինի, զի եւ դիպող էր ժամն:* 37 *Բայց Գուրգէն ընտրեաց զսէրն Քրիստոսի, քան զսէր փոքրամեայ աշխարհիս. ո՛չ խնդրելով զվրէժ արեան սպանելոյ հաւր նորա ի պապոյն նորա, ձայն բարձեալ արտասուալից առ Դերենիկն, եւ զսուսեր մերկ ի ձեռինն*[16] *ունելով, եւ վաղր*[17] *եւ սակր*[18] *մի, ասէ. «Որդեա՛կ իմ Դերենիկ, ողջո՛յն քեզ, ողջո՛յն քեզ, ես ելի գնացի ի յաշխարհն Յունաց»:* 38 *Եւ նորա առ ահն պակուցեալ, ասէ. «Հա՛յր իմ, խնայեա՛ յիս». եւ /209ա/ այլ ոչ զաւրեաց բարբառել ինչ:*

39 *Եւ Գուրգէն ելեալ գնաց փութանակի՝ անյայտ առնել զինքն, մինչեւ յաջողեսցի ըստ կամաց Քրիստոսի՝ յո՛վ եւ երթիցէ:* 40 *Եւ երթեալ հասանէ ի գեւղակ*[19] *մի՝ Երագանի անուն, առ մոնազն մի, որ էր երէց վանիցն:* 41 *Զնա որպէս զերկիւղած*[20] *Աստուծոյ ապաստան ինքեան*[21] *արարեալ, խնդրէր պահպանել նմա. եւ նորա արկեալ զնա ի փոքրագոյն տեղի մի նեղ, եւ ինքն*[22] *փութացաւ գոյժ ետ վասն նորա՝ մահու պատահել, լի անմտութեամբ մոլի աբեղայն, որում ո՛չ հրամայեցաւ, այլ նա ըստ կամս իւր կատարեաց ի վերայ իւր զարենապարտն լինել, որ տալոց է հատուցումն վրիժուց յաւուր դատապարտութեան իւրոյ:*

42 *Բայց Դերենիկն կալեալ զնա, պահէ ի զգուշութեան, ո՛չ ինչ ստնանել*[23] *նմա, բաց ի կապանացն յորս արկեալ էր զնա,*

---

1 ² ¶ Çëñ ³ Û¿ÕÇ
2 ü ÙáõÃ¿ÇÝ, î^{4}Í.11 å¿ ï ù ¿ ÉÇÝÇª ÙáõÝÃ ³ ëÇñ
3 î$^{2-4}$.½. (² ´ ¶ î^{1} í »ó)
4 ü ÙáõÃÇë, î^{4}Í.11 ÇÙ ³ ª ÙáõëÃ ³ ÇÝ
5 ² ´ ¶ ³ Ùë. ÜËÝ.154ëñµ·. ³ Ùë] ³ ÙÇëë
6 ² ´ ¶ î^{1} »ñÇë, î^{2}î^{4} .·., î^{4}Í.12 Áë ï î^{3} áõÕÕ»ÉÇª ³ Ùë .¹. (ß÷áÃª ³ Ùë- ³ ÙÇë »õ ·-¹ ·ñ»ñÇ)
7 ´ ¶ ÇßË ³ Ýù
8 ² ´ ¶ Ï ³ óÇÝ, ü Ï ³ ÛÇÝ
9 ´ ¶ ·áõñ·»ÝÇ
10 ´ ³ ßË ³ ñÑ
11 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ
12 ² ´ ¶ ÷éÝ· ³ É¿ñ, ÜËÝ.406ëñµ·. ÷éÝ· ³ ÉÇñ] ÷éÝ· ³ É¿ñ
13 ´ ËáË ³ ï ³ Ý ³ óÝ, ¶ ËñáË ³ ë ³ Ý ³ óÝ
14 î^{ù} > »õ (² ´ ¶ áõÝ»Ý)

15 î^{ù} ½ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ÛÇßË ³ ÝáõÃÇõÝ)
16 î^{ù} Ó»éÇÝ (² ´ ¶ Ó»éÇÝÝ)
17 ² ´ ¶ í ³ ½ñ
18 ´ ¶ ë ³ Ï
19 î^{ù} ·ÇõÕ ³ Ï, ² ¶ ·»õÕ ³ Ï, ´ ·»ûÕ ³ Ï
20 ü ½»ñÏÇõÕ
21 î^{ù} ÛÇÝù» ³ Ý (² ´ ¶ ÇÝù» ³ Ý)
22 ² ´ ¶ ¸ ÇÝù
23 ´ á ï Ý ³ Ý»É

ըստ հատուցմանն բարւոյ[1]. առ ձեռն[2] պատրաստ կշռեաց նմա եւ աւրհնեցաւ ի սրբոյն Զաքարիայէ:

43 Քանզի իբրեւ լուաւ երանելին Զաքարիայ, /209բ/ եթէ ըմբռնեցաւ Գուրգէն, փութացաւ եւ եկն հանդերձ եպիսկոպոսաւք աշխարհին. եւ էր ընդ նմա Աշոտ իշխանաց իշխան[3], եւ աղերսեալ զիշխանն[4] Դերենիկ, զի լուծցէ զնա ի կապանացն: 44 Որում ունկնդիր եղեալ իշխանն՝ կատարէ զասացեալսն: 45 Եւ դաշնաւորեալ ի մէջ երկոցունց՝ մնալ առանց կասկածանաց. եւ զՄարդաստան գաւառն՝ զբուն բաժին Գուրգինայ[5] դարձոյց առ նա Դերանիկն[6]: 46 Բայց Գուրգէն կասկած ունելով յԱշոտէ[7], թէ գուցէ[8] իբրեւ զապստամբէ ումեմնէ զեկուցանիցէ[9] զնմանէ առաջնորդին տաճկաց, ել գնաց կեալ շրջաբերական յեղափոխմամբ, արիական քաջասրտութեամբ, սիրեցեալ ընդ բնաւ աշխարհաց:

47 Բայց քանզի հաւատացեալ էր վերակացութիւն աշխարհիս Հայոց Աշոտի, որ իշխանաց իշխան, ձեռն ի գործ արկեալ նուաճել զիշխանս Հայոց, զՎրաց եւ զԱղուանից, որ եղեւ իսկ: 48 Եւ զաւր գումարեալ, եկն եմուտ ի Վանտոսպ, եւ Դերենիկն /210ա/ յանդիման եղեալ[10] նմա. եւ նորա կալեալ զնա եւ ի կապանս մատնեալ որպէս զանհնազանդ ոմն, եւ եկն անց յՈստանն Ռշտունեաց:

49 Ազդ եղեւ Գուրգինայ[11] վասն Դերենկին, եւ զիարդ ըմբռնեցաւ. փութացաւ ի կողմանցն Տարունոյ երագագոյն ճեպ զճեպի. եւ բանակեցաւ[12] Ն.[13] (400) արամբք, վառեալ ի զէն եւ յասպազէն, ի Նորագեաւղ Ռշտունեաց[14]: 50 Եւ գրէ առ իշխանաց իշխան՝ ի բաց լքանել եթէ ունիցի ինչ անաւգուտս խորհել, ապա թէ ոչ՝ տեսից զքեզ, ասէ, ի զէն եւ յասպազէն եւ ի ճակատամարտ. եւ խորհէր յեղակարծում ի գիշերամարտս հասանել ի վերայ Աշոտի: 51 Բայց առոգացեալ[15] իմաստութեամբ իշխանաց իշխան, փութացաւ առ կատարումն գրելեացն Գուրգինի: 52 Եւ քանզի այն ինչ վախճանեալ էր կին Դերենկին, գրէ Գուրգէն առ Աշոտ, ասէ. «Եւ այս եւս քաջահաճոյ թուիցի քեզ, վե՛հդ եւ ամենեցուն գիտելիդ, եւ զի եղիցի ի մէջ քո եւ Դերենկիդ անկասկած միաւորութիւն՝ զդուստր քո տացես կնութեան[16] Դեր/210բ/անկիդ[17], տիկնութեան[18] Վասպուրականի»: 53 Եւ անյապաղ գլխաւորեալ խորհրդոցն՝ առնու[19] ընդ իւր զԴերանիկն, եւ էանց գնաց ի տուն իւր՝ ի Բագարան: 54 Եւ արարին նաւակատիս մեծ հարսանեաց փեսայութեան Դերանկին՝ ի թուականութեան Հայոց ՅԺԱ.երորդ[20] (862) ամին:

ԺԵ.[21] ԴԱՐՁ ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆԱՑՆ[22]

1 Ընդ նոյն ժամանակս ընդարձակեալ բարերարին Աստուծոյ իշխանացն Հայոց՝

---

1 ² ´ ¶ µ ³ ñá

2 ² ´ ¶ ³ é Ó»éÝ. î[1-2] ³ É Ó»éÝ. î[3],ÜËÝ.155ëñµ·. ³ é Ó»éÝ

3 ² ´ ¶ ÇßË ³ Ýá ÇßË ³ Ý

4 î[ù] ½ÇßË ³ Ý (² ´ ¶ ½ÇßË ³ ÝÝ)

5 î[ù] ·áõñ·»Ý ³ (² ´ ¶ ·áõñ·ÇÝ ³)

6 î[ù] ¹»ñ»ÝÇÏÝ (² ´ ¶ ¹»ñ ³ ÝÇÏÝ)

7 ´ ³ ßá ï ¿

8 î[2]î[4] > ·áõó¿

9 ´ ½»ñÏáõó ³ ÝÇó¿

10 î[ù] »Õ»õ (² ´ ¶ »Õ» ³ É)

11 î[ù] ·áõñ·»ÝÇ (² ´ ¶ ·áõñ·ÇÝ ³)

12 î[2]î[4] µ ³ Ý ³ Ï»ó ³ Ý (² ´ ¶ î[1]î[3] µ ³ Ý ³ Ï»ó ³ õ)

13 ´ ¶ .¹×.

14 ² ´ ¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó

15 ¸ áéá· ³ ó» ³ É

16 ü Ç ÏÝáõÃÇõÝ

17 î[1]î[4] ¹»ñ»ÝÏÇ¹

18 ´ ¹»ñ ³ ÝÏÇ¹ ï Ç ÏÝáõÃ» ³ Ý

19 ´ ¶ ³ é] ³ éÝáõ

20 ´ ¶ .Í ³ .»ñáñ¹

21 ´ .Å¹.

22 î[4] ÇßË ³ Ý ³ ó

դարձան յիւրաքանչիւր[1] բնիկ տէրութիւնս. եւ կէին յապահովս խաղաղացեալք եւ հնազանդեալք ընդ պետութեամբ իշխանաց իշխանի:

2 Ընդ նոսին եւ երանելի եպիսկոպոսն Յովաննէս[2] եւ ճգնաւոր քահանայն[3] Գրիգոր, մարտիրոսական հանդիսիւ ամբողջ զխոստովանողականն[4] բերելով զանուն, զերծեալ ի բանտէն յոր տուանն, եւ դան հասանեն յերկիրս յայս[5] մեր, բերելով զաւետիս արձակման գերելոցն, որդունակ Խորէն եւ Աբրահամ խոստովանողքն Քրիստոսի ի պարսկայինն զերծեալ լլկանաց դառնագոյն կրիցն, զընդարձակութեան[6] նախարար/211ա/ացն Հայոց մատուցին ողջոյնս աւետաբերս՝ դարձուցանել Տեառն զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ:

3 Իսկ երանելի եպիսկոպոսին Յովաննու[7] ընտրեալ իւր առանձնակ միայնաստան տեղեակ[8], աղաւթից միայն պարապեալ, ի բաց կալով յեպիսկոպոսական հովուապետութենէ: 4 Յորոյ տեղի մատուցին զՅոհան[9] ոմն, այր հեզ եւ բարեպաշտաւն, լցեալ երկիւղիւ Տեառն, պատշաճ[10] առ վերակացութիւն եկեղեցւոյ[11] Քրիստոսի:

5 Բայց սպարապետն Սմբատ եւ տիկինն Վասպուրական Հռուփսիմէ[12] անդէն մնաց, եւ յաւելան ի մարտիրոսական հոլովսն: 6 Քանզի հարցեալ եւ բռնազբաւսեալ[13] զերկոսին զլխաւորին տաճկաց, անունկնդիր[14] լինելով ասացելոցն, եւ ի տեսչութենէ Աստուծոյ թողացուցեալ նոցա առանց վտանգից՝ որպէս հաճոյ թուիցի կեալ ի հաւատսն Քրիստոսի համարձակաբար. մեռան նոքա անդ եւ թաղեցան փառաւորապէս ըստ աւրինի քրիստոնէից յուխտէ Յակոբկաց, որ անդ են[15] հաւատացեալ ժողովուրդք, եւ զ/211բ/խոստովանողական անուն ստացեալ[16] փառաւորեցան յերկրի եւ պսակելոց են ի Քրիստոսէ ընդ ամենայն սուրբս. ամէն:

7 Իսկ Գուրգէն աւր ըստ աւրէ աճէր զաւրութեամբ ի բազում քան թէ ի սակաւ տեղիս, զոր ի Տարաւն եւ զոր յԱնձաւացիս[17] եւ զոր յԱրզն[18] եւ զոր առ այլ[19] ամենայն ուրեք, որպէս ցուցանեն յիշատակարանքն, որք յառաջ քան զմեզ հոգացան, զոր ինձ աւելորդ թուի երկրորդել:

8 Բայց յետ բազում յուզիցն եւ պատերազմացն եհաս տիրել նմա Անձաւացեաց[20] տէրութեանն[21] զայս աւրինակ: 9 Մուշեղ Անձաւացեաց[22] տէր հիւանդացեալ զյետին կեալն, ունելով որդի ստնդեաց[23]. եւ Դերանիկն խորհէր տիրել աշխարհին: 10 Եւ ձեռագրեալ Մուշեղայ զամրոցաւն Նորաբերդ եւ շուրջ զսահմանսն՝ Դերանկին հաւատալ, եւ զայլ եւսն որդւոյ իւրում ժառանգեցուցանել: 11 Եւ եղեւ ընդ մեռանելն տեառնն Անձաւացեաց[24], նորին տիկինն[25] Հեղինէ գրէ

1 ´¶ ÛÇõñ ³ ù ³ Ýã
2 î ù ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë (² ´¶ Ûá í ³ ÝÝ¿ë)
3 î ù ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û (² ´¶ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÝ)
4 ´¶ ½Ëáë ï á í ³ ÝáÕ ³ Ï ³ Ý
5 î ù ³ Ûë (² ´¶ Û ³ Ûë)
6 î ù ½ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ ÏáõÃ»Ý¿ (² ´¶ ½ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ ÏáõÃ» ³ Ý)
7 î ù ÛáÑ ³ ÝÝáõ (² Ûá í ³ ÝÝáõ, ´¶ Ûá í ³ ÝÝ)
8 ¸ ³ ÛëÇÝùÝª ï »ÕÇ ÙÇ ³ Ýßáõù
9 ´ ½áÑ ³ Ý
10 ² å ³ ß ³ ×, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) å ³ ï ß ³ ×
11 ² »Ï»Õ»óáÛ
12 ² ´¶ Ñéáõ÷ëÇÙ¿, î² ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ÑñÇ÷ëÇÙ¿, î²Í· ³ ÛÉ ûñ »õ î¹ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ áõñ»ùª ÑéÇ÷ëÇÙ¿ (ëË ³ É »Ý)
13 ² ´¶ µéÝ ³ ëµ ³ õë» ³ É
14 ² ´ ³ ÝáõÝ·Ý¹Çñ, ¶ ³ ÝáõÝÏÝ¹Çñ
15 ² ´¶ ³ Ý¹¿Ý
16 ´ ³ ë ³ ó» ³ É] ë ï ³ ó» ³ É
17 ÜËÝ.326ëñµ·. Û ³ ÝÓ»õ ³ óÇë
18 ü Û ³ ñÕÝ
19 ² ³ é ³ ÛÉ, ´¶ ³ é» ³ É] ³ é ³ ÛÉ. î¹⁻²î⁴ > ³ ÛÉ
20 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
21 ¶ ï »ñáõÃ» ³ ÝÝ
22 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
23 î ù ë ï Ý¹» ³ Û (² ´¶ ë ï Ý¹» ³ ó)
24 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
25 ü ~ ï ÇÏÇÝÝ ÝáñÇÝ, î ù ï ÇÏÇÝ (² ´¶ ï ÇÏÇÝÝ)

առ Գուրգէն. «Եթէ հաճոյ թուիցիմ[1] քեզ կնութեան, եւ դու[2] կամիցիս քեզ զտիրելն Անձաւացեաց[3] մի՛ վեհերեալ[4] յապաղելով դանդաղկոտ լինիր եւ վերջ/212ա/անար զփութալն»: 12 Եւ հաճոյ թուեցաւ Գուրգինայ խորհուրդք տիկնոջն Հեղինէի[5], եւ ելեալ գնաց եմուտ յամուրն[6] Կանգուար, եւ կատարեալ զոր ինչ ախորժեացն՝ տիրեաց Անձաւացեաց[7] մեծաւ զաւրութեամբ:

13 Իսկ Դերանիկն գործ առնէր ի գիւտս հնարիմացութեան, եւ տարուբերէր յանձն իւր՝ գտանել զելս իրացն, որով կարիցէ հանել զամուրսն ի Գուրգինայ եւ տիրել աշխարհին: 14 Եւ ի[8] բազում յուզիցն եւ ի խնդրոցն եւ զաւրաժողովն լինելոյ եւ պատերազմ ընդդէմ վառելոյ[9] եւ զձեւ ամրական մաքառմանցն յարդարելոյ եւ բռնալիր ուժեղագոյն մեքենային բախմանց քարաձգութեանցն[10], զուր[11] եւ ընդունայն աշխատութեամբ վարանեալ, անստնանելի[12] մնալով ամրոցին, դառնայ յիւր իշխանութիւնն: 15 Բայց զերկրորդ մասն Անձաւացեաց[13] հանդերձ Նորաբերդ ամրոցաւն Դերանկին[14] նուաճեալ ընդ իւր գործակալաւք[15], եւ զՄարդաստան գաւառ՝ զբուն բաժին, տուեալ ցԳուրգէն, եւ նորա զիւր գործակալս թողեալ անդր:

16 Եւ զի ստեալ Դերանկին[16] /212բ/ Գուրգինայ[17] եհան անտի[18] զգործակալսն, նոյն գունակ[19] Գուրգէն հնարաւորեալ առնու զամրոցն եւ հանէ զնորա գործակալսն եւ միապետէ զտէրութիւնն Անձաւացեաց[20] եւ խաղաղացուցանէ[21] զերկիրն եւ բնակէ յանհոգս, յապահովացեալ ի հինից. շինէ եկեղեցիս եւ կատարէ տաւն նաւակատեաց խաղաղութեան:

17 Այս Զ. ամ էր գերութեանն Հայոց եւ ՅԶ. (857) նորուն թուականութեան: 18 Ի ՅԺԷ. (868) ամի[22] Հայոց թուականութեանս եկն Աշոտ Վասպուրական իշխան ի գերութենէն:

19 Խոստացայ վերագոյնն գրել վասն Բուխայի[23] մասնաւորաբար զվրիժուցն հատուցանել զպարտիս, այլ ո՛չ զբովանդակն:

20 Ի դառնալն[24] Բուխայի[25] յարքունիսն, եւ կայր զյաւնսն պռզտեալ[26], փքացեալ[27], ուռուցեալ[28], լի ամբարտաւանութեամբ. կոկոզաբանէր ի վերայ մեծամեծ գործոցն գործելոց, կարծէր իւրով զաւրութեամբ զաւրանալ ի վերայ կործանմանն Հայոց, ի[29] մոռացաւնս եղեալ հատուցումն[30] մեղաց մերոց ի ձեռանէ Տեառն, որպէս /213ա/ Իսրայէլին ի հնումն առ Սե-

1 î1-2 ÃáõÇóÇÝ (² ´¶ î3-4 ÃáõÇóÇÙ)
2 î1,2î4 > ¹áõ (² ´¶ î3 áõÝ»Ý)
3 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
4 ´ í»Ñ »ñ»õ»³É, ´° (³±ÛÉ Ó»éù) í»Ñ»ñ»³É, ¸ í»-Ñ»ñ»õ»³É (Ï³Ùª í»Ñ»ñ»³É)
5 ü Ñ»ÕÇÝ»³Û
6 ü Ç Û³ÙñáóÝ
7 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
8 ´ > Ç
9 ´¶ > »õ å³ ï»ñ³½Ù ÁÝ¹¹¿Ù í³é»ÉáÛ, ü í³é»É
10 ¸ Ù»ù»Ý³ÛùÝ µ³ËÙ³Ý ù³ñÓ·áõÃ»³ÝóÝ
11 ²´¶î ½áñ. ÜËÝ.247ëñµ·. ½áõñ] ½áñ
12 ü ³Ýëï³Ý³ÉÇ
13 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
14 ´¶ ¹»ñ³ÝÇÏÝ
15 ´ ·áñÍ³Ï³É»ûù

16 ´¶ ¹»ñ³ÝÇÏÝ
17 îù ·áõñ·»Ý³Û (² ´¶ ·áõñ·ÇÝ³Û)
18 ² ³Ý¹Ç
19 ü ÝáÛÝå¿ë] ÝáÛÝ ·áõÝ³Ï
20 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
21 îù Ë³Õ³Õ»óáõó³Ý¿ (² ´¶ Ë³Õ³Õ³óáõó³Ý¿)
22 ² ´¶ Ç .Û¿. Å³Ù Ç Ñ³Ûáó. ëñµ³·ñ»ÉÇª ¦Ç .Û¿Å. ³ÙÇ Ñ³Ûáó§ »õ Ï³ñ¹³ÉÇª ¦Ç »ñ»ù Ñ³ñÇõñ »õÃÝ »õ ï³-ë³Ý ³ÙÇ Ñ³Ûáó§, î1-3 .Û¿. ³ÙÇ Ñ³Ûáó. ÑÙÙï. î3Í.218
23 ²´¶ µáõÑ³ÛÇ, ²°î1-2 (²° ³ÛÉ Ó»éù µáõË³ÛÇ)
24 ´ ¹³ÉÝ³ÉÝ
25 ²´¶ µáõÑ³ÛÇ, ²°î1-2 (³ÛÉ Ó»éù) µáõË³ÛÇ
26 ²´¶î1î4 åá½ï»³É. î2-3 åé½ï»³É. ëñµ·ñ. Áëï ³ëïª ¶.½.8
27 ´ ÷ù³Ûó»³É
28 î3 > áõéáõó»³É
29 îù »õ] Çª ²´¶
30 ´ Ñ³ ïáõóáõÝ

դեկեաւ զՆաբուքոդոնոսորայն: 21 *Կինն Սահակայ որդւոյ Իսմայելի*[1]*, զորոյ զհանգամանսն*[2] *ցուցաք՝ զմեռանելն Սահակայ եւ զկնոջն հրապարակագոյժ լինել, վասն որոյ պատճառանաց սպանանի այրն նորա. զորոյ ցուցականութիւն պատմեալ գլխաւորին տաճկաց Ջափրի:* 22 *Իսկ նա ըստ սովորակլի ցանկասէր պղծալից անյագութեանն*[3] *խրոխտացեալ, մրմռեալ յանձն, գազանեղէն թունիւք առաւելեալ, բորբոքեալ տապախառն բոցով՝ հեղուլ զմահածին թոյնսն ի վերայ Բուխայի*[4]*. եւ յայտնի ո՛չ վայելչանայր կատարել զոր կամէրն, մի՝ վասն յաղթող մեծանուն գործոյն, նախատ անձին համարելով, երկրորդ՝ վասն վաշտիցն զաւրութեան:* 23 *Ապա յղէ զնա ի Խորասան*[5]*, եւ նմա հաւատաց զվերակացութիւն աշխարհին. եւ ինքն Ջափր գործ առնէր առ սակաւ սակաւ մեկնել ի նմանէ զզաւրսն՝ դիմաւք յաշխարհս աշխարհս ասպատակ սփռելոյ*[6]*:* 24 *Եւ նոյնժամայն հրաման հասեալ յափփուսոփս յոմանս ի գաղտն/213բ/ս՝ զրաւ առնել կենացն նորա. եւ իսկ եւ իսկ հրամայեալքն զկատարումն առնուին:*

ԺԶ.[7] ՎԱՍՆ ԴԱՌՆԱԼՈՅ ԱՇՈՏՈՅ ԻՇԽԱՆԻՆ Ի ԳԵՐՈՒԹԵՆԷՆ ԵՒ ՎԱՍՆ[8] ՎԱՀԱՆԱՅ ԱՐԾՐՈՒՆԻՈՅ[9]

1 *Ընդ այն ժամանակս ապստամբեալ ի պետութենէն Տաճկաց քաղաքացիքն, որում Կզուինն ասեն:* 2 *Իսկ առաջնորդին տաճկաց զաւր գումարեալ, այրուձի կազմեալ յընտրելոց զաւրաց Ասորեստանի եւ Արաբացւոց, ընդ որս էր եւ քաջն մեր Աշոտ՝ ախոյեանայարձակ*[10] *զաւրութեամբ, եւ ելեալ զհետ արքունի զաւրուն. եւ զաւրագլուխ կացեալ էր Մուսէ որդի Բուխայի*[11]*:* 3 *Նորա խոստացեալ էր առնել դառնալ Աշոտի յիւր բնիկ տէրութիւնն, ժամ տուեալ ի գլուխ հանել, յոր չոգանն զգործ պատերազմին:*

4 *Իբրեւ հասինն*[12] *ուր հանդերձեալն էին, եւ երկոցունց զաւրքն անհուն բազմութեամբ յանդիման եղեն միմեանց, եւ ճակատ առ ճակատ զգործս պատերազմին յարդարէին, եւ քաջքն եւ հոյակապքն*[13] *ելեւելս զմիմեամբք առնէին ախոյեանայարձակ*[14] *խրոխտանաւք:* 5 *Անդանաւր /214ա/ քաջն մեր Աշոտ զհիւանդութիւն*[15] *կեղծաւորեալ, ի տեղւոջ աւթոցին անկեալ դնէր, մինչ ակն ունէին յառաջանալ ի գործ պատերազմին:* 6 *Եւ ինքն զաւրավարն Մուսէ ճեպէր շտապէր՝ փութալ առ պատերազմն*[16] *վառել, եւ նա եւս քան զեւս զկարծեցեալ հիւանդութեանն աճեցուցանէր՝ զխստութիւն ցաւոցն ծանրանալն նմա:* 7 *Եւ մինչդեռ յայնմ մահիճսն կարծեալ հիւանդութեանն*[17] *կեղծաւորէր, եւ ախոյեանարձակքն*[18] *զմիմեամբք շութափէին, եւ ահեղ որոտումն եւ ահեղ թնդիւնք եւ բախմունք խուռն յարձակելոյ իբրեւ յամպոյ ճայթիւնք կարկտաբերք հրձգութեանց կերպաձգէին:* 8 *Եւ ուժեղա*

1 ² ´¶ ëÙ ³ ¿ÉÇ. ëñµ·ñ. »Ýù Áë ï Ï ³ ÝáÝÇ
2 ² ´¶ Ñ ³ Ý· ³ Ù ³ ÝëÝ
3 ´ ³ Ý ³ ·áõÃ» ³ Ý. ¶° (ÙËÇÃ. áÙÝ) Ãí ÇÝ .».
4 ² î³⁻⁴ µáõÑ ³ Ç, ²°î¹⁻² (² ³ É Ó»éù) µáõË ³ Ç
5 ´¶ Ëáñáë ³ Ý
6 ´¶ ë ÷ é»É
7 ´° .Å».
8 ² ´¶ î¹ > í ³ ëÝ, Áë ï î¹⁻²ª ü »õ í ³ ëÝ
9 ² ´¶ ³ ñÍñáõÝá

10 ² ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ Ï, ´¶ ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ Ï, î² ³ Ëá ³ Ý ³ ñÓ ³ Ï
11 ² ´¶ µáõÑ ³ Ç, ²°î¹⁻² (³ É Ó»éù) µáõË ³ Ç
12 îù Ñ ³ ëÇÝ (² ´¶ Ñ ³ ëÇÝÝ)
13 ² ´¶ Ë ³ ³ Ï ³ åùÝ, ²° (³ É Ó»éù) Ñá ³ Ï ³ åùÝ
14 ² ¶ ¸ ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ Ï, ´ ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ Ï
15 îù ½ÑÇõ ³ Ý¹áõÃÇõÝÝ (² ´¶ ½ÑÇõ ³ Ý¹áõÃÇõÝ)
16 î²î⁴ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÝÝ (² ´¶ î¹î³ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÝ)
17 ´ ÑÇõ ³ Ý¹áõÃ» ³ Ý
18 ² ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ ÏùÝ, ´¶ ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ ÏùÝ, ¸ ³ Ëá ³ Ý ³ ³ ñÓ ³ ÏùÝ

ցեալ ղակիշն[1] *քաղաքային ի վերայ Մուսէի զաւրուն, մինչ ածին արկին զբուն բանակաւն, ուր եւ Աշոտն մեր թուէր գոլ խաւթացեալ, մտեալ Վահան աղերսէր, համոզէր՝ մի՛ կալ մնալ, մինչ զքաջանունութիւնն ընդ վատասրտութիւն*[2] *կարծել յոմանց խառնել, թէպէտ եւ անկարծ վարկանէր զկեղակարծն:* 9 *Նոյն/214բ/ժամայն աճապարեալ, աշտանակեալ ի նիւս նժոյգ երիվարին*[3]*, զէն զանձամբ արկեալ, նիզակ ի ձեռն առեալ, խրախոյս ի ձայն բարձր բարձեալ առ իւր ազատագունդ վաշտն, ասէ. «Հապա՛, քա՛ջք Հայոց, եւ յայսմ ծանիցեն զմեզ եւ զարիանալն մեր»:* 10 *Եւ յանդուգն դիմեցուածովն*[4] *ի վեր քան զզարմանս՝ այն ինչ ի քթթելական դարձուցին զխրոսակսն*[5]*, եւ զռազմն ղաշիկ քակեցին եւ զյառաջագահ ախոյեանսն*[6] *փայլակնահար արարեալ դիթաւալ կացուցին, եւ իբրեւ հողմ հոսեալ զփոշի ամարայնոյ*[7]*, այնպէս արագապէս զպատերազմին գլխաւորեցին նահատակութիւն:* 11 *Եւ ամենայն խորհուրդք Մուսէի առին զկատարումն ի վերայ թշնամեացն:* 12 *Բայց Մուսէ ոչ հաստատնագոյնս*[8] *վասն Աշոտի զխոստմանն բերելով յանձնառութիւն՝ արձակել զնա յիւր իշխանութիւնն*[9]*, զայս խորհելով*[10] *թէ զայսպիսի քաջ այր եւ պատերազմող ո՛չ պատշաճ վարկանելի է ի հեռաբնակ վայրս ի դրանէ արքունի կացուցանել:* 13 *Բայց /215ա/ Աշոտ վերջոտնեալ*[11] *հանդերձ Վահանաւ, եկն եհաս խաղաղութեամբ եւ բերկրեալ սրտիւ բազմադէմ յերկիր իւր:* 14 *Եւ յաճախեցին բազմապատիկս վասն նորա գոհութիւնս Աստուծոյ:*

ԺԷ. ՎԱՍՆ ԱՆՁԱԽԱՑԵԱՑ ՅՈՒՁՄԱՆՑՆ ԱՇՈՏԻ ԵՒ ԴԱՐՁԵԱԼ ԽԱՂԱՂԱՆԱԼՈՅ[12]

1 *Ապա յետ այսր*[13] *զեկուցաւ նմա վասն Գուրգինի տիրելն Անձաւացեաց*[14]*. եւ ել*[15] *Աշոտ զաւրու ծանու, եկն եմուտ յերկիրն Անձաւացեաց*[16]*, բանակեցաւ*[17] *ի Բլրակին*[18] *գեղջն*[19] *Անձաւացեաց*[20]*. յղէ առ Գուրգէն զՎահան Արծրունի եւ զվանաց երէցն Թէոդորոս՝ զգլխաւորն Հոգեաց վանից, ասէ. «Ես եկի խաղաղութեամբ յարքունուստ հրամանէ, եւ ո՛չ նման քեզ զապստամբութիւն ի գործ արկեալ. արդ, թողացոյ զերկրորդ մասն Անձաւացեաց*[21] *որդւոյ իմ*[22] *Դերանկիդ, եւ այլ մի՛ յաւելուր ընդ հակառակս ինչ ձեռն ի գործ արկանել, ապա թէ ո՛չ*[23] *ի կամս կամաց զայդ առնես, ակամայութիւն ի վերայ հասեալ, եւ զոր ունիսդ հարկաւորաբար առնէ քեզ զայդ եւս թողուլ»:*

1 ²î¹ Õ³ßÇÏÝ, ´¶ ½³ßÇÏÝ, ¸Õ³ ÏÇßÝ, ÜËÝ.370ëñµ·. Õ³ ÏÇßÝ
2 ¸í³ ï³ ëñ ïáõÃÇõÝÝ
3 ²´¶ Ç ÝÇõëÝ ßá· ¿ñÇí³ñÇÝ (»õ ³ÛÉáõñ), ¸ ÝÇõëÝ ßá·. ÁÝÃ»ñóÇ°ñª Ç ÝÇõë ÝÅáÛ· »ñÇí³ñÇÝ. Ï³Ù ÇÙ³° ßá·, Çµñ ß³é³·áÛÝ, ß³é³ ï
4 ²´¶ ¹ÇÙ³óáõ³ÍáíÝ, î¹ÜËÝ.6ëñµ. ¹ÇÙ»óáõ³ÍáíÝ
5 ü ½Ëñáë³Ï³Ý
6 ²´¶ ³ËáÛ³ÝëÝ
7 ²´¶ ³Ù³ñ³ÝáÛ
8 ´¶ Ñ³ëïÝ³·áÛÝë, î¹ ÛûñÇÝ³ÏÇÝª Ñ³ëïÝ³·áÛÝë (ëË³É ¿ª ² Ñ³ëï³ïÝ³·áÛÝë)
9 ´ ÇßË³ÝáõÃÇõÝ
10 ü ËáñÑ»³É

11 ´¶¸î¹ü í»ñçÝá ï»³É
12 ü Ë³Õ³Õ³Ý³É
13 ´¶ ³ÛëáñÇÏ
14 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
15 î² > »É
16 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
17 ´»õ »É ³ßáï (ÏñÏÝ.) µÝ³Ï»ó³õ] µ³Ý³Ï»ó³õ, ¶ µÝ³Ï»ó³õ
18 ü µÝ³Ï»ó³õ ³é µÉï ³ÏÇÝ
19 îü ·»ûÕçÝ (² ·»ÕçÝ, ´¶ ·»³ÕçÝ)
20 ²´¶ ³ÝÓ³õ³Ï³ó. î¹ ÛûñÇÝ³ÏÇÝª î² ÑÇÝ ûñª ³ÝÓ³-õ³Ï³ó, ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
21 ²´¶ ³ÝÓ³õ³ó»³ó, ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
22 î²⁻⁴ ÇÙáÛ (²´¶î¹ ÇÙ)
23 ü > áã

2 Եւ Գուրգէն հեզաբար արտաքոյ ամբարտաւ/215բ/անութեան առնէ նմա պատասխանիս, ասէ. «Ի հայրենեացն արտաքս հանեալ էք ի ժառանգութենէ եւ մերժեալ ի բաժնէ եղբայրական հասէ. զա՞յս եւս բռնագբաւսել ջանայք, զոր Աստուած ժառանգեցոյց ինձ: 3 Մի՞թէ դու միայն բնակելոց ես յերկրի: 4 Տեսցէ Տէր եւ դատ արասցէ եւ հանցէ իրաւունս ինձ, որպէս սովոր է արդար դատաւորն»:

5 Եւ ինքն զԳրիգոր եղբաւրորդի իւր հանդերձ ընտրելովք ոմամբք զաւրաւորաւք վառեալ ի զէն եւ յասպազէն՝ արք Մ.[1] (200), զոր զգացուցին Աշոտի. եւ նա արհամարհեալ, յոչինչ համարեալ զգեկուցմանն, զամբարտաւանս բարբառեալ: 6 Եւ յանկարծակի ի մէջ գիշերին Գրիգոր ախոյեանարձակ[2] դիմեալ, շուրջանակի փակեցին ի ներքս զբանակն[3], սրով եւ աղեղամբ վէրս մահաբերս ի վերայ եդեալ՝ յոլովք անկան ի զաւրուէն: 7 Եւ ինքն Աշոտ ճողոպրեալ[4] միաձի ելեալ եհաս փախստեայ մինչ յոստանն Ռշտունեաց[5], թողլով զբուն բանակն ի նմին տեղւոջ: 8 Եւ այլքն ցրուեցան՝ յո՛վ եւ աճապարեաց ոք. եւ ընդ այդն ընդ /216ա/ առաւաւտն առին յաւարի զբանակն հանդերձ ախիւն եւ զտունս գանձուցն՝ զորս առ ինքեանց:

9 Բայց իշխանն Դերենիկ անգիտացեալ զեղելսյն, ի նմին աւուր եկն բազմաձեռն զաւրու, բանակեցաւ ի հարաւակողմն[6] բերդին, եւ իբրեւ զեկուցաւ նմա[7] եղեալքն, դարձաւ անդրէն, գնաց յիւրն[8] ճանապարհ:

10 Եւ դարձեալ գումարեալ հեծեալս Ր.[9] (5.000), զՍահակ Բագրատունի՝ զորդի իշխանաց[10] իշխանի եւ զՍմբատ եւ զՇապուհ եւ զՄուշեղ Մոկաց իշխեցողք[11] եւ զԱրզնոյ զաւրսն, եւ եկեալ կացին[12] մաւտ առ Կանգուար[13] բերդ, եւ պատերազմեալ զամիսս Բ., ո՛չ ինչ գործ ի գլուխ ելեալ[14] ըստ ախորժման: 11 Ապա համոզեալ Սահակայ եւ Սմբատայ այլովքն եւս, բարձին ի միջոյ զաղմուկն, եւ սէր[15] բարեկամութեան ի մէջ երկոցունց հաստատեալ, գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս: 12 Եւ Գուրգէն եւ Աշոտ առանձին միմեանց պատահեալ, ետուն ողջոյն միմեանց եւ ուխտեցին ուխտ խաղաղութեան մինչեւ ցայսաւր ժամանակի:

|216բ| ԺԸ.[16] ՎԱՍՆ ՄԱՔԱՌՄԱՆ ԱՇՈՏ ԻՇԽԱՆԻ ԸՆԴ ՈՒԹՄԱՆԻԿՍՆ ԵՒ ՏԵՂԱԹԱՓՍ ԱՌՆԵԼՈՅ ՁՅԱՓՇՏԱԿԵԱԼՍՆ Ի ՆՈՑԱՆԷ

1 Բայց Աշոտ գնացեալ տալ պատերազմ ընդ ծովեզրեցիսն, որ Ուլթմանիկքն[17] կոչին, որք ամրանային ի յԱմիւկ անկասկածելի քարանձաւին. վասն զի ըստ Պտղոմեայ եւ Աղեքսանդրի[18] սահմանադրութեանն, կամ թէ մերն[19] Արտաշէսի որդ-

1 ´¶ .µ×.
2 ² ³Ëá̂³Ý³̂³ñÓ³Ï, ´¶ ³Ëá̂³Ý³̂̂³ñÓ³Ï
3 î[1-2]î[4] ½µ³Ý³Ïë (²´¶î[3] ½µ³Ý³ÏÝ)
4 ü > ×áÕáåñ»³É
5 ²´¶ Áéßïáõ Ý»³ó
6 î[ù] Ñ³ñ³õ ÏáÕÙÝ
7 ´¶ Ý³]ÝÙ³
8 î[ù] ̂Çõñ, ² ̂ÇõñÝ, ´¶ Çõñ

9 ´¶ .»é.
10 ´ > ÇßË³Ý³ó
11 î[4]Í.1 å¿ïù ¿ ëñµ·ñÉª ¦½áñ¹Çë ÇßË³Ý³ó ÇßË³ÝÇ ½ëÙµ³ ï »õ ½ß³ åáõÑ »õ ½ÙáõßñÕ ÙáÏ³ó ÇßË»óáÕ§ (ù³Ý½Ç ëÙµ³ ïÁ »õ ß³åáõÑÝ ³ßáïÇ áñ¹ÇÝ»ñÝ ¿ÇÝ, ÇëÏ ÙáÏëÇ ÇßË³Ý ¿ñ ÙÇ³̂Ý ÙáõßñÕÁ)
12 ´¶ > Ï³óÇÝ
13 ´ Ï³Ý·áõÙ³ñ
14 î[1-2] »Õ»³É, ²´¶î[3-4],ÜËÝ.193,272 »É»³É
15 ´¶ ½ë¿ñ
16 ´° .Å¿.
17 î[ù] áñù áõÃÙ³ÝÇÏ (²´¶ áñ áõÃÙ³ÝÇÏùÝ), ¸ áñ áõÃÙ³ÝÇÏù
18 î[ù] ³Õ¿ùë³Ý¹ñÇ, ²´ ³Õ»Ïë³Ý¹ñÇ, ¶ ³Õ¿Ïë³Ý¹ñÇ
19 î[ù] Ù»ñ (²´¶ Ù»ñÝ)

ւոյ Սանատրկոյ[1]*՝ ի Վասպուրական գաւառացն համար թուեալ է գաւառն այն*[2]*, զոր Ճ. (100) ամաւք*[3] *յառաջ հանեալ էր բռնակալութեանն*[4] *տաճկաց ի Վասպուրական պետութենէ:*

2 *Իսկ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ սպանեալ էր Ութմանկացն, որ յամուրսն նստէին՝ զՌստոմ*[5] *Վարաժնունի, որ զտանուտերական*[6] *պատիւ*[7] *յայնժամ ունէր զՎասպուրական աշխարհիս. եւ ի վերայ նոցա զաւրաժողով եղեալ Աշոտ եւ որդի իւր Դերանիկն՝ առնել մարտ պատերազմի ընդ ամրոցին:*

3 *Բայց քանզի անպատերազմելի էր ամրոցն, միայն բաւականաւն ռոճկացն*[8] *մի փատնիցի, առեալ իշխանին զՎարազ ի ձեռանէ տաճկացն, |217ա| զի*[9] *յինքեանս գրաւեալ ընդ հարկաւ ծառայեցուցանէին զպաշտաւնեայս Սրբոյ Խաչին, մանաւանդ զի եւ զգլխաւորն՝ զվանացն*[10] *զհայրն, որում Գրիգոր անուանէր՝ զնա կալեալ, եդեալ ի խորափոր խաւարային բանտի, որում որոնել*[11]*՝ փրծանել ի վտանգաւոր բանտէ:* 4 *Եւ անտի դարձեալ դառնայր Աշոտ ընդ միւս եւս ամրականն՝ ընդ ոստգերծ*[12] *քարանձաւի, ի յարեւելից կուսէ լերինն Վարագայ, ի վերայ գեաղջն*[13] *Կոխպանից, հանդէպ եկեղեցւոյն Սրբոյ*[14] *Հռովփսիմեայ*[15]*, զոր շինեալ էր սրբոյն Գրիգորի ի վերայ գեաղջն*[16] *Աճեւականից՝ ի կատարածի լուսաւորութեանն Հայոց:* 5 *Քանզի էր եւ*[17] *տեղին այն յառաջագոյն տեղի մեհենից*[18] *Վահեավահանի*[19]*:* 6 *Այլ իբրեւ այն ինչ մերձ լինէր ամրոցն ի պաշարումն, Ամդայինն Յիսէ, որ Շեհի*[20] *որդին, որ զզաւրապետութիւնն*[21] *Հայոց ունէր, ճանաչէր՝ ի հրապոյրս Մանազաւեան*[22] *պետոյն եւ ութմանացն ելեալ, երագապէս եկն եհաս ի վերայ Աշոտի՝ ԺԵ. (15) հազարաւ հեծելաւք վառելովք:* 7 *Որոյ*[23] *թողեալ զգործ պատերազմի |217բ| ամրոցին, դարձաւ գնաց աներկիւղ քաջասրտութեամբ ընդդէմ նորա աւժանդակ*[24] *զաւրու Գուրգէնի*[25]*, եւ ղաշիկ արարեալ յայնկոյս քան զՎանտոսպ, ի տեղւոջն արձանաշար քարակարկառ գոգաձեւ միջոցի երկուց*[26] *բլրակաց*[27]*, որ հայի յԵրիվարաց*[28] *արկման դաշտն, ի վերայ Լեզուոյ*[29] *գեաղջն*[30]*, ուր զԱրայն գեղեցիկ*[31] *առասպելաբանեն սպիանած վերայն սպանելոցն ի մանկանցն Շամիրամայ:* 8 *Եւ ամիրայն*[32] *Յիսէ խաղացեալ*[33] *բազմաձեռն*

1 ´ ë ³ Ý ³ ¹ ñ Ï ³ Û

2 ² ¶ · ³ õ ³ éÝáÛÝ] · ³ õ ³ éÝ ³ ÛÝ (´ · ³ õ ³ õéÝ ³ ÛÝ)

3 ² îù ³ Ùáû (´ ³ Ùûù)

4 ² ´ ¶ î[1-3] µéÝ ³ Ï ³ ÉáõÃ» ³ ÝÝ, ü î[4] µéÝ ³ Ï ³ ÉáõÃÇõÝÝ

5 ² ¶ ½éÁë- ï áÙ, ´ ½éë ï áÙ

6 ´ ¶ ½ ï ³ Ýáõ ï ¿ñ ³ Ï ³ Ý

7 îù å ³ ï Çõ Ý (² ´ ¶ å ³ ï Çõ)

8 îù éá×Ï ³ ó, ² ´ Áé-á×Ï ³ óÝ, ¶ Áéá×Ï ³ óÝ

9 ü > ½Ç

10 îù ½·ÉË ³ õáñ í ³ Ý ³ óÝ (² ´ ¶ ½·ÉË ³ õáñÝ ½í ³ Ý ³ óÝ)

11 ² ´ ¶ ³ ñáÝ»É

12 îù áë ï á½»ñÍ, ² áë ï ½»ñÍ, ´ ¶ ½»ñÍ

13 îù ·»ûÕçÝ (² ´ ¶ ·» ³ ÕçÝ)

14 îù ëñµáÛÝ (² ´ ¶ ëñµáÛ)

15 îù ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ Û (² ´ ¶ Ñéáí÷ëÇÙ» ³ Û)

16 îù ·»ûÕçÝ (² ´ ¶ ·» ³ ÕçÝ)

17 îù Ç (² ´ ¶ »õ] Ç)

18 ü ³ ÛÝÙÇÏ Û ³ é ³ ç ³ ·áÛÝ ï »ÕÇ Ù»Ñ»Ý» ³ ó] ³ ÛÝ... Ù»-Ñ»ÝÇó

19 ´ ¶ í ³ Ñ» ³ í ³ Ñ ³ ÝÇ

20 ² ß»ÑÇ, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) ß»ËÇ, î[1]Í. ³ Ù»Ýáõñ ß»ËÇ, ß»-Ë ³ Û

21 ´ ½½ûñ ³ å » ï áõÃÇõÝ

22 ü Ù ³ Ý ³ ½ûÝ» ³ Ý, ÜËÝ.360ëñµ·. Ù ³ Ý ³ õ ³ ½» ³ Ý

23 ² ´ ¶ îù áñáó. ëñµ·. »Ýù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Ç

24 îù ûÅÝ¹ ³ Ï, ² ´ ¶ ¸ ³ õÅÁÝ¹ ³ Ï. ÜËÝ.15ëñµ·. ³ õÅ ³ Ý-¹ ³ Ï

25 îù ·áõñ·ÇÝÇ (² ´ ¶ ·áõñ·¿ÝÇ)

26 ´ Û»ñÏáõó

27 ² ÙÁÉñ ³ Ï ³ ó, ´ ¶ ÙÉñ ³ Ï ³ ó

28 ² Û¿ñÇí ³ ñ ³ ó

29 ² É»½õáÛ, ´ ¶ É»½áÛ, ü É»ÕõáÛ

30 îù ·» ³ õÕçÝ, ² ´ ¶ ·» ³ ÕçÝ, ü ·»ÕçÝ

31 ² ´ ¶ î[1] áñ ½ ³ õñ ³ óÝ ·»Õ»óÇÏ, î[2] Ã»ñ»õëª áõñ ½ ³ -ñ ³ ÛÝ ·»Õ»óÇÏ (ï »°ë Ü. ´Çõ½. ÐÛÏ. µéùÝÝ. ¿ç 20), îù áñ ½ ³ ñ ³ ÛÝ ·»Õ»óÇÏ. ÜËÝ.363ëñµ·. áõñ ½ ³ ñ ³ ÛÝ ·»-Õ»óÇÏ

32 ² ´ ¶ Û ³ ÙÇñ ³ ÛÝ

33 ² ´ ¶ Ëá½ ³ ó» ³ É, î[1-2] ÛûñÇÝ ³ ÏÝª ËáÕ ³ ó» ³ É (ëË ³ É), ÜËÝ.29 Ë ³ Õ ³ ó» ³ É] ËáÕ ³ ó» ³ É

գաւրուն՝ յառաջ խաղայ ընդ Աքաղայու կատար ասացեալ բլուրն:

9 Իսկ Աշոտ մտրակեալ զիւր ասպազինեալ[1] երիվարն[2] սպառազէն կազմեալ՝ ի մարտ պատրաստել[3], շահատակելով գունակ ի խաղս գնդակաց, զսակաւաւորութիւնն իւր հազարաւորս համարելով, քանզի ոչ ունէր աւելի քան զերկու[4] հազարս հեծելոց:

10 Յայնժամ Վահան հայր Գագկայ Ապումրուանայ եւ ինքն Գագիկ առնէին համոզել ի մէջ նոցա: 11 Եւ առ չանսալն՝ յետուստ[5] կողմանէ Վահան հարեալ ի գաղտնիս զգարշապար երի/218ա/վարին[6], արար կաղանալ նժոյգ ասպարակողին[7]. յորում եւ ոմն հաւատարիմ Յիսէի՝ Սէմ անուն, յառաջ խաղացեալ՝ պատահէ իշխանին, ընդ Վահանայ խորհրդակցեալ խորհել զխաղաղութիւն եւ զմարտն գրգռեալ ցածուցանել եւ զվառեալ պատերազմն շիջուցանել. զոր ոչ անունկնդիր[8] լեալ[9] Աշոտ՝ վերջոտնեալ եկն բանակեցաւ յԱրտաշեսէան[10] աւանին, եւ Յիսէ՝ ի Վան քաղաքի: 12 Նոյնժամայն գնացին Դերանիկն եւ Գագիկ, մտին առաջի Յիսէի, խաւսեցան բանս խաղաղութեան[11], ետուն պատանդս՝ յանձնառութեամբ հարկացն արքունի, եւ դարձուցին ընդ նոյն ճանապարհ ընդ որ եկեալ էր, ոչ թողացուցին նմա ելանել ընդ աշխարհն Վասպուրական. եւ դարձեալ գնաց եհաս ի Պարտաւ՝ յաշխարհն Գարգարացւոց: 13 Եւ իշխանքն մեր ստացան ճոխագոյն հոյակապ[12] անուն ի մէջ Հայաստանեայց[13], եւ այլ ո՛չ եւս այնուհետեւ համարձակ յանձն առնոյր մտանել ընդ աշխարհս Վասպուրական:

14 Արդ, Աշոտի կեցեալ ամս ԺԹ. (19), տեւեալ յիշխ/218բ/անական[14] ճոխութեանն ԺԶ. (16) ամ յառաջ քան զգերութիւնն Հայոց, եւ Ե. ամ[15] ի գերութեանն արարեալ, եւ Զ. ամ կեցեալ յետ գերեդարձն[16] լինելոյ, եւ մտեալ յաշխարհս՝ համարձակ զքրիստոնէութեանն[17] ունելով զկրաւնաւորութիւն, եւ ի զղջել[18] յապաշաւ ի վերայ ուրացութեանն[19] զՔրիստոս լինելով:

15 Բայց զի՞նչ աստանաւր ինձ ասելի է[20], զի թէպէտ դառնալով դարձան յայտնապէս յերկրպագութիւնն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, այլ զկանոնական սահմանադրութիւնսն ո՛չ բերելով ուղղակի, ո՛չ միայն Աշոտ, այլ եւ ամենայն իշխանքն Հայոց, որք գերեդարձքն[21] եղեն. զուրացութեանն ի բաց դնելով զվատթարութիւն, սակայն կանոնական սահմանադրութեանն արտաքոյ մնացեալ, գայթ ի գայթս զքրիստոնէութեանն վարս բերելով անառակութեամբք եւ արբեցութեամբ, խառն անկողնաւք եւ պղծութեամբք, աղտապիղծ սարսափելի եւ գարշելի խառնակութեամբ ա-

---

1 ²´¶ ½³õñ ³ëå³Û½ÇÝ»³É, î[1] ½ûñ³ëå³½ÇÝ»³É, î[2] ½ûñ³ëå³Û½ÇÝ»³É, î[1]Í.î[2]Í. Ã»ñ»õëª ½Çõñ ³ëå³½ÇÝ»³É, î[3-4] ½Çõñ ³ëå³Û½ÇÝ»³É. ×Çß ïÁ ·áõó¿±ª ½³õñ³ëå³½ÇÝ»³É

2 ²´¶ ¿ñÇõ³ñÝ

3 ü å³ïñ³ëï»³É

4 î[2] ½.µ.

5 ² Û»ñáõëï. ²° (³ÛÉ Ó»éù) Ñ»ñÏáõëï, ´¶î[1] Û»ñÏáõëï, ü Û»ïáõëïª î[2] Áëï ³ÛëÙ ÜËÝ.147ëñµ·. Û»ïáõëï. ·áõó¿±ª Û»ñÏáõë

6 ²´¶ ¿ñÇí³ñÇÝ

7 ÜËÝ.147ëñµ·. Çó¿± ³ëå³ï³ÏáÕ

8 ²´¶ ³ÝáõÝ·Ý¹Çñ

9 ² ÉÇ»³É

10 î[ù] Û³ñï³ß»ë»³Ý (²´¶ Û³ñï³ß¿ë»³Ý)

11 ü Ë³Õ³Õ³Ï³Ýë

12 ²´¶¸ ËáÛ³Ï³å, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ³Ï³å

13 ´ Ñ³Û³ëï³Ý»³ó

14 î[ù] ÇßË³Ý³Ï³Ý

15 î[3]Í.221,î[4]Í.9 áõÕÕ»ÉÇª ¦.Å¿. ³Ù§ª Áëï Ü. ²¹áÝó, ´·ñïÝó ÷³éùÁ, ¿ç 80, Í. 2

16 ²î[1-3] ·»ñ³¹³ñÓÝ, ´¶ ·»ñ³¹³ñÓ, ÜËÝ.6ëñµ·. ·»ñ»¹³ñÓÝ

17 ´¸ ½ùñÇëïáÝ¿áõÃ»³Ý

18 ÜËÝ.434ëñµ·. ½ÇÕç] ½Õç»É

19 ´ áõñ³óáõÃ»³Ý

20 ü ~ ³ë»ÉÇ ¿ ÇÝÓ

21 ²´¶î[1-3] ·»ñ³¹³ñÓùÝ. ÜËÝ.6ëñµ·.î[4] ·»ñ»¹³ñÓùÝ

րուապղծութեամբք, որ անցուցանէ[1] *զան-ցանէ զանասնական*[2] *խառնակութեամբքն երիքովեան եւ սոդոմական լրբութեամբ, |219ա| անամաւթաբար այր զարամբք*[3] *բոր-բոքեալ, դեգադէգ զհրացանն բերելով յերկնուստ զանզրաւ կիզումնն, անցուցեալ զանցուցեալ զսատակչական կործանման*[4] *ջրհեղեղին:* 16 *Զի նոքա վասն ի կանայսն մոլելոյ ընդ դստերսն Կայէնի*[5] *խառնակե-լով*[ա]*, ջրով կործանեցան. իսկ որք արուք ընդ արուս զխայտառակութիւն գործէին՝ ծծմախառն*[6] *հրով բորբոքեցան, զյաւիտե-նական հրոյն զառհաւատչեայս յինքեանս կրելով, եւ յերկրորդումն հանդերձեալ են վերստին մտանել ի տանջանսն*[7] *յաւիտե-նականս.* «Ուր որդն ո՛չ վախճանի, եւ հուրն ո՛չ շիջանի»[բ]: 17 *Արդ, եթէ Սոդոմա-յեցիքն, որ*[8] *հրով զվրիժուցն հատուցին փոխարէնս, եւ դարձեալ տանջելոց են՝ որք բովանդակ չարիւք անդր երթալոց են, որ-պիսի՞ ակնկալութիւն տանջանաց զանց ա-րասցէ զնոքաւք. արդ, տե՛ս, մեղք քան զմեղս եւ տանջանք քան զտանջանս:*

18 *Բայց Աշոտ, իբրեւ եհաս ի*[9] *ժամ ե-լիցն իւր յաշխարհէս, յանհունս բերեալ զզեղջ*[10] *եւ զապաշաւանս յորդ|219բ|ահո-սան*[11] *արտասուաւք զխոստովանողականն ի դիմի հարեալ միջնորդութիւն*[12]*, յուսա-ցեալ ի մարդասիրութիւնն Քրիստոսի, զմաքսաւորին եւ զաւազակին*[գ] *զյետ-նորդսն բարբառեալ, եւ զփրկական մար-մին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ հայցեալ հաւատով ի թողութիւն*[13] *մեղաց, յուսա-ցեալ ի քաղցրութիւնն*[14] *Աստուծոյ:* 19 *Զոր եւ ես ո՛չ արհամարհելով այպա-նեմ զզղջմանն*[15] *եւ զապաշաւանացն, զի* «Որ կարդասցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ»[դ]: 20 *Բայց անյայտք են եթէ կատարելանան, զի հազիւ սպիքն գան, ըստ որումն սրբա-զանի տրամաբանութեան:* 21 *Բայց ի տան Հաւրն Քրիստոսի աւթեվանք*[16] *բազում են. թերեւս արտաքոյ տանջանացն կայցեն մնայցեն, թէպէտ եւ ո՛չ ընդ փեսային վա-յելեն ի հարսանիսն:* 22 *Եւ այս արտաքոյ անյուսութեանն ելանելով, հայեցեալ ի քաղցրութիւնն Աստուծոյ:*

23 *Եւ կատարեալ Աշոտ զկեանս իւր, մեռաւ ի Վանտոսպ*[17]*, ՅԻԳ. (874) թուա-կանութեանն*[18] *Հայոց, յամսեանն Հոռի*[19]*, որ աւր Զ. էր ամսոյն, յաւուր հինգշաբա-թոջ. եւ տարեալ հանգուցան|220ա|են ընդ եղբարս*[20] *իւր՝ ի վանս Սուրբ Խաչին, յԱղ-բագ գաւառին*[21]*:*

ԺԹ.[22] ՎԱՍՆ ԾՆՆԴՈՑ ԴԵՐԱՆԿԻՆ[23]

1 *Իսկ Դերանիկն առաւելոյր եւ առա-տանայր աւր ըստ աւրէ առ շինութիւն եւ խաղաղութիւն աշխարհիս, շինել եւ տա-*

1 ü ³Ýó³Ý¿
2 ´¶ > Ë³éÝ³ÏáõÃ»³Ùµ ³ñáõ³åÕÍáõÃ»³Ùµù áñ ³Ýóáõó³Ý¿ ½³Ýó³Ý¿ ½³Ý³ëÝ³Ï³Ý
3 ²´¶ ½³Ûñ³Ùµù
4 î ù ÏáñÍ³ÝÙ³ÝÝ (²´¶¸ ÏáñÍ³ÝÙ³Ý)
5 ´¶ Ï³Û»ÝÇ
ա Տե՛ս Ծն. Զ. 2
6 î[2-4] ÍÍÙµ³Ë³éÝ (²¸üî[1] ÍÍÙ³Ë³éÝ, ´¶ ÍÁÍÙ³-Ë³éÝ)
7 î ù ï³Ýç³Ýë (²´¶ ï³Ýç³ÝëÝ)
բ Մրկ. Թ. 48
8 î[4] áñù (²´¶î[1-3] áñ)
9 î ù > Ç, ²´ ÇÅ³Ù, ¶ Ç / ÇÅ³Ù
10 ´¶ ½»Õç
11 ´¸ Ûáñ¹³Ñáë
12 î ù ÙÇçÝáñ¹áõÃÇõÝÝ (²´¶ ÙÇçÝáñ¹áõÃÇõÝ)

գ Մտթ. Թ. 10, 13, Ղուկ. ԻԳ. 39-43
13 ´ ÃáÕáõÃÇõÝÝ
14 ´ ù³ÕóñáõÃÇõÝ
15 ²´¶î[1] ½Õç³Ù³ÝÝ, î[2-4] ½½Õç³Ù³ÝÝ
դ Գործք Բ. 21
16 î ù ³õÃ»õ³Ýù (²´¶ ³õÃ»í³Ýù)
17 î ù í³Ýïáëå ·³õ³éÇ (²´¶ > ·³õ³éÇ)
18 ´ Ãáõ³Ï³ÝáõÃ»³Ý
19 ² ËáéÇ, ´¶¸ ÑáéÇ
20 ´ »Õµ³Ûñë
21 î ù ·³õ³éÇ (²´¶ ·³õ³éÇÝ)
22 ´º .¹. .³. (³ÛëÇÝùÝª ãáññáñ¹ ·åñ. ³. ·ÉáõË)
23 ´ ¹»ñ³ÝÇÏÝ

ծել եւ խնամել զաշխարհս: 2 *Եւ դադարումն*[1] *լինէր յաւուրս սորա հինից եւ ապատակաց ի վերայ երկրիս, եւ քաջավայելչապէս բարեձեւանայր կարգք սրբոյ եկեղեցւոյ Քրիստոսի, եւ երկիւղ եւ կասկած եւ ոչ ուստեք*[2]*:* 3 *Եւ ծնան նորա երիս որդիս. Սարգիս որ եւ Աշոտ՝ ՅԻԶ. (877) թուականութեանն*[3] *Հայոց, Խաչիկ որ եւ Գագիկ՝ ՅԻԸ. (879), եւ Գուրգէն. մանկունք կայտառք եւ գեղապանծք եւ բարենշանք եւ ամենեցուն ցանկալիք. ծնաւ եւ երկուս դստերս:*

4 *Ընդ այն ժամանակս տէր Զաքարիայ հանգեաւ ի Քրիստոս, կեցեալ ի հայրապետութեանն*[4] *Հայոց ամս ԺԸ. (18), եւ յաջորդէ փոխանակ նորա տէր Գէորգ:*

5 *Բայց որդին Շեհայ*[5] *ի մտանելն ի Պարտաւ եթող անդ քաղաքապետ զմի ի հաւատարմաց իւրոց՝ Յամ/220բ/անիկ ոմն:* 6 *Նորա ի բաց կացեալ ի հնազանդութենէ իւրոյ պետականին հանդերձ քաղաքային գլխաւորաւքն. եւ Յիսէ տուեալ պատերազմ ընդ քաղաքին*[6]*, զտարի մի հանդերձ ամենայն*[7] *նախարարաւքն Հայոց, անզամագիտ լինելով, դառնայ յԱսորիս. եւ այս եղեւ երկիցս անգամ:* 7 *Իսկ Յամանիկն ի վերայ Հայոց խորհէր ելանել, կամելով եւ տիրել Հայոց. զորոյ ձախողակի իմացմունս ծանուցեալ իշխանացն Հայոց*[8]*, միով հաւանութեամբ գրեն յարքունիս եւ խնդրեն զԱհմատ*[9] *որդի Հալթի. զի Յամանիկն թուղթս եւ դեսպանս մի զմիոյ*[10] *կնի առնելով առ իշխանս աշխարհիս, զինքն յառաջանալ ի վերակացութիւն Հայոց, քաւղարկեալ*[11] *զդաւաճանող*[12] *կեղծաւորութիւնն, զբարձումն բոլոր իշխանացն Հայոց, մանաւանդ զնախագահանստեալն զԱշոտ իշխանաց իշխան:* 8 *Բայց խնդրոյն Հայոց զկատարումն առեալ յառաջնորդէն*[13] *տաճկաց՝ յղէ ի Հայս զառաջասացեալսն*[14] *զԱհմատ*[15] *որդի /221ա/ Հալթի:* 9 *Եւ եղեւ ի մտանելն նորա ի Դատուան աւանն*[16]*, զոր իւրեանց սեփհական համարէին ժառանգութիւն, ելեալ իշխանքն Հայոց յանցնիւր*[17] *տեղեաց գնացին յանդիման լինել նմա, Դերանիկն, տէր Գագիկ եւ տէր Գրիգոր եւ միւս այլ տէր Գրիգոր Վասպուրական իշխան, Աշոտ կորապաղատ Հայոց իշխան, Մուշէղ իշխանն Մոկաց, Շապուհ եղբայր իշխանաց իշխանի եւ Ապլբառ կայսիկ Ապահունեաց բռնաւոր*[18] *եւ այլք ոմանք*[19]*:* 10 *Սոքա ամենեքեան*[20] *վառեալք սպառազէն պատրաստութեամբ եւ բազմաձեռն առատալիր պատարագաւք՝ գնացին, զի առեալ տարցին*[21] *մուծցեն զնա ի Դուին քաղաքն:* 11 *Բայց Յամանիկն եւ Ահմատն եւ Ապլբառն եւ այլ եւս տաճկաց միաւորութեամբ զնոյն չարիս երկնէին գային:* 12 *Եւ գրեն թուղթ առ Յամանիկն, եթէ՝ «Ի մտանելն իմ*[22] *ի Դուին քաղաք եւ զհարկս արքունի յիս գրաւել, եւ յանկասկած առեալ*[23] *զիշխանս Հայոց, եւ եկեսցեն առ իս. դու դիմաւք մարտի առ իս զաւր գումա-*

1 ´ ¹ ³ ï ³ ñáõÙÝ
2 ü áõë ï »ù¿
3 ´ Ãáõ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
4 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ Ý
5 ² ß»Ñ ³ Û, ²°î¹ (² ³ ÛÉ Ó»éù) ß»Ë ³ Û
6 ü ù ³ Õ ³ ù ³ ÛÇÝ
7 ü > ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
8 ´ > Ñ ³ Ûáó
9 ² ´ ¶ î ù ½ ³ ÑÙ ³ Ã. ëñµ ³ ·ñ. Ù»ñÝ ¿
10 ´ ¶ ½ÙÇ] ½ÙÇáÛ, ¸ ÙÇ ½ÙÇ (Çµñª ½ÙÇáÛ)
11 î ù ùáÕ ³ ñÏ» ³ É, ² ´ ¶ ùáÕ ³ ñÏ» ³ É. ëñµ·. »Ýù Áë ï Ï ³ ÝáÝÇ
12 ¸ ½¹ ³ õ ³ × ³ ÝûÕ
13 ´ ³ é ³ çÝáñ¹¿Ý
14 î ù ½ ³ é ³ ç ³ ë ³ ó» ³ É (² ´ ¶ ½ ³ é ³ ç ³ ë ³ ó» ³ ÉëÝ)
15 ² î ù ½ ³ ÑÙ ³ Ã (´ ¶ ½ ³ ÑÙ ³ ï)
16 ´ ³ Ýáõ ³ ÝÝ
17 î ù Û ³ ÝÓÝÇõñ (² ´ ¶ Û ³ ÝóÝÇõñ)
18 î ù µéÝ ³ õáñÝ (² ´ ¶ µéÝ ³ õáñ)
19 ² ´ ¶ áíÙ ³ Ýù
20 î⁴ ³ Ý»Ý»ù» ³ Ý (íñ¿å)
21 î ù ï ³ ñó»Ý (² ´ ¶ ï ³ ñóÇÝ)
22 ´ ¶ > ÇÙ
23 ² ´ ¶ î 1-2 ³ é ³ õ»É, ü î 3-4 ³ é» ³ É

րեա՛ եւ ել ընդ/221բ/դէմ իմ ի պատերազմ, եւ ի միասին մխեցից զձեռս ի սուսա եւ բարձից զսուսա ի պետութենէ Հայոց»:

13 *Իսկ առաւելեալն իմաստութեամբ Աշոտ ոչ յանհոգս[1], յաներկիւղս կայր մնայր[2], այլ զգուշանալ հրամայէր ի խելս կամրջաց եւ յանապատս եւ ի կիրճս ձորոց:* 14 *Ազդ[3] լինէր յոմանց գրումն անյայտից, թէ՝ «Այս ոմանք այսորակ[4] երիվարաւք[5] յայս նիշ նիւս[6] կեղթում[7], ի մէջ բդեղի[8] պահարանեալ նամակ տանին[9] ընդ կողմն Ապահունեաց. արդ, զգուշացի՛ր ճանապարհիդ». որ եւ ըստ ազդեցութեան զկատարումն առնոյր գործն:* 15 *Եւ կալեալ զդեսպանսն, հանին զթուղթսն[10], եւ զարսն պահէին[11] ի զգուշութեան, ոչ ինչ ումեք զգացուցանելով[12] որ ինչ եղեւն:*

Ի.[13] ՎԱՍՆ ՈՒՆԵԼՈՅՆ ԴԵՐԱՆԿԻՆ ԶԿՈՐԱՊԱՂԱՏՆ ԻՇԽԱՆ ՏԱՐՈՒՆՈՅ, ԵՒ ԶԴԱՒԻԹ, ՈՐ ԱՐՔԱՅՆ ՃԱՆԱՉԷՐ՝ ԻՇԽԱՆԱՑՈՒՑԱՆԵԼՈՅ

1 *Եւ[14] եղեւ մինչ կային իշխանքն ի մի[15] միաբանութեան առանց կարծեաց կասկածանաց ի հպատակութեան, ելեալ յարքունուստ հազար/222ա/ապետին որդւոյն Հալթի, եւ զմիաբանական սիրոյն շաղկապ ի միասին յաւդեալ պնդեալ անքակ պահէին, բանսարկուք ոմանք հրապոյրս պղտորս քսսութեան[16] ածէին տանէին ի միոջէն առ միւսն, որպէս թէ զչարիս իրերաց առ հազարապետն խորհել նիւթել յայտ ածէին եւ զպատճառն զմիմեամբք արկանէին ի գաղտնիս[17] քրթմնջելով:* 2 *Եւ այլք մերձ կացեալ առ Դերանիկն, ամբաստան լեալ[18] զԱշոտոյ կորապաղատէ[19], որպէս թէ նախանձու լցեալ, եւ քսսութեամբ[20] վարէր ի մէջ[21] հազարապետին, եւ թէ արկանել եւս ջանայր զնա յիշխանութենէ անտի[22] նորա:* 3 *Եւ[23] բայց չարեացն այսորիկ հաւատարմութիւն յայտ եղեալ հաստատեցաւ ի վերայ կայսկին Ապլբառայ:*

4 *Եւ այն ինչ ընդ ջեռնուլն արեգականն, մինչ այգորեալքն[24] մտանէին զառաջեաւ[25] ամիրային, որպէս որսոյ ինչ պատճառանաւք հեծեալ յընտիր երիվարս[26], հանդերձ մերձաւոր հարազատաւք իւրովք[27] եւ ազատովք /222բ/ յընտրելոցն Վասպուրականի, ելեալ մեկնեցաւ իբրեւ վտաւանս երկուս. եւ հեծելագունդ զաւրացն կայսկին ելին[28] զկնի նորա, զգացեալ զպատճառ ելիցն նորա ի բանակէն. որում ոչ ինչ գամագիտ կարացեալ*

1 îù Û³ÝÑá·ë »õ (²´¶ >»õ)
2 ü áã Ï³Ûñ ÙÝ³Ûñ Û³ÝÑá·ë »õ Û³Ý»ñÏÇõÕë] áã... ÙÝ³Ûñ
3 ²´¶î[1,4] ³ëï, î[2-3] ³½¹, ÜËÝ.173ëñµ·. ³½¹] ³ëï
4 ¸ ³Ûë áñ³Ï, ÜËÝ.173 ³Ûë áñ³Ï
5 ²´¶ ¿Çí³ñ³õù, ¸ »ñÇõ³ñ³õù (íñ¿å)
6 ÜËÝ.173 ÝÇßÝÇõë
7 ¸ Ï»ÕÃáõÙ (ë³å³ï ÛáõëÝ), ÜËÝ.401ëñµ·. ÝÇõë-Ï»ÕÃ] ÝÇõë Ï»ÕÃ (Ð. Ú³ñ ²õ·»ñ. ´³ó³ïñ. ã³-÷áõó »õ Ïßéáó, 110 ·ñÇ ¦Û³Ûë ÝÇßÝÇõë Ï»ÕÃáõÙ§ »õ Ï³ÙÇ ÁÝÃ»éÝáõÉ ¦Û³Ûë ÝÇß ÑÇõë§)
8 ÜËÝ.173 Ï³Ùª µ·»¹Ç
9 ¸ ï³ÝÇ, ÜËÝ.173ª ³Ûë µ³Ý ¿ µ³½ÙÛù ëË³É³·Çñ
10 ² ½ÃáõËÃëÝ
11 îù å³Ñ»óÇÝ (²´¶ å³Ñ¿ÇÝ)
12 î[1-3] ½·áõß³óáõó³Ý»Éáí (²´¶î[4] ½·³óáõó³Ý»Éáí)
13 ´° .µ.
14 ´ »õ Ý³
15 îù >ÙÇ (²´¶ áõÝ»Ý)

16 îù ùëáõÃ»³Ý, ² ùëëáõÃ»³Ý, ´¶ ùëÁëáõÃ»³Ý
17 ´ ·³ÕïÝÇÝ
18 ² ÉÇ»³É
19 ´ Ïáñ³å³Ë³ï¿
20 îù ùëáõÃ»³Ùµ, ²´¶ ùëëáõÃ»³Ùµ, ¸ ùáëïáõÃ»³µ (¦ùáëáõÃÇõÝª ùáë, ùáëáïáõÃÇõÝ§ µ³éÇ Ý»ñùáÛ. íñ¿å)
21 ü >Ç Ù¿ç
22 ²´¶ ³Ý¹Ç
23 îù >»õ (²´¶ áõÝ»Ý)
24 ²´¶îù ³·»õá»³ÉùÝ, î[2]Í. Ã»ñ»õëª ³Û·áñ»³ÉùÝ
25 ¸ ³é³çÇ
26 ²´¶ ¿ñÇí³ñë
27 ´¶ Çõñáí
28 ´ »õ »ÉÇÝ

լինել, դարձան ամաւթալից կորակնեալք, յանդէտս համարեալ զինչ գործեցինն:

5 *Նոյնժամայն ելեալ զհետ Դերանկին կորապաղատն՝ ի նոյն աղագս ի բաց մեկնել*[1] *ի դիմաց հազարապետին, գիտելով զոր ինչ խորհեալն էր յաղագս նախարարացն Հայոց եկելոյն առ նա*[2]*, եւ մեկնեալ լինէին ի զաւրացն անտի ասպարէզս Ե., եւ զմտաւ ածեալ զքսութիւնն*[3]*, զոր զեկուցին*[4] *զԱշոտոյ կորապաղատէ*[5] *առ Դերանիկն՝ եթէ ստութեամբ եւ եթէ ճշմարտութեամբ, մեզ չէ յայտ:* 6 *Բայց հրաման ետ Դերանիկն Գրիգորի*[6] *հարազատի իւրոյ ի նոյն*[7] *տանէ Արծրունոյ, եւ կալաւ զնա եւ եդ*[8] *ի յամուրսն Սեւան. եւ հրամայեաց Հասանկան քեռորդւոյ*[9] *իւրոյ՝ պահել զնա յընդարձակի:*

7 *Բայց յաւելեալ* /223ա/ *լինի պատճառ ունելոյն զնա զայս աւրինակ, եթէ էր փեսայացուցեալ զԴաւիթ զեղբայր կորապաղատին ի քոյր իւր Մարիամ. վասն նորին իրաց ասեն կալաւ*[10] *զնա, եւ զնա*[11] *հաճոյանայր կացուցանել իշխան Տարունոյ*[12]*, որ ասի*[13] *Հայոց իշխան, որ եւ եղեւ իսկ:* 8 *Զի հրամայեաց Դերանիկն ազատագունդ զաւրացն իւրոց*[14] *դառնալ զկնի արքային՝ տիրել բոլոր աշխարհին հանդերձ ամրոցաւքն:* 9 *Եւ գրեալ*[15] *Դերանկին*[16] *առ որդին Հայլթի՝ հաստատել զնա իշխան իւրով հրամանաւ, որ կացեալ իշխան ի վերայ Տարունոյ ամս Է.*[17]*, յաւելաւ առ հարս իւր, թողեալ զաւակ իւր Աշոտ անուն:*

10 *Բայց զաշխարհն Յիսէ որդին Շեհայ*[18] *բռնազբաւսեալ*[19] *յինքն գրաւեաց եւ կացոյց ի վերայ նոցա զիւր գործավարս:*

11 *Եւ եղեւ յելանել նախարարացն Հայոց յերեսաց ամիրային, մնայ առ նմա միայն Մուշեղ*[20] *Մոկաց իշխեցողն, այր քաջայայտ եւ բարձրագահ, եւ ընդ նմա Գրիգոր որդի Վասակայ, եւ սա նմանապէս ոգեգուարճ*[21] *իմաստ/223բ/ութեամբ առլցեալ հոյակապ*[22] *եւ անուանի ի մէջ հայկականացս եւ ցանկալի լսողացս*[23] *եւ ուրախարար տեսաւղաց*[24]*:* 12 *Սա առաւելեաց յամենայն հոգածութիւնս ի գիտս իմաստութեան ուսումնասիրութեան եւ այլն ամենայնի՝ քան զհարս եւ զհաւս իւր:* 13 *Եւ էին ի կասկածի ի մէջ բանակին ի հազարապետէն, զի յայտնի երեւեալ լինէր զոր խորհէր*[25] *վասն նոցա Ահմատն*[26]*:* 14 *Որոց դիպող*[27] *ժամ գտեալ, արտաքս ելեալ ի բանակէն, զերծեալք իբրեւ զայծեամն ի հնարից որսորդաց, գնացին խաղաղութեամբ յիւրեանց տեղիս եւ զնա թողին լքեալ ամաւթալից:*

15 *Զկնի այսորիկ յառաջ խաղացեալ Ահմատ*[28] *եւ որ ընդ նմա կայսկազէնիցն*[1]

1 ² ´¶ î³ Ù»ÏÝ»É, î¹⁻²î⁴ Ù»ñÅ»É
2 ü Û³Õ³·ë »Ï»ÉáÛÝ ³é (î² > ³é) Ý³Ë³ñ³ñóÝ Ñ³Ûáó] Û³Õ³·ë… ³é Ý³
3 î^ù ½ùëáõÃÇõÝÝ (² ´¶ ½ùëëáõÃÇõÝÝ)
4 ´ ½»ñÏáõóÇÝ
5 ² Ïáõñ³å³Õ³ï¿, ²° (³ÛÉ Ó»éù) Ïáñ³å³Õ³ï¿
6 ² ´¶ î¹ ·ñÇ·áñÇ, î²⁻⁴ ·ñÇ·áñ
7 ü Ñ³ñ³½³ïÇ Çõñáó ·ñÇ·áñÇ Ç] ·ñÇ·áñÇ… Ç Ýáó
8 ´ »ï] »¹
9 î^ù ù»éáñ¹õáÛÝ, ² ´¶ ù»éáñõ¹áÛ
10 ´ Ï³É ³é] Ï³É³õ
11 î²⁻⁴ > »õ ½Ý³ (² ´¶ î¹ áõÝ»Ý)
12 ¸ ï³ñáÝáÛ (íñ¿±å)
13 ü ¿] ³ëÇ
14 î^ù ÇõñáóÝ (² ´¶ Çõñáó)
15 î^ù ·ñ»É (² ´¶ ·ñ»³É)
16 î^ù ¹»ñ³ÝÇÏÝ (² ¹»ñ³ÝÏÇÝ)

17 î⁴Í.3 áõÕÕ»ÉÇª ¦³Ùë .Å¿.§, ³õ»ÉÇ ×Çß ïª ¦.Å».§ª Áëï Ü. ²¹áÝó, ´·ñïÝó ÷³éùÁ, ¿ç 50
18 ² ß»Ñ³Û, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ß»Ë³Û, ´¶ î¹ ß»Ë³Û
19 ² ´¶ µéÝ³ëµ³õë»³É
20 î^ù Ùáõß¿Õ (² ´¶ Ùáõß»Õ)
21 ² ´¶ ³é á·»í³ñ×, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ³é á·»õ½í³ñ×, î¹⁻³ á·»½áõ³ñ×. ¸ ³éá·³í³ñÅ (¸ ·ñ³ÍÝª ³éá·Ç³í³ñ×. áñ ÉÇÝÇ »õ ³éáÛ·³½áõ³ñ×), ¸³ÛÉ íÏ³Û.ª Ñá·»½áõ³ñ×, ÜËÝ.71-2ëñµ·. Ñá·»½áõ³ñ×
22 ² ´¶ ËáÛ³Ï³å, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ³Ï³å
23 ² ´ Éë³õÕ³óë
24 ´ ï»ëáÕ³ó
25 î^ù ËáñÑ¿ñÝ (² ´¶ ËáñÑ¿ñ)
26 ´ ³ÑÙ³ïÏ
27 î^ù ¹Çå³õÕ (² ´¶ ¹ÇåáÕ)
28 ² î^ù ³ÑÙ³Ã (´¶ ³ÑÙ³ï)

գունդք, երթեալ մտանել ի քաղաքն Դուին[2], թերեւս կարասցէ ի կատարումն՝ զոր ինչ խորհեցաւն, հասուցանել գչարիսն: 16 *Եւ ելեալ իշխանաց իշխանն, որ բարձրագոյնն[3] եւ հանճարեղագոյնն էր քան զընաւ հայաստանեայս եւ զընդհանուր կացեալսս[4] ի ներքոյ երկնից, եկն* |224ա| *առ նա մեծաշուք պատուադրութեամբ, եւ պարգեւս եւ պատիւս ոչ սակաւս նմա յառաջաբերեաց[5]. այլ նա ի նոյն միտս չարախորհրդութեան յամառեալ պնդեալ կայր:* 17 *Եւ ջանայր զպարիսպն պղնձի կործանել, զգաւազանն երկաթի խորտակել, զհովիւն մատնել ի կորուստ եւ զհաւտսն յապականութիւն:*

18 *Բայց իշխանաց իշխանն Աշոտ անհանդուրժելի մնալով խորհրդոց չարին ի գլուխ ելանել[6], յաւուր միում՝ մինչ այնքան չքեղութիւն մեծարանաւք յղփացեալ յաւրացեալ կայր հազարապետն, ետ հրաման իշխանն առնն կորովոյ[7] եղբաւր իւրոյ Աբասայ Հայոց սպարապետի՝ վառել պնդակազմ պատրաստութեամբ, զաւրու եւ զինու եւ զարդու ամենայարդար[8] հնարաւորութեամբ, որպէս աւրէն [է][9] նահատակաց քաջ արանց, եւ ընտիր[10] երիվարաց[11] պատրաստել, ի նորա չար խորհրդոցն ի բաց վազել:* 19 *Եւ ի ժամու մինչ այգորեալքն[12] կամէին մտանել զառաջեաւ,* |224բ| *եւ նա ակն ունէր մեծ իշխանին մտանել առ նա:* 20 *Յայնժամ շուրջ կացեալ զվրանաւն մեծ սպարապետին զկազմեալ[13] գնդաւ վահանաւոր եւ նիզակաւոր ամրափակ պնդութեամբ, եւ մտեալ մատոյց զթուղթն, զոր էր գրեալ առ Յամանիկն ի քաղաքն Պարտաւ, Ահմատայ[14] նենգութեամբ:* 21 *Նորա զերկիր նկատեալ, ոչ ունէր նայել ի վեր, կայր կորակնեալ, ոչ ունել ոյժ պնդութեանն, զաւրհասն[15] ի վերայ իւր գուշակէր եկեալ հասեալ:* 22 *Բուռն հարեալ սպարապետն զձեռանէ նորա եւ հանեալ արտաքս, քաջալերելով[16] լինել առանց երկիւղի. եւ ելեալ նստաւ ի ջորւոջն[17], զոր պատրաստեալն ունէին անդէն առ դրան վրանին, եւ հանին արտաքոյ ղաշիկ բանակին՝ դարձուցեալ դառնալ ընդ նոյն ուստի եկն:* 23 *Եւ մեկնեալ զզաւրսն ի նմանէ ընդ կողմն Ապահունեաց, մերկ ի զինէ[18] եւ յասպազինէ թողեալ, ո՛չ առնել այլ կողոպուտ, գնացին աղխիւ[19] եւ երիվարաւք[20] իւրեանց:* 24 *Իսկ* |225ա| *զԱհմատ[21] ընդ Վասպուրական աշխարհն անցանել գնալ[22]՝ ելեալ զհետ նորա Շապուհ որդի Աշոտի, մինչ տանել հասուցանել զնա[23] ի մուտս Ասորեստանեայց[24] ճանապարհին:*

25 *Այլ կորապաղատն Տարունոյ կայր յամրոցին[25] Սեւան, որ ի ձեռին Հասանայ՝ որդւոյ Վասակայ ամբարշտի[26], եւ ո՛չ ուրեք գտանէր հնար ելից ի վտանգաւոր*

1 îù Ï ³ Ûë Ï ³ ½»ÝÇóÝ (² ´ ¶ Ï ³ Ûë Ï ³ ½¿ÝÇóÝ)

2 ² ´ ¶ ÃáõÇÝ

3 îù µ ³ ñÓñ ³ · áÛÝ (² ´ ¶ µ ³ ñÓñ ³ · áÛÝÝ)

4 îù Ï ³ ó» ³ Éë (² ´ ¶ Ï ³ ó» ³ Éëë)

5 ´ Û ³ é ³ ç µ»ñ» ³ ó

6 ü »É ³ Ý»ÉáÛ

7 îù ÏáñáíÇ (² ´ ¶ Ïáñáí ³ Û). ×Çß ï Ñ ³ Ù ³ ñ»óÇÝùª Ïá-ñáíáÛ

8 ² ³ Ù»Ý ³ Û ³ ñ¹ ³ ñ, ´ Û ³ Ù» ³ ñ¹ ³ ñ, ¶ Û ³ Ù»Ý ³ ñ¹ ³ ñ, î¹ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ³ ñ¹ ³ ñ, î2-4 »õ ÜËÝ.407ëñµ·. ³ Ù»Ý ³ -Û ³ ñ¹ ³ ñ

9 ² ´ ¶ > ¿

10 î1-2î4 > ÁÝ ï Çñ (² ´ ¶ î3 áõÝ»Ý)

11 ² ´ ¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ ó

12 ² ´ ¶ îù ³ ·»õáñ» ³ ÉùÝ, î2Í. Ã»ñ»õëª ³ Û · áñ» ³ ÉùÝ

13 ´ Ï ³ ½Ù» ³ É

14 ² îù ³ ÑÙ ³ Ã ³ Û (´ ¶ ³ ÑÙ ³ ï ³ Û)

15 ü ½ûñ ³ Ñ ³ ëÝ

16 ü ù ³ ç ³ É»ñ»Éá í ½Ý ³

17 ² ´ ¶ çáñáçÝ

18 ´ ¶ ½»Ý¿

19 ´ ü ³ ËÇõ

20 ² ´ ¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ õù

21 ² îù ½ ³ ÑÙ ³ Ã (´ ¶ ½ ³ ÑÙ ³ ï)

22 ü ~ ÁÝ¹ ³ Ýó ³ Ý»ÉÝ ·Ý ³ É í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ Ý ³ ßË ³ ñÑÝ

23 ü > ½Ý ³

24 ü ³ ëáñ»ë ï ³ Ý» ³ ó

25 ´ ¶ ³ ÙñáóÇÝ

26 ü ³ Ùµ ³ ñß ï ÇÝ í ³ ë ³ Ï ³ Û

արգելանէն, թէպէտ եւ բազմաց հոգ յանձին կալեալ վասն առն պատուականի, մանաւանդ մեծ կաթողիկոսն Հայոց Գէորգ պաղատանս առնէր առ[1] *Դերանիկն, զի ընդարձակեսցէ նմա:* 26 *Բազում անգամ*[2] *թղթովք աղաչեալ զնա*[3]*, ո՛չ առնոյր յանձն. ինքն իսկ փոյթ յանձին կալեալ, եւ գնաց մեծաւ հոգաբարձութեամբ՝ լուծանել զնա ի տառապանաց արգելանին. սակայն եւ այնպէս ո՛չ կարաց գտանել զելս իրացն վտանգի առնն:* 27 *Թողեալ այնուհետեւ ի խնամս արարչին, յանձն արարեալ շնորհացն Աստուծոյ*[4]*:* 28 *Քանզի յոյժ պատկառ կայր ի պաշտաւնատարութիւն հայրապետին իշխ/225բ/անն Տարունոյ, եւ նա սաստիկս հոգայր վասն նորա, թէպէտ ոչ աւգտէր*[5] *յիրին յայնմիկ:* 29 *Այնուհետեւ սկսաւ կորապաղատն արկանել բանս խարդախութեան ի մէջ Դերանկին եւ Հասանայ, որ էր որդի քեռն Դերանկին, որպէս թէ ո՛չ ուղիղ նայի ընդ նա Դերանիկն, այլ թէ՝ եւ հանել ի նմանէ զամրոցն եւ զաշխարհն նկրտել. «Բազում անգամ, ասէ, եւ իմ ստուգեալ զայդ ի հաւատարմաց խորհրդականացն նորա. արդ, դու մի՛ անփոյթ յանհոգս յաղագս այդր մնայցես, անյապաղ հնարիցիս*[6] *գտանել զխորհրդոցն նորա դատարկութիւն»:* 30 *Եւ քանզի յոյժ անկասկածելի էր ամրոցն, եւ զանձս ո՛չ սակաւս մթերեալ ի նմա ի բազում ամաց, եւ ինքն մանկագոյն տիովք, ի ժամանակի անձնիշխանութեան*[7] *լեալ*[8] *ամաց ԺԵ.*[9] *(15), զի «Մանկութիւն եւ անմտութիւն ընդ ունայնութիւն է»*[‴]*, որպէս գրէ Սողոմոն, եւ ելեալ ի*[10] *հրապոյրս ցոփութեան ըստ խրատու առնն՝ յուսացեալ յամրոցն իւր*[11] *եւ ի /226ա/ գանձսն, եւ ի ցանկութիւն իշխանսիրութեան*[12] *համբարձեալ զաչս՝ զաւր գումարել, այրուձի կազմել, մեծամեծաց աշխարհատերանց պարգեւս տալ, ի թիկունս*[13] *եւ յաւգնութիւն*[14] *զամենեսեան կոչել, զի ըստ յանձնառութեան խրատու նորա նոյնպէս եւ գործեսցէ:* 31 *Եւ յայտ*[15] *յանդիման ի վերայ հասանել ոչ կարէր՝ գունդ կազմել եւ ճակատ պատրաստել ընդդէմ՝ անվայելուչ էր. ապա հնարաւորեալ պատիր խաբէութեամբ ի կատարումն հասուցանել զխորհրդոյն զանհաստատ իմացմունսն, ել*[16] *գնաց եմուտ յամրոցն, եւ զհիւանդութեան կեղծաւորութիւն մերձ առ մահ եդ առաջի:*

32 *Յղէ առ իշխանն, զի՝ առանց եւ ոչ մի ինչ յապաղանաց փութացեալ հասցես այսր:* 33 *Եւ ելեալ գնաց զհետ կոչնականացն ի գութ հարազատութեան, եւ ի կարծիս սաստիկ հիւանդութեան, թէ մերձ ի մահ անկեալ դնիցի, ըստ ստուգելոյ կոչնականացն:* 34 *Եւ իբրեւ գիշերն տարածեցաւ, եւ խաւարն /226բ/ թանձրացաւ, եւ սկսան ամենեքին մտանել ի քուն յանցնիւր*[17] *աւթանոցն՝ յանկարծակի փայլիւն սուսերաց եւ մոմեղինաց վառելոց*[18] *եւ գունդ*[19] *խորհրդականացն եւ Հասան ընդ նոսա. եւ բախեցին արտաքոյ զդուռնն, ուր մտեալ էր իշխանն, եւ կալեալ զնա*

1 ´¶ > ³ é
2 ü > ³Ý· ³Ù
3 ü > ½Ý ³
4 ü ùñÇë ï áëÇ] ³ ë ï áõÍá
5 ² ¶ ³ õÏ ï ¿ñ (´ û· ï ¿ñ)
6 ´ ÑÝ ³ ñÇóë
7 î[4] ³ ÝÓÇßË ³ ÝáõÃ» ³ Ý (íñ¿å)
8 ² ÉÇ» ³ É
9 ü ~ É» ³ É .Å». ³ Ù ³ ó

‴ Ժող. ԺԱ 10
10 ´ > Ç
11 ² î[ù] > Çõñ (´¶ áõÝ»Ý)
12 î[ù] ÇßË ³ Ý ³ ëÇñáõÃ» ³ Ý (² ´¶ ÇßË ³ ÝëÇñáõÃ» ³ Ý)
13 ² ´¶ ÃÇÏáõÝ
14 ü ³ õ·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
15 ´ ³ 1
16 ² ´¶ î[ù] »õ, ÜËÝ.85ëñµ·. »É] »õ
17 î[ù] ³ ÝÓÝÇõñ (² ´¶ ¸ ³ ÝóÝÇõñ)
18 î[ù] í ³ é»Éá (² ´¶ í ³ é»Éáó)
19 î[ù] ·áõÝ¹ù (² ´¶ ·áõÝ¹)

հանին ի բարձրագոյն տեղիս ամրոցին, եւ եդին ի բանտի ի ներքնագոյն[1] սենեկացն. եւ կորապաղատին ընդարձակեաց ելանել, զի երթիցէ ուր եւ կարասցէ հասանել ըստ աջողելոյ[2] իւրին:

35 *Յայնժամ իսկ եւ իսկ փութացեալ ե- հաս գուժկանն առ հոյակապն[3] Աշոտ[4] իշ- խանաց իշխան, զեկուցանելով նմա որ ինչ գործեցաւն:* 36 *Եւ զի էր պաշարեալ նորա յայնժամ զքաղաքն Մանազկերտ Ապա- հունեաց աշխարհին, որ ի ձեռս Աբլբա- ռայն[5] էր, եւ աճեալ հասուցեալ մերձ ի պաշարումն. եւ ի հասանել գուժկանացն եթող զնոսա, տալով նոցա հրովարտակս ի խաղաղութիւն:* 37 *Եւ Գուրգէն Արծրունի[6] եւ Մուշեղ Բագրատունի, եւ ինքն փութա- ցաւ հանդ/227ա/երձ կաթողիկոսիւն, եկն բանակեցաւ յամուրն մերձ, ուր էր[7] արգե- լեալ Դերանիկն:* 38 *Եւ իմաստուն եւ հան- ճարեղ խորհրդովք, քաղցր եւ կակուղ բա- նիւք ողոքեալ զմանկագոյնն[8] Հասան, ա- ռաջի արկանելով նմա զարժանի ալեացն պատուականութիւն եւ զիշխանական ճո- խութեան զբարձրագահութիւն եւ որ ինչ այդմ հետեւէր[9]. միջնորդեալ հայրապետին երդմամբ ուխտի խաղաղութեան՝ ի բաց լքանել անյիշելի մոռացմամբ զչարեացն գործելոց զվնասս:* 39 *Եւ ըստ խնդրելոյ ա- ղերսանաց իշխանին եւ մեծ հայրապետին՝ զկատարումն առին ասացեալքն. եւ հա- նին զնա յարգելանէ բանտին, պատանդ թողեալ նմա զԳագիկ որդի Դերանկին եւ որդի Գրիգորի Արծրունոյ:*

40 *Նոյնժամայն մատուցեալ ոմանց առ Դերանիկն, ստուգագոյնս քսսէին[10] վասն Գագկայ Ապումրուանայ, խորհել ընդ կո- րապաղատին, զոր ինչ գործեաց Հասան զանաւգուտսն. բայց եթէ ստութեամբ եւ թէ /227բ/ ճշմարտութեամբ՝ մեզ չէ յայտ, եւ զոչն ստուգեալ՝ եւ ոչ գրել լաւ[11] հա- մարեցայ:* 41 *Բայց ինքն Դերանիկն ստեաց երդման ուխտի խաղաղութեանն, զոր եդ ի մէջ իւր եւ ի մէջ Հասանայ, եւ կալեալ զնա եդ ի բանտի ի Նկան բերդի, եւ զամրոց նորա եհան ի նմանէ, եւ կա- ցոյց զհաւատարիմս իւր՝ պահել զնա. եւ զտուն եւ զստացուածս[12] հանեալ ի նմա- նէ, եւ կացոյց ի վերայ աշխարհին[13] զիւր գործակալս[14]:*

42 *Բայց Յամանիկն իբրեւ լուաւ ի դար- ձուցանելն Աշոտի զԱհմատ[15] լի անարգա- նաւք, եւ զխորհուրդն զոր խորհեալ էին ի վերայ Հայոց ցրել՝ զաւրհասն ի վերայ իւր համարեցաւ տեսանել. եւ սկսաւ ոգորել, եղջիւր աճել ի վերայ Աշոտի՝ յայտնի եւ ո՛չ ի ծածուկ, եւ նա ձեռնամուխ եղեւ զընդ նովաւ հնազանդեալս ի բաց կորզել, քեցել ի նմանէ շրջաբերական թղթովք, զիշխան Վասպուրական զԴերանիկն, զԱպլբառ կայսիկ՝ զբռնաւորն Ապահու- նեաց, նմանապէս եւ զայլսն զոր եւ /228ա/ կարաց հրապուրել. եւ ինքն Յա- մանիկն[16] գրէր առ Աշոտ զԴերանկէն[17] լի ապիրատութեամբ խորհել վասն Աշոտի:* 43 *Եւ արար՝ մինչ ճեղքեաց խզեաց զմիա- բանութիւնն Հայոց:*

44 *Բայց Դերանիկն խաւսի ընդ Հասա- նայ զխաղաղութիւն, խոստանայ առնել*

1 ² ´ ¶ Ý»ñùÝ ³ ·áÛÝ, î ù Ý»ñùë ³ ·áÛÝ, î¹Í. ³ÛÉ ûñÇÝ ³ Ïª Ý»ñùë ³ ·áÛÝ (»ñ»õÇ áõ½»É ¿ ³ ë»Éª Ý»ñùÝ ³ ·áÛÝ)

2 î ù Û ³ çáÕ»ÉáÛ (² ´ ¶ ³ çáÕ»ÉáÛ)

3 ² ´ ¶ ËáÛ ³ Ï ³ åÝ (² ° ³ ÛÉ Ó»éùª ÑáÛ ³ Ï ³ åÝ)

4 î 1-2 î 4 > ³ ßá ï (² ´ ¶ î 3 áõÝ»Ý)

5 ´ ¶ ³ åÉµ ³ é ³ ÛÝ

6 î 1-2 > ³ ñÍñáõÝÇ

7 ´ áõÝ¿ñ, ´° áõñ ¿ñ

8 î ù ½Ù ³ ÝÏ ³ ·áÛÝ (² ´ ¶ ½Ù ³ ÝÏ ³ ·áÛÝÝ)

9 ´ ¶ Ñ» ï »õáñ

10 î ù ùë¿ÇÝ, ² ´ ¶ ¸ ùëë¿ÇÝ (¸ ª ùë»Ù Ï ³ Ù ùëë»Ù µ ³ éÇ)

11 ´ ¶ ·ñ»É ³ õ] ·ñ»É É ³ õ

12 ü ½ë ï ³ óáõ ³ Íë Ýáñ ³

13 ü Ýáñ ³ ³ ßË ³ ñÑÇÝ

14 ² ·áñÍ ³ Ï ³ Éë, ² ° ´ ¶ î 1 (² ·ñãÇ) ·áñÍ ³ í ³ ñë

15 ² î ù ½ ³ ÑÙ ³ Ã (´ ¶ ½ ³ ÑÙ ³ ï)

16 ´ ¶ Û ³ Ù ³ ÝÇ

17 î 1 ½¹»ñ ³ ÝÇÏ¿Ý

զդարձ ամրոցին Սեւանի եւ աշխարհին նորա. «Միայն, ասէ[1], զԳագիկ Ապումրուան առ իս ածցես հնարաւորեալ վասն նորա». զի Գագիկ անցեալ ամրանայր ի Ծախուկ բերդի, ի կասկածի կալով ի Դերանկէն, ըստ զեկուցմանն զոր ինչ գործեաց Հասան առ Դերանիկն: 45 *Իսկ Հասան ընդ[2] յանձնառութեանն գնաց մեկնեցաւ ի Դերանկէն, եմուտ առ Գագիկ յամուրն եւ զորտունջն զԴերանկէն[3] հաւատարմացոյց[4] առաջի Գագկայ, որ դիւրաւ առ հաւատալն հաստատնագոյն երեւէր. եւ ըստ աւրինակի կեղծաւորական հիւանդութեանն, զոր առ Դերանիկն հնարաւորեցաւ՝ զնոյն եւ առ Գագիկ գլխաւորեաց:* 46 *Եւ եղեւ իբրեւ ննջէր Գագիկ յան/228բ/հոգս յանկասկածս, հասեալ Հասան ի գիշերի սուսերամերկ վառեալ փոքր գնդաւ, մոմեղինաւք վառելաւք[5] եւ կապեաց զնա կապանաւք երկաթի:* 47 *Եւ փութացաւ գալ առ նա Դերանիկն. որոյ գնացեալ առնու յինքն զԳագիկ եւ յղէ սպառազէն պատրաստութեամբ ի Վանտոսպ՝ առ տիկինն Վասպուրական, եւ պահել ի զգուշութիւն:* 48 *Եւ յետ սակաւ աւուրց ել գնաց Դերանիկն ի Ծուաշ գաւառ՝ ձմերել յաւանին Մառական:*

49 *Աստանաւր ո՛չ հեշտալիր թուին[6] ինձ պատմութիւն ճառիս շարագրութեան:* 50 *Յապուշ կրթին միտք իմ զմտաւ ածել զաղէտիցս[7], խորհրդածել գրել յիշատակարանս, լքեալ լինին ընթացք ձեռացս առ կորովութիւն գրաւորականիս, երկունք իբրեւ ծննդականի ի վերայ իմ հասեալ լինին՝ մատենաւորել զայսր աղէտաբեր[8] համբաւուց[9] ցոյցս, ցաւ է ինձ[10] ի վերայ բեկմանն, որ ի նախատորդէն խորտակեցայ:* 51 *Պղպջաձիգ արտասուր իբրեւ յեռանդնոտ[11] կատսայէ ի վեր յորձանախա/229ա/ղաց սահին, տարակուսանք անյուսալի շուրջ զինեւ պարագրին ի վերայ եղելոցն:* 52 *Եւս առաւել քան զանդնդականն յուզմանցն բռնալիր հողմոցն զծիրանեգոյն ալիսն, զլեռնաձեւ[12] կուտակսն եւ զվիշապաձայն գոչմունսն՝ եւս յաւէտ ահագնակի վրդովմամբ զմրրիկ անձանց ի մէջ եռաշարժ ընթացմանցն, ի հոլովմանց խռհարանի իշխանական սրտին ի ներքս հարկաւորաբար բռնազբաւսեալ ձգեն:* 53 *Յոգունց[13] կամ թէ բնաւից կարաւտանամ իմաստասիրաց գումարից ի մի վայր հասելոց՝ զողբերգականացն[14] ճոխաբանել ճարտասանութիւնս, վասն զի իմ ո՛չ[15] բերեալ ոյժ առ այսքան եկեալ հասեալ աղէտիցս[16] զդամբանականն երգել երգս:* 54 *Այսր աղագաւ արտաքս վազեցի զմեծս զայս բանդիտութեան[17] ընթանալ ասպարէզ[18], զաւրաւորաց[19] մտահարուստ արանց[20] կարաւտացեալ, բաւականանալ իմով անհեղեդ պատմողական հանդիսիւ՝ զկարգին յառաջ վարել զպահանջումն, թերեւս արդեաւք[21] գործ/229բ/ակցաւք յանդգնեցայց վարել առ ողբերգակս:*

55 *Եւ եղեւ ի գնալ Դերանկին ի ձմեռոցս Վասպուրական իշխանացն, ճանա-*

1 ´¶ > ³ë¿
2 îù Áë ï (² ´¶ ÁÝ¹)
3 ² ´¶ ¹»ñ³ÝÏ¿Ý
4 ²¶ Ñ³õ³ ï ³ñÙ³óõáÛó, ´ Ñ³õ³ ï ³ñÙ³óõáó
5 îù í³é»Éáíù (² ´¶ í³é»É³õù)
6 ¸ ÃáõÇ
7 îù ½³Õ» ïÇóÝ (² ´¶ ½³Õ¿ ïÇóë)
8 îù ³Õ» ï ³µ»ñ (² ´¶ ¸ ³Õ¿ ï ³µ»ñ)
9 ü ½³Ûë ³Õ» ï ³ÉÇ »õ ³Õ» ï ³µ¿ñ Ñ³Ùµ³õáó, ´¶ Ñ³Ùµáõó
10 ² ó³°õ ¿ ÇÝÓ, ´¶ ó³õ¿ ÇÝÓ. ÜËÝ.402ëñµ·. ó³õ¿ ÇÝÓ (ÑÙÙ ï. ´³½Ù³ í¿å, 1905/Â. 399³)
11 ü Û»é³Ý¹áï, ¸ Û»é³Ý¹áï
12 ² ´¶ ¸ É»éÝ³Ó»õ
13 ² îù ÛáùáõÝó (´¶ Ûá·áõÝó)
14 ´ ½áÕµ»ñÏ³Ï³Ý³óÝ
15 ´¶ > áã
16 îù ³Õ» ïÇóë (² ´¶ ³Õ¿ ïÇóë)
17 î¹î⁴ µ³Ý ·Ç ïáõÃ»³Ý (² ´¶ ¸ î²⁻³ µ³Ý·Ç ïáõÃ»³Ý)
18 ² ´¶ ³ëå³ñ¿ë
19 ü ½³õñ³í³ñ³ó
20 ü ³ÝÓ³Ýó
21 ² ´¶ ³ñ¹Çõù

պարհ արարեալ ընդ ձորն Ընձահից[1]*, որոյ ելքն ընդ գաւառն Հեր*[2] *քաղաքի:* 56 *Եւ յարգելուլ զնա ազատագունդ վաշտիցն չանսայր, քանզի լուեալ էր նոցա, եթէ շրջաբերական թղթով դարան գործեալ էր նմա Աշոտոյ իշխանաց իշխանի:* 57 *Ասեն. «Թո՛ղ տեսցուք զելս այսր համբաւուց*[3]*»:* 58 *Իսկ նա առ չանսաւորութիւն*[4] *անխոնարհելի մնացեալ, եւ անցեալ աւթագայեցեալ*[5] *ի գեաւղն Փեռոտակ, յանդիման քաղաքին:* 59 *Իսկ քաղաքապետն որում Ապլփէրս*[6] *կոչէին, ձեռնտուութեամբ պարսկային զաւրու սպասէր նմա ի չարիս ի բազում աւուրց. եւ զաւր գումարեալ ել ընդ առաջ նորա:* 60 *Եւ կոչնականքն ընդ այգն ընդ առաւաւտն*[7] *փութացուցեալ ասեն. «Ե՛կ, տեսցուք զմիմեանս սիրով խաղաղութեան*[8]*». եւ յարգելուլ զնա ազատանւոյն*[9] *չանսայ բնաւ ումեք:* 61 *Եւ զի հուպ առ հուպ են*[10]*, խառն աշխարհք երկոցունց*[11]*, /230ա/ եւ քաղաքն ի հովտաձեւ դաշտին, նպաստաւորէր խոշոշ վիրագին քաջասրտագոյնս լինել:* 62 *Յղեաց զկոչնականսն զպատահմանն տանելով առ նա զպատասխանիսն. եւ լրտեսք քաղաքապետին փութացեալ ասեն. «Ահա մեկնեալ ի զաւրացն զհետ որսոց ինչ յանհոգս յանզգուշութեան գայ ընդ այս ինչ տեղի. արդ, փութա՛*[12] *պատահեաց նմա, զի մատնեաց զնա Աստուած ի ձեռս քո»:* 63 *Նոքա*[13] *վազս առեալ ճեպով խուռն յարձակմամբ սպառազինեալ այրուձիոց. եւ Դերանիկն ճեմս առեալ սիգաքայլ երիվարաւն*[14]*, եհաս հանդէպ ճակատու գնդին*[15] *վառեալ, միայն եւ առանձինն ի յառուամէջ տեղւոջ*[16]*. եւ ճեղքեալ զաւրու թշնամեացն յայսկոյս եւ յայնկոյս՝ արարին մտանել նմա ընդ մէջ զաւրուն:* 64 *Եւ նոյնժամայն շուրջ փակեալ բազմութեան, արգելին զնա իբրեւ յամուրս անձաւաց, զվարմ մահաբեր շուրջ ձգեալ ի կործանումն քաջ նահատակին:* 65 *Տուեալ էր նշան քաղաքապետին, իբրեւ զՅուդային ի տէրուն/230բ/ական համբոյրն, ասէ. «Յորժամ զայս նիշ համբոյր մատուցեալ համբուրեցից զնա՝ դուք զազդոյ վէրս ի զաւրութիւն նիզակի*[17] *հարջիք զնա»:*

66 *Եւ նոյնժամայն սուսերամերկք խուռն նիզակաւքն ի վերայ յարձակեալ իբրեւ զգազանս արիւնարբուս մարդախանձս, սրախողխող արարեալ սպանին զնա, եւ արարին խաւար Վասպուրական աշխարհիս, որ կեցեալ իշխանին*[18]*. եւ էր ամաց Խ. (40) յորժամ մեռաւ:* 67 *Յայնժամ ողորմագին զաչսն շրջշրջեալ*[19] *առ քաջ նիզակակիցսն իւր, թէ ո՛վ ոք արդեւք*[20] *թերեւս յաւգնութիւն ինչ նմա հասանիցեն. բայց քանզի Տէր մատնեաց զնա ի ձեռս նոցա, որպէս ասաց Դաւիթ. «Եւ եղեւ ահ Տեառն ի վերայ ամենեցուն»*[*]*. այր իւրաքանչիւր մազպուր*[21] *զերծեալ փախստեայ գնացեալ հասին յաշխարհն իւրեանց:* 68 *Բայց միայն զնահապետն Ամատունեաց զԱպուսակր ձերբակալ արա-*

---

1 î ù ÁÝÍ ³ ÛÇó (² ´ ¶ ÁÝÓ ³ ÑÇó)
2 ² Ë¿ñ, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) Ñ¿ñ, ´ ¶ Ñ¿ñ
3 î ù Ñ ³ Ùµ ³ õáó (² ´ ¶ Ñ ³ Ùµ ³ õáõó)
4 ¸ ã ³ Ýë ³ õáñáõÃ» ³ Ý
5 ² ´ ¶ ¸ ³ õÃ ³ · ³ ó» ³ É, î ² Í· ÑÇÝ ûñª ûÃ ³ · ³ Û» ³ É (ëË ³ É)
6 î ù ³ åÉµ»ñë (² ´ ¶ ³ åÉ÷¿ñë)
7 î ù ³ é ³ õ ³ õ ïáõÝ (² ´ ¶ ³ é ³ õ ³ õ ïÝ)
8 ² ´ ¶ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ ÝÝ
9 ² ´ ¶ ³ ½ ³ ï ³ ÝáÛÝ
10 ´ ¶ Ñáõ å ¿Ý] Ñáõ å »Ý (¸ Ñáõ å »Ý)
11 î ù »ñÏ óóáõÝó (² ´ ¶ »ñÏ óóáõÝó)
12 ² ´ ¶ ÷áõÃ ³ Û
13 ´ > Ýáù ³

14 ² ´ ¶ ¿ñÇ í ³ ñ ³ õÝ
15 ¶ ·Ý ï ÇÝ
16 ´ ï »Õõáçù
17 ´ ¶ ÝÇ½ ³ Ï Ç
18 ü áñµ Ï»ó» ³ É ÛÇßË ³ ÝÇÝ
19 ² ßÁñçßñç» ³ É, ´ ¶ ßñç¿ñ ßñç» ³ É
20 î ù ³ ñ ¹ » ³ õù, ² ¶ ³ ñ ¹ »õù, ´ ³ ñ ¹ »ûù
* Սղմ. ՃԴ. 38 «անկաւ ահ Տեառն ի վերայ նոցա»
21 î ù Ù ³ ½ ³ å áõñ (² ´ ¶ Ù ³ ½å áõñ)

րեալ[1] առին գնացին ի քաղաքն, բարձեալ եւ զդին սպանելոյն տարան ընդ իւրեանս՝ ի /231ա/ պարծանս իւրեանց:

69 *Ցիչեցեալ լինին աստանաւր սողոմոնեան[2] բանագործութիւնքն զկատարումնն[3] առեալ, զի ասէ.* «Որ աներկիւղն[4] է, անկանի յորոգայթս եւ ի վիհս, եւ ի տեղիս ուր[5] ոչ եղիցի այցելութիւն յաւիտենից[6]»[ա]: 70 *Եւ առ վատացի քաջութեան աղագս զդէմ տանին բերեալ ասէ.* «Զվատ երկիւղ ապրեցուցանէ[7]»[բ]: 71 *Իսկ եթէ[8] վատացն՝ արութիւն զերկիւղն համարելի է, ո՞րչափ եւս առաւել քաջացն քաջութիւն ստացեալ երկիւղիւն պատսպարել իւրեանց:* 72 *Որպէս եւ Դաւիթ ասէ.* «Պատրաստեցայ եւ ոչ խռովեցայ»[գ]. *եւ այլ ոմն յարտաքին[9] իմաստոց ասէ՝ ընդ աներկիւղի ի[10] ճանապարհ մի՛ երթալ[11]:* 73 *Այլ ճշմարտագոյնք են սողոմոնեանքն[12], զի ասէ.* «Վայ միումն[13]. յորժամ[14] գլորիցէ, ո՞[15] յարուցանիցէ զնա»[դ]. *եւ եթէ՝* «Լաւ են երկուք քան զմի, զի եթէ միովն գլորիցի ոք՝ կանգնեսցի»[ե]:

74 *Եւ խնդրեալ զդի նորա վաճառականաց, պատեցին[16] ի ձեռս եպիսկոպոսին Դաւթի նորուն գաւառի եւ եդին ի տապանի /231բ/ յեկեղեցւոջն որ ի Նմա:* 75 *Եւ յետ անցանելոյ աւուր, գնացեալ Աշոտ որդի Դերանկին, առեալ զդի նորա՝ տարեալ հանգոյց[17] առ հարս իւր՝ յԱղբագ[18] գաւառի, ի վանս Սուրբ Խաչին:* 76 *Եւ ժողովեալ աշխարհն Վասպուրական՝ զամիսս Ժ. արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա:*

77 *Եկն այնուհետեւ Շապուհ որդի Թագաւորին Աշոտի եւ ետ զիշխանութիւնն ի ձեռս Աշոտի որդւոյ Դերանկին՝ փոխանակ հաւր իւրոյ:* 78 *Եւ զԳագիկ որ եւ Ապումրուան, զնա ոստիկան կարգեաց ի վերայ աշխարհին, տեղապահութեամբ տիրել, զի կարի մատաղաւրեայք էին որդիքն[19] Դերանկին. Աշոտ էր Թ. ամաց, յորժամ մեռաւ Դերանիկն, Գագիկ[20] էր Է. ամաց, Գուրգէն[21]՝ Ե. ամաց:* 79 *Եւ թէպէտ եւ տածէր եւ խնամէր Գագիկ աշխարհիս, այլ ոչ ուրախ լինէին ի նա ազատատերանցն գրոխք[22], եւ կացին ի տարակուսի:* 80 *Այլ քանզի յոյժ առաւելեալ էր իմաստութեամբ Գագիկ՝ տեղի տայր բովանդակ գաւ/232ա/առապետաց զաւրագլխաց աշխարհիս, գնայր ընդ նոսա իմաստութեամբ խորագէտ հնարաւորութեամբ, ըստ անցնիւր[23] գահու մեծարեալ պատուադրութեամբ հաճոյանալ ախորժէր նոցա:*

81 *Զկնի այսորիկ եկն Աշոտ Թագաւորն Հայոց՝ մխիթարել զդուստր իւր եւ զթոռունս, եւ եւս առատանայր զհաստատութիւն իշխանութեանն Աշոտի եւ զոստիկանութիւնն Ապումրուանայ:*

---

1 î1-2î4 > ³ ñ ³ ñ» ³ É (² ´ ¶ î3 áõÝ»Ý)
2 îù ëáÕûÙáÝ» ³ Ý (² ´ ¶ ¸ ëáÕáÙáÝ» ³ Ý)
3 îù ½Ï ³ ï ³ ñáõÙÝ (² ´ ¶ ½Ï ³ ï ³ ñáõÙÝÝ)
4 ´ ³ Ý»ñÏÇõÕÇõÝ
5 ü áñ] áõñ
6 ² Û ³ õÇ ï ¿ÝÇó
ա Հմմտ. Եր. ԽԸ. 44 «Եւ որ փախիցէ յերեսաց աՀին՝ անկցի ի վիՀն. եւ որ ելանիցէ ի վՀէ անտի՝ ըմբռնեսցի յորոգայթն»
7 ² ³ åñ»óáõó ³ Ý¿, ²° ´ ¶ ³ åñ»óáõó¿
բ Հմմտ. Առակ. ԺԸ. 8 «Զվատ կործանէ երկեւղ»
8 ´ ¶ Ã¿
գ Սղմ. ՃԺԸ. 60
9 ´ ³ ñ ï ³ ùÇÝ
10 ² ,ÜËÝ.388ëñµ·. ³ Ý»ñÏÇõÕÇ Ç, ´ ¶ îù ³ Ý»ñÏÇõÕ Ç
11 ü ³ Ý»ñÏÇõÕÇ Ç × ³ Ý ³ å ³ ñÑ ÙÇ »ñÃ ³ Ûó»ë
12 î1-2î4 ëáÕûÙáÝ» ³ ÝùÝ, î3 ëáÕáÙûÝ» ³ ÝùÝ (² ´ ¶ ¸ ëáÕáÙáÝ» ³ ÝùÝ)
13 ´ ¶ ÙÇ áÙÝ
14 ü ×ßÙ ³ ñ ï ³ ·áÛÝù ëáÕûÙáÝ» ³ ÝùÝ, ½Ç í ³ Ñ ÙÇáÛÝ Ç × ³ Ý ³ å ³ ñÑÇ, ½Ç »Ã¿] ×ßÙ ³ ñ ï ³ ·áÛÝù… ÛáñÅ ³ Ù
15 ² áñ, ²° (·ñãÇ) á
դ Ժող. Դ. 10
ե Հմմտ. Ժող. Դ. 9-10

16 îù å ³ ï »óÇÝ ½Ý ³ (² ´ ¶ > ½Ý ³)
17 ü Ñ ³ Ý·áÛó ½Ý ³
18 î1-2î4 Û ³ Õµ ³ ï , î3 Û ³ Õµ ³ Ï (² ´ ¶ Û ³ Õµ ³ ·)
19 ¸ îù áñ ¹ Çù (² ´ ¶ áñ ¹ ÇùÝ)
20 ´ · ³ ·Ç·, ¶ · ³ ·Ç
21 ¶ ·áõñ¿Ý
22 ´ ¶ ·ñáË, ¸ ·ñáÑù
23 îù ³ ÝóÝÇõñ (² ´ ¶ ¸ ³ ÝóÝÇõñ)

82 *Բայց Տիկինն Սոփի կեցեալ[1] յետ մահու Դերանկին զտարի մի եւ զամիսս Ը.՝ յաւելեալ առ Հարս իւր[2]. եւ տարեալ հանգուցանեն ի նոյն վանս Սուրբ Խաչին:*

83 *Եւ յետ այսորիկ որդիք նորա Գագիկ եւ Աշոտ եւ Գուրգէն կանոնեցին զյիշատակութիւն նոցա ի տաւնի սրբոյ Խաչին, եւ ետուն ի սուրբ եկեղեցին Դ. ագարակս, զվանքն Փշոց եւ զագարակն Ահավանք, յանդիման եկեղեցւոյն որ ի կղզին, եւ զքարն Մանակերտ, որ է հանդէպ հարաւոյ կուսէ, եւ զԲերկրի եւ այլ բազում տեղիս, զոր աւանդեցին որդիք թագաւորին յետ մահու/232բ/ան[3] հաւր եւ մաւր իւրեանց ի պէտս Սուրբ Խաչին Աղթամարայ[4], եւ են հրամանք սոցա[5] իբրեւ զվէմ հաստատուն[a]. եւ թէ ոք խախտել ջանայ՝ ի հրամանէն Աստուծոյ ո՛չ ժառանգէ նա[6] զաթոռ իւր եւ զթագաւորութիւն:* 84 *Եւ թէ հաստատել ոք[7] կամեսցի՝ անսասանելի կացցէ նա[8] յայսմ աշխարհիս. ամէն:*

ԻԱ.[9] ՓՈԽԱՆԱԿ ԱՇՈՏԻ ԹԱԳԱՒՈՐԵԼ ՍՄԲԱՏԱՅ

1 *Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ Աշոտ թագաւորն Հայոց փոխի յաշխարհէս ի բարիոք ծերութեան, փափկացեալ եւ յղփացեալ[10] խրախութեամբ,* «ձեռն նորա յամենեսին, եւ ամենեցուն ձեռք ի նա»[b], *քաջավայելչագոյնս զթագաւորութեանն[11] կատարելագործեալ զժամանակն, Ե. ամ յիշխանական[12] ճոխութեանն[13], ԻԵ. (25) ամ յիշխանաց[14] իշխանական պետութեանն[15], Դ. ամ ի թագակապ շքեղութեանն. եւ մեռաւ ՅԼԹ. (890) թուականութեանն Հայոց, եւ ի ԺԵ.[16] (15) ամի հայրապետութեանն Գէորգեայ[17] Հայոց կաթողիկոսի:* 2 *Եւ փոխանակ նորա թագաւորէ Սմբատ որդի Աշ/233ա/ոտի, այր քաջայայտ եւ հանճարեղագոյն, լի եւ առոյգ[18] յամենայն իրողութիւնս, որ ինչ ընդ երկնաւս[19] համառաւտաբար լրութիւն պատկանաբար պիտանան[20], հաճոյ Աստուծոյ եւ ընտիր մարդկան:*

ԻԲ.[21] ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ՔԱՂԱՔԻՆ ԴՈՒՆԻ Ի ՍԱՍՏԻԿ ՇԱՐԺՄԱՆԷՆ[22]

1 *Ի սորա յերրորդ ամի թագաւորութեանն ի վերայ Հայոց աստուածատուր բարկութեամբ անդնդաշարժ վրդովմամբք ներքնագոյն խորոցն պատահեալ միմեանց սահանախաղաց դղրդմամբ, հիմնաշարժ տապալմամբ, ներքսագոյն երկրի թուլացեալ պնդափակ աղխեալ սանդարամետական սահմանին, բարկութեան հողմոց[23] շնչեալ ընդ ջրոցն խաւարայնոց, ի կո-*

1 ü Ï ³ ó» ³ É
2 ´¶ > Çõñ
3 ² ´¶ü î³ Ù ³ Ñáõ ³ Ý, î¹⁻² î⁴ Ù ³ Ñáõ
4 ² ´¶ î¹⁻³ ³ ÕÃ ³ Ù ³ ñ ³ Û, î⁴ ³ ÕÃ ³ Ù ³ ñ ³
5 ü Ýáó ³
a [illegible] 28, [illegible] 7
6 ü ~ Ý ³ áã Å ³ é ³ Ý·¿
7 ´¶ > áù
8 ü Ý ³ áã Å ³ é ³ Ý·¿
9 ´° .·.
10 ´ ÛÕ ³ ó» ³ É
b Ծն. ԺԶ. 12

11 ¸ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
12 ´¶ ÇßË ³ Ý ³ Ï ³ Ý
13 ´ î^ù ×áËáõÃ» ³ Ý (² ¶ ×áËáõÃ» ³ ÝÝ)
14 ´¶ ÇßË ³ Ý ³ ó
15 ´ å» ï áõÃ» ³ Ý
16 î⁴Í.2 890 ¶¿áñ· Ï ³ Ã.-Ç áã Ã¿ 15ñ¹, ³ ÛÉª 17ñ¹ ï ³ -ñÇÝ ¿. ëñµ ³ ·ñ»ÉÇ±ª .Å¿.] .Å».
17 ´ ·¿áñ· ³ Û
18 ´ ³ éá·
19 ² ¶ î³⁻⁴ »ñÏñ ³ õë, ²°´¶°¸ î¹⁻² (²ª ³ ÛÉ Ó»éù, ¶ª ·ñãÇ) »ñÏÝ ³ õë
20 ¸ åÇ ï »Ý ³ Ý
21 ´° .¹.
22 ´¶ ß ³ ñÅÙ ³ Ý¿
23 ² ´¶ Ñá·õáó, ²° (³ ÛÉ Ó»éù) ÑáÕÙáó

խակս[1] անդնդաքակս զթանձրայատակ երկրի զկարծր եւ զծանրալիր անկշիռ անբաւութիւնն[2] տատանեալ, մինչ յերեսս երկրի ի վեր մղեալ հանդէպ քաղաքին Արտաշաստ[3], որ Բլուրն նորուն ասի, յորում շահաստանն Դուին, մարդախիտ պարսպաւոր պատնիշաւք պատուարեալ եւ տուրեւառիկ վաճառ/233բ/ականութեամբ եւ ազգի ազգի պղծութեամբ յափրացեալ յղփացեալ՝ զնա ի հիմանց տապալեալ. բերանաբաց դժոխաբար լայնեալ զբերան իւր՝ յոգունց[4] քան թէ սակաւուց արար վիժել յանդունդս, որոց ոմանց[5] եւ տունք նոցա գերեզմանք նոցին եղեն: 2 *Գունակ կորխային բանակին յանդնդաքակ տունսն զընակութիւնսն արարին[ա], անխայեալ ի նինուէականն սորջացեալ[6][բ] նախ անդ ո՛չ անխայեաց[7] առ քարեղէն սիրտ քաղաքացւոցն Դունայ:* 3 *Նա եւ տեղիք սրբութեանց՝ տունք աղաւթիցն զշարժմանն կիրս կրեալ, պատառմամբ որմաշարժ լինելով, որպէս յայնժամ ի մահուն Ոզիայ արքայի, յաւուրս Եսայեայ մարգարէի՝ ի ձայնէ սրովբէից շարժեալ տաճարին Տեառն, մինչ բարձրանալ դրանդեացն[գ], որպէս եւ առ Զաքարիայիւ մարգարէիւ շարժեալ մինչ ի լեառն Ձիթենեաց[դ]:* 4 *Եւ ասի լինել թիւ մարդկանն ապականելոցն[8] ի շարժմանէ՝ ոգի առաւել քան Հ. (70) հազար[9]:* 5 *Այս շարժումն սաստկագոյն քան որ եղեւ յամս Զաքար/234ա/իայի Հայոց կաթողիկոսի, յետ Է. ամի գերութեանն Հայոց:*

6 *Անդ հանդիպեալ լինէր եւ երանելի եպիսկոպոսն Գրիգոր Ռշտունեաց վաէմ[10]. ոչ կարաց իւրայովքն[11] զերծանել, իբրեւ յայնժամ առղոթաւ ի լեառն:* 7 *Եւ նորայքն ոմանք ի նմին շարժմանէ գերեզմանացան ի նմին[12]:*

8 *Բայց երանելի հայրապետն տէր Գէորգ սաստկագոյն քան զտիեզերական կործանմանն[13] առ Նոյիւ բերելով զտրտմութեանն թախիծս, հանդերձ եպիսկոպոսիւն Գրիգորիւ, զաբրահամեանն վաղնջուց աղաչանսն[14] ի կործանմանն Սոդոմայ[ե] յառաջաբերեալ[15] մարդասիրին Աստուծոյ. եւ թողեալ զբնակելն ի Դուինն, ելեալ բնակեցաւ ի Նոր քաղաքին՝ ի մեծ եկեղեցւոջն որ յանուն սրբոյն Գրիգորի շինեալ էր երանելւոյն[16] տեառն Ներսիսի[17] Երկրորդի[18] Հայոց կաթողիկոսի:*

9 *Յետ այսր՝ յերկրորդ[19] ամի պաշարեն զԿարնային քաղաքն զաւրքն Յունաց. եւ դարձեալ անդրէն ի կամս իւրեանց թողեալ գնացին:* 10 *Եւ ի նմին ամի մեռաւ արքայն իշխան Տար/234բ/ունոյ, եւ բռնազբաւսեալ զաշխարհն Ահմատ[20] որդի Յիսէի Շեհայ[21] յինքն նուաճել. եւ սպանանի Գուրգէն իշխան որդի կորապաղատին նենգութեամբ ի զաւրագլխացն Ահմա-*

---

1 ü ÏáÑ³Ïë
2 ´¸ ³Ýµ³õáõÃÇõÝ
3 ²¶ ³ñï³ß³Ùáõ, ²°¶° (² ·ñãÇ) ³ñï³ß³ëáõ, ´ ³ñï³ß³Ùëáõ, î ³ñï³ß³ëáõ
4 ²´¶¸ ÛáùáõÝó
5 î áÙ³Ýù (²´¶ áÙ³Ýó)
ա Թէ-է, Ժ.Զ. 31-33
6 ´ > Ç ÝÇÝáõ¿³Ï³ÝÝ ëïñç³ó»³É
բ Տե՛ս Յովն. Գ. 3-10, Մտթ. ԺԲ. 41, Ղկ. ԺԱ. 32
7 î ³ÝË³Û»³É (²´¶ ³ÝË³Û»³ó)
գ Եսա. Զ. 1-4
դ Զաք. ԺԴ. 4
8 î ³å³Ï³Ý»Éáó (²´¶ ³å³Ï³Ý»ÉáóÝ)
9 ²´¶î[1] .Ñ. Ñ³½³ñ, î[2-4] .Ñé.

10 ²´¶î[1-3] íë³Ù. ÜËÝ.13ëñµ·. íë¿Ù
11 ü Çõñ³ÛÝáíùÝ
12 ¶ Ç ÙÇÝ] Ç ÝÙÇÝ
13 ü ÏáñÍ³ÝáõÙÝÝ
14 ´ ³Õ³ã³Ýë
ե Ծն. ԺԸ. 20-32
15 ´ Û³é³ç µ»ñ»³É
16 î »ñ³Ý»Éõáà, ² »ñ³Ý»Éáà, ´¶ »ñ³Ý»ÉáÃÝ
17 ´¶ Ý»ñë¿ëÇ
18 î[4]Í.9 å¿ïù¿ ÉÇÝÇª ¦»ññáñ¹Ç§ª 641-661 ÃÃ.
19 ´ Û»ñÏñá¹
20 î ³ÑÙ³Ã (²´¶ ³ÑÙ³ï)
21 ² ß»Ñ³Û, ²°´¶î[1] (² ³ÛÉ Ó»éù) ß»Ë³Û

տայ[1], այր քաջ եւ երեւելի եւ քաջայայտ ի մէջ Հայաստանեայցս[2]:

11 Բայց որդիքն[3] Դերանկին՝ Աշոտ եւ Գագիկ եւ Գուրգէն, զըստ մարմնոյ աճմանն չափ առոգ եւ բարձրաբերձ ձգմամբ յառաջ տանէին[4], նա եւ զմտացն ոչ սակաւ հարստանալ յայտարարական բերմամբ առ հանճարեղութիւնն[5] զուգընթաց բողբոջմամբ կատարելագործէին: 12 Եւ զուարճ եւ զուարթ խրախութեամբ յուսակցէին առ տիրական նախախնամող[6] հոգաբարձութիւն շինութեան աշխարհիս, եւ զսուգ եւ զտրտմութիւն, զոր կրէին աշխարհս յաղագս մահուանն Դերանկին, յուրախութիւն եւ ի խնդութիւն տրամադրէին. եւ առ եղբայրականն զհնազանդութեանն չափ ցուցանելով, անկշիռ վայելչութեամբ զմիմեանս լաւ համարելով քան զանձինս, հասարակ /235ա/ զճոխութիւն իշխանական գահընկալութեանն վարկանելով, միայն ըստ ամացն ծննդաբանութեան հաւատացին Աշոտի[7] զիշխանականն տալ պատուադրութիւն[8]: 13 Եւ անհակառակող գտեալ բարուք, բաժանեն զաշխարհս յերիս մասունս. տալով[9] Աշոտի[10], որպէս ասացաք[11] յառաջագոյն՝ զգահն նախնական իշխանութեան, այլովք յոլովագոյն միջոցաւք աշխարհիս, մինչեւ յամուրն Նախճաւանու: 14 Իսկ Գագիկ զկողմանս Ռշտունեաց[12] այլովք մաւտակացիւք գաւառաւք, եւ որքան իցէ հասումն ուժոյ՝ անդր եւս յաշխարհն Մոկաց: 15 Եւ Գուրգէն՝ զկողմանս արեւելից[13], յելից Աղբագոյ եւ որ շուրջ զնովաւ ամենայն Պարսկահայք[14] մինչեւ ի մուտս Կորդաց[15], եւ ուր եւ ըստ այնմ իցէ հնար ածել զձեռամբ. եւ այսոքիկ այսպէս:

16 Իսկ Ապումրուանայ ի պատճառ ոստիկանութեան զմանկականն[16] նոցա պատճառելով խաժութիւն հասակի[17], առ սակաւ սակաւ սկսաւ զամուրսն յինքն գրաւել, զհետ /235բ/ իշխանական ցանկութեանն զերասանակ մտացն ձգեալ, զամուրն Նկան ի Թոռնաւան գաւառի, եւ զամուրն Կոտոր ի ձորն Ընձահից[18], զամուրն Սեւան[19] ի փորն Լմբայ: 17 Եւ այլ ամրաբնակ ազատ որերոյն[20] պարգեւս եւ պատիւս աւր ըստ աւրէ բաշխէր, եւ յինքն[21] յանգուցանել ախորժելով վարէր[22] ընդ նոսա: 18 Զորոյ իմացմանց հանդամանս իմացեալ ազատացն Վասպուրականի, ո՛չ հաճոյանայր նոցա թեւակոխելն Գագկայ, եւ զելս իրացն ջանային գտանել, առանց խռովասէր հանդարտութեան. ոմանք զայս ինչ, ոմանք զայն ինչ տանէին ածէին խորհրդածութիւն[23]: 19 Բայց բազմաց այլ[24] իմացմունքն յայսոսիկ, առ վայր մի առին զկատարումն:

20 Որդին Ապուսեճի[25] Ափշին[26], որ զպարսկային հարստութիւնն հզաւրապէս յաղթութեամբ ի գլուխ եհան, ձեռնամուխ

1 î[ù] ³ÑÙ³Ã³Û (²´¶ ³ÑÙ³ ï ³Û)
2 ´¸Ñ³Û³ëï ³Ý»³óë
3 ´ áñ / áñ¹ÇùÝ
4 ²´¶ ³ ï»ÝÇÝ
5 ´¸Ñ³Ý×³ñ»ÕáõÃÇõÝ
6 î[ù] Ý³Ë³ËÝ³Ù³õÕ (²´¶¸Ý³Ë³ËÝ³ÙáÕ)
7 ´¶ ³ßáï
8 ´¸ å³ ïáõ³·ñáõÃÇõÝ
9 ´ ·áÉáí
10 ü Ç Ó»éë ³ßáïÇ
11 ´ ³ë³ó
12 ²´¶ Áéßï áõÝ»³ó

13 ´ Û³ ñ»õ»ÉÇó
14 ´¶ å³ñëÏ³Û Ï³Ûù
15 ²´¶ Ïá¹ñ³ó, ²° (·ñãÇ) Ïáñ¹³ó
16 ´¶ ½Ù³ÝÏ³ÝÝ
17 ¸Ñ³ë³ÏÇÝ
18 î[ù] ÁÝÍ³ÛÇó (²´¶ ÁÝÓ³ÑÇó)
19 î[ù] ë»õ³ÝÇ (²´¶ î[3] ë»õ³Ý)
20 ²´¶¸ ³½³ ï áñ»ñáÛÝ. ÜËÝ.413ëñµ·. ³½³ ï áñ»ñáÛÝ
21 î[1-2]î[4] ÇÝùÝ. ²´¶ ÛÇÝùÝ. î[2]Í· Ã»ñ»õëª ÛÇÝùÝ, ÜËÝ.277ëñµ·. ÛÇÝùÝ
22 î[1] í³ñ»ñ (íñ¿å)
23 ´ ËáñÑñ¹³ÍáõÃÇõÝÝ
24 ²´¶ µ³½Ù³ó ³ÛÉ. ÜËÝ.406ëñµ·. µ³½Ù³ó»³É] µ³½Ù³ó ³ÛÉ
25 ² ³ å áõë¿×Ç
26 ²´¶ î[ù] ³õßÇÝ. ëñµ·. »Ýù ÙÇûñÇÝ³ Ï³óÝ»Éáí

ախորժեաց լինել ի վերայ Հայոց՝ զհարստահարութիւնն բացաձգել, եւ թուղթս[1] առ մի մի յիշխանացն[2] յղել յաճախէր, յոլովագոյնն[3] առ իշխանն Աշոտ եւ առ եղբարս իւր: 21 *Որք /236ա/ ծանուցեալ զբռնանալն նորա ի վերայ պարսկական պետացն, եւ զինչ կրեցինն, զմտաւ ածեալ[4] եւ զխառն ընդ աշխարհիս զդրակցութիւնն, եւ թէ գուցէ զպարսկայինն հասանիցէ մեզ կրել եւ աշխարհիս[5] մեր, ձեռն ետուն հաւանութեան ի նորայն կալ մնալ հպատակութեան[6]:*

22 *Եւ ելեալ Աշոտ զհետ կոչնականաց Ափշնի[7], գնաց աներկիւղ համարձակութեամբ:* 23 *Իսկ թագաւորն Հայոց Սմբատ անպատկան վարկանելով զերթալն Աշոտի առ Ափշին[8], մի՛ գուցէ արդեւք[9] եւ այլք դրդուիցին յիշխանացն զնորայն հետեւել ուղեւորութիւն[10], եւ յարգելուլն զԱշոտ՝ չանսաց ումեք:* 24 *Նոյնժամայն ի բարկութիւն ցասմամբ մեծաւ շարժեալ թագաւորն Սմբատ, գրէ առ Գուրգէն Անձաւացեաց[11] տէր եւ առ Գագիկ Ապումրուան, ասէ. «Բնութեամբ ճշմարտութեամբ աշխարհդ Վասպուրական ձեր լեալ[12] էր ժառանգութիւն, եւ զձեզ արտաքս հանեալ թողեալ են նախնեացն Աշոտի:* 25 *Արդ, ելէ՛ք[13] ի վերայ աշխարհիդ զաւրացեալ /236բ/ զաւրութեամբ, եւ ձեր լիցի երկիրդ ի ժառանգութիւն»:* 26 *Որոյ հրամանն փութով զկատարումն առնոյր[14] ըստ ցանկութեան իշխանսիրութեան[15] նոցա. եւ ելեալ ի վերայ աշխարհիս՝ յերկուս բաժինս հատին զաշխարհս:*

27 *Եւ եկին տալ պատերազմ ընդ ամրոցին Վան քաղաքի, եւ զի ի գնալն[16] Աշոտի թողեալ էր անդ զտիկինն Վասպուրականի[17] զՍեռայ[18], եւ զպատրաստութիւն պատերազմողական մարտի ամրոցին հաւատացեալ էր[19] Յիսէի եղբաւր Թադէոսի, որոց Շերեփայ որդիք անուանէին, ի յԱկէաց ի[20] տոհմէ, քաջամարտիկք եւ հմուտք պատերազմողական յարդարմանց:* 28 *Եւ ետուն պատերազմ անդ զաւուրս Լ. (30), եւ ոչ ինչ կարացին ստնանել. այլ զպարտութիւն քան զյաղթութիւն յինքեանս ձգէին ի ձեռանէ Յիսէի, մինչ պակասել պատրաստութեան[21] բերդին, մանաւանդ ջրոյն սակաւաւորութիւն[22]. որք յակամայ կամս լքին զմարտն եւ ցածուցին զպատերազմն, եւ ետուն զամուրն ի Գագիկ:*

29 *Եւ մինչ այսպէս կայր /237ա/ աշխարհս յանկարգ խաղաղութեան, եհաս լուր գործոյն առ Ափշին[23] եւ առ իշխանն Աշոտ, եթէ՝ «Վրդովեալ է երկիրն, եւ կան ի տարակուսի՝ որք զամուրսն քո ունին. արդ փութա՛[24] անյապաղ վճարել զբռնահարեալ գործ միաբանութեան նոցա քակտել»:* 30 *Որոյ ոչ զպատաղումն բերելով, գայ զաւրու Ափշնի[25], հասանէ ի վերայ*

1 îª ½ÃáõÕÃë, ² ´ ¶ ÃáõÕÃë
2 ´ ¶ ÇßË ³ Ý ³ óÝ
3 ² îª Ûáí³ · áÛÝ (´ ¶ Ûáí³ · áÛÝÝ)
4 î²î⁴ ³ é» ³ É (² ´ ¶ ¸ î¹î³ ³ Í» ³ É)
5 ´ ½ ³ ßË ³ ñÑÇë
6 ´ Ñå ³ ï ³ ÏáõÃ» ³ ÝÝ
7 ² ´ ¶ îª ³ õßÝÇ. ëñµ·. »Ýù ÙÇûñÇÝ ³ Ï ³ óÝ»Éáí
8 ² ´ ¶ îª ³ õßÇÝ
9 îª ³ ñ¹» ³ õù, ² ¶ ³ ñ¹»õù (´ ³ ñ¹»ûù)
10 ² ´ ¶ áõÕÕ»õáñáõÃÇõÝ
11 ´ ³ Ýó ³ õ ³ ó» ³ ó. ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
12 ² ÉÇ» ³ É
13 ´°¶ »Õ¿ù
14 ü ½Ï ³ ï ³ ñáõÙÝ ³ éÝáÛñ ÷ áõÃ ³ Ý ³ ÏÇ] ÷ áõÃáí... ³ éÝáÛñ
15 ¸ îª ÇßË ³ Ý ³ ëÇñáõÃ» ³ Ý, ² ´ ¶ ÇßË ³ ÝëÇñáõÃ» ³ Ý
16 îª · Ý ³ É (² ´ ¶ · Ý ³ ÉÝ)
17 îª í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ Ý (² ´ ¶ í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ ÝÇ)
18 î¹ Çë» ï ³ Û
19 ´ ¶ ¿] ¿ñ
20 îª Ç Û ³ Ï¿ ³ óÇ (² ´ ¶ Ç Û ³ Ï¿ ³ ó Ç)
21 îª å ³ ï ñ ³ ë ï áõÃ» ³ ÝÝ (² ´ ¶ å ³ ï ñ ³ ë ï áõÃ» ³ Ý)
22 ´ ë ³ Ï ³ õ³ õáñáõÃÇõÝ
23 ² ´ ¶ îª ³ õßÇÝ
24 ² ´ ¶ ÷ áõÃ ³ Û
25 ² ´ ¶ îª ³ õßÝÇ

նոցա: 31 *Զորոց տեղի տուեալ, գնացին յամուրս իւրեանց, եւ զաւրացն Վասպուրականի դարձեալ զկնի Աշոտի:*

32 *Բայց Գուրգէն խոկայր զմասն աշխարհին յինքն գրաւել, մանաւանդ զՌստանն Ռշտունեաց, որ էր տեղի սպանման հաւր իւրոյ, գինս արեան զնա համարելով:* 33 *Բայց Ապումրուան պատճառելով Աշոտի, ասէ. «Վասն այնր ելի յաշխարհս, զի մի՛ Գուրգէն բռնաբար յինքն կորզեալ ձգիցէ զամուրս աշխարհիս, եւ յինքն բռնաբար զզաւրս քո յանգուցանիցէ:* 34 *Արդ, խաւսեաց ընդ իս ի խաղաղութիւն, զպատրուակ կեղծաւորութեան ի միջոյ երկոցունց ի բաց պարուրեալ»:* 35 *Բայց քաղցր/237բ/աբարոյ իշխանն Աշոտ, հեզն եւ ամենայն բարեաւք յղփացեալն, տեղի ետ ասացելոյն:* 36 *Եւ հասեալ ի մի վայր, զան Հովիտն*[1] *Կուղան, ուր Գուրգէն բանակ արարեալ էր ի Կարկինեանս տեղւոջ բազմաձեռն զաւրու. խաւսի Գուրգէն ընդ Աշոտի յայտնապէս զոր խորհէրն. եւ առ չանսալ իշխանին՝ անդէն նոյն ժամայն ի մարտ պատրաստին:* 37 *Բայց Աշոտ թէպէտ եւ նուազագոյն զաւրու ընդ իւր լինելով, ոչ թիկն*[2] *ածեալ*[3]*, վերջացաւ առ պատերազմն յառաջանալ:* 38 *Յորոց միջի կացեալ Ապումրուան, համոզեալ նոցա, ցածոյց զճակատ առ ճակատ վառեալ պատերազմն, եւ Գուրգէն դարձեալ գնաց յաշխարհն իւր՝ յամուրն Կանգուար:* 39 *Եւ յետ սակաւ աւուրց վախճան առեալ կենաց նորա, ձիոյ խրոխտացելոյ զանձամբ երթեալ*[4]*, ելոյծ ի կենաց զքաջարանցն*[5]*՝ զմեծն տերանց, զքաջ զաւրավարն եւ զզաւրագլուխն Հայոց Մեծաց:*

40 *Բայց Ապումրուանն*[6] *երկնէր զայր զիշխանսիրականն*[7] *ծնանել /238ա/ զահակալութիւն ի վերայ աշխարհիս:* 41 *Եւ քանզի էին երեքին սոքա անքակ, անխզելի առ միմեանս, զմիաբանական կապակցութիւն շաղկապեալ Աշոտի եւ Գագկայ եւ Գուրգինայ՝ որդիք Դերանկին, յեցեալ յուսացեալ առ միմեանս, իբրեւ զքաղաք ամուր, իբրեւ զպարիսպ պղնձի՝ ոչ կատարելանայր առ աւարտումն հասանել խորհրդոյն*[8]*:* 42 *Եւ բազմածուփ ալեացն ներքսագոյն շտեմարանեալ ցանկասիրութեանն*[9]*, անդուլ*[10] *առնէր զնորայն իմացմունս. ապա նոքա մերկացեալ զկեալն կասկածանաւք առ Ապումրուան՝ զան առ նա առանց ակնածութեան, որոց*[11]*՝ դիպող*[12] *ժամ գտեալ ի միասին կալով նոցա, կալեալ զնոսա տայ յամուրս աշխարհին, կապեալս կապանաւք երկաթեաւք*[13]*. զԱշոտ տարեալ յանկասկածելին Նկան, զԳագիկ յամուրն Սեւան, զԳուրգէն՝ ի Կոտորն բերդ:* 43 *Եւ դարձեալ զՍեւան բերդ տայ ի ձեռս Հասանայ՝ որդւոյ*[14] *Վասակայ ամբարշտի:*

44 *Զնոյն տեսեալ ազատացն Վասպուրականի, անտանելի մնալով առ դիպուածն /238բ/ զոր ինչ գործեաց Ապումրուան, ելին գնացին*[15] *առ Ատոմ՝ որդի մեծին Գուրգինայ, յամուրն Կանգուար՝ դտանել զելս իրացն. Յիսէ Տրունեաց*[16]

1 ² ´ ¶ Ûá í Ç ï Ý
2 î⁴ ÃÇÏÁÝ (² ´ ¶ ÃÇÏÝ)
3 ü ÃÇÏÝ ³ ó» ³ É] ÃÇÏÝ ³ Í» ³ É
4 îù ½ ³ ÝÓÝ ³ Ùµ»ñÃ» ³ É, ² ½ ³ ÝÓÝ ³ Ùµ »ñÃ» ³ É (ÇÙ ³ ° ½ ³ ÝÓ<Ý> ³ Ùµ »ñÃ» ³ É), ´ ¶ ½ ³ ÝÓ ³ Ùµ »ñÃ» ³ É (ÜñÛñ.Îáñ.448.ëñµ. ½ ³ ÝÓ ³ Ùµ »ñÃ» ³ É)
5 ² ´ ¶ ½ù ³ ç ³ ñ ³ ÝóÝ (·áõó¿ª ½ù ³ ç ³ ñ ³ ÝóÝ)

6 îù ³ å áõÙñáõ ³ Ý (² ´ ¶ ³ å áõÙñáõ ³ ÝÝ)
7 îù ½ÇßË ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ ÝÝ (² ´ ¶ ½ÇßË ³ ÝëÇñ ³ Ï ³ ÝÝ)
8 ² ËáñÑñ¹õáÛÝ
9 ´ ¸ ó ³ ÝÏ ³ ëÇñáõÃ» ³ Ý
10 ü ³ Ý¹áÛÉ
11 îù áñáÛ (² ´ ¶ áñáó)
12 îù ¹Çå ³ õÕ (² ´ ¶ ¹ÇåáÕ)
13 ² ¶ »ñÏ ³ Ã»õù, ¶ îù »ñÏ ³ Ã»ûù
14 ü áñ¹õáÛÝ
15 ´ ¶ ·Ý ³ ÛÇÝ
16 ü ï ¿ñáõÝ» ³ Ýó

տէր՝ որդի Հոնաւարայ[1]*, Վարազշապուհ*[2]*՝ Աբելինից*[3] *տէր, Թադէոս Ակէացի*[4]*՝ Շերեփայ որդի, եւ այլք ընդ նոսա:* 45 *Սոքա ամենեքին աղխիւ եւ ընտանեաք*[5] *իւրեանց թողին զտունս բնակութեան իւրեանց եւ զհայրենիս իւրեանց՝ ի վերայ մտերմութեամբ հպատակութեան որդւոցն Դերանկին, լաւ համարեցան զկեանս պանդխտութեան յաւտարութեան առնել, քան տեսանել կապեալս արգելեալս ի բանտի*[6] *զորդիս իշխանին իւրեանց, զիշխան աշխարհիս, որոց սրտի մտաւք ի մանկութենէ զհարկ ծառայութեան հատուցեալ էին՝ ըստ աւրինի վայելչութեան հնազանդողաց*[7] *եւ հնազանդելոց, ըստ յորդորման հեթանոսաց վարդապետին:*

46 *Անդանաւր եկեալ Շապուհ եղբայր թագաւորին, եւ կացուցանէ զԳագիկ իշխան Վասպուրական տէրու/239ա/թեանն*[8]*. մանաւանդ զի փեսայացուցեալ էր Շապհոյ զԳագիկ ի դուստր իւր. բայց Ատոմ յամր*[9] *առ փոյթն լինելով վասն թագաւորին ակնածութեան:* 47 *Եւ ելեալ ազատացն Վասպուրականի, դէմ եդեալ տարադէմ գնացին յԱմդացւոց*[10] *քաղաքն՝ առ Ահմատ*[11] *որդի Յիսէի Շեհայ*[12]*, որ մեծաւ ախորժանաւք հանդուցանէ*[13] *առ ինքն զնոսա իբրեւ արս պատուաւորս եւ քաջամարտիկս*[14]*, զաւրաւոր զաւրութեամբ, եւ մանաւանդ զի բազում անգամ զանուն յաղթութեան ստացեալ ունէին:* 48 *Իսկ յառաջագոյն եւ նա գիտէր ի համբաւուց, եւ յաւժարագոյնս եղեւ ընդունել զնոսա. որ եւ զկողմանս Տարունոյ յինքն կորզեալ՝ թիկն ածէր*[15] *բնաբանապէս ամիրայապետել ամենայն Հայոց:* 49 *Զի եւ տուն Հայոց անուանեալ առաջին ասէին*[16] *զՏարաւն:* 50 *Եւ զայսոսիկ Ահմատայ*[17] *յինքն առեալ, արկանէր ի կամս եւս յառաջանալ, զի եւ զնախարարս Հայոց գրաւեսցէ մեծապատիւ սիրով, ի ձեռն այնր հաստատագոյնս լինել ի կասկածաւոր /239բ/ պատգամացն, զոր հանապազ յղէր առ նա Սմբատ թագաւորն Հայոց:*

ԻԳ.[18] ՎԱՍՆ ՋԱՒՐԱԺՈՂՈՎՆ ԼԻՆԵԼՈՅ ՍՄԲԱՏԱՅ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՀԱՅՈՑ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՀՄԱՏԱՅ ԱՄԴԱՑԻՈՅՆ, ՎՐԱՑ ԵՒ ԱՂՈՒԱՆԻՑ ԵՒ ԲՈԼՈՐ ՀԱՅՈՑ ԻՇԽԱՆԱՒՔՆ, ԵՒ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ[19] ՍՄԲԱՏԱՅ ՅԱՀՄԱՏԱՅ Ի ՍԱՀՄԱՆՍ ԱՂՁՆԵԱՑ, Ի ՎԵՐԱՅ ԳԵՏՈՅՆ ԹՈՒԽ ԿՈՉԵՑԵԱԼ, ՈՐ ԻՋԱՆԷ Ի ԾՈՎՆ ԲՋՆՈՒՆԵԱՑ

1 *Որպէս վերագոյնն յիշեցաք սակաւուք վասն Ահմատայ՝ յինքն գրաւել զաշխարհն Տարունոյ, հանեալ ի Հայոց պետութենէ, գրէ բազում անգամ Սմբատ առ Ահմատ՝ թողուլ անդրէն զաշխարհն, տալ ի ձեռս Աշոտի որդւոյ իշխանին Դաւթայ. եւ խոստանայր նմա զհազարապետութիւնն*[20] *Հայոց՝ յարքունուստ հրամանէ հնազանդութեամբ Հայոց:* 2 *Բայց Ահմատ*

1 ´ ÑáÝ ³ õáñ ³ Û
2 ² ´¶ í ³ ñ ³ ß ³ å áõÑ
3 ´ ³ µ¿ÉÇÝÇó
4 ² Ã ³ ¹¿áë áë ³ Ï¿ ³ óÇ, ´¶ Ã ³ ¹¿áë áë ³ Ï» ³ óÇ
5 ² ¶ ÁÝ ï ³ Ý»õù, ´î ù ÁÝ ï ³ Ý»ûù
6 î ù µ ³ Ý¹Ç (² ´¶ µ ³ Ý ï Ç)
7 ² ´¶ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹ ³ õÕ ³ ó
8 ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý, ¶ ï »ñáõÃ» ³ ÝÝ
9 ü Ñ ³ Ùñ. ÜËÝ.91ëñµ·. Û ³ Ùñ
10 ü Ñ ³ Ù¹ ³ óõáó
11 î ù ³ ÑÙ ³ Ã (² ´¶ ³ ÑÙ ³ ï)
12 ²°´¶ î¹ (² ³ ÛÉ Ó»éù) ß»Ë ³ Û
13 ² ´¶ î ù Û ³ Ý·áõó ³ Ý¿, ü Ñ ³ Ý·áõó ³ Ý¿. ÜËÝ.91ëñµ·. Ñ ³ Ý·áõó ³ Ý¿
14 ´¶ ù ³ ç ³ Ù ³ ñ ï ÇÏ

15 ² ´¶ î ù ÃÇÏÝ ³ Í¿ñ, ¸ Ã»ÏÝ ³ Í¿ñ. áõÕÇÕÁª ÃÇÏÝ ³ -Í¿ñ
16 ü ½Ý ³ ³ ë¿ÇÝ ³ é ³ çÇÝ] ³ é ³ çÇÝ ³ ë¿ÇÝ
17 î ù ³ ÑÙ ³ Ã ³ Û (² ´¶ ³ ÑÙ ³ ï ³ Û)
18 ´° .».
19 ´ å ³ ñ ï áõÃÇõÝÝ
20 ´ ½Ñ ³ ½ ³ ñ ³ å » ï áõÃÇõÝ

ոչ խոնարհեալ ունկն դնել[1] *ասացելոցն, արհամարհեալ զառաքեցելովքն:*

3 *Յայնժամ Թագաւորն դեսպանս արարեալ յամենայն սահմանս տէրութեանն*[2] *Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից, եւ առ քաղաքացիսն եւ հազարապետս*[3]*, գաւառակալս, եւ որք սիրողաբար առ նա զհնազանդութեանն հարկ հարկանէին:* 4 *Եւ եկին հաս/240ա/ին*[4] *առ նա Ատրներսէհ*[5] *իշխանն Վրաց. եւ, որպէս ասեն, եղեւ թիւ զաւրուն գումարելոյ իբրեւ Ճ. (100) հազարաց*[6]*:* 5 *Եւ գնացեալ ընդ եզր ծովուն Բզնունեաց՝ ընդ կողմն Ապահունեաց, եւ բանակեցաւ*[7] *յափն գետոյն, որ իջանէ յԱղձնեաց խոխոմացն:* 6 *Զորոյ իրազեկ եղեալ գալուստ նորա առ Ահմատ*[8]*, եւ նորա գումարեալ առ ինքն զզաւրս իւրոյ նահանգին եւ Միջագետոց*[9] *եւ զԳեթացիսն, եւ եկն եհաս յանդիման նմա:* 7 *Եւ իսկոյն անյապաղ՝ յական քթթել սպառազինեալ այրուձի պնդակազմ պատրաստութեամբ, ռազմ բոլորեալ դաշիկ*[10] *դիմեցուածով*[11] *զմարտն գրգռեալ, ախոյանայարձակ լինելով քաջացն Վասպուրականի, զորոց անուանքն վերագոյն*[12] *անդ յիշեցաք, եւ փակեցին զբանակն եւ դարձուցին զզաւրագլուխսն, եւ իբրեւ հողմ զպրակս եղեգան*[13] *տատանեալ, սասանեալ*[14] *խռովեցուցին զբազմութիւն զաւրացն:*

8 *Իսկ Թագաւորն իբրեւ գիտաց զընդխառնելն*[15] *ընդ միմեանս զաւրացն, կամեցաւ մի՛թէ արդեւք*[16] *կարասցէ դադարեցուց/240բ/անել զմաքառումնն*[17] *ի սաստ մատուցեալ գնդին իւրոց*[18] *պատերազմողացն, եւ ոչ կարաց զբորբոքեալ հնոց դէզադէզ կոխակացն սրախողխող սատակմանն ցածուցանել:* 9 *Նոյնժամայն դարձուցեալ զերասանակ երիվարին*[19] *ի պատերազմ յառաջանալ, եւ անդ բազում արիութիւն*[20] *նահատակութեան ցուցեալ, սակայն ոչ ինչ աւգուտ բերեալ:* 10 *Այլ ելեալ արտաքս ի ռազմէն, դարձաւ փախստեայ ընդ ճանապարհն Հողցայ*[21]*. եւ Ահմատայ ընդ մէջ փակեալ զդաշիկն, յանխնայ հարուածովք*[22] *հարին, մանաւանդ զհետեւակազաւր գրոխսն*[23] *եւ զդռեահսն*[24] *որք ընդ նոսա:* 11 *Եւ, որպէս ասեն, աւելի քան հինգ հազար*[25] *լեալ*[26] *թիւ սպանելոցն. եւ զտարի մի կացեալ մարմինք սպանելոցն անյաւշելիք ի գազանաց եւ ի թռչնոց:* 12 *Անկեալ էր յայնժամ ի պատերազմին Աշոտ Հայկազնեայ Գեղագունեաց*[27] *իշխան, որ Սուփանայ որդին ճանաչէր. եւ տիկինն սպարապետական ի Տարունոյ եկեալ եւ նշանացի զդի նորա գտեալ, տարաւ ի Պորպ՝ յիւր աւան, եւ եդ ի գեր/241ա/եզմանի:*

1 ´ ·Ý»É
2 ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý, ¶ ï »ñáõÃ» ³ ÝÝ
3 î[ù] Ñ ³ ½ ³ ñ ³ å» ï ë »õ (² ´ ¶ > »õ)
4 ² ´ ¶ î[1-2] Ñ ³ ëÇÝ, ü î[3-4] »ÏÝ »Ñ ³ ë
5 ² ´ ¶ ³ ï ñÝ»ñë»Ñ
6 î[2]î[4] .×é. ³ ó (² ´ ¶ î[1] .×. Ñ ³ ½ ³ ñ ³ ó)
7 ü µÝ ³ Ï»ó ³ õ
8 ² ´ ¶ ½áñáÛ Çñ ³ ½»Ï »Õ» ³ É · ³ Éáõë ï Ýáñ ³ ³ é ³ Ñ-Ù ³ ï . ÜËÝ.381ëñµ·. áñáÛ · ³ Éáõë ï Ýáñ ³ Çñ ³ ½»Ï »Õ» ³ É ³ é ³ ÑÙ ³ ï
9 î[ù] ÙÇç ³ ·» ï ³ ó (² ´ ¶ ½ÙÇç ³ ·» ï áó)
10 ´ ¶ ½ ³ ßÇÏ
11 ² ´ ¶ î[1-3] ¹ÇÙ ³ óáõ ³ Íá í. ÜËÝ.6ëñµ·.î[4] ¹ÇÙ»óáõ ³ Íá í
12 ² ´ ¶ ·»ñ ³ ·áÛÝ
13 ¸ »Õ»· ³ Ýó
14 ¶ > ë ³ ë ³ Ý» ³ É

15 ² î[ù] ½ÁÝ¹Ë ³ éÝ»É (´ ¶ ½ÁÝ¹Ë ³ éÝ»ÉÝ)
16 ² ¶ ³ ñ¹»õù, ´ î[ù] ³ ñ¹»ûù
17 î[ù] ½Ù ³ ù ³ éáõÙÝ (² ´ ¶ î[ù] ½Ù ³ ù ³ éáõÙÝÝ)
18 î[ù] Çõñáó (² ´ ¶ Çõñáó)
19 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ
20 î[ù] ³ ñáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ³ ñÇáõÃÇõÝ)
21 ü Ñ ³ Õó ³ Û
22 ´ Û ³ ñáõ ³ Íá íù
23 ¸ ·ñáÑëÝ
24 î[4] ½·é» ³ ÑëÁÝ, ¸ ½·é» ³ Ñë (² ´ ¶ ½·é» ³ ÑëÝ)
25 ² î[1]î[3] ÑÇÝ· Ñ ³ ½ ³ ñ, ´ ¶ ½.». Ñ ³ ½ ³ ñ, î[2]î[4] .»é.
26 ² ´ ¶ ÉÇ» ³ É
27 î[ù] ·»Õ ³ ùáõÝ» ³ ó (² ´ ¶ ·»Õ ³ ·áõÝ» ³ ó)

ԻԴ.[1] ՎԱՍՆ ՄԱՀՈՒԱՆՆ[2] ԱՊՈՒՄՐՈՒԱՆԱՑ[3]

1 *Բայց Ապումրուան զԳագիկ որդի Դերանկին պահէր ընդարձակի, հանեալ ի կապանաց բանտին*[4]*:* 2 *Նորա խորհեալ հաստատնագոյնս վասն Ապումրուանայ՝ քաջասրտագոյնս լինել ի սպանումն. եւ որք ի տանէն Ամատունեաց՝ Շապուհ եւ Վահան եւ Սարայ*[5] *եղբարք միմեանց, Ապուսակր Վահունի եւ այլք*[6] *ընդ նոսա, միաբանական խորհրդակցութեամբ խորհրդածեալ*[7] *ընդ Գագկայ առ ի սպանումնն*[8] *Ապումրուանայ, որով առնիցեն ելանել ի կապանաց իշխանին Աշոտի եւ Գուրգէնի, եւ դարձուցանել զիշխանութիւնն անդրէն առ իւրեանս:* 3 *Իսկ իբրեւ եկն Ապումրուան զհետ փախստէիցն ի Վանտոսպ, զկնի թագաւորին, եւ խորհուրդն Գագկայ հաստատնագոյնք*[9] *զկատարումն առին:*

4 *Իբրեւ հեռացաւ թագաւորն զերկուց աւուրց ճանապարհ, Ապումրուան ելեալ ի ձիընթացիկ ասպարէզն*[10] *զգնայր. եւ ազատացն յետուստ կողմանէ սուր ի գործ* |241բ| *արկեալ սպանին զնա, եւ զգլուխ նորա հատեալ՝ առ բերդայինսն յղէին:* 5 *Եւ հանեալ զԱշոտ եւ զԳուրգէն ի կապանաց, տիրեցին զաւրութեամբ մեծաւ իւրեանց բնիկ իշխանութեանն, եւ կէին յանհոգս յանկասկածս այնուհետեւ:* 6 *Եւ առեալ զմարմին նորա տիկնոջն Սեդայի՝ կնոջն Աշոտի, եւ եդ ի գերեզմանի, ի տեղւոջն որում Ձորոյ վանքն ասեն, ի վերայ գեաղջն Ահաւականից:*

7 *Եւ իբրեւ եհաս առ թագաւորն որ ինչ գործեցաւն, ոչինչ գոյր տեղի այլ պատասխանւոյ. բայց ասէ. «Արժանապէս այն գործ նոյն գործեցաւ»:*

8 *Իբրեւ եհաս թագաւորն յաշխարհն իւր, ետ բերել պարգեւս եւ պատիւս Աշոտի՝ ըստ իշխանական յաւրինուածի, եւ զԳագիկ ձգեալ ի պատիւ զաւրավարութեան Հայոց Մեծաց, ըստ աւրինի թագաւորացն Յունաց՝ տալ առաջի նորա նշանակս խաչադրաւշս:* 9 *Եւ Գուրգինի նորին եղբաւրն զպատիւ մարզպանութեան գահակալութեան հաւատացեալ՝ ըստ կարգի բարձաբերձութեան թագաւորացն Հայոց, մանաւանդ մեծին Տրդատայ թագաւորի:*

ԻԵ.[11] ԵԹԷ ՈՐՊԷՍ ԿԵՂԾ|242ա|ԱՒՈՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈՎ ՆԻՒԹԷՐ ՁԱՐԻՍ ԱՓՇԻՆ[12] Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ԻՇԽԱՆԱՑ ՆՈՑԱ[13]

1 *Բայց Ափշին*[14] *որդի Ապուսէճի*[15]*, քանզի էր այր խռովասէր, ատեցող զխաղաղութիւն, անյագ առ արբումն արեան մարդկան, եւ զայն բարգաւաճանս անձին քաջ լաւ համարէր, զաւերումն աշխարհի քան զշինութիւն կարեւոր համարէր, եւ ոգորել ընդ բնաւ*[16] *աշխարհս անդուլ շրջաբերութեամբ, անհանգիստ մնալով, եւ կեղծաւորական սիրով ընդ Վասպուրական աշխարհիս եւ ընդ նոցուն պետացս համարէր լինել կատարելանալ առ սէր. եւ մի զմիոյ*[17] *հետ ստիպէր՝ փութալ միոյ*

1 ´° .½.
2 ² Ù ³ Ñáõ ³ Ý, ´ ¶ Ù ³ Ñáõ ³ ÝÝ
3 ü ³ å áõÙñáõ ³ Ý ³ Û + Ç · ³ · Ï ³ Û
4 ´ µ ³ Ý ¹ ÇÝ
5 ´ ëáñ ³ Û
6 î^ù ³ ÛÉ (² ´ ¶ ³ ÛÉù)
7 ü ËáñÑñ ¹ ³ Ïó» ³ É
8 î^ù ë å ³ ÝáõÙÝ (² ´ ¶ ë å ³ ÝáõÙÝÝ)
9 ´ ¶° Ñ ³ ë ï ³ ï ³ · áÛÝù (¶ Ñ ³ ë ï ³ ï Ý ³ · áÛÝù)
10 ² ´ ¶ ³ ë å ³ ñ¿ëÝ

11 ´° .¿.
12 ² î^ù ³ õßÇÝ (´ ¶ ³ ÷ßÇÝ)
13 î^ù Ýáó ³ (² ´ ¶ ëáó ³)
14 ² î^ù ³ õßÇÝ (´ ¶ ³ ÷ßÇÝ)
15 î^ù ³ å áõë»×Ç (² ´ ¶ ³ å áõë¿×Ç)
16 ² ´ ¶ î^3-4 ÁÝ ¹ µÝ ³ õ, î^1-2 ½µÝ ³ õ, î^2 Ã»ñ»õëª ÁÝ ¹ µÝ ³ õ
17 î^1 ÙÇ ½ÏÝÇ ÙÇáÛ] ÙÇ ½ÙÇáÛ

միոյ ի նոցանէ յանդիման նմա՝ հաստուցանել ծառայական սպասաւորութիւն[1], զոր եւ արարին իսկ Աշոտ եւ Գագիկ եւ Գուրգէն, կամաւոր եւ ակամայ զնորայն կատարելով հրամայեալս, եւ երթային մի մի, նոյնպէս եւ դառնային:

2 *Իսկ ի միում յաւուրս անցեալ գնացեալ Գուրգէն՝ հանդիպի նմա ի քաղաքին Պարտաւ, եւ արարեալ անդ յոլովագոյն աւուրս՝ իբրեւ տարւոյ[2] միոյ, բարիատեացն եւ չարասէրն Ափշ/242բ/ին[3] նիւթէր գայր ի վերայ Գուրգինի՝ հասուցանել[4] չարիս մեծամեծս, արկանել զնա ի կապանս եւ ի տանջանս մահաբերս, զամուրսն յինքն գրաւել, զաշխարհն տալ ի ձեռս իւրոյ գործավարացն, ըստ պարսկայնոցն[5] հատուցմանց հատուցանել նոցա:* 3 *Իբրեւ զեկուցաւ նմա յոմանց՝ զոր ինչ խորհի վասն նորա Ափշին[6], մանաւանդ թէ նախախնամող[7] պահպանական աջն Քրիստոսի հովանաւորեալ առ ապրուստ հրածին կարկտաբեր հասեալ կորստական դիպուածին, աւգնութիւն հասեալ յԱստուծոյ՝ քաջասրտագոյնս զնա գործեաց եւ շութափեալ[8] զնա ի ժանեաց գազանին, ելեալ գնաց, մեկնեցաւ աւգնութեամբ ի վերայ հասեալ գիշերոյն, եւ ընդ նմա Շապուհ յԱմատունի տոհմէ, այն որ գործակիցն եղեւ Գագկայ առ սպանումնն[9] Ապումբուանայ, զոր վերագոյնն յիշեցաք:* 4 *Եւ եկին մտին յաշխարհն իւրեանց. եւ խնդութեամբ մեծաւ լցեալ զաշխարհս[10] որպէս զոք ի մեռելոց եկեալ տեսանիցեն:*

5 *Իսկ Ափշին[11] դատարկացեալ[12] ի խորհրդոցն զոր խորհեցաւն, յաւել զայս /243ա/ աւրինակ կատարել զկամս չարագոյնս:* 6 *Ելեալ խրոխտ եւ դառնաշունչ փռնկալով, մռմռեալ յանձնիւր գազանեղէն[13] զայրացմամբ, յարձակեալ[14] յեղակարծում եկն եմուտ ի քաղաքն Շամիրամայ՝ ի Վանտոսպ:* 7 *Իսկ իշխանն Աշոտ եւ եղբարք իւր[15] խոյս տուեալ զկողմամբքն Փոքր Աղբագոյ, մերձ առ յամուրսն Ջղմար եւ Սրինդ:* 8 *Եւ Ափշնի[16] հաւատացեալ զաշխարհս ծառայի ումեմն Սափի անուն՝ ի գերելոցն Յունաց ներքինի[17], թողեալ զհաւատսն որ ի Քրիստոս, մլիմանակ[18] դեն[19] ստացեալ, արիւնարբու ուսմամբ բնաւորեալ. եւ տարածեալ սփռեալ գործավարս յամենայն երկիրս, բայց միայն յամուրսն ո՛չ կարացին լինել գամագիտ:* 9 *Եւ այնպէս յանհոգս աներկիւղս հարկապահանջ գործակալաւք վարէին:* 10 *Գունդ մի հարուստ անցեալ մնացին ի Համբոյրազան աւանի Մարդաստան գաւառի, ուր եպիսկոպոսական աթոռ մարդպետականին յայնժամ փոխեալ դնէր ի Նախճաւան քաղաքէ. անդ հասեալ քաջացն մերոց եղբարցն երեց/243բ/ունց, ազատագունդ սակաւաձեռն գրոխիւ, ի ձմեռնային ժամանակի, եւ ընդ լրթնատեսիլ լուսոյն վազս ի վերայ եդեալ, հանին ընդ սուր[20] յոլովս քան թէ սակաւս:* 11 *Բայց[21] քանզի խոնջեալ երիվարացն[22] ի*

1 îù ëå ³ ë ³ õáñáõÃÇõÝë (² ´¶ ëå ³ ë ³ õáñáõÃÇõÝ)
2 ² îù ï ³ ñáÛ (´¶ ï ³ ñõáÛ)
3 ² ¶ îù ³ õßÇÝ (´ ³ ÷ßÇÝ)
4 ü Ñ ³ ëáõó ³ Ý»É ÝÙ ³
5 ² ´¶ å ³ ñëÏ ³ ÝáóÝ
6 ² îù ³ õßÇÝ (´¶ ³ ÷ßÇÝ)
7 îù Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ Ù ³ õÕ »õ (² ´¶ Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ ÙáÕ. > »õ)
8 ü ßáõ ï áí Ã ³ ÷» ³ É
9 îù ëå ³ ÝáõÙÝ, ² ´¶ ëå ³ ÝáõÙÝÝ, ü Ç ëå ³ ÝáõÙÝÝ
10 ² ´ ³ ßË ³ ñÑë, ´ ½ ³ ßË ³ ñÑë

11 ² ¶ îù ³ õßÇÝ (´ ³ ÷ßÇÝ)
12 ´ ï ³ ï ³ ñÏ ³ ó» ³ É
13 îù · ³ ½ ³ Ý»Õ»Ý (² ´¶ · ³ ½ ³ Ý»Õ¿Ý)
14 î² > Û ³ ÝÓÝÇõñ... Û ³ ñÓ ³ Ï» ³ É
15 ´¶ > Çõñ
16 ² îù ³ õßÝÇ (´¶ ³ ÷ßÝÇ)
17 ´ Ý»ñù»ÝÇ
18 ² ´¶ î¹ ÙáÉÇÙ ³ Ý ³ Ï] ÙëÉÇÙ ³ Ý ³ Ï
19 ² ´ ¹¿Ý
20 ü Ç ëáõñ
21 ´ > µ ³ Ûó
22 ² ´¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ

յերկայնագոյն[1] *ընթացիցն, եւ վասն թանձրամած ձեանն կուտակմանց*[2] *պակասեալ ուժոյ երիվարացն*[3]*, եւ թշնամիքն հանգստեամբ ելեալ ի վերայ նոցա ի լիճս աղեղանց եւ նիզակաց, ձերբակալ արարեալ զոմանս, եւ զկէսն մահու դատապարտեալ, զգլուխս նոցա հատեալ, ի փայտի բարձրացուցանէին ի վերայ դրանդեաց*[4] *պարսպին:* 12 *Իսկ զձերբակալսն յղեցին առ Ափշին*[5] *ի Պարտաւ, որք տուեալ ի կապանս բանտի եւ դատապարտեցան ի մահ, սրախողխող միջակտուր արարեալ:* 13 *Այսպէս եւ զամենայն ըմբռնեալսն վտանգաւոր մահու տառապեցուցանէին ընդ մէջ կտրելով, ահարկուս տեսողացն*[6] *զնոցայն վտանգսն*[7] *կացուցանելով:* 14 *Բայց միայն զԱրշակ*[8] *ոմն ի տոհմէն Վարաժնունեաց խնդրեալ դստերն Շապհոյ Բագրատունոյ, /244ա/ զոր առեալ յայնժամ Ափշնի*[9] *կնութեան յանաւրէն ամուսնութիւն. զսա աղերսեալ տիկինն Վասպուրական Սեդայ՝ կին Աշոտի եւ դուստր Ապումրուանայ, զերծին զնա ի սրոյն Ափշնի*[10]*:*

ԻԶ.[11] ԵԹԷ Ո՛ՐՊԷՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՍԱՍՏ ԲԱՐԿՈՒԹԵԱՄԲ ՍԱՏԱԿԵՑԱՒ ԱՓՇԻՆ[12] ԵՒ ՀԱՄԱՒՐԷՆ ԶԱՒՐՔ ԻՒՐ

1 *Բայց ո՛վ*[13] *ոք կամ ո՛ր աշխարհ*[14]*, զոր ո՛չ կործանեաց Ափշին*[15] *պէսպէս յկանաւք հինի ասպատակաւ, աւարառու յափշտակութեամբ, սպանմամբ սրոյ եւ սովոյ:* 2 *Քանզի այնչափ թանձրացաւ յաճախութիւն սովոյն, որ ոչ միայն զանսուրբ*[16] *կենդանիս ուտէին ըստ սրբութեան կարգի, այլ եւ զսարսափելի եւ զդժնդակ, որ զգազանայինն անցուցանէ զվայրենամտութիւնն՝ զմարմինս մեռելոց առանց խղճելոյ ուտէին, ի գերեզմանացն հանեալ՝ զհետ միոյ եւ երկուց ամաց թաղելոյ:* 3 *Եւ պատճառ այսոցիկ զի՞նչ, եթէ ոչ այն, զոր Պաւղոսն ասաց, եթէ՝* «Վասն զի ոչ ընտրեցին[17] զԱստուած ունել ի գիտութեան[18], մատնեաց զնոսա ի միտս անարգութեան՝ գործել զանարժանս»[*]: 4 *Զոր եւ մարգարէն առ գերութեամբն Բաբելացւոց /244բ/ ասէ.* «Կերիցեն հարք զորդիս, եւ որդիք զհարս»[**], *որպէս եւ առ Վեսպիանոսիւն*[19] *եղեւ:* 5 *Բայց քանզի յերկնուստ*[20] *էր հասեալ վտանգն, եւ աստուածառաք էր բարկութիւնն, եւ ոչ ոք զաւրեաց*[21] *եւ եկաց ընդդէմ նորա ելանել ի պատերազմ, այլ որ եհարն՝ նոյն եւ բժշկեաց:* 6 *Զի մինչ այսպէս կայր աշխարհս ի տարակուսի, եւ ակն ունէին գթութեանցն Աստուծոյ առատանալ, որպէս սովոր է Աստուած ի բարկութեան զողորմութիւն յիշել, Յովսէփ անուն ի Յունաց ազգականութենէ ի ծառայութիւն հասեալ Ափշնի*[22]*, ներքինի, թողեալ զքրիստոսական պաշտաւնն, Մահու-*

1 ´¶ Û»ñÏ³Ý³·áÛÝ
2 ü Ó»³Ýó Ïáõï³ÏÙ³ÝóÝ
3 ²´¶ ¿Çí³ñ³óÝ
4 ´ ¹»ñ³Ý¹»³ó
5 ²îù ³õßÇÝ (´¶¸ ³÷ßÇÝ)
6 ² ï»ë³õÕ³óÝ, ´¶ ï»ëáÕ³óÝ
7 ²´¶îù íï³ÝÏëÝ. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
8 ²´¶½³ß³Ï
9 ²îù ³õßÇÝ (´¶ ³÷ßÝÇ)
10 ²îù ³õßÝÇ (´¶ ³÷ßÝÇ)
11 ´° .Á.
12 ²îù ³õßÇÝ (´¶ ³÷ßÇÝ)

13 îù Ûáí (²´¶ áí)
14 ¶ ³ßË³ñ, ¶° (³ÛÉ Ó»éù) ³ßË³ñÑ
15 ²îù ³õßÇÝ (´¶ ³÷ßÇÝ)
16 îù ÙÇ³ÛÝ ³Ýëáõñµ. ²´¶ ÙÇ³½³Ý ëáõñµ. ëñµ·. »Ýùª áã ÙÇ³ÛÝ ½³Ýëáõñµ
17 ´¶ > ÁÝïñ»óÇÝ
18 ü ~ áõÝ»É ½³ëïáõ³Í Ç ·Çï áõÃÇõÝ
[*] Հռոմ. Ա. 28
[**] Եզեկ. Ե. 10
19 ²´¶ í¿ëåÇ³ÝáëÇõÝ
20 ´¶¸ »ñÏÝáõëï
21 ´ ½ûñ³ó, ¶ ½³õñ³ó
22 ²îù ³õßÝÇ (´¶ ³÷ßÝÇ)

մաթայ մոլորութեանն[1] հաւատացեալ[2], այր գազանաբարոյ, վայրենամիտ, առատաձեռն առ արբումն արեան մարդկան, այլ զաւրաւոր զաւրութեամբ ի գործս պատերազմաց, ահարկու ազանց, կարողութիւն եւ ուժեղութիւն Ափշնի[3] ի սորա ձեռս բաւականացեալ: 7 *Այլ որ փոփոխէ զսիրտս իշխանաց՝ նախախնամողն[4] Աստուած, քակեալ բաժանեաց, ճեղքեաց զՅովսէփ ի յԱփշնէ[5]. եւ թողեալ /245ա/ զքաղաքն Պարտաւ, առնու զզաւրս իւր՝ երագապէս անցեալ, գնացեալ ի յաշխարհն Ասորեստանի:* 8 *Զոր լուեալ[6] Ափշնի[7] ի կոր կործանեցաւ. եւ փութացաւ գրեաց առ Սափի, որ ի Վանտոսպ նստեալ եւ ճոխանայր Վասպուրական տէրութեամբն, որ առանց յապաղանաց զփոյթն յառաջաբերեալ, գնաց եհաս առ[8] Ափշին[9] ի Մարակայ քաղաք:* 9 *Եւ ըստ արժանի վրիժապարտութեանն լցեալ սուր Տեառն բարկութեամբ՝ խաղաց ի վերայ Ափշնի[10] եւ բանակի նորա առ հասարակ:* 10 *Հրեշտակի Աստուծոյ հարեալ ի հարուածս անբժշկականս ըստ աւրինի Հերովդիայ ախտակրութեանն[11], տորոմեալ խղխայթմամբ, չարալլուկ ուռուցմամբ[12] զտրորումն[13] առնոյր աբիւնալից աբիւնապարտ մարմինն գազանեղինին[14]. եւ նախ յառաջ Սափին՝ կարի յոյժ սիրեցեալն իւր, զսատակչական դեղն արբեալ[15], անբուժելի կեղով վառեալ յոսկր եւ ի մարմին, եւ առաջի Ափշնի[16] զրաւ առնոյր ի կենացն:* 11 *Նոյնպէս եւ ամենայն զաւրք եւ զաւրագլուխք հանդերձ բազմակոյտ կարաւանին զկորստե/245բ/անն[17] ընկալան զվճիռ. նա եւ երամակ ձիոցն եւ իշոցն եւ ուղտուցն նովին կեղով վառեալ սատակեցան:* 12 *Եւ ինքն Ափշին[18] զտանջանացն փորձական[19] կիրս կրեալ, դառնագոյն քան զլեղի իժի ճաշակս ճաշակեալ, գնաց զկորստական ճանապարհն.* «Եւ դժոխք ի ներքուստ դառնացան ի պատահել»[ա] *նմա, զանբաւութիւն չարեացն ընդ իւր տանելով[20]:*

13 *Իսկ աշխարհս ոգի առեալ, բնակեցան խաղաղութեամբ իւրաքանչիւր ըստ չափոյ հասակի՝ ի մեծամեծաց մինչ ի փոքունս, եւ գոհացեալ զգթութեանցն Աստուծոյ. եւ հիացմամբ առ նորայն հայելով, թէ ո՛վ ոք էր, եւ ո՛րպիսի, եւ ո՛րպէս կորեաւ՝ ասեն.* «Զիա՛րդ դադարեաց պահանջողն, հանդեաւ տագնապողն[21]. եթէ որպէս իջին ի դժոխս փառք[22] նորա»[բ]:

14 *Գործեցաւ այս ՅԽԷ. (898) թուականութեանս Հայոց, յորում ամի եւ տէր Գէորգ Հայոց կաթողիկոս փոխեցաւ:* 15 *Եւ յաջորդեալ փոխանակ նորա կացեալ յաթոռ սրբոյն Գրիգորի երանելին Մաշտոց, եղեալ[23] ի կղզոյն Գեղագունի[24] լճէն, ըստ Յովաննու[25] Կարապետին զվար/246ա/ուցն*

1 Îù ~ ÙáÉáñáõÃ» ³ ÝÝ Ù ³ ÑáõÙ ³ Ã ³ Û (Î¹ > Ù ³ ÑáõÙ ³ - Ã ³ Û), ² ´ ¶ ~ Ù ³ ÑáõÙ ³ Ã ³ Û ÙáÉáñáõÃ» ³ ÝÝ
2 Î¹⁻² ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª Ñ ³ õ ³ ï » ³ É (ëË ³ É ¿)
3 ² Îù ³ õßÝÇ (´ ¶ ³ ÷ßÝÇ)
4 Îù Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ Ù ³ õÕÝ (² ´ ¶ Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ ÙáÕÝ)
5 ² Îù Û ³ õßÝ¿ (´ ¶ Û ³ ÷ßÝ¿)
6 ² ´ ¶ Éáõ ³ õ
7 ² Îù ³ õßÝÇ (´ ¶ ³ ÷ßÝÇ)
8 Î¹ > ³ é
9 ² Îù ³ õßÇÝ (´ ¶ ³ ÷ßÇÝ)
10 ² Îù ³ õßÝÇ (´ ¶ ¸ ³ ÷ßÝÇ)
11 Îù ³ Ë ï ³ ÏñáõÃ» ³ Ý, ² ¶ ³ Ë ï ³ ÏñáõÃ» ³ ÝÝ (¶ ³ Ë- ï ³ ÏñáõÃ» ³ Ý), ¸ ³ Ë ï ³ ÏñáõÃ» ³ Ýó
12 ´ > ã ³ ñ ³ ÉÉáõÏ áõéáõóÙ ³ Ùµ
13 ´ ½ ï ñññáõÙÝ
14 ´ ¶ · ³ ½ ³ Ý»ÕÇÝ
15 ü > ½ë ³ ï ³ Ïã ³ Ï ³ Ý ¹»ÕÝ ³ ñµ» ³ É
16 ² Îù ³ õßÝÇ (´ ³ ÷ÝÇ, ¶ ³ ÷ßÝÇ)
17 Îù ½Ïáñë ï » ³ Ý (² ´ ¶ ½Ïáñë ï » ³ ÝÝ)
18 ² Îù ³ õßÇÝ (´ ¶ ³ ÷ßÇÝ)
19 ü ÷áñÓ ³ · áÛÝ
[ա] Եզ. ԺԳ. 9
20 ´ ï ³ Éáí
21 Îù ï ³ ·Ý ³ å ³ õÕÝ (² ´ ¶ ï ³ ·Ý ³ å áÕÝ)
22 ´ ¶ ÷ ³ éë
[բ] Եզ. ԺԳ. 4, 11
23 ² ´ ¶ Î¹⁻² »Õ» ³ É, Î³⁻⁴,ÜËÝ.193 »É» ³ É
24 Îù ·»Õ ³ ùáõÝÇ (² ´ ¶ ·»Õ ³ ·áõÝÇ)
25 Î¹⁻⁴ ½ÛûÑ ³ ÝÝáõ, ² ´ ¶ Áë ï Ûá í ³ ÝÝáõ

բերեալ[1] *զաւրինակ:* 16 *Եւ թէ ոչ այպանել ախորժէք զբանիւք իմովք, ոչ ընդհատ կամ պախարակելի*[2] *թուիցի կոչել զնա*[3] *նո-վիմբ անուամբ. այլ Մկրտչին հրամայի՝ մի՛ ըմպել*[4] *գինի եւ աւղի*[ա]*, սա ո՛չ միայն գի-նով ոչ զկծէր*[5]*, այլ եւ ո՛չ ջրով զծարաւոյն պէտսն կատարէր, սակաւապետութեամբ*[6] *ընդովք թրջելովք, եւ խստավայել*[7] *բանջա-րաւք*[8] *առ քաղցն վայելելով:* 17 *Այլ եւ ու-սումնական*[9] *բանգիտութեանն քաջահմ-տագոյն, անընչասիրութեամբն մեռելա-գոյն, առատաձեռնութեամբն կենդանա-գոյն:* 18 *Սա կեցեալ ամիսս Ը.*[10] *կամ*[11] *Թ. յաթոռ հայրապետականին, փոխի յաթոռ առաքելական պատուադրութեանն՝ ի փրկչէն մերմէ խոստաբանեալն*[12]*:*

19 *Եւ փոխանակ նորա ժառանգէ զա-թոռ հայրապետական երանելին տէր Յո-վաննէս*[13]*, որ եւ սնեալ եւ ուսեալ առ ոտս սրբոյն Մաշտոցի, նորին հրահանգեալ կրթարանի ուսումնասիրութեանն*[14] *վար-ժիւք ոռոգացեալ, այր քաղցրաբարոյ եւ հեզահայեաց, հասարակաբար առ հասա-րակ զինքն |246բ| վարկանելով արտաքոյ ամբարտաւանական բարձրայաւնու-թեանն*[15]*, կալով յաստիճան*[16] *հեզոցն, դրուատեալ ի փրկչէն մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ:*

ԻԷ.[17] ՎԱՍՆ ՍՔԱՆՉԵԼԵԱՑՆ, ՈՐ ՑՈՒՑԱՒ ՅՈՍՏԱՆՆ ՌՇՏՈՒՆԵԱՑ ՅԱՄՍ ՋԱՒՐԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆՆ ԳԱԳԿԱՅ

1 *Յանձն առի պատմել ստուգապէս զսքանչելագործ*[18] *յայտնութեանն հրա-շիցն, որ ցուցաւ ի զաւրավարութեանն*[19] *Գագկայ. եւ ապաշաւանք ոչ սակաւք դի-մեցին հոլովեալ*[20] *ի վերայ իմ. զոր արդ, այժմ համառաւտաբար հատուցից զհարկ պարտեաց շարագրութեանս:*

2 *Նշանն քրիստոսեան քառածրագիծ փայտիւ արուեստագործեալ ճարտարապե-տի ումեմն հիւսնեալ, եւ արծաթագործ* |247ա| *եւթնփորձեան*[21] *հրաբորբոք ճար-տարապետն ի բովս հալոցացն զուտ եւ վճիտ արծաթ ընտրելով*[22]*, արծաթեղինաւն զփայտեղէնն պատեալ արտաքուստ, որ-գունակ*[23] *քաւութիւնն եւ այլ կահ սպասու խորանին ի Մովսիսէ աւրինադրեալ ի ձեռն ճարտարապետացն Եղիաբ եւ Բեսե-լիէլ խորանայարդարք*[բ]*:* 3 *Նոր ոմն Նա-բուզարդան կամ Զամրի*[գ] *յայտնեալ ի յա-ղանդոյն Նեստորի, երեքթշուառեան վա-տաշուէր, վատմիրհ*[24]*, զագահութեանն չա-րիս ախտացեալ, սպրդեալ եմուտ ընդ մութ գիշերին յամրական պարսպեալ բլուր, եւ անցեալ ի սուրբ կոչարանին աւ-թագացեալ, մինչ քաղցրատենչ քունն ի*

1 ² ´ ¶ î¹ µ»ñ»É, ü µ»ñ» ³ É
2 ² ´ ¶ ¸ å ³ Ñ ³ ñ ³ Ï»ÉÇ, ² ° (·ñãÇ) å ³ Ë ³ ñ ³ Ï»ÉÇ
3 ü ½ë ³
4 ² ´ ¶ ÁÙµ»É
ա Մտթ. ԺԱ. 18 «Եկն Յովհաննէս, ոչ ուտէր եւ ոչ ըմ-պէր». Համտ. Ղկ. Է. 33
5 ¸ ·ÇÝõáí ½ÏÍ¿ñ (Ï ³ Ùª áã ½ÏÍ¿ñ)
6 ¸ ï »°ë ë ³ Ï ³ õåÇ ï áõÃÇõÝ
7 ¸ Ëá ï ³ í ³ Û»É] Ëë ï ³ í ³ Û»É (ÜÐ´ª Ëá ï ³ í ³ Û»Éª ³ Ûë ÙÇ ³ Ï í Ï-Ùµ, áõñ»ÙÝª µ ³ éë µ ³ é ³ ñ ³ ÝÝ»ñÇó Ñ ³ -Ý»ÉÇ)
8 îù µ ³ Ýç ³ ñáíù (² ´ ¶ µ ³ Ýç ³ ñ ³ õù)
9 ² ¶ áõëÙÝ ³ Ï ³ Ý, ´ ¸ áõëáõÙÝ ³ Ï ³ Ý
10 ø ³ Ùë í»ó] ³ ÙÇëë .Á.
11 î¹⁻² Ï ³ Ù Ã¿] Ï ³ Ù .Ã.
12 îù Ëáë ï ³ µ ³ Ý» ³ ÉëÝ, ² Ëáë ï ³ µ ³ Ý» ³ ÉÝ, ´ ¶ Ëáë-ï ³ µ ³ Ý» ³ É
13 î¹⁻⁴ ÛûÑ ³ ÝÝ¿ë (² ´ ¶ Ûáí ³ ÝÝ¿ë)
14 ² áõëÙÁÝ ³ ëÇñáõÃ» ³ ÝÝ
15 ´ µ ³ ñÓñ ³ ûÝáõÃ» ³ ÝÝ
16 ² îù Û ³ ß ïÇ× ³ Ý, ´ ³ ë ïÇ× ³ Ý, ¶ Û ³ ë ïÇ× ³ Ý
17 ´° .Ã.
18 ´ ¶ ½ëù ³ Ýã»É ³ ·áñÍë
19 ´ ½ûñ ³ í ³ ñáõÃ» ³ Ý
20 ü ÛáÉáí» ³ É
21 ´ ¸ î¹⁻² »ûÃÝ÷áñÓ» ³ Ý
22 ´ ¶ > ³ ñÍ ³ Ã ÁÝïñ»Éáí
23 î⁴ áñ¹áõÝ ³ Ï (íñ¿å)
բ Ելք Լ. 2-6, 36-37
գ Տե՛ս Գ. Թգ. ԻԵ. 8-21, Գ. Թգ. ԺԶ. 9-28
24 ü í ³ ï ³ ÙÇñÑ, ¸ í ³ ï ÙÇ ¿ñ (Ç µ ³ éÝª í ³ ïßáõ¿ñ)

վերայ հասանէր՝ որ զպահպանութիւն գիշերոյն պահէին, նորա ամբարձեալ զպղծալից ձեռն ի սրբութիւն սրբոցն եւ առեալ զսուրբ նշան խաչին Քրիստոսի եւ ընդ պատուհանն արտաքս ելեալ, որջացեալ ի մուտս կոյս յափն ծովուն, ի փապար յարձանախիտ քարին եւ մանրեալ զարծաթեղէնն ընդ փայտեղինին. եւ խակոյն հարեալ զնա այսոյն պղծոյ եւ /247բ/ ընդ զառիվայր[1] լերինն թաւալագլոր խաղացուցեալ հարուստ ձգմամբ մինչ ի դաշտավայր տեղին[2], ուր այգեստանքն: 4 Իբրեւ ստուգեցաւ որ ինչ եղեալն[3] էր, փութացան խնդրել ի քաղաքին եւ ի կիրճս ճանապարհին[4], յոր կողմ եւ աճապարեաց ոք, մինչ անցեալ գտին զհարեալն դիւի չարի, զի կայր դեռ կիսամեռ: 5 Եւ առեալ զմանրեալ եւ զխորտակեալ ի մասունս զԽաչն՝ բերին առ զաւրավարն, լուացեալ[5] զարիւն պղծոյն, որ ի վերայ խաչին շաղախեալ կայր ի գլորմանէ այսահարին: 6 Եւ հրամայեաց ածել ոսկերիչ եւ նորոգեալ նորացոյց զանյաղթ փայտ խաչին Քրիստոսի, մատուցեալ զբեկորսն առ իւրաքանչիւր յաւդս, պատեալ մաքուր արծաթով, վայելչագոյն քան զառաջինն, ի պարծանս քրիստոնէից եւ յամաւթ եւ ի նախատինս թշնամեաց խաչին Քրիստոսի: 7 Իսկ թշուառականն զսատակմանն ընկալաւ զվճիռ, եւ ի հանդերձելումն զխաչահանուացն հատուցանել զպարտիս:

8 Բայց մի՛ ինձ բասրանս /248ա/ դիցես՝ զաւրինականին առ աւետարանականս դնել համեմատութիւն, զոր եւ ո՛չ ես անգիտանամ զմեծն եւ զփոքրն, զաւրինակն եւ զճշմարտութիւնն: 9 Որպէս Պաւղոս ուսուցանէ. «Արհամարհեալ, ասէ, ուրուք զաւրէնս Մովսէսի՝ մեռանէր, ի բերանոյ Բ. կամ Գ. վկայիւք[6]. քանի՛ սաստկագոյն պատժոց արժանի[7] համարիմք զայն, որ զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն եհար»[*], եւ որ ի կարգին է:

ԻԸ.[8] ՎԱՍՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԿԱՑՆ ՈՐ ԿԱՑՍԻԿՔՆ ԿՈՉԻՆ. ԵՒ ԻՇԽԱՆԻՆ ՍԻՒՆԵԱՑ Ի ԹԱԳԱՒՈՐԵԼՆ ՍՄԲԱՏԱՅ, ԵՒ ԴԱՐՁԵԱԼ ԵՐԿՈՑՈՒՆՑ[9] ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆ[10]

1 Ընդ այն ժամանակս զաւրաժողով եղեւ թագաւորն Հայոց Սմբատ ի վերայ Ապահունեաց աշխարհին: 2 Զի որդիքն[11] Աբդռհամանի, որ կայսիկքն անուանին, ապստամբեալ էին ի պետութենէ թագաւորին՝ տալ հարկս եւ զինուորել որպէս աւրէն էր: 3 Եւ գրէթէ ամենայն իշխանք Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից եկեալ էին ընդ զաւրս Հայոց ի վերայ աշխարհին Ապահունեաց. էր ընդ իշխանսն եւ մեծ իշխանն Վասպուրական Աշոտ, որդի /248բ/ Դերանկին, եւ ընդ նմա Գրիգոր իշխան[12] Մոկաց եւ զաւրք[13] Անձաւացեաց[14]: 4 Վասն զի իշխանն Մոկաց եւ իշխանն Անձաւացեաց[15] նուաճեալ էին ընդ ձեռամբ Վասպուրական իշխանութեանն: 5 Եւ անցեալ բանակեալ էին զաւրքն Հայոց ի դաշտին Աւշական՝ ի Մանազաւեան[16] նահանգին:

---

1 ¸½³é Ç í³Ûñ
2 ´¶ > ï»ÕÇÝ
3 ´ »É»³ÉÝ
4 ´¶ ×³Ý³å³ñÑ
5 ´¶ Éáõó»³É

6 ü íÏ³ÛÇó Ù»é³Ý¿ñ
7 î^ù > ³ñÅ³ÝÇ (²´¶ áõÝ»Ý)
[*] Եբր․ Ժ․ 28-29
8 ´° .Å.
9 ²î^1-2 »ñÏ»óáõÝó, ´¶üî^3-4 »ñÏáóáõÝó, ÜËÝ.61ëñµ·. »ñÏáóáõÝó
10 ² ÑÝ³½³Ý¹áõÃÇõÝÝ
11 ´ áñ¹ÇÝ
12 î^ù ÇßË³ÝÝ (²´¶ ÇßË³Ý)
13 î^ù ½³õñùÝ, ²´¶ ½³õñù (¶ ÏñÏÝ.ª ½³õñù »õ ½³õñù)
14 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
15 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ÝÓ»õ³ó»³ó
16 ü Ù³Ý³½³õ»³Ý

6 Իսկ որ տիրէր աշխարհին Ապահու-նեաց կայսիկն, զիւր զաւրսն առ ինքն գումարեալ եւ որ շուրջ զնովաւ քաղաքա-յինք եւ ասպատակն[1] Պարսից, որք ի Յու-նացն վերայ առնէին արշաւանս: 7 Գրէ կայսիկն առ Թագաւորն՝ խնդրել զխաղա-ղութիւն, եւ զոր միանգամ կամիցի՝ եղիցի. յայտնիքն այսպէս, իսկ ծածուկքն՝ որպէս յայտնեցանն[2]: 8 Եւ Թագաւորն յանձն առ-նոյր զխաղաղութիւնն: 9 Իսկ կայսիկքն եւ որք ընդ նոսա եւ զաւրքն Պարսից զմարտն ի գաղտնիս գրգռէին, եւ երագա-պէս աճապարեալ հասին հանդէպ զաւ-րուն Հայոց. մինչ նոքա յանհոգս յապա-հովս բնակէին՝ նոքա զռազմն կազմեալ, վառեցին զճակատն. եւ Թագաւ/249ա/որն յանկասկածս լինելով, փութացան, ելին ի բանակէն փախստեայ հարուստ ասպարի-սաւք:

10 Իսկ իշխանն Աշոտ եւ իշխանն Մո-կաց եւ զաւրք[3] Անձաւացեաց[4] քաջագոյնս արիացան կացին յոտնկայի[5], եւ վառեալ ի զէն եւ յասպազէն՝ արձանացան իբրեւ զմի այր, եւ յանդուգն դիմեցուածով[6] խուռն յարձակմամբ[7] հարեալ ի դիմի, ուր քաջքն այլազգեացն ճակատէին ընդ աջաթեւ կողմն, եւ պատառեցին զգունդն եւ պար-տեցին[8] զախոյեանսն[9]. եւ այն ինչ ի քթթել ականն դարձուցին զղաշիկն[10] եւ զհետ մտեալ փախստէիցն, սուր ի գործ արկեալ՝ դիթաւալ կուտակս կուտակս ար-կանէին. եւ մնացեալքն փախստեամբ ի Մանազաւեանն անկանէին քաղաք: 11 Եւ գոյժն աւետաբեր եհաս զկնի Թագաւորին, եւ դարձան եկին պաշարել զքաղաքն: 12 Իսկ որք էին արգելեալք ի քաղաքն՝ ա-ղաւթականս եւ պաղատանս առ մեծ իշ-խանն Աշոտ յղէին, զի համոզեսցէ ի մէջ նոցա զխաղաղութիւն. զոր ոչ անփոյթ ա-րարեալ /249բ/ լի բարեմտութեամբ յղփա-ցեալն[11] Աշոտ, խաւսի ընդ Թագաւորին զխաղաղութիւն, զոր ո՛չ անուսնկնդիր լեալ՝ ընդունի զհայցելին, առնլով հարկս եւ պատանդս, եւ զբերդն Երիկաւ Յաղա-ցովտի[12], զոր հանեալ էր մանազաւեցոյն ի բերկրեցւոյն[13], նոցա հանեալ էր ի Գնու-նի[14] ազգէն, ի զարմէ Մեժեժի Գնունոյ, ի Վասպուրական բաժնէ[15], նա եւ Բերկրի բաժին եղեալ էր Վասպուրականի. եւ դարձուցանէ անդէն առ բերկրացիսն, եւ ինքեանք դառնային մեծաւ յաղթութեամբ, անպայման խնդութեամբ: 13 Գործեցաւ այս ՅԾԱ. (902) թուականութեանս Հայոց եւ ի Դ. ամի հայրապետութեանն Յովհան-նու[16] Հայոց կաթողիկոսի:

14 Եւ եղեւ՝ ի գալ միւսոյ տարոյն Սմբատ իշխանն Սիւնեաց ի բաց եկաց ի հնազանդութենէ Թագաւորին Հայոց, ար-գել առնելով հարկացն տալ Թագաւորին, թեւակոխելով Պարսից բռնաւորին հատու-ցանել զհարկս եւ զհասս. եւ ինքն ժողո-վեալ զզաւրս[17] իւր Ժ. հազար[18] արանց զաւրաւորաց՝ եկն եմուտ /250ա/ յամուրսն Վայոց Ձորոյ: 15 Յայնժամ Թագաւորն փութացոյց դեսպանս[19] մի զմիոյ կնի առ իշխանն Աշոտ, զի անյապաղ երագու-թեամբ հասցէ առ նա: 16 Եւ էր գրեալ ի

1 î ù ³ ë å ³ ï ³ ÏùÝ (² ´¶ ³ ë å ³ ï ³ ÏÝ)
2 ´¶ Û ³ Û ï Ý»ó ³ Ý
3 î ù ½ ³ õñùÝ (² ´¶ ½ ³ õñù)
4 ÜËÝ.326ëñµ·. ³ ÝÓ»õ ³ ó» ³ ó
5 ´¶ Ûá ï ÝÏ ³ ÛÇÝ
6 ² ´¶ ¸ î1-3 ¹ÇÙ ³ óáõ ³ Íá í, ÜËÝ.6ëñµ.î4 ¹ÇÙ»óáõ ³ -Íá í
7 ´ Û ³ ñÓ ³ ·Ù ³ Ùµ, ¶ ³ ñÓ ³ ÏÙ ³ Ùµ
8 ¶ > ½·áõÝ¹Ý »õ å ³ ñ ï »óÇÝ
9 ² ´¶ ½ ³ ËáÛ ³ ÝëÝ
10 ü ½ÕûßÇÏÝ

11 ´¶ ÛÕµ ³ ó» ³ ÉÝ
12 î ù Ñ ³ Õ ³ óá í ïÇ (² ´¶ Û ³ Õ ³ óá í ïÇ)
13 î ù µ»ñÏñ ³ óáÛÝ (² ´¶ µ»ñÏñ»óõáÛÝ)
14 î ù ·ÇÝáõÝÇ, ² ´¶ ·ÇÝÇáõÝ. ëñµ·. Ù»ñÝ ¿
15 ´ µ ³ Å ³ Ý¿
16 ² ´ Ûá í ³ ÝÝáõ, ¶ Ûá íÑ ³ ÝÝáõ, î1-4 ÛûÑ ³ ÝÝáõ
17 ´ ½½ûñëë
18 ² î1 .Å. Ñ ³ ½ ³ ñ, ´¶ î2-4 .Åé.
19 ² ¹¿ë å ³ Ýë

միում Թղթի անդ, յիշեցուցանելով զոր ինչ գործեաց Աշոտ ի զաւրսն Ապահու-նեաց՝ զյաղթանակ պատերազմին եւ զհո-յակապ[1] անուն ստանալոյն, ասէ. «Եւ այս եւս գործ կամ խաղաղութեամբ կամ պա-տերազմաւ՝ քեւ ելցէ[2] ի գլուխ, միայն զյապաղանացն ի բաց լքցես[3] զդեգե-րանս». եւ խոստանայր տալ նմա քաղաքս, գաւառս, գեաւղս եւ ագարակս: 17 *Քանզի եւ զոստանն Նախճաւան տուեալ էր ի կա-լուած զյաղթութեանն մանագաւենին կայսկի[4]:* 18 *Եւ ինքն Թագաւորն ժողովեալ զաւր հարուստ աւելի քան զհազարաց հնգից եւ քսանից, եւ եկն անց յայնկոյս գետոյն Երասխայ, եւ բանակեցան ի տեղ-ւոջն:*

19 *Իսկ իշխանն Վասպուրական, այն ինչ հուպ ընդ հուպ եկն ի ժամադրեալ տեղին, ընդ որ յոյժ ուրախացեալ Թագա-ւորն, իբրեւ զերծեալ ի կասկածան*/250բ-/*ացն, զոր ունէր յիշխանէն Սիւնեաց:* 20 *Եւ այգուն անցեալ ընդ գետն Երասխ յայնկոյս, ի դաշտն Շարուր, բանակին զգետովն:* 21 *Եւ իշխանն Աշոտ գրէ առ իշխանն Սմբատ՝ անաւգուտ զապստամ-բութիւնն[5] համարելով[6], համոզեաց ի մէջ երկոցունց եւ գլխաւորեաց զխաղաղու-թիւն առ նոսա, մինչ գալ Սահակայ եղ-բաւր իշխանին Սիւնեաց, ընդ իւր բերելով զհարկսն:* 22 *Եւ դառնայ մեծաւ պարգե-ւաւք եւ անհամեմատ խնդութեամբ:*

ԻԹ.[7] ՎԱՍՆ ՄԱՀՈՒՆ ԱՇՈՏԻ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ Ի ՆԱԽԱՃԱՒԱՆ[8] ՔԱՂԱՔԻ

1 *Յայսմ վայրի ո՛չ մտադիւր ախորժա-կաւք գրեմ զճառս պատմութեանս, որ տրտմականքն, քան թէ ուրախականքն յառաջանան տիրել[9] ինձ:* 2 *Թախիծք ան-գրաւք՝ քան թէ խնդութեանցն աճեն բող-բոջք, արտաւսր յորդառատ վտակաց ծա-ւալին յաչաց՝ քան թէ ծաղուն խողխոն-ջեն[10] խխնջիւնք[11], գլորումն՝ քան թէ կանգնումն յառաջատեն, բեկումն սրտի՝ քան թէ քաջութիւն պնդութեան* /251ա/ *ի ներքս դիմեն, կեանք ցաւագինք՝ քան թէ առողջութիւն ընդդիմակ մահու յաջոր-դին[12]:* 3 *Է՞ր աղագաւ կամ վասն ո՞յր պատճառանաց. զի ի քաջէն իմ[13] եւ ի մեծ իշխանէն, ի քաջատոհմիկ եւ ի բարեփառ գլխոյն իմմէ[14] զրկեալ լինիմ:* 4 *ԶԱշոտէ ասեմ՝ զնազելի[15] եւ զբարձրագահ ճոխա-ցելոյ վսեմապետէ[16], յընդհանուր նախա-գահանստեալ[17] ի մէջ բոլոր Հայաստա-նեայցս[18]:*

5 *Քանզի ի գնալ նորա՝ զաւրացուցա-նել զքեռին իւր զԹագաւորն Հայոց, խա-կոյն յելանելն նորա ի տանէ իւրմէ ի Վան քաղաքէ՝ տիրէ ի վերայ նորա ցաւք հի-ւանդագինք՝ կարապետք մահու, անմեր-ձենալիք[19] ճարտարաց բժշկական[20] ձեռ-*

1 ² ´¶ ½ËáÛ ³ Ï ³ å, ² ° (³ ÛÉ Ó»éù) ½ÑáÛ ³ Ï ³ å
2 ² ´¶ î^ù »õ ³ Ûë »õë ·áñÍ Ï ³ Ù Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý Ï ³ Ù å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ õù »õ »Éó»Ý. ÜËÝ.470ëñµ·. »õ ³ Ûë »õë ·áñÍ Ï ³ Ù Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ùµ Ï ³ Ù å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ õª ù»õ »Éó¿
3 ü ÉùÇó»ë, ¸ ÃáÕó»ë
4 ü Ï ³ ÛëÇÏÇ
5 ´ ½ ³ å ë ï ³ ÙµáõÃÇõÝ
6 ´¶ Ñ ³ Ùµ»ñ»Éá í

7 ´° .Å ³ .
8 ´¶ Ý ³ Ë×áõ ³ Ý
9 ´ ëÇñ»É
10 î^ù ËáËáç»Ý (² ´¶ ¸ ËáÕËáÝç»Ý)
11 ¸ ËÁËÝçÙáõÝù
12 ü Û ³ çáñ ¹ ¿Ý
13 ² ´¶ î ¹ ÇÙ, î^{2-4} ü ÇÙÙ¿
14 ´ ÇÙ¿
15 ü ½Ý ³ ½»ÉõáÛ
16 ² ´¶ íë ³ Ù ³ å»ï ¿, ¸ íë»Ù ³ å»ï ¿, î^ù ÜËÝ.13ëñµ·. íë»Ù ³ å»ï ¿
17 ´¶° Ý ³ Ë ³ · ³ Ñ Ýëï » ³ É (¶ Ý ³ Ë ³ · ³ Ñ ³ Ýëï » ³ É)
18 ´ Ñ ³ Û ³ ëï ³ Ý» ³ óë
19 ² ³ ÝÙ»ñÓ»Ý ³ ÉÇÏ, ´¶ ³ ÝÙ»ñÓ ³ Ý ³ ÉÇÏ
20 ü ³ ÝÙ»ñÓ»É ³ ÉÇ × ³ ñï ³ ñ ³ ó Ç µÅßÏ ³ Ï ³ Ý

նարկութեանն: 6 *Եւ ազատ որերոյն*[1] *Վասպուրականի աղերսեալ՝ մի՛ երթալ զայն ճանապարհ, առաջի*[2] *դնելով*[3] *զախտակրելն. Նորա ընտրեալ զմահ ի վերայ քեռոյն իւր*[4]*, քան զկեանս կեղակարծ ինչ խորհել*[5] *զնմանէ:* 7 *Եւ ուժեղացեալ ցաւոցն խստութեան որովայնացաւածութեան*[6]*, երթայ մտանէ ի քաղաքն Նախճաւան, եւ տեւեալ /251բ/ անդ զաւուրս Խ. (40)՝ փոխի յաշխարհէս ամենեցուն*[7] *պատկառելին, մանաւանդ թէ ընդհանուր ցանկալին եւ սիրելին ճոխից եւ անազգեաց, աղքատաց եւ փարթամաց, մեծամեծաց*[8] *եւ փոքունց*[9]*:* 8 *Սորա ամք ձգեալ լինին*[10] *յՅԻԵ.*[11] *(876) թուականէն*[12] *Հայոց, լեալ*[13] *ամաց ԻԹ. (29)՝ փոխի յաշխարհէս յամսեանն*[14] *Արեգ, որ աւր Դ. էր ամսոյն, յաւուր երկշաբաթւոջ*[15]*, ի յիններորդ ժամու աւուրն*[***]*. եւ տիկինն Սեդայ առեալ զդի նորա, տարեալ հանգուցանէ ի յԱղբագ, ի գեաւղն Աւսի, ի վանս Սուրբ Խաչին:*

9 *Յերկարագոյնս վասն սորա աճեցուցանել հարկաւոր էր*[16] *զողբերգականացն ճարտասանութիւնս, բայց քանզի ոչ բաւէ աղքատիմաստ իմոց խոհարանաց շարժումն՝ պատկանաբար առ ողբոցն վարել բանակարգութիւն, թողի այժմ այլում զաւրաւորի կամ այլում ժամանակի*[17]*:* 10 *Եւ ինձ ի վերայ տրտմականացն դէմ եդեալ՝ առ կատարելագոյն եւ առ անզուգական անհամեմատ խնդութիւնն դեգերել, առ հոգեւորական /252ա/ ուրախութիւնսն ընթանալ յետ մարմնական*[18] *տրտմականացն յաճախութեանցն:* 11 *Քանզի թէպէտ եւ տարաժամ լրմամբ ժամանակի չափաբերեալ կենացն Աշոտի, հաստատնագոյն եւ անվրէպ լուծման*[19] *կենացս առ հոգեւորսն եւ յաւիտենականսն եւ անվախճան կենացն առաւելութիւնն*[20] *անցեալ գնացեալ ժամանեաց, յապաշաւանս եւ ի զիղջ*[21] *առեկեալ ի վերայ երիտասարդական*[22] *դիւրահոս արագավէժ*[23] *առ չարեացն միտեալ խակութիւն*[24]*:* 12 *Զի ի հասանել ի վերայ նորա ցաւոցն մահաբերաց՝ ոչ հոգացաւ զմանկականն իւր տարաժամ ելսն յաշխարհէս, թողուլ լքանել զաշխարհս բազմազաւառս, զամուրս անկասկածելիս, մերժել հեռանալ ի ճոխ եւ ի նազելի եղբարցն պատուաւորաց, ի պարոյ կացեալ*[25] *ազատազունդ ազգի ազգի պերճութենէ, եւ որ այլ քաղցրագոյն վայելք ընդ երկնաւս ի վերայ երկրի, պայծառ գեղ արեգական եւ լուսնի, հանդերձ աստեղացն ճոխագործութեամբքն ընդ տարերբ*[26] *երկնի յեղյեղլով*[27]*, ծովու եւ այլոց ցամաքայնոց, /252բ/ եւ ջրայնոցն*[28] *բարե-*

---

1 ²´¶î ³½³ ïáñ»ñáÛÝ. ÜËÝ.413ëñµ·. ³½³ ï áñ»ñáÛÝ

2 ¶ ³é³ç

3 ´ Û³é³ç ·Ý³Éáí] ³é³çÇ ¹Ý»Éáí

4 ü ÇõñáÛ

5 î[1] ËáñÑÇÉ

6 ´¶ áñáí³ÛÝó³õ³ÍáõÃ»³Ý, ¸ áñáí Û³ÛÝ ó³õ³ÍáõÃ»³Ý, ¸ ³ÛÉ íÏÛ. Ûáñáí³ÛÝ³ó³õ³ÍáõÃ»³Ý, î[1] áñáí³ÛÝ³ó³õáõÃ»³Ý

7 ´ ³Ù»Ý<»Ý>»óáõÝ

8 ü Ù»Í³ó

9 ²´¶ ÷áùáõó

10 ²´¶ ÉÇÝÇ

11 ²´¶ .ÛÇ».

12 ü Ãáõ³Ï³ÝáõÃ»Ý¿Ý

13 ² ÉÇ»³É

14 ´ Û³Ùë»³Ý

15 ü Ç Û³õáõñ »ñ»ùß³µ³Ãáç

*** Հմմտ. Մրկ. ԺԵ. 34, Ղկ. ԻԳ. 44

16 î[1-2] Ñ³ñÏ³õáñ¿ñ, ²´¶¸ î[3-4],ÜËÝ.426ëñµ·. Ñ³ñÏ³-õáñ ¿ñ

17 ´ > Å³Ù³Ý³ÏÇ

18 ü î[2] Ù³ñÙÝ³Ï³Ý³óÝ

19 ü ÉáõÍÙ³ÝÝ

20 ´ ³é³õ»ÉáõÃÇõÝ

21 ü ½ÇÕçë

22 ´¶ »ñÇï³ë³ñ¹³

23 ´¶ ³ñ³·³í¿ (¶° ³ÛÉ Ó»éù[a] ³ñ³·³í¿Å)

24 ü Ë³ÏáõÃÇõÝë

25 ¸ å³ñáÛÏ³ó»³É (Ù³ñÃ ¿ ÁÝÃ»éÝ³É[a] »õ Ç å³ñáõÏ³ó»³É). ÜËÝ.429[a] Ç å³ñáÛ Ï³ó»³É

26 ²´¶î[1-3] ï³ñ»ñµ, î[4] ï³ñµ»ñ (íñ¿±å)

27 ´ Û»Õ»ÕÉáí

28 ´¶ çñ³ÛÝáó

փառ հոլովմանցն հրճուանաց, եւ որ ինչ[1] այլք ընդ դոքաւք պատկանին յարմարաբար տնտեսութիւնք առ սկզբնատիպն պատկերակերպութիւնք[2]: 13 *Զայսոցիկ եւ որ առաւելն քան զսոյն իրողութեանց ցոյցք[3] մոռացմամբ սուզեալ, առ երկնաւորսն եւ առ երկնից Թագաւորն Թեւակոխեալ, վասն հանդերձելոցն հոգացեալ, առ կղերս եկեղեցւոյ սրբոյ խոնարհեալ, կոչեաց զերիցունսն[4] Նորոյ կտակիս, զեպիսկոպոսս եւ զքահանայս, առաջի արկեալ զհաւատոցն կատարելաբանութիւն, զմկրտութեանն լուսաւորութիւն[5], զառ եկելոցն յապաշխարութիւն զյոյսն յետ վախճանին, զմարդասիրելն Քրիստոսի, զառհաւատչեայսն[6] առաջաբերելով՝ ի փոքր ժամանակի զմեծամեծսն կշռեալ, զպոռնիկն, զմաքսաւորն, զաւազակն եւ որք այսպիսիք:* 14 *Եւ առաջի արկեալ զհառաչանսն, զարտասուսն, զխոստովանութիւնն, զողորմագին պաղատանսն[7], մինչ ի մահ զտրտմելն[8], զկենաց դեղն հայցել՝ զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ /253ա/ ի Թողութիւն մեղաց, զվայն եւ զեղուկն անյարմար հառաչմամբ[9], մեծակական ողբովք առ Քրիստոս ամբառնալով, վէմս[10] զերեսաւք արկեալ, արտասուր յորդառատս ի խտղտելի[11] աչաց ի վայր հեղեղատելով, զնորափթիթ ծաղկազարդ ոսկեճաճանչն մուրուացն[12] ճիրանմբքն զխզումնն[13], եւ որ առաւելեալն քան զսոյն զապաշաւանացն զանյագութիւնն:* 15 *Նա եւ սրբոց հրեշտակացն ի տեսաւորութիւն ձեւացեալ, որոց սարսափմամբ[14] առ նորա զնայեցած յապուշ միտքն կրթեալ, շուրջ փակեալ զնայեցածն, ի հարց մատուցեալ ասէ. «Գո՞յ թողութիւն իմոց չարեացն գործելոց, թողո՞ւ Աստուած զիմ պարտեացն յաճախութիւն. ասացէ՛ք ինձ, տո՛ւք ինձ պատասխանի»:* 16 *Զայս ասելով եւ յերեսս[15] ի վայր ի վերայ մահճացն զգետնեալ, ի վայն եւ յեղուկն զողբոցն[16] խառնուածսն յաճախագոյնս մանուածէր:* 17 *Ես իսկ առ ընթեր գոլով[17], անվրիպագոյն իրազեկ եղէ բովանդակ նորա հաստատնագոյն առ յոյսն կազմեալ փրկութիւն. ճաշակեալ /253բ/ ճաշակս զհացն կենդանի, եւ զաղբեւր[18] արեանն կենդանի եւ կենդանարար Որդւոյն Աստուծոյ, աւանդեաց զհոգին ի ձեռս սրբոց հրեշտակաց, համարձակապէս անցանել[19] գնալ* «ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ պետութիւնս, ընդ աշխարհակալս խաւարիս այսորիկ»[*], *որ անհաւատից քան եթէ հաւատացելոց ոգւոց եւ ապաշաւելոց զտիրելն բռնաձգեալ կորզեն յինքեանցն կորուստ:*

18 *Յետ մահուանն Աշոտի եւ կատարելոյ զաւուրս սգոյ նորա, առնու զիշխանութիւնն Վասպուրական տէրութեանս Գագիկ՝ եղբայր նորին:* 19 *Եւ եկեալ ի մի վայր Գագիկ եւ Գուրգէն՝ եղբարք համահարք եւ միոյ[20] մաւր ծնունդք, յերկուց քաջատոհմիկ գահակալութենէ՝ Սենեքերի-*

1 î[ù] ÇÝã + ÁÝ¹ (² ´¶ > ÁÝ¹)
2 ² å ³ ï Ï»ñ ³ Ï»ñå áõÃÇõù, ´¶ å ³ ï »ñ ³ Ï»ñå áõÃÇõÝù, î[ù] å ³ ï Ï»ñ ³ Ï»ñå áõÃÇõÝ
3 ´¶ óáÛó
4 ü ½»ñÇóáõÝë
5 ´ Éáõë ³ õáñáõÃÇõÝÝ
6 ´ ½Ñ ³ õ ³ ï ã» ³ ÛëÝ
7 ´¶ å ³ Õ ³ ï ³ Ýë
8 ´¶ ïñïÙ»ÉÝ
9 ü Û ³ é ³ ãÙ ³ Ùµ
10 ´ ½í¿Ùë
11 ü Ëï ï»ÉÇ
12 ² ´¶ î[1-2] î[4] Ùáõñáõ ³ óÝ, ü î[3] Ùáñáõ ³ óÝ

13 ¸ ½Ë½áõÙÝ, ² ´¶ î[1-3] ½Ë½áõÙÝÝ, î[4] ½ÁËÁ½áõÙÝÝ
14 ¶ ë ³ ñ ³ ë÷Ù ³ µ
15 î[ù] Û»ñ»ëÝ, ² ´¶ Û»ñ»ëë, ü ½»ñ»ëÝ
16 ¸ ½áÕµáÛÝ
17 ü Ï ³ Éáí] ·áÉáí
18 ² ¶ ½ ³ Õµ»õñ, ´ î[ù] ½ ³ ÕµÇõñ
19 ´¶ ³ Ýó» ³ É
[*] Եփես. Զ. 12
20 ü Ç ÙÇáÛ

մայ[1] եւ Դաւթի, եւ անհակառակող հաւանութեամբ հեզահայեաց առ միմեանս սիրոյ յորդորմամբ, արտաքոյ վատթարին խոհականաբար մնալով, քաջախորհուրդ, առատաբուղխ խաղացմամբ[2] իմաստութեանն զմիմեանս բռնահարելով, զաւտարոտին /254ա/ ի բաց վարատելով զբողջախոհութեան[3] անհանճարութիւն, զլաւն եւ զյոյժ աւգտակարագոյն[4] ընտրութեամբն գիրկս արկին զշինութեան եւ զխաղաղութեան հայրենի աշխարհի երկասիրաբար հոգ յանձին տանել: 20 *Ստացան բարեկարգաբար զարդարել զմերկացեալն ի բարեզարդութենէ[5], զմերժեալն եւ զհեռացեալն ի հայրենեաց եւ ի տանց՝ յանցնիւրս[6] առնել դարձումն[7], զշփոթեալ եւ զվրդովեալ կարգս աշխարհիս յաւրինել[8], առ հանդարտութիւն եւ խաղաղութիւն յառաջանալ, եւ ամենայն ուրեք ամենեցուն բնակաց աշխարհիս անդորրեալ յանհոգս եւ յապահովս լինել[9] ի ներքին եւ յարտաքին[10] հազմարարաց[11]:*

21 *Եւ զբոլոր երկիրս իւրեանց տէրութեանն[12] բաժանեցին յերկուս մասունս:* 22 *Յելս կոյս եւ ի մուտս որ առ հիւսիւսի[13] զհայեցածն բերէ՝ առեալ էր ի բաժնի[14] Գագիկ իշխանի. զԾուաշ գաւառն եւ զԹոռնաւան, Արտազ, Մարդաստան, Դառնի[15], Առբերանի, Աղանդռոտ, Բառիլովիտ[16], /254բ/ Պալունիք եւ Մեծնունիք[17], Տոսպռշտունիք, Բոգունիք, Գուգան գաւառ Արտաշէսեան:* 23 *Այսոքիկ գաւառք անուանիք, զոր յառաջին ժամանակս իւրոյ իշխանութեանն սեփհականս իւր արարեալ ունէր հայրն նենգութեան Մարդպետն կոչեցեալ, զոր եւ ի վեր[18] անդ յիշատակեալ ցուցաք զորպիսութիւն, եւ մանաւանդ քաղաքն Շամիրամայ հռչակելին եւ յոյժ փառաւորագոյնն[19] յամենայն կողմանց Վասպուրականի[20]:*

24 *Իսկ Գուրգենի մարզպանի Հայոց առեալ էր[21] ի բաժնի յելս կոյս եւ որ ելանէ ի հարաւակողմնն[22]. զԱնձահից ձոր, զԿրճունիս, զԿուղանովիտ[23] եւ զբուն զՄարդաստան գաւառ, զԱրճիշակովիտ, զոտնն[24] Առնոյ, զԱղբագ[25] Մեծ եւ զՓոքր, Ակէ[26], Տամբէր[27], Տագրեան, Ըռնայ, Զարեւհաւան[28]:*

25 *Բայց զՏամբէր[29] եւ զԸռնայն[30] եւ զԶարեւհաւան[31] գաւառ հանեալ էր ի Պարսկահայոց[32], իսկ զՆախճաւան[33] քաղաք եւ զԳողթն գաւառ հանեալ էր ի Վաս/255ա/պուրականէ բազում ժամանակաւք յառաջ՝ ՄԺԱ. (211) ամաւք, յամի այրման[34] եկեղեցւոյն Գրիգորի եւ վտան-*

1 îù ë»Ý¿ù³ñÇÙ³Û (²´¶ ë»Ý»ù»ñÇÙ³Û)
2 ´¶ ³é³ ï³µáõË Ë³Õ³Õ³óÙ³Ùµ
3 îù ½µÕç³ËáÑáõÃ»³Ý (²´¶¸ ½µáÕç³ËáÑáõÃ»³Ý)
4 ²¶ ³õÏ ï³Ï³ñ³·áÛÝ, ´û· ï³Ï³ñ³·áÛÝ
5 ü ~½Ù»ñÏ³ó»³ÉÝ Ç µ³ñ»½³ñ¹áõÃ»Ý¿ ½³ñ¹³ñ»É
6 îù Û³ÝóÝÇõñ (²´¶ Û³ÝóÝÇõñë)
7 îù ¹³ñÓáõÙÝ »õ (²´¶ > »õ)
8 ´ ÛûñÇÝ»³É
9 îù ÉÇÝÇÉ (²´¶¸ ÉÇÝ»É)
10 ´¶ Û³ñï³·ÇÝ
11 ´¶ Ñ³½Ù³ñ³ó
12 ´ ï¿ñáõÃ»³Ý, ¶ ï»ñáõÃ»³ÝÝ
13 ²´¶ ÑÇõëõëÇ
14 ²´¶îù µ³ÅÝ¿, î³Í.254, î⁴Í.3 áõÕÕ»ÉÇª µ³ÅÝÇ
15 ²´¶î¹,ÜËÝ.333.î⁴ ¹³éÝÇ, î²⁻³ ·³éÝÇ
16 ´µ³éÇÉá|102µ|Éá íÇï
17 ü Ù»ÅÝáõÝÇù
18 ²´¶ »õ Ç í»ñ (îù > Ç). ÜËÝ.198ëñµ·. Ç í»ñ] »õ í»ñ
19 ´¶ ÷³é³õáñ³·áÛÝ
20 ´¶ í³ëåáõñ³Ï³Ý
21 ´¶ > ¿ñ
22 îù Ñ³ñ³õ³ÏáÕÙÝ (²´¶ Ñ³ñ³õ³ÏáÕÙÝÝ)
23 î¹⁻²î⁴ ½ÏÏáõÕ³Ý áíÇï, ²î³ ½ÏáõÕ³Ý áíÇï, ´¶ ½ÏáõÕ³ÝáíÇï
24 ´îù ½áïÝ (²¶ ½áïÝÝ)
25 ü ½³Õµ³· ·³õ³é
26 îù ³Ï» (²´¶ ³Ï¿)
27 ´¶ ï³Ùµ»ñ, î¹ ³Ï» ï³Ùµ»ñ
28 îù ½³ñ»Ñ³õ³Ý (²´¶ ½³ñ»õÑ³õ³Ý)
29 ´ ½ï³Ùµ»ñ
30 ² ½Á-éÝ³Û, ´¶ ½ÁéÝ³Û
31 îù ½½³ñ»Ñ³õ³Ý, ²´¶ ½½³ñ»õÑ³õ³Ý
32 ²´¶ å³ñëÏ³ÛÑ³Ûáó, î¹ å³ñë Ñ³Ûáó
33 ´Ý³Ë×³õ³Ý
34 ²´¶ ³Ûñ] ³ÛñÙ³Ý

գաւոր մաՀու զաւրացն Հայոց: 26 ***Իսկ զԳողթն գաւառ ի ժամանակի կատարման սրբոյն ՎաՀանայ, յամին[1] ՃՁԶ. (737) թուականութեանց, յորում ամի կատարեցաւ սուրբն ՎաՀան, որ էր որդի Խոսրովայ Գողթան տեառն:***

27 ***Եւ սկիզբն արարեալ շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարՀիս իրաւադատութեամբ[2], վերակացութեամբ որբոց[3] եւ այրեաց, աղքատսիրութեանն[4] լրջմտութեամբ, եկեղեցւոյ զարդարմամբ. շինեաց Գագիկ պարսպաւոր ամրափակութեամբ զբլուրն յՈստանին Ռշտունեաց՝ զաւերեալն ի բազում ամաց, շինեալ նորոգեաց եւ զեկեղեցին որ ի նմա՝ յանուանակոչութիւն[5] սուրբ Աստուածածնին Մարիամայ, եւ զարդարեաց զնա մեծագանձ սպասուք, եւ եդ ի նմա զԽաչն, զոր յիշեցաք վերագոյնն[6], յորոյ ձեռն ծանուցաւ զաւրութիւնն[7] Հրաշագործ:*** 28 ***Շինեաց եւ եկեղեցի մի յամրական[8] քարանձաւի, ի կատար քարանձաւին, |255բ| յանուն քաջամարտիկ զաւրավարին սրբոյն Գէորգեայ, եւ նոյնգունակ զարդու զարդարեաց զնա բուրվառաւք[9] արծաթեղինաւք եւ ընտիր եւ փոքր արծաթագործ դրաւշածաւք[10] նշանի խաչին Քրիստոսի:*** 29 ***Իսպառ[11] ստորեւ ամրականին, ի գոգաձեւ տեղւոջն, որ առ Հիւսիսի[12] առ ի շեղ տեսանի, շինեաց եկեղեցի Հրաշագործ, Հրաշազան յաւրինուածով, եկեղեցի[13] ի տաշեալ քարանց՝ ի մանազաւեան քաղաքին ի Վանտոսպ, եւ Հիմնեցուցեալ յանուն սրբոյն Սիոնի[14], որ ի սուրբ քաղաքին[15] Երուսաղէմ:*** 30 ***Եւ յաջմէ սեղանոյն շինեալ ընդ նովիմբ Հիմամբ ի տեղի յիշատակարանի խաչելութիւն Տեառն Գողգոթայ տեղւոջ, եւ ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի զվերնատանն խորՀրդական խորՀրդածութեանն աւանդութեան՝ Նորոյ ուխտի աւանդութեան[16]:*** 31 ***Իսկ ի յաՀեակ կոյս սեղանոյն[17] շինեաց եկեղեցի ի յիշատակ յարութեանն Քրիստոսի՝ յեռաւրեայ թաղմանէն վերելեկեալ[18] աւարառութեամբ դժոխոցն, եւ ի վերայ նորա |256ա| շինեաց եկեղեցի զՀամբարձմանն ի[19] յերկինս՝ ի Հաւրն գաՀակցել աթոռ, եւ զերկրորդ գալստեանն զյիշատակ ունելով, որ գալոցն է Հայրենի փառաւք ըստ Հրեշտակացն [առ][20] առաքեալսն զմխիթարականն եւ զքաջալերականն[21] աւետիս նոցա առբերելով:*** 32 ***Շինեաց եւ ի վերայ ամրական[22] քարանձաւին յելս եւ ի մուտս կոյս տունս խրախիցս ոսկեզաւծս պատէշգամեալ[23], յաւելլով ի յառաջագոյն ի Հաւրէ նորա Դերանկէն շինեալ:*** 33 ***Իսկ ի[24] Հարաւակողմն կուսէ ի ջրամբար[25] արձանա-***

1 î¹ Û³ÙÇ (² ´¶ Û³ÙÇÝ)
2 ´ Çñ³õ³Û¹³ ïáõÃ»³Ùµ
3 ´ ëñµáó] áñµáó
4 ´ ³Õù³ ï ëÇñáõÃ»³Ý
5 ² Û³Ýáõ³Ý³ÛÏáãáõÃÇõÝ
6 ´¶ í»ñ³·áÛÝ
7 ´¸ ½ûñáõÃÇõÝ
8 î¹ Û²Ùñ³Ï³Ý. Ñ³Ù³ñáõÙ »Ýù ³Í³Ï³Ý, á°ã ï»Õ³-ÝáõÝ
9 ² î¹ µáõñáõ³éûù, ´ µáõñí³éûù, ¶ µáõñí³é³õù
10 î¹ ¹ñáß³Íûù (íñ¿±å), ² ¹ñ³õß³Í³õù, ´ ¹ñûßûÍûù, ¶ ¹ñ³õß³õÍ³õù
11 ² Ç ëå³é, ´¶î¹ Çëå³é
12 ² ÑÇõëÇõëÇ
13 î³Í.258,î⁴Í.6 »ñÏñáñ¹ª »Ï»Õ»óÇ µ³éÝ ³õ»Éáñ¹ ¿. ³ÝÁÝ¹áõÝ»ÉÇ ¿, µ³õ³ñ³ñ ¿ ëñ³ÝÇó ³é³ç ëïá-ñ³Ï¿ï ¹Ý»ÉÁ
14 î¹ ëÇûÝÇ (² ´¶ ëÇáÝÇ)
15 î¹ ù³Õ³ùÝ (² ´¶ ù³Õ³ùÇÝ)
16 ² ´¶ ³õ³Ý¹áõÃ»³Ý Ýáñá Û áõË ïÇ ³õ³Ý¹áõÃ»³Ý, î¹ ³õ³Ý¹áõÃ»³Ý Ýáñá Û áõË ïÇÝ
17 ² ëÕ³ÝõáÛÝ
18 ² ´¶î¹ í»ñ»É»Ï»³É, ¸ í»ñ»É³Ï»³É Ï³Ùª í»ñ»É»Ï»³É
19 ¸ > Ç
20 ² ´¶ > ³é
21 ´ > »õ ½ù³ç³É»ñ³Ï³ÝÝ
22 î¹ ²Ùñ³Ï³Ý. Ñ³Ù³ñáõÙ »Ýù ³Í³Ï³Ý
23 î¹ å³ï»ß·³Ù»³É, ² ´¶ å³ï¿ß·³Ù»³É, ¸ å³ïÁß-·³Ù»³É
24 ´ > Ç
25 ü çñ³Ùµ³ñÓ

գործ քարեղինէն ճանապարհ աստիճանեալ[1] ներքուստ ի վեր մինչ ի կատար[2] անձաւին հեշտալիր գել եւ գէջն[3] յաւրինեալ՝ քարագործ աւագամած կրագործութեամբ: 34 Այլ եւ պատկանաբար իմաստութեամբ պատրաստեաց[4] ջրմուղ ներքսագոյն երկրի, ի քարանց տաշելոյ փողոցս գնացից ջրոյն կազմեալ, գալ իջանել յելից ի ստորոտէ լերինն Վարագայ, առշեղեալ[5] ի հարաւոյ ի հիւսիսի[6], ի խաղաղ ընդ լայնանիստ[7] |256բ| գոգաձեւ դաշտականացսն, ելանել ի գագաթն[8] ամրական անձաւին. զբաւսնուլ նովաւ առ վճարումն բաւականութեան, ըստ մասանց պիտոյից աւժանդակութեան[9] քաղաքայարդար ապարանից թագաւորական պաղատի[10] իւրոյ ձեռակերտին, առ հաւրն յաւելադրելով շինուածս իւր:

35 Դարձեալ վերակնեալ յառաւաւտինս կոյս խաղացեալ ի Ծուաշուոտ ի Գետս աւան, շինէ անդ զվայելչական տեղի խրախից՝ բլուր մի պարսպեալ տաճարախիտ շինուածովք, որոյ հայեցածն առ դաշտակողմն ի վայր կոյս բերի, ի խաղս գետոյն Երասխայ, ուր հոյլքն էրէոցն խայտան եւ վայրենեացն խոզից եւ առեւծուցն[11] մորիքն եւ երամակք ցռոց պատրաստական առ որսոյն[12] հրճուանք առ ձեռն պատրաստ հոլովին[13], ընդդէմ նայելով լերանցն[14] Այրարատեան ազատն Մասեաց, ուր Արտաւազդն[15] Արտաշէսեան[16] քարավիժեալ խոհամանայր ի կոշտն[17] կոհակին: 36 Իսկ վայր խաղացեալ ի Մառակ|257ա|անն աւան, առ Կարմիրն կոչեցեալ գետով, որ իջանէ ի գետն Երասխ, շինէ եւ անդ ամրական տեղի, դժուարամատչելի ասպատակող[18] հինից, դնելով ի նմա նմանապէս ապարանս փողոցայարդարս, տաճարակերտս, սենեկագործս, բաւական ի պէտսն[19] պատրաստեալ, փոքր ինչ ի վայր խաղացեալ ի տեղին, որում Ձորք ասեն: 37 Եւ անդ գտեալ ամրագոյն անձաւ՝ տեղի անկասկածելի ի պատերազմական գործոց, եւ զնա պարսպեալ պատուարաւք շուրջանակի, եւ յաւրինեաց պատրաստեաց ապարանս պատուաւորս, գեղազարդս խրախճանական կարգադրութեանց դրուագս, եւ այնպէս անկարաւտս առ պիտանացուս հոգ տարեալ, գլխաւորեաց որ ինչ շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարհիս նպաստաւոր առ աւգտակարագոյնսն[20] պահանջէր գործառնութեան եղանակք, որպէս աւրէն է թագաւորաց եւ թագաւորազանց աշխարհաշէն[21] խնամողաց յանձանձել ըստ վերակացութեանն[22] յԱստուծոյ նոցա հաւատացելոց: 38 Զի ոչ |257բ| միայն առ շինութիւնն, այլ եւ յարիւն եւ յապաժոյժ առաքինաբար զանձինս եդեալ ի վերայ խաշանցն մեռանել իբրեւ զքաջ հովիւ, գլխաւորագոյն եւ բարձրագոյն յիշատակ արձանացուցեալ անջինջ[23] կտակ առ բազմախաղաց ժամանակս տրամադրեաց: 39 Փութաճեմ ընթացող արշաւանս ի վերայ

1 ² î ù ³ ß ï Ç× ³ Ý» ³ É (´ ¶ ¸ ³ ë ï Ç× ³ Ý» ³ É)
2 ¸ Ï ³ ï ³ ñ ³ Í
3 î ù ½¿çë (² ´ ¶ ¸ ½¿çÝ)
4 ´ å ³ ï ëå ³ ñ» ³ ó
5 ´ ß»Õ» ³ É] ³ éß»Õ» ³ É
6 ² ÑÇõëÇõëÇ
7 î ù ÁÝ ¹É ³ ÛÝ ³ ÝÇë ï
8 ü · ³ · ³ Ã ³ Ý
9 ² î ù ³ õÅÝ ¹Ý ³ ÏáõÃ» ³ Ý, ´ ûÅ ³ Ý ¹ ³ ÏáõÃ» ³ Ý, ¶ ³ õ-ÅÁÝ ¹ ³ ÏáõÃ» ³ Ý, ÜËÝ.16ëñµ·. ³ õÅ ³ Ý ¹ ³ ÏáõÃ» ³ Ý
10 ¸ ü å ³ É ³ ïÇ
11 î ù ³ éÇõÍáõóÝ, ² ¶ ³ é»õÍáõóÝ, ´ ³ é»õÍáóÝ
12 ² áñëõáÛÝ
13 ü ÛáÉáíÇÝ
14 ´ ¶ É»ñ ³ Ýó
15 ² ´ ¶ ³ ñï ³ õ ³ ½ïÝ
16 ¸ ³ ñï ³ ßÇë» ³ Ý
17 ü ÏáõßïÝ (¸ ÏáßïÝ Ï ³ Ùª ÏáõßïÝ)
18 ¶ ³ ë ³ å ³ ïáÕ
19 ´ ¶ å¿ïë
20 ² ´ ¶ ³ õÏï ³ Ï ³ ñ ³ ·áÛÝëÝ
21 ´ ¶ ³ ßË ³ ñÑ¿Ý
22 ´ í»ñ ³ Ï ³ óáõÃ» ³ Ý
23 ² ´ ¶ ³ ÝçÇÝç, î⁴ ³ ÝçÇÝÇ

ձգեալ՝ «Հասանել ի լեառն Տեառն եւ ի տուն Աստուծոյ»[***] *մերոյ, ըստ յորդորման մարգարէիցն, եւ ճախր առեալ ի ներքուստ ի վեր ի լեառն Վարագ եւ երկրպագեալ[1] աստուածազարդ քրիստոսապսակեալ փայտի խաչին Քրիստոսի, պատուանդանի ոտիցն Աստուծոյ, որով պարծի եւ պսակի ի Քրիստոս հաւատացելոց Թագաւորաց երամք:* 40 *Եւ ոսկեգործ[2] ականակապ կազմեալ, պատեաց ոսկով[3] գփրկագործ սուրբ խաչն, եւ ընդելուզեալ մարգարտով զարդարեաց զսխրագործ փայտն[4], հիւսնեալ ի մէջ անուշահոտ փայտից, թողեալ մասն ինչ արտաքս ոսկեպատ պահարանին, յառաջնում իւրոյ քառածրագիծ[5] խաչակերտ փայտեղէն գզրոցկանն:* 41 *Այս այն խա/258ա/չն[6] է, զոր վերագոյնն գրեցաք վասն սորա[7], ՄԾԹ. (259) ամաւք յառաջ զսորայս բացայայտեալ զցոյցս յայտնութեանն, յամս Ներսէսի[8] Երրորդի[9] Հայոց կաթողիկոսի եւ Վարդանայ Ռշտունեաց[10] պատրկի եւ յամի ունելութեանն տաճկաց զհայկական աշխարհս:* 42 *Եւ յետ խաչայարդար պայծառութեանն[11] իջեալ ի լեռնէն Գագիկ ի ստորոտ լերինն, ուր աբեղէիցն[12] բնակէին սքեմաձեւքն:*

43 *Իսկ ի տիրական զաւրավարութեանն Գագկայ սկզբնաւորեալ ձեռակերտ իւր՝ շինեաց զհողաբլուր բարձաւանդակն[13] ի Մահռաշտ գեաւղ՝ յափն գետոյն յելս կոյս, որ հայի յՈստանն Ռշտունեաց, յորում տեղւոջ յառաջագոյն ապարանք[14] պարսպաւորք եղեալ էր Վարդ պատրկի Ռշտունւոյ[15] հայկազնոյ, եւ վերակացու նմա Թողոյր[16] զՅովաննէս[17] ոմն քահանայ ի Բոգունի գաւառէ, ի յԱնստան գեղջէ:* 44 *Յորում տեղւոջ բանակ կրաւնաւորաց կարգեաց, եւ հաւատաց զառաջնորդութիւնն նախասացեալ քահանային, որ էր այր հեզ, ցածուն /258բ/ եւ պատուական վարուք եւ պատշաճագոյն յոր կոչեցաւն. եւ զատուցանէ[18] զաւրավարն վանիցն գեաւղս՝ բաւական առ ընկալումն հիւրոցն եւ[19] ի տեսչութիւն աղքատացն:*

45 *Շինէ անդ եկեղեցի վայելչապէս պայծառութեամբ եւ անուանէ զնա յանուն Սուրբ Պետրոսի առաքելոյն՝ անպարտելի դժոխական առաջնորդի:* 46 *Եւ յաջմէ եւ յահեկէ սեղանոյն այլ եւս Բ. եկեղեցիս. նախ յառաջ ախորժական թուէր Գագկայ անուանել զեկեղեցին փրկչական անուանակոչութեամբն մակաձայնել *ո՛չ ուղղակի առ հաւատն մատուցեալ, զի նստորականացն[20] եւ քաղկեդոնականին[21] է այս իմացմունք՝ այլովքն եւս երկաբնակաւքն[22], որք Բանին՝ տուն եւ տաղաւար զառ ի կուսէն առեալ մարմին դանդաչեալ[23] ասացին, եւ ո՛չ միութեամբ բնութեամբ Բանին մարմին լինելով:* 47 *Այլ տուն Քրիստոսի սուրբ առաքեալքն են, եւ*

*** Հմմտ. Ես. Բ. 3 «Եկայք ելցուք ի լեառն Տեառն եւ ի տուն Աստուծոյ Յակովբայ»

1 îù »ñÏñå ³ ·»É (² ´¶ ¸ »ñÏñå ³ ·» ³ É)

2 ¸ áëÏ¿·áñÍ

3 ¸ áëÏõáí

4 ü ëáõñµ ÷ ³û ïÝ

5 ü ù ³ ñ ³ Ïñ ³ ·ÇÍ

6 ² îù Ë ³ ã (´¶ Ë ³ ãÝ)

7 ´¶ Ýáñ ³] ëáñ ³

8 ² Ý»ñë¿ëÇ, ´¶ îù Ý»ñë»ëÇ

9 î1-2î4 »ñÏñáñ¹Ç (² ´¶ î3 »ññáñ¹Ç)

10 ² ´¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó

11 ´ å ³ûÍ ³ éáõÃ» ³ Ý

12 îù ³ µ»Õ ³ ûÇóÝ (² ´¶ ³ µ»Õ¿ÇóÝ)

13 îù µ ³ ñÓñ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï ³ Ý, ² ´¶ µ ³ ñÓ ³ õ ³ Ý¹ ³ ÏÝ, ¸ µ ³ ñÓñ ³ õ ³ Ý¹ ³ ÏÝ (íñ¿±å)

14 ¶ û ³ å ³ ñ ³ Ýù

15 ² ´¶ Áéß ï áõÝáû

16 ü ~ ÃáÕáûñ ÝÙ ³

17 îù ½ûáíÑ ³ ÝÝ¿ë (² ´¶ ½ûáí ³ ÝÝ¿ë)

18 ´ ½ ³ ï »õó ³ Ý¿

19 ´¶ > »õ

20 îù Ý»ë ï áñ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ (² ´¶ Ýë ï áñ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ)

21 ´ ù ³ ÕÏ»¹áÝÇÝ, î² ù ³ ÕÏ»¹áÝ ³ ÏÇÝ

22 îù »ñÏ ³ µÝ ³ Ï ³ õù, ² ´¶ »ñÏ ³ µÝ ³ Ï ³ õùÝ

23 îù ¹ ³ Ý¹ ³ ç» ³ É (² ´¶ ¹ ³ Ý¹ ³ ã» ³ É)

ասին այլոց սրբոց գրոխիւք[1]*. որպէս ասաց Պաւղոս, եթէ՝* «*Դուք տաճար էք Աստուծոյ կենդանւոյ*»[ա], *եւ դարձեալ ասէ, թէ*[2] «*Տուն Աստուծոյ մեք եմք*»[բ]. *եւ դարձեալ մարգարէին ասէ.* /259ա/ «*Բնակեցայց ի նոսա եւ գնացից ի նոսա*»[գ]: 48 *Այլ Քրիստոս*[3] *իւր ո՛չ տուն եւ*[4] *ո՛չ տաղաւար ասի, այլ մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ կատարեալ. ապա*[5] *եթէ ոչ, պաշտելի*[6] *եղիցին*[7] *եկեղեցիքն*[8]*, որ Փրկիչն անուանին եւ երկրպագելիքն աստուածային երկրպագութեամբքն, որ է յոյժ ծիծաղելի:* 49 *Եւ պարզապէս յայտնի առանց կասկածանաց ասի Աստուած՝ եկեղեցին եւ մարմին Բանին. եւ եւս յաւելցի ծիծաղելն. եւ կերիցեն քարինք եւ փայտք եւ այլ կահք երկաթեղէնք, որպէս եւ զայն, որ ի նմայն պատարագի մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ, մանաւանդ թէ ինքն իսկ ճշմարտապէս Որդին Աստուծոյ. եւ դարձեալ յոյժ ծիծաղելի է:* 50 *Եւ այս առ այժմ բաւականասցի մտաւ*[9] *ուսումնական անձանց, զանմտացն ի բաց լքանելով զիմացմունս*[10]*:*

51 *Դարձեալ շինէ զաւրավարն Գագիկ ի գլուխս Աւձ ձորոյ, որ վասն խստութեանն սաստկաշունչ դառնալիր մահածին հողմոյն*[11] *շնչելոյ այսպէս անուանեն*[12]*, փոխէ անդ գեաւղս եւ շինէ*[13] *զբլուրն, որ տեղի բանակի ղաշիկ*[14] *առնելոյ էր* /259բ/ *տանն Արծրունեաց, եւ անուանեաց յանուն իւր զձեռակերտն Գագկակերտ, եւ դարձոյց անդր*[15] *զսահմանս անդր փոխելոյ գեաւղիցն*[16]*:* 52 *Ջուգակշիռ հաւասարութեամբ*[17] *մարզպանն Հայոց Գուրգէն հրաշազան յաւրինուածով շինէ զեկեղեցին ի քաղաքին Հադամակերտ*[18] *ի մեծն Աղբագ, ի բուն իշխանական սեփհականութեանն իշխանութեան զարմին Արծրունեաց, հարուստ մի հեռի զքարանցն տաշելոց*[19] *զհոլովումն բերելով*[20] *առ տրամադրութիւն կոչարանին իբրեւ ասպարիսաւք երիւք, զբացագոյնն մաւտագոյնս գործելով սայլիցն հոլովմամբ. բարձրաճիչ աղաղակաւ քարոզեալ, իբրեւ բանիւ զբարբառ հնչեցուցեալ ազդեցուցանող*[21] *իմացունակութեամբ, զգայական*[22] *ազդարարութեամբ զեկուցանել զպատրաստութիւն նիւթոյն առ կատարումն սրբոյ եկեղեցւոյն աւարտագործեալ:* 53 *Որգունակ հնչումն տաշելոց*[23] *փայտիցն առ Նոյիւ ազդեցութեամբ հիւսնական գործեացն զհեղեղածուփ*[24] /260ա/ *անդնդաձիգ սահանացն երկնահոս զուգաճանապարհորդութեանն՝ յապրուստ*[25] *հաւատարիմ առնն յԱստուած յուսացեալ, համամիտ ընտանեացն գործակցութեամբ:* 54 *Որ-*

1 ² ·ñáËÇõù, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ·ñáÑÇõù, î² ·ñáËÇÝù

ա Բ· Կորնթ· Զ· 16

2 ´ »Ã¿

բ Հռմր· Եբր· Գ· 6

գ Բ· Կորնթ· Զ· 16

3 ´¶ > ùñÇë ï áë

4 îù > »õ (²´¶ áõÝ»Ý)

5 ²´¶î² ³°å] ³ å ³

6 îù å ³ßï ³ÉÇù (²´¶ å ³ßï »ÉÇ)

7 ´ »ÕÇóÇÝ <»ÕÇóÇÝ>

8 ¶ »Ï»Õ»óÇÝ »Ï»Õ»óÇùÝ (ÏñÏÝ.)

9 îù Ùï ³éáõ (²´¶¸ Ùï ³é). ¸ áõñ ½³õñáõÃ»³Ùµ ·á·ó»ë ÏñÏÝÇ í³ÝÏ¹ª áõ. ¸ Ùï ³é µ³éÇ ÙÇ³Ï íÏ³ÛáõÃÇõÝÝ ¿. ·áõó¿ í»ñçÇ áõ-Ý ÁÝÏ»É ¿ Û³çáñ¹ áõ-Ç ³½¹»óáõÃ»³±Ùµ), ÜËÝ.391ëñµ·. Ùï ³éáõ] Ùï ³é

10 î¹ ...] áã áõÕÕ³ÏÇ... ½ÇÙ³óÙáõÝë (46Ç *Çó ³ëï), ²´¶î² ½ÇÙ³óÙáõÝë, î²î⁴ ½ÇÙ»óÙáõÝë (íñ¿±å)

11 ü û¹áÛÝ] ÑáÕÙáÛÝ

12 ²´¶î¹⁻³ ³Ýáõ³Ý»Ý, î⁴ ³Ýáõ³Ý¿Ý (íñ¿±å)

13 ü ßÇÝ¿ ³Ý¹

14 ²´¶ ½³ßÇÏ

15 îù ³Ý¹ (²´¶ ³Ý¹ñ)

16 ü ·ÇõÕÇó

17 ´ Ñ³õ³ ï ³ñÙáõÃ»³Ùµ

18 îù Û²¹³Ù³Ï»ñï (²´¶ Ñ³¹³Ù³Ï»ñï)

19 ² ½Áù³ñ³ÝóÝ ï ³ß»ÉáÛ. ´¶îù ï ³ß»ÉáÛ, ÜËÝ.185-ëñµ·. ï ³ß»Éáó

20 ²¶î¹î⁴ µñ»Éáí, ´üî²⁻³,ÜËÝ.185ëñµ·. µ»ñ»Éáí

21 îù ³½¹»óáõó³ÝûÕ (²´¶ ³½¹»óáõó³ÝáÕ)

22 ´¶ ½¹³Û³Ï³Ý

23 ²´¶¸î¹⁻² ï ³ß»Éáó, î³⁻⁴ ï ³ß»ÉáÛ (íñ¿±å)

24 î⁴ ½Ñ»Õ»³Íáõ÷ (íñ¿±å)

25 ¸Û³ åñáõÙÝ

կեն եւ եղեցանն[1] առ նորա բերեալ բացայայտ ի խորհուրդ տապանին, ի Փռիւգացւոց[2] ապարասանութենէ ի մեզ ճախրեալ ապրուստն, ի տունն Աստուծոյ զընթացսն քաջայարմարագոյն հաւատով բերեալ: 55 *Իսկ Գագիկ իշխան ի վերայ մկանաց կոհակալիր ձորաբաժին անդնդապտոյտ կուտակմանցն նաւամարտիկ ընթացս կազմեալ, դուզնաքեայ երասանակակալ[3] փայտիւն վազս առեալ սիգաքայլ ճեմարանաւք ընդ կապուտակաձեւ երկնագոյն լեռնային եւ դաշտական[4] ասպարէզս, քարինս տաշահոս հոլովեալ ի նիւթ եկեղեցւոյն ի Մանազաւեանն նահանգէ[5] ընդ Բզնունական ծովն բերեալ մատուցանէ[6] առ կատարումն հրաշագեղ դիտանոցին սրբոյն Սիոնի[7], այլովքն սրբական անուանակոչութեամբ տեղեաց տնտեսականին Բանին[8] Աստուծոյ մարդ եղելոյ:* 56 *Սապէս /260բ/ եւ Գուրգէն կատարելագործեալ ի բարձաւանդակ[9] ի սարաւանդակ[10] տեղւոջն բարեձեւագունի վայելչացուցեալ զհրաշակերտ յաջմէ եւ յահեկէ սեղանոյն երկուս եւս եկեղեցեւք[11]:* 57 *Զոր հրաշազարդեալ մեծագանձ սպասիւք, ոսկեկերտ խաչադրաւշեալ ընդելուզեալ մարգարտով եւ ակամբք պատուականաւք հրաշագործեալ:*

58 *Այլ թերեւս զայս տարակուսիցիս առ իմաստն՝ յանդիմանակացոյցս[12] առնել զԳուրգէն ընդ աշխատութեան յաւժարագոյն առ մարմնական զինուորութեամբն լինել:* 59 *Յաւելում պատկանաբար գրել քեզ զարիական նահատակութենէն[13] հանդիսական ժուժկալութեամբ, ողջախոհաբար կրթութեամբ, զզինուորական երկասիրութեամբն յաւժարաբար դեգերել զմարզպանութեանն արդիւնաւորել անուանակոչութիւն:* 60 *Զոր հոյակապն[14] Տրդատ կարգադրեալ վայելչապէս հոգաբարձութեամբ զպատերազմականն հարկանել հարկս ընդդէմ հինից արշաւանաց, զոր կարգապե/261ա/տութիւն[15] եւ առ սուրբ հրեշտակն գտանեմք յարարչական նախախնամութենէն, զաշխարհի[16] զաւգուտն բերելով:* 61 *Որպէս ընթեռնուս ի գիրս մարգարէականս զհանգամանս այսոցիկ, որպէս եւ ի վեցերորդ տեսլեանն Դանիէլի եւ Զաքարիայի բանագործութեանն, զոր եւ Պաւղոս հոգացաւ[17] բացայայտել զեւթնաստիճանեան[18] մասունս ի Հոգւոյն Սրբոյ աւանդեալ եկեղեցւոյ սրբոյ[***]:*

62 *Եւ եղեւ յետ մեծ պատերազմին, որ յառաջ քան զգրուցացդ[19] գրելոյ, ելին ի գլուխս Մանազաւեան[20] նահանգին եւ Յուշոյ դաշտին եւ զխռովարարս քաղաքացն ի մի վայր գումարելոցն, որք եւ յունայն[21] ասպատակէին աշխարհ:* 63 *Եւ անդ նորա զդատավճիռն ընկալան ի սրոյ քաջացն Վասպուրականի, որպէս գրեցաքն:* 64 *Իսկ եւ իսկ եհաս գուժկան անկելոցն ի*

1 ²´¶ áñÏ»Ý »õ »Õ»ó³ÝÝ. î²Í. Ã»ñ»õë³ áñ »õ »Ï»-Õ»ó³õÝ
2 ´¶ ÷éÇõ·³óõáÛ
3 îù »ñ³ë³Ý³Ï³É (²´¶¸ »ñ³ë³Ý³Ï³Ï³É)
4 ´ å³ßï³Ï³Ý
5 ²¶ Ý³Ñ³Ý·Ç, ²°¶° (·ñãÇ) Ý³Ñ³Ý·¿, ´ Ý³Ñ³Ý·¿Ç
6 ² Ù³ïáõó¿, ²° (·ñãÇ) Ù³ïáõó³Ý¿
7 îù ëÇûÝÇ (²´¶ ëÇáÝÇ)
8 ´¶ > µ³ÝÇÝ
9 îù µ³ñÓñ³õ³Ý¹³Ï (²´¶¸ µ³ñÓ³õ³Ý¹³Ï)
10 ´ > Ç ë³ñ³õ³Ý¹³Ï
11 îù »Ï»Õ»ó»ûù, ²¶ »Ï»Õ»ó»õù, ¶ »Ï»Õ»ó»ûù
12 ¸.µ.325 ¦ëË³É ·ñãáõÃ»³Ùµ ÙÃ³·Ý»³É ¿§, ÇÙ³° ×Çßï Ó»õ ¿ Ñ³Ù³ñáõÙª Û³Ý¹ÇÙ³Ý³Ï³óë
13 ´¶ Ý³Ñ³ï³ÏáõÃ»³ÝÝ
14 ²´¶ ËáÛ³Ï³åÝ, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ÑáÛ³Ï³åÝ
15 ´ Ï³ñ³å»ïáõÃÇõÝ
16 ´ ½³ßË³ñÑ (·Õ÷ñ·ñí)
17 ´ Ñá·³õ
18 ²îù ½.¿. ³ßïÇ×³Ý»³Ý, ¸ ½»ûÃÝ³ëïÇ×³Ý»³Ý, ´¶ ½.¿. ³ëïÇ×³Ý»³Ý
*** Տե՛ս Գրն. Թ. 21-27, Զաք. Ա. 9-11, Ա. Կորնթ. ԺԲ. 28, Եփես. Գ. 8-11
19 ²¶ Á½ñáõó³ó¹, ´ ½ñáõó³ó¹
20 ²´¶ ·ñ»ÉáÛ »ÉÇÝ Ç ·ÉáõËë Ù³Ý³½³õ»³Ý. ÜËÝ.192-ëñµ·. ·ñ»Éáó »Õ»õ Ç ·ÉáõËë Ù³Ý³õ³½»³Ý
21 ²´¶îù ÛáõÝ³ÛÝ. µ³Ûóª ÜËÝ.363ëñµ·. ÛáõÝ³óÝ] Ûáõ-Ý³ÛÝ (Ú»õ ò)

պատերազմին ի պարսկական քաղաքն եւ յԱտրպատական սահմանսն: 65 Եւ նոքա ըստ ճախողակի սովորութեանն[1] իւրեանց աւրինադրութեանն՝ արիւնարբու առանց բարւոյ բարեգործու/261բ/թեանցն, մանաւանդ թէ լցեալք սատանայական չարութեամբք, ձայն արկեալ յամենայն քաղաքսն, խռովեալ ըստ գազանեղէն իւրեանց մոլեգնութեանցն եւ գոռթ տուեալ յանձնիւր[2] որջարանաց՝ զաւրէն մեղուացն[3] ի մեղուանոցացն արտաքս դիմեալ՝ ի ժամանակս խաղացման ծննդոցն, առաջնորդութեամբ իւրեանց որդնածին առաջնորդին, եւ առ զայրուցն առ մարդկայինն դիմեալ ազգ՝ կարծել նոցա ստնանէր, յինքեանք ձգել կորզել զսատակչական դարձուածէ: 66 Սագունակ հասեալ ի վերայ Վասպուրական աշխարհիս պարսկական[4] խուժանն ըստ ազգս ազգս եւ ըստ քաղաքս քաղաքս ի Մարաց[5] եւ ի Պարսից, յԵլամացւոց եւ ի Խուժաստանէ, ի Կրմանայ[6] եւ ի Մուկանաց, ի Թուրքաստանէ եւ ի Խորասանայ[7], եւ յեղակարծում հասին ի Ճուաշն[8] գաւառ՝ զսուրբ եկեղեցիս, զտունս աղաւթից քրիստոնէից այրել, աւերել, հիմն ի վեր տապալել, զքահանայսն Նորոյ ուխտի[9] ի սուրս իւրեանց մաշել, /262ա/ զծերս եւ զպառաւունս մահու սրոյ սպանանել, զերիտասարդս եւ զկուսանս խաղացուցանել[10] ի գերութիւն, զստացուածս եւ զինչս վատնել աւարառութեամբ: 67 Եւ կայր երկիրն ի մեծ տարակուսի, լցեալ կասկածանաւք չարեացն:

68 Յայնժամ ամրացեալ նստէր ի Շամիրամ բերդին Թադէոս անուն ի յԱկէացի տոհմէ, Շերեփայ որդի ծանաւթացեալ, զոր վերագոյնն յիշեցաք յայլում վայրի՝ ի մեծ պատերազմին ի սահմանս Աղձնեաց[11]: 69 Սա իբրեւ զկորիւն առիւծու ի մորւոջ իւրում նստէր վարանեալ. գրէ առ սուրբ եպիսկոպոսն Գրիգոր Ամատունեաց տանն, որ նստէր ի հանգստի Սրբոյն Թադէոսի առաքելոյ յԱրդոզական[12] գաւառի՝ գտանել[13] զելս իրացն եկեալ հասեալ հինին: 70 Որոյ զպատասխանիսն[14] դարձուցեալ՝ լի քաջալերական խրատու յորդորմամբ մարտիրոսական ակնկալութեան պսակաց, եւ թէ ի պատերազմին յայնմիկ հասանիցէ զմահուն ընդունել զվճիռ[15] իսկ ըստ յաղթութեանն զխոստովանողակ/262բ/անն ժառանգել անուն, զաւրանալ զաւրութեամբ ի զաւրութիւն խաչին Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: 71 Որ անսայթաք հաւատով յառաջացաւ[16] առ աւարտումն պատերազմին փութացեալ, եւ ելեալ յամրական տեղւոյն սակաւաձեռն զաւրականաւն, որ պահէին զպահպանութիւն Շամիրամ բերդին, եւ սլացեալ իբրեւ զարծիւ ի վերայ որսոյ, պատահէին[17] անհուն բազմութեանն ի Փայտակշտան գեաւղ, եւ անդ ընդ փոքր զառ ի վայրն[18] իբրեւ զհեղեղատ յորդեալ հոսեալ հասաւ ի վերայ նոցա, ի Քրիստոս խրախուսեալ, յական քթթել ելից դիակամբք սպանելոցն եւ վիրաւորացն զերեսս դաշտին: 72 Եւ մնացեալքն կէսքն փախեան հանդէպ երե-

1 ´ ëá í áñáõÃ» ³ Ý
2 ¸ Û ³ ÝÓÝ Çõñ (¸ ³ ÛÉ í Ï ³ Ûª Û ³ ÝÓÝÇõñ)
3 ¸ Ù»Õáõ ³ ó
4 ´¶ > ³ ßË ³ ñÑÇë å ³ ñëÏ ³ Ï ³ Ý
5 ² ´¶ Ù ³ ñ ³ Û, ´° (³ ÛÉ Ó»éù) Ù ³ ñ ³ ó
6 ü Ï ³ ñÙ ³ Ý ³ Û
7 ´¶ Ëáñáë ³ Ý ³ Û
8 ´¶ü ×áõ ³ ß
9 ² ´¶ áõË ï (¶° ³ ÛÉ Ó»éùª áõË ïÇ)
10 ² ´¶ î[3] Ë ³ Õ ³ óáõó ³ Ý»É, î[1-2] Ë ³ Õ ³ Õ ³ óáõó ³ Ý»É, î[2Í] Ã»ñ»õëª Ë ³ Õ ³ óáõó ³ Ý»É

11 ´¶ ³ ÕÓ ³ Ý» ³ ó
12 ´¶ ³ ñ¹á½ ³ Ï ³ Ý, î[1] Û ³ ñ¹ ³ ½ ³ Ï ³ Ý, ü Ûáñ¹áÕ ³ Ï ³ Ýª Áë ï î[2]Í. ü Û ³ ñ¹ ³ ½ ³ Ï ³ Ý
13 ´ ¹Ý»É] · ï ³ Ý»É
14 ² ´¶ î[1-3] ½å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇëÝ, î[4] ½å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇÝ (íñ¿±å)
15 ² ´¶ í×Çé
16 ´¶ Û ³ é ³ ³ ç ³ ó ³ õ
17 ´ å ³ Ñ¿ÇÝ<Ñ¿ÇÝ>] å ³ ï ³ Ñ¿ÇÝ
18 ² ½ ³ éÇ í ³ ÛñÝ, ´¶ ½ ³ éÇ í ³ ÛñÝ

սաց՝ յո՛վ եւ կարաց ոք զերծանել, եւ այլքն զաղաղակ բարձեալ ի ձայնարկու աշխարանս[1], խնդրեցին զապրուստ ի սրոյ քաջամարտիկ ախոյանէն Շերեփեանն Թադէոսի: 73 Եւ յանդորր ելեալ աշխարհս Վասպուրական, կեցին յապահովս յան- հոգս. եւ այլ ոչ եւս յաւելին /263ա/ ելա- նել ի վերայ աշխարհիս ասպատակաւորք[2] հինից պարսկայնոցն:

74 Քանզի խառն դրակցութեամբ սահ- մանին առ միմեանս փոքր Աղբագ եւ աշ- խարհն Կորճէից եւ Պարսկահայոց[3]. եւ հա- նապազ առ միմեանս զգժտութիւնն[4] կեղ- ծաբերէին, մարզպանն[5] եւ որ զԿորճէիցն ունէին զգործավարութիւն[6]: 75 Ելանէ մարզպանն ի վերայ նոցա եւ յինքն հանէ զՏամբեր եւ զԸռնայ[7] գաւառ եւ որ ասի Ապուջափրի բերդ, ի Վհրի[8] քաղաքի[9] Կոր- ճէից զիւր կացուցանէ ոստիկանս ի պահ- պանութիւն[10] ամրոցին: 76 Իսկ Պարսկա- հայոց[11] գռեահն[12] խուժան ածեալ[13], գաղ- տագնաց եղեալ ընդ անկոխ ճանապարհս, գան հասանեն ի Մարդաստան գաւառ, յաւանն[14] Վիտահոտ, հանեն ընդ սուր[15], վարեն ի գերութիւն եւ առնուն աւար, եւ ի յանցին դառնան ի Ծուաշ եւ ի Թոռնա- ւան գաւառ, անցեալ ընդ Կրճունեաց գա- ւառն: 77 Եւ վարեն ի գերութիւն աւարա- ռութեամբ զԼեկ եւ զԱղզի եւ զԿրերեացն եւ ի Ծախուկ գաւառէ: /263բ/ 78 Ազդ ե- ղեալ Շապհոյ եղբաւր Թադէոսի Շերե- փեանց. եւ ելեալ ի վերայ Պարսկահայոց[16] գռեհացն[17] եւ անդ բազում քաջութիւն[18] նահատակութեան ցուցեալ, յոլովից զերե- լոցն ընդարձակեաց, հանելով եւ զաւարն ի ձեռաց նոցա, եւ ինքն[19] վիրաւորեալ սրով մեռանի ի գեաւղն Գիւղիկ՝ ի Ծուաշ գաւառի, մարտիրոսական հասեալ նահա- տակութեան, ի վերայ խաչանցն Քրիստո- սի տուեալ զանձն ի մահ: 79 Իսկ այլազ- գեացն անցեալ գնացեալ մտին ի Թրաբ գաւառ եւ ի Շնաւհ:

80 Իբրեւ եհաս գուժկան առ մարզ- պանն Հայոց Գուրգէն, ելեալ զհետ նոցա Ռ. (1.000) արամբք, վառեալ ի զէն եւ յասպազէն, եւ գնացեալ եհաս յԱյլի[20] գա- ւառ. որոյ զալուստն ազդ եղեալ գնդի այ- լազգեացն՝ փախեան գնացին բացագոյն[21], կալան զամրական տեղիս, ցրուեալ ընդ լեռնայինսն անյայտ թաքստեամբ:

81 Իսկ ի գալ միւսոյ ամին, մինչ նոքա յանհոգս յապահովս մնացին յերկիւղէ մարզ- պանին, առեալ զաւրականս այրու/264ա/ձի կազմութեամբ իբրեւ Չ.(700)[22], խաղաց գնաց երկայնագոյն հեռաւորութեամբ՝ հա- սանել ի վերայ բանակին պարսկական աղ- խին: 82 Եւ ելեալ ի Հադամակերտ[23] քաղա- քէ ի յինն[24] ժամու ուրբաթու աւուրն, եւ անցեալ ընդ ծովակն Յըմբեայ[25], եւ ընդ վարազի Ջարեւհաւանի[26]. եւ ընդ այգն ընդ առաւաւտն՝ յԸռենայ[27] Յամաց

1 ´¶ ½³ßË³ñ³Ýë
2 î[1] ³ëå³ ï³Ï³õáñùÝ
3 ²´¶ å³ñëÏ³Û Ñ³Ûáó
4 ²´¶î[1-2] ½·Åï áõÃÇõÝÝ, ¸ ·Çï áõÃÇõÝÝ (íñ¿±å), î[3-4] ½·Åï áõÃÇõÝ
5 ´¶ Ù³ñ½å³Ý
6 ´ ½·áñÍ³í³ñáõÃÇõÝÝ
7 ²´¶ ½éÝ³Û
8 ü í×ñÇ
9 î[ù] ù³Õ³ùÇÝ (²´¶ ù³Õ³ùÇ)
10 ´ å³Ñå³ÝáõÃÇõÝÝ
11 ²´¶ å³ñëÏ³Û Ñ³Ûáó
12 ü ·é»³ÛÝ
13 ²´¶ ³ñÍ»³É
14 ü Û³õ³Ý
15 î[1] ½ëáõñ] ÁÝ¹ ëáõñ
16 ²´¶ å³ñëÏ³Û Ñ³Ûáó
17 ´¸ü ·é»Ñ»³óÝ
18 ´ ù³çáõÃ»³Ùµ
19 î[2] > ÇÝùÝ
20 ´ Û³ÛÉ Ç
21 ´ µ³ñó³ ·áÛÝ
22 ²î[1-3] .ã., ´¶ .¿×., î[4] .ß. (íñ¿±å)
23 î[ù] Û³¹³Ù³Ï»ñï (²´¶ Ñ³¹³Ù³Ï»ñï)
24 ²´¶î[1] ÛÇÝÝ, î[2-4] .Ã.
25 ² ÛÁÙµ-»³, ´ ÛÁÙ-µ»³, ¶ ÛÁÙµ»³, î[1] ÛÁÙµ³Û
26 ²¶ ½³ñ»íÑ³õ³ÝÇ, ´ ½³ñ»õÑ³õ³ÝÇ
27 ´ Ûé»Ý³Û

գեաւղ[1]*, եւ գիշերագնաց հասեալ մինչ ի Տարաւնայ կոչեցեալ գետ։* 83 *Եւ ի միւսում առաւաւտին հասին ի վերայ բանակին խոնջեալ երիվարաւք*[2]*, անզգուշութեամբ առ մուտն պատրաստեալ, եւ անկան ի նմին*[3] *ժամու Բ. ոմանք՝ Վլիթ եւ Մարաճայ. եւ երիվար*[4] *մարզպանին պակասեաց առ վազսն, պատշաճագոյն զպատերազմին խրոխտական բարձրավզութեամբ վանել զախոյեանսն*[5]*, եւ առեալ զբանակն յաւարի, եւ ընդ սուր հանեալ յոլովս քան թէ սակաւս, հասին ի գոգ տեղի մի ի Մղունիս գեաւղ։* 84 *Եւ քանզի, որպէս ասացաւ, ի յերկարագնացս աշխատութեանց երիվարացն*[6] *եւ հեծելոցն ծանրութիւն ի տքնու/264բ/թենէն ի վերայ հասելոյ, եւ տաւթն արեգակնակէզ տապախառն ջերմութեանն, եւ թանձր ծարաւոյն պասքեցելոց երիվարացն*[7] *հանդերձ հեծելովքն, յեղակարծում հանգստեամբ դիմեալ ի վերայ նոցա, քանզի նոքա կային յանհոգս, եւ գունդ անհաւատից դառնացեալ ոգւով ի վերայ կանանց եւ որդւոց իւրեանց եւ ազգականաց, յարձակեցան ի վերայ նոցա ուժգին սաստկութեամբ եւ սուր ի գործ արարեալ յանխնայ կոտորեցին։* 85 *Եւ անհնարին բեկմամբ խորտակեցաւ գունդն Հայոց, մինչեւ ի բազմացն սակաւուց հազիւ ուրեմն մազապուր զերծեալ՝ անկան յաւուր յայնմիկ ի տարապարտ պատերազմին արք անուանիք իբրեւ Շ.*[8] *(500), որ եւ ոչ տեղի գերեզմանի անգամ երեւեցաւ նոցա մինչեւ ցայսաւր։* 86 *Եւ նոքա էին արք փաւորագոյնք ի տանէ Արծրունեաց եւ յայլոց նախարարաց*[9]*, որոց Տէր եղիցի այցելու։*

87 *Եւ յայնմ հետէ համարձակութիւն առեալ անաւրինացն, սկսան գունդս ռամկականս ժողովել՝ /265ա/ ըստ աւրինակի մարախոյ անչափ բազմութեամբ, այնոքիկ որ Շեխետիքն*[10] *կոչէին. եւ այլ որ ուստեք ուստեք*[11] *ի հեռաւոր աշխարհաց Պարսից, ի Ժանգանայ եւ ի Ջուրջանայ եւ որք ի Վարառատ գաւառէ, եւ եղեն բանակք մեծ ի գաւառին Զարեւան։* 88 *Որ կամէին դառնաբեր քինահանութեամբ*[12] *ելանել ի վերայ աշխարհիս, առ հասարակ յապականութիւն դարձուցանել։* 89 *Իսկ կատարելագոյնքն եւ ծերքն ի նոցանէ սպուժէին առ այս, եւ մանաւանդ որք հաւատարիմքն կոչէին ըստ հաւատոցն*[13] *նոցա, որք Կուռայքն անուանէին, գլխաւորն ի նոցանէ Համիս, եւ միւսն որ ի կողմանց Ժանգանայ՝ ոչ իրաւացի ըստ պատգամաւորին իւրեանց ասացին առնել զայս։* 90 *Այլ եւ իշխանն Գուրգէն հանապազ գրէր աղաչանս առ ծերսն եւ առ աւագագոյնսն*[14] *նոցա, իբրեւ փորձութիւն եւ դիպուած համարէր զեղեալսն, եւ ո՛չ խպառ քինահանութեամբ*[15] *վարիլ առ հարկատուսն եւ առ հնազանդս իւրեանց։* 91 *Եւ մեծի փորձութեանցն հասելոց լինէր ի վերին հրամանէն հանդարտութիւն///*[16]*։*

1 î4Í.21.ëñµ·ñ ´. Ú³ñáõÃÇõÝ»³ÝÇª »õ ÁÝ¹ ì³ñ³½Ç Òáñ »õ Ñ³ë³ÝÇ ÁÝ¹ ³Û·Ý ÁÝ¹ ³é³õû ïÝ ÛÀé»Ý³Û, Û³Ù»Ý³Û [Ç] ·»õÕ] »õ ÁÝ¹ í³ñ³½Ç ¼³ñ»õÑ³õ³ÝÇ. »õ ÁÝ¹ ³Û·Ý ÁÝ¹ ³é·»õÕ, ´ ·»ûÕ ² ¿³õ³õïÝª ÛÀé»Ý³Û Ú³Ù³ó: ²¶ ·»õÕ, ´ ·»ûÕ
2 ² ¿ñÇí³ñ, ´ »ñÇí³ñûù, ² ¿ñÇí³ñ ³õù
3 ´ ÝÙ³, ¶ ÝÙ
4 ²´¶ ¿ñÇí³ñ
5 ²¶ ½³ËáÛ³ÝëÝ, ´ ½³ÝËáÛ³ÝëÝ (¸ ½³ËáÛ»³ÝëÝ)
6 ²´¶ ¿ñÇí³ñ³óÝ
7 ²´¶ ¿ñÇí³ñ³óÝ
8 ´¶ .»×.

9 ´¶ Ý³Ë³ñ³ñ³óÝ
10 ÜËÝ.337ëñµ·. ½»Ë» ïÇùÝ] ß»Ë» ïÇùÝ
11 ´ áõë ï ¿ù] áõë ï »ù áõë ï »ù
12 î1-3 ùÇÝ³Ñ³ñáõÃ»³Ùµ
13 îù Ñ³õ³ ïáÛÝ (²´¶ Ñ³õ³ ïáóÝ)
14 î1 ³õ³·³·áÛÝë
15 ²´¶¸ î1î4 ùÇÝ³Ñ³ÝáõÃ»³Ùµ, î2-3 ùÇÝ³Ñ³ñáõÃ»³Ùµ
16 ².265³, ´.143µ ¦³õ³Õ, Û³õñÇÝ³Ïë ÃáõÕÃ ¿ Ïïñ»É, Û³Ûë ï»Õë µ³ÝÝ å³Ï³ë Ïáõ·³Û§ (î²261ª áõÝÇ ³Ûë ÛÇß-Á), ´.106µ¹ ·ñáõ³Í ÙÇ³ÛÝ 11 ïáÕ, ã·ñáõ³Íª 24 ïáÕ, ë ï. Éë-áõÙª ÙËÇÃ. áÙÝª ¦ó³Ûë í³Ûñ ÃáíÙ³ ³ñÍñáõÝÇÝ, Çëï áñ ÇÝã ½ïÝÇ ï³Ûª å³ï³ë³õáñ ëï½µÝ³õáñáõÃ»³Ùµ, ¿ »ñïñáñ¹áõÙÝ Ý³Ë³·ñ»ÉáÛ Ç í»ñçÇ Ù³ï»Ý³·ñ¿ ï³Ù Û³ÛÉÙ¿ ³ñÍñáõÝõáÛ§. ¶.143µ² ëÇÝ³ïáõÙ ·ñ³Í ÙÇ³ÛÝ 4 ïáÕ, ÙÝ³ó»³É 25 ïáÕÁ ã·ñ³Í. øª áõÝÇ ÝáÛÝÁ »õ 1 Ã»ñÃ ã·ñáõ³Í

[ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԱՆՈՒԱՆ]

Ա.[1] [ԿԱՐԳ ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԻՑ ՈՐԴՒՈՑ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԵՒ ՔԱՋԱՄԱՐՏԻԿ ԻՇԽԱՆԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ][*]

|265բ| /// 1 Տուեալ եղեւ նմա ի Տեառնէ եւ այլ եւս որդի մի, զոր անուանէ յանուն հաւրեղբաւր իւրոյ Գուրգէն: 2 Նա եւ զբազում գործս արութեան ցուցանէր, ո-րում եւ ձեռնտու լինէր Աստուած, կատա-րելով ի վերայ նորա զհոգենուագ մարգա-րէութիւն դաւթեան երգոցն, եթէ՝ «Զամե-նայն զոր ինչ արասցէ՝ յաջողեսցի նմա»[**]:

3 Սա դարձեալ վերստին սեփհակա-նեաց իւր եւ ինքեան զկնի եկելոց զգա-ւառն Աղգայ ի Տոսպ գաւառէ, որ առ[2] ստորոտով լերինն Վարագայ, զոր ի վաղն-ջուց յափշտակեալ էին ամենաչար ազգին Իսմայէլացւոց[3]. վասն որոյ եւ նախնիք սորա ջանահնար եղեալ՝ ոչ ինչ աւգտե-ցան: 4 Իսկ մեծանուն եւ քաջամարտիկ իշխանն ջատագով եղեալ հարց իւրոց ա-մենիմաստ հնարիւք, մանաւանդ թէ աւգ-նականութեամբն Աստուծոյ խրախուսեալ, մեծաւ արութեամբ ի գիշերի առնու զամ-րոցն եւ տիրէ գաւառին: 5 Նա եւ զգա-ւառն Ըռնայ, զոր այնքան վաղագոյն այ-լազգեացն յափշտակեալ էին, զորոյ եւ ո՛չ զհամբաւն ոք դարուց ի դարս յիշատակել կար|266ա|ողանայր[4] առ նա հասելոցն, բռնաբար կորզէ ի ձեռաց այլազգեացն. ընդ նմին եւ զայլ բազում քաղաքս յԱտր-պատականէ, որոց եւ տիրէ մեծաւ ճոխու-թեամբ: 6 Եւ այսքան եւ այսպիսեաւք[5] բարձրանշան[6] յաղթութեամբք հռչակաւոր եւ երեւելի ի մէջ Հայաստանեայց այրն լի-նէր:

7 Իսկ չարարուեստ բանսարկուն սա-տանայ, որպէս երբեմն ի նախնումն ազ-դեցութեամբ կնոջն դաւաճանեալ, դիւրա-հաւան զնախահայրն առ պտղոյն առնե-լով ճաշակումն, զանմահս մահացոյց ի կենաց, զոր ունէաք ի դրախտին զբնու-թիւն, նմանապէս եւ աստ ի վերայ քաջի եւ մեծանուն իշխանին զնախանձուն վա-ռեալ հուր, ոխս մախանաց արկանէր ի սիրտս ոմանց Հայաստանեայց՝ գործակից նոցա լինել, բորբոքէր եւ զթշնամիս խա-չին Քրիստոսի: 8 Որք զարիւնարբու գա-զանաց բերելով զաւրինակ՝ կրճտէին զա-տամունս իւրեանց ի վերայ նորա, եւ ի խորս իջեալ չարութեան, միմեանց ազդ առնելով, խորհուրդս յուզէին ճարակ |266բ| գտանել, գաղտնի նենգութեամբ միանգամայն եւ կեղծաւորական սիրով յաղագս[7] ելից հնարել խոկային: 9 Այլ ո՛չ ուրեք երբեք[8] յայտնել իշխէին յայսպի-սեաց աստի. «Գուցէ լուիցէ, ասէին, եւ սլացեալ խոյասցի ի վերայ մեր իբրեւ զարծիւ յերամս հաւուց, եւ կերակուր սրոյ զանձինս մեր առնիցէ»: 10 Եւ մինչդեռ այս ամենայն գաղտնի խորամանկու-թիւնք ի խմորս չարութեան պատրուա-կեալ կային, եւ իշխանն յանհոգս եղեալ վայելէր ի խորին խաղաղութեան[9], ըստ տուեցելոյ նմա ի վերուստ շնորհացն[10]:

11 Աստանաւր նախապատուէ զիւր ազ-գային ումն, որում անուն էր Գագիկ, տա-լով նմա զբերդն Ագարակայ եւ զգաւառն

1 ´° .Åµ.

* ì»ñçÇÝª ².62 ÝË¹ë-ÝÝ Áë ï ¿áõÃ»³Ý ³Ûë ·ÉËÇ µá-í³Ý¹³ ÏáõÃ»³Ý ³Ù÷á÷áÙùÝ ¿, ëñ³ ÙÇ Ù³ëÁ ¹³ñÓñÇÝù í»ñÝ³·Çñ »õ ¹ñ»óÇÝù ³Ûë ï»Õ:

** Սղմ. Ը. 3

2 ´¶ > ³é

3 ²î÷ ÇëÙ³Û¿É³óõáó (´¶ ÇëÙ³Û»É³óõáó)

4 î÷ Ï³ñáÕ³Ý³Û (²´¶ Ï³ñáÕ³Ý³Ûñ)

5 ²¶ ³Ûë åÇë»õù, ´ ³Ûë åÇë»ûù

6 ´ µ³ñÓñ³ÝÝß³Ý

7 ²´¶¶ ³Õ³·ë

8 ²¶ »ñµ»ù, ´î÷ »ñµ¿ù

9 ´ Ë³Õ³ÕáõÃ»³ÝÝ

10 ¸ ïáõ»ó»Éáó… ßÝáñÑ³ó

Ծախուկ, եւ զաւրագլուխ զնա ի Պարսիցն կացուցանէ մարզի[1]*:* 12 *Իսկ նորա ճարպոյ զակամբ եկեալ, ըստ նմանութեանն*[2] *կուրացելոյ Իսրայէղի*[3 ***]*, ապաշնորհ առ պարգեւատուն գոլով, զթիկունս դարձուցանէ յիշխանէն, ապստամբութեանն յաղթեալ ախտիւ:* 13 *Եւ զայն տեսեալ ամենիմաստ*[4] */267ա/ հզաւրին, խորհուրդ բարձրագոյն ի մէջ առնու, ի հատուածի*[5] *պատճառս առաքէ առ նա զքեռորդի իւր զՀասան:* 14 *Եւ քանզի առեալ էր Գագկայ զքոյրն Հասանայ կնութեան, վասն այնորիկ եւ սիրով խաղաղութեամբ ընդունի զնա յամրոցն:* 15 *Եւ ի պատեհս գտեալ Հասանայ՝ առնու զամրոցն:* 16 *Գրէ եւ առ իշխանն ըստ աւրինակի եւ ըստ պատշաճի գործոյն եղելոյ. ուր եւ անդէն վաղվաղակի ժամանէ իշխանն եւ չղթայակապ արարեալ, յղէ զնա յաւանն Վան եւ ի մետաղս բնակեցուցանէ ի Նորին ամրոցի:*

17 *Այլ որպէս յառաջագոյն ասացաք, դաւողք ոմանք Ատրպատականու, նմանապէս եւ որք ի Հայաստանն էին տանէ, որոց մասնակից էր եւ Գագիկս այս ապստամբ, միշտ խոկային զխաւարայինն իւրեանց կատարել զխորհուրդ:* 18 *Եւ քանզի ո՛չ ինչ քաջին կարէին ստնանել յայտնապէս, ձեռն տուեալ յայր մի, որ էր յոյժ սիրեցեալ իշխանին, որդի Ապումսարայ, ի Խէր*[6] */267բ/ քաղաքէ, արտասուս եւ հառաչանս առաջի նորա արկանէին, յուշ առնէին եւ զնախանձն հայրենի, զյափշտակութիւն քաղաքաց եւ ստացուածոց, զառումն տանց եւ զքանդումն ամրոցաց, զխորտակումն զաւրաց եւ զբազում արեան հեղմունս*[7] *ի սրոյ հզաւրին, եւ զմոլար աւրէնսդրութիւնն կրաւնիցն Մահումաթայ դաշն առաջի արկանէին. եւ այլք ոմանք Հայաստանեայք ինչս եւ պարգեւս*[8] *խոստանային:* 19 *Այլ զոր աւրինակ ի բազում փայտից զուարճանայ հուր, սոյնպէս եւ այրս այս՝ ի խոստմանց*[9] *եւ յուխտից ստի, մինչեւ հրապուրեցին, եւ նովաւ դաւաճանեալ զմահուն գործեցին դարան:*

20 *Իսկ ապա այսոցիկ այսպէս եղելոցս*[10]*, ըստ փոփոխման*[11] *եղանակաց, որ ընդ արեգական բերմամբ մարդկայինս չափին կեանք*[12]*, ձմեռնայինն կանխեաց ժամանակ:* 21 *Եւ մեծանուն իշխանն ըստ նախնական սովորութեանն չու արարեալ ընդ ձորն Անձահոյ, եկն էջ*[13] *ի /268ա/ Խէրականն*[14] *կոչեցեալ դաշտ, եւ կամէր փութապէս անցանել ի ձմերոցսն*[15] *արքունի, ի գաւառն Ծուաշ, յաւանն Մառական:*

22 *Յայնմ ժամանակի ընդ առաջ ելեալ այրն անաւրէն, սիրելին*[16] *նենգաւոր, կեղծաւոր բարեկամն, յղին անաւրէնութեամբ, ծնաւղն զկորստեանն, պահակ մահացու խորհրդոցն, չարամայր ստնտուն, դայեակն խաւարի, արեան մտեալ սատարն, խրատեալն ի սատանայէ, անհամբոյրն ի*

---

1 ² ´ ¶ î[1-3] Ù ³ ñÓÇ, ¸ Ù ³ ñ½Ç (Ï ³ Ùª Ù ³ ñÓÇ), ÜËÝ.269-ëñµ·. Ù ³ ñ½Ç, î[4] Ù ³ ñ½Ç

2 ¸ ÝÙ ³ ÝáõÃ» ³ Ý

3 î[ù] Çëñ ³ Û¿ÉÇ (² ´ ¶ Çëñ ³ Û»ÕÇ)

*** [illegible] 19 «[illegible]», [illegible] 8 «[illegible]». [illegible] 7 «[illegible]», [illegible] 11 «[illegible]»

4 î[ù] ³ Ù¿ÝÇÙ ³ ë ï (² ´ ¶ ³ Ù»ÝÇÙ ³ ë ï)

5 ´ ¶ Ç Ñ ³ ï áõ ³ Í Ç

6 î[ù] Ë»ñ (² ´ ¶ Ë¿ñ)

7 ü Ñ»ÕáõÙÝë

8 ´ ¶ å] å ³ ñ·»õë (ï »ÕÁ µ ³ óª ã·ñ ³ Í, ÑÇÙù ûñÇÝ ³ Ï-Ý»ñáõÙ ³ ÝÁÝÃ»éÝ»ÉÇ ¿ »Õ»É, áõñ»ÙÝª ÑÇÙùÁ Ù»ñ ² -Ý ã¿), ¶° ³ ÛÉ Ó»éùª å[³ ï Çõë]

9 ´ Ëáë ï

10 î[ù] »Õ»Éáó (² ´ ¶ »Õ»Éáóë)

11 ´ ¶ ÷áËÙ ³ Ý

12 ´ ¶ Ï» ³ Ýùë

13 ¶ > ¿ç (ï »ÕÁª çÝçáõÙ)

14 î[ù] Ë»ñ ³ Ï ³ ÝÝ, ² ´ ¶ Ë¿ñ ³ Ï ³ ÝÝ, ÇÙ ³ ª Ñ»ñ ³ Ï ³ ÝÝ

15 ´ ¶ ÓÙ»ñáóë, ü ÓÙ»ñáóÝ

16 ´ ¶ ëÇñ»ÉÇ

բարեաց, արբանեակն չարին, բանալին[1] դժոխոց, հնոցն մեղաց, վառեալն հրով նախանձու յիւրոցն գործակցաց, տիղմն խաւարին, որ զծովածին[2] մարգարիտն լուսաւոր յիւր կորստեանն ընկլոյզ խորխորատ: 23 Սա ի ձեռն կոչողաց չարին աղաչէ զմեծանունն իշխանն Վասպուրական, զի ըստ սովորական[3] սիրոյն առ իւր ագցի. զոր ոչ առնոյր յանձն իշխանն՝ վասն փութալոյ յիւրականն գաւառ: 24 Իսկ նա զցրուեալ[4] ուխտ սիրելութեանն առաջի արկանելով, /268բ/ ստիպէ զիշխանն, զի գոնեա փառազարդ երեսացն տեսող արժանի լինել հրամայեսցէ. եւ գտեալ զպարգեւն մահառիթ, գայ ի հանդիպումն հզաւրին: 25 Եւ կացեալ ի հանդիպոջ, ո՛չ կարէին ընդ գիրկս խառնել միմեանց: 26 Վասն զի ի պատճառս որսոյ ելեալ շրջէր իշխանն, Թափուր[5] յիւրոցն զաւրացն, միանգամայն եւ մերկ ի զինուց. եւ վասն զի առուամէջ այգեստանեայց[6] էին տեղիք դժուարինք, անջրպետեաց ի մէջ նոցա առու մի սահանակարկաջ, յորդահոս եւ[7] յոյժ խորագոյն, ընդ որ ո՛չ այլազգին այն եւ ո՛չ ի մերոցն ոք դիմագրաւեաց անցանել զաւրացն, խոստովանեալ զվհատութիւն սրտից եւ զպաշարումն երիվարացն[8]. մանաւանդ թէ եւ ո՛չ իշխանն իսկ ո՛չ թողացուցանէ ումեք զկնի իւր անցանել: 27 Անդ քաջին եւ հզաւր իշխանին մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարին[9], արագ ընդ դժուարինն[10] անդր անցանէ յորձան:

28 Իսկ այլազգին[11] այն պիղծ, քանզի ոչ կարէր անձ/269ա/ամբ զդէմ[12] ունել հզաւրին, յառաջագոյն խրատեալ յիւրոց գործակցացն, առեալ ունէր ընդ իւր եւ արս ուժեղս ըմբշամարտիկս, զինուք ի ծածուկ: 29 Մաւտ գայ յիշխանն եւ գիրկս զպարանոցաւն արկեալ, տայ զյուդայեանն համբոյր: 30 Եւ զաւրացն մերձ կացեալ զբռամբ ածին զերեսանակս[13], եւ զձեռս[14] միանգամայն եւ զքաջահատ սուսերն պողովատիկ, զի մի՛ կարասցէ քաջն աճապարել ինչ ուրեք[15]. եւ հարեալ[16] գեղարդեամբն[17], զրաւ կենաց քաջին առնէին: 31 Եւ քանզի մանկունք տղայք եւ անկատարք էին սերեալքն ի նմանէ՝ Աշոտ եւ Գագիկ եւ Գուրգէն, որք[18] չեւ եւս յարբունս հասեալ էին, եւ[19] վասն այնորիկ ոչ ոք էր որ վրէժխնդիր լինէր արեան հեղլոյ անարգապէս:

32 Եւ արդ, ո՛չ ներէ մեզ բանս առանց մեծի եւ արժանաւորապէս[20] ողբոց թողուլ զյիշատակ կորստեան ամէնաւրհնեալ հզաւրին: 33 Վասն որոյ զմարգարէին գոչեմ զԵրեմիայի ժիր[21] մատ/269բ/ռուակին[22], եւ ասեմ. «Ո՞ ոք առնէր զգլուխ իմ շտեմարան ջուրց, եւ զաչս իմ յորդահոսանս վտակս աղբերաց, զի անդադար լացից զաւր բեկման նորոյ Իսրայէլի»*: 34 Ո՛չ դանդաղիմ կոչել երգակից ողորմելի ողբոցս զմեծ մարգարէն՝ զզարմանալին

1 ´¶ µ³Ý³ÉÇ
2 î[ù] ½Íáí³ÛÇÝ (²´¶ ½Íáí³ÍÇÝ)
3 ´ > ½Ç Áëï ëáíáñ³Ï³Ý
4 ² î[ù] ½óñ»³É (´¶ ½óñáõ»³É)
5 î[2] Ã³÷áõ (íñ¿å)
6 ²´¶ ³Û·»ëï³Ý»³ó
7 î[4] > »õ (²´¶ î[1-3] áõÝ»Ý)
8 ²¶ ¿ñÇí³ñ³óÝ
9 ²´¶ ¿ñÇí³ñÇÝ
10 ´ü ¹Åáõ³ñÇÝ
11 î[ù] ½³ÛÉ³½·ÇÝ (²´¶ ³ÛÉ³½·ÇÝ)
12 ü ½¹¿Ùë
13 ²´¶ î[1-2] ½»ñ»ë³Ý³Ïë, ü î[3-4] ½»ñ³ë³Ý³Ïë
14 ²´ »õ Ó»éë, ¶ î[3] »õ ½Ó»éë, î[1-2]î[4] Ç Ó»éÝ
15 ü ~ áõñ»ù ÇÝã
16 ´¶ Ñ³Ù³ñ»³É
17 ´ ·»Õ³½³ñ¹»³ÙµÝ
18 î[1-2]î[4] áñ (²´¶ î[3] áñù)
19 ´¶ > »õ
20 î[1-2]î[4] ³ñÅ³Ý³ å¿ë (²´¶ î[3] ³ñÅ³Ý³õáñ³ å¿ë)
21 ² î[1]î[3] ÅÇñ, ´¶ î[2]î[4] ÅÇé
22 ² î[4] Ù³ ïÁéáõ³ÏÇÝ, ´ Ù³ ïáõáõ³ÏÇÝ, ¶ î[1-3] Ù³-ïéáõ³ÏÇÝ
* Հմմտ. Եր. Թ. 6

Զաքարիաս, եւ նովաւ հանդերձ ելանել ի բարձր դիտակս, ձայն տալ ընդհանուր ազգաց եւ ասել. «Լացէ՛ք, լացէ՛ք[1], արեւելք առ արեւմուտս, հիւսիս[2] առ հարաւ, ազգք առ[3] ազգս, ժողովուրդք առ[4] ժողովուրդս»[‴]: 35 *Վասն զի ելիք աւգնականն, լռեաց զաւրավիգն, եւ առաջնորդն մեծ իշխանական ճոխութեամբն առաւ այսաւր ի գլխոյ ձերմէ:* 36 *Երկինք ի վեր եւ երկիր ի խոնարհ գծառայակցին*[5] *ողբացին զկորուստ:* 37 *Ո՞ ոք զաւրն զայն ոչ ողբասցէ, ո՞յր ուրուք ոչ գելուցուն աղիքն, որ զայսպիսի ծանրատաղտուկ աղէտս տեսանել եւ կրել արժանացաք դառնապէս»:*

38 *Վասն զի ազատագունդ զաւրքն տիրակորոյսք ցրուեալք ի լերինս եւ*[6] *դաշտս, վայ/270ա/իւք եւ ողբովք եւ յորդահոս արտասուաւք զերկիրն լրացուցանէին դառնութեամբ, եւ ի խորովակսկիծ կիզմանէ աղեացն դիթաւալ յերկիր կործանեալ, թմբրեալք*[7] *լինէին ի դառնաճաշակ մահարբոյց բաժակէն:* 39 *Եւ մանկունք ձեռասունք թիկնապահք եւ յորս յենոյր*[8] *իշխանն ձեռաւք իւրովք, խեղդ զպարանոցաւ*[9] *արկեալ, զարիւնս անձանց փութային հեղուլ, լաւագոյն զմահ քան զկեանս համարելով:* 40 *Նա եւ չունք տիրասէրք ի տեղւոջ սպանմանն հոլովեալք եւ գիշերապահ վառմամբ կատաղեալք, ընդերկնահաջ*[10] *ողբովք հալածականս առնէին զգազանս անապատի, մինչեւ ցայտմունք արեանն պատուականին յերկիր անկելոյ յարեգակնայինն տապացաւ կիզմանէ:*

41 *Իսկ համբաւ հզաւրին կորստեան, իբրեւ զամպ*[11] *թանձրամած խաւարային լցեալ սաստկութեամբ, ելեալ տարածեցաւ ի վերայ հայաստանեայցս*[12]*, մանաւանդ ի վերայ բարձրագոյն եւ սեփհական*[13] *Վասպուրականն /270բ/ կոչեցեալ նահանգի. յորում տիկնայք եւ աղախնայք թողեալ զկանանցի*[14] *բնութեանն*[15] *պատիւ, ի գռեհս եւ ի փողոցս բացագլխաւ ընդ երկիր զանձինս իւրեանց քարշէին:* 42 *Որք յանհնարին սգոյն դառնութեան՝ մատաղ մանկտոյն զսովորականն մոռացան դիեցուցանել զկաթն, ողբոց միայն պարապեալ, միմեանց ձայնակցելով:* 43 *Ուստի եւ ի կրծաբախ ճակատահար ճայթմանցն եւ ի բարձրաճիչ աղաղակացն հնչեաց դուռն դարեպասու*[16] *արփիագեղ տիկնոջն մեծին Սոփեայ:* 44 *Որք յաշխարելն իւրեանց ասէին այսպէս. «Վա՜յ, կորեաւ մեծանուն իշխանն, եւ անտերունչ մնաց երկիրս Հայոց»:*

45 *Իսկ տիկինն խիզախեալ յանպարտելի զաւրութիւն հզաւրին, ասէ. «Զի՞ դուք, ո՜վ մարդիկ*[17]*, եւ ընդէ՞ր գործել զայդ յանդգնիք. չի՛ք ուրեք թշնամիք, ո՛չ ուստեք պատեալ պատերազմ:* 46 *Ո՞վ ոք զայդ գործել համարձակեցաւ*[18]*, ո՞վ ոք զոսկեփետուր ախոյանարձակ*[19] *քաջազգի վարուժանն իմ հաւահար*[20] *առնել կամ ի ծուղակ*[21] *ըմբռնել /271ա/ կարողանայր, եւ ոչ ինքն աւձտեալ ի նմանէն մեռանէր.*

1 ´ É ³ óÍù] É ³ ó¿ù É ³ ó¿ù
2 ² ÑÇõëÇõëÇ, ´ ÑÇõëÇëÇ, ¶ ÑÇõëÇÇëÇ
3 î[1] > ³ é
4 î[1] ³ é ÅáÕá í áõñ¹ù ³ é (íñ¿±å)
‴ î[3] áõÝÇ Երմ. Թ. 1, î[4a] Հմմտ. Զ.եր. Ժ.Բ. 12-14. »ñ-Ïáõ ëÝ ¿É ëË ³É »Ý, Ñ³ ïáõ³Íë ã· ï ³Ýù Ç ê¶ñ.
5 ² ´ ¶ ½Í ³ é ³ ÏóÇÝ
6 î[ù] »õ Ç (² ´ ¶ > Ç)
7 ü ÃÙñ» ³ Éù
8 ´ ¶ »ÝáÛñ, ¶° ³ ÛÉ Ó»éùª Û»ÝáÛñ
9 î[ù] ½å ³ ñ ³ Ýáó ³ õÝ (² ´ ¶ ½å ³ ñ ³ Ýáó ³ õ)
10 ÜËÝ.398 ÁÝ¹»ñÏÝ ³ Ñ ³ ç] ÁÝ¹ »ñÏÝ ³ Ñ ³ ç

11 ´ ½ ³ Ùµ
12 ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ óë
13 ² ¶ î[ù] ë»÷ ³ Ï ³ Ý (´ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý)
14 ² ´ ¶ î[1] ½Ï ³ Ý ³ ÝóÇ, ü î[2-4] ½Ï ³ Ý ³ óÇ
15 ´ µÝáõÃ» ³ Ý
16 î[ù] ¹ ³ ñå ³ ëáõ (² ´ ¶ ¸ ¹ ³ ñ»å ³ ëáõ)
17 î[ù] Ù ³ ñ¹ÇÏù, ² ¶ Ù ³ ñ¹ÇÏ, ´ Ù ³ ñ ï ÇÏ
18 ü Û ³ Ý¹·Ý»ó ³ õ] Ñ ³ Ù ³ ñÓ ³ Ï»ó ³ õ
19 ² ´ ¶ ³ ËáÛ ³ Ý ³ Û ³ ñÓ ³ Ï, î[1-2] ³ ËáÛ ³ Ý ³ ñÓ ³ Ï
20 ² ´ ¶ î[ù] Ñ ³ õ ³ Ñ ³ ñ. ¸ Ñ ³ õ ï Ñ ³ ñ
21 ´ Í ³ ÕáõÏ (¸ ÍáõÕ ³ Ï), ÜËÝ.369ëñµ·. ÍáõÕ ³ Ï

ո՞վ ոք զբարձրաթիռ[1] արծիւն քաջահնչող[2] եւ ահարկու ձայնիւ ի խոնարհ սուզել լինէր ձեռնհաս, ո՞վ ոք զանյաղթ վիշապն սանձել մերձենայր[3], եւ ապրեալ լինէր ինքն»: 47 *Զայսոսիկ եւ եւս յաւէտ քան զսոյնս ասէ տիկինն ընդդէմ լալականացն:*

48 *Իսկ իբրեւ ստուգեցաւ իրն եւ համբաւն ճշմարտեցաւ կորստեան, ապա այնուհետեւ յերկիր անկեալ, զերեսս ի գետնի դնելով, մոխիր ի վերայ ցանելով գլխոյն, եւ խաւար ձեռագործ յաւդս ցնդէ տաճարին:* 49 *Եւ ի բաց ընկեցեալ զպատուադիր քաւղն[4] մարգարտահիւս զարդուն, զգեցեալ զսեաւս ի զգեստից[5], եւ պատրաստեալ գլխոյ իւրում արկանելիս թխակերպս, եւ յառաջ կոչեալ զդստերս, սգոյ ողբոց յաւրինէ կարգս, կարգեալ կացուցանէ դասս դասս, պարաւորս եբրայեցիս եւ զթագաւորացն Իսրայէլի նուագել տայ զողբս:*

50 *Յայնմ աւուր սուգ առ/271բ/ին սուրբ եկեղեցիք եւ դասք պաշտաւնէից:* 51 *Ի բաց առան ի դրաց սենեկացն[6] ոսկեհուռն[7] կամարաձեւ երանգոցն տարազք, եւ սեաւք խոշորագոյնք եւ յոյժ տխրալիք զտեղին փոխաբերեցին:* 52 *Եւ ընթացեալք այսր անդր սուրհանդակք լալականացն[8], խցին զլուսանցոյց պատուհանս հրաշակերտ ապարանիցն՝ հրամանաւ տիկնոջն. «Զի մի՛, ասէ, արեգակն յանհաս բարձրութեանն[9] երկնից ճեմեսցի կամար եւ զճառագայթս ի խոնարհ արձակելով՝ զիմս լուսաւորեսցէ խաւար. եւ կամ լուսինն ի լրմանն[10] ժամանեալ ամանակ[11], արուսեկիւն[12] հանդերձ եւ բնաւ զարդուն աստեղաց՝ զիմս փարատեսցէ մէգ, մինչեւ տացէ ինձ Աստուած յորդւոց իմոց այրասիրտ՝ նման հաւր իւրոյ, որ ի կեանս իմ կամ թէ զկնի կենաց իմոց ի վերայ գերեզմանին տացէ աւետիս՝ առեալ զվրէժ[13] հեղման արեան հաւր իւրոյ ի գլխոց այնոցիկ, որք զայս ինձ հատուցին խաւար»:*

53 *Զայս մեզ ընծայեցին՝ որք տեսողք[14] լեալ[15] էին գործոյն[16] եւ որք ի գիրկս զմանկունքն կրէին, եթէ զայսոսիկ ասելով տիկն/272ա/ոջն՝ ձգեալ լինէր զձեռսն ի վերայ ուսոյ հրաշազարդ մանկանն Գագկայ, ո՛չ գիտեմ հանդէպ գոլով կամ թէ մարգարէաբար իսկ զայս առնէր մեծ որիորդն[17] Սոփի, երջանիկն ի տիկնայս:* 54 *Յաւուրս դառնութեան սգոյն այնորիկ ձեռք երկրագործաց եւ արուեստականացն լքեալ յիւրաքանչիւր վաստակոցն, եղեալ ծնկաց եւ ծնաւտից, լային դառնապէս. տեարք եւ ազատք ի միասին հաւաքեալ, չար ողբովք զմիմեանց ճմլեցուցանէին զսիրտս:* 55 *«Ո՞ւր, ասեն, լքեալ կորուսաք զպատուական մարգարիտն, զպարծանքն Հայոց, զքաջն անպարտելի, որ[18] զմեծ պատերազմունս դիւրաւ մղէր եւ անուն բարձրագոյն ինքեան եւ մեզ ստանայր:* 56 *Ո՞ւր է բարեժմիտ շրթանցն ժպտումն, որ ի[19] բազմերանգ բազմականս ոսկեզարդ գահոյիցն միշտ զմեզ ուրախարարն զմայլեցուցանէր բաժակաւ:* 57 *Ո՞ւր առատ ձիրք ձեռինն պարգեւաբաշխ, որ երեւելի զար-*

---

1 ü ½µ ³ ñÓñ ³ ÃéÇã
2 î ù ù ³ ç ³ ÑÝãûÕ (² ´ ¶ ù ³ ç ³ ÑÝãáÕ)
3 ´ ¶ Ù»ñÓ»Ý ³ ÛÇ
4 ² ´ ¶ î ù ùáÕÝ. ëñµ·. »Ýù Áë ï Ï ³ ÝáÝÇ
5 ² ¶ ë·»ë ï Çó, ´ ¸ ½·»ë ï Çó
6 ü ³ éÇÝ Ç ¹ñ ³ ÝóÝ ë»Ý»Ï ³ ó
7 ´ ¶ áëÏ¿ÑáõéÝ (¸ áëÏ»ÑáõéÝ)
8 î ù É ³ É ³ Ï ³ Ý ³ óë (² ´ ¶ É ³ É ³ Ï ³ Ý ³ óÝ)
9 ´ µ ³ ñÓñáõÃ» ³ Ý

10 ´ ÉñÙ ³ Ý
11 ´ ¶ > ³ Ù ³ Ý ³ Ï
12 ² ³ ñ ³ õë»ÏÇõÝ, ´ ¶ ³ ñáõë»ÏÇõÝ
13 ² ¶ î ù íñ¿Å, ´ ½íñ¿Å, ÜËÝ.381ëñµ·. ½íñ¿Å
14 î ù ï »ëûÕù (² ´ ¶ ï »ëáÕù)
15 ² ÉÇ» ³ É
16 î 2-4 ·áñÍáóÝ (² ´ ¶ î 1 ·áñÍáÛÝ)
17 î ù ûñÇáñ ¹Ý (² ´ ¶ áñÇáñ ¹Ý)
18 ´ > áñ
19 î ù > Ç (² ´ ¶ áõÝ»Ý)

դուք[1] *ցանկ զմեզ չքեղացուցանէր:* 58 *Վա՜յ եւ աւա՜ղ մերոյս կենդանու|272բ|թեան:* 59 *Ընդէ՞ր ոչ պատահեաց մեզ աւրն այն ի մեծ պատերազմի, ի մէջ նիզակախուռն զաւրաց. թերեւս եւ մերոց լինէր բարձումն կենաց»:*

60 *Աստ ի մէջ կացեալ հայրապետաց եւ ճգնաւորաց դասք զարթուցանէին զմիտս կնոջն եւ զայլոց կոծողացն*[2] *յերկիւղն Աստուծոյ, եւ առ սակաւ մի փարատէին աղէտ սգոյն դառնութեան:* 61 *Եւ արդ, սիրելի էր ինձ եւս հրաշափառագունիւ անցանել բանիւ ընդ ողբերգականացս հանդէս, այլ զի մի՛ լսողացն*[3] *խռովեսցին միտք՝ լռեսցի որ ինչ վասն այսոցիկ է բանս, եւ մեք ի պատմութեանցն փութասցուք ասպարէզ, թերեւս յաջողեսցէ մեզ Աստուած ծայրագունին հանդիպել լրման, բազմավէպ գրուցատրութեանց քաջի արանց տանն Արծրունեաց:*

62 *ԿԱՏԱՐԵՑԱՒ ԿԱՐԳ ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԻՑ ՈՐԴԻՈՑ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԵՒ ՔԱՋԱՄԱՐՏԻԿ ԻՇԽԱՆԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ. ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ԳՈՐԾՔ ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՅԱՋՈՂԱԿՔ*[4] *ԵՒ ՁՐԱՒ ՆՈՐՈՒՆ Ի ԴԱՒԵԼՈՑ ՈՄԱՆՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑՑ*[5] *ԵՒ ՊԱՐՍԻՑ ԵՒ ՈՂԲՔ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐԻՆ*[6]*:*

|273ա| Բ.[7] ԱԹՈՌԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԱՇՈՏԻ ՈՐԴԻՈՅ ՆՈՐԻՆ ԱՆԴՐԱՆԿԱՆՆ. ԵՒ ՓՈԽՈՒՄՆ ՏԻԿՆՈՋՆ ՍՈՓԵԱՅ ԵՐՋԱՆԿԻ ԵՒ ԲԱՐԵՊԱՇՏԻ

1 *Բայց զկնի մահուան երջանիկ*[8] *իշխանին հաստատի յաթոռ հաւր իւրոյ անդրանիկն Աշոտ՝ որդի ամաց իբրեւ երկոտասանից*[9]*:* 2 *Եւ մեծանուն տիկինն Սոփի, հայելով ի մանկանցն բարենշան յառաջադիմութիւնն, մանաւանդ ի մանկանն Գագկայ, զի անդստին ի տղայական հասակէն հրաշազարդ փառաւք փայլէր ի մէջ եղբարց իւրոց, առ որ նայեցեալ տիկինն՝ յուսացեալ արձանացուցանէ զսիրտ իւր*[10]*, եւ առնաբար ունի զիշխանութիւնն*[11]*, աւգնականութեամբ հաւր իւրոյ Աշոտոյ թագաւորին Հայոց:*

3 *Եւ քանզի որդի քեռ էր Ապումրուան տիկնոջն Սոփեայ, վասն այնորիկ արձակէ զնա ի կապանաց հրամանաւ հաւր իւրոյ:* 4 *Եւ ինքն Սոփի՝ անհամեմատն ի կանայս, ըստ նմանութեան ամուսնասէր տատրակի, հրաժարեալ յամենայն վայելչութեանց կենցաղականացս*[12]*, խանդակաթ*[13] *լինելով, ո՛չ |273բ| ժուժեալ սրտին նեղութեան, զկնի է. ամսոյ փոխի յաշխարհէս, խաղաղութեամբ ննջեալ ընդ հարս իւր, թողեալ զմանկունսն տղայս եւ անկատարս հասակաւ:*

5 *Աստ բազմաց մրմռեալ ազգականաց սոցա, որք եւ ստանալ ինչ մանկանցն*

1 î1-2î4 ½³ñ¹áõ (²´¶î3 ½³ñ¹áõù)
2 ²´¶ ÏáÍ³õÕ³óÝ
3 ²´¶ Éë³õÕ³óÝ
4 ²´¶ ³Ù»Ý³çáÕ³Ïù
5 ´Ñ³Û³ëï³Ý»³ó
6 ´¶ Ýáñ³]ÝáñÇÝ

7 ´º.». .³. (ÇÙ³ª ÑÇÝ·»ñáñ¹ ¹åñáõÃÇõÝ, ·Éáõ˳-é³çÇÝ), î2 ³Ûë Ëáñ³·ñÇó ³é³çª ¹åñáõÃÇõÝ ãáñ-ñáñ¹, áñÇ Ù³ëÇÝª î2Í. > Ç ÑÇÝ ûñ»õ Ç î1. ³å³ª î2 ·Éáõ˳é³çÇÝ
8 ¸Ù³Ñáõ ³Ý»ñç³ÝÇÏ (¸.³. ¿ç 142ª ³Ý»ñç³ÝÇÏ µ³-éÇ ÙÇ³Ï íÏ. ³Ûë ¿)
9 î2 .Åµ.Çó
10 ü > Çõñ
11 îù ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝ (²´¶¸ ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝÝ)
12 ²´¶î1-2 Ï»Ýó³Õ³Ï³Ý³óë, î3-4 Ï»Ýó³Õ³Ï³Ýë (íñ¿±å)
13 ² Ñ³Ý¹³Ï³Ã, ²º (³ÛÉ Ó»éù) Ë³Ý¹³Ï³Ã

խորհէին, այլ ո՛չ իշխէին յերկիւղէ մեծին Աշոտոյ թագաւորին Հայոց: 6 *Յետ այսորիկ կեցեալ թագաւորն Աշոտ ամ մի եւ կէս՝ փոխի յաշխարհէս, փառաւք ի փառս յուղարկեալ:* 7 *Աստ ապա ի պատեհս գտեալ հարազատաց սոցա, սկսան յափշտակել զտեղիս տեղիս ի ձեռաց մանկանցն:* 8 *Յայնժամ Ապումրուան յառաջ մատուցեալ, խորհուրդ ի մէջ առեալ, կամեցաւ տիրել իշխանութեանն Վասպուրականի, յինքն գրաւէ զմիտս տերանց եւ ազատաց աշխարհին, ասելով աւրինակ զայս, եթէ՝ «Ի դէմս Աշոտոյ առնեմ տեղապահութիւն աշխարհիս»: եւ համոզեալ հաւանեցուցանէ զբնակիչս աշխարհին:* 9 *Եւ յարբունս հասեալ Աշոտ՝ կայր ըստ սովոր/274ա/ութեանն աճիւ ընդ ձեռամբ Ապումրուանայ, զի եւ փեսայացեալ իսկ էր նմա:*

10 *Եւ ապա իբրեւ աւուրք ինչ լինէին պարապոյ, կոչէ զԱշոտ՝ եղբարբքն հանդերձ, ի բերդն Կոտորոց, պատուասիրութեան*[1] *ինչ աղագաւ:* 11 *Եւ անդէն ի միում գիշերի կալեալ կապէ զնոսա, եւ յղէ զԱշոտ եւ զԳուրգէն ի բերդն Նկան կոչեցեալ, եւ տուեալ ի բանտ*[2], *պահէ մեծաւ զգուշութեամբ:* 12 *Իսկ զԳագիկ խաղացուցանէ*[3] *ի Ծուաշ գաւառ, յամրոցն Շամիրամ. քանզի իբրեւ զմանուկ տղայ խաբեալ էր զԱշոտ, տալով նմա*[4] *զբերդն Ագարակայ, հանդերձ Ծախուկն կոչեցեալ գաւառաւ, փոխանակ իւր առնլով*[5] *զբերդն Նկան եւ զԹոռնաւան*[6] *եւ Ծուաշ*[7] *գաւառք, ուր եւ շինեալ զՇամիրամն պարսպէ յիւր անուն:*

13 *Դարձեալ եւ այլ իմն աւրինակ խաբէութեան համբաւէ ի մարդիկ, ասելով այսպէս. «Ես այր մի անժառանգ եմ, բայց միայն ի դստերէն, զոր առեալ է*[8] *Աշոտ իւր կնութեան. երկնչիմ՝ գուցէ հպարտասցի*[9] *ի վերայ իմ Աշ/274բ/ոտ»:* 14 *Եւ այսուիկ համոզեալ հաւանեցուցանէ զլսողսն*[10]. *եւ ինքն ի կասկածի լինելով, տարակուսելի ըմբռնեալ*[11] *խորհրդովք, երբեմն հանէ զԳուրգէն՝ կրտսերն, եւ ածեալ ընդ ինքեան շրջեցուցանէ, եւ դարձեալ տայ ի բանտ կրկին անգամ. եւ ապա հանէ զԳագիկ*[12]. *եւ ածեալ զմտաւ վասն նորա՝ ոչ գիտէր զինչ առնիցէ. զի բեկեալ էր սիրտ նորա առ ուշի, քաջութեան*[13] *մանկանն, եւ սպասէր գաղտ*[14] *կորուսանել զնա:* 15 *Այլ Աստուած ոչ ետ թողլ ձեռին նորա մխել յարիւն արդարոյն*[15]*:*

Գ.[16] ՓԱՅԼՈՒՄՆ ՓԱՌԱՋԱՐԴՈՒԹԵԱՆ ՄԻԱՆԳԱՄԱՅՆ ԵՒ ԵՐԵՒՈՒՄՆ ՇՆՈՐՀԱՑՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՆԿԱՆՆ ԳԱԳԿԱՅ, ԵՒ ՍՊԱՆՈՒՄՆ ԱՊՈՒՄՐՈՒԱՆԱՅ Ի ՁԵՌԱՑ ՆՈՐԱ ՄԵԾԱՊԷՍ ԱՐՈՒԹԵԱՄԲ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՁ ՋՆՄԱՆԷ ԵՆ ԳՈՎԵՍՏՔ[17]

1 *Քանզի կանխագիտութեամբն իւրով ամենաթագաւորն Քրիստոս յառաջագոյն նկատեալ զերջանիկ մանուկն Գագիկ, անաւթ ընտրութեան արժանի իւրոցն լինել*[18] *շնորհաց, /275ա/ եւ գիտելով զնա՝ թէ*

1 î[1] å ³ ï áõ ³ ëÇñáõÃ»Ý¿
2 ´ µ ³ Ý¹
3 ´ Ë ³ Õ ³ Õ ³ óáõó ³ Ý¿
4 ´¶ > ÝÙ ³
5 ² ¶ î[1-2] ³ éÝÉá í (´ î[3-4] ³ éÝ»Éá í)
6 ´ ½ÃáéÝ ³ õÝ
7 ² ´ ¶ ½×áõ ³ ß

8 î[ù] ¿ñ (² ´ ¶ ¿)
9 ü Ñå ³ ñ ï ³ Ý ³ Ûó¿
10 î[ù] ½ÉëûÕëÝ (² ´ ¶ ½ÉëáÕëÝ)
11 ² ´ ¶ î[1] ÁÙµéÝ»É, ü ÁÙµéÝ» ³ É
12 ´ ½· ³ ÏÇÏ
13 î[1-2]î[4] > ù ³ çáõÃ» ³ Ý (² ´ ¶ î[3] áõÝ»Ý)
14 ´ · ³ ßï] · ³ Õï
15 ´ ¶ Û ³ ñ¹ ³ ñáÛÝ (¶° ³ ñ¹ ³ ñáÛÝ)
16 ´° .µ.
17 ´ ½ÝÙ ³ Ý¿Ý »Ý ·áí»ëï
18 ² ßÇÝ»É, ´ ¶ î[ù] ÉÇÝ»É

այսպիսի լինելոց է, եւ նմա Հոգի զաւրու-թեան[1] եւ իմաստութեան, կատարելով ի վերայ նորա զասացեալն ի մարգարէէն, թէ՝ «Թագաւոր արդար կանգնէ զաշ-խարհ[2]»[***]: 2 *Որով եւ փրկեաց իսկ զՀայաս-տան աշխարհս ի ծանր ծանր աղէտից[3] եւ հինից[4], կուռ զկնի միմեանց եկելոց, եւ ի բազմախուռն պատերազմաց եղելոց ի նո-րայն դարս:* 3 *Որ եւ[5] անդստին իսկ ի տղայական հասակէն արմատ բարութեան ի[6] վեր երեւէր:* 4 *Ուստի եւ զարմանք մե-ծամեծք են ինձ ի վերայ մանկանն, զի ո՛չ պարգեւս կամ ինչս շնորհել ումեք ձեռն-հաս էր, եւ ո՛չ իշխանական ինչ հրամա-նաւ հարկեցուցանել զոք կարէր:* 5 *Եւ տեարք եւ ազատք աշխարհին միշտ զնո-րա[7] սիրովն գային, զի իմաստութիւն ի շրթանց նորա բղխէր[8] առաւել քան զոսկի ընտիր, եւ համեստութեան քաղցրու-թեանն, միանգամայն եւ քաջապէս արու-թեանն շնորհք ի վերայ նորա բացափայ-լեալ, զամենեցուն յուսով լնուին զսիրտս:*

6 *Ուրանաւր արիաբար վառեալ, այն ինչ մինչդեռ չեւ եւս եղեալ էր |275բ| ա-մաց հնգետասանից[9], արկ ի միտս իւր զխորհուրդս առն պատերազմողի՝ սպանա-նել զԱպումրուան:* 7 *Եւ իբրեւ ժամ մի լի-նէր պարապոյ, առեալ ընդ իւր զխորհր-դակիցս իւր, եհաս ի վերայ նորա եւ սրա-խողխող արարեալ զնա ի Վան աւանի, յասպարիսին տեղւոջ, ընկեցիկ առնէ յոտս երիվարին[10], եւ հատեալ զգլուխն, բար-ձեալ տանի յամրոցն Աշխնոտ[11], ուր էրն Գուրգէն, նմանապէս եւ ի բերդն Կոտո-րոց, ի ձորն Անձահոյ[12], յորում էրն Ա-շոտ[13], որք անյուսացեալ էին փրկութեան անձանց:* 8 *Եւ հանեալ զնոսա անտի[14], տայ զմատանին[15] ի ձեռս Աշոտոյ եւ տի-րեցուցանէ սեպհական[16] ժառանգու-թեանն[17] հանդերձ իշխանական ճոխու-թեամբ:*

9 *Սա, որպէս կարծեմ, թոյլ տալով Աս-տուծոյ, առնու զվրէժ արեան հաւր իւրոյ ի գլխոյ Ապումրուանայ:* 10 *Վասն զի եւ նա մի էր ի գործակցաց չարին, զոր վերա-գոյնն ասացաք, ուր եւ ստէպ ստէպ միշտ զսորայս ո՛չ դանդաղիմ դրուատել զշնորհս[18]:* 11 *Յաղագս սորա հաւաստա-պէս եւ յոյժ ըղձալ|276ա|ի է ինձ առնել բանից դեգերանս ի սմա եւ ի սորին գործս եւ գովեստս, քանզի սա ազգի նսեմացելոյ ջահ վառեալ՝ եղեալ ի բարձրադիտակ ա-նառիկ[19] ամրոցի, շուրջանակի պարսպեալ զաւրութեամբն Աստուծոյ, աննուաղ պա-հեցաւ ի չորեքծագեան սաստկագոյն հող-մոց թշնամեաց ի սա հնչելոց. որ ոչ միայն ինքն ոչ[20] աղաւտացաւ, այլ եւ ի ձեռն պնդակազմ հաւատոց[21] ճաւճ առեալ, ցո-լացեալ կիզեաց զթշնամիս տան հաւր իւ-րոյ:*

12 *Սա աշտարակ բարձրաբերձ, զաւրա-ւոր վիմաւք, կապարայաւդ[22] հիւսմամբ շարադրեալ իբրեւ զպարիսպ պղնձի, հաս-տահեղոյս բեւեռմամբ, անխրամատելի ի*

1 ´ ½ûñáõÃ» ³ ÝÝ
2 ü ³ ßË ³ ñÑë
*** Ս⁓ղ· ԻԹ· 4
3 î1-2î4 ³ Õ» ï Çó (² ´ ¶ î3 ³ Õ¿ ï Çó)
4 î1-2î4 > »õ ÑÇÝÇó (² ´ ¶ î3 áõÝ»Ý)
5 ´ ~ »õ áñ
6 ü > Ç
7 îù ½Ýáñ ³ ÛÝ (² ´ ¶ ½Ýáñ ³)
8 ² ´ ¶ µË¿ñ
9 î2 .Å».Çó
10 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ
11 ´ Û ³ ßÇÝá ï
12 ² ´ ¶ ü î3 ³ ÝÓ ³ Ñáû, ² ° î1-2î4 (² ³ ÛÉ Ó»éù) ³ ÝÓ ³ Ëáû
13 ´ > ³ ßá ï
14 ² ³ Ý¹Ç
15 ² îù ½Ù ³ ï ³ ÝÇ (´ ¶ ½Ù ³ ï ³ ÝÇÝ)
16 îù ë» ÷Ñ ³ Ï ³ Ý (² ´ ¶ ¸ ë» åÑ ³ Ï ³ Ý)
17 ´ ¸ Å ³ é ³ Ý· áõÃ» ³ Ý
18 î4 ½ßÝáñÑÁë (² ´ ¶ î1-3 ½ßÝáñÑë)
19 ü »õ ³ Ý ³ éÇÏ ï »Õõáç, ´ ¶ > ³ Ý ³ éÇÏ
20 î1 > ÇÝùÝ áã, î2 > áã
21 îù Ñ ³ õ ³ ï áû (² ´ ¶ Ñ ³ õ ³ ï áó)
22 ´ Ï ³ å ³ ñ ³ û¹

թշնամեաց, միանգամայն եւ իբրեւ զսիւն երկաթի ի մէջ հարուստ խարսխաց, աստուածայոյս եւ անհաս զաւրութեամբ[*] *կանգնեալ ի բարձր տէրութեանս Հայոց, տեղի ապաւինի գոլով ամենայնի*[1], *որ ի թշնամեաց ոք փախիցէ յերեսաց:* 13 *Սա սուսեր բանաւոր, երկնայնոյն*[2] *հրացեալ զաւրութեամբ, հատանող*[3] *եւ ճառագայթարձակ փայլատակեալ ի վերայ /276բ/ գլխոց թշնամեաց, աճափետ*[4] *արարեալ դադարեցուցանէ զխրոխտացեալսն ի վերայ եկեղեցւոյ եւ որ ինչ եկեղեցւոյն*[5] *են կարգք:* 14 *Սա ի համբակ հասակէ տղայական տիոցն իբրեւ զկորիւն առիւծու յարուցեալ սիգաքայլ նազելի ճոխութեամբ, ամբարձեալ զբազուկս ի վերայ թիկանց թշնամեաց, խորասոյզ առնելով զգարանակալս ի շաւղաց ոտից իւրոց, եւ ահարկու ձայնիւն գոչման ի ձեռն հրեշտակաց եւ հրովարտակաց՝ յինքն ձգեալ կորզէ զբազում գանձս եւ զմթերս յաւտար ազգաց, տիրելով բերդից եւ գաւառաց նոցա առաւել քան զհաւրս իւր:*

15 *Եւ արդ, քանզի չեւ եւս է ժամանակ գովասանութեան, այլ պատմութեան, առ նոյն անդր փութասցուք կարգ:*

16 *Իսկ իշխանն Աշոտ աւժանդակեալ*[6] *ի շնորհաց եւ ի բարձր բազկէ քաջի եւ արիացելոյ մանկանն Գագկայ՝ ըստ ասացելոյ իմաստնոյն, թէ* «Եղբայր յեղբաւրէ աւգնեալ եղիցի իբրեւ զքաղաք ամուր»[**], *սկսաւ պայծառանալ աւր ըստ աւրէ յաթոռ հաւր իւրոյ ամ/277ա/ենաջողակ փառաւորութեամբ:* 17 *Զոր տեսեալ Սմբատայ թագաւորին Հայոց, առաքէ զեղբայր իւր զԴաւիթ եւ աղաչէ զիշխանն Աշոտ՝ մի՛ մեկուսանալ ի նմանէ եւ մի՛ ոխս պահել վասն ունելոյն զնա Գագկայ որդւոյ Վահանայ:*

18 *Զայս խնդրէ Սմբատ պարգեւս յԱշոտոյ քեռորդւոյ իւրոյ, ի կասկածի եղեալ՝ գուցէ գնասցէ Աշոտ միւսանգամ զհետ կոչողաց Ափշնի ըստ առաջնում նուագին, զոր վերագոյնն ասացաք:* 19 *Վասն զի բազում խոստումն պարգեւաց եւ դաշինս ուխտից առաջի Աշոտի Ափշինն*[7] *արկանէ, որում ո՛չ հաւանի Աշոտ, փոխադարձելով նմա վասն անփոյթ առնելոյ զնա յաւուրս բանտին:* 20 *Եւ երթեալ գնայ*[8] *առ Սմբատ սիրով խաղաղութեամբ, ուստի*[9] *եւ բազում փորձութիւնք անցին*[10] *զմեւք*[11] *վասն ոչ երթալոյ իշխանին առ ամիրայն Ափշին:*

21 *Իսկ Ափշնի եղեալ յերկիրս Հայոց՝ անհուն զաւրու եւ զինու, եւ գայ հասանէ ի վերայ Սմբատայ, եւ փախստական արարեալ, մազապուր ընկենու յաշխ/277բ/արհն Վրաց:* 22 *Եւ անտի*[12] *դարձեալ պաշարէ զբերդն Կարուց*[13], *եւ բացեալ զմթերեալ տունս գանձուց՝ առնու աւար բազում:*

23 *Յայնժամ Աշոտ իշխանն Վասպուրական ճանապարհ արարեալ ընդ գաւառն Բագրեւանդ, արագ յիւրն անցանէ աշխարհ:* 24 *Իսկ Սմբատ թագաւորն Հայոց հրեշտակ*[14] *առաքեալ՝ աղաչէ ի խաղաղութիւն զԱփշին*[15], *եւ գրաւական տալով զորդին*[16] *իւր*[17] *զանդրանիկ:* 25 *Եւ նորա*

---

[*] Հմմտ. Եր. Ա. 18
1 î[1-2] > ·áÉáí ³Ù»Ý³ÛÝÇ
2 î[ù] »ñÏÝ³ÛÝáóÝ (² ´¶ »ñÏÝ³ÛÝáÛÝ)
3 î[1-2]î[4] Ñ³ï³ÝûÕ (² ´¶ ¸ î[3] Ñ³ï³ÝáÕ)
4 ü ³Ñ³µ»Ï] ³Ñ³÷»ï
5 ² î[ù] »Ï»Õ»óõáÛ (´¶ »Ï»Õ»óõáÛÝ)
6 ² ³õ-ÅÁÝ¹³Ï»³É, ´î[3] ûÅ³Ý¹³Ï»³É, ¶ ³õÅÝ¹³-Ï»³É, î[1-2]î[4] ûÅÝ¹³Ï»³É, ÜËÝ.16 ³õÅ³Ý¹³Ï»³É
[**] Առակ. ԺԸ. 19

7 î[ù] ³÷ßÇÝ (² ´¶ ³÷ßÇÝÝ)
8 ´ ·Ý³ó
9 ´ ëáõï] áõë ïÇ
10 ² ´¶ ³ÝóÇó
11 ² ¶ ½Ù»õù, ´î[ù] ½Ù»ûù
12 ² ³Ý¹Ç
13 ü Ï³ñáó
14 ² Ññ»ßï, ´¶ Ññ»ßï³Ï
15 ü ~ ½³÷ßÇÝ Ç Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ
16 ´ ½áñ¹Ç
17 î[1-2] > Çõñ

առեալ, դառնայ եւ դիմէ ի վերայ Աշոտոյ մեծաւ սպառնալեօք[1], ոխս պահեալ վասն զնորայն արհամարհելով կոչումն, եւ եկեալ հասանէ ի գաւառն Թոռնաւան յաւուրս ձմերայնոյ[2]:

26 ***Իսկ իշխանն Աշոտ, եղբարբք[3] հանդերձ եւ ամենայն տիրակոյտ[4] ազատագունդ զաւրաւքն խորհուրդ արարեալ, ասեն.*** *«Աւուրք սաստկութեան են եւ գործ պատերազմի, ո՞վ գիտէ ո՛յր ուրուք յաղթութիւնն լինիցի»:* 27 ***Եւ*** *խնայեալ ի սուրբ եկեղեցիս եւ ի հաւատացեալս, ել գնաց առ Ափշին, գրաւ մահու զանձնն[5] եդեալ, ուր եւ սիրոյ մեղադրանաւք ելեւելս[6] առն/278ա/ելով, պատճառեն միմեանց զինչ հաճոյ է կամաց:* 28 ***Եւ*** *դարձուցեալ զիշխանն[7] Աշոտ մեծաւ պատուով եւ բազում եւ երեւելի պարգեւաւք. բայց քանզի կասկած ի սրտից երկոցունցն ո՛չ մեկնեցաւ, գրաւականս խնդրէ Ափշին. եւ նորա տուեալ զեղբայրն զԳագիկ, եւ զկնի եւթն[8] ամսոյ առաքէ զԳուրգէն՝ զկրտսերն, եւ դարձուցանէ զԳագիկ:*

29 ***Իսկ*** *ի գալ գարնայնոյն[9] փախստեայ եղեալ Գուրգէն ի ձեռաց Ափշնի, գայ հասանէ առ եղբարս իւր՝ ցրեալ զդաշինս սիրոյն[10]:* 30 ***Եւ*** *նորա հետամուտ եղեալ ընդ քաղաքն Տփղիս, ոչ սակաւ հարստահարութիւն արարեալ գլխոյ Սմբատայ, առնու հարկս բազումս:* 31 ***Եւ*** *անտի յառաջ մատուցեալ, գայ հասանէ մինչեւ յաւանն Վան, յաշխարհն[11] Վասպուրական, անթիւ բազմութեամբ:* 32 ***Իսկ*** *իշխանն Աշոտ եղբարբքն[12] հանդերձ եւ ամենայն զաւրաւքն խոյս տուեալ ամրանայ ի ձորն Որսիրանից:*

33 ***Յայնժամ*** *Հասան որդի Վասակայ դենադարձի, զոր վերագոյնն /278բ/ ասացաք, այրն անաւրէն, ժանտ[13] եւ ապարասան, աւազակաց հայր, սպանողաց մայր եւ ամենայն անաւրէնութեան[14] ծնաւղ, դարձեալ մոլեգնի հայրենի չարեաւքն[15] յաղթեալ, զխոստովանութիւնն հազիւ թէ պահեալ ամբողջ, ձեռն տայ յամիրայն Ափշին, եւ բազում վնասս կործանման ստանայ հաւատացելոց եւ սուրբ եկեղեցեաց[16]. անձնամատն եղեալ՝ դուռն բանայ չարեաց, դարանս մահաբեր գործէ սատանայի զգածեալ հնարիւք:*

34 ***Իսկ*** *ամիրային թողլով երկուս ոստիկանս ներքինիս[17] բազում հեծելովք ի մեծն Վան եւ յՈստանն աւան, որոյ անուն ճանաչիւր առաջնոյն Սափի. եւ ինքն երթեալ ի գաւառն Աղբագ՝ դադարէ ի Հադամակերտն[18] աւանի:* 35 ***Եւ*** *առաքէ զայր մի ներքինի[19], որում[20] անուն էր Յիւսր[21], զաւրաւք բազմաւք, զի երթեալ պատերազմեսցէ ընդ իշխանին:* 36 ***Եւ*** *քանզի նոքա ամրացեալ էին ի դժուարս Կակենից գեաղջ, դառնայ ներքինին մեծաւ ամաւթով, ոչ ինչ[22] կարացեալ ստնանել[23] նոցա՝ վասն /279ա/ տեղւոյն ամրութեան եւ զաւրացն քաջամարտիկ լինելոյ:*

37 ***Իսկ*** *ամիրայն այնուհետեւ անց գնաց յԱտրպատական մեծաւ փութով,*

1 ² ¶ ëå ³ éÝ ³ É»õù, ´î ù ëå ³ éÝ ³ É»ûù
2 ´ ¸ ÓÙ»ñ ³ Ýá
3 ´¶ »Õµ ³ ñù (¶° ³ É Ó»éù ª »Õµ ³ ñµù)
4 ü ïÇñ ³ ·áõÝ ¹
5 î ù ½ ³ ÝÓÝ (² ´¶ ½ ³ ÝÓÝÝ)
6 î ù »É »õ »Éë
7 ´¶ ½ÇßË ³ Ý
8 ² ¶ »õÃÝ, ´î ¹ »ûÃÝ, î ²⁻⁴ .¿.
9 ² · ³ ñÝ ³ ÝõáÝ, ´¶ · ³ ñÝ ³ Ýá Ý
10 ² ´¶ ëÇñá Ý
11 ´ ³ ßË ³ ñÑÝ, ¶ ó ³ ßË ³ ñÑÝ

12 ´¶ »Õµ ³ ñùÝ
13 ² ´¶ Å ³ Ý ¹
14 ´ ³ Ý ³ õñ¿ÝáõÃ» ³ ÝÝ
15 ² ¶ ã ³ ñ»õùÝ, ´î ù ã ³ ñ»ûùÝ
16 ² ¶ »Ï»Õ»ó» ³ ó, ´ »Ï»Õ»ó ³ ó
17 ´¶ Ý»ñùÇÝë
18 î ù ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ïÝ (² ´¶ Ñ ³ ¹ ³ Ù ³ Ï»ñ ïÝ)
19 ´ Ý»ñù»ÝÇ
20 ´ áñáõÙ
21 ´¶ Çõëñ, î ¹ Çõáñ
22 ü > ÇÝã
23 ² ¶ ëï ³ Ý ³ É, ´ ëïÝ ³ Ý»É, ü ëï ³ Ý ³ Ý»É

մնալով երկոցունց ներքինեացն[1] յերկոսին աւանսն, զոր վերագոյնն ասացաք:

38 *Եւ ի գալ գարնանւոյն[2] այր մի ներքինի, զոր կարգեալ[3] էր ի վերակացութիւն քաղաքին Պարտաւայ, զաւրաժողով եղեալ ապստամբի յԱփշնէ. եւ անցեալ գնայ մինչեւ յերկիրն Շամայ:* 39 *Եւ զայն լուեալ ամիրայն, ակամայ կամաւք կոչէ առ ինքն զարսն, զորս թողեալ էր տեղապահս Վասպուրական աշխարհին, եւ ինքն աճապարեալ հասանէ ի քաղաքն Պարտաւ:* 40 *Անդ պատահեալ վրէժխնդրութեանն՝ զոր ինչ արար չարիս ընդ Հայաստան աշխարհս, որում ոչ ներեալ Աստուծոյ, հարկանէ զնա չարաչար կեղով[4]՝ ի ձեռն հրեշտակի սրբոյ, որպէս երբեմն զՎաղէս կայսր ի ձեռն Քրիստոսի քաջ նահատակացն՝ տեսլեամբ Թեկղեայ սրբոյ. զոր ընծայեաց մեզ հաւաստեաւ |279բ| Բուզանդն պատմող[5]:* 41 *Ուր եւ անդէն իսկ երկուք յորդւոց իւրոց, եւս եւ բազումք ի զաւրաց անտի[6], չարամահ սատակեցան առաջի երեսաց նորա, որոց զկնի եւ ինքն չարաչար դառնութեամբ ընդունի զվախճանն[7]:* 42 *Յետ այսորիկ խաղաղանայ երկիրս Հայոց ի հինից չարահնար խմայէլական[8] ազգին:*

43 *Աստանաւր յիշէ իշխանն Աշոտ զչարաբարոյ արբանեկութիւնն[9] Հասանայ՝ որդւոյ Վասակայ դենադարձի[10], զոր արար առ ամիրայն Ափշին:* 44 *Եւ արձակեալ զաւր՝ պաշարէ զբերդն Սեւան, զոր յափշտակեալ էր Գագկայ որդւոյ Վահանայ եւ տուեալ ի ձեռս Հասանայ, մինչդեռ ի կալանսն էր Աշոտ:* 45 *Եւ քանզի աւուրք[11] ձմերայնի[12] էին, յորում ոչ գոյր հնար ձիական ասպարիսաւք կատարել զհանդէս պատերազմաց, գունդ կազմեալ Հասանայ գնայ ի[13] հետիոտս ճակատել ընդ զաւրաց իշխանին, որ էին ի գեաւղն Պղուանս, ի գաւառին Լումբայ կոչեցեալ Փորակ[14]:* 46 *Եւ հասեալ ի վերայ ի մէջ գիշերի, կարծէր յաղթել, ոչ իմաց*|280ա|*եալ զիմաստնոյն՝ թէ՝* «Ոչ յաջողեսցի[15] մարդոյ[16] յանիրաւութենէ»[ա]:

47 *Իսկ զաւրութիւն վերին խնամոցն ի թիկունս հասեալ աւգնականութեան[17] զաւրաց իշխանին, թէպէտ եւ նուազունք էին, եւ հարեալ սատակմամբ լքին զգիշերամարտ դասս անկարգ խրոսակին[18] Հասանայ, ուստի եւ առ ի չժուժել ճիւաղեալ[19] պրշակաց տան միոջ, զգոգ առեալ ձեղունն[20], լինելով նմա անզերծանելի ծուղակ, սուզեալ ընկենու զնա ի ձեռս արանց քաջաց[21]. զի կատարեսցի ասացեալն ի մարգարէէն, թէ՝* «Զգուբն զոր փորեաց[22], անկցի ի խորխորատն, զոր[23] գործեաց»[բ]: 48 *Եւ անդէն ձերբակալ արարեալ, կրկին կապանաւք քարշեն ի դուռն բերդին Սեւան կոչեցեալ. անդ վաղագոյնս աճապարեալ հասանէ ի ձեռն աւետաւոր հրեշտա-*

1 ² ´¶ Ý»ñù»Ý» ³ óÝ
2 ² î¹ · ³ ñÝ ³ ÛÝõáÛÝ, ´¶ · ³ ñ ³ ÝáÛÝ (î²⁻⁴ · ³ ñÝ ³ ÝõáÛÝ)
3 ü Ï ³ óáõó» ³ É] Ï ³ ñ·» ³ É
4 ü Ï»Õ»õá í
5 îù µÇõ½ ³ Ý¹Ý å ³ ïÙûÕ (î³ å ³ ïÙáÕ), ² ´¶ µáõ-½ ³ Ý¹Ý å ³ ïÙáÕ
6 ² ³ Ý¹Ç
7 î¹⁻²î⁴ ½í ³ Ë× ³ Ý (² ´¶ î³ ½í ³ Ë× ³ ÝÝ)
8 ² ´ îù ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý (´ ÇëÙ ³ Û»É ³ Ï ³ Ý)
9 ´¶ ³ ñµ ³ Ý» ÏáõÃÇõÝ
10 ´ ¹» ñ ³ Ý¹ ³ ñÓÇ

11 ´¶ ³ õ ³ ñù
12 ² ´¶ î¹⁻²î⁴ ÓÙ»ñ ³ ÝÇ (ü î³ ÓÙ»ñ ³ ÛÝÇ)
13 ü > Ç
14 ² ´¶ î¹⁻³ ÷ ³ ñ ³ Ï, ÜËÝ.328ëñµ·.î³⁻⁴ ÷áñ ³ Ï
15 ¶ ³ çáÕ»ëóÇ
16 ² Ù ³ ñ¹õáÛ
ա Առակ. ԺԲ. 3 «Ոչ յաջողեսցի մարդոյ յանիրաւութենէ»
17 ü ~ í»ñÇÝ Ñ ³ ë» ³ É Ç ÃÇÏáõÝë ³ õ·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
18 ¸ ¹ ³ ëù ³ ÝÏ ³ ñ· Ññáë ³ ÏÇÝ
19 ü ×Çõ ³ Õ» ³ É ëñ ïÇÝ
20 ¸ Ó»ÕáõÝ
21 î²⁻⁴ ù ³ ç ³ Ýó (² ´¶ ¸ î¹ ù ³ ç ³ ó)
22 ´¶ ½÷áñ» ³ ó] ½áñ ÷áñ» ³ ó, ¶° ³ ÛÉ Ó»éùª ½áñ ÷á-ñ» ³ ó
23 ü î²⁻⁴ ½áñ »õ (² ´¶ î¹ > »õ)
բ Սաղմ. Է. 16 «Գուբն, զոր փորեաց եւ պեղեաց, ի նոյն անկցի ի խորխորատ զոր եւ գործեաց»

կաց եւ իշխանն Աշոտ, եղբարբքն հանդերձ. եւ նստեալ շուրջանակի սակաւ աւուրս, ապա փորեցին զաչս Հասանայ եւ առին զամրոցն:

49 *Աստ ի մէջ կացեալ բազմաջան լինի Գագիկ եղբայր իշխանին՝ թափ/280բ/ել զՀասան ի պատուհասից խաւարմանն, եւ ո՛չ հասանի խնդրոյն. եւ Հասանայ զրկեալ ի զգալի լուսոյն, ոգւոցն բացան աչք. եւ իսկոյն կրաւնաւորեալ՝ կեայր սրբութեամբ մինչեւ ցաւր վախճանի իւրոյ:*

50 *Բայց ամք իշխանութեանն Աշոտոյ ո՛չ խաղաղացան ըստ կամս իւր՝ երբեմն յեղբարց իւրոց եւ երբեմն յայլոց բազմաց:*

51 *Զայսով ժամանակաւ գայ հասանէ Սմբատ թագաւորն Հայոց ի գաւառն Ապահունիս՝ հարկս պահանջել ի գլխոց կայսիկն կոչեցեալ ազգէ. եւ նոցա ի դիմի հարեալ, զպատերազմի նշանակեն*[1] *հանդէս:* 52 *Յայնժամ ի թիկունս աւգնականութեան*[2] *կոչէ զիշխանն Աշոտ թագաւորն Սմբատ. եւ նորա յիշեալ զգութ արեան հարազատութեանն, գայ հասանէ մեծաւ փութով*[3]*. եւ ի խմբել պատերազմին՝ փախստական լինի Սմբատ զաւրաւքն հանդերձ՝ յերեսաց այլազգեացն:* 53 *Աստ ի մէջ կացեալ Աշոտ իշխանն Վասպուրական սակաւ*[4] *զաւրաւք, եւ բազում աւգնական/281ա/ութեամբ բարձրելոյն պարտէ զթշնամիսն մեծաւ յաղթութեամբ:* 54 *Եւ ինքն դարձեալ երթայ ի քաղաքն Նախճաւան, զոր ընդ իւրումն կարգեալ էր իշխանութեամբ. եւ անկեալ յախտ հիւանդութեան մահու՝ փոխի յաշխարհէս ամաց իբրեւ քսան եւ ինն*[5]*:*

1 ´¶î^{ù} Ýß³Ý³Ï¿Ý (² Ýß³Ý³Ï»Ý)

2 ² ³õ·Ý³ÝáõÃ»³Ý, ²° (³Û É Ó»éù) ³õ·Ý³Ï³ÝáõÃ»³Ý

3 ² ÷áõÃ, ²° (³Û É Ó»éù) ÷áõÃáí

4 ´ > ë³Ï³õ

5 ²´¶î^{1} ùë³Ý »õ ÇÝÝ, î$^{2-4}$.ÇÃ.] ùë³Ý »õ ÇÝÝ

Դ.[6] ՍԿԻԶԲՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՆ[7] ԳԱԳԿԱՅ ԶԿՆԻ ԵՂԲԱՒՐ ԻՒՐՈՅ[8] ԱՇՈՏԻ. ԵՒ ԳՈՐԾՔ ՆՈՐԻՆ ՔԱՋՈՒԹԵԱՆ

1 *Զկնի այսորիկ յաջորդէ զաթոռ իշխանութեանն Գագիկ եղբայր Աշոտոյ, ըստ նմանութեան երկուց ակնավճիտ աղբերց*[9] *մերձակայից, յորոց մի ոմն նուազեալ, միւսն եւս յաւէտ ի վեր զեղխումն արձակիցէ:* 2 *Զոր աւրինակ եւ երկուց վիշապաց կամ կորեանց առիւծուց*[10] *մինն ղուղեալ, միւսն բարձրագոյնս խրոխտայցէ. կամ թէ եւս հրաշափառագոյն ասացից՝ ըստ նմանութեան իշխանականին գիշերոյ, որ ընդ թանձրութիւն ամպոց շրջագայեալ զաւուրս հնգետասան*[11] *անյայտ ի մարդկանէ, զբոլորն մաշիցէ արփի, եւ անդէն ի նոյնն*[12] *ժամանեալ կարգ ծագողութեանն*[13]*, յական քթթել զլուսոյն յինքն զգենուցու զզաւրութիւն*[14]*, եւ հրամ/281բ/անաւ վերին կառավարութեանն մաքրեալ զաւդոցն դաժանութիւն՝ զուտ զլուսոյն*[15] *յերկիր ծաւալեսցէ ճառագայթս, որում ցանկացեալ ոմն ի սրբոցն, ասէ. «Քա՛ղցր է արեւ յետ ամպոյ, որպէս եւ քաղցր է հանգիստ յետ աշխատութեան»:*

3 *Զսոյն աւրինակ եւ խոհական հանճարեղութեամբ Գագիկ իշխանն Վասպուրական յինքեան բերելով զլրումն աւրինակացս*[16]*, զոր վերագրեցաք ըստ մերումս բանազարդութեան՝ ըստ աւրինակի պատմողաց, հանդուցանէ զշփոթեալ եւ զաշ-*

6 ´° .·.

7 ´ ÇßË³ÝáõÃ»³Ý

8 î^{4} > ÇõñáÛ

9 ü ³Õµ»ñ³ó

10 ü ³ éÇõÍáó

11 ²´¶î^{1} ÑÝ·»ï ³ë³Ý, î$^{2-4}$ Å»..

12 ´ ÝáÛÝ

13 ´ Í³·áÕáõÃ»³Ý

14 ²´¶î^{1} ½³õñáõÃÇõÝ, î$^{2-4}$ ½½ûñáõÃÇõÝ

15 ¸ ½Éá Û ëÝ

16 ´¶ ³õñÇÝ³Ï³Ý³óë

խատեալ երկիրն Վասպուրական ի բազում վրդովմանց դրացեաց եւ սահմանակցաց ազգաց աւտարաց, միանգամայն եւ բնակչաց աշխարհին///[1] *կոչեցեալ ազգէ, որք էին արք ապստամբք, գողակիցք գողոց, ապականիչք աշխարհի եւ արհամարհողք տէրութեանն*[2]*:* 4 *Յորոց մի էր Շապուհ որդի Մայմանկին, որոյ չարահնար նենգութեամբ առեալ էր զբերդն Ագարակայ եւ զգաւառն Ճախուկ, եւ կոկոզավիզ*[3] *յինքնահայեաց ամբարտաւան/282ա/ութեամբ նստեալ*[4] *յամրոցին, մեծ ոմն զինքն*[5] *կարծելով:*

5 *Ի սոյն աւուրս զնոյն աւրինակ ապստամբութեան բերեալ եւ Գրիգորի որդւոյ Վասակայ, որոյ Ապուհամզայն անուն ճանաչիւր, որ բունեալ ոըջացեալ էր յԱրճուճսն*[6] *անուանեալ ամրոցի:*

6 *Իսկ քաջին եւ իմաստնոյն Գագկայ Վասպուրական իշխանին տեսեալ զդարանակալացն երկոցունց լեալ*[7] *ի միում ժամանակի զգործսն, դիմեալ ի վերայ Շապհոյ՝ պաշարէ զբերդն անճողոպրելի զգուշութեամբ, զոր տեսեալ Շապհոյ զքաջազաւր*[8] *պնդութիւն ամենիմաստ հզաւրին եւ զփայլումն շնորհացն աստուածայնոց ի վերայ նորա աւր ըստ աւրէ, իմացեալ եւ զիւրն եւ զիւրոց գործակցաց նեղութիւն, յանկարծաւրէն, իբրեւ զպտուղ մի ինքնահաս ի բարձր ոստոց ի գոգս անկեալ Թափողի*[9]*, այնպէս յանմերձենալի ծայրից ամրոցին ստորիջեալ՝ անկանի առ ոտս երջանիկ իշխանին*[10] *Գագկայ եւ խնդրէ զաբեխւնն*[11] *իւր եւ զիւրոյ*[12] *ազգին՝ պարգեւք եւ զինք փարձուց ծառայութեան յաւիտենականի, /282բ/ եւ աննենգ կալ ի դրան արքունի:* 7 *Եւ առեալ զպարգեւն եւ զբան*[13] *արեան իշխանին, գան բոլոր ազգն ի ծառայութիւն*[14]*՝ հնազանդել առ ոտս հզաւրին. բայց սակայն սիրտք նոցա ոչ էին*[15] *ուղեղ*[16] *ո՛չ միայն առ իշխանն, այլ եւ ո՛չ առ Տէրն Քրիստոս:*

8 *Եւ հասեալ լուր համբաւոյ յականջս Գագկայ Վասպուրական իշխանի, եթէ ելեալ համարձակաբար շրջի Ապուհամզա*[17] *որդւովքն իւրովք յիւրումն կործանեալ գաւառի, եւ առաքեալ զաւրս ի վերայ նոցա, ըմբռնեալ ածեն որդւովքն հանդերձ առաջի նորա:* 9 *Եւ նոցա զաղաղակ բարձեալ, արտասուս եւ հառաչանս առաջի արկանէին ասելով. «Մի՛ իսպառ մերժեր զմեզ ի ժառանգութենէ մերմէ»:*

10 *Իսկ քաջին եւ հեզոյն եւ ամենաջողակ հզաւրին լուեալ աղաչանաց նոցա, մանաւանդ*[18] *զի առ ուժգին քաջութեան անպարտելի սրտին զաւրեղութեան ո՛չ ինչ երբեք*[19] *ածէր զմտաւ զառ ի նոցանէն զանգիտելն, զոր աւրինակ առիւծ յագեալ յորսոց*[20]*, ո՛չ ինչ փոյթ առնիցէ զանզէն /283ա/ էրէոց, սոյնպէս եւ հզաւրին գթացեալ ի նոսա. մի՝ վասն զի ողորմած էր եւ յոյժ բարեգութ*[21] *առ սիրելիս եւ առ թշնամիս, եւ մի՝ զի առեալ էր զդուստրն Ապուհամզայի իւր կնութեան. խնայեաց ի նո-*

---

1 ² ¶ ÙÇ µ³éÇ ï»Õ ã·ñ³Í, ´ å³Ï³ëÇ áñ»õ¿ Ýß³Ý ãÏ³Û. î⁴Í.2 ¦Ã»ñ»õë å³Ï³ëáõÙ ¿ Û³ñÓ³ÏáõáÕ ùñ¹»ñÇ ó»ÕÇ ³Ýáõ³ÝáõÙÁ§

2 ² ¶ ï»ñáõÃ»³ÝÝ, ¶ ï¿ñáõÃ»³ÝÝ

3 ²´¶ î1-4 ÏáÏáó³ íÇ½. ëñµ³·ñ. »Ýù Áë ï Ï³ÝáÝÇ

4 ¸ Ýë ï»É

5 ´¶ ½ÇÝù, ¶° ³ÛÉ Ó»éù ª ½ÇÝùÝ

6 ´¶ Û³ñ×áõ×³Ý

7 ²´°¶ ÉÇ»³É

8 îù ù³ç³½ûñÝ (²´¶¸ ½ù³ç³½³õñ)

9 ´ ÷³÷áÕÇ, ¸ ÷³÷³ùáÕÇÝ

10 ´ ÇßË³ÝÇ

11 ²´¶ î1-3 ½³ñÇõÝÝ. ÜËÝ.176ëñµ·. î⁴ ½³ñ»õÝ

12 ²´¶ ½Çõñáó

13 ²´¶ îù µ³Ý (ü ½µ³Ý)

14 ´ Í³é³ÛáõÃÇõÝÝ

15 ¶ »Ý] ¿ÇÝ, ´ > ¿ÇÝ

16 îù áõÕÇÕ (²´¶ áõÕ»Õ)

17 ² ³ åáõÑ³Ù½, ´¶ ³ åáõÑ³½Ù

18 ´ Ù³Ý] Ù³Ý³õ³Ý¹

19 îù »ñµ¿ù (²´¶ »ñµ»ù)

20 ¸ Ûáñëáó

21 ´ µ³ñ»·áÛÃ

սա, եւ ի հիմանց տապալեալ զշինուածս ամրոցին՝ հաստատէ նոցա զժառանգութիւն իւրեանց գաւառին, եւ բնակել աներկիւղ յերեսաց հզաւրին: 11 *Եւ զայս ամենայն աջողեալ*[1] *սմա շնորհացն Աստուծոյ, խաղաղանայ երկիրն Վասպուրական:*

12 *Յետ խաղաղանալոյ երկրին*[2], *գթասիրաբար եւ ուրախալից սրտիւ կոչեալ մեծանունն իշխանին Գագկայ զեղբայր իւր զԳուրգէն, եւ տայ նմա բաժին զԱռնիոտն, եւ ի ձորոյն Ընձահից մինչեւ ցերկուս ամրոցսն՝ Սրնգայ եւ Ջղմարայ. զի յոյժ խանդաղատական եւ զուարթագին ոգւով իւրով սիրէր զնա, եւ հնարիմաց վերակացութեամբ որպէս հայր ի վերայ որդւոյ գթայր եւ դռնբաց*[3] *լինէր նմա հանդերձ աւգնականութեամբ՝ ասպատակել եւ բանալ զաղխեալն /283բ/ ի հագարեանն*[4] *ազգէ:* 13 *Որով եւ առ իսկ զգաւառն Ելի, եւ վանեալ զբնակիչս նորա՝ սպառ սպուռ ջնջեաց զյիշատակս նոցա յերկրէ, զի էր այր խիստ եւ քաջասիրտ եւ յոյժ հնազանդ եղբաւր իւրում Գագկայ Վասպուրական իշխանի:* 14 *Եւ ի վերայ քաջասէր առ միմեանս լինելոյն՝ եւ զշինողութեան երկրի առնեն փոխադարձութիւն գաւառաց եւ բերդից*[5] *ի մէջ երկոցունց:* 15 *Եւ տուեալ Գագկայ Վասպուրական իշխանի զբերդն Ագարակայ եւ զգաւառն Ծախուկ, առնու զբերդն Ջռէլ եւ զգաւառն կոչեցեալ Ջերմաձոր, որ է մասն երկրին Մոկաց. զի իցէ նորայն*[6] *սմա մերձաւոր, եւ սորայն՝ նմա յարակից:*

16 *Եւ Գագիկ իշխանն Վասպուրական երթալով երթայր եւ մեծանայր, եւ Տէր ամենակալ էր ընդ նմա:* 17 *Սա զաւրութեամբն Աստուծոյ զամենայն դրացիս եւ որք շուրջ զկողմամբ իւրոյ էին տէրութեանն*[7] *նուաճեալ ընդ իշխանասաստ հրամանաւ, ի ծառայութիւն գրաւէ իւրոյն տէրութեան*[8]. *զոր տեսեալ տերանցն*[9] *Մոկաց, եթէ բարձրացաւ ձեռն Գագկայ ի վերայ ամեն/284ա/եցուն, յամուրս իւրեանց ապաստանեալ՝ արգելին ի տալոյ զհարկս, պակուցեալք ի սպառնալեաց Գագկայ իշխանին մեծի:* 18 *Իսկ մեծանուն իշխանն վաղվաղակի զաւր գումարեալ, ասպատակեալ յերկիրն Մոկաց յաւուրս ձմերանի*[10]*:*

19 *Աստանաւր զարմանք են ինձ ի վերայ քաջութեան ամենաւրհնեալ*[11] *եւ մեծանուն իշխանին, զի զերկուս իրս դժուարինս դիւրաւ յաղթեալ վանեաց քաջապէս. մի՝ զի լերինս բարձրաբերձս*[12] *եւ փապարս անտառախիտս ունի երկիրն Մոկաց, եւ մի՝ զի ձիւնապատ սառնասոյր*[13] *առհասարակ պաղեալ էր երկիրն ամենայն:* 20 *Իսկ սորա մտեալ՝ զբարձր գագաթունս*[14] *լերանցն իբրեւ զհարթս կոխեաց ճանապարհս, եւ տեարք եւ ազատք աշխարհին ամենայն*[15] *բնակչաւքն հանդերձ փախստեայ եղեալ մազապուր մնային յամրոցս բերդիցն, ո՛չ կարացեալ ի դիմի հարկանել հզաւրին:* 21 *Եւ առեալ զկապուտ երկրին*[16], *դարձեալ գայ ի գաւառն անուանեալն Երիւարկ, առնու եւ անդ զբերդն /284բ/ Պաղայ, եւ զՓարհուաց*[17]. *գայ եւ ի ձորն Առուանից, առնու եւ զայն եւս ամրոցն եւ տիրէ գաւառացն:*

1 îù Û ³ çáÕ» ³ É (² ´¶ ³ çáÕ» ³ É)
2 ´ »ñÏÇñÝ
3 ´¶ ¹ éÝ ³ µ ³ ó
4 ´¶ ¸ Ñ ³ · ³ ñ» ³ Ý
5 ü ßÇÝáÕáõÃÇõÝ »ñÏñÇÝ ³ éÝ»Ý ÷áË ³ ¹ ³ ñÓáõÃÇõÝ µ»ñ¹Çó »õ · ³ õ ³ é ³ ó
6 ´ ¸ ëáñ ³ ÛÝ] Ýáñ ³ ÛÝ

7 ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý
8 ü Çõñá Û ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ: ² ¶ ï »ñáõÃ» ³ Ý
9 îù ï ¿ñ ³ ÝóÝ (² ´¶ ï »ñ ³ ÝóÝ)
10 ² ´¶ ÓÙ»ñ ³ ÝÇ, ü î³ ÓÙ»ñ ³ ÛÝáÛ
11 îù ³ Ù¿ÝûñÑÝ» ³ É (² ´¶ ³ Ù»ÝûñÑÝ» ³ É)
12 ´ µ ³ ñ»µ»ñÓë
13 ¸ (»ñÏÇóë) »õ ÜËÝ.269ëñµ·. ë ³ éÝ ³ ëáÛ½] ë ³ éÝ ³ -ëáÛñ
14 îù ½µ ³ ñÓñ ³ · ³ · ³ ÃáõÝë (² µ ³ ñÓñ · ³ · ³ ÃáõÝë)
15 ´¶ > ÇëÏ ëáñ ³ Ùï» ³ É... ³ ßË ³ ñÑÇÝ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
16 ´ »ñÏÇñÝ
17 ü ½÷ ³ ñ ³ Ñáõ ³ ó

22 *Իսկ զգաւառն ծովեզերի*[1]*, յորում է սքանչելի եւ անառիկ բերդն Ամիւկ, զոր բազում ժամանակաւք յափշտակեալ էին այլազգեաց՝ բազում եւ անհուն պատերազմաւք յարձակեալ ի վերայ աստուածասէր իշխանաց մերոց առաջնոց, դեռ եւս ցայն ժամանակս անդ յղփացեալ ամրացեալ կային մարդիկ դարուն ուԹմանիկք*[2] *կոչեցեալ ազգաւ*[3]*:* 23 *Ընդ որոց մեծ ջանիւ աշխատեալ տանն Արծրունեաց, ոչինչ ստնանել նոցա կարացեալ, մանաւանդ քաջն եւ յաղԹողն մեծանուն իշխանն Գրիգոր, անուանեալն Դերանիկ, որ Թարգմանի՝ ուխտիւք խնդրեալ ի Տեառնէ, որ բազում կրեալ աշխատուԹիւն՝ խանդակաԹ մեռանի, ո՛չ հասեալ խնդրոյն:* 24 *Եւ մնացեալ բերդն*[4] *Ամիւկ իւրական գաւառաւն վէր մեծ անբժշկելի ի սիրտս իշխանացն*[5] *Վասպուրականի, որում ոչ ինչ սպեղանիք առաջնոցն ազդեցին, որ տեւեաց եկն /285ա/ եհաս իբրեւ հարիւր*[6] *ամաւք, մինչեւ ի ժամանակս քաջին Գագկայ:*

25 *Իսկ առ սա հասեալ նախանձն հայրենի՝ վառի ընդդէմ նոցա պատերազմաւք, նեղի ի նոցանէ եւ նեղէ զնոսա. եւ ապա հնարեալ խորհուրդ մեծ՝ ի գիշերի գողանայ զամրոցն, եւ սրախողխող արարեալ զբնակիչս բերդին, բնաջինջ բառնայ յերկրէ:* 26 *Իսկ զգլխաւորսն խազմարարս քարավէժս*[7] *արարեալ, ի խորս խաղացուցանէ սրտից ծովուն. անդ կալցեն գերեզմանս անյայտս՝ մինչեւ յազդեալ ձայնի փողոյն յետնոյ, ուր պատրաստեալ են դատիլ ըստ գործս*[8] *իւրեանց:* 27 *Իսկ զբերդն Ամիւկ՝ զզարմանալին զամրոցն, զոր երկնապիչ եւ պարանոցատանջ իմս գիտէ անուանել բան, բազում ծախիւք եւ բազմագումար արուեստաւորաւք յերեւելիս հրաշակերտէ շինուածս:* 28 *Ի ծայրից անտի գագաԹանն ի խոնարհ մինչեւ ցեզր ծովուն լի եւ լի պարսպաւորէ անմերձենալի ամրուԹեամբ:* 29 *Եւ զայն լուեալ չարահնար ազգին Իսմայելացւոց*[9]*, Մարաց եւ Պարս/285բ/ից եւ բոլոր Ատրպատականի արանց պատերազմողաց, առհասարակ խաղացին պատերազմունք ի վերայ քաջին Գագկայ իշխանին մեծի:* 30 *Եւ իբրեւ զգազանս արիւնարբուս*[10] *մրմռեալ՝ գան հասանեն մինչեւ ցքաղաքն Սաղամաս:* 31 *Երդմունս ուխտից դնեն առ միմեանս՝ վրէժս առնուլ, քանդել աւերել զերկիրն Վասպուրական, մինչեւ առցեն զԱմիւկ եւ խնդրեսցեն զքէն արեան ազգին ուԹմանաց*[11]*:*

32 *Իսկ քաջարին եւ երբերջանիկ իշխանն Գագիկ գումարեալ զաւրս բազումս, գայ ի գաւառն Մարդաստան եւ առաքէ զեղբայր իւր զԳուրգէն ի քաղաքն Հադամակերտ*[12]*, երկոքումբք*[13] *վառեալ ընդդէմ նոցա՝ պահել զկիրճս*[14] *ճանապարհաց, Թերեւս յաջողեսցէ Աստուած ի ձեռն նոցա զգործ պատերազմին յաղԹուԹեամբ:* 33 *Կարգեալ էր եւ զաւրագլուխ մի մեծիմաստ յառաջատես իշխանին Գագկայ ի վերակացուԹիւն գաւառին Ծուաշայ*[15] *եւ Շամիրամն կոչեալ*[16] *բերդի, զոմն ի տանէն Ակէացեաց*[17]*, այր միամիտ եւ քաջասիրտ,*

1 ² ¶ Íáí»½»ñÇ, ´î[ù] Íáí»½ñÇ
2 î[1] áõÃÙ³ ÝÇÏ
3 ´¶ > ³½·³õ
4 ü > µ»ñ¹Ý
5 î[ù] ÇßË³Ý³ó (²´¶ ÇßË³Ý³óÝ)
6 ²´¶î[1] Ñ³ñÇõñ, î[2-4] .×.
7 ¸½·ÉË³õáñë Ë³½Ù³ñ³ñë ù³ñ³íñ¿Åë (Ï³Ùª ù³-ç³íñ¿Åë)
8 î[1-2]î[4] ½·áñÍë, ²¶î[3] Áë ï ·áñÍë, ´ ·áñÍë
9 ²î[ù] ÇëÙ³▯¿É³óõáó, ´ ÇëÙ³¿É³óõáó, ¶ ÇÙë³»¿É³-óõáó
10 ü > ³ñÇõÝ³ñµáõë
11 ²î[1-2] áõÃÙ³Ý³▯, ´¶ áõÃÙ³Ý³ó, î[3-4] áõÃÙ³ÝÏ³▯
12 î[ù] ▯³¹³Ù³Ï»ñï (²´¶ Ñ³¹³Ù³Ï»ñï)
13 ²´¶ »ñÏáùáõÙù
14 ² ½ÏÇ×ë (´¶î[ù] ½ÏÇñ×ë)
15 î[1] ×áõß³▯
16 î[1] Ïáã»ó»³É
17 î[2]î[4] ³Ï¿³óõáó (²´¶î[1] ³Ï¿³ó»³ó)

որում /286ա/ անուն էր Թադէոս, որոյ բազում գործս արութեան ցուցեալ ի պատերազմունս, պայծառ եւ երեւելի եղեալ փայլէր ի մէջ զաւրաց Հայաստանեայց[1]*:* 34 *Սա էր լի գործովք բարեաց, ի տուրս աղքատաց զուարթառատ սրտիւ, ժրագլուխ եւ փոյթ ի զարդ եւ ի շինութիւն եկեղեցեաց*[2]*, ընդունող որբոց եւ այրեաց*[3] *եւ հանգուցիչ ամենայն աշխատելոց, որ ոչ միայն ի զէն զինուորութեանն իւրոյ լինէր յուսացեալ, այլ ի զաւրութիւնն*[4] *Աստուծոյ:* 35 *Առ սա հասեալ լրտեսաց, ասեն. «Աhաւասիկ զաւր այլազգեացն անցին յաշխարհն մեր յայսմ գիշերի անթիւ բազմութեամբ»:* 36 *Եւ նորա զհետ մտեալ սակաւ զաւրաւք, հասանէ նոցա ի դաշտին Գերատայ*[5]*, այն ինչ մինչդեռ մերձեալ էին այլազգիքն տալ բերանոյ սրոյ զբազում բանակս ժողովրդեանն Տեառն:* 37 *Յայնժամ առնն քաջի Թադէի զաչս յերկինս համբարձեալ, յաւգնականութիւն կարդալով զՏէրն Քրիստոս, եւ ըստ գրեցելումն, թէ «Պատրաստ*[6] գտանի Աստուած խնդրողաց իւրոց»[‴]*, վաղվաղակի ի թիկունս հասանէ զաւրութիւնն*[7] *Աստուծոյ /286բ/ գնդին Հայոց, թէպէտ եւ յոյժ էին նուազունք. եւ սուր ի վերայ եդեալ՝ կոտորեցին եւ լցին զբերան դաշտին յանկելոց դիակացն՝ յոյժ խտացեալս*[8] *առ միմեանս, եւ զբազումս ձերբակալս արարեալ՝ ածեն առաջի իշխանին մեծաւ յաղթութեամբ:* 38 *Իսկ մեծանուն իշխանին Գագկայ բազում եւ երեւելի պարգեւաւք շքեղացուցեալ նախապատուէ զյաղթող*[9] *այրն Թադէոս:*

39 *Եւ տեսեալ այլազգեացն զեղեալսն*[10]*, ասեն. «Որովհետեւ ի փոքունցս զայս կրեցաք*[11]*, զիա՞րդ բազմացն կարասցուք ի*[12] *դիմի հարկանել զաւրաց իշխանին, մանաւանդ ուր եւ ինքն իշխանն իցէ յարդարիչ պատերազմին». եւ զահի հարեալ՝ դարձան ընդ կրունկ, եւ խափանեցան*[13] *խորհուրդք չարին նոցա:*

40 *Զայն*[14] *տեսեալ Սմբատայ թագաւորին Հայոց, մախացեալ ընդ իրսն եւ զարթուցանել ջանայր զայլազգիսն կրկին անգամ ի վերայ իշխանին. եւ իբրեւ այնու ոչ ինչ կարաց ստանալ*[15]*, ապա պատրողական բանիւք եւ խոստմամբք դաւաճանէ զայրն*[16] *զոր կարգեալ /287ա/ էր յամրոցին Ամիւկ, որում անուն ճանաչիւր Ապուսակր, ի տանէն Վահունեաց. եւ նորա ըստ նմանութեան Յուդայի առեալ զգինս աստուածավաճառ նմանութեամբ, տայ զբերդն ի ձեռս Սմբատայ թագաւորին Հայոց:*

41 *Եւ Սմբատայ առեալ զբերդն, դարձեալ վաճառէ իշխանին Գագկայ եւ առնու ի նմանէ գանձս բազումս:* 42 *Եւ յայնմ աւրէ անկանի կասկած չարութեան յերկաքանչիւրոցն միտս, վասն որոյ եւ ո՛չ սիրով խաղաղութեամբ զմիմեամբք թեւակոխէին որպէս յառաջագոյնն:*

43 *Յայնմ*[17] *ժամանակի զաւրացեալ լինէր հարստահարութիւնն տաճկաց ի վերայ քրիստոնէից. եւ ելեալ հրամանաւ արքունի ոստիկան ոմն մեծ ի վերայ Պարսից*

1 ´ Ñ³Û³ëï³Ý»³ó
2 ²´¶ »Ï»Õ»ó»³Ûó
3 ´ ³ñ»³ó
4 ´ ½ûñáõÃÇõÝ
5 ü ·»ñ³¹³Û
6 ´ å³ïñ³ñëï
‴ Հմմտ. Սղմ. ԺԽԳ. 18 «Մերձ է Տէր առ ամենեսեան որք կարդան առ նա, առ ամենեսեան որք կարդան առ նա ճշմարտութեամբ»
7 ´ ½ûñáõÃÇõÝ
8 îù Ëï³ó»³É (²´¶¸ Ëï³ó»³Éë)
9 î[1-2]î[4] ½Û³ÕÃûÕ (²´¶î[3] ½Û³ÕÃáÕ)
10 ´ ½Ý»Õ»³ÉëÝ
11 ´ ·ñ»ó³ù
12 ü > Ç
13 ´ Ë³éÝ»ó³Ý] Ë³÷³Ý»ó³Ý
14 ´ ½³Ûë
15 î[2]Í. Ã»ñ»õëª ë ïÝ³Ý»É
16 ²´¶ ½³Ûñ
17 ´ Û³ÛÝ

եւ Հայոց, որում անուն ճանաչիւր Յուսփ՝ որդի Ապուսաճայ, այր խրոխտ եւ բարձրանչան եւ աՀարկու քան զբազումս որ յառաջ քան զնա էին: 44 *Սա չարժեալ բարկութեամբ մեծաւ ի վերայ Սմբատայ՝ վասն բեկանելոյ նորա զՀարկս արքունի. եւ խաղացին ի մէջ նոցա դեսպ/287բ/անք Հրովարտակաւորք ո՛չ սակաւք*[1]*. եւ ոչ ինչ*[2] *իրք խաղաղութեան առ նոսա պատչաճիւր:* 45 *Իսկ ամիրայն Յուսփ քանզի լսելով լսէր զանուն եւ զգործս արիական քաջութեանն, միանգամայն եւ զիմաստակիր խոՀականութիւն Հանճարեղ եւ մեծանուն իշխանին*[3] *Գագկայ, ցանկայր եւ*[4] *ի բազում ժամանակաց տեսանել զնա:* 46 *Ուր եւ անդէն իսկ վաղվաղակի դեսպանս առաքէ Հրովարտակաւք եւ բազում խոստմամբք, եւ իսպառ թախանձեալ զիշխանն, կոչէ ի Հանդիպումն*[5] *իւր:* 47 *Եւ նորա գնացեալ զկնի կոչողացն անյապաղելի եւ սիրով խաղաղութեան, որ ի Հասանելն առ միմեանս՝ մեծաւ փառաւորութեամբ չքեղացուցանէ զիշխանն:*

48 *Եւ տեսեալ զպայծառազարդ Հասակ մանկութեանն եւ զզարմանալի գեղ երեսացն վայելչութեանն, զարմանայր բռնաւորն. եւ Հարցափորձ արարեալ զնա խորին եւ անՀետազաւտելի իմաստակիր բանիւք, լսէր ի նմանէ զպատասխանիս բարձրագոյնս ծանունս, միանգամայն եւ խորինս եւ դժուարիմացս, որովք առատապէս եւ /288ա/ անարգել լուծանէր զՀարցմունս նորա զգաղտնիս եւ բանայր առաջի նորա զդրունս աղխեալս եւ զանիմանալիս ի մարդկանէ, եւ լինէր նմա մայր Հանճարոյ եւ դայեակ իմաստից:* 49 *Եւ քանզի այր զաւրաւոր էր մտաւք արքայն Պարսից Յուսփ եւ տՀաճ յամենայն որդիս մարդկան, վասն այնորիկ*[6] *եւ ի բովս քննութեան զմեծապարծ*[7] *եւ զաստուածազարդ իշխանն արկանէր, եւ ամբարձեալ զաչս իւր արածէր զնա եւ չափէր զկայս նորա ի նստել եւ ի յառնել. եւ յամենայն մասունս թագաւորականս գտանէր զնա զուտ*[8] *եւ նազելի Համեստութեամբ զարդարեալ, իբրեւ զոսկի որ ի բազում բովս փորձեալ իցէ:* 50 *Բանայր առաջի նորա զՀրովարտակս*[9] *արքունիս, յայտնէր նմա զխորՀուրդս եւ զգործս տարակուսելիս եւ խնդրէր ի նմանէ յաղագս*[10] *ելից, եւ նպաստաւորեալ առ ի նմանէ, ծայրագունիցն Հմտանայր բղխելոց*[11] *ի նմանէ իմաստիցն:* 51 *Ցուցանէր նմա զականս պատուականս եւ գեղեցիկ մարգարիտս լուսածինս՝ ելեալս յերկրէ եւ ի ծովէ, /288բ/ ըստ աւրինակի թագաւորաց, Համբաւէր ի լսելիս նորա զզրուցաբանութիւն*[12] *Հնոցն թագաւորաց դարուց ի դարս, եւ զեղեալս առ նոքաւք զպատերազմունս:* 52 *Հարցանէր ի նմանէ զտունս եւ զաթոռս թագաւորաց եւ բարձրնկալ տոՀմից եւ զսաՀմանս աշխարՀաց զիւրաքանչիւրոցն, սկսեալ ի Մարաց եւ Պարսից, Հրէաստանի եւ Երուսաղէմի, Ասորոց եւ Եգիպտացւոց, Յունաց եւ Հնդկաց, զբոլոր Հայաստանեայց*[13]*՝ մինչ*[14] *ի դրունս Աղանաց եւ Կասպից*[15]*, որ է յոյժ վայելուչ թագաւորաց. եւ գտանէր զնա ամենայնի ճարտարապետ*[16] *եւ յոյժ Հմտագոյն:* 53 *Փորձեալ քննէր*

1 ´ ë ³ Ï ³ õûù

2 ü > ÇÝã

3 ´¶ ÇßË ³ ÝÇ

4 îù > »õ (² ´¶ áõÝ»Ý)

5 ´¶ ¹Ç å áõÙÝ] Ç Ñ ³ Ý¹Ç å áõÙÝ (¶ å ³ Ï ³ ëÇ ï »ÕÁ µ ³ ó)

6 ü áñá] ³ ÝáñÇÏ

7 ´¶ ½Ù»Í ³ å ³ Í ³ é

8 ´ ½Ùáõ ï] ½áõ ï

9 ´ ½Ññá í ³ ñÏ ë

10 ² ³ Õ ³ ·ë, ´¶ ½ËáñÑáõñ¹ë ³ Õ ³ ·ë

11 ü µÕË»ó»Éá

12 ´¶ ¸ ½ñáõó ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ

13 îù Ñ ³ ³ ë ï ³ Ý» ³ ë (² ´¶ Ñ ³ ³ ë ï ³ Ý» ³ ó)

14 ´¶ü ÙÇÝã»õ

15 ² ´¶ Ï ³ ëµÇó

16 ü × ³ ñ ï ³ ñ »õ ÇÙ ³ ë ï áõÝ

զանպարտելի քաջն եւ զհրաշազարդ իշխանն ի պատահեալ պատերազմունսն, շուրջ զնովաւ ջոկադրեալ լրտեսս արս պատերազմողս. եւ զտանէր զնա իբրեւ զլեառն մի բարձր անշարժ ի հողմոց պատերազմացն հնչմանց, որոց եւ յաղթէր իսկ մեծաւ արութեամբ: 54 *Զայս ամենայն եւ եւս յաւէտ քան զսոյնս տեսանէր արքայն Պարսից Յուսփ, զերեւեալ շնորհս աստուածայինս ի վեր/289ա/այ քաջի*[1] *եւ աստուածազարդ իշխանին Գագկայ, եւ ուրախ լինէր յոյժ ի վերայ գալստեանն նորա առ նա:*

55 *Բայց ի հասանել համբաւոյն յականջս Սմբատայ, եթէ միաբանեաց Գագիկ Վասպուրական իշխան*[2] *ընդ Յուսփայ Պարսից արքայի, մախացեալ գոռայր ընդ նմա խորին չարութեամբ:* 56 *Եւ ինքն Սմբատ*[*] *ոչ խնդրեաց երթալ զհետ խաղաղութեան, տալ զհարկս արքունի, որպէս հրամայեաց Տէր զսակ անդրանկացն ի ձեռն Պետրոսի ընծայել այնոցիկ, որք զդիդրամայն պահանջէին, եւ ասէ.* «Տո՛ւք զկայսերն կայսեր[3], եւ զԱստուծոյն Աստուծոյ»[**], *եւ այնքան արժանապէս նշանակեաց տալ զսակն*[4] *արքունի, մինչ զի ի ծովն յղէ զՊետրոս եւ յանդնդաղուղակ*[5] *կայտառին կեռեաց կորզեալ զստատերն, զկամս հաճեաց խնդրողացն*[6], *զոր ետ ընդ արարչական գլխոյն եւ ընդ գլխաւորին Պետրոսի*[***]: 57 *Զայս հրաման տէրունեան*[7] *յետս հարեալ Սմբատայ, չարժեաց զբազում չարիս*[8] *ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ եւ ժողովրդեանն Տեառն:*

|289բ| 58 *Վասն որոյ սրտմտեալ սաստկութեամբ Յուսփ*[9] *յարձակեցաւ ի վերայ Հայաստանեայցս*[10] *անհուն զաւրու եւ զինու, եւ բազում անցս աղէտից ի վերայ մեր հասին, զոր այլ զաւրաւոր եւ մտահարուստ ոմն հռետոր մեծ նախ քան զմեզ վերագրեաց եւ աւանդեաց ի գանձս արքունի:* 59 *Եւ իբրեւ ետես Սմբատ, եթէ ոչ գոյ հնար նմա ընդդիմանալ արքային Պարսից, փախստեայ եղեալ ամրանայր ի բերդին Կապուտայ. եւ բռնաւորին շուրջանակի պաշարմամբ պատեալ զամրոցն, եւ զկնի սակաւ աւուրց ըմբռնէ զնա իբրեւ զանզաւր տղայ:*

60 *Եւ տեսեալ եթէ ոչ ոք է որ կարողանայ տիրել եւ ունել զաշխարհս Հայոց, բայց միայն Գագիկ, զորոյ զփորձ առեալ գիտէր զնա այսպիսի այր, զոր ոչ թողեալ ի կամս անձնիշխան կամացն, թագաւորեցուցանէ զնա ի վերայ ամենայն Հայոց:* 61 *Եւ եդեալ թագ ի գլուխ նորա զուտ ոսկի բազմարուեստ յաւրինմամբ, հիւսեալ մարգարտովք եւ մեծագնի ականբք պատուականաւք, զոր ոչ բաւեմ պատմել: |290ա|* 62 *Եւ զգեցուցեալ ոսկեզարդ պատմուճան, միանգամայն եւ գաւտի սուսերաւ, հանդերձ ոսկեհուռն փայլեալ զարդու, որ ի վեր քան զմիտս եւ զբան անցանէ պատմողաց:* 63 *Եւ հեծեալ յերիվարն*[11] *քաջակազմ ոսկեհրաշ*[12] *սարուցն՝ փայլէր իբրեւ զարեգակն ի մէջ աստեղաց. եւ բազմութիւնք զաւրացն սպառազինեալ յաջմէ եւ յահեկէ՝ թնդմունք ճայթմանց եւ փայլատակմունք սուսերաց, գոչմունք*

---

1 ´¶ ù³çÇÝ
2 ü ~ ÇßË³Ý í³ëåáõñ³Ï³Ý
* ´.115µ/¿ç 222 ëï. Éë-áõÙ ÙËÇÃ. áÙÝª ¦³ÏÝ³ñ¿ å³ ïÙ. ÚÑ. ÏÃÕ.§: ¿çë í»ñç³ÝáõÙ ¿ ÙÇõë *-áí
3 ´¶ Ï³Ûë»ñÝ
** Մտթ. ԻԲ. 21, Մրկ. ԺԲ. 17, Ղկ. Ի. 25
4 îù ½ë³Ïë (²´¶ ½ë³ÏÝ)
5 ´ Û³Ý¹Ý¹³½áõÕ³Ï, ¶ Û³Ý¹³½áõÕ³Ï, î² Û³Ý¹Ý¹³-½áõñÏ
6 ü ËÝ¹ñáÕÇÝ
*** Մտթ. ԺԷ. 26
7 ¶ ï»ñáõÝ»³Ý
8 ´ ã³ñÇÝë
9 ü >Ûáõë÷
10 ´ Ñ³Û³ëï³Ý»³óë
11 ²´¶ Û¿ñÇí³ñÝ
12 ¸ áëÏ¿Ññ³ß

փողոց եւ հնչմունք եղջերաց, վանգիւնք[1] սրնգաց եւ հեշտալուր քնարացն, տաւիղք հանդերձ դրաւչիւք նշանաց առաջի եւ զկնի, եւ ի ձայնն ահեղ զհետ դղրդեալ բանակն արքունական զաւրուն: 64 Եւ այսպիսի փառաւորութեամբ հաստատեալ, տայ ի ձեռս նորա զբոլոր Հայաստան աշխարհս հանդերձ մեծամեծ քաղաքաւք եւ ամենայն վայելչութեամբք. զոր ես ոչ դանդաղիմ ասել զաւծումն սորա[2] աներեւութաբար լեալ[3] ի Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ առաքելոյն գոչման, որ ասէ. «Ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ[4]. եւ որ էն՝ յԱստուծոյ է |290բ| կարգեալ[5]»***:

65 Եւ արքայն Յուսփ էլ գնաց յաշխարհն Պարսից՝ ապստամբել յարքունուստ, եւ ստունգանեալ հրամանաց նոցա՝ առնու զքաղաքս բազումս, եւ փախստական արարեալ զզաւրս[6] արքունի, դեգերեցուցանէ ի դրունս նոցա:

66 Եւ գլխաւորին տաճկաց, զորոյ զանունն Ջափր գիտելով ի նոցունց գրոց, եւ զմիւս եւս վերագրեալ անունն[7] Մոկթդիր, իբրեւ գիտաց զթագաւորելն Գագկայ ի վերայ Հայաստանեայց[8], առաքէ նմա թագ եւ հանդերձս զարդուց զարմանալիս եւ յանձն առնէ նմա զհարկս արքունի:

67 Այս ինձ սխրալիք առ ի պատմել, այս ինձ զարմանալիք առ ի լսել, եւ վերագունից վերագոյն իմումս եւ այլոց պատմութեանց, զոր ոչ ի համբաւուց ոչ երբեք[9] լուեալ եւ ո՛չ ականատես ուրուք եղեալ կարասցեն յայտնել. թագընկալ փառաւք պատուիլ ումեք յարքունուստ, մանաւանդ քրիստոնէի եւ ուղղափառ հաւատացելոյ եւ որդւոյ թագաւորի, սեփհական եւ բնաբար[10] տիրողի Հայոց, զոր ոչ յանդգնագոյն համար|291ա|իմ ասել երկբորդ անգամ, թէ ակամայ[11] կամաւք զայս բռնաւորն հարկեցաւ առնել ի կամաց եւ[12] ի հրամանէ բարձրելոյն եւ բոլորիցն Տեառն:

68 Բայց ի գնալն Յուսփայ ամիրային ի Պարսս[13], գնաց եւ թագաւորն Գագիկ ի գաւառն Կոգովիտ, եւ պաշարեալ զանառն Դարիւնս՝ գողացեալ առնու ի գիշերի, ըստ յաջողելոյ նմա ի վերուստ. առնու եւ զբերդն Մակուայ. եւ անտի[14] յառաջ մատուցեալ՝ առնու զբերդն Ուղեոյ եւ տիրէ գաւառացն, սկսեալ ի Կոգովտէ[15] մինչեւ ցմիջոց Ուղեոյ, եւ Մասեաց ոտն:

69 Զայսու ժամանակաւ առաքին յարքունուստ[16] պատգոսք պատուաւորք զաւրաւք բազմաւք, որոց հրաման տուեալ անցանել յԱտրպատական: 70 Սոցա բերեալ կրկին անգամ թագ եւ հանդերձս պատուականս յարքունուստ եւ շքեղացուցանեն զթագաւորն Գագիկ կրկին փառաւորութեամբ, առաւելեալ քան զոր վերագոյնն ասացաք, եւ խնդրեալ ի թագաւորէն բերանով արքունի, ի ձեռն սիրով լցեալ հրովարտակաց, զի ճանապարհ արասցէ նոցա անցան|291բ|ել ընդ աշխարհն Հայոց նորին աւգնականութեամբ: 71 Եւ արքայ յուղարկէ զնոսա ըստ խնդրոյն արքունի. եւ նոցա երթեալ պատերազմեցան[17] յարեւելից կողմանն: 72 Եւ փախստական արարեալ զզաւրսն ամիրային

1 ¸ ³ÛÉ Ó.ª í ³ Ý·Çõù
2 ü ëáñ ³ Û ³ ë ï áõÍáÛ
3 ² ´ ¶ ÉÇ» ³ É
4 ´ ³ ë ï áõÍáÛ
5 ü áñ »Ý Û ³ ë ï áõÍáÛ Ï ³ ñ ·» ³ É »Ý
*** Հռոմ. ԺԳ. 1 «Ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ. եւ որ էնն, յԱստուծոյ կարգեալ էն»
6 ¶ ½ûñë
7 ´ ³ ÝáõÝ
8 ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ ó
9 î^ù »ñµ¿ù (² ´ ¶ »ñµ»ù)
10 î^2î^4 µÝ ³ ï áõñ (² ´ ¶ î^1î^3 µÝ ³ µ ³ ñ)
11 ´ Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
12 ´ ¶ > »õ
13 ´ ¶ å ³ ñë
14 ² ³ Ý¹Ç, ´ ¶ ³ Ý ï Ç
15 ² ´ ¶ Ïá·á í ¹¿
16 ´ ¶ ¸ ³ ñùáõÝáõë ï
17 ´ å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ óÝ

Յուսփայ, ձերբակալ եւս արարեալ եւ զինքն՝ բառնան ի դուռն արքունի. եւ կացեալ ի բանտի զամս Ը.՝ եւ դարձեալ արձակի հրամանաւ արքունի, տալով ի ձեռն նորա զընաւ աշխարհն Պարսից եւ զբոլոր Հայք, միանգամայն եւ զքաղաքսն մեծամեծս, զոր բռնութեամբ յափշտակեալ էր յաւուրս ապստամբութեանն, եւ զՌայ քաղաք եւ զմեծն Բասրայ: 73 *Եւ նորա յաղթեալ ի բազմութենէ քաղաքաց եւ աշխարհացն տուելոց ի ձեռս նորա, ոչ ժամանէ յԱտրպատական, այլ առաքէ ոստիկանս հաւատարիմս եւ տայ ի ձեռս նոցա. առաքէ եւ Թագ եւ հանդերձս երեւելիս Թագաւորին Հայոց Գագկայ՝ հաստատել ի ձեռս նորա զՀայաստան աշխարհս*[1]*:*

74 *Եւ ընդ այնր ժամանակս փոխի յաշխարհէս Գուրգէն եղբայր Թագաւոր/292ա/ին, խաղաղութեամբ ննջեցեալ*[2] *առ հարս իւր. եւ եղեւ աւր վախճանի նորա սուգ մեծ ամենայն Հայաստան աշխարհին:* 75 *Եւ ելաց զնա արքայ լալիւն մեծ զաւուրս Խ. (40), եւ ապա դարձեալ արծարծեալ զմիտս իւր յերկիւղն Աստուծոյ, իմացեալ զիմաստնոյն ասացեալսն*[3]*, թէ՝* «Իմաստնոյ սուգ զաւուրս է., իսկ անմտի՝ զամենայն ժամանակս կենաց»[*], *եդեալ ի մտի զառաւրեայ զապականացու եւ զվաղազրաւ*[4] *կենցաղոյս փոփոխումն, ամբարձեալ զմտացն աչս առ մշտնջենաւոր եւ անլուծանելի կենացն յար տեւացեալ*[5] *կայումնն, քաջապէս արութեամբ եւ լիակատար գիտութեամբ ինքն զինքն կանգնեալ, շնորհէ շինութիւն աշխարհի եւ նորոգումն սուրբ եկեղեցեաց*[6] *եւ ուխտի մանկանց, որովք միշտ պայծառացուցանէր*[7] *զոգի գնացելոյն*[8] *յաշխարհէս:* 76 *Մատուցանէ եւ պատարագս եւ զոհս զենմանց, բազմաբիւր գանձիւք լրացուցանելով զդասս աղքատաց, որբոց եւ այրեաց, տնանկաց եւ տառապելոց, բիւրաւոր ամբոխից առ նա կուտելոց*[9]*:* 77 *Ուստի եւ յորդառատ /292բ/ բարեբանողացն մաղթական հայցուածոցն, ըստ իմում գիտութեան, մանաւանդ ըստ սրբոցն աւետարանութեան, կամ թէ գերագոյն ասացից՝ տէրունեան բանիւն, երթեալ այս պատարագ համահաւասար գոլով*[10] *երից արանցն արդարոց՝ Աբէլին, Նոյին եւ Աբրահամու, ի ձեռն անմահ պատարագին էական Բանին Հաւր, մարմնով վասն մեր պատարագեցելոյն՝ մատեաւ ընծայ հաշտութեան Հաւր ի հոտ անուշից:*

78 *Եւ ո՛չ այսքանիւք միայն շատացեալ, այլ աւր ըստ աւրէ յիշելով զգութ կենդանութեանն, միանգամայն եւ զսէր կատարմանն, առեալ զմթերս գանձուց եւ զհանդերձս պայծառազարդս*[11]*, զձիս եւ զջորիս, զանդէայս*[12] *արջառոց եւ զհաւտս ոչխարաց, ի չորեքծագեան կողմանս երկրի տայ ի վանս սրբոց եւ հանդիսաւոր արանց, կարգեալ աւուրս նշանաւորս եւ քառասնաւրեայ ժամանակս անխափան ուխտադրութեամբ եւ անմոռաց յիշատակաւք՝ միշտ փառաց ի փառս վերածիլ գնացելում եղբաւրն յան/293ա/վախճանն յայն եւ յանսպառ յաւիտենին:* 79 *Ի մտի եդեալ՝ թերեւս դէպ լինիցի յետնումն յայն եւ յահեղ գալստեանն աւուր ընդ աջակողմանն գունդս աչալուրջ պայծառութեամբ ընդ գիրկս խառնել եղբաւրն եւ*

---

1 î¹ ³ßË³ñÑ

2 îù ÝÝç»³É (²´¶ ÝÝç»ó»³É)

3 ¶îù ³ë³ó»³ÉÝ (²´ ³ë³ó»³ÉëÝ)

* Սիր. ԻԲ. 13 «Սուգ մեռելոյ զեւթն աւր, եւ ամբարշտին եւ անմտին՝ ամենայն աւուրք կեանք իւր»

4 î¹⁻²î⁴ í³Õ³½ñ³õ (²´¶¸î³ ½í³Õ³½ñ³õ)

5 ²´¶ Û³ñ ï»õ³ó»³É, ¸îù Û³ñ³ ï»õ»ó»³É

6 ´¶ »Ï»Õ»ó³Ûó

7 ´Í³é³óáõó³Ý¿ñ] å³ÛÍ³é³óáõó³Ý¿ñ

8 ´½á·Ç· »ÉáÛÝ] ½á·Ç ·Ý³ó»ÉáÛÝ (³ñ³ÝùáõÙ µ³ó ï»Õ, ÑÇÙùÁ »ÕÍáõ³Í ¿ »Õ»É)

9 ü»Ï»Éáó] Ïáõï»Éáó

10 î¹⁻²î⁴ ·áÉáó (²´¶¸î³ ·áÉáí)

11 îù å³ÛÍ³é³½³ñ¹ë »õ (²´¶ >»õ)

12 îù ½³Ý¹»³Ûë (²´¶ ½³Ý¹¿³Ûë)

լսել ի Նմանէ, թէ՝ «Ողջոյն քեզ, եղբա՛յր, ազատեցուցիչ ոգւոյ իմոյ ի դրանց[1] դժոխոց, որ բարիոք մատակարարելով առ խս ի քում վերջամնացութեանն[2], ընդ իմումս եւ զքո ոգիդ վերածեր ի կեանս»: 80 *Եւ դարձեալ ինքն արքայ վառեալ ի զէն եւ ի զարդ անհամեմատ քաջութեան, միապետեալ զբոլոր աշխարհս Հայաստան, գետահետեալ[3] հոսանուտ բարեբուղխ ուղխիւք՝ իբրեւ գծով բազմացուցանէ զխաղաղութիւն ի Հայաստան աշխարհի. զոր եւ մերս բան զարդարեւն ասել ո՛չ զանգիտէ:* 81 *Յառաջ քան զսա այսպիսում հանդիպել բարութեան երկրիս մերում ասել՝ ոչ է ի դէպ, եւ զկնի սորա լինել՝ հանդերձեալ իմանալ ո՛չ է կարողութիւն:*

|293բ| Ե.[4] ՎԱՍՆ ԲԱՌՆԱԼՈՅ ՍԳՈՅՆ ՄԵԾԻ, ԵՒ[5] ԽԱՂԱՂԱՑՈՒՑԱՆԵԼՈՅ ԱՐՔԱՅԻ ՋԱՇԽԱՐՀՍ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ՅԱՂԱԳՍ ՅՈՒՍՓԱՅ՝ ՈՐԴՒՈՅ ԱՊՈՒՍԱՃԱՅ

1 *Իսկ զկնի բառնալոյ սգոյն մեծի խաղաղացուցանէ թագաւորն զաշխարհն ի մրմռեալ պատերազմացն Պարսից, եւս եւ[6] որդւոցն[7] Հագարու[8], որ զկողմամբք լերանցն:*

2 *Ընդ այնր ժամանակս դեռ եւս բռնակալութեամբ տիրէր Պարսից եւ Հայոց Յուսփ որդին Ապուսաճայ, որ ոչ կարացեալ հանդուրժել քաջութեան եւ իմաստութեանն արքայի, թողեալ զգազանաբարոյ գործս չարութեան, դառնայ ի խաղաղութիւն եւ ի սէր կատարման:* 3 *Եւ տայ ի ձեռս[9] արքայի զաշխարհս Հայոց եւ Վրաց, եւ ուխտ խաղաղութեան եդեալ, գնայ յերկիրն Պարսից:* 4 *Եւ մինչդեռ կամէր զբաւանուլ ի կարծեալ[10] իւրումն խաղաղութեան, վաղվաղակի գան առ Նա հրեշտակք արքունի, հրաման տալով զի երթեալ տայցէ պատերազմ ընդ հարաւային զաւրացն, որք ելեալ էին ի վերայ Բաբելովնի եւ սահմանաց Նորա:* 5 *Եւ Նորա գնացեալ անթիւ բազմութեամբ զաւրու, թողու ոստիկան Պարս|294ա|ից զմի յիւրոց հոմանեաց[11], որում անուն էր Փէթք. եւ ինքն հասեալ ի դուռն արքունի, առնու եւ անտի եւս զաւրս բազումս յաւգնականութիւն:* 6 *Եւ գան պատահեն միմեանց յՈսիտ աշխարհի, եւ ի ճակատելն գունդ առ գունդ՝ հարկանին ի սպառ զաւրքն Յուսփայ, ձերբակալ արարեալ եւ զինքն. եւ զկնի սակաւ ժամանակի սպանանի, ո՛չ գիտեմ որպիսում պատահեալ վիճակի մահու:*

Զ.[12] ՈՐ ԻՆՉ ՅԱՂԱԳՍ ԱՆԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՆ[13] ՊԱՐՍԻՑ

1 *Եւ ապա զկնի այսոցիկ այսպէս եղելոց անիշխանանայ երկիրն Պարսից:* 2 *Այլ թէպէտ եւ յառաջ մատուցեալ կակայէին[14] որդիք աղախնեաց եւ ծառայք[15] տանն Ապուսաճայ, կարծելով զանձանց թէ իցեն ինչ, որք եւ վաղվաղակի ի միմեանց սատակէին[16], կատարելով առ Նոսա ասացեալն յիմաստնոյն[17]. «Ա՛ւղ եւ եղո՛ւկ*

1 ² ´¶ î^ù ¹ñ³ó, ¸ ¹ñ³Ýó
2 ¸ í»ñç³ÙÝ³óáõÃ»³Ý
3 ´¶ ¸ ·»ï»³É
4 ´° .¹.
5 î⁴ > »õ
6 ² »õ ë»õ, ´¶ »õë »õ
7 î^ù »õ ë»õáñ¹õáóÝ] »õë »õ áñ¹õáóÝ
8 ´¶ Ñ³ù³ñáõ

9 î^ù Ó»éÝ (² ´¶ Ó»éë)
10 î²⁻⁴ Ï³ñÍ»³ÉÝ (² ´¶ î¹ Ï³ñÍ»³É)
11 ´¶ Ññ³Ù»³Ý»³ó (¸ ÑáÙ³Ý»³ó)
12 º .».
13 ´ ³ÝÇßË³ÝáõÃ»³Ý
14 ´ Ï³ Û¿ÇÝ
15 î¹⁻² Í³é³ÛÇ
16 ü ë³ ï ³ ÏÇÝ
17 ´ ÇÙ³ëïÝáÛÝ

քեզ, քաղա՛ք, որ թագաւորդ քո որդի ա-ղախնոյ է»[ա]. *եւ դարձեալ յայլում տեղւոջ ասէ.* «Երիւք շարժի երկիր, եւ չորրորդին ո՛չ կարէ հանդուրժել. ծառայ եթէ թագաւո-րեսցէ՝ շարժէ |294բ| զերկիր, եւ անմիտն ե-թէ յագեսցի հացիւ՝ նոյնպէս առնիցէ»[բ]: 3 *Որ արդարեւ շարժեցաւ երկիր, կարծելով թագաւորել ծառայիցս այսոցիկ:* 4 *Եւ քանզի ոչ ոք ի սոցանէ արժանի յիշատա-կի[1] գործ գործեաց, եւ ոչ մեք[2] չարի[3] կար-գի հարեալ զանուանս նոցա հիւսեցաք յասպարիսի աստ պատմութեան:*

Է.[4] ՅԱՂԱԳՍ ԱՇԽԱՐՀԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾԻ ԱՐՔԱՅԻՆ[5] ԳԱԳԿԱՅ ԵՒ ԲԱԶՈՒՄ ՏԵՂԵԱՑ ՆՈՐՈԳՄԱՆՑ ԵՒ ՀՐԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԵԱՆՑ ՈՍՏԱՆՆ ԱՒԱՆԻ

1 *Բայց ինձ ահա[6] յոյժ սիրելի է աստա-նաւր զբարձրագոյն իմն իրէ բուռն հար-կանել, առ ի յիշատակ թողլով զկնի եկե-լոց, եւս եւ[7] ի պարծանս տանն Արծրու-նեաց, յիշատակել[8] զիմաստակիր խոհակա-նութեան գործս մեծի արքային Հայոց Գագկայ, որ քաջութեամբ եւ աշխարհա-շէն խաղաղասիրութեամբ[9] հոգաբարձէր[10] իբրեւ զհայր[11] խնամածու ի վերայ աշ-խարհիս Հայոց, որ եւ ի վերայ ամենայն[12] բարեխնամող[13] գթութեանց՝ որով զաղ-քատս դարմանէր, զգերեալս դարձուցա-նէր, զգրկեալս փրկէր, դատ առնէր որբոց եւ |295ա| տայր իրաւունս այրեաց, եւ զայն եւս աւարտ[14] եւ գլուխ դնէր ամե-նայն առաքինասէր վարուց:* 2 *Եւս եւ մե-ծի գովութեանց արժանաւոր. զոր եւ ես[15] քեզ սիրելի քաջ, եւ[16] քաջի արանց նախ-նական, որ եւ զպատմութիւնս յինէն պա-հանջեցեր[17], ոչ իբրու[18] յայլոց համբաւուց տեղեկացեալ ընծայեալ արձանացուցանեմ քեզ ստայաւդ բանից պաճուճեալ[19] առաս-պելս, այլ ականատես եւ ականջալուր, եւ իմով իսկ ձեռաւք[20] չաւչափեալ՝ պատմեմ քեզ հաւաստապէս զեղելոցն զարմանս:*

3 *Ամենեցուն իսկ ընթերցասիրաց յայտնի են պատմեալքս, զի այր արծաթա-սէր սրով[21] գելուլ զպարանոցն լաւագոյն համարի, քան եթէ դանդ մի տուժել յար-ծաթոյն. եւ եթէ զարեգակն տեսանիցէ ար-ձակելով զճառագայթսն ի խնամս տիեզե-րաց՝ ըստ հրամանի խնամողին Աստուծոյ, ընդդէմ նորա ասէ. «Ընդէ՞ր փոխանակ լուսոյդ ինձ ոսկի ոչ բղխես». եւ եթէ աղ-բիւր ակնավճիտ տեսանիցէ, ասէ. «Զեմ ծարաւի, եւ ոչ երբեք[22] արբից ի քէն ջուր. մատո՛յ ինձ արծաթ»:* 4 *Իսկ բարք |295բ| անարծաթասէր զոլով թագաւորին, զուտ եւ մաքուր մնալով յայսպիսի մեծավէր[23] ախտէ, խնամ ածէ ոչ միայն անձինն[24] զբաւսանաց[25], այլ եւ ընաւ աշխարհիս[26]*

ա Համր. ժող. ժ. 16 «Վայ քեզ քաղաք որոյ թագաւոր քո մանուկ է»

բ Տե՛ս Առակ. Լ. 21-22

1 î[ù] ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ó (² ´¶ ÛÇß ³ ï ³ ÏÇ)

2 ü áõÙ»ù

3 ² î[1] ß ³ ñ Ç, ´ ¶ ¸ ß ³ ñÇ

4 ´° .½.

5 ü ³ ñù ³ ÛÇÝ Ñ ³ Ûáó

6 ü ³ õ ³ ëÇÏ] ³ Ñ ³

7 ü ~ »õ »õë

8 î[1-2]î[4] ÛÇß ³ ï ³ Ï» ³ É (² ´¶ ÛÇß ³ ï ³ Ï»É)

9 ü Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ùµ

10 ¸ Ñá · ³ µ ³ ñÓ¿ñ (Ï ³ Ù Ñá · ³ µ ³ ñÓ ¿ñ)

11 î[1-2]î[3] ½Ñ ³ Ûñ »õ (² ´¶ > »õ)

12 î[1-2]î[4] > ³ Ù»Ý ³ Û Ý (² ´¶ áõÝ»Ý)

13 î[ù] µ ³ ñ»ËÝ ³ ÙûÕ (² ´¶ µ ³ ñ»ËÝ ³ ÙáÕ)

14 ´ ³ õ ³ ñë, ´° (³ ÛÉ Ó»éù) ³ õ ³ ñ ï

15 ´ »õë] »õ »ë, ¸ > »ë

16 ü > ù ³ ç »õ

17 ² ´¶ î[1-3] å ³ Ñ ³ Ýç»ó»ñ, î[4] å ³ Ñ ³ Ýç»ó¿ñ (íñ¿±å)

18 ü Çµñ»õ

19 î[2]î[4] å ³ ×áõ×» ï É (Ù¿ ÏÇó ÙÇõëÇÝ ³ Ýó ³ Í íñ¿ å)

20 ü Ó»é ³ Ùµ

21 î[1] áñáí

22 î[ù] »ñµ¿ù (² ´¶ »ñµ»ù)

23 ² ´¶ î[ù] Ù»Í ³ í¿ñ (Ù»Í í»ñùÇ, á°ã Ù»Í ³ õ»ñÙ ³ Ý)

24 ´¶ ³ ÝÓÇÝ

25 ´ ½µûë ³ Ý ³ Û

26 ´ ³ ßË ³ ñÑë

Հայոց. տայ զմթերս գանձուց ի ձեռս գործավարաց եւ արուեստաւորաց՝ պարսպաւորել ամրութեամբ զբլուրս գագաթնաւորս[1] եւ զանառիկ ամրոցս բերդից ի գաւառս եւ ի միջոցս երկրի՝ ի պէտս ապաստանի փախուցելոց[2] ի հինից եւ ի խռովութեանց աւտար ազգաց[3]: 5 *Յորոց ի բազում ամրոցաց[4] պարսպելոց յիւր անուն՝ յերկուս տեղիս կարի[5] իմն յոյժ հաճեալ նուաճէ ակնակառոյց լինելով. մինն առ եզերբ ծովուն, որ է աւանն Ոստան ի գաւառին[6] Ռշտունեաց[7], որ է յոյժ բարեխառն, ի չորից ծագաց երկրի աւդոց[8] առ Հասարակ ի[9] նա շնչելով. նաեւ ծառովք պտղաբերովք սաղարթեալ եւ այգեւէտ[10] բազմութեամբք յոյժ վայելչացեալ զարդարի:* 6 *Բղխեն եւ աղբեւրք[11] բարեխառնք շուրջ զքաղաքաւն, աւգնականութիւն մատուցանելով մարդկան ի բազում պէտս, այլ եւ ի հարաւակողմն կուսէ ամրոցին մերձ կայ բարձրաբերձ լեառնն /296ա/ Արտաւս[12], որ ի գարնանայինն հասարակաւորութենէն[13] մինչեւ ցաշնանայինն[14] եղանակ ամբարեալ պահէ յինքեան զդալարութիւն արմատոց եւ ծաղկանց[15], եւ զձիւնահորս[16] ամբարեալ[17] ի պէտս թագաւորաց, եւ ամենայնի որ ցանկասցի ոք առնուլ:* 7 *Նա եւ ի գլխոյ լերինն[18] հոսեալ իջանեն գետք սահանակարկաջք յորդահոսք, որով ոռոգանի երկիրն առ հասարակ. որք եւ ի ծով անկանելով՝ բղխեն ձկունս մանունս առ ի պէտս վայելչութեան բնակչաց աշխարհին, եւ ամբարեն[19] ինչս բազումս ի գանձս թագաւորաց, զոր եւ արքայի առեալ նուիրէ ի դարմանս աղքատաց:* 8 *Եւ ինքն գագաթն ամրոցին է ծովահայեաց եւ յոյժ վայելուչ. եթէ շարժեսցի ծով յուզեալ ի հողմոց՝ ծաղկաձեւ ալիքն զբաւսացուցանողք եւ վայելուչք երեւին. եւ եթէ մաքուր յաւդոյ լինիցի՝ զամենեցուն աչս գրաւէ զիւրն տեսանել ծաւալումն:* 9 *Վասն որոյ եւ արքայի ձեռն[20] արկեալ շինէ ի նմա տաճարս եւ սենեակս եւ փողոցս հրաշալիս, պատկերակերպս եւ ազգի /296բ/ ազգի[21] յաւրինուածս, զոր ոչ բաւեմ պատմել:* 10 *Պարսպէ եւ զծովակողմն զաւրաւոր վիմաւք, դնելով զհիմունսն յանհնարին խորութեան, շինէ եւ ի գլուխ պարսպին ընդդէմ ծովուն տաճար մի ճեմարանոց ոսկեզարդ եւ պէսպէս պաճուճեալ դեղովք, արեգակնահրաշ ճառագայթաձեւս ի խտղտանս աչաց եւ յուրախութիւն սրտի ինքեան եւ իւրոց արժանեացն:* 11 *Իսկ զդրունս կազմեալ կամարաձեւս, աւդաբերս, զովացուցիչս, միանգամայն եւ լուսանցոյցս[22] շողախաղացս, որք ի ծագել եւ ի մտանել արեգականն փայլատակելով ի վերայ ծովուն՝ շող գործեն ի սիրտս տաճարին, եւ յերփն երփն[23] շրջշրջելով զդրաւշեալ պատկերատիպսն եւ զզանազան յաւրինուածսն՝ զմիտս հիացուցանէ զտեսո-*

1 ü · ³ · ³ Ã ³ õáñë
2 ´ ÷ ³ Ëáõó»Éáû
3 ´ û ³ ½· ³ ó
4 ´¶ ³ ñáó ³ ó
5 ´ Ñ ³ ñÇ] Ï ³ ñÇ
6 î[ù] · ³ õ ³ éÝ (² ´¶ · ³ õ ³ éÇÝ)
7 ´¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó
8 î[4] û¹ áû (í ñ¿ å)
9 î[2-4] > Ç (² ´¶ î[1] áõÝ»Ý)
10 ² ´¶ î[ù] ³ û·»õ» ï , ¸ ³ û·»õ¿ ï . ÜËÝ.12ëñµ·. ³ û·»õ¿ ï
11 î[ù] ³ ÕµÇõñù (² ´¶ ³ Õµ»õñù)
12 ´¸ ³ ñ ï áë
13 î[4] Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï áõÃ»Ý¿Ý (² ´¶ ¸ î[1] Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ³ õáñáõÃ»Ý¿Ý)
14 î[2] > Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ³ õáñáõÃ»Ý¿Ý ÙÇÝã»õ Ç ó ³ ßÝ ³ Ý ³ ûÇÝÝ, ² ´¶ î[1]î[3] ó ³ ßÝ ³ Ý ³ ûÇÝÝ, î[4] ó ³ ßÝ ³ Ý ³ ûÇÝ
15 ² ´¶ Í ³ ÕÏ ³ ó
16 ¸ Ï ³ Ùª ½ÓÇõÝ ³ Ñáëë
17 î[1-2]î[4] ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ É (² ´¶ ¸ î[3] ³ Ùµ ³ ñ» ³ É)

18 ¸ É»ñÇÝ
19 ´¶ Ñ ³ Ùµ ³ ñ»Ý
20 ´ Ç Ó»éÝ
21 ´¶ ³ ½·Ç] ³ ½·Ç ³ ½·Ç
22 ¸ ½Éáõë ³ ÝóáûóëË, ¸ ³ ûÉ í Ïû.ª Éáõë ³ Ýóáûóë
23 ´¶ û»ñ÷Ý »ñµÝ (¸ û»ñ÷Ý »ñ÷Ý)

ղացն[1], եւ ի վեր անդր անցանէ քան զպատմողաց գիտութիւն[2]:

12 *Իսկ մեր ի բազմաց զսակաւն յիշատակելով, ահա ասացաք որ ինչ յաղագս Ոստանն աւանի:*

Ը.[3] ՅԱՂԱԳՍ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆՆ[4] ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ ԵՒ ԹԷ Ո՛ՅՔ ՈՄԱՆՔ ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶՁԵՌՆԱՐԿԵԼՆ[5] ԱՐՔ|297ա|ԱՅԻ ՍՈՒՂ ԵՒ ՈՉ ԱՐԺԱՆԻ ԻՆՉ ՅԻՇԱՏԱԿԻ Ի ՆՄԱ ԳՈՐԾՍ ԳՈՐԾԵՑԻՆ

1 *Եւ արդ, մեր բաղձալի սիրով բուռն հարեալ զգեղեցիկ պատմութեանց, զբազմաւք զանց արարաք զրուցատրութեամբք, մանաւանդ որ անհուն շատաբանութեամբք իցեն լի՝ անաւգուտ մեզ առ ի պատմել եւ անշահ լսողաց առ ի լսել, ուստի եւ յայսցանէ[6] ի բաց որոշելով զմեր միտս, յաւգտակարն[7] մեր փութասցուք պատմութեանցն հանդէս. եւ անվրէպ յայտարարութեամբք որ ինչ ի սկզբանց անտի շինութեան աշխարհիս Հայոց ի Հայկայ աղեղնաւորէ եւ ի նորուն զարմից եւ ցկաթոտ եւ վաւաշոտ[8] Շամիրամն՝ տիկին Ասորեստանեայց, եւ ի նմանէ յայլս եւ յայլոց եւս յաւէտ ձեռակերտք եւ շինուածք յիւրաքանչիւրոցն յերկրիս մերում եղեն: 2 Մեր առ ամենայնն[9] անձամբ հասեալ եւ աչաւք տեսեալ, ձկտեալ եւ ի հեռաւոր աշխարհս՝ մինչեւ ցԿղարջս եւ Շուշեթացիս[10] եւ առ լերամբն Կաւկոսայ[11] եւ յԱհիզ, մինչեւ ի մուտսն ի[12] Գաղայ, եւ ընդ Տայաստան եւ ընդ ամենայն հիւսիսականս[13] եւ ընդ արեւելս ի հետիոտս |297բ| գնալով՝ տեսաք զգործ քաջաց եւ նախնեաց: 3 Միայն զմերս գրաւեաց զմիտս եւ զտեսութիւն՝ հրաշակերտն եւ քան զբազումս նորանշանն եւ զարմանալին Աղթամար, որ թէպէտ եւ յառաջ քան զայսոսիկ ի Դաւթայ Սախռունոյ եւ յՌաշամայ Ռշտունւոյ[14] եւ ի Բագափրանայ ասի առեալ շինութիւն, որ զՊաղեստինացւոց աշխարհն հանդերձ Հիւրկիանեաւ[15] քահանայիւ գերեալ ած բնակեցոյց յերկրիս մերում, սակայն ամենեքեան սոքա իբրեւ ի տաղաւարի եւ կամ որպէս ի հուղս մրգապահաց[...] բնակեցան յերեւելի յայնմիկ կղզւոջ[16] կոչեցեալն Աղթամար, մինչեւ յաւուրս մեծի արքային Հայոց Գագկայ, որ քաջակորով գիտութեամբ նայեցեալ ի տեղւոյն զբաւսանս[17] եւ ծանուցեալ զնա ապաստան լինել աշխարհի ի հինից թշնամեաց՝ ձեռն արկէ հիմնարկել[18] զնա ահեղ իմն եւ զարմանալի հիացմամբ: 4 Հրաման տուեալ բազում արուեստաւորաց եւ անթիւ մարդկան՝ զհատեալ վէմս ծանունս եւ դժուարակիրս հոսել, ընկենուլ յատակս ծովուն անհնարին |298ա| խորութեանն[19]. եւ ժամանակաւ ինչ այսպէս ջան յանձին կալեալ մեծի արքային, եւ յանկարծակի եկն, եկաց, կանգնեցաւ քարայատակն ամբարտակ կանգունս հինգ ի վերայ բարձրացեալ մկանաց ծովուն, որ մտացն աչաւք իբրեւ ի ցամաքի*

1 ² ï»ë³õÕ³óÝ, î^ù ï»ëûÕ³óÝ, ´¶ ½ï»ëáÕ³óÝ
2 ´ ·Ç ïáõÃÇõÝÝ
3 ´° .¿.
4 ´î^ù ßÇÝáõÃ»³Ý (² ¶ ßÇÝáõÃ»³ÝÝ)
5 ´ ½Ó»éÝ ³ñÏ³Ý»ÉÝ
6 ´ ³Ûëó³Ý¿
7 ´ ÛûÏï³Ï³ñÝ, ¶ Û³õÏï³Ï³ñÝ
8 î^ù í³í³ßáï (² ´¶ í³õ³ßáï)
9 ´¶ ³Ù»Ý³ÛÝ
10 ´¶ ßáõß»ñÃ³óÇë
11 ¶ Ï³õÏáë³Û
12 î^ù > Ç (² ´¶ áõÝ»Ý)
13 ² ÑÇõëÇõë³Ï³Ýë
14 ´¶ > »õ Ûé³ß³Ù³Û éßïáõÝõáÛ, ² éßïáõÝáÛ
15 î^ù ÑÇõñÏ³Ý»³õ. ²´¶ ÑÇõñÏÇ³Ý»³õ, ü ÑÇõñÏ³Ýáõ
… Հմմտ․ Սղմ․ ՀԲ․ 1, Ես․ Ա․ 8, ԻԳ․ 20, Եր․ ԻԳ․ 18, Մէք․ Ա․ 6, Գ․ 12
16 ² ÏÕ½áç
17 ² ëµ³õë³Ýë, ´ ëµáõë³Ýë, ¶ ½µáõë³Ýë
18 î^ù ÑÇÙÝ³ñÏ³Ý»É (²´¶ ¸ ÑÇÙÝ³ñÏ»É)
19 ´ ËáñáõÃ»³Ý

շարայարեալ տողադրէ զհաստակառոյցն վիմաց կարգս:

5 Յորոյ վերայ լար եդեալ ձգէ[1] զպարիսպն շուրջանակի՝ իբր ձիարշաւանաւք հինգ. եւ պարիսպն է հրաշակերտ, աճեղակերպ, բարձրաբերձ լայնանիստ բրգամբք եւ բարձրացեալ աշտարակաւք զարդարեալ, անկիւնաւոր խորանանման[2] տախտակաձեւ[3] յինքեան ունելով դահոյք[4] զբաւսանաց[5], յորում հանդերձ որդւովք եւ ազատակոյտ զաւրաւք[6] միշտ ուրախանայր արքայ: 6 Իսկ եւ զգլուխս պարսպին ածեալ ի կիրճս դժուարամածս քարանձաւին՝ ի համբոյրս միմեանց մերձեցուցանէ: 7 Ի շրթունս խորայատակ հիմանց ծովուն դնէ դրունս ահաւորատեսս[7], հաստահեղոյսս, բեւեռապինդս, որով եւ զմասն ինչ ծովուն ի կղզին /298բ/ կոյս հատանելով, հրաշալիս իմն ներգործեաց, բազում նաւաց յաւրինեալ խաղաղ եւ անքոյթ նաւահանգիստ, բարձրագոյն հրաշակերտեաց քան զԱղեքսանդրին[8] ի Մակեդովն[9] քաղաքի, եւ որպէս ինձ թուի՝ զանցոյց զարմանալեաւք[10] զշամիրամեան փորուածոյ սենեկաւքն եւ զամբարտակաւ գետոյն[11] որ առ ստորոտով[12] լերինն[13] Վարագայ: 8 Զի նորայն[14] գոնեայ[15] ի վերայ ցամաքի, իսկ սա ի մեծ խորոց ծովուս արուեստակեալ՝ հարստահարէ զամենայն միտս եւ զգործս իմաստնոցն առ ի քան զինքն եղելոց:

9 Եւ այնուհետեւ ժողովեալ ի դուռն արքայի իշխանաց եւ տերանց, ազատաց եւ ռամկաց, եպիսկոպոսաց եւ կրաւնաւորաց, զի ամենեքեան աւն անդր փութապէս շինուածս եւ ձեռակերտս հաստատեսցեն, հրաման տայցէ, զի լինիցի տեղի ապաստանի ամենայն հինից ի թշնամեաց եկելոց. եւ թագաւորն գթացեալ, ոչ արգելու զխնդրեալ պարգեւսն: 10 Եւ զկնի հնգից ամաց յորմէ հետէ սկսան շինել, պայծառացեալ բարձրաց/299ա/աւ շինութիւն քաղաքին առաւել քան զառաւել:

11 Յայնժամ եւ իւր իսկ արքայի ամենիմաստ[16] հասողութեամբն[17], հանդերձ բազում արուեստաւորաւք զլար ճարտարութեան ի ձեռն առեալ գծել, միանգամայն եւ գծագրել նշանակել առ ստորոտաւ[18] լերինն, որ է գագաթն կղզւոյն[19], զտեղիս զբաւսացուցանողս[20] վայելչաւորս, ըստ արժանի կայենից արքայական իւրոցն հանգստեան ձգելով պարսպունս, յարդարելով զփողոցս եւ դարս[21] դարաստանաց եւ զահս ըստ գահից տէրութեանց[22] եւ բուրաստանս եւ պարտէզս բուրաստանաց եւ ծաղկոցաց որոշեալ հովիտս. զորս վաղվաղակի ածեալ ի կատարումն հասուցանէ զամենայնն: 12 Եւս եւ ծառատունկ բազում, զոր ոռոգեալ արբուցանեն ի բարեհամ եւ անսպառ աղբերէն, որ ակն արկելովն խնամողին Աստուծոյ կայ ի մէջ քաղաքին:

13 Եւ քանզի էին ի դրան արքունի գումարեալք արուեստաւորք բազումք, արք

1 ¸ ßñç¿, ¸ ³Û Ó·¿
2 î²î⁴ Ëûñ³Ý³ÝÙ³Ý (²´¶¸î¹î³ Ëáñ³Ý³ÝÙ³Ý)
3 ¸ ï³Ëï³Ó»õ
4 ü ·³ÑáÛë
5 ²´ ëµáõë³Ý³ó, ¶ ½µáõë³Ý³ó, ¸ ½µûë³Ý³ó
6 ü ½ûñáíù
7 ´ ³Ñ³õáñ ï»ëë
8 îù ½³Õ¿ùë³Ý¹ñÇÝ (²´¶ ½³Õ»ùë³Ý¹ñÇÝ)
9 î⁴ª ÜñÛñ. (´½Ùíå, 1905, ¿ç 335)ëñµ·.ª ½Ù³Ï»¹áíÝÇÝ Û³Õ»ùë³Ý¹ñ
10 ² ½³ñÙ³Ý³É»õù
11 ´ å»ïáÛÝ
12 ²´¶î¹ ëïáñáï³õ, üî²î⁴ ëïáñáïáí
13 ´ É»ñÇ
14 ü Ýáñ³
15 ¶ ·áÝ»³Û
16 ´¶ ³Ù¿ÝÇÙ³ëï
17 ´ Ñ³ëïáÕáõÃ»³ÙµÝ
18 îù ëïáñáïáí (²´¶ ëïáñáï³õ)
19 ² îù ÏÕ½áÛÝ, ´¶ ÏÕ½õáÛÝ
20 ² ëµáõë³óáõó³ÝáÕë, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ëµ³ë³óáõó³ÝáÕë, ´ ëµ³óáõó³ÝáÕë, ¶ ½µ³õë³óáõó³ÝáÕ
21 î¹⁻²î⁴ ¹³ñë ¹³ñë (²´¶î³ ¹³ñë] ¹³ñë ¹³ñë)
22 ² ¶ ï»ñáõÃ»³Ýó

պատուաւորք ժողովեալք յամենայն ազգաց երկրէ[1]*, որք ոչ վրիպէին առնել /299բ/ զոր խորհէր արքայ, այլ ըստ հրամանին վաղվաղակի եւ գործն առնոյր զկատարումն:* 14 *Ումեմն ի նոցանէ ճարտարապետի առն իմաստնոյ եւ հանճարեղի հրամայէ թագաւորն շինել տաճար մի քառանկիւն, քառասուն*[2] *կանգնաւ ունելով զչափ լայնութեան եւ երկայնութեան, նմանապէս եւ ի բարձրութիւնն*[3]*, որոյ որմոյն լայնութիւնն երիւք մեծաքայլութեամբ չափով ունի զպարզուածսն, գունդ անապակ կրոց եւ քարի, իբրեւ զհալուածս*[4] *կապարի եւ պղնձոյ ընդ միմեանս խառնեալ:* 15 *Եւ շինուած տաճարին ի հիմանց անտի մինչեւ ցգլուխ նորին ի թուիչս կազմեալ՝ առանց սեանց*[5] *ունի զհաստատութիւն. եւ է որ արդարեւ արժանի զարմանալոյ ի վեր քան զմիտս:* 16 *Ունի եւ խորանն*[6] *կամարակիցս եւ անկիւնս եւ շրջապատս գեղապաճոյճս*[7]*, անթիւ մտաց եւ անզննելի աչաց:* 17 *Ունի եւ գումբէթս երկնահարթս ոսկեզարդս*[8] *եւ լուսաճաճանչս, յոր թէ նայել ոք կամիցի՝ իբր թագաւորի իմն պատիւ*[9] *առնելով, նախ ի բաց առցէ զխոյր գլխոյն, եւ ապա տանջե/300ա/ալ զպարանոցն՝ հազիւ թէ նշմարել կարիցէ զզանազան դեղոցն կերպագրութիւնս:*

18 *Եւ է կարգ շինուածոյ*[10] *տաճարին ահեղ իմն եւ զարմանալի, եւ այնքան բարձրագոյն եւ անհաս է մտաց, զոր աւրինակ թէ իմաստուն ոք այր ընդ մի կարգ խորանի միոջ զբազում ժամս նայեսցի, արտաքս ելեալ՝ ոչ ինչ յորոց*[11] *նայեցաւն պատմել ումեք կարասցէ:* 19 *Վասն զի են ի նմա ոսկեզարդ գահոյք, յորս բազմեալ երեւի արքայ նազելի ճոխութեամբ, շուրջ զիւրեաւ*[12] *ունելով պատանեակս լուսատեսակս, սպասաւորս ուրախութեան, ընդ նմին եւ դասս գուսանաց*[13] *եւ խաղս աղճկանց*[14] *զարմանալոյ արժանիս:* 20 *Անդ են*[15] *եւ սուսերամերկաց հոյլք եւ ըմբշամարտաց պատերազմունք, անդ եւ դասք առեւծուց*[16] *եւ այլոց գազանաց, եւ անդ երամք հաւուց զարդարեալք ի պէսպէս պաճուճանս, զոր եթէ զամենայնն որ ի նմա գործք ի թիւ ոք կամիցի արկանել՝ բազում աշխատութեան պէտք են անձինն եւ լսողաց*[17]*:*

21 *Եւ է փառք տաճարին ահեղ իմն եւ զարմանալի. /300բ/ եղեալ են ի նմա դրունք հատուածոյք մանր յաւրինուածով*[18] *եւ հրաշալի գեղգեղմամբ, ի բանալն իւրեանց երկբացիկք են, աւդաբերք զովացուցիչք, իսկ հուպ առ միմեանս գոլով՝ երեւին իբրեւ զմի պատկեր:*

22 *Պատմեաց մեզ եւ հաւատարիմ ոստիկան մի ի գործավարաց քաղաքին, եթէ եմուտ ի շինուած տաճարին երկաթ լտերս իբրեւ երկերիւր հազար*[19] *եւ հաւաստապէս ճշմարտութեամբ նուազեաց զասելն*[20]*, քան թէ առատութեամբն յաւելեաց ի բազումս:* 23 *Իսկ եւ նիստ փառաց տաճարին յամենայն կողմանց զաւառին ի մէջ քաղաքին երեւի իբրեւ զմեծ մի բլուր. ո՛չ ինչ նուազեալ բարձրութեամբ քան զքարանձաւ*[21] *ծայր կղզւոյն*[22]*:*

---

1 îÙ Û»ñÏñ¿ (² ´¶ »ñÏñ¿)
2 ² î¹ ù³ é³ ëáõÝ, ´¶ î²î⁴ .Ë.
3 ´ µ³ ñÓñáõÃÇõÝ
4 ² ´¶ ½Ñ³ Éáõ³ Íë, î¹⁻² ÛûñÇÝ³ ÏëÝª ½Ñ³ õáõ³ Íë (ëË³ É ¿), ÜËÝ.86.ëñµ·. ½Ñ³ Éáõ³ Íë
5 î¹⁻²î⁴ ë»³ Ý (² ´¶ î³ ë»³ Ýó)
6 îÙ Ëáñ³ Ýë (² ´¶ ¸ Ëáñ³ ÝÝ)
7 ² ¶ ¹»Õ³ å³ ×áÛ×ë (´ ·»Õ³ å³ ×áÛ×ë)
8 ´¶ ¸ áëÏ¿½³ ñ¹ë, ü áëÏ»½ûÍë
9 ü å³ ïÇõë
10 ü ßÇÝáõ³ ÍáÛÝ

11 ü áñáó
12 ü ½Çõñ»õ
13 ´ Ïáõë³ Ý³ ó
14 î¹ ³ ÕçÏ³ Ýó, î¹ ÛûñÇÝ³ ÏÝª ³ Õ×Ï³ Ýó
15 ´ î¹⁻² ³ Ý¹¿Ý, î⁴ ³ Ý¹ ¿Ý, ² ¶ î³ ³ Ý¹ »Ý
16 îÙ ³ éÇõÍáõó (² ´¶ ³ é»õÍáõó)
17 ² ´¶ Éë³ õÕ³ ó
18 ¸ ÛûñÇÝáõ³ Íá íù
19 ² ´¶ î¹ »ñÏ»ñÇõñ Ñ³ ½³ ñ, î²⁻⁴ .Ùé.
20 ü ³ ë»ÉÝ
21 ¶ ½ù³ ñ³ Ó³ õ
22 ² îÙ ÏÕ½áÛÝ (´¶ ÏÕ½õáÛÝ)

24 *Պարսպէ անմերձենալի*[1] *ամրութեամբ եւ գծայրս ամրոցին, եւ շինեալ ի նմա շտեմարանս մեծամեծս եւ համբարանոցս, միանգամայն եւ տունս գանձուց եւ զինուց*[2] *եւ ասպազինաց անհուն բազմութեանց:* 25 *Այլ եթէ զամենայն զզարդ*[3] *շինուածոյն, զոսկեզարդ փողոցսն եւ զգումբէթակապ*[4] *խորանս/301ա/յարկսն եւ զզանազան տեղիս գահոյիցն*[5]*, որք առաւել այլակերպութեամբ մի քան զմի գերահրաշապէս փայլեն. եւ ըստ արժանեացն մանրամասնաբար գովասանել ոք կամիցի՝ կարծեմ թէ յանհասութիւն ձկտեալ տատանի, որ եւ հասանելոյ չէ կարողութիւն:* 26 *Բայց մեր զդիպողսն եւ զպատշաճաւորսն որքան է կարողութիւն՝ ի լրումն ընծայեցաք գեղեցիկ քոյոցդ ախորժակաց, ո՛վ քաջազգի եւ տան մեծի արգասաւոր եւ նախնական մեծ:*

Թ.[6] ՅԱՂԱԳՍ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ[7] ԳԵՐԱՊԱՅԾԱՌ ԵՒ ՊԱՆԾԱԼԻ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅՆ ՈՐ ՅԱՂԹԱՄԱՐ ՔԱՂԱՔԻ, ՈՐՈՅ ԵՒ[8] ՆԻՒԹ ՆՊԱՍՏԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ[9] ՔԱՐԱՆՑՆ ԲԵՐԱՒ ՅԵՐԿՐԷ ՀԵՌԱՍՏԱՆԷ, ԶՈՐՈՅ ՄԵՔ ԶԻՐՆ ԵՒ ԶՏԵՂԻՆ ՀԱՒԱՍՏԵԱՒ ՅԱՅՏ ԱՐԱՍՑՈՒՔ

1 *Ի ժամանակս շինութեան հոյակապ եւ հռչակաւոր եւ բարձրանշան քաղաքին Աղթամարայ բարձրացոյց փրկիչն*[10] *Յիսուս զբազուկս ածելոյն իւրոյ Գագկայ՝ հարստահարել զգազանաբարոյ ազգն Իսմայելի*[11]*, զորս կապեաց զձեռանէ իւրմէ հաստահիմն խորհրդովք եւ պատերազմական ուժեղ*[12] *արութեամբք, իբրու դանդանաւանաւ*[13] */301բ/ իւիք*[14] *զկզակս նոցա ճմլեալ թոշնացուցանէր:* 2 *Սկսեալ ի Մարաց եւ Պարսից զբոլոր Ատրպատական, մինչեւ ցԽուժաստան. ուրում կամէր*[15]*՝ աւանդէր, եւ յորոց ոչն կամէր՝ ի բաց կորզէր, զայլս ի վերայ այլոց յարուցանէր, եւ զհազարս եւ զբիւրս ի նոցանէն իմաստութեան սրովն սատակէր, իսկ այլոց պատերազմաւ պատահեալ՝ տայր բերանոյ սրոյ եւ յանխնայ կոտորէր, երբեմն անձամբ եւ երբեմն ի ձեռն զաւրացն:*

3 *Եւ յառնելն արքայի զայսոսիկ յաճախեաց պատերազմաւ եւ ի վերայ Ասորեստանի, եւ զաւառս բազումս ամրոցովքն հանդերձ յինքն ձգեալ կորզեաց:* 4 *Եւ տեսեալ մերձ ի դրունս Ասորեստանի ամրոց մի յիշխանատանն Աղձնեաց, ի գեաւղն*[16] *Կոտոմ կոչեցեալ, լինելով սեփհականաբար Զուրարիկն*[17] *կոչեցեալ ազգի, սպառ սպուռ կորուսեալ ջնջէ զազգն, եւ զշինուածս ամրոցին ի հիմանց տապալեալ՝ զքարինս նորա բարձեալ բերէ ի վերայ մկանաց*[18] *ծովուն, ընծայելով ի նիւթ շինութեան սրբոյ եկեղեցւոյն, կանգնելով փոխանակ բագնաձեւ /302ա/ պղծալից յարկացն զտաճար փառաց:* 5 *Աստանաւր կատարի ասացեալն ի մարգարէէն, թէ*[19]*՝ «Որ հանէ զպատուականն յանարժանէն՝*

1 ´ ³ ÝÙ»ñÓ ³ Ý ³ ÉÇ
2 ´¶ ¸ > »õ ½ÇÝáõó
3 ´ ½ ³ ñ ¹
4 ´ ½ · áõÙµ»Ã ³ Ï ³ å
5 ² ´¶ · ³ ÑáÛÇóÝ, î¹î² ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ·áÑáÛÇóÝ (ëË ³ É ¿)
6 ´° .Á.
7 î¹⁻² > ßÇÝáõÃ» ³ Ý
8 îù > »õ (² ´¶ áõÝ»Ý)
9 ü ëå ³ ë ³ õáñáõÃ» ³ Ý] Ýå ³ ë ï ³ áñáõÃ» ³ Ý
10 îù ÷ñÏÇãÝ Ù»ñ (² ´¶ > Ù»ñ)
11 ² ¶ îù ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ (´ ÇëÙ ³ Û»ÉÇ)
12 î¹ áõÅ»É (íñ¿å). ÜËÝ.271ëñµ·. áõÅ»Õ
13 ² ´¶ ¹ ³ ¹ ³ Ý ³ õ ³ Ý ³ õ, ü ¹ ³ Ý¹ ³ Ý ³ õ ³ ÝÇõù
14 î¹ > ÇõÇù
15 î¹ Ï ³ Ù ¿
16 ² ¶ ·»õÕÝ, ´ ·»ûÕÝ
17 î¹⁻²î⁴ ½áõñ ³ ñ»ÏÝ (² ´¶ î³ ½áõñ ³ ñÇÏÝ)
18 ´¶ ÙÏ ³ Ýó
19 î²î⁴ > Ã¿

իբրեւ զբերան իմ եղիցի»[***], ուր միշտ Հանգչի Հոգին Սուրբ, վերագրելով զմարդիկ յանսատուեր լոյսն:

6 Եւ քանզի ճարտարապետ արուեստին էր Մանուէլն, զոր ի վեր անդր ցուցաք, այր[1] լի իմաստութեամբ եւ զաւրաւոր ի գործս իւր, Հրաշակերտէ զեկեղեցին զարմանագործ արուեստիւ. եւ զոր վերագոյնն ցուցաք՝ կրաւնաւորն ձեռն տայ նկարագրել զքարինսն ճշգրտագործ նմանաՀանութեամբ, սկսեալ յԱբրաՀամայ[2] եւ ի Դաւթէ եւ մինչեւ ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, զդասս մարգարէից եւ առաքելոց յաւրինեալ ըստ իւրաքանչիւր Հանդիսի զարմանագործ տեսլեամբ: 7 Ստեղծագործեալ ջոկադրէ[3] եւ ի կարգս եկեղեցւոյն զՀոլովս երէոց եւ զերամս Հաւուց, միանգամայն եւ զդասս գազանաց, խոզից եւ առիւծուց, ցլուց եւ արջոց, ընդդէմ միմեանց զարդարեալս, զկենդանականին նոցա յուշ առնելով զմարտ, որ է յոյժ ըղձալի իմաստնոց: /302բ/ 8 Ածեալ զթիկամբք եկեղեցւոյն եւ շրջապատ պարունակ մի պանձալի մանրամասն[4] Հատուածովք յաւրինեալ, կերպագրեալ որթս խաղողաբերս այգեգործովք եւ գազանովք եւ սողնովք[5] Հանդերձ Համակեալք, որոց եւ կերպարանքն այլ եւ այլ զանազանութեամբք ըստ իւրաքանչիւր մասին առբերեն[6] զտեսակս:

9 Իսկ ի չորից կողմանց ի վերայ գագաթան սրբութեանցն ճշգրտագործեալ զչորից աւետարանչացն պատկերս, որք եւ արժանաւորապէս իսկ են պսակ ուրախութեան սրբոյ եկեղեցւոյ եւ վերագոյն քան զամենայն սուրբս:

10 Նկարագրեալ է տեառնագրելով եւ զփրկչական պատկերն[7], որ վասն մեր զգեցաւ մարմին՝ երեւելով մարդ, եւ է ի կամարս արեւմտական խորանին: 11 ՆմանաՀան ճշգրտութեամբ յաւրինեալ է ընդդէմ փրկչին եւ զփառազարդ պատկեր արքային Գագկայ, որ մեծապարծ Հաւատով բարձեալ ունի զեկեղեցին ի վերայ բազկացն՝ իբրեւ զսափորն ոսկի լի մանանայիւն եւ իբրեւ զտուփ մի ոսկի անուշաՀոտութեամբ լցեալ, կայ առ/303ա/աջի Տեառն, կերպագրեալ այնպէս, որպէս թէ զթողութիւն խնդրեսցէ մեղաց: 12 Որ թէպէտ եւ մերս պատմութեանց իցեն բանք, սակայն թագաւորն ոչ վրիպի ի խնդրեալ պարգեւացն, յուսացեալ առ ՀանդերձեալՀատուցմունսն:

13 Դարձեալ եւ ի Հարաւակողմ կուսէ խորանին, ի վերայ դրան եկեղեցւոյն յաւրինեալ է[8] տեղի գաՀոյից, ի բարձանց ի խոնարՀ կամարաձեւ աստիճանաւք զէջսն ունելով, որպէս զի իցէ տեղի աղաւթից թագաւորին, զուսպ եւ զերծ ի մարդկանէ, որով ի միտս իւր եկեալ անզբաղապէս[9] ընդ Աստուծոյ խաւսեսցի:

14 Իսկ ի ներքուստ կողմանէ զսրբութիւն սրբութեանցն Հրաշալիս իմն յաւրինէ նկարապաճոյճ դեղովք, դրամբք[10] արծաթապատաւք եւ լի ոսկեՀուռն զարդիւք, ոսկեպատ պատկերաւք եւ ակամբք[11] պատուականաւք եւ մարգարտաՀիւս զարդիւք եւ պէսպէս երեւելի եւ պայծառ սպասուք[12], զոր Հրաշափառապէս եցոյց մեզ երկրորդ Երուսաղէմ, միանգամայն եւ դուռն վերին Սիովնի[13]:

*** Եր. ԺԵ. 19
1 ² ´¶ ³Ûñ, î¹î² ÛûñÇÝ ³ ÏëÝª ³ÛÉ (ëË ³É ¿)
2 ü Û ³ µñ ³ Ñ ³ Ù¿
3 ´ çñÏ ³ ¹ñ¿
4 ü µ ³ ñáõÝ ³ Ï ÙÇ Ù ³ Ýñ ³ Ù ³ ëÝ (> å ³ ÝÓ ³ ÉÇ)
5 ¶ > »õ ëáÕÝáíù
6 ² ´ ³ éµ»ñ»Ý. ÜËÝ.396ëñµ·. ³ éµ»ñ»Ý
7 îù å ³ ï Ï»ñë (² ´¶ å ³ ï Ï»ñÝ)
8 î¹⁻²î⁴ ¿ Ç (² ´¶ î³ > Ç)
9 ´ ³ Ý½Ã ³ Õ ³ å¿ë
10 ´ ¹ñ ³ Ùù
11 ² ´¶ î¹î³ ³ Ï ³ Ùµù, î²î⁴ ³ Ï ³ Ùµ
12 ´ îù ë å ³ ëÇõù (² ¶ ë å ³ ëáõù)
13 î¹ ëÇáÝÇ, î²⁻⁴ ëÇûÝÇ (² ´¶ ëÇáíÝÇ)

15 *Աստանաւր կատարին մարգարէու-թեանն |303բ| նուագք, թէ՝* «Ուրախ լե՛ր, անապատ ծարաւի», *եւ դարձեալ՝ եթէ* «Ցնծասցէ երկիր, եւ ուրախ եղիցին կղզիք բազումք»[*]: 16 *Արդարեւ սա էր երբեմն ա-նապատ ծարաւի, իսկ այժմ քաղաք մեծին Աստուծոյ, գետաՀետեալ յերկուց մշտա-բուղխ[1] աղբերաց, ի սրբոյ[2] աւազանէն եւ յանապական արենէ Որդւոյն Աստուծոյ՝ արբուցանէ[3] զոգւով ծարաւիս:*

17 *Իսկ զաւր նաւակատեաց սորա դա-սիւք եպիսկոպոսաց եւ իշխանաց չքեղա-ցուցանելով, տաւն մեծ ուրախութեան կա-տարէ մեծապարծ պարծանաւք յիշատակ ազգաց յազգս:* 18 *ԱՀա ասացաք որ ինչ յաղագս[4] սրբոյ եկեղեցւոյն:*

Ժ.[5] ՅԱՂԱԳՍ ՄԵԾԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԸՆԴ ԱՌՆՆ ԱՐԱԲԱՑՒՈՑ Ի ԴՐՈՒՆՍ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ ԴՈՒՆԱՅ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ԳՈՐԾՔ ՔԱՋՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾԻ ԱՐՔԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱԳԿԱՅ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ՅԱՂԹՈՒԹԵԱՆՆ ԳՈՐԾՔ

1 *Եւ որպէս ի վեր անդր պատմեցաք վասն անիշխան լինելոյ երկրին[6] Պարսից, ըստ գրեցելումն, թէ* «Դատաւոր ոչ գոյր Իսրայէլի[7]»[ե], *եւ իւրաքանչիւր ոք զիւր միտս Հաճէր:* 2 *Ի սոյն ժամանակս այր մի արաբացի ազգաւ, այր Հմուտ պատերազ-մաց եւ գործոց զինուորութեան.* |304ա| *սա կոկոզավիզ ամբարտաւանութեամբ յինքն Հայեցեալ՝ կարծեաց ինքնագլուխ լինել[8]:* 3 *Ուստի եւ զաւր գումարեալ, յան-կարծաւրէն թեւակոխեաց անցանել ընդ Գողթնաստան եւ ընդ աւանն Նախճաւան, զբռամբ ածեալ եւ զզաւրս Շարուրն կոչե-ցեալ գաւառի, գայ Հասանէ մինչեւ ցմեծ մայրաքաղաքն Դուին:* 4 *Եւ վաղվաղակի Հարկապահանջս եւ ոստիկանս առաքեալ յԱյրարատեան գաւառ[9] եւ մինչեւ ցԱրա-գածն կոչեցեալ ոտն, որ է[10] բաժին կա-լուածոց Աբասայ որդւոյ Սմբատայ, ընդ իւրումն նուաճէ իշխանութեամբ:* 5 *Եւ քանզի Աբաս ո՛չ կարողանայր ի դիմի Հարկանել բռնացելոյն ի վերայ ինքեան, ձայն արկանէ յարքայ ի ձեռն Հրեշտակաց եւ Հրովարտակաց, զի եկեալ փրկեսցէ զնա ի Հարկապահանջ բռնութեանցն Հինից:* 6 *Եւ արքայի յիշեալ զգութ արեան Հարա-զատութեանն, եւ գնաց զաւրաւք բազ-մաւք զՀարազատին խնդրել զքէն վրի-ժուց:*

7 *Իսկ Աբաս որդին Սմբատայ Հպար-տացեալ գայ իջանէ ի դաշտն Վաղարշա-պատ քաղաքի, կամեց|304բ|եալ յառաջա-գոյն քան զզաւրուստն մեծի թագաւորին Հայոց Գագկայ անձինն ինչ ստանալ պարծանս:* 8 *Իսկ այրն այլազգի քանզի գիտէր զնմանէ, թէ ոչ է Հմուտ պատերազ-մաց, ելեալ Հասանէ ի վերայ նորա սակաւ զաւրաւք եւ Հարեալ զնա, ի փախուստ դարձուցանէ:* 9 *Մաշեալ ի սուր սուսերի ի զաւրացն նորա արս իբրեւ Ն.[11] (400) եւ առեալ զկապուտ զաւրացն եւ զբնակչաց երկրին, եւ Հրձիգ արարեալ զաշխարՀն ա-մենայն, դառնայ ի քաղաքն մեծաւ յաղ-թութեամբ եւ բազում աւարաւ:* 10 *Եւ Ա-բաս այնուՀետեւ փախստեայ եղեալ, մա-զապուր անկանի յաշխարՀն Վրաց:*

[*] Ես. Լ. Ե. 1ե– Մշ. Պ. Ե. 11. Պ. Զ. 1

1 ´ Ùß ï ³ µáõË

2 ´¶ ëñáÛ, ¶° ³ÛÉ Ó»éù ëñµáÛ

3 ´ > áñ¹õáÛÝ ³ ë ï áõÍáÛ ³ ñµáõó ³ Ý¿

4 ´ > Û ³ Õ ³ ·ë

5 ´° .Ã.

6 î[1-2] > »ñÏñÇÝ

7 ´ ·áÛ Çëñ ³ Û¿ÕÇ, ¶ Çëñ ³ Û¿ÕÇ

ե Հմմտ. Դտ. ԺԷ. 6, 14, ԺԹ. 1 «ոչ գոյր թագաւոր Իս-րայէղի»

8 î[4] ÉÇÝ¿É (íñ¿±å)

9 ü Ïáã»ó» ³ É · ³ õ ³ éÝ

10 ü > ¿

11 ¶ .¹×.

11 *Եւ արքայի լուեալ զգոյժ աղաղակիս այսորիկ, վաղվաղակի հասանէ ի դուռն Դունայ, յեզր գետոյն Երասխայ, հանդէպ Վիրապին սրբոյ*[1]*, յորմէ ելեալ՝ մեծն սուրբն Գրիգորիոս լուսաւորեաց զՀայաստան աշխարհս:* 12 *Իսկ այլազգին յորժամ ետես զբանակ արքային մեծի սփռեալ առ լերամբն Գինոյ կոչեցեալ բլեր, որ արդարեւ անուն բլրակին մարգարէաբար, իբրու յանապակ /305ա/ գինոյ զմայլեալ*[2] *ուրախ արար*[3] *զարքայ յիւրումն սահմանեալ վայրի. որ թէպէտ եւ ի բարձանց առեալ զշնորհ յաղթութեանն, բարեխաւսութեամբ սուրբ Լուսաւորչին*[4]*, որոյ եւ իւր իսկ տաւնախմբիւր յիշատակ յամսեանն Սահմի, որ աւր տասն*[5] *էր*[6] *ամսոյն. սակայն եւ բլուրն շնորհս ունելով, ոչ ունայնանայ ի գովեստից աստի պատմութեանցս:* 13 *Եւ այնուհետեւ առնն*[7] *ամբարշտի զաւր գումարեալ արս իբրեւ երեքտասան հազար*[8]*, դիմէ ի վերայ արքայի, գունակ այլոց ոմանց զնա կարծելով:* 14 *Եւ մինչդեռ արեգակնն*[9] *յերրորդ ժամուն արփիաթեւէր*[10] *զկամարն երկնի, եւ դեռ ընթեռնոյր Աւետարանն սուրբ, գայ ոմն ի սուրհանդակաց եւ ասէ. «Ընդէ՞ր ձիգ եւ յաւէժ աղաւթէ տէր իմ արքայ, եւ ահա ճակատ այլազգեացն մերձեցաւ ի բանակ սրբութեան Տեառն»:* 15 *Եւ արքայ այնուհետեւ կայուն*[11] *սրտիւ եւ հեզահամբոյր քաջութեամբ ո՛չ զաչս եւ ո՛չ զբարբառ առ ազդողն ամբառնայ, այլ կատարեալ զսովորական աղաւթսն, իմացեալ զիմաստնոյն, թէ՝ «Տեա՛ռն է պատերազմ», եւ թէ՝ «Տէր* |305բ| ամբարտաւանից հակառակ կայ, եւ տայ զշնորհսն խոնարհացն»***:

16 *Յայնժամ արքայ վառեալ ի զէն եւ ի զարդ արիական քաջութեան, առեալ զզաւրս*[12] *գնդին հաւատացելոց, հանդարտ յառաջ մատուցեալ, գունդս գունդս պատշաճաբար յաւրինէ զիւրոյ ճակատուն:* 17 *Եւ ապա այնուհետեւ սուսերամերկացն հոյլք զմիմեամբք*[13] *խառնեցան, եւ ճայթմունք եւ թնդիւնք*[14] *եւ փայլատակմունք իբրեւ յամպոց ի վայր թափեալ երեւեցան, եւ ահագին աւրն սկսաւ լինել:* 18 *Յայնժամ ի վերին աւգնականութենէն*[15] *զաւրացեալ լինէր արքայ իւրականն զաւրաւք*[16]*, մանաւանդ զի եւ սուրբ հայրապետն Հայոց մեծն Եղիսէ, ելեալ ի կատարս բլերն Գինոյ*[17]*, հանդերձ քահանայական դասիւքն, հանգոյն սրբոյն Ներսէսի անխոնարհելի ունելով զձեռս, մինչեւ պարտեցաւ երկրորդն Ամաղէկ:* 19 *Ուստի եւ գունդ զգնդիւ անցեալ զաւրացն Հայոց, գայ պատահէ արքայ զմիջոցաւ ռազմին այլազգեաց, յորում էին արք հետեւակք ըմբշամարտ զինակրաց իբրեւ չորք հազարք*[18]*. որոց ի /306ա/ դիմի հարեալ արքայի, իբրեւ կայծակն ընդ եղէգն*[19] *հարեալ, այնպէս խորտակեաց զռազմաց զաւրուն այլազգեաց:* 20 *Եւ այնուհետեւ բազմութիւն դիակացն յերկիր անկելոցն էին թանձրացեալք ի վերայ երեսաց դաշ-*

1 ¶ ëñµáÛÝ
2 ´ ½Ù ³ É» ³ É
3 î1 áõñ ³ ñ] áõñ ³ Ë ³ ñ ³ ñª ³ Ûëå¿ë ÛûñÇÝ ³ ÏëÝ (ëË ³ É ¿, ½Çª ² ´¶ áõñ ³ Ë ³ ñ ³ ñ)
4 ü ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ Éáõë ³ õáñãÇÝ
5 ² ´¶ ï ³ ëÝ (î1 ÛûñÇÝ ³ ÏëÝ å ³ Ï ³ ëÇ ÃÇõ ³ õáõñó ³ ÙëáÛÝ. áñ ëË ³ É ¿), î2-4 .Å.
6 ´¶ ¿] ¿ñ
7 îù ³ éÝ (² ´¶ ³ éÝÝ)
8 ² ´¶ î1 »ñ»ù ï ³ ë ³ Ý Ñ ³ ½ ³ ñ, î2-4 .Å·é.
9 îù ³ ñ»· ³ ÏÝ (² ´¶ ³ ñ»· ³ ÏÝÝ)
10 ¸ ³ ñ÷ ³ Ã»õ¿ñ (Ç ÜÐ´ ë ³ ÙÇ ³ Ï í Ï ³ ÛÃ-ÝÝ ¿)
11 ² ´¶ îù Ï ³ ÛÇõÝ. ÜËÝ.78.ëñµ·. Ï ³ ÛáõÝ] Ï ³ ÛÇõÝ

*** Ա. Թգ. ԺԷ. 47 եւ Ա. Կ. Գ. 34
12 îù ½½ûñëÝ (² ´¶ ½½ ³ õñë)
13 ¶ ½ÙÇÙ» ³ Ùµ
14 ¶ ÃÁÝ¹ÇõÝ
15 ¶ Û ³ õ·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃ»Ý¿Ý
16 î1 ³ ñù ³ ÛÝ Çõñ ³ Ï ³ Ý ½ûñûùÝ
17 ü µÉñÇÝ ·ÇÝõáÛ
18 î2 .ï.
19 ² »Õ»·Ý
20 ´ ¹Ç ³ Ï ³ ó »ñÏÇñ

տին իբրեւ զորայս անդւոյ լիոյ յաւուրս հնձոց. ուստի եւ ընդ սրախողխողսն եւ ընդ գետավէժսն սատակեցան արք իբրեւ ութ հազար[1], եւ զբազումս ի նոցանէ ձերբակալս[2] արարեալ, զոմանս շղթայակապս, յղէ յանառն[3] Դարիւնս: 21 Իսկ արանց երկերիւր[4] աւելի կամ պակաս, զարիւնս անձանցն պարգեւս նոցունց շնորհէ եւ հրամայէ արձակել, զի երթեալ ի քաղաքն պատմեսցեն զոր տեսինն:

22 Եւ ինքն արքայ աճապարեալ անցանէ ընդ գետն Երասխ, կամելով հրձիգ առնել զքաղաքն ծագէ ի ծագ եւ զաշխարհն շուրջանակի, մինչեւ ծերք քաղաքին[5] անկեալ առ ոտս նորա, խնդրեն զխաղաղութիւն, տալով հարկս եւ պատանդս. զոր առեալ արքայի, դառնայ խաղաղութեամբ յամուրն Դարիւնս, բարձեալ զգէն եւ զասպազէն /306բ/ առնեւձիոյ զաւրացն այլազգեաց անչափ բազմութեամբ, եւ ի բազում աւարառուաց իւրոցն զաւրաց ո՛չ ինչ տուժէ արքայ յումեքէ, այլ հրամայէ հանդէպ երեսաց տանել զինչ եւ շահեցաւ:

ԺԱ.[6] ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆ ԴԷԼՄԿԱՑՆ Ի ՔԱՂԱՔՆ ՀԱԴԱՄԿԵՐՏ ԵՒ Ի ԳԱՒԱՌՆ ԱՂԲԱԳ, ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆ ԶԱՒՐԱՑՆ ՀԱՅՈՑ Ի ՇՆՈՐՀԱՑՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

1 Յաւուրսն յայնոսիկ մասն ինչ ի զաւրաց դէլմկաց[7] դիմեալ, անցանել կամելով յաշխարհն Ասորեստանի. եւ հասեալ ի քաղաքն Հադամակերտ եւ ի գաւառն Աղբագ, գերփեալ զինչս եւ գերեալ զկանայս եւ զտղայս՝ որչափ եւ ձեռն հասանէ: 2 Եւ զայն լուեալ արքայի՝ հրաման տայ զաւրաց իւրոց հետամուտ լինել զկնի նոցա քաջի առնեւձիոյ: 3 Որոց առեալ զհրաման յարքունուստ, վաղագոյն աճապարեալ ժամանեն նոցա՝ յանհոգս լինելով յաշխարհին Անձեւացեաց: 4 Եւ ի դիմի հարեալ քաջամարտիկ նիզակախուռն դէլմկացն[8] զաւրաց, կոխան լինին[9] իբրեւ զխոտ դաշտաց յոտս երիվարացն[10] Հայոց: 5 Յորոց վերայ սուր եղեալ կո/307ա/տորեցին արս իբրեւ երկու հազար[11], եւ առեալ զբանակս նոցա յաւարի, փրկեալ եւ[12] զգերեալսն, դարձան յիւրաքանչիւր տեղիս մեծաւ յաղթութեամբ:

ԺԲ.[13] ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵՐՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՆՁԻՆ ԵՒ ՓԱՌԱՑ ՄԵԾԻ ԱՐՔԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱԳԿԱՅ

1 Եւ քանզի նախածանաւթ եւ յառաջգիտութեամբ Աստուծոյ գիտելով զնա՝ թէ այնպէս լինելոց է, անդստին յորովայնէ մաւր իւրոյ ելից զնա իմաստութեամբ հոգւովն: 2 Վասն որոյ եւ շնորհեաց նմա պատկեր լուսազարդ եւ հասակ փառաց անհամեմատ ի մէջ ամենայն մսեղեաց բանական ազգի. հարթ եւ ուղիղ հասակաւ[14], վայելուչ եւ պայծառ երեսաւք, հեր գլխոյ նորա թխակերպ, գանգուրագեղ գիսաւորութեամբ ուղեբեկ[15] ջոկացեալ ի վերայ սպետափառ[16] ճակատուն՝ յոյժ խուռնախիտ թանձրութեամբ. մրազարդ կամարա-

1 î2-4 .Áé. (² ´¶ ¸ î1 áõÃ Ñ ³ ½ ³ ñ)
2 ¸ Ó»ñµ ³ Ï ³ É
3 ´ ³ ÝÛ ³ éÝ
4 î2 .Ù.
5 ü > ù ³ Õ ³ ùÇÝ
6 ´° .Å.
7 î2 ¹»ÉÙÏ ³ ó (² ´¶ î1 ¹¿ÉÙÏ ³ ó)
8 î2 ¹»ÉÙÏ ³ óÝ (² ´¶ î1 ¹¿ÉÙÏ ³ óÝ)
9 î1 > ÉÇÝÇÝ (íñ¿å)
10 ² ¶ ¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ, ´ Û¿ñÇí ³ ñ ³ óÝ
11 ² ¶ î1î3 »ñÏáõ Ñ ³ ½ ³ ñ, ´ .µ. Ñ ³ ½ ³ ñ, î2î4 .ë.
12 ´¶ > »õ
13 ´ .Å ³ . (ÜÐ´-Ç .». 11)
14 î1-2 > Ñ ³ ë ³ Ï ³ õ
15 ÜËÝ.38ëñµ·. ³ Õ»µ»Ï (³ Õ¿µ»Ï= ³ É»Ë ³ éÝ)
16 ü ëåÇ ï ³ ÷ ³ é

ձեւ կցուածք[1] *յաւնիցն*[2], *եւ բիբք եւ արտեւանունք հանդերձ պտղովք զկայեալք*[3], *իբրեւ զշուշան ի հովիտս ծաղկեալ*[4] *ծաւալին հրաշազարդ յաւրինմամբ*: 3 *Ունչք երկայնագոյնք եւ վայելչաւորք, լսելիք դիւրալուրք եւ դիւրա/307բ/հաւանք ի բարիս եւ պայծառք լուսահրաշ նմանեալ գունով*: 4 *Շրթունք նորա իբրեւ զլար կարմիր, ատամունք նորա հուպ առ միմեանս, զտեալք յաղտոյ*: 5 *Տէգք մուրուաց*[5] *նորա զաւրէն մանուշակի ծաղկեալք ի վերայ գունագեղ այտից, ի կերպս զուարթնոց տեսողացն զնա ցուցանէր*: 6 *Եւ յիրաւի այսպիսիք նմա շնորհազարդ փառաց պարգեւք ի վերուստ, վասն զի նա ըստ նմանութեանն Յովսիայ թագաւորեալ նորոյ Իսրայէլի, վերագոյն քան զնա լրացոյց զկարգս եկեղեցւոյ սրբոյ*: 7 *Ուստի եւ յոյժ սիրելի էր ինձ յայսմ ժամանակի առնուլ ի հնդկայինն աշխարհէ եւ ի Տպազ քաղաքէ, մանաւանդ թէ ի քարկոփչացն*[6], *եւ յԱղէքսասրացւոց*[7] *եւ Թեբէացւոց*[8] *վաճառուց զոսկետեսակն տպազիովն, եւ շարամանել ի թագի նորա յաւուրս թագի զբաւսանաց*[9], *մանաւանդ յորժամ ի փրկական պասէք*[10] *տէրունական*[11] *տաւնիցն իբրեւ զփեսայ յառագաստէ ծագիւր ըստ նմանութեանն արուսեկին*[12]: 8 *Ուստի եւ ի գունագոյն ականցն հիւսելոց մարգարտախուռն զա/308ա/րդուցն ի գլուխս*[13] *եւ ի լանջս եւ ի գաւակս երիվարին*[14] *խրոխտացելոյ ճաճանչք լուսոյ ճառագայթէին*: 9 *Այլ եւ ի հոսանս հրաձգութեանցն առաջի նորա եւ ի կայթմունս թնդականացն եւ ի հնչմունս փողոցն առ հասարակ դղրդեալ բիւր բիւրոց մարդկան, ամենայն ակն զնա բաղձայր տեսանել, ուստի եւ ամենայն հոգիք աղաղակէին. «Տէ՛ր, կեցո՛ զթագաւորն եւ լո՛ւր մեզ»*: 10 *Եւ արդարեւ արժանի էր աւծեալն Աստուծոյ եւ բարձրն*[15] *քան զամենայն թագաւորս երկրի՝ այսպիսի եւ ի վեր քան զսոյնս գովութեանց*.

11 *Վասն զի նա խաղաղութեան եւ շինութեան առիթ*:

12 [16] *Նա աւազակաց խանձող եւ հերքիչ*:

13 *Նա իրաւանց եւ դատաստանաց արդարով կշռիչ*:

14 *Նա ամբարտաւանից բարձրաթռիչ թեւոցն հարթող*:

15 *Նա որջացելոց բազմաց ի բարձրաբերձ ամրոցաց ստորիջոյց*:

16 *Նա ապստամբաց անզերծանելի ծուղակ*:

17 *Նա գաղտնի նենգութեանց թշնամեաց նախատեսող եւ կարթ կորզիչ*:

18 *Նա սիրելեաց եւ կամարարաց իւրոց անծախ պարգեւ*[17]:

/308բ/ 19 *Այլ եւ անուշահոտ բուրաստան, լի համապայծառ ծաղկովք*:

20 *Նա տան իւրում կանաչ տունկ*[18] *ոսկեսաղարթ, լի աստուածայորդոր սիրով եւ բերկրաբեր աւետիք*:

21 *Նա որդւոց իւրոց կրթարան բարեաց եւ մշտաբուղխ աղբիւր*[1] *իմաստից*:

---

1 ² ´ ¶ îù Ïóáõ ³ óù, ¸ Ïóáõ ³ Íù (»ñÏÇóë)

2 ² ´ ¶ îù Ûáõ ÝÇóÝ, ¸ Ûáõ ÝÇó, ü Ûû ÝÇóÝ. ëñµ ³ ·ñ. »Ýù Áë ï Ï ³ ÝáÝÇª »ñÏ ³ Ã ³ ·Çñ ² -à ß÷áÃ

3 ² ´ ¶ îù í Ï ³ Û» ³ Éù. ÜËÝ.72ëñµ·. ½Ï ³ Û» ³ Éù±

4 ü Í ³ ÕÏ» ³ É »ñ»õ» ³ É

5 îù Ùáñáõ ³ ó (² ´ ¶ ¸ Ùáõñáõ ³ ó)

6 ¶ ¸ ù ³ ñÏá÷ã ³ ó

7 ü Û ³ Õ¿µ ³ ëñ ³ óõáó

8 îù Ã¿µ¿ ³ óõáó, ² ´ Ã»µ¿ ³ óõáó, ¶ Ã»µ» ³ óõáó

9 ² ´ ëµáõë ³ Ý ³ ó, ² º ¶ (² ·ñãÇ) ëµ ³ ë ³ Ý ³ ó

10 îù å ³ ë»ù (² ´ å ³ ë¿ù)

11 ¶ ï »ñáõÝ ³ Ï ³ Ý

12 ² ´ ¶ ³ ñ ³ õë»ÏÇÝ

13 ´ ¶ ·ÉáõË

14 ² ´ ¶ ¿ñÇí ³ ñÇÝ

15 ² µ ³ ñÓñÝ, ² º ´ ¶ µ ³ ñÓñ

16 îáÕ ³ ï »É »Ýù Áë ï Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ó»õ ³ õáñÙ ³ Ý. ÝáÛÝ-å¿ë ¿ »õ î¹

17 î⁴ª ² å ³ ñ·»õÇã (ëË ³ É)

18 î² Ï ³ Ý ³ ã ³ ï áõÝÏ, î²Í· ÑÇÝ ûñ.ª Ï ³ Ý ³ ã ï áõÝÏ

22 *Նա ամենայն արուեստականաց դռնաբաց*[2] *եւ անվրէպ քանոն:*

23 *Նա բռնաւորաց սպառնալեաց բքաբեր եւ աՀարկու Հողմոցն ընդդիմակաց՝ լեառն բարձր եւ անդրդուելի վէմ:*

24 *Նա խարդախող եւ կարծեցուցիչ Հրովարտակաց եւ պատգամաց այլազգեաց յղելոց առ նա Հուր ծախիչ:*

25 *Նա ի սիրտս բռնաւորաց Բաբելացւոց, Մարաց եւ Պարսից, Յունաց եւ բարբարոսաց Հրացեալ եւ յարաշարժ բեւեռ:*

26 *Նա Հարցափորձաւղ*[3] *իմաստնոց խորք ծովու կամ բարձրութիւնք երկնից, որ անՀասն է:*

27 *Նա յոսկեզարդ*[4] *գաՀոյսն ուրախութեանց բազմեալ նազելի ճոխութեամբ իբրեւ զառիւծ, զաւրաւոր Հաւատովք աճեցեալ ի փառս Տեառն:*

28 *Նա ի սենեակս ոսկեզարդս երեկաւթիցն քաղցրանինջ քնով /309ա/ ղուղեալ իբրեւ զվիշապ, եւ աՀ Հզաւր զաւրութեան*[5] *նորա շրջապատեալ զբոլոր Հայաստանեաւքս*[6] *իբրեւ զպարիսպ պղնձի անմերձենալի պաՀէր յերկիւղէ եւ ի գաղտաձիգ նետից Թշնամեաց:*

29 *Նա ի վերայ դրացեաց*[7] *իւրոց եւ իւրոց Հնազանդելոց Հովանի ամրապաՀեստ, եւ արագ///*[8]*:*

[ՑԱՒԵԼՈՒԱԾ]

[9]ՎԱՍՆ ԱՆՑԻՑՆ ԱՆՑԵԼՈՑՆ[10] ԸՆԴ ՀԱՅՍ, ԵՒ ՎԱՍՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՍԷՐ ԻՇԽԱՆԻՆ ԱԲԴԼՄՍԵՀԻ[11] ԵՒ ՈՐԴԵԱՑ[12] ԻՒՐՈՑ

1 *Յետ վախճանելոյ արքային*[13] *Գագկայ Արծրունւոյ*[14] *որդւոյն Դերանկի, եւ բառնալոյ իշխանութեանն Հայոց, կատարեցաւ ասացեալն ի մարգարէէն Երեմիայ ի վերայ Հայաստան աշխարՀիս, եւս առաւել ի գաւառն Վասպուրականի*[15]*, եթէ՝* «Ժողովո՛ւրդք իմ, անտերունչք շրջեցուք[16]»**: 2 *Եւ տիրեցին ի վերայ մեր ազգն Հագարու, եւ յամենայն ժամ ասպատակելով, յառի եւ յաւարի Հարկանէին զամենայն քրիստոնեայս, /309բ/ ի սով, ի սուր եւ ի գերութիւն մատնելով զմեծամեծս եւ զփոքունս. զի չիք ուստեք յոյս եւ ակնկալութիւն, եւ դեռ եւս ի սակաւուց մնացեալ էին ի պակասաւոր իշխանացն Հայոց, եւ բռամբ ունէին զամուրս բերդից եւ քարանձաւաց:* 3 *Ապա Թագաւորեցին ի վերայ մեր մեղք մեր*[17] *եւ Հարցն մերոց, եւ մատնեաց զմեզ Տէր եւ զմնացեալսն ի ձեռս անաւրէն, արծաթակուրծ, եղեռնաթիւր եւ մեղսասէր զարմին Ելիմայ, որ են ազգք Թուրքաց:* 4 *Եւ տիրեցին աշխարՀի՝ ի ծովէն արեւելից մին-*

1 ² ³ Õµ»õñ
2 î²⁻⁴ ¹ éÝµ ³ ó (² ´ ¶ ¸ î¹ ¹ éÝ ³ µ ³ ó)
3 ² Ñ ³ ñó ³ ÷ áñÓ ³ õÕ, ´ Ñ ³ ñó ³ ÷ áñÓûÕ
4 ² ¶ î¹⁻³ Ûá ë Ï »½ ³ ñ¹, ´ î⁴ á ë Ï »½ ³ ñ¹
5 ´ ½ûñáõÃ» ³ ÝÝ
6 ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ õ ù°°ë (ÇÙ ³ ª ùñÇë ï áë), ¸ Ñ ³ Û ³ ë-ï ³ Ý» ³ õù
7 ´ ¹ñ ³ ó» ³ ó, ² î⁴ ¹ñ ³ ó» ³ Ûó
8 ² .308µ ¦ ³ õ ³ Õ ÃÕÃÇë, áñ Û ³ Ûë × ³ é¿ë ÁÝÏ ³ Í ¿§, ² .309 ³ , ´ .168µ ¦ ³ õ ³ Õ Û ³ Ûë × ³ é¿ë ÃáõÕÃ ¿ ³ Ý-Ï» ³ É, í»ñçùÝ ãÏ ³ Û§ (ï åáõ ³ Íª î² ¿ç 305). ² ³ Ûë ï»Õ í»ñç ³ ½ ³ ñ¹ áõÝÇ, ´ .123 ³ ÙËÇÃ. áÙÝª ¦ í»ñçÇÝ ³ Ûë ·ÉáõË ¿ Û ³ õ»Éáõ ³ Í Û» ïÝáó Çµñ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ Ý Ù ³ ï»ÝÇë ÁÝ¹ ÑÇÝ ûñÇÝ ³ Ï ³ ó§, ¶.168µ¹ ·ñáõ ³ Í ÙÇ ³ ÛÝ 7 ïáÕ, ëÇõÝ ³ ÏÇ ÙÝ ³ ó» ³ ÉÁ »õ Û ³ çáñ¹ ëÇõ-Ý ³ ÏÁ ã·ñ ³ Í. øª 1 Ã»ñÃ ã·ñ ³ Í
9 ´° .Åµ., ´.123 ³ . ë ï . Éë-áõÙ (ÙËÇÃ. áÙÝ)ª ¦ í»ñçÇÝ ³ Ûë ·ÉáõË ¿ Û ³ õ»Éáõ ³ Í Û» ïÝáó Çµñ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ Ý Ù ³ ï»ÝÇë ÁÝ¹ ÑÇÝ ûñÇÝ ³ Ï ³ óÝ§, î² ³ ë ïª ·ÉáõË .Åµ.
10 ´¶ ³ Ýó»Éáó
11 îù ³ µ¹ÉÙë¿ÑÇ, ´ ³ µ¹ÉÝ»ÑÇ (² ¶ ³ µ¹ÉÙë»ÑÇ)
12 ² ´¶ î¹ áñ¹» ³ ó, ü áñ¹õáó, î² ÑÇÝ ûñ.ª áñ¹õáó (ëË ³ É), î²⁻⁴ áñ¹õáó
13 ü ³ ñù ³ ÛÇÝ Ñ ³ Ûáó
14 ² ´¶ ³ ñÍñáõÝáÛ
15 ü > Ç í»ñ ³ Û Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý… í ³ ë å áõñ ³ Ï ³ ÝÇ
16 ü ßñç»ëóÇÝ
** Եր. Բ. 31
17 ü Ç í»ñ ³ Û Ù»ÕùÝ Ù»ñ (> Ù»ñ¹)

չեւ ցծովն արեւմտից, եւ ո՛չ մնաց ի նոցանէ մինչեւ ցքարանձաւ մի, որ ոչ մատնեաց Աստուած ի ձեռս նոցա: 5 *Եւ նոքա ունելով զբնութիւն արիւնարբու գազանի. զի են ազգք ահաւոր տեսլեամբ, զի տեսիլ դիմաց նոցա զարհուրեցուցանէ զտեսողսն*[1] *եւ ահաբեկ առնէ. եւ բնակութիւն նոցա ի լերինս եւ ի դաշտս եւ յանապատս, որպէս զվայրենի գազանաց:* 6 *Եւ են չաղղակերք որպէս զգազանս. ո՛չ պատուեն զմեծամեծս, ո՛չ խնայեն յալիս եւ ի հարկիսս ծերոցն, ո՛չ ողորմին երիտասարդին եւ տղայոյն, ո՛չ խնայեն ի մանկութիւն ումեք:* 7 *Ազգ*[2] *չար եւ դառնացող,* |*310ա*| *ազգ*[3] *որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր եւ ոչ հաստատեաց առ Աստուած զհոգի*[4] *իւր:* 8 *Զայս ազգ ետ Աստուած եւ մեղք մեր՝ Թագաւոր աշխարհիս Հայոց, ըստ ասացելոց սրբոց մարգարէիցն*[5] *Անանիանցն, եթէ՝* «Մատնեցեր զմեզ ի ձեռս Թագաւորի անաւրինի եւ չարի քան զամենայն երկիր»[ա]:

9 *Յայնմ ժամանակի այր ոմն երեւելի տոհմակից գտեալ*[6] *արքային Սենեքերիմայ*[7] *մեծի, զոր մարգարէն Եսայի պատմէ վասն նորա*[բ], *եւ սա նոյն անուանակից հաւուն իւրոյ Սենեքերիմ*[8] *անուամբ, էր եւ եղբայր նորա մեծ իշխանն Դերանիկ*[9]*:* 10 *Սոքա ի ձեռն աւգնականութեանն Աստուծոյ եւ ի խնամս տեսչութեան Հոգւոյն Սրբոյ տիրեցին հայրենի բնիկ գաւառացն իւրեանց Վասպուրականի, եւ ի դիմի հարեալ այլազգեացն՝ ոչ տային Թոյլ աւերել զաշխարհն*[10]*:* 11 *Զի ունէին զանմատոյց ամրոցն զշամիրամաշէնն՝ զաւանն զՎան*[11] *եւ զերկնապիչ եւ զպարանոցատանջ զանառիկ բերդն զԱմիւկ, առ ոչինչ համարելով զյարձակումն այլազգեացն յարաժամ, այլ հանապազաւր ի կրունկն դարձուցանէր աւգնականութիւնն Աստուծոյ:*

12 *Ի սոցա ժամանակի երեւեցան* |*310բ*| *գանձք աստուածային նշանին, յորոյ վերայ եհեղ զարիւն իւր միածին Որդին Աստուծոյ. եւ էր համբարեալ ի լերինն Վարագայ, ի գագաթն քարանձաւին, ի ձեռն սուրբ որոջին եւ Թագաւորազն կուսին Հռոփսիմեայ*[12]*:* 13 *Յայտնեաց Աստուած, որպէս եւ յաւուրսն Կոստանդիանոսի արքայի եւ Կիւրղի հայրապետին. զնոյն եւ ի*[13] *գաւառն Վասպուրական, ի լեառն Վարագայ ցոլացեալ նշան տէրունեան*[14] *խաչին. յերրորդ ժամու Թռուցեալ ի գագաթանէ քարանձաւին, բնակեցաւ ի նոյն լերինն՝ ի հովիտ մի, ուր են աղբեւրք*[15] *բարեհամք:* 14 *Եւ սուրբ Թագաւորն Սենեքերիմ*[16] *շինեաց ի նոյն տեղւոջ եկեղեցիս մեծածախս, եւ ի ստորոտ լերինն շինեաց զխոյակապ*[17] *եւ զհռչակաւոր մայրաքաղաք մենաստանացն զՎարագ, եւ կարգեաց ի նմա արս հաւատարիմս եւ զարդարեաց բազում կրաւնաւորաւք եւ երկնագումար դասիւք սուրբ քահանայիւք, եւ կարգեաց նոցա ռոճիկս. եւ կէին ի*[18] *խաղաղութեան գաւառն*[19] *Վասպուրակա-*

1 ´¶ ï»ëáÕÝ
2 ²´¶ ³½·ù
3 ´¶ ³½·ù
4 ²´¶ ½á·Ç
5 î³.529,Í.1ëñµ·. Ù³ÝÏ³ÝóÝ] Ù³ñ·³ñ¿ÇóÝ (ÑÙÙï. ¸Ý. ²-¶.)
ա Դն. Գ. 32
6 ´ ·»ñ»³É
7 î¹⁻²î⁴ ë»Ý¿ù»ñÇÙ³Û (²´¶î³ ë»Ý»ù»ñÇÙ³Û)
բ Տե՛ս Եսա. Լ. 4-8
8 î¹⁻²î⁴ ë»Ý¿ù»ñÇÙ (²´¶î³ ë»Ý»ù»ñÇÙ)
9 ü ¹»ñ»ÝÇÏ
10 ü ½³ßË³ñÑÝ Çõñ»³Ýó
11 îù í³Ý, ²´¶¸½í³Ý
12 ² Ñéá÷ëÇÙ»³, ´¶î¹î³ Ñéá÷ëÇÙ»³Û, ¸ ÑéÇ÷ëÇÙ»³Û, î²î⁴ Ñéá÷ëÇÙÇ³Û
13 îù > Ç (²´¶ áõÝ»Ý)
14 îù ï¿ñáõÝ³Ï³Ý (²´¶ ï¿ñáõÝ»³Ý)
15 îù ³ÕµÇõñù (²´¶ ³Õµ»õñù)
16 ²´¶ Ã³·³õáñÇÝ ë»Ý»ù»ñÇÙ³Û, ü Ã³·³õáñÝ ë»Ý¿ù»ñÇÙ
17 ² ½Ëáí³Ï³å, ²° (³ÛÉ Ó»éù) ½Ñáí³Ï³å
18 ü > Ç
19 îù Ç ·³õ³éÝ (²´¶ > Ç) ü ³ßË³ñÑÝ] ·³õ³éÝ

նի, ամենայն աշխարհաց անկելոց եւ գե-րելոց տեղի ապաստանի ի նա գտանիւր:

15 *Եւ վասն մեղաց մեր/311ա/ոց յարձակեցան ի վերայ մեր ազգն Ելիմացւոց*[1]*, զոր վերագոյնն ասացաք. եւ հանապազաւր նեղէին զմեզ*[2] *եւ մաշէին ի սուր սուսերի՝ զազգն քրիստոնէից:* 16 *Ապա զմտաւ ածեալ արքային Սենեքերիմայ զտէրունեան հրամանն որ ասէ.* «Եթէ հալածեսցեն զձեզ յայսմ քաղաքէ, փախիջիք յայլ, եւ եթէ յայնմանէ հալածեսցեն, փախիջիք[3] ի միւսն»‴. *արդ, վասն զի ոչ գոյր այլ ուստեք աւգնականութիւն բաց ի Տեառնէ, եւ աւգնականութիւն Տեառն հասեալ էր*[4] *ի թիկունս արքային Յունաց, եւ յայնժամ ունէր զկայսերական իշխանութիւնն զաստուածապահ քաղաքին զԿոստանդնուպաւլսի*[5] *այր ոմն աստուածասէր եւ բարեպաշտ՝ Վասիլ անուն կոչեցեալ*[6]*. եւ ոչ էին*[7] *ձեռնհաս թագաւոր[ք]ն*[8] *Յունաց ի վերայ աշխարհին Հայոց, այլ ինքեանք կամաւ ունէին զտէրութիւնս գաւառաց իւրաքանչիւր ոք, եւ ոչ ժուժէին յարձակման այլազգեաց:* 17 *Յայնժամ իբրեւ որդի առ հայր դիմեցին մնացորդք տանն Թորգոմայ առ թագաւորն Յունաց. եւ նոքա լցեալ աստուածային սիրովն, գթացան յաղաչանս որդւոցն, եւ կոչեցեալ առ իւրեանս յիւրաքանչիւր գաւառաց /311բ/ եւ տային պարգեւս, եւ կարգէին*[9] *ի դուռն արքունի եւ տային փոխանակ քաղաքացն քաղաքս մեծամեծս եւ փոխանակ բերդիցն բերդս անմատոյցս, եւ գաւառս եւ գեաւղս, եւ ագարակս եւ սուրբ մենաստանս:* 18 *Եւ փոխեցին զհայրենի տունսն իւրեանց հայկազունքն Արծրունիքն Սենեքերիմ ի թուին*[10] *հայկազնեան տումարին ՆՀ. (1021), եւ դէմ եդեալ գնացին յաշխարհն Յունաց չորեքտասան հազար*[11] *արամբք, թող զկանայս եւ զմանկտիս. եւ արկան զլծով*[12] *ծառայութեանն Հոռոմոց:* 19 *Նոյնպէս եւ Բագրատունին Գագիկ՝ որդի Յովաննիսի*[13] *արքայի, եւ նա եւս փոխեալ զհայրենիսն իւր ի նոյն թուաբերութեանն*[14] *ՆՂ. (1041) եւ չոգաւ ի Հոռոմս:* 20 *Եւ նոքա տիրեցին արեւելեան գաւառին Հայոց, մեծ աւանին Վանի եւ գաւառին Վասպուրականի եւ թագաւորանիստ քաղաքին Անւոյ*[15] *եւ աշխարհին Հայոց:*

21 *Յորժամ եհաս համբաւ թագաւորացն երթալոյ ի Հայոց եւ տիրելն Հոռոմոց ի բանակն անաւրէն եւ արիւնարբու զազանամիտ ազգին Ելիմայ, ապա ձիարշաւս արարեալ, ասպատակայարձակ շառ/312ա/աչմամբ, իբրեւ զարծուի յերամս հաւուց ցոլացեալ արքայն Ելիմացւոց, որ կոչիւր սուլտան՝ անուամբ Տուղրուլ, եկն եհաս ի մայրաքաղաքն Անի, եւ պաշարեաց զնա եւ առեալ մաշեաց ի սուր սուսերի. որ ի հեղմանէ արեանն ոռոգանէր երկիրն իբրեւ ի ժամանակս հեղեղաց յարուցելոց:* 22 *Որ ասէին բազումք ի տեսողացն, թէ զտողայս դիացիկս թաւալ տալով արեանն՝ ի գետն հասուցանէր, որ անցանէր ընդ դուռն քաղաքին:* 23 *Եւ նովին ոճիւ այր ոմն ներքինի, ժանդ եւ ապարասան, եւ փոյթ յարբանեկութիւն սատանայի, արիւնարբու եւ չաղղակեր՝ Սրահանգ անուն, եկեալ էառ յաւարի զգաւառն*

---

1 ´¶ »É»Ù ³ óáó

2 ² î[ù] > ½Ù»½ (´¶ áõÝ»Ý)

3 î[2-4] > Û ³ ÛÉ, »õ »Ã¿ Û ³ ÛÝÙ ³ Ý¿ Ñ ³ É ³ Í»ëó»Ý, ÷ ³ ËÇçÇù

‴ *Մտթ. Ժ. 23*

4 î[2] ¿] Ñ ³ ë» ³ É ¿ñ

5 ü ½Ïáë ï ³ Ý¹Ýáõåûéëáû

6 î[1] Ïáã» ³ É

7 ² ´¶ î[1-2] ¿ÇÝ, î[3] ¿ñ, î[4] »Ý

8 ² ´¶ î[ù] Ã ³ · ³ õáñÝ. ëñµ ³ ·ñ. »Ýù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Ç

9 î[1-2] Ï ³ ñ·»óÇÝ, î[3-4] Ï ³ ñ·»ÇÝ (íñ¿å)

10 ´¶ ÃíÇÝ

11 ² ´¶ î[1] ãáñ»ù ï ³ ë ³ Ý Ñ ³ ½ ³ ñ, î[2-4] .Å¹ é.

12 ² ´¶ ½ÉÍá í, î[ù] ÁÝ¹ ÉÍá í

13 î[ù] Ûá íÑ ³ ÝÝÇëÇ (² ´¶ Ûá í ³ ÝÝÇëÇ)

14 ¶ Ãí ³ µ»ñáõÃ» ³ ÝÝ

15 ² ´¶ ³ ÝáÛ

Վասպուրական, եւ եկն եկաց մինչեւ ցաւանն Վան, եւ զնա պաշարեալ տառապեցոյց ի տառապանս խիստ. եւ զնա եւս մաշեաց ի սուր սուսերի, եւ զբնակութիւնսն այրեաց հրով. նոյնպէս եւ զԱրճէշ քաղաք[1] Գնունեաց գաւառին: 24 Եւ ոչ մնաց տեղի ապաստանի քրիստոնէից, բայց միայն յանմատոյց ամրոցն Ամիւկ եւ յաստուածաբնակ կղզւոջն[2] Աղթամար, որ վայելչացեալ ունին զգեղ վայելչու/312բ/թեանն ամրացեալ ալեաւք[3] եւ պարսպեալ խրոխտացեալ կոհակաւք: 25 Ի սոսա կատարեցաւ բան Հոգերգողին Դաւթայ, որ ասէ, թէ՝ «Ուրախ եղիցին կղզիք եւ ամենայն բնակեալքն[4] ի նմա»[ա]. եւ հրճուեալ բերկրանաւք ըստ հրամանին Սողոմոնի. «Իբրեւ զաքաղաղ ի[5] մէջ մարեաց[6] սիգալով եւ իբրեւ զնոխազ առաջի հաւտից կամ իբրեւ զթագաւոր ի մէջ զաւրաց»[բ], նոյնպէս եւ սոքա երեւելի եւ փառաւոր գտեալ ի մէջ աշխարհի:

26 Ընտրեաց Տէր տեսուչ եւ վերակացու այսմ աստուածապահ եւ անմատոյց ամրոցացս զայր ոմն տոհմակից արքային Սենեքերիմայ՝ ի գաւառն Ամկոյ, յազգէն Արծրունեաց, անուամբ Աբդլմսեհ[7] կոչեցեալ, մնացեալ իբրեւ զկայծակն ի փայլատականց հրոյ: 27 Եւ պահեալ զնա ամենահզաւր[8] աջոյն Աստուծոյ յայսմ ծովածուփ վտանգաւոր ալեկոծեալ[9] նաւաբեկութենէս. եւ որպէս ընտրեաց տէր զՆոյ, եւ ի նմանէ աճեցին ամենայն ազգք եւ բազմացան[10], եւ որպէս ընտրեաց Աստուած զԱբրահամ[11] եւ աւրհնեաց զնա եւ զծնունդս որովայնի նորա, եւ որպէս ընտրեաց Տէր զմեծն Դաւիթ /313ա/ եւ աւրհնեաց զպտուղս որովայնի նորա եւ զաւրացոյց զնա ի զաւրութիւն անպարտելի, նոյնպէս եւ զսա ընտրեաց Աստուած՝ զամենիմաստն զպտուղս զպտուկուրապաղատն զԱբդլմսեհ[12], զորդի մեծ իշխանին եւ սուրբ մարտիրոսին Թոռնկայ, որ յաւուր մեծի տաւնի ծննդեանն[13] Տեառն եւ մկրտութեանն արժանի եղեւ առնուլ զպսակ մարտիրոսութեան, բազում արամբք ընտրելովք, ի գաւառին Մոկաց, ի գեւղն[14] Ատիճանս[15]: 28 Եւ որդի նորա զաւրացեալ ի շնորհատուր պարգեւացն Աստուծոյ եւ լցեալ իմաստութեամբ եւ Հոգւով[16] Սրբով. եւ եհեղ[17] Տէր ի վերայ նորա զեւթնապատիկ[18] շնորհս, Հոգի գիտութեան եւ աստուածպաշտութեան, Հոգի զաւրութեան եւ իմաստութեան, Հոգի խորհրդոյ եւ հանճարոյ, եւ լցոյց զնա Հոգի երկիւղին Աստուծոյ. եւ գերագոյն գտեալ քան զամենայն ազգս իւր[19] հեզ, խոնարհ, առատ, ողորմած, աղաւթասէր, սրբասէր, այրեաց ակնածու, որբոց[20] խնամածու, որ ո՛չ երդուաւ նենգութեամբ ընդ ընկերի իւրում, եւ ո՛չ գտաւ ստութիւն ի շրթունս նոցա. եւ համապազ խոկայր յաւրէնս Տեառն՝ ի տուէ եւ ի գիշերի: 29 Էր եւ անձամբ վայելուչ, մեծաշուք եւ բարձրա/313բ/հասակ, գանգրահեր եւ գեղեցկատեսիլ, քաղցրախաւս եւ անուշաբարբառ

1 ü ½ ³ ñç¿ß · ³ õ ³ éÝ] ½ ³ ñ×¿ß ù ³ Õ ³ ù
2 ² ´ ¶ ÏÕ½áçÝ
3 ² ¶ ³ É»õù, ¶ ³ É»ûù
4 ´ µÝ ³ ÏÇãùÝ, ü µÝ ³ Ï» ³ ÉÝ áñ
ա [illegible] 10
5 ´ ¶ ½ ³ ù ³ Õ ³ ÕÇ Ç
6 ² ´ ¶ Ù ³ ñ» ³ ó. ÜËÝ.292ëñµ·. Ù ³ ñ» ³ ó. î[1-3] Ù ³ ñ» ³ ó
բ [illegible] 31
7 î[ù] ³ µ¹ÉÙë¿Ñ (² ´ ¶ ³ µ¹ÉÙë»Ñ)
8 î[1] ³ Ù»Ý ³ ½ûñ
9 î[ù] ³ É¿ÏáÍ» ³ É (² ´ ¶ î[3] ³ É»ÏáÍ» ³ É)
10 ü ~ ³ ×»óÇÝ »õ µ ³ ½Ù ³ ó ³ Ý ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ³ ½·ù
11 ´ ½ ³ Ùñ ³ Ñ ³ Ù
12 î[ù] ½ ³ µ¹ÉÙë¿Ñ (² ´ ¶ ½ ³ µ¹ÉÙë»Ñ)
13 î[ù] ÍÝÝ¹» ³ Ý (² ´ ¶ ÍÝÁÝ¹» ³ ÝÝ)
14 ´ î[ù] ·»ûÕÝ, ² ¶ ·»õÕÝ
15 ü ·ÇõÕÝ ³ ë ï Ç× ³ Ýë
16 î[ù] Ñá·õáíÝ (² ´ ¶ î[1] Ñá·õáí)
17 î[ù] Ñ»Õ (² ´ ¶ î[1] »Ñ»Õ)
18 ² ¶ ½»õÃÝ ³ å ³ ïÇÏ, ´ î[ù] ½»ûÃÝ ³ å ³ ïÇÏ
19 î[1-2] > Çõñ
20 ´ ¶ ëñµáó

իբրեւ զտատրակ: 30 *Առեալ իւր ամուսին զդուստր Գրիգորի արեւելեան դուկի, եւ զթոռն մեծաշուք եւ տիեզերակալ իշխանաց իշխանին Ալուզի, որ էր տէր եւ իշխեցող գաւառացն Ծաղկոտան եւ Կոգովտի եւ մեծ աւանին Անգեղտանն*[1]*:*

31 *Իսկ սուրբ որոջն Քրիստոսի՝ անուամբ Մարիամ կոչեցեալ, որ եւ տիկնաց տիկին էր ազգաւ. սա սնեալ սրբութեամբ եւ աստուածպաշտութեամբ եւ երկիւղիւ Տեառն, եւ ըստ անուանակոչութեանն իւրում միացեալ ի սէրն Աստուծոյ եւ գերագոյն գտեալ քան զամենայն սուրբս, եւ առ ամենեսեան գթած, ողորմած*[2]*, հաստատուն ի հաւատս, զգաւն եւ զգաստ*[3]*, ո՛չ ինչ պակասութիւն ունելով ի սրբոց թագուհեացն. աղաւթասէր եւ աղքատասէր:* 32 *Եւ հանապազ սպասաւորէր սուրբ ուխտեացն*[4]*, որ էին ի սուրբ կաթուղիկէն, յաստուածազարդ եւ գեղապաճոյճ սուրբ եկեղեցւոջն եւ գեղապանծ*[5] *անուանակոչութեան սուրբ Խաչին. զի զնա ընտրեաց Աստուած եւ հաճեցաւ բնակիլ ի նմա, եւ եդ ի պահեստի զգանձս աստուածայինս զաթոռ մերոյ /314ա/ սուրբ Լուսաւորչին՝ զՊարթեւին Գրիգորի, եւ զսեղանն սրբարար աստուածային խորհրդոյն եւ զգաւտի սուրբ միջոյն եւ զգաւազան ամենազաւր աջոյն, որ հովուէր*[6] *զժողովուրդն Տեառն, գերագոյն գտեալ քան զգաւազանսն երկոսինս մեծ մարգարէիցն Մովսէսի եւ Ահարոնի, եւ զհողաթափս աշխատասէր ոտիցն սուրբ կուսին Հռոփսիմեայ*[7] *եւ զփողապատն ներկեալ սուրբ արեամբն, եւ զբազուկ սուրբ մարտիրոսին*[8] *տղային Աբդլմսեհի*[9]*, ազգակցի*[10] *եւ անուանակցի*[11] *պռտուկուրապաղատին եւ զայլ եւս նշխարս մարտիրոսացն. եւ զնշան տէրունական խաչին, յորոյ վերայ էր կաթուած արեան կենարարին, ընդելուզեալ ոսկով*[12] *եւ մարգարտով, զոր ետ Տէր ի ձեռն սուրբ եւ*[13] *երջանիկ հայրապետին արհիեպիսկոպոսի*[14] *տեառն Դաւթի, որ դեռ եւս կոչի Սուրբ Նշան Ապարանից:* 33 *Զի էր տէրն Դաւիթ ազգակից պռտուկուրապաղատին, եւ էին սոքա ազգք սուրբ եւ ընտրեալք ի Տեառնէ, զոր յառաջագոյն ընտրեալ Հոգւոյն Սրբոյ՝ տեսուչ եւ վերակացու լինել տանն*[15] *Վասպուրականի, զմեծ իշխանն զանուանեալն Խեդենեկ, զազգակից արք/314բ/ային*[16] *Սենեքերիմայ*[17] *եւ թագաւորազն ցեղիցն Արծրունեաց:* 34 *Նա ծնանի զԹոռնիկ իշխան*[18] *այր հզաւր եւ պատերազմող*[19] *եւ քաջ ի գործ արութեան, եւ զեղբարսն իւր՝ զսուրբ եւ զամենագով եւ զբարերջանիկ զհովիւսն քաջ զտէր Դաւիթ եւ զտէր Ստեփանոս*[20]*, զմեծ պսակքն եկեղեցւոյ, եւ զանուանակիցն մերոյ Լուսաւորչին*[21] *զտէր Գրիգոր, որ եւ փայլէին ի մէջ տիեզերաց՝ որպէս զարեգակն ի մէջ աստեղաց:* 35 *Եւ ի Թոռնկայ ծնանի մեծ իշխանն Թադէոս՝ այր ընտիր ի գործ պատերազմի, որ աւգնականութեամբն Աստուծոյ եւ քաջութեամբն իւրեանց ոչ տային թոյլ ական հատանել յա-*

---

1 ´ ³Ý·»Õ» ³ÝÝ
2 ² ´¶î[1-3] áÕáñÙ ³ Í (î[4] áÕáñÙ ³ óª íñ¿±å)
3 ² ´ ë· ³õÝ »õ ë· ³ ë ï , ü ~ ½· ³ ë ï »õ ½·ûÝ
4 ü ëñµáó] ëáõñµ áõË ï » ³ óÝ
5 ² ·»Õ ³ å ³ ÝÓ
6 ² ´¶ Ñá í ¿ñ
7 ü ëáõñµ Ïáõ ëÇÝ ëñµáÛÝ ÑéÇ ÷ ëÇÙ» ³ Û
8 ü »õ ½µ ³ ½áõ Ï ë ëáõñµ »õ Ù ³ ñ ï Çñáë

9 î[ù] ³ µ¹ÉÙë¿ÑÇ (² ´¶ ³ µ¹ÉÙë»ÑÇ)
10 ¶ ³ ½· ³ óÇ
11 ´¶ > »õ ³ Ýáõ ³ Ý ³ ÏóÇ
12 ´¶ áëÏõá í
13 ´¶ > »õ
14 ü ³ ñÑÇ »åÇëÏáåáëÇÝ »õ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï ÇÝ
15 ´ > ï ³ ÝÝ
16 ü Ù»ÍÇ ³ ñù ³ ÛÇÝ
17 î[1-2]î[4] ë»Ý¿ù»ñÇÙ ³ Û, ² ¶ î[3] ë»Ý»ù»ñÇÙ ³ Û, ´ ½ë»Ý»ù»-ñÇÙ ³ Û
18 ü ÃáéÝÇÏ ÇßË ³ ÝÝ
19 î[ù] å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕ (² ´¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕ)
20 î[ù] ë ï »÷ ³ ÝÝáë (² ´¶ ë ï »÷ ³ Ýáë)
21 ´ Éáõë ³ õáñÇãÝ

րաժամ յարձակման թշնամեաց ի գաւառացն իւրեանց: 36 *Եւ Թոռնիկ որդի Թադէոսի, յորմէ ծնաւ սուրբ եւ բարեպաշտն Աբդլմսեհ[1], որ սա իւրով աստուածիմաստ գիտութեամբ առաւելեալ քան զամենայն հարս իւր. նոքա ի գործ պատերազմի արի եւ քաջ, իսկ սա լի իմաստութեամբ եւ հանճարով վարէր զկեանս իւր խաղաղութեամբ[2]:* 37 *Զի յաւուրս նորա կատարեցաւ հրաման տէրունական բանին, որ ասէ.* «Յարիցէ ազգ յազգի[3] վերայ, եւ թագաւորութիւն ի թագ|315ա|աւորութեան վերայ, եւ ի տեղիս տեղիս սովք եւ սրածութիւնք եւ սասանութիւնք»[ա]. «Եւ նշանք[4] յերկինս՝ յարեգակն եւ ի լուսին եւ յաստեղս, եւ յերկրի տագնապ հեթանոսաց»[բ]: 38 *Ի սորա ժամանակս ելին արիական ազգն ֆռանգաց եւ ազատեցին զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ ի ձեռաց այլազգեացն[5], եւ զայլ եւս բազում աշխարհս ի թուին[6] ՇԽԶ. (1097):*

39 *Եւ տագնապէր երկիրս արեւելեայց[7] ի ձեռաց անաւրինաց, յարձակմանէ յարաժամ այլազգեաց, որ իբրեւ զյորձանս հեղեղաց յարձակէին ընդ երեսս երկրի, կամ իբրեւ զամպս[8] սաստիկս[9] շփոթեալս ի ճայթմանէ աւդոց եւ ի փայլատակմանց հրոյ՝ ի ժամս մթացեալ գիշերոյ:* 40 *Եւ եղեւ փախուստ մեր ի ձմերայնի[10] եւ յաւուր շաբաթու, ըստ տէրունական հրամանին. եւ ոչ գտանէր յոյս եւ ականկալութիւն քրիստոնէից, բայց միայն յաստուածասէր եւ յընտրեալ թագաւորազն արքայն[11] պռտուկուրապաղատն, եւ յազգակցէ մեծ եւ քաջ նահատակէն Մամիկոնէին Վարդանայ. զի աղաւթիւք եւ խնդրուածովք սրբոց հարցն եւ ազգակցացն զաւրացոյց Տէր զաւծեալն իւր:* 41 *Զի վար|315բ|եաց զկեանս իւր խաղաղութեամբ, եւ ընդ ամենայն ումեք զխաղաղութիւն հնարէր, զի տայր ի պէտս հարկացն զկեանս եւ զստացուածս իւր[12], եւ ոչ դատէր զիւրսն առնուլ ինչ ի պէտս հարկապահանջողաց:* 42 *Ո՛չ սաստիւ վարէր զիշխանութիւնն[13] իւր եւ ո՛չ ահիւ եւ սպառնալեաւք, եւ ո՛չ տոկոսիւք[14]. այլ զամենեսեան խնամէր եւ սփոփէր եւ գթայր որպէս հայր ի վերայ որդւոց. զի ուսեալ էր ի վաղուց հետէ որ ասէ, թէ՝* «Եղերո՛ւք գթածք, որպէս եւ հայրն ձեր երկնաւոր գթած է»[գ]: 43 *Սորա ծնան ուստերք Է. եւ դստերք Ե.:* 44 *Ի սորա ծննդոցս ընտրեաց Տէր զմի[15] ումն, որում անուն էր Դաւիթ, նմանող[16] եղեալ Յեսսէ[17] Բեդղահեմացւոյն[18] [դ], որ ընտրեաց Տէր[19] յորդւոցն նորա զԴաւիթ. եւ աւրհնեաց զնա անանցանելի աւրհնութեամբ մինչեւ ցյաւիտեանս յաւիտենից:*

45 *Սա նմանեալ մեծին Դաւթի եւ վերագոյն գտեալ քան զնա, զի բարձրացուցանել կամեցաւ Տէր զեղջիւր եկեղեցւոյ իւրոյ[20]:* 46 *Սա սնեալ ի տանն տէրունեան ընդ հովանեաւ աստուածային գանձուցն[21], զոր վերագոյնն ասացաք, ոյք*

1 î³ ³µ¹ÉÙë¿Ñ
2 ü ³ë ï áõÍ³ å³ß ï áõÃ»³Ùµ »õ Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ùµ
3 ´ ³½·Ç
ա Մտթ. ԻԴ. 7
4 î¹⁻²î⁴ Ýß³Ý (²´¶î³ Ýß³Ýù)
բ Ղկ. ԻԱ. 25
5 ´¶ ³ÛÉ³½·»³ó
6 ´ ³ßË³ñÑÇë Ç ÃíÇÝ, ¶ ÃíÇÝ
7 ²´¶ ³ñ»õ»É»³ó
8 ´ ½³Ùµë
9 ü > ë³ëïÇÏë
10 ²´¶ ÓÙ»ñ³ÝÇ
11 ü > ³ñù³ÛÝ
12 ´ > Çõñ
13 ´ ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝ
14 ´¶ > »õ áã ïáÏáëÇõù, ü ï³·Ý³å³õ »õ ëå³éÝ³É»³õù] ëå³éÝ³É»³õù »õ áã ïáÏáëÇõù
գ Ղկ. Զ. 36
15 ² ½Ç ÙÇ] ½ÙÇ (´¶ ½ÙÇ)
16 îù ÝÙ³ÝûÕ (²´¶ ÝÙ³ÝáÕ)
17 ´ Û»ë¿, î¹ ÛÇëë¿, ü Û»ëë»³Û
18 ´¶ µ»¹Õ³Ñ»Ù³óáÛÝ
դ Տե՛ս Ա. Թգ. ԺԶ. 5-11
19 ´¶ > ï¿ñ
20 ü ³õÍ»ÉáÛÝ Çõñáյ »Ï»Õ»óõáյ
21 ² ·³ÝÍáõóÝ

|316ա| էին[1] ի պահեստի յաստուածաբնակ կղզւոջն[2] Աղթամար[3]: 47 *Սա նմանեալ Սամուէլի մարգարէին, սնեալ ի տաճարին Տեառն եւ փոխանորդ եղեալ քահանայապետին Հեղեայ. եւ սա վերագոյն գտեալ քան զնա, ի մանկութենէ[4] առեալ զլուծ խոնարհութեան՝ պահաւք եւ աղաւթիւք եւ խստամբեր ճգնութեամբ, արի եւ քաջ ժուժկալութեամբ ընդդէմ բանսարկուին պատերազմեալ, վառեալ զինու եւ ասպազինու, քաղցիւ եւ ծարաւով եւ տքնութեամբ յաղթեաց ամենահնար թշնամւոյն. ըստ ասացելոյ առաքելական հրամանին երկնաքաղաքացի առնն[5] Պաւղոսի, եթէ՝* «Ո՛չ է[6] մեզ մարտ ընդ մարմնոյ եւ ընդ արեան, այլ ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ պետութիւնս եւ ընդ աշխարհակալս խաւարիս այսորիկ եւ ընդ այսս չարութեան որ ի ներքոյ երկնից»[ա]:

48 *Իսկ սա հանեալ ի գլուխ զհանդէս նահատակութեան եւ կուսութեան, զի որք կուսութեամբ վարեցին զկեանս իւրեանց՝ գերագոյն գտան քան[7] զհրեշտակս:* 49 *Իսկ սա առ ոչինչ համարելով զաշխարհս եւ զփառս սորա եւ զվայելչութիւն |316բ| կենցաղոյս, զի հանապազաւր լուեալ ի սրբոց մարգարէիցն՝ զնմանութիւն խոտոյ ունելով մարդոյն[8] եւ ծաղկի թաւթափելոյ[բ] եւ նանրի նմանիլ անցաւորի եւ առաւրեայ վարձ վարձկանի եւ ունայնութեանց՝ վարժեաց սա զկեանս իւր յամենայն գործս առաքինութեան ըստ տէրունական բանին, որ իւրոց սրբոցն հրամայէր ասելով.* «Ոչ եթէ դուք ընտրեցէք[9] զիս, այլ ես ընտրեցի զձեզ»[գ]:

50 *Սա նմանեալ Մելքիսեդեկի[10], յառաջ ընտրեալ[11] Հոգւոյն զգալ կենարարին եւ բաշխել զմարմինն[12] եւ զարիւն իւր[13], ընթացեալ ընդ առաջ նահապետին Աբրահամու՝ մինչ գայր ի պատերազմէն[դ]:* 51 *Սա նմանեալ Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ[ե]. զի նա կոյս սուրբ եւ արի, որ իւրով գայխոնաւն հովուէր[14] զժողովուրդն Տեառն յերկրին աւետեաց:* 52 *Սա նմանեալ Ահարոնի[15] վակասակիր պատմուճանաւն, երկոտասան[16] ակամբք ընդելուզեալք մարգարտով, ըստ թուոյ սուրբ առաքելոցն, եւ աւրինակ երկոտասան[17] ազգաց ի Քրիստոս հաւատացելոց[զ]:* 53 *Սա նմանեալ Եղիայի աստուածատես մարգարէին, որ |317ա| յորովայնէ մաւր իւրոյ ի հրեշտակաց հրով կերակրէր, եւ ի ձեռն կուսութեանն[18] փակեաց զերկինս զերիս ամս եւ զվեց ամիս[19], եւ ոչ տեղեաց յերկիր ցաւղ, մինչեւ բանիւ բերանոյ իւրոյ[է]:* 54 *Սա նմանեալ մեծի մարգարէին Յովհաննու[20] որդւոյն Զաքարիայի, որ ի հրեշտակապետէն լուեալ զաւետիսն վասն ծննդեանն Յովհաննու[21], որ ձեռնադրեաց զԲանն Աստուած ի Յորդանան[ը]:*

---

1 ´¶ »ÏÝ] ¿ÇÝ
2 ² ´¶ ÏÕ½áçÝ
3 ü ³ÕÃ³Ù³ñ³
4 ´ Ù³ñ¹Ï³Ý¿] Ù³ÝÏáõÃ»Ý¿
5 ´ ³éÝ
6 ´ > ¿
ա Եփես. Զ. 12
7 ´¶ > ù³Ý
8 ² Ù³ñ¹õáÝ
բ Եբ. Խ. 6-7

9 î ÁÝïñ»óÇù (² ´¶ ÁÝïñ»ó¿ù)
գ Յովհ. ԺԵ. 16
10 ü Ù»ÉùÇë»¹»ÏÇ ù³Ñ³Ý³ÛÇÝ
11 î ÁÝïñ»³É Ç (² ´¶ > Ç .² ï»ÕÝ ÇÝã áñª µ³Ý çÝç³ Í)
12 ´ ½Ù³ñÙÇÝ, ¶ ½Ù³ñÇÝ, ¶° ³ÛÉ Ó»éùª ½Ù³ñÙÇÝ
13 ü Çõñ ëáõñµ
դ Տե՛ս Ծն. ԺԴ. 18-20, Եբր. Է. 1-4
ե Բ. Օր. Գ. 28, ԼԱ. 7, 8, 23 եւն
14 ² Ñáíõ¿ñ
15 î ³Ñ³ñûÝÇ (² ´¶ ³Ñ³ñáÝÇ)
16 ² ´¶î[1] »ñÏáï³ë³Ý, î[2-4] .Åµ.
17 ² ´¶î[1] »ñÏáï³ë³Ý, î[2-4] .Åµ.
զ Տե՛ս Ելք ԼԹ. 14
18 ´ ÏáõëáõÃ»³Ý
19 î[2] ½.·. ³Ùë »õ ½.½. ³ÙÇë
է Տե՛ս Գ. Թգ. ԺԷ. 1-4, ԺԸ. 1-2, 41-45
20 î ÛáíÑ³ÝÝáõ (² ´¶ Ûáí³ÝÝáõ)
21 î ÛáíÑ³ÝÝáõ (² ´¶ Ûáí³ÝÝáõ)
ը Ղկ. Ա. 11-13 եւ Մտթ. Գ. 5-6, 13-17

55 *Սա նմանեալ Յովհաննու*[1] *որդւոյն Զեբեդեայ, որ ի ձեռն կուսութեանն անուանեցաւ Որդի որոտման, որ եւ ի բարձանց որոտաց զԲանն Աստուած, որ եւ անկաւ զլանջաւքն Տեառն եւ մաքրեցաւ որպէս զոսկի ի հուր*[ա]*:* 56 *Սա նմանող*[2] *եղեալ սոցա սրբութեամբ եւ կուսութեամբ, որ եւ տուեալ սմա շնորհք յամենառատ*[3] *պարգեւատուէն Աստուծոյ, առեալ զպատիւ քահանայութեան եւ զեպիսկոպոսութեան եւ զարհի եպիսկոպոսութեան եւ զկաթողիկոսութեան. եւ նստոյց զնա Տէր յաթոռ մերոյ սուրբ Լուսաւորչին սրբոյն Գրիգորի*[4] *եւ խառնեաց զնա ի կարգս*[5] *սուրբ հարցն առաջնոց՝ սուրբ*[6] *Ռստակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն եւ*[7] *Գրի/317բ/գորիսի, Ներսէսի*[8] *եւ Սահակայ:* 57 *Զի յառաջ ցուցեալ Հոգւոյն Սրբոյ տեսլեամբ սրբոյն Սահակայ զանցս աղէտից*[9] *Հայաստան աշխարհիս՝ անկանիլ ի տէրութենէ եւ ծառայել ազգաց*[10] *աւտարաց եւ լինել հակառակ ճշմարտութեանն, որպէս զՍուրմակ եւ զՇմուէլ, որ հակառակ էին ընդդէմ աստուածատուր շնորհացն, եւ դարձեալ նորոգիլ տեսութեան քարտէզին, որ*[11] *ունէին ոսկեգիրն եւ կարմրադեղն զսրբոցն վերափոխումնն, եւ սեւադեղն եւ կարգ եւ կէսն եւ ջնջագիրն զհակառակացն ճշմարտութեան:* 58 *Իսկ միւս այլ կարգին*[12] *ոսկեգիրն*[13] *նորոգիլ, որ ունէր աւրինակ զմերոյ սուրբ հայրապետին զաստուածապատիւ տեառն Դաւթի*[14] *ընտրելոյն Տեառն եւ աւծելոյն եւ նստելոյն յաթոռ սուրբ Լուսաւորչին մերոյ:* 59 *Զի սուրբքն առաջինքն նմանողք եղեն հարցն իւրեանց. եւ սա եւս նմանեալ հարցն իւրոց սուրբ հայրապետացն եւ մարտիրոսացն, զի աղաւթիւք նոցա եւ խնդրուածովք եւ հեղմամբ արեան սրբոց մարտիրոսացն Վարդանայ եւ իւրոցն, Թոռնկայ եւ իւրոցն՝ ազգակցաց սուրբ հայրապետին Դաւթի, /318ա/ զաւրացոյց զսա Տէր առաւել քան զառաւել:*

60 *Իսկ միւս եւս այլ ի ծննդոց սորա կրտսերագոյն յեղբարցն, անուամբ Ստեփանոս*[15] *կոչեցեալ ըստ հայրենի ազգին, եւ ըստ մայրենի անուանակոչութեանն՝ սրբասնեալ մայրն իւր տիկնաց տիկին՝ կոչեաց զնա յանուն հաւուն իւրոյ Ալուզ, եւ ըստ յառաջադիմութեանն իւրոյ, ի սուրբ թագաւորացն պատիւ եւ անուն մեծութեան ընկալեալ*[16]*:* 61 *Իսկ սա լցեալ զպակասութիւն հայրենի եւ մայրենի հաւուցն, գտաւ երեւելի յամենայն յազգն. եւ որպէս աւրհնեաց Իսահակ զՅակոբ, եւ Տէր լուաւ նմա եւ աւրհնեաց Տէր զՅակոբ ի բերանոյ հաւր նորա*[բ]*, զի աւրհնութիւնք հարց հաստատեն զորդիս, նոյնպէս եւ մեծ իշխանն Ալուզ աւրհնեցաւ յԱստուծոյ եւ ի հաւրէն իւրմէ Աբդլմսեհէ:* 62 *Զի էր այր աստուածասէր եւ բարեպաշտ եւ հնազանդ ծնողաց*[17] *իւրոց, զի ուսեալ էր ի պատուիրանացն Աստուծոյ, եթէ՝ «Պատուեա*[18] *զհայր քո եւ զմայր»*[գ]*, եւ լուեալ*

---

1 î² ÛáÑ ³ ÝÝáõ

ա Մտթ. Գ. 21-22, Մրկ. Գ. 17, Ժ. 35-41, Յովհ. ԺԳ. 25, ԻԱ. 20

2 îù ÝÙ ³ ÝûÕ (² ´¶ ÝÙ ³ ÝáÕ)

3 ¶ Û ³ Ù¿Ý ³ é ³ ï

4 ü Û ³ Ãáé Ñ ³ õñ Ù»ñáÛ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ Éáõë ³ õáñãÇÝ

5 îù Ï ³ ñ· (² ´¶ Ï ³ ñ·ë)

6 îù ëñµáóÝ (² ´¶ ëáõñµ)

7 î¹⁻²î⁴ > »õ (² ´¶ î³ áõÝ»Ý)

8 ü ·ñÇ·áñÇ, ¹ ³ ÝÇ¿ÉÇ, Ý»ñëÇëÇ, ² ´ Ý»ñë¿ëÇ, ¶ îù Ý»ñëÇëÇ

9 ² ´¶ î¹ ³ Õ¿ ïÇó, î²⁻⁴ ³ Õ» ïÇó

10 ² ´¶ î¹⁻³ ³ ½ ³ ï ³ ó. ÜËÝ.150ëñµ·. ³ ½· ³ óª áñÇó î⁴ ³ ½· ³ ó

11 ´¶ > áñ

12 ´ ³ ½·ÇÝ] Ï ³ ñ·ÇÝ

13 î²⁻³ > áëÏ»·ÇñÝ

14 ² ´¶ î¹ ¹ ³ õÃÇ, î²⁻⁴ ¹ ³ õÃ ³ Û

15 ² ëï»÷ ³ Ýáë, ´¶ îù ëï»÷ ³ ÝÝáë

16 ü ÁÝÏ ³ É ³ õ

բ Ծն. ԻԷ. 27-29

17 ´¶ ÍÝ ³ õÕ ³ ó

18 ´ å ³ ïáõ» ³ Û

գ Ելք. Ի. 12, Բ. Օր. Ե. 16, Մտթ. ԺԵ. 4, Մրկ. Է. 10, Ղկ. Ժ. 19, ԺԸ. 20, Եփս. Ժ. 2

յայլում տեղւոջ, եթէ՝ «Որդի անհնազանդ ի կորուստ եղիցի»[*]. *եւ հնազանդեալ նա արտաքոյ ամենայն փորձութեան*[1]: */318բ/* 63 *Զսա հաստատեաց Տէր յաթոռ հաւր իւրոյ, որպէս զՍողոմոն յաթոռ հաւր իւրոյ Դաւթի, եւ որպէս յաւուրս նորա արար Տէր խաղաղութիւն թագաւորութեան նորա, նոյնպէս եւ յիշխանութեան*[2] *սորա:* 64 *Եւ մեծ եւ ամենիմաստն*[3] *Աբդլմսեհ կուրապաղատն բաժանեաց զհայրենիսն*[4] *իւր եւ ետ ի ձեռն որդւոյ իւրոյ Ալուզի զերկնանման եւ զանառիկ ամրոցն զԱմիւկ, զի նա կարող էր ի դիմի ունել անաւրէն ազգացն Իսմայէլացւոց*[5]. *եւ նա առաւելեալ իմաստութեամբ քան զամենայն զհարս իւր:*

65 *Իսկ ամեներեւելի*[6] *եւ աստուածասէր կուրապաղատն Աբդլմսեհ վարեաց զկեանս իւր խաղաղութեամբ, եւ ետես զորդիս իւր փառաւորս եւ ամենագովս՝ զոմն հոգեւոր եւ մարմնաւոր փարթամութեամբ ճոխացեալ եւ յաջորդեալ յաթոռ հայրապետութեանն, լցեալ աստուածային պատուիրանապահութեամբ եւ բեւեռեալ յերկիւղն Տեառն, եւ զմիւսն ետես տէր եւ իշխան եւ պայծառացեալ փառաւք*[7] *եւ բարեբախտեալ եւ յաջողաձեռն եղեալ յամենայն գործս, եւ զայլ եւս զուստերս եւ զ/319ա/դստերս ետես ի փառս եւ ի պատիւս:* 66 *Ետես եւ*[8] *զորդիս որդւոց իւրոց եւ երանեցաւ ի Տեառնէ. եւ ինքն բարիոք ծերութեամբ ննջեաց առ հարս իւր եւ թաղեցաւ ի նոյն աստուածաբնակ կղզւոջն*[9] *Աղթամար, ի դուռն Սուրբ Խաչին, արժանի եղեալ հանապազաւր առնուլ ի Տեառնէ վերստին զազատութիւն որդեգրութեանն ի ձեռն սուրբ եւ անմահ պատարագին հաւրազատին իւրոյ*[10] *տեառն Դաւթի Հայոց կաթողիկոսի, զոր մատուցանէր անխափան ի բարեխաւսութիւն աստուածասէր ծնաւղաց իւրոց:* 67 *Եւ էր թուականն Հայոց՝ մինչ փոխեցաւ արքայն Աբդլմսեհ, ՇՀ. (1121), եւ սրբասնեալ ամուսին*[11] *իւր կեցեալ յետ կատարման առնն իւրոյ ամս երկու*[12]. *եւ նա բարիոք հանգստեամբ*[13] *փոխեցաւ ի Քրիստոս եւ յաւելաւ առ հարս իւր եւ եդաւ ի նոյն տապանի. եւ զորդիս իւր յանձն արարեալ շնորհացն Աստուծոյ:*

68 *Յետ կատարման սոցա յաշխարհէս սկսան առաւել քան զառաւել շնչել հողմոյն*[14] *հիւսիսային դառնաշունչ աւդովք սառնամանիւք, եւ պակասեցուցանել յերկրէ զբոյս դալարոյ. եւ կատարեց/319բ/ աւ հրաման տէրունեան առակին*[15], *թէ՝* «Իջին անձրեւք, յարեան գետք, շնչեցին հողմք»[**]. *եւ ոչ կարացին խախտել զմեծ վէմն հաւատոյ՝ զպայծառացեալն փառաւք զիշխանն Ալուզ, զի մնաց միայնացեալ ի մէջ Հայաստան աշխարհիս՝ իբրեւ զնաւ ի մէջ մրրկեալ ալեաց ծովու, ո՛չ ունելով աւգնականութիւն յումեքէ՝ ո՛չ ի թագաւորաց եւ ո՛չ յիշխանաց, եւ ո՛չ ի մեծամեծաց եւ ո՛չ ի հարցն, ունայնացեալ ի ստ[աց]ուածոց*[16] *եւ թափուր մնացեալ յամենայն ընչից:* 69 *Եւ զաւերեալ պարիսպսն*[17] *եւ զշէնսն, զոր յառաջագունիցն*

---

[*] Ղուկ. ԺԳ. 1

1 ´ ÷áñÓáõÃ»³ÝÝ

2 ² ÛÇßË³ÝáõÃ»³Ýë, ´¶ ÇßË³ÝáõÃ»³Ýë

3 ²´¶î[1-3] ³Ù»ÝÇÙ³ëïÝ, î[4] ³Ù»ÝÇÙ³ëï

4 ´¶ ½Ñ³Ûñ»ÝÇë

5 î[1] ÇëÙ³Û»É³óáó

6 ´¶ ³Ù»ÝÇÙ³ëï »ñ»õ»ÉÇ] ³Ù»Ý»ñ»õ»ÉÇ

7 ¶ ÷³é³õ³õù

8 ´ > Ç ÷³éë »õ Ç å³ïÇõë: »ï»ë »õ

9 ²´¶ ÏÕ½áçÝ

10 ´¶ Çõñ

11 îù ³ÙáõëÇÝÝ (²´¶ ³ÙáõëÇÝ)

12 ²´¶î[1] »ñÏáõ, , î[2-4] .µ.

13 îù Ñ³Ý·ëï»³Ùµ (²´¶ Ñ³Ý·ëï»³Ùµ)

14 îù ÑáÕÙÝ (²´¶î[3] ÑáÕÙáÛÝ)

15 ´ ³é³Ï»Ý

[**] Մտթ. Է. 25

16 ²´¶ ëïáõ³Íáó (¶ ó»ó³Ï»ñ, µ³Ûó ³Ûë ¿), îù ëï³-óáõ³Íáó

17 îù å³ñÇëåÝ (²´¶ å³ñÇëåëÝ)

անփոյթ էին արարեալ՝ սա վերստին նորոգեաց բազում աշխատութեամբ: 70 *Եւ զի աւուրք չարութեան հասին ի վերայ երկրի, զի կատարեսցի ասացեալն ի Տեառնէ, եթէ*[1]՝ «Եղիցին աւուրքն այնոքիկ նեղութեան, որպիսիք ոչ եղեն երբեք[2] այնպէս»[ա], *բայց սորա ի թիկունս հասեալ շնորհս եւ իմաստութիւն ի վերին աւգնականութենէն, որպէս արքային Եզեկիայի*[բ], *եւ դարձոյց զժամն երեկոյացեալ ի հասարակ աւուրն*[3] *եւ կենդանացաւ յաւգնականութենէն Աստուծոյ, եւ սա կենդանացաւ /320ա/ ի շնորհացն Աստուծոյ եւ լցաւ իմաստութեամբ, եւ պէսպէս հնարիւք անցուցանէր զկեանս իւր եւ հաշտեցուցանէր ընդ իւր զանհաշտ թշնամիսն՝ զազգն Ելիմացւոց:* 71 *Եւ ի նոցանէ առնոյր պարգեւս եւ մեծութիւն, եւ փառաւոր եւ երեւելի լինէր յաչս անհաւատիցն իւրով բազմիմաստ գիտութեամբն:* 72 *Ո՛չ խնայելով յինչս եւ ի ստացուածս իւր, այլ զուարթամիտ սրտիւ տայր զքրտունս իւր վասն փրկութեան քրիստոնէից, զոր տալով ի հարկս այլազգեացն*[4], *զոր*[5] *կարգելով հեծեալս եւ տալով նոցա ռոճիկս՝ առնէր խաղաղութիւն*[6] *ամենեցուն՝ ըստ այնմ, եթէ* «Խնդրեա՛ զխաղաղութիւն եւ ե՛րթ զհետ նորա»[գ]: 73 *Նմանեալ մեծ նահապետին Նոյի Ալուզն, եւ տապանին՝ ամրոցն իւր. զի նա ունէր առ իւր զընտիրս երէոցն եւ այլ կենդանեաց, եւ սա ունէր ընդ իւր սեպուհք զազատք եւ զորդիս ազատաց, զմեծամեծաց*[7] *եւ զնախարարաց յամենայն գաւառաց. եւ փայլէր ի մէջ տիեզերաց իւրով ազատազունդ հեծելովքն, որպէս լուսին բոլորեալ ի մէջ կամարի, կամ իբրեւ զարեգակն յաւուրս ամարայնոյ*[8], *տալով եւ նմա յԱստուծոյ զլուսածաղիկ տղայն՝ զշառ/320բ/աւեղն*[9] *լուսոյ, զանուանակից հաւուն իւրոյ Խեդենիկ*[10], *որ գեղով վայելչութեամբ իւրով յաչս ամենեցուն հաճոյ եւ սիրելի թուէր. զի էր եւ մեծ իշխանն հայր նորա Ալուզ գեղեցիկ տեսլեամբ եւ բարձր հասակաւ եւ կարող զաւրութեամբ:*

74 *Զսա*[11] *մեզ պարծանք պարծանաց ցուցեալ միածին Որդին Աստուծոյ եւ տուեալ սմա շնորհս ըստ հայրենի նախնեացն իւրոց զԱրծրունեացն. եւ զաւրացաւ սա զաւրութեամբ անպարտելի՝ ըստ տուեցելոյ նմա յԱստուծոյ զանմատոյց ամրոցն զԱմիւկ*[12]. *եւ նա իւրով ամենիմաստ գիտութեամբն ընդ ամենայն ումեք զխաղաղութիւն*[13] *հնարէր, զի թերեւս խաղաղասցի կեանք իւր եւ իւրոցն ի խռովութենէ վրդովման ալեացն ծփելոց:*

75 *Ի սորա խաղաղութեան ժամանակի շփոթեալ ամենայն աշխարհս, եւս առաւել գաւառն Վասպուրականի ո՛չ խաղաղանայր, այլ եւս քան զեւս նեղէր ի տագնապ*[14] *տարակուսի, եւ զսա*[15] *եւ զամրոցն իւր պահեալ աջին*[16] *Աստուծոյ:* 76 *Եւ որպէս Յովսէփն այն կերակրեաց զաշխարհն ամենայն ի սովին Եգիպտ/321ա/ացւոց, նոյնպէս եւ սա եղեւ պատճառ շինութեան տանն Վասպուրականի:*

77 *Նա*[17] *սովելոց հաց.*

---

1 î³ Ã¿
2 îù »ñµ¿ù (² ´ ¶ »ñµ»ù)
ա Մտթ. ԻԴ. 21
բ Տե՛ս Դ. Թգ. Ժ Թ. 1-37
3 îù Ñ ³ ë ³ ñ ³ ÏûñÝ
4 î1-2î4 ³ ÛÉ ³ ½·» ³ ó (² ´ ¶ î3 ³ ÛÉ ³ ½·» ³ óÝ)
5 îù ½ûñ (² ´ ¶ ü ½áñ)
6 ´ ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
գ Սղմ. ԼԳ. 15
7 ´ »õ Ù»Í ³ Ù»Í ³ ó, ¶ »õ ½Ù»Í ³ Ù»Í ³ ó

8 ² ³ Ù ³ ñ ³ ÝõáÛ, ´ ¶ ³ Ù ³ ñ ³ ÝáÛ
9 îù ½ß ³ é ³ õÇÕÝ
10 î³ Ë» ¹ »Ý» Ï
11 ü ½ ³ Ûë] ½ë ³
12 î2-4 ³ ÙÇõ Ï (² ´ ¶ î1 ½ ³ ÙÇõ Ï)
13 ´ ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝÝ
14 îù ï ³ ·Ý ³ å ë (² ´ ¶ ï ³ ·Ý ³ å)
15 î1-2î4 ë ³ (² ´ ¶ î3 ½ë ³)
16 ü ³ çáÛÝ
17 ³ Ûë ï áÕá ï áõÙÁ »õë ³ ñ»É »Ýù Áë ï Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ó»õ ³ õáñÙ ³ Ý, ÝáÛÝå¿ë ¿ »õ î1

78 *Նա փախուցելոց պատսպարան.*

79 *Նա գերելոց գերեդարձ եւ մաքրիչ զամենայն արտաւսր յամենայն երեսաց.*

80 *Նա ամենայն տեսողաց բաղձալի եւ անտեսից ցանկալի.*

81 *Նորա անուն բարի հռչակեալ[1] ի ծագաց մինչ ի ծագս երկրի, եւ յամենայն լեզուաց գովեալ.*

82 *Նա հաստատութիւն հաւատոց եւ պսակ պարծանաց սուրբ եկեղեցւոյ եւ մայր ամենայն աստուածպաշտութեանց.*

83 *Նա եւ յաղաւթս եւ ի խնդրուածս պաղատանաց առաւել քան զանձինն՝ զաշխարհի խնդրելով փրկութիւն, անզբաղապէս լինելով ի մէջ ժողովրդեանն որպէս մի ի հեզոց.*

84 *Նա գողոց եւ աւազակաց հերքիչ եւ ամենայն անաւրէնութեան հալածիչ.*

85 *Նա եւ քրտամբք[2] երեսաց իւրոց շատանայր եւ վաստակաւ ձեռաց իւրոց:*

86 *Նա ստացաւ զմատեանս Թովմայի[3] պատմագիրս զայս[4] եւ ետ նորոգել վերստին՝ յիշատակ իւր /321բ/ եւ բարի ծնաւղաց[5] իւրոց եւ աստուածատուր պտղոյ ոռովայնի[6] իւրոյ Խեդենկին[7], զի ի պտղոյ արդարութեան բուսանի ծառ բարեաց:*

87 *Եւ նա լուսատու ծաղկով եւ պտղովն ցանկալի ամենեցուն լինէր, զի վայելչութեամբ գեղով իւրով նմանեալ արուսեկին[8], ծագելով ի ժամ առաւաւտուն. կամ իբրեւ զվարդ անուշահոտ զունակ զունակ[9] գեղով ցուցեալ զգոյնս[10] իւրեանց ի ժամանակս գարնանայինսն. որոյ յիշատակ իւր աւրհնութեամբ եղիցի, եւ աղաւթք[11] սրբոց ի վերայ նորա եկեսցէ[12]. ամէն:*

[ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա.]

1 [13]*Փառք եռահիւսակ, զուգակշիռ, եռաչափեան համագոյ սուրբ Երրորդութեանն եւ մի աստուածութեանն[14], որ ըստ անբաւ մարդասիրութեանն[15] եւ առատ բարերարութեամբն իւրով ետ զաւրութիւն տկար եւ ողորմելի եւ եղկելի, մեղսամած անձինս հասանել[16] յաւարտ սորա. գոհութիւն եւ անդադար փառաբանութիւն[17], հանդերձ երկրպագութեամբ, այժմ[18] եւ միշտ եւ յաւիտեան[ս][19] յաւիտենից. ամէն:*

2 *Շնորհաւք ամենակալին Աստուծոյ Հաւր եւ միածնի[ն][20] Յիսուսի Քրիստոսի[21] եւ Սուրբ Հոգւոյն[22] ճշմարտի աստան[աւր][23] յանգ[24] ելեալ աւարտեցաւ[25] գեղեցկա/322ա/յարմար Պատմութիւնս այս, զոր արարեալ[26] ստուգաբանութեամբ անյաղթ[27] եւ գիտնական վարդապետին[28] Թովմայի, սկսեալ ի յԱդամայ մինչեւ ի*

1 î[ù] µ³ñ»Ñéã³Ï»³É (²´¶ µ³ñÇ Ñéã³Ï»³É)
2 î[4] ùÁñï ³Ùµù (²´¶ î[1-3] ùñï ³Ùµù)
3 ²´¶ ÃáõÙ³ÛÇ
4 î[ù] ½å³ïÙ³·Çñë ³Ûë (²´¶ å³ïÙ³·Çñë ½³Ûë)
5 î[ù] ÍÝáÕ³ó
6 ü ÝáñÑá·»É ÛÇß³ï³Ï Çõñ »õ ÍÝáÕ³ó Çõñáó »õ ³ëïáõ³Íå ïÕáÛ ÛáñáÍ³ÛÝÇ, ´ ÛáñáÍ³ÛÝÇ
7 ²´¶ Ë»Ý¹»ÝÏÇÝ
8 ²´¶ ³ñ³õë»ÏÇÝ
9 ¸ ·áõÝ³ ·áõÝ³Ï] ·áõÝ³Ï ·áõÝ³Ï
10 ´¶ ½·áõÝë
11 î[1-2] ÛûñÇÝ³ÏëÝª ³ÕûÃÇõù (áñ ëË³É ¿ª ²´¶ ³Õ³õÃù)
12 ü »Ï»ëó¿ + Ñ³õñ »õ áñ¹áÛ »õ Ñá·õáÛÝ ëñµáÛÝ
13 ´.128³ ³Ûë ÛÇß-ÝÝ ³ÛÉª ÄÀ. ¹. Ó»éùáí
14 ´ ³ëïáõ³ÍáõÃ»³Ý, ü ³ëïáõ³ÍáõÃ»³ÝÝ + Ñûñ »õ áñ¹õáÛ »õ Ñá·õáÛÝ ëñµáÛ
15 ´ Ù³ñ¹³ëÇñáõÃ»³Ý
16 ´ Û³ÝÓÇÝë Ñ³ëÝ»É
17 ² ÷³é³÷³ÝáõÃÇõÝ
18 ´ Û³ÛÅÙ
19 ´¶ î[1-3] Û³õÇï»³Ýë
20 ´¶ î[1-3] ÙÇ³ÍÝÇÝ
21 ü ùñÇëïáëÇ »õ áñ¹õáÛ
22 ² Ñá·áÛÝ (´¶ Ñá·õáÛÝ)
23 ´ Ùß°ïÇ Û³ëï³Ý] ×ßÙ³ñïÇ ³ëï³Ý³õáñ, ¶ ³ëï³Ý] ³ëï³Ý³õñ, î[1] ³ëï³Ýûñ
24 ²¶ ³ëï³Ý Û³Ý·, î[3-4] ³ëï³Ýûñ ³ÝÛ³Ý·. î[3]529.0Í.10 ³Ûë ³ÝÛ³çáÕ ÉáõÍáõÙÁ ÷³ëï³ñÏáÕ ëË³É ¹³ ïáÕáõÃÇõÝÝ»ñ
25 ´ Û³õ³ñï»ó³õ
26 ´ Û³ñ³ñ»³É
27 ´ Û³ÝÛ³ÕÃ
28 î[3] í³ñ¹³å»ïÝ

Նոյ[1], եւ անտի[2] եկն աստիճանաւ[3] վերուստ ի վայր, մի առ մի, եւ բազում աշխատանաւք ճշգրտաբար եկն եհաս ի յազգն Արծրունեաց, եւ մի ըստ միոջէ շարակարգեալ զազգն եւ զիրն եւ զթիւն[4] եւ զպատճառս[5] նոցա, եւ թէ որպէս բազում ջանք եւ աշխատութիւն կրեալ նոցա հանդերձ պատերազմաւ ընդդէմ այլազգեաց՝ եւ բարձին զչարութիւն նոցա ի բազում տեղեաց, որչափ եւ կարողութիւն նոցա եհաս: 3 *Եւս առաւել[6] աստուածապսակ եւ բարեպաշտ եւ ամենիմաստն[7] թագաւորն Հայոց Գագիկ, որ իմաստութեամբ եւ ուղղափառ[8] վարուքն իւրովք եւ կամաւքն Աստուծոյ տիրեաց բազում աշխարհաց[9], զոր կայ յիշատակեալ ի սմա, եւ խաղաղութեամբ պահեաց զամենայն աւուրս[10] կենաց իւրոց ի հինից թշնամեաց:* 4 *Եւ եղեւ առիթ շինութեան եկեղեցեայց[11], եւս առաւել գերահռչակ եւ սքանչելագործ սուրբ եկեղեցւոյս[12] Սուրբ Խաչիս Աղթամարայ, ընդ որոյ հովանեաւ շարագրեցաւ Պատմութիւնս այս ի թուականութեանս /322բ/ հայոց յեւթն[13] հարիւրերորդի, յիսներորդի, երկրորդի (1303), եւ յաշխարհակալ թագաւորութեանն Ղազանի, հրամանաւ եւ ծախիւք աստուածապատիւ եւ երջանիկ, երիցս երանեալ, ամենիմաստ հայրապետիս Հայոց տեառն Զաքարիայի, որ է յոյժ բարի եւ առատամիտ եւ աղքատասէր եւ աստուածային ձրիւքն բարգաւաճեալ, եւ ի խնդրոյ աստուածարեալ գիտնական եւ արդիւնական վարդապետի, միանգամայն եւ արհիական աստիճանի արժանացելոյ տեառն Ստեփաննոսի[14], որ է ակն արեւելեան եւ աթոռակալ մեծի Սիւնեաց[15] տանն:* 5 *Եւ եթէ նախնականաւքն[16] քննեսցուք զնա՝ ոչ ոք է յիշխանացն եւ յիշխեցելոց Արեւելից կողմանցն բարձրագոյն քան զնա, զի ամենեցուն քաջայայտ է ազգքն եւ նախնիքն նորա. եւ նա այնպէս է ի մէջ նոցա փառաւորագոյն եւ պայծառ՝ որպէս զարեգակնն[17] ի մէջ աստեղաց:* 6 *Եւ նա վասն սիրոյն աստուածային[18] խնդրեաց զՊատմութիւնս ի մերոյ աստուածընկալ[19] եւ սրբասէր եւ աթոռակալ սուրբ Լուսաւորչին՝ ի[20] տեառն Զաքարիայէ. իսկ սա մեծ[21] ջանիւ ետ գծագրել զսա յաղագս խնդրոյ նորա:* 7 *Եւս առ/323ա/աւել կամեցող եղեալ այսմ գործոյ ամենիմաստ եւ բարեմիտ, հեզ եւ խոնարհն, հարազատ եղբայր տեառն Զաքարիայի Ամիր Գուրգին[22], զոր Տէր Աստուած զնոսա ընդ երկայն աւուրս արասցէ, անփորձ պահելով յամենայն որոգայթից թշնամեաց, յերեւելեաց եւ յաներեւութից, հոգւով եւ մարմնով զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց. ամէն:*

8 *Եւ ես՝ ամենամեղս եւ անարժանս, եւ անյիշելիս ի կարգս գրչաց եւ կրաւնաւորաց՝ Դանիէլ անուն, ըստ իմում տկարութեանս յանձն առի գրել զսա ի դուռն մեծ*

1 î ù óÝáÛ (² ´ ¶ Ç ÝáÛ)
2 ² ³ Ý ¹ Ç (´ ¶ î ù ³ Ý ï Ç)
3 ´ Û ³ ë ï Ç× ³ Ý ³ õ
4 î[2] > »õ ½ÃÇõÝ
5 ´ ½å ³ ï × ³ éÝ
6 ´ »õ ½Û ³ é ³ õ»É
7 ² ´ ³ Ù»ÝÇÙ ³ ë ï Ý, î ù ³ Ù»ÝÇÙ ³ ë ï
8 ´ ÛáõÕÕ ³ ÷ ³ é
9 ´ Û ³ ßË ³ ñÑ ³ ó
10 ´ Û ³ õáõñë
11 ² î[1] »Ï»Õ»ó» ³ Ûó, ´ î[2-4] »Ï»Õ»ó» ³ ó, ¶.176µ »] »Ï»-Õ»óõáÛë. ³ ÛÝáõÑ» ï »õª ãß ³ ñáõÝ ³ Ïáõ ³ Í
12 ² »Ï»Õ»óáÛë, ´ » / / /] »Ï»Õ»óõáÛë (´.128 ³ ª ãß ³ -ñáõÝ ³ Ïáõ ³ Í, ë ï Éë-áõÙ Í. ¦Û ³ ÛÉáõÙ ûñÇÝ ³ Ïáç ÛÇ-ß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ Ýë ³ Ûëã ³ ÷ ·ñ» ³ É Ï ³ Ûñ§)
13 î[1-3] Û»ûÃÝ
14 î ù ë ï » ÷ ³ ÝÝáëÇ (² î[3] ë ï » ÷ ³ ÝáëÇ)
15 ² »õ ³ Ãáé ³ Ï ³ É Ù»ÍÇ ëÇõÝ» ³ óª ·áõÝ ³ ï Ã ³ Ý ³ Ùáí Û ³ õ»ÉáõÙ ëñµ ³ ·ñáÕÇ
16 ü Ý ³ ËÝ»ûùÝ
17 î ù ½ ³ ñ»· ³ ÏÝ
18 ü ³ ë ï áõ ³ Í ³ ñ» ³ É
19 ü ³ ë ï áõ ³ Í ³ ñ» ³ É
20 ü > Ç
21 î ù Ù»Í ³ õ
22 î ù ³ ÙÇñ·áõñ·ÇÝ

եւ պանծալի Սուրբ Խաչիս Աղթամարայ, զոր վերագոյնն յիշեցաք: 9 *Եւ դարձեալ յերես անկեալ աղաչեմ զբարի ընթերցողսդ եւ անմեղադրութիւն խնդրեմ վասն սխալանաց գրոցս, եթէ աւելի կամ պակաս գտանիցի ի սմա՝ եթէ՛ կէտ, եթէ՛ տուն եւ եթէ՛ ստոր եւ եթէ՛ յայլ ինչ բառ ի Խէ կամ ի Հոյ. զի գիտնականքն քաջ գիտեն, որ ի հին գրեանք այսպիսեացս ոչ ինչ փոյթ է արարած. եւ ես անհմուտ գոլ սոցա՝ զոր*[1] *լսեալ*[2] *էաք յեկեղեցական գրոց ի բառ/323բ/իցս յայսցանէ՝ զնոյն գրեցաք, եւ զոր արտաքոյ սոցա էր՝ ոչ գիտելով թէ ո՛րպէս էր:* 10 *Եւ ի ձէնջ խնդրեմ, զի ըստ աստուածասէր կամաց ձերոց միայն զԱստուած ողորմին շնորհէք մեզ եւ ծնաւղաց մերոց, զի եւ դուք գտջիք զողորմութիւն յԱստուծոյ յաւուրն աներեկ գալստեան նորա:* 11 *Եւ ինքն եղիցի աւրհնեալ, գովեալ եւ բարեբանեալ յամենայն յարարածոց*[3] *յիմանալեացն եւ ի զգալեացս այժմ եւ հանապազ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:*

12 *Դարձեալ կրկին աղաչեմ եւ զուսուցիչն իմ զՍիմէոն*[4] *պատուական քահանայ*[5]*, որ ի բազում արուեստից իւրոց զսակաւ գիրս մեզ ուսոյց՝ եւ զնա յիշել ի Տէր սրտի մտաւք եւ զծնողսն նորա: Եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս. ամէն:*

[ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ.]

|324ա| 1 [6]*Յետ այսր ամենայնի*[7] *եղելոցս եւ գրելոցս, զայս ծանուցանեմք ձեզ, ո՛վ սիրելի*[8] *որդիք եւ հաւատարիմք*[9] *[հ]արազատ եղբարք. այր մի երեւեալ եւ աստուածային փառաւք զարդարեալ, ազատ եւ յազատ ծնաւղաց*[10] *ծնեալ*[11]*, սնեալ սրբութեամբ եւ արդարութեամբ եւ հասեալ յիմաստութիւն աստուածեղէն սուրբ կտակարանաց, ուղղափառ հաւատովք եւ քրիստոսադաւան խոստովանութեամբ, որոյ անուն պարոն*[12] *Սեֆեդին Արքայուն ճանաչի:* 2 *Սա իբրեւ յԱստուծոյ կոչմանէն յառաջ մատուցեալ յաստուածաբնակ եւ յանառիկ կղզիս Աղթամար, որ է աթոռ սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին եւ բնակարան գերապայծառ եւ հռչակաւոր Սուրբ Խաչիս:* 3 *Զսա յոյժ սիրեաց Խեդենեկ Արքայունն*[13] *իբրեւ յիւրմէ ծնեալ որդի, եւ ետ զդուստր իւր սորա ի կնութիւն եւ յաւրինաւոր ամուսնութիւն, եւ ետ սորա վարձանք*[14] *եւ բաժինք զկէս*[15] *Աղթամարայ:* 4 *Զոր յետ սակաւ ժամանակաց, ի ծերանալ Խեդենկին եւ ի չքաւորութեան անձին*[16] *իւրոյ՝ յ[ե]տոյ դարձեալ ծախեաց զկ[է]սն այլ վերստին պարոն*[17] *Սեֆեդնին. եւ առեալ ի գինն*[18] *բազում ոսկիս ի պէտս մարմնաւոր պիտոյից իւրոց:* 5 *Եւ յետ սակաւ աւուրց ետ Տէր Աստուած պտուղ որովայնի*[19] *նորա՝ զծաղկեալ եւ զբար[ի] զաւակն զտէր Ստեփանո[ս]*[20]*, զոր իբրեւ հասեալ ի յուսո[ւ]մն, եւ ի մանկութեան հասակ[ի] ետ ձեռնադրել զնա յաթոռ Հայ-*

---

1 î[1]î[3-4] ½áñ ÇÝã
2 ü Éáõ» ³ É
3 î[ù] ³ ñ ³ ñ ³ Íáó
4 î[ù] ½ëÇÙ¿ûÝ
5 î[ù] ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÝ
6 î[3] ë ³ ï å»É ¿ áñå¿ë Ý ³ Ëáñ¹Ç ³ ÝÙÇç ³ Ï ³ Ý ß ³ -ñáõÝ ³ ÏáõÃÇõÝ
7 î[ù] ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ ³ Ûë å ¿ ë

8 î[1-3] ëÇñ»ÉÇù
9 î[1-2]î[4] Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ
10 î[ù] ÍÝáÕ ³ ó
11 î[1-2]î[4] > ÍÝ» ³ É
12 ² î[2-4] å ³ ñûÝ
13 ² î[1-3] ³ ñù ³ ÛáõÝ
14 î[ù] í ³ ñÓù
15 î[2-4] ½Ï¿ëÝ
16 î[ù] ³ ÝÓÇÝÝ (² ³ ÝÓÇÝ)
17 î[1]î[3-4] å ³ ñûÝ
18 î[ù] ½·ÇÝÝ] Ç ·ÇÝÝ
19 î[2-4] ½å ï áõÕ Ûáñáí ³ ÛÝÇ (î[3] áñáí ³ ÛÝÇ)
20 î[1]î[3-4] ë ï »÷ ³ ÝÝáë

րապետութեան սրբոյն Գրիգորի. զոր[1] կացեալ ամս քառասուն[2], վերափոխի յաշխարհէս տարաժամ կենաւք եւ սակաւ աւուրբք, եւ թողեալ սուգ[3] անմխիթար Հաւր իւրոյ պարոն[4] Սեֆեդնին:

6 *Այլ որ գթածն է եւ ողորմածն [Աստուածն] |324բ| ամենեցուն՝ Հայեցաւ ի ջերմեռանդ սրտի սորա ցաւս եւ յարտասուս, ետ նմա զաւակք աւրհնեալք յԱստուծոյ՝ զբարի[5] եւ զհաճոյացեալքն[6] Աստուծոյ[7] զհարազատ եղբար[ք]ն, զհեզ եւ զհանդարտ Ամիր Գաւրգին[8] եւ զտղայն [ի]մաստուն զԶաքարիայ:*

7 *Եւ յորժամ եհաս ժամ պարոն[9] Սեֆեդնին գնալ զճանապարհս Հարց իւրոց[10] եւ փոխիլ յաշխարհէս, սա ո՛չ ժամանեաց իւրովք ձեռաւքն[11] հաստատել զտէր Զաքարիայն յաթոռ եղբաւր իւրոյ տեառն Ստեփանոսի[12]:* 8 *Ապա տուեալ լինի [յ]ուսումն[13] աստուածեղէն սուրբ գրոց[14] եւ հասու լեալ Հին եւ Նոր կտակարանաց[15]. եւ ոչ զոք ունէր զաւրավիգ[16] եւ աւգնական իւր՝ բայց միայն զհարազատն իւր զԱմիր Գաւրգին[17], զհայր եւ զհայրագլուխ, եւ զպարոն[18] Կուռճբէկն եւ զպարոն[19] Նուրա[դ]ինն՝ զհաւրեղբարքն իւր:* 9 *Սոքա կամաւքն Աստուծոյ ժողովեալք ի միասին եւ[20] կոչումն արարեալ սուրբ եպիսկոպոսաց, վարդապետաց եւ բազում կրաւնաւորաց, եւ աղաւթս արարեա[լ] ի միասին՝ աւրհն[եցին եւ ձե]ռնա[դր]եցին զտէր Զաքարիայն յաթոռ Հայրապետութեան եղբաւր[21] իւրոյ տէր[22] Ստեփանոսի[23], եւ եղեւ ուրախութիւն մեծ եւ խնդութիւն յաթոռս մեր՝ յաստուածաբնակ[24] Սուրբ Խաչս Աղթամարայ:* 10 *Եւ սա իբրեւ զվէմ անխախտելի եւ իբրեւ զպարիսպ երկաթի եւ որպէս դուռն[25] պղնձի, կացեալ ընդդէմ ելասեռից[26] չար ախոյեանից[27]:* 11 *Եւ սա եղեւ սիրող շինութեան եւ բազում ամարաթից, եւ աստուածային Հոգովն լցեալ՝ շինեաց յաշխարհն Վասպուրական՝ ի կղզին որ Լիմն կոչի, զգեղեցիկ եւ լուսազգեաց գումբայթաձեւ[28] զտաճար[29] Սրբոյն Գէորգեայ զաւրավ|325ա|արին, եւ բազում սպասիւք զարդարեաց, եւ տուն աղաւթիցս[30] շինեաց եւ տեղիս[31] բնակութեան եւ դարապասս[32], եւ բազում կրաւնաւորս կարգեաց եւ հաստատեաց ի դուռն սուրբ տաճարին Գէորգեայ զաւրավարին[33]. զոր աղաւթիւք նոցա Քրիստոս Աստուած մեզ ողորմեսցի. ամէն:*

12 *Դարձեալ ի յաթոռ Հայրապետութեան իւրոյ՝ ի կղզիս Աղթամար, ի դուռն Սուրբ Խաչիս շինեաց գեղեցիկ եւ մեծանիստ տեղաւք[34], ի թիկունս Սուրբ Խաչին,*

---

1 **î[2]î[4] ½áñ Çµñ»õ**
2 **î[ù] .Ë.] ù ³ é ³ ëáõÝ**
3 **î[ù] ½ëáõ·**
4 **î[ù] å ³ ñûÝ**
5 **î[ù] > ½µ ³ ñÇ**
6 **î[ù] ½Ñ ³ ×á ³ ó» ³ ÉÝ**
7 **î[4] ³ ë ï áõÍá »õ**
8 **î[ù] ½ ³ ÙÇñ ·áõñ·¿Ý**
9 **î[1]î[4] å ³ ñûÝ**
10 **î[1] Çõñáõó**
11 **î[ù] Ó»éûù**
12 **î[ù] ë ï »÷ ³ ÝÝáëÇÝ ([2] ë ï »÷ ³ ÝáëÇ)**
13 **î[ù] áõëáõÙ**
14 **î[ù] ·ñáóÝ**
15 **î[ù] Ï ï ³ Ï ³ ñ ³ Ý ³ óÝ**
16 **î[ù] ½ûñ ³ õÇ·**
17 **î[1-2] ·áõñ·¿Ý**
18 **î[ù] ½å ³ ñûÝ**
19 **î[ù] ½å ³ ñûÝ**

---

20 **î[ù] > »õ**
21 **î[1]î[3-4] Ñ ³ õñ»Õµûñ] »Õµ ³ õñ**
22 **î[ù] ï » ³ éÝ**
23 **î[ù] ë ï »÷ ³ ÝÝáëÇ**
24 **î[2]î[3-4] ³ ë ï áõ ³ Í ³ µÝ ³ Ï**
25 **î[ù] ½¹ áõéÝ**
26 **î[ù] ³ É ³ ë»éÇó**
27 **[2] ³ Ëá ³ ÝÇó, î[1] ³ Ëá» ³ Ýó, î[2] ³ Ëá» ³ ÝÇó**
28 **î[1] ·áõÙµ¿Ã ³ Ó»õ, î[2]î[4] ·áõÙµ ³ Ã ³ Ó»õ**
29 **î[ù] ï ³ × ³ ñ**
30 **î[ù] ³ ÕûÃÇó**
31 **î[1]î[3-4] ½ ï »ÕÇë**
32 **î[ù] ¹ ³ ñå ³ ëë**
33 **î[ù] ~·¿áñ·» ³ ½ûñ ³ í ³ ñÇ ï ³ × ³ ñÇÝ**
34 **î[ù] ï »Õ»ûù ([2] ï »Õ ³ õù)**

զժամատունն[1] մեծ յաւուրս ձմերայնոյ: 13 *Իսկ ի կողմն արեւմտից զժամաբակն[2] ամարայնոյ՝ մեծանիստ կամարակապ ձեւաւք, կրակապ եւ սրբագործ, բերեալ զքարինս նորա յաշխարհէն Խլաթայ բազում աշխատանաւք՝ ի վերայ անդընդային[3] ծովու:* 14 *Եւ ետ գծագրել յիշատակ հոգոյ[4] իւրոյ գիրք, որ կոչի Տաւնական, վասն զի կայ ի նմա տաւնք տէրունականաց[5] սուրբ առաքելոց եւ մարգարէից, հայրապետաց եւ վարդապետաց, զաւրավարաց եւ կուսանաց:* 15 *Զոր Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս աղաւթիւք եւ բարեխաւսութեամբ սոցա ողորմեսցի տեառն Զաքարիային եւ հարազատ եղբաւրն իւրոյ պարոն Գաւրգոյ[6] եւ զաւակի նորա Սահմադնի՝ տարաժամ հանգուցելոյն, եւ ազգայնոցն ամենեցուն. ամէն:*

16 *Եւ դարձեալ վերնատունս բազումս բնակութիւնս[7] ամարայնոյ շինեալ գեղեցիկս եւ վայելուչս ի վերայ դարպասին, զոր մեծ պարոնն[8] Սեֆեդին էր շինեալ յաղագս զաւակին իւրոյ տէր Ստեփանոսին[9]. եւ այլ բազում շէնս եւ անշէնս հաստատեալ հաւատով եւ յուսով:* 17 *Սա ի վերին խնամոցն եւ ի տեսչութենէն Աստուծոյ[10] մտախորհ լեալ[11] ի միտս իւր եւ խորհուրդ բարի [ի] /325բ/ սիրտ[12] իւր արկեալ, թէ. «Յետ մահուան իմոյ եւ ելանելոյ աշխարհէս[13] ո՞վ մատիցէ յառաջ հայրապետութեան[14] աթոռոյս մերոյ, եթէ ոչ ի յազգականաց մերոց եւ ի զաւակաց»:* 18 *Յայնժամ յառաջ մատուցեալ զհոգեւոր որդին իւր՝ զսքանչելատեսն եւ զիմաստուն տղայն զտէր Դաւիթ, զորդի եղբաւր իւրոյ հարազատի պարոն Գաւրգոյ[15]. եւ բազում եպիսկոպոսիւք, կրաւնաւորաւք եւ քահանայիւք եւ բազում ժողովրդովք[16], աղաւթիւք եւ պաշտաւնեաւք[17] աւրհնեցին եւ ձեռնադրեցին զտէր Դաւիթ ժառանգ եւ ժառանգակից աթոռոյ իւրոյ:* 19 *Եւ եղեւ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն ոչ սակաւ ծնաւղացն[18] եւ ազգացն ամենեցուն առ [հ]ասարակ:* 20 *Իսկ սա[19]՝ տէր Զա[քա]րիայս[20], ծագեալ իբրեւ զարեգակն յառաւաւտի. սա հալեալ զպաղումն եւ զսառն ձմերայնոյ սառնամանեաց եւ այլազգեաց թշնամեաց խաչին Քրիստոսի[21]. սա կացեալ ընդդէմ չարեաց մրրկին, Ալի փաշոյն[22] եւ նմանեաց[23] նորա, որ խռովտային ի վերայ սուրբ[24] եկեղեցեաց եւ հաւատոց քրիստոնէից:* 21 *Սա բազում հարկս եւ հարաճս խափանէր ի վանորաց եւ ի կրաւնաւորաց, սա բազում ճգնանց[25] եւ աշխատութեանց համբերեալ եւ մեծ վիրաւք վիրաւորեալ, եւ բազում սպիս յոգիս[26] եւ ի մարմինս իւր ընկալեալ:* 22 *Վասն զի քեռորդին իւր տէր Ստեփանոս[27] զազգական իւր՝ զդուստրն քեռն[28]*

1 î[ù] ½Å ³ Ù ³ ï áõÝÝ, ü Å ³ Ù ³ ï áõÝÝ
2 î[2] ½Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÝ
3 î[ù] ³ Ý¹Ý¹ ³ □ÇÝ
4 î[1]î[3-4] Ñá · õá□
5 ü ï ¿ñáõÝ ³ Ï ³ Ý
6 î[ù] å ³ ñûÝ (î[3] å ³ ñáÝ) · áõñ · ÇÝ
7 î[ù] µÝ ³ ÏáõÃÇõÝ
8 î[1-2]î[4] å ³ ñûÝÝ
9 î[ù] ë ï » ÷ ³ ÝÝáëÇÝ
10 î[ù] > ³ ë ï áõÍá□
11 î[ù] »Õ» ³ É] É» ³ É
12 î[2]î[4] ëÇñá□] ëÇñ ï (² î[1]î[3] ëÇñ ï)
13 î[3] □ ³ ßË ³ ñÑ¿ë
14 î[1-2]î[4] Ñ ³ □ñ ³ å » ï áõÃ» ³ Ýë
15 î[ù] å ³ ñûÝ (î[3] å ³ ñáÝ) · áõñ · á□
16 î[ù] ÅáÕá í ñ ¹ á í ùÝ
17 î[ù] å ³ ß ï ³ Ù ³ Ùµù
18 î[3] ÍÝáÕ ³ óÝ
19 ü > ÇëÏ ë ³
20 î[1-3] ½ ³ ù ³ ñÇ ³ ë
21 ü ~ Ë ³ ãÇÝ ùñÇë ï áëÇ ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
22 î[ù] ÷ ³ ß ³ □ÇÝ
23 î[ù] ³ □Éáó ÝÙ ³ Ý» ³ óÝ
24 î[ù] ëñµáó
25 î[ù] × · ³ Ýó
26 î[ù] Ñá · Çë
27 î[ù] ë ï » ÷ ³ ÝÝáë
28 î[ù] ù» é

իւրոյ տարեալ ետ այլազգեաց[1], խառնելով զկաթնն յարիւն[2] նոցա: 23 Եւ բազում վանորայք եւ եկեղեցիք մեծ սգով եւ տրտմութեամբք[3] լցեալ[4] լինէին, զի տիրեցին առ հասարակ գեղեցիկ եւ անառիկ կղզոյս Աղթամարայ եւ այլ բազում տեղեաց եւ ապարանից, ոխ/[5]/վից եւ ագարակաց, գրով եւ անգիր: 24 Եւ իբրեւ այս այսպէս եղեւ եւ կատարեցաւ, ի թուաբերութեանս[6] Հայոց Չ.երորդի Հ.երորդի Ե.երորդի (1326) եհաս վախճան եւ փոխումն յաշխարհէս սրբազան հայրապետին տեառն Զաքարիային. եւ նա բարի խոստովանութեամբ եւ ուղղափառ դաւանութեամբ աւանդեալ զհոգի իւր, փոխեցաւ յայս աշխարհէս անցաւոր յաշխարհն կենդանեաց՝ ի վերինն Երուսաղէմ, ի կայանս արդարոց: 25 Զոր աղաւթիւք նոցա եւ ամենայն սրբոցն գթածն եւ ողորմածն Աստուած դասակից եւ մասնակից արասցէ զտէր Զաքարիայն սրբոցն հարցն եւ հայրապետացն առաջնոցն եւ վերջնոցն:

26 Եւ եղեւ յետ սակաւ ժամանակի ե- հաս կատարումն եւ մահ սոցա՝ Ստեփաննոսին եւ Շամշայ խաթունին, եւ բարձան յաշխարհէս եւ չոգան անդ, ուր ճշմարիտ դատախազքն եւ քննաւղքն եւ պահանջողք բանից, գործոց եւ խորհրդոց: 27 Իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, ոչ գոյր մեր թագաւոր կամ իշխան, կամ դատաւոր կամ այցելու, կամ առաջնորդ կամ փրկաւղ եւ կեցուցանաւղ, որ ազատէր զմեզ յայլասեռից եւ ի չար թշնամեաց: 28 Զի բազում ինչս գանձուց ոսկւոյ եւ արծաթոյ եդին ի վերայ, թէ ով որ յառաջ մատիցէ յաթոռ յայն հայրապետութեան՝ տացէ զբազում ինչն զայն. ապա թէ ոչ՝ այլազգիքն տիրեսցեն ուխտից եւ եկեղեցեացն կրաւնաւորաց եւ քահանայից, կուսանաց եւ կուսակալաց[7], ռամկաց եւ համաւրէն Քրիստոսի ժողովրդոցն: 29 Զոր տեսեալ այսպիսի աղէտս տարակուսանաց եւ զմեծ վտանգս տէրն Դաւիթ Հայոց վերադիտաւղ, զոր ձեռնադրեալ էր ի յեղբաւրէն իւրմէ տեառն Զաքարիայէ, զի յայսմ ժամանակի հայրն իւր՝ մեծ պարաւն Ամիր Գաւրգին[8], հանդերձ անդրանկաւն իւրով Ամիր Սահմադնիւն, փոխեալ էին յաշխարհէս, եւ ո՛չ ոք էր որ աւգնէր եւ կամ ի թիկունս հասանէր:

30 Յայնժամ տէրն Դաւիթ ծագեաց իբրեւ զաստղ լուսապայծառ, իբրեւ զարեգակն ի միջաւրէի, իբրեւ զպատրուակս փայլեալ ի կայծականց կամ իբրեւ զնշոյլս լուսոյ երեւեալ ի մէջ գիշերի, գերագոյն եւ գեղեցկապատկեր յաւրինուածովք, արի մարմնով եւ վայելուչ անձամբ: 31 Սա հարազատովքն իւրովք՝ երկու գեղեցիկ եղբարբքն, որք կոչին Ամիր Կուրճբէկ եւ Ամիր Սէֆէթին, որք են իմաստունք, հանճարեղք, ճարտարախաւսք, արագալեզուք, յառաջ մատուցեալ սոցա եւ ձայն տուեալ միմեանց՝ իբրեւ զքաջն եւ զարին զսուրբն Վարդան եւ որպէս զսուրբն Ատոմեանք, եւ դիմեալք սոցա ի մեծ պատերազմիս եւ ի հանդէսս յայս, եւ ասեն սոքա ցմիմեանս. «Ո՛չ է պարտ թողուլ զսրբութիւնս մեր՝ զտուն եւ զտեղի եւ զհայրենի ժառանգութիւնս, զի մի՛ աւտարք մտանեն ի սա՝ այլազգիքն կամ այլ ոք, որ իցեն ի չարաց կամ ի չարափառաց եւ ի բազում բանսարկուաց»: 32 Եւ սոքա բազում նեղութեամբ եւ չարչարանաւք եւ անհան-

1 î[ù] ³ÛÉ³½·»³óÝ

2 î[ù] ½Ï³ÃÝ Û³ñÇõÝë

3 î[ù] ïñïÙáõÃ»³Ùµ

4 [²] Éó»³É, î[ù] í³ñ³Ý»³É] Éó»³É

5 [²ª] ÙÝ³ó»³É 2 Ã»ñÃÝ ÁÝÏ³Í, ß³ñáõÝ³Ï. ³é»É »Ýù î[1].365-7Çó, ³Ûë ÛÇß-Á ãÏ³Û Ç º, ³Ý×Çßï ¿ î[4].354ª ¦Ó»é³·ñÇ ß³ñáõÝ³ÏáõÃÇõÝÁ íÝ³ëáõ³Í ¿ çñáí »õ ãÇ Ï³ñ¹³óõáõÙ§

6 î[2-4] Ãáõ³Ï³ÝáõÃ»³Ýë

7 î[3]Í.11 áõÕÕ»ÉÇª Ïáõë³ñ³Ý³ó

8 î[ù] ·áõñ·ÇÝ

գիտ գնացիւք այսր անդր ընթանալով, բազում աշխատութեամբ եւ համբերութեամբ տարեալ վշտաց եւ նախատանաց, զորս իրաւամբք եւ զորս անիրաւամբք, զոմանս աղաչելով, զոմանս պաղատելով, զոմանս պատուելով եւ զոմանս պատուհասելով ըստ արժանեացն, զի թերեւս կարասցեն ընդդիմանալ մեծ պատերազմիս եւ հանդիսիս եւ ազատանալ ի բազում ընչիցս եւ անհամար գանձուցս, զոր եդեալ կան ի վերայ: 33 *Դարձեալ ասելով ցմիմեանս. «Ո՛վ սիրելի եղբարք, արիասցուք առ միմեանս կապակցութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, զի մի՛ հայրենի ժառանգութիւնս անկցի յաւտարութիւն՝ ի ձեռս այլազգեաց»:* 34 *Այլ Տէրն եւ ողորմածն Աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց եւ խաղաղարարն ամենայն աշխարհի, տացէ սոցա զաւրութիւն, իմաստութիւն եւ գիտութիւն, համբերութիւն եւ ժուժկալութեամբ կալ ընդդէմ այլասեռից՝ թշնամեաց խաչին Քրիստոսի, եւ ազատեսցէ զսոսա հոգւով եւ մարմնով՝ յարկածից եւ ի խաբէութենէ սատանայի. ամէն:*

35 *Դարձեալ վերստին հայցեմք եւ աղաչեմք, պաղատիմք եւ աղերսեմք առ Հայրդ գթած եւ ողորմած Աստուածդ Յիսուս Քրիստոս եւ Սուրբ Հոգիդ Աստուած ճշմարիտդ, մեք անարժանք՝ կրաւնաւորքս եւ քահանայքս եւ համաւրէն հաւատացեալքս*[1] *սուրբ Երրորդութեանդ, հաւատով եւ յուսով հայցեմք յառատ մարդասիրութենէդ, զի վերստին հաստատեսցես զաթոռ հայրապետութեանս մերոյ իբրեւ զառաջինն, եւ ազատեսցէ ի պարտեաց եւ յանիրաւ պահանջողաց:* 36 *Եւ զհայրապետս մեր զտէր Դաւիթ իբրեւ զարեգակն փայլեցուսցես ի վերայ երկրի, իբրեւ զլուսին ի մէջ աստեղաց մինչեւ ի խորին ծերութիւն՝ բազմամեայ կենաւք, հանդերձ հարազատ եղբարբքն եւ որդւովքն եւ իւրով զարմիւ. ամէն:* 37 *Եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք, գոհութիւն եւ երկրպագութիւն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:*

[ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ]

|40բ| 1 *Զմեղապարտ եւ զանարժան գրիչս յիշեցէ՛ք ի Քրիստոս, որ գրեցի զսա ի դուռն Սուրբ Խաչիս Ախթամարա, ՉԾԲ. (1303) թուին* (Բ.բ.)[2]:

|53բ| 2 *Զմեղուցեալ գրիչս յիշեա՛, Քրիստո՛ս Աստուած, յարքայութեան քում* (Ա.գ.):

|61բ| 3 *Զմեղաւոր գրիչս զԴանիէլ կր[աւնաւոր] յիշեցէ՛ք յաղաւթս ձեր, որ գրեցի զսա ի դուռն գերապանծ եւ սքանչելի եկեղեցոյս Սուրբ Խաչիս Աղթամարա, հրամանաւ տեառն Զաքարիայի Հայոց վերադիտողի, զոր Տէր Յիսուս ընդ երկայն աւուրս արասցէ, հանդերձ եղբայրաւն իւրով, որոյ անունն Ամիր Գաւրգի կոչի* (Ա.գ.):

|89բ| 4 *Գծագրեցաւ գիրքս այս առաջի Սուրբ Խաչիս Աղթամարայ հրամանաւ տեառն Զաքարիայի վերադիտողի հայոց սեռի, զոր Տէր Աստուած յամայր ամ ժամանակս շնորհեսցէ սմա անփորձ յամենայն յորոգայթից՝ երեւելեաց եւ աներեւութից, հանդերձ բարեպաշտ եղբարբն իւրով, որոյ անունն Ամիր Գաւրգի ճանաչի, ընդ որ աղաչեմ՝ եւ զմեղուցեալ գրիչս յիշեցէ՛ք ի Քրիստոս* (Ա.ժա.)[3]:

|93ա| 5 *Զմեղաւոր գրիչս յիշեա՛ Քրիստոս Աստուած* (Բ.ա.):

1 î⁴ Ñ³õ³ ï ³ó»³ÉùÁë (î¹⁻³ Ñ³õ³ ï ³ó»³Éùë)

2 ¶ñáõ³Í »Ý ÑÇÙÝ³Ï³ÝáõÙ ·ÉáõËÝ»ñÇ í»ñç»ñáõÙ. ³Ù¿Ý ÙÇ³õáñÇ í»ñçáõÙ ÷³Ï³·Íáõ³Íª ·ÉË³ï³éáí Ýß»É »Ýù ¹åñáõÃÇõÝÁ, ÷áùñ³ï³éáíª ·ÉË³Ñ³Ù³ñÁ. ²Ý³ÝáõÝÇ å³ïÙáõÃÇõÝÁ Ýß»É »Ýù ¦²Ý.§ Ñ³Ù³éûïÙ³Ùµ »õ ·ÉË³Ñ³Ù³ñáí:

3 îåáõ³Íª î² ¿ç 76, î4 ¿ç .Å½.:

/141բ/ 6 Ո՛վ Հարք եւ եղբարք պատուականք, զբազմամեղս եւ զանարժանս ի գրչաց յիշեսջիք ի Քրիստոս, եւ Աստուած զյիշողքդ յիշեսցէ յիւր անսպառ բարիսն. ամէն (Գ.գ.):

/165ա/ 7 Քրիստոս Աստուած, այս սուրբ վկայիս բարեխաւսութեամբ զտէր Զաքարիայ զՀայոց վերադիտողն բարձրացո՛յ աւրստաւրէ ի վերայ աշխարհիս պայծառ իբրեւ զարեգակն, եւ զսիրտ աշխարհակալ Թագաւորին Ղազանի քաղցրացո՛յ ընդդէմ նորա, եւ յաջողեա՛ զգործս իւր ի բարի, զժամանակս նորա յերկարեա՛ մինչեւ ի խորին ծերութեանն, ընդ նմին եւ զհարազատ եղբաւր իւրոյ զԱմիր Գաւրգոյ, որոց հրամանաւ գրեցաւ Պատմութիւնս այս, ի բարձրանշան եւ ի հռչակաւոր դուռն Սուրբ Խաչիս Աղթամարայ, ի Թուականիս հայոց ՉԾԲ. (1303). եւ քեզ փառք հանդերձ հարբ եւ ամենասուրբ Հոգւովդ. ամէն (Գ.վ.)[1]:

/168բ/ 8 Արդ, Քրիստոս Աստուած, անմոռացս տացէ զիս ի ձեր սուրբ աղաւթսդ (Գ.է.):

/174ա/ 9 Քրիստոս Աստուած, այս Է. սրբոց վկայիցս բարեխաւսութեամբ ողորմեա՛ բազմամեղ գրողիս. եւ քեզ փառք յաւիտեանս (Գ.ը.)[2]:

/199բ/ 10 Աւա՜ղ զայս չոքս, ու զճանճերս զաչքս կու հանեն[3]:

/216ա/ 11 Զմեղաւոր գծող յիշեցէ՛ք ի Քրիստոս, եւ Աստուած զձեզ յիշէ յարքայութեանն իւրում. ամէն (Գ.ժէ.):

/241ա/ 12 Բարի ընթերցող, զմեղուցեալ գրողս յիշեա՛ ի Քրիստոս Աստուած (Գ.իդ.):

/246բ/ 13 Քրիստո՛ս Աստուած, այս սուրբ հայրապետաց[4] աղաւթիւքս զհայրապետս մեր զտէր Զաքարիայ բարձրացո՛յ ի վերայ աշխարհիս եւ պայծառացոյ իբրեւ զարեգակն, զի լուսաւորին լուսով նորա ամենայն հաւատացեալքս քո, եւ զժամանակ սորա յերկարացո՛յ հանդերձ հարազատ եղբարբն իւրով, որոյ անուն Ամիր Գաւրգի ճանաչի, որոց հրամանաւ գրեցաւ գիրքս այս ի բնիկ հայրենիքս իւրեանց Աղթամար, ի դուռն Սուրբ Խաչիս (Գ.իգ.):

/250բ/ 14 Զմեղուցեալ գրիչս յիշեցէ՛ք ի Քրիստոս (Գ.իը.):

/272բ/ 15 Զբազմամեղ գրիչս յիշեցէ՛ք ի Քրիստոս, որ Աստուած զձեզ յիշէ (Ան.ա.):

/274բ/ 16 Քրիստոս Աստուա՛ծ, քո անյաղթելի խաչի զաւրութեամբն զտէր Զաքարիայն պահպանեա՛ յամենայն հնարից թշնամեաց իւրոց՝ յերեւելեաց եւ յաներեւութից. ամէն (Ան. բ.):

/293ա/ 17 Պայծառ եւ սքանչելագործ եւ զարդարեալ բազմարուեստիւ Սուրբ Խաչ, պարծանք ամենայն եկեղեցեայց, աղաչեմ զքեզ՝ զանբարբառ բարեխաւսդ, լե՛ր բարեխաւս առ Քրիստոս վասն հոգւոյ տէր Ստեփան[ոս] հայոց կաթողիկոսի, որ հանգուցեալ կայ առաջի սուրբ տաճարիդ քո (Ան.դ.)[5]:

1 ¦êáõñµ í Ï ³ Û§ µ ³ é»ñáí ÝÏ ³ ïÇ áõÝÇ ¶ñÇ·áñ ù ³ -Ñ ³ Ý ³ Û Ý ³ Ñ ³ ï ³ ÏÇÝ, áñÇ í Ï ³ ÛáõÃ» ³ Ý å ³ ï-ÙáõÃÇõÝÝ ³ Ûë ·ÉËÇ ÝÇõÃÝ ¿. ï åáõ ³ Íª î[4] ¿ç .Å¿.:

2 ¦¾. ëáõñµ í Ï ³ §Ý»ñÁ ¸áõÇÝáõÙ ´áõÕ ³ ÛÇ Ý ³ Ñ ³ ï ³ -Ï ³ Í Ñ ³ Û ÇßË ³ ÝÝ»ñÝ »Ý:

3 ê ïáñÇÝ Éë-áõÙ. Ñ ³ ëÏ ³ Ý ³ ÉÇ ¿, áñ ³ Ûë ¿ç»ñÁ ·ñáõÙ ¿ñ 1303 Ã. ³ Ùé ³ ÝÁ:

4 ¦êáõñµ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï§Ý»ñÁ Ø ³ ßïáó ºÕí ³ ñ¹»óÇ »õ ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñïóÇ Ï ³ ÃáÕÇÏáëÝ»ñÝ »Ý:

5 î åáõ ³ Íª î[4] ¿Å .ÅÁ.:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑԻ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՒՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

[ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՒՈՅ]
ՇԱՐԻՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ ՀԱՅՈՑ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՅՈՀԱՆՆՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԻ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆՇԱՐԺ ՅՈՒՍՈՅ ՄԱՐՄՆԱԼՈՅ ԲԱՆԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ,
ԵՒ ԸՆԴԴԷՄ ԴԱՒԱՆՈՂԱՑ ԶՄԻ ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԵՐԿՈՒՍ ԲՆՈՒԹԻՒՆՍ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՒՈՅ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Յովհաննէս Ե. Պատմաբան կաթողիկոս (898-929 թթ.) Դրասխանակերտցին ծնուել է Թ. դ. կէսերին (845-850 թթ. միջեւ) Այրարատ նահանգի Դուին քաղաքի մօտերքը գտնուող Դրասխանակերտ աւանում, Մաքենոցաց եւ Սեւանի վանքերում աշակերտել է իր ազգական եւ նախորդ Մաշտոց Ա. Եղվարդեցի կաթողիկոսին (897-898 թթ.), հմտացել Ս. Գրքին, հայ մատենագրութեանը եւ քերթողական արուեստին: Հայոց կաթողիկոսական աթոռին յաջորդել է իր ուսուցչին եւ 898-929 թթ. երեսնամեակում ծանրագոյն, հալածական ու տառապալի ընթացքով վարել հայրապետութեան պաշտօնը: Իր ժամանակի քաղաքական կեանքում գործուն դեր է ունեցել թէ՛ ներքին հաշտեցումների եւ թէ՛ օտար բռնակալների հետ հաշտութեան միջնորդի դեր կատարելով: Հայաստանի վրայ Ատրպատականի Յուսուփ ամիրայի արշաւանքը կանխելու նպատակով, Հայոց Սմբատ Ա. թագաւորի խնդրանքով 908ին մեկնել է Ատրպատական՝ Յուսուփի հետ բանակցելու, սակայն ձերբակալուել է եւ բանտարկուել. բանտից փախել է եւ անցել Աղուանք, Վրաստան, ապա վերադարձել Հայաստան: Սմբատ Ա.ի մահից յետոյ, 914ին Կ. Պոլսի Նիկողայոս Միստիկոս պատրիարքը նամակով Դրասխանակերտցուն առաջարկել է Բիւզանդիայի հետ Հայաստանի, Վրաստանի եւ Աղուանքի միասնութեան ծրագիր: Ի պատասխան՝ Աշոտ Բ. Երկաթ թագաւորը բանակցութիւնների համար գնացել է Կ.Պոլիս: Դուինում հաստատուած Յովհաննէս կաթողիկոսը, խոյս տալով արաբ զօրապետ Նսրի հալածանքներից, անցել է Սեւանայ կղզի, ապա՝ Բիւրական, Բագարան: Նսրը գրաւել է կաթողիկոսանիստ Դուինը, ապա՝ Բիւրականը, որից յետոյ կաթողիկոսը Վասպուրականի Գագիկ թագաւորի հրաւէրով 927ին գնացել է Վասպուրական, 929 թ. վախճանուել եւ թաղուել է Ձորոյ վանքում:

Նրա գլխաւոր՝ «Պատմութիւն Հայոց» երկը գրուել է Աշոտ Ա. Բագրատունի եւ Գագիկ Արծրունի «թագաւորաց» հրամանով (ԿԷ[Ա]. 4), Հայոց ամբողջական պատմութիւն հիւսելու հիմնական նպատակադրում ունեցած երկրորդ եւ յաջողուած շարադրանքն է՝ Խորենացու գրքից յետոյ, սկսել է ջրհեղեղից եւ Նոյ նահապետից, մինչեւ Թ. դ. կէսերի դէպքերի պատմութիւնը հիւսել է օգտուելով իր նախորդներից՝ հիմնականում Խորենացուց, Ագաթանգեղոսից, Փաւստոս Բուզանդից, Եղիշէից, Դիոնիսիոս Թրակացուց, Է. դարի Անանուն ժամանակագրութիւնից, տարբեր վկայաբանութիւններից, զանազան այլ աղբիւրներից եւ իր ժամանակակից Շապուհ Բագրատունու «գեղջուկ բանիւ» գրուած պատմութիւնից, այսուհանդերձ, այս մասում ունի նաեւ մեզ հասած այլ աղբիւրներում չվկայուած տեղեկութիւններ, որոնց զգալի մասը վերաբերում է Հայոց կաթողիկոսներին եւ, ամենայն հաւանականութեամբ, առնուած են Հայոց հայրապետանոցի փաստաթղթերից: Թ. դ. կէսերից մինչեւ իր օրերի (925 թ.) դէպքերի ընթացքը նկարագրել է որպէս ականատես: Հանգամանօրէն պատմել է Սմբատ Ա. եւ Աշոտ Բ. Երկաթ թագաւորների շրջանում կատարուած դէպքերը, Յուսուփի արշաւանքներն եւ նրանց քաղաքական ու տնտեսական ծանր հետեւանքները, Սմբատ Ա. թագաւորի նահատակութիւնը:

Պատմութեան՝ հեղինակի ժամանակին նախորդող մասը աղբիւրագիտական մեծ արժէք ունի յատկապէս փոխադարձ սրբագրութիւնների բացայայտ հնարաւորութիւններով, իսկ բուն մասը Թ-Ժ. դարերի պատմութեան դէպքերի ականատեսի ստուգապատում շարադրանք է, ըստ այսմ եւ պատմագիտական անշրջանցելի արժէք ու կարեւորութիւն ունի, այսինքն՝ 850-925 թթ. Հայաստանի եւ Բագրատունեաց, նաեւ՝ Արծրունեաց թագաւորու-

թիւնների հաստատման պատմութեան առաջին աղբիւրն է եւ որպէս այդպիսին էլ օգտա-գործւում է մեր պատմագիտութեան մէջ: Պատմութեան ժամանակագրական առանցքը Հայոց կաթողիկոսների հերթագայութիւնն է, այս իսկ պատճառով շարադրանքի մէջ թուականներ ունի, բայց՝ քիչ: Ամբողջ կեանքի ընթացքում արած գրառումների հիման վրայ Պատմութիւնը իր գործունէութեան վերջին տարիներին գրել է մի շնչով (առանձին անձանց նկատմամբ հակասական համակրութիւն-հակակրութիւններ ունենալով հան-դերձ): Իր ժամանակ խօսակցական՝ «գեղջուկ» լեզուն բաւական հեռացել էր գրականից, նրանով անգամ գիրք էր գրւում (Շապուհ Բագրատունու Պատմութիւնը). ի հակադրու-թիւն սրա՝ Դրասխանակերտցին նախընտրելի էր համարել գրել դասական շրջանի իր սկզբնաղբիւրների՝ Խորենացու, Փաւստոսի, Եղիշէի եւ այլոց նման՝ «քերթողական արուեստով», այսինքն՝ բարձր ոճով, հոմանիշների կուտակումով եւ այլ հնարանքներով: Այսուհանդերձ, նրա շարադրանքը խճողուած խրթնաբանութիւն չէ, այլ գեղեցիկ հայե-րէն, որը դասագրքի դեր է կատարել ԺԹ. դ. մեր դպրոցներում: Հակառակ իր նմանողու-թեան առարկայ Խորենացու երկի՝ Պատմաբան կաթողիկոսի «Պատմութիւն»ը մաս-գրքերի եւ գլուխների բաժանումներ չունի. բաղկացած է առաջաբանից, միակտուր բուն շարադ-րանքից եւ վերջաբանից[1]:

Դրասխանակերտցու երկը պատմագիտօրէն թէ՛ քննուել, թէ՛ օգտագործուել եւ թէ՛ պատշաճ գնահատուել է, սակայն բնագրագիտական առումով կացութիւնը բոլորովին այլ է. արդէն շուրջ երկու դար նրա Պատմութիւնն ուսումնասիրւում եւ տպագրւում է, սա-կայն նոյն Պատմութեան ձեռագրերի եւ նրանց բնագրական յատկանիշների որեւէ քննու-թիւն չի արուել: Եւ քանի որ այստեղ բոլորովին նոր բնագիր ենք հրատարակում, պար-տաւոր ենք հնարաւոր համառօտութեամբ բնորոշել այս երկի ձեռագրական հիմք ունե-ցած հրատարակութիւնները, թարգմանութիւնները եւ ձեռագրերը, որից յետոյ միայն կպարզաբանենք մեր պատրաստած բնագրի հանգամանքները:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. (Տ[1]). Պատմագրութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, տպագրեալ 1843, ի Սուրբ Երուսաղէմ, ի պատրիարգութեան տեառն Զաքարիայի արքեպիսկոպոսի, ի տպարա-նի Սրբոց Յակոբեանց առաքելոց, 4 չհ. (միջնեայ առաջաբան) 272 էջ:

Տպուած է մէկ ձեռագրով՝ որպէս պատմութեան դասագիրք (գլխաբաժանում չունի). «տեսանելով մեր փափագմամբ սրտի զվայելչահիւս նամականիս հայադաւան որդի ու-սումնականաց... փոյթ յանձին կալեալ տպագրեցաք զվսեմական պատմագրութիւն... գո-նեա սովաւ նպաստաւոր գտանել դպրոցական քաջուղեչ աշակերտեալ մանկանց», ապա՝ «Թէպէտ արժան էր ի տեղիս տեղիս ծանօթութիւն կարգել, սակայն ժամանակն ոչ նե-րեաց, թողաք այլում բարեպատեհ ժամու եւ ժամանակի», ի վերջոյ՝ «սէր կարեկցութեան

---

1 ²Ûë Ñ³Ý· ³Ù³ÝùÁ ÙÇß ï ¹Åáõ³ñ³óñ»É ¿ ä³ ïÙáõÃ» ³Ý ÁÝÃ»ñóáõÙ-·áñÍ³ÍáõÙÁ, áõë ïÇ »õ Ýáñ Å³Ù³Ý³ ÏÝ»ñáõÙ ³é³ç³ó»É »Ý Ýñ³ ï³ñ³ ï»ë³Ï Ñ³ ïáõ³Í³µ³Å³ÝáõÙÝ»ñ. ï»°ë ëïáñ»õª Ó»é³·ñ»ñÇ ó³ÝÏáõÙ:

կորովամիտ ուսումնասիրաց զօրաւոր հանդիսացեալ՝ վաղընդփոյթ ետ տպագրել՝ եւ կարօտելոց ձրի բաժանել՝ հեռաւորաց եւ մերձաւորաց, զի յամենայն դպրոցս առ ձեռն պատրաստ գտանիցի խնդրողաց (ստորագրած)՝ *պատրիարք Զաքարիա Արք Եպիսկոպոս» (չհ. էջ 3)։*

2. (Տ[2]). Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ Պատմութիւն Հայոց, ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ Էմին՝ տեսուչ Լազարեանց ճեմարանի արեւելեան լեզուաց, Մոսկվա, 1853, ԺԵ., 221 էջ։

Տպագրել է մէկ՝ Մսեր Մսերեանցի տրամադրած ձեռագրով (կրկին՝ գլխաբաժանում չունի), որ ձեռագրերի մեր շարքի 28րդ (տե՛ս ստորեւ) միաւորն է եւ որ Մսերեանցն ստացել ու նրա հետ համեմատել է երկու այլ ձեռագիր. մէկը 1824 Թ. Զմիւռնիայում օրինակել էր ինքը (սխալառատ էր, սրա ներկայիս տեղը յայտնի չէ), միւսը Յովհ. վրդ. Շահխաթունեանցի օրինակն էր (շարքիս 35րդը)։ Իր ձեռագրի հանգամանքները Մսերեանը բացատրել է «ի Մոսկուա, ի 10 Փետրուարի 1853 ամի» Էմինին գրած նամակում (էջ ԺԲ-ԺԵ.)[1]։ Էմինը՝ «զսոյն զայս գրչագիր օրինակ կալաք մեզ գաղափար յառաջիկայ տպագրութեանս» (էջ ԺԵ.), Մսերեանի օրինակի լուսանցներում դրուած՝ այլ ձեռագրերի ընթերցուածները չի «ցուցանել», որովհետեւ «յայլ եւ այլ տեղիս եւ ի ժամանակս բաղդատեցաւ այն ընդ զանազան օրինակաց, յոյր սակս եւ չեղեւ նմա հնար որոշաբար եւ առանձինն ցուցանելոյ զտարբերութիւն միոյ միոյ ի գրչագիր օրինակաց։ Այլ որպէս եւ իցէ՝ առ ժամս որ ինչ ի ձեռս մեր էր՝ արարաք, այլում ժամանակի եւ այլոց բարեյաջող հանգամանաց թողլով լցուցանել զայս թերութիւն, եթէ թերութիւն մարթ իցէ զայդ անուանել։ Մոսկվա, ի 4 Ապրիլի 1853 ամի» (էջ ԺԵ.)։ Այսուհանդերձ, իր տպագրի վերջում ծանօթութեան 1-880 համար-նշաններով դրել է Երուսաղէմի 1843ի հրատարակութեան ընթերցումները[2]։

3. (Տ[3]). Պատմութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի, Երուսաղէմ, 1867, ԺԳ., 464 էջ։

Տպուել է Եսայի պատրիարքի «հրամանաւ», 6 ձեռագրի համեմատութեամբ. վեցից երկուսն ունեցել են նոյն գաղափար օրինակը, չորսը՝ տարբեր հիմք օրինակներ. երկուսն ունեցել են տարբեր քանակի գլխաբաժանում, սրանցից մէկը, որ շարքիս՝ 64րդն է, ունեցել է 67 գլուխ՝ խորագրերով, որոնք եւ դրուել են այս տպագրի մէջ, իսկ տողատակին դրուել են օգտագործուած ձեռագրերի հիմնական տարբերութիւնները։

Դրասխանակերտցու պատմութեան բնագրային հրատարակութիւններն այս երեքն են (նաեւ՝ վրացերէն թարգմանութեանը կից մասնական տպագրութիւնը). պէտք է արձանագրել, որ երեքն էլ իրենց տպագրութեան տեղի եւ ժամանակի թալադրանքով յապաւել՝ չեն տպագրել պատմիչի բնագրի առանձին կտորներ. Էմինը գեղչել՝ բազմակէտերով է փոխարինել Քաղկեդոնին եւ քաղկեդոնականութեանը վերաբերող որակումները[3], իսկ Ե-

---

1 Â¿° Øë»ñ» ³ ÝóÇ »õ Þ ³ ÑË ³ ÃáõÝ» ³ ÝóÇ Ó»é ³ ·ñ»ñÇ »õ Ã¿° Ýñ ³ Ýó ³ ñ ³ Í µÝ ³ ·ñ ³ ·Ç ï ³ Ï ³ Ý ³ ßË ³ ï ³ ÝùÇ Ù ³ ëÇÝ ï »°ë ë ï áñ»õ:

2 àñáß íñ¿ åÝ»ñ Ï ³ Ý. ûñÇÝ ³ Ïª ¿ç 12 áõÝÇª ¦ÁÝ¹ ãáñë áÉáñ ï ë »ñÏñÇ§, ëñ ³ Ñ ³ Ù»Ù ³ ïª ¿ç 199, Í. 36 ÝáÛÝ ¦ÁÝ¹ ãáñë áÉáñ ï ë »ñÏñÇ§ Ó»õÝ ¿, ÁÝÃ»ñóáõÙ ãÏ ³ Û. ÙÇÝã 1843Ç ï å ³ ·ñÇ ¿ç 10 Ï ³ Û ¦ãáñáñ¹] ãáñë§:

3 î[2] ãáõÝÇª Ä¼.8 ¦½ÙÇ· ³ ï ³ ñ »õ… Ç µ ³ ó Ù»ñÅ» ³ É§, Ä¼.10. ¦ù ³ Ý½Ç »õ ã»õ ÇëÏ ¿ñ ÁÝÏ ³ É» ³ É ½ ³ ßË ³ ñÑ ³ ÏáñÍ ³ Ý ³ -õ ³ Ý¹ áõÃÇõÝÝ, ³ ÛÉ§, Ä¼.12. ¦ ³ éÉó» ³ É ã ³ ñáõÃ» ³ Ùµ… Ýáñá·¿ñ »õ§, Ä¾.16 ¦»õ µÝ ³ õ áã ÇÝã ß»Õ» ³ É ½ÏÝÇ ù ³ ÕÏ»¹á-Ý ³ Ï ³ Ý ³ Õ ³ Ý¹ÇóÝ§, ÄÀ.14 ¦»õ Ñ ³ Ý·áõÝ ³ ÏÇóë… Ñ»ñÓáõ ³ ÍáÛÝ§, Æ´.1 ¦ã ³ ñ ³ Õ ³ Ý¹áÛÝ ù ³ ÕÏ»¹áÝÇ§ »õ ³ ÛÉÝ:

բուսաղէմի հրատարակութիւնները նոյն եղանակով գեղչել են Մահմեդին ու նրա ուսմունքին վերաբերող բացասական որակումները[1]*:*

Ա․ Վերահրատարակութիւններ

4. Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912 (արտատպութիւն Մոսկուա, 1853ի), ԺԹ., 427 էջ:

5. Hovhannēs Draskhanakertets'i, Patmut'iun Hayots', (History of Armenia), A facsimile reproduction of the 1912 Tiflis edition with an introduction by Krikor Maksoudian, Caravan books, Delmar, New York, 1980, XXVIII, *8 չհ., ԻԹ., 427 էջ (արտատպութիւն Թիֆլիս, 1912ի) Գրիգոր Մագսուդեանի անգլերէն համառօտ առաջաբանում ներկայացուած է Դրասխանակերտցու կենսագրութիւնը, Պատմութիւնը եւ նրան վերաբերող գրականութիւնը:*

6. Տե՛ս 11.

Բ. ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

7. Histoire d'Arménie par le patriarche Jean VI, Dit Jean Catholicos, Traduite de l'arménien en français par M. J. Saint-Martin, Ouvrage posthume, Publié sous les auspices de Ministère de l'instruction publique, *հրատ.* Félix Lajard, Paris, Imprimeire Royale, MXCCCXLI (1841), XLVIII, 462 էջ: *Թարգմանութիւնը (էջ 1-377) արուած է Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի մի ձեռագրից (շարքիս՝ 5րդը), որ իր կարգին 1736-7 թթ. օրինակուած է 1680 թ. գրուած մի ուրիշից (երեւի շարքիս 1ին). Թարգմանութիւնը բաժանուած է I-CLXXXVII (1-187) անվերնագիր հատուած-գլխի* (Chapitre), *որ արել է ըստ երեւոյթին Սէն-Մարտէնը, ուրովհետեւ ձեռագրի (շարքիս՝ Հ*[մր] *5) նկարագրութեան մէջ այդպիսի հատուածաբաժանման մասին խօսք չկայ: Առաջաբանը (էջ III-XLVIII)* Félix Lajard*-ի, ծանօթագրութիւնները* (Notes de l'éditeur*. էջ 380-424) համառօտ են՝ գրուած են միայն ամենաանհրաժեշտ գիտելիքները, անուանացանկը* (Table des matières. *էջ 425-62) ծանօթագրուած է՝ գրուած են անձնանունների եւ տեղանունների վերաբերեալ ընթերցողին անհրաժեշտ գիտելիքներ:*

8. Fontes peregrini ad Georgiam pertinentes, Ioannes Draschanacertensis, Historia Armeniae (486-925 A. D), Textum armenicum cum versione georgica edidit, introductione indicibusque instruxit E. Zagareišvili, Thbilisiis, 1965. ioane drasxanakerteli, somxetis istoria (786-925 ww.), somxuri teqsti qarTuli Targmani, gamokvlevita da saZilblebiT gamosca e. cagareiSvili, Tbilisi, 1965. *[Յովհաննէս Դրասխանակերտցի, Պատմութիւն Հայոց (786-925 թթ.), Հայերէն բնագիրը, վրացերէն թարգմանութեամբ, ուսումնասիրութեամբ եւ անուանացանկով Ե. Վ. Ցագարէյշվիլիի, Թիֆլիս, 1965], 01-0178, 1-318 էջ:*

Սկզբում «Հայերէն աղբիւրների շարքի խմբագիր» Իլիա Աբուլաձէի խօսքն է (էջ 04), Առաջաբանի (էջ 05-0178) հիմնական մասը Դրասխանակերտցու ժամանակին վերաբերող

1 î¹ ãáõÝÇª ÄÂ.5-7 ¦½³ïëáõ Å³Ù³Ý³Ï³õ ³å³ »ñ»õ»³É Å³é³Ý·Ý Ð³·³ñ³ï… ³ÝáÕáñÙ áÕáñÙáõÃÇõÝù§, ÇëÏ î³ ãáõÝÇª ÄÂ.6-7. ¦ë³ Ñå³ñï³ó»³É Ç í»ñ³ï ùñÇëïáë³¹ñáßÙ… ³ÝáÕáñÙ áÕáñÙáõÃÇõÝù§, î³ ãáõÝÇ Ý³»õ Æ¼.19 ¦ï³Ý³ëïáõ³Í§ »õ ³ïÉÝ: ì»ñçÇÝÝ»ñÇë »õ ÄÀ-ÄÂ. ¹¹. Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç ³ñáõ³Í ³ïëï»ë³Ï ï³å³-õáõÙÝ»ñÇÝ ¿ í»ñ³µ»ñáõÙ Ñ»ï»õ»³ÉÁª Ø»ëñáå íñ¹. ¶ñÇ·áñ»³Ý, ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóõáï ä³ïÙáõÃ»³Ý ²․ Ññ³-ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý á¹Çë³Ï³ÝÁ.- Ð³Ý¹¿ë ³Ùëûñ»³ï, 1973, ¿ç 311-26:

եւ վրացագիտութեան համար նրա Պատմութեան արժէքի պատմագիտական քննութիւն է (էջ 05-0146), մնացեալը վերաբերում է հայերէն բնագրին. էջ 0147-0163 «Պատմութեան ձեռագրերը», ուր՝ էջ 0162 գծել է միայն Երեւանի 17 ձեռագրերի ազգակցութեան մի ծառ[1]. էջ 0163-6 ներկայացրել է բնագրի հրատարակութիւնները եւ ֆրանսերէն թարգմանութիւնը, էջ 0166-78 իր համեմատած ձեռագրերի աւանդած ընթերցումների համեմատական քննութիւնն է:

Հայերէն-վրացերէն զուգադիր բնագիրը (էջ 1-306. էջ 308-16 Անուանացանկ) Պատմութեան միայն 786 թ. յետոյի՝ ԻԴ-ԿԷ., ԿԷ[Ա]. մասն է, որի «քննական» բնագիր է կազմել՝ համեմատելով Երեւանի 1896-A, 3537-B, 1892-C, 5692-D ձեռագրերը[2] եւ Թիֆլիսի 1912ի վերահրատարակութիւնը (= ձեռ. 6537-E. տե՛ս էջ 0167), դրել է նաեւ Երուսաղէմի 1867ի տպագրի գլուխների խորագրերը: Շարադրանքի մէջ Էմինի տպագրած բնագիրն է, համեմատած ձեռագրերի ընթերցումները դրուած են միայն տողատակում (չափազանց քիչ դէպքերում՝ շարադրանքի մէջ), այսինքն՝ այս հրատարակութիւնը քննական չէ, այլ՝ համեմատական, ընթերցումները դրուել են աւելի շատ թարգմանութեան աշխատանքը դիւրացնելու նպատակով: Մեր կազմած բնագրի հետ համեմատել ենք ԻԴ-ԻԵ. գլուխները (էջ 1-21) եւ ընթերցումների մէջ 3 պայմանանիշով արձանագրել բնագրում դրուած սխալ մի ձեւ՝ «դժրութեամբ»ի փոխարէն «դժուարութեամբ» (ԻԴ.23) եւ մի վրիպակ՝ «ամբարեալ»ի փոխարէն «ամբարեայ» (ԻԵ.17): Այստեղ առկայ՝ մեր չունեցած սակաւաթիւ ընթերցումները բնագրական առումով անարժէք են, մնացեալ բոլոր դէպքերում մեր ստացած բնագիրն աւելի ճշգրիտ է[3]:

Հայերէն կատարեալ քննական բնագիրը կազմելիս, անկասկած, Յագարէկչվիլիի համեմատած ձեռագրերը կրկին պէտք է համեմատել եւ տարբերութիւնները նշանակել ընդհանուր կանոնով, որից յետոյ ընթերցումների վերջնական քննութեան ընթացքում պէտք է նրա բագիրը նկատի ունենալ՝ արուած փոքր մշակումները հաշուի առնելու կամ նրանց նկատմամբ վերաբերմունք դրսեւորելու համար:

9. Иованнес Драсханакертци, История Армении, Перевод с древнеармянского, вступительная стстья и комментарий М. О. Дарбинян-Меликяна, издательство "Советакан грох", Ереван, 1986, 399 с. *եւ 3 քարտէզ:*

Ունի պատմագիտական-աղբիւրագիտական հմտալից առաջաբան (Ներածական յօդուած՝ էջ 5-42), բնագրի թարգանութիւնը (էջ 43-239) կրկին՝ պատմագիտական-աղբիւրագիտական բնոյթի արժէքաւոր ծանօթագրութիւններ (էջ 240-355), որոնց շարքում է նաեւ հեղինակի սուրբգրական քաղումների եւ վկայակոչումների հասցէների արձանագրումը, պատմական եզրերի բառարան (էջ 356-62), օգտագործուած ձեռագրերի, գրականութեան եւ աղբիւրների ցանկ (էջ 365-80), յատուկ անունների (էջ 381-94), ցեղանունների (էջ 395) եւ համառօտումների ցանկեր: Թարգմանութիւնն արել է Տ[2]ից (սրա էջահամարները նշել է իր գրքի լուսանցներում), համեմատելով Տ[3]ի եւ Յագարէկչվիլիի հրատարակած հայերէնի, երբեմն էլ՝ շարքիս 2րդ (մեր՝ Դ) եւ 9րդ ձեռագրերի հետ (էջ 6): Այս

---

1 ÊÝ¹ñ³Ï³Ý ³Û¹ Í³éÁ ùÝÝ³ñÏ»ÉÝ ³ÝÇÙ³ëï »Ýù Ñ³Ù³ñáõÙ, áñáíÑ»ï»õ ÑÇÙÝáõ³Í ¿ Ó»é³·ñ³Ï³Ý Ñ³ñáõëï ÝÇõÃÇ ß³ï ÷áùñ Ù³ëÇª ÙÇ³ÛÝ ÙÇ Ñ³ëï³ï áõÃÇõÝáõÙ å³Ñå³ÝáÕ áª³ ÙµáÕçÇ íñ³Û:

2 ²Ûë å³ÛÙ³Ý³ÝÇß»ñÁ ò.A - ò.E Ó»õáí Ýß»É »Ýù ëï áñ»õª Ó»é³·ñ»ñÇ Ù»ñ ó³ÝÏáõÙ£

3 ò³·³ñ¿ÛßíÇÉÇÇ »õ Ù»ñ µÝ³·ñ»ñÇ Ñ³Ù»Ù³ï³Ï³Ý ·Ý³Ñ³ï áõÙÁ Ï³ñáÕ »Ýù Ó»õ³Ï»ñå»É Ñ»ï»õ»³É Ï»ñå. »Ã¿ Ýñ³ ÝÁ Ø. ¾ÙÇÝÇ ïå³·ñÇó ³é³ç¿ ÙÇ ù³ÛÉ, ³å³ Ù»ñÝ Çñ µÝ³·ñÇó ³é³ç¿ ÙÇ ù³ÝÇ ù³ÛÉ:

թարգմանութիւնն ընդհանրապէս արդիւնք է երկարամեայ չնորհակալ աշխատանքի, ո-րով լուծուել են Դրասխանակերտցու Պատմութեան բնագրի շատ խնդիրներ: Կարեւոր արժէք ունեն նաեւ գրքին կցուած՝ Ս. Երեմեանի կազմած քարտէզները. «Հայաստանը եւ յարակից երկրները» 591-653, 701-862, 862-953 թուականներին:

10. Hovhannēs Draskhanakertetc'i, History of Armenia, Translation and Commentary by Rev. Krikor H. Maksoudian, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1987, չհ. 10, 272 էջ:

Ունի՝ Մուտք (Foreword[a] չհ. էջ 7-8), Ցանկ նիւթոց (չհ. էջ 9), Առաջաբան (էջ 1-58), ո-րի մէջ՝ Կենսագրութիւն (7-23), Գրական երկերը, այստեղ էլ՝ Կաթողիկոսացանկը (25-7), Պատմութիւնը (27-58), ուր կարգով քննել է՝ բովանդակութիւնը, յօրինման ժամանակը, ո-ճը, վաւերականութիւնը (պատմութիւնը, թղթերը), սկզբնամասի աղբիւրները, արժանա-հաւատութիւնը եւ արժէքը, ձեռագրերը, հրատարակութիւնները եւ թարգմանութիւնները (էջ 52-8), ի վերջոյ՝ Թարգմանչի ծանօթութիւն (էջ 59), բնագրի թարգմանութիւնը (էջ 63-235), Ծանօթագրութիւններ (էջ 237-08), Աւատական եզրերի բառացանկ (էջ 309-10), Տե-ղանունների (էջ 311-20) ցանկ, գծանկարային 2 քարտէզ (էջ 321-2), Մատենագիտութիւն (էջ 323-45), Սուրբգրական քաղումների եւ վկայակոչումների ցանկ (էջ 347-8), Անձնա-նունների ցանկ (էջ 349-69), վերջապէս՝ «Վրիպակներ» (էջ 371-2):

Ընդհանրապէս յաջող, շատ մանրակրկիտ եւ բարեխիղճ աշխատանք է. մեր խնդրի հա-մար շատ կարեւոր է հետեւեալը. նախ էջ 53-5՝ լատիներէնի տառ-պայմանանիշերով թուարկել է Պատմութեան 33 ձեռագիր (պահպանել-կրկնել է վրացերէնի A-E նիշերը), ապա էջ 55-7՝ 1-35 համարակալումով[1] ցանկել է նոյնքան ձեռագիր, որոնք կորսուածութեան, անմատչելիութեան, ուշ գրուած կամ սակաւարժէք լինելու պատճառով տպագիրների մէջ չեն օգտագործուել: Այս բոլորը «Մաքս.» համառօտումով եւ լատինատառ պայմանանիշ կամ թուանշան ձեւով ձեռագրերի մեր շարքում նշել ենք գոյքահամարներից անմիջապէս յետոյ, սակայն նրա առաջին թուարկման մէջ յունարէնի փոքրատառ նիշերով կայ կոր-սուած (lost) չորս միաւոր, որ մեր շարքի մէջ չենք ընդգրկել, ուստի համառօտ պատկերում ենք այստեղ. 1. էջ 53, a – «գաղափար» (archetype), շուրջ 1680-1689 թթ. եղել է Բաղէշի Ամլորդւոյ վանքում, որ իմացւում է A, l, q, r, Y (շարքիս՝ 2, 16, 1, 5, 3) ձեռագրերի յիշա-տակարաններից, 2. էջ 53, b – «նախագաղափար» (hyparchetype), յայտնի է q-ի (1) յիշա-տակարանից, որ 1680ին Ամլորդւոյ վանքում գաղափար ձեռագրից օրինակել է Վարդան Յունանեանը, 3. էջ 54. g – 1790ին B-ից Էջմիածնում օրինակուել էր Պետրոս Ամիրեան Ջմշկածագցու համար, Իսահակ եպս. Գեղամացու առաջնորդութեամբ. յայտնի է՝ m, n, p (42, 44, 76) ձեռագրերի յիշատակարաններից[2], 4. էջ 54. d – Դաւիթ Սեբաստացու համար Կ.Պոլսում 1811ին կամ 1812ին օրինակուել էր g-ից. յայտնի է m եւ n (42, 44) ձեռագրերից:

---

1 î ³ ëÝáõÃ»ñáñ¹Á Áë ï íñ ³ ó»ñ¿ÝÇ (¿ç 0150)ª ´áõË ³ ñ»ë ï Ç Ð ³ ÛÙß ³ ÏáÛÃÇ ï ³ ÝÁ å ³ ï Ï ³ ÝáÕ ÄÀ. ¹. ÙÇ ûñÇÝ ³ Ï ¿, áñÇ Ù ³ ëÇÝª Ø ³ ùëáõ¹» ³ ÝÇ å¿ë, Ù»Ýù ¿É ³ é ³ ÛÅÙ ï »Õ»ÏáõÃÇõÝ ãáõÝ»Ýù: ê ³ ãÑ ³ ßáõ»Éá í, Ø ³ ùëáõ¹» ³ ÝÇ ó ³ ÝÏ ³ Í Ó»é ³ ·ñ»ñÇ ÁÝ¹Ñ ³ Ýáõñ ù ³ Ý ³ ÏÁ 67 ¿, ³ é ³ ñÏ ³ Û ³ Ï ³ Ý å ³ ï× ³ éÝ»ñáí ã·Ç ï ¿ 86 ÙÇ ³ õáñ ³ Ýáó Ù»ñ ó ³ ÝÏÇ Ñ» ï »õ» ³ ÉÝ»ñÁ. 11-14, 22-25, 30, 31, 33, 36, 38, 39, 45, 49-51, 58, 60, 70, 71, 74, 75, 85, 86 (Ù»ñ »ñÏáõ Ñ ³ Ù ³ ñª 80-81 Ýñ ³ ó ³ ÝÏáõÙ ÙÇ ÝÇßá í ¿ª 27):

2 ì »Ý» ï ÇÏÇ Ð[Ùñ] 967/298 Ó»é ³ ·ñÇ ·ñÇã ´ ³ éÝ ³ µ ³ ë í. º ë ³ Û» ³ ÝÁ Î. ääÉëáõÙ 1868 Ã. ¦ÁÝ¹ ³ ÛÉ ÇÝÝ Ó»é ³ ·Çñë ³ é ³ ½Ýáõ ³ ½ ³ ñÙ ³ ½· ³ ï áÑÙÇÝ ²ñ½áõÙ ³ Ý» ³ Ýó§ ï »ë»É ¿ª ¦7 ³ ¶. ¶ñã ³ ·Çñ ßÕ ³ ·Çñ: ÚáíÑ ³ ÝÝáõ Ï ³ ÃáÕÇÏáëÇ ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ Ð ³ Ûáó, ûñÇÝ ³ Ï» ³ É Ç ê. ¾çÙÇ ³ ÍÇÝ, Ç Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý ï » ³ éÝ Ôáõ Ï ³ ëáõ, Ñá· ³ µ ³ ñÓáõÃ» ³ Ùµ Æë ³ Ñ ³ Ï ³ Û »åÇëÏáåáëÇ, Ç ËÝ¹ñáÛ ä» ï ñáë ³ Õ ³ ÛÇ, Ç ÃáõÇÝ ÷ñÏãÇÝ 1790 »õ Ç Ñ ³ Ûáó èØÈÂ.§.- ï »ºë Ø ³ Ûñ óáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó Ç ì »Ý» ï ÇÏ. Ñ ï . ´, ÚûñÇÝ»ó Ð. ´. í. ê ³ ñ·Çë» ³ Ý, ì »Ý» ï ÇÏ, 1924, ¿ç 1091-2:

11. Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցի, Հայոց պատմութիւն, Աշխարհաբար թարգմանութիւնը եւ ծանօթագրութիւնները Գ. Բ. Թոսունեանի, Երեւանի համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, 1996, 399 էջ:

Ունի՝ գրաբար բնագիրը (զոյգ էջերին՝ 6-366), աշխարհաբար փոխադրութիւնը (հանդիպակաց անզոյգ էջերին՝ 7-367), ծանօթագրութիւններ (էջ 368-79, 1-139 համարներով), անձնանունների (էջ 380-90) եւ տեղանունների (էջ 391-7) ցանկեր: Բնագիրն առել է ո՛չ Մ. Էմինի 1853ի հրատարակութիւնից, այլ նրա՝ 1912ի Թիֆլիսի վերատպութիւնից: Պատրաստողը Դրասխանակերտցու երկին վերաբերող գրականութեան մասին բացարձակ տեղեկութիւն չունի, եթէ հետեւելու լինէր միայն ռուսերէն հմուտ թարգմանութեանը, այս ատիճանի ձախող փոխադրութիւն[1] չէր ստանայ, ուստի պէտք է սրա գոյութիւնը մոռանալ եւ, այս գիրքը չբացելով, պատրաստել նորը:

Դրասխանակերտցու Պատմութեան աղբիւրագիտական շատ օգտակար քննութիւն է արել նաեւ Մատենադարանի մեր գործընկեր Աշոտ Սարգսեանը. Պատմաբան կաթողիկոսի շարադրանքը զուգադրելով իր երկի նմանողութեան առարկայ եւ հիմնական սկզբնաղբիւր Մովսէս Խորենացու Պատմութեան հետ, պարզել է Դրասխանակերտցու աշխատանոցային մանրամասներ, այլեւ՝ նոյն զուգորդումներով արել է այս երկու պատմիչների բնագրերի սրբագրման ընդունելի առաջարկներ, որոնց վերաբերում է նրա աշխատանքի մի առանձին գլուխ՝ «Բնագրական սրբագրումներ եւ վերականգնումներ» (էջ 149-219). այստեղից Սրգ. *համառօտումով քաղել ենք 18 առաջարկ, մեծ մասն արտայայտելով բնագրի մէջ[2]:*

Վերջապէս, Հենրիկ Բախչինեանը գծել է Դրասխանակերտցու Պատմութեան ձեռագրերի համառօտ եւ շատ ընդհանուր մի տեսութիւն. ժամանակագրօրէն հնագոյններ է համարել մեր համեմատած Գ, Դ, չորքիս 35րդ եւ Բ ձեռագրերը. ամփոփել է, թէ Երեւանում կայ Պատմութեան 20 ձեռագիր եւ տպագրից օրինակուած մի հատուած, յետոյ՝ թէ Փարիզում, Երուսաղէմում եւ Վիեննայում եւս կան նրա Պատմութեան ձեռագրեր: Ապա թուարկել է 1843ի, 1853ի, 1867ի տպագրերը, Թիֆլիսի 1912ի վերատպութիւնը, ֆրանսերէն, վրացերէն թարգմանութիւնները, եւ, ի վերջոյ՝ «Ամփոփելով մեր խօսքը, ասենք, որ չնայած այսքան հրատարակութիւններին, մինչեւ այժմ հրապարակի վրայ չկայ պատմական ու գրական մեծ արժէք ներկայացնող այս ստեղծագործութեան համահաւաք քննական բնագիրը՝ ուսումնասիրութեամբ ու ծանօթագրութիւններով: Այդպիսի հրատարակութիւնը ոչ միայն ցանկալի, այլեւ անհրաժեշտ է»[3]:

---

1 ´»ñ»Ýù ÙÇ ³ÛÝ »ñÏáõ ûñÇÝ³Ï. µÝ³·ñÇ ¦Ú»ï »ñÏÝ³ë³Ñ³Ý³óÝ Ñ»Õ»Õ³ó »õ ³Ý¹Ý¹³å ïáÛï çñ³Ñ»ÕÓÝ ÉÇÝ»ÉáÛ µá-Éáñ ßÝã³Ï³Ý³ó, »õ Û»ï ³Ï³Ù³Û Ï³Ù³õ Ý³õ³ñÏáõÃ»³ÝÝ ÜáÛÇ§ Ñ³ ïáõ³ÍÁ ¹³ñÓ»É ¿ª ¦ºñÏÝùÇ [ÇÙ³° ²ë ïáõÍáõ] ÏáÕÙÇó ë³ÑÙ³Ýáõ³Í çñÑ»Õ»ÕÇó, µáÉáñ ßÝã³õáñÝ»ñÇª ÍáíÇ ï³Ï çñ³Ñ»ÕÓ ÉÇÝ»Éáõó, ÜáÛÇ Ï³Ù³Û Ã¿ ³Ï³Ù³Û Ý³-õ³ñÏáõÃÇõÝÇó§ (¿ç 14-5). ¦»ñÏÝ³ë³Ñ³Ýù§ µ³éÁ ¦ë³ÑÙ³Ý§Ç Ñ»ï Ï³å ãáõÝÇ (ï»°ë ¦ºñÏÝ³ë³Ñ³Ý, Ç, ³ó. ³. º-Õ»³ÉÝ µ³óÙ³Ùµ ë³Ñ³Ý³ó »ñÏÝÇó§ - ÜÐ´, ². ¿ç 697), ¦³Ý¹Ý¹³å ïÛï§Á ¦ÍáíÇ ï³Ï§ ã¿, ¦³Ï³Ù³Û Ï³Ù³õ§Ý ¿É ¦Ï³Ù³Û Ã¿ ³Ï³Ù³Û§ ã¿: ÆëÏ ë³ª ¦´³Ý ÇÝùÝáõñáÛÝ ë³Ïë ÛÇß³ï³ÏÇ ³Ýáõ³Ý Çõñáõ§, Ï³å ãáõÝÇ ³Ûë Ù¿ÏÇ Ñ»ïª ¦Æñ ³Ýáõ³ÝÝ ³ñÅ³ÝÇ Ù³ëÝ³õáñ Ëûëù§ (¿ç 362-3): ØÇáí µ³ÝÇõ ³Ûë ÷áË³¹ñáÕ Ã³ñ·Ù³ÝÇãÁ ·ñ³µ³ñ ã·Ç ï¿£

2 î»°ë ². ´. ê³ñ·ë»³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóáõ ¦Ð³Ûáó å³ïÙáõÃÇõÝÁ§ »õ Øáíë¿ë Êáñ»Ý³óÇÝ, ºñ»-õ³Ý, 1991 (330 ¿ç): Þ³ï û·ï³Ï³ñ ¿ ³Ûë ·ñùÇ Ú³õ»Éáõ³ÍÁ (¿ç 220-304), áõñ ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý ëÏ½µÇó ÙÇÝã»õ Äº.2 (º. ¹. Ï»ë¿ñÇÝ í»ñ³µ»ñáÕ) Ù³ëÁ ½áõ·³¹ñáõ³Í ¿ å³ïÙÇãÇ ·áñÍ³Í³Í ³ÕµÇõñÝ»ñÇó ³-ñáõ³Í ù³Õáõ³ÍùÝ»ñÇ Ñ»ï:

3 î»°ë Ð»ÝñÇÏ ´³ËãÇÝ»³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáëÇ ¦Ð³Ûáó å³ïÙáõÃ»³Ý§ Ó»é³·ñ»ñÁ »õ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝ-Ý»ñÁ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 1974/ ¸., ¿ç 25-7:

Մեր բնագրի պատրաստումն սկսելուց առաջ, բնականաբար, ուսումնասիրեցինք Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագիր օրինակները, թերթեցինք ձեռագրացուցակները եւ արձանագրեցինք Պատմութեան 86 օրինակ[1]*, որ ներկայացնում ենք յաջորդող ցանկում: Սրա մէջ աշխատել ենք հնարաւոր չափով համառօտաբան լինել. պատկերել ենք ձեռագրերի միայն ելակէտային տուեալները՝ ժամանակ, մատենադարան եւ գոյքահամար, գրչութեան վայր, գրիչ, ստացող (եթէ յայտնի են), թերթաքանակ, նիւթ, չափս, գրութիւն, գիր, տողաքանակ, ապա՝ բնագրի պատկերը (առաջաբան, բուն մաս եւ վերջաբան), ամբողջականութիւնը*[2]*, հատուածաբաժանում ունենալ-չունենալը եւ բովանդակութեանը վերաբերող ծանուցում-բացատրականների առկայութիւնը*[3]*: Յիշատակարաններից բերել ենք հիմնականում այն հատուածները, որոնք Պատմութեան բնագրի մասին որեւէ տեղեկութիւն ունեն. ձեռագրերի հետագայ կեանքին վերաբերող գրառումները եւս յիշել ենք ըստ կարեւորութեան*[4]*, նշել ենք նաեւ այլ օրինակների հետ համեմատութեամբ արձանագրուած ընթերցումների առկայութիւնը: Որոշ ձեռագրերում կայ բնագրագիտական լուրջ աշխատանք՝ այլ ձեռագրերի հետ համեմատութիւն, բնագրի քննութիւն եւ ճշգրտումներ. սրանց անդրադարձել ենք ցանկին յաջորդող ամփոփման մէջ:*

Ցանկս ժամանակագրական կարգով է. մօտաւոր թուագրում (ԺԸ. կամ ԺԹ. դ.) ունեցող ձեռագրերը թուարկել ենք ըստ պահպանման վայրերի, նախ Երեւանի (բոլորն ուսումնասիրել ենք), ապա՝ Երուսաղէմի, Վենետիկի, Վիեննայի, Զմմառի կամ այլ հաւաքածուների միաւորները:

ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՈՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԸ

1. (Ա) ՌՃԻԹ. – 1680 թ. – Մխիթարեան Վենետիկի հ^{մր} *236/907*[5] *(Մաքս.զ). Պատմագիրք Հայոց ԼԶ., Բաղէշ, գրիչ եւ ստացող՝ Վարդան եպս. Յունանեան, 290 թերթ, թուղթ, 20×15. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 3ա-111բ Ա*^{Ա}*.7 «///սուղ ինչ չարայարեցից: Եւ թէ ո՞յք ի նոցանէ շինութեան պարապեալք եւ կամ ո՛յք քաղաքականութեան եւ բարեզգեաց բարուց. եւ կամ ո՛յք ոմանք ի նոցանէ ոմանք նախ սկիզբն գտան թագաւորելոյ ի վերայ մեր... որ է օրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: 111բ՝ «Աւարտ Պատմութեան Յովաննու Հայոց կաթողիկոսի. Գրեցաւ ի թվին ՌՃԻԹ., Յուլիսի Ե., ի Բաղէշ, 1680»*[6]*:*

---

1 Âáõ³ñÏÙ³Ýë Ð^Ùñ 1 Ó»é³·ñÇ å³ï×¿ÝÁ ßÝáñÑ³Ï³ÉáõÃ»³Ùµ ëï³ó³Ýù ØËÇÃ³ñ»³Ý ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ý ÁÝ¹Ñ³Ý-ñ³Ï³Ý ³µµ³Ñ³Ûñ ºÕÇ³ Í. í. øÇÉ³Õå»³ÝÇó »õ Ù³ï»Ý³¹³ñ³Ý³å»ï Ð. ì³Ñ³Ý úÑ³Ý»³ÝÇó, ÇëÏ Ð^Ùñ 3, 4, 64 »õ 68 Ó»é³·ñ»ñÇ å³ï×¿ÝÝ»ñÇ ³å³ÑáíÙ³Ý Ñ³Ù³ñ »ñ³Ëï³·¿ï »Ýù ÎÇõÉå¿ÝÏ»³Ý Ñ³ëï³ïáõÃ»³Ý Ñ³ÛÏ³-Ï³Ý µ³ÅÝÇ ïÝûñ¿Ý, ¹áÏï áñ ¼³õ¿Ý ºÏ³õ»³ÝÇÝ:

2 ä³Ï³ëÝ»ñÁ Ýß»É »Ýù Ù»ñ µÝ³·ñÇ Ñ³ïáõ³ÍÝ»ñÇª ²é³ç³µ³Ýª ²², ·ÉáõËù ²-Î¾., ì»ñç³µ³Ýª Î¾²., »õ Ýñ³Ýó Ý³Ë³¹³ëáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ñ³Ù³ñÝ»ñáí:

3 ò³ÝÏÇë ³ÝÙÇûñÇÝ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÁ å³ÛÙ³Ý³õáñáõ³Í »Ý û· ï³·áñÍáõ³Í Ó»é³·ñ³óáõó³ÏÝ»ñáí, áñáÝù »ñµ»ÙÝ Ù»ñ ÁÝ¹áõÝ³Í Ï³ñ·Ç µáÉáñ Ñ³ñó»ñÇ å³ï³ëË³ÝÝ»ñÁ ãáõÝ»Ý. ³é»É »Ýù ³ÛÝª ÇÝã áõÝ»Ý. ³ÛÉ»õª Ýñ³ÝóáõÙ ³é-Ï³Û Ùûï³õáñª Û³ïÏ³å¿ë »ñÏáõ (ÄÀ-ÄÂ.) ¹³ñáí Ãáõ³·ñáõÙÝ»ñÁ ËÇëï Û³ñ³µ»ñ³Ï³Ý. ³Ûë å³ï×³éáí µÝ³-·ñÇ áñáß Ùß³ÏáõÙÝ»ñÇ ×ß·ñÇï Å³Ù³Ý³Ï áñáß»ÉÝ ³ÝÑÝ³ñ ¿:

4 êñ³Ýó Ñ»ï»õáÕ³Ï³Ý ³ñÓ³Ý³·ñáõÙÁ ³å³·³ÛÇ ËÝ¹Çñ »Ýù Ñ³Ù³ñáõÙ:

5 ØËÇÃ³ñ»³Ý ì»Ý»ïÇÏÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Ïáïáñ³Ï»³É ³Ûë Ñ³Ù³ñÝ»ñÇó ³é³çÇÝÁ Ó»é³·ñÇÝ ¿, »ñÏñáñ¹Áª Ó»-é³·ñ³óáõó³ÏÇÝÁ:

6 Ø³Ûñ óáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ ØËÇÃ³ñ»³Ýó Ç ì»Ý»ïÇÏ, Ñ³ïáñ ¼., Úûñ»Ý»ó Ð. ê³Ñ³Ï í. Ö»Ù×»Ù»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ - ê. Ô³½³ñ, 1996, ¿ç 157-64 (³ÛëáõÑ»ï»õª ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 157-64): Ò»é³·ñÇ

2. (Դ) ՌԾԼԸ. – 1689 թ. – Երեւանի ձեռ. Հ^մր 1896 (Յ.A, Մաքս.A). Պատմագիրք, Բաղէշի Ամլորդւոյ վանք, գրիչ՝ Յակոբ երէց, ստացող՝ Վարդան վրդ. Բաղիշեցի, 276 թերթ, թուղթ, 21,5×16, երկսիւն, նոտրգիր, 32 տող: Բնագիրը՝ 140ա-250բ Ա^Ա.7 «///սուղ ինչ շարայարեցից. եւ թէ ոյք ի նոցանէ շինութեան պարապեալ...», 141ա «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց... եւ աներկեւան սիրով պաշտպանել հանդերձ եղբարբն իւրով»՝ Կէ.23. գրչի ձեռքով առատօրէն սրբագրուած է: Ստորին լուսանցներում՝ 140ա, 222ա՝ «Յովանէս կաթողիկոսի պատմագիրք», 187բ. «Պատմագիրք Յովանէս կաթողիկոսի եւ մեծ իմաստասիրի», 204բ, 210ա, 239ա, 242ա, 244բ-5ա՝ «Յովանէս պատմագիրք»: Ունի նաեւ Ուռհայեցի՝ 1ա-138բ, Սիմէոն Ապարանեցւոյ Վիպասանութիւն՝ 251ա-75բ, եւ Ի վերայ առմանն Թաւրիզու (չափածոյ)՝ 276աբ[1]:

3. (Գ) ԺԷ. դ. վերջ[2] – Երուսաղէմի Հ^մր 375 (Մաքս.Y). Հաւաքածու Ա-Գ. մասերի՝ ՂԶ., ԾԾԶ., ՂԲ. (=344) էջերով, թուղթ, 24×18×3, նոտրգիր մանր, 43 եւ 41 տող: Ա. մասը՝ Բնա-

·ÉË³õáñ ÛÇß³ ï³Ï³ñ³ÝÇ áõß³·ñ³õ ÙÇ Ñ³ ïáõ³Í. ¦²ñ¹, áí áù å³ ï³Ñ»ëóÇ ³ÛëÙ ·ñ·Ç, ÁÝïñ»ëó¿ ½µ³ñÇÝ »õ ½Ëáï³ÝÝ Ç µ³ó ÁÝÏ»ëó¿, ½Ç ÙÇ° Ñ³Ù³ñ»ëóÇ ½ë³ Çµñ ³Ýíñ¿å ÇÝã ª í³ëÝ ½Ç ÛÇÝ¿Ý Çó¿ ·ñ»³É ª ÛáõÕÕ³÷³é »-åÇëÏáååáë¿, ù³Ý½Ç »ë á°ã Ñ»ÕÇÝ³Ï ëáñÇÝ, ³ÛÉ Ñ³õ³ùáÕ ÙÇ³ÛÝ »Ù, áñå¿ë »õ ½µ³½áõÙë ½³ÛÉë ·ñ»³Ýë ÁÝ¹ûñÇ-Ý³Ï»óÇ Ç Ð³Ûáó »ñÏñ¿Ý, áñù ã¿ÇÝ ³ëï Û»ñÏÇñë È»Ñ³ó, í³ëÝ ç³ï³·áíáõÃ»³Ý Ï³ÃáÕÇÏ¿ »Ï»Õ»óõáÛ Ñ³õ³-ïáÛª ÁÝ¹¹¿Ù áÙ³Ýó Ñ³Ï³é³Ï³ëÇñ³ó Ù»ñ³½Ý»³Ûó§ (190µ): ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 157ª ¦î»Õ»ÏáõÃÇõÝùª ì³ñ¹³Ý »åë. ÚáõÝ³Ý»³Ý 1680-3 ï³ñÇÝ»ñáõÝ ûñÇÝ³Ï³Í ¿ Ó»é³·Çñë Ð³Û³ëï³Ý áõÕ»õáñáõÃ»³Ý ÁÝÃ³óùÇÝ »õ Ñ»ïÁ µ»ñ³Í È¿ááåáÉÇë: Æñ Ù³Ñ¿Ý »ïùÁ È¿ááåáÉëáÛ ÚáíÑ. ³ñù»åë. ú·áë ïÇÝáíÇã ÝáõÇñ³Í ¿ î¿ñ Ú³Ïáµ ä³Õï³ë³ñ»³ÝÇª 1715ÇÝ, ë³ 1725ÇÝ ³ß³Ï»ñï³Í ¿ ØÈÇÃ³ñ ³µµ³Ñûñ »õ ³ÛÉ Ó»é³·ÇñÝ»ñáõ Ñ»ï ë³ »õë µ»-ñ³Í ¿ êáõñµ Ô³½³ñ§: ä³ñáõÝ³ÏáõÙ ¿ Ý³»õ ¦´. Ü»ñë¿ë ÐÝáñÑ³ÉÇª Ü³Ù³Ï³ÝÇ »õ ÂáõÕÃ ÁÝ¹Ñ³Ýñ³Ï³Ý, ¶.ª Ü»ñë¿ë È³ÙµñáÝ³óÇ, ÂáõÕÃ Îáëï³Ý¹ÇÝ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ, ¸. ØÏñïÇã »åë. Ü³Õ³ßÇ å³ï³ëË³Ý ³é É³ÃÇÝ³-óÇë, º. ²Ý³ÝÇ³ ÞÇñ³Ï³óÇ ²ëï»Õ³·Çï áõÃÇõÝ§:

1 Î³ñÍáõÙ »Ýùª ´³Õ¿ßÇ ²ÙÉáñ¹õáÛ í³ÝùÇ ·ñ³óáõó³ÏáõÙ ÛÇßáõ³ÍÝ ³Ûë Ó»é³·ÇñÁ Ï³Ù ëñ³ ·³Õ³÷³ñ ûñÇÝ³ÏÝ ¿ª ¦².Ø³ïÃ¿áë »õ Úáí³ÝÝ¿ë Ýûïñ ·ñ³Í å³ïÙ³·Çñù, É³õ ¿§. ï»°ë ê. î¿ñ-Ú³Ïáµ»³Ý, ì³ñ¹³Ý³Û í³ñ¹³-å»ïÇ ´³ÕÇß»óõáÛ òáõó³Ï ·ñáó ²Ùñ¹ûÉáõ í³Ýùáõ.- ²ñ³ñ³ï, 1903/´-¶., ¿ç 180 (ÑÙÙï. °ñ»õ³ÝÇ Ó»é. Ð^Ùñ 737, 224µ): ¶ñãáõÃ»³Ý ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÇ Ï³ñ»õáñ Ù³ëÝ ³Ûë ï»Õ µ»ñ»ÉÝ ³ÝÑñ³Å»ßï ¿. (139³) ¦²ñ¹, ³ÛëÙ Ù³ï»Ý³-·ñÇ ÷³÷³ùáÕ »Õ»³É ·»ñ»ñç³ÝÇÏ »õ ³ëïáõ³Í³ñ»³É »õ Ù»Í ñ³µáõÝ³å»ïÝ ï¿ñ ì³ñ¹³Ý ´³ÕÇß»óÇ, áñ Û³ÛëÙ Å³Ù³Ý³ÏÇ ë³ ÙÇ³ÛÝ »ñ»õ»³É ³ßË³ïáÕ »õ Ñá·³µ³ñÓáõ Í³ÍÏ»³É »õ ³ÝÛ³Ûï å³ïÙ³·ñ³ó: °õ ë³ µ³-½áõÙ ³ßË³ïáõÃ»³Ùµ »õ ç»ñÙ»é³Ý¹Ý ëÇñáí ÅáÕáí»³ó »õ Ç ÉáÛë ¿³Í ª ½áÙ³Ýë Ç Ñ»é³ëï³Ý¿ µ³½áõÙ Í³ÈÇõù µ»ñ»Éáí »õ ½áÙ³Ýë ·ñ»É ï³Éáí ·ñ³·ñ³ó ÑÙáõï »õ ³ñ³·³·Çñ ·ñã³ó: °õ ½³ÛÝ áñ áã ¿ñ Û³ÛïÝÇª ß³ñ³·ñáí Ï³ñ·»³É Ç ÙÇ ï÷Ç, Ù»Í³õ ³ßË³ïáõÃ»³Ùµ Ñ³Ý»³É Ç ·ñáó ÛÇß³ï³Ï³ñ³Ý³ó, ÇÝùÝ ÅáÕáí»³É Ñ³õ³ù»³ó ½ÃÇõë Å³Ùáõó »õ Å³Ù³Ý³Ï³ó, ½³ÝÛ³ÛïÝ »õ ½Ë³÷³Ý»³É ÃÇõë »õ ½å³ ïÙ³ÑáõÙ¹ÇÝ »õ ½ÝáõÙ³·ñÇ Ñáõ³ÝÏÇÝÇ »õ ½µ³ó³ÛÏ³Û³õ »õ ½ë³ÃÇõ ÷³Ï³·ñ»³É, ÝáõÇñ»³É Ç ÑÇõÝ³ÏáõÃÇõÝë, áñ ½³Ûëù á·ÉáõÃÇõÝ »õ ÛÇß³ï³Ï »õ ½ÝáõÙ³Ï»ó Ç ë³ ·ÇñÑÇÝ³ó ÷³ñÇÃ³óÇõÝ ·ñáõÃ»³ÝÝ: Ï»ñ»³ÉÙ Ç ëñïÇ »õ í³ë³ñ³ó: ²ÛÉ »õ ïÝ»³Éë Ç Ï³ñ·³õáñ³ó »õ é³çÇÝë Ç ÙÇÕ³õáñ³óª Ú³Ïáµ ¿ñ¿óë»ª ·Í³·ñáÕ ëáñÇÝ, ³Õ³ãÙ ½å³ï³Ñ³ÕÙ¹ áëÏ»³ÝÇÝ ë³ñÇÝ, ÛÇß»É Ç î¿ñ |139µ| ½Çë »õ ½ëáõñµ Ñ³Ûñ »õ ³Ù»Ý³ÛÝ ÇÙ... ¶ñ»ó³õ å³ïÙ³·Çñë Ç ù³Õ³ùÝ ´³Õ¿ß, Ç í³ÝùÝ ²ÙÇñ¹ûÉáõ... Æ Ãí³Ï³ÝÇë Ð³Ûáó èÖÈÀ. (1689), ú·áëïáë Ç Æ¸. (24) »Õ»õ ³õ³ñï ëáñÇÝ, ûñÝ ß³µ³Ã. »õ øñÇëïáëÇ ÷³éù Û³õÇï»³Ýë. ³Ù¿Ý§:

2 Ü. ³ñù»åë. äáÕ³ñ»³ÝÁ Ãáõ³·ñ»É ¿ª èÖÈ¸.-1685 Ã. »õ ·ñÇã ¿ Ñ³Ù³ñ»É ÈíáíÇ Ï³ÃáÉÇÏ Ñ³Ûáó ³é³çÝáñ¹ ì³ñ-¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇÝ. ÑÇÙÝ ³é³çÇÝ Ó»é³·ñÇ ëÏÇ½µÝ ¿ª ¿ç ². ¦´Ý³½ÝÝáõÃÇõÝ µáÉáñ Ù³ñ¹Ï³ÛÇÝ Ù³ñÙÝáÛ, ³ñ-ï³Ñ³Ý»óóÝ»³É Ç ÑÙï³·áõÝÇó í³ñ¹³å»ï³ó ·ñ»³Ýó É³ÃÇÝ³óõáó: ÀÝ¹ûñÇÝ³Ï»óÝ»³É ³ÛÅÙ Ç Ý³Ë³·³Õ³÷³-ñ¿Ýª ³Í³Ýó»ó»ÉáÛ Ç Ãáõ³Ï³ÝÇ Ý»ñÙ³ñÙÝáõÃ»³Ý ´³ÝÇÝ èÀÒ°. (1685) »õ Ç Ñ³Ù³ÃáõõÃ»³ÝÝ Ñ³ÛÏ³½Ý»³Ûó èÖÈ¸. (1685), Ò»é³Ùµ ì³ñ¹³Ý³Û ÚáõÝ³Ý»³Ý§: ²Ûë Ãáõ³Ï³ÝÁ ·ñãáõÃ»³Ý Å³Ù³Ý³ÏÇÝ ã¿, í ëï³Ñ³µ³ñ í»-ñ³µ»ñáõÙ ¿ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³ÝÁ. ÑÙÙï. Ð. Ü. ²ÏÇÝ»³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë í. ÐáÉáí »õ Çñ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝÝ ¦´Ý³½Ý-ÝáõÃ»³Ý§ »õ ¦Ò»éÝ³ñÏÝáõÃ»³Ý§.- Ð³Ý¹¿ë ³Ùëûñ»³Û, 1910, ¿ç 324-6. Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³Ý Å³Ù³Ý³ÏÁ 1685Ý ¿, ³Û-É»õ ³Ý³ñÅ¿ù ¿. ¦³ñÅ³ÝÇ ÏÁ Ñ³Ù³ñÇÝù½³ÛÝ ÙÇ³ÛÝ Ù³ ï»Ý³¹³ñ³ÝÝ»ñáõ ËáõÉ ³ÝÏÇõÝÇ ¹³ï³å³ñï»Éáõ§: °-ñ»ù Ó»é³·ÇñÝ ¿É ·ñáõ³Í »Ý ÝáÛÝ Ó»éùáí (1718 Ã. ëñ³Ýù ¦Ç ÙÇ ï÷Ç§ ¿ ¹ñ»É °ë³ÛÇ íñ¹. Î»ë³ñ³óÇ-ì³Ýù»óÇÝª ï»°ë ëïáñ»õ), ë³Ï³ÛÝ ·ñÇãÝ Áëï ³Ù»Ý³ÛÝÇ ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÁ ã¿, áñáíÑ»ï»õ ëñ³ ·ñÇãÁ Ï³ÝáÝ³õáñ Ýáïñ ¿, ÙÇÝã¹»é Ù»ñ ß³ñùÇ ³é³çÇÝ Ó»é³·ñÇÁ, áñ ³ÝÏ³ëÏ³Í ·ñáõ³Í ¿ ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇ Ó»éùáí, ï³ñ-µ»ñ ¿ ëñ³ ·ñÇóª Ýáïñ ÉÇÝ»Éáí Ñ³Ý¹»ñÓ, ³õ»ÉÇ ßÕ³·ñ³ÛÝ³Ý ¿: ²Ûë Ñ»ÕÇÝ³ÏÇ ÇÝùÝ³·Çñ ¿ °ñ»õ³ÝÇ Ð^Ùñ 1919

գննութիւն-Ջեռնագննութիւն է (ՂՁ. էջ), երկրորդը՝ Պատմութիւն Աղուանից (ՃԾՁ. էջ)[1], *երրորդը՝ Դրասխանակերտցի (ՂԲ. էջ), գլխաբաժանում չունի*[2]*: Բնագիրը՝ էջ Դ-ՀԲ. (Ա-Գ. եւ ՀԳ-ՂԲ.՝ չգրուած, թէեւ լուսանցների սահմանագծումներն արուած են) «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց... առ ի յուտել զմար[մինս վիրաւորաց գերելոց գլխոց իշխանաց մերոց» տիպ. ի Մոսկուա, 1853, տող առաջին]». փակագծինը՝ հետագայ շղագիր, այսինքն՝ ունի սկզբից մինչեւ՝ ԽԶ.3: Բուն գրչութիւնը Դ. էջում՝ Ա եւ Դ օրինակների նման, սկսւում է «///սուղ ինչ շարայարեցից» բառերով, պակասը լրացուած է այլ ձեռքի նոտրաշղագրով, տեղաւորելու համար բ. սիւնակի կէսից սկսել է աւելի խիտ գրել, այդուհանդերձ՝ այս սիւնակի վերջում գրել է նախորդ սիւնակից 7 տող աւելի (գրեթէ լուսանց չթողնելով), էջ Ե., վերին լս-ում, նոյն լրացման նոտրաշղագրով. «Յօհաննէս պատմագիրք, որ էր աշակերտ Մաշտոց կաթողիկոսի Սեւանցւոյ եւ յետ նորա եղեւ կաթողիկոս ի ժամանակս Սմբատայ արքայի Բագրատունւոյ»:*

4. (Բ) ԺԸ. դ. սկիզբ – Մխիթ. Վիեննայի Հ[մր] *618 (Մաքս.29). 172 թերթ, թուղթ, 23×16. միասիւն, նոտրգիր, 27 տող: «Ամբողջ պատմութինը բաժնուած է Կէ. գլխի վրայ», որոնք ունեն միայն համարներ, վերնագրեր չունեն: 5բ՝ «հայրապետի մը նկարը, մատիտով, գուցէ Յովհ. կաթողիկոսը», 170բ՝ հայրապետական թագ, վրան գրուած. «Կատարած պատմագրական բանիցն Յովհաննու կաթուղիկոսին երրորդի, օրինակեալ ի ձեռագրէ Վարդանայ եպիսկոպոսի Լեհացոյ, զոր եւ նա իսկ գաղափարեալ էր յամի Տեառն 1680 եւ թուականին հայոց ՌՃԻԹ., ի Ե. ամսեանն Յուլիսի, ի Բաղէշ քաղաքի Հայաստանի. Հայր, Որդի, Սուրբ Հոգի»*[3]*: Բնագիրը՝ 2ա-170ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան պատմութեանն – Զդադարումն դարուց... յետնումն աւուր այցելութեան նորա, որ է աւրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»:*

Ó»é³·ñÇ 2µ-71µ Ù³ëÁ, áñÇ ·ÇñÁ ÝÙ³Ý ¿ ß³ñùÇë 1ÇÝ Ó»é³·ñÇ ·ñÇÝ, ÙÇ ï³ñµ»ñáõÃ»³Ùµª 1919áõÙ ·ñãáõÃ»³Ý Ï³ÝáÝ³õáñ Ýáïñ ¿, ì»Ý»ïÇÏÇ Ó»é³·ñáõÙª ³éïÝÇÝ Ýáïñ³-ßÕ³·Çñ: Àëï ³Ûëª Ï³ñÍáõÙ »Ýù, áñ °ñáõë³Õ¿ÙÇ 375² Ó»é³·ñÇ ïÇïÕáë³Ã»ñÃ-í»ñÝ³·ñÇ Ù¿ç Ù»ù»Ý³µ³ñ í»ñ³ñï³¹ñáõ»É »Ý ÐáÉáíÇ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³Ý Ãáõ³Ï³ÝÁ »õ ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇª ÑÇÙù ûñÇÝ³ÏáõÙ ³éÏ³Û ³ÝáõÝÁ: ¶ñãÇ ÙÇ³Ï ÛÇß³ï³Ï³ñ³Ý Ñ³Ù³ñáõÙ »Ýù ë³ª ².Ù³ëÇ ¿ç Ô².ëï.Éë. ¦ê³Ï³õ ·Çñë áñ ·ñ»óÇ, / ÙáÉ³ñ ÙïûÙ ïÏ³ñ³·áÛÝ, / ÇÙ³ëïáõÃ»³Ý ï»ÕÇù ãáõÝÇÙ, / ÙÇ° ³Ûå³Ý»ñ í³ñå»ï ·Çïáõݧ:

1 ²é³Ûë ï»°ë ²É»ùë³Ý Ú³Ïáµ»³Ý, Øáíë¿ë Î³Õ³ÝÏ³ïáõ³óáõ ¦²Õáõ³ÝÇó å³ïÙáõÃ»³Ý§ Ó»é³·ñ»ñÁ.- ´³Ý-µ»ñ Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, Ñï. 15, °ñ»õ³Ý, 1986, ¿ç 127. Ó»é³·ñÇëª Î³Õ³ÝÏ³ïáõ³óáõ Ù³ëÇó ù³Õáõ³ÍùÝ»ñ ï»°ë Ü. »åë. Ìáí³Ï³Ý, ²Õáõ³Ý ·ñáÕÝ»ñ (°-Â. ¹³ñ).- êÇáÝ, 1968/°-¼., ¿ç 244-7:

2 Ø³Ûñ óáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó êñµáó Ú³Ïáµ»³Ýó, Î³½Ù»ó Üáñ³Ûñ »åë. äáÕ³ñ»³Ý, Ñ. ´., °ñáõë³Õ¿Ù, 1967, ¿ç 299-301 (³Ûë »õ ÝáÛÝ óáõó³ÏÇ ¶., ¸., ¼., ¾., Â. Ñ³ïáñÝ»ñÁª 1967, 1968, 1969, 1972, 1974, 1979, ³ÛëáõÑ»ï»õ ÛÇß³ï³Ï»Éáõ »Ýùª °ñáõë³Õ¿ÙÇ òáõó³Ï »õ Ñ³ïáñ³Ñ³Ù³ñ Ó»õáí): Àëï Ó»é³·ñÇë Ñ»ï³·³Û ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÝ»ñÇª Ò»éÝ³½Ý-ÝáõÃ»³Ý Ù³ëÇ ¿ç Ô´.ª Î»ë³ñÇ³ÛÇ ì³Ýù ·ÇõÕ³óÇ, ²µñ³Ñ³ÙÇ »õ êáõÉÃ³ÝÇ áñ¹Ç °ë³ÛÇ í³ñ¹³å»ïÁ ¦»ñÏá-ï³ë³Ý ·ñ»³Ýë ³é³ùÇ ÙÇ ï»Õ Ãí. èÖÎ¾. (1718), ú·ë. ³ÙëáÛÝ ¶.ÁÝ, Ç ·Ý³Éë Ç ¾çÙÇ³ÍÇÝ, áñ »õ ¶. ·Çñë Ç ÙÇ Ã÷Ç, ³ÛëÇÝùÝª ´Ý³½ÝÝáõÃÇõÝ »õ ä³ïÙáõÃÇõÝ Û²Õáõ³ÝÇó »õ Ð³ÛáóÝ§, ¿ç Ç½., ·., Ë., ·., Å.ª ÏÝÇùª ¦¾. Ú[ÇëáõëÇ]Ç ø[ñÇëïáë]Ç Í³é³Û °ë³Ç í³ñ¹³å»ï§: ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóáõ Ù³ëÇ ¿ç Ð´.ª ê. Ú³Ïáµ»³Ýó í³ÝùÇÝ ÝáÛÝ °ë³ÛÇ í³ñ¹³å»ïÇó ¦ÚÇß³ï³Ï ¿ ´Ý³½ÝÝáõÃ»³Ý ·Çñùë Î»ë³ñ³óÇ, áñ »õ ¿ ·ÇõÕ»óÇ ì³Ýù °ë³ÛÇ í³ñ¹³å»ïÇÝª Ç êáõñµ °ñáõë³Õ¿Ù, Ç ¹áõéÝ êáõñµ Ú³Ïáµ³Û, Ç ÃíÇÝ èÖÒÂ. (1740). ÛÇß»ó¿ù Ç î¿ñ øñÇëïáë§:

3 òáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó ØËÇÃ³ñ»³Ý Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ Ç ìÇ»ÝÝ³, Ñï. ´, Î³½Ù»ó Ð. Ð³Ù³½³ëå àëÏ»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1963, ¿ç 88 (³ÛëáõÑ»ï»õª ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ´.). 1µ ¦¶Ý»ó³õ ä³ïÙáõÃÇõÝ ÚáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ 40 ¹³Ñ»Ï³Ý³õ. 1900 Ç 15 Ø³ñïÇ§: ÜÏ³ñ³·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç ³Ûë Ó»é³·ÇñÁ »õë ëË³É ¿ Ãáõ³·ñáõ»Éª ¦1680¿ »ïùÁ§. »-Ã¿ ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇ ·ñ³Í ûñÇÝ³ÏÁ ß³ñùÇë ³é³çÇÝ Ó»é³·ÇñÝ ¿, áñ ³ÝÏ³ëÏ³Í ¿, ³å³ Ñ³Ù»Ù³ï»Éáõó Û»ïáÛ ï»ë³Ýù, áñ ë³ µÝ³·ñÇ ³ÙµáÕç³Ï³ÝáõÃ»³Ùµ, ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñáí »õ ·ÉË³µ³Å³ÝÙ³Ùµ Ýñ³ÝÇó ¿³å¿ë ï³ñµ»ñ ¿, ÙÝáõÙ ¿ Ùï³Í»É, áñ ³Ûë Ó»é³·ñÇ ³Ý³ÝáõÝ ·ñÇãÁ ëáëÏ ï»Õ»³Ï ¿ »Õ»É ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇ ûñÇ-Ý³ÏÇ ·áÛáõÃ»³Ý Ù³ëÇÝ: ²ÛëáõÑ³Ý¹»ñÓ, ë³ É³õ ûñÇÝ³Ï ¿ª µ³½Ù³ÃÇõ Ý³ËÁÝïñ»ÉÇ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñ áõÝÇ:

5. ՌՃՁԵ-ՌՃՁԶ. – 1736-1637 թթ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի (այսուհետեւ՝ Փարիզի) Հյ. Ձեռ. Հմր 211 (Մաքս.r). Վենետիկ, գրիչ՝ Մարիա Գարագաշեան (ըստ Ֆ. Մակլէրի, որ աղբիւր չի նշել). 708 էջ, թուղթ եւրոպական, 25,5×18,5. միասիւն, բոլորգիր, 23 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-703 «Գիրք պատմութեան Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի», սկիզբը չիք, առկայ սկիզբն էլ նկարագրութեան մէջ չկայ. էջ 703՝ յիշ. գաղափար օրինակի՝ «Գրեցաւ ի վթին 1129ում (1680), Յուլիսի հնկում, ի Բաղէշ, 1680»[1], ըստ այսմ՝ օրինակուած է շարքիս Հմր 1 ձեռագրից, որի նման էլ պէտք է թերի լինի սրա բնագրի սկիզբը:

6. ՌՄԻ.-1771 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 3537 (Յ.B, Մաքս.B). Էջմիածին, գրիչ՝ Պետրոս Բերդումեան, 230 թերթ, թուղթ, 19×13, միասիւն, նոտրգիր, 22 տող: Գրչութեան թուականը, վայրը եւ գրիչն ըստ Մեսրոպ արքեպս. Սմբատեանի գրած տիտղոսաթերթի (1ա) եւ 1892 թ. «Ազգ»՝ ընծայական յիշատակարանի (2ա-4ա)[2]: Բնագիրը՝ 5ա-222բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց... բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկըոս Հայոց աղաչեմ»: Ունի այլ՝ շղագիր ձեռքով գրուած գլխահամարներ «Գլուխ առ[աջին]»ից (8ա)՝ ԱԱ.22ից մինչեւ «Գլուխ ԺԳ.» (78ա), որ ԻԵ.26ից է, այլ համարներ չկան: Լուսանցներում կան բովանդակային կարմրագիր ծանուցումներ, որոնք կազմելիս եզրահատուել եւ խիստ տուժել են: Կայ նաեւ այլ ձեռքով՝ 223ա-230բ «Ցանկ երեւելի անուանց եւ գործոց – Աբաս եղբայր Աշոտոյ... ///առաջին յՈթմսոյ Նստի կաթողիկոս 134»:

7. ՌՄԻԹ-1780 թ. – Երուսաղէմի Հմր 888 (Մաքս.t). Ժողովածու, Երուսաղէմ, Ս. Յարութիւն, գրիչ՝ Գրիգոր դպիր Զկնաջուրցի (Սպերցի), 884 էջ, թուղթ, 20x14x7. նոտր-շղագիր, 30 (երբեմն՝ 25, 23) տող: Բնագիրը՝ էջ 649-882 «Յօհաննէս պատմագիր, որ էր աշակերտ Մաշտոց կաթողիկոսի Սեւանցւոյ, որ յետ նորա եղեւ կաթողիկոս ի ժամանակս Սմբատայ արքայի Բագրատունւոյ»: ԱԴ օրինակների նման սկսում է. ԱԱ.7///«սուղ ինչ շար[ա]յարեցից, եւ թէ ո՞յք ի նոցանէ շինութեան պարապեալ, եւ կամ ո՞յք քաղաքականութեան եւ բարեզգեաց բարուց...», էջ 654 «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», վերջը՝ «յաւուր վրիժուց խնդրութեան մերոյ՝ փայլակնաբար իմն սրեալ սուսերին ի վերայ հասանիլ եւ յագուրդ ոչ առնուլ առ ի յուտել գմար///[մինս վիրաւորաց գերելոց գլխոց իշխանաց մերոց]»՝ ԽԶ.3, նոյնն է նաեւ շարքիս Հմր 3ի աւարտը[3]:

---

1 Raymond H. Kévorkian, Armén Ter-Stepanian, Avec le concource de Bernard Outtier et de Guévorg Ter-Vardanian, Manuscrits arméniens de la Bibliothéque nationale du France. Catalogue. Bibliothéque nationale du France / Fondation Calouste Gulbenkian, Paris, 1998, **¿ç 780-1 (³ëáõÑ» ï»õª ö³ñÇ½Ç óáõó³ Ï). ÑÙÙï.** Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale, Par Frédéric Macler, Paris, 1908. **·ñ³¹³ñ³ÝÝ ³ë Ó»é³·ÇñÁ 1737ÇÝ ëï³ó»É ¿ ÏáÙë** Maurepas**Çó, ë³ ê¿Ý Ø³ñï¿ÝÇ ýñ³Ýë»ñ¿Ý Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³Ý ÑÇÙùÝ ¿. ·³Õ³÷³ñ ûñÇÝ³ÏÇ ëÏ½µÇ Ã»ñÇÝ Ã³ñ·Ù³ÝÇãÁ å¿ïù ¿ áñ Éñ³óñ³Í ÉÇÝÇ ³É ûñÇÝ³ÏÇó:**

2 **îÇïÕáë³Ã»ñÃ êÙµ³ï»³ÝÇª ¦ä³ïÙáõÃÇõÝ ÚáíÑ³ÝÝáõ ¼. Ï³ÃáõÕÇÏáëÇ ¸ñ³ëÑáÝ³Ï»ñïóõá, ·ñ»³É ³ÙÇ î»³éÝ 900: ²ñï³·ñ»³É Ç ä»ïñáë í³ñ¹³å»ï¿ ²Õ³Ù³É»³Ýó Ü³ËÇç»õ³Ýóõá ÙÇ³µ³Ý¿ ê. ¾çÙÇ³ÍÝÇ, ³ÙÇ î»³éÝ 1771§ (1³), ¦²½¹§Çóª 2³ ¦Ç Ó»éë µ»ñ»Éáí Ç |2µ| µ³ñ»Ï³Ù ù³Ñ³Ý³¿ áõÙ»ÙÝ¿ ²ñÙ³õñ»óõá, ÝáõÇñ»Ù ·ñ³¹³ñ³ÝÇ Ø³ñ ²Ãáéá êñµá ¾çÙÇ³ÍÝÇ... ³ñï³·ñ»³É ¿ Áëï ³õ³Ý¹áõÃ»³Ý Ç ÙÇ³µ³Ý¿ ê. ¾çÙÇ³ÍÝÇ Ç ä»ïñáë í³ñ¹³å»ï¿ (³å³ª »åÇëÏáååáë) ²Õ³Ù³É»³Ýó, ÝáÝ »õ ´»ñ¹áõÙ»³Ýó Ü³ËÇç»õ³Ýóõá, |3³| ³ÙÇ î»³éÝ 1771, ÁÝïÇñ »õ Ç å³ïáõ³Ï³Ý ûñÇÝ³Ï¿ êÇÙ¿ûÝ »åÇëÏáååáëÇ ºñ»õ³Ýóõá (³å³ª Ï³ÃáõÕÇÏáë)§: Ø. êÙµ³ï»³ÝÁ »ñµ»ÙÝ ÙÇç³ÙáõË ¿ »Õ»É Ý³»õ µÝ³·ñÇÝ. ï»°ë 148µ ¦³ÙÇ î»³éÝ 914, ³åñÇÉÇ Ä¼.§:**

3 **ºñáõë³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ¶., ¿ç 389-95. áõÝÇ Ý³»õ ì³ñ¹³Ý ²ñ»õ»Éóáõ ÄÕÉ³Ýù, ØËÇÃ³ñ î³ßñ³óáõ Ð³Ù³å³-ïáõáõÃÇõÝ ³é³ù»Éáó, ì³ñ¹³Ý í³ñ¹³å»ïÇ ÀÝ¹¹¿Ù »ñÏ³µÝ³Ï³ó (²ñÙ³ï Ñ³õ³ïá±), ²ñÇëï³Ï¿ëÇ »õ ¶¿áñ· êÏ»õé³óáõ Êñ³ïù ·ñãáõÃ»³Ý, Ù³ÝáõÝù, î³Ã»õ³óáõ Ð³ñóÙ³Ýó ·ñùÇ ¦ÀÝ¹¹¿Ù Ø³ÑÙ»ïÇ§Ýª ïåáõ³Í óáõó³ÏÇë Ñï. ¶., ¿ç 393-5. ³ë ï»Õ ¿ç 615ª ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóõá ³Ýáõ³Ý Çß³ï³ÏáõÃÇõÝ:**

8. ՌՄԼԲ. – 1783 թ. – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 617 (Մաքս.28). Երուսաղէմ, գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Յարութիւն սարկաւագ, 88 թերթ, թուղթ, 23×17. երկսիւն, նոտրգիր, 33 տող: Ունի՝ 4բ «Յովհաննու կաթուղիկոսի Հայոց յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 5ա «Յովհաննէս կաթողիկոս եւ պատմագիրք, որ էր աշակերտ Մաշտոց կաթողիկոսի Սեւանցւոյ, որ յետ նորա եղեւ կաթողիկոս ի ժամանակս Սմբատայ արքայի Բագրատունւոյ: Թէ ոյք եղեն ի նոցանէ շինութեան պարապեալ...», 5բ-71ա «Գլուխ Ա. Յետ երկնասահանացն հեղեղաց եւ անդնդապտոյտ վրայեղցն լինելոյ... վերջ պատմութեան»[1]:

9. ԺԸ. դար – Երեւանի ձեռ. Հմր 1892 (Յ.C, Մաքս.C). 63 թերթ (գրչի էջակալում՝ 1-123, որ է 1ա-62ա), թուղթ, 25×17,7. երկսիւն, նոտրգիր, 37 տող: Բնագիրը՝ 1ա-62ա Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի, Յառաջաբան Պատմութեան – [Զ]դադարումն դարուց... 2ա Յետ երկնասահանացն հեղեղաց... 61բ Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Արդ, այսքան բան ձեզ յինէն բաւականասցէ, բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոսս Հայոց, աղաչեմ»: 28ա-30ա ստ. լս-ներում մատիտով, շղագիր, որոշ բառերի բացատրութիւններ:

10. ԺԸ. դար – Երեւանի ձեռ. Հմր 9811 (Մաքս.5). ԺԸ. դ., 100 թերթ (գրչի ձեռքով էջք 3-202), թուղթ, 26×18,8, միասիւն, նոտրգիր, 31 տող: Թերի՝ սկզբից եւ վերջից ընկած. 1ա-100բ Աᴬ.10-ԿԵ.22՝ «[անցու]ցեալ զԹորգոմեան ազն ի խորին կռապաշտութեան չարութենէն... պերճապաճոյճ պճնողութեամբ եւ նկարակերտ յաւրինուածով, եւ ի վանս կուսակրօն միանձնացելոց զնա հաստատեալ: Իսկ ի///», ունի գլուխք Ա-ԿԵ.՝ առանց խորագրերի:

11. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2482/947. Պատմագիրք Հայոց ՀԷ., 262 էջ, 25,3×19,5. միասիւն, նոտրգիր, 29 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-261 «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 6 «Գլուխ Ա. Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 258 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...». «ունի Ա-ԿԷ. բաժանումներ, առանց խորագիրներու»[2]:

12. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2675/949. Պատմագիրք Հայոց ՀԸ., 43 թերթ, [Կ. Պոլիս], գրիչ՝ Գէորգ դպիր Տէր-Յովհաննիսեան Պալատացի: «Գէորգ Պալատեցիին խնդրանքին վրայ Ս. Ղազարէն իրեն ղրկուած է Յովհաննէս կաթողիկոսի Պատմութեան լրիւ օրինակութիւնը, հանուած ձեռ. թիւ 236էն (Պտմգր. Հյց ԼԶ.): Գէորգ Պալատեցի համեմատելով 1689 թուականի ձեռագրի մը հետ՝ այս հատորիկի մէջ հաւաքած է տարընթերցումները եւ ղրկած Ս. Ղազար 1784ին: Պալատեցի օրինակած է նաեւ 1689 թուականի ձեռագրին յիշատակարանը»՝ 43ա[3]: 1689ի ձեռագիրը շարքիս Հմր 2ն է, այսպիսով՝ Գէորգ դպրի արածը Վարդան Յունանեանի եւ Վարդան Բաղիշեցու՝ մեր Ա եւ Բ օրինակների համեմատութիւնն է:

13. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 43/937. Պատմագիրք Հայոց ԿԶ., 252 էջ, թուղթ, 10×15. միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-227 «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի

---

1 ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 86-7. ¦ÎÁ Ñ³ÙÁÝÃ³Ý³Û ØáëÏáõ³ÛÇ 1853Ç ï å³·ñáõÃ»³Ý Ñ»ï. ³ÙµáÕç å³ ïÙáõÃÇÝÁ Î¾. ·ÉáõËÝ»ñáõ ÏÁ µ³ÅÝ¿§, áõÝÇ Ý³»õ È³ÙµñáÝ³óáõÝ í»ñ³µ»ñáÕ ÙÇ ù³ÝÇ ÝÇõÃ (72³¬87³), áñáÝù ÝÏ³ñ³·ñáõ³Í »Ý ¦¼³Ý³½³Ýù§ å³ÛÙ³Ý³Ï³Ý ³ÝáõÝáí:

2 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 261-4:

3 ÜáÛÝ ï»ÕáõÙ, ¿ç 263-4. ³Ûë ï»Õ ïåáõ³Í ¿ Ý³»õ 1689 Ã. ÛÇß-Á, áñ ÑÙÙï. í»ñÁª Ð^Ùñ 2Ç ÛÇß-Ç Ñ»ï:

Յառաջաբան պատմութեան – [Զ]ղաղարումն ղարուց...», էջ 5 «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 225 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ... – Թագաւորք աստուածասէրք...». գլխաբաժանում չունի[1]*:*

14. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վենետիկի Հ^{մր} *658/941. Պատմագիրք Հայոց Հ., 274 էջ, թուղթ, 17×11. միասիւն, մանր նոտրգիր, 25 տող: Տիտղոսաթերթ՝ էջ 1 «Պատմութիւն Հայոց, աշարեալ տեառն Յօհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, աշակերտի եւ ազգականի երանելոյն Մաշտոցի սրբոյ հայրապետին Հայոցս ազգի, որ եւ ըստ իւրում իսկ յօրինողի անուանն կոչի Յօհաննէս Պատմիչ: Ակիզբն առնէ սա ի ծննդոցն Յաբեթէ եւ ի Հայկայ նախնոյն մերմէ համառօտ եւ քաղցրաբան ոճիւ եւ հասուցանէ յիւր ժամանակն եւ ի վախճանն իսկ՝ ի ՅՀԹ. թուականն մեր: Իսկ ի բարձմանէ թագաւորութեան ազգիս մերոյ եւ այս[ր] մանաւանդ զզօրանալոյ ազգին Իսմայէլեան եւ զանցից եւ զաղէտիցն, զորս անցուցանեն նոքա ընդ աշխարհս եւ ընդ ազգիս Հայոց, սակաւ ինչ հետամտելով պատմէ մորմոքական բանիւք եւ կսկծելի ոճով, վիպասանելով ընդ նոյին նաեւ զոմանց բարեպատեհ դիպուածոց ազգիս մերոյ՝ զթագաւորութենէ ցեղին Բագրատունեաց եւ այլոց այսպիսեաց»*[2]*, բնագիրը՝ էջ 3-270 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան պատմութեան – Զղաղարումն ղարուց...», էջ 9 «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 266 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...»*[3]*:*

15. ԺԸ. դարի վերջ. – Մխիթ. Վիեննայի Հ^{մր} *39 (Մաքս.6). 1+150 թերթ, թուղթ, 22×16, միասիւն, նոտրգիր, 25-26, տեղ-տեղ մինչեւ 35 տող. գլխաբաժանում եւ խորագրեր չունի, որոշ հատուածների միջեւ կան չգրուած տողեր: [1ա] Տիտղ. Հ*^{մր} *14ի, բնագիրը՝ 2ա-148ա «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Զղաղարումն ղարուց... հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս՝ նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ», «ընդհանրապէս տարբերութիւններ ունի, բայց նաեւ ընտիր գրչութիւն մը չէ»*[4]*:*

16. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հ^{մր} *152 (Մաքս.l), 259 թերթ, թուղթ, 14×9,5. միասիւն, շղագիր (վերջերը՝ մանր նոտրգիր), 20 տող: Բնագիրը՝ 1ա-257բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան», 7ա «Գիրք Յովհաննու կաթուղիկոսի. գլ. Ա. Յետ երկնասահանացն հեղեղաց», 255ա «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»: 257բ «Կատարած պատմագրական բանիցն Յովհաննու կաթուղիկոսին երրորդի, օրինակեալ ի ձեռագրէ Վարդանայ եպիսկոպոսի Լեհացւոյ, զոր եւ նա իսկ գաղափարեալ էր յամի Տեառն 1680 եւ ի թուականին հայոց ՌՃԻԹ., ի Ե. ամսեանն Յուլիսի, ի Բաղէշ քաղաքի Հայաստանի»*[5]*՝ հմմտ. չարքիս Հ*^{մր} *1, 111բ. ըստ երեւոյթին՝ գլխաբաժանում չունի:*

---

1 ì»Ý» ïÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 249. ¦ î»Õ»ÏáõÃÇõÝù ª ê å ³ Ñ ³ Ý¿Ý ÕñÏ ³ Í ¿ ïÇ ³ ñ Ú ³ ñáõÃÇõÝ ê ³ Ñ ³ Ï» ³ Ý [æáõÕ ³ Û»óÇ, ½áñ ³ é ³ ù» ³ ó ³ é Ù»½ Ç Üáñ æáõÕ ³ Û¿, 1799 Ûú·áë ïáëÇ 24, Ç Ó»éÝ ì. Ð. ØÇù ³ Û¿ÉÇ â ³ Ùã» ³ Ýª ì»Ý» ïÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¸., 1993, ¿ç Æº.], ë ï ³ ó ³ Í »Ýù 1800ÇÝ§, áõÝÇ Ý ³ »õª ¿ç 227-50 Ô»õáÝ¹Ç å ³ ïÙáõÃÇõÝ (Ã»ñÇ):

2 ÆÝã áñ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ Ý ³ ÝáõÝ Ù¿ÏÇ ÛûñÇÝ ³ Í ³ Ûë áõß ³ ·ñ ³ õ ïÇïÕáë ³ Ã»ñÃÁ ï ³ é ³ Ï ³ Ý Ï ³ Ù µ ³ é ³ Ï ³ Ý ³ ÝÝß ³ Ý ï ³ ñµ»ñáõÃÇõÝÝ»ñáí Ï ³ Û ß ³ ï ûñÇÝ ³ ÏÝ»ñÇ Ù¿ç, áñáÝó ÝÏ ³ ñ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç ³ ÛëáõÑ» ï »õ Ýß»Éáõ »Ýù ¦ îÇ ïÕ. Ð^{Ùñ} 14Ç§ Ó»õáí:

3 ì»Ý» ïÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 255-6. ¦ÊñÇÙ¿Ý µ»ñ ³ Í ¿ Ð. ØÇÝ ³ ë ´ÅßÏ» ³ Ý§:

4 òáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó Ç ìÇ»ÝÝ ³ , Î ³ ½Ù»ó Ð. Ú ³ Ïáíµáë í. î ³ ß» ³ Ýª ØËÇÃ. áõË ï ¿Ý, ìÇ»ÝÝ ³ , 1895, ¿ç 197 (³ ÛëáõÑ» ï »õª ìÇ»ÝÝ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ².), ëÏ½µÇ ¹ ³ ï ³ ñÏ ÃÕÃÇ íñ ³ Û Ï ³ Ûª ¦¶Ý»ó ³ õ Ç Î. äáÉÇë Û ³ ÙÇÝ 1891§:

5 ìÇ»ÝÝ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ²., ¿ç 455-6. 1 ³ ª ÏÝÇù. ¦ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¶ñ. ²ñÍñáõÝÇ, 1867§, Ï ³ ½Ù ³ ë ï ³ éÇÝª ¦1873, »µ»ñ ì. Ð. êÇÙáÝ ì.§:

17. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 826 (Մաքս.34՝ ԺԹ. դ.). 162 թերթ, թուղթ, 21×15. միասիւն, նոտրգրաձեւ շղագիր, 21 եւ 33 տող: Բնագիրը՝ 2ա-159բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան...», 5ա «Սկիզբն պատմութեան...», 157բ «Բանք ուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ...», «բաժնուած է ԺԴ. գլուխներու, խորագիրք չկան»[1]:

18. ԺԸ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 1069 (Մաքս.35). 122 թերթ, թուղթ, 22,5×19. միասիւն, նոտրգիր, 26 տող: 1ա՝ Տիտղ. Հմր 14ի, բնագիրը՝ 2ա-122բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 4բ Յաղագս սե-րնդոց Նոյի...», 121ա «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ...»: «Լուսանցք-ներու վրայ ստէպ կարմրագիր նշանակուած է բնագրին համառօտ բովանդակութիւնը»[2]:

19. ԺԸ-ԺԹ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 250 (Մաքս.9). «գրիչ՝ կ՚երեւայ Մխիթարեան հարց մին», 116 թերթ, թուղթ, 23,5×20. միասիւն, նոտրգիր շղագրանման, 28 տող: Բնա-գիրը՝ 2ա-115ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան», 4բ «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց», 113բ «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»: «Եզերքները համառօտիւ նշանակուած են պատմուած նիւթերը, ասկէ զատ քանի մը տեղ ընթերցուածոց տարբերութիւնքը՝ «օրինակ մի» նշանակելով զանոնք»[3]:

20. ԺԸ-ԺԹ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 631 (Մաքս.30). 177 թերթ, թուղթ, 23,5×17. միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 3ա «Պատմութիւն Հայոց արարեալ տեառն Յով-հաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց, աշակերտի եւ ազգակա-նի երանելւոյն Մաշտոցի սրբոյ հայրապետի Հայոց ազգի, որ եւ ըստ իւրում իսկ յօրինո-ղի անուանն իսկ կոչի Յօհաննէս պատմագիր», 4ա «Յառաջաբանութիւն պատմութեան», 6բ-174բ Պատմութիւնը, վերջը՝ «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ... եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս՝ նուաստ Կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ»: «Ունի պակասներ, ո-րոնցմէ մաս մը լուսանցքներու վրայ լրացուած են... Միապաղաղ արտագրութիւն է»[4]՝ հատուածումներ եւ գլուխների խորագրեր չունի:

21. ԺԸ-ԺԹ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 792 (Մաքս.32). 61 թերթ, թուղթ, 25×20. միասիւն, նոտրգիր մանր, 33 տող: Բնագիրը՝ 1ա-61բ «Յառաջաբան Պատմութեան Յով-հաննու Հայոց կաթողիկոսի», 2ա-60ա Պատմութիւն, բաժանուած Ա-ԾԹ. գլուխներու, 60ա-61բ «Բանք ուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»[5]:

22. ԺԸ-ԺԹ. դար – Զմմառի Հմր 212. 121 թերթ (242 էջ), թուղթ, 20,7×15,4. միասիւն, նոտրգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ 1ա-121բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 120ա-1բ «Բանք ուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...»: Գլխաբաժանում-խորագիրք չունի, «սկիզբէն մինչեւ վերջը կը շարունակուի միապաղաղ եւ անընդհատ՝ բաց ի քանի մը տե-ղերէ», իսկ Գլ. Ը-ԺԴ.՝ «խորագիրներով գլխակարգութիւնք, որ կը գտնուին մատենիս

---

1 ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]Ç óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 404. 2 ³ ÏÝÇùª ¦Úá íÑ ³ ÝÝ¿ë ²ñÍñáõÝÇ 1867§, 1 ³ ª ¦Mesrob David Ialiatine: Ð. êÇÙáÝ ²Ý ï á-Ý» ³ Ý ·Ý ³ Í ¿, »õ Ð. ¶. Í. í. Ø¿Ý¿íÇß» ³ Ý ½ ³ [illegible]Ý 1913ÇÝ ì Ç»ÝÝ ³ ÕñÏ ³ Í§:

2 ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]Ç óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 735. Ï ³ ½Ù ³ ë ï ³ é ².ª ¦¶Ý»ó ³ õ Ç Î. äáÉÇë, Ç Ó»éÝ Ð. ä» ï ñáëÇ î¿ñ äûÕáë» ³ Ý: ºÙáõ ï Ç Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ Ýë [illegible]1 ÐáÏ ï . 1949. Ð. Ü[»ñë¿ë] ²[ÏÇÝ» ³ Ý]§:

3 ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]Ç óáõó ³ Ï, ²., ¿ç 642. ¦Ò»é ³ ·Çñë 1845¿Ý [illegible] ³ é ³ ç Ñ ³ õ ³ ùÙ ³ Ýë Ù¿ç ¿ñ§:

4 ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]Ç óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 114:

5 ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]Ç óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 360. Ï ³ ½ÙÇ ÃÕÃÇ íñ ³ [illegible]ª ¦Üáõ¿ñ Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó ì Ç»ÝÝ ³ [illegible]. Ð. ø»ñáíµ¿ÚáíÝ ³ Ý. Î ³ ñÇÝ 10 ÐáÏ ï . 1909§:

մէջ, չեն համապատասխաներ պատմագրութեանս թէ՛ ձեռագիր եւ թէ՛ տպագրեալ օրինակներու մէջ ընդհանրապէս ընկալեալ եւ կիրարկուած գլխակարգութեանց բաժանումներուն»[1]*:*

23. ԺԸ-ԺԹ. դար – Զմմառի Հմր 208. 138 թերթ (272 էջ), թուղթ, 23,5×17. միասիւն, նոտրգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ 2ա-134բ. 2ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 5ա-133ա Պատմութիւնը՝ Գլուխք Ա-ԿԷ., 133բ-4բ «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...», 136ա-8ա՝ «Ցանկ երեւելի արանց եւ նշանաւոր գործոց նոցին պարունակելոց ի մատենիս՝ դասեալ ըստ կարգի այբուբենի...»[2]*:*

24. ՌՄԾԴ. – 1805 թ. – Մխիթ. Վեննետիկի Հմր 1945/951. Պատմագիրք Հայոց Զ., Վենետիկ, Ս. Ղազար, գրիչ՝ Մխիթարեան միաբան մը, 409 էջ, թուղթ, 18×12,5. միասիւն, նոտրգիր, 22 տող: Բնագիրը՝ էջ ա. «Յովհաննու մեծի Հայոց կաթուղիկոսի Պատմագրութիւն, գրեալ յամի Տեառն 1805, ի վանս Սրբոյն Ղազարու», էջ գ. «Յառաջաբան – Զդադարումն դարուց...», էջ 1 «Պատմութիւն – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 394 «Բանք ինքնուրոյն բակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...»: Կարծում ենք՝ տպագրման պատրաստուած օրինակ է (խորանազարդով եւ աւարտազարդով), սակայն ըստ նկարագրութեան՝ «օրինակուած է անհատական գործածութեան համար»[3]*:*

25. ՌՄԾԴ. – 1805 թ. – Մխիթ. Վեննետիկի Հմր 2244/952. Պատմագիրք Հայոց ԶԱ., Վենետիկ, գրիչ՝ Մխիթարեան միաբան մը, 260 էջ, թուղթ, 25×17. միասիւն, նոտրգիր մանր, 30 տող: «Անուանաթերթ. «Յովհաննու մեծի կաթուղիկոսի Հայոց Պատմագրութիւն, գրեալ յամի Տեառն 1805 եւ ի մեր թուին ՌՄԾԳ., ի Վենէտիկ, ի վանս Սրբոյն Ղազարու»: Բնագիրը՝ էջ գ-է. «Յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 1-220 «Յետ երկնասահանաց հեղեղաց... քարինք ձորոյն Նաքովրայ», էջ 221 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...», էջ 227-260՝ «Ցուցակ տարբերութեանց բանից եւ բառից գրոց Յովհաննու կաթողիկոսի բաղդատելոյ ընդ այլում օրինակի»[4]*:*

26. ՌՄԾԵ.-ՌՄԾԸ. – 1806-1809 թթ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 4111 (Մաքս.i). Էջմիածին, 125 թերթ, թուղթ, 25×17, միասիւն, նոտրգիր, 27 տող: 2ա Տիտղ. Հմր 14ի, սկզբի «Պատմութիւն» բառի փոխարէն «Գիրք պատմութեան»: 2ա «Օրինակեցեալ այժմ ի սրբագիր օրինակէ եւ ի գերագահ լուսակերտ աթոռս Սուրբ Էջմիածին, ի հայրապետութեան տեառն Դանիէլի սրբազնակատար եւ գերընտիր կաթողիկոսի ամենայն Հայոց»: 3ա-123ա «[Զ]դադարումն դարուց... (5բ «Յետ երկնասահանացն...»՝ անխորագիր)... Արդ, այսքան

1 òáõó ³ Ï Ñ ³ Ů»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó ¼ÙÙ ³ éÇ í ³ ÝùÇ Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ, Î ³ ½Ù»ó Ø»ëñáå í. ø¿ßÇß» ³ Ý, ì Ç»ÝÝ ³ , ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý ï å ³ ñ ³ Ý, 1964, ¿ç 518 (³ Ůëáõ Ñ» ï »õª ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ² .):

2 ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ² ., ¿ç 514-515. ¦Ø ³ ï » ³ Ýë áõÝÇ ·ÉË ³ Ï ³ ñ·áõÃ» ³ Ýó µ ³ Å ³ ÝáõÙÝ»ñ »õ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ ·ÉËÇ í»ñ»õ Ýß ³ Ý ³ Ïáõ ³ Í ¿ Çñ Ëáñ ³ ·ÇñÁ, ÇëÏ ·ÉË ³ Ñ ³ Ù ³ ñù Ýß ³ Ý ³ Ïáõ ³ Í »Ý ÏáÕÙÝ ³ ÏÇ Éáõë ³ ÝóùÝ»ñáõ íñ ³ Ů§, ·ÉáõËù ²¬Î¾.: Àë ï ŮÇß. 1µª ø»ñáíµ¿ Í. í. î¿ñ¬ä» ï ñáë» ³ ÝÁ 1886 Ã. ²ŮÝÃ ³ åáõÙ Ó»é ³ ·Çñë ·Ý»É ¿ »õ 1903ÇÝ ÝáõÇñ»É ¼ÙÙ ³ éÇ í ³ ÝùÇÝ:

3 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 265-6:

4 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 267-8. ¦¿ç 260Ç íñ ³ Ů Ù»ñ ÙÇ ³ µ ³ ÝÝ»ñ¿Ý Ð. ²É»ùëÇë Úáíë¿÷» ³ Ý ·ñ ³ Í ¿. ¦¶ ï ³ Ů Î. äáÉëáŮ Ù¿ç »õ ·Ý»óÇ, Ï'áõÕ ³ ñÏ»Ù Ç í ³ Ýë ê. Ô ³ ½ ³ ñáõ Ð. Î ³ ñ ³ å» ï ²Ù ³ ï áõÝõáŮ Ñ» ï . Ø ³ ñ ï 1950§:

բան ձեզ յինէն բաւականասցի, բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յօհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ»: Լաւ՝ խնամքոտ եւ կանոնաւոր գրչութեամբ օրինակ է[1]*:*

27. ՌՄԾԸ. – 1809 Թ. – Արմաշի Հմր 74 (Մաքս.21). Կ. Պոլիս, Ղալաթա, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցի, գրիչ՝ Պօղոս Յակոբեան, ստացող՝ Պօղոս վարդապետ. 146 թերթ, 20,5×17×1,5. հին շղագիր, միասիւն (16,7×12,7), 29 տող. վերնագիրք՝ սեւով, սկզբնատառք՝ շղագիր մեծատառ: Բնագիրը՝ Թղ. 1 Տիտղ. Հմր 14ի, 1ա «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան...», վերջին թերի է, կ'աւարտի Երնջակի առմամբ. «եւ գկին նորուն Սահակայ Սիւնեաց տեառն գերերեալ յամրոցէ» բառերով, այսինքն՝ ունիԱԱ.1- Ծ.3, «գլուխներու բաժանում չունի»: Յիշ. Թղ. 1 «Գաղափարեալ ի Պօղոսէ Յակոբեան եւ Պուրսայու առաջնորդ գերափայլ եւ երջանկաշնորհ Պօղոս վարդապետի սպասաւորէ, որ ի Ղալաթիա, Լուսաւորիչ ս. եկեղեցւոյ, յամի Տեառն 1809, Հոկտ. 9»[2]*:*

28. (Ե) ՌՄԿ. – 1811 Թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 6537 (Յ.Ե. Մաքս.Ե). [Էջմիածի՞ն], գրիչ եւ ծաղկող՝ Իսահակ աբղյ (1ա՝ խորանազարդի մէջ «1811, Իսահակ նոր աբեղայ»), 142 թերթ, թուղթ, 22×15, միասիւն, նոտրգիր, 26 տող: Բնագիրը՝ 1ա-140ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան պատմութեան – Ձդաձարումն դարուց... Յօհաննէս նուաստ կաթուղիկոս հայոց աղաչեմ» 140ա կողքը, աջ լս-ում. «Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովաննէս նուաստ կաթուղիկըոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: 140բ-2ա Առ Պ. Մկրտիչ Յովսէփեան Էմին՝ վերատեսուչ ճեմարանին Լազարեանց որ ի Մոսկուա – Մեծարգոյ եւ հայրենասէր գիտնական... Մսեր Գրիգորեան Մսերեանց Զմիւռնացի. ի Մոսկուա, ի 10 Փետր. 1853 ամի» (տե՛ս Տ1, էջ ժբ-ժե.):

29. ՌՄԿԱ. – 1812 Թ. – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 326 (Մաքս.11). Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Թուփ Մալխասի որդի Վարդան Պոնդացի, ստացող՝ գրիչն եւ Անդրէաս վարդապետ Ամթեցի (1819 Թ.), 150 թերթ, թուղթ, 17×11, միասիւն՝ մանուշակ լուսանցագծերով, նոր նոտրգիր, 26 տող: Բնագիրը՝ 1ա «Պատմութիւն Հայոց արարեալ տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց...», 2ա «Յօհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան...», 140բ «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ...»: «Միապաղաղ գրուած է ամբողջն, այնպէս որ դժուար է գլխոց սկզբնաւորութիւնքը գտնել, որոնք սովորաբար խորագիր ալ չունին»[3]*:*

30. ՌՄԿԲ.-1813 Թ. – Զմմառի Հմր 211. Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Մկրտիչ Արիստակէսեան, ստացող գաղափար օրինակի՝ Պետրոս որդի մահտեսի Մարտիրոս Զմշկածագեցւոյ, 116 թերթ (220 էջ), թուղթ, 24×18,6. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 1ա՝ Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք Պատմութեան»), 3ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Ձդաձարումն դարուց...», 10ա-115ա «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 115ա-6բ «Բան ինքնուրոյ սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս՝ նուաստ Կաթողիկոս Հայոց աղա-

---

1 Ð» ï ³ · ³ Ů ŮÇß.1 ³ ª ¦Æ ·ñ» ³ Ýó Ů ² Ù ³ ëÇáŮ »õ Ø ³ ñë í ³ Ýáõ ÚûÑ ³ ÝÝ¿ë ³ ñù» åÇëÏá å áëÇ ê»µ ³ ë ï ³ óõáŮ »õ Ů ³ ß ³ Ï»ñ- ï ¿ ÝáñÇÝ Ø ³ Ýáõ¿É í ³ ñ¹ ³ å» ï ¿ ÎÇõÙáõßË ³ Ý»óõáŮ »¹» ³ Éù ŮÇß ³ ï ³ Ï Ů ³ Ý ³ å ³ ïÇÝ ê»õ ³ Ýáõ, ³ é Ç ŮÇß ³ ï ³ Ï»É ½Ñá·Çë »ñÏáóáõÝóÝ. Ñ ³ é ³ óáõó ³ ÝûÕùÝ Ç ÝáŮÝ Ů ³ Ý ³ å ³ ï ¿ Ñ»é ³ ëóÇÝ Ç ËÝ ³ ÙáóÝ ² ë ï áõÍáŮ. 1829 ÜáŮ. 1. Ø ³ - Ýáõ¿É í ³ ñ¹ ³ å» ï . í ³ ëÝ ë ï áñ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý§, 1µ ¦ê»õ ³ Ý 91§:

2 Ú. Âû÷×» ³ Ý, òáõó ³ Ï Ó»é ³ ·ñ ³ ó ² ñÙ ³ ßÇ í ³ ÝùÇÝ, ì »Ý» ï ÇÏ - ê. Ô ³ ½ ³ ñ, 1962, ¿ç 218 (³ Ůëáõ Ñ» ï »õª ² ñÙ ³ ßÇ óáõó ³ Ï). ¦Ýáõ¿ñ î. ê ï »÷ ³ ÝÝáë ³ ñù» åÇëÏá å áëÇ ² ñÙ ³ ßÇ í ³ Ý ³ Ñûñ 1829ÇÝ§:

3 ì Ç»ÝÝ ³ ŮÇ óáõó ³ Ï, ². , ¿ç 772. ¦Ñ ³ õ ³ ùÙ ³ Ýë Ù¿ç Ù ï ³ Í ¿ 1845-67 ï ³ ñÇÝ»ñÁ§:

չեմ»: Գլխաբաժանում-խորագիրք չունի, «սկիզբէն մինչեւ վերջը կը շարունակուի միապաղաղ եւ անընդհատ՝ բաց ի քանի մը տեղերէ»: Յիշ. 1ա «Օրինակեալ աժմ ի սրբագիր օրինակէ իմեմնէ աշխատասիրութեամբ Մկրտչի Արիստակէսեան, յամի մարդեղութեան փրկչին 1813, ի Կոստանդնուպոլիս...», 1բ «Օրինակեցեալ այժմ ի սրբագիր օրինակէ, որ օրինակեալ էր ի գերագահ եւ ի լուսակերտ աթոռն Սուրբ Էջմիածին, ի հայրապետութեան Տեառն Ղուկասու սրբազնակատար եւ գերընտիր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց, ի խնդրոյ իմաստաիրճ եւ գրասէր պարոն Պետրոսի, որդւոյ Մարտիրոսի Զմչկածակեցւոյ, բնակեցելոյ ի Կոստանդնուպօլիս մայրաքաղաքի, հոգաբարձութեամբ Իսահակայ եպիսկոպոսի Գեղամացւոյ՝ միաբանի նոյնոյ սրբոյ գահին, յորմէ եւ խնդրեալ իսկ էր նա, ի թուոջ փրկչին ՌՁՂ. (1790) եւ ի մերում թուոջ ՌՄԼԹ. (1790)»[1]:

31. ՌՄԿԶ. – 1817 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 1919/954. Պատմագիրք Հայոց ՁԳ., գրիչ՝ Յակոբ Յովհաննիսեան եւ իր եղբօրորդին Զաքարիա աբեղայ, 209 էջ, 24×17. թուղթ, միասիւն, նոտրգիր, 35 տող: Տիտղ. Հմր 14ի, էջ 3 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 9 «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 205-7 «Բան ինքնուրոյ սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք սատուածասէրք...»[2]:

32. ՌՄԿԶ.-1817 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 6908 (Մաքս.b). Կարին, Գրիչ՝ Յարութիւն Ոսկերչեան, ստացող՝ Գրիգոր Շաքարճեան, 123 թերթ, թուղթ, 17×10,6, միասիւն, նոտրգիր, 33 տող: Բնագիրը՝ 3ա Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան), 4ա-120բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ: Վախճան» (119բ «Բանք ուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»): Ունի գլ. Ա-ԺԴ., Ա.՝ 6ա «Յետ երկնասահանացն...» գրուած լս-ում, այլ ձեռքի շղագրով, այլ համարներ չկան, ապա՝ 25ա «Գլուխ Ը. Եւ արդ, այսուքիկ քեզ...»՝ ԺՁ.52ն է, ապա՝ 29ա «Գլուխ Թ. Ի ժամանակի աստ յայսմիկ Վարազտիրոց...»՝ ԺԹ.1ն է, եւ այսպէս շարունակ, ի վերջոյ ԺԴ.՝ 62բ, որի սկիզբը նոյնական ընդ ԼԷ.1ի: Յիշ. 3ա «Օրինակեալ ի վայելումն Գրիգորի ապարտիւն մարգչի Շաքարճեան Կարնեցւոյ, ի սրբագիր օրինակէ սրբոյ Էջմիածնի, գրեցելոյ հոգածութեամբ Իսահակայ եպիսկոպոսի Գեղամացւոյ, ի թուականուի ՌՄԼԹ. (1790): Աշխատութեամբ յիշեալ մարգչի ձեռնասուն աշակերտի Ոսկերչեան Յարութիւնի, յամի Տեառն 1817, ի Օգոս. 5, ի Կարին քաղաքի»:

33. ՌՄԿէ. – 1818 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 10984. Կ. Պոլիս, 185 թերթ, թուղթ, 20,3×14,4. միասիւն, շղագրանման նոտրգիր, 22 տող: Բնագիրը՝ 1ա Տիտղ. Հմր 14ի, 2ա-185բ «Յօհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 5բ «Յաղագս սերնդոցն Նոյի – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 183ա հեղինակի վերջաբանի խորագիրը՝ «Աղերս յորդորական նորին իսկ Յովհաննու կաթուղիկոսին առ թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց, առ ի սիրով վարիլ ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեանս սորիկ – Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչեմ»: Յիշ. 1ա «ի հայրապետութեան լուսացնցուղ եւ քրիստոսա-

1 ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ². , ¿ç 516-517. 1 ³ ª ¼ÙÙ ³ éÇ í ³ ÝùÇÝ 1866Çó ³ é ³ ç ÝáõÇñ»É ¿ ø»ñáíµ¿ Í. í. î¿ñ¬ä» ïñáë» ³ ÝÁ:

2 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 269-72. ÛÇß. ¿ç 1, 209ª ·ñãáõÃÇõÝÝ ³ õ ³ ñ ï áõ»É ¿ 1817 Ã. ¸»Ï ï . 18ÇÝ:

կերտ Սրբոյ Աթոռոյն Միածնաիջի Տեառն Տեառն Եփրեմ աստուածիմաստ սրբափայլ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, ի թուին ՌՄԿԷ., ի Կոստանդնուպօլիս»:

34. ՌՄԿԹ. – 1820 թ. – Արմաշի Հ^մր 72 (Մաքս.19). Կ. Պոլիս՝ Բերա, գրիչ եւ ստացող՝ Ստեփանոս մանկավարժ, 190 թերթ, թուղթ, 20,5×15,5×3, անցման շղագիր, միասիւն (15×10,5), 22 տող: Բնագիրը՝ 1ա Տիտղ. Հ^մր 14ի, 2ա-179բ «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան... Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ... բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոս աղաչեմ»: Բովանդակութիւնը... կարմիր մելանով լուսանցքի մէջ կը նշանակուի առանց որոշ գլուխներու բաժնուելու եւ տարբեր 1867ի Եղմի տպ. վերնագրերէն: Յիշ. 179բ «Եւ այժմ ընդօրինակեալ եղեւ ի Կոստանդնուպօլիս քաղաք եւ ի թաղն Պէկօղլու, ձեռամբ Սեբաստացի լուսաւորեալ հոգի Տ. Մկրտչի որդւոյ մանկավարժ Ստեփաննոսիս, որ եմ փոքր եղբայր ի Քրիստոս հանգուցեալ Տեառն Պօղոսի հանճարաշատ րաբունւոյ արժանընտիր առաջնորդի վիճակին Ամասիոյ: Ի թուոջ փրկչին 1820, իսկ ի մերն ՌՄԿԹ. Յունվարի ԻԸ., յաւուր երկուշաբթի եւ ի տօնի Ս. Ատոմեանց եւ Թէոդորոսի զօրավարացն»[1]:

35. ՌՄՀ. – 1821 թ. – Երեւանի ձեռ. Հ^մր 1893 (Մաքս.k). Կ. Պոլիս, գրիչ՝ «ոմն բանասէր», ստացող՝ Յովհաննէս Շահխաթունեանց, 133 թերթ, թուղթ 23,2×16,5, միասիւն, նոտրգիր, 25-27 տող: Բնագիրը՝ 8ա Տիտղ. Հ^մր 14ի, 10ա-127բ «Յօհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Ջղաղարումն դարուց...», 13ա «(Յաղագս սերնդոցն Նոյի) – Յետ յերկնասահանացն հեղեղաց...», 125բ (սրբգմն. յւլմ)՝ *Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ* (սկզբնկն)՝ *Աղերս յորդորական նորին իսկ Յովհաննու կաթուղիկոսի առ Թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց, առ ի սիրով վարիլ ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեանս այսորիկ – Թագաւորք աստուածասէրք եւ բարեպաշտօնք... Արդ, այսքան բան ձեզ յինէն բաւականասցի, բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց* աղաչեմ (սրբգ. յւլմ)՝ *աղաչանս առաջի մատուցանեմ... որ է օրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Լուսանցներում Յովհ. Շահխաթունեանի ձեռքով նշուած են Հ^մր 1896 եւ այլ ձձ-ի ընթերցումներ, նաեւ՝ բովանդակային ծանուցումներ, ուրեմն՝ վերջիններիս կազմող-հեղինակը եւս Շահխաթունեանն է. նրա իսկ ձեռքով 127բ «Յետնագրութիւն ընդ սմա բաղդատեալ օրինակի» խորագրով Հ^մր 1896 ձեռագրի գրչութեան յիշատակարանի (139ա) վերաշարադրանքն է, նաեւ նրա թուականը՝ «ՌՃԼԸ. (1689), Օգոստոս ի ԻԴ. (24)» (հմմտ. վերը՝ Հ^մր 2): Յիշ. 8ա «Ի 1821 Փետրվար ամսոյ 12, ի Պօլիս քա[ղաք] ընդօրինակեալ յումեմնէ բանասիրէ, ի վայելս Յօհաննու նուաստ սարկաւագի եւ ձեռնասուն աշակերտի Սրբոյ Մայր Աթոռոյն Էջմիածնի տեառն Աստուածատուր արքեպիսկոպոս ծայրագոյն նուիրակի»: Ի վերջոյ, 2ա-4ա էջերում կայ Շահխաթունեանի գրած՝ «Ծանօթութիւն զհանգամանաց Պատմաբան մատենիս», որի մասին կխօսենք ստորեւ:*

---

1 ²ñÙ³ßÇ óáõó³Ï, ¿ç 216-7. ¦Ð. ´³µ·¿Ý [ÎÇõÉ¿ë¿ñ»³Ý]Ç Ùáñ¹áñáí ÝáõÇñáõ³Í ²ñÙ³ßÇ í³ÝùÇÝ ø¿ñ¿×»³Ý ÁÝï³-ÝÇù¿Ý 1897ÇÝ§. 180³-182³ª î. ´³µ·¿Ý í¬Ç 1897ÇÝ ·ñ³Í ¦êáõÕ ÇÝã µ³Ýù§Á, áñ øÇñ¿××»³Ýó ²ñÙ³ßÇ í³ÝùÇÝ ÁÝ-Í³Ù³Í Ó»é³·ÇñÝ»ñáõÝ »õ ³ÝáÝó ³½·³ïáÑÙÇÝ ÏÁ í»ñ³µ»ñÇ: ²ñÙ³ßÇ Ó»é³·ñ»ñÇ »õ ØáëÏáõ³ÙÇ 1853Ç ïå³·ñÇ Ñ³Ù»Ù³ïáõÃ»³Ý ÑÇÙ³Ý íñ³Ù »½ñ³Ï³óñ»É ¿. ¦²Ùë Ó»é³·ñ»ñáõ Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÁ ïå³·ñÇÝ Ñ»ï ÏÁ óáõóÝ¿, Ã¿ Ù»ñ Ó»é³·ÇñÝ»ñ¿Ý »õ áã Ù¿ÏÁ ïå³·ñ¿Ý µ³ó³ñÓ³Ï ³é³õ»ÉáõÃÇõÝ áõÝÇ Çñ ÁÝïÇñ ÁÝÃ»ñóáõÙ-Ý»ñáí, ë³Ï³ÛÝ »õ ³ÛÝå¿ë ï»Õ Ï³ñáÕ »Ý ëñµ³·ñ»É½³ÛÝ: îå³·ñÇÝ ³Ù¿Ý¿Ý Ñ³õ³ï³ñÇÙ »õ Ùûï ÏÁ ÙÝ³Û Ãí 72, »õ ³å³ 73 »õ 74. Ã¿å¿ï í»ñçÝáÛë ëË³É ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÁ ³õ»ÉÇ ß³ï »Ý§:

36. ՌՄՀ. – 1821 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 124/956. Պատմագիրք Հայոց Զե., տեղի՝ Կ.Պոլսոյ պատրիարքարան, 299 էջ, թուղթ, 18,5×14. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-199 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց…», էջ 6 «Յետ երկաասահանացն հեղեղաց…», էջ 195-9 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք…»[1]:

37. ՌՄՀ. – 1821 թ. – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 248 (Մաքս.8). Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Պետրոս վրդ. Ալթնեան, 121 թերթ, թուղթ, 24×19, միասիւն, շղագրանման նոտրգիր, 30-33 տող: Բնագիրը՝ 4ա Տիտղ. Հմր 14ի, 4բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան…», 6բ-115բ բուն պատմութիւնը, 114ա «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ…»: «սկզբնատողք տանց՝ բոլորգիր, սկզբնատառք գրուած չեն եւ կարմրով լրացուած չեն, էջերը սեւ լուսանցագծով են… Ձեռագիրս եզերաց վրայ ունի բազմաթիւ դիտողութիւնք, որոնք այնտեղ պատմուած իրաց նիւթը կը ցուցնեն համառօտիւ: Գլխաթիւ եւ գլխոց խորագիրք չկան, բայց կը բաժնուին դատարկ տող մը թողլով եւ սկզբնատողը բոլորգիր ըլլալով: Ամէն էջի տակ շղագիր գրուած են՝ յայտնապէս ուրիշ ձեռքէ՝ ընթերցուածոց տարբերութիւնք, որոնց ինչ ձեռագրի համեմատ ըլլալն չի ծանուցուիր»: Յիշ. 115բ «Ընդօրինակեալ յընտիր գաղափարէ, Ալթնեան Պետրոս յետին վարդապետէս, յաշակերտէ սրբազան Պօղոս պատրիարգի Կոստանդնուպօլսոյ, յամի մարդեղութեան փրկչին մերոյ 1821, յամսեանն Յունվարի, որ օր Ի. էր»[2]:

38. ՌՄՀԱ. – 1822 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2085/958. Պատմագիրք Հայոց Զէ., Կ. Պոլիս՝ Միջագիւղ, 282 էջ, թուղթ, 26,5×20. միասիւն եւ երկսիւն (էջ 253-82), նոտրգիր, 26 տող: Անուանաթերթ՝ «Պատմութիւն Հայոց, յօրինեալ Յովհաննու երանաշնորհ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, աշակերտի, ազգակցի եւ յաջորդի երանելւոյն Մաշտոցի սուրբ հայրապետի, սկսեալ ի նահապետացն մերոց Յաբեթայ եւ Հայկայ, համառօտ վսեմական ոճիւ համայն ճարտասանական ձրիւ պերճացուցեալ բերէ հասուցանէ մինչեւ յիւր վախճանն իսկ, այսինքն՝ ցամ Տեառն 730, որում միանգամայն 4477 ամս պատմութիւնք պարունակեալ»[3], բնագիրը՝ էջ 1 «Յովհաննու կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց…», էջ 7 «Յաղագս սերնդոցն Նոյի – Յետ երկնաասահանացն հեղեղաց…», էջ 269 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք…», էջ 273-82. Ցանկ [յատուկ անուանց] ըստ կարգի այբուբենից շարադասեալ»: Յիշ. էջ 1. «Հոգաբարձութեամբ Իսահակայ արքեպիսկոպոսի օրինակեալ ի Սուրբ յէջմիածին, ի խնդրոյ Զմշկածագցի գրասէր Պետրոս ամիրային, եւ ածեալ ի Կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1770, յորմէ օրինակեցաւ եւ այս հաւատարմապէս յամի 1822, Յունվար 8, ի Միջագիւղ»[4]:

39. ՌՄՀԱ. – 1822 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2280/957. Պատմագիրք Հայոց ԶԶ., Կ. Պոլիս՝ Միջագիւղ, 256 էջ, թուղթ, 28×20. միասիւն, շղագիր, 31 տող: Բնագիրը՝ Տիտղ. Հմր 38ի, էջ 3-256 «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց…», էջ 253 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք…» («էջ 1-4, 251-6՝ նորագոյն գրիչով ամբողջացած է»): Յիշ.

---

1 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 271-2. Ãáõ³·ñáõÙÁª ¦·ñáõÃ»³Ý ³õ³ñïÇÝ ÏÁ ·ñ¿ª ¦9 Ä. 1821§:

2 ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ²., ¿ç 637. ¦1828-45 ï³ñÇÝ»ñÁ Ñ³õ³ùÙ³Ýë Ù¿ç Ùï³Í ¿§:

3 ê³ Ðñ 14Ç ïÇïÕáë³Ã»ñÃÇ ÙÇ³ÛÉª Ñ³Ù³éû ï³ñµ»ñ³ÏÝ ¿, áñ ³ÛëáõÑ»ï»õ Ïáã»Éáõ »Ýùª ¦îÇïÕ. ÐÙñ 38Ç§:

4 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 273-6. ¦Ø»ñ ÙÇ³µ³ÝÝ»ñ¿Ý Ð. êÇÙáÝ íñ¹. ÖáõÉ³ñï»³Ý 1845ÇÝ ²Ë³ÉóË³Û¿Ý Õñï³Í ¿ ì»Ý»ïÇÏ§:

էջ 1՝ «Ընդօրինակեցաւ յԷջմիածին, ի խնդրոյ Զմչկածագցի Պետրոս ամիրային, եւ ածաւ ի Կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1770, յորմէ գաղափարեցաւ հաւատարմապէս եւ առաջի-կայս յամի 1822, ի Միջագիւղ»[1]:

40. ՌՄՀԱ. – 1822 թ. – Փարիզի Հյ. Ձեռ. Հմր 212 (Մաքս.13. ունի ընթերցմունք ի լսցս). Կ. Պոլիս՝ Խասգիւղ, գրիչ՝ Ռուբէն դպիր Յարութիւնեան, ստացող՝ Փարիզի Արսէ-նալի գրադարան, 218 թերթ, թուղթ, 20,5×15., միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-397 Տիտղ. Հմր 14ի՞, վերջում՝ «Ցանկ Պատմութեան գրոցս»: Յիշ. էջ 397 «Ընդօրինակե-ցաւ ի հայրապետութեան քրիստոսահիմն եւ լուսակառոյց մեծի Մայր աթոռոյն Սրբոյն Էջմիածնի Տեառն Տեառն Եփրեմի սրբազան կաթուղիկոսին եւ քաջ հովուապետին Արա-մեանս ազգի, ի ձեռն նուաստագունեղ Յարութիւնեան դպրիս Ռուբէնի, որ ի զարմէ ամ-բաւեալ Տէր Մանուէլ քահանայեն, ի թուին հայոց ՌՄՀԱ.ին եւ փրկչին 1822ին, եւ Յու-նուար 25ին, որ ի Խասգիւղ»[2]:

41. ՌՄՀԳ. – 1824 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 5590 (Մաքս.h). Կ.Պոլիս, գրիչ՝ Յակոբ Վա-նեցի, 167 թերթ (137-167՝ չգրած), թուղթ, 20×14, միասիւն, նոտրգիր, 31 տող: Բնագիրը՝ 1ա Տիտղ. Հմր 38ի, 2ա-136բ «Յառաջաբանութիւն – Ձդադարումն դարուց...» 135ա «Բանք ուրոյ սակս յիշատակի անուան իւրոյ... Արդ, այսքան բան ձեզ յինէն բաւակա-նասցի, բայց արժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղա-չեմ: Վախճան»: Յայտնի բաժանման հետ կապ չունեցող գլխակարգութիւն՝ 4ա «Գլուխ առաջին – Ամենեքեան սոքա...»՝ ԱԱ.22, 5ա՝ Գլուխ Բ. Եւ արդ, եթէ զտքնութիւնս իմ...»՝ Ա.11, 5բ «Գլուխ Գ. Ապա ոմն յազգէ ասորի...»՝ Ա.17 եւ այլն, 49բ «Գլուխ ԺԴ. – Յայսմ ժամանակի Վասակ Հայկազուն...»՝ ԻԸ.1, այնուհետեւ գլխահամարք չունի, եղած գլուխ-ները վերնագրեր չունեն, լուսանցները լի են բովանդակութեան բացատրական մեկնաբա-նութիւններով: Յիշ. 1ա «Գաղափարեալ յընտիր օրինակէ Սրբոյ Էջմիածնի եւ առ գլուխս դասաւորեալ յումեմնէ յամի Տեառն 1790. / Իսկ այժմ օրինակեալ ի Կոստանդնուպօլիս, Բէշտիմալճեան Աւետիք վարժապետի աշակերտ՝ ի Յակոբ դպրէ Վանեցւոյ, յամի Տեառն 1824, Հոկտեմբերի 20»:

42. ՌՄՀԳ. – 1824 թ. – Երուսաղէմի Հմր 1302. (Մաքս.m.) – Տիգրանակերտի Բարձրա-հայեաց վանք, գրիչ եւ ստացող՝ Մեսրոպ վարդապետ, 414 էջ, թուղթ, 17×10×3. միասիւն, շղագիր, 22 տող: Բնագիրը՝ էջ 1. Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան»), էջ 3-407 «Յա-ռաջաբանութիւն – Ձդադարումն դարուց...», էջ 10 «Գլուխ առաջին – Ամենեքեան սոքա զբոլոր աշխարհաց...»՝ ԱԱ.22, ցուցակում այլ մանրամասներ չկան: Յիշ. 1ա «Օրինակեալ ի վայելումն Դաւթի Սեբաստացւոյ, ի գաղափարէ Զմչկածագեցի մահտեսի Մարտիրոսի որդւոյ Ապռաշլը պարոն Պետրոսի, որ ի սրբագիր Էջմիածնի, ի հոգաբարձութեամբ Իսա-հակայ եպիսկոպոսի Գեղամացւոյ էր օրինակեալ ի ՌՄԼԹ. (1790), եւ յամի Տեառն 1812, ի Կոստանդնուպոլիս: Իսկ արդ, ես՝ նուաստ Մեսրովբ վարդապետս ի սոյն գաղափարէ օրի-նակեցի ամենեւին յար եւ նման բնագրին, առանց ինչ յաւելլով կամ նուազելով, ի վայե-լումն նուաստութեան իմում, ի սուրբ վանս Բարձրահայեաց, ի 1824 թուին փրկութեան մերոյ եւ ի ՌՄՀԳ. թուին հայոց, ի Մարտի սկիզբէն մինչ ի վերջն Մայիսի»[3]:

---

1 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 273-4:

2 ö ³ ñÇ½Ç óáõó ³ Ï, ¿ç 781:

3 º ñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¸. ¿ç 530-1. Ó»é ³ ·ñÇ ¿ç 408-10ª ·ñãáõÃ» ³ Ý ·ÉË ³ õáñ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÝ ¿:

43. ՌՄՀԴ. – 1825 թ. – Երեւանի ձեռ. Հ^մր 3073 (Մաքս.a). Կարին, 201 թերթ (գրչի էջակալում՝ 1-392), թուղթ, 19,8×14,5, միասիւն, նոտրգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 2ա Տիտղ. Հ^մր 38ի, 3ա-191ա «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 8ա «Յաղագս սերնդոց Նոյի – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 189ա «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ»: Գլխաբաժանում չունի, տողամիջին եւ լուսանցներում այլ ձեռքի շղագրով բնագիրն աւատօրէն սրբագրուած է ըստ այլ օրինակի, վերջում բերուած է ընդարձակ օրհնաբանական աւարտը՝ 191ա «աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: 191բ-8բ «Ցանկ ըստ կարգի այբուբենի շարադասեալ – Աբաս սպարապետն եղբայր Աշոտոյ արքայի 162... Փառներսէհ կաթողիկոս 47», ապա լրացում 198բ «Աշոտ սպարապետ եղբօրորդի Սմբատայ արքայի 209... հաշտի 283»: Յիշ. 2ա «Հոգաբարձութեամբ Իսահակայ արքեպիսկոպոսի օրինակեալ ի Սուրբ Էջմիածին, ի խնդրոյ Զմշկածագցի գրասէր Պետրոս ամիրայի, եւ ածեալ ի Կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1700, յորմէ օրինակեցաւ եւ այս հաւատարմապէս յամի 1822, Յունվարի 28, ի Միջագիւղ: Եւ սոյն այս Միջագէղջ օրինակեցելոյ կրկին գաղափարեցաւ ի 1825 ամի, ի 24 Փետր., ի մայր ուսումնարանս Կարնոյ»:

44. ՌՄՀԴ. – 1825 թ. – Մխիթ. Վիեննայի Հ^մր 298 (Մաքս.n). Տիգրանակերտ, գրիչ եւ տէր՝ Մանուկ, 166 թերթ, թուղթ, 20,5x15. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող, խորագիրք գլխոց՝ կարմիր բոլորգիր, նոյնպէս սկզբնատառք նաեւ մանր հատուածոց: 5ա «Գիրք Պատմութեան արարեալ Տեառն Յոհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց... որ եւ ըստ իւրում յօրինողի անուանն կոչի Յովհաննէս Պատմագիր», 6ա «Յառաջաբանութիւն...», 9ա-153ա Պատմութինը՝ Գլուխք Ա-Կէ. (վերջերը՝ չեն նշանակուած): 153բ-5բ «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի...»[1]:

45. ՌՄՀԵ. – 1826 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հ^մր 790/960. Պատմագիրք Հայոց ՁԹ., գրիչ եւ ստացող՝ Յարութիւն Ղազար կամ Լազարովիչ, որդի Լեհացի պր. Պետրոսի, 260 էջ, թուղթ, միասիւն, նոտր մանր, 28 տող: Բնագիրը՝ Տիտղ. Հ^մր 14ի, էջ ա. «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 1 «Գլուխ Ա. Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 257-60 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք...»: Յիշ. էջ 1. «Օրինակեալ ի վայելումն

---

1 ìÇ»ÝÝ³□Ç óáõó³Ï, ²., ¿ç 726-7. ¦1845¿Ý □³é³ç Ñ³õ³ùÙ³Ýë Ù¿çÝ ¿ñ§: ÚÇß. 5µ ¦æ³ÝÇõù »õ Ñá·³µ³ñÓáõÃ»³Ùµ ¶»Õ³Ù³óõá□ î»³éÝ Æë³Ñ³Ï³□»åÇëÏáåáëÇ ûñÇÝ³Ï»³É Ç êáõñµ ¾çÙÇ³ÍÇÝ, □áñÙ¿ Ý³Ë ·³Õ³÷³ñ»³É âÙßÏ³-Í³ÏóÇ Ù³Ñï»ëÇ Ø³ñïÇñáëÇ áñ¹õá□ ²åé³ßÉÇ å³ñáÝ ä»ïñáëÇ, Ç èØÈÂ. (1790), »õ ³ÝïÇ ûñÇÝ³Ï»³É Ç í³□»-ÉáõÙÝ ¸³õÇÃ ê»µ³ëï³óõá□, Ç Îáëï³Ý¹Ýáõåû£Çë, Ç èØÎ². ÃáõÇÝ Ñ³□áó (1811): ºõ Ç ëá□Ý ûñÇÝ³Ï¿ ·Í³·ñ»³É îÇ·ñ³Ý³Ï»ñïóÇ Ô³£çÇÝ×Ç ûÕ£Ç å³ñáÝ Ëû×³□ Î³ñ³å»ïÇ áñ¹Ç ßÝáññÑ³×»Ù, Ýáñ³åë³Ï Ø»ëñáíµ í³ñ¹³-å»ïÇª Ó»éÝ³ëáõÝ ³ß³Ï»ñïÇ îÇ·ñ³Ý³Ï»ñïóÇ ëñµ³½³Ý ê³Ñ³Ï ³ñÑÇ»åÇëÏáåáëÇª ³é³çÝáñ¹Ç ï»Õõá□ë »õ ´³ñÓñ³Ñ³□»³ó áõËïÇ êáõñµ ²ëïáõ³Í³ÍÝÇ, □»ï »ñÇó ³Ù³ó í³Ë×³ÝÇ Çõñá□, Ç □Çõñ ÇëÏ ³ß³Ï»ñï»³É í³Ýë ´³ñÓñ³Ñ³□»³ó, Ç Ãáõ³Ï³ÝÇë Ù»ñáõÙ èØÐ¶. (1824): ÆëÏ »õ ÇÙ ï»ë»³É ëáñÇÝ ûñÇÝ³ÏÝ »õ□³õ¿ï ó³ÝÏ³ó»³É ÝÙ³, □»ï ù³ÝÇóë ³Ý·³Ù ÁÝÃ»ñóÙ³Ý Çµñ □³·áõñ¹ áã ³é»³É Ç ï»Ýã³Ý³ó ëñïÇëª áñ ³é×³ß³ÏáõÙÝ ÝáñÇÝ ù³ÕóñáõÃ»³Ý ÙÇßï ÷³÷³·Çõñ, ËÝ¹ñ»Éáí Ç ÝÙ³Ý¿ª ç³Ý »¹»³É ç»ñÙ»é³Ý¹áõÃ»³Ùµ ûñÇÝ³Ï»óÇ »õ ½³□ë □³Ý-ïÇ Ç í³□»ÉáõÙÝ Ýáõ³ëï ¹åÇñ Ø³ÝáõÏ ·ñãÇë »õ ³½Ýáõ³½³ñÙ □³ñ·»ÉÇ ¹³ë³ÏÇó »Õµ³ñóë, Ýå³ëïÇã Ññ³-Ù³Ý³õ µ³½Ù»ñ³Ëï í³ñÅ³å»ïÇ ÇÙá□Ù³Ñï»ëÇ Ú³Ïáµ ·»ñÇÙ³ëï í³ñãÇ Ø³□ñ í³ñÅ³ñ³ÝÇÝ îÇ·ñ³Ý³Ï»ñ-ïÇ Ç ê. ÎÇñ³Ïáë... Ç èØÐ¸. (1825) ÃáõÇÝ Ñ³□áó, Ç Ä¸.Ý ö»ïñí³ñÇ ëÏë»³É »õ Ç Ýá□Ýù³ÝÝ ²åñÇÉÇ ³õ³ñï»³É§:

նուաստ Յարութիւն՝ որդւոյ հանգուցեալ Լեհացի պարոն Պետրոսի՝ իւրով իսկ ձեռամբ, բաղդատութեամբ երկուց ընտիր օրինակաց, 1826, Մայիսի 29»[1]*:*

46. ՌՄՀԵ. – 1826 թ. – Երուսաղէմի Հմր 1101 (Մաքս.v). Զմիւռնիա, գրիչ եւ ստացող՝ Յովհաննէս քահանայ, 270 էջ, կապտորակ թուղթ, 19×15×2,5. միասիւն, նոտր շղագիր, 21 տող: Բնագիրը՝ էջ 1 Տիտղ. Հմր 38ի, էջ 1-260 «Պատմութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, ի ժամանակս Սմբատայ արքայի Բագրատունւոյ», էջ 257 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»[2]*, «լուսանցքներու վրայ կան տարբեր գրիչով սրբագրութիւններ կամ տարընթերցումներ եւ այլն»: Յիշ. էջ 1 «Աշխատասիրութեամբ եւ ջանիւք նորոգ ընդօրինակեալ ի ձեռն իմ՝ յոգնամեղ տէր Յովհաննու մեղսամած թարմատար քահանայի, որ եմ անարժան սպասաւոր եւ աւելածու Սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցւոյ ըԶմիւռնիոյ, ի վայելս անձին իմոյ, յամի Տեառն 1826, Մարտի մէկ», իսկ գլխ. յիշ.՝ էջ 261, թուարկել է իր ուսուցիչներին՝ Յովհաննէս քահանայ Միրզայեան Վանանդեցի, Գալուստ քահանայ, եւ իր հօրեղբայր Եղիա քահանայ, այլեւ՝ «յոյժ ահիւ եւ դողութեամբ իսկ նկարագիրն եւ զտիպն առեալ գրեցի, ոչ տառափոխութիւն եւ ոչ գրադարձութիւն աբարի, այլ միայն եւեթ զսորին տիպն նկարեցի եւ ծրեցի»*[3]*:*

47. ՌՄՀԸ. – 1829 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 2721 (Մաքս.c). Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Գրիգոր Պոլսեցի, 99 թերթ, թուղթ, 30,5×20,8. միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 3ա Տիտղ. Հմր 14ի, 4ա-5բ «Յովհաննու կաթողիկոսի Հայոց Յառաջաբան Պատմութեանս այս – Զդադարումն դարուց...», 7ա «Յաղագս Նոյի եւ սերնդոց նորա – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 94բ հեղինակի վերջաբանի խորագրի փոխարէն՝ «Աղերս յորդորական նորին իսկ Յովհաննու /95ա/ կաթուղիկոսի առ թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց, առ ի սիրով վարիլ ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեանս այսորիկ – Թագաւորք աստուածասէրք... այսքան բան ձեզ խրատու բաւականասցի»: Սրբագրողի ձեռքով աւելացրած ընդարձակ օրհնաբանական աւարտը՝ 96ա «Բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Սրբագրութեան գրով լուսանցներում աւելացրած տպագրով յայտնի գլխահամարները՝ Գլ. Ա-Կէ., առանց խորագրերի, նաեւ՝ սրբագրութիւններ ըստ այլ օրինակի՝ տողամիջերին եւ լուսանցներում: Կանոնաւոր եւ խնամքոտ օրինակութիւն է: Յիշ. 3ա «Ընդօրինակեալ վերստին ի մահտեսի Գրիգորէ Պօլսեցւոյ եւ ապա բաղդատեալ ընդ ընտիր գաղափարս, յամի 1829, Օգոստոս 25, ի Սամաթիա»:

48. ՌՄՀԹ. – 1830 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 9626 (Մաքս.3). գրիչ Բարսեղ տիրացու, 184 թերթ (գրչի էջք՝ 1-360), թուղթ, 20,9×15,4. միասիւն, նոտրգիր, 24-26 տող: Բնագիրը՝ 1ա Տիտղ. Հմր 14ի, 2ա «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 7ա-181բ «Յաղագս սերնդոցն Նոյի – Յետ երկնասահանացն...», հեղինակի վերջաբանի խորագիրը՝ 179բ «Աղերս յորդորական նորին իսկ Յովհաննու կաթողիկոսի առ թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց, առ ի սիրով վարիլ ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեանս այսորիկ... բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս

---

1 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 277-8:

2 àõÝÇª ¿ç 269 ¦àÕµù í ³ ëÝ µ ³ éÝ ³ Éáí Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ Ð ³ ÛáóÛ ³ ½·¿Ý ²ñß ³ ÏáõÝ» ³ ó »õ »åÇëÏáåáëáõÃ» ³ ÝÝª Û ³ ½·¿ ëñµáÛÝ ¶ñÇ·áñÇ§, áñ å ³ ñ½ ã¿ª Ï ³ å áõÝÇ± ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñï óáõ ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý Ñ» ï:

3 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¸. ¿ç 150-1:

Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկըոս Հայոց աղաչեմ», 182ա յաւելեալ՝ ընդարձակ աւարտը՝ «Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յօհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն». մնացած առումներով միակտուր շարադրանք է: Յիշ. 1ա «Նորոգ գաղափարեալ 1830, Յունվարի 8ին»:

49. ՌՄՀԹ. – 1830 (՞) թ. – Կարնոյ Սանասարեան վարժարանի Հմր 32 (Մաքս.25՝ ԺԹ. դ.). Պատմութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի: 76 թերթ (էջակալուած 1-121. վերջի 14 թուղթը չէ նշանակուած), թուղթ 22×18×1. մաքուր նոտրգիր, 32 տող: «Ոչ մէկ յիշատակութիւն: Գրիչ՝ Ղազարոս վարժապետ, թուական՝ 1830 (՞)»[1]:

50. ՌՄՁ. – 1831 թ. – Ս. Պետերբուրգ, Ռուսաստանի Ազգային գրադարանի ձեռ. Հմր Arm. n. c. 41. Տփղիս, գրիչ՝ Առաքել Աստուածատրեան Արարատեան (Արտեմի Արարատսկի՝ 3բ), 144 թերթ, թուղթ, 20,7×16,5. միասիւն, շղագիր, 24, 27 տող: 2ա՝ «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի... – Զդադարումն դարուց...» հիմքը եղել է Էջմիածնի ձեռագիր, համեմատուած մի այլ ձեռագրի հետ: Տարընթերցումները նշուած են՝ 139բ-142ա. տե՛ս Առաջաբան՝ 3բ: Յիշ-ք՝ 3աբ, 142բ (Не тронь меня, я не твоя, где не лежу, Аркадию Аратскому принадлежу)[2]:

51. ՌՄՁԱ. – 1832 թ. – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2135/964. Պատմագիրք Հայոց ՂԳ., տեղի՝ Վենետիկ, Ս. Ղազար, գրիչ՝ Հ. Արիստակէս վրդ. Ծիզմէճեան, որդի Օգոստինոսի (գրած հաւանաբար իր անհատական գործածութեան համար), 902 էջ, թուղթ, 12,5×8,5. միասիւն, նոտր մանր, 16 տող: Բնագիրը՝ էջ 3-902 Յառաջաբան – Զդադարումն դարուց... («Հմմտ. Ձեռ. թիւ 43»[3] շարքիս 13):

52. ՌՄՁԲ., ՌՄՂՁ. – 1833 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 9705 (Մաքս.4). Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Յարութիւն դասատու, 47 թերթ, թուղթ, 18,6×25,8, միասիւն, շղագիր, 31-32 տող: Բնագիրը՝ 3ա Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան»), 4ա-11ա «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... կապեալ ածէին Տիգրանայ հանդերձ այլ (11բ) եւս գերութեամբ մեծաւ, յետ այսորիկ Տիգրանայ փոքր ինչ ժամանակ կենաց ի վերայ անցեալ վախճանի, թագաւորեալ ամս ԼԴ.»՝ Ե.11, 33ա. ունի այլ նիւթեր եւս: Յիշ. 3ա «Զգուշութեամբ ընդօրինակեալ ի սրբագիր օրինակէ գրչագրոյ որ ի Սուրբ Էջմիածնէ եկեալ, յամի Տեառն 1833, Մարտի 21»:

53. ՌՄՁԳ. – 1834 – Փարիզի Հյ. Ձեռ. Հմր 213 (Մաքս.14). Կ.Պոլի՞ս, 392 էջ, թուղթ եւրոպական, 20×15. միասիւն, նոտրգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-393 Պատմութիւն Հայոց, արարեալ տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց»՝ երեւի տիտղոսաթերթն է: Յիշ. էջ 393՝ միայն թուական, անուններ չկան[4]:

54. ՌՄՁԷ. – 1838 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 5692 (Յ.D, Մաքս.D). գրիչ՝ Գրիգոր Տէր-Թադէոսեան, 125 թերթ, թուղթ, 23,7×16,5, միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 1ա-124ա

---

1 **òáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Óé³·ñ³ó ê³Ý³ë³ñ»³Ý í³ñÅ³ñ³ÝÇ Ç Î³ñÇÝ, Î³½Ù»ó Ðñ³ã»³Û ²×³é»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1900, ÐÙñ 32, ¿ç 26:**

2 **К. Н. Юзбашян**, Армянские рукописи в Петербургских собраниях: Каталог.- Православный Палестинский сборник, Выпуск 104, С.-Петербург, **2005, Ó»é. ÐÙñ 53, ¿ç 47-48 (ÝáÛÝÁ ï»°ë Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ ²ÝïÇå Ó»é³·ñ³óáõó³Ï ÐÙñ 172. Ï³½Ùáõ³Íª 1970, 572 éáõë»ñ¿Ý Ù»ù»Ý³·Çñ ¿ç, Ñ³Û»ñ¿ÝÝ»ñÁª Ó»éùáí »õ ·ñ³Ù»ù»Ý³Ûáí. ³Ûëáõñ»ï»õª ä»ï»ñµáõñ·Ç óáõó³Ï). ·ñ³¹³ñ³ÝÝ ³Ûë Ó»é³·ÇñÝ ëï³ó»É ¿ 1950 Ã.:**

3 **ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 281-2:**

4 **ö³ñÇ½Ç óáõó³Ï, ¿ç 781-2. ·ñ³¹³ñ³ÝÇ ëï³óáõÙÁª ¦**RC 5028. Duprat, 3 mars 1856**§:**

«Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... 4ա Գիրք Յովհաննու կաթողիկոսի Գլ. Ա. Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 122բ «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ... բան ձեզ խրատու յինէն բաւականասցի. Բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս Յոհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Գլ. Ա.-Կէ.՝ ճշգրիտ համապատասխանում է տպագրով յայտնի բաժանմանը, միայն թէ չարքիս 4րդ ձեռագրի նման՝ խորագրեր չունի: Խնամքոտ եւ մաքուր օրինակութիւն է: Յիշ. 124ա «Կատարած պատմագրական բանիցն Յովհաննու կաթուղիկոսին երրորդի, օրինակեալ ձեռամբ Տէր Թադէոսեան Գրիգոր դպրի, յամի Տեառն 1838, յամսեանն Յունիսի»:

55. ՌՄՁԸ. – 1839 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 3042 (Մաքս.ք). Դաւրէժ, գրիչ եւ ստացող՝ Մկրտիչ Անդրէասեան Երեւանցի, 168 թերթ, կապոյտ թուղթ, 22,3×18, միասիւն, շղագիր (անճահ), 25 տող: 1ա Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան»), 1բ-167ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 5ա «Յերկնասահանացն հեղեղաց...», 165բ «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Առաջաբանի լուսանցներում համարք 1-5, Պատմութեան մասի լուսանցներում համարք 1-235, 23բ, 24ա բովանդակութեանը վերաբերող ծանօթութիւններ: Ըստ յիշատակարանի (168բ)՝ Մկրտիչ գրիչը վաղուց տենչում էր ունենալ այս Պատմութիւնը, ապա «ի յորդորանացն հոգեւոր տեառն իմոյ եւ բազմերախտ վարժապետ վարդապետի, գերիմաստ դաստիարակի տեառն Ղազարու, որ առեալ զհեղինակ գրոյս... ի գաղղիացի մօսի Բօրէ[1] անուանեալ յումեմնէ եւ ետ ի ձեռնասուն աշակերտքս իւր, որպէս եւ յիս՝ ի յԵրեւանցի պարոն Անդրէասեան Մկրտիչ աւագ սարկաւագս՝ ի միաբանս Սրբոյ Մայր Աթոռոյն Էջմիածնի, առ ի ընդօրինակել զսոյն ի վայելումն անձին իմոյ... սկսեալ ի Մայիսի երեքին 1839 /168ա/ յամի... եւ աւարտեցաք ի նոյն թիւն ի յՕգոստոսի քսան եւ վեցին... ի Դաւրէժ քաղաք, ի Գանձակ շահաստանի, ի վարժարանումն Հայոց լուսաւորչականաց, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն, ի վարժապետութեան նորուն տեառն Տէր Մարտիրոսեան գերիմաստ եւ երջանիկ Ղազարու»:

56. ՌՄՁԸ. – 1839 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 3729 (Մաքս.e). Թաւրիզ, գրիչ՝ Դանիէլ Մելքոնեան, 212 թերթ, թուղթ (կապոյտ), 36,5×21,5. միասիւն, շղագիր (անճահ), 36-42 տող: Բնագիրը՝ 2ա Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան»), 2ա-103բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 4ա «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց», 102բ «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Բայց անարժանս ես եւ հեզգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց

---

1 ê ³ ýñ ³ ÝëÇ ³ óÇ ³ ñ»õ»É ³ ·¿ ï ¾ûÅ¿Ý (ºõ·»ÝÇáë) ´áñ¿Ý ¿, áñ 1837-1840 ÃÃ. Ð ³ ×³ ë ï ³ ÝáõÙ »õ ä ³ ñëÏ ³ ë ï ³ ÝáõÙ ·Ç ï ³ Ï ³ Ý áõÕ»õáñáõÃÇõÝ ¿ Ï ³ ï ³ ñ»É »õ áñÇó áõÝ»Ýù Ñ ³ ×»ñ¿Ý ³ Ý ïÇåª ¦ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ³ õ»ñ ³ Ï ³ óÝ ²Ýõá×, Â ³ ñ·Ù ³ Ý» ³ É Ç · ³ ÕÕÇ ³ Ï ³ Ý µÝ ³ ·ñ¿Ý ³ ßË ³ ïáõÃ» ³ Ùµ Úá í Ñ ³ ÝÝáõ î¿ñ Î ³ ñ ³ å» ï » ³ Ý â ³ Ùáõé×» ³ Ýó äñáõ- ë ³ óõá×, Ñ ³ Ý¹»ñÓ Í ³ ÝûÃáõÃ» ³ Ùµù, ×ÆõëÏÇõ ï ³ ñ, 1843 ³ ÙÇ§. ï »°ë ºñ»õ ³ ÝÇ Ø ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 3075, 1 ³ - 34µ, ÑÙÙ ï . Ýá×Ý Ø ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 2644, 274 ³ -300 ³ (ëñ ³ ·á×áõÃÇõÝÁ ×áõß»ó ä. Øáõñ ³ ¹» ³ ÝÁ): ¶áõó¿ ÙÇ ûñ ÑÝ ³ ñ ³ õáñ ÉÇÝÇ å ³ ñ½»É, Ã¿ áñ ï »ÕÇ±ó ¿ñ »õ ³ ×ÅÙ á±õñ ¿ ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý Ýñ ³ Ó»éùÇÝ »- Õ ³ Í Ó»é ³ ·ÇñÁ, áñÇó Ô ³ ½ ³ ñ í ³ ñ¹ ³ å» ï Ç ë ³ Ý»ñÁ, ÇÝã å¿ë ï »ëÝ»Éáõ »Ýù, 1839-1840 ÃÃ. Â ³ õñÇ½áõÙ å ³ ï ×¿Ý»É »Ý »ûÃ, ·áõó¿ »õª ³ õ»ÉÇ ûñÇÝ ³ Ï:

յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Առաջաբանի լուսանցներում համարք 1-5, Պատմութեան մասի լուսանցներում համարք 1-235: Այս Դանիէլ Մելքոնեան գրիչը եւս նոյն Ղազար վարդապետ-վարժապետի սանն է, նոյնպէս վաղուց տենչում էր ունենալ այս Պատմութիւնը, ապա «յեւրոպիոյ ի գաղղիական ազգէ զազնուական ոմն միւսու Պորէ անուանեալ իբր թեւօք առ մեզ թռուցեալ (գուցէ ի մեր պէտս) ի Դաւրէժ քաղաքս շահաստանի, որում երթեւեկութեամբ բարեկամացեալ մերս վարժապետ Տէր Մարտիրոսեան Ղազար հոգեշնորհ վարդապետն, զոր առեալ ի նմանէ զհեղինակ գրոյս եւ ետ ի մեզ ի ձեռնասուն աշակերտս իւր, Տէր Յովհաննէսեան Յովսէփու, Մանուչէլեան Գրիգորի, Մելքոնեան Դանիէլի այս եւ կրթութեամբ հասակաւ կատարելոցն մանկանցս՝ առ ընդօրինակել վասն մեր զնոյն ըստ տենչանացս, եւ մեր ըստ հրամանի նորա ընդօրինակեալ նախ զմի հատ վասն նորուն իսկ գերապատիւ դաստուին մերոյ Ղազարու վարժապետ վարդապետին, սկսանելով ի 9 Մայիսի ամսոյ, լրացուցեալ զնա ի 29 Յունիս ամսոյ, ի յամի փրկութեան 1839, եւ ապա հետ զհետէ գրեցաք վասն մեր աւելի քան զեօթն հատոր[1], զոր եւ ունիմք արդ եւ վայելեմք ի շնորհս Տեառն եւ բարեկարգ դաստիարակի մերոյ… ծառայ մեծութեան ձերում Դանիէլ Մելքոնեան» (104ա):

57. ՌՄՁԸ. – 1839 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 6467 (Մաքս.ց). Դաւրէժ, գրիչ եւ ստացող Յովսէփ Տէր-Յովհաննիսեան, 198 թերթ, թուղթ (կապոյտ), 25×18, միասիւն, շղագիր (անճահ), 28 տող, կազմ՝ կող, յշտկրն գրչի՝ 4ա, 4բ, 196բ: Բնագիրը՝ 5ա-196ա. 5ա Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք որ կոչի Յովհան Պատմագիր»), 5բ «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց… (6բ)՝ թողեալ զծննդոց որ յազգաբանութիւնն…» 9ա-196ա «Յետ երկնասահանացն…» (զայս չափս յայլ օրինակէ յաւելաք) սուղ ինչ չարայարեցից… Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ… եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Յիշ. 4բ «Ընդօրինակեալ այժմ ի Տէր Յովհաննիսեան Յովսէփ յետնեալ դպրէ, ի վայելումն անձին իւրոյ, ի Դաւրէժ քաղաքի ի վարժարանն աշակերտութեամբ յորդորանօք գերիմաստ Ղազարու վարժապետ վարդապետի, 1839, Յունիս 29ին»: Գրիչը Թաւրիզի նոյն դպրոցից է՝ 196բ-7ա «Վախճանական ազդարարութիւն ընդօրինակողի… ի յորդորանացն հոգեւոր տեառն իմոյ եւ բազմերախտ վարժապետ վարդապետի գերիմաստ դաստի/197ա/արակի տեառն Ղազարու, որ առեալ զհեղինակ գրոյս տեառն Յովհաննու գերիմաս[տ] եւ երջանիկ Հայոց կաթուղիկոսի ի գաղղիացի մօր Բօրէ անուանեալ յումեմնէ եւ ետ ի ձեռնասուն աշակերտքս իւր, որպէս եւ յիս՝ ի Տէր-Յովհաննէսեան Յովսէփ յետնեալ դպիրս՝ յօրինակել զնոյն ի վայելումն… սկսեալ ի Մայիսի 3ն ի 1839 յամի մարդեղութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի եւ աւարտեցաք ի նոյն թիւն, ի Յուլիսի 13ին…»:

58. ՌՄՁԹ. – 1840 թ. – Թաւրիզ, սեփական Մուշեղ Շահբազեանի (որդի գրչի). տեղի՝ Թաւրիզ, գրիչ՝ Դանիէլ դպիր Մելքոնեան, 165 թերթ (4րդ թերթից սկսած՝ էջք 1-324), թուղթ (կապոյտ, անողորկ), 22,5×17,5×3. միասիւն, հին շղագիր, 30-32 տող: Էջ 1 Տիտղ. Հմր 14ի («Գիրք պատմութեան»), էջ 2՝ Յառաջաբանը եւ յետոյ Հայոց պատմութիւնը, առանց գլխակարգութեան, յառաջաբանը բաժնուած է 5 հատուածի, իսկ պատմութիւնը

1 ²Ûë ¦³õ»ÉÇ ù³Ý ½»ûÃÝ Ñ³ ï áñ§Çó ãáñëÁ ß³ñùÇë 55-58 Ñ³Ù³ñÝ»ñÝ »Ý, áñáÝó ÁÝ¹Ñ³Ýáõñª ²é³ç³µ³ÝÇ 1-5 »õ µáõÝ ß³ñ³¹ñ³ÝùÇ 1-235 Ñ³ ïáõ³Í³µ³Å³ÝáõÙÁ µËáõÙ ¿ »ñ»õÇ ¾ûÅ¿Ý ´áñ¿Ç ûñÇÝ³ ÏÇó£

235 հատուածի, որոնք լուսանցքներուն վրայ արաբական թուանշանով նշանակուած են»: էջ 1 «Ընդօրինակեալ այժմ ի Մելքոնեան Շահբազեանց Դանիէլ դպրէ, ի վայելումն անձին իւրոյ, ի Դաւրէժ քաղաքի, ի վարժ[ար]անն, աշակերտութեամբ եւ յորդօրանօք գերիմաստ Ղազարու վարժապետ վարդապետի, ի 1839 Յունիս 29ին»: Յիշատակարանը շատ նման է նախորդին, տարբերութիւնները չնչին են՝ էջ 364-5 «Վախճանական ազդարարութիւն ընդօրինակողիս... ի յորդորանացն հոգեւոր տեառն իմոյ եւ բազմերախտ դաստիարակի տեառն Ղազարու գերիմաստ վարժապետ վարդապետի, որ առեալ զհեղինակ գրոյս... ի գաղղիացի մտո Բօրէ[1] անուանեալ յումեմնէ եւ ետ ի ձեռնասուն աշակերտքս իւր, որպէս եւ յիս՝ ի Մելքոնեան Դանիէլ դպիրս՝ յօրինակել զնոյն ի վայելումն անձին... սկսեալ ի Յունիս 29ին ի 1839 ամի մարդեղութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի եւ աւարտեցաք ի 1840, ի Մայիս ամսոյ 20ին...»: «Գրքին առաջին երեսին վրայ ալ կայ փոքր յիշատակութիւն մը, ուրմէ կերեւի թէ ձեռագրին գրիչը ծնած է 1820ին եւ մեռած 1900 Հոկտ. 21ին»[2]:

59. ՌՄՂ. – 1841 թ. – Ղալաթիայի Հմր 196 (Մաքս.23). տեղի՝ Գարակէօմրիւք (Կ. Պոլիս) գրիչ՝ Յովհաննէս, 304 էջ, 21,3×17, միսիւն (15,7×12,3), թուղթ (տողաշարուած), նոտր, որ շեղագրի կ՚անցնի, գլուխները բոլորգիր («գրքին մուտքը քանի մը տող կարմրադեղով, ինչպէս նաեւ լուսանցքի գիծերը եւ երկու ալ գլխագիր (եր. 3), 25 տող: էջ 1 Տիտղ. Հմր 14ի, «գլուխներու բաժանումներ կամ անջատումներ ունի»: Յիշ. էջ 1 «Ահա այժմ վերստին օրինակեցաւ սոյն հոգեշահ պատմութիւնս ձեռամբ ի Խարակէօմրիւկ Սուրբ Յօհան Ոսկեբերան եկեղեցւոյ լուսարար տիրացու Յօհաննիսի, եւ ի պատրիարգութեան Տեառն Տեառն Աստուածատրոյ ազգասէր պատրիարգի, ի թուականիս Հայոց 1841 եւ ի Նոյեմ. 14»[3]:

60. ՌՄՂԱ. – 1842 թ. – Ս. Պետերբուրգ, Ռուսաստանի ԳԱ Արեւելագիտութեան ինստիտուտի ձեռ. Հմր C 11. Էջմիածին, գրիչ՝ Աբէլ Մխիթարեան, 113 թերթ, թուղթ, 30,5×22. միասիւն, շղագիր, 32 տող: 2ա «Պատմութիւն Հայոց, արարեալ Տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց, աշակերտի եւ ազգականի երանելւոյն Մաշտոցի սրբոյ հայրապետի Հայոց ազգիս, որ եւ ըստ իւրում իսկ յօրինողի անուանն կոչի Յովհաննէս պատմագիր – Ջղաղարումն դարուց, ժամուց եւ ժամանակաց...»[4]:

61. ՌՄՂԲ. – 1843 թ. – Երուսաղէմի Հմր 2058 (Մաքս.26). գրիչ՝ Կարապետ Թէլեան, էջք 17-224. թուղթ, 23×18×1,5. միասիւն, շղագիր, 24-26 տող: Բնագիրը՝ էջ 19. Տիտղ. Հմր 14ի, էջ 20 «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Ջղաղարումն դարուց...», էջ 25 «Յովհաննու Գերիմաստ կաթուղիկոսի սկիզբն Պատմութեան. Յաղագս սերնդոց Նոյի – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», էջ 218 «Բանք ուրոյնք սակս յիշատակի անուան իւրոյ...»: «Գլուխներու բաժանում չունի, միահետ կը շարունակուի

---

1 î å áõ ³ Íª ¦Ùáñµûñ¿§:

2 òáõó ³ Ï Ñ ³ ▯»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Â ³ õñÇ½Ç, Î ³ ½Ù»ó Ðñ ³ ã» ³ ▯ Ú. ²×³é»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1910, ¿ç 126-7, Ó»é. ÐÙñ 62:

3 ´³µÏ¿Ý ³Ãáé³ÏÇó Ï³ÃáÕÇÏáë [ÎÇõÉ¿ë¿ñ»³Ý], òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó Ô³É³ÃÇá▯ ³½·³▯ÇÝ Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ñ³▯áó, ²ÝÃÇÉÇ³ë, î å ³ ñ ³ Ý Î ³ ÃáÕÇÏáëáõÃ»³Ý Ø»ÍÇ î ³ ÝÝ ÎÇÉÇÏÇá▯, 1961, ¿ç 1093-4, ÑÙÙï. ¿ç 1096 (³▯ëáõÑ»ï»õª Ô³É³ÃÇá▯ óáõó³Ï):

4 ä» ï »ñµáõñ·Ç óáõó ³ Ï, ÐÙñ 361, ¿ç 285:

ցվերջ»: Յիշ. էջ 19 «Նորոգ ընդօրինակեալ յամի Տեառն 1843, Օգոս. 23ին, ձեռամբ նոտար Թէլեան Կարապետի»[1]:

62. ՌՄՂԳ. – 1844 թ. – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 301 (Մաքս.10). Կ.Պոլիս (Ս. Հրեշտակապետ ի Պալաթ), գրիչ եւ ստացող՝ Տէր Եղիազար, 2+161 թերթ, թուղթ, 21×16. միասիւն, նոր նոտրգիր, 22 տող, խորագիրք՝ սեւ: Բնագիրը՝ 1ա-158բ «Պատմութիւն Հայոց արարեալ տեառն Յոհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի...», 2ա Յառաջաբան, 5ա-156բ Պատմութիւն. գլուխք Ա-ԿԷ., հեղինակի վերջաբանի խորագիրը՝ 157ա-8բ «Աղերս յորդորական նորին իսկ Յոհանու կաթուղիկոսին առ թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց, առ ի սիրով վարիլ ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեանս այսորիկ»: Յիշ. 1բ «Յիշատակ անկեղծ սիրոյ եւ յարգանաց առ շնորհափայլ աւագերէց Տ. Կարապետ քահանայի Պօյաճեանց (ստրգր)*: Առաջն. Ն. Յովհաննէս ծ. վրդ. Գրիգորեան. Նոյեմբեր 26, 1879, ի Ռուսճուք», ստորագրութեան տակը կնիք՝ «Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Յովհաննէս վրդ. Գրիգորեան»[2]:*

63. ՌՄՂԳ. – 1844 թ. – Արմաշի Հմր 73 (Մաքս.20). Կ. Պոլիս, Բերա, գրիչ՝ Յովհաննէս վարդապետ Սեբաստացի, 120 թերթ, թուղթ, 26,5×21,8×1,2. միասիւն (21×15,8), անցման շղագիր (սկզբնատառերը շղագիր մեծատառ, խորագրերը սեւ մելանով), 27 տող: Տիտղ. Հմր 14ի, «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան...» չունի հեղինակի յիշատակարանը՝ «Բան ինքնուրոյն», «ոչ գլուխներու բաժանում ունի եւ ո՛չ ալ բովանդակութեան համառօտագրութիւն»: 116ա տպագրի նման ունին «Բիւրականի» կոտորածի թուականը, այսինքն՝ «երեք հարիւր երեսուն եւ երկու թուականութեանն թորգոմեան եւ Ահեկի ամսոյ, որ օր Ժ. (10) էր»՝ ԿԶ.63: Գրչի յիշ. 119ա՝ «Յիշեցէ՛ք... զիս զնուաստ յՅովհաննէս վարդապետս Սեբաստացի, յամի Տեառն 1844, յԱպրիլ 5»[3]:

64. ՌՄՂԵ. – 1846 թ. – Երուսաղէմի Հմր 1868 (Մաքս.x). Եդեսիա, գրիչ մեծագոյն մասին՝ Յովհանէս վրդ. Եէնիտիւնեայեան Եւդոկիացի (որ եւ 1868 թ. ձեռագիրը նուիրել է Ս. Յակոբեանց՝ էջ 2), Բ+498 էջ, թուղթ, 19,5×15×3. միասիւն, շղագիր, 21 տող[4]: Էջ 1՝ Տիտղ. Հմր 14ի, էջ 3 «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 11 «Յաղագս սերնդոցն Նոյի...», էջ 469-74 «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... եւ ես՝ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթողիկոս աղաչեմ: Աւարտ գրքոյս», էջ 477-88 «Ցանկ երեւելի արանց եւ նշանաւոր գործոց նոցին պարունակելոց ի մատենիս՝ դասեալ ըստ կարգի այբուբենի – Աբաս սպարապետ եղբայր Աշոտոյ արքայի՝ 174, կամի թագաւորել՝ 182... Ափշին ոստիկան. խռովի ընդ Սմբատայ արքային. պաշարէ զամրոցն Կարուց. գերէ զընտանիս արքային. սատակի. թուական հայոց հաստատի». էջահամարները նշուած են միայն սկզբում, մնացեալում՝ չգրած, տեղ թողած, ցանկս կայ նաեւ շարքիս 23րդում: Յիշ. էջ 1 «Նորոգ օրինակեալ զգուշութեամբ յընտիր գաղափարէ հատուածմամբ գլխոց, ի թուականութեան փրկչին 1846, Յուլ. 21, որ յԵդեսիա», էջ Ա. «Ի 1867 թուին նորոգ տպեալ Յով-

---

1 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¾., ¿ç 104-5. Ó»é ³ ·ñÇ ¿ç 229 ¦Üáõ ³ ë ï Í ³ é ³ Í ³ é ³ ÇóÝ ²ë ï áõÍá Ù ³ Ñ ï »ëÇ êáõùÇ ³ ë Î ³ ñ ³ å » ï » ³ Ý ² ¹ñÇ ³ Ýáõ å ûÉë»óÇ§ª »ñ»õÇ Ñ» ï ³ · ³ ë ï ³ óáÕ ¿:

2 ìÇ»ÝÝ ³ Ç óáõó ³ Ï, ²., ¿ç 729. 1890 Ã. ³ é ³ ç ¦Ù ï ³ Í ÁÉÉ ³ Éáõ ¿ Ñ ³ õ ³ ùÙ ³ Ýë Ù¿ç§:

3 ²ñÙ ³ ßÇ óáõó ³ Ï, ¿ç 217-8. ¦î. º÷ñ»Ù Í. í.Ç í ³ Ý ³ Ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý ûñáí ÝáõÇñáõ ³ Í ²ñÙ ³ ßÇ í ³ ÝùÇÝ î. äûÕáë ³ ñ-ù» å ë. å ³ ï ñÇ ³ ñù¿Ý 1867ÇÝ§:

4 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¼. ¿ç 266-7:

Հաննէս կաթուղիկոսն, որ բաղդատեցաւ ընդ հինգ ձեռագիր օրինակսն, յորոց մինն է այս մատեան, է ընտիր գաղափար նախնեաց, զորս առ ի ծանօթութիւն ապագայ եղբարց գրեցի, զի մի՛ աշխատ լինիցին ընդ սմա եւս բաղդատել՝ եթէ դէպ լիցի ի նորոյ տպագրել: 1867 Դեկ. 10 Երուսաղէմ: Մ. Վ. Նազարեանց»: Մեզ համար առաւել կարեւորը՝ նոյն էջ Ա., մի այլ ձեռքով. «1854, Մ. Վ. Ա. աւելի ինչ ոչ գտի ի սմա, բաց ի գլխոց սորին, զորս գաղափարեցի ի լուսանց տպեալ պատմագրութեանց որ յԵրուսաղէմ, յամի Տեառն 1843, ի ձեռն մերս նուաստութեան»[1]. եւ իսկապէս՝ ձեռագիրն ունի Առաջաբան, գլուխք Ա-ԿԷ՝ խորագրերով, եւ Վերջաբան. Համեմատեցինք եւ պարզեցինք, որ Երուսաղէմի երկրորդ (Տ^3) տպագրի գլխաբաժանումը եւ խորագրերը, քերականական աննշան շտկումներով, առնուել են այս ձեռագրից:

65. ՌՄՂԸ. – 1849 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 6296 (Մաքս.j). Նոր Ջուղա, գրիչ՝ Յովհաննէս Կարապետեան Դաւթեանց, ստացող՝ Գէորգ վրդ., 67 թերթ, թուղթ, 25,5×20,3, միասիւն, մանր, կանոնաւոր շղագիր, 39 տող: Բնագիրը՝ 1բ-66բ Տիտղ. Հմր 14ի, 2ա-67ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... 3բ Յետ երկնասահանացն հեղեղաց... 66ա Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ... ձեզ խրատու բաւականասցի. Բայց անարժանս ես եւ հեզդ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն». 3բ-66բ լուսանցներում ունի սկզբում խիտ, ապա նօսրացող հատուածահամարներ՝ 1-235. հմմտ. Թաւրիզի օրինակը: Յիշ. 1ա «Գիրք որ կոչի Յովհաննէս Պատմագիրք. Էր Յովհաննէսս այս երանելիս ի գեղջէն Գառնւոյ, որ եղեւ կաթուղիկոս Հայոց ի տասներորդ դարուն, եւ կեցեալ ի կաթուղիկոսութեան ամս քսանեւութն՝ մեռաւ ի ծերութեան: Ըստ բաղձանաց Գէորգ վարդապետիս գաղափարեաց զսա Յովհաննէսն Կարապետեան Դաւթեանց Նոր Ջուղայեցի, յամի Տեառն 1849, յամսեանն Փետրվարի, ի Նոր Ջուղայ», 67ա «Օրինակեցի Յովհաննէս Կ. Դաւթեանս»:

66. ՌՅԳ. – 1854 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 6455 (Մաքս.d). Էջմիածին, գրիչ՝ Գրիգոր Յովբեանց Վաղարշապատցի, 145 թերթ, թուղթ, 20,5×16,5, միասիւն, շղագիր, 24-27 տող: 6ա Տիտղ. Հմր 38ի, 7ա-140բ «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... 10ա Յետ երկնասահանացն հեղեղաց... բաւականասցի. Բայց անարժանս ես եւ հեզդ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: 15ա, 20ա՝ Գլ. Դ., Գլ. Ե.՝ պատահական տեղերում, 14բ-71բ՝ լուսանցներում պարունակութեան բացատրական ծանօթութիւններ: Յիշ. 6ա «Գրեցաւ ի ձեռն Գրիգոր վարդապետի Յովբեանց Վաղարշապատեցւոյ, միաբանի սրբոյ Էջմիածնի, ի 1854 ամի, ի հայրապետութեան տեառն Ներսիսի Ե.րորդի կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց Աշտարակեցւոյ, ի սուրբ Աթոռն Էջմիածին»:

67. 1887ից առաջ (ԺԹ. դար) – Երեւանի ձեռ. Հմր 6716 (Մաքս.2). 187 թերթ, թուղթ, 20,5×14,5, միասիւն, նոտրգիր, շղագիր 18-30 տող: 1ա «Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ Պատմութիւն Հայոց», այլ ձեռք՝ «ի թուին հայոց ՋԻ.», այլ ձեռք՝ «գինը 200 ղուռուշ», այլ ձեռք՝ «ի գրոց Աբէլ եպիսկոպոսի, միաբանի Սուրբ Էջմիածնի», 2ա-6բ

1 °ñ»õÇ Ñ» ï ³ · ³ Ù³ ïÇ ï ³ ÝÏ ³ ñª ¿ç ´. ³ Ùå»ñÇ íñ ³ ²ë ï áõ ³ Í ³ ÍÇÝ, Ù³ ÝáõÏ ÚÇëáõëÁ ·ñÏÇÝ, ï ³ ÏÁ, ËáñùáõÙª Í ³ é, ¹ÇÙ ³ óÁ ÍÝñ ³ ¹Çñ, ëù»Ùáí »õ · ³ õ ³ ½ ³ Ýáí Ù¿ÏÁ, ó ³ ÍáõÙ Ï ³ å ·Çñª ¦Ø ³ Ñ ï »ëÇ ä» ï ñáë§, ³ å ³ ª ¦1859, °õ- ¹áÏÇ ³ óÇ ÔáõñßáõÝ×» ³ Ý Ù»Õë ³ Ù ³ Í¿Ý Ñ» ï »õ» ³ É§:

Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 9ա-186բ «Ա. Յետ երկնասահանացն...», 184բ «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ... եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»[1]:

68. ԺԹ. դ. սկիզբ – Երուսաղէմի Հմր 513 (Մաքս.Տ՝ ԺԹ. դ., գրուած ի Կ.Պոլիս). Դ+196 էջ, թուղթ, 23×17×1. միասիւն, նոտրգիր, 29, 30 տող: էջ Գ. Տիտղ. Հմր 14ի, էջ 1 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», էջ 4 լս. «(Ազգաբանութիւն Յաբեթի) – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...»[2], էջ 191-3 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... եւ հեղգ ապաշաւս Յօհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ», այլ ձեռքով, շղագիր՝ «աղաչանս առաջի մատուցանեմ... որ է օրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն»: Լուսանցներում ունի նոտրով եւ շղագրով սրբագրումներ՝ համեմատութեամբ այլ օրինակի, ապա մի այլ՝ երրորդ եւ անպայման ԺԹ. դ. ձեռքով, կարմրով, բովանդակային ծանուցումներ:

69. ՌՅԼԹ. – 1890 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 4442 (Մաքս.1). 1890 թ., Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Ղեւոնդ Փիրղալէմեան. Ի պէտս Պատմութեան Հայոց ընդօրինակութիւնք ի տպագիր մատենից: 160ա-235բ Ծաղկաքաղ բանք ի մատենէ Յովհաննու կաթողիկոսի. Տ1ից օրինակել է 1890 թ. Նոյեմբերի 1-12 ընթացքում:

70. ԺԹ. դար – Երեւանի ձեռ. Հմր 10485. Ժողովածու (քաղուածք ի հին մատենագրաց) – 165ա-8բ Յովհ. Կաթ[ողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ] Զգրովք հարցն գալ: Ոյք ոմանք նախ սկիզբն գտան թագաւորելոյ ի վերայ մեր... (ԱԱ.6) զանց արարեալ զփաղաքշական խորհրդովք ախորժից» (ԿէԱ.12), «յետ սուղ ժամադրութեան կենացս»՝ (նոյն՝ 19). առանձին հատուածների քաղուածք է, արուած երեւի տպագիրներից մէկից:

71. ԺԹ. դար – Մխիթ. Վենետիկի Հմր 2330/987. Պատմագիրք Հայոց ՃԺԶ. 186 թերթ, թուղթ, 21×15,5. միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: 2ա Տիտղ. Հմր 14ի, Բնագիրը՝ 3ա-180բ «Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 6ա «Յաղագս սերնդոց Նոյի – Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...», 178ա «Բանք ուրոյնք սակս յիշատակի անուան իւրոյ...»[3]:

72. ԺԹ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 238 (Մաքս.7). գրիչ՝ կ'երեւայ Վիեննայի Մխիթարեան հարց մին, 75 թերթ, թուղթ, 26×21, միասիւն, նոտրգիր, 34 տող, խորագիրք՝ սեւ: 1ա-75ա «Յօհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց...», 3ա Պատմութիւնն՝ «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց...» 74ա «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ...». «միապաղաղ գրուած է Պատմութիւնս առանց գլխոց

---

1 Ø»ëñáå êÙµ³ ï»³ÝÇ 1887 Ã. ÛÇß³ ï³Ï³ñ³Ý-Ó³µñ ïáõù 7³-8µ, 186µ ÝáÛÝÇ ÝáÛÝåÇëÇ Ó³µé ïáõù, ÏáÕùÁ ÙÇ ³ÛÉ Ó»éùáí ¦²ë ïáõ³Í ³ÝÇÍÇ ùá ÛÇß³ ï³Ï§:

2 °ñáõë³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 512 ãÃáõ³·ñáõ³Í. å³ ï×¿ÝÝ áõëáõÙÝ³ëÇñ»É »õ Ù»Ýù »Ýù Ãáõ³·ñ»É ÄÂ. ¹. ëÏÇ½µ. Ó»é³·ñÇ ¿ç ¶. ÏÝÇù ¦°ñ»ÙÇ³ íñ¹å. 1826§, ¿ç 190 ¦1838 Ã. ê»åï. 6ÇÝ§ ê. Ú³Ïáµ»³Ýó í³ÝùÇÝ ÛÇß³ï³Ï ¿ ïáõ»É ÝáÛÝ °ñ»ÙÇ³ í³ñ¹³å»ïÁ, áñ âáñÉáõóÇ ¿, áñ¹Ç î¿ñ¬Î³ñ³å»ïÇ, ³ß³Ï»ñï Î.äáÉëÇ Ý³ËÏÇÝ å³ï-ñÇ³ñù äûÕáë ³ñù»åë. ²¹ñÇ³Ý³ åáÉë»óáõ:

3 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 315-6:

բաժանմանց, միայն գլխաւոր հատուածոց առաջին բառերը գլխագարով կը սկսին: Եզերքներու վրայ մանրամասն նշանակուած են նաեւ մանր հատուածոց նիւթերն»[1]*:*

73. ԺԹ. դար – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 730 (Մաքս.31). 1 թ.+306 էջ, թուղթ, 22×18. միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: Էջ 1՝ «Պատմութիւն Հայոց արարեալ Յովհաննէս գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց, աշակերտի եւ ազգականի երանելոյն Մաշտոցի սրբոյ հայրապետի ազգիս Հայոց, որ եւ ըստ իւրում իսկ յօրինողի անուանն՝ կոչի Յովհաննէս Պատմագիր», էջ 3-306 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի յառաջաբան պատմութեան», էջ 11 «Յետ երկնասահանացն», էջ 302 «Բանք ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ» խորագրի փոխան կայ՝ «Աղերս յորդորական նորին իսկ Յովհաննու կաթողիկոսի առ թագաւորս եւ առ հրամանատարս աշխարհիս Հայոց՝ առ ի սիրով վարել ընդ միմեանս եւ կնքումն վիպասանութեան այսորիկ»[2]*:*

74. ԺԹ. դար – Հռոմի Լեւոնեան վարժարանի Հմր 13 (ցուցակի՝ 9/76. Մաքս.16). 163 թերթ, թուղթ, 23×15,6. միասի՞ւն, նոտրգիր: Տիտղ. Հմր 14ի՞, 2ա «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց, ժամուց եւ ժամանակաց... Յօհաննէս նուաստ կաթողիկոս Հայոց աղաչեմ»[3]*:*

75. ԺԹ. դար – Հռոմի Լեւոնեան վարժարանի Հմր 17 (ցուցակի՝ 10/77. Մաքս.17): 115 թերթ (իջահամար 233+6՝ չգրուած), թուղթ, 22×15,5. շղագիր: «Կողին ներսը՝ պիտակի վրայ՝ «Ի գրեանց Տ. Յովհ. Կիւրղ. 1860»: Մատեանս է «Յովհ. կաթողիկոսի Պատմութիւնն Հայոց», չունի խորագիր. բովանդակութիւնն նոյն թ. 9ի հետ[4]*:*

76. ԺԹ. դարի սկիզբ – Փարիզի Հյ. Ձեռ. Հմր 214 (Մաքս.15). տեղ՝ Կ. Պոլի՞ս, 96 թերթ, թուղթ եւրոպական, 25×18. միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: 1ա-96բ Պատմութիւն Հայոց, արարեալ տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց»[5]*՝ երեւի սա եւս յայտնի տիտղոսաթերթն է:*

77. ԺԹ. դարի սկիզբ – Բրիտ. գրադ.ի Հմր Or. 5091 (Մաքս.p). 146 թերթ (գրչի էջակալում՝ 1-289), թուղթ, 20,6×15,9. [միասիւն], գրադաշտ՝ 15,3x10,5. նոտրգիր, 25 տող: «This is a copy of the edition of the History of John Catholicos, printed in 1790»: *Թ. 2՝ Տիտղ. Հմր 38ի, թ. 1՝ ուշ ձեռքով գրուած է տիտղոսաթերթի աշխարհաբար* (vulgar Armenian) *տարբերակը, մի ուշ ձեռք ամենուր լուսանցներում աւելացրել է բնագրի ամփոփույք-ծանօթութիւններ, նաեւ բնագրական մի քանի տարբերակ՝ մի այլ աղբիւրից: Յիշատակարան չունի, բայց ըստ ձեռ[ագր]ի ԺԹ. դարի սկզբի է*[6]*: Թ. 2 «Հոգաբարձութեամբ Իսահակայ արքեպիսկոպոսի օրինակեալ ի Սուրբ Էջմիածին, ի խնդրոյ Զմշկածագցի գրասէր Պետրոս ամիրայի եւ ածեալ ի Կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1790», թ. 2՝ կարմիր թանաքով ուշ ձեռով գրուած է՝ «գրոց վ. գ. չարդարեանի»:*

78. Ժամանա՞կ – Երուսաղէմի Հմր 551 (Մաքս.u). 62 էջ (էջ 56բ-62՝ չգրուած), թուղթ, 22,5×18. երկսիւն, նոտրգիր մանր կանոնաւոր: Էջ 1ա՝ «Յօվաննէս կաթողիկոս եւ պատմա-

---

1 ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ².,¿ç 622. ¦Ù¿çùÇÝ Ï³Ûª ¦ì. Â. 6§ (í³Ý³ó Âñ»ë ïÇ Â. 6), »õ ³ñ¹»³Ùµù ÙÇÝã»õ Ùû ï ³ ï»Ý-Ý»ñë ÑáÝ ¿ñ Ó»é³ ·Çñë§:

2 ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 269-70. 1µ ¦Üáõ¿ñ ¼³ñ¹³ñ»³Ý ì³Ñ³Ý ·ñ³í³×³éÇ, Ç Î. äáÉÇë, 1908§:

3 òáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó ÐéáÙÇ Ñ³Ûáó ÑÇõñ³ÝáóÇ Æ êáõñµ ìÉ³ë »õ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï³Ï³Ý È»õáÝ»³Ý Ñ³Û í³ñÅ³ñ³ÝÇ, Î³½Ù»ó Ð. Ü»ñë¿ë ²ÏÇÝ»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1961, ¿ç 58:

4 ÜáÛÝ ï»ÕáõÙ:

5 ö³ñÇ½Ç óáõó³Ï, ¿ç 782. ·ñ³¹³ñ³ÝÇ ëï³óáõÙÁª ¦RC 5025. Duprat, 3 mars 1856§:

6 A Catalogue of the armenian manuscripts in the British Museum, By Frederick Cornwaills Conybeare, London, 1913, ÐÙñ 124, ¿ç 304-5:

գիր, որ էր աշակերտ Մաշտոց կաթողիկոսի Սեւանցւոյ, որ յետ նորա եղեւ կաթողիկոս ի ժամանակս Սմբատայ արքայի Բագրատունւոյ», թերի է՝ ունի ԱԱ.7-Իէ.9 «սուղ ինչ չարաչարեցից, եւ թէ ոյք ի նոցանէ շինութեան պարապեալ... Եւ ամենեքեան դաշինս ընդ նմա դնէին, որպէս արդարեւ ընդ թագաւորական զարմի, այլ///»[1]։

79. Ժամանա՞կ – Երուսաղէմի Հմր 1020 (Մաքս.w). 340 էջ, թուղթ, 20×14×2,5. միասիւն, նոտր շղագիր, 25 տող։ Բնագիրը՝ էջ 5-324. էջ 5 «Յօհաննու Հայոց կաթուղիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդդադրումն դարուց...», էջ 9 «Արդ, այսոքիկ քեզ բաւականացեալ յառաջաբանութեան...»՝ ԱԱ.21, էջ 320 «Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ – Թագաւորք աստուածասէրք... Յօհաննէս նուաստ կաթողիկոս աղաչեմ»[2]։

80. Ժամանա՞կ – Երուսաղէմի Հմր 2845Ա. (Մաքս.27). 200 էջ, թուղթ, 20×14×1,5. միասիւն, շղագիր, 22 տող։ Թերի օրինակութիւն՝ էջ 1-200 «Յօհաննու Հայոց կաթողիկոսի Յառաջաբան Պատմութեան – Զդադարումն դարուց... Յետ այսորիկ արքայ Սմբատ իբրեւ ետես զմիատարր խաղաղութիւն մշտնջենաւորեալ ի Հայս» (ԱԱ.1-ԼԴ.11)[3]։

81. Ժամանա՞կ – Երուսաղէմի Հմր 2845Բ. (Մաքս.27). 82 էջ, թուղթ, 21×16×1. միասիւն, շղագիր, 25 տող։ Այս Բ. մասը եւս թերի, այլ օրինակութիւն է, նախորդի նման անկազմ եւ նրա հետ «նոյն կողքին մէջ» ունի՝ էջ 1. նկար՝ Ջրհեղեղ, Նոյի տապանը Արարատ լեռան վրայ։ Հեղինակի առաջաբանը չկայ, ունի այսչափ՝ էջ 1-80 «Յետ երկնասահանացն հեղեղաց եւ անդնդապատոյտ ջրահեղձն լինելոյ... Զայսու ժամանակաւ լինի ապա կռւին ի Վարդանակերտի»՝ Ա.1-ԻԱ.1[4]։

82. Ժամանա՞կ – Մխիթ. Վիեննայի Հմր 811 (Մաքս.33). Հատակտորք (20×18,5 չափսի տուփի մը մէջ ամփոփուած կտորներ). Գ. 60 թերթ, բարակ թուղթ, 21×16. երկսիւն (13×10). լուսանցքները կարմրագիծ, նոտրգիր, 20 տող։ Անուանաթերթն է՝ «Գիրք պատմութեան արարեալ տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց» եւն։ Թղ. 3ա «Յովհաննու Հայոց կաթուղիկոսի յառաջաբան պատմութեան – Զդադարումն դարուց, ժամուց եւ ժամանակաց»։ Թերի, ունի միայն ըստ Ղուկասեան հրատ. (Թիֆլիս 1912) էջ 3-103 տող 9[5], այսինքն՝ մինչեւ Լէ.9։

83. Ժամանա՞կ – Ղալաթիայի Հմր 178 (Մաքս.22. ԺԹ. դ.). 162 էջ, թուղթ (տողաշարուած), 28×19,1, միասիւն (23,4×16), նոտրգիր (գլուխներու առաջին տողը՝ բոլորգիր), 35-42 տող։ «Բովանդակութիւնը նոյն Երուսաղէմի 1867ի Բ. տպագրութեան հետ։ Միայն «Ցանկ գլխոց»ը չկայ այս օրինակի մէջ»[6]. «գլուխներու բաժանումներ կամ անջատումներ ունի»։

84. Ժամանա՞կ – Ղալաթիայի Հմր 197 (Մաքս.20). 332 էջ, թուղթ (տողաշարուած), 20,5×15,1, միասիւն (15×9,8), նոտրգիր, 24 տող («Խորագիրք՝ գլուխներու առաջին տողերը, հատուածներու առաջին գիրերն ու բառերը, ինչպէս նաեւ լուսանցքի գիծերը եւ երեսահամարերը բոլորը կարմրադեղով նշանակուած են, նաեւ՝ իւրաքանչիւր հատուածի բո-

---

1 °ñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 576:

2 ÜáÛÝ, ¸., ¿ç 34:

3 ÜáÛÝ, Â., ¿ç 59:

4 ÜáÛÝ, Â., ¿ç 59:

5 ìÇ»ÝÝ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 381 ³ µ. 1 ³ ª ¦ ² é ³ ù» ³ É Ç Î. äáÉëáÛ, 1912§:

6 Ô ³ É ³ ÃÇáÛ óáõó ³ Ï, ¿ç 1051-4, 1096 (É ³ °õ å ³ Ñáõ ³ Í ¿ Ó»é ³ ·Çñë, áñ ÏÁ ÃáõÇ ß ³ ï Ýáñ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ ·áñÍ ÁÉÉ ³ É). ¦¿ç 151-5ª Ú ³ õ»Éáõ ³ Í ³ Ýáõß ³ ßÇÝáõÃ» ³ Ý Ù ³ ëÇÝª ¦Â ³ ñ·Ù ³ Ý» ³ É Ç ÚáÑ ³ ÝÝÇë¿ í ³ ñ¹ ³ å ³ ï ¿ Îáë ï ³ Ý¹ÇÝáõåûÉ-ë»óõáÛ Ç ÷ ³ éë ²ë ï áõÍáÛ. Ú ³ Õ ³ ·ë å ³ ë ï »ËÇó§ »õÉÝ§: ÜáÛÝ ï »ÕáõÙ, ¿ç 203ª ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõóáõ ³ Ýáõ ³ Ý ÛÇß ³ ï ³ ÏáõÃÇõÝ:

վանդակութիւնը»): Բնագիրը՝ «Պատմութիւն Հայոց արարեալ Տեառն Յովհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց...»՝ «գլուխներու բաժանումներ կամ անջատումներ ունի»[1]:

85. Ժամանա՞կ – Ղալաթիայի Հմր 198. Զմմա՞ռ, 288 էջ, թուղթ (տողաչարուած), 20,8×15,5. միասիւն (15×11), նոտրգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ «Պատմութիւն Հայոց, արարեալ Տեառն Յոհաննիսի գերիմաստ եւ երջանիկ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց» եւ այլն, «ասի միահետ գրուած մըն է»[2], իմա՝ գլխաբաժանում չունի:

86. 1829 թ. – Զմմառի Հմր 245. Օրինակք նամակաց, Զմմառ, գրիչ եւ ստացող՝ Գաբրիէլ վ. Սրապեան Տիգրանակերտցի: 9ա-14ա «Թուղթ Յովհաննու կաթուղիկոսի առ Կոստանդին [կայսր] – Գերագուն ինքնակալ կայսր Հռոմայեցւոց Օգոստոս Կոստանդիանոս յաստուածուստ պսակեալ եւ պերճացեալ մեծ եւ բարեյաղթ...»[3], իմա՝ ԾԴ.26-68:

Ամփոփենք. ցանկս ուրուագծում է Ժ. դարի հեղինակ Դրասխանակերտցու երկի գրական պատմութիւնը, որ բաւական հարուստ է, անկախ իր ընդգրկման կարճ ժամանակից՝ ԺԷ դ. վերջից մինչեւ ԺԹ. դ. վերջի ընդամէնը երկու դարը: Ըստ այսմ՝ պարզենք նախ նրանց ժամանակագրական պատկերը. ԺԷ. դ. – 3 ձեռագիր (Հմր 1-3, 1ը՝ անթուական), ԺԸ. դ. – 15 (Հմր 4-18. 12ը՝ անթուական), ԺԸ-ԺԹ. երկու դարով թուագրուած – 5 (Հմր 19-23), ԺԹ. դ. – 63 (Հմր 24-86, 18ը՝ անթուական): Միջնադարի մեր պատմիչների երկերի ձեռագիր օրինակների քանակը հիմնականում յիսունի չի հասնում. այս հէնքի վրայ Դրասխանակերտցու գործի երկու դարում գրուած 86 ձեռագիրն[4] աննախադէպ թիւ է, որ նրա դասագրքային գործածութեան արդիւնքն է. ճնշող մասը՝ 63 միաւոր, վերջին դարի բաժինն է, եւ սա է, որ առաջացրել է նրա առաջին՝ կրկին դասագրքային նպատակադրում ունեցած տպագրութեանը[5]:

Գրչութեան յայտնի վայրերն են. Բաղէշ (Հմր 1, 2), Եդեսիա (64), Երուսաղէմ (7, 8), Զմիւռնիա (46), Զմմառ (85), Տփխիս (50), Էջմիածին (6, 26, 28, 60, 66), Թաւրիզ (55-58), Լեհաստան (45), Կ. Պոլիս (12, 27, 29, 30, 33-41, 47, 52, 53՞, 59, 62, 63, 66, 69, 76՞), Կարին (32, 43), Նոր Ջուղա (65), Վենետիկ (5, 24, 25, 51), Վիեննա (19, 72), Տիգրանակերտ եւ Բարձրահայեաց վանք (42, 44): Իսկ ներկայ տեղաբաշխումն ըստ մատենադարանների հետեւեալն է. Երեւանում 23. Վիեննայում 16. Վենետիկում 14, Երուսաղէմում 11, Զմմառում 4, Արմաշում 3 (կորսուած), Ղալաթիայում 4, Փարիզում 4, Հռոմի Լեւոնեան վարժարանում 2, Ս. Պետերբուրգում 2, Կարնոյ Սանասարեան վարժարանում 1 (կորսուած), Թաւրիզում (մասնաւոր) 1, Լոնդոնում 1. ընդամէնը՝ 86 ձեռագիր:

Հետաքրքիր է, որ վերստին օրինակումներով պատմական սկզբնաղբիւրները կորստից փրկելու մեծ վաստակ ունեցող Վարդան վրդ. Բաղիշեցուն (Հմր 2) Դրասխանակերտցու դէպքում կանխել է Լվովի կաթոլիկ առաջնորդ Վարդան եպս. Յունանեանը (Հմր 1). ձեռագրերի մի զգալի մասը անմիջաբար կամ միջնորդաբար ծագում են այս երկուսի գրել տուած կամ օրինակած հնագոյն հիմքերից:

---

1 Ô ³ É ³ ÃÇá óáõó ³ Ï, ¿ç 1095-6:
2 ÜáÝ ï »ÕáõÙ, ¿ç 1095-6:
3 ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ² ., ¿ç 557:
4 ì ë ï ³ Ñ »Ýù, áñ ³ ë ÃÇõÝ ÇÝã áñ ã ³ ÷ áí Ï ³ ñáÕ ¿ ³ õ»É ³ Ý ³ É:
5 Þ ³ ï áõß ³ ·ñ ³ õ ¿ Ý ³ »õ ³ Ý, áñ Ó»é ³ ·ñ»ñ ·ñáõ»É »Ý Ý ³ »õ ·áñÍÇ ³ é ³ çÇÝª 1843Ç ï å ³ ·ñÇó » ï á:

Նկատառելի յաջորդ կարեւոր հանգամանքն այն է, որ ձեռագրերի մեծ մասում առկայ են բնագրի մշակման, ճշգրտման, միակտուր եւ միապաղաղ շարադրանքն աւելի մատչելի եւ ընթերցուող դարձնելու նպատակով արուած աշխատանքներ. նկատի ունենք յատկապէս գլխաբաժանումները[1], որոնք իրարից յաճախ տարբեր են, սկսւում են չորքիս 6րդ միաւորից եւ յանգել են 64րդ ձեռագրից անցնելու երրորդ (1867ի) տպագրին, այստեղից էլ՝ բնագրի թարգմանութիւններին (բացի ֆրանսերէնից, որի հատուածումն այլ սկզբունք ունի): Նոյն կերպ՝ բնագրի մշակում եւ դիւրընկալելիութեան ապահովում է նաեւ երեւելի անձանց եւ դէպքերի անուն-բնորոշումները լուսանցներում գրելը, որ սկսւում են նոյն 6րդ ձեռագրից, սրանք նոյնպէս տարբեր ձեռագրերում տարբեր են, բայց ունեն նոյն նպատակադրումը: Այս կարգին պէտք է դասենք նաեւ 14րդ եւ 38րդ ձեռագրերի տիտղոսաթերթերը, որոնք կան շատ այլ ձեռագրերում եւս[2]:

Ի վերջոյ, մեր դպրոցի եւ մանկավարժութեան պատմութեան համար չափազանց ուշագրաւ փաստ է Թաւրիզում 1840ական թուականներին կատարուածը. ֆրանսիացի արեւելագէտ Էօժէն (Եւգենիոս) Բորէից «Հայոց լուսաւորչականաց վարժարան»ի վարդապետ վարժապետ Ղազար Տէր-Մարտիրոսեանն ստացել է Պատմաբան կաթողիկոսի երկի մի օրինակ եւ դպրոցական ընթերցանութիւն-ուսուցման ընթացքում օգտագործելու նպատակով իր հասուն սաների ձեռքով օրինակել տուել «աւելի քան զեօթն հատոր» (տե՛ս Հմր 56), որոնցից այսօր մեզ յայտնի են չորսը՝ Հմր 55-58:

Այսուհանդերձ, Դրասխանակերտցու երկի բնագրական մշակման ժամանակագրօրէն առաջին եւ առաւել օգտակար գործն արել է Յովհաննէս եպս. Շահխաթունեանցը. վերն ասել ենք, որ 35րդ (Երեւանի Հմր 1893) ձեռագրի 2ա-4ա էջերում նրա՝ «Ծանօթութիւն զհանգամանաց Պատմաբան մատենիս» շարադրանքն է, որ ըստ էութեան տպագրելիք գրքի առաջաբան է եւ որից քաղում ենք հնարաւոր չափով համառօտ. 2ա՝ «ի նիւթս ստուգաբան, եւ ի շարակարգութիւնս բանից շնորհախօս եւ վսեմ», 2բ՝ «այս մատեան վսեմաբան յսկզբան տասներորդ դարուն ընծայեալ ի լոյս եւ անտի մինչեւ ցայսր ի ձեռս անհմուտ գրչաց անկանելով, ի գաղափարել նոցին դիպեալ է ո՛չ սակաւ սխալանաց՝ ոչ միայն բառից, այլ եւ բանից իսկ գլխովին, որ ամենեւին անհասկանալի առնէր զմիտս բանիցն. զմի օրինակ ի սոյն գրոց ստացեալ եմ անդ ի Կոստան/Յա/դինուպօլիս եւ համեմատեալ ընդ այլ օրինակաց աւելի քան տասնից, չեղեւ հնար գէթ ի մասնաւորի մաքրել ի սխալանացն. այլ յետ ինչ միջոցի ըստ յաջողելոյ դիպաց իմն ի ձեռս բերեալ զօրինակ մի գրչութեամբ Գէորգայ Տէր Յովհաննիսեան Կոստանդինուպօլսեցւոյ եւ համեմատեալ ընդ այնր եւս, եկին ի յայտ վրիպմունք սխալանացն բառից եւ բանից՝ թէեւ ոչ բոլորովին, եւ

---

1 Ð» ï ³ ùñùÇñ ¿ ß ³ ñùÇë 15ñ¹ Ó»é ³ ·ñÇª Ú ³ Ïáíµáë í. î ³ ß» ³ ÝÇ µÝáñáßáõÙÁ. ¦¶áñÍ ³ Í»ÉÁ ß ³ ï ¹Åáõ ³ ñÇÝ ¿ ³ Ûë Ó»é ³ ·ÇñÁ, í ³ ëÝ ½Ç áã ÙÇ ³ ÛÝ ·ÉË ³ Ñ ³ Ù ³ ñù ãÏ ³ Ý, ³ ÛÉ ³ Ù¿Ý ·ÉáõËÝ»ñÁ Ý ³ »õ Ëáñ ³ ·Çñ ãáõÝÇÝ, áõë ï Ç ·ÉáõËÝ»ñÁ ³ é ³ Ýó µ ³ ÅÝáõ»Éáõ » ï »õ¿ » ï »õ ÙÇ ³ å ³ Õ ³ Õ ·ñáõ ³ Í »Ý. áÙ ³ Ýù ³ Ýáí ÏÁ ½ ³ Ý ³ ½ ³ ÝáõÇÝ, áñ ¹ ³ ï ³ ñÏ ïáÕ ÙÁ ÃáÕáõ ³ Í ¿§ (ì Ç»ÝÝ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ² ., ¿ç 197):

2 ò ³ õûù, Ó»é ³ ·ñ»ñÇ óñáõ ³ ÍáõÃ» ³ Ý, óáõó ³ ÏÝ»ñáõÙ ï ³ ñµ»ñ ÝÏ ³ ñ ³ ·ñáÕÝ»ñÇ ³ ñ ³ Í Ãáõ ³ ·ñáõÙÝ»ñÇ Û ³ ñ ³ µ»ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý, ÝÏ ³ ñ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ ³ ÝÙÇûñÇÝ ³ ÏáõÃ» ³ Ý, Û ³ × ³ Ëª Ý ³ »õ ³ Ýµ ³ õ ³ ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý »õ ³ é ³ ñÏ ³ Û ³ Ï ³ Ý ³ ÛÉ å ³ ï × ³ éÝ»ñáí ã»Ýù Ï ³ ñáÕ å ³ ñ½»É µÝ ³ ·ñÇ Ùß ³ ÏÙ ³ Ý ³ Ûë ï ³ ñ ³ ï »ë ³ Ï ³ ßË ³ ï ³ ÝùÝ»ñÇ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÁ »õ Ýñ ³ Ýó Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÝ»ñÇÝ, µ ³ Ûó Ùï ³ ÍáõÙ »Ýù, áñ Ù»ñ Ï ³ ½Ù ³ Í ó ³ ÝÏÇ ÑÇÙ ³ Ý íñ ³ Û Ñ» ï ³ · ³ ÛáõÙ ÑÝ ³ ñ ³ õáñ ¿ ÉÇÝ»Éáõ Ù ³ Ýñ ³ Ù ³ ëÝáõÙÝ»ñ ³ Ý»É, Ý ³ »õª Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ù¿ç ³ éÏ ³ Û ÷áùñ ·ñ ³ éáõÙÝ»ñáí ³ õ»ÉÇ ×ß·ñï »É Ýñ ³ Ýó ß ³ ñÅ»ñÁ, Ýñ ³ Ýó ³ éÝãáõ ³ Í ³ ÝÓ ³ Ýó ßñç ³ Ý ³ ÏÁ »õ ³ ÛÉÝ: ²Ûë ³ Ù»Ýáí ¿, áñ å¿ïù ¿ ³ õ»ÉÇ Ûëï ³ Ïáõ»Ý ä ³ ïÙ ³ µ ³ Ý Ï ³ ÃáÕÇÏáëÇ »ñÏÇ ·ñ ³ Ï ³ Ý å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ¹ñáõ ³ ·Ý»ñÝ áõ »É»õ¿çÝ»ñÁ, áñ, Ç ¹¿å, Ñ»ÕÇÝ ³ Ï ³ ÛÇÝ µÝ ³ ·ñÇ í»ñ ³ Ï ³ Ý·ÝáõÙÇó å ³ Ï ³ ë Ï ³ ñ»õáñ ã¿:

ապա զկնի ամաց ինչ յայսոսիկ կողմանս ընդ այլ եւս չորից օրինակաց բաղդատեալ, այսչափ եւեթ կարելի եղեւ մեզ մաքրել եւ գտել ի վրիպանաց գրչացն առաջնոցն՝ զգոյշ կալով ամենեւին ի համեմատութեանն՝ ի մուծանելոյ անդր զանսովոր բառս նմին հեղինակի մատենիս՝ որ յաղճատ օրինակսն անդ ի գրչաց»:

Այսինքն՝ այս ձեռագիրը 1821 թ. Կ.Պոլսում ստանալով, այն համեմատել է նախ 10 ձեռագրի, ապա նաեւ նշանաւոր Գէորգ Դպիր Պալաթացու գրած մի ձեռագրի հետ, տարիներ անց արդէն Էջմիածնում համեմատել է եւս 4 ձեռագիր, որոնցից մէկն էլ եղել է Մսեր Մսերեանինը՝ «Մսուրայ Գուշարեանց» (3ա): Որպէս աղաւաղման օրինակ բերում է բնագրի չորս հատուածի զուգադիր՝ նախ «սխալ օրինակացն» (իր ստացած սկզբնականի), ապա՝ «ստոյգ դատեալ օրինակացն յիշեալ Գէորգայ, եւ մասնաւորապէս Մսուրայ Գուշարեանց». վերջին զուգադիրը վերաբերում է պատմութեան աւարտին եւ այս է.

Արդ, այսքան բան ձեզ խրատու բաւականասցի: Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչեմ:

Արդ, այսքան բան ձեզ խրատու յինէն բաւականասցի: Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս նուաստ կաթուղիկոս Հայոց աղաչանս առաջի մատուցանեմ ընթերցողացդ ձեզ եւ լսողաց բանի պատմութեանս, արժանի զիմս վարկանել անուն ի մաքրամատոյց նուիրական աղօթս ձեր, զի երկաքանչիւրոցս՝ ինձ եւ ձեզ թեւրեւս ի Տեառնէ տացի վարձս հատուցման յետնում աւուր այցելութեան նորա: Որ է օրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն:

Սա բնագրի կարեւոր կէտերից է. վերի նկարագրութիւններից յստակ երեւում է, որ ձեռագրերի մի մասն իսկապէս ունի առաջին՝ իմաստով թերի, չաւարտուող խօսքով վերջը (գուցէ ծագում է վերջից թերթ ընկած նախօրինակից), մի այլ մասը՝ ամբողջացող կանոնաւոր օրհնաբանական աւարտ:

Ապա բացատրում է, որ «այս մատեան... առաւել քան զայլ հեղինակս ձեռնտու է ամենայն հասակի, մանաւանդ աշակերտաց յուսումնարանս, պարապելոցն յուսմունս հայրենատուր լեզուիս Հայկայ, եւ որչափ է պիտանի /4ա/ եւ հարկաւոր յայսպիսիս ի ձեռս նոցին նորուս կրթելոցն, այնչափ հազուագիւտ է առ բանասէրս եւ ի հայալեզու ուսումնարանս վասն մնալոյ մինչ ցարդ առանց տպագրութեան ուրեք յազգս մեր»՝ դաւանական խնդիրների վերաբերող հատուածների պատճառով, «այլ զի մի՛ մնասցէ այսպիսի թանկագին հեղինակութիւն հայկաբանութեան անծանօթ հասարակութեան ազգին, զայն մասնաւոր հատուածսն չակետիւ բարձեալ ի չարակարգէ անտի գրուածոց հեղինակին՝ պատրաստեցաք տպագրութեամբ տալ ի ծանօթութիւն ընդհանրապէս». ակնարկը վերաբերում է քաղկեդոնականութեանը վերաբերող հատուածներին, որոնք այս ձեռագրում «չակետիւ»՝ փակագծերով են, այսինքն՝ չէին տպուելու, ինչպէս տպուած չեն Էմինի հրատարակութեան մէջ:

Կարեւոր է նաեւ յաջորդը. «Եւ զի որովհետեւ բովանդակ այս մատեան յսկզբէն մինչեւ ցկատարածն տեսանի իբրեւ մի պարբերութիւն առանց գլխակարգութեան՝ որպիսիք տա-

ռապեցուցիչ իմն են ընթերցանելեաց, վասն որոյ արժան դատեցաք նշանակել ի լուսանցսն թղթոց զանուանս երեւելի անձանց եւ զականաւոր իրողութիւնսն եւ զայբբենական ցանկս այնց ի վախճանի՝ ի դիւրութիւն ուսումնասէր պարապելոցն ի սմին, որոց ազնուականութեանն եմ եւ եղէց խոնարհ ծառայ Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեանց»[1]: Այսինքն՝ բնագիրն ընթերցուող դարձնելու նպատակով հատուածումներ չի արել, այլ լուսանցներում կարմրով գրել է «երեւելի անձանց եւ ականաւոր իրողութեանց» անունները, որոնց ակնարկուած այբբենական ցանկը ձեռագրում չկայ. հաւանաբար պէտք է պատրաստէր տպագրութեան ընթացքում, որ այդպէս էլ չի իրականացել:

Բայց Շահխաթունեանցի արածը թէ՛ անտեղի չեղաւ եւ թէ՛ անտիպ չմնաց, որովհետեւ այն մասամբ օգտագործեց նրա ժամանակակից մի այլ բանասէր՝ Մսեր Մսերեանցը, որի արածն արդէն յայտնի է որպէս Մ. Էմինի տպագիր. Մսերեանցը 1853 թ. Փետրուարի 10ին գրած նամակում[2] Էմինին բացատրել է, որ ինքն այս ձեռագիրն ստացել է՝ 140բ. «ի Ս. Էջմիածին, յամի 1828, յարկեղէ գրոց Ստեփաննոսի արքեպիսկոպոսի Ենովքեան, որ ամօք յառաջ զհոգեւոր տեսչութեան ունէր զաթոռ ի Զմիւռնիա...», ձեռագիրը յիշատակարան չունի, գրչի անունը յայտնի չէ, գիրը «ի նոտրագիր կամ ի շղագիրն» է, ուստի «թուի ինձ գործ լինել միոյ ուրումն ի յաջողաձեռն գրչաց Հայրապետանոցին՝ եղելոց յաւուրս Սիմէոնի կաթողիկոսի, կամ Ղուկայ կամ նորուն յաջորդի». ձեռագիրը նրան լաւ է թուացել՝ «ընդ բաղդատելն իմ զայն ընդ այլոց եւս կրկին օրինակաց», որոնցից մէկը 1824 թ. Զմիւռնիայում ինքն էր օրինակել «յանթուական եւ յաղաւաղ օրինակէ՝ առանց իրիք փոփոխութեան», իսկ միւս Շահխաթունեանի ձեռագիրն էր. «Օրինակն իմ թէեւ պակասաւոր էր բազմօք՝ ոչ ի սկզբանն միայն եւ ի կատարածին, այլ եւ ի տեղիս տեղիս ի միջոցին՝ յար եւ նման նախագաղափարին, բայց ո՛չ ի սպառ եւ ամենայն մասամբք անպէտ ինչ էր կամ անօգուտ», զի աղաւաղ տեղերում՝ 141բ. «սա լոյս տայր զիարդ եւ է՝ յիմաստիցն բացայայտութիւն». Շահխաթունեանի օրինակը «պանծալի էր կատարելութեամբ՝ ըստ ամբողջութեանն եւ ըստ քերականական ուղղութեանցն ի փոփոխմունս բառից կամ ի բանից կազմութեան, եւ ընտրելագոյն համարէր օրինակ (իբրու զի կանխագոյն եւս սրբեալ էր ի վրիպակաց ի թագաւորական քաղաքին յումեմնէի մերոց բանասիրաց՝ երկոտասան գրչագրաց համեմատութեամբ)[3], այլ այնու ամենայնիւ ինքնին միայնակ չունէր զանվթարն տալ մեզ զօրինակ մատենիս... այն զի ուրեք երբէք ի կարգի շարագրածոյն խախտումն երեւէր ի նմա, որով եւ բանին իսկ մռայլ առեալ՝ կամ մնայր ընդ երկբայութեամբ, կամ այլազգ ինչ եւ տարաբանագոյն տայր իմաստս: Զայս ամենայն եւ զայլ սոցուն սակի հանգամանս զմիոյ միոյ յօրինակացս յիշատակելոց յակն արկեալ իմ եւ հանգուցելոյն ի Տէր՝ Հօրն Շահխաթունեաց, խնամով իմն ջան յանձին կալաք ի բաղ/142ա/դատութիւն առնուլ զնոսին՝ ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ յոլովակի ծայր ի ծայր վերծանութեամբ բովանդակ մատենին ի բազում աւուրս: Եւ այնպէս իսկ յետ զգուշաւոր զննութեանց՝ զուղղագրութիւնն արարաք զմատենիս, ի գրչացն վրիպակաց զնոյն մաքրեալ, ի մթութեանցն պարզեալ, զթերին լցուցեալ, զաւելորդսն յապաւեալ եւ զգլխաւորագոյնսն ի տարբեր ընթերցուածոց կամ յերկբայելեաց ընտրանօք ի ներքոյ դրոշմեալ»: Այսպիսով,

1 Þ ³ ï ó ³ õ ³ ÉÇ ¿, áñ Þ ³ ÑË ³ ÃáõÝ» ³ ÝóÇ ³ Ûë ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝÁ Ãáõ ³ ·ñáõ ³ Í ã¿:

2 î»°ë ß ³ ñùÇë 28ñ ¹ ª °ñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 6537, 140µ-2 ³ , ÑÙÙ ï . î[2], ¿ç Åµ-Å».:

3 àõñ»ÙÝª Ó»éùÇ ï ³ Ï áõÝ»ó»É ¿ ¾çÙÇ ³ ÍÝáõÙ »õë 4 Ó»é ³ ·ñÇ Ñ ³ Ù»Ù ³ ïáõÙÇó ³ é ³ ç. ¦Ç íñÇå ³ Ï ³ ó§ ëñµáÕÁ, ÇÑ ³ ñÏ¿, Þ ³ ÑË ³ ÃáõÝ» ³ ÝóÝ ¿ñ, áõë ïÇª Øë»ñ» ³ ÝóÇ ³ Ýáñáß ³ óáõÙÝ ³ ÝÑ ³ ëÏ ³ Ý ³ ÉÇ ¿:

իր ստացածը՝ (Հմր 6537ը) համարում է՝ 142ա «եթէ ոչ անվթար ամենայնիւ, գէթ ընտրելագոյն եւ հարազատագոյն քան զայնս ի գրչագրաց, զորս եւ յայլոց ոմանց ձեռս դէպ եղեւ ինձ տեսանել յետ մերոյս աշխատութեան»[1]*:*

Տպագիրների, թարգմանութիւնների եւ ձեռագրերի ներկայացուած կացութեան մասին նախապէս ընդհանուր պատկերացում ունենալով՝ որոշեցինք քննականին նախորդող կամ նրա նախապատրաստութիւն միջանկեալ այս բնագրում օգտագործել հնագոյն ձեռագրերը, տպագիրների կատարեալ համեմատութեամբ հանդերձ[2]*: Թէ առարկայական պատճառով եւ թէ՛ պատահմունքով ստացուեց այնպէս, որ համեմատեցինք ձեռագրական մեր կարեւորագոյն կենտրոնների՝ Վենետիկի, Երեւանի, Երուսաղէմի եւ Վիեննայի մէկական օրինակ. եւ ներկայ պահի համար արդիւնքը մեզ գոհացուցիչ է թւում:*

Մինչ մեր բնագրի մանրամասները ներկայացնելը՝ գնահատենք Պատմաբան կաթողիկոսի այս հիմնական երկի ձեռագրական վիճակը եւ առաջադրենք ապագայ անելիքների մեր պատկերացումը: Անկասկած է, որ վերջնական բնագիր ստանալու համար բոլոր ձեռագրերը համեմատելն անիմաստ է լինելու առաջին հերթին այն պատճառով, որ նկարագրութիւնների մէջ արդէն նրանց մի մասի ազգակցութեանը վերաբերող ակնարկներ կան (օրինակ՝ 5րդն օրինակուած է 1ինից), այսինքն՝ յայտնի որեւէ ձեռագրից օրինակուած մի այլ ձեռագիր համեմատելն անիմաստ է, ուստի վստահ ենք, որ սկզբի, միջին մասի եւ վերջի 2-3 էջանոց փորձնական հատուածների՝ հնարաւոր չափով բոլոր ձեռագրերի համեմատութիւն անելուց յետոյ պէտք է որոշել բաղդատելի մնացած ձեռագրերը, ապա՝ նրանց ընձեռած ընթերցումներով անել բնագրի վերջնական քննութինը: Արտաքին որոշ յատկանիշներ նկատի ունենալով՝ կարծում ենք՝ համեմատելի կարող են լինել հետեւեալ միաւորները՝ 6-9, 12, 14, 24, 26, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 41 եւ այլն: Բայց սրան զուգահեռ հնարաւոր չափով պէտք է հետազօտել բոլոր ձեռագրերի արտաբնագրական յատկանիշները եւ հիւսել Դրասխանակերտցու երկի գրական կատարեալ պատմութիւնը:

ՆԵՐԿԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

ՀԱՏՈՒԱԾԱԲԱԺԱՆՈՒՄԸ. Արդէն տեսանք, որ Դրասխանակերտցու երկի բուն շարադրանքի (բացի Առաջաբանից եւ Վերջաբանից) միայարութիւնը՝ գլխաբաժանում չունենալը, գրեթէ միշտ ընթերցման դժուարութիւններ է առաջացրել, ուստի նրա գործածութիւնը դիւրացնելու նպատակով հիմնականում ԺԹ. դ. ընթացքում տարբեր ձեռագրերի լուսանցներում բովանդակային բնորոշում-ծանուցումներ են դրել, յաճախ էլ տարբեր տեսակի հատուածաբաժանումներ են արել. ըստ ամենայնի նոյն ԺԹ. դարին է վերաբերում նաեւ բնագրի՝ 67 գլխի բաժանումը, որ առկայ է մի քանի ձեռագրում, ըստ սրանցից մէկի՝ 64րդ ձեռագրի այս տրոհմամբ էլ հրատարակուել է երրորդ տպագիրը (Տ[3]*), ապա նաեւ՝ վրացերէն, ռուսերէն եւ անգլերէն թարգմանութիւնները. ուստի բնագրի նոր բա-*

---

1 ä¿ïù ¿ ³ñÓ³Ý³·ñ»Ýù, áñ Þ³ÑË³ÃáõÝ»³ÝóÇ »õ Øë»ñ»³ÝóÇ ³ë ³ßË³ï³ÝùÝ»ñÁ Ù»ñ ·Çï³Ï³Ý µÝ³·ñ³·Ç-ïáõÃ»³Ý Ý³Ë³ù³É»ñÇ ß³ñùÇ Ù¿ç »Ý:

2 Ø»ñ å³ïÙ³Ï³Ý ëÏ½µÝ³ÕµÇõñÝ»ñÇ Ý³Ëáñ¹ ïå³·ÇñÝ»ñÇ ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ Ñ»ï»õáÕ³Ï³Ý Ýß³Ý³ÏáõÙÝ ÁÝ¹-Ñ³Ýñ³å¿ë Ï³ñ»õáñ »Ýù Ñ³Ù³ñáõÙ ³é³çÇÝ Ñ»ñÃÇÝ Ýñ³ Ñ³Ù³ñ, áñ ÁÝÃ»ñóáÕÁ ÝáñÇ Ù¿ç Ï³ñáÕ³Ý³ ï»ë-Ý»É ÑÝ»ñÇ Ï³ï³ñ»³É å³ïÏ»ñÁ, áõëïÇ »õ Ýñ³Ýó ¹ÇÙÇ Í³ñ³»Õ ¹¿åù»ñáõÙ, ³å³ª ïå³·ÇñÝ»ñÇ Ñ³Ù»Ù³-ïáõÙáí ³ë Ï³Ù ³Ý ã³÷Ç ×ß·ñïáõÃ»³Ùµ »ñ»õáõÙ ¿ Ý³»õ Ýñ³Ýóª ³×³Ë ³Ý³ï Ï³Ù Ïáñëáõ³Í ÑÇÙù-Ó»-é³·ñ(»ñ)Ç å³ïÏ»ñÁ:

ժանում անելն անիմաստ համարեցինք, հինը պահպանեցինք, նրա համարները դրեցինք շարադրանքի համապատասխան մասերի սկզբում, իսկ հետագայ յօրինուածք-խորագրերը որպէս Տ^{3}ի ձեւեր դրեցինք ընթերցում-ծանօթութիւնների շարքում:

ԸՍՏ ՊԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ նախորդ տպագիրների տրոհումն անբաւարար դիտեցինք. առաջինի եւ երրորդի (Տ^1, Տ^3) մէջ ինչ-որ տրամաբանութիւն կայ. հրատարակիչները երեւի հետեւել են իրենց հիմք ձեռագրերի կարմրագիր սկզբնատառերին, իսկ երկրորդը (Տ^2) այս իմաստով շատ անյաջող է եւ որեւէ տրամաբանութիւն չունի. յաճախ մի պարբերութիւնը մի քանի էջ է բռնում, որ մեծապէս դժուարացնում է ընթերցումը: Որոշեցինք հետեւել մեր համեմատած ձեռագրերի կարմրագիր սկզբնատառերին. նոր պարբերութիւն դարձրինք յատկապէս այն մասերը, որոնք մէկից աւելի ձեռագրում կարմիր գլխատառով են:

ԿԷՏԱԴՐՈՒՄԸ. նախորդ տպագիրները, բնականաբար, այս առումով եւս անբաւարար են. առաջինում եւ երրորդում երեւի հետեւել են իրենց գործածած ձեռագրերին, իսկ երկրորդի հիմնական տրոհիչը բութն է, որ մեծապէս դժուարացնում է ընթերցումը. ռուսերէն եւ անգլերէն թարգմանութիւններում այս առումով բաւական աշխատանք արուած է, բայց գիտենք, որ հայերէնը նրանցից տարբեր տրամաբանութիւն ունի, ըստ որի եւ վերամշակեցինք մեր բնագրի կէտադրութիւնը:

Մեր ստացած բնագրի արժէքը ոչ միայն ճշգրտումների մէջ է, այլեւ՝ ընթերցումների, որոնց մէջ կան նախընտրելի ձեւեր, բայց բնագրի մէջ դնելը թողել ենք աշխատանքի յաջորդ փուլին, որի դիւրացման նպատակով տողատակերում փակագծերի մէջ յաճախ պահել ենք նաեւ հիմնաբառերի աւանդման պատկերը:

Գիտենք, որ թուերը եւ թուականները, որոնք Դրասխանակերտցու Պատմութեան մէջ շատ չեն, մինչեւ բոլորգրի տիրապետող գործածութեան շրջանի սկիզբը (ԺԳ. դ.) գրուել են բառերով. սակայն համեմատուած ձեռագրերի մէջ մեծ մասամբ տառային համառօտումներով են, ուստի սրանք բառերի չվերածեցինք:

Հակառակ ձեռագրերի մեծ մասի ունեցած «իսմայէլեան» եւ «Մահմէտ» ձեւերի, ամենուր նախընտրելի համարել եւ բնագրում դրել ենք «Իսմայելեան» եւ «Մահմետ» ձեւերը, որոնք առկայ են նաեւ Ղեւոնդի Պատմութեան լաւ ձեռագրերի մէջ: Բ.27 մասի՝ նահապետների անունների շարքի ընթերցումների վերուվարումներ չարեցինք, որովհետեւ այս հատուածը դեռեւս Խորենացու հետ համեմատելի եւ ըստ այդմ հետազօտելի է:

Յիշենք՝ ԱԳԴ սկսում են Առաջաբանի՝ Ա^{Ա}.7ի վերջին երեք բառով՝ «///սուղ ինչ շարայարեցից» (այս մասը Գ ձեռագրում հետագայ լրացում է):

Ա – յաճախ՝ ո՛չ հետեւողաբար, «ու»ի փոխարէն գրել է «ւ» եւ մոռացել համառօտման ՜ նշանը դնելը՝ «շինուածով» (պէտք է լինէր՝ «շին՜ւածով»). հետագայ համեմատութիւնները դիւրացնելու նպատակով սրանք ընթերցումների մէջ նշել ենք, յետոյ արժէ անտեսել. Խմբատ անունը որպէս կանոն «Սմպատ» ձեւով է. անտեսելի է, բայց պահեցինք նոյն նպատակով:

Բ – ընտիր ընթերցումներ շատ ունի, բայց ունի նաեւ անտեսելի ակնյայտ վրէպ ձեւեր, սակայն սրանք եւս նշել ենք:

Գ – Կարմրով գրուելիք սկզբնատառերը չեն լրացուել. սրանք անտեսել եւ որպէս ընթերցում չենք նշել, մի մասն էլ այլ ձեռքով յետոյ լրացուել են՝ յաճախ սխալներով. այսպիսիք նշել ենք:

Դ – Կրկին՝ կարմրով գրելի գլխատառերը չեն լրացուել՝ ընթերցումների մէջ չենք արտայայտել: Բնագիրը գրչի իսկ ձեռքով առատօրէն սրբագրուած է. սրանցից արտայայտել

ենք միայն այնպիսիք, որոնք համամատուած միւս ձեռագրերի հետ ազգակցութիւն են ցոյց տալիս:

Ե – (28րդը՝ Տ^{2}ի հիմքը) այս նիշով համեմատել ենք չարադրանքի որոշ խնդրայարոյց բառեր եւ Կէ.23ից մինչեւ վերջ (135բ-40ա). ուր Ե նշանով ձեւերը տարբեր են Տ^{2}ի ձեւերից, արտայայտում են Էմինի միջամտութիւններն ու վրիպումները:

Ա՛, Բ՛, Գ՛ եւ Ե՛ ձեւով նշել ենք ձեռագրերում առկայ հետագայ սրբագրումները. գրչի սրբագրութիւն են միայն Դ՛ նիշով ընթերցումները:

Ամենուր գրել ենք «աւ», «եւ», «օ, և» գրերը եւ «ը» գաղտնավանկն ընդհանրապէս անտեսել ենք:

Տ^{1} – «կաթողիկոս», «կաթողիկոսութիւն» ուղիղ ձեւերի փոխարէն հետեւողաբար ունի ԺԷ-ԺԸ. դարերում առաջացած սխալը՝ «կաթուղիկոս», «կաթուղիկոսութիւն», որոնք անտեսել եւ չենք նշել: Համեմատել ենք ո՛չ միայն գիրքը, այլեւ՝ Էմինի հրատարակութեան վերջում որպէս ծանօթութիւն դրուած նրա ընթերցումները, որոնք երբեմն սխալ են:

Տ^{3} – անկախ նրանից, որ այստեղ ընթերցումների նշանակումը վստահաբար հետեւողականօրէն չի արուել, պէտք է համարենք, որ այս տպագիրը մեզ համար վեց ձեռագրի արժէք ունի. սրա բնագրի ձեւերը սովորական Տ^{3} նշանով դնելով, տողատակի բոլոր ընթերցումները վերարտադրել ենք հետեւեալ կերպ. էջ Է. «Ամենայն օր. ունին՝ սակաւուտ» դարձրել ենք՝ «Տ^{3} ամ.օրնկք՝ *սակաւուտ», էջ Ը. Երկ. օրի.՝ սակաւ» – «Տ^{3}**2** սակաւ», էջ Ժ. «Երկու օրի.՝ զզրկումն» – «Տ^{3}**2** զզրկումն», «Զորս օրի.՝ անդնդապոյտն» – «Տ^{3}**4** անդնդապոյտն», էջ 17 «Յերկ. օրի. պակասէ՝ ով ընթերցասէրդ, եւ պարտ վարկցիս» – «Տ^{3}**2** > ով ընթերցասէրդ, եւ պարտ վարկցիս», էջ 17 «Մի օրի. ճառելոցն» – «Տ^{3}**1** ճառելոցն» եւ այլն: Ըստ ամենայնի անկախ ունեցած ձեռագրական ձեւերից՝ Կեսարիա, Ամասիա եւ նման այլ անունների վերջում սկզբունքով -յ չկայ, մինչդեռ թեք ձեւերում պէտք է լինէր. պատկերացում տալու համար այսպիսիք որպէս ընթերցում նշել ենք միայն սկզբի 15 էջում:*

Ղեւոնդի Պատմութեան հրատարակութեան վերջում արդէն ներկայացուած են ընթերցումների նշանակման մեր սկզբունքները եւ կիրառուող նշանները[1], սակայն այստեղ համառօտած կրկնելն անհրաժեշտ է, որովհետեւ հատորիս մէջ առկայ՝ մեր պատրաստուած միւս բնագրերը եւս նոյն ձեւով են արուած:

– «Փոխարէն» նշանակող փխ-*ի տեղ դրել ենք], չէք-ի տեղ՝ >, չարահիւսական դրափոխութիւններից առաջ՝ ~ պայմանական նշանները. նախ պայմանանիշերն են, ապա՝ ընթերցումը, յիշեալ նշաններից մէկը, վերջում՝ հիմնաբառը: Պայմանանիշները հայերէնի գլխատառերով են, ընկալման չփոթից խուսափել ենք ընթերցումների մէջ գլխատառ չգործածելով, թիւ կամ թուական նշանակող տառերը (Իէ.՝ 27 եւ այլն) տողատակում երկու կողմից առնուած են կէտերի մէջ՝ «.իէ.» եւ այլն:*

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

1 Ø³ ï»Ý³ ·Çñù Ð³Ûáó, ¼. Ñ³ ïáñ, À. ¹³ñ, ²ÝÃÇÉÇ³ ë-ÈÇµ³Ý³Ý, 2007, ¿ç 731-2:

ä²ÚØ²Ü²ÜÆÞºð Ð²ØºØ²îàô²Ì Òºè²¶ðºðÆ ºô îä²¶ÆðÜºðÆ

(Ð²Ø²èúî²¶ðàôÂÆôÜÜºð)

² - ØËÇÃ. ì»Ý»ïÇÏÇ Ó»é. ÐÙñ 236/907. 3³-111µ.

´ - ØËÇÃ. ìÇ»ÝÝ³ÛÇ Ó»é. ÐÙñ 618. 5µ-170µ.

¶ - ºñáõë³Õ¿ÙÇ ÐÙñ 375. »ññáñ¹ ¿ç³Ï³ÉÙ³Ý ¿ç ³-Ñµ.

¸ - ºñ»õ³ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 1896. 140³-250µ.

º - ºñ»õ³ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 6537. 1³-140³.

î[1] - ä³ïÙ³·ñáõÃÇõÝ ÚáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ ³Ù»Ý³ÛÝ Ð³Ûáó, ºñáõë³Õ¿Ù, 1843, ¿ç 1-265.

î[2] - ÚáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóõáÛ ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ûáó, ØáëÏáõ³, 1853, ¿ç 1-197.

î[3] - ä³ïÙáõÃÇõÝ ÚáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ, ºñáõë³Õ¿Ù, 1867, ¿ç ²-Ä¶., 15-457.

ò - ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóÇ, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ûáó, ÂÇýÉÇë, 1965, ¿ç 1-21.

êñ·. - ². ê³ñ·ë»³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóõ ¦Ð³Ûáó å³ïÙáõÃÇõÝÁ§ »õ Øáíë¿ë Êáñ»Ý³óÇÝ, ºñ»õ³Ý, 1991, ¿ç 149-219 - ³é»É »Ýù 18 ³é³ç³ñÏ:

ÜËÝ. - Üáñ³Ûñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óÇ, Ü³ËÝÇù, Ðñ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý å³ïñ³ëï»ó Ø³ñ-ïÇñáë ØÇÝ³ë»³ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996, 574 ¿ç - ³Ûë ï»ÕÇó ³é»É »Ýù ëñµ³·ñáõÃ»³Ý 213 ³é³-ç³ñÏ:

¶ð²Î²ÜàôÂÆôÜ[1]

²µ»Õ»³Ý Ø., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóÇ.- ºñÏ»ñ, Ñï. ¶., ºñ»õ³Ý, 1968, ¿ç 479-92:

²¹áÝó Ü., ´³·ñ³ïáõÝ»³ó ÷³éùÁ.- ä³ïÙ³Ï³Ý áõëáõÙÝ³ëÇñáõÃÇõÝÝ»ñ, ÉáÛë ÁÝ-Í³Û»ó ². ÊáÝ¹Ï³ñ»³Ý, ä³ñÇë, 1948, ¿ç 49-156, ï»ºë Ý³»õ Ü. ²¹áÝó, ºñÏ»ñ, Ñï. ²., ºñ»õ³Ý, 2006, ¿ç 439-534£

²ÉÇß³Ý Ð. Ô., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáë.- ï»ºë Ð³Û³å³ïáõÙ, ². (ä³ïÙÇãù Ð³Ûáó), ì»Ý»ïÇÏ, 1901, ¿ç 81:

²Õ³õÝáõÝÇ Ø. »åë., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáë.- êÇáÝ, 1933, ¿ç 381:

²ÛïÁÝ»³Ý Ð. ¶., ²½·³ÛÇÝ Ù³ï»Ý³ËûëáõÃÇõÝ. ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáëÇ ä³ïÙáõ-ÃÇõÝ.- ´³½Ù³í¿å, 1915, ¿ç 46-48:

´³ËãÇÝ»³Ý Ð., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáëÇ ¦Ð³Ûáó å³ïÙáõÃ»³Ý§ Ó»é³·ñ»ñÁ »õ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÁ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 1974/¸., ¿ç 25-7:

´³ËãÇÝ»³Ý Ð., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóáõ ä³ïÙáõÃ»³Ý ·ñáõÃ»³Ý Å³Ù³-Ý³ÏÁ.- ´³Ýµ»ñ ºñ»õ³ÝÇ Ñ³Ù³Éë³ñ³ÝÇ, 1976/¶., ¿ç 122-6:

´³ËãÇÝ»³Ý Ð., ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóÇ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 1973/¶., ¿ç 25-7:

1 ´Ý³·ñÇ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÝ ³Ûë ï»Õ ã»Ýù Ãáõ³ñÏáõÙ, áñáíÑ»ï»õ Ý»Ï³Û³óáõ³Í »Ý Ã¿º ³é³ç³µ³ÝÇë ëÏ½µáõÙ »õ Ã¿º Ñ³Ù»Ù³ï áõÃ»³Ý å³ÛÙ³Ý³ÝÇßÝ»ñÇ ß³ñùáõÙ:

¶ ³É¿Ùù» ³ ñ» ³ Ý ¶. í., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë Ï ³ ÃáÕÇÏáë å ³ ïÙ ³ µ ³ Ý.- î ³ × ³ ñ, 1912, ¿ç 502:

¶ñÇ·áñ» ³ Ý Ø. Í. í., ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óõá ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ². Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃ» ³ Ý á-¹Çë ³ Ï ³ ÝÁ.- Ð ³ Ý¹¿ë ³ Ùëûñ» ³, 19734 ¿ç 311-26:

¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ Ý Ø., ¸Ç ï áÕáõÃÇõÝÝ»ñ ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý í»ñ ³ µ»ñ» ³ É.- ä ³ ïÙ ³ -µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ Ý¹¿ë, 1981/¶., ¿ç 154-64:

¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ Ý Ø., История Армении Ованеса Драсханакертци как литературный памятник.- Русская и армянская средневековые литературы, Ленинград, 1982, с. 95-104:

¸ ³ ñµÇÝ» ³ Ý-Ø»ÉÇù» ³ Ý Ø., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ å ³ ïÙ ³ Ï ³ Ý ÏáÝó»å-óÇ ³ Ý.- ä ³ ïÙ ³ -µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ Ý¹¿ë, 1982/¶., ¿ç 119-25:

¼ ³ ÙÇÝ» ³ Ý ²µñ ³ Ñ ³ Ù, ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë º. Ï ³ ÃáÕÇÏáë.- Ð ³ ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý å ³ ïÙáõ-ÃÇõÝ, ². Ù ³ ë, Üáñ Ü ³ ËÇç»õ ³ Ý, 1914, ¿ç 139-41:

¼ ³ ñåÑ ³ Ý ³ É» ³ Ý Ð. ¶., ÚáíÑ ³ Ý Ï ³ ÃáÕÇÏáë.- ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ ÑÇÝ ¹åñáõÃ» ³ Ý (¸-Ä¶. ¹ ³ ñ), ì»Ý»ïÇÏ, 1932, ¿ç 511-7:

ÂáõÙ ³ » ³ Ý Î., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë å ³ ïÙÇã Ï ³ ÃáÕÇÏáë.- Ð ³ ³ ëï ³ ÝÇ ÏáãÝ ³ Ï, 1922, Ð^Ùñ 44, 47, 48:

äáÕ ³ ñ» ³ Ý Üáñ ³ ñ »åë., Ð ³ ·ñáÕÝ»ñ. º-Ä¾. ¹ ³ ñ, ºñáõë ³ Õ¿Ù, 1971, ¿ç 138-40:

ê ³ ñ·ë» ³ Ý ²., Øáíë¿ë Êáñ»Ý ³ óÇ »õ ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óÇ (³ ÕµÇõñÇ í»ñ ³ ñ ï ³ ¹ñÙ ³ Ý ëÏ½µáõÝùÇ Ù ³ ëÇÝ).- ä ³ ïÙ ³ -µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ Ý¹¿ë, 1983/´-¶., ¿ç 160-6:

ê ³ ñ·ë» ³ Ý ²., Øáíë¿ë Êáñ»Ý ³ óáõ Ð ³ áó å ³ ïÙáõÃÇõÝÁ »õ ³ ÕµÇõñÝ»ñÇ ÇßÝ ³ ï ³ Ï-Ù ³ Ý ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ ëÏ½µáõÝùÁ.- Èñ ³ µ»ñ Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ³ Ï ³ Ý ·Ç ï áõ-ÃÇõÝÝ»ñÇ, 1982/º., ¿ç 72-81:

ê ³ ñ·ë» ³ Ý ². ´., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ ¦Ð ³ áó å ³ ïÙáõÃÇõÝÁ§ »õ Øáí-ë¿ë Êáñ»Ý ³ óÇÝ, ºñ»õ ³ Ý, 1991, 330 ¿ç:

ì ³ ñ¹ ³ Ý» ³ Ý ì., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõ Ï» ³ ÝùÇ í»ñçÇÝ ßñç ³ ÝÇ Ù ³ ëÇÝ.- ä ³ ïÙ ³ -µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ Ý¹¿ë, 1988/¶., ¿ç 114-25:

øÇå ³ ñ» ³ Ý Ð. Î. í., ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ ÑÇÝ ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý, ì»Ý»ïÇÏ, ê. Ô ³ ½ ³ ñ, 1992, ¿ç 292-5, 305-6 (Ù ³ ï»Ý ³ ·Ç ï áõÃÇõÝª Ï ³ ½ÙáÕ ä. Ê ³ ã ³ ïñ» ³ Ý):

úß ³ Ï ³ Ý Ú., ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë å ³ ïÙ ³ µ ³ Ý.- êÇáÝ, 1929, ¿ç 178:

úñÙ ³ Ý» ³ Ý Ø ³ Õ ³ ùÇ ³ ³ ñù»åë., î. ÚáíÑ ³ ÝÝ¿ë º. Ï ³ ÃáÕÇÏáë å ³ ïÙ ³ µ ³ Ý.- ²½· ³ -å ³ ïáõÙ, ²., Î.äáÉÇë, 1912, ¿ç 1070-1118 (699-736):

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Աա. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ[1] ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ[2] ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ[3]

1 *Զդադարումն դարուց, ժամուց եւ ժամանակաց Թէպէտ եւ խկապէս զՀաւրէ ասաց Բանն դնել յիւրում իշխանութեան[***], ի բաց միանգամայն տարեալ ի մարդկայնոցս գիտութեանց զյոյժ հաւաստին եւ զյաւէտ կարելին, սակայն մարդիկ, աւժանդակեալք յԱստուծոյ եւ գեղեցիկ եւ չափաւոր մոլութեամբք[4] ի փոքունս փոքումբք ինչ յանդգնեալ, բանական[5] առաքինութեամբ ետուն մեզ զկարգս պատմութեանց յեղափոխ յեղանակացս սահմանելոց կամ անցելոց[6], ոչ բանապաճոյճ մտացածին ինչ վէպս մեզ[7] յարմարեալ[8], քան թէ զծանաւթութիւն քաջողջութեան հոգւոց[9] անտի եւ ապա յիւս յիւս անցեալ զառանցեալ ժամանակաց մատակարարեալ մեզ[10], զի դիւրաւ[11] մեզ հեռացելոցս եղիցի հարցանել զհարսն, որք ուսուսցեն մեզ, եւ զծերսն, որք պատմեսցեն մեզ[Է]: 2 Եւ այսպէս զընտանի իւրեանց առատութեան մտաց ջանացան աւգուտ աշխարհի գործել՝ զփափագելի[12] մարդկան պէտս լցուցին, պատրաստեցին եւ ստուգագէտ իմացուածիւ խորհրդոց պատկանաւորեցին, յարձանագրութիւնս բանից մատենագրելով զնախնական պատմութիւնսն, զոր[13] յաւէտ պատուասիրելիք եւ փափաքելիք եւ կենցաղաւգուտք[14] ինձ իմանին: 3 Այսպէս եւ ես աստանաւր զանձն ի ներքս արկի ի կարգ բանիս, որ առաջի կայ ինձ ասել՝ ո՛չ մտահաճ հպարտութեամբ ըստ իմում ինչ կամի, այլ վասն զի ծանեայ զառ ի յինէն խնդրողացն զանդուլ նոցայն հոգւոյն շարժմունս իմացուածոց, այնուհետեւ հարկեալ[15] իբր ի նաւապետէ իմեմնէ[16] սրավարեցայ[17] թիակաւք ի մակուկի[18] ճառիս, եւ զայս պատմութիւն առնել տաղտապեալ[19] տագնապեցայ: 4 Սակայն ո՛չ ըստ գեղջկաց անարուեստից երկրորդեալ[20] զայն ինչ, զոր նախ[21] քան զմեզ քաջք եւ բանաստեղծք, արք հոյակապք[22] եւ զարմանալիք զարժանի բան[23] պատմութեան անտուստ ի վերուստ արձանագրե-*

---

1 ¶ Ûû Ñ ³ ÝÝáõ

2 º Ï ³ ÃáõÕÇ Ï áëÇ

3 ´ å ³ ï ÙáõÃ» ³ ÝÝ, î[1] å ³ ï ÙáõÃÇõÝ Ûá í Ñ ³ ÝÝáõ Ï ³ -ÃáõÕÇ Ï áëÇ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ñ ³ Ûáó Ç Å ³ Ù ³ Ý ³ Ïë ëÙµ ³ -ï ³ Û ³ ñù ³ ÛÇ µ ³ ·ñ ³ ï áõÝõáÛ: î[3] Û ³ é ³ ç ³ µ ³ Ý å ³ ï -Ù ³ ·ñÇÝ

*** Հմմտ. Ծն. Ա. 14 «Եւ ասաց Աստուած՝ Եղիցին լուսաւորք ի հաստատութեան երկնից, ի լուսաւորութիւն ի վերայ երկրի. եւ մեկնել ի մէջ տուընջեան, եւ ի մէջ գիշերոյ. եւ եղիցին ի նշանս, եւ ի ժամանակս, եւ յաւուրս, եւ ի տարիս»

4 ´º ÙáÉáõÃ» ³ Ùµ

5 î[1] µ ³ Ý ³ Ï ³ ÝÝ

6 î[1] ë ³ ÑÙ ³ Ý»ÉáÛ »õ ³ Ýó»ÉáÛ

7 î[2] > Ù»½

8 ¶ î[1]î[2]î[3] Û ³ ñÙ ³ ñ»É (´º Û ³ ñÙ ³ ñ» ³ É)

9 ´î[2] Ç Ñá·õáó (¶ î[1]î[3] > Ç)

10 ¶ î[1-3] ½Ù»½ (´º Ù»½)

11 º [1]Çõñ» ³ õ

Է Հմմտ. Բ. օր. ԼԲ. 7 «Յուշ լիցին քեզ աւուրքն յաւիտենից. իմացարուք զամս ազգաց յազգս. Հարց զհայր քո՝ եւ պատմեսցեն քեզ. եւ զծերս քո՝ եւ ասասցեն քեզ»

12 ¶ º ½÷ ³ ÷ ³ ù»ÉÇ

13 ÜËÝ.247.ëñµ·.ª áñ] ½áñ

14 ´ Ï»Ýó ³ Õû·áõ ï

15 ¶ Û ³ ñÏ» ³ É

16 î °°î[2] áõÙ»ÙÝ¿ (´¶ º î[1]î[3] ÇÙ»ÙÝ¿)

17 ¶ áñ í ³ ñ»ó ³ Û

18 ´ Ç Ù ³ Ïáõ Ï¿, ¶ î[1] Ç Ù ³ ÏáÛÏ Ç

19 ¶ º î[1-3] ï ³ Õ ï Ï ³ ó» ³ É (´ ï ³ Õ ï ³ å» ³ É)

20 ¶ î[1]î[3] »ñÏñáñ[1]»É

21 î[1] > Ý ³ Ë

22 º î[1-3] ³ ñ·áÛ ³ Ï ³ åù, ¶ Û ³ ñ·áÛ ³ Ï ³ ù (´ ³ ñù ÑáÛ ³ -Ï ³ åù). êñ·.167.ëñµ·. ³ ñù ÑáÛ ³ Ï ³ åù

23 î[1] µ ³ Ýë

ցին զյայտապատում իրս Թագաւորաց եւ զպայազատութիւն իշխանաց, եւ զհանգամանս պատերազմաց եւ զշինանիստ շինուածս քաղաքաց եւ գաւառաց կամ[1] *գեաւղից*[2] *եւ գերդաստանաց, եւ զգործս արեաց*[3] *եւ անարեաց կամ զխռովութեանց եւ զխաղաղութեանց*[4]*, զի մի՛ տղայաբար ինչ յանդգնեալ զմիանգամ գրեալսն երկրորդեցից եւ զքերթողացն*[5] *արուեստ*[6] *տապալեցից, եւ զայնս*[7] *վերծանողացն*[8] *ծիծաղելիս յարկացուցից*[9]*:* 5 *Եւ արդ*[10]*, մի՛ եւս ինձ այլ յիրս յառաջաբանութեանս եղիցի ծախել*[11] *զժամանակս, վասն զի ծերութիւն ցաւագին*[12] *մահ առ դուրս պատրաստ ունի, եւ տագնապ տարակուսիցս հապճեպ տայ պատմել զանցս անցից աղետիցս*[13] *եւ անհնարին խռովութեանց*[14]*՝ հասելոց կալելոց զմեզ:*

6 *Արդ, այսուհետեւ յարահետ եւ յաղքատիմաց խանթէ*[15] *իմոցս մտաց յառաջ ձգեցից բան երագագիր դպրի գրչութեամբ. եւ նախ՝ զգրովք*[16] *հարցն եկեալ, ըստ նախապատում նոցայն հանդիսի ծանուցս կացուցից սակաւուք*[17] *ինչ զնախնական սփռումն բոլոր ազգաց եւ ազանց՝ որ յորդւոցն*[18] *Նոյի, եւ ապա զմերն Յաբեթ*[19]*՝ յերկուցն ի բաց հատեալ որոշեալ*[***]*:* 7 *Եւ թէ*[20] *ո՛չ մերս միայն ազգ ի նմանէ*[21]*, այլ եւ բազում եւս ցեղից արմատ նա՛ ճանաչիւր*[22]*. եւ ապա*[23] *ընդ բոլոր Յաբեթեանս*[24] *ցեղապետութիւնսն*[25] *վայրիջեալ*[26] *մինչ ի մերն Թորգոմ. եւ այլն արտաքս*[27] *իմոց բանիցս թողեալ, զծննդոցն*[28] *նորա*[29] *ազգաբանութիւն*[30] *սուղ ինչ շարայարեցից:* 8 *Եւ թէ ո՞յք ի նոցանէ շինութեան պարապեալ*[31] *եւ կամ ո՛յք քաղաքական*[32] *եւ բարեզգեաց բարուց. եւ կամ ո՛յք ի նոցանէ ոմանք*[33] *նախ սկիզբն գտան թագաւորելոյ ի վերայ մեր. եւ կամ թէ զկնի նոցա Վաղարշակ Պարթեւ թագաւորէ տանս*[34] *Թորգոմայ*[35] *եւ զկնի՝ նորուն սերունդք մեզ միապետեալ*[36]*:* 9 *Եւ թէ ի ժամանակս նոցա սփռեալ տարածեցաւ ընդ ոլորտս երկրի քրիստոնէական կարգ հաւատոյ սրբոյ, եւ առաւել եւս ի Հայկականս*[37] *գրոհի՝ ի Բարթողիմէէ*[38]*, որ մի է յերկոտասանիցն*[39]*, եւ ի Թադէոսէ առաքե-*

---

1 ¶º î[1-3] > Ï ³ Ù (áõÝÇª ´)
2 ¶ ·ÇõÕÇó
3 ´¶ ³Ññ»³ó
4 ¶º î[1]î[3] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ»³Ýó, ºº ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ»³Ýó
5 ´ ½·»ñ¹áÕ³óÝ
6 ¶î[1]î[3] ³ ñáõÃÇõÝë] ³ ñáõ»ë ï
7 ´ ½Ç³ÛÝ, î[1-2] ½³ÛÝ, ÜËÝ.19.ëñµ. ½ÝáÛÝë (ÜÐ´ª Ç Ç³ ñÏ ³ óáõó ³ Ý»Ù) (¶º î[1] ½³ÛÝë)
8 î[3] í»ñÍ ³ ÝáÕ ³ ó
9 ´ Ç³ ñÏ ³ óáó»óÇó
10 ´ > ³ ñ¹
11 ¶î[1]î[3] Í ³ Ë»³É
12 ¶ Ç³ õ ³ ·ÇÝ
13 º ³ Õ¿ ïÇóë
14 ´¶ Ëéáí áõÃ»³Ýóë
15 î[2ºº],1893,º513 Ë ³ ÝÃ¿, ¶º î[1]î[3]1892,3537,º1868 ù ³ Ý Ã¿
16 ¶ ½·ñûù
17 ¶î[1] ë ³ Ï ³ õáõ ï , î[3] ³ Ù.ûñÝÏùª ë ³ Ï ³ õáõ ï
18 ¶ Ççñ¹õáÛÝ
19 ¶ Ç³ µ¿Ã
*** Ծն. Զ. 10 «Եւ ծնաւ Նոյ երիս որդիս. զՍէմ, զՔամ, զՅաբեթ»
20 ¶ > Ã¿
21 ´ î[1]î[3] ÝÙ ³ Ý¿Ý
22 ´ × ³ Ý ³ ã¿ñ
23 ¶ > ³ å ³
24 ´ î[3] Ç³ µ»Ã» ³ Ý, ¶ î[1] Ç³ µ¿Ã» ³ Ý
25 ¶º î[2] ó»Õ ³ å ³ ïÙáõÃÇõÝëÝ, î[1]î[3] ó»Õ ³ å ³ ïÙáõÃÇõÝë, ´ ó»Õ ³ å» ïáõÃÇõÝëÝ, ÜËÝ.264.ëñµ·.ª ó»Õ ³ å» ïáõÃÇõÝëÝ
26 ´¶º î[1-3] í ³ Çñ Ç» ³ É (ÜËÝ.264.ëñµ·.ª í ³ ÛñÇç» ³ É)
27 ´º î[1] ³ ñ ï ³ ùë (¶ î[1]î[3] ³ ñ ï ³ ùë)
28 ´ ½ÍÝÝ¹áó
29 ¶º î[1]î[3] áñ, ºº Ýáñ ³
30 ² ¸ > ëÏ½µÇó ÙÇÝã» ³ Ûë ï »Õ
31 ² å ³ ñ ³ å» ³ Éù
32 ´ > å ³ ñ ³ å» ³ É... ù ³ Õ ³ ù ³ Ï ³ Ý, ² ¶ ù ³ Õ ³ ù ³ Ï ³ Ýáõ Ã» ³ Ý
33 ²´¶ î[3] ~ áÙ ³ Ýù Ç Ýáó ³ Ý¿
34 ´ ï ³ Ý
35 ² Ãáñ·áÙ» ³ , ´ Ãáñ·áÙ» ³ Û
36 ² ÙÇ ³ å» ï »É
37 ¶î[1]î[3] Ñ ³ ÛÏ ³ Ï ³ Ý
38 ² ´¶ ¸ º î[1]î[3] µ ³ ñ¹áÕÇÙ¿¿ (´¶ ¸ µ ³ ñ¹áÕÙ¿¿, î[1]î[3] µ ³ ñ¹áÕÇÙ¿¿) ³ é ³ ù»ÉáÛ
39 ² Ç.µÁ. ³ ÝÇóÝ

լոյ[1], որ[2] յեաւթանասնիցն[3], որք եւ վիճակեցանն իսկ ի Քրիստոսէ փրկչէն մերմէ աշխարհիս մերոյ քարոզք եւ վարդապետք: 10 Ընդ որոց եւ զսուրբ Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր զկնի շարադրեցից[4] սակաւուք[5] ինչ[6] բանիւք[7], որ ելից[8] եւ[9] բովանդակեաց[10] իսկ զառաքելական քարոզս նոցա, ի լոյս ածեալ անցուցեալ զԹորգոմեան ազն ի խորին կռապաշտութենէ չարութեանն[11]: 11 Զկնի յարադրելով զորդիս եւ[12] զթոռունս նորա, որք արժանի[13] գտան կալ յաթոռ սրբութեան նորա. այլ եւ զայլ եւս զյաջորդս[14] նոցունց մինչեւ ցայսաւր ժամանակի, եւ որ ինչ[15] ի նոցանէն եւ[16] կամ յայլոց ումանց յաւուրս նոցա գործեցեալ իրակութիւնք: 12 Եւ կամ թէ[17] յորո՞ց[18] ումանց յաւուրս[19] սպառ սպուռ դադարեաց թագակալ պերճութիւն[20] Հայկականս գրոհի. կամ թէ զիարդ այսրէն ի մեզ նորոգեալ տեսաւ թագաւորութիւնն[21], որ ի վաղնջուցն[22] հետէ սպառեալ[23] դադարեալ էր՝ պսակելով զմեծ իշխանն Աշոտ թագաւոր ի վերայ մեր: 13 Զի թէպէտ նախ քան զմեզ Շապհոյ Բագրատունւոյ[24] եւ մերումս ժամանակի պատմագրի գրով դրոշմեալ է զնորայն գործոց եւ գնացից[25] եւ իմաստից եւ մրցարանաց եւ շինութեանց եւ խաղաղութեանց հանդէս[27], այլ այս այնչափ միայն[28] առ ի[29] յինէն քեզ տեսցի, զի առ ի յայժմու ճառս նպաստ լեալ՝ ո՛չ տայցէ կարգի բանին հատակտուր սեթեւեթել, այլ՝ յայտ ածեալ[30] զհիւսումն հաւաստութեան առաջակայ[31] իրին: 14 Զկնի ապա ընդարձակիլ[32] բանիւ եւ ի նմին դեգերիլ[33] պատմութեան վասն Սմբատայ՝ որդւոյ Աշոտի, որ թագաւորեաց Հայաստանեայցս[34] փոխանակ հաւր իւրոյ, այլ եւ զարիական մրցմունս նորա եւ զքաջապինդ հանդէսս եւ զբարեզգեաց[35] բարս, եւ թէ զիարդ զշինութիւն աշխարհիս[36] տնաւրինէր[37] իմաստայեղձ[38] մտաւք: 15 Ընդ նմին ապա եւ[39] զայլոց նախարարաց զեկուսցուք բանիւ, ոյք հոյակապք եւ հռչակաւորք, հարուստք[40] եւ անուանիք եւ քաջք յայտնեցան[41] ի նորին աւուրս: 16 Դարձեալ եւ[42] զաղմուկ[43] շփոթի, որ ի

---

1 î² > ³ é ³ ù»ÉáÛ (² ´ ¶ ¸ º î¹î³ áõÝ»Ý)
2 ¸°º î² áñ »õë
3 ¸°º î² Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ] Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ (² ´ ¶-¸ î¹î³ Û»ûÃ ³ Ý ³ ëÝÇóÝ. ² Û.Ñ.ÝÇóÝ)
4 ² î¹ ß ³ ñ ³ ·ñ»óÇó
5 ¶ ¸ î¹î³2 ë ³ Ï ³ õ (¸ áõùª ³ õ»É ³ óáõ ³ Í Éë.áõÙ)
6 î¹ > ÇÝã
7 ¶ ¸ º î¹î³ µ ³ ÝÇõ
8 î¹î² ¿ÉÇó (² ´ ¶ ¸ î³ »ÉÇó)
9 ² ´ > »õ
10 ´ µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï» ³ ó
11 ´ º î² Ïé ³ å ³ ßï áõÃ» ³ Ý ã ³ ñáõÃ»Ý¿Ý (² ¶ ¸ î¹î³ Ïé ³ å ³ ßï áõÃ»Ý¿ ã ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ. î³ ã ³ ñáõÃ» ³ Ý)
12 ´ »õ ½áñ¹Çë »õ
13 ¶ ¸ ³ ñÅ ³ ÝÇù
14 ² ´ Û ³ çáñ¹ë
15 ´ > ÇÝã
16 ² > »õ
17 ¶ > Ã¿
18 î¹î² áñáó (² ´ ¶ ¸ º î³ Ûáñáó)
19 ´ ¶ ³ õáõñë
20 ² ¶ ¸ î¹î³ å»ñ×áõÃÇõÝë, º î³ å»ñ×áõÃÇõÝÝ (´ å»ñ-×áõÃÇõÝ)
21 ² ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
22 ¶ í ³ ÕÝçáõó
23 ´ µ ³ ñÓ» ³ É] ëå ³ é» ³ É
24 î¹ µ ³ ·ñ ³ ï áõÝáÛ
25 ¶ ¸ º î¹⁻³ ½·Ý ³ óÇó (² ´ ·Ý ³ óÇó)
26 ² ¶ ¸ º î¹⁻³ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý (´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ýó)
27 î³ Ñ ³ Ý¹ÇëÇõ
28 ² > ÙÇ ³ ÛÝ
29 ² ¶ > Ç
30 î² ³ Í»É (² ´ ¶ ¸ î¹î³ ³ Í» ³ É)
31 ´ ³ é ³ çÇÏ ³ Û
32 ´ ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï» ³ É
33 ² î³ ¹»·»ñ»É, ´ ¹»·»ñ» ³ É
34 º î¹⁻³ Ñ ³ Û ³ ëï ³ Ý» ³ óë (² ´ ¶ ¸ Ñ ³ Û ³ ëï ³ Ý» ³ Ûóë)
35 ¶ ½µ ³ ñ»ë·» ³ ó, ¸ µ ³ ñ»ë·» ³ ó
36 ² ´ ³ ßË ³ ñÑÇ
37 ´ ï ÝûñÇÝ¿
38 ´ ¶ î³ ÇÙ ³ ëï ³ Û»Õó
39 ¶ »õ ³ å ³ »õ, ¸ º î¹î³ ~ »õ ³ å ³ Û (°º »õ ³ å ³)
40 ´ Ñ ³ ñáõëï
41 î¹ Û ³ Ûï Ý»ó ³ õ
42 º î³ > »õ
43 î¹ ³ ÕÙáõÏ

հարաւահողմն[1] հազարու հասին հասարակաց հալածանք, սրոյ[2] վատնումն եւ սասանումն, եւ սով, եւ գերութիւն, եւ[3] բնաջինջ լինել[4] ողորմելի աշխարհիս Հայոց: 17 *Այլ եւ զտարժանական[5] մահ արքային Սմբատայ[6] ըստ մարտիրոսական[7] հանդիսից՝ ի բազմախողխող երկաթոյն խմայելեան[8]. եւ կամ թէ նախ քան զզրաւումն[9] կենաց թագաւորին զիա՛րդ ոստիկանն հնարիմաց չարիւ արկանէր սուր թշնամութեան ընդ արքային[10] Սմբատայ[11] եւ ընդ մեծ իշխանն Գագիկ՝ քեռորդի նորուն, թագ նմա կապեալ եւ հակառակ թագաւորեցուցեալ:* 18 *Կամ թէ զիա՛րդ յետ մահուան արքային Սմբատայ[12]՝ երեքեան[13] նոքա[14] միանգամայն թագաւորեն՝ Գագիկ Արծրունի եւ Աշոտ՝ որդի Սմբատայ[15], եւ համանուն նորա՝ որդի սպարապետին Շապհոյ, հակարաշք[16] ընդդէմ միմեանց:* 19 *Կամ ո՛րպէս արքայորդին Աշոտ չուէր գնայր առ կայսրն Կոստանդին եւ գեղեցկապէս ի նմանէն գահընկալեալ[17], վայելչապէս գերակայութեամբ բազում ընծայիւք բարեմասնաբար[18] լնոյր եւ յուղարկիւր[19] յիւրական աշխարհս:* 20 *Կամ թէ որպէս ի հակառակութենէ երեցունց անուանակիր[20] թագաւորացն յուզեցան չար իրակութիւնք եւ սասանութիւնք եւ դղրդմունք եւ վրդովմունք աւերանաց, այլ եւ գործք անարժանք եւ կործանումն անագդակ եւ ահափետք մահուց:*

21 *Արդ, այսոքիկ քեզ բաւականացեալ յառաջաբանութիւն, որով մարթասցես[21] գալ բանիւ զրուցացն ճշմարտութեամբ[22] առ ի մատուցանել զլսելիս եւ առնուլ զպատմութիւն, հետեւելով իմ ընդ համառաւտ հաւաստութիւն առաջնոցն գրագիծ մատենից աստուածայնոց, այլ եւ ընդ արտաքնոց[23] եւս ժամանակագրութիւնս, որք վիպեն հաւաստեաւ՝ ընդ մերումս կշռադատեալ յազգաբանութիւն համարու:*

22 *Ամենեքեան սոքա զբոլոր աշխարհաց գիտս ծննդոց յերից[24] որդւոցն Նոյի ասեն սերեալք[25] եւ գոյացեալք, եւ աճեցեալք[26] եւ ցան եւ ցիր սփռեալք ընդ երեսս երկրի:* 23 *Զի թէ եւ զանուանս հարցն արտաքինքն տարորոշս ի մէնջ տան՝ որպէս Քսիւսաթրոս[27] զՆոյ անուանելով եւ Քսերքսէս[28] զՍէմ, սակայն պայազատութեանն զրոյցս ի մի տարեալ բովանդակեն:* 24 *Եւ այսպէս երկաքանչիւրք[29] սոքա աւանդեն մեզ կարգ բանի, թէ ի գալ, հանդիպիլ[30], ժամանիլ[31], հասանիլ[32] դարուն երկրորդի՝ հեղեղեալ, ողողեալ, ներսուզեալ ջնջեաց Տէր՝ ի բաց*

1 ºî[1-3] Ñ³ñ³õ³ ÏáÕÙÝ (²´¶ Ñ³ñ³õ³ÑáÕÙÝ)
2 î[1]î[3] áñáÛ] ëñáÛ
3 ´ > »õ
4 ¶ ÉÇÝÇÉ
5 ¶ ½ï³Å³Ý³Ï³Ý, ¸ºî[1]î[3] ½ï³Å³Ý³õáñ (ºº ½ï³ñ-Å³Ý³Ï³Ý)
6 ²º ëÙå³ï³Û
7 ¶¸ Ù³ñïÇñáë³Ï³Ý
8 ²´¸ ÇëÙ³Û¿É»³Ý
9 ¶î[3]2 ½½ñÏáõÙÝ
10 ² ³ñù³ÛÇ
11 ² ëÙå³ï³Û
12 ² ëÙå³ï³Û
13 ²¸ ·.·., ´ »ñ»ùÇÝ, ¶ »ñ»ù] »ñ»ù»³Ý
14 î[1] »ññáñ¹»³Ýù] »ñ»ù»³Ý Ýáù³, î[3] > Ýáù³
15 ² ëÙå³ï³Û
16 ´ºº î[1-3] Ñ³Ï³é³Ïù (²¶¸º Ñ³Ï³ñ³ßù)
17 ²¶¸î[2] ·³Ñ ÁÝÏ³É»³É, ´ ·³ÑÝÏ³É»³É, (î[1]î[3] ·³-ÑÁÝÏ³É»³É)
18 ´ µ³ñ¿Ù³ëÝ³µ³ñ
19 ² áõÕ³ñÏ¿ñ, ´ Ûáõ Õ³ñÏ¿ñ, ¶ áõÕ³ñÏÇõñ
20 ² ³Ýõ³Ý³ÏÇñ
21 ´ Ù³ñ¹³ëó»ë
22 ¶î[3]2 ×ßÙ³ñïáõÃ»³Ý
23 ´º ³ñï³ùÝáóÝ
24 ¶ »ñÇó
25 ´ ëÇñ»ÉÇù
26 ²´¶ ~ »õ ³×»ó»³Éù »õ ·áÛ³ó»³Éù (´ ·áÑ³ó»³Éù)
27 ÜËÝ.329.ëñµ·.ª ùëÇëáõÃñáë
28 ¶î[1] ½ùë»ñùë¿ë
29 î[3] »ñÏ³ù³ÝãÇõñ
30 ¶ > Ñ³Ý¹ÇåÇÉ
31 ¸î[1] ~ Å³Ù³ÝÇÉ Ñ³Ý¹ÇåÇÉ, ºî[3] ~ Å³Ù³Ý»É Ñ³Ý¹ÇåÇ-å»É
32 ºº Å³Ù³ÝÇÉ Ñ³Ý¹ÇåÇÉ Ñ³ë³ÝÇÉ, ²´ Ñ³Ý¹Çå»É Å³Ù³Ý»É Ñ³ë³Ý»É: ºî[3]Ñ³ë³Ý»É

սպառ սպուռ մաքրելով զերեսս երկրի ի մոլելոցն եւ յամբարշտելոցն[1], եւ յանաւրինելոցն եւ ի վայրագ շամբշեալ[2] շաղղակերաց[3], եւ ի կռամոլ մարդոց չարագունից, մինչ ոչ եւս մնալ ի բոլոր բանականացս կամ յանբանից[4], բայց միայն ի տոհմիցն[5] արդարոց[6] հնազանդեալք եղեն ի գործս արկղակերտի[7] նոյեան տապանին, զորս եւ միանգամայն իսկ մուծեալ ի նա եւ ընդ նոսին եւս եւ յամենայն անբանից՝ սրբոց եւ անսրբոց[ա] առեալ ի ներքս ընդ ինքեանս. եւ այսպէս չնչին փայտի[8] առ հասարակ զնոսա հաւատացեալ[բ], պահեաց առ ի նախախնամել նոքաւք զկրկին նորոգութիւն երկրի ըստ իւրաքանչիւրոցն հաւասարակարգ նմանութեան, եւ ըստ առաջնոյ[9] նուիրմանն ի Տեառնէ Աստուծոյ լնուլ զերկիր[10] եւ ի նոսա եւս զաւրհնութիւնսն[11]՝ յաճել եւ ի բազմանալ եւ լնուլ զերկիր եւ տիրել մարդկան սմա եւ որ ինչ ի սմա: 25 Եւ վասն զի այսոքիկ այսպէս քեզ տեսեալ[12] եղեւ, այսուհետեւ, թէ հաճոյ քեզ թուի, յերկուցն[13] զիս[14] ի բաց տարեալ՝ ի Սեմայ[15] ասեմ նահապետութեանց եւ ի Քամայ, զմերն Յաբեթի[16] ըստ կարգի բանիս սակաւուք ինչ յայտարարութեամբ[17] ասացից. վասն զի եւ ոչ իսկ պիտոյ է այժմու ճառիս, այլ[18]՝ այլում տեղւոյ եւ ժամանակի թողլի է:

Ա.[19] 1 *Յետ երկնասահանացն հեղեղաց եւ անդնդապտոյտ[20] ջրահեղձն[21] լինելոյ բոլոր շնչականաց, եւ յետ ակամայ[22] կամաւ նաւարկութեանն Նոյի եւ ի ցամաք ելանելոյ ի Հայս՝ ըստ հրամանի Տեառն, որդւովք[23] եւ կանամբք հանդերձ եւ այլովք եւս ընդ նոսին անբան կենդանեաւք, սկիզբն ապա դարձեալ առնու աստուածային այցելութեամբն աճելութիւն ծննդոց երկրի:* 2 *Եւ ի մերոյն Յաբեթէ[24] նախ ծնանի որդի եւ անուանի Գամեր[25], ուստի ի նորուն անուն աշխարհ կալուածոց[26] նորա կոչեցաւ Գամիրք:* 3 *Ջկնի ծնանի Մագոգ[27], եւ սերունդք Մագոգայ Կեղտք եւ Գաղատացիք:* 4 *Եւ ապա զՄադայ, որ զաշխարհ տոհմի իւրոյ յիւր անուն Մարս անուանեաց:* 5 *Եւ ապա զԹոբէլ[28], յորմէ Թէտալք[29] ազգն անուանիւր. եւ զՄոսոք, որ պայազատէր զԼիւրիկիայ[30]:* 6 *Իսկ վեցերորդ[31] զԹիրաս[32], յորմէ մերն իսկ Ասքանազ եւ Թորգոմ[33], որ զմիապետեալն իւր աշխարհ յիւր անուն յորջորջէր Թրա-*

1 ´ Û³Ýµ³ñßï»ÉáóÝ, ¶ Û³Ýå³ñßï»ÉáóÝ, ¸ Û³Ùå³ñ-ßï»ÉáóÝ
2 ¶¸ ß³µß»³É
3 ´ ßáÕ³Ï»ñ³ó
4 ´ ³Ýµ³ÝÇó
5 ²´ ïáÑÙÇó
6 ² ³ñ¹³ñáóÝ, ´ ³ñ¹áñáóÝ
7 ´ ·áñÍ ³ß³Ï»ñïÇ] ·áñÍë ³ñÏÕ³Ï»ñïÇ
[ա] Հմմտ. Ծն. Է. 8
8 °î¹î³ ÷³ÛïÇõ, °°î³2 ÷³ÛïÇ
[բ] Իմաստ. Ժ. 4
9 ´ ³é³çÝáñ¹
10 ²¶¸°î¹⁻³ >½»ñÏÇñ (´ ÉÝáõÉ ½»ñÏÇñ)
11 ´° ½ûñÑÝáõÃÇõÝë
12 î²î³ ï»ë³Ý»É (²´¶¸°î¹ ï»ë»³É)
13 ²´ Ç Û»ñÏáõóÝ
14 î¹ > ½Çë
15 ²°î¹⁻² ë¿Ù³Û (´¶¸î³ ë»Ù³Û)
16 ² ³µ¿ÃÇ
17 ²´¶î³ Û³Ûï³ñ³ñáõÃ»³Ùµù
18 ²´ > ³ÛÉ
19 ´ ·Çñù ÛáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáõÕÇÏáëÇ (Ëñ·ñ), î³ å³ï-ÙáõÃÇõÝ ÛáíÑ³ÝÝáõ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ, î³ Յովհաննու երնդացն Նայե
20 ²î¹î³4 ³Ý¹Ý¹³ åáÛïÝ
21 ´ çñ³Ñ»ÕóÝ
22 ¶Û³Ï³Ù³
23 ´ áñ¹áíù
24 ² ³µ¿Ã¿
25 ²´¶¸î¹ ·³ÙÇñ
26 ² Ï³Éõ³Íáó
27 ´ ½Ù³·á·
28 ¶ ½Ãáµ»É
29 ²´ Ã¿ï³Õù, ¶ Ã»ï³Éù
30 î³ ½ÉÇñÇÏÇ³
31 î¹ í»ó»ññáñ¹
32 ´ ½¹Çñ³ë
33 Ï¿ï³¹ñ.ª Áëï êñ·.138, 167-8

կացիս[1]*. եւ զՔիտիիմ*[2]*, որ զՄակեդոնացիս*[3] *նուաճէր ընդ ինքեամբ:* 7 *Իսկ որդիք Թիրասայ՝ Ասքանազ, յորմէ Սարմատք*[4]*, եւ Րիփատ*[5]*, յորմէ Սաւրամատք*[6]*. եւ Թորգոմ, որ ըստ Երեմիայ*[7] *զԱսքանազեանս*[8] *գունդ յիւր անուն նուաճէր տուն Թորգոմայ*[9]*. զի նախ Ասքանազ իսկ էր յիւր անուն սահմանեալ զմերազնեայսս ըստ երիցութեանն սակի, զոր յիւրում տեղւոջ*[10] *ասացից:* 8 *Իսկ Յաւանայ նախնւոյն*[11] *Յունաց Եղիշա, յորմէ Սիկելացիք*[12] *եւ Աթենացիք. եւ Թարսիս, յորմէ Վիրք եւ Տիւրենացիք*[13]*. եւ*[14] *Կիտիիմ*[15]*, յորմէ Հռովմայեցիք*[16]*:*

9 *Այլ աստ թէպէտ*[17] *եւ ի հարկէ չարաղրական բան յառաջ բերաւ բոլոր ծննդոցն*[18] *Յաբեթի*[19] *պայազատութեանց*[20]*, սակայն չափ*[21] *եւեթ, զի սուղ ինչ յայտարարութեամբ ծանաւթացին քեզ հարազատութիւնք*[22] *գրոհի մերոյ ի միոյ միայնոյ*[23] *ծննդոյ*[24] *զոլ այսչափ նահապետութեանց եւ ազգաց:* 10 *Զի թէ ոչ բան ինչ յայսոսիկ եւ ոչ յայտնութիւն ինչ իրիք եղելոյ բացերեւակի քեզ լինէր լեալ, ի տարակուսանս զքեզ հատեալ, տարեալ, անցուցեալ մղէր, եւ ինքնահաճոյ*[25] *արդարեւ ի միտս եւ ի բանս եւ ի գործս զիս դսրովեալ:* 11 *Եւ արդ, եթէ զտքնութիւնս իմ ի շնորհակալուս քեզ ընկալցիս, ո՛վ ընթերցասէրդ, եւ պարտ վարկցիս*[26] *յայլոցն*[27] *հարազատ ազգացն ի բաց զիս տարեալ տրոհել*[28]*, որ ոչ իսկ փոյթ այժմու բանիս, եւ միայն զժամանակս եւեթ ծախէ, ի մերն Թորգոմ զբանիս իմոյ դարձուցից ոճ՝ ըստ միանգամ առ յինէն*[29] *ճառելոյն*[30]*:*

12 *Թիրաս, որ երրորդ էր Յաբեթէ, ծնաւ զերիս*[31] *որդիս՝ զԱսքանազ, զՐիփատ*[32] *եւ զԹորգոմ. եւ վասն զի զԹրակացիս ինքեան անձին առանձին Թիրաս*[33] *պայազատէր, պարտ վարկաւ, զի զայլ եւս վիճակեալն իւր սահմանս յերիս*[34] *հատուածս բաժանեալ՝ տացէ*[35] *ի կալուածս որդւոց*[36] *իւրոց. ուստի ապա իմաստն զգործն կատարէր:* 13 *Եւ Ասքանազայ*[37]*, որ նախ զմերազնեայսս*[38] *յիւր անուն Ասքանազեան անուանեաց, զՍարմատս նմա պայազատէր. իսկ Րիփատայ՝ զՍաւրամատս*[39]*. իսկ Թորգոմայ*[40] *զմերազնեայսս սեպհականեալ*[41]*, որում*[42] *տիրեալ՝ զԱսքանազեանն*

1 ² Ãñ ³ Ï ³ óÇÙ
2 ² ½ùÇ ï ÇÇÙÝ, î[1] ½ùÇ ï ÇÙ
3 ¶ ¸ ½Ù ³ Ï» ¹ ûÝ ³ óÇë
4 î[1] ë ³ ñ ³ Ù ³ ïù
5 ² î[2] ñÇ÷ ³ ïù, ¶ ¸ »õ »õñÇ÷ ³ ï (´¸° ñÇ÷ ³ ï), î[1] ñÇ÷ ³ ïù, î[3] ñÇ÷ ³ ï, î[3]2 »õñÇ÷ ³ ï
6 î[1]î[3] ëáñ ³ Ù ³ ïù
7 ² »ñ¿ÙÇ ³ Û
8 ´ ½ ³ ëù ³ Ý ³ ½» ³ Ý½
9 ² Ãáñ·ûÙ» ³ Û, ¶ ¸ î[1-2] Ãáñ·áÙ» ³ Û (´î[3]2 Ãáñ·áÙ ³ Û)
10 ² ´ ï »Õ
11 ² Ý ³ ËÝáÛÝ
12 ´ ë»ÏÇÕ ³ óÇÏ
13 ² ïÇõñ¿Ý ³ óÇù
14 î[2] > »õ
15 ¶ ÏÇ ï ÇÙ
16 ² ¶ ¸ î[1-2] ÑéáÙ ³ Û»óÇù (´î[3] ÑéáíÙ ³ Û»óÇù)
17 ¶ > Ã¿ å ¿ ï
18 ¸ î[1] ÍÝÝ ¹ áó
19 ² ³ µ¿ÃÇ, ´ Û ³ µ¿ÃÇ
20 ¸ î[1]î[3] å ³ Û ³ ½ ³ ï áõÃ» ³ Ý
21 î[2] Ã»ñ»õë å ³ ñ ï Çó¿ ÁÝÃ»éÝáõÉª ã ³ ÷ ³ õ
22 î[2] Ñ ³ ñ ³ ½ ³ ï áõÃÇõÝ (² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ñ ³ ½ ³ ï áõÃÇõÝù)
23 ´¶ ÙÇ ³ ÛÝáÛÝ
24 ´î[1]î[3] ÍÝÝ ¹ áó

25 ² ´ ÛÇÝùÝ ³ Ñ ³ ×áÛ
26 ¶î[3]2 > áí ÁÝÃ»ñó ³ ë¿ñ ¹, »õ å ³ ñ ï í ³ ñÏóÇë (¸ª Éñ ³ óñ ³ Í Éë-áõÙ)
27 ² Û ³ ÛÉáóÝ <Û ³ ÛÉáóÝ>
28 ² - ¸ î[1-3] ï ñáÑ» ³ É (ÜËÝ.125.ëñµ.ª ï ñáÑ»É)
29 ´ ÙÇ ³ Ý· ³ Ù ³ ÛÝ ³ é Ç ÛÇÝ¿Ý
30 î[3]1 × ³ é»ÉáóÝ
31 ¶ ¸ î[1-3] »ñÇë (² ´ ½»ñÇë)
32 ¶ ¸ ½½ñÇ÷ ³ ï
33 ´ ÃÇñ ³ ½
34 ´ »ñÇë
35 ´ ï ³ Ûó¿
36 ´ áñ ¹ áó
37 î[1] ³ ëù ³ Ý ³ ½» ³ Û
38 ´ ½Ù»ñ ³ ½Ý» ³ Ûë
39 î[1] ½ëáñ ³ Ù ³ ïù, î[3] ½ëáñ ³ Ù ³ ïë
40 ¸ Ãáñ·ûÙ ³ Û
41 ´ ë»÷ ³ Ï ³ Ý» ³ É, ¶ ¸ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý» ³ É
42 î[1-3] ÛáñáõÙ (² ´¶ ¸ áñáõÙ)

նախ անուանեալ յիւր անուն, նուաճէր տուն Թորգոմայ[1]: 14 Արդ, այսպէս իմա՛[2] Ասքանազեան զմեզ եւ տուն Թորգոմայ[3], եւ այսպէս քեզ հաւատարմացին, որ վասն նահապետութեան ազգիս մերոյ[4] է բան, թէպէտ եւ ոմանք այլազգաբար եւ ոմանք այլաբանաբար զրուցաց վէպս տան: 15 Իսկ եթէ աստուածայինն Մովսէս[5] զմերոց[6] աստի զմիոյ միոյ[7] ոչ վերագրէ զժամանակս՝ անարժանս իմն համարեալ[8] բանի պատմութեան, սակայն ընդ ազգաբանութեանն Սեմայ զմերն Յաբեթ[9] կշռադատեալ[10] գտանին մինչեւ ցԹորգոմ[11] եւ ցսկզբան[12] պայազատութեան որդւոյ[13] նորա Հայկայ ամք չորս[14] հարիւր[15], իսկ[16] Յաբեթէ[17] մինչեւ ի նախնի մարդն Ադամ[18] ամք երկու հազար երկու հարիւր քառասուն եւ երկու[19]: 16 Արդ[20], որպէս վերագոյնն ճառեցաւ, Աստուածային Գիրք[21] մինչեւ ցմերն[22] Թորգոմ[23] մեզ բացատուեալ զպատմութիւնս[24]՝ անարժան վարկաւ զյիշատակ ծննդոց նորա բանիւ տարորոշել[25]՝ թէ որո՛վ կամ ուստի՛ կամ[26] զիա՛րդ կամ ո՛յք ոմանք տիրեցին աշխարհիս Հայոց, կամ ուստի՛ նախարարութիւնք սորա միապետեցան:

17 Ապա ոմն յազգէ ասորի՝ Մար Աբաս[27] Կատինայ[28] անուն, հրամանաւ մերոյն Վաղարշակայ երթեալ ի դիւանս թագաւորացն Պարսից, որ ուշիմ եւ վարժ էր մտաւք՝ քաղդէարէն եւ յունարէն դպրութեամբ, ի խոյզ եւ ի խնդիր եղեալ, գտանէ անդ մատեան մի վաւերական[29], զոր հրամանաւ Աղեքսանդրի[30] որդւոյ[31] Նեքտանիբայ ի քաղդէացի գրոյ[32] ի յոյն[33] փոխարկեալ էր, որ թէպէտ զբազում ազգաց զրոյցս հարստապէս ի նմա ճոխացուցեալ էր, սակայն նա զայլոցն իբրեւ զհոգս պարապոյ լքեալ թողեալ, զմիայնոյ մերոյս[34] գրոհի հանեալ, բերեալ մատուցանէր Վաղարշակայ: 18 Եւ այնուհետեւ յայնմանէ ծանուցաւ մեզ մերոյն[35] անվրէպ զրուցաց[36] հաւաստիք. եւ իմացեալ գիտացաք զարի սկայազաւր ախոյեանն[37] գեղեցիկ զՀայկն զոլ որդի Թորգոմայ[38] եւ նախնի նահապետ եւ սերունդ ազգի մերոյ[39]: 19 Եւ զսոյն զսա գիտէ բանս ընդ վիթխարի սկայիցն միակամեալ գործել[40] զբարձրաբերձ ամբարտակին շինուածս ամբար-

---

1 ¸ Ãáñ·ûÙ³▯
2 ¸ ÇÙ³▯
3 ¸ Ãáñ·ûÙ³▯
4 î2 > Ù»ñá▯
5 ¶ Ùûë¿ë
6 ² ´ Ç Ù»ñáó
7 ¶ ½ÙÇ ÙÇá▯
8 ´ Ñ³Ù³ñ»³Éë
9 ² ³µ¿Ã
10 î1 Ïé³å³ßï»³É
11 ¸ óÃáñ·ûÙ
12 ² óëÏëµ³Ý, î3 óëÏÇ½µÝ, î34 óëÏ½µ³Ý
13 ´ áñ¹á▯
14 ÜËÝ.475.ëñµ·.ª ãáñ»ù] ãáñë
15 ² ´¶¸î3 .Ý., î1 400] ãáñë Ñ³ñÇõñ
16 î2 ÇëÏ Ç
17 î1 ▯³µ»Ã
18 ² ´ ▯³¹³Ù
19 ² ´¶¸î3 .ëÙËµ., î1 2242] »ñÏáõ Ñ³½³ñ »ñÏáõ Ñ³-ñÇõñ ù³é³ëáõÝ »õ »ñÏáõ
20 ¶ Çñ¹] ³ñ¹ (·ÉË³·ñ»ñÁ Ï³ñÙñáí Éñ³óÝ»ÉÇë ³-é³ç³ó³Í ëË³É)
21 ² ·Çñ·
22 î1 ½Ù»ñÝ
23 ¸ Ãáñ·ûÙ
24 ´ ½å³ïÙáõÃÇõÝ

25 ´ ï³ñáñáß»³É
26 ´ »õ Ï³Ù
27 ´î1î3 Ù³ñÇµ³ë
28 ² Ïáõï ÇÝ³, î3 Ï³ ïÇÝ³
29 ´ í³▯ñ³Ï³Ý
30 ² ³Õ¿ùë³Ý¹Ç
31 ´ áñ¹á▯
32 î3 ·ñáó (î32 ·ñá▯)
33 ´ Ýá▯Ý] ▯á▯Ý
34 ´ Ù»ñáóë
35 ´¸ Ù»ñáóÝ
36 ´ ½ñáõó³óÝ
37 ¶¸ ³Ëá▯»³Ý»³ÝÝ
38 ¸ Ãáñ·ûÙ³▯
39 ² Ù»ñáó
40 ² ´ ·áñÍ»³É

տաւանութեան[1]*, որք կարծէին կարել կատարել զամբարշտութեանն*[2] *խորհուրդ*[3]*:* 20 *Իսկ ըստ աստուածայնոցն պատմութեանց*[4]*՝ հողմ ահագին զօգցես իմն աստուածային հրամանաւ*[5] *շնչեալ, զբուրգն բարձրաբերձ ի վայր հոսեալ կործանէր՝ զնոցայն ցուցեալ սնավաստակ տքնութիւնս:*

Բ.[6] 1 *Այնուհետեւ*[7] *ապա Նեբրովթն, որ է Բէլ, խրոխտաբար ձեռներէց*[8] *լեալ եւ ի վեր զինքն ամբարձեալ, միապետել հնարէր առ հասարակ ի վերայ*[9] *այլոցն եւս*[10] *սկայիցն:* 2 *Իսկ մերոյն Հայկայ՝ ուժեղակաբար*[11] *ընդվզեալ եւ արտաքս զինքն ի հնազանդութենէ*[12] *Բէլայ բերեալ, գայ հասանէ վաղվաղակի յայս աշխարհ մեր՝ Արամանեկաւ որդւով*[13] *իւրով, զոր ծնաւն ի Բաբելոն*[14]*, եւ այլ եւս դստերբք եւ թոռամբք եւ ընտոծնաւք*[15] *եւ եկաւք՝ յարելաւք*[16] *ի նա:* 3 *Իսկ Նեբրովթն, որ է Բէլ, զկնի հետամտեալ Հայկայ, հանդերձ իւրովքն եւս հրոսակաւք՝ արամբք*[17] *կորովեաւք յաղեղն եւ ի սուսեր եւ ի տէգ նիզակաց. եւ բախեալ, ի դիմի հարեալ միմեանց ի ճորադաշտակի միոջ, ահագին իմն դղրդմամբ իբրեւ ընդ զառ ի վայր հեղեալ*[18] *զսաստիկ ուղխից վրդովումն, այսպէս ահս իմն պակուցանաւղս*[19] *եւ սարսափելիս զմիմեամբք*[20] *շահատակելովն արկանէին:* 4 *Իսկ մերոյն Հայկայ լայնալիճ աղեղամբ զերեքթեւեանն նետ դիպեցուցեալ երկաթագամ տախտակի կրծիցն Նեբրովթայ*[21]*, թափանցանց*[22] *ընդ թիկունսն*[23] *յայնկոյս յերկիր հարստէր:* 5 *Եւ այնպէս զնա սատակեալ, ինքն տիրէ հայրենատուր վիճակեալ աշխարհի իւրոյ, յիւր անուն զսա անուանելով*[24] *Հայք:* 6 *Եւ յետ այսորիկ բազում գործս քաղաքականս յարդարեալ եւ շինութեանց աշխարհի պարապեալ, եւ կեցեալ ամս ոչ սակաւս*[25]*՝ մեռանի, հաւատալով զաշխարհս մեր Արամանեկայ որդւոյ*[26] *իւրոյ:*

7 *Իսկ Արամանեկայ միապետեալ զմեծազնեայսս*[27]*, երթեալ դարեալ*[28] *դադարեալ բնակէ ի գեղեցկատեսիլ դաշտի միում*[29]*, որ իբրեւ*[30] *պարսպեալ իմն է*[31] *բարձրագագաթն սպիտակափառ լերամբք, յինքն ունելով զգնացս գետոց երագագունից*[32]*՝ հատելոց, անցելոց ընդ երկայնութիւն դաշտին, խոխոջելով խոռոչացեալ. եւ ապա զծործորս*[33] *լերինն հիւսիսոյ*[34] *շինեալ յիւր անուն՝ զլեառն յորջորջէ Արա-*

1 ¶ ³Ýµ³ñï ³õ³ÝáõÃ»³Ý, î³ ³Ùµ³ñï ³õ³ÝáõÃ»³ÝÝ
2 ´ ½³Ùµ³ñßïáõÃ»³Ý, ¶ ½³Ýå³ñßïáõÃ»³ÝÝ, î³ ½³Ùµ³ñï ³õ³ÝáõÃ»³ÝÝ
3 ´ Ë³ñÑáõñ¹ë
4 ² å³ ïÙáõÃ»³ÝóÝ
5 ¸ î[1-3] Ññ³Ù³Ý³õÝ (²´¶ Ññ³Ù³Ý³õ)
6 ´ ·É. .µ., î³ Յաղագս քաջութեանն Հայկայ ընդդէմ Բէլայ, եւ սերնդոց նորա
7 î[1-2] ³Ûëáõ Ñ»ï»õ (²´¶ î³ ³ÛÝáõÑ»ï»õ. ÜËÝ.115.ëñµ.ª ³ÛÝáõÑ»ï»õ)
8 ¶ î[1] Ó»éÝ¿ñ¿ó
9 ¶ > Ç í»ñ³Û
10 î[1]î[3] »õ] »õë
11 î[3]3 áõÅ»Õ³µ³ñ
12 ²´ ÑÝ³½³Ý¹áõÃ»Ý¿Ý
13 ¸ áñ¹áí
14 ² ¶ î[1]î[2] µ³µÇÉûÝ, î³ µ³µ»ÉûÝ (²´ µ³µ»ÉáÝ)
15 ¶ î[1]î[3] ÁÝïáÍÝ»ûù
16 ´ î³ Û³ñ»Éáíù
17 î[1] ³ñ³Ùµ
18 ² ¶ ¸ »Õ»³É
19 ´ å³Ïáõó³ÝáÕë
20 ² ½ÙÇÙ»³Ùµù <½ÙÇÙ»³Ùµù>
21 ² Ý»µñáí¹³Û
22 ² Ã³÷³Ýó ¿³Ýó, ¶ ¸ Ã³÷³Ýó ³Ýó
23 î[1-3] ÃÇÏáõÝë (²´¶ ¸ ÃÇÏáõÝëÝ)
24 ² ³Ýõ³Ý»Éáí
25 ²´¶ ë³Ï³õ
26 ´ áñ¹áÛ
27 î[1]î[3] ½Ù»ñ³½Ý»³Ûë
28 î[1] ï³ñ»³É] ¹³ñ»³É
29 ´ ÙÇáç, ¶ ¸ î[1]î[3] ÙÇáÛ
30 ´ Çµñ
31 î[1]î[3] Ç ÝÙ³Ý¿] ÇÙÝ ¿
32 î[1]î[3]2 »ñ³·³·Ý³óÇó
33 ´ ½ÍáñÍáñëÝ
34 ´ ÑÇõëÇõëáÛ

գած, եւ զկալուածս[1] *ի ստորոտս նորա՝ Ա-րագածոտն:* 8 *Ծնանի ապա Արամանեակ որդի զԱրմայիս եւ*[2] *յոլով քան թէ սակաւ ամս կեցեալ՝ մեռանի:*

9 *Իսկ Արմայիս ի նմին իսկ դաշտի բլուր մի առ եզերբ գետոյն*[3] *Երասխայ*[4] *շի-նէ քաղաք եւ տուն բնակութեան իւրոյ, ե-րաստոյ վիմաւք զնա հրաշակերտեալ. եւ անուանէ զնա Արմաւիր:* 10 *Սորա արիա-կան քաջամասնութեան հանդէսք բազմա-կան քեզ յառաջնոցն քան զիս մատենա-գրացն*[5] *պատմի:* 11 *Սորա հարուստ ինչ ա-մաց*[6] *ի վերայ անցելոց կենաց ծնանի որդի զԱմասիայ*[7]*. եւ յետ ծնանելոյ զնա*[8] *փոքր ինչ յետոյ կեցեալ՝ մեռանի:*

12 *Իսկ Ամասիա*[9] *ի նմին իսկ յԱրմաւիր բնակեալ եւ շինեալ զհարաւակողմ*[10] *լե-րինն ստորոտս՝ զլեառնն*[11] *յիւր անուն Մասիս յորջորջէ, եւ զգաւառն ի ծործորս լերինն՝ Մասեացոտն*[12]*. եւ ապա յետ ամաց ինչ*[13] *ծնանի զԳեղամ՝ ինքն վախճանեալ զկեանս իւր:*

13 *Իսկ Գեղամ՝ չուեալ, երթեալ, ան-ցեալ, գնացեալ զլերամբն արեւելեայ հիւ-սիսոյ՝ յեզր ծովակի միոյ՝ եւ շինեալ անդ*[14] *գեաւղս*[15] *եւ գերդաստանս, ըստ իւր իսկ անուան*[16] *զլեառն կոչէ Գեղամ*[17]*, եւ զծո-վեզերեայ շինանիստն՝ Գեղարքունի*[18]*. եւ ծնեալ սորա երկուս որդիս՝ զՀարմայ*[19] *եւ զՍիսակ:* 14 *Եւ*[20] *Հարմայի հրաման տայ յԱրմաւիր բնակիլ*[21] *եւ միապետել զտուն հայրենի. իսկ Սիսակայ ի*[22] *բնակութիւն տայ՝ սկիզբն կալեալ ի ծովեզերէն*[23] *զհա-րաւակողմն արեւելեան մինչ ի դաշտ ինչ, ընդ որ հատեալ անցանէ գետն Երասխ, յորձանուտ խոխոջիւք վազս առեալ եւ թափ անկեալ*[24] *ընդ նեղ*[25] *եւ ընդ նուրբ խոխոմս քարանձաւի միոյ, զոր*[26] *այժմ ի բազմաց Քարավազ*[27] *անուանի:* 15 *Իսկ Գեղամայ դարձեալ անտի՝ շինէ զդաստա-կերտն մեծ եւ գեղեցիկ՝ զԳեղամի*[28]*, որ յե-տոյ Գառնի ի Գառնկոյ անուանիւր, եւ ինքն մեռանի:* 16 *Բայց Հարմայ*[29] *ծնանի զԱրամ եւ յետ ամաց ինչ մեռանի:*

17 *Արամայ բազում արութիւն քաջու-թեանց մրցանաց պատմի, եւ ընդարձա-կեալ ասի հարստահարութեամբ*[30] *բազմաւ զսահմանս Հայոց հասարակ ընդ չորս*[31] *ո-լորտս երկրի. զի ըստ քաջափայլ հանդիսի առն զաւրութեան՝ որք*[32] *շուրջ զմեաւք են ազգք, ի նորին անուն յարակցաբար Ար-մանեակս զմեզ անուանեն:* 18 *Սա ոչ միայն զայլս ոմանս դիւրադաւս, այլեւ զԿապուտկեցիս եւս բազում արիական քաջամարտութեամբ ընդ իւրեաւ նուա-*

1 ² ½Ï ³ Éõ ³ Íë
2 î² > »õ
3 î² ·» ï áÛ (² ´¶ ¸ î¹î³ ·» ï áÛÝ)
4 ´ »ñ ³ ëË» ³ Û
5 ² ´ Ù ³ ï »Ý ³ ·ñ ³ ó
6 ² > ³ Ù ³ ó
7 î³ ½ ³ Ù ³ ëÇ ³
8 ´¶ ¸ î¹î³ Ýáñ ³ ½Ý ³ , î³2 ëáñ ³] Ýáñ ³
9 ² ³ Ù ³ ëÇ ³ Û
10 ² ½Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÏáÕÙÝ
11 ² î³ ½É» ³ éÝ (´¶ ¸ î¹î³ ½É» ³ éÝÝ)
12 ¸ î³ Ù ³ ë» ³ ó á ï Ý
13 ´ ÇÝ] ÇÝã
14 ¶ ¸ ³ Ý ï
15 ¶ ¸ ·»õÕë
16 ² ³ Ýáõ ³ ÝÝ
17 êñ·.163.ëñµ·.ª ·»Õ] ·»Õ ³ Ù

18 ´ ·»Õ ³ ñ·áõÝÇ
19 î³ ½Ñ ³ ñÙ ³
20 ´ > »õ
21 ² ´ î³ µÝ ³ Ï»É
22 ² ëÇë ³ ÏÇ] ëÇë ³ Ï ³ Û Ç
23 ´ ½Íáí»½»ñ¿Ý
24 î³2 Ã ³ ÷ ³ Ýó» ³ É] Ã ³ ÷ ³ ÝÏ» ³ É
25 ´ Ù»½] Ý»Õ
26 î² áñ (² ´¶ ¸ î¹î³ ½áñ)
27 ² ù ³ ñí ³ ½, ¶ î¹î³ ù ³ ñ ³ õ ³ ½ (êñ·.170-2ª ù ³ ñ ³ õ ³ ½)
28 ´ ·»Õ ³ ÙÇ
29 î³ Ñ ³ ñÙ ³
30 î³1 Ñ ³ ñë ï áõÃ» ³ Ùµ
31 ² ¸ .¹., î¹ ãáññáñ¹, î³ ãáñ»ëÇÝ] ãáñë
32 ´ áñ

ճեալ սեպհականէր[1]*. եւ զկղիմայն զայն եւ զպռովտոնն*[2] *ըստ իւրում իսկ անուանն*[3] *Արմենի*[4] *անուանէր, որ մինչեւ ցայսաւր այս անուն յունականաց անտի աշխարհին այնմիկ անուանի:* 19 *Իսկ յԱրմենէն*[5] *յայնմանէ*[6] *կոչեցելոյ մինչեւ ցկողմանս Պոնտացւոց Առաջին Հայք զաշխարհն անուանեաց, եւ ի Պոնտոսէ մինչեւ ցլորտս քաղաքին Մելիտինոյ*[7] *Երկրորդ Հայք. եւ ի Մելիտինոյ*[8] *մինչեւ ցսահմանս*[9] *Ծոփաց՝ Երրորդ Հայք, եւ*[10] *ի Ծոփաց մինչեւ ցքաղաքն Մարտիրոսաց*[11] *եւ յաշխարհն Աղձնեաց արեւմտեայ*[12]*՝ Չորրորդ Հայք. այս մինչեւ ցսահմանս բնիկ տէրութեան իւրոյ, իսկ զսեփհական*[13] *եւ զբնիկ աշխարհ իւր համատարած զսա Մեծ Հայք անուանէ:* 20 *Սա յետ ամաց ինչ կենաց ծնանի զԱրայն Գեղեցիկ, եւ զկնի այլ եւս ամս*[14] *բազումս կեցեալ՝ մեռանի:*

21 *Իսկ Արայի զշինութիւն աշխարհի տնաւրինեալ, յիւր անուն զբնակութեան իւրոյ վայրս կոչէր Այրարատ:* 22 *Իսկ յետ ամաց ինչ վաւաշն*[15] *այն եւ տռփոտ կաթոտն Շամիրամ, իմացեալ ի համբաւոյ զգեղաղէշ գեղեցկութիւն նորա, բազում անգամ հրեշտակագնացութեամբ ձիրս առատաձեռն եւ բազմապարգեւ բարութիւնս նմա խոստանայր, միայն թէ հաւանեսցի գալ առնուլ զնա ի կնութիւն կամ կատարել գոնէ զկամս ցանկութեանն*[16]*:* 23 *Որում ոչ հաւանեալ, հապճեպ*[17] *տայր փաղփաղակի հասանել*[18] *յերկիրն Հայոց, ընդդէմ Արայի՝ ոչ այնչափ ի հալածել կամ ի սպանանել զնա դէմ եդեալ, քան որչափ ի*[19] *նուաճել եւ զբռամբ ածել՝ առ*[20] *ի լնուլ զկամս կամեցողին հեշտ ցանկութեանն:* 24 *Որ*[21] *թէպէտ զգուշացուցանէր զզաւրս իւր կենդանի պահել զցանկալին իւր. սակայն նա*[22] *ի մէջ պատերազմի մարտկացն անգիտաբար մեռեալ, թողու իւր որդի զԿարդոս:* 25 *Իսկ շուայտոտն Շամիրամ սակս առաջին իւրոյ խանդաղատանացն*[23] *առ Արայն՝ կոչէ զանունն*[24] *Կարդոսի յանուն հաւր իւրոյ Արայ, կարգելով զնա ի վերակացութիւն աշխարհիս Հայոց, որ եւ մեռաւ իսկ ի պատերազմի ընդ Շամիրամայ, թողլով իւր որդի բազմահարուստ եւ լիահանճար յիր եւ ի բան*[25] *զԱնուշաւանն Սաւսանուէր*[26]*, որ երբեմն զմասն ինչ աշխարհիս եւ ապա զբոլորս իսկ նուաճեալ պայազատէր:* 26 *Սա յետ ամաց յոլովից կենաց մեռանի:*

27 *Ի զարմից սորա եւ*[27] *ի զաւակաց ոչ տիրեալ գտանէին հայրենի նահապետութեանցն, այլ այլք ոմանք բռնակալեալք*[28]*, ոչ ըստ ազգի, այլ ըստ յառաջադիմութեան տիրեալ Թորգոմեանս գրոհի, որոց անուանքն*[29] *են այսոքիկ. Պարետ*[30]*, Ար-*

1 ´ ë»å ³Ñ³Ï³Ý¿ñ, ¶¸ î[1]î[2] ë»÷Ñ³Ï³Ý¿ñ, î[3] ë»÷³-Ï³Ý¿ñ (² ë»åÑ³Ï³Ý¿ñ)
2 ² ½åéûïáÝÝ, î[1] ½åéáí³¹áÝÝ
3 ´ ³Ýáõ³Ý
4 ² ³ñÙ¿ÝÇ
5 ´ Û³ñÙ¿Ý¿Ý
6 ² Û³ÛÝÙÇÏ
7 ¸ î[2] Ù»Éï ÇÝáÛ
8 ¸ î[2] Ù»Éï ÇÝáÛ
9 ²´ Ç ë³ÑÙ³Ýë
10 ´ > »õ
11 ´ Ù³ñïÇõñáë³ó
12 î[1]î[3] ³ñ»õÙï»³ó, î[3]2 ³ñ»õÙï»³Û
13 ²î[1] ½ë»åÑ³Ï³Ý, ¶¸î[1] ½ë»÷Ñ³Ï³Ý, î[3] ½ë»÷³-Ï³Ý
14 î[1] > ³Ùë
15 ² í³í³ßÝ
16 î[1-3] ó³ÝÏáõÃ»³Ý (²´¶¸ ó³ÝÏáõÃ»³ÝÝ)
17 ¸ Ñ³å×¿å
18 ´¸ Ñ³ë³ÝÇÉ
19 ´ > ëå³Ý³Ý»É ½Ý³ ¹¿Ù »¹»³É ù³Ý áñã³÷ Ç
20 ´ > ³é, î[1] ³ÛÉ ³é
21 î[1]î[3] Ûáñ
22 ´ Ý³Ë]Ý³
23 ² Ë³Ý¹³Õ³Ý³óÝ, ´ Ë³Ý¹³Õ³Ýï³Ý³ó
24 ²´¶ ½³ÝáõÝ
25 ²î[2] ÛÇñë »õ Ç µ³Ýë (´¶¸ î[1]î[3] ÛÇñ »õ Ç µ³Ý)
26 ² ëûë³Ýõ³Ý¿ñ, ¶¸ ëûë³Ýáõ³Ý¿ñ
27 î[3] > »õ (î[3]2 »õ Ç)
28 ²´ µéÝ³Ï³É»³É
29 î[1-3] ³Ýáõ³Ýù (²´¶¸ ³Ýáõ³ÝùÝ)
30 ²´ å³ñ¿ï

բակ[1]*, Զաւան, Փառնակ, Սուր. առ սովաւ Յեսու ժառանգեցուցանէր Իսրայէլի զեր-կիրն Աւետեաց. զկնի սորա*[2] *Հոնակ*[3]*, Վաշ-տակ, Հայկակ*[4]*, Ամբակ, Առնակ, Շաւարշ*[5]*, Նորայր*[6]*, Վստամ, Կար*[7]*, Գոռակ*[8]*, Հրատն*[9]*, Ընձակ*[10]*, Գգակ*[11]*, Հաւրոյ*[12]*, Զարմայր, որ յԵղիական*[13] *պատերազմին ընդ եԹովպա-ցի*[14] *զաւրուն մեռանի. Պերճ, առ որով Դա-ւիԹ արքայն Իսրայէլի*[15]*, Արբուն*[16]*, Բա-զուկ, Հոյ, Յուսակ*[17]*, Կայպակ*[18]*, Սկայորդի:* 28 *Յետ ամենեցուն սոցա Պարոյր անուն՝ յազգէ Հայկայ:*

Գ.[19] 1 *Աստանաւր զանազգիսն ի բաց լքեալ, հերքեալ եւ զնահապետուԹիւն ազ-գի իւրոյ վերստին նորոգեալ պայազա-տէր: Սա ճոխաբար պսակի Թագընկալու-Թեամբ անդ*[20] *առաջին*[21] *ի Հայս. զի Վար-բակէս զաւառաւ*[22] *Մեդացի ի քաջաց*[23] *ա-րանց բարեկամս իւր կազմեալ առատու-Թեամբ բազմաւ*[24]*, ընդ որս եւ զքաջն*[25] *եւ զաջողակն մեր Պարոյր յինքն յանկու-ցեալ*[26]*, ձեւ եւ շուք ԹագաւորուԹեան*[27] *նմա դնէր եւ նոքաւք հանդերձ յինքն գրաւեալ ի Սարդանապաղայ*[28] *զԹագաւո-րուԹիւնն, տիրէ Ասորեստանի եւ Նի-նուէի:*

2 *Յայնմ հետէ ի պարծանս զովեստից ազգիս մերոյ միտք իմ որցեալ*[29]*, զիս բերէ դեգերիլ ի ներբողումն, զի ո՛չ նահապետս այսուհետեւ, այլ Թագաւորս զմերազ-նեայսս*[30] *շարայարել ինձ պատշաճի պան-ծալի պարծանաւք:* 3 *Առ*[31] *սովաւ Արծրու-նիք*[32] *յորդւոցն Սենեքերիմայ*[33] *բնակիլ*[34] *ի Հայս բարեպատիւք ի Պարոյրայ եղեն:* 4 *Իսկ Պարոյր յետ մահուան իւրոյ Թողու իւր որդի զՀրաչէ*[35]*՝ ըստ արժանի անուանն եւ տեսակ դիտակին, վասն զի յաւէտ իմն զուարԹատեսիլ եւ բոցակնագոյն նա տե-սողացն երեւիւր*[36]*:* 5 *Առ սովաւ գերեալ գիտէ Գիրն զՀրէաստան ի Նաբոգոդոնո-սորայ:* 6 *Իսկ Հրաչեայ ի գլխաւոր գերե-լոցն զմի ումն ի Նաբոգոդոնոսորայ հայ-ցեալ՝ զՇամբաԹ*[37] *անուն, բնակեցուցանէ յերկրիս մերում մեծապատիւ շքեղու-Թեամբ. եւ ի ծննդոց սորա սերեալ ազգք Բագրատունեաց:*

7 *Իսկ*[38] *յետ Հրաչէի*[39] *Փառնաւազ զցե-ղապետուԹիւն ազգիս պայազատէ. եւ յետ*

---

1 ² ¶ ³ ñµáÏ
2 ² ´ ëáõñ ³ Û
3 ´ Ñ ³ õ ³ Ý ³ Ï
4 ² ¶ ¸ î¹î³ > í ³ ß ï ³ Ï Ñ ³ ÛÏ ³ Ï
5 ² ¶ ¸ î¹⁻³ > ß ³ õ ³ ñß (´ª áõÝÇ. êñ·.163ª ß ³ õ ³ ñß ³ - ÝáõÝÁ å¿ ïù ¿ í»ñ ³ Ï ³ Ý·Ý»É)
6 ¶ ¸ ÝáÛ ³ Ûñ
7 Êáñ. íë ï ³ ÙÏ ³ ñ] íë ï ³ Ù, Ï ³ ñ
8 ² ¶î¹î³5 ·é ³ Ï
9 ´ Ññ ³ Ý ï
10 ² ÁÝÓ ³ ù
11 ² ¶î³ ·Õ ³ Ï, î¹ ·»½ ³ Ï
12 ² ¶ ¸ î³ Ñ ³ õ ³ Ý, î¹ Ý ³ õ ³ Ý] Ñ ³ õñáÛ
13 î¹ »ÕÇ ³ Ï ³ Ý
14 ¶ ¸ »Ã¿áí å ³ óÇ
15 ¶ ¸ Çëñ ³ Û¿ÕÇ
16 ´ ³ ñµáõÝ, å»ñç
17 ´ Ûáõë ³ Ï, ³ Ùµ ³ Ï
18 ´ Ï ³ Ûå ³ ÛÏ
19 ´ ·É. .µ., î³ Յաղագս Թագաւորելոյ Պարոյրայ, եւ յաջորդաց նորա մինչեւ ի Վահէ
20 ² - ¸ ,î¹⁻³ ÁÝ¹, ÜËÝ.7 ëñµ. ³ Ý¹] ÁÝ¹
21 ¶ ¸ ³ é ³ çÇÝë
22 ² ¶ ¸ î¹⁻³ · ³ õ ³ éáí (´ · ³ õ ³ é ³ õ), êñ·.167.ëñµ·.ª · ³ õ ³ é ³ õ
23 ´ ù ³ ç, î³ù ³ ç ³ ó
24 ² - ¸ î¹⁻³ µ ³ ½Ï ³ õ, êñ·.167.ëñµ·.ª µ ³ ½Ù ³ õ
25 ´ ù ³ çÝ
26 ² Û ³ Ý·áõó» ³ É
27 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ
28 ² ë ³ ñ¹ ³ Ý ³ å ³ É ³ Û, ´ ë ³ ñ¹ ³ Ý ³ å ³ ÉÉ ³ Û
29 î¹ áñÓ» ³ É, î³3 áñ ³ ó» ³ É
30 î¹ Ù»ñ ³ ½Ý» ³ Ûë, î²⁻³ ½Ù»ñ ³ ½Ý» ³ Ûë (² ´ ¶ ¸ ½Ù»ñ ³ - ½Ý» ³ Ûëë)
31 î² ³ å ³ ³ é (² ´ ¶ ¸ î¹î³ > ³ å ³)
32 ´ î² ³ ñÍñáõÝÇùÝ (² ¶ ¸ î¹î³ ³ ñÍñáõÝÇù)
33 ² ë¿Ý¿ùñÇÙ ³ Û
34 ² ´ µÝ ³ Ï» ³ É, î³ µÝ ³ Ï»É
35 ² ´ ½Ññ ³ ã» ³ Û
36 ² ´ »ñ»õ¿ñ
37 ² ½ß ³ Ùµ ³ ï
38 ´ »õ] ÇëÏ
39 ² ´ î¹⁻³ Ññ ³ ã» ³ Û (¶ ¸ î¹î³ Ññ ³ ã¿Ç)

նորա Պաճոյճ, եւ յետ նորա Կռնակ[1]*, յետ որոյ Փաւոս. եւ զկնի Փաւոսայ միւս Հայկակ. իսկ յետ սորա Երուանդ, որ փոքր ինչ ի նահապետութեան անդ*[2] *կեցեալ՝ ծնանի զմեծն Տիգրան:*

8 *Եւ այսքան անուանք եւ*[3] *զրոյցք թէ հարցեալ լինի՝ յորմէ՞ գոլ գիտել, գիտասցէ զի Քաղդէացւոց մատեանքն մեզ ընձեռեցան*[4]*, որք կան ի Նինուէ եւ յԵդեսիայ*[5]*, առ Տիբերիւ գրեալ:* 9 *Բայց Տիգրանայ*[6] *առաւել եւս քան զբնաւ թագաւորս մեր իմաստայեղց*[7] *հարստութեամբ խոհեմամիտ երեւեալ, անցեալ զանցեալ զամենեքումբք լինէր:* 10 *Սա յետ բազում առաքինի քաջութեանց*[8] *եւ զբազում գործս քաղաքականս յարդարելոյ՝ զՄարացն ի բաց բարձեալ զիշխանութիւն*[9]*, պայազատէր զնա*[10]*. եւ զՅոյնս ոչ սակաւ ժամանակս ինչ ընդ իւրեաւ հնազանդեալ նուաճէր, եւ*[11] *զԱժդահակ*[12] *սպանեալ*[13]*, զարքունիս նորա ի գերութիւն վարէր, եւ աւժանդակեալ եւս յԱնուշ մաւրէն Վիշապաց եւ կալեալ զԿիւրոս՝ յինքն զիշխանութիւնն*[14] *Մարաց եւ Պարսից գրաւեալ յանգուցանէր*[15]*:* 11 *Եւ զսահմանս հայրենի գրոհին ի հինն մեր*[16] *հասուցանէր՝ յեզերս ծայրից*[17] *բնակութեանց, եւ*[18] *զազգս մեր եւս քան զեւս բարձրացուցեալ ճոխացուցանէր*[19]*. եւ որք ընդ լծով հարկի այլոց*[20] *ոմանց էին կացեալք՝ ամենեցունց նոցա լծադիր եւ հարկապահանջ լինէր:* 12 *Եւ ի սմանէ*[21] *ասեն լինել*[22] *զՈստանիկ*[23] *ազատութիւն*[24] *բարձին, որ այժմ դեռ եւս կայ եւ*[25] *պահի անուամբ իբր թագաւորական իմն զարմ զնոսա իմացեալ:* 13 *Այսպէս էր սա՝ մեծիմաստ եւ պարկեշտ, եւ մեծաջան*[26] *եւ նազելի ի գնացս եւ ի գործս զկեանս*[27] *իւր էր քաղաքավարեալ. այլեւ ի հաւասարասիրութիւն*[28] *առ ամենեսեան զինքն կշռադատեալ՝ այսպէս եւ անդր եւս քան զայլս լցեալ էր սորա բարի մրցանաց հանդէսք. եւ բան գովեստից*[29] *սորա բազում ճառից պիտոյ է, այլ շտապ*[30] *տագնապի տարակուսանացս ոչ ներէ ինձ ծախել*[31] *զժամանակս ի ներբողումն սորա, քան թէ փութալ յայլ ինչ, որ առաջի կայ:* 14 *Տիգրան ծնեալ որդի զԲաբ, զՏիրան*[32]*, զՎահագն*[33]*, զոր ի կտնտոցահար աղեբախս*[34] *ընդ վիշապաց համբաւէին կռուել*[35] *նմա եւ յաղթել, եւ ընդ քաջին Հերակլեայ նահատակութեանցն զնա համեմատել*[36]*:* 15 *Ասի*

1 ´ ÏáéÝ³Ï
2 ²¶¸î[1]î[3] Ý³Ñ³å»ïáõÃ»³Ý¹, î[3] Ý³Ñ³å»ïáõÃ»³Ý (´Ý³Ñ³å»ïáõÃ»³Ý ³Ý¹)
3 î[1] >»õ
4 ² ÁÝÓ»é»óÇÝ
5 î[3]Û»¹»ëÇ³
6 ´ ïÇ·ñ³Ý
7 î[1] ÇÙ³ëï ³Û»ÕÓ
8 ¶¸î[1-3] ù³çáõÃ»³Ý (²´ ù³çáõÃ»³Ýó)
9 ¶¸ ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝÝ
10 ´ ½Ýáë³] ½Ý³
11 î[1-3] >»õ
12 ´ ½³ß¹³Ñ³Ï
13 ¶ ëå³Ý»É
14 ´ ½ÇßË³ÝáõÃÇõÝ
15 î[3]Û³ÝÏáõó³Ý¿ñ
16 ´ Ù³ñ] Ù»ñ
17 ´¶¸î[1]î[3] Í³ÛñÇ
18 ´ >»õ
19 ²´ ~ ×áË³óáõó»³É µ³ñÓñ³óáõó³Ý¿ñ, î[1] µ³ñÓñ³óáõó³Ý¿ñ ×áË³óáõó»³É (¶¸î[1]î[3] µ³ñÓñ³óáõó»³É ×áË³óáõó³Ý¿ñ)
20 ² Û³ÛÉáó
21 ´ ÝÙ³Ý¿
22 ¶î[1] ÉÇÝÇÉ
23 ²¶ ½ëáë ï³ÝÇÏ
24 ¶¸î[1] ³½³ïáõÃÇõÝÝ
25 ²´ >»õ
26 ²´ Ù»Í³µ³Ý] Ù»Í³ç³Ý
27 ²´ ½·Ý³óë] ½Ï»³Ýë
28 î[3]4 Ñ³õ³ë³ñáõÃÇõÝ
29 ´¶ ·áí»ëïÇ
30 ² Áßï³å
31 ¶ Ý»Õ¿ÇÝ ãÍ³Ë»É] Ý»ñ¿ ÇÝÓ Í³Ë»É
32 ² ·Çñ³Ý] ½ïÇñ³Ý, ´¶¸î[1]î[3] ïÇñ³Ý
33 ² í³Ñ³·Ý, ´ í³Ñ³·ÇÝ, ´¸î[1]î[3] í³Ñ³·Ý
34 ² ÏïÁÝïáó³ Ñ³ñ³Õ¿ µ³Ëë, ¶î[3] ³Õ¿µ³Ëë
35 ¶¸î[1-2] ÏéáõÇÉ (²´î[3] Ïéáõ»É)
36 ²´¶¸î[3] Ñ³Ù»Ù³ï»³É

բան զՎահագնէ[1]*, թէ ի նահանգին Վրաց ըստ չափ*[2] *հասակի նորա անդրի կանգնեալ պատուէին զոհիւք:* 16 *Եւ ի զարմէ*[3] *սորա սերին*[4] *Վահունիք. սա ծնանի որդի, եւ ի կրտսերոյ որդւոյ նորա Առաւենէ Առաւեննեանք ցեղապետին:* 17 *Իսկ յԱռաւենայ ծնանի Ներսեհ*[5]*, եւ ի Ներսեհէ*[6] *Զարեհ, յորմէ ազգ Զարեհաւանեան. իսկ ի Զարեհէ Արմոգ, եւ*[7] *յԱրմոգայ՝ Բայգամ, ի Բայգամայ՝ Վան, ի*[8] *Վանէ՝ Վահէ:* 18 *Սա խրոխտաբար սոնքացեալ ընդդէմ Աղեքսանդրի*[9] *Մակեդոնացւոյ*[10] *սպանանի ի նմանէ:*

19 *Յայսմ*[11] *հետէ ոչ գտանի ստուգաբան պատմութիւն ինչ ցեղապետութեանցն կացելոց մինչեւ ցթագաւորել Պարթեւին Վաղարշակայ. զի սամարտիկոս չփոթութեամբ*[12] *զմիմեամբք ելեալ եւ այր ընդ առն ի կռիւս*[13] *կաքաւեալ՝ մինչեւ դիւրամուտ զաւտարածինն ի բնակութիւնս*[14] *իւրեանց առնէին, եւ անյայտ՝ զիւրեանցն*[15] *զրոյցս:*

20 *Արդ, այլ մի՛ եւս ստտանաւր ինձ աշխատութիւն ի վերայ*[16] *հաստւցաներ*[17]*, որ զհամառաւտութիւն բանի եւ զհաւաստութիւն*[18] *եւ զարագաբանութիւն միշտ պատուել գիտես*[19]*:* 21 *Բայց ամենեցունց սոցա թուականք*[20] *ժամանակաց ի մերոյն Հայկայ մինչեւ ցթագաւորելն*[21] *Վաղարշակայ գտանին ամք երկու հազար երկու հարիւր իննսուն եւ հինգ*[22]*:*

Դ.[23] 1 *Իսկ ես յայսմ հետէ սակաւուք ինչ զթագաւորելն Վաղարշակայ ի վերայ մեր չարայարեցից*[24] *եւ որք յետ նորա ի նորին սերմանէ փոխանորդեցին զթագաւորութիւնն*[25]*, որք եւ Արշակունիք անուանեցան. եւ զաւելորդն, որ յայլոց ումանց եղեւ պատմեալ, ի նոսա հրաւիրեցից գիտել, թէ պիտոյ է քեզ:*

2 *Աղեքսանդր*[26] *Փիլիպպեայ*[27] *տիեզերակալեալ բազմաց, տայր տէրութիւն*[28] *կտակաւ*[29]*, զի ի վերայ ամենեցունց միապետեալ՝ իւրն անուանեսցի իշխանութիւն:* 3 *Եւ սորա մեռեալ, Սելեւկոս*[30] *զկնի թագաւորէ Բաբելոնի*[31]*, զՊարթեւս եւս ընդ իւրեաւ հնազանդեալ պատերազմաւ սաստկիւ*[32]*:* 4 *Եւ սորա եւս մեռեալ, առնու զթագաւորութիւնն Անտիոքոս*[33]*, որ եւ Սովտերն:* 5 *Եւ այսպէս սոքա թագաւո-*

1 ² ´¶ ¸ î[3]2 ½µ ³ µ ï Çñ ³ Ý ³ Û] ½í ³ Ñ ³ ·Ý¿, î[1]î[3]4 ½í ³ -Ñ ³ ·ÝÇ, ½µ ³ µ ï Çñ ³ Ý ³ Û. î[1-3a] áõÕÕáõÙÝ»ñÁ »ñ»õÇ Áë ï Êáñ»Ý ³ óáõ

2 ÜËÝ.213.ëñµ·.ª ½ã ³ ÷] Áë ï ã ³ ÷

3 ´î[1]½ ³ ñÙÇó (² ¶ ¸ î[1]î[3] ½ ³ ñÙ¿)

4 ´ ë»ñ»Ý

5 ² ´ Ý»ñë¿Ñ

6 ² ´ Ý»ñë¿Ñ¿

7 ´ »õ Ç, ² ¶ ¸ > »õ

8 î[2-3] »õ Ç (² ´¶ ¸ î[1] > »õ)

9 ² ´¶ î[1] ³ Õ¿ùë ³ Ý ¹ ñÇ

10 ² Ù ³ Ï» ¹ áÝ ³ óáÛ, ¸ Ù ³ Ï» ¹ ûÝ ³ óõáÛ

11 ¶ ³ ³ ÛëÙ

12 ² ¶ ¸ ß÷ áõÃ» ³ Ùµ, ´ ß÷ á ï áõÃ» ³ Ùµ, î[1] ß÷ áÃáõ-Ã» ³ Ùµù

13 ´¶ î[3] Ï éÇõ

14 î[1] µÝ ³ ÏáõÃÇõÝ (² ´¶ ¸ î[1]î[3] µÝ ³ ÏáõÃÇõÝë)

15 ´ ½Çõñ» ³ Ý

16 ¸ î[1-3] > Ç í»ñ ³ Û

17 ² ´ Ñ ³ ëáõó ³ Ý¿ñ

18 ´ Ñ ³ õ ³ ë ï áõÃÇõÝ

19 ² î[1] ·Ç ï »Ù

20 ´ Ãáõ ³ Ï ³ ÝÝ, ¶ Ãáõ ³ Ï ³ Ý

21 î[1-3] óÃ ³ · ³ õáñ»É (² ´¶ ¸ óÃ ³ · ³ õáñ»ÉÝ)

22 ² ¶ .ëÙÕ»., ¸ .ëÙ. »õ .Õ»., î[1]î[2] 2297, î[3] .ëÙÕ¿. (´ »ñÏáõ Ñ ³ ½ ³ ñ »ñÏáõ Ñ ³ ñÇõñ ÇÝÝëáõÝ »õ ÑÇÝ·)

23 ´ ·É. .¹., î[3] [illegible]

24 ´ ß ³ ñ ³ Ñ ³ ñ»óÇó

25 ² ½Ã ³ · ³ õáñùÝ, ´î[2] ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ (¶ ¸ î[1]î[3] ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ)

26 ² ´¶ î[1]î[3] ³ Õ¿ùë ³ Ý ¹ ñ

27 ´ åÇÉÇ åå» ³ Û, ¸ ÷ÇõÉÇ å å» ³ Û

28 ´ ï »ñáõÃÇõÝÝ

29 ² ¶ ¸ · ï ³ Ï ³ õ

30 î[1] ë»É»õÏÇáë

31 ´ µ ³ µÇÉáÝÇ, ¸ î[1]î[2] µ ³ µÇÉûÝÇ, î[3] µ ³ µ»ÉûÝÇ (² ¶ µ ³ -µ»ÉáÝÇ)

32 ´¶ ¸ î[1]î[3]2 ë ³ ë ï Çõ, î[3]1 ë ³ ë ï Ï ³ õ

33 ´ ½Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ ³ Ý ï Çáù ³ Û

րեալ ընդ փոքր եւ ընդ չատ իբրեւ ամս վաթսուն[1], ապա ապստամբէին Պարթեւք ի Մակեդոնացւոց[2]: 6 *Իսկ Արշակ քաջ ի զաւակէ Աբրահամու, ի Քետուրական ծննդոց, զոր յետ մահուանն Սառայի[3] էառ[4] իւր կին, թագաւորէ ի վերայ Պարսից եւ Մարաց եւ Բաբելացւոց[5], եւ անուանի Պարթեւ, այսինքն՝ բռնութիւն:* 7 *Սա բազում պատերազմաւք ընդդէմ քաջաց անյաղթ[6] գտեալ, ընդ իւրեաւ զամենայն թագաւորութիւնս նուաճէր. եւ վասն զի տիեզերակալութեամբ իմն ձեռներէց[7] լինէր ինքնիշխանաբար, ապա թագաւորեցուցանէ Հայաստանեացս[8] զՎաղարշակ եղբայր իւր՝ զայր բարեխորհուրդ եւ խոհեմ եւ քաջ:* 8 *Սա յետ[9] բազում մրցական յաղթանակաց ընդդէմ թշնամեաց, բազում գործս քաղաքականս եւ կենցաղաւգուտս յարդարեալ կազմէր վայելչական կարգաւք. նախ անձինն եդեալ շուք թագաւորութեան՝ բոլոր իսկ պերճապաճոյճ վարուց հանդիսիւ, յետ որոյ նախարարութիւնս ընդ ձեռամբ հաստատեալ կացուցանէ ի դրան արքունի[10] եւ ընդ ոլորտս եւս իւրոյ տէրութեանն[11], եւ զարս պատուականս եւ պիտանիս հաստատէր ի նահապետութիւնս բազմաւրինակ մասամբք՝ ի զարմիցն[12] Հայկայ եւ յայլոց[13] եւս յաջողակաց[14] արանց:* 9 *Նախ զԲագարատ[15], որ ի Շամբաթայ Հրէէ[16] էր, զորմէ համբաւեն լինել[17] յազգէ Դաւթի՝ թագադիր թագընկալութեան անձին[18] իւրոյ զօլ հաստատէր. վասն զի[19] նա նախ զանձն ընծայ մատուցանէր, քան զայլս բազումս, այլ եւ[20] ասպարապետ եւ իշխան բիւրուց եւ հազարաց[21] զնա կացուցանէր:* 10 *Յետ որոյ[22] քաջապէս վանեալ զյունականսն եւս[23], նուաճեալ կարգէ ընդ իւրով ձեռամբ զՊոնտոս եւ զԿեսարիայ[24], որ կոչի Միժակ՝ հանդերձ շրջագայեալ[25] գաւառաւքն:* 11 *Եւ անտի դարձեալ ընդ ծովեզերեայսն[26]՝ առ ստորոտով լերինն Կովկասու, հրաման պատուիրանի տայ շղուրտաբարոյ[27] վայրենի ազգացն այնոցիկ ի բաց քեցել[28] յանձանց զաւազակութիւնն[29] եւ զմարդադաւութիւն[30] եւ զբարս չարակեղտս, եւ հրամանաց եւ հարկաց արքունի հպատակ կալ, եւ պատուի[31] եւ[32]՝ բարձի ցեղապետութեանց յարքունուստ արժանի գտանիլ:*

12 *Այսպէս սորա զարտաքոյս արքունեացն յարմարապէս հոգածեալ[33], ապա յաւրինէ կարգս վայելուչս եւ[34] իւրում եւս պալատանն[35], որ ինչ[36] աւրէն է թագաւո-*

1 ² ´¶ ¸ .Ï.
2 ¶ Ù ³ Ï» ¹ á í Ý ³ óõáó
3 ´ ë ³ ññ ³ Û Ç
4 ´ ³ é
5 ´ > »õ µ ³ µÇÉ ³ óõáó, ´¶ ¸ î¹⁻² µ ³ µÇÉ ³ óõáó (² î³ µ ³ - µ»É ³ óõáó)
6 ´ ³ ÝÛ ³ ÕûÃ
7 ¸ î¹ Ó»éÝ¿ñ¿ó
8 ² ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûóë
9 ´ Ñ» ï] Û» ï
10 ´ ³ ñ · áõÝÇ
11 ´î³ ï »ñáõÃ» ³ ÝÝ
12 î¹î³ ½ ³ ñÙÇó
13 ² ¶ Û ³ ÛÉáóÝ, ´ ³ ÛÉáó
14 ´¶ ¸ î¹⁻³ ³ çáÕ ³ Ï ³ ó (² Û ³ çáÕ ³ Ï ³ ó)
15 ² ½µ ³ · ñ ³ ï
16 ² Ññ»¿
17 ¶ ÉÇÝÇÉ
18 ´ ~ ³ ÝÓÇÝ Ã ³ · ÁÝÏ ³ ÉáõÃ» ³ Ý, ² ¶ ¸ î¹î³ > ³ ÝÓÇÝ
19 ´î² ù ³ Ý½Ç] í ³ ëÝ ½Ç (² ¶ ¸ î¹î³)
20 î¹î³ »õë] »õ
21 ² .é.ó
22 ² Û» ï áÛ] Û» ï áñáÛ
23 î³ »õ] »õë
24 ´ ½Ï»ë ³ ñÇ» ³ , î³ ½Ï»ë ³ ñÇ ³
25 ´ ßñç ³ · ³ ÛÉ» ³ É
26 î² ½Íá í»½»ñ ³ ÛëÝ (² ´¶ ¸ î¹î³ Íá í»½»ñ» ³ ÛëÝ)
27 ÜËÝ.464.ëñµ·.ª ß ³ Õ ³ õ ³ µ ³ ñáÛ
28 ´ ù»ó» ³ É
29 î³ ½ ³ õ ³ ½ ³ ÏáõÃÇõÝ
30 ´î¹ ½Ù ³ ñ¹ ³ ¹ ³ õ ³ ÝáõÃÇõÝÝ, ¶ ½Ù ³ ñ¹ ³ ¹ ³ õáõ- ÃÇõÝÝ
31 î¹ > å ³ ï áõÇ
32 î² > »õ
33 ´ ¸ Ñá · ³ Í» ³ É
34 î¹⁻³ > »õ
35 ² ´¶ ¸ å ³ Õ ³ ï ³ ÝÝ
36 ´ ½ÇÝã

րութեան եւ որ պիտակ է թագաւորութեան եւ որ բագձաձէ զթագաւորութիւն[1]: 13 *Եւ նախ թագադիր իւր[2] ըստ[3] սկզբանց ասացելոյն[4] կացուցանէ. ապա զգեցուցանուղս[5] արքայի եւ թիկնապահս[6], եւ ապա որսաւնս իսկ երէոց[7] եւ հաւուց ի պէտս խորտկաց՝ եւ դարձեալ սպասիկս[8] եւ գահաւորս եւ հազարապետս զոհարանաց. եւ ապա մատռուակս եւ արծուէկիրս[9] եւ բազէկիրս եւ պատրաստիչս ձեան ամարանոցաց[10] եւ համբարածուս ձմերանոցաց[11], եւ լեգէոն[12] պահպանակ թիկնոցաց[13], եւ դռնապանս[14] դրանց արքունի, այլ եւ ներքինիս խզեալ[15]. ապա երկրորդ եւս թագաւորութեանն[16] իւրոյ[17] կացուցանէր ի զաւակէ Մարացւոյն Աժդահակայ, որ այժմ Մուրացանդ անուանի:*

14 *Այսպէս յարդարեալ սորա զարքունական պիտոյիցն զհանգամանս, կարգեալ[18] կացուցանէ այնուհետեւ կողմնակալս, կուսակալս, նահապետս, սպասալարս[19], զաւրագլուխս. կարգէ եւ բդեշխս[20], մի՝ յերկրին[21] Գուգարաց հիւսիսոյ[22], եւ միւս եւս յարեւմտից հարաւոյ յաշխարհին[23] Աղձնեաց:* 15 *Որոշէ եւ ժամս յարքունիսն[24] մտանելոյ, եւ ժամանակս խորհրդոց եւ երաստից եւ խրախճանութեանց, պատրաստէ եւ յիշեցուցանաւղս[25] երկուս, միումն[26] զբարի յիշողութիւնն ընդ ուշի կապեալ[27], եւ յանիրաւ հրամանս[28] թագաւորին զեկուցանել[29] զիրաւն եւ զմարդասիրելն, իսկ միւսումն[30] զվրէժխնդրութիւն[31] չարացն[32] եւ զհասս իրաւանցն[33] ցուցանել:* 16 *Իսկ զքաղաքացիս նախապատիւս քան զգեղջուկս համարել հրամայէ. այլ եւ քաղաքայնոց ո՛չ խպառ ի վերայ գեղջկացն[34] ընդվզել[35] եւ[36] պերճանալ. եւ այսպէս կենահաղորդս լինել[37] ընդ միմեանս աննախանձ եղբայրութեամբ, որ է առիթ շինողութեան[38] եւ խաղաղութեան:* 17 *Արդ, սա յետ այսպիսի[39] գեղեցկայարմար կարգաց[40] յաւրինուածոց[41] եւ[42] բարի եւ բարգաւաճ անուամբ[43] մեռանի ի Մծբին, թագաւորեալ ամս քսան եւ երկու[44]:*

1 ¶¸î[3] ½Ã³·³õáñáõÃÇõÝÝ
2 î[1] ¿ñ] Çõñ
3 î[2] Áë ï ³Ù»Ý³ÛÝ (²´¶¸î[1]î[3] > ³Ù»Ý³ÛÝ), î[3]1 Áë ï ³ÛÝÙ
4 ² ³ë»ÉáóÝ, ¶î[1-3] ³ë³ó»ÉáóÝ, î[3]1 ³ë»ÉáÛÝ (¸´ ³-ë³ó»ÉáÛÝ)
5 ´½·»óáõó³ÝáÕë
6 î[1] ÃÇÏÝ³å³ÑÝ
7 ¸î[1-2] ¿ñ¿áó (²´¶î[3] »ñ¿áó)
8 ¶¸î[1]î[3] ëå³ÑÇÏë, ¸°î[3]1 ëå³ëÇÏë
9 î[3]2 ³ñÍáõ³ÏÇñë
10 ´³Ùñ³Ýáó³ó, î[1] ³Ù³ñ³ÛÝáó³ó
11 ² ÓÙ»é³Ýáó³ó, î[1] ÓÙ»ñ³ÛÝáó³ó
12 ²¶¸É¿·¿áÝ, ´î[1] É¿·¿ûÝ, î[2] É»·¿ûÝ (î[3]É»·¿áÝ)
13 ´Ã»ÏÝ³ó³ó
14 ´¹éÝ³å³ÝëÝ
15 ´Ëá½»³É
16 ´Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
17 ¶>ÇõñáÛ
18 ¶¸Ï³ñ·»É
19 ²¶¸ëå³ë»É³ñë, ´ëå³ë¿½³ñë
20 ²¶î[3]µ¹»³ßËë
21 î[1-2] »ñÏñÇÝ (²´¶¸î[3]Û»ñÏñÇÝ)
22 ²ÑÇõëëáÛ

23 î[1-2] ³ßË³ñÑÇÝ (²´¶¸î[3]Û³ßË³ñÑÇÝ)
24 î[2]Û³ñùáõÝÇë (²´¶¸î[1]î[3]Û³ñùáõÝÇëÝ)
25 ²ÛÇß»óáõó³ÝáÕë (´¶¸î[1-3]ÛÇß»óáõó³ÝûÕë)
26 ´ÙÇáõÙ
27 î[2] Ï³å»É
28 ´Ññ³Ù³ÝÝ
29 ¸½»Ï»óáõó³Ý»É
30 ´ÙÇáõëáõÙÝ
31 ²½íñ¿ÅËÝ¹ñáõÃÇõÝÝ
32 ²ã³ñ³ó
33 ²´Çñ³õ³Ýó
34 ¸Ç í»ñ³Û ·»ÕçÏ³óÝª Éñ³ó. Éë-áõÙ. ¶>Ç í»ñ³Û ·»ÕçÏ³óÝ
35 ´¶î[1]î[3] ÁÝ¹í½»³É
36 ¶>»õ
37 ¸ÉÇÝÇÉ
38 ´ßÇÝáõÃ»³Ý
39 ²¶¸î[1]î[3] ³ÛëåÇëáõ
40 ´Ï³ñÏ³ó
41 ´ÛûñÇÝõ³Íáó
42 î[2]>»õ
43 ²µ³ñ·³õ³×³ÝáõÝ: ´î[3] ³Ýáõ³Ý, ¶î[1] ³ÝáõÝ
44 ²´¶¸î[3] .Çµ., î[1] 22

18 Յետ սորա[1] Արշակ որդի նորուն[2] ընդ նորա[3] թագաւորեալ՝ հետեւաւղ[4] Հայրենի մշտնջենաբարոյ[5] մրցմանցն[6] գտանիւր[7]: 19 Սա իսկ եւ իսկ մարտուցեալ[8] ընդ Պոնտացիս եւ վանեալ զնոսա. պատմի, եթէ[9] զտէգ նիզակի[10] իւրոյ, զոր աւրեամբ աւձից աւէին մխեալ, նստուցանէր հարուստ խորութեամբ յարձանի[11] միում, թաղեալ[12]՝ նշան տեսողաց[13] զնա իւրում[14] քաջութեան[15]: 20 Յաւուրս[16] սորա հատուածեալք[17] ոմանք ի հրէից՝ բնակելոց ի Բուղկարս[18], որ ի ծործորս Կովկասու, եկեալ բնակէին առ ի[19] ստորեւ Կողայ: 21 Եւ երկուք ոմանք ի նոցանէ չարչարեալք սակս ոչ պաշտելոյ զդիսն, սրով կատարեցան ի վերայ հայրենի աւրինացն ըստ Եղիազարու սրբոյ եւ որդւոցն Շիմովնեայ[20]: 22 Բայց Արշակայ թագաւորեալ ամս երեքտասան[21], փոխանորդէ զթագաւորութիւն նորա Արտաշէս որդի նորա: 23 Սա ո՛չ տուեալ[22] տեղի Արշականայ Պարսից արքայի՝ ըստ աւրինի առաջնոյ ունիլ[23] զնախագահութիւնն[24], եւ հարստահարութեամբ[25] զնա ընդ իւրեաւ հնազանդեցուցեալ. զի Արտաշիսի[26] Արշականն զնախագահութիւնն հաւատայր՝ զերկրորդն ինքն ունելով զգահ: 24 Սա բազում զաւրաւք խաղացեալ գնացեալ յարեւմուտս՝ ի վերայ Լիդիացւոց, եւ ձերբակալ արարեալ զթագաւորն Կիւրոս[27], հրամայէ հանել զնա ի տանջանարան երկաթեղէն տապակի: 25 Իսկ Կիւրոսի[28] զբանսն Սաւղոնի[29] ի[30] յիշատակ իւր ածելով, ասէ. «Ոչ պարտի մարդ երանել զբարեբախտութիւն[31] իւր մինչեւ ի վախճան[32]»: 26 Դարձեալ Արտաշիսի[33] ծովագնացութեամբ ընդ երկիր[34] բերեալ, առնու զՊոնտոս եւ զԹրակէ, կործանէ եւ զԼակեդեմոնացիս[35], փախստեայ առնէ եւ զՓոկէացիս. անձնատուր լինին նմա[36] եւ Ղոգացիք. զոհս ընդ դիւցազանցն[37] մատուցանէ Ելլադայ[38]. եւ ի վերայ այսր ամենայնի ո՛չ եւս ստացեալ նորա յինքեան[39] միտս հպարտութեան, այլ արտասուելով ասէր. «Աւա՛ղ փառացս անցաւորի»: 27 Յետ այսորիկ ջան ի մտի եդեալ՝ ծառայեցուցանել իւր զբոլոր իսկ արեւմտեայսն, լնոյր զՈվկիանոս բազում նաւաց բազմութեամբ սակս նաւարկելոյ ի վերայ ազգաց բազմաց: 28 Իսկ անդ[40], ահագին իմն աղ-

1 î^{2} Ýáñ ³ (² ´¶ ¸ î^{1}î^{3} ëáñ ³)
2 ² ÝáñÇÝ
3 ² > ÁÝ¹ Ýáñ ³
4 î^{2}î^{2} Ñ» ï »õáÕ (² ´¶ ¸ î^{1} Ñ» ï »õûÕ)
5 ² Ùß ï Ýç ³ µ ³ ñõáÛ
6 ´ Ùñó ³ Ý ³ óÝ
7 ´ · ï ³ Ý¿ñ
8 î^{1}î^{3}4 Ù ³ ñ ï ï áõ» ³ É
9 ² Ã¿
10 ´ ÝÇ½ ³ ÏÇÝ
11 ´ Ñ ³ ñÓ ³ ÝÇ
12 î$^{1-3}$ ÃáÕ» ³ É (² ´¶ ¸ Ã ³ Õ» ³ É)
13 î$^{1-3}$ ï »ëáÕ ³ óÝ (² ´¶ ¸ ï »ëáÕ ³ ó)
14 î$^{1-2}$ÛÇõñáõÙ (² ´¶ ¸ î^{3} ÇõñáõÙ)
15 ´¶ ¸ î^{1}î^{3} ù ³ çáõÃ» ³ ÝÝ
16 ¸ ½ ³ õáõñë
17 ² ´ Ñ ³ ï áõ ³ Í» ³ É
18 î$^{1-3}$ µáõÉÏ ³ ñë (² ´¶ ¸ µáõÕÏ ³ ñë)
19 î^{3}1> Ç
20 î^{2} ß ³ ÙáíÝ» ³ Û, ´ ß ³ ÙáõÝ» ³ Û (² ¶ ¸ î^{1}î^{3} ßÇÙáíÝ» ³ Û)
21 ² ´¶ ¸ î^{3} .Å·., î^{1} 13
22 ² ïõ» ³ É
23 ² ´ î^{3} áõÝ»É
24 ´ ½Ý ³ Ë ³ · ³ ÑáõÃÇõÝ
25 ´ Ñ ³ ñë ï ³ õ ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
26 ´ ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ
27 î^{2} Ïñ»ëáë, ² ÏÇõñëáë, ´ ÏÇõñáõë (¶ ¸ î^{1}î^{3} ÏÇõñáë)
28 î^{2} Ïñ»ëáëÇ, ² ÏÇõñëáëÇ, ´ ÏÇõñáõëÇ (¶ ¸ î^{1}î^{3} ÏÇõ-ñáëÇ)
29 ² ëÇÕáÝÇ, ¶ ¸ ë ³ ÕáíÙáÝÇ, î^{3} ëáÕáÝÇ
30 ² > Ç
31 ´ ½µ ³ ñ»µ ³ Õ¹ áõÃÇõÝÝ, î^{3} ½µ ³ ñ»µ ³ Õ ï áõÃÇõÝ
32 ² ´ óí ³ Ë× ³ Ý] Ç í ³ Ë× ³ Ý
33 ´ ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ
34 î^{1} »ñÏ ³ ñ] »ñÏÇñ
35 ² ½É ³ Ï¿¹¿ÙáÝ ³ óÇë, ´ ¸ î^{1} ½É ³ Ï»¹áÝ ³ óÇë
36 ² ´ ~ ÝÙ ³ ÉÇÝ¿ÇÝ (´ ÉÇÝÇÝ)
37 ² ´ ¹Çõó ³ ½ ³ Ýó ÝÙ ³
38 ¶ ¸ î^{1} Û»ÉÉ ³ ¹ ³ Û, î^{3} Û»ÉÉ ³ ¹ ³
39 ² ´¶ ÇÝù» ³ Ý
40 ¶ ¸ ³ Ýï

մուկ չփոթի ի մէջ իւրոց[1] զաւրացն[2] լեալ, զմիմեանս սատակէին. ընդ[3] որս եւ Արտաշէս, որ այնչափ[4] յաղթանակեաց[5] զբազում ազգս[6], խողխողի յիւրոցն զաւրաց[7], թագաւորեալ ամս քսան եւ հինգ[8]:

Ե.[9] 1 *Իսկ զկնի Արտաշիսի[10] թագաւորէ երկրորդն Տիգրան՝ որդի նորուն: Սա գումարտակ բազում ընդդէմ յունականացն՝ ի վերայ եկելոցն նորա կազմեալ, ի վերջ կոյս զնոսա նահանջէր, եւ ի քեռայր իւր Միհրդատ զՄիժակ եւ զայլ միջերկրեայսն հաւատացեալ՝ դառնայ յաշխարհ իւր:* 2 *Այս Միհրդատ երթայ ունի եւս եւ զԱմասիայ[11], որ բազում ամաւք յառաջ շինեալ էր յԱմասեայ[12] եղբաւրորդւոյ[13] Նեքտանիբայ[14] հրամանաւ Աղեքսանդրի[15]՝ որդւոյ Նեքտանիբայ[16], եւ յընդարձակագոյնս[17] զնա պարսպեալ[18]. եւ զրաւելով զնա ի Հայս՝ տիեզերասահման քաղաք զնա յարդարեալ կոչէ:* 3 *Շինէ ի նմա եւ արքունիս ըստ[19] հիւսիսոյ[20] կողմանէ Ռիս[21] գետոյ[22], իսկ յարեւելից[23] դիմակի[24] քարանձաւին շիրիմս քարակոփս եւ տունս բրածոյս յաւրինէ՝ համանման ձեռակերտին Շամիրամայ, որ ի Վան եւ ի Խազնաթ Գեղփայ[25]:* 4 *Բայց Տիգրան յետ բազում կարգաց եւ յաւրինուածոց իւրոց դիմէ ի վերայ Պաղեստինայ՝ առեալ գերի բազում ի Հրէից:* 5 *Յայնժամ ապա եւ Պոմպէոս[26] Հռաւմայեցի[27] գայ հասանէ ի վերայ Միհրդատայ, որ թէպէտ եւ ահագին մարտս ընդդէմ նորա գումարտակ դնէր, սակայն[28] յաղթեալ ի բազմութենէն՝ փախստական ի կողմանս Պոնտոսի անկանէր:* 6 *Իսկ Պոմպէի[29] առեալ զՄիժակ եւ կալեալ զորդին Միհրդատայ՝ զմանուկն Միհրդատ[30] ըստ անուան հաւր իւրոյ, զփախստականն Միհրդատ ի ձեռն խարդաւանութեան հաւրն Պիղատոսի սպանանէ թունաւոր դեղովք[31], եւ տայ զպատանին զհայրանունն ի ձեռն Գաբիանու Հռաւմայեցւոց[32]. իսկ Գաբիանէ առ Տիգրան քեռի իւր առաքէ զպատանին:* 7 *Իսկ յետ սակաւուց ինչ արհամարհութիւն դտեալ Միհրդատայ ի Տիգրանայ քեռւոյ[33] իւրմէ եւ հատուածեալ[34] ի նմանէ, անկանի առ Կեսար:* 8 *Եւ Կեսարու տուեալ զՄիժակ[35] Միհրդատայ՝ շինէ զնա եւս ընդարձակագոյն եւ պայծառ շինուածով[36], եւ ի պատիւ Կեսարու անուանէ զնա Կեսարիայ. եւ յայնմ հետէ ոչ եղեւ այն քաղաք ընդ իշխանութեամբ Հայոց:* 9 *Բայց Տիգ-*

1 ² ¶ ¸ ÇõñáóÝ
2 ² ½ ³ õñ ³ ó, ¶ ¸ ½ûñ ³ ó
3 ´ > ÁÝ ¹
4 ² ³ ÛÝù ³ Ý
5 ¶ ¸ Û ³ ÕÃ ³ Ï ³ Ý» ³ ó
6 ¶ î¹ î³ ³ ½·
7 ´ ½ûñ ³ óÝ
8 ² ¶ ¸ î³ .Ç»., ´ ùë ³ Ý »õ ÑÇÝ·, î¹ 25
9 ´ ·É. .»., î³ Յաղագս Թագաւորելոյ Տիգրանայ երկրորդի ե- գործոց նորա, եւ Արտաւազդայ եւ Արշամայ
10 ´ ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ
11 ´ ½ ³ Ù ³ ë» ³ Û
12 ² Û ³ Ù ³ ëÇ» ³ Û, ´ Û ³ Ù ³ ëÇ ³ Û
13 ² Û»Õµûñáñ ¹ õáÛ
14 ² Ý»ù ï ³ ÝÇµ» ³ Û
15 ² ´ ¶ î¹ î³ ³ Õ¿ùë ³ Ý ¹ ñÇ
16 î³2 > Ññ ³ Ù ³ Ý ³ õ ³ Õ»ùë» ³ Ý ¹ ñÇ… Ý»ù ï ³ ÝÇµ ³ Û
17 ² ´ ÁÝ ¹ ³ ñÓ ³ Ï ³ · áÛÝë
18 ¸ î¹⁻³ å ³ ñë å» ³ ó (² ´ ¶ å ³ ñë å» ³ É)
19 î¹ ÁÝ ¹
20 ² ÑÇõëÇëáÛ, ´ ÑÇõëÇëáÛ
21 ´ ³ éÇë
22 ¶ ·»ÕáÛ] ·» ï áÛ
23 ´ Ñ ³ ñ»õÙ ï Çó

24 î¹ î³ ¹ ÇÙ ³ Ï
25 î¹ î³ Ë ³ ½Ý ³ Ã·»Õ÷ ³ Û
26 ² åûÙå¿áë
27 ´ î³ ÑéáíÙ ³ Û»óÇ
28 ´ µ ³ Ûó] ë ³ Ï ³ ÛÝ
29 ² åûÙå¿Ç, ´ åáÙå¿áë
30 ² ´ ~ ½ÙÇÑñ ¹ ³ ï Ù ³ ÝáõÏ: ¶ ÙÇÑñ ¹ ³ Ï
31 ² ´ ¹ »Õûù
32 ´ ÑéáíÙ ³ Û»óõáÛ, ¶ î¹ ÑéûÙ ³ Û»óõáÛ, î³ ÑéáíÙ ³ Û»óõáÛ
33 î¹⁻²´ ¸ ù»éáÛ, ² ù»éõáÛÝ (¶ î³ ù»éõáÛ)
34 ² ´ Ñ ³ ï áõ ³ Í »Õ» ³ É
35 ² ½ÙÇÅ ³ ·
36 ´ ßÇÝáõ ³ Íáíù
37 ¶ ¸ î¹ î³ Ïáã¿] ³ Ýáõ ³ Ý¿

րանայ խաւԹուԹիւն յինքեան կրեալ, կացուցանէ ի նախարարուԹիւն[1] Հայոց զԲարզափրայ նահապետ[2] Ռշտունեաց[3] եւ նահապետ նմա[4] կացուցեալ զԳնէլ ումն յազգէ[5] Գնունի, առաքէ ի Պաղեստին եւ յԵրուսաղէմ զաւրու մեծաւ[6]: 10 *Իսկ նոցա բազում ինչ եւ մեծամեծ քաջուԹիւնս եւ արուԹիւնս անդ[7] ցուցեալ, զՀէրովդէս փախստական առնէին եւ զԱնտիգոնոս փոխանակ նորա Թագաւորեցուցանէին. եւ զՀիւրկանոս քահանայապետն[8] հրէից կապեալ ածէին[9] Տիգրանայ, հանդերձ այլ եւս գերուԹեամբ բազմաւ[10]:* 11 *Յետ այսորիկ Տիգրանայ փոքր ինչ ժամանակ կենաց ի վերայ անցեալ՝ վախճանի, Թագաւորեալ ամս երեսուն եւ երեք[11]:*

12 *Ապա յետ մահուանն Տիգրանայ Անտոնինոս Թագաւոր Հռովմայեցւոց[12] առաքէ զաւր բազում[13] յԵրուսաղէմ, որք եւ պաշարեալ իսկ եւ առեալ զնա, սպանանեն զԱնտիգոնոս, եւ զՀերովդէս դարձեալ Թագաւորեցուցանեն առ հասարակ[14] Հրէաստանի:* 13 *Յետ այսորիկ ապա Արտաւազդ որդի Տիգրանայ Թագաւորէ Հայոց. սա ոչ ինչ ըստ սակի հաւրն քաջնափայլ[15] փառաց պերճապայծառ գործ արուԹեան ցուցեալ, քան Թէ միայն պորտաբոյծ եւ որովայնապարար լեալ եւ Թափառեալ զհետ որսոյ եւ իշավայրեաց՝ զաղբիս մեծացուցանէր:* 14 *Վասն որոյ յանդիմանեալ յիւրայնոցն[16] եւ իբր[17] խԹանաւ իմն ընդոստուցեալ բանիւ եւ ի քնոյ զարԹուցեալ եւ բազում զաւր գումարեալ, խաղայ ի Միջագետս. եւ զորս յափշտակեալն էր առ[18] ի նմանէն Անտոնինոս արքայ Հռովմայ[19]՝ վանեալ հալածէ անտի զզաւրս Հռաւմայեցիս[20]:* 15 *Իսկ Անտոնինոս[21] զայն լուեալ եւ իւրովի առեալ զբազմուԹիւն զաւրացն, գազանաբար յարձակի[22] ի վերայ, ոչ միայն ի մերն[23] յԱրտաւազդայ[24], այլ եւ յայլոց[25] եւս ազգաց եւ ԹագաւորուԹեանց, առ հասարակ անտերունչ[26] զամենեսեան Թողեալ. ընդ որս եւ զմերն Արտաւազդ ձերբակալ առնէ ի Միջագետս[27], առ հասարակ զզաւրս Հայոց եւ Պարսից սատակելով[28]:* 16 *Իսկ զԱրտաւազդ[29] հանդերձ ընչիւք բազմաւք՝ յանկածէ[30] պատերազմին, պատրաստեալ[31]՝ տայ Կղէոպատրեայ, որ յԵրուսաղէմ:* 17 *Այնուհետեւ ժողովեալ զաւրք[32] Հայոց, հրամանաւ Արտաշիսի[33] Թագաւորի[34] Պարսից, կացուցանեն Թագաւոր ինքեանց զԱրջամ՝ որդի Արտաշիսի[35], եղբայր[36] Տիգ-*

1 ² ´ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý
2 î[3] > Ý ³ Ñ ³ å » ï
3 ² ÁéÁß ï áõÝ» ³ ³ ó
4 êñ·.165.ëñµ·.ª Ï ³ óáõó ³ Ý¿ Ç ëå ³ ñ ³ å » ï áõÃÇõÝ Ñ ³ Ûáó ½µ ³ ñ½ ³ ÷ñ ³ Û Ý ³ Ñ ³ å » ï éß ï áõÝ» ³ ó »õ ÝÙ ³
5 ² ¸ î[3] Û ³ ½·¿Ý
6 ´ Ù»Í ³ ó
7 ¶ ¸ ³ Ý ï
8 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å » ï ³ óÝ
9 ´ ³ ÍÇÝ
10 ¸ î[3] Ù»Í ³ õ] µ ³ ½Ù ³ õ
11 ² ´ ¶ ¸ î[3] .É¹., î[1] 34, î[2] »ñ»ëáõÝ»õãáñë, êñ·.107,-168.ëñµ·.ª »ñ»ëáõÝ »õ »ñ»ù (·-¹ ß÷áÃ)
12 ² ¶ ¸ î[1-2] ÑéûÙ ³ Û»óõáó (´ î[3] ÑéáíÙ ³ Û»óõáó)
13 î[1] ½ûñë µ ³ ½áõÙë (² ´ ¶ ¸ î[1] î[3] ½ûñ µ ³ ½áõÙ)
14 ² Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï] ³ é Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï
15 ´ ù ³ çÝ ³ í ³ ÛÉ, ¶ î[3] ù ³ ç ³ ÷ ³ ÛÉ
16 ´ ¶ ¸ ÛÇõñ ³ Ûáó Ý
17 î[1-3] Çµñ»õ (² ´ ¶ ¸ Çµñ)
18 ´ > ³ é
19 î[2] ÑéûÙ ³ Û, ² ÑéáÙ ³ Û, ´ ÑÁéáíÙ ³ Û, (î[3] ÑéáíÙ ³ Û)
20 ² ÑéáÙ ³ Û»óÇë, ´ î[3] ÑéáíÙ ³ Û»óÇë
21 î[2] ³ Ý ï áÝÇÝáëÇ (² ´ ¶ ¸ î[1] î[3] ³ Ý ï áÝÇÝáë)
22 ² î[1] ³ ñÓ ³ ÏÇ
23 î[3] 1 Ç í»ñ ³ Û Ù»ñÝ
24 ¶ ³ ñ ³ ï ³ õ ³ ½¹ ³ Û
25 ´ ³ ÛÉáó
26 ² ³ Ý ï ¿ñáõÝã, ´ ³ Ý ï »ñáõÝç
27 ´ ÙÇç ³ ·¿ ï ë, î[2] ÙÇç ³ ·» ï ë »õ (² ´ ¶ ¸ î[1] î[3] > »õ)
28 ² ´ Ïá ï áñ»Éáí] ë ³ ï ³ Ï»Éáí
29 ² ½ ³ ñ ï ³ õ ³ Ý¹
30 î[2] Û ³ ÝÏ ³ Í¿, ² ´ Û ³ Ý· ³ Í¿, î[1] î[3] 5 ³ ÏÝ ³ Í¿] Û ³ ÝÏ ³ Í¿
31 ² ´ ¶ ¸ å ³ ï ñ ³ ë ï » ³ É
32 ² ½ûñùÝ
33 ´ ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ
34 î[3] Ã ³ · ³ õáñÇÝ
35 ² ´ ³ ñ ï ³ ß¿ëÇ
36 ¶ ¸ î[1-3] »Õµûñ (² ´ »Õµ ³ Ûñ). êñ·.165-6.ëñµ·.ª »Õµ ³ Ûñ

րանայ: 18 *Ի սմանէ կալաւ սկիզբն մասնաւորս ինչ հարկիլ*[1] *Հայոց ի Հռովմայեցիսն*[2]*. զի*[3] *իսկոյն Արտաշէս արքայ Պարսից վախճանեալ*[4]*, եւ Արշաւիր որդի նորուն*[5] *տղայ փոքր թագաւորեալ, ոչ զաւրէր գալ ի թիկունս, եւ ոչ ոք այլ գոյր*[6] *նմա համաշունչ:* 19 *Աստանաւր Ենանոս Բագրատունի, որ արձակեացն զՀիւրկանոս ի Հրէաստան, զոր ի Տիգրանայ էր գերեալ եւ ածեալ, վասն այսորիկ*[7] *ընկեցաւ ի պատուոյն*[8] *իւրմէ եւ եդաւ ի բանտի*[9]*:* 20 *Եւ վասն զի նահապետն Գնթունեաց*[10] *Զուրա քսութիւն*[11] *յականջս Արջամայ հասուցանէր, եւ բանն զաւրանայր առ ի հաւատալ, հրամայէ պէսպէս տանջանարանաւք խոշտանգել*[12] *զնա, զի կամ թողեալ զաւրէնս հրէութեանն՝ երկիր պագցէ*[13] *կռոց, կամ կախեալ զփայտէ՝ բնաջինջ լիցի ազգաւ:* 21 *Եւ զմի*[14] *ի նորին ազգականաց*[15] *սպանեալ եւ զորդիս*[16] *նորա մատուցեալ ի տեղի սպանմանն. եւ ի չժուժալ*[17] *մահուան որդւոյն*[18]*՝ կատարէ զկամս արքային հանդերձ բոլոր համազգեաւքն եւ յառաջին պատիւն հաստատի:*

Զ.[19] 1 *Բայց Արջամայ թագաւորեալ ամս քսան*[20]*, որդի նորուն Աբգար*[21] *փոխանորդէ զթագաւորութիւնն:* 2 *Սա վասն զի նազելի էր իմաստութեամբ՝ Աւագայր յառաջնոցն անուանիւր, զոր ասորւոց*[22] *եւ յունաց ըստ մերումս լեզուի ոչ բաւեալ ուղղախաւսել*[23]*՝ Աբգար զնա անուանէին:* 3 *Աստանաւր ամենայն Հայք հարկեցան Հռովմայեցւոց*[24] *հրամանաւ Աւգոստեայ կայսեր՝ յաւուրս աշխարհագրին*[25]*, յորում ժամանակի ծնեալ լինի փրկիչն մեր՝ Տէր*[26] *մեր Յիսուս Քրիստոս ի Բեթղահէմ*[27] *Հրէաստանի:* 4 *Բայց ի մէջ Աբգարու եւ Հերովդէի ոչ փոքր ինչ խռովութիւն եւ աղմուկ չփոթի պատերազմաց յուզէր*[28]*. եւ վասն առ ի Քրիստոս համարձակութեանն Հերովդէի*[29] *եւ կոտորելոյն զտղայսն ի Բեթղահէմ*[30]*՝ յանհնարին ցաւս ըմբռնեալ էր եւ ոչ կարէր անձամբ վճարել ինչ:* 5 *Ապա առաքէ զոմն եղբաւրորդի իւր զաւրաւք բազմաւք, որոյ հասեալ ի Միջագետս*[31] *եւ տուեալ պատերազմ ընդ Աբգարու, մեռանի ի նմանէ. եւ*[32] *իսկ եւ իսկ վախճանի Հերովդէս, եւ Արքեղայոս որդի նորուն*[33] *փոխաբերէ*[34] *զտեղին:* 6 *Ապա եւ*

1 î³Ñ³ñÏ»É
2 ²¶¸î² ÑéûÙ³»óÇëÝ (´î¹î³ ÑéáíÙ³Ô»óÇëÝ)
3 ´ù³Ý½Ç
4 ¶ í³Ëç³Ý»³É
5 ² ÝáñÇÝ
6 î¹ > ·áÔñ
7 î² ³ÔëáñÇÏ ÇëÏ (²´¶¸î¹î³ > ÇëÏ)
8 ²î² å³ ïõáÔÝ (´¶¸î¹î³ å³ ïáõáÔÝ)
9 ´¸ µ³Ý¹Ç
10 ¶¸î¹⁻³ ·Ý¹áõÝ»³ó (²´ ·ÝÃáõÝ»³ó)
11 ¶¸î² ½áõñ³ùëáõÃÇõÝ, ²´î¹î³ ½áõñ³ ùëáõÃÇõÝ, ÜËÝ.411.ëñµ·.ª½³õñ³ ùëáõÃÇõÝ, êñ·.176.ëñµ·. ½áõñ³Ô ùëáõÃÇõÝ
12 ² Ëáßï³ÝÏ»É, ´ Ëáßï³ÝÏ»³É
13 ´»ñÏñå³·ó¿
14 ´ÙÇ] ½ÙÇ
15 ²´³½·³Ï³Ý³óÝ
16 î¹½áñ¹Ç
17 ´î¹⁻³ ãÅáõÅ»É (²¶¸ ãÅáõÅ³É)
18 ´áñ¹õáóÝ

19 ´·É. .½., î³ Յաղագս թագաւորելոյ Աբգարու եւ հաւատալոյ նմա ի Քրիստոս, եւ գործոց նորին, եւ լուսաւորութեան ազգիս Հայոց
20 ²¶¸.Ç., î¹ 20
21 ¶>³µ·³ñ (¸³µ·³ñªÉë-áõÙ. ¶ûñÇÝ³Ïáõ³Í¸-Ç±ó)
22 ´³ëáñáó
23 ´áõÕ³Ëáë»É
24 ²¶¸î¹î² ÑéûÙ³Ô»óõáó (´î³ ÑéáíÙ³Ô»óõáó)
25 ²³ßË³ñÑÇÝ
26 ´ï¿ñÝ
27 ²î¹ µ»¹Õ¿Ñ¿Ù, ¶µ¿ÃÕ³Ñ¿Ù, ¸µ»¹Õ³Ñ¿Ù, î³µ»Ã-Õ¿Ñ¿Ù (´µ»ÃÕ³Ñ¿Ù)
28 ²Ôáõ½Çõñ
29 î¹⁻³ Ñ»ñáí¹Ç (²´¶¸Ñ»ñáí¹Ç)
30 ²µ»ÃÕ¿¿Ù, ¶µ¿ÃÕ¿»Ù, ¸µ»¹Õ¿¿Ù, î¹µ»É¿Ñ¿Ù, î²⁻³ µ»ÃÕ¿Ñ¿Ù
31 ´ÙÇç³·¿ïë
32 î¹>»õ
33 ²´¶¸ÝáñÇÝ áñ¹Ç] áñ¹Ç Ýáñáõ
34 ²÷áË³Ýñ¹¿

Արշաւրի[1] արքայի Պարսից եւս վախճանեալ, աղմուկ շփոթի ի մէջ որդւոց նորա լինի[2] թէ ո՛վ ոք ընդ հաւրն իւրեանց թագաւորեսցէ: 7 *Իսկ Աբգարու երթեալ՝ իբրեւ[3] զայր իմաստուն համոզէ ի մէջ նոցա, տնկելով ի նոսա զհաշտ խաղաղութիւնն[4], թագաւորեցուցանէ զԱրտաշէս, իսկ զայլ եղբարս[5] նորա հանդերձ քերբն երիս[6] ցեղս որոշէ կոչմամբք այսպիսեաւք. Կարենի Պահլաւ[7], Սուրենայ[8] Պահլաւ[9] եւ քոյրն՝ Ասպահապետի Պահլաւ[10]. որ ապա յետ ժամանակաց ինչ սուրբ Լուսաւորիչն Գրիգորիոս[11] ի[12] Սուրենեանն[13] Պահլաւէ[14] շարժեալ շառաւիղ՝ ըստ որթոյն Քրիստոսի. եւ Քամսար, յորմէ Կամսարականք ի Կարենեանն[15] Պահլաւէ[16]. եւ այսպէս սոքա տեսեալ լինին[17] թագաւորազունս[18] բողբոջք[19]:* 8 *Բայց Աբգարու ապականեալ լինէր մարմինն չարաչար ախտիւ[20]. եւ վասն զի Մարիխաբ բդեաշխն[21] Աղձնեաց եւ Շամշագրամ նահապետն[22] Ապահունեաց եւ Անան՝ հաւատարիմք[23] արքային[24] Աբգարու, ելեալք[25] յԵրուսաղէմ եւ տեսեալ զսքանչելի բժշկութիւնսն[26] Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, եկեալ[27] պատմեցին Աբգարու:* 9 *Սակս այսորիկ գրէ թուղթ[28] աղաչանաց՝ գալ առ նա եւ բժշկել յախտէն[29] յայնմանէ, զոր ոչ[30] ոք երբեք[31] ի մարդկանէ եգիտ բժշկութիւն:* 10 *Զոր[32] եւ ընկալեալ փրկիչն մեր եւ արժանի պատասխանւոյ զնա համարեալ՝ գրէ առ նա, առաւել երանելով զայնոսիկ, որք ոչն տեսեալ իցեն զնա եւ հաւատասցեն[33]. եւ ի կատարել, ասէ, զկամս առաքչին իմոյ, առաքեցից քեզ զմի[34] յաշակերտաց իմոց, զի զցաւս քո[35] բժշկեսցէ եւ կեանս շնորհեսցէ քեզ եւ որք ընդ քեզդ են:* 11 *Իսկ զթուղթ փրկչին բերեալ առ Աբգար Անանայ սուրհանդակի, ընդ նմին եւ զկենդանագրութիւն փրկչական պատկերին, որ կայ մինչեւ ցայսաւր ժամանակի[36] յԵդեսացւոց[37] քաղաքի[38]:* 12 *Ապա յետ համբառնալոյ փրկչին մերոյ, յերեսներորդի ամի թագաւորութեանն Աբգարու Թովմաս առաքեալ[39] մի յերկոտասանիցն[40], առաքէ զԹադէոս յեաւթանասնիցն[41] ընտրելոց[42] բժշկել զթագաւորն Աբգար՝ ըստ խոստ-*

1 ² ³ ñßûñÇ
2 ´ î[2-3] ÉÇÝ¿ñ (² ¶ ¸ î[1] ÉÇÝÇ)
3 ´ ¶ Çµñ
4 ² Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ, ´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý
5 ´ »Õµ ³ ñëÝ
6 î[2] Û»ñÇë (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] »ñÇë)
7 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ÉÑ ³ õ
8 ² ëáõñ»ÝÇë ´ ëáõñ¿ÝÇ
9 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ÉÑ ³ õ
10 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ÉÑ ³ õ
11 ´ ëáõñµÝ ·ñÇ·áñ Éáõë ³ õáñÇãÝ
12 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > Ç
13 ² ´ ëáõñ¿Ý» ³ Ý, ¶ ¸ ëáõñ» ³ ÝÝ, î[1] ëáõñ»Ý» ³ ÛÝÝ
14 ² ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ÉÑ ³ õ (´ å ³ ÉÑ ³ õ¿)
15 ´ Ï ³ Ùë ³ ñ ³ Ï ³ Ý Ç Ï ³ ñ¿Ý» ³ Ý: ¶ ¸ Ï ³ ñ» ³ ÝÝ
16 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ÉÑ ³ õ¿
17 ² ÉÇÝ»Ý
18 î[3] Ã ³ · ³ õáñ ³ ½áõÝ
19 ´ µáÕµáÕç
20 ² ³ Ë ï Çõù
21 ´ î[1] µ¹»ßËÝ, ¶ µÃ» ³ ßËÝ
22 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ý ³ Ñ ³ å» ï
23 ² ´ î[3] Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇÙ
24 ² ´ > ³ ñù ³ ÛÇÝ
25 ² ´ »É» ³ É
26 ² ´ µÅßÏáõÃÇõÝë, ¸ î[1-2] µÅßÏáõÃÇõÝÝ, ¶ î[3]2 µÅßÏáõÃÇõÝëÝ
27 ² »Ï» ³ Éù
28 ¶ ÃáõÕÃ
29 ¶ Û ³ ËÃ¿Ý
30 ² Ûáã
31 ² ´ ¶ î[1-3] »ñµ¿ù (¸ »ñµ»ù)
32 ´ ½ûñ
33 ² Ñ ³ õ ³ ³ Ûó»Ý, ´ Ñ ³ õ ³ ï ³ ëó¿Ý
34 ² ´ ÙÇ
35 î[2] ùáÛ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ùá)
36 ² ´ î[3] > Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ, î[3]2 ó ³ Ûëûñ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ
37 ² »¹»ë ³ óõáó, ¸ î[1] Û»¹»ëÇ ³ Û, î[3] Û»¹»ëÇ ³
38 ² ¶ ù ³ Õ ³ ùÇÝ
39 ´ ³ é ³ ù» ³ ÉÝ
40 ¸ çÝç ³ Íª ÃáíÙ ³ ë… Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ, ² Û.µÅ.ÝÇóÝ
41 ² Û.Ñ.ÝÇóÝ, ¸ ÙÇ Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ. ³ ÛÉ Óéù í ëñµ·ñ.ª Û»ûÃ, î[2] ûñÇÝ ³ Ï ÇÙÝª Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ
42 î[3]4 ³ µ· ³ ñáõ ³ é ³ ù¿ Ã ³ ¹¿áë ÙÇ Û»ñÏá ï ³ ë ³ ÝÇóÝ ÁÝ ï ñ»Éáó

ման[1] փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զոր եւ արժանի վարկաւն իսկ գրով տալ զաւետարանական[2] զաւետիսն: 13 *Որոյ ապա եկեալ ի տուն իշխանին Տուբիայ[3] Բագրատունւոյ, որ ցայն[4] վայր կացեալ մնացեալ էր Հայրենի աւրինաւքն. իսկ իշխանին Տուբիայ առեալ ածէ զառաքեալն առ արքայն:* 14 *Եւ նշան Հրաշալի ի դէմս առաքելոյն արքայն տեսանէր. եւ ապա ընդգճեալ ի ծունկս, երկիր պագանէր[5] նմա ի վերայ երեսաց երկրի[6]:* 15 *Իսկ առաքեալն զձեռն[7] ի վերայ եդեալ Աբգարու՝ բժշկէր զնա. այլ եւ զբոլոր իսկ զհիւանդս եւ զախտաժէտս[8], որք ի տան արքայի եւ յամենայն քաղաքին՝ բժշկէր:* 16 *Եւ մկրտեցաւ ինքն Աբգար, եւ ամենայն քաղաքն[9]. եւ աւր ըստ աւրէ բազմանային Հաւատացեալքն ի Տէր:* 17 *Իսկ սրբոյն[10] Թադէի զԱդդէ ոմն խոյրադիր ձեռնադրեալ եւ փոխանորդ[11] իւր թողեալ յԵդեսիայ, եւ[12] ինքն գայր առ Սանատրուկ քեռորդին Աբգարու՝ աւետարանել[13] վիճակելոցն նմա զՔրիստոսի աստուածութիւնն[14]:*

Է.[15] 1 *Բայց Աբգար մեծի յուսոյ զանձն տուեալ եւ կենահաղորդ գտեալ փառացն Աստուծոյ, եւ հետեւեալ ի խոստովանութիւն անշարժ յուսոյն՝ վախճանի, վերաթեւեալ ի վերին աշտարակն՝ Սիոն[16]:*

2 *Իսկ ապա ի Հայս նորին իսկ քեռորդին[17] Սանատրուկ կացեալ լինի թագաւոր, որ թէպէտ եւ ի սկզբան[18] քարոզութեանն[19] Թադէոսի[20] առաքելոյ[21] Հաւատաց ի Քրիստոս, սակայն ի Հրապոյրս Նախարարացն Հարեալ[22]՝ դարձեալ ուրանայ, եւ յետ փոքր ինչ ապա բազում չարչարանաւք եւ սրով կատարեալ զսուրբ առաքեալն, ընդ նմին եւ զդուստրն[23] իւր զՍանդուխտ՝ վճարէ ի կենացս, որք ի լոյս կենացն[24] անվախճանից վերագրեցան[25] ընդ աջմէ փառացն Աստուծոյ:* 3 *Իսկ զկնի այսորիկ ապա եւ Բարդուղիմէոս[26]՝ մի յերկոտասանից[27] անտի, որ Հայաստան[28] աշխարհիս ի Տեառնէ վիճակեցաւ, իսկոյն յայսմ ժամանակի ի Սանատրկոյ կատարի չարչարանաւք. եւ արեամբ չափ նահատակեալ ի Հայս յԱրասբենոն[29] քաղաքի, ուր եւ եդան իսկ նշխարք ոսկերաց նորա՝ ի պարծանս Հայաստանեացս եւ ի բժշկութիւն ամենայն ախտաժետաց:* 4 *Իսկ յետ քառասուն եւ չորից[30] ամաց կատարման սուրբ առաքելոյն Թադէոսի, յաւուրս Արտաշի-*

1 ´ ËáëÙ³Ý
2 ´ ½³õ»ï ³ñ³Ý³Ï³ÝÝ
3 ² ïáõµÇ³
4 ´ Ó³ÛÝ
5 ² î[2] »ñÏñå³·³Ý¿ñ (´¶¸î[1]î[3] »ñÏÇñ å³·³Ý¿ñ)
6 ² Û»ñÏñÇ
7 ´ Ó»éÝ
8 ² ½³Ëï³Å»ßïë, ¶ ½³Ëï³Å»ïë
9 ´ ù³Õ³ùÇÝ
10 ¸ ëñµáÛ
11 ´ ÷áË³Ýáñ¹¿
12 ´ > »õ
13 ´ ³õ»ï³ñ³Ý»³É
14 ²´ ³ëïáõ³Íå³ßïáõÃÇõÝÝ
15 ´ ·É. .¿., î[3] Յաղագս Սանատրկոյ ուրացութեանն եւ Հայոց, եւ նահատակութեանն Թադէի եւ Սանդխտոյ, եւ որդւոց Ոսկեանց եւ Սուքիասանց

16 ´¶°¸î[1-3] ëÇûÝ (²¶ ëÇáÝ)
17 ¶î[2] ù»éáñ¹Ç (²´¸î[1]î[3] ù»éáñ¹ÇÝ)
18 ¶ ëÏ½µáÛ
19 î[3] ù³ñá½áõÃ»³ÙµÝ
20 ²¸ Ã³¹¿Ç
21 ¶ > ù³ñá½áõÃ»³ÝÝ Ã³¹¿áëÇ ³é³ù»Éáõ
22 î[2] > ë³Ï³ÛÝ Ç Ññ³åáÛñë Ý³Ë³ñ³ñ³óÝ Ñ³ñ»³É, > Ç éáõë. Ãñ·ÙÝ (áõÝ»Ýª ²´¶¸î[1]î[3])
23 ´ ½¹áõëï ñ
24 î[1-3] Ï»Ý³ó (²´¶¸ Ï»Ý³óÝ)
25 ²´¶¸î[1]î[3]2 í»ñ³·ñ»ó³Ý] î[2] í»ñ³÷áË»ó³Ý
26 ´¶¸ µ³ñÃáÕáÙ¿áë
27 ² Û.µÅ.Ýó, ´ Û»ñÏáï³ë³ÝÇóÝ
28 ´ Ñ³ëï³ïáõÝ
29 ² Û³ñ³ëµ»ÝëÝ. ÜËÝ.329-30ª ëïáõ·»ÉÇùª ³ñ»µ³Ýáë, ³ñ»õµ³Ýáë, ³ñ»õµáÝáë, ³ñ»µ³Ýáë, áõñµ³Ýáë (ËñÝó.), ³ñ³µÇáÝ, ³ñ³µÇëáÝ (íñ¹Ý), áõñµÇÝáë (íÏ. µ³ñÃ.), áõñµÇ³Ýáëª Ñ³Õµ³· (ÙË. ³ë.)
30 ² .Ë·.Çó, ¶¸ .Ë. »õ »ñÇó, ´î[1-3] ù³é³ëáõÝ »õ »ñÇó, êñ·.113,168.ëñµ·. ù³é³ëáõÝ »õ ãáñë

սի[1] Հայոց արքայի աշակերտք սրբոյ առաքելոյն, որում[2] գլխաւորին[3] անուն[4] Ոսկի ճանաչիւր, եւ բնակեալ էին յակունս Եփրատ[5] գետոյ, աշակերտեալ մկրտէին զարս ոմանս յԱլանաց[6] ի հարազատութենէ Սաթենկայ[7] տիկնոջ, որ էր կին Արտաշիսի[8]: 5 Եւ վասն զի աւր ըստ աւրէ զմկրտեալսն հաստատէին ի հաւատս բանին կենաց, վասն այսորիկ ապա խանդացեալ ընդ նոսա որդւոյն Սաթենկայ[9], սրով վճարեցան ի կենաց աստի սուրբքն[10] Ոսկի՝ հանդերձ այլ եւս ընկերաւքն[11] սրբովք: 6 Իսկ ազգականքն Սաթենկայ[12], որք ի Քրիստոս մկրտեցան, ընդոստուցեալք իմն[13] վասն մահուան սրբոցն, հատուածեալք[14] գնացին ի բաց, երթեալ դաւղեալ թագուցեալ ի Ջրաբաշխն լերին խոտաբուտ ճարակաւք շատացեալ[15]: 7 Եւ ըստ մերկութեան անձանց նոցա ի ցաւղոյ երկնից գէսս արձակեալ մարմնոցն, որ եւ ի պատահմանէ անտի քաւշք[16] անուանեցան: 8 Եւ վասն զի յետ[17] ամաց բազմաց սպանաւ թագաւորն[18] Հայոց Խոսրով յԱնակայ, եւ անիշխանացաւ երկիրս[19] Հայոց, ապա Բառլահ[20] ոմն եկեալ յԱլանաց դրանէ եւ ի խնդիր ելեալ գրով վկայիցն եւ գտեալ զնոսա ի Ջրաբաշխն կոչեցեալ լերին[21], եւ հարց եւ փորձ արարեալ զնոսա վասն առ[22] ի Քրիստոս հաւատոցն՝ սուր[23] ի վերայ եդեալ կոտորէ: 9 Եւ լեառնն ապա յայնմ հետէ յանուն Սուքիանոսի[24] գլխաւորի սրբոցն՝ Սուկաւ անուանի:

Ը.[25] 1 Բայց իբրեւ[26] սպանաւ Արտաւան[27] արքայ Պարսից յԱրտաշրէ Ստահրացւոյ, բարձեալ անտի զթագաւորելն Արշակունեաց[28], եւ ինքն փոխանակ թագաւորէր: 2 Իսկ Անակ, որ ի Սուրենական[29] Պահլաւայ[30] էր եւ ի Պարթեւականն Արշակունի տոհմէ[31], ի[32] բազում եւ ի պէսպէս խոստմունս Արտաշրի հրապուրեալ եւ իբրեւ[33] հատուածեալ իմն առ ի նմանէ զինքն ցուցեալ, գայ առ արքայ Հայոց Խոսրով, զի ի ձեռն ազգականութեանն[34] փաստի[35] զնա վստահացուցեալ եւ կեղծաւորեալ, սիրով զդաւելն դիւրաւ արասցէ եւ հասցէ խոստմանցն[36] Արտաշրի, որպէս լիապէս իսկ[37] քեզ ուսուցանէ աջողակ պատմագիրն Ագաթանգեղոս: 3 Եւ յայսպիսի[38] իմն պատճառանաց հատուածեալ, եկեալ երեկաւթս առնէ յԱրտազ գաւառի.

1 ´ ³ñ ï ³ß¿ëÇ
2 ² áñáÛ, ´ áñáó, ¶ î¹ ÛáñáõÙ
3 ´ ·ÉË ³õáñÇ
4 ¶ ¸ î¹⁻³ > ³ÝáõÝ (áõÝ»Ýª ² ´)
5 ´ »÷ñ³ ï ³Û
6 ² ´ Ç Û³É³Ý³ó
7 ´ ë³ÃÇÝÏ ³Û
8 ´ ³ñ ï ³ß¿ëÇ
9 ² áñ¹õáóÝ ë³ÃÇÝÏáÛ, ´ ë³ÃÇÝÏ ³Û
10 ² ëáõñµÝ
11 î¹⁻² ÁÝÏ»ñáíùÝ (² ´ ¶ ¸ î³ ÁÝÏ»ñûùÝ)
12 ² ´ ë³ÃÇÝÏ ³Û
13 ² ÇëÏ] ÇÙÝ
14 ´ Ñ³ ïáõ³Í»³É
15 ² ´ ¶ ß³ ï ³ó»³Éù
16 ´ ù»ûÕù, î¹ ù³õÕù
17 ´ Ñ» ï
18 ´ î² ³ñù³ÛÝ (² ¶ ¸ î¹î³ Ã³·³õáñÝ)
19 ´ »ñÏÇñÝ
20 ² ¶ ¸ î¹ µ³é³ÑÉ³Û, ´ µ³é³É³Ñ, î³ µ³éÉ³Ñ³, î³2 µ³é³ÑÉ³Û
21 ² É»ñÇÝÝ
22 ² > ³é
23 ´ ëáñõñ
24 ´ ëÇõùÇ³ÝáëÇ
25 ´ ·É. .Á., î³ Յաղագս սպանման Խոսրովայ արքային յԱնակայ, եւ ծագման սրբոյն Գրիգորի, եւ վերստին լուսաւորութեան աշխարհս Հայոց
26 ¶ Çµñ»õ <Çµñ»õ>
27 ² ³ñ ï ³í ³Ý
28 ¶ î¹î³ ½Ã³·³õáñ»³ÉÝ Û³ñß³ÏáõÝ»³ó
29 î² ëáõñ»Ý³Ï ³Ý (² ´ ¶ ¸ î¹î³ ëáõñ»Ý³Ï ³ÝÝ)
30 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ å³ÑÉ³õ³Û
31 ² ´ ¶ Ç ïáÑÙ¿
32 ´ »õ Ç
33 ´ »õ Ç Çµñ»õ
34 î³ ³½·³Ï ³ÝáõÃ»³Ý, î³1 ³½·³ÏóáõÃ»³Ý
35 ² - ¸ î¹⁻³ ÷³ËëïÇ (ÜËÝ.265.ëñµ·.ª ÷³ëïÇ)
36 ¸ î¹⁻³ ËáëïÙ³Ýó (² ´ ¶ ËáëïÙ³ÝóÝ)
37 î² > ÇëÏ (² ´ ¶ ¸ î¹î³ áõÝ»Ý)
38 ´ î¹ ³ÛëåÇëÇ

եւ ըստ երկնային այցելութեանն պատահի[1] սորա[2] տեղի աւթեւանի[3] ի քնարանի սրբոյ առաքելոյն ի ներքսագոյն[4] սրսկապանի[5] խորանին, եւ անդ[6] ապա լինել[7] ասի[8] յղութիւն[9] մաւր[10] սրբոյն Գրիգորի: 4 Եւ յետ սահմանեալ աւուրցն ապա եւ ծնունդ նորուն[11] ի նմին տեղւոջ կատարեալ լինի, զի յորում զլինելութիւնն կրէր՝ զնորին[12] իսկ եւ[13] լցցէ զհոգեւոր մշակութիւնն: 5 Բայց Անակայ յետ երկեամ մի ամաց՝ յիշելով զուխտն որ ընդ Արտաշրի, սպանանէ զԽոսրով, եւ ինքն եւ իւրքն առ հասարակ սատակին. զմինն միայն պահեալ շնորհացն Աստուծոյ, որ զառաքելութեան[14] իւրոյ զշնորհս ի ձեռն[15] տայր նմա սուրբ առաքեալն յարգանդի մաւրն, որպէս երբեմն[16] Յովաննու[17] Մկրտչի զկարապետութիւնն[18] Քրիստոսի: 6 Որ ապա ըստ չար հինին հասելոյ՝ դայեկաց ոմանց զերկուս զսոսա[19] մանկունս[20] ստնդիայս[21]՝ ըստ անշուշտ պատմագրին, յաշխարհն Յունաց փախստեայ տանէին՝ զմինն ի Թագաւորական հրահանգս վարժեալ, իսկ զմիւսն յառաքելական[22] հանդէս եւ ի պատճառս լուսաւորութեան մերոյ: 7 Իսկ ապա երկոքեան[23] սոքա սնեալ եւ ի զարգացումն աճելութեան հասեալ՝ մինն ըստ ախորժակի[24] իւր եւ աջողակ[25] զինուորութեանն[26] եւ պատերազմական մրցմանց ի Թագաւորութիւնն[27] հայրենի հասանէր յերրորդ[28] ամի[29] Դիոկղետիանոսի կայսեր. իսկ միւսն յետ բազում եւ անտանելի չարչարանացն եւ անհնարին եւ դառն կտտանաց[30], եւ զհնգետասան[31] ամ լինելոյ ի խոր վիրապին՝ ի դղեակ[32] բերդին, որ յԱրտաշատ, ելեալ ի խորոց Թունաւորացն[33], արտափայլեցաւ ի փրկութիւն մեզ. եւ զանճառելի եւ զանպարագիր Երրորդութեանն հոգեզուարճ[34] բղխումն յինքն ճառագայթափայլեալ՝ զբոլոր Արամեանս ազն բուժեաց յախտից եւ ի կռապաշտութենէ: 8 Եւ յեաւթն եւ ի տասներորդ[35] ամի արքայութեանն Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն[36] Բարդուղիմէոսի[37] եւ Թադէոսի՝ սրբութեանցն գտեալ քահանայագործող[38] եւ ծնող մեր ըստ Աւետարանին եւ նախահայր աստանաւր արտադրելով[39]:

9 Յետ այսորիկ ապա գնացեալ եւս ընդ արքային Տրդատայ յաստուածակարգ

1 ² ´ å ³ ï ³ Ñ¿
2 ¸ î³ ëÙ ³ , î³2 ëáñ ³
3 ´¶ ¸ ûÃ»õ ³ ÝÇÝ
4 ² ¶ ¸ Ý»ñùë ³ ·áÛÝë
5 ² ¶ ¸ î¹î³ ï ³ å ³ ÝÇ (´î² ëñëÏ ³ å ³ ÝÇ)
6 ¶ ¸ ³ Ý ï
7 ¶ ¸ ÉÇÝÇÉ
8 ² ~ ³ ëÇ ÉÇÝ»É
9 ¸ î² ÛÕáõÃ» ³ Ý (² ´¶ î¹î³ ÛÕáõÃÇõÝ)
10 ´î¹î³ Ù ³ õñÝ
11 ² ÝáñÇÝ
12 ² ´ ½ÝáñáõÝ
13 î¹⁻³ > »õ (² ´¶ ¸ áõÝ»Ý)
14 ´ ½ ³ é ³ ù»Éáõû» ³ ÝÝ
15 ²°´¶ Ó»éë
16 ¶ ¸ î¹î³ > »ñµ»ÙÝ
17 ² Ûá í ³ Ýáõ, î³ Ûá íÑ ³ ÝÝáõ, î¹î² ÛûÑ ³ ÝÝáõ, î² ÛûÑ ³ Ý-Ýáõ (´¶ ¸ Ûá í ³ ÝÝáõ)
18 î³½Ï ³ ñ ³ å » ï áõÃÇõÝ
19 ² ´¶ ¸ î³2 ½ëáë ³] î¹⁻² ½áõë ï ñ
20 ² Ù ³ ÝÏáõÝáÛ
21 ² ¶ ë ï Ý¹Ç ³ óë, ´ ë ï Ý¹» ³ óë, î¹⁻³ ë ï Ý¹» ³ Ûë (¸ ë ï ÁÝ¹Ç ³ Ûë)

22 ² Û ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ ÝÝ
23 ² ´ »ñÏáùÇÝ
24 ² ³ ËáñÅ ³ ÏÇ, ´ ³ ËáñÅ ³ Ï
25 ² Û ³ çáÕ ³ Ï
26 ² ´ ½ÇÝ ³ ÏñáõÃ» ³ ÝÝ
27 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
28 ² Û»ññáñ¹Ç, ´ Û»ñÏñáñ¹
29 ² ³ ÙÇ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ
30 ´ > »õ ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝ »õ ¹ ³ éÝ Ï ï ï ³ Ý ³ ó: ² Ï ï ï ³ -Ý ³ óÝ
31 ² ¶ ¸ ½.»Å. ³ Ý
32 ¶ ¸ î³ ¹Õ»Ï
33 ´ ÃÇõÝ ³ õáñ ³ óÝ
34 ² Ñá·¿½áõ ³ ñ×
35 ² Û.¿. »õ Ç .Å.: ´ .Å.»ññáñ¹] ï ³ ëÝ»ñáñ¹
36 ´ ëñµáó ³ é ³ ù»ÉáóÝ
37 ´ µ ³ ñÃáÕÇÙ¿áëÇ, ¶ ¸ µ ³ ñ¹áÕÇÙ¿áëÇ
38 ² ¶ ¸ î³ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ ·áñÍûÕ
39 î¹ Û ³ ñ¹ ³ ñ»Éá í

կայսրն Կոստանդիանոս՝ բազմաւք իմն եւ նազելի եւ վայելուչ մեծարանաւք[1] պատուէ զսուրբ Հայրապետն իբրեւ զկենդանի մարտիրոս[2], առաջի անկանելով եւ աղաւթս նուիրականս եւ աւրհնութիւնս ի նմանէ հայցելով: 10 *Եւ այսպէս զնա պատուասիրեալ եւ Տրդատաւ հանդերձ[3] հանեալ յոսկիապատ[4] կառս՝ մեծաւ շքեղութեամբ յուղարկէ զճանապարհայն[5]:*

Թ.[6] 1 *Զայսու[7] ժամանակաւ յայտնեալ լինէր[8] Արիոս Աղեքսանդրացի[9], որ դաւաճանեալ[10] ի դիւէ անտի՝ ո՛չ գոլ ասէր զՈրդի ի բնութենէ Հաւր եւ ո՛չ հաւասար նմա, եւ ո՛չ յառաջ քան զյաւիտեանս ի Հաւրէ[11] ծնեալ, այլ՝ արարած եւ յետ ժամանակի գոյացեալ:* 2 *Վասն այսորիկ իսկ ապա ժողով եպիսկոպոսաց լինի ի հրամանէ Կոստանդիանոսի, ի Նիկիայ Բիւթանացւոց, ընդ որս եւ մերն Արիստակէս կոչեցաւ. եւ անդ[12] հարք նոքա[13] ՅԺԸ. (318) ըստ Հոգւոյն Սրբոյ տուչութեան՝ ի քակտել զաղանդն Արիոսի, նզովեալ մերժեն զնա ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ[14]:* 3 *Իսկ նորա զարժանի ամբարշտութեանն[15] կրեալ[16] հատուցումն եւ խառն ընդ զարշելիսն ի վայր զփորոտին վայթեալ՝ սատակէր:* 4 *Իսկ ապա մերն Արիստակէս դարձեալ անտի, գայր բերելով[17] ընդ իւր զարժանընկալն քսանական[18] կանոնեալ զգլուխս[19] ի ժողովոյն, ընդ որ յաւէտ խրախ լեալ սրբոյն Գրիգորի՝ յաւելոյր[20] այլ եւս գլուխս ի նոյն՝ ի զգուշութիւն վիճակելոց իւրոց:* 5 *Բայց յորմէ հետէ եկն սուրբն Արիստակէս ի ժողովոյն Նիկիոյ, այլ ոչ եւս յաւել երեւել[21] սուրբն Գրիգորիոս մինչեւ ցվախճան իւր, այլ երթայր[22] բնակէր լռելեայն[23] ի Մանէ այրս՝ ըստ գրեցելումն, թէ ի նաւահանգիստ փութայ նաւ խռովեալ, եւ անձն ժուժկալ[24] խնդրէ զանապատ:* 6 *Իսկ ապա լուսաւորութեանս մերոյ նահապետի սրբոյն Գրիգորի եւ առաքելական աթոռոյ[25] նախաշաւիղ ճանապարհի՝ ի կզբանց[26] անտի կալոյ յաթոռ հայրապետութեան[27] մինչեւ ցայն վայր, յորում[28] ոչ եւս յաւել ումեք երեւիլ[29]՝ ունին ամք երեսուն[30]:*

Ժ.[31] 1 *Իսկ սուրբն Արիստակէս ժառանգ հայրենի աթոռոյն ամենայն իրաւք զհետ երթայր սուրբ եւ արդար վաստակոց, ջանացեալ քրիստոսադիր կիտիւն նուաճել զհաւտ իւր ի կամս Քրիստոսի՝ զոմանս հաւանողականաւ, իսկ զոմանս բռնաւորականաւ կարգաւ ջանայր[32] պա-*

---

1 ´ > ÇÙÝ »õ Ý ³ ½»ÉÇ »õ í ³ Û»Éáõã Ù»Í ³ ñ ³ Ý ³ õù
2 ¶ ¸ î[3] Ù ³ ñ ï Çõñáë
3 ² ¶ ¸ î[1]î[3] > Ñ ³ Ý ¹ »ñÓ
4 î[1] Ûáë ÏÇ ³ Ï ³ å
5 ´ ½× ³ Ý ³ å ³ ñÑ ³ óÝ
6 ´. ·É. Ã., î[3] Յաղագս ժողովոյն Նիկիոյ վասն Արիոսի, եւ [illegible] սրբոյն Գրիգորի
7 ¶ Û ³ Ûëáõ
8 ´ ¿ñ] ÉÇÝ¿ñ
9 ² ¶ ¸ î[3] ³ Õ¿ùë ³ Ý ¹ ñ ³ óÇ, ´ ³ Õ¿Ïë ³ Ý ¹ ñ ³ óÇ
10 ¸ î[1]î[3]4 ¹ ³ õ ³ × ³ Ý» ³ É ÉÇÝ¿ñ
11 ´ Ñáñ¿
12 ¶ ¸ ³ Ý ï
13 î[2] > Ýáù ³ , ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ñù Ýáó ³ , ´ Ñ ³ ñù Ýáù ³
14 ¸ »Ï»Õ»óáÛ
15 î[1-3] ³ Ùµ ³ ñß ï áõÃ» ³ Ý (² ´ ³ Ùµ ³ ñß ï áõÃ» ³ ÝÝ, ¶ ¸ ³ Ùå ³ ñß ï áõÃ» ³ ÝÝ)
16 ¶ Ïñ»É
17 î[3]4 µ»ñ» ³ É
18 ´ ù°°ë ³ Ý ³ Ï ³ Ý
19 î[1] ½·ÉáõË
20 ´ Û ³ õ»Éáõ
21 ¶ »ñ»õÇÉ
22 ´ »ñÃ» ³ É
23 ² Éé»É» ³ Ý
24 ´ ÅáõÅÏ ³ É» ³ É
25 î[2] ³ ÃáéáÛÝ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ³ ÃáéáÛ)
26 î[2] ÛëÏ½µ ³ Ýó, ² ´ ¸ °î[1] ÛÇëÏ½µ ³ Ýó (¶ î[3] Ç ëÏ½µ ³ Ýó)
27 ² ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
28 î[1] áñáõÙ
29 ² ´ î[3] »ñ»õ»É
30 ² ´ ¶ ¸ .É., î[1] 30
31 ´ ·É. .Å., î[3] Յաղագս մահուան սրբոյն Արիստակէսի եւ Տրդատայ թագաւորին
32 ´ ç ³ Ý ³ ñ

հել յակաստանի. եւ իբրեւ զսուր ինչ յազդեր միշտ ունելով զՀոգւոյն շարժմունս՝ յանդիմանէր զորս գտանէր ի չար գործս հակառակ Հոգւոյն: 2 *Ընդ որոց ապա եւ Արքեղաւոս*[1] *ոմն կուսակալ Ծոփաց աշխարհին՝ կշտամբեալ ի նմանէ սակս չար գործոց իւրոց, ըստ դիպմանց իմն ի*[2] *ճանապարհի ուրեմն յաշխարհի*[3] *Ծոփաց՝ ժպրհեալ ոխերիմ*[4] *մտաւք, սպանանէ զսուրբն սրով, եւ փախստեայ ինքն գնացեալ յարեւմուտս Տաւրոսի:* 3 *Զոր ապա բարձեալ զնշխարեալ մարմինն նորուն աշակերտացն՝ տարեալ հանգուցին յԵկեղեաց*[5] *ի Թիլն աւանի. կացեալ ինքն յաթոռ հայրապետութեան*[6] *ամս եաւթն*[7]*. ոչ թաղումն թերեւս զնորայն վարկեալ իմն*[8]*, այլ վերափոխումն յաշխարհէ յայսմանէ յաշխարհն կենդանեաց. ուր*[9] *ոչ լսի համբաւ մահու, այլ մշտնջենաւորական ուրախութիւն:*

4 ***Իսկ զկնի սորա անդրանիկ եղբայր***[10] *սորուն Վրթանէս*[11] *յաջորդէ զաթոռ*[12] *նորուն՝ որպէս եւ հաճոյ թուեցաւ Հոգւոյն*[13] *սրբոյ:* 5 ***Բայց հոգեւոր ճառագայթն մեր սուրբն Գրիգոր ամս բազումս կեցեալ յայրին Մանեայ՝ վախճանի, անգիտաբար իմն թաղեալ ի հովուաց՝ իբր գտեալ զնա ի կարգ իմն աղքատաց***[14]*:* 6 ***Ապա***[15] ***զկնի բազում ամաց գտանէ զսուրբ մարմին նորա Գառնիկ***[16] ***ոմն ճգնաւոր՝ աստուածային իմն գոգցես տեսչութեամբ. եւ տարեալ դնէ***[17] ***ի գեաւղն***[18] ***Թորդան՝ յիւր իսկ ի գբաւսանոց***[19] ***պարտիզկանն:*** 7 ***Զկնի***[20] ***ամաց ինչ ապա եւ սուրբն Տրդատ արքայ յանհամբուրից բարւոյ***[21] ***եւ յանհնազանդից ճշմարտութեանն***[22] ***խարդաւանեալ խորամանկութեամբ՝ եւ տուեալ նմա յարբուցումն***[23] ***մահու. զոր տարեալ հանգուցանեն զմարմին նորա ի նմին աւանի, ի նոյն պարտիզկան, մերձ եդեալ ի քնարան***[24] ***սրբոյն Գրիգորի, որ համեմատ ընդ նմա իսկ***[25] ***զամենեսեան արտորոշէր ի ճանապարհաց չարաց՝ վերակացու երկրորդ լեալ լուսաւորութեանս մերում:*** 8 ***Իսկ մեծն Վրթանէս***[26] ***մինչդեռ տակաւին***[27] ***էր***[28] ***ի Տարաւն գաւառի***[29]***, ի մատրանն Յովհաննու***[30] ***Մկրտչի եւ Աթանագինեայ վկայի, մահ սպառնացեալ լինէր նմա ի ծածուկ իմն ի բնակչաց Սիմ լերինն***[31]***, որք վասն ապիրատ եւ անազդակ չար գործոց միշտ յանդիմանեալ առ ի նմանէ լինէին***[32]***:*** 9 ***Իսկ նորա զգացեալ ապա եւ զտեղի***[33] ***տուեալ չարին, գնայ փախստեայ ի գա-***

1 î^{1}î^{3} ³ ñù»Õ ³ Ûáë
2 ¶î$^{1-3}$ > Ç (áõÝ»Ýª ² ´ ¸)
3 î$^{2-3}$ ³ ßË ³ ñÑÇÝ (² ´ ¶ ¸ î^{1} Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ)
4 ² ¶ ¸ î^{1}î^{3} áËáñ ï ÇÙÝ, ´ ëËáñÇÙ] áË»ñÇÙ
5 î^{2} Û»Ï»Õ» ³ ó · ³ õ ³ éÝ (² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} > · ³ õ ³ éÝ)
6 ² Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
7 ² ´ ¶ ¸ .¿., î^{1} 7, î^{3} »õÃÝ
8 ´ î^{2} ÇÙ (² ¶ ¸ î^{1}î^{3} ÇÙÝ)
9 ² î^{12} áñ, ´ î^{3} áõñ, ¶ ¸ Ûáñ, ÜËÝ.246.ëñµ·.ª áõñ
10 ² »Õµ ³ ÛñÝ
11 ´ íñ¹ ³ Ý¿ë
12 î$^{1-2}$ ½ ³ ÃáéÝ, î^{3} Û ³ Ãáé (² ´ ¶ ¸ ½ ³ Ãáé)
13 ´ Ñá·áÛÝ
14 ´ ³ Õ· ³ ï ³ ó
15 î^{2} ÇëÏ ³ å ³ (² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} > ÇëÏ)
16 ² ´ · ³ éÝáõÏ
17 î^{2} ¹Ý¿ ½Ý ³ (² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} > ½Ý ³)
18 ² ·»ÕçÝ, ¶ ·ÇõÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
19 ´ ÜËÝ.29.ëñµ. ½µ ³ õë ³ Ý ³ ó
20 ¶ Ç ÏÝÇ] ½ÏÝÇ
21 ¶ µ ³ ñáÛ, î^{1}î^{3} µ ³ ñáõó
22 ² ¶ ¸ î$^{1-3}$ × ³ ñ ï ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ, ´ × ³ ñ ï ³ ñáõÃ» ³ Ý, ÜËÝ.225.ëñµ·.ª ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ ÝÝ (ÑÑÙ ï. ÜÐ´ª ²Ý-ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹)
23 ² ´ ¶ ¸ ³ ñµáõóáõÙÝª ÑÙÙ ï ÜËÝ.233
24 ² - ¸ î$^{1-3}$ ùÝ ³ ñ ³ Ýë. ÜËÝ.376.ëñµ·.ª ùÝ ³ ñ ³ Ý (³ ½¹»É ¿ Ûçñ¹ µéÇ ë-Ý)
25 ² ~ ÇëÏ ÁÝ¹ ÝÙ ³
26 ´ î^{1} íñ¹ ³ Ý¿ë
27 ² ¶ ¸ î^{1}î^{3} > ï ³ Ï ³ õÇÝ
28 ² ´ ¿ñ Ý ³
29 î$^{1-3}$ · ³ õ ³ éÇÝ (² ´ ¶ ¸ · ³ õ ³ éÇ)
30 ² ´ ÛáíÑ ³ Ýáõ, ¶ ¸ Ûáí ³ ÝÝáõ
31 ´ É»ñÇÝ
32 î^{3} ¿ÇÝ, î^{3}2 ÉÇÝ¿ÇÝ
33 ² ´ ¶ î^{1}î^{3} ï »ÕÇ

ւառն Եկեղեաց[1], անդ[2] կալեալ իւր կայան[3] բնակութեան:

10 *Իսկ յետ մահուան սրբոյն Տրդատայ անաւրէնն[4] Սանատրուկ երկրորդ՝ ազգաւ յԱրշակունի[5] տանէ, զոր կացուցեալ էր նահապետ Տրդատայ ի Փայտակարան քաղաքի, եւ յետ մահուան նորա ապստամբութեամբ բազմաւ թագ իւր կապեալ:* 11 *Ըստ ամբարիշտ[6] հրամանի նորա բարբարոս[7] հիւսիսական[8] ազգքն[9] այնոքիկ զսքանչելի մանուկն Գրիգորիս[10], զոր եպիսկոպոս Աղուանից կացուցեալ էին՝ ի տոհմէ սրբոյն Գրիգորի, սպանանեն ձիախրոխտ ընթադրութեամբ ի Վատնեան դաշտին[11]. եւ տարեալ հանգուցանեն զսուրբ մարմին նորա ի գեաւղն[12] Ամարաս[13], որ ի Փոքր Սիւնիս:*

ԺԱ.[14] 1 *Յետ այսորիկ ապա մեծն Վրթանէս[15] չոգաւ գնաց առ կայսրն Կոստանդոս՝ որդի Կոստանդիանոսի[16], ըղձակերտութեամբ առ ի նմանէ հայցեալ[17] թագաւորեցուցանել Հայաստանեայցս զԽոսրով փոխանակ հաւր իւրոյ[18] Տրդատայ, զի տիրեսցէ մեզ, ասէ, քրիստոսակարգ տէրութիւնդ ձեր, եւ մի՛ լիցի մեզ տիրել Պարսից անաստուածից:* 2 *Զոր եւ ողջախոհաբար ընկալեալ զսուրբ այրն եւ կատարեալ եւս զխնդիրն, կացուցանէ թագաւոր Հայաստանեայց[19] զԽոսրով:* 3 *Իսկ[20] յետ մահուանն Խոսրովայ[21] մեծն Վրթանէս[22]՝ առեալ ընդ իւր զՏիրան որդի Խոսրովայ[23], չուէ գնայ առ կայսրն Կոստանդինոս՝ թագաւորեցուցանել զնա փոխանակ հաւր իւրոյ:* 4 *Իսկ կայսրն ապա ըստ առաջին նուագին բազմապատիւ պատուով[24] զնա մեծարեալ[25] եւ առձեռն պատրաստ զհայցուածսն կատարեալ, առաքէ ի Հայս պայծառապէս զՏիրան թագով պսակեալ, որ եկեալ տիրէր հայրենի տէրութեանն:* 5 *Իսկ ապա անաւթն ընտրութեան եւ խորհրդածուն խորոցն[26] Աստուծոյ եւ առաքելական աւանդիցն քարոզ՝ մեծն Վրթանէս[27], լցեալ զկէտ կենացս[28], փոխի յաշխարհէ աստի յաշխարհն կենդանեաց, կալեալ զաթոռ հայրապետութեանն[29] ամս հնգետասան[30]:* 6 *Եւ տարեալ հանգուցանեն զնա ընդ հարս իւր, ի գիւղն[31] Թորդան:* 7 *Եւ յաջորդէ զաթոռ նորա Յուսիկ որդի նորա[32], որ հետեւող[33] հարցն առաքինութեան[34] գտեալ՝ հանդիսանայր միշտ ի բոլոր բարեկարգութիւնս:*

1 î[1-3] Û»Ï»Õ» ³ ó (² ´¶ ¸ »Ï»Õ» ³ ó)
2 ¶ ³ Ý ï
3 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ Û» ³ Ý
4 ´ ³ Ýûñ¿Ý
5 ´ ³ ñß ³ ÏáõÝÇ
6 ¶ ³ Ýå ³ ñÇß ï
7 ´ µ ³ ñµ ³ ñáëùÝ
8 ² ÑÇõëë ³ Ï ³ Ý
9 ¶ ³ ½·ù
10 ´ ¸ ·ñÇ·áñÇáë
11 ´ ¹ ³ ß ï Ç
12 ¶ ·ÇõÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
13 ¸ ³ ñ ³ Ù ³ ë
14 ´ ·É. .Å ³ ., î[3] Յաղագս Թագաւորելոյ Խոսրովայ եւ Տէրանայ, եւ Հայրապետութեան սրբոյն Յուսկան
15 ´ íñ¹ ³ Ý¿ë
16 ´ Ïá ï ³ Ý¹Ç ³ Ýáë áñ¹Ç Ïáë ï ³ Ý¹Ç ³ ÝáëÇ
17 ¶ Ñ ³ Ûó»É
18 ² Ýáñ ³] ÇõñáÛ
19 ² ´¶ î[3] Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûóë, ¸° »õ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûóë
20 ¶ ¸ î[1]î[3] > ÇëÏ
21 ² Ëáëñáíáõ
22 ¶ ¸ î[1]î[3] »õ (¶ > »õ) Ù»ÍÝ íñÃ ³ Ý¿ë Û» ï Ù ³ Ñáõ ³ ÝÝ Ëáëñáí ³ Û] ÇëÏ Û» ï … íñÃ ³ Ý¿ë
23 ² Ëáëñáíáõ
24 ¶ å ³ ïõáí
25 ² ~ Ù»Í ³ ñ» ³ É ½Ý ³ , ¸ î[1]î[3] Ù»Í ³ ñ» ³ ó ½Ý ³ , î[3]2 Ù»-Í ³ ñ» ³ É
26 ´ ËáñÑñ¹áóÝ
27 ´ íñ¹ ³ Ý¿ë
28 ¶ Ï»Ý ³ ó
29 î[1-3] Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý (² ´¶ ¸ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõ-Ã» ³ ÝÝ)
30 ² ´¶ ¸ .Å»., î[1] 15
31 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
32 ² ÝáñÇÝ
33 ´¶ î[1]î[3] Ñ» ï »õûÕ
34 î[1] ~ ³ é ³ ùÇÝáõÃ» ³ Ý Ñ ³ ñóÝ

8 *Բայց յետ հրաժարմանն Կոստանդեայ*[1] *Յուլիանոս անաւրէն թագաւորեալ ի Հռոմ*[2] *եւ հպարտացեալ ի վերայ գիտութեանն Աստուծոյ՝ կռամոլ գտեալ, ուրանայր զՔրիստոս եւ յարուցանէր*[3] *հալածանս ի վերայ եկեղեցեաց*[4]*:* 9 *Ապա պատանդս ի մերն*[5] *Տիրանայ առեալ՝ կամակատար իւր զնա*[6] *կացուցանէր. եւ ապա զպատկեր իւր նկարակերտ, որ ըստ դիւաց պատկերից էր պաճուճեալ, հրամայէ Տիրանայ կանգնել յեկեղեցւոջ իւրում:* 10 *Եւ վասն զի առ վտանգի*[7] *երկիւղին իւրովի Տիրան տարեալ զպատկերն կանգնէր յեկեղեցւոջ իւրում*[8] *ի Ծոփ գաւառի, վասն այնորիկ դիմեալ*[9] *ի տեղին սուրբն Յուսիկ, հոգեւոր վարդապետութեամբ տրոհել*[10] *զնա ի չար մտածութենէն հնարէր:* 11 *Իսկ իբրեւ խնոյր զլսելիքն*[11] *առ ի չլսել, յափշտակեալ ապա զպատկերն ի ձեռաց նորա եւ ընկեցեալ յերկիր եւ տրոփեալ*[12] *ոտիւք*[13] *ի վերայ՝ խորտակէ*[14]*, ընդ որ եւ ի չարութիւն իսկ Տիրանայ բորբոքեալ՝ հրամայէ հարկանել զնա վարոցաւք, մինչեւ անդէն զհոգին աւանդել*[15]*:* 12 *Իսկ ծերունին Դանիէլ վասն այնպիսի չար անզգամութեանն անխծակուր զարքայն արարեալ, հրամայէ ապա եւ զնա խեղդամահ առնել, զոր տարեալ հանգուցանեն զնա ի Հացեաց վանս:* 13 *Իսկ զմարմին սրբոյ Յուսկանն տարեալ դնեն ընդ հարս իւր՝ ի գիւղն*[16] *Թորդան. որ*[17] *եկաց ի հայրապետութեան*[18] *ամս վեց*[19]*:*

14 *Բայց քանզի*[20] *որդիք սրբոյ*[21] *Յուսկանն Պապ եւ Աթանագինէս, ըստ որում*[22] *խաւարեցուցին իսկ*[23] *զսիրտս իւրեանց անմտութեամբ, ընդ*[24] *նմին եւ սարսափելի մահ անձանց իւրեանց*[25] *նիւթեցին. զի հրացայտ ցոլմունք ի վայր հոսեալ՝ սատակէր զերկոսեանն ի միում տեղւոջ, մանկիկ մի փոքրիկ՝ Ներսէս անուն միայն թողլով իւր որդի Աթանագինէ, որ յայնժամ էր ի վարժս*[26] *ուսման ի Կեսարիայ:* 15 *Եւ ապա վասն ոչ գտանելոյ այր յարգէ սրբոյն Գրիգորի, ընտրեցին զոմն Փառներսեհ*[27] *անուն յԱշտիշատէ, եւ կացուցին զնա յաթոռ հայրապետութեան*[28]*. սա ոչ աւելի քան զերիս ամս տեւեալ՝ վախճանի:*

ԺԲ.[29] 1 *Ապա Արշակ արքայ*[30]*, որդի Տիրանայ՝ կուրացելոյ ըստ արժանւոյն*[31] *ի Պարսից արքայէ*[32]*, առաքէ*[33] *զՆերսէս զորդի*[34] *Աթանագինեայ՝ որդւոյ Յուսկանն*[35]*,*

1 ´ Ïáë ï ³ Ý¹Ç» ³ Û

2 ´ î[1-2] ÑéûÙ (² ¶ ¸ î[3] ÑéáÙ)

3 î[1] Û ³ ñáõó» ³ É, î[3]3 Û ³ ñáõó» ³ É

4 ´ ~ Ç í»ñ ³ Û »Ï»Õ»ó» ³ ó Ñ ³ É ³ Í ³ Ýë

5 ² Ù»ñáÛÝ

6 ² ~ ½Ý ³ Çõñ

7 ´ í ï ³ ÝÏÇ

8 î[3]2 > »õ í ³ ëÝ ½Ç ³ é í ï ³ Ý·Ç... ÇõñáõÙ

9 î[1-2] ¹Ç å» ³ É, ² ´ ¶ ¸ î[3] ¹ÇÙ» ³ É, ÜËÝ.98.ëñµ.ª ¹ÇÙ» ³ É

10 ´ ¸ ï ñáÑ» ³ É

11 ² ´ Éë»ÉÇùÝ, î[1]î[3] ½Éë»ÉÇëÝ

12 ² ¶ ¸ î[3]µÉñ ï ñáÑ» ³ É, ´ ï ñá÷» ³ É, î[2] ï ñáñ» ³ É, î[3] Ã»ñ»õëª ï ñáñ» ³ É, ÜËÝ.264.ëñµ·.ª ï ñá÷» ³ É

13 ² ´ ¶ ¸ î[3] á ï ÇõùÝ

14 î[1-3] Ëáñ ï ³ Ï¿ñ (² ´ ¶ ¸ Ëáñ ï ³ Ï¿)

15 ² ´ ¶ ~ ³ õ ³ Ý¹»É ½Ñá·ÇÝ

16 ² ´ ·»ûÕÝ

17 î[1] »õ] áñ

18 ¶ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ, ´ î[2] Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý ³ Ý¹ (² ¶ ¸ î[1]î[3] > ³ Ý¹)

19 ² ´ ¶ ¸ .½., î[1] 6

20 ² ´ í ³ ëÝ ½Ç, ¸ î[1]î[3] ½Ç] ù ³ Ý½Ç

21 ¸ > ëñµáÛ

22 î[1] áñáõÙ »õ

23 ¶ ¸ î[1]î[3] > ÇëÏ

24 ´ ¶ Áë ï] ÁÝ¹

25 ² ´ ¶ > Çõñ» ³ Ýó

26 î[1] í ³ ñÅÝ

27 ² ´ ÷ ³ éÝ»ñë¿Ñ

28 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ

29 ´ ·É. .Åµ., î[3] Յաղագս Հայրապետութեան մեծին Ներսիսի եւ ախոռանաց նորին, եւ ժողովոյն Աստուածընկալոյն

30 ² > ³ ñù ³ Û

31 ² ´ î[2] ³ ñÅ ³ ÝÇÝ, ¶ ¸ î[3] ³ ñÅ ³ ÝõáÛÝ, î[1] ³ ñÅ ³ ÝáÛÝ

32 î[1-2] Û ³ ñù ³ Û¿ (² ´ ¶ ¸ î[3] ³ ñù ³ Û¿)

33 î[2] ³ é ³ ù¿ Ù»Í ³ õ å ³ ï áõáí (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > Ù»Í ³ õ å ³ ï áõáí)

34 ² ´ áñ¹Ç, ¶ ¸ ½áñ¹ÇÝ

35 ² áëÏ ³ ÝÝ

ըստ առաջնոյ[1] կարգին ի Կեսարիայ ձեռնադրիլ ի Հայրապետութիւն, որ եւ սքանչելի իմն նշանք պատմի լեալ, զի մինչդեռ կայր ընդ բեմականաւն ի ձեռնադրութեան անդ[2], շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ աղաւնակերպ ի վերայ գլխոյ նորա հանգուցեալ՝ ի զարմացումն զբոլոր կղերիկոսս[3] եկեղեցւոյն ածեալ լինէր: 2 *Եւ այսպէս ապա լուսազարդեալ նորա, գայ հաստատէ զեկեղեցկադիր յարմարութեամբ զբոլոր կարգս ուղղութեան[4], բարենախանձ լինելով ի նախանձ հոգեւոր:* 3 *Եւ նախ ապա զամենայն անդթութեան[5] արմատս[6] խլեալ, փոխանակ ի ներքս ածէ զողորմութիւն. շինէ եւ աղքատանոցս առ ի մխիթարութիւն վշտացեալ մարմնոց մարդկան, ուրկաց եւ բորոտից, եւ հաշմից եւ բոլոր վտանգելոց, ռոճիկս նոցա կարգեալ ի գիւղից[7] եւ ի գերդաստանաց, զի ո՛չ լիցի նոցա[8] արտաքս ըստ բնակութիւնս[9] իւրեանց ելանել:* 4 *Կարգէ եւ վանորայս[10], աւտարանոցս եւ հիւրանոցս եւ տնանկանոցս ի քաղաքագիւղս[11] եւ յաւանս. այլ եւ յանապատս[12] մենաստանս եւ խրճիթս կուսակրաւնից եւ միանձանց յարդարէ, բառնայ եւ զմերձաւոր խնամութիւնս եւ զկոծադիր[13] ոճիրս[14] ի վերայ մեռելոց:* 5 *Եւ ապա այնուհետեւ ո՛չ իբրեւ զբարբարոսս այլանդակս, այլ իբրեւ զհամեստագոյն քաղաքացիս լինէր տեսանել զաշխարհս մեր:*

6 *Զայսպիսի բարեկարգութեան ձեւ եւ զշուք[15] տեսեալ ապա Թագաւորին եւ նախարարացն Հայոց, այլ եւ զխստամբեր վարս նորա ճգնողականս՝ ի[16] մտի եդեալ[17] ընդ[18] այլոց եւս ոմանց եւ զնա եւս նախակարգել ի պատիւ պատրիարգութեան:* 7 *Քանզի փոքր ինչ յառաջ քան զայս Կոստանդոս[19] որդի մեծին Կոստանդիանոսի[20] յԵփեսոսէ ի Կոստանդինուպաւլիս զնշխարս ոսկերաց[21] Յովհաննու[22] աւետարանչին[23] փոխեալ, եւ յայնմանէ համարձակութիւն առեալ՝ պատրիարգ ի Կոստանդնուպաւլիս[24] կացուցանէ:* 8 *Ապա ըստ նմին յայսմ[25] պատճառի համարձակութիւն եւ Երուսաղէմացւոցն[26] առեալ[27], զիւրեանցն եւս աթոռ[28] հաստատէին ի պատիւ պատրիարգութեան՝ իրաւունս համարեալ, ըստ որում եւ ի[29] նմա գոլ տեսեալ եղեւ Բանին Հաւր ծնունդ եւ ընդ մարդկան շրջիլ[30], եւ ի Յովհաննէ[31] մկրտիլ, եւ խաչիլ եւ[32] թաղիլ եւ[33] յերրորդ աւուր յառնել[34]:* 9 *Եւ վասն զի ցայն վայր չորք միայն էին ընդ[35] երկրաւ պատրիարգք[36] ըստ չորից աւետարանչացն՝*

1 ² ▯³é³çÝá▯
2 ¶¸ ³Ýï
3 ² ·Õ»ñÇÏáëë
4 î[1] áõÕÕáõÃ»³Ùµ
5 î[3]1 ³Ý·Çïáõà»³Ý
6 ²´ ³ñÙ³ï
7 ²´ ·»ÕÇó
8 ¶¸î[1] ~ Ýáó³ ÉÇóÇ
9 ² µÝ³ÏáõÃ»³Ý, ¶ µÝ³ÏáõÃ»³Ýë
10 î[2] í³Ýáñ³▯ë »õ (²´¶¸î[1]î[3] > »õ)
11 ²´ ù³Õ³ù³·»ûÕë, ¸ ù³Õ³ù³·»õÕë
12 ´ ~ ▯³Ý³å³ïë »õ ▯³õ³Ýë ³▯É »õ: ¶ ³Ý³å³ïë
13 î[1-2] ÏáÍ³¹Çñ (²´¶¸î[3] ½ÏáÍ³¹Çñ)
14 ² û×Çéë, ´ û×Çñë

15 î[1] ßáõù
16 ¶¸î[1]î[3] ÁÝ¹] Ç
17 ²´¶î[1]î[3] »¹ÇÝ, î[3]4 »¹»³É
18 ´î[1]î[3] Áëï] ÁÝ¹, î[3]2 ÁÝ¹
19 ²¶¸î[1] Ïáëï³Ý¹Çáë, ´ Ïáëï³Ý¹Çáõ
20 ² Ïáëï³Ý¹ÇÝáëÇ
21 ² áëÏ»ñ³óÝ ëñµá▯, ´¶ áëÏ»ñ³óÝ
22 ´¶ ▯áÑ³ÝÝáõ, ¸î[1] ▯ûÑ³ÝÝáõ
23 ² ³õ»ï³ñ³ÝãÇÝ ▯áÑ³Ýáõ
24 ¶¸î[3] Ïáëï³Ý¹ÇÝáõåûÉÇë
25 î[1]î[3] ³▯ëÙ, î[3]3 ▯³▯ëÙ, Ï³Ùª▯³▯ë
26 ¶¸î[3] »ñáõë³Õ¿Ù³ó»³óÝ
27 ´ ~ ³é»³É »õ »ñáõë³Õ¿Ù³óõáóÝ
28 ´ ³Ãáéë
29 ²´¶¸î[1]î[3] > Ç
30 ´ çñçÇÉ, î[3] ßñç»É
31 ² ▯í⁰⁰õÝ¿, ´ ▯áÑ³ÝÝ¿, ¶¸ ▯áí³ÝÝ¿
32 î[1-2] > »õ
33 ¶¸î[3] »õ Ã³ÕÇÉ »õ
34 ²´ ÙÏñïÇÉ »õ Ë³ãÇÉ »õ Ã³ÕÇÉ »õ ▯»ññáñ¹³-õáõñ ▯³éÝ»ÉÝ
35 ´ Áëï
36 ¸î[2] å³ïñÇ³ñ· (²´¶î[1]î[3] å³ïñÇ³ñ·ù)

Մատթէոսին յԱնտիոք[1]*, Մարկոսին յԱ-ղեքսանդրիա*[2]*, Ղուկայն ի Հռոմ*[3] *եւ*[4] *Յով-հաննուն*[5] *յԵփեսոս. ապա յայսմանէ իրա-կերտութեանց*[6] *վեց*[7] *բովանդակեալ կային:* 10 *Ըստ սմին սակի ապա եւ մերն թագա-ւոր Արշակ եւ Նախարարութիւնք Հայոց համարձակութիւն առեալ՝ կացուցին ի պատրիարգութիւն*[8] *տանս Թորգոմայ զմեծն Ներսէս, փաստս իրաւախորհս*[9] *ըստ արժանին ի մէջ առեալ*[10] *զսուրբ առա-քեալսն*[11] *մեր*[12] *զԲարթուղիմէոս*[13] *եւ զԹա-դէոս, որք Ասքանազեանս*[14] *ազին վիճակե-ցան ի Տեառնէ քարոզք եւ աւետարանիչք. եւ նշխարեալ ոսկերք նոցա կան ի միջի մերում, զորոց եւ զաթոռն իսկ ընկալաւ կենդանի մարտիրոսն*[15] *Գրիգորիոս:* 11 *Եւ ապա խորհուրդն զգործն կատարեալ՝ եաւթն*[16] *միանգամայն բովանդակեալ գտանէր*[17] *թիւ պատրիարգութեան*[18]*, որ կայ եւ*[19] *մնայ պահեալ մինչեւ յաւի-տեանս*[20] *ժամանակաց:* 12 *Եւ այսպէս ա-պա Նահապետութիւն խորհրդոյ եկեղեց-ւոյ եւ*[21] *ի մերումս աշխարհի լցաւ բովան-դակաբար՝ ինն միանգամայն դասակար-գութեամբ պատուեալ զգլխաւորս արքե-պիսկոպոսացն՝ Վրաց եւ Աղուանից*[22]*՝ ար-քեպիսկոպոս*[23] *ընդ ձեռամբ նորա կար-գեալ:* 13 *Իսկ ի Սեբաստիայ եւ ի Մելիտի-նէ եւ ի Մարտիրոսաց քաղաքին մետրա-պաւլիտս*[24] *կացուցանէին:* 14 *Իսկ*[25] *եպիս-կոպոսունս ապա ըստ որոշեալ վիճակացն իւրաքանչիւրոցն*[26] *հաստատէին, եւ քա-հանայս եւ սարկաւագունս եւ կէսսարկա-ւագս*[27] *եւ վերծանաւղս*[28] *եւ սաղմոսեր-գուս. այսոքիկ ցան եւ ցիր ընդ բոլոր եկե-ղեցիս*[29] *Հայաստանեայցս վայելչապէս յարդարեալ լինէին ի փառս Աստուծոյ:* 15 *Իսկ ի նշկահելն Արշակայ զՎաղէն-տիանոս կայսր՝ մեծաւ ցասմամբ ապա Վաղենտինեայ*[30] *լցեալ*[31]*, սպանանէ զեղ-բայրն Արշակայ զՏրդատ, որ*[32] *ի պատան-դի*[33] *առ նմա էր:* 16 *Զոր ապա զգացեալ մեծին Ներսիսի*[34]*, փութացեալ եւ առ կայսր*[35] *հասեալ եւ ի հանդարտութիւն շրջեալ զնորայն կամս, եւ մեծապատիւ առ ի նմանէ լեալ ըստ աւրինի պատրիար-գաց*[36]*. եւ յինքն զորդի սպանելոյն*[37] *Տրդատայ եւ զայլս*[38] *եւս պատանդս*[39] *Հայ-*

1 î[1] Û»ñáõë ³ Õ¿Ù] Û ³ Ý ï Çáù
2 ² ¶ ¸ î[1] Û ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ, ´ Û ³ Õ¿Ïë ³ Ý¹ñ, î[1]î[3] Û ³ Õ¿ù-ë ³ Ý¹ñÇ ³
3 ´ î[2] ÑéûÙ, î[3] ÑéáíÙ, î[1] Û ³ Ý ï Çáù (² ¶ ¸ ÑéáÙ)
4 ´ > »õ
5 ² ´ ¶ ÛáÑ ³ ÝÝáõÝ, ¸ ÛûÑ ³ ÝÝáõÝ, î[1] ÛûÑ ³ ÝÝáÛÝ
6 ´ î[2] Çñ ³ Ï»ñ ï áõÃ» ³ Ýó (² ¶ ¸ î[1]î[3] Çñ ³ Ï áõÃ» ³ Ýó)
7 ² ¶ ¸ .½.
8 ´ å ³ ï ñÇ ³ ñ · áõÃ» ³ Ý
9 ¸ î[1]î[3] Çñ ³ õ ³ ËáÑë
10 î[1] > ³ é» ³ É
11 ´ ³ é ³ ù» ³ ÉÝ
12 î[3] > Ù»ñ
13 ² î[1]î[3] ½µ ³ ñ ¹ áõÕÇÙ¿áë, ´ ¶ ¸ ½µ ³ ñÃáÕÇÙ¿áë
14 ¶ ³ ½ù ³ Ý ³ ½» ³ Ýë
15 ¸ î[3] Ù ³ ñ ï ÇõñáëÝ
16 ² .¿.
17 ² · ï ³ ÝÇõñ
18 ² ´ å ³ ï ñÇ ³ ñ · áõÃ» ³ ÝÝ
19 ² ´ > »õ
20 î[1-2] óÛ ³ õÇ ï » ³ Ýë (² ´ ¶ ¸ î[3] Û ³ õÇ ï » ³ Ýë)
21 ² ¶ ¸ î[3] > »õ

22 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
23 ¶ ³ ñù» åÇëÏá å áë
24 ² Ù¿ ï ñû åûÉÇ ï ë, ¶ ¸ Ý» ï ñ ³ åûÉÇ ï ë, î[3] Ù» ï ñ ³ åû-ÉÇ ï ë
25 ² Çë
26 î[2-3] Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáó (² ´ ¶ ¸ î[1] Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ)
27 ² ´ ¶ ¸ î[3] Ï¿ë ë ³ ñÏ ³ õ ³ · ³ ó
28 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[2] í»ñÍ ³ ÝûÕë, î[3] í»ñÍ ³ ÝáÕë
29 ² »Ï»Õ»óÇëë
30 ² í ³ Õ¿Ý ï ÇÝ» ³ Û
31 ´ ~ ³ å ³ Éó» ³ É í ³ Õ»Ý ï ÇÝ ³ Û, ¶ ¸ î[1]î[3] í ³ Õ»Ý ï Ç-Ý» ³ Û (¶ > í ³ Õ»Ý ï ÇÝ» ³ Û) ³ å ³ Éó» ³ É ÉÇÝ¿ñ, »õ
32 ² - ¸ î[1-2] ½áñ, î[3] áñ, ÜËÝ.247.ëñµ·.ª áñ] ½áñ
33 ² å ³ Ý¹ ³ Ý ï Ç
34 ² Ý»ñëÇëÇ, ´ ¶ ¸ Ý»ñë¿ëÇ, î[1-3] Ý»ñë»ëÇ
35 ´ Ï ³ ÛëñÝ
36 î[3] å ³ ï ñÇ ³ ñù ³ ó
37 ¶ î[1]î[3] ëå ³ Ý»ó»ÉáÛÝ
38 ² ´ ½ ³ ÛÉ, ¸ ½ ³ Ûë
39 ¶ å ³ Ý ï ³ Ý¹ë

ցեալ, առեալ[1] ի կայսերէ, գայ[2] ի Հայս խաղաղութեամբ բազմաւ:

17 *Այլ ի վախճանիլն[3] Վաղենտիանոսի[4] թագաւորէ անաւրէնն Վաղէս՝ եղբայր նորին, եւ վաղվաղակի զմեծ[5] զաւրավարն Թէոդոս զաւրու մեծաւ առաքէ հրոսակ Արշակայ արքայի, որ եւ ակամայ[6] իսկ աղաչեալ զմեծն Ներսէս՝ չուել խնդրել զխաղաղութիւն:* 18 *Ոչ ապա նա անփոյթ առնէ զկորստենէ վիճակելոց իւրոց, այլ վաղվաղակի առեալ զՊապ որդի Արշակայ, տանի պատանդ առ մեծն Թէոդոս[7] զաւրավար[8], ուրում եւ լսող[9] լեալ՝ դառնայ առ կայսր[10], ընդ իւր տարեալ զպատրիարգն[11] Ներսէս[12] հանդերձ պատանդաւն:* 19 *Իսկ անաւրէնն[13] Վաղէս ոչ իսկ արժանի արար[14] տեսանել զսուրբ այրն Աստուծոյ, այլ ի կղզի մի հեռաւոր[15] զնա հրամայեաց արտասահմանել իւրաւքն[16] հանդերձ կղերիւք, յորում ոչ ինչ ամենեւին գտանիւր[17] ոգեպահ պարենի[18] աւուր միոյ:* 20 *Այլ ի հրամանէ[19] Աստուծոյ ցնդմամբ[20] ալեացն ծովն զձուկն[21] արտաքս ընկենլով[22] ի կերակուր նոցա մատակարարէր զամիսս ութ[23]:*

21 *Բայց յաղագս անաւրէնն[24] Վաղէսի[25] ասի բան, թէ ըստ հրամանի հզաւր[26] ձեռինն Աստուծոյ սուրբ վկայն Գէորգէոս[27] անըմբռնելի ձեռամբ զնա սատակէր՝ արժանի չար խորհրդոցն[28] նմա հատուցեալ:*

22 *Եւ զկնի նորա առնու զթագաւորութիւնն Թէոդոս մեծն եւ բարեպաշտն[29] եւ աստուածասէր, որ զամենայն նիւթս խաւարային խորհրդոց փարատեալ ի բաց եւ զանբիծ[30] հաւատս հիմնացեալ[31] հաստատեաց. եւ ապա որք ի մետաղս ի Վաղեսէ արտասահմանեալք էին՝ դարձոյց յիւրաքանչիւր տեղիս, ընդ որս եւ զմեծն Ներսէս ածեալ առ իւր պահէր՝ մինչեւ ի ձեռն նորա զամբարիշտ[32] հայհոյութիւնն Մակեդոնի ի ստուգութիւն հաւատոյ ճշմարտութեան դարձուսցէ[33]:* 23 *Եւ ապա ժողով եպիսկոպոսաց[34] միանգամայն իբրեւ[35] ՃԾ.[36] ի Բիւզանդիոն[37] արարեալ, նզովեալ մերժեցին ի բաց զՄակեդոն եւ զամենայն հոգեմարտսն[38]:*

ԺԳ.[39] 1 *Բայց Շապհոյ Պարսից արքայի կալեալ եւ կապեալ զԱրշակ արքայ Հայոց[40] դնէ յԱնուշն կոչեցեալ բերդի. իսկ Արշակայ յայնմ բերդի սրով ի սիրտ[41] խո-*

1 ² > ³ é» ³ É
2 î[2] ¹ ³ éÝ ³ Û · ³ Û (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > ¹ ³ éÝ ³ Û)
3 ² ´ î[3] í ³ Ë× ³ Ý»ÉÝ
4 ¸ î[1-2] í ³ Õ¿Ý ï Ç ³ ÝáëÇ (² ´ ¶ î[3] í ³ Õ»Ý ï Ç ³ ÝáëÇ)
5 ² ¶ ¸ î[3] Ù»Í
6 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
7 ÜËÝ.365.×Çß ï Á.ª Ã¿á ¹ áë ÷ áùñ
8 ² ´ ½ûñ ³ í ³ ñÝ
9 ² ´ ¶ ¸ ÉëûÕ
10 ´ Ï ³ ÛëñÝ
11 î[3] ½å ³ ñÇ ³ ñùÝ
12 ¶ > Ý»ñë¿ë
13 ´ ³ Ýûñ¿Ý
14 ´ ~ ³ ñ ³ ñ ³ ñÅ ³ ÝÇ
15 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ñÏ ³ õáñ¿] ´ î[2] Ñ»é ³ õáñ
16 ² Çõñá íùÝ
17 ² ~ · ï ³ ÝÇõñ ³ Ù»Ý»õÇÝ, ´ · ï ³ Ý¿ñ
18 ² å ³ ñ¿ÝÇ
19 ² Ññ ³ Ù ³ Ý, ´ Ññ ³ Ù ³ Ý¿Ý
20 ² ¶ óÁÝ ¹ Ù ³ Ùµ
21 ¶ ½ÓáõÏÝÝ
22 ´ ÁÝÏ»Éá í
23 ² ´ ¶ ¸ .Á., î[1] 8

24 î[1-3] ³ Ýûñ¿Ý (² ´ ¶ ¸ ³ Ýûñ¿ÝÝ)
25 ¸ í ³ Õ¿ëÇ
26 ¸ î[1]î[3] > Ñ½ ³ õñ, î[3]2 Ñ½ûñ Ó»éÇÝÝ
27 ² ·¿áñ·Çáë
28 ´ ËáñÑñ ¹ õáóÝ
29 ² µ ³ ñ»å ³ ßï
30 ¸ ½ ³ ÙµÇÍ
31 î[1] ÑÇÙÝ»ó» ³ É, î[3]2 ÑÇÙÝ»ó» ³ É
32 ¶ ½ ³ Ýå ³ ñÇß ï , ¸ ½ ³ Ùå ³ ñÇß ï
33 ´ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ ÝÝ ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý¿
34 ¸ î[1-3] »åÇëÏáåáë ³ óÝ (² ´ ¶ »åÇëÏáåáë ³ ó)
35 ¶ ¸ î[1]î[3] > Çµñ»õ
36 ² ~ .×Í. Çµñ»õ, î[1] 150
37 ² ½ ³ ÝÙÇëÝ] Ç µÇõ½ ³ Ý ¹ ÇáÝ: î[1] µÇõ½ ³ Ý ¹ ÇáÛ
38 ² Ñá·¿Ù ³ ñ ï ëÝ, ´ Ñá·»Ù ³ ñ ï ë
39 ´ ·É. .Å·., î[3] Յաղագս Թագաւորելոյ Պապայ եւ պատերազմին նորա ընդ Մեհրուժանայ ուրացելոյն, եւ մահուան մեծին Ներսէսի եւ կարգի հայրապետացն
40 ² ´ ½ ³ ñù ³ ÛÝ Ñ ³ Ûáó ³ ñß ³ Ï
41 î[1-2] ëÇñ ï ë (² ´ ¶ ¸ î[3] ëÇñ ï)

ցեալ՝ իւրովի[1] զինքն զրկէ[2] ի կենաց[3] աստի[4]: 2 *Զայսպիսի չար աղէտս[5] լուեալ մեծին Ներսիսի[6], ըղձակերտութեամբ իմն հայցէ յինքնակալէն Թէոդոսէ թագաւորեցուցանել Հայոց զՊապ որդի Արշակայ, զոր եւ արարեալ իսկ եւ[7] հանդերձ սրբովն Ներսիսիւ[8] փաղփաղակի առաքէ ի Հայս. որք եկեալ գտին՝ զՄեհրուժանն[9] ուրացաւղ[10] բազում զաւրաւք[11] միապետեալ զՀայս[12]:* 3 *Եւ ապա խմբէին ի պատերազմ ընդ միմեանս ի Ձիրաւ. եւ իբրեւ յաւէտ իմն պատերազմն[13] սաստկանայր, ելանէ ապա մեծն Ներսէս ի լեառն Նպատ եւ ըստ աւրինակին Մովսիսի[14] տարածեալ զբազուկսն[15] յերկինս, աղերսալի պաղատանաւք առ ի Քրիստոսէ հայցէ[16] լինել[17] պաշտպան քրիստոսադրոշմ բանակին, որով եւ պարտեցանն[18] իսկ աստուածամարտ մարտուցեալքն:* 4 *Եւ բանակքն[19] Հայոց զաւրացեալք[20], դիակամբք[21] թշնամեացն[22] լցին զառ ի ստորեւն ամենայն[23]. ուր եւ ձերբակալ իսկ արարեալ Սմբատայ զպիղծն Մեհրուժան[24] Արծրունի եւ երկաթ բոլորեալ ի ձեւ պսակի եւ շանթիւք հրոյ շողացուցեալ՝ դնէ ի գլուխ նորա. եւ այնպէս զնա սատակեալ:* 5 *Բայց Պապ արքայ միշտ հրապոյրս յինքն կրեալ ի ճակաճան աղտեղի գործոց, վասն այնորիկ ապա հանապազ կշտամբեալ եւ յանդիմանեալ լինէր ի սրբոյն Ներսիսէ[25]:* 6 *Ընդ որում յաւէտ զչարեալ Պապայ եւ յայտնի ինչ ոչ իշխեցեալ[26] առնել, տայ նմա արբուցումն[27] մահու ի գիւղն[28] Խաղ. եւ լուծեալ զնա ի կենացս՝ իբրեւ ի չքմեղս[29] իմն. տարեալ թաղէին զնա ի Թիլն[30] աւանի. որ կալաւ զաթոռ հայրապետութեան[31] ամս[32] երեսուն եւ չորս[33]:*

7 *Զկնի սորա ապա կացուցանեն յաթոռ նորա[34] զՇահակ[35] ի զաւակէ Աղբիանոսի, այր զովելի եւ լի առաքինութեամբ[36] եւ բարեկարգութեամբ կրաւնից. ոչ եւս ըստ սովորութեանն առաջնոյ առաքեալ զնա ի Կեսարիայ, այլ լքեալ ի բաց[37] զաւրէնն առաջին[38], ըստ աւրինի պատրիարգաց կալան կարգ ժողովով[39] եպիսկոպոսաց ձեռնադրել՝ որպէս Անտիոք[40] եւ[41] Աղեքսանդր[42] եւ[43] Հռոմ[44] եւ[45] Եփեսոս եւ[46]*

1 ² Çõñá í
2 ² ´ ½ñ ³ õ¿
3 ² ´ Ï»Ý ³ óë
4 ² ´ > ³ ë ï Ç
5 ´ ³ Õ¿ ï: î[2] ³ Õ¿ ï ë Ù ³ Ñáõ Ýáñ ³ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > Ù ³ Ñáõ Ýáñ ³)
6 ¶ î[1-3] Ý»ñë»ëÇ, ´ Ý»ñë»ëÇ, ¸ Ý»ñë¿ëÇ (² Ý»ñëÇëÇ)
7 î[1-2] > »õ (² ´ ¶ ¸ î[3] áõÝ»Ý)
8 î[1-3] Ý»ñë»ëÇõ, ² ¶ Ý»ñëÇëÇõ, ´ ¸ Ý»ñë¿ëÇõ
9 ´ ½ÙÇÑñáõÅ ³ ÝÝ, ¶ ½Ù»ÑñáõÅ ³ Ý
10 î[1-3] áõñ ³ óáÕ (² ´ ¶ ¸ î[1] áõñ ³ óûÕ)
11 î[1-2] ½ûñù, î[2] Ã»ñ»õëª ½ûñûù (² ´ ¶ ¸ î[3] ½ûñûù)
12 ´ î[3]2 Ç Ñ ³ Ûë
13 ´ > ÁÝ¹ ÙÇÙ» ³ Ýë Ç ÓÇñ ³ õ... ÇÙÝ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÝ
14 ¶ Ùûë¿ëÇ, ¸ Ùá í ë¿ëÇ, î[1]î[3] Ùá í ë»ëÇ
15 î[1-3] ½µ ³ ½áõÏ ëÝ Ç (² ´ ¶ ¸ ½µ ³ ½áõÏÝ. > Ç)
16 ² ´ Ñ ³ Ûó¿ñ
17 ¶ ¸ î[1] ÉÇÝÇÉ
18 ² ´ å ³ ñ ï »ó ³ Ý
19 ² µ ³ Ý ³ ÏÝ, ´ µ ³ Ý ³ Ïù
20 ² ´ ¶ ½ûñ ³ ó» ³ É
21 ² ¹Ç ³ Ï ³ Ùµ
22 ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó
23 î[1-3] ½Ù ³ Ù»Ý ³ ÛÝ (² ´ ¶ ¸ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ)
24 ² Ù¿ÑñáõÅ ³ Ý, ¶ Ù»ÑñáõÅ ³ Ý

25 ¸ Ý»ñë¿ë¿
26 ² Ï ³ ñ ³ ó» ³ É] ÇßË»ó» ³ É
27 î[1] Û ³ ñµáõóáõÙÝ
28 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
29 ¶ ¸ ãÙ»Õë
30 ² ÃÇõÉÝ
31 ² Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
32 ¸ > ³ Ùë
33 ² ´ ¶ ¸ .É¹., î[1] 34
34 ² ´ Ýáñáõ Ý, ²° ÝáñÇÝ
35 ² ½ß ³ Ñ ³ å
36 ² ³ é ³ ùÇÝáõÃ» ³ Ùµù
37 ´ > Ç µ ³ ó
38 î[1] ³ é ³ çÇÝÝ
39 ² - ¸ î[1-3] ÅáÕá í (ÜËÝ.440.ëñµ·.ª ÅáÕá í á í)
40 î[1] Û ³ Ý ï Çáù
41 ¶ î[1]î[3] > »õ
42 ² ´ ¶ î[1]î[3] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ. î[2] Ã»ñ»õëª ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñÇ ³
43 ¶ ¸ î[1]î[3] > »õ
44 ² ¸ ÑéáÙ, ´ ¶ î[1-2] ÑéûÙ, î[3] Ñé á í Ù
45 ¶ ¸ î[1]î[3] > »õ
46 ¶ ¸ î[1]î[3] > »õ

Կոստանդնուպաւլիս[1] եւ Երուսաղէմ, զի մի՛ այլոց[2] ոմանց[3] ընդ ձեռամբ անկցի՝ որ ինքնակալութեամբն է պատուեալ պատրիարգութիւն:

8 *Իսկ յետ այսորիկ իբրեւ ըմբռնեալ սպանաւ Պապ արքայ յինքնակալէն Թէոդոսէ, եւ փոխանակ նորա զՎարազդատ ի տանէ Արշակունեաց թագաւորեցոյց, յերկրորդ ամի սորա վախճանի պատրիարգն Շահակ՝ կացեալ յաթոռ հայրապետութեան[4] ամս երեք[5]. եւ եղբայր նորուն[6] Զաւէն հաստատի յաթոռ նորա՝ նորին[7] առաքինահրաշ վարուք պայծառացեալ:* 9 *Ապա եւ զՎարազդատ եւս մեծն Թէոդոս տարասահմանեալ[8] ի Թաւլիս[9] կղզի ովկիանոսի, թագաւորեցուցանէ[10] միանգամայն զերկոսին[11] որդիսն Պապայ՝ զԱրշակ եւ զՎաղարշակ:* 10 *Իսկ յերկրորդ ամի Արշակայ՝ իբրեւ եկաց Զաւէն ի հայրապետութեան անդ[12] ամս երիս[13], փոխեալ ի կենաց աստի[14], կալաւ[15] զկնի նորա զաթոռն Ասպուրակէս եղբայր նորուն[16]՝ ի նոցին առաքինութիւնսն յառաջադէմ գտեալ:* 11 *Բայց Շապուհ արքայ Պարսից զԽոսրով ոմն Արշակունի թագաւորեցուցանէ իւրոյ կողմանն[17] բաժնի[18]. վասն զի Արշակ տիրել[19] հաճեցաւ արեւմտեայ կողմանն[20] յունական բաժնին[21]:* 12 *Այլ զերկոցունց[22] սոցա զվարս[23] եւ զկարգս եւ զարութիւնս եւ զանարութիւնս եւ զպատերազմունս՝ թէ պիտոյ է քեզ, բովանդակաբար[24] ցուցցէ քեզ Պատմութիւնն[25] Մովսեսի[26] Խորենացւոյն[27]:*

13 *Բայց յետ մահուանն Արշակայ՝ Մեսրոպ[28], որ ի Հացեկաց Տարաւնոյ, եւ աշակերտեալ[29] մեծին Ներսիսի[30] եւ էր քարտուղար ի դրան արքունի, ընկեցեալ ի բաց զպատիւ մարդկային, զհետ գնայր երկնաւորին՝ զվարս միայնակեցութեան ստացեալ:* 14 *Բայց զառաջադիմութիւն վարուց նորա եւ զսքանչելիսն[31], զոր նովաւ Աստուած ցուցանէր, բաւական ցուցցի[32] քեզ յայնցանէ, որք[33] նախ քան զմեզ[34] պատմեցին:*

ԺԴ.[35] 1 *Յետ այսորիկ ապա վախճանեալ հայրապետն մեծ Ասպուրակէս, որ կալաւ զաթոռ հայրապետութեանն[36] զամս հինգ[37]:* 2 *Ի տեղի նորա յաջորդէ արքայ Խոսրով զՍահակ որդի մեծին Ներսիսի[38]:*

1 ¸î³ Ïáë ï ³Ý¹ÇÝáõåûÉÇë
2 ²¶¸ Ù³ÛÉáó
3 î³ áÙ³Ýù áõÝ»Ý Ý³ Ë¹ñÇõª Ù³Ý ïÇáù… Ù»ñáõë ³Õ¿Ù… Ù³ÛÉáó áÙ³Ýó
4 ²´¶ Ñ³Ûñ³ å» ï áõÃ»³ÝÝ
5 ²´¶¸ .½., î¹ 6, î²⁻³ í»ó, êñ·.168.ëñµ·. »ñ»ù
6 ² ÝáñÇÝ
7 ² ÝáíÇÝ
8 î¹⁻² ³ñ ï ³ë³ÑÙ³Ý»³É (²´¶¸î³ ï ³ñ³ë³ÑÙ³-Ý»³É)
9 ² Ã³õÕÇë, ´ ÃáõÕÇë, ¶¸î¹ ÃûÉÇë, î²î⁴ ÃáõÉÇë
10 ¶¸î¹î³ »õ Ã³·³õáñ»óáõó³Ý¿
11 ¶¸î¹î³ ½»ñÏáõë] ½»ñÏáëÇÝ
12 î¹⁻³ > ³Ý¹ (²´ ³Ý¹, ¶¸ ³Ýï)
13 ²´¶¸ .·., î¹ 3, î² »ñ»ù, î³ »ñÇë. ÜËÝ.473.ëñµ·.ª »ñÇë
14 ´¶ ³ÝïÇ
15 ¶¸î¹ »õ Ï³É³õ
16 ² ÝáñÇÝ
17 ¶¸î¹î³ ÏáÕÙ³Ý
18 ´ µ³Å³ÝÇ
19 ´¸ ïÇñ»³É
20 ´ ³ñ»õÙï »³Ý ÏáÕÙ³Ý
21 ² > í³ëÝ ½Ç ³ñß³Ï… Ùáõï ³Ï³Ý µ³ÅÝÇÝ: î¹µ³ÅÝÇ
22 î¹⁻³ »ñÏáóáõÝó (²´¶¸ ½»ñÏáóáõÝó)
23 ´ í³ñë
24 ´ µ³õ³Ï³Ý³µ³ñ, ¶¸ µ³õÁÝ¹³Ï³µ³ñ
25 ´ å³ ïÙáõÃÇõÝ
26 ´î¹⁻³ Ùáíë»ëÇ (²¶¸ ÙáíëÇëÇ)
27 ²´¶ Ëáñ»Ý³óõáÛ
28 î¹⁻³ Ù»ëñáíµ, ² Ù»ëñûå, ´¶¸ Ù»ëñáå
29 ²´¶ ³ß³Ï»ñï »³É ¿ñ
30 ²¶ Ý»ñëÇëÇ, ´¸ Ý»ñë¿ëÇ, î¹⁻³ Ý»ñë»ëÇ
31 î¹⁻³ ëù³Ýã»ÉÇëÝ (²´¶¸î¹ ½ëù³Ýã»ÉÇëÝ)
32 ´ µ³õ³Ï³Ý³óáõóÇ: ² óáõóó³ÝÇ
33 ´î¹⁻³ áñ (²¶¸ áñù)
34 ´ ½Ù»½Ý
35 ´ ·É. .Å¹., î³ Յաղագս հայրապետութեան մեծին Սահակայ, եւ պարածման գրոց պղրութեան յաղագս մեր, եւ բաշման թագաւորութեան մերոյ
36 ´ Ñ³Ûñ³ å» ï áõÃ»³Ý
37 ²´¶ ³Ùë .»., î¹ ³Ùë 5: ¸ .».
38 ´¸ Ý»ñë¿ëÇ, î¹⁻³ Ý»ñë»ëÇ (²¶ Ý»ñëÇëÇ)

3 *Եւ վասն զի սա ստուգապէս գոլով ծնունդ առաքինութեան, յիրաւի ապա զհետ սորա ընթանայր սուրբ եւ արդար վաստակոց հանդէսք. որ յաշխարհի գոլով եւ իբրեւ զանապատաւորս ամենայն հեզանաց հանդիսիւ ընդ կարգս աշխարհիս անցանէր[1]՝ մշտնջենամռունչ[2] աղաւթիւք, հանդերձ իւրովք աշակերտաւքն կատարեալ զպաշտաւն բարեկարգութեանն:* 4 *Իսկ Արտաշիր որդի Շապհոյ Պարսից արքային[3] կալեալ զԽոսրով արքայ Հայոց եւ եդեալ յԱնուշն բերդի, եւ փոխանակ նորա թագաւորեցուցանէ զՎռամշապուհ եղբայր նորա:* 5 *Բայց մեծին Սահակայ երթեալ առ Արտաշիր Պարսից արքայ, մեծարի առ ի նմանէ յաւէտ պատուով[4]. վասն զի արգոյ[5] եւ պատուական ցուցանէ Աստուած զծառայս իւր առաջի անհաւատից, եւ ապա աչալուրջ երեսաւք զբոլոր նորա կատարէ[6] զհայցուածս:* 6 *Իսկ իբրեւ եկն սուրբն Սահակ եւ զպարգեւեալսն յԱրտաշրէ հաստատեաց[7] ի ձեռն մերոյ[8] Վռամշապհոյ, մեռանի ապա Արտաշիր արքայ Պարսից, եւ փոխանակ նորա թագաւորէ Վռամ:*

7 *Ընդ այն[9] ժամանակս ապա եկեալ Մեսրոպայ[10] եւ բերեալ զնշանագիր[11] մերոյ լեզուիս[12], զոր գոգցես նմա պարգեւեալ ի տեսչութենէ շնորհացն Աստուծոյ, իսկ եւ իսկ ի հրամանէ[13] մեծին Սահակայ ժողովէ մանկունս խոհեմամիտս, տրամախոհս, քաջուշեղս, փափկավանկս, եւ դպրոցս կարգէ ըստ գաւառաց գաւառաց՝ ուսուցանել մեծաւ պնդութեամբ:* 8 *Յետ[14] որոյ[15] չուեալ ի Վիրս եւ անդ[16] ըստ լեզուի նոցա արարեալ նշանագիր[17], վարդապետս եւ դպրոցս ի նմա եւս կարգէ[18]:* 9 *Եւ ապա իջեալ ի կողմն Աղուանից[19]՝ եւ նոցա եւս ստեղծանէ նշանագիր ըստ կիսահագագ եւ խեցբեկոր[20] լեզուի նոցա, վերակարգելով ի նմա եւս աշակերտանոցս, եւ ապա ինքն դարձեալ դառնայ ի Հայս եւ գտանէ զսուրբն Սահակ անդադար ի թարգմանութիւն[21] պարապեալ:* 10 *Բայց ի վախճանելն[22] Վռամշապհոյ արքային[23] Հայոց գնայ ապա մեծն Սահակ[24] առ արքայն[25] Պարսից Յազկերտ եւ աղաչէ արձակել զկապեալն Խոսրով ի Հայս՝ փոխանակ[26] Վռամշապհոյ. որոյ եւ կատարեալ իսկ զհայցուածսն[27] սրբոյ առնն[28]՝ տայ Խոսրովայ զտէրութիւն[29] Հայոց:* 11 *Բայց նա ի կրկնակի թագաւորելն ո՛չ ինչ աւելի քան զմի ամ կեցեալ՝ վախճանի:*

12 *Իսկ ի վախճանելն[30] Յազկերտի[31], եւ փոխանակ նորա թագաւորեալ[32] երկրորդն Վռամ ի Պարս[33]. սա բազում դառն ոճիրս[34]*

---

1 î[2-3] ³Ýóáõó³Ý¿ñ, ²´¶¸î[1] ³Ýó³Ý¿ñ, ÜËÝ.167.ëñµ·. ³Ýó³Ý¿ñ
2 ´ Ùß ï Ýã»Ý³ÙéáõÝã
3 ²´ ³ñù³□Ç
4 ² å³ ïõáí
5 ²´□³ñ·á□
6 ² Ï³ï³ñ»³É
7 ¶ Ñ³□³ëï³Ý»³□ó] Ñ³ëï³ ï»³ó
8 î[2] Ù»ñá□Ý (²´¶¸î[1]î[3] Ù»ñá□)
9 ´ ³Ù»Ý³□Ý] ³□Ý
10 î[1-3] Ù»ëñáíµ³□, ²´¶ Ù»ëñáå³□, ¸ Ù»ëñûå³□
11 î[1]î[3] Ýß³Ý³·Çñ
12 î[2] É»½áõÇ, ²´¶¸î[1]î[3] É»½áõÇë
13 î[2] Ññ³Ù³Ý¿Ý, ²´¶¸î[1]î[3] Ññ³Ù³Ý¿
14 ²´î[2-3] □»ï á□ (¶¸î[1] □»ï)
15 ²´ > áñá□
16 ¶¸ ³Ýï
17 ² Ýß³Ý³·Çñë
18 ´ Ï³ñ·»³É
19 ² ³Õõ³ÝÇó
20 ´ Ë»óµ¿Ïáñ
21 ´ Ã³ñ·Ù³ÝáõÃ»³ÝÝ, ¸ Ã³ñùÙ³ÝáõÃÇõÝ
22 ¶¸î[1] í³Ë×³ÝÇÉÝ
23 ²´ ³ñù³□Ç
24 ¸ ~ Ù»ÍÝ ë³Ñ³Ï ³å³
25 ´¶ ³ñù³□
26 ´ åáË³Ý³Ï
27 ²´ ½Ñ³□óáõ³ÍÝ
28 ²´¶¸î[1]î[3] ³éÝ »õ
29 ²¶¸ ½ï¿ñáõÃÇõÝÝ, ´ ½ï»ñáõÃÇõÝÝ
30 ¶ í³Ë×³ÝÇÉÝ
31 ² ³½Ï»ñï Ç
32 ´ Ã³·³õáñ»³ÉÝ
33 ² å³ñëë
34 ² á×Çéë, ´¶¸î[1]î[3] û×Çñë

զարթուցանէր ի Հայաստանեայսս[1] եւ վրդովէր զամենայն բարեկարգութիւնս յեղծումն եւ յապականումն[2] հասուցանել[3], զոր[4] տեսեալ սրբոյն Սահակայ զչարին արկածս[5]՝ գնայ ի մասն Յունաց. վասն զի[6] յերկուս ճեղքեալ բաժանեալ էր Հայք՝ ի մէջ կայսեր եւ Պարսից: 13 *Իսկ մեծն Թէոդոս թէպէտ եւ ի սկզբան[7] անդ[8] ընդ[9] ակամբ հայէր առ ի չընդունել, սակայն իմացեալ ի բազմաց լի[10] զնա[11] աստուածային շնորհաւք[12] եւ ամենայն առաքինազարդ վարուք, մեծաւ պատուով[13] եւ բարի ածանաւ ընդունի իբրեւ զնոյն ինքն առաքեալ Քրիստոսի. այլ եւ զնշանագիրսն[14], որ առ ի նոցանէն[15] յԱստուծոյ ընծայեցաւ, հրամայէ փութով ուսանել[16], եւ զծախս դպրոցացն[17] յարքունուստ լինել[18]:*

14 *Եւ ապա սուրբն Սահակ իսկ եւ իսկ[19] առաքէ զՎարդան թոռն իւր առ արքայն Պարսից Վռամ՝ խնդրել զխաղաղութիւն[20]. եւ նորա մեծարեալ, զհայցուածս[21] սրբոյն կատարէ՝ թագաւորեցուցանէ[22] Հայաստանեայցս զԱրտաշիր որդի Վռամշապհոյ:* 15 *Սա զի[23] զեղխ էր[24] միշտ ի գիճական[25] չարիս անարգել, զոր եւ պատճառս քսութեան նախարարացն զայն գտեալ, թուեցուցանէին[26] տաղտկացեալս[27] զինքեանս[28] առ[29] ի նմանէն[30] գոլ:* 16 *Եւ բողոք առ մեծն Սահակ բարձեալ, հայցէին կցորդակից ինքեանց առնել[31] եւ չարախաւս առ արքայն[32] Պարսից, զի կամ կալցի ի կապանս եւ[33] կամ ի բաց ընկեսցի թագաւորն Հայոց:* 17 *Այլ[34] նա թէպէտ եւ գիրս[35] բամբասանացն[36] ի սուտ ոչ հանէր[37], սակայն մատնել զարքայն իւր հեթանոս արքայի ոչ առնոյր յանձն, յուսալով տեսանել զկանգնումն գլորելոյն եւ ոչ զընկճումն[38]:* 18 *«Քա՛ւ, ասէ, լիցի ինձ դայլոց[39] զիմս մատնել մոլորեալ ոչխար. զի թէ անառակ է, սակայն սուրբ[40] մկրտութեամբն[41] դրոշմեալ է. պոռնիկ է՝ այլ քրիստոնեայ է. գիճացեալ է[42] մարմնով, այլ ո՛չ անհաւատ հոգւով[43]. զեղխ է[44] վարուք[45], այլ ո՛չ կրակապաշտ»:* 19 *Եւ այսպէս զախտացեալ իւր ոչխարն[***] ոչ փո-*

1 ² ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûë
2 ² Û ³ å ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
3 ² Ñ ³ ëáõó ³ Ý»Éá í
4 ² ´ ¶ î¹ ½áñ »õ
5 ² ´ ¶ ¸ î¹ ³ ñÏë] ³ ñÏ ³ Íë
6 ´ ù ³ Ý½Ç] í ³ ëÝ ½Ç
7 ² ÛëÏ½µ ³ Ý, ´ ¸ î¹î³ ÛÇëÏ½µ ³ Ý] Ç ëÏ½µ ³ Ý
8 ¶ ³ Ý ï
9 ² Áë ï
10 ¸ î¹î³ Ç µ ³ ½Ù ³ ó ÇÙ ³ ó» ³ É ÉÇ (î¹ ÉÇÝÇ)] ÇÙ ³ ó» ³ É Ç µ ³ ½Ù ³ ó ÉÇ
11 ´ ½Ç Ý ³] ÉÇ ½Ý ³
12 ´ ßÝáñÑáù
13 ² å ³ ïõá í
14 î³ ½Ýß ³ Ý ³ ·ÇñÝ
15 î¹î³ Ýáó ³ Ý¿
16 ² ¸ áõë ³ ÝÇÉ
17 ´ ¹ åñáó ³ ó
18 ² ´ ¸ î³ ÉÇÝ»É, î¹ ÉÇÝÇ, ¶ î² ÉÇÝÇÉ
19 ¶ > ÇëÏ »õ ÇëÏ
20 ² ´ ½Ñ ³ ß ï áõÃÇõÝ] ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
21 î³ ½Ñ ³ Ûóáõ ³ ÍëÝ
22 ´ Ã ³ · ³ õáñ»óáõó ³ Ý»É
23 ² ´ ¶ î¹î³ > ½Ç
24 ´ ½»ÕË»ñ
25 ² ´ ·Çç ³ Ï ³ Ý
26 î² Ãáõ»óáõó ³ Ý¿ÇÝ Çµñ (² ´ ¶ ¸ î¹î³ > Çµñ)
27 î² ï ³ Õ ï Ï ³ ó» ³ É (² ´ ¶ ¸ î¹î³ ï ³ Õ ï Ï ³ ó» ³ Éë)
28 î¹ ÛÇÝù» ³ Ýë
29 ¶ > ³ é
30 ¶ ÝÙ ³ Ý¿
31 ´ ³ é» ³ É ³ éÝ»É
32 ² ³ ñù ³ ÛÇÝ, ´ ³ ñù ³ ÛÇ
33 ² ´ ¸ > »õ
34 î¹ ³ ÛÉ »õ
35 ´ ½»ñÇë
36 ¸ µ ³ Ùå ³ ë ³ Ý ³ óÝ
37 ² - ¸ î¹⁻³ ÑÝ ³ ñ¿ñ, î³1 Ñ ³ Ý¿ñ, ÜËÝ.231.ëñµ·.ª Ñ ³ Ý¿ñ
38 î¹ ÁÝÏ×áõÙÝ
39 ² ´ ¶ · ³ ÛÉáÛ
40 î¹ > ëáõñµ
41 ´ ÙÏñ ï áõÃ» ³ Ùµ
42 ´ ·Çç ³ ó» ³ É: ² ´ > ¿
43 ´ Ñá·á í
44 ² > ¿
45 ´ ½»ÕÇ í ³ ñáõù] ½»ÕË ¿ í ³ ñáõù
*** [illegible] 12

խանակէր ընդ առողջ գազանի[1]: 20 *Այլ Թէպէտ եւ սուրբն այսպէս արդարախորհ լինէր, սակայն Վռամայ գլսելիսն*[2] *չարախոհացն*[3] *մատուցեալ, եւ առաւել՝ Սուրմակայ, որ գլեզուն սուսեր սատակիչ պատրաստեալ, ակն կալեալ փոխանակ սրբոյն Սահակայ գահակալել*[4] *յաԹոռն*[5]: 21 *Եւ ապա ի բանտ զԱրտաշիր արգելեալ, եւ մարզպան պարսիկ Հայոց կացուցեալ, եւ զՍուրմակն*[6] *չարալեզու փոխանակ սրբոյն Սահակայ կացուցանէ. որ ո՛չ աւելի քան զմի ամ տեւեալ՝ հալածի ի նոյն նախարարաց:*

22 *Յետ որոյ զկնի նորուն կացուցանէ Վռամ զոմն Ասորի Բրգիշոյ*[7]*՝ այր ապարասան եւ*[8] *յափշտակաւղ*[9]*, որ տանտիկին*[10] *կանամբք զտուն իւր մատակարարէր:* 23 *Եւ վասն զի եւ*[11] *զսա եւս նախարարքն ատեցին, ապա տայ զայլ ոմն ասորի՝ Շմուէլ անուն, որ հետեւաւղ*[12] *գտանէր*[13] *վարուցն Բրգիշոյի*[14]*՝ առաւել եւս ագահութեան*[15] *մասամբք*[16]*. եւ մեծին Սահակայ միայն զվարդապետելն*[17] *հրամայէ եւ ձեռնադրել՝ զոր Շմուէլն հրամայէ:* 24 *Բայց մեծն Սահակ յետոյ աղաչեալ*[18] *ի նախարարացն, ոչ առնոյր յանձն կրկին առաջնորդ լինել*[19] *նոցա. սակայն ոչ ինչ կասէր*[20] *միշտ զհոգեւոր կաԹն դիեցուցանել մանկանց եկեղեցւոյ:* 25 *Բայց ի վախճանիլն*[21] *Վռամայ եւ փոխանակ նորա Յազկերտի որդւոյ նորա Թագաւորել*[22]*, ապա եւ սուրբն Սահակ հիւանդացեալ հիւանդուԹիւն*[23] *մեծ, առ Քրիստոս վերափոխի ի Բագրաւան գաւառի, ի Բլուրն կոչեցեալ գիւղ*[24]*. որ զանմարմնոցն յինքեան բերեալ զվարս, ի մահկանացու մարմնի զանմահն Թողոյր իւր*[25] *յիշատակ բարւոյ*[26]*, ընդ հրեշտակսն*[27] *դասակցելով*[28] *պարս, գահակարգեալ եւս ընդ աջմէ*[29] *աԹոռոցն քրիստոսականացն*[30] *յանդերանուԹիւնսն*[31]*:* 26 *Իսկ զպատուական նորա մարմին*[32] *տարեալ հանգուցանեն ի Տարաւն, ի գիւղն*[33] *Աշտիշատ:*

27 *Բայց զկնի վեցից*[34] *ամսոց միայն*[35] *ապա եւ սուրբն Մեսրոպ*[36] *փոխի ի կենաց աստի ի Վաղարշապատ քաղաքի. որ գրեԹէ*[37] *ըստ երկայնոցն զուարԹնոց*[38] *զարդու՝ ամենեցուն զինքն բոլորապէս ցուցանէր:* 28 *Ուր ապա եւ նշան սքանչելի ի վերայ նորա փայլատակէր խաչանման լոյսն շողի*[39] *առկայացեալ յերկար ժամս*[40]*՝ մինչեւ*

1 ² ´ ¶ · ³ ½ ³ ÝÇÝ
2 ² ´ ¶ ½Éë»ÉÇë
3 ² ã ³ ñ ³ ËáñÑ ³ óÝ
4 ² ¶ ¸ · ³ Ñ ³ Ï ³ ÉÇÉ, ´ · ³ Ñ ³ Ï ³ É» ³ É
5 î[1] ½ ³ ÃáéÝ
6 ´ ëëáõñÙ ³ ÏÝ, î[1] ëáõñÙ ³ ÏÝ
7 ¶ ¸ µñ·Çßû
8 î[3] > »õ
9 î[1-3] Û ³ ÷ßï ³ ÏáÕ (² ´ ¶ ¸ Û ³ ÷ßï ³ ÏûÕ)
10 ¶ ï ³ Ýï ÇÏÇÝù, î[1] ï ³ Ýï Á-ÏÇÝ
11 î[2] > »õ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3a] »õ)
12 î[1-2] Ñ» ï »õáÕ (² ´ ¶ ¸ Ñ» ï »õûÕ)
13 ² · ï ³ ÝÇõñ
14 ² µñ·ÇßáÛ, ¸ µñ·ÇßûÛÇ
15 ² ³ · ³ ÑáõÃ» ³ Ùµ
16 ² ´ î[1] Ù ³ ë ³ Ùµ
17 ´ ½í ³ ñ¹ ³ å» ï » ³ ÉÝ
18 ² ³ Õ ³ ã»ó» ³ É
19 ¶ î[1] ÉÇÝÇÉ
20 ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ëÇõñ
21 ´ í ³ Ë× ³ Ý»ÉÝ
22 ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñ» ³ É
23 ¸ î[1]î[3] Ç ÑÇõ ³ Ý¹áõÃÇõÝ
24 ² ´ ·»ûÕ, ¸ ·»õÕ
25 î[1-2] ÛÇõñ (² ´ ¶ ¸ Çõñ)
26 ´ µ ³ ñáÛ
27 î[2] Ññ»ßï ³ Ï ³ Ï ³ ÝëÝ (² ¶ ¸ î[1]î[3] Ññ»ßï ³ ÏëÝ, ´ Ññ»ßï ³ Ï ³ óÝ)
28 î[1] ¹ ³ ë ³ Ïó»Éáó
29 ² Û ³ çÙ¿
30 ² ´ ¶ ùñÇë ï áë ³ Ï ³ Ý ³ ó
31 ¶ Û ³ Ý ï »ñ ³ ÝáõÃÇõÝëÝ, î[3]1 Û ³ Ý¹ Û»ñ ³ ÝáõÃÇõÝëÝ
32 î[1-3] Ù ³ ñÙÇÝ Ýáñ ³ , ² ´ ¶ ¸ ~ Ýáñ ³ Ù ³ ñÙÇÝÝ (´ ¶ ¸ Ù ³ ñÙÇÝ)
33 ´ > Ç: ² ·» ³ õÕÝ, ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
34 ² .½.Çó
35 ² ´ ~ ÙÇ ³ ÛÝ ³ Ùëáó
36 ² ¸ Ù»ëñû å, ´ Ù»ëñá å, ¶ Ù»åñá å, î[1-3] Ù»ëñá íµ
37 ´ ·ñ¿ Ã¿
38 ´ ½áõ ³ ñÃÝáÛ, î[1] ½áõ ³ ñÃÝáóÝ
39 ´ î[1] ÉáÛë ÝßáÕÇ (² ¶ ¸ î[1]î[3] ÉáÛëÝ ßáÕÇ)
40 î[1-2] Å ³ Ù, ² ´ Å ³ Ùë, ¶ Å ³ Ù ³ Ý, î[3]1 Å ³ Ùáõ

բարձեալ տարան զսուրբ մարմինն ի գեաւղն[1] Աւշական, զհետ ընթանալով դա-գաղացն նոյն լուսեղէն խաչանման տե-սիլն[2]: 29 Եւ անդ[3] ի հանդիստ զնա փո-խեալ, ապա տեսիլն աներեւոյթ լինէր:

30 *Բայց զաթոռ հայրապետութեանն տեղապահութեամբ յաջորդէր Յովսէփ քա-հանայ ի Վայոյ ձորոյ, ի Հողոցմանց[4] գեղջէ. սակայն ի հրամանէ Յազկերտի Սուրմակն[5] կատարէ զձեռնադրութեան[6] գլրումն զամս վեց[7] մինչեւ մեռաւ իսկ. եւ ապա զսուրբն Յովսէփ՝ ի ձեռնադրութիւն Հայոց:*

ԺԵ.[8] 1 *Աստ ապա սպառ սպուռ ի վերջ հասեալ՝ դադարէր թագաւորութիւնն[9] գրոհի Արշակունեաց ի Հայաստանեայցս, ընդ նմին[10] եւ հայրապետութիւնն[11] յազգէ երիցս երանեալ Լուսաւորչին մերոյ Գրի-գորի: 2 Եւ այր իւրաքանչիւր զկամս իւր կատարեալ՝ վրդովէր[12] խաղաղութիւնն, եւ խրթնանայր բարեզարդութիւնն:*

3 *Եւ ապա ոմանք ի մերոց նախարա-րաց դաւաճանեալք ի չարէն, ուրացան զհաւատս քրիստոնէութեան՝ հեթանոսա-կան աւրինաց հնազանդեալք[13]: 4 Իսկ ա-ւագագոյնք երկուք[14] ի նոցանէ՝ Շաւասպ Արծրունի եւ Վնդոյ ի Դվին[15] քաղաքէ[16], հրամայեն շինել զմեհեանն Որմզդական եւ զտուն հրապաշտութեան: 5 Եւ քրմա-պետ կարգէր Վնդոյն[17] զորդի[18] իւր զՇե-րոյ[19], եւ դնէր աւրէնս ի Պարսիկ մատենի[20] բազում եւ անհնարին բարս[21] չարեաց[22] գործոց, եւ լի մթացուցիչ[23] եւ նսեմական պիղծ ուսմամբ: 6 Լուեալ ապա զայս քա-ջին Վարդանայ՝ թոռին մեծին Սահակայ, թէ շիջաւ բարեկարգութիւնն[24] եկեղեցւոյ, եւ տաւնք տարեկանաց տխրացան[25], յան-կարծակի ապա զաւր գումարեալ եւ յան-դուգն[26] յարձակմամբ[27] ի վերայ հասեալ, զանաւրէնն Շաւասպ փայլակնահար իմն սրով սատակէր, եւ զմարզպանն[28] Մշկան փախստական առնէր. եւ զպիղծն Վնդոյ ձերբակալ[29] արարեալ՝ յատրուշանի կրա-կին, զոր շինեաց ինքն իսկ ի Դվին, այրէր, եւ զորդի նորա զՇերոյ[30] ի վերայ բագնին զփայտէ կախէր: 7 Եւ ի տեղի բագնին շի-նէ եկեղեցի մեծ անուանակոչութեամբ Սրբոյն Գրիգորի, անդր[31] փոխելով զաթոռ հայրապետութեանն[32]. եւ հաստատեալ կացուցանէ ի նմա զմեծ հայրապետն Գիւտ[33]: 8 Վասն զի սուրբ հայրապետն Յովսէփ ի մետաղս բանտից[34] ըմբռնեալ էր*

1 ¶¸ ·ÇõÕÝ
2 ² ¶¸ ï»ëÇÉ
3 ¶¸ ³Ýï
4 ´ ÑáÕÙ³Ýó, ¶î[1]î[3] ÑáÕáóÇÙ³Ýó
5 î[2-3] ëáõñÙ³Ï (²´¶¸î[1] ëáõñÙ³ÏÝ)
6 ²´ ½Ó»éÝ³¹ñáõÃ»³ÝÝ
7 ²´¶¸ .½., î[1] 6
8 ´ ·É. .Å»., î[3] Յաղագս նահատակութեան սրբոց Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց քահանայից
9 ²´ Ã³·³õáñáõÃÇõÝ
10 ¶ > ÝÙÇÝ
11 ²´ Ñ³Ûñ³å»ïáõÃÇõÝ
12 ¶¸î[1]î[3] íñ¹áíÇõñ
13 ´¶¸ ÑÝ³½³Ý¹»³É
14 î[1] ³õ³·³·áÛÝ »ñÏáõó
15 ² ¹õÇÝ
16 ´ ù³Õ³ùÇ
17 ² íÝ¹áÛ
18 ²´ ½áñ¹ÇÝ
19 ²´ ß»ñáÛ
20 î[2] Ù³ï»Ý¿ (²¶¸î[1]î[3] Ù³ï»ÝÇ)
21 ´ µ³ñÇë
22 ² ã³ñáõÃ»³Ýó, î[1] ã³ñ³ó
23 ² ÙÃ»óáõóÇã
24 ²´ µ³ñ»Ï³ñ·áõÃÇõÝ
25 î[1]î[3] ïËñ»ó³Ý
26 ¶Û³Ý¹áõùÝ
27 ²î[1-3] ³ñÓ³ÏÙ³Ùµ: ´¶¸ Û³ñÓ³ÏÙ³Ùµ. ÜËÝ.177.-ëñµ·.ª Û³ñÓ³ÏÙ³Ùµ
28 ¶ ½Ù³ñ½å³Ý
29 ´ Ó»ñµ³Ï»³É
30 ¶¸î[1-3] ß»ñáÛ (²´ ½ß»ñáÛ)
31 ²´î[1-3] ³Ý¹, ¶¸ ³Ýï, ÜËÝ.160.ëñµ·.ª ³Ý¹ñ
32 ´ Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³Ý
33 ¶¸ ½·Çõï
34 ¸ µ³Ý¹Çó

ընդ սրբոց Ղեւոնդեանցն, որ Թէպէտ[1] դե-ռեւս կայր կենդանի, սակայն ոչ պարտ վարկան նախարարքն[2] Հայոց առանց հո-վուի[3] զհաւտն[4] Քրիստոսի Թողուլ, զի մի՛ վարատեսցին[5] ի հեԹանոսական գայլոցն. կամ Թէ ի հրամանէ սրբոյն իսկ[6] Յովսե-փայ[7] այն իրագործէր[8]: 9 *Եւ այսպէս ապա վերստին նորոգէր[9] գեղեցիկ կարգ եկեղեց-ւոյ սրբոյ:* 10 *Եւ յայնմ հետէ ապա հնա-զանդէին Հայք առաջնորդուԹեան[10] քա-ջին Վարդանայ մինչեւ ցաւր մահուան[11] նորա, որ բազում պատերազմունս[12] քա-ջուԹեան վասն առ ի Քրիստոս հաւատոցն կատարեալ, արժանի գտանի առնուլ բա-զում եւ այլ եւս ընկերաւքն զպսակն ան-Թառամ[13] յանմահ[14] յարքայէն[15] Քրիստոսէ:*

11 *Զկնի[16] այսորիկ ապա լինի կատա-րումն[17] սրբոյ կաԹողիկոսին[18] Յովսեփայ՝ կալեալ զաԹոռ հայրապետուԹեանն[19] զամս ուԹ[20]. ընդ նմին եւ այլ եւս սրբոց[21] եպիսկոպոսացն[22] եւ քահանայիցն Ղեւոն-դեանց եւ սարկաւագաց նոցա[23] ի Պարս[24] յանաւրէն[25] Պերոզէ[26], որք եղին ի գլուխս իւրեանց զպսակն մարտիրոսական՝ կազ-մեալ յամենասուրբ ձեռացն Աստուծոյ:*

ԺԶ.[27] 1 *Զայսու[28] ժամանակաւ մեծ հայրապետն Գիւտ, որ յՈԹմսոյ[29] գեղջէ՝ կացեալ ամս տասն[30] յաԹոռ հայրապետու-Թեան[31]՝ վախճանի:* 2 *Եւ զկնի նորա յա-ջորդէ զաԹոռ հայրապետուԹեանն[32] Յո-հան[33] Մանդակունի, որ առլցեալ իսկ էր ամենայն հոգեւոր հանճարով. եւ կարգս յաւրինեալ ճոխացուցանէ պայծառապէս զամենայն աղաւԹական[34] ժամակարգու-Թիւնս եկեղեցւոյ[35] սրբոյ. եւ յարդարէր[36] եւս ճառս զգուշացուցիչս դիտաւորական կենցաղոյս, որ բերէ զոգւոցն փրկուԹիւն:* 3 *Եւ յաւուրս սորա պայազատէր զՀայաս-տանեայսս Վահան Մամիկոնեան՝ որդի Հմայեկի, եղբաւրորդի սրբոյն Վարդանայ, որ արիաբար յաղԹեալ ամենայն զաւրաց՝ եկելոց ի վերայ նորա[37], եւ ժողովեալ զհարկ աշխարհիս՝ չինէ այնուիկ զեկեղե-ցիս զաւերեալս[38] ի Թշնամեաց՝ Թելադրու-Թեամբ եւ խրատու եւ աղաւԹից նպաստիւ սուրբ հայրապետին Յոհաննու[39] Մանդա-կունւոյ:* 4 *Եւ մինչդեռ Պերոզ[40] զկորուստ աշխարհիս Հայոց[41] հնարէր կատարել,*

1 ´ Ã¿å¿ ï»õ
2 ² ´¶ Ý³ Ë³ ñ³ ñù
3 ² ÑáíõÇ
4 ´ ½Ñû ï
5 ² í³ ñ³ ïÇóÇÝ
6 ² ´ ~ ÇëÏ ëñµáÛÝ
7 ² Ûáíë¿÷³Û
8 ² ¶¸î¹î³ Çñ³ ·áñÍÇõñ
9 ¶¸î¹î³ Ýáñá·Çõñ
10 ² ³ é³ çÝáñ¹áõÃ»³ ÝÝ
11 ² Ù³ Ñáõ³ ÝÝ
12 î¹ å³ ï»ñ³ ½ÙáõÝù
13 î¹ Û³ ÝÃ³ é³ Ù
14 î³ Ç Û³ ÝÙ³ Ñ
15 ´¶¸ ³ ñù³ Û¿Ý, î¹ Û³ ñù³ Û¿Ý
16 ¶ Ç ÏÝÇ
17 î¹ ~ Ï³ ï³ ñáõÙÝ ÉÇÝÇ
18 ´î¹î³ Ï³ ÃáõÕÇÏáëÇÝ
19 î¹⁻² Ñ³ Ûñ³ å»ï áõÃ»³ Ý (² ´¶¸î³ Ñ³ Ûñ³ å»ï áõ-Ã»³ ÝÝ)
20 ² ´ ³ Ùë .Á.: ¶¸ .Á., î¹ 8
21 ´î² > ëñµáó
22 ² »åÇëÏáåáë³ ó
23 î³3 Ýáñ³] Ýáó³
24 î² å³ ñëë (² ´¶¸î¹î³ å³ ñë)
25 î¹ Û³ ÝûñÇÝ¿Ý (² ´¶¸î¹î³ Û³ Ýûñ¿Ý)
26 ÜËÝ.355.ëñµ·.ª Û³ ½Ï»ñ ï ¿] å»ñá½¿
27 ´ ·É. .Å½., î³ Յաղագս գործոց Վահանայ Մամիկոնենի, ե-կաթողիկոսացն
28 ¶¸° Û³ Ûëáõ (¸ ½³ Ûëáõ)
29 ² ¶ ÛûÃÙëáÛ, ´ ÛûÃÙÁëáõ, ¸ Ûû¹ÙëáÛ
30 ² ´¶¸ .Å., î¹ 10
31 ´¸ Ñ³ Ûñ³ å»ï áõÃ»³ ÝÝ
32 î¹⁻³ Ñ³ Ûñ³ å»ï áõÃ»³ Ý (² ´¶¸ Ñ³ Ûñ³ å»ï áõ-Ã»³ ÝÝ)
33 ´¸ ÛûÑ³ Ý, î³ ÛáíÑ³ Ý
34 ² ¶¸î¹ ³ Õ³ õÃ³ Ï³ Ýë
35 ´ »Ï»Õ»óáÛ
36 î¹⁻³ Û³ ñ¹ ³ ñ¿ (² ´¶¸ Û³ ñ¹ ³ ñ¿ñ)
37 ´ > Ýáñ³
38 ² ¶ ³ õ»ñ» ³ Éë
39 ´ ÛûÑ³ ÝÝáõ, ¶ ÛáÑ³ ÝÝáõ, ¸ ÛáÑ³ Ýáõ, î³ ÛáíÑ³ ÝÝáõ
40 ÜËÝ.355.ëñµ·.ª Ï³ õ³ ï] å»ñá½
41 ² > Ñ³ Ûáó

յանկարծաւրէն յաղաւթից սրբոյ առնն[1] Աստուծոյ Յոհաննու[2] սատակի ի Քուչանաց[3] ինքն եւ առ հասարակ զաւրք իւր:

5 ***Յետ սորա Վաղարշ թագաւորէ Պարսից, որ բարեխրատից[4] լսաւղ[5] լեալ[6]՝ ի Վահան զաշխարհս մեր հաւատայր:*** 6 ***Իսկ մեծ հայրապետն Յոհան[7] Մանդակունի՝ կացեալ յաթոռ հայրապետութեան[8] ամս վեց[9], փոխի առ Քրիստոս:*** 7 ***Եւ զկնի նորա ապա Բաբգէն ի նորուն[10] աշակերտութենէ[11] կալաւ զաթոռ հայրապետութեանն[12]. յորում ժամանակի Պերոզ[13] թագաւորեալ Պարսից եւ ի դուռնն[14] զՎահան կոչեալ, ետ նմա զմարզպանութիւնն[15] Հայոց եւ առաքէ ի Հայս:*** 8 ***Զայսու[16] ժամանակաւ աստուածահաճոյ վարուք եւ բարեպաշտ հաւատով երջանիկ արքայն Հոռոմոց[17] Զենոն վախճանէր[18]. որ ի ժամանակի տէրութեան[19] իւրոյ զմիգատարր[20] եւ զաւղախիտ, բքայորդոր չար հերձուածն քաղկեդոնականացն ի բաց մերժեալ[21]՝ զլուսափիւռ, պայծառատարած, ճառագայթաւէտ զհաւատս առաքելական ծաղկեցուցանէր յեկեղեցւոջ[22] Աստուծոյ:*** 9 ***Իսկ յետ սորա քաջանունն Անաստաս կացեալ յաթոռ թագաւորութեանն Հոռոմոց[23], նմանապէս կամ թէ եւս առաւել ճշմարտասիրաբար եւ հաճոյակատար Աստուծոյ վարուք հաստատէր զաւանդութիւն բարեպաշտութեան հարցն սրբոց, եւ շրջաբերական թղթովք նզովեալ[24] զամենայն հերձուածողս[25], ընդ ամենեսին[26] եւ զժողովն Քաղկեդոնի նզովէր:***

10 ***Իսկ ապա զկնի[27], յայսմ ժամանակի բարեպաշտութեան աշխարհին[28] Հոռոմոց[29]՝ մեծ հայրապետն Հայոց Բաբգէն[30] առնէ ժողով եպիսկոպոսաց Հայոց[31], Վրաց եւ Աղուանից[32] ի Նոր քաղաքի՝ ի սուրբ կաթուղիկէի[33], ի մայրն[34] եկեղեցեաց Հայոց, որք նմանապէս նզովեալ[35] խոտեցին[36] զժողովն Քաղկեդոնի քանզի եւ չեւ իսկ էր ընկալեալ զաշխարհակործան աւանդութիւնն, այլ[37] ի նմին հիման[38] սրբոյն Գրիգորի հաստատեալ կային:*** 11 ***Եւ այսպէս յայսմ ժամանակի մի հաւատ բարեպաշտութեան առ հասարակ հաստատեալ լինէր յաշխարհին Հոռոմոց[39] եւ[40] Հայոց[41], Վրաց եւ[42] Աղուանից[43]՝ հաւասար յամենե-***

1 ² ³ éÝ
2 ´ ÛûÑ ³ ÝÝáõ, ¸ ÛûÑ ³ Ýáõ, î[3] Ûá íÑ ³ ÝÝáõ
3 î[1] ùáõß ³ Ý ³ Û
4 î[2] µ ³ ñ»Ëñ ³ ï áõó (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] µ ³ ñ»Ëñ ³ ï Çó)
5 î[1-3] Éëáõ (² ´ ¶ ¸ ÉëûÕ)
6 ² ÉëûÕ »Õ» ³ É
7 ¸ ÛûÑ ³ Ý, î[3] Ûá íÑ ³ Ý
8 ² ¶ ¸ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
9 ² ´ ¶ ¸ .½., î[1] 6
10 ² ´ ÝáñÇÝ
11 î[1-3] Û ³ ß ³ Ï»ñ ï áõÃ»Ý¿ (² ´ ¶ ¸ ³ ß ³ Ï»ñ ï áõÃ»Ý¿)
12 ´ î[1-2] Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ Ý (² ¶ ¸ î[3] Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ)
13 ´ í ³ Õ ³ ñß] å »ñá½
14 ² ¹ áõéÝ
15 î[1-2] ½Ù ³ ñ½å ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ¸ î[3] ½Ù ³ ñ½å ³ ÝáõÃÇõÝÝ)
16 ¶ Û ³ Ûëáõ
17 ´ ÑéáÙ ³ Û
18 ¶ ¸ î[1]î[3] í ³ Ë× ³ ÝÇõñ
19 ¶ ¸ ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
20 ´ ½ÙÇ ³ Ï ³ ï ³ ññ
21 î[2] …] ½ÙÇ· ³ ï ³ ññ… Ù»ñÅ» ³ É, ² Éë., ·ñãÇª ¦Ñ ³ Û-ÑáÛ»ë ³ ë ï ¿Ý, á°í å ³ ï ÙÇã§

22 î[3]1 Û»Ï»Õ»óÇëÝ
23 ´ ÑéáíÙ ³ Û»óõáó
24 î[1-3] Ý½áí» ³ ó (² ´ ¶ ¸ Ý½áí» ³ É)
25 ¶ Ñ»ñÓáõ ³ ÍûÕë
26 î[1]î[3]2 ³ Ù»ÝÇÝ
27 î[2] ½ÏÝÇ Ç ëÙÇÝ (² ´ > ½ÏÝÇ, ¶ ¸ î[1]î[3] > Ç ëÙÇÝ)
28 î[1] Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ
29 ´ ÑéáÙáó
30 ² µ ³ µÏ¿Ý
31 î[3] > Ñ ³ Ûáó
32 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
33 ´ Ï ³ ÃáõÕÇÏ¿, î[3] Ï ³ ÃáÕÇÏ¿Ç
34 ² ´ Ù ³ Ûñ
35 î[2] …] Ý½áí» ³ É
36 ¶ Ëá ï áñ»óÇÝ
37 î[2] …] ù ³ Ý½Ç »õ ã»õ… ³ ÛÉ
38 ´ ÑÇÙÝ
39 ´ ³ ßË ³ ñÑÇÝ ÑéáÙáó »õ
40 î[1-2] > »õ (² ´ ¶ ¸ ª áõÝ»Ý)
41 î[3] ~ Ñ ³ Ûáó »õ ÑáéáÙáó
42 ´ »õ íñ ³ ó »õ
43 ² ³ Õõ ³ ÝÇó

ցունց[1] նզովեալ եւ[2] ի բաց ընկեցեալ զժողովն Քաղկեդոնի[3]: 12 *Իսկ իբրեւ ամք ԼԵ.[4] (35) ի վերայ ճշմարիտ հաւատոյն[5] անցանէին, եւ զկնի Անաստասայ Յուստիանոս անաւրէն[6] թագաւորէր, սա առլցեալ չարութեամբ, գխլեալ եւ զջնջեալ եւ զանյայտեալ զքաղկեդոնական[7] զչարափառութիւնն կրկին նորոգէր եւ[8] զանտանելի վտանգսն[9] վշտալից[10] տանջանաց արանց սրբոց եւ ուղղափառաց ի վերայ հասուցանէր[11]. եւ դարձեալ արեամբ[12] շաղախէր եւ[13] զյատակս եկեղեցւոյ սրբոյ:* 13 *Բայց մեծ հայրապետն Բաբգէն՝ իբրեւ եկաց յաթոռ հայրապետութեան անդ[14] ամս հինգ[15], վախճանեցաւ:*

14 *Իսկ զկնի սորա[16] զՍամուէլ ի գեղջէն[17] Արծկէոյ նստուցանեն յաթոռ հայրապետութեանն[18]. եւ յորում ժամանակի Վարդ՝ եղբայր Վահանայ, պայազատէ զՀայս:* 15 *Եւ սորա եւս կացեալ յաթոռ հայրապետութեան ամս տասն[19] վախճանի:* 16 *Իսկ ապա յետ սորա զՄուշէ ի Նահանգէ Կոտէից, ի գեղջէ Այլաբերից[20] կացուցանեն ի հայրապետական յաթոռն[21]. յորում ժամանակի մարզպանք պարսիկք Հայաստանեայց[22] տիրէին[23]:* 17 *Սորա կացեալ յաթոռ սրբութեան ամս ութ[24] վախճանի:*

18 *Եւ զկնի սորա զՍահակ[25] ի գաւառէն[26] Հարքայ՝ Ցղկայ գեղջէ, կացուցանեն ի հայրապետական աթոռն[27]:* 19 *Եւ ի սորին եւս աւուրս մարզպանք պարսիկք Հայաստանեայցս[28] տիրէին[29] հրամանաւ Կաւատայ[30] արքայի:* 20 *Սորա լցեալ զաւուրս հայրապետութեան[31] իբրեւ ամս հինգ[32] վախճանեցաւ[33] եւ սա[34]:* 21 *Ապա զՔրիստափոր[35] ի գաւառէ Բագրեւանդայ ի Տիրառիճ գեղջէ նստուցանեն յաթոռ հայրապետութեան[36], որ կալաւ զառաջնորդութիւն[37] ամս վեց[38]:* 22 *Եւ զկնի սորա զՂեւոնդ, որ էր ի Փոքր Եռաստայ, կացուցանեն յաթոռ սրբութեանն[39]:* 23 *Յաւուրս սորա Խոսրով թագաւորէ Պարսից՝ փոխանակ հաւր իւրոյ Կաւատայ. եւ ապա ապստամբեալ ի նմանէ Վարդանն[40] Մամիկոնեան՝ սպանանէ զմարզպանն Սուրէն ի Դվին քաղաքի, եւ ինքն հանդերձ այլաւք[41] նախարարաւքն[42] գնայ[43] ի ծառայութիւն[44] Յունաց:* 24 *Իսկ Ղեւոնդի կա-*

1 ´î[1-3] ³Ù»Ý»óáõÝó (² ¶¸ Û³Ù»Ý»óáõÝó)
2 î[1]î[3] »õ Ý½áí» ³É »õ, î[2] ...] Ý½áí» ³É »õ
3 ¸ ù³ÕÏ»¹ûÝÇ
4 î[1] 35, î[3] »ñ»ëáõÝ] .É».
5 ¶¸î[3] Ñ³õ³ ïáóÝ
6 î[2] ...] ³Ý³õñ¿Ý
7 ¶î[3] ù³ÕÏ»¹áÝ³Ï³Ý
8 î[2] ...] ³ éÉó»³É... Ýáñá·¿ñ »õ
9 ²´ í ï ³ÝÏë, î[2] ½í ï ³Ý·ë (¶¸î[1]î[3] í ï ³Ý·ëÝ)
10 ² íßï Çó
11 ¸î[2]î[3] Ñ³ëï ³ ï¿ñ (²´¶î[3]1 Ñ³ëáõó³Ý¿ñ)
12 ´ ³ñ»³ÙµÝ
13 ²´¶¸ > »õ
14 ¶¸ ³Ýï, î[1-2] > ³Ý¹
15 ²´¶¸ .»., î[1] 5
16 ² Ýáñ³
17 ²´¶¸ ·»Õç¿
18 ²´ Ñ³Ûñ³å»ï áõÃ»³Ý
19 ²´¶¸ .Å., î[1] 20
20 ¶ > Ç ·»Õç¿ ³ÛÉ³µ»ñÇó: î[1] ³ÛÉ³µ»ñ¿Çó, î[3]2 > ³Û-É³µ»ñÇó
21 ²´¶¸î[3] ³ÃáéÝ, ¸° Û³ÃáéÝ
22 î[1] Ñ³Û³ëï ³Ý»³Ûóë (²´¶¸î[1]î[3] Ñ³Û³ëï ³Ý»³Ûó)
23 ´ ïÇñ»Ý
24 ²´¶¸ .Á., î[1] 8
25 ´ ë³Ñ³Ï
26 ´¶ ·³õ³é¿
27 î[1]î[3]Û³ÃáéÝ
28 ² Ñ³Ûáó, ¶ Ñ³Û³ëï ³Ý»³Ûó
29 ´ ïÇñ»Ý
30 ² Ï³õ³ ï³, ´ Ï³õ³ ï
31 ´ Ñ³Ûñ³å»ï áõÃ»³ÝÝ
32 ²´¶ í ³Ë×³ÝÇ
33 ²´¶¸ .»., î[1] 5
34 ² > »õ ë³
35 î[1] ùñÇë ï ³÷áñ
36 î[1] Ñ³Ûñ³å»ï áõÃ»³Ý
37 î[1]½³é³çÝáñ¹áõÃÇõÝ
38 ²´¶¸ .½., î[1] 6
39 î[1-2] ëñµáõÃ»³Ý (²¶¸î[3] ëñµáõÃ»³ÝÝ)
40 ²´¶ í ³ñ¹³ÝÝ
41 ²´î[3] ³ÛÉáí
42 ² Ý³Ë³ñ³ñûù
43 ² ·Ý³Û
44 ¶¸ Í³é³ÛáõÃÇõÝ

լեալ զաթոռ հայրապետութեանն[1] զամս ե-րիս[2]՝ վախճանի: 25 Եւ զկնի սորա զՆեր-սէս ի գաւառէ[3] Բագրեւանդայ, ի գեղջէ Աշ-տարակաց ածեալ հաստատեն յաթոռ սրբութեան[4]: 26 Ի ժամանակի աստ Խոս-րով արքայ Պարսից զաւր բազում գումա-րեալ, առաքէ հրոսակս Վարդանայ, եւ լի-նի պատերազմ սաստիկ ի դաշտին Խաղա-մախայ[5]. եւ ի մշտաջան աղաւթից սրբոյն Ներսիսի[6] անհնարին հարուածովք մաշեն զաւրքն Վարդանայ զպարսիկսն: 27 Յա-ւուրս սորա Մախոժ[7], որ էր ի Բեշապուհ գաւառէ, ի Քունարաստան գեղջէ, եւ[8] յազգէ մոգ, եւ ըստ սուրբ աւազանին[9] ի մկրտութեանն[10] Յիզտբուզիտ անուանեալ, որ թարգմանի՝ «Աստուած ապրեցոյց», բազում չարչարանս կրեալ ի մարզպանէ Վշնասն Վահրամայ, ի Դվին քաղաքի պսակի մարտիրոսական[11] պսակաւն ի Քրիստոս[12]: 28 Զոր բարձեալ զսուրբ մար-մինն[13] սրբոյ մարտիրոսին[14]՝ մեծի Հայրա-պետին Ներսիսի[15], բովանդակ[16] եպիսկոպո-սաւք եւ կղերիւք[17] եկեղեցւոյ, եդին մերձ ի սուրբ եկեղեցին կաթողիկոսարանի[18]՝ յա-րեւելից կողմանէ, շինեալ ի վերայ վկայա-րան սուրբ կոփածոյ քարամբք: 29 Սորա կալեալ զհայրապետական[19] աթոռն իբրեւ զամս ինն[20]՝ վախճանի: 30 Եւ[21] զկնի սորա զոմն Յովհաննէս[22] ի Գաբեղենից, ի գեղջէ Սնձեղուան կացուցանեն հայրապետ Հա-յաստանեայցս, որ կացեալ յաթոռ հայրա-պետութեան[23] ամս ժէ[24]:՝ վախճանի: 31 Յետ սորա ապա զՄովսէս՝ զայրն Աս-տուծոյ, որ յԵղիվարդ գեղջէ, եւ[25] սնեալ եւ ուսեալ[26] ի հայրապետանոցին[27] սրբոյ, կացուցանեն յաթոռ սրբոյն Գրիգորի: 32 Յամի տասներորդի[28] հայրապետու-թեան նորա[29] եւ երեսներորդի առաջնե-րորդի[30] ամին Խոսրովայ[31]՝ որդւոյ Կաւա-տայ արքայի Պարսից, լցեալ բովանդա-կեալ[32] շրջանակ բոլորակի հինգհարիւր ե-րեսուն երկու[33] ամաց: 33 Ապա ի հրամա-նէ մեծին Մովսիսի[34] քերթողք[35] եւ գի-տունք արուեստին[36] եդին զկարգ թուա-կանութեան Թորգոմեանս համարոյ, որ է շարժումն յառաջախաղաց եւ հիմն զանա-զան մասանց արուեստին[37]: 34 Եւ այսպէս ըստ հայկականս[38] լեզուի տուեալ տաւ-մար[39] տաւնից տարեկանաց, յայնմ հետէ

---

1 ¸ î[1-3] Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ Ý (² ´¶ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ)
2 ² ´¶ ¸ ³ Ùë .·., î[1] 3, î[3] »ñ»ù
3 î[1-3] · ³ õ ³ é¿Ý (² ´¶ ¸ · ³ õ ³ é¿)
4 ´ ëñµáõÃ» ³ ÝÝ
5 î[1] Ë ³ Õ ³ Ù ³ Õ ³ Û
6 ´ Ý»ñë¿ëÇ, î[1-3] Ý»ñë»ëÇ (² ¶ ¸ Ý»ñëÇëÇ)
7 ² Ù ³ Ëá×
8 î[1] > »õ
9 ¶ ¸ î[1]î[3] ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝÇÝ] ³ õ ³ ½ ³ ÝÇÝ
10 ´ > Ç ÙÏñ ï áõÃ» ³ ÝÝ
11 ¶ ¸ Ù ³ ñ ï Çõñáë ³ Ï ³ Ý
12 ² ´ î[2] Ù ³ Ñáõ ³ Ùµ Ç ùñÇë ï áë¿] å ë ³ Ï ³ õÝ Ç ùñÇë-ï áëª (¶ ¸ î[1]î[3])
13 ´ Ù ³ ñÙÇÝ
14 ¶ ¸ Ù ³ ñ ï ÇõñáëÇÝ
15 î[1-3] Ý»ñë»ëÇ, ´ ¸ Ý»ñë¿ëÇ (² ¶ Ý»ñëÇëÇ)
16 ¶ ¸ µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï
17 ² î[1] ·Õ»ñÇõù, ´ ÏÕ»ñÇÏáëûù
18 ´¶ î[1] Ï ³ ÃáÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇ
19 ´ ½Ñ ³ Ûñ ³ å » ï ³ Ï ³ ÝÝ
20 ´¶ ¸ ³ Ùë .Ã.: ² .Ã., î[1] 9
21 ´¶ ¸ î[1] ÇëÏ] »õ
22 ² ¸ ÛáÑ ³ Ý¿ë, ´¶ î[1] ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë
23 ² ´ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
24 î[1] 17, î[3] ï ³ ëÝ »õ »ûÃÝ
25 î[1-3] áñ »õ (² ´¶ ¸ > áñ, î[1] > »õ)
26 ´ > »õ áõë» ³ É
27 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï ³ óÝ
28 ² ´¶ ¸ .Å.»ñáñ¹Ç (´ »ññáñ¹Ç)
29 î[2] ëáñ ³ (² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ýáñ ³)
30 ² ¶ ¸ .É ³ ., ´ »ñ»ëáõÝ »õ ÙÇ»ññáñ¹Ç, î[1] 31, î[3] Û»ñ»-ëáõÝ »õ ÙÇ
31 ² ´ Ëáëñáíáõ
32 ´ µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï» ³ É
33 ² ´ î[3] .ßÉµ., ¶ ÑÇÝ· Ñ ³ ñÇõñ »õ .Éµ., ¸ ÑÇÝ· .×. »õ .Éµ., î[1] 532
34 ´ î[3] Ùáí ë¿ëÇ, î[2] Ùáí ë»ëÇ (² ¶ ¸ Ùáí ëÇëÇ)
35 ¶ ù»ñÃûÕù
36 ² ³ ñõ»ë ï ÇÝ, ´ > ³ ñáõ»ë ï ÇÝ
37 ² ³ ñõ»ë ï ÇÝ
38 ¶ Ñ ³ ÛÏ ³ Ï ³ Ý
39 ² ï áõÙ ³ ñ

ոչ կարաւտանային իբրեւ[1] մուրացիկ իմն առնլով[2] յայլոց ազգաց[3] զպիտանի[4] խորհրդոցն արարողութիւնս:

35 Այս Մովսէս զԿիւրիովն[5] սրբոյ[6] Կաթուղիկէի[7] վանաց երէց[8], ձեռնադրէ յարքեպիսկոպոսութիւն Վրաց նահանգին եւ Գուգարաց եւ Եգերացւոց՝ ըստ աւրինակի կարգացն առաջնոց: 36 Իսկ ապա մերձ ի վախճանն Մովսիսի[9] Կիւրիոն զճշմարիտ կարգաց եւ զկրաւնից ուղղութիւն[10] ի բաց խզեալ, զոր ի հարցն մերոց ուղղափառաց աշակերտեալ էին կողմանքն այնոքիկ, միտէր զհետ ամբարիշտ[11] ժողովոյն Քաղկեդոնի, զկնի փառամոլ ամբարհաւաճութեան[12] իւրոյ ձգեալ դաւաճանեալ զնախահարս[13] աշխարհին: 37 Ապա վաղվաղակի իսկ[14] ի դերեւ ելանէր խոկացեալ[15] նորայն դաւաճանութիւն[16]: 38 Իսկ Մովսէս բազում մաքառումն ընդդէմ նորա եդեալ, աստուածամերձ խրատու բանից բարեզգեաց[17] զնա կշտամբէր՝ դառնալ ի չարափառ հրէական[18] մոլորութենէ հայհոյութեանցն ի ճշմարիտ գիտութիւնն[19] ըստ հարցն սրբոց դաւանութեան[20]: 39 Այլ նա ոչ ախորժեալ առնուլ զդեղ[21] ի դեղատուէ իմաստնոյ, իսկոյն ապա հասանէ կատարումն կենաց մեծի հայրապետին Մովսիսի[22] կացեալ յաթոռ հայրապետութեան[23] ամս երեսուն[24]:

40 Բայց մինչդեռ կենդանի էր սուրբ հայրապետն Մովսէս, Խոսրով որդի Կաւատայ արքայի Պարսից յետ բազում մարտից արութեանց եւ քաջութեանց եւ տիրելոյ ազգաց բազմաց, ըստ ծագման նշուլից[25] աստուածային լուսոյն ի սիրտ[26] նորա՝ ի ժամ վախճանի իւրոյ հաւատացեալ յԱստուած ճշմարիտ եւ յՈրդի[27] նորա միածին եւ ի Հոգին Սուրբ Աստուծոյ, եւ անարգեալ ի բաց ընկէց[28] զկռամոլ ամբարշտութիւնն[29], խոստովան եղեւ, թէ՝ Ոչ գոյ այլ Աստուած բաց[30] ի միոյն միայն, զոր քրիստոնեայքն[31] պաշտեն: 41 Եւ ապա աւազանին սրբոյ վերստին ծննդեան[32] լուսաւորութեամբ հաղորդի ի[33] կենդանաբար մարմնոյ եւ արեան[34] Տեառն, եւ ողջունեալ զսուրբ Աւետարանն Քրիստոսի համբուրմամբ, յետ երից աւուրց վախճանի ի բարւոք ծերութեան: 42 Եւ բարձեալ զմարմին նորա քրիստոնէից՝ նուիրական սաղմոսերգութեամբ եւ քահանայական դասու[35] տարեալ դնեն ի շիրիմս թագաւորացն:

1 ² ¶ ¸ î[1] > Çµñ»õ
2 ² - ¸ î[1-3] ³ éÝ»Éá í, ÜËÝ.171.ëñµ·.ª ³ éÝÉá í, ÜÐ´ª ³ éÝÉá (Ç Øáõñ ³ óÇ Ï)
3 ¶ ¸ î[1]î[3] ³ ½· ³ ó] ³ Éáó ³ ½· ³ ó
4 ´ ½Ç ï ³ ÉÇ] ½å Ç ï ³ ÝÇ
5 ² ´ ½ÏÇõñÇáÝ
6 ´ ëñµáÝ
7 î[3] Ï ³ ÃáÕÇ Ï ¿Ç
8 ² ¿ñ¿ó
9 ´ ¶ ¸ î[3] Ùá í ë¿ëÇ, î[2] Ùá í ë»ëÇ (² Ùá í ëÇëÇ)
10 î[1-3] áõÕÕáõÃÇõÝÝ (² ´ ¶ ¸ áõÕÕáõÃÇõÝ)
11 ¶ ³ Ýå ³ ñÇß ï , î[2] …] ³ Ùµ ³ ñÇß ï
12 î[1-2] ³ Ùµ ³ ñÑ ³ õ ³ ×áõÃ» ³ ÝÝ (² ´ ¶ ¸ î[3] ³ Ùµ ³ ñÑ ³ õ ³ -×áõÃ» ³ Ý)
13 ´ »õ ½Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñë
14 î[1] > Çë Ï
15 ² ËáÏ ³ ó» ³ É <ËáÏ ³ ó» ³ É>
16 î[1-2] ¹ ³ õ ³ × ³ ÝáõÃÇõÝÝ (² ´ ¶ ¸ î[3] ¹ ³ õ ³ × ³ ÝáõÃÇõÝ)
17 ´ µ ³ ñ¿½·» ³ ó
18 î[3]1 Ññ¿ ³ ÏñûÝÝ
19 ² ´ ·Ç ï áõÃÇõÝ

20 î[1] ¹ ³ õ ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ
21 ´ ¹»Õ, ¶ ¸ î[1]î[3] > ½¹»Õ
22 ´ ¶ ¸ î[3] Ùá í ë¿ëÇ, î[1-2] Ùá í ë»ëÇ (² Ùá í ëÇëÇ)
23 ¶ ¸ Ñ ³ ñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
24 ² ´ ¶ ¸ .É., î[1] 30
25 ´ î[2] ÝßáÕÇó (² ¶ ¸ î[1]î[3] ÝßáõÉÇó)
26 ¶ ¸ ëÇñ ï ë
27 ¶ áñ¹ÇÝ
28 ² ´ î[2] > ÁÝÏ¿ó (¶ ¸ î[1]î[3])
29 ¶ ³ Ùå ³ ñß ï áõÃÇõÝÝ
30 ´ ¶ î[1-3] µ ³ ó (² ¸ µ ³ ó)
31 ² ´ ùñÇë ï áÝ» ³ ù
32 ² ´ ¶ ¸ ÍÝÝ¹» ³ ÝÝ
33 ² ´ ¶ > Ç
34 ² ´ ³ ñ» ³ ÝÝ
35 î[1-3] ¹ ³ ëáõ (² ´ ¶ ¸ ¹ ³ ëáõ)

43 *Եւ Թագաւորէ որդի նորուն[1] Որմիզդ ընդ նորա[2], զոր իւրոց[3] իսկ մերձաւորացն եւ այլոց եւս նախարարաց նենգ գործեալ, յիւրումն[4] իսկ դահլճի[5] զնա սպանանեն. եւ փոխանակ նորա որդի նորուն[6] Խոսրով Թագաւորէ:* 44 *Այլ եւ սմա եւս ի[7] Վահրամայ ումեմնէ իշխանէ[8], որ Թագաւոր զինքն կարդայր, նենգ գործեալ, փախստեայ անկանի առ Մաւրիկ կայսր Հոռոմոց[9]:* 45 *Իսկ կայսերն[10] աւժանդակեալ[11] Խոսրովայ բազում զաւրու հանդերձ՝ սպանանի Վահրամն ի Ռայ[12] առ հասարակ ի նոցանէ:*

46 *Եւ Խոսրով՝ Թոռն հաւատացեալ Խոսրովուն[13], հաստատի դարձեալ ի Թագաւորութիւնն[14] Պարսից. եւ ըստ երախտահատոյցն լինելոյ խնդրէ Մաւրիկ ի Խոսրովայ զՄիջագետս Դարայիւ[15] եւ Մծբնաւ հանդերձ, եւ ի Հայոց զայն աշխարհ, որ Տանուտիրական[16] Գունդն անուանէր[17] բաց[18] յՈստանէն, ի Դվին[19] քաղաքէ եւ յերկուցն եւս գաւառաց, որ է Մասեացոտն եւ կողմն[20] Արագածու[21]:* 47 *Զայսոսիկ ի բաց զատուցեալ, զայլն ամենայն Թողու Խոսրով ի Մաւրիկ, ի լեռնէն որ կոչի Ընձաքիսար[22] մինչեւ ցԱռեստն աւան եւ ցՀացիւն[23]:* 48 *Ապա կայսեր[24] Մաւրկայ[25] ձեռներիցութեամբ իմն փոփոխումն արարեալ անուանց աշխարհացն այնոցիկ, որ ի մերոյն Արամայ կարգաւ եդեալ էր. եւ նախ զԱրմենին[26] զայն, որ Առաջին Հայքն անուանիւր՝ Երկրորդ Հայք զնա Մաւրիկ կոչեաց, յորում մայրաքաղաք է Սեւաստիայ:* 49 *Իսկ զԿապադովկիայ[27], յորում մայրաքաղաք է[28] Կեսարիայ[29], եւ Երկրորդ Հայք նախ անուանիւր, կոչէ զնա Երրորդ Հայք եւ առնէ զնա եպարքի:* 50 *Իսկ զՄելիտինէ, որ ունի զհամանուն իւր գաւառս, է եւ[30] Երրորդ Հայք, կոչէ զնա Առաջին[31] Հայք:* 51 *Իսկ զՊոնտոս[32], յորում մայրաքաղաք է Տրապիզոն՝ կոչէ զնա Մասն Մեծ Հայոց. եւ զՉորրորդն կոչեցեալ Հայք, յորում մայրաքաղաք[33] է[34] Մարտիրոսաց[35] պաւլիս, այսինքն՝ Նփրկերտ, Յուստիանուպիստ զնա[36] գրէ ի դիւան արքունի[37]:* 52 *Դարձեալ զաշխարհն Կարնոյ[38], յորում մայրաքաղաք է[39] Թէոդոսուպաւլիս[40] անուանէ զնա Մեծ մասն Մեծ Հայոց:* 53 *Եւ որ ի Մեծն Հայոց մասն ինչ մնացեալ էր ի ձեռս Հոռոմոց[41] կողմանց անտի[42] Բասենոյ*

1 ² Ýáñ ³
2 ¶ ¸ î¹î³ ~ ÁÝ¹ Ýáñ ³ áñÙÇ½¹
3 î¹⁻³ Çõñáó (² ´¶ ¸ î¹î³ Çõñá)
4 î¹î³ ÇõñáõÙ
5 ² ´ ¹ ³ ÑÕ×Ç
6 ² Ýáñ ³
7 ´ > Ç
8 ² ´ ~ ÇßË ³ Ý¿ áõÙ»ÙÝ¿
9 ² ÑéáÙáó, ´ ÑéáÙ ³ »óõáó
10 ² ´ Ï ³ ë»ñ
11 ² ûÅ ³ Ý¹ ³ Ï É» ³ É
12 ² - ¸ î¹⁻³(µÉñ ûñÝÏù) Çé ³ (è ³ ª Ð»ñ ³ Ã ùÕù.)
13 ² ´ Ëáëñáíáõ
14 ² ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
15 ² ¹ ³ ñ ³ Çõ
16 ² ´¶ î¹⁻² ï ³ Ý ³ ïÇñ ³ Ï ³ Ý (´ î³1 ï ³ Ýáõ ïÇñ ³ Ï ³ Ý)
17 ² ³ Ýõ ³ Ý¿ñ
18 ² ´ î²⁻³ µ ³ ó (¶ ¸ î¹ µ ³ ó)
19 ² ¹ áõÇÝ
20 ¸ ÏáÕÙ
21 ² ´¶ ÏáÕÙ ³ ñ ³ · ³ Í ³

22 ² - ¸ î¹⁻³ ÁÝÍ ³ ùÇë ³ ñ, ÜËÝ.360.ëñµ·.ª ÁÝÓ ³ ùÇë ³ ñ
23 î³1 óÑ ³ óÇõÝ ·ÇõÕ
24 ¸ î¹ Ï ³ ë»ñÝ
25 ´ ÙûñÇÏ ³
26 ² ½ ³ ñÙ¿ÝÇÝ
27 ´¶ ½Ï ³ å ³ ¹áÏ ³ , ¸ ½Ï ³ å ³ ¹áÏÇ ³
28 ¶ î¹î³ > ¿
29 ´¶ Ï»ë ³ ñÇ» ³
30 ´ ~ »õ ¿
31 ² ³ é ³ çÇÝÝ
32 ´ åáÝïáë
33 î¹ ù ³ Õ ³ ù
34 ² ¶ ¸ î¹î³ > ¿
35 ´ ¸ Ù ³ ñ ïÇõñáë ³ ó
36 ´ ½»õë] ½Ý ³
37 ² ¶ ¸ > ½Ý ³ ·ñ¿ Ç ¹Çõ ³ Ý ³ ñùáõÝÇ
38 ² ¶ ¸ î¹ Ï ³ ñÝ ³ (´ î¹î³ Ï ³ ñÝá)
39 ¶ ¸ î¹ > ¿
40 ´ î¹î³ Ã¿á¹áõëåûÉÇë
41 ² ÑéáÙ ³ »óõáó, ´ ÑéáíÙ ³ »óõáó Ç
42 î² ³ ÝïÇ Ç (² ´¶ ¸ î¹ > Ç)

մինչեւ ի սահմանս Ասորեստանի՝ Մեծ Հայք զնա կոչէ. իսկ զկողմանս Տայոց սահմանաւքն[1] իւրովք հանդերձ՝ Խորագոյն Հայք անուանէ[2], եւ զկողմն Դվին[3] քաղաքի՝ Ներքսագոյն Հայք[4]: 54 *Այսպէս ամենեցունց[5] սոցա փոփոխումն արարեալ Մաւրկայ՝ գրէ ի դիւանս արքունի:*

55 *Արդ, այսոքիկ սակս այսորիկ առ[6] յինէն քեզ երկրորդեալ գրեցաւ, զի մի՛ տգիտութիւն ինչ ինձ վարկցես[7] զայն, զոր յառաջագոյնն[8] առ[9] յինէն քեզ պատմեալ եղեւ՝ Առաջինն[10] եւ Երկրորդն[11] եւ Երրորդ[12] եւ Չորրորդ Հայք. զի այն առաջինն ի մերոյն յԱրամայ[13] քաջէ անուանեալ եղեւ, իսկ այս երկրորդս[14]՝ ի Մաւրկայ կայսերէ Հոռոմոց[15]:* 56 *Եւ արդ, այսոքիկ քեզ վասն այսոցիկ[16] բաւականացեալ, ես դարձեալ ի կարգ Պատմութեանս դարձայց:*

ԺԷ.[17] 1 *Խոսրովայ հաստատեալ ի թագաւորութիւնն Պարսից՝ աստանաւր Սմբատ[18] քաջ Բագրատունի բազում եւ անհնարին մարտս յարդարէր ընդդէմ բոլոր թշնամեաց նորա. եւ արիաբար մրցմամբ վանեալ վկանդեալ[19] զբնաւ հակառակորդս նորա, յոտին նմա կացուցանէր:* 2 *Ընդ որ զարմացեալ Խոսրովայ՝ յաւէտ իմն հաճոյանայր Սմբատ յաչս նորա. եւ բազմաւք ոմամբք ընծայական աւժտութեամբք զնա պատուասիրեալ՝ տայ նմա եւ զմարզպանութիւնն[20] Վրկանայ:* 3 *Իսկ Սմբատայ[21] երթեալ հասեալ յաշխարհն այն[22]՝ գտանէ անդ[23] զգերեալ ազգս[24] ի Հայաստանեայց[25] եւ բնակեցուցեալս ի Թուրքաստան կողմանէ մեծի անապատին, որ Սագաստան[26] անուանի[27], զլեզու[28] իւրեանց մոռացեալ եւ զպրութիւնն[29] նուազեալ յոյժ:* 4 *Որոց եւ տեսեալ զՍմբատ[30]՝ յաւէտ իմն խրախ[31] լինէին, եւ ի հրամանէ նորուն[32] դարձեալ աշակերտեալ ըստ հայերէն հագագացս[33] սիղոբայիցն[34] զլեզուն նորոգէին. եւ ուսեալ զդպրութիւն[35] հայերէն՝ հաստատէին ի հաւատս:* 5 *Եւ ապա զերէց[36] ոմն ի նոցունց իսկ՝ Աբէլ անուն, եպիսկոպոս նոցա հրամայէ կացուցանել մեծի հայրապետին մերոյ Մովսիսի[37]:* 6 *Եւ այսպէս վիճակ մեծի աթոռոյ[38] սրբոյն Գրիգորի ի հեռաստան երկրի զնոսա կազմէ մինչեւ ցայսաւր ժամանակի:*

---

1 ² ´î² ë ³ ÑÙ ³ Ýûù (¶ ¸ î[1]î[3] ë ³ ÑÙ ³ ÝûùÝ)
2 î² > ³ Ýáõ ³ Ý¿ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
3 ¸ ¹ ÁõÇÝ
4 î[1]î[3]3 Ñ ³ Ûù ³ Ýáõ ³ Ý¿
5 ¶ ³ Ù»Ý»óáõÝ
6 ´ ³ é Ç
7 ² ´ í ³ ñÏóÇë
8 ´î[1-3] Û ³ é ³ ç ³ ·áÛÝ (² ¶ ¸ Û ³ é ³ ç ³ ·áÛÝÝ)
9 ´ ³ é Ç
10 ´¶ ³ é ³ çÇÝ
11 ² ´¶ »ñÏñáñ¹
12 î[1]î[3] »ññáñ¹Ý
13 ´ ³ ñ ³ Ù ³ Û
14 ¶-¸ î[1-3] »ñÏñáñ¹ (² ´ »ñÏñáñ¹ë)
15 ´ ÑéáÙ ³ Û»óõáó
16 ´ ³ ÛëáñÇÏ
17 ´ ·É. .Å¿., î³ [illegible]
18 ² ëÙå ³ ï
19 ² - ¸ î[1-3] í ï ³ Ý·» ³ É, ÙËÝ.261.ëñµ·.ª íÏ ³ Ý¹» ³ É
20 î[1-3] ½Ù ³ ñ½å ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ¸ ½Ù ³ ñ½å ³ ÝáõÃÇõÝÝ)
21 ² ëÙå ³ ï ³ Û
22 ¶ ¸ î[1]î[3] ³ ÛÝ
23 ¸ ³ Ý ï
24 ² ¶ ¸ î[1]î[3] ³ ½·ë ·»ñ» ³ Éë] ½·»ñ» ³ É ³ ½·ë
25 ² Ññ¿ ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûó, î[1]î[3] Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûóë
26 ² ´ ë ³ ·ë ï ³ Ý
27 ² ³ Ýõ ³ ÝÇ
28 ² ´ »õ ½É»½áõ
29 ² ´ ¹ åñáõÃÇõÝ
30 ² ½ëÙå ³ ï
31 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ëñ ³ Ëù
32 ² ÝáñÇÝ
33 ² ¶ ¸ Ñ ³ · ³ · ³ Ûó, ´ Ñ ³ · ³ · ³ ó, î[1]î[3] Ñ ³ · ³ · ³ Ûë
34 ² ´ ëÇÕáµ ³ ÛÇó
35 ² ¶ ¸ ¹ åñáõÃÇõÝ
36 ² ½¿ñ¿ó
37 î[1-2] Ùáí ë»ëÇ, ´ ¸ î³ Ùáí ë¿ëÇ (² ¶ ÙáíëÇëÇ)
38 ² ³ ÃáéáÛÝ

7 *Բայց Սմբատայ[1] մարտիւ քաջու-թեան[2] զամենայն Թշնամիս Խոսրովու նուաճեալ հնազանդէր[3] յետ բազմաբազձ բարութիւնս[4] նմա պարգեւելոյ[5] Խոսրովու եւ մեծահարկի մեծարանս դնելոյ, հրամա-յէ երթալ տեսանել Սմբատայ[6] զերկիր ծննդեան իւրոյ:* 8 *Իսկ նա յերթալն իւ-րում ըստ հրամանի Խոսրովայ[7] խնդրէ շի-նել զեկեղեցին ի Դվին[8] քաղաքի, որ էր իսկ անուանակոչութեամբ Սրբոյն Գրիգո-րի:* 9 *Իսկ արքայի աչալուրջ երեսաւք զհայցուածս նորա լցեալ, եւ այնպէս հրա-ման առ ի նմանէ ընկալեալ, չուէ գնայ, եւ եկեալ հասեալ յիւրական յաշխարհս[9] յայս[10] եւ տեսեալ առանց առաջնորդի զաշխարհս Հայոց, վասն զի վախճանեալ էր մեծ հայրապետն Մովսէս, ապա կարգէ ի վերակացութիւն Հայոց զԱբրահամ Ռշտունեաց[11] եպիսկոպոս, ի գեղջէ Աղբա-Թանից. եւ ինքն արկանէ հիմն եկեղեցւոյն սրբոյ կոփածոյ քարամբք, գեղեցկադիր շինուածիւ[12], կրով ձուլեալ ի մի, զի յա-ռաջ յաղիւսոյ եւ ի փայտէ կազմեալ էր նա ի սրբոյն Վարդանայ:* 10 *Իսկ պահնակ ամրոցին ամբաստան առ արքայ[13] լինի՝ իբր վնասակար[14] զնա գոլ բերդին. եւ վաղվաղակի հրաման ընդունի, եթէ բերդդ[15] քակեսցի եւ եկեղեցիդ ի դմին[16] տեղ շինեսցի[17]:* 11 *Բայց մեծ հայրապետն Աբրահամ քրիստոսաւանդ կարգաւք եւ առաքինահրաշ երկաւք[18] գուն ի վերայ գործէր[19], զի թերեւս հնար լիցի դարձու-ցանել զԿիւրիոն եւ զհնազանդեալսն նմա ի մոլորութեան ճանապարհէն, այլ նոքա ոչ թերեւս զճշմարտութիւնն պատուէին[20], քան թէ միայն զզաւշաքաղութեան[21] եւ զփառամոլ բարուց բոյսս[22] ի վեր ընձիւ-ղեալ աճեցուցանէին:* 12 *Եւ այսպէս ապա զմարդադաւան տաւմարն[23] Լեւոնի փո-խանակէին ընդ առաքելական աւանդից երիցս երանեալ սուրբ Լուսաւորչին Գրի-գորի[24], որ եբաց նոցա զդուռն լուսոյ ճշմարիտ աստուածգիտութեան:* 13 *Եւ այ-նուհետեւ բազում եպիսկոպոսաց ժողով արարեալ մեծի[25] հայրապետին Աբրահա-մու ի Դվին[26] քաղաքի՝ հրամանաւ քաջին Սմբատայ[27] եւ այլոց եւս նախարարացն, աստուածամերձ եւ անբիծ[28] այցելութեամբ ուշ եդեալ Աստուածային Գրոց եւ ստու-գագէտ իմացուածիւ ծանուցեալ զուղիղ դաւանութիւն սուրբ հարցն, նզովեցին զԿիւրիոն՝ զպառակտիչն եկեղեցւոյ Քրիս-տոսի, եւ զամենայն հնազանդեալս եւ զհամախոհս[29] չար հերեսիութեանն[30]. եւ անէծս ցաւագինս[31] ուղղափառ դաւանո-ղաց մերոց նահանգիս ի վերայ եդին՝ ոչ*

---

1 ² ëÙå ³ ï ³Û, ´î² ëÙµ ³ ï ³Û áñ (² ¶ ¸ î¹î³ > áñ)
2 î¹⁻² ù ³ çáõÃ» ³ Ý (² ´¶ ¸ î¹ ù ³ çáõÃ» ³ Ý)
3 ² ´î¹ Ýáõ ³ ×¿ñ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹» ³ É, ¶ ³ ×¿ñ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹»É, ¸ î³ Ýáõ ³ ×¿ñ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹»É
4 ² ¸ µ ³ ñáõ
5 ¶ å ³ ñ·»õ»Éáõ
6 ² ëÙå ³ ï ³Û, ¶ > ëÙµ ³ ï ³Û
7 ² Ññ ³ Ù ³ ÝÇÝ Ëáëñáíáõ
8 ² ¹áõÇÝ, ¸ ¹ÁõÇÝ
9 ´ Ç ÛÇõñ ³ Ï ³ Ý ³ ßË ³ ñÑë
10 ¶ ³ Ûë
11 ² ´ Áéßï áõÝ» ³ ó, ¸ éÁßï áõÝ» ³ ó
12 ² ßÇÝáõ ³ Í°°õ (ßÇÝáõ ³ Íáõ±)
13 ² ´ ³ ñù ³ ÛÇ
14 ¶ ¸ î¹ ½íÝ ³ ë ³ Ï ³ ñ
15 ² µ»ñ¹ ï
16 ´ ¹ÇÙÇÝ
17 ² > »õ »Ï»Õ»óÇ¹ Ç ¹ÙÇÝ ï »Õ ßÇÝ»ëóÇ
18 î¹î³ »ñ·ûù
19 î¹⁻³ ·áñÍ¿ (² ´¶ ¸ ·áñÍ¿ñ)
20 ² å ³ ïõ¿ÇÝ
21 î¹ ½ ³ õß ³ ù ³ ÕáõÃ» ³ Ý
22 ² ´ ½µáÛëë
23 ´ ïáÙ ³ ñÝ
24 ².22 ³ ª Éë. ·ñãÇª ¦µ ³ ñµ ³ Ýç»°ë, ½Ç ã»Ý Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï Éáõë ³ õáñãÇÝ§
25 î¹ Ù»ÍÇÝ
26 ² ¹õÇÝ
27 ² ëÙå ³ ï ³Û, ¶ ëñµ ³ ï ³Û
28 ² ´¸ î¹⁻³ ³ ÙµÇÍ (¶ ³ ÝµÇÍ)
29 î³ ½Ñ ³ Ù ³ ËáÑë
30 î² Ñ»ñ»ëÇáõÃ» ³ Ý, ² ´¶ Ñ»ñ¿ëÇáõÃ» ³ ÝÝ, ¸ î¹î³ Ñ»ñ»ëÇáõÃ» ³ ÝÝ
31 î¹⁻² ó ³ õ ³ ·ÇÝ (² ´¶ ¸ î³ ó ³ õ ³ ·ÇÝë)

ընաւէին իսկ ընդ նոսա միաբանիլ[1], որք զկնի Կիւրիոնի[2] չարափառի չեղեցան, եւ ո՛չ հաղորդակից նոցա լինել, եւ ո՛չ ի տուրեւառիկ վաճառս ընդ նոսա բերիլ, եւ ո՛չ խնամութեամբք[3] իւիք ազգակցիլ[4]. զի մի՛ ի ձեռն այսպիսեաց ինչ[5] մերձաւորութեանց[6] ընդ միմեանս հարեալք եւ վասն այդորիկ[7] վրդովեալ չփոթեսցի անբիծ[8] եւ ուղիղ հաւատ[9] խոստովանութեանս[10] մերոյ դաւանութեան[11] եւ խրամատեսցի ցանկ առաքելական:

14 Յետ այսորիկ ըստ հրամանի կայսերն[12] Մաւրկայ զՅոհան[13] ոմն ի գաւառէ Կոգայ, ի Բագարան գեղջէ կացուցանեն կաթողիկոս[14] յունական կողմանն՝ բնակեցուցանելով զնա[15] ի քաղաքագիւղն[16] Աւան, ուր եւ շինեացն[17] իսկ ինքնին[18] Յոհան[19] զպայծառակերտ քաւարանն սուրբ եւ շուրջանակի նորա յարդարեաց[20] կալուածս[21] կայանի իւրոյ: 15 Իսկ մեծ[22] հայրապետն Աբրահամ ըստ նախասաց բանին ի Դվին[23] քաղաքի բնակէր ի Պարսից բաժնի անդ[24], վասն[25] զի գետն Ազատ զսահման բաժնիցն երկոցունց[26] ընդ մէջ հատանէր: 16 Եւ թէպէտ եւ Յոհան[27] այր ճշմարիտ եւ արդար էր եւ առաքինի ի վարս, եւ բնաւ ոչ ինչ չեղեալ զկնի քաղկեդոնական աղանդիցն[28], սակայն հակառակթոռ[29] գոլով՝ յերկուս հատուածս[30] ճեղքեալ լինէր միատարր միութիւն հայրապետական աթոռոյն. եւ ապա[31] ոչ սակաւ հակառակութիւն կրեալ լինէին կողմանքն երկոքին: 17 Բայց Սմբատ[32] զկնի բազում[33] արիական քաջութեանցն[34] եւ բազմահանդէս երկոց՝ եւ կրկին անգամ մենամարտիկն[35] լինելոյ[36] ընդ Եփթաղեայ[37] արքային Քուշանաց եւ սպանանելոյ զնա՝ վախճանի ի բարւոք ծերութեան ի Տիզբոն[38] քաղաքի: 18 Եւ բարձեալ տարան զմարմին նորա ի Հայք, եւ[39] դնեն ի Դարոյնս, որ ի Կոգ[40] գաւառի:

19 Իսկ զաւրքն Մաւրկայ ապստամբեալ առ ի նմանէ եւ սպանեալ զնա ի պալատանն[41], կացուցանեն[42] փոխանակ նորա[43] զՓոկաս: 20 Իսկ Փոկաս եկեալ զաւրաւք բազմաւք ի Բասեան առ[44] ընդ[45] իւ-

---

1 ´ ÙÇ ³ µ ³ Ý» ³ É, î³ ÙÇ ³ µ ³ Ý»É
2 ¶ ÏÇõñ»ÝÇ
3 î[2-3] ËÝ ³ ÙáõÃ» ³ Ùµ (² ´ ¶ ¸ î[1] ËÝ ³ ÙáõÃ» ³ Ùµù)
4 ´ ³ ½· ³ Ïó» ³ É
5 î³ > ÇÝã
6 ¸ î[1] Ù»ñÓ ³ õáñáõÃ» ³ Ùµ
7 ² ´ ¶ ³ ÛÝáñÇÏ
8 ´ ¸ î[1-3] ³ ÝµÇÍ (² ¶ ³ ÝµÇÍ)
9 ² Ñ ³ õ ³ ×
10 î[2] Ëáë ï á í ³ ÝáõÃ» ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ëáë ï á í ³ Ýáõ- Ã» ³ Ýë)
11 ² ¹ ³ õ ³ ÝáõÃÇõÝ
12 ´ Ï ³ Ûë¿ñ
13 ¸ ½ÚûÑ ³ Ý, î³ ½Úá íÑ ³ Ý
14 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë
15 ¶ > ½Ý ³
16 ² ù ³ Õ ³ ù·»ûÕÝ, ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»ûÕÝ
17 ´ ßÇÝ»ó ³ Ý, î[1] ßÇÝ» ³ ó
18 ² ~ ÇÝùÝÇÝ ÇëÏ
19 î³ Úá íÑ ³ Ý
20 î[1]î[3] ½ ³ ñ ¹ ³ ñ» ³ ó
21 ² Ï ³ Éõ ³ Íë
22 ¶ > Ù»Í
23 ² ¹õÇÝ
24 ¶ ³ Ý ï
25 ¶ î[1] > í ³ ëÝ
26 ¸ î[1] »ñÏáóáõÝóÝ
27 ¸ ÚûÑ ³ Ý, î³ Úá íÑ ³ Ý
28 î[2] ...] »õ µÝ ³ õ... ³ Õ ³ Ý¹ÇóÝ
29 ² Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï ³ Ãáé
30 ² ¶ Ñ ³ ï ³ Íë, ´ Ñ ³ ï õ ³ Íë
31 ´ > ³ å ³
32 ² ëÙå ³ ï, ¶ > ëÙµ ³ ï
33 î[2] > µ ³ ½áõÙ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
34 ´ î[2] ù ³ çáõÃ» ³ Ýó (² ¶ ¸ î[1]î[3] ù ³ çáõÃ» ³ ÝóÝ)
35 ² ´ ÙÇ ³ Ù ³ ñ ï ÇÏÝ
36 ´ ÉÇÝ»Éáó
37 ´ Ñ»åÃ ³ Õ» ³ Û
38 ´ ïÇ½µ ³ Ý
39 ´ > »õ
40 ¸ ·áÏ] Ïá·
41 ² ´ å ³ Õ ³ ï ³ ÝÝ
42 ´ Ï ³ óáõó ³ Ý¿Ý
43 ² ´ ¶ ¸ î[1] > Ýáñ ³
44 ² ´ ³ é Ç
45 ´ ÁÝ¹

րեաւ զՀայաստանեայսս[1] նուաճել: 21 Իսկ Աշտատ[2] ոմն հրամանաւ Խոսրովայ[3] հասեալ ի Հայս եւ դիմեալ ի վերայ, խորտակէր[4] զզաւրսն Յունաց, զի ոչ լինէր թիւ սպանելոցն ի դաշտին. եւ ինքն կալեալ զգործ[5] պատերազմի ընդ Կարնոյ[6] քաղաքի՝ առնոյր զնա, եւ յետ երկեամ մի ամաց զընակիչս քաղաքին յԱհմատան փոխէ: 22 Եւ վասն զի ծերունի կաթողիկոսն[7] Յոհան[8] կայր ի փախստականութեան ի նմա, ընդ նոսին եւ նա եւս ըմբռնեալ՝ վարեալ ի գերութիւն. եւ անդէն վախճանեալ՝ բերաւ ի գիւղն[9] Աւան, որ եղաւ մերձ յեկեղեցին, զոր իւր իսկ էր շինեալ. կալեալ զաթոռ հայրապետութեան[10] ամս ԻԶ.[11] (26): 23 Ի նմին իսկ ամի ապա[12] երանելի հայրապետն Աբրահամ լցեալ զթուական[13] կենաց իւրոց իբրեւ ամս ԻԳ.[14] (23), փոխի եւ նա յաշխարհէ. եւ յաջորդէ զաթոռ նորա Կոմիտաս[15] ի գեղջէ Աղցից, եւ[16] փակակալ[17] Սրբոյն Հռիփսիմեայ[18] վկայարանին, եւ[19] եպիսկոպոս զկնի Մամիկոնեան[20] Տարաւնոյ:

24 Բայց Հերակլի սպանեալ զՓոկաս, զորդի իւր ընդ նորա թագաւորեցուցանէ եւ ինքն զաւրու բազմաւ չուէ գնայ յԱսորեստան: 25 Իսկ Խոռեմ հրամանաւ Խոսրովայ առեալ զԵրուսաղէմ, անհնարին կոտորածիւ սպառէ ի նմա զամենայն այր եւ զբազումս գերէ, ընդ որս եւ զհայրապետն նոցա զԶաքարիայ[21]. եւ զքրիստոսընկալ զսուրբ խաչն տէրունեան[22] ի գերութիւն վարէին:

26 Զայսու ժամանակաւ մեծ հայրապետն[23] Կոմիտաս[24] զվկայարան[25] սուրբ Հռիփսիմեանցն[26], որ նախ խրթին եւ փոքրատեսակ իմն էր շինեալ, եւս հրաշապէս եւ վայելուչ եւ նազելի[27] եւ պայծառ շինուածով[28] յարդարէր. ուր եւ պատահեալ իսկ[29] սուրբ տիկնոջն Հռիփսիմեայ, ոչ սակաւ լինէր հոգեւոր[30] մխիթարութիւն ընաւ իսկ Հայաստանեայցս: 27 Եւ էր նա կնքեալ մատանեաւ սրբոյն Գրիգորի եւ սրբոյն Սահակայ. ապա եւ մեծի հայրապետին եւս[31] Կոմիտասայ[32] ոչ համարձակեալ բանալ զնա, եդ եւ զիւր եւս կնիք[33] ի վերայ նորա. իսկ չափ հասակի սուրբ[34] տիկնոջն էր[35] ինն[36] թիզ եւ առ չորս[37] մատունս: 28 Ապա շինեալ զեկեղեցին սուրբ՝ եւ անդ[38] ամփոփեալ ժողովէ զնշխարս[39] սուրբ տիկնոջն ի պատրաստեալ իւր կա-

1 ² ½Ñ ³ Ů ³ ë ï ³ Ý» ³ Ůë
2 ² - ¸ î[1-3] ³ ßá ï , ÜËÝ.347.ëñµ·.ª ³ ß ï ³ ï
3 ² Ëáëñá í áõ
4 ´¶ Ëáñ ï ³ Ï¿
5 ¶ ¸ î[3] ·áñÍ
6 ´î[2] Ï ³ ñÝ ³ Ů (² ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ñÝáŮ)
7 î[1] Ï ³ ÃáõÕÇ Ïá ëÝ
8 î[3] Ůá í Ñ ³ Ý
9 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
10 ² ´ ¸ Ñ ³ Ůñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
11 î[1] 26
12 ´ > ³ å ³
13 î[1-3] ½Ãáõ ³ Ï ³ ÝÝ, ² ´¶ ½Ãáõ ³ Ï ³ Ý, ¸ ½Ãí ³ Ï ³ Ý
14 î[1] 23
15 ´î[2] ÏáõÙÇ ï ³ ë (² ¶ ¸ î[1]î[3] ÏáÙÇ ï ³ ë)
16 ¶ > »õ
17 ¶ ¸ ½÷ ³ Ï ³ Ï ³ É
18 î[2] ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ Ý, î[1] ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ Ýó (² ´¶ ¸ ÑéÇ÷-ëÇÙ» ³ Ů)
19 î[1-3] > »õ
20 ² ¶ ¸ î[3] Ç Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý, ´ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ ÝÝ

21 ¶ ¸ ½½ ³ ù ³ ñÇ ³
22 ´ ï »ñáõÝ» ³ Ý
23 ² ´ å ³ ï ñÇ ³ ·Ý Ù»ñ] Ñ ³ Ůñ ³ å » ï Ý
24 ´¶ ¸ î[2] ÏáÙÇ ï ³ ë (² î[1]î[3] ÏáÙÇ ï ³ ë)
25 î[2] ½í Ï ³ Ů ³ ñ ³ ÝÝ (² ´¶ ¸ î[1]î[3] ½í Ï ³ Ů ³ ñ ³ Ý)
26 ´î[2] ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ Ýó (² ¶ ¸ î[1]î[3] ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ ÝóÝ)
27 ² ¶ ¸ Ý ³ Ë»ÉÇ
28 ² ßÇÝõ ³ Íá í
29 ² ´ ÇëÏ ³ å ³ , î[1-3] ¸ > ÇëÏ (² ´¶ å ³ ï ³ Ñ» ³ É ÇëÏ)
30 ¶ î[1]î[3] > Ñá·»õáñ
31 ´ > »õë
32 ´¶ ¸ î[2] ÏáõÙÇ ï ³ ë ³ Ů (² î[1]î[3] ÏáÙÇ ï ³ ë ³ Ů)
33 ¶ ÏÝÇùÝ
34 ¶ î[1]î[3] > ëáõñµ
35 ¶ ¸ î[1-3] > ¿ñ (² ´ ¿ñ)
36 ² ´¶ ¸ .Ã.
37 ² ´ .¹.
38 ¶ ¸ ³ Ý ï
39 ¸ ½ÝßË ³ ñ

յանսն[1]*:* 29 ***Յետ որոյ ապա քակեալ սորա զփայտայարկ զմբէթ*[2] *սրբոյ կաթուղիկէին՝ որ ի Վաղարշապատ քաղաքի, շինէ զնա գեղեցկայարմար*[3] *եւ չքնաղատես կոփածոյ քարամբք*[4]*:*

30 ***Բայց Կաւատ՝ որդի առաջնոյ Խոսրովայ, սպանեալ զերկրորդն Խոսրով Պարսից արքայ՝ ինքն փոխանակ նորա թագաւորէ:*** 31 ***Եւ ապա տուեալ Կաւատայ զմարզպանութիւնն Հայոց Վարազտիրոցի՝ որդւոյ*[5] *քաջին Սմբատայ*[6]*, առաքէ զնա յիւրական*[7] *յաշխարհն*[8]*:* 32 ***Իսկ եկեալ նորա՝ եգիտ հրաժարեալ ի կենաց աստի զմեծ հայրապետն Կոմիտաս*[9]*, որ եկաց իսկ յաթոռ հայրապետութեան*[10] *անդ*[11] *ամս ութ*[12]*:* 33 ***Ապա զՔրիստափոր ոմն յԱբրահամեան տանէ, խորհրդակցութեամբ Թէոդորոսի Ռշտունեաց*[13] *տեառն, կացուցանէ յաթոռ հայրապետութեանն*[14]*:* 34 ***Զսմանէ բան ճառի, թէ քսութիւն իմն յիւրում լեզուի*[15] *կրէր. եւ սակս այնորիկ, ասի*[16]*, ապետն*[17] *Վարազտիրոց զչարեալ գտանէր*[18] *ընդ եղբարս իւր:* 35 ***Իսկ ի վերայ այսպիսի համբաւոյ ապա եւ յընտանեաց տանն քիղք չարաբանք ի վերայ յարուցեալ նորա, բամբասանս*[19] *ապիրատս յաւդէին. եւ ապա այնուհետեւ ոչ ըստ իրաւանց ուղղոց ինչ, այլ կամակար մտաւք ըստ կամս անձանց հաստատէին վճիռ՝ անկանիլ*[20] *նմա ի պատուոյն:* 36 ***Իսկ նորա իւրովի կամաւ իսկ*[21] *խոյս*[22] *ի չարէն տուեալ, երթեալ շինէ միայնարան մեծ մերձ ի գիւղն*[23] *Ուղեաց, որ ի Մասեացոտան*[24]*. եւ բազում միանձունս առ ինքն գումարեալ, առաքինաջան երկաւք եւ բազմաշխատ քրտամբք*[25] *փայլէր պահոց պնդակազմութեամբ եւ աղաւթից պաշտպանութեամբ եւ ամենագիշեր տքնութեամբ. կացեալ յաթոռ հայրապետութեան ամս Գ.*[26]*:* 37 ***Ապա փոխանակ նորա կացուցանեն զԵզր ի Նիգ գաւառէ, ի Փառաժնակերտ գեղջէ, որ էր*[27] *փակակալ Սրբոյ*[28] *Գրիգորի:*

ԺԸ.[29] 1 ***Յաւուրս սորա վախճանի Կաւատ Պարսից արքայ, թողլով զթագաւորութիւնն Արտաշրի տղայադիտակ որդւոյ*[30] *իւրոյ:* 2 ***Իսկ ապա Հերակլ սակս ըղձակերտութեան քրիստոսընկալ նշանի խաչին թագաւորեցուցանէ Պարսից զԽոռեմ, եւ զխաչն սուրբ փոխարէն իւր*[31] *առ ի նմանէ հայցեալ*[32]*, որոյ երթեալ եւ սպանեալ ի Տիզբոն զտղայ թագաւորն Արտաշիր՝ վաղվաղակի առաքէ զտէրունեան*[33] *խաչն առ կայսրն*[34] *Հերակլ:* 3 ***Եւ իսկ եւ իսկ ապա զաւրքն Խոռեմայ սպանանեն***

1 ¶ ¸ Ï ³ ÿ» ³ ÝëÝ
2 ¶ ÏÙµ¿Ã
3 ² ·»Õ»óÏÿ ³ ñÙ ³ ñ
4 ´ ù ³ ñ ³ Ùù
5 ´ áñ ¹ áÿ
6 ² ëÙå ³ ï ³ ÿ
7 î¹ Çõñ ³ Ï ³ Ý
8 î³ ³ ßË ³ ñÑÝ
9 ² - ¸ î² ÏáõÙÇ ï ³ ë (î¹î³ ÏáÙÇ ï ³ ë)
10 ² Ñ ³ ÿñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ, ¶ ¸ î¹ Ñ ³ ÿñ ³ å » ï ³ Ï ³ Ý
11 ² ¶ ¸ î¹ > ³ Ý ¹
12 ² ´ ¶ ¸ .Á., î¹ 8
13 ² Áéß ï áõÝ» ³ ó, ´ ÁéÁß ï áõÝ» ³ ó
14 î² Ñ ³ ÿñ ³ å » ï áõÃ» ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î¹î³ Ñ ³ ÿñ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ)
15 ² É»½õÇ
16 ² - ¸ î¹⁻³ ³ ë¿, ÜËÝ.308.ëñµ·.ª ³ ëÇ
17 ´ ³ ë å » ï
18 ¶ ¸ î¹î³ · ï ³ ÝÇõñ
19 ¸ µ ³ Ýµ ³ ë ³ Ýë
20 ´ î³ ³ ÝÏ ³ Ý»É
21 î¹⁻³ > ÇëÏ (² ´ ¶ ¸ ª áõÝ»Ý)
22 ´ Ë ³ ÿë
23 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
24 ² ´ ¶ ¸ Ù ³ ë» ³ ó á ï ³ Ý, î¹ Ù ³ ë» ³ ÿ á ï ³ Ý
25 ´ ùñ ï ³ Ùù
26 ´ ¶ ¸ .·., î¹ 3, î³ »ñÇë
27 ¶ > ¿ñ
28 ´ î¹ ëñµáÿÝ
29 ´ ·É. .ÅÁ., î³ Յաղագս Եզրի կաթողիկոսի, եւ Յովհաննու Մայրագոմեցւոյ
30 ´ áñ ¹ áÿ
31 ² > Çõñ
32 ¶ Ñ ³ ÿó»É
33 ´ ½ï »ñáõÝ» ³ Ý
34 ¶ Ï ³ ÿëñ

զԽոսեմ ի ճեմարանի իւրոյ ասպարիսին[1], կացուցեալ Թագաւոր զԲոր[2] դուստր Խոսրովու, որ էր կին Խոռեմայ, եւ[3] յետ մահու[4] նորա զԽոսրով ոմն յազգէ Սասանայ. իսկ յետ նորա զԱզրմիկ[5] դուստր[6] Խոսրովայ. եւ յետ նորա զՈրմիզդ՝ Թոռն Խոսրովայ, զոր խեղդամահ արարին. եւ զկնի[7] Թագաւորէ Յազկերտ՝ Թոռն Խոսրովայ:

4 *Իսկ Հերակլէս[8] զքրիստոսընկալ խաչն տարեալ դնէ յԵրուսաղէմ[9] ի տեղւոջ իւրում:* 5 *Բայց Մժեժ[10] Գնունի զաւրավարի ի Հերակլեայ[11] եւ առաքի ի Հայս. ապա պատուէր[12] տայ Հայրապետին Եզրի երթալ լինել կցորդակից եւ հաղորդ կայսեր ի գործ մասին խոստովանութեան հաւատոյ. «Եւ եթէ ոչ, ասէ[13], կամիցիս երթալ՝ միակցիլ, արասցուք մեզ ա՛յլ կաթողիկոս[14]»:* 6 *Եւ Եզրի՝ վասն զի ոչ կարացեալ զատանիլ յիւրոց հաւատացեալ հաւտիցն, յանձն առնու երթալ առ կայսր:* 7 *Եւ իբրեւ չոգաւ՝ ո՛չ տանէր ընդ իւր զՅոհան[15] փակակալ Սրբոյն Գրիգորի, որ էր յայնմ ժամանակի փիլիսոփայ կատարեալ եւ Աստուածային Գրոց գիտութեան բանիբուն ճանաչիւր[16]. այլ զա՛յլ ոմն՝ զիւր[17] քեռորդի[18] կիսակատար ուսմամբ, առեալ գնայր՝ նովաւ վճարել[19] զգործ իւրին:* 8 *Եւ ի հանդիպել[20] կայսերն՝ խնդրեն առ ի նմանէ ձեռնարկ հաւատնամակի[21]. զոր[22] եւ վաղվաղակի իսկ գրեալ ետ նոցա՝ նզովեալ[23] զամենայն հերձուածողս[24] բաց[25] ի ժողովոյն Քաղկեդոնի:* 9 *Իսկ Եզրի եւ իւրայոցն տգիտաբար իմն իբր անծանաւթ Գրոց Աստուածայնոց, ո՛չ կարացեալ ի միտ առնուլ զխորամանկ հնարիմացութիւն[26] հերձուածոյն, որ ընդ կայսերական ձեռագրիւն[27] իբրեւ[28] ընդ գրուանաւ էր թագուցեալ[*], դաւաճանեալ խաբեցան[29] ընդ նոսա[30] ըստ աւրինի տաւմարին[31] Լեւոնի:* 10 *Եւ ապա մեծարեալ յարքայէ[32] եւ ընկալեալ պարգեւս զերիր մասն գիւղաքաղաքին[33] Կողբայ եւ զաղս[34] նորուն[35] բովանդակաբար[36], դառնայ մեծաւ շքով ի տեղի իւր:* 11 *Իսկ ի չուել գալ նորա՝ ըստ աւրինի սովորական կարգացն կղերք[37] եկեղեցւոյն իւրոյ փութացեալ[38] [ընդառաջ][39] լինէին:* 12 *Բայց փիլիսոփոսն Յոհան[40], զոր վերագոյն ասացաք, ոչ*

1 ² ´ ¶ ~ ³ ë å ³ ñÇ½ÇÝ (´ ¶ ³ ë å ³ ñÇëÇÝ) Çõñá[illegible]
2 ² ´ ½µñµáñ
3 ² ´ ¶ ¸ î[1-2] áñ, î[3] »õ, ÜËÝ.245.ëñµ·.ª »õ] áñ
4 ² î[1]î[3] Ù ³ Ñáõ ³ Ý
5 î[1] ½ ³ ½ñÇÏ, î[3]1 ½ ³ ñÙÇÏ. ÜËÝ.357.áõÕÇÕÁª ½ ³ ñÙÇ-¹ áõùÃ
6 ² ¶ ¸ î[1] > ¹ áõë ï ñ
7 î[2] ½ÏÝÇ Ýáñ ³ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > Ýáñ ³)
8 ´ î[2] Ñ»ñ ³ ÏÉ ³ [illegible] (² ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ»ñ ³ ÏÉ¿ë)
9 ² ´ > [illegible]»ñáõë ³ Õ¿Ù
10 ² - ¸ î[1-3] Ù ³ Å»Å (î[3]2 ÙÅ»Å)
11 ² ´ Ñ»ñ ³ ÏÉ¿
12 ² å ³ ï õ¿ñ
13 ² ´ ~ ³ ë¿ áã
14 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë
15 î[3] ½[illegible]á í Ñ ³ Ý
16 î[2] × ³ Ý ³ ã¿ñ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] × ³ Ý ³ ãÇõñ)
17 î[1]î[3] Çõñ
18 î[1] ù»éáñ¹ÇÝ

19 ´ í× ³ ñ» ³ É
20 ² ¶ ¸ Ñ ³ Ý¹ÇåÇÉ
21 ² - ¸ î[1-3] Ñ ³ õ ³ ï Ý ³ Ù ³ ÏÇ (ÜËÝ.399.ëñµ·.ª Ñ ³ õ ³ ï-Ý ³ Ù ³ ÏÇ. ÑÙÙ ï . · ³ ÑÝ ³ Ù ³ Ï)
22 î[1-3] áñ (² ´ ¶ ¸ ½áñ)
23 ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ý½á í »É
24 ² ¶ Ñ»ñÓáõ ³ ÍûÕë
25 ´ î[1] µ ³ [illegible]ó (² ¶ ¸ î[1]î[3] µ ³ ó)
26 ² ´ ÑÝ ³ ñÇÙ ³ óáõÃÇõÝÝ
27 ´ Ó»éÝ ³ ·ñÇõÝ
28 î[1-2] Çµñ (² ´ ¶ ¸ î[3] Çµñ»õ)
[*] Մատթ. Ե. 15, Մրկ. Դ. 21
29 ´ Ë ³ µ» ³ óÝ
30 ¶ ¸ î[1]î[3] Ýáñ ³] Ýáë ³
31 ² ï áõÙ ³ ñÇÝ, ´ ï áÙ ³ ñÇÝ
32 ¶ ¸ [illegible] ³ ñù ³ [illegible]¿Ý
33 ² ´ ·»Õ ³ ù ³ Õ ³ ùÇÝ
34 ² ´ ¶ ¸ ½ ³ Õ ï ë
35 ² ÝáñÇÝ
36 ´ µ ³ õÁÝ¹ ³ Ï ³ µ ³ ñ
37 ² ·Õ»ñù
38 ² ÷áõÃ ³ ó» ³ Éù
39 î[2] ÁÝ¹ ³ é ³ ç (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > ÁÝ¹ ³ é ³ ç)
40 ¸ [illegible]ûÑ ³ Ý, î[3][illegible]á í Ñ ³ Ý

եւս ընդ այլսն երթալով լնուլ[1] զսակ հար-կին, որ ի վերայ կայր: 13 *Եւ մտեալ ի տաճարն, խնդիր[2] Յոհաննու[3] լինէր ի հայ-րապետէն Եզրէ:* 14 *Եւ պատմեցաւ ապա յոմանց[4] Յոհաննու[5]՝ հանդերձ մեղադրու-թեամբ, եթէ. «Ընդէ՞ր ոչ չոգար ընդ ա-ռաջ[6] նորա յերկրպագութիւն», առ որս եւ[7] պատասխանի տուեալ ասէ. «Զի՞րդ պարտ վարկանիմ յողջոյն կամ[8] յերկրպա-գութիւն նմա երթալ, որ քակեացն իսկ զսահման կանոնի հարցն մերոց ուղղա-փառաց եւ հանգունակիցս[9] զմեզ խորհեցաւ առնել քաղկեդոնեան չար[10] հերձուածոյն[11]»:* 15 *Ապա հրամանն Եզրի սաստկանայր ի վերայ. եւ ապա[12] ակամայ կամաւք մուծանէին զՅոհան[13] ի սենեակն:* 16 *Եւ իբրեւ յանդիման[14] եղեւ, ասէ կաթո-ղիկոսն[15]. «Խրոխտաբար իմն[16] ամբարհա-ւաճութեամբ ընդվզեալ թուիս, եւ[17] վասն այնորիկ ախտակրեալ սրտիւ[18] ոչ տեսեր զմեզ»:* 17 *Եւ նա ասէ. «Խրոխտումն եւ ամբարհաւաճութիւն յիս ոչ գտանի, այլ ջատագով ճշմարտութեանն լինել[19] հաւա-նիմ. բայց քո յիրաւի կոչեցաւ անունդ Եզր, վասն զի յեզր տարեալ հաներ[20] տրո-հեցեր զՀայաստանեայս՝ քակեալ զսահ-ման հաւատոյ հարցն մերոց ուղղափառաց եւ[21] խրամատեալ զցանկն առաքելական եւ ի մարդադաւան տաւմարն[22] Լեւոնի կործանեալ»:* 18 *Ապա հրամայէ Եզր մուրցացի տանջել զպարանոց նորա եւ զկզակս. իսկ Յոհան[23] ձեռս ի վեր ամբար-ձեալ ասէ, թէ.* «Ահաւասիկ գնացի խնդա-լով յերեսաց ատենին[24], զի վասն ա-նուանն[25] Տեառն[26] արժանի եղէ անարգե-լոյ»[*]: 19 *Եւ զայս ասացեալ, ելեալ[27] գնաց. եւ երթեալ առկայանայր[28] ի Մայ-րոց[29] վանս, որ ի ծործորս լերինն ամրոցին Բջնւոյ[30]. եւ սակս ի նմա բնակելոյն Յո-հանայ[31]՝ փոխեալ Եզրի զանուն տեղւոյն[32] Մայրոց[33] վանաց, Մայրեգոմ[34] զնա ա-նուանէր[35], եւ զՅոհան[36]՝ Մայրոգոմեցի[37]:*

20 *Բայց վասն զի յայնմ տեղւոյ եւս[38] հրամայէր զնա հալածել, ապա չուէ գնայ ի գաւառն Գարդմանայ. եւ անդ[39] ապա խստամբեր վարս իւր ստացեալ՝ նեղ եւ անձուկ պողոտայիւ[40] հետեւի զկնի ամե-նայն առաքինի[41] վարուց:* 21 *Զժամնէ ա-պա համբաւ ամբաստանութեան պատմի, իբր դառն հերձուածս իմն նմա մուծանել*

---

1 ´ ÉÝáÛñ
2 ¸ î[1]î[3] Ç ËÝ¹Çñ ÛáíÑ³ÝÝáõ (î[1] ÛáÑ³ÝÝáõ)
3 ´ ÛûÑ³ÝÝáõ
4 î[1]î[3] áÙ³Ýó
5 ´ ÛûÑ³Ý³Û, ¸ ÛûÑ³ÝÝáõ, î[3] ÛáíÑ³ÝÝáõ
6 ²¶¸ Û³é³ç
7 î[1-2] > »õ (²´¶¸ î[3] áõÝ»Ý)
8 ´ »õ] Ï³Ù
9 î[1]î[3] Ñ³Ý·áõÝ³ÏÇó
10 ¶ > ã³ñ
11 î[2] …] »õ Ñ³Ý·áõÝ³ÏÇóë… Ñ»ñÓáõ³ÍáÛÝ
12 î[2] > ³å³ (²´¶¸ î[1]î[3] áõÝ»Ý)
13 î[3] ½ÛáíÑ³Ý
14 ¶ Û³Ý¹ÇÙ³Ý» ³É
15 ´î[3] Ï³ÃáõÕÇÏáëÝ
16 î[1] ËáñáË ï³µ³ñ ÇÙÝ
17 î[1-3] > »õ (²´¶¸ áõÝ»Ý)
18 î[2] ëñï Çõ + áã »É»ñ ÁÝ¹³é³ç Ù»ñ »õ (²´¶¸ î[1]î[3] >)
19 ²¶¸ ÉÇÝÇÉ
20 ´ Ñ³Ý»³É
21 ´ > »õ
22 ² ïáõÙ³ñÝ, ´ ïáÙ³ñÝ
23 ¸ ÛûÑ³Ý, î[3] ÛáíÑ³Ý
24 ´ ³ï»ÝÇë
25 ² ³Ýõ³ÝÝ
26 ²´¶ > ï»³éÝ
[*] Հմմտ. Գործք, Ե. 41
27 ´ »É
28 î[1] ³é Ï³Û»³Ý ³Ûñ
29 î[2] Ù³Ûñáó (²´¶¸ î[1]î[3] Ù³Ûñáó)
30 ² µñçÝáÛ, ´î[1]î[3] µçÝáÛ
31 î[1] ÛáÑ³ÝÝ³Û, î[2] ÛáÑ³ÝÝáõ, î[3] ÛáíÑ³ÝÝ³Û (²´¶¸ Ûá-Ñ³Ý³Û)
32 ¶ ï»ÕáÛÝ
33 î[2] Ù³Ûñáó (²´¶¸ î[1]î[3] Ù³Ûñáó)
34 ²¶ Ù³Ûñ¿·áÙ, ´ Ù³Ûñ³·áÙ
35 ² ³Ýõ³Ý¿ñ
36 ¸ ÛáÑ³Ý, î[3] ½ÛáíÑ³Ý
37 î[3] Ù³Ûñ»·áÙ»óÇ
38 ² »õë ï»Õõáç¿, ´¶ ~ »õë ï»ÕõáÛ
39 ¶ ³Ýï
40 ² å³Õ³ï³ÛÇõ
41 ¶ ³é³ùÇ

ի մէջ եկեղեցւոյ սրբոյ[1]*. սակայն ես ոչ կարեմ հաւանութիւն իմոյ կամացս*[2] *տալ վասն այնպիսւոյ առնն*[3]*, թէ զի՛ա՛րդ նա կարէր խորհել*[4] *առ ի փլուզանել զուղիղ հաւատոյ շինուածս*[5]*, այլ կարծիս իմն ընդունի սիրտ իմ ի հակառակադիր եւ*[6] *յոխորիմաց*[7] *այլոց կամաց այս գործ համբաւոյ լեալ:* 22 *Բայց եթէ սակս Սարգսի աշակերտի նորա համբաւէ ոք զայնպիսի*[8] *չար հերձուած*[9] *ընձիւղել*[10]*, եւ ես եւս ոչ վասն նորա հակառակիմ*[11]*, զի իմ իսկ ընթերցեալ է զգիր*[12] *վնասու նորա:* 23 *Այլ վասն զի Յոհան*[13] *ի բաց յիւրմէ հալածեաց զՍարգիսն, սակս այնորիկ*[14] *արտաքոյ կամաց նորա ասեմ զնորայն*[15] *հերձուած:*

24 *Իսկ ապա հայրապետն Եզր զվկայարան սրբոյն*[16] *Գայիանեայ*[17]*, զոր երբեմն խրթին եւ մթին էր զնա շինեալ, քակեալ*[18] *զայն՝ եւս ընդարձակագոյն եւ պայծառագոյն զնա շինեաց կոփածոյ*[19] *քարամբք*[20] *եւ կրով ձուլելով*[21]*. եւ արտաքուստ*[22] *յարդարէր կայանս*[23] *բնակութեան քահանայական*[24] *դասուց ի պաշտաւն աստուածային խորանին*[25]*:*

ԺԹ.[26] 1 *Ի ժամանակի աստ յայսմիկ Վարազտիրոց*[27] *որդի քաջին Սմբատայ*[28]*, փախստեայ լեալ յՌոստոմայ*[29] *իշխանէ Ատրպատականի, չուէ գնայ ընտանեաւք եւ աղխիւ*[30] *առ կայսրն*[31] *Հերակլ. վասն զի նենգ թագուցեալ յինքեան Ռոստոմայ*[32] *սպանանել զՎարազտիրոց, սակս այնորիկ*[33] *գնացեալ տարաբնակէր ի*[34] *Յոյնս:* 2 *Ի սմին յայսմիկ աւուրս*[35] *կայսրն Հերակլ զԴաւիթ*[36] *Սահառունի կուրապաղատ արարեալ՝ իշխան Հայոց կացուցանէր. որ մեծաւ ճոխութեամբ եւ յաղթութեամբ բազմաւ քաղաքավարէր զիշխանութիւնն ամս Գ.*[37]*. եւ ի հրամանէ նորուն*[38] *շինէր իսկ եկեղեցին գեղեցկայարմար*[39]*, որ ի քաղաքագեղն*[40] *Մրեն:* 3 *Իսկ*[41] *յետ երեամ մի՝ անարգեալ զնա*[42] *նախա-*

1 ² î[2] »Ï»Õ»óÇ ëáõñµ (´¶¸ î[1]î[3] Ç Ù¿ç »Ï»Õ»óõá ëñ-µá. ´ ëñµáó)
2 î[2] ÇÙáó Ï ³ ñÍ» ³ óë (² ´¶¸ î[1]î[3] ÇÙá Ï ³ Ù ³ óë)
3 ² ´ ³ éÝ
4 ¶¸ î[1-2] ËáñÑÇÉ (² ´ î[3] ËáñÑ»É)
5 ² ßÇÝõ ³ Íë
6 ¶¸ »õë] »õ
7 ² ëËáñÇÙ ³ ó, ´ áËáñÇÙ ³ ó, ¶¸ î[1]î[3] ËáñÇÙ ³ ó] á-ËáñÇÙ ³ ó, ÜËÝ.62.ëñµ.ª áË»ñÇÙ ³ ó± (ë ï ·ÉÇù)
8 ¶ ½ ³ ë åÇëÇ
9 î[1-3] Ñ»ñÓáõ ³ Íë (² Ñ»ñÓõ ³ Í, ´¶¸ Ñ»ñÓáõ ³ Í)
10 ¸ ÁÝÍÇõÕ»É, î[1]î[3] ÁÝÓÇõÕ» ³ É, î[2] ÁÝÍÇõÕ» ³ É (² ´¶ ÁÝÓÇõÕ»É)
11 ´ ~ áã Ñ ³ Ï ³ é ³ ÏÇÙ í ³ ëÝ Ýáñ ³ , ² áã Ñ ³ Ï ³ é ³ -ÏÇÙ
12 î[1-3] ·Çñ (² ´¶¸ ½·Çñ)
13 î[3] áíÑ ³ Ý
14 ´ í ³ ëÝ ³ ëáñÇÏ] ë ³ Ïë ³ ÝáñÇÏ
15 ² ½Ýáñ ³
16 ´ ëñµá
17 ² · ³ Ç ³ Ý¿
18 ¶¸ î[1]î[3]áÙ ³ Ýùª ù ³ Ý½Ç ù ³ Ï» ³ É
19 ² Ïá÷ ³ Íáõ
20 ´ ù ³ ñ ³ Ùù
21 ² ½Ý ³ ÓáõÉ»Éáí
22 î[1] ³ ñï ³ ùáõë ï

23 ¶¸ Ï ³ » ³ Ýë
24 ¶ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ³ Ï ³ Ýë
25 ² .24µ, ¸ .163µª Éë. î[1].56 ¦ ³ ë »Õ»õ ëÏÇ½µÝ Å ³ Ù ³ ï áõÝ ßÇÝ»Éá, ½Ç (¸ î[1]> ½Ç) ÙÇÝã»õ ó ³ ë áã »ñ»õÇ (¸ î[1] »ñ»õÇõñ Ç Ñ ³ ë)§. î[2], ¿ç 203 Ñ ³ Ù ³ ñáõÙ ¿ª ¦·ñãÇÝ »Ý ³ õ»Éáõ ³ Íù§
26 ´ ·É. .ÅÃ., î[3] Յաղագս տառապանաց աշխարհիս Հայոց յերեսաց հագարացւոց, եւ գործոց Սեբէոսի կաթողիկոսի
27 ´ í ³ ñ ³ ½ïÇñ ³ ó
28 ² ëÙå ³ ï ³
29 ´ Áéá ï áÙ ³ , ¶ Áéáë ï áÙ ³
30 ² ³ ËÇõ
31 ² ´ Ï ³ ëñ
32 ² Áéáë ï áÙ ³ , ´ ÁéÁë ï áÙ ³ , ¶¸ éáë ï áÙ ³
33 ² ³ ëáñÇÏ
34 ² > Ç
35 ² ´ ³ õáõñë
36 ´ ½Ã ³ õÇÃ
37 î[1] 3, î[3] »ñÇë
38 ² ´ ÝáñÇÝ
39 ´ ·»Õ»óÏ ³ Ñ ³ ñÙ ³ ñ
40 ² ù ³ Õ ³ ù·»ÕÝ
41 ¶ ³ ëÏ] ÇëÏ
42 î[1-2] Ç] ½Ý ³ ª (² ´¶¸ î[3] ½Ý ³)

բարացն[1] *եւ զաւրաց իւրոց, հալածեցաւ:* 4 *Եւ յայնմ հետէ ապա ի չար հակառակութենէ նախարարացն եւ ի նանիր նախանձուէ դրդեալ*[2] *կործանեցին սպառ սպուռ զՀայաստանեայսս. բայց միայն բարեպաշտ իշխանն Թէոդորոս ըստ սակաւաձեռն կարի՝ դիմակայ*[3] *հինից*[4] *թշնամեաց գտանիւր*[5]*:*

5 *Զայսու*[6] *ժամանակաւ ապա երեւեալ*[7] *ժառանգն Հագարայ աղախնոյն Մահմետ*[8]*, որ ըստ Պաւղոսի ի լեռնէն Սինայ կամ յանապատէ ի ծառայութիւն ծնեալ է*[9]*:* 6 *Սա հպարտացեալ ի վերայ քրիստոսադրոշմ եւ աստուածահաւատ ազգաց, լնոյր ապա զիւր կորստական խորխորատն խորհրդոց, ոչ տալով յագուրդ սրոյն ծարաւոյ, զոր*[10] *միշտ արբուցանէր յարենէ վիրաւորաց*[11]*, գերելոց գլխոց իշխանաց թշնամեացն՝ յարձակելոց*[12] *ի վերայ հաւատացելոց. որ թէպէտ կարծեցուցանէր զինքն հակառակորդն հպարտացեալ ի հրամանէ*[13] *Աստուծոյ գոլ քարոզ ճշմարտութեանն*[14] *աբրահամեանն հաւատոց*[15] *եւ մովսիսականն աւրինացն*[16]*, սակայն անաստուած աստուածածանաւթութիւն նորա դաւաճանումն միայն լինէր մտաց ոգւոյ:* 7 *Վասն զի դատապարտ էր դատաստան նորա, եւ*[17] *աներգագոյն յարգանք նորա, եւ ուխտադրուժք*[18] *ուխտք, եւ աննուէր*[19] *նուիրմունք եւ անողորմ ողորմութիւնք*[20]*:* 8 *Քանզի եւ ոչ իսկ թերեւս ի Տեառնէ տուաւ*[21] *աղախնորդւոյ*[22] *ընդ որդւոյ*[23] *ազատին լինել*[24] *ժառանգորդ, որպէս եւ ո՛չ իսկ բաժին հաւատացելոյն ընդ անհաւատին*[***]*:*

9 *Արդ, իբրեւ զումարտակ մեծ լինէր հագարացին, եւ յաղթեալ կոտորէին առ հասարակ զզաւրս կայսերն*[25] *Հերակլի որ յԱրաբիայ, այնուհետեւ ազգք եւ ազինք պակուցեալք ի յահէ նոցա՝ հնազանդեցան ի ծառայութիւն նոցա:* 10 *Իսկ Երուսաղէմացիք զքրիստոսընկալ սուրբ խաչն*[26] *փաղփաղակի յուղարկէին նաւաւք*[27] *ի Կոստանդնուպաւլիս*[28]*, զի մի՛ կրկին եւս ի թշնամեացն գերեսցի. եւ ինքեանք հնազանդեցան ի ծառայութիւն հագարացւոյն:*

11 *Աստ ապա վախճանեալ կայսրն*[29] *Հերակլ, Կոստանդին որդի նորա ընդ նորա*[30] *թագաւորէ:* 12 *Եւ վասն զի նախարարք աշխարհիս մերոյ անմիաբանք*

1 î[2] Ý³Ë³ñ³ñ³ó, î[1] ½Ý³Ë³ñ³ñ³óÝ (²´¶¸î[3] Ý³-Ë³ñ³ñ³óÝ)
2 ²-¸î[1-3] ¹Õñ¹»³É (ÜËÝ.191.ëñµ·.ª ¹ñ¹»³É)
3 î[2] ¹ÇÙ³Ï³ó (²¸ ¹ÇÙ³Ï³, ´¶î[1]î[3] ¹ÇÙ³Ï³Û)
4 ´ Ñ¿ÝÇó
5 ²´ ·ï³Ý¿ñ
6 ¶Û³Ûëáõ] ½³Ûëáõ
7 ²´ »ñ»õ»³É ÉÇÝÇ
8 ²î[2] Ù³ÑÙ¿ï, ´¸ Ù³ÑÙ»ï, ¶ Ù³ÑÙ»¹, î[3]…] Ù³Ñ-Ù¿ï
9 î[1] > ¿. ²´¶¸ ÍÝ»³É ¿, î[3] ëÝ»³É ¿] ÍÝ»³É ¿: Հռոմ. Գաղտ. Գ. 24-5 «ի լեռնէ Սինեայ ի ծառայութիւն ծնեալ, որ էր Հագար: Քանզի Հագար՝ լեառն Սինայ է յԱրաբիա. հաւասար է այժմ Երուսաղէմի. զի ծառայ է որդւովքն իւրովք հանդերձ»
10 ¶ Ûáñ
11 î[1-3] íÇñ³õáñ³ó (²´¶¸ íÇñ³õáñ³ó)
12 ² ³ñÓ³Ï»Éáó
13 ¸ Ññ³Ù³Ý¿Ý
14 ´î[1-3] ×ßÙ³ñïáõÃ»³Ý (²¶¸ ×ßÙ³ñïáõÃ»³ÝÝ)
15 î[1-3] Ñ³õ³ïáÛ (²´¶¸ Ñ³õ³ïáó)
16 î[1-3] ûñÇÝ³ó (²´¶¸ ûñÇÝ³óÝ)

17 ´ > »õ
18 ´ áõËï³¹ñáõÅ
19 ² ³ÝÝõ¿ñ
20 î[1] …] ½³Ûëáõ Å³Ù³Ý³Ï³õ ³å³ »ñ»õ»³É Å³-é³Ý·Ý Ñ³·³ñ³Û… ³ÝáÕáñÙ áÕáñÙáõÃÇõÝù, î[3] …] ë³ Ñå³ñï³ó»³É Ç í»ñ³Û ùñÇëïáë³¹ñáßÙ… ³ÝáÕáñÙ áÕáñÙáõÃÇõÝù
21 ² ïõ³õ
22 ² ³Õ³ËÝáÛ áñ¹õáÛÝ, ´¶ ³Õ³ËÝáñ¹õáÛÝ
23 ´ áñ¹áÛ
24 î[2] ÉÇÝÇÉ (²´¶¸î[1]î[3] ÉÇÝ»É)
*** Գաղտ. Գ. 30
25 î[1-2] Ï³Ûë»ñ (²´¶¸î[3] Ï³Ûë»ñÝ)
26 ²¶ ~ Ë³ãÝ ëáõñµ
27 ²¶¸î[1] > Ý³õ³õù, î[3] Ý³õáõù, î[3]ÛáÙ³Ýë > Ý³õáõù
28 ´¶¸î[1] Ïáë ï³Ý¹ÇÝáõåûÉÇë
29 ´ Ï³Ûëñ
30 ²¶¸î[1-2] ÝÙ³ (´î[3] Ýáñ³] ÝÙ³. ÜËÝ.271.ëñµ·.ª Ýáñ³)

լեալք[1]*, եւ ոչ ոք էր որ սմա զաւրավարէր. յայնժամ ապականիչ զաւրն*[2] *Հագարայ համարձակութիւն առեալ՝ յԱսորեստան կողմանէ ասպատակ ի Հայս սփռէին:* 13 *Եւ ըստ աւրինակի հրացայտ խմն հրդեհի՝ ճարակ բոցոյ նոցա վաղվաղակի հասանէր յԱյրարատ*[3] *գաւառ, հարեալ զդաշտավայրն ամենայն եւ պաշարեալ պատերազմաւ զԴվին քաղաք. եւ առեալ զնա*[4] *զսուսերս իւրեանց արբուցին յարենէ քաղաքին, ուր ոչ եւս կայր*[5] *թիւ բազմութեան սպանելոցն:* 14 *Երեսուն եւ հինգ հազար ոգի*[6] *գերեցին՝ վաճառակուր լինել*[7]*, եւ անցեալ գնացին, ընդ որ չուեալ եկինն*[8] *յԱսորեստան:*

15 *Եւ իսկ եւ իսկ վախճանէր հայրապետն Եզր՝ կալեալ զաթոռ հայրապետութեան*[9] *ամս տասն*[10]*:* 16 *Իսկ Թէոդորոս Ռշտունեաց*[11] *տէր*[12] *եւ այլ նախարարք Հայոց հանդերձեցին կացուցանել*[13] *յաթոռ հայրապետութեան փոխանակ Եզրի զՆերսէս եպիսկոպոս Տայոց:* 17 *Բայց նա յապաշութեան*[14] *լեալ յանհնարին*[15] *կոտորելոցն, որ*[16] *ի գերելոց*[17] *քաղաքին՝ զաղտնագնաց*[18] *փախստեայ լինել*[19] *խորհէր՝ իբր ոչ կարաւղ*[20] *կալ ի քաղաքավարութեան այնմ աստիճանի*[21] *մեծի, ապա յողոքական բանից եւ ի սաղրելոյ նախարարացն հնազանդեալ հանդատիւր*[22]*:* 18 *Եւ կացեալ յաթոռ հայրապետութեան*[23]*, ամփոփեալ հաւաքէր զբազմութիւն դիականցն անկելոց, եւ ի նմին տեղ վերստին շինէր զհրդեհեալ զվկայարան մեծի նահատակին Սերգեայ:* 19 *Զկնի ապա շինէ տաճար սրբութեան եւ ի վերայ վիրապի սրբոյն Գրիգորի, ուր ի մէջ թունաւորացն թաղեալ*[24]*, առաքելանուէր*[25] *այրն Աստուծոյ զկամակոր վիշապին ջախջախեաց զգլուխ, ի մեռելութենէ խորոց կռապաշտութեան վերածելով զՀայաստանեայսս ի լոյս փառաց Որդւոյ*[26] *Աստուծոյ:* 20 *Դարձեալ յուսացեալ ի Տէր եւ ոչ ածեալ զմտաւ*[27] *զկրթական արշաւանս հինիցն*[28] *թշնամեաց, գեղեցիկ խմն մոլութեամբ դնէ ապա հիմն մեծ եւ հրաշալի բազմապայծառ յարկի տան*[29] *Աստուծոյ ըստ անուանակրութեան*[30] *սրբոյն Գրիգորի՝ յանձն առնելով զկատարումն*[31] *իմաստութեան շինողին*[32] *Քրիստոսի:* 21 *Իսկ ի հիմնարկել զաստուածակերտ փարախն բանաւոր հաւտին*[33] *Քրիստոսի՝ ի ներքոյ չորից սեանցն հաստահեղուսիցն*[34] *բաժանեալ դնէ զնշխարս ոսկերաց սրբոյն Գրիգորի՝ առ ի*

---

1 ´ É» ³ É
2 î[1-3] ½ûñùÝ (² ´ ¶ ¸ ½ûñÝ)
3 ´ Û ³ Ûñ ³ ñ ³ Ï
4 î[1] Ýáó ³
5 ² ·áÛñ] Ï ³ Ûñ
6 ² .É»é. Ñá·Ç, ´ ¶ î[3] .É». Ñ ³ ½ ³ ñ á·Ç (´ Ñá·Ç), ¸ .É»é. á·Ç, î[1] 35000 á·Ç
7 ¶ ÉÇÝÇÉ
8 ² »Ï» ³ ÉÝ ¿ÇÝ, î[1] »Ï» ³ É ¿ÇÝ] »ÏÇÝÝ
9 ² ¶ ¸ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
10 ² ´ ¶ ¸ .Å., î[1] 10
11 ² Áéß ï áõÝ» ³ ó, ´ ÁéÁß ï áõÝ» ³ ó
12 ¸ î[1] ï ¿ñÝ
13 ´ Ï ³ óáõó» ³ É
14 ² ¶ ¸ Û ³ ÷ßáõÃ» ³ Ý
15 î[1] ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝ
16 ÜËÝ.245.ëñµ·.ª »õ] áñ
17 ´ ¸ î[1] ·»ñ»ÉáóÝ
18 ¸ · ³ Õï ³ ·Ý ³ ó
19 ¶ ÉÇÝÇÉ

20 î[1-3] Ï ³ ñáÕ (² ´ ¶ ¸ Ï ³ ñûÕ)
21 ² ´ ¶ ³ ß ï Ç× ³ ÝÇ
22 î[2] Ñ ³ ë ï ³ ï ¿ñ (² ´ Ñ ³ Ý¹ ³ ñ ï ¿ñ, ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ý¹ ³ ñ-ï Çõñ)
23 ² ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
24 ¶ Ï ³ Ë» ³ É] Ã ³ Õ» ³ É
25 î[2] ³ é ³ ù»É ³ Ýáõ¿ñÝ (² ´ ¸ î[1]î[3] ³ é ³ ù»É ³ Ýáõ¿ñ), ¶ ³ -é ³ ù» ³ É ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
26 ² ´ ¶ ¸ î[1] áñ¹õáÛÝ
27 ´ ~ ½Ù ï ³ õ ³ Í» ³ É
28 ¶ ¸ ÑÇÝ ³ óÝ, î[1] ÑÇÝ ³ óÝ
29 î[2] ï ³ ÝÝ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ï ³ Ý)
30 ² ³ Ýõ ³ Ý ³ ÏñáõÃ» ³ Ý, ¸ î[1]î[3] ³ Ýáõ ³ Ý ³ ÏáãáõÃ» ³ Ý
31 ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ï ³ ï ³ ñáõÙÝÝ
32 ² ßÇÝûÕÇÝ
33 ´ Ñû ï Ç
34 ´ î[1] Ñ ³ ë ï ³ Ñ»ÕáõëÇó (² ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ë ï ³ Ñ»ÕáõëÇóÝ)

յանշուշտ[1] *մնացականութեամբ պահիլ գանձուն*[2] *երկնաւորի ի գերչաց ապական-չաց եւ ի պարծանս հաւատոյ քրիստոնէա-կան կարգաց:* 22 *Իսկ զքրիստոսադրոշմ եւ զպատուական գլուխն ոչ ի*[3] *խորոջ, այլ արտաքոյ ի գզրոցի*[4] *եդեալ՝ դնէ ի գանձա-րանս աստուածութեանն ի յոյս բարեաց փափագողաց*[5] *նմա եւ ի բժշկութիւն ախ-տակրելոց:* 23 *Բայց հայրապետն մեծն Ներսէս, հրաման հայցեալ ի կայսերէն Կոստանդնէ, կացուցանէ զաւրավար Հա-յոց զԹէոդորոս Ռշտունեաց*[6] *տէրն*[7]*:*

24 *Արդ, մինչ ցայս վայր ոչ եւս էր իւ-րովի ելեալ ի*[8] *պատերազմ ընդ ումեք*[9] *ա-միրապետի հագարացւոյն*[10]*, այլ միայն զզաւրս*[11] *եւեթ ասպատակաւ հանեալ սփռէր ի ծագս երկրի:* 25 *Ապա յայսմ նուագի*[12] *ինքն իսկ ամիրապետն ելեալ ի Սին անապատէ՝ անթիւ բազմութեամբ ան-ցանէ*[13] *ընդ ծով ի հարաւակողմ*[14] *եւ յարե-ւելս, ի Պարս*[15] *եւ ի Սագաստան, ի Սինդ եւ ի Մորան, ի Տարան*[16] *եւ ի Մակուրան եւ յաշխարհն Հնդկաց, առեալ եւ աւերեալ զբոլորեսին*[17] *բառնայ*[18] *զամենայն թագա-ւորութիւնս ազգաց, բաց*[19] *յՂատինաց-ւոց*[20]*, որք*[21] *են Հռովմայեցիք*[22]*:* 26 *Իսկ կայսրն Կոստանդին ի Մարտինեայ մաւ-րուէ իւրմէ դաւեալ սպանանի, կացուցեալ փոխանակ նորա զորդի իւր զՆրակղակ*[23]*:* 27 *Իսկ Վաղենտին զաւրավար հուպ ի վե-րայ հասեալ եւ սպանեալ զՄարտինէ եւ զՆրակղակ որդի*[24] *նորա, կացուցանէ*[25] *թա-գաւոր զԿոստանդ*[26] *որդի Կոստանդնի:* 28 *Իսկ ապա վասն զի հատուած*[27] *եղեալ եւ եկեալ էր ի Յունաց ասպետն Վարազ-տիրոց, ապա մեծ հայրապետն Ներսէս*[28] *խնդրէ հաշտութիւն նմա ի կայսերէ եւ տայ առնել զնա կուրապաղատ եւ հրամա-նատար Հայաստանեայցս:* 29 *Իսկ նա յառնուլ զիշխանութեան պատիւն՝ վաղ-վաղակի վախճանի. զոր եւ տարեալ եդին ի Դարաւն*[29] *առ հաւր իւրում քաջին Սմբատայ*[30]*:* 30 *Ապա Ներսէս զորդի նորա զՍմբատ*[31] *ի պատիւ հաւրն խնդրէ կացու-ցանել, եւ հայցէ եւս զԹէոդորոս Ռշտու-նեաց*[32] *տէր ի զաւրավարութիւն*[33] *հաստա-տել:* 31 *Եւ այսպէս պայազատեալ՝ ապա-հովանայր*[34] *առ ժամանակ մի ի չար հինից Հագարու աշխարհս մեր:*

32 *Իսկ իբրեւ բառնայր*[35] *առ հասարակ տէրութիւն*[36] *ազգաց եւ ազանց, այնուհե-*

---

1 ´î[2] ³Ýßáõß ï (²¶¸î[1]î[3]Û³Ýßáõß ï)
2 î[1-2] ·³ÝÓáÛÝ (²´¶¸î[3] ·³ÝÓáõÝ)
3 ´ > Ç
4 ¶ Ë½ñáóÇ
5 ²¸î[1-3] ÷³÷³ùáÕ³ó (´¶ ÷³÷³·áÕ³ó)
6 ² Áéß ï áõÝ»³ó, ´ ÁéÁß ï áõÝ»³ó
7 ²´¶ ï¿ñ
8 ´ > Ç
9 ²¶ áõñ»ù
10 ´ Û³·³ñ³óõáÛÝ
11 î[1-3] ½½ûñëÝ (²¶¸ ½½ûñë), ´ ½ûñë
12 ² Ýõ³·Ç
13 î[1-3] ³Ýó³Ý¿ñ (²´¶¸ ³Ýó³Ý¿)
14 ² Ñ³ñ³õ³ÏáÕÙÝ
15 ² å³ñëë
16 î[1]î[3] ¹³ñ³Ý
17 ´ ½µáÉáñ»ë»³Ý
18 ²¶ µ³éÝ³É
19 ´ µ³Ûó
20 ² ÁÕÇ ï³Ý³óõáó, ´ Ç Õ³ïÇÝ³óõáó, ¶ ÛÁÕÇ ï³-Ý³óõáó, î[3] Ç ÛÕÇ ï³Ý³óõáó. ÜËÝ.370.×Çß ï Á.ª ÛÕ³-ïÇÝ³óõáó
21 ´ áñ
22 ²¶ ÑéáÙ³Û»óÇù
23 ²´¶ »ñ³ÏÉ³Ï
24 î[1-3] ½áñ¹Ç (²´¶¸ áñ¹Ç)
25 ´ Ï³óáõó³Ý¿Ý
26 ¶ ½Ïáë ï³Ý ï
27 ² Ñ³ ïõ³Í
28 ¶ > Ý»ñë¿ë
29 ¸î[3] > Ç ¹³ñ³õÝ: ²¶î[1] ¹³ñûÝë, ´ ï³ñûÝ³, î[3]2 ï³ñûÝë
30 ² ëÙå³ ï³Û
31 ² ½ëÙå³ ï, ´ ëÙµ³ ï
32 ² Ûéß ï áõÝ»³ó, ´ ÁéÁß ï áõÝ»³ó
33 î[1]î[3]1 ½³õñ³í³ñáõÃ»³Ý
34 ´¶¸î[1]Û³å³Ñáí³Ý³Ûñ
35 ¸î[1] µ³éÝ³Ûñ
36 ² ï¿ñáõÃÇõÝ, î[3] ï¿ñáõÃÇõÝÝ

տեւ պատառեալ առագաստն[1] հին Հարաւոյ[2] չնչեաց ի մեզ Նոր Համբաւահողմ[3] մահաբեր խորշակ. եւ տապախարշ արարեալ զմատաղատունկս իմանալի բուրաստանաց մերոց՝ խայթոցաւքն խոցոտեաց: 33 Եւ այսպէս ապա յամս սակաւս[4] արագընթաց ազգք[5] Հարաւոյ[6] փոթորկեալ պտուտեալ[7] տիրեցին ամենայն երկրի. զոր տեսեալ Թէոդորոսի եւ այլոցն[8] եւս Նախարարաց[9] եւ պակուցեալք յահէ հինիցն եկելոց՝ հնազանդեցան ի ծառայութիւն Հագարացւոյն, դնելով ուխտ ընդ մահու եւ կռելով դաշինս ընդ դժոխոց: 34 Եւ այսպէս ի բաց կացին[10] ի կայսերէ: 35 Իսկ կայսեր զաւրս բազումս գումարտակ արարեալ, չուէ գնայ ի Հայս՝ ընդ իւրեւ[11] նուաճել[12], որում ոչ ոք թերեւս գտաւ հնազանդեալ, բաց[13] միայն[14] ի Վրաց աշխարհէն[15]: 36 Ապա կայսրն Կոստանդին յաւէտ իմն բարկացեալ, խորհէր կործանմամբ սաստիւ բառնալ զերկիրն ի միջոյ: 37 Իսկ Հայրապետն Ներսէս մեծապաղատ[16] աղաչանս արքային[17] մատուցեալ, դառնայ յայնց կամաց[18] իւրոց. եւ ապա հեզաբար գնացեալ ի քաղաքն Դվին[19] իջաւանս[20] ի տան կաթողիկոսարանին արարեալ. եւ[21] անդ[22] ապա հրամայէ հոռոմ քահանայիցն պատարագ ի սուրբ եկեղեցւոջն[23] մատուցանել. եւ քարոզէր[24] ի նմա զժողովն[25] Քաղկեդոնի. եւ հաղորդեցան աւրինացն[26] ի միասին թագաւորն եւ Հայրապետն մեր Ներսէս այլ եւ ժողովեալ եւս եպիսկոպոսունքն[27]: 38 Եւ այսպէս ապա թէ՛ կամաւ եւ թէ՛[28] ակամայ[29] պատճառք գայթակղութեան բազմաց այս լեալ[30], շաժեցաւ հաւատն, զոր ընկալեալ էր ի սրբոյն Գրիգորէ եւ ցայն վայր անշուշտ կացեալ[31], մնացեալ: 39 Իսկ մի ումն յեպիսկոպոսացն ի վայր ի[32] բաթրոնէ[33] բեմին իջեալ, լռիկ իմն ծածկեցաւ յամբոխին: 40 Իսկ իբրեւ յայտ իրք[34] եպիսկոպոսին գայր, ածաւ եպիսկոպոսն առաջի արքային. եւ ապա հարցեալ առ ի նմանէ, թէ. «Ընդէ՞ր ոչ ընդ իս կամ ընդ քում հայրապետին ոչ[35] հաղորդեցար[36]». Նա պատճառս փաստաբանականս[37] ի մէջ առնոյր[38]. «Առ ահի սրտիս, ասէ, զայն գործեցի, քանզի մեք, ասէ, մինչ ի տախտակի տպաւորեալ նկարապաճոյճ դեղով միայն զձեզ՝ զկայսերսդ[39] տեսանեմք՝ դողումն զմեզ պատեալ պաշարէ, թողում ասել զկենդա-

---

1 ² ´ ³ é ³ · ³ ë ï
2 ¶ Ñ ³ · ³ õáÛ] Ñ ³ ñ ³ õáÛ
3 ´ î[1-3] Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÑáÕÙ (² ¶ ¸ Ñ ³ Ùµ ³ õ ³ ÑáÕÙ)
4 î[1-3] ë ³ Ï ³ õ (² ´ ¶ ¸ ë ³ Ï ³ õë)
5 ² ´ ³ ½·
6 ´ Ñ ³ · ³ ñáÛ] Ñ ³ ñ ³ õáÛ
7 ² å ï áÛ ï » ³ É
8 ² ´ ¶ ³ ÛÉáó
9 î[1-3] Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ óÝ (² ´ ¶ ¸ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ ó)
10 î[1-3] Ï ³ ÛÇÝ (² ´ ¶ ¸ î[1] Ï ³ óÇÝ)
11 ² Çõñ» ³ õ
12 ² î[3]3 Ýáõ ³ ×» ³ É
13 ´ ¶ ¸ î[1-3] µ ³ Ûó (² µ ³ ó)
14 ² > ÙÇ ³ ÛÝ
15 î[1] Û ³ ßË ³ ñÑ¿Ý
16 ´ Ù»Í ³ å ³ ß ï
17 ² ³ ñù ³ ÛÇ
18 ² ´ ¸ Ï ³ Ù ³ óÝ
19 ² ¹õÇÝ
20 ´ Çç ³ í ³ Ýë

21 ² ÇëÏ] »õ
22 ¶ ³ Ý ï
23 î[1]î[3] Û»Ï»Õ»óõáçÝ
24 î[1]î[3] ù ³ ñá½»É, î[3]1 ù ³ ñá½¿ñ
25 ¶ î[1] ÅáÕá í Ý
26 ¸ ÛûñÇÝ ³ óÝ
27 ² î[2] > ³ ÛÉ »õ ÅáÕá í» ³ É »õë » åÇë Ïá å áëáõÝùÝ (áõ-Ý»Ýª ´ ¶ ¸ î[1]î[3])
28 ² ´ »Ã¿
29 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ õ
30 ² ´ ~ ³ Ûë É» ³ É µ ³ ½Ù ³ ó
31 î[1-3] Ï ³ ó» ³ É »õ (² ´ ¶ ¸ > »õ)
32 ´ > Ç
33 ² ¸ µ ³ ¹ñáÝ¿
34 î[1]î[3]1 ÇñÝ
35 ² ´ > áã
36 ² ËÕñ°°óñ
37 ² ÷ ³ ° ï ë µ ³ Ý ³ Ï ³ Ýë
38 ¸ ³ éÝ¿ñ
39 î[2] Ï ³ Ûë»ñë ¹ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ï ³ Ûë»ñë ¹)

նի դիտակ[1] երեսացդ նկատել[2] եւ հաղորդակից եւս լինել[3]»: 41 *Կայսրն[4] ասէ. «Արդ, հաղորդի՞ս ընդ քում պատրիարգիդ»:* 42 *Ասէ եպիսկոպոսն. «Իբրեւ ընդ սրբոյն Գրիգորի. սակայն ինքն իսկ դա եդեւ պատճառք չհաղորդելոյս[5] իմոյ[6] ընդ իւր, զի երկուք[7] ամաւք յառաջ քան զայս հրամայէր դա ժողով եպիսկոպոսացն առ ինքն լինել[8], որք միաբան ընդ դմա ձեռնարկ արարեալ, նզովեցին զամենայն հերձուածաւղս[9], եւ առաւել եւս զժողովն Քաղկեդոնի[10], եւ ես եւս ապա խառն ընդ դոսա[11]»:* 43 *Վասն որոյ կայսր[12] զայրագնեալ յանդիմանէր զնենգութիւնն Ներսեսի[13] ի լեզու իւր. եւ ապա այն[14] եւս եպիսկոպոս հաղորդէր ընդ նոսա՝ ավրհնելով զԹագաւորն, եւ Թագաւորն զնա:*

44 *Եւ ապա ըստ հապճեպ տալոյ խնդրակաց[15] ի Կոստանդնուպալսէ[16]՝ գնայ կայսրն փութանակի. իսկ հայրապետն Ներսէս[17] երկուցեալ իմն ի սաստիկ ցասմանէն Ռշտունեաց[18] տեառնն[19]՝ երթեալ դադարէր[20] ի Տայս:* 45 *Բայց յետ միանգամ եւ երկիցս ասպատակի իսմայելեան[21] զաւրու[22] ի Հայս եւ սպառ սպուռ տիրելոյ, առին պատանդ յամենայն գլխաւորաց աշխարհին[23]՝ զկանայս եւ զուստերս եւ զդստերս:* 46 *Բայց Թէոդորոս Ռշտունեաց[24] տէր գնաց[25] ընդ իսմայելեան[26] զաւրուն յԱսորեստան՝ իւրայաւքն[27] համազգեաւք[28]:* 47 *Եւ անդ[29] մեռաւ. եւ մարմին[30] նորա բերեալ եդաւ ի գերեզմանի հարցն[31] իւրոց:* 48 *Իսկ հայրապետն Հայոց Ներսէս յետ վեց[32] ամի հալածանաց իւրոց, իբրեւ լուաւ զվախճանն Թէոդորոսի եւ զդադարումն իսմայելեան[33] ասպատակին, դարձաւ անդրէն ի տեղի իւր:* 49 *Եւ միախորհ[34] ապա[35] լեալ ընդ նախարարացն, իշխան ի վերայ Հայաստանեայցս[36] կացուցանեն զՀամազասպ Մամիկոնեան, որ էր այր ընթերցասէր եւ ուսումնասէր[37] եւ վարժ ի բոլոր հրահանգս, եւ զնախնական քաջութեացն պայման միշտ ջանայր լրութեամբ կատարել մրցարանաց կրթութեամբ:* 50 *Բայց հայրապետն Ներսէս պարապ անձին գտեալ, զարտաքոյս հրաշակերտ եկեղեցւոյն, զոր իւր իսկ էր շինեալ, շուրջանակի պատուար պարսպով փակեալ ամրացուցանէր, յաւրինեալ ի նմա[38] յարկս բնակութեան ինքեան՝ հաստահեղոյս[39] կոփածոյ[40]*

1 ¶ ¹Ç¹ ³ Ï
2 ´ ÝÏ ³ ï » ³ É
3 ¶ ÉÇÝÇÉ
4 ¶ ¸ î[1] Ï ³ Ûëñ
5 ´ ãÑ ³ Õáñ ¹ »ÉáÛ
6 ¸ > ÇÙáÛ
7 î[1-3] »ñÏáõ (² .µ.ù, ´¶ ¸ »ñÏáõù)
8 ¶ ÉÇÝÇÉ
9 ² î[1-3] Ñ»ñÓáõ ³ ÍáÕë (´¶ ¸ Ñ»ñÓáõ ³ ÍûÕë)
10 ¸ ù ³ ÕÏ» ¹ ûÝÇ
11 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ýáë ³
12 ² Ï ³ ÛëñÝ
13 î[1-3] Ý»ñë»ëÇ (² ¶ ¸ Ý»ñëÇëÇ), ´ Ý»ñë¿ëÇ
14 ¶ ¸ î[1] Û ³ ÛÝ
15 ² ËÝ ¹ ñ ³ Ï ³ óÝ
16 ¶ Ïáëï ³ Ý ¹ Çíáõ åûÉë¿
17 ¶ ¸ î[1] > Ý»ñë¿ë
18 ² ´ Áéßï áõÝ» ³ ó
19 ² ´ ï » ³ éÝ
20 ² ¹ ³ ¹ ³ ñ¿Ý, ¶ ¸ î[1] ¹ ³ ¹ ³ ñ¿
21 ² î[2-3] ÇÙ ³ Û¿É» ³ Ý,¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý (´ ¸ î[1] ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý)

22 ´ ½ûñáõÝ
23 î[1] Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ
24 ² ¸ Áéßï áõÝ» ³ ó, ´ ÁéÁßï áõÝ» ³ ó
25 ´ î[1-2] ·Ý ³ Û (² ¶ ¸ î[3] ·Ý ³ ó)
26 ² ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉÇ, ¸ î[1]î[3] ÇëÙ ³ Û¿ÉÇ, î[2] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
27 ² ¶ Çõñ ³ Ûá íùÝ, î[1]î[3] Çõñ ³ ÛÝûùÝ
28 ² î[3] Ñ ³ Ù ³ ½·ûù, ¶ ¸ î[1] Ñ ³ Ù ³ ½·ûùÝ
29 ¶ ³ Ý ï
30 ¸ Ù ³ ñÙÇÝÝ
31 ¶ Ñ ³ ñó
32 ² ´ ¸ .½., î[1] 6
33 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ¸ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ² î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
34 ² ÙÇ ³ ËáÑ
35 ´ > ³ å ³
36 î[1] Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ óë
37 ² > »õ áõëáõÙÝ ³ ë¿ñ
38 î[3]4 Ýáñ ³] ÝÙ ³
39 ² ´ Ñ ³ ë ï ³ Ñ»Õáõë, ¶ ¸ Ñ ³ ë ï ³ Ñ»ÕÇõë
40 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ïá÷ ³ Íáõ

քարամբք: 51 *Այլ եւ կարգեալ կացուցանէր ի նմա ամբոխութիւնս*[1] *երդումարդաց՝ ըստ պայմանի քաղաքականաց. եւ ածեալ ջուր ի Քասաղ գետոյ, զամենայն աւազախիր առապար դաշտավայրն ի գործ արկանէր, տնկէր այգիս եւ բուրաստանս ծաղկոցաց:*

52 *Աստ ապա դարձեալ սակս անհնարին եւ ծանրաբեռն ծառայութեանն ի բաց կացեալ Հայք յիսմայելեան*[2] *բռնակալացն, հնազանդէին ի ծառայութիւն կայսեր:* 53 *Եւ մեծին Ներսիսի*[3] *խնդրեալ յարքայէ առնել*[4] *կուրապաղատ զՀամազասպ եւ հրամանատար Հայաստանեայցս. զոր ապա լուեալ ամիրապետին, զամենայն պատանդսն*[5] *Հայոց առ հասարակ կոտորէր*[6]*՝ հոգիք իբրեւ*[7] *հազար եւթն հարիւր եաւթանասուն եւ հինգ*[8]*:* 54 *Եւ յայնմ աւրէ հետէ*[9] *ապա հոգի խռովութեան առաքեալ յԱստուծոյ ի մէջ բոլոր բանակացն իսմայէլեան*[10]*, եւ այր ի վերայ ընկերի յարուցեալ եւ սուր*[11] *յազդեր կալեալ, անհնարին սատակմամբ զմիմեանս կոտորէին, եւ սպանանէին եւս*[12] *զամիրապետն իւրեանց եւ ա՛յլ ի տեղի նորա կացուցանէին:* 55 *Ապա զաւրքն իսմայէլեան*[13]*, որ էր յԵգիպտոս, միաբանեալ ընդ կայսեր Կոստանդնի, հաւատացին ի Քրիստոս. եւ մկրտեցան արք իբրեւ վեշտասան հազար*[14]*:* 56 [15]*Եւ ապա զաւրացեալ Մաւի եւ սպանեալ զայն եւս ամիրապետ, ինքն իսկ*[16] *թագաւորէ ի վերայ բոլորից հագարացւոցն*[17]*, արարեալ խաղաղութիւն ընդ բոլոր ծագս երկրի:*

Ի.[18] 1 *Բայց Համազասպայ, յետ երից ամաց առնլոյ*[19] *զպատիւ կուրապաղատութեանն*[20] *ի կայսերէ, հասանէ նմա կէտ վճարման ի կենացս, եւ վախճանեալ դնի ընդ հարս իւր:* 2 *Ապա մեծ հայրապետն Ներսէս, հանդերձ նախարարաւքն Հայոց, հայցէ*[21] *կացուցանել յիշխանական պետութիւնն*[22] *Հայոց ի Մաւեայ ամիրապետէ զԳրիգոր Մամիկոնեան, որ ի պատանդի իսկ առ նմա կացեալ էր:* 3 *Իսկ նորա լուրջ երեսաւք զխնդիրսն*[23] *կատարեալ, տայ Գրիգորի*[24] *զիշխանական պատիւն եւ առնէ զնա հրամանատար Հայոց:* 4 *Սա էր այր բարեպաշտ եւ երկիւղած յԱստուծոյ, եւ*[25] *առաջնորդ գտեալ յոքնապատիկ*[26] *կարգաց եւ ուղղութեանց, շինութեան եւ խաղաղութեան, յապահովութեան*[27] *եւ բոլոր բարեմասն*[28] *լրութեան, որ գրեթէ*[29] *յաշխարհի իբր*[30] *յանապատի գոլով, հետեւէր*[31] *զկնի ամենայն արդար վաստակոց:*

---

1 ² ³Ù÷áËáõÃÇõÝë
2 ² ´î[1-3] ÇëÙ³¿É»³Ý, ¶ ÇëÙ³ÇÉ»³Ý, ¸ ÇëÙ³»É»³Ý
3 î[1-3] Ý»ñë»ëÇ, ² ¶ ¸ Ý»ñëÇëÇ, ´ Ý»ñë¿ëÇ
4 ´ ³é»É
5 ´ å³ï³Ý¹ë
6 î[2-3] Ïáïáñ¿ñ (² ´ ¶ ¸ î[1] Ïáïáñ¿)
7 ´ > Çµñ»õ
8 ² ´ ¸ î[3] .éãÑ»., ¶ .é¿×. »õ .Ñ»., î[1] 1775
9 ² > Ñ»ï¿
10 ² î[1-3] ÇëÙ³¿É»³Ý, ´ ¸ ÇëÙ³»É»³Ý, ¶ ÇëÙ³ÇÉ»³Ý
11 î[1-2] Ç ³½¹»ñ (² ´ ¶ ¸ î[3] > Ç)
12 î[1-3] »õ (² ´ ¶ ¸ »õë] »õ)
13 ² î[1-3] ÇëÙ³¿É»³Ý, ´ ¸ ÇëÙ³»É»³Ý, ¶ ÇëÙ³ÇÉ»³Ý
14 ² ¸ .é.

15 ´ ·É. .Ç.
16 ² ÇëÏ ÇëÏ] ÇÝùÝ ÇëÏ
17 ´ î[1] Ñ³·³ñ³óõáÝ
18 î[3] Յաղագս կուրապաղատութեան Գրիգորի, եւ հարուածոց աշխարհիս Հայոց
19 ´ ³éÝ»Éá
20 ´ Ïáõñ³å³Õ³ïáõÃ»³Ý
21 ² ´ ¸ Ñ³Ûó»Ý
22 ´ å»ïáõÃ»³ÝÝ
23 ´ ½ËÝ¹ÇñÝ
24 ´ ·ñÇ·áñá
25 î[2] > »õ (² ´ ¶ ¸ î[3a] áõÝ»Ý)
26 ² ´ ¶ á·Ý³å³ïÇõ, ¸ î[3] áùÝ³å³ïÇõ, î[3]3 áùÝ³å³ïÇÏ
27 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ç ³å³Ñáíáõ Ã»³Ý, ´ »õ ³å³ÑáíáõÃ»³Ý, î[2] ³å³ÑáíáõÃ»³Ý
28 ² ´ »õ µáÉáñ µ³ñ»Ù³ëÝ, ¶ ¸ î[1] »õ Ç µáÉáñ Ù³ëÝ
29 ´ ·ñ¿ Ã¿, ¶ ¸ ·ñ¿Ã¿
30 ² ´ Çµñ»õ
31 ² ´ ¶ ¸ î[1] Ñ»ï »õÇõñ

5 *Եւ ապա[1] իբրեւ եկաց մեծ հայրապետն Ներսէս յառաջնորդութեան անդ[2] իւրում[3] ամս քսան[4], հրաժարեալ ի կենաց աստի, եդաւ մարմինն[5] ի հանգստարանի անդ[6], զոր իւրովի իսկ յաւրինեալ էր ի հիւսիսոյ[7] կողմանէ բազմապայծառ քաւարանին, որ ըստ արժանի աթոռոյ իւրում նախահաւրն էր կանգնեալ յարկ: Եւ այսպէս երջանիկ եւ հռչակաւոր եւ հոյակապ երեւեալ ի հարս՝ ժամանեաց ի հանգիստ[8] անմահական կենացն ի պարս առաքելական դասուց[9]:* 6 *Զկնի ապա մեծին Ներսիսի[10] յաջորդէ զաթոռ հայրապետութեանն[11] Անաստաս՝ ի գեղջէ[12] Ակոռոյ[13], որ ի Մասեաց ոտին[14]:* 7 *Սա սեննեկապան լեալ մեծին Ներսիսի[15], եւ վերակացու շինուածոյ հրաշակերտ եկեղեցւոյն գտանէր[16] հրամանաւ Ներսիսի[17], մինչ էր նա ի հալածանս ի գաւառին[18] Տայոց:*

8 *Զայսու[19] ժամանակաւ բարեպաշտ իշխանն Գրիգոր Մամիկոնեան աստուածային այցելութեամբ[20] հիմնադրեալ զչքնաղագեղ եկեղեցին, որ ի մեծ դաստակերտին Արուճ, շինէ զնա սրտիպով, երկնային իմն ճեմարան յարդարեալ ի վերայ երկրի:* 9 *Եւ ի հարաւոյ կողմանէ դնէ զարքունիսն[21] իւր՝ յեզր քարաժայռ ձորակին, յորում բղխէ ականակիտ աղբիւր, պղպջակեալ[22] ընդ քարածերպս վիմարդ[23] քարանցն, որ զեզերս ունի իբրեւ[24] զպսակ պատուարի[25]:* 10 *Եւ ապա հաստահեղոյս[26] քարամբք[27] եւ կրով պարսպեալ, կարգէ տուն բնակութեան իւրոյ:* 11 *Շինէ նաեւ նուիրանոց[28] ուխտի կրաւնաւորական դասուց, յորում եւ եկեղեցի պայծառապաճոյճ ի նմա յարդարեալ ըստ արեւելից[29] կուսէ դաստակերտին մեծի[30] Եղիվարդայ. տուն բնակութեան կուսակրաւնից զնա հաստատէ ի փրկութիւն հոգւոյ իւրոյ:*

12 *Բայց մեծ[31] կաթողիկոսն[32] Անաստաս շինէ զպայծառապաճոյճ եկեղեցին ի հայրենի բնակութեանն իւրում՝ ի վանս դաստակերտին Ակոռոյ[33], կացորդ զնա յարդարեալ քահանայական ուխտի միակրաւնից եւ այլոց եւս կղերց[34] եկեղեցւոյ՝ ի պաշտաւն աստուածային խորանին եւ ի տածողութիւն հանգստեան հիւրոց եւ տնանկաց եւ աղքատաց:*

13 *Բայց Դաւիթ, որ էր ի պարսիկ[35] տոհմէ՝ յազգէ Թագաւորաց[36], աստանաւր եկեալ առ իշխանն մեծ Գրիգոր[37], խնդրէ առ[38] ի նմանէ տալ[39] իւր[40] զքրիստոսական*

1 ² ´ ¶ ¸ î1î3 ÇëÏ] »õ ³ å ³
2 ¶ ¸ ³ Ý ï
3 ² ³ Ý¹Ç ï ³ Ù] ³ Ý¹ ÇõñáõÙ
4 ² ´ ¶ ¸ .Ç., î1 20
5 î1 Ù ³ ñÙÇÝ
6 ¶ ¸ ³ Ý ï
7 ² ÑÇõëëáÛ, ´ ÑÇõëÇõëáÛ
8 ´ Ñ ³ Ý·Çë ï Ý
9 ² > Ç å ³ ñë ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ Ý ¹ ³ ëáõó: ´ ¹ ³ ëáõóÝ
10 ² ¶ Ý»ñëÇëÇ, î1î3 Ý»ñë»ëÇ, î2 Ý»ñë¿ëÇ
11 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý
12 î1-3 ·»Õç¿Ý (² ´ ¶ ¸ ·»Õç¿)
13 ´ ³ Ïáéë ³ Û
14 ¸ î1î3 á ï Ý, î31 á ï ÇÝ
15 ² ¶ Ý»ñëÇëÇ, ´ ¸ Ý»ñë¿ëÇ, î2 Ý»ñë»ëÇ
16 ¶ ¸ î1î3 · ï ³ ÝÇõñ
17 ² ¶ ¸ Ý»ñëÇëÇ, ´ Ý»ñë¿ëÇ, î2 Ý»ñë»ëÇ
18 ¶ ¸ î1î3 Û»ñÏÇñÝ] Ç · ³ õ ³ éÇÝ
19 ¶ Û ³ Ûëáõ] ½ ³ Ûëáõ
20 ² î1 ³ Ûó»É ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ
21 î2 ½ ³ ñùáõÝÇë (² ´ ¶ ¸ î1î3 ½ ³ ñùáõÝÇëÝ)
22 ¸ åÕå× ³ Ï» ³ É
23 ´ íÇÙ ³ ñ ï , ¸ íÇÙ ³ ï
24 î1 Çµñ
25 ² å ³ ïõ ³ ñÇ
26 ¶ ¸ Ñ ³ ë ï ³ Ñ»ÕÇõë
27 ´ ù ³ ñ ³ Ùù
28 ´ ÝáõÇñ ³ Ý ³ ó
29 ¸ î1-2 Û ³ ñ»õ»ÉÇó (² ´ ¶ î3 ³ ñ»õ»ÉÇó)
30 ¸ î1 Ù»ÍÇÝ
31 î3 > Ù»Í, î32 Ù»Í Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ
32 î1î3 Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ
33 ´ ³ Ïáéë ³ Û
34 ² ·Õ»ñó
35 ¸ î1î3 å ³ ñëÇó
36 ² ´ ¶ Ã ³ · ³ õáñ ³ óÝ
37 ¸ î1 ·ñÇ·áñÝ
38 î1î3 > ³ é
39 î1 ³ ÛëÇÝùÝ ï ³ É
40 ² ÝÙ ³] Çõñ

*դրոշմն, զոր եւ խնդութեամբ իսկ զնա ըն-
կալեալ, հրամայէ կաթողիկոսին*[1] *Անաս-
տասայ տալ նմա զկնիք մկրտութեանն
սրբոյ:* 14 *Եւ վասն զի յառաջագոյն*[2]
Սուրհան նա[3] *անուանիւր, ապա իշխանն
մեծ ընկալեալ զնա ի ջրոյ սուրբ աւազա-
նին, Դաւիթ զնա յորջորջէ յանուն հաւր
իւրոյ, եւ տայ բնակութիւն նմա*[4] *զգիւղն*[5]
*Զագ՝ ի նահանգին Կոտայից, որ զկնի ա-
մաց իսկ ի Դվին*[6] *քաղաքի ընկալաւ*[7]
զմարտիրոսական պսակն[8]*:* 15 *Յայնմ ժա-
մանակի ասեն լինել*[9] *զկռիւն, որ ի քաղա-
քագիւղն*[10] *Երեւանի, զոր եւ բաւական
քեզ ուսուցանեն*[11] *զայնր պատերազմի
զհանգամանս՝ որ*[12] *նախ քան զմեզ զնա*[13]
պատմագրեցին:

16 *Իսկ Անաստասայ հայրապետին*[14]
հոգացեալ վասն Հայկականս տաւմարի[15]*,
զի թերեւս անշարժ զնա ըստ այլոց ազ-
գաց մարթասցէ յաւրինել. զի միշտ ան-
շարժ*[16] *լինիցին*[17] *տաւնք տարեկանաց կամ
յեղափոխ յեղանակք*[18] *ժամանակաց:*
17 *Վասն որոյ եւ առ ինքն զԱնանիայ Ա-
նեցի*[19] *կոչեալ*[20]*, որ բանիբուն այնմ ա-
րուեստի*[21] *էր հմուտ, հրամայէ նմա ստեղ-
ծագործել զխնդրելին իւր:* 18 *Իսկ նորա
ջան ի վերայ եդեալ եւ ըստ բոլոր*[22] *ազ-
գաց պայմանի անշուշտ յաւրինեալ
զկարգ Հայկականս տաւմարի*[23]*, զի բարե-
ձեւագունից ոմանց եւ զմերս կշռադա-
տեալ՝ մի՛ կարաւտասցուք գալ ի զուգա-
ւորութիւն հռովմայեցւոց*[24]*:* 19 *Եւ մինչ-
դեռ խորհէր մեծն*[25] *Անաստաս ժողովաւք*[26]
եպիսկոպոսաց զեղեալսն հաստատել[27]*,
վախճան կենաց նմա*[28] *ժամանէր, կացեալ
յաթոռ հայրապետութեանն*[29] *ամս վեց*[30]*:*
20 *Անփոյթ զկնի եկեղոցն այսմիկ*[31] *արա-
րեալ, եւ զառաջին մշտախաղաց շրջագա-
յեալ կարգն կալեալ:* 21 *Յետ այսորիկ Իս-
րայէլ յՈթմսոյ*[32] *գեղջէ յաջորդէ զաթոռ
հայրապետութեանն*[33]*:* 22 *Յաւուրս սորա
զԲառաբայ*[34] *ոմն զաւրագլուխ զաւրուն
տաճկաց որ ի Հայք՝ վանեալ վատնէ կո-
տորմամբ սաստիւ Ներսեհ իշխան*[35] *Վրաց՝
փախստեայ զնա արարեալ:* 23 *Իսկ Իսրա-
յէլ կացեալ յաթոռ հայրապետութեան*[36]
ամս տասն[37] *վախճանի:* 24 *Եւ զկնի նորա
Սահակ կայ յաթոռ հայրապետութեանն,
որ հայրենեաւք էր ի Ձորափորոյ, յԱրքու-
նաշէն գեղջէ, եւ մայրենեաւք ի Մազազ*[38]

---

1 î[1]î[3] Ï³ÃáõÕÇÏáëÇÝ
2 ² Û³é³ç³·áÛ
3 ²´¶ ëáõñÑ³Ý Ý³, ¸ ëáõñÑ³ÝÝ³Û, î[1]î[3] ëáõñÑ³ÝÝ, î[2] ëáõñÑ³Ý
4 ¸î[1] Ýáñ³] ÝÙ³
5 ² ½·»ûÕÝ, ´ ½·»ººÕÝ, ¸ ½·»õÕÝ
6 ² ¹õÇÝ
7 ¶¸î[1]î[3] ~ ÁÝÏ³É³õ ÇëÏ Ç ¹íÇÝ (¸ ¹Á-õÇÝ) ù³Õ³ùÇ
8 ²´ ~ ½å ë³ÏÝ Ù³ñïÇñáë³Ï³Ý
9 ¶î[1] ÉÇÝÇÉ
10 ²´ ù³Õ³ù³·»ûÕÝ
11 ´ áõëáõó³Ý¿Ý
12 ´ áñù
13 ¶î[3] > ½Ý³, î[3]2 ½Ý³ å³ïÙ³·ñ»óÇÝ
14 ² Ñ³Ûñ³å»ïÇ
15 ²î[3] ïûÙ³ñÇ, ´ ïáÙ³ñÇ
16 î[1-3] ³Ýß³ñÅù (²´¶¸ ³Ýß³ñÅ)
17 ´ ÉÇóÇÝ
18 ² »Õ³Ý³Ïù
19 î[3]áÙ³Ýù ³Ýáõ»óÇ
20 î[1] Ïáã»ó»³É
21 ² ³ñõ»ëïÇ
22 ´ ½µáÉáñ] Áëï µáÉáñ
23 ´ ïáÙ³ñÇ
24 ¶¸ ÑéáÙ³Û»óõáó
25 î[1]î[3] > Ù»ÍÝ
26 ´¸î[1] ÅáÕáíáí
27 ´ Ñ³ëï³ï»É
28 ² Ýáñ³] ÝÙ³
29 î[1-2] Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³Ý (²´¶î[3] Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ)
30 ²´¶¸ .½., î[1] 6
31 î[1]Û³ÛëÙÇÏ
32 ²´¶ ÛûÃÙëáÛ, ¸ Ûû¹ÙëáÛ, î[1-2] Ûá¹ÙëáÛ, î[3] ÛáÃÙëáÛ
33 î[2] Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³Ý (²´¶î[1]î[3] Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ)
34 ² ½µ³é³µ³, î[1]½µ³ñ³µ³Û
35 ´ Ý»ñë¿Ñ ÇßË³Ý
36 ² Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ
37 ²´¶¸ .Å., î[1] 10
38 î[1] Ù³Õ³Õ

գաւառէ, ի գեղջէ Բերդկաց: 25 *Սա նախ կարգեալ էր յեպիսկոպոսութիւն Ռոտոկաց*[1] *եւ զկնի ապա*[2] *կոչեցաւ Նոտայ յաթոռ սրբոյն Գրիգորի:* 26 *Իսկ ապա յեաւթնեբորդում*[3] *ամի աթոռակալութեան սորա պատերազմ սաստիկ*[4] *յայնմ մարզէ Խազրաց ի վերայ սաստկացեալ լինէր մեծ իշխանին Գրիգորի, որ եւ սպանաւ իսկ եւ եդաւ ընդ հարս իւր:* 27 *Եւ յայնմ*[5] *հետէ ապա խաղաղութիւնն*[6] *վրդովեցաւ եւ սասանումն սաստիկ զՀայաստանեայսս*[7] *պատեալ պաշարեաց:*

28 *Զկնի սորա պայազատէ զիշխանութիւնս Հայոց Սմբատ*[8] *Բագրատունի՝ որդի Սմբատայ*[9]*. եւ յայսմ վայրի Մրուան ոմն յիսմայելեան*[10] *տոհմէ ոստիկան ի Հայս առաքեալ, մարտ ընդ բոլորից իսկ ամրոցաց Հայոց դնէր. եւ զորս միանգամ յինքն գրաւէր*[11] *առ հասարակ քանդեալ աւերեալ ի վայր կործանէր:* 29 *Իսկ Սեւան կղզի, որ ի ծովակին Գեղամայ, թէպէտ եւ ի սկզբան*[12] *նուագի անդ*[13] *ոչ ըմբռնեցաւ ի ձեռս նորա, սակայն զկնի երկեամ մի ամաց մատնեցաւ ի ձեռս նորա:* 30 *Եւ որք*[14] *միանգամ բնակեալք*[15] *կային յամրոցի անդ*[16]*՝ գերի առեալ տանէր*[17]*, եւ զկապուտ կողոպուտսն*[18] *յաւարի առեալ՝ սպառ ապուռ քանդէր*[19]*, աւերէր զամրոցն:* 31 *Եւ զկնի Մահմետի*[20] *այլ ոստիկան ի Հայս առաքեցաւ՝ Աբդլա*[21] *անուն, այր ժանտ*[22]*, ժպիրհ եւ ապարասան, եւ յաւէտ չարաբարոյ, որ զկեղծաւորութիւնն*[23] *իբրեւ զթոյնս իժի յինքն բուռնեալ ունէր եւ կալանաւոր կապանաւք չարչարէր զիշխանս եւ զազատս աշխարհիս Հայոց, եւ յաւարի առնոյր զկարասի եւ զստացուածս*[24] *բազմաց:* 32 *Ապա եւ զմեծն Սահակ կապեալ ի շղթայս, տայր*[25] *տանել*[26] *ի Դամասկոս, ընդ նմին եւ զիշխանն Հայոց զՍմբատ՝ որդի Սմբատայ*[27]*:* 33 *Եւ առ հասարակ ապա զամենայն եկեղեցիս Քրիստոսի ի բոլոր զարդուց կապուտ կողոպուտ թողոյր. եւ յարտաւսր կականման եւ ի սուգ եւ ի տրտմութիւն զծերս եւ զտղայս բերէր*[28]*:* 34 *Այս Աբդլա*[29] *զնորահաւատն Դաւիթ, զոր*[30] *յառաջագոյն յիշատակեցաւ առ ի մէնջ, ըմբռնեալ չարաչար հարուածովք եւ կապանաւք եւ բանտիւ զնա խոշտանգէր*[31] *վասն առ ի Քրիստոս հաւատոցն, յիւր կորստական խորխորատն զնա հրապուրէր*[32] *արկանել. որում ոչ հաւանեալ եւ քաջապէս ընդդէմ վառեալ*[33] *սուրբ ծերունին, ի փայտի զնա բեւեռակապ պնդէր, եւ նետաձիգ ի սիրտս*[34] *սրբոյն արարեալ, ի*

1 ² ´ éë ï ³ Ï ³ ó, ¶ ¸ î[1]î[3] éá ï ³ Ï ³ ó, î[2] éá ï áÏ ³ ó, î[3]1 éá ï Ï ³ ó
2 ´ ~ ³ å ³ ½ÏÝÇ
3 ² Û.¿.ñ ¹ áõÙ, ´ Û»ûÝ»ññáñ ¹ áõÙ, ¶ Û.¿.»ñ°° ¹ áõÙ
4 î[1]î[3] > ë ³ ë ï ÇÏ
5 ² ´ Û ³ ÛëÙ
6 ² ´ ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
7 ¶ ¸ î[1-2] ½Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûë (² ´ î[3] ½Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûëë)
8 ² ëÙå ³ ï
9 ² ëÙå ³ ï ³ Û
10 ² î[1-3] ÛÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý, ´ ÛÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ¸ ÛÇëÙ ³ ÛÇ-É» ³ Ý
11 ² î[3] ·ñ ³ õ¿ñ, ¶ ¸ î[1]î[3]4 ·ñ ³ õ¿ÇÝ, î[2] ·ñ ³ õ¿ñÝ
12 ² ´ î[1-2] ÛÇëÏ½µ ³ Ý (¶ ¸ î[3] Ç ëÏ½µ ³ Ý)
13 ¶ ¸ ³ Ý ï
14 ² ´ áñ
15 ² ´ µÝ ³ Ï» ³ É
16 ¸ ³ Ý ï
17 ´ ïÝ¿ñ] ï ³ Ý¿ñ
18 ¶ î[3] ÏáÕá å áõ ï ë
19 ´ ù ³ Ý ¹ » ³ É
20 ² ´ î[1-3] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç (¶ ¸ Ù ³ ÑÙ» ï Ç)
21 ² ´ ¶ ¸ ³ µ ¹ É ³ , î[3] ³ µ ¹ ÉÉ ³ , î[1-2] ³ µ ¹ ÉÉ ³ Ñ
22 ² Å ³ Ý ¹ »õ, ¶ ¸ Å ³ Ý ¹
23 ² ´ ½Ï»ÕÍ ³ õáñáõÃÇõÝ
24 ² ½ë ï ³ óõ ³ Íë
25 ¸ î[3]3 » ï] ï ³ Ûñ
26 ¶ ï ³ ÝÇÉ
27 ² ½ëÙå ³ ï áñ ¹ Ç ëÙå ³ ï ³ Û
28 ´ > µ»ñ¿ñ
29 ² ´ ¶ ¸ ³ µ ¹ É ³ , î[3] ³ µ ¹ ÉÉ ³ , î[1-2] ³ µ ¹ ÉÉ ³ Ñ
30 ² ´ ¶ ¸ î[1] ½áñ, î[1]î[3] áñ. ÜËÝ.247.ëñµ·.ª ½Ç] áñ
31 ² ´ ¶ Ëáß ï ³ ÝÏ¿ñ
32 ´ Ññ ³ å áõñ¿
33 ² í ³ Ý» ³ É, î[3] í ³ ñ» ³ É
34 ´ î[2] ëÇñ ï (² ¶ ¸ î[1]î[3] ëÇñ ï ë)

Քրիստոս զհոգին աւանդէր: 35 *Զոր տարեալ եպիսկոպոսաց եւ քահանայից՝ հանգուցին զմարմին նորա մերձ ի վկայարան սրբոյն Յիզտբուզտի*[1]*:*

ԻԱ.[2] 1 *Զայսու*[3] *ժամանակաւ լինի ապա*[4] *կռիւն*[5] *ի Վարդանակերտի եւ բնաջինջ կոտորումն իսմայելեան*[6] *բանակին. վասն որոյ ցարդ եւս բան առ հագարացիսն*[7] *ըստ իւրեանց աղխատրոյգ բառին պատմի, թէ. «Վարդանակերտ առիւ*[8] *մի՛ յիշեսցի*[9] *մեզ»:* 2 *Եւ վասն զի յոյժ տագնապեալ, տարակուսեալ, տառապեալ նեղեցան մեծամեծք Հայոց, ապա յուսացեալք*[10] *յերկնային այցելութիւնն, ընդդէմ դարձան ասպատակաց հինից իսմայելեան*[11] *զաւրուն:* 3 *Եւ վասն զի Ոգբայ*[12] *ոմն զաւրապետ մեծ հանդերձ զաւրաւք բազմաւք շրջէր ընդ կողմամբք*[13] *Վանանդայ, անդ*[14] *ապա հասեալ ի վերայ Կամսարականն*[15] *հանդերձ ազատաւքն*[16] *Վանանդայ, կոտորեցին սպառ սպուռ զզաւրս նորա, եւ ինքն փախստեայ*[17] *անցեալ գնայր առ ամիրապետն իւր:* 4 *Եւ անդ*[18] *ապա բազում զաւրս ընդ իւր գումարեալ ի զէնս, ի*[19] *զարդս եւ ի տէգ նիզակի, եւ անհնարին դառնութեամբ խրոխտայր*[20] *գալ, առնուլ զվրէժս ի Հայոց զիւրոյ զաւրուն հարելոյ՝ հրդեհել, քանդել, կործանել*[21] *զեկեղեցիս Հայոց, եւ առ հասարակ գերել եւ կերակուր տալ անողորմ սրոյ:* 5 *Իսկ սուրբ կաթողիկոսն*[22] *Հայոց Սահակ դեռ եւս կայր կենդանի ի Դամասկոս. իբրեւ լուաւ զանհնարին սպառնալիսն Ոգբայի*[23]*, խնդրէր հրաժեշտ ի նմանէ՝ երթալ առ նա, թերեւս հնար լիցի դարձուցանել զնա յանհնարին դառնութենէ մտացն:* 6 *Իսկ ի հրամայելն նորա երթալ առ ինքն՝ իբրեւ չոգաւ ի Խառան, իսկ եւ իսկ հիւանդացաւ սուրբ*[24] *կաթողիկոսն*[25] *հիւանդութիւն*[26] *մեծ:* 7 *Եւ ապա գրէ նամակ աղաչանաց առ Ոգբայ*[27]*, իւրով իսկ ձեռամբ*[28]*, բազում թախանձանաւք եւ աղերսալի պաղատանաւք, յուշ եւս առնելով Ոգբայի*[29] *զհասարակաց մահ մարմնոյ*[30]*, եւ թէ զկնի գալոց է եւ նա ամենայն մահկանացուաց եւ ի տապանի վաղվաղակի դնելոց. այլ եւ զանհնարին դառնութիւն*[31] *դժոխոց տարտարոսի նմա ընդ ուշի*[32] *կապեալ, դարձեալ եւ զաւտարամահն*[33] *իւր լինել*[34] *ի դաշնաւորութիւն նմա բերեալ:* 8 *Եւ այսպիսի զղջացուցիչ բանիւք համոզեալ, աղաչէր դառնալ ի խորհրդոց չարաց եւ չառնել զայն ինչ, զոր հանդեր-*

1 ´ ÛÇ½ ï áõµáõ½ ïÇ

2 ´ ·É. .Ç ³ ., î³ Յաղագս պատապանաց եւ հարուածոց Հա-յոց յերեսաց հագարացւոց

3 ¶ Û ³ Ûëáõ] ½ ³ Ûëáõ

4 ² ~ ³ å ³ ÉÇÝÇ

5 ´ ÏéÇõ

6 ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, î¹⁻³ ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý

7 ¶ ¸ Ñ ³ ù ³ ñ ³ óÇëÝ

8 ´ µ ³ éÇõ

9 ² ßÇÝ»ëóÇ] ÛÇß»ëóÇ

10 î¹⁻³ Ûáõë ³ ó» ³ É (² ´¶ ¸ Ûáõë ³ ó» ³ Éù)

11 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ¸ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, î¹⁻³ ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý

12 ² á·µ ³ , ´ á·Çµ ³ , ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ Û±

13 ÜËÝ.210.ëñµ·.ª ½ÏáÕÙ ³ Ùµù] ÁÝ¹ ÏáÕÙ ³ Ùµù: ² ¶ ÏáÕÙ ³ Ùµ

14 ¶ ³ Ýï

15 ÜËÝ.361,453ª ³ ÝáõÝÝ å ³ Ï ³ ëÇ

16 ¶ ¸ ½ûñûùÝ] ³ ½ ³ ïûùÝ (¸° ³ ½ ³ ïûùÝ)

17 ¶ ¸ ÷ ³ Ëëï» ³ É

18 ¶ ³ Ýï

19 î¹î³ »õ Ç

20 ¸ î¹î³ ËñáË ï ³ Ý ³ Ûñ, î³2 ËñáË ï ³ Ûñ

21 ² > ÏáñÍ ³ Ý»É

22 î¹î³ Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ

23 ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ ÛÇ±

24 ² > ëáõñµ

25 î¹ Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ

26 ¶ ¸ î¹î³ Ç ÑÇõ ³ Ý¹áõÃÇõÝ

27 ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ Û±

28 ¸ Ó»é ³ Ùµù

29 ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ ÛÇ±

30 ² ´¶ Ù ³ ñÙÝáó

31 î¹î³ ¹ ³ éÝáõÃÇõÝÝ (² ´¶ ¸ î¹ ¹ ³ éÝáõÃÇõÝ)

32 ² ¶ ¸ î¹î³ ÛáõßÇ

33 ´ ½ûï ³ ñ Ù ³ ÑÝ

34 ¶ ¸ ÉÇÝÇÉ

ձեալն էր առնել՝ զապիրատ մտածութիւնսն[1] ի վերայ Հայաստանեայցս: 9 *Եւ ապա զայն հրովարտակն[2] հրամայէ յետ վախճանի իւրոյ դնել յաջոյ[3] ձեռին իւրում[4], զի ինքնին[5] Ոգբայ[6] եկեալ առցէ ի ձեռաց նորա՝ թերեւս զղջասցի չգործել զանաւրէն մտածութիւնսն իւր:* 10 *Իսկ ոստիկանն Ոգբայ[7] իբրեւ լուաւ զմահ սրբոյն Սահակայ, վաղվաղակի առաքեաց դեսպանս[8], հրամայէ ոչ թաղել զնա, մինչ զի ինքն իսկ երթիցէ:* 11 *Եւ իբրեւ չոգաւ՝ վաղվաղակի առ դիապատիկ մարմին[9] առնն[10] Աստուծոյ մտեալ, ձեռն նմա շարժէր ըստ աւրինին[11] իւրեանց[12] իբրեւ կենդանւոյ, եւ ողջունէ[13] զնա ի լեզու իւր՝ Սալամալէք[14] ասելով:* 12 *Իսկ ապա հոգւոյն ազդումնն[15] զձեռն[16] սրբոյն, որ անշնչութեամբն էր խափանեալ[17], շարժեաց[18] ընդդէմ ոստիկանին ի պատճառս աղերսանաց, ընդ որ յաւէտ ի[19] զարմացման եղեալ եւ առեալ զնամակն ի ձեռաց նորա եւ ընթերցեալ, ասէ. «Այս[20] խնդիր[21] քո կատարեալ է, պատուական ա՛յրդ Աստուծոյ»:* 13 *Եւ նամակ ի նախարարս Հայոց գրեալ եւ հանդերձ սուրբ մարմնով հայրապետին ի Հայս առաքեալ բազում պատուով, եւ թողեալ ի բաց զյանցանսն, զոր առ նա գործեցին. եւ ինքն ընդ կրունկն դարձեալ, դառնայ ի տեղի իւր:* 14 *Եւ այսպէս զմեռելութիւն նորա պատուական արար Աստուած քան զմեր[22] կենդանութիւնս, եւ ի սադրելոյ աղաւթից նորա փրկութիւն մեծ ծագեաց աշխարհիս մերում:* 15 *Իսկ իբրեւ եկաց մեծն Սահակ յաթոռ հայրապետութեան ամս Իէ.[23] (27)՝ [վախճանեցաւ][24]:*

16 *Զկնի նորա յաջորդէ զաթոռ հայրապետութեանն[25] Եղիա[26] ի գեղջէ Արճիշոյ, որ յԱղէովտի[27]: Յաւուրս յայսմիկ էր ամիրապետ իսմայելեան[28] Աբդլմելէք[29] յետ ութսուն եւ հինգ[30] թուականին[31] իւրեանց:* 17 *Իսկ ապա զաւրք նորա որ ի Հայք հուր ի մեզ վառեցին, սատանայ ի նոսա փչելով զբարկութիւնն[32]. եւ ապա ստահամբաւ դաւողութեամբ, սնոտի յուսով եւ խնդացուցանաւղ[33] բարի խոստմամբք զամենեսեան ի մի վայր գումարէին՝ զազատս եւ զհեծելազաւր գունդս, եւ զանուանսն[34] նոցա ի դիւանն մատուցանէին՝ իբր թէ բաշխել[35] նոցա զդահեկանաց տարեւորն:* 18 *Եւ ապա զպատերազմական զէնսն ի նոցանէ ի բաց առեալ, ի տաճարն Աստու-*

1 ² ¶ ¸ î1î3 ÙáÉáñáõÃÇõÝëÝ] Ù ï ³ ÍáõÃÇõÝëÝ
2 ² ´ Ññá í ³ ñ ï ³ Ï
3 ´ Û ³ çáõ
4 ² ´ ÇõñáÛ
5 ¶ ¸ î1î3 ÇÝùÝ
6 ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ Û±
7 ÜËÝ.333.ëñµ·.ª áñµ ³ Û±
8 ´- ¸ î1-3 ¹»ëå ³ Ïë, ² ¹»ëå ³ Ýë, ÜËÝ.87.ëñµ.ª ¹»ë-å ³ Ýë
9 ¸ Ù ³ ñÙÇÝÝ
10 î1î3 ³ éÝ
11 î1 ³ õñÇÝÇ
12 î2-3 Çõñáó (² ´ ¶ ¸ î1 Çõñ» ³ Ýó)
13 î1-3 áÕçáõÝ¿ñ (² ´ ¶ ¸ áÕçáõÝ¿)
14 ¸ î3 ë ³ É ³ Ù ³ É¿ù
15 ² ´ î1 ³ ½¹áõÙÝ
16 ¶ ½Ó»éÝÝ
17 ´ Ë ³ µ ³ Ý» ³ É
18 î32 ß ³ ñÅ¿ñ
19 ´ > Ç
20 î1-3 ³ Ûá (² ´ ¶ ¸ î32 ³ Ûë)
21 ¸ ËÝ¹Çñù

22 ´ ½Ù»ñÝ
23 î1 27, î3 ùë ³ Ý »õ »ûÃÝ
24 ² ´ ¶ ¸ º î1î3 > í ³ Ë× ³ Ý»ó ³ õ (°°36 ³ Éë.ª áõÝÇ)
25 ´ î1-3 Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý (² ¶ ¸ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõ-Ã» ³ ÝÝ)
26 ² ¸ »ÕÇ ³ Û
27 î2°° Û ³ ÕÇá í ïÇ (² ´ ¶ ¸ º î1î3 Û ³ Õ¿á í ïÇ)
28 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, î1-3 ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
29 ² ´ ³ µ¹ÉÙ»ÉÇù, ¶ ¸ ³ µ¹ÉÙ»É¿ù, î3 ³ µ¹ÉÙ¿ÉÇù, î1-2 ³ µ¹ÉÙ¿É¿ù
30 ² ´ î2-3 .Ó»., ¶ î3 áõÃëáõÝ »õ ÑÇÝ·, î1 85, °° .Ñ».
31 ² Ãõ ³ Ï ³ ÝÇÝ, ¸ Ãí ³ Ï ³ ÝÇÝ
32 ² ´ ½µ ³ ñÏáõÃÇõÝ
33 ² î1-3 ËÝ¹ ³ óáõó ³ ÝáÕ (´ ¶ ¸ º ËÝ¹ ³ óáõó ³ ÝûÕ)
34 ² ½ ³ Ýõ ³ Ýë, ´ ½ ³ Ýáõ ³ Ýë, ¶ ¸ î1 ½ ³ Ýáõ ³ ÝÝ
35 ² î1 µ ³ ßË» ³ É

ծոյ զնոսա արկանէին ի Նախճաւան[1] քաղաքի. եւ[2] զդուրսն[3] յետկոյս[4] փակեալ աղխսով, ի բաց պնդեալ ունէին զելիցն վայրս: 19 *Իսկ նոցա իմացեալ զդաւաճանութիւնն, զմանկանցն զձայնն[5] որ ի հնոցին, երգս առեալ գոչէին:* 20 *Իսկ չար դահճացն զվերնայարկս եկեղեցւոյն քակեալ եւ լուցեալ[6] հրով՝ առաւել[7] քան զԲաբիլոնին ի վեր զբոցն բարձրացուցանէին այրեցողական նիւթովն:* 21 *Եւ այնպէս ապա[8] հրդեհակէզ[9] եղեալ առաստաղ փայտակերտ եկեղեցւոյն, եւ հրացեալ կղմինդրն ի վերուստ ի վայր հոսեալ միախառն հրովն, վախճան մահու առ հասարակ ի վերայ ամենեցուն նոցա ածէր. եւ նոցա անդադար գոհաբանութիւնն[10] ի սպառել ոգւոցն[11] կացեալ դադարէր[ա]:* 22 *Իսկ վրիժագործ այլազգիքն յապահովս կացեալք[12] յերկիւղէ քաջացն զաւրաց, եւ զմնացեալ ընտանիս[13] հրակիզելոցն[14] գերի առեալ՝ ածէին[15] ի Դուին[16] քաղաք, եւ անտի յուղարկեալ[17] տանէին ի Դամասկոս:*

23 *Եւ այսպէս աշխարհս մեր ծովացաւ արտասուաւք եւ լցաւ բազում ողբովք:* 24 *Իսկ յետ Աբդլմելքայ[18] Վլիթ[19] որդի նորա լինէր ամիրապետ, եւ յետ[20] Վլիթայ՝ Սղիման[21] եղբայր նորուն սակաւակեցութեամբ:* 25 *Եւ յետ նորա ապա Ոմար[22], յորում[23] ժամանակի Վահան Գողթան տէր չարչարեալ իսկ ի նմին Ոմարայ[24], եւ բազում նահատակութիւնս[25] վասն անուանն[26] Քրիստոսի ցուցեալ, յՌուծափ[27] քաղաքի Շամայ պսակի ի Քրիստոսէ անթառամ պսակաւն:*

ԻԲ.[28] 1 *Բայց յաւուրս մեծ հայրապետին Եղիայի Ներսէս ոմն, որ յայնժամ եպիսկոպոսապետ էր Աղուանից[29], ի հրապոյրս ամբարշտութեան[30] զինքն բերեալ, չարադաւան գտանէր չար աղանդոյն Քաղկեդոնի[31]. ընդ նմին եւ տիկին ոմն համաձայնեալ նմա, որ յայնժամ հրամանատար Աղուանից[32] էր:* 2 *Եւ այսպէս երկաքանչիւրք նոքա միաբանեալ, ջանահնար լինէին զբոլոր աշխարհն ածել[33] ի մարդապաշտ հայհոյութիւն տաւմարին[34] Լեւոնի:* 3 *Իսկ նախարարք աշխարհին իմացեալք[35] զեկուցին մեծի[36] հայրապետին Եղիայի, որոյ գուն ի վերայ գործեալ ոգւով[37] չափ եւ բազում նամակս հաւատոյ*

1 ² ¶ ¸ Ý ³ Ë× ³ õ ³ Ý, î¹ Ý ³ Ëãáõ ³ Ý, î³ Ý ³ Ëçáõ ³ Ý, ´ î² Ý ³ Ëã ³ õ ³ Ý
2 ´ > ½Ýáë ³ ³ ñÏ ³ Ý¿ÇÝ… ù ³ Õ ³ ùÇ. »õ
3 î¹î³ ½¹ ñáõÝëÝ
4 ² î¹⁻³ Û» ï Ïá Ûë, ´ Û» ï ë Ïá Ûë, ¶ ¸ Û» ï Ïá Ûë
5 ´ Ó ³ ÛÝÝ
6 ¸ î¹î³ Éó» ³ É] Éáõó» ³ É
7 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ ³ é ³ õ»É »õë
8 ´ > ³ å ³
9 ´ Ññ ¹ ¿Ñ ³ Ï¿½
10 º î¹⁻² ·áÑ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ (² ´ ¶ ¸ î³ ·áÑ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝÝ)
11 ´ á·õáÛÝ
ա Դան. Գ. 19-23, 49-51
12 ² ´ Ï ³ ó» ³ É
13 ² ´ ÁÝ ï ³ ÝÇëÝ
14 ² ÑñÏÇ½»ÉáóÝ, ´ Ññ ³ ÏÇ½»Éáó
15 ´ ³ ÍÇÝ
16 ² ¹ õÇÝ, ´ ¸ î³ ¹ íÇÝ
17 ² áõÕ ³ ñÏ » ³ É
18 ² ¶ ³ µ ¹ ÉÙ»Éù ³ Û, ´ ³ µ ¹ ÉÙ¿É ³ ù ³ Û, ¸ ³ µ ¹ ÉÙ»ÉÇù ³ Û, î¹⁻³ ³ µ ¹ ÉÙ¿ÉÇù ³ Û

19 ² íÉÇ ï , î³1 íÇÉÃ
20 ² ¶ ¸ º î¹î³ > Û» ï
21 ² íÃ ³ ëÉÇÙ ³ Ý, ´ íÉÃ ³ Û ëÉÇÙ ³ Ý, ¶ ¸ º î¹î³ íÃ ³ ëÕÇ-Ù ³ Ý, ºº »õ Û» ï íÉÃ ³ Û ëÕÇÙ ³ Ý
22 ² î³2 ûÙ ³ ñ
23 ¸ áñáõÙ
24 ² ûÙ ³ ñ ³ Û
25 ´ Ý ³ Ñ ³ ï ³ ÏáõÃÇõÝ
26 ² ³ Ýõ ³ ÝÝ, ¸ ³ Ýáõ ³ Ý
27 ´ Ûéáõë÷ ³ Û, î³1 Ç éáõÍ ³ ÷
28 ´ ·É. .Çµ., î³ Յաղագս Հայրապետութեան Յովհաննու Իմաստասէրի եւ գործոց նորա
29 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
30 ¶ ³ Ýå ³ ñß ï áõÃ» ³ Ý, ¸ ³ Ùå ³ ñß ï áõÃ» ³ Ý
31 î² …] ã ³ ñ ³ Õ ³ Ý¹ áÛÝ ù ³ ÕÏ» ¹ áÝÇ
32 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
33 ¶ î¹î³ > ³ Í»É
34 ² ï áõÙ ³ ñÇÝ, ´ ï áÙ ³ ñÇÝ
35 ² ´ ÇÙ ³ ó» ³ É
36 ¶ ¸ î¹î³ Ù»Í] Ù»ÍÇ
37 ´ Ñá·õá í

աստուածական[1] *պատգամաւք առ նոսա առաքեալ երկիցս եւ երիցս անգամ, ոչ եւս*[2] *զղջացան դառնալ ի մարդադաւան*[3] *մոլորութենէ իւրեանց:* 4 *Ապա մեծն Եղիա*[4] *զիմաստութիւն եւ զընդարձակութիւն սրտի ի գործ արկեալ*[5], *գրէ թուղթ առ ամիրապետն իսմայելեան*[6] *Ոմար*[7], *զեկուցանելով նմա, թէ գոյ աստ յաշխարհիս*[8] *մերում*[9] *եպիսկոպոս մի եւ նոյնգունակ*[10] *տիկին մի՝ զուգակից ընդ եպիսկոպոսին, որք ի բաց բերեալ են ի հնազանդութենէ մեծի տէրութեանդ ձերոյ եւ ոչ միաբանին ընդ մեզ, որ միշտ զանուն քո յիշատակեալ քարոզեմք յաղաւթս մեր, այլ զթագաւորն Հոռոմոց*[11] *քարոզեն*[12], *ի նա զաշխարհս մեր հնարին դարձուցանել:* 5 *Եթէ ոչ աճապարեսցես բառնալ զնոսա ի միջոյ աստի մերմէ, ընդ հուպ իսկ հաստուածեալ*[13] *ի Հոռոմս*[14] *ձեռնատուր լինին ի սակս հարկաց եւ յամենայն*[15] *մասունս գործոց*[16]*:*

6 *Զայս ապա ընթերցեալ*[17] *ամիրապետն, շնորհակալութեամբ մեծաւ պատուէ*[18] *զառաքեալ դեսպանն*[19] *մեծի հայրապետին, եւ ինքն յղէ զոմն ներքինապետ իւր՝ փաղփաղակի առ ինքն հրամայէր*[20] *հասուցանել զՆերսէսն*[21] *հանդերձ տիկնաւն:* 7 *Որոյ եկեալ եւ ըմբռնեալ զերկաքանչիւրսն*[22] *զնոսա եւ կապեալ երկաթի շղթայիւք եւ հեծուցեալ յուղտս, առնու գնայ առ ամիրապետն:* 8 *Եւ այսպէս խոհականաբար ի ձեռն մարմնական կրից նոցա զհոգւոյ մահ*[23] *ի բաց վարատեալ, բառնայ զչարն ի միջոյ մեծ հայրապետն Եղիա*[24]*:* 9 *Եւ ապա այլ եպիսկոպոսապետ ի տեղի չարափառին Ներսիսի*[25] *ձեռնադրեալ հաստատէր:* 10 *Իսկ*[26] *ապա սորա լցեալ*[27] *զկէտ հայրապետութեան ամս չորեքտասան*[28] *վախճանի:*

11 *Եւ զկնի սորա յաջորդէ զաթոռն սուրբ՝ մեծ իմաստասէրն Յովհաննէս*[29], *որ հմուտ եւ տեղեակ գոլով բոլոր քերթողական*[30] *շարագծաց*[31] *մասանց բանի եւ մանականաց, այլ եւ վարժից*[32] *սեռից եւ որք*[33] *ընդ գոյացութեամբ*[34] *են սեռական տեսակարարութիւնք*[35] *մինչ ցանհատ վայր, եւ տարբերութեանցն եւս հանգամանաց եւ պատահմանց անջատից եւ անանջատից ոչ անտեղեակ:* 12 *Դարձեալ եւ՝ կրթական վարժից թէոնականաց*[36], *որ զարուեստին*[37] *ծառոյ պտուղս*[38] *առոգա-*

1 î[3]2 ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÇÝ

2 ´ »õ] »õë

3 ² > Ù ³ ñ¹ ³ ¹ ³ õ ³ Ý

4 ² ´ ¸ »ÕÇ ³ Û

5 ² ´ ³ é» ³ É] ³ ñÏ» ³ É

6 ² ´ î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý

7 ² ûÙ ³ ñ

8 î[1]î[3] áÙ ³ Ýù ³ ßË ³ ñÑÇë

9 ´ Ù»ñáÛ

10 ¶ ~ ÝáÛÝ·áõ ³ Ï »õ, ¸ »õ ÝáÛÝ·áõÝ ³ Ï »õ

11 ´ ÑéáÙ ³ Û

12 ² ÑéáÙ ³ Û ù ³ Õ ³ ùÇÝ] ÑáéáÙáó ù ³ ñá½»Ý

13 ² Ñ ³ ïõ ³ Í» ³ É

14 ² ÑáéÙ ³ , ´ ÑéáÙë

15 î[1] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ

16 ² ¶ î[1]î[3] ·áñÍáÛ

17 î[1-2] ÁÝÃ»ñó ³ õ (² ´ ¶ ¸ î[3] ÁÝÃ»ñó» ³ É)

18 ² å ³ ïõ¿

19 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ¹»ë å ³ ÏÝ, î[3]1 ¹»ë å ³ Ýë, ÜËÝ.87. ëñµ.ª ¹»ë å ³ Ýë

20 ¸ î[3] Ññ ³ Ù ³ Û¿

21 î[3] ½Ý»ñë¿ë

22 î[1-3] ½»ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñ (² ´ ¶ ¸ ½»ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñëÝ)

23 î[3] Ù ³ ÑÝ

24 ² ¸ î[1] »ÕÇ ³ Û

25 ´ ¸ Ý»ñë¿ëÇ

26 î[1-3] »õ (² ´ ¶ ¸ ÇëÏ)

27 ² ´ ~ Éó» ³ É ëáñ ³

28 ² ´ ¶ ¸ .Å¹., î[1] 14

29 ² ÛáÑ ³ Ý¿ë, ´ ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë, ¶ ¸ Ûáí ³ ÝÝ¿ë. ²31 ³ ª ³ ÛÉ Óéù., Éë. ¦ë ³ ¿ ûÓÝ»óÇÝ§

30 ´ ù»ñ¹áÕ ³ Ï ³ Ý

31 ´ ß ³ ñ ³ ·ñ ³ Í ³ ó, î[1] ß ³ ñ ³ ·ñ ³ ó

32 ´ í ³ ñÅÇã

33 ¶ áã, ¶° áñ

34 î[1]î[3] ·áÛ ³ óáõÃ» ³ ÙµÝ

35 ¶ ¸ î[1]î[3] ï »ë ³ Ï ³ ñ ³ ñáÕáõÃÇõÝù, î[3]1 ï »ë ³ Ï ³ õá-ñáõÃÇõÝù

36 ´ Ã¿áñ ³ Ï ³ Ý ³ ó

37 ² ½ ³ ñõ»ë ïÇÝ

38 î[1-2] ½å ïáõÕë (² ´ ¶ ¸ î[3] å ïáõÕë)

նապէս ներադրէ յարուեստասէրն[1], յաւէտ իմն հմտագունագրով[2] դրոշմեալ, տայ եկեղեցւոյ Քրիստոսի զբովանդակ[3] կարգաւորութիւնս պաշտաման[4] ժամուց, գեղեցիկ իմն յաւրինուածով[5] ճոխացուցեալ եւ բացայայտեալ եւս զմիոյ միոյ կարգացն զմեկնութիւնս ի մխիթարութիւն կղերց[6] եկեղեցւոյ[7]: 13 *Այլ եւ ճառս եւս[8] ինքնախաւսս բանաստեղծս յարդարեալ՝ զղջացուցիչս չար գործոց[9] եւ յորդորականս ի պէտս ապաշխարողական սակի:* 14 *Սա ամենայն առաքինի քաջողջութեամբ զանձն տուեալ աշխատասիրաբար կրթական[10] ջանիւ զինքն զինէր յերկս[11] հոգեւորս պահաւք եւ աղաւթիւք եւ ամենագիշեր տքնութեամբ:* 15 *Եւ ի ներքոյ ոչ յաւդեաց ասր, այլ յայծեաց ցփսիս դժոխըմբերս[12] զգեստաւորէր. իսկ զարտաքոյսն ի պատուական[13] երանգէ նիւթից[14] զգեստաւորեալ պճնազարդէր:* 16 *Եւ ոսկի մանր[15] խարտիւ աղացեալ եւ իւղովք անուշիւք յայն ընդխառնեալ՝ փչէր ընդ ծաղկեալ ալեաւք մաւրուսն[16], որ իջանէր մինչեւ ցգրապանս[17] զգեստու նորա:* 17 *Եւ այնպէս ապա ատեան կազմեալ, զի տեսողացն բարեխորհաց բարի պատճառք խրախութեան լիցի՝ եւ չարացն խակաց ընդոստուցանաւղ[18] պակուցումն ի չարէն ի բարի:* 18 *Եւ վասն զի ո՛չ այնպէս յաներեւութից ոմանց ահից զաւրութիւն ընդոստուցանաւղ[19] մարդկան բերցի ի վատթարէն առ[20] լաւն՝ որպէս յերեւելեացս գերաբուն զարդուց խտտղանք, եւ վասն սորին իսկ այսորիկ կալաւ[21] սովորութիւն գեղեցիկ զարդուք պճնազգեստել[22] զանշունչ քարինս եկեղեցւոյ, ապա ո՛րչափ առաւել մարդ քան զքարինս բերէ[23] ի զարմացումն զտեսաւղսն[24]. սակայն այսոքիկ ոչ ամենեցուն՝ այլ նոցա միայն, որոց դատողական հաւատացեալ է[25] գործ:* 19 *Եւ վասն զի տեսեալ էր զայրն Աստուծոյ ոստիկան ոմն Հայոց՝ Վլիթ անուն. եւ եղեւ գնալ նմա[26] առ ամիրապետն, եւ պատմէր[27] նմա զվայելչութիւնն Յովհաննու[28], իսկ նորա զնա տեսանել ըղձացեալ՝ վաղվաղակի զմի ի ծառայից իւրոց առաքէր՝ առ ինքն զայր[29] Աստուծոյ ածել:* 20 *Իբրեւ[30] ածաւ բազում պատուով յարքունական[31] քաղաքն, պատգամ առ նա ամիրապետն յղէր, զի ըստ սովորականին զարդու զինքն զգեստաւորեալ՝ այնպէս զնա տեսցէ:* 21 *Իսկ նորա զաւարտահասակ դիտակն[32] իւր եւս առաւել փայլուն եւ պաղպաջուն[33] զգեստուք[34] պճնաւորեալ՝ եւ զաղէբէկ[35] ծաղկեալ մաւ-*

1 ² □³ ñõ»ë ï ³ ë¿ñÝ

2 ² ÑÙ ï ³ ·á□Ý ³ ·ñá í, ¶ ¸ î¹î³ ÑÙ ï ³ ·áõÝ ³ ·ñá í, î³2 ÑÙ ï ³ ·á□Ý ·ñá í (êñ·.23.ëµñ·. ÑÙ ï ³ ·á□Ý ·ñá í), ´ î² ÑÙ ï ³ ·á□Ý ë ³ ·ñá í

3 ´ ½µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï

4 ´ å ³ ß ï Ù ³ Ý

5 ² □ûñÇÝõ ³ Íá í, ´ □ûñÇÝáõ ³ Íá íù

6 ² ·Õ»ñó

7 Ï¿ ï ³ ¹ñ. Ù ³ ëÇÝ ï »ºë êñ·. 23

8 ¸ î¹ > »õë

9 ´ ã ³ ñ ³ ·áñÍ ³ ó

10 ´ ÏÇÃ ³ Ï ³ Ý

11 ² - ¸ î² □»ñ·ë, î¹î³ □»ñÏ ëª ÑÙÙ ï . ÜËÝ. 195

12 ´ ¹ÁÅáËÙµ»ñë

13 ² å ³ ïõ ³ Ï ³ Ý

14 ² ÝÇõÃáó

15 î¹ áëÏ»Ù ³ Ýñ

16 ¶ - ¸ î¹⁻³ ÙáñáõëÝ (² ´ ÙûñáõëÝ)

17 ¸ ó·ñ ³ å ³ Ý

18 î¹⁻² ÁÝ¹áë ï áõó ³ ÝáÕ (² ´ ¶ ¸ î³ ÁÝ¹áë ï áõó ³ ÝûÕ)

19 î¹⁻² ÁÝ¹áë ï áõó ³ ÝáÕ (² ´ ¶ ¸ î³ ÁÝ¹áë ï áõó ³ ÝûÕ)

20 î² Ç (² ´ ¶ ¸ î¹î³ ³ é)

21 î¹î³ Ï ³ É ³ õ ÇëÏ

22 ² å×Ý ³ ½·»ë ï » ³ É, ¶ ¸ î¹î³5 ½·»ë ï ³ õáñ» ³ É

23 ¶ µ»ñ¿ <µ»ñ¿>

24 ² ¸ î¹⁻³ ½ ï »ëáÕëÝ ¶ ´ ½ ï »ëûÕëÝ

25 ¶ ¿ñ] ¿

26 ² ´ ~ ÝÙ ³ ·Ý ³ É

27 î² å ³ ïÙ»É, ² ´ ¶ ¸ î¹î³ å ³ ïÙ¿ñ

28 ² □á í ³ ÝÝáõ, ´ □ûÑ ³ ÝÝáõ

29 ² ´ î³ ½ ³ □ñÝ

30 î¹î³ »õ Çµñ»õ

31 î¹ ³ ñùáõÝ ³ Ï ³ Ý

32 ¸ ¹Ç å ³ ÏÝ

33 ² å ³ Õ å ³ çáõÝë, ¶ å ³ Õ å ³ çáõë, ¸ å ³ Õµ ³ çáõëë

34 ² ´ î¹î³ ½·»ë ï Çõù

35 ¶ ½ ³ Õ»µ»Ï, ¸ ½ ³ Õ¿ å ¿ Ï

րուսն[1] *ոսկեփուչ*[2] *կազմեալ, եւ զոսկիան-կար զաւազանն*[3], *որ ի փայտից ոպնիազից՝ ի ձեռն առեալ, այնպէս ապա գունեան այրն եւ Թիկնաւէտ առ ամիրապետն մտա-նէր:* 22 *Զոր տեսեալ, հիացեալ զարմա-ցեալ ընդ գեղեցկութիւն նորա բարեհամ-բոյր*[4] *հասակին եւ չքեղաշուք դիտակին. ապա եղաւ աԹոռ նստիլ*[5] *նմա*[6], *եւ սկսաւ հարցանել ցնա ամիրապետն. «Ընդէ՞ր, ա-սէ, այդպէս պճնապաճոյճ լինիս. վասն զի Քրիստոսն*[7] *ձեր զպարկեշտ եւ զչնչին*[8] *զգեստ պատուեաց, եւ զնոյն արարին ա-շակերտք*[9] *նորա»:* 23 *Իսկ նա*[10] *պատաս-խանեալ ասէ. «Թէպէտ եւ Քրիստոսի Աս-տուծոյ մերոյ առ ի մէնջ առեալ մարմ-նովն զաստուածական փառսն ծածկեալ լինէր իբրեւ վարագուրաւ, սակայն աս-տուածային զաւրուԹեան*[11] *սքանչելիք նշանացն ոչ ծածկեցաւ, այլ յամենեսին*[12] *հեղաւ. զնոյն շնորհ նշանաց*[13] *եւ արուես-տից*[14] *տալով ի ձեռս աշակերտացն իւ-րոց*[15], *որ բաւական բերէր զմիտս մարդ-կան զարԹուցանել յերկիւղն Աստուծոյ, եւ ոչ ինչ պիտոյացն զգեստուց աճարկո-ղաց*[16]: 24 *Իսկ արդ, վասն զի փակեալ է ի մէնջ բազում նշանաց նոցա շնորհ*[17], *վասն այնորիկ աճարկու իմն զգեստուք*[18] *հնարիմք զպարզամիտ խակուԹիւն մարդ-կան ընդոստուցանել յերկիւղն Աստուծոյ:* 25 *Զայս ապա եւ ի մարմնաւոր Թագա-ւորսդ ի ձեզ է տեսանել. ծիրանեփառ*[19] *եւ ոսկեճամուկ*[20] *զգեստուք*[21] *եւ գեղեցիկ զարդուք եւ զինուք առ ի յաճարկուԹիւն բազմաց բերիլ*[22]: 26 *Զի Թէ խարազնազ-գեաց*[23] *զձեզ ի մարդկանէ ոք տեսանիցէ՝ եւ գծուծս*[24] *եւ խոշորս, ոչ ոք պակուցեալ զարհուրեսցի ի փառացդ*[25] *ձերոց, որ ոչն երեւի:* 27 *Բայց եԹէ զբովանդակն*[26] *զիմ գտանել խուզես*[27], *հրամայեսցէ տէրու-Թիւնդ քո արտաքս սակաւիկ մի գնալ ա-րանցն*[28]*»:* 28 *Իսկ ապա ի միայնանալն*[29] *մերկացաւ առ ի զգեստէն*[30] *արտաքնոյ, ցուցանելով նմա զցփսին այծեայս, ասե-լով. «ՄերկուԹեան անդամոցս ա՛յս է զգեստ, իսկ արտաքոյքդ*[31] *միայն են ի տե-սիլ արտաքնոց»:* 29 *Եւ իբրեւ զձեռն ի ցփսին արկեալ լինէր ամիրապետն, դժգմեալ, խոժոռեալ, քստմնելով ասէ*[32]. *«Զիա՞րդ արդեաւք կարէ մարմին մարդոյ տեւել ժուժկալել*[33] *այսպիսի դժոխըմբերելի քրձի, եԹէ ոչ յԱստուծոյ տուեալ լինի նմա համբերուԹիւն»:* 30 *Եւ ապա բազմա-հարկի պատուով*[34] *զնա մեծարեալ եւ եաւԹն*[35] *անգամ զնա պճնաւորեալ գեղե-*

1 ² ´ Ùûñáõ ëÝ, ¸ Ùáõñáõ ëÝ, ¶ î[1-3] Ùáñáõ ëÝ
2 ² áëÏ¿÷áõÝç, ¶ ¸ áëÏ»÷áõÝ×, ´ î[1-3] áëÏ»÷áõÝç, ÜËÝ.245.ëñµ·.ª ½áëÏ»÷áõã
3 ´ ·³½³ÝÝ
4 ¶ Ñ³ñ»Ñ³ÙµáÛñ
5 ² î³ Ýëï»É, ´ Ýëï»³É
6 î³1 Ç ÝÙ³
7 ² ùñÇëïáë
8 ² ãÝãÇÝ
9 ² ¶ ¸ ³ß³Ï»ñïùÝ
10 ² ´ Ýáñ³]Ý³
11 ´ ½ûñáõÃ»³ÝÝ
12 ´ Û³Ù¿Ý¿ëÇÝ
13 ´ Ýß³Ý³óÝ
14 ² ³ñõ»ëïÇó
15 ¶ ¸ î[1]î[3] ~ Çõñáó ³ß³Ï»ñï³óÝ
16 ² ³Ñ³óáÕ³ó
17 ´ ßÝáñÑù
18 ² ´ ~ ½·»ëïáõù ÇÙÝ, ¶ Ç ½·»ëïáõù ÇÙÝ

19 ´ ÍÇñ³Ý¿÷³é
20 ² ´ áëÏ¿×³ÙáõÏ
21 ² ´ ½·»ëïÇõù
22 î[3] µ»ñ»É
23 ´ Ë³ñ³½³Ý³ó, î³1 Ë³ñ³½Ý³½·»ëï
24 ´ ·ÓáõÓë
25 î[1-3] ÷³é³ó (² ´ ¶ ¸ ÷³é³ó¹)
26 ´ ½µ³õ³Ý¹³ÏÝ
27 ´ ËáõÝÇë
28 ´ î[1-2] ³ñ³ÝóÝ (² ´ ¸ î[3] ³ñ³Ýó¹)
29 ² ÇÙ³Ý³ÉÝ, ´ Ç ÙÇ³Ý³ÉÝ] Ç ÙÇ³ÛÝ³Ý³ÉÝ
30 î[2] ½·»ëïáõ¿Ý (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½·»ëï¿Ý)
31 ´ ³ñï³ùáÛ¹
32 ² ¶ ³ë¿ñ
33 ´ ÅáõÅÏ³É»³É
34 ² å³ïõáí
35 ² ´ ¸ ·¿·

ցիկ իմն եւ[1] արքունական զգեստուք, եւ գանձս եւս ոսկւոյ[2] եւ արծաթոյ նմա պարգեւեալ, յուղարկէ յիւրական աշխարհն[3]: 31 Որոյ եկեալ եւ կեցեալ ամս սակաւ՝ վախճանի, կացեալ յաթոռ հայրապետութեան ամս մետասան[4]:

ԻԳ.[5] 1 Իսկ զկնի նորա[6] կացուցանեն յաթոռ հայրապետութեան զԴաւիթ ի գեղջէն Արամաւնից[7], որ ի Կոտայսն գաւառի: 2 Այս գիւղ[8] սեպհական[9] էր տան կաթողիկոսարանի[10]՝ նախ քան զչարչարանս սրբոյն Գրիգորի յարքայէն Տրդատայ նմա իսկ հոգեցատուր[11] պայմանաւ ընձեռեալ, որոյ եւ յետկար[12] վճռանն[13] պահի մինչեւ ցայսաւր ժամանակի: 3 Եւ վասն զի ի[14] բնակչաց հեթանոսաց ի Դվին[15] քաղաքի յոյժ տաղտկացեալ լինէր այրն Աստուծոյ Դաւիթ, այլ եւ բազում չար ոճիրք[16] զնա նեղեցին, ապա տագնապեալ եւ արտաքս ի միջոյ նոցա՝ ըստ գրեցելումն ելեալ, շինէ եկեղեցի ի գեաւղն Արամաւնս[17] գեղեցկայարմար[18] յարդարմամբ. եւ դնէ շուրջանակի նորա տուն բնակութեան՝ վայելուչ իմն յարմարեալ: 4 Եւ անդ[19] զկէտ կենացս քաղաքավարեալ իբրեւ ամս երեքտասան[20]՝ վախճանի. հանգուցանելով զնա մերձ առ նոյն իսկ եկեղեցի:

5 Իսկ զկնի յաջորդէ զաթոռ նորուն[21] Տրդատ յՈթմսոյ[22] գեղջէ, այր սուրբ եւ պարկեշտ եւ փայլեալ առաքինութեամբ: 6 Յաւուրս նորա ասպատակք չար հինից յամենայն ուստեք դադարեալ լինէին ի սադրելոյ սրբութեան աղաւթից նորա: 7 Եւ այսպէս ապա խաղաղութեամբ հասեալ ի կէտ կոչմանն[23] Քրիստոսի՝ վախճանի, կացեալ յաթոռ հայրապետութեան ամս ԻԳ.[24] (23):

8 Իսկ զկնի սորա[25] համանուն սորին[26] Տրդատ ի Դասնաւորից[27] կացորդի[28] յաթոռ հայրապետութեան. եւ ոչ աւելի քան զերիս ամս տեւեալ՝ վախճանի:

9 Իսկ զկնի սորուն[29] Սիոն[30] ի գեղջէ Բաւաւնեաց[31] յաջորդէ զաթոռն: 10 Սա ի տղայական հասակէ սնեալ եւ ուսեալ[32] ի սրբումն հայրապետարանի՝ վարժ եւ կիրթ ի բնաւոր առաքինութիւնս յառաջբերիւր[33]: 11 Իսկ ապա նախ քան զայս կոչեալ լինէր սա յեպիսկոպոսութիւն նահանգին Աղձնեաց. եւ մինչդեռ անդէն իսկ հովուէր[34] զհաւատացեալն[35] իւր հաւտ[36],

1 î[1-3] > »õ (² ´ ¶ ¸ ª áõÝ»Ý)
2 î[1-2] áëÏáÛ (² ´ ¶ ¸ î[3] áëÏõáÛ)
3 î[1] Çõñ ³ Ï ³ Ý Û ³ ßË ³ ñÑÝ, ´ ³ ßË ³ ñÑ
4 ² ´ ¶ ¸ .Å ³ ., î[1] 11
5 ´ ·É. .Ç·., î[3] Յաղագս Հայրապետութեան Դաւթի եւ այլոց, եւ գործոց նոցին
6 ² ´ ëáñ ³
7 î[1-3] ³ ñ ³ ÙáÝÇó (² ´ ¶ ¸ ³ ñ ³ ÙûÝÇó)
8 ² ·»Õ, ´ ·»ûÕ
9 ¶ ¸ î[1] ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
10 ² Ï ³ ÃáÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ, î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇ
11 î[3]1 Ñá·¿å ³ ï áõÙ
12 ² Û»ï, Ï ³ ñ
13 ² ´ ¶ ¸ î[3]2 í×é ³ ÝÝ, î[3]1 í×é ³ õÝ, î[1-2] í×é ³ Ý
14 ² ¶ ¸ î[1]î[3] > Ç
15 ² ¹õÇÝ, ¸ ¹áõÇÝ
16 ² û×Çéù, ´ û×Çñë, ¶ ¸ û×Çñù
17 ² ¸ ³ ñ ³ ÙûÝë, ¶ ³ ñ ³ ÙûñÝë, î[3]1 ³ ñ ³ Ù ³ Ý ³ Û, î[1-2] ³ ñ ³ ÙáÝë
18 ´ »Ï»Õ»óÏ ³ Û ³ ñÙ ³ ñ] »Ï»Õ»óÇ Ç ·» ³ õÕÝ… ·»Õ»ó- Ï ³ Û ³ ñÙ ³ ñ

19 ¶ ¸ ³ Ý ï
20 ² ´ ¶ ¸ .Å·., î[1] 13
21 ² Ýáñ ³
22 ² Ûû¹Ùëá Û, ´ ¶ ¸ ÛûÃÙëáÛ, î[1] Ûá¹ÙëáÛ
23 ² ÏáãÙ ³ Ý
24 î[1] 23, î[3] ùë ³ Ý »õ »ñÇë
25 ¸ î[3]3 Ýáñ ³] ëáñ ³
26 ´ î[2] ëáñáõÝ (² ¶ ¸ î[1]î[3] ëáñÇÝ)
27 ´ ¹ ³ ëÝ ³ õáñÇóÝ
28 ² î[1] Ï ³ óáñ¹Ç
29 ² ëáñ ³
30 ¶ ¸ î[3] ëÇûÝ, î[2] ëÇëÝ
31 î[1-3] µ ³ õáÝ» ³ ó, ² ¶ ¸ µ ³ õûÝ» ³ ó, ´ µ ³ õûÝÇó
32 î[3]1 ëñµ ³ ëÝ» ³ É] ëÝ» ³ É »õ áõë» ³ É
33 ´ Û ³ é ³ ç µ»ñÇõñ, î[1]î[3] Û ³ é ³ ç ³ µ»ñÇõñ
34 ² Ñáíõ¿ñ
35 ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ñ ³ õ ³ ï ³ ó» ³ ÉëÝ
36 ² Ñû ï Ý Çõñ

աղբիւր մի բազմաբուղխ առ ստորոտով Սիմն[1] կոչեցեալ լերինն[2] ցամաքեցաւ. յորմէ բազում այգեստանք եւ բուրաստանք տնկոց եւ արտավարք ոռոգանեալ բուծանէին[3]: 12 *Եւ այնուհետեւ ապա սկսաւ ապականիլ եւ լքանիլ պտղաբերութիւնք գեղջն եւ յեղծումն աւերանաց[4] բերիլ:* 13 *Իսկ որ յայնժամ իմայելեան[5] ոստիկանն էր յայնմ նահանգի՝ Սուլիման[6] անուն, առ ինքն զեպիսկոպոսն կոչեալ՝ աղաչէր զնա[7] թերեւս հնար ինչ գտանել[8] դարձեալ բղխելոյ աղբերն:* 14 *Իսկ ապա Սիոնի[9] քարոզ ընդ բոլոր վիճակեալսն իւր առաքեալ, զի միաբան ի հսկումն ցայգապաշտամանց բերցին զմի գիշեր՝ որ ի կիւրակէն լուսանայր:* 15 *Իսկ ի վաղիւ առաւաւտու[10] կիրակէին[11] չուեալ գնայ[12] հանդերձ խաչիւն սրբով եւ համագունդ հաւատացելովքն[13] յաղբիւրն խցեալ եւ ցամաքեալ. եւ անդ[14] աղաւթս արարեալ եւ տեառնագրեալ զտեղին, հարկանէ գաւազանաւն որ ի ձեռին իւրում. եւ յանկարծակի յական թաւթափելն[15] բղխէ աղբիւրն՝ վտակեալ յորդաբուղխ ականակիտ պարզուածիւ. ընդ որ յաւէտ իմն ոստիկանն զարմացեալ՝ ոչ թերեւս լինէր մոռացեալ ի մտաց նորա եղեալ նշանքն[17]:* 16 *Յետ այսորիկ ապա եհաս[18] ոստիկանն այն պայազատել եւ զգործակալութիւն Հայաստանեայցս. եւ ի գնալ[19] նորա ի Դվին[20] քաղաք[21]՝ իսկ եւ իսկ վախճանէր երկրորդն Տրդատ:* 17 *Եւ իմացեալ ոստիկանն, վաղվաղակի առաքէ ի[22] խնդիր եպիսկոպոսին Սիոնի[23], եւ ածեալ կացուցանել զնա հրամայէ յաթոռ հայրապետութեան. յայսպիսի իմն պատճառանաց բերեալ[24] յայս տեղի:* 18 *Յաւուրս սորա եղեւ կոտորումն Քաղինոյ եւ Արենոյ[25] եւ գիւղաքաղաքին[26] Թալնայ[27], յորում սպանան ոգիք իբրեւ եաւթն հարիւր[28] եւ գերեցան հազար երկերիւր[29]:* 19 *Բայց նորա բազում եւ հրաշալի[30] ճգնողական վարուք վճարեալ զկէտ կենաց[31] իւրոց իբրեւ ամս ութ[32]՝ վախճանի, եդեալ ի քնարանի ընդ հարս իւր:*

20 *Եւ ապա զԵսայի, որ ի Նիգ գաւառէ, յԱղապատրուշ գեղջէ, կոչեն յաթոռ հայրապետութեան:* 21 *Զսա նախ կարգեալ էին եպիսկոպոս ի գաւառին Գողթան եւ զկնի ապա կացուցեալ ի հայրապետական աթոռն[33]:* 22 *Ասի բան զնմանէ, թէ էր[34] որդի միամաւր կնոջ այրւոյ. եւ վասն զի յաղքատութեան կնոջն հանդիպեալ ստնդիաց[35] որդւովն իւրով մուրա-*

1 ´ ëÇÙ
2 î[2-3] É»ñÇÝ (² ´ ¶ ¸ î[1] É»ñÇÝÝ)
3 ¶ µáõÅ ³ Ý¿ÇÝ
4 î[2] ³ õ»ñ ³ Ï ³ ó (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ³ õ»ñ ³ Ý ³ ó)
5 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ² î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
6 î[2] ëáõÉ¿ÛÙ ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ëáõÉÇÙ ³ Ý)
7 ² ½Ý ³ ½Ç
8 ² · ï ³ Ý¿ñ
9 ¸ î[3] ëÇûÝÇ
10 ² ³ é ³ õ°ïõÝ
11 ² ÏÇñ ³ ÏÇ
12 ¶ ¸ î[1]î[3] · Ý ³ óÇÝ
13 î[1-3] Ñ ³ õ ³ ï ³ ó»ÉáíùÝ, ² ´ ¶ ¸ Ñ ³ õ ³ ï ³ ó»ÉûùÝ
14 ¶ ³ Ý ï
15 ´ ÃûÃ ³ ÷» ³ É, ¶ ÃûÃ ³ ÷»É
16 ² Ûáñ¹ ³ µáõË
17 ¶ Ýß ³ ÝëÝ
18 ¶ ¿Ñ ³ ë
19 ´ î[1] · ³ É] · Ý ³ É
20 ² ¹áõÇÝ
21 ¸ ù ³ Õ ³ ùÇ
22 ² > Ç
23 î[3] ëÇûÝÇ
24 î[3] µ»ñ» ³ É ½Ý ³
25 ² ³ ñ¿Ýáé
26 ² ´ · »Õ ³ ù ³ Õ ³ ùÇÝ
27 ´ Ã ³ ÉÝ ³ Ûë
28 ² ´ .¿×., ¶ ¸ .ã., î[1] 700
29 ² ´ ¶ ¸ .éÙ., î[1] 1200, î[3] »ñÏáõ Ñ ³ ñÇõñ
30 ² > Ññ ³ ß ³ ÉÇ
31 ² ´ ÏáãÙ ³ Ý Ï»Ý ³ ó
32 ² ´ ¶ ¸ .Á., î[1] 8
33 ² Û ³ Ãáé
34 ² ´ ¿ñ Ý ³
35 ² ¶ ¸ ë ï Ý¹Ç ³ ó, ´ ë ï Ý¹» ³ ó, î[1-3] ë ï Ý¹» ³ Û

ցիկ շրջէր, եկն յարեցաւ նա ապա[1] *ի տուն կաթողիկոսարանին*[2] *եւ անդ*[3] *կայր ի յոլովից իմն անտես լեալ. եւ ոչ եւս բնաւ մեկնեալ ի դրանէ տաճարին Տեառն*[4]*, ցրտահար կառուցեալ*[5] *ի ձմերայնի*[6] *լինէր եւ տապախարշ արեւակէզ յամարայնի*[7]*:* 23 *Իսկ ի հարցանել քահանայիցն, թէ. «Ընդէ՞ր այդպէս բացաւթեայք*[8] *լեալ բոլոր դառնաշունչ աւդոցդ*[9] *հանդերձ ստնդիաց*[10] *մանկամբդ*[11] *տարեալ, եւ ոչ մտանես ընդ յարկաւ ուրեք*[12]*». իսկ նա զայս բան եւեթ ընդդէմ*[13] *առնէր պատասխանի. «Ո՞չ գիտէք, զի սակս կաթողիկոսութեան*[14] *զորդեակս իմ աստ սնուցանեմ»:* 24 *Որ գրեթէ*[15] *մարգարէուհի իմն վասն մանկանն*[16] *կինն գտանիւր*[17]*. զի սնեալ եւ ուսեալ ի նմին հայրապետանոցի՝ նախ յեպիսկոպոսութիւն եւ ապա ի բարձր աստիճան հայրապետութեան կոչեցաւ:* 25 *Եւ սորա քաղաքավարեալ զկեանս իւր իբրեւ ամս երեքտասան*[18]*, վախճանեալ դնի ընդ հարս իւր:* 26 *Իսկ յետ սորա զՍտեփաննոս*[19] *ումն ի Դվին քաղաքէ կացուցանէին յառաջնորդութեան*[20] *անդ*[21]*. ոչ ինչ աւելի քան*[22] *զերկուս*[23] *ամս կեցեալ*[24]*:* 27 *Եւ յետ սորա Յովաբ*[25] *յաջորդեալ*[26] *յՈստանէն, ի կուրապաղատին ապարանից. իբրեւ ամիսս վեց*[27] *միայն տեւեալ:*

ԻԴ.[28] 1 *Զայսու ժամանակաւ Եզիտ ոմն ոստիկան ի Հայս*[29] *յամիրապետէն*[30] *առաքեալ լինէր. որ իբրեւ եհաս*[31] *ի Նախջաւան*[32] *քաղաք, ապա կուսակալս եւ գործակալս ըստ գաւառաց գաւառաց առաքէր:* 2 *Եւ վասն զի ընդ նոքաւք նուաճեալ էր գաւառն Բագրեւանդայ, ընդ այն ապա զմի ի պատուաւորաց իւրոց*[33] *ոստիկան*[34] *առաքէ. որոյ երթեալ հասեալ ի վանս միայնարանի սրբոյն Գրիգորի, որ ի գիւղն*[35] *Բագուանու*[36]*, երեկաւթս անդ*[37] *առնէր:* 3 *Եւ տեսեալ ապա զգեղեցիկ եւ զյաւէտ չքնաղատես սպասս աստուածակերտ խորանին՝ զոսկեղէնս եւ զարծաթեղէնս եւ զգունակ գունակ երանգս առագաստին սրբութեան եւ զհանդերձանս եւ զարկանելիս, ապա հրապուրեալ ի չար ագահութենէն*[38]*, խորամանկ*[39] *մտաւք ջանայր հնարս մարթել գտանել սակս յինքն*

1 î$^{1-3}$ > ³ å ³ (² ´¶ ¸ª áõÝ»Ý)
2 ´î^{1}î^{3} Ï ³ ÃáõÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
3 ¶ ¸ ³ Ý ï ñ
4 ² ´ ³ ë ï áõÍáÛ] ï » ³ éÝ
5 î$^{1-3}$ ë ³ éáõó» ³ É, ² ´¶ ¸ Ï ³ éáõó» ³ É] ë ³ éáõó» ³ É. ÜËÝ.88ª Ç ÜÐ´ª Ï ³ éáõó» ³ É
6 ´ ÓÙ»ñ ³ ÝÇ
7 ´ Û ³ Ù ³ ñ ³ ÝÇ
8 ´ µ ³ óûÃ» ³ ·
9 î^{2} û¹ áÛ¹ (² ¶ ¸ î^{1}î^{3} û¹ áó¹)
10 ² ë ï Ý¹Ç ³ Û, î^{1}î^{3} ë ï Ý¹» ³ Û
11 î^{1} Ù ³ ÝÏ ³ Ùµù
12 ² áõÙ»ù
13 ¶ > ÁÝ¹ ¹ ¿Ù
14 î^{1}î^{3} Ï ³ ÃáõÕÇÏáëáõÃ» ³ Ý
15 ¶ ·ñ¿Ã¿ (ÙÇß ïª ³ Ûëå¿ë)
16 î$^{1-3}$ Ù ³ ÝÏ ³ Ý (² ´¶ ¸ Ù ³ ÝÏ ³ ÝÝ)
17 ´î^{2} · ï ³ Ý¿ñ (² ¶ ¸ î^{1}î^{3} · ï ³ ÝÇõñ)
18 ¸ ½ ³ Ùë .Å·.: ² ´¶ .Å·., î^{1} 13
19 ¸ ë ï »÷ ³ Ýáë
20 ´ Û ³ é ³ çÝáñ¹áõÃÇõÝ
21 ¶ ¸ ³ Ý ï
22 ´ > ù ³ Ý
23 ² ´ ½»ñÏáõ
24 ² Ï ³ ó» ³ É
25 ´ ½Ûáí ³ µ
26 ¶ Û ³ é ³ çÝáñ¹» ³ É
27 ² .½., î^{1} 6
28 ´ ·É. .Ç¹., î^{3} Յաղագս յափշտակութեան ստացուոց եկեղեց-ւոյն Բագուան գեղջ, եւ կալուածոյ Հայրապետանոցի
29 ´ Û ³ Ûë] Ð ³ Ûë
30 î^{1} ³ ÙÇñ ³ å » ï ¿Ý
31 ¶ î^{1} ¿Ñ ³ ë
32 ² Ý ³ Ëçáõ ³ Ý, ´ Ý ³ Ë×»õ ³ Ý
33 î$^{2-3}$ > Çõñáó (² ´¶ ¸ î^{1a} áõÝ»Ý)
34 ² ´ áë ï ÇÏ ³ ÝÝ
35 ² ´ ·»ûÕÝ
36 ¸ · ³ µáõ ³ Ýáõ
37 ¶ ¸ ³ Ý ï
38 î^{3} ³ · ³ ÑáõÃ»Ý¿
39 ¸ Ëáñ ³ Ù ³ Ý·

յափշտակելոյ զաստուածային աւանդսն[1]: 4 Եւ ըստ ապիրատ խորհրդոցն զմի ի ծառայից իւրոց անարգագունից[2] ի ծածուկ խարդաւանեալ, խեղդամահութեամբ ընկենոյր ի գիշերի[3] ի վիհ մեծ խորափոսի[4], զվայրս մտին ի վերայ կափուցեալ: 5 Եւ ապա այգուն իբրեւ զանխուլ իրին գոլով, ինքն ի խնդիր լինէր խեղդամահ ժանտին[5], եւ առ հասարակ զսուրբ կուսակրաւնսն ի բանտ եւ ի կապանս ըմբռնեալ՝ իբր[6] թէ նոքա գտան պատճառ կորստեան ծառայի նորա: 6 Եւ յոյզ ապա առեալ զտունս եւ զկայանս[7] ուխտականացն, երթայր բանայր զիւրն[8] վիժեալ[9] ծառային[10] ծածկեալ[11] վիհն. եւ իսկոյն ճիչ բարձեալ մարդակերն՝ մահապարտ[12] զսուրբ արսն պարտաւոր[13] առնէր: 7 Եւ վաղվաղակի ապա եւ ոստիկանին զգացուցանէր զայն ինչ, զոր ոչ երբեք[14] գտանէր տեսանել. եւ այնպէս զարիւն անբիծ[15] պարտաւոր արարեալ, հրաման ընդունի յոստիկանէն աւանց հարց եւ փորձ ատենի կոտորել զսուրբ արսն: 8 Իսկ անաւրէն վշտասէր չար դահիճն սրոյ ճարակ զսուրբ գունդն առ հասարակ տայր աւելի քան զքառասուն[16] այր. եւ ապա զբովանդակ[17] սպասուցն բազմութիւն միանգամայն իսկ յինքն յափշտակեալ, լնոյր զկորստական չար[18] ագահութեանն չափ: 9 Իսկ ի բազմաց սակաւք մնացեալք ելեալք ի փախստենէ փապարացն, եւ եկեալ գտեալ ի բազմախողխող երկաթոյն տապաստ[19] անկեալ զդիակունս սրբոցն, եւ զեկեղեցին Քրիստոսի խրթնացեալ ի բարեզարդութենէ բեմին, ողբս ողորմելիս փոխանակ խրախճանական երգոց յարդարէին. մանաւանդ զի եւ ոչ կափուցման[20] աչաց նոցա արժանի գտան: 10 Եւ այսպէս հազիւ իմն գերեզմանի զսուրբսն[21] տուեալ, ի մխիթարութիւն իւրեանց բերէին զանբիծ[22] արեանցն պարտաւորութիւն[23]: 11 Որով ընդ մարտիրոսս անուանք նոցա գրեցան ի դպրութիւն կենաց[24]:

12 Բայց յետ վախճանելոյ[25] հայրապետին Յովաբայ[26] զՍողոմոն[27] ածեալ կացուցանեն յաթոռ սրբութեանն: 13 Սա էր ի քաղաքագիւղէն[28] Գառնւոյ, եւ[29] ի մանկութենէ առեալ էր զլուծ կրաւնաւորութեան[30] կարգի եւ բազում առաքինաջան երկոց զանձն տուեալ ի մեծ ուխտին Մաքենոցաց. այլ եւ վարժեալ եւս[31] էր ի փիլիսոփայական արուեստս[32] եւ առաւել եւս հմուտ լեալ փսաղտութեան կրթանաց: 14 Եւ վասն զի ի ժամանակս Սողոմոնի՝ հարանց հաւր, յերկուս լինէր բաժանեալ ուխտն Մաքենոցաց, եւ հայրն հարանց հասարակ բաժնիւ կրաւնաւորական դասուն երթեալ բնակէր ի Ջրեսկ, որ ի Շիրակ

---

1 ² ´ ³ õ ³ Ý ¹ Ý
2 ² Û ³ Ý ³ ñ · ³ · áõÝÇó, ´ Û ³ Ý ³ ñ · áõÝÇó
3 ¶ > Ç ·Çß»ñÇ
4 ² ´ Ëáñ ³ ÷Ç ï
5 ¶ ¸ Å ³ Ý ¹ ÇÝ
6 ´ Çµñ»õ
7 ² ½Ï ³ Û» ³ Ýë
8 î[1-3] ½Çõñ (² ´ ¶ ¸ ½ÇõñÝ)
9 ² - ¸ î[1-3] íÇ×» ³ É, ÜËÝ.78.ëñµ.ª íÇÅ» ³ É] íÇ×» ³ É
10 î[1]î[3] Í ³ é ³ ÛÇ
11 î[1]î[3] > Í ³ ÍÏ» ³ É
12 ² Ù ³ Ñ ³ å ³ ñ ï ë
13 ² å ³ ñ ï ³ õáñë
14 ´ î[1-3] »ñµ¿ù (² ¶ ¸ »ñµ»ù)
15 ² ¶ ¸ î[1-3] ³ ÙµÇÍ (´ ³ ÝµÇÍ)
16 ² ¶ ¸ ½.Ë.
17 ´ ½µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï
18 ¶ > ã ³ ñ
19 ´ å ³ ïñ ³ ëï] ï ³ å ³ ëï
20 ² Ï ³ ÷áõóÙ ³ Ýó
21 ² ~ ½ëáõñµëÝ ·»ñ»½Ù ³ ÝÇ
22 ¸ ½ ³ ÙµÇÍ
23 ² ´ å ³ ñ ï ³ õáñáõÃÇõÝÝ
24 ² ´ Ï»Ý ³ óÝ
25 ² í ³ Ë× ³ Ý»ÉáÛÝ
26 ² ~ Ûáí ³ µ ³ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï ÇÝ
27 ´ ½ëáÕáíÙáÝ, ¶ ¸ î[3] ½ë ³ ÕáÙáÝ
28 ² ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»Õ¿Ý
29 ¸ > »õ
30 ² ÏñûÝ ³ õáñ ³ Ï ³ Ý
31 î[1-3] ÇëÏ (² ´ ¶ ¸ »õë)
32 ² ³ ñõ»ë ï ë

գաւառի, զհետ նորա եւ այս եւս Սողոմոն չուէր[1] գնայր: 15 *Եւ անդ[2] ի միայնակեցի կարգ ելեալ լինէր ի խրճիթ՝ բազում ճգանց եւ աշխատութեանց զանձն տուեալ[3]:* 16 *Եւ մինչդեռ ի խրճթէ անտի արտաքս հանեալ, չուեալ ածէին յաթոռ հայրապետութեանն[4], հարցաւ ապա յոմանց ազատաց, թէ[5] «Վասն զի ծեր ես եւ յանհնարին ճգնական վարուց յոյժ անաւագեալ, ընդէ՞ր յաւժարեալ երթաս ի հայրապետութիւն»:* 17 *Առ որս[6] պատասխանեալ նորա՝ ասէր. «Երթամ, զի գեղապաճոյճ[7] նկարողաց սեւել զխս ընդ այլ հայրապետսն տամ յորմ[8] եկեղեցւոյն»:* 18 *Եւ ըստ սմին այսմիկ գործն կատարիւր[9]. զի ոչ աւելի քան զմի ամ կեցեալ, փոխի յաշխարհէ աստի եւ դնի ընդ հարս իւր եւ կենդանագրի ի քաւարանի սրբում:*

19 *Ապա զկնի սորա զԳէորգ[10] ի գաւառէ Արագածոտան կացուցանեն ի հայրապետութեան:* 20 *Եւ վասն զի սպառ սպուռ հագարացիքն[11] տիրեցին[12] կալան զՀայաստանեայսս, եւ մեծամեծք աշխարհիս նուաղեցան[13], եւ մնացեալքն[14] ղաւղեալ դադարեալ կային ընդ լծով ծառայութեան նոցա, սակս այսորիկ իսկ յայսմ[15] վայրի պակասեցաւ[16] ի Պատմութենէ աստի զրոյցք իշխանաց[17] մերոց, բայց եթէ գուցէ գտցի ինչ՝ բաւական քեզ բերցի նախ քան զմեզ պատմեալն[18] ի Շապհոյ պատմագրէ:* 21 *Բայց զկնի Գէորգայ զՅովսէփ ի գաւառէ Արագածոտան, ի բնակչաց Սրբոյն Գրիգորի կացուցանեն[19] ի հայրապետութեան:* 22 *Յաւուրս սորա ոստիկան ոմն՝ Խուզիմայ[20] անուն, եկեալ ի Դվին[21] քաղաք, զընդ իւրեւ[22] կացեալսն նուաճէր:* 23 *Եւ տեսեալ զգեղեցկութիւն մեծամեծ դաստակերտից տան կաթողիկոսարանին[23]՝ զԱրտաշատն եւ զԿաւակերտն եւ զՀոռոմոց[24] Մարգ՝ հանդերձ նոցունց[25] ագարակաւք, եւ դաւաճանեալ ի չար ցանկութենէն[26] եւ ի դիւամոլ ագահութենէն, ուժգին իմն դժրութեամբ[27] յինքն ի հայրապետէն Յովսէփայ[28] խնդրէր[29] տալ նմա զմեծ դաստակերտս[30] իբր ի պատճառս գնոց արծաթոյ:* 24 *Իսկ մեծի առնն[31] զմահ[32] ընդ կեանս խառնեալ, ամենեւին[33] ոչ տայր տեղի չար եւ ապիրատ բանից նորա:* 25 *Իսկ ոստիկանն առ մղձկեալ[34] սրտին դնէ ի բանտի զայրն Աստուծոյ. եւ կապէր զնա ի շղթայս եւ գանիւ հարկանէր, զի թերեւս զարհուրեալ՝ առ նա զհայցեալն տայցէ[35]:* *Այլ[36] նա ոչ ինչ վարկեալ զտանջանսն՝ ելեալս ի վերայ, եւ ոչ գրեալ*

---

1 ² ´ ãáõ» ³ É
2 ¶ ¸ ³ Ý ï
3 î[2] ³ é» ³ É (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ï áõ» ³ É)
4 ² ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý
5 ¶ ¸ »Ã¿
6 ² ´ áñ
7 ¸ î[2] ·»Õ ³ å ³ ×áÛ×Ý (² ´ ¶ î[3] ·»Õ ³ å ³ ×áÛ×)
8 ´ ÛáñáõÙ] ÛáñÙ
9 ² ´ î[2] Ï ³ ï ³ ñ¿ñ (¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ï ³ ñÇõñ)
10 ² ·¿áñ·
11 ² ´ ¶ Ñ ³ · ³ ñ ³ óÇù
12 î[3] ï Çñ»óÇÝ »õ
13 ² ´ ¶ î[1] Ýáõ ³ Õ»ó ³ Ý, ¸ î[2]î[3] Ýáõ ³ ½»ó ³ Ý
14 î[1-2] ÙÝ ³ ó» ³ Éù (² ´ ¶ ¸ î[3] ÙÝ ³ ó» ³ ÉùÝ)
15 ´ ³ ÛëÁÙ
16 ² ´ î[2] å ³ Ï ³ ë» ³ ó (¶ ¸ î[1]î[3] å ³ Ï ³ ë»ó ³ õ)
17 ¶ ¸ î[1]î[3] ÇßË ³ Ý ³ óÝ
18 ¸ å ³ ï Ù»ÉÝ
19 ´ Ï ³ óáõó ³ Ý¿Ý
20 ² ´ ¶ ¸ Ëáõ½ÇÙ ³ Û, î[1-3] Ëáõ½ÇÙ ³
21 ² ¹õÇÝ
22 ´ Çµñ»õ] ½ÁÝ¹ Çõñ»õ: ² Çõñ» ³ õ
23 î[1]î[3] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
24 î[3] ½Ñáéáí ÙÝáó
25 ² ÝáóáõÝ
26 î[1-2] ó ³ ÝÏáõÃ»Ý¿ (² ´ ¶ ¸ î[3] ó ³ ÝÏáõÃ»Ý¿Ý)
27 ² ¹ÅñáõÃ» ³ Ùµ, ´ ¶ ¸ ¹ñÅáõÃ» ³ Ùµ. ÜËÝ.191ª ¹Åñáõ-Ã» ³ Ùµ, ò ¹Åáõ ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
28 ¶ ¸ Ûáí ë»÷ ³ Û
29 ´ ËÝ¹Çñ
30 ² ¹ ³ ë ï ³ Ï»ñ ï ëÝ
31 ² ³ éÝ
32 ¶ ¸ î[1] ½Ù ³ ÑÝ
33 ¸ ³ Ù»Ý»õÇÙµ
34 ´ ÙÕÓÏ»É, î[3] ÙÕÓ» ³ É
35 ² ï ³ Ûó¿ñ, ´ ï ³ ó¿
36 î[2] ³ ÛÉ »õ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] > »õ, ÜËÝ.446.ëñµ·.ª »õ çÝç»ÉÇ)

ինչ զբրածեծն[1] առնել, քաջապէս համբե-րէր՝ Աստուծոյ զայն ընծայելով: 26 *Իսկ իբրեւ այնպէս անփոշիչ իմն ի հայրապե-տէն ոստիկանն լինէր, ապա պայուսա-կաւք[2] երիւք դանձս լցեալ եւ եդեալ ի գլուխս[3] իւրոց ծառայից եւ հրապարակա-տես զայն արարեալ, յայտնապէս առ հայ-րապետն մտանել հրամայէր եւ ընդ միւս կողմն զաղտակծծութեամբ[4] առեալ տանել անդրէն:* 27 *Եւ ապա համբաւ հանեալ, եթէ[5] վաճառեցան նմա դաստակերտքն. եւ զայրն Աստուծոյ արձակեալ ի կապարա-նէ[6] բանտին, ի տուն իւր առաքէ:* 28 *Իսկ նորա յետոյ[7] բազում պնդութիւն[8] եւ ա-ներկիւղաբար երկս աշխատանաց յատենի ուղղոց[9] ցուցանէր՝ հազիւ ուրեք միայն զդաստակերտն Կաւակերտ եւ զՀոռոմոց Մարգ Թափէր ի ձեռաց ոստիկանին չարի:* 29 *Եւ այսպէս տարապարտ զրկեալ գտա-նէր յԱրտաշատէն յայնմանէ եւ առ յա-պա[10]:* 30 *Եւ սակս այսպիսի չար մախա-նաց միշտ ի նենգապատիր միտս ոստի-կանն ընդ հայրապետին բերեալ, ի հրա-մանէ նորա ծառայք նորա ըմբռնեալ զեղ-բայր մեծին Յովսեփայ[11], յակուսն Մեծա-մաւրի սպանեալ՝ ընկեցին զնա ի ծովակն, որ է ի հիւսիսոյ[12] կողմանէ ականցն:* 31 *Բայց հայրապետն[13] կալեալ զառաջ-նորդութիւնն ամս մետասան[14]՝ վախճանի:*

[15]32 *Յետ սորա Դաւիթ ի գաւառէ Մա-զազայ[16], ի գեղջէ Կակաղոյ[17] յաջորդէ զա-թոռն սուրբ:*

ԻԵ.[18] 1 *Ի ժամանակի սաստ յայսմիկ ոս-տիկան ոմն՝ Հաւլ անուն, փոքր գնդաւ յա-միրապետէն[19] անտի ի Հայս առաքեալ, եւ[20] չուեալ, հասեալ մտանէր բնակիլ[21] ի Դվին քաղաքի:* 2 *Իսկ Սեւադայ ոմն ա-նուն ի կայսիկ[22] տոհմէ, որ առեալ էր իւր կին զԱրուսեակ ի Բագրատունի տանէ, եւ ի ձեռն այնորիկ գյոլով[23] մասն երկրիս բռնակալեալ սեպհականաբար[24] իմն տի-րէր, այս Սեւադայ ընդվզեալ եւ[25] խանդա-ցեալ[26] ընդ ոստիկանին Հաւլայ՝ գումար-տակ ընդդէմ նորա զաւրաց բազմաց առնէր[27], ընդ որս էր եւ մեծ սպարապետն Հայոց Սմբատ, եւ Սիւնեաց տէր եւ այլ եւս ազատագունդ տեարք:* 3 *Եւ ապա հնարի կամ ըմբռնել[28] զՀաւլն[29] կա՛մ դժրել[30] ի մահ:* 4 *Բայց Հաւլն զհայրա-պետն Դաւիթ պատգամ առ Սեւադան[31] եւ առ[32] սպարապետն Սմբատ եւ առ Սահակ[33] Սիւնեաց տէրն յղէր, թէ. «Ընդէ՞ր եւ[34] կամ*

---

1 ¶¸î[1] Ç µñ³Í»ÍÝ
2 ²¸ å³Ûáõ³ë³Ïûù
3 î[3] ·ÉáõË
4 ²´ ·³Õï³ÏÍÍáõÃ»³Ùµ, ¶¸î[1]î[3] ·³Õï³·ÍÍáõÃ»³Ùµ, î[3] ³Ûëå¿ë Û³Ù»Ý³ÛÝ ûñ-Ç, ·áõó¿[a] ·³Õï³ÏÍáõÃ»³Ùµ, î[2] ·³ÕïÝ³·Ý³óáõÃ»³Ùµ
5 î[2-3] Ã¿ (²´¶¸î[1] »Ã¿)
6 î[3]4 Ï³å³Ý¿
7 ¸ >Û»ïáÛ, î[3]4 >Û»ïáÛ
8 ² åÝ¹áõÃ»³Ùµ
9 ´ áõÕÕáõó
10 ²´ Û³å³Û
11 ² Ûáíë¿÷³Û
12 ² ÑÇõëëáÛ
13 î[2] Ñ³Ûñ³å»ïÝ Ûáíë¿÷ (²´¶¸î[1]î[3] >Ûáíë¿÷)
14 ²´¶¸.Å³., î[1]11

15 ´ ·É. .Ç».
16 ´ Ù³Õ³Õ³Û
17 ´ Ï³Ï³Õ³ÕáÛ, ¶¸î[1]î[2]î[3] Ï³Ï³½áÛ ÜËÝ.336.ëñµ·.[a] Ï³Ï³ÕáÛ
18 î[3] Յաղագս հարուածոց կոտորածոց ազգին Հայոց, եւ նա-հատակութեան բազմաց
19 ´¸î[1]î[3] Û³ÙÇñ³å»ï¿
20 î[1-2] >»õ (²´¶¸î[3a] áõÝ»Ý)
21 ²´î[3] µÝ³Ï»É
22 ¶¸î[1-3] å³ñëÇÏ, ²´ Ï³ÛëÇÏ] å³ñëÇÏ, ÜËÝ.354.ëñµ·.[a] Ï³ÛëÇÏ
23 ² ½Ù»Í] ½ÛáÉáí
24 ¸î[1] ë»÷Ñ³Ï³Ý³µ³ñ
25 ´ >»õ
26 ¶Ë³Ýï³ó»³É
27 ²´¶¸î[1]î[3] ³éÝ¿ñ, î[2] áõÝ¿ñ
28 ´ ÁÙµéÝ»³É
29 î[2] ½ÑáõÉ (²´¶¸î[1]î[3] ½ÑáõÉÝ)
30 ´¶¸î[1-3] ¹ñÅ»É (² ¹Åñ»É)
31 ²¶¸ ë»õ³¹³Û, î[3] ë»õ³¹³Û
32 ´ >ë»õ³¹³Ý »õ ³é
33 ´ ³é Ñ³ë³ñ³Ï] ³é ë³Ñ³Ï
34 ´ >»õ

վասն է՞ր խմիք[1] այդպէս զաւշաքաղու-թեամբ խմիք[2] հպարտացեալ խրոխտայք դաւել զխս. թէ ոչ զխս, ասէ, կամիք ընդու-նել, վայրացդ[3] ելիցդ իմ տեղի տո՛ւք ի բաց գնալով, զի ի ձէնջ աներկիւղաբար չու արարեալ, երթեալ գնացից»: 5 *Իսկ Հայրապետն բազում բանիւք զնոսա հա-մոզեալ եւ աղաչեալ, ոչ կամեցան լսել. ընդ որ յաւէտ ապա տրտմեալ գնայր:* 6 *Իսկ Հաւլն[4] իբրեւ գիտաց, թէ վճարեալ է չարութիւն նոցա, ապա աջողաձեռնա-բար իմն ընտրեալ արս իմն երկսաւորս[5] ի սիրտս եւ ի պատրաստութիւն զինուց իբ-րեւ երկու հազար[6], վաղվաղակի ելանէր ընդդէմ նոցա ի պատերազմ:* 7 *Եւ բանակ նոցա նստէր առ եզերբ Հուրաստան գե-տոյ, հանդէպ դաստակերտին Կաւակերտի:* 8 *Իսկ իբրեւ Հաւլ ուժգին իմն ասպատակ սփռէր[7] ի վերայ նոցա, եւ ի բախիլն[8] ընդ միմեանս ի փախուստ դառնային զաւրքն[9] նոցա առաջի զաւրուն[10] Հաւլայ. եւ բա-զում արեան ճապաղիս ի նոցանէ հեղուին՝ սմբակակոխ արարեալ:* 9 *Եւ անդ[11] սպա-նաւ Սահակ Սիւնեաց տէրն. եւ սպարա-պետն Սմբատ եւ Սեւադայն հազիւ ճո-ղոպրեալք[12] անձնապուրծ փախչէին[13], ընդ նոսին եւ այլ եւս[14] ի սրոյն մնացեալ զաւրքն ցան եւ ցիր սփռեալ գնային[15]:* 10 *Եւ Հաւլն դարձեալ ի Դվին[16] քաղաք դառնայր:* 11 *Բայց զմարմին[17] Սահակայ Սիւնեաց տեառնն[18] բարձեալ տանէր մեծ հայրապետն Դաւիթ[19] ի հայրապետանոցն սուրբ, եւ անդ[20] դնէր ի քնարանի, մերձ ի սուրբ քաւարանն:* 12 *Իսկ զկնի Սահակայ պայազատէ զտէրութիւնն զայն Գրիգոր որդի նորուն[21], որ փաղաքշական ա-նուամբ[22] Սուփան անուանիւր[23]:* 13 *Իսկ ապա լցեալ հայրապետին զկէտ կենաց իւ-րոց՝ վախճանի, կալեալ զառաջնորդու-թիւնն[24] ամս քսան եւ եաւթն[25]:*

14 *Իսկ[26] զկնի նորա յաջորդէ զաթոռ նորա Յովհաննէս[27] ի գաւառէն[28] Կոտայից, ի գեղջէ Ովայից:* 15 *Բայց յետ սկզբան ձեռնադրութեան նորա իբրեւ անցին ամք ութ[29], քիւք ոմանք չարաբանք ի նոյն ինքն յընտանեաց տան կաթողիկոսարա-նին[30] լեզուաւք նենգաւորաւք բանս ապի-րատս բամբասանաց[31] ի վերայ յաւդէին սրբոյ հայրապետին Յովհաննու[32]. որպէս երբեմն սուրբ կոյսն[33] Շուշան ի դառնալի ծերոցն[34], կամ Նարկեսոս[35] ի զրադատ չար վկայիցն, կամ նոյն ինքն Բանն Աստուած ի Յուդայէ եւ[36] յանաւրէն քահանայապե-*

---

1 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ÇÙÇù, î[2] ÇñÇù
2 ² ´ > ÇÙÇù
3 ´¶ í ³ Ûñ ³ ó
4 î[1-3] ÑûÉ (² ´¶ ¸ ÑûÉÝ)
5 î[3] »ñ»ë ³ õáñë, î[3] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÝÏùª »ñÏë ³ õáñë
6 ² ¸ .ë., ´ .µé. î[1] 2000] »ñÏáõ Ñ ³ ½ ³ ñ
7 ² å é¿ñ] ë ÷ é¿ñ
8 ² ´î[3] µ ³ Ë»ÉÝ
9 î[1-3] ½ûñù (² ´¶ ¸ ½ûñùÝ)
10 ´ ½ûñ ³ óÝ
11 ¶ ¸ ³ Ý ï
12 ² ´î[1]î[3] ×áÕá å ñ» ³ É
13 ² ÷ ³ Ëã¿ñ
14 ² > ³ ÛÉ »õë: î[1] »õ] »õë
15 î[3] ·Ý ³ óÇÝ
16 ² ¹õÇÝ

17 ² ´¶ ½Ù ³ ñÙÇÝÝ
18 ² ´ ï» ³ éÝ
19 ´ Ã ³ õÇÃ
20 ¶ ¸ ³ Ý ï
21 ² ÝáñÇÝ
22 ² ³ Ýõ ³ ÙµÝ, ´ ³ Ýáõ ³ ÙµÝ
23 ² ´ ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
24 ² ½ ³ ÃáéÝ] ½ ³ é ³ çÝáñ¹áõÃÇõÝÝ, ´ ½ ³ é ³ çÝáñ¹áõ-ÃÇõÝ
25 ² - ¸ î[2] .Ç¿., î[1] 27, î[3] ùë ³ Ý »õ »ûÃÝ
26 ¶ ½ëÏ] ÇëÏ
27 ² ¸ Ûáí ³ ÝÝ¿ë, ´ ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë, ¶ Ûáí ³ Ý¿
28 ² ´¶ · ³ õ ³ é¿
29 ² ´¶ ¸ .Á., î[1] 8
30 î[1]î[3] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
31 ¸ î[1] µ ³ Ýµ ³ ë ³ Ý ³ ó
32 ² ¶ ¸ Ûáí ³ ÝÝáõ, ´ ÛûÑ ³ Ýáõ
33 ² ëáõñµÝ] ëáõñµ ÏáÛëÝ
34 ´ Í»ñáó, î[1] Í»ñáÛÝ: [illegible]
35 ² Ý ³ ñÏ»ëáõ
36 ² Ï ³ Ù] »õ

տիցն[1]*:* 16 *Եւ վասն զի ի ժամանակին Բագարատ Բագրատունի հրամանատար եւ իշխան իշխանաց Հայոց գտանէր, առ նմա ապա դիմեալ երթեալ չուէին չանարգագուրդ*[2] *նանրալեզու հայհոյիչք առնն Աստուծոյ, զերկրաւ զլեզուս իւրեանց ածեալ եւ ղաւղանջեալ*[3] *առաջի նորա:* 17 *Իսկ նորա ի սատանայական պարտոխաթափ*[4] *լեզուացն*[5] *հրապուրեալ, եւ ախորժակս յիւր լսելիսն զպիրծ հայհոյութիւնսն*[6] *ամբարեալ*[7]*, գրէ հրովարտակ առ ամենեսեան՝ ի բաց կալ յընդունելոյ զհաւտապետն*[8]*. ի մտի եդեալ այլ եւս կացուցանել հայրապետ ըստ իւրումն ձեռներիցութեան*[9]*:* 18 *Իսկ մեծի առնն*[10] *Յովհաննու*[11] *իմացեալ զլլկանս սատանայականս*[12] *իշխանին եւ հոգեւոր հատողական սրով զնա պաշարմամբք*[13] *կապեալ, ինքն յարուցեալ գնաց ի բնակեալ*[14] *սրբոյն Սահակայ՝ ի վանս Այրից, ղաւղեալ եւ*[15] *լռիկ իմն անդ*[16] *միտնջենաւոր*[17] *աղաւթից պարապեալ:* 19 *Զայն ապա իմացեալ սպարապետին մեծի Սմբատայ*[18] *եւ Գրիգորի*[19] *Սիւնեաց տեառնն*[20] *եւ այլ եւս նախարարացն*[21] *Հայոց, եւ համագունդ ի միասին եկեալք եւ ժողով եպիսկոպոսաց արարեալ եւ ստուգագէտ իմացուածիւ*[22] *իմացեալ, զի նանիր իժաթոյն չրթանց չար հայհոյչացն*[23] *ստութիւն, հաստատեն դարձեալ յաթոռն սրբութեան զայրն Աստուծոյ:* 20 *Իսկ ապա այնուհետեւ եկեղեցի*[24] *Քրիստոսի, որ երբեմն խրթնացեալն*[25] *էր*[26] *ի վարատմանէ*[27] *փեսային, դարձեալ յինքն*[28] *զփեսայն՝ առագաստեալ*[29] *նորոգապէս պայծառանայր:* 21 *Բայց իշխանն Բագարատ*[30] *եւս առաւել վասն այնորիկ զչարեալ լինէր, զի առանց կամաց նորա եղեւ հայրապետին*[31] *հաստատութիւնն*[32]*, եւ իւր*[33] *ոչ ընկալեալ զնա, խնդրէր ժամ դիպաւղ*[34] *զա՛յլ*[35] *փոխանակ նորա կացուցանել:* 22 *Բայց քիլքն անաւրէնք*[36] *սատակապէս պատուհասիւ առ հասարակ սատակէին յաստուածասաստ բարկութենէ անտի. ոմն ի բարձրաւանդակ քարանձաւաց ի վայր հոսեալ, եւ քարաժայռքն*[37] *բաժինս ի մարմնոյ նորա առնուին, մինչ զի ոչ մնայր ոսկր առ ոսկեր*[38]*:* 23 *Իսկ այլ*[39] *ոմն ի բարձրաբերձ տանեաց ի վայր գիշերի գլեալ, եւ բոլոր անդամք*[40] *նորա*

---

1 ² ù³Ñ³Ý³Ů³ å»ï³óÝ: Հմմտ· Մտթ· Ի.Զ· 14-15
2 î³1 ³Ý³ñ·³·áõñ¹
3 ´ ÕáÕ³Ýç»³É
4 î¹⁻³ å³ñÃáË³Ã³÷ (²´¶¸ å³ñïáË³Ã³÷)
5 ² É»½õ³óÝ
6 ´ Ñ³ÛÑáÛáõÃ»³ÝëÝ, î³Ñ³ÛÑáÛáõÃÇõÝë
7 ¶î³1 ³Ù÷á÷»³É] ³Ùµ³ñ»³É, ò ³Ùµ³ñ»³Û (íñ¿å)
8 ²¶ ½Ñáíï³å»ïÝ
9 ´ Ó»éÝ»ñÇóáõÃ»³Ùµ
10 ² ³éÝ
11 ² Ûáí³Ýáõ, ´ ÛáÑ³ÝÝáõ, ¶¸ Ûáí³ÝÝáõ
12 ´ ë³ï³Ý³Û³Ï³Ý
13 î¹⁻³ å³ß³ñÙ³Ùµ (²´¶¸ å³ß³ñÙ³Ùµ)
14 ²-¸î¹⁻³ µ³Ý³Ï»ïÕ, ÜËÝ.181.ëñµ·.ª µÝ³Ï»ïÕ
15 î¹>»õ
16 ¶¸ ³Ýï, î¹> ³Ý¹
17 î³4 Ùß ïÝç»ÝáÛñ
18 ² ëÙå³ï³Û
19 ´ ·ñÇ·áñáÛ
20 ²´ ï»³éÝ
21 ²´¶î¹î³Ý³Ë³ñ³ñ³ó

22 ² ÇÙ³óõ³ÍÇõ
23 ´ Ñ³ÛáÛã³óÝ
24 ²¶¸î¹⁻³ »Ï»Õ»óÇù, ´ »Ï»Õ»óÇ. ÜËÝ.377.ëñµ·.ª »Ï»-Õ»óÇ
25 ´¶î³ »ñÃÝ³ó»³É, ¸ ËÁñÃÝ³ó»³É
26 ² ¿ÇÝ] ¿ñ
27 î¹ í³ñ³ïÙ³Ý
28 î² å³Ï³ëÇ ³ëï µ³é ÇÝã, ·áõó¿ª ï»ë³Ý»Éáí
29 ² ³é³·³ëï³õáñ»³É, ´¶¸î¹î³ ³é³·³ëï»³É, î² ³é³·³ëï³õáñ
30 ² µ³·ñ³ï
31 î³1 ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÇÝ] Ñ³Ûñ³å»ïÇÝ
32 ´-¸î¹⁻³ Ñ³ëï³ïáõÃÇõÝ (² Ñ³ëï³ïáõÃÇõÝÝ)
33 î¹⁻² áõñ, ²´¶¸î³ Çõñ] áõñ, ÜËÝ.79.ëñµ.ª Çõñ] áõñ
34 ´î¹⁻³ ¹ÇåáÕ, ²¶¸ ¹ÇåûÕ
35 ´¶î¹ ³ÛÉ
36 î¹ ³Ýûñ¿ÝùÝ
37 ² ù³ñ³Å»³ÛéùÝ
38 ²î¹ áëÏñ
39 ¶î¹> ³ÛÉ
40 î¹ ³Ý¹³ÙùÝ

ջախեալ[1] *ջախջախեալ, եւ այնպէս սատակեալ:* 24 *Եւ այլ ումն յորձանաց ուղխից*[2] *գետավէժ լեալ, եւ ոչ գերեզման անգամ զնա ընկալաւ:* 25 *Եւ այսպէս*[3] *վերին ակնարկութեամբն վրէժս չարաչարս*[4] *ի նոցանէ վասն ապիրատ լեզուացն*[5] *խնդրեցաւ առ ի յուսումն խրատու այնոցիկ որ*[6] *զկնի գալոց են՝ մի՛ արկանել ձեռս մեղանչականս յաւծեալս*[7] *Աստուծոյ:*

26 *Յետ այսորիկ ոստիկան ումն՝ Ապուսէթ*[8] *անուն, առաքեալ յամիրապետէն Ջափրէ*[9], *չուէ գայ ի Հայս. իբրեւ եհաս*[10] *ի Տարաւն գաւառ, իսկ եւ իսկ ի կապանս զիշխանն Բագարատ*[11] *ըմբռնեալ, ետ տանել*[12] *առ ամիրապետն, եւ որ*[13] *սակս սրբոյ Հայրապետին զանիրաւսն*[14] *խորհէր, աստ ապա*[15] *զիրաւացի պատուհաս վրէժխնդրութեան*[16] *ըստ արժանին յանձին իւրում կրէր:* 27 *Բայց բնակիչք Տաւրոս*[17] *լերինն ըստ աղխատրոյզ*[18] *իւրեանց բարուցն համագունդ ի մի վայր հաւաքեալ եւ զմի զինուորութիւն*[19] *զինուորեալ*[20], *եւ յանկարծակի ի վերայ տարմաբար յարձակեալ*[21], *սպանանէին*[22] *զոստիկանն Ապուսէթ*[23], *իբրու վրէժս իմն իշխանին Բագարատայ պահանջեալ ի գայթակղութիւն անձանց իւրեանց:* 28 *Եւ ապա սպայք զաւրու նորա ցան եւ ցիր սփռեալ, չուեալ գնացին առ ամիրապետն՝ գուժ*[24] *արկանել նմա զիրին աղէտս:*

29 *Զայսու*[25] *ժամանակաւ Գրիգոր Սիւնեաց տէր*[26], *որ Սուփանն յորջորջիւր*[27], *եւ Բաբգէն*[28] *Սիսական նահապետն գրգռութիւն չար ի մէջ իւրեանց զարթուցեալ եւ գումարտակ ի վերայ իրերաց կարգեալ ի պատերազմ, սպանանի ապա Սուփանն*[29] *ի Բաբգենայ*[30]. *եւ պայազատէ զտէրութիւնն Վասակ որդի նորա ընդ նորա, որ ըստ փաղաքշական անուանն*[31] *Գաբուռ*[32] *անուանիւր*[33]*:*

30 *Բայց ամիրապետն իմացեալ զսպանումն Ապուսեթայ, այնուհետեւ զաւր գումարէ, գունդ կազմէ, ջոլիրս սպայից պատրաստէ եւ տուեալ ի ձեռս ուրումն*[34] *ընդոծնի իւրոյ՝ Բուխայ*[35] *կոչեցելոյ, առաքէ ի Հայս. եւ ապա հրաման անշուշտ*[36] *ի վերայ եդեալ, զի զիշխանս*[37] *աշխարհիս եւ զտեարս համագունդ ի կապանս ըմբռնեալ առ ինքն տարցէ*[38], *եւ զայլ*[39] *եւս ռամիկ հեծելազաւրս, որ սուր յազդեր ունել մարթացեալ եւ կամ զզէն*[40] *շարժել*[41]*՝ զամենե-*

1 ´¶î[1] ç³ñ¹»³É] ç³Ë»³É
2 ² áõËÇó
3 ¸î[1]î[3] ³ÛÝå¿ë
4 ²¶¸î[1]î[3] ã³ñ³ã³ñ
5 ² É»½õ³óÝ
6 ´î[1]î[3] áñù
7 î[2-3] ÛûÍ»³ÉÝ (²´¶¸î[1] ÛûÍ»³Éë)
8 ´ ³åáõë»Ã
9 î[2] ç³µñ¿, ²´¶¸î[3] ç³÷ñ¿
10 ¶î[1] ¿Ñ³ë
11 ²¶¸ µ³·ñ³ï
12 ¶ ï³ÝÇÉ
13 î[2] ~ áñ »õ, ²´¶¸î[1]î[3] ~ »õ áñ
14 î[1-3] ½³ÝÇñ³õÝ, ²´¶¸ ½³ÝÇñ³õëÝ
15 ¸î[1] ~ ³å³ ³ëï
16 î[1] íñ¿ÅËÝ¹ñáõÃÇõÝ
17 î[1]î[3] ïáñáë
18 ¶ ³ÕË³ ïñáÛ, ¸ ³Ë³ ïñáÛ½
19 ² ½ÇÝõáñáõÃÇõÝ
20 ² ½ÇÝ»³É, ¶ ½ÇÝ³õáñ»³É
21 ² ³ñÓ³Ï»³É
22 ² ëå³Ý»Ý»Ý
23 ²´ ³åáõë»Ã
24 ´î[3] ·áÛÅ
25 ¶ Û³Ûëáõ] ½³Ûëáõ
26 î[1]î[3] ï¿ñÝ
27 ´ Ûáñçáñç¿ñ
28 ² µ³µÏ¿Ý
29 ² ëáõ÷³Ý
30 ² µ³µÏ¿Ý³Û, ´ µ³µ·¿Ý³Û
31 ² ³Ýõ³ÝÝ
32 ´ ·³÷áõé, ¸ µ³·áõé
33 ² ³Ýõ³Ý¿ñ, ´ ³Ýáõ³Ý¿ñ
34 ¶ áñáõÙÝ
35 ´ µáõË³, î[3] µáõÕ³Û
36 ´ ³Ýßáõï
37 ¸î[1-3] > ½Ç (²´¶î[3a] áõÝ»Ý)
38 ´ ï³ñóÇ
39 ´ ½³ÛÉë
40 ²´ ½¿Ý
41 ² ß³ñÅ»³É

սին[1] *սատակեսցէ:* 31 ***Բայց*** *միայն թէ ի լաւագունից ոմանց ի պաշտաւն աւրինացն Մահմետի*[2] *ոք դարձցի՝ զնոսա ընդ իւր տարցի:* 32 ***Իսկ*** *նորա համագունդ զաւրաւք չուեալ, եկեալ, հասեալ ի Տարաւն գաւառ եւ իբրեւ զկայծակն իմն փայլակնահար զաշխարհն արարեալ, վաղվաղակի ըմբռնեալ լինէին եւ որդիքն եւս Բագարատայ*[3] *ըմբռնելոյ*[4]*՝ Աշոտ եւ Դաւիթ, ի Բուխայէ*[5]*, հանդերձ այլ եւս իւրեանց ազգակցաւք*[6]*:* 33 ***Եւ*** *ի դիպահոջ զնոսա եդեալ, ասպատակ զզաւրս*[7] *իւր սփռէ ընդ ծործորս լերինն*[8] *Տաւրոսի*[9] *եւ ընդ երեսս գաւառին:* 34 ***Եւ*** *նախ զընակեալսն ի խոխոմս*[10] *լերինն՝ զորս ըմբռնէին*[11]*, տապաստ երկրի*[12] *տային անողորմ*[13] *սրով, իսկ զգաւառին հեծելագունդն զգռեհիկս*[14] *ոմանս*[15] *սրոյ ճարակ տային, եւ զայլս ձերբակալս արարեալ, առ բռնաւորն հասուցանէին՝ տռամբք զնոսա քարշեալ:* 35 ***Իսկ*** *զանձնագեղս եւ զերեսաւորս եւ զգունեանս*[16] *արտաքս յայլոցն*[17] *տրոհեալ՝ վասն յանաւրէն աւրէնս*[18] *իւրեանց դարձուցանելոյ՝ ըստ ամիրապետին հրամանի, եւ զայլ*[19] *եւս մնացականս առ ի նոցանէ հրամայէր սրով վատնել:* 36 ***Եւ*** *այսպէս անդ*[20] *ըստ գաւառաց գաւառաց շրջելով, բազում աւարս*[21] *զետեղէր, մինչեւ զիշխանն Աշոտ եւ զեղբայր նորա*[22] *զԴաւիթ*[23] *առ ամիրապետն խաղացուցեալ առաքէր, հանդերձ հարազատութեամբքն իւրեանց:* 37 ***Ապա*** *անտի չուէ գնայ զկողմամբք Վասպուրականի:* 38 ***Իսկ*** *մեծ իշխան*[24] *տանն Արծրունեաց Աշոտ, թէպէտ եւ հանդերձէր զինքն իւրայաւքն*[25] *վառելովք*[26] *մարտ ընդ բռնադատին Բուխայի*[27] *դնել, սակայն նախարարքն իւր ոչ գտանէին նմա համամիտք ի գործ պատերազմի:* 39 ***Ապա*** *այնուհետեւ ակամայ*[28] *կամաւք հարկեալ երթայ առ Բուխայ*[29]*. եւ նորա վաղվաղակի զնա ըմբռնեալ, հանդերձ*[30] *համագունդ համազգեաւք իւրովք, եւ աւուրս ինչ ի դիպահոջ կացուցեալ, ապա առաքէ՝ գնացուցանելով առ ամիրապետն՝ կանամբք եւս եւ որդւովք հանդերձ:* 40 ***Եւ*** *այնուհետեւ ձեռս զգաւառաւքն արկեալ, զամենայն այր պատերազմական, որ սուր ի ձեռն*[31] *առեալ է կամ զզէն*[32] *շարժեալ, հրամայէ ձերբակալս առ ինքն տանել*[33]*. եւ ըստ աւրինակի կողմանցն այնոցիկ Տարաւնոյ եւ անդ*[34] *եւս նոյնպիսաբար արարեալ եւ*

1 ² ´ ½ ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý
2 ² î[1-3] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç, ´ ¶ ¸ Ù ³ ÑÙ» ï Ç
3 ´ µ ³ ·ñ ³ ï ³ Û
4 ² ´ ·»ñ»Éáõ] ÁÙµéÝ»Éáõ
5 ¸ µáõË ³ Û¿, î[3] µáõÕ ³ Û¿
6 ² ³ ½ ³ ï ³ Ïóûù] ³ ½· ³ Ïó ³ õù
7 ² ´ ½ûñë, ¶ ¸ î[1]î[3] ½½ûñÝ
8 ¸ î[1-3] Ç É»ñÇÝÝ (² ´ ¶ > Ç)
9 ² Ã ³ õñáëÇ, ´ ïûñáëÇ, ¶ ¸ î[1-3] ïáñáëÇ
10 ² ËñËáõÙë, ´ î[3] ËáËáÙë, ¶ ËáËáõÙë, ¸ ËáËáõÙÝ, î[1] ÏáËáõÙÝ, î[2] ËáËáÙÝ
11 î[2] ÁÙµéÝ¿ÇÝÝ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ÁÙµéÝ¿ÇÝ)
12 ² »ñÏñÇÝ
13 ¶ ¸ î[1] ³ ÝáÕáñÙ ³ µ ³ ñ
14 ² ¶ ¸ î[3] ½ñ»ÑÇÏ ëª ÜËÝ.207.ëñµ·.ª ëË ³ É ¿ ½ñ»ÑÇÏ ë Ç î[3], »õ çÝç»ÉÇ Ç ÜÐ´ »õ Û ² éÓ»éÝ µé.
15 ² - ¸ î[1-3] ½áÙ ³ Ýë. ÜËÝ.207.ëñµ·.ª áÙ ³ Ýë
16 ² ½·áõÝ» ³ Ûë
17 ² - ¸ î[1-3] ³ ñ ï ³ ùáÛ ³ ÛÉáóÝ, ÜËÝ.125,393.ëñµ.ª ³ ñ- ï ³ ùë Û ³ ÛÉáóÝ
18 ² ´ Û ³ Ýûñ¿Ý ûñ¿Ýë, ¶ ¸ î[1-3] ³ Ýûñ¿Ý (î[3] Û ³ Ýûñ¿Ý) Ûû- ñ¿Ýë

19 î[2] ½ ³ ÛÉë, ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½ ³ ÛÉ
20 ¶ ¸ ³ Ý ï
21 ² - ¸ î[2-3] ³ õáõñë, î[1] ³ õ ³ ñë, î[3] áÙ ³ Ýùª ³ õ ³ ñë, ò ³ - õáõñë. ÜËÝ.35.ëñµª ³ õ ³ ñë
22 ¶ > Ýáñ ³
23 ¶ ¹ ³ õÇÃ
24 ¶ ÇßË ³ ÝÝ
25 ² Çõñ ³ Ûá íùÝ, î[1]î[3] Çõñ ³ ÛÝá íùÝ
26 ² ¶ í ³ é»Éûù
27 î[3] µáõÕ ³ ÛÇ
28 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
29 ² î[3] µáõÕ ³ Û
30 ´ > Ñ ³ Ý¹»ñÓ
31 ¸ î[1-3] Ó»éÇÝ (² ´ ¶ Ó»éÝ)
32 ² ´ ½¿Ý
33 ¶ ¸ ï ³ ÝÇÉ
34 ¶ ¸ ³ Ý ï

տրոհեալ զբարեհասակաչափսն եւ գյաջողաձեռնականսն ի պէտս իւրեանց պաշտամանցն բերել, եւ զայլսն կերակուր սրոյ[1] տային՝ արեամբ լցեալ զառ ստորեաւն[2] ամենայն[3]: 41 *Եւ ինքն չուէր գնայր հասանել[4] նովին իսկ ասպատակաւ հինի զկողմամբք[5] մայրաքաղաքին Դվնայ[6]:* 42 *Իսկ մեծ սպարապետն[7] Հայոց Սմբատ[8], իբրեւ ետես զառ ի նմանէ[9] վրդովեալ սասանութիւնն եւ զսատակիչ սրոյ զճարակումնն[10], զոր[11] եհաս[12] ազգացն այնոցիկ, զմահ ի կեանս խառնեալ սակս աշխարհին իւրոյ փրկութեան՝ գնայ ընդ առաջ[13] նորա բազում ընծայիւք եւ պատարագաւք:* 43 *Եւ առընկալեալ[14] ի[15] նմանէ պատուասիրաբար, ապա ի կամս նորա յամենայնի բերեալ կարապետէ առաջի նորա եւ ճանապարհ նմա հորդէ յամենայն[16] ուրեք, ուր եւ նա խորհեսցի երթալ:* 44 *Եւ բազում իմաստութեամբ զսաղապ եւ զսնոտի միտս նորա յինքն յանկուցեալ[17] վստահէ[18] այնպէս, զի խորհրդակից իւր բռնաւորն եւ կամակից զմեծ ասպարապետն[19] կացուցանէր:* 45 *Եւ առ հասարակ ի միասին չուեն, երթան, մտանեն ի Դվին[20] քաղաք. եւ անդ[21] եւս ապա ձեռն[22] շուրջ զգաւառաւքն սփռեալ եւ ասպատակս հինից տարածեալ, եւ զորս[23] միանգամ ի զինուորական[24] կարգէ սուսերամերկս եւ զինաշարժս[25] գտանէին, զոմանս խմայելեան[26] երկաթին տային կերակուր, իսկ զոմանս[27] տոռունս ի պարանոց արկեալ, այնպէս առ բռնաւորն քարշեալ ածէին[28]:* 46 *Եւ անդ[29] ապա կրկնակի ընդ ընտիրս[30] զամենեսեան հանեալ, զորս ի կողմանցն[31] Տարաւնոյ եւ ի Վասպուրական նահանգէ ընդ իւր առեալ ածէր, եւ զայժմու եւս ըմբռնեալս[32] զդիտակավայելուչսն տրոհեալ ի բաց եւ ի բանտ արգելեալ, եւ[33] զայլսն անողորմ սրոյ տային կերակուր:* 47 *Բայց յաղագս բանտարկեալ[34] կապելոցն դնէին ի միտս իւրեանց վաղվաղակի զնոսա հնազանդեցուցանել ի հաղորդութիւն աւրինացն Մահմետի[35]:* 48 *Իսկ իբրեւ հարցան ի բռնադատէն Բուխայէ[36] ուրանալ զՔրիստոս եւ ի կանոնս պաշտաման նոցա դառնալ, նոքա[37] գեղեցիկ իմն մոլութեամբ զփոյթ պնդութեան յանձինս ընդունէին՝ առ Քրիստոս լաւ վարկեալ երթալ քան առ ժամանակ մի[38] վայելել ի մեղս:* 49 *Եւ ցուցանէին եւ*

1 î[3]1 ëñáÛ × ³ ñ ³ Ï
2 î[2] ½ë ï áñ» ³ õÝ (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½ ³ é ë ï áñ» ³ õÝ)
3 î[1] ½ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
4 î[1-3] Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ (² ´ ¶ ¸ Ñ ³ ë ³ Ý»É)
5 ¸ ½Ï áÕÙ ³ ÙµùÝ
6 ² ¹õÝ ³ Û
7 ¸ ³ ëå ³ ñ ³ å» ïÝ
8 ² ëÙå ³ ï
9 ² ÝÙ ³ Ý¿Ý
10 ² ½× ³ ñ ³ ÏáõÙÝ
11 ² ´ ¶ ¸ î[1] ½áñ, î[3] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÝÏùª ½áñ, î[2] áñ
12 ¶ ¿Ñ ³ ë
13 ² î[1] Û ³ é ³ ç
14 ² ¶ ¸ î[1] ³ éÁÝÏ ³ É» ³ É, ´ î[2-3] ÁÝÏ ³ É» ³ É, ÜËÝ.416. ëñµ·.ª ³ éÁÝÏ ³ É» ³ É
15 ´ ³ é Ç
16 ² ´ î[2] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ, ¶ ¸ î[1]î[3] Û ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
17 ² ¸ Û ³ Ý·áõó» ³ É
18 ² íëï ³ Ï¿
19 ² ´ ëå ³ ñ ³ å» ïÝ
20 ² ¹õÇÝ
21 ¶ ¸ ³ Ýï
22 ² ´ ¶ Ó»éë] Ó»éÝ
23 î[1] ½ûñë
24 ² ½ÇÝõáñ ³ Ï ³ Ý
25 ¸ î[1]î[3] ½ÇÝ ³ Ã ³ ÷ë
26 ¶ ÛÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ´ î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
27 ¶ ¸ î[1]î[3] áÙ ³ Ýó
28 ´ ³ ÍÇÝ
29 ¶ ³ Ýï
30 ² ÁÝ¹Çñë
31 ¸ î[1-2] ÏáÕÙ ³ Ýë (² ´ ¶ î[3] ÏáÕÙ ³ ÝóÝ)
32 ² ´ ÁÙµéÝ» ³ ÉëÝ, î[3] ÁÙµéÝ» ³ É
33 ´ > »õ
34 ² µ ³ Ýï ³ ñ·» ³ É, ´ µ ³ Ýï ³ ñ·»É
35 ² ~ Ç Ñ ³ Õáñ¹áõÃÇõÝ ûñÇÝ ³ óÝ Ù ³ ÑÙ¿ ïÇ ÑÝ ³ - ½ ³ Ý¹»óáõó ³ Ý»É: ² î[1-3] Ù ³ ÑÙ¿ ïÇ (´ ¶ ¸ Ù ³ ÑÙ» ïÇ)
36 ² î[3] µáõÕ ³ Û¿
37 ¶ ¸ Ýáó ³
38 î[2-3] > ÙÇ (² ´ ¶ ¸ î[1a] áõÝ»Ý)

յայտ առնէին, թէ[1] չեն արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձելոց[2] փառացն, որք[3] յայտնելոց են ի մեզ: 50 *Եւ այնուհետեւ սաստկապէս[4] ի չար բռնաւորէն[5] յուզեցան մախանք ի վերայ սրբոցն՝ կապանաւք զնոսա խոշտանկելով[6], եւ բանտիւ[7] եւ հարուածովք[8] եւ անսուաղութեամբ[9], զի թերեւս զարհուրեալ նոցա ի դառն կտտանացն[10] ի[11] կամս բռնաւորին եկեալ լիցին[12]:* 51 *Իսկ նոցա ամենայնիւ[13] յամենայնի քաջապէս համբերեալ նախատանաց եւ չարչարանաց, եւ գելարանաց եւ հարուածոց, մինչ զի առ հասարակ կեղեքեալ լինէին մարմինք նոցա:* 52 *Եւ այնպէս[14] արհամարհեալ եւ առ ոչ ինչ զվիշտս գրեալ[16], համբերէին բազում ճգանց եւ չարչարանաց. եւ եկին ի մահ խնդութեամբ, վասն զի զաւրանային միշտ ի բղխմանէ[17] անտի ջուրց կենդանեաց[18], որ ելեալն էր ի կողիցն Քրիստոսի եւ ցաւղիւր[19] ի վերայ նոցա:* 53 *Իսկ տեսեալ բռնաւորին զամենեսեան[20] զնոսա պինդս եւ փոյթս ի մեռանիլ[21] վասն առ ի Քրիստոս հաւատոցն, զգեցաւ զսրտմտութիւն բարկութեան ի վերայ նոցա իբրեւ զչար գազան, եւ հրամայեաց սրոյ[22] ճարակ զնոսա տալ՝ ո՛չ ի միում ժամու, այլ ի բազում աւուրս, առ սակաւ սակաւ[23] զնոսա վատնեալ եւ ածեալ[24] իբրեւ զոչխար ի սպանդ, զի թերեւս զղջացեալք ուրասցին:* 54 *Իսկ նոքա[25] յուսովն աստուածայնով ոչ ի բարւոյն[26] ի չարն, այլ ի չարէն ի բարին զղջացեալք լինէին:* 55 *Եւ այսպէս բազում վիշտս կրեալ համբերութեամբ բազմաւ, կցորդք բարեաց վաստակաւորացն[27] գտան. եւ կատարեալք սրով՝ պսակեցան ի Քրիստոսէ:* 56 *Էին ի նոցանէ[28] այլ եւս արք եաւթն[29], որոյ անուն գլխաւորի[30] նոցա Ատոմ ճանաչիւր՝ ի գաւառէն[31] Աղբակայ[32], յՈրսիրանս գեղջէ. եւ վասն զի զաւարթագին երեսաւք էին եւ գեղեցկադիտակք եւ աջողակք[33] ի զէն շարժել[34], ո՛չ զնոսա ընդ այլսն սրով կատարէին[35], զի դեռեւս ակն ունէին գոնեայ[36] զնոսա յիւրեանցն[37] թերեւս արկանել կորստական խորխորատ[38]:* 57 *Եւ բազում պարգեւս բարեաց նոցա եւ գանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ առաջի արկանէին. այլ եւ[39] գիւղս[40] եւ գերդաստանս տալ[41] խոստանային՝ եւ երե-*

1 ² î¹ »Ã¿ (´¶¸ î¹î³ Ã¿)
2 î² Ñ³Ý¹»ñÓ»Éáó (²´¶¸ î¹î³ Ñ³Ý¹»ñÓ»Éáó)
3 ² áñ
4 ¶î¹ ë³ë ï Ï³ó³Ý
5 î¹⁻³ µéÝ³õáñ¿ (²´¶¸ µéÝ³õáñ¿Ý)
6 ¶î¹ »õ Ëáß ï ³ÝÏ»Éáí
7 ² µ³ÝÇõ
8 ² Ñ³ñóõ³Íáíù
9 ² ³Ýëáõ³ÕáõÃ»³Ùµù
10 ¶ Ï³ å³Ý³óÝ] Ï ï ï ³Ý³óÝ, î³ Ï³ ï ³Ý³óÝ (íñ¿å)
11 ² »õ Ç
12 ² ÉÇó»Ý, ´ ÉÇÝÇÝ
13 î² > ³Ù»Ý³ÝÇ (²´¶¸ î¹î³ᵃ áõÝ»Ý)
14 ² ÝáÝå¿ë] »õ ³Ýå¿ë
15 ´ ³ñÑ³Ù³ñ»³É
16 ²¶¸ î¹î³ Ïñ»³Éᵃ ÜËÝ.225.ëË³É¿
17 î³ µËÙ³Ý¿, î³4 µ³ËÙ³Ý¿
18 î² Ï»Ý¹³ÝáõÃ»³Ýó (²´¶¸ î¹î³ Ï»Ý¹³Ý»³ó)
19 ²´ óûÕ¿ñ, ¶¸ î³ óûÕÇõñ, î¹ óûÕ³ñ, î² óûÕáñ, î³ áÙ³Ýùª óûÕ³ñ, óûÕáñ, ÜËÝ.35.ëñµ.ª ó³õÕÇõñ, ³ëÇÝùÝª ó³õÕ¿ñ
20 î² ½³Ù»Ý»ëÇÝ (²´¶¸ î³ ½³Ù»Ý»ë»³Ý)
21 î²⁻³ Ù»é³Ý»É, ²´¶¸ î¹ Ù»é³ÝÇÉ
22 ²¶¸ î¹ Ññáí] ëñáí
23 î¹⁻² ë³Ï³õ ³é ë³Ï³õ, ²´¶¸ î³ ~ ³é ë³Ï³õ ë³Ï³õ
24 î¹ í³ ïÝ»É »õ ³Í»É
25 ² î¹î³ Ýáó³] Ýáù³
26 ² µ³ñõáÛÝ
27 ¶î¹ í³ëï ³Ï³õáñ³ó
28 î¹⁻² Ýáó³Ý¿ »õ (²´¶¸ î³ > »õ)
29 ²¶¸ .¿., î¹ 7
30 î¹⁻² ·ÉË³õáñÇÝ (²´¶¸ î³ ·ÉË³õáñÇ)
31 ²¶¸ î¹î³ ·³õ³é¿
32 ²´ ³Õµ³·³
33 ² î¹ ³çáÕ³Ïù
34 ´ ß³ñÅ»³É
35 ÜËÝ.21-2.ëñµ. Ïá ï áñ¿ÇÝ (´ Ïᵒᵒ ï ñ¿ᵒᵒÇÝ)
36 ²´ ·áÝ¿, ¶î³ ·áÝ»³, ¸ î¹⁻² ·áÝ»³
37 î¹ ÇõÇñ»³Ýó
38 ¸ î¹î³ ~ ËáñËáñ³ï ï Ïáñë ï ³Ï³Ý
39 î¹ »õ ³É »õ
40 ²´ ·»ûÕë, ¸ ·»õÕë
41 ²´ ï ³É Ýáó³

ւելի[1] եւ փառաւորս ի դրան արքունի առնել: 58 Իսկ երանելիքն ամենեւին բնաւին[2] իսկ անհաւան միտս նոցա յայնմիկ ցուցեալ, իբրեւ նահատակք քաջք նորոգեալ[3] լինէին ի խոստովանութեան իւրեանց, զՔրիստոս, ըստ գրեցելումն համարեալ իւրեանց[4] կեանս, եւ զմեռանելն[5]՝ շահ[*]: 59 Ապա յայնմ հետէ եւս առաւել[6] սաստկացեալ լինէր բարկութիւն բռնաւորին ի վերայ նոցա. դառն տանջանարանս զնոքաւք հրամայէր հեղուլ եւ արկանել զնոսա յամենայն չարչարանս եւ բախմունս կտտանաց, զոր ո՛չ լեզու բաւական լինի պատմել եւ ո՛չ գրով բովանդակել[7]: 60 Սակայն յոյսն աւետեաց եւ սէրն Քրիստոսի եւ ուրախութիւն վկայութեանն[8] թեթեւացուցանէր նոցա զանհնարին ծանրութիւն բեռանցն, վասն որոյ ծանուցեալ բռնաւորին զանհրապոյր միտս սրբոցն, հրամայէ զնոսա զփայտէ կախել: 61 Եւ մինչդեռ ըստ կերպարանաց խաչի կախեալ կային, ուժգին պաղատանաւք սուրբն Ատոմ քաջալերութիւն ընկերացն մատուցանէր. «Մի՛, ասէ, զարհուրիք, եղբա՛րք, յառժամանակեայ[9] մահուանէս, զի թէպէտ եւ չարչարիմք վասն Քրիստոսի, հաղորդութիւն ունիմք ընդ Աստուծոյ կենդանւոյ»: 62 Եւ ապա յերկինս փոխանակ աչացն զխորհուրդս իւր ամբարձեալ, ասէ. «Յիսուս Քրիստո՛ս, յո՛յս իմ, ուխտաւոր զոլով իմ յայսմիկ տաւնի տարեկանի մեծի նահատակին Գէորգայ նոխազ պատարագել[10] վասն փառաց անուան քո[11]. եւ արդ, այսուհետեւ զիս ինքն[12] քեզ փոխանակ նոխազի մատուցանեմ: 63 Ընկա՛լ զողջակիզութիւն[13] անձին իմոյ, որ ընդունիչդ[14] ես պատարագաց. եւ խառնեա՛ զիս եւ որք ընդ իս են՝ ի թիւ վկայից քոց սրբոց, որք սիրեցին զաւր երեւելոյ գալստեան քո»: 64 Եւ այսպէս առ հասարակ նոցա[15] համբերեալ մեծի պատերազմին բազում երկայնմտութեամբ[16], եւ յաղթեալ ամենայնի, աւանդեցին զհոգիս իւրեանց եւ ընկալան ի Քրիստոսէ զպսակն անեղծութեան: 65 Իսկ ժողովք քրիստոնէից[17] թէպէտ եւ վշտանային սակս սաստիկ սրոյն[18] կոտորման զսուրբսն[19] Աստուծոյ[20], սակայն զովեստ մեծ կատարէր նոցա Քրիստոս ի ձեռն վկայիցն:

66 Կատարեցան ամենեքեան[21] սուրբքս, որ առաջի եւ զկնի՝ յերեք հարիւրերորդի[22] երկրորդի (853) թուականութեանս Թորգոմայ[23], ընդ ամենայն աւելի քան զհարիւր յիսուն[24] այր. թող զայնոսիկ, որք[25] յայլ գաւառս եւ ի քաղաքս եղեն վկայք, որոց եւ անուանք[26] նոցա գրեալ[27] են ի դպրութեան[28] կենաց[29]:

---

1 î¹ Û»ñ»õ»ÉÇ
2 ² î² µÝ³õ, ´¶¸ î¹î³ µÝ³õÇÝ
3 î¹⁻² Ýáñá·»³Éù, ²´¶¸ î³ Ýáñá·»³É
4 ² ~ Çõñ»³Ýó Ñ³Ù³ñ»³É
5 ²¶ î¹ ½Ù»é³ÝÇÉÝ
* Փլպ· Ա· 21
6 ¶ > ³é³õ»É
7 ´ µ³õ³Ý¹ ³Ï»³É
8 ´ íÏ³ÛáõÃ»³Ý
9 î¹ ³é Å³Ù³Ý³Ï»³Û
10 ²-¸ î¹⁻³ å³ï³ñ³· »õ, ÜËÝ.406.ëñµ·.ª å³ï³ñ³-·»É] å³ï³ñ³· »õ
11 ² ³Ýõ³Ý ùáÛ, ´ ùáÛ
12 ² > ÇÝùÝ
13 ´ ½áÕç³Ï¿½áõÃÇõÝ
14 î³ ÁÝ¹áõÝÇã
15 ´¶ î¹î³ Ýáù³
16 î² »ñÏ³ÛÝ³Ùïáõ Ã»³Ùµ, ²´¶¶ î¹î³ »ñÏ³ÛÝÙïáõ-Ã»³Ùµ
17 ´ ùñÇëïáÝ¿ÇóÝ
18 ² ëñáÛ
19 ´ ½ëáõñµë
20 ² ëñµáóÝ] ½ëáõñµëÝ ³ëïáõÍáÛ
21 ²´¶ ³Ù»Ý»ù»³Ý, ¸ î¹î³ ³Ù»Ý³ÛÝ, ´î² ³Ù»Ý»ù»³Ý (î² ³Ù»Ý»ùÇÝ) ëáù³ (²¶¸ î¹î³ > ëáù³)
22 ¶ .Û·×.áñ¹Ç, ¸ .Û.áñ¹Ç, ² î¹î³ Ñ³ñÇõñáñ¹Ç, ´ Ñ³-ñÇõñ á·Çù] Ñ³ñÇõñ»ñáñ¹Ç
23 ²´ Ãáñ·áÙ»³Û, ¶¸ î¹î³ Ãáñ·áÙ³Û, î² Ãáñ·áÙ»³Ý
24 ²¶¸ ½.×Í., ´ ½Ñ³ñÇõñ ÛÇëëáõÝ
25 ²´ áñ
26 ² ³Ýáõ³ÝùÝ
27 ² ·ñ»³Éù
28 ´¶ î¹î³ ¹åñáõÃÇõÝ
29 ´ Ï»Ý³óÝ

67 *Բայց մեծ հայրապետն Յովհաննէս*[1] *աւր սահմանեալ յիշատակի ամենայն սրբոցս այսոցիկ*[2] *տարեւորական պատուով տաւնէին զոցա կատարումն ի Մեհեկի ամսեան*[3]*, որ աւր քսան եւ հինգ*[4] *էր ամսոյն*[5] *ի փառս ամենակալին Աստուծոյ:*

68 *Այլ էին եւս ոմանք ի նոցանէ, որք ոչ կարացեալ տեւել*[6]*, ժուժալ, տանել*[7] *եւ համբերել պատերազմին, լքեալք եւ*[8] *լուծեալք, դարձան յետս յանաւրէն աւրէնս իսմայելեան*[9] *բռնադատին. եւ ուրացեալք ի քրիստոնէական հաւատոյն ըստ գրգռութեան սատանայական արբանեկացն, զաճիւն հնոցի միայն զանձամբ արկեալ*[10]*, տրտմեալք եւ կորացեալք*[11]*, եւ գունատեալք եւ ամաւթալիցք, թերեւս եւ*[12] *ոչ ստորայնոցս*[13] *հասեալ*[14] *հայթայթանաց, կորուսին զանուն եւ զկեանս մշտնջենականն, որ քան զամենայն պատիւ բարձրագոյն եւ փառաւորագոյն է, եւ հրոյն գեհենի միանգամայն իսկ գտան ժառանգորդք:*

ԻԶ.[15] 1 *Բայց բռնաւորն Բուխայ*[16] *իբրեւ ետես զամենայն ինչ յաջողեալ*[17] *ըստ իւրոց կամացն, ապա հրոսակս առաքէ Վասակայ*[18] *Սիւական իշխանի եւ եղբաւր նորա Աշոտոյ եւ այլոց եւս տերանց*[19] *աշխարհի նոցա, զի ըմբռնեալ առ ինքն վաղվաղակի*[20] *հասուսցեն զնոսա:* 2 *Բայց յոլովք ի տերանցն*[21] *կուսակալաց յանառիկ ամրոցն Բաղաց դիմեալ*[22] *հաւաքեալ, փրծանէին ի ձեռաց նեղչացն:* 3 *Իսկ իշխանն Վասակ, հազիւ ի նոցանէ ճողոպրեալ, փախստեայ գնայր չուէր ընդ կողմանս Կոտայս գաւառի:* 4 *Զայն զգացուցեալ*[23] *վաղվաղակի Բուխային*[24]*, զաւր զհետ առաքէ*[25] *ըմբռնել զնա:* 5 *Իսկ իբրեւ զհետ կրթեալ հասին հուպ յիշխանն*[26] *հէնք հրոսակին, ապա ընդ կրունկն դարձեալ նորա, առ ի գործ զվաղակաւորն առեալ, առ հասարակ զնոսա թաւալգլոր*[27] *խաղացուցանէր. եւ ինքն անցեալ գնայր յարեւելս՝ յաշխարհն Գարդմանաց*[28]*, առ իշխան*[29] *աշխարհին, որ Կորիճն անուանիւր*[30]*:* 6 *Բայց եւ*[31] *յայնմ եւս ոչ եւս*[32] *եղեւ գտեալ տեղի*[33] *փրկութեան իշխանին Վասակայ ի թշնամւոյն, վասն զի իշխանն Գարդմանայ*[34] *դաւաճանեալ ի դիւէն, կալեալ կապէ զնա եւ առաքէ, տայ ի ձեռս Բուխայի*[35]*, ի մտի եդեալ, թէ*[36] *փոշիշն*[37]

1 ² ¶ ¸ Ûá í ³ ÝÝ¿ë, ´ ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë
2 ´ Û ³ ÛëáóÇÏ
3 ² ³ ÙëáÛÝ, ´ ³ Ùë» ³ ÝÝ
4 ² ´ ¶ ¸ .Ç».
5 ² > ³ ÙëáÛÝ
6 ´ ¶ ¸ ï »õ» ³ É
7 ¶ ¸ î[1]î[3] ï ³ ÝÇÉ
8 î[1]î[3] > »õ
9 ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ´ î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
10 ² ³ ñÏ» ³ Éë
11 î[2] > »õ Ïáñ ³ ó» ³ Éù (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
12 ´ > »õ
13 ² ë ï áñÝ ³ ÛÝáóë
14 ² ´ Ñ ³ ë» ³ Éù
15 ´ ·É. .Ç½., î[3] [illegible]
16 ² î[3] µáõÕ ³ Û
17 ² î[2] ³ çáÕ» ³ É (² ´ ¶ î[1]î[3] Û ³ çáÕ» ³ É)
18 ¶ í ³ ë ³ Ï ³ õ
19 ² ï ¿ñ ³ Ýó
20 ¸ î[1]î[3] ~ í ³ Õí ³ Õ ³ ÏÇ ³ é ÇÝùÝ
21 ² ï ¿ñ ³ ÝóÝ, ´ ï »ñ ³ Ýó
22 ² ¹ÇÙ» ³ Éù
23 ÜËÝ.204.ëñµ·.ª ½· ³ ó» ³ É] ½· ³ óáõó» ³ É
24 ² î[3] µáõÕ ³ ÛÇÝ
25 ¶ ³ é ³ ù¿ Ýáñ ³
26 ² î[1-2] ÇßË ³ ÝÝ, ´ ¶ ¸ î[3] ÛÇßË ³ ÝÝ
27 î[3]1 Ã ³ õ ³ É·Éáñ Ï ³ óáõó ³ Ý¿ñ
28 î[1] · ³ ñ¹Ù ³ Ý ³ Û
29 ´ ÇßË ³ ÝÝ
30 ² ³ Ýõ ³ ÝÇõñ, î[3] ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
31 ´ > »õ
32 î[2-3] »õë áã] »õë áã »õëª ² ´ ¶ ¸ î[1]
33 ¸ î[1-3] ï »ÕÇ · ï » ³ É, ² ´ ¶ ~ · ï » ³ É ï »ÕÇ
34 î[1-3] · ³ ñ¹Ù ³ Ý ³ ó, ² ´ ¶ ¸ · ³ ñ¹Ù ³ Ý ³ Û
35 ² î[3] µáõÕ ³ ÛÇ
36 ² ´ »Ã¿ ·áõó¿, î[3] Ã¿ ·áõó¿] Ã¿, î[3] Ç µ ³ ½áõÙë > ·áõó¿
37 ´ ÷áßÇß

ինչ բարւոյ ի Բուխայէ[1] *սակս այնորիկ նմա*[2] *գտցի։* 7 *Իսկ բռնաւորն առեալ ըն-կալեալ զնա, ապա եւ զեղբայր նորա զԱ-շոտ եւ զմեծ*[3] *տիկինն՝ զմայր նոցունց*[4] *ըմբռնեալ զաւրացն ասպատակելոց, առ նա վաղվաղակի հասուցանէին ի Դվին*[5] *քաղաք։*

8 *Աստանաւր ապա մեծ հայրապետն Յովհաննէս*[6]*, վասն զի շրջէր ընդ վիճա-կեալ կողմանս գաւառին Գեղարքունւոյ*[7]*, լցեալ զկէտ կենաց իւրոց՝ վախճանի ի մեծ ուխտի կրաւնաւորական կայանին Մաքե-նոցաց*[8]*, եւ ի նմին ուխտի սրբոյ ի հան-գիստ զնա փոխէին. որ կալաւ զառաջնոր-դութիւն*[9] *ամս քսան եւ երկու*[10]*։*

9 *Բայց բռնաւորն Բուխայ*[11] *զըմբռ-նեալսն առ ինքն եւ զդիպահոջսն*[12] *կացու-ցեալսն*[13]*՝ առեալ*[14]*, չուէ գնայ զկողմամբք արեւելից, պայման պատգամաց*[15] *առ սպարապետն Սմբատ*[16] *յղեալ՝ վաղվաղակի զհետ նորա չուել, երթալ*[17]*, հասանել*[18]*, ժա-մանել*[19] *յամբոկ*[20] *գործոյն։* 10 *Այլ նա նախ հրամայեալ ժողով եպիսկոպոսաց լի-նել*[21] *ի քաղաքագիւղն*[22] *Երազգաւորս՝ ձեռնադրեն ի հայրապետութիւն*[23] *զԶա-քարիայ ի Կոտայս գաւառէ, ի գեղջէ Ձա-գայ, եւ աղաւթից նորա*[24] *զանձն*[25] *իւր յանձն*[26] *արարեալ, ինքն չուէ գնայ առ բռնաւորն Բուխայ*[27]*։* 11 *Իսկ Բուխայի*[28] *երթեալ ըմբռնէ զմեծ իշխանն Ատրներ-սեհ*[29]*, որ բնակեալ էր յամրոցին Խաչենոյ*[30] *եւ զայլ եւս զհամազգիս նորա։* 12 *Եւ ան-տի չուեալ գնայ ի գաւառն Գարդմանայ, եւ պատնէշ եւ պաշարումն շուրջ զԳարդ-ման բերդիւ*[31] *եդեալ, ըմբռնէ անտի եւ զիշխանն Գարդմանայ զԿորիճն՝ ի կա-լանս կապանաց արկեալ։* 13 *Եւ անտի եւս չուեալ յՈւտի գաւառ, ձերբակալ ի Տուս գիւղ*[32] *առնէ զՍտեփաննոս, որում եւ Կոն անուանէին*[33] *զնա. որ ի նախնւոյ*[34] *իւրմէ Սեւկոյ*[35]*՝ Սեւորդիք*[36] *ազգքն*[37] *անուա-նէին*[38]*։* 14 *Եւ*[39] *ապա եւս իշխանն*[40] *Ա-ղուանից*[41] *Եսայի*[42] *նենգապատիր լեալ, առ ի նմանէ ըմբռնի ի ձեռս*[43] *նորա հանդերձ համազգեաւք*[44] *իւրովք, ընդ նմին եւս եւ այլ*[45] *տեարք եւ իշխանք աշխարհին Ա-ղուանից*[46] *կալեալ կապեցան ընդ ձեռամբ*

1 ² î[3] µáõÕ ³ Û¿
2 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ÝÙ ³ , î[2] Ç ÝÙ ³ Ý¿] ÝÙ ³
3 î[1-2] Ù»Í, ² ´¶ ¸ î[3] ½Ù»Í
4 î[1-2] Ýáó ³ , ² ´¶ ¸ î[3] ÝáóáõÝó
5 ² ¹õÇÝ
6 ² ¸ Ûáí ³ Ý¿ë, ´ ÛáÑ ³ ÝÝ¿ë, ¶ Ûáí ³ ÝÝ¿ë
7 ² ·»Õ ³ ñùáõÝáÛ
8 î[2] Ù ³ ù»Ý ³ óõáó, ² ´¶ î[1]î[3] Ù ³ ù»Ýáó ³ ó
9 ² ¶ ¸ ½ ³ é ³ çÝáñ ¹ áõÃÇõÝÝ
10 ² ´¶ ¸ .Çµ., î[1] 22
11 ² î[3] µáõÕ ³ Û
12 î[3] »õ ½'Ç ¹Ç å ³ Ñáç, î[3] µÉñ ûñÝÏùª ½¹Ç å ³ ÑáçëÝ
13 ² ´ Ï ³ óáõó» ³ ÉëÝ, ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ óáõó» ³ Éë, î[2] Ï ³ óáõ-ó» ³ É
14 î[1]î[3]4 ³ é ³ ù» ³ É] ³ é» ³ É
15 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ï · ³ Ù ³ ó, î[2] å ³ ï · ³ Ù ³ óÝ
16 ² ëÙå ³ ï
17 ´ ãáõ» ³ É »ñÃ» ³ É
18 ¶ Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ
19 ´ Å ³ Ù ³ Ý» ³ É
20 ² ¶ ¸ ³ Ýµ ³ õ, î[1]î[3] Û ³ Ýµ ³ õª ÜËÝ.158.ëË ³ É ¿
21 ¶ î[1] ÉÇÝÇÉ
22 ² ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»ûÕÝ
23 ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý
24 ² ´¶ ¸ î[1] ÝÙ ³] Ýáñ ³
25 ´ ½ ³ ÝóÝ
26 ² Û ³ ÝÓ
27 ² î[3] µáõÕ ³ Û
28 ² î[3] µáõÕ ³ ÛÇ
29 ² ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
30 ¸ î[1-3] Ë ³ ã»ÝõáÛ, ² ´¶ Ë ³ ã»ÝáÛ
31 î[2] µ»ñ ¹ ÇõÝ, ² ´¶ ¸ î[1]î[3] µ»ñ ¹ Çõ
32 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ·»Õ
33 ² ³ Ýõ ³ Ý¿ÇÝ
34 ² ´ Ý ³ ËÝáÛ
35 ² î[3] ë»õÏ ³ Û
36 ¶ ¸ ë»õáñ ¹ ÇùÝ
37 ´¶ ¸ î[3] ³ ½·Ý
38 ² ³ Ýõ ³ Ý¿ÇÝ
39 ² > »õ
40 ² ´¶ ~ ÇßË ³ ÝÝ »õë
41 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
42 ² »ë ³ Ç
43 î[2] Ó»éÝ, ² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ó»éë
44 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ù ³ ½·ûù
45 ¸ î[2] ~ »õ ³ ÛÉ »õë, ² ´¶ î[1]î[3] ~ »õë »õ ³ ÛÉ
46 ² ³ Õõ ³ ÝÇó

նորա, ոչ սակաւ ինչ արեան[1] ճապաղիս հեղեալ եւս յայնմ[2] աշխարհին[3]:

15 ***Եւ*** *այնուհետեւ զամենեսեան զնոսա, որք ի կալանաւոր[4] կապանաց եւ ի դիպահոջ[5] առ նմա բերէին, եւ առեալ ընդ իւր՝ խաղացուցեալ չուէ[6], գնայ, տանելով զնոսա առ ամիրապետն:* 16 ***Ապա*** *եւ զսպարապետն Սմբատ[7] առեալ ընդ իւր, տանելով[8] յարքունական դուռն՝ կարծիս իմն նմա տալով[9], թէ միամտութեան նորա առ ի նա[10] փոխարէն բարեաց յամիրապետէն շնորհեսցի[11]՝ տիրել տիրաբար բոլոր Հայաստանեայցս[12] եւ առնուլ պարգեւս եւ պատիւս յարքունուստ[13] եւ այնպէս դարձեալ[14] դառնալ յիւրական աշխարհս:* 17 ***Այլ*** *իբրեւ չոգան[15], հասին ի դուռն արքունի եւ յանդիման ամիրապետին եղեն, ապա եւ զնա եւս ընդ այլոց կապելոցն հաւասարեալ եդին ի բանտի[16]. եւ ո՛չ յիշեցան առաջի նոցա երախտիք միամտութեան նորա առ նոսա:* 18 ***Իսկ*** *ապա յետ ոչ[17] բազում ինչ աւուրց հարցափորձ ի վերայ հասարակաց կապելոցն տերանց[18] եւ իշխանացն Հայոց եւ Աղուանից[19] ածէին՝ զի կամ դարձցին յանաւրէն աւրէնս[20] նոցա, ուրացեալք զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն[21] եւ այնպէս բազում պարգեւս եւ պատիւս ի նոցանէ առնուցուն եւ յուղարկեսցին[22] ի հայրենի աշխարհն եւ ի տունս իւրեանց. եւ կա՛մ սաստիկ խոշտանգանաւք[23] եւ չարչարանաւք եւ անհնարին մահու[24] հատանիցեն զկոյս կենաց նոցա:* 19 ***Եւ*** *վասն զի այսպէս զբռհմունս կտտանաց ի վերայ նոցա սաստիկ զարհուրմամբք զարթուցանէին աւր ըստ աւրէ[25]՝ ժամանակաւ[26] ինչ յերկարեալ[27] զնեղութիւն անձկութեանն, ոմանք ի նոցանէ հաւանեալք բանիցն արքունի՝ դարձան յանաստուած[28] աստուածածանաւթութիւն[29] նոցա. եւ ոմանք թէպէտ եւ ո՛չ առ ժամայն կրեցին թլփատութիւն, սակայն յանձին կալեալք՝ զի եւ նոքա եւս ի ժամ դիպող[30] կատարեալ լնուցուն զկամս ամիրապետին:* 20 ***Բայց*** *մեծ սպարապետն Սմբատ[31], քաջապէս ընդդէմ ստութեանն ստուգութեամբ վառեալ ըստ զուարթածաղիկ ալեացն եւ կատարելագոյն հաւատոցն որ ի Քրիստոս, եւ ըստ յուսոյ կենացն յաւիտենականաց[32], որ միշտ յինքեան շտեմարանէր[33], բնաւ ո՛չ ինչ շեղեցաւ ի բանս հրամանաց նոցա, լաւ համարեալ մեռանել[34] ընդ Քրիստոսի, քան առ ժամանակ մի վայելել[35] ի մեղս:* 21 ***Եւ*** *այնպէս ընդդէմ հարցողացն[36] նա առնէր պատասխանի՝ անհնարին զօլ թո-*

1 ² ¸ î¹ ³ ñ» ³ Ùµ, ´ ³ ñ» ³ Ýó
2 ² »õ Û ³ ÛÝÙ »õë, ´ »õë Ç Û ³ ÛÝÙ] »õë Û ³ ÛÝÙ
3 ² ´ Û ³ ßË ³ ñÑÇ, ¶ ³ ßË ³ ñÑÇ
4 ´î² Ï ³ É ³ Ýë, ² ¶ ¸ î¹î³ Ï ³ É ³ Ý ³ õáñ
5 ² ¹Ç å ³ Ñõáç
6 ² ãõ¿
7 ² ëÙå ³ ï ëå ³ ñ ³ å» ï Ý
8 î³ ï ³ ÝÇ, î³ µáÉáñ ûñÝÏùª ï ³ Ý»Éá í
9 ´ ï ³ Ý»Éá í] ï ³ Éá í ÝÙ ³
10 ² ¶ ¸ î¹ ÝÙ ³ , ´î² ÝÙ ³ Ý¿, î³ Ý ³
11 ² ¶ ¸ î¹ ßÝáñÑ»ëó¿
12 ´ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûëë
13 ´ Û ³ ñÙáõÝáõë ï
14 ² ¹ ³ ñÓáõó» ³ É
15 ´ ãáù ³ Ý
16 ´ ¸ µ ³ Ý¹Ç
17 ´ > áã
18 ¸ ï ¿ñ ³ Ýó
19 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
20 î¹⁻² Ûûñ¿Ýë, ² ´ ¶ ¸ î³ ûñ¿Ýë

21 ´ ³ ë ï áõ ³ Í å ³ ß ï áõÃÇõÝ
22 ¸ áõÕ ³ ñÏ»ëóÇÝ, î¹ ÛáõÕ ³ ñÏ»ëó»Ý
23 ¶ ¸ î² Ëáß ï ³ ÝÏ ³ Ýûù, ² ´ î¹î³ Ëáß ï ³ Ý· ³ Ýûù
24 ² Ù ³ Ñáõ ³ Ùµ
25 ¸ î³ ~ ûñ Áë ï ûñ¿ ½ ³ ñÃáõó ³ Ý¿ÇÝ
26 î¹⁻³ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï, ² ´ ¶ ¸ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ õ
27 ² »ñÏ ³ ñ» ³ É
28 î³ …] Û ³ Ý ³ ë ï áõ ³ Í
29 î³ Û ³ ë ï áõ ³ Í ³ Í ³ ÝûÃáõÃÇõÝ
30 ² ¸ ¹Çå ûÕ, ¶ ¹Ç ï ûÕ
31 ² ëÙå ³ ï
32 ¸ î¹ Û ³ õÇ ï »Ý ³ Ï ³ Ý ³ óÝ
33 ² ´ Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ý¿ñ
34 ¶ î¹ Ù»é ³ ÝÇÉ
35 ´ í ³ Û»É» ³ É
36 ´ Ñ ³ ñó ³ ÝáÕ ³ óÝ

ղուլ նմա զաւրէնս քրիստոնէական հաւատոց, զոր աւազանին շնորհաւքն[1] *ընկալաւ պարգեւս բարեաց, քան պաշտել զաւտարոտի աւրէնս անաւրէնս:* 22 *Եւ այսպէս, ո՛չ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ*[2] *աներկիւղաբար առնէր*[3] *ընդդիմութիւն*[4] *նոցա:*

23 ***Իսկ իբրեւ զփորձ նորայն կամաց*** *առին եւ ծանեան զմիտս նորա անհրապոյրս, խորհեցան դառնաշխատ տանջանաւք զնա կորուսանել:* 24 ***Իսկ երկնաւոր*** *այցելութիւնն պարտական մարմնոյ մահուամբ հաճեցաւ ազատել զնա ի յաւիտենական*[5] *մահուանէ*[6] *հոգւոյն. եւ իւրով մահու վախճանեալ՝ ոչ անկաւ զնովաւ ուրացութիւն սուրբ աւրինացն Քրիստոսի. այլ լնոյր ի մարմնի իւրում զհանդէս մարտիրոսական պատասխանատրութեանն*[7]*:* 25 ***Զոր եւ բարձեալ իսկ զմարմին***[8] ***նորա*** *քրիստոնէական դասուց*[9]*, սաղմոսիւք եւ աւրհնութեամբ եւ երգաւք հոգեւորաւք*[10] *տարեալ եդին*[11] *ի վկայարանի սրբոյն Դանիէլի մարգարէին*[12]*, որ եւ ընկեցեալն*[13] *իսկ լինէր նա*[14] *ի գուբն առիւծուց*[15]*:* 26 ***Իսկ զկնի նորա պայազատէ զմեծ տէ****րութիւնն զայն աշոտ որդի նորա*[16]*:* 27 ***Բայց այլոց իշխանացն Թուրի ինձ եւ ոչ*** *մի ինչ մնացեալ, որք*[17] *ո՛չ եղեն հեստեալք յաստուածակողմանն կամ ո՛չ շեղեալք*[18] *յանաւրէն աւրէնսն Մահմետի*[19]*. վասն զի պակուցեալք եւ զարհուրեալք յառժամանակեայ*[20] *մահուն երկիւղէ, ոչ առին ի միտ*[21] *զանմահ մահուն դառնութիւն*[22]*, եւ ոչ ինչ փոյթ*[23] *արարեալ զսարսափելի աւետարանութիւնն*[24] *փրկչին Քրիստոսի, որ լսելի լինելոց է յահագին ատենին, թէ.* «Որ[25] ուրասցի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց եւ ես զնա առաջի Հաւր իմոյ, որ յերկինս է»[***]:

28 ***Բայց միայն Ստեփաննոս, որ Կոնն ի*** *ռամկաց*[26] *սովորական խաւսից անուանիւր*[27]*, եւ զկնի նախարարացն Հայոց կապանաւք տարեալ եղեւ ի Բուխայէ*[28] *ի դուռն արքունի, ուր եւ վկայեացն իսկ բազում հարանաւք տանջեալ վասն խոստովանութեան անուանն*[29] *Քրիստոսի, որ պսակեալ ի Հաւրէն լուսոյ, գրեաց զանուն*[30] *իւր ի դպրութիւն*[31] *կենացն, որ*[32] *կատարեցաւ ի վեցհարիւրերորդի ութերորդի*[33] *թուականութեանն*[34] *Հոռոմոց*[35]*:*

---

1 ² ´ ¸ ßÝáñÑûù
2 ² > ³Ý· ³Ù
3 ² ³éÝ¿ñ å ³ ï ³ëË ³ÝÇ
4 ² ÁÝ¹¹¿Ù
5 ¶ Ç ³õÇ ï »Ý ³ Ï ³ÝÇ
6 ² ´ ~ ³õÇ ï »Ý ³ Ï ³ Ý Ç Ù ³ Ñáõ ³ Ý¿
7 ² ´ å ³ ï ³ ëË ³ Ý ³ ï áõáõÃ» ³ ÝÝ
8 î[2] ½Ù ³ ñÙÇÝÝ, ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ù ³ ñÙÇÝ
9 ² ¹ ³ ëáõóÝ, ´ ¹ ³ ëáõ
10 ´ > Ñá·õáñ ³ õù
11 ² ´ »¹ÇÝ ½Ý ³
12 ¶ Ù ³ ñ· ³ ñ¿Ç
13 î[1-3] ÁÝÏ»ó» ³ É, ² ´ ¶ ¸ ÁÝÏ»ó» ³ ÉÝ
14 ¶ ¸ > Ý ³
15 ´ ³ éÇõÍáó
16 î[2] > ÇëÏ ½ÏÝÇ Ýáñ ³ … Ýáñ ³ (áõÝ»Ýª ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3])
17 ² ´ áñ

---

18 ´ ß»Õù» ³ Éù
19 î[1-2] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç, ² ´ ¶ ¸ Ù ³ ÑÙ» ï Ç, î[3] …] Ù ³ ÑÙ» ï Ç
20 ¸ ³ éÅ ³ Ù ³ Ý ³ Ï» ³
21 ´ Ù ï Ç
22 î[1-3] ¹ ³ éÝáõÃÇõÝÝ, ² ´ ¶ ¸ ¹ ³ éÝáõÃÇõÝ
23 ² ´ ¶ î[1] ~ ÷áÃ ÇÝã
24 ² ´ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝáõÃÇõÝ
25 ´ > áñ
*** Մտ. Ժ. 33
26 ² ´ é ³ ÙÏ ³ ó] Ç é ³ ÙÏ ³ ó
27 ² ³ Ýõ ³ ÝÇõñ, ´ î[3] ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
28 ² î[3] µáõÕ ³ ¿
29 ² ³ Ýõ ³ ÝÝ, ´ ½ ³ ÝáõÝ
30 î[1-2] ½ ³ ÝáõÝÝ, ² ´ ¶ ¸ î[3] ½ ³ ÝáõÝ
31 ´ ¹ åñáõÃ» ³ Ý
32 î[2-3] áñ »õ (² ´ ¶ ¸ î[1] > »õ)
33 ² ¶ ¸ î[3] .áÁ., ´ í»ó Ñ ³ ñÇõñ áõÃÝ, î[1] 608
34 ² Ãí ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ¶ Ãáõ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, ¸ Ãí ³ Ï ³ ÝÇÝ, î[1] Ãáõ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý, î[2-3] Ãáõ ³ Ï ³ ÝÇÝ
35 ² Ñ ³ éáó (²°î[1] ÑáéáÙáó)

ԻԷ.[1] 1 *Յայսմ հետէ ապա, եթէ թեթեւ թուեսցի քեզ, զառ[2] ի ծերունեացն անցեալ բան ի պարզագունիցն չափաբերապէս[3] հանդիպեցայց, վասն զի հաճեցաւ բանս ո՛չ երկրորդել միւսանգամ զհետեւանս զրուցաց Շապհոյ Բագրատունւոյ եւ մերումս ժամանակի պատմագրի, որ յայտապատում իսկ արարեալ է զգրոյցս[4] պայազատութեան Աշոտոյ՝ որդւոյ[5] սպարապետին Սմբատայ[6] զիշխանական պատմութիւնն[7], եւ զթագաւորացն զհանգամանացն[8] զկարգս, եւ կամ զդարձ գերելոցն ի Բուխայէ[9] զՀայաստանեայցս իշխանաց եւ նախարարաց յիւրաքանչիւրն[10] սեպհական[11] իշխանութիւնս ածեալ, կացեալ, հաստատեալ. եւ թէ ո՛յք ի նոցանէ հոյակապք եւ հարուստք եւ ուժեղակք ընդդէմ հակառակորդաց հինից գտան, եւ կամ ո՛յք յումեքէ եղեն հարստահարեալք, եւ կամ զվախճան նոցա յիւրաքանչիւրումն[12] տեղի[13]:* 2 *Զի թէպէտ ստուգութիւն սահմանական[14] բանի բացատրութեան[15] եւ զբոլորովին բաժանումն ապացուցից ոչ կարացեալ ըստ քերթողական հրահանգացն համառաւտաբար ընձեռել, սակայն ըստ իւրումն[16] ժամանակի ընտանի գոլով նորա[17] զրուցացն ամենայնի, գեղջուկ բանիւ բաւական քեզ տայ պատճառս տեղեկութեան:*

3 *Արդ, այսպէս ես աստանաւր զբովանդակն ի նա թողացուցեալ, եւ որ ինչ հարկաւորաբար այժմ ինձ[18] պիտոյ է ճառիս պատմութիւն, զայն եւեթ համառաւտ քեզ[19] ընձեռութիւն առնելով, փորձեցայց սակաւուք իբր[20] ներածութեան եղանակաւ[21], որպէս[22] վերագոյն ասացաւ, ի մանկութենէ մինչեւ յերեւոյթս[23] երիտասարդութեանն զԱշոտոյ՝ որդւոյ Սմբատայ[24] սպարապետի, զզաւրութիւնս եւ զքաջութիւնս եւ զպատերազմունս եւ զհրոսմունս յայլս եւ[25] զայլոց եւս ի նա՝ բաւական բերցի քեզ առ ի Շապհոյ պատմեալքն:*

4 *Իսկ յորժամ փոխանակ[26] Սմբատայ[27] հաւր իւրոյ պայազատէր[28] զսպարապետութիւն[29] Հայոց, գրեթէ ամենեցուն քան զնա նախագունիցն վեհագոյն ճանաչիւր[30], վասն զի ընկալեալ զմեծարանս, ի բաց արհամարհէր զանարգանս եւ միշտ ի հրահանգս բարւոյ կրթութեան զինքն վարժէր, եւ բարի ազգումն իւրոյ հոգւոյն[31] տայր, ընդ ամենեսեան կալեալ[32] սէր սերտ[33]. եւ ոչ ի հակառակութիւնս ինչ կամ ի կռիւս ընդ թշնամիսն մաքառեալ[34], քան թէ բարեզգեաց բանիւք եւ բարի աւ-*

1 ´ ·É. .Ç¿., î³ Յաղագս պայազատութեան Աշոտոյ որդւոյ Սմբատայ, եւ դարձի նախարարացն Հայոց ի գերութենէ
2 ´ ³ é] ½ ³ é
3 î1î³ ß ³ ñ ³ µ»ñ ³ å ¿ë
4 ² - ¸ î1-3 ½ñáÛóë, ÜËÝ.253.ëñµ·.ª ½½ñáÛóë
5 ¶ ¸ î1-3 áñ¹õáÛ ³ßá ï áÛ, ²°´ ~ ³ßá ï áÛ áñ¹õáÛ, ÜËÝ.253.ëñµ·.ª ~ ³ßá ï áÛ áñ¹õáÛ
6 ² ëÙå ³ ï ³ Û
7 ² ´ å ³ ïÙáõÃ» ³ ÝÝ, ÜËÝ.254.ëñµ·.ª å » ï áõÃÇõÝÝ
8 ´ î³ Ñ ³ Ý· ³ Ù ³ Ý ³ óÝ
9 ² î³ µáõÕ ³ Û¿
10 ´ ÛÇõñ ³ ù ³ ÝãÇõñùÝ
11 ¶ ¸ î1î³ ë» ÷ Ñ ³ Ï ³ Ý
12 î1 Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáõÙÝ
13 ´ - ¸ î1-3 ï »Õ, ² ï »ÕÇ
14 ² ë ³ ÑÙ ³ Ý ³ ÏÇ
15 ² µ ³ ó ³ ï ñáõÃ» ³ ÝÝ
16 î1 ÇõñáõÙ
17 ´ ÝÙ ³] Ýáñ ³
18 ¶ ¸ î1-3 ÇÝã, ² ´ ÇÝÓ
19 ² ~ ù»½ Ñ ³ Ù ³ éû ï
20 ² ¶ ¸ Çµñ»õ
21 ´ ¶ ¸ Û»Õ ³ Ý ³ Ï ³ õ
22 ² ´ »õ áñå ¿ë
23 î² ó»ñ»õáÛÃë, ² ´ ¶ ¸ î1î³ Û»ñ»õáÛÃë
24 ² ëÙå ³ ï ³ Û
25 ² »õ Û ³ ÛÉë »õ
26 ¶ > ÷ áË ³ Ý ³ Ï
27 ² ëÙå ³ ï ³ Û
28 î1-3 å ³ Û ³ ½ ³ ï ¿, ² ´ ¶ ¸ å ³ ³ ½ ³ ï ¿ñ
29 î³ ½ë å ³ ñ ³ å » ï áõÃÇõÝÝ
30 î³ × ³ Ý ³ ã¿ñ
31 ² ´ á·õáÛÝ
32 ² ´ ¶ ¸ î1î³ > Ï ³ É» ³ É, î³1 áõÝÇª Ï ³ É» ³ É
33 î² ë»ñ ï ë¿ñ, ² ´ ¶ ¸ î1î³ ~ ë¿ñ ë»ñ ï
34 ´ Ù ³ ù ³ é»É

ճանաւ[1] *ածեալ զնոսա*[2] *յուղղութիւն եւ ի կամս իւր:* 5 *Իսկ զպաճարանս սնոտի չա-հուց վնաս իւր վարկեալ եւ առատաձեռն առ ամենեսեան գտեալ, յինքն զբազմաց միտս յանգուցանէր*[3] *սիրալիր սրտիւ, որ-պէս զի յայսմ սակի ամենեքեան իսկ նմա հաճեալ հաւանեալ էին:* 6 *Եւ այսպէս*[4] *ա-պա*[5] *զկարգս*[6] *սպարապետութեան քաղա-քավարեալ՝ մինչեւ համբաւ բարւոյն ի դուռն արքունի հասանէր:* 7 *Ապա ոստի-կան ոմն*[7] *ի Հայս առաքեալ, որ Ալի Ար-մանի*[8] *անուանիւր*[9]*, ըստ հրամանի ամի-րապետին իշխան իշխանացս Հայոց զնա կացուցանէր, բազում զգեստիւք*[10] *եւ ար-քունական պատուով ճոխացուցեալ*[11]*, ի նա հաւատալով զսակս Հայոց եւ զամե-նայն բեկար արքունի:* 8 *Եւ այսպէս պա-տուականագոյն եւ առաջին նա գտեալ ե-ղեւ քան զամենայն նախարարութիւնս Հայոց. եւ ամենեքեան դաշինս ընդ նմա դնէին՝ որպէս արդարեւ ընդ թագաւորա-կան զարմի:* 9 *Այլ եւ ի մտի ամենեցուն ե-դեալ, զի թէ դէպ ինչ պիտոյից գտցի՝ նա եւ ի տոհմ իւր արժանի լիցին մատչել*[12] *ի թագաւորութեան*[13] *ցեղս*[14] *զնոսա որո-շեալ*[15] *յայլոց նախարարութեան ցեղից:*

10 *Բայց զայսու ժամանակաւ ահագին*[16] *իմն շարժմանց եղելոց ի Դվին*[17] *քաղաքի, բազում սասանութիւնս եւ փլուզմունս տանց եւ պարսպաց եւ ապարանից լինէր, եւ առ հասարակ քանդումն եւ դղրդումն առնոյր քաղաքն. այլ եւ մահ եւս*[18] *յոլո-վից մարդկան ի վերայ հասանէր. եւ այն-պէս ահագին իմն լինէր վտանգ*[19] *տագնա-պին՝ մինչեւ ոչ ոք մնալ ընդ յարկաւ, այլ ի հրապարակս եւ ի փողոցս ելեալ հա-չեալ*[20] *հառաչէին*[21]*:* 11 *Իսկ ցրտաշունչ*[22] *սառնամանիք ձմեռայնւոյն*[23] *առաւել բե-րէր զլքացումն*[24] *հեծութեան*[25]*, զի յոլովք մսեալք եւ ծայրատեալք լինէին:* 12 *Իսկ սուրբ հայրապետն Զաքարիաս*[26] *ուժգին*[27] *աղաւթիւք եւ պաղատանաւք մշտնջենամ-ռունչ եւ աղերսալի աղաւթս առ բարե-գութն Աստուած մատուցանէր, եւ երկնա-յին ազդեցութեամբն*[28] *ի բաց բառնայր զաստուածասաստ բարկութիւնն*[29]*, անվ-նաս զեկեղեցի Քրիստոսի պահեալ ի բազ-մաբեր ցասմանէ վտանգին:*

13 *Բայց իշխանք եւ նախարարք Հա-յոց*[30]*, որք ըմբռնեալք*[31] *գերեցան ի Բու-խայէ*[32]*, զայսու ժամանակաւ մի ըստ միո-ջէ ի կարգ անկեալ չուէին յաշխարհ տէ-րութեան իւրեանց եւ ի սեպհականու-թիւնս*[33] *եւ ի տունս. եւ ապա մերկացեալ յանձանց իւրեանց զակամայ ուսմունս*

---

1 î[3]1 ûñÇÝ ³ Ï ³ õ] û× ³ Ý ³ õ
2 ² ´ ½Ýáë ³ ³ Í»É, ¶ ½Ýáë ³ ³ Í»É ½Ýáë ³
3 ´¶ ¸ Û ³ ÝÏáõó ³ Ý¿ñ
4 ´ ³ ÛÝå¿ë
5 ² ¶ > ³ å ³
6 ² Ç Ï ³ ñ·ë, ´¶ ¸ î[1]î[3] ½Ï ³ ñ·ë, î[2] ½Ï ³ ñ·
7 ¶ áë ïÇÏ ³ ÝÝ] áë ïÇÏ ³ Ý áÙÝ
8 ² ³ ñÙ¿ÝÇ
9 î[3] ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
10 ´¶ ¸ ½·»ë ïáõù
11 ´ ½Ý ³ ×áË ³ óáõó» ³ É
12 ¶ ¸ î[1]î[3] ÉÇóÇ ÝÙ ³ ïáõã»É (î[3] ïáõã» ³ É)] ÉÇóÇÝ Ù ³ ïã»É
13 ² ´ Ã ³ · ³ õáñ ³ Ï ³ Ý
14 ´î[1] ó»Õ
15 î[1-3] áñáß»É, ² ´¶ ¸ áñáß» ³ É
16 î[3]Û ³ Ñ ³ ·ÇÝ
17 ² [1]õÇÝ
18 ¸ î[2-3] > »õë (² ´¶ î[1a] áõÝ»Ý)
19 ´ í ï ³ ÝÏ
20 ¶ ¸ î[1-2] Ñ ³ ß» ³ É, ² ´ Ñ ³ ã» ³ É
21 ² Ñ ³ é ³ ã» ³ É Ñ ³ é ³ ã¿ÇÝ] Ñ ³ ß» ³ É Ñ ³ é ³ ã¿ÇÝ
22 ¸ óñ ï ³ ßáõÝãù
23 ² ´¶ ¸ ÓÙ»ñ ³ ÛÝáÛÝ
24 ² ½ÉùáõÙÝ, î[1] ½ÉùáõóáõÙÝ
25 ² Ñ»ÍáõÃ» ³ ÝÝ
26 î[2] ½ ³ ù ³ ñÇ ³ , ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ½ ³ ù ³ ñÇ ³ ë
27 ¶ ¸ áõÅ·Çõù (¸° áõÅ·ÇÝ)
28 ² ´ ³ Ûó»ÉáõÃ» ³ ÙµÝ] ³ ½¹»óáõÃ» ³ ÙµÝ, ¶ ¸ î[1] ³ ½¹»-óáõÃ» ³ Ùµ
29 ´ µ ³ ñÏáõÃÇõÝ
30 î[1-2] > Ñ ³ Ûáó (² ´¶ ¸ î[3a] áõÝ»Ý)
31 ´ ÁÙµéÝ» ³ É
32 ² î[3] µáõË ³ Û¿
33 ¶ ¸ ë»÷Ñ ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝë

պիղծ[1] աւրինացն Մահմետի[2], զքրիստոսաւանդ աւրէնս հայրենիս առ հասարակ բարձրացուցեալ բերէին յանձինս իւրեանց, ո՛չ ի[3] ծածուկ երկիւղիւ ինչ, այլ իբրեւ[4] ի վերայ բարձր տանեաց[5] քարոզէին[***] զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն: 14 *Ընդ որս հաճեալ Տէրն, բնակեցոյց յուսով զնոսա[6], յորմէ[7] եւ աւրհնութեամբ Տեառն[8] աւրհնեցան եւ նովիմբ[9] գովեցան. հերկեցին հերկս եւ ո՛չ ի վերայ փշոց[‡]:* 15 *Եւ ապա ձայն խրախճանաց ցնծացելոց ի յարկս[10] նոցա լինէր, եւ ձայն հարսին եւ փեսայի[11]:* 16 *Ծնան որդիս եւ արարին պտուղ, եւ բնակեցան իւրաքանչիւր ոք[12] ի ժառանգութեան իւրում[13]. եւ այց արար Տէր նոցա եւ աջողեաց[14] ի բարութիւնս:*

ԻԸ.[15] 1 *Յայսմ[16] ժամանակի Վասակ Հայկազուն, որ Գաբուռն յորջորջիւր[17], վասն զի փեսայացեալ էր Աշոտոյ իշխանաց իշխանի[18], իշխան ապա Սիւնեաց զնա[19] կացուցանէր, յարքունուստ նմա առնելով[20] պատիւ, որ բազում ճոխութեամբ վարեալ զիշխանական պետութիւնն[21] իւր, տիրելով միանգամայն Սիսական ազգին:* 2 *Բայց զմեծ սպարապետութիւնն Հայոց տայ Աշոտ եղբաւր իւրում Աբասայ, որ էր այր քաջ, անձնեայ[22] եւ թիկնաւէտ, առոյգանձն[23] եւ գեղեցիկ հասակաւ, կորովի եւ աջողակ[24] ի պատերազմունս. որ եւ աջակցեալ իսկ եղբաւր իւրում Աշոտոյ, զամենեսեան հնազանդէր ընդ լծով ծառայութեան. ի բազում կողմանս բազում անգամ[26] արութիւն ցուցեալ եւ հռչակաւոր եւ հոյակապ ի մէջ բազմաց երեւեալ[27]:*

3 *Բայց[28] յետ վախճանելոյ Աշոտոյ մեծի եւ հռչակաւորի իշխանի տանն Արծրունեաց[29] եւ դնելոյ զնա ի շիրիմս հարց իւրոց, պայազատէր[30] զիշխանական պետութիւնն զայն Գրիգոր որդի նորա ընդ նորա, որ Դերենիկն[31] անուանիւր[32]:* 4 *Եւ էր նա այր սէգ եւ զգաստ[33] եւ սաւս[34] ի գնացս ոտից, եւ զաւրաւոր արդեամբք եւ բանիւ, եւ տնաւրինէր միշտ յամենայն բարեձեւութիւնս[35] բերիլ[36]:* 5 *Եւ վասն զի փեսայացեալ էր նա Աշոտոյ իշխանաց իշխանի, սակս այնորիկ հայրախնամ կամաւք եւ խոհական սիրելութեամբ միշտ խրատ բարեաց նմա մատուցանէր. որ[37] եւ*

1 î³…] åÇÕÍ
2 î¹⁻³ Ù³ÑÙ¿ïÇ, ²´¶¸ Ù³ÑÙ»ïÇ
3 ¶ > Ç
4 ²´ Çµñ
5 ² ï³Ý»³Ý, ¶ ï³Ý»³óÝ
*** Մտթ. Ժ. 27
6 ²´ ~ ½Ýáë³ Ûáõëáí
7 ²î² Ûáñáõ Ù, ´¶¸ î¹î³ ÛáñÙ¿
8 î²⁻³ ï»³éÝ, ²´¶¸ î¹ ï»³éÝ
9 ²´ ÝáíÇÝ
‡ Եզր. Գ. 3
10 ´ Û³ñÏ
11 ´ ÷»ë³ÛÇÝ
12 î² Çõñ³ù³ÝãÇõñûù, ²´¶¸ î¹î³ Çõñ³ù³ÝãÇõñ áù
13 ²´ î² Çõñ»³Ýó, ¶¸ î¹î³ ÇõñáõÙ
14 ² î¹î³ Û³çáÕ»³ó
15 ´ ·É. .ÇÁ., î³ Յաղագս խաղաղութեան երկրին Հայոց, եւ միաբանութեան նախարարացն
16 ¶ ½³ÛëÙ
17 ²¶¸ î¹î³ ÛáñçáñçÇõñ, ´ Ûáñçáñ, î² Ûáñçáñç¿ñ
18 ¸ î¹ ÇßË³ÝÇÝ
19 ² ~ ÇßË³Ý ½Ý³ ëÇõÝ»³ó ³å³: î¹ > ½Ý³
20 ²¶ ³éÝÉáí
21 î² å»ïáõÃÇõÝ, ²´¶¸ î¹î³ å»ïáõÃÇõÝÝ
22 î¹⁻³ ù³ç³ ÝÓÝ»³Û, ²´¶¸ ù³ç, ³ÝÓÝ»³Û
23 ´ ³éá·³ÝÓÝ
24 ² Û³çáÕ³Ï
25 ² ½³Ù»Ý³ÛÝ
26 ² > ³Ý·³Ù
27 î¹ »ñ»õ»É
28 ²´¶î¹ µ³Ûó »Ô»õ
29 ²´ ³ñÍñáõÝÇ
30 ²´ å³Û³½³ï¿
31 ¸î³ ¹»ñ»ÝÇÏ
32 ´ ³Ýáõ³Ý¿ñ
33 ´ ½·»ëï, ¶î³ ë·³ëï
34 î³2 ëûï
35 ²¶¸ Ó»õáõÃÇõÝë
36 ´ µ»ñ»É
37 ´ áñáÛ] áñ

ի սկզբան[1] անդ[2] ընկալեալ, հլու եւ զգաւն մտաւք հաւանէր[3] ընդունել[4] եւ յոտին զբոլոր թշնամիս ի սադրելոյ նորա[5] կացուցանէր. եւ շինութեան եւ խաղաղութեան պարապեալ՝ յապահովս ի բնակութեան իւրեանց պատրաստէր զհայրենի տէրութիւնն իւր ի բոլոր հինից: 6 *Բայց յետոյ ի կամս անձին զինչպիտութեան[6] բերեալ, ոչ անսայր բանի[7] խրատու աներոյ իւրոյ՝ որպէս յերէկն[8] եւ յեռանդն, եւ չլինէր նմա[9] այն յաջողումն ինչ ի բարութիւնս:*

7 *Բայց մեծ իշխանն Սիւնեաց Վասակ, որ ըստ փաղաքշականին Իշխանիկ անուանիւր[10], յաւէտ իմաստութեամբ եւ հեզահամբոյր հանդարտութեամբ եւ հաւանութեամբ մեծաւ հնազանդէր Աշոտոյ իշխանին իշխանաց, եւ խրատու նորա զունկն մատուցանէր խնամով՝ իբրեւ զաւրէնս միշտ ի սրտի իւրում պահելով:* 8 *Եւ ի ձեռն այնորիկ յաւէտ իմն ընդարձակագոյն զտուն տէրութեան իւրոյ յարդարէր[11] ի բոլոր բարեմասն լրութիւնս. եւ կայր բազում խաղաղութեամբ ըստ ամենայն հանդիսի բարեպաշտութեան:*

9 *Բայց միւս[12] եւս իշխանն Սիսական[13]՝ Վասակ, որ Գաբուռն փաղաքշաբար անուանիւր[14], յայսմ ժամանակի վախճանեալ եւ եդեալ ի շիրիմս հարց[15] իւրոց, պայազատէ զհայրենի տէրութիւնն Գրիգոր որդի նորա ընդ նորա[16], որ Սուփանն յորջորջէր[17]:* 10 *Սա իմաստութեամբ եւ աջողաձեռնութեամբ[18] եւ շինութեամբ բազմաւ անդր եւս[19] քան[20] զպայմանն լնոյր զչափ հարց[21] իւրոց:* 11 *Բայց առաւել յեկեղեցեաց Քրիստոսի ի շինութիւն եւ ի նորոգութիւն զինքն վերաբերէր:*

12 *Իսկ մեծ եւ սուրբ հայրապետն Զաքարիա[22] իբրեւ[23] եկաց յառաջնորդութեան անդ[24] իբրեւ ամս քսաներկու[25], վախճանեալ դնի ի քնարանի հարցն սրբոց:*

13 *Ապա իշխանն իշխանաց[26] Աշոտ ընտրեալ զայր մի պատուական յընտանեաց տան[27] կաթողիկոսարանին[28]՝ Գէորգ[29] անուն, որ էր ի գիւղաքաղաքէն[30] Գառնւոյ[31], հրամայէ ձեռնադրել զնա յառաջնորդութիւն տանս Թորգոմայ[32]:*

ԻԹ.[33] 1 *Այլ ինձ սստանաւր ոչ արդեաւք այլ ինչ է բանս[34] սիրելի, քան թէ դեգերիլ[35] ի բանս գովեստից, որ վասն Աշոտոյ իշխանաց իշխանին[36] են հետեւմունք:* 2 *Վասն զի ի տիս հասեալ միջակութեան՝ քաջահասակ էր նա եւ անձ-*

---

1 ² Ûë Ï½µ ³ Ý, ´ ÛÇ ë Ï½µ ³ Ý] Ç ë Ï½µ ³ Ý
2 ¶ ¸ ³ Ý ï
3 ¶ î[1] î[3] Ñ ³ õ ³ Ý¿
4 ¶ ¸ î[1-2] ÁÝ¹ áõÝÇÉ, ² ´ î[3] ÁÝ¹ áõÝ»É
5 ² ¶ ¸ î[1] > Ýáñ ³
6 ² ´ ½ÇÝã åÇ ï áõÃ» ³ Ý, î[1] ½ÇÝã å» ï áõÃ» ³ Ý
7 ´ µ ³ ñÇ] µ ³ ÝÇ
8 ² Û¿ñ¿ÏÝ, ´ ¸ Û»ñ»ÏÝ
9 ¶ > ÝÙ ³
10 î[3] ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
11 î[3]1 Ñ ³ ë ï ³ ï ¿ñ] Û ³ ñ¹ ³ ñ¿ñ
12 ´ ÙÇáõë
13 ¸ î[1] î[3] ~ ëÇë ³ Ï ³ Ý ÇßË ³ ÝÝ
14 ´ î[3] ³ Ýáõ ³ Ý¿ñ
15 ² Ñ ³ õáõóÝ, ´ Ñ ³ ñóÝ

16 ² > ÁÝ¹ Ýáñ ³
17 ² ¶ ¸ î[1] Ûáñçáñç¿ñ
18 ² Û ³ çáÕ ³ Ó»éÝáõÃ» ³ Ùµ, ´ ³ çáÕ ³ Ó»éáõÃ» ³ Ùµ
19 ´ »õ] »õë
20 ¸ > ù ³ Ý
21 ² Ñ ³ ñóÝ
22 ² î[1-2] ½ ³ ù ³ ñÇ ³ Û, ´ ¶ ¸ î[3] ½ ³ ù ³ ñÇ ³
23 î[1] Çµñ
24 ¶ ¸ ³ Ý ï
25 ² ´ ¶ ¸ .Çµ., î[1] 22, î[3] ùë ³ Ý »õ »ñÏáõ
26 ¸ î[1] î[3] ~ ÇßË ³ Ý ³ ó ÇßË ³ ÝÝ
27 î[1-3] ï ³ ÝÝ, ² ´ ¶ ¸ ï ³ Ý
28 ´ î[1] Ï ³ ÃáÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
29 ¸ ·¿áñù
30 ² ·»ûÕ ³ ù ³ Õ ³ ù¿Ý, ¶ ¸ î[1] î[3] ·»Õ ³ ù ³ Õ ³ ù¿Ý
31 ² ´ · ³ éÝáÛ
32 ´ Ãáñ·áÙ» ³ Û
33 ´ »É. .ÇÃ., î[3] Յաղագս Թագաւորելոյ Աշոտոյ իշխանաց իշխանին, եւ պատճառն Գրիգորի Արծրունւոյ
34 î[1] î[3] µ ³ Ýë, ² ´ ¶ ¸ î[1] µ ³ Ý
35 î[3] ¹» ·»ñ»É
36 ² ´ ~ ÇßË ³ ÝÇÝ ÇßË ³ Ý ³ ó

նեայ, եւ թիկնաւէտ եւ զուարթերես, եւ մրայաւն նկարէն իմն, եւ նիշ արեան յաչսն[1] ունելով՝ որպէս զյակինթ[2] կարմիր ի մէջ մարգարտի ծագեալ[3], եւ վայելչացեալ գեղեցկութեանն ալեաւք. մեծիմաստ եւ քաղցրաբան, եւ առ կերակուրս խրախճանաց աւրինաւոր[4]. ոչ խանդացեալ[5] նորա ընդ լաւագոյնսն եւ ոչ արհամարհեալ զնուաստագոյնսն, այլ հասարակաց ի վերայ տարածէր[6] զզգեստ[7] խնամոց իւրոց, եւ լծակաւք[8] իմն կշռէր նախ զիւր եւ ապա զամենեցուն կենցաղս[9]. միանգամայն իսկ ասել[10], եթէ որ ինչ մարդկութեանս է պիտանի՝ ոչ ինչ կասեցուցանէր: 3 *Զայսպիսիս ապա տեսեալ քաջատոհմիկ պերճութիւն իշխանացն եւ նախարարացն[11] Հայոց, խորհուրդ միաբանական առեալ՝ թագաւորեցուցանել զնա ի վերայ ինքեանց, զեկուցանեն ամիրապետին ի ձեռն ոստիկանին Յիսէի՝ որդւոյն Շեխայ[12]:* 4 *Զոր եւ սիրալիր սրտիւ զարժանահայց[13] խնդիրն ընկալեալ՝ առաքէ ապա Աշոտոյ թագ թագաւորական, զոր եւ բերեալ իսկ ոստիկանին Յիսէի, ընդ նմին եւ այլ[14] եւս զգեստս[15] թագաւորականս, եւ պարգեւս եւ պատիւս, եւ երիվարս աւդապարիկս[16] զինուք եւ զարդուք մատուցանէին առաջի նորա:* 5 *Կոչեցաւ ապա եւ անդ մեծ հայրապետն Գէորգ եւ զհոգեւոր աւրհնութեանցն զովութիւնս աստուածայինս ի վերայ կատարեալ փոխանակ աւծման սրուակի իւղոյն, պսակեն զնա թագաւոր ի վերայ Ասքանազեան ազին:* 6 *Եւ այնուհետեւ բազում եւ երեւելի կարգս յարդարէր[17] աշխարհի[18] տէրութեան իւրոյ, յաւրինուածս[19] տանց, ազգաց, քաղաքաց, շինից, դաստակերտաց, եւ հարթ հաւասար[20] ըստ իւրաքանչիւրոցն կատարէր կարգս՝ լեռնականաց եւ ջերմահովիտ բարեխառն դաշտականաց, եւ զամենայն տափարակ տեղիս ագարակս եւ գոմս դնէր. եւ զմարմանդս յայգիս եւ ի բուրաստանս զարդարէր. եւ զամենայն որ[21] ինչ[22] աւրէն է թագաւորութեան եւ որ ինչ ի թագաւորութեան եւ որ շուրջ զթագաւորութեամբ՝ ոչ ինչ իմիք[23] կասեցուցանէր. եւ գրեթէ հարստագոյն եւ խոհեմագոյն քան զամենայն թագաւորութիւնս[24] գտանէր[25]:* 7 *Եւ այսպէս ի[26] նորոգատուր թագաւորութեանն[27] բարձրացուցանէր զազգս Թորգոմեան:* 8 *Եւ ապա ձեռն զհիւսիսական[28] կողմամբք[29] արկեալ՝ ի ծործորս մեծի լերինն Կովկասու, որ ի հովիտս[30] եւ ի ձորս[31] երկայնագոգս բնակեալք[32] էին ազգք, ընդ*

1 ² Û ³ ãë
2 ² ½ ³ ÏÇÝ ï , ´ ½Û ³ ÏÇÝ ¹, ¶ ¸ ½ ³ ÏÇÝ ¹, î[1]î[3] ½ ³ ÏÇÝÃ
3 ´ Í ³ ·»É
4 î[2] å ³ ñÏ»ß ï , ² ¶ ¸ î[1]î[3] > å ³ ñÏ»ß ï , ´ ûñÇÝ ³ õáñ. î[3] µáÉáñ ûñÇÝ ³ Ïù Ã»ñÇ áõÝÇÝ ½ÇÙ ³ ë ï Ý. Ãáõ Ç ³ ë»É[a] ³ é Ï»ñ ³ Ïáõñë Ëñ ³ Ë× ³ Ý ³ ó ûñÇÝ ³ õáñ, Ñ» ï »õ»- Éá í Ùá í ëÇëÇ Ëáñ»Ý ³ óõáÛ
5 ¶ î[1]î[3]3 ËÝ ¹ ³ ó» ³ É
6 ¶ î[1] ³ Í¿ñ] ï ³ ñ ³ Í¿ñ
7 ¶ ¸ î[1] ½·»ë ï
8 ´ ÉÍ ³ Ïáù
9 ´ Ï»Ýó ³ Õ
10 ´ ³ ë» ³ É
11 ´ ÇßË ³ Ý ³ ó å»ñ×áõÃÇõÝÝ »õ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ ó: ² ÇßË ³ Ý ³ ó »õ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ ó: ¶ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ ó
12 ² áñ¹õáÛ ß»Ë» ³ : ´ ß»Ë» ³ Û, î[1] ß¿Ë ³ Û
13 ´ ½ ³ ñÅ ³ Ý ³ Ñ ³ ó
14 ² ½ ³ ÛÉ
15 ´ ½·»ë ï
16 î[1] û ¹ ³ å ³ ñÇÏ

17 ² ´ ÛûñÇÝ¿ñ] Û ³ ñ ¹ ³ ñ¿ñ
18 ² ¶ î[3] Û ³ ßË ³ ñÑÇ
19 ² ÛûñÇÝõ ³ Íë
20 î[2] Ñ ³ ñÃÑ ³ õ ³ ë ³ ñ, ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ñÃ Ñ ³ õ ³ ë ³ ñ
21 ² ¸ ½áñ
22 ´ ¶ ÇÝã ½áñ ÇÝã] áñ ÇÝã
23 î[2] ÇõÇù, ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ÇÙÇù
24 ÜËÝ.213.ëñµ·.ª Ã ³ · ³ õáñ] Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝë
25 ² ¶ ¸ î[1] · ï ³ ÝÇõñ
26 ² ¶ ¸ î[1] ³ Ûë åÇëÇ (> Ç), î[1] ³ Ûë åÇëÇ Ç] ³ Ûë å¿ë Ç
27 î[1] Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
28 ² ½ÑÇõëÇë ³ Ï ³ Ý
29 ² ÏáÕÙ ³ ÙµÝ, ´ ÏáÕÙ ³ ÙµùÝ
30 ¶ ¸ î[1-2] Ñá íÇ ï Ý, ² ´ î[3] Ñá íÇ ï ë
31 ² .¹.] Óáñë (² 42µ Éë, ³ ÛÉ Ó»éùÇ ßÕ ³ ·ñá í. ¦Áë ï Êáñ»Ý. Ç Óáñë, á°ã Ç ãáñë§)
32 ² µÝ ³ Ï» ³ É

իւրեաւ հնազանդեցուցանէր. այլ եւ զաղխատրոյզ[1] բնակիչսն[2] Գուգարաց եւ զեղուգակուտ[3] մարդիկ Ուտի գաւառի առ հասարակ ընդ ձեռամբ[4] նուաճէր, ի բաց ի նոցանէ հերքելով զաւազակութիւնն[5] մարդադաւութեան, եւ իբրեւ աւրինաւորս եւ հլուս զամենեսեան կազմէր, եւ առաջնորդս եւ իշխանս նոցա կացուցանէր: 9 *Այլ եւ զթագաւորն եւս[6] Եգերացւոց[7] ի սէր միաբանութեան ընդ իւր կապակցեալ, այնպէս նմա այցելէր, մինչ զի անընդհատ յորդիութեան սակի գոլով, մտերմաբար պարտաւճար միշտ նմա ի ծառայութիւն բերէր[8]:* 10 *Այլ եւ մեծ կայսրն Յունաց Բարսեղ ո՛չ փոքր ինչ պայման խաղաղութեան եւ[9] հաճութեան[10] եւ սիրոյ հաստատէր ընդ արքային մերոյ Աշոտոյ՝ որդի սիրելի զնա անուանելով[11] եւ հաղորդակից կացուցանելով յամենայն թագաւորութիւնս թագաւորութեան[12] իւրոյ:* 11 *Եւ այսպէս ապա լցեալ եւ կատարեալ լինէր բովանդակաբար[13] բոլոր[14] կարգս առաքինի[15] գործոց ըստ կարգի այնց պարծանաց, զորս[16] ընկալեալն էր:*

12 *Զայսու[17] ժամանակաւ մեծ իշխանն[18] տանն Արծրունի Գրիգոր, որ Դերենիկն յորջորջիւր[19], ձեռն զգաւառաւքն եւ զքաղաքաւքն արկեալ զկողմամբք[20] Հերայ եւ Զարաւանդայ, ի հնազանդութիւն ընդ իւրեաւ զկողմանսն զայնոսիկ նուաճէր:* 13 *Իսկ իսմայելեան[21] ազգին գլխաւորք, որք[22] բնականաբար սեպհականեալ[23] էին[24] զսահմանս քաղաքացն եւ գաւառացն այնոցիկ, թէպէտ եւ չրթամբք զհարթ հաւասարութիւն եւ զհնազանդութիւն առ իշխանն Գրիգոր[25] ցուցանէին եւ յայտ առնէին, սակայն սիրտք իւրեանց հեռացեալ[26] մեկուսի էին ի նմանէ:* 14 *Ապա յաւուրս աշնայնոյն[27] մեծ իշխանն չուէր գնայր զկողմամբք[28] Հերայ՝ ի[29] հանդիպումն գլխաւորի քաղաքին. եւ[30] իբրեւ եկ առ իշխանն, դաւաճանութեամբ ի ծածուկ զաւրս ղաւղեալ թագուցանէր[31] ի խոխոմս այգեստանին[32]:* 15 *Եւ ի հանդիպիլ[33] իշխանին՝ յանկարծաւրէն յարուցեալ[34] զաւրքն իսմայելեան[35] ի տեղւոջէ իւրեանց, ի թիկանց կուսէ[36] իշխանին ի վերայ զեղեալ հեղան եւ առ ժամայն հարեալ զիշխանն սրով սուսերի, յերկիր կործանեցին:* 16 *Եւ այնպէս խարդաւանեալ[37] յանաւրինաց, բարձաւ մեռեալ. եւ տարեալ*

---

1 ² ½³Ë³ ïñáŮ, ´¶ ½³Õ³ ïñáŮ½, ¸ ½³Ë³ ïñáŮ½
2 ² ½µÝ³ ÏÇãëÝ
3 ¶ ½»Õáõ½³ Ïáõ ï
4 ´ Ó»é³ µÙµ
5 î² ½³õ³½³ ÏáõÃÇõÝ, ²´¶¸ î¹î³ ½³õ³½³ ÏáõÃÇõÝÝ
6 î² >»õë (²´¶¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)
7 ´ »·»ñ³ óáõó
8 ¶¸ î¹ µ»ñÇõñ
9 ´ >»õ
10 ²-¸ î¹⁻² Ýáõ³×áõÃ»³Ý, î³Ñ³×áõÃ»³Ý
11 ² ³Ýõ³Ý»Éáí
12 î² Ã³·³õáñáõÃÇõÝë ï¿ñáõÃ»³Ý, ²´¶¸ î¹î³ Ã³·³õáñáõÃÇõÝë Ã³·³õáñáõÃ»³Ý
13 ´ µ³õ³Ý¹³Ï³µ³ñ
14 ²´ ½µáÉáñ
15 ² ³é³ùÇÝ
16 ²´ ½áñ
17 ¶ Ů³Ůëáõ
18 ² ÇßË³Ý
19 ´î³ Ůáñçáñç¿ñ, ¶ Ůáñçáñç<áñ>Çõñ
20 ² ½ÏáÕÙ³Ùµ
21 ´î¹î³ ÇëÙ³Ů¿É³Ï³Ý, ¶ ÇëÙ³Ů»É³Ï³Ý, ²´î² ÇëÙ³Ů¿É»³Ý
22 ² áñ
23 î¹î³ ë»÷Ñ³Ï³Ý»³É
24 ²´ ë»åÑ³Ï³Ý¿ÇÝ, ¶¸ ë»÷Ñ³Ï³Ý¿ÇÝ
25 ²´ ÇßË³ÝÇÝ ·ñÇ·áñŮ
26 î¹⁻³ Ñ»é³ó»³Éù, ²´¶¸ Ñ»é³ó»³É
27 ²´î³ ³ßÝ³ÝõáÛÝ
28 î³½ÏáÕÙ³Ùµ
29 î³»õ Ç
30 ´ >»õ
31 ¶î¹ Ã³ùáõó³Ý¿ñ
32 ²´¶¸ î¹ ³Ů·»ëï³ÝÇÝ, î³ ³Ů·»ëï³ÝÇ, î² Ů³Ů·»ëï³ÝÇ
33 ²´î³ Ñ³Ý¹Çå»É
34 ´ Ñ³ñáõó»³É
35 ´¸ ÇëÙ³Ů»É»³Ý, ¶ ÇëÙ³ŮÇÉ»³Ý, ² î¹⁻³ ÇëÙ³Ů¿É»³Ý
36 ² Ïáõë¿Ý
37 î¹⁻³ Ë³ñ¹³õ³Ý»³É, ²´¶¸ Ë³ñ¹³õ³Ý»³É

թաղեցաւ ի շիրիմս հարց իւրոց: 17 Եւ[1] զկնի նորա պայազատէ զիշխանութիւնն մեծ Աշոտ որդի իւր, թոռն արքային Աշոտոյ:

18 Բայց զմնացորդս բանիցս այսոցիկ զաւրութեանց եւ քաջութեանց եւ մրցանաց[2] եւ պատերազմաց եւ բազում բարի աւճանից աւանիկ գրեալ է[3] ի գիրս Պատմութեանց Շապհոյ Բագրատունւոյ[4]՝ բաւական քեզ[5] կացուցանել տեղեկագոյն առնն[6] բարեբաստութեան:

19 Իսկ Վասակ Սիւական իշխանն, որ ըստ փաղաքշականին Իշխանիկն անուանիւր[7], աստուածամերձ պողոտայիւ[8] եւ բարեպաշտագոյն հանդիսիւ քաղաքավարեալ զկեանս իւր՝ վախճանի[9], եդեալ ի շիրիմս հարց[10] իւրոց: 20 Եւ ապա եղբայր նորուն[11] Աշոտ ընդ նորա[12] պայազատէ[13] զիշխանութիւնն զայն. այր[14] հեզահամբոյր եւ խաղաղասէր, բարեպաշտաւն[15] եւ երկիւղած յԱստուծոյ եւ ամենայնիւ յամենայնի շինութեան զինքն պարապեցուցեալ հայրենի տէրութեան իւրոյ:

Լ.[16]

1 Բայց[17] Աշոտ արքայ Հայոց յետ փայլեցուցանելոյ նորա[18] զամենայն ուղղութիւնս եւ յաջողութիւնս[19] կարգաց եւ գործոց եւ գնացից Հայաստանեայցս, ապա հիւանդացաւ հիւանդութիւն մեծ, որ եւ մեռաւ իսկ: 2 Եւ մինչդեռ ի մահիճս անկեալ դնէր[20], ոչ սակաւ ինչ ընդ մարմնոյ խնամոց աճեցուցանել ջանայր եւ զհոգւոյն եւս իմաստութիւն: 3 Վասն զի առ ինքն զմեծ կաթողիկոսն[21] Գէորգ[22] կարդացեալ եւ զփրկութենագործ զմարմին եւ զարիւն Տեառն թոշակ յետին առ ի նմանէն[23] իւր ընկալեալ, ոչ սակաւ ինչ քան թէ[24] զբազումս բաշխէր գանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ ի տնանկս եւ յաղքատս, այլ եւ ի ձեռս հայրապետին հաւատայր զլիապատար գանձարանացն մթերս եւ զերամակս ձիոց, եւ զդասակս[25] անդէոց եւ զհաւտս ոչխարաց՝ ամենեւին ընաւին բաշխել յեկեղեցիս ուղղափառաց, ի նուիրումն[26] պատարագին սրբութեան[27]՝ ում զիարդ պիտոյ ինչ լինէր: 4 Եւ այսպէս ապա[28] զպիտառոցեալ պէտս արտաքնոցն[29] ի մաքրութիւն նորոգման ներքին մարդոյն անտեսաբար կենսացուցանէր. յետ որոյ բարւոք ծերութեամբ ըստ բուսոյ բարեզգեաց բարուց հանգեաւ ի Քրիստոս: 5 Եւ վասն զի ի ճանապարհի յիջեւանս[30]՝ ի Քարսպառն[31] կոչեցեալ տեղ ապառաժի եղեւ նորայն վախճան, բարձեալ ապա դիակիր դագաղաւք, տարան զնա ի Թագաւո-

1 ²´¶¸î[1]î[3] »õ, î[2] ÇëÏ
2 ²´ Ùñó³ñ³Ý³ó
3 ´¶î[2] > ¿ (²¸î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
4 ² µ³·ñ³ ïáõÝá
5 ´ ½ù»½
6 ²´ ³éÝ
7 î[3] ³Ýáõ³Ý¿ñ
8 ² å³Õ³ ï³Çõ
9 ² í×³ñ¿] í³Ë×³ÝÇ
10 ² Ñ³ñóÝ
11 ² ÝáñÇÝ, ´ Ýáñ³
12 ² ÝÙÇÝ, ´¶¸î[1]î[3] Ýáñ³, î[2] ÝÙ³
13 ²´¶¸ å³³½³ï¿, î[1-3] å³³½³ ï¿ñ
14 ²-¸î[1-3] ³É, ÜËÝ. 155.ëñµ. ³ñ] ³É
15 ´ µ³ñ»å³ßïáÝ
16 ´ ·É. .É., î[3] Յաղագս մահուան Աշոտոյ արքային, եւ խոռովութեան եղելոյ ի մէջ Աբասայ սպարապետի եւ Սմբատայ արքայորդւոյ, եւ վասն Գէորգայ կաթողիկոսի
17 ² ÇëÏ] µ³ó
18 î[1] ÝÙ³] Ýáñ³, î[3] > Ýáñ³
19 ²î[1]î[3] ³çáÕáõÃÇõÝë, ´ ù³çáõÃÇõÝë, ¶¸î[1] ³çáÕáõÃÇõÝë
20 ²¶¸î[1] ¹ÝÇõñ
21 ´î[1] Ï³ÃáõÕÇÏáëÝ
22 ¶ > ·¿áñ·
23 ²´¶¸î[1] ÝÙ³Ý¿Ý, ¸°î[2-3] ÝÙ³Ý¿
24 ²° > Ã¿ (çÝç³Í)
25 î[1] ½¹³ëï³Ïë
26 ² ÝõÇñáõÙÝ
27 î[2] ëñµáõÃ»³Ý + áõñ áõñ»ù »õ (²´¶¸î[1]î[3]> ³õ»ÉáõÙë)
28 ´ > ³å³
29 ²°¶î[1] ³ñï³ùÝáóë
30 ² Çç³õ³Ýë
31 ´ ù³ñëå³éÝ

րանիստ աւանն Բագարան[1]*, ոսկեհուռն*[2] *հանդերձիւք եւ ոսկեզած վառիւք զդա֊գաղսն զարդարեալ. եւ խումբք*[3] *զաւրաց զինուք եւ զարդուք, ընտրանաւք*[4] *եւ նշանակաւք շուրջ պաշտպանեալք մեծի կաթողիկոսին*[5]*, եւ այլ եւս կղերց*[6] *եկեղեց֊ւոյ առաջի եւս գնացեալ՝ զխաչակրաւն սաղմոսերգութիւնս եւ զձայնս աւրհնու֊թեանց նուագէին:* 6 *Իսկ երեք*[7] *որդիք նո֊րա՝ գահերէցք*[8] *տան արքայի*[9]*, եւ այլ եւս բարեկամք հետամտէին զկնի դագաղացն, բայց միայն ի Սմբատայ*[10]*, որ իշխան իշ֊խանացն Հայոց*[11] *էր, զի նա ի կողմանս Գուգարաց՝ ի նուաճել զազգսն զայնոսիկ գնացեալ էր, ոչ ժամանեաց յամբոկ գոր֊ծոյն*[12]*:* 7 *Եւ այսպէս հասեալք ի տեղին, անդ*[13] *էր ապա տեսանել կուսանս ողբեր֊գակս*[14] *եւ արտաւսրաթոր*[15] *կականումն եւ աշխարանս տիկնացն եւ տանտիկնացն*[16]*, եւ այլ եւս բազմութեան ռամկացն*[17] *եւ անռամկացն*[18]*:* 8 *Եւ ապա կազմեալ տա֊պան թագաւորական, եդին զնա ի քնարա֊նի հարց իւրոց:*

9 *Իսկ զկնի այսորիկ չուէ, գայ, հասա֊նէ ըստ համբաւոյն*[19] *հասելոյ՝ Սմբատ*[20] *որդի արքային, ի սեպհական*[21] *կալուածս*[22] *Երազգաւորից*[23] *Շիրակաւան*[24]*, բազում վշտահար հեծութեամբ. զոր երթեալ եւ ի*[25] *մխիթարութիւն զնա համոզեալ մեծի կա֊թողիկոսին*[26]*, դադար վշտացն տայր, ոչ փոփոխել*[27] *յընդրի իւր*[28] *բարրական*[29] *բնութենէն:* 10 *Գայր առ նա ապա եւ մեծ իշխանն Վրաց Ատրներսեհ*[30] *ի ցաւակցա֊բար վշտակցութիւն*[31]*:*

11 *Եւ վասն զի Աբաս սպարապետն Հա֊յոց եւ եղբայր արքային Աշոտոյ ի կող֊մանս պետութեան Վանանդայ առկայա֊ցեալ կայր, առ նա նախ ըստ աւրինի հրա֊հանգաց խոտորեալ մտանէր խաւսել*[32] *զբանս*[33] *սփոփանաց եւ նորայն եւս տխրականաց սգոյ. զոր պատուասիրա֊բար*[34] *եւ բարւոքապէս ընկալեալ, ո՛չ կա֊մէր նմա յառաջկոյս եւս առ Սմբատ*[35] *չուել*[36] *գնալ, ելս ի մտի դնելով, թէ գուցէ իմանալ*[37] *դոցա՝ դաւ դրժողութեան նմա երկաքանչիւրոցն*[38] *ի նոցանէ լինիցի, ոչ կարէր առնուլ զորս կամէրն*[39]*, վասն զի յինքն զթագաւորութիւնն հնարէր նուա֊ճել:* 12 *Յորմէ պատասխանի լսէր յաւէտ անտեղի գոլ զոչ երթալն, եւ առանց իմիք փաստից եւ պատճառք յուզմանց չփոթից*

1 ²´¶¸ µ³·ñ³Ý
2 ² áëÏ¿ÑáõÝ, ´ áëÏ»ÑáõÝ
3 ²¶¸ µáõÙµù
4 ´î[1]î[3] ÁÝï³Ý»ûù] ÁÝïñ³Ýûù, î[3]1 ÁÝïñ³Ýûù
5 ´ Ï³ÃáõÕÇÏáëÇ, î[1] Ï³ÃáõÕÇÏáëÇÝ
6 ² ·Õ»ñó
7 ²¸ .·.
8 ² ·³Ñ¿ñ¿óù
9 ²´¶¸î[1]î[3] ³ñù³ÛÇ, î[2] ³ñùáõÝÇ
10 ² ëÙå³ï³Û
11 ´ >Ñ³Ûáó
12 ´ ·áñÍáóÝ
13 ¶¸ ³Ýï
14 ´ ·áõë³Ýë áÕµ»ñ·³Ýë] Ïáõë³Ýë áÕµ»ñ·³Ïë
15 ² ³ñïûë³Ãáñ, ´ ³ñï³ëáõ³Ãáñ
16 ²´ ï³ÝïÇÏÝ³ó
17 ´ é³ÙÏ³ÝóÝ
18 ² ³Ýé³ÙÏ³ó
19 ² Ñ³Ùµ³õáõÝ
20 ² ëÙå³ï

21 ¶¸î[1] ë»÷Ñ³Ï³Ý
22 ²´¶¸ Ï³Éáõ³Íë, î[1-3] Ï³Éáõ³Í
23 ² »ñ³½·³õáñ³ó
24 ²´¶¸ ßÇñ³Ï³õ³Ý, î[1-3] ßÇñ³Ï³í³Ý
25 ² >Ç
26 ´î[1] Ï³ÃáõÕÇÏáëÇÝ
27 ²î[1] ÷á÷áËÇÉ, ´¶¸ ÷á÷áË»³É
28 ´ ÛÁÝïñÇÝ
29 î[3] ³Ûë å¿ë áõÝÇÝ ³ºÙ ûñÇÝ³Ïù
30 ² ³ïñÝ»ñë¿Ñ, ´ ³ïñÝ¿ñë»Ñ
31 ¶¸ íßï³ÏóáõÃÇõÝÝ
32 ¶¸î[1] ËûëÇÉ
33 ²´ µ³Ýë
34 ² å³ïõ³ëÇñ³µ³ñ
35 ² ëÙå³ï
36 ² ãõ»É, ´ ãáõ»³É
37 ´ Ç ÙÝ³É] ÇÙ³Ý³É
38 ² Û»ñÏ³ù³ÝãÇõñáó, ´î[3] Û»ñÏ³ù³ÝãÇõñáóÝ
39 ¶¸î[1] Ï³Ù¿ÇÝ

եւ աղմկաց[1]. որում թոյլ տուեալ՝ չուէ, գնայ[2], Հանդիպի Սմբատայ[3] եւ թագաւորական զգեստուց[4] զգեցմամբ զսեւաթոյր զգեստու նորա զգեցումն ի բաց թաւթափէ: 13 *Եւ ինքն մեծամեծ եւ պատուական[5] ընծայիւք ի Սմբատայ[6] մեծարեալ, դառնայ կրկնակի առ սպարապետն Աբաս, որոյ զչարեալ սաստկապէս ի քսութենէ ոմանց, եթէ չար զնմանէ առ Սմբատ[7] խորհեալ, կալեալ կապէ զնա երկաթի շղթայիւք եւ դնէ ի բանտի[8] ի բերդին[9] Կարուց:* 14 *Եւ յայնմ հետէ ապա յերկաքանչիւրոց[10] անտի աղմուկ շփոթի սաստկացեալ՝ զմիմեամբք զեղոյր, եւ գոոյթ[11] սպայից յինքեանս կուտեալ Սմբատ[12] եւ Աբաս ի[13] մարտ մարտուցեալ[14], ոչ սակաւ խուժան աւերանաց զաշխարհաւն զեղոյր[15]:* 15 *Անդ[16] ի մէջ կացեալ կաթողիկոսն[17] մեծ՝ զխաղաղութիւն[18] ընդ միմեանս խաւսել[19] խորհէր[20], եւ հայցէր զԱտրներսեհ[21] արձակել[22] ի տեղի իւր եւ զհրաբորբոք բարկութեանն[23] տեղացումն ի բաց տրոհել ի միջոյ:* 16 *Իսկ սպարապետն խորամանկեալ եւ հաւանական իմն ցուցեալ միտս, ասէ. «Տացէ ինձ այսրէն Ատրներսեհ[24] զերկուսին[25] ամրոցսն, զոր յափշտակեալ իսկ է ի ձեռաց Գուրգենայ[26] քեռառն իմոյ, եւ զԴաւիթ զորդի[27] իւր գրաւական ինձ. յայսմ հետէ եւ ես թողից զնա խաղաղութեամբ»:* 17 *Եւ այդմ[28] բանի յետկար[29] երդմանն[30] կնքեալ, տայր ցհայրապետն մեծ:* 18 *Եւ ապա իբրեւ առ[31] զխնդրելին իւր, դարձեալ դաւաճանեալ ի դրժող[32] դիւէ անտի, ոչ թողոյր զԱտրներսեհ[33], քամահեալ եւս զմիջնորդութիւն կաթողիկոսին[34] մեծի:* 19 *Ընդ որ տխրական տրտմութեամբ եւ դառնութեամբ սրտի զգածեալ հայրապետն մեծ, եւ խոժոռեալ խռովութեամբ մեծաւ, եւ գնաց անտի ի գաւառն Շիրակ:* 20 *Իսկ սպարապետն իմացեալ՝ թէրեւս խուժան հինից սաստկացեալ[35] առ դուրս հասեալ կայ, երթեալ մտեալ դադարէր ընդ ամրոցաւ պարսպին, ի ներքոյ պատուարին:*

21 *Ապա այնուհետեւ Սմբատայ[36] զաւր մեծ գումարտակ արարեալ, ասպատակ սփռէր ի վերայ աշխարհակոյտ շինիցն Աբասայ, շուրջ զամրոցաւն[37], ուր գաղթ գաւառին ղաւղեալ դադարէր, յաւարի առեալ զզէնս[38] արի արանց[39] եւ զքաջ երիվարաց[40], եւ իբրեւ յարգելան բանտի[41] ի*

1 ² ¶ ¸ î¹ ³ ÕÙÏÇó
2 ² ~ ·Ý ³ ãõ¿
3 ² ëÙå ³ ï ³
4 ² ´ ½·»ë ï áõù
5 ² å ³ ïõ ³ Ï ³ Ý
6 ² ëÙå ³ ï ³ □
7 ² ëÙå ³ ï
8 ¸ î¹î³ µ ³ Ý ï ÇÝ
9 ´ Ç µ»ñ¹ Ç, ¸ > Ç µ»ñ¹ÇÝ
10 ´ □»ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ, î¹î³ »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñáó
11 ´î¹î³ ·éá□, ² ¶ ¸ î² ·éáõÃ
12 ² ëÙå ³ ï
13 ² ¶ î¹ Ç, ´ ¸ î²î³ »õ
14 ÜËÝ.235.ëñµ·.ª Ù ³ ï áõó» ³ É
15 ² ¶ ¸ î¹î³ ½»Õá□ñ, ´ î² Ñ»Õá□ñ
16 ¶ ³ Ý ï
17 î¹ Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ
18 ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
19 ¶ ¸ î¹ ËûëÇÉ
20 ´ ËáñÑ»É
21 ² ´ ½ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
22 ´ ³ ñÓ ³ Ï» ³ É
23 î¹î³ µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý
24 ² ´ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
25 ² ´ ½»ñÏáëÇÝ, ¶ ¸ ½.µ., î¹⁻³ ½»ñÏáõ
26 ² ´ ·áõñ·ÇÝ ³ □
27 ´ ½áñ¹ÇÝ
28 ² ´¶ ³ □¹Ù, ¸ î¹⁻³ □ ³ □¹Ù
29 ² ¶ ¸ î¹î³ □» ï Ï ³ ñÇ
30 ² ´¶ »ñ¹Ù ³ Ý
31 ¶ ¸ î¹ ¿ ³ é] ³ é
32 ² ¹ÅñûÕ, ´ ¹ñÅûÕ
33 ² ´ ½ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
34 ´î¹ Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇÝ
35 ² ´ ë ³ ë ï ÏáõÃ» ³ Ý
36 ² ëÙå ³ ï ³
37 ¶ · ³ õ ³ é ³ õÝ] ½ ³ Ùñáó ³ õÝ
38 ² ´¶ ¸ ½½¿Ýë, î¹⁻³ ½½¿ÝëÝ
39 ¸ î¹î³ ³ ñ ³ ÝóÝ
40 ¸ î¹î³ »ñÇí ³ ñ ³ óÝ
41 ´ µ ³ Ý¹Ç

դիպահոջ զնա ի բերդին կացուցեալ: 22 Ի[1] բազում աւուրս ստէպ ստէպ[2] զայս առնէր, յորմէ ապա իբրեւ[3] վտանգեալ[4] եւ ի տագնապի տարակուսանաց[5] մխեալ[6] եւ հետի աղագս այլ ինչ ոչ մարթացեալ գտանել, ի հեզութիւն եղբաւրորդւոյն[7] վստահացեալ, պատանդս առ ի նմանէ խնդրէ զորդի նորին՝ զիւրն համանուն, եւ զԱշոտ՝ զորդի[8] Շապհոյ եղբաւր իւրոյ, զի եւ նա եւս առ նա զԱտրներսեհ[9] հանեալ տայցէ[10]: 23 Իսկ խաղաղասէրն յամենայնի[11] ոչ վրիպէր ի խնդրոյ նորա՝ տալ զպատանդսն. եւ առեալ ածեալ յանձանձեալ[12] զԱտրներսեհն[13], առաքէ մեծապատիւ շքեղութեամբ յաշխարհն իւր: 24 Եւ ի դառնալ նորա[14] անտի, իսկ եւ իսկ ապա թագ արքայութեան նմա բերեալ մատուցանի յիշխանէ անտի իսմայելեանն[15] Ափշնէ, որ յԱտրպատականի՝ ի հրամանէ[16] ամիրապետին[17] իւրեանց. ընդ նմին եւ ոսկիակուռ զգեստ եւ նժոյգս իբրեւ աւդապարիկս[18] ի զարդս եւ ի զէնս ոսկիակուռս պճնապայծառս, որում ապա ընդ առաջ[19] ի թէատրոն անդ[20] ելեալ, դարձեալ դառնան յեկեղեցին սուրբ, եւ հայրապետն Գէորգ ընդ նոսա:

25 Եւ անդ[21] աւետարանեալ[22] ի վերայ զնուիրական աղաւթսն եւ աւծեալ[23] ի գիծս եւ ի գիրս եւ ի նկարս տեսականս զոսկեճամուկ[24] զգեցուցթիւնսն, եւ եդեալ ի գլուխ զթագ թագաւորութեան նորա, ելանէր ի հոգեւոր առագաստէ անտի՝ պայազատեալ[25] զբնաւ Հայաստանեայսս: 26 Վասն որոյ ապա սպարապետն Աբաս յաւէտ իմն զչարեալ եւ խանդացեալ[26] ընդ իրս կաթողիկոսին[27]՝ իբր զնա[28] գոլ պատճառ[29] իւրում զրկութեանն[30] եւ Սմբատայ[31] թագկապութեանն, եւ ապա չարայաչաղ[32] մախանաւք առ ինքն զքիլսն չարաբանս ի բասրանս նորա ձգէր. որք ի տանէ բուսեալք եւ դիւի չարի մատնեալք զերասանակ[33] հոգւոյ[34] իւրեանց, զճարակ հրոյ բանս բամբասանաց զսրբոյ կաթողիկոսէն[35] խոխոտեալ յաւդէին: 27 Եւ վասն զի սոյն սոքա նախ քան զայս զանաւրէն լեզուս իւրեանց ածեալ էին զերկրաւ, եւ զոմանս ապիրատս[36] զուգակցեալ զրաբան չարիմացութեանն, կարծէին[37] կարել կարկատել[38] զանկումն սրբոյ կաթողիկոսին[39]:

28 Եւ վասն զի ընդ այն ժամանակս փայլատակեալ պայծառանայր սուրբ այրն

1 î[2-3] > Ç (² ´ ¶ ¸ î[1a] áõÝ»Ý)
2 ´ ½ ï ¿ å ë ï ¿ å
3 ´ Çµñ
4 ´ í ï ³ ÝÏ» ³ É
5 î[3] ï ³ ñ ³ Ïáõë ³ Ý ³ óÝ
6 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ÙË» ³ É, î[2] ÙÕ» ³ É
7 ´ »Õµûñ áñ ¹ õáÛ
8 ´ ¶ áñ ¹ Ç
9 ² ´ ½ ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
10 ² ´ ¶ ¸ î[1] ï ³ ó¿
11 ¸ Û ³ Ù»Ý ³ ÛÝ¿
12 ² î[1]î[3] Û ³ ÝÓÝ» ³ É
13 ² ½ ³ ï ñÝ»ñë¿ÑÝ, ´ ½ ³ ï ñÝ¿ñë¿ÑÝ
14 ² ´ ¶ î[1]î[3] Ýáñ ³ , ¸ î[2] Çõñ
15 ² ´ ÛÇëÙ ³ Û¿É» ³ ÝÝ, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ ÝÝ, ¸ ÇëÙ ³ Û»-É» ³ ÝÝ, î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ ÝÝ
16 ´ Ññ ³ Ù ³ ÝÇ
17 ¶ ³ åÇñ ³ å» ï ÇÝ
18 ¶ û¹ ³ å ³ ïÇÏë
19 ² Û ³ é ³ ç
20 ² ³ Ý¹ñ, ¶ ¸ ³ Ý ï

21 ¶ ¸ ³ Ý ï
22 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ³ õ» ï ³ ñ ³ Ý» ³ É, î[2] ³ õ ³ ñ ï » ³ É
23 ² - ¸ î[1-3] ³ Í» ³ É, ÜËÝ.151.ëñµ.ª ³ õÍ» ³ É] ³ Í» ³ É
24 ² ½áëÏ¿× ³ ÙáõÏ
25 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ Û ³ ½ ³ ï » ³ É, î[2] å ³ Û ³ ½ ³ ï »É
26 ¶ ¸ Ë ³ Ý ï ³ ó» ³ É
27 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇÝ
28 ¶ ¸ î[1] Ý ³] ½Ý ³
29 ² ´ å ³ ï× ³ éù
30 î[3] ½ñÏáõÃ» ³ Ý
31 ² ëÙå ³ ï ³
32 ´ ã ³ ñ ³ Û ³ Ï ³ Õ
33 î[1] ½»ñ ³ ë ³ Ý ³ Ïë
34 ² Ñá·õáó
35 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë¿Ý
36 ² ¶ ¸ î[2] ³ åÇ¹ ³ ï ë, ´ î[1]î[3] ³ åÇñ ³ ï ë
37 ² Ï ³ ñÍÇÝ
38 ² ´ ¶ ¸ î[1] Ï ³ ñÏ ³ ï »É, î[2-3] Ï ³ ï ³ ñ»É
39 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇÝ

Աստուծոյ Մաշտոց, որ ի Սեւան կղզւոջ[1], *որ զփառացն Աստուծոյ անշիջանելի լուսոյ ճառագայթումնն*[2] *յինքն նկարէր, աստուածային ծաւալմամբ եւ սրբափայլ կրաւնիւք կենդանականաւք եւ Հոգիախաղաց զաւրութեամբք ի տեսականի*[3] *անդ*[4] *զանտեսն տեսանէր, սակս այնորիկ ամենեցուն աչք ի նա Հայէին յաղագս տրոՀել*[5] *եւ ճանաչել մարթելոյ նորա զՀոգեւորացն մասանց ընտրութիւնս ստուգագէտ իմացուածիւ:* 29 *Իսկ սպարապետն ի մտի եդեալ, թէ գուցէ*[6] *Հրապուրել*[7] *զայրն Աստուծոյ կարասցէ եւ ընդ ինքեան*[8] *ի խորՀուրդս չարութեան միաբանել, գրէ ապա թուղթ*[9] *առ նա, նախ ներբողումն*[10] *զնմանէ, եւ ապա ամբաստանութիւն յոյժ բծամիտ իմն զկաթողիկոսէն*[11]. *որպէս թէ չէ պարտ քեզ լսել զնորայն*[12] *անպտղութեան*[13] *գործոցն խաւարի, եւ զվկայութիւնս եւս կորստական չարացն յուշ արարեալ:* 30 *Այլ եւ գուշակեալ եւս զնա ինքն ի պատիւ Հայրապետութեան փոխանակ նորա կացուցանել*[14], *միայն թէ*[15] *Հաւանեսցի ի ժողովս չարացն գալ, Հասանել եւ միաբանել*[16]: 31 *Զոր իբրեւ*[17] *ընթերցաւ*[18], *զայրացաւ յոգի*[19] *իւր եւ ոչ կամէր առնել պատասխանի, բայց զի մի՛ լռութեամբ նորա չարքն զաւրասցին ի չարութիւնս*[20] *իւրեանց, գրէ ապա աւրինակ զայս.*

32 *«Եկն եՀաս*[21] *ի վերայ Հրամանք*[22] *Հզաւրիդ պատկառելիք, զոր եւ ընկալայ սիրով Հոգւոյ ըստ սննդակից գոլոյ ինձ ի մանկութենէ աւրինաց Աստուծոյ եւ ըստ Հաւատոյ Հարազատութեան դաշնաւորեալ ի Հաւատակցութեան ձեր, որ ըստ Պաւղոսի՝ սիրունդ էք*[**] *եւ ոչ ատեցեալք*[23], *անկեալ երկիր պագի խորանին խոնարՀութեամբ:* 33 *Բայց եթէ ինքնուրոյնութեամբ Հրեշտակական կարգիս ընդ այլ ինչ շաւիղ տարեալ թողացուցանէ զանուր*[24] *Հարկացն անՀասութեամբ, մի՛ թուիցիմք այնուիկ լծընկէցք, զի Աստուածային բանն առ ի մէնջ պաՀանջէ Հնազանդիլ*[25] *Աստուծոյ առաւել քան մարդկան:*

34 *Յետ այսորիկ ապա ամենայն*[26] *գլուխք պատգամաց թղթիս ամբաստանութիւն էր զմեծէ*[27] *Հայրապետէն եւ զփոխանորդէն Քրիստոսի:* 35 *Զի*[28] *ցորքան նախորոտն սրբութեան փակէ զնա շուրջանակի, եւ Հարստացեալ փառաւորեալ է կոչմամբն Աստուծոյ, եւ առաքելական արգասեաւք փոխանակ Աստուծոյ է. եւ*[29] *զայս անուն անուանեմ*[30] *զաւր*[31] *Հանապազ:* 36 *Ապա խստութեամբ եւ ամբարտաւանութեամբ եւ չափ չգիտութեամբ եւ*

---

1 ² ÏÕ½áç
2 ² ´î[1] × ³ é ³ · ³ ÛÃáõÙÝ
3 î[3]4 ï »ë ³ Ï ³ Ý
4 ¶ ¸ ³ Ý ï
5 ´ ï ñáÑ» ³ É
6 ² Ã¿ ·áõó¿ <Ã¿ ·áõó¿>
7 ´ Ññ ³ å áõñ» ³ É
8 î[1] ÇÝù» ³ Ýë
9 ¸ ÃáõÕ ï
10 ´ Ý¿ñµáÕáõÙÝ
11 ´î[1] ½Ï ³ ÃáõÕÇÏáë¿Ý
12 ² ´î[2] Ýáñ ³ ÛÝ, ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ýáñ ³ ÛÝ
13 ¶î[1]î[3] ³ Ýå ïÕáõÃÇõÝ, î[3]1 ëÝ ³ å ³ ñÍáÕáõÃÇõÝ
14 ´ Ï ³ óáõó» ³ É
15 ² »Ã¿
16 ´¶ ¸ Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ »õ ÙÇ ³ µ ³ ÝÇÉ
17 ² - ¸ î[1-3] »õ, ÜËÝ.198.ëñµ·.ª Çµñ»õ] »õ
18 ² ´ ÁÝÃ»ñó» ³ É
19 ´ Ç Ñá·Ç

20 ´ ã ³ ñáõÃÇõÝ
21 ¶ ¿Ñ ³ ë
22 î[1]î[3] Ññ ³ Ù ³ Ý
[**] Ա. Տիմ. Զ. 2 «զի Հաւատացեալքն են եւ սիրունք. որք զբարերարութիւնն յանձին ունիցին», Ա. Տիմ. Զ. 18 «զբարիս գործել, մեծանալ գործովք բարութեան, առատս, սիրունս, Հաղորդս լինել»
23 ¶ ¸ ³ ï »ó» ³ É
24 ´ ½ ³ ÛÝ áõñ] ½ ³ Ýáõñ
25 ² î[3] ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹ »É
26 ¶ ¸ ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ (¸° ³ Ù»Ý ³ ÛÝ), î[1] ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ
27 ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ù»Í
28 î[2]î[3]4 > ½Ç (² ´¶ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
29 ² - ¸ î[1-3] »õ, ÜËÝ.197.ëñµ·.ª »ë] »õ
30 ² ³ Ýõ ³ Ý»Ù
31 ´ ½áñ] ½ ³ õñ

զրադատ առնելով, Նզովիւք պատուիրեալ[1] էիք եւ զիմ Նզովսն[2] պատկեր կալեալ Նորա անզգամութեանն. եւ այդոցիկ երաշխաւոր եմ ես[3] առաջի Աստուծոյ, գիտելով զնորա զանչափ բարեբարոյսն, որ պայմանաւ Հրամանի Սուրբ Գրոց մինչ առաջի ունիմք, վաղվաղակի զիջանի եւ կատարելանայ, մանաւանդ մինչ զանց է արարեալ զաստեաւք ի մանկութենէ[4] եւ ի ծերութեան[5] դար[6] Հասեալ:

37 ***Բայց իմ Նզովք դատապարտութեան[7] յաւէտ յիրաւի[8] եւ արժանի էր. եւ զի վրիպեցայ եւ ըստ արտուղի անկեալ՝ ինքնաՀրաման բարձի զխտրոց սուրբ Հարցն, որ ի մէջ մեր եւ[9] քաղկեդոնականացն, վասն որոյ աղաւթաՀայց ապաշխարութեամբ եւ առաջի անկմամբ պատառեցի[10] նովին սուրբ ձեռաւք զձեռնադրեալսն զինէն կարծեաւք:*** 38 ***Բայց ամենայն դիտաւորութիւն թղթիս զմեղաց իմն ակնարկէր բասրանս[11] սոցա նոցա՝ բանսարկեալ սատանայի վարդապետութեամբ, որ մարդասպանն[12] է ի սկզբանէ կամ ոգեսպան[13] եւ բանսուտ[14] եւ որոմնացան. եւ որ զիս եւս զարթուցեալ էիք, թէ չէ պարտ լռել քեզ:*** 39 ***Արդ, այս մի՛ ինչ տեսեալ լիցի քեզ, տէ՛ր իմ, զի անՀնար է զյանցանս իմանալ՝ իբր զճանապարՀս[15] աւձի ի վիմի գնացելոյ. եւ Հաստատուն վկայ՝ մարդարէն[16], ասելով. «Քննեցին զանաւրէնութիւն եւ[17] պարտասեցան ի քննել զքննութիւն»[ա]:*** 40 ***Գիտեմ եւ Հաստատեալ եմ ի Տէր, որ թերատեսեալ զմեղս, նիւթեալ է Հիւանդին զմաՀ եւ ատել զեղբայրն՝ յորժամ առ ռամիկս իցէ. իսկ առն երեւելւոյ[18] եւ ի բարձրագոյն աստիճանի[19] կացելոյ սակաւ ինչ սասանութիւնք մեծամեծք[20] են վնասք Հասարակաց գայթակղութեան աղագաւ, թող թէ աղտեղագոյն աղէտք[21] աղծապղծութեան[22], որ թէ լինին:*** 41 ***Բայց ես այր մեղաւոր եւ վատթար, եւ անաւրէնութեանց իմոց բարձրացելոց քան զգլուխ իմ եւ ծանրապէս բեռնացելոց ի վերայ իմ, ո՛չ կարեմ նախանձել[23] զնախանձ Տեառն Աստուծոյ ամենակալի[բ] եւ գերանաւ կուրացելոյս[գ] զմութն[24] այլոց սրատեսել[25]:***

42 ***Եւ արդ, բազում արտասուաւք[26] եւ Հառաչմամբ սրտի գրեցի, զոր միանգամ գրեցի:*** 43 ***Աստուած զշաւիղս արդարութեան ցուցցէ ձեզ՝ գնալ ընդ նա, եւ կատարեսցէ զկամս ձեր ի կամս իւր. խաւսեսցի ի սիրտս ձեր զարդարութիւն եւ զիրաւունս՝ մի՛ դրդուիլ[27] անքննաւղ[28] լսելեաւք, որ ո՛չ վայել է ձերում զլխաւորութեանդ, եւ զձերդ ձեզէն տեսէ՛ք:*** 44 ***Այլ իմ մեռցի եւ կորիցէ անուն եւ յիշատակ***

1 ² å ³ ï õÇñ» ³ É
2 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ Ý½á í ëÝ, î² Ý½á í ë
3 ² ~ »ë »Ù
4 ² ´ Ù ³ ÝÏ áõÃ» ³ Ý
5 ¶ ¸ > Í»ñáõÃ» ³ Ý
6 ² ¹ ³ ñÓ, ´ ¹ áõéÝ
7 ´ ¹ ³ ï ³ å ³ ñ ï áõÃ» ³ Ùµù
8 ² Çñ ³ õÇ
9 ² ´ î¹⁻² »õ Ç (¶ ¸ î³ > Ç)
10 ² ¶ ¸ å ³ ï ³ é»ëóÇ
11 ² ´ ¶ ¸ µ ³ ëñ ³ Ýë, î¹⁻³ ½µ ³ ëñ ³ Ýë
12 î¹ Ù ³ ñ¹ ³ ë å ³ Ý
13 ² á·¿ë å ³ Ý
14 ² - ¶ î¹⁻² µ ³ Ý ëáõ ï , ¸ î³ µ ³ Ýëáõ ï
15 ² ½× ³ Ý ³ å ³ ñÑ

16 ² ´ Ù ³ ñ· ³ ñ¿
17 ² ´ > »õ
ա Սղմ. ԿԶ. 7 «Քննեցին զանաւրէնութիւն, պարտասեցան ի քննել զքննութիւն»
18 ² - ¶ î¹⁻³ »ñ»õ»Éáû, ¸ »ñ»õ»Éõáû
19 ´ ³ ß ï Ç× ³ ÝÇ
20 ² Ù»Í ³ Ù»Í
21 ² ¶ ¸ î¹⁻² ³ Õ¿ ï ù, ´ î² ³ Õ» ï ù
22 î¹î³ ³ ½· ³ åÕÍáõÃ» ³ Ý
23 ¶ ¸ Ý ³ Ë ³ ÝÓÇÉ
բ Հմմտ. Բ. Կորնթ. ԺԱ. 2
գ Հմմտ. Ղկ. Զ. 41-2
24 ² ´ ½ÙáõÃ
25 ² ëñ ³ ï »ë» ³ É
26 ² ³ ñ ï ³ ëõûù
27 ² ¹ñ¹õÇÉ, î³ ¹ñ¹áõ»É
28 ² ´ ¶ ¸ î¹⁻³ ³ ÝùÝÝûÕ

յերեսաց երկրի[1], եւ խաւարեսցին[2] բիբք աչացս եւ մի՛ տեսցեն[3] զլոյս, եւ փակեսցին ականջքս[4], եւ համր եղիցի հովեալ[5] բերանս, եւ լեզու իմ ի քիմս իմ կցեսցի[6], եւ մէգ եւ մառախուղ մեղաց եւ ստուերք[7] մահու պատեսցէ զբոլոր անձնս[8], եթէ ինչ չարժեցայց կամ զգացայց տեսանել կամ լսել կամ խաւսել[9] զարդարոյն զանիրաւութիւն, զապիրատութիւն ի բարձունս խաւսելով, զլեզուս ածել[10] զերկրաւ՝ պարտոխաթափ եղեալ, եւ ղաւղանջել ի սուր չրթունս[ա]: 45 Քա՛ւ լիցի ձեռս համբառնալ[11] յաւծեալն Աստուծոյ[12] եւ քրէական մեղաւք վտարանդի լինել[13] անթողլովն[14] եւ անբժշկելովն[15]: 46 Քա՛ւ լիցի ինձ լինել[16] Կորխ եւ Դադան[բ]՝ հակառակ ընտրելոյն Աստուծոյ, ապա թէ ոչ՝ բացցէ երկիր զբերան իւր եւ կլցէ զիս կորստեամբ ընդ բանակն Աբիրոնի[17], եւ կենդանւոյն[18] իջցեմ ի դժոխս[գ]: 47 Իմն ա՛յդ է. եւ յայդմանէ զիս ո՛չ ոք կարէ փոխել՝ ո՛չ գեհեննին երկիւղիւ եւ ո՛չ[19] արքայութեանն խոստմամբ, եւ յատեան[20] գոլով՝ հեղցի թարախեալ արիւն[21] սրտիս՝ առ յանդիման նզովելով զանգոսնաւղսն[22], որք զձեզն խռովեցուցին: 48 Ի վերայ այդր ամենայնի յուշ լիցի ձեզ եւ արձանագրեալքն յԱստուծոյ աւրէնքն[23], յորում գրեալ է, թէ. «Յայտնիքն որդւոց[24] մարդկան եւ ծածուկքն[25] Տեառն Աստուծոյ»[դ]. վասն որոյ եւ հաստատեաց աւր, յորում ինքնին դատելոց է զգաղտնիս մարդկան ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի:

49 Եւ արդ, դուք անդր թողէք զ'ի վերդ[26] քան զձեզ եւ մի՛ ի կարծս[27] դատէք[28], եւ մի՛[29] ըստ[30] խաւսից յանդիմանէք՝ մինչեւ եկեսցէ Տէր, որ լուսաւոր առնէ զգաղտնիս խաւարի եւ զիւրաքանչիւր զգործն[31] հրով փորձէ. զի կարծիք եւ թուիք[32] եւ նմանութիւնք[33] եւ ստուերք[34] են սնոտիք արտաքոյ ճշմարտութեանն, եւ չհամարին[35] վկայութիւնք յիրաւացեաց ատենի ըստ պահանջելոյ Աստուծոյ, թէ. «Յերկուց եւ յերից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան»[ե]. որ եւ արտաքնոցն իմաստնագունից յոյժ հաճոյ թուեցաւ, որք գողացեալք[36] զմերն ի մէնջ եւ այլակերպ

---

1 ² -¶ î² »ñÏñ¿, ¸ î¹î³ »ñÏñÇ
2 ´ Ë ³ õ ³ ñ»ëóÇ
3 ² ï »ëó¿, ²° ï »ëóÇ
4 ´ ³ Ï ³ Ýçë
5 ´ Ñá ï » ³ É
6 ¶ ¸ î¹î³4 Ù»ëóÇ] Ïó»ëóÇ
7 ² ë ï õ»ñù, ¶ ë ï áõ»ñ
8 ² ³ ÝÓë, ´ ³ ÝÓÇÝë
9 ² ¶ ¸ î¹ ËûëÇÉ
10 ´ î³ ³ Í» ³ É
ա Հմմտ. Սղմ. ԾԸ. 8
11 ² î² ³ Ùµ ³ éÝ ³ É, ´ ¶ ¸ î¹î³ Ñ ³ Ùµ ³ éÝ ³ É
12 ¶ ï » ³ éÝ] ³ ë ï áõÍáÛ
13 ¶ ÉÇÝÇÉ
14 ´ ¶ ¸ î¹⁻³ ³ ÝÃáÕÉá íÝ, ² ³ ÝÃáÕÉõá íÝ
15 ¶ ¸ î¹⁻³ ³ ÝµÅßÏ»Éá íÝ, ² ´ ³ ÝµÅßÏ»Éõá íÝ
16 ¶ ÉÇÝÇÉ
բ Հմմտ. Թուոց ԺԶ. 1-2
17 î³ ³ µÇñûÝÇ
18 ¶ Ï»Ý¹ ³ ÝáÛÝ
գ Հմմտ. Թուոց ԺԶ. 30-33
19 ¶ ¸ î¹⁻² > áã (² ´ î³ᵃ áõÝ»Ý)
20 ² ´ ¶ ¸ Û³ ï » ³ Ý, î¹⁻³ Û³ ï » ³ ÝÝ

21 ² ´ ¶ ¸ ³ ñÇõÝ, î¹⁻³ ³ ñÇõÝÝ
22 ² ´ ¶ ¸ ½ ³ Ý·áëÝûÕëÝ, î¹⁻³ ½ ³ Ý·áëÝáÕëÝ
23 ² ´ ¶ ûñ¿Ýù, ¸ Ûûñ¿ÝùÝ
24 ´ Û ³ ë ï áõÍáÛ ¹õáó] áñ¹õáó
25 ´ Í ³ ÍáõÏÝ
դ Բ. օր. ԻԹ. 29
26 î³4 ½í»ñ¹
27 ¸ ·áñÍë, î³3 ½·áñÍë, î³1 Ç ·áñÍë] Ï ³ ñÍë
28 ´ ¹ ³ ï Çù
29 î¹ > ÙÇ
30 ¸ ÁÝ¹] Áë ï
31 ² ´ ¸ ·áñÍÝ
32 ² ÃáõÇó
33 ¸ î³4 Ç ÝÙ ³ ÝáõÃÇõÝ, î³ ÝÙ ³ ÝáõÃ» ³ Ý] »õ ÝÙ ³ ÝáõÃÇõÝù, î³1 »õ ÝÙ ³ ÝáõÃÇõÝù
34 ² ë ï õ»ñù
35 ² ãÑ ³ ñÇÝ
ե Մտթ. ԺԸ. 16 «Ի բերանոյ երկուց եւ յերից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան». Հմմտ. Բ. օր. ԺԷ. 6, Բ. Կորնթ. ԺԳ. 1
36 ² ´ ¶ áñù ·áÕ ³ ó» ³ Éù, ¸ î¹⁻³ áñ ·áÕ ³ ó» ³ É

արարեալ[1], այլաբանութեամբ յառաջ բերեն[2] իբր զիւրեանց սեպհական[4], միայն զտեսսն պատուեալ[5] անշուշտ[6] որպէս հարաւր ի վար կամ դեղադիր[7] ի դեղոցի: 50 *Արդ, աղաչեմ ո՛չ լռել կամ անհոգ լինել[8], այլ իրաւանց ուշ ունել[9], զի որպէս մարդկան կարծիք[10] եւ համբաւք են, ձեր նմանիք տկարացեալք[11] փակեալ թուին ընդ սխալանաւք[12]:* 51 *Բայց եթէ դէպ լինիցի եւ ի հայրապետութիւն[13] կոչել յորդորէք[14] եւ դուք, եւ չլինի[15] փաստ[16] մեղացն, ո՞վ ոք լրբենի երեսաւք կարէ յառաջ գալ եւ վկայ անաւրէնութեան լինել, թողում ասել ի վերայ ընտրելոյն Աստուծոյ:* 52 *Վասն այսորիկ[17] իսկ եւ հրաման Հոգւոյն Սրբոյ զանյայտսն ի հոգիս իւր թողացուցանէ. մի՛ ապա լիցի ձեզ խռովականս[18] ինչ առնել եւ խստութեամբ ընդդէմ խթանի աքացել[19], զի յաւէտ ի բաց տանի ի բոլոր շնորհաց այդպէս խոտելի հաւատ, ի՞ւ[20] չաւրհնեցաւ իշխանն Բագարատ, որ զայդպիսիսդ խորհեցաւ յոչինչ պէտս, որում[21] ամենեքեան իսկ գիտակք եմք կորստեան կորստականացն:* 53 *Ժողովք թէ հրամայէք լինիլ[22] մի՛ լիցին[23] ժողովք չարաց, պաչարողաց, քինահան հրոսողաց, որք որպէս յայնժամ ժողովեցան ընդ Աննայի եւ ընդ Կայիափայ վասն Տեառն, եւ արդ՝ վասն աւծելոյ Նորա[ա]. այլ զայն[24], զոր ստացաւ ի սկզբանէ Տէր[25] ի վիճակ ժառանգութեան իւրոյ, ըստ որում մարգարէն դասաւորէ՝ ասելովն[26],* «Ժողովեցարուք ի լեառն Սիոն[27], քահանայք եւ ծերք արդարակորովք, քարոզեցէ՛ք պահս եւ պաղատանս. սրբեցէ՛ք զեկեղեցի լալով եւ կոծելով, զի այց արասցէ ձեզ Աստուած»[բ]. *ըստ որում եւ[28] արարին ձեզ Նիկիական սուրբ հարքն՝ տրեխաւորեալք[29] ոտիւք հետեւեալք ի բանակետղ սրբութեան, եւ[30] զամն[31] ողջոյն արձանացեալք պահաւք եւ աղաւթիւք՝ կերան հաց[32] նեղութեան զչորաբեկն[33] եւ ջուր տառապանաց արբին, ի գետնատարած խշտիս ընդ երկիր կցեալ, բազում զղջմամբ եւ հեծութեամբ զԱւետարանն սուրբ միջնորդ կացուցեալ, զի մի՛ արասցեն ըստ կամս ինչ, յորս հայեցաւ[34] Աստուած եւ լուսաւորեցոյց[35] նոցա զարժանն. նոյնպէս եւ այլք ամենեքեան:*

---

1 î2-3 ³ñ³ñ»³É »õ (²´¶¸î1 > »õ)
2 ²¶¸î1 µ»ñ»Ý, ´î2-3 µ»ñ»³É
3 ²´¶î1î3 ½Çõñ»³Ýó, ¸î2 Çõñ»³Ýó
4 ¸î1î3 ë»÷Ñ³Ï³Ý
5 ²´¶î3 å³ïáõ»³É. ¸î2î3 µáÉáñ ûñÝÏù ª å³ïáõÇ-ñ»³É
6 ´ ³Ýßáõï
7 ²´¶¸î1î3 ¹»Õ³¹Çñ, î2 ¹»Õ³ïáõ
8 ¶¸ ÉÇÝÇÉ
9 î32 ³éÝ»É] áõÝ»É
10 ´¸î3 Ï³ñÍÇë
11 ²´¶ ïÏ³ñ³ó»³É
12 ²î1î3 ÁÝ¹ ëÕ³É³Ýûù, ´ Áëï ëË³É³Ýûù, ¸ Áëï ëÕ³É³Ýûù, î1-2 Áëï ëÕ³É³Ý³ó, î31 ÃáõÇÝ ûñÇÝ³Ï Áëï ëË³É³Ý³ó ÁÝ¹ ëË³É³Ýûù, î32 Áëï ëË³É³Ý³ó, î31 ÁÝ¹ ³Õ³ã³Ý³ó (¶ ÁÝ¹ ëË³É³Ý³õù)
13 ÜËÝ.227,467.ëñµ·.ª Ñ³Ûñ³ å»ïÇ(Ý)
14 ²-¸î2 Ûáñ¹áñÇù, î1î3 Ûáñ¹áñ¿ù
15 ²´ ãÉÇÝÇù
16 ²-¸î1-3 Ëáëï, î31 ÷³ëï
17 ²î1 ³ÛÝáñÇÏ
18 ´ Ëéáí³Ï³Ý
19 ´ ³ù³ó»³É
20 ²-¸î1-3 ËáñÑ»É Ç Ñ³õ³ï: »õ, ÜËÝ.56.ëñµ.ª Ëáï»ÉÇ Ñ³õ³ï, Ç±õ

21 ¶î1î33 Ûáñáõ٠
22 ²´î3 ÉÇÝ»É
23 ² ÉÇóÇ
ա Հմմտ. Յովհ. ԺԸ. 13, Գործք, Դ. 6, 26-27
24 ´ > ½³ÛÝ
25 ²´ ~ ï¿ñ Ç ëÏ½µ³Ý¿
26 ² Û³ë»ÉÝ
27 ²´¶¸ ëÇáÝ, î1-3 ëÇûÝ
բ Հմմտ. Յէլ. Ա. 14, Զաք. Ժ. 3
28 ´ > »õ
29 ²´î3 ïñ»Ë³õáñ»³É
30 î3 > »õ
31 ´ ½³Ù»Ý³ÛÝ] ½³ÙÝ
32 ¶¸î1î3 Ï»ñÇÝ ½Ñ³ó
33 ¸ ãáñ³µ»ÏÝ
34 ²´ Ûáñ Ñ³Û»ó³õ
35 ²´ Éáõë³õáñ»³É »óáÛó

54 *Արդ, ես՝ անարժանս հաւանեալ եմ ի խորհուրդս ուղղոց եւ ի ժողովս բարեսիրաց գալ, հասանել*[1] *եւ զհերկս*[2] *աշխատութեան նոցա կատարել*[3] *տարեւոր*[4] *աղաւթիւք եւ ճգամբք*[5]*, եւ նոյնն Աստուած հզաւր եւ*[6] *կենդանի է՝ առնել զհաճոյս իւր. եւ յաւելում յանդգնել*[7] *ի ստիպողացն անզգամութիւն, եւ երաշխաւորեմ, զի թէ Աստուած*[8] *զիարդ*[9] *եւ է*[10] *ոչ*[11] *այցելէ, զիս ընդ չարագործսն եւ ընդ մեղնեայսն որոշեսջի՛ք ի նախատինս յաւիտենից. միայն թէ ժողովն ըստ տեսութեանս իմոյ*[12] *եղեցի:* 55 *Այլ վասն լեզուաց մի՛ ինչ ընդ միտ*[13] *ածեալ զարհուրիք, զի լեզու ոչ եթէ նորոգ ինչ սրեալ է ի*[14] *դառնութեան եւ լարեալ աղեղն թիւր պատրաստական*[15] *ի*[16] *ձգել զնետս հեռոյ*[17] *եւ հակառակութեան, հարկանել սպանանել, որք ուղիղն*[18] *են սրտիւք:* 56 *Եւ դեւք չարք ընթանան՝ ծառաւելով զպատիւ սրբոյ*[19] *խորտել*[20] *մերժել հնարիմացութեամբ որդւոց մարդկան բարկացելոց:* 57 *Արդ, այնք*[21] *լեզուք են, որով մարգարէք*[22] *դատափետք*[23] *եղեալ*[24]*, թողեցան ի սուր սուսերի սատակեալք*[ա]*. փարիսական յորդորն եւ հրէիցն ճուչն է, որով եւ յԱստուածն Բան համարձակեալ՝ կորեան յաւիտեանս*[25] *յաւիտենից. քահանայիցն*[26] *մոլեգնութիւնն*[27] *է, որով աստուածամարտքն*[28] *եղեն. Յուդայի կատաղումն է, որ խցեալ աչաւք դիմեաց եւ չկորոյս զերեսուն*[29] *արծաթին եւ մատեաւ*[30] *ի տեղի իւր*[բ]*. այն իմացուածք են եւ խոհական հանճարքն, որք*[31] *յԱստուած եւ ի կայսր գիտացին պարտաւոր առնել զՈրդին Աստուծոյ, եւ աւրինաւք մատնեցին դատաւորին ի կորուստ անձանց իւրեանց*[գ]*:* 58 *Յիշեցէ՛ք զվկայսն Ստեփաննոսի*[32] *եւ զՅակոբայ*[33] *Տեառնեղբաւրն եւ*[34] *զՆարկեսոսին՝ զերեսին*[35]*, եւ մի՛ խաբիք. զի առնել գիտեն որդիք մարդկան կամ կամաւ կամ մոլորութեամբ բանսարկուին:* 59 *Վասն որոյ եւ գրեալ իսկ*[36] *պահին չարութիւնքն*[37] *անաւրէն վկայիցն՝ ի զգուշութիւն առ յապա*[38] *եղելոցս, որք որպէս զածելի սուր սրեցին զնենգութիւն՝ սիրել*[39] *զչարութիւն քան զբարութիւն եւ զխաւսս կործանման*[40]*:* 60 *Վասն որոյ պաղատանս մատուցանէ մարգարէն՝ ապրիլ*[41] *ի մար-*

1 ¶ ¸ î¹ Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ
2 ² ´¶ ¸ î¹î³ ½Ñ»ñÏ ë, î² ½»ñÏ ë
3 ´ Ï ³ ï ³ ñ» ³ É
4 î³> ï ³ ñ»õáñ, î³1 ï ³ ñ»õáñ ³ ÕûÃÇõù
5 ² ×·Ù ³ Ùµù, ´ ×· ³ Ùù
6 ² ´¶ ¸ > »õ
7 ´ Û ³ Ý¹ ·ÝÇÉ
8 ¸ > ½Ç Ã¿ ³ ë ï áõ ³ Í
9 ´ ½»ñÃ, ¸ ½»ñ¹] ½Ç ³ ñ¹
10 ² ½»ñ¹Ý¿ »õ, ¶î¹î³ ½»ñ¹»õ¿] ½Ç ³ ñ¹ »õ ¿, î³1 ½Ç ³ ñ¹ »õ ¿ª áñ ÃáõÇ ×ß ï ³ ·áÛÝ »õë
11 ¶ ¸ î³ »õ áã
12 ¸ î³ ÇÙ
13 ´î¹î³ ÙÇ ï ë
14 ´ ÇÝã ëÇ»° ³ É ¿ Çñ] ÇÝã ëñ» ³ É ¿ Ç
15 ² å ³ ï ñ°°ëÏ ³ Ý
16 î³1 > Ç
17 ² ´¶ ¸ Ñ» ï áÛ, î¹î³ Ñ» ï áó, î² Ñ»éáÛ
18 ² ´î¹î³ áõÕÇÕ
19 î³ ëñµáó
20 ² ´î³ ËáñÑ»É, ¶ ¸ î¹⁻² ËáñÑÇÉ, ÜËÝ.213.ëñµ·.ª Ëá ï »É
21 ² ³ ÛÝ
22 ¸ î¹î³ áñáíù Ù ³ ñ· ³ ñ¿ùÝ, ´ Ù ³ ñ· ³ ñ¿ùÝ
23 ² ¶î¹ ¹ ³ ñ ³ ÷» ïù, ´ ¹ ³ ï ³ ÷» ï

24 î¹ »¹» ³ É
ա Հմմտ. Մտթ. ԻԳ. 34
25 ² ¶ ¸ Û ³ õÇ ï » ³ Ý
26 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÇó
27 î¹ ÙáÉ»·ÝáõÃÇõÝ
28 ´ ³ ë ï áõ ³ Í ³ Ù ³ ñ ï Ý
29 ² ½.É.
30 ² ´ Ù ³ ï Ý»ó ³ õ
բ Հմմտ. Մտթ. ԻԴ. 15, ԻԷ. 9, Յովհ. ԺԲ. 3
31 ² áñ
գ Մտթ. ԻԴ. 59-63, ԻԷ. 11-26
32 ² ë ï »÷ ³ ÝáëÇ
33 î¹Û ³ Ïáµ ³ Û
34 ¶ ¸ î³ > »õ
35 î³1 »ñ¿óÇÝ
36 ² ´ ~ ÇëÏ »õ ·ñ» ³ É
37 ² ã ³ ñáõÃÇõÝù
38 ² ´ Û ³ å ³ Û
39 ´ ëÇñ» ³ É Ç
40 ´ ÏáñÍ ³ ÝÙ ³ ÝÝ
41 î³ ³ åñ»É

դոց[1] չարաց, որք «սրեցին զլեզուս իւրեանց որպէս[2] զաւձ, եւ թոյնք իժից ի ներքոյ շրթանց նոցա»‴: 61 *Յաւելում եւ զայս եւս, որ անձնամատն[3] զարշելի չէ վկայ եւ ո՛չ կարէ գալ յառաջ յատեան ուղղոց, այլ բացէ ի բաց հալածի:* 62 *Քանզի զպիղծ դէմսն երեսք կնոջ պոռնկի աբարեալ եւ ելեալ ի թուոյ արանց. եւ խոստովանեալն առ քահանայն չէ վկայ՝ ըստ սիւնհոդոսական[4] կարգին, նախ քան զկատարումն[5] ժամանակի[6] սուրբ կանոնաց, եւ խորտակեալ[7] ապաշխարութեամբ եւ առնել[8] քաւութեանն[9] իւրոյ վկայս՝ զառաջնորդս եկեղեցւոյ:*

63 *Արդ, եկեսցեն ապաշխարեսցեն նախ մեղաւորքն խորգով եւ մոխրով, կրաւնաւորեալ[10] սրտի մտաւք, եւ ապա յետ ժամանակին հաւատարիմ բանք նոցա լինիցին:* 64 *Այլ եւ եպիսկոպոսք ընտրեալք եւ արդարք ոմանք ի հեռաստանէ եկեսցեն, յորոց վերայ ոչ լինիցին կարծիք ատելութեան. նոյնպէս եւ հարք սուրբք եւ աւագք, եւ[11] թող քննեն իբրեւ կամին եւ հաւատարմանան զիարդ եւ է[12]. եւ ապա յետ այնորիկ ամենայն իրաւք, որք կարեն[13] զսուրբ սեղանն եւ զսուրբ աթոռն փրկաւոր պատել՝ յիւրեանց[14] ոգիս պատեսցեն իբրեւ զսուգ առեալ վասն անկման փեսային, որ զՔրիստոս փոխանակէր ի մուտս սրբութեանց հարսին եկեղեցւոյ[15]. եւ շատ այլ ինչ աւելի քան ըստ արդար իրաւանցն, զոր սարսափեցի[16] գրել:* 65 *Ապա յայնժամ լինի հրամայեալս ի ձէնջ[17], թէ զայլ[18] ոք ընտրել[19] կամենայք, որում չէ հնար լինել[20], բայց եթէ բուռն զաւրութեամբ եւ կամ կամակոր[21] մտաւք ընդ Աստուծոյ կռուել[22]:* 66 *Բայց արդ, դուք թիկունս տուք Աստուծոյ ըստ իմումս խորհրդակցութեան, զի առ հանդերձեալսն դատաստանք ձեր քաղցր եղիցին առաջի տիեզերական ատենին. եւ փառս եւ պատիւս[23] ընկալջիք յԱստուծոյ ընդ երկայն աւուրս[24]»:*

67 *Արդ, իբրեւ ընթերցաւ զայս յետկար նամակի[25], յոյժ զամաւթի հարեալ, ստեաց չարաթոյն[26] նենգողացն. զի ուր եւ գրեաց նա զայսպիսիս[27], ոչ ուստեք ըստ կամաց ընկալաւ պատասխանիս, այլ բազում յանդիմանակաց մեղադրութիւնս:* 68 *Մանաւանդ զի ոմանք եւս ի խրոխտապանծ մոլենախանձ զրաբանողացն աստուածասաստ իմն գոգցես բարկութեամբ հարեալ կորեան. զի ուրումն[28] ի նոցանէ ապիրատ շրթունք որդնեռաց[29] լքեալ[30], ի բազմաց տեսութիւն գոլով եւ ինձ իսկ գլխովին,*

1 ² Ù ³ ñ ¹ áÛ

2 ² ´ ¸ î[1]î[3] áñ å ¿ë, î[2] Çµñ»õ

‴ Սղմ. ՃԼԹ 4

3 ´ ³ ÝÓÝ ³ Ù ³ ï ÝÝ, î[3] µáÉáñ ûñÝÏùª ½ ³ ÝÓÝ ³ Ù ³ ï Ý

4 ² ëÇõÝû ï áë ³ Ï ³ Ý, ´ ëÇÝá ¹ áë ³ Ï ³ Ý

5 ¶ ¸ ½Ï ³ ï ³ ñáõÙÝÝ

6 ² > Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ, î[3] Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇÝ

7 ´ Ëáñ ï ³ Ï»É

8 ² Û ³ éÝ»É

9 ´ ù ³ õáõÃ» ³ Ý

10 ² ÏñûÝ ³ õáñ» ³ Éù

11 î[1-3] > »õ (² ´ ¶ ¸ ª áõÝ»Ý)

12 ² ¶ ¸ î[1] ½»ñ ¹ »õ¿, ´ ½» ¹ »õ¿. î[2] Ã»ñ»õëª ½Ç ³ ñ ¹ »õ ¿. î[3] µáÉáñ ûñÝÏùª ½»ñ ¹ áõ¿ Ï ³ Ù ½» ¹ áõ¿. ÁÝÃ»éÝÉÇ ¿ »õ ³ ë ï Ã»ñ»õëª ½Ç ³ ñ ¹ »õ ¿, Ñ ³ Ù ³ Ó ³ ÛÝ ÙÇáõÙ Ûû-ñÇÝ ³ Ï ³ óÝ ½áñ »¹ ³ ù í»ñ ³ · áÛÝ

13 î[2] Ï ³ ñÍ»Ý, ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ñ»Ý

14 î[3] ½Çõñ» ³ Ýó

15 ´ »Ï»Õ»óáÛ

16 ¶ ¸ î[1]î[3] ë ³ ñë ³ ÷»ó ³ Û

17 ² Ó»½

18 ´ ½ ³ Ûë

19 ¶ ¸ ÁÝ ï ñ» ³ É

20 ¶ ¸ ÉÇÝÇÉ

21 ´ Ï ³ Ù ³ Ï ³ ñ

22 ¶ ¸ Ï éáõÇÉ

23 î[2-3] å ³ ï Çõ, ² ´ ¶ ¸ î[1] å ³ ï Çõë

24 î[1] Û ³ õáõñë

25 ¶ ¸ Û» ï Ï ³ ñÝ ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ

26 ¶ ¸ î[1]î[3] ã ³ ñ ³ · áÛÝ

27 ² ½ ³ Ûë åÇëÇëë

28 ² áõñ»ÙÝ, ¸ áñáõÙÝ

29 ² áñ ¹ Ý»é ³ óù

30 ² Éù» ³ Éù, ´ É» ³ É

սատակեցաւ. իսկ ուրումն[1] որովայնն հաշեալ[2] եւ հարեալ[3] ընդ հարկաւոր պիտոյսն[4] գարշութեան[5] խաւն ի վայր վայթի: 69 *Իսկ անձնամատնն[6] ջերմամբ մեծաւ եւ տապախառն հրով վառեալ, եւ խաղաւարտ[7] ի վերայ[8] եռացեալ[9] մեռանէր:* 70 *Եւ[10] մնացեալքն ապա դիմեցին մեղայասացութեամբ[11] առ ոտս հայրապետին, տագնապաւ տարակուսեալք եւ դողացեալք յիրաւացի պատուհասէն, որք եւ թողութիւն գտին:* 71 *Այլ եւ սպարապետն մեծ սարսափմամբ սրտի զարհուրեալ, երկնչելով յարագահաս[12] դատաստանացն Աստուծոյ, բազմահառաչ պաղատանաւք եւ արտասուաւք անկեալ առ ոտս հայրապետին, հայցէր թողութիւն[13] մեղանչական մոլորութեանն[14], զոր եւ ընկալաւ իսկ աննախանձ սրտի սիրով ըստ հաւատարիմ խնդրողին՝ արժանի թողութեան եւ աւրհնութեան զնոսա առնէր հաւատոց կատարելութեամբ:*

72 *Եւ այսոքիկ մեծաւ երկիւղիւ առ ի[15] յինէն գրով դրոշմեալ ձեզ եղեւ յիշատակ առ յապա[16], զի հայեցեալք[17] յելս գնացից կորստականացն պատուհասից, մի՛ ոք զնոյն անցս չարչարանաց եւ[18] զձաղանս եւ զձաղկանս խոխոտիցի կրել՝ որպէս եւ նոքայն, որք[19] ընդ Յուդայի անկեալք[20] գնացին ի տեղիս[21] իւրեանց:*

ԼԱ.[22] 1 *Բայց Սմբատայ հաւաստապէս[23] հաստատեալ թագաւորութիւնն[24], հնարէր ըստ Պաւղոսի ընդ ամենեսեան յարդարել[25] զխաղաղութեան[26] սիրոյն պայման[***]:* 2 *Եւ նախ ըստ հայրենի կարգացն ուխտի ոչ զատէր զինքն ի սիրընթաց մտերմութենէ կայսերն Հոռոմոց[27] Լեւոնի, ընծայիւք բազմաւք եւ նուիրական պատարագաւք զնա մեծարեալ ըստ հեզահամբոյր հանդարտութեան իւրոյ:* 3 *Վասն որոյ եւ կայսր[28] ոչ եթէ[29] փոքր ինչ քան թէ մեծամեծս նմա ընձեռէր պարգեւս եւ պատիւս գեղեցիկ[30] զինուց եւ զարդուց եւ ոսկեհուռ[31] հանդերձս[32] զգեստուց, եւ ըմպակս[33] եւ բաժակս, եւ կամարս ականակապս ի համակ ոսկւոյ, այլ եւ մեծ քան զայն[34] այն էր, զի որդի սիրելի կայսր զՍմբատ[35] իւր[36] անուանէր՝ սիրալիր դաշամբք ուխտից:* 4 *Իսկ իբրեւ զայս ամենայն լսէր թագատուն Սմբատայ[37] ոստիկանն Աֆշին, եւ զհաստատուն անշուշտ*

1 ² ÙÇáõÙÝ, ¶ ¸ áñáõÙÝ
2 î³1 Ñ ³ É» ³ É, î³1 Ñ ³ ñ» ³ É »õ Ñ ³ É» ³ É
3 ´ Ñ ³ É» ³ É »õ Ñ ³ É» ³ É] Ñ ³ ß» ³ É »õ Ñ ³ ñ» ³ É
4 ² åÇ ï áÛë
5 ² ´ · ³ ñßáõÃ» ³ ÝÝ
6 ² î³ ³ ÝÓÝ ³ Ù ³ ï Ý
7 ² ´¶ î¹î³ Ë ³ Õ ³ õ ³ ñ ï ù, ¸ Ë ³ Õ ³ í ³ ñ ï ù, ÜËÝ.261.-ëñµ·.ª Ë ³ Õ ³ õ ³ ñ ï
8 ² ´¶ î¹î³ í »ñ, ÜËÝ.261.ëñµ·.ª í »ñ
9 ¶ ¸ î¹î³ »é ³ ó» ³ Éù
10 ² ´¶ ¸ î¹î³ »õ, î² ÇëÏ
11 ² ¸ Ù»Õ ³ ³ ë ³ óáõÃ» ³ Ùµ
12 ² ´¶ ¸ î¹î³ Û ³ ñ ³ · ³ Ñ ³ ë, î² Û»ñ ³ · ³ Ñ ³ ë
13 ¸ ¶ î¹ ½ÃáÕáõÃÇõÝ
14 ² î¹ ÙáÉáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ÙáÉáõÃ» ³ Ý
15 ¶ ¸ î¹î³ > Ç
16 ´ Û ³ å ³ Û
17 ² ´¶ ¸ î¹ Ñ ³ Û»ó» ³ Éù, î²⁻³ Ñ ³ Û»ó» ³ É
18 î¹î³ > »õ

19 ² ´ áñ
20 ² ´ ³ ÝÏ» ³ É
21 ² ´ ï »ÕÇ
22 ´ ·É. .É ³ ., î³ Յաղագս խռովութեան Աֆշնի ոստիկանին ընդ Սմբատայ արքային, եւ ապստամբութեան [illegible]
23 î³1 Ñ ³ ë ï ³ ï ³ å¿ë
24 ´ ¸ î¹î³ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
25 ´ Û ³ ñ¹ ³ ñ» ³ É
26 ¶ î¹ ½Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
*** Բ. Կորնթ. ԺԳ. 11 «Աստուած խաղաղութեան եւ սիրոյ՝ եղիցի ընդ ձեզ»
27 ² ÑñáÙ ³ Û»óõáó, ´ ÑéáíÙ ³ Û»óõáó
28 î³ Ï ³ ÛëñÝ
29 ¶ ¸ Ã¿, ² ´ > »Ã¿
30 ² ´ ·»Õ»óÇÏë
31 ´¶ ¸ î³ áëÏ»Ñáõé, ² î¹⁻² áëÏ¿Ñáõé
32 ² ´¶ ¸ Ñ ³ Ý¹»ñÓë, î¹⁻³ Ñ ³ Ý¹»ñÓ
33 ² ÁÙå ³ Ï
34 ´ ½ ³ Ûë ³ ÛÝ] ½ ³ ÛÝ
35 ² ½ëÙå ³ ï
36 ¶ > Çõñ
37 ² ëÙå ³ ï ³ Û

սիրոյ միակամութիւն նորա ընդ կայսեր, ի խոր խոցեալ եւ խանդացեալ[1] ընդ իրսն, եթէ գուցէ դաւ ինչ նմա ի նոցանէ լինիցի, առեղծանել[2] հատանել փութայր զկապ միաբանութեան սիրոյ նոցա: 5 *Վասն որոյ զաւր բազում գումարեալ, խորհէր չուել, գալ, հասանել[3] ի Հայս:* 6 *Զոր վաղվաղակի արքային Սմբատայ[4] զգացեալ զչարիմաց խարդաւանս Ափշնի[5], վաղվաղակի հորդան[6] տայր զաւրաց իւրոց նախարարակոյտ բազմութեամբ եւ քաջամարտիկ[7] արանց պատերազմողաց, եւ աջողակ զինաշարժից իբրեւ արանց երեսուն հազարաց[8], եւ գնայր ընդ առաջ[9] նորա մինչեւ ի գաւառն Ռոտոկաց[10], մերձ յԱտրպատական:* 7 *Եւ մինչ չեւ[11] մերձեալ հասեալ էր ի զաւրս թշնամեացն, պատգամս ի ձեռն դեսպանի առ Ափշին առաքէր. «Ընդէ՞ր, ասէ, զչարեալ դիմեալ գաս յոչ ինչ պէտս. զի թէ սէր ընդ կայսեր եդի, եւ այն եւս վասն ձեր աւգտի, զի թերեւս որ պիտոյ է ամիրապետին մեծի, եւ զքո եւս, դիւրաւ[12] զպէտս ի[13] Յունականաց անտի գտանել մարթացից, եւ ի նպաստ աւժտութեան[14] ձեզ ընծայել զերեւելի հանդերձից եւ զարդուց եւ զսպասուց վայելս. այլ եւ վաճառականաց, որք ըստ[15] դենիդ[16] քո, բացեալ ճանապարհ, զի արասցեն մուտ յաշխարհս նոցա եւ ի նոցա լիութենէն փարթամացուսցեն զձեր գանձարանսդ»:*

8 *Իսկ իբրեւ զայսպիսի[17] հեշտալիր բանից ոճ[18] լուաւ Ափշինն եւ ետես, զի ընտիր ընտիր[19] եկեալ սպառազէնս հասեալ առ դուրս մերձ կային, այնուհետեւ ի պատգամաւորութիւն սիրոյ զչարին բանս փոփոխէր:* 9 *Եւ ապա երկաքանչիւրք նոքա յերիվարս[20] ահիպարանոցս աշտանակեալք եւ հանդիպեալք միմեանց, եւ բազում պատիւս եւ պարգեւս թագաւորականս իւրերաց ընծայեալ[21], նա դառնայր գնայր յԱտրպատական[22], իսկ արքայ[23] Սմբատ[24] ընդ կրունկն դարձեալ, հասանէր ի մայրաքաղաքն Դվին[25]:* 10 *Եւ վասն զի ըստ առաջնոյ կիտին եդելոյ ոչ ետես զնոսա հնազանդեալս ի ծառայութիւն ինքեան[26], եւ զսակ արքունի հարկաց եւ մաքսից նուազեցուցեալ, եւ[27] ապա դուռն եւս քաղաքին փակեցաւ ընդդէմ նորա. նա պաշարեալ ուժգնապէս զնոսա եւ բազում աղխատրոյզ[28] չփոթմունս եւ աւարառութիւնս եւ տնկակոտորութիւնս[29] եւ հրացանութիւնս զնոքաւք զեղեալ, ստէպ ստէպ զերկեամ մի զայս առնէր. յորմէ ապա նեղեալ, տագնապեալ, տարակուսեալ եւ զմիմեամբք ելեալ:* 11 *Այնուհետեւ հանդիսադիրք մարտիցն եւ գլխաւոր ոստիկանք եւ հրամանատարք քաղաքին՝ եղբարք երկու[30], որոց անուանք[31] Մահ-*

1 ¶¸î[1]î[3] Ë³Ýï ³ó»³É
2 ²-¸î[1-3] ³é»ÕÍ³Ý»É, ÜËÝ.396.ëñµ·.ª ³é»ÕÍ³Ý»É
3 ²´¶ > Ñ³ë³Ý»É
4 ² ëÙå³ï³Û
5 ² ³÷ßÝÇÝ
6 ¸Ûáñ¹³Ý
7 ¶ù³ç³Ù³ñ¹ÇÏ
8 ²¶¸ .Éé.³ó
9 ²Û³é³ç
10 ²´¶¸î[1]î[3] éáïáÏ³ó, î[2] éáïáÏ³Û. ÜËÝ.470.ëñµ·.ª éáëï³Ï³Û. ÑÙÙï. Æ.25
11 ´ ÙÇÝã»õ] ÙÇÝã ã»õ
12 ²¶¸î[1]î[3] ¹Çõñ³õ, ´î[2] ¹Çõñ»³õ
13 ²´ > Ç
14 ² ÝÙ³ëï ûÅ³Ý¹³ÏáõÃ»³Ý
15 ²-¸î[1-3] ÁÝ¹, ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áëï] ÁÝ¹
16 ¸¶ ¹»ÝÇï
17 ²´¶¸½³Ûë å³ÇëÇ, î[1-3] ³Ûë å³ÇëÇ
18 ´ û×] á×
19 ´ ÁÝïÇñ] ÁÝïÇñ ÁÝïÇñ
20 î[1]î[3] »ñÇí³ñë
21 ² ÁÝÍ³Û»³Éù
22 î[1]Û³ ïñå³ï³Ï³ÝÝ
23 î[3] ³ñù³Û
24 ² ëÙå³ï
25 ² ¹õÇÝ
26 ´ Í³é³ÛáõÃ»³Ý ÛÇÝù»³Ý
27 î[2] > »õ (²´¶¸î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
28 ¶¸ ³Ë³ïñáÛ½
29 ¶¸ ïÝ³Ïáï áñáõÃÇõÝë
30 ²¶¸ .µ.
31 ² ³Ýõ³ÝùÝ

մետ[1] եւ Ումայի[2], արտաքս ելեալ գիշերի փախստեայք լինէին. զոր եւ զգացեալ եւ զհետ կրթեալ զաւրացն եւ ձերբակալ արարեալ, ածեն[3] արքային[4]: 12 Եւ նորա տոռամբք[5] կապանաց[6] եւ վարոցաւք զնոսա տանջեալ եւ առեալ ի նոցանէ բազում գանձս ոսկւոյ[7] եւ արծաթոյ, առ կայսր[8] Լեւոն երկաթի շղթայիւքն[9] զնոսա առաքէր[10]: 13 Անշուշտ նուաճեալ այնուհետեւ զքաղաքացիսն ընդ լծով ծառայութեան իւրոյ եւ ինքն ձեռնթափ լեալ, ի գիտս աշխարհաց բազմաց[11] զամենեսեան յանձանձէ, ածէ համագունդ եւ ընդ իւրեաւ նուաճէ, զոմանս հեշտականաւն[12] բանիւ[13] եւ զոմանս արդեամբք յինքն յանկուցեալ[14]: 14 Ըստ որում եւ մեծ կուրապաղատն Վրաց եւ համախոհք[15] իւր գեղեցիկ կարգաց ուղղութեամբ հաւանեալք եւ հնազանդեալք լինէին: 15 Իսկ զոմանս ձեռներէց զաւրութեամբ հարստահարեալ[16] զընդվզեալսն եւ յոտին կացուցեալ: 16 Եւ այսպէս ձգեալ[17] աճեցուցանէր զշառաւիղ[18] տէրութեան իւրոյ յարեւմտից հիւսիսոյ[19], մինչեւ ցԿարնոյ[20] քաղաք, եւ անդր[21] եւս քան զԿղարջս՝ քերեալ մինչեւ[22] առ ափն ծովուն մեծի, եւ մինչեւ[23] ցսահմանս Եգերացւոց եւ մինչեւ ցստորոտ մեծի[24] լերինն Կովկասու, զԳուգարացիս եւ զԾանարս՝ մինչեւ ցԴուռն Ալանաց, առեալ եւս յինքն եւ զամրոց դրան պահակի նոցա. եւ անտի ի հարաւակողմն կոյս՝ զԿուր գետով[25] մինչեւ[26] ի քաղաքն Տփխիս. եւ զՈւտի գաւառ մինչեւ[27] ի քաղաքն Հունարակերտ եւ մինչեւ[28] ի Տուս[29] եւ ի Շամքոր: 17 Եւ այսպէս ընդարձակեալ[30] զսահման տէրութեան[31] իւրոյ, որք[32] ընդ լծով արքունի սակից եւ բեկարաց[33] եւ մաքսից կացուցեալ, զզէն քաջութեան մարտի իւրոյ[34] նշան յաղթութեան կանգնէր:

ԼԲ.[35] 1 Ձայսու[36] ժամանակաւ ահագին իմն յեղակարծումն[37] ժամու սաստիկ շարժմանց եղելոց ի գիշերի ի Դվին[38] քաղաքի բազում սասանումն եւ սարսափումն եւ դղրդումն եւ կործանումն զբնակչաւք քաղաքին զեղեալ, հիմն ի վեր տապալէր: 2 Վասն զի առ հասարակ ի վայր փլուզեալ զպատուար[39] պարսպացն[40] եւ զապարանս գլխաւորացն[41] եւ զտունս

1 ´¶¸ Ù³ÑÙ»ï, ²î[1-3] Ù³ÑÙ¿ï
2 ÜËÝ.343.ëñµ·.ª áõ ï ³Ûñ±] áõÙ³ÛÇ
3 ´ ³Í¿ÇÝ
4 ¶ ³ñù³ÛÇ
5 ´ ïáé³Ùù
6 ² ïáé³Ùµ Ï³å»³É
7 ²´¶¸î[3] áëÏõáÛ, î[1-2] áëÏáÛ
8 ² Ï³ÛëñÝ
9 ´î[3] ßÕÃ³ÛÇõù
10 ²¶¸î[1]î[3] ³é³ù¿ñ, ´î[2] ³é³ù¿
11 î[2] > µ³½Ù³ó (²´¶¸î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
12 ²´¶¸ Ñ»ßï³õ³Ý³õÝ, î[1-3] Ñ»ßï³Ï³Ý³õ
13 ´¶¸î[1] µ³ÝÇ
14 ² Û³Ý·áõó»³É
15 ¸î[3]2 Ùï³ËáÑù] Ñ³Ù³ËáÑù
16 î[1] Ñ³ñëï³Ñ³ñ»³Éù
17 ²´¶¸î[1]î[3] Ó·»³É, î[2] Ó·ï»³É
18 ²-¸î[1-3] ½½ß³õÇÕ, ÜËÝ.244.ëñµ·.ª ½ß³é³õÇÕ
19 ² ÑÇõëëáÛ
20 ²´¶¸ óÏ³ñÝ³Û
21 ²¶¸ ³Ý¹
22 ´ > ÙÇÝã»õ
23 ´ ÙÇÝã
24 î[3] > Ù»ÍÇ. î[3]1 Û³õ»Éáõª Ù»ÍÇ
25 ´ ·Çï»Éáí] ·»ïáí
26 ´ ÙÇÝã
27 ´ ÙÇÝã
28 ²¶ ÙÇÝã
29 ´ ïáõñë
30 ²¶¸ ÛÁÝ¹³ñÓ³Ï»³É
31 ´ ï¿ñáõÃ»³ÝÝ
32 ²´¶¸ áñù, î[1-3] áñ, ÜËÝ.245.ëñµ·.ª »õ] áñ
33 ² µ»Ï³ñ°ñ³ó, ¶¸î[1] µ»Ï³ñ³ñ³ñ³ó
34 ´ ~ ÇõñáÛ Ù³ñïÇ
35 ´ ·É. .Éµ., î[3] Յաղագս սասանման Դվնի քաղաքի, եւ գրելոյ Մաշտոց վարդապետի առ քաղաքացին գիր մխիթարութեան
36 ¶ Û³Ûëáõ] ½³Ûëáõ
37 ² Û»Õ³Ï³ñÍáõÙ, ´ Ñ»Õ³Ï³ñÍáõÙÝ, î[1] Û»Õ³Ï³ñÍ
38 ² ¹õÇÝ
39 ² ½å³ïõ³ñ
40 ¶ å³ñëå³óë
41 ´ ·ÉË³õáñ³ó

ռամկաց[1], իբրեւ գերիզուտ վայրս առապարաց յական թաւթափել տեսանիւր[2], այլ եւ զաստուածաշէն եկեղեցիս կաթողիկոսարանին[3] եւ զայլ եւս հաստահեղոյս վկայարանս՝ դղրդեալ, քանդեալ, աւերեալ ի վայր հոսէին[4], որ գրեթէ[5] իբրեւ զփապար[6] վիմուտս դերբկաց[7] սարսափելի տեսողացն երեւէր[8]: 3 *Այլ եւ հեղձամղձուկ, յարկածածուկ, հողաթաւալ, հողահեղձոյց սատակումն դիակոյտ բազմութեանն, որ կարծրագոյն քարեղէն եւ անկարեկիր միտս էր ստացեալ, յարդարէր զնա ի բազում ողբս[9] եւ յարտասուրաթոր[10] կականմունս:* 4 *Թողում ասել զազգակիցս եւ զկարեկիցս եւ զլծակից հարազատութիւն մարդկան, որոց կականումն եւ ողբումն եւ աշխարումն զուժից ճչոյ եւ կանչոյ եւ կառանչոյ, եւ աղիողորմ ձայնք երգեցիկ կուսանաց[11] եւ սեւազգեաց կանանց եւ արանց՝ վշտահար հեծութեամբ սգացելոց՝ մինչեւ յերկինս բարձրացեալ հասանէր:* 5 *Իսկ զբազմութիւնսն[12] դիականցն ոչ բաւեալ[13] տալ գերեզմանաց[14], զբազումս ի վիհս եւ ի խորափիտս[15] եւ ի դարափլակս[16] ընկեցեալ ծածկէին[17]:* 6 *Եւ այսպէս ահ բարկութեանն ահափետ զամենեսեան[18] առնէր, պաշարմամբ զգածեալ զմնացեալսն[19]:*

7 *Զայսպիսի[20] լուեալ[21] զաստուածասաստ բարկութիւնն[22] սրբոյ առնն[23] Աստուծոյ Մաշտոցի, որ բնակեալն էր ի Սեւան կղզւոջ[24] բազմահանդէս ճգնութեամբ, գրեալ թուղթ առ գանեալսն մնացական[25] աւրինակ զայս.*

8 *«Զհամաշխարհականդ խորտակումն, զոր բուռն զաւրութեամբ մանրեալ ճմլեաց աստուածային հնձանահար[26] ի[27] բարկութեան մեղաց մերոց բազմացելոց[28] գիտացի, հաւատացեալ եւ սիրուն տեա՛րք իմ եւ սիրելի եղբա՛րք, զյանկարծակի հասեալդ ի վերայ զհնձանահարութիւն դառն արտասուաց եւ զաւրհաս անտանելի տուգանաց մահու[***], որ դարձոյց յողբ[29] զխնդութիւն ձեր:* 9 *Վասն զի հուր եկեր[30] միանգամայն եւ փշրեաց զմայրս[31] մարդկեղէն անտառաց. եւ ահա լայնութիւն ծովու եւ բարձրութիւնք լերանց ոչ բաւեցին[32] արգելուլ զարագաթեւ[33] հրամանն:* 10 *Աւա՜ղ դառն լուսոյ աւուրն կործանման, որ մինչդեռ ի սեղանս վայելչութեան իւրեանց կերակուրք[34] ի բերանս էին, բերանսեցան[35] ի բարկ բաղխման[36] անչափ աղէտիցն:* 11 *Վասն զի լքին*

---

1 ¸ î[3] é ³ ÙÏ ³ óÝ
2 ² ¶ ¸ î[1]î[3] ï »ë ³ ÝÇõñ, î[2] ï »ë ³ Ý¿ñ
3 ´ î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
4 ¶ ¸ î[1]î[3] Ñáë¿ÇÝ, ² ´ î[3] Ñáë¿ñ
5 ´ ·ñ¿ Ã¿
6 ² ´ ¶ ¸ ½÷ ³ å ³ ñ, î[1-3] ½÷ ³ å ³ ñë
7 ¶ ¹»ñµ ³ ó
8 ¶ ¸ î[1]î[3] »ñ»õÇõñ
9 ² ´ ¶ ¸ áÕµë, î[1-3] áÕµ
10 ² ½ ³ ñ ï ûë ³ Ãáñ, ´ ΰ ³ ñ ï ûëñ ³ Ãáñ
11 î[3] · áõë ³ Ý ³ ó. î[3] µáÉáñ ûñÝÏù ª Ïáõë ³ Ý ³ ó
12 î[3] ½µ ³ ½ÙáõÃÇõÝ
13 ² ¶ ¸ î[1] µ ³ õ»É
14 î[1]î[3] · »ñ»½Ù ³ Ý ³ óÝ
15 ´ Ëáñ ³ ÷» ï ë
16 î[3]1 ï ³ ñ ³ ÷É ³ Ïë
17 ¶ ¸ î[1]î[3] ÉÇÝ¿ÇÝ] Í ³ ÍÏ¿ÇÝ
18 ² ½ ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý ³ Ñ ³ ÷» ï ë, ´ ½ ³ Ñ ³ ÷» ï ³ Ù»Ý»-ë» ³ Ý

19 ´ ½Ý ³ ó» ³ ÉëÝ
20 ¸ î[1] ½ ³ ΰë åÇëÇë
21 ² Éõ» ³ É
22 ² ´ î[3] µ ³ ñÏáõÃÇõÝ
23 ´ î[1]î[3] ³ éÝ
24 ² î[1] ÏÕ½áç
25 ´ ÙÝ ³ ó ³ Ï ³ Ýë
26 î[3]1 ³ ñ¹ ³ ñáõÃÇõÝ] ÑÝÓ ³ Ý ³ Ñ ³ ñ
27 ¶ ¸ î[1] ÑÝÓ ³ Ý ³ Ñ ³ ñÇ] ÑÝÓ ³ Ý ³ Ñ ³ ñ Ç
28 ² ´ µ ³ ½Ù ³ ó»Éáó, ¶ ¸ î[1-3] µ ³ ½Ù ³ ó»Éáΰ
*** Հմմտ. Եսայ. ԿԳ. 3
29 ² ´ ΰáÕµë
30 ¶ ¿Ï»ñ
31 ² ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ù ³ ΰñ
32 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ñ ³ óÇÝ] µ ³ õ»óÇÝ
33 ¶ ½ ³ ñ ³ ñ ³ Ã»õ
34 ² Ï»ñ ³ Ïáõñ
35 ´ µ»ñ ³ Ýë Ëó ³ Ý, ¶ µ»ñë»ó ³ Ý] µ»ñ ³ Ýë»ó ³ Ý
36 ´ î[1]î[3] µ ³ ÕËÙ ³ Ý, ² ¶ ¸ î[2] µ ³ ËÙ ³ Ý

ծնաւղք[1] *զծնունդս իւրեանց, եւ տղայք ա-ղէտիւք հրաժարեցան*[2] *ի ծնողաց*[3]*:* 12 *Գե-րեզմանք նոցա տունք նոցա եղեն, եւ ի յարկս իւրեանց իբրեւ ի դամբանի*[4] *թաղե-ցան:* 13 *Աւա՛ղ ի վերայ չարչարեցելոցդ եւ*[5] *հնձեցելոցդ՝ առ հասարակ հարցդ եւ եղբարցդ, զի թակարդափակեաց*[6] *Տէր զբազմութիւն ազգաց ժողովրդեան իւրոյ՝ անեւերոյթ սուսերաւ ի միում վայրկենի ժամու վանեալ եւ իբրեւ զջուր հեղեալ ցամաքեցոյց, կամ իբրեւ զծուխ սպա-ռեաց*[7] *եւ աչախիլ խաւարաւ զամենեսեան զմեզ ծածկեաց:* 14 *Երանի՛ աչացն*[8]*, որք*[9] *ոչ տեսին զնոր եւ զանլուր դատապար-տութիւնն, զոր ընկալաք, եւ հատուցաւ մեզ. զի որ երբեմն ի միասին սիրալիր խնդութեամբ խրախամտեալք բերկրէիք՝ ծնողաւք եւ եղբարբք եւ զարմիւք եւ զա-ւակաւք հնչեցուցեալ Տեառն զբարբառս աւրհնութեան, այժմ անտանելի տարա-կուսանաւք յանկարծահաս խաւարազ-գած*[10] *մթութեամբք տոչորեալ, եւ ստուեր*[11] *անգամ ոչ թողաւ մխիթարու-թեան*[12]*, եւ ո՛չ յոյս*[13] *ինչ ելից զձեզ փո-խանորդութեան եւ լուծման ըստ կենացս, բայց միայն Աստուծոյ եւեթ մարդասիրու-թիւնն. ըստ որում եւ գիտէք իսկ, զի ո՛չ ինչ կայ հոգ Աստուծոյ, քան թէ միայն*[14] *զմարդկան*[15] *ուղղութիւն եւ փրկութիւն, վասն զի մեք մոռանամք զԱստուած, եւ զմեզ՝ ինքն*[ա]*:* 15 *Այսպէս ապա ընդոստու-ցեալ զարթուցանէ*[16] *ըստ իւրում ողորմու-թեանն*[17] *եւ մարդասիրութեանն, քանզի այսպէս հաւանիմ զտանջելն Աստուծոյ*[18]*, ասեն Գիրք*[19]*, որով խրատէ զչարացեալ անզգամութիւնս մեր:*

16 *Դարձեալ՝ մի՛ զարմանայք վասն անքննելի նորայն դատաստանաց, թէ զիա՞րդ կորուսանիցէ զարդարն ընդ ամ-բարշտին*[20]*. նախ եւ առաջին՝ զի ոչ*[21] *է ար-դար եւ ոչ մի*[բ]*, վասն*[22] *զի ամենեքեան խո-տորեցաք ի միասին եւ անպիտանացաք*[գ]*. ապա չէ ինչ կարի չար, եթէ մահն՝ որում պարտապան եմք, այն մեզ*[23] *վրիժաբար հասանիցէ*[24]*:* 17 *Յետ այնորիկ ապա որպէս զարեւն եւ զանձրեւն եւ զամենայն բա-րութիւնս ի միասին*[25] *վայելեն արդարք եւ մեղաւորք*[26]*, այսպէս եւ զբաժակ պատու-հասին ի միասին ըմպեն. իսկ իւրաքան-չիւրոցն*[27] *պատիւն եւ պատուհասն առ հանդերձեալ աւրն պահի:* 18 *Արդ, վասն զի այսպէս մինչեւ ցմեզ հաստատեալ են իրաւունք արարչին՝ անաչառ վարելով առ ամենեսեան, ընկալարուք զակամայսդ*[28] *որպէս կամաւոր*[դ]*, որով յայտնի լիցի ի-մաստութեան եւ գիտութեան եւ*[29] *հաւա-տոց ձերոց հանդէս:* 19 *Եւ զպարտական*

---

1 ² ÍÝáÕù
2 ² ´ Ññ ³ Å ³ ñ»óÇÝ
3 ¸ ÍÝûÕ ³ ó
4 ² î¹ ¹ ³ Ùµ ³ ñ ³ ÝÇ
5 î¹ »õ Ç
6 ² î³ Ã ³ Ï ³ ñÃ ³ ÷ ³ Ï» ³ ó, ´ Ã ³ Ï ³ ñ¹ ³ Ï» ³ ó
7 ´ ëå ³ é ³ ó
8 ² ´¶ ¸ ³ ã ³ óÝ, î¹⁻³ ³ ã ³ ó
9 ² ´ áñ
10 ¶ ¸ Ë ³ õ ³ ñ ³ ½·» ³ Í, î¹î³ Ë ³ õ ³ ñ ³ ½·» ³ ó
11 ² ë ï õ»ñ
12 ² ÙËÇÃ ³ ñáõÃÇõÝ
13 ´ ▯á▯ëÝ
14 î³ > ÙÇ ³ ▯Ý
15 ´ Ù ³ ñ¹ Ï ³ Ý

ա Հմմտ. Բ. Տիմ. Բ. 12
16 ² ¶ ¸ î¹î³ ÁÝ¹áë ï áõó ³ Ý¿] ÁÝ¹áë ï áõó» ³ É ½ ³ ñ-Ãáõó ³ Ý¿
17 î³ áÕáñÙáõÃ» ³ Ý
18 î² ³ ë ï áõÍá▯ ½áñ (² ´¶ ¸ î¹î³ > ½áñ)
19 ² ·Çñ·
20 ¶ ³ Ýå ³ ñß ï ÇÝ, ¸ ³ Ùå ³ ñß ï ÇÝ
21 ´ î² áã áù (² ¶ ¸ î¹î³ > áù)
բ Հռմ. Գ. 10
22 ² > í ³ ëÝ
գ Սղմ. ԺԳ. 3, Հռմ. Գ. 12
23 î³4 ³ ÝÙ»Õ] ³ ▯Ý Ù»½
24 ¶ ¸ Ñ ³ ë ³ ÝÇóÇ
25 ² ´¶ ¸ > Ç ÙÇ ³ ëÇÝ (î¹⁻³ᵃ áõÝ»Ý)
26 ¶ Ù»Õ ³ õáñùë
27 î² Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáó, ² ´¶ ¸ î¹î³ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ
28 ´ ½ ³ Ï ³ Ù ³ ▯¹
դ Հմմտ. Ա. Պետր. Ե. 2
29 î¹ > »õ

գոհաբանութիւնդ ձեր մատուսջիք նմա, որ մխիթարիչն է վհատութեան սրտից, որով եւ բնականդ իսկ էք նորա ընտանութեամբ ըստ քրիստոսական հաւատոցն եւ ուղիղ վարուց եւ առաքինասէր եւ ուղղափառ կարգաւ յերկիւղ Տեառն հաստատեալք: 20 *Եւ նա տացէ ձեզ Հոգի մխիթարութեան եւ յոյս բարեաց ի սիրտ սուրբ. եւ բնական սփոփանաւք լցուսցէ զձեզ զմնացեալսդ ամենայն՝ զհաւտ եւ զհովիւ, մոռացումն առնելով ծանր եւ մեծ վշտացդ:* 21 *Եւ ըստ չարչարանաց ելից նոցա ի հովտէս տրտմութեան, հաւասար չարչարելոց վկայիցն Քրիստոսի հաշուեսցի*[1]*, հանգուցեալ զհոգիս նոցա ի յարկսն*[2] *լուսոյ, եղծանելով զգիր պարտեաց նոցա՝ զբանից եւ զգործոց եւ զմտածութեանց, եւ դասաւորելով ի խոստացեալ բարիսն, որ պահի սիրողաց իւրոց որ յաւիտենից»:*

22 *Զայս բան բարեզգեաց ընթերցեալ առաջի բազմաց եւ լուեալ յունկանէ մնացելոց ժողովրդոցն յահէ սաստիցն*[3] *Տեառն, ոչ սակաւ մխիթարութիւն յանձինս իւրեանց դնէին, այլ եւ արժանի այնմիկ չար ամպրոպի զինքեանս վարկեալս*[4] *արժանիս*[5] *ընդ անաւրէնս խառն ի նոսայն մեղաց, առ միմեանս ասելով*[6]*. «Յիրաւի թէ եւ քրիստոնեայք եւս ի ծուխ բարկութեան հեթանոսաց թմրեալ*[7] *պատժապարտ*[8] *գտան, վասն զի ոչ ելեալք ի Սեգովրայ*[9]*, խառնակեցաք ընդ հագարացիսն*[10] *եւ ուսաք զգործս նոցա, որ գտաւ իսկ ի գայթակղութիւն*[11] *մեզ»:*

23 *Այլ արդ, այս սակս եղկելի տարակուսական աղէտիցս*[12] *քեզ բաւականացեալ, զի մի՛ առաւելն քան զայս պատերազմող*[13] *լսելեաց*[14] *անցցէ. այլ*[15] *մեք զառաջակայսն տեսցուք:*

ԼԳ.[16] 1 *Իսկ դաւաճանաւղ*[17] *Ափշինն այն ոստիկան, զորմէ կանխեալ*[18] *ասացաք զնմանէ*[19]*, իբրեւ ետես զպատշաճաբար յաջողուածս*[20] *արքային Սմբատայ*[21]*, որ եւ զբարձրաձեռն տիրելն հիւսիսականաց*[22] *ազգացն*[23]*, եւ ողոքել*[24]*, հրահանգել ի հնազանդութիւն իւր զգազանաբարոյ զգրոհսն, եդ ի մտի իւրում ո՛չ կալ նմա յայնմ հետէ ընդ իւր ի միակամութիւն*[25] *սիրոյ եւ հնազանդութեան սակի խոստմանն, այլ եւ ակն ածեալ*[26] *եւս, թէ գուցէ ոչ լնուցու զսակ հարկացն, որ ի վերայ կայր:* 2 *Եւ վասն այնորիկ աճապարէ հատանել, խզել զվնասուցն պատճառաց կապուածս*[27]*, որ զՍմբատայ*[28] *էին նմա*[29] *կարծիք. եւ ապա վարանեալ ի գաղտնիս եւ առ ինքն զբազմութիւն զաւրացն գումա-*

---

1 ² Ñ³ßõ»ëóÇ, ´ Ñ³ßáõ»ëóÇ. ÜËÝ.225.ëñµ·.ª Ñ³-ßáõ»ëóÇ, ¶¸ î$^{1-3}$ Ñ³ßï»ëóÇ

2 ¸ î^{1}î^{3} Û³ñÏë

3 ² ´¶¸ ë³ëïÇóÝ, î$^{1-3}$ ë³ëïÇó

4 ² í³ñÏ»³Éáí

5 ´ ³ñÅ³ÝÇ

6 ² ´¶¸ ~ ³ë»Éáí ³é ÙÇÙ»³Ýë

7 ´ ÃÙµñ»³É

8 ² ÃÙñ»³Éù å³ïÅ³å³ñïù

9 ¶¸ ë»ùáíñ³Û: Հմմտ. Յոհ. ԺԹ. 22-30

10 ¶¸ Ñ³ù³ñ³óÇëÝ

11 î^{1} ·³ÛÃ³ÏÕáõÃÇõÝ

12 ² ´¶¸ î^{3} ³Õ¿ïÇóë, î$^{1-2}$ ³Õ»ïÇóë

13 ² ´¶ å³ï»ñ³½ÙûÕ

14 ¶¸ î^{1} ÉëáÕ³ó. î^{3} µáÉáñ ûñÝÏùª ÉëáÕ³ó, î^{3}1 Éë-áõÙª Éë»É»³ó, áñáõÙ »õ Ñ»ï»õ»ó³ù

15 ² ´ > ³ÛÉ

16 ´ ·É. ,É·. î^{3} Յաղագս մարտնչելոյ Ափշինի ընդ Սմբատայ արքայի, եւ կապանաց կաթողիկոսին

17 ² ´¶¸ ¹³õ³×³ÝûÕ, î$^{1-3}$ ¹³õ³×³ÝáÕ

18 ² Ï³ÝËË»ó³ù

19 î^{2} > ½ÝÙ³Ý¿ (² ´¶¸ î^{1}î^{3a} áõÝ»Ý)

20 ² Û³çáÕõ³Íë

21 ² ëÙå³ï³Û

22 ² ÑÇõëëÇ³Ï³Ý³óÝ, ´ ÑÇõëÇõë³Ï³Ý³ó

23 ² ³½·³ó

24 ¶¸ î^{1} áÕáù·»É

25 ´ ÙÇ³ÏáõÃÇõÝ

26 ² ³Í»É

27 ² Ï³åõ³Íë

28 ² ½ëÙå³ï³

29 ² Ýáñ³

րեալ, իբր թէ յայլ իմն կողմունս նմա բան գնալոյ հասեալ կայ. եւ իբրեւ գշուինդն իմն յորդեալ[1], ելեալ, հարեալ զաւրէն հեղեղաց՝ յողողել, գերփել, կործանել զեդեալ[2] հիմունս լաւութեան, ո՛չ գիտելով զայն արքային Սմբատայ[3] մինչ[4] գայր հասանէր ոստիկանն ի Նախջաւան: 3 *Որ թէպէտ եւ[5] լուեալ զբաւթն[6] եւ հապճեպ[7] ստիպով ջանայր առ ինքն զզաւրս իւր գումարել, սակայն ո՛չ ժամանէր աճապարել ընդ առաջ[8] նորա որպէս միւսանգամն[9], մինչ եկն եհաս[10] ի Դվին[11] քաղաք:* 4 ***Իսկ** արքայի[12] զթիկունս յամուր վայրս տուեալ եւ հրովարտակս[13] ընդ ամենայն կողմանս սփռեալ, վաղվաղակի գային, կուտէին տարմաբար համագունդ նախարարք Հայոց, մեծաւ զաւրու հանդերձ:* 5 ***Այլ** եւ ի հիւսիսականաց[14] անտի ոչ դուն[15] ինչ եկեալք ի կոչաւնս[16] արքայի՝ աղեղնաւորք կորովեաց եւ տիգաւորք նիզակաց, վառեալք ի զէնս[17] եւ ի զարդս:* 6 ***Եւ** ապա դէտակն ի վեր ամբարձեալ[18], ժողովէին ի գիւղն[19] Վժան, որ ի ստորոտս[20] Արագած լերինն[21]:* 7 ***Իսկ** մեծ կաթողիկոսն[22] Գէորգ գնայր ընդ առաջ[23] ոստիկանին, զի թերեւս ջանահնարն[24] լինել[25] նորա առ Ափշնին[26], զսիրտ քարեղէն նորա կակղել բաւեսցէ, եւ խնամարկել բանաւոր հաւտի[27] Տեառն[28]:* 8 ***Զոր** բարեբարոյ[29] տեսութեամբ զնա նախ ընկալեալ եւ ըստ արբանեկութեան Նեռինն յինքն զմիտս նորա յանգուցեալ[30], յղէ զնոյն ինքն պատգամ առ արքայ Սմբատ[31]՝ դաւաճանութեամբ դաւոյ առ ինքն կոչել[32], գալ զթագաւորն[33]. ոչ գիտելով արդարամիտ եւ պարզ սրտիւ այրն Աստուծոյ կաթողիկոսն[34], թէ յորոգայթ իւր զարքայն ջանայ խոնարհեցուցանել եւ յափշտակութեամբ առ ինքն ձգել:* 9 ***Իսկ** իբրեւ մեծիմաստ խոհականն չառնոյր յանձն զերթալն ըստ սադրելոյ նախարարացն, դառնայր գնայր կաթողիկոսն[35] առ ոստիկանն:* 10 ***Եւ** թէպէտ բազում անգամ ամենեցուն աղաչեալ զնա չկրկնել[36] զերթալն[37] առ չարաբարոյ հեթանոսն[38], սակայն չարգելաւ նա՝ իբր ոչ ստել զեդեալ ուխտն ընդ նմա:* 11 ***Իսկ** ոստիկանն իմացեալ զոչ դաւաճանելն Սմբատայ[39] ըստ պատգամաւորութեան[40] կաթողիկոսին[41], հրամայէ ունել*

1 ´ Ûáñ¹áñ»³É
2 ² ½»é»É
3 ² ëÙå³ï³Û
4 ´¸î¹ ÙÇÝã»õ
5 î¹⁻³ > »õ (²´¶¸ª áõÝ»Ý)
6 ¸ ½µû¹Ý
7 ¸ Ñ³å×¿å
8 ²´Û³é³ç
9 ²´ ÙÇ³Ý·³Ù³ÛÝ
10 ¶ ¿Ñ³ë
11 ² ¹õÇÝ
12 ²´¶¸ î¹î³ ³ñù³ÛÇ, î² ³ñù³ÛÇÝ
13 î¹î³ Ññáí³ñï³Ï
14 ² ÑÇõëë³Ï³Ý³ó, ´ ÑÇõëÇëÇõë³Ï³Ý³ó
15 ² ¹áÛÝ
16 ´ Ïáãáõ³Ýë
17 î¹½¿Ý
18 ² Ñ³Ùµ³ñÓ»³É
19 ²´ ·»ÕÝ
20 î³ëïáñáï
21 ´¶ É»ñÇÝ
22 ´î¹ Ï³ÃáÕÇÏáëÝ
23 ´ ÁÝ¹³é³ç
24 ²¸î¹ç³Ý³ÑÝ³ñ, ´ Ç ç³Ý³ÑÝ³ñÝ
25 ¶¸ ÉÇÝÇÉ
26 ²´ ³÷ßÇÝÇÝ
27 ² Ñûï ÇÝ
28 ² > ï»³éÝ
29 ² µ³ñ»µ³ñáÛ
30 ´Û³ÝÏáõó»³É
31 ² ëÙå³ï
32 ¶¸ î¹î³ Ïáã»É, ²´î² Ïáã»³É
33 î¹î³ Ã³·³õáñÝ
34 ´î¹ Ï³ÃáÕÇÏáëÝ
35 ´î¹ Ï³ÃáÕÇÏáëÝ
36 ´ ãÏñÏÝ»³É, ¶¸ ã»ñÏÝãÇÉ, î³ »ñÏÝã»É. î³ µáÉáñ ûñÝÏÙª ã»ñÏÝã»É
37 î¹î³ »ñÏÝãÇÉ (î³ »ñÏÝã»É) ã»ñÃ³É] ãÏñÏÝ»É ½»ñÃ³ÉÝ
38 ² Ñ»Ã³ÝáëëÝ
39 ² ëÙå³ï³
40 î¹î³ å³ï·³Ù³õáñáõÃ»³ÝÝ
41 ´î¹ Ï³ÃáÕÇÏáëÇÝ

դնել զնա ի շղթայս եւ ի ձեռնակապս[1] եր-կաթիս[2], եւ ինքն խաղայ գնայ ի վերայ արքային Սմբատայ[3], մուտ[4] առ նա կա-լեալ իբրեւ բանակետղ ի գիւղն[5] Դողս: 12 *Ապա յետ երից աւուրց գունդ կազ-մեալ, գումարտակ եղեալ, ի կռիւ ընդ ար-քային[6] կաքաւէր:* 13 *Անդ[7] ապա ի քաջ ա-րանց սուսերամերկաց եւ ի լայնալիճ ա-ղեղնաւորաց նետից աՀագին աՀափետ աւրՀասք մաՀու Հասուցանէին[8] իսմայե-լեան[9] գնդին[10], եւ այր զախոյեանն[11] իւր Հարուածեալ՝ յերկիր կործանէր, տապաստ դաշտիցն արկեալ. եւ զմնացեալսն ցա-նեալ ցրուեալ եւ փախստեայ զբանա-կաւն[12] այլազգեաց[13] արկեալ, Հազիւ պաՀ-նակել պաշտպանել կարէին միայն զտեղի կացոցի կարաւանին իւրեանց:*

14 *ԱյնուՀետեւ ապա[14] ոստիկանն չար ի ծովածուփ ալիք[15] կուտակելոցն[16] եւ փրփրացեալ լեռնացելոց՝ շիջեալ Հատա-նէր. եւ փոխանակ գազանական սաստիցն յաղերս մատուցեալ, Հայցէր տալ ցնա զսակն արքունի եւ դնել ուխտ երդման սակս ոչ զատանելոյ ի նորայն միաբանու-թենէ:* 15 *Իսկ արքայն տնաւրինեալ զաշ-խարՀի զխաղաղութիւն, անյապաղ զխնդիրսն կատարէր եւ երեւելի պատուա-կան աւժտութիւնս ընծայից նմա մատու-ցանէր՝ ոչ սակաւս ինչ, եւ առ ի նմանէ[17] գտանէր ըստ թագաւորաց ՀրաՀանգաց պատիւս պերճութեան:* 16 *Եւ ապա յու-ղարկեալ գնայր ոստիկանն, ընդ իւր տա-նելով զմեծ[18] կաթողիկոսն[19] նովին շղթա-յիւք. եւ անդ ի մէջ թշնամեացն՝ մարմնոյ նեղութեամբ բառնայր զբեռն ծանրատաղ-տուկ տառապանաց. ոչ որոշեալ[20] նմա սպասաւոր ձեռնասուն[21] զոք, որ պատ-րաստէր նմա[22] մաՀիճս[23], կամ ջուր ի ձեռս արկանել, կամ անձեռոցս մատուցանել, կամ սկուտեղ[24] առաջի դնել[25], կամ ջուր ըմպելոյ առ ի զծարաւ բժշկել:* 17 *Եւ այս-պէս ըստ[26] սրբոց կապելոց չարչարեալ եւ արտասուաւք միշտ թացեալ զանկողինս իւր, ի մշտնջենամռունչ սաղմոսս Համա-կէր եւ անձանձրոյթ[27] յաղաւթս[28] նաՀա-տակէր, միայն զի ո՛չ վրիպեսցի ի նաւա-Հանգիստն[29] կենաց Հասանել[30]:* 18 *Իսկ իբ-րեւ ամիսք երկու[31] կատարէր ի բանտի անդ[32], ապա ոստիկանն Հագարացի գանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ պաՀանջէր ի մեծ կա-թողիկոսէն[33], անշուշտ նամակ երդման կնքեալ, որ զի թէ տացէ[34] արձակեսցի ի կապարանէն եւ առաքեսցի պատուով յա-թոռ իւր:* 19 *Իսկ սորա զգացուցեալ մեզ*

1 ² ´¶ ¸ Ó»é ³ Ï ³ åë, î[1-3] Ó»éÝ ³ Ï ³ åë
2 î[1]î[3] Ó»é ³ Ï ³ åë »ñÏ ³ ÃÇó, î[3]1 Ó»éÝ ³ Ï ³ åë »ñÏ ³ -ÃÇë
3 ² ëÙå ³ ï ³ Û
4 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ùáõ ï , î[2] Ù ³ õ ï
5 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
6 ² ¶ ¸ î[1] ³ ñù ³ ÛÇ
7 ¶ ¸ ³ Ý ï
8 ÜËÝ.225.ëñµ·.ª Ñ ³ ë ³ Ý¿ÇÝ] Ñ ³ ëáõó ³ Ý¿ÇÝ
9 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ ÝÝ, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, î[2] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý, î[3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ ÝÝ
10 î[1]î[3] ·Ý¹Ç
11 ² ´¶ ½ ³ ËáÛ» ³ Ý
12 ´ ½µ ³ Ý ³ Ï ³ Ý
13 ´ ³ ÛÉ ³ ½·» ³ óÝ
14 ² ~ ³ å ³ ³ ÛÝáõÑ» ï »õ
15 ¸ ³ ÉÇÏ, î[3] ³ É» ³ ó
16 î[3]2 Ïáõ ï ³ ó»ÉáóÝ, î[3]1 Ïáõ ï ³ Ï»ó»ÉáóÝ
17 ´ ÝÙ ³ Ý¿Ý
18 î[3]4 > ½Ù»Í
19 ´î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÝ
20 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] áñáß»É
21 ´ Ó»é ³ ëáõÝ
22 ² ´¶ ¸ > ÝÙ ³
23 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] Ù ³ ÑÇ×ë, î[2] Ù ³ ÑÇ×
24 ² ´¶ ¸ î[1] ëÏáõ ï »Õ, î[2] ëÏáõ ï Õ
25 î[3] > Ï ³ Ù ³ ÝÓ»éáóë… ³ é ³ çÇ ¹Ý»É
26 ² - ¸ î[1-3] ÁÝ¹, ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áë ï] ÁÝ¹
27 ² ´¶ Û ³ ÝÓ ³ ÝÓñáÛÃ
28 ¶ ³ ÕûÃë
29 ² ÝõÑ°Ýë ï , ´ Ý ³ õ ³ Ñ ³ Ý·Çë ï
30 ¶ Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ
31 ² ¸ .µ.
32 ¸ ³ Ý ï
33 ´î[1] Ï ³ ÃáõÕÇÏáë¿Ý
34 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ï ³ ó¿, î[2] ï ³ ó¿

զհոգւով չափ զհոգն[1] մեր՝ եպիսկոպոսի[2] դրան իւրոյ եւ այլ եւս կղերց[3] եկեղեցւոյն, ըստ աւրինի գերելոց[4] յածիլ, շրջիլ[5] ընդ գլխաւոր նախարարս եւ իշխանս աշխարհիս եւ ժողովեալ միանգամայն զխնդիր պահանջման ոստիկանին, վաղվաղակի առաքեցաք ըստ հրամանի արքային[6] Սմբատայ[7] առ մեծ իշխանն արեւելից Համամ: 20 *Վասն զի ոստիկանն ընդ այն ժամանակս հասեալ ի Փայտակարան քաղաք, ընդ իւր տանէր զմեծ կաթողիկոսն[8], յոր[9] իբրեւ ժամանեալ, հապճեպով[10] մերքն հասին առ նա:* 21 *Իսկ նա յինքն[11] հայցեալ զհայրապետն առնոյր. եւ յառաքեալ զանձն առ ի[12] յիւրմէն եւս յաւելեալ[13] ի լրումն սակին, տայր տանիլ[14] ոստիկանին:* 22 *Եւ հաւատոց[15] պաշտպանութեամբ թեւակոխեալ փափագմամբ[16] իշխանն ի տեսանել զհայրապետն մեծ[17], եւ մարմնաւոր պիտոյից բովանդակապէս[18] բաւականացեալ ի հեռաւոր ււտարութեանն[19], եւ յարբանեկութեան պայմանի սպասաւորեալ, առաքէ զնա ի Հայս:* 23 *Զոր իբրեւ տեսին հաւտքն զհովիւն բանաւոր ոչխարաց, մեծապէս առլցան խնդութեամբ բազմաւ. եւ յամենայն եկեղեցիս զպաշտաւն բարեկարգութեան բարձրացուցեալ, անդադար զտէրունեանն[20] կանոն աղաւթիցն կատարէին ի փառս Աստուծոյ:*

ԼԴ.[21] 1 *Զայսու[22] ժամանակաւ Աշոտ՝ իշխանն մեծ Վասպուրական կողմանցն[23] եւ քեռորդի արքային Սմբատայ[24], խոնարհեալ ի նենգապատիր բարբանջանս ոմանց եւ հրապուրեալ, երկփեղկեաց ի բաց զդաշինս ուխտին, որ ընդ Սմբատայ[25] արքայի՝ քեռւոյ[26] իւրոյ, եւ չուեալ գնաց առ ոստիկանն Աֆշին՝ իբրեւ ի պատճառս պարգեւաց նմա եւ յայտ ածել[27] զհնազանդութիւն միամտութեան[28] առ նա, ոչ նկատեալ նախ զչարն, որ ի գոյացութիւն իւրին[29] էր տեսանել:* 2 *Եւ երթեալ, ապա բազում եւ երեւելի ընծայս ոստիկանին տարեալ մատուցանէր. եւ այլ եւս կարասիս[30] բարձեալ տարեալ միում միում[31] նախարարաց նորա զաղտախթէր՝ մեծագունի ակնկալեալ բարձի եւ պատուի[32] եւ վերընկալուչ զնա առնելոյ ինքնիշխան կամաց. որ ոչ թերեւս աւելի քան որ ի ձեռս իւր էր՝ առեալ լինէր, բայց միայն պատուասէր[33] զարդու զնա զգեստաւորեալ եւ յուղարկեալ, եկեալ[34] ի բաց, միայն զանհասական վէրսն[35] յոգիս ընդունէր:*

---

1 ´ ½Ñá·ÇÝ
2 î³ ÃáõÇ ÉÇÝ»Éª ½Ñá·Ý Ç Ó»éÝ »åÇëÏáåáëÇ
3 ² ·Õ»ñó
4 ² ·ñ»ÉáóÝ
5 ²´ Û³Í»³É ßñç»³É
6 ²´¶¸ î¹î³ ³ñù³ÛÇÝ, î² ³ñù³ÛÇ
7 ² ëÙå³ï³Û
8 ´î¹ Ï³ÃáõÕÇÏáëÝ
9 ²´¶¸ î¹ ½áñ] Ûáñ
10 ² Ñ³å×»å
11 ´ ÇÝùÝ
12 ¸ î¹⁻³ > Ç (²´¶ª áõÝ»Ý)
13 ² ¸ ³õ»É»³É
14 ²´ ï³Ý»É
15 î¹ Ñ³õ³ï³ó
16 ²´¶¸ ÷³÷³·Ù³Ùµ, î¹⁻³ ÷³÷³ùÙ³Ùµ
17 ¸ î¹î³ ~ ½Ù»Í Ñ³Ûñ³å»ïÝ
18 ´ µ³õ³Ý¹³Ï³å¿ë
19 ²´¶¸ ûï³ñáõÃ»³ÝÝ, î¹⁻³ ûï³ñáõÃ»³Ý

20 ²´¶¸ ½ï¿ñáõÝ»³ÝÝ, î¹⁻³ ½ï¿ñáõÝ»³Ý
21 ´ ·É. .É¹., î³ Յաղագս պատերազմէութեան Աշոտոյ իշխանին, եւ պատերազմելոյ Սմբատայ արքային ընդ Աֆշինայ
22 ¶ µ³Ûëáõ] ½³Ûëáõ
23 ²´¶¸ î³ ÏáÕÙ³ÝóÝ, î¹⁻³ ÏáÕÙ³Ýó
24 ² ëÙå³ï³Û
25 ² ëÙå³ï³Û
26 ²´¶ ù»éáÛ
27 î³Ç Û³Ûï ³Í»³É] »õ Û³Ûï ³Í»É, î³4 »õ Û³Ûï ³Í»³É
28 ´ ÙÇ³Ùï áõÃ»³ÝÝ
29 î¹ ÇÉÇÝ (íñåÏ)
30 ²´¶¸ î³ Ï³ñ³ëÇë, î¹⁻² ½Ï³ñ³ëÇë
31 ´ ÙÇáõÙ] ÙÇáõÙ ÙÇáõÙ
32 ² å³ïáõÛ
33 ² å³ïõ³ë¿ñ
34 ²´¶ î¹î³ »Ï»³É, ¸ î²î³1 »Ï³ó
35 ²¶¸ ½³ÝÑ³ë³Ï³Ý í¿ñëÝ, ´î² ½³õñÑ³ë³Ï³Ý í¿ñë: î¹ í¿ñëÝ

3 *Իսկ արքայ Սմբատ*[1] *միայն զլրութիւն պատուեալ*[2], *սպասէր առ ի նմանէն*[3] *հաւանական միտս դարձի առ նա ստանալ եւ մերկանալ զամաւթալի դէմս տգիտութեանն*[4]. *այլ նորա անփոյթ զայս արարեալ, ոչ դառնայր ի բերս բարւոյն արկից:* 4 *Յետ սակաւ աւուրց ինչ եւ մեծ իշխանն Սիւնեաց ըստ սորին սակի զսոյն զայս գործեալ*[5], *երթայր եւ նա առ Ափշինն, յորմէ եւ նա թափուր իբրեւ զնա դարձեալ եկեալ:* 5 *Եւ ապա այնուհետեւ զղջացեալ զփեռեկտիլն*[6] *ի միաբանութենէ արքայի, խաղապատելով աղերսէր՝ մի՛ ունիլ*[7] *նմա ի բանի*[8] *զյանցուածս*[9] *իւր կամ մերժել յառաջին խնամոցն*[10] *հայրաբուն սիրոյն:* 6 *Իսկ արքայ*[11] *Սմբատ*[12] *ոչ ինչ անջրպետ ի մէջ արկեալ նախկի այցելութեանն*[13], *գրկալիր սիրով առ ինքն*[14] *յանձանձէր աճել*[15]՝ *իբրեւ զորդի սիրելի մեծապատիւ պերճութեամբ զնա չքեղացուցանել*[16]:

7 *Յայնմ ժամանակի իմաստութեամբ եւ շնորհաւք, եւ քաջութեամբ եւ ուժոյ պնդութեամբ*[17] *երեւելի էր Գագիկ Արծրունի:* 8 *Եւ զի էր նա աներ Աշոտոյ*[18] *իշխանին մեծի, զորմէ բանս նախաճառեցաք, յինքն ապա զիշխանն մեծ յանդուգանէր*[19] *նանրական եւ նենգ խորհրդոյ*[20] *սրտիւ, եւ ի պատճառս*[21] *զբաւսանաց սիրոյ զերեսին եղբարսն բասրեալ ածեալ ի միասին՝ զԱշոտ փեսայ իւր եւ զԳագիկ եւ զԳուրգէն, եւ ի միասին*[22] *զնոսա կապեալ երկաթի կապանաւք, դնէ ի բանտի:* 9 *Եւ յինքն զտէրութիւն նորա գրաւեալ, իշխան առ հասարակ կողմանցն այնոցիկ կարգի հարստապէս*[23] *ճոխութեամբ:* 10 *Իսկ արքայ Սմբատ*[24] *թէպէտ եւ ընդ ակամբ հայեցեալ՝ ոչ կամէր զայն այնպէս լինել*[25], *սակայն եւ ոչ ընդ պատուհասից կորզան զիշխանացեալն Գագիկ հանէր. մանաւանդ զի միամտութեամբ սրտի հնազանդեալ նուաճէր*[26] *ընդ լծով ծառայութեան արքայի*[27]:

11 *Յետ այսորիկ արքայ Սմբատ*[28] *իբրեւ ետես զմիատարր խաղաղութիւն*[29] *մշտնջենաւորեալ ի Հայս եւ միաբան ընդ նմա լինել*[30] *նախարարաց*[31] *յուխտ սիրոյ, եդ ի մտի իւրում երթալ*[32], *հարթել*[33], *հաստատել եւ*[34] *նուաճել զաշխարհն եւս Տարաւնոյ եւ զկողմանս նահանգին եւս*[35] *Աղձնեաց, զի մի՛ տարամերժեսցի*[36] *սեպհականութիւն*[37] *ազգացն այնոցիկ ի բնիկ տէրութենէն*[38]:

1 ² ëÙå ³ ï
2 ² å ³ ïõ» ³ É
3 î[3] ÝÙ ³ Ý¿
4 î[3] ï ·Ç ï áõÃ» ³ Ý
5 ¶ ¸ î[1] ·áñÍ» ³ ó
6 ´¶ ¸ ½÷»é»ÏÇÉÝ
7 ² ´ î[3] áõÝ»É
8 ² ¶ µÝÇ°
9 ² ½Û ³ Ýóõ ³ Íë
10 ² ËÝ ³ Ùáó
11 ¶ ¸ î[1] > ³ ñù ³ Û
12 ² ëÙå ³ ï
13 ´ ³ Ûó»ÉáõÃÇõÝ
14 ² ÛÇÝùÝ
15 ´ ³ Í¿ñ
16 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ßù»Õ ³ óáõó ³ Ý»É, î[2] ßù»Õ ³ óáõó» ³ É
17 ´ åÝ ï áõÃ» ³ Ùµ
18 ¸ î[1] ³ ßá ï
19 ² ´ Û ³ ÝÏáõó ³ Ý¿ñ
20 ¶ ¸ î[1]î[3] ËáñÑñ¹áÛ, ² ´ î[2] ËáñÑñ¹á í
21 î[1] ½å ³ ï× ³ éë] Ç å ³ ï× ³ éë
22 ´ > ½ ³ ßá ï ÷»ë ³ Û Çõñ… »õ Ç ÙÇ ³ ëÇÝ
23 ² Ñ ³ ë ï ³ ï ³ å¿ë
24 ² ëÙå ³ ï
25 ¶ î[1] ÉÇÝÇÉ
26 ¶ ¸ î[1]î[3] Ýáõ ³ ×Çõñ
27 î[1] ³ ñù ³ ÛÇÝ
28 ² ëÙå ³ ï
29 ¶ ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝÝ
30 ² ´ ¸ î[3] ÉÇÝ»É, ¶ î[1-2] ÉÇÝÇÉ
31 ² ´ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ óÝ
32 ´ »ñÃ» ³ É
33 ² Ñ ³ ë ï »ºÉ] Ñ ³ ñÃ»É
34 ² ´ > »õ
35 ´¶ ¸ î[1]î[3] > »õë
36 ² ï ³ ñ ³ Ù»ñÅÇóÇ
37 ¸ î[1] ë»÷Ñ ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
38 ² ´¶ ¸ î[3] ï ¿ñáõÃ»Ý¿Ý, î[1-2] ï ¿ñáõÃ»Ý¿

12 Վասն զի մեծ իշխանն խմայելեան[1] Ահմատ, որ տիրեալ ունէր զՄիջագետս Ասորւոց[2] մինչեւ ցՊաղեստին, ձեռբակալ արարեալ զփեսայացեալն Արծրունեաց Ապլմախրայ[3], որ ի ծածուկ ունէր զհաւատ[4] քրիստոնէութեան[5] եւ փոխանակ բդեշխացն պայազատէր զաշխարհն Աղձնեաց, եւ ի բանտի զնա եդեալ՝ յինքն գրաւէր զսեպհականութիւն[6] տանն եւ զբնակիչս Սիմ լերինն:

13 Իսկ յետ ամաց ինչ ապա վախճանէր եւ մեծ իշխանն Տարաւնոյ Դաւիթ Բագրատունի. եւ փոխանակ նորա կացուցեալ ի տեղի եղբաւրորդի նորուն Գուրգէն: 14 Ապա եւ ընդ նմա եւս Ահմատայ մարտ եդեալ՝ մինչեւ սպանաւ ի պատերազմին[7]: 15 Իսկ Ահմատն ոտն առ ոտն յառաջ մատուցեալ, միապետել ջանայր զկողմանսն զայնոսիկ. եւ վասն զի որդի Դաւթի իշխանի մեծի՝ փեսայացեալ Շապհոյ եղբաւր[8] արքայի, եւ փոշիշն ամբաստանութեան նորա յաճախէր[9], եւ չարութիւնն[10] Ահմատայ մերկացեալ յայտ եկեալ էր, այնուհետեւ գումարտակ արարեալ արքայի զնախարարս Հայոց եւ համագունդ զամենայն զաւրս իւր՝ արս իբրեւ վաթսուն հազար[11], եւ գնայ, չուէ, երթայ, հասանէ մինչեւ[12] ի հանդէպ լերինն ըստ արեւելից Տարաւնոյ, բանակետղ անդ[13] կալեալ՝ տեսանել զորպէսն[14]: 16 Իսկ բիրտ բռնաւորն Ահմատ նստէր յարեւմտից Տարաւնոյ՝ բանակեղտ անդ[15] կալեալ առ ափն Եփրատ գետոյ. եւ վասն զի բան միակամութեան[16] էր առ Ահմատայ[17] ի գաղտնիս իշխանացելոյն Վասպուրականի Գագկայ[18], նենգապատիր խաբէութեամբ քաղցրացոյց ի կամս արքայի՝ չուել գնալ անտի ի հարաւակողմ կոյս, հանդէպ քաղաքագեղջն[19] Հողսայ, իբր թէ յայնմ մարզէ գոլ նոցա պատշաճ զգործ իւրին[20] վճարել խռովութեամբ կամ խաղաղութեամբ: 17 Իսկ արքայի ոչ ինչ կարծիք[21] լրտեսի զնմանէ լեալ, գնայ ընդ նմա: 18 Իսկ նորա նախ վաղվաղեալ եւ զհրապոյրսն զայն զեկուցեալ Ահմատայ, եւ ի պայման պատշաճ ժամու կիտին եդելոյ հրաւիրէր գալ ի վերայ. եւ[22] ինքն առաջնորդէր բազմութեան[23] զաւրացն ընդ լեառնակողմն[24] անջրդի, ապառաժ, մացառախիտ, քարաժայռ, անպողոտայ, ափափայ գնալով զաւրն ամենայն, զի յոլովք ի ծարաւս իւրեանց կթուցեալք սատակէին: 19 Եւ[25] այլ եւս զաւրքն ամենայն վայրագնաց ջլաձիգ[26] խզմամբ տաժանեալ, վաստակեալ, լքեալ, թալացեալ[27] թանձրադանդաղ ձանձրութեամբ եւ հատկլեալ, հազիւ հասանէին ի ջուր ինչ գեղջ մի Թուղխ[28] անուն. եւ անդր[29] գրեթէ[30] իբրեւ զգանեալս

1 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
2 ² ´¶î[3] ³ ëáñõáó, ¸î[1-2] ³ ëáñáó
3 ² ³ åÁÉÙ ³ Ëñ ³ , ´ ³ åÕÙ ³ Ëñ ³ Û
4 ² ´¶¸î[1]î[3] ½Ñ ³ õ ³ ï, î[2] ½Ñ ³ õ ³ ï ë
5 ² ùñÇë ï áÝ¿ ³ Ï ³ Ý
6 ¶¸î[1] ½ë»÷Ñ ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
7 ´¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÇ
8 ´ »Õµûñáñ¹Ç
9 ¶¸î[1]î[3] Û ³ × ³ ËÇõñ
10 î[3] ã ³ ñáõÃÇõÝ
11 ² ¶¸ .Ïé.
12 ² ¶¸î[1]î[3] ÙÇÝã»õ, ´î[2] ÙÇÝã
13 ¶¸ ³ Ý ï
14 ² ½áñ åÇëÝ

15 ¶¸ ³ Ý ï
16 ² ´ ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ý
17 ¶¸î[1]î[3] ³ ÑÙ ³ ï
18 ² ¶¸ ·áñ·Ï ³ Û, ´ · ³ · ³ Û
19 ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»Õç
20 î[3]4 ÇÙÝ] ÇñÇÝ
21 ² Ï ³ ñÍÇë
22 ² ´ > »õ
23 î[1] µ ³ ½ÙáõÃ» ³ Ùµ
24 ´¶ É»éÝ ³ ÏáÕÙ, ¸ É» ³ éÝ ³ ÏáÕÙ
25 ´ > »õ
26 ´ çÕ ³ ÓÇ·
27 ² ´¶¸ Ã ³ É ³ ó» ³ É, î[1-3] Ã ³ ÉÏ ³ ó» ³ É
28 ² ÃáõÕÃ, î[1] ÃáõË
29 ² ´î[1]î[3] ³ Ý¹, ¶¸ ³ Ý ï
30 ´ ·ñ¿ Ã¿

եւ գյաւղալոյծս[1] *առ Հասարակ անկեալ դնէին:* 20 *Իսկ ԱՀմատայ ըստ եդելոյ կի֊տին Գագկայ ստիպեալ զզաւրս իւր, մինչ֊դեռ առաւաւտն զգիշերն մերկանայր, Հա֊սանէին Հրոսակք ասպատակին՝ սփռեալ ի վերայ նորա*[2]*:* 21 *Անդ*[3] *ապա ի Հինէն Հա֊սելոյ ընդոստուցեալ իմն զաւրացն լքելոց եւ Հապճեպ*[4] *վարեալ*[5] *ի զրաՀս եւ ի զէնս եւ ի զարդս, եւ ձի կալեալ նախ ինքն իսկ արքայ յասպարիսի անցեալ առաքինա֊նայր, ապա եւ այլք ոմանք զկնի ասպա֊տակ տուեալ եւ ձի ի ներքս տարեալ, ընդ կրունկն զՀոլիրս ռազմի թշնամեացն դար֊ձուցեալ՝ Հատակտուր*[6] *առնէին:* 22 *Իսկ զայնպիսի*[7] *արիաբար մրցմունս տեսեալ Գագիկն, որ բղխեալն էր առ ի յիւրմէն զՀոտ մաՀու առ մղձկեալ սրտին, այլ իմն չար խորՀրդոց արբանեկեալ եւ Հէն Հա֊րեալ առ Հասարակ բանակին, եւ*[8] *Հրամա֊յէր նախ զխորանն*[9] *իւր յերկիր ընկենուլ եւ, բեռնակրացն բառնալ գնալ ընդ կրունկն:* 23 *Զոր տեսեալ բազմութեանն*[10] *եւ իրաւացի զայն կարծեալ, ամենեքեան նոյնպէս առնէին:* 24 *Վասն որոյ տեսեալ զայն արքայի եւ իմացեալ, եթէ*[11] *յայնմ Հետէ ոչ յաջողի նոցա գործ պատերազ֊մին, յետկոյս զինքեանս մղեալ՝ ի փա֊խուստ դառնային:* 25 *Անդ*[12] *ապա անկա֊նէր անփորձ եւ անկիրթ երիտասարդն՝ չքնաղագեղն Աշոտ, քեռորդի արքային, որ ի մեծ նախարարութենէ Հայկականս գրոՀի, ընդ նմին եւ այլ եւս տեարք պա֊տերազմողք*[13] *յաննշանից ոմանց՝ յիսնից*[14] *աւելի կամ պակաս, եւ այլ զաւրքն ցրուե֊ցան եւ*[15] *գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս:* 26 *Իսկ արքայն*[16] *եկեալ դադարէր ի Բագ֊րաւան*[17] *գաւառ՝ ի Հանգուցանել զխոնջ աշխատութեան իւրոյ:* 27 *Բայց դրժա֊դաւան*[18] *իշխանն Գագիկ ջանայր զիրս նենգութեանն*[19] *ի խորոջ*[20] *սրտին իբրեւ*[21] *ընդ գրուանաւ թագուցանել*[ա]*, ոչ գիտելով թէ չէ ինչ գաղտնի, որ ոչ գայցէ ի*[22] *յայտ*[բ]*:* 28 *Եւ իբրեւ եկն նա ի Վան՝ ի*[23] *Տոսպ*[24] *գաւառի, անդ*[25] *ապա զուարճա֊նայր, զուարթանայր՝ ի խրախ լինել*[26] *ըստ խրախութեան*[27] *սրտին*[28]*, ըստ որում՝ թէ սրտի բերկրեցելոյ երեսքն գուշակ են*[գ]*:* 29 *Իսկ ի վաղուեան*[29] *անդ*[30] *աւուրն պատ֊մուճանեալ նորա արքունական զգեստիւ եւ Հեծեալ ի ջորւոջ իւրում, ճախր*[31] *առեալ ճեմէր յասպարիզի*[32] *անդ*[33]*:* 30 *Իսկ ապա*[34] *Գագիկ՝ եղբայր մեծի իշխանին Աշոտոյ, երկու*[35] *եւս ՀամախոՀ Ամատունի արամբք*

1 ² ¶ ¸ î²î³ ½Ûû¹ ³ ÉáÛÍë, ´ ½Ûû¹ ³ ÉáõÍë, î² Ûû¹ ³ ÉáÛÍë
2 ² -¶ î² > Ýáñ ³ (¸ î¹î³ᵃ áõÝ»Ý)
3 ¶ ¸ ³ Ý ï
4 ¶ ¸ Ñ ³ å×¿ å
5 ² ´¶ ¸ î¹î³ í ³ é» ³ É
6 ¶ ¸ î¹î³ Ñ ³ ï ³ Ï ï áõñ
7 ² ½ ³ Ûë åÇëÇ
8 î² > »õ (² ´¶ ¸ î¹î³ᵃ áõÝ»Ý)
9 ² ´¶ ¸ Ëáñ ³ Ý, î³ ½Ëáñ ³ Ý
10 ´ µ ³ ½ÙáõÃ» ³ Ý
11 î¹î³ Ã¿
12 ¶ ¸ ³ Ý ï

13 ² ´¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕù
14 ² ¶ ¸ .Í., ´ î³ ÛÇëáõÝ, î¹ 50
15 ² óñõ»ó ³ Ý, ¶ ¸ î¹î³ óñáõ»ó ³ Ý »õ (² ´ î² > »õ)
16 ² ³ ñù ³ Û
17 ² µ ³ ·ñ»õ ³ Ý
18 ² ´¶ ¸ ¹ñÅ ³ ¹ ³ õ ³ Ý, î¹⁻³ ¹ñÅ ³ ¹ ³ õ, î³ áÙ ³ Ýùᵃ ¹Åá-Ë ³ ñÙ ³ ï, ¹ñÅ ³ ¹ ³ õ ³ Ý, ¹Åáõ ³ ñ ³ ¹ ³ õ
19 ´ Ý»Ý·áõÃ» ³ Ý
20 ² Ëáñáó
21 î¹⁻² > Çµñ»õ (² ´¶ ¸ î³ᵃ áõÝ»Ý)
ա Հմմտ. Մտթ. Ե. 15, Մրկ. Դ. 21
22 ¶ ¸ > Ç
բ Հմմտ. Մտթ. Ժ. 26, Մրկ. Դ. 22, Ղկ. Ը. 17, ԺԲ. 2
23 ´¶ î¹ > Ç
24 ² ¶ ¸ ï áë å, ´ î¹⁻³ ï áëµ
25 ¶ ¸ ³ Ý ï
26 ¶ ÉÇÝÇÉ
27 ² î¹ ËñáËáõÃ» ³ Ý
28 î³ > Áë ï Ëñ ³ ËáõÃ» ³ Ý ëñ ï ÇÝ
գ Հմմտ. Առկ. ԺԵ. 13
29 ² í ³ Õõ» ³ Ý
30 ¶ ¸ ³ Ý ï
31 ¸ ç ³ Ëñ
32 ² Û ³ ë å ³ ñÇ½Ç, ´ - ¸ î¹⁻³ Û ³ ë å ³ ñÇëÇ
33 ¶ ¸ ³ Ý ï
34 î³ > ³ å ³
35 ² ´ »ñÏáõù, ¸ .µ.

յանկարծակի ի վաղակաւորն յեցեալ եւ ի վերայ յարուցեալ իշխանապանծ խրոխտացելոյն, սրոյ ճարակ զնա տայրն: 31 *Եւ այնպէս յերկիր անկեալ վախճանեալ, թաղեցաւ ընդ Հարս իւր:* 32 *Իսկ կապեալն Աշոտ ելեալ, Հաստատէր*[1] *եղբարբքն Հանդերձ ի սեպՀական*[2] *իշխանութեան*[3] *իւրում:*

[4]33 *Բայց նախ քան զայս երկու*[5] *իշխանքն մեծամեծք, գլխաւորք եւ ալեւորք Հերաւք՝ Մուշեղ*[6] *իշխանն Մոկաց եւ*[7] *Գուրգէն իշխանն Անձեւացեաց, ատեան Հակառակութեան ի մէջ իւրեանց բարկութեամբ բորբոքեալ, սաստիկ դղրդմամբ*[8] *մարտ ընդ միմեանս եդեալ կռուէին*[9], *յորում պատերազմի սպանաւ իսկ Մուշեղ*[10] *իշխանն Մոկաց ի Գուրգենայ*[11]: 34 *Իսկ յետ երկեամ մի ամաց Գուրգենայ*[12] *Հեծեալ յերիվար*[13] *սրավար եւ յորս բաջաղեալ, եղեւ նմա անցանել ընդ փոքր ինչ Հեղեղատ, ուր ապա երիվարն վազս առեալ, փռնգալով եւ անկուշեալ*[14] *յետս կոյս*[15] *զիշխանն ընդոստուցեալ ընկենոյր. եւ բարձեալ զնա մեռեալ՝ տարան*[16], *թաղեցին ընդ Հարս իւր:* 35 *Եւ պայազատէ*[17] *զտէրութիւնն*[18] *զայն մեծն Ատոմ՝ որդի նորա ընդ նորա:*

ԼԵ.[19] 1 *Իսկ վշտասէր չարասէր ոստիկանն Ափշին լուեալ զայսպիսի գործեցեալ ոճիրս*[20] *եւ զդաւադրժաւղ*[21] *փախուստն Սմբատայ*[22], *եւ զլքումն եւ զլուծումն*[23] *զաւրացն*[24] *Հայոց, եւ զնենգումն*[25] *իսկ մեծամեծ աւագանւոյն*[26] *եւ զայլոցն եւս չեշտակի կտուրն ի միմեանց լինել*[27], *ի ճաՀ առեալ զայն ժամ*[28] *դիպաւղ*[29] *եւ պատշաճ գոլ իւրոյ կամացն*[30] *կատարման. եւ ի ծննդականութիւն չարի կառավարեալ զմիտս իւր՝ դիմեալ, մռմռեալ*[31], *յարուցեալ գայր իբրեւ զՀեղեղատ սաստիկ, զի չար ուղխիւքն*[32] *դղրդեալ*[33] *ողողեսցէ*[34] *զտունս Թորգոմեան եւ թափեսցէ ի թագաւորն զթոյնս իւրոյ դառնութեան*[35]: 2 *Եւ չուեալ*[36] *ընդ Ուտի գաւառ, գայ ի կողմանս Գուգարաց եւ Վրաց, զի նախ զնոսա նուաճեսցէ կամ զշփոթ*[37] *ամբոխից*[38] *ի մէջ արկցէ, զի մի՛ յաջողեսցի*[39] *ուրեք*[40] *երբեք*[41] *փախուստ ի նմանէ Սմբատայ*[42]: 3 *Եւ վասն զի նախարարք կողմանցն այ-*

1 ¶¸î[1]î[3] Ñ³ëï ³ ïÇõñ
2 ¶¸î[1]î[3] ë»÷Ñ³Ï³Ý
3 ² ÇßË³ÝáõÃ»³ÝÝ
4 ´ ·É. .É».
5 ²¶¸ .µ.
6 ´ ÙáõÕ»É] Ùáõß»Õ
7 ²´ > »õ
8 ¶¸ ¹Õñ¹Ù³Ùµù
9 ² Ïéí¿ÇÝ
10 ´ ÙáõÕ»Õ
11 ² ·áõñ·¿Ý³□
12 ² ·áõñ·¿Ý³□, ´ ·áõñ·ÇÝ³□
13 ´ »ñÇí³ñ
14 ²´¶¸î[3] ³ÝÏáõß»³É, î[1-2] ³Ý·áõß»³É
15 ´¶¸ □»ïÏá□ë
16 ²î[1] ï³ñ»³É
17 ¶¸ å³□³½³ïÇ¿ñ
18 ´ ½Ù»ÍáõÃÇõÝÝ] ½ïÇ¿ñáõÃÇõÝÝ

19 ´ > .É»., î[3] Յաղագս դիմելոյ Ափշնի իշխանի ի վերայ Սմ-բատայ, եւ գերելոյ զընտանիս նորա
20 ² û×Çéë, ´¶ û×Çñë
21 ²´¶ ½¹³õ³¹ñÅûÕ, ¸î[1-3] ½¹³õ³¹ñÅáÕ
22 ² ëÙå³ï³□
23 ²´¶ ~ ½ÉáõÍáõÙÝ »õ ½ÉùáõÙÝ
24 ²´¶¸î[1]î[3] ½ûñ³óÝ, î[2] ½ûñ³ó
25 ¶ ½Ý»Ý·áõÙÝÝ
26 ´î[3] ³õ³·³ÝõáÛÝ, ¶ ³õ³·³□ÝáÛÝ, ²¸î[1-2] ³õ³-·³ÝáÛÝ
27 ¶¸î[1] ÉÇÝÇÉ
28 ´ □³□ÝÅ³Ù] ½³□Ý Å³Ù
29 ²´¶¸ ¹Çåûö, î[1-3] ¹ÇåáÕ
30 ¸î[1]î[3] Ï³Ù³ó
31 ² ÙñÙé»³É
32 ² áõËÇõùÝ
33 ²¶ ¹Õñ¹»É³õ, î[1]î[3] ¹Õñ¹»É»³õ
34 ²¶¸° ÕûÕ»ëó¿ (¸ áÕáÕ»ëó¿)
35 ¸î[1]î[3] ~ ¹³éÝáõÃ»³Ý Çõñá□: ² ¹³éÝáõÃ»³ÝÝ
36 ² ãõ»³É
37 î[1]î[3]ß÷áÃ
38 ²´¶¸î[1]î[3] ³ÙµáËÇó, î[2] ³ÙµáËÇ
39 ´ ³çáÕ»ëóÇ
40 ´ áõñ¿ù
41 ¶¸ »ñµ»ù, ²´î[1-3] »ñµ¿ù
42 ² ëÙå³ï³□

նոցիկ ոչ բերան ընդ նմա յուխտ ապստամբութեան, եւ ոչ կարաց հպիլ[1] բռնութեամբ յանմատչելի ամրոց նոցա[2], դարձեալ եւ ի Հայս՝ ընդ գաւառն Վանանդայ, եւ անդ խորհուրդ առեալ, հետամուտ զհետ կրթէր Սմբատայ[3]: 4 Իսկ իբրեւ նա յամուրս քարաժայռ ձորոյն խորոփեաց[4] Տայոց անկանէր, եւ գիտաց ոստիկանն, եթէ ո՛չ դաւով դրժողութեան[5] նմա ստնանել[6] ինչ կարէ եւ ո՛չ պատերազմաւ ի հրահանգս կրթութեան վանել, ապա երթեալ պաշարէ զամուրն Կարուց՝ ի Վանանդ գաւառի, վասն զի անդ[7] ղաւղեալ, թագուցեալ, զետեղեալ, դադարեալ կային խարազնազգեաց կրաւնաւորեալք[8] տիկինն Հայոց, կինն Սմբատայ[9] եւ նուռ նորին իսկ, որ էր դուստր արքային Եգերացւոց, եւ այլ եւս կանայք ազատագունդ արանց: 5 Եւ պահնակ ամրոցին էր քանանիտ յազգէն[10] Գնթունի[11] Հասան անուն, յոյժ հաւատարիմ եւ հրամանատար[12] ի վերայ ամենայն[13] տան[14] արքայի: 6 Այլ եւ գանձք[15] եւս եւ կարասի բազում արքայի ի գանձարանս ամրոցին պահիւր[16], զոր իբրեւ[17] ստուգեալ գիտաց Ափշինն յոմանց իրազգաց[18] նմա եղելոց, ուժգնապէս մոլութեամբ եւ պատնէշ պաշարմամբ պատէր զամրոցն: 7 Վասն որոյ ապա Հասանն խոհական իմացուածիւ ուշ[19] ի կուրծս արարեալ եւ գիտացեալ ո՛չ այլ ինչ իւիք փրկիլ նոցա յայնմանէ, որ բացեալ երեւէր դուռն կորստեան, եւ կազդուրեալ ի կամս[20] երկնաւոր[21] այցելութեանն, խնդրէ[22] յետկար երդման յԱփշինէ[23], զի տացէ նմա զամրոցն եւ առ ի նմանէ գտցէ աներկիւղութիւն արեան եւ ամենայն չար ամպրոպաց: 8 Իսկ նա վաղվաղակի աներկբայաբար զխնդրեալն յետկար վստահութեան[24] տուեալ, բացաւ դուռն բերդին, եւ մտանէր Ափշինն:

9 Իսկ մարդիկ[25] ամրոցին թէպէտ եւ խուճապեալք լինէին իբրեւ յահագին բեկանաւղ[26] գազանէ, սակայն նա ոչ ինչ որոշեաց զնոսա[27] ի վտանգս[28] տագնապի տարակուսանաց մահու կամ յարգել բանտի, այլ ի բաց զբազմութիւն ռամկին[29] հանեալ եւ ազատեալ[30] ի բոլոր հինից, միայն զտիկինն հանդերձ նուովն[31] իւրով եւ զհրամանատար տանն արքայի[32] զՀասանն, եւ զայլ[33] եւս խուռն ինչ ազատ կանայս, եւ զգանձս եւ զկարասիս առեալ ընդ իւր տանէր ի Դվին[34] քաղաք. ոչ թերեւս մաւտալուտ ինչ տագնապ տարակուսանաց զկնի տարելոցն[35] ցուցեալ, քան թէ յաւէտ իմն զմեծարանս պատուասիրու-

1 ² ´ î³ Ñå »É
2 ´ Ýáñ ³] Ýáó ³
3 ² ëÙå ³ ï ³
4 ´ Ëáñá ÷ ³ ó
5 ² ´ ¹ ñÅáÕáõÃ» ³ Ùµ
6 ² ´ ¶ ¸ î³ ë ï Ý ³ Ý»É, î¹⁻² ë ³ ë ³ Ý»É
7 ¸ ³ Ý ï
8 ² ´ ¶ ¸ ÏñûÝ ³ õáñ» ³ Éù, î¹⁻³ ÏñûÝ ³ õáñ» ³ É
9 ² ëÙå ³ ï ³ Û
10 ´ Û ³ ½ · ¿
11 ² î³ · ÝÃáõÝÇ, ´ ¶ ¸ î¹⁻³ · Ý ¹ áõÝÇ
12 î³ Ññ ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ï ³ ñª ÜËÝ.232.ëË ³ É ¿
13 î³ > ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
14 ² ¸ î¹î³ ï ³ ÝÝ
15 ² î³ · ³ ÝÓ
16 î³ å ³ Ñ¿ñ
17 î³ Çµñ»õ, ² - ¸ î¹⁻³ Çõñ »õë, î³ µáÉáñ ûñÝÏùª Çõñ »õë, ÜËÝ.46.ëñµ.ª Çµñ»õ] Çõñ »õë
18 ² Çñ ³ · ³ ó, ´ ¶ ¸ Çñ ³ ½ · ³ Í

19 ´ áõÉ] áõß
20 ² ¶ ¸ Ï ³ ½Ù] Ï ³ Ùë
21 î¹ Û»ñÏÝ ³ õáñ
22 ² ¶ ¸ î¹ ËÝ¹ñ¿ñ
23 ´ Û ³ ÷ßÇÝ
24 ² - ¸ î¹⁻² í ë ï ³ ÑáõÃÇõÝ, î³ í ë ï ³ ÑáõÃ» ³ Ý
25 ² Ù ³ ñ¹ÇÏù
26 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ µ»Ï ³ ÝûÕ, î² µ»Ï ³ ÝáÕ
27 ¸ î¹î³ ~ ½Ýáë ³ áñáß» ³ ó
28 ´ í ï ³ ÝÏë
29 î³ é ³ ÙÏÇÝ (ï ³ Û)
30 ¶ ¸ î¹ î³ Ñ ³ Ý»É »õ ³ ½ ³ ï »É
31 ´ ¶ ¸ î¹î³ Ýáõ ³ õÝ
32 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ ³ ñù ³ ÛÇ, î² ³ ñùáõÝÇ
33 ² ½ ³ Ûùë
34 ² ¹ õÇÝ
35 î³ áÙ ³ Ýùª ï ³ ñ»ÉáÛÝ

թեան առ ի նմանէն[1] ընկալեալ, որ յետ աւուրց ինչ թողոյր եւս եւ[2] զՀասանն գնալ առ թագաւորն իւր: 10 *Իսկ արքայ Սմբատ[3] դարձեալ եկեալ յամրոցն Կարուց եւ տեսեալ, թէ[4] այն ինչ յափշտակեալ էր ի թշնամեացն՝ ո՛չ աղաւաղէր զինքն ի յուսոյ երկնաւոր փրկութեանն, այլ լիաբերան գոհութեամբ Աստուծոյ կամացն հաւատայր՝ տալ զգիւտ կենաց նմա եւ զանգիւտ կորուստ՝ թշնամւոյն:* 11 *Եւ վասն զի ըստ ձմերային[5] ժամանակին[6] ոչ կարաց անդ[7] որոշել կայանս[8], գնայ[9] անտի յամուրս Երասխաձորոյ[10], ի գեւաղն[11] Կաղզուան[12]:* 12 *Իսկ անդ[13] ապա յետ[14] երկոցունց կողմանց դեսպանք[15] զկնի դեսպանաց տարուբերս առնէին Սմբատայ եւ Ափշնին[16]. եւ ատեան հարցափորձի ի մէջ առեալ՝ ի միմեանս հարկանել թափել ջանային զմեղադրութիւն իւրեանց գործեցելոյ:* 13 *Ապա խնդրէր ոստիկանն պատանդս յարքայէ՝ զուստր նորա զաւագ եւ զուստր Սահակայ եղբաւր արքայի, իսկ զդուստր Շապհոյ կրսեր եղբաւր արքայի իւր ի կնութիւն, իբր սաղապս իմն սնոտիս համարեալ զուխտ երդմանն Սմբատայ[17], եւ միայն զայս եւեթ խնդրեալ[18] պատճառս վստահութեան եւ անվրդով խաղաղութեան[19]:* 14 *Իսկ արքայ ո՛չ տեսեալ զհարթայարմար[20] միաբանութիւն նախարարացն ընդ ինքեան, եւ ոչ այլ ինչ իրին[21] ելի աղագս գտեալ, այլ ակամայ կամաւք[22] ի կամս նորա դառնայր՝ տալով զԱշոտ որդի իւր եւ զՍմբատ եղբաւրորդի իւր[23] ի պայման պատանդաց, այլ եւ զդուստր Շապհոյ կրսեր եղբաւր իւրոյ՝ ի կնութիւն նմա:* 15 *Զոր իբրեւ առնկալաւ, եւ զհարսանեացն պարս պարեցին եւ զկաքաւսն[24] կաքաւեցին, ո՛չ կամեցաւ գնալ ի դառնաշունչ ձմերային[25] ժամանակի:*

ԼԶ.[26] 1 *Յայսմ տեղ վախճանէր մեծ հայրապետն Գէորգ ի գաւառն Վասպուրական. զոր տարեալ համախմբութեամբ քահանայից[27] եւ իշխանաց աշխարհին՝ եդին զնա ի քնարանի Ձորոյ Վանաց, որ ի Տոսպ[28], մերձ յեկեղեցին, ուր եդեալ իսկ էր սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ զգաւազանն իւր եւ զսեղանն[29] տէրունական[30] խորհրդոյն, զոր նախ քան զհաստատելն եկեղեցեաց սրբոց ի Հայս՝ ընդ իւր շրջեցուցանէր:*

2 *Իսկ իբրեւ ձմերնային[31] սգաւորութիւնն ի գարնանային բարեխառնութեան[32] աւդոց յեղանակէր[33] զփոփոխումն, ապա ոստիկանն բազում հրահանգաց պա-*

1 ¸ ÝÙ ³ Ý¿
2 î[1-2] »õ, î[3] »õë] »õë »õ (² ´¶ ¸ »õë »õ)
3 ² ëÙå ³ ï
4 ¶ ¸ î[1]î[3] ½Ç] Ã¿
5 ´ ÓÙ»ñÝ ³ ÛÇÝ
6 ´ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ
7 ¶ ¸ ³ Ý ï
8 ¶ Ï ³ Û» ³ Ýë
9 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ·Ý ³ Û, î[2] ·Ý ³ ó
10 ´¶ ¸ »ñ ³ ëË ³ Û ÓáñáÛ
11 ¶ ·ÇõÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
12 ² ´¶ ¸ Ï ³ Õ½õ ³ Ý
13 ¶ ¸ ³ Ý ï
14 î[3] > Û» ï . î[3] µáÉáñ ûñÝÏÙª ³ å ³ Û» ï
15 ´ ¹»ë å ³ ÝùÝ, ¶ ¸ î[1]î[3] ¹»ë å ³ Ý
16 ² ³ ÷ßÇÝ
17 ² ëÙå ³ ï ³
18 ² ´¶ ¸ î[3] ËÝ¹ñ» ³ É, î[1-2] ËÝ¹ñ»É

19 ´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ ÝÝ
20 ´ Ñ ³ ñÃ ³ Û ³ ñÙ ³ ñ
21 î[3] > ÇñÇÝ
22 ¶ ¸ î[1] Ï ³ Ù ³ Ï ³ Ùûù] ³ Ï ³ Ù ³ Û Ï ³ Ù ³ õù
23 ´ > Çõñ
24 ´ ½Ï ³ ù ³ õÝ
25 ² ´¶ ÓÙ»ñÝ ³ ÛÇÝ
26 ´ ·É. .É½., î[3] Յաղագս կաթողիկոսութեան Մաշտոցայ վարդապետի, եւ Յովհաննու Պատմագրի
27 ² ´¶ ¸ î[1]î[3] ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÇó, î[2] ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÇóÝ
28 ² ´¶ ¸ ï áë å, î[1-3] ï áëµ
29 ² î[1]î[3] ½ë»Õ ³ ÝÝ, ´-¸ î[2] ½ë»Õ ³ Ý
30 ´ ï »ñáõÝ ³ Ï ³ Ý
31 ² ´¶ ¸ ÓÙ»ñÝ ³ ÛÇÝ, î[1-3] ÓÙ»ñ ³ ÛÇÝ
32 ² ´¶ ¸ î[1] µ ³ ñ»Ë ³ éÝáõÃ» ³ Ý, î[3] µ ³ ñ»Ë ³ éÝáõÃÇõÝ, î[3]4 µ ³ ñ»Ë ³ éÝ, î[2] µ ³ ñ»Ë ³ éÝáõÃÇõÝÝ
33 î[1] »Õ ³ Ý ³ Ï¿ñ

տուեալ[1]՝ յուղարկեալ առ արքայ եւ զկինն եւս[2] արքայի, առ ինքն զՇապուհ զեղբայր արքայի կոչէր, եւ նախախնամեալ մեծարէ զնա իբրեւ հարազատի, շնորհելով բարեվայելուչ պարգեւս եւ պատիւս: 3 *Եւ նա յուղարկեալ զփեսայացեալն իւր Ափշին[3], հանդերձ դստերբն իւրով եւ այլ եւս պատանդաւքն եւ տիկնաւն եւ[4] նուաւն[5] արքայի, եւ ինքն դառնայ առ արքայ Սմբատ[6]:*

4 *Իսկ վասն զի հրաժարեալ էր ի կենաց աստի մեծ հայրապետն Գէորգ, ապա թագաւորն եւ համազգիք իւր զհոգենիւթ[7] եւ զաստուածաշնորհ այրն Աստուծոյ զՄաշտոց ընտրեցին ի հայրապետութիւն:* 5 *Որ աստուածային ծաւալմամբ[8] եւ հոգիախաղաց զաւրութեամբ զրգեալ զհոգւոյն շարժմունս, իբրեւ պարարտ անդաստան բուսուցանէր զհոգեծաղիկ[9] անուշահոտութիւնս. եւ արտամերժեալ, ի բաց ընկեցեալ զկամակս[10] կերակրոց, մեկնէր[11] հեռանայր եւս եւ[12] ի հասարակ կերակրոց[13]՝ ի հացէ եւ յըմպելոյ[14] ջրոյ, սակաւապիտութեամբ[15] լոկ բանջարով զհարկաւոր պէտսն վճարեալ[16]:* 6 *Ընդ որ հաճեալ հաւանեալ թագաւորն եւ զահամեծար իշխանքն[17] եւ պատուական[18] արք ազատք ընդ գեղեցկայարմար[19] խորհրդական գնացս նորա, կացուցին զնա յաթոռ սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի. զորոյ եւ զգովութիւն բարեբարոյս[20] բեղնոյ ընձիւղման[21] նորա, որ ի պարարտ անդաստանի հոգւոյն[22] երեւէր՝ ոչ է այժմ ժամ[23] ճառել, այլ այլում տեղւոյ եւ ժամանակի թողլի է:* 7 *Բայց սուրբ այրն Աստուծոյ մինչդեռ սքանչելագործ գովելի վարդապետութեամբն իւրով շինէր[24], հաստատէր եւ յարդարէր ի կարգս բարեաց գնացից եւ գործոց զհաւտս[25] իւր հաւատացեալ, արտաքոյ բոլոր վշտակիր հեծութեան հանգեաւ ի Քրիստոս, ամիսս եաւթն[26] միայն կալեալ զաթոռ հայրապետութեանն[27]:*

8 *Զկնի սորա[28] հէքս[29] ես եւ թշուառականս[30] եւ պասքեալս ընդ[31] հոգեւոր արբուցման[32] խրատու Յովհաննէս[33], որ զսոյն զայս գրեցի գիրս[34], ոչ ըստ արժանեաց ածայ յաթոռ սրբութեան, թերեւս ոչ կարացեալ դիմակ գոլ հրամանի արքային եւ կամ այլոց եւս նախարարակոյտ բազմութեանն:* 9 *Զի թէպէտ եւ յաշակերտութենէ առն[35] սրբոյն Մաշտոցի[36] ի[37] մանկութենէ իմմէ, այլ եւ ազգակից հարազա-*

1 î³ å ³ ï áõá í. î³ µáÉáñ ûÝÏù^a å ³ ï áõ» ³ É. Ù»ù áõÕÕ»-ó ³ ù Áë ï Ù ï ³ óÝ

2 î² > »õë (² ´ ¶ ¸ î¹ î³ᵃ áõÝ»Ý)

3 ² ´ ³ ÷ßÇÝÝ

4 ² ´ > »õ

5 ² ¶ ¸ î¹ î³ Ýáõ ³ õÝ, ´ î² Ýáõá íÝ

6 ² ¶ ëÙå ³ ï

7 ² ½Ñá·¿ÝÇõÃ

8 ´ Í ³ õ ³ ÉáõÃ» ³ Ùµ

9 ² ½Ñá·¿Í ³ ÕÇÏ

10 ´ ½Ï ³ Ù ³ Ïë. î² ³ ÛÉ ûñ.ᵃ Ï ³ ï ³ ûÏë. »°õ ÙÇÝ »°õ ÙÇõë ³ ÝÛ ³ Û ï ÃáÕáõÝ ½ÇÙ ³ ë ï µ ³ ÝÇë. ÜËÝ.108.ëñµ.ᵃ ½Ï ³ Ù ³ Ïë

11 ¶ ¸ î¹ î³ Ù»ÏÝÇõñ

12 ´ ¸ î² > »õ (² ¶ î¹ î³ᵃ áõÝ»Ý)

13 ² ´ ¶ ¸ î¹ î³ Ï»ñ ³ Ïñáó, î² Ï»ñ ³ ÏñáÛ

14 ´ ÑÙå»ÉáÛ

15 ´ ë ³ Ï ³ õ ³ å» ï áõÃ» ³ Ùµ

16 î¹ í× ³ ñ»É

17 ² ÇßË ³ Ýù

18 ¸ å ³ ï áõ ³ Ï ³ Ýù

19 ´ ·»Õ»óÏ ³ Ñ ³ ñÙ ³ ñ

20 ² ¶ ¸ î³ µ ³ ñ»µ ³ ñáÛë, î³4 µ ³ ñ»µáÛë, ´ î¹-² µ ³ ñ»µáÛë

21 ´ ¶ ¸ ÁÝÍÇõÕÙ ³ Ý

22 ´ Ñá·õáÛÝ

23 ² î² > Å ³ Ù (´ ¶ ¸ î¹ î³ᵃ áõÝ»Ý)

24 î¹-² ßÇÝ¿ñ »õ (² ´ ¶ ¸ î³ > »õ)

25 ² ´ ½Ñû ï

26 ² ¶ ¸ .¿., î¹ 7

27 ² ½ ³ ÃáéÝ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï ³ Ï ³ Ý, ´ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï ³ Ï ³ Ý

28 ¶ ¸ î¹ î³ ëáñ ³ , ² ´ î² ³ å ³

29 ¸ Ñ»ùë

30 ´ Ãßáõ ³ é ³ Ï ³ Ý

31 î³ Áë ï] ÁÝ¹

32 ¶ î¹ ³ ñµáõóÙ ³ ÝÝ

33 ² ¶ Ûáí ³ ÝÝ¿ë, ´ ¸ Ûáí ³ Ý¿ë

34 ² ·Çñ·ë

35 ´ ¸ ³ éÝÝ

36 î¹ Ù ³ ß ï áó ³ Û, ´ Ù ³ ß¹ áó ³ Û

37 ´ »õ Ç

տութեան նորա ըստ մարմնոյ, սակայն կուրացեալ գերանով մեղաց իմոց, ոչ բաւական զանձն[1] վարկայ դնել ի[2] նշմարել զշիղ[3] յական եղբաւրն[‴], կամ յառաջագէտ[4] լինել[5] յատենագրութիւնս նորս[6] Իսրայէլի[7]: 10 *Բայց դարձեալ զհնազանդութիւն յանձին բարձրացուցեալ, որ է մայր ամենայն առաքինութեան, եւ զունկնդրութիւն[8] բարի զոլ[9] վարկեալ քան զզոհ[10] ընտիր, եւս զոչ հակառակիլն[11], ածայ յայս, միայն թողլով ինձ[12] յոյս յառաջնորդական հանդիսի զԱստուծոյ եւեթ մարդասիրութիւնն[13]:*

11 *Զայսու[14] ժամանակաւ ի քաղաքագիւղն[15] մեծ Երազգաւորս[16] եկեղեցին, որ նախ յարքայէն[17] Սմբատայ[18] հիմնադրեալ եղեւ մերձ ի թագաւորական նորա ապարանս[19], բովանդակեալ[20] շինութեամբ ի գլուխ ելեալ աստանաւր. եւ ըստ աւրինակի կարգաց աստուածայնոց զնորայն[21] նաւակատիս պատուեալ բարձրացուցանէին ի պաշտաւն ցնծութեան:* 12 *Եւ չքնաղ եւ երեւելի զարդուք յոսկեճամուկ[22] հանդերձանաց եւ ի շղարշատեռ[23] առագաստից[24] զնա պճնեալ պայծառացուցանէր. եւ կամար եւս ի համակ ոսկւոյ ականակապ յարդարեալ եւ ի քրիստոսական տրապիզին[25] եդեալ ածեալ:*

13 *Բայց մեծ կուրապաղատն Վրաց Ատրներսեհ[26] անվրդով եւ անշուշտ ուխտ խաղաղութեան եւ սիրոյ միաբանութեան ընդ արքայի Սմբատայ[27] պահէր ի բոլոր մասունս, առ ի բովանդակ[28] մտաց եւ ի զաւրութենէ իւրմէ մեծաւ պատկառանաւք իբրեւ հաւր հնազանդ լեալ[29], կամ թէ եւս առաւել քան զայս՝ իբրեւ զծառայ ի տեառնէ իւրմէ կամաւ կրեալ զսահման[30] երկիւղի չափաւոր մոլութեամբ եւ զաչս իւր մշտակարկառ յարքայ հարեալ, համակեալ մեծաւ զգուշութեամբ, եւ նմա զանձն եւս հաւատացեալ:* 14 *Ընդ որ[31] յաւէտ իմն հաճեալ հաւանեալ[32] արքայն Սմբատ[33], բազմազեղ նախախնամութեամբ յինքն զնա ածէր յանձանձէր, եւ[34] ապա թագ կապեալ նմա մեծապատիւ ճոխութեամբ[35] եւ գեղեցկայարմար զարդու, նա եւ զինու զարդարեալ ըստ աւրինի թագաւորաց, կացուցանէ զնա թագաւոր Վրաց աշխարհին, եւ երկրորդ իւրոյ տէրութեանն զնա[36] հաստատէ[37]:* 15 *Ուստի ապա ընկալեալ զյառաջադիմութիւն արքայա-*

---

1 ¶ > ½ ³ ÝÓÝ
2 ² í ³ ñÏ ³ ¹ñ¿Ç] í ³ ñÏ ³ Û ¹Ý»É Ç
3 î1 ½ßÇõÕ
‴ ⸗ՄՄդ · ԱՐդԲ · Է · 3
4 ÜËÝ.109.ëñµ.ª Û ³ é ³ ç ³ ¹ ¿Ù] Û ³ é ³ ç ³ · ¿ ï
5 ¶ î1 ÉÇÝÇÉ
6 ´ Ýáñ
7 ¶ ¸ Çëñ ³ Û¿ÕÇ
8 ¶ î3 ½áõÝÏÝ ¹ ñáõÃÇõÝÝ
9 ¶ î1 > ·áÉ, î31 > ·áÉ
10 ´ ½½áÑÝ
11 î3 Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï»ÉÝ
12 ² ÇÝÓ ÃáÕ» ³ É] ÃáÕÉáí ÇÝÓ, ´¶ ¸ î3 ~ ÇÝÓ ÃáÕÉáí
13 ² ¶ ¸ î1î3 Ù ³ ñ¹ ³ ëÇñáõÃÇõÝÝ, ´ î2 Ù ³ ñ¹ ³ ëÇñáõ-ÃÇõÝ
14 ¶ Û ³ Ûëáõ
15 ² ù ³ Õ ³ ù·»ûÕÝ, ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»ûÕÝ, ¸ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»õÕÝ
16 ² »ñ ³ ë· ³ õáñë
17 ² ´ Û ³ ñù ³ Û¿
18 ² ëÙå ³ ï ³
19 ² Û ³ å ³ ñ ³ Ýë
20 ´ µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï» ³ É
21 ¶ ¸ î1î3 ½ÝáñÝ
22 ² î1î3 Ûáë Ï¿× ³ ÙáõÏ, ´ áëÏ¿× ³ ÙáõÏ, ¶ ¸ ÛáëÏ»× ³ -ÙáõÏ, î2 áëÏ»× ³ ÙáõÏ
23 ² ßé ³ ß ³ ï»é
24 ² Û ³ é ³ · ³ ëïÇó
25 ² ´¶ ¸ î1î3 ïñ ³ åÇ½ÇÝ, î2 ³ ñ ³ åÇ½ÇÝ (íñåï)
26 ´ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
27 ² ëÙå ³ ï ³ Û
28 ´ µ ³ õ ³ Ý¹ ³ Ï
29 ¶ ¸ î1î3 ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹» ³ É] ÑÝ ³ ½» ³ ¹ É» ³ É
30 ´ ½ë ³ ÑÙ ³ ÝÝ
31 ¶ ¸ î1î3 áñë
32 ¶ ¸ î1 »õ Ñ ³ õ ³ Ý» ³ É
33 ² ëÙå ³ ï
34 î2 > »õ (² ´¶ ¸ î1î3ª áõÝ»Ý)
35 ¶ ¸ î1 å»ñ×áõÃ» ³ Ùµ] ×áËáõÃ» ³ Ùµ
36 ² ~ »ñÏñáñ¹ ½Ý ³ Çõñá Û ï¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
37 ² ¶ ¸ î1î3 Ñ ³ ëï ³ ï¿ñ, ´ Ñ ³ ëï ³ ó¿ñ

կան պատւոյն, ոչ ինչ թերեւս վասն այնորիկ ամբարտաւանեալ, քան թէ միշտ ընդ խոնարհս գիջանէր, հեշտ եւ համբոյր մտաւք, ի նոյն պայման զինքն յարադրաբար բերեալ արքայի Սմբատայ[1]*, տայ ըստ առաջին հանդիսադիր կարգացն բարեաց:*

ԼԵ.[2] 1 *Յետ այսորիկ ոստիկանին Ափշնի դարձեալ դաւանս յինքեան բերեալ*[3] *յումանց ուղղակարծ լեզուագարաց*[4]*, եւ նենգապատիր խաբէութիւն ի սիրտ իւր նիւթեալ, սկսաւ շրջիլ*[5] *զքաղաքաւք ոմամբք՝ իբրեւ նուաճել*[6] *զնոսա:* 2 *Եւ ապա գնայր, չուէր*[7]*, հասանէր ի*[8] *Տփխիս*[9] *քաղաք, եւ անտի ապա իբր*[10] *հողմավար փոթորկեալ յանկարծակի դիմէր գայր զկողմամբք Շիրակ գաւառի՝ դարձուցեալ*[11] *զմիտս իւր ի հին մոլութիւն*[12] *եւ յուսացեալ ի կախարդս գաղտնիս, թերեւս մարթասցէ դրժել դաւողական հնարիմացութեամբ զարքայն Սմբատ*[13]*:* 3 *Իսկ թագաւորն ստիպով սուղ ինչ գունդ կազմեալ, սաստիկ տագնապաւ անկանէր ի կողմանս ամրոցացն Տայոց՝ ի կալուածս*[14] *կուրապաղատին Ատրներսեհի*[15] *սիրեցելոյն իւրոյ:* 4 *Իսկ ոստիկանն իբրեւ ետես, եթէ անհնար է արքայի դաւաճանիլ*[16] *առ ի նմանէ, եւ զի միանգամ եւ երկիցս եւ երիցս զփորձ առեալ էր, դարձեալ ապա յայնց բարուց թուեցուցանէր*[17] *սակս բարեխորհրդութեան եւ սիրալիր զթոց զգալն իւր առ արքայ. եւ ապա չուեալ գնայր ի Դվին*[18] *մայրաքաղաք, եւ անդ*[19] *առ ի հաւատարմացուցանել ջանայր զաննենգ սիրոյ զդաշինս. եւ փոխանակ իւր թողեալ զԴեւդատն*[20] *զորդի իւր եւ զմեծ ներքինապետն, եւ ինքն հապճեպ*[21] *տուեալ գնայ*[22] *յԱտրպատական:* 5 *Անդ*[23] *ապա ընդ*[24] *յառաջ*[25] *աճապարէր տիկինն մեծ՝ կինն*[26] *Սահակայ եղբաւր արքայի, զկնի իւր տարեալ ոսկի եւ արծաթ եւ կարասի բազում. եւ հանդիպեալ ի Շարուր դաշտի՝ առաջի ընծայէր տրիտուր նմա զպատարագսն տարեալս*[27] *ընդ իւր. եւ ընդգճեալ առաջի*[28]*՝ արտաւսրաթոր կականմամբ խնդրէր զորդեակն*[29] *իւր զՍմբատ*[30]*, զոր պատանդ*[31] *իսկ առեալ էր յառաջագոյն ոստիկանին*[32] *յարքայէն*[33] *Սմբատայ*[34]*. եւ առաջի*[35] *դնելով նմա*[36] *զեղուկ աւաղումն այրութեան իւրոյ, յայտ ածէր զաղեկոտոր*[37] *խնամսն:* 6 *Ընդ որ յաւէտ իմն ճմլեալ սիրտ ոստիկանին՝ ողորմեալ*[38] *բա-*

---

1 ² ëÙå ³ ï ³Û

2 ´ ·É. .É¿., î3 Յաղագս պատերազմութեան ընդդանեացն արքային, եւ պատրաստելոյ Ափշնի ի ձեռաց Սմբատայ, եւ սպանումն նորա

3 ´ ÛÇÝù» ³ Ýë Ïñ» ³ É: ² ëñ» ³ É] µ»ñ» ³ É

4 ² É»½õ ³ · ³ ñ ³ ó

5 ´ î3 ßñç»É

6 ² ´ ¶ ¸ î3 Ýáõ ³ ×»É, î1-2 Ýáõ ³ ×» ³ É

7 ² ãõ¿ñ

8 ´ > Ç

9 ¶ ¸ ï ÷ÕÇë

10 ¶ ¸ î1î3 Çµñ»õ

11 î34 ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý¿

12 ² ¶ î1 ÙáÉáñáõÃÇõÝ, ´ ¸ ÙáÉáñáõÃÇõÝÝ, î31 ÙáÉáõ-ÃÇõÝÝ

13 ² ëÙå ³ ï

14 ² Ï ³ Éõ ³ Íë

15 ² ´ ³ ïñÝ»ñë¿ÑÇ

16 ´ ¹ ³ õ ³ × ³ Ý»É

17 ² Ãõ»óáõó ³ Ý¿ñ

18 ² ¹õÇÝ

19 ¶ ¸ ³ Ý ï

20 ´ ½¹»õ ³ ¹ ³ ïÝ

21 ¸ Ñ ³ å×¿ å

22 ´ ·Ý ³ Ûñ

23 ¶ ¸ ³ Ý ï

24 ² ¶ ¸ î1î3 > ÁÝ¹

25 ´ ³ é ³ ç

26 ² ´ ¶ ÏÇÝ

27 ² ï ³ ñ» ³ ÉëÝ

28 î3 ³ é ³ çÇ Çõñ

29 ² ½áñ¹ÇÝ

30 ² ½ëÙå ³ ï

31 î1 å ³ ï ³ Ý¹Ç

32 ¶ ¸ î1î3 áë ï ÇÏ ³ ÝÝ

33 ´ Û ³ ñù ³ Û¿

34 ² ëÙå ³ ï ³ Û

35 ² Û ³ é ³ çÇ

36 ¶ î1 Ýáñ ³] ÝÙ ³

37 ´ ¶ ¸ ½ ³ Õ»Ïá ï áñ, ² î1-3 ½ ³ Õ¿Ïá ï áñ

38 ² áÕáñÙ»É

ըեխնամէր, վասն զի բազում անգամ մարդիկ[1] *որք*[2] *չար*[3] *են, երբեմն եւ բարի ըստ դիպուածոց*[4] *ինչ*[5] *լինին:* 7 *Եւ առեալ ապա*[6] *զպատարագս*[7] *ի ձեռաց տիկնոջն, տայ նմա զորդին*[8] *իւր:* 8 *Եւ նորա ընկալեալ*[9] *զմեծապարգեւութիւնն, դառնայ ի տուն իւր:* 9 *Իսկ արքայ Սմբատ*[10] *ի դառնալն իւրում*[11] *ի Տայոց երթայ հանդիպի ներքինապետին մեծի մերձ յամուրն Անի*[12], *յեզր Ախուրեան*[13] *գետոյ, ի պայման սիրոյ ընդ միմեանս բերեալք:* 10 *Ընդ որ յաւէտ հաճեալ ներքինապետն, ի տեսանել զարքայ խոստովանէր ոչ զոք թերեւս համեմատ նմա տեսանել:* 11 *Եւ ապա համախորհ եւ համակամ եւ համագործ յայնմ աւրէ եւ անդր ներքինապետն արքայի լինէր*[14]*:* 12 *Եւ բազում պարգեւս եւ պատիւս ընկալեալ ի նմանէ, գնայր*[15] *ներքինապետն ի Փայտակարան քաղաք:* 13 *Իսկ որդի Ափշնի*[16] *Դեւդատն*[17] *կաց*[18] *մնաց ի Դվին*[19] *քաղաքի, ռոճիկս պատրաստեալ նմա թագաւորին Սմբատայ*[20] *սուղ ինչ պակաս քան զամ մի:*

14 *Բայց ի գնալ*[21] *ներքինապետին յարքայէ, զճանապարհայն ի հրապոյրս ցոփութեան բերեալ ի բանից բանսարկութեանց ոմանց, որք ի չարն հակամիտեալք էին, չուէ*[22] *զաւրու ծանու հրոսակ Գէորգայ*[23] *նահապետին Սեւորդեաց, որ սակս Սեւ կոչեցելոյ հաւուն իւրեանց ազգն յայն անուն Սեւորդիք անուանէին*[24]*:* 15 *Եւ ապա յեղակարծումն ժամու հասեալ ի վերայ տարմաբար, թէպէտ եւ յարի արանցն*[25] *քաջապէս պատերազմ*[26] *ընդդէմ ներքինոյն զինեալ, սակայն սակս յանկարծահասն գալոյ ոչ կարացեալ զդէմ ունել, ձերբակալ զԳէորգ առնէին հանդերձ եղբարբն իւրով, որ Արուեսն*[27] *անուանիւր, եւ առեալ գնաց*[28] *ի Փայտակարան քաղաք:* 16 *Բազում ապա հարցուփորձ մաւտալուտ դահիճքն դառնութեան նոցա մատուցանէին, ջանացեալք*[29] *դարձուցանել զնոսա ի քրիստոսանուէր*[30] *աւրինացն յանաւրէն*[31] *աւրէնս*[32] *Մահմետին*[33] *իւրեանց:* 17 *Որում ո՛չ բնաւ*[34] *տուեալ տեղի բանիցն եւ ո՛չ հաւանեալ աղաւաղել*[35] *կամ փոխանակել զերկնաւոր կենացն զփրկութիւն*[36] *ընդ անգիւտ կորստեանն*[37] *եւ ընդ սնոտիասէր կենացս, սրով*[38] *կատարեցան եւ զանուն իւրեանց գրեցին ի դպրութիւն կենաց:*

18 *Իսկ յետ այսորիկ ներքինապետն խուճապեալ եւ հատուածեալ*[39] *յԱփշնէ*[40] *եւ ընդ իւր առեալ զԱշոտ որդի արքայի,*

---

1 ² ¶ ¸ î¹ Ù ³ ñ ¹ ÇÏù
2 ¶ ¸ î¹î³ áñù, ² ´ î² áñ
3 ¶ ã ³ ñù, î¹î³ ã ³ ñùÝ
4 ² ¹Çåõ ³ Íáó
5 ¶ ¸ î¹ > ÇÝã
6 ´ ~ ³ å ³ ³ é» ³ É
7 ¸ î¹î³ ½å ³ ï ³ ñ ³ ·Ý
8 ¶ î¹î³ ½áñ ¹ Ç
9 ¶ ¸ î¹î³ ³ é» ³ É] ÁÝÏ ³ É» ³ É
10 ² ëÙå ³ ï
11 ² ´ ¶ ¸ ÇõñáõÙ, î¹⁻³ Çõñ
12 ² Û ³ ÝÇ
13 ¸ î¹î³ ³ Ëáõñ ³ Ý
14 ´ ÉÇÝÇ
15 ² ´ ·Ý ³ Û
16 ² ´ ³ ÷ßÝÇÝ
17 ´ Ã»õ ³ ¹ ³ ïÝ
18 ¶ ¿Ï ³ ó, ¸ î¹î³ »Ï ³ ó] Ï ³ ó
19 ² ¹õÇÝ
20 ² ëÙå ³ ï ³ Û
21 ¶ ¸ î³ ·Ý ³ ÉÝ
22 ² ãõ¿
23 ² î³ ·¿áñ·» ³ Û
24 ² ³ Ýõ ³ Ý¿ÇÝ
25 î³ ³ ñ ³ Ýó
26 ² ¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÝ
27 ² ³ ñáõ¿ëÝ, ´ ³ ñ»õ¿ëÝ
28 ² ´ ·Ý ³ ó» ³ É
29 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ ç ³ Ý ³ ó» ³ Éù, î² ç ³ Ý ³ ó» ³ É
30 ² ùñÇë ï áë ³ Ýõ¿ñ
31 î³ …] Û ³ Ýûñ¿Ý
32 î³ Ûûñ¿Ýë
33 ² Ù ³ ÑÙ¿ ïÇ, ´ Ù ³ ÑÙ¿ ïÇÝ
34 ² ´ ~ µÝ ³ õ áã
35 ¶ ¸ ³ õ ³ Õ ³ õ»É
36 ´ ½÷ñÏáõÃÇõÝÝ
37 î³ Ïáñë ï » ³ Ý
38 î³ áñá í ª ÜËÝ.22,128,257ª ëË ³ É ¿
39 ² Ñ ³ ïõ ³ Í» ³ É
40 ² Û ³ ÷ßÇÝ¿

որ էրն իսկ ի պատանդի եւ ի դիպահոջ առ ներքինւոյն[1], այլ եւ զկին եղբաւր նորին[2] Մուշեղայ, զոր գերեալ[3] տարեալ էր ի բերդէն Կարուց, վաղվաղակի գայ հասանէ առ արքայ Սմբատ[4], եւ ետ նմա զորդի[5] իւր հանդերձ նուովն: 19 *Ընդ որ յաւէտ իմն խրախ լեալ սակս այցելութեանն Աստուծոյ եւ փրկութեան գերելոցն, պատուասիրապէս[6] յինքն ածէր յանձանձէր զներքինապետն մեծաւ շնորհակալութեամբ եւ առատ ձեռնաձրիւք[7] եւ պատարագաւք ընծայեալ զնա, յուղարկէր զնա[8] ի կողմանս Ասորեստանի:* 20 *Զուեալ գնացեալ ներքինւոյն[9] ի սահմանս Եգիպտոսի, եւ անդ[10] ըմբռնեալ սպանանի յամիրապետէն իւրմէ:*

21 *Զայս[11] ամենայն լուեալ ոստիկանն Ափշին, իբրեւ զանգառագեղ[12] գազան զայրագնութեամբ մռմռեալ[14] ընդդէմ Սմբատայ[15]՝ իբր թէ զնա գոլ խրատատու[16] եւ պատճառ գործեցեալ իրին չարի[17] ի ներքինւոյ իւրոյ[18], եւ մեծագոյն իմն ամպրոպ եւ ուղխ չարի ի վերայ խրոխտայր հասուցանել արքայի. հրովարտակս ընդ բոլոր ոլորտս իշխանութեան իւրոյ սփռեալ, զի առ նա վաղվաղակի հասցեն արի[19] արք, քաջք[20], երիվարաւք զինուց եւ զարդուց[21] եւ լեգէաւն[22] հետեւակախումբ զաւրաւք[23]:* 22 *Արդ, մինչդեռ եկեալ, դիմեալ, հասեալ, ժողովեալ, գումարեալ էին բազմութիւնք[24] զաւրացն, եւ հանդերձեալ էր ելանել[25], չուել[26], գալ եւ զմղձկեալ[27] սրտին զդառնութեան թոյնսն յարքայն թափել, յանկարծակի անկեալ յախտ դժնդակ[28] ցաւոց, ջեռաւ փոր նորա, եւ տրորեալ գոգոց նորա՝ ի վայր քամեալ մզէին[29] յորովայնէ անտի կոտորումն աղեաց[30] նորա‴. եւ նախ քան զքակտիլ[31] հոգւոյ նորա ի մարմնոյ[32], բղխեաց ի նմանէ հոտ մահու:* 23 *Եւ այսպէս հեղձամղձուկ սատակեալ, էջ ի դժոխս անհնարին դառնութեամբ:* 24 *Ընդ նմին եւս եւ[33] ի զաւրաց անտի նորա ի նոյն ցաւս դառնիճ տաղտկութեան հարեալք՝ բազումք սատակէին, եւ մնացեալքն[34] ցանեալ ցրուէին[35] յիւրաքանչիւր տեղիս:* 25 *Եւ այսպէս ապա աղաւթահայց պաղատանացն[36] առ Աստուած թագաւորին Սմբատայ[37] եւ բովանդակ[38] ընդ մեզ եւս[39]*

---

1 ² Ý»ñùÇÝÇÝ, ¶ Ý»ñùÇÝ

2 ² ¶ ¸ î[1]î[3] Ýáñ ³

3 ´ ·ñ» ³ É

4 ² ëÙå ³ ï

5 ´ ½áñ ¹ ÇÝ

6 ² å ³ ïõ ³ ëÇñ ³ å¿ë, ´ å ³ ïáõ ³ ëÇñ ³ µ ³ ñ

7 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ³ é ³ ï Ó»éÝ ³ ÓñÇõù (¸ î[3] Ó»é ³ ÓñÇõù), î[3]1 ³ - é ³ ï ³ Ó»éÝ ÓñÇõù, î[2] ³ é ³ ï ³ Ó»éÝ ÓñÇõù

8 ² áõÕ ³ ñÏ¿, ¶ ¸ î[1]î[3] Ûáõ Õ ³ ñÏ¿ñ (¸ î[1]î[3] ÛáõÕ ³ ñÏ¿) ½Ý ³ , î[2] ÛáõÕ ³ ñÏ¿ (> ½Ý ³)

9 ¶ Ý»ñùÇÝáÛÝ

10 ¶ ¸ ³ Ý ï

11 ¶ Û ³ Ûë

12 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½ ³ Ý· ³ é ³ ·»Õ, ¶ î[2] ½ ³ Ý· ³ Ûé ³ ·»Õ

13 ´ ½ ³ Ûñ ³ ·áõÃ» ³ Ùµ

14 ² ÙñÙé» ³ Éù, ´ ÙñÙé» ³ É

15 ² ëÙå ³ ï ³ Û

16 ¶ ¸ î[1]î[3] Ëñ ³ ï ³ ïáõ, ² ´ î[2] Ëñ ³ ï ïáõ

17 ´ ã ³ ñ

18 î[1]î[3] ÇõñÙ¿

19 ² > ³ ñÇ

20 ´ ù ³ ç

21 ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ½ÇÝáõó »õ ½ ³ ñ ¹ áõó, ² î[2] ½ÇÝáõù »õ ½ ³ ñ- ¹ áõù

22 ² ´ ¶ É¿·¿áÝ, ¸ î[3] É»·¿áÝ

23 ¶ ¸ ½ûñù

24 ¶ ¸ î[1]î[3] µ ³ ½ÙáõÃÇõÝ

25 ² ´ > »É ³ Ý»É

26 ² ãõ»É, ´ ãáõ» ³ É

27 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[2] ½ÙÕÓÏ» ³ É, î[2] ÙÕÓÏ» ³ É

28 ¶ ¸ î[1]î[3] ¹ ÅÝ» ³ Û

29 ² ´ ¶ ¸ Ù½¿ÇÝ, î[1-3] ÙÕ¿ÇÝ

30 ² ³ É» ³ ó

‴ Հմմտ. Գործ. Ա. 18

31 ² ´ î[3] ½ù ³ Ï ï»É

32 ² ´ ¶ î[3] Ù ³ ñÙÝáÛÝ

33 î[3] > »õ

34 ´ ÙÝ ³ ó» ³ Éù

35 ² óñõ¿ÇÝ

36 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ Õ ³ ï ³ Ý ³ óÝ, î[2] å ³ Õ ³ ï ³ Ýù

37 ² ëÙå ³ ï ³

38 ´ µ ³ õ ³ Ý ¹ ³ Ï

39 ² ï Ç»½»ñë] Ù»½ »õë

կղերց[1] եկեղեցեաց[2] Քրիստոսի արտաւսաթոր[3] խնդրուածովք[4] լսելի լինէր յականջս Տեառն զաւրութեանց. եւ ո՛չ եկն ի վերայ մեր ոտն ամբարտաւանութեան նորա, եւ ո՛չ մերկաշաւշափ[5] ձեռք[6] նորա կարաց դողացուցանել զմեզ[‴]. եւ ո՛չ ուրախ եղեւ ի կեանս իւր խաւարասէր թշնամին, այլ կորեաւ յունայնութեան յուսոյ. եւ հաւատացեալ հաւտ Քրիստոսի հանդերձ հաւտապետաւք առաջնորդեալք, զաւրացան ի նոյն ինքն ի հանդիսադիրն[7] Քրիստոս, որ կամի, զի ամենայն մարդ[8] կեցցէ եւ ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցէ:

26 *Իսկ Դեւղատն[9] որդի Ափշնի, իբրեւ[10] լուաւ զսատակումն հաւր իւրոյ, ելեալ գիշերի գաղտաբար գնաց փախստեայ յԱտրպատական աշխարհն[11]:*

ԼԸ.[12] 1 *Զայսու[13] ժամանակաւ մեծ իշխանն Արծրունեաց Աշոտ, որ ի բողբոջից բուսոյ Սենեքերիմայ[14] արքայի, ելեալ զգնայր շրջէր[15] զկողմամբք իւրոյ տէրութեանն՝ փոքր ինչ գնդով. եւ հասեալ ի ձորակ մի, զոր Փորակ Լմբայ[16] անուանեն[17], երեկաւթս անդ[18] առնէին յագարակի միոջ, յորում բնակէին Գաբաւոնացիք[19] ընդ յարկաւ շինուածի[20] տանցն մտեալ, զետեղեալ սակս ձմերային[21] ժամանակին[22]:* 2 *Իսկ Հասանն Արծրունի՝ որդի Վասակայ ուրացելոյ զՔրիստոս եւ հաւրաքեռ[23] որդի[24] նոյն իշխանին Աշոտոյ, բնակութիւն կայանի իւրոյ ունէր զամրոցն անուանեալ[25] Սեւան:* 3 *Իսկ իբրեւ լուաւ զիշխանէն յայնմիկ[26] փորակի[27] գոլ[28] յիջեւանս, դաւաճանեալ ի չար դիւէ անտի եւ կամաւոր կուրութիւն յինքն կրեալ, զաւր ի գաղտնիս իմն կազմէր, սրիկայս պատրաստէր աղեղնաւորս, շեշտաւորս[29], սուսերաւորս, վահանավառս[30], կորովիս զէնս շարժեալ. եւ ինքն իսկ հուպ ընդ նոսին տրեխաւորեալ[31] եւ յեղակարծս[32] դիմեալ չուեալ գիշերի[33] հասանէին ի վերայ իշխանին. եւ պարայածեալ, պատեալ, շրջափակեալ, պաշարեալ պահէին զդրունս[34] տանցն, յորում աւթագայացեալն[35] լինէր իշխանն Աշոտ իւրայովքն[36], ի դիպահոջ իմն զնոսա բերեալ եւ ի ձեռս կարծեցեալ ըմբռնեալ:* 4 *Իսկ ապա Հասանն յեցեալ ի*

1 ² ·Õ»ñó
2 ² »Ï»Õ»óõáŰ
3 ² ³ñ ï ûë ³Ãáñ
4 ² ´¸ î¹ ËÝ¹ñáõ ³Íáíù (² ËÝ¹ñõ ³Íáíù), ¶ ËÝ¹ñáõ ³-Íûù, î² ËÝ¹ñáõ ³Íù. î³ µáÉáñ ûñÝÏùª ËÝ¹ñáõ ³Íáíù
5 ² Ù»ÕÏ ³ßáßá÷, ´î¹î³ Ù»ÕÏ ³ßûß ³ ÷, ¶ Ù»ñÏ ³ßû-ßá÷, ¸ î² Ù»ÕÏ ³ßûßá÷, ÜËÝ.31ëñµ.ª Ù»ñÏ ³ß ³õß ³ ÷
6 ´ Ó»éùÝ, î¹ Ó»é ³õù
‴ Հմմտ. Սղմ. ԼԵ. 12
7 ² ´ Ý ³Ñ ³ ï ³Ï ³ ¹ÇñÝ] Ñ ³Ý¹Çë ³ ¹ÇñÝ
8 ² ´¶ î¹î³1 Ù ³ñ¹, î² áù, ¸ > áù
9 ² ï »õ¹ ³ ïÝ
10 ¸ Çµñ
11 ² ¶ ¸ î¹î³ ³ßË ³ñÑÝ, ´ ³ßË ³ñÑ, î² Ű ³ßË ³ñÑ
12 ´ ·É. .ÉÁ., î³ Յաղագս Աշոտոյ եւ Հասանայ Արծրունեաց խռովութեանն, եւ մահուանն Աշոտոյ
13 ¶ Ű ³Űëáõ
14 ² ë»Ý¿ù¿ñÇÙ ³Ű
15 ´ ßñç»É
16 î³ ÷áñ ³Ïß ³Ùµ ³Ű, î³ áÙ ³Ýùª ÷áñ ³ ÏÉÙµáó (ÜËÝ.20ª ëË ³É »Ý), î³ ³ŰÉùª ÷áñ ³ ÏÉÙµ ³Ű
17 ² ³Ýõ ³Ý»Ý
18 ¶ ¸ ³Ý ï
19 ¸ · ³µ ³õûÝ ³óÇù
20 ² ßÇÝõ ³ ÍÇ
21 ´ ¶ ÓÙ»ñÝ ³ŰÇÝ
22 ² »Õ ³Ý ³ ÏÇÝ] Å ³Ù ³Ý ³ ÏÇÝ, ´ Å ³Ù ³Ý ³ ÏÇ
23 ¸ Ñûñù»é
24 ´ Ñûñ ù»éáñ¹Ç
25 ² ³Ýõ ³Ý» ³É
26 î¹ ³ŰÝÙÇÏ
27 î³ Óáñ ³ ÏÇ, î³3 ÷áñ ³ ÏÇ. ÜËÝ.20ª áõÕÇÕÁª ÷áñ ³ ÏÇ
28 ² ¶ ¸ î¹ ·áÉ, ÜËÝ.20.ëñµ. ·áÉ] · ³É
29 ² ¶ ¸ î¹ ß»ñ ï ³õáñë (²° ß»ß ï ³õáñë)
30 ´ í ³Ñ ³Ý ³õáñë, î³1 í ³Ñ ³Ý ³Ïáõéë
31 ´ ñ»Ë ³õáñ» ³É
32 ² ´¶ ¸ î² Ű ³Õ ³Ï ³ñÍë, î¹î³ Ű»Õ ³Ï ³ñÍ, ÜËÝ.8 ëñµ. Ű»Õ ³Ï ³ñÍë
33 ¸° Ç ·Çß»ñÇ
34 ² ´ ½¹ñáõÝë
35 ² ûÃ ³ó» ³É, ´ ûÃ ³ · ³Ű»ó» ³É, ¶ ¸ î³ ûÃ ³ · ³Ű ³ó» ³ÉÝ, î¹ ŰûÃ ³ · ³Ű ³ó» ³ÉÝ, î² ûÃ ³ · ³Ű» ³ÉÝ
36 ² ¸ î³ Çõñ ³Űáíù Ý, î¹ Çõñáíù Ý, ´ ¶ î² Çõñ ³ŰûùÝ

նիզակն զոր ունէր, եւ կիցս իբրեւ զայծեամն ընկեցեալ ի տանիսն, յորում իշխանն կայր՝ վազէր. եւ ի տրոփական դոփմանէ ոտիցն թնդեալ տանիքն եւ ի վայր փլուզեալ, հոսեալ անկանէր զկնի փլուզմանն Հասան[1] *ի տուն անդ*[2]*:* 5 *Իսկ ապա ի հագագասփիւռ ձայնէ խաւսիցն Հասանայ զնա ծանուցեալ եւ վաղվաղակի ըմբռնեալ, ածէին*[3] *զնա առ իշխանն*[4]*:* 6 *Իսկ աղխատրոյզ*[5] *չփոթմանն*[6] *իրազգած*[7] *եղեալ զաւրացն Հասանայ, իբրեւ գծուխ ի մրրկէ հալածեալ եւ*[8] *փախստեայ*[9] *անհետ կորնչէին:* 7 *Եւ այսպէս զգուբն, զոր եւ*[10] *փորեաց եւ պեղեաց Հասանն*[11]*, ի նոյն ընկլուզաւ, զոր եւ*[12] *գործեաց:* 8 *Իսկ իշխանն Աշոտ ի շղթայս կապարանի զնա արկեալ եւ առեալ տարեալ*[13] *յամրոցն Սեւան, ի դուրս առ ինքն զամրոցն տալ*[14] *հայցէր:* 9 *Իսկ մայրն Հասանայ եւ եղբայր նորուն*[15]*, որ առ ի մաւրէ եւ ոչ ի հաւրէ, բռնազբաւսեալ՝ ոչ կամեցան տալ զբերդն, ոչ կարացեալ վստահ լինել*[16] *ի խոստացեալ բանս իշխանին վասն ողջանդամ զկապեալն Հասան թողլոյ:* 10 *Ապա զգացուցեալ արքայի*[17] *Սմբատայ*[18]*, հարկ առնէր ինձ երթալ յամբոկ գործոյն՝ թերեւս կարողութիւն լիցի փակել զկորստական դուռնն*[19]*, զոր անձամբ անձին եբաց Հասան:* 11 *Իսկ իմ երթեալ, չուեալ եւ համոզեալ զտիկինն վասն զամրոցն տալոյ եւ փրկելոյ զՀասան ի մահու երկիւղէ*[20] *եւ ողջանդամ զնա լուծանել*[21] *ի կապարանէն*[22]*, ընկալայ ապա եւ յիշխանէն*[23] *յետ կար սաստիկ երդմանց՝ լուծանել, թողուլ ողջանդամ եւ*[24] *անվնաս զՀասան:* 12 *Իսկ ես իբրեւ առեալ ետու զամրոցն ի ձեռն իշխանին, ապա ի նանրական*[25] *չար խորհրդոց*[26] *ազատաց ոմանց հրապուրեալ, փորէ զաչսն*[27] *Հասանայ, կուրացուցեալ զնա տգիտաբար, ի կորուստ անձին իւրոյ. վասն զի որք երդմանց աւրինաց եւ միջնորդաց առաջնորդաց*[28] *հեստեալք եւ դիւրափոփոխք գտանին ի հակամիտութիւն հակառակացն բերեալ, այնպիսիքն*[29] *մահու անձանց առիթք*[30] *գտեալք, ոչ կարեն հաստատուն կեանս իւրեանց ստանալ:* 13 *Իսկ իմ զաւետարանական իշխանութիւնն ի գործ արկեալ*[31] *եւ բանիւ սահմանականաւ կապեալ զիշխանն*[*]*, տրտում թախծանաւք*[32] *անցեալ գնացի:* 14 *Ապա յետ ամի միոյ անցելոյ*[33] *տգիտութիւն յանդգնութեան արկաւ իբրեւ զաւթոց*[34] *զբարեվայելուչ եւ զպատկառաւղ*[35] *եւ*

1 ²´¶¸ Ñ³ë³Ý, î[1-3] Ñ³ë³ÝÝ
2 ¶¸ ³Ýï
3 ² ³ÍÇÝ
4 ¶¸î[1]î[3] ÇßË³ÝÇÝ, ²´î[2] ³é ÇßË³ÝÝ
5 ¸ ³Õï ³ ïñáÛ½, î[1] ³Ë³ ïñáÛ½
6 î[1]ß÷áÃÙ³Ý
7 ´ Çñ³½·³ó
8 ²¶ > »õ
9 î[1]î[3] ÷³Ëëï»³Ûù
10 ²´¶¸ > »õ
11 ² Ñ³ë³ÝÝ
12 î[1] > »õ
13 ¸î[1]î[3] ï³ñ»³É½Ý³
14 ² ~ ï³É½³ÙñáóÝ
15 ² ÝáñÇÝ
16 ²´î[3] ÉÇÝ»É, ¶¸î[1-2] ÉÇÝÇÉ
17 ´ ³ñù³ÛÇÝ
18 ² ëÙå³ï³Û
19 ´¶¸î[1]î[3] ¹áõéÝÝ, ²î[2] ¹áõéÝ
20 ² »ñÏÇõÕ¿Ý
21 ² ÉáõÍ»É
22 ² Ï³å³Ý³ñ³Ý¿Ý
23 ²´ ÇßË³Ý¿Ý (´ ÛÇßË³Ý¿Ý) Ù»Í¿
24 ²´ > »õ
25 ´ Ý³ÝñáõÃÇõÝÝ
26 ²´ ËáñÑñ¹áóÝ
27 ² ½³ãë
28 î[3] > ³é³çÝáñ¹³ó
29 ´ ³ÛÝåÇëÇÝ
30 ²´î[3] ³éÇÃ
31 ²´ ³é»³É
[*] Հմմտ. Մտթ. ԺԶ. 19, ԺԸ. 18, Յովհ. Ի. 23
32 ²´¶¸î[3] Ã³ËÍ³Ýûù, î[3]3 Ã³Ë³ÝÓ³Ýûù ïñïáõÙ ·Ý³óÇ, î[2] Ã³ËÓ³Ýûù, ÜËÝ.213.ëñµ·.ª Ã³ËÍ³Ý³õù] Ã³ËÓ³Ý³õù
33 ´ ³Ýó³Ý»ÉáÛ
34 ² ½ûÃáó
35 ²´¶¸ å³ïÏ³éûÕ, î[1-3] ½å³ïÏ³éáÕ

զչքնաղատեսակ[1] *դիտակաւն*[2] *Աշոտոյ:* 15 *Եւ այսպէս զվախճան կենաց ընկալեալ ի տիս երիտասարդութեան, սաստիկ սուգ տրտմութեան զմեաւք զեղեալ յարդարէր*[3]*:* 16 *Զկնի ապա եղբայր նորուն Գագիկ պայազատէ զիշխանութիւնն զայն մեծ, եւ զկրտսեր*[4] *եղբայր նորուն*[5] *զԳուրգէն կացուցանէ մարզպան Հայոց արքայն Սմբատ*[6]*:*

ԼԹ.[7] 1 *Բայց Թագաւորն Սմբատ*[8] *իբրեւ լուաւ, եթէ Յուսուփ*[9] *պայազատէ զպետութիւնն*[10] *զայն փոխանակ Աֆշնի*[11] *եղբաւր իւրոյ, եդ ի մտի իւրում*[12] *ո՛չ եւս դարձեալ դաւանս կրել ի խափանեալ*[13] *երկիւղէն, եւ կամ դաշինս սիրոյ դնել ընդ այնոսիկ, որոց իրաւունք բարձեալ է յերեսաց նոցա եւ բնաւ հեռացեալ բան արդար ի լեզուաց*[14] *նոցա*[15]*:* 2 *Ապա գրէ հրովարտակս եւ առաքէ դեսպակս*[16] *եւ ընծայս*[17] *գեղեցկայարմարս խմայելեան*[18] *ամիրապետի*[19] *ի Բաբիլոն*[20] *եւ հայցէ ի բաց զինքն հատանել յազգէ յայնմանէ. որ իրաւունք Աստուծոյ տարամերժեալ տրոհեալ է ի նոցանէ, եւ ի բարուց անտի, որ ի չարն միշտ հակամէտ*[21] *գտեալ:* 3 *Զոր իբրեւ ընթերցեալ զնամակն եւ լուեալ*[22] *զպայման պատգամացն, վաղվաղակի խնդութեամբ, զոր խնդրեացն՝ կատարէր. եւ թեթեւաբեռն զսակն արքունի արարեալ եւ յինքն իսկ հրաւիրեալ կացուցանել*[23]*, առ ինքն զմիտս Թագաւորին յանգուցանէր*[24]*:* 4 *Եւ ապա երեւելի զգեստ արքունական եւ Թագ արքայական, եւ կամար ականակապ ի համակ ոսկւոյ*[25]*, եւ սուսեր պատուական եւ երիվարս իբրեւ*[26] *աւդագնացս իմն, կազմուածով զինուց եւ զարդուց առաքէ Սմբատայ*[27]*:* 5 *Զոր իբրեւ առընկալաւ*[28]*, յոյժ ուրախ լեալ, զուարթացեալ զուարճացաւ:* 6 *Եւ այնուհետեւ ի կարգս այլոց եւս հնազանդելոց եւ նա եւս մտանէր ի կապուածս*[29] *լծոյ ամիրապետին. եւ այսպէս անտարրապէս եւ անշուշտ ի կամս արքունականս զկամս իւր բերեալ նուաճէր:*

7 *Զայսու*[30] *ժամանակաւ մեծ սպարապետն Հայոց Շապուհ՝ եղբայր արքային Սմբատայ*[31]*, կիսակտուր կենաւք վճարեալ զսնոտիասէր կեանս, վախճանեցաւ, յաւելեալ առ հարս իւր:* 8 *Եւ անդ*[32] *ապա չուեալ եկեալ արքայ Սմբատ*[33] *համագունդ իւրայաւքն*[34] *համազգեաւք*[35]*, եւ ա-*

1 ´ ãùÝ ³ Õ ³ ï »ë ³ Ï
2 ² ¹Ç ³ Ï ³ õÝ
3 î1 ½Ù» ³ õù ½»Õ» ³ É Û ³ ñ ³ ¹ñ¿ñ
4 ² ½Ïñë»ñ
5 ² ÝáñÇÝ
6 ² ëÙå ³ ï
7 ´ ·É. .ÉÃ., î3 Յաղագս ոստիկանութեան Յուսուփայ եղբօր Աֆշնի, եւ մահուան Շապհոյ եւ Դաւթի՝ եղբարց արքային Սմբատայ
8 ² ëÙå ³ ï
9 ² ´¶ ¸ î1î31 Ûá í ë¿ ÷] Ûáõëáõ ÷
10 î3 ½ ï ¿ñáõÃÇõÝÝ, î31 ½ å » ï áõÃÇõÝÝ
11 ² ³ ÷ßÇÝÇ
12 ´ > ÇõñáõÙ
13 ² ´ Ë ³ ÷ ³ Ý»É
14 ² É»½õ ³ ó
15 ¶ > »õ µÝ ³ õ Ñ»é ³ ó» ³ É… Ýáó ³
16 ² ´¶ ¸ î1î3 ¹»ë å ³ Ïë, î2 ¹»ë å ³ Ýë (¹»ë å ³ Ýª ëË ³ É ¿, ËûëùÁ ÇñÇª ³ é ³ ñÏ ³ ÛÇ Ù ³ ëÇÝ ¿)
17 ² ÝÁÝÍ ³ Ûë
18 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, ¶ ÇëÙ ³ ÛÇÉ» ³ ÝÝ, î1-3 ÇëÙ ³ Û¿-É» ³ ÝÝ
19 ² ³ ÙÇñ ³ å » ï ÇÝ
20 ² ´ ¸ µ ³ µÇÉáÝ, ¶ î1-3 µ ³ µÇÉûÝ

21 ´ Ñ ³ Ï ³ ÙÇ ï
22 ² Éõ ³ õ, ´ Éáõ ³ õ
23 î1-3 > Ï ³ óáõó ³ Ý»É (² ´¶ ¸ª áõÝ»Ý)
24 ² Û ³ Ý·áõó ³ Ý¿ñ, ´ Û ³ ÝÏáõó ³ Ý¿ñ, ¶ ¸ î1-3 Ï ³ óáõó ³ -Ý¿ñ
25 ² ´¶ ¸ î3 áëÏõáÛ, î1-2 áëÏáÛ
26 ´ Çµñ, î1-3 > Çµñ»õ
27 ² ëÙå ³ ï ³
28 ÜËÝ.416.ëñµ·.ª ³ é ÁÝÏ ³ É ³ õ (ÁÝ¹áõÝ»ÉÇ±)
29 ² ¶ ¸ Ï ³ åáõ ³ ×ë
30 ¶ Û ³ Ûëáõ
31 ² ëÙå ³ ï ³ Û
32 ¶ ¸ ³ Ý ï
33 ² ëÙå ³ ï
34 ² Çõñ ³ ÛÇõùÝ, î1 Çõñ ³ ÛÝá íù, ¸ Çõñ ³ Ûá íùÝ
35 ² Ñ ³ Ù ³ ½·ûù

բարեալ կոծ մեծ ի վերայ նորա, եղին[1] զնա ընդ հարս իւրում, ի շիրիմս[2] քնարանացն, որ ի քաղաքագեաւղն[3] Բագարանու[4]: 9 *Եւ ապա կացուցանէր արքայ Սմբատ[5] զանձնագեղն[6] եւ զբարեվայելուչ[7] երիտասարդն[8] զԱշոտ՝ որդի Շապհոյ, սպարապետ Հայոց, փոխանակ հաւր իւրոյ:* 10 *Իսկ նա ի սկզբան սպարապետական պայազատութեանն[9] խորհուրդ[10] բարեաց զանձամբ արկեալ, շինէ ապա զպճնապայծառ եկեղեցին Բագարանու, որ ի վերայ Ախուրեան[11] գետոյ, եւ զարդարէ բազում եւ երեւելի սպասուք, եւ առնէ նաւակատիս աստուածային գոգցես պատշաճողութեամբ:* 11 *Զկնի ապա հիմնադրէ եկեղեցի ի քաղաքագեաւղն[12] Կողբ՝ բազմածախ փարթամութեամբ, եւ ստիպով ջանայր գտանել եւ զկատարումն նորա, թէ Տէր կամեսցի:* 12 *Յետ սակաւ ժամանակի ապա վախճան կրէր ի կենացս այսոցիկ[13] եւ միւս եւս[14] եղբայրն արքայի Դաւիթ, որ էր իշխան իշխանացս Հայոց՝ այր համեստ եւ հարթ հաւասարութեամբ ի բոլոր գործառնութիւն բարեաց. ընդ որ[15] եւ[16] յաւէտ իմն սգացեալ[17] արքայի եւ տագնապաւ տարակուսանաց մխեալ ի խորս խաւարին սգոյ, ի մշտնջենաւոր տխրութիւնս զինքն արկեալ[18]. ուստի եւ մխիթարական կարգաւք հաստատեալ իմ զնա ի յոյս կենացն[19] անմահից, վերականգնեցի ի գլորմանէն յիրս գործոց թագաւորական յարդարմանց՝ հոգս տանիլ[20] պիտառութեան[21] կենցաղականացս, որ հաւատացաւ նմա յԱստուծոյ խնամել զհաւտ իւր:*

ԽԸ.[22] 1 *Բայց ոստիկանին Յուսփայ[23] յաւէտ իմն չար թուեալ հատուածիլն[24] ի նմանէ թագաւորին Սմբատայ[25], եւ իմաստուն կորովութեամբ կշռեալ զգործ իւր, ջանահնար լինէր յինքն դարձեալ դարձուցանել եւ միահաղորդ զնա առնել՝ որպէս երբեմն էր[26] ընդ եղբաւր նորա Աֆշնի[27]:* 2 *Եւ վասն զի նախ յամիրապետէ անտի հայցեալ առ ինքն զՍմբատ[28] դարձուցանել, եւ ոչ եղեւ ունկնդրութիւն նմա, եւ ոչ եհաս[29] երազայոյս[30] կարծեացն, այնուհետեւ ապա իբր[31] ի կարգս խռովութեան վարեալ եւ թիկունս դարձուցեալ, զաւր բազում գումարէ եւ չու յուղի[32] անկեալ, գայր հասանէր ի Փայտակարան[33] քաղաք. եւ անտի ելեալ վաղվաղակի ընդ Ուտի գաւառ, գայ[34] մինչեւ ցՏաշրատափ[35]:* 3 *Զայս իբրեւ լսէր արքայ,*

1 ² »õ »¹ÇÝ
2 ² ßÇñÇÙÝ
3 ¸ ù³Õ³ù³ ·»õÕÝ
4 ¶¸ î¹î³µ³ ·ñ³Ýáõ
5 ² ëÙå³ ï
6 ²´¶î¹î³ ½³ÝÓÝ³ ·»ÕÝ, ¸î² ½³ÝÓÝ³ ·»Õ
7 ² ½í³Û»Éáõã
8 ´½»ñÇ ï³ë³ñ¹Ý
9 ´ å³Û³½³ ïáõÃ»³Ý
10 ¶¸ î¹ ½ËáñÑáõñ¹
11 ¸ ³ËáõñÇ³Ý, ¸°î¹ ³Ëáõñ³Ý
12 ² ù³Õ³ù·»ûÕÝ, ¶ ù³Õ³ù³ ·ÇõÕÝ, ¸ ù³Õ³ù³ ·»õÕÝ
13 ´Û³ÛëáóÇÏ
14 î² > »õë (²´¶¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)
15 ¶¸ î¹î³ áñë
16 ²´¶î³ > »õ
17 ² ½·³ó»³É, ´½·³Í»³É
18 ´ ³ñÏ³Ý¿ñ
19 ¶¸ î¹ ÛáÛëÝ Ï»Ý³ó
20 ²´î³ ï³Ý»É
21 ¶¸ î¹î³ åÇï³é³Ï³Ý
22 ´ ·É. .Ë., î³ Յաղագս դիմելոյ Յովսեփայ ի վերայ Սմբատայ, եւ խաղաղելոյ եւ մեծարելոյ զմիմեանս
23 ¶ áõë÷³Û
24 ²´î³ Ñ³ïáõ³Í»ÉÝ
25 ² ëÙå³ï³Û
26 ²´ ¿ñÝ »ñµ»ÙÝ
27 ² ³÷ßÇÝÇ
28 ² ½ëÙå³ï
29 ¶ ¿Ñ³ë
30 ²¶¸ »ñ³½³ÛáÛ½
31 ¶ Çµñ»õ, ¸î¹î³ > Çµñ
32 ´ ÛáÕÇ
33 ¶ ÷³Ûï³Ï³ñ³ÝÝ
34 ¶¸ î¹ > ·³Û
35 ´ óï³ßñ³Û ï³÷

զաւրաց բազմաց ի միասին Հորդան[1] տուեալ, երթեալ[2] ունէր զկիրճսն եւ զնե-ղուցսն[3] պողոտայիցն կողմանցն Աշոցաց եւ Տաշրաց[4]՝ ոչ տալ նմա թոյլ հետի աղա-գաւ անցանել[5]: 4 *Իսկ ապա զայն տեսեալ Յուսփայ, գաղտաբար իմն զարեւմտեայ կողմամբ լերինն[6] պարառոցեալ[7], ընդ ցա-ծուն[8] վայրս լերինն բարձանց անկանէր յայսկոյս ի գաւառն Շիրակայ. եւ անդ[9] ե-րեկաւթս արարեալ, վաղվաղեալ[10] ճեպեալ հասանէ[11] ի Դվին քաղաք:* 5 *Իսկ արքայ իբր[12] յապագայս իմն իմացեալ զչուելն Յուսփայ ընդ արեւմտեայ կողմն լերինն, թէպէտ եւ հետամտէին զկնի, սակայն ոչ ժամանեալ հասանել[13], գումարտակ լինէր[14] ի քաղաքագիւղն[15] Արուճ, ի ծործորս Ա-րագածոյ[16] լերինն:* 6 *Իսկ իբրեւ գիտաց ոստիկանն Յուսուփ[17] զմերձ առ նա լի-նելն[18] արքայի, առաքէ զմի ի պատուակա-նաց իւրոց անտի[19] ի քարտուղարաց՝ յասորի ազգէ եւ դենիւ քրիստոնեայ, յա-ւէտ իմն սիրալիր, հեշտ եւ կամակ եւ համբոյր պատգամաւք եւ բազում պա-տուասէր[20] նախախնամութեամբ դաշինս ուխտից ազդեալ ի սիրտ արքային, եւ զա-մենայն վախս եւ զբաղայս ի բաց ի խորհրդոց նորա տրոհեալ տարեալ[21]. այլ եւ զսակն արքունի ի կամս անձին նորա ըստ կարի եւ կամաց[22] թողացուցեալ՝ միայն թէ ընդ նմա յուխտ խաղաղութեան միաբան[23], հարթ, հաւասար[24] դարձցի:* 7 *Ապա զայնպիսի բարի լուրս[25] լուեալ[26] բարեզգեաց բանի պատգամաց եւ ախոր-ժեալ ի կամս[27] իւր, արարեալ հրաժեշտ բանից հեշտականաց[28] փոխարէն պատաս-խանի մատուցանէ[29] քարտուղարին ի բո-լոր արգասիս սիրոյ[30] ըստ[31] նմին սակի. ա-պա յետկար երդմանց միմեանց կնքեալ տային:* 8 *Իսկ արքայ դարձեալ չուէ գնայ ի գլուխ գագաթան Երասխաձորոյ[32], ի գիւղն[33] Նախճրաձոր՝ անդ[34] ձմերել[35], վասն զի ոստիկանին կամ եղեւ զհիւսիսա-յին[36] դառնաշունչ ժամանակ ձմերային ցրտոյն ի Դվին[37] անցուցանել:* 9 *Եւ ապա յայնմ սաւնասոյզ[38] յեղանակի[39] գեղեցիկ իմն եւ բազում առ միմեանս բերէին հարթ յարմարութիւն[40] սիրոյ առատ ձեռաձ-րիւք[41] ըստ պիտառութեան ձմերայնոյն:*

---

1 ¸ Ûáñ¹ ³ Ý

2 î[1]î[3] »ñÃ ³ É

3 ² Ý»ÕáõóëÝ, ´ ½Ý»ÕáõóÝ, ¶ î[1]î[3] ½Ý»Õáõóë

4 ² ï ³ ßñ ³ , ¶ ¸ ï ³ ßñ ³ Û

5 ¶ ¸ ³ Ýó ³ ÝÇÉ

6 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] É»ñÇÝÝ, î[2] É»ñÇÝ

7 ¶ ¸ å ³ Ûñ ³ éáó» ³ É

8 ² ó ³ Íáõ

9 ¸ ³ Ý ï

10 ¶ ¸ î[1] í ³ Õí ³ Õ ³ ÏÇ

11 ² ~ Ñ ³ ë ³ Ý¿ ×»å» ³ É: ´ ¶ ¸ î[3] Ñ ³ ë ³ Ý¿, î[1-2] Ñ ³ ë ³ -Ý¿ñ

12 ² ´ ¶ ¸ î[3] Çµñ, î[1-2] Çµñ»õ

13 ¶ ¸ Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ

14 ² - ¶ î[1-3] ßÇÝ¿ñ, ´ ÉÇÝ¿ñ, ÜËÝ.84.ëñµ.ª ÉÇÝ¿ñ

15 ² ù ³ Õ ³ ù·»ûÕÝ, ´ ù ³ Õ ³ ù ³ ·»ÕÝ

16 ² ´ ¶ ¸ î î[3] ³ ñ ³ · ³ Í ³ Û, î[2] ³ ñ ³ · ³ Í

17 ² áõëáõ÷

18 ´ ÉÇÝ»É, ¶ ¸ î[1] ÉÇÝÇÉÝ

19 ² ¶ ¸ > ³ Ý ï Ç

20 ² ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ï áõá í (² å ³ ï õá í) ¿ñ] å ³ ï áõ ³ ë¿ñ

21 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ï ³ ñ» ³ É, î[2] í ï ³ ñ» ³ É

22 ² Ï ³ Ù ³ ó Ýáñ ³

23 î[2] > ÙÇ ³ µ ³ Ý (² ´ ¶ ¸ î[1]î[3]ª áõÝ»Ý)

24 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ñÃ, Ñ ³ õ ³ ë ³ ñ, î[2] Ñ ³ ñÃÑ ³ õ ³ ë ³ ñ

25 ² ¶ ¸ µ ³ ñáõñë î[1-3] µ ³ ñÇ Éáõñë

26 ´ > Éáõ» ³ É

27 ² ¶ ¸ î[3]1 Ï ³ Ù ³ Ïë] Ï ³ Ùë

28 ÜËÝ.230.ëñµ·.ª Ñ»ë ï ³ Ï ³ Ý ³ ó (ãÇù ³ ÛÉáõñ Ñ»ë ï ³ -Ï ³ Ý)

29 ² ´ ¸°î[3] Ñ ³ ï áõó ³ Ý¿] Ù ³ ï áõó ³ Ý¿ (¸ Ù ³ ï áõó ³ -Ý¿), î[3]1 Ù ³ ï áõó ³ Ý¿

30 ¶ ëÇÏÇÛ] ëÇñáÛ

31 ¶ ¸ î[3] ÁÝ¹

32 ´ ¶ ¸ »ñ ³ Ûë ³ Û ÓáñáÛ

33 ² ´ ·»ûÕÝ

34 ¶ ³ Ý ï

35 ¶ î[1] ÓÙ»ñ» ³ É

36 ² ½ÑÇõëë ³ ÛÇÝ

37 ² ¹õÇÝ

38 ´ ë ³ éÝ ³ ½áÛ½

39 ² »Õ ³ Ý ³ ÏÇ

40 ´ Û ³ ñÃ ³ Û ³ ñÙ ³ ñáõÃÇõÝ

41 î[2] ·áõó¿ª ³ é ³ ï ³ Ó»éÝ ÓñÇõù

10 *Իսկ անդ*[1] *ապա Թագաւորն Վրաց Ատր-ներսեհ*[2] *պատուասէր*[3] *պայմանի եւ սրըն-թաց*[4] *ոտիւք արագեալ ի տես արքայի Սմբատայ*[5]՝ *առ ի*[6] *միասին տաւնախմբել զաւր մեծի պասեքի Զատկին*[7], *յուղարկե-ցաւ յարքայէ բազմաբաշխ եւ երեւելի ըն-ծայիւք:* 11 *Իսկ արքայ Սմբատ*[8] *չուէր գնայր յարքունական ապարանս*[9] *իւր ի քաղաքագիւղն*[10] *Երազգաւորս:* 12 *Եւ իբ-րեւ ի բաց եղաւ ձմերային*[11] *ձիւնախաղ-խաղ*[12] *սառնամանեաց ցրտութիւնն*[13], *եւ գարնանային հարաւահողմն շնչեաց, զտեղին փոխաբերեաց, ապա ոստիկանն Յուսուփ բազում երիվարս սրավարս*[14], *սաւսս եւ ահապարանոցս*[15] *պատրաստեալ, բազմազան պճնայարմար զարդուք եւ զի-նուք ոսկեսանձ*[16], *ոսկենկար*[17] *պաճուճա-նաւք, այլ եւ Թագ եւս յոսկւոյ*[18] *սափի-րայ*[19] *կազմեալ, եւ ի նմա յելուզեալ, յե-ռեալ վարսակալ մարգարտատող տպա-զարդութիւնս, եւ այլ եւս ականս պա-տուականս եւ բազում եւ երեւելի զգեստս արքունականս ոսկեճամուկս*[20] *եւ շղաշա-տեռն, հրաշանկարս*[21] *միանգամայն առա-քէ ի պատիւ*[22] *մեծարանաց արքային Սմբատայ*[23]*:* 13 *Այլ եւ Աշոտի*[24]՝ *երիցու*[25] *որդւոյ արքայի, նորանշան իմն պատիւ յարդարեալ իբր աւդապարիկ իմն երիվար, գեղեցիկ զարդուք եւ զինուք, եւ պերճա-պաճոյճ երանգս զգեստուց, եւ կամար ա-կանակապ ընդ մէջ ածեալ, եւ կացուցանէ զնա իշխան իշխանացս Հայոց:* 14 *Բայց եւ ես եւս, որ զայս գրեցի, պատուեցայ պա-տուասիրաբար*[26] *յոստիկանէն զգեստուք*[27] *ըստ աւրինի*[28] *կարգիս. եւ ջորի պաճուճա-բար ոսկեզաւծ*[29] *զարդուք առաջի մատու-ցանելով ինձ:* 15 *Իսկ արքայի խրախ լեալ ի*[30] *բարեձիր պարգեւս նորա եւ ընկալեալ մեծաւ շնորհակալութեամբ, ո՛չ սակաւ ինչ քան Թէ բազմամասնաբար յիւրմէն*[31] *եւս նմա ընծայէր բարեվայելուչ եւ չքնաղա-տես*[32] *եւ երեւելի զարդս հանդերձանաց, եւ նկարակերտ կազմուածս բազմականաց՝ կարմրութեամբ որդանց, եւ ըմպակս*[33] *եւ նուագս եւ կամար ի համակ ոսկւոյ՝ գործ հռոմայական*[34] *ճարտարաց, յերանգս գու-նակ գունակ ապակւոյ*[35], *առաւել եւս տասնապատիկ*[36] *յաւելուածով*[37] *քան զմիանգամայն իսկ ընկալեալն առ*[38] *ի նմանէ*[39]*:* 16 *Եւ ապա յուղարկեալ Յուսուփ*

1 ¶¸ ³Ýï
2 ²´ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
3 ² å³ïõ³ë¿ñ. î[3] Áëï å³ïáõ³ë¿ñ (ÛûñÇÝ³ÏëÝ > Áëï, ½áñ Û³õ»É³ùÁëï Ùï ³óÝ)
4 ´ ëñÝÃ³ó
5 ² ëÙå³ï³Û
6 ² > Ç
7 ´ å³ë»ùÇÝ ½³ïÏ³ó
8 ² ëÙå³ï
9 ²´¶¸ î[1]î[3] ³å³ñ³Ýë, î[2] Û³å³ñ³Ýë
10 ² ùÕººù·ÕÝ, ´ ù³Õ³ù³·»ûÕÝ
11 ² ÓÙ»éÝ³ÛÇÝ, ´¸ ÓÙ»ñÝ³ÛÇÝ
12 î[3]1 ÓÇõÝ³Ë³Õ³ó
13 ² óñïáõÃÇõÝ
14 ² > ëñ³í³ñë
15 ²¶¸ î[1]î[3] ³Ñ³å³ñ³Ýáóë, ´ ³Ñ³å³ñ³ÝáóÝ, î[2] ³-ÑÇå³ñ³Ýáóë
16 ²´ áëÏ¿ë³ÝÓ
17 ²´ áëÏ¿ÝÏ³ñ
18 ¸ áëÏõáÛ
19 ²¶¸ ë³÷Çñ³Û, î[1] áë÷»ñ³Û, ´î[2] ëá÷»ñ³Û
20 ²´ áëÏ¿×³ÙáõÏë
21 ² Ñé³ß³ÝÁÏ³ñë, ´ Ññ³ß³ÝÏ³ñ
22 ´ > å³ïÇõ
23 ² ëÙå³ï³Û
24 ²´¶¸ î[1]î[3] ³ßáïÇ, î[2] ³ßáïáÛ
25 ¶¸ »ñÇóáÛ
26 ² å³ïõ»ó³Û å³ïõ³ëÇñ³µ³ñ
27 ²´ ½·»ëïÇõù
28 ²¶¸ î[1]î[3] ûñÇÝ³ÏÇ
29 ²´ áëÏ¿½ûÍ
30 ² ÁÝ¹]Ç
31 ² ÛÇõñÙ¿
32 ² ãùÝ³Õ³ßË³ï
33 ²´¶¸ ÁÙå³Ïë, î[1-3] ÁÙµ³Ïë
34 ² ÑéûÙ¿³Ï³Ý, ¸Ç ÑéáÙ³Û³Ï³Ý
35 ² Û³å³ÏáÛ
36 ² .Å.å°ïÏ
37 ² Û³õ»Éõ³Íáí
38 ² > ³é
39 ´¶¸ ÝÙ³Ý¿Ý

յարքայէ, գնայ[1] *ի կողմանս Ատրպատականի:*

17 *Իսկ աշխարհիս Հայաստանեայց յաւուրսն յայնոսիկ այց արարեալ Տեառն եւ պատսպարեալ*[2] *եւ յաջողեալ ի բոլոր բարութիւնս՝ բնակեցան իւրաքանչիւր ոք ի ժառանգութիւնս իւրեանց. եւ սեպհականեալ*[3] *զերկիր, տնկեցին այգիս եւ արմատացուցին բուրաստանս ձիթենեաց եւ պարտիզաց, հերկեցին հերկս արտաքոյ փշոց եւ կթեցին պտուղս*[4] *հարիւրաւորս*[5], *զեղան շտեմարանք*[6] *ցորենոյ ի ժամանակի լրութեան հնձոց, լցան գուբք գինւոյ ի կութս այգեստանեայց*[7] *եւ լերինք ցնծութիւն զգեցան, զի բազմացան ի նմա արաւտականք, անդեայք արջառաց*[8] *եւ հաւտք ոչխարաց:* 18 *Եւ գլխաւոր նախարարք մեր յապահովացեալք եւ հանգուցեալք*[9] *ի հինից ասպատակաց, շինէին եկեղեցիս վիմարդ հաստահեղոյս ձուլեալ կրով՝ ի մենաստանս եւ յաւանս եւ յագարակս:* 19 *Բայց առաւել եւս քան զյոլովս*[10] *Հայկազանցն գրոհի*[11] *իշխանն Գրիգոր եւ նորին եղբարք*[12] *Սահակ եւ Վասակ, որք հայրենական սեպհականութեամբ*[13] *տիրէին գաւառացն, որք*[14] *շրջապատեալ կան շուրջ զեզերբ ծովակին Գեղամայ:* 20 *Եւ այսպէս վիճակ ցանկալի՝ լի պտղատածաւղ*[15] *արգասեաւք*[16] *պարարտութեամբ առ հասարակ ամենեցուն տուաւ*[17] *ձրի նորին շնորհաւքն Աստուծոյ, եւ ի նորին յարմար կազմածոց տանէ*[18] *Տեառն բղխէր աղբիւր բարեաց ըստ մարգարէին եւ ոռոգանէր զձորն վիճակաց*[ՙ]: 21 *Ի վերայ այսոցիկ*[19] *բարեբաստութեանց թագաւորն Հոռոմոց*[20] *Լեւոն ոչ ինչ սակաւ նախախնամէր զարքայ*[21] *Սմբատ*[22] *իբրեւ զորդի սիրելի, անքակութեամբ ընդ նմա բերելով ուխտ*[23] *միաբանական սիրոյ, եւ բազում ընծայս եւ պարգեւս եւ պատիւս ամ յամէ առաքէր:* 22 *Իսկ եւ Սմբատ*[24] *ի*[25] *շնորհակալութիւն բարերարութեանն*[26] *արքայի Հոռոմոց*[27] *առատաձիր պարգեւաւք հատուցանէր զդարձ փոխարինին տասնապատիկ*[28] *յաւելուածով*[29] *իբրեւ վեհագունի քան զինքն եւ հաւր հարազատի:*

ԽԱ.[30] 1 *Զայսու*[31] *ժամանակաւ թագաւորն Եգերացւոց Կոստանդին յայլանդակ բարս դժնեայս դաւաճանեալ, եւ ոչ ամբարձեալ զաչս յուղղութիւն քան թէ ի խորհուրդս չարութեան, զաւրս գումարէ, խաղայ, չուէ*[32], *գնայ զհիւսիսային*[33] *կողմամբք, որ ի ծործորս լերինն Կովկասու.*

---

1 ´ ·Ý ³ ó
2 ² å ³ ñëå» ³ É] å ³ ïñ ³ ëï» ³ É
3 ¶ ¸ î¹ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý» ³ É
4 ¶ ½å ï áõÕë
5 ¸ .×. ³ õáñë
6 ² Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ýù
7 ´ ³ ́· »ë ï ³ Ý ³ ó
8 ² - ¸ î¹⁻³ ³ ñç ³ éáó, ÜËÝ.19. ³ ñç ³ é ³ ó
9 ² > »õ Ñ ³ Ý· áõó» ³ Éù
10 ² »õë ́áÉá íù] ù ³ Ý ½́áÉá í ë
11 ² Ñ ³ ́Ï ³ ½» ³ ÝóÝ ·ñáÑ, ´¶ ·ñáÑ
12 ² »Õµ ³ ́ñùÝ
13 ¶ ¸ î¹î³ ë»÷Ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ
14 ² áñ
15 ´¶ ¸ î¹î³ å ïÕ ³ ï ³ ÍûÕ, ² î² å ïÕ ³ ï ³ ÍáÕ
16 ¶ ¸ î¹î³ ³ ñ· ³ ëÇõù
17 ² ïõ ³ õ
18 î³ áÙ ³ Ýùª »õ ÝáñÇÝ ́ ³ ñÙ ³ ñ Ï ³ ½Ù ³ Íáó Ç ï ³ Ý¿
[ՙ] Հմմտ. Բ. 6, 10
19 ² ´¶ î¹ ³ ́ëáñÇÏ
20 ´ ÑéáÙ ³ ́»óõáó
21 ² ´ ½ ³ ñù ³ ́Ý
22 ² ëÙå ³ ï
23 ² ´¶ ¸ î¹î³ áõËï, î² ́áõËï
24 ² ëÙå ³ ï
25 ² ´¶ ¸ î¹ > Ç
26 î³ µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý
27 ² ³ ñù ³ ́ÇÝ ÑéáÙ ³ ́, ´ ÑéáÙ ³ ́
28 ² .Å.å°° ï Ï, ¸ .Å. ³ å ³ ïÇÏ
29 ² ́ ³ õ»Éõ ³ Íáí
30 ´ ·É. .Ë ³ ., î³ Յաղագս պատերազմին Կոստանդնի Եգերացւոց արքային եւ ըմբռնման նորին, եւ ապերախտութեան Ատրներսեհի ընդ Սմբատայ
31 ¸ î² »õ ½ ³ ́ëáõ (² ´¶ î¹î³ > »õ), ¶ ́ ³ ́ëáõ
32 ² ãõ¿
33 ² ½ÑÇõëÇë ³ Ï ³ Ý, ´ ½ÑÇõëÇëÇë ³ Ï ³ Ý

միանգամայն իսկ եւ յաշխարհն[1] Գուգարացւոց եւ որք[2] մերձ ի Դրունս Ալանաց բնակեալք[3] են, զի[4] ընդ իւրով[5] ձեռամբ զնոսա նուաճէ[6]: 2 *Եւ վասն զի ազգքն այնոքիկ հաւանեալք եւ հնազանդեալք եւ նուաճեալք էին ընդ ձեռամբ արքային Սմբատայ[7], գրէ ապա թագաւորն Վրաց Ատրներսեհ[8] վաղընդփոյթ առ թագաւորն Եգերացւոց[9], վասն զի փեսայ էր նորա[10], ցրել, ի բաց քակել[11], կորուսանել ի սրտէ զընդունայն եւ[12] զապիրատ եւ զսնոտի խորհուրդսն[13], եւ ո՛չ շամբուշ[14] մտաւք ընդ վեհսն քան զինքն հակառակիլ[15]:* 3 *Իսկ իբրեւ լսելիք խցան նորա, եւ բանից ունկնդրութիւն հեռացաւ եւ ոչ բերաւ ի խորհուրդս իմաստութեան, ապա արքայ Սմբատ[16] զաւրու բազմի դունթ[17] իմն ի միասին տուեալ եւ ընդ իւրեաւ[18] առեալ զթագաւորն Վրաց, գնացին ի միասին հրոսակ[19] ընդ յառաջ Կոստանդնի[20]:* 4 *Նա իբրեւ ետես, եթէ[21] ոչ կարէ[22] ընդդէմ նոցա կալ, ընդ կրունկն յամրոց վայրս ինչ դարձեալ որջանայ՝ հայցեալ[23] ի նմանէ զհաշտութիւն:* 5 *Իսկ արքայ զանէր նորա Ատրներսեհ[24] եւ զոմանս եւս յիւրոց նախարարաց[25] առաքէ խաւսիլ[26] ընդ նմա ի խաղաղութիւն[27], որք[28] իբրեւ հանդէպ[29] միմեանց բերան եւ դեգերեցան ի բանս ինչ, յանկարծակի ըստ[30] հրամանի Ատրներսեհի[31] նախարարք արքայի ձերբակալ արարեալ զթագաւորն Եգերացւոց, ածեն առաջի իբրեւ զուլ մի յայծեաց՝ զայն, որ իբրեւ[32] զառիւծ ի մաւրւոյ[33] իւրմէ ելեալ վարանէր վատնել վարատել[34] զազգս:* 6 *Իսկ արքայի[35] Սմբատայ[36] բազում ամրոցս յինքն գրաւեալ ի Վուրի աշխարհի, եւ կուսակալս կողմանցն[37] այնոցիկ կացուցեալ, առեալ զԵգերացին Կոստանդին ընդ իւր ածէ, ի դիպահոջ կացուցեալ յամուրն Անի[38] երկաթի շղթայիւք. սակայն ոչ քամահանաւք ինչ, այլ կրկին պատուով[39] առատացուցեալ նմա զամենայն հանդերձանս եւ զռոճիկս[40] պիտոյից ըստ անդստին բարեբարոյ մտաց իւրոց:* 7 *Եւ այնպէս[41] ապա ամիսս չորս[42] միայն զնա պահէր յարգելանի[43]:* 8 *Իսկ իբրեւ ետես զերկպառակութիւն Եգերացւոցն, որք չեշտակի ճեղքեալք, եւ թէ[44] հանդերձեալ են զայլ ոմն բռնաւորագոյն քան զԿոստան-*

1 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ Û ³ ßË ³ ñÑÝ, î² ³ ßË ³ ñÑÝ
2 ² ´ áñ
3 ² µÝ ³ Ï» ³ É
4 ¸ î² ½Ç »õ (² ´ ¶ î¹î³ > »õ)
5 ¶ ¸ î¹î³ Çõñ»õ
6 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ Ýáõ ³ ×»ëó¿
7 ² ëÙå ³ ï ³ Û
8 ² ´ ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
9 ´ »·»ñ ³ óáõó
10 ´ ¸ ~ Ýáñ ³ ¿ñ
11 î³ù ³ Ï»É »õ
12 î² > »õ (² ´ ¶ ¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)
13 ² ´ ¶ ¸ Ë ³ ñÑáõñ¹ëÝ, î¹⁻³ ËáñÑáõñ¹Ý
14 ¶ ¸ ß ³ Ù÷áõß
15 ² ´ î³ Ñ ³ Ï ³ é ³ Ï»É
16 ² ëÙå ³ ï
17 ´ ¹éáÛÃ, î³ ·éáõÃ
18 ² Çõñ» ³ õ, ´ - ¸ î¹⁻³ Çõñ »õë
19 ´ > Ññáë ³ Ï
20 ¸ Ïáë ï ³ Ý¹ÝÇÝ
21 ¸ î¹î³ Ã¿
22 ´ Ï ³ ñ ³ ó
23 ´ ¶ ¸ î¹î³ Ñ ³ Ûó» ³ É, î² Ñ ³ Ûó»É

24 ² ´ ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
25 ´ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ óÝ
26 ² ´ î³ Ëûë»É
27 ² Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý
28 ² áñ
29 î³Ç Ñ ³ Ý¹¿ë, î³2 Ñ ³ Ý¹¿å
30 ¸ ÁÝ¹] Áëï
31 ² ³ ï ñÝ»ñë¿ÑÇ
32 ² ´ ¶ Çµñ
33 ² Ùûñáí, ¶ ¸ Ùûñõáí, ´ î¹⁻³ Ùáñáí
34 ´ > í ³ ñ ³ ï »É
35 ² ´ ³ ñù ³ Û
36 ² ëÙå ³ ï
37 î¹ ÏáÕÙ ³ Ýó
38 ² Û ³ ÝÇ
39 ² å ³ ï õáí
40 ² ´ ¶ ¸ ½éá×ÇÏë, î¹⁻³ éá×ÇÏë
41 ´ ³ Ûëå¿ë
42 ² ¸ .¹.
43 ¶ ¸ î¹î³ Û ³ ñ·»É ³ ÝÇ µ ³ Ý ï ÇÝ
44 î² > »õ (² ´ ¶ ¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)

դին կացուցանել իւրեանց Թագաւոր՝ ստուգագէտ իմացմամբ, ոչ ինչ զանգիտէր փութանակի զնա արձակել եւ հաստատել ի կարգս առաջնոյ տէրութեան իւրոյ. մի՝ վասն զի փեսայացեալ էր նա Թագաւորին Վրաց, իբր[1] *ի շնորհակալուս զայն*[2] *նմա առնէր. եւ երկրորդ՝ զի Թերեւս իբրեւ*[3] *զձեռնասուն իւր յայնմ հետէ նա գտցի ի սակի հնազանդութեան*[4] *յաղագս առ նա անցուցանելոյ զբազում երախտեացն տեսակս:* 9 *Եւ ապա զգեստաւորէ զնա Թագաւորական զգեստու եւ դնէ խոյր ոսկի ընդելուզեալ մարգարտով ի գլուխ նորա, եւ ականակուռ ոսկի կամար ածէ ընդ մէջ նորա, եւ այլ իմն վայելուչ կազմուածս ըստ ուղեւորութեան պիտոյից նմա յարդարէր, եւ զաւր ի ձեռս նորա*[5] *գումարեալ, առաքէ զնա յաշխարհ տէրութեան իւրոյ:* 10 *Եւ իբրեւ չոգաւ հաստատեցաւ եւ միապետեաց զիւր սեպհական*[6] *տէրութիւնն, ի բազում հնազանդութիւն եւ մտերմական ծառայութիւն*[7] *համախոհութեան զինքն արքային*[8] *Սմբատայ*[9] *բերէր սակս հայրաբուն նախախնամութեան նորա առ նա, հեշտ եւ բաղձալի զայն իւր վարկեալ:* 11 *Բայց Թագաւորն Վրաց յաւէտ իմն զչարեալ վասն արձակմանն Կոստանդնի՝ իբր ի պատճառս հակառակութեան կամ մարտից եւ Թշնամութեան*[10] *զայն գործեալ, եւ յայնմ հետէ*[11] *եւ անդր նա նախանձ*[12] *պարգեւատուին իւրում*[13] *Սմբատայ*[14] *ի գրգռութիւն մարտկաց*[15] *զինէր, Թէպէտ եւ ոչ յայտնի*[16]*:* 12 *Իսկ Սմբատայ*[17] *զարմացեալ ընդ Թերի խորհուրդս նորա, ոչ ի բանի*[18] *ունէր զնորայն կառավարութիւն կամաց որ ի չարն, այլ միշտ զինքն յաղԹանակէր*[19] *ի սէր նորա, վասն զի ոչ բերիւր յիմաստս նորա խռովասէր միտք:*

ԽԲ.[20] 1 *Իսկ ոստիկանն Յուսուփ*[21] *զայսու ժամանակաւ յապստամբութիւն զինքն զինեալ ընդդէմ*[22] *ամիրապետին մեծի*[23]*, ոչ սակաւ ինչ գործէր նախճիրս ընդդէմ նորա՝ ի բաց լքեալ, ընկեցեալ եւ*[24] *ի կոխումն գռեհաց տուեալ զհրաման*[25] *արքունի. որում իրազգաց*[26] *իսկ ամիրապետին գտեալ, վաղվաղակի հրովարտակս եւ դեսպանս յղէ ընդ բոլոր ծագս երկրի իւրոյ տէրութեանն, ի*[27] *վրէժխնդրութիւն յարուցանել Յուսփայ՝ անիրաւ ապստամբին:* 2 *Ըստ սմին այսմ*[28] *սակի ապա եւ առ արքայ Սմբատ*[29] *յղէ զոմն պատուական քարտուղար իւր անշուշտ հրովարտակաւ, զի եւ նա եւս միջամուխ*[30] *լիցի՝ զաւրու*

1 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ Çµñ, î² Çµñ»õ
2 ´ î¹î³ ½ ³ Ůë
3 ² ´ ¶ ¸ î¹î³ Çµñ»õ, î² Çµñ
4 ´ ÑÝ ³ ½ ³ Ý ¹ áõÃ» ³ ÝÝ
5 î² > Ýáñ ³ (² ´ ¶ ¸ î¹î³ Ó»éë ª áõÝ»Ý)
6 ¶ ¸ î¹ ë» ÷ Ñ ³ Ï ³ Ý
7 ´ > »õ Ù ï »ñÙ ³ Ï ³ Ý Í ³ é ³ ŮáõÃÇõÝ
8 ´ ³ ñù ³ ŮÇ
9 ² ëÙå ³ ï ³ Ů
10 ² - ¸ î¹⁻² > Ï ³ Ù Ù ³ ñ ï Çó »õ ÃßÝ ³ ÙáõÃ» ³ Ý (áõÝÇ ÙÇ ³ ŮÝª î³), î³1 > Ï ³ Ù Ù ³ ñ ï Çó »õ ÃßÝ ³ ÙáõÃ» ³ Ý
11 ² Ñ» ï
12 ´ î² ³ ÝÝ ³ Ë ³ ÝÓ, î³1 Ý ³ Ë ³ ÝÓ] Ý ³ Ý ³ Ë ³ ÝÓ (² ¶ ¸ î¹î³3). î³ ³ ÝÝ ³ Ë ³ ÝÓ »¹ ³ õ Áë ï ÇÙ ³ ë ï ÇóÝ
13 ² Çõñáÿ
14 ² ëÙå ³ ï ³ Ů
15 ´ Ù ³ ñ¹ Ï ³ Ýó
16 ¶ Ů ³ Ů ï Ý
17 ² ëÙå ³ ï ³ Ů
18 ´ ¶ ¸ µÝÇ
19 ¶ ¸ Ů ³ ÕÃ ³ Ï ³ Ý¿ñ
20 ´ ·É. .Ëµ., î³ Յաղագս չարութեան Հասանայ եւ Աբունսրուեհի ընդդէմ Սմբատայ արքայի՝ առ ի սպանանել զնա
21 ¸ áõëáõ÷
22 ² > ÁÝ¹¹¿Ù
23 ² Ů ³ ÙÇñ ³ å» ï ¿Ý Ù»Í¿
24 î¹î³ »õ ÁÝÏ»ó» ³ É »õ
25 ² ½Ññ ³ Ù ³ ÝÝ
26 ² Çñ ³ ½· ³ Í
27 î¹⁻² > Ç (² ´ ¶ ¸ ª áõÝ»Ý), î³ »õ] Ç
28 ¸ Ů ³ ŮëÙ
29 ² ëÙå ³ ï
30 ´ ÙÇç ³ ËáõÙµ

բազմաւ երթալ ի վրէժխնդրութիւն Յուսփայ, եւ խոստացեալ եւս թողուլ նմա[1] զամի միոյ[2] զսակն արքունի: 3 *Իսկ թագաւորն թէպէտ եւ յաւէտ դժկամակ այսմիկ[3] գտաւ վասն դաշանց սիրոյն, որ ընդ Յուսփայ[4] եդեալ էր, սակայն ոչ կարացեալ մերժել[5] լքանել ի բաց զարքունական հրամանն, ակամայ[6] առ ականէ քարտուղարին[7] զաւր գումարէ, գունդ կազմէ, ի զէնս եւ ի զարդս պատրաստէ զամենեսեան՝ առաւել զինքն քան զյոքունս[8] ցուցեալ ի վրէժխնդրութիւն ապստամբին. եւ արս իբրեւ հազար[9] մի որպէս թէ թուեցուցանէր[10] կարապետ առաջի իւր առաքեալ ընդ կողմն Վասպուրականի՝ ընդ այն չուելոյ:* 4 *Եւ իբրեւ գնայր ի նմանէ քարտուղարն, ապա արքայ հրովարտակ ի ծածուկ առաքէ ոստիկանին Յուսփայ, իբր թէ ի թիկունս աւգնականութեան[11] նմա զայն զաւր գումարեալ, եւ ո՛չ ի պատճառս թշնամութեան ինչ ընդ նմա բերեալ:* 5 *Իսկ ոստիկանն թէպէտ եւ յընթեռնուլն[12] զհրովարտակն անսայր բանիցն, սակայն ի սադրելոյ սպրդող[13] չար լեզուաց[14] հակամէտ ի չարն բերիւր[15]:* 6 *Եւ դարձեալ իբրեւ յամուր որջս[16] ի չար խորհուրդս[17] իւր բունեալ[18] հին վիշապն, խնդրէր ժամ դիպող[19]՝ թափել զթոյնս յարքայն եւ ի նուաճեալս նորա, տապալել, քանդել, հրդեհել, ճարակ սրոյ զամենեսեան տալ:* 7 *Բայց ոչ կամեցեալ յայտնել առժամայն զչարութիւնն, գրէ պատասխանի նամակին, որ ի վերոյ[20] ունէր զաւետիս կենաց եւ ի ներքոյ՝ զդառնութիւն մահու:* 8 *Յետ այսորիկ ապա հաւանական իմն[21] միտս Յուսփայ իւր ստացեալ եւ ի հարթայարմար հնազանդութիւն ամիրապետին բերեալ, զպետութիւն կալուածոյ[22] նորա դարձեալ առ նա նուաճեալ[23] տային:* 9 *Եւ այնուհետեւ ապա յերկոցունց կողմանց՝ յամիրապետէ անտի եւ Յուսփայ ոստիկանէն, բան պատգամաց առ արքայ սաստկանայր, կրկին ուժգնապէս հայցեալ տալ զսակն արքունի, այլ եւ զանուր լծոյ ծառայութեանն ծանրաբեռն գրեալ:*

10 *Իսկ Սմբատ[24] վասն զի բռնազբաւսութեամբ զդէմ չկարէր ունել եւ զոճիրս[25] վնասուցն առ ի նոցանէն առ ձեռն պատրաստ տեսանէր, ելս ի մտի դնէ, զի թէ զմիոյ ամի զսակն լնուլ բաւականասցի, եւ զամպրոպ չարութեանն առժամայն արտաքս[26] տրոհել[27], զապագայսն ապա այցելութիւնն Աստուծոյ հոգասցի[28] ըստ նախխնամաւղ[29] զաւրութեանն իւրոյ:* 11 *Եւ ապա ընդ բոլոր աշխարհս տէրութեան[30] իւրոյ հինգերորդել[31] հրամայէ զամենայն երամակս ձիոց եւ զանդեայս արջառոց եւ զհաւտս ոչխարաց, եւ տալ ի զրադատ տու-*

1 ² > ÝÙ ³
2 ² ´ ÙÇ
3 ² ´¶ Û ³ ÛëÙÇ Ï
4 ´ Ûáõë å ³ Û
5 î[2] > Ù»ñÅ»É (² ´¶ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
6 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
7 ¶ ¸ î[1-3] ù ³ ñ ï áõÕ ³ ñÇ, ² ´ ù ³ ñ ï áõÕ ³ ñÇÝ. ÜËÝ.392. ëñµ·.ª ù ³ ñ ï áõÕ ³ ñÇÝ
8 ² ½á · áõÝë
9 ² .é.
10 ² Ãõ»óáõó ³ Ý¿ñ
11 ² Ûû · Ý ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
12 ² ÁÝÃ»éÝÉá í, ´ ÛÁÝÃ»éÝáõÉ
13 ² ´¶ ë å ñ ¹ûÕ
14 ² É»½õ ³ ó
15 î[3] µ»ñ¿ñ
16 ¶ ¸ Û ³ Ùáõñáçë] Û ³ Ùáõñ áñçë
17 ² ËáñÑáõñ ¹Ý
18 ¶ µ»ñ» ³ É] µáõÝ» ³ É
19 ² ´ ¹Ç å ûÕ
20 ² - ¸ î[1-3] í »ñ ³ Û, ÜËÝ.23.ëñµ. í »ñáÛ
21 ¶ ¸ î[1]î[3] > ÇÙÝ
22 ² Ï ³ Éõ ³ Íáó, ´ Ï ³ Éáõ ³ Íáó
23 î[1]î[3] Ýáõ ³ ×»É
24 ² ëÙå ³ ï
25 ² ´¶ ¸ ½û×Çñë
26 ² Û ³ ñ ï ³ ùë
27 ´ ï ñáÑ»É, ² ¶ ¸ î[1-3] ï ñáÑ» ³ É, ÜËÝ.125.ëñµ.ª ï ñáÑ»É
28 ² Ñá · ³ ëó¿
29 ² ´¶ ¸ Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ ÙûÕ, î[1-3] Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ ÙáÕ
30 ¶ ¸ î[1] ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
31 ² .».ñ⁰⁰ ¹ »É

զանս սակին, ի միտս իւր զայս[1] *միայն զե-տեղեալ բերեալ, զի թէ միովն յարքունուստ խաղաղութիւն գտցի, չորիւքն դիւրաւ*[2] *զապրուստ անձանց մարթի վճարել:* 12 *Իսկ եթէ*[3] *ի բաց տարեալ տրոհի խաղաղութիւն*[4], *եւ ոչ ի*[5] *հինգն*[6] *եւս միանգամայն զտեղի ա-ռեալ պիտառոցի ինչ կցորդութիւն կենաց մարդկան:* 13 *Եւ զայս ապա արարեալ զվճար, առնոյր այնմ ամի*[7] *սակ:*

14 *Իսկ այսոքիկ ապա յաչս նախարա-րացն արքայի յաւէտ իմն ծանր համարեալ թուէր, զանգիտացեալ*[8] *տգիտաբար զառ ի յապայսն որ գալոցն էր ձաղանս եւ ձաղ-կանս:* 15 *Ապա ոմն ի պատուական նախա-րարաց անտի՝ Հասան անուն, որ իշխան եւ հրամանատար էր բո՛լոր տէրութեանն*[9] *արքայի, եւ չէր ոք բնաւ որ ըստ ձեռն*[10] *նորա իշխէր ելանել, այլ եւ ինքն իսկ թա-գաւորն միշտ բանի բերանոյ նորա ան-սայր լսել, սա ապա զԱքիտոփելայն*[11] *կրե-լով կիրս չարի*[*], *եւ զձախող եւ զանագ-դակ իրաց բուռն հարեալ, զսպանութեան խորհուրդ խորհէր արքայի. եւ չար անջր-պետ ի մէջ արկեալ, քակէր յարքայէ զո-մանս եւ յայլոց եւս նախարարացն Վա-նանդացեաց եւ Հաւնունեաց*[12] *զհամազ-գիս իւր զգլխաւորս իբրեւ արս հնգետա-սան*[13]: 16 *Եւ յիւր*[14] *կորստեան կեղծաւո-րութեանն*[15] *բերեալ բանս ծածուկս ընդ թագաւորին Վրաց, հաստատէին սպանա-նել զՍմբատ*[16] *եւ փոխանակ նորա զնա կացուցանել հրամանատար Հայաստա-նեայցս, միայն թէ ընդ նոսա ի գործ չարի մասանցն բերցի:* 17 *Իսկ նորա ի նոցանէ վաղվաղակի հրապուրեալ, այնուհետեւ համագունդ միջամուխ լինէին ի բանս սպանութեան արքայի:* 18 *Եւ ապա զոմն Հաւնունի՝ զաներ Հասանայ, որ միաբա-նեալ էր ի չար խորհուրդս նոցա, քաջալե-րեալ յուղարկէին ի սպանումն արքայի եւ զայլ*[17] *եւս համախորհուրդս ընդ նմա միաբանեալս. որք երթեալ, չուեալ ի պատճառս ծառայութեան արքայի՝ եւ իբ-րեւ ընդ գրուանաւ զխաւարային խոր-հուրդս*[18] *ծածկեալ, խնդրէին ժամ դի-պաւղ*[19]: 19 *Իսկ թագաւորն Վրաց եւ երկ-րորդն Աքիտոփէլ*[20] *Հասանն, եւ այլ եւս միաբանեալքն ընդ նոսա իբրեւ հասին յայն աւր պայմանի, զոր վասն խողխող-մանն արքայի եդեալ էին ընդ Հաւնուն-ւոյն*[21] *զոր առաքեցինն, եւ կարծէին կա-րել կարկատել*[22] *ինչ զզրաւ սպանմանն*[23], *առ մղձկեալ սրտիցն ոչ ժուժեալք*[24], *շտա-պով*[25] *տագնապաւ*[26] *ելանէին զաւրու բազ-մաւ ի կողմանս գաւառին Շիրակայ:* 20 *Եւ իսկ եւ իսկ ապա Հասանն տայր զամրոցն Անւոյ*[27] *ի ձեռն*[28] *Ատրներսեհի*[29] *եւ ին-*

---

1 ² ½ ³ ÛÝ
2 ´ ¹Çõñ» ³ õ
3 ² ´¶ ¸ î³ »Ã¿, î¹⁻² Ã¿
4 ¶ ¸ î¹ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝÝ
5 ¶ > Ç
6 ´ »Ý] Ç ÑÇÝ·Ý: ² .».Ý] ÑÇÝ·Ý
7 ² ´ ¸ ³ ÙÇÝ
8 ´ ³ Ý·Ç ï ³ ó» ³ É
9 ² ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý
10 ´ Áë ï Ó»éÝ, ² ¶ ¸ î¹⁻² ½Ó»éÝ, î³ ÁÝ¹ Ó»éÝ. î³ µáÉáñ ûñÝÏù ª áñ ½Ó»éÝ, ÜËÝ.202.ëñµ·.ª Áë ï Ó»éÝ] ½Ó»éÝ
11 ² ½ ³ ùÇ ï áµ¿É ³ ÛÝ, ´ ½ ³ ùÇ ï á÷»É ³ ÛÝ, ¶ ¸ î¹⁻³ ½ ³ - ÏÇ ï á÷ ³ ÛÝ
[*] [illegible] 12, 31, 34, [illegible] 15, 20-23, [illegible] 1, 6, 14-15, 21-23
12 î³ Ñ ³ õáõÝ» ³ ó
13 ² .»Å. ³ Ý
14 ² Çõñ
15 ² ¶ ¸ î¹î³ Ï»ÕÍ ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ, ´ î² Ï»ÕÍ ³ õáñáõÃÇõÝÝ
16 ² ½ëÙå ³ ï
17 ´ ½ ³ ÛÉë
18 ´¶ ¸ ËáñÑáõñ¹ëÝ
19 ² ´¶ ¸ ¹ÇåûÕ, î¹⁻³ ¹ÇåáÕ
20 ² ³ ùÇ ï áµ¿É, ´ ³ ùÇ ï á÷¿É, ¶-¸ î¹⁻³ ³ ÏÇ ï á÷¿É
21 ² Ñ ³ õÝáõÝáÛÝ
22 ÜËÝ.225.ëñµ·.ª Ï ³ ï ³ ñ»É] Ï ³ ñÏ ³ ï »É
23 ² ´¶ ¸ î¹î³ ëå ³ ÝÙ ³ ÝÝ, î² ëå ³ ÝÙ ³ Ý
24 ¸ ÅáõÅ» ³ É
25 ² Ûß ï ³ åáí
26 ´ ï ³ ·Ý ³ åÇ
27 ² ´ ³ ÝáÛ
28 ² ´ Ó»éë
29 ² ´ ³ ïñÝ»ñë¿ÑÇ

քեանք արձանացեալք[1] *դադարէին յարքունական ապարանսն*[2] *Երազգաւորից. վասն զի արքայ Սմբատ*[3] *էր ի սահմանս Տաշրայ*[4]*:* 21 *Ազդ ապա յոմանց արքայի լինէր վասն գործեցեալ դաւաճանութեանն մի ըստ միոջէ, եւ վասն Ատրներսեհի*[5] *եւ Հասանայ եւ նորին համախորհացն, որք առձեռն պատրաստ եկեալ, հասեալ, որջացեալք էին յԵրազգաւորս:* 22 *Իսկ իբրեւ իրքն ստուգապէս յայտ եկին, վաղվաղակի ստիպով հինի ճեպով հասանէ ի Շիրակ գաւառ:* 23 *Ապա Ատրներսեհ*[6] *եւ Հասանն տեսեալ, եթէ խորհուրդ սպանմանն*[7] *ոչ ել ի գլուխ, ահ երկիւղի զնոսա պատեալ պաշարեալ էր. ստէպ ստէպ ապա յաւարի առեալ զորս*[8] *ի ձեռն ըմբռնեցաւ, այլ եւ զկարասի բազում, որ եդեալ պահիւր*[9] *յամրոցին Անի, փախստեայ յամուրսն Տայոց չուեալ՝ անդ*[10] *անկանէին:* 24 *Իսկ իբրեւ գոյժ*[11] *աղմկի աղաղակին ընդ ոլորտս տէրութեանն*[12] *արքայի սփռիւր*[13]*, ամենայն պատերազմաւղ*[14] *մարտիկ զաւրք անցեալք*[15] *ի հանդիսի, զմի սիրտ առ հասարակ յինքեանս բերէին եւ զմի զինուորութիւն զինուորէին*[16]*, եւ զմի զրահ ճշմարտութեան ագանէին*[17]*, եւ միագաւտեալ քաջագաւտի պնդէին զմէջս, եւ զմահ*[18] *իւրեանց իբրեւ զանշուշտ կեանս ի վերայ վրէժխնդրութեան Թագաւորին համարէին:* 25 *Եւ այսպէս ապա համագունդ հասեալ ժողովեալ առ Թագաւորն՝ չուէ*[19]*, գնայ ի դիմի հարկանել*[20] *ոսոխին չարի եւ այլոցն եւս ապստամբ դառնացողաց:* 26 *Որ իբրեւ հասանէին յաշխարհս տէրութեան*[21] *Ատրներսեհի*[22]*, ամենայն այր առանձին գրեթէ*[23] *ըստ Դաւթայ*[24] *զինքն զինեալ ի նահատակութիւն, ոչ ի պարսաքարել զմինն միայն զբլուրն մսեղէն*[ա]*, այլ զբազում*[25] *արամբք պատերազմաւղաւք*[26] *արեան ճապաղիս հեղուին:* 27 *Որոց ոչ տուեալ*[27] *Թոյլ արքայի, Թէ.* «Անձն, որ մեղիցէ՝ նոյն եւ կորիցէ»[բ]*, ի բաց տարեալ տրոհէր զսուրն յարանց*[28] *անմեղաց, միայն*[29] *զգրաւարարսն ի ձեռն տալ հայցէր:* 28 *Ապա Ատրներսեհ*[30] *իւրովի իսկ զհրապոյրս չարիմացութեանն խոստովանեալ, զԹողութիւն յարքայէ հայցէր:* 29 *Իսկ հեզահամբոյրն ցածուն մտաւք ընկալեալ, զհաշտութիւն նմա ընձեռէր*[31] *եւ զերէց*[32] *որդի նորա ի պայման պատանդի առեալ ընդ իւր ածէ. եւ զդրժող*[33] *զնախարարսն զիւր*[34] *առ հասարակ ի նմանէ*[35] *ի*

---

1 ² ³ ñÓ ³ Ý ³ ó» ³ É
2 ² ´¶ ¸ î¹î³ ³ å ³ ñ ³ ÝëÝ, î¹⁻³ Û ³ å ³ ñ ³ ÝëÝ
3 ² ëÙå ³ ï
4 î¹î³ ï ³ ßñ ³ ó
5 ² ³ ï ñÝ»ñë¿ÑÇ
6 ² ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
7 ² ´¶ ëå ³ ÝáõÙÝ ËáñÑñ¹áóÝ
8 ´ ½ûñë
9 ¶ ¸ î¹î³ å ³ ÑÇõñ, ² ´ î² å ³ Ñ¿ñ
10 ¶ ¸ ³ Ý ï , ² > ³ Ý¹
11 ´¶ ¸ î¹î³ · áÛÅ, ² î² · áõÅ
12 ² ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý
13 ¶ ¸ î¹î³ ë ÷ éÇõñ, ² ´ î² ë ÷ é¿ñ
14 ² ´¶ ¸ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕ, î¹⁻³ å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕ
15 ² ´¶ ¸ î¹î³ ³ Ýó» ³ Éù, î² ³ Ýó» ³ É
16 ² ½ÇÝõáñáõÃÇõÝ ½ÇÝõáñ¿ÇÝ
17 ´ ³ · ³ ÝÇÝ

18 ² ´¶ ¸ ½Ù ³ Ñ, î¹⁻³ ½Ù ³ Ñë
19 ² ãõ¿
20 ¶ ¸ Ñ ³ ñÏ ³ ÝÇÉ
21 ² ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
22 ² ³ ï ñÝ»ñë¿ÑÇ
23 ¶ · ñ¿Ã¿
24 ¶ ¸ î¹î³ ¹ ³ õÃÇ
ա Հմմտ. Ա. Թագ. ԺԷ. 48-51
25 î¹ µ ³ ½áõÙ
26 ² ´¶ ¸ î¹î³ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕûù, î² å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕûù
27 ² ïõ» ³ É
բ Եզկ. ԺԸ. 4, 20 «անձն որ մեղիցէ՝ նոյն եւ մեռցի»
28 ² Û ³ ñ ³ ÝóÝ
29 î¹ »õ ÙÇ ³ ÛÝ
30 ² ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
31 ² ´ ÁÝÓ»é¿
32 ² ¶ ¸ ½¿ñ¿ó
33 ² ½¹ÅñûÕ
34 ² Çõñ
35 ´ ÝÙ ³ Ý¿Ý

ձեռն առեալ եւ զամենեցուն զաչսն[1] խաւարեցուցեալ կուրութեամբ, առաքէ ապա եւ զոմանս առ արքայն Հոռոմոց[2], եւ զոմանս՝ առ թագաւորն Եգերացւոց: 30 *Եւ այսպէս աստուածական իմն գոգցես տեսչութեամբ հաստատէ կրկին զթագաւորութիւն[3] իւր:*

ԽԳ.[4] 1 *Զայսու[5] ժամանակաւ գլխաւոր եւ գահերէց[6] իշխանն Գագիկ Արծրունի աղերսահայց յարքայէ Սմբատայ[7] լեալ, առ ինքն զքաղաքն Նախջաւան[8] խոկայր դարձուցանել[9], իբր թէ ի հաւու եւ ի հաւրէ նոցունց իսկ տան եւ ազգի պատշաճեալ եւ[10] նուաճեալ ունէր զնա. եւ զրկութիւն[11] իւր զորոշումն քաղաքին առ ի[12] յիւրմէ վարկանէր:* 2 *Իսկ արքայ վասն զի յառաջագոյն[13] տուեալ էր ի[14] ձիրս պարգեւաց Սմբատայ[15] իշխանին Սիւնեաց, որ արտաքս բերէր միշտ զինքն յընդունայնակարծ[16] հպարտութենէ[17] եւ մտերմական ծառայութեամբ կատարէր զբոլոր սպասահարկութիւն նորա, ո՛չ կամեցաւ զձեռաձիրն[18] իւր ի ձեռաց իշխանին յափշտակել եւ ո՛չ զընծայեալսն նմա մեծարանս յանարգանս արհամարհանաց դարձուցանել:* 3 *Ընդ որ յաւէտ իմն իշխանին Գագկայ դժգմեալ[19], դրժողութեամբ չարահաւակ[20] առ արքայ լինէր. եւ ապա բազում նուէրս[21] ընծայից եւ պատարագաց պատրաստեալ՝ չուէր, գնայր առ ոստիկանն Յուսուփ՝ ի Պարսս:* 4 *Եւ առաջի մատուցեալ զխորհրդականն իւր ընծայս, զզրկանաց ամբաստանութեան իւրոյ բան բարձրաբարբառ զաւրացուցանէր զարքայէ:* 5 *Իսկ նորա ախորժաբար ընկալեալ, տայր[22] նմա թագ արքայական եւ պատիւս եւ պարգեւս արքունականս՝ ի քակտումն միաբանութեան նոցա զայն հնարեալ գործել, զի դիւրադաւ[23] լիցին[24] այնուհետեւ երկաքանչիւրքն առ ի նմանէ դրժելոյ[25]:* 6 *Սակայն ի ծածուկ իմն ըստ սողնոց սպրդեալ իբր ի ծերպս վիմաց, ոչ բերէր առժամայն ի զգայութիւն զգործեցեալ իրակութիւնն:* 7 *Բայց իբրեւ եկն թագակերպեալ իշխանն Գագիկ յաշխարհ[26] իւրոյ տէրութեանն, ոչ սակաւ շփոթ տրտմութեան[27] առ հասարակ զամենեքումբք զեղոյր, վասն զի իրազգացք[28] լինէին խաւարասէր խորհրդոց ոստիկանին, որ զկորստական դուռն բանալ հանդերձեալ էր, զոր ո՛չ այլ ումեք, քան թէ Աստուծոյ գոյր կարողութիւն փակել[29] զնա:* 8 *Սակայն արքայ ծննդագործեալ ի միտս իւր՝ բարեաւն յաղթել չարին, ոչ կասեցուցանէր հատուցանել[30] նմա զսակ սովորական ծառայութեանն՝ մինչեւ սպառ սպուռ մերկացաւ չարութիւն նորա:* 9 *Իսկ արդ, իբրեւ բացաւ պատրուակն, զեկուցաւ մեզ*

1 ² ´¶ ¸ ³ãë, î¹î³ ³ãëÝ, î² ½³ãëÝ
2 ´¶ ÑéáÙ³Û
3 ´ ½Ã³ · ³õáñáõÃÇõÝÝ
4 ´ ·É. .Ë·., î³ Յաղագս Հակառակ Թագաւորելոյն Գագկայ Արծրունւոյ, որ եղեւ պատճառ խռովութեան մեծի
5 ¶ Û³Ûëáõ
6 ² · ³Ñ¿ñ¿ó
7 ² ëÙå ³ ï ³Û
8 ² î¹ Ý³ Ëçáõ ³Ý
9 ´ ¹ ³ ñÓáõó» ³É
10 ´ > »õ
11 î¹ ½½ñÏáõÃÇõÝ
12 ² ¶ ¸ î¹ > Ç
13 ² Û ³ é ³ ç ³ · áÛ
14 ¸ î¹⁻³ > Ç (² ´¶ª áõÝ»Ý)
15 ² ëÙå ³ ï ³Û
16 ² ¶ î¹î³ ÛÁÝ¹áõÝ³ÛÝ³ Ï ³ ó, ¸ ÛÁÝ¹áõÝ³ÛÝ³ Ï ³Ý³ ó
17 ´ Ñå ³ ñ ï áõÃ» ³Ý
18 ´ ½Ó»é ³ ÓÇñÝ, ² ¶ ¸ î¹⁻³ ½Ó»é ³ ·ÇñÝ
19 ² ¹Å·ÙÝ» ³É, ´ ¹ÅÙ» ³É
20 î³1 ã ³ ñ ³ Ñ ³ õ ³ Ý
21 ² Ýõ¿ñë
22 ² î¹î³ ï ³Û
23 î³1 ¹Çõñ ³ õ
24 ¸ ÉÇÝóÇÝ
25 ² ¹Åñ»ÉáÛ
26 ² Û ³ ßË ³ ñÑÝ
27 ´ ï ñ ï ÙáõÃÇõÝ
28 ² ´ Çñ ³ ½· ³ Íù
29 ² ¸ î¹î³3 ÷ñÏ»É] ÷ ³ Ï»É
30 î³ Ñ ³ ï ³ Ý»É

մռմռումն[1] եւ սպառնութիւնն[2] վայրագն գազանի Հագարացւոյն[3], ըստ[4] բարոյականն[5] կամեցողի արքային Սմբատայ[6] եւ այլոց եւս նախարարացն սադրելոյ[7], դէմ եդեալ[8] ես տարադէմ գնացի ի Պարսս[9] Ատրպատականի[10]՝ առ ոստիկանն դառնացեալ[11]՝ ընծայիւք եւ պատարագաւք բազմաւք յարքունի թանգարանաց, երեւելի ոսկեճամուկ[12] զգեստուք[13] եւ ի[14] նկարակերտ[15] կանանց ոստայնանկութեանց բազում բազմականս կազմեալ, եւ բազում ձիս եւ ջորիս ի զարդս եւ ի զէնս[16] յարդարեալ, այլ եւ գանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ: 10 *Ոչ միայն զայսոսիկ, այլ ի տանէ սրբարանաց մերոց ըստ ձեռին բաւականի ընդ իս առեալ, տանէի նմա ի նպաստ աւժտութեան, զի թերեւս նախ քան զըղխումն թունից նորա եւ զխառատումն քարանց եկեղեցւոյ սրբոյ եւ զկորստական գերչութիւն[17] ժողովրդոց Քրիստոսի, մարթացից հետի աղագս ինչ խաղաղութեան առ ի նմանէ գտանել, զի մի՛ սպառ սպուռ մայր Սիոն[18] ըստ նմանութեան մաւր անզաւակացի[19] յորդւոց իւրոց:* 11 *Եւ թէպէտ եւ[20] ի սկզբանն[21] բարով իմն ընկալեալ եւ արքունական պատուով եւ պաշտամամբ[22] լաւագունիւ առ ի նմանէ մեծարեցայ[23], եւ յանձն եւս առեալ ամենայն իրաւք զհաշտութիւն աշխարհի շնորհել եւ արքայի՝ զխաղաղութեան կեանս, սակայն կարծեմ ի սադրելոյ նմա ի մերոց աստի պատճառս առեալ զընդունայնակարծ[24] հպարտութիւն ապիրատութեան, ոչ թերեւս ըստ յառաջակայ[25] բանիցն զխորհուրդն[26] հարթութեամբ հաւասարէր:* 12 *Եւ այնուհետեւ մահացու խարդախութեամբ վտարանդեալ՝ ըմբռնէր զիս[27], ի դիպահոջ բերեալ ի խաւարչտին տեղւոջ եւ շրջապատեալ բազում պահնակաւք, եւ դատափետ աղաղակն զիս պաշարեալ, յապուշ իմն[28] կացուցանէր:*

13 *Արդ, մինչդեռ այսպէս շարժեցեալ գայր ի վերայ իմ ընդունայնակարծ[29] հպարտութիւն ոստիկանին, յանկարծակի զաւրէն իմն աւդապարիկ թռչնոյ գայր հասանէր առ նա մարզպանն Հայոց Գուրգէն՝ եղբայր թագաւորեցելոյն Գագկայ՝ անփորձ եւ անկիրթ մտաւք համոզել զոստիկանն[30] վասն յաշխարհս[31] մեր գալոյ եւ ելանելոյ:* 14 *Եւ ապա կորովութեամբ կշռեալ զերկրպագութիւն իւր նմա եւ մատուցեալ զընծայսն առաջի նորա[32], եւ ի նմանէն[33] ընկալեալ զպարտս[34] պատուին[35]*

---

1 ² ÙñÙéáõÙÝ, ´ ¸ ÙñÙéáõÙÝÝ
2 î[3] ë å ³ éÝáõÃÇõÝ
3 ² · ³ ½ ³ ÝÇÝ Ñ ³ · ³ ñ ³ óõáÛ
4 ¸ ÁÝ¹
5 î[3] áÙ ³ Ýùª ÁÝ¹ µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ ÝÇ, ² ¶ ¸ î[1]î[3] µ ³ ñáÛ ³ - Ï ³ ÝÝ, ´ µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ Ý, î[2] µ ³ ñáÛ ³ Ï ³ ÝÇ
6 ² ëÙå ³ ï ³ Û
7 ² ¶ ¸ î[1] ë ³ ¹ñ»Éáó
8 ´ »¹» ³ Éë
9 ² ¶ î[1] åáñáë
10 î[1] ³ ïñ ³ ï ³ Ï ³ ÝÇÝ
11 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ¹ ³ éÝ ³ óûÕ, î[2] ¹ ³ éÝ ³ óáÕ
12 ² áëÏÇ× ³ ÙáõÏ, ´ áëÏ¿× ³ ÙáõÏ
13 ² î[3] ½·»ë ïÇõù
14 ² > Ç
15 ² ¶ ¸ î[1]î[3] ÝÏ ³ ñ ³ Ï»ñå, ´ ÝÏ ³ ñ ³ Ï»ñå ï. ÜËÝ.135 áõÕÇÕ ¿ª ÝÏ ³ ñ ³ Ï»ñ ï
16 ´ ~ Ç ½¿Ýë »õ Ç ½ ³ ñ¹ë
17 ² ¶ ¸ ·»ñãáõÃ» ³ Ý
18 ¶ ¸ î[1]î[3] ëÇûÝ
19 ¶ ¸ î[1]î[3] ³ Ý½ ³ õ ³ Ï ³ ëóÇ, ² ´ î[2] ³ Ý½ ³ õ ³ Ï»ëóÇ
20 ² ³ é] »õ

21 ² ´ ¶ ¸ ëÏ½µ ³ ÝÝ, î[1-3] ëÏ½µ ³ Ý
22 ² ´ å ³ ßïÙ ³ Ùµ
23 ¶ ¸ î[1]î[3] å ³ ïáõ»ó ³ Û] Ù»Í ³ ñ»ó ³ Û
24 ² ¸ ½ÁÝ¹áõÝ ³ ÛÝ ³ Ï ³ Û, î[1]î[3] ½ÁÝ¹áõÝ ³ ÛÝ ³ Ï ³ ó
25 ² ³ é ³ çÇÏ ³ Û, ´ ³ é ³ ç ³ Ï ³ Û
26 ¸ ½ËáñÑáõñ¹
27 î[1-3] ½Çë »õ (² ´ ¶ ¸ > »õ)
28 î[1-2] ÇÙÝ ½Çë (² ´ ¶ ¸ î[3] > ½Çë)
29 ² ¶ ¸ ÁÝ¹áõÝ ³ Ï ³ ó, î[1]î[3] ÁÝ¹áõÝ ³ ÛÝ ³ Ï ³ ó
30 ´ ½áëïÏ ³ ÝÝ
31 ² î[1] Û ³ ßË ³ ñÑ
32 î[2] > »õ Ù ³ ïáõó» ³ É ½ÁÝÍ ³ ÛëÝ ³ é ³ çÇ Ýáñ ³ (áõÝ»Ýª ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3]). ë ³ > Ç éáõë. Ãñ·ÙÝ.
33 ´ ÝÙ ³ Ý¿
34 ² ´ ¶ ¸ ½å ³ ñïë, î[1-3] ½å ³ ñïëÝ
35 ² å ³ ïõÇÝ

պայմանի[1]*, դառնայ անդրէն, հրաւիրակ յոստիկանէն առաքեալ եղբաւրն*[2] *իւրում գալ առ նա:* 15 *Իսկ յետ ամսոյ*[3] *ինչ ապա գայ հասանէ Թագաւորն Գագիկ՝ ըստ խոստման բանիցն եւ զգործն*[4] *կատարեալ եւ ըստ վարժից իմն եւ հրահանգաց կրթութեան զպարտս մտերմական սակին վճարեալ, եւ ի լիապատար Թանգարանաց իմն նմա ընծայաբերեալ*[5]*. ամենայն պատգամք բանի խորհրդոց նոցա առ իրեարս այս եւեթ գտանէր*[6]*՝ հորդել*[7]*, յարդարել զչու ճանապարհին ի Հայս եւ առ հասարակ զիրերաց զվրէժ*[8] *խնդրել յարքայէն Սմբատայ*[9]*:* 16 *Ոչ իմացեալ, եթէ հուր հրդեհեալ յոր կողմ եւ կարէ զնիւթ*[10] *լուցկեաց*[11] *գտանել՝ անաչառապէս ճարակի յայրել եւ յապականել:* 17 *Եւ ապա կրկին Թագիւ առ ի նմանէ պսակեալ եւ այլ եւս պատուասիրութեամբ*[12] *մեծարեալ՝ դառնայ, հանդերձեալ*[13] *զինքն ի կարապետութիւն գալստեան ոստիկանին ի Հայս:*

18 *Բայց ես ակնակառոյց իմն ի գալուստ Թագաւորին Գագկայ լինէի, զի Թերեւս ի սաղրելոյ նորա լուծումն ինձ ի կապարանէն լինիցի՝ որպէս եւ քրիստոնէական պարտն պահանջէ, այլ ակնկալութեանն*[14] *ոչ հանդիպեալ, այլ եւս չարաչար ըստ մեղաց իմոց կապեցայ:*

19 *Իսկ իբրեւ գարնանային հարաւահողմն*[15] *զձմերայնոյն ժամանակ ցրտութեանն ի բաց մերկանայր, ապա ոստիկանն գումարտակ զաւրու բազմի կազմեալ, չուեալ խաղայ, գայ, հասանէ յաշխարհս*[16] *մեր, անհաշտ խռովութեամբ սրտին մռմռեալ*[17]*, զկնի իւր եւ զխս կապանաւք տանելով:* 20 *Եւ ապա դիմեալ, հասեալ ի Նախջաւան քաղաք, եւ անդ*[18] *աւուրս ինչ զետեղեալ՝ մինչեւ կարապետքն հրաւիրեալք Գագիկ եւ Գուրգէն գային հասանէին եւ*[19] *գունդք գունդք*[20] *լինէին:* 21 *Ապա զաւրէն իմն հրոսակաց դիմէ, ելանէ նախ զկողմամբք Սիւնեաց աշխարհին:* 22 *Իսկ գահերէց*[21] *գլխաւոր իշխանն Սիւնեաց, համազուն եղբարբքն*[22] *իւրով եւ համագունդ զաւրաւք, աճապարեալ ունէին զանցս մտիցն եւ զկիրճս ճանապարհացն՝ արիական քաջութեամբ, ըստ հոյակապ անուանակիր*[23] *հուչակութեանն՝ զէն ի վեր առեալ, առնազէն*[24] *վառեալ եւ զբազումս*[25] *Թաւալգլոր խաղացուցանէին:* 23 *Բայց վասն զի այցելութիւնն*[26] *Աստուծոյ*[27] *անտես արար զնոսա, ոչ զաւրեցին զաւրաւոր կատաղութեանցն*[28] *Թշնամեաց*[29] *հերքել զնոսա, այլ փախստեայ յամուրս քարանձաւաց եւ ի ծործորս լերանց բար-*

1 ² å ³ Ù ³ ÝÇÝ
2 ² »Õµûñ
3 ²´¶¸ ³ Ùëá, î[1-3] ³ Ùëáó
4 ´ ·áñÍÝ, ²¶¸î[1] ½·áñÍÝ, î[1] ½·áñÍ
5 ² ÁÝÍ ³ µ»ñ» ³ É
6 ¶¸î[1] · ï ³ ÝÇõñ
7 ´ áñ ¹ »É
8 ²´ íñ¿Å
9 ² ëÙå ³ ï ³
10 ²´¶¸î[1]î[3] ½ÝÇõÃ, î[2] ÝÇõÃ
11 ´ ÉáóÏ» ³ ó
12 ² å ³ ïõ ³ ëÇñáõÃ» ³ Ùµ
13 ² Ñ ³ Ý ¹ »ñÓ»É
14 ²¶¸ ³ ÏÝÏ ³ ÉáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ³ ÏÝÏ ³ ÉáõÃÇõÝÝ, î[1-3] ³ ÏÝÏ ³ ÉáõÃ» ³ Ý
15 ²¸ Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÏáÕÙÝ, ´¶ Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÑáÕÙÝ, î[1-3] Ñ ³ ñ ³ -õ ³ ÑáÕÙ
16 ²´¶¸î[1]î[3] ³ ßË ³ ñÑë, î[2] ³ ßË ³ ñÑ
17 ²´ ÙñÙé» ³ É
18 ¶¸ ³ Ýï
19 ´ »õ Ñ ³ ë ³ Ý¿ÇÝ »õ
20 ² ·áõÝ¹ ·áõÝ¹
21 ²¶¸ · ³ Ñ¿ñ¿ó
22 ´ »Õµ ³ ñùÝ
23 ² ³ Ýõ ³ Ý ³ ÏÇñ
24 ²´¶¸î[3] ³ éÝ ³ ½¿Ý. î[2] ³ é ³ Ý ½¿Ý, î[2] Ã»ñ»õë ÁÝ-Ã»éÝÉÇª ³ éÝ ³ ½¿Ý, ³ ëÇÝùÝª ù ³ ç ³ å¿ë í ³ é» ³ É. ÜËÝ.399.ëñµ·.ª ³ éÝ ³ ½¿Ý
25 ´ µ ³ ½áõÙë
26 ²´ ³ ó»ÉáõÃÇõÝ
27 ² ï » ³ éÝ] ³ ë ï áõÍá
28 ² Ï ³ ï ³ ÕáõÃ» ³ Ý, ´ Ï ³ ï ³ ÕáõÃ» ³ Ýó
29 ²´ ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ

ձանց անկանէին: 24 *Իսկ անաւրէնն ընդ կրունկն ի նոցանէ դարձեալ, զորս միան-գամայն*[1] *գտանէր յաշխարհէն փախստէից*[2] *տեռազերծեալ եւ մնացեալ յետկոյս, զո-մանս ճարակ սրոյ տայրն եւ զայլս ոմանս ի գերութիւն վտարանդեալ:* 25 *Եւ այս լի-նէր յաւուրս տաւնի մեծի պասեքի Զատ-կաց եւ*[3] *յերեքհարիւրերորդի*[4] *յիններորդի*[5] *ութերորդի*[6] *(909) շրջագայութեան Թոր-գոմեանս համարոյ*[7]*:*

26 *Իսկ ոստիկանն իբրեւ աւուրս երկո-տասան*[8] *անդ*[9] *երեկաւթս արարեալ, ան-ցեալ գնայր զարեւելից հիւսիսով*[10] *ի մայ-րաքաղաքն Դվին:* 27 *Եւ անդ ապա զետղ առեալ յեզր գետոյն Երասխայ, փաղփաղա-կի գայր հասանէր առ նա տէրն Սիւնեաց Սուփան, անձնատուր լինելով ի սպասա-ւորութիւն ոստիկանին:* 28 *Ընդ որ յաւէտ իմն սխրացեալ, եւս քան զեւս զաւրանայր ի գրգռութիւն չարութեան*[11] *ընդ արքայի:* 29 *Եւ ապա ի խաբէութիւն մտաց զինքն զինեալ, առաքէ առ արքայ Սմբատ*[12]*, զի թէ բոլորապէս զսակ ամին հատուսցէ նմա, զխաղաղութեան*[13] *պայման անշուշտ նմա պարգեւեալ, անցեալ գնասցէ:* 30 *Իսկ նա թէպէտ եւ գիտէր ոչ ուրախ լինել*[14] *ի բանս պատգամաց խաւսարասէր թշնամ-ւոյն*[15]*. սակայն ի մեղադրութենէ աստուա-ծայնոց*[16] *եւ մարդկայնոցս*[17] *արտաքս զինքն որցեալ*[18]*, տայր փաղփաղակի զխնդիրն իբրեւ կշիռս վաթսուն հազար*[19] *դահեկանաց:* 31 *Զոր իբրեւ առնըկալաւ, իսկ եւ իսկ զհետ երթեալ ճեպէր Սմբա-տայ*[20]*, մինչեւ յաշխարհն*[21] *Վրաց տարեալ, մղեալ, հանեալ զնա, մինչեւ անկանէր մերձ յանմատչելի*[22] *յամուրսն*[23] *Կղարջաց:* 32 *Իսկ զիս արգելեալ ի քաղաքին*[24] *Դվին*[25] *ի մետաղս բանտից եւ երկաթի*[26] *կապարանաց*[27]*, կրեցի այնուհետեւ ի դահ-ճաց անտի մահահոտ իմն լուտանաւք զանս եւ բանտս եւ գերարանս*[28] *եւ արգե-լարանս ի խաւարչտին տեղւոջ եւ յան-ձուկ վայրս. այլ եւ ի վիրապս եւ ի վիհս խորոց ընկեցայ սաստիկ եւ դառն կտտա-նաւք:* 33 *Եւ պահապանացն սաստիկ ա-ղաղակն*[29] *եւ ճուչն դատափետ միշտ*[30] *ոչ հեռացեալ հատանէր ի լսելեաց իմոց յերե-կոյէ*[31] *մինչեւ ցառաւաւտն, եւ սակս այնո-րիկ բարձեալ էր յինէն նինջ արտեւանաց*[32] *եւ հանգիստ իրանաց իմոց*[33]*:*

ԽԴ.[34] 1 *Բայց ոստիկանն Յուսուփ ի բոլոր եղանակս*[35] *ամարայնոյն*[36] *իբրեւ*

1 ´¶¸î1î33 ÙÇ³Ý·³Ù³ÛÝ, ²î2 ÙÇ³Ý·³Ù
2 ²´ ÷³Ëëï¿ÇóÝ
3 î2 > »õ (²´¶¶î3a áõÝ»Ý)
4 ² Û.Û.áñ¹Ç, ´¶¸î3 Û»ñ»ù Ñ³ñÇõñáñ¹Ç
5 ² .Í.ñ¹Ç, ´ ÛÇëÝ»ññáñ¹Ç
6 ²¶ .Á.»ñ°°¹Ç, ´ áõÃ»ññáñ¹Ç, ¸ .Á.»ñáñ¹Ç
7 ´¶¸ Ñ³Ù³ñáõ
8 ²¶¸ .µÅ.³Ý
9 ²î1î3 ³Ý¹ñª ÜËÝ.161.ëË³É ¿
10 ² ÑÇõëëáí
11 ´¶¸ ã³ñáõÃ»³ÝÝ
12 ² ëÙå³ï, ´ ëÙµ³ï ³Û
13 ´ ½Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ
14 ¶¸î1 ÉÇÝÇÉ
15 ´ ÃßÝ³ÙáÛÝ
16 ²´ ³ëïáõ³Í³ÛÝáóÝ
17 ² Ù³ñ¹Ï³ÛÝáóÝ
18 î31 ëñ³ó»³É
19 ²¶¸ .Ïé.
20 ² ëÙå³ï³
21 ²´¶ Û³ßË³ñÑÝ, ¸î1-3 Û³ßË³ñÑ
22 ² Û³ÝÙ³ñïÝã»ÉÇ
23 ¶´¸î1î3 ³ÙáõñëÝ, ²î2 Û³ÙáõñëÝ
24 î1 ù³Õ³ùÝ
25 ² ¹áõÇÝ
26 ¸ Û»ñÏ³ÃÇ
27 î32 Ï³å³Ý³ó
28 ²¶¸ ·»ñ³ñ³Ýë (> Ç ÜÐ´), ¸î1-3 ·»É³ñ³Ýë
29 ´ ³Õ³Õ³Ï
30 ²´ > ÙÇßï
31 ² Û»ñ»Ïûñ»³Û, ´ Û»ñ»Ïáñ»³Û
32 ² ³ñï»õ³Ý³Ýó
33 ´î2 > ÇÙáó (²¶¸î1î3a áõÝ»Ý)
34 ´ ·É. .Ë¹., î3 Յաղագս անձնատուր լինելոյ Յուսփայ Աշո-տի սպարապետի, եւ ազատութեան Յովհաննու կաթողիկոսի
35 ²¶¸î1î3 »Õ³Ý³Ïë, ´î2 Û»Õ³Ý³Ïë
36 ²´ ³Ù³ñ³ÝõáÛÝ

զանգառագեղ[1] առիւծ մռմռեալ[2] եւ յորս զինքն Սմբատայ[3] պատրաստեալ, այնպէս ի[4] բազում աւուրս դեգերէր: 2 *Սակայն ոչ կարացեալ ստնանել ինչ նմա յայնմ նուա-գի՝ վասն[5] ի լերինս բարձունս[6] ամրանա-լոյն եւ ի խորափիտ[7] ձորս եւ յամուրս քա-րանձաւաց, ապա չուէ[8] գայ, դառնայ[9] դարձեալ ի Դվին[10] քաղաք:* 3 *Անդ[11] ապա ընդ առաջ[12] եկեալ, հասեալ[13] լինի[14] նմա չքնաղագեղ եւ առատամիտ եւ առատա-ձեռն[15] ի պարգեւս բազմաց սպարապետն Հայոց Աշոտ՝ եղբաւրորդի արքային Սմբատայ[16], ինքնակամ դիմագրաւ երթեալ հասեալ՝ անձնատուր[17] լեալ եւ ի հնազան-դութիւն հագարացւոյն մտեալ:* 4 *Թերեւս զմտաւ ածեալ նորա զփարթամաշնորհն Յուսուփ[18], զի գոնէ թէ եւ նա եւս ըստ նո-րուն սակի գտցէ շնորհս առաջի երկրորդն փարաւոնի եւ նոյնաբար դարձուցանել բաւեսցէ ի բարիս զբարս ոստիկանին չա-րի ընդ ազինս[19] գրոհի տան իւրոյ[20] կամ թէ ըստ անրջիցն տեսութեան թերեւս ստասցի ձեռն բաւական չտեմարանել[21] զխորհրդական ցորեանն[22] ընդդէմ սաստ-կացեալ սովոյն՝ առ ի յապրուստ կենցա-ղական կարգաց նորս Իսրայէլի[23] ի սովա-մահ կորստենէ անտի, որ հանդերձեալն էր լինել[24]:* 5 *Բայց իբրեւ ետես զհագարացին զայն փարաւոն[25], որ ոչ գիտէր զՅովսէփ, եւ ի միտ[26] առնոյր զհնարիմացութեան[27] նորա զխորհուրդ առ ի չարչարել զազգս մեր, եւ զոր խնդրէր նա՝ այնմ ոչ եհաս[28], զանգիտեալ այնուհետեւ ի մախացաւղ[29] խորամանկութենէ[30] բռնադատին, միան-գամայն իսկ եւ ի մահուն[31] երկիւղէ, եւ ոչ ինչ ելի աղագս հատուածի գտանել մար-թացեալ, այնուհետեւ ակամայ[32] կամաւք հարկեցաւ ամենայն իրաւք բերիլ ի կամս ոստիկանին՝ արդեամբք եւ խորհրդովք եւ բանիւ մերձաւորութեամբ զկնի ընթացա-բար բերեալ հետեւիլ[33] ի կատարելութիւն կամաց նորա. սակայն եւ այնպէս՝ ոչ կա-րէր լիակատար յինքն յանգուցանել[34] զվստահութիւն սրտի[35] սաղապ եւ սնոտի խաբեբային[36]:* 6 *Իսկ ոստիկանն առկայա-ցեալ որջանայր[37] ի Դվին[38], զդառնաշունչ եղանակս ձմերայնոյն[39] ի նմա անցուցա-նել:*

7 *Իսկ ապա այնուհետեւ հարկեցայ ես խնդրել ելս հրաման թողութեան յոստի-կանէն՝ որպէս ոմն երբեմն[40] ի սանդարա-*

1 ² ´ ¸ î^{1}î^{3} ½ ³ Ý· ³ é ³ ·»Õ, ¶ î^{2} ½ ³ Ý· ³ Ûé ³ ·»Õ
2 ² ´ ÙñÙé» ³ É
3 ² ëÙå ³ ï ³
4 ² ³ ÛÝåÇëÇ] ³ ÛÝå¿ë Ç
5 ² ´ ¶ ¸ í ³ ëÝ î$^{1-3}$ ë ³ Ïë
6 î^{1} Ç µ ³ ñÓáõÝë
7 ´ Ëáñ ³ ÷» ï
8 ² ãõ¿
9 ¶ ¸ î$^{1-3}$ > ¹ ³ éÝ ³ Û (áõÝ»Ýª ² ´)
10 ² ¹õÇÝ
11 ¶ ¸ ³ Ý ï
12 ´ Û ³ é ³ ç
13 ² ~ Ñ ³ ë» ³ É »Ï» ³ É
14 ² ÉÇÝÇÝ, ¶ ¸ î^{1} ÉÇÝ¿ÇÝ
15 ² ´ ¶ î^{1} ³ é ³ ï ³ ÓÇñÝ, ¸ î^{1}î^{3} ³ é ³ ï ³ Ó»éÝ
16 ² ëÙå ³ ï ³ Û
17 ¸ ³ ÝÓÝ ï áõñ
18 î^{3}4 Ûá í ë¿÷
19 ´ ¹ ³ ßÇÝë] ³ ½ÇÝë
20 î^{2} Çõñá Û »õ (² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} > »õ)
21 ² Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ý»É, ´ Ç ß ï »Ù ³ ñ ³ Ý»É, ¶ ¸ ß ï »Ù ³ ñ ³ -Ý» ³ É
22 ´ ½ËáñÑñ ¹ ³ Ï ³ ÝÝ óáñ» ³ Ý

23 ¶ ¸ Çëñ ³ Û¿ÕÇ
24 ¶ ¸ î^{1} ÉÇÝÇÉ
25 ¶ ¸ î^{1}î^{3} ÷ ³ ñ ³ õûÝ
26 ¶ ¸ î^{1}î^{3} Ù ï Ç
27 ¶ ¸ î^{1}î^{3} ½ÑÝ ³ ñÇÙ ³ óáÕáõÃ» ³ Ý
28 ¶ ¿Ñ ³ ë
29 ² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} Ù ³ Ë ³ óûÕª ÝáÛÝ Ç ÜËÝ.234. î^{2} Ù ³ Ñ ³ óáÕ
30 ´ Ëáñ ³ Ù ³ ÝÏáõÃ» ³ Ý
31 ² ´ ¶ ¸ î^{1}î^{3} Ù ³ ÑáõÝ, î^{2} Ù ³ Ñáõ ³ Ý
32 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
33 ² ¶ ¸ î^{1} Ñ» ï »õÇÉ, î^{3} Ñ» ï »õ»É, ´ î^{2} Ñ» ï »õ» ³ É
34 ´ Û ³ ÝÏáõó ³ Ý»É
35 ´ ëñ ï ÇÝ
36 î^{2} ·áõó¿ª Ë ³ µ»µ ³ ÛÇÝ
37 ² Ûáñç ³ Ý ³ Ûñ
38 ² ¹õÇÝ
39 ´ ÓÙ»ñ ³ ÝõáÛÝ
40 ¸ > »ñµ»ÙÝ

մեաէն[1] Պրոդիրիադայ[2], եւ այս ոչ Թերեւս ի զանգիտելոյ յառժամանակեայ[3] մահուանէն որ ըստ Աստուծոյ, այլ վասն զի[4] սակս ոսկւոյ տնաւրինէր, եւ ի բազմաց աւգնականութենէ բազումս հատուցեալ էի[5] զգրադատ գանձուց պարտապանութիւն, եւ այլ ոչ եւս ունէի բնաւ ի ձեռին[6] բաւականի[7] հատուցանել ինչ[8], եւ ոչ ոք էր՝ որ աւգնէր ինձ[9]. սակս այնորիկ յայս ածայ: 8 *Եւ վերին աւգնականութիւնն արտաքս զիս առ ի նմանէն կորզեաց, որոյ ձեռք իւր[10] լի էր արեամբ. եւ սակս ահի ծանր սրտին[11] փարաւոնի[12] փախեայ ըստ[13] Մովսիսի[14] ի Մադիամ եւ յերկրորդն[15] Յեզաբելայ[16] ըստ[17] Եղիայի ի Սարեփթայ Սիդոնեան[*]:* 9 *Եւ վասն զի չարացն գերչաց չար հէնք դեռեւս սաստկապէս[18] մածեալ ունէր զաշխարհս մեր, սակս այնորիկ եւ ես ըստ տէրունեանն[19] հրամանի[20] հալածեալ շրջեցայ ի քաղաքէ ի քաղաք[†], ի կողմանս արեւելեայ[21] Աղուանից[22], առ մեծ իշխանն Սահակ երթեալ եւ առ Թագաւորն նոցունց Ատրներսեհ[23], որ ըստ արեւելից հիւսիսոյ[24] Կովկասու, զի եւ նոքա ի ժողովրդենէ[25] մերմէ եւ խաշն արաւտի[26] մերոյ էին:* 10 *Եւ ի նոցանէն[27] ոչ ինչ սակաւ ծախս ռոճկաց ըստ իւրաքանչիւրումն սակի կարգէր մեզ պարտապանաբար վճարելով զպէտս ամենեցունց:* 11 *Եւ անտի ելեալ գնացաք ի կողմանս Գուգարացւոց եւ անդ[28] բնակեցաք՝ ակն ունելով փրկութեան մերոյ ի Տեառնէ:*

ԽԵ.[29] 1 *Բայց իբրեւ եկն ոստիկանն ի Դվին[30], ապա եւ արքայ Սմբատ[31] դարձեալ ի փախստէութենէ իւրմէ գայ ի սեպհական[32] կալուածս[33] տէրութեան իւրոյ յԵրազգաւորս:* 2 *Իսկ իբրեւ դրունք գարնանոյն[34] բացան, եւ աւուրքն ջերոտք[35] զտեղի փոխաբերեցին, ապա ոստիկանն գունդս զաւրաց բազմաց պատրաստեալ իբր հրոսակս իմն[36] արքային Սմբատայ[37], տայ ի ձեռս Թագաւորին Գագկայ եւ յայլ[38] եւս իւրոց նախարարացն եւ գաղ-*

---

1 ¶¸î[1] ë³ñ¹³ñ³Ù» ï¿Ý
2 ²´¶¸î[1]î[3] åñá¹áñÇ³¹³Û, î[2] åñáïáñÇ³¹³Û
3 ² ³éÅ³Ù³Ý³Ï»³ÛÝ, ¶¸ ³éÅ³Ù³Ý³Ï»³Û
4 î[2] > ½Ç (²´¶¸î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
5 ¶¸ ¿] ¿Ç, ² > ¿Ç
6 ¶¸î[2] > Ç Ó»éÇÝ, î[1]î[3] áõÝ¿ÇÝ µÝ³õ Ó»éÝ] áõÝ¿Ç µÝ³õ Ç Ó»éÇÝ: ² áõÝ¿Ç] µÝ³õ Ç Ó»éÇÝ, ´ µÝ³õ + Ç Ó»éÇÝ (í»ñÁª Áëï ëñ³)
7 ²´î[1-3] µ³õ³Ï³Ý Ç, ¸ µ³õ³Ï³ÝÇ. ÜËÝ.397.ëñµ·.ª µ³õ³Ï³ÝÇ
8 ¶ > »õ ³ÛÉ áã »õë áõÝ¿Ç… Ñ³ïáõó³Ý»É ÇÝã
9 î[1] ÇÝã] ÇÝÓ
10 ¶ > Çõñ
11 ²¶¸î[1]î[3] Í³Ýñ ëñïÇÝ, ´î[2] Í³Ýñ³ëñïÇÝ
12 î[1]î[3] ÷³ñ³õûÝÇ
13 ¶¸ ÁÝ¹] Áëï
14 ¶¸ Ùáíë¿ëÇ
15 ´»ñÏñáñ¹Ý
16 ² »½³µ¿Éáû, ´¸î[1] »½³µ»É³Û, ¶ ¿½³µ¿É³Û, î[3] Û»½³µ¿É³Û, î[2] Ñ»½³µ»É³Û
17 ¶¸ ÁÝ¹] Áëï
[*] Ելք. Բ. 15, Գ. Թագ. ԺԶ. 31, ԺԷ. 9-10, Ղկ. Դ. 26
18 î[2] ~ ë³ëïÏ³å¿ë ¹»é»õë (²´¶¸î[1]î[3a] Ñ³Ï³é³ÏÁ)
19 î[2] ï¿ñáõÝ»³ÝÝ, ²¶¸î[1]î[3] ï¿ñáõÝ»³Ý
20 ² Ññ³Ù³ÝÇÝ
[†] Հմմտ. Մտթ. ԻԳ. 34
21 ´³ñ»õ»É»³ó
22 ² ³Õõ³ÝÇó
23 ²´³ïñÝ»ñë¿Ñ
24 ² ÑÇõëÇëáÛ
25 î[2] ÅáÕáíñ¹»Ý¿Ý, ²´¶¸î[1]î[3] ÅáÕáíñ¹»Ý¿
26 ²î[1] Ë³ßÝ³ñ³õï ¿, ´Ç Ë³ßÝ ³ñûïÇ, ¶¸ Ç Ë³ßÝ³ñûï ¿: î[3]1 Û³ñûï ¿
27 î[1] Ýáó³Ý¿
28 ¶¸ ³Ýï
29 ´·É. .Ë»., î[3] Յաղագս չարչարանացն Աշոտոյ եւ Մուշեղայ արքայորդւոց, եւ նենգութեանն Սեւորդեաց, եւ ըմբռնման Մուշեղայ
30 ² ¹õÇÝ
31 ² ëÙå³ï
32 ¶¸î[3] ë»÷Ñ³Ï³Ý
33 ² Ï³Éõ³Íë
34 ² ·³ñÝ³ÛÝõáÛÝ, ´·³ñÝ³ÝõáÛÝ, ¶¸ ·³ñÝ³ÝáÛÝ, î[1-3] ·³ñÝ³ÛÝáÛÝ
35 ²´¶¸î[1]î[3] ç»ñáïù, î[2] ç»ñáï
36 î[2] > ÇÙÝ (²´¶¸î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
37 ² ëÙå³ï³Û
38 ´³ÛÉ

տակծութեամբ իմն[1] առաքէ ղաւաւղս[2] ի վերայ նորա: 3 *Իսկ Սմբատայ[3] զգացուցեալ ոմանց զդրժող[4] ղաւաճանութիւնն, ապա եւ նա եւս տագնապով[5] ստիպեալ գումարէ զաւր բազում[6] եւ տայ ի ձեռս[7] Աշոտոյ եւ Մուշեղայ որդւոց իւրոց եւ հրամայէ զգուշանալ ի ճանապարհացն:* 4 *Իսկ նոցա չուեալ, եկեալ[8], հասեալ[9] ի Նիգ գաւառ, տեսին զի ճամբար[10] այլազգեացն բունեալ դադարեալ էր ի հովիտս հարթայատակ վայրի միոջ, առ ստորոտով լերինն, ընդ որոց եւ Թագաւորն եւս[11] Գագիկ:* 5 *Արդ, իբրեւ այն այնպէս իմն նոցա ի դիմի հարկանէին, ակամայ կամաւք ապա ի մարտ պատրաստեցան, ոչ գիտելով զնենգութիւն[12] զաւրաց իւրեանց[13] ընակչաց Ուտի գաւառի, որք[14] են Սեւորդիք:* 6 *Անդ[15] ապա Աշոտ եւ Մուշեղ նախ ինքեանք իսկ անցեալ յասպարիսի, չահատակեալ առաքինանային. եւ բազմահանդէս քաջութեամբ հատեալ զռազմ պարու նոցա, զմիմեամբք արկանէին:* 7 *Իսկ իբրեւ խոր խոցեցաւ պատերազմն, եւ ասպատակն խառն ընդ միմեանս հարան, յանկարծակի ապա զաւրն[16] Ուտէացի ընդ կրունկն դարձեալ ըստ նենգապատիր խորհրդոյն[17], անդառնալի գնային ի կամս անձանց:* 8 *Իսկ վասն զի յայնմ կողմանէ զաւրուն էր Աշոտ, յակամայ[18] հարկեցաւ ընդ նոսին դառնալ յետս կոյս, զի ասպատակ այլազգեացն զաւրացեալ սաստկանային[19]:* 9 *Իսկ Մուշեղ ի մէջ թշնամեացն անկեալ, բազում անհնարին քաջութիւնս ցուցանէր՝ մինչ ի զարմացումն զամենեսեան[20] ածեալ. սակայն մենամարտութեամբն ոչ կարացեալ դիմակաց[21] լինել[22] բազմութեանն, ձերբակալ զնա արարեալ տանէին առ ոստիկանն:* 10 *Իսկ նորա զուարթացեալ զուարճացեալ ընդ ըմբռնումն թագաւորազուն մանկանն Մուշեղայ, խրախութիւնս բազումս յարդարէր զաւրաց իւրոց:* 11 *Եւ յայնմ հետէ ապա նիւթ հրաբորբոք դառնութեան մտաց գտեալ զայնպիսի յաղթութիւն, հրակիզութիւնս բազումս[23] սփռեալ տարածանէ[24] ընդ ոլորտս երկրի մերոյ:* 12 *Եւ ի միջաւրէի իբրեւ ի գիշերի մութ եւ մէգ եւ մառախուղ եւ խաւար աղջամղջին պատեալ պաշարէր զԱսքանազեանս ազն. եւ ի լծակս կշռոց եդեալ զերկունս տագնապ տարակուսանաց, հակամիտեալ[25] կուտեալ գտանէին ի վերայ մեր ծանրատաղտուկ անուր Հագարու առաւել քան զքարինս ձորոյն Նաքովրայ[*], վասն զի նետք հինից եւ տէգք Տեառն տեղացին ի մեզ[26]:* 13 *Քանզի արմատ դառնութեան[27], զոր երբեմն խլեաց Տէր ի տանէս Թորգոմայ, կրկին շառաւիղեալ տնկեցաւ յիմանալի այգեստանս[28] մեր, ի փշահեղձ[29] մացառս*

1 î² > ÇÙÝ (² ´¶¸ î¹î³ᵃ áõÝ»Ý)
2 ² ´¶¸ ¹ ³ õûÕë, î¹⁻³ ¹ ³ õáÕë
3 ² ëÙå ³ ï ³ Û
4 ² ´ ½¹ÅñûÕ
5 ² ´¶î¹î³ ï ³ ·Ý ³ åáí, ¸î²î³3 ï ³ ·Ý ³ å»Éáí
6 î¹î³ ½ûñë µ ³ ½áõÙë
7 ¸ Ó»éÝ
8 î³ > »Ï» ³ É
9 ¸ > Ñ ³ ë» ³ É
10 ² ¶¸ î¹ × ³ Ýµ ³ ñ
11 ´ > »õë
12 î¹ Ý»Ý·áõÃÇõÝ
13 ¶¸ î¹ Çõñáó
14 ² áñ
15 ¶¸ ³ Ý ï
16 ² ´¶¸ î¹ ½ûñÝ, î¹î³ ½ûñùÝ
17 ² ´¶¸ î¹î³ ËáñÑñ¹áóÝ

18 ´ ³ Ï ³ Ù ³ Û
19 ´ ë ³ ë ï Ï ³ Ý ³ Ûñ
20 ´ ½ ³ Ù»Ý»ëÇÝ
21 ² ´¶¸ î¹ ¹ÇÙ ³ Ï ³ Û
22 ¶ ÉÇÝÇÉ
23 ´ µ ³ ½áõÙ
24 ´ ï ³ ñ ³ Í ³ Ý¿ñ
25 ¸ Ñ ³ Ï ³ Ù» ï » ³ É
[*] Յեռ. Նաւ. Ի. 24-26` [illegible]
26 ¶¸ î¹î³ Ç í»ñ ³ Û Ù»ñ] Ç Ù»½
27 î¹î³ ¹ ³ éÝáõÃ» ³ ÝÝ
28 ² ´¶¸ ³ Û·»ë ï ³ Ýë, î¹⁻³ Û ³ Û·»ë ï ³ Ýë
29 ´î³ ÷ß ³ Û»Õó, ¶¸ ÷ß ³ Ñ»Õó

վերընձիւղեալ[1] *յեղծումն եւ յապականու-թիւն:*

14 *Եւ այսուհետեւ ահա սիրտ իմ տան-ջեալ տագնապի տարակուսանաւք, եւ հա-չեալ*[2] *մաշի փոր իմ ի լալոյ, զի յանաւրէ-նութեանց մերոց*[3] *այցելութիւն Տեառն անտես արար զմեզ, եւ ի սեւաթոյր տխրութենէ*[4] *գործոց մերոց խեթիւ*[5] *հայե-ցաւ ի մեզ արեգակն*[ա] *ճշմարիտ, եւ մատ-նեցաք ի ձեռս ծանրասրտի երկրորդն փա-րաւոնի*[6] *եւ դառն գործավարաց նորա, որք առաւել եւս քան զանուր կաւափաղաղ ա-ղիւսագործութեանն վէրս ի վերայ եդեալ, կործանեցին զմեզ անհնարին հարուա-ծովք ի վերայ հարուածոց:* 15 *Վասն զի իբրեւ զմրրիկ հողմոյ շնչեալ ի մեզ մահա-ռիթ իսմայելեան*[7] *աւդն դառնաշունչ եւ ըստ նմանութեան փոշոյ*[8] *պտուտաբար ցնդեալ, ի բաց զմեզ տարագրեաց ի մեր բնակութենէ. եւ ըստ սաստկութեան ուղ-խից յորձանաց*[9] *հեղեղեալ, ողողեալ, ար-բոյց զհոգի յիմարութեան առ հասարակ՝ իբրեւ զոչխար ի սպանդ զմեզ վարա-տեալ*[10]*:* 16 *Եւ արդ, սակս այսորիկ որ յի-մումս*[11] *շտեմարանի*[12] *մտացս*[13] *է տեսու-թիւն շարժութեան, շլացեալ եւ ունայնա-ցեալ, ո՛չ բաւէ բանիւ լնուլ զնպաստ խորհրդոյն*[14] *ըստ զգալի*[15] *աղէտիցս հասե-լոյ կալելոյ զմեզ:* 17 *Սակայն զհամարձա-կախաւսն Եսայիաս*[16] *յաւժանդակութիւն ինձ բերեալ, զի իմաստասիրել*[17] *եւ ողբալ ուսուսցէ զխղխայթս*[18] *մերձաւոր հարուա-ծոցս*[19] *բարկութեան եւ խրատու ողորմու-թեան Տեառն.* «Զարթի՛ր, ասէ, զարթի՛ր եւ արի կա՛ց[20]. եւ դիտեա՛[21] ինձ աստ՝ Երուսա-ղէմ, զոր[22] արբերն զբաժակն կործանման, զբաժակն սրտմտութեան, զոր արբերն[23] եւ թափեցեր. եւ ոչ ոք է յորդւոցն քոց, որ զքեզ[24] մխիթարէ»[բ]. *եւ ըստ միւսումն ակն կալեալ, թէ.* «Ո՞ ընդ իս տրտմեսցի[25], եւ ոչ ոք գտաւ մխիթարիչ ինձ». *եւ ըստ այլում*[26]*, թէ.* «Ո՞վ եղիցի տրտմակից ինձ. մի՛ թէ բե-կո՞ւմն քո կամ[27] սասանութիւն սովու[28] եւ սրոյ»[գ]: 18 *Զի արդարեւ իսկ ըստ Նախագու-շակ տեսողին՝ ոչ կարեն մխիթարել զմեզ որդիքն մեր, տարակուսեալք եւ գերեալք, եւ հալածեալք եւ սպանեալք, եւ ննջեալք ի կիրճս*[29] *ամենայն ճանապարհաց*[դ]*:* 19 *Եւ յի-րաւի*[30] *ի մեզ բղխեաց այսպիսի մահաշշուկ հոտ դառնութեան, զի որովք*[31] *պատուե-*

---

1 ² í»ñÁÝÓÇõÕ»³É, ´-¸ î[1-3] í»ñÁÝÍÇõÕ»³É
2 î³1 Ñ³É»³É
3 ² ´¶¸ î[1]î[3] Ù»ñáó, î[2] Ù»ñáÛ
4 î³1 ïËñáõÃ»³Ý
5 ¸ Ë¿ÃÇõ
ա Համմտ. Երգ Ա. 5
6 î[3] ÷³ñ³õûÝÇ
7 ¶î[1] ÇëÙ³ÛÇÉ»³Ý, ¸ ÇëÙ³Û»É»³Ý, î[1-3] ÇëÙ³Û¿É»³Ý
8 î[3] ÷áßõáÛ
9 ´ > áõÕËÇó ÛáñÓ³Ý³ó
10 ´ íñ³ ï»³É
11 ´ ÛÇÙáõÝÁë
12 ² Áß ï»Ù³ñ³ÝÇ
13 ´ Ùï³ó
14 î[3] ËáñÑñ¹áóÝ
15 ´ ë·³ÉÇ
16 ² »ë³Û³ë, î[1] »ë³Û»³ë
17 ´ ÇÙ³ëï³ëÇñ»³É
18 ´ ½ËÕË³ÛÃë
19 ² Ñ³ñõ³ÍáÛë, î[1] Ñ³ñáõ³Íáó
20 ² > »õ ³ñÇ Ï³ó
21 ´¶ ¹Çï»³Û
22 ´ ãáñ] ½áñ
23 î[3] > ½µ³Å³ÏÝ ÏáñÍ³ÝÙ³Ý… ½áñ ³ñµ»ñÝ
24 ² ´¶¸ î[1]î[3] ½ù»½, î[2] ½ù»½Ý
բ Համմտ. Ես. ԾԱ. 17-18 «Զարթիր զարթիր արի կաց Երուսաղէմ, որ արբեր ի ձեռանէ Տեառն զբաժակն բարկութեան նորա. զբաժակն կործանման, զբաժակն սրտմտութեան, զոր արբերն՝ եւ թափեցեր: Եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր»
25 ² ïñïÙÇóÇ
26 ² ´¶¸ ³ÛÉáõÙ, î[1-3] ³ÛÉáõÙÝ
27 ¶ »õ] Ï³Ù
28 ² ´¶¸ ëáíáÛ
գ Սղմ. ԿԸ. 21 «Ակն ունէի թէ ո տրտմեսցի ընդ իս, եւ ոչ ոք էր. եւ մխիթարիչ ոչ գտաւ»
29 ²¶¸ î[1]î[3] ÏÇñ×ë, ´î[2] ÏÇóë
դ Համմտ. Եսյ. ԾԱ. 19-20 «Եւ ո՞ է որ մխիթարեսցէ զքեզ: Որդիքն քո տարակուսեալք՝ որ ննջեն ի կիրս ամենայն ճանա-պարհաց »
30 ¶ Çñ³õÇ
31 ´ áñáí

ցաքն[1] եւ վայելեցաք յաւրհնութիւն քաղցրութեան կամացն Աստուծոյ, ոչ ծանեաք[2] զնա արժանապէս, յորմէ զբարին[3] կլթեցաք[4]. եւ ոչ գոհացաք զտուողէն[5] մխիթարութեան, որպէս[6] եւ[7] պարտն[8] պահանջէր: 20 Եւ սակս[9] այսորիկ ապա նոքիմբք[10] եւ խրատեցաք, եւ ապա եաւթնպատիկ[11] հատուցան մեղք մեր ի ծոցս[12] մեր: 21 Սուգ առնու եւ ընդ մեզ մարգարէութիւնն ասելով. «Հրէաստան կործանեցաւ»[ա], եւ խոնարհեցան[13] փառքն Սիոնի[14]: 22 Վասն զի Թողան միանգամայն[15] իսկ ի խնամակալութենէ բարձրելոյն աստուածաշէն եկեղեցիք[16] Քրիստոսի «իբրեւ զտաղաւար յայգւոջ եւ իբրեւ զհովանի մրգապահաց ի մէջ սեղխեննեաց[17]»[բ]. եւ «փայտատաւք եւ մրճաւք կործանեցին զդրունս նորա»[գ], եւ հրկէզ արարին զսրբութիւն նորա, եւ պղծեցին զխորան անուան[18] նորա. եւ ժառանգութիւն Տեառն կոխեցաւ ի գարշապարաց պղծոց եւ ի խոզական երկրապիչ[19] անցաւորաց ճանապարհի[դ]. եւ անբիծ արիւն[20] կղերց[21] եկեղեցւոյ տարապարտ հեղաւ իբրեւ զջուր[22] շուրջ զԵրուսաղէմաւ[ե]: 23 Եւ ի տանէ աւաւել քան յաւտարաց[23] բուսաւ արմատ[24] դառնութեան, զի կարծեցեալ սիւնք ոմանք ապստամբեցան[25] ի Տեառնէ, եւ զինեալք զլեզուս իւրեանց նանրութեամբ եւ անաւրէնութեամբ, խաւսեցան խոտորնակս եւ[26] Թիւրս առաջի իշխանաց մերոց, եւ խաբեբայք եւ պատրիչք փոխաբերեցան ընդ արանց արդարոց եւ ստուգաբանից, եւ յաչս զաւրավարաց մերոց եւ գլխաւոր իշխանաց անարգեցան ստոյգ հովիւք հաւտի Տեառն: 24 Եւ ստացան հովիւս բազումս ի գայթակղութիւն իւրեանց. եւ սակս այսորիկ ստացաք նախատինս յարանց ստոց եւ անզգամաց, եւ եղաք ի կատականս[27] ծաղու ազգաց, որք շուրջ էին[28] զմեաւք, եւ հաւտք հանդերձ հովուաւք[29] յափշտակեցաք ի խստաց եւ ապստամբողաց[30] ի գերութիւն մատնեալք եւ վաճառակուր[31] լեալք: 25 Իսկ այլք ոմանք սուրբ ձեռաւք եւ անբիծ[32] սրտիւք զբազում[33] գանից եւ գելարանաց եւ կա-

1 ² å ³ ï õ»ó ³ ùÝ
2 ¶ ¸ ï »ë ³ ù] Í ³ Ý» ³ ù, ¸° Í ³ Ý» ³ ù
3 î[3]1 ½µ ³ ñ ÏÝ] ½µ ³ ñÇÝ. ÜËÝ.270 ëË ³ [ª] ½µ ³ ñ ÏÝ
4 ² ³ ù] ÏÃ»ó ³ ù (ÉñóÙÝ ï »Õ ÃáÕ ³ Í)
5 ² ½ ï õûÕ¿Ý, ¶ ½ ï áõûÕ¿Ý
6 ² - ¸ î[1-3] áñá í, ÜËÝ.249.ëñµ·.ª áñ å ¿ë
7 î[3] > »õ
8 î[1]î[3] ½å ³ ñ ï Ý] »õ å ³ ñ ï Ý
9 ´ ë ³ Ï
10 ´ î[3] ÝáùÇÙù
11 ² .¿.å ³ ï ÇÏ
12 ´ ¶ Íáó
ա Եսա. Գ. 8 «Զի լքաւ Երուսաղէմ, եւ Հրէաստան կործանեցաւ»
13 ² ´ ¶ ¸ ËáÝ ³ ñÑ»ó ³ Ý, î[1-3] ËáÝ ³ ñÑ»ó ³ õ
14 ² ´ ¶ ¸ ëÇáÝÇ, î[1-3] ëÇûÝÇ
15 ² - ¸ î[2] > ÙÇ ³ Ý· ³ Ù ³ ÛÝ (î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
16 ² ¶ ¸ »Ï»Õ»óÇù, ´ »Ï»Õ»óÇ Ï, î[1-3] »Ï»Õ»óÇùÝ
17 ² ´ î[3] ë»Ë»Ý» ³ ó
բ Եսայ. Ա. 8 «Լքեալ Թողցի դուստր Սիովնի իբրեւ տաղաւար յայգւոջ, եւ իբրեւ դհովանի մրգապահաց ի մէջ սեխենեաց»
գ Սղմ. ՀԳ. 5-6 «Որպէս յանտառի փայտահատաւ կոտորեցին զդրունս նորա, ի միասին փայտահատաւ եւ մրճովք կործանեցին զնա»
18 ² ³ Ýõ ³ Ý

19 ² ¶ ¸ Ëá½ ³ Ý ³ Ï»ñ Ïñ ³ å Çß ³ Ýó (¶ Ïñ ³ åÇß ³ Ýó, ¸ Ïñ ³ åÇ ß ³ Ýó), Ëá½ ³ Ï ³ Ý »ñÏñ ³ åÇß, î[1] Ëá½ ³ Ý ³ -Ï»ñ »ñÏñ ³ åÇß ³ Ýó] Ëá½ ³ Ï ³ Ý »ñÏñ ³ åÇß[ª] ´ î[2]î[3]
դ Սղմ. ՁԲ. 42 «Յափշտակեցին զնա անցաւորք ճանապարհի»
20 ² î[3] ³ ñÇõÝ, ´ ¶ ¸ ³ ñ» ³ Ý, î[1-2] ³ ñ» ³ Ýó
21 ² ·Õ»ñó
22 ² çáõñ
ե Սղմ. ՀԸ. 3 «Հեղին զարիւնս նոցա որպէս զջուր շուրջ զԵրուսաղէմաւ»
23 ² Ûû ï ûñ ³ ó, î[1] û ï ³ ñ ³ ó
24 ² Ù ³ ñ ï] ³ ñÙ ³ ï
25 ´ ³ å ë ï ³ Ùµ»óÇÝ
26 î[1-3] > »õ (² ´ ¶ ¸[ª] áõÝ»Ý)
27 ² Ý ³ Ë ³ ï ÇÝë] Ï ³ ï ³ Ï ³ Ýë
28 ¶ ¸ î[1] »Ý] ¿ÇÝ
29 ² Ñá í õûù
30 î[2-3] > »õ (² ´ ¶ ¸ î[1a] áõÝ»Ý), ² ´ ¶ ¸ Û ³ å ë ï ³ ÙµáÕ ³ ó
31 ² í ³ × ³ é ³ Ï áõñù
32 ² ´ ¶ ¸ ³ ÝµÇÍ, î[1-3] ³ ÙµÇÍ
33 ¸ î[3] µ ³ ½áõÙ

պանաց[1] եւ խոշտանգանաց եւ բանտից[2] եւ անհնարին նեղութեանց զփորձ առին, եւ բարձան յերեսաց անիրաւութեանց այնոցիկ, որք բարձրացուցին իսկ զանարգանս մոլորութեան յանձինս իւրեանց. եւ դիակունք ծառայից Աստուծոյ գէշ թռչնոց երկնից արկան, եւ մարմինք սրբոց բարձրելոյն ի կերակուրս գազանաց[ա] տուան[3]: 26 *Եւ ոչ ոք գտաւ որ յինքեան բերէր զնախանձ Տեառն ամենակալի եւ ի բաց տարեալ տրոհէր ի տանէ Տեառն զմշակսն[4] անօրէնութեան[5]. եւ կամեցողք[6] այսպիսեացս ապա յիրաւի զանարգութիւն[7] մոլորութեան յանձինս իւրեանց կրեցին:*

ԽԶ.[8] 1 *Եւ արդ, ես այսուհետեւ դարձեալ դարձուցից անդրէն յողբս զբանս իմ[9] եւ թախծեալ[10] սրտիւ ոչ դանդաղեցայց ի խորհուրդ[11] առնուլ ի մերոցս[12] վտանգաւոր կրից զթռուցեալ գերանդին[բ] ընդ աւդս՝ ի Զաքարիայ[13] առածութեանցն, զսուրն երկսայրի՝ զարբեալն[14] արեամբ որդւոց երկրիս մերոյ[15]՝ զբազմախողխողն զառաքեալն ի վրէժխնդրութիւն գողոց եւ գողակցաց, ստոց եւ ստերդմանց[16], ըստ որում եւ տեսեալ իսկ եղեւ մեզ յերեսաց Հարաւոյ բորբոքեալ չարիք եւ յոգնածախաւղ[17] տանջանարանք յորդիս ժողովրդոց մերոց, որք եւ Հարան իսկ եւ[18] խղխայթեցան[19] սովով եւ սրով եւ խարդաւանական դրժողութեամբ[20], մինչ ի մարմին եւ յոսկերս եւ յուղեղս թափանցանց բերեալ:* 2 *Մի՛ անտեսեսցի ինձ աստանաւր եւ միւս մարգարէութիւնն[21], որ իբրեւ զինձ[22] պատահեալ ասէ յուղւոջ այնոցիկ, որք չարութեամբ[23] են զգածեալք՝ իբրեւ յայնժամ ուրեմն երբեմն զկռամոլ Ասորեստանեայսն[գ]:* 3 *Յառաջ կացցէ ինձ աստ եւ[24] Մովսէս՝ այրն Աստուծոյ, որ զհատուցումն գործոց վրիժուց[25] մերոց Հրապարակագոյժ[26] առնէ յաւուր վրիժուց խնդրութեան[27] մերոյ՝ փայլակնաբար իմն սրեալ սուսերին ի վերայ Հասանիլ[28] եւ յագուրդ ոչ առնուլ առ ի յուտել[29] զմարմինս[30] վիրաւորաց գերելոց գլխոց իշխանաց[դ]*

---

1 ´ Ï ³ å ³ å ³ Ý ³ ó
2 ¸ µ ³ Ý ¹ Çó
ա Հմմտ. Սղմ. ՀԸ. 2 «Արկին զդիակունս ծառայից քոց կեր թռչնոց երկնից, և զմարմինս սրբոց քոց գազանաց երկրի»
3 ² ´ ï õ ³ Ý
4 ´ ½Ùß ³ Ï ë
5 ² ´ ¶ ¸ î[1]î[3] ³ ÝÇñ ³ õáõÃ» ³ Ý, î[2] ³ Ýûñ¿ÝáõÃ» ³ Ý
6 ´ ¶ ¸ Ï ³ Ù»óûÕù, î[1] Ï ³ Ù»óáÕùë
7 ´ ½Ýáñá · áõÃÇõÝ] ½ ³ Ý ³ ñ · áõÃÇõÝ
8 ´ ·É. .Ë½., î[3] Յաղագս կոտորելոյ Յուսփայ զանձնապատուր իշխանսն, ընդ որս և զՄուշեղ
9 ² ´ ~ ÛáÕµë ½µ ³ Ýë ÇÙ, ¶ ¸ î[1]î[3] ~ ½µ ³ Ýë ÛáÕµë ÇÙ, î[2] ½µ ³ Ýë ÇÙ ÛáÕµë
10 ² ´ ¸ Ã ³ ÕÍ» ³ É
11 ´ ËáñÑáõñ ¹ ë
12 î[3] Ù»ñáó
բ Զաք. Ե. 1 «Գերանդի թռուցեալ տեսանեմ ես՝ քսան կանգուն յերկայնութիւն, և տասն կանգուն լայնութիւն»
13 ² ½ ³ ù ³ ñÇ ³ ÛÇ
14 ² - ¸ î[1-3] ½ëñµ» ³ ÉÝ, ÜËÝ.41.ëñµ.ª ½ ³ ñµ» ³ ÉÝ
15 ² Ù»ñáó
16 ² ëáõ ï »ó ¹ Ù ³ Ýó: Հմմտ. Յայտն. ԺԷ. 6 «Եւ տեսի զկինն արբեալ արեամբ սրբոցն»
17 ² ´ ¶ Ûá · Ý ³ Í ³ ËûÕ, ¸ ÛáùÝ ³ Í ³ ËûÕ, î[1-3] Ûá · Ý ³ Í ³ -ËáÕ
18 ´ > »õ
19 ´ ËË ³ ÛÃ»ó ³ Ý
20 ² ¹ÅñáÕáõÃ» ³ Ùµ
21 ² Ù ³ ñ · ³ ñ¿áõÃÇõÝ
22 ¶ ¸ ½ÇÝÍ
23 ² ¶ ã ³ ñáõÃ» ³ ÙµÝ
գ Ովս. ԺԳ. 7-8 «Եւ ես եղէց նոցա իբրև պովազ, և իբրև ընձ ի ճանապարհին Ասորեստանեայց. պատահեցից նոցա իբրև արջ կաղցեալ, և պատառեցից զպատառ սրտից նոցա. և կերիցեն զնոսա կորիւնք անտառի, և գազանք վայրի կեղեքեսցեն զնոսա»
24 ² ¶ ¸ î[1]î[3] ~ »õ ÇÝÓ ³ ë ï, ´ î[2] ÇÝÓ ³ ë ï »õ
25 ² ´ ¶ ~ íñÇÅáõó ·áñÍáó
26 ² Ññ ³ å ³ ñ ³ Ï ³ ·áõÅ
27 ² ´ ¶ ¸ ËÝ ¹ ñáõÃ» ³ Ý, î[1-3] ËÝ ¹ áõÃ» ³ Ý
28 ² î[3] Ñ ³ ë ³ Ý»É, ´ Ñ ³ ë» ³ É
29 ´ áõ ï »É
30 ¶ ½Ù ³ ñ / / / (ãß ³ ñáõÝ ³ Ï ³ Í)
դ Բ. Օր. ԼԲ. 42 «Սուր իմ կերիցէ միս յարենէ վիրաւորաց և գերութեան ի գլխոյ իշխանաց թշնամեաց»

մերոց[1]: 4 *Զի որք երբեմն ի բարձրագոյն աստիճանս[2] նստէին եւ ի խորանս պետականս վերամբարձ[3] ճոխանային, արդ, աւաղիկ[4] խարդաւանեալք դիւրադաւ եղեն եւ պարտաւորք մահուն տուգանաց ի չար ոստիկանէն:* 5 *Վասն զի զոմանս ի մետաղս բանտից[5] բերեալ, տակաւին դատէր սրով եւ սովով եւ գանիւ. իսկ զոմանս, զոր եւ պատուաւորս առ ի յինքենէ Թուեցուցանէր[6] տեսողացն, զնոսա ի ծածուկ խարդաւանէր մահու պարտաւորութեամբ:* 6 *Ըստ որում նախ դատեալ դրժեացն[7] ի գաղտնի զիշխանն Գրիգոր՝ զՀայկազունան[8] զարմիւ, եւ զքեռորդին արքային Սմբատայ[9], որ ըստ նախապատմեալ[10] իմոյ բանին անձնտու[11] լեալ էր ի ծառայութիւն նմա, զոր դեղըմպութեամբ[12] մահու ողողեալ զորովայն նորա, այնպէս տագնապաւ[13] տարակուսից վախճանէր. տարեալ Թաղեալ զնա ի ձեռակերտ իւր ի սրբարանին[14] Սուրբ Շիմոնեայ[15]:* 7 *Սոյնպէս եւ զքաջարի մանուկն Մուշեղ՝ որդի արքային Սմբատայ[16], որ ըստ նենգ գործելոյ ի բնակչաց Ուտի գաւառի ձերբակալ եղեւ, եւ զնա եւս ի նոյն տանջանս հարեալ եւ զդեղ[17] մահու արբուցեալ՝ վճարէ[18] ի կենացն[19]. զորոյ բարձեալ զմարմին[20] սպարապետին Աշոտի[21], առաքէր հանգուցանել[22] ի քնարանի նախնական հանգստարանացն ի Բագարան:* 8 *Սոյնպէս եւ զզուարթածաղիկ տիաւք[23] զերիտասարդն Սմբատ[24]՝ զեղբաւրորդի Սմբատայ[25], որ ինքնակամ դիմագրաւ դիմեալ ի ծառայութիւն հագարացւոյն, եւ զնա եւս նովին[26] դրժողութեամբ[27] դաւոյ կորուսանէր ի կենաց աստի. զոր տարեալ Թաղեցին ի Դարաւնս՝ ընդ հարս իւր:* 9 *Եւ վասն այսորիկ[28] իսկ ի բերան առեալ իմ զսուգ սիրելեացն, եւ ձայն ի[29] շրթանց գուժեալ[30] լալոյ եւ պաղատանաց, կոծիմ կոծ ողորմ. վասն զի[31] ըստ[32] մեղաց մերոց վախճանեցան աւուրք մեր ամաւթով[33] եւ կորեան յունայնութեան յուսոյ:* 10 *Իսկ ապա եւ զայլս եւս[34] ոմանս ազատագունդ ոբեարս[35] ըստ սմին սակի սպառէին, զորս ոչ է ինձ այժմ ասել[36] մի՛ ըստ միոջէ:* 11 *Եւ գրեթէ ի պատուաւորաց[37] անտի ի մեծամեծացն յանձնտուր[38] նմա եղելոցն եւ ընդ ձեռամբ անկելոցն[39] ոչ ոք ապրեցաւ ի չարախտավատ[40] եւ ի խարդաւանա-*

1 ¶ .ÅÃ. ¹. ßÕ ³ ·ñáí ßñÝÏ Íª ¦ÙÇÝë íÇñ ³ õáñ ³ ó ·»ñ»-Éáó ÇßË ³ Ý ³ ó Ù»ñáó§, ³ å ³ ª ¦ ï Çå Ç ÙáëÏáõ ³, 1853, ¿ç 123, ï áÕ ³ é ³ çÇÝ§. ³ Ûëáõ Ñ» ï »õª ¶ >
2 ¸ ³ ß ï Ç× ³ Ýë
3 î[1] í»ñ ³ µ ³ ñÓ
4 ² ³ Ñ ³ õ ³ ëÇÏ
5 ¸ µ ³ Ý ¹ Çó
6 ² Ãõ»óáõó ³ Ý¿ñ
7 ² ´ î[3] ¹ Åñ» ³ óÝ, î[1] ¹ Åñ»ó ³ Ý
8 ² ´ ¸ î[1-3] ½Ñ ³ ÛÏ ³ ½áõÝëÝ. áõÕÕ»óÇÝù Áë ï ÇÙ ³ ë ï Ç
9 ² ëÙå ³ ï ³ Û
10 î[1] Ý ³ Ë ³ å» ï » ³ Éª ÜËÝ.253ª ëË ³ É ¿
11 ² ³ ÝÓÝ ³ ï áõ, ´ ³ ÝÓÝ ï áõñ, î[3] ³ ÝÓÝ ³ ï áõñ
12 ¸ ¹ »ÕÁÙµáõÃ» ³ Ý
13 ´ ï ³ ·Ý ³ å á í
14 ² ¸ ëñµ ³ ñ ³ ÝÇ
15 ² ëÇÙáÝ» ³, î[3] ßÇÙ ³ õÝ» ³ Û
16 ² ëÙå ³ ï ³ Û
17 ² ´ ¹ »Õ
18 ´ í× ³ ñ¿ñ

19 ² Ï»Ý ³ óë
20 ² ¸ î[1] ½Ù ³ ñÙÇÝ, ´ î[2] ½Ù ³ ñÙÇÝÝ, î[3] »õ ½Ù ³ ñÙÇÝ
21 î[3] ³ ßá ï áÛ, ² ¸ > ³ ßá ï Ç
22 ´ Ñ ³ Ý·áõó» ³ É
23 ¸ ï Çá íù
24 ² ëÙå ³ ï
25 ² ¸ ëÙå ³ ï ³ Û
26 ² Ýá íÇÙµ
27 ² î[3] ¹ ÅñáÕáõÃ» ³ Ùµ
28 ´ ³ ÛÝáñÇÏ
29 ² ¸ î[1] Ó ³ ÛÝÇ] Ó ³ ÛÝ Ç
30 î[1] · áõÅ»É
31 î[1]î[3] ~ ½Ç í ³ ëÝ
32 ² ¸ î[1]î[3] > Áë ï
33 î[3] ³ Ùå á í] ³ Ù ³ õÃá í
34 î[3] > »õë
35 ² áñ» ³ Ýë
36 ² ³ ë»É ³ ÛÅÙÇÏ] ³ ÛÅÙ ³ ë»É
37 ² å ³ ï õ ³ Ï ³ Ý ³ ó, ¸ å ³ ï áõÇñ ³ Ý ³ ó
38 ² ´ ¸ î[1]î[3] Û ³ ÝÓÝ ï áõñ, î[2] Û ³ ÝÓÝ ï áõ
39 ² ¸° ³ Ýó»ÉáóÝ (¸ ³ ÝÏ»ÉáóÝ)
40 ¸ ã ³ ñ ³ Ë ï ³ õ ³ ï

կան մահուն տուգանաց, բայց միայն խո֊հեմամիտ Թագաւորն Գագիկ եւ չքնաղա֊գեղ սպարապետն Աշոտ, որ ուշ ի կուրծս արարեալ եւ իմաստայեղց[1] մտաց խորհր֊դեամբ տեսեալ միանգամայն իսկ զելս գնացից տերանց եւ եղբարց իւրեանց[2] ա֊ռաջի իւրեանց[3], եւ յայնպիսի անհնարին մահուց[4] զանգիտեալ, ամենայնիւ յամե֊նայն բերեալ, հարան ի կամս ոստիկանին, ի կատարելութիւն բանի եւ խորհրդոց իւ֊րեանց[5] ճեպեալ զանձինս: 12 Այլ եւ պա֊տանի մանուկն Վասակ եւս՝ որդի Աշոտոյ[6] զահերէց[7] իշխանին[8] Սիւնեաց, որ անձն֊տուր[9] իւրովի լեալ ոստիկանին, եւ ապա ի դիպահոջ զնա արարեալ: 13 Իսկ յաւուր միում իբրեւ գիշեր[10] նսեմանայր, յանկար֊ծակի զվաղակաւորն պողովատիկ ի գործ առեալ, զպահապանսն դիաթաւալ կացոււ֊ցանէր. եւ ապա հարուստ մի անցեալ, գնացեալ եւ կախեալ ընդ պատուար[11] պարսպի քաղաքին՝ փախչէր: 14 Իսկ իբ֊րեւ ձայն պահնակացն[12] զաւրացեալ լի֊նէր, եւ հրոսակս զկնի պատրաստէին, մինչ յայս[13] մինչ յայն[14]՝ նա ի փողոցս այ֊գեստանոյն[15] անկեալ, երթայր գնայր ի հայրենի ամրոցս աշխարհին իւրեանց: 15 Ապա այնուհետեւ չարութիւնն զգաղտնի պատրուակն մերկացեալ, զո֊մանս ի պատուական ազատաց[16] բազմա֊խողխող երկաթին[17] տայրին կերակուր, իսկ այլք ոմանք փախստեայ ի ծործորս եւ ի ծերպս վիմաց տարեալ մղէին: 16 Եւ ապա սարսեալ ամենայն աշխարհն՝ սորեցին յայրս, Թաքեան[18] յանտառս, ելին ի քա֊րանձաւս: 17 Իսկ ապա կանայք եւս պա֊տուականք տիրուհիք ըմբռնեալք ի գեր֊չաց անտի առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան մարմնոյ նեղութեանց, ոչ ինչ յիշեալ[19] զանուն փափկութեան մայ֊րենի ազատութեանն[20]: 18 Այլ ոմանք ի դիպահոջ բերեալք ի խաւարչտին տեղիս, գրեթէ[21] քրձազգեացք[22] եւ խոշորազ֊գեացք[23] եւ կաշկանդեալք չքաւորու֊թեամբ եւ կարաւտեալք աւուրն պարենի[24]. եւ ոչ թերեւս ազատ փափկացեալ լինէր քան զգեղջուկ վշտացեալ: 19 Եւ այլք ո֊մանք մարք յղիք ի տուգանս անհնարինս մահաբերեալք[25], գերեզմանք լինէինման֊կանց իւրեանց: 20 Իսկ այլք չարախտա֊վատ դառնութեամբ մահու սպառեալ[26] զկեանս իւրեանց, ոչ ինչ ընդհատ երեւէին յայնցանէ, որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհս: 21 Եւ այսպէս ո՛չ գտաւ լուծեալ կապա֊րան դստերաց երկրի մերում, եւ ոչ թաւ֊թափեալ[27] փոշի գլխոյ անդստին իսկ ի վշտամբեր[28] տիկնաց, որ իբրեւ զաճիւն հնոցի մածեալ ունէր: 22 Այլ եւ[29] եղկելի տուգանաւք եւ հեծութեամբ բազմաւ

1 î¹ ÇÙ³ëï³»ÕÓ
2 î² > Çñ»³Ýó
3 ¸ »Õµ³ñó Çõñ»³Ýó ³é³çÇ Çõñ»³Ýó, î¹î³ »Õµ³ñó Çõñáó ³é³çÇ Çõñ, ² ~ Çõñ»³Ýó ³é³çÇ
4 î¹ Ù³Ñáõ
5 ²´¸ Ýáñ³] Çõñ»³Ýó, ÜËÝ.217.ëñµ·.ª Çõñáó
6 ´ ³ßáïÇ
7 ²¸ î¹ ·³Ñ¿ñ¿ó
8 ´ ÇßË³Ý
9 ² ³ÝÓÝïáõ
10 ²´¸ î³ ·Çß»ñ, î² ·Çß»ñÝ
11 ² å³ïõ³ñ
12 ´ å³ÑÝ³Ï³Ý³óÝ
13 ² ³ë
14 ² ³Ý
15 ²î¹î³ ³·»ëï³ÝáÝ, ´¸ ³·»ëï³ÝõáÝ, î³1 ³·»ë-ï³Ý³óÝ, î² ³·»ëï³Ý³Ý
16 î¹î³ ³½³ï³óÝ
17 ²¸ î¹î³ »ñÏ³ÃÇÝ, ´î² »ñÏ³ÃáÝ
18 ´ Ã³·»³Ý
19 ¸ ÇßÇ»É
20 ²´¸ î¹î³ ³½³ïáõÃ»³ÝÝ, î² ³½³ïáõÃ»³Ý
21 î¹ ·ñ¿Ã¿
22 ¸ ùñÓ½·³Íù
23 ²¸ î¹î³ ËáßáñÝ³½·»³óù, î² ËáßáñÝ³½·»ëïù
24 ² å³ñ¿ÝÇ
25 ´ Ù³Ñáõ µ»ñ»³Éù
26 ²î¹ ëå³é»³Éù
27 ² ÃûÃ³÷»É
28 ²´¸ î¹î³ íßïÁÙµ»ñ, ÜËÝ.17 ëñµ. íßï³Ùµ»ñ (= íÇßï, Ñ³Ùµ»ñ)
29 ²´¸ > »õ

տանջեալ, եւ սուգ զգեցան սապատք զարդուց նոցա, եւ խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա, եւ սարդի ոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստից նոցա[1]*, եւ ծխոտեցան իսկ միանգամայն սրահակք*[2] *եւ սրսկապանք*[3] *նոցա:* 23 *Եւ այսպէս ապա զաւրացեալ մահու եւ*[4] *կլեալ*[5] *զբազումս, արտաւսր հոսեալ*[6] *կալաւ զամենայն երեսս երկրի:*

24 *Այլ այսոքիկ քեզ բաւականացեալ, ես ի կարգ պատմութեանն*[7] *դարձայց, ո՛չ թողլով կիսակտուր զբանիցն ոճ:*

ԽԷ.[8] 1 *Յայսմ վայրի Հայկազուն եղբարքն հարազատք Գրիգորոյ՝ զրաւսմահ եղելոյ յոստիկանէ անտի, Սահակ եւ Վասակ զփոյթ պնդութեան յանձինս բարձրացուցեալ*[9] *ի ժամանակս հալածանաց*[10] *եւ զուն գործեալ, զի զոնէ հնարս մարթասցեն*[11] *գտանել եւ ի դերեւս*[12] *ի նեղչացն ելանել եւ ամրանալ ի սեպհական*[13] *ամրոցի*[14] *տէրութեան*[15] *իւրեանց, եւ ոչ գնալ չուել յաշխարհս աւտարաց՝ մինչեւ անցցէ, ասեն*[16]*, բարկութիւն Տեառն:* 2 *Եւ ապա նաւակառոյց*[17] *լեալք*[18]*, սրավար թիակաւք իբր ի տապանի*[19] *ինչ երթեալ, ղաւղեալ ամրանային ի Սեւան կղզւոջ*[20]*, հանդերձ քրիստոսակրաւն եւ ճգնաւոր մարբն իւրեանց եւ կանամբք եւ որդւովք եւ ազատագունդ բանակով*[21]*. վասն զի զրահեղեղ յորձանուտ պղտորութեան*[22] *խմայելեան*[23] *հինիցն եւս քան զեւս սաստկացեալ բախէր զաւազահիմն տուն*[24] *բնակութեանս*[25] *մերոյ:* 3 *Իսկ ապա ազդ լեալ այն կանանցախաւս դառնահամբոյր հագարացւոյն, եւ զաւրս գումարեալ, առաքէ ի վերայ նոցա:* 4 *Եւ իբրեւ հասին յեզր ծովակին*[26]*, սուր թշնամւոյն պատնէշ պաշարմամբ շուրջ զնոքաւք պատեալ*[27]*:* 5 *Իսկ*[28] *ապա ի մտի եդեալ ի միասին սիրելի*[29] *եղբարցն, թէ գուցէ լքուցումն ինչ նոցա ի թշնամեացն լիցի*[30] *եւ ի ջրապատ անդնդոցն ո՛չ գտանիցի տեղի փախստեան, եւ մատնեսցին ի ձեռս հեթանոսական բռնադատացն եւ նոցա տղմուտ չարութեանն. եւ այնուհետեւ զձեռս նաւաստեացն զաւրացուցեալ եւ նաւեալ չուեալ գնացեալ, մարբն հանդերձ եւ առ հասարակ ընտանեաւք եւ աղխիւ եւս, որչափ ձեռն բաւականին*[31] *կարէր կրել, անկանէին հապճեպիւ յամուր զաւառն Միափորոյ:* 6 *Իսկ իսմայելեան*[32] *զաւրապետին մտեալ ի կղզի ամրոցին, զմնացեալ կապուտ աւարին ո՛չ սակաւ ինչ*[33] *քան թէ*

1 î[3] > »õ ë ³ ñ ¹Ç áë ï ³ ÛÝù… ³ é ³ · ³ ë ï Çó Ýáó ³
2 ² ëñ ³ Ñù
3 ² ¸ Ïñáå ³ Ýù, ´ Ïñáå ³ Ïù, î[1] Ïñ ³ å ³ Ýù
4 ´ > »õ
5 ² ÏÉ ³ õ, ´ Ï ³ É» ³ É
6 ÜËÝ.30-31 ëñµ.ª Ñ ³ ë» ³ É
7 î[3] å ³ ïÙáõÃ» ³ Ýë
8 ´ ·É. .Ë¿., î[3] Յաղագս Սահակայ եւ Վասակայ գործոցն, եւ անգթութեանցն Յուսփայ
9 ² µ ³ ñÓñ ³ óáõó» ³ Éù
10 ´ Ñ ³ É ³ Í ³ Ý ³ óÝ
11 ´ Ù ³ ñÃ ³ ëóÇÝ
12 ´ ¸ ¹»ñ»õ
13 ¸ î[1]î[3] ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
14 ´ ³ Ùñáó
15 ² ¸ î[1]î[3] ï¿ñáõÃ» ³ Ý, ´ ï¿ñáõÃ» ³ ÝÝ, î[2] ï¿ñáõÃ» ³ Ýó
16 ¸ î[1]î[3] ³ ë¿
17 ² î[3] Ý ³ õ ³ Ï ³ éáÛóù
18 î[1] Ý ³ õ ³ Ï ³ éáÛó Éù» ³ Éù, î[3] µáÉáñ ûñÝÏùª Ý ³ õ ³ Ï ³ -éáÛó Éù» ³ Éù. ² ´ É» ³ Éù, ¸ Éù» ³ Éù
19 ´ å ³ ï ³ ÝÇ
20 ² ÏÕ½áç
21 î[1] µÝ ³ Ïáí
22 î[1] åÕ ï áñáõÃÇõÝ
23 ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ´ î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
24 î[1] ï áõÝë
25 ² µÝ ³ ÏáõÃ» ³ Ý
26 î[3]1 Íáí ³ ÏÇÝ ·»Õ ³ Ù ³ Û
27 ´ å ³ ï» ³ Éù
28 ² ´ ¸ î[1]î[3] ÇëÏ, î[2] »õ] ÇëÏ
29 ´ > ëÇñ»ÉÇ
30 ² ÉÇÝÇóÇ
31 ² ´ ¸ µ ³ õ ³ Ï ³ ÝÇ
32 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
33 î[1]î[3] ÇÝãë

բազումս ժողովեալ, ի դիպահոջ[1] թողոյր. եւ ինքն ասպատակ սփռեալ, դիմէր կրթէր անցանէր[2] զհետ նոցա: 7 *Որոց ընդ կրունկն դարձեալ, առ ի դիմի հարեալ թշնամեացն, եւ բազում վիրաւորս ի նոցանէ խածատեալ եւ ճարակ սրոյ տուեալ՝ ի փախուստ զնոսա դարձուցանէին, եւ ինքեանք չուեալ, երթեալ, գնացեալ, ղաւղեալ դադարէին յանձաւախիտ[3] ամրոցս մայրեացն Գարդմանայ եւ Արցախայ՝ ակն կալեալ այցելութեան Տեառն:* 8 *Անդ հանգեաւ ի Քրիստոս պարկեշտասուն եւ սրբափայլ կրաւնիւք մեծն ի ճգնաւորս մայր նոցունց եւ քոյր արքային Սմբատայ[4], որ յետ ամաց ինչ դառնալոյ եւ տիրելոյ նոցա ի վերայ սեպհական[5] եւ հայրենի իշխանութեանն[6], տարեալ հանգուցանէին զմարմին նորա ի քնարանի իւրում, մերձ ի ձեռակերտ եկեղեցի[7] իւր ի Շողագայի[8]:*

9 *Իսկ անաւրէն ոստիկանն տեսեալ, եթէ կուսակալք եւ կողմնապահք իւր ձեռնթափք[9] լինէին յաղթութեամբք մեծաւ յամենայն կողմունս[10] երկրիս մերոյ, եւ ոչ ոք է որ ի դիմի նոցա հարկանի, այնուհետեւ ասպատակ չար հինից ընդ ամենայն կողմանս սփռէ[11] ի Սիսական ազգս եւ ի յայնկոյս Տաշրայ[12] եւ Կանգարաց եւ յեզր ծովակին Գեղամայ:* 10 *Եւ ապա զթագաւորն Գագիկ հանդերձ իւրաւքն[13] եւս նախարարաւք եւ բազում զաւրաւք առաքէ յամուրն Վաղարշակերտի, պատնէշիւ[14] պատել պաշարել[15] եւ առնուլ զնա. որք եւ երթեալ գնացեալ իսկ եւ ի բազում աւուրս մարտ ընդ ամրոցին եդեալ՝ ոչ ինչ կարէին ստնանել նմա:* 11 *Եւ թէպէտ եւ մարդիկ[16] ամրոցին բազում վիրաւորս ի թշնամեացն[17] տապաստ արկանէին, սակայն նոքա ըստ հրամանի ջերանելոյն[18] ոչ ինչ[19] իշխեցեալ անցանել, նստեալ պահէին զամրոցն ի բազում աւուրս:* 12 *Իսկ այն զաւր, որ ի[20] կողմանս կողմանս[21] առաքեցան յապստամբող[22] ոստիկանէն[23] իբրեւ զհուր կայծակնահարեալ[24] ընդ ոլորտս երկրիս մերոյ ի վեր բարձրացուցին զբոցն տոչորիչ[25] առ ի ցնդել եւ ի հնձել եւ ի մաշել զԱրամեան ազգիս բնակիչս, եւ միանգամայն իսկ ազատն եւ անազատն, զաւրաւորն եւ պատերազմաւղն[26], յխնապետն[27] եւ դատաւորն, խորհրդականն եւ քննիչն, իմաստունն եւ հանճարեղն, ծերն եւ տղայն, մեծն եւ փոքրն մատնեցան ի ձեռս բռնադատ գերչացն. ըստ մարգարէութեանն, թէ. «Խաբեբայք տիրեսցեն ձեզ[28]»*:* 13 *Եւ այսպէս նախանձ Տեառն զաւրութեանց եցոյց մեզ յաւուրս վրէժխնդրութեան մերոյ[29] զինչ լինելոց էր յապա ժամանակի:*

1 ¸ ¹Ç å ³ Ñõáç
2 ² ´ ¸ ³ Ýó ³ Ý¿ñ, î¹⁻³ ³ Ýó ³ Ý»É
3 ´ Û ³ ÝÓ ³ é ³ ËÇ ï
4 ² ¸ ëÙå ³ ï ³ Û
5 ¸ î¹î³ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
6 ² ´ ¸ î¹î³ ÇßË ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ, î² ÇßË ³ ÝáõÃ» ³ Ý
7 ² ´ »Ï»Õ»óÇÝ
8 ² ¸ î¹ ß ³ Õ ³ · ³ ÛÇ, î³ ß ³ Õ ³ ù ³ ÛÇ
9 ² ´ î³ Ó»éÝÃ ³ ÷
10 ² ´ ÏáÕÙ ³ Ýë
11 ² ´ ¸ ë ÷ é¿, î¹⁻³ ë ÷ é¿ñ
12 î³ ï ³ ßñ ³ ó
13 ² ´ ¸ ÇõñûùÝ, î¹⁻³ Çõñá íùÝ
14 ² ´ ¸ î¹î³ å ³ ï Ý¿ßÇõ, î² å ³ ï ÝÇßÇõ
15 ¸ î¹ å ³ ï » ³ É å ³ ß ³ ñ» ³ É
16 ² Ù ³ ñ¹ÇÏù
17 ² ´ ¸ ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ, î¹⁻³ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó
18 ² ¸ î³ ç»ñ ³ Ý»ÉáÛÝ, ´ ç»ñ ³ Ý ³ ÉáÛÝ, î¹ ã»ñ ³ Ý»ÉõáÛÝ
19 ² ´ ¸ î¹î³ > ÇÝã
20 ´ > Ç
21 ² ¸ î¹⁻³ ÏáÕÙ ³ Ýë ÏáÕÙ ³ Ýë, ´ î² ÏáÕÙ ³ Ýë] ÏáÕÙ ³ Ýë ÏáÕÙ ³ Ýë
22 ² ´ Û ³ åë ï ³ ÙµûÕ
23 ² ´ î¹⁻² áë ï ÇÏ ³ Ý¿Ý, ¸ î² Ûáë ï ÇÏ ³ Ý¿Ý
24 ´ Ï ³ ÛÍ ³ ÏÝ ³ Ñ ³ ñ» ³ É
25 ´ ï áãáñ» ³ É
26 ² ´ ¸ î³ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕÝ, î¹⁻² å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕÝ
27 ¸ ÛÁë-Ý ³ å» ï Ý
28 ´ ó»½
*** Եսայ. Գ. 4 «Եւ կացուցից ի վերայ նոցա մանկունս իշխանս. եւ խաբեբայք տիրեսցեն նոցա»
29 ´ > Û ³ õáõñë íñ¿ÅËÝ¹ñáõÃ» ³ Ý Ù»ñáÛ

14 *Եւ ապա ամենայն ոք ողբակից ին- քեան առեալ աստանաւր զԵրեմիաս եւ հայցեալ[1] ծով զգլուխս իւրեանց եւ աղ- բերս[2] արտասուաց զաչս, զի մի՛ լքանիցին ողբալ, գուժել եւ[3] կոծել[4] զանցս անհնա- րին աղէտիցն, վասն զի հէնք խմայէլեան[5] ասպատակացն իբրեւ զհրդեհս[6] յանտառս եւ ի շամբս վառեալ, այսպէս սփռեալ տա- րածեցին զճարակս բոցոյ ի մէջ ժողովրդոց մերոց. եւ գտաւ ամենայն գլուխ ի ցաւս եւ ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն[7]:*

ԽԸ.[8] 1 *Զայս ապա տեսեալ եւ զմտաւ միանգամայն ածեալ Թագաւորն Գագիկ, հանդերձ եղբարբն իւրով Գուրգենաւ, իբր թէ ի ձեռանէ նոցա եւ ի կարապետելոյ այս ամպրոպ[9] չարութեան եւ ոճիրք[10] դառնութեան[11] զեղեալ շուրջ զեկեղե- ցեաւ[12] Քրիստոսի եւ զԱստուծոյ հաւա- տացեալ ժողովրդովք[13], այլ եւ զիւրեանց եւս անձանց զխարդաւանական մահու կարծիս[15] ի մտի եդեալ եւ զանգիտեալ յերկիւղէ[16] բռնադատին, այնուհետեւ աս- տուածային իմն[17] գոգցես երկիւղիւ կշտամբեալ եւ յանդիմանեալ զանձինս իւրեանց, եւ զղջացեալ ի սիրտս իւրեանց՝ ապաշխարեցին ապաշխարողական կար- գաւք, եւ ի մտի եդեալ հատուածիլ[18] գնալ յաշխարհ[19] տէրութեան իւրեանց[20]:* 2 *Սա- կայն առժամայն ոչ յաջողեցաւ[21] նոցայն[22] խորհուրդ:*

3 *Ապա այնուհետեւ զնոյն բարեաց ի- մացուածս[23] յայտ ածեալ արքային Սմբա- տայ[24], եւ միաբանեալ ընդ նմա ծածկա- բար, խնդրէր[25] ժամ դիպող[26]՝ զիմաստ[27] խորհրդեանն կատարել, եւ զգործեցեալ չարութեանն գեղեցիկ բարեպաշտու- թեամբ հանդիսիւ[28] ի բաց մերկանալ յան- ձանց:* 4 *Բայց արքայ Սմբատ[29] չուեալ, եր- թեալ ղաւղէր յամրոց[30] վայրս Երասխաձո- րոյ[31]՝ դեռեւս[32] ակն կալեալ ցածուցանել թերեւս զբորբոքեալ տոչորումն չարին, որ մածեալ ունէր զԱսքանազեան ազնս[33]:* 5 *Վասն զի ի բանի արարեալ զմեծ եւ զխոհեմ եւ զհանճարեղ իշխանն Հայոց Գրիգոր, խնդրէր զխաղաղութիւն յամի- րապետէն առ հասարակ հաւտին[34] Քրիս- տոսի, եւ շիջուցանել զհարեալ հուրն յա- նաւրէն ոստիկանէն:* 6 *Իսկ իշխանն մեծ թէպէտ եւ գուն ի վերայ գործեաց ոգւով[35] չափ, բայց զի արքունական դուռն[36] ընդ*

1 î¹î³ Ñ³Û¸ó¿
2 ² ³ÕµÇõñë
3 ´î² >»õ (² ¸î¹î³ª áõÝ»Ý)
4 ´ ÏáÍ³É
5 ´¸ ÇëÙ³Û»É»³Ý, î¹ ÇëÙ³Û¿É»³Ýó, ²î¹î³ ÇëÙ³Û¿-É»³Ý
6 ² ½Ññ¹»ë
7 ´ ïñïÙáõÃ»³Ý
8 ´ ·É. .ËÁ., î³ [illegible]
9 ¸ ³ÙåñáÛ
10 ´ û×Çñë, ¸ û×Çñù
11 ² >»õ á×Çñù ¹³éÝáõÃ»³Ý
12 ² ½»Ï»Õ»ó»³õÝ
13 ¸ ÅáÕáíñ¹ûù
14 ²´¸î¹î³ ½Ë³ñ¹³õ³Ý³Ï³Ý, î² Ë³ñ¹³õ³Ý³Ï³Ý
15 ´ Ï³ñÍÇ
16 ² Û»ñÏÇõÕ¿Ý
17 ´ >ÇÙÝ

18 î³Ñ³ ïáõ³Í»É
19 ² Û³ßË³ñÑÝ
20 ² ~Çõñ»³Ýó ï¿ñáõÃ»³Ý
21 ¸ ³çáÕ»ó³õ
22 ´ ëáó³ ³ÛÝ] Ýáó³ÛÝ
23 ² ÇÙ³óõ³Íë
24 ² ëÙå³ï³Û
25 ¸î¹î³ ËÝ¹ñ¿ñ, ²´î² ËÝ¹ñ¿ÇÝ
26 ²´ ¹ÇåûÕ
27 ²¸î¹î³ ½ÇÙ³ëï, ´ î² ½ÇÙ³ëïë
28 ²´¸î¹î³ Ñ³Ý¹ÇëÇõ, î² Ñ³Ý¹ÇëÇë
29 ² ëÙå³ï
30 ´ Û³ÙñáóÝ
31 ² Û»ñ³ÝËÉ³Óáñáյ, ¸ Û»ñ³ëËÉ³Û Óáñáյ
32 î² >¹»é»õë (²´¸î³î¹ª áõÝ»Ý)
33 ²¸î¹î³ ½³ëù³Ý³½»³Ý ³½Ýë, ´¸² ½³ëù³Ý³½»³Ýë ³½Ý
34 ²´ Ñûï Ç
35 ´ Ñá·õáí
36 ´¸ ¹áõéÝ

այն ժամանակս չփոթեալ էր յապստամբացն Եգիպտացւոց ըստ հնարիմաց իշխանին խնդրոյ՝ ոչ կարացին ժամանել յաւգնականութիւն[1] արքային Սմբատայ[2]:

7 *Բայց եւ արքայն Հոռոմոց[3] Բարսեղ[4] իբրեւ լուաւ զայս ոճիրս[5] չարի զմեաւք մածեալ[6], բազում զաւրու հորդան տուեալ՝ գալ յաւգնականութիւն Սմբատայ[7], յանկարծակի ժամանեալ նմա ելք հասարակաց կենաց մարդկան եւ վախճանեալ, թագաւորէ ընդ նորա եղբայր նորին[8] Աղեքսանդր[9]:* 8 *Եւ ապա շփոթ աղմկի զնովաւ շուրջ պատեալ յապստամբողաց արանց, եւ նա[10] եւս ոչ կարաց ժամանել յաւգնականութիւն[11]:*

9 *Այլ եւ համազունք եւս արքային մերոյ՝ իշխանք եւ կուսակալք եւ պետք ոմանք սպառեալք իսկ էին ի խարդաւանական մահու յոստիկանէ անտի՝ ըստ նախապատում[12] իմոյն[13] բանի:* 10 *Եւ ոմանք ի հարկէ, եւ այլք ոմանք առանց հարկի պատճառանաց՝ մերձաւորք եւ հեռաւորք, յաւէտ հեռի եղեն ի նմանէ արդեամբք եւ խորհրդեամբք, եւ ծանեան զաւտարս քան զնա:* 11 *Եւ զորս նայն սիրէր բարեկամութեամբ՝ քեցեալ ի բաց բերան ի նմանէ, խառնեալք ընդ թշնամիսն:* 12 *Իսկ ոմանք ընդվզեալք, եւս եւ[14] ի վերայ յարուցեալք յարձակէին[15] ընդդէմ նորա նախատանաւք առ ի մահ[16]՝ ըստ սադրելոյ հագարացւոյն, որպէս երբեմն առ մերոյն Տրդատայ:*

13 *Ջայսոսիկ եւ եւս առաւել քան զսոյն զմտաւ ածեալ արքային[17], եթէ[18] չոգաւ[19] իւրաքանչիւր ոք զհետ հաճոյից իւրոց չարաց, ապա բառնայր յոյս փրկութեան նորա առ ի մարդկանէ, եւ միայն երկնաւոր այցելութեանն սպասեալ:* 14 *Այնուհետեւ երթեալ յամրոցս քարանձաւին ի[20] Կապուտայ, որ ի ձորն Երասխայ, անդ դարեալ[21] դադարէր, վասն զի անառիկ իսկ էր նա ի մարդկանէ:* 15 *Եւ վասն զի ձեռն[22] իսմայէլի սպառ սպուռ առաւել քան զկարն ի վերայ[23] ծանրանայր[*], զկնի ամի միոյ ապա[24] թշնամւոյն պատնէշ պաշարմամբ[25] պատեցաւ շուրջանակի զամրոցաւն, եւ այնուհետեւ ըստ հրամանի ջերանելոյ[26] ոստիկանին ռամիկն գրգռէր զաղմուկն ի պատերազմ եւ ի սպանութիւնս բազմաց՝ իբրեւ[27] ի բեկանող[28] գազանաց ահագին իմն թնդմամբ[29] ձայնի:* 16 *Իսկ մարդիկ[30] ամրոցին անձնընտիրք[31] լեալք եւ կորովութեամբ կշռեալ զձգտումն[32] մեքենայից, եւ զնետաձիգս ի լայնալիճ աղեղանց եւ զքարինս ի պարսատկաց[33], յաւէտ իմն եւ անհնարին խողխողումն ի վերայ մարտիկ*

---

1 î[1] □ ³ õ·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
2 ² ëÙå ³ ï ³ □
3 ´ ÑéáíÙ ³ □»óõáó
4 ² µ ³ ñëÇÉ. ÜËÝ.365.×Çß ï Á.ª É»õáÝ (.½. ÇÙ ³ ë ï ³ ë¿ñ)
5 ² ´ ¸ û×Çñë
6 ² ³ Í» ³ É
7 ² ëÙå ³ ï ³ □
8 ² ¸ î[1]î[3] ÝáñÇÝ, ´ î[2] ÝáñáõÝ
9 ´ ³ Õ»Ïë ³ Ý¹ñ, ¸ ³ Õ»ùë ³ Ý¹ñ, î[1-3] ³ Õ¿ùë ³ Ý¹ñ
10 ² ë ³] Ý ³
11 ² ´ ¸ □û·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ Ù»½
12 ² ´ Ý ³ Ë ³ å ³ ï áõÙÝ
13 ² ´ ¸ î[1]î[3] ÇÙá□Ý, î[2] ÇÙáõÙ
14 ² ¸ î[1]î[3] > »õ (´ î[2a] áõÝ»Ý)
15 ² ³ ñÓ ³ Ï¿ÇÝ
16 ² ë ³ Ñ] Ù ³ Ñ (»ñÏ ³ Ã ³ ·ñÇó »ÏáÕ ß÷áÃ)
17 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ñù ³ □ÇÝ, î[2] ³ ñù ³ □Ç
18 ¸ î[1]î[3] »õ Ã¿] »Ã¿
19 ´ ãáù ³ õ
20 ´ > Ç
21 ¸ ï ³ ñ» ³ É
22 î[1] Ç Ó»éÝ
23 ¸ î[1]î[3] > Ç í»ñ ³ □
[*] Հմմտ. Ա. Թագ. Ե. 6-7
24 î[1]î[3] □ ³ õáõñë] ³ å ³
25 ² ¸ î[3] å ³ ß ³ ñÙ ³ Ùµ, ´ î[1-2] å ³ ß ³ ñÙ ³ Ý
26 ´ ç»ñ ³ Ý ³ Éá□
27 ² ´ ¸ î[1]î[3] Çµñ»õ, î[2] Çµñ
28 ² µ»Ï ³ ÝûÕ, ´ Ù»Ï ³ ÝûÕ
29 ´ ÃÝ¹Ù ³ Ùµù
30 ² Ù ³ ñ¹ÇÏù
31 ² ¸ ³ ÝÓÝÁÝï ïÇñù, ´ ³ ÝÓÝ ïÇñù, î[1-3] ³ ÝÓÝÁÝï ïÇñ
32 ² ¸ ½ÓÏ ï áõÙÝ
33 î[1]î[3] å ³ ñë ³ ï ³ Ï ³ ó

զաւրացն Հասուցանէին: 17 *Եւ վասն զի ընդ ձեռամբ Հագարացւոյն բազումք էին գինուորեալք*[1] *ի Հաւատացելոց Քրիստոսի*[2]*, զնոսա միշտ գինեալ՝ տայր ընդդէմ պատերազմի ամրոցին, յիւրսն խնայելով:* 18 *Իսկ զայն ոճիրս*[3] *տեսեալ*[4] *արքային Սմբատայ*[5] *եւ զկորուստ*[6] *քրիստոնէից*[7]*, որ իբրեւ մաւտալուտ իմն դաՀճաց լինէին խողխողեալք, այնուՀետեւ զմաՀ մարմնոյն*[8] *նպատակ ինքեան Հոգւոյն*[9] *առաջի*[10] *դնէր, եւ անձամբ անձին վճիռ*[11] *Հատեալ եւ փրկութեան այլոց Հոգացող*[12] *գտեալ, զիւր փրկութիւնն անտես արար:* 19 *Եւ ըստ Յովսէփու*[13] *մարգարէաբարբառ բանին առ Տէր պարտ վարկաւ, զի ինքն միայն մեռցի, եւ մի՛ ամենայն ժողովուրդն կորիցէ*[ա]*. եւ ըստ Եղիազարու լաւ Համարեալ զմաՀ քաջութեամբ, քան զկեանս խղճիւ*[բ]*:*

20 *Եւ ապա յետկար երդման ուխտի յոստիկանէն խնդրեալ*[14]*, դէմ եդեալ էջս առ նա առնէ. եւ այնպէս փրկէ առ Հասարակ զքրիստոսադրոշմ*[15] *ժողովուրդն ի տարապարտ մաՀուն վտանգէ՝ զընդ իւրով ձեռամբ կացեալսն յամրոցին, այլ եւ որք ընդ ձեռամբ Հագարացւոյն էին զինուորեալ*[16] *քրիստոնեայք:* 21 *Իսկ ոստիկանն դաւաճանող*[17] *ըստ խորամանկն սատանայի՝ որպէս երբեմն ընդ Եւայի*[գ]*, նոյնպէս*[18] *եւ աստ ընդ*[19] *խորՀրդական առնն կաճառէր բարեՀամբոյր բանիւ. եւ նախ ոսկեՀուռ*[20] *մետաքսէիւք*[21] *եւ լակոնացի զարդուք եւ շղաշատեռ*[22] *վառիւք զնա զարդարեալ եւ զխարդաւանս ջաղխջախս*[23] *նմա Հնարէր*[24] *մատուցանել՝ առ ի Հաւատարիմ զուխտ երդմանցն իւրոց*[25] *նմա ցուցանել:* 22 *Այլ եւ ըստ ագաՀութեան իւրոց*[26] *մտացն ի ցանկութիւն ընչից Հարեալ վարանէր ի միտս իւր, թէ գուցէ գտանիցի ինչ արքայի*[27] *ի պաՀեստի, եւ այսպիսի բարեպաշտութեամբ յայտ եկեալ՝ առցէ:* 23 *Եւ իբրեւ զծառ բերէ պտուղ*[28]*, զծածուկ չար*[29] *Հնարս իւր յաւրինեալ՝ Հաճոյ կարծէր նմա թուեցուցանել*[30]*, խորամանկելով ըստ որդւոյն կորստեան:* 24 *Այլ Հանճարեղ*[31] *ունկնդիրն ո՛չ Հաւատայր զանձն նմա, զի ուշիմ մտաց*[32] *ընտրութեամբն*[33] *գիտէր զքծնումն քաղցրագոյն*[34] *եւ զկատարումն դառնագոյն:* 25 *Եւ այսպիսի*[35] *վիժագործ*[36] *բարս խարդախս առ փոքր ինչ դադարեալ, գնայր ի գա-*

1 ² ½ÇÝáõáñ» ³ É, ´ ½ÇÝõáñ» ³ Éù
2 ² ùñÇë ï áÝ» ³ Ûù] Ç Ñ ³ õ ³ ï ³ ó»Éáó øñÇë ï áëÇ
3 ² ´ ¸ û×Çñë
4 ¸ î^{1}î^{3} ï »ë ³ Ý»Éá í
5 ² ëÙå ³ ï ³ Û
6 ´ Ïáñáõë ï
7 ² ùñÇë ï áÝ¿ÇóÝ
8 ¸ î^{1}î^{3} Ù ³ ñÙÝáÛ
9 î$^{1-3}$ > Ñá · õáÛÝ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
10 ² ´ ¸ Ñá · õáÛÝ ³ é ³ çÇ
11 ´ í×Çéë
12 ² ´ Ñá · ³ óûÕ
13 ² ´ Ûá í ë¿ å áõ, ¸ Ûáõë¿ å áõ
ա Հմմտ. Ծն. ԽԱ. 56
բ Բ. Մակ. Զ. 19
14 ¸ ËÝ ¹ ñ»É
15 ¸ î^{1} ½ùñÇë ï á ë ³ ¹ ñáßÙÝ
16 ´ ½ÇÝáõáñ» ³ Éù
17 ² ´ ¹ ³ õ ³ × ³ ÝûÕ
գ Տե՛ս. Ծն. Գ. 1-7
18 î^{3} ëáÛÝå¿ë
19 ¸ Áë ï] ÁÝ ¹
20 ¸ î^{3} áëÏ»Ñáõé, ² ´ î^{1}î^{2} áëÏ¿Ñáõé
21 ² Ù» ï ³ ùëÇõù, ´ Ù» ï ³ ùë»ûù
22 ¸ ßÕ ³ ß ³ ï Çé
23 ´ î^{1}î^{3} ç ³ Ëç ³ Ëë, ¸ ç ³ Õç ³ Ëë
24 ² ~ ÑÝ ³ ñ¿ñ ÝÙ ³ : ´ ÑÝ ³ ñ¿
25 ¸ Çõñáó
26 î^{1}î^{3} Çõñáó
27 ¸ î^{1}î^{3} ³ ñù ³ ÛÇÝ
28 ² ¸ î^{1} µ»ñ¿ å ï áõÕ, ´ î^{2} µ ³ ñ» å ï áõÕ, î^{3} áñ µ»ñ¿ å ï áõÕ (ÛûñÇÝ ³ ÏëÝ > áñ, ½áñ Û ³ õ»É ³ ù Áë ï Ù ï ³ óÝ)
29 î^{3} >ã ³ ñ
30 ² Ãõ»óáõó ³ Ý»É
31 ² ´ î^{3} Ñ ³ Ý× ³ ñ»Õ, ¸ î$^{1-2}$ Ñ ³ Ý× ³ ñ»ÕÝ
32 ² ´ ¸ Ù ï ³ óÝ
33 ² ´ ÁÝ ï ñáõÃ» ³ Ùµ
34 ² ù ³ Õóñ · áÛÝ
35 ² ¸ î^{1}î^{3} ³ Ûë å ÇëÇ, ´ î^{2} ³ Ûë å Çë¿
36 ² ¸ íÇÅ ³ · áñÍ, î^{1} íñÇÅ ³ · áñÍë, î^{3} íñÇÅ ³ · áñÍ, ´ î^{2} ½íñÇÅ ³ · áñÍ

ւառն Շիրակ. եւ այնուհետեւ ապա[1] ըստ դարանակալ աւձին Դանայ[2] ի դերեւ ելանէր խոկացեալ դաւաճանութիւնն[3]:

26 *Իսկ զայսպիսի աղէտս տարակուսից ի մտի եդեալ իմաստնոյն Գագկայ, եւ թէ ամաւթ պաշարեաց զընդունայն վաստակսն, եւ լուծաւ սիրտ թագաւորին, եւ լքան սիրտք[4] իշխանացն, յանկարծակի ի ձի աշտանակեալ[5], փախստեայ անկանէր յաշխարհն իւր:* 27 *Զի թէպէտ եւ զթագաւորել Հայոց ոստիկանն նմա հաւատայր, սակայն նա խորհրդական իմաստիւ գիտէր զպատրուակ մահացան դրժող[6] դառնութեան մտաց նորա. զի որ կամաւոր կուրութիւն յինքն կրէ՝ ոչ երբեք[7] եկեսցէ յառողջութիւն:*

ԽԹ.[8] 1 *Իսկ յետ չուելոյն Գագկայ, ապա ոստիկանին եկեալ ի Դվին[9] քաղաք եւ զրահետ վարեալ տարապարտ ի վերայ արքային Սմբատայ[10], յայնմ[11] հետէ խոկայր նմա զդաւաճանութիւն անհնարին մահու. եւ ընդ կեանս զմահ[12] խառնեալ, ի բանտ[13] արգելոյր՝ եդեալ զոտս[14] նորա ի[15] պաշարումն[16] երկաթի շղթայից. եւ դժոխըմբերելի իմն զտուն բանտի[17] նմա պատրաստեալ ի միգի, ըստ բանին Յոբայ, տարածանէին զանկողինս նորա, եւ զտիւ գիշեր նմա եդեալ, լոյս մերձեցաւ յերեսաց նորա ի նսեմութենէ[18] կայանին*:* 2 *Եւ այս առարկութիւն չարչարանաց եւ կապանաց եւ խոշտանգանաց գրեթէ[19] զամ մի բովանդակ ձգեալ ընդերկարէր:* 3 *Իսկ[20] զկնի այսորիկ ապա[21] ոստիկանն իբրեւ զկաթսայ[22] յեռանդեան[23] ի չար միտս իւր բորբոքեալ, գնայր չուէր[24] յամրոցն, որ կոչի Երնջակ[25]՝ ի խլել եւ[26] ի[27] բրել[28], եւ ի[29] կորուսանել եւ յատակել. վասն զի անդ ղաւղեալ ամրացեալ կային տիկնայքն[30] բարեպաշտաւնք՝ մայր մեծ իշխանին Սիւնեաց Սմբատայ[31] եւ կին նորուն[32]՝ քոյր Գագկայ, եւ կին Սահակայ եղբաւր Սմբատայ[33], եւ այլ եւս պատուականք յազատաց՝ արք եւ կանայք:* 4 *Ապա առեալ ընդ իւր տանէր եւ զարքային Սմբատ[34]՝ պարաւանդեալ ի շղթայս. եւ անդ ապա զամրոցաւն ահագին իմն մարտս պատերազմաց[35] շուրջա-*

1 î[1]î[3]> ³ å ³

2 î[1] ¹ ³ éÝ ³ Û: Տե՛ս. ԽԹ. 17 «Եւ եղիցի Դան՝ աւձ դարանակալ ի ճանապարհի, հարկանել զգարշապար երիվարի. եւ ընկենուլ զհեծեալն յետս»

3 î[1] Ç ¹ ³ õ ³ × ³ ÝáõÃÇõÝÝ

4 î[1]î[3] ëÇñ ï

5 ¸ î[1] ³ ß ï ³ Ý ³ Ï» ³ Éù

6 ² ´ ¹ ÅñûÕ

7 ¸ »ñµ»ù, ² ´ î[1-3] »ñµ¿ù

8 ´ ·É. .ËÃ., î[3] Յաղագս պաշարման ամրոցին Երնջակայ, եւ փառաւոր նահատակութեան երջանիկ արքային Սմբատայ, եւ ոչանչելեացն որ եղեն ի վերայ նորա

9 ² ¹ õÇÝ

10 ² ¸ ëÙå ³ ï ³ Û

11 ² ó ³ ÛÝÙ

12 ² ½Ï» ³ Ýë Ç Ù ³ Ñ] ÁÝ¹ Ï» ³ Ýë ½Ù ³ Ñ

13 ¸ µ ³ Ý¹

14 î[1]î[3] Ç Ûá ï ë

15 î[3] > Ç. î[3]3 Ç å ³ ß ³ ñáõÙÝ, Ã»ñ»õë ÁÝÃ»éÝÉÇ ¿ áõÕ-Õ ³ ·áÛÝ »õë[a] ½á ï ë Ýáñ ³ Ç å ³ ß ³ ñáõÙÝ

16 ¸ å ³ ñß ³ ñáõÙÝ, ÜËÝ.252.ëñµ·.[a] ß ³ åñáõÙÝ] å ³ ß ³ -ñáõÙÝ

17 ´ µ ³ Ý ï ÇÝ, ¸ µ ³ Ý¹ Ç

18 î[1] ~ Ç Ýë»ÙáõÃ»Ý¿ Ýáñ ³

* Յոբ ԺԷ. 12-3 «Զգիշեր՝ տիւ եդին. լոյս մերձեալ երեսաց խաւարի: Զի եթէ համբերեցից՝ դժոխք են տուն իմ. ի մէգի պարածեալ են անկողինք իմ»

19 ´ î[1] ·ñ¿Ã¿

20 ² ´ ¸ î[1]î[3] ÇëÏ, î[2] »õ

21 ² ¸ > ³ Ûëáñ ÇÏ ³ å ³

22 ² ´ î[1]î[3] ½Ï ³ Ãë ³ Û, ¸ î[2] ½Ï ³ ï ë ³ Û

23 ¸ Û»é ³ Ý¹ ³ Ý, î[1] »é ³ Ý¹» ³ Ý

24 ² ãõ¿ñ

25 ² ´ î[1]î[3] »ñÝç ³ Ï, ¸ î[2] »ñÁÝç ³ Ï

26 î[1-3] > »õ (² ´ ¸ [a] áõÝ»Ý)

27 î[2] > Ç (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)

28 ¸ µÉ»É

29 ´ î[2] > Ç (² ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)

30 ´ ï ÇÏÝ ³ Ûù

31 ² ëÙå ³ ï ³ Û

32 ² ÝáñÇÝ

33 ² ëÙå ³ ï ³ Û

34 ² ëÙå ³ ï

35 ´ å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ óÝ

նակի պատէր, անդուլ եւ անդադար գգրգռումն աղմկին ի վերայ յաճախեալ: 5 *Եւ ապա արքայի*[1] *Սմբատայ*[2] *զմահ անհնարին ըղձացեալ*[3] *ոստիկանին, տակաւ*[4] *սկսանէր ի*[5] *կտտանս դատապարտութեան զնա դատել*[6] *եւ ի բարկութիւնս վրիժուց հատուցման վառեալ, եւ կրճտեալ ի վերայ զատամունս, մատնէր զնա անաւրէն դահճաց*[7]*. յորմէ եւ տանջանս չարաչարս գտեալ, Թափէին ի նա զԹոյնս*[8] *դառնութեան իւրեանց:* 6 *Եւ ի վերայ յաճախէին սպառազէնքն ի գան հարկանել եւ ի կոճեղս*[9] *պնդել*[10] *եւ գելոցաւք վարակել եւ խորտակել*[11]*:* 7 *Այլ եւ սաստիկ սովով եւ ծարաւով ծնկեալ*[12] *եւ անաւագեալ, ո՛չ միայն զի դահիճքն արգելուին զհարկաւոր պէտս ճաշակոցն, քան Թէ առաւել յիւրոց իսկ կամաց անսուաղացեալ, Աստուծոյ ընծայէր զպիտելի զճաշակսն*[13]*, որպէս ուրեմն երբեմն ԴաւիԹ ի ծարաւս իւր զջուրն, որ ի ջրհորոյն ԲեԹղահէմի*[14]*, եւ այսպէս ոչ գոյր նմա ի նոցանէ եւ ո՛չ սակաւ ինչ մասն խնայուԹեան*[15]*. եւ եԹէ էր երբեք*[16] *ուրեք մեկուսի լինել*[17] *եւ կամ ժամուց ինչ ի վերայ անցանել ի մենամարտիկն լինելոյ ընդդէմ դահճացն, զայն ի մշտնջենամռունչ յաղաւԹս եւ յաղերսալի գոհուԹիւնս եւ յաւրհնուԹիւնս*[18] *Քրիստոսի ծախէր:* 8 *Եւ ըստ անշարժ հաւատոցն որ ի Քրիստոս ապա եւ աստուածային գոհուԹեան խորհրդոյն արժանի գտանէր հաղորդիլ*[19] *ի վերակացուէ*[20] *ումեմնէ աւրինացն*[21] *Տեառն*[22] *ըստ տեսչուԹեան*[23] *Տեառն անդ հանդիպելոյ:* 9 *Իսկ իբրեւ մերձ*[24] *ի վախճան անդ զնա տարեալ մղէին, տեսիլն տուեալ չարչարանաց նորա ի հայեցողսն*[25] *առաւել ողորմելի եւ սարսափելի էր, քան զգործսն*[26] *զլխովին. որ եւ յիշատակաւս իսկ ես կշտամբեալ ցնդիմ յարտասուս:* 10 *Վասն զի յոգնաբիծ*[27] *եւ մարդախանձ գազանացն զնենգաւոր չունչ ԹունիԹ*[28] *աւձին առեալ, որ ընդ նմին իսկ զմահ բղխէր արտաքոյ մարդկային ընտանի բնուԹեանս բերան:* 11 *Եւ ապա զսէր դիւրին ի վշտասէր չարասէր դեղ կորստեան փոխարկելով, եւ զիւր իսկ*[29] *զանձեռոցիկն ի նմանէ ի զատ յափշտակելով, հարստապէս նովին իսկ լնուին զբերան նորա. եւ զփողսն վարոցաւք ի ներքս տարեալ մղեալ, եւ գրեԹէ*[30] *մինչեւ ի ներքս յառագաստ սրտին զեղեալ լցեալ, այնպէս իմն հնարէին արգելուլ զտուր եւ առ շնչոյ կենդանուԹեան*[31] *որ ի նմա:* 12 *Եւ ապա գելոց կապարանաց*[32] *արկեալ ի կզակսն եւ ի պարանոց նորա, պնդէին անհնարին առատկաւք իբրեւ ի*[33] *հիւսանց*

1 ² ´ ³ ñù ³ ÛÇÝ
2 ² ëÙå ³ ï ³ Û
3 î^{1}î^{3}1 ÛÕ ³ ó» ³ É] ÁÕÓ ³ ó» ³ É
4 ² ´ ¸ î$^{1\text{-}3}$ ï ³ Ï ³ õÇÝ, ÜËÝ.262.ëñµ·.ª ï ³ Ï ³ õ
5 î^{1}î^{3} > Ç
6 ¸ î^{1} ¹ ³ ï » ³ É
7 ´ ¹ ³ Ñ× ³ óÝ
8 ´ ÃáÛÝë
9 ´ Ïá×Õ
10 î^{3} åÝ¹» ³ É
11 î^{1} åÝ¹» ³ É »õ ·»Éáóûù í ³ ñÏ» ³ É »õ Ëáñ ï ³ Ï» ³ É
12 î^{1}î^{3} ÍÝ·» ³ É
13 î^{1} × ³ ß ³ ÏëÝ
14 ² µ»¹Õ¿Ñ¿ÙÇ, ¸ µ»¹Õ ³ Ñ»ÙÇ, î^{1} µ»ÃÕ»Ñ»ÙÇ, î^{3} µ»ÃÕ¿Ñ»ÙÇ: Բ. Թագ. ԻԳ. *15-17*, Ա. Մնաց. ԺԱ. *17-19*
15 î^{1} Ç ËÝ ³ ÛáõÃ» ³ Ý
16 ² ´ ¸ »ñµ»ù, î$^{1\text{-}3}$ »ñµ¿ù
17 î^{1} ÉÇÝÇÉ
18 ² ûñÑÝáõÃÇõÝë
19 ´ Ñ ³ Õáñ¹»É
20 ´ í»ñ ³ Ï ³ óáõÃ»Ý¿
21 ¸ î^{1} ÛûñÇÝ ³ óÝ
22 ¸ î^{1} > ï » ³ éÝ
23 ² ´ ¸ ï »ëãáõÃ» ³ ÝÝ
24 î$^{1\text{-}3}$ > Ç (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
25 ² ´ Ñ ³ Û»óûÕëÝ
26 ´ ½·áñÍÝ
27 ¸ ÛáùÝ ³ µÇÍ
28 ´ ÃÇõÝÇó
29 ´ > ÇëÏ
30 ´ î^{1} ·ñ¿Ã¿
31 ´ Ï»Ý¹ ³ ÝáõÃÇõÝÝ
32 ² ´ ¸ Ï ³ å ³ ñ ³ Ý ³ ó, î$^{1\text{-}3}$ Ï ³ å ³ Ý ³ ó
33 ´ > Ç

մամուլս. եւ բազում կարասիս յարաբարդեալ ի վերայ գլխոյ նորա, եւ աւելի քան զտասն[1] այր ըստ նմանութեան վիմաց Հոլովաբար[2] ի վերայ անկեալ[3], այնպէս Հեղձամղձուկ մեքենայիւք Հնարէին զնա[4] կորուսանել: 13 *Իսկ իբրեւ յայնմ եւս մասին պարայածեալ եւ շունչ[5] նորա ընդյերկարեաց[6], այնուՀետեւ դարձեալ յանդամս ծածուկս եւ յարուութիւնս[7] նորա տանջանս եւ չարչարանս անպատումս եւ անողորմս Հասուցանէին մինչեւ ի շունչն վերջին:* 14 *Իսկ յետ այսպիսի անՀնարին եւ դառն կտտանաց[8] եւ խոշտանգանաց[9] եւ քրտնաՀար աշխատութեանց Հատանէին սրով զգլուխ նորա, վճարեալ ի կենաց աստի, որ թագաւորեաց ամս ԻԲ.[10] (22):*

15 *Իսկ[11] լին ապականութեամբ եւ անսուրբ[12] պղծութեամբ ոստիկանն[13] ոչ Հրամայէ զնա թաղել եւ զմարմին[14] նորա երկրի[15] տալ, այլ ի վերայ փայտի տարածեալ, բեւեռակապ պրկէին ի Դվին[16] քաղաքի:* 16 *Զի որ թաղեալն էր ընդ Քրիստոսի մկրտութեամբ ի մաՀ***, պարտ էր նմա, զի ընդ նմին եւ խաչակցեսցի իսկ. եւ մի՛ մերժեսցի վկայաւրէն Համարձակութիւնն առ ի նմանէն, յորում եւ կայ մեծաց վարձուց Հատուցումն:* 17 *Իսկ ի տեղւոջ անդ, յորում զերանելի եւ զերջանիկ թագաւորն բեւեռակապ ի փայտին բարձու պրկեալ էին, ոմանք ի Հաւատացելոց, եւ յանՀաւատից եւս, ասէին տեսանել լոյս ճառագայթաւէտ վառեալ իբրեւ զճրագ[17] ճաճանչաւոր նշողիւք[18] Հարուստ ի վեր[19] քան զգլուխ թագաւորին[20] կշռադատեալ Հաւասար նմին. եւ որք ասէինն[21] զայս, ստուգութեամբ իմն Հաւաստի զբանն առնէին:* 18 *Բայց մեք զայսոսիկ ի տեսողս[22] անդր թողացուցեալ, եւ զորս[23] աչաւք իսկ տեսեալ է մեր, ոչ դանդաղեսցուք պատմել. վասն զի Հող երկրին, յորում ի պատուական մարմնոյն աւիշք[24] կորանի[25] կաթեալ իջեալ էր, բազում բժշկութիւնս Հիւանդաց եւ վտանգելոց եւ ախտաժետաց կատարէր:* 19 *Եւ սակս այսոցիկ նշանաց ոմանք ի Հեթանոսաց անտի ի Հաւատս քրիստոսականս զանձինս վերածէին, եւ աւազանին լուսով վերստին ծնանէին ի Հոգին Սուրբ Աստուծոյ:*

Ծ.[27] 1 *Բայց ոստիկանն անաւրէն արձանացեալ եւ մարտ զամրոցաւն զԵրնջակաւ[28] եդեալ, ոչ Հեռանայր անտի՝ մինչեւ գաղտաբար[29] յինքն գրաւեալ յափշտակէր*

1 ² ¸ ½.Å., î¹ ½10
2 ² ´ ¸ ÑáÉá í ³ µ ³ ñ, î¹⁻³ ÙáÉá í ³ µ ³ ñ. ÜËÝ.92.ëñµ.ª ÑáÉá í ³ µ ³ ñ
3 î¹ ³ ñÏ» ³ É
4 î¹î³ > ½Ý ³
5 ² ßáõÝãù
6 ´ î¹î³ ÁÝ¹»ñÏ ³ ñ» ³ ó
7 î³ Ù ³ ñõáõÃÇõÝë
8 ² î³ Ï ï ï ³ Ý ³ ó, ´ ¸ Ï ï ï ³ Ý ³ Ý ³ ó, î¹ Ï ï ï Ý ³ óÝ, î² Ï ï ï ³ Ý ³ óÝ
9 ² Ëáß ï ³ ÝÏ ³ Ý ³ ó
10 î¹ 22, î³ ùë ³ Ý»õ»ñÏ áõë
11 î¹î³ ÇëÏ ³ å ³
12 ´ ³ Ýëµáµ] ³ Ýëáõñµ
13 ´ áë ï ÇÏ ³ ÝÇÝ
14 ´ ½Ù ³ ñÙÇÝÝ
15 ² ´ ¸ »ñÏñÇ, î¹⁻³ Ù»ñÏñÇ
16 ² ¹õÇÝ, ´ ¹áõÇÝ
*** Հռմյ. Հռմ. Զ. 4, Կող. Բ. 12

17 ´ ½×ñ ³ Ï
18 î¹î³ ÝßáõÉÇõù
19 ´ í»ñ ³ Ù
20 î³ Ã ³ · ³ õáñÇ
21 ² ¸ î¹î³ ³ ë¿ÇÝÝ, ´ î² ³ ë¿ÇÝ
22 ² ´ î¹î³ ï »ëûÕë
23 ´ ½ûñë
24 ´ ³ õÇßÏ, î³1 ³ õÇßÏÝ
25 î¹î³ ³ õÇßÏÝ, áñ ³ Ý ï Ç. î³2 ³ õÇßÏÝ Ïáñ ³ ÝÇ, êñ·.- 41.ëñµ·. ³ õÇßù áñ ³ Ý ï Ç, ÜÐ´ ³ õÇßùÝ áñ ³ Ý ï Ç (Ù ² õÇß)
26 î¹î³ ³ ÙëáóÇÏ, ² ´ ¸ î² ³ ÙëáñÇÏ
27 ´ ·É. .Í., î³ Յաղագս տանջանաց եւ Հարուածոց ամրոցին Երնջակայ, եւ վաշխութեան եւ արիութեան Աշոտոյ որդւոյ Սմբատայ, եւ թագաւորելն որին
28 ² »ñÝç ³ Ï ³ õ, ´ ½»ñÝç ³ Ï»õ
29 ´ · ³ ½ ³ Ý ³ µ ³ ñ] · ³ Õ ï ³ µ ³ ñ

զամրոցն[1]: 2 Դուռն կորստեան կենաց[2] բնակելոցն ի նմա բանայր եւ զբազումս ի նոցանէ բազմախողխող երկաթոյն տայր կերակուր, եւ զայլս ոմանս ըստ չարատանջ[3] իմաստիցն[4] իւրեանց սողոմականաց[5] ի գերութիւն վարէին: 3 Իսկ զհռչակաւորսն[6] եւ զերանելիսն ի կանայս[7], զբարեպաշտաւնսն[8] եւ[9] զգերիմաստ մայրն[10] Սմբատայ[11] իշխանին Սիւնեաց, եւ զբարեպաշտուհի կին նորուն[12], հանդերձ ստնդեաց[13] իւրովն որդեկաւ[14], եւ զկին եղբաւր նորուն[15] Սահակայ Սիւնեաց տեառն, գերեալ յամրոցէ անտի, վտարանդեալ պահէ ի Դվին[16] քաղաքի՝ բազում նեղութեամբ[17] եւ տառապանաւք, որպէս զի ոչ ոք ի նոցանէն երեւեալ լինէր, թէ ո՛ր տիկինն իցէ եւ ո՛ր[18] նաժիշտն: 4 Եւ որ նախ քան զայս զրդեալք եւ զգուեալք[19] էին ի գահաւորակս իւրեանց, այժմ մատամբք իւրեանց վաստակէին եւ զպէտս ոգէպահին այնուիկ վճարէին. վասն զի առան գանձք նոցա, եւ աւար հարան զարդք եւ կազմածք[20] տանց[21]: 5 Եւ այսպէս կոծ եւ աղաղակ եւ կականումն եւ ճիչ բազում յարքունական ապարանս նոցա լսելի լինէր:

6 Իսկ իբրեւ գոյժ[22] աղմկի աղէտին հասելոյ լսելի լինէր յականջս բարեացապարտ իշխանին Սմբատայ[23] եւ եղբաւր նորուն[24] Սահակայ՝ միումն ի կողմանս Վասպուրականի եւ միւսումն ի կողմանս Գուգարաց, թէպէտ եւ արիաբար զմի զինուորութիւն զինուորէին ի վերայ թշնամեացն՝ դիմել[25] եւ զրաւաթափ գերելոց[26] ընտանեացն[27] լինել, սակայն ոչ կարացեալ վաղվաղակի գումարտակս[28] զաւրաց կազմել եւ ոչ ի հեռաստանէ աճապարել[29] յամբոկ[30] գործոյն[31], մինչեւ ի մետաղս բանտից[32] արկեալ պնդակազմ զպահպանութիւնն[33] պատրաստէին: 7 Անդ ապա տիկինն մեծ՝ մայրն Սմբատայ[34], եւ որդեակ նորուն[35] իսկ իշխանի[36] վախճանեալք թաղեցան ի միասին առ դուրս մայրաքաղաքի[37] եկեղեցւոյն Դվնայ[38]: 8 Իսկ զկանայս երկոցունց նոցա բարձեալ տարան ի Պարս Ատրպատականի, ի դիպահուոջ[39] ամուրս[40] իւրեանց կացուցեալ: 9 Իսկ բազմահանդէսն այն եւ աջողակն[41] ի հրահանգս կրթութեան վարժից մարտի Աշոտ՝ որդի արքային Սմբատայ[42], բազում ընթացութիւնս եւ նահատակութիւնս քաջութեանց

1 ´ Û³ ÙñáóÝ
2 ² > Ï»Ý³ó
3 ´ ç³ñ³ ï ³Ýç, ÜËÝ.8 ëñµ. ã³ñ³ ï »Ýç/ã³ñ³ ï »Ýã
4 î¹î³ ÇÙ³ ë ï Çó
5 ´î³2 ëá¹áÙ³Û³ Ï ³Ý³ó
6 î¹î³ Ñéã³ Ï ³õáñëÝ
7 ¸î¹ Ï ³Ý³ÛëÝ
8 ² ¸î¹î³ ½µ³ñ»å ³ß ï ûÝë, ´î² ½µ³ñ»å ³ß ï ûÝëÝ
9 ² ´ > »õ
10 ² ¸ ½Ù³ÛñÝ, ´ ½Ù³Ûñ
11 ¸ ëÙå ³ ï ³Û, ² > ëÙµ³ ï ³Û
12 ² ÝáñÇÝ
13 ² ´¸ ë ï Ý¹Ç³ó, î¹î³ ë ï Ý¹»³Û
14 ´ áñ¹»Ïá í
15 ² ÝáñÇÝ
16 ² ¹õÇÝ
17 ² ´ Ý»ÕáõÃ»³Ùµù
18 ¸ Ï ³Ù áñ
19 ´ > »õ ··áõ»³Éù: ¸ ··õ»³Éù
20 ² Ï ³½Ùáõ³Íù
21 î² ï ³Ýó Ýáó³, ² ´ ¸î¹î³ > Ýáó³

22 ² ·áõÅ
23 ² ëÙå ³ ï ³Û
24 ² ÝáñÇÝ
25 ² ¸î¹î³ ¹ÇÙ»³É, ´î² ¹ÇÙ»É
26 ² ¸î¹î³ ·»ñ»ÉáóÝ
27 ² ÁÝï ³Ý»³ó
28 ´ ·áõÙ³ñï ³Ï
29 ¸î¹ ³×³å ³ñÇÉ
30 ² ¸î³ Û³Ýµ³õ, î¹Û³Ùµ³õª ÜËÝ.158.ëË ³É ¿
31 î¹î³ ·áñÍáóÝ
32 ¸ µ³Ý¹Çó
33 î³ ½å ³Ñå ³ÝáõÃÇõÝ
34 ² ëÙå ³ ï ³Û
35 ² ÝáñÇÝ
36 ² ÇßË³ÝÝ, ´ ÇßË³ÝÇ, ¸î¹⁻³ ÇßË³Ý
37 ¸î¹î³ Ù³Ûñ³ù³Õ³ùÇÝ
38 ² ¹õÝ³Û, ¸ ¹ÁõÝ³Û, î¹î³ ¹ íÝ»³Û
39 î¹î³ ¹Çå ³Ñáç
40 ´ Û³ Ùáõñë
41 ² Û³çáÕ³ ÏÝ, î¹î³ ³çáÕ³ ÏÝÝ
42 ² ¸ ëÙå ³ ï ³Û

ուժեղակ մրցութեամբ ցուցանէր ի ժամանակի հալածանացն, եւ անցանէր զանցանէր զամենեքումբք արիաբար հանդիսիւ[1], որք կենաւք եւ աւուրբք զուգահաւասար նմա էին: 10 *Սա նախ քան զկատարումն վկայութէն վախճանի հաւր[2] իւրոյ գրեթէ[3] իբրեւ զարծուի սաւառնաթեւ[4] սլացեալ ընդ աւդս, այնպէս սրավառեալ[5] խոյանայր զկնի գիշատեալ այլազգեացն, որք ասպատակ սփռեալ տարածեալ էին ընդ երեսս երկրի մերում. եւ նախ քան զամենայն ինչ ի փոքր մի վայրկեան ժամանակի յինքն առ հասարակ գրաւեալ նուաճէր զբոլոր իսկ ամրոցս տէրութեան հաւր իւրոյ, զոր առեալ կալեալ էր ոստիկանին:* 11 *Եւ զորս միանգամ պահնակս անդ ի սառակինոսացն գտանէր՝ ի սուր սուսերի մաշէր. եւ պատուարաւք[6] եւ պահնակաւք[7] եւ բազում ռոճկաւք զամուրսն ամրացուցեալ, եւ ինքն զհետ թշնամեացն կրթէր ուր եւ ասպատակք իսկ հինից իսմայելականացն[8] գտանէին:* 12 *Եւ ամենայնիւ յամենայնի աներկիւղաբար սրտի[9] գրեթէ զեղիական[10] պատերազմն[11] յարդարէր ընդդէմ հակառակամարտիցն, հանդերձ հարազատ եղբարբն իւրով Աբասաւ:* 13 *Եւ ապա կառավար կալեալ զմիտս իւր, առ[12] Աստուած հայէր. եւ հասեալ ի վերայ իսմայելեան[13] զաւրուն, որ նստէրն[14] իսկ ի Բագրաւանդ գաւառի, սրոյ ճարակ զամենեսեան զնոսա[15] տայր. եւ զգլխաւոր երէցս[16] նոցա ձերբակալ արարեալ, հրամայէր տիկ ձեւացուցանել եւ կախել[17] զպարսպաց ամրոցացն՝ առ ի տեսիլ եւ յահարկութիւն[18] բազմաց:* 14 *Եւ ինքն ապա չուեալ գնացեալ ի Շիրակ գաւառ, եւ ի վերայ հասեալ զաւրուն, որ ի նմա որջացեալ զետեղեալ[19] կային եւ զայն եւս առ հասարակ ընդ[20] սուր հանեալ, եւ զմնացեալսն վարատեալ վատնէր:* 15 *Եւ անտի դարձեալ իբր[21] զաւդապարիկ իմն երթեալ չուէ[22] զկողմամբք Գուգարաց, եւ զայնս եւս ամրոցս իւրոյ[23] տէրութեանն առ հասարակ յինքն[24] գրաւէր, նուաճէր:* 16 *Եւ ապա անտի յեղակարծումն իբրեւ զորոգայթ իմն ի վերայ հասանէր զաւրուն[25] հագարացւոց, որ ի մայրաքաղաքին[26] Վրաց կային ի Տփխիս[27]. եւ անդ զոմանս սրոյ ճարակ տայր եւ զայլս ի պատուականաց ձերբակալս արարեալ, երկաթի կապանաւք ի մետաղս բանտից պահէր, զի ընդ այնոսիկ[28] քրիստոնէից փոխանակեսցէ՝ գրաւաթափ առնելով, որք ըմբռնեալ[29] իսկ էին ի ձեռն[30] չար ոստիկանին:* 17 *Եւ ապա անտի առեալ զաւար եւ զկապուտ[31] բազում, դառնայ ի գաւառն Տաշրաց. եւ*

---

1 ² ¸ Ñ³Ý¹] Ñ³Ý¹ÇëÇõù (² Éñ³óÝ»Éáõ ï»Õ ÃáÕ³Í)
2 ² ´ ÑûñÝ
3 ´ ·ñ¿ Ã¿
4 ¸ î[1] ë³õ³éÝ³Ã»õÇ
5 ² ´ ¸ ëñ³í³é»³É, î[1-3] ëñ³í³ñ»³É
6 ² å³ïõ³ñûù
7 ¸ î[1]î[3] ~ »õ å³ÑÝ³Ïûù »õ å³ïáõ³ñûù
8 ² ÃßÝ³Ù»³óÝ] ÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý³óÝ, ´ ÇëÙ³Û»É³Ï³-Ý³ó, ¸ ÇëÙ³Û»É³Ï³Ý³óÝ, î[3]1 ÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý³ó ÃßÝ³Ù»³óÝ, î[2] ÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý³óÝ
9 ´ ³Ý»ñÏ»Õ³µ³ñ ëñïÇõ
10 ¸ ½»éÇ³Ï³Ý
11 ´ å³ï»ñ³½Ù
12 ´ áñ ³é
13 ´ ¸ ÇëÙ³Û»É»³Ý, ² î[1-3] ÇëÙ³Û¿É»³Ý
14 ² Ýëï¿ÇÝ
15 ´ ¸ î[1]î[3] ½Ýáë³, ² î[1-3] ½ÝáëÇÝ
16 ² ´ ¸ ¿ñ¿óë, î[1] »ñ¿ó
17 ´ Ï³ËË»É
18 ´ ³Ñ³ñÏáõÃÇõÝ
19 ´ ½ï»Õ»³É
20 ² Ç] ÁÝ¹
21 ´ Çµñ»õ
22 ² ãõ¿
23 î[3]2 Çõñ»³Ýó
24 î[3]2 ÇÝùÝ
25 ¸ î[1]î[3] ~ Ñ³ë³Ý¿ñ Ç í»ñ³Û ½ûñáõÝ
26 î[1]î[3] Ù³Ûñ³ù³Õ³ùÝ
27 ´ ï»ÕÇë] ï÷ËÇë
28 ´ ³ÛÝáëÇÏ
29 î[1]î[3] ÁÙµéÝ»³Éù
30 ² ´ Ó»éë
31 î[1]î[3] Ï³åáõï

լուեալ եթէ[1] զաւր խմայելեան[2] ղաւղեալ՝ նստեալ, դադարեալ կայ յամուրս խորաձորս Աղաստեւոյ[3], եւ ապա[4] այնուհետեւ անձնընտիր[5] զզաւրս իւր արարեալ իբրեւ արս երկերիւր[6], եւ երթեալ դռոյթ[7] իմն ի վերայ զաւրու[8] հագարացւոյն տուեալ անհնարին մարտ[9] քաջութեան, առ հասարակ զնոսա սրոյ ճարակ տայր. եւ առեալ զկապուտ կողոպուտն[10], դառնայր ի բանակն իւր[11]: 18 *Եւ իսկ եւ իսկ չուեալ երթեալ առ յաւէտ սիրելի իշխանն իւր Գուրգէն, եւ անդ ի միասին զհասարակացն հոգս[12] խորհրդաբար տեսեալ, ապա երթեալ գնայր զկողմամբք ամրոցացն Արշարունեաց[13]:* 19 *Եւ յայնմ հետէ ոչ եւս յաւելին ելանել[14] ապականիչքն[15] յաշխարհ տէրութեան նորա:*

20 *Զայն տեսեալ ապա թագաւորին[16] Վրաց, այլ եւ զաւրացն իւրոց, եթէ այց արար նմա Տէր եւ պատսպարեաց[17] նմա[18] եւ յաջողեաց[19] ի բարութիւնս, ապա այնուհետեւ հարթ հաւասարութեամբ ի մի կամս եւ ի միտս զինքեանս բերեալ[20] եւ թագ նմա կապեալ՝ թագաւորեցուցանէին զնա փոխանակ հաւր իւրոյ, յինքնակալութեան իմն պայմանի պատուոյ[21] զնա համարեալ, եւ Աստուծոյ ամենակալի զապագայսն յանձն արարեալ:*

ԾԱ.[22] 1 *Յայնմ վայրի ապա եւ թագաւորն Գագիկ, հանդերձ վայելչադիտակ[23] եւ բարեպաշտաւն եղբարբն Գուրգենաւ[24], ո՛չ սակաւ ինչ քան թէ բազում մարտս տագնապից ի վերայ պատրաստէր թշնամեացն, որ ջոկիրս առեալ էին ըստ հրամանին Յուսփայ[25] ի կողմանս Ատրպատականի:* 2 *Եւ այսպէս առնաբար քաջութիւնս[26] յանձինս[27] իւրեանց տպաւորեալ[28], հանդերձ սպասալար[29] եւ պայազատ գնդիւն, զբազումս ի հագարացւոցն թաւալգլոր խաղացուցանէին:* 3 *Ոչ միանգամ, այլ եւ բազում անգամ[31] ստէպ ստէպ զայս արարեալ, առ ստորոտով աշխարհին Կորդուաց[32] եւ Ռոստակաց[33] եւ Ատրպատականի, յորմէ խուճապեալ թշնամեացն իբր յահագին[34] իմն ձայնէ բեկանող[35] գազանաց, արգելեալ գտանէին ի սաստիկ ապատակէ հինիցն:* 4 *Այլ եւ զՄիսականացն[36] տերանց եւ ազգաց ո՛չ սակաւ ինչ աղմուկ չփոթից[37] շուրջ պատէր յոստիկա-*

1 î[1] Ã¿] »Ã¿
2 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
3 î[1] ³ Õá ï »õáÛ, î[3]2 ³ Õë ï »õáÛ, î[3]1 ³ Õáë ï »õáÛ
4 ¸ î[1]î[3] > ³ å ³
5 ² ³ ÝÓÝÁÝ ¹ Çñ
6 ² ¸ .Ù., î[1]î[3] »ñÏáõ Ñ ³ ñÇõñ
7 ´ ¸ ¹ éáÛÃ, î[1-3] · éáÛÃ, ÜËÝ48.ëñµ.ª ¹ éáÛÃ
8 ´ > ½ ³ õñáõ
9 ² Ù ³ ñ ï ù, ´ Ù ³ ñ ï Ç
10 ´ ÏáÕá å áõ ï
11 î[1] > Çõñ
12 î[1] Ñá · ë Çõñ
13 ² ³ ß ³ ñáõÝ» ³ ó (ï ³ éÇ µ ³ óÃáÕáõÙ)
14 ´ Û ³ õ»É Ç »É ³ Ý»É
15 ´ ³ å ³ Ï ³ ÝÇãÝ
16 î[1]î[3] Ã ³ · ³ õáñÝ
17 î[1] å ³ ï ñ ³ ë ï » ³ ó] å ³ ï ë å ³ ñ» ³ ó
18 ² ´ ¸ ½Ý ³] ÝÙ ³
19 ´ ¸ ³ çáÕ» ³ ó
20 ² ´ ~ µ»ñ» ³ É ½ÇÝù» ³ Ýë

21 ² å ³ ï õáÛ
22 ´ ·É. .Í ³ ., î[3] Յաղագս վաչու-թեանց Գագկայ արքային, եւ պատանդէր Հարուածոց երկրի մերում, եւ նահատակու-թեանց քաղմաց
23 ¸ í ³ Û»Éã ³ ·Ç ï ³ Ï
24 ² ·áõñ·¿Ý ³ õ, ´ ·áõñ·» ³ Ýõ
25 î[1] Ûáõëáõ÷ ³ Û
26 ´ ¸ ½ù ³ çáõÃÇõÝë
27 ² ´ ¸ î[1]î[3] Û ³ ÝÓÇÝë, î[2] Û ³ ÝÓÇÝ
28 ² ï å ³ õáñ» ³ Éù
29 ´ ëå ³ ë»Õ ³ ñ, î[2] ëå ³ ë»É ³ ñ, ² ¸ î[1]î[3] ëå ³ ë ³ É ³ ñª ÜËÝ.11 ëñµ.
30 î[1] Ã ³ õ ³ ·Éáñ
31 ´ > ³ ÛÉ »õ µ ³ ½áõÙ ³ Ý· ³ Ù
32 î[1] Ïáñ¹ ³ ó
33 ² ¸ î[1]î[3] éá ï ³ Ï ³ ó, ´ éë ï Ï ³ ó, î[3]1 éë ï ³ Ï ³ Ý ³ ó, ÜËÝ.470.ëñµ·.ª éáë ï ³ Ï ³ ó
34 î[1] ³ Ñ ³ ·ÇÝ
35 ² ´ µ»Ï ³ ÝûÕ
36 î[1]î[3] ½ëÇë ³ Ï ³ Ý ³ ó
37 î[1]î[3] ß÷áÃÇ

նէ[1] անտի. որք եւ ամրացեալք իսկ ի խո-խոմս խորոցն ձորոց եւ յամուրս քարան-ձաւաց, բազում արշաւասոյր հէնս ի վե-րայ թշնամեացն հասուցանէին, եւ զու-մարտակս սփռեալ՝ արեանց ճապաղիս հե-ղուին: 5 *Զայս ամենայն ոյժ[2] պնդութեան տեսեալ չար ոստիկանին ըստ ամենայն կուսակալութեանց, եւ աճագին իմն զայ-րագնաբար մռմռեալ[3] մղձկեալ սրտիւ ի թեթեւագոյնս անդր գթոյնսն[4] թափէր:* 6 *Եւ այնուհետեւ ապա հետամուտ լեալ եւ զհետ մտեալ[5], իւրաքանչիւր ոք ի կուսա-կալաց այլազգեաց ըստ իւրաքանչիւրոց կողմանց ի փախուստ ի նոցանէ դառնա-յին՝ ռամիկն եւ անռամիկն, մինչեւ ոմանք ի մերոց անտի հատկլեալ շնչով հազիւ թէ ճողոպրել[6] կարէին ի սրոյն, որ լցեալն էր արեամբ:* 7 *Վասն զի կարիք մեղացն զաւ-րանային[7] յանդամս ամենեցուն՝ առ ի պտղաբերս առնել[8] զմեզ[9] մահու:* 8 *Իսկ մեծամեծ[10] աւազանւոյն[11] ձորոց[12] եւ լե-րանց եւ անապատից եւ քարաժեռաց[13] եւ ամրոցաց պարապէին[14]. եւ այլ եւս խառ-նիճաղանճքն[15] եւ[16] բոկոտն եւ մերկան-դամ եւ թափառական ի սով եւ ի ծարաւ եւ ի լքուցումն հարեալք եւ հաշեալք[17], ցան եւ ցիր լերանց եւ դաշտաց բերէին. եւ[18] ոմանք ի ձմեռնային[19] սառնասոյզ ձիւնախաղխաղ սառնամանեացն մնեալք[20] ծայրատէին[21] եւ հեղձնուին, իսկ այլք յա-մառնային հիւղական[22] յորդաբորբ ջեր-մութենէն[23] տոչորմամբ կիզեալք այրէին եւ խորովէին:* 9 *Իսկ տկարացեալքն ի հապճեպ փախստենէն եւ[24] մատնեալք ի ձեռս[25] դրժողացն[26], անխնայ անողորմ սրոյ նոցա տապաստ արկեալ[27], ռուզա-նէին արեամբ[28] զերեսս երկրի[29], իսկ[30] ո-մանք զրեթէ[31] իբրեւ[32] զանբան անասունս ի գերութիւն վարէին. եւ բազում երեւելի[33] արս եւ կանայս եւ մատաղ մանկտի իբրեւ զգառինս ի մէջ գայլոց ածեալ՝ ի սպանդ վարէին:* 10 *Իսկ զոր պարտն վարկանէին վաճառակուր լինել, զայն արտաքոյ[34] տա-րեալ տրոհէին յայլոցն՝ զորդի ի հաւրէ, զեղբայր յեղբաւրէ, զկին յառնէ, եւ զմայր ի դստերէ[35] եւ զհարսն ի սկեսրէ[36], եւ զստնդիացիկն ի մաւրէն ի[37] ստենէ[38] ի բաց ի գրկացն յափշտակեալ:* 11 *Եւ անդ էր ապա տեսութիւն ողորմելի եւ ողբք անհանդուրժելիք, եւ լալումն անտանելի, եւ բախումն կրծից, եւ կքումն արտեւա-*

1 î¹ Ùáë ï Ï ³ Ý¿
2 ² áõÅ
3 ² ¸ ÙñÙé» ³ É
4 î¹î³ ½ÃáÙÝë
5 î³1 åÝ¹» ³ É] Ù ï » ³ É
6 ² ×áÕá å ñÇÉ
7 ´ ½ûñ ³ ó» ³ É ¿ÇÝ
8 ² ³ éÝ»ÉáÙ
9 ´ Ù»½
10 ´ Ù»Í ³ Ù»Íù
11 ²´ ³ õ ³ · ³ ÙÝõáÙÝ, ¸ î¹ ³ õ ³ · ³ ÙÝáÙÝ, î² ³ õ ³ · ³ ÝáÙÝ, î³ ³ õ ³ · ³ ÝõáÙÝ
12 ´ Ó»ñáó
13 ² ù ³ ñ ³ Å ³ Ùé ³ ó, ¸ î¹î³ ù ³ ñ ³ Å ³ Ùé ³ ó
14 î³1 å ³ ñë å ¿ÇÝ
15 ´¸ Ë ³ éÝÇ× ³ Õ ³ ÝçùÝ
16 ²´¸ > »õ
17 î¹Ñ ³ ñ» ³ ÉùÝ »õ Ù ³ ß» ³ Éù: î³Ù ³ ß» ³ Éù] Ñ ³ ß» ³ Éù
18 î¹⁻³ > »õ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
19 î¹ ÓÙ»ñÝ ³ ÙÇÝ, î³ ÓÙ»ñ ³ ÙÇÝ
20 ² ¸ Ùë» ³ Éù, ´ ÙáÉ» ³ Éù, î¹⁻³ Ùñë» ³ Éù
21 ´ Ó ³ Ùñ ³ ï ¿ÇÝ
22 î³1 ÑÇõë ³ Ï ³ Ý
23 î¹î³ ç»ñÙáõÃ»Ý¿
24 î¹⁻³ > »õ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
25 ´ > Ó»éë
26 ² ¹ÅñáÕ ³ óÝ
27 ´ ³ ñÏ» ³ Éù
28 ´ ³ ñ» ³ Ùµ Çõñ» ³ Ýó
29 ²´¸ »ñÏñÇÝ
30 ²´¸ î³ »õ] ÇëÏ
31 ´ ·ñ¿Ã¿
32 î¹⁻² > Çµñ»õ (² ´ ¸ î³ª áõÝ»Ý)
33 ² ¸ î¹î³î³ »ñ»õ»ÉÇ, ´ î² Ý»ñ·»õ» ³ É
34 ·áõó¿, Áë ï Çëª ³ ñ ï ³ ùë
35 ²´ ¸ > »õ ½Ù ³ Ùñ Ç ¹ë ï »ñ¿
36 ¸ ëÏ ³ Ùë»ñ¿
37 ¸ > Ç
38 ²´ ½ë ï Ý¹Ç ³ óÇÏÝ (´ ½ë ï Ý¹Ç ³ óÝ ¹Ç»óÇÏ) Ç ë ï »-Ý¿ ÙûñÝ

նաց[1], եւ դողումն անձին, եւ սարսափումն սրտի, եւ ճչումն կոծոյ, եւ ցտումն գեղոյ, եւ խզումն հերաց: 12 ***Իսկ*** *զոչ պիտանացուսն ի գործ վաճառաց եւ[2] կամ սողոմական արբանեկութեանց ի մետաղս եւ ի բանտս[3] եւ ի շղթայս տարեալ մղէին, սաստիկ տանջանարանաւք խոշտանգեալ[4] եւ ըստ Հոմերական աւտար կանոնին ի փարթամէն եւ ի փանաքէն զնոյն կշիռ միապէս պահանջէին գանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ:* 13 ***Եւ*** *միանգամայն իսկ զմեծս եւ զփոքունս ի մի տանջանս մահու դատապարտեալ[5], սպառէին սպանմամբ յաշխարհէ աստի. եւ զայլս եւս ոմանս ըստ սողոմոնեան տզրկին[*] առ սակաւ սակաւ զարիւնս նոցա ծծէին[6], աղճատեալ չարիմաց խորհրդով ագահութեան, յագուրդ ոչ առնելով[7]:* 14 ***Իսկ*** *զայլս ոմանս մահացան դեղըմպութեամբ[8] խարդաւանեալ, որպէս թէ ողորմութիւն զայն ի նոցանէ լեալ այնոցիկ, յորս[9] ներգործէին[10] զչարն[11]. եւ զայլս հնարիմաց խեղդանաւք[12] հեղձամղձուկ սատակէին. եւ ոմանց[13] զսարսափելիս[14] իմն ընդ կեանս[15] խառնեալ՝ զի մինչ դեռ եւս յոտանաւոր նոցա կալով, կենդանւոյն ի կրծիցն ի վայր դահիճքն սրով զորովայնն հերձուին, եւ մինչ չեւ[16] զչունչն աւանդեալ էր, ի դուրս զլերդն կորզէին, մասունս տալով զայն իւրաքանչիւր ումեք՝ իբր ի կատարումն ինչ լիութեան[17] պիղծ պաշարմանն[18] իւրեանց:* 15 ***Իսկ*** *այլք ոմանք, որք թեթեւ համարեալք եւ անտեսեալք էին յաչս նոցա[19], համարձակութիւն[20] սակս[21] այնորիկ առեալ իբրեւ զլռիկ կէին[22] եւ գնային, զորոց զհետ մտեալք վաղերբք[23] եւ ասպարաւք[24] եւ նրանաւք՝ իբրեւ զտունկս ինչ ոստաքանց արարեալ ծայրատէին, եւ անպիտանս առնէին ի ձեռաց եւ յոտից եւ ի բոլոր անդամոց[25]:* 16 ***Իսկ*** *այլ ոմանց պարանս առատկաց յերկոսին կողմանս ի գլուխս[26] եւ յոտս նոցա եդեալ, եւ բազում ուժեղակ մարդկամբք այսր անդր ձգձգեալ[27], մինչեւ լուծանել միջոյն. եւ ապա երկսայրի սրով բախեալ, միջով չափ ընդ երկուս[28] բարժանէին[29]:* 17 ***Իսկ*** *զի դեռ եւս շնչոյն ի նոսա գոլով առ տապոյ վտանգին[30], կամ յայլոց եւս ձեռաց ապրելոյ[31] ըստ գլխոյ կուսէ մասնն[32] կանգնէր, կայր փոքր մի ի վերայ հատածի[33] միջոյն եւ խոխոտէր խաւսել կա՛մ զանցս ինչ աղէտին, կա՛մ ըստ հայցուածոյ[34] ինչ նմա ոմանց. թէպէտ եւ վտանգն շութափու-*

1 ² ¸ ³ ñ ï »õ ³ Ý ³ Ýó
2 î¹î³ > »õ
3 ¸ µ ³ Ý¹ ë
4 ² î¹î³ Ëáß ï ³ ÝÏ» ³ É
5 ² ´ ¹ ³ ï ³ å ³ ñ ï » ³ Éù
* [illegible] 15
6 ² ÍÁÍ¿ÇÝ
7 ² ´ ¸ î¹î³ ³ éÝ»Éá í, î² áõÝ»Éá í
8 ² ¹»ÕÁÙµ å áõÃ» ³ Ùµ, ¸ ¹»ÕÁÙµáõÃ» ³ Ùµ
9 î¹î³ ½áñë] Ûáñë
10 ² ´ Ý»ñ·áñÍ¿ÇÝÝ
11 ² ½ã ³ ñëÝ, ´ ¸ î¹î³ ½ã ³ ñÝ, î² ½ã ³ ñë
12 ² ¸ î¹ Ë»Õ¹ ³ õ ³ Ýûùª î³ ³ Ûëå¿ë ³ ººÙ ûñÇÝ ³ Ïù. ·áõó¿ Ë»Õ¹ ³ Ýûù Ï ³ Ù Ë ³ ñ¹ ³ õ ³ Ýûù. ´ Ë»Õ¹ ³ Ýûù
13 ² ´ ¸ áÙ ³ Ýó, î¹⁻³ ½áÙ ³ Ýó
14 ´ ¸ ½ë ³ ñë ³ ÷»ÉÇëÝ
15 ² Ï» ³ ÝëÝ
16 ´ ÙÇÝã»õ] ÙÇÝã ã»õ
17 ¸ ÉÇáõÃ» ³ ÝÝ
18 ´ å ³ ßï ³ Ù ³ ÝÝ] å ³ ß ³ ñÙ ³ ÝÝ
19 ´ > Ýáó ³
20 ´ Ñ ³ Ù ³ ñÓ ³ ÏáõÃ» ³ Ý
21 ² í ³ ëÝ] ë ³ Ïë
22 ² ½ÉéÇÏÝ ¿ÇÝ, ´ ¸ î¹ ½ÉéÇÏ ¿ÇÝ, î¹ ÉéÇÏ ÇÙÝ ¿ÇÝ î³ ½ÉéÇÏ Ï¿ÇÝ
23 ² ¸ î¹ í ³ ë»ñµù, ´ í°°ë»ñµù
24 ² ´ î¹î³ ï ³ å ³ ñûù] ³ ëå ³ ñ ³ õù
25 ¸ î¹ Û ³ Ý¹ ³ Ùáó
26 î¹ ·Éáõù
27 ² ´ Ó·Ó·» ³ Éù
28 ² Û»ñÏáõë
29 î¹µ ³ Å ³ Ý¿ÇÝ
30 ´ í ï ³ ÝÏÇÝ
31 ´ ë ³ ¹ñ»ÉáÛ] ³ åñ»ÉáÛ
32 ² Ù ³ ëÝ
33 ² î¹ Ñ ³ ï áõ ³ ÍÇ
34 ´ ¸ Ñ ³ ñóáõ ³ ÍáÛ, î¹ Ñ ³ Ûóáõ ³ Íáó

թիւն[1] *լեզուին տուեալ, ոչ բաւէր զբանն ինքնակատար յայտնել:* 18 *Իսկ զոմանս հրամայէր, զի կապեսցեն*[2] *յանխնայ եւ հատուածեսցեն*[3] *մտրակաւք արջառաջլաց ի կողս եւ յորովայնս թափանցանց վիրաւորեալք. եւ մինչ չունչ նոցա կենդանի էր ի նոսա, արկանէին յերկիր եւ քարշէին:* 19 *Իսկ կիսոց զունչս եւ զականջսն հատանէին*[4], *եւ զմասունս*[5] *մարմնոյ նոցա կոտորէին, եւ զմատունս նոցա ծայրաքաղ առնէին. եւ զոմանս յետ անհնարին հարուածոց ի կոճեղս պնդէին, եւ պրկեալ կային գծառաւք*[6] *յոտսն յերկոսեան, մինչ զի անհնարին լինէր նոցա նստել կամ ընկողմնել*[7] *եւ զխոնջ տապոյ աշխատութեանն*[8] *սակաւ ինչ բժշկել:* 20 *Էին ի նոցանէ եւ յոլովք ի*[9] *բազմաց*[10], *որք վասն առ ի Քրիստոս հաւատոցն բազում անգամ ի հարց եւ ի փորձ արկանէին, պարգեւս եւ պատիւս բազումս*[11] *պերճութեան*[12] *խոստանային, եւ*[13] *պաճուճազարդ պատմուճանս եւ երեւելի զարդս նոցա պատրաստեալ յարդարէին՝ առ ի խտղել ական տեսանելոյ. եւ պատուաւորաց ոմանց գանձս եւ գերդաստանս առաջի մատուցանէին՝ միայն թէ զնոտի պաշտամունս նոցա պատուեալ պաշտեսցեն:* 21 *Այլ Քրիստոս, որ յանձինս նոցա զարթոյց զկամս կենարարս*[14] *եւ զյոյս սքանչելի*[15] *հանդստեանն*[16], *նոյն ինքն*[17] *հրովն աստուածայնովն*[18] *զնոսա ջեռուցեալ ի սէրն սուրբ Աստուծոյ, եւ միջամուխ հաւատով ընդդէմ նոցա վառեալ, զի ապականեսցեն ի բաց զչար իմաստութիւն*[19] *չարին, եւ լուասցեն զկապուտակ ներկուածս նախանձու հակառակորդին, եւ հատցեն զարմատս ագահութեան ի հոգեւոր պատերազմին:* 22 *Եւ այսպէս ապա*[20] *զամենայն սատանայական դիւթութեանցն*[21] *պաշտամունս*[22] *առ ոչինչ համարեալ*[23], *ոչ շեղեցան ի շաղաւաբարոյ*[24] *շոգմոգութիւնս նոցա, եւ ո՛չ զարհուրեցան յահագին սպառնալեացն*[25] *եւ ի տանջանարանաց*[26], *զոր պատրաստէին նոցա:* 23 *Եւ իբրեւ այսպէս առ հասարակ սոքա*[27] *զգաստացեալք լինէին ի պատասխանատուութեան*[28] *Աւետարանի*[*] *փառացն Քրիստոսի, եւ զլուեալն յունկանէ իբրեւ ի վերայ բարձր տանեաց քարոզէին*[**], *թէ. «Քրիստոնեայք եմք եւ անաւրէն*[29] *աւրինացդ ձերոց ո՛չ կարեմք հնազանդել*[30]*». այնուհետեւ զանդատապարտսն իբրեւ զդատապարտս վարեալ*[31] *եւ վճիռ մահու ի դատաւորաց անտի ի վերայ նոցա եդեալ, սրով զնոսա առ հասարակ վատնէին. որք եւ*

1 ´ ßáõÃ ³ ÷áõÃ» ³ Ùµ, î[1] ßáõÃ ³ ÷áõÃ» ³ Ý
2 ² ´ Ï ³ å »ëóÇÝ
3 ² ´ ¸ î[1] Ñ ³ ï áõ ³ Í»ëóÇÝ
4 ² ´ Ñ ³ ï » ³ É
5 ´ Ù ³ ëáõÝë
6 ² ¸ î[1]î[3] ½Í ³ éûù, ´ î[2] ½Í ³ Ï ³ õù
7 ´ ÏáÕÙÝ»É
8 î[3] ³ ßË ³ ï áõÃ» ³ Ý
9 ´ î[1]î[3] > Ç
10 î[3]1 > µ ³ ½Ù ³ ó
11 î[3] µ ³ ½áõÙ
12 ´ å»ñ×áõÃ» ³ ÝÝ, ¸ î[1]î[3] å»ñ×áõÃ» ³ Ùµ
13 ² ´ > »õ
14 î[3]1 Ï»Ý¹ ³ Ý ³ ñ ³ ñë
15 ¸ ½ëù ³ Ýã»ÉÇ
16 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ý·ë ï » ³ ÝÝ, î[2] Ñ ³ Ý·ë ï » ³ Ý
17 î[1] > ÇÝùÝ
18 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÝáíÝ, î[2] ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÝáí
19 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½ã ³ ñ ÇÙ ³ ë ï áõÃÇõÝ, î[2]î[3]1 Ñ ï ·Û ëñµ·.ª ½ã ³ ñÇÙ ³ óáõÃÇõÝ
20 î[1]î[3] > ³ å ³
21 î[1]î[3] ¹ÇõÃáõÃ» ³ Ýó
22 ² å ³ ß ³ ñÙáõÝë
23 ² ´ Ñ ³ Ù ³ ñ»Éá í
24 ² ´ ¸ î[1-3] ßÕáõ ³ µ ³ ñáÛ, ÜËÝ.464.ëñµ·.ª ß ³ Õ ³ õ ³ µ ³ ñáÛ
25 ² ´ ë å ³ éÝ ³ É» ³ ó
26 î[1] ï ³ Ýç ³ Ý ³ ñ ³ Ý ³ óÝ
27 ² ´ ~ ëáù ³ ³ é Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï
28 î[1]î[3] Ç å ³ ï ³ ëË ³ Ý ³ ï áõáõÃÇõÝ
* Հմմտ. Փիլ. Ա. 7, 16
** Հմմտ. Մտթ. Ժ. 27 «զոր լուիցէք յականջս՝ քարոզեցէ՛ք ի վերայ տանեաց»
29 î[3]...] ³ Ý ³ õñ¿Ý
30 ² î[1] ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹ÇÉ
31 ² ´ í ³ ñ» ³ Éù

ընկալանն[1] իսկ զբրաբիոնն[2] յաղթութեան՝ յԱստուած[3] թագաւորեալք:

24 Իսկ յայլում վայրի դարձեալ այլք ոմանք ըմբռնեալք վարեցան, ածան առաջի դատաւորաց[4]: 25 Եւ իբրեւ հարցան ի նոցանէ, եւ բազում աղերսալի եւ հեշտալի բանս բարեաց պարգեւաց առաջի դնէին՝ միայն եթէ ի[5] պաշտաւն մակուրան Կուրանին Մահմետի[6] հաւանեալ[7] դարձցին, նոքա եւ[8] ոչ պատասխանւոյ անգամ զդատաւորսն[9] արժանի գրեցին. այլ միայն ընդ միտս իւրեանց ընդ[10] Աստուծոյ խաւսէին՝ սրտիւ հաւատացեալք յարդարութիւն եւ բերանով խոստովանեալք ի փրկութիւն[11]: 26 Եւ այնուհետեւ հարուածս ի թիկունս ի թշնամեացն ընդունէին, եւ ապտակս ի ծնաւտս, եւ գան սաստիկ ի պարանոցս[12], եւ հանեալ, մղեալ, վարեալ տանէին յասպարէզ[13] կատարմանն: 27 Եւ ի մի[14] ջոլիր զսուրբսն գնդեալ, եւ իբրեւ զպարիսպ[15] շուրջանակի զնոքաւք վաղակաւոր դահիճքն բազձաձեալ, այնպէս սուր ի վերայ եդեալ կոտորէին: 28 Իսկ արք ոմանք ի թշնամեացն յայնցանէ որ շուրջն կային, տեսեալ ի սրբոց[16] անտի մանուկ մի զուարթատեսիլ եւ գեղեցիկ երեսաւք՝ Միքայէլ անուն, յաշխարհէն Գուգարաց[17], որոյ չեւ եւս էր փաղփաղեալ բողբոջեալ մրադիր[18] բոյսք մաւրուացն[19] ընդ ծնաւտսն, եւ իբրեւ մարդասիրել[20] ի նա խոկացեալ եւ բուռն հարեալ զնմանէն[21], յինքեանս կորզեալ ձգէին, զի մի՛ ընդ այլսն եւ նա կորիցէ: 29 Իսկ նա արտաւսրաթոր կականմամբ զաչսն յերկինս համբարձեալ եւ զաւրացեալ վերին աւգնականութեամբն, ի բաց զինքն ի նոցանէն[22] շոպեալ[23] ճողոպրէր. եւ հապճեպ տուեալ եւ դիմագրաւ դիմեալ առ ընկերս իւր, առաջի սրոյն զգլուխ իւր կամաւորաբար մատուցանէր: 30 Եւ այսպէս ի բանաւոր ողջակիզումն զինքն Քրիստոսի նուիրէր[24] ընդ այլ եւս անարատ պատարագացն եւ զենմանց[25] ի հոտ անուշից Հաւրն երկնաւորի:

31 Էին եւս[26] յայնժամ եղբարք երկուք[27] ի նախնեացն[28] Գնունիք, որոց անուանքն միումն[29] Դաւիթ եւ միւսումն Գուրգէն ճանաչիւր, որք[30] եւ ըմբռնեալք ի գերչացն, ածան առաջի բռնադատի ոստիկանին: 32 Եւ իբրեւ հարց եւ փորձ ընդ նոսա լեալ եւ գրեթէ[31] զկէս տէրութեանն[32] իւրոյ տալ նոցա խոստանայր, այլ եւ բազում զգեստս[33] եւ զարդս ոսկեճամուկս[34], եւ ծիրանիս եւ երեւելի լակոնացի եւ բեհեզս[35] նոցա մատուցանէր, եւ կամարս եւ մա-

1 ² ´ ¸ ÁÝÏ ³É ³ÝÝ, î[1-3] ÁÝÏ ³É ³Ý
2 ² ´ ¸ î[1]î[2] ½µñ ³ µÇáÝÝ
3 ´ ▯ ³ ë ï áõÍá▯
4 ¸ î[1]î[3] ¹ ³ ï ³ õáñ ³ óÝ
5 î[1-3] > Ç (² ´ ¸ª áõÝ»Ý)
6 ² Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç
7 ² ´ Ñ ³ õ ³ Ý» ³ Éù
8 ² ´ ¸ »õ, î[1]î[3] »õë. î[2] > »õë
9 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½¹ ³ ï ³ õáñëÝ, î[2] ½¹ ³ ï ³ õáñÝ
10 î[1] »õ ÁÝ¹
11 ¸ î[1]î[3] ½÷ñÏáõÃÇõÝ] Ç ÷ñÏáõÃÇõÝ
12 ² å ³ ñ ³ Ýáó, ´ å ³ ñ ³ Ýáó Ýáó ³
13 ² ¸ î[3] ▯ ³ ë å ³ ñ¿½, ´ î[1-2] ▯ ³ ë å ³ ñ¿ë
14 ´ > ÙÇ
15 ´ å ³ ñÇë å
16 î[1]î[3] ëñµáóÝ
17 ² ´ ¸ î[1]î[3] ·áõ· ³ ñ ³ ó, î[2] ·áõ· ³ ñ ³ ▯

18 ¸ Ùñ ³ ·Çñ
19 ¸ Ùáñáõ ³ óÝ
20 î[1] Ù ³ ñ¹ ³ ëÇñ» ³ É
21 î[1]î[3]2 Ç ÝÙ ³ Ý¿Ý
22 ² ¸ î[1]î[3] Ýáó ³ Ý¿Ý, ´ î[2] Ýáó ³ Ý¿
23 ´ ßáÕá å ñ¿ñ
24 ² ÝõÇñ¿ñ
25 ´ ½»ÝÙ ³ ÝóÝ
26 ¸ î[3] > »õë
27 ² .µ.ù
28 ´ Ý ³ ËÝ» ³ ó
29 ´ ÙÇáõÙ
30 ¸ î[1] áñ] áñù
31 ´ ¸ î[1] ·ñ¿Ã¿
32 ² ´ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý
33 ¸ ë·»ë ï ë
34 ² áëÏ¿× ³ ÙáõÏë
35 ² µ¿Ñ»½ë

նեակս ոսկեղէնս եւ նժոյգս սրավարս, ճոխապաճոյճս ի զէնս եւ ի զարդս, եւ ապա զձեռն[1] իւր ի նոսա կարկառեալ եւ գիրկս զպարանոցաւքն[2] արկեալ, եւ հուպ ընդ հուպ ի համբոյր մերձեցուցեալ զնոսա, այնպէս շոգմոգէր շողոմութեամբ բանիւ[3] հնազանդել նորայն[4] բանի եւ խնայել յարբունս մանկութեան իւրանց եւ դառնալ յանաւրէն[5] աւրէնս[6], զոր ինքն պաշտէր: 33 *Իսկ նոցա գեղեցիկ իմն մոլութեամբ ի զէն զինուորութեանն Քրիստոսի զինքեանս վառեալ, համարձակաձայն բարբառով զբարւոք դաւանութիւնն քարոզէին առաջի ամենեցուն, թէ. «Քրիստոնեայք եմք, եւ զճշմարտութիւնն[7] Աստուծոյ, որ յինքն զանմահութիւն ունի եւ ի լոյս անմատոյց է բնակեալ, ո՛չ կամիմք փոխանակել ընդ ձերում ստութեանդ, որ ոչ ինչ իսկ են եւ յոչ ինչ համարեալ[8]»:* 34 *Իսկ իբրեւ այսպէս զխորհուրդ[9] նոցա[10] ի սէր նահատակադրին Քրիստոսի արձանացեալ տեսանէր թշնամին, հրամայէր այնուհետեւ սրով զնոսա սպանանել[11]:* 35 *Իբրեւ ածան ի թէատրոնն իբրեւ[12] զոչխար ի սպանումն, աղաւթս մշտնջենամռունչս եւ պաղատանս աղերսալից անդր առ Աստուած մատուցանէին՝ գրել զնոսա ի թիւ վկայից սրբոց, որք սիրեցին զաւր երեւելոյ գալստեան նորա:* 36 *Եւ հանդերձեալ դահճացն զերէց[13] եղբայրն կատարել սրով, նա աղաչանս նոցա մատուցանէր՝ նախ զկրտսերն[14] քան զինքն տալ կերակուր սրոյն, ի մտի եդեալ եթէ[15] գուցէ ի վերջ քան զնա մնալով, ըստ մանուկ[16] տիոցն զարհուրեսցի ինչ յիսմայելեան[17] սրոյն սպառնալեացն, վասն զի մրազարդ[18] մաւրուքն[19] ի ծնաւտսն դեռեւս էր տիգեալ եւ ընձիւղեալ[20]. եւ դարձեալ յեղբայրն կոյս ասէր. «Եղբա՛յր սիրելի[21], նախ դու ընծայաբերեցիր[22] Քրիստոսի յուսոյն մերոյ՝ մատուցանելով զքեզ ինքն բանաւոր ողջակէզ եւ զենումն նուիրական նմա, որ վասն մեր եղեւ մեռեալ եւ վերագրեաց զմեզ ի կեանսն[23]»:* 37 *Իսկ նորա ոչինչ գրեալ զվիշտսն[24] եւ ոչ ի մտի եդեալ զանհնարին մահուն[25] տուգանս, յաւժարութեամբ դիմեալ ի սուրն, այսպէս[26] հատաւ գլուխ նորա՝ պսակեալ ի Քրիստոսէ անթառամ պսակաւն:* 38 *Զկնի ապա եւ[27] երէց[28] եղբայրն յետ բարւոք պատերազմին եւ կատարման ընթացիցն եւ պահպանութեան հաւատոցն ի նոյն միտս զինքն վառեալ, յանողորմ սրոյ անտի սպանանի ի կենացս եւ կենդանանայ յանդերանութիւնսն[29] անվախճան ուրախութեանցն վերին արքայութեան:* 39 *Այսպէս ամենեքեան սոքա սուրբք, որ առ ի յինէն պատ-*

1 ² Ó»éÝ, ´ ¸ î[1]î[3] ½Ó»éÝ, î[2] ½Ó»éë
2 ´ ½å ³ ñ ³ Ýáóûù
3 î[1]î[3] µ ³ ÝÇÝ
4 ² Ýáñ ³
5 î[3] …] Û ³ Ýûñ¿Ý
6 î[3] Ûûñ¿Ýë
7 ² ´ ¸ ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝÝ, î[3] ½×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝ, î[1-2] ×ß ³ ñ ï áõÃÇõÝÝ
8 ² Ñ ³ Ù ³ ñ» ³ Éù
9 ² ½ËáñÑáõñ ¹ ë
10 ¸ î[1]î[3] ~ ½ËáñÑáõñ ¹ Ýáó ³ ³ Ûë å ¿ë
11 ´ ëå ³ Ý» ³ É
12 ² Çµñ
13 ² ´ ¸ ½¿ñ¿ó
14 ² ½Ïñ ë»ñÝ
15 ´ î[3] Ã¿
16 ¸ î[1] Ù ³ ÝÏáõÃ» ³ Ý] Ù ³ ÝáõÏ
17 ´ ¸ ÛÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² î[1-3] ÛÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
18 î[3]1 Ùñ ³ ó» ³ É
19 ² ´ î[1]î[3] ÙûñáõùÝ, ¸ ÙáõñáõùÝ, î[2] ÙáñáõùÝ
20 î[3] ÁÝÓÇõÕ» ³ É, ² ´ ¸ î[1-2] ÁÝÍÇõÕ» ³ É
21 ¸ î[1]î[3] ó ³ ÝÏ ³ ÉÇ] ëÇñ»ÉÇ
22 î[1]î[3] ÁÝÍ ³ Û ³ óÇñ
23 ´ ¸ î[1]î[3] Ï» ³ ÝëÝ, ² î[2] Ï» ³ Ýë
24 ² ´ ¸ î[3] ½íÇß ï ëÝ, î[2] ½íÇß ï ë
25 ² ´ Ù ³ Ñáõ
26 ² ³ ÛÝå ¿ë
27 î[1]î[3] > »õ
28 ² ¿ñ¿ó
29 ² Û ³ Ý¹ »ñ ³ ÝáõÃÇõÝëÝ, î[1]î[3] Û ³ Ý¹ »ñ ³ ÝáõÃÇõÝë, ´ Û ³ Ý¹»ñ ³ ÝáõÃÇõÝëÝ, ¸ ³ Ý¹ Û»ñ ³ ÝáõÃÇõÝëÝ, î[2] Û ³ Ý¹»ñ ³ ÝáõÃÇõÝë

մեցան, յիրաւի տարեւորական տաւնախմբութեամբ պատուին[1] *միշտ յեկեղեցիս սրբոց, աւր յիշատակի սոցա սահմանեալ Մարերի ամսոյ, որ աւր քսան է*[2] *(20)*: 40 ***Վասն զի չիջուցին զհարուածս***[3] ***տանջանաց եւ գրեցան յօրդիս վերին Սիոնի***[4]*, անխէթ հաւատով յաղթեցին խորամանկութեան նոցա եւ հատին կտրեցին զոստս*[5] *մահաբեր պտղոց նոցա. զի չիք ինչ ահաւոր, ուր սէր Հաւր է*[6]*, եւ ոչ այն ինչ որ ցաւեցուցանէ՝ ուր փառքն Քրիստոսի են:* 41 ***Եւ այսպէս ապա աստուածային իմաստութեամբն ի բաց մերժեալ յանձանց զամենայն ինչ, որ ապստամբ եւ վայրենի է, եւ սրբեալ զինքեանս ի մարդկանէ պղծոց եւ կորուսելոց, կենսացուցին իւրեանց զհարկաւոր մահ մարմնոյ***[7] ***եւ կամաւորաբար ածան իբրեւ զոչխար ի զենումն. եւ փոքր նեղութեամբ վայրկենիս յահ եւ յերկիւղ Տեառն յղացեալ, երկնեցին եւ ծնան զհոգի փրկութեան:*** 42 ***Եւ սուրբ խնդրուածք***[8] ***նոցա իջուցին զհրեշտակս ի փրկութիւն իւրեանց, եւ նովին խոնարհութեամբ***[9] ***հասին երկնաւոր բարձրութեանն:*** 43 ***Լուան աւետիս ի հեռաստանէ, եւ զուարթագին սրտիւ զտանջանս եւ զմահ իբրեւ զանմարմինս կոխեցին:*** 44 ***Նմանեցան քաջ նահատակացն մահուն, եւ դիմեցին խաղաղութեամբ առ Աստուած ժամանեալք:*** 45 ***Առին զյաղթութեան բրաբիոնն***[10]*, եւ վերադասեցան յօրդիս վերին Երուսաղէմի:* 46 ***Որպէս սկսանն***[11] ***քաջութեամբ, նովին եւ կատարեցին զհանդէս նահատակութեանն***[12] ***լի երկնաւոր սիրովն, եւ արտափայլեցին իբրեւ զարեգակն ի մէջ տիեզերաց, որոց եւ անուանք***[13] ***նոցա գրեալ են ի դպրութիւն***[14] ***կենացն***[15]*:*

47 ***Իսկ այլք ոմանք Թշուառականք եւ կոխեալք ի սատանայէ զարհուրեալք յառժամանակեայ մահուանէս, եւ դիւրացուցեալ ի սիրտս իւրեանց զ'ի նանիր եւ զսնոտի***[16] ***խոստմունս նոցա, շուրջ զինքեամբք***[17] ***պատեցին զերկուսն մեղաց մահու եւ ուղխիւք անաւրէնութեան հեղեղեցին զանձինս իւրեանց. եւ վրիպեալք ի ճշմարիտ լուսոյն, խաւարազգած նսեմութեամբ կուրացան, մոլորեալք յարքունական պողոտայէն եւ քեցեալք***[18] ***ի բաց յստակ ծորանէ քաղցրութեան խորհրդոցն աստուածայնոց, զմրուր դառնութեան բաւականաբար արբին, որ վերջին է չարութեան եւ առաջին կռապաշտութեան:*** 48 ***Եւ ուրացեալք ի հաւատոց***[19]*, չար եւս քան զանհաւատսն գտան, ոչ ինչ աւգտեալք եւ ի*[20] *խոստմանց ինչ նոցա գոնէ միայն ըստ մասանց կենացս. այլ երերածուփք*[21] *եւ տատանեալք եւ Թշնամանեալք*[22] *էին, եւ յամենայն կողմանց հարեալ եւ վատթարեալ:* 49 ***Եւ ազատ մարդիկ***[23] ***այնպէս ուրացութեամբն ձաղեալք եւ հասեալք ի խոր աղքատութիւնս, մինչեւ ի դրունս***

1 ² å ³ ï õÇÝ
2 ² ´ ¸ î² .Ç¿., î¹ 27, î³ ùë ³ Ý »õ »ûÃÝ. ÜËÝ.466.ëñµ·.ª ùë ³ Ý ¿ (.Ç. ¿)] .Ç¿. (Áë ïª ² ëáÕÇÏ, .·.».)
3 ² ½Ñ ³ ñõ ³ Íë
4 ² ¸ ëÇáÝÇ, ´ ëÇá íÝÇ, î¹⁻³ ëÇûÝÇ
5 ´ ½á ï ë
6 ´ ëáõñ ë¿ñ Ñ ³ ñ» ³ É ¿] áõñ ë¿ñ Ñ ³ õñ ¿
7 ´ Ù ³ ñÙÝáó
8 ² ËÝ¹ñõ ³ Íù
9 ¸ ËáÝ ³ ñÑáõÃ» ³ Ùµù
10 î³ µñ ³ µÇûÝÝ
11 ² ¸ î¹î³ ëÏë ³ ÝÝ, ´ î² ëÏë ³ Ý
12 î³ Ý ³ Ñ ³ ï ³ ÏáõÃ» ³ Ý
13 î¹î³ ³ Ýáõ ³ ÝùÝ
14 ´ ¹ åñáõÃ» ³ Ý
15 ² ´ ¸ Ï»Ý ³ óÝ, î¹⁻³ Ï»Ý ³ ó
16 ´ ëÝá ï Ç
17 ´ ½ÇÝù» ³ Ùµ
18 ´ ù»½» ³ Éù
19 ² ´ ¸ î¹î³ Ñ ³ õ ³ ï áó, î² Ñ ³ õ ³ ï á[illegible]
20 ´ > Ç
21 ´ »ñÏñ ³ Íáõ÷
22 ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ Éù
23 ´ ¸ î³ Ù ³ ñ¹ÇÏ, ² î¹⁻² Ù ³ ñ¹ÇÏù

տնանկաց շրջել[1] եւ Հաց մուրանալ, եւ միայն զկորստական[2] մոլորութեանն եւ զանարգութեանն[3] անուն ժառանգեալք[4]: 50 *Եւ ոչ գտաւ խոստովանութիւն ի շրթունս նոցա. իջին ի դժոխս[5] անՀնարին դառնութեամբ: առիթք գտեալք[6] Հրոյն գեՀենի:* 51 *Եւ այս գրեալ եղեւ յինէն առ ի կշտամբութիւն յանդիմանութեան այնոցիկ, որք խորՀին ցանկացողք[7] գործոց նոցա լինել[8]:*

ԾԲ.[9] 1 *Բայց եւ ես տխրական տրտմութեան[10] բանս ինչ սատ[11] յառաջ բերեմ[12] ասել. քանզի դրացիք[13] մեր եւ ազգք որ շուրջ զմեաւք են՝ Յունականք եւ Եգերացիք, եւ Գուգարացիք եւ Ուտէացիք[14] եւ[15] Հիւսիսական[16] ազգք բնակեալք առ ոտամբն[17] Կովկասու, ի մտի եդեալ եթէ գուցէ յինքեանս Հետի աղագս գտանել մարթասցի[18] ոստիկանն չար, թէ երբեք[19] չէն գտցէ զքաղաքս եւ զաւանս եւ զգեաւղս[20]. վասն այնորիկ[21] ի խլել եւ ի բրել, կորուսանել եւ յատակել ջանացան առ ստորոտով իւրաքանչիւր աշխարՀաց[22] իւրեանց:* 2 *Եւ ապա խառն ընդ նոսին եւս աւազակք[23] եւ սրիկայք ելին ի մարտս ընդ երկրի մերում. եւ բազում ինչ այն էր, որ ի նմանէ[24] անցք ընդ աստուածաշէն եկեղեցիս անցանէին՝ յեղծումն եւ ի խոպանումն եւ յապականումն վարակեալ:* 3 *Եւ զբազում[25] զաշխարՀս[26] իբրեւ զանապատ[27] անկոխ[28], անջրդի ցուցեալ տապալէին. եւ գրեթէ[29] իբրեւ զերկիր, որ ո՛չ անց[30] մարդ ընդ նա, եւ ո՛չ բնակեցաւ ի նմա որդի[31] մարդոյ՝ այնպէս զապատն անապատ[32] առնէին:* 4 *Եւ վասն ընդ միմեանս բախելոյ բազում ճապաղիս արեան Հեղեալ, դիակամբք լնուին զերեսս երկրի մերոյ, եւ առ Հասարակ յաւարի առեալ՝ կապուտ բազում խաղացուցանէին յինքեանս[33], ըստ իւրաքանչիւր աշխարՀաց կշիռ:* 5 *Եւ այսպէս անմարդացեալ եւ անզաւակացեալ[34], խոպանացեալ եւ անշքեղացեալ, այնուՀետեւ աւանք եւ շէնք[35] մեր եղեն իբրեւ զանդաստան մացառախիտ[36]. եւ ցամաքեցան բողբոջք բուսոց արտավարաց եւ արաւտից, եւ քաղաքք մեր կործանեցան առ ի չգոյէ բնակչաց, եւ երկրագործք մեր սպառեցան եւ սուգ զգեցան:* 6 *Եւ այսպէս ծածկեցին զմեզ անար-*

1 ² ßñçÇÉ
2 ´ ½Ïáñë» ³ Éù
3 ² ¸ î[1]î[3] ½ ³ Ý ³ ñ · áõÃ» ³ Ý, î[2] ³ Ý ³ ñ · áõÃ» ³ ÝÝ
4 ´ > ÙáÉáñáõÃ» ³ ÝÝ… Å ³ é ³ Ý · » ³ Éù
5 ´ ¹Á-ÅáÕë
6 ² ´ î[3] · ï » ³ É
7 ´ ó ³ ÝÏ ³ óûÕ
8 î[1] ÉÇÝÇÉ
9 ´ ·É. .Íµ., î[3] Յաղագս յառաջնելոյ օտար ազգաց ի վերայ երկրի մերում, եւ անմիաբանութեան նախարարաց մերոց ընդ իրեարս
10 î[1] ï ñ ï ÙáõÃ» ³ Ùµ
11 ¸ î[1] > ³ ë ï
12 ² µ»ñ¿
13 î[1] ¹ñ ³ óÇÏ
14 ´ ·áõ· ³ ñ ³ óÇÏ »õ áõ ï ¿ ³ óÇÏ
15 î[2] > »õ (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
16 ² ÑÇõëë ³ Ï ³ Ý, ´ ÑÇõëÇõë ³ Ï ³ Ý
17 î[1] á ï ³ Ùµù, î[3] á ï ³ ÙµùÝ
18 ² Ù ³ ñÃ ³ ëó»Ý, ´ Ù ³ ñÃ ³ ëó¿, î[1]î[3] Ù ³ ñÃ ³ ëóÇ, î[2] Ù ³ ñÃ ³ ëóÇÝ
19 ´ ¸ »ñµ»ù, ² î[1-3] »ñµ¿ù
20 ¸ ½·»õÕë
21 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ÛëáñÇÏ, î[2] ³ ÛÝáñÇÏ

22 ¸ î[3] ³ ßË ³ ñÑ ³ óÝ, î[1] Û ³ ßË ³ ñÑ ³ óÝ
23 î[3]1 é ³ ÙÇÏ] ³ õ ³ ½ ³ Ïù
24 ´ Ýáó ³ Ý¿] ÝÙ ³ Ý¿
25 î[1]î[3] ½µ ³ ½áõÙë
26 ² ´ ³ ßË ³ ñÑë
27 î[1] ½ ³ Ý ³ å ³ ï ë
28 î[3]2 > ³ ÝÏáË
29 ´ ·ñ¿ Ã¿, ¶ ·ñ¿] ·ñ»Ã¿
30 ² ¿ ³ Ýó
31 ¸ áñ¹ÇÝ
32 ² ´ ¸ î[1] ½ ³ Ý ³ å ³ ïÝª ³ Ý ³ å ³ ï] ½ ³ å ³ ïÝ ³ Ý ³ - å ³ ï
33 ¸ î[1] ÛÇÝù» ³ Ýó
34 ÜËÝ.5 ëñµ. ³ Ý½ ³ õ ³ Ï»ó» ³ É
35 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ Ý¹ ³ ëï ³ Ýù] ³ õ ³ Ýù »õ ß¿Ýù (³ õ ³ Ýù »õ ß¿Ýùª áõÝ»Ý î[2]î[3]1)
36 ¸ Ù ³ ó ³ é ³ ËÇ ï ù

գանք մեր, եւ ի մեզ բաւանդակեալ[1] *լցաւ մարգարէութիւնն Եսայեայ, եթէ.* «Երկիր ձեր աւերակ[2], քաղաքք ձեր հրձիգք[3], զաշխարհս ձեր առաջի ձեր աւտարք կերիցեն, աւերեալ եւ կործանեալ յազգաց աւտարաց»[ա]:

7 *Իսկ իբրեւ այսպէս կրեցաք տագնապս տարակուսից ի հինից աւտարաց, ի մերս ապա լինէաք ի թագաւորս եւ յիշխանս*[4] *ակնկառոյց, այլ եւ ի պետս եւ ի նախարարս երկրի մերոյ:* 8 *Եւ յուսացեալ*[5] *սպասէաք ոչ եւս ընդ փորձութեանն խառն վրիպիլ*[6] *սոցա եւ անկանիլ*[7]*, այլ ջան առաջի դնել եւ ելս*[8] *նեղութեանն*[9] *հնարել եւ վայելչաբար ի միասին կապակցիլ հասարակ եղբայրութեամբ, եւ իբրեւ զմի այր միանալ. եւ ընդ*[10] *Դաւթի պարսաքարել զնորս Գողիաթու մսեղէն բուրգն, կամ ընդ*[11] *Գեդէոնի*[12] *ըստ հոլովելոյ նկանակին սրով Տեառն վանել*[13] *զճամբարս*[14] *թշնամեացն*[բ]*. կամ ըստ*[15] *Յայէլի*[16] *թերեւս գոնէ*[17] *յետ*[18] *զկաթն արբուցանելոյ, ցցով վարսաւորել ընդ ծամելիսն Սիսարայ*[գ]*, կամ իբրեւ զՄակաբէ ի*[19] *շուրջ պատեալ պատերազմէն փրկել*[դ]*, եւ այսպէս ազատել զկաթուղիկէ եկեղեցի եւ լուծանել զլուծ ի*[20] *պարանոցէ հաւատացելոց, եւ շահել զորդիս սպանելոցն*[21]*:* 9 *Բայց ո՛չ զայս եղեւ տեսանել մեզ, այլ զնորին հակառակն*[22] *կրեցաք, վասն զի նուազունքն քան զմեծամեծսն ձեռներէց*[23] *լինել ջանային, եւ ծառայքն ըստ Սողոմոնի*[24] *հնարէին, զի զտեարս տրեխաւորեալ, ի գետնի*[25] *գնացուսցեն*[ե]*, եւ ինքեանք ելցեն յերիվարս ահապարանոցս*[26] *եւ առաթուր հարողս*[27] *խրոխտացեալք եւ սոնքացեալք*[28] *մեծաւ ապստամբութեամբ:* 10 *Իսկ թագաւորք մեր եւ պետք եւ իշխանք, զորս ի բնէ նախարարութիւնքն էին, ջանային վարատել եւ խլել յիւրաքանչիւրոցն բնակութեանց, եւ ըստ ախորժից*[29] *իմն ձեռական եւ նոր ստեղծանել պայազատս եւ սպասալարս:* 11 *Այլ եւ եղբայր ընդ եղբաւր եւ ազգայինք ընդ ազգայինս ընդվզեալ ի նախանձ եւ ի չարակնութիւն, եւ ի գրգռութիւն եւ ի կատարեալ ատելութիւն ընդ միմեանս բերէին:* 12 *Եւ այսպէս համագունդ ընդ միմեանս հարեալք, ի հակառակութիւն եւ ի կռիւ պայքարէին. եւ միշտ սուր յազդեր ունելով՝ բազում եւս քան զթշնամիսն հեղուին ի միմեանց զարեան ճապաղիս, եւ առ հասարակ զքա-*

1 ´ µ³õ³Ý¹ ³Ï»³Éù
2 î[1]î[3] ³õ»ñ³Ïù
3 ´ ÑñÓÇ·
ա Եսայ. Ա. 7 «Երկիր ձեր՝ աւերակ. քաղաքք ձեր՝ հրձիգք. զաշխարհն ձեր առաջի ձեր աւտարք կերիցեն, աւերեալ եւ կործանեալյազգաց աւտարաց»
4 î[1] Ç ÇßË³Ýë
5 ´ Ûáõë³ó»³Éù
6 î[3] íñÇå»É
7 î[3] ³ÝÏ³Ý»É
8 î[1]î[3] ½»Éë
9 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ý»ÕáõÃ»³ÝÝ, î[2] Ý»ÕáõÃ»³Ý
10 î[3] Áëï . î[3] µáÉáñ ûñÝÏù áõÝ»Ýª ÁÝ¹ ¹³õÃÇ… ÁÝ¹ ·»¹¿áÝÇ… ÁÝ¹ Û³Û¿ÉÇ
11 î[3] Áëï
12 ¸ ·»¹¿ñáÝÇ
13 ¸ í³Ý»³É
14 ² ½×³Ùµ³ñ
բ Հմմտ. Դատ. Է. 13, 21-2
15 ¸ ÁÝ¹
16 ² Û³¿ÉÇ
17 ² > ·áÝ¿
18 ¸ »ï]Û»ï
գ Հմմտ. Դատ. Դ. 19-21
19 ¸ Ù³Ï³µ¿Ç
դ Հմմտ. Ա. Մկբ. Ե. 33-4
20 ´ > ½Éáõ Í Ç
21 ² ´ ¸ ëå³Ý»ÉáóÝ, î[1] ëå³ÝÝ»Éáó, î[2-3] ëå³Ý»Éáó
22 î[1]î[3] Ñ³Ï³é³ÏëÝ
23 ² ´ Ó»éÝ¿ñ¿ó
24 î[3] ëáÕáÙûÝÇ
25 ´ > ÑÝ³ñ¿ÇÝ, ½Ç ½ï»³ñëï ñ»Ë³õáñ»³Éª Ç ·»ïÝÇ
ե Հմմտ. Առակ. ԺԹ. 10 «Ոչ վայելէ անզգամի փափկութիւն. եւ եթէ ծառայ սկսանիցի հպարտութեամբ տիրել»
26 ² ´ ¸ ³Ñ³å³ñ³Ýáóë, î[1-3] ³ÑÇå³ñ³Ýáóë
27 ´ Ñ³ñûÕë
28 ² ëáÝ·³ó»³Éù
29 ¸ ³ËáñÅÇó

ղաքս եւ զգեաւղս[1] *եւ զաւանս եւ զագարակս, այլ եւ զտունս*[2] *իւրեանց քանդէին ձեռաւք իւրեանց. եւ զրեթէ այն իսկ*[3] *աւճիրք*[4] *հակառակութեան գտան պատճառք հինիցն եկելոց ի վերայ մեր*[5], *ըստ Սողոմոնի*[6] *թէ.* «Ատելութիւն գրգռէ զբարկութիւն»[ա]: 13 *Եւ առ մեզ լցաւ միւս մարգարէութիւնն*[7], *եթէ.* «Անկցի այր ընդ այր, եւ այր ընդ ընկերի իւրում, ընդհարցի մանուկն[8] ընդ ծերոյն, եւ անարգն ընդ պատուականին»[բ]: 14 [9] *Այսպէս ապա ամենայն առաքինի քաջողջութիւն եւ շինութիւն եւ խաղաղութիւն քայքայեցաւ, եւ եղծումն եւ ապականումն զտեղի փոխաբերեաց:* 15 *Եւ սակս այսորիկ ապա մարգարէն ընդ մեզ ողբակցէ զառաջին բարեզարդութիւնն եւ զվերջին ընդդիմակազմութիւնս, եթէ.* «Առաջ[10] նորա դրախտ փափկութեան[11], եւ վերջ նորա դաշտ ապականութեան»[գ]:

ԾԳ.[12] 1 *Ըստ հարուածոցս*[13] *դաժանութեանց եւ տարերքս*[14] *եւս յեղափոխեցին*[15] *ի մեզ զդառն առարկութիւն*[16] *չարի, վասն զի բարեխառն աւդք հիւսիսայինք*[17] *ի դառնաշունչ հողմ հարաւային*[18] *շրջեցան*[19], *եւ քաղցր եւ հեշտալի գարուն ի ձմերային սգաւորութիւնս յեղանակեցաւ:* 2 *Յայնժամ*[20] *երկրագործք մեր բազմայորդորք*[21] *էին ի վաստակս ձեռաց իւրեանց, իսկ այժմ լքեալք եւ ընդարմացեալք շտեալք*[22]. *յայնժամ շտեմարանք*[23] *զեղեալք, իսկ այժմ դատարկացեալք եւ ամաչեցեալք. անդ հաւտք արաւտականք ծաղկաւէտք*[24] *խայտացեալ*[25], *աստ խամրեալ եւ յոյժ պակասեալ. յայնժամ դաշտք պարարտութեամբ լցեալ, իսկ այժմ տխրութեամբ. անդ եւ հովիտք բազմացուցեալ ցորեան, աստ կարկտիւ եւ չար ուղխիւք*[26] *հեղեղեալ. յայնժամ անձրեւք քաղցունք եւ շահեկանք*[27], *իսկ այժմ անպիտանք եւ ջաղբք*[28] *եւ թորթորեալք*[29] *յապականել զհունձս*[30] *եւ զկալս*[31], *թէ եւ գտանի ուրեք պտղեղութիւն*[32]. *անդ լերինք զցնծութիւն զգեցեալ*[33], *իսկ արդ*[34] *անզարդացեալ*[35] *առ ի չգոյէ արաւտականաց:* 3 *Տասն*[36] *լուծք*[37] *եզանց գործեցաք, եւ սափոր մի*[38] *մեզ տուաւ. սերմանեցաք*

---

1 ¸ ½·»õÕë
2 ¸ ï áõÝë
3 î1 ÇÝã] Çë Ï
4 ² ´ ¸ î2 û×Çñù, î1î3 á×Çñù
5 î1 Ù»ñë
6 î3 ëáÕáÙûÝÇ
ա Առակ. Ժ. 12 «Զատելութիւն գրգռէ հակառակութիւն»
7 î3 Ù ³ ñ· ³ ñ¿áõÃÇõÝ
8 ² ´ ¸ Ù ³ ÝáõÏÝ, î1-3 Ù ³ ÝáõÏ
բ Եսայ. Գ. 5` բառացի
9 ´ ·É. .Í·.
10 ´ ³ é ³ çÇ
11 ´ ÷ ³ ÷ÏáõÃ» ³ Ý + »õ í»ñç Ýáñ ³ ¹ ³ ßï ÷ ³ ÷Ïáõ-Ã» ³ Ý (ëË ³ É ÏñÏÝ.)
գ Յովլ. Բ. 3 «Իբրեւ զդրախտ փափկութեան երկիր առաջի նորա, եւ զկնի նորա, դաշտ ապականութեան»
12 ´ > .Í·., î3 Յաղագս դառնութեան տարերց եւ օդոյ եւ հարուածոց թշնամեաց, եւ մարդակեր գազանաց
13 ´ Ñ ³ ñáõ ³ Íë
14 ² ï ³ ñ»ñù
15 ´î1 Ñ»Õ ³ ÷áË»óÇÝ
16 ² ½¹ ³ éÝ ³ ñÏáõÃÇõÝ] ½¹ ³ éÝ ³ é ³ ñÏáõÃÇõÝ (ÑÙÙ ï. ÜÐ´ª Ú»Õ ³ ÷áË»Ù, ÜËÝ.434)

17 ² ÑÇõëë ³ ÛÇÝù
18 ´ Ñ ³ ñ ³ õ ³ ÛÝ
19 ² ´ ¸ ßñç»ó ³ õ
20 î31 Û ³ é ³ çÝ] Û ³ ÛÝÅ ³ Ù
21 î3 µ ³ ½Ù ³ Ûáñ¹áñ
22 ² ´ î1î3 > ß ï » ³ Éù
23 ² Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ýù
24 ´ Í ³ ÕÏ ³ õ¿ ï, î1 »õ Í ³ ÕÏ ³ õ¿ ï ù
25 ² ´ î1 Ë ³ Û ï ³ ó» ³ Éù
26 ² ¸ áõËÇõù
27 ¸ ß ³ Ñ»Ï ³ Ýù
28 ² ¸ ç ³ Õ÷ù
29 î1 ÃáÃáñ» ³ Éù
30 ² ¸ Û ³ å ³ Ï ³ Ý»Éë Ç ÑáõÝÓë, ´ Ç ÑáõÝÓë
31 ² ´ ¸ Ç Ï ³ Éë
32 î31 å ï Õ ³ µ»ñáõÃÇõÝ
33 î1î3 ½·»ó» ³ Éù
34 ´ ³ ëï] ³ ñ¹
35 ´ ³ Ý½ ³ ñ¹ ³ ó» ³ Éù
36 ² ¸ .Å.
37 ´ ÉáõÍ
38 ´ > ÙÇ

եւ ո՛չ հնձեցաք, տնկեցաք եւ ո՛չ կթեցաք: 4 *Թզենի ոչ ետ զպտուղ իւր, որթ եւ ձի-թենի ո՛չ ետուն զզաւրութիւնս իւրեանց. թէ չտեմարանեցաք*[1] *ինչ՝ եւ զայն եւս այ-լոց թողաք:* 5 *Եւ այսպէս անդրադարձեալ եղեւ մեզ տէրունեան*[2] *բանն, զի* «մեք վաստակեցաք, եւ այլք ի վաստակս մեր մտին»[ա]: 6 *Եւ այսպէս ապա*[3] *յամենայն յուսոյ բարւոյ*[4] *զրկեալք, ծածկեցին զմեզ անարգանք մեր:*

7 *Եւ այսպէս ի յափշտակութենէ թշնա-մեաց*[5] *եւ յանարդիւն անպտղութեանց ա-պա եւ սովն եւս ի վերայ սաստկացեալ զաւրանայր ուժգնապէս:* 8 *Վասն զի հուրն կայծակնացայտ որ տեղեացն*[6] *ի մեզ*[բ]*, եւ սուրն անողորմ պատերազմացն, որ միշտ ի մեզ բղխէր զհոտ մահու, մինչեւ յեւաւթն*[7] *ամ ձգեալ ընդերկարեցաւ*[8]*. եւ վասն այսորիկ մնացեալքս պանդխտեցաք ի վրանս Կեդարու, եւ թափրացաք*[9] *եւ ու-նայնացաք ի ստացուածոց եւ ի բոլոր պա-րենի ռոճկաց եւ ի չգոյէ կերակրոց:* 9 *Ա-պա այնուհետեւ սկիզբն առնոյր սովն կորստական, եւ ապականէին առ հասա-րակ Այրարատեան աշխարհիս ծնունդք ի քաղաքս եւ ի գիւղս*[10] *եւ յագարակս, իբ-րեւ զդիակունս գունատեալս եւ լքեալս դանդաչէին:* 10 *Եւ այլք ի փարթամաց առ սակաւ սակաւ զիւրեանց ստացուածս*[11] *վատնեալք*[12] *ընդ աւուրն պարենի, ի վեր-ջին տնանկութիւնն*[13] *հասանէին եւ յաւէտ յաղքատութիւն եւ ի կարաւտութիւն:* 11 *Եւ կէսք ի խոտաբուտ կեանս ի հարկէ սովոյն բերեալք, զմոլախինդն*[14] *եւ կամ զայլս ոմանս վնասակար բանջարս ըստ դիպաց*[15] *իմն ճարակեալ, յապականութիւն մահու հասանէին, զի վտանգ*[16] *սովոյն հա-սարակ շարժէր ի կարաւտութիւն զամե-նայն ինչ ի կերակուր նոցա բերել*[17]*:* 12 *Իսկ ոմանք զսիրելի որդեակս իւրեանց ընդ սակաւիկ ինչ ռոճկոյ*[18] *թշնամեացն վաճառեալ ի տագնապէ վտանգին*[19]*, ոչ յի-շեցան նոցա աղեկտոր*[20] *խնամք ծնողա-կանաց*[21]*:* 13 *Եւ կանայք պատուականք ի հարկէ կարաւտութեանն զքաւղումն ի գլխոց մերկացեալ*[22] *եւ զհանդերձս յան-դամոց, առանց ամաւթոյ ի հրապարակս ելեալ, առ տագնապին*[23] *մուրացիկ շրջէին:* 14 *Եւ ոմանք ծիւրեալք եւ ծնկեալք*[24] *եւ ցամաքեալք ի տարակուսական*[25] *սովոյն, իբրեւ զմեռեալ պատկերս դանդաչէին, եւ թաւթափեալք այսր անդր սակս*[26] *նքող-մանն, եւ ընդ միմեանս հարեալք*[27]*, կոր-ծանէին զիրեարս:* 15 *Եւ այլք իբրեւ զդիակունս բազմակոյտս ի հրապարակս անկեալք եւ լքուցեալք՝ մինչ չունչն*[28] *նո-*

1 ² Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ý»ó ³ ù
2 ² ï ¿ñáõÝ ³ Ï ³ Ý, ´ ï »ñáõÝ» ³ Ý, ¸ î¹î³ ï ¿ñáõÝ» ³ ÝÝ
ա Հմմտ. Յովհ. Դ. 38 «այլք վաստակեցին, եւ դուք ի վաստակս նոցա մտէք»
3 î¹î³> ³ å ³
4 ´ µ ³ ñá
5 ² ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
6 ² ´ ï »Õ ³ óÝ
բ Հմմտ. Սաղմ. Ժ. 7 «Տեղասցէ ի վերայ մեղաւորաց որոգայթ հուր եւ ծծումբ»
7 ² ¸ .¿.
8 ² »ñÏ ³ ñ»ó ³ õ, ´ ÁÝ¹»ñÏ ³ ñ»ó ³ õ
9 î¹Ã ³ ÷áõó ³ ù, î³ Ã ³ ÷áõñ ³ ó ³ ù
10 ² ´ ·»ûÕë, ¸ ·»õÕë
11 ² ¸ î¹î³ ~ ½ë ï ³ óáõ ³ Íë Çõñ» ³ Ýó ³ é ë ³ Ï ³ õ ë ³ - Ï ³ õ: ´ ½ë ï ³ óáõ ³ Íë
12 î¹ »õ ³ Éù Ç ÷ ³ ñÃ ³ Ù ³ ½ë ï ³ óáõ ³ Íë Çõñ» ³ Ýó ³ é ë ³ Ï ³ õ ë ³ Ï ³ õ í ³ ïÝ» ³ Éù
13 ² ´ ¸ ïÝ ³ ÝÏáõÃÇõÝÝ, î¹⁻³ ïÝ ³ ÝÏáõÃÇõÝ
14 ² ½ÙáÉ¿ËÇÝ¹Ý, ´ ½ÙÉ»ËÇÝ¹Ý, ¸ î¹⁻³ ½ÙáÉ»ËÇÝ¹Ý, ÜËÝ.11 ëñµ. ½ÙáÉ ³ ËÇÝ¹Ý
15 ¸ ¹Çåáõ ³ Í, î¹ ¹Çå ³ Í
16 ´ íï ³ Ï, ¸ íï ³ ÝÏ
17 ¸ µ»ñ» ³ É
18 ² ´ ¸ éá×Ïá, î¹⁻³ éá×Ï ³ ó
19 ´ íï ³ ÝÏÇÝ
20 ´ ³ ÕÏá ïáñ, ¸ ³ Õ»Ïá ïáñ, ² î¹⁻³ ³ Õ¿Ïá ïáñ
21 ² ¸ ÍÝûÕ ³ Ï ³ Ý ³ ó, ´ ÍÝáÕ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ
22 ² î¹î³ Ù»ñÏ ³ ó» ³ Éù
23 ´ ï ³ å ³ Ý ³ ÏÇÝ] ï ³ ·Ý ³ åÇÝ
24 ´ ¸ ÍÝÏ» ³ Éù, ² î¹⁻³ ÍÝ·» ³ Éù
25 ² ´ ¸ î³ ï ³ ñ ³ Ïáõë ³ Ï ³ Ý, î¹⁻² ï ³ ñ ³ Ïáõë ³ Ýë
26 ² ¸ ë ³ Ï
27 ² ´ Ñ ³ ñ» ³ É
28 ² ´ ¸ ßáõÝãÝ, î¹⁻³ ßáõÝã

ցա մերձ էր յելանել, աղաչէին զանցաւորս ոմանս, զի կարկառեսցեն նոցա նշխար ինչ կոտորոյ հացի, եւ այնպէս զրաւէին ի կենացս: 16 Իսկ եթէ ի մեծատանց ոք տալով ինչ տային նոցա ողորմութիւն, յետոյ յանողորմ[1] բարս խստութեան ընդ մուրացիկսն դառնային, զի խղճէին՝ եթէ գուցէ լինիցին եւ նոքա իբրեւ զնոսա: 17 Բարձեալ էր[2] ապա յամենեցունց[3] ի նոցանէ սեղան ուղղել, զի ոմանք առ սաստիկ կարաւտութեանն[4] զցորեանն՝ իբրեւ չէր աղացեալ կամ թրմեալ[5], ուտէին, եւ այլք ի կրակարանաց զաղաՀումն յափշտակեալ[6] ուտէին: 18 Ջարչարանաց էր կերակուրն, զոր թէ գտանէին երբեք[7], եւ արտասուաց արժանի, տարժանական եւ ողորմելի ճաշակքն: 19 Դողումն եւ սոսկումն եւ սարսափումն աստանաւր զիս պատեալ պաշարէ ի բանէս, որ առաջի կայ ասել. զի մարդք[8] Հաւատարիմք ստուգեցին մեզ զբանս[9] ճշմարիտ, եթէ մարք ոմանք զսովամահ որդւոց իւրեանց մարմինս[10] ի կերակուր իւրեանց պատրաստէին[11]. եւ այլք զընկերակիցս իւրեանց գաղտակծութեամբ իմն իբրեւ զոչխար ի սպանդ վարեալ՝ կերակուրս իւրեանց պատրաստէին:

20 Եւ այս անդր եւս քան զվրէժխնդրութիւն[12] Երուսաղէմի արժանի անՀնարին ողբոց գործս ինչ[13] տեսեալ լինի, վասն զի ձեռք կանանց ողորմածաց եփեցին զմանկունս իւրեանց, եւ եղեւ նոցա ի[14] կերակուր: 21 Եւ որ ի գիրկս գրգեալք[15] եւ գգուեալք էին, գիրկս արկեալ աղբեւաց, թարթափեալք թաւալէին եւ ուտէին իբրեւ զկերակուր: 22 Կցեցան լեզուք դիացիկ մանկանց ի քիմս իւրեանց ի ծարաւս իւրեանց, զի ոչ գոյր նոցա դիեցումն ի[16] մարց: 23 Տղայք չորաբեկ[17] Հացիկ խնդրէին, եւ արտասուք ընդ ծնաւտս նոցա թորէին, եւ ոչ ոք էր որ տայր նոցա. եւ այնպէս ապա պակասեալ, թափեալ, Հանեալ զոգիսն[18] ի ծոցս մարցն իւրեանց, ընկեցեալ, ցրեալ[19], ցնդեալ[20] կային առ Հասարակ ծնեալքն եւ ծնողքն[21] ի մէջ քաղաքաց: 24 Այսպէս մատնեցան[22] որդիք ժողովրդեան մերոյ յապականութիւն ի[23] յանաւրէնութեանց մերոց եւ ճռաքաղ եղեն[24] ի վայրկեան ժամանակի: 25 Բայց աւաւել քան զայսոսիկ խռովչացն վտանգ[25] խոշտանգանաց[26] զնոսա կորուսանէր, զի ըմբռնեալքն[27] ի ձեռաց նոցա ի Հարուածս անՀնարին չարչարանաց տանջեալ լինէին, զի թէ գուցէ գտցի ինչ առ նոսա կերակուր, եթէ գտանէր երբեք[28] ուրեք, կրկնապատիկ ազգի ազգի տանջանս Հնարիմացս ի վերայ նոցա ածէին: 26 Ոմանց գաւազանս ընդ ներքին Համսն վարէին, եւ այլոց փայտս սրեալ յերաստանսն ցցէին, եւ կիսոց զաճիւն Հնոցի Հրախառն

1 ´ ³ÝáÕáñÙ
2 ²´¸ > ¿ñ
3 î1î3Û ³ Ù»Ý»óáõÝ
4 ´ Ï ³ ñû ï áõÃ» ³ Ý
5 ²´¸ î3 ÃñÙ» ³ É, î1-2 Ãñ» ³ É
6 ² Û ³ ÷ß ï ³ Ï» ³ Éù
7 ´¸ »ñµ»ù, ² î1-3 »ñµ¿ù
8 ´ > Ù ³ ñ ¹ ù
9 î1 µ ³ Ýë
10 ²¸ î1î3 ½Ù ³ ñÙÇÝë, ´ î2 Ù ³ ñÙÇÝë
11 ²´¸ î1î3 å ³ ï ñ ³ ë ï óÇÝ
12 ²¸ ½í ñ¿ÅËÝ ¹ ñáõÃÇõÝÝ
13 ´ ÇÝÓ] ÇÝã
14 ´ > Ç
15 ²´¸ î3 ·ñ·» ³ Éùª ÑÙÙ ï . ÜËÝ.190. î1-2 ·ñ Ï» ³ Éù
16 ¸ > Ç
17 ´ ãáñ ³ µ¿ Ï
18 ´ Ñá·ÇëÝ
19 î1 óñáõ» ³ É
20 ²´ ~ óÝ ¹ » ³ É óñ» ³ É
21 ²¸ ÍÝûÕùÝ
22 î2 Ù ³ ï Ý»ó ³ Ý ³ Ñ ³ (²´¸ î1î3 > ³ Ñ ³)
23 ²´ > Ç
24 ²´ î3 »Õ»Ý, ¸ î1-2 »Õ» ³ Ý
25 ²´ î1î3 í ï ³ Ý·, ¸ í ï ³ Ý, î2 í ï ³ ÝÏ
26 ¸ Ëáß ï ³ ÝÏ ³ Ý ³ ó
27 ´ <ÁÙµéÝ> ÁÙµéÝ» ³ ÉùÝ, ²¸ î1î3 ÁÙµéÝ» ³ ÉùÝ, î2 ÁÙµéÝ» ³ Éù
28 ´¸ »ñµ»ù, ² î1-3 »ñµ¿ù

ի ծոցս եւ ի գլուխս վայթէին. ոմանց զներքին անդամսն եւ զծածուկ արուԹիւնսն կապեալ սամետեաւք[1] *եւ նովիմբ զբարձաւանդակաց*[2] *կախէին՝ մինչ ի խզել, խլել իսկ ի բաց համոցն*[3]*, յորմէ եւ սակաւք ի բազմաց Թէ ապրէին. եւ զայս ո՛չ միայն ի Թշնամիսն, այլ եւ ի մարդս մերձաւորս եւ յընկերակիցս եւ ի ծանաւԹս էր տեսանել:* 27 *Եւ այսպիսի խոր խռովուԹիւն*[4] *պատէր զքաղաքաւք, եւ գիշեր լի մահուամբ զգիւղիւք*[5] *եւ զգերդաստանաւք*[6]*:* 28 *Եւ մարմինք մերկք ընկեցեալ*[7] *կային*[8] *ի փողոցս եւ ի հրապարակս, եւ տեսիլ սարսափելի անարգուԹեան տային տեսողացն, որպէս զի ո՛չ եւս ոք*[9] *կարէր տալ զնոսա գերեզմանաց:* 29 *Եւ այսպէս ապա շանց եւ շաղղակեր*[10] *գազանաց եւ Թռչնոց երկնից լինէին կերակուր, եւ յայնմանէ սովորուԹիւն կալեալ գիշամուխ գազանացն՝ յորդեցին, զաւրացան, բազմացան աշխարհակեր*[11] *գայլք, եւ այնուհետեւ փոխանակ դիականց զկենդանասէր*[12] *մարդիկ*[13] *իբրեւ զանբան անասունս*[14] *ժանեաւք մանրեալ աղացեալ ուտէին. եւ ի միասին հնձեալք լինէին ի ճիրանաց գազանաց անտի*[15] *պատուականն եւ անարգն:* 30 *Քանզի Թմրութիւն*[16] *մեղաց եւ զանմեղս*[17] *եւս ընդ միգով իւրով ածեալ*[18] *ծնգէր. վասն զի ելք են հասարակաց ի տարերց աստի աշխարհէ*[19]*, եւ սահմանեալ աւուրն հատուցման պահի պատիւն*[20] *եւ պատուհասն:* 31 *Այսպէս տարածեցաւ մահ ի սակաւ աւուրս եւ լիզաջինջ արար զԱսքանազեան*[21] *ազն. եւ առ ամենայն մարդիկ քարոզեալ երեւեցաւ չար ամպրոպացն*[22] *արկածք, եւ ստուերք մահու մեղաց ծածկեցին զմեզ յոյժ, վասն զի ո՛չ կացաք յուխտի Տեառն՝ անփոյթ արար զմեզ:*

32 *Իսկ ես ստտանաւր պանդխտաբար ըստ*[23] *հալածանաց ժամանակին նստեալ կայի ի մէջ Գուգարաց եւ Վրաց, մերձ առ մեծիմաստն Ատրներսեհ*[24]*՝ Թագաւորն կացելոյ յայնմ նահանգի*[25]*, որ Թէպէտ բազում հիւրամեծարուԹեամբ եւ առատաձեռն ռոճկաւք առ ի նմանէն պատուասիրեցայ*[26]*, սակայն ընդ յերկարել*[27] *իմ ի*[28] *պանդխտուԹեան անդ, որպէս երբեմն Իսրայէլ ի*[29] *վրանս*[30] *Կեդարու, յաւէտ իմն տրտմեալ տառապէի, ակն կալեալ եւ սպասեալ փրկուԹեան Տեառն Աստուծոյ*[31]*:*

ԾԴ.[32] 1 *Ապա սակս սասանուԹեանց եւ վրդովմանց մերոց լուեալ մեծի պատրիար-*

1 ² ë ³ Ù¿ ï »ûù, ´ ë ³ Ù» ï Çõù, î[1]î[3] ë ³ Ù» ï ûù, ¸ ë ³ Ù»-ï »ûù, î[2] ë ³ Ù» ï ¿Çõù
2 ² ¸ î[3] ½µ ³ ñÓáõ í ³ Ý¹ ³ Ï ³ ó
3 ² ´ ¸ î[1-3] Ñ ³ ÙáÛÝ, ÜËÝ.286.ëñµ·.ª Ñ ³ ÙáóÝ
4 ´ Ëéáíáõû» ³ Ý
5 ² ½·»ûÕÇõù, ¸ ½·»õÕÇõù
6 ´ ½·»ñ¹ ³ ë ï ³ ÝÇõù
7 ´ Ù»ñÏ ÁÝÏ»ó» ³ Éù
8 ² ÉÇÝ¿ÇÝ
9 î[1] ~ áã áù »õë
10 ´ ½ ³ ÕÕ ³ Ï»ñ
11 î[1] Û ³ ßË ³ ñÑ ³ Ï»ñ
12 ´ ½Ï»Ý¹ ³ Ý ³ Ï¿ñ
13 ² Ù ³ ñ¹ÇÏù
14 î[1]î[3] ³ Ý ³ ëáõÝ
15 ´ ~ ×Çñ ³ Ý ³ ó ³ Ýï Ç · ³ ½ ³ Ý ³ ó
16 ´ ÃÙµñáõÃÇõÝ

17 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½ ³ ÝÙ»Õë, î[2] ½ ³ ÝÙ»ÕëÝ
18 ² ¸ î[1]î[3] ÉÍ» ³ É] ³ Í» ³ É, ´ ÍÝÏ¿ñ
19 î[3] Û ³ ßË ³ ñÑ¿
20 ² å ³ ñÇõ, ´ å ³ ïÇõ, î[3]1 å ³ ïÇÅÝ
21 ´ ½ ³ ëù ³ Ý ³ ½» ³ Ýë, î[3] ½ ³ ½ù ³ Ý ³ ½» ³ Ý
22 î[3] ³ Ùåñáå ³ ó
23 î[3] ÁÝ¹
24 ² ´ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
25 ´ Ý ³ Ñ ³ Ý·ÇÝ
26 î[1]î[3] å ³ ïáõ»ó ³ Û
27 ² î[3] »ñÏ ³ ñ» ³ É, ´ Û»ñÏ ³ ñ»É, ¸ î[1-2] Û»ñÏ ³ ñ» ³ É
28 î[2] > Ç (áõÝ»Ýª ² ´ ¸ î[1]î[3])
29 ´ Çëñ ³ Û¿ÉÇ Ç
30 ´ íñ ³ ÝëÝ
31 ² ´ > ³ ë ï áõÍáÛ
32 ´ ·É. .Í¹., î[3] Յաղագս թղթոյ Նիկողայոսի պատրիարքին Կոստանդնուպօլսոյ նամակ առ Յովհաննէս կաթողիկոսն, եւ նորա եւս թղթոյ առ Կոստանդին կայսր

դին Կոստանդնուպաւլսի[1] Նիկողայ[2], գրէ թուղթ առ իս աւրինակ զայս.

2 «Վսեմականի, աստուածասիրի եւ Հոգեւոր[3] Տեառն եւ յաւէտ սիրելի եղբաւր մերում՝ Յովհաննու[4] կաթողիկոսի[5] Հայոց Մեծաց, ի Նիկողայոսէ ողորմութեամբն Աստուծոյ յարքեպիսկոպոսէ Կոստանդնուպաւլսի[6] եւ ի ծառայէ ծառայից Աստուծոյ՝ Տերամբ խնդալ:

3 Կարծեմ ոչ ինչ զանխուլ է, տէ՛ր իմ, ի քոյոյ աստուածասիրութենէդ[7] յոյժ տրտմութիւն եւ անպակաս ցաւք սրտից մերոց յաղագս Հայոց եւ[8] Վրաց եւ Աղուանից[9]՝ միահամուռ քոյդ հաւատացեալ հաւտից[10], որ եհաս ի վերայ դառն տագնապ[11] չարչարանաց եւ նեղութեան[12] ի[13] սառակինոս իսմայելեան[14] բռնակալացն: 4 Զի թէպէտ եւ[15] մարմնով մեկուսի եմք եւ աչաւք ո՛չ տեսեալ զվտանգ հաւտի ձերոյ, սակայն ի լսելն ի չարէն չարչարեալ զաշխարհդ[16] ձեր՝ յոյժ կոծիմք անձամբք եւ յոգւոց[17] ելանեմք մեծաւ տրտմութեամբ: 5 Իսկ եթէ մեք հեռագոյնքս[18] ի ձէնջ միայն ի լսելն այսպէս ընկալաք յանձինս մեր սուգ դառնութեան, ապա ո՞րչափ եւս առաւել դուք՝ հաղորդեալքդ[19] ի չարչարանս ընդ հաւտից ձերոց, եւ հալածեալքդ եւ գանեալքդ եւ հարուածեալքդ[20] յանաւրէն եւ ի[21] պիղծ ապստամբացն[22]. եւ զի՞նչ պարտ է[23] եւ պատշաճ է լինել[24], եւ կամ զի՞նչ այնչափ չարութեան[25] իմանալ մխիթարութիւն, եւ որպէ՞ս ուղղութիւնն[26] զհետ եկեսցէ փարատել զառաջակայն, որ գալոցն է գայթակղութիւն: 6 Արդ, եթէ պատշաճ[27] թուեսցի սրբութեանդ ձերում, պարտ է նախ զաստուածային այցելութիւնն[28] եւ զաւգնականութիւնն յամենայն ժամ վերակարդալ եւ ձեռս ի վեր ամբառնալ[29], եւ բոլորով սրտիւ ի գութ ողորմութեան կոչել զամենակալն Աստուած քոյոյդ[30] հաւտիդ[31]՝ Հայոց եւ[32] Վրաց եւ Աղուանից[33], եւ խորհել զհասարակացն աւգուտ, եւ ապա մի՛ եւս այլ բնաւ[34] անսալ կորստեան[35] դոցա, եւ փոյթ յանձին ունել ամենայնիւ յամենայնի[36] առ հասարակ զամենեսեան խրատել աստուածային գիտութեամբ[37] եւ քրիստոսաւանդ բանիւն կապել եւ արձակել՝ որպէս եւ[38] ընկալայք[39] պատուէր[40] իշ-

1 ´î[3] Ïáë ï ³Ý¹ÇÝáõåûÉëÇ
2 ² ÝÇÏûÉ³, ´î[1] ÝÇÏáÕ³▯, î[3] ÝÇÏáÉ³▯, î[3]1 ÝÇÏáÕ³-▯áëÇ, ¸î[2] ÝÇÏûÕ³▯
3 î[1]î[3] Ñá·»õáñ Ñ³õñ
4 ² ▯áÑ³Ýáõ, ´ ▯ûÑ³ÝÝáõ, ¸ ▯áí³ÝÝáõ
5 ´î[1] Ï³ÃáõÕÇÏáëÇ
6 ´¸î[3] Ïáë ï ³Ý¹ÇÝáõåûÉëÇ
7 ²´¸ ³ëïáõ³Í³ëÇñáõÃ»Ý¿¹, î[1-3] ▯³ëïáõ³Í³ëÇ-ñáõÃ»Ý¿¹
8 ²´ >»õ
9 ² ³Õõ³ÝÇó
10 ²´ Ñû ïÇó¹
11 ² ¹³éÝ³ ï³·Ý³å
12 ²´¸î[1]î[3] Ý»ÕáõÃ»³Ý, î[2] Ý»ÕáõÃ»³Ýó
13 ²¸ »õ] Ç, î[1] > Ç
14 ´ ÇëÙ³▯¿É»³ÝÝ, ¸ ÇëÙ³▯»É»³Ý, ²î[1-3] ÇëÙ³▯¿É»³Ý
15 î[1] > »õ
16 î[1]î[3] ½³ßË³ñÑë
17 ²¸î[3] ▯á·õáó, ´ Ñá·áó, î[1-2] Ñá·áó
18 ² Ñ»é³·á▯Ýëë, ¸ Ñ»é³·á▯Ýë, î[1]î[3] Ñ»é³·á▯Ý
19 î[1] Ñ³Õáñ¹»³Éù
20 î[3] > »õ ·³Ý»³Éù¹ »õ Ñ³ñáõ³Í»³Éù¹
21 ²î[1] > Ç
22 î[1]▯³åëï³Ùµ³óÝ
23 ²´ > ¿
24 ²´¸î[3] ÉÇÝ»É, î[1-2] ÉÇÝÇÉ
25 ²î[1] ã³ñáõÃÇõÝ, î[3] ã³ñáõÃ»³ÝÝ
26 ²´¸ áõÕÕáõÃÇõÝÝ, î[1-3] áõÕÕáõÃÇõÝ
27 ²´¸î[1] > å³ ïß³×
28 î[3] ³▯ó»ÉáõÃÇõÝ
29 î[1]î[3] Ñ³Ùµ³éÝ³É
30 ´ ù▯áó¹
31 ²¸ Ñáí ïÇ¹
32 ´ > »õ
33 ² ³Õõ³ÝÇó
34 ² > µÝ³õ
35 ² Ïáñáõëï»³Ý
36 ² ▯³Ù»Ý³▯ÝÇõ ³Ù»Ý³▯ÝÇõ
37 ²´¸î[1]î[3] ³ëïáõ³Í³▯ÇÝ ·Çï áõÃ»³Ùµ, î[2] ▯³ëïáõ³Í³▯ÇÝ ·Çï áõÃ»³Ùµ
38 ²î[1] > »õ
39 î[1]î[3] ÁÝÏ³É³ù (î[3]1 ÁÝÏ³É³▯ù)
40 ² å³ïõ¿ñ

խանութեամբ[1] *իսկ յերկինս եւ յերկրի, եւ դադարեցուցանել գոնէ ի հակառակութենէ չարութեանդ*[2] *որ ընդ միմեանս. եւ մի՛ տալ*[3] *թոյլ մնալ ի վայրենի գազանութեանդ*[4], *որք բարկացեալք*[5] *եւ դիմեալք են ի սպանումն միմեանց, եւ դառնալ ի մարդկային մտածութիւնս եւ ի քրիստոնէական հանդարտութիւնս*[6], *որով բերի իսկ ի փրկութիւն մնացելոցդ մասանց*[7] *մարդկան Հայոց աշխարհիդ*[8] *եւ Վրաց եւ Աղուանից*[9]*:*

7 *Զայս նուաստութիւնս*[10] *իմ յառաջագոյն փութացաւ*[11] *գրով ճեպել տալ ձեզ սուղ ինչ պատճառս*[12] *յարդորման*[13] *սիրոյ:* 8 *Ըստ սմին սակի առաքեցաք թուղթ*[14] *եւ առ կուրապաղատդ*[15] *եւ առ աւագն Ափխազաց՝ խրատելով առ ի լսել խրատուդ*[16] *ձերոյ*[17] *եւ մոռանալ զընդ միմեանս հարումնն, եւ նայել ի սէր եւ ի միաբանութիւն եւ ի հաշտ խաղաղութիւն ընդ միմեանս եւ ընդ հասարակ իշխանս Հայոց եւ Աղուանից*[18], *եւ միանալ միաբան եւ մարտնչել*[19] *ընդդէմ ամբարիշտ*[20] *թշնամւոյն՝ որդւոյն*[21] *Ապուսիճայ*[22], *զի մի՛ հասարակ ձեզ կորուստ եղիցի, եւ որ ընդ ձեաւք այլ եւս մերձաւորաց ազգաց սասանումն բերցի:* 9 *Եւ արդ, պարտ է ձերում սրբութեանդ բերան ի բերան եւ թղթով եւ պատգամաւք եւ եպիսկոպոսաւք եւ քահանայիւք եւ սրբովք արամբք*[23] *զուն գործել եւ ի բաց ի միջոյ բառնալ զչար հակառակութիւնս դոցա, եւ առանց բանի պղերգութեան հետեւել*[24] *յայդպիսի մատակարարութիւնս, եւ մաղթել դառնալ ի լաւագոյնսն եւ առ փրկական խորհուրդս եւ գործս:* 10 *Զի այդպէս միախոհք եւ միաբանք լինելով, մի՛ եւս կարողասցի ինչ*[25] *ի վերայ աշխարհիդ*[26] *ձերոյ ապականիչ չար*[27]*:* 11 *Եւ մինչ այդ այդպէս ի ձէնջ կազմիցի*[28], *ապա եւ ինքնակալ եւ աստուածապսակեալ թագաւորս մեր ի դէպ ժամանակի պիտոյից առաքեսցէ զաւր բազում յաւգնականութիւն ձեզ. զի եւ կուրապաղատդ եւս եւ*[29] *աւագն Ափխազաց եւ իշխանք եւ մեծամեծք Հայոց միաբանեալք մերոյն զաւրաց, մեծաւ աւգնականութեամբն Աստուծոյ եւ ձերով մեծ քահանայագործութեամբդ պատերազմեալ*[30] *ընդ թշնամիսն*[31] *կարծեցեալ կորստեան*[32] *արբանեկին սատանայի՝ վերագոյն գտցին:*

12 *Յայնժամ ապա եւ զմեղանչականութիւն*[33] *հակառակութեանն*[34], *որ ընդ միմեանս եղին ապիրատութեամբ, ե՛ւ դուք,*

1 î[3]1 ÇßË ³ ÝáõÃ» ³ Ý
2 î[1] ã ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ, î[3] ã ³ ñáõÃ» ³ Ýë
3 î[1]î[3] ï ³ Ûñ (î[3]1 ï ³ É)
4 î[1]î[3] · ³ ½ ³ ÝáõÃ» ³ ÝÝ
5 ´ µ ³ ñÏ ³ ó» ³ É
6 ¸ î[3] Ñ ³ Ý¹ ³ ñ ï áõÃÇõÝ
7 ¸ î[1]î[3] Ù ³ ë ³ Ýó¹
8 ¸ ³ ßË ³ ñÑ ³ ó¹, î[1]î[3] ³ ßË ³ ñÑ ³ ó
9 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
10 ² ´ ¸ Ýáõ ³ ë ï áõÃÇõÝë, î[1-3] Ýáõ ³ ë ï áõÃÇõÝ
11 î[1]î[3] ÷ áõÃ ³ ó ³ Û
12 ² ´ ¸ å ³ ï × ³ éë, î[1-3] å ³ ï × ³ é
13 ² ´ ¸ î[1]î[3]3 Û ³ ñ¹ ³ ñÙ ³ Ý, î[2] Ûáñ¹áÙ ³ Ý
14 ¸ ÃáõË ï
15 î[1] Ïáõñ ³ å ³ Õ ³ ï
16 ¸ î[1]î[3] Ëñ ³ ï áõó¹
17 î[3] Ó»ñáó
18 ² ³ Õõ ³ ÝÇó
19 ² Ù ³ ñ ï ÝãÇÉ
20 ¸ ³ Ùå ³ ñÇß ï
21 ´ áñ¹õáÛÝ, ² ¸ î[1-3] áñ¹õáóÝ, ÜËÝ.287.ëñµ·.ª áñ¹õáÛÝ, î[3] > áñ¹õáóÝ (î[3]1 áõÝÇª áñ¹õáóÝ)
22 ´ áñ¹õáÛÝ ³ åáõë ³ × ³ Û, î[3]1 > ³ åáõëÇ× ³ Û

23 ´ ³ ñ ³ µù
24 ´ Ñ» ï »õ» ³ É
25 ² ´ ¸ î[1] > ÇÝã
26 î[1] ³ ßË ³ ñÑÇ
27 î[3] ã ³ ñÝ
28 ² Ï ³ ½Ù»óÇ
29 ´ > »õ
30 ² ´ ¸ î[1]î[3]3 å ³ ï »ñ ³ ½Ù»É, î[2-3] å ³ ï »ñ ³ ½Ù» ³ É
31 î[3] ÃßÝ ³ ÙÇë¹ (î[3]3 ÃßÝ ³ ÙÇëÝ)
32 î[1] Ïáñë ï » ³ ÝÝ
33 ² ´ ¸ ½Ù»Õ ³ Ýã ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ, î[1-3] Ù»Õ ³ Ýã ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
34 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ï ³ é ³ ÏáõÃ» ³ ÝÝ, î[2] Ñ ³ Ï ³ é ³ ÏáõÃ» ³ Ý

ե՛ւ մեք առ հասարակ դոցա[1] թողութիւն շնորհեսցուք: 13 *Եւ զիւրաքանչիւրոցն ի֊րաւունս[2] յիւրաքանչիւրսն ընծեռեսջիք, որպէս եւ վայել է իսկ ձերում սրբու֊թեանդ. զի յառաջագոյնն[3] իսկ ի կարգս քահանայավարութեանն[4] իւրաքանչիւր ոք տարեալ հաստատեսցի:* 14 *Յայսմ հետէ խաղաղութիւնն Քրիստոսի հաստատեսցի ի ձեզ, եւ սրբափայլ աղաւթք ձեր եղիցի ընդ նուաստութեանս մերում»:*

15 *Իսկ իմ[5] ընթերցեալ զայս եւ ընկա֊լեալ սիրովն Քրիստոսի, ի սոյն միտս եւ ի սոյն խորհուրդս[6] համոզեալ հաստատեցի զԹագաւորն Վրաց՝ մինչեւ խոստովան ե֊ղեւ զհետ երթալ[7] խաղաղութեան եւ սիրոյ եւ միատարր միաբանութեան ընդ ամենե֊սին[8] ընդ իշխանս եւ ընդ տեարս աշխար֊հիս Հայոց եւ Վրաց, անշուշտ յետկար երդման ինչ այդմ[9] մասին տուեալ:* 16 *Իսկ ապա լուեալ եւս զտառապանս սրտմու֊թեան[10] ամպրոպաց, որ տեղացաւն[11] իսկ ի վերայ ժողովրդեան[12] Տեառն, առի սուգ[13] սաստիկ, եւ ակն իմ իջոյց զարտասուս զհոսանս ջուրց:* 17 *Վասն զի տեսի բար֊ձեալ զվայելչութիւն ի տանէ Տեառն եւ պղծեալ զսրբութիւն նորա ի հեթանոսաց, եւ զի քահանայք նորա հաչեն[14] եւ հառա֊չեն եւ յոգւոց[15] ելանեն:* 18 *Եւ յիշեալ[16] զաւր տառապանաց անջատման իմոյ, որ իբրեւ զցանց ձգեալ էր իմոց սրտիցս[17], եւ զտկարացեալ զաւրութիւն իմ սակաւ ինչ կազդուրեալ եւ զաւտեւորեալ, չուեցի գնացի յաշխարհն[18] Տարաւնոյ եւ անդ[19] ի մերձաւորաց իմոց[20] իշխանաց եւ ժողովր֊դոց գտեալ մխիթարութիւն[21] տառապա֊նաց վշտաց իմոց, արծարծեցաւ յիս հոգի իմ:* 19 *Բայց հակառակորդն մեր, որ կո֊խեաց զսրբութիւնս[22] Տեառն, դեռեւս ար֊ձանացեալ նստէր ի մայրաքաղաքն[23] Դվին[24]. եւ մռմռեալ[25] անհնարին դառնու֊թեամբ, շրջէր, խնդրէր[26], հայցէր[27], թէ զո՞ կլանիցէ. եւ ընդ բոլոր ծագս երկրի մերոյ ասպատակ զզաւրս իւր[28] սփռէր, եւս առա֊ւել զմիտս իւր, որ էր ի ծննդականու֊թեան[29] չարին[30], ի Թագաւորն Գագիկ քան յայլս ոմանս հնարէր թափել:* 20 *Որոյ եւ իրազգած իսկ լեալ նորա նենգապատիր արբանեկութեանն չարի, եւ տեսեալ զե֊կեալ հասեալ առ դուրս մերձեալ հէնսն[31], այնուհետեւ ապա զգաղթ[32] ընտանեաց իւրայոցն եւ զկապուտն գանձարանաց, այլ եւ համագունդ իսկ զամենայն աշ֊խարհակոյտ[33] խառնիճաղանճս[34] տէրու֊թեան իւրոյ ի ծործորս ամուր լերանցն Մոկաց եւ Կորդուաց չուեալ՝ ղաւղեալ,*

---

1 ´ > ¹áó ³
2 î¹î³ ½Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáó ½Çñ ³ õáõÝëÝ: ¸ Çñ ³ õáõÝëÝ
3 ² î³ ▯ ³ é ³ ç ³ · á▯Ý
4 î³ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ▯ ³ å » ï áõÃ» ³ ÝÝ
5 ¸ î¹î³ »ë] ÇÙ
6 î¹î³ ËáñÑáõñ ¹
7 ¸ »ñÃ» ³ É
8 ² ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý
9 ² ▯ ³ ▯ ¹, ´ ¸ ▯ ³ ▯ ¹ Ù
10 ² ´ ¸ î[1-3] ï ñ ï ÙáõÃ» ³ Ý, ÜËÝ.264.ëñµ·.ª ëñ ï Ù ï áõ-Ã» ³ Ý
11 î¹ ï »Õ ³ ó ³ Ý
12 ² ÅáÕá í ñ ¹ » ³ ÝÝ
13 î¹ ³ é Ç ëáõ· ë ³ ë ï ÇÏ
14 ² ¸ î³ Ñ ³ ã»Ý, ´ î[1-2] Ñ ³ ß»Ý
15 ² ▯á · áó
16 ² ¸ î³ ▯Çß»É
17 ² ëñ ï Çó, ´ á ï ÇóÝ
18 ´ ▯ ³ ßË ³ ñÑ
19 ² ¸ ³ Ý ï
20 î² ÇÙáó »õ (² ´ ¸ î¹î³ > »õ)
21 ² ¸ î¹ Ç ÙËÇÃ ³ ñáõÃÇõÝ
22 ² ´ ¸ ½ëñµáõÃÇõÝë, î[1-3] ½ëñµáõÃÇõÝ
23 ² Ù ³ ▯ñ ³ ù ³ Õ ³ ùÇÝ
24 ² ¹ õÇÝ, ´ ¹ íÝÇ
25 ² ¸ ÙñÙé» ³ É
26 ´ > ËÝ ¹ ñ¿ñ
27 ² ~ Ñ ³ ▯ó¿ñ ËÝ ¹ ñ¿ñ
28 ´ > Çõñ
29 î¹ ÍÝÝ ¹ ³ Ï ³ ÝáõÃ»Ý¿
30 ² ´ ã ³ ñÇ
31 ² ½Ñ¿ÝëÝ
32 î¹ ½· ³ Õ ï
33 î¹ ▯ ³ ßË ³ ñÑ ³ Ïá▯ ï
34 ² Ë ³ éÝÇ× ³ Õ ³ çë

բունեալ Թագուցանէր: 21 *Եւ ինքն եղ-բարբն իւրով եւ սպասալար գնդիւն վա-ռելովք արձանացեալ դադարէր ի միջերկ-րեայս, անդ զգուշացեալ յանգառագեղ*[1] *գազանէն, ի պատրաստի միշտ ունելով զմիտս իւրեանց, ընդ որս էր եւ մեծ իշ-խանն Սիւնեաց Սմբատ*[2]*, սպասելով յաս-տուածուստ խաղաղութեանն:* 22 *Բայց սպարապետն Հայոց Աշոտ դեռեւս ի մէջ ուղխիցն*[3] *չարութեան կայր առկայացեալ, եւ ո՛չ կարացեալ կարողել*[4] *զհատուածիլն ի Յուսուփայ*[5]*, վասն զի միշտ ի վերայ նո-րա զհայեցուածսն*[6] *իւրեանց զգուշաբար պահէին ի ծածուկ:* 23 *Սակայն սպարա-պետն՝ գերիմաստ արտադրութեամբ ըստ կամս ոստիկանին ամենայն իրաւք զկեանս իւր նուաճէր*[7]*, միայն զփրկութիւն անձինն առ ի նմանէն տնաւրինեալ հո-գայր:* 24 *Բայց Աշոտ որդի*[8] *Սմբատայ*[9]*, զոր Թագաւորեցուցին Վրաց արքայն եւ զաւրք իւր ի վերայ Հայաստանեայցս, այսր անդր յամուրս աշխարհի տէրու-Թեան իւրոյ տարուբերէր, եւ*[10] *բազում մրցմունս եւ արիական քաջութիւնս ընդ-դէմ բոլոր Թշնամեացն*[11] *մարտիւ կարգէր*[12]*, ո՛չ միայն ընդ սառակինոսացն, այլ եւ ընդ Վրաց եւ ընդ*[13] *Գուգարաց, որք ապի-րատս զնմանէ*[14] *խորհէին:*

25 *Իսկ իմ ապա տեսեալ զծփական եւ զանդուլ հինից արշաւանս, մինչ դեռեւս էի ի Տարաւն գաւառի, գրեցի Թուղթ առ Կոստանդին կայսր Հռովմայեցւոց*[15]*՝ աւրի-նակ զայս.*

26 *«Գերաբուն եւ ինքնակալ կայսր Հռովմայեցւոց*[16]*, աւգոստոս Կոստանդիա-նոս, յԱստուածուստ պսակեալ եւ պերճա-ցեալ, մեծ եւ բարեյաղԹ Թագաւորք տիե-զերաց, աստուածասէրք եւ բարեպաշտք. ի հանդիսի կենացս հասարակաց լուսաւո-րութեանց վերակացուք եւ հանուրց եղե-լոցս ճշմարիտ*[17] *խաղաղարարք, երկնացե-ղիկ ինն*[18] *դասուցն համեմատք եւ շինու-Թեան հոգեւորի առիԹք. այսքանեաց եւ այսպիսեաց ազգաց եւ ազանց ստուգա-պէս առաջնորդք՝ աստուածային արդարեւ արմաւենիք*[19] *ի տան Տեառն տնկեալք:* 27 *Ողջոյն ձեզ եւ խաղաղութիւն*[20] *եւ խնդութիւն*[21] *բազում եւ սէր հաստատեսցի յայսմիկ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, որ Թէպէտ եւ ի Թշնամեաց աստի գերեալ եւ իբրեւ զանապատ անջրդի խոպանացեալ ըստ նմանութեան մաւր*[22] *անզաւակացաւ*[23] *յորդւոց, սակայն կայ եւ մնայ ի սէր փա-ռացն Աստուծոյ:* 28 *Ողջոյն եւս եւ յինէն՝ ի Յովհաննիսէ*[24] *Հայոց Մեծաց նուաստ կաթողիկոսէ*[25]*. շնորհք եւ*[26] *խաղաղութիւն բազմասցի ըստ Աստուծոյ Հաւր եւ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի*[***]*:*

1 ´î¹î³ Û³Ý·³é³·»Õ, ¸° Û³Ý·³é³·ÇÕ, ²î² Û³Ý·³Û-é³·ÇÕ
2 ² ëÙå³ï
3 ´ ëáõÕ ËÇóÝ] áõÕËÇóÝ
4 ²¸ Ï³ñáÕÇÉ, ´î¹⁻³ Ï³ñáÕ»É, î³1 Ïáñ½»É
5 ´ Ûáõë÷³Û
6 ² ½Ñ³Ûóõ³ÍëÝ
7 ² Ýõ³×¿ñ
8 ¸î¹î³ áñ¹ÇÝ
9 ² ëÙå³ï³Û
10 î¹⁻³ > »õ (²´¸ª áõÝ»Ý)
11 ²´ ÃßÝ³Ù»³ó
12 î³ Ï³Ý·Ý¿ñ »õ Ï³ñ·¿ñ
13 ´¸ > ÁÝ¹
14 ´ ½ÝÙ³Ý¿Ý
15 ² Ñé°°Ù³Ûó, ´¸ ÑéûÙ³Û»óõáó
16 ´¸ ÑéûÙ³Û»óõáó
17 ´ ×ßÙ³ñÇïù
18 ²¸ .Ã.
19 ´¸î¹ ³ñÙ³õ»ÝÇ
20 ´¸ > »õ Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ
21 ² > »õ ËÝ¹áõÃÇõÝ
22 î¹ ÙûñÝ
23 ÜËÝ.5 ëñµ. ³Ý½³õ³Ï»ó³õ
24 ² Ûáí³ÝÝÇë¿, ´ ÛáÑ³ÝÝÇë¿, ¸ Ûáí³ÝÇë¿
25 ´î¹ Ï³ÃáÕÇÏáë¿
26 î¹⁻² > »õ (²´¸î³ª áõÝ»Ý). ² »õ ßÝáñÑù »õ
*** Հմմտ. Հռմ. Ա. 7 «Շնորհք ընդ ձեզ եւ խաղաղութիւն յԱստուծոյ Հաւրէ մերմէ, եւ ի Տեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ»

29 *Այլ եւ որք[1] ընդ իս իսկ են[2] եպիսկոպոսունք եւ բովանդակ ուխտք[3] սրբոյ եկեղեցւոյ, որք եւ գանեալք իսկ եւ հարուածեալք եւ չարչարեալք եւ հալածեալք[4] եղեալք[5] ի մահառիթ եւ ի նենգաւոր[6] չնչոյն Ամաղեկայ[7], որ բղխեացն զմարդախանձ[8] չարին զչար մախանսն[*] եւ ըստ վայրենի մոլորութեան իւրոյ տեղաց[9] ի մեզ զամպրոպ դառնութեան եւ զսրտմտութիւն բարկութեան վրիժուց անհնարից[10]. սակայն մեք կալցուք յանձինս մեր զշնորհս ուրախութեան եւ սիրոյ Տեառն, եւ ըստ որում աղաչէրն[11] Պաւղոս՝ նախ քան զամենայն արասցուք աղաւթս մշտնջենամռունչս եւ պաղատանս աղերսալիս, եւ խնդրուածս[12] հաշտարարս եւ գոհութիւնս արժանընկալս[13]՝ յաղագս անյաղթ եւ ինքնակալ եւ աստուածապսակեալ թագաւորացդ՝ կեալ ձեզ յամերամս[14] ըստ պտղոյ արդարութեան կենաց[15] եւ ճշմարիտ խաղաղութեան[16] երկնաւոր թագաւորին, եւ ըստ վայելուչ եւ գեղեցիկ տիեզերաբնակ բնակութեան պալատանդ[17] կայսերականի:* 30 *Ջի[18] պատրաստաբար եւ հանդարտաբար եղիցի գնալ ձեզ ի խորհուրդս կենսակիրս եւ աստուածամերձս, եւ ամենայն աստուածպաշտութեամբ եւ նազելի սրբամտութեամբ եւ ստոյգ ուրախութեամբ եւ մեծաւ խնդութեամբ ծաղկաւէտեալ[19] ձեզ զկէտ հանդիսի աստուածավայելուչ հանգստեան[20] ձերոյ. ըստ որում եւ ընկալայք[21] իսկ պարգեւ ի բարեսիրութենէ[22] այտի[23] ձերմէ ըստ արժանի քաջնափայլ պերճութեան եւ առաքինազաւր կրաւնից ձերոց, որով եւ[24] հաւատացեալդ[25] իսկ էք եւ սիրուն, եւ սրազինեալ եւս ընդ ուս ի[26] հատուցումն[27] վրիժուց ամբարշտաց:* 31 *Աստուծոյ սպասաւոր եւ մեզ ի բարիս բարեացապարտ եւ ինքնակալ քրիստոսապսակեալ կայսր Հռովմայեցւոց[28], զոր այժմս համարձակեալ հարկեցայ անցանել հրաշափառապէս պատմութեամբ ընդ արկածս նեղութեանս[29], որ[30] հասին մեզ յաղագս մերոց տարակուսելոցս է, վասն որոյ եւ խաւսիմք իսկ. խորհուրդ խաւսողացս ի ձեզ հային յուսով խնդութեան, եւ այն եւս մեղմով[31] եւ հեզիկ, որպէս եւ ուսաք իսկ, եթէ. «Մի՛ ոք լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորա»[**], վասն զի աստուածամերձ լսելիք ձեր ո՛չ ձայնի կարաւտանան առ ի զգալ[32], քան թէ երկնային իմաստութեանն ի ձեզ տպանալոյ ի շարժմանէ նորին ճանաչել զհայցեալն:*

1 ² ¸ áñù, î[1-3] áñ
2 î[1-3] > »Ý (² ´ îª áõÝ»Ý)
3 ² ´ áõË ï
4 ² ´ ~ »õ ã ³ ñã ³ ñ» ³ Éù »õ Ñ ³ ñáõ ³ Í» ³ Éù »õ Ñ ³ É ³ -Í» ³ Éù
5 ² î[1] »Õ ³ ù, ´ ¸ î[3] »Õ» ³ ù
6 ´ Ý»Ý· ³ å ³ ïÇñ
7 ² ³ Ù ³ Õ¿Ï ³ Û
8 î[1]î[3] ½Ù ³ ñ¹ ³ Ý ³ Ë ³ ÝÓ, î[3]1 Ù ³ ñ¹ ³ Ë ³ ÝÓ
* Հմմտ. Ելք ԺԷ 8-16, Ա Թագ. ԺԵ 2-8
9 ² ´ ¸ ï »Õ ³ ó, î[1-3] ï »Õ» ³ ó
10 î[3] ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝ
11 ² ´ ³ Õ ³ ã¿ñ
12 ² ËÝ¹ñõ ³ Íë
13 ´ ³ ñÅ ³ ÝÝÏ ³ Éë
14 ² Û ³ Ùáñ ³ Ùë, ´ ¸ Û ³ Ù ³ ñ ³ Ùë] î[1-3] Û ³ Ù ³ Ûñ ³ Ùë (áõÕÇÕÁª Û ³ Ù»ñ ³ Ùë)
15 ¸ î[1]î[3] Ï»Ý ³ óë
16 ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
17 ² ´ ¸ å ³ Õ ³ ï ³ Ý¹
18 ¸ î[1]î[3] »õ ½Ç

19 ´ Í ³ ÕÏ ³ õ¿ï »É
20 ² î[1]î[3] Ñ ³ Ý·ë ï » ³ ÝÝ
21 î[3]1 ÁÝÏ ³ É ³ ù
22 ´ µ ³ ñÇ ëÇñáõÃ»Ý¿
23 î[1] ³ Û¹Ç
24 î[1-3] > »õ (² ´ ¸ª áõÝ»Ý)
25 î[1]î[3] Ñ ³ õ ³ ï ³ ó» ³ Éù¹, î[3]1 Ñ ³ õ ³ Ý» ³ Éù
26 ² ÁÝ¹áõÝÇ] ÁÝ¹ áõë Ç
27 î[3] ³ Ûëå¿ë ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÇÝ ³ Ïù Ù»ñ, Çëï Áë ï ³ ÛÉáóª ëñ ³ ½ÇÝ» ³ É »õë ÁÝ¹áõÝÇ ½Ñ ³ ï áõóáõÙÝ
28 ´ ÑéáÙ ³ Û»óõáó, î[1] ÑéûÙ ³ Û»óõáó
29 ¸ î[1]î[3] Ý»ÕáõÃ» ³ Ý
30 î[1] ½áñ
31 ² Ù»ÕÙÇÏ
** Եբր. ԺԲ 19
32 ¸ ë· ³ É

32 *Եւ արդ, շնորհս[1] ունիմ այնմիկ, որ պատրաստեալ զաւրացոյցն զաւգոստա-կան եւ զինքնակալ Թագաւորսդ[2] յապաւի-նութիւն մեզ, վասն որոյ եւ զգացուցանեմ զհայթայթանս համբաւոյ նեղութեանս մե-րոյ ի ներող[3] լսելութիւնդ բարեպաշտացդ:* 33 *Վասն զի յամենայն զաւրութենէ խուժէ յուզեցաւ ի վերայ մեր մախանք գազանա-կանք Թշնամւոյն ճշմարտութեան. եւ իբ-րեւ զսեղեխ[4] չարավավաշ[5] տափանաւք յանդգնեալ յարձակեցաւ[6] յանարատ առա-գաստ[7] Հարսին եկեղեցւոյ[8] առ ի յապա-կանել զժառանգութիւն Տեառն եւ պղծել զտաճար սուրբ նորա, այլ եւ յարագել ի կոխումն եւ ի կործանումն եւ յընկճումն եւ ի կորուստ ժողովրդեան Տեառն, եւ ծասքելով ուտել զնորս Իսրայէլ եւ աւե-րել[9] զտեղի փառաց անուան[10] նորա:* 34 *Եւ քանզի յայտնի էր ամենայն ազգաց պահ-պանական պարիսպ ամրութեան երկիւղի ձերոյ ընդդէմ Թշնամեաց[11], եւ ի հովանի Թեւոց ինքնակալացդ պատրաստաբնակու-Թեամբ կայաք որպէս ի վայելուչ քաղա-քի, յայնժամ ապա եւ առագաստ Հարսին եկեղեցւոյ ո՛չ աղտեղացաւ ի բնակողէն Կեդարու[ա], որ ատեացն իսկ զողջոյն սրբութեան[12]. եւ բռնութիւն մարտակցին Բելիարայ զխաղաղարար փեսայն ոչ կա-րաց հեռացուցանել:* 35 *Իսկ իբրեւ ան-փոյԹ գտաք ի Ջատագով լինելոյ[13] ձեր, եւ զանխուլ եղեւ Թոյնք դարանակալ աւձին Դանայ[բ] յիրաւադատ մեծութենէդ[14], եւ ոչ խնդրեցաւ պարտապանութիւն վրիժուց չարախաւսին[15] մերոյ, դարձեալ միւսան-գամ սկսաւ անիծեալն տարապարտ սողել, զեռալ[16], սպրդել, զանձն ի ներքս արկանել ի հոգեւոր ցանկապատ յայգեստանս[17] Տեառն զաւրութեանց. եւ հուրն, որ երբեմն արհամարհեցաւն եւ շիջաւ՝ սկսաւ վերս-տին արծարծել[18] եւ բոցակէզ հրդեհս մեծա-մեծս գործել:* 36 *Եւ դրժողք[19] խարդախք գտան քրիստոնէական հաւատոցս որ ի Քրիստոս, եւ յարուցեալ հալածանս ընդ-դէմ[20] եկեղեցւոյ սրբոյ, արարին[21] իբրեւ զխուղս մրգապահաց[գ], եւ իբրեւ զանտառս փայտից փայտատով կոտորեցին զդրունս նորա[դ] եւ այրեցին ի հուր զսրբութիւն Տեառն, եւ պղծեցին յերկրի զխորան ա-նուան նորա, եւ զենին զենումն[22] անաւրէ-նութեան, եւ զոհեցին զոհս պղծութեան ի յարկս արդարոց, եւ արհամարհեցին զյու-սացեալս[23] ի Տէր Աստուած. եւ ի կերակուր գազանաց եւ ի[24] գէշս[25] Թռչնոց երկնից արկին զդիակունս մարմնոց սրբոց բարձ-րելոյն, եւ տարապարտ արիւնք կղերց[26] ե-կեղեցւոյ իբրեւ զջուր հեղան[27] շուրջ[28]*

1 ² ¸ î[1]î[3] ßÝáñÑë, ´î[2] ßÝáñÑ
2 ´ Ã ³ · ³ õáñ ¹
3 ² ´ Ý»ñûÕ
4 ´ ½ëÇÕÇË
5 ´ ã ³ ñ ³ í ³ õ ³ ß
6 ² ³ ñÓ ³ Ï»ó ³ õ
7 ¸ Û ³ é ³ · ³ ë ï
8 ² ´ ¸ î[3] »Ï»Õ»óõáÛ, î[1-2] »Ï»ó»óõáó
9 ² î[3]1 ³ õ ³ ñ»É
10 ² ³ Ýáõ ³ ÝÝ
11 î[1]î[3] ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
ա Սղմ. ՃԺԹ. 5 «Բնակեցի ես ի վրանս Կեդարու»
12 î[3]1 ½ ³ çáÛÝ ëñµáõÃÇõÝ
13 ² ´ ¸ ÉÇÝ»ÉáÛ, î[1-3] ÉÇÝ»É

բ Հմմտ. Ծն. ԽԹ. 17
14 î[3] Ù»ÍáõÃ»Ý¿
15 ´ ã ³ ñ ³ Ëûë¿ÇÝ
16 ¸ ½»Õ ³ É
17 ¸ ³ Û·»ë ï ³ Ýë
18 î[1]î[3] ³ ñÍ ³ ñÍÇÉ
19 ² ¹ÅñáÕù, ´ ¹ñÅûÕù
20 î[1]î[3] Ç ¹»Ù
21 ² ³ ñ ³ ñÝ
գ Սղմ. ՀԸ. 1
դ Սղմ. ՀԳ. 5-6 «Որպէս յանտառի փայտատաւ կոտորեցին զդրունս նորա, ի միասին փայտատաւ եւ մրճովք կործանեցին զնա»
22 ´ ½ÇÝáõÙÝ
23 ´ ½Ûáõë ³ ó» ³ Éù
24 î[1] > Ç
25 ² ·¿ß
26 ² ·Õ»ñó
27 ¸ î[1] Ñ»Õ ³ õ
28 ´ > ßáõñç

զԵրուսաղէմաւ*: 37 Այլ եւ զքաջութիւնս[1] պատերազմող[2] ձեռաց լքուցեալ սպանմամբ մեծաւ եւ արեամբ թաւթափեցին[3]. եւ զնախարարութիւնս Թորգոմեանս[4] ազգի՝ զքաղաքականս եւ զգեղջուկս առ հասարակ վարատեալ վտարեցին դառն տաժանմամբ: 38 Զոմանս մատնեալ ի բանտ եւ ի շղթայս եւ յանտանելի մետաղս չարչարանաց, իսկ զոմանս ծախեալ ծարաւի սրով, եւ զայլս չարաշուք[5] դըժողութեամբ[6] գերեալս վաճառակուր լինել, եւ մնացեալքն ի չար արբանեկութենէ չարացն մեծամեծք եւ փոքունք ցան եւ ցիր ցնդմամբ սփռեալք ընդ երեսս երկրի, ղաւղեալք եւ թագուցեալք[7] ի լերինս, յայրս եւ ի փապարս՝ մերկութեամբ եւ սովով, եւ սաստնութեամբ եւ դողմամբ ահի, եւ դառնաշխատ քրտամբք[8] յերկունս մահու վտանգեալք[9], եւ իբրեւ զխուլ ինչ ի հողմոյ տարաբերեալք դանդաչեն իբրեւ զկխամեռ[10] ի վտանգէ[11] նեղութեանց: 39 Եւ յայսմ ամենայնի ձեռն Ամաղեկայ ո՛չ վաստակեցաւ զբազմախողխող երկաթն արեամբ արբուցանել, զի ի ննջաւոր շնչոյն իւրոյ[12] մահ բղխէ յամենեսին[13]: 40 Զոմանս կորստական եւ մահացու դեղոց արբուցմամբ ի ծածուկ խարդաւանէ, իսկ զոմանս հրկիզութեամբ առկայթեալ[14] մաշէ, եւ զայլս հեղձամղձուկ սատակմամբ վճարէ, եւ զոմանս սրախողխող դառնութեամբ տապաստ արկեալ՝ մինչեւ ի սպանելոց անտի լցեալ եղեն հիմունք երկրի մերում: 41 Զի՞նչ բան ապա աստ յառաջ բերից յաղագս Սմբատայ[15] Բագրատունւոյ[16] եւ բոլորից[17] արեւելեայցս գլխաւորի, որ հոգեւորապէս արժանացաւ անուանիլ ի ձէնջ որդի ձեզ՝ ծառայն[18] ձեր, զի առ բարեգործն այն եւ խնամակալն եկեղեցւոյ եւս չարահատոյց քան առ ամենեսեան[19] գտաւ չար թշնամին: 42 Վասն զի ըստ մեղաց մերոց մատնեցաւ խնամածուն այն հաւտին[20] Քրիստոսի ի մետաղս անզգամին եւ ամբարշտի[21], եւ վտանգեալ[22] տագնապեաց[23] չարաչար չարչարանաւք զնա, որ ի ծերութիւն պարարտութեան[24] հոգեւոր խաղաղացուցեալ էր զԱսքանազեան ազգս[25] յամենայն վրդովմանց չարի ի սադրելոյ ինքնակալ թագաւորացդ, եւ ժողովեալ զբանաւոր հաւտս[26] Քրիստոսի ի փառս եւ ի գովեստ Աստուծոյ: 43 Զի յարգելանս բանտից[27] եւ ի խաւարային տեղիս եւ ի վիհս անհնարինս, եւ յանձուկ վայրս եւ յաղէտս չարաչարս[28] տագնապեալ տառապեցոյց զծերութիւն նորա: 44 Յետ որոյ ապա եւ դառն կոչկոճմամբ[29] եւ փութամահ տանջանաւք մատ-

---

* Հմմտ. Սղմ. ՀԸ. 2-3 «արկին զդիակունս ծառայից քոց կեր թռչնոց երկնից, եւ զմարմինս սրբոց քոց գազանաց երկրի: Հեղին զարիւնս նոցա որպէս ջուր շուրջ զԵրուսաղէմաւ, եւ ոչ էր որ թաղէր զնոսա»

1 ¸ î[1] ù ³ çáõÃÇõÝù, î[3] ù ³ çáõÃÇõÝë
2 ² ´ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕ
3 ² ´ Ã ³ Ã ³ õ»óÇÝ
4 ¸ ÃáñùáÙ» ³ Ýë
5 ´ ã ³ ñ ³ ßáõÝã
6 ² î[1] ¹ÅñáÕáõÃ» ³ Ùμ
7 ¸ Ã ³ ùáõó» ³ Éù
8 ² ¸ î[1]î[3] ùñ ï ³ Ùμù, ´ ùñ ï Ù ³ Ùμù, î[2] ùñ ï ÝÙ ³ Ùμù
9 ´ í ï ³ ÝÏ» ³ Éù
10 ¸ ½ÏÇë ³ Ù»éë
11 ´ í ï ³ ÝÏ¿
12 ² î[1] ÇõñÙ¿
13 ² Û ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý
14 ´ ³ é Ë ³ ÛÃ» ³ É, ¸ ³ é Ï ³ ÛÃ»É] ³ éÏ ³ ÛÃ» ³ É
15 ² ëÙå ³ ï ³ Û
16 ´ î[1] μ ³ ·ñ ³ ï áõÝáÛ
17 ² μáÉáñ, î[1] Ç μáÉáñÇó
18 ² Í ³ é ³ Û
19 ´ ³ Ùë» ³ Ý (å ³ ï ÇõÇ Ýß ³ ÝÁ ãÇ ¹ñ»É)
20 ´ Ñû ï Ç
21 ² ³ Ùμ ³ ñß ï Ç, ´ î[3] ³ Ùμ ³ ñß ï ÇÝ, ¸ ³ Ùå ³ ñß ï Ç, î[1] ³ Ýμ ³ ñß ï ÇÝ, î[2] ³ Ýμ ³ ñßÇ
22 ´ í ï ³ ÝÏ» ³ É
23 ² ¸ î[1]î[3] ï ³ ·Ý ³ å» ³ É
24 î[1] å ³ ñ ï ³ õáñáõÃ» ³ Ý
25 ´ ½ ³ ½ù ³ Ý ³ ½» ³ Ýë ³ ½·
26 ´ Ñû ï Ç
27 ´ μ ³ Ý¹Çó
28 ¸ ã ³ ñ ³ ã ³ ñ
29 ² ÏûßÏá×Ù ³ Ùμ, ´ ¸ î[1-3] ÏáßÏá×Ù ³ Ùμ

նեաց զնա ի սպառումն սրոյն ծարաւոյ: 45 *Եւ առ[1] հասարակ մեք զրկեալք[2] մնացաք[3] ի խնամոց հաւատարիմ ծառային ձերոյ:* 46 *Եւ ահա այժմ մարտք ի ներքուստ եւ արհաւիրք ի վերուստ տագնապէ զմեզ. եւ խորհրդական որդիացեալն ձեր չէ ի միջի, որ խրատէրն եւ յարդարէրն[4] ի մարտս զամենայն ձեռն պատերազմողաց[5]:* 47 *Սեդեկիայ[6] ի գերութիւն վարեցաւ[ա], եւ Զաւրաբաբէլ ոչ ուրեք է[բ], որ նորոգէ զպետութիւն դղրդեալ աշխարհիս Հայոց:* 48 *Ազայէլ հրաւիրեալ է ի կոտորել զԻսրայէլ[գ], եւ պատերազմ զմեզ շուրջ պատեալ եւ[7] պաշարեալ, եւ[8] Մակաբէ խարդաւանեալ ի դահճաց չարագունից՝ ոչ զաւրէ փրկել զմեզ ի վտանգէ նեղչացս:* 49 *Անտիոքոս բռնադատէ թողուլ զքրիստոնէական աւրէնս կարգաց մերոց. եւ Մատաթէաս[9] չէ կենդանի, որ ընդդիմակռուէ ընդդէմ չարամարտ բռնաւորին:* 50 *Եւ այսպէս եկեղեցի[10] Քրիստոսի խոպանացեալ եղեւ եւ իբր[11] այրութեամբ իմն անխնամ եւ անհոգացող մնացեալ եւ լռեալ[12] ի տաւնից տարեկանաց, եւ հաւտք Քրիստոսի միանգամայն իսկ զրկեալք ի հայրենի աւժանդակէն եւ ի սեպհական[13] վերակացուէն:* 51 *Եւ եղկելիք եւ աշխարհելիք մնացեալք[14] աշխարհս արեւելեան միշտ շարժմամբ հեծէ, եւ աշխարանս ողբերգականս[15] արտասուաց բերէ զյաւէտախաղաց արկածս չարիս այսմիկ՝ հասելոյ կալելոյ զմեզ, եւ զգայութիւն դառն կտտանացս:* 52 *Զի՞նչ ապա զիմ նուաստագունի Յովհաննու[16] նեղութիւնս բերից ի[17] համար, զի ոչ իսկ համարիմ զանձն արժանի արդարոցն լինել չարչարակից, սակայն որ ըստ մեղաց իմոց սաստկացաւ ի վերայ իմ վտարանդումն եւ նեղութիւն եւ փրկութիւն ի փորձութեանցն[18], որ կամաւ զիս առաջի եդի, հարկ առնեն այսուքիկ ըստ Պաւղոսի պարծել[19] զտկարութեանն[դ], զի ժուժկալութեամբ ոմամբ[20] ընկալեալք[21] զվտանգաւորսն[22], բազում տառապանաւք տագնապեցայ ի ձեռաց որդւոցն Հագարու՝ խաւարային բանտիւ[23] եւ ընկեցիկ[24] լինելով ի գուբ տղմոյ, եւ կապեալ երկաթի շղթայիւք եւ գելանիւ եւ գանիւ եւ այլ եւս պէսպէս հնարիմացութեամբք, որ բաւական էր քաղել[25] հանել զշունչ իմ յինէն[26]:* 53 *Այլ թէպէտ եւ այր մի տառապեալ եմ ես, սակայն յոյսն մեր Քրիստոս, որ զաւրութեամբ ճանաչի եւ ո՛չ տեսլեամբ պատմի[27], ապրեցոյց զիս ի մարմնոյ աստի մահու եւ դարձոյց զգերութիւն[28] իմ եւ որք ընդ իսն են՝ որպէս*

1 ¸ > ³ é
2 î¹î³ ½ñÏ» ³ É
3 ¸ > ÙÝ ³ ó ³ ù
4 ¸ î³ Û ³ ñ¹ ³ ñ¿ñ
5 ´ å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕ ³ óÝ
6 ´î³ ë»¹»ÏÇ ³
ա Տե՛ս Դ. Թագ. ԻԵ. 7
բ Տե՛ս Ա. Եզր. Դ. 13, 33, 43-63
գ Տե՛ս Բ. Թագ. Բ. 18-32
7 ´ > »õ
8 î² > »õ (² ´ ¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)
9 î³ Ù ³ ï ³ ÃÇ ³ ë
10 ´ ¸ »Ï»Õ»óÇù
11 î¹î³ Çµñ»õ
12 ² ´ ¸ î¹î³ Éé» ³ Éù
13 î¹î³ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
14 î³ ÙÝ ³ ó» ³ É
15 î¹î³ áÕµ»ñ· ³ Ï ³ Ý
16 ² ½Ûá í ³ Ýáõ, ´ ½ÛûÑ ³ ÝÝáõ, ¸ ½Ûá í ³ ÝÝáõ
17 î¹ µ»ñÇóÇ] µ»ñÇó Ç
18 ² ÷áñÓáõÃ» ³ Ýóë
19 ² å ³ ñÍÇÉ
դ Բ. Կորնթ. ԺԲ. 9 «զաւրութիւն իմ ի տկարութեան կատարի»
20 ² ´ ÅáõÅÏ ³ ÉáõÃ» ³ Ùµù
21 ² ´ ¸ î¹⁻² áÙ ³ Ýù, î³ áÙ ³ Ùµ. î³ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÇÝ ³ Ïù áõÝ¿ÇÝª áÙ ³ Ýù. ÜËÝ.277.ëñµ·.ª áÙ ³ Ùµ
22 ´î³ ÁÝÏ ³ É» ³ É ½í ï ³ ÝÏ ³ õáñëÝ (î³ ½í ï ³ Ý· ³ õáñëÝ)
23 ² ¸ > Ë ³ õ ³ ñ ³ ÛÇÝ µ ³ Ý ï Çõ
24 ² ÁÝÏ»óÇù
25 ´ ù ³ ñá½»É] ù ³ Õ»É
26 ² ~ ÛÇÝ¿Ý ½ßáõÝã ÇÙ
27 ´ å ³ ñÍÇ] å ³ ïÙÇ
28 ¸ î¹ ½·»ñáõÃÇõÝë

զուղխս[1] ի Հարաւոյ[ա]. եւ արտաքս կորզեալ եհան ի ժանեաց[2] վիշապին, եւ ըստ[3] Եղիայի փախստեայ եղէ ի Սարեփթայ[4] Սիդոնեան[5][բ] ի մարգարէազրաւն[6] Յեզաբէլէ[գ]. եւ ըստ[7] Պաւղոսի վանդակաւ կախեցայ ընդ պատուար պարսպին Դամասկեայ եւ փախեայ յազգապետէ Արետացւոյն[8][դ]: 54 Եւ կրեալ զայս[9] ամենայն ըստ արժանի իմում, եւ ըստ տէրունեանն[10] հրամանի[11] հալածեալ ի[12] քաղաքէ ի քաղաք[ե], ահա[13] հասեալ կամ առ դրունս[14] հզաւրագունից եւ ի[15] վեհագունից ինքնակալ թագաւորացդ՝ ի հեռաստանէ աստի խնդրել ողորմութիւն[16] ի բարեպաշտիկ եւ ի ներողամիտ խնամածութենէդ ձերմէ, ո՛չ միայն ինձ, այլ եւ բոլոր Ասքանազեանս[17] գրոհի. շահել ձեզ զորդիս սպանելոց ծառայիցն ձերոց[18], որք առ հասարակ արբաք զբաժակն[19] բարկութեան ի հարաւային բռնութենէն[20], արբաք եւ քամեցաք զմրուր սրտմտութեան եւ զբաժակ խռովութեան ի թշուառացուցչացն մերոց: 55 Եւ աղաչեմ զսոյն, զի իմաստութեամբ եւ բարութեամբ[21] շնչոյ ձերոյ համբարձջիք[22] զձեռս ձեր ի վերայ ամբարտաւանութեան թշնամւոյն մինչեւ իսպառ եւ փրկեսջիք զվիճակ ժառանգութեան ձերոյ եւ լցուցանիջիք սփիւռ[23] ծախիւք զտաճար մեծ վայելչութեան Աստուծոյ բարձրելոյ, որ գերեալ[24] եւ կապուտ կողոպուտ մնաց յապստամբաց[25] աստի: 56 Եւ հալածեալ զգազանս չարաչարս եւ զգայլս յափշտակողս[26] եւ զհեթանոսս[27] ապստամբս եւ զբարբարոսս վայրենիս, նուաճեսջիք զկողմանս զայսոսիկ, զոր ստացայք ի սկզբանէ ի ձեռն քաջցր[28] աւրինաց ձերոց, որ լի է ողորմութեամբ: 57 Եւ թաւթափեսջիք[29] զմեզ ի հողոյ աստի. յոր[30] եւ մածան[31] մէջք մեր, եւ լուծէք զլուծ ի պարանոցէ մերմէ, որ ի ձեռն բռնակալիս այսմիկ ծանրացաւ մինչեւ ի մահ, եւ սրբեսջիք զայս աշխարհ եւ զքաղաք, որ ի հակառակութիւն եւ ի նախանձ արկաւ ի պղծոց եւ ի կորուսելոց եւ ի չարաչար իշխանաց ատելեաց Աստուծոյ, եւ ըստ մարգարէականին ժառանգեսջիք զերանութիւնսն, հատուցանելով դստերն բաբելացւոց[32] թշուառականին, զորս[33] եւ նա մեզն[34] հատոյց[զ]: 58 Վասն զի եւ ըստ սմին իսկ պատճառի ընտրեաց իւր Աստուած զան-

---

1 ² ´ ½áõËë
ա Սղմ. ՃԻԸ. 4
2 ¸ î¹ Å ³ ÝÇó
3 ² ´ ¸ î² ÁÝ¹, î¹î³ Áë ï , ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áë ï
4 ² ë ³ ñ»µÃ ³ Û, ´ î³ ë ³ ñ» ÷ Ã ³
5 ² ´ ëÇ¹áÝ» ³ Ý: ¸ î¹⁻³ ëÇ¹ûÝ» ³ Ý
բ Տե՛ս Գ. Թագ. ԺԷ. 8-10, հմմտ. Ղկ. Դ. 26
6 î¹ Ù ³ ñ· ³ ñ¿ ³ ½ñ ³ õ
գ Տե՛ս Գ. Թագ. ԺԸ. 4-13
7 ² ´ ¸ î² ÁÝ¹, î¹î³ Áë ï , ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áë ï] ÁÝ¹
8 ÜËÝ.350.ëñµ·.ª ³ ñ» ï ³ Û (ëË ³ É Ù ³ ï »Ý ³ ·ñÇÝ)
դ Տե՛ս Գործք, Թ. 25, հմմտ. Բ. Կորնթ. ԺԱ. 32
9 î¹ ½ ³ ÛÝ] ½ ³ Ûë
10 ² î¹î³ ï ¿ñáõÝ» ³ Ý, ´ ï »ñáõÝ» ³ Ý
11 ² ´ î¹î³ Ññ ³ Ù ³ ÝÇÝ
12 î³ > Ç
ե Մտթ. Ժ. 23 «Եւ յորժամ հալածիցեն զձեզ ի քաղաքիս յայսմիկ` փախիջիք յայլ»
13 ² ´ î¹î³ > ³ Ñ ³
14 ² ´ ¸ î³ ¹ áõñë
15 î³ > Ç
16 ² î¹î³ ½áÕáñÙáõÃÇõÝ
17 ² ¸ ³ ½ù ³ Ý ³ ½» ³ Ýë
18 ´ ó»ñáó
19 ´ ½µ ³ Å ³ Ï
20 î³ µéÝáõÃ»Ý¿
21 î¹î³ µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
22 ² Ñ ³ Ùµ ³ ñÓÇù
23 ´ ë ÷ Çé
24 ´ ·Áñ-» ³ É
25 î¹î³ Û ³ å ë ï ³ Ùµ ³ óÝ
26 ´ î¹ Û ³ ÷ ß ï ³ ÏûÕë
27 ´ Ñ»Ã ³ Ýáëë
28 ´ ù ³ ÕÓñ
29 ´ ÃûÃ ³ µ»ëçÇù
30 ´ Ûáñáõ Ù
31 ¸ Ù ³ Í» ³ Ý
32 ² ¸ î¹î³ µ ³ µ»É ³ óõáó, ´ î² µ ³ µÇÉ ³ óõáó
33 ´ ½áñ
34 ´ Ù»½
զ Սղմ. ՃԼԶ. 8 «Դուստր Բաբելացւոց թշուառական, երանի որ հատոյց զհատուցումն քո, զոր դու մեզ հատուցեր»

ձինս բարեյաղթ Թագաւորացդ, զի որք սիրենն զԱստուած[1] ի ձեռն բարերարութեան կամաց ձերոց[2] խաղաղութիւն տացի նոցա, եւ խաղաղաւէտ կենդանութեամբ զպարտական ծառայութիւնն[3] հատուսցեն ինքնակալացդ, եւ խաղաղութեամբ ժամանեսցեն առ Աստուած: 59 Եւ այսոքիկ վասն հասարակ[4] բանաւոր հաւտի հաւատացելոյ ինձ ի Տեառնէ մաղթանք աղերսանաց առաջի ձեր եղաւ, իսկ անձին առանձին այս ինչ է, զոր առ քրիստոսապսակեալ[5] եւ բարեյաղթ Թագաւորսդ ունիմ ասել. նեղութիւն եւ անձկութիւն, եւ[6] հալածանք եւ չարչարանք, եւ սով եւ սուր, եւ գերութիւն եւ հարաւային բռնութեամբն[7] տանջեալ տագնապեաց զծերութիւնս[8] իմ: 60 Արդ, ի գետս Բաբելացւոց[9] նստեալ տոչորիմ բազում արտասուաւք, յորժամ յիշեմ զգերութիւն Սիոնի[10*], եւ ի խնամս ողորմած եւ ինքնակալ կայսերդ ապաստանեալ, հասեալ կամ առ ոտս ձեր, հայցեմ ոչ զոր ոչ[11] ելեալ[12] նախ քան զայս բնակութիւն եւ կայանք աթոռակալացն սրբոց, որ[13] յառաջ քան զիսն էին, այլ զոր ի սկզբան[14] հաւատոյս ի հովանի թեւոց ի նախնեաց ձերոց ունէին զբնակութիւնս եւ յապահովացեալք[15] ի զաւրութենէ տէրութեան[16] սուրբ խաչիդ եւ ի նախախնամող[17] ողորմութենէ անյաղթ Թագաւորացդ[18] արածէին անվեհեր փութով զհաւատացեալ հաւտն յիւրաքանչիւրումն ժամանակի, անզբաղապէս սրտիւ եւ աներկեւանն[19] հաւատով, զոր եւ ես ինքն զնոյն հայցեմ՝ բարեխաւս ունելով զկենսատու խաչդ փրկական: 61 Մի՛ զրկեր զիս եւ որ[20] ընդ իսս են յերկրպագութենէ աստուածընկալ նշանիդ եւ հանդիպման աստուածակարգ Թագաւորացդ: 62 Եւ անձուկ յոյժ ունիմ ի բազում[21] ամաց գալ առ ձեզ, թէպէտ եւ արգելայ[22] մինչեւ ցայժմ: 63 Այլեւ զկայանս[23] հագստեան կենաց խաղաղականաց ընձեռել իմոցս ըստ աւգոստական պերճ եւ պանծալի հզաւր Թագաւորութեանդ, զի թերեւս յիմայելականաց[24] աստի արտաքս[25] զերծեալ եւ ի հովանի թեւոց ձերոց ամրացեալ եւ առկայացեալ, արածեսցուք որ ի մեզ հաւտս[26] է Աստուծոյ. եւ առ հասարակ մշտնջենաւոր աղաւթս մատուսցուք առ Աստուած վասն խաղաղութեան եւ ապահովութեան[27] եւ բարեհաստատութեան[28] ինքնակալ եւ տիեզերաքարոզ[29] Թագաւորացդ: 64 Եւ աւգնականութեամբ ձերով մեծաւ եւ փառաւք եւ շնորհաւք պատրաստեսցուք զՀայաստանեայցս[30] ժողովուրդ, կազմեալ նախ Տեառն եւ ապա ձեզ կամաւքն Աստուծոյ: 65 Վասն զի այս

---

1 ² ¸ > ½³ÝÓÇÝë µ³ñ»Ï³ÕÃ Ã³·³õáñ³ó¹, ½Ç áñù ëÇñ»ÝÝ ½³ë ï áõ³Í
2 ² ¸ î¹ Çõñáó] Ó»ñáó
3 ²´ ¸ î¹î³ Í³é³ÛáõÃÇõÝÝ, î² Í³é³ÛáõÃÇõÝ
4 î¹ Áëï Ñ³ë³ñ³Ï³óë] í³ëÝ Ñ³ë³ñ³Ï: ²î³ Ñ³-ë³ñ³Ï³óë
5 î³ùñÇë ï áë³ å ë³ Ï
6 î¹î³ > »õ
7 ² ¸ î¹î³ µéÝáõÃ»³ÙµÝ, ´ µéÝáõÃÇõÝÝ, î² µéÝáõÃÇõÝ
8 ² ½·»ñáõÃÇõÝ, ´ ½Í»ñáõÃÇõÝ
9 ²î³ µ³µ»É³óõáó, ´î¹⁻² µ³µÇÉ³óõáó
10 ²´ ëÇáÝÇ, ¸ î¹⁻³ ëÇûÝÇ
* Սղմ. ԺԼԶ. 1 «Ի գետս բաբելացւոց, անդ նստէաք եւ լայաք յորժամ յիշէաք մեք զՍիոն»
11 ´ áã ¿
12 ² ¸ î¹î³2 »É»³É, î³1 »Õ»³É, î² É»³É
13 ²´ áñù
14 ´ ëÏ ëµ³ÝÝ
15 î¹î³1 ³ å³ Ñáí³Ý³ó»³Éù
16 ´î³ ï»ñáõÝ»³Ý] ï¿ñáõÃ»³Ý
17 ²î¹î³ Ý³Ë³ËÝ³ÙûÕ
18 ¸ Ã³·³õáñ³ó
19 î³ ³Ý»ñÏ»õ³Ý
20 ² áñù
21 ´ µ³½Ù³ó
22 ´ ³ñ·»É»³É
23 ² ¸ ½Ï³Û»³Ýë
24 ¸ ÛÇëÙ³Û»É³Ï³Ý³ó, ²´î¹⁻³ ÛÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý³ó
25 ² Û³ñï ³ùë
26 ¸ î¹ Ñûï ¹
27 î¹î³ ³å³ÑáíáõÃ»³Ý, ²´¸ î² Û³å³ÑáíáõÃ»³Ý
28 ´ µ³ñ»Ñ³ëï ³ïáõÃ»³Ý
29 ´ ïÇ»½»ñ³ù³ñá½
30 ´ ¸ î¹î³ ½Ñ³Û³ëï ³Ý»³Ûëë

ինչ յայտնի է[1] առաջի փառաց աթոռոց ձերոց, զի եթէ նուազ հովիւս հաւտից բնակիցիմ[2] ընդ հովանեաւ զաւրափառ սուրբ[3] նշանիդ եւ ընդ խնամակալութեամբ ինքնակալ թագաւորացդ, ո՞րչափ եւս առաւել հաւտս այս[4] եւ ժառանգութիւն Քրիստոսի զհետ չաւղաց իմոց հետեւին, եւ հորդան տան ընդ խաչին արաւտի այդմ տիեզերական ոչխարացդ[5] բանականաց ելանել[6], եւ առ հասարակ հետազաւտել ընդ Հռովմայեցւոցդ[7] իշխանութեամբ՝ որպէս Իտալիա[8] եւ ամենայն Ասիայ[9]: 66 Իսկ որք ոչ գայցեն եւ արտաքս ի գաւթէ հաւտի[10] Տեառն ելանիցեն, այնպիսիքն կրեսցեն դատաստանս[11] ի մէնջ[12]` ո ոք եւ իցէ. եւ ես անպարտ եւ արտաքոյ[13] մեղադրութեան մնացից[14]:

67 Եւ արդ, երկնաբերձ եւ լուսաշաւիղ ճառագայթաւէտ սուրբ նշանդ, որ արեգակնապէս ըստ[15] երկնայնոցն ի մէջ տիեզերական եւ փառաւոր քաղաքիդ այդորիկ[16] բնակեալ է, զբնակութիւն պալատան[17] ձերոյ[18] փրկեսցէ յամենայն կորստենէ[19] ապականացու հնարիցն[20] չարի, զի ո՛չ մրրիկ ինչ ծովանման վերասցի ի ձեռն ծփական ալեաց աւտար հինից, եւ ո՛չ ուժգին հողմն[21] ինչ անաւրէն արձակեսցի[22] եւ ածիցէ[23] ձմեռն ապականութեան, եւ ո՛չ կոհակք լեռնանմանք եւ ոստխք գովելեացդ[24] կարասցեն երկիւղիւ չարժմանց լուծանել կամ դրժել[25] զարքայդ քրիստոսաւանդ, որ ի ծագաց մինչեւ ի ծագս տիեզերաց բարձրացեալ[26] եւ փառաւորեալ է անունդ ձեր. այլ մեծապէս խնդասջիք եւ ուրախ եղիջիք ի գեղեցիկ հանգստեան ձերում լրութեամբ խաղաղութեան[27] եւ ցնծասջիք ի փրկութեան ձերում՝ մի՛ եւս սասանել յողորմութենէ բարձրելոյն. եւ ժամանեսջիք յաւրհնութիւն քաղցրութեան նորա, որ պսակեացն զձեզ հրաշալի փայլուն պսակաւ ի քարէ պատուականէ, եւ բարձրասցի արդարութիւն ձեր ի զաւրութեանն[28] Քրիստոսի. եւ մեք փառաւորապէս աւրհնեսցուք զանունն քո՝ ինքնակալ եւ բարեյաղթ բարեացապարտ թագաւոր, աւգոստոս Կոստանդիանոս[29]` կայսր Հռովմայեցւոց[30]»:

ԾԵ.[31] 1 Իսկ իբրեւ ընթերցեալ եղեւ այս թուղթ առաջի կայսեր, եւ ի միտ էառ[32] տակաւին, որ դեռեւս[33] շուրջ զմեաւք էին զեղեալ հարաւային չար արկածք եւ զդղրդումն եւ զկործանումն մեր, եւ դարձեալ զելս կենաց բարեացապարտ

1 ¸ î[1]î[3] ~ Û ³ Û ï ÝÇ ¿ ³ Ûë ÇÝã
2 î[3] µÝ ³ ÏÇó»Ù
3 î[1] > ëáõñµ
4 ² ¸ ³ Ûë, ´ > ³ Ûë, î[1-3] ³ ë ï áõÍáÛ] ³ Ûë
5 ´ ³ ßË ³ ñ ³ ó¹] áãË ³ ñ ³ ó¹
6 ´ î[3]1 ÁÝ¹ »É ³ Ý»É
7 ² ÑéáÙ ³ Û»óõáó¹, ´ ¸ ÑéûÙ ³ Û»óõáó¹, î[1] ÑéûÙ ³ -Û»óáÛó
8 ² î[1] ÛÇ ï ³ ÉÇ ³ Û, ´ Ç ï ³ ÉÇ ³ , ¸ ÛÇ ï ³ ÕÇ ³ Û, î[2-3] Ç ï ³ -ÉÇ ³ Û, î[3] áÙ ³ Ýùª ÛÇ ï ³ ÉÇ ³
9 ² ´ î[3] ³ ëÇ ³
10 ¸ î[1]î[3] Ñû ï ¿
11 î[1]î[3] ½¹ ³ ï ³ ë ï ³ Ýë, ´ > ¹ ³ ï ³ ë ï ³ Ýë
12 î[1]î[3] Ù¿Ýç, ² ´ ¸ î[2]î[3]1 Ó¿Ýç
13 ² î[1] ³ ñ ï ³ ùë. ÜËÝ.129. ëË ³ É ¿ª ³ ñ ï ³ ùë
14 ÜËÝ.129.ëñµ.ª ·Ý ³ óÇó] ÙÝ ³ óÇó
15 ² ´ ¸ î[1-3] ÁÝ¹, ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áë ï] ÁÝ¹
16 î[1]î[3] ³ Û¹ñ] ³ Û¹áñÇÏ
17 ² ´ ¸ å ³ Õ ³ ï ³ Ý
18 î[1] Ó»ñáó
19 î[3]2 ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ïáñë ï » ³ Ý, î[3]1 Û ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ïáñë ï » ³ Ý: î[1] Ïáñë ï » ³ Ý
20 î[1]î[3] ÑÝ ³ ñÇó

21 ² ´ ÑáÕÙ
22 ´ Û ³ ñÍ ³ Ï»ëóÇ, ¸ Û ³ ñÓ ³ ÏÇóÇ, î[1]î[3] ³ ñÓ ³ ÏÇóÇ
23 ´ ³ Í¿
24 î[1]î[3] ·áí»É» ³ ó
25 ² ¹Åñ»É
26 ´ µ ³ ñÓñ ³ ½» ³ É
27 ² ´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ùµ
28 ´ ½ûñáõÃ» ³ Ý
29 ¸ î[1]î[3] Ïáë ï ³ Ý¹Ýáë
30 ² ÑéûÙ ³ Û»óõáó, ¸ ÑéáÙ ³ Û»óõáó
31 ´ ·É. .Í»., î[3] Յաղագս գնալոյ Աշոտոյ արքային առ կայսրն, եւ նուաճութեան Յունաց ...
32 ² ´ ³ é
33 î[1] Ã»ñ»õë] ¹»é»õë

եւ երջանիկ արքային Սմբատայ[1], զոր մարտիրոսական[2] հանդիսի վիճակացն[3] համարէին լինել վերընկալուչ, ապա վաղվաղակի առաքէ ի խնդիր ինձ եւ թագաւորելոյն[4] Աշոտոյ[5] արքայորդւոյն զոմն Թէոդորոս Վասլիկոս, բազմահարկի[6] պատուասիրութեամբ եւ ընտանեբար սիրոյ հարազատութեամբ, ընդ ուշի եւս կապեալ զսէր կատարման հաւր իւրոյ Բասլի, որ ընդ հաւր նորա Սմբատայ[7] էր. եւ փութացուցեալ[8] երթալ ի միասին, տեսանել եւ տնաւրինել զհասարակացն աւգուտս[9]: 2 Եւ վասն զի արքայորդին Աշոտ էր յամուրս տէրութեան իւրոյ դարեալ դադարեալ, իսկ ես ի Տարաւն գաւառի զետեղէի[10], վասն այնորիկ նախ առ իս չուեաց եկն Վասլիկոսն[11]: 3 Իսկ իմ ապա զհրաւիրումն երթալոյ նմա յանձն առեալ, առ արքայորդին[12] Աշոտ յինէն յուղարկեցաւ[13]: 4 Որոյ երթեալ եւ զկայսերական հրամանն առաջի ընծայեալ, յաւժարական կամաւք կազդուրեալ Աշոտոյ[14], չուէ գնայ վաղվաղակի զճանապարհայն: 5 Եւ բազում հիւրամեծասիրութիւնս եւ արքայական պատիւս յիջաւանս այնր[15] պողոտայի գտեալ, երթայ ապա ի հանդիպումն մեծի կայսերն: 6 Եւ անդ առ ի նմանէն մեծավայելուչ գահիւ պատուի առաւել[16] քան զամենայն գահերէցս[17], ընկալեալ զփառաց փարթամութիւն, ո՛չ իբրեւ զայլս ոմանս պատուաւորս[18], այլ իբրեւ զթագաւորազուն բողբոջ, գրեթէ[19] ընդ իւրով իսկ կայսր զնա հարթայարմար ցուցանէր եւ թագաւորական հրահանգաց հանդիսիւ ճոխացուցանէր: 7 Ապա միանգամայն իսկ եւ ուստր զնա մարտիրոսի[20] եւ որդի սիրելի կայսր իւր անուանէր, եւ զարդարէր զնա ծիրանազգեաց[21] փառաւք եւ երեւելի ոսկեհուռն[22] հանդերձիւք եւ ոսկետուռն[23] վառիւք, եւ կամար ականակապ[24] ընդ մէջ ածէր[25] ո՛չ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ նմա[26] զայս արարեալ, եւ երիվարս սրավարս եւ ահապարանոցս[27], գեղեցիկ զինուք եւ զարդուք, առաջի կացուցանէին, եւ այլ[28] եւս բազում ըմպակս եւ սպաս[29] եւ բազում կազմուածս ոսկեղէն եւ արծաթեղէն նմա պատրաստէին: 8 Այլ եւ իւրոցն եւս նախարարաց[30] զկնի տարելոցն ո՛չ սակաւ պատիւս[31] պերճութեան տային, եւ բազում հռոգս[32] եւ առատաձեռն ռոճիկս նոցա յարդարեալ կազմէին՝ մինչեւ[33] ի դարձ[34] նորա այսրէն:

9 Իսկ իմ չուեալ գնացի ի գաւառն Դերջան[35]. եւ ամսաւրեայ աւուրս ինչ ի նմա զետեղեալ, թէպէտ եւստէպ ստէպ

1 ² ëÙå ³ ï ³Û
2 ¸ Ù ³ ñ ï Çõñáë ³ Ï ³ Ý
3 ² ÑÇ× ³ Ï ³ óÝ, ¸ íÇß ³ Ï ³ óÝ
4 ² Ã ³ · ³ õáñ» ³ ÉÝ
5 ´ ³ ßá ï ³ Û
6 ¸ µ ³ ½Ù ³ Ñ ³ ñ ÏÇõ
7 ² ëÙå ³ ï ³ Û
8 ´ ÷ áõÃ ³ ó» ³ É
9 ´ ½Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ³ óë û· áõ ï
10 î3 ½» ï »Õ¿ñ (íñå Ï)
11 ² î1î2 í ³ ëÉÇÏáëÝ, ´ í ³ ëÇÉÇÏáëÝ, ¸ î3 í ³ ëÉÇÏáë
12 ¸ ³ ñù ³ áñ ¹ ÇÝ
13 ² áõÕ ³ ñÏ»ó ³ õ
14 ´ ³ ßá ï ³ Û
15 ¸ ³ ÛñÝ] ³ ÛÝñ
16 ² ´ ¸ å ³ ï õÇ (´ ¸ å ³ ï áõÇ) ³ é ³ õ»É, î1-3 å ³ ï Çõ ³ é» ³ É
17 ² ¸ · ³ Ñ¿ñ¿óë
18 ² å ³ ï õ ³ õáñë
19 ´ î1 ·ñ¿Ã¿
20 ² ¸ Ù ³ ñ ï Çõñáë Ç
21 ² ÍÇñ ³ Ý¿½·» ³ ó
22 ² ´ áëÏ¿Ñáõé
23 ² áëÏ¿ ï ï áõÝ
24 î1î3 Ï ³ Ù ³ ñ ³ Ï ³ å] Ï ³ Ù ³ ñ ³ Ï ³ Ý ³ Ï ³ å
25 ² ³ Í» ³ É
26 ² ´ ¸ ÝÙ ³, î1-3 Ýáù ³
27 ² ´ ¸ ³ Ñ ³ å ³ ñ ³ Ýáóë, î1-3 »ÑÇå ³ ñ ³ Ýáóë
28 î1 ³ ÛÉù
29 ² ´ î3 ëå ³ ëë
30 ² ´ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ óÝ
31 ² ´ ¸ å ³ ï Çõë, î1-3 å ³ ï Çõ
32 ´ ¸ î1 Ñéáùë
33 ´ ÙÇÝã
34 ² ´ ¹ ³ ñÓÝ
35 ² ´ ¸ î3 ¹»ñç ³ Ý, î1-2 ¹»ñ× ³ Ý

Հրաւիրակն[1] *կոչէր սիրալիր կամաւք երթալ ի պալատն*[2] *առ կայսր*[3]*, սակայն ես ոչ կամեցայ, զմտաւ ածեալ թէ գուցէ գոցի ոք եւ ընդ ակամբ հայեսցի զանդ երթալն իմ՝ ի քաղկեդոնիտսն*[4] *յարակցել ինձ համարեալ:* 10 *Եւ ապա այսպէս ոչ կամեցայ գնալ ի*[5] *գայթակղութիւն*[6] *մտաց տկարաց:* 11 *Ապա ըստ ըղձակերտ իմոյս կամաց չոգայ*[7] *յայրն սուրբ, յորում եւ նախ իսկ սուրբ կինն Մանի եւ ապա զկնի երիցս երանեալ Լուսաւորիչն*[8] *մեր*[9] *է*[10] *ի նմա բնակեալ:* 12 *Ուր եւ տկար մարմնովն զանմարմնոցն բերեալ յինքեան զվարս*[11]*, յաղթեցին բռնութեան կարեաց, եւ անդր*[12] *քան զհրամանն զհանդէս առաքինութեանն*[13] *լցին սրբափայլ կրաւնիւք կենսականաւք*[14]*. եւ անհամեմատ երանութեանցն արժանացեալք*[15]*, փառաց պարծանաւք պսակեցան ի Քրիստոսէ:* 13 *Տեսի եւ անդ փոքր ինչ փորուած*[16] *այրի ի ծործորս քարանձաւի միոյ, դժուարամուտ դրամբք եւ անհամբոյր առ ի բնակել սակս քարաժեռ խոժոռութեանն*[17]*, յորում եւ տէրունեան*[18] *սեղան*[19] *ի նմա կանգնեալ միշտ Քրիստոսի բնակելոցն ի նմա նուիրականաց*[20] *պատարագաց:* 14 *Զկնի ապա ահիւ սրտի չոգայ*[21] *կացի ընդ քարաժեռ վիմին, յորում եւ լուսաւորութեանս*[22] *մերոյ աւիթն երկաւրեայ ի նմա առկացեալ սպասէր կատարման սրբոյն Մանեայ. եւ անդ ապա*[23] *ամենազաւր տէրութեանն Քրիստոսի երկրպագեալ, չոգայ ի բարեհամ աղբերիկն*[24]*, յորմէ զովացեալ սուրբքն լինէին ի տապոյ քրտնահար երկոցն եւ հոգեւոր մշակութեանցն, որ եւ արաստոյ*[25] *վիմաւք պարփակեալ շուրջանակի եւ դրամբք պատուեալ*[26]*:* 15 *Եւ յորոյ տեղւոյ*[27] *մատռուակեալն*[28] *իսկ էր յարբուցումն իւր սուրբ եւ անբիծ*[29] *ձեռն*[30] *Գրիգորի, ի նմին տեղւոյ եւ ես թշուառականս ափոց*[31] *կամաւք իմովք*[32] *արժանի գտայ ճաշակել ջուր յաղբերէ փրկութեան նորոգողին զմեզ, զորոյ եւ զաթոռն իսկ ընկալայ՝ երանի՛ թէ եւ զաւրինակն:* 16 *Առի հող աւրհնութեան եւ ի փլուզեալ դարակէն, յորում պատուական զանձն հոգեւոր ի հովուաց*[33] *էր ծածկեալ. յորոյ վերայ*[34] *շինեալ էր եկեղեցի նախ քան զայս՝ իմով հրամանաւ*[35]*, ի մահարձանաց ինչ կրով ձուլածոյ:* 17 *Տեսի անդ ի ծործորս եւ յամուրս քարանձաւաց*[36] *բնակեալ արս կուսակրաւնս, խարազանազգեացս*[37]*, գետնախշտիս, բոկագնացս*[38]*, խոշորաճաշակս, մշտամռունչ*

1 ´ Ññ ³ õÇñ ³ Ï ³ Ý
2 ² ¸ å ³ Õ ³ ïÝ
3 ´ Ï ³ Ûëñ Ý
4 î^{1} Ç ù ³ ÕÏ»¹áÝÇ ï áÝ
5 ² > Ç
6 ´ Ï ³ ÛÃ ³ ÏÕáõÃÇõÝ
7 ² ´ ãáù ³ Û
8 ´ ¸ î^{1}î^{3} Éáõë ³ õáñãÇÝ
9 î^{1}î^{3} Ù»ñáÛ
10 ¸ ¿ñ] ¿, î^{1}î^{3} > ¿
11 ´ ÛÇÝù» ³ Ýë í ³ ñë, ¸ î^{1}î^{3} ÇÝù» ³ Ý ½í ³ ñë
12 ¸ ³ Ý ï ñ
13 ´ î^{1} ³ é ³ ùÇÝáõÃ» ³ Ý
14 ² Ï»Ý¹ ³ Ï ³ Ýûù, ´ Ï»Ý¹ ³ Ï ³ Ýûù
15 ² ´ ³ ñÅ ³ Ý ³ ó» ³ É
16 ² ÷áñõ ³ Í
17 ² ´ ¸ ËáÅáéáõÃ» ³ ÝÝ, î$^{1-3}$ ËáßáñáõÃ» ³ ÝÝ
18 ´ ï »ñáõÝ» ³ Ý
19 ² ´ ¸ ë»Õ ³ ÝÝ
20 ´ ÝáõÇñ ³ Ï ³ ó

21 ´ ãáù ³ Û
22 ² ´ Éáõë ³ õáñáõÃ» ³ Ý
23 ¸ î$^{1-3}$ > ³ å ³ (² ´ª áõÝ»Ý)
24 ¸ ³ Õµ»õñÇÏÝ
25 ² ´ ¸ î$^{1-3}$ »ñ ³ ë ï áÛ, ÜËÝ.9 ëñµ. ³ ñ ³ ë ï áÛ
26 î^{3} å ³ ï » ³ É, î^{3}2 å ³ ï áõ» ³ É, î^{3}1 Éë-áõÙ ÷ ³ Ï» ³ É, ÜËÝ.253-4.ëñµ·.ª å ³ ï » ³ É
27 ² ï »ÕáÛ
28 î^{1}Ù ³ ï éáõ ³ Ï» ³ É
29 ¸ î^{3} ³ ÙµÇÍ
30 ² ° Ó»éùÝ
31 î^{3} ³ Ûë å¿ëª 4 ûñÝÏ. î^{3}1 ³ ÷Çó
32 ´ ÇÙá í
33 ´ Ñá í áõ ³ óÝ
34 î^{1} áñáÛ í »ñ ³ Û
35 ¸ Ññ ³ Ù ³ Ýá í
36 ² ù ³ ñ ³ ÝÓ ³ õ ³ óÝ
37 ² ´ ¸ Ë ³ ñ ³ ½ ³ Ý ³ ½·» ³ ó
38 ² ¸ î^{3} µáÏ ³ ·Ý ³ óë, ´ µáÏ ³ ·Ý ³ óÝ, î$^{1-2}$ µáÏ ³ ·Ý ³ ó

յաղաւթս եւ յաղերսալի պաղատանս՝ ա-շակերտք արդար վաստակոց եւ ծնունդք առաքինութեան: 18 *Եւ սոքա ոչ թերեւս միախուռն[1] ի միասին բնակեալք, այլ ցան եւ ցիր՝ առ ստորոտով լերինն կալեալ կա-յանս[2], որք եւ բազմաշխատ քրտամբք եր-կոց իւրաքանչիւր ոք զհարկաւոր պէտս մարմնոցն[3] վճարէին:* 19 *Եւ իմ ապա այս-պէս ի նոցանէն աւրհնեալ, չոգայ ի գիւղն[4] Թորդան՝ ի տեղի զբաւսանաց պարտիզկանն սրբոյն Գրիգորի, յորում գանձք իմաստութեան եւ անմահութեան ծածկեալ կան, այսինքն[5]՝ կենդանի ոսկերք սրբոցն[6], որք անցին[7] ընդ կարգս աշխար-հիս ամենայն ճշմարտութեամբ[8] եւ յան-մատոյց լուսոյն փայլեցին իբրեւ զարե-գակն, եւ հրով Հոգւոյն վառեալք[9] ջահա-զարդեցան ղամբարափայլ[10] անշէջ լուսով ի փառս Աստուծոյ:* 20 *Եւ անդ երեկաւթս արարեալ եւ երկրպագութիւն[11] տէրու-նեան[12] հատուցեալ, հատի նշխար ի ծառոյ անտի հացւոյ, զոր սրբոյ Լուսաւորչին էր տնկեալ իւրովք ձեռաւքն[13]:* 21 *Եւ ապա ընդ կրունկն անդրէն ի լեռանակողմն[14] ի մենաստանսն դարձեալ եւ ամիսս իբրեւ ինն[15] ընդ նոսին աղաւթակցեալ, հրապու-րեցայ ի չողոմարար չոգմոգեալ բանից մերոց թագաւորացն, եւ դաւաճանեալ ի խոստմանց նոցա[16] բարեաց որ ըստ Աս-տուծոյ, դարձայ յերկիրս[17] Հայոց:* 22 *Ոչ ինձ[18] ապա ըստ խոստմանն[19] հատուցումն ինչ ի նոցանէն տեսեալ, այլ նանրացեալ խորհրդովք[20] եւ խաւարազգած մտաւք խոտորեցան զկնի ապիրատութեան[21], եւ դղրդեալ սասանեցաւ ողորմելի աշխարհս մեր ի մերոց աստի:* 23 *Եւ ես կրկին կա-րաւտէի[22] տարաբնակ լինել ի բնակութենէ աստի, եւ առ նոյն սուրբ այրի[23] բնակիլ[24], թէ մահ տեղի տայ կատարել. այլ այս՝ երբ Տէր կամեսցի:*

24 *Բայց մինչդեռ քարբն դառնաշունչ ի Դվին[25] քաղաքի որջացեալ կայր եւ համա-կէր[26] միշտ ի չար խորհուրդս՝ խածանել[27] չար թունաւք[28] իւրովք զթագաւորն Գա-գիկ, կամ թէ համագունդ իսկ[29] զամենայն նախարարսն ընդ նմա, եւ արկանել սպառ սպուռ յեղծումն եւ յապականութիւն. այլ նա յուսացեալ[30] ի Տէր, ո՛չ սակաւ ինչ ձայն ամբոխի[31] աղխատրոյզս[32] չփոթից[33] ի վե-րայ նորա ածեալ բրդեալ[34] հեղոյր կուսա-կալաց եւ գործակալաց նոցա[35] եւ զաւրաց եւ զաւրապետաց՝ ըստ այնմ[36] մարզէ Հե-րայ եւ Զարեւանդայ, եւ Մարանդայ[37] եւ*

---

1 î¹ ÙÇ³Ë³é, î³3 ÙÇ³Ë³éÝ
2 ²¸ Ï³Û»³Ýë
3 î¹î³Ù³ñÙÝáó
4 ² ·»ÕÝ, ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
5 î¹î³ ³ë ï áõÍáÛ] ³ÛëÇÝùÝ
6 î¹î³ ëñµáÛÝ
7 ´ áñ ³ÝóÇÝ
8 ²¸ ×ß ï áõÃ»³Ùµ
9 ²´ í ³é»³É
10 ´î¹î³ Õ³Ùå ³ñ³÷³ÛÉ
11 î¹ »ñÏñå ³·áõÃ»³Ý
12 ´ ï¿ñáõÝ»³Ý ùñÇë ï áëÇ, ¸ ï¿ñáõÃ»³ÝÝ
13 ¸ Ó»éá íùÝ
14 ²´ É»³éÝ³ÏáÕÙ
15 ¸ .Ã.
16 ²´ ÝáóÇÝ
17 ´ ¹³ñÓ»³É Û»ñÏÇÝë
18 ¸î¹î³ ÇÝã] ÇÝÓ
19 ´ Ëáë ïÙ³Ý
20 ´ ËáñÑñ¹áí
21 ²¸ ³åÇñ³ ÏáõÃ»³Ý
22 ² Ï³ñû ïÇ
23 ¸î¹ Û³ÛñÇ, î³ÛñÇÝ
24 ²î³ µÝ³ Ï»É
25 ² ¹õÇÝ
26 ´ Ñ³Ù³ã¿ñ] Ñ³Ù³ Ï¿ñ
27 î¹î³1 Ë³Ýã»É, î³2 Ë³ã³Ý»É] Ë³Í³Ý»É
28 î¹ ÃÇõÝûù
29 ¸î¹î³ ÇÝã] ÇëÏ
30 ²¸î¹î³ Ûáõë³ó³õ
31 ² ³ÕµáËÇ
32 ´î¹î³ ³ÕË³ ïñáÛ½½
33 î¹î³ ß÷áÃÇ
34 ´î³2 µ³ñ¹»É] µñ¹»É
35 ²´¸î¹î³ Ýáñ³] Ýáó³
36 î¹ áñáõÙ, î³ ³ÛëÙ] ³ÛÝÙ
37 î³> »õ Ù³ñ³Ý¹³Û

Նախջաւանայ[1]. *եւ գրեթէ*[2] *ի բազում աւուրս ասպատակաւորաց նորա եւ զաւրաց եւ զաւրապետաց ընդդէմ նորա*[3] *զինեալ*[4], *մարտիւ քաջութեան*[5] *արեան ճապաղիս հեղոյր:* 25 *Իսկ ապա զայն ամենայն ուժ*[6] *պնդութեան տեսեալ չար ոստիկանին, որ իբրեւ զանարգ ոք եւ զարհամարհեալ*[7] *միշտ առ ի նմանէն առ ոտն հարեալ լինէր, խանդացեալ*[8] *ընդ իւրսն եւ զայրացեալ մրմռեալ*[9] *յոյժ, անցեալ, դիմեալ, երթեալ դիզէր առ ինքն զանթիւ զաւրաց կարաւանս, գնայր գայր հասանէր զկողմամբք Մարդաստանի*[10] *եւ Տոսպ*[11] *գաւառի, մեծամեծս փքայր՝ ջնջել, ջարդել, ջաղխել*[12], *հարկանել, խորտակել, բազկել*[13] *եւ ի միջոյ*[14] *ի բաց կորուսանել*[15], *ի սուր սուսերի մաշել միանգամայն իսկ զտոհմ*[16] *եւ զզարմ եւ զզաւակ*[17]*:* 26 *Իսկ իբրեւ զայն ամբոխ*[18] *բազմութեան տաճկաստան զաւրացն տեսին տարմաբար եկեալ հասեալ ի վերայ, եւ զմտաւ ածեալ զիւրայոց եւս*[19] *ոմանց թուլասրտից ձեռս լքեալս առ ի պատերազմել*[20], *եւ եթէ ոչ ուղիղ գան ի հարթ հաւասարութիւն*[21], *այնուհետեւ առաջի ածեալ զոչ կարողելն*[22] *կատարել եւ կալ ընդդէմ նոցա պատերազմաւ, ապա չուեալ գնացեալ առ գաղթն, եւ եւս զնոսա զգուշաբար իմն ամրապահեստ առնէին. եւ ինքեանք առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեալ եւ վառեալ ի զէնս եւ ի զարդս, ելանէին ի ստորոտս*[23] *ամուր լերանց եւ խորաձորս եւ յամուրս քարանձաւաց, եւ այսր անդր*[24] *սրավառեալ, սեթեւեթեալ, սլացեալ երթային գային ըստ*[25] *հետամտելոց*[26] *թշնամեացն զկնի նոցա:* 27 *Իսկ ի տարուբեր երթեւեկութեանց նոցա կոհակաց ի կոհակս առ ի յարշաւասոյր սլացութեանցն*[27] *որ ըստ Սողոմոնին*[28] «Իբրեւ զուլս այծեմանց վազս առեալ ընթանային ի վերայ լերանց Բեթելայ[29]»[*], *ո՛չ կարէին զկնի նոցա բերիլ*[30] *գրոհք թշնամեացն, եւ ո՛չ զկամս անձանց զինչպիտութեան իւրեանց*[31] *կատարել:* 28 *Եւ գրեթէ*[32] *իբր յափշութեամբ*[33] *իմն յիմարեալք խելացնոր կարծեաւք իբրեւ ամիսս երկուս, ապա անցեալ, թողեալ, ի բաց գնացեալ երթային*[34] *զհարաւային կողմամբքն Ռոստակայ*[35] *գաւառին՝ ի Հեր եւ ի Սաղամաս, եւ անտի ի քաղաք*[36] *Ատր-*

1 î[1] ½³ñ³áõ³Ý¹ ³Û »õ Ý³Ëç³áõ³Ý³Û (> »õ Ù³ñ³Ý-¹ ³Û): ´ Ý³Ëç»õ³Ý³Û
2 ´ ·ñ¿ Ã¿
3 î[2] > Ýáñ³ (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
4 ´ áñ³½ÇÝ»³É
5 î[3] ù³çáõÃ»³Ùµ
6 ´ ÛáÛÅ, î[1]î[3] áÛÅ
7 ² ³ñÑ³Ù³ñÑ»³É
8 ´ ¸ Ë³Ýï³ó»³É
9 î[1]î[3] ÙéÙé»³É
10 ² ¸ î[1]î[3] Ù³ñ¹³ëï³ÝÇ, ´ î[2] Ù³ñ¹³ëï³ÝÇ, ÜËÝ.333. ëñµ·.ª Ù³ñ¹³ëï³ÝÇ
11 ² ¸ ïáëå, ´ î[1-3] ïáëµ
12 î[3] ç³Ë»É
13 ² ¸ î[3]1µ³ÕÏ»É
14 î[1] ÙÇçáó
15 î[2] ÏáñáõÙ³Ý»É »õ (² ´ ¸ î[1]î[3] > »õ)
16 î[1] ½ïáÑÙÝ
17 ² ½³õ³Ï
18 î[1] ³ÝµáË
19 ´ »õ] »õë
20 ´ å³ï»ñ³½Ù¿
21 î[1] Ñ³ñÃÑ³õ³ë³ñáõÃ»³Ý, ¸ Ñ³õ³ë³ñáõÃ»³Ý

22 ² Ï³ñûÕ, ¸ î[1]î[3] Ï³ñáÕ
23 ² ´ ¸ î[3] ëïáñáïë, î[1-2] ëïáñáï
24 ² »õ ³Ûëñ »õ ³Ý¹ñ
25 ² ÁÝï, ´ ¸ î[1-3] ÁÝ¹, ÜËÝ.210.ëñµ·.ª Áëï] ÁÝ¹
26 ² ´ ¸ î[3] Ñ»ï³Ùï»Éáó, î[1-2] Ñ»ï³Ùï»ÉáÛ
27 ´ ëÉ³óáõÃ»³ÝóÝ, ² ¸ î[1-3] ßÉ³óáõÃ»³ÝóÝ, ÜËÝ.244. ëñµ·.ª ëÉ³óáõÃ»³ÝóÝ
28 ´ ëáÕûÙáÝÇ, ¸ ëáÕáíÙáÝÇÝ, î[1] ëáÕáÙáÝÇ, î[3] ëáÕáÙûÝÇÝ
29 ² µ»¹»É³Û, ´ Ã¿Ã¿É³Û
* Հմմտ. Երգ Բ. 8-9
30 î[1]î[3] µ»ñ»É
31 î[1] Çõñáó
32 ´ î[1] ·ñ¿Ã¿
33 ² ´ ¸ î[1-3] Û³÷ßï³ÏáõÃ»³Ùµ, ÜËÝ.241.ëñµ·.ª Û³÷ßáõÃ»³Ùµ
34 ² ´ »ñÃ»³É ·Ý³ÛÇÝ (´ ·Ý³óÇÝ)] ·Ý³ó»³É »ñÃ³ÛÇÝ
35 ² éëïÏ³Û, ´ ¸ éáïÏ³, î[3] éáïÏ³ó, î[1-2] éáëïÏ³Û, ÜËÝ.440ª éáëï³Ï³Û
36 ´ ù³Õ³ùë

պատականի ի տեսչութենէն[1] Աստուծոյ: 29 *Բայց սպարապետին Աշոտոյ անդուլ եւ անդադար եւ մշտնջենաւոր միամտութիւն ծառայութեանն ո՛չ յիշեցան չար բռնադատին Յուսփայ եւ ո՛չ վստահացուցին զանսաղապ սիրտ նորա, զի միշտ ի խորհրդոց չարաց արբանեկէր:* 30 *Եւ իբրեւ հանդերձեցաւ նա ելանել զկողմամբք Վասպուրականի, ապա զմեծ եւ զբարեպաշտ տիկինն՝ զմայր սպարապետին, եւ զերկուս եւս զքորս նորա ընդ կողմն Նախջաւանայ[2] յուղարկէր ի Պարսս Ատրպատականի, ի դիպահւոջ[3] զնոսա կացուցեալ ըստ պայմանի պատանդաց:* 31 *Զկնի սուղ ինչ աւուրց ապա եւ զինքն իսկ զսպարապետն Աշոտ ի դուռն կոչէր ստիպով սաստիկ, որոյ եւ վաղվաղակի իսկ չուեալ գնացեալ առ ահի ընտանեկացն. պատուասիրաբար զնա ընդունէր եւ առատաձեռն ռոճիկս նմա կարգէր, եւ պարգեւս եւ պատիւս նմա յարդարէր:* 32 *Բայց թագաւորն Գագիկ եւ համազունք իւր եւ նախարարք իբրեւ տեսին զզրահեղեղ ուղխս[4] չարին չորացեալ, ցամաքեալ եւ անցեալ գնացեալ, առ հասարակ փառաւոր առնէին զնախախնամաւղն[5] Աստուած. եւ ապա դառնային յիւրաքանչիւր գաւառս[6], ի քաղաքս եւ ի գերդաստանս, եւ ի գիւղս[7] եւ ի տունս՝ ոչ ինչ վնասեալ ի հինէ չար ոսոխին, բաց[8] ի սակաւուց ինչ, որք պարաւանդեալք ի թշնամւոյն, ո՛չ կարացին ժամանել[9] անկանել յամրացեալ գաղթն[10]:* 33 *Նա եւ մեծիմաստ եւ բարեխորհուրդ եւ արդարակորով իշխանն Անձեւացեաց՝ Ատոմ, ո՛չ սակաւ զաւրութեամբ մատուցանէր թիկունս աւգնականութեան թագաւորին Գագկայ. եւ ինքն ըստ իմաստայեղձ[11] խորագիտութեանն, մանաւանդ թէ աստուածային իսկ այցելականութեամբ[12] ի բաց տարեալ, մղեալ, վարատէր յաշխարհէ[13] եւ ի տանէ հաւր իւրոյ զբոլոր ուղխս[14] չարութեան չարաշչուկ[15] չար հինիցն առանց բանի[16] պատերազմաց. եւ յամենայն ի հրացայտ չարութենէ հրաբորբոքն Յուսփայ ամրապահեստ լինէր ի հովանի թեւոցն Աստուծոյ:* 34 *Այլ եւ իշխանն Մոկաց Գրիգոր[17], եղբարբ իւրով Գուրգենաւ[18], բազումս յարդարէր, ընծայէր զսակ հարկի ծառայութեան[19] առաջի Գագկայ ի հալածանս անդ. եւ ինքն խորափիտ եւ դժուարաժայռ եւ ամուր աշխարհաւն իւրով փրծանէր ողջ[20] ամբողջ ի գերչացն նեղչաց:*

ԾՁ.[21] 1 *Արդ, իբրեւ զայս ամենայն լուեալ[22] արքայորդին Աշոտ, մինչդեռ էր ի Հռովմայեցւոց[23] տէրութեանն, ապա մեծաւ շնորհակալութեամբ եւ բարեխորհուրդ ծառայական խոստմամբք խնդրէ հրաժեշտ՝ դառնալոյ անդրէն ի հայրենի տէրութիւնն ի կայսերէ, յայտ արարեալ նմա, թէ այց արար Տէր եւ յաջողեաց[24] ի*

---

1 î[1] ï »ëãáõÃ» ³ ÝÝ
2 ´ Ý ³ ËÇç»õ ³ Ý ³ Û
3 ² ´ î[1]î[3] ¹Ç å ³ Ñáç
4 î[1]î[3] áõËë
5 ² ½Ý ³ Ë ³ ËÝ ³ ÙáÕÝ
6 ´ · ³ õ ³ é
7 ² ¶ ·»ûÕë, ¹ ·»õÕë
8 ² µ ³ ó, ´ ¸ î[1-3] µ ³ Ûó
9 ¸ Å ³ Ù ³ ÝÇÉ
10 ² · ³ ÕÃëÝ
11 ´ î[3] ÇÙ ³ ë ï ³ Û»Õó
12 î[3]1 ³ Ûó»ÉáõÃ» ³ Ùµ
13 î[1]î[3] Û ³ ßË ³ ñÑ¿Ý
14 ² î[3] áõËë
15 ² ´ ¸ î[1-3] ã ³ ñ ³ ÉÉáõÏ, ÜËÝ.83.ëñµ.ª ã ³ ñ ³ ßßáõÏ
16 î[3] µ ³ Ý ï Ç] µ ³ ÝÇª ÑÙÙ ï . ÜËÝ.181
17 ´ ·ñÇÏáñ
18 ² ·áõñ·ÇÝ ³ õ, ´ ·áõñ·Ý ³ õ
19 ² Í ³ é ³ ÛáõÃ» ³ ÝÝ
20 î[3] áÕç »õ
21 ´ ·É. .Í½., î[3] [illegible]
22 ² Éáõ ³ õ
23 ² ¸ ÑéáÙ ³ Û»óõáó
24 ² ´ ¸ ³ çáÕ» ³ ó

բարութիւնս[1] աշխարհին Հայոց: 2 *Իսկ կայսր[2] Կոստանդին ըստ ժամանակի լրութեան բարւոյն[3] սիրալիր սրտիւ հաւանեալ խնդրոյն Աշոտոյ[4], ապա եւս յոգնապատիկ[5] պատրաստէր նմա պարգեւս եւ պատիւս եւ բազում կարասիս եւ երեւելի զարդս եւ զէնս, եւ նժոյգս ոսկեզէնս[6] եւ ոսկեսանձս[7], եւ բազում եւս գանձիւք զնա փարթամացուցեալ, եւ բազում զաւրավարս եւ զաւրս Հռովմայեցիս[8] ի ձեռս նորա գումարեալ, յուղարկէ[9] յիւրական աշխարհս:* 3 *Որոյ չուեալ, երթեալ, անցեալ զբազում աւթեւանաւք, եւ եկեալ հասեալ յաշխարհ իւր, զբազումս նուաճեալ ի հնազանդութիւն ինքեան կացուցանէր. եւ ի բազմաց նորընծայ իմն հիւրամեծարութեան[10] ակն կալեալ, սպասէր:* 4 *Իսկ վասն զի մեծ դաստակերտն Կողբ դիմագրաւ[11] ընդդէմ նորա գտանէին չարութեամբ, ոչ երբեք[12] հաւանական միտս ի հնազանդութեան[13] սակի ստացեալ, վասն այնորիկ իսկ ի գերութիւն յունականացն զնոսա մատնէր:* 5 *Եւ ապա Աշոտոյ[14] սպարապետին Հայոց ի սմին իսկ յայսմ ժամու եղեւ իսկ եւ իսկ դառնալ յոստիկանէն Յուսփայ, եկեալ հասեալ մտեալ ի մայրաքաղաքն Դվին[15]:* 6 *Եւ քանզի խորամանկ ոստիկանն խորհրդաբար ի մտի եդեալ՝ սուր հակառակութեան ի մէջ նոցա արկանել, այսպիսաբար նանրական մտաւք թագ կապեալ սպարապետին Հայոց եւ սուսեր ընդ մէջ ածեալ, առաքէ[16] յաշխարհ[17] իւր. որ գրեթէ[18] գիրկ ընդ խառն[19] ի դիմի միմեանց հարան՝ ինքն եւ հոմանուն[20] իւր արքայորդին:* 7 *Իսկ իբրեւ եկն եւ ետես զաշխարհս առ հասարակ սպառեալ[21] սատակմամբ, եւ զայլս վաճառակուր լեալ, եւ զմնացեալսն ցան եւ ցիր[22] անկեալ[23] եւ սփռեալ յաւտար ազգս, եւ սիրելի[24] դաստակերտն իւր վանեալ վարատեալ եւ գերեալ[25] յարքայորդւոյն Աշոտոյ եւ ի Հռովմայական[26] զաւրացն, եւ զայլս եւս զգերդաստանս նորա եւ զգեաւղս[27] յաւարի առեալ, ապա այնուհետեւ երկաքանչիւրքն նոքա իբրեւ զաւտարածին թշնամիս ընդ միմեանս ի գրգռութիւն մարտից մարտուցեալ[28], ջանահնար լինէին զմիմեամբք ելանել ի հակառակութիւնս եւ ի կռիւս:* 8 *Եւ վասն զի ի վերայ երկոցունց նոցա թագաւորական անուանս[29] կառուցեալ եդեալ էր, ի նախանձ չարակնութեան յաչաղման[30] ընդ միմեանս բերեալ, վասն այնորիկ իսկ առաւել ընդվզեալ զչարէին՝ իւրաքանչիւր ոք[31] ի նոցանէ զիւրն խնդրելով կացուցանել:* 9 *Յայսմ վայրի եկն ապա[32] մեծ իշխանն Սիւնեաց Սմբատ[33] ի Վասպուրական կողմանէ անտի առ ար-*

1 ² ´ ¸ î¹î³ µ ³ ñáõÃÇõÝë
2 ² ´ Ï ³ Ûëñ Ý
3 î¹ µ ³ ñáÛÝ
4 î¹ ³ ßá ï ³ Û
5 ¸ ÛáùÝ ³ å ³ ï ÇÏ
6 ² ¸ > »õ ÝÅáÛ·ë áëÏ»½¿Ýë: ´ î³ áëÏ¿½¿Ýë
7 ¸ î¹î³ áëÏ»ë ³ ÝÓë, ² ´ î² áëÏ¿ë ³ ÝÓë
8 ² ´ ÑéáÙ ³ Û»óÇë, ¸ ÑéûÙ ³ Û»óÇë
9 ² áõÕ ³ ñÏ¿
10 î¹î³ ÑÇõñ ³ Ù»Í ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
11 ¸ ¹Çõñ ³ ·ñ ³ õ
12 ² ´ î¹⁻³ »ñµ¿ù, ¸ »ñµ»ù
13 ¸ î¹î³ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹áõÃÇõÝ
14 ´ ¸ î¹ ³ ßá ï Ç
15 ² ¹õÇÝ
16 ´ ³ é ³ ù¿ñ
17 ² Û ³ ßË ³ ñÑÝ
18 ´ î¹ ·ñ¿Ã¿
19 ² ·ñÏÁÝ¹Ë ³ éÝ
20 ² ´ ¸ ÑáÙ ³ ÝáõÝÝ
21 ¸ ëå ³ é»É
22 ´ ÓÇñ] óÇñ
23 ´ ³ ñÏ» ³ É
24 ² ½ëÇñ»ÉÇ
25 ´ ·ñ» ³ É
26 ² ´ ÑéáÙ¿ ³ Ï ³ Ý, ¸ ÑéáÙ ³ Û ³ Ï ³ Ý
27 ¸ ½·»õÕë
28 ´ Ù ³ ï áõó» ³ É
29 ² ³ Ýõ ³ Ýë, ´ ¸ ³ Ýáõ ³ Ýë, î¹⁻³ ³ ÝáõÝë
30 ² Û ³ ç ³ ÕÙ ³ Ý
31 ² Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñù] Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ áù
32 ² > »ÏÝ ³ å ³
33 ² ¸ ëÙµ ³ ï

քայորդին Աշոտ. եւ բազում պատուասէր եւ սերտ հարազատութեամբ ընկալաւ զնա, մեծապանծ պատուով շքեղացուցեալ: 10 *Եկն եւ մեծ Հայկազունն Վասակ՝ եղբայր մանկագրաւ իշխանին Գրիգորոյ, եւ զնա եւս ի նոյն պատիւ պերճութեան վայելչական կարգաւք մեծարէր:* 11 *Եւ ապա հոմանունքն երկոքեան, որք զթագաւորական անուն ժառանգեալք էին, առաւել եւս սաստացուցանէին ի մէջ իւրեանց զաղմուկ խռովութեան*[1]*:* 12 *Իսկ իմ ապա ըստ դիպաց*[2] *ինչ ի ժամ դիպաւղ*[3] *ժամանեալ, եկեալ, հասեալ ի հեռաստանէ հալածանացն, եւ տարուբերեալ եւ համոզեալ ի մէջ նոցա՝ զվայելուչ եղբայրական լծակցութիւն պատրաստել ի մէջ նոցա ջանահնար լինէի*[4]*:* 13 *Ըստ որում ապա յունկնդրութիւն*[5] *ինձ եկեալք երկաքանչիւրքն եւ հաւանական միտս ստացեալ, ի պայման միաբանական եւ խաղաղաւէտ սիրոյ հաստատեցի նոցա:*

ԾԵ.[6] 1 *Իսկ ապա թագաւորն Աշոտ արքայորդին չուէր, գնայր, երթայր, հասանէր ի կողմանս Գուգարաց, մերձ յամրոցն մեծ, որ ի լեզու Վրաց Շամշուլդէ*[7]*, այսինքն՝ Երեք*[8] *նետն անուանի. վասն զի հաւր*[9] *նորա զազգսն զայնոսիկ շուրջ զամրոցաւն սեպհականացուցեալ*[10] *էր իւր. եւ զեղբարս երկուս՝ Վասակ եւ Աշոտ ի տոհմէ Գնթունեաց բերդապահս եւ վերակացուս նահանգին այնմիկ կացուցեալ:* 2 *Իսկ սա զնոյն հնազանդութեան*[11] *կարգաւ ի նոցանէն առ*[12] *իւր*[13] *պահանջէր գալ ի մտերմութիւն ծառայութեան:* 3 *Եւ վասն զի նուազունս եւ սակաւս անդր գտանէր*[14] *ռոճիկս զաւրացն, վասն այնորիկ զզաւրսն*[15] *իւր ի մաւտակայ*[16] *գաւառսն առաքէր՝ երթալ*[17]*, հոգալ, գտանել զպարուստ իւրեանց՝ մինչեւ անդրէն ընդ կրունկն ինքն դարձցի*[18]*:* 4 *Եւ ինքն ապա վայելուչ եղբարբն Աբասաւ եւ երկերիւր յիսուն*[19] *արամբք երթեալ, առկայացեալ դարէր դադարէր*[20] *մերձ յամրոցն, որ կոչէր Սակուրէթ:* 5 *Իսկ Վասակ եւ Աշոտ իբրեւ տեսին զայն, թէ կարաւան սպային սպառ սպուռ առ ի նմանէ պակասեալ է, եւ առ ի յումեքէ*[21] *հուպ ընդ հուպ չիք նմա*[22] *աւգնականութիւն, այնուհետեւ սոնքացեալք*[23]*, ստուարացեալք*[24] *եւ կիցս ընկեցեալք*[25]*, միանգամայն իսկ գումարտակ*[26] *զզաւրս իւրեանց առնէին ծածկաբար, ընդ ինքեանս*[27] *կոչելով*[28] *եւ զսիրելիսն*[29] *իւրեանց յանբոկ*[30] *գործոյն՝ զսպայազաւրսն Տփխեաց եւ զծործորոցն Կովկասու, եւ իբրեւ արանց աւելի քան զչո-*

---

1 ´ ·ñ·éáõÃ»³Ý] Ëéáíáõû»³Ý
2 î[1] ¹Çå ³Í
3 ¸ ¹ÇåáÕ
4 ´ ÉÇÝ¿ÇÝ
5 î[1] áõÝÏÝ¹ñáõÃÇõÝ. î[3] Û³Ù»Ý³ÛÝ ûñÇ.ª áõÝÏÝ¹ñáõ-ÃÇõÝ (²´¸ î[2] ÛáõÝÏÝ¹ñáõÃÇõÝ)
6 ´ ·É. .Í¿., î[3] Յաղագս յաւանելոյ ի վերայ արքային Աշոտոյ Վասակայ, եւ Աշոտոյ եւ պարտելոյ ի նմանէ
7 ² ß³Ùßáõ¹¿, ´ ß³ÙßáõÕï¿, ¸ î[1] ß³ÙßáõÉï¿
8 ¸ .·.
9 î[1] Ñ³Ûñ
10 î[1] ë»÷Ñ³Ï³Ý ë»÷Ñ³Ï³Ý³óáõó»³É, ¸ ë»÷Ñ³Ï³-Ý³óáõó»³É, î[3] ë»÷³Ï³Ý³óáõó»³É
11 ´ ÑÝ³½³Ý¹áõÃ»³ÝÝ
12 ´¸ >³é
13 ² >³é Çõñ
14 ² ·ï³Ý¿
15 ²´¸ ½½ûñë
16 ¸ Ùûï³Ï³ó
17 ´ »ñÃ»³É
18 ²´ ~ ÇÝùÝ ³Ý¹ñ¿Ý ¹³ñÓóÇ ÁÝ¹ ÏñáõÝÏÝ
19 ²¸ .ÙÍ., î[1] 250
20 ² ~ ¹³¹³ñ¿ñ ¹³ñ¿ñ
21 î[1]î[3] áõÙ»ù¿] Ç ÛáõÙ»ù¿
22 ´ >ÝÙ³
23 ² î[1] ëáÝ·³óç³É, ´¸ î[3] ëáÝù³óç³É
24 î[3] ëïáõ³ñ³óç³É
25 ² >»õ ÏÇóë ÁÝÏ»óç³Éù: î[3] ÁÝÏ»óç³É
26 ²¸ ·áõÙ] ·áõÙ³ñï³Ï
27 ´ ÇÝù»³Ýë, ² ÇÝù»³Ý
28 ²´¸ î[1]î[3]1 Ïáã»Éáí, î[2] áõÝ»Éáí
29 ²´ ½ëÇñ»ÉÇë
30 î[3] Û³ÝµáÏ

րեք հազարաց[1] *սուսերամերկաց, վահանաւորաց, նիզակաւորաց, վաղակաւորաց. եւ ապա յեղակարծումն*[2] *ժամու ի վերայ հասեալ, ասպատակ*[3] *սփռէին:* 6 *Իսկ զայնպիսի նոցա տեսեալ սաստիկ*[4] *հէնս եւ դռոյթս*[5] *բազմութեան զաւրաց զիւրեամբք*[6] *շուրջ պատեալ, ապա բազմապաղատ արտասուաւք յաւգնականութիւն զբարձր բազուկն Տեառն Աստուծոյ կարդային, որ կարողն*[7] *է միով*[8] *զհազարսն*[9] *հալածել. եւ կնքեալ զինքեանս նշանաւ խաչին, ահագին իմն դղրդմամբ ճակատս մարտից ընդդէմ յարդարէին եւ արիաբար, առնաբար*[10]*, առնազէն, ասպազէն ի վերայ չահատակեալք, առ ի քթթել ական վաղվաղակի հերձեալ ընդ մէջ*[11] *զջոկիրս ասպարափակ ռազմին բազմութեան ընդ կրունկն դարձուցանէին. եւ երկերիւրաւք միայն արամբքն*[12] *զչորեք հազար*[13] *սպառազէնս նոցա ջնջեալ, ջարդեալ, վանեալ վարատէին:* 7 *Զոմանս ի սուր սուսերի եւ ի սլաքս նետից եւ ի տէգս նիզակաց հաշեալ մաշեալ սատակէին. իսկ զոմանս ձերբակալ արարեալ զսառակինոսսն*[14] *սատակէին, եւ զոմանց զունչս*[15] *եւ զականջսն*[16] *կտրէին, իսկ ի քրիստոնեայսն*[17] *խնայեալ, կապուտ կողոպուտ արարեալ զնոսա, թողուին երթալ գնալ ի բաց, եւ գրեթէ*[18] *ոչ ոք ի նոցանէ ճողոպրեալ դտանիւր*[19]*, բայց միայն*[20] *Վասակն սակաւ արամբք փախստեայ անկեալ յամրոցն Շամշուլդէ*[21]*:* 8 *Արդ, այս այսպէս իրագործեալ, քանզի որպէս նկանակն Գեդէոնի*[22] *դարձեալ հոլովեալ ի բանակն*[23] *այլազգեաց*[24] *եւ լիզաջինջ զնոսա արարեալ, ինքն Աշոտ եղբարբն իւրով դառնայ գնայ խնդութեամբ եւ յաղթութեամբ բազմաւ եւ մեծաւ*[25] *աւարաւ զկողմամբք Վրաց աշխարհին՝ առ յաւէտ սիրեցեալն իւրեանց իշխանն Գուրգէն:*

9 *Բայց հեզահամբոյր իշխանն Սիւնեաց ընդ կրունկն յարքայորդւոյն դարձեալ*[26] *յԱրագած լեռնէ անտի, չուէ*[27] *հանդիպի եղբարց իւրոց երեցունց*[28] *Սահակայ Սիւնեաց տեառն եւ Բաբգէնի եւ Վասակայ, վասն զի նոքա*[29] *դեռ ընդ դեռ եկեալ անցեալ էին յաշխարհ տէրութեան իւրեանց ի փախստէնէ անտի հրոսակի նոցա Յուսփայ:* 10 *Եւ ապա վայելչաբար*[30] *սիրով ի միասին*[31] *միախորհուրդք զմիտս կառավարեալք, տիրէին ի վերայ սեպհական*[32] *իշխանութեանն իւրեանց, գուն ի վերայ գործեալ*[33] *շինել եւ նորոգել զհայրենի տէրութիւնն՝ զանկեալն եւ զկործանեալն ի թշնամեաց:* 11 *Այլ եւ կանայք*

1 ² ½.¹é. ³ñ³Ýó, ´ ½ãáñ»ù Ñ³½³ñ³ó, ¸ ½.ï., î¹ ½4000 ³ñ³Ýó, î³ ãáñ»ù Ñ³½³ñ³ó ³ñ³Ýó
2 ² Û»Õ³Ï³ñÍáõÙ
3 ´ > ³ëå³ï³Ï
4 ² ½ë³ëïÇÏ
5 ´ ¹éáÛÃë, ² ¸ î¹⁻³ ·éáÛÃë, ÜËÝ.48.ëñµ·.ª ¹éáÛÃë
6 î¹ ½ÇÝù»³Ùµù] ½Çõñ»³Ùµù
7 ´ ¸ î¹ Ï³ñûÕÝ
8 ´ ÙÇáíÝ
9 ² ½.é.ëÝ, î¹î³1 ½Ñ³½³ñ³õáñÝ
10 ¸ > ³éÝ³µ³ñ
11 î¹ ½Ù¿ç] ÁÝ¹ Ù¿ç
12 ² î³ ³ñ³Ùµù, ´ ³ñÙ³ ïùÝ
13 ² ½.¹é., ¸ Á½.ï., î¹ ½4000
14 î¹ ½ë³é³ÏÇÝáëÝ
15 ¸ ½áõÝãëÝ
16 ² ´ î¹ ½³Ï³Ýçë, ¸ ½³Ï³Ýãë
17 ² ¸ î¹î³ ùñÇëïáÝ»³ÛëÝ, ´ î² ùñÇëïáÝ»³Ûë

18 ´ ·ñ¿ Ã¿
19 ² ¸ î¹î³ ·ï³ÝÇõñ, ´ î² ·ï³Ý¿ñ
20 ´ ÙÇÛ³ÛÝ
21 ² ß³ÙßáõÉï¿, ´ ß³ÙßáõÕï¿, ¸ î¹ ß³ÙßáõÉï¿
22 ² ·»¹¿áÝ
23 ² ´ µ³Ý³Ïë
24 ² ´ ³ÛÉ³½·»³óÝ
25 î¹ Ù»Í
26 ´ ¹³ñÓ»³É
27 ² ãõ¿
28 ² »ñÇóáõÝó
29 ² ¸ »õ Ýáù³
30 ´ í³Û»Éã³ñ
31 ´ ÙÇ³ëÇÝ
32 î¹î³ ë»÷Ñ³Ï³Ý
33 ² ¸ î¹⁻³ ·áñÍ»É, ´ ·áñÍ»³É, ÜËÝ.296.ëñµ·.ª ·áñÍ»³É

եւս երկաքանչիւրոցն[1] *եղբարց գրաւեալքն ի գերութեան, գերծեալք ի ձեռաց գերչացն, յետ երկեամ մի*[2] *գային հանգչէին ի գահս եւ ի սենեակս տերանց իւրեանց:* 12 *Բայց եւ Հայկազուն եւս եղբարքն Սահակ եւ Վասակ՝ բնաբար կուսակալք գաւառացն որ շուրջ զեզերբ ծովակին Գեղամայ, յայսմ ի սոյն աւուրս եկեալք ի հեռաստանէ հալածանացն, տիրէին պայազատեալք զաշխարհս տէրութեան իւրեանց:*

ԾԲ.[3] 1 *Իսկ Թագաւորն Աշոտ, վասն որոյ*[4] *այժմ բանս ճառէր վասն նորա*[5]*, լուեալ զմիւս*[6] *Թագաւորէ*[7] *համանուն իւր հաւրեղբաւր որդւոյ, եթէ ո՛չ եկաց*[8] *մնաց ի սահմանեալ ուխտին որ ի մէջ նոցա, այլ ընդ իւրով ձեռամբ նուաճեալ կացոյց զաւանս եւ զագարակս՝ որ շուրջ զՎաղարշապատ քաղաքաւ, սակս այսորիկ հետաքրքիր լեալ ի թշնամութիւն ընդ միմեանս եւ ամբոխս մարտկաց*[9] *եւ հոյլս հինից պատրաստեալ՝ մինչդեռ Աշոտ անկասկածաբար կայր*[10] *նստեալ ղաւղեալ ի գիւղն*[11] *որ Վաղաւերն անուանի, յեղակարծումն ժամու յառաւաւտին*[12] *պահու յանկարծաւրէն ի վերայ ժամանեալ, ջոլիրս ջախջախս ջարդոցաց*[13] *ի վերայ զաւրու նորա ածէր. եւ միաձի*[14] *միահանդերձ զինքն եւ զհասարակ գունդն վարատեալ փախստականութեամբ, առ հասարակ յաւարի առնոյր զամենայն կապուտ կողոպուտ նոցա եւ զզէնս եւ զզարդս եւ զձիս եւ զջորիս բազում յոյժ:* 2 *Եւ ինքն դարձեալ չուեալ ի Վաղարշապատ քաղաք, առկայացեալ արձանանայր ի նմա:* 3 *Իսկ միւս եւս Աշոտ չոգաւ*[15] *նստաւ ի Դվին*[16] *քաղաքի:*

4 *Իսկ ես ապա ժամանեալ անդ՝ ի մէջ նոցա, ոչ սակաւ ինչ բանս յանդիմանութեան եւ լուտացաւղ*[17] *ապառում խռովութիւն ի վերայ արքայորդւոյն ածէի արտաւսրաթոր*[18] *տոչորմամբ՝ սակս այնպիսի*[19] *մահահոտ դրժողութեանցն*[20] *զոր արար:* 5 *Եւ թէպէտ բողոք բարձեալ ջանահնար լինէի բառնալ ի միջոյ նոցա զչար սերմանացանի որոմնն*[21]*, զի մի՛ գտցի ի նոսա խմորք ցաւոց, որ թէեւ առ ժամայն տեղի տուեալ բանին հաւանական անուցանէին*[22] *կամս ի հաշտութեան սակի, սակայն ո՛չ կացեալ մնացեալ ի բանսն բարեզգեացս, այլ վաղվաղակի ի չար մախանս դարձեալ հակամիտէին, եւ այնպէս*[23] *տակաւին ընդ միմեանս դատէին*[24] *կշտամբութեամբ չարի եւ բորբոքեալ նախանձու:* 6 *Եւ ապա երկաքանչիւրք նոքա հետամուտք*[25] *լեալք միմեանց*[26] *եւ զմիմեամբք պարայածեալք, առ հասարակ դղրդեալ, սասանեալ, աւերեալ, քանդեալ, կործանեալ լինէր*[27] *սեպհական*[28] *տէրու-*

1 î¹î³ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ
2 ´î³ ÙÇ ³ Ù ³ ó. î³ÛûñÇÝ ³ ÏùÝ > ³ Ù ³ ó
3 ´ ·É. .ÍÁ., î³ Յաղագս պատերազմելոյ Աշոտոյ արքային ընդ Աշոտոյ, եւ պարտելոյ ի նմանէ
4 ´ > áñáÛ
5 ² > í ³ ëÝ Ýáñ ³
6 ´ ÙÇõë
7 ² Ã ³ · ³ õáñ¿Ý
8 ²´ Ï ³ ó
9 ² ¸ Ù ³ ñ ¹ Ï ³ ó, ´ Ù ³ ñÏ ³ ó, î¹ Ù ³ ñ ¹ Ï ³ Ýó, î³ Ù ³ ñ ¹-Ï ³ Ý
10 î¹î³ Ï» ³ Ûñ
11 ²´ ·»ûÕÝ
12 ² Û ³ õ°° ï õ°°Ý, ´ Û ³ é ³ õû ï » ³ ÝÝ
13 ´ > Ç í»ñ ³ Û Å ³ Ù ³ Ý» ³ É… ç ³ ñ ¹ áó ³ ó
14 ´ ÙÇ ³ óÇ
15 ´ ãáù ³ õ
16 ² ¹ õÇÝ
17 ²´ ¸ Éáõ ï ³ óûÕ, î³ Éáõ ï ³ óáÕ
18 ² ³ å ï ³ ëõ ³ Ãáñ
19 ² î¹î³ ³ Ûë åÇëÇ
20 ² ¹ ÅñáÕáõÃ» ³ ÝóÝ
21 ²´ áñáÙÝ
22 î³ óáõó ³ Ý¿ÇÝ. î³ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÇÝ ³ Ïù áõÝ¿ÇÝª ³ Ý-óáõó ³ Ý¿ÇÝ
23 î³ ³ Ûë å ¿ë
24 ´ > »õ ³ ÛÝ å ¿ë ï ³ Ï ³ õÇÝ… ¹ ³ ï ¿ÇÝ
25 î³ Ñ» ï ³ Ùáõ ï
26 ´ ~ ÙÇÙ» ³ Ýó É» ³ Éù
27 î¹ ßÇÝ¿] ÉÇÝ¿ñ
28 ¸ î¹î³ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý

թիւն աշխարհին իւրեանց. եւ զմեծութիւն եւ զփառս իւրեանց ազգի աւարի տուեալ, ի փարթամութիւն այլոց եւ յաղքատութիւն ինքեանց[1] տարածեցին զճանապարհս իւրեանց: 7 *Եւ այսպէս զերկեամ մի ելուզակաւրէն[2] զկնի իւրերաց[3] դռոյթս[4] տային:* 8 *Իսկ ես աւա՜ղ եղկելի անձին իմոյ կարդայի[5], զի բազում անգամ բնակեաց անձն իմ ընդ այնոսիկ ոյք ատէին զողջոյն, վասն զի ես էի խաղաղարար. եւ յորժամ խաւսէի՝ նոքա[6] մարտնչէին ընդ իս:* 9 *Իսկ թագաւորն արքայորդին գնացեալ առնու ի կնութիւն իւր զդուստր իշխանին մեծին[7] Սահակայ, որ Սեւադայն յորջորջէր. եւ անդ զպարսն պարեալ եւ զկաքաւսն յաւրինեալ, առաքէ նմա ոստիկանն Յուսուփ թագ արքայական եւ զզարդս[8] զգեստուց պատուականս[9] եւ պայծառս եւ վայելուչս, եւ ձիս ոսկեսանձս[10] պատուական զինուք եւ զարդուք, եւ հեծեալս յաւգնականութիւն[11] նմա գունդ[12] խմայելեան[13]:* 10 *Իսկ նորա պսակեալ թագիւն, որ առաքեցաւ յոստիկանէն, եւ բազում կարասիս եւ գանձս նա ոստիկանին առաքեալ, առեալ ապա եւս[14] ընդ իւր զզաւրս իշխանին Սահակայ անեւրոյ իւրոյ, գայ չուէ[15] հասանէ ի դուռն Դվին քաղաքի, վասն զի ի նմա իսկ առկայացեալ կայր միւս թագաւորն՝ հոմանուն նորուն[16]. եւ գումարտակ զաւրս[17] ապա ընդ միմեանս սփռեալ տարածանէին ի մարտ[19]:* 11 *Իսկ ես ի խաղաղութիւն միշտ խաւսէի ընդ երկաքանչիւրսն[20] որպէս միանգամ[21] եւ[22] երկիցս եւ երիցս:*

12 *Բայց արքայորդին Աշոտ ի բազմութիւն զաւրացն[23] ապաստանեալ եւ ի քաջութիւն ինքեան նա[24] յուսացեալ, ամբարտաւանս եւ բարձրայաւնս[25] փքայր, ընդ որս ոչ թերեւս հաճեալ Տեառն, եւ իբրեւ մարտն ընդ միմեանս բաղխեալ[26] ըստ գրգռութեան յուզմանն Գրիգորոյ աներոյ արքայորդւոյն[27] եւ որդւոյ[28] իշխանին Սեւադայի, ի փախուստ առաջի նոցա դառնային զաւրք[29] Աշոտոյ[30] արքայորդւոյն, եւ զբազումս ի զաւրացն սրոյ ճարակ տային ըստ իմաստնոյն[31] բանի[32], թէ.* «Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ»***: 13 *Ապա գնացեալ, չուեալ, երթեալ արքայորդին առ մեծ իշխանն Վրաց Գուրգէն եւ զաւրս բազումս ի[33] նմանէ գումարտակեալ, դարձեալ գայր հասանէր ի Վաղարշապատ քաղաք:* 14 *Եւ յայնմ նուագի[34] ապա[35] ոչ տուաւ նոցա առ ի յինէն թոյլ մարտիւ*

1 î^{1} ÛÇÝù» ³ Ýó
2 ² »Éáõ½ ³ Ï¿ñ¿Ý, ´ »Õáõ½ ³ Ï»ñ¿Ý, ¸ »Õáõ½ ³ Ïûñ¿Ý
3 ¸ î^{1}î^{3} ÙÇÙ» ³ Ýó] Çñ»ñ ³ ó
4 î^{1} ·éáÛÃë] ¹ éáÛÃë
5 ´î^{3} Ï ³ ñ¹ ³ óÇ
6 ¸ î^{1}î^{3} > Ýáù ³
7 î^{3} Ù»ÍÇ
8 ² ´ ¸ ½ ³ ñ¹ ë
9 ´ å ³ ï áõ ³ Ï ³ Ý
10 ² ´ áëÏ¿ë ³ ÝÓë
11 ´ Ûû·Ý ³ Ï ³ Ýë, î^{1}î^{3} û·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
12 ² ·áõÝ¹ ë
13 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² î$^{1-3}$ ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
14 ´ ³ é» ³ É ¿ñ ³ å ³] ³ é» ³ É ³ å ³ »õë, î^{1}î^{3} ~ »õë ³ å ³
15 ² ãõ¿
16 ² ´ ÝáñÇÝ
17 ² ´ ¸ î^{3} > ½ ³ õñë
18 î^{2} > ÁÝ¹ ÙÇÙ» ³ Ýë (² ´ ¸ î^{1}î^{3a} áõÝ»Ý)
19 ¸ Ù ³ ñ¹
20 ² ´ ¸ î^{1}î^{3} »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñëÝ, î^{2} Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñëÝ
21 ² ´ ¸ î$^{1-2}$ ÙÇ ³ Ý· ³ Ù ³ ÛÝ, î^{3} ÙÇ ³ Ý· ³ Ù, ÜËÝ.237.ëñµ·.ª ÙÇ ³ Ý· ³ Ù
22 î^{1}î^{3} > »õ
23 ² ´ ½ûñ ³ ó Çõñáó
24 ² > Ý ³
25 ´ µ ³ ñÓñ ³ ·áÛÝë
26 ² µ ³ Ë» ³ É
27 ´ ³ ñù ³ Ûáñ¹ áÛÝ
28 ´ áñ¹ áÛ
29 ´ ½ûñùÝ
30 ´ ³ ßá ï Ç
31 ´ > Ç ½ ³ õñ ³ óÝ ëñáÛ × ³ ñ ³ Ï... Áë ï ÇÙ ³ ë ï ÝáÛÝ
32 î^{1} µ ³ ÝÇÝ
*** Առ.է. Գ. 34
33 ´ ³ é Ç
34 ² Ýõ ³ ·Ç
35 ´ ³ å ³ < ³ å ³ >

ընդ միմեանս հարկանիլ[1]*, այլ բաղխեալ*[2] *իմ զգործարանս իմաստից նոցա, խրատու*[3] *բարւոյ զունկն մատուցանէին, յաւգտութիւն*[4] *սիրոյ ընդ միմեանս իմաստութեամբ բերեալք*[5]*:* 15 *Զայսու ժամանակաւ ապա իշխանն Սիւնեաց*[6] *Սահակ, որ սեպհականաբար*[7] *պայազատէր զգաւառսն առ ծովեզերբն Գեղամայ, վախճանեալ փոխի ի կենացս, թողլով իւր ուստր մի մանկիկ տղայ փոխանորդ. եւ դնեն զնա ի քնարանին*[8]*, առ դուրս ձեռակերտ եկեղեցւոյն իւրոյ ի գիւղն*[9] *Նորատունս:*

ԾԹ.[10] 1 *Բայց թագաւորն Աշոտ արքայորդին չուեալ գնայ առ մեծ իշխանն Սահակ աներ իւր. եւ ապա զկնի իւր զնա համագունդ հանդերձեալ*[11] *իւրովքն*[12] *զաւրաւք երթայ, գնայ յՈւտի գաւառ՝ առ ի հնազանդել զբիրտ ապստամբութիւնն Մովսիսի*[13]*, զոր իւր իսկ կացուցեալ էր զնա իշխան եւ հրամանատար*[14] *ճուաղաբարոյ*[15] *ազգացն այնոցիկ Ուտի գաւառի*[16]*:* 2 *Անդ ապա մեծ քորեպիսկոպոսն*[17]*, որ պայազատէրն իսկ զմասն Գուգարաց մերձ ի Դրունս Ալանաց, գայր հասանէր զաւրու բազմաւ ի թիկունս աւգնականութեան թագաւորին*[18]*:* 3 *Իսկ Մովսիսի*[19] *տեսեալ զբազմութիւն զաւրացն*[20] *տարմաբար հորդան տուեալ ի վերայ նորա, ապա եւ նա եւս*[21] *գումարտակ մեծ առնէ յանդուգն եւ անճոռնի զաւրաց, գրեթէ*[22] *իբրեւ զյորձանս ինչ ուղխից ընդ զառ ի վայր հեղեալ, որք եւ ընդվզեալ փութային հանել մերժել զթագաւորն ի բնակութենէ*[23] *իւրեանց:* 4 *Իսկ նա պատգամ առ Մովսէսն*[24] *յղէր՝ զսառուցեալ հպարտութիւն բարուցն ջեռուցանել եւ գալ ի հնազանդութիւն, եւ կեալ ի խաղաղութեան եւ ի*[25] *հանդարտութեան*[26]*, բայց նա յաւէտ իմն խրոխտ խստութեամբ զպատասխանիս պատգամացն դարձուցանէր:* 5 *Ապա խոհեմ եւ ուշիմ թագաւորն հանդերձ իշխանաւն Սահակաւ կուռ վառեալ զզաւրս իւրեանց յաղեղն եւ ի սուսեր*[27] *եւ ի տէգ նիզակաց՝ արս ընտիրս*[28] *հոյակապս, աջինս*[29] *եւ ահեկինս կազմէին. եւ չուեալ իբրեւ զհրոսակ իմն, վաղվաղակի հասանեն*[30] *յափն ձորոյն, յորում ամրացեալ կայր Մովսէս*[31] *համագունդ իւրովք զաւրաւքն*[32]*. եւ անդ ապա ահագին իմն դղրդմամբ շահատակեալ, ահս պակուցանաւղս*[33] *ի վերայ նոցա հեղուին:* 6 *Իսկ*

1 ² ´ Ñ ³ ñÏ ³ Ý»É
2 ² ´ µ ³ Ë» ³ É
3 ´ Ëñ ³ ï á
4 ¸ î[1] ½ ³ õ· ï áõÃÇõÝ
5 ² î[3] µ»ñ» ³ É
6 ¸ î[1] > ëÇõÝ» ³ ó
7 ¸ î[1]î[3] ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý ³ µ ³ ñ
8 ² ´ ¸ ùÝ ³ ñ ³ ÝÇÝ, î[1-3] ùÝ ³ ñ ³ ÝÇ
9 ² ´ ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
10 ´ ·É. .ÍÃ., î[3] Յաղագս պատերազմելոյ Աշոտոյ արքայորդւոյն ընդ Մովսէսի իշխանին եւ յաղթելոյ նմա
11 ² ´ ~ Ñ ³ Ý¹»ñÓ» ³ É Ñ ³ Ù ³ ·áõÝ¹
12 ² ¸ Çõñ ³ á íùÝ, ´ Çõñ ³ ûùÝ
13 ´ Ùûë¿ëÇ, ¸ î[3] Ùá í ë¿ëÇ
14 ¸ Ññ ³ Ù ³ ï ³ ñ
15 ² ×áõ ³ Õ ³ µ ³ ñõá
16 ¸ î[1] · ³ õ ³ éÇÝ
17 ´ ¸ î[3] ùáñÇëÏá å áëÝ
18 ² ´ ~ Ç ÃÇÏáõÝë û·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý Ã ³ · ³ õáñÇÝ (² > Ã ³ · ³ õáñÇÝ) ½ûñáõ µ ³ ½Ù ³ õ
19 ´ Ùûë¿ëÇ, ¸ î[3] Ùá í ë¿ëÇ
20 ² ´ ¸ ½ûñ ³ ó
21 ´ î[2] > »õë (² ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
22 ´ î[1] ·ñ¿Ã¿
23 î[2] > Ç µÝ ³ ÏáõÃ»Ý¿ (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
24 ´ Ùûë¿ëÝ
25 ´ > Ç
26 î[1] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ùµ] Ç Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý »õ Ç
27 ¸ î[1] ëáõë»ñÝ
28 ² ÁÝ¹Çñë
29 ² ¸ î[1-2] ³ é ³ çÇÝë, ´ î[3] ³ çÇÝë] ³ é ³ çÇÝë. î[3] ³ Ù»-Ý ³ Ý ûñ. áõÝ¿ÇÝª ³ é ³ çÇÝë. ÜËÝ.169.ëñµ·.ª ³ çÇÝë, êñ·.166.ëñµ·.ª ³ çÇÝë
30 ´ î[1-2] Ñ ³ ë ³ Ý¿ÇÝ, ² ¸ î[3] Ñ ³ ë ³ Ý»Ý
31 ´ Ùûë¿ë
32 ´ î[1] Çõñ ³ ûùÝ ½ûñûù, ² ¸ î[1]î[3] Çõñá íù ½ûñûùÝ
33 ¸ å ³ Ïáõó ³ ÝáÕë

զայնպիսի ոյժ[1] պնդութեան տեսեալ զաւ-րացն Մովսիսի[2], յանկարծակի ցան եւ ցիր այսր անդր[3] յարձակմամբ[4] փախստիւ[5] հե-ռանային ուրանային[6] միայն թողլով զՄովսէսն[7]: 7 *Ապա եւ ինքն վաղվաղակի խուճապեալ, ելեալ ի ձորակէն յարեւ-մուտս կոյս, հապճեպով փախստեայ գնայր[8], անկանէր յաշխարհն Սիւնեաց՝ առ իշխանն Սմբատ[9], զի թերեւս ի սադրելոյ նորա հետի աղագս գտանել մարթասցի[10] իւրեանց տարակուսանաց:* 8 *Եւ մինչդեռ թագաւորն առկայացեալ յՈւտի գաւառի՝ համոզել, նուաճել զխստապարանոց աւա-զակուտ[12] մարդիկ[13] աշխարհին[14], յանկար-ծակի դիմեալ, չուեալ, գնացեալ[15] Մով-սէսն[16] ի Սիսական կողմանցն, ի մտի դնէր երթալ առ մեծ քորեպիսկոպոսն[17] Ծանա-րաց եւ բարւոյ խոստմամբ միաբան ընդ իւր զնա կացուցանել եւ գրաւաթափ իւ-րոյ տէրութեանն լինել:* 9 *Զայն անցս ա-ղէտի ընդ հուպ զգացեալ[18] թագաւորին, վաղվաղակի զհետ աճապարեալ[19] կրթի[20]. եւ ձի ի ներքս տարեալ ի սաստիկ վա-ռեալսն եւ ի կազմեալսն Մովսիսի[21] եւ մաւտ առ նա հասեալ, եւ զագուցեալ գլխանոցն երկաթի վաղերբ[22] դիպեցու-ցեալ, չեշտ ընդ մէջ ճեղքէր զամուր գլխանոցն, եւ յերկիր զնա հարստեալ, եւ ընդ կրունկն դարձեալ[23], առեալ ընդ իւր զՄովսէսն[24] տանէր, եւ խարեալ զաչս նո-րա՝ խաւարեցուցանէր կուրութեամբ, վասն զի որ կամաւ կուրութիւն յինքն[25] կրէ՝ ոչ երբեք[26] կարէ նա[27] գալ յառողջու-թիւն:* 10 *Իսկ իբրեւ այս այսպէս ի կամս[28] անձին եղեւ իրագործեալ, ապա չուէ[29], գնայ[30] թագաւորն ի գաւառն Շիրակ, եւ սիրալիր սրտիւ առ ինքն կոչէ զեղբայր իւր զԱբաս[31], զոր իշխան իշխանաց էր կա-ցուցեալ, եւ զիշխանն Վրաց Գուրգէն զնորուն աներ՝ չեւ եւս գիտելով զոր[32] առ ի նոցանէն էր նմա նիւթեալ դաւաճանու-թիւն չարակնութեան նախանձու:* 11 *Եւ հանդիպեալ միմեանց ի գիւղն[33] Որմտա-նի[34], մեծապատիւ զնոսա առնէ ըստ աւրի-նի թագաւորաց՝ բազմապարգեւ[35] բարու-թեամբք:*

12 *Եւ վասն զի ոչ լինէր յաջողեալ[36] նո-ցա յայնմ տեղի[37] բանալ նոցա զդուռն կորստական, ըստ երկնային այցելու-թեանն յուղարկի ի նոցանէն, եւ եկեալ առկայանայ առանց իմիք կասկածանաց ի քաղաքագիւղն[38] Երազգաւորս:* 13 *Իսկ նո-*

1 ² áõÅ
2 ´ Ùûë¿ëÇ, î[3] Ùáí ë¿ëÇ
3 ² ³Ûëñ »õ ³Ý¹ñ
4 ² ³ñÓ³ ÏÙ³Ùµ
5 ²´¸î[1-3] ÷³Ëë ï¿Çõ, ÜËÝ.265.ëñµ·.ª ÷³Ëë ïÇõ
6 ´¸î[1]î[3] áõñ³Ý³ÛÇÝ, ²î[2] áõñáÛÝ³Ý³ÛÇÝ
7 ´ ½Ùûë¿ëÝ, ¸ ½Ùûí ë¿ëÝ
8 ² »ÁÃ³Ûñ] ·Ý³Ûñ
9 ² ëÙå³ ï
10 î[3] Ù³ñÃ³ëó¿
11 ²´¸ ÇõñáóÝ, î[1]î[3] Çõñ»³Ýó, î[2] Çõñ³ÛáóÝ
12 î[1] ³õ³½³ Ï³Ùáõ ï
13 ² Ù³ñ¹ÇÏù
14 ´ Û³ßË³ñÑÇÝ
15 ² ~ ·Ý³ó»³É ãáõ»³É
16 ´ Ùûë¿ëÝ
17 ²¸ ùûñÇëÏáåáëÝ, ´ ùáñÇëÏáåáëÝ
18 ²´¸î[1-3] ½·³óáõ»³É. ÜËÝ.204.ëñµ·.ª ½·³ó»³É
19 ²´î[1]î[3] ³×³å³ñ»³É, ´î[2] ³×³åñ»É
20 ´ »ñÃÇ] ÏñÃÇ
21 ´ Ùáë¿ëÇ, ¸î[3] Ùáí ë¿ëÇ
22 ´ í³ë»ñ, ¸î[1] í³ë»ñµ] í³Õ»ñµ
23 î[1] ¹³ñÓ] ¹³ñÓ»³É
24 ´ ½Ùûë¿ë
25 ´ Û³ÝÓÝ] ÛÇÝùÝ
26 ´¸ »ñµ»ù, ²î[1-3] »ñµ¿ù
27 î[1] > Ý³
28 ´ Ù³Ùë] Ï³Ùë
29 ² ãõ¿
30 ¸î[1-3] ·Ý³Û ³é (²´ > ³é)
31 ²´ ³µ³ë
32 ´ áñ] ½áñ
33 ²´î[1] ·»ûÕÝ, ¸ ·»õÕÝ
34 ² áñÙÇ ³ÝÇ, ´ áñ Ù³ÝÇ î[1] ³ñÙ³ÝÇ, î[2] áñÙ³ÝÇ, ¸î[3] áñÙïÝÇ. ÜËÝ.345.áõÕÇÕÁª áñÙï ³ÝÇ, áñÙï ³Ý, Ï³Ûó³ñ¹ ³ñÙï ³Ý ·ÇõÕ
35 î[1]µ³½Ù³ å³ñ·»õë
36 ´¸ ³çáÕ»³É
37 ² ï»Õõáç, ´ ï»Õ
38 ²´ù³Õ³ù³ ·»ûÕÝ, ¸ ù³Õ³ù³ ·»õÕÝ

ցա ի ձեռն պատրուակի սիրոյ զդաւելն Թագաւորին խորհեալ եւ հնարս որոգայթից նիւթեալ, յանկարծակի ի վերայ յարձակէին՝ բազկել[1] զնա անյայտաբար: 14 ***Իսկ*** *ապա փոքր ինչ յառաջ իրազեկ[2] լեալ Թագաւորն եւ ստիպով[3] առեալ ընդ իւր զուստր Աբասայ եղբաւր իւրոյ եւ զգաղթն Երազգաւորից, եւ հազիւ ի խարդաւանական որսորդութեանցն ճողոպրեալ՝ չուէ[4] զնայ յՈւտի գաւառ:*

15 ***Իսկ*** *նոցա եկեալ եւ ոչ գտեալ մարթեցուցանել զոր կամէինն[5], ամաւթ զանձամբ արկեալ եւ յետկոյս[6] մնացական գաղթն յաւարի առեալ՝ դառնային:* 16 ***Եւ*** *յայնմ հետէ ապա սաստիկ թշնամութիւն ի մէջ նոցա զեղեալ լնոյր յայսպիսի խորհեցեալ մահահոտ չարութենէ:* 17 ***Բայց*** *Վասակ, որ սեպհականաբար[7] պայազատէր զտէրութիւնն[8] Գեղարքունւոյ, կարծիս իմն երկիւղի զարքայէ[9] ի մտի եդեալ, խնդրէր առ ի նմանէ յետկար երդման, զի անկասկած լիցի ի մտանելն առ նա եւ յելանելն. զոր[10] իմ իսկ ընկալեալ յարքայէ զնամակն՝ եւ տուեալ առ Վասակ:* 18 ***Ապա*** *չուէ[11] զնայ առ Թագաւորն. եւ յառաջնում նուագին իբրեւ զհամամիտ[12] գործակից եւ զեղբայր սիրելի հաւատարմացուցեալ իւր ընդունէր զնա պատուով[13] մեծաւ:* 19 ***Իսկ*** *զկնի ապա հրապուրեալ յոմանց, որք ասէինն[14] Թուղթս առ նա գտեալ[15] զմիւս Թագաւորին Աշոտոյ եւ Գուրգենայ[16] անհեռոյ իւրոյ ի ձեռն սուրհանդակի միում՝ լի ամենայն խորամանկ խորհրդով[17]. սակս այսորիկ կալեալ կապէ զնա երկաթի կապանաւք եւ դնէ յամրոցի անդ, որ Կայեանն[18] կոչի:* 20 ***Իսկ*** *ես թէպէտ եւ սաստկագոյն բան յանդիմանութեան ի վերայ ածեալ Թագաւորին, պաշարեցի զնա կշտամբութեամբ մեծաւ վասն ստելոյ[19] ուխտին երդման եւ կապելոյ զՎասակն, եւ ընդ իւրով[20] ձեռամբ[21] զտէրութիւն նորա նուաճելոյ[22], սակայն նա ի Վասակ զվնասն տարեալ մղեալ հանէր, եւ փոքր ինչ աւուրս[23] ժամ եդեալ, յանձն առնոյր արձակել ի կապարանէն եւ հաստատել զնա յաշխարհ տէրութեան իւրոյ:* 21 ***Սակայն*** *եւ ես սակս այնորիկ Թոյլ[24] առժամայն տուեալ, զի մի՛ Թերեւս ըստ մանկական բարուցն գազանական ինչ ստասցի կամս, եւ զանկազմն դրժեալ[25] գործեսցէ իր, որ[26] եւ այսպէս ապա այլում[27] տեղւոյ զայսոսիկ Թողի հոգալ՝ երկնաւոր այցելութեանն յանձն արարեալ:*

Կ.[28] 1 ***Զայսու*** *ժամանակաւ ումն հագարացի՝ Փարկինի անուն իւր, ոստիկան ի Հայս յամիրապետէ[29] անտի առաքեալ եւ ընդ իւր բերեալ Թագ, դնէր ի գլուխ Թա-*

1 ² µ³ÕË»É, ¸î³ µ³ÕÏ»É
2 ´> ³ÝÛ³Ûï ³µ³ñ: ÆëÏ ³å³ ÷áùñ ÇÝã Û³é³ç Çñ³½»Ï
3 ´ëïÇå»³É
4 ² ãõ¿
5 ´ Ï³Ù¿ÇÝ
6 ¸Û»ïëÏáÛë, î³½Û»ïëÏáÛë
7 ¸î¹î³ ë»÷Ñ³Ï³Ý³µ³ñ
8 ²¸î¹î³ ½ïÇñáõÃÇõÝÝ, ´î² ½ïÇñáõÃÇõÝ
9 î¹î³ Û³ñù³Û¿
10 ¸°½áñ »õ
11 ² ãõ¿
12 ²¸î¹î³ ½Ñ³Ù³ÙÇï, ´½Ñ³ÙÇï, î² ½Ñ³Ï³ÙÇï
13 ² å³ïõáí
14 î¹ ³ë¿ÇÝ
15 ´·ñ»³É
16 ²¸½·áõñ·ÇÝ³Û, ´½·³ñ·Ý³Û
17 ²´¸î¹î³ ËáñÑñ¹áí, î² ËáñÑñ¹áíù
18 ²´Ï³Û³ÝÝ
19 ´³ïÇ»ÉáÛ] ëï»ÉáÛ
20 î¹î³ ÇõñáÛ] ÁÝ¹ Çõñáí
21 ´¸î¹î³ Ó»é³ÙµÝ
22 ¸î¹î³ Ýáõ³×»Éáí
23 î¹î³ Û³õáõñë
24 ´ÃáÕáÛÉ] ÃáÛÉ
25 ² ¹Åñ»³É
26 ´> áñ
27 ´Û³ÛÉáõÙ
28 ´·É. .Ï., î³ Յաղագս ընդվզելոյ Սահակայ եպիսկոպոսին յԱշոտոյ արքայէն, եւ ըմբռնելոյ ի նմանէ, եւ յաղագս գործոց ինչ այլոց եպիսկոպոսաց
29 ²´¸Û³ÙÇñ³å»ï¿, î¹⁻³ Û³ÙÇñ³å»ï¿Ý

գաւորին Գագկայ՝ երեքկին զնա պսակեալ ի վերայ Հայաստանեայցս, եւ այլ եւս բարեվայելուչ զարդուք զնա շքեղացուցեալ: 2 *Ապա եւ Թագաւորն եւս ոչ սակաւ ինչ պատիւս եւ պարգեւս առատաձիրս նմա շնորհէ, այլ եւ ամիրապետին եւս բազումս առաքէ գանձս ոսկւոյ*[1] *եւ արծաթոյ, զկէսն*[2] *ի սակն արքունի, եւ զայլսն*[3] *ի նպաստ աւժտութեան:* 3 *Բայց ոստիկանն*[4] *Յուսուփ յաւէտ իմն ընդ այսոսիկ*[5] *զչարեալ, ահագինս կրճտէր զատամունսն ի վերայ Թագաւորին Գագկայ, սպառնացեալ լի ապականութեամբք եւ մաւտալուտ բանիւք:* 4 *Բայց հոյակապ իշխանն մեծ*[6] *Սահակ, որ որդիացուցեալն էր իւր*[7] *փեսայութեամբ զԹագաւորն Աշոտ, հրապուրեալ ի բանս Թովչաց ոմանց չարախորհաց, ընկլոյզ զիմաստութիւն*[8] *իւր մեծ, եւ ապա սկսաւ չարիս իմն ի վերայ Թագաւորին նիւթել*[9]*, իբր*[10] *յաւտար Թշնամւոյ:* 5 *Եւ իբրեւ սառնամանիք ցրտութեան ձմերայնոյն*[11] *ի բաց եղաւ, ապա երկաքանչիւրք նոքա զաւրաժողով լինէին՝ ի մարտ ընդ միմեանս պատրաստեալ*[12]*. եւ այնուհետեւ հասեալք ի մի վայր ի գեաւղն*[13] *Ախայեանս*[14]*, ճակատս ռազմի մարտկաց ընդդէմ միմեանց պատրաստէին:* 6 *Ապա մեծամեծք աւագանւոյն*[15] *յանդիմանեալ զերկաքանչիւրսն, իբր*[16] *զհպարտս եւ անձնասէրս զնոսա լինել*[17] *եւ սկիզբն զինքեանս ամենայն լաւութեան եւ քաջութեան ցուցանել*[18]*. եւ այսպէս համոզեալ՝ ի մէջ նոցա դաշինս հաստատեն*[19] *խաղաղութեան:* 7 *Եւ ապա բազում ուխտ երդմանց գրով կնքեալ տան իրերաց*[20] *քրիստոսադիր կիտիւն եւ միջնորդութեամբ սրբոյ նշանի խաչին:* 8 *Եւ ապա Թագաւորն ընդ կրունկն դարձեալ, վաղվաղակի*[21] *չուէ*[22]*, գնայ ընդ դուռն Դվին քաղաքին. եւ անդ բազում արեան ճապաղիս ի նոցանէն*[23] *հեղեալ, եւ առ հասարակ յաւարի առեալ*[24] *զնոսա, հնազանդեցուցանէր զամբարտաւան եւ զբիրտ ապստամբութիւն նոցա ընդ լծով ծառայութեան իւրոյ:* 9 *Աստ ուրեմն ապա մեծ իշխանն Սիսական տոհմին Սմբատ*[25]*, երիւք*[26] *եւս եղբարբքն*[27] *հանդերձ ցասմնական*[28] *իմն սրտիւ*[29] *դժգմեալ*[30] *ընդ հագարացւոյն*[31]*, որ յայնժամ զգաւառն Գողթան*[32] *բռնակալեալ պայազատէր, խնդրէին առ ի նմանէն յինքեանս*[33] *դարձուցանել զսեպհական*[34] *իւրեանց ամրոցն Երնջակ եւ զառ ստորոտով նորա զգաւառն, զոր Յուսփայ ոստիկանին առեալ տուեալ էր ի ձեռս Գողթան բռնա-*

1 ´ áëÏá
2 ´ ½ÏÇëÝ
3 ´î[1]î[3] ½ ³ ÉëÝ »õë
4 ² áë ï ÇÏ ³ Ý
5 î[1] ³ Ýáë ÇÏ
6 ² ~ Ù»Í ÇßË ³ ÝÝ
7 î[1-3] > Çõñ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
8 î[1] ½ÇÙ ³ ë ï áõÃÇõÝÝ
9 î[1] ÝÇõÃ» ³ É
10 ´ Çµñ»õ
11 ´ ¸ ÓÙ»ñ ³ ÝõáÝ
12 ² ¸ î[1]î[3] å ³ ïñ ³ ë ï » ³ É, ´ å ³ ïñ ³ ë ï »É, î[2] å ³ ï»-ñ ³ ½Ù»É
13 ¸ ·»õÕÝ
14 ² ³ Ëá» ³ Ýë, î[3]2 ³ Ëá ³ Ýë
15 ² î[3] ³ õ ³ · ³ ÝáÝ, ¸ ³ õ ³ · ³ ÝáÝ, î[1] ³ õ ³ · ³ ·áÝù
16 ² ´ ¸ î[1]î[3] Çµñ, î[2] Çµñ»õ
17 ² > ½Ýáë ³ ÉÇÝ»É
18 ¸ > óáõó ³ Ý»É
19 ² ´ ~ Ñ ³ ë ï ³ ï »Ý ¹ ³ ßÇÝë
20 ´ »½»ñ ³ ó] Çñ»ñ ³ ó
21 ² ¸ î[1]î[3] í ³ Õí ³ Õ ³ ÏÇ, ´ î[2] í ³ Õí ³ Õ¿
22 ² ãõ¿
23 ¸ Ýáó ³ Ý¿
24 ² î[1] ³ é] ³ é» ³ É
25 ² ëÙå ³ ï
26 ² ´ ¸ î[1-3] »ñÇë, ÜËÝ.474.ëñµ·.ª »ñÇõù] »ñÇë
27 ² ¸ î[1] »Õµ ³ ñµÝ
28 ² ó ³ ëÝ ³ Ï ³ Ý, ´ ó ÙÝ ³ Ï ³ Ý
29 ´ ëñ ï Ç
30 ² î[1] ¹Å·ÙÝ» ³ É
31 ² ¸ î[1]î[3] Ñ ³ · ³ ñ ³ óõáë
32 ´ ·áíÃ ³ Ý
33 î[1]î[3] ³ é Ç ÝÙ ³ Ý¿ ³ é ÇÝù» ³ Ýë
34 ¸ î[1]î[3] ½ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý

կալին. այլ նա իբրեւ[1] յարքունուստ զայն[2] նմա շնորհեալ համարէր եւ ոչ առնոյր յանձն տալ: 10 *Իսկ ապա երկաքանչիւրքն[3] կողմանք[4] զաւր գումարեալ, գունդ կազմեալ՝ իբր հրոսանուէր իմն դղրդմամբ[5] մարտ ընդ միմեանս հարկանէին:* 11 *Եւ իբրեւ ջոլիր ռազմին կազմեցաւ, եւ ասպատակն զմիմեամբք սփռեցաւ, եւ գունդն[6] հազարացւոյն[7] աղմկեալ յետկոյս հարան մերձ ի պարտել[8], անդ ապա զաւրն[9] Գաբաւոնացի իշխանին Սմբատայ[10], որ ի թիկանց կուսէ կային Վասակայ եղբաւր նորուն[11], ի ձախակողմ[12] թեւոյն յանկարծաւրէն[13] խորհրդեամբ չարի համագունդ ընդ Վասակայ ձի ի ներքս տարեալ եւ առ հասարակ ի վերայ յարուցեալ[14], դիմաթաւալ[15] զքաջն եւ զկորովին Վասակ արկանէին. եւ ինքեանք թիկունս առ ի գնալ դարձուցեալ[16], չուէին ի Նախջաւան[17] քաղաք:* 12 *Իսկ զդիակ[18] գեղեցիկ երիտասարդին բարձեալ եղբարցն ի տեղւոջէ ճակատուն, տարեալ եդին ընդ հարս իւրեանց, արարեալ կոծ մեծ ի վերայ նորա:*

13 *Բայց թագաւորն Աշոտ իբրեւ կամակատարս[19] զԴվին[20] քաղաք իւր[21] պատրաստեաց, ապա թիկունս առ ի[22] գնալ ի նոցանէ դարձուցեալ, չուէ[23] յաշխարհն Վրաց. եւ անդ ընդ իւր զթագաւորն Վրաց Ատրներսեհ[24] առեալ, երկաքանչիւրք նոքա ի մարտ ընդ իշխանին Գուրգենայ մտեալ, խնդրէին զհւրաքանչիւրոցն[25] վրէժս, զորս նենգապատիր չարակնաբար գործեցին նմա ահս ապիրատս եւ աշխարհաւեր կործանումն:* 14 *Եւ թէպէտ միւս եւս թագաւորն Աշոտ եւ եղբայր արքայորդւոյն Աբասայ[26] դուռ[27] իմն ի Գուրգէն տուեալ հաւաքէին, սակայն ոչ կարացեալ ըստ աւրինի մարտից զդէմ նոցա ունել, ի հովիտս խորափիտս եւ յանտառախիտ[28] խորաձորս ամրացեալ լինէին:* 15 *Բայց անձկութիւն վայրացն[29] ոչ թերեւս սպառ սպուռ զասպատակ հինին ի նոցանէն կարողանայր արգելուլ, այլ միշտ զբազմութիւն վահանակիր զաւրուն իբր ասպարափակս[30] իմն ընդդէմ նոցա տուեալ եւ ի յաղեղն եւ ի սուսեր վառեալ, բազում վիրաւորս տապաստ ի նոցանէ[31] արկանէին, մինչեւ խաւսէին[32] նոցա ի[33] հնազանդութիւն եւ ի[34] խաղաղութիւն. եւ զորս ի ձեռանէ նոցա բերաւ աւերումն եւ սասանումն աշխարհին, կրկին տուժիւք զնա[35] նորոգեալ[36]:* 16 *Եւ մինչդեռ այսպէս[37]*

1 ´ Çµñ
2 ² ½ëáÛÝ] ½ ³ ÛÝ
3 ² î[1] »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñù, î[3] »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñ
4 î[1] ÏáÕÙáõÝù
5 ² ´ ÇÙÝ ¹Õñ¹Ù ³ Ùµ, î[2] ÇÙÝ¹ ¹ñ¹Ù ³ Ùµ, ¸ ÇÙÝ ¹Õáñ¹Ù ³ Ùµ
6 ´ ·áõÝ¹
7 ² Ñ ³ · ³ ñ ³ óõáó
8 ² å ³ ñ ïÇÉ, ´ å ³ ï »É
9 ² ¸ î[1]î[3] ½ûñ
10 ² ëÙå ³ ï ³ Û
11 ´ ÝáñÇÝ
12 ´ î[3] Ó ³ Ë ³ ÏáÕÙÝ
13 î[3]1 Û ³ ÝÏ ³ ñÍ ³ ÏÇ
14 ´ ¸ î[1] Û ³ ñáõó» ³ Éù
15 ´ î[1]î[3] ¹Ç ³ Ã ³ õ ³ É Û»ñÏÇñ
16 î[1] ¹ ³ ñÓ» ³ É
17 ´ ¸ Ý ³ Ë× ³ õ ³ Ý, î[1] Ý ³ Ëç ³ áõ ³ Ý, î[3] Ý ³ Ëçáõ ³ Ý
18 î[1]î[3] ¹Ç ³ Ï
19 ² ´ ¸ Ï ³ Ù ³ Ï ³ ï ³ ñë, î[1-3] ½Ï ³ Ù ³ Ï ³ ï ³ ñë

20 ² ½¹õÇÝ
21 ¸ î[1]î[3] > Çõñ
22 ´ > Ç
23 ² ãõ¿
24 ² ´ ³ ïñÝ»ñë¿Ñ
25 ² ´ ½Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ, ¸ î[1-3] ½Çõñ ³ ù ³ ÝãÇñ
26 ´ ³ µ ³ ë
27 ´ ¹Á-éáÛÃ, ¸ ¹éáÑ, ² î[1-3] ·ñáÑ, ÜËÝ.49.ëñµ.ª ¹éáÑ
28 ´ Û ³ Ýï ³ é ³ ËÇ ï ë
29 ¸ î[1] í ³ Ûñ ³ ó
30 ´ ³ Ùµ ³ ñ ï ³ Ïë] ³ ëå ³ ñ ³ ÷ ³ Ïë
31 ¸ î[1]î[3] ~ Ç Ýáó ³ Ý¿ ï ³ å ³ ëï
32 ² ´ ¸ î[3]2 ËûëÇÝ, î[1] ËûëÇÉ, î[3] Ëûë»É
33 ´ > Ç
34 ´ ¸ > Ç
35 î[1] ½Ýáë ³] ½Ý ³
36 ´ Ýáñá·»É
37 ² ´ ³ Ûëå¿ë, ¸ î[1-3] ³ ÛÝå¿ë

զսահման խաղաղութեանն[1] մերձ էին ընդ միմեանս հաստատել, իսկ եւ իսկ ժամանեալ զուժկան յՈւտի գաւառէ առ թագաւորն Աշոտ հասանէր, ասելով նմա զելս իշխանին Սահակայ աներոյ նորա[2] յՈւտի գաւառ եւ[3] զուժգնապէս յաւարի առնուլն առ հասարակ եւ զյափշտակութիւնն ի նոցանէ ամրոցացն որ ի Ձորափոր[4], տանել զգաղթ[5] աշխարհին[6] յամրոցս[7] իւրոյ տէրութեանն եւ զիւր արձանանալ[8] եւ կալ նստել զլեռնակողմամբ գաւառին: 17 *Զայս լուեալ ամենահարուստ եւ բազմահանճար թագաւորն Վրաց Ատրներսեհ[9], լքեալ թողու ի բաց որ առ ձեռն կայր պատրաստ զգործն Գուրգենայ քեռորդւոյ[10] իւրոյ՝ իբր պարապոյ գոլ զայն հոգ եւ այլում[11] տեղւոյ[12] թողլի է[13], եւ վաղվաղակի պատրաստաբար իմն յուղարկէ[14] առ ի յիւրմէ զԱշոտ թագաւոր Հայոց յանբոկ[15] գործոյն իշխանին Սահակայ:* 18 *Բայց նորա զզաւրս իւր[16] յետ[17] զթիկամբք իւր թողեալ եւ ընտրեալ արս իբրեւ երեք հարիւր[18] միայն, սաստիւ հապճեպով գան հասանեն ի Ձորափոր[19]:* 19 *Եւ տեսանեն նախ զԿայանն[20] կոչեցեալ բերդ յափշտակեալ իշխանին Սահակայ, եւ որ ի նմա կայրն ի[21] դիպահոջ[22] Վասակ տէր Սիւնեաց, հանեալ արձակեալ[23] զնա ի տուն հաւր իւրոյ, եւ զայլ եւս ազատ կանայսն[24] որ ի նմա ըստ սակի գերելոց՝ սա անց[25] վարատեալ, եւ պահնակս[26] զիւր յամրոցն[27] կացուցեալ:* 20 *Ապա եւ զմիւս եւս[28] ամրոցն, որ էր մերձ ի նա, եւ զայն եւս գրաւեալ տագնապաւ տարակուսից եւ սրոյ ճարակ զբերդապահնակսն[29] տուեալ, եւ խաղացուցեալ եւ[30] զգաղթ բնակչաց երկրին առ հասարակ աղխիւ[31] իւրեանց յամուրս տէրութեան[32] իւրոյ, եւ զարտորայս նոցա որ մերձ էր ի հունձս, տարաժամ զայն հնձեալ[33] գերանդեաւք[34] եւ հրաբորբոք հրկիզեալ, զի մի՛ կռուիցին կալ զետեղեալ[35] ի նմա ոտք թագաւորին բնակութեամբ:* 21 *Արդ, իբրեւ զայնպիսին տեսանէր տաղկտկալի տառապանս եւ զաղմուկ չփոթի զեղեալ հեղեալ[36] զաշխարհաւ տէրութեան իւրոյ, այնուհետեւ ոչ զանգիտեալ ի բազմութենէ զաւրաց իշխանին եւ ոչ զնուազունս իւր գունդ ի մտի եդեալ, չուէ[37] գնայ ի հանդիպումն նոցա:* 22 *Վասն զի բանակեալ զետեղեալ կային*

---

1 ² ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ ÝÝ, ´ ~ ½ë ³ ÑÙ ³ Ý Ë ³ Õ ³ Õáõ-Ã» ³ ÝÝ ³ □ë å ¿ë: î[1-3] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý
2 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ýáñ ³ , î[2] Çõñá□
3 ¸ î[1]î[3] > »õ
4 ² Óáñ ³ □÷áñ, î[3] Óáñ ³ ÷áñ, ´ ¸ î[1-2] Óáñá□÷áñ
5 ¸ ½·áÕÃ
6 ² ¸ ³ ßË ³ ñÑÝ, ´ ³ ßË ³ ñÑÇÝ, î[1]î[3] □ ³ ßË ³ ñÑÝ, î[2] □ ³ ßË ³ ñÑÇÝ
7 ´ □ ³ Ùñáó
8 ² ³ ñÓ ³ Ý ³ Ý ³ ÉÝ
9 ´ ³ ï ñÝ»ñë¿Ñ
10 ´ ù»éáñ ¹ á□
11 ´ ³ □ÉáõÙÝ, ¸ î[1]î[3] □ ³ □ÉáõÙ
12 ´ ï »Õá□
13 ´ > ¿
14 ´ □Õ ³ ñÏ¿
15 ² □ ³ Ýµûë, î[3] □ ³ ÙµáÏ
16 î[1]î[3] > Çõñ
17 î[3] □» ï ë
18 ² .·×., ¸ .□., î[1] 300
19 ² ¸ î[1]î[3] Óáñ ³ ÷áñ, ´ î[2] Óáñá□÷áñ

---

20 ² ¸ î[1]î[3] ½Ï ³ □» ³ ÝÝ
21 ² ¸ î[1]î[3] Ï ³ □ñ] Ï ³ □ñÝ Ç
22 ² ´ ¸ î[1]î[3] ¹Çå ³ Ñáç, î[2] ¹Çå ³ Ñõáç
23 ² ³ ñÓ ³ Ï»É
24 ² Ï ³ Ý ³ □ë
25 ´ áÙ ³ Ýó] ë ³ ³ Ýó
26 ² ´ ¸ î[1]î[3] å ³ Ñ ³ ÏÝ, î[2] ³ □É ûñ. å ³ ÑÝ ³ Ïë áÙ ³ Ýó ½Çõñ ³ ÙñáóÝ
27 î[1]î[3] ³ ÙñáóÝ
28 ¸ î[1-3] > »õë (² ´ª áõÝ»Ý)
29 ² ½µ»ñ¹ ³ å ³ ÑëÝ, ¸ î[1]î[3] ½µ»ñ¹ ³ å ³ Ñ ³ ÏëÝ
30 ´ »õë] »õ, î[1-3] > »õ (² ¸ª áõÝ»Ý)
31 ² ¸ ³ ËÇõ
32 ´ ï »ñáõÝ» ³ Ý
33 ¸ î[1] ÑÝÓ»É
34 ´ ·»ñ ³ Ý¹»ûù, ² ¸ î[1-3] ·»ñ ³ Ý¹Çõù
35 ² ½» ï »ÕÇÉ, ´ ½» ï »Õ»É
36 î[3] > Ñ»Õ» ³ É
37 ² ãõ¿

ի ծործորս լեռնակի միոյ ըստ արեւմտեայ[1] կուսէ ձորոյն Տաւշոյ[2], վարանեալ յափշտակել[3] եւ ձգել[4] յորոգայթս իւրեանց զԹագաւորն: 23 **Եւ** անդ ապա գտեալ բլրակ մի, որ ունէր զինքեամբ քարաժեռ[5] շրջապատ, ի նմա ելեալ բանակէր[6] զաւրն ողջոյն եւ զգիշերն ամենայն: 24 **Եւ** պատգամ ապա զմի ոք յեպիսկոպոսացն[7] առ իշխանն Սահակ առաքէր ասելով. «Ո՞րպիսի ինչ չար, կամ զի՞նչպիսի[8] ինչ վնաս առ ի յինէն քեզ բերաւ արդեամբք[9], զի փոխանակ այնր արժանի ի քէն գտայ այսպիսւոյ[10] իմն ծանր աղէտի, զոր տեսի գործեցեալ, եւ ոչ յետկար երդմանն[11] քո ածէր զքեզ ի զղջումն. կամ ընդէ՞ր այժմ զրախնդիր լինիս հեղուլ զաւրիւն իմ առանց բանի պարտապանութեան: 25 **Բայց** արդ, դա՛րձ ի բարկութենէ այտի[12] եւ դարձո՛ ի բարիսն[13] զ'ի նանիր[14] Թագուցեալ[15] որոգայթ ապականութեանդ. եւ միայն զերկու[16] ամրոցս[17] զոր[18] յափշտակեալ է քո, այսրէն տո՛ւր ինձ եւ զգաղթ աշխարհիս դարձո՛. եւ յայնմ հետէ եղիցի միատարր խաղաղութիւն ի մէջ մեր՝ որպէս[19] հաւր հարազատի եւ որդւոյ սիրելւոյ[20]»:

26 **Իսկ** իշխանն զայսպիսիս լուեալ բան պատգամի եւ ոչ պատասխանւոյ[21] Թերեւս արժանի համարեալ[22]. այլ եւս քան զեւս մրմռեալ[23], առ եպիսկոպոսն ասէր. «Դու նի՛ստ աստ[24] յիմում խորանի, եւ ես առ նա սրով իմով չուեալ գնացից, վաղվաղակի զպատասխանին[25] պատգամաց[26] նմա հատուցից»: 27 **Եւ** զայս ասացեալ, գումարտակ զբոլոր[27] զաւրսն[28] իւր առնէր՝ աւելի քան զութ հազար[29] արանց, եւ յառաջ կոյս մղեալ եւ հանդէպ բլրակին[30] հորդան տուեալ՝ յորոյ վերայ կայր Թագաւորն, հրամայէր հետեւակամարտ գնդին վահանափակ[31] լինել, որ տեսութիւն իմն բերէր յինքն[32] որպէս զանպարտելի պարիսպ. եւ ի Թիկանց կուսէ նոցա զհեծելազաւր գունդն պատրաստէր՝ սպառազինեալս եւ վառեալս ի զէնս եւ ի զարդս, եւ առաջապահքն առաջի վահանափակ սպային սրավար երիվարաւք խաղացեալ՝ յայսկոյս յայնկոյս երԹային գային[33]: 28 **Իսկ** յելանել արուսեկին փայլատակունք ի մերկապատեան վաղակաւորացն բազմութենէ հատանէին ե՛ւ ի սաղաւարտացն ե՛ւ ի Թիկնապահ ե՛ւ ի[34] լանջապահ պղնձի տախտակացն ե՛ւ ի պահպանակացն բարձիցն եւ բազկացն[35]: 29 **Իսկ** զայնպիսին տեսեալ բազում զաւրս կուռս վառեալս զիւրեաւ զեղեալ Թագաւորն, ապա եւ նա

1 ´ ³ ñ»õÙ ï » ³ ó
2 ² ´ ¸ î[2] ï ³ õÁßáÛ, î[1] ï ³ õáÕáÛ, î[3] ï ³ õñÇßáÛ. î[3] Áë ï ûñÇÝ ³ Ï ³ ó ·ñÇ »õª ï ³ õáõßáÛ, ï ³ õßáÛ, ÜËÝ.338. ëñµ·.ª ï ³ õÁßáÛ
3 ´ Ç Û ³ ÷ß ï ³ Ï»É
4 î[3]2 Û ³ ÷ß ï ³ Ï» ³ É »õ Ó·» ³ É: ² »õ Ç Ó·»É
5 ´ ù ³ ñ ³ Å ³ Ûé
6 ´ î[1]î[3] µÝ ³ Ï¿ñ
7 ² ´ ¸ Û» åÇëÏá å áë ³ óÝ, î[1-3] » åÇëÏá å áë ³ óÝ
8 ¸ î[1]î[3] áñ åÇëÇ] ½ÇÝã åÇëÇ
9 ´ ³ ñ ¹ » ³ Ùµ
10 ´ ³ ÛÝ åÇëõáÛ
11 î[1] Û»ñ ¹ Ù ³ ÝÝ
12 î[1] ³ Û ¹ Ç
13 î[3] µ ³ ñÇë
14 ² ½ÇÝ ³ ÝÇñ
15 ¸ Ã ³ ùáõó» ³ É
16 ² ½.µ.
17 ´ ³ ÙñáóëÝ
18 ² ´ ½áñë
19 ´ áñ å¿ë »õ
20 ² ëÇñ»ÉáÛ, ´ ëÇñ»ó»ÉáÛ

21 ² å ³ ï ³ ëË ³ ÝáÛ
22 ´ Ñ ³ Ù ³ ñ¿ñ
23 ² ´ ¸ ÙñÙé» ³ É, î[1-3] ÙéÙé» ³ É
24 ´ > ³ ë ï
25 ² ¸ ½å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇ, ´ ½å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇë
26 ´ å ³ ï· ³ Ù ³ ó ¹
27 ¸ î[1] µáÉáñ
28 ² ½ûñë, ¸ î[1] ½½ûñëÝ
29 ² ½.Áé., ¸ ½.÷., î[1] ½8000
30 ´ Ç µÉñ ³ ÏÇÝ
31 ´ í ³ Ñ ³ Ý ³ µ ³ Ï
32 ´ ÛÇÝù» ³ Ý
33 î[1]î[3] »õ · ³ ÛÇÝ
34 ² ¸ > Ç
35 ² î[3] µ ³ ñÓÇó »õ µ ³ ½Ï ³ ó: ´ µ ³ ½Ï ³ ó

զհարիւրսն[1] զիւր[2] յետկոյս[3] թողեալ, որ լքեալքն էին յերկայն[4] ուղոյ[5] ճանապարհաւն, միայն երկերիւրաւքն իջանէր ի բլրակէն ընդդէմ նոցա: 30 Եւ անդ ապա տարածեալ զյետկար երդմանն[6] իշխանին առաջի երեսաց Աստուծոյ, այսպէս եւ ինքեան[7] ասէր. «Եթէ ես ինչ սխալեցի[8], կամ ստեցի այսմիկ երդման՝ հատո՛, Տէ՛ր Աստուած, զվնաս ստութեան իմոյ ի գլուխ իմ. եւ եթէ իշխանն ստունգանեաց սմա՝ ի նա հատուցեալ զվնաս իւր, փրկեա՛ զիս ի տարապարտ մահուանէս, զոր նիւթեալ ածեալ են[9] ի վերայ իմ»: 31 Եւ ապա զյետկար քարտին ի[10] գրատս[11] խաչին սրբոյ կապեալ, զոր սովորն էր միշտ առաջի իւր[12] շրջեցուցանել, յանկարծակի զմի զինուորութիւն[13] երկերիւրք[14] նոքա զինուորեալք[15] եւ ի ձայն բարձր աղաղակեալք[16], ձի ի ներքս տանէին: 32 Եւ[17] նախ ինքն իսկ[18] յասպարիզին[19] շահատակեալ եւ յական թաւթափել իբրեւ հողմ ինչ զնոսա փոթորկեալ, եւ ոչ մի ո՛չ մնաց ոք ի տեղիս[20] ճակատուն, եւ ո՛չ բնաւ իսկ երկուք[21] ի միասին ի նոցանէն[22] գտանէին, այլ ցան եւ ցիր սփռեալ ընդ գլուխս կոհակացն եւ ընդ հովիտս[23] եւ ընդ խորաձորս[24] եւ ընդ անտառախիտ մայրիս, ոչ թերեւս առ ի նոցանէն վրիպեալ ոք՝ ի փոքուէ մինչեւ ցմեծն, բայց միայն երկուք նոքա՝ իշխանն Սահակ եւ Գրիգոր որդի նորուն[25], զոր ձերբակալ արարեալ տանէին: 33 Եւ ապա զամրոցն առ Հասարակ զԳարդմանայ թագաւորն յինքն[26] գրաւեալ եւ զբովանդակ աշխարհն յիւր անուն նուաճեալ՝ հնազանդէր: 34 Իսկ ապա ի նանիր պակուցումն իմն երկիւղի[27] մահու ի մտի եդեալ թագաւորին[28], զի թէ թողից, ասէ, զիշխանն եւ զորդի նորուն[29], զմահն իմ այս գուշակէ, եւ եթէ ի դիպահոջ[30] զայդպիսի երեւելի արս կացուցից եւ զերծ յայլոց[31] ձեռաց լինիցի դոցա, զոր աւրինակ Վասակայն, եւ այնպէս անշուշտ մահ իմ առ դուրս կայ: 35 Եւ այնպէս անխորհուրդ երկիւղիւ զգածեալ, կուրացուցանէ զաչս երկոցունց նոցա, ո՛չ առեալ ի միտ զայցելութիւնն Աստուծոյ, որ յայնմ նուագի[32] զնա ապրեցոյց, թէ[33] կարող[34] եւս է նոյն Աստուած[35] ո՛չ տալ թոյլ դարձեալ դաւանս կրել ի խափանեալ երկիւղէն: 36 Եւ այսպէս գործեալ իր դառնութեան, անվստահ զսիրտ ամենեցուն կացոյց, ի[36] բացէ[37] ի նմանէն տրոհեալ:

1 ² ½.×.ëÝ
2 ² ¸ î³ Çõñ
3 ² ´ Û» ï ë Ïá Ûë
4 ² ´ ¸ »ñ Ï ³ ÛÝ
5 ´ î³ áõÕõá Û
6 ² »ñ ¹ Ù ³ Ý
7 ² ¸ î¹⁻³ ÛÇÝù» ³ Ý, ´ ÇÝù» ³ Ý
8 ¸ ëÕ ³ É»óÇ
9 î² ³ Í»Ý, ² ´ ¸ î¹î³ ³ Í» ³ É »Ý
10 ² > Ç
11 ² ¸ î¹⁻³ ·ñ ³ ë ï ë, ´ ·ñ ³ ë ï . ÜËÝ.469.ëñµ·.ª ·ñ ³ ï Ï ³ Ù ¹ñ ³ ï
12 ² ~ ³ é ³ çÇ Çõñ ÙÇß ï
13 ´ ½ÇÝ ³ õáñáõÃÇõÝ
14 ² »ñ Ï »ñÇõù, ¸ î¹ »ñ Ï »ñÇõñ
15 ´ ½ÇÝ ³ õáñ» ³ Éù, î³ ½ÇÝáõáñ» ³ É
16 ´ î³ ³ Õ ³ Õ ³ Ï» ³ É
17 ¸ î¹î³ > »õ
18 ¸ î¹î³ > ÇëÏ
19 ² ´ ¸ î¹⁻² Û ³ ë å ³ ñÇëÇÝ, î³ Û ³ ë å ³ ñÇ½ÇÝ
20 î³ ï »ÕÇ
21 ´ »ñ Ï áõùÝ
22 ´ î³ Ýáó ³ Ý¿

23 ´ Ñá íÇ ï
24 ´ Ëáñ ³ Óáñ
25 ² ´ ÝáñÇÝ
26 ´ ~ ÇÝùÝ Ã ³ · ³ õáñÝ: ² ´ î¹⁻³ ÇÝùÝ, ¸ ÛÇÝùÝ, ÜËÝ.277. ëñµ·.ª ÛÇÝùÝ
27 î¹ Û»ñ Ï ÇõÕÇ
28 î³ Ã ³ · ³ õáñÝ
29 ² ÝáñÇÝ
30 ´ ¹Ç å ³ Ñõáç
31 ¸ Û ³ ÛÉáÛ, î¹ ³ ÛÉáó
32 ² Ýõ ³ ·Ç, ´ ¸ Ýáõ ³ ·Ç, î¹⁻³ Ýáõ ³ ·ÇÝ
33 î³ »Ã¿
34 ´ î¹ Ï ³ ñûÕ
35 ´ ÇÝùÝ] ³ ë ï áõ ³ Í
36 ² ¸ î¹î³ > Ç
37 î¹ µ ³ ó ¿, î³1 µ ³ ó

ԿԱ.[1] 1 *Բայց փոքր ինչ յառաջ քան զայս ոստիկանն Յուսուփ ապստամբութեամբ բազմաւ ընդվզեալ յխմայելեան*[2] *ամիրապետէ*[3] *եւ ի պարարտութենէ պորտոյն անկուշեալ*[4]*, առաքէ ապա զոմն ի նախարարաց իւրոց ամիրապետն անհուն իմն զաւրաւք հրոսակ նմա, որ թէպէտ եւ*[5] *զմի նուագ եւ զերկուս ընդդէմ զինեալ, հարուածս ի վերայ արքունի զաւրացն*[6] *հասուցանէր, սակայն ո՛չ կարացեալ զդէմ*[7] *ունել, ձերբակալ զնա առնէին, խաղացուցեալ տարեալ կապանաւք վարեալ*[8] *առ ամիրապետն:* 2 *Եւ այսպէս յայց*[9] *ելեալ շնորհացն Աստուծոյ, փրկեաց զԹագաւորն Գագիկ ի գազանական չարաբարոյ*[10] *սպառնալեաց նորա:* 3 *Բայց իբրեւ կալան զՅուսուփ, ըմբռնեալ լինէր յամիրապետէ անտի. ապա ոմն ի ծառայիցն*[11] *յաւէտ իմն ի պատուաւորաց*[12] *Սբուք*[13] *անուն, որ իշխան եւ հրամանատար էր ամենայն տան նորա, բռնազբաւսաբար*[14] *տիրէր աշխարհի տէրութեան*[15] *Յուսփայ, եւ յետ սակաւ աւուրց*[16] *ապա եւ յամիրապետէն իսկ փոխանակ Յուսփայ ոստիկան հաստատեցաւ:* 4 *Եւ ապա նա եւս առաւել քան զՅուսուփ ըստ նմին սակի դնէր ուխտ միաբանական խաղաղութեան ընդ Աշոտի, եւ Շահանշահ զնա անուանէր*[17]*:* 5 *Բայց ոստիկանն Սբուք*[18] *դեռեւս ոչ մոռացեալ ի սրտէ զմախանս չար թունիցն*[19]*, զոր ի Թագաւորն Գագիկ հնարէին*[20] *միշտ թափել*[21]*, յետ ոչ բազում ինչ աւուրց հորդան իւրոյ զաւրուն տուեալ, առաքէ զկողմամբք Ծուաշ*[22] *գաւառի:* 6 *Որ թէպէտ բնակիչք գաւառին իրազգած յառաջագոյն չար հինին լինէին, սակայն ոչ կարացեալ սպառ սպուռ գաղթիլ յամրոցսն, նոքա իբրեւ զկայծակն ի վերայ*[23] *հասեալ եւ ասպատակս ընդ երեսս գաւառին սփռեալ, բազում աւարառութեամբ կապուտ կողոպուտ*[24] *առնէին, այլ եւ զոչ կարացեալսն աճապարել անկանել*[25] *յամրոցս վայրացն ի գերութիւն վարէին՝ զներգեւեալ*[26] *արսն*[27] *եւ զկանայս եւ զմատաղ մանկտի:* 7 *Իսկ ապա զայն տեսեալ Թագաւորին Գագկայ եւ ըստ հանճարագիտութեան*[28] *իւրում*[29] *ի մտի եդեալ զոչ կարաւղելն*[30] *կալ ընդդէմ Սբուքայ*[31] *մարտիւ*[32] *պատերազմի, ի հնազանդութեան*[33] *պայման ընդ նմա*[34] *զբանս*[35] *իւր փոխաբերէ:* 8 *Եւ ապա զոմն Գէորգ Հաւնունի ի կրաւնաւորական կարգէ բազում ընծայիւք եւ պատարագաւք առ ոստիկանն Սբուք*[36] *առաքէ,*

---

1 ´ ·É. .Ï ³ ., î[3] Յաղագս պարտամբէլոյ Յուսփայ, եւ ոստիկանութեան Սբուքայ, եւ գործոց նորին
2 ¸ ÛÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ´ î[1-3] ÛÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
3 ² ³ ÙÇñ ³ å» ï ¿Ý
4 ² ´ ¸ ³ ÝÏáõß» ³ É, î[1-3] ³ Ý·áõß» ³ É
5 ² ¸ î[1]î[3] > »õ
6 ² î[1]î[3] ~ ½ûñ ³ óÝ ³ ñùáõÝÇ: ´ ½ûñ ³ ó
7 î[1] ÁÝ¹ ¹ ¿Ù
8 ² ¸ î[1]î[3] > í ³ ñ» ³ É
9 î[1]î[3] ³ Ûó
10 ¸ ã ³ ñ ³ µ ³ ñõáÛ
11 ´ Í ³ é ³ ÛÇó Ýáñ ³
12 ² å ³ ï áõ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ, ¸ î[1]î[3] å ³ ï áõ ³ Ï ³ Ý ³ ó
13 ² ´ ¸ ëµáõù, î[3] Áëµáõù, î[1-2] ëµáõÏ
14 ² µéÝ ³ ëµûë ³ µ ³ ñ
15 î[1]î[3] ~ ï ¿ñáõÃ» ³ Ý ³ ßË ³ ñÑÇÝ, ² ¸ ï ¿ñáõÃ» ³ ÝÝ
16 ´ ë ³ Ï ³ õáõó] ë ³ Ï ³ õ ³ õáõñó

17 ² ³ Ýõ ³ Ý¿ñ
18 ² ´ ¸ ëµáõù, î[3] Áëµáõù, î[1-2] ëµáõÏ
19 ´ ¸ ÃÇõÝÇóÝ
20 î[3] ÑÝ ³ ñ¿ñ
21 ´ Ã ³ ÷» ³ É
22 î[1] ×áõ ³ Õ
23 ´ > í»ñ ³ Û
24 ´ > ÏáÕáåáõ ï
25 ² ³ ÝÏ ³ ÝÇÉ
26 ² ½»ñ»õ»ÉÇ
27 ² ³ ñë
28 ² ¸ î[1] Ñ ³ Ý× ³ ñ ·Ç ï áõÃ» ³ ÝÝ
29 ´ ÇõñáÛ
30 ´ ¸ î[3] Ï ³ ñáÕ»ÉÝ
31 ² ¸ ëµáõù ³ Û, ´ ëÁµùáÛ, î[3] Áëµáõù ³ Û, î[1-2] ëµáõÏ ³ Û
32 ¸ î[1] Ù ³ ñ ïÇ
33 ´ ÑÝ ³ ½ ³ Ý¹ áõÃ»Ý¿
34 ² > ÁÝ¹ ÝÙ ³
35 î[3] > ½µ ³ Ýë
36 ² ´ ¸ ëµáõù, î[1] ½ëµáõÏ, î[3] Áëµáõù, î[1-2] ëµáõÏ

խնդրելով զհաշտութիւն առ[1] ի նմանէ, ո-րոյ[2] առեալ եւ ընկալեալ, տայ յետկար երդման ո՛չ եւս յաւելուլ կալ ի նոյն ո-խո՛ր[3] միտս ընդ Թագաւորին:

9 *Եւ դադարեալ այսպէս ասպատակ հի-նին, Հարթայարմար[4] հանդչէին աշխարհ[5] տէրութեան[6] Թագաւորին Գագկայ ի կայս հանգստեան իւրեանց, յապահովացեալք յարտաքնոց[7] յայնցանէ[8] հրոսակաց[9]:*

ԿԲ.[10] 1 *Բայց յետ այսորիկ[11] ստուգեալ մերկացեալ երեւէր ապստամբութիւնն քա-նանիտ[12] Գնթունւոյն[13] Վասակայ, որում հաւատացեալ էր պահպանութիւն ամրո-ցին Շամշուլտէի[14]. եւ ի դերեւ ելանէր նո-րայն խոկացեալ դաւաճանութիւն, եւ թի-կունս յԱշոտոյ[15] դարձուցանէր, որ Շա-հանշահն[16] անուանէր[17], եւ անձնտուր[18] ի Գուրգէն իշխանն[19] Վրաց լեալ, նմա զմեծ ամրոցն տալ խոստանայր, միայն թէ յիւ-րում[20] նահանգից տայցէ նմա այլ եւս ամ-րոց[21] Նկրուստ[22] քան զնա:* 2 *Իսկ նա զհայցեալն ի Վասակայ վաղվաղակի կա-տարեալ եւ յետկար երդման[23] կնքեալ՝ տայ տանել նմա, որոյ հաւատարիմ բանի երդմանն[24] եղեալ եւ ելեալ յամրոցէն, չուեալ[25] գնայ առ իշխանն Գուրգէն:* 3 *Եւ վասն զի նախ քան զայս սպանաւ Աշոտ եղբայր Վասակայ ի սպայակոյտ զաւրացն Վուրի[26] աշխարհի[27], սակս այնորիկ ի ձեռն ձեռասուն կրտսերացն[28] իւրոց հա-ւատայ զամրոցն ի չուելն[29] իւրում:* 4 *Իսկ ի հանդիպել[30] սորա իշխանին Գուրգե-նայ[31], իսկ եւ իսկ առեալ զնա ընդ կրունկն անդէն[32] դարձուցանէ, ածելով ի դուռն ամրոցին՝ առ ինքն տալ հայցէր:* 5 *Իսկ պահնակք[33] ամրոցին ո՛չ կամեցան տալ նախ քան զառնուլն առ ինքեանս զՎասակ:* 6 *Եւ իբրեւ մարտ[34] ընդդէմ մարդկան ամրոցին իշխանն յարդարէր, վաղվաղակի ապա պահնակքն զգացուցին Շահանշահի, եւ նա աճապարեալ գայ յան-բոկ[35] գործոյն:* 7 *Եւ իբրեւ եկն ի տեղին, ի բաց քեցեալ[36] եղեւ Գուրգէն ի դրանէ ամ-րոցին:* 8 *Բայց պահնակքն եւ ոչ առ նա եւս կամեցան տալ զամրոցն՝ մինչ չեւ[37] առ ինքեանս[38] առեալ իցեն զՎասակ, իսկ նա պատնէշ պաշարման շուրջ զամրոցաւն եղեալ[39], ի ժամ դիպող[40] առնուլ սպասէր:*

---

1 ´ > ³ é
2 ´ ¸ î[1] ½áñáÛ
3 ² áËáñ¹, ¸ î[1] áÕáñ¹, î[3] ÛáÕ¹áÕ¹. î[3]2 áÕáñ¹
4 ´ Ñ³ñÃ Û³ ñÙ³ ñ
5 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ßË³ñÑ, î[2] Û³ßË³ñÑ
6 ´ ï»ñáõÃ»³Ý
7 ² Û³ñï ³ùÝáóÝ
8 ² ¸ î[1]î[3] Û³ÛÝÙ³Ý¿
9 ² î[1] Ñ³ë³ñ³Ï³ó] Ññáë³Ï³ó
10 ´ ·É. .Ïµ., î[3] Յաղագս ապստամբութեան Վասակայ եւ-նուաճելոյ ընդ ձեռամբ Աշոտոյ
11 î[1] ³ÛÝáñÇÏ
12 î[1]î[3]1 ù³Ý³Ý³ÙÇï
13 î[3] ·ÝÃáõÝáÛÝ
14 ² ß³Ùßáõï¿Ç, ´ ß³Ùßáõï¿, î[3] ß³ÙßáõÉ¹¿Ç
15 ² ´ ¸ Û³ßáïáÛ, î[1-3] ³ßáïáÛ
16 ´ ß³Ñ³Ýß³Ñ
17 ² ³Ýõ³ÝÇõñ
18 ² ´ ¸ î[1] ³ÝÓÝïáõñ, î[1]î[3] ³ÝÓÝ³ ïáõñ
19 ² ´ ¸ î[1]î[3] ÇßË³ÝÝ, î[2] ÇßË³Ý
20 ² ´ ¸ ÛÇõñáõÙ, î[1-3] ÇõñáõÙ
21 î[1] ³Ùñáó
22 ² ´ ¸ ³Ùñáó ÝÏñáõëï, î[2] ³ÙñáóÝ Ïñáõëï, î[3]3 Ïñáõëï, î[3]1 Ïáñáõëï. ÜËÝ.393.ëñµ·.ª ³Ùñáó ÝÏ-ñáõëï
23 ´ ¸ »ñ¹Ù³ÝÝ
24 ² ´ µ³ÝÇ »ñ¹Ù³ÝÝ, ¸ µ³Ý Ç »ñ¹Ù³ÝÝ, î[1-3] µ³Ý Ç Û»ñ¹Ù³ÝÝ
25 î[3] ãáõ¿
26 ² ½áõñÇ, ¸ ½áõñ Ç, ´ î[2] íáõñÇ, î[1] ÛÇõñ] íáõñÇ
27 î[3] Çõñ Ç Û³ßË³ñÑÇ. î[3] ·áõó¿ ÁÝÃ»éÝÉÇ ¿ª Çõñá Û ³ß-Ë³ñÑÇ. ÑÙÙ ï. ÜËÝù.362
28 ² ´ ¸ Ïñë»ñ³óÝ
29 ² ãõ»ÉÝ
30 ´ Ñ³Ý¹Çå»É
31 ² ·áõñ·¿Ý³Û, ´ ·áõñ·»ÝÇ
32 ´ ³Ý¹ñ¿Ý
33 î[3] å³ÑÝ³ÏùÝ
34 ² Ù³ñ¹
35 ² ´ î[3] Û³Ùµá Ï
36 ´ ù³ó»³É
37 ´ ÙÇÝã»õ
38 ² î[1] ÇÝù»³Ý
39 î[1] »Õ»³É
40 ² ´ î[1]î[3] ¹ÇåûÕ

9 *Բայց Գուրգենի բազում երդմամբ զպաՀնական Հաւանեցուցեալ վասն զՎա-սակ տալ ցնոսա, Հրաւիրեցան*[1] *ապա զաւր առաքել*[2]*, զի առ նոսա զամրոցն տայցեն*[3]*:* 10 *Իսկ իշխանին*[4] *առաքեալ իբրեւ արս ե-րեք Հարիւր*[5] *քաջակորովս*[6] *աղեղնաւորս եւ*[7] *վաՀանաւորս եւ սուսերաւորս, որք իբ-րեւ Հասին, զվայրս մտից գաղտնի դրանն բացեալ նոցա, առ Հասարակ յամրոցն զե-ղան:* 11 *Իսկ մարդիկ*[8] *ամրոցին իմացեալ զմաՀառիթ նենգաւոր շունչ պատրանաց նոցա, զոր Հանդերձեալ էին կատարել, եւ ի բաց զներքնաբերդն լքեալ թողեալ, ի վերնաբերդ անդր Համագունդ Հորդան տային, սաստիկ մարտ ընդ զաւրուն Գուրգենայ*[9] *եդեալ, զի թերեւս արտաքս զնոսա կարասցեն կորզել:* 12 *Իսկ Աշո-տոյ*[10] *ոչ գիտելով զգործ իւրին, այսպէս նմա կարծեցեալ թուէր, իբր թէ ընդ մի-մեանս մարդիկ*[11] *ամրոցին ընդՀարեալք*[12] *մարտնչին*[13]*:* 13 *Եւ ապա ինքն*[14] *իսկ ար-տաքուստ ի ներքս մարտ ընդ վերնա-բերդն դնէր, իսկ նոցա բացագանչու-թեամբ ձայն վերուստ ի վայր զգացուցա-նէին արքայի զառարկուածսն իւրին՝ իբր թէ վասն նորա առ ի նոցանէն այն բան պատերազմի ընդ սպային Գուրգենայ*[15] *ի-րագործի:* 14 *Իսկ նա ձայն առ նոսա ար-ձակէր*[16]*, զի «Թէ վասն իմ, ասէ, նկրտիք*[17] *յայդպիսի մրցմունս, ասէ*[18]*, ընդէ՞ր ոչ ինձ բացցի դուռնդ, զի ես մտից եւ դիւրաւ*[19] *վճարեցից զայդ Հանդէս եւ բազմապար-գեւ զձեզ*[20] *արարից ի բոլոր բարութիւնս»:* 15 *Եւ ապա բացաւ նմա դուռն ամրոցին, եւ մտեալ՝ իսկ եւ իսկ առ Հասարակ զզաւրն Գուրգենայ*[21] *ձերբակալ առնէ*[22]*:* 16 *Եւ յետ փոքր ինչ աւուրց առ Հասարակ զամենեսեան զնոսա անպիտանս առնէ յա-չաց եւ յըռնչաց*[23] *եւ յականջաց*[24]*:* 17 *Եւ այնուՀետեւ ապա Հիւսիսական*[25] *ազգքն այնոքիկ ընդ ձեռամբ նորա նուաճեալ Հնազանդէին ի ծառայութիւն, եւ ըստ ա-ջողակ այցելութեանն Աստուծոյ երթա-լով*[26] *երթայր եւ զաւրանայր:*

ԿԳ.[27] 1 *Յետ այսց եղելոց եւ գործեցե-լոց իրաց դարձեալ անտի Շահանշահն*[28] *կոչեցեալ գայ Հասանէ յՈւտի գաւառ, եւ անդ ապա*[29] *զնուաճեալսն ընդ*[30] *ինքեամբ զաղխատրոյզն բանիւք Համոզեալ, եւ եթէ ոք սիրէր զայտումն խորՀրդոց ապիրա-տութեան, նշմարէր զայն. եւ որպէս սան-ձիւք ոմամբք*[31] *բարեզգեաց բանիւք ի բաց ճնշեալ*[32] *զխեցբեկագոյն բարս նոցա, ածէր*

1 î3Ññ³õÇñ»ó³õ
2 ´ ³é³ù»³É
3 î1 > ½Ç ³é Ýáë³ ½³ÙñáóÝ ï³Ûó»Ý, î33 > ½Ç ³é Ýáë³ ½³ÙñáóÝ ï³Ûó»Ý
4 ´ ÇßË³ÝÝ
5 ² ¸ .Û., ´ Ñ³ñÇõñ + »õ Ñ³ñÇõñ, î1 300
6 ´ ù³ç³Ïáñáí
7 ´ > »õ
8 ´¸î3 Ù³ñ¹ÇÏ, ²î1-2 Ù³ñ¹ÇÏù
9 ² ·áõñ·¿Ý³Û
10 ² ³ßáï³Û, ´ ³ßáïÇ
11 ² Ù³ñ¹Ý
12 î1î3ÁÝ¹Ñ³ñ»³É
13 ² Ù³ñïÝã¿ÇÝ
14 ´ »õ ÇÝùÝ
15 ² ·áõñ·¿Ý³Û
16 ²´¸ ³ñÓ³Ï»³É
17 ²¸î1î3 Ýëï ÇÇù
18 ²´ > ³ë¿
19 ²´¸î1î3 ¹Çõñ³õ, î2 ¹Çõñ»³õ
20 ² ½Ó»õ
21 ´ ·áõñ·ÇÝ³Û
22 ¸î1î3 ³éÝ¿ÇÝ
23 ² Û³ãáó »õ ÛÁÝã³ó: ´ > ÛÁÝãáó, ¸î3 ÛÁÝã³ó, î1-2 ÛÁÝãáó. ÜËÝ.20.ëñµ. ÛÁÝã³ó
24 î1Û³Ï³Ýã³ó
25 ² ÑÇõëëëÇ³Ï³Ý, ´ ÑÇõëÇëÇ³Ï³Ý
26 ´ > »ñÃ³Éáí
27 ´ ·É. .Ï·., î3 Յաղագս ապստամբութեան Ամրամայ իշխա-նին, եւ պարտելոյ ի նմանէ Աշոտոյ շահնշահի
28 ²´ ß³ÑÝß³ÑÝ, ´ ß³ÑÝß³Ñ, ¸î1î3 ß³Ñ³Ýß³ÑÝ, î2 ß³Ñ³ÝÝß³Ñ
29 ²´¸î1 ~ ³å³ ³Ý¹
30 ²¸î1 ³é]ÁÝ¹
31 î1 áÙ³Ùµ
32 ¸î1 ×Ýß»É

ընդ ինքեամբ[1] ի հաստատուն խորհուրդս: 2 Եւ ապա զաւր ի նոցանէ[2] գումարեալ, չուէր[3] գնայր, երթեալ հասանէր ի կողմ[4] Կոտայս գաւառի. եւ իսկ եւ իսկ հրովարտակ յառաջընթաց անտի առաքէր առ միւս եւս կոչեցեալն[5] Աշոտ, որ թագաւորեալն էր՝ որդի հաւրեղբաւր նորուն, զի նախնականն իւրեանց բնականաւքն[6] շարժմամբ բարոյականին առ ի յաւգտակար վայելսն ճեպիցին[7] գալ հանդիպիլ միմեանց սիրոյ եւ խաղաղութեան արգասեաւք[8], եւ տիրական կեանք նոցա հասարակաց մի՛ անխնամեսցին[9], եւ աշխարհ նոցա մի՛ եղիցի խոպանացեալ սպառ սպուռ փշաբեր եւ մացառախիտ եւ լինել[10] ի դադարս ելուզակաց[11]: 3 Սապէս եւ առ իս եւս յետկար գրոյ տուեալ, զի մի՛ դանդաղիցիմ երբեք[12] երթալ, դիւրել[13], պատրաստել ի մէջ նոցա զքաջավայելուչ խաղաղութեանն[14] պայման, եւ մի՛ տայցեմ թոյլ զթագուցեալ հաղբսն եւ զվատթարութիւն խռովութեանն յինքեանս շաղաշարել:

4 Իսկ թագաւորն Աշոտ եւս հաւանական միտս ստացեալ եւ սիրով սրտի զբանն ընկալեալ, եւ վաղվաղակի չու յուղի անկեալ՝ երկաքանչիւրք մեք չոգաք ի հանդիպումն անուանեցելումն[15] Շահանշահի: 5 Եւ անդ ապա իմով թելադրութեամբ եւ բանի խրատու, որ դիմեալ ի լսելիս լսողացն հանգչիւր[16], զպաշարումն մառախլապատ[17], միգապատ[18] ափշութեան մտաց չարին յանձանց ի բաց մերկացեալ, ամենայն իրաւք յարակցէին յինքեանս զկատարեալ խաղաղութեանն դաշինս[19] առհաւատչեայ երդմամբ զնոյն հաստատել[20]: 6 Եւ իսկ եւ իսկ երկաքանչիւրք[21] նոքա եկեալ հասեալ ի դուռն մայրաքաղաքին Դվնայ[22] եւ անդ զմոլորութիւն պաշտաւնէիցն հեթանոսաց յինքեանս գրաւեալ, ընդ ձեռամբ նուաճէին եւ բազում կայտիռս[23] եւ խնճոյս ցնծութեան զմիմեամբք[24] զեղեալ. եւ ընդ կրունկն դարձեալ Շահանն կոչեցեալ Շահ, խաղայ գնայ անդէն ի սիրեցեալն[25] իւր յՈւտի գաւառ: 7 Եւ մինչդեռ զճանապարհայն երթայր, ձայն գուժի աղմկի ընդ առաջ[26] եղեւ նմա ի նմին իսկ յայնմ մարզէ. զի Ամրամն[27] այն անուանեալ[28], որ ըստ ուժեղականութեան անձինն[29] Ցլիկ ի բազմաց յորջորջէր[30], եւ զնա իսկ էր կացուցեալ[31] Շահանն շահ[32] հրամանատար[33] ի վերայ գործոյ աշխարհին, իսկ նա չարիմացութեամբ ի մութ[34] թաթաւեալ եւ այլապէս զինքն կերպարանեալ, ի բաց որոշէր ի

---

1 ´ ÇÝù» ³ Ý
2 ² ´ Ýáó ³ Ý¿Ý
3 ² ãõ¿ñ
4 î[3] ÏáÕÙÝ
5 ² ¸ > Ïáã»ó» ³ ÉÝ
6 ´ µÝ ³ Ï ³ ÝÇõù
7 ´ ×» å »óÇ, î[3] ×» å »ëóÇÝ
8 ² ³ ñ· ³ ëÇõù
9 î[1] ³ ÝËÝ ³ Û»ëÇ
10 ¸ ÉÇÝÇÉ
11 ¸ »Õáõ½ ³ Ï ³ ó
12 ´ ¸ »ñµ»ù, ² î[1-3] »ñµ¿ù
13 ´ ÃÇõñ»É
14 ² ¸ î[1] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý
15 ´ ³ Ýáõ ³ Ý»ó»ÉáõÙ, ² > ³ Ýáõ ³ Ý»ó»ÉáõÙÝ
16 î[3] Ñ ³ Ý·ã¿ñ
17 ² ¸ > ½å ³ ß ³ ñáõÙÝ Ù ³ é ³ ËÉ ³ å ³ ï, ´ î[1]î[3] > î[2] Ù ³ - é ³ ËÉ ³ å ³ ï »õ (² ´ î[1]î[3] > »õ)
18 ² ¸ î[1] ½ÙÇ· ³ å ³ ï
19 ´ ½¹ ³ ßÇÝë
20 ² ´ ¸ î[3] Ñ ³ ë ï ³ ï » ³ É
21 î[3] »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñ
22 î[1] ¹ íÝáÛ
23 î[3] Ï ³ Û ï Çé
24 ² ½ÙÇÙ» ³ Ùµ
25 î[1] ëÇñ»ó» ³ É
26 ² Û ³ é ³ ç
27 î[1] ³ ñ ³ ÙÝ] ³ Ùñ ³ ÙÝ
28 ² ³ Ýõ ³ Ý» ³ É
29 î[2] > ³ ÝÓÇÝÝ (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
30 ² Ûáñçáñç¿ñ
31 î[1]î[3] ~ Ï ³ óáõó» ³ É ¿ñ
32 ² ß ³ Ñ ³ Ýß ³ Ñ, ´ ß ³ Ñ ³ ÝÝ ß ³ Ñ, ¸ î[1]î[3] ß ³ Ñ ³ Ýß ³ ÑÝ, î[2] ß ³ Ñ ³ ÝÝß ³ Ñ
33 ¸ Ññ ³ Ù ³ ï ³ ñ
34 ² ¸ ÙáõÃ ³ õ. î[3] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÝÏù áõÝÇÝª ÙáõÃ ³ õ

հնազանդութենէ Շահանն կոչեցեալ Շահի[1], եւ լքեալ, խոտեալ[2], անարգեալ զընիկ տէրութիւնն[3] իւր, հաճէր հաւանէր մտանել[4] ընդ լծով ծառայութեան անբնիկն[5] Գուրգենայ[6], որ իշխան իշխանաց էր Գամբաց[7] աշխարհին. նա եւ զայլս[8] եւս զբոլոր նախարարութիւն[9] այնմ նահանգի[10] դառյթ[11] ընդ[12] ինքեան տուեալ, ի նոյնն[13] յարդարէր ապստամբութիւն[14]: 8 *Եւ ապա առ ձեռն պատրաստ զամրոցն Տաւշոյ[15] առեալ[16], ի նմա ամրապահեստ առնէր զընտանիս տան իւրոյ, զի ինքն եւ իւրքն պարապորդ գտեալ, ժամանեսցեն[17] ամբառնալ զինքեանս յանբոկ[18] գործոյն եւ զթագուցեալ[19] հաղբսն դիւրաւ[20] վճարել:*

9 *Իսկ Աշոտ երթեալ, չուեալ, գնացեալ, հասեալ յաշխարհն Ուտիացւոց[21] եւ տեսեալ, զի առ հասարակ յետս կոյս առ ի նմանէն մղեալ անցեալ զանցեալ եւ թիկունս[22] դարձուցեալ էին, եւ ոչ ոք այնուհետեւ գտաւ նմա աւգնական, բայց ի սակաւուց ոմանց աննշանից:* 10 *Այսպէս ահա բացածանաւթացեալ նմա աղէտք իւրին, ապա դէմ եդեալ տարադէմ գնայ չուէ[23] առ թագաւորն Եգերացւոց, վստահս սրտի[24] տուեալ աներկբայ յուսով առեալ զնախնի սիրոյն դաշինս, զի թերեւս պտուղս ախորժելիս նմա առ ի նմանէն հնձեսցի:* 11 *Իսկ թագաւորն Եգերացւոց զհանդիպումն Աշոտոյ[25] բազմաբաշխ ձեռաց ձրիւք[26] եւ սիրալիր սրտիւք[27] ընկալեալ, ամենայնիւ յամենայնի յարակցէր նմա ի բոլոր սրտէ եւ յանձնէ եւ ի[28] զաւրութենէ:* 12 *Եւ ապա զմեծն տուեալ նմա աւգնականութիւն[29] եւ զաւր բազում գումարեալ, գրեթէ[30] իբր[31] աւդապարիկ[32] իմն երիվարաւք[33] եւ երկաթակուռ[34] զրահիւք եւ զարհուրեցուցիչ[35] սաղաւարտաւք[36] եւ լանջապանակ երկաթագամ տախտակաւք կրծից եւ վահանաւք ամրաւք եւ ի[37] զէնս եւ ի զարդս եւ ի տէգս նիզակաց վառեցելովք[38]՝ տայ զայն ամենայն ի ձեռս նորա, զի նոքաւք հանդերձ վրէժս ի թշնամեացն առցէ:* 13 *Իսկ նա վաղվաղակի սպայակոյտ գնդիւն տարմաբար իմն եկեալ հասեալ եւ իբրեւ զմի այր զբազումս[39] ընդ ինքեան խրախուսեալ, կարծէր կարել կարկատել[40] մաւտ ընդ հուպ զեղն[41] իւրին եւ զզէն զինուորութեան իւրեանց առ ձեռն ի թշնամիսն թափել:* 14 *Այլ Ամրամն այն՝*

---

1 ² î[1]î[3] ß ³ Ñ
2 î[1] ß ï » ³ É
3 ² ´ ¸ î[1]î[3] ï ¿ñáõÃÇõÝÝ, î[2] ï ¿ñáõÃÇõÝ
4 î[1] Ù ï ³ ÝÇÉ
5 î[1] ³ ÝµÝÇ Ï
6 ² ·áõñ·¿Ý ³ Û, ´ ·áõñ·ÇÝ ³ Û
7 ´ ¹ ³ íñ ³ Û, î[1] ¹ ³ õñ ³ ó
8 ´ ½ ³ ÛÉ
9 ² ¸ î[1] Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
10 ´ Ý ³ Ñ ³ Ý·ÇÝ
11 ² ¹ éáÃ, î[1] ·éáÛÃ
12 î[1]î[3] > ÁÝ¹
13 ² ´ ÝáÛÝ
14 î[3] Û ³ å ë ï ³ ÙµáõÃÇõÝ
15 ² ´ ¸ î[2] ï ³ õÁßáÛ, î[1] ï ³ õ ³ ñßáÛ, î[3] ï ³ õñÇßáÛ, ÜËÝ. 338.ëñµ·.ª ï ³ õÁßáÛ
16 ² ³ ñ ³ ñ» ³ É
17 ´ Å ³ Ù ³ Ý »ÕÇóÇÝ
18 ² ´ î[3] Û ³ ÙµáÏ
19 ´ ½Ã ³ ùáõó» ³ É
20 ² ´ ¸ ¹Çõñ ³ õ, î[1-3] ¹Çõñ» ³ õ
21 î[3] áõ ï ¿ ³ óõáó
22 ² ¹ÇÏáõÝë

23 î[1] ãáõ¿ Ñ ³ ë ³ Ý¿
24 ² ¸ î[3] ëñ ï ÇÝ
25 ² > ½Ñ ³ Ý¹Ç å áõÙÝ ³ ßá ï áÛ: ´ ³ ßá ï Ç
26 ² ¸ î[1]î[3] Ó»é ³ ó ÓñÇõù, ´ î[2] Ó»é ³ ÓñÇõù
27 ´ ëñ ³ ÉÇñ ëñ ï Çõ
28 î[1]î[3] > Ç
29 ² ¸ î[1]î[3] Ûû·Ý ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝ
30 ´ ·ñ¿ Ã¿
31 î[3] Çµñ»õ
32 ² ¸ î[1] Çµñ»õ Ûû¹ ³ å ³ ñÇÏ
33 ² »ñÇõ ³ ñûù
34 ´ »ñÏ ³ µ ³ Ïáõé
35 ² ½ ³ ñÑáõñ»óÇó
36 ² ¸ î[1]î[3] ë ³ Õ ³ õ ³ ñ ï ûù, ´ î[2] ë ³ Õ ³ õ ³ ñ ï Çõù
37 ´ > Ç
38 ² ¸ í ³ é»ó»Éûù
39 ² ´ ½µ ³ ½áõÙëÝ
40 ÜËÝ.225.ëñµ·.ª Ï ³ ï ³ ñ»É] Ï ³ ñÏ ³ ï »É
41 ² ½»ÉëÝ, ´ ½»Éë, ¸ î[1]î[3] ½ÇñëÝ] ½»ÉÝ

Ցլիկն յորջորջեալ, եւ ընդ նմա[1] *այլ եւս ապստամբ սրիկայքն զաւր բազում յաւգ-նականութիւն իւրեանց յամենայն*[2] *ուս-տեք գումարտակ արարեալ, որջացեալ ամ-րացեալ*[3] *կային ի մէջ անտառախիտ մայ-րեացն*[4]*, առ ափն Կուր գետոյ:* 15 *Իսկ Ա-շոտոյ*[5] *իբրեւ ոչ յաջողեցաւ*[6] *մարտ ընդ-դէմ թշնամեացն յարդարել դնել, ապա եւ ինքն*[7] *հորդան իւրոյ զաւրուն տուեալ, անխորհրդաբար անկանէր*[8] *յանձուկ եւ ի նեղուց վայրս ամրոցի միոյ, զի ոչ ումեք լինէր հնար*[9] *ելանել ի տեղւոջէ անտի առ-նել*[10] *սակս շուրջանակի մացառախիտ մաւրացեալ*[11] *թաւալոցացն, բայց*[12] *ի միոյն յայն ի նեղ եւ յանձուկ վայրացն՝ որ մտինն*[13]*:* 16 *Եւ այսպէս կամաւ իբրեւ*[14] *ի բանտ*[15] *ըմբռնեալ, ոչ բաւէին կարել ար-տաքուստ ի ներքս*[16] *առնուլ ռոճիկս յու-տել*[17]*, կամ ջուր ի զովացումն, կամ խար*[18] *երիվարաց*[19]*. եւ ի խորհրդոցն անհաստա-տութենէ նեղեալք*[20]*, տառապեալ, տագնա-պեալ, տարակուսեալ լինէին առ հասարակ զաւրքն ամենայն:* 17 *Եւ այսպէս զմիտս իւրեանց թուլացուցեալ, բանս գաղտնիս յունկն թշնամեացն արկանէին՝ զի զԱշոտ կալեալ կապեալ տայցեն*[21] *նոցա, եւ իւրա-քանչիւր նոքա առանց ամենայն վնասուց ելեալ, չուեալ գնասցեն յիւրաքանչիւր տեղիս:* 18 *Այսմ իրազեկ Աշոտի լեալ եւ ահիւ բազմաւ ըմբռնեալ, առ ինքն լռե-լեայն զմերձաւորսն եւ զխորհրդածուսն իւր կապակցէր*[22] *դաշանց երդմամբ. եւ իբ-րեւ աւդապարիկ իմն սրավար երիվարս պատրաստեալ*[23]*, յեղակարծումն ժամու զմէջ գիշերաւն*[24] *հեծեալ հատեալ ընդ մէջ սպայակոյտ զաւրուն, անցեալ գնաց*[25]*, դէմ եդեալ յամրոցն, որ կոչի Կաքաւա-քար, եւ անտի՝ ուր*[26] *յաջողեսցի երթալ:* 19 *Զայն տեսեալ թշնամեացն եւ զկիրճն մտիցն*[27] *տեղւոյն այնմ պաշարմամբ կա-լեալ, առ հասարակ զզաւրսն կապուտ կո-ղոպուտ առնէին, մինչ զի ոչ մի ոք ի նո-ցանէն կարէր ճողոպրել*[28]*. բայց միայն մարդասիրեալ ի նոսա, որպէս եւ քրիստո-նէից իսկ կարգք*[29] *պահանջեն՝ զի մի՛ ոք մեռցի ի նոցանէն եւ մի իսկ:* 20 *Եւ ապա յայնմ աւրէ հետէ եւ անդր*[30] *ոչ յաջողե-ցան*[31] *հետեւանք արշաւանաց Աշոտի որ-պէս յերեկն*[32] *եւ յեռանդն:* 21 *Թուի ինձ ե-թէ զողջախոհութիւնն*[33] *զայն, զոր նախն էր ստացեալ, յանմաքուր բղջախոհու-թիւն*[34] *փոխարկեալ*[35]*, եւ զքաղցրութիւն պաշտամանն Աստուծոյ յանձնէ ի բաց*

1 ´ Ýáí ³ õ] ÝÙ ³
2 ¸ ³ Ù»Ý ³ Û Ý
3 ´ > ³ Ùñ ³ ó» ³ É
4 î[1]î[3] Ù ³ Ûñ ³ óÝ
5 ´ ³ ßá ï Ç
6 î[1]î[3] ³ çáÕ»ó ³ õ
7 î[3] ÇÝùÝ Çë Ï
8 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ñÏ ³ Ý¿ñ
9 ¸ î[1] ÑÝ ³ ñë
10 ¸° Û ³ éÝ»É. î[3] ³ Ûëå¿ë ³ ººÙ ûñÝÏ, Ã»ñ»õë ·Ç ï »ÉÇ ¿ª ³ Ý»É
11 î[3] Ùáñ ³ ó» ³ É
12 ² ´ ¸ î[3] µ ³ Ûó ÙÇ ³ ÛÝ
13 î[1]î[3] Ù ï ÇÝ
14 ´ Çµñ
15 ² ´ ¸ µ ³ Ý¹
16 î[1]î[3] Ý»ñë
17 î[1] áõ ï »É, î[3] »õ áõ ï »É
18 ² ¸ î[1]î[3] Ë ³ Õ] Ë ³ ñ
19 î[1] »ñÇ í ³ ñ ³ óÝ
20 ¸ ³ ÝÑ ³ ë ï ³ ï áõÃ»Ý¿Ý »Õ» ³ Éù: î[3] Ý»Õ» ³ É

21 ² ï ³ ñó»Ý
22 ´ Ï ³ å¿ó¿ñ
23 ¸ å ³ ï ñ ³ ë ï »É
24 î[1]î[3] Ç Ù¿ç ·Çß»ñÇÝ] ½Ù¿ç ·Çß»ñ ³ õÝ: ´ ·Çß»ñáíÝ
25 î[1] ·Ý ³ ó» ³ É, î[3] > ·Ý ³ ó
26 ´ áõñ »õ
27 ² ´ Ù ï Çó
28 ² ×áÕá åñÇÉ
29 ´ Ï ³ ñù
30 ¸ î[1]î[3] > »õ ³ Ý¹ñ
31 ´ ³ çáÕ»ó ³ Ý
32 ² ¸ »ñ¿ÏÝ
33 î[1] ½áÕç ³ ËáÑáõÃÇõÝ
34 ² ¸ áÕç ³ ËáÑáõÃÇõÝ, î[1]î[3] Ûáõç ³ ËáÑáõÃÇõÝ
35 î[1] Ûáõç ³ ËáÑáõÃ» ³ Ý

վարատեալ[1], *եւ ըստ աւրինակի*[2] *փարիսեց-ւոյն զամբարտաւան*[3] *կամս կամեցուցեալ*[4] *իւր, վասն այնորիկ թերեւս դատապար-տեալ անկանէր, ոչ ժամանեալ ի կատարս փրկութեան իւրոյ:*

ԿԴ.[5] 1 *Բայց թագաւորն Գագիկ աս-տանաւր իբր*[6] *զվճիտ*[7] *իմն միտս զգաստս ստացեալ*[8] *ինքեան մաքուր խորհրդով, զանգոյսն*[9] *ի գոյ ածէր եւ զմերձակայն*[10] *իւր կեանս յաւգուտ*[11] *բազմաց դաստիա-րակէր, վասն զի նկրտէր*[12] *միշտ ի սրտի իւրում ի չարութենէ*[13] *անխզելի մնալ եւ առ նմանութիւն ստացողին մերձ գոլ*[14], *եւ ըստ առաքելական*[15] *բանին.* «Եթէ հնար ինչ լիցի՝ ընդ ամենայն մարդկան զխաղա-ղութիւն ունել»[ա]: 2 *Այսպէս ապա սովո-րակի*[16] *իմաստութեամբն հաճէր, հաւանե-ցուցանէր զբագձաձեալ*[17] *դրացիս իւր եւ զմերձաւորս լաւակամ համամիտ համա-խոհութեամբ ի սէր իւր եւ ի հնազանդու-թիւն կապակցելով, եւ բարգաւաճանս հա-րուստս առ թշնամիսն ցուցանէր սիրելի եղբարբն իւրով Գուրգենաւ*[18] *եւ այլ եւս համազգեաւք*[19], *եւ առ ի յիւրմէն*[20] *համա-պատուելովքն:* 3 *Զոմանց ձեռաձիր*[21] *ըն-ծայիւք զմիտս հաճեալ հաւանեալ ըստ համբաւոյ խաղաղութեան, իսկ այլոց խժականաց եւ անզգաստից ատեցողացն զբարիս*[22] *յեղափոխ պատերազմաւ եւ մարտիւ ամբոխից ի դիմի հարեալ, ի հար-կէ յոտին*[23] *կացուցանէր:* 4 *Այլ եւ զահ եր-կիւղի ամիրապետին ո՛չ զանխլանայր, այլ ըստ ակամայ*[24] *հարկիցն սակի հաճէր հա-ւանեցուցանէր պարտավճար լեալ բռնա-դատին. եւ առ վշտի վտանգին ուսեալ զհնարաւորութիւնն*[25], *զի զապրուստ ան-ձին եւ զբազմաց աւգուտ*[26] *գտանել մար-թասցէ:* 5 *Եւ ամս հարուստ մի զայս արա-րեալ, սուրբ հիմունք եկեղեցւոյ անվրդով մնացեալ կանգնէին. եւ շինութիւն եւ խա-ղաղութիւն եւ նորոգութիւն եւ յապահո-վութիւն*[27] *աշխարհի բնաբար բերիւր*[28], *եւ լիութիւն եւ պտղաբերութիւն ի շնորհացն Աստուծոյ պարգեւէր, եւ իբրեւ*[29] *յանքոյթ իմն նաւահանգստի*[30] *այսպէս զետե-ղեալք*[31] *բնակէին ի կայս հանգստեան*[32] *իւրեանց, եւ ըստ իմաստնոյն բանի.* «Գո-վեցաւ իմաստութիւն յելս ճանապարհաց, եւ առ դրունս[33] հզաւրաց յաճախեաց զբար-բառ իւր»[բ]:

1 ² ¸ î[1]î[3] í ³ ñ ³ Ï» ³ É, ´ í ³ ñ ³ ï ³ Ï» ³ É. î[3]1 í ³ ñ ³ - Ï» ³ É, ÃáõÇ ÉÇÝ»Éª í ³ ñ ³ ï » ³ É

2 ² ´ ¸ î[1]î[3] ûñÇÝÇ

3 ² ´ ¸ ½ ³ Ùµ ³ ñ ï ³ õ ³ Ý, î[1-3] ½ ³ Ýµ ³ ñ ï ³ õ ³ Ý

4 î[1] Ï ³ Ù ³ óáõó» ³ É

5 ´ ·É. .Ï ¹., î[3] Յաղագս բարեկարգութեան արքային Գագ-կայ, եւ արձակելոյ Յուսկայ սոպիկանին եւ շարութեանց նորա

6 ¸ î[1] Çµñ»õ

7 ´ ½íÇ×Ç ï

8 ² ¸ î[3] ½· ³ ë ï ³ ó» ³ É] ½· ³ ë ï ë ï ³ ó» ³ É, î[3]1 ½· ³ ë-ï ³ óáõó» ³ É

9 ² ¸ î[1]î[3] ½ ³ Ý·áÛëÝ, ´ î[2] ½ ³ Ý·áÛëë

10 î[1] ½Ù»ñÓ ³ Ï ³ ÛëÝ

11 î[1]î[3] û·áõ ï

12 ² ¸ î[1]î[3] ÝÏñ ï ¿ñ, ´ î[2] ÝÏ ³ ñ¿ñ

13 ´ ã ³ ñáõÃ»ÝÝ¿

14 ² ¸ · ³ É

15 ´ ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ ÝÝ

[ա] Հռմ. ԺԲ. 18 «Եթէ հնար ինչ իցէ յեզ՝ ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն կալջիք»

16 ´ ëá í áñ ³ Ï

17 ² ½µ ³ ·Ó ³ Ó»É

18 ´ ·áõñ·»Ýá í

19 ² ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ù ³ ½·ûù

20 î[1]î[3] ³ é ÇõñÙ¿Ý (> Ç)

21 ¸ î[1] Ó»éë ÓÇñ] Ó»é ³ ÓÇñ

22 ´ ¸ î[1]î[3] ½µ ³ ñÇÝ

23 î[1]î[3] á ï ÇÝ

24 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û

25 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½ÑÝ ³ ñ ³ õáñáõÃÇõÝÝ, î[2] ½ÑÝ ³ ñ ³ õáñáõ-ÃÇõÝ

26 ² û·áõ ï Ý

27 ´ ³ å ³ Ñá í áõÃÇõÝ

28 î[3] µ»ñ¿ñ

29 ´ Çµñ

30 ² ¸ î[1]î[3] Ý ³ õ ³ Ñ ³ Ý·Çë ï

31 ² ´ ¸ ½» ï »Õ» ³ Éù, î[1-3] ½» ï »Õ» ³ É

32 ² ¸ î[1] Ñ ³ Ý·ë ï » ³ Ýó

33 ´ ¹áõñë

[բ] Հմմտ. Առակ. Ա. 20-21

6 *Իսկ ապա յայնմ վայրի ո՛չ սակաւ ինչ խուժան չփոթից ի վերայ հեղոյր հագարացւոյն[1] բռնակալի, որ ամիրապետն անուանէր[2], վասն զի հակառակորդ թշնամիք նորա յայտ եկեալք[3] յԵգիպտական նահանգէն՝ ի կողմանց Արաբացւոց, եւ յայնմ[4] մարզէ Թուրքաստանի մարտամբոխ[5] հեծելազաւրք եւ սրիկայք եւ[6] սրավարք ի միասին հորդան տուեալք քինախնդիր լինէին՝ վրէժս ջանային առնուլ ի բռնադատէ անտի յաղագս նեղութեանն, որ առ ի նմանէն նոցա[7] բերիւր:* 7 *Եւ ապա շուրջ զթագաւորանիստ քաղաքաւն Բաբելոնիւ[8] եւ զրեթէ[9] ի բոլոր աշխարհս տէրութեան նորա գեղեալք, բազում բախմունս պատերազմաց սաստկապէս յարդարէին, եւ հեղմամբ արեանց կոտորելոցն ոռոգանէին զառստորեւն[10] զամենայն[11] եւ զբազումս գերի առեալ տանէին, եւ զչէն զապատ գաւառաց եւ աւանաց[12] անապատ առնէին:* 8 *Իսկ հրամանատարք եւ խորհրդածուք դրանն արքունի զայնպիսի հասեալ կալեալ աղէտս տեսեալ, զպատճառս[13] վնասուն արկածից զմիմեամբք արկանել ճեպէին, եւ ապա կոյս մի ընդ միւսոյ կուսին[14] մուրցացի ընդհարեալ, ապա եւ ռամիկ խռովչացն եւս ի հանդիսի անցեալ գրգռէին զաղմուկ[15]. եւ ապա[16] այնուհետեւ այր իւրաքանչիւր զսուր յազդեր կապեալ, բազում ճապաղիս արեան[17] ի միմեանց[18] հեղուին:* 9 *Եւ յիրաւի թմբրութիւն[19] չարեաց անզգամութեան նոցա զողկոյզս դառնութեան լեղւոյ ճմլէր ի հնձանս[20] Սոդոմայ[21]***:* 10 *Աստ ապա ոմն խորհրդածու դրանն արքունի[22], որում անուն[23] Մոնոս յիւրեանց[24] լեզուն ճանաչէր[25], ի մէջ անցեալ խորհուրդ ընդ ամիրապետին դնէր հնարիմաց փաստաբանութեամբ, զի զոստիկանն Պարսից, Հայոց եւ[26] Վրաց եւ Աղուանից[27] զՅուսուփ[28], զոր ինքնին իսկ էր կալեալ եւ ածեալ ամիրապետին, հայցէր արձակել ի պաշարմանէ բանտին[29] եւ ի կապարանէն եւ ի նոյն յառաջին[30] գահ[31] նահապետութեանն[32] հաստատել, վասն զի այր հանճարեղ է, ասէ[33], նա եւ այր պատերազմող[34] եւ հոյակապ եւ ահարկու լսողացն զնա եւ տեսանողացն[35]. եւ ասէ, թէեւ[36] անցեալ է[37] ընդ կորզան կրթանի խրատու ձերոյ առ ի չմեղանչել եւ ի չշեղել դարձեալ յապստամբութիւն[38]. եւ նովաւ դադարին[39] յար-*

1 ² Ñ³·³ñ³óáóÝ
2 ² ³Ýáõ³ÝÇõñ
3 ² »Ï»³É
4 ´ ³ëÁÙ
5 ² ¸ î1î2 Ù³ñï ³ÙµáËÇ, ´î3 Ù³ñï ³ÙµáË
6 ´ > »õ
7 ² ¸ î1î3 ÝÙ³Ý¿ Ýáó³Ý
8 ² ´î3 µ³µ»ÉáÝÇõ, ¸ î1-2 µ³µÇÉáÝÇõ
9 ´ ·ñ¿ Ã¿
10 ´ ½³é Ç ë ï áñ»õÝ
11 ´ ³Ù»Ý³Ý
12 ´ ·³õ³é³óÝ »õ ³õ³Ý³óÝ
13 ´ å³ ï×³ éë
14 ´ Ïáõë¿Ý
15 ´ ½³ÕÙáõÏÝ
16 ´ ¸ î1 > ³ å³
17 î1î3 ³ñ»³Ýó
18 î31 ½ÙÇÙ»³Ùµù] Ç ÙÇÙ»³Ýó
19 ² ´ ÃÙµñáõÃÇõÝù
20 ¸ ÑÝÓ³Ý
21 ´ ëá¹áÙ³Ý
*** [illegible] 32
22 ´ ³ñ·áõÝÇ
23 ² ´ ¸ ³ÝáõÝ, î1-3 ³ÝáõÝÝ
24 î1î3 Çõñ»³Ýó
25 ² ×³Ý³ãÇõñ
26 ´ »õ Ñ³Ýáó »õ
27 ² ³Õõ³ÝÇó
28 ¸ î1 ½áõëáõ÷
29 ¸ µ³Ý¹ÇÝ
30 ² ´ ¸ ³é³çÇÝ, î1-3 ³é³çÇÝ
31 î1î3 ·³ÑÝ
32 ´ Ý³Ñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ, ¸ Ý³Ë³å»ïáõÃ»³ÝÝ, î1-3 Ý³Ñ³å³ïáõÃ»³Ý
33 ´ ~ ³ë¿ ¿
34 ´î1 å³ï»ñ³½ÙáÕ
35 ² î3 ï»ëáÕ³óÝ
36 ´ Ã¿ »õë
37 ´ »õ] ¿
38 ² ´ ¸ ³å ëï³ÙµáõÃÇõÝ, î1-3 ³åëï³ÙµáõÃÇõÝ
39 ´ ¹Çõñ³õ ¹³¹³ñÇÝ: î3 ¹³¹³ñ»Ý

ձակմունք եւ հէնք թշնամեաց ի կուսակալութեան պետութեան իւրոյ: 11 *Եւ այսպէս համոզեալ զամիրապետն եւ զհրաման[1] ընկալեալ, այնուհետեւ հանեալ արձակէ եւ առաքէ զնա զումարտակաւ[2] զաւրու[3] յառաջին գահ կուսակալութեան[4] իւրոյ:* 12 *Եւ այսպէս ձեռնընդել[5] Մոնոսն[6] զՅուսուփն[7] իւր առնէր, եւ համակամ, համախոհ եւ կամարար իւր եւ աւժանդակ ի թշնամիս[8] իւր թափել զթոյնս վրիժուց չարութեանն[9]:*

13 *Իսկ նա իբրեւ զուռուցիկ փքոյ[10] չփոթեալ եւ վարգիչ[11] իմն աւդով սրավարեալ, եւ յորդաչու[12] լեալ ընդ Միջագետս Ասորւոց[13], եւ ընդ այլ եւս բազում աւթեւանս[14] անցեալ զանցեալ, գայ հասանէ վաղվաղակի յաշխարհն Կորդուաց:* 14 *Բայց թագաւորն Գագիկ վաղվաղ նախ վաղ[15] ուրեմն իրազգած լեալ նորայն գալստեան, եւ առ հասարակ աշխարհի տէրութեան[16] իւրոյ հորդան տուեալ ի փախուստ, ընդ ինքեան առեալ տանէր զգաղթ կարաւանին[17] եւ ամրացուցեալ զնոսա ի ծործորս լերանցն Կոգովտի եւ Ծաղկոտան, ի մտի[18] դնէր զմխիթարութիւնն[19], որ առ ի[20] նմանէ բերիւր:* 15 *«Զի թէպէտ եւ սաւսափեալք[21] յեղափոխութեամբք չարժիցիմք[22], ասէ, սակայն ժողովուրդ[23] Քրիստոսի ո՛չ անկցի թերեւս[24] ի ձեռս գերչացն, եւ ո՛չ տացին ի կերակուր գազանաբարոյ[25] իսմայելական[26] երկաթոյն, եւ ո՛չ վարատեսցի[27] կանոնումն քրիստոնէական աւրինաց յանկանոն[28] կրաւնիցն[29] Հագարու»:*

16 *Եւ այսպէս զգաղթ[30] կարաւանին[31] ի թիկանց կուսէ կացուցեալ թագաւորն եւ եղբայր նորուն Գուրգէն, ազատագունդ բանակաւն եւ հեծելազաւր գնդիւն ի զէնս եւ ի զարդս եւ ի տէգս[32] նիզակաց վառեալք, միշտ յառաջապահք լինէին՝ իբր անքթիթ իմն ակամբք[33] եւ մեծաւ զգուշութեամբ:* 17 *Սոյնպէս եւ մեծ իշխանն Անձեւացեաց Ատոմ հանճարիմաստ խոհականութեամբ, վաղընդփոյթ նախահոգակ[34] խորհրդով[35] զաշխարհ[36] տէրութեան իւրոյ ամբառնայր ի գլուխ ամուր լերանց աշխարհին՝ ամրապահեստս[37] առնելով ի խորաձորս եւ ի խոխոմ[38] վիհս փոսոց եւ ի*

---

1 ² ´ Ññ ³ Ù ³ Ý, î ³ ½Ññ ³ Ù ³ ÝÝ
2 ² ¸ · áõÙ ³ ñ ï ³ ÏÇõ
3 ² ½ÇÝáõ
4 ¸ Ïáõë ³ Ï ³ ÉáõÃ» ³ ÝÝ
5 ´ Ó»éÝ ³ ¹
6 ² ¸ Ù ³ ÝáëÝ
7 ² ¸ ½Ûáõë¿÷Ý
8 ² ¸ î1î3 ÃßÝ ³ ÙÇë, ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó, î2 ÃßÝ ³ ÙÇëÝ
9 ² ¹ ³ éÝáõÃ» ³ Ý] ã ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ
10 ´ µùáÛ] ÷ùáÛ
11 î31 í ³ ñ·Çã »õ í ³ ñÇãª ÜËÝ.470.ÁÝ¹áõÝáõÙ ¿ª í ³ ñ-½Çã »õ í ³ ñÇã
12 ² ¸ Ûáñ¹ë ãáõ
13 ¸ ³ ëáñáó
14 ¸ ûÃ» í ³ Ýë
15 ´î2 > í ³ Õ (² ¸ î1î3ª áõÝ»Ý)
16 ² ´ ¸ ï¿ñáõÃ» ³ Ý, î1-3 ï¿ñáõÃ»ÝÝ
17 ² ¸ î1î3 Ï ³ ñ ³ ëÇÝ
18 ² ½Ù ï Ç] Ç Ù ï Ç
19 î1 ½ÙËÇÃ ³ ñáõÃÇõÝ

20 ´ > Ç
21 ² ´ ëûë ³ ÷» ³ Éù, ¸ î1-3 ëáëá÷» ³ Éù, ÜËÝ.34.ëñµ.ª ëû-ë ³ ÷» ³ Éù
22 ² ß ³ ñÇó»Ùù, ¸ ß ³ ñÇóÇÙù, î1î3 ½ã ³ ñÇóÇÙù, î31 ß ³ ñÅÇóÇÙù, î3 ³ ººÙ ûñÇÝ ³ Ïùª ã ³ ñÇóÇÙùª ÜËÝù.207. ëË ³ É ¿
23 ´ ÅáÕáíáõ¹ñÝ
24 ² ´ ~ Ã»ñ»õë áã ³ ÝÏóÇ
25 ´ ¸ · ³ ½ ³ Ý ³ µ ³ ñáõ
26 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É ³ Ï ³ Ý, ² î1-3 ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý
27 î1 í ³ ñ ³ ï »ëóÇÝ
28 î1 Û ³ ÝÏ ³ ÝáÝëÝ
29 î31 Ï ³ ÝáÝÇóÝ
30 ² ´ ¸ î3 ½· ³ ÕÃ
31 î1 Ï ³ ñ ³ áõ ³ ÝÇÝ
32 ² ï¿·
33 ´ ³ Ï ³ Ùµ
34 ² ¸ î1 í ³ Õ ³ Ñá· ³ Ï
35 ¸ î1 ËáÑ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ] ËáñÑñ¹áí. î3 ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ûñÝÏù áõÝÇÝª ËáÑ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ (² ´ î2 ËáñÑñ¹áí)
36 î1î3 ½ ³ ßË ³ ñÑë
37 ´ î1 ³ Ùñ ³ å ³ Ñ»ë ï, ¸ î3 ³ Ùñ ³ å ³ Ñ»ë ï ë (î3 ³ Ù-ñ ³ å ³ Ñ»ë ï) ½Ýáë ³
38 î1 > »õ Ç ËáËáÙ: ² ¸ ËáÕËáñ, î3 ËáñËáñ ³ Ï, î32 ËáÕËáñ

ծործորս բլրոց, առաջապահս եւ[1] նա՛ գաղթին լինելով իւրայաւքն[2] զաւրաւք բազմի վառելովք:

18 Բայց ոստիկանն Յուսուփ փոքր ինչ աւուրս զետղ առեալ ի սահմանս Կորդուաց եւ չուեալ անտի, գայ հասանէ բանակի յաշխարհն Անձեւացեաց, ո՛չ թերեւս գրգռեալ ինչ[3] անդ զաղմուկ չարութեան, այլ իբրեւ աւձի զթոյնս ի բաց եդեալ, դեսպանս առ իշխանն Ատոմ առաքէր[4] տալ նմա զսակ հարկացն արքունի. եւ ըստ սովորական[5] հրահանգացն տուեալ[6] տալ[7] զաւժտութիւնս[8] նորա, որպէս զի ընկալեալ երթայցէ գնասցէ ի բաց[9] անվտանգ[10] եւ անվնաս զաշխարհն թողլով: 19 Իսկ նա ենթադրելով[11] իմաստութեամբ զմերձակայ զրպարտութեանն բռնութիւն առ ի յաւգուտ բազմաց դնել, ո՛չ եւս խնայէր գանձս[12] եւ[13] կարասիս[14] եւ վաղվաղակի հատուցանէր նմա ըստ ձեռին բաւականի զմնասս հարկին՝ կրկին յաւելուածով[15]: 20 Այլ եւ ընծայս ձեռաձիրս աւռատապէս պարգեւէր, եւ մնացելոցն[16] հարկաց ըստ ծանուՆս խնդրողին[17] պատանդս[18] յազատատոհմէ[19] տուեալ լինէր, զոր առեալ ընկալեալ՝ չուէ գնայ ընդ կողմն[20] լերինն Ականեաց՝ ի գաւառն Աղբակոյ: 21 Եւ տեսանէ անդ զաշխարհն ամենայն առ հասարակ թափուր եւ ունայն ի բնակչաց մնացեալ, այլ եւ տեղեկացեալ եւս ստուգագէտ[21] իմացուածիւ, թէ ո՛չ կարէ ժամանել[22] հասանել չարիմացութեան խորհրդոյն, զոր յաւդեալ եդեալ է[23] ի մտի իւրում վասն թագաւորին Գագկայ: 22 Եւ այնուհետեւ ապա իբրեւ հնդիկ իմն զսեւութիւն թխութեանն[24] յանձնէն[25] ի բաց մերկացեալ, յընտանի սպիտակութիւն սրտի զկամս իւր[26] փոխաբերէր, եւ դեսպանս առ թագաւորն առաքէր մատալուտ եւ դիւրագորով հաշտութեան, սակայն ըստ ընչաքաղցն[27] լինելոյ եւ աւգտածարաւ ի բանի[28] անդ զբազում ամաց զհարկս արքունականս, այլ եւ զաւժտութիւնս եւս ընծայից անձին[29] առանձին հայցէր տալ նմա, յուշ[30] եւս նմա արարեալ միանգամայն իսկ զերախտիս թագաւորութեանն եւ ձեռներէցն[31] զնա առնել առ ի տիրելոյ նմա զբոլոր[32] Հայաստանեայս[33]: 23 Իսկ թագաւորն ծանուցեալ զայտումն խորհրդոցն[34] Յուսփայ, եթէ[35] ոչ գոյ նմա[36] կար հակամէտ լինել[37] ի վատթարն եւ կամ ուղղել ինչ զնպատակ չարիմաց խորհրդեանն, սակայն քաջավա-

1 ´ ¸ î¹î³ »õë »õ
2 î³ Çõñ ³ Ûá íùÝ
3 ¸ î¹î³ > ÇÝã
4 î¹î³ ³ é ³ ù¿
5 ² ¸ î¹î³ ëáíáñ ³ ÏÇ
6 ´ ï áõÅ»É] ï áõ» ³ É
7 î³ ï ³ Û. î³3 ï áõ» ³ É ï ³ É
8 ² ¸ î¹î³ ½ûÅ ï áõÃÇõÝ
9 ¸ î¹î³ ~ Ç µ ³ ó ·Ý ³ ëó¿
10 ´ ³ Ýí ï ³ ÝÏ
11 ² ¸ î¹ »ÝÃ ³ ·ñ»Éá í
12 î³ Ç · ³ ÝÓë
13 ² ¸ Ç · ³ ÝÓë »õ Ç: î³ > »õ
14 î¹ Ç · ³ ÝÓë Ï ³ ñ ³ ëÇë
15 ´ Û ³ õ»Éáõ ³ Íá íù
16 î¹î³ ÙÝ ³ ó»Éáó
17 ´ Ñ ³ ñÏÇÝ] ËÝ¹ñáÕÇÝ
18 ¸ å ³ Ýï ³ Ý¹ë
19 ´ Û ³ ½ ³ ï ï áÑÙ¿, î¹ Û ³ ½· ³ ï áÑÙ¿
20 ´ ÏáÕÙ
21 ² ¸ î¹î³ »õ ë ï áõ· ³ å¿ë] »õë ë ï áõ· ³ ·¿ ï
22 ¸ Å ³ Ù ³ ÝÇÉ
23 ² ¸ î¹î³ > ¿
24 ´ ÃËáõÃÇõÝÝ
25 ² ´ ¸ Û ³ ÝÓÝ¿
26 ² ¸ î¹î³ ½Ï»ñåÝ] ½Ï ³ Ùë Çõñ
27 î¹ ÛÁÝã ³ ù ³ ÕóÝ
28 ² î¹î³ µ ³ Ý ï Ç, ¸ µ ³ Ý¹Ç] µ ³ ÝÇ
29 î² > ³ ÝÓÇÝ (´ ¸ î¹î³ ª áõÝ»Ý)
30 ² ¸ Ûáõßë
31 ² ¸ î³ Ó»éÝ¿ñ¿ó, î¹ Ó»éÝ»ñ¿ó. î³1 ½Ó»éÝ»ñ¿ó
32 ² ´ ¸ î¹î³ µáÉáñ
33 ² ´î³ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûóë, ¸ Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý» ³ óë, î¹ Ñ ³ -
Û ³ ë ï ³ Ý» ³ Ûëë
34 ² ´ ¸ î¹î³ ËáñÑñ¹áóÝ, î² ËáñÑñ¹áÛÝ
35 ´ ¸ »õ Ã¿
36 ´ ¸ Ýáñ ³
37 î¹ ÉÇÝÇÉ

յելուչ իմաստիւ անխզելի զմիտս իւր[1] ի չարութենէն պաՀնակեալ պատրաստէր. եւ վարանականաւք[2] ոմամբք ընտրելի առնէր զերկրորդն՝ տալ կրկին կամ երեքկին զսակ Հարկին եւ զամենայն[3] բեկարս արքունի[4] եւ ո՛չ Հարկանիլ[5] ընդ միմեանս սրակոխ[6] կոտորածիւ[7] ի պատճառս քինախնդրութեան վրիժուց». զի պտուղ պատերազմաց մաՀ է, ասէ, եւ մաՀու Հրաւիրանք[8] յատակս դժոխոց Հայի»: 24 Եւ այնուՀետեւ անխնայ զիւրն ստացուածս առաջի արկանէր, եւ առ Հասարակ յամենեցունց[9] ի մերձաւորաց եւ յազատաց եւ յռամկաց եւ յանռամկաց[10] ժողովեալ արծաթ եւ ոսկի եւ կարասիս բազումս[11] եւ ձիս եւ ջորիս, տայր տանել նմա առատ ձեռաձրիւք[12]. զոր առեալ ընկալեալ մեծաւ շնորՀակալութեամբ, վաղվաղակի չուէ, յուղի անկեալ գնայ զկողմամբք Հերայ[13] եւ Զարեւանդ[14] գաւառի, ի նաՀանգս Ռոստակաց[15]: 25 Եւ վասն զի ինքն ի մեծ քաղաքն դէմ եդեալ էր երթալ՝ յՌա[16], որ ի Պարս անդ է, առաքէ զոմն Նսր[17] անուն ոստիկան ի Հայս, որ Սբուքն[18] ի բազմաց յորջորջէր[19]. եւ ինքն կայ մնայ անդէն՝ մինչեւ ոստիկանս եւ պետս եւ գործակալս յարդարեալ կացուցանէ ի կողմանս Աղուանից եւ Ատրպատականի:

26 Ի սմին իսկ յայսմ ամի ազգքն ապստամբքն այնոքիկ, զորմէ կանխեցաք յառաջագոյն եւ[20] ասացաք, աւր վրիժուց Հատուցման գտեալ եւ կալեալ զկիրճս ուղեգնացաց[21] անապատին Հագարու, որ[22] ի նոցանէ տուն ԱբրաՀամու ստաբանի[23], առ Հասարակ ի սուր սուսերի զնոսա մաշէին, որ աւելի ասեն լեալ քան զերեսուն Հազար[24] ոգիս զկոտորելոցն, եւ զկանայս ամիրապետին եւ զայլս եւս պատուաւորսն[25], որ սնավաստակ տքնութեամբ ուղեւորէին[26] զանվարձ[27] պողոտայն, զնոսա գերի առեալ տանէին. եւ զբազում[28] կապուտս կարասեաց եւ զգանձս ոսկւոյ եւ արծաթոյ յաւարի առեալ, գնային[29] իւրաքանչիւր[30] յաշխարՀ[31] իւրեանց: 27 Իսկ փոքր ինչ յառաջ քան զպատմեալսն[32] զայսոսիկ, մի ի պատուաւոր ծառայիցն Յուսփայ՝ Սբուքն[33] անուն, այն որ զկնի արկանելոյն[34] ի բանտ[35] զՅուսուփն[36] զոստիկանութիւն քաղաքավարութեան նորա կալեալ ճոխացուցանէր, նա սատակեալ մեռանէր յԱրտաւէլ[37] քաղաքի, ուր եւ ժա-

1 ´ > Çõñ
2 ² ¸ î[1] í ³ ñ ³ Ý ³ Ï ³ Ùûù
3 ¸ î[1] > »õ ½ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
4 ² ³ ñµáõÝÇ
5 ´ î[3] Ñ ³ ñÏ ³ Ý»É
6 ² î[1]î[3] ëáõñ ³ ÏáË
7 î[1] Ïá ï áñ ³ ÍÇó
8 î[1]î[3] Ññ ³ õÇñ ³ Ýë
9 ² ³ Ù»Ý»óáõÝó
10 ² ³ Ýé ³ ÙÏ ³ ó, ´ Û ³ ÝÛé ³ ÙÏ ³ ó
11 ´ µ ³ ½áõÙ
12 î[1] ³ é ³ ï ³ Ó»é ³ ÓñÇõù, î[3] ³ é ³ ï ³ Ó»éÝ ÓñÇõù. î[3]3 ³ é ³ ï ³ Ó»éÝ ³ ÓñÇõù, î[3]1 ³ é ³ ï ³ ÓñÇõù
13 î[1] Û»ñ ³ Û] Ñ»ñ ³ Û
14 ² ½ ³ ñ ³ õ ³ Ý¹
15 ´ ¸ î[1]î[3] éá ï Ï ³ ó, ² î[2] éë ï Ï ³ ó. ÜËÝ.440ª éáë ï ³ -Ï ³ ó
16 ² ¸ î[1]î[3] é ³
17 ´ î[3] ÝÁëñ, î[1] Ýáñ] Ýëñ
18 ² ¸ ëµáõùÝ, ´ î[3] Áëµáõùâ, î[1-2] ëµáõùÝ
19 ² Ûáñçáñç Çõñ

20 ² ´ > »õ
21 ² áõÕÕ¿·Ý ³ ó ³ ó, ¸ áõÕÕ»·Ý ³ ó ³ ó
22 ² ´ ¸ î[1-3] ½áñ, ÜËÝ.247.ëñµ·.ª áñ] ½áñ
23 î[3]1 ë ï áõ· ³ µ ³ ÝÇ
24 ² ½.Éé., ¸ .Éé.
25 ² å ³ ï õ ³ õáñë
26 ´ áõÕ»õáñÇÝ
27 ÜËÝ.166.ëñµ·.ª ½ ³ Ý¹ ³ ñÓ] ½ ³ Ýí ³ ñÓ
28 î[3] µ ³ ½áõÙ
29 î[1]î[3] ·Ý ³ óÇÝ
30 ² Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñù, ´ ¸ î[1]î[3] ÛÇõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
31 ¸ î[1]î[3] Û ³ ßË ³ ñÑë
32 ² ¸ î[1]î[3] ½å ³ ïÙ»É ëáñ ³ , ´ ½å ³ ïÙ» ³ ÉëÝ, î[2] ½å ³ ïÙ»Éë
33 ² ´ ¸ ëµáõùÝ, î[3] Áëµáõùâ, î[1-2] ëµáõÏÝ
34 ² ³ ÝÏ ³ Ý»ÉáÛÝ, î[1] ³ ñÏ ³ Ý»ÉáóÝ
35 ¸ µ ³ Ý¹
36 ² ´ Ûáõë÷ ³ Û
37 ² ´ Û ³ ñ ï ³ õ¿É, î[1]î[3] Û ³ ñ ï ³ õÇÉ, ¸ î[2] Û ³ ñ ï ³ õ»É

մանակ[1] իսկ լինէր՝ Յուսուփն առնոյր[2] զընդարձակ[3] թանգարանսն[4] գանձուց եւ կարասեաց նորա՝ ի լիութիւն ընչաքաղցութեանն[5] իւրոյ[6]:

ԿԵ.[7] 1 *Բայց Նսրն[8], որում Սբուքն[9] փաղաքշաբար յորջորջէին եւ ոստիկան ի Հայս ի Յուսփայ առաքեցաւ, իբրեւ չուէ, երթայ, հասանէ ի Նախջաւան[10] քաղաք, զետեղեալ ի նմա աւուրս ինչ՝ սակս ի նմա կնոջ նորա գոլոյն[11], տեղի տայ հեշտութեանցն[12] հեթանոսական սովորութեանց[13]. ապա վաղվաղակի ընդ առաջ[14] լինի նմա Բաբգէն[15] կրտսեր[16] եղբայր Սմբատայ[17] Սիսական իշխանին, անհաստատ իմն երեւմունս երազոց ի սրտի իւրում ստեղծանելով, զի թերեւս ի դնել նորա[18] ուխտ ընդ մահու՝ առցէ ընկալցի[19] յինքն զհայրենի ժառանգութիւնն, զոր միապետէրն իսկ եղբայր նորուն[20] Սահակ, եւ զզրկանս[21] զայս իւր վարկանէր: 2 Իսկ Նսրն[22] առժամայն բանայր նմա զդրունս գթոց խորամանկ[23] խորհրդով, եւ հակիրճ եւ համառօտ բանիւ խոստանայր տալ նմա զվիճակ ժառանգութեան իւրոյ:* 3 *Վասն զի դէտակն կալեալ սպասէր եւ եղբաւր նորուն Իսահակայ ըստ սմին սակի գալ առ նա, զի զերկաքանչիւրսն[24] զնոսա[25] դաւաճանեալս[26] կապեսցէ[27]. եւ այնուհետեւ կոչեցաւ եւս եւ նա ի Նսրայ[28] տէրն Սիւնեաց Սահակ՝ սիրալիր[29] սրտի գթովք[30]:* 4 *Իսկ նոքա[31] յաւժարեալ իբր ի կոչումն իմն արքունական[32], վաղվաղակի գայ հասանէ առ Նսրն[33]՝ բազում աւժտութեան[34] ընծայիւք. եւ իբրեւ թմրութեամբ[35] իմն անզգայացեալ, դնէ դաշինս ընդ դժոխոց, ո՛չ նկարեալ[36] ի սրտի իւրում զիմաստութիւն եւ ո՛չ ի մտի եդեալ զկատարեալ գիտութիւն եւ ո՛չ նայեցեալ ի վախճան խորհրդոյն:* 5 *Իսկ Նսրն[37] խարդաւանեալ զխորամանկութիւն եւ երկաքանչիւրս[38] զնոսա շրթամբք, այլ ո՛չ սրտիւ, իւր[39] յարակցեալ, հրաւիրէ երթալ նոքաւք[40] ի մայրաքաղաքն Դվին[41], զի յապահովացեալք, ասէ, ի նմա իւրաքանչիւր ումեք[42], զիւրաքանչիւրոցն զաւգուտն[43] հոգալ մարթասցուք:* 6 *«Այսպէս ապա դաւոյ*

1 ´ Å³Ù³Ý] Å³Ù³Ý³Ï
2 ´î[3] ³éÝáõÉ, ¸î[1] ³éÝ¿ñ. î[3] ³ºÙ ûñÇÝ³Ïù áõÝÇÝª ³éÝ¿ñ Ï³Ù ³éÝ»É
3 î[1]ÁÝ¹³ñÓ³Ï, ² > ½ÁÝ¹³ñÓ³Ï
4 î[1] ÁÝ¹³ñÓ³Ï Ã³Ý·³ñ³Ýë
5 ¸ ÁÝã³ù³ÕóñáõÃ»³ÝÝ
6 ² ÁÝã³ù³ÕóáõÃ»³Ý Ýáñ³
7 ´ ·É. .Ï»., î[3] [illegible]
8 ´ ÝÁëñÝ ³ÛÝ, î[3]ÝÁëñÝ
9 ²´¸ ëµáõùÝ, î[3]Áëµáõùն, î[1-2] ëµáõÏÝ
10 ´¸ Ý³Ë×³õ³Ý, î[1]Ý³Ëç³áõ³Ý
11 ²´¸î[1] ·áÉáí
12 ²´ Ñ»ßïáõÃ»³ÝóÝ, ¸î[2] Ñ³ßïáõÃ»³ÝóÝ, î[1]î[3]Ñ³ß-ïáõÃ»³ÝÝ, ÜËÝ.7 ëñµ. Ñ»ßïáõÃ»³ÝóÝ
13 ² ëáíáñáõÃ»³ÝóÝ
14 ² Û³é³ç
15 î[3]µ³µÏ¿Ý
16 ²¸ Ïñë»ñ
17 ² ëÙå³ï³Û
18 ² ÝÙ³
19 ¸ ÁÝÏ³Éó¿
20 ² ÝáñÇÝ
21 ²´¸î[1]î[3]½ñÏ³Ýë
22 ´ ÝÁëÁñ-ÁÝ, î[3]ÝÁëñÝ

23 ¸ Ëáñ³Ù³Ý·
24 ´ ½»ñÏ³ù³ÝãÇõñë
25 ¸î[1]î[3] ³éÝ³] ½Ýáë³
26 ´ ¹³õ³×³Ý»³É
27 ²´¸î[1]î[3] Ï³å»ëó¿, î[2] Ï³åï»ëó¿
28 ´ ÝÁëñ³Û
29 ²¸î[1]î[3] áõñ³Ë³ÉÇñ] ëÇñ³ÉÇñ
30 ²´¸ ·Ãûù
31 ²´¸î[1]î[3] Ýáñ³
32 ²¸î[1]î[3] ³ñùáõÝ³Ï³Ýë
33 ´î[3] ÝÁëñÝ
34 ²´ ûÅïáõÃ»³Ùµ
35 ²´ ÃÙµñáõÃ»³Ùµ
36 ² ëÏõ»ºÉ (=ë³Ï³õ»³É), ¸î[1]î[3] ëÏë»³É] ÝÏ³ñ»³É
37 ´î[3] ÝëñÁÝ
38 ´¸î[1] ½»ñÏ³ù³ÝãÇõñë
39 ¸î[1]î[3] Çõñ»³Ýó, ² > Çõñ
40 ´ Ýáùáù
41 ² ¹õÇÝ
42 ´ Çõñ³ù³ÝãÇõñù Ù»ù
43 ²´ û·áõïë, ¸ û·áõïëÝ

դըժողութեամբ[1] չու յուղի անկեալ գնա-յին. իբրեւ[2] մաւտ եղեն ի քաղաքագիւղն[3] Քարունջոյ[4], ընդ առաջ[5] լինէին նմա գլխաւոր[6] գաւհերէցք[7] եւ հոյակապ[8] նահա-պետք ազգատոհմի քաղաքին[9] Դվնայ: 7 Իսկ նա իբրեւ ետես զառձեռն պատ-րաստ եկեալ հասեալ աջողութիւնն[10] իւր, ի բաց մերկանայր այնուհետեւ յանձնէ զգաղտնի[11] պատրուակ չարին, ձեռն զնո-քաւք արկեալ, ի կապանս երկաթի շղթա-յից առ հասարակ զնոսա պաշարեալ, իբ-րեւ արս աւելի քան զքառասուն[12] դնէր ի բանտի[13]. եւ այն աւր երեկաւթս յորում էր արարեալ դարէր դադարէր: 8 Եւ իբրեւ լոյսն զգիշերն մերկանայր, այնուհետեւ յուղտս եւ ի ջորիս[14] զկապեալսն բարձեալ, մտանէ ի քաղաքն Դվին[15], ընդ իւր տա-րեալ[16] զՍահակ Սիւնեաց տէր[17], եղբարբն իւրով Բաբգենիւ[18]: 9 Իսկ ի մտանել նորա ի քաղաք անդր եւ ի դիպահոջ զկապեալ հեթանոսսն դնել, ապա զՍահակ եւ[19] զԲաբգէն[20] ի միասին ըմբռնեալ եւ վա-րեալ ի տոռունս եւ ի շղթայս երկաթի կա-պանաց, դնէր[21] ի բանտի[22]: 10 Եւ այսպէս մահաշունչ[23] հարաւահողմ խաբէու-թիւնն[24] զանձինս նոցա մատնէր ի բանտս[25] եւ ի կապանս եւ ի պատիժս մա-հու:

11 Զայսպիսի աղէտս պղտորութեան եւ զմրուր դառնութեան լուեալ[26] իմ, զոր ար-բին հաւատացեալ տեարք[27] մեր, այլ եւ հեթանոսք եւս, ի[28] զրահեղեղ[29] ամպրո-պաց չարութեան հազարացւոյն, ո՛չ սա-կաւ ինչ փղձկեալ եղէ[30] նեղսրտութեամբ[31] ես[32], որ ըստ բնութեան մարդկութեանս են ճահաւորութիւնք: 12 Յետ որոյ[33] եւ զոյժ[34] եւս աղմկի ի հաւատարմաց ոմանց հնչէր յականջս իմ՝ վաղվաղել, խոյս տալ եւ ի բաց գնալ ի պատնէշ պաշարմանէն, որ սպառնացեալն էր մեզ: 13 Իսկ որ ընդ իսն էին կղերք[35] եկեղեցւոյ, առեալ զահ եր-կիւղի դեգերէին ի դուրս տան իմոյ, աղա-չէին ինձ գնալ, երթալ[36] ի բաց եւ տեղի տալ բարկութեանն[37], յուշ արարեալ զտէ-րունական հրամանն՝ հալածիլ[38] քաղաքէ ի քաղաք եւ մի՛ կալ հակառակ չարին[*]: 14 Այլ ես աստանաւր ոչ եթէ յառժամա-նակեայ ի[39] մահուանէ ինչ պակուցեալ խուսափեցի, այլ ի[40] մտի եդեալ զանհնա-

1 ² ´ ¹ÅñáÕáõÃ» ³ Ùµ, ¸ î³ ¹ñÅáËáõÃ» ³ Ùµ, î¹ ¹ñÅá-ÕáõÃ» ³ Ý, î² ¹ñÅáËáõÃ» ³ Ý
2 ² ´ ¸ »õ Çµñ»õ
3 ² ù ³ Õ ³ ù·»ûÕÝ, ² ù ³ Õ ³ ù ³ ·»õÕÝ
4 î³ ù ³ ñÝçáÛ
5 ² Û ³ é ³ ç
6 ´ ·ÉË ³ õáñù
7 ² ¸ · ³ Ñ¿ñ¿óù
8 ´ ÛáÛ ³ Ï ³ åù
9 ² ³ ½· ³ ï áÑÙ Ç ù ³ Õ ³ ù¿Ý, î¹î³ ³ ½· ³ ï áÑÙù Ç ù ³ -Õ ³ ùÇÝ
10 î¹î³ Û ³ çáÕáõÃÇõÝ
11 ² ½· ³ Õ ï Ç
12 ² ¸ ½.Ë.
13 ¸ µ ³ Ý ¹ Ç
14 ´ çáÉÇñë
15 ² ¹ õÇÝ
16 ² ¸ î¹ ï ³ Ý»É, î³ ï ³ Ý»Éá í
17 î³ ï ¿ñÝ
18 ² µ ³ µ·¿ÝÇõ, î³ µ ³ µÏ»ÝÇõ
19 ² ´ »õë »õ
20 î³ ½µ ³ µÏ¿Ý
21 ¸ î¹î³ ¹ Ý¿
22 ¸ µ ³ Ý ¹ Ç
23 ² ´ ¸ î¹î³ Ù ³ Ñ ³ ßáõÝã. î³3 Ñ ³ Ù ³ ßáõÝã, î² Û ³ Ñ ³ ßáõÝã. ÜËÝ.369.×Çß ï Á.ª Ù ³ Ñ ³ ßáõÝã
24 ² ´ ¸ î¹î³ Ë ³ µ¿áõÃÇõÝÝ, î² Ë ³ ë¿áõÃÇõÝ
25 ² ´ µ ³ Ý ï , ¸ µ ³ Ý ¹, î¹î³ µ ³ Ý ï ë, î² µ ³ Ý ¹ ë
26 ² ãõ»ºÉ
27 ´ ï » ³ ñùÝ
28 î¹î³ > Ç
29 ² º ÏñÉÇ ¿ Ïñ ¹É Ý ³ »õª Ññ ³ Ñ»Õ»Õ, çñ ³ Ñ»Õ»Õ
30 ² ¸ > »Õ¿
31 ¸ î¹ Ý»Õ ³ ëñ ï áõÃ» ³ Ùµ
32 î² ~ »ë Ý»Õ ³ ëñ ï áõÃ» ³ Ùµ
33 ² Û» ï áÛ] Û» ï áñáÛ
34 ² ·áõÅ
35 ² ·Õ»ñù
36 ´ ~ »ñÃ ³ É ·Ý ³ É
37 ¸ î¹î³ µ ³ ñÏáõÃ» ³ Ý
38 ´ Ñ ³ É ³ Í» ³ É, î¹î³ Ñ ³ É ³ Í»É
* Մտթ. ԻԳ. 34, Ղկ. Ժ. 5
39 ² ´ > Ç
40 ² > Ç

րին մոլեգնութիւն հեթանոսական մոլո֊րութեանն, զի մի՛ թերեւս թաքուցեալ[1] հաղբք դիւախրոխտք պատրանաց նորա անկցի զմանկամբք եկեղեցւոյ, կամ թէ խառնումն ինչ չփոթից ընդ անարգու֊թիւնս հեթանոսացն[2] մեզ բերցի, որ ար֊տաքոյ է բոլոր կրթական քաջողջութեան. եւ այսպէս իբր յիմարեալք իմն ի մտաց, զարժանն հայցեմք[3] ի շնորհացն Աստու֊ծոյ՝ ածել մեզ ի[4] ցուցակութիւն[5]: 15 *Եւ իբրեւ խաւար գիշերին ի բաց եղեալ[6], եւ լոյս առաւաւտին ծագեցաւ, յանկարծակի յական թաւթափել դարձեալ խաւար գիշե֊րային զմեաւք արկաւ. ընդ որս եւ առ հասարակ սքանչացեալ մեր, տեսաք զի խաւարեալ էր արեգակն յառաւաւտին[7] պահու[8]:* 16 *Եւ ապա ըստ ընտրողութեան իրին[9] խորհրդածեալ եւ ծանուցեալ[10], եթէ[11] ոչ է ժամանակ խաւարելոյ արեգականն[12], իմացաք հաւաստի նշան բացերեւակի[13] մեզ[14] ի Տեառնէ Աստուծոյ ցուցեալ. եւ այնուհետեւ շտապ տագնապի եղբայրու֊թեանն հասարակաց ստիպէր զիւրաքան֊չիւրսն[15] ի բաց գնալ ի սպառնալեաց փոր֊ձութենէ անտի:* 17 *Զայսպիսի տարա֊կոյսս[16] ապա ո՛չ թերեւս հեղգացայ[17] լու֊ծանել եւ ո՛չ կապիլ ի գարշապարս մեղաց նոցա, այլ աճապարեցի գնալ ի բաց անտի բացորոշութեամբ[18], նախ քան զհասանել վտանգին, զառաջին զտարացոյցսն[19] ինձ հիմն եդեալ[20] զԵղիաս[21] մարգարէ եւ[22] զՊետրոս[23] գլուխն առաքելոց:* 18 *Այսպէս ապա ելեալ ի վանաց անտի Այրից[24]՝ ի կացրդից[25] սրբոյն Իսահակայ[26], որ[27] ի ծոր֊ծորս լերինն Գեղայ՝ ի ձորակի միոջ, դէպ ուղիղ գնացաք եւ ելաք ի վերին վանս, ուր կայանք[28] անասնոցն էին:* 19 *Եւ անտի չուեալ գնացաք ի միանձնացելոցն կու֊սակրաւնից միայնարանս[29], որ ի Սեւան կղզւոջ[30], ունայնացեալ ի բոլոր ստացուա֊ծոց՝ ասնոց եւ անասնոց[31] եւ միայն զփրկութիւն անձանց հոգացեալ, եւ ի նմա միանգամայն իսկ զհասարակաց եղբայ֊րութեանն զլեզուս ընդ մեզ եւս շարժեալ[32] ի յաւրհնութիւնսն Աստուծոյ, աներկբայ յուսով կատարեցաք անդ աւուրս չորս[33]:* 20 *Ապա ամենեցուն մեր միտք իբր ի մա֊կոյկս[34] ինչ վերելակեալ[35], եւ իւրաքան֊չիւր ոք[36] յիւր խորհուրդս սրտին նաւա֊վարեալ, վաղվաղակի իբր[37] յշտեմարանէ[38] իմեքէ[39] զծածկեալսն յառաջ բերէաք բա֊*

1 ² î[3] Ã ³ ·áõó» ³ É
2 ¸ Ñ»Ã ³ Ýáë ³ ó
3 ² ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ûó»Ùù, ´ Ñ ³ Û»ó ³ ù, î[2] Ñ ³ Ûó¿ ³ ù
4 î[1] Ç Ù»½ Ç
5 î[3]2 Ù»½ Ç óáõó ³ ÏáõÃÇõÝ, î[3]1 Ç Ù»½ ½óáõó ³ Ïáõ-ÃÇõÝ, î[3]1 ½Ù»½ Ç ó ³ õ ³ ÏóáõÃÇõÝ: î[1] ó ³ ÝÏáõÃÇõÝ] óáõó ³ ÏáõÃÇõÝ
6 î[3]1 » ¹ » ³ É
7 î[1] ³ é ³ õû ï ÇÝ
8 ´ ¸ î[1]î[3] å ³ ÑáõÝ
9 ² ÇñÇñ
10 î[2] > »õ Í ³ Ýáõó» ³ É (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)
11 ´ Ã¿
12 ´ ³ ñ» · ³ Ï ³ Ý
13 ¸ î[1] µ ³ Ûó »ñ»õ ³ Ï Ç
14 î[3]3 Ç µ ³ ó »ñ»õ ³ Ï Ç Ù»½
15 ² ½Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñë
16 ´ ï ³ ñ ³ ÏáÛë
17 î[1] Ñ»Õ · ³ ó ³ Ûó

18 ² Ç µ ³ ó áñáßáõÃ» ³ Ùµ
19 î[1]î[3] ³ é ³ çÇÝ ï ³ ñ ³ óáÛóëÝ (î[3] ï ³ ñ ³ óáÛó)
20 ² ¸ î[1]î[3] »Õ» ³ É, î[1] > » ¹ » ³ É
21 ´ ½»ÕÇ» ³ ë
22 ² ´ ¸ Ï ³ Ù] »õ
23 î[1]î[3] »ÕÇ ³ Ù ³ ñ · ³ ñ¿ »õ å » ï ñáë
24 ² ¸ î[1] ³ Ûñ» ³ ó
25 ² Ï ³ óáñ ¹ Çó, î[1] Ï ³ óáõñ ¹ Çó
26 ² ´ ë ³ Ñ ³ Ï ³ Û
27 ´ áñ Ï ³ Û
28 ² ´ ¸ Ï ³ Û ³ Ýù, î[1-3] Ï ³ Û ³ ÝùÝ
29 î[3]1 Ù»Ý ³ ñ ³ Ýë
30 ´ ÏÕ½áç
31 î[1] ë ï ³ óáõ ³ Íáó »õ Û ³ Ý ³ ëÝáó
32 ´ î[3] ß ³ ñÅ» ³ É, î[1] ß ³ ñÅÇÉ, ² ¸ î[2] ß ³ ñÅ»É
33 ² ¸ .¹.
34 î[1] Ù ³ ÏáÛÏ
35 ² ¸ î[3] Ù ³ ÏáÛÏ ÙÇÝã í»ñ»É ³ Ï»É
36 î[1] í»ñ»É ³ Ï»É »õ ÛÇõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáù
37 ² ¸ î[3] Çµñ»õ
38 ² Áßï »Ù ³ ñ ³ Ý¿, ´ ßï »Ù ³ ñ ³ Ý¿
39 ´ ÇÙ»ÙÝ¿

նիւ առ ի յայտնել զ'ի[1] խորոջ կայսն: 21 *Եւ էր այսպիսի, զի դարձեալ ընդ կրունկն, երթիցուք ի կողմնաւոր[2] վայրս ուրեք՝ մերձ ի Հայրապետանոց եկեղեցին սուրբ, եւ զոր ակամայ[3] կամաւքն թողաք լքաք ի բաց զինչսն եւ զստացուածսն[4] եւ զպաճար անասնոց, զայն կամաւորաբար տացուք յընծայումն Հազարացւոյն Նսրայ[5], զի[6] թերեւս ի կամացն Աստուծոյ հաճեալ հաւանեսցին միտք նորա, եւ մի՛ եւս սպառ սպուռ անզաւակեսցի մայր Սիոն[7] ի մանկանց առագաստի. եւ մեք ի սրբարանս[8] մեր դադարեալ, աւրհնեսցուք զանուն Աստուծոյ մերոյ:* 22 *Եւ այսպէս ընտանեգոյն տեսողացն եւ լսողացն զայն[9] խորհուրդ համարեալ եղեւ. եւ դարձեալ չու յուղի անկեալ չոգաք մինչեւ ի ձեռակերտ ամրոցիկն իմ Բիւրական, զոր ստացեալ[10] էր իմ գանձիւ[11] գնոյ, ուր եւ չինեալ յարդարեալ[12] իսկ էի[13] եկեղեցի հաստահեղոյս կոփածոյ[14] քարամբք, պերճապաճոյճ պճնողութեամբ[15] եւ նկարակերտ յաւրինուածով, եւ վանս կուսակրաւն միանձնացելոց զնա հաստատեալ:* 23 *Իսկ ի հասանելն մերում անդր[16], իսկոյն իսկ հրովարտակ առ Նսրն[17] առաքեցի, յուշ առնելով նմա զզարհուրեցուցանող[18] իրագործութիւն[19], որ առ ի յիւրմէն իսկ[20] յայլ[21] ոմանս[22] ներգործեցաւ՝ բանտ[23] եւ կապանք եւ չարչարանք անհնարին[24] մահու, եւ եթէ վասն այսպիսւոյ[25] իրիք բռնամանց պակուցեալ[26] ի բաց գնացի. եւ արդ, եթէ արդէն իսկ տայցես ինձ յետկար երդման[27] աներկբայ մտաւք, զետեղեալ կացից մնացից ի դրունս եկեղեցւոյ տան իմոյ՝ աւրհնել զԱստուած ի սրբութեան նորա, եւ ըստ ձեռին բաւականի միշտ անդանդաղ եղէց[28] զընծայս բարաւրութեան[29] առաքել քեզ տրիտուր[30]:* 24 *Իսկ[31] յընթեռնուլ նորա զգրեալսն առ ի[32] յինէն՝ վաղվաղակի յետկար երդման գրէ ըստ իւրեանց[33] Կուրանին աւրինաց[34], որ ինչ միանգամ վստահելի են բանք դենին նոցա[35]. եւ այնպէս ազատ զմիտս իմ առնէ ի բոլոր երկիւղէ կարծեաց եւ[36] ի մարտից արտաքնոց եւ յարհաւրաց[37] ներքնոց, որ ի մարմնի են վտանգք[38] եւ որք արտաքոյ մարմնոյ:* 25 *Եւ այնուհետեւ ապա կարծեցեալ եղեւ ինձ այնուիկ յետկարիւ առ[39]*

---

1 ´ ½Ç Ç
2 î³ ÏáÕÙ ³ Ý ³ õáñ, î³3 ÏáÕÙÝ ³ õáñ
3 ² Û ³ Ï ³ Ù ³ Û
4 ´ ½ë ï ³ óáõ ³ Íë
5 ² Ýëñáû, ¸ Ýáñ ³ , î³ ÝÁëñ ³ Û
6 ² ´ ¸ î¹î³ > ½Ç
7 ² ¸ ëÇáÝ, ´ ëÇá íÝ, î¹⁻³ ëÇûÝ
8 ² ¸ î¹î³ ëñµ ³ ñ ³ Ý
9 î¹ ½ ³ Ûë, î³ ³ Ûë, î³3 ½ ³ Ûë
10 ² ¸ î¹î³ ë ï ³ ó» ³ É, ´ î² ë ï ³ ó» ³ ÉÝ
11 ² · ³ ÝÓáõ, ¸ î¹î³ · ³ ÝÓÇõ, ´ î² · ³ ÝÓÇ
12 î¹î³ »õ Û ³ ñ¹ ³ ñ» ³ É
13 ¸ î¹î³ »õ] ¿Ç, ² > ¿Ç
14 ² Ïá÷õ ³ ÍáÛ
15 ² ¸ å ³ ×áÛÃ Ý»ÕáõÃ» ³ Ùµ, ´ å ³ ×áõ×áÕáõÃ» ³ Ùµ] å×ÝáÕáõÃ» ³ Ùµ, î¹î³3 Ý»ÕáõÃ» ³ Ùµ. î²î³ ³ ÛÉ ³ õñ.ª ï »ëáõÃ» ³ Ùµ] å×ÝáÕáõÃ» ³ Ùµ
16 ² ´ ¸ î¹⁻³ ³ Ý¹, ÜËÝ.160.ëñµ·.ª ³ Ý¹ñ] ³ Ý¹
17 î³ ÝÁëñÝ

18 ² ´ î¹ ½½ ³ ñÑáõñ»óáõó ³ ÝûÕ
19 ´ Çñ ³ ÏáõÃÇõÝ
20 ¸ î¹î³ ÇÝÓ] Çë Ï
21 ´ Û ³ ÛÉë
22 î³ · áõó¿ª Û ³ ÛÉ Ýáõ ³ · ë
23 ² ¸ µ ³ Ý¹
24 ¸ î¹î³ ³ ÝÑÝ ³ ñÇÝë
25 ´ ³ Ûë åÇëáÛ
26 ² ¸ î¹î³ å ³ Ï ³ ë» ³ É
27 ´ »ñ¹Ù ³ Ý + < ³ Ý»ñ¹Ù ³ Ý>
28 ² ³ Ý¹ ³ Ý¹ ³ Õ »óÇ, ´ î¹î³ ³ Ý¹ ³ Ý¹ ³ Õ»óÇó, ¸ ³ Ý- ¹ ³ Ý¹ ³ Õ»óÇ] ³ Ý¹ ³ Ý¹ ³ Õ »Õ¿ó
29 ´ µ ³ ñûñáõÃ»Ý¿, ¸ µ ³ ñûñáõÃ» ³ Ý
30 ² ¸ î¹î³ ~ ï ñÇ ï áõñ ù»½
31 ² ¸ î¹ Áë ï , î³ ÁÝ¹] Çë Ï
32 ² > Ç
33 ² ¸ Çõñ» ³ ÝóÝ
34 ² ¸ î¹î³ ûñÇÝ ³ óÝ
35 ´ ÝáñÇÝ] Ýáñ ³
36 ² ´ ¸ > »õ
37 ² Û ³ ñÑûñ ³ Ý ³ ó
38 ´ í ï ³ ÝÏù
39 ² ¸ î¹î³ »õ] ³ é

ի[1] յաւգտակարսն[2] ճեպել[3] եւ դարել դադարել ի դրունս մերոցն[4] սրբարանաց[5] ի կամս Աստուծոյ:

ԿԶ.[6] 1 *Իսկ ոմն հնացեալ աւուրբք չարութեան[7] եւ դատաւոր անկանոն կրաւնիցն[8] Մահմետի կատարեալ ատելութեամբ միշտ ջանայր եղծանել զքրիստոնէութիւն եւ զաւրացուցանել զհեթանոսական աղանդն:* 2 *Եւ այսպէս զայլանդակ մտացն զփղձկումն[9] եւ զդառնամաղձութիւն[10] սրտին յունկն Նսրայն[11] արկանէր. «Ո՛չ պարտ է, ասէ, քեզ եւ ո՛չ արժան[12] ուխտ խաղաղութեան ընդ քրիստոնէից վատթարելոց դնել, մանաւանդ ընդ աւրէնսդրին նոցա խոտորիչ[13] աղանդոյն, որ միշտ վարդապետէ հաւատոյն[14] մերոյ դաւանոս հայհոյել, եւ չունս եւ գայլս Արաբացիս զաշակերտեալսն Մահմետի[15] անուանէ:* 3 *Արդ, ընդէ՞ր այդպէս ուխտիւ խաղաղութեան քո ընդ նմա առաւել եւս տռչորես[16], եւ յորդագոյնս եւս տարածես զաղանդ նոցա, իսկ եթէ ընծայաբեր[17] գիտութեան[18] նորա ցանկասցի անձն քո, տասնապատիկ[19] տուժեսցի քեզ այն, միայն թէ լուիցես ինձ, այնուհետեւ[20] առաքեա՛ զաւր բազում, զի նախ զվանս ամրոցի[21] Այրին առցես քեզ, վասն զի ի նմա կան գանձք եւ կարասիք բազումք եւ զարդք գեղեցկայարմարք[22] եկեղեցեաց չարաղանդ կաթողիկոսին[23]:* 4 *Եւ ապա զնոյն ինքն զմարտամբոխ ժողովսն[24] լեգէոն[25] զաւրուն իսկ եւ իսկ ընթացեալ փութացուսցես ի խնդիր առաջնորդի մոլորութեանն քրիստոնէից, զի կալեալ կապեալ ածցեն քեզ եւ ընդ նմին զինչս եւ զստացուածս յաւարի առեալ բերցեն քեզ:* 5 *Եւ թէ երբեք[26] խառնաղանջ ամբոխ ընդդիմասցի, բազմահեղ արեան կոտորուածս[27] ի վերայ նոցա հասուսցեն[28] անխնայաբար[29]»:* 6 *Զսոյն զայս եւ որք ըստ[30] նմայն[31] համամտութեանն[32] էին խորհողք[33] ասէին. եւ այսպէս իբր[34] զգազան չարի[35] խածատել[36] զնա զարթուցեալ[37] եւ յանարգել բարս[38] հեթանոսութեան զնա յորդորեալ, վաղվաղակի առաքէ զաւր բազում հեծելովք[39] եւ լեգէոն[40] վառելովք ի վանս կուսակրաւնիցն, որ յԱյրի անդ յա-*

1 ¸ î¹î³ > Ç
2 ´ Ûû· ï ³ Ï ³ ñ í ³ Û»ÉëÝ, î² Ûû· ï ³ Ï ³ ñëÝ í ³ Û»ÉëÝ (² ¸ î¹î³ > í ³ Û»ÉëÝ)
3 ´ ×» åÇÉ
4 ´ Ù»ñáÛÝ, î³ Ù»ñáó
5 î¹ ëñµ ³ ñ ³ ÝÇ
6 ´ ·É. .Ï½., î³ Յաղագս առման Բիւրական ամրոցին, եւ հարուածոյն որ եղեն ի նմա
7 ² ¸ î¹ ã ³ ñáõÃ» ³ Ùµ
8 î¹î³ ÏñûÝÇó
9 ² ¸ ½÷ÕÏáõÙÝ, ´ ÷ÕÓÏáõÙÝ
10 î¹î³ ½¹ ³ éÝ Ù ³ ÕÓáõÃÇõÝ
11 î¹ Ýáñ ³ ÛÝ4 î³ ÝÁëñ ³ ÛÝ] Ýëñ ³ ÛÝ
12 ² ´ ~ »õ áã ³ ñÅ ³ Ý ù»½
13 ² ´ Ëá ï áñ» ³ É, ¸ Ëá ï áñÇÉ
14 ´ ½Ñ ³ õ ³ ï áÛë, î¹î³ ½Ñ ³ õ ³ ï áÛÝ
15 ² Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç, î³ ...] Ù ³ ÑÙ» ï Ç
16 ´ ï ããáñÇë
17 ² ¸ î¹ ÁÝÍ ³ Ûë µ»ñ ³ õ
18 î³3 ÁÝÍ ³ Ûë µ»ñ ³ õ ·Ç ï áõÃ» ³ Ý, î³1 ÁÝÍ ³ Ûë µ»ñ ³ õ ÁÝÍ ³ Û ³ µ»ñ ·Ç ï áõÃ» ³ Ý. ÇëÏ ½·Ç ï áõÃ» ³ Ýª Ã»-ñ»õë ÁÝÃ»éÝÉÇ ¿ª û· ï áõÃ» ³ Ý. ÜËÝ.438.ëñµ·.ª ÁÝ-Í ³ Û ³ µ»ñ ³ õ· ï áõÃ» ³ Ý

19 ² .Å.å ï °°Ï
20 ² ´ ¸ î³ ³ Ûëáõ Ñ» ï »õ
21 ² î¹î³ ³ ÙñáóÇÝ
22 ´ ·»Õ»óÏ ³ Ñ ³ ñÙ ³ ñ
23 ´ î¹ Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇÝ
24 î³ ÅáÕá í ë
25 ´ É»·¿ûÝ, ¸ î³ É»·¿áÝ, ² î¹⁻² É¿·¿áÝ
26 ´ ¸ »ñµ»ù, ² î¹⁻³ »ñµ¿ù
27 ´ î³1 Ïá ï áñ ³ ÍÁë
28 ² ´ ¸ î¹⁻³ Ñ ³ ï áõëó»Ý, ÜËÝ.143.ëñµ.ª Ñ ³ ëáõëó»Ý
29 ² ´ ¸ ³ ÝËÝ ³ Ù ³ µ ³ ñ
30 ´ î¹î³ ÁÝ¹] Áë ï
31 ² ´ Ýáñ ³ ÛÝ
32 ´ Ñ ³ Ù ³ Ù ï áõÃ» ³ Ý
33 ² ´ ËáñÑûÕù
34 ² Çµñ»õ
35 ² ´ ¸ î¹⁻³ ã ³ ñ Ç, ÜËÝ.429.ëñµ·.ª ã ³ ñÇ] ã ³ ñ Ç
36 ² Ë ³ Í ³ Ý»É
37 ´ ½ ³ ñÃ ³ ñ» ³ É] ½ ³ ñÃáõó» ³ É
38 î³ µ ³ Ýë
39 ² Ñ»Í»Éûíù, ´ Ñ»Í»Éûù
40 ´ É¿·¿ûÝ, ¸ î³ É»·¿áÝ, ² î¹⁻² É¿·¿áÝ

րեւելից Հիւսիսոյ[1] գեղաքաղաքին[2] Գառնոյ[3]: 7 *Որ իբրեւ չոգան, յեղակարծումն[4] ժամու երթեալ մտեալ յայր անդր, ըմբռնեցին զմիանձունսն որ ի նմա, եւ բազում գանից եւ չարչարանաց զնոսա մատնեալ, զստացուածս թաքուցեալս[5] ի նոցանէ պահանջէին. մինչեւ ոմանք ի չարչարելոց անտի թէպէտ եւ ոչ առժամայն, սակայն յետոյ յոգնապատիկ[6] տուժից[7] անտի[8] աւանդեցին զոգիս[9] իւրեանց ի Քրիստոս եւ Հասին երանելի յուսոյն, որ կայ պահի սիրողացն Աստուծոյ:* 8 *Եւ այնուհետեւ զընաւ բարեզարդութիւնս եկեղեցւոյ Քրիստոսի եւ զաւետարանական եւ զմարգարէական եւ զառաքելական կտակարանս սուրբս, այլ եւ զամենայն ստացուածս եւ զպաճար անասնոց բազումս՝ միանգամայն իսկ եւ[10] զյոգնապատիկ[11] պարս մեղուոցաց[12] բազմաց յաւարի առեալ, եւ զգեղեցիկ շինուածս չքնաղատեսս[13]‶ որ ի կուսաստանի անդ, Հրակիզեալ Հրդեհեալ, չոգան գնացին ի բաց:* 9 *Եւ[14] իբրեւ յանդիման եղեն Նսրայն[15], եւ իրն գործեցեալ պատմեցաւ նմա առ ի նոցանէ, վասն այնորիկ[16] իսկ յիմարութիւն ցոփութեան բարոյիցն յայլանդակ միտս զնա փոխաբերէր, ուստի վաղվաղակի իսկ զմրցարան մահու կամ[17] կենաց նպատակ անձին եդեալ, եւ մարտամբոխ բազմութեան[18] զաւրաց Հորդան տուեալ, զի գոնեա[19] գաղտնիս[20] իմն ծածկաբար ի վերայ ամրոցկանն[21] Բիւրականու Հասեալ, ի կապանս կալեալ տարցեն զիս եւ որ ընդ իս էին կղերիկոսք, եւ զայլ բնակիչս ամրոցկանն[22] սրակոտ արարեալ կոտորեսցեն[23] եւ գերեսցեն եւ աւար Հարցեն[24]:* 10 *Իսկ իմ զմառախլապատ[25] միգապատ մոլորութիւն նոցա նախ վաղվաղ իսկ ծանուցեալ եւ ըստ առաջնոյ նուագին խորՀրդածեալ, խոյս ի չարէն ետու‴ առ ի լցումն տէրունեան[26] Հրամանին:* 11 *Եւ երթեալ, չուեալ, ճողոպրեալ գնացաք յարքունական ապարանսն[27] Բագարանու՝ առ թագաւորեալն Աշոտ, որպէս զի մանկունք մաւր Սիոնի[28] մի՛ Հեղեղեալ ողողեսցին սպառ սպուռ ի Հարաւահողմ խաբէութենէ[29] Հեթանոսացն[30]:* 12 *Բայց դրան մերոյ սուրբ եպիսկոպոսն ՍաՀակ, այլ երկու[31] քաՀանայիւք ոմամբք եւ սարկաւագաւք եւ կուսակրաւն միանձնացելովք, անդրէն ի նմին տեղ կացեալ[32] մնացին[33]‶ յաղագս ցաւակիր ներգեւման[34] մարմնոյ եպիսկոպոսին եւ այլոց եւս ոմանց. կամ թէ չուտաթութիւն[1]*

1 ² ÑÇõëëá, ´ ÑÇõëÇõëá
2 ´ ·ÇõÕ³ù³Õ³ùÇÝ, ¸ ·»Õ³ù³Õ³ùÇÝ
3 î³ · ³ éÝõá
4 ´ ³Õ»Ï³ñÍáõÙÝ
5 ² ´ ¸ î¹î³ Ã³ ·áõó»³Éë
6 ´ áùÝ³ å³ ïÇÏ
7 ² ´ ¸ ïáõÅÇó, î¹⁻³ ïáõÅÇ
8 î³ ³Ý¹, î³3 ³ÝïÇ
9 ² ½Ñá·Çë
10 î¹⁻³ > »õ (² ´ ¸ª áõÝ»Ý)
11 ´ ½ûùÝ³ å³ ïÇÏ
12 ² Ù»Õõ³ó, ¸ î¹î³ Ù»Õáõ³ó
13 ¸ î¹ ãùÝ³Õ³ ·»Õë] ãùÝ³Õ³ ï»ëë
14 î³ > »õ
15 î¹ Ýáñ³Ý, î³ ÝÁëñ³Ý] Ýëñ³Ý
16 ¸ î¹ ³ëáñÇÏ
17 ¸ î¹ »õ] Ï³Ù
18 ´ µ³½ÙáõÃ»Ý¿
19 ² ¸ ·áÝ¿
20 ´ Ç ·³ÕïÝÇ
21 ² ¸ î¹î³ ³ÙñáóÇÝ
22 ² ¸ î¹ ³ÙñáóÇÝ
23 ² ¸ î¹î³ ëå³Ýó»Ý] Ïáïáñ»ëó»Ý
24 ² ³éó»Ý
25 ¸ ½Ù³é³ËÕ³å³ï
‴ Հմմտ. Մտթ. ԻԳ. 34
26 ´ ï¿ñáõÝ»³ÝÝ, ¸ î¹ ï¿ñáõÝ³Ï³Ý
27 î³ ³å³ñ³Ýë
28 ² ¸ ëÇáÝÇ, ´ ëÇáíÝÇ, î¹⁻³ ëÇûÝÇ
29 ´ Ë³µ¿áõÃ»Ý¿Ý
30 ¸ î¹î³ Ñ»Ã³Ýáë³ó, î² ~ Ñ»Ã³Ýáë³óÝ Ë³µ¿áõÃ»Ý¿
31 ² ¸ .µ.
32 î³ ³ëå¿ë ³ºÙ ûñÇÝ³Ïù, Ã»ñ»õëª ï»Õ»Ï³ó»³É Ï³Ù½ï»ÕÇ Ï³É»³É
33 ² ¸ î¹î³ ï»Õõáç ï»Õ»Ï³ó»³Éù (î¹î³ ï»Õ»Ï³ó»³É) ÙÝ³ó»³Éù (² ¸ î³ ÙÝ³ó»³É)
34 î¹ Ý»ñ·»õ³Ý

թիւն[1] ժամուն ո՛չ ետ թոյլ ժամանել զկնի մեր, կամ թէ ասելն[2] իսկ զայս[3], եթէ կոչումն ընծայութեանն Աստուծոյ եւ կանխագիտութիւն նորին յայն զնոսա մերձ բերէր ի մարտս հանդիսի յաղթութեան եւ պսակացն երանութեան, որ իմ բանս է, զոր եւ փոքր ինչ յետոյ բացորոշաբար ասասցուք:

13 *Բայց զաւրն խմայելեան[4] իբրեւ իմացեալ ծանեան, թէ զաղտնի նետից նոցա ձգումն ո՛չ եղեւ զանխուլ առաջի իմ եւ թագուցեալ[5] հաղբք[6] նոցա ո՛չ ծածկեցան, եւ խոյս եւս տալն իմ յայտնի եղեւ նոցա, այնուհետեւ զետղ[7] առեալ դաղարէին թեւրեւս, եւ[8] զաւր բազում գումարտակ արարեալ, զի[9] պատրաստագոյնս[10] զինքեանս կալ կազմեսցեն. եւ այնպէս վառեալք զթոյնս իժանման[11] չարութեանն[12] ի հաւատացեալս Քրիստոսի թափեսցեն:* 14 *Իսկ բնակիչք Բիւրականու ծանուցեալք զանբժշկելի միտս հեթանոսացն եւ զգրահեղեղ ուղխիցն զսաստկութիւնն որ գալոցն էր[13], եւ թէ[14] ո՛չ գոյ ճար ճողոպրել[15] փախստեամբ սակս բազում կանանց եւ մատաղ մանկտւոյ, այլ եւ[16] ծերոց եւս անուազից, որոց անկարելի էր եւ անյարմար, եւ տեղի փախստեան եւս կորուսեալ.*

*ապա ըստ գրեցելումն՝ խոյս տուեալ գնացին ի[17] շտեմարանս[18] իւրաքանչիւրք[19] նոքա եւ փակեցին զդրունս առաջի իւրեանց**, *եւ խուսափեալք, փախուցեալք թաքուցան[20] ընդ պատուարաւ[21] պարսպի իւրեանց՝ ի բքոյ ամբարշտութեանն[22], ապաստան եղեալք յաւգնականութիւն ամենազաւրին[23] Աստուծոյ:*

15 *Էին ոմանք եւ յելելոցն յամրոց[24] անդր զաւրականք, որք[25] իշխանաց աշխարհիս[26] էին զինուորեալք. քանզի իբրեւ լուան[27] զչարաշշուկ զչարիմաց զխորհուրդս իսմայելականացն[28], դիմեալք ուստեք ուստեք[29] մտանէին յամրոց անդր, թիկունս[30] տալ հաւատացելոցն մինչ ի կէտ մրցման հանդիսի մահու:* 16 *Այսպէս առ հասարակ նոցա[31] ասացեալ այր ցընկեր իւր. «Մինչ[32] ցայս վայր, ասէին[33], զաւրավարաց մերոց հանդիսացաք հաճոյանալ[34] ի կեանս կենցաղաւգուտս, իսկ այժմ իբրեւ զբարւոք զինաւորս[35] վշտակիցք լիցուք Քրիստոսի եւ հաւատացեալ ժողովրդեան նորա»:* 17 *Եւ այսպէս զմահ*

---

1 ² ´ î[1]î[3] ßáõÃ ³ ÷ áõÃÇõÝ, ¸ ßáõ ï ³ ÷ áõÃáõÃÇõÝ, î[1] ßáõ ï ³ ÷ áõÃÇõÝ
2 ² ´ ³ ë»É
3 ¸ î[1]î[3] ½ ³ ÛÝ
4 ´ ¸ î[1] ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² î[2-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
5 ¸ Ã ³ ùáõó» ³ É
6 ² ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Õµù, ´ î[2] Ë ³ Õµù
7 ´ ½» ï »Õ
8 ² ¸ > ½» ï Õ ³ é» ³ É ¹ ³ ¹ ³ ñ¿ÇÝ Ã»ñ»õë, »õ
9 ¸ î[1]î[3] > ½Ç
10 ² ½å ³ ïñ ³ ëï ³ ·áÛÝë] ½Ç å ³ ïñ ³ ëï ³ ·áÛÝë, ´ å ³ ïñ ³ ëï ³ ·áÛÝ
11 ´ Ç Å ³ Ù ³ Ý] ÇÅ ³ ÝÙ ³ Ý
12 ¸ î[3] ã ³ ñáõÃ» ³ Ý
13 ² · ³ Éáó: î[2] ¿] ¿ñª ² ´ ¸ î[1]î[3]
14 ¸ î[3] »Ã¿] »õ Ã¿
15 ´ ¸ î[1]î[3] ×áÕá åñÇÉ
16 ² ¸ > »õ
17 ¸ î[1]î[3] > Ç
18 ² Áß ï »Ù ³ ñ ³ Ýë, î[1]î[3]Ûß ï »Ù ³ ñ ³ Ýë
19 ² ´ ¸ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñù, î[1-3] Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
* Հմմտ. Եզկ. Ի.Զ. 20
20 ² î[3] Ã ³ ·áõó ³ Ý
21 ´ å ³ ï áõ ³ ñá í
22 ¸ ³ Ùå ³ ñß ï áõÃ» ³ ÝÝ
23 ´ ³ Ù»Ý ³ ½ûñÝ
24 ´ <Û ³ ÙñáóÝ> Û ³ Ùñáó
25 ² ´ áñ
26 ² ´ ¸ î[1-3] ³ ßË ³ ñÑ ³ Ï ³ ÉÇë, ÜËÝ.167.ëñµ·.ª ³ ßË ³ ñ-ÑÇë
27 ² Éáõ ³ Ý, ¸ > Éáõ ³ Ý
28 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É ³ Ï ³ Ý ³ óÝ, ² î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É ³ Ï ³ Ý ³ óÝ
29 ´ áõë ï ¿ù áõë ï ¿ù
30 î[1]î[3] ÃÇÏáõÝë ÃÇÏáõÝë
31 ² ¸ î[1]î[3] Ýáñ ³ , ´ Ýáù ³ , î[2] Ýáó ³
32 ´ ÙÇÝã»õ
33 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ë¿
34 ² ¸ î[1]î[3] Ñ ³ Ý¹Çë ³ ó ³ ù Ñ ³ Ý¹Çë ³ Ý ³ É] Ñ ³ Ý¹Çë ³ ó ³ ù Ñ ³ ×áÛ ³ Ý ³ É
35 ² ½ÇÝõáñë, ´ ½ÇÝ ³ õáñë, î[1] ½ÇÝáõáñë

ընդ կեանս խառնեալք[1], զբարուք պատերազմին զընթացսն ըղձային[2] լնուլ:

18 Իսկ ապա զաւրքն[3] իսմայելեան[4] ըստ աւրինի բքոյ իմն չփոթեալ[5], փոթորկեալ, եկին հասին ի դուռն ամրոցկանն[6] անհնարին անաւրէն դղրդմամբ եւ հեթանոսական անարգել մոլութեամբ[7]: 19 Եւ ապա ասպարափակ լեալ շուրջանակի լեգէոն[8] հետեւակ զաւրուն, եւ թիկնապահ նոցա լեալ հեծելազաւր վառելոց[9] գնդին ի մէջ անցելոյ[10], այնուհետեւ շահատակէին գազանաբար ի վերայ յարձակեալք[11]: 20 Զայսպիսի[12] մահառիթ ոճիրս[13] իբրեւ տեսանէին մարդիկ[14] ամրոցին, ի բռնութենէ իմն հարկեալք լինէին այր առ այր եւ մարդ առ մարդ կուտակիլ[15], ելանել, զեղուլ[16] ի գլուխս պարսպացն. եւ այն աւր սակաւ ինչ ընդ կոյսս կոյսս[17] հարեալք ընդ միմեանս, մինչեւ գիշերն մերձեցաւ, եւ տիւն մերժեցաւ: 21 Իսկ ի միւսում[18] առաւաւտուն պահուն[19] մինչդեռ էր աղջամուղջ, առ հասարակ մարդիկ[20] ամրոցին ի դուռն քաւարանին սրբոյ մերձ եկեալք, հայցէին ի սրբոյ եպիսկոպոսէն տալ նոցա զմեղսաքաւիչ մարմինն եւ զարիւն[21] Տեառն: 22 Իսկ նա հրեշտակական շրթանցն շարժմամբ եւ նազելի բարբառով առաւել քան զմեր բանս՝ վարդապետէր նոցա, որոց[22] աշակերտեալն էր զճշմարտութիւնն, եւ միանգամայն իսկ զվիճակաւոր կղերիկոսսն[23] հանդերձ զինուորացն[24] գնդիւ եւ այլ եւս աշխարհակոյտ մարդկաւն[25] յարդարէր ի խորհրդածութեան պաշտաւնն ամբառնալ զմիտս իւրեանց[26], առանց ամենայն վնասուց, եւ խնդրել[27] զհաստատութիւն հաւատոցն որ ի Քրիստոս, զի մի՛ դրդուիցին սիրտք ձեր ի միամտութենէն որ ի Քրիստոս յաղագս պատերազմիդ, որ նեղէ զմեզ[28]. եւ մի՛ կացուցանիջիք, ասէ[29], զոտս ձեր յանցաւորիս կառուցմամբ[30] իբրեւ յաւիտենականի, եւ ապա[31] Տէր ինքնին[32] իսկ յայց ելեալ ձեզ իւրով մարմնովն եւ արեամբ, զոր ընդունելոց էք զմեղացն[33] զկարծս[34] դատապարտեսցէ վասն մարմնոյ իւրոյ, որ է եկեղեցի՝ որ էք դուք. եւ տացէ ձեզ զգաստութիւն՝ յաղթել աշխարհակալիս խաւարի այսու[35] չարութեան, որ շուրջ զմեաւք կան մածեալ: 23 Զի մի՛ ապականեսցեն[36] զզեստն[37] լուսոյ, որով[38] Քրիստոսիւն[39]

1 î³ Ë ³ éÝ» ³ É
2 ¸ î¹ ½ÁÝÃ ³ óë ÁÕÓ ³ Ý ³ ÛÇÝ
3 ² ´ ½ûñÝ
4 ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ´ î¹⁻³ ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
5 î¹ ß÷áÃ» ³ Éù
6 ² ¸ î¹î³ ³ ÙñáóÇÝ, ´ ³ Ùñáó ³ Ï ³ Ý
7 ´ ¸ î¹ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ùµ
8 ´ É¿·¿ûÝ, ¸ î³ É»·¿áÝ, ² î¹⁻² É¿·¿áÝ
9 ´ î³ í ³ é»Éáó, ² ¸ î¹⁻² í ³ é»ÉáÛ
10 ´ ³ Ýó» ³ É
11 ² ´ ³ ñÓ ³ Ï» ³ Éù
12 ² ´ ¸ î¹ ½ ³ ÛÝåÇëÇ
13 ² ´ ¸ û×Çñë
14 ´ î³ Ù ³ ñ¹ÇÏ, ² î¹⁻² Ù ³ ñ¹ÇÏù
15 î³ Ïáõï ³ Ï»É
16 ² ¸ î¹î³ > ½»ÕáõÉ
17 ² ¸ Ïá Ûëë, î¹î³ ÏáÛë] ÏáÛëë ÏáÛëë
18 ² ¸ ÙÇáõÙ
19 ² ´ ¸ å ³ ÑáõÝ, î¹î³ > å ³ Ñáõ, î² å ³ Ñáõ
20 ² Ù ³ ñ¹ÇÏù
21 ² Ù ³ ñÙÇÝ »õ ½ ³ ñÇõÝÝ, ´ ½ ³ ñÇõÝÝ

22 ² ´ î³ áñáó, ¸ î¹⁻² Ûáñáó
23 ² ·Õ»ñÇÏáëëÝ, ¸ î¹î³ ÏÕ»ñÇÏáëëÝ, î² ÏÕ»ñÇÏáëÝ. ÜËÝ.285.ëñµ·.ª ½ÏÕ»ñÇÏáëëÝ
24 ² ´ ¸ î¹⁻³ ½ÇÝáõáñ ³ õÝ ÜËÝ.286.ëñµ·.ª ½ÇÝáõáñ ³ óÝ
25 ´ ¸ î¹î³ Ù ³ ñ¹Ï ³ Ý
26 ² ´ ¸ î¹î³ Çõñ] Çõñ» ³ Ýó
27 ´ ¸ Ç ËÝ¹ñ»É (¸ ° > Ç)
28 ´ ½Ó»½] ½Ù»½
29 î¹î³ > ³ ë¿
30 ¸ Û ³ Ýó ³ õáñ ÇëÏ áõéáõóÙ ³ Ùµ] Û ³ Ýó ³ õáñÇë Ï ³ -éáõóÙ ³ Ùµ
31 ÜËÝ.167-8.ëñµ·.ª ³ Ñ ³] ³ å ³
32 î² > ÇëÏ (² ´ ¸ î¹î³ª áõÝ»Ý)
33 î¹ ½Ù»Õ ³ ó
34 ² ´ ¸ Ï ³ ñÍë, î¹î³ ½Ï ³ ñÍëÝ
35 ´ ³ Ûëáõ
36 î¹î³ Û ³ Ï ³ Ý»ëó»Ý. î³2 ³ Ï ³ Ý»ëó»Ý, î³1 ³ Ï ³ Ý»ëó»Ý ½·»ë ïÝ Éáõëáõ áñáí
37 ¸ ½ë·»ë ïÝ, î³ ½½·»ë ïÝ
38 î³ áñ] áñáí
39 ² ¸ î¹î³ ùñÇë ï áëÇõ

զգեստաւորեցայք[1] ի մերկութենէ նախա-հաւրն. եւ մի՛ յափշտակեսցեն յանձանց ձերոց[2] գքրիստոսադրոշմ զկնիք աւազա-նին սրբոյ: 24 *Եւ այսպէս իբրեւ հրով զմիտս նոցա[3] վառեալ, զամենեցուն լե-զուս[4] շարժէր յաւրհնութիւնս ամենե-ցունցն Աստուծոյ, պնդակազմ[5] զնոսա[6] առնելով ի մշտնջենաւոր աղաւթսն:* 25 *Եւ ապա մատուցեալ զսարսափելի զպատա-րագն զառ ի Քրիստոս, եւ զխորհուրդն փրկական մարդկան բաշխէր առ հասարակ արանց եւ կանանց, ծերոց եւ տղայոց[7] եւ ամենայն չափու հասակի, խորհրդական աւանդութեամբ ըստ սակի յետին Թոշա-կի[8]:* 26 *Իսկ բոմբիւն[9] աղաղակի եւ մարտ ամբոխի խմայելեան[10] զաւրուն եւս քան զեւս սաստկանայր, եւ հնչմունք եւ կայթ-մունք եւ կաքաւք զինուց նոցա եւ վահա-նաց հնչեցուցանէին զերեսս երկրին ըստ գիւտոյ բնակչացն Նակովսոն[11] գաւառի:* 27 *Ապա եւ մարդիկ[12] եւս[13] ամբոցին բազ-ձաձեալ շրջապատ[14] ի գլուխս պարսպացն եւ ակնակառոյց առ Աստուած լեալք[15], զի աւգնեսցէ նոցա ի պատերազմի նեղչացն, եւ մի՛ դրդուեսցին ի դիւախրոխտ մոլո-րութենէ հեթանոսացն:* 28 *Եւ այնպէս ա-պա մարտ ի վերուստ ի վայր եդեալ, բա-զում արեան ճապաղիս ի թշնամեացն հե-ղուին եւ զբազումս թաւալգլոր խաղացու-ցանէին:* 29 *Իսկ եպիսկոպոսն սուրբ հան-դերձ այլ եւս կղերիկոսաւք[16] հանապա-զաւր[17] կանխէր յաղաւթս եւ ի[18] խնդրուածս, զի՛ արիւնռուշտ[19] եւ անգա-ռագեղ գազանացն մի՛ եղիցի[20] վարա-տեալ[21] աւձտել[22] զգաստութիւն[23] հաւտի Տեառն, զոր եւ ընտրեաց[24] իսկ իւր Տէր[25] ի ժառանգութիւն եւ ի[26] ժողովուրդ սեպհա-կան[27], մարմին իւր եւ անդամ անուանե-լով:* 30 *Այլ եւ խրախոյս եւս քաջալերու-թեան ամենայն իրաւք մարդկանն[28] մա-տուցանէր՝ մի՛ կապիլ ի տռուռնս մեղաց որ ըստ մարմնոյ եւ մի՛ մղիլ ի վախից[29] յառժամանակեայ[30] մահուանէս, այլ զհոգ-ւոյն[31] մաքրել զգաստութիւն եւ հայել[32] յելս գնացից իւրեանց, եւ չարչարակից Քրիստոսի լինել եւ նմանող[33] հաւատոցն որ առ[34] Աստուած:* 31 *Նա եւ սարկաւագն եւս Թէոդորոս, որ վերակացու շինուածոյ եկեղեցւոյն էր եւ մարզիչ մարդկանն[35], ոչ սակաւ ինչ թելադրութիւն նոցա ընծայէր ասելովն[36]. «Հիւանդացեալքն, ասէ, ի մարդկանէ թէեւ ի մահ[37] աշխատիցին, սա-կայն առողջութեանն յուսով թեթեւանան:* 32 *Արդ, մի՛ աճապարեսցէ այս վտանգ հի-*

1 ¸ ½·»ë ï ³ õáñ»ó ³ ù
2 î[3] Ù»ñáó] Ó»ñáó
3 ¸ î[1]î[3] ~ ½ÙÇ ï ë Ýáó ³ Çµñ»õ Ññá í
4 ¸ ½É»½áõë, î[1]î[3] ½É»½áõ
5 ² ´ åÝ¹ ³ Ï ³ ½Ùë
6 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½Ýáë ³ , î[2] ½Ý ³
7 ¸ î[1]î[3] ~ Í»ñáó »õ ïÕ ³ Ûáó, ³ ñ ³ Ýó »õ Ï ³ Ý ³ Ýó
8 ² ´ Ãáß ³ ÏÇÝ
9 ¸ î[1]î[3]1 µÁµÇõÝ
10 ´ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² ¸ î[1-3] ëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
11 ² ¸ î[1]î[3] Ý ³ ÏáíëáÝ, ´ Ý ³ ÏáíÁëáíÝ, î[2] Ý ³ ÏáíáëÝ
12 ² ¸ ´ î[1]î[3] Ù ³ ñ¹ÇÏ, î[2] Ù ³ ñ¹ÇÏù
13 î[1]î[3] > »õë
14 ¸ î[1]î[3] ßñç ³ å ³ ï » ³ É
15 î[3] É» ³ É

16 ² ´ ·Õ»ñÇÏáëûùÝ
17 ´ Ñ ³ Ý ³ å ³ ½
18 ´ î[1]î[3] > Ç
19 ¸ ³ ñÇõÝéáõß ï , ² ´ î[1-3] ³ ñÇõÝÁéáõß ï
20 î[1]î[3]3 Ñ»ÕóÇ] »ÕÇóÇ
21 ² ¸ î[3] í ³ ñ ³ ï »É, î[3]3 í ³ ñ ³ ï » ³ É
22 ² ´ ûó ï »É, î[3]1 Ó· ï »É
23 ¸ º ½ë · ³ ë ï áõÃÇõÝ
24 ´ ¸ ÁÝ ï ñ» ³ óÝ
25 ´ ï ¿ñÝ
26 î[1]î[3] > Ç
27 ¸ î[1]î[3] ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
28 ² ´ î[3] Ù ³ ñ¹Ï ³ Ý
29 î[3]1 í ³ ½Çó
30 ¸ ³ éÅ ³ Ù ³ Ý ³ Ï» ³
31 ¸ ½Ñá·áÛÝ
32 î[1] Ñ ³ ÛÇÉ
33 ² ´ î[1] ÝÙ ³ ÝûÕ
34 ² > ³ é
35 ² î[1] Ù ³ ñ¹Ï ³ Ý
36 ´ ³ ë»Éá í
37 ¸ î[1]î[3] Ù ³ Ñ + ³ ë¿

ւանդութեան որ զմեաւքս է, տարապարտ մեռուցանել զձեզ մարմնով. այլ հոգւով զաւրանալ եւ ճեպիլ[1] ի մարտն, որ ըստ աւրինին[2] Քրիստոսի է, զի ընկալջիք զբրաբիոնն[3] յուսով կենացն յաւիտենից»: 33 *Արդ, այսպիսի խրատու բարւոյ առ հասարակ նոքա զանձինս տուեալ, այնուհետեւ ո՛չ միով[4] իւիք հեշտութիւն[5] անձանց շնորհէին, որ[6] ըստ մարմնոյ[7] են ճաշաւորութիւնք, այլ զբարւոք պատերազմն պատերազմէին ի վերայ հաւտին[8] Քրիստոսի եւ զաւակաց իւրոց[9] հոգեհրաշ[10] ճգնութեամբ եւ[11] վառեալ զինու զաւրութեամբ Հոգւոյն[12] Տեառն իւրեանց:* 34 *Իսկ թշնամիքն[13], որ ի խաւարի եւ ի մութ վրիժուց հատուցման զմիտս թաթաւեալ[14] էին, թէպէտ եւ աւուրս եաւթն[15] մի[16] ստէպ ստէպ զմարտ հինին ի վերայ հեղուին եւ ոչ կարէին ստնանել ամրոցին, ապա ոմն ի լեգէոն[17] զաւրացն ամրոցին ի բաց եղեալ զկերպ կենածին յուսոյն եւ զողորմութիւն[18] եւ զհաւատս[19] ուրացեալ, վաղվաղակի տայ զամրոցն ի ձեռս ժպիրհ եւ անաւրէն հագարացեացն:* 35 *Իսկ նոցա յաւէտ իմն խրախ լեալ եւ խնճոյս մտաց իւրեանց մատուցեալ, վաղվաղակի դռոհ[20] տային եւ սանդղաւք ոմամբք վերելակեալ[21] հեղուին յամրոցն[22]:* 36 *Ապա զթագուցեալ[23] հաղբսն յայտ ածեալ, գազանաբար ընդդէմ բախէին մարդկան զխորհուրդսն չարութեան, եւ անընտանի[24] չարախտավար[25] մտաւք սկսանէին զամենեսեան անողորմ սրոյն տալ ճարակ. եւ հեղումն տարապարտ արեան նոցա բղխեալ յորդեալ ոռոգանէր զառստորեւն ամենայն. եւ դիակունք անկելոց չեղջակուտեալք, ի վերայ միմեանց անկեալ դնէին:* 37 *Իսկ եպիսկոպոսն սուրբ հանդերձ այլ եւս ժառանգաւորաւք եկեղեցւոյն ամենագիշեր[26] տքնութեամբ եւ բազկատարած[27] արտասուաւք եւ պաղատանաւք աղաւթս առ Աստուած մատուցանէին՝ ո՛չ ի բացէ առնել ի նոցանէ զայցելութիւն[28] իւր:* 38 *Եւ այսպէս վայելչացեալ եւ[29] գերազանցեալ է յամենայնի զսրբոցն[30] նմանութիւն:* 39 *Իսկ անաւրէն դահճացն եկեալ գտեալ զնոսա յաղաւթս ի քաւարանումն սրբում[31], ահս պակուցանողս[32] զնոքաւք ջանային արկանել սուսերացն շողացմամբ եւ վահանացն թնդմամբ, եւ ատամանցն կրճտելով եւ երեսաց[33] ատրագոյն շառագունութեամբ[34]:* 40 *Այլ նոքա ոչ ինչ զարհուրեցան, եւ ոչ երկեան սիրտք իւրեանց[35]*

1 ² ¸ î[1] ×·ÝÇÉ] ×» å ÇÉ
2 ´ ûñÇÝÇ
3 ´ ½µñ ³ µÇá í Ý
4 ´ ÙÇá í Ý
5 î[3] Ñ»ß ï áõÃÇõÝ, ² ´ ¸ î[1-2] Ñ»ß ï áõÃ» ³ Ý
6 ² ¸ î[3] áñù
7 ² ´ ¸ Ù ³ ñÙÝáÛ, î[1-3] Ù ³ ñÙÝáÛÝ
8 ´ Ñû ï Ç
9 ´ Çõñ» ³ Ýó
10 ² ´ Ñá·¿Ññ ³ ß
11 î[1-3] > »õ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
12 ² Ñá·õáÛ
13 ´ ÃßÝ ³ ÙÇù
14 ¸ ÃûÃ ³ õ» ³ É
15 ² .¿., î[1] 7
16 î[3] > ÙÇ
17 ² É¿·áÝ, ´ î[2] É¿·¿ûÝ, ¸ î[3] É»·¿áÝ
18 ´ áÕáñÙáõÃÇõÝ
19 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½Ñ ³ õ ³ ï ë, î[2] Ñ ³ õ ³ ï ë
20 ´ î[1]î[3] ·ñáÑ, ¸ ¹ éáÑ, î[2] · éáÑ ÜËÝ.49.ëñµ.ª ¹ éáÑ

21 ² î[1]î[3] Ç í»ñ»É ³ Ï» ³ É, ¸ Ç í»ñ»É ³ Ï»É
22 î[1] ³ ÙñáóÝ
23 ¸ ½Ã ³ ùáõó» ³ É
24 ´ ³ ÝÁÝ¹ ³ ÝÇ
25 î[1] ã ³ ñ ³ Ë ï ³ õáñ. î[1] ³ ÛÉ ûñ. »õ ¸ ã ³ ñ ³ Ë ï ³ í ³ Ûñ, î[3]3 ã ³ ñ ³ Ë ï ³ õáñ
26 ² ¸ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ·Çß»ñ
27 ² ´ ¸ î[1-3] µ ³ ½Ù ³ ï ³ ñ ³ Í, ÜËÝ.180.ëñµ·.ª µ ³ ½Ï ³ ï ³ - ñ ³ Í
28 ² ½áÕáñÙáõÃÇõÝ
29 ¸ î[1]î[3] ¿] »õ
30 ² ¸ î[1]î[3]3 ½ëñµáóÝ, ´ î[2] ëñµáóÝ
31 ´ ëñµáõÙÝ
32 ² ´ ¸ î[1] å ³ Ïáõó ³ ÝûÕë
33 ² ´ »ñ»ë ³ óÝ
34 ´ ß ³ é ³ ·ÝáõÃ» ³ Ùµ, ¸ ß ³ é ³ ·áÛÝáõÃ» ³ Ùµ
35 ² ´ ¸ î[1]î[3] Çõñ» ³ Ýó, î[2] Ýáó ³

յարՀաւրանաց[1] անտի մոլեգնելոցն, զի այ-ցելութիւն Տեառն էր[2] շուրջ զնոքաւք եւ պաՀէր զնոսա: 41 *Ապա արտաքս[3] զնոսա միանգամայն ի քաւարանէն Հանեալ, մեր-կացուցին[4] ի նոցանէ զզգեստիկն[5], ի մաՀ զնոսա վարակեալ. եւ ի[6] մառախղապատ ստուերաց խաւարի զաչս սրտից իւրեանց խցեալ, դիմեցին ի վերայ նոցա:* 42 *Եւ նախ զեպիսկոպոսն սուրբ վաղակաւո-րաւքն կարթակոտոր առնէին՝ իբրեւ տա-պարաւք չեչտակի չերտեալ[7] զծառ, եւ զկնի ապա Հատեալ եւս սուսերաւ զգլուխ նորա:* 43 *Իսկ զքաՀանայս սուրբս եւ զկուսակրաւն[8] միանձունսն եւ զսաղմո-սերգուս[9] իբրեւ զոչխար ի սպանդ վարեալ՝ ի զենումն նուիրական[10] անուշաՀոտ պա-տարագաց Քրիստոսի փողոտէին, Հատեալ եւս[11] զիւրաքանչիւրոց[12] նոցա զգլուխս[13]:* 44 *Եւ այսպէս առ Հասարակ սոքա իբրեւ զսպառազէնս զրաՀից՝ զՀաւատս ճշմար-տութեան զգեցեալ[14], զփառացն եւ[15] զլու-սոյ պաճուճանս[16] զգեստաւորիլ[17] արժանի գտան եւ անթառամ պսակաւքն[18] պայծա-ռանալ:* 45 *Բայց սարկաւագն Թէոդորոս ոչ էր ընդ նոսա ի ժամ կատարման նոցա, զի նախ քան զայն ի թշնամեացն նետաձ-գութեանց[19] վիրաւորեալ անկեալ դնէր[20]:* 46 *Իսկ չար դաՀիճքն[21] խնդրէին եւ զնո-րայն եւս Հատանել զգլուխն[22]. այլ նա ոչ ինչ գրէր[23] զվիշտսն եւ ոչ եւս նեղասր-տութեամբ փղձկէր[24] ըստ մանկական տիոց, քան թէ ախորժ յաւժարութեամբ զպարանոցն կարկառէր. եւ այսպէս Հա-տեալ զգլուխ նորա, զմաՀ իւր[25] եդ կնիք Հաւատարիմ[26] ճշմարտութեան Հաւատոց իւրոց, եւ վերագրեցաւ յորդիս Աստուծոյ:* 47 *Իսկ զայլ եւս մարդիկ ամրոցին խո-նարՀ արարեալ ի տեղի չարչարանաց եւ ածեալ[27] իբրեւ զոչխարս ի սպանդ խմայէ-լեան[28] երկաթոյն, որ ոչն[29] եւս առնու յա-գուրդ, տային կերակուր. եւ Հատեալ զգլուխս[30] ընաւից նոցա, զի առեալ տար-ցեն ոստիկանին եւ պարծանս[31] քաջու-թեան նոքաւք ինքեանց[32] ստասցին:* 48 *Որք[33] այսպէս եւ նոքա առ Հասարակ ի ժամ կատարմանն ասէին. «Տէ՛ր Աստուած ամենակալ եւ[34] ամենագութ եւ[35] ամենախ-նամ, գոՀանամք զքէն, որ ետուր Համբե-րութիւն ժուժկալութեան ի[36] պատերազ-միս, զի մեք զքեզ ո՛ մոռացաք եւ ո՛ ստե-ցաք ուխտի քում, եւ ո՛ դարձաք յետս*

1 ² Û ³ ñÑ ³ ûñ ³ ó, ´ î[1] Û ³ ñÑûñ ³ Ý ³ ó
2 ² > ¿ñ
3 ² ´ ¸ î[1-3] ³ ñ ï ³ ùáÛ, ÜËÝ.125.ëñµ.ª ³ ñ ï ³ ùë
4 ² Ù»ñÏ ³ óÇÝ
5 ² ½·»ë ï ÇÏÝ
6 ² ´ ¸ î[1] > Ç
7 ¸ ß»ñÏ ï » ³ É, î[3]1 ß»ñ ï Ïñ ï » ³ É, î[3]1 ß»ñ Ï ï » ³ É
8 î[1] ½Ïáõë ³ ÏñûÝë
9 ¸ î[1]î[3] ½ë ³ ÕÙáë»ñ·áõëÝ
10 î[1] ÝáõÇñ ³ Ï ³ Ý »õ
11 ´ »õ] »õë
12 ¸ î[1]î[3] ½Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ
13 ¸ î[1]î[3] ½·ÉáõËÝ
14 ² ½·»ó» ³ Éù
15 î[1]î[3] > »õ
16 ² å ³ ïÙáõ× ³ Ýë
17 î[3] ½·»ë ï ³ õáñÇÉ
18 ² ¸ î[1]î[3] åë ³ ÏáíùÝ
19 ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó Ý» ï ³ Ó·áõÃ» ³ Ý: ¸ î[1]î[3] Ý» ï ³ Ó·áõ-Ã» ³ ÝóÝ
20 ² ¹ÝÇõñ
21 ´ Ã ³ ÑÇ×ùÝ
22 ² ½·ÉáõË
23 ² ¸ î[1-3] ·ñ¿ñ, ´ ·ñ¿ñ] Ïñ¿ñ, ÜËÝ.225.ëñµ·.ª ·ñ¿ñ] Ïñ¿ñ
24 ² ÷ÕÓÏ ³ Ûñ
25 ² ¸ î[1]î[3] > Çõñ
26 ¸ Ñ ³ õ ³ ï ³ ñÇë
27 ´ ³ Í» ³ Éë
28 ´ î[1] ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, ² î[2-3] ÇëÙ ³ Û¿-É» ³ Ý
29 ¸ î[1]î[3] áã
30 î[1]î[3] ½·ÉáõË
31 ´ å ³ ñÍ ³ Ýù
32 î[1]î[3] Çõñ» ³ Ýó
33 ´ áñ
34 î[1-3] > »õ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
35 î[1-3] > »õ (² ´ ¸ ª áõÝ»Ý)
36 ´ > Ç

սրտիւք մերովք, եւ արժանի արարեր զմեզ հասանել[1] ի[2] մասն[3] վիճակի սրբոցն[4] ի լոյս: 49 *Արդ, ընկա՛լ զմիաբանութիւնս[5] մեր ի խաղաղութիւն[6] եւ չահեա՛ դու զորդիս սպանելոց քոց»:* 50 *Եւ այսպէս բարբերա-րութեամբք[7] բարբեաց ի բարբերարէն արժա-նի գտան:* 51 *Էին ոմանք եւ հեթանոսք ի բնակչաց տեղւոյն, հողագործ մշակու-թեան պարապեալ[8], եւ հարկս մեզ հար-կէին[9]:* 52 *Եւ իբրեւ այս եղեւ, նոքա ի մի վայր ժողովեալ[10], ձայնս[11] առ թշնամիսն արձակէին յիւրեանց լեզուն, թէ. «Մեք ձեզ նմանեալ ի ժողովրդենէ Մահմետի[12] առաքելոյ եմք». եւ այնպէս ի լսել դահ-ճացն ամենեւիմբ[13] ի բաց ի նոցանէն քե-րեցին[14] զսուրս իւրեանց, զի ո՛չ եւ մի ոք[15] ի նոցանէ ոչ[16] վրիպէր:* 53 *Եւ սոյն այս հեթանոսք խանդաղատանաւք աղաչէին[17] զմի մի ի[18] հաւատացելոցն երթալ խառնիլ ի նոսա եւ ապրիլ յանհնարին մահուն եր-կիւղէ:* 54 *Բայց նոքա բացէ ի բաց գնա-ցեալ ասէին. «Մեր կեանքն[19] Քրիստոս է, եւ մեռանելն[20] շահ[21]»:* 55 *Եւ այսպէս մա-հաշունչ[22] սուրն[23] ծարաւի[24] ո՛չ կարաց երկմտեցուցանել եւ ո՛չ զմի ոք[25] ի սիրոյն Քրիստոսի:* 56 *Եւ[26] այսպէս[27] ի միում ա-ւուր, ի միում ժամու առ հասարակ ամե-նեքեան[28] նոքա[29] զենմունք կատարեալք ընծայեցան Քրիստոսի ի հոտ անուշից:* 57 *Սուրբ եպիսկոպոսն Սահակ, որ զանուն պտղոյ քաղցրութեան[30] իւրոյ յաշխարհի[31] թողեալ[32], արտախուրեցաւ[33] քրիստոսեան պսակաւն[34], եւ սուրբ քահանայքն[35] որք[36] ընդ նմին հանդիսացան՝ Մովսէս ի կուսա-նաց կարգէ, եւ միւս Մովսէս[37] յամուսնա-ցելոց, եւ եղբարք ամուսնացելոյն[38] Մով-սիսի[39]՝ քահանայք Դաւիթ ի կրաւնաւորա-կան կարգէ եւ Սարգիս յաշխարհական. իսկ Սահակ, որ ի տղայական հասակէ ա-չացու գոլով[40] եւ կատարեալ գիտութեամբ եւ ամենայն առաքինական[41] երկաւք[42] էր պայծառացեալ՝ եւ սա իբրեւ զոչխար ի զենումն ածեալ, անմատոյց եւ անմահա-կան լուսովն լուսաւորեցաւ:* 58 *Սապէս[43] եւ երանելի այրն Աստուծոյ Սողոմոն[44], որ ի Սագաստան[45] աշխարհէ եկեալ բնակէր առ մեզ խստամբեր վարուք եւ առաքի-նահրաշ կարգաւք, քաղաքավարէր ի*

---

1 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ñ ³ ë ³ Ý»É, î[2] Ñ ³ ë ³ ÝÇÉ
2 ¸ î[1]î[3] > Ç
3 î[3] Ù ³ ëÇÝ
4 ´ ëñµáÛÝ
5 ´ ½ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ
6 ¸ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý, î[1]î[3] Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý
7 ² ¸ î[1]î[3] µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ Ùµù, ´ î[2] µ ³ ñ»ñ ³ ñáõÃ» ³ Ý
8 ² å ³ ñ ³ å» ³ Éù
9 ² ´ î[1] Ñ ³ ñÏ ³ Ý¿ÇÝ
10 ² ´ ·áõÙ ³ ñ» ³ É] ÅáÕáí» ³ É
11 ² ´ Ó ³ ÛÝ
12 ² Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç, ¸ Ù ³ ÑÙ» ¹ Ç
13 î[1]î[3] ³ Ù»Ý»õÇÝ
14 î[1]î[3] ·»ñ»óÇÝ
15 ² »õ áã ÙÇ áù
16 ² Ýáó ³ Ý¿Ý: ´ ~ áã Ç Ýáó ³ Ý¿: ² î[1] > áã
17 î[1]î[3] áÕáù¿ÇÝ] ³ Õ ³ ã¿ÇÝ
18 î[1]î[3] > Ç
19 ² ´ Ï» ³ Ýù
20 ² ´ Ù»é ³ ÝÇÉÝ
21 ¸ î[1]î[3] ß ³ Ñ ¿
22 ² ´ ¸ î[3] Ù ³ Ñ ³ ßáõÝã, î[1-2] Ñ ³ Ù ³ ßáõÝã
23 ¸ î[1] ëáõñ

24 î[1]î[3] Í ³ ñ ³ õÇÝ
25 ² î[1] áù Ç Ýáó ³ Ý¿
26 ² ´ ¸ > »õ
27 î[1] ~ ³ Ûë å¿µ »õ
28 ¸ ³ Ù»Ý»ùÇÝ
29 ² ´ ëáù ³
30 ² ù ³ ÕóñáõÃ» ³ Ý] ù ³ ÕóñáõÃ» ³ Ý
31 ´ ³ ßË ³ ñÑÇ
32 ´ ¸ î[1] ÃáÕÉá í
33 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ñ ï ³ Ëáõñ»ó ³ õ, î[2] ³ ñ ï ³ Ëáõñ ³ Ï»ó ³ õ
34 ¸ î[1]î[3] å ë ³ Ïá í Ý
35 ÜËÝ.82.ëñµ.ª ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÇÝ (³ ÝÁÝ ¹ áõÝ»ÉÇ)
36 ¸ î[3] áñ
37 î[3] > Ç Ïáõë ³ Ý ³ ó Ï ³ ñ·¿, »õ ÙÇõë Ùá í ë¿ë
38 ´ ³ ÙáõëÝ ³ ó»ÉáóÝ
39 ² Ùá í ëÇëÇ, î[3] Ùá í ë¿ëÇ, ´ ¸ î[1-2] Ùá í ë»ëÇ
40 î[1] ·á í»Éá í] ·áÉá í
41 ² ´ ³ é ³ ùÇÝ ³ ç ³ Ý, î[1] ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ Ý
42 ² ¸ î[1]î[3] í ³ ñáõù] »ñÏ ³ õù
43 î[1] ëáÛÝå¿ë
44 ´ ¸ ëáÕáÙá í Ý, î[3] ëáÕáÙûÝ
45 ² ¸ ë ³ Ï ³ ë ï ³ Ý

մարմնի իբրեւ զանմարմին[1], եւ զնա[2] ի նմին ժամու գլխատեալ, աստուածապայծառ եւ անճառելի լուսերանգ պսակաւն[3] պսակեցաւ: 59 *Յետ ամենեցուն[4] սոցա եւ սարկաւագն Թէոդորոս, զորմէ կանխեցաք[5] ասացաք, որ ի թիւ սրբոցն վերագրեցաւ համբերութեամբ բազմաւ. ընդ ամենեսին[6] սոքա ութ[7] թուով:* 60 *Իսկ այլ բազմութիւն արանց, որ յայնմ աւուր սպանան՝ ի զինուորական կարգէ եւ յաշխարհական, աւելի քան զերկու հարիւր[8] ոգիս[9], որոց անուանք[10] նոցա[11] գրեալ են ի դպրութեան[12] կենաց:* 61 *Եւ գրեթէ[13] ոչ ոք ապրեցաւ յարանց տեղւոյն[14] այնորիկ, բաց[15] ի սակաւուց ոմանց, որք[16] նախ քան զհնձումն[17] սրոյն ելեալ գնացեալ էին ի գործս[18] վաստակոց ձեռաց իւրեանց:* 62 *Իսկ յեկեղեցւոյ մանկանց[19] սարկաւագ մի Գէորգ[20] անուն ապրեցաւ յանհնարին մահուն երկիւղէ[21], զի վայելչացեալ այրն ճանաչիւր ի ժառանգաւորս եկեղեցւոյն. եւ վասն այնորիկ ոչ արկին զնա ի բովս եռանդեան[22] չարութեանն[23], զի թերեւս առցեն ինչ ի նմանէ[24]՝ ըստ բարուց տզրկի[25] առ ի ծծել զարիւն նորա:* 63 *Իսկ նա ոչ կացեալ հակառակ չարին, գոյիւ չափ զկեանս իւր ի նոսա[26] թողեալ, ինքն չուէ գայ[27] առ մեզ. եւ սա իսկ զհետեւանս բանի զրուցացս այսոցիկ մեզ բացատրէ[28] մի ըստ միոջէ:* 64 *Այս ամենայն եղեւ յերեքհարիւրերորդի եւթանասներորդի երկրորդի[29] (923) թուականութեանն Թորգոմեան[30] եւ Ահկի[31] ամսոյ, որ աւր տասն[32] էր:*

65 *Իսկ չարաշշուկ[33] խմայելեանն[34] զաւր[35] զկապուտ կողոպուտ սպանելոցն եւ զառ եւ զաւար եւ զպաճարանս[36] անասնոց բազմաց ի մի վայր ժողովեալ[37], ջոլիրս տուեալ, այլ եւ զտղայս սպանելոցն եւ զկանայս գերի առեալ, եւ զպատուական գլուխս կոտորելոցն ի գրաստս[38] բարձեալ, խրախոյս տային խաւարային դանդաչմամբ[39] եւ լկտի երգաւք[40] եւ պարուք. եւ այսպէս առ հասարակ զամենայն ինչ զորս[41] եւ ըմբռնէին[42]՝ առեալ չուեալ գնային[43]:* 66 *Անդ էր ապա[44] տեսանել*

1 î[3] ³ ÝÙ ³ ñÙÇÝ
2 ´ ½ë ³] ½Ý ³
3 ² Éáõëá í Ý] å ë ³ Ï ³ õÝ
4 î[3] ³ Ù»Ý»óáõÝó
5 ² ´ ¸ î[1]î[3] Ï ³ ÝËȯó ³ ù, î[2] Ï ³ ÝË ³ õ
6 ² ³ Ù»Ý»ë» ³ Ý
7 ² ¸ .Á.
8 ² ¸ ½.Ù., ´ î[3] ½»ñ Ï »ñÇõñ
9 ² ¸ î[3] Ñá · Ç, ´ á · Çù, î[1] á · Ç
10 ² î[3] ³ Ýáõ ³ ÝùÝ
11 ² > Ýáó ³
12 ² î[1] ¹ å ñáõÃÇõÝ
13 ´ ¸ · ñ¿ Ã¿
14 ¸ ï »ÕáÛÝ
15 ² î[1]î[3] µ ³ ó, ´ ¸ î[2] µ ³ Ûó
16 ² ´ áñù, ¸ î[1-3] áñ
17 ² ´ ¸ î[1]î[3] ½ÑÝÓáõÙÝ, î[2] ½ÑÝÓáõÙÝÝ
18 î[1]î[3] · áñÍ
19 î[1]î[3] Ù ³ ÝÏ ³ ÝóÝ
20 ² ¸ · áñ ·
21 ¸ î[1]î[3] »ñ ÏÇõÕ¿Ý
22 ² ´ »é ³ Ý¹ ³ Ý
23 ² ã ³ ñáõÃ» ³ Ýë

24 ² ÝÙ ³ Ý¿Ý
25 ´ åÁ½ñÏÇ] ï ½ñÏÇ
26 ´ íÝ°°ë (=í Ý ³ ë)] ½Ýáë ³
27 ² ´ · ³ Û, ¸ î[1]î[3] · ³ É, î[2] · Ý ³ Û ÜËÝ.187.ëñµ · .ª · ³ Û
28 ² ¸ µ ³ ó ³ ¹ ñ¿
29 ² ¸ î[3] .ÛÉµ., ´ .ÛÑµ. (923), î[1] 332. ÜËÝ.82.ëñµ · . .ÛÑµ.] .ÛÉµ.
30 ¸ Ãáñ · áÙ» ³ ÝÝ
31 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ÑÏÇ, î[2] Û ³ ÑÏÇ
32 ² ´ ¸ î[3] .Å.
33 ² ´ ¸ î[1-3] ã ³ ñ ³ ÉÉáõÏ, ÜËÝ.83.ëñµ.ª ã ³ ñ ³ ßßáõÏ
34 ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ ÝÝ, ² ´ î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ ÝÝ
35 ² ½ûñÝ
36 ² î[1] å ³ × ³ ñ ³ Ýë, ¸ î[1]î[3] ½å ³ × ³ ñ ³ Ýë, ´ î[2] ½å ³ -× ³ ñë
37 ² ´ > ÅáÕá í» ³ É
38 ² î[1]î[3] · ñ ³ ë ï Ç
39 ² ¸ ¹ ñ ¹ ãÙ ³ Ùµ, î[1] ¹ ³ Ý¹ ³ ãÙ ³ Ùµ, î[3] ¹ ¹ ãÙ ³ Ùµ, ´ î[2] ¹ Ý ¹ ãÙ ³ Ùµ, î[3]1 ¹ Õñ ¹ Ù ³ Ùµ
40 ² »ñ · á í, ¸ »ñ · á íù
41 î[1]î[3] ½áñ
42 ´ ¸ î[1] ÁÙµéÝ¿ÇÝÝ
43 î[3] · Ý ³ óÇÝ
44 î[2] > ³ å ³ (² ´ ¸ î[1]î[3a] áõÝ»Ý)

գձայն[1] աղաղակի եւ ողբք անհանդուրժելի եւ արտաւսրաթոր[2] կականումն եւ սաստիկ պաղատանք կանանց եւ տղայոց բազմաց, եւ սարսափելի[3] սասանումն հարուածելոցն տոչորէր զսիրտս ամենայն լսողացն եւ ի դառն արտաւսր զարթուցանէր: 67 *Իսկ նոցա ըստ բազում ցաւոց սրտից[4] իւրեանց ո՛չ այլ ինչ բերիւր ի մխիթարութիւն, քան թէ[5] հարց եւ եղբարց, արանց եւ որդւոց[6] նոցա տարապարտ արեանցն հեղումն, որք Քրիստոսի ընծայեցան նուէրք:* 68 *Եւ այսպիսի յուսով զաւրացեալք եւ ձեռս ի վեր ամբարձեալք[7], խնդրեցին ի Տեառնէ ապրեցուցանել զնոսա յանաւրէն գերչացն անարգել պղծութեանցն[8], ասելով այսպէս.* «Մի՛ եկեսցէ ի վերայ մեր ոտք[9] ամբարտաւանից, եւ ձեռք մեղաւորաց մի՛ դողացուսցեն զմեզ»*: 69 *Ունէին եւս ընդ գերելոցն զաւրն խմայելեան[10] արս երկուս բռնակիրս առաջի իւրեանց՝ մի ի զինուորական կարգէ, իսկ[11] միւսն[12] յաշխարհական. որոց անուանք երկաքանչիւրոց[13] նոցա համանուանաբար միմեանց[14] Կիւրակոս ճանաչիւր[15]:* 70 *Իբրեւ յանդիման եղեն ոստիկանին պղծոյ եւ առաջի մատուցին[16] զգերեալսն[17] եւ զպատուական գլուխսն[18] ընտրելոցն Աստուծոյ եւ զկապուտ աւարին, յաւէտ իմն զուարթացեալ զուարճանայր. իսկ եւ իսկ հրամայէ զգերեալսն առ հասարակ լուծանել թողուլ ի բաց՝ ուր եւ կամիցին երթալ. զի խնդրուածք սրբոց սպանելոցն յիշատակեցան առաջի Աստուծոյ, եւ այցելութիւն նորա փրկագործել[19] ետ զնոսա ի գթութիւնս առաջի ամենայն գերչաց նոցա:* 71 *Իսկ սակաւք ինչ իբրեւ[20] ոգիք տասն[21], որք թագուցան[22] ի թշնամեաց[23] անտի տղայք հասակաւ, զոր սուղ ինչ յետոյ ստացայ ես զնոսա ի գինս[24] արծաթոյ, ազատեալք այսպէս[25] յանկանոն կրաւնից նոցա:* 72 *Իսկ ի միւսում աւուր[26] անդ զերկուս արսն համանուանս, զորս[27] զկնի գերելոցն բռնակիրս ինքեանց[28] ածեալ էին, հրամայէ զնոսա առաջի դատապարտ դատաւորացն[29] կացուցանել, զի կամ պաշտեսցեն զանաւրէն աւրէնս նոցա եւ կամ սրով վատնեսցին:* 73 *Իսկ իբրեւ ածան եւ հարցան ի դատաւորաց անտի, նոքա զուարթագին աչաւք ճառագայթաւետեալք[30], եւ ի վեր ելս[31] ի սրտի դնելով ասէին. «Ո՛չ աւրէն է մեզ քրիստոնէիցս ուրանալ զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւն[32] եւ դառնալ յանաստուած աստուածածանաւթութիւնն[33] Մահմետի[34]. եւ մեք վասն անուանն Քրիս-*

1 ´ Ó ³ ÛÝ
2 ² ³ ñ ï ³ ëõ ³ Ãáñ, ¸ î[1]î[3] ³ ñ ï ³ ëáõ ³ Ãáñ
3 ´ ë ³ ñë ³ ÷» ³ É
4 ´ ëñ ï Ç
5 ´ »Ã¿
6 ¸ áñ ¹ áõáó
7 ² ¸ î[1]î[3] ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ Éù, ´ î[2] Ñ ³ Ùµ ³ ñÓ» ³ Éù
8 ² ´ ¸ î[1]î[3] åÕÍáõÃ» ³ ÝóÝ, î[2] åÕÍáõÃ» ³ Ýó
9 ´ áñù] á ï ù
⁗ Սղմ. ԼԵ. 12
10 ´ ¸ ÇëÙ ³ Û»É» ³ Ý, ² î[1-3] ÇëÙ ³ Û¿É» ³ Ý
11 ² »õ] ÇëÏ, î[2] > ÇëÏ
12 ´ ¸ ÙÇõë
13 î[1] ³ Ýáõ ³ ÝùÝ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáó: ² »ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ
14 î[1]î[3] > ÙÇÙ» ³ Ýó
15 ´ × ³ Ý ³ ã¿ñ
16 ² ´ Ù ³ ï áõó» ³ É
17 ´ ½·ñ» ³ ÉëÝ), î[2] > ½·»ñ» ³ ÉëÝ
18 ² ´ ·ÉáõËë
19 ´ ÷ñÏ ³ ·áñÍ» ³ Éë
20 ¸ > Çµñ»õ
21 ² ¸ .Å., î[1] 10
22 ¸ Ã ³ ùáõó ³ Ý
23 ² ´ ¸ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó, î[1-3] ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
24 ² ·Ýáó
25 î[3]1 ³ Ûë åÇëÇ, î[3]2 > ³ Ûë å¿ë
26 î[1] > ³ õáõñ
27 ² ´ ¸ ½áñë, î[1-3] ½áñ
28 ¸ î[1] Çõñ» ³ Ýó] ÇÝù» ³ Ýó
29 ² ´ ¸ î[1]î[3] ¹ ³ ï ³ õáñ ³ óÝ, î[2] ¹ ³ ï ³ õáñ ³ ó
30 ² ¸ î[1]î[3] × ³ é ³ · ³ ÛÃ» ³ Éù, ´ × ³ é ³ · ³ ÛÃ ³ õ¿ ï »É» ³ Éù
31 î[1] í»ñ»Éë
32 ² ´ ¸ î[1]î[3] ³ ë ï áõ ³ ÍáõÃÇõÝÝ
33 ´ ¸ ³ ë ï áõ ³ Í ³ Í ³ Ý ³ õÃáõÃÇõÝ
34 ² î[1] Ù ³ ÑÙ¿ ï Ç, ¸ Ù ³ ÑÙ» ¹ Ç, î[3] ...] Ù ³ ÑÙ» ï Ç

տոսի պատրաստ եմք ի մեռանել[1] եւ ո՛չ կեալ խղճիւ»: 74 *Իսկ իբրեւ ծանեան զանհրապոյր միտս նոցա, այնուհետեւ հանեալ[2] զերկաքանչիւրս[3] զնոսա ի Թէատրոն[4] անդր, ճարակ անողորմ սրոյ տային:* 75 *Եւ այսպէս ի բովս հրաբոր-բոքս կամաւոր մահու փորձեալք[5] եւ զտեալք եւ քննեալք՝ որպէս եւ քննի ար-ծաթ, բարձրացան ի բարձունս բարձրու-թեան[6] երկնից, ընդ հրեշտակս դասակցե-լով, առեալք[7] զպսակն լուսոյ եւ կենաց յանձինս իւրեանց:* 76 *Եղեւ կատարումն սրբոցս այսոցիկ յամսեանն[8] Ահկի, որ աւր եաւթնեւտասն[9] էր[10]:*

77 *Բայց զզինուորսն զայնոսիկ, որք մատնեցին զամրոցն ի ձեռս հեթանոսաց, զնոսա եւս առեալ ընդ ինքեանս զկնի գե-րելոցն, տարան առ ոստիկանն, զի[11] զդարձ փոխարինի երախտեացն զոր ցու-ցինն՝ հատուսցէ նոցա, այլ եւ զդահեկա-նացն եւս տարեւորս բաշխեսցէ տացէ նո-ցա:* 78 *Եւ իբրեւ յանդիման ոստիկանին եղեն եւ ակն ունէին փոխարինի[12] վար-ձուցն հատուցման, նա իսկոյն իսկ հրա-մայէ սրով սատակել զնոսա:* 79 *Եւ այն-պէս[13] ըստ արժանի իւրեանց կոչկոճամահ լեալ՝ հատաւ յոյս կենաց նոցա. եւ առ նո-սա[14] լցաւ իմաստնոյն պուետիկոսի[15] բան հաւատարիմ, եթէ. «Յոյսք[16] առ կենդա-նեաւքս[17], անյոյս[18] մեռանին»:*

ԿԷ.[19] 1 *Աստ ապա հրաման հասեալ առ Նսր[20] ի Յուսփայ[21] ոստիկանէն[22] մեծէ[23] չուել[24] գնալ յԱտրպատական աշխարհ եւ զապստամբեալ Գաբաւոնացիսն[25] կող-մանցն այնոցիկ կա՛մ ի հնազանդութիւն նմա[26] համոզել եւ կա՛մ մարտիւ[27] պատե-րազմի սրակոխ առնել:* 2 *Իսկ նա զմի ի ծառայից իւրոց պատուաւորաց՝ Բշր[28] ա-նուն, ոստիկան ի Դվին[29] քաղաքի հաս-տատէր, նմա յանձն արարեալ զՍիսական տեարսն՝ զՍահակ եւ զԲաբգէն[30], զի լինի-ցին ի դիպահւոջ[31] ի բանտի եւ ի կապանս, մինչեւ ի դարձ իւր[32] այսրէն. եւ ինքն չուեալ գնայ ըստ հրամանի ոստիկանին Յուսփայ:* 3 *Իսկ Բշրն[33] այն, որ յետ[34] ընդ կրունկն Թողաւ, ժողով սպայակոյտ զաւ-րու բազմի գումարտակ արարեալ, ելանէ զկողմամբք[35] գեղամաշէն գաւառին Մա-զազայ՝ քինախնդիր լինելով Շահանն կո-չեցելոյ Շահի[36] վասն ոչ հնազանդելոյ նմա նոցա[37]:* 4 *Եւ վասն զի նա յան-*

---

1 î¹ Ù»é³ÝÇÉ
2 ²¸ Ñ³Ý»³Éë
3 ²´¸ ½»ñÏ³ù³ÝãÇõñë, î¹⁻² ½Çõñ³ù³ÝãÇõñë, î³ ½Çõ-ñ³ù³ÝãÇõñ
4 ² Ã¿³¹ñáÝ, ´ Ã¿³ ï ñûÝ
5 ¸î¹î³ ~ ÷áñÓ»³Éù Ù³Ñáõ
6 ´ µ³ñáõÃ»³Ý] µ³ñÓñáõÃ»³Ý
7 ¸î¹î³ ³é»³É
8 ´ Ũ³Ùë»³Ý
9 ²¸î³ .Å¿., î¹ 17
10 ´ »ûÃÝ »õ ï ³ëÝ ¿ñ ³ÙëáŨÝ: î³¿ñ ³ÙëáŨÝ
11 ¸î¹ »õ] ½Ç
12 î³ ÷áË³ñÇÝÇÝ
13 ²´ ³Ũë å ¿ë
14 î¹ Ýáó³
15 ² åõ¿ ï ÇÏáëÇ, ¸î åõ» ï ÇÏáëÇ, ´î¹î³ åáõ» ï ÇÏáëÇ
16 î¹ Ũá Ũë
17 î³ Ï»Ý¹³Ý»ûù
18 ²¸ ³ÝŨáŨëù
19 ´ ·É. .Ï¿., î³ Յաղագս վտանգելոյ իշխանացն Բաբկենայ ե- Վ... ÜËÝ.355.ëñµ·.ª ë³Ñ³Ï³Ũ] í³ë³Ï³Ũ
20 ´ ÝÁëÁñ, ¸î¹î³ ÝÁëñ
21 î¹ Ũáõëáõ÷³Ũ
22 ´¸ áë ï ÇÏ³ÝÇÝ
23 î¹ Ù»ÍÇ
24 ´ ãáõ»³É
25 ´ ·³µ³õáÝ³óÇë, î³ ·³µ³õûÝ³óÇëÝ
26 ²¸î¹î³ Ýáó³
27 î¹ Ù³ñ ï Ç
28 ´ µÁßÁñ, î³ µÁßñ
29 î¹ ¹áõÇÝ
30 î³ ½µ³µÏ¿Ý
31 ²´î¹î³ ·Çå³Ñáç, ¸î² ¹Çå³Ñõáç
32 ²¸î¹ ÇõñáŨ
33 ´ µÁßÁñÝ, î³ µÁßñÝ
34 ¸ Ũ» ï Ý
35 ´ ½ÏáÕÙ³Ùµ, î¹½ÏáÕÙ³ÙµùÝ
36 î³ ß³Ñ³Ý Ïáã»óáŨ ß³Ñ³Ũ: ²¸î¹⁻² ß³Ñ ´ ß³ÑÇ
37 î¹ Ýáñ³] Ýáó³

մարտնչելի ամրոցին ի Սեւան կղզւոջ[1] առկայանայր, եւ Բշրն[2] զոր խնդրէր՝ այնմ ոչ եհաս, այնուհետեւ խորհէր ձեռն զգաւառաւքն արկանել եւ զսակաւամասնեայ մնացորդս մարդկանն[3] գերել եւ աւար հարկանել, եւ ճարակ սրոյ տալ: 5 Վասն զի աւերեալ եւ անմարդացեալ էր[4] ի բնակչաց աշխարհն ամենայն յաւարառութենէ թշնամեացն. սակայն եւ այնպէս ոչ յաջողեցան[5] նմա չարիմաց խարդաւանութեան[6] խորհուրդքն[7]: 6 Վասն զի ոմն ի պատուաւորաց անտի Շահանն կոչեցեալ Շահայ՝ Գէորգ անուն, ելեալ շրջէր զգաւառաւքն՝ սակաւամասնեայ[8] շինութիւն աշխարհին[9] ամրացուցանել ի հինից թշնամեացն[10]: 7 Իսկ Բշրն[11] ի դիմի նմա հարեալ յեղակարծումն[12] ժամու, խկոյն առնոյր Գէորգն զահ երկիւղի, զի ոչ աւելի քան զքսան[13] այր ընդ նմա էին, եւ Բշրայն[14] իբր[15] զհազար[16] այր. սակայն ի Տէր յուսացեալ, ի կրթութիւն յաղթութեան ընդդէմ նոցա դեգերէր: 8 Եւ ապա քաջապինդ քաջողջութեամբ սրտի ընդդէմ նոցա արիաբար չահատակեալ, ձի ի ներքս տանէր եւ զբազումս[17] ի նոցանէ թաւալգլոր խաղացուցանէր: 9 Եւ թէպէտ եւ յիւրոցն եւս արանց սակաւք ոմանք սրավարեալք ի թշնամեացն անկանէին, սակայն մոլորահողմ խաբէութիւն[18] մտաց խմայելականացն[19] ընդ կրունկն ի փախուստն[20] զնոսա առաջի նորա դարձուցանէր[21]: 10 Իսկ նոցա անարգել մոլեգնութեամբ զմառախուղ ստուերաց խաւարի զանձամբ արկեալ, զոր միանգամ[22] գտանէին զճանապարհայն՝ սրոյ ճարակ տային[23] զզգաւն[24] եւ զանպարտ քահանայսն[25], եւ զերկրագործ մշակսն[26], եւ զխաշնարածսն[27], եւ զճանապարհորդսն, եւ զաղքատսն եւս: 11 Եւ այսպէս զանպարտսն պարտաւոր մահու արարեալ եւ հատեալ զգլուխս նոցա, ընդ իւր առեալ տանէր ի Դվին քաղաք, փաստիւ[28] պարծանաց՝ իբր թէ անձին քաջութեամբ եւ մարտիւ բազմաւ զայն գործեալ էր[29] նորա յաղթութիւն. որք էին թուով[30] աւելի քան զքսան[31] տարապարտ հատեալ գլուխքն: 12 Եւ ապա աւուրս հարուստ մի դարեալ դադարեալ, զաւրու բազմի դարձեալ հորդան տայ կրկին քան զառաջինն, եւ ասպազէն առնազէն[32] զնոսա վառեալ[33], չուէ գնայ յեզր ծովակին՝ հանդէպ ամրոցին Սեւան կղզւոյ[34], զի[35] թերեւս անզգուշաբար ի վերայ հասեալ Շահանն կոչեցեալ Շահայ՝ որոգայթս մահու կամ կապանաց

1 ² ÏÕ½áç
2 ´î[3] µßÁñÝ
3 ²î[3] Ù³ñ¹Ï³Ý
4 î[2] ¿ñ ³é Ñ³ë³ñ³Ï (²´¸î[1]î[3] > ³é Ñ³ë³ñ³Ï)
5 ´ ³çáÕ»ó³Ý
6 ² Ë³ñ¹³õ³ÝáõÃ»³ÝÝ
7 ² ËáñÑáõñ¹, ¸î[1] ËáñÑáõñ¹Ý
8 ´ ½ë³Ï³õ³Ù³ëÝ»³Û
9 ´ ³ßË³ñÑÇë
10 ²´¸î[1] ÃßÝ³Ù»³ó
11 ´ µÁßÁñÝ, î[3] µÁßñÝ
12 ´ Û³Õ¿Ï³ñÍáõÙÝ
13 ² ¸ ½.Ç.
14 ²¸î[1] µßñÝ ³ÛÝ, î[3] µÁßñÝ ³ÛÝ] µßñ³ÛÝ
15 ´ Çµñ»õ
16 ²´¸ ½.é.
17 î[1] ½µ³½áõÙ

18 ² Ë³µ¿áõÃ»³Ý
19 ´¸ ÇëÙ³Û»É³Ï³Ý³óÝ, ²î[1-3] ÇëÙ³Û¿É³Ï³Ý³óÝ
20 ²´î[3] ÷³Ëáëï
21 ² ~ ¹³ñÓáõó³Ý¿ñ ³é³çÇ Ýáñ³
22 ²´î[1]î[3] ÙÇ³Ý·³Ù³ÛÝ
23 ¸ > ï³ÛÇÝ
24 ´¸î[1] ½·ûÝ
25 ¸ ù³Ñ³Ý³ÛùÝ
26 ²´¸î[1]î[3] Ùß³Ïë
27 ²´ ½Ë³ßÝ³ñ³Íë
28 ´ ÷³ëïÇõ, ²¸î[1-3] ÷³Ëëïիõ, ÜËÝ.265.ëñµ·.ª ÷³ë-ïÇõ
29 ²¸ ¿] ¿ñ
30 ² Ãíáí
31 ²¸ ½.Ç.
32 ´ > ³éÝ³½¿Ý
33 î[1]î[3] í³ñ»³É
34 ² ÏÕ½áÛ, ¸ ÏÕ½áÛÝ, î[1]î[3] ÏÕ½õáÛÝ
35 ¸î[1] > ½Ç

նմա մարթասցէ հասուցանել[1]: 13 *Իսկ նա իբրեւ ետես զայն ոյժ*[2] *պնդութեան*[3] *առ դուրս եկեալ հասեալ, վաղվաղակի պատրաստէ*[4] *նաւս մետասան*[5], *եւ ամբառնայ ի նաւս անդր իբրեւ արս*[6] *եաւթանասուն*[7] *ազատս եւ ծառայս*[8] *իւր՝ լայնալիճ աղեղամբք, արս*[9] *քաջակորովս եւ հմուտս ի ձգտումն*[10] *նետաձգութեանց, որ գրեթէ*[11] *ի մազոյ ոչ վրիպէին*: 14 *Ապա եւ*[12] *ինքն եւս ընդ նոսին ի նաւսն վերելակեալ, գնային ծովամարտիկ առ թշնամիսն*[13]. *եւ միջամուխք*[14] *լեալք*[15] *յաջողաձեռն*[16] *նետաձգութիւնս՝ զոմանս միականիս ի*[17] *թշնամեացն առնէին, եւ զայլս բազումս կարեվէր վիրաւորեալ սատակէին*[18]: 15 *Եւ այնպէս հատեալ շարժեալ ի բաց զմարտ ռազմին*[19], *բազմութեան թշնամեացն ի փախուստ առաջի նոցա*[20] *դառնային*: 16 *Իսկ Բշրն*[21] *այն ամաւթ զանձամբ արկեալ, ջանայր վրէժս փոխանակ այնր պահանջել, եւ դէպ ուղիղ գնացեալ յամրոցն Գեղայոյ*[22], *զի*[23] *թերեւս անզգուշաբար ի վերայ հասեալ՝ ստնանել*[24] *ինչ նմա մարթասցէ. սակայն եւ անտի եւս ձեռս ի գլուխ ելանէր*[*]: 17 *Վասն զի Գէորգն*[25] *այն, զորմէ նախն*[26] *պատմեցաք վասն մարտի քաջութեան նորա, ըստ դիպաց*[27] *իմն յամրոցի անդ*[28] *հանդիպեցաւ*: 18 *Եւ իբրեւ ետես զայն ամբոխ հասեալ մերձ ի դուռն ամրոցին, ապա վառեալս*[29] *ի զէնս եւ ի զարդս եւ ի տէգ*[30] *նիզակս, եւ այլ եւս արս սակաւս ընդ ինքեանս*[31] *առեալ, արտաքս առ*[32] *թշնամիսն յամրոցէն ելանէր*: 19 *Եւ ապա միամարտեալ ընդ սպայակոյտ զաւրուն, նախ կարթակոտոր զեռիվար Բշրայն*[33] *առնէր նրանաւ*[34] *սրոյն, մինչ զի հազիւ յայլ ձի աշտանակեալ փախչէր. եւ ապա այլոցն եւս մարտակցացն աջակցեալ Գէորգայ*[35], *տապաստ արկանէին գլոլովս ի թշնամեացն եւ ի փախուստ զնոսա դարձուցանէին. եւ առ նմա յարառոցեալ լինէր մակսասութիւն*[36] *միոյն առ բազումս ասել, թէ Դաւիթ աբուորագոյն քան զԳէթացիսն*[37][**]: 20 *Իսկ կարաւան թշնամեացն այսքանակ*[38] *ձաղանաւք գնացեալ մտին ի Դվին*[39] *քաղաք, եւ բազում սպառնալեաւք ջանային վրէժս ի բնակչաց*[40] *ամրոցին պահանջել*:

---

1 ¸ î[1] Ñ ³ ï áõó ³ Ý»É] Ñ ³ ëáõó ³ Ý»É
2 ² ´ ¸ áõÅ
3 ¸ åÝ¹ áõÃÇõÝ
4 î[3] å ³ ïñ ³ ë ï
5 ² ¸ .Å. ÙÇ, ´ î[1]î[3] ï ³ ëÝ ÙÇ
6 ´ î[1]î[3] > Çµñ»õ ³ ñë
7 ² ¸ .Ñ., ´ ³ ñë »ûÃ ³ Ý ³ ëáõÝ ³ ñë, î[1] 70
8 ² ´ ½Í ³ é ³ Ûë
9 ´ ³ ëñë
10 ² Ó·áõÙÝ
11 ´ ¸ ·ñ¿ Ã¿
12 ² ~ »õ ³ å ³ , ´ »õ ³ å ³ »õ
13 ´ ÃßÝ ³ ÙÇëÝ ÉÇÝ¿ÇÝ, ¸ ÃßÝ ³ ÙÇëÝ · ³ ÛÇÝ
14 ² ÙÇç ³ ÙáõË
15 ² î[3] É» ³ É
16 ² ¸ ³ çáÕ ³ Ó»éÝ
17 î[1] > Ç
18 ² ë ³ ë ³ Ý¿ÇÝ
19 ² ´ ¸ î[1]î[3] é ³ ½ÙÇÝ, î[2] é ³ ½ÙÇ
20 î[1] > Ýáó ³
21 ´ µÁßÁñÝ, î[3]µÁßñÝ
22 ² ¸ ù»Õ ³ ÛõáÛ, ´ î[3] ù»Õ ³ ÛáÛ. êñ·.164.ëñµ·.ª ·»Õ ³ Û] ·»Õ ³ ÛáÛ
23 ² ¸ î[1]î[3] > ½Ç

24 î[1] ½ë ï Ý ³ Ý»É
[*] Տե՛ս Երմ. Բ. 37
25 ² ·áñ·Ý
26 î[1]î[3] Ý ³ Ë
27 ² ¹Çå ³ Í, ¸ ¹Çåõ ³ Í
28 ¸ î[1]î[3] ³ Ý¹ñ
29 î[3] í ³ é» ³ É
30 î[1] ï ¿·ë
31 ´ î[3] ÇÝù» ³ Ý
32 î[1]î[3] ³ é Ç
33 ´ î[3] µÁßñ ³ ÛÝ
34 ´ Ýñ ³ Ýá í, ¸ Ýñ ³ Ýû
35 ´ ·áñ· ³ Û
36 ² î[1]î[3] ½Ù ³ Ïë ³ ë ï ÏáõÃÇõÝ, ´ ½Ù ³ Ïë ³ ë ï áõÃÇõÝ
37 ² ´ ½·»Ã ³ óÇëÝ, î[1] ½·¿Ã ³ óÇë
[**] Տե՛ս Ա. Թագ. ԺԷ. 49-51
38 î[1] ³ Ûë ³ Ý ³ Ï
39 ² ¹õÇÝ
40 ¸ î[1]î[3] µÝ ³ Ï ³ ó

21 *Իսկ ես, յոր[1] նախ չոգայն ի Թագաւորազանց[2] բողբոջն Աշոտ[3], առ նմին կացեալ մնացի մինչեւ ամառնայինն[4] յաչունն յեղանակեալ յեղափոխէր, բազմաբար բարեաց մտաց բարութիւն[5] եւ լրութիւն սիրոյ առ ի նմանէն ընկալեալ առատաձեռնութեամբ ի բոլոր մասունս պիտառութեանց:* 22 *Եւ ապա առ ի նմանէն յուղարկեալ[6] չոգայ առ Թագաւորն Հայոց Գագիկ, ըստ միշտն հրաւիրանի[7] կոչման նորա. վասն զի հայրապետանոց տունն հանդերձ գիւղաւք[8] եւ գերդաստանաւք առ հասարակ ընդ ձեռամբ նուաճեալ էր Նսրայն[9], եւ մեք[10] անբնակ իմն վայրակացեալ[11], եւ ոչ ոք[12] էր այն, որ գուն ի վերայ գործէր ոգւով[13] չափ սակս նորոգման մայրաքաղաք եկեղեցւոյն, եւ հոգեւոր մշակութեամբ հանդիսանայր[14] առ ի դարձուցանել զգերութիւն նոր Սիոնի[15], զի յոյժ պակասումն[16] եւ լքումն լինէր ամենայն պատերազմող[17] ձեռին:* 23 *Իսկ իմ եկեալ առ մեծ[18] Թագաւորն Գագիկ, եւ նա ընդունէր, ածէր եւ յանձանձէր զմեզ ամենայն հոգեւոր սիրոյ հարազատութեամբ եւ հաստատուն հաւատով եւ աներկբայ յուսով, եւ աներկեւան սիրով պաշտպանեալ, հանդերձ եղբարբն իւրով[19] Գուրգենաւ, անկարաւտ զհարկաւոր պէտս[20] մարմնոյ լցուցանէր, եւ ապա զսովորական իմաստութիւնն քաղցրացուցեալ, իւր աներկբայ մտաւք յուսացուցանէր[21] զմեզ, զի ոգւով[22] չափ ջան ի մտի եդեալ հոգասցի[23] վասն դարձի մերոյ ի բնակութիւնս[24] մեր. մանաւանդ եթէ վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի եւ հաստատութեան սրբոյ[25] եկեղեցեաց՝ որպէս եւ քրիստոնէից իսկ կարգք պահանջեն ամբողջ զհաւատոցն սրբոց պահել զզաւրութիւն. այլ այս՝ երբ Տէր կամեսցի:*

24 *Բայց աստանաւր ոստիկանն Նսր[26] ելեալ ի Պարս Ատրպատականէ, գայ չուէ ընդ կողմն Սիւնեաց, սպայակոյտ[27] մարտիկ զաւրու հանդերձ:* 25 *Եւ վասն զի իշխանն Սիւնեաց Սմբատ ի սեպհական[28] իւրում գաւառի անդ դարեալ դադարէր[29] ի Վայոց[30] ձոր, ի ճահ իւր[31] առնոյր ոստիկանն ըստ խոտորնակ մտացն՝ կամ ծածկաբար ի վերայ ընթանալ[32] առ ի ըմբռնել զիշխանն եւ կամ մարտամբոխ վառելովք վանել զնա առ ի գերել եւ յափշտակել:* 26 *Բայց իբրեւ ետես զնա[33] յաւէտ[34] զգու-*

1 ² ´ ¸ Ûáñ, î1-3 áñ
2 ¸ î1 Ã ³ · ³ õáñ ³ ½ ³ ÝóÝ
3 ² ´ Û ³ ßá ï , ¸ Û ³ ßá ï áÛ, î1-3 ³ ßá ï áÛ
4 ² ¸ î1 Û ³ Ù ³ éÝ ³ ÛÇÝÝ, ´ î3 ³ Ù ³ éÝ ³ ÛÇÝÝ, î2 ³ Ù ³ -ñ ³ ÛÇÝÝ
5 ´ µ ³ ñûñáõÃÇõÝ
6 ² ¸ î1î3 ÛáõÕ ³ ñÏ» ³ É, ´ î2 ÛÕ ³ ñÏ» ³ É
7 ² ´ ¸ Ñ ³ õÇñ ³ ÝÇ, ¸°î1 Ññ ³ õÇñÙ ³ ÝÇ, î2 Ññ ³ õÇñÙ ³ Ý Ç: î3 Ññ ³ õÇñÙ ³ Ý (> Ç), ÜËÝ.409.ëñµ·.ª Ññ ³ õÇñ ³ ÝÇ] Ññ ³ õÇñÙ ³ Ý Ç
8 ² ¸ î1î3 ·»Õûù
9 î3 ÝÁëñ ³ ÛÝ
10 ´ > Ù»ù
11 ² ¸ î1 í ³ Ûñ ³ · ³ ó» ³ É, î31 í ³ Ûñ ³ Ï» ³ ó É» ³ É
12 î2 áã áù áã, ² ´ ¸ î1î3 áã áù (> áã2)
13 î1î3 Ñá·õá í
14 ² ¸ î1 Ñ ³ Ý¹Çë ³ Ý ³ ÛÝ
15 ² ¸ ëÇáÝÇ, ´ ëÇá íÝÇ, î1-3 ëÇûÝÇ
16 ´ å ³ Ïáõóáõ ÙÝ
17 ² ´ å ³ ï »ñ ³ ½ÙûÕ
18 î1î3 > Ù»Í

19 ² .109 ³ ª ³ Ûë µ ³ éÇó Û» ï áÛ ã·ñ ³ Í 3 ï áÕ, 209µ ¿çáõÙ ·ñáõ ³ Í ÙÇ ³ ÛÝ í»ñçÇÝ 4 ï áÕÁ, í»ñëÏëáõÙ ¿ª ¦½ÛáÛÅ ÙñÙéáõÙÝ ¿§. ¸ ³ Ûë µ ³ éá í ³ õ ³ ñ ï õáõÙ ¿ª ãß ³ ñáõÝ ³ Ïáõ ³ Í (å ³ Ï ³ ëÁª 8296 ÝÇß), ÙÝ ³ ó» ³ ÉÁ ÑÙÙ ï Í. °ª 6537.135µ-40 ³
20 ´ ~ ½å¿ ï ë Ñ ³ ñÏ ³ õáñ
21 º Ûáë ³ óáõó ³ Ý¿ñ
22 î1î3 Ñá·õá í
23 ´ Ñá· ³ óÇë
24 ´ µÝ ³ ÏáõÃÇõÝ
25 º ëñµáó
26 ´ ÝÁëÁñ, î1î3 ÝÁëñ
27 ´ ³ ëå ³ Û ³ ÏáÛ ï
28 î1-3 ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ý
29 º 1 ³ ñÓ» ³ É] °° 1 ³ ñ» ³ É 1 ³ 1 ³ ñ¿ñ: î1 1 ³ 1 ³ ñ» ³ É
30 ´ í ³ ÛáÛ
31 ´ î1î3 > Çõñ
32 ´ Ç í»ñ ÁÝ1 ³ Ý ³ É
33 ´ ½Ýáë ³
34 ´ > Û ³ õ¿ ï

շացեալ[1] բազում հեծելազաւր գնդիւ[2] եւ ամրոցաւք եւս[3] վայրիցն բազձաձեալ, այնուհետեւ խաղաղութիւն ընդ նմա խաւսէր. եւ բազում աւժտութիւնս[4] յիշխանէս Սմբատայ ընկալեալ, եւ յանձն եւս առեալ արձակել, թողուլ զեղբարս նորա ի կապարանէ բանտին, եւ ինքն չուէ գնայ ի քաղաքն Դվին[5]: 27 Եւ իսկ եւ իսկ առեալ զտարապարտ սակն պարտուց դահեկանաց ի կրտսերոյ եղբաւրէն[6] անուամբ Բաբգենի[7], եւ արձակէ առաքէ[8] զնա առ իշխանն Սմբատ, իսկ զՍահակ եղբայր նորուն դեռեւս ի դիպահւոջ[9] թողեալ, մինչեւ առցէ ի նմանէ եւս զդահեկանացն պարտապանութիւնն խոստման[10], եւ ապա արձակեսցէ եւ տացէ նմա ի ձեռս զսեպհական[11] տէրութիւնն իւր:

28 Բայց բնակիչք[12] ամրոցին Քեղեայ իբրեւ լուան զգալուստ ոստիկանին եւ ի մտի եդին [13]զյոյժ մռմռումն սպառնութեան[14] առ ի նմանէն նոցա, զահի հարեալք եւ ահիւ ըմբռնեալք եւ կարծիս ի մտի եդեալ անհաստատ խորհրդով, թէ[15] գուցէ մատնեսցի[16] ամրոցն ի ձեռս[17] ոստիկանին եւ այնպէս անհնարին տանջանաց եւ[18] մահու[19] մատնեսցին[20]: 29 Եւ ապա այսպիսի անզգուշալի երկիւղի զանձինս տուեալ, ամենեւին բնաւին իսկ ունայնացուցեալ[21] լքին ի բաց զամրոցն ի բնակչաց անտի: 30 Եւ ապա զաւրականք[22] զինուորացն[23] եւս ելեալ գնացին ի կամս անձանց զինչպիտութեան իւրեանց[24]. իսկ ոստիկանին յետ երկեամ մի աւուրց իմացեալ զթափրանալ ամրոցին ի բնակչաց անտի, յինքն գրաւէ[25], առնու եւ ընդ ձեռամբ նուաճէ առանց իմիք[26] աշխատութեան, եւ չուրջանակի զգեաւղս եւ զաւանս[27] եւ զագարակս յիւր անուն պայազատէ:

31 Այսուհետեւ[28] մի՛ բացածանաւթասցի[29] թերեւս ի մէնջ յարակացեալ[30] իմն[31] հունձք չար մշակացս[32], որ մառախլապատ միգապատ պաշարմամբ զմեզ հնձէ: 32 Զի թէ[33] ըստ սահմանելումն[34] ի մեզ ստեղծողին[35] ի վեր յերկինս զհայեցուածս մեր պատրաստեալ էաք եւ առ նմանութիւն կերպարանի[36] ստացողին ընթացեալ, ապաքէն կեցուցանաւղ[37] զաւրութեամբ Տեառն փրկեալք լինէաք եւ ոչ եւս մատնեալք ի ձեռս[38] թշնամեաց մերոց. այլ եւ տապաստ եւս ընդ[39] ոտիւք արկեալ զհա-

1 ´ ½·áõß³ ï»³É] ½·áõß³ ó»³É
2 ° ·Ý ïÇõ
3 î¹»õ] »õë
4 î¹î³ ûÅ ï áõÃÇõÝ
5 ´° ¹áõÇÝ ù³Õ³ù, î¹î³ ¹íÇÝ ù³Õ³ù
6 ´î¹î³ »Õµûñ¿
7 °î³µ³µÏ»ÝÇ, °° µ³µ·»ÝÇ
8 î¹»õ ³é³ù¿
9 ´°î¹î³ ¹Çå³Ñáç
10 ´ Ëáë ïÙ³ÝÝ
11 ² ½ë»åÑ³Ï³Ý
12 ´ µÝ³ÏÇÝù
13 ².109µª í»ñëÏëáõÙ ¿ ³Ûë µ³éáí
14 ²° ½ë å³éÝáõÃ»³Ý (°° ëå³éÝáõÃ»³Ý), ´î¹î³ ½ëå³éÝáõÃ»³ÝÝ
15 ²´ > Ã¿
16 ²°î¹î³ Ù³ïÝÇóÇ, °° Ù³ïÝ»ëóÇ
17 ² Ó»éÝ
18 ´ ~ »õ ï³ÝçÝ³ó
19 ² ~ Ù³Ñáõ »õ ï³ÝçÝ³ó
20 ² Ù³ ïÝ»óÇÝ
21 ´ áõÝ³ÛÝ³ó»³Éù, î¹ áõÝ³ÛÝ³ó»³É, °° áõÝ³óÝ³óáõ-ó»³É
22 °°î¹î³½ûñ³Ï³ÝùÝ
23 ´ ½ÇÝ³õáñ³óÝ
24 î¹Çõñ»³ÝóÝ
25 ² ·³õ¿
26 ²°î¹î³ ÇÙÇù, î²°° ÇñÇù
27 ´ ½³õ³Ý
28 ´°î¹î³ ³ÛëáõÑ»ï»õ, ²î² ³ÛÝáõÑ»ï»õ
29 ´ µ³ó³Í³ÝÃ»ëóÇ
30 ²î¹î³Û³ñ³Ïó»³É
31 °î¹î³ Ç Ù»½] ÇÙÝ, °° ÇÙÝ
32 ´ Ùß³Ïáõë
33 °î¹Ã¿å¿ ï, °° Ã¿
34 î³1 ë³ÑÙ³Ý»óÙ»ÉáõÙÝ
35 ² ëï»ÕÍûÕÇÝ
36 ² Ï»ñå³ñ³Ý
37 °î³ Ï»óáõó³ÝáÕ
38 ´ Ï»éÁë
39 î¹î³ > ÁÝ¹

կառակորդսն[1] *եւ տկարութեամբ աղաւաղեալ*[2] *ընկեցեալ յերկիր եւ երանելի զմեզ ի վերայ երկրի ի*[3] *բազմաց*[4] *քարոզեալ:* 33 «Զի թէ ժողովրդեան իմոյ, ասէ, լուեալ էր ինձ, կամ Իսրայէլի[5] զճանապարհս իմ գնացեալ էր, որպէս զոչ ինչ մի[6] խոնարհ արարեալ էր իմ զթշնամիս նորա եւ[7] ի վերայ նեղչաց նորա արկեալ էր զձեռն իմ»[ա]: 34 *Այլ վասն զի ըստ կարգի պաճարաց եւ անասնոց անմտից երկրապիշք*[8] *եղեալք եւ այլապէս ի մեզ ինքեան*[9] *ցուցաք զաւրինակ*[10] *պատկերին*[11] *եւ*[12] *նմանութեան Տեառն, վասն այսորիկ*[13] *թշնամիք Տեառն ստեցին մեզ, եւ յանտառաբոյծ խոզից եւ յանցաւորաց ճանապարհի կոխեցաք իբրեւ զկաւ գռեհաց*[բ]*, եւ ի գլուխս մեր կուտեցան քարինք ձորոյն Նաքովրայ*[14][գ]*:*

[ԿԷ[Ա].] ԲԱՆ[15] ԻՆՔՆՈՒՐՈՅՆ[16] ՍԱԿՍ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ[17] ԻՒՐՈՅ

1 *Թագաւորք սատուածասէրք եւ բարեպաշտաւնք, իշխանք եւ պետք եւ հրամանատարք Հայոց, եղբարք մեր եւ առաքեալք եկեղեցւոյ, եւ փառք Քրիստոսի. աղերս առաջի*[18] *մատուցանեմ*[19] *ձեզ զպիտառութիւն զայս բանի*[20]*:* 2 *Զի իբրեւ ցուցող*[21] *հայելի ի միտս անբասիրս սովաւ զձեզ հրաւիրեալ, եւ զյանդուգն*[22] *եւ զանկարգ ճամարտակելն արտահալած*[23] *արարեալ, անպատուհաս ես մնացից յահեղ մրրկէ սատի եւ յահագին ալեացս փրփրեցելոց*[24] *եւ դիզացելոց եւ կուտակելոց եւ դիմեցելոց*[25] *ի վերայ Ասքանազեանս*[26] *գրոհի:* 3 *Սարսափեալ զոփացեալ դողացաւ սիրտ իմ, զի տիգաւք*[27] *աչաց խաղաց*[28] *Տէր*[դ] *ի վերայ մեր սակս անաւրէնութեանց մերոց. եւ վասն զի ցարդ եւս յարակայեալ*[29] *յուզումն*[30] *անդնդապտոյտ ալեացն*[31] *յորդութիւնք*[32] *խորութեանցն*[33] *եւ ոչ հանդարտեաց, վասն այսորիկ ես բռնադատեցայ գալ յայս եւ առնել տալ տագնապեալ*[34] *զՊատմութիւնս:* 4 *Նախ ի կրից սատի զխս*[35] *փութացուցեալ*[36]*, որ շուրջ պատեալ*[37] *պաշարեաց զմեզ, եւ ա-*

1 î¹ ½Ñ³ Ï³ é³ Ïáñ¹Ý
2 ² ³Õ³õ³Õ»É
3 ´î¹î³ > Ç
4 º ½µ³½Ù³ó, ºº Ç µ³½Ù³ó
5 î³ Çëñ³Û¿É
6 î¹î³1 ~ ½áã ÙÇ ÇÝã, î³1 áã ÇÝã ÙÇ
7 ² > »õ
ա Սղմ. Ձ. 14-15
8 ºº î³ »ñÏñ³ åÇß
9 ´ ÇÝù»³Ýë
10 ´ ½ûñûñÇÝ³ Ï
11 ²´ å³ ï Ï»ñÇ, î¹ å³ ï Ï»ñÇÝÝ
12 ²´ î¹î³ > »õ
13 î³ ³ÛÝáñÇÏ
բ Հմմտ. Սղմ. ԺԷ. 43
14 ².110³, ´.167³, º.137³ª Ûß ï Ï·ñ. ûñÑÝ»³É ¿ »ññáñ¹áõÃÇõÝÝ ëáõñµ (´ + ³Ù¿Ý), º.137³-40³ª íñ. Éë-Ùª Û³ÛÉ ûñÇÝ³ Ï »¹»³Éù
գ Յես. Նաւ. Է. 24-26՝ [illegible]
15 ² ººî³ µ³Ýù
16 ´ ÇÝùÝáõñáõÝ
17 ² ³Ýõ³Ý
18 î³1 ³é³çÇ Ó»½
19 ² Ù³ ï áõó³Ý»Ùù
20 ´º î¹î³1 ~ ³é³çÇ Ó»½ (î³1 Ó»ñ) ½åÇï ³éáõÃÇõÝ ½³Ûë µ³ÝÇ Ù³ ï áõó³Ý»Ù (ºº ï»ë í»ñÁ)
21 ²´ óáõóûÕ
22 ² ½³Ý¹áõ·Ý
23 ² ³ñï ³Ñ³É³Í, ´ ³ñ¹³É³Í, ºî¹⁻³ ³ñï ³É³Í
24 ²´º î¹î³ ÷ñ÷ñ»ó»Éáó, ººî² ÷ñ÷ñ»Éáó
25 î³ > »õ Ïáõ ï ³ Ï»Éáó »õ ¹ÇÙ»ó»Éáó: ² ¹ÇÙ»Éáó
26 º ³½ù³Ý³½»³Ýë
27 º î¹î³ ÙÇ·³õù] ïÇ·ûù, ºº ïÇ·ûù. ÜËÝ.107áõÕÇÕÁª ïÇ·³õù
28 ´ Ë³Õ³Û
դ Հմմտ. Յոբ ԺԶ. 10
29 ²º Û³ñ³Ï³ó»³É
30 ²ºº Ûáõ½ÙáõÝë, î¹î³ > Ûáõ½áõÙÝ
31 ²ºº ã³ñ»³óÝ] ³É»³óÝ
32 ´ Ûáñ¹áõÃÇõÝ
33 ´ ËáñáõÃ»³Ýó, ºî¹î³ Ëáñ¹áõÃ»³Ýó, ºº Ëáñáõ-Ã»³ÝóÝ
34 ´ ï³·Ý³å»³É
35 î¹î³ > ½Çë
36 ²î¹î³ ÷áõÃ³ó»³É, º ÷áõÃ³Í»³É, ºº ÷áõÃ³óáõ-ó»³É
37 ´ > ½å³ ïÙáõÃÇõÝë… ßáõñç å³ ï»³É

պա ի հրամանէ Թագաւորաց ի վերայ հասելոց[1], որ զիմս ճմլեալ բաղխեաց[2] զիմաստիցս գործարան եւ հաւանեցոյց ոչ ինչ գոլ ինձ յայսմիկ դանդաղելի: 5 *Սակայն ոչ գրաւորական անձայն տառիւք միայն, որ ի վեր[3] քան զիս է ձգտումն իրի զմտաւ ինչ ածեալ, այլ բոլորաձայն[5] հնչմամբ հագագասփիւռ ձայնիւ դարուց ի դարս զայս ձեզ աւանդեալ ուղղախոհ իմացուածիւ:* 6 *Զի մի՛ անհասութիւն ծերունեան[6] զրուցաց այլոց ոմանց վէպս ինչ խարեալ[7] խղճի[8] մտաց կարաւտ ձեզ[9] կացուցէ, այլ զի զաչս արձակեալ յարտադրութիւն բանիս մաքրական մտաւք անբաղայապէս[10], ի մասնաւոր ասացելոց աստի տեսցի զկնի եկելոց[11] իւրաքանչիւրոց[12] անցնիւրն[13] զրուցաց ստուգութիւն[14] ըստ ընթերցանութեան[15] հանդիսի բանիս. եւ այս ցայս վայր հերիքասցի:*

7 *Այլ ես այսուհետեւ մաղթանս[16] առաջի ձեզ[17] ընթերցողացդ[18] մատուցից, մի՛ բերիլ[19] ձեզ եւս վերստին յայս տեղի տանջանաց, յորս եւ[20] այժմ առ հասարակ Թմբրեցաք ի ծուխ[21] մեղաւորաց:* 8 *Այլախորժաբար լսող[22] լինել աղերսալի իմոյս[23] բանից եւ բաղաձայնութեան խրատու՝ լինել[24] ձեզ զաւակ լաւագունի պատարագեցելոյն[25] Սեթայ եւ զրիլ յորդիս Աստուծոյ. այլ ոչ խառն ընդ անիծեալ եղբայրազրաւն Կայենի[26] զարմից կապիլ ի կնատ եւ ի մեղմեխ եւ ի վայրաքարշ դստերս մարդկան:* 9 *Մի՛ ի[27] չար ուղխից սանդարամետին զրահեղեղ սատակմամբ ողողեսջիք[28] որպէս յայնժամ երկնասահան[29] եւ երկրահոսան[30] ջրահեղձոյց մարդիկ[31] Նոյեան[***] դարուն[32], այլ աւետարանական ուռկանաւ արկելոյ ի ծով զուսպ եւ[33] ամփոփ[34] վարուք ժողովել[35] կարթիւք[36] յարքունական կայանսն:* 10 *Մի՛ անկանոն կրաւնիւք ամբարձջիք ի տանիս[37] նանրութեան[*], եւ հրացայտ ցոլացումն[38] ծծմբոյ[39] դիւաշունչ հողմոյ զձեզ պտուտկեալ[40] տոչորիցէ կորստեան կիզմամբն[41], այլ ելեալք ի Սոդոմայ, այլ եւ ի Սեգովրայ, յեւս[42] իմանալի[43] բարձրութիւնն[44] սքանչելապէս լե-*

---

1 ² º î¹ Ñ ³ ë»Éáó, î²°° Ñ ³ ë»ÉáÛ
2 ² î¹î³ µ ³ Ë» ³ ó
3 º í»ñ ³ Û, °° í»ñ
4 ² ´ î¹î³ ÓÏ ï áõÙÝ
5 ² µáÉáñ Ó ³ ÛÝ
6 ²°°°î³ Í»ñáõÝ» ³ óÝ, ´ Í»ñáõÝ» ³ ÝÝ
7 î³ Ëáñ» ³ É, î³1 Ë ³ ñ» ³ É
8 î³ ËÕ×Çõ (î³ ³ °°Ù ûñÇÝ ³ Ïù^a ËÕ×Ç)
9 ² ´ °°î¹î³ Ó»½, î² ½Ó»½
10 ² ³ Ýå ³ Õ ³ Û ³ å¿ë
11 º î¹î³ »Ï»ÉáóÝ
12 ² º î¹î³ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ
13 ² ´ º ³ ÝóÝ áõñáÛÝ, î¹î³ ³ ÝÓÝáõñáÛÝ
14 ² î¹ ë ï áõ· ³ ·ñáõÃ» ³ Ý, º î³ ë ï áõ· ³ ·ñáõÃÇõÝ
15 ´ ÁÝ¹»ñó ³ ÝáõÃ»Ý, ² º î¹ ÁÝÃ»ñóáõÃ» ³ Ý
16 ² ´ î¹î³ Ç Ù ³ ÕÃ ³ Ýë
17 º î³3 Ó»ñ (°° Ó»½)
18 ² ÁÝÃ»ñóûÕ ³ ó¹
19 º µ»ñ»É
20 î² > »õ (² ´ º î¹î³ᵃ áõÝ»Ý)
21 ´ ÍáõËÁë

22 ² º ÉëûÕ, ´ ÉëûÕù
23 î³ ÇÙáóë
24 ´ > ³ Õ»ñë ³ ÉÇ ÇÙáÛë µ ³ ÝÇó… ÉÇÝ»É
25 î¹î³ å ³ ï ³ ñ ³ ·»ÉáÛÝ
26 ´ Ï ³ ÛÇÝ
27 ´ > Ç
28 º î¹î³ ¹áõÝ ÕûÕ»ëçÇù] áÕáÕ»ëçÇù (°° í»ñÁ), î³1 ·áÛÝ] ¹áõÝ
29 ´ º î¹ »ñÏÝ ³ ë ³ Ñ ³ Ý ³ õ
30 ´ »ñÏñ ³ Ñ ³ ë ³ Ý ³ õ
31 ² çñÑ»ÕÓáÛó Ù ³ ñ¹ÇÏù
*** [illegible] 10-12
32 ² ¹ ³ ñ» ³ Ý
33 ² > »õ
34 ´ î¹⁻³ ³ Ù÷á÷, ² º ³ Ý÷á÷
35 ² ´ º î¹î³ ÅáÕáí» ³ É
36 ´ º î¹î³ Ï ³ ñÃÇóÇù (°° í»ñÁ)
37 ² ï ³ Ý (Éñ ³ óÝ»Éáõ ï»Õ ÃáÕ ³ Í)
* [illegible] 1
38 ² óáÉ ³ óáõÃÇõÝ, ´ º î¹î³ óáÉ ³ óáõÙÝ, °° óáÉ ³ óáõÃ» ³ Ý, î² óáÉáõÃ» ³ Ý
39 ´ ÍÍÙáÛ
40 ² å ï áõ ï » ³ É
41 ´ ÏÇ½Ù ³ Ùµ
42 ² º î³ »õë (°° Û»õë), î¹ »õë »õ
43 ² ´ î¹î³ ÛÇÙ ³ Ý ³ ÉÇ
44 ² µ ³ ñÓñáõÃÇõÝ

րանցն յաւիտենից Թեւակոխեսջիք, ուր պայծառապէսն[1] իսկ բորբոքի ջահ սրբութեան զգուշացելոցն յարԹնուԹեան[ա]: 11 *Մի՛ խոտորեսջիք յարքունական ի կուռ պողոտայէն յաջ կամ յահեակ, Թողացուցեալ զկամս ձեր զկնի պատրանաց պատրողին, վասն զի յերկոցունց կողմանց դարանակալէ[2] աւազակաց բազմուԹիւն, եւ մահ է բաժին անկելոցն ի ձեռս նոցա:* 12 *Մի՛ մեղիցէ ձեզ կարծեցեալ արեգակն տունջենային եւ կամ լուսին գիշերոյ դիւամոլար[3] խռովուԹեամբ, որ մերոյին[4] բնուԹեանս կրիւք խաբեացն զմեզ եւ խաբէ, այլ զանց արարեալ[5] զփաղաքշական խորհրդովք ախորժից[6] յողդողդելոցն, զի ճշմարիտ արեգակնն[7] արդարուԹեան ծագեսցի ի սիրտս ձեր սիրովն աստուածայնով:* 13 *Մի՛ քրէ ի քուր[8] վարուց չարուԹեամբ[9] նաւաբեկեալք, ապաշաւեսջիք զուղիղ եւ զճշմարիտ զձեր վարս, եւ[10] կոխանս[11] գռեհաց[բ] եղիջիք իբրեւ զաղն անհամեալ[գ], այլ ողջ, ամբողջ եւ անխախուտ մնասջիք ի պարսաւադիտէն դրժողէ[12], խնդուԹեամբ ժամանել ի նաւահանգիստ[13] կենաց:* 14 *Մի՛ զպարծանս հարցն առաքինուԹեանց ձեզ բաւական վարկեալ եւ ի նոյն ապաստանեալ, պղերգուԹեամբ անձանց ի վիհս խորափիտս[14] ընկղմեսջիք, զի Թէ հաւր հմտաբար տեղեկուԹեամբ ղեկավարեալ[15] իցէ[16], զի՞նչ աւգուտ յայնմանէ որդւոյ բերիցի[17], եԹէ ի նաւաբեկուԹեան կորնչիցի[18]. վասն զի ոչ ինչ շահ զհաւրն հմտուԹիւնն[19] կարծեմ լինել որդւոյ[20] նաւաբեկուԹեան:* 15 *Մի՛ աւտարացեալք եղիջիք ի մաւրէ, որ վերստին զձեզ ծնաւ նորոգատուր բանիւն կենդանականաւ ի յոյսն[21] կենդանի[դ]:* 16 *Մի՛ խաբիցիք[22] յարգանդէ վրիպեալք[ե] կամ Թէ մերկացեալք յայնմանէ[23] լուսաւոր եւ փրկական զգեստուն[24], որով վայելչապէս զգեստաւորեցայք[25] յարգանդէ աւազանին:* 17 *Մի՛ խաւսիցիք ստուԹիւն[26], զառեալն իբրեւ զչառեալ[27] նանրապէս համարել[28], եւ ժխտաւղ[29] լինել Որդւոյն սիրելւոյ[30] աստուածական պատգամացն լեռնացելոց, այլ եռանդնասէր[31] սրտի ջերմուԹեամբ հեռանալ յայնմանէ, որ ինչ վնասակար եւ հակառակ է հոգւոյ, եւ ի բաց զտխրուԹիւն տարերցս սնոտւոց[32] մերկանալ մաքուր մտաւք:* 18 *Այսպէս Թերեւս եւ ի[33] սրովբէականացն[34] եւ[35] յերրեակ[36] դասու[37]*

1 ² º å ³ ÛÍ ³ é ³ å¿ë (ºº í»ñÁ)

ա Հմմտ. Ա. Պետր. Ե. 8, Ա. Թես. Ե. 6, 8

2 î³ ¹ ³ ñ ³ Ý ³ Ï ³ É ¿. ÜËÝ.397.ëñµ·.ª ¹ ³ ñ ³ Ý ³ Ï ³ É¿

3 ² ºº ¹Çõ ³ ÙáÉáñ

4 ² ´ º î¹î³ Ù»ñáÛÇÝ, î² Ù»ñáÛÝ

5 ² ³ ñ ³ ñ» ³ Éù

6 ² ºº ³ Ë ï Çó] ³ ËáñÅÇó

7 ² î³ ³ ñ»· ³ ÏÝ

8 º î¹ ùñ¿Çõù] ùñ¿ Ç ùáõñ, î³ ³ ººÙ ûñÝÏùª ùñ¿Çõù

9 ² º ã ³ ñáõÃ» ³ Ùµù

10 ´ > »õ

11 ² º î¹î³ ÏáË ³ Ýë, ººî² ÏáË ³ Íë

բ Հմմտ. Սղմ. ԺԷ. 43

գ Հմմտ. Մտթ. Ե. 13

12 ² ºº ¹ÅñáÕ¿

13 ² ºº Ý ³ õ ³ Ñ ³ Ý·Çë ï Ý

14 º Ëáñá÷Ç ï ë (ºº Ëáñ ³ ÷Ç ï ë)

15 ² Õ»Ï ³ õ ³ ñ»É

16 ² ´ º î¹ > Çó¿ (ººî³ áõÝ»Ý)

17 ² ´ º î¹î³ áñ¹õáÛ µ»ñÇóÇ, ººî² áñ¹õáó µ»ñÇóÇ

18 ² ´ º î¹î³ ÏáñÝãÇóÇ, ººî² ÏáñÝãÇóÇÝ

19 ² º ÑÙ ï áõÃÇõÝ

20 ² º î¹î³ áñ¹õáÛ, ººî² áñ¹õáÛ

21 ² Ï» ³ ÝëÝ] ÛáÛëÝ

դ Ա. Պտր. Ա. 3

22 ´ ÛáÛ Ý Ï»] Ë ³ µÇóÇù

ե Հմմտ. Սղմ. ՃԷ. 4

23 ² > íñÇå» ³ Éù Ï ³ Ù Ã¿ Ù»ñÏ ³ ó» ³ Éù Û ³ ÛÝÙ ³ Ý¿

24 ² º ½·»ë ï ÇõÝ (ºº ½·»ë ï áõÝ), ´ ½·»ë ï áõ

25 ² ½·»ë ï ³ õáñ»ó ³ Ûó, º î¹î³ ½·»ë ï ³ õáñ»ó ³ ù

26 ´ ËûëÇóÇÙù ½ë ï áõÃÇõÝ

27 ´ î³ ½ã ³ é» ³ É

28 î³ Ñ ³ Ù ³ ñ» ³ É

29 ² ´ î¹ ÅË ï ûÕ, î³ ÅË ï áÕ

30 ´ ëÇñ»ÉáÛ

31 º î¹î³ »é ³ Ý¹ ³ ë¿ñ

32 ² ëÝá ï áó, î¹ ëÝá ï Çó

33 ² ´ î² > Ç (º î¹î³ª áõÝ»Ý)

34 ² º ëñáµ¿ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ, ´ ëñáíµ¿ÇóÝ, î¹⁻³ ëñáíµ¿ ³ Ï ³ Ý ³ óÝ

35 º î¹î³ »õ, ² ´ î² »õë

36 ² ´ º î¹î³ »ññ» ³ Ï

37 º î¹î³ ¹ ³ ëáó

խորին խորհուրդս թեւակոխեսջիք եւ դուք, եւ վեցթեւեան երագաշարժ գործեաւք իմն զաւրհնաբականսն ըստ պիտոյս բաժանեսջիք՝ ոմամբք[1] *խուճապելով զսպիլ, ոչ եւս արժանի ըստ որումն*[2] *վարկեալ*[3] *եւ ոչ*[4] *զաչս ի յերկինս ամբառնալ*[5], *իսկ այլովք ոմամբք վերշարժիլ*[6] *ի մշտնջենական փառատրութիւնս ըստ պատահելն*[7] *պարագայութեանց*[8] *ի պաշտաւն աստուածայնոյ փառացն:* 19 *Ապա հանդիսապէս արժանի գտջիք յետ այսմ*[9] *սուղ*[10] *ժամադրութեան կենացս մտանել եւ*[11] *յամպ*[12] *իմանալի Սինէական լերինն*[ա]*:* 20 *Ոչ ի փորձ հրոյ ի վայր բերեալ ըստ պայմանի խռուոյ*[13] *յաւուրն ընտրութեան, այլ ամպաչու*[14] *թեւաւք սլացեալք*[15] *ի վերին Սիովն*[16]*՝ ի հայցել զտեսութիւն*[17] *Տեառն*[18]*:* 21 *Ոչ վիմով ծերպի*[19] *զեղչել*[20] *եւ զյետոյսն միայն տեսանել*[բ], *այլ զբովանդակ նկարագիր*[21] *փառացն Հաւր դէմ յանդիման նկատել:* 22 *Եւ զայժմու փոքր ի շատէ խելամտութեամբս*[22] *զանց արարեալ, ծանաւթք եղիջիք պատրաստական*[23] *վայելչութեանն, եւ*[24] *յայնժամ գիտասջիք զնա*[25] *որպէս եւ*[26] *նայն*[27] *ծանեաւ զձեզ*[գ]*:*

23 *Արդ, այսքան բան*[28] *ձեզ խրատու*[29] *յինէն*[30] *բաւականասցի:*

24 *Բայց անարժանս ես եւ հեղգ ապաշաւս Յովհաննէս*[31] *նուաստ կաթողիկոս*[32] *Հայոց*[33], *աղաչանս առաջի*[34] *մատուցանեմ ընթերցողացդ ձեզ եւ լսողաց բանի Պատմութեանս՝ արժանի յիշատակի զիմս վարկանել անուն ի մաքրամատոյց նուիրական աղաւթս ձեր, զի երկաքանչիւրոցս՝ ինձ եւ ձեզ, թերեւս*[35] *ի Տեառնէ տացի վարձս հատուցման յետնումն աւուր այցելութեան նորա, որ է աւրհնեալ միշտ եւ փառաւորեալ յամենայն արարածոց յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն:*

---

1 ² ° î¹ áÙ ³ Ýù. î³ ³ °°Ù ûñÝÏùª áÙ ³ Ýù
2 ´ áõñáõÙÝ, °°î¹ áñáõÙ
3 °° í ³ ñÏ» ³ É ÇëÏ, î³1 í ³ ñ ³ Ï» ³ É
4 î³3 áñ å ¿ë] áã
5 ² > »õ áã ½ ³ ãë Ç »ñÏÇÝë ³ Ùµ ³ éÝ ³ É
6 ² í »ñ ß ³ ñÅÇÉ, ´ í »ñ ß ³ ñÅ» ³ É, î¹ í »ñ ³ ß ³ ñÅÇÉ
7 ² °°î³ å ³ ï ³ Ñ»ÉáóÝ, î²î³3 í ë ï ³ Ñ»ÉáóÝ
8 ² °°î¹î³ å ³ ñ ³ · ³ áõÃ» ³ Ýó, ´ î² å ³ ñ · ³ ÑáõÃ» ³ Ýó
9 ´ ° î¹î³ > ³ ëÙ, °° » ï ³ ëÙ Å ³ Ù
10 ² ´ > ëáõÕ
11 ² °°î³ > »õ
12 ² ´ °°î¹î³ ³ Ùå, î² ³ Ùµ
ա Հմմտ. Ելք, ԺԹ. 16, ԻԴ. 16-18
13 î¹ Ëéõá
14 ² ³ Ùµ ³ ãáõ
15 ² ° ëÉ ³ ó» ³ É
16 ² ëÇáÝ, î³ ëÇûÝ
17 ´ ½ ï »ëáõÃÇõÝÝ
18 ² ³ ë ï áõÍá] ï » ³ éÝ
19 ° Í»ñ åÇõ (°° í »ñÁ)
20 î³ ½»Õç»É
բ Հմմտ. Ելք ԼԳ. 23
21 ² °° ÝÏ ³ ñ ³ ·ÇñÝ
22 î³ Ë»É ³ Ù ï áõÃ» ³ Ùµ
23 ´ Ç å ³ ïñ ³ ë ï ³ Ï ³ Ý
24 ´ î¹ > »õ
25 ´ ° î¹î³3 »Ã¿] ½Ý ³ (°° ½Ý ³), ² î³ > ½Ý ³
26 ² ´ î¹î³3 > »õ
27 î¹ »Ã¿ áñ å ¿ë ÝáÝ] ½Ý ³ áñ å ¿ë »õ Ý ³ Ý
գ Հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԳ. 12
28 ° µ ³ Ýù
29 î¹î³ > Ëñ ³ ï áõ, î³1 Ó»½ Ëñ ³ ï áõ
30 ² î³î³1 > ÇÝ¿Ý
31 ² ° áí ³ ÝÝ¿ë, ´ áÑ ³ ÝÝ¿ë, ° ûÑ ³ ÝÝ¿ë
32 î¹ Ï ³ ÃáõÕÇÏáë
33 î³ ³ Ù»Ý ³ Ý ûñÝÏù ÏÝù»Ý ½µ ³ ÝÝª Ï ³ ÃáÕÇÏáë Ñ ³ -áó ³ Õ ³ ã»Ù (°ª ÝáÝÁ). ÇëÏ ÙÝ ³ ó» ³ ÉÁª ¦»¹ ³ ù Áë ï ÑÇÝ ï å ³ ·ñáõÃ» ³ Ýë§. ° ÉëÙ, ³ É ûñÇÝ ³ ÏÇó
34 ´ > ³ é ³ çÇ
35 î¹î³ Ã»ñ»õë »õ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՒՈՅ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԻ ԳԱՀԱՑԱՆԿԸ

Պատմական ճակատագրով Հայաստանը դարեր շարունակ զրկուած է եղել քաղաքական իշխանութիւնից՝ թագաւորութիւնից. փոխարէնն անհամեմատ կայուն է եղել հոգեւոր իշխանութիւնը՝ կաթողիկոսութիւնը, որ գոյատեւել է գրեթէ անընդհատ եւ համարեա միշտ ինչ-որ չափով փոխարինել է աշխարհիկ իշխանութիւններին: Այդ պատճառով էլ ձեռագրերի յիշատակարաններում եւ միջնադարեան այլաբնոյթ աղբիւրներում դէպքերն ու իրադարձութիւնները յաճախ թուագրուած են ժամանակի կաթողիկոսների իշխանութեան տարիներով՝ «ի ժամանակս հայրապետութեան տեառն…», որին միշտ հետեւում է օրուայ կաթողիկոսի անունը:

Այս պատճառով էլ միջնադարից սկսած՝ հայ մատենագիրներն ու գրական մշակոյթի գործիչներն անհրաժեշտ են համարել կազմել Հայոց կաթողիկոսների գահացանկեր, որոնք սերնդէսերունդ եւ ժամանակ առ ժամանակ վերամշակուել, խմբագրուել ու ճշգրտուել են: Նոր ժամանակներում գահացանկերի նկատմամբ հետաքրքրութիւնն աւելի է աճել. գործնական նպատակներով հայագիտութիւնը գրեթէ միշտ ձգտել է հնարաւոր չափով կատարելապէս ճշգրտել Հայոց հոգեւոր տէրերի հերթագայութեան թուականները եւ գահակալման տեւողութիւնը: Այս ձգտումը պսակուել է մեծավաստակ Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանի «Ազգապատում» կոթողային ուսումնասիրութեանը կից հրապարակուած գահակալական ցանկերով[1]:

Օրմանեանից յետոյ հրատարակուել են բազմաթիւ նոր աղբիւրներ եւ ուսումնասիրութիւններ, որոնց մէջ պարբերաբար ճշգրտւում են նրա ցանկերի թուականները. այդ աղբիւրների շարքում առաջինը յիշատակելի են ձեռագրական յիշատակարանների այսօր առկայ տասհատորեակը, մանր ժամանակագրութիւնների յայտնի երկհատորը[2] եւ նոյնաբնոյթ այլ բնագրեր: Սակայն դեռեւս անտիպ են մնում պատմական եւ ժամանակագրական մեծ եւ մանր շատ երկեր, որոնց քանակն ու ծաւալը տպագրուածից շատ աւելին է. նոյնպէս եւ գրեթէ նոյնաբնոյթ այն բնագրերը, որոնք ձեռագրացուցակներում ունեն «անուանք» ընդհանուր բնորոշումը եւ միջնադարի համար ունեցել են ճիշտ նոյն նշանակութիւնը, ինչ այսօր մեզ համար ունի հանրագիտական-բառարանային գրականութիւնը:

Այսպիսի աղբիւրների շարքում մեր պատմութեան ժամանակագրական հէնքի հնարաւոր չափով ճշգրտման համար առաւել կարեւոր արժէք ունեն այն ցանկերը, որոնք պատմիչների երկերից անկախ, առանձին օրինակուած են տարբեր ձեռագիր ժողովածուների մէջ եւ իբրեւ կանոն ունեն «Անուանք հայրապետացն Հայոց», «Կաթողիկոսք Հայոց», «Շար հայրապետացն Հայոց», «Քահանայապետք Հայոց Մեծաց» եւ այլ խորագրեր[3]:

---

1 ²½·³å³ïáõÙ. Ð³□ áõÕÕ³÷³é »Ï»Õ»óõá□ ³Ýóù»ñÁ ëÏÇ½µ¿Ý ÙÇÝã»õ Ù»ñ ûñ»ñÁª □³ñ³ÏÇó ³½·³□ÇÝ å³ñ³·³-Ý»ñáí å³ïÙáõ³Í, ¶ñ»ó Ø³Õ³ùÇ³ ³ñù»åÇëÏáåáë 0ñÙ³Ý»³Ý, Ñ ï. ¸., ò³ÝÏ»ñ, Ø³□ñ ²Ãáé ê. ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2002, ¿ç 57-87 (Ñ ï. ²-¶.ª Ø³□ñ ²Ãáé ê. ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2001. ³□ëª ².-¶. Ñ³ïáñÝ»ñÇ ³é³çÇÝ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÁ Î.äáÉÇë, 1912, 1913 »õ ºñáõë³Õ¿Ù, 1927)£

2 Ø³Ýñ Å³Ù³Ý³Ï³·ñáõÃÇõÝÝ»ñ Ä¶-ÄÀ. ¹¹., Î³½Ù»ó ì. ². Ú³Ïáµ»³Ý, Ñ ï. ²-´., ºñ»õ³Ý, 1951, 1956:

3 ä³ïÙÇãÝ»ñÇ »ñÏ»ñáõÙ ³éÏ³□ □Çß³ï³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ »õ ³ÙµáÕç³Ï³Ý ·³Ñ³ó³ÝÏ»ñÇ (ûñÇÝ³Ïª ØÇù³□¿É ²ëá-ñÇÇ) áõëáõÙÝ³ëÇñáõÙÝ ³é³ÝÓÇÝ Ñ³ñó ¿, áñÇ ùÝÝáõÃÇõÝÁ ó³ÝÏ³ÉÇ ¿ ÙÇ³□Ý í»ñÁ Ãáõ³ñÏáõ³ÍÝ»ñÇ Ññ³å³-ñ³ÏáõÙÇó □»ïá□:

Ժամանակագրական խնդիրների լուծմանը նպաստելուն զուգընթաց, այս բնագրերը լրացնում են տարբեր ժամանակների ջատագովական երկերի տեղեկութիւնները եւ առաւել բացատրելի դարձնում մեր եկեղեցու դաւանաբանական ու ծիսական քաղաքականութեան վայրիվերումները, այլ եկեղեցիների հետ յարաբերութիւնների մանրամասները եւ այլն: Ձեռագրերում այս բնագրերը աւելի յաճախ կենցաղավարել են առանց հեղինակների անունների, այդ պատճառով էլ ձեռագրացուցակներում որպէս կանոն ներկայացուած են սխալ վերագրումներով: Ըստ այդմ, նրանց հետազօտութիւնն անհրաժեշտ է նաեւ մատենագրական խնդիրների՝ հեղինակի, ժամանակի, օգտագործած աղբիւրների, ստեղծման միջավայրի, կրած փոփոխութիւնների եւ նրանց պատճառների պարզաբանման համար:

Այս նկատառումներով էլ Մաշտոցեան Մատենադարանի հանգուցեալ տնօրէն, ակադեմիկոս Լեւոն Խաչիկեանի առաջարկութեամբ տարիներ առաջ սկսեցինք Հայոց հայրապետների գահացանկերի հետազօտումը, կարեւորութիւն տալով յատկապէս ԺԴ. դարի մոլի միարար Ներսէս Պալիանենցի անունով յայտնի ցանկերին եւ նրանց հետ կապուած հարցերին: Պարզուեց, որ այս հեղինակին պատկանող եւ վերագրուած ցանկերը երկուսն են՝ համառօտ եւ ընդարձակ, առաջինն իսկապէս նրա գրչի արգասիքն է եւ գրուել է 1348-1351 թթ., իսկ երկրորդն այդ «ստախօս, բանսարկու, կրկնակնունք, խռովարար»[1] *գործիչին վերագրուել է սխալմամբ. իրականում ստեղծուել է նրանից առաջ՝ ԺԴ. դարի առաջին երկու տասնամեակներին, Կիլիկեան Հայաստանի արքունիքի եւ հայրապետանոցի սերտ համագործակցութեամբ, ըստ այդմ էլ՝ պաշտոնական փաստաթուղթ է*[2]*:*

Հետագայ ուսումնասիրութիւնները եւ ձեռագրական նոր նիւթերի ժողովումը ցոյց տուեցին, որ վերջինս էլ իր հերթին բնագրական մի շարք միջնորդ օղակներով կապուած է մեր մատենագրութեան մէջ ստեղծուած առաջին կաթողիկոսացանկի՝ Յովհաննէս Դրասխանակերտցի կաթողիկոս-պատմիչի «Շարից հայրապետացն Հայոց յայտարարութիւնք» փոքրածաւալ երկի հետ:

Վերջինիս հեղինակային տարբերակի հիման վրայ ստեղծուել է ցանկի «Կանոնագրքային»[3] *մի խմբագրութիւն, նոյն հեղինակային հիմքի վրայ Կիլիկեան Հայաստանում, Ներսէս Լամբրոնացու օրօք եւ նրա գործուն մասնակցութեամբ կազմուել է երրորդ բնագիրը: Չորրորդն արդէն առաջացել է Կոստանդին Գ. Կեսարացու հայրապետութեան (1307-1322) շրջանում, իսկ վերջինը՝ հինգերորդը, որ վերն ակնարկուած՝ Ներսէս Պալիանենցին վերագրուածն է, ստեղծուել է նոյն Կոստանդին Կեսարացու իշխանութեան վերջին տարիներին՝ չորրորդ բնագրի թեթեւ մշակմամբ, Գրիգոր Անաւարզեցու առ Հեթում Բ. թագաւոր թղթի եւ Սսի 1307 թ. ու Ադանայի 1317 թ. ժողովների արձանագրութիւնների կցմամբ:*

Որեւէ (թէկուզ փոքրածաւալ) երկի եւ նրա զարգացման այս հարուստ պատմութիւնն ինքնին բնագրագիտական կարեւոր երեւոյթ է եւ արժանի է ամենաուշադիր վերաբերմունքի: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այս բնագրերի մեծ մասն անտիպ է, տպագրուածներն էլ զուրկ են անգամ ամենաթռուցիկ ուսումնասիրութիւնից, անհրաժեշտ դիտեցինք պատրաստել թուարկուած բնագրերի համադիր քննութիւն-հրատարա-

---

1 ØÇù³Û¿É Í. â³Ùã»³Ýó, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ûáó. Ç ëÏ½µ³Ý¿ ³ßË³ñÑÇ ÙÇÝã»õ ó³Ù î»³éÝ 1784, Ñï. ¶., ì»Ý»ïÇÏ, 1786, ¿ç 332, ó³ÝÏÇ ¿ç 174 (³ÛëáõÑ» ï»õª â³Ùã»³Ýó, ä³ïÙáõÃÇõÝ):

2 î»°ë Ù»ñª Ü»ñë¿ë ä³ÉÇ³Ý»ÝóÇÝ í»ñ³·ñáõáÕ Å³Ù³Ý³Ï³·ñ³Ï³ÝÙÇ ó³ÝÏÇ Ù³ëÇÝ.- ¦ä³ïÙ³-µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý Ñ³Ý¹¿ë§, 1980/3, ¿ç 189-202:

3 úñÇÝ³Ïáõ³Í ¿ ÑÇÙÝ³Ï³ÝáõÙ Î³ÝáÝ³·ñùÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Ù¿ç:

կութիւնը, ներառելով նախ Ժ–ԺԴ. դարերի ընթացքում հայ իրականութեան մէջ առաջացած գրեթէ բոլոր նոյնաբնոյթ բնագրերը. իսկ հետագայում նոյն եղանակով մշակել յաջորդ հարիւրամեակներում ստեղծուածները, որոնք եւս այս կամ այն չափով սնուել են սրանցից:

Միով բանիւ, Դրասխանակերտցու այս փոքրիկ գործն ամբողջ միջնադարի ընթացքում բոլոր տեսակի գահացանկեր կազմողների համար, անմիջաբար կամ միջնորդաւորումով, ունեցել է սկզբնաղբիւրի եւ մեթոդական ուղեցոյցի շատ կարեւոր նշանակութիւնը: Ցանկի այս բարդ կենսագրութեան եւ հարուստ կենցաղավարման հանգամանքն էլ թելադրեց նոյն բնագրի ծաւալից անհամեմատ մեծ՝ ներկայ առաջաբանը, որտեղ ըստ հարկի լինելու են նաեւ վերը թուարկուած միւս բնագրերին վերաբերող ակնարկումներ[1]: Ուսումնասիրուած ձեռագրական բաւական հարուստ նիւթի հետազօտութեան հիման վրայ այստեղ նաեւ առաջադրում ենք հայրապետական մնացեալ գահացանկերի հետագայ քննութեան մեր պատկերացրած հիմքը եւ հիմնական սկզբունքները:

Բուն խնդրին անցնելուց առաջ ներկայացնենք գահացանկերի որոշ իւրայատկութիւններ. արդէն ասացինք, որ ուշ միջնադարի գրեթէ բոլոր գահացանկերն այս կամ այն կերպ կապուած են Դրասխանակերտցու երկին՝ մեծ մասը նրա շարունակուած, վերամշակուած եւ հիմնովին խմբագրուած տարբերակներն են. պատրաստի ցանկն անհրաժեշտ կարգաւորումով վերարտադրելն աւելի դիւրին էր, քան պատմիչների եւ ժամանակագիրների (անենք՝ Սամուէլ Անեցու) երկերից նոր գահացանկ արտածելը եւ նրան ցանկալի երանգաւորում տալը: Միեւնոյն ժամանակ՝ բոլոր տեսակի եւ յատկապէս կաթողիկոսական գահացանկերի մի կարեւոր յատկանիշն էլ շարունակելիութիւնն է, որ այս դէպքում աւելի պարտադիր է, քան՝ ժամանակագրական եւ տարեգրական բնագրերի համար: Պարզ ընդօրինակութեան դէպքում անգամ չշարունակուած ու գրչի օրերին չհասցուած գահացանկը թերարժէք էր եւ օգտագործման համար պակաս պիտանի:

Ի տարբերութիւն անուանական ցանկերի, որոնց մէջ նշւում են միայն գահակալի անունն ու իշխանութեան տարեքանակը, մանրամասներ ունեցող ցանկերի իւրաքանչիւր օրինակի մէջ յստակ զատւում են գրիչ-շարունակողը եւ հեղինակ-շարունակողը: Գրիչը, որ պարտաւոր էր հնարաւոր չափով չուտ աւարտել իր գործը, գահացանկը շարունակում էր հապճեպ՝ չփոթելով գահակալների հերթագայութիւնը, մոռանալով նշել մէկի կամ մի քանիսի անունները, սխալ նշանակելով կամ ընդհանրապէս չնշելով նրանց իշխանութեան տարեքանակները եւ այլն: Իսկ հեղինակ-շարունակողն իր անելիքին ժամանակ էր յատկացնում, պարզում գրելիքի մանրամասները, ուղղում իր նախորդի սխալները (յատկապէս՝ եթէ նա սոսկ գրիչ էր եղել) կամ համառօտում-խմբագրում նրա ժամանակակից հայրապետին վերաբերող ընդարձակ տողերը. հեղինակ-շարունակողները գրեթէ միշտ բաւական մանրամասն են ներկայացրել իրենց օրերի գահակալներին, իսկ յաջորդ շարունակողներն իբրեւ կանոն այդ մանրամասներն աւելորդ են համարել եւ ցանկը միօրինակացնելու նպատակով կրճատել դրանք, սակայն իրենք էլ իրենց հերթին են մանրամասնել իրենց ժամանակակից կամ անձամբ ծանօթ եղած կաթողիկոսի մասին:

1 ²ՙÉ Ï»ñå í ³ñáõ»Éáõ ¹¿åùáõÙ ä ³ ïÙ ³ µ ³ Ý Ï ³ ÃáÕÇÏáëÇ ·áñÍÁ Ý»ñÏ ³ Û ³ óñ ³ Í ÏÉÇÝ¿ÇÝù ³ é ³ Ýó Ù»ÏÝ ³ µ ³ ÝÙ ³ Ý, áñ ³ Ýó ³ ÝÏ ³ ÉÇ ¿:

Նկատենք նաեւ, որ այս կարգի՝ հեղինակային շարունակութիւններն իբրեւ կանոն ստեղծուել են հայրապետանոցում կամ նրա շրջակայ միջավայրում, որովհետեւ ցանկերը շարունակելու համար աւելի հեռաւոր տեղերում ապրող հեղինակների իմացութիւնները չէին բաւարարում: Սրանով էլ բացատրելի է այն իրողութիւնը, որ կաթողիկոսարանի Հռոմկլայ տեղափոխուելուց յետոյ նոր ցանկեր կազմուել կամ հները շարունակուել են միայն Կիլիկեան Հայաստանում, բուն Հայաստանում այդ գործի անհրաժեշտութիւնը կրկին առաջացել է միայն ԺԵ. դարի կէսերից՝ կաթողիկոսութեան Էջմիածնում վերահաստատուելուց յետոյ:

Բոլոր տեսակի գահացանկերն իրենց բնոյթով ժամանակագրութիւններ են՝ հաւասարաժէք վերոյիշեալ այն բնագրերին, որոնց ծաւալուն զոյգ հատորները «Մանր ժամանակագրութիւններ» խորագրով հրատարակել է երջանկայիշատակ բնագրագէտ Վազգէն Յակոբեանը եւ որոնք այժմ ըստ արժանւոյն լաւագոյնս գործածւում են մեր պատմագիտութեան մէջ: Ըստ այսմ էլ ժամանակագրական այս կարգի բոլոր ցանկերն արժանի են հետազօտուելու եւ հրատարակուելու, որպէսզի դրանով մեր միջնադարեան պատմութեան գրաւոր աղբիւրների լոյսընծայման գործը մի քայլ եւս մօտենայ ամբողջականացմանը: Սակայն այս ցանկերն ունեն մի երրորդ արժանիք եւս. սրանք մի տեսակ տեղեկատու-հանրագիտական կամ բառարանային բնոյթ ունեն. միջնադարեան մեր հոգեւորական-մտաւորականը նրանցով ամենաարագ ձեւով բաւարարում էր իր հարցասիրութիւնը, որին ծառայում էին նրա տրամադրութեան տակ եղած ձեռագիր գրքերում օրինակուած «Անուանք թագաւորաց, կաթողիկոսաց, եպիսկոպոսաց, պատմագրաց, փիլիսոփայից, մեկնչաց, ասացողաց, աշակերտաց, նահապետաց, մարգարէից, առաքելոց, հրեշտակապետաց, մոգուց, հերձուածողաց, ազգաց, Ս. Գրեանց» եւ այլ խորագրերով մանր մատենագրական երկեր[1]: Այս մտաւորականի կեանքը, առօրեան, մտածողութեան եւ հետաքրքրութիւնների շրջանակը, միով բանիւ՝ հայ մտաւոր կեանքը կատարեալ պատկերացնելու համար այսպիսի տեղեկատու բնագրերի համակողմանի հետազօտութիւնը մեր գիտութեան կարեւոր անելիքներից է:

Դրասխանակերտցու գահացանկի գոյութիւնը երկիցս արձանագրել է դեռեւս մեծանուն Միքայէլ վ. Չամչեանը. «Յօրինեաց սա համառօտիւ նաեւ զկարգ կաթողիկոսացն Հայոց առանձինն՝ ի սկզբանէ մինչեւ ցնստիլ իւր», այլեւ՝ հեղինակի կենսագրութիւնը լուսաբանելու համար մի փոքր քաղուածք է բերել այդ ցանկից[2]: Սակայն վերջինիս անտիպ մնալու պատճառով մէկ դար անց Հ. Գարեգին Զարպհանալեանը գրել է. «Ջենք գիտեր, թէ արդեօք ուրիշ գրուածք ալ շարադրա՞ծ է Յովհան. ազգային հեղինակք իր պատմագրութենէն զատ ուրիշ երկասիրութիւն չեն յիշատակեր իր անուամբը»[3]: Տարօրինակ է, որ այս թիւրիմացութիւնը կրկնել է նաեւ մեծանուն եւ մեծավաստակ Հ. Ղեւոնդ Ալիշա-

---

1 ²ëáõ³ÍÇ É³õ³·áÛÝ ³å³óáÛóÝ»ñÇó Ù¿ÏÁ Øáí ë¿ë æáõÕ³Û»óáõ Ï³½Ù³Í ÅáÕáí³ÍáõÝ ¿ª °ñ»õ³ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 2271 (1724 Ã., ²ëå³Ñ³Ý), áñ å³ñáõÝ³ÏáõÙ ¿ ÂÇõù ³ñï³ùÇÝ ·ñáó, ²Ýáõ³Ýù ù³Õ³ù³ó, ÂÇõù »õ³Ùù í³ñ¹³å»ï³ó, ò³ÝÏ å³ïÙ³·ñ³ó, ¸³ñ³·ÉáõËù, ò³ÝÏ Ú³ÛëÙ³õáõñ³ó, Ð³Ù³¹ñáõÃÇõÝ ÃáõÏ³Ý³ó, ÄáÕáíù Ð³Ûáó »õ ³ÛÉ µÝ³·ñ»ñ:

2 â³Ùã»³Ýó, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñï. ², ì»Ý»ïÇÏ, 1784, ¿ç 14, ÑÙÙï. Ñï. ´., ì»Ý»ïÇÏ, 1785, ¿ç 725, 1015:

3 Ð. ¶³ñ»·ÇÝ í. ¼³ñåÑ³Ý³É»³Ý, Ð³ÛÏ³Ï³Ý ÑÇÝ ¹åñáõÃÇõÝ (¹³ñ ¸-Ä¶.), ì»Ý»ïÇÏ, 1897, ¿ç 516. ëË³ÉÁ ÏñÏÝáõ³Í ¿ Ý³»õ í»ñ³Ññ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý Ù¿ç. ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñ³Û ÑÇÝ ¹åñáõÃ»³Ý (¸-Ä¶. ¹³ñ), ´³ñÓñ³·áÛÝ ¹åñáó³ó Ñ³Ù³ñ, âáññáñ¹ ïå³·ñáõÃÇõÝª Û³õ»Éáõ³Íáíù »õ ÷á÷áËáõÃ»³Ùµù, ì»Ý»ïÇÏ, 1932, ¿ç 516:

նը. «Իր միակ ծանօթ գրուածն է Պատմութիւն Հայոց»[1]: «Հայապատում»ից առաջ ցանկը հրատարակուել էր, բայց աննկատ էր մնացել տպագրութեան ձեւի պատճառով. Արշակ Տէր Միքէլեանը, որին հայագիտութիւնը պարտական է Սամուէլ Անեցու Ժամանակագրութեան առայժմ միակ տպագրի[2] համար, նոյն այդ գրքի ծանօթագրութիւնների մէջ նկատել է. «Հայաստանեայց ս. եկեղեցու հայրապետների ժամանակագրութիւնը դեռ կատարելապէս հետազօտուած չէ. քանի որ Սամուէլ Անեցին բոլոր կաթողիկոսների շարքը տալիս է, անհրաժեշտ է փոխանակ իւրաքանչիւր անգամ ուղղելու՝ տալ միանգամից բոլորի ցանկը, փորձելով ճիշտ վկայութիւնների վրայ հիմնել թուականները». ըստ այս խոստման ու նպատակի էլ հրատարակել է երեք գահցանկ, որոնցից մէկը Դրասխանակերտցունն է. նրանց հիման վրայ կազմել հայրապետների գահակալման թուականների արտակարգ սխալաշատ մի ժամանակագրութիւն[3]:

Բնականաբար, իբրեւ Սամուէլ Անեցու Ժամանակագրութեան ծանօթութիւն տպագրուած բնագիրը կարող էր աննկատ մնալ ե՛ւ Ալիշանի, ե՛ւ Զարպհանալեանի գրքի չորրորդ հրատարակութիւնը պատրաստողների համար: Նկատելու դէպքում էլ հայ գրականութեան պատմաբանները պէտք է վարուէին Աբրահամ Զամինեանի նման՝ արձանագրելով. «Յովհաննէս կաթուղիկոսի գրածն է նաեւ Շարք հայրապետացն Հայոց անուանական ցուցակը, որ տպուած է Սամուէլ Անեցու Ժամանակագրութեան հետ»[4]: Կամ պէտք է կրկնէին Մ. Զամչեանին եւ գահցանկի համապատասխան հատուածն օգտագործէին կաթողիկոս պատմիչի կենսագրականը հիւսելու համար[5], երբեմն էլ սոսկ արձանագրէին նրա գոյութիւնը[6], յաճախ էլ լրագրային բնոյթի յօդուածներով պէտք է հանրութեանը ծանօթացնէին հեղինակին ու նրա Պատմութեանը, սակայն չիմանային եւ չխօսէին նրա գահցանկի մասին[7]: Պատահել է նաեւ այնպէս, որ լիուլի էջերով խօսել են Դրասխանակերտցու Պատմութեան քերթողական ոճի «արուեստականութեան եւ ճոռոմութեան» ու հեղի-

1 Ð. Ô»õáÝ¹ í. ²ÉÇß³Ý, Ð³Ů³ å³ ïáõÙ. ä³ ïÙÇãù »õ å³ ïÙáõÃÇõÝù Ð³Ůáó, ì»Ý»ïÇÏ, 1901, Ù³ëÝ ². ä³ ïÙÇãù Ð³Ůáó, ¿ç 81:

2 ê³Ùáõ¿ÉÇ ù³Ñ³Ý³ŮÇ ²Ý»óõáŮ Ð³õ³ùÙáõÝù Ç ·ñáó å³ ïÙ³·ñ³óª Ú³Õ³·ë ·Çõ ïÇ Å³Ù³Ý³Ï³ó ³Ýó»Éáó ÙÇÝã»õ Ç Ý»ñÏ³Ůë Í³Ůñ³ù³Õ ³ñ³ñ»³É, Ú³é³ç³µ³Ýáí, Ñ³Ù»Ù³ ïáõÃ»³Ùµ, Ů³õ»Éáõ³ÍÝ»ñáí »õ Í³ÝûÃáõÃÇõÝÝ»ñáí ²ñß³Ï î¿ñ-ØÇù¿É»³ÝÇ, ì³Õ³ñß³å³ï, 1893 (³ŮëáõÑ»ï»õª ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ): ê³ Ñ³Ů ÙÇçÝ³¹³ñÇ ³Ù»Ý³·áñ-Í³Í³Ï³Ý, ³Ù»ÝÇó ß³ï ß³ñáõÝ³Ïáõ³Í, µ³½áõÙ ÁÝ¹ûñÇÝ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñ áõÝ»óáÕ Å³Ù³Ý³Ï³·ñáõÃÇõÝÝ ¿, Áëï ³Ů¹Ù ³ñÅ³ÝÇ ¿ Ý»ñÏ³ŮÇë ·Çïáõ³Ã»³Ý å³Ñ³ÝçÝ»ñÇÝ Ñ³Ù³å³ï³ëË³ÝáÕ Ýáñ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñ áõÝ»-Ý³Éáõ. Áëï ³ŮëÙ »õ Ù»ñ ·áñÍÁÝÏ»ñÝ»ñ Î³ñ¿Ý Ø³Ã»õáë»³ÝÁ »õ ²Ý³ÑÇï Ð³Ůñ³å»ï»³ÝÝ ³ñ¹¿Ý ãáñë ó»é³·ñÇ Ñ³Ù»Ù³ ïáõÃ»³Ùµ å³ ïñ³ëï»É »Ý ²Ý»óáõ Ñ»ÕÇÝ³Ï³ŮÇÝ µÝ³·ÇñÁ »õ Ùï³¹Çñ »Ý ÙÇ ³ŮÉ Ñ³ïáñÇ Ù¿ç ³Ù÷á÷»É Ñ»ï³·³Ů µáÉáñ ß³ñáõÝ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÁ:

3 ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç 266, 272-278:

4 ²µñ. ¼³ÙÇÝ»³Ý, Ð³Ů ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý å³ïÙáõÃÇõÝ, ².Ù³ë, Üáñ-Ü³ËÇç»õ³Ý, 1914, ¿ç 141. ÑÙÙï. Ü. äáÕ³ñ»³Ý, Ð³Ů ·ñáÕÝ»ñ, º-Ä¾. ¹³ñ»ñ, ºñáõë³Õ¿Ù, 1971, ¿ç 139:

5 Ø. ²µ»Õ»³Ý, Ð³Ůáó ÑÇÝ ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý å³ïÙáõÃÇõÝ.- ºñÏ»ñ, Ñ. ¶, ºñ»õ³Ý, 1968, ¿ç 479:

6 È. Ð. ´³µ³Ů»³Ý, ¸ñáõ³·Ý»ñ Ð³Ů³ëï³ÝÇ ½³ñ·³ó³Í ý¿á¹³ÉÇ½ÙÇ ¹³ñ³ßñç³ÝÇ å³ïÙ³·ñáõÃ»³Ý (Â-Ä¶. ¹³ñ»ñ), ºñ»õ³Ý, 1981, ¿ç 22:

7 î»°ë ¶Ý¿É Í.í. ¶³É¿Ùù»³ñ»³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë Ï³ÃáÕÇÏáë ä³ïÙ³µ³Ý.- î³×³ñ, Î. äáÉÇë, 1912/33, ¿ç 502-4. ¶³é-ÝÇÏ 0½³Ý»³Ý, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñ³Ů É»½áõÇ »õ µ³Ý³ÑÇõëáõÃ»³Ý, Ø³ñ½áõ³Ý, 1913, ¿ç 204. Ú³Ïáµ 0ß³Ï³Ý, ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ä³ïÙ³µ³Ýª Â¹³ñ.- êÇáÝ, 1929/¼., ¿ç 178-180. ØÏñïÇã »åë. ²Õ³õÝáõÝÇ, Ü³ËÝÇù, áñáÝóÙ¿ á»õ¿ ·áñÍ ïå³·ñáõ³Í ¿ ê. ²Ãáéáůë ïå³ñ³ÝÇÝ Ù¿ç.- êÇáÝ, 1933/Ä².,¿ç 372-94. ²é³ù»É ²é³ù»É»³Ý, Ð³Ů ÅáÕáíñ¹Ç Ùï³õáñ ÙÙ³ÏáŮÃÇ ½³ñ·³óÙ³Ý å³ïÙáõÃÇõÝ, ºñ»õ³Ý, 1959, ¿ç 460-1. Ð³Ů ÅáÕáíñ¹Ç å³ïÙáõÃÇõÝ, Ñ. ¶., Ð³-Ů³ëï³ÝÁ ý¿á¹³ÉÇ½ÙÇ ßñç³ÝáõÙ (Â. ¹. Ï¿ë»ñÇó ÙÇÝã»õ Ä¸. ¹. Ï¿ë»ñÁ), ºñ»õ³Ý, 1976, ¿ç 321-2:

նակի հայրենասիրական զգացումների մասին, բայց նրա փոքրածաւալ երկի գոյութիւնն անգիտացել են[1]*:*

Դրասխանակերտցու Գահցանկի մասին առաջինը հանգամանօրէն խօսել է Գրիգոր վ. Մաքսուդեանը[2]*. նկարագրել-ներկայացրել է նրա էութիւնն ու կառուցուածքը եւ արձանագրել, որ նրա հեղինակային պատկանելութիւնը երբեւէ չի վիճարկուել եւ որ այն անառարկելիօրէն գրուել է Դրասխանակերտցու ձեռքով: Նկատել է նաեւ, որ Պատմութեան եւ Գահցանկի մէջ հեղինակի հաղորդած ինքնակենսագրական տեղեկութիւնները հիմնականում նոյնական են՝ ունեն միայն գրչական եւ շարադասական մանր տարբերութիւններ, բայց ո՛չ երբեք՝ տարակարծութիւններ: Ի վերջոյ, իրաւացիօրէն ենթադրել է նաեւ, որ Պատմաբանը Գահցանկի համար կարող էր օգտագործած լինել Հայոց կաթողիկոսարանի դիւանը կամ հիմք ընդունել նոյն դիւանում գտած աւելի հին մի ցանկ*[3]*:*

Հեղինակիս Պատմութեան ռուսերէն թարգմանութեան ընդարձակ առաջաբանում Մարգարիտ Դարբինեանը պատշաճ ուշադրութիւն է դարձրել Գահցանկին. աւարտուն ձեւակերպում տուել Գ. Մաքսուդեանի տեսակէտին՝ ասելով, որ Պատմաբանը պէտք է կաթողիկոսարանի դիւանն օգտագործած լինի թէ՛ Պատմութեան ստեղծման եւ թէ՛ յատկապէս Գահցանկի կազմման համար[4]*: Իրաւացի համարելով Մ. Օրմանեանի տեսակէտը, թէ Դրասխանակերտցին իր երկի ստեղծումն օրագրային գրառումների*[5] *ձեւով սկսել է մահուանից շատ առաջ, յենուել է այն տրամաբանութեան վրայ, որ ցանկացած պատմական երկի շարադրմանը պէտք է նախորդի անհրաժեշտ նիւթի հաւաքման շրջան, վերջինիս մէջ ներառել է նաեւ Գահցանկի կազմումը*[6]*: Ապա Մ. Դարբինեանն աւելի է յստակեցրել ցանկի նկատմամբ իր տեսակէտը. «Կաթողիկոսացանկը, ըստ երեւոյթին, Յովհ. Դրասխանակերտցու համար «Հայոց պատմութեան» վրայ աշխատելու ընթացքում եղել է նախապատրաստական աստիճան եւ սկզբից եւեթ նախատեսուած է եղել որպէս նրա աշխատութեան ժամանակագրական առանցք*[7]*:*

Այս կարծիքը, անկասկած, տրամաբանական եւ ընդունելի է, սակայն անհրաժեշտ ենք համարում մեր համոզմամբ մի կարեւոր լրացում եւս. Գահցանկը պէտք է համարել նաեւ Պատմութեան յաւելուածային մաս: Այս տեսակէտի օգտին եւս առաջին հերթին խօսում է տրամաբանութիւնը. որպէս Պատմութեան ատաղձ նախապատրաստուած նիւթը չէր կարող ունենալ աւարտուն ստեղծագործութեան այն տեսքը, որպիսին մեզ հասած բնագրինն է՝ պատշաճ խորագրով, մուտք-առաջաբանային եւ եզրափակիչ տողերով: Ըստ որում՝ թէ՛ սկզբում եւ թէ՛ վերջում կայ նաեւ հեղինակի ստորագրութիւնը (յիշենք, որ մեբօրեայ պատմաբանն էլ իր ամենակարեւոր, նոյնիսկ առանցքային գրառման սկզբում կամ վերջում չի ստորագրում): Գործի աւարտունութեան նշաններից մէկն էլ այն է, որ

---

1 **Ø. Ø. ØÏñ»³Ý, Ð³ ÑÇÝ ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý å³ïÙáõÃÇõÝ (°-Ä. ¹³ñ»ñ), °ñ»õ³Ý, 1976, ¿ç 405-423:**

2 Hovhannēs Draskhanakertets'i, Patmut'iun Hayots', (History of Armenia), A facsimile reproduction of the 1912 Tiflis edition with an introduction by Krikor Maksoudian, Caravan books, Delmar, New York, **1980, ¿ç Ä¸.: ÜáÝÁ ÏñÏÝ»É ¿ª** Hovhannēs Draskhanakertetc'i, History of Armenia, Translation and Commentary by Rev. Krikor H. Maksoudian, Scholars Press, Atlanta, Georgia, **1987, ¿ç 25-6:**

3 **ÜáÝù, ¿ç Ä¶. »õ 26:**

4 Иованнес Драсханакертци, История Армении, Перевод с древнеармянского, вступительная статья и комментарий М. О. Дарбинян-Меликяна, Ереван, **1986, ¿ç 18 (³ëáõÑ» ï »õª ¸ñ³ëË., éáõë»ñ¿Ý):**

5 **²½·³å³ïáõÙ, ².,¢¢ 733, 1063:**

6 **¸ñ³ëË., éáõë»ñ¿Ý, ¿ç 15:**

7 **ÜáÝ ï»ÕáõÙ, ¿ç 34 Í.:**

բոլոր կաթողիկոսներին վերաբերող հատուածներում անձանձիր կրկնուած են «ի գաւա-ռէ» եւ «ի գեղջէ» բառերը. մեծ երկի ժամանակագրական առանցք-ցանկը պէտք է որ ա-ւելի համառօտ՝ ուրուագծային լինէր, առանց նոյն բառերի միօրինակ կրկնութեան[1]:

Այս կարծիքի օգտին վկայում է նաեւ մի այլ, աւելի կարեւոր կռուան՝ բնագրի սկզբնատողը. «Իրաւունս եւ զայս ես Յովանէս կաթողիկոս Հայոց համարիմ գրով դրոշմել զանուանս հայրապետացն Հայոց»: Ընդգծուած բառերի վրայ յենուելով, այս նախադա-սութիւնը մեկնաբանելի ենք համարում հետեւեալ կերպ. Պատմութիւնը շարադրելուց եւ աւարտելուց յետոյ հեղինակն իրեն իրաւունք է վերապահում (անհրաժեշտ է համարում) գրով դրոշմել նաեւ («եւ զայս») Հայոց հայրապետների անունները՝ «եթէ ոյք եւ ուստի եւ որչափ կացին»: Պատմութեան սկզբնական՝ քաղուածու մասում հետեւելով իր աղբիւր-ների (Խորենացի եւ այլք) շարադրանքի կարգին[2], Գրիգոր Լուսաւորիչ – Զաքարիա Ա. Ձագեցի՝ 301-876 թթ. ժամանակաշրջանի բոլոր փաստերն ու իրադարձութիւնները կապե-լով ժամանակի հայրապետների իշխանութեան հետ («յաւուրս սորա» եւ այլն), այստեղ էլ որպէս ժամանակագրական առանցք օգտագործելով Գահցանկի մեր ենթադրած ու-րուագծային տարբերակը, շարադրել է Գէորգ Բ. Գառնեցու, Մաշտոց Ա. Եղվարդեցու եւ իր հայրապետութեան տարիների՝ 877-924 թթ. կամ իր ժամանակի պատմութիւնը, վերջա-բանը եւ վերադարձել սեւագիր Գահցանկին, վերամշակել այն, բերել մեզ յայտնի տես-քին եւ կցել իր Պատմութեանը՝ իբրեւ յաւելուած, լրացուցիչ մաս:

Պատմութեան եւ Գահցանկի միասնականութեան կամ միաւորեալ դիտելու անհրա-ժեշտութեան մասին այս տեսակէտը, որի հիմնական կռուանը երեւի թէ միայն վերջինի սկզբնատողի մեկնաբանութիւնն է, գուցէ կարօտ է նոր, յատկապէս՝ ձեռագրական փաս-տարկների, սակայն ներքին համոզումով վստահ ենք, որ անկախ դրանից, այս տեսակէտն իրաւացի է:

Արդէն ասացինք, որ հեղինակային համարուող բնագիրն ունի կանոնաւոր խորագիր, մուտք-առաջաբան, եզրափակում-աւարտ. աւելացնենք, որ բուն շարադրանքը եւս կանո-նաւոր է՝ միշտ տրուած է հայրապետի անունը, ծագումը (ծննդավայր՝ գաւառ, գիւղ), իշ-խանութեան տարեքանակը եւ, հարկ դիտած դէպքում, կաթողիկոսի օրօք կատարուած ի-րադարձութիւնները կամ նրա իսկ կարեւոր ձեռնարկումները: Այս ընդհանուր բնութա-գիրը պահպանուած է մեր քննած բնագրական բոլոր տարբերակներում: Ըստ այսմ պար-տաւոր ենք բացատրել, թէ որոնք են հեղինակային տարբերակի զատորոշման մեր չափա-նիշներն ու փաստարկները: Նախ՝ Ժ-ԺԴ. դդ. հինգ բնագրերի համար մեր օգտագործած 34 ձեռագրից խորագրի, առաջաբանի եւ վերջաբանի մէջ հեղինակի անուն-ստորագրու-թիւնը պարունակում է ընդամենը հինգ ձեռագիր, որոնցից հեղինակային ենք դիտել ըն-դամենը երեքը: Թէ՛ մնացեալ 29ի եւ թէ՛ հինգից օտարուած երկուսի մասին մեր պատճա-ռաբանութիւնները թողնելով ապագային՝ բացատրենք այս երեքը հեղինակային համարե-լու մեր հիմքերը.

Առաջինը եւ ամենակարեւորն այն է, որ ի տարբերութիւն միւս բնագրերի, երեք ձե-ռագրով ներկայացուող այս առաջինը համառօտուած, կրճատուած լինելու նշաններ

---

1 Âáõáõà ¿, áñ ³ÛÝ áõñáõ³·Í³ÛÇÝ ï³ñµ»ñ³ÏÁ, áñáß Ñ» ï³·³Û ÷á÷áËáõÃÇõÝÝ»ñáí, å³Ñå³Ýáõ»É ¿ Ù»ñ »ñÏ-ñáñ¹ µÝ³·ñÇ ï»ëùáí. ëñ³ Ù³ëÇÝ, µÝ³Ï³Ý³µ³ñ, ÙÇ ³ÛÉ ³éÇÃáí:

2 ÐÙÙï. ¸ñ³ëË., éáõë»ñ¿Ý, ¿ç 34:

չունի եւ իմաստի առումով գրեթէ միշտ բառացի նոյնական է Հեղինակի Պատմութեան համապատասխան հատուածներին (առաւել նշանակալի տարբերութիւնն անունների ուղղագրական ձեւերի բազմազանութիւնն է, որ իբրեւ կանոն սովորական է լինում նաեւ նոյն գործի տարբեր ձեռագրերի միջեւ): Արուող որեւէ համեմատութիւն ցոյց է տալիս, որ Պատմութիւնն ու Գահացանկը նոյն ձեռքով գրուած ընդարձակ եւ սեղմ շարադրանքներ են: Դիւրութեամբ նկատելի է նաեւ զոյգ երկերի բառապաշարի, անգամ՝ շարադասութեան նոյնութիւնը: Մեր միւս բնագրերից որեւէ մէկն այսչափ հարազատ չէ Դրասխանակերտցու Պատմութեանը. սակայն կան սրա հեղինակային լինելը հաստատող այլ կռուաններ եւս. ակնարկուած երեք ձեռագրերից վերջինը (պայմանանիշը՝ Գ) եռհեղինակային որեւէ յաւելում չունի, իսկ միւս երկուսը (ԱԲ) ունեն հեղինակին յաջորդած չորս հայրապետների սովորական թուարկում՝ առանց նրանց իշխանութեան տարեքանակների. «Տէր Եղիսէ» (941-946), «Տէր Անանիայ» (946-968), «Տէր Ստեփանոս» Գ. Սեւանցի (969-972), «Տէր Խաչիկ» Արշարունի (973-992), այսինքն՝ Մ. արքեպս. Օրմանեանի կանոնականացրած շարքից այստեղ մոռացուել են Ստեփաննոս Բ. Ռշտունին (929-930), Թէոդորոս Ա. Ռշտունին (930-931), Վահան Ա. Սիւնեցին (968-969): Ուրեմն՝ Գ. ձեռագրի գաղափար կամ նախագաղափար օրինակը պատճէնուած է հեղինակային՝ չշարունակուած մի ձեռագրից, իսկ ԱԲ. գրչագրերն օրինակուած են Խաչիկ Ա. Արշարունիի օրօք՝ 973-992 թթ. միջեւ գրուած որեւէ օրինակից, որն ունէր գրչի՝ սովորական սխալաշատ շարունակութիւն: Վերջինիս մոռացումները կարող են պայմանաւորուած լինել ո՛չ միայն հայրապետանոցի աստանդականութեամբ, այլեւ նրա գահակալների (առնենք՝ Վահան Սիւնեցու) ընդունելի չլինելու հանգամանքներով:

Այժմ երկու խօսքով գնահատենք նախորդ հրատարակութիւնը, որ, ինչպէս արդէն ասել ենք, արուել է իբրեւ Սամուէլ Անեցու երկի ծանօթագրութիւն եւ որի նպատակը Հայոց հայրապետների ժամանակագրական աղիւսակի կազմումն[1] ու նրա օգնութեամբ Անեցու Հաւաքմունքի ժամանակագրական սխալմունքների շտկումն էր:

Մի կողմ թողնելով այն փաստը, որ Ա. Տէր-Միքէլեանն այս բնագիրը տպագրել է մի ձեռագրի[2] հիման վրայ՝ նկատենք, որ այն բաւական անխնամ է, կատարելապէս զուրկ է քննութիւնից, հեղինակի Պատմութեան հետ Գահացանկի համեմատութեան փորձ իսկ չի արուել, բնագրագիտական կամ ձեռագրագիտական որեւէ հարց չի արծարծուել: Երբեմն անյաջող է նաեւ կէտադրութիւնը, կայ նաեւ սխալ բառանջատում. «տէր Եզր ի Գաւառէ Նգա ի գեղջէ»-ն դարձել է «ի գաւառէն Գայի, ի գեղջէ», «Ջակայ» սխալ ընթերցումը (ճիշտը՝ Ղակայ) առանց բացատրելու դարձուել է «Ջակայ»[3] եւ այլն: Մեքենաբար արուած այս հրապարակում-պատճէնումը, ինչպէս տեսանք, մինչեւ օրս բաւարարել է գիտութեան պահանջները, սակայն այժմ, երբ պարտաւոր ենք լրջօրէն վերաբերուել նաեւ պատմական ու ժամանակագրական փոքրածաւալ բնագրերին (նրանց հաղորդումները

---

1 ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç 277-8. ³Ûë ³ÕÇõë³ÏÇ ³Ýµ³õ³ñ³ñ ÉÇÝ»ÉÝ ³õ»ÉÇ ß»ß ïáõ»ó Ø. ÔñÙ³Ý»³ÝÇ ¦²½·³å³ïáõÙÇ§ Ññ³å³ñ³ÏáõÙÇó Û»ïáÛ:

2 î³ñÇÝ»ñ ³é³ç Ù»½ Ãáõ³ó»É ¿ñ, Ã¿ ¹³ ºñ»õ³ÝÇ Ð^Ùñ 2966 Ó»é³·ÇñÝ ¿ (ï»°ë í»ñáÛÇß»³É Ù»ñ Ûû¹áõ³ÍÇ ¿ç 199, Í. 48), ë³Ï³ÛÝ Û»ïáÛ å³ñ½»óÇÝù, áñ Ýñ³ Ó»éùÇÝ »Õ»É ¿ Ð^Ùñ 1486 Ó»é³·ÇñÁ, áñ ¶å³ÛÙ³Ý³ÝÇßáí û·ï³·áñÍáõ»É ¿ Ý³»õ ê³Ùáõ¿É ²Ý»óáõ »ñÏÇ Ï³½ÙáõÃ»³Ý Ñ³Ù³ñ. ï»°ë ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç Ä²-Ä´.:

3 ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç 274-275. ÑÇÙù Ó»é³·ñÇ Ñ»ï î¿ñ-ØÇù¿É»³ÝÇ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÇó å³ñ½áõ»ó, áñ Ññ³ï³ñ³ÏáÕÁ áñáß ¹¿åù»ñáõÙ ³Ýï»ë»É ¿ Ó»é³·ñÇ áõÝ»ó³Í Ûû¹»ñÁ, áõñÇß ï»Õ»ñáõÙ ¿É ³õ»É³ó ñ»É ÝáÛÝåÇëÇ Ûû¹»ñ, ë³Ï³ÛÝ ëñ³Ýù ³Ý¿³Ï³Ý íñÇåáõÙÝ»ñ »Ý:

երբեմն ծաւալուն պատմութիւնների տեղեկութիւններից պակաս արժէքաւոր չեն), Պատմաբան կաթողիկոսի Գահացանկի քննական հրատարակութիւնը նոյնպէս անհրաժեշտ է: Խնդրիս կարեւորութիւնն աւելորդ անգամ հաստատենք Գահացանկին վերաբերող մի լուրջ գնահատականի վկայակոչմամբ. «Սոյն երկը հնարաւորութիւն է տալիս երբեմն շտկելու ինչ-որ տեղ խախտուած ժամանակագրութիւնը, զատորոշելու շփոթուած անուններ, վերականգնելու կաթողիկոսների մերթ ընդմիջուած յաջորդականութիւնը եւ այլն»[1]:

Գահացանկի աղբիւրագիտական միւս հարցերի պարզաբանումից առաջ ներկայացնենք մեր օգտագործած ձեռագրերը՝ հարկ եղած դէպքում որոշ չափով շեղուելով ընդունուած կաղապարներից եւ առաւել մանրամասն խօսելով այդ ձեռագրերի առանձին յատկանիշների մասին:

Ա – Երեւանի ձեռ. Հմր 1486. Ժողովածու, 1597 թ., 211 թերթ, թուղթ, 26×18. երկսիւն, նոտրգիր, 34 տող: Մեր բնագրից (90բ-93ա) բացի, պարունակած հիմնական նիւթերն են. Կիրակոսի Գանձակեցւոյ Պատմութիւն Հայոց (3ա-85ա, 207ա-210բ), Մովսիսի Խորենացւոյ Աշխարհացոյց (95ա-104բ), Սամուէլի Անեցւոյ Հաւաքմունք (104բ-167ա), Թովմայի Մեծոփեցւոյ Պատմութիւն եւ Յիշատակարան (169ա-204ա)[2]:

Առանձին ուշադրութեան արժանի են յատկապէս այս ձեռագրի գրչութեան վայրի եւ գրչի հարցերը. ձեռագրացուցակը, հետեւելով Ն. վ. Ակինեանին[3] եւ յենուելով հետեւեալի վրայ՝ «մանաւանդ զիս զՂազար բանասէրս հայցեմ ի յառատաձիր պարգեւողէդ, մանաւանդ զտէր Եղիայ Բաբերդացին՝ զհոգեւոր եղբայրն մեր, որ ձեռնատու եղեւ ինձ՝ սակաւ գծիս» (211ա), գրչութեան վայրը հարցականով համարել է «Բաբե՞րդ»ը[4], իսկ գրչին՝ անվարան «Ղազար (Բաբերդացի)»: Կ. Մելիք-Օհանջանեանն այլ կերպ է մեկնաբանել նոյն յիշատակարանը. «գրիչ՝ Ղազար բանասէր, տեղ՝ անյայտ»[5]: Ա. Տէր-Միքէլեանը[6] նկատել է երկու յիշատակագրութիւն եւս. «Ով եղբայր, յիշեցէք զհողոյ հաւասար եւ զանպիտան Երզնկացի Սահակ էրէցս, որ տգիտութեամբ գրեցի զանհասկանալի գիրքս (Սամուէլ Անեցու ժամանակագրական աղիւսակները – Գ. Տ.-Վ.) եւ զխրթիմ գիրքս» (130ա), «Գրեցաւ ձեռամբ մեղաւոր Սահակ իրիցուս. գիտենաք, որ Դ. (4) ամիս ջուր չեմ խմեր» (159բ): Ձեռագրի մանրամասն նկարագրութեան մէջ էլ հետեւեալն է. «Բաբե՞րդ, ՌԽԶ. – 1597, գրիչ՝ Սահակ երէց Երզնկացի (3ա-167բ), Ղազար (169ա-211ա)»[7], որ սխալ է, զի ձեռագիրը ծայրէծայր գրուած է մի եւ միեւնոյն ձեռքով: Այստեղ ունենք հետեւեալ հարցերը. ո՞վ է ձեռագրի գրիչը՝ Ղազար Բանասէ՞րը, թէ Սահակ Երզնկացին, ճի՞շտ է արդեօք Ղազար Բանասէրի օգնական տէր Եղիայի «Բաբերդացի» մականունով ոչ միայն ձեռագրի գրչութեան վայրը Բաբերդը համարելը, այլեւ՝ Ղազարին եւս Բաբերդացի դարձնելը եւ նրան ԺԷ. դ. սկզբներին Լվովում կենցաղավարած՝ Օլախաց երկրի եպիսկոպոս Ղազար

---

1 ö. ²ÝÃ³µ»³Ý, Úáí Ñ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóÇ.¬ Ð³Ů Ùß³ÏáŮÃÇ Ýß³Ý³õáñ ·áñÍÇãÝ»ñ. º¬ÄÀ. ¹³ñ»ñ, ºñ»õ³Ý, 1976, ¿ç 151:

2 Ò»é³·Çñë b å³ŮÙ³Ý³ÝÇßáí û·ï³·áñÍáõ»É ¿ Ý³»õª ÎÇñ³Ïáë ¶³ÝÓ³Ï»óÇ, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ůáó, ²ßË³ï³ëÇñáõÃ»³Ùµ Î. ². Ø¿ÉÇù-0Ñ³Ýç³Ý»³ÝÇ, ºñ»õ³Ý, 1961, ¿ç Ôº-Ô¼. (³ŮëáõÑ»ï»õª ÎÇñ³Ïáë ¶³ÝÓ³Ï»óÇ):

3 Ð. Ü. í. ²ÏÇÝ»³Ý, òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó ÐÊêÐ ì³Õ³ñß³å³ïÇ å»ï³Ï³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, ì³Õ³ñß³å³ï, 1924-1928.¬ Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ ²ÝïÇå Ó»é³·ñ³óáõó³ÏÝ»ñ, ÐÙñ 96/¸., Ã. 1433:

4 òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, Ñ. ²., Î³½Ù»óÇÝ 0. º·³Ý»³Ý, ö. ²ÝÃ³µ»³Ý, ². ¼¿Ů-ÃáõÝ»³Ý, ºñ»õ³Ý, 1965, ¿ç 563-4 (³ŮëáõÑ»ï»õª òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó ØØ, ². Ï³Ù´.ª ºñ»õ³Ý, 1970):

5 ÎÇñ³Ïáë ¶³ÝÓ³Ï»óÇ, ¿ç Ôº.:

6 ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç Ä².:

7 Ø³Ůñ óáõó³Ï Ñ³Ů»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, Ñï. ¸., ºñ»õ³Ý, 2008, ¿ç 1399-1400:

Բաբերդացու հետ նոյնացնելը: Այս հակասութիւնների ուժով կարող է կասկածի տակ առնուել նաեւ ձեռագրի գրչութեան թուականը, որ յենուում է միակ անանուն յիշատակագրութեան վրայ. «զոր ընթերցեալ տեսաք եւ փափաքմամբ նօտրեցաք ի ՌԽԶ. (1597) թուականիս» (196ա):

Ձեռագիրը քննելով՝ յանգել ենք հետեւեալ եզրակացութիւններին. Սահակ երէցի յիշատակագրութիւնները գտնուում են միայն Սամուէլի Հաւաքմունքի էջերում՝ յընթացս շարադրանքի (այդ պատճառով էլ Կ. Մէլիք-Օհանջանեանն ու համառօտ ձեռագրացուցակի կազմողները սրանք չեն նկատել), ուստի այս գրիչը պէտք է լինի մեր ձեռագրի միայն այդ հատուածի՝ Սամուէլի երկի թերթերի (104բ-167ա) գաղափար օրինակի գրիչը, որին պէտք է փնտրել 1337-1597 թթ. միջեւ, քանի որ ժամանակագրութիւնն այստեղ շարունակուած է մինչեւ 1337. վերջին՝ 167ա էջում նշուած է շարունակողի ժամանակակից կաթողիկոսը՝ «Յակոբ [Բ. Անււարզեցի ամս] Թ. (9)», որ գահակալել է 1327 թ. եւ որի 9-րդ տարին 1337 թ. է:

ՌԽԶ. – 1597 թուականը հաղորդող յիշատակագրութիւնը Մեծոփեցու պատմութեան վերջում է, իսկ Ղազար Բանասէրի անունը պարունակողը՝ նոյն Մեծոփեցու Յիշատակարանի, այսինքն՝ ձեռագրի վերջում: Ըստ այսմ, այս երկուսը կարող են գրուած լինել նոյն ձեռքով. ուրեմն՝ մեր ձեռագիրը 1597 թ. գրուել է Ղազար Բանասէրի ձեռքով, նրան օգնել է Եղիա Բաբերդացին: Այս Ղազարի եւ Օլախաց երկրի եպիսկոպոս Ղազար Բաբերդացու՝ Ակինեանի նոյնացումը լիովին անտեղի եւ անհամոզիչ է: Ղազար Բաբերդացու անձի եւ վաստակի քննութիւնը[1] մեր նպատակներից դուրս է, ուստի բաւարարուենք մատնանշելով միայն, որ Երեւանի Հմր 351 Աստուածաշնչի (ծաղկող, կազմող, ստացող՝ Ղազար Բաբերդացի) եւ Հմր 1486 Ժողովածուի համեմատութիւնը հարկադրում է մերժել այդ նոյնացումը եւ վստահօրէն պնդել, որ երկրորդ ձեռագրի գրիչը մի այլ Ղազար է, որն իրեն «բանասէր»[2] կոչելու իրաւունք ունէր: ԺԷ. դ. սկզբի երեւելի մտաւորականներից՝ Աստուածաշնչի չափածոյ առաջաբանի եւ այլ տաղերի հեղինակից նրա տարբեր լինելը երեւում է նաեւ այն հանգամանքից, որ մեր ձեռագրի տարբեր բնագրերն ունեն իրարից տարբեր ուղղագրական նկարագիր: Այսպէս, Ա. Տէր-Միքէլեանը Սամուէլի բնագրի վերաբերմամբ գրել է. «Այս օրինակը տգէտ գրչի է պատկանում»[3]: Կ. Մելիք-Օհանջանեանը բարեխղճօրէն թուարկել է[4] Գանձակեցու երկի այս օրինակի ուղղագրական առանձնայատկութիւնները (բառավերջի -յ չի գրում, նոյն գիրը չի գրում նաեւ բառամիջում, ձայնաւորների միջեւ՝ «գաին» եւ այլն, յաճախ -ւոյ, -ւոց, -ւոջ-ի փոխարէն ունի -ոյ, -ոց, -ոջ եւ այլն), որոնք յատուկ են ԺԴ-ԺԵ. դարերի ձեռագրերի մեծ մասին: Մեր բնագրի ուղղագրութիւնն էլ հիմնականում համապատասխանում է երկաթագիր այն գաղափարին, որից օրինակուել է: Միով բանիւ, Ղազար բանասէրը սովորական գրիչ է, որ իր՝ ի մի բերած բնագրերը միօրինակութեան՝ քերականական որոշակի սկզբունքների ենթարկելու նպատակ չի ունեցել:

1 ²Ûë ·áñÍÇãÇ Ù³ëÇÝ ï»°ë ìÇ»ÝÝ³ÛÇ ØËÇÃ³ñ»³Ý Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é. Ðñ 97, 283, 292, 437 »õ ³ÛÉÝ, ÑÙÙï. ê. øáÉ³Ýç»³Ý, Ð»ÃáõÙ ´.Ç Ó»é³·Çñ ²ëïáõ³Í³ßáõÝãÁ »õ áëÏ³Ý»³Ý Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÁ.- ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 1966/ Ä²-Ä´, ¿ç 115, Í. 53:

2 Ú³ÛïÝÇ »Ý Çñ»Ýù Çñ»Ýó ¦µ³Ý³ë¿ñ§³Ýáõ³ÝáÕ µ³½Ù³ÃÇõ áõñÇß ·ñÇãÝ»ñ »õë, áñáÝó ûñÇÝ³Ï³Í Ó»é³·ñ»ñÇó ½³ï Ù»ñ Ù³ï»Ý³·ñáõÃÇõÝÁ Ýñ³ÝóÇó áõñÇßµ³Ý ãÇ ëï³ó»É:

3 ê³Ùáõ¿É ²Ý»óÇ, ¿ç Ä².:

4 ÎÇñ³Ïáë ¶³ÝÓ³Ï»óÇ, ¿ç Ô°.:

Ղազարը մեր բնագրի մէջ իր գաղափար օրինակի երկնիշ եւ-երը եւ աւ-երը աշխատել է վերածել և-ի եւ օ-ի, սակայն հետեւողական լինել չի կարողացել՝ հին ձեւերը յաճախ պահպանել է մեքենաբար օրինակելու պատճառով: Բառավերջի յ-ն մեծ մասամբ գրել է (յիշենք՝ Գանձակեցու բնագրի մասում սա չկայ): Ընդհանրապէս ուղղագրութիւնը կանոնաւոր է, եթէ անտեսելու լինենք որոշ բացայայտ վրիպումներ, որոնց մեծ մասը բացատրելի է երկաթագիր հիմքի գրերի սխալ ընկալումով: Այսպէս. ԼԸ՝ Սիոն կաթողիկոսի ծննդավայրի ԲԱԻԱԻՆԻՑ*-ը նախ վերարտադրել է «բուունից», յետոյ նկատել սխալը եւ մասամբ ուղղել՝ երկրորդ ու-ն դարձրել է օ, իսկ ւ-ի վրայ համման չակերտ չի դրել: Նոյն կաթողիկոսին վերաբերող մասում* ԿԱԹԱԻՂԻԿՈՍԱՐԱՆ *բառի ընդգծուած* ԱԻՂ*-ը ընկալել է իբրեւ* ԱՌԼ *եւ բառը դարձրել «կաթառլիկոսարան»: Նոյն ձեւով էլ երկաթագիր* ՂԱԿԱՑ*-ն (ԺԸ.)*[1] *վերածուել է «Ջակայ»-ի եւ այլն:*

Բ. Երեւանի ձեռ. Հմր 2966. Ժողովածու, ԺԷ. դար, գրիչ՝ Ղուկաս երէց, 180 թերթ, թուղթ, 21×15,3. երկսիւն, նոտրգիր, 35 տող: Սա տարաբնոյթ, հիմնականում դաւանաբանական նիւթերի ժողովածու է, որ հայագիտութեան մէջ առաւելապէս յայտնի է իբրեւ «Գիրք թղթոցի էջմիածնի օրինակ»: Գահացանկը (87բ-89բ) թուղթ-նամակների միջեւ օրինակուած է սովորական ձեւով եւ հետագայ ձեռքով արուած համարակալմամբ ստացել է կարգային ԺԴ. համարը: Այս ձեռագիրն ըստ ամենայնի նման է նախորդին. չի կարելի պնդել, թէ օրինակուած է նրանից, աւելի ենթադրելի է միջնորդ օրինակի հնարաւորութիւնը, սակայն սրանց հարազատութիւնն ակներեւ է: Երկրորդում շտկուած են առաջինի վրիպակները. Գագրեւանդայ (ԻԱ.), Գոգովտէ, Գաբարանէ (ԻԵ.), Գագրատունի (ԽԸ.) եւ այլ վրիպումները ճշտուել եւ դարձել են Բագրեւանդայ, Կոգովտէ, Բագարանէ եւ Բագրատունի: Երկրորդն ունի նաեւ որոշ բառերի ԺԷ. դարին յատուկ ձեւեր՝ կաթուղիկոս, կաթուղիկոսարան (ընթերցումների շարքում չենք նշել), յաճախ անտեսուել է բառավերջի յ-ն եւ այլն: Իբրեւ սրանց հարազատութեան նշան առայժմ յիշենք Ջակայ] Ղակայ (ԺԸ.) եւ Եղիայ] Իսրայէլ (ԼԱ.) ընդհանուր սխալները, բնագրի՝ միեւնոյն խորագիրն ունենալը:

Գ. Մխիթարեան Վենետիկի մատենադարանի ձեռ. Հմր 822/206. ԺԳ. դար, Ժողովածու, 214 թերթ, թուղթ, 25×17. բոլորգիր, միասիւն, 18 տող, գրիչ եւ ծաղկող՝ Ստեփանոս, ստացող՝ Զաքարիա քահանայ[2]*: Մեծավաստակ բանասէր Պօղոս վ. Անանեանն այս ձեռագիրն օգտագործել է իբրեւ իր մի կարեւոր ուսումնասիրութիւն-հրապարակման*[3] *միակ հիմք. իբրեւ ձեռագրի ուղղագրական առանձնայատկութիւններ մատնանշել է այն հիմնական նշանները, որոնք յատուկ են ԺԳ-ԺԴ. դարերի գրչագրերին. բառավերջի -յ չկայ, նոյն տառը չկայ նայ բառամիջին՝ ձայնաւորների միջեւ*[4]*, բառասկզբում դնում է անհարկի յ-, նոյն տառն աւելացնում է բարդ ձեւերում՝ յօդակապից յետոյ եւ այլն*[5]*. մեր բնագրի համար նշուելիք յատկանիշների շարքում սրանք այսչափ բացարձակ չեն: Ձեռագրիս*

---

1 ´Ý³·ñÇó íÏ³ﬂ³ ÏáãáõÙÝ»ñ ³Ý»ÉÇë ÝßáõÙ »Ýù Ñ³ﬂñ³å»ïÝ»ñÇ Ï³ñ·³ﬂÇÝ Ñ³Ù³ñÝ»ñÁ:

2 Ø³Ýñ³Ù³ëÝ ï»°ë Ø³ﬂñ óáõó³Ï Ñ³ﬂ»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ ØËÇÃ³ñ»³Ýó Ç ì»Ý»ïÇÏ, Ñ. ´., ÚûñÇÝ»ó Ð. ´. ê³ñ·Çë»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ, 1924, ¿ç 155-6 (³ﬂëáõÑ»ï»õª ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ´.): ê³ (óáõó³ÏÇ ÐÙñ 206) ì»Ý»ïÇÏÇ ¾. ×³éÁÝïÇñÝ ¿, áñ å³ñáõÝ³ÏáõÙ ¿ ×³éÁÝïñ³ﬂÇÝ ëáíáñ³Ï³Ý ¹³õ³Ý³µ³Ý³Ï³Ý »õ Ù»ÏÝáÕ³Ï³Ý Ù³Ýñ »õ Ù»Í µÝ³·ñ»ñ. ³ﬂë ï»Õ Ù»ñ µÝ³·ñÇ ·áﬂáõÃÇõÝÁ áñ»õ¿ ³õ³Ý¹áõÃ³ﬂÇÝ ûñÇÝ³ã³÷áõÃÇõÝ ãÇ »ÝÃ³¹ñáõÙ:

3 Ð. äûÕáë í. ²Ý³Ý»³Ý, Ü»ñë¿ë ´³·ñ»õ³Ý¹óÇ ÇßË³Ý Ð³ﬂáóª Ñ»ÕÇÝ³Ï ¹³õ³Ý³µ³Ý³Ï³Ý ·ñáõÃ»³Ý ÙÁ.- ´³½Ù³í¿å, 1987/ ²-¸., ¿ç 7-52:

4 ¦Ð³ﬂáó§ µ³éÁ ÙÇßï ·ñáõ³Í ¿ ³é³Ýó ﬂ-Ç. ³ﬂë »ñ»õáﬂÃÁ ï³ñÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÇ Ù¿ç ã»Ýù ³ñï³ﬂ³ﬂï»É:

5 ´³½Ù³í¿å, 1987/ ²-¸., ¿ç 25:

պարունակած բնագրերից մէկի վերաբերմամբ Բ. Սարգիսեանն արտայայտուել է բաւական դիպուկ. «խորագիրն սակայն տգէտ գրչին ձեռքով աղաւաղուած է»[1]: Այս բնորոշումը վերաբերում է նաեւ մեր բնագրին. սա նոյնպէս բխում է բառանջատում չունեցած երկաթագիր օրինակից, ձեռագրիս գրիչը միշտ աշխատել է բառերն անջատել, սակայն յաճախ է սխալուել. «ամենայն Իտաղիա»-ի փոխարէն գրել է «ամենայնի տաղիա»: Սրանով Հանդերձ, այս օրինակը բաւական ազատ վերարտադրութիւն է՝ անտեսում է բոլոր այն Հատուածները, որոնք Հեղինակի եւ նրա շարադրանքի Համար կարեւոր էին, իսկ գրչի միջավայրի Համար՝ անէական. օրինակ՝ «ի գաւառէ» բնորոշումը միշտ գեղչուած է, միայն մի դէպքում (ԺԸ.) սրա փոխարէն Հանդէս է գալիս Թ. գրի նման մի պատկեր, որ մեզ ծանօթ մի այլ ձեռագրում[2] պատուանշանով եւ մի փոքր տարբեր գծագրութեամբ նշանակում է «քաղաք»: Միաժամանակ ունի երկաթագիր գաղափարից օրինակուած լինելու բազմաթիւ նշաններ. ԱՇՏԻՇԱՏԻՑ-ը (Ե.) դարձրել է Եիշտիշատից, որովհետեւ երկաթագիր Ա-ն ընկալուել է իբրեւ ԵԻ, ՍՈՒՐԵԱՆ-ը (Ա) դարձրել է «սուրբն բան», ՊԱԼՀԱՒ-ը (Ա.)՝ Պաճղաւ, ԿՈՏԱՅԻՑ-ը (ԺԷ.)՝ Կոմաոց, ԱԲԴԼԱՅԷ-ն (ԼԲ.)՝ Աբդլսէ եւ այլն: Սրանք եւ այս կարգի շեղումներն ու սխալմունքները պայմանաւորուած են առաջին Հերթին յիշատակուած անունների աշխարՀագրական միջավայրի եւ գրչի (խմբագիր-վերաշարադրողի) միջավայրի ժամանակային ու տարածական Հեռաւորութեամբ. այստեղ առաջին անգամ Բոյրական-Բիւրական-ի (ԽԳ.) փոխարէն Հանդէս է գալիս Արշականի ձեւը, որ կիլիկեան Հետագայ օրինակներում դարձել է Աւշական, որով եւ Գէորգ Բիւրականցին դարձել է Օշականցի: Նոյն ձեւով էլ ՏԱՐԱՒՆՈՅ-ն դարձել է Տարսոնայ:

Այս ամէնը թոյլ է տալիս վստաՀօրէն ենթադրել, որ ձեռագիրս վերաբերում է կիլիկեան վերամշակման առաջին (պայմանականօրէն՝ լամբրոնացիական) տարբերակին նախորդած ժամանակին՝ իբրեւ նրա մի տեսակ սկզբնական կամ նախնական աստիճան: Հ. Պօղոս Անանեանը բացառուած չի Համարում, որ այս «ձեռագիրը գրուած ըլլայ Ուրֆայի մէջ»[3]. ԺԳ-ԺԴ. դարերի Ուրֆա-Եդեսիան, անկասկած, կարելի է Համարել Կիլիկեան Հայաստանին աշխարՀագրական իմաստով մերձաւոր, իսկ մշակութային իմաստով՝ նոյն միջավայրին պատկանող:

Շարադրուածի Հիման վրայ պարտաւոր ենք ընդգծել, որ վենետիկեան օրինակի տարբերութիւն-ընթերցումները լեզուական կամ քերականական չեն, այլ՝ բնագրական. Նրա կիլիկեան լինելու շնորՀիւ է, որ եթէ այն տեղադրէինք մեր կիլիկեան առաջին բնագրի Հիմք ձեռագրերի շարքում, ապա բնագրական ընթերցումները դրանից ամենեւին չէին նուազի, այլ՝ Հակառակը:

Դ. ՅովՀաննու Դրասխանակերտցւոյ Պատմութիւն Հայոց. ներկայ Հատորի բնագիրը: Պատմութեան ունեցած տարբերութիւնները Հիմնականում նշել ենք որպէս տարընթերցում. նրա ունեցած անուանաձեւերը բնագիր ենք մուծել (ԳաՀացանկի օրինակների տարբերակները տողատակ իջեցնելով) միայն այն սակաւ դէպքերում, երբ դրանք նոյնանում են մեր ունեցած երեք ձեռագրերից որեւէ մէկի ընթերցման Հետ եւ Համապատասխանում են ստուգուած իրականութեանը[4]:

---

1 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 163:

2 ØÈÇÃ. ì »Ý» ï ÇÏÇ Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇ Ó»é. Ðªñ 1245, ¿ç 1 ³ -38µª Êáñ»Ý ³ óáõ ²ßË ³ ñÑ ³ óáÛóÇ ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï ï ³ ñµ»ñ ³ -ÏÇ ÙÇ ³ Ï ûñÇÝ ³ ÏÁ:

3 ´ ³ ½Ù ³ í¿å, 1987/ ² - ¸., ¿ç 25:

4 ì ë ï ³ Ñ »Ýù, áñ ëñ ³ ßÝáñÑÇõ µÝ ³ ·ÇñÁ ß ³ Ñ»É ¿: ÜÏ ³ ïÇ áõÝ»Ý ³ Ýù, áñ ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ÁÝÃ»ñóáõÙÝ»ñÁ Ýß ³ Ý ³ Ï»-Éáõ Ñ ³ Ù ³ ñ ·áñÍ ³ Íáõ ³ Í ¸ å ³ ÛÙ ³ Ý ³ ÝÇßÁ Ëáñ Ññ¹ ³ ÝßáõÙ ¿ Ý ³ »õ Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÇ ¸ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ïóÇ Ù ³ Ï ³ ÝáõÝÁ:

Անէական չէ նաեւ հայրապետների կարգային համարների խնդիրը, որը վերաբերում է բնագրերի արտաքին ձեւաւորմանը[1]*, ըստ այդմ էլ բոլոր բնագրերի համար այս հարցը ներկայացնում ենք միասնաբար: Բ բնագրի կազմութեան համար օգտագործուած 18 ձեռագրերից որեւէ մէկը հերթական համարներ չունի. չունեն նաեւ Ա բնագրի վենետիկեան (Գ) ձեռագիրը եւ Գ բնագրի Բ՝ ՄՄ 579 ձեռագիրը, որը բնագրերի մեր շարքի համար օգտագործուած բոլոր ձեռագրերի մէջ հնագոյնն է (1276 թ.) եւ որը արտաքին յատկանիշների առումով, վենետիկեան օրինակի հետ միասին, հեղինակային ձեւաւորումը պահպանել է առաւել հարազատ ձեւով: Այս փաստերը մեզ մտածել են տալիս, որ Դրասխանակերտցին իր Գահացանկի մէջ կարգային համարներ չի նշանակել. նոյնն են վկայում նաեւ Ա բնագրի հիմք՝ ԱԲ ձեռագրերի ունեցած թուահամարների հետագայ՝ ոտհեղինակային լինելը մատնող փաստերը.*

Երկու ձեռագիրն էլ ունեն միմեանց ճշգրիտ համապատասխանող Ա-ԾԳ. համարները[2] *(առաջին տասը՝ բառերով՝ «առաջին»—«տասներորդ», միւսները՝ թուատառերով), որը հակասում է հեղինակի վերջին տողերից մէկին. «ինեւ հանդերձ լցեալ եղեւ թիւ յոբելինին յիսներեկի հայրապետութեանս Հայոց», այսինքն՝ ինքն իրեն համարում է Հայոց յիսուներորդ հայրապետ: Երեք համարի այս տարբերութիւնն առաջացել է հետեւեալ կերպ. Գրիգոր Լուսաւորչի մասին Դրասխանակերտցու՝ «Եւ էր ինքն յետ Բ. առաքելոցն երրորդ» (Ա) խօսքը հետագայ օրինակողը սխալ է ընկալել. հասկանալու փոխարէն, թէ հեղինակը նրան համարում է Հայոց երրորդ առաքեալ, կարծել է, որ նա երրորդ կաթողիկոսն է (ըստ այսմ էլ Արիստակէսը համարուել է չորրորդ, Վրթանէսը՝ հինգերորդ եւ այլն): Այս թիւրընկալումը վերացնելուց յետոյ մեր ունեցած ԾԳ. թուից երկուսը կկրճատուի եւ կմնայ ԾԱ.՝ իրականից աւելի մէկով, որի պատճառն էլ յաջորդ սխալմունքն է:*

Վրթանէսի որդի Գրիգորիսը մեր պատմական աւանդոյթի մէջ եւ իրականում Հայոց կաթողիկոս չի եղել, այլ՝ Աղուանից առաքեալ եւ առաջին հայրապետ, սակայն Լուսաւորչի սրբագործուած ընտանիքին պատկանելու եւ նրա նահատակուածութեան հանգամանքների ուժով թէ՛ գահացանկերում եւ թէ՛ ծաւալուն պատմութիւնների մէջ Գրիգորիսը միշտ յիշատակուել է իր եղբայր Յուսիկի հետ: Այսպէս է նաեւ մեր առաջին բնագրի Գ օրինակում. «Տէր սուրբն Գրիգորէս եւ Տէր սուրբն Յուսիկ՝ եղբարք, որդիք Վրթանիսի, թոռունք սրբոյն Գրիգորի ամս Զ.»: Իսկ ԱԲ ձեռագրերում սա մասնատուած է. «Վեցերորդ. տէր սուրբն Գրիգորիս՝ որդի Վրթանիսի ամս Գ.: Եօթներորդ. տէր սուրբն Յուսիկ՝ եղբայր Գրիգորիսի, որդի Վրթանիսի եւ թոռն սրբոյն Գրիգորի ամս Գ.»: Հաշուի առնելով ե՛ւ այն, որ Դրասխանակերտցին իրեն համարում է Հայոց յիսուներորդ հայրապետ, ե՛ւ այն, որ յաջորդ բնագրերի մէջ (բացի երկրորդից) Յուսիկն ու Գրիգորիսը միասնաբար են ներկայացուած, հեղինակային բնագրի այս հատուածի համար նախընտրելի ենք համարել Գ ձեռագրի՝ երկու եղբայրներին միասնաբար ներկայացնող տարբերակը, որով եւ կաթողիկոսների շարքում մեր հեղինակը դառնում է իր իսկ մատնանշած յիսուներորդը:

Այս շտկումների շնորհիւ ԱԲ ձեռագրերի ունեցած յետսմուտ ամբողջ համակարգը խախտուեց, միւս կողմից՝ թուահամարների հեղինակային չլինելու հանգամանքը մեզ

---

1 ²Û ë ï »Õ ËÙµ ³ ·ñ ³ Ï ³ Ý í »ñ ³ µ»ñÙáõÝùÇ Ñ ³ ñó ãÏ ³ Û. Ãáõ ³ Ñ ³ Ù ³ ñÝ»ñÁ å ³ Ñå ³ Ý»ÉÁ Ï ³ Ù ãå ³ Ñå ³ Ý»ÉÁ ½áõ ï ·ñã ³ Ï ³ Ýª »Õ ³ ÍÁ í »ñ ³ ñ ï ³ ¹ñ»Éáõ Ï ³ Ù ã»Õ ³ ÍÁ ãáõÝ»Ý ³ Éáõ ËÝ ¹Çñ ¿:

2 Ø ³ ß ï áó ºÕí ³ ñ ¹ »óÇÝ áõÝÇ Ì ´. Ñ ³ Ù ³ ñÁ, ¸ ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óáõª ã·ñáõ ³ Í Ñ ³ Ù ³ ñÁ å¿ ïù ¿ ÉÇÝÇ Ì ¶.:

ստիպեց հրաժարուել նրանց ունեցած համարներից (դնել ընթերցումների մէջ) եւ այս ճշգրտումների հիման վրայ նշանակել նոր՝ Ա-Ծ. կարգային համարներ, որոնք մերն են՝ հրատարակչական, ո՛չ ձեռագրական. միայն թէ բնագրի պատկերը չխճողելու նպատակով այս համարները փակագծերի՝ [ ] մէջ չենք առել:

Մեր ԱԲ ձեռագրերն ունեն իրենց համարակարգի ետհեղինակային լինելն ապացուցող մի այլ փաստ եւս. Պատմաբանի «Գահցանկ»ին երկուսի մէջ էլ նախորդում է նոյնաբնոյթ մի այլ գործ. «Կարգ եւ թիւ հայրապետացն Հայոց եւ թէ ոյք զկնի որոց կալան զաթոռ առաքելոցն Թադէոսի եւ Բարդողիմէոսի» (Ա.89ա-90բ, Բ.86ա-87բ): Սա ձեւուած է ճիշտ կողքի բնագրի՝ Դրասխանակերտցու Գահցանկի վրայ. անուանակարգի եւ հայրապետների իշխանութեան տարեքանակների որոշ բացթողումներով ու սխալմունքներով կրկնում է այն. հեղինակի մանրամասներից պահպանել է Սերմակ Ասորուն, Բաբկեն Ոթմսեցուն, Մովսէս Եղվարդեցուն, Յովհաննէս Օձնեցուն եւ Յովհաննէս Դրասխանակերտցուն վերաբերող հաղորդումների մի մասը, երբեմն աւելացրել է այլ աղբիւրներից քաղած տեղեկութիւններ, իսկ մնացած կաթողիկոսներին վերաբերող մասերը դարձրել է անունների եւ տարեքանակների պարզունակ թուարկում: Վերջում էլ կցուած է մի երկար հաշիւ-հանրագումար, որն արժէ ներկայացնել ամենահամառօտ ձեւով: Սրա հեղինակը, հաւանաբար, ձեռքի տակ ունենալով «Դարագլուխք» անունով յայտնի եւ շատ տարածուած բնագրերից մէկը, որ ինքը կոչել է «Ժամանակացոյց», վերջինիս հաղորդումները համեմատել է իր ցանկի հետ եւ մէկ առ մէկ մատնանշել տարբերութիւնները. «իսկ ի սրբոյն Գրիգորէ մինչեւ ի սուրբն Սահակ ամքն ի Ժամանակացոյցն ՃԸ. (108) էր գրած, բայց Շարք կաթողիկոսացդ (իր բնագիրը Գ. Տ.-Վ.) ՃԺ. (110) է ի բերել» (Ա.89բ): Այս հաշիւների վրայ աւելի ծանրանալ չարժէ, քանզի սա՝ Ա. Տէր-Միքէլեանի խօսքի համեմատ, «յետին ժամանակի տկար գրչակի»[1] մտավարժանք է. մեր խնդրի համար կարեւոր են նրա մէկ-երկու արտայայտութիւն «վկայէ այսմ եւ Յովհաննիսի պատմագիր, որ զՇարակարգութիւն եպիսկոպոսացդ գրեաց եւ եցոյց ստուգիւ», ապա՝ «Յետ տէր Յովանիսի տէր Եղիսէ, տէր Անանիայ, տէր Վահան, տէր Ստեփանոս, տէր Խաչիկ. զթիւ ամաց սոցա ո՛չ գտի յայսմ օրինակի՝ ի գրչէ չփոթած է թիւ ժամանակացդ, եւ ես զայն չեմ ի կարել ի գիտել՝ թէ յամս եպիսկոպոսացն յաւելցուած է, թէ ի Ժամանակացուցէն պակասեցուցած, բայց ես զեկուցանեմ գրել զհաշիւ համարո, այլ դու, ո՛վ եղբայր, մտաւորութեամբ ընթերցի՛ր եւ ի վերա հա՛ս ստուգութեամբ, եւ զիս յաղօթս յիշեա՛» (Ա.90աբ):

Այս բնագրի քննութիւնը մեզ բերել է հետեւեալ եզրակացութեան, որի փաստարկներն են նաեւ բերուած քաղուածքները. ինչ-որ մէկն իրեն յարմար համառօտ ձեւով Դրասխանակերտցու Գահցանկից արտածել է այս «Կարգ եւ թիւ հայրապետացն Հայոց» բնագիրը (Պատմաբանի ցանկն ունեցել է Խաչիկ Ա. Արշարունու՝ 973-992 թթ. շրջանում գրուած անուանական շարունակութիւն), մի երկրորդ մատենագիր-խմբագիր, որ ձեռքի տակ ունէր թէ՛ Դրասխանակերտցու ցանկը, թէ՛ նրանից ծնուած «Կարգ եւ թիւ»ը եւ թէ՛ «Ժամանակացոյց»ը, այս երեքի համեմատութեամբ կազմել է իր հաշիւ-հանրագումարը, որ եւ տեղադրել է «Կարգ եւ թիւ»ի եւ նրա հիմնական աղբիւրի՝ Պատմաբանի Գահցանկի միջեւ: Ճիշտ այս հաշւումների դիւրութեան համար նա պէտք է երկու բնագրում էլ նշանակէր հայրապետների թուահամարները, որովհետեւ հաշուել էր ոչ միայն տարեքանակնե-

---

1 ê ³ Ùáõ¿É ² Ý»óÇ, ¿ç 269:

րը, այլեւ՝ կաթողիկոսներին. «ի սրբոյն Գրիգորէ մինչեւ ի սուրբն Սահակ՝ եպիսկոպոսք Ժ., յետ սրբոյն Սահակայ եպիսկոպոսք ԺԳ.՝ մինչեւ ի տէր Մովսէս» (Ա.90ա) եւ այլն: Իսկ համարագրումն արել է, ինչպէս տեսանք, իր թիւրըմբռնումների հիման վրայ: Լեզուից դատելով, հանրագումարիս հեղինակն ապրում էր ԺԳ. դարում (գուցէ՝ ԺԴ. դ. սկզբում), բուն Հայաստանում. նա հեռու էր Հռոմկլայի (գուցէ՝ Սսի) հայրապետանոցից, անտեղեակ՝ Պատմաբանին յաջորդած հայրապետների իշխանութեան տեւողութեան հանգամանքներին եւ մանրամասներին: Ի տարբերութիւն իր ժամանակի կիլիկեցիների, նա Պատմաբանի ցանկը վերարտադրել է ամենայն հարազատութեամբ, որովհետեւ Հայոց հայրապետների դաւանական ու ծիսական քաղաքականութեան մասին եղած հաղորդումները խմբագրելու դրդապատճառներ չունէր (ինքը համամիտ էր հեղինակի դիրքորոշմանը), իսկ հեղինակին յաջորդած հայրապետների մասին աւելացնելու համար նրան պակասում էին իմացութիւնները (յիշենք՝ հայրապետների յաջորդականութեան եւ նրան վերաբերող պատմական ու ժամանակագրական աւանդոյթը գոյատեւում էր հայրապետանոցի շուրջը):

Սակայն, քանի որ ԺԳ դ. մեր այս գործիչը «քննախոյզ» միտք ունէր եւ զգում էր իր Հաշիւ-Հանրագումարի կարիքը, կարող էր իր հաշւումների համար հայրապետների հերթական համարներ նշանակել ե՛ւ «Կարգ եւ թիւ»ի, ե՛ւ Պատմաբանի ցանկի մէջ (այստեղ էլ սխալուելով առնուազն երկու դէպքում՝ Լուսաւորչին երրորդ կաթողիկոս համարելով եւ Յուսիկին ու Գրիգորիսին իրարից զատելով):

Այժմ՝ Դրասխանակերտցու ցանկի խորագրի մասին. ԱԲ ձեռագրերինն այս է. «Շարից հայրապետացն Հայոց յայտարարութիւնք երանելոյն Յովհաննիսի կաթողիկոսի (Ա՝ կաթօլիկոսի) Հայոց, որ եւ դարձեալ մաշեալ յորջորջի, եթէ ոյք էին կամ ուստի եւ քանի ժամանակս կալան զաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի» (Ա.90բ, Բ.87բ): Գ՝ վենետիկեան ձեռագրինը մի փոքր տարբեր է. «Յայտարարութիւն ժամանակաց եւ աթոռակալութեան հայրապետացն է Հայոց» (Գ.2ա): Կարծում ենք, որ հեղինակային պէտք է համարել միայն առաջին խորագրի ընդգծուած մասը (որ հաստատւում է նաեւ երկրորդ խորագրի ընդգծուած բառերով). ԺԳ. դ. մեր համարագրող խմբագիրը «Կարգ եւ թիւ»ում արդէն ունէր Դրասխանակերտցու Գահացանկի առաջաբանային հատուածից բխող՝ «եթէ ոյք զկնի որոց կալան զաթոռ առաքելական Թադէոսի եւ Բարդողիմէոսի» ծանուցումը, որին յաջորդող իր հանրագումարն աչքի առաջ ունենալուց յետոյ, աւելորդ չի համարել երկրորդ բնագրի խորագրին աւելացնել՝ «որ եւ դարձեալ մաշեալ յորջորջի, եթէ ոյք էին կամ ուստի եւ կամ քանի ժամանակս կալան զաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի» բացատրութիւնը, սրանով առաջին հերթին ցանկանալով ասել, թէ իր օրինակած առաջին բնագրից յետոյ այս երկրորդը եւս ասում է նոյնը՝ «եթէ ոյք էին կամ ուստի»:

«Երանելոյն Յովհաննիսի կաթողիկոսի» կապակցութիւնը, բնականաբար, նոյնպէս ետհեղինակային է. մեր հեղինակը ստորագրել էր իր գահացանկի թէ՛ սկզբում եւ թէ՛ վերջում («Իրաւունս եւ զայս ես Յովանէս կաթողիկոս», «ես՝ հեքս եւ թշուառականս Յովանէս, ինեւ հանդերձ լցեալ եղեւ»), ուստի՝ հազիւ թէ իր անունը, այն էլ՝ «երանելի» մակդիրով, դնէր նաեւ խորագրում:

Վերնագրի երկրորդ՝ վենետիկեան ձեռագրի տարբերակը, մեր կարծիքով, հեղինակայինի նկարագրական վերաշարադրանք է, որն աւելի հասկանալի եւ ԺԳ-ԺԴ. դարերի լեզուական ըմբռնումների կաղապարով է ներկայացնում ու բնորոշում բնագիրը: Իսկ «Շարից հայրապետացն Հայոց յայտարարութիւնք» ձեւը լիովին համապատասխանում է

Դրասխանակերտցու գրական ճաշակին, որ հանրայայտ է, սնուել է Մովսէս Խորենացու ոճից[1]: Պատմահայրը սակաւ գործածական «յայտարարութիւն» բառը իր երկի հէնց խորագրերի մէջ կիրառել է մի քանի անգամ. «Յայտարարութիւն սակաւուք, թէ ըստ արտաքնոցն ասացեալ Բէլդ՝ ըստ աստուածային Բանից՝ ճշմարտութեամբ է Նեբրովթ» (Խոր. Ա. է.), կամ՝ «Յայտարարութիւն սակաւուք սննդեան եւ վարուց սրբոյն Գրիգորի» (Խոր. Բ. բ.): «Յայտարարութիւն սակաւուք» արտայայտութիւնը Ստ. Մալխասեանցը թարգմանել է առաջին դէպքում «Համառօտ բացատրութիւն», երկրորդում՝ «Համառօտ տեղեկութիւն»[2]: Նոյն յայտարարութիւն բառը Նոր հայկազեան բառարանը (Բ. էջ 321) բացատրում է՝ «յայտնութիւն, ծանուցումն, ցուցակութիւն, բացադրութիւն, ստորագրութիւն»: Այս հոմանիշների մեծ մասը կիրառելի է ցանկացած ժամանակագրական ցանկի, առաւել եւս՝ Դրասխանակերտցու Գահացանկի համար. իր Պատմութիւնը շարադրած լինելով հայրապետների հերթագայութեան առանցքի շուրջ, ամեն առանձին կաթողիկոսի ժամանակ կատարուած իրադարձութիւնները «յաւուրս սորա» եւ նոյնաբնոյթ այլ սկսուածքներով ներկայացրած լինելուց յետոյ անհրաժեշտ է համարել ամփոփ, համառօտ ձեւով պատկերել իր Պատմութեան ժամանակագրական առանցք-շղթայի բոլոր օղակները: Սրանով առաջին հերթին հասկանալի է դառնում ԱԲ ձեռագրերի խորագրերում բառիս յոգնակի՝ «յայտարարութիւնք» ձեւի նախընտրելիութիւնը. իւրաքանչիւր կաթողիկոսի վերաբերող տողերը դիտուած են որպէս մի առանձին «յայտարարութիւն», իսկ բոլորը միասին՝ «յայտարարութիւնք» — համառօտութիւններ: Բացատրելի է դառնում նաեւ Գահացանկի կառուցուածքը. ամեն հայրապետի անունից, ծննդավայրից (գաւառ, գիւղ) եւ իշխանութեան տարեքանակից բացի, երկու խօսքով յիշատակել նաեւ նրա օրօք քաղաքական կամ եկեղեցական պատմութեան մէջ կատարուած կարեւորագոյն եղելութիւնները:

Սակաւ գործածական այս «յայտարարութիւնք» բառը հետագայ խմբագրութիւնների խորագրերից դուրս է մնացել, Դրասխանակերտցու խորագրի առաջին «Շար, Շարից» բառը ստացել է աւելի գործածական «Շարադրութիւն» ձեւը, իսկ ամբողջ խորագիրը դարձել է՝ «Շարադրութիւն հայրապետացն Հայոց»: Այլ ձեւով կազմուած վերնագիր ունի միայն մեր Կանոնագրքային բնագիրը՝ «Քահանայապետք Հայոց Մեծաց», որը բացատրելի է նրա ստեղծման եւ ձեռագրական աւանդոյթի հանգամանքներով:

Յայտնի է, որ ամեն առանձին բնագիր իր նկատմամբ պահանջում է առանձին վերաբերմունք, որ պէտք է թելադրուած լինի այդ իսկ բնագրի հեղինակային, ժամանակային, աշխարհագրական եւ ձեռագրական իրողութիւններով: Ներկայ բնագրի օրինակը տարբերակուած վերաբերմունքի անհրաժեշտութեան ցայտուն նմուշ է. ունենք երեք ձեռագիր, որոնցից երկուսը, համեմատաբար անխաթար պահպանած լինելով բնագրի հեղինակային նախնական տեսքը, ենթարկուել են ԺԳ. դարի թերուս իմաստաւորողի առանձին միջամտութիւններին, իսկ երրորդը, ընդօրինակուած լինելով նոյն ԺԳ. դարում, հեղինակի ներկայացրած հայրապետանոցի միջավայր՝ բուն Հայաստանից հեռու գտնուող Կիլիկիայում, գրուած է համառօտման ակնյայտ միտումով. անունների մեծ մասն անաղարտ պահելով, աղճատել է միւս մասը: Ի վերջոյ, ունենք նաեւ նոյն հեղինակի աւելի ընդարձակ

1 Üá̂Ý µ³éÁ ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñï óÇÝ û·ï³·áñÍ»É ¿ Ý³»õ ä³ïÙáõÃ»³Ý Ù¿ç ª ¿ç ²².25. ¦Áëï Ï³ñ·Ç µ³ÝÇë ë³Ï³õáõù ÇÝã ̂³ ̂ï³ñ³ñáõÃ»³Ùµ ³ë³óÇó§:

2 î»°ë Øáíë¿ë Êáñ»Ý³óÇ, Ð³ ̂áó å³ïÙáõÃÇõÝ. Â³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝ, Ý»ñ³ÍáõÃÇõÝ »õ Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñ ³Ï³¹»ÙÇÏáë êï. Ø³ÉË³ë»³ÝÇ, °ñ»õ³Ý, 1961, ¿ç 94, 239:

պատմական երկասիրութիւնը, որի հաղորդումները, ճշգրտուելով հանդերձ մեր բնագրով, երբեմն կարօտում են նրա օգնութեանը: Այս ամենը հաշուի առնելով էլ աշխատել ենք վերականգնել բնագրի սկզբնական՝ հեղինակային տեսքը.

ա. Նշանակելով կաթողիկոսների մեր՝ հրատարակչական կարգային Ա-Ծ. համարները՝ ԱԲ ձեռագրերի ունեցածները համարել ենք ետհեղինակային եւ իջեցրել տողատակ (յի-շենք՝ Գ օրինակը համարներ չունի, ուստի եւ սրանց վերաբերող ընթերցումների մէջ առ այս որեւէ նշում չենք արել):

բ. Անունների եւ տարեքանակների դէպքում համառօտման ձգտմամբ օրինակուած Գ ձեռագրի ընթերցումներին նախապատուութիւն ենք տուել եւ բնագիր մուծել միայն այն տեղերում, ուր վերջինիս ձեւերը հաստատուած են հեղինակի Պատմութեամբ (Դ.) կամ բնագրիս ուշ խմբագրութիւնների արժանահաւատ օրինակներով:

գ. Հեղինակի ժամանակի ուղղագրական կանոնների համեմատ՝ բոլոր միանիշ և*-երը եւ* օ*-երը ներկայացրել ենք երկնիշ ձեւերով՝* եւ, աւ *(յատկապէս որ մեր ԱԲ օրինակներում այս երկբարբառները շատ դէպքերում գրուած են դասական ձեւով), առանց միանիշ ձեւը որպէս ընթերցում նշելու:*

դ. Ընդունուած եղանակին հետեւելով, նշանակել ենք նաեւ բառավերջի բոլոր յ-երը, առանց սրանց չգոյութեան օրինակները տարընթերցումների շարքում նշելու (յատկապէս որ ամեն առանձին դէպքում որեւէ ձեռագիր անպայման ունի բառավերջի յ-ն):

ե. Ձեռագրերի ունեցած յաւելումները բերել ենք բնագրային հիմնաբառերի հետ, շա-րադասութեան համեմատ՝ նախադաս կամ ետադաս, առանց լրացուցիչ նշանի:

զ. Բոլոր դէպքերում ձեռագրերի պայմանանիշերը (Ա, Բ, Գ, Դ) նրանց ընթերցումների նկատմամբ նախադաս են[1]*:*

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ä ² ÚØ ² Ü ² ÜÆÞ º ð Ð ² Ø º Ø ² î à ô ² Ì Ò º è ² ¶ ð º ðÆ º ô î ä ² ¶ÆðÜ º ðÆ
(Ð ² Ø ² è ú î ² ¶ ð à ô ÂÆ ô ÜÜ º ð)

² - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 1486, 90µ-93 ³ (1597 Ã., ·ñÇã ª Ô ³ ½ ³ ñ µ ³ Ý ³ ë¿ñ).

´ - º ñ»õ ³ ÝÇ Ó»é. ÐÙñ 2966, 87µ-89µ (Ä¾ ¹., Î. ä áÉÇë, ·ñÇã ª Ôáõ Ï ³ ë).

¶ - ØËÇÃ. ì »Ý» ï ÇÏÇ Ó»é. ÐÙñ 822, 2 ³ -7µ (Ä¶. ¹., ÎÇÉÇ Ï» ³ Ý Ð ³ Ű ³ ë ï ³ ±Ý).

¸ - Úá í Ñ ³ ÝÝáõ Ï ³ ÃáÕÇ Ï á ëÇ ¸ ñ ³ ëË ³ Ý ³ Ï»ñ ï óõáŰ ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ð ³ Űáó. Ý»ñ Ï ³ Ű Ñ ³ ï áñÇ µÝ ³ ·ÇñÁ:

î - ê ³ Ùáõ¿ÉÇ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ŰÇ ² Ý»óõáŰ Ð ³ õ ³ ùÙáõÝù Ç ·ñáó å ³ ïÙ ³ ·ñ ³ ó... ì ³ Õ ³ ñß ³ -å ³ ï , 1893, ¿ç 272-7.

ÜËÝ. - Üáñ ³ Űñ Ü. ´Çõ½ ³ Ý¹ ³ óÇ, Ü ³ ËÝÇù, Ðñ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃ» ³ Ý å ³ ï ñ ³ ë ï »ó Ø ³ ñ-ï Çñáë ØÇÝ ³ ë» ³ ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996, 574 ¿ç - ³ Űë ï »ÕÇó ³ ñÓ ³ Ý ³ ·ñ»É »Ýù 2 ³ é ³ ç ³ ñ Ï:

1 Ø»ñ Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÇ ³ Űë »ñ ÏÇÝ í»ñ ³ µ»ñáÕ ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý ³ é ³ ÝÓÇÝ ó ³ ÝÏ ³ Űë ï »Õ ¹Ý»ÉÝ ³ ÝÇÙ ³ ë ï »Ýù Ñ ³ Ù ³ -ñáõÙ, áñá í Ñ» ï »õ ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ý ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝÇ í»ñçáõÙ ¹ñáõ ³ Í ó ³ ÝÏÁ í»ñ ³ µ»ñáõÙ ¿ Ý ³ »õ ëñ ³ Ý. µÝ ³ ·ñÇë ÙÇ ³ Ï ï å ³ ·ÇñÁ Ýßáõ ³ Í ¿ Ñ ³ Ù ³ éû ï ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ ß ³ ñùáõÙ, ÙÝ ³ ó» ³ É ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃÇõÝÁ ª Ý»ñ Ï ³ Ű ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝÇ Í ³ ÝûÃ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç:

[ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑԻՈՅ] ՇԱՐԻՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ ՀԱՅՈՑ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ[1]

1 *Իրաւունս[2] եւ զայս ես Յովանէս[3] կաթողիկոս[4] Հայոց համարիմ գրով[5] դրոշմել զանուանս հայրապետացն Հայոց[6] զարանց[7] Աստուծոյ, որք արժանի գտան[8] աթոռոյ սրբոց առաքելոցն[9] Բարդուղիմէոսի[10] եւ Թադէոսի[11] եւ նոցունց հետեւողի սրբոյն Գրիգորի. եւ որք զկնի նոցին[12] կացին յաթոռ նոցին՝ եթէ[13] ոյք եւ ուստի եւ որչափ կացին իւրաքանչիւր[14] ոք յառաջնորդութեան իւրեանց[15]:*

2 *Ա.[16] Յետ առաքելոցն սրբոց[17] Բարդուղիմէոսի[18] եւ Թադէոսի[19], որք վիճակեցան ի Տեառնէ քարոզք եւ աւետարանիչք ազգանազգեան գրոհիս[20] եւ վարդապետք եղեն[21] Քրիստոսի աստուածպաշտութեանն[22], զկնի ՄԿԶ. (266) ամաց անցելոց կատարման[23] նոցա, փոխանորդէ զաթոռ առաքելութեան[24] նոցա[25] երիցս երանելին[26] Լուսաւորիչն Գրիգորիոս Պարթեւն մեծ, Սուրեան[27], Պալհաւ[28], Արշակունի[29] յազգէ, երկատեսակ[30] փառաւք զարդարեալ[31], լաւն եւ վեհն ի բնաւ իսկ ի դասս եպիսկոպոսապետաց[32], որ եւ ծնաւղ մեր ըստ Աւետարանին եւ նախահայր արտադրիւր, որ եբաց զդուռն լուսոյ ճշմարիտ աստուածգիտութեան Հայաստանեայս[33] ազգի[34]:* 3 *Սա յետ Է. եւ Ժ.[35] (17) ամի թագաւորութեանն[36] Տրդատայ կացեալ յաթոռ հայրապետութեան[37], քաղաքավարէ զառաքելական[38] տուչութիւնն[39] ամս Լ. (30):* 4 *Եւ էր ինքն յետ Բ. (2) առաքելոցն երրորդ:*

5 *Բ.[40] Յետ նորա[41] տէր սուրբն Ռստակէս՝ որդի նորին, ամս Է. (7):*

---

1 ²´î Û³Ûï ³ñ³ñáõÃÇõÝù (î Û³Ûï ³ñ³ñáõÃÇõÝ) + »ñ³Ý»ÉáÛÝ ÛáíÑ³ÝÝÇëÇ (² ÛáíÑ³ÝÇëÇ) Ï³ÃáÕÇÏáëÇ (² Ï³ÃûÕÇÏáëÇ) Ñ³Ûáó áñ »õ ¹³ñÓ»³É Ù³ß»³É ÛáñçáñçÇ »Ã¿ áÛù ¿ÇÝ Ï³Ù áõë ïÇ »õ ù³ÝÇ Å³Ù³Ý³Ïë Ï³É³Ý½³Ãáé ëáõñµ ³é³ù»ÉáÛÝ Ã³¹¿áëÇ, ¶ Û³Ûï ³ñ³ñáõÃÇõÝ Å³Ù³Ý³Ï³ó »õ ³Ãáé³Ï³Éáõ-ÃÇõÝ Ñ³Ûñ³ å»ï³óÝ ¿ Ð³Ûáó

2 ¶ Çñ³õáõÝë Ñ³Ù³ñ»³É

3 ¶ »õ Ûáí³ÝÝáõ] »ë Ûáí³Ý¿ë, ´ Ûáí³ÝÝ¿ë, î ÛáíÑ³-Ý¿ë

4 ´¶ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ

5 ¶ > Ñ³Ù³ñÇÙ ·ñáí

6 ¶ Ñ³Ûñ³ å»ï³ó Ñ³áó

7 ¶ ½³ñ³ÝóÝ

8 ¶ ³ñÅ³Ý³õáñ»ó³Ý] ³ñÅ³ÝÇ ·ï³Ý

9 î ³é³ù»Éáó

10 ²î µ³ñ¹áÕáÙ¿áëÇ, ¶ µ³ñ¹áÕÇÙ¿áëÇ

11 ²î Ã³Ã¿áëÇ

12 ¶ Ýáó³] ÝáóÇÝ

13 ´ »õ Ã¿] »Ã¿

14 ´ ÛÇõñ³ù³ÝãÇõñ

15 ¶ > Ï³óÇÝ Û³Ãáé… Çõñ»³Ýó

16 ²´î ³é³çÇÝ] .³.

17 ¶ ëñµáÛÝ

18 ²î µ³ñ¹áÕáÙ¿áëÇ, ¶ µ³ñ¹áÕÇÙ¿áëÇ

19 ²î Ã³Ã¿áëÇ

20 ¶ ³½·³Ý³½»³Ý ·ñáÑÇ

21 ¶ > »Õ»Ý

22 î ³ëïáõ³Íå³ßïáõÃ»³Ý

23 ¶ Ç í»ñ³ Ï³ï³ñÙ³Ý] Ï³ï³ñÙ³Ý

24 ¶ Ý³Ë ÷áË³Ýáñ¹¿ ½³é³ù»É³Ï³Ý ³ÃáéÝ] ÷áË³Ýáñ¹¿… ³é³ù»ÉáõÃ»³Ý

25 ¶ > Ýáó³

26 ¶ »ñ³Ý»³É

27 ¶ ëáõñµÝ µ³Ý] ëáõñ»³Ý

28 ¶ å³ÑÕ³Ç

29 ´ Û³ñß³ÏáõÝÇ

30 ²´¶ »ñÏÝ³ ï»ë³Ï, ¶ ³Ûñ Ï³ï³ñ»³É] »ñÏ³ ï»ë³Ï

31 ¶ »õ ½³ñ¹³ñ»³É

32 ´ »åÇëÏáåáë³å»ï³óÝ

33 ´ Ñ³Û³ëï³Ý»³Ûó

34 ¶ > É³õÝ »õ í»ÑÝ… ³½·Ç

35 ´ .Å. »õ .¿.

36 ¶ Ã³·³õáñáõÃÇõÝ

37 ´ Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ, ¶ Ñ³Ûñ³å»ïáõÃÇõÝ

38 ´ ³é³ù»É³Ï³Ý

39 ¶ > ù³Õ³ù³í³ñ¿… ïáõãáõÃÇõÝÝ, ´ ï»ëãáõÃÇõÝÝ, î ïáõãáõÃÇõÝ] ïáõãáõÃÇõÝÝ

40 ²´î ãáññáñ¹] .µ.

41 ¶ Ýáñ³] ÝáñÇÝ

6 *Գ.*[1] *Տէր սուրբն Վրթանէս*[2]*՝ եղբայր Ռստակիսի*[3] *եւ որդի սրբոյն Գրիգորի*[4] *ամս ԺԵ. (15):*

7 *Դ.*[5] *Տէր սուրբն Գրիգորէս*[6] *եւ տէր սուրբն Յուսիկ՝ եղբարք, որդիք Վրթանիսի*[7]*, թոռունք սրբոյն Գրիգորի ամս*[8] *Զ. (6)*[9]*:*

8 *Ե.*[10] *Տէր սուրբն Փառներսեհ*[11]*՝ ոչ ի Պալհաւեան*[12] *ազգէ, այլ էր*[13] *ոմն ի գաւառէ Տարաւնոյ*[14]*, ի գեղջէ Աշտիշատից*[15] *ամս Գ. (3):*

9 *Զ.*[16] *Տէր սուրբն Ներսէս՝ որդի Աթանագինէի*[17]*, թոռն Յուսկանն, թոռին*[18] *սրբոյն Գրիգորի ամս ԼԴ.*[19] *(34):*

10 *Է.*[20] *Սուրբն*[21] *Շահակ*[22]*՝ եղբայր*[23] *Աղբիանոսի*[24] *Հարքայ եպիսկոպոսի, ի գեղաքաղաքէ*[25] *Մանազկերտէ*[26]*, ամս Զ. (6):*

11 *Ը.*[27] *Տէր Զաւէն*[28]*՝ եղբայր նորին ամս Գ.*[29] *(3):*

12 *Թ.*[30] *Տէր Ասպուրակէս*[31]*՝ եղբայր նոցին*[32] *ամս Ե. (5):*

13 *Ժ.*[33] *Տէր սուրբն Սահակ՝ ի*[34] *Սուրէնն*[35] *Պալհաւէ*[36]*, որդի սրբոյն Ներսիսի*[37]*, թոռն Աթանագինէի*[38]*՝ թոռին սրբոյն Գրիգորի, ամս ԽԱ. (41):*

14 *Աստանաւր դադարումն առնու Հայոց հայրապետութիւն*[39] *լինել ի տանէ եւ յազգէ սրբոյն Գրիգորի:*

15 *ԺԱ.*[40] *Սուրմակ*[41]*՝ հակառակ աթոռոյն*[42] *սրբոյն Սահակայ, կացեալ հրամանաւ*[43] *Վռամայ Պարսից արքայի*[44]*, որ էր*[45] *ի գաւառէ Բզնունեաց, ի գեղջէ Արծկէոյ, որ զմի ամ կալաւ զաթոռս*[46] *սրբոյն*[47] *Սահակայ, ապա*[48] *հալածի ի նախարարացն Հայոց, իսկ զկնի կատարման սրբոյն դարձեալ ունի զաթոռ նորին այլ եւս ամս Զ.*[49] *(6):*

1 ² ´î ÑÇÝ·»ñáñ¹] .·.
2 ´ íñ¹ ³Ý¿ë
3 ¶ Ýáñ³] éë ï ³ ÏÇëÇ
4 ¶ > »õ áñ¹Ç... ·ñÇ·áñÇ
5 ² ´¶ í»ó»ñáñ¹] .¹.
6 ² ´î ·ñÇ·áñÇë
7 ´ íñ¹ ³ÝÇëÇ
8 ¶ »³õÃÝ»ñáñ¹ ï¿ñ ëáõñµÝ Ûáõë ÇÏ »Õµ³Ûñ ·ñÇ·áñÇëÇ áñ¹Ç íñÃ³ÝÇëÇ »õ ÃáéÝ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ ³Ùë
9 ² ´î í»ó»ñáñ¹ (² .½.»ñáñ¹) ï¿ñ ëáõñµÝ ·ñÇ·áñÇë áñ¹Ç íñÃ³ÝÇëÇ (´ íñ¹ ³ÝÇëÇ) ³Ùë .·., »³õÃÝ»ñáñ¹ (´ »ûÃ»ñáñ¹) ï¿ñ ëáõñµÝ ÛáõëÇÏ »Õµ³Ûñ (î Û»Õµ³Ûñ) ·ñÇ·áñÇëÇ, áñ¹Ç íñÃ³ÝÇëÇ (´ íñ¹ ³ÝÇ- ëÇ) »õ ÃáéÝ (´ ³ÃáéÝ) ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ ³Ùë .·., ¶ > ï¿ñ ëáõñµ ¶ñÇ·áñ¿ë... ³Ùë .½.
10 ² ´î áõÃ»ñáñ¹] .».
11 ¶ ÷³éÝ»ñë¿Ñ
12 ¶ å³ÑÉ³õ»³Ý
13 ¶ > ¿ñ
14 ¶ ï ³ñëáÝ³ó] ï ³ñ³õÝáÛ
15 ¶ »ÇßïÇß³ ïÇó, ´ ³ñßïÇß³ ïÇó, ¸ Û³ßïÇß³ ï¿
16 ² ´î ÇÝÝ»ñáñ¹] .½.
17 ¶ ³Ã³Ý³ùÇÝÇ, ¸ ³Ã³Ý³ ·ÇÝ»³Û
18 ´ ÃáéÇÝÝ
19 ¶ .É. »õ .¹.
20 ² ´î ï ³ëÝ»ñáñ¹] .¿.
21 ¶ ï¿ñ ëáõñµÝ] ëáõñµÝ
22 ² î ë³Ñ³Ï ¶, ß³Ñ³Ý, ¸ ½ß³Ñ³Ï] ß³Ñ³Ï
23 ¶ Ç ½³õ³Ï¿] »Õµ³Ûñ
24 ² ´¸ ³ÉµÇ³ÝáëÇ
25 ¶ ·»³õÕ³ù³Õ³ù¿
26 ´ Ç Ù³Ý³½Ï»ñïï¿
27 ² ´î .Å³.] .Á.
28 ¶ ½³õ»Ý
29 ¶ .¹.] .·.
30 ² ´î .Åµ.] .Ã.
31 ¶ ë³ åáõñ³Ï»ñï] ³ëåáõñ³Ï¿ë
32 ¶ ÝáóáõÝ] ÝáóÇÝ
33 ² ´î .Å·.] .Å.
34 ´ > Ç
35 ¶ ëáõñ³Ý»³] Ç ëáõñ¿ÝÝ
36 ¶ å³ÑÕ³õ¿
37 ² Ý»ñë»ëÇ, î Ý»ñë¿ëÇ
38 ¶ ³Ã³Ý³ùÇÝÇ
39 ¶ Ñ³Ûñ³ å»ïáõÃÇõÝÝ Ñ³áó
40 ² ´î .Å¹.] .Å³.
41 ¶ Ý»ñ] ëáõñÙ³Ï
42 ¶ Ñ³Ï³Ãáé] Ñ³Ï³é³Ï ³ÃáéáÛÝ
43 ¶ Ç] Ññ³Ù³Ý³õ
44 ¶ ³ñù³¿
45 ¶ > áñ ¿ñ, ´ ¿] ¿ñ
46 ¶ ½³ÃáéÝ
47 ¶ Û³õáõñë ëñµáÛÝ
48 ¶ > ³å³
49 ¶ ³ÛÉ »õ .½. ³Ù,

16 *ԺԲ.*[1] *Տէր սուրբն Յովսէփ*[2] *ի գաւա-ռէ*[3] *Վայոյ ձորոյ*[4], *ի գեղջէ*[5] *Հողոցմանց*[6], *յաշակերտութենէ սրբոյն Մեսրոպայ*[7], *ամս Ը. (8):* 17 *Սա չարչարեալ Յազկերտէ ա-նաւրինէ*[8] *եւ*[9] *ընդ սրբոց Ղեւոնդեանցն*[10] *պսակեցաւ*[11] *ի Քրիստոս*[12]*:*

18 *ԺԳ.*[13] *Տէր Գիւտ*[14] *ի գաւառէ*[15] *Վա-նանդայ, ի գեղջէ Աւթմսոյ*[16], *յաշակեր-տութենէ սրբոյն Սահակայ, ամս Ժ. (10):* 19 *Սա կացեալ անդ*[17] *առաջ*[18] *ամս Թ.*[19] *(9), հաստատեաց զաթոռ հայրապետութեան*[20] *ի Դուին*[21] *քաղաքի, ի սադրելոյ սրբոյն Վարդանայ*[22] *եւ այլոց նախարարացն*[23] *Հայոց:*

20 *ԺԴ.*[24] *Տէր սուրբն*[25] *Յոհան*[26] *Ման-դակունի յազատ տանէ*[27], *ամս Զ. (6):* 21 *Սա նախադիր*[28] *գտաւ Հայաստանեայցս*[29] *ժամակարգութեանց՝ սքանչելապէս յար-դարեալ քարոզս եւ աղաւթամատոյցս եւ երգս*[30] *հոգեւորս ի փառս Աստուծոյ:*

22 *ԺԵ.*[31] *Տէր Բաբգէն*[32] *ի գաւառէն*[33] *Վանանդայ, ի*[34] *գեղջէ յՈթմսոյ*[35], *ամս Զ.*[36] *(6):* 23 *Յաւուրս սորա, ի սորին իսկ սադ-րելոյ*[37] *եւ ի հոգեւոր աշխատութեանց եւ ջանից*[38] *Յոյնք եւ ամենայն յԻտալիայ*[39] *եւ Ասորեստան*[40], *եւ*[41] *Հայք եւ Վիրք*[42] *եւ Ա-ղուանք*[43] *առհասարակ ի միասին նզովեալ զժողովն Քաղկեդոնի*[44] *եւ զտոմարն*[45] *Լե-ւոնի եւ*[46] *միակարգ միակամութեամբ խոս-տովանեցին զուղղափառ*[47] *հաւատոյ դա-ւանութիւնն*[48] *առաքելական*[49] *եկեղեցւոյ*[50] *ի ժամանակս Զենոնի եւ Անաստասայ*[51] *բարեպաշտ թագաւորացն Հռոմայեցոց*[52]*:*

24 *ԺԶ.*[53] *Տէր Սամուէլ*[54] *ի գաւառէ*[55] *Բզնունեաց, ի գեղջէ Արծկէոյ, ամս Ժ. (10):*

---

1 ² ´ î .Å».] .Åµ.
2 ¶ □áõë¿÷
3 ¶ > · ³ õ ³ é¿
4 ¶ í ³ □áó ãáñá
5 ¶ ·»Õã¿
6 ¶ ÑáÕóÙ ³ Ýó
7 ¶ Ù ³ ëñáí å ³
8 ¶ □ ³ Ý ³ õñ¿Ý □ ³ ½Ï»ñ ï ¿
9 ² ´ î > »õ
10 ¶ Õ»õáÝ¹» ³ Ýó
11 ¶ å ë ³ ÏÇ
12 ² ´ ùñÇë ï áë¿
13 ² ´ î .Å½.] .Å·.
14 ¶ ·Ç ï] ·Çõ ï
15 ¶ > · ³ õ ³ é¿
16 ¶ Ã¿Ùëáõ ·»Õç¿] Ç ·»Õç¿ ³ õÃÙëá□
17 î ÁÝ¹, ² ´ ¶ ³ Ý¹, ÜËÝ.16 ëñµ. ³ Ý¹] ÁÝ¹
18 ¶ ÁÝ¹ ³ é ³ çÇÝÝ Ï ³ ó» ³ É
19 ¶ > ³ Ùë .Ã.
20 ¶ Ñ ³ □ñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
21 ´ ¹õÇÝ
22 ¶ ~ í ³ ñ¹ ³ Ý ³ ëñµá
23 ¶ □ ³ □Éáó Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ ³ ó
24 ² ´ î .Å¿.] .Å¹.
25 ¶ > ëáõñµÝ
26 ´ □áíÑ ³ Ý
27 ¶ ~ □ ³ ½ ³ ï ï ³ Ý¿ Ù ³ Ý¹ ³ ÏáõÝÇ
28 ² ´ î Ý ³ Ë ³ ·Çñ (¶.ÜËÝ.50ëñµ·. Ý ³ Ë ³ ¹Çñ)
29 ´ ¶ Ñ ³ □ ³ ë ï ³ Ý» ³ óë
30 ¶ »ñ·
31 ² ´ î .ÅÁ.] .Å».
32 ² µ ³ µ·»Ý, ¶ µ ³ µ·ÇÝ
33 ´ ¶ · ³ õ ³ é¿
34 ¶ > Ç
35 ¶ áÃÙëáõ ·»Õç¿, î □ûÃÙëá□
36 ¸ ÑÇÝ·] .½.
37 ² î Ç ë ³ ¹ñ»Éá□
38 ¶ > »õ ç ³ ÝÇó
39 ¶ ³ Ù»Ý ³ □ÝÇ ï ³ ÕÇ ³] ³ Ù»Ý ³ □Ý □Ç ï ³ ÉÇ ³ □
40 ¶ > »õ ³ ëáñ»ë ï ³ Ý
41 ´ > »õ
42 ¶ íÇñÑù
43 ¶ > »õ ³ Õáõ ³ Ýù
44 ¶ ù ³ ÕÏ»¹áíÝÇ
45 ´ ½ï áõÙ ³ ñÝ, ¶ ½ï ³ õÙ ³ ñÝ
46 ¶ > »õ
47 ¶ ½áõÕÕ ³ ÷ ³ é
48 ¶ î ¹ ³ õ ³ Ýáõ ÃÇõÝ
49 ¶ ³ é ³ ù»ñ ³ Ï ³ Ý
50 ² î »Ï»Õ»óõá□, ´ ¶ »Ï»Õ»óá□
51 ² î ³ Ý ³ ë ï ³ ë, ´ > »õ ³ Ý ³ ë ï ³ ë ³ □
52 ¶ ÑéáÙ ³ □»óáó
53 ² ´ î .ÅÃ.] .Å½.
54 ¶ ë ³ Ýáõ¿É
55 ¶ > · ³ õ ³ é¿

25 *ԺԷ.*[1] *Տէր Մուշէ ի գաւառէ*[2] *Կոտայից*[3], *ի գեղջէ Ալաբերից*[4], *ամս Ը. (8):*

26 *ԺԸ.*[5] *Տէր Սահակ ի գաւառէ*[6] *Հարքայ, ի գեղջէ Ղակայ*[7], *ամս Ե.*[8] *(5):*

27 *ԺԹ.*[9] *Տէր Քրիստափոր ի գաւառէ*[10] *Բագրեւանդայ*[11], *ի գեղջէ Տիրառիճոյ*[12], *ամս Զ. (6):*

28 *Ի.*[13] *Տէր Ղեւոնդ ի գաւառէ*[14] *Առբերանոյ*[15], *ի գեղջէ Փոքր Առեստոյ*[16], *ամս Գ. (3):*

29 *ԻԱ.*[17] *Տէր Ներսէս ի գաւառէ*[18] *Բագրեւանդայ*[19], *ի գեղջէ Աշտարակաց*[20], *ամս Թ. (9):*

30 *ԻԲ.*[21] *Տէր Յովհաննէս*[22] *ի գաւառէն*[23] *Գաբեղենից*[24], *ի գեղջէ Սինձեղեւան*[25], *ամս ԺԷ.*[26] *(17):*

31 *ԻԳ.*[27] *Տէր Մովսէս*[28] *ի գաւառէ*[29] *Արագածոտան*[30], *ի գեղջէ Եղիվարդայ*[31], *ամս Լ. (30):* 32 *Ի տասներորդ ամի աթոռակալութեան սորա*[32], *ի սորին իսկ հրամանէ եդաւ թուականութիւնս*[33] *թորգոմեան եւ պատճէն*[34] *տոմարի*[35] *ըստ հայ ամսոց:*

33 *ԻԴ.*[36] *Տէր Աբրահամ ի գաւառէ*[37] *Ռշտունեաց*[38], *ի գեղջէ Աղբաթանից*[39], *ամս ԻԳ. (23):* 34 *Ի յաւուրս սորա*[40] *ի բաց կացին Վիրք ի միաբանութենէ Հայոց*[41] *եւ հաճեցան լինել կցորդ*[42] *չար աղանդոյն քաղկեդոնականաց*[43], *փոփոխել*[44] *զսահման*[45] *հարցն*[46] *սրբոց, եւ մոռացան*[47] *զաստուածեղէն ուխտն*[48]:

35 *ԻԵ.*[49] *Տէր Յոհան*[50] *ի գաւառէ*[51] *Կոգովտէ*[52], *ի գեղջէ Բագարանէ*[53], *ամս ԻԶ. (26):* 36 *Զսա*[54] *Մաւրիկ կայսրն*[55] *Հոռոմոց*[56] *կացոյց*[57] *կաթողիկոս Հայոց ի բաժնի*[58] *Յունական կողմանն*[59], *ի ժամանակս Աբրահամայ մեծի*[60] *եւ կարգեաց*[61] *զտուն*[62]

---

1 ² ´î .Ç.] .Å¿.
2 ¶ > · ³ õ ³ é¿
3 ¶ ÏáÙ ³ áó, ¸ Ïá ï ¿Çó
4 ¶ ³ Õµ»ñÇó, ¸ ³ É ³ µ»ñÇó] ³ É ³ µ»ñÇó
5 ² ´î .Ç ³ .] .ÀÁ.
6 ´ · ³ õ ³ é ³ Ç, ¶ > · ³ õ ³ é¿
7 ² ´ ç ³ Ï ³ Ç, ¶ »Õ»·»Ï ³ , ¸ ÇÕÏ ³ Ç, î Ó ³ Ï ³ Ç
8 ² ´î .¿.] .».
9 ² ´î .Çµ.] .ÀÃ.
10 ¶ > Ç · ³ õ ³ é¿
11 ¶ µ ³ ·ñ ³ õ ³ Ý ³ ó, ¸ µ ³ ·ñ»õ ³ Ý ³ Ç
12 ¶ ïÇñ ³ é×á, ¸ ïÇñ ³ éÇ×
13 ² ´î .Ç·.] .Ç.
14 ¶ > Ç · ³ õ ³ é¿
15 ¶ Ç ³ éµ»ñ ³ Ýá
16 ¶ ÷áùñ ³ éëïá, ¸ ÷áùñ »é ³ ëï ³ Ç
17 ² ´î .Ç¹.] .Ç ³ .
18 ¶ > · ³ õ ³ é¿
19 ² · ³ ·ñ»õ ³ Ý¹ ³ Ç, ¶ µ ³ ·ñ ³ õ ³ Ý¹ ³ , ¸ µ ³ ·ñ»õ ³ Ý ³ Ç
20 ² ´î ³ ßï ³ ñ ³ ÏáÇ, ¶ ¸ ³ ßï ³ ñ ³ Ï ³ ó
21 ² ´î .Ç».] .Çµ.
22 ² î ÇûÑ ³ ÝÝ¿ë, ´ ÇáíÑ ³ Ý¿ë, ¶ Çáí ³ ÝÝ¿ë, ¸ ÇáíÑ ³ Ý-Ý¿ë
23 ´ · ³ õ ³ é¿
24 î · ³ µ»Õ¿ÝÇó
25 ² ´ ëÇÝÓ»Õ»õ ³ Ý, ¸ ëÇÝÍ»Õáõ ³ Ý
26 ² ´î .Å».] .Å¿.
27 ² ´î .Ç½.] .Ç·.
28 ² î Ùûë¿ë
29 ¶ > Ç · ³ õ ³ é¿
30 ¶ Ç ³ ñ ³ · ³ Íá ï ³ Ý¿
31 ¶ ³ ÕÇí ³ ñ¹ ³

32 ¶ ëáñáõÝ] ëáñÇÝ
33 ´ Ãáõ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ýë
34 ¶ å ³ ï×»Ý
35 ´ ïáõÙ ³ ñÇ
36 ² ´î .Ç¿.] .Ç¹.
37 ¶ > · ³ õ ³ é¿
38 ´ éÁß ï áõÝ» ³ ó, ¶ éß ï ³ õÝ» ³ ó
39 ² î ³ ÕµÇÃ ³ ÝÇó, ´ ³ µÇÃ ³ ÝÇó
40 ¶ ëáñ ³ õáõñë] Ç ³ õáõñë ëáñ ³
41 ¶ Ç áõÕÕ ³ ÷ ³ é Ñ ³ õ ³ ï á] Ç ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃ»Ý¿ Ñ ³ Ç áó
42 ¶ Ïóáñ¹ ³ ÏÇó] Ïóáñ¹
43 ´ ù ³ ÕÏ»¹áÝ ³ Ï ³ ÝÇ ³ ó, ¶ ù ³ ÕÏ¿¹áÝ ³ Ï ³ Ý ³ Ï ³ Ý ³ ó
44 ´ ÷áËÇ»É, ¶ ÷áË÷áËÇ» ³ É
45 ¶ ½ëÑ ³ ÑÙ ³ Ýë
46 ´ Ñ ³ ñóÝ
47 ¶ Ùáé ³ ó» ³ É
48 ¶ ½ëáõÉÃÝ ³ ë ï áõ ³ Í»Õ¿Ý
49 ² ¶î .ÇÁ.] .Ç».
50 ´¶ ÇáíÑ ³ Ý, î ÇûÑ ³ Ý
51 ¶ > · ³ õ ³ é¿
52 ² ´î ·á·áíï¿, ¸ Ïá· ³ Ç
53 ² · ³ µ ³ ñ ³ Ý ³ Ý¿, ¶ µ ³ · ³ ñ ³ Ý¿
54 ¶ ½ ³ Çë ÇáÑ ³ Ý] ½ë ³
55 ¶ ÙáõñÇÏ Ï ³ Çëñ, ´ Ï ³ Çëñ
56 ´ ÑéáÙ ³ Ç»óáó, ¶ ÑéáÙ ³ »óÇóáó
57 ¶ Ï ³ óáõó ³ Ý¿
58 ¶ µ ³ ÅÇÝ
59 ¶ ÏáÕÙ ³ Ý
60 ¶ Ñ ³ Çñ ³ å» ï Ç Ù»ÍÇ
61 ¶ Ï ³ ñ·¿
62 ´ ½ï ûÝ, ¶ ï ³ õÝ] ½ï áõÝ

Հայրապետութեանն[1] *Յոհան*[2] *ի*[3] *Կոտայս գաւառի, ի գեղն Աւան:*

37 ***ԻԶ.***[4] ***Տէր Կոմիտաս***[5] ***ի գաւառէ***[6] ***Արագածոտանէ***[7]***, ի գեղջէ Աղցից***[8]***, շինող մեծի վկայարանի***[9] ***սրբոյն Հռիփսիմեայ***[10]***, կացեալ***[11] ***ամս Ը. (8):***

38 ***ԻԷ.***[12] ***Տէր Քրիստափոր յազատ տանէ, յԱբրահամեանն***[13] ***անուանեալ***[14] ***տոհմէ, ամս Դ. (4):***

39 ***ԻԸ.***[15] ***Տէր Եզր ի գաւառէ***[16] ***Նգայ***[17]***, ի գեղջէ Փառաժնակերտէ***[18]***, սնեալ***[19] ***ի տան կաթողիկոսարանի***[20]***, ամս Ժ. (10):***

40 ***ԻԹ.***[21] ***Տէր Ներսէս ի գաւառէ***[22] ***Տայոց***[23]***, ի գեղջէ Իշխանայ***[24]***, ամս Ի. (20):*** 41 ***Սա***[25] ***աստուածայնովն***[26] ***ջեռեալ նախանձու, երկասիրաբար յարդարեալ շինէ***[27] ***զբազմապայծառ***[28] ***փարախ բանաւոր ոչխարաց ի Վաղարշապատ քաղաքի***[29]***, այլ եւ զվկայարան***[30] ***սրբոյն Սարգսի***[31] ***ի Դուին***[32] ***քաղաքի, այլ***[33] ***եւ զքաւարան***[34] ***Վիրապին սրբոյ***[35] ***ի յԱրտաշատ***[36] ***քաղաքի:***

42 ***Լ.***[37] ***Տէր Անաստաս ի գաւառէ***[38] ***Մասեացոտանէ***[39]***, ի գեղջէ Ակոռոյ***[40]***, ամս Զ. (6):***

43 ***ԼԱ.***[41] ***Տէր Իսրայէլ***[42] ***ի գաւառէ***[43] ***ի***[44] ***Վանանդայ***[45]***, ի***[46] ***գեղջէ***[47] ***Ոթմսոյ***[48]***, ամս Ժ. (10):***

44 ***ԼԲ.***[49] ***Տէր Սահակ հայրենեաւք***[50] ***ի Ձորոփորոյ***[51]***, ի գեղջէ***[52] ***Արքուշինոյ***[53]***, եւ***[54] ***մայրենեաւք***[55] ***ի Մազազայ***[56]***, ի գեղջէ ի Բերդկանց***[57]***, յեպիսկոպոսութենէ Ռոտոկաց***[58] ***ամս ԻԷ.***[59] ***(27):*** 45 ***Սա գերեալ***[60] ***ի ժանդագործ***[61] ***ոստիկանէն Աբդլայէ***[62] ***ի***

---

1 ¶ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï áõÃÇõÝ
2 ² î ÛûÑ ³ Ý, ¶ ÛáÑ ³ Ý ³
3 ¶ > Ç
4 ² ´ î .ÇÃ.] .Ç½.
5 ² ´ ÏáõÙÇ ï ³ ë
6 ¶ > Ç · ³ õ ³ é¿
7 ¶ Û ³ ñ ³ · ³ Íá ï ³ Ý¿
8 ² ´ î ³ ËóÇó
9 ´ í Ï ³ Û ³ ñ ³ ÝÇÝ, ¶ í Ï ³ ³ ñ ³ ÝÇÝ
10 ¶ ëñµáó Ñéá í ÷ ëÇÙ» ³ Ýó
11 ¶ > Ï ³ ó» ³ É
12 ² ´ î .É.] .Ç¿.
13 ² ´ Û ³ µñ ³ Ñ ³ Ù» ³ Ý
14 ² Û ³ Ýáõ ³ Ý»É, ´ î Û ³ Ýáõ ³ Ý» ³ É
15 ² ¶ î .É ³ .] .ÇÁ.
16 ¶ > · ³ õ ³ é¿
17 î · ³ õ ³ é¿Ý · ³ ÛÇ
18 ¸ ~ ÷ ³ é ³ ÅÝ ³ Ï»ñ ï · »Õç¿, ´ ÷ ³ éÅÝ ³ Ï»ñ ï ¿, ¶ ÷ ³ é ³ ÝÓ ³ Ï»ñ ï ¿, ² î ÷ ³ é ³ ÅÝÏ»ñ ï ¿
19 ² ´ ëÝ»É
20 ¶ Ï ³ ÃáÕÇÏáë ³ ñ ³ ÝÇÝ
21 ² ´ î .Éµ.] .ÇÃ.
22 ¶ > · ³ õ ³ é¿
23 ¶ ï ³ óáó
24 ¶ î ÇßË ³ Ý ³ ó
25 ¶ ëáñ ³] ë ³
26 ¶ ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÝá í
27 ¶ ßÇÝ¿ñ
28 ¶ ½µ ³ ½Ù ³ å ³ ÛÍ ³ éÝ
29 î ù ³ Õ ³ ùÇÝ
30 ¶ ½í Ï ³ ³ ñ ³ ÝÝ
31 ¸ ë»ñ·» ³ Û] ë ³ ñ·ëÇ
32 ´ ¹ íÇÝ
33 ´ ¶ > ³ ÛÉ
34 ¶ ù ³ õ ³ ñ ³ Ý
35 ¶ ëñµáÛÝ
36 ¶ ³ ñ ï ³ ß ³ ï] Ç Û ³ ñ ï ³ ß ³ ï
37 ² ¶ î .É·.] .É.
38 ¶ > · ³ õ ³ é¿
39 ² ´ Ù ³ ë» ³ ó á ï ³ Ý¿, ¸ Ù ³ ë» ³ ó á ï ÇÝ
40 ² î Ïéáõ, ¶ ³ Ïáé ³
41 ² ´ .É¹.] .É ³ .
42 ² ´ î »ÕÇ ³ Û] Çëñ ³ Û¿É, ¶ Çëñ ³ Û¿Õ
43 ¶ > Ç · ³ õ ³ é¿
44 î > Ç
45 ¶ í ³ ÝÁÝ¹ ³
46 ¶ î > Ç
47 ² ´ î ·»Õç¿Ý
48 ² ´ î ûÃÙëáÛ, ¶ á¹Ùëáõ ·»Õç¿, ¸ ÛáÃÙëáÛ
49 ² ´ .É».] .Éµ.
50 ² ´ Ñ ³ Ûñ»Ý ³ õù
51 ¶ Óáñá÷áñáõ, ¸ Óáñ ³ ÷áñáÛ
52 ´ ·»Õç¿
53 ² ³ ñùáõ ³ ßÇÝáÛ, ¶ ³ ñùáõßÇÝ¿, ¸ Û ³ ñùáõÝ ³ ß¿Ý
54 ´ > »õ
55 ² ´ î Ù ³ Ûñ»Ýûù, ¸ Ù ³ Ûñ»Ý» ³ õù
56 ¸ Ù ³ ½ ³ ½ · ³ õ ³ é¿
57 ² ´ Ç µ»ñ¹Ï ³ Ýó, ¸ µ»ñ¹Ï ³ ó
58 ¶ > Û»åÇëÏáåáëáõÃ»Ý¿ é ³ ë ï ³ Ï ³ ó: ² ´ î é ³ ë- ï ³ Ï ³ ó, ¸ éá ï áÏ ³ ó
59 ² ´ î .Å¿.] .Ç¿.
60 ¶ ·ñ» ³ É] ·»ñ» ³ É
61 ¶ Å ³ Ý¹ ³ Û·áñÍ
62 ´ ³ µ»É ³ Û¿, ¶ ³ µ¹Éë¿, ¸ ³ µ¹É ³ ³ Ýáõ

Դամասկոս առաքի, եւ անդի[1] փոխի[2] ի Խառան եւ[3] վճարի ի կենաց[4] աստի[5], եւ Հրաշալի իմն[6] նշանս ի մեռելութեանն[7] նորա տեսեալ Ոգբայի[8] զաւրաւարին Տաճկաց, որ ոստիկան[9] էր Հայոց, բազում այցելութիւն եւ ողորմութիւն ի ձեռն այնորիկ գտանէին աշխարհս Հայոց ի թշնամեաց իւրեանց[10]:

46 ***ԼԳ.[11] Տէր Եղիայ ի գաւառէն[12] Աղիովտայ[13], ի գեղջէն[14] Արճիշոյ[15], յեպիսկոպոսութենէ Բզնունեաց[16] ամս ԺԶ.[17] (16). ի ՃԾԲ.[18] (703) թուականութեանն[19] կացեալ[20] սորա յաթոռ հայրապետութեան աշխարհիս Հայոց[21]:***

47 ***ԼԴ.[22] Տէր Յովհաննէս[23] Իմաստասէր ի գաւառէ[24] Տաշրայ, ի գեղջէ Ուձնայ[25] ամս ԺԱ. (11):***

48 ***ԼԵ.[26] Տէր Դաւիթ ի գաւառէ[27] Կոտայից[28], ի գեղջէ Արամաւնից[29], ամս ԺԳ. (13):***

49 ***ԼԶ.[30] Տէր Տրդատ ի գաւառէն[31] Վանանդայ[32], ի[33] գեղջէ Ոթմսոյ[34], ամս ԻԳ.[35] (23):***

50 ***ԼԷ.[36] Տէր Տրդատ միւս[37] ի Դասնաւորաց[38], ամս Գ. (3):***

51 ***ԼԸ.[39] Տէր Սիոն[40] ի գաւառէ[41] Արածայ[42], ի գեղջէ Բաւաւնից[43], ի նմին կաթողիկոսարան[44] սնեալ, յեպիսկոպոսութենէ Աղձնեաց[45], ամս Ը. (8):***

52 ***ԼԹ.[46] Տէր Եսայի[47] ի գաւառէ[48] Նգայ[49], ի գեղջէ Եղիպատրուշոյ[50], ի տղայական հասակի ի կաթողիկոսարանի[51] սնեալ, յեպիսկոպոսութենէ Գողթան[52], ամս ԺԳ. (13):***

53 ***Խ.[53] Տէր Ստեփանոս[54] ի Դուին[55] քաղաքէ[56], ամս Բ. (2):***

54 ***ԽԱ.[57] Տէր Յովաբ ի յՈստանէն, ի Կուրապաղատի[58] ապարանից, ամս կէս[59]:***

---

1 î ³Ýï Ç
2 ¶ ÷áË» ³É
3 ¶ > »õ
4 ¶ Ï»Ý³ óë
5 ¶ > ³ë ï Ç
6 ¶ > ÇÙÝ
7 ¶î Ù»é»ÉáõÃ» ³Ý
8 ²´î ûÏ å ³ÛÇÝ, ¸ á·µ³ÛÇ, ¶ > ³õÏ å ³ÛÇÝ
9 ¶ áë ï ÇÏ ³ÝÝ
10 ¶ ËÝ³Ù³ ÍáõÃÇõÝë ³ éÝ¿ñ Ñ³Ûáó] ³Ûó»ÉáõÃÇõÝ… Çõñ»³Ýó
11 ²´î .É½.] .É·.
12 ¶ >Ç ·³õ³é¿Ý
13 ´ ³ÕÇáí ï ³, ¶ Û³ÕÇáí ï ¿
14 ¶ ·»Õç¿
15 ¶ ³ñßá] ³ñ×Çßáû
16 ¶ > Û» åÇëÏá å áëáõÃ»Ý¿ µ½ÝáõÝ» ³ ó
17 ²´î .·.] .Å½., ¸ ãáñ»ù ï ³ë ³Ý
18 ²´î .×Í·., ¶ .×Åµ.
19 ¶ Ãáõ³ Ï ³ÝáõÃÇõÝÝ
20 ¶ Ï ³ó»Éá
21 ¶ > ³ßË ³ñÑÇë Ñ³Ûáó
22 ²´î .É¿.] .É¹.
23 ²î ÛûÑ³ÝÝ¿ë, ´ ÛáíÑ³Ý¿ë, ¶ Ûáí ³ÝÝ¿ë
24 ¶ > ·³õ³é¿
25 ¶ ³õÓÝáõ
26 ²´î .ÉÁ.] .É».
27 ¶ > ·³õ³é¿
28 ¶ Ïáï ³áó
29 ²¶î ³ñ³ÙáõÝÇó, ´ ³ñ³ÙûÝÇó, ¸ ³ñ³Ù³õÝÇó
30 ²´î .ÉÃ.] .É½.
31 ¶ > ·³õ³é¿Ý
32 ¶ í ³ÕÁÝ¹³] í ³Ý³Ý¹³Û
33 ¶ > Ç
34 ²´î ûÃÙëáÛ, ¶ á¹Ùëá ·»Õç¿
35 ²´î .Ç¿.] .Ç·.
36 ²´î .Ë.] .É¿.
37 ¶ > ÙÇõë
38 ¶ ¹³ëÝ³õáñÇ, ¸ ¹³ëÝ³õáñÇó
39 ²´î .Ë³.] .ÉÁ.
40 ¶ ëÇáíÝ
41 ¶ > Ç ·³õ³é¿
42 ¶ Û³ñ³Í³
43 ² µáõáõÝÇë, ²°µáõûÝÇó, ¶ µíáÝÇó, ¸ µ³õ³õÝ»³ó, î µáõ³õÝÇó
44 ² Ï³Ã³éÉÇÏáë³ñ³Ý, ´ Ï³ÃáõÕÇÏáë³ñ³Ý
45 ¶ > Ç ÝÙÇÝ… ³ÕÓÝ»³ó
46 ²´î .Ëµ.] .ÉÃ.
47 ¶ Çë³õ] »ë³ÛÇ
48 ¶ > ·³õ³é¿
49 î ·³õ³é¿Ý ·³ÛÇ
50 ¸ Û³Õ³å³ ïñáõß ·»Õç¿
51 ² Ï³Ã³õÕÇÏáë³ñ³ÝÇ, ´ Ï³ÃáÕÇÏáë³ñ³Ý
52 ¶ > Ç ·»Õç¿… ·áÕÃ³Ý
53 ²´î .Ë·.] .Ë.
54 ´ ëï»÷³ÝÝáë
55 ´ ¹íÇÝ
56 ²´î ù³Õ³ùÇ
57 ²´î .Ë¹.] .Ë³.
58 ²´¶ Ïáñ³Ûå³ÕÇÝ³Û, ¸ Ïáõñ³å³Õ³ ïÇÝ, î Ïáñ³Û å³ÕÇÝ³Û
59 ¶ Ï¿ë ³Ù ÙÇ³ÛÝ] Ç Ûáë ï ³Ý¿Ý… Ï¿ë

55 ԽԲ.[1] Տէր Սողոմոն[2] ի գեաւղաքաղաքէն[3] Գառնոյ, ամ մի[4]:

56 ԽԳ.[5] Տէր Գէորգ[6] ի գաւառէ[7] Արագածոտանէ[8], ի գեղջէ Բոյրականէ[9], ամս Գ. (3):

57 ԽԴ.[10] Տէր Յովսէփ[11] ի գաւառէ[12] Արագածոտանէ, ի մայրաքաղաքէ յեկեղեցւոյն[13] սրբոյն Գրիգորի, ամս ԺԱ. (11):

58 ԽԵ.[14] Տէր Դաւիթ ի գաւառէ Մազազայ, ի գեղջէ Կակաղոյ[15], ամս ԻԷ. (27):

59 ԽԶ.[16] Տէր Յովաննէս ի գաւառէ[17] Կոտայից[18], ի գեղջէ Ովայից[19], ամս ԻԲ. (22):

60 ԽԷ.[20] Տէր Զաքարիայ ի գաւառէ[21] Կոտայից[22], ի գեղջէ Ջագայ[23], ամս ԻԲ. (22):

61 ԽԸ.[24] Տէր Գէորգ[25] ի գեղաքաղաքէն[26] Գառնոյ, ամս ԻԱ.[27] (21): 62 Յաւուրս սորա կարգեալ կացուցանեն թագաւոր Հայաստանեայց[28] զԱշոտ Բագրատունի[29]՝ զորդի Սմբատայ Բագրատունոյ սպարապետի Հայոց[30]. եւ[31] ի վաղնջուց խափանեալ թագաւորութիւնն[32] կրկին նորոգումն[33] առնոյր:

63 ԽԹ.[34] Տէր Մաշդոց[35] այրն[36] Աստուծոյ, յԱրագածոտանէ գաւառէ[37], Հայրենաւք ժառանգաւոր գոլով վկայարանի մեծ[38] նահատակին Թէոդորոսի, որ է ի գեղն Եղիվարդ: 64 Սա ի տղայական հասակէ կրաւնաւորեալ ճգնողական հանդիսիւ եւ խստամբեր վարուք, եւ խոտաբուտ ճաշակաւք անցուցեալ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, եւ ի ծայրս բոլոր առաքինութեանց հասեալ, առաւել պայծառանայր ի մէջ եղբարց բազմաց, յետ որոյ եւ աւծաւ իսկ ի քահանայապետութիւն Հայոց[39] եւ[40] ոչ աւելի քան զեաւթն[41] ամիս կալեալ, փոխեցաւ[42] յայսմ աշխարհէ յաշխարհն կենդանեաց[43]:

65 Եւ[44] հուսկ յետոյ քան զամենեսեան զնոսա[45]՝

66 Ծ.[46] Ես՝ հեքս եւ թշուառականս Յովանէս[47], որ յաշակերտութենէ[48] նորին երանելոյ[49] Մաշդոցի[50], այլ եւ արեան հա-

1 ² ´î .Ë».] .Ëµ.
2 ² ëáÕûÙáÝ
3 ² ´î ù³Õ³ù¿Ý] ·»³õÕ³ù³Õ³ù¿Ý
4 ´î ~ ÙÇ ³Ù
5 ² ´î .Ë½.] .Ë·.
6 ¶ ·áñ·
7 ¶ > Ç ·³õ³é¿
8 ¶ ²ñ³·³Íá ï³Ý¿
9 ¶ ³ñß³Ï³ÝÇ] Ç ·»Õç¿ µáÛñ³Ï³Ý¿
10 ² ´î .Ë¿.] .Ë¹.
11 ¶ Ûáíë¿µ
12 ¶ > Ç ·³õ³é¿
13 ¶ Ù³Ûñ³ù³Õ³ù »Ï»Õ»óÇáó, ² ´î Û»Ï»Õ»óáÛÝ
14 ² ´î .ËÁ.] .Ë».
15 ¶ > Ç ·³õ³é¿, ¶ Ï³Ï³Õ³ó
16 ² ´î .ËÃ.] .Ë½.
17 ¶ > ·³õ³é¿
18 ¶ Ïáï³áó
19 ¶ áí³Çó
20 ² ´î .Í.] .Ë¿.
21 ¶ > ·³õ³é¿
22 ¶ Ïáï³áó
23 ¶ Í³·³ó] Ó³·³Û
24 ² ´î .Í³.] .ËÁ.
25 ¶ ·¿áñù
26 ¶ ·»³õÕ³ù³Õ³ù¿Ý
27 ¶ .Çµ.] .Ç³.
28 ¶ Ñ³»³ëï³Ý»³ó
29 ² ·³·ñ³ïáõÝÇ
30 ¶ µ³·ñ³ïáõÝÇ Ñ³áó ëå³ñ³å»ïÇ
31 ¶ > »õ
32 ¶ Ã³·³õáñáõÃ»³ÝÝ
33 ¶ Ýáñá·áõÝ
34 ² ´î .Íµ.] .ËÃ.
35 ´¶î Ù³ßïáó
36 ¶ ëáõñµ ³ÛñÝ
37 ¶ > ·³õ³é¿
38 î Ù»ÍÇ
39 ¶ > Ñ³Ûñ»Ý³õù Å³é³Ý·³õáñ »ÕÇ ëå³ñ³å»ïÇ Ð³Ûáó
40 ¶ áñ] »õ
41 ´ ½.¿.
42 ¶ ÷áËÇ
43 ² ´î Û³ßË³ñÑ¿ Ç Ñ³Ý·ëï»³Ý (´î Ñ³Ý·ëï»³Ý)] Û³ßË³ñÑÝ Ï»Ý¹³Ý»³ó
44 ¶ ÇëÏ] »õ
45 ¶ ½ëáëë³] ½Ýáë³
46 ² ´¶î > .Í.
47 ´ Ûáí³ÝÝ¿ë, î Ûáí³ÝÝ¿ë
48 ´ ³ß³Ï»ñïáõÃ»³Ý¿, ¶ Û³ß³Ï»ñïáõÃ»³ÝÝ
49 ¶ ëñµáÛÝ] »ñ³Ý»ÉáÛÝ
50 ´î Ù³ßïáóÇ, ¶ Ù³ßÃáóÇ

րագատ եւ մերձաւոր գոլով նմա[1]*, եւ Հայ-րենաւք*[2] *ի մեծ դաստակերտէ*[3] *Դրասխա-կերտէ*[4]*, յետ սուղ ժամանակաց փոխադ-րութեան կենաց առնն*[5] *Աստուծոյ*[6] *ընկա-լայ*[7] *զաթոռ նորին*[8]*. երանի թէ եւ զաւրի-նակն:* 67 *Հանդիպիւր յայսմ ժամանակի թիւ թորգոմեան շրջանիս ՅԽԶ.*[9] *(897):* 68 *Եւ այսպէս, ինեւ*[10] *հանդերձ լցել եղեւ թիւ յոբելենին*[11] *յիսներեկի*[12] *համարոյ*[13] *հայրապետութեանս*[14] *Հայոց, որ սկիզբն առ յերջանիկ*[15] *եւ սուրբ*[16] *Լուսաւորչէն*[17] *Գրիգորէ մինչեւ*[18] *ցարդ եւս:*

69 *Այս ստոյգ է եւ ճշմարիտ ի փառս Աստուծոյ:*

[ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՑՈՒՄԵՄՆԷ ԳՐՁԷ]

70 *Տէր Եղիսէ.*

71 *Տէր Անանիայ.*

72 *Տէր Ստեփանոս*[19]*.*

73 *Տէր Խաչիկ. եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս*[20]*:*

1 ¶ Ñ³ñ³½³ ïáõÃÇõÝ Ù»ñÓ³õáñ ëÙÇÝ ·áÉá í] Ñ³-ñ³½³ ï… ÝÙ³

2 ´¶ Ñ³Ûñ»Ý»³õù

3 ¶ ¹³ëï³Ï»ñï¿Ý, î ¹³ëï³Ï»ñï

4 ²î ¹ñ³ëËÏ»ñï¿, ¶ ¹³³ëË³Ý³Ï»ñï¿

5 î ³éÝ

6 ¶ >Û»ï ëáõÕ… ³éÝÝ ³ëïáõÍáÛ

7 ¶ »õ ÁÝ·³É³

8 ¶ ÝáñÇÝ ëñµá

9 ¶ .ÛË½. Ãáõ³Ï³ÝáõÃ»³Ý Ð³áó] Ñ³Ý¹ÇåÇõñ… .ÛË½.

10 ´ ³Ûë åÇëÇÝ »õ] ³Ûë å¿ë ÇÝ»õ

11 ¶ Û³µ»ÕÇÝÇÝ, î Ûáµ»É»³ÝÇÝ] Ûáµ»ÉÇÝÇÝ

12 ¶ ÛÇÝÝ»ñ»ÏÇ] ÛÇëÝ»ñ»ÏÇ

13 ¶ Ñ³õ³ñáõ] Ñ³Ù³ñáÛ

14 ¶ Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ

15 ¶ »ñç³ÝÇÏ

16 ¶ ëñµáÛÝ] »õ ëáõñµ

17 ¶ > Éáõë³õáñã¿Ý

18 ² ÙÇÝã

19 ´ ëï»÷³ÝÝáë

20 ¶ > ³Ûë ëïáÛ· ¿… Û³õÇï»³Ýë, î > ï¿ñ »ÕÇë¿… Û³õÇï»³Ýë

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑՒՈՅ «ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ» ՃԱՌԸ

Գիտութեան եւ նրա ածանցեալ դասագրքային գրականութեան մէջ ընդունուած է համարել, թէ Ժ. դ. մատենագիր Յովհաննէս Դրասխանակերտցուց մեզ է հասել գրական երկու երկ. 1. ծաւալուն «Պատմութիւն Հայոց», 2. համառօտ «Շար հայրապետաց Հայոց» ցանկ: Սրա կողքը Վարդան Յունանեանի «Թուղթ քաջալերականում»[1] կայ Վահան Սիւնի կաթողիկոսի (968-969) առիթով «Ի Տրամաբան[ութենէ] ընդ Թէօրիանոսի իմաստասիրի» խորագրով աղբիւրից քաղուած հետեւեալը. «Զորմէ սուրբն Ներսէս Կլայեցի այսպէս վկայէ. Յառաջ քան գժամանակս երկերիւրից ամաց գոյր ոմն կաթուղիկոս Հայոց, որոյ անունն էր Յովաննէս, ըստ վարուց եւ իմաստութեանն համանմանեալ մեծագունից եւ սրբագունից վարդապետաց, եւ յոյժ հմտացեալ ի գիտութիւն իմաստասիրութեան եւ ամենից արտաքնոց մակացութեանց... Եւ ահա առ իս է գիրգ մի այսր երանելոյ հօրս մերոյ, որ գրեցեալ ի նմանէ ընդդէմ միաբնակաց, որ լի է վկայութեամբ Սրբոց գրոց եւ զօրաւորոք պատճառօք եւ հաւաքաբանութեամբք: Եւ երանելոյ յիշման Գրիգոր կաթուղիկոսն, որ նստաւ սակաւ ինչ յառաջ քան զիս, հաստատեալ էր զնոյն գիրգն, եւ ի վերջ նորա գրեալ էր զայս. Ես այսպէս հաւատամ, որպէս ամենասուրբ կաթուղիկոսն Յովաննէս գրեալ է աստ, եւ նզովեմ զայնոսիկ, որք նոյնպէս ոչ հաւատան»[2]: Հ. Աճառեանի կարծիքով՝ «Ըստ ժամանակագրական հաշուի այս Յովհաննէսը ակնարկում է Յովհաննէս Ե. Պատմաբանին»[3]: Սակայն, Գրիգոր վ. Մաքսուդեանը նկատել է, որ այս վկայութիւնը Դրասխանակերտցու հետ կապ չունի, որովհետեւ այստեղ «Յովհաննէս»ը Վահան Սիւնիի երկրորդ անունն է[4]: Սրան աւելացնենք, որ Աճառեանի «հաշուի» մէջ նաեւ թուաբանական մեծ անճշտութիւն կայ. Ներսէս Շնորհալու ժամանակից 200 տարի առաջը 970 թուականի շուրջ է, որ Դրասխանակերտցուց բաւական յետոյ է եւ համապատասխան է նոյն Վահան Սիւնիի տարիներին: Այսպիսով, կրկին արձանագրում ենք որ Աճառեանի այս վերագրումն անհիմն է[5]:

Բոլորովին տարբեր է ներկայ շարադրանքի շարժառիթ բնագիրը, որ որպէս բանավիճային իր մի յօդուածի[6] յաւելուած եւ իբրեւ Յովհաննէս Օձնեցի կաթողիկոսի (718-729 թթ.)

---

1 **ØËÇÃ³ñ»³Ý ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ý ìÇ»ÝÝ³□Ç Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é. Ð^Ùñ 12 »õ 39. òáõó³Ï Ñ³□»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ ØËÇÃ³ñ»³Ýó Ç ìÇ»ÝÝ³, Î³½Ù»ó Ð. Ú³Ïáíµáë í. î³ß»³Ýª ØËÇÃ. áõËï¿Ý, îå³·ñ»³É Ýå³ëïÇõ Î³□ë»ñ³Ï³Ý Ö»Ù³ñ³ÝÇ ¶Çïáõ Ã»³Ýó Ç ìÇ»ÝÝ³, ìÇ»ÝÝ³, 1895, ¿ç 107-16, 194 (³□ëáõÑ»ï»õª î³ß»³Ý, òáõó³Ï)£**

2 **î³ß»³Ý, òáõó³Ï, ¿ç 109:**

3 **î»°ë Ð. ²×³é»³Ý, Ð³□áó ³ÝÓÝ³ÝáõÝÝ»ñÇ µ³é³ñ³Ý, Ñï. ¶., °ñ»õ³Ý, 1946, ¿ç 559 (ÚáíÑ³ÝÝ¿ë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóÇ):**

4 **î»°ë Hovhannēs Draskhanakertetc'i**, History of Armenia, Translation and Commentary by Rev. Krikor H. Maksoudian, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1987, p. 27.

5 **ê³Ï³□Ý ³□ë ³éÇÃáí ÝÏ³ï»Ýù, áñ ì³ñ¹³Ý ÚáõÝ³Ý»³ÝÇ ¦ÂáõÕÃ ù³ç³É»ñ³Ï³Ý§áõÙ û·ï³·áñÍáõ³Í »Ý 1680 ³Ï³Ý Ãáõ³Ï³ÝÝ»ñÇÝ ²ñ»õÙï»³Ý Ð³□³ëï³ÝáõÙ Ýñ³ áõÕ»õáñáõÃ»³Ý ÁÝÃ³óùáõÙ Ñ³õ³ùáõ³Í µ³½Ù³åÇëÇ ³ÕµÇõñÝ»ñ, áñáÝó ï»Õ»ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ áõëáõÙÝ³ëÇñáõÙÁ Ï³ñáÕ ¿ ·Çï³Ï³Ý Ï³ñ»õáñ ß³ï Ñ³ñó»ñÇ å³ï³ëË³Ý ï³É, áõëïÇ »õ íëï³Ñ »Ýù, áñ, Ñ»ÕÇÝ³ÏÇ Ï³ÃáÉÇÏ³Ï³Ý ³ã³éáõÃ»³Ý ÝÏ³ïÙ³Ùµ ³ÝÑñ³Å»ßï í»ñ³å³Ñ í»ñ³µ»ñÙáõùáí Ñ³Ý¹»ñÓ, å³ïß³× ùÝÝáõÃ»³Ùµ Ýñ³ ³□ë »ñÏÇ Ññ³å³ñ³ÏáõÙÁ Ù»ñ ·ÇïáõÃ»³Ý ³ÝÑñ³Å»ßï ³Ý»ÉÇùÝ»ñÇó ¿:**

6 **Î. í. [î¿ñ-ØÏñïã»³Ý], ´ÝáõÃ»³Ý ËÝ¹ñÇ ÝÏ³ïÙ³Ùµ Ù»ñ »õ ØËÇÃ³ñ»³Ý Ñ³□ñ»ñÇ áõÝ»ó³Í Ñ³□»³óùÁ.- ²ñ³ñ³ï, 1896, ¿ç 155-64: êñ³ ß³ñáõÝ³ÏáõÃÇõÝÝ ¿ □³çáñ¹Áª ¦ÎñÏÇÝ µÝáõÃ»³Ý ËÝ¹ÇñÁ »õ ØËÇÃ³ñ»³Ý Ñ³□ñ»ñÁ§.- ²ñ³ñ³ï, 1896, ¿ç 353-64, »ñÏáõëÝ ¿É í»ñ³Ññ³ï³ñ³Ïáõ³Í »Ýª Î³ñ³å»ï »åÇëÏáåáë î¿ñ-ØÏñïã»³Ý, °ñÏ»ñÇ ÅáÕáí³Íáõ, äñ³Ï ².,ê. ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2008, ¿ç 129-42 »õ 143-61. Î. î-Ø., °Ä. ². Ñ³Ù³éû ïáõÃ»³Ùµ ³□ëáõÑ»ï»õ □Çß³ï³Ï»Éáõ »Ýù ³□ë í»ñçÇÝ ïå³·ñáõÃÇõÝÁ:**

գրչի արգասիք առաջին անգամ 1896 թ. ապրիլին հրատարակել է Կարապետ վարդապետ (յետոյ՝ եպիսկոպոս) Տէր-Մկրտչեանը[1]: Անմիջապէս հետեւել է բանավէճի արձագանգ-պատասխանը. նոյն տարուայ «Բազմավէպ»ի յուլիսի համարին կցուել է 20 էջանոց մի յաւելուած[2], որի՝ «Շիրակացի» ստորագրած հեղինակ Հ. Մովսէս վ. Նազարեանը[3] նախ կասկածի տակ է առել ճառի՝ Օձնեցունը լինելը, ապա հակառակութեան անսանձ նժոյգով հասել է հետեւեալին. «Իսկ այն հարցին, թէ ո՞վ է այդ կեղծ ճառի յերիւրողն, կարելի է պատասխանել՝ թէ հաւանօրէն Սիմէոն կաթողիկոսն եղած ըլլալու է, որուն՝ իբրեւ կատարեալ Հաղբատացի վարդապետի, խոչընդակն էր Յովհ. Օձնեցին՝ իւր Ընդդէմ երեւութականաց ճառի վարդապետութեամբը»[4]:

Անկասկած, պէտք է հասկանանք, որ Սիմէոն Երեւանցի կաթողիկոսի (1763-1780 թթ.) անունն այստեղ յայտնուել է միայն չափազանցելու միտումով եւ պատրուակ դարձնելով սոսկ այն հանգամանքը, որ ճառը պարունակող ձեռագրերն օրինակուած են նրա կաթողիկոսութեան շրջանում: Այս «տեսակէտին» Կ. վ. Տէր-Մկրտչեանը պատասխանել է նախ վէճի թելադրած կրքով. «Մեզ մնում է տեսնել՝ զօրութի՞ւն ունի Շիրակացու այն առարկութիւնը գոնէ, թէ «Օձնեցւոյ ոճն ու լեզուն այնքան կը տարբերին անծանօթի լեզուէն եւ ոճէն, որքան երկինք՝ յերկրէ»: Մենք լեզուագէտ չենք եւ աւելորդ ենք համարում լեզուի մասին վիճել մի մարդու հետ, որ «մեր դասական լեզուն լաւ հասկանալու վիճակի մէջ ըլլալը» չէ ընդունում. կխնդրենք միայն մեզ հաւասար հասկացողներին համեմատել մեր հրատարակած ճառի՝ մի կողմից Յ. Օձնեցու միւս ճառերի եւ միւս կողմից Սիմէոն կաթուղիկոսի գուածների հետ եւ տեսնել՝ որտեղ է մերձաւորութիւնը եւ որտեղ՝ հեռաւորութիւնը»[5]: Ճառի հեղինակի հարցին նա վերաբերուել է աւելի զուսպ. «Ենթադրել, թէ «Ընդդէմ դաւանողաց մի Քրիստոս յերկուս բնութիւնս» ճառն ուրիշ Յովհաննէսի կամ մի ուրիշ հեղինակի գործ է եւ պատահաբար Օձնեցուն վերագրուած՝ այդ տարբեր է. դորա դէմ մենք բացարձակ առարկութիւններ չունինք, ինչքան եւ հիմունքից զուրկ լինի այդ ենթադրութիւնը, բայց նորա հեղինակը, ով կուզէ թող լինի՝ կեղծելու, իւր գրուածքն ուրիշին ընծայելու մտադրութիւն չէ ունեցել, այդ հաստատապէս ասել կարող ենք. նորա մէջ կեղծիքի թեթեւ նշան անգամ չկայ»[6]:

Նոյն 1896 թ. հրատարակուել է այս բնագրի նաեւ առանձնատիպ տարբերակը[7], որն ընթերցելուց անմիջապէս յետոյ Նորայր Բիւզանդացին, ըստ ամենայնի տեղեակ լինելով նաեւ «Բազմավէպ»ի 1896ի Յուլիսի Յաւելուածին, Ստոկհոլմից 1897 թ. մարտին Թիֆլիսի

1 Úáí Ñ ³ ÝÝáõ ÆÙ ³ ë ï ³ ëÇñÇ Ð ³ Ûáó Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇ Êáë ï á í ³ ÝáõÃÇõÝ ³ Ýß ³ ñÅ Ûáõëáñ Ù ³ ñÙÝ ³ Éáñ ´ ³ ÝÇÝ øñÇë ï á-ëÇ, »õ ÁÝ¹ ¹ ¿Ù ¹ ³ õ ³ ÝáÕ ³ ó ½ÙÇ øñÇë ï áë Û»ñÏáõë µÝáõÃÇõÝë. Ú ³ õ»Éáõ ³ Í ¦ ² ñ ³ ñ ³ ï §Ç.- ² ñ ³ ñ ³ ï , 1896/ ¸., ¿ç 192-199:

2 ÞÇñ ³ Ï ³ óÇ, Úá í Ñ ³ Ý úÓÝ»óõáÛ Ýáñ ³ ·Çõ ï ÃÕÃÇ'Ù ³ éÃÇõ. ¦ ² ñ ³ ñ ³ ï § ³ Ùë ³ Ã»ñÃÇÝ »õ ¦´ ³ ½Ù ³ íÇåÇ§ Ñ ³ Û» ³ ó-ùÁ ÙÇ µÝáõÃ» ³ Ý ËÝ¹ñÇ ÝÏ ³ ïÙ ³ Ùµ.¬ ´ ³ ½Ù ³ í ¿ å , 1896/¾., Ú ³ õ»Éáõ ³ Í, ¿ç 1-20:

3 ÞÇñ ³ ÏÇ ø ³ ýÃ ³ éÉáõ (Ý»ñÏ ³ Ûª ö ³ ÝÇÏ) ·ÇõÕáõÙ ÍÝáõ»É ¿ 1870± Ã. (Ñ ³ ÛñÁª ØÏñ ï Çã), Ñ» ï ³ · ³ ÛáõÙ Ñ»é ³ ó»É ¿ ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝÇó (¦Ñ ³ ï ³ õ§, »±ñµ), Ç í»ñçáÛª ²Ù»ñÇÏ ³ ÛÇ øÉÇíÉ¿Ý¹ ù ³ Õ ³ ùáõÙ Ù ³ Ñ ³ ó»É ¿ 1934ÇÝ Ï ³ Ù 1935ÇÝ:

4 ´ ³ ½Ù ³ í ¿ å , 1896/¾., ¿ç 5. ³ Ûë »ñÏ ³ ñ ³ ßáõÝã Ñ ³ Ï ³ × ³ éáõÃ» ³ Ý Ù¿ç Ù»ñ µÝ ³ ·ñÇ »õ úÓÝ»óáõ ·áñÍ»ñÇ á× ³ Ï ³ Ý ï ³ ñµ»ñáõÃ» ³ Ý ß»ß ï áõÙÇó µ ³ óÇ, µ ³ Ý ³ ëÇñ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ ñó»ñÇ í»ñ ³ µ»ñáÕ áñ»õ¿ µ ³ Ý ãÏ ³ Û:

5 Î. î-Ø., ºÄ. ². ¿ç 154:

6 ÜáÛÝ ï »ÕáõÙ, ¿ç 150 (ÝáÛÝÁª ² ñ ³ ñ ³ ï , 1896/À., ¿ç 359):

7 Úáí Ñ ³ ÝÝáõ ÆÙ ³ ë ï ³ ëÇñÇ Ð ³ Ûáó Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇ Ëáë ï á í ³ ÝáõÃÇõÝ ³ Ýß ³ ñÅ Ûáõëáñ Ù ³ ñÙÝ ³ Ý ³ Éáñ ´ ³ ÝÇÝ øñÇë-ï áëÇ »õ ÁÝ¹ ¹ ¿Ù ¹ ³ õ ³ ÝáÕ ³ ó ½ÙÇ øñÇë ï áë Û»ñÏáõë µÝáõÃÇõÝë, ² ñ ï ³ ï åáõ ³ Í 1896 Ã. ² åñÇÉ ³ ÙëÇ ² ñ ³ ñ ³ ï ³ Ùë ³ ·ñÇó, Ðñ ³ ï ³ ñ ³ Ï»ó Î ³ ñ ³ å» ï í ³ ñ¹ ³ å» ï , ì ³ Õ ³ ñß ³ å ³ ï , îå ³ ñ ³ Ý Ø ³ Ûñ ²Ãáéáñ êñµáñ ¾çÙÇ ³ ÍÝÇ, 1896, º., 30 ¿ç (÷áùñ ³ ¹Çñª 17×12. ·ñ ³ ¹ ³ ß ï Áª 12,3×8,2). ³ Ûë áõÑ» ï »õª ² é ³ ÝÓÝ ³ ï Ç å:

«Մշակ» թերթին ուղարկել է հետեւեալ նամակը. «Երէկ կարդացի զ«Յովհաննու Իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի խոստովանութիւն անշարժ յուսոյ մարմնանալոյ Բանին Քրիստոսի եւ ընդդէմ դաւանողաց զմի Քրիստոս յերկուս բնութիւնս», զոր հրատարակած է մեծ. Կարապետ վ.ի տպարանէ Էջմիածնի, 1896, արտատպելով «1896 թուի ապրիլ ամսի «Արարատ» ամսագրից: Հրատարակիչն, ինչպէս յայտ է ի յառաջաբանէն, առանց բնաւ վարանելոյ՝ Յովհան Օձնեցի կաթողիկոսին կը վերագրէ զայս ճառ: Բայց ճառագրիս ոգին, վարդապետութիւնն եւ ոճն այնչափ հեռի են յոգւոյ, ի վարդապետութենէ եւ յոճոյ Օձնեցւոյն՝ որչափ երկինք յերկրէ: Այս ճառ է աներկբայ Յովհան Կաթող. Դրասխանակերտցւոյ (պատմագրին) գրութիւնն: Զը գիտեմ թէ ե՞ս եմ որ առաջին անգամ կը հրապարակեմ զայս: Եթէ այլք քան զիս յառաջ ցուցին թէ Դրասխանակերտցին է հեղինակ ճառիս, եւ ոչ Օձնեցին, բարի է. իսկ եթէ ես եմ որ առաջին անգամ կըսեմ զայս, եւ եթէ փաստք ուզուին յինէն՝ թէ ինչու Դրասխանակերտցւոյն պէտք է վերագրել զայս ճառ, եւ ոչ Օձնեցւոյն, պարապով կարող եմ հաստատել»[1]:

«Հանդէս ամսօրեան» նոյն 1897ի մայիսին աննշան կրճատումներով անմիջապէս արտատպել է այս նամակը եւ Բիւզանդացու «Եթէ այլք քան զիս յառաջ ցուցին» խօսքի առիթով, «բարի է» բայից յետոյ փակագծում աւելացրել. «կարծենք ցայժմ ցուցուած չէ»[2]: Այսուհանդերձ, կարծում ենք, որ Նորայրը հետագայում այս հարցին անդրադառնալու առիթ չի ունեցել, որովհետեւ Դրասխանակերտցունը համարած այս գործի մասին նրա տպագիր գործերի եւ անտիպների մանրամասն ցանկի[3] մէջ որեւէ ակնարկ չգտանք, սակայն իր նշանաւոր «Նախնիք»ում այն կրկին եւ արդէն անվերապահօրէն համարուած է նոյն հեղինակինը. «Վերապայծառ փ. գերապայծառ. գերապայծառ Յոհ. կթ. Դրասխանակ. Խոստովանութիւն 4. վերապայծառ նոյն անդ 8. «վերապայծառ լոյս». վերապայծառ՝ Գաթրճեան Սրբազ. պտրգմտ. 335 ծ. 1: Չիք այլուր վերապայծառ»[4]:

Հակառակ ճառիս վերաբերմամբ ԺԹ. դ. վերջերին մեր գիտութեան մէջ բռնկուած այս բուռն քննարկմանը, շուտով այն կարծես թէ մոռացուել է եւ յիշուել միայն այլ առիթներով արուած հպանցիկ անդրադարձներով. Մ. արքեպս. Օրմանեանը, մանրամասների մէջ չմտնելով, առանց որեւէ քննութեան, Ն. Բիւզանդացու անունն իսկ չյիշատակելով, այս ճառը նշել է Օձնեցու գրական երկերի շարքում, ասելով միայն, թէ «վաւերական ճանչցուած է»[5], ժամանակ անց ճիշտ նոյն ձեւով է վարուել նաեւ Հ. Աճառեանը[6], իսկ նորերս մեր բարեկամ Գրիգոր վ. Մաքսուդեանը եւս, աւելի շատ յենուելով Մ. Օրմանեանի

---

1 Üáñ³Ûñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óÇ, ÚáÑ³Ý Ï³ÃáÕÇÏáë ¸ñ³ëË³Ý³Ï»ñïóõáÛ (å³ïÙ³·ñÇÝ) Ýáñ³·Çõï Ù¿Ï ×³éÝ.- Øß³Ï, 1897, 18 Ù³ñï, ÐÙñ 32, ¿ç 2 (Ý³Ù³ÏÁ ·ñáõ³Í ¿ª êïáÏÑáÉÙ, 18/6 Ù³ñï 1897):

2 Ì³ÕÏ³ù³Õ [=Ð. ¶³µñÇ¿É Ø¿Ý¿íÇß»³Ý], ²½·³ÛÇÝ Ã»ñÃ»ñ¿ Í³ÕÏ»÷áõÝç.- Ð³Ý¹¿ë ²Ùëûñ»³Û, 1897/º., ¿ç 157: ¦Ð³Ý¹¿ë ³Ùëûñ»³Û§Ç ³Ûë ù³Õáõ³ÍùÁ áñå¿ë Ü. ´Çõ½³¹³óáõ Ûû¹áõ³Í Ýßáõ³Í ¿ úÓÝ»óáõÝ í»ñ³µ»ñáÕ ·ñ³Ï³-ÝáõÃ»³Ý ó³ÝÏáõÙ (Ø³ï»Ý³·Çñù Ñ³Ûáó, ¾. Ñ³ïáñ, À. ¹³ñ, ²ÝÃÇÉÇ³ë - ÈÇµ³Ý³Ý, 2007, ¿ç 18), ë³Ï³ÛÝ, Ñ³õ³-Ý³µ³ñ, ó³ÝÏ³·ñáÕÁ ë³ ãÇ Ï³ñ¹³ó»É, ¦Ûû¹áõ³Í§Á Ýß»É ¿ ëáëÏ Áëï Ñ»ï»õ»³ÉÇª Ð³Ý¹¿ë ²Ùëûñ»³ÛÇ Ûû¹áõ³Í-Ý»ñáõ 100 ï³ñáõ³Ý Ù³ï»Ý³·Çï³Ï³Ý óáõó³Ï. 1887-1986, Î³½Ù»ó Ð. ú·áëïÇÝáë ìñ¹. ê»ùáõÉ»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1990, ¿ç 76µ: ¦Ø³ï»Ý³·ñùÇ§ ³Ûë Ñ³ïáñáõÙ, µ³ñ»µ³Ëï³µ³ñ, ËÝ¹ñáÛ ³é³ñÏ³Û×³éÁ ïåáõ³Í ã¿:

3 î»°ë Ø. ØÇÝ³ë»³Ý, Üáñ³Ûñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óáõ Ï»³ÝùÁ, Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ »õ ¹Çõ³ÝÇ ó³ÝÏÁ.- ´³½Ù³í¿å, 1983/²-¸., ¿ç 39-97 (Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÁª ¿ç 52-54, ¹Çõ³ÝÇ ó³ÝÏÁª ¿ç 62-96):

4 Üáñ³Ûñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óÇ, Ü³ËÝÇù, Ðñ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý å³ïñ³ëï»ó Ø³ñïÇñáë ØÇÝ³ë»³ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996, ¿ç 52:

5 Ø. ³ñù»åë. úñÙ³Ý»³Ý, ²½·³å³ïáõÙ, Ð³Û áõÕÕ³÷³é »Ï»Õ»óõáÛ ³Ýóù»ñÁ ëÏÇ½µ¿Ý ÙÇÝã»õ Ù»ñ ûñ»ñÁ, Û³ñ³-ÏÇó ³·³ÛÇÝ å³ñ³·³Ý»ñáí å³ïÙáõ³Í, Ñï. ²., Ø³Ûñ ²Ãáé ê. ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2001, ¢ 973, 570:

6 î»°ë Ð. ²×³é»³Ý, Ð³Ûáó ³ÝÓÝ³ÝáõÝÝ»ñÇ µ³é³ñ³Ý, Ñï. ¶., ºñ»õ³Ý, 1946, ¿ç 554 (ÚáíÑ³ÝÝ¿ë úÓÝ»óÇ):

հեղինակութեան վրայ, Բիւզանդացու վերագրումը չի ընդունել, հարցի նկատմամբ իր վերաբերմունքն արտայայտելով արտաբնագրական փաստարկներով՝ թէ իբր Դրասխանակերտցին իր պատմութեան մէջ Քաղկեդոնի նկատմամբ այնչափ մերժողաբար չէ տրամադրուած, որչափ թուացել է մինչեւ այժմ, թէ խիստ խնդրական է, որ նա հետաքրքրուած եւ զբաղուած լինի դաւանաբանական եւ քրիստոսաբանական խնդիրներով, թէ ըստ ոճի հեղինակային պատկանելութիւն վճռելու եղանակը զգուշալի է եւ այլն[1]*: Այսուհանդերձ, սրանց հակառակ, Օձնեցուն վերաբերող վերջին մենագրութեան*[2] *մէջ այս ճառի մասին որեւէ խօսք չկայ, ապա, ի վերջոյ, բնութեան խնդրի նկատմամբ Օձնեցի հայրապետի վերաբերմունքի վերջին քննութիւնը եւս հիմնուած է միայն «Ընդդէմ երեւութականաց» ճառի վրայ*[3]*:*

Նորայր Բիւզանդացու բնագրական զգացողութեան նկատմամբ մենք անվերապահ հաւատ ու համարում ունենք, ուստի, հիմնուելով նրա վստահ վերագրումի վրայ, խնդրոյ առարկայ ճառն այստեղ տպագրում ենք Յովհաննէս Դրասխանակերտցու անունով, իսկ նրա խոստացած՝ «պարապով» անելի եւ չարած «հաստատումը», որ անպայման պէտք է լինի բառա-դարձուածային համեմատում-զուգորդումների[4] *եղանակով, առայժմ թողնում ենք այլ առիթի: Ընդունելով, որ, «Իմաստասէր» բառը միջնադարում Օձնեցուն տրուած՝ ընդհանրացուած մականուն էր, վստահ ենք, որ բառիս մակդրային կիրառութիւնը գրեթէ միշտ այնքան լայն է եղել, որ, այն զուտ եւ միմիայն Օձնեցու համար նախատեսուած բառ-որակում համարելը սխալ է: Ուստի, եթէ անգամ ապագայում պարզուի, որ այս ճառը Դրասխանակերտցունը չէ, իր արժէքի համեմատ այն արժանի է վերստին շրջանառութեան մէջ դրուելու բնագրական առաւել ճշգրտուած մշակումով:*

Ճառի դաւանաբանական կարեւոր արժէքը ցուցադրելու համար անհրաժեշտ ենք համարում Կ. վ. Տէր Մկրտչեանից անել մէկ-եկու փոքր քաղուածք (Օձնեցի անուան նրա գործածումը, անշուշտ, համարելով պայմանական). «Օձնեցու մեր հրատարակած ճառը մի նոր, հաստատուն փաստ է», որ «նա երկու վտանգների մէջ մի միջին ճանապարհ է գտել եւ հայրերի աւանդութեանց վրայ հիմնուելով՝ ընծայել է ի նորոյ իւր եկեղեցուն մի առանձնայատուկ բնաւորութիւն...»[5]*: Առանձնատիպ տարբերակի փոքրիկ առաջաբանում կրկին շեշտել է բնութեան խնդրի ընկալման առումով նրա ունեցած մեծ արժէքը. «Այս ճառն ուրեմն առանձին կարեւորութիւն ունի այն տեսակէտից, որ նորա մէջ Հայոց եկեղեցւոյ դաւանութիւնն այս փափուկ խնդրում բացատրուած ենք գտնում կրկին կողմերով՝ հակառակ միաբնակութեան եւ հակառակ երկաբնակութեան»*[6]*: Կրկին Օձնեցուն նկատի ունենալով գրել է, որ ճառի «արժէքն աւելի է մանաւանդ նորա համար, որ խօ-*

1 **Hovhannēs Draskhanakertetc'i**, History of Armenia, Translation and Commentary by Rev. Krikor H. Maksoudian, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1987, p. 26-7.

2 **î»°ë ØÑ»ñ ä³å»³Ý, ÚáíÑ³Ý ÆÙ³ëï³ë¿ñ úÓÝ»óÇ. Ï»³ÝùÁ »õ ·áñÍáõÝ¿áõÃÇõÝÁ, ¦²Ùñáó§, °ñ»õ³Ý, 1998 (135 ¿ç). Ã¿»õ û·ï³·áñÍáõ³Í ·ñ³Ï³ÝáõÃ»³Ý ó³ÝÏáõÙ×³éë å³ñáõÝ³ÏáÕ Ó»é³·ñ»ñÇ Ñ³Ù³ñÝ»ñÁ ĬÇß³ï³Ïáõ³Í »Ý (ï»°ë ¿ç 115):**

3 **°½ÝÇÏ »åë. ä»ïñáë»³Ý, ê. ÚáíÑ³Ý úÓÝ»óáõ áõëÙáõÝùÁ øñÇëï áëÇ µÝáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù³ëÇÝ.- êáõñµ ÚáíÑ³Ý úÓÝ»óÇ Ñ³Ĭñ³å»ïÁ »õ Çñ Å³Ù³Ý³ÏÁ. 2003 Ã. ĬáõÝÇëÇ 3-5, Ð³Õå³ïÇ í³Ýù (¶Çï³ÅáÕáíÇ ÝÇõÃ»ñ), ê. ¾çÙÇ³ÍÇÝ, 2004, ¿ç 39-44:**

4 **²é³ĬÅÙ Ýß»Ýù Ù¿ÏÁ, áñ Ĭ³ïáõÏ¿·áõó¿ áã ÙÇ³ĬÝ ¸ñ³ëï³Ý³Ï»ñïóáõÝ. Êáëï. 108 ¦Ñ³Ù³ñÓ³Ï³Ë³õëÝ °ë³ĬÇ³ë§, ä³ïÙ. Ê°. 17 ¦½Ñ³Ù³ñÓ³Ï³Ë³õëÝ °ë³ĬÇ³ë§:**

5 **Î. î-Ø., °Ä., ²., ¿ç 136:**

6 **²é³ÝÓÝ³ïÇå, ¿ç ¶.:**

սողն այստեղ Իմաստասէրի նման մի մեծ Հայրապետ է՝ եկեղեցական Հօր բոլոր Հեղինակութեամբ, եւ նա խօսում է այնպիսի ազատ ոգւով եւ իւր դիրքին ու իւր անուան վայել ոճով, ջերմեռանդ Հաւատացողի բոլոր անկեղծութեամբ եւ ճշմարիտ աստուածաբանի բոլոր Հմտութեամբ... Այս ճառի վերջաբանից կարելի է եզրակացնել, որ նա մի օտար Համայնքի է ուղղուած՝ գուցէ իբրեւ դաւանութեան գիր...»[1]*:*

Բնագրի ձեռագրերի մասին Կ. վ. Տէր-Մկրտչեանը յայտնել է բանավիճային իր առաջին յօդուածի մէջ. «Իմաստասիրի այս ճառը գտնուում է Մայր Աթոռի մատենադարանի երկու ձեռագիրների մէջ՝ Հ. 58, եր. 144 շրջ. - 148 շրջ. եւ Հ. 100 եր. 80-86 (Գէորգեան ժողովածու): Երկու ձեռագիրներն եւս նոր գրչութիւն են, Հաւանականաբար երկոքեան Սիմէօն կաթողիկոսի ժամանակից, թէեւ միայն 58 Հ.-ն ունի նշանակած. «Եւ օրինակեցաւ ի Հայրապետութեան տեառն Սիմէօնի սրբազան կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց, ի Ս. Էջմիածին, ՌՄԺԶ. [1767] թուոյ, Մայիս Է.»: Նոցա բովանդակութեան Հիմնական մասը կազմում է «Թղթոց գիրք» կոչուած Հետաքրքիր ժողովածուն, որի մասին յոյս ունինք ուրիշ անգամ մանրամասն ծանօթութիւն տալ...»[2]*:*

Գէորգեան Հմր 100ը եւ 58ը Մաշտոցեան Մատենադարանի ներկայիս Հմր 2966 եւ 3062 ձեռագրերն են[3]*, որոնց յիշատակուած՝ Համապատասխանաբար 80ա-86ա եւ 144բ-148բ էջերում, իրօք, առկայ է խնդրոյ առարկայ բնագիրը:*

Բնագրի կազմութեան սկզբունքի մասին Կ. Տէր-Մկրտչեանի ծանուցումը բաւական սեղմ է. «Արդի Հրատարակութիւնը կատարուում է 100 Հ.-ի վրայ, միւսի Համեմատութեամբ եւ միայն նորա ուշադրութեան արժանի տարբերութիւնները նշանակելով»[4]*: Ըստ այսմ՝ Հրատարակութեան Հիմքը եղել է Հմր 2966 ձեռագիրը, որի ունեցածը պէտք է նոյնութեամբ վերարտադրուած լինի, իսկ Հմր 3062ի միայն «ուշադրութեան արժանի» ընթերցումները նշուել են տողատակին (առաջին անգամը սրա ընթերցումը նշանակել է «Օր. 58», մնացեալ բոլոր տեղերում՝ «Օր.» Համառօտմամբ): Մեր Համեմատութիւնները ցոյց տուեցին, որ իրականութիւնը բաւական տարբեր է. նախ՝ տպագիրը ձեռագրերի աւանդած ձեւերի Համեմատ տարբեր է կամ շեղւում է շուրջ Հարիւր դէպքում (ընթերցումների մէջ տե՛ս Տ պայմանանիշով), ապա՝ երկրորդ օրինակի էական շատ ընթերցումներ ուղղակի անտեսուած եւ նշուած չեն, ի վերջոյ սուրբգրական վկայութիւնների եւ քաղուածների զգալի մասի Հասցէն նշուած չէ: Այս կացութեան ենթադրական ամենաՀաւանական բացատրութիւնն այն է, որ նախ՝ երիտասարդ վարդապետը (ձեռնադրուել է 1895 թ. փետր. 26ին) բնագրական աշխատանքի մեծ փորձ չունէր, ապա՝ «Արարատ»ի նախատեսուած Համարին Հասցնելու շատ ժամանակ չի ունեցել, ուստի եւ շեղումների, սխալների ու վրիպումների մի մասը բնագիրը պատրաստողի անփորձութեան արդիւնքն է, իսկ զգալի մասը չտպողականութեան Հետեւանք է: Վերջինս Հաստատւում է նաեւ նրանով, որ ամսագրային տարբերակի որոշ վրիպումներ առանձնատիպ Հրատարակութեան մէջ սրբագրուած են (ընթերցումների մէջ տե՛ս Տ՛ պայմանանիշով): Այսպիսով, այստեղ գործածուած պայմանանիշներն ու նրանց Հիմքերն են.*

---

1 Üá¨Ý ï»ÕáõÙ, ¿ç ¸.:

2 Î. î-Ø., ºÄ., ². ¿ç 141 (Ýá¨ÝÁª ²ñ³ñ³ï, 1896/ ¸., ¿ç 163):

3 ¶Ç ï ³ Ï ³ Ý ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý Ù¿ç ¨ ³ ¨ ï ÝÇ »Ý ¦¾çÙÇ ³ ÍÝÇ ¶Çñù ÃÕÃáó ÅáÕá í ³ ÍáõÝ»ñ§ ÁÝ¹Ñ ³ Ýáõñ ³ ÝáõÝá í (Ç ï ³ ñµ»ñáõÃÇõÝ ï å ³ ·ñÇ ÑÇÙù ª ²Ý ï áÝ» ³ Ý Ï ³ Ù ¼ÙÙ ³ éÇ ¦¶Çñù ÃÕÃáóÇ§):

4 Î. î-Ø., ºÄ., ². ¿ç 141 (Ýá¨ÝÁª ²ñ³ñ³ï, 1896/ ¸., ¿ç 163):

Ա. Ձեռ. Հ^մր 2966 (Գ.100). ԺԷ. դ., Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Ղուկաս երէց, 180 թերթ, թուղթ, 21×15,3. երկսիւն, նոտրգիր, 35 տող. մեր բնագիրը՝ 80ա-86ա (Հ^մր ԺԲ.): Շատ ուշագրաւ է, որ հէնց այս ձեռագրի մէջ է նաեւ Դրասխանակերտցու «Շար հայրապետացն» ցանկի մի օրինակը (87բ-9բ)[1]:

Բ. Ձեռ. Հ^մր 3062 (Գ.58). 1765-1767 թթ., Էջմիածին, գրիչ՝ Խաչատուր Կ. Պոլսեցի, ստացող՝ Աբրահամ վ. Աստապատցի. 298 թերթ, թուղթ, 20,9×15,8. երկսիւն, նոտրգիր, 39-40 տող. մեր բնագիրը՝ 144բ-148բ (Հ^մր ԼԷ.)[2]:

Տ եւ Տ′ - Կ. վ. Տէր-Մկրտչեանի տպագրի ամսագրային (Տ) եւ առանձնատիպ (Տ′) տարբերակների ձեւերը:

Բնագիրն ի նորոյ ըստ պարբերութիւնների տրոհել ենք ուղենիշ դարձնելով ձեռագրերում առկայ գլխատառերը, կէտադրութիւնը եւս, մեր ընկալման համեմատ, համապատասխանեցրել ենք ներկայիս կանոններին: Սուբգրական քաղուածքների յղում-հասցէները լրացրել ենք՝ մասամբ նաեւ հետեւելով Բ. օրինակի լուսանցային նշումներին. մեր բնագրի ունեցած էական տարբերութիւնների դէպքերում տողատակում բերել ենք Աստուածաշնչի ընկալեալ բնագրի համապատասխան կտորը: Այսպիսի մշակումով բնագիրն այժմ շատ աւելի դիւրընկալելի է, քան՝ նախորդ տպագիրը[3]:

Այսպիսով, «վերագնուած» ներկայ ճառը հրատարակում ենք ո՛չ միայն որպէս Յովհաննէս Ե. Դրասխանակերտցի կաթողիկոսի (898-929 թթ.) գրչի երրորդ արգասիք, այլեւ՝ որպէս Քրիստոսի բնութեան խնդրի նկատմամբ Հայ Եկեղեցու վերաբերմունքն ամփոփող հիմնաքարային կուռ մի շարադրանք, որ պատմա-դաւանաբանական շատ մեծ արժէք ունի:

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ä²ÚØ²Ü²ÜÆÞºð Ð²Øº Ø²îàô²Ì Òºè²¶ðºðÆ ºô îä²¶ðÆ

(Ð²Ø²èúî²¶ðàôÂÆôÜÜºð)

² - Ò»é. Ð^Ùñ 2966. Ä¾. ¹., 80³-86³.

´ - Ò»é. Ð^Ùñ 3062. 1765-1767 ÃÃ., 144µ-148µ.

î - ²ñ³ñ³ï, /¸., ¿ç 192-199.

î° - ²é³ÝÓÝ³ïÇå Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝ, ì³Õ³ñß³å³ï, 1896[4]:

---

1 ¶ñãáõÃ»³Ý ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÁ. ¦²ñ¹, ·ñ»ó³õ ·Çñùë Ó»é³Ùµ Ù»Õë³Ã³õ³É ÔáõÏ³ë ÇñÇóáõ, Ç Ù³Ûñ³ù³Õ³ùÝ Îáë ï³Ý¹Ýáõå áÉëÇ, ÁÝ¹ Ñáí³Ý»³õ êñµáÛÝ ¶¿áñ·³Û »Ï»Õ»óáÛÝ: ²Õ³ã»Ù ½ÁÝÃ»ñóáÕ Ñ³Ûñù¹ª ³ÝÙ»Õ³¹Çñ ÉÇÝ»É Ù»ñáÛ å³Ï³ëáõÃ»³Ýë, ½Ç ûñÇÝ³ÏÝ ËÇë ï ËñÃÇÝ »ÕÍáõ³Í ¿ñ: ØÇáí Ð³Ûñ Ù»Õ³ÛÇõ ½³Ý³ñÅ³Ýë [ÛÇß»ó¿°ù]. »õ ¹áõù ÛÇß» ³É ÉÇçÇù Ç ÙÇõë³Ý·³Ù ·³Éë ï»³ÝÝ§ (153µ):

2 Èáõë³ÝóÝ»ñáõÙ Ýß³Ý³Ïáõ³Í »Ý ³ë ïáõ³Í³ßÝã³Ï³Ý ·ñ»Ã¿ µáÉáñ ÛÇß³ï³ÏáõÙ-íÏ³Û³ÏáããáõÙÝ»ñÇ Ñ³ëó¿Ý»ñÁ, ûñÇÝ³Ïª 45³ ¦êÕ°°Ùë. 51. 3§ (ï»°ë µÝ³·ñÇë 18ñ¹ Ý³Ë³¹³ëáõÃÇõÝÁ):

3 ¦ºñÏáõë§ µ³éÇ ï³é³ÛÇÝ Ñ³Ù³éû ïáõÙÝ»ñÁ áñå¿ë ÁÝÃ»ñóáõÙ ã»Ýù Ýß³Ý³Ï»É. ³ÙµáÕçÝ ³Ûë ¿ª 6 »ñÏáõë (² µ°°õë, ²´ µ°°õë). 33 »ñÏáõ (²´ .µ.). 36 ½»ñÏáõëÝ (²´ ½µ°°õëÝ). 37 Û»ñÏáõë (² Ûµ°°õë). 42 »ñÏáõë (²´ µ°°õë). 43 »ñÏáõë (²´ µ°°õë). 46 »ñÏáõó (²´ µ°°õó). 49 ½»ñÏáõ (² ½.µ.). 55 »ñÏáõ (²´ .µ.). 69 »ñÏáõ (²´ .µ.). 77 Û»ñÏáõó (² Ûµ°°õó). 119 »ñÏáõ (² .µ.):

4 Ø³ï»Ý³·Ç ïáõÃÇõÝª µÝ³·ñÇ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñÁ »õ ·ñ³Ï³ÝáõÃÇõÝÁ ï»°ë ³é³ç³µ³ÝÇ Í³ÝûÃ³·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç:

ՅՈՀԱՆՆՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԻ[1] ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ[2] ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆՇԱՐԺ ՅՈՒՍՈՅ ՄԱՐՄՆԱԼՈՅ ԲԱՆԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԸՆԴԴԷՄ ԴԱՒԱՆՈՂԱՑ ԶՄԻ ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԵՐԿՈՒՍ ԲՆՈՒԹԻՒՆՍ[3]

1 *Զաստուածաբանութիւն*[4] *աստուածածնելութեան Բանին Հաւր ո՛չ ոմանք ստոյգ հաւատոց*[5] *այժմ ստորոգեն, զայն որ ի հայրական ծոցոյ եւ ի թափանցիկ լուսոյ եւ ի գերազանցեալ փառացն ի թանձրադիտակ մարդկայինս բնութիւն ի խոնարհ թափեալ եւ քաղաքավարեալ յայտնեցաւ՝ պտղաբերել հեթանոսաց եկեղեցւոյ:* 2 *Եւ ո՛չ ուղղակի դաւանեն ըստ ինքնադիմաբար Աւետարանին քարոզիցն, յորմէ հանդիպի հաղորդութիւն մարդկութեանս առ աստուածութիւնն:* 3 *Եւ ո՛չ զաստուածային շնորհացն բազմապատիկ պարգեւս եւ զմեծ եւ զփրկական զխորհուրդն յինքեանս*[6] *նախատպաւորեն:* 4 *Եւ*[7] *ըստ գեղմանն*[8] *անձրեւահոս ցաւղոյ*[9]*, որ ոռոգեացն զանպտղութիւն մարդկան ի կռապարիշտն երաշտութենէ*[10]*, բողբոջեալ բուրեն ընդհանրական եկեղեցւոյ, այլ քակեալ միանգամայն իսկ զհիմն ուղղափառ հաւատոյ, եւ հայեցեալք յայս մոլորութեան*[11] *եւ ի վարդապետութիւնս դիւաց, եւ հարեալք իւրեանց խղճի մտաւք, զթանձր մաւրուս*[12] *յառաջ ձգեն, որ յաղաբողոնս պերճացեալ պաճուճին, եւ բարձրայաւն պարծին ըստ սակի ամբարտաւանից, եւ զեղեղումն մտաց զինչկամութեան ի գործ արկեալ, վրիպումն գլորման ճաշակեն, ո՛չ ստորաքննելով զթաքուցեալն*[13] *ի նմա դառնագոյն քան զլեղի մախանացն բոց*[14]*, յորմէ յղացեալ ծնանի նոցա զանազան եւ զորտմաբեր հերետիկոսութիւնս*[15]*:*

5 *Այսպէս աւտարացեղութիւն սոցա ի մէջ առեալ եւ յաւէտ բացընկեցիկ յուղղափառ աւանդիցն լեալ, եւ զհիւսակս երեքկղխս*[16] *սուրբ ժողովոցն խզեալ*[17] *հանդիսացեալ, որ ի Նիկիայ Բիւթանացոց սակս Արիոսի, եւ որ ի Կոստանդնուպաւլիս վասն Հոգեմարտին Մակեդոնի, եւ որ յԵփեսոս՝ յԱսիայ յաղագս յիմարութեան Նեստորի, եւ մտախաբ իմացուածիւ ըստ գաւղաւնի աւցտողաց*[18] *եւ ի բարւոյն վրիպեցուցանողաց հակաճառեն*[19] *ընդդէմ ճշմարտութեանն ըստ Նեստորականացն իմացմանց:* 6 *Եւ յետ անճառ միաւորութեան Բանին եւ մարմնոյն երկուս բնութիւնս բաժանաբար սահմանեն ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, եւ*[20] *երկուս կամս եւ երկուս ներգործութիւնս, եւ ոչ մարդացելոյն Աստուծոյ ի սրբոյ Կուսէն խոստովանին զկիրս, այսինքն՝ զխաչ եւ զմահ, որ վասն յաշխարհի, այլ յատուկ մարդոյն միայնոյ. եւ եթէ չարչարեալն*[21] *եւ խաչեալն*[22] *ո՛չ է*

1 ´ ÇÙ ³ ë ï ³ ëÇñÇ ¿
2 î Ï ³ ÃáõÕÇÏáëÇ
3 î µÝáõÃÇõÝ
4 ² [½] ³ ë ï áõ ³ Í ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ
5 ´ Ñ ³ õ ³ ï á
6 ´ > ÇÝù» ³ Ýë
7 î > »õ
8 î ½»ÕÙ ³ ÝÝ
9 ² ´î óáÕá, î° óûÕá
10 ´ »ñ ³ ï áõÃ»Ý¿
11 î ÙáÉáñáõÃÇõÝ
12 ² ´î Ùáñáõë, î° Ùûñáõë
13 î ½Ã ³ ·áõó» ³ ÉÝ
14 î µ ³ ó] µáó
15 ² Ñ»ñ»ëÇáõÃÇõÝë ²° Ñ»ñ» ï ÇÏáëáõÃÇõÝë
16 ² ´î .·.ÏÕÇë
17 ² î Ë½»É (´ Ë½» ³ É)
18 ´ ûóáÕ ³ ó
19 î Ñ ³ Ï ³ × ³ éÇÝ
20 î > »õ
21 î ½ ³ ñ¹ ³ ñ» ³ ÉÝ î° ã ³ ñã ³ ñ» ³ ÉÝ
22 ´ ½Ë ³ ã» ³ ÉÝ

Տէր եւ ո՛չ Փրկիչ, եւ ո՛չ Աստուած եւ Որդի[1] *Աստուծոյ:* 7 *Այսպէս ի ներքս*[2] *ի խորոջ անդ*[3] *զմիտս ամբարշտութեան ցուցեալ՝ յափշտակեն զոկարս, գիտութեամբ ի Հրապուրանս բանից արկանելով, եւ արբուցանեն կղերց եկեղեցւոյ զպղտորութիւն մոլորութեան եւ զՀակառակաբանութիւնս յոչ ինչ պիտանացու:* 8 *Եւ զոր խարդախութեամբն Թագուցանել*[4] *Համարին, զնոյն յայտնապէս ցուցանեն զմոլար միտս եւ զՀերետիկոս լեզուագարութիւնս, զոր ո՛չ ասել իսկ պարտ վարկանի եկեղեցի ուղղափառաց եւ ո՛չ լսել, վասն զի յաւէտ իմն Հեռի եւ աւտար եւ ի բացեայ է յառաքելական վարդապետութենէ:*

9 *Սակայն մեք աստանաւր ոչ պարտիմք զլռութիւն*[5] *միայն պատուել, զի մի՛ ի Հակառակացն*[6] *մեղիցիմք, կամ թէ երկբանութիւն ինչ է մէջ անկցի կամ մեծաբանութիւն, կամ թէ պատճառս ինչ տրտնջման գտեալ, եւ եւս առաւել զՀրաբորբն բղխեն*[7] *չարութիւն եւ աճեցուսցեն զդժոխըմբեր զգայումնն:* 10 *Այլ ընդդիմասցուք նոցա ուղղափառ Հաւատոց մարտիւ եւ սանձաՀարեալ Հանդիսասցուք զխստերախ խարդաւանս Հերձուածողութեանն*[8] *եւ վերջատանջել զյոգնաՀոս եւ զբազմատարած գիշերամածն խաւար, զի թերեւս լրութիւն եկեղեցւոյ Քրիստոսի ըստ սրբոց Հարցն աւանդից գերապայծառ եւ անշիջանելի փայլեսցէ, եւ ճշմարիտ Հաւատոցն բարեմտութիւն ծաղկաւէտեալ*[9] *բողբոջեսցէ, եւ բարբարոսական երկբայութիւն կամ տարաՀաճելի նսեմական ինչ թագուցեալ միտք ի բաց տարեալ տրոՀեսցին. եւ առՀասարակ ամենեքեան ի մի աւաւելութիւն պատուոյ թեւակոխեալ ելանիցեմք:* 11 *Այդ, այսուՀետեւ ես աստ ո՛չ զՀարուստ բանից պաճուճանս*[10] *ինձ ինքն Հայցեմ, այլ զաստուածաշունչ Գրոց սրբոց աներկբայ Հաստատութիւն եւ զՀարցն Հաւատոց դաւանութիւնս, որ կարող են տապալել զբոլոր ամբարշտութիւնս եւ Հաստատել զողջախոՀ Հաւատոցն խորՀուրդս որ ի Քրիստոս:*

12 *Եւ նախ սկսայց՝ ուստի սկսանելն լաւագոյն է, եւ ասացից որ զմէնջ ամբաստանութիւնն ստոցն Հերէսիոտաց*[11]*:* 13 *Զի միշտ Հանդիսանան ստեղծանել յարել ի մեզ զչարաՀագագ մտածմանցն առարկութիւնս, որ ստորաՀոսեալն ի յանդունդս խաւարին տարտարոսին, եւ զմաՀորոճն է զգեցեալ թիւնս, զոր ո՛չ իսկ ամենին բնաւին գիտեմք, եւ անդր է քան զբնաւ ասելի մտածմունս մեր, եւ միայն ինքեանէ իսկ յառաջ բերի՝ թուլակի խորՀրդոց յեղափոխումն, զի թերեւս զիւրեանցն կարասցեն կացուցանել եւ արբուցանել զչար ուղխիցն*[12] *ամրոպս:* 14 *Եւ արդ, ա՛ւն, առեալ զարՀամարՀելիսն նոցա բանս ծիծաղելիս, յարկացուցից*[13] *եւ տապալեցուցից ի զաւրութենէ պատրաստ աւգնականին մերոյ Քրիստոսի. թերեւս եւ փոխեցից*[14] *ձեզ շնորՀս ինչ Հոգեւորս՝ առ ի Հաստատել զձեզ:*

15 *Ընդէ՞ր բնաւ*[15] *ազատութիւնս մեր այսպէս դատիցի յայլոյ խղճի մտաց, որք անդուլուն բերանով ասեն զմէնջ ասել յարելաբար ի ձայնակցութիւնս*[16] *Մանեա*[17]

1 ´ áã áñ¹Ç
2 ´ > Ç Ý»ñùë
3 ´ Ëáñáç ç³Ý¹
4 ´ Ã³ùáõó³Ý»É
5 î ÉéáõÃÇõÝ
6 î Ñ³Ï³é³Ï³ó
7 ² µË»Ý
8 î Ñ»ñÓáõ³ÍáÕáõÃ»³Ý
9 î Í³ÕÏ³Ý»ï»³É ´ Í³ÕÏ³õ»ï»³É
10 ´ å³×áõ×³Ýù
11 ´ Ñ»ñ¿ëÇáë³ó
12 ²´î áõËÇóÝ
13 ´ Û³ñ³Ï³óáõóÇó
14 ´ ÷áË»ëóÇÝ
15 î µÁÝ³õ
16 î Ó³ÛÝ³ÏóáõÃ»³Ýó
17 î Ù³Ý»ë

գող եւ Մարկոնի եւ Բարդեծանի եւ Եւտի-քեա: 16 Զի նոքա նմանութեամբ իմն ա-սեն եւ սուտերական հանդամանաւք եւ կարծեաւք երեւել[1] յաշխարհի զաշխար-հափրկիչն[2] Քրիստոս, եւ կամ թէ ըստ Վա-ղենտինոսի[3], որ ո՛չ ի Մարիամայ, այլ յիւր-մէ բնութենէն շրջեալ եւ արարեալ ասէ Բանին իւր մարմին չարչարական: 17 Ո՛չ այդպէս ստդտանին[4] միտք մեր ի միա-մտութենէն որ ի Քրիստոս. եւ որ այլազգ ունիցի ոք քան զեղեալն, որ է Յիսուս Քրիստոս, ի նմանէն ի բաց փախչիմք եւ աւտար վարկանիմք յԱստուծոյ եւ ընդ-հանրական եկեղեցւոյ: 18 Վասն զի որ ըստ հարցն սրբոց եւս ուղղափառաց ա-ւանդեցան մեծագոյն հաստատութեամբ խոստովանութիւնք, ո՛չ տան մեզ թոյլ յերկբայս լինել կամ տարագրիլ[5] ի ճշմար-տութենէ անտի[6], կամ ի բղխմանէ անտի[7] հրաբորբոքն բարկութեան տոչորիլ[8], այ-սինքն՝ յանկարգ եւ յամբարիշտ եւ ի հե-րետիկոս լեզուաց, որք «սիրեցին զչարու-թիւն քան զբարութիւն, զանաւրէնութիւն քան զխաւսս արդարութեան, եւ հաճեցան ընդ խաւսս կործանման եւ զլեզուս նեն-գաւորս»[ա]:

19 Արդ, որք զԲանն Աստուած յեղափո-խեալ ասացին ի մարմին եւ յոսկր, ի նեարդս եւ ջիլս եւ ի բովանդակ իսկ ի բնութիւն մարմնոյ, նոքին իսկ են, որ ընդ ամբարշտութեանցն կռապաշտեալ վայրա-գարկեցան եւ ընկճեալ կործանեցան:

20 Քանզի ո՛չ եթէ Բանին բնութիւնն[9] շրջեցաւ ի մարմին[10] եւ յոսկերս, եւ ո՛չ ե-թէ ինքն յինքեան բնակեաց ի մերումս[11], այլ մարմին լեալ եւ բնակեաց ի մերումս[12] բնութեան, «զի ի Նմա բնակէ ամենայն լրումն աստուածութեանն[13] մարմնապէս»[բ]: 21 Սայապէս եւ որ Բանին Հաւր եւ որ ի Մարիամայ մարմինն էր՝ եթէ ասիցէ ոք ի մի բնութենէ անդստին յառաջ եկեալ, ի նզովս ուղղափառ եկեղեցւոյ հակամիտ գտանի: 22 Եւ որք ասենն, թէ պիտակա-պէս զնմանութիւն միայն, եւ ո՛չ զբնու-թիւն մերոյինս մարմնոյ զգեցեալ էր Տէրունն՝ ընդ անհաւատս տուժեսցին:

23 Եւ որք ի բանս ապիրատս ախտաժե-տեն, թէ աստուածային[14] բնութիւն[15], որ էր հաւասար Հաւր, առանձնակի թլփատե-ցաւ եւ կամ անկատար երբէք ի կատարե-լութենէ եղեւ, եւ կամ թէ ի խաչին բեւե-ռեալն ո՛չ էր մարմին Բանին, այլ նոյն ինքն Արարիչ բնութեանն, որ էր իմաս-տութիւն Հաւր՝ այնպիսիք պարտապանք եղիցին ընդ մծղնէս դրոշմիլ: 24 Ով ոք եր-բէք ի կղերիկոսաց եկեղեցւոյ այնպէս յանդգնեալ ժպրհիցի, կամ կշռադատիցէ[16] զինքն ի խորհուրդ չար հերետիկոսաց, մինչեւ ասել հաւանիցի, թէ բնութիւն մարմնոյն[17] նախ քան զառնուլն ի Մա-րիամայ էր, եւ էր մարմին աներեւոյթ եւ անտես. եթէ այդպէս է, ապա Նա իսկ էր Բանն: 25 Եւ դարձեալ՝ թէ մի բնութիւն էր Բանին եւ մարմնոյն եւ կամ թէ շրջեալ փոխեցաւ Բանն ի մարմին, ինքն ապա

1 ´ »ñ»õ» ³ É
2 ´ Û ³ ßË ³ ñ ³ ÷ñÏÇãÝ
3 ² í ³ Õ¿Ý ï ÇÝáëÇ
4 ² ´ Áë ï · ï ³ ÝÇÝ
5 î ï ³ ñ ³ ·ñ»É
6 ² ³ Ý¹Ç
7 ² ´ ³ Ý¹Ç
8 î ïáãáñ»É, î° ïáãáñÇÉ
ա Սղմ. ԾԼ. 5-6 «Սիրեցին զչարութիւն քան զբարութիւն, զանաւրէնութիւն քան զխաւսս արդարութեան: Սիրեցին նա զամենայն խաւսս կործանման, եւ զլեզու նենգաւորս»

9 î µÝáõÃÇõÝ
10 ´ ÙÇ ³ ëÇÝ] Ù ³ ñÙÇÝ
11 ´ > Ç Ù»ñáõÙë
12 î > ³ ÛÉ Ù ³ ñÙÇÝ… Ç Ù»ñáõÙë
13 î ³ ë ï áõ ³ ÍáõÃ» ³ Ý
բ Կող. Բ. 9
14 î ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÇÝ
15 î µÁÝáõÃÇõÝ
16 ´ Ïé ³ å ³ ß ï Çó¿
17 î Ù ³ ñÙÝáÛ

վասն իւր պատարագի եւ ո՛չ վասն աշխարհի, եւ զինքն միայն փրկէ եւ ո՛չ զբոլոր եղականս: 26 *Ի բաց տարեալ՝ տրոհեսցի ի մէնջ այսպիսի դրէմխոխ եւ ապիրատ խորհրդոց առարկուածք:*

27 *Զի որ* «զզաւակէն Աբրահամու բուռն հարկանէր»[ա], *ուստի՞ պարտ իսկ էր նմա ամենայնիւ եղբարց նմանել՝ նոյն ինքն ի կուսէնն*[1] *զմարմինն առեալ եւ միացուցեալ ընդ Բանին, որպէս եւ իւր իսկ վասն մեր զնա պատարագէ, վասն զի Բանն Աստուած եւ Որդին ճշմարիտ, որ ի ճշմարտէ Հաւրէ ծնեալ յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս, եւ բարձրեալ եւ ամենակալ եւ վերապայծառ*[2] *լոյս՝ ըստ որում եւ ծնաւղն, եւ նոյն ինքն զաւրութիւն Հաւր եւ աջ եւ բազուկ եւ կարողութիւն եւ ճառագայթ եւ ծնունդ էութեան, եւ հանգոյն եւ հանգէտ զաւրութեամբ, գործակցութեամբ ընդ Հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ, Որդի*[3] *մշտենջենաւոր ի բնութենէ Հաւր:* 28 *Եւ մինն միայն յերիցն առանձնացեալ դիմաց եւ ի նոյնացեալ բնութենէ եւ ի կամաց իսկապէս, եւ մի անշփոթ յԵրրորդութեանն անձնաւորութեանց իջեալ յերկնից, բնակեցաւ ի սուրբ յարգանդի կուսին Մարիամայ Աստուածածնին, եւ այսպէս ստուգապէս մարմնազգեստեալ եւ մարդ եղեալ, արար իւր ճանապարհ ի*[4] *գալստեանն*[5] *եւ յայտնութեան, որով մատոյց զինքն առ մեզ եղբարց նմանեալ, եւ եղեւ որդի Դաւթի, որդի Աբրահամու:*

29 *Այսպէս ի կուսական յարգանդէ եւ յախեալ մաւրէ ծագեցաւ լոյս յաշխարհ, որ յառաջ քան զարուսեակ*[6] *ըստ ինքնաբարբառ Բանին, թէ* «Ես լոյս յաշխարհ եկի»[բ]: 30 *Ըստ սմին սակի եւ անհասանելին հասանի, անճառելին քարոզի, անթարգմանելին թարգմանի, բարձրեալն*[7] *ի խոնարհ թափի, անսկիզբն սկսանի, անմարմինն մարմնանայ, Բանն թանձրանայ, երկնաւորն երկրաւոր լինի, հոգեղէնն՝ հողեղէն, անրեւոյթն՝ երեւոյթ, հինաւուրցն՝ տղայ*[8]*:* 31 *Այսպէս իսկ Աստուածն յաւիտենական, միակն եւ անմատոյցն, ինքնագոյնն եւ ինքնիշխանն, մին*[9] *յԵրրորդութենէն, ծնունդն Հաւր* «խոնարհեցոյց զերկինս եւ էջ»[գ] *եւ մարդացեալ մարդկապէս եւ զկերպարանս ծառայի զգեցեալ, ընդ մարդկան շրջեցաւ, անբաժ ի հայրական ծոցոյ:* 32 *Եւ ըստ աւրինացն կատարեալ զսոյն իսկ զսա դաւանէ եկեղեցի հեթանոսաց, ո՛չ աստուածութեանն միայն, քան զոր ո՛չ ինչ է կատարեալագոյն, այլ եւ վասն մարդկութեանն աւծելոյ աստուածութեամբն եւ եղելոյ, որ ինչ էաւծն. եւ համարձակիմ ասել՝ զոյգ Աստուած ասէ զսա աստուածաբանութիւնն Գրիգորի:*

33 *Քանզի Աստուած ճշմարիտ անմարմին ի մարմնի երեւեալ լինի կատարեալ ճշմարտութեամբ եւ աստուածային կատարելութեամբ. ո՛չ երկու դէմս եւ երկու բնութիւնս, քանզի ո՛չ*[10] *գոյ հնար քաւս երկրպագել*[11]*՝ ասել զԱստուած եւ զՈրդի Աստուծոյ, եւ զմարդ եւ զՀոգի սուրբ:* 34 *Սակս որոյ եւ նզովէ ումն ի սրբոց զայնպէս ամբարշտեալսն, որք մարդ յաստուածային փառաբանութեանն*[12] *դնեն:* 35 *Դարձեալ ինքնին իսկ Տէրն փառաց*

[ա] Եբր. Բ. 16
1 î Ïáõë¿Ý
2 ÜËÝù.52.ëñµ·. ·»ñ³ å³ÛÍ³é] í»ñ³ å³ÛÍ³é
3 ´ > áñ¹Ç
4 î »õ] Ç
5 ´î ·³Éë ï»³Ý
6 î ½³ñáõë»³ ÏÝ

[բ] Յովհ. ԺԲ. 46 «Ես լոյս յաշխարհ եկի». Համմտ. Յովհ. Գ. 19 «թէ լոյս եկն յաշխարհ», Յովհ. Ը. 12 «Ես եմ լոյս աշխարհի», Յովհ. Թ. 5 «Մինչդեռ յաշխարհի եմ, լոյս եմ աշխարհի»
7 ²´ µ³ñÓñ»³É (î µ³ñÓñ»³ÉÝ)
8 ²´î ïÕ³
9 î > ÙÇÝ
[գ] Սաղմ. ԺԷ. 10
10 ´ > áã
11 î »ñÏñå³·»³É
12 î Ù³ñ¹áÛ ³ë ï áõ³Í³ÛÇÝ ÷³é³µ³ÝáõÃ»³Ý

զհամազաւր եւ զհամապատիւ շնորհս մարմնոյն միաւորութեան ինքնաբուն իմն ընդ ինքեան ասէ՝ իջեալ յերկնից ըստ անքակ միաւորութեանն[1], թէ՝ «Ես եմ հացն իջեալ յերկնից»[ա]: 36 Եւ այսպէս ասի երկրորդ Ադամ[2] եւ մարդ երկնաւոր երեւեալ յաշխարհի[3], զի անմահ[4] եւ անապական էութիւն Բանին խառնեալ ընդ ապականացու եւ մահկանացու գոյութեանս, եւ վեհագոյնն ընդ վատթարագունիս զուգամասնեալ՝ զերկուսն ի մի գոյացոյց, յեղափոխեալ ի ծայրագոյնն բարի, եւ անապական կազմեալ աստուածացոյց:

37 Իսկ ապա յետ միաւորութեանն, որպէս ի բաց բարձելոյ յերկուս համամանն՝ մի գոլ պարտիմք[5] հաւատալ զՈրդւոյ[6] բնութիւն[7], որպէս միոյ, սակայն մարմնացելոյ եւ մարդացելոյ: 38 Այսպէս բացեալ մեր զուշ մտաց մերոց ի տեսութիւն աստուածային խորհրդոյս, զերկուցանեմք[8] արտայայտելով մարմնականացս զմարմնաւորութիւն անհիւթականն[9] Բանի՝ զնոյն[10] ինքն զանշփոթ եւ զանբաժ[11] միաւորութիւն զուգականութիւն երկաքանչիւրոցն անփոփոխելի բնութեանց ի մի բնութիւն շարադրեալ, զուգընթաց երկնաւոր գոյականութեանն[12], վասն զի բոլորն[13] Աստուածն Բան զբոլորս մարդ առեալ հոգով բանականաւ եւ մտաւք եւ բովանդակ ամենայն կարեաւք, բաց[14] ի մեղաց, զի զբոլորն մեզ շնորհեսցէ փրկութիւն: 39 Եւ այսպէս երկաքանչիւրոցն բնութեանց եւ կերպարանաց ի մի յատկական անձնաւորութիւն ընթացեալ, կատարին ի մի դէմ եւ ի մի բնութիւն, մի Որդի, մի Քրիստոս, մի Տէր՝ միով երկրպագութեամբ պատուեալ: 40 Զի ըստ որում եւ անբաժանելի[15] Որդի երկրպագութեամբ ի համապատիւ Երրորդութենէն, սոյնպէս եւ անբաժանելի[16] յինքեան մարմնոյն համապատիւ[17] երկրպագութենէ: 41 Այսպէս մեք ըստ սիւնհոդոս ժողովոյն, որ անուանի զուգաճանապարհ, խոստովանիմք զՈրդին Աստուծոյ՝ զծնեալն ի Հաւրէ միածին եւ զնոյն միածին ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ, եւ ի մի ածեմք եւ ո՛չ զերկուս[18] որդիս անուանեմք, այլ մի, եւ զնոյն նոյնացեալ միով բնութեամբ եւ անբաժանելի աստուածութեամբն, եւ միով պատուով երկրպագեալ: 42 Իսկ առ որում թագուցեալ[19] է ճշմարտութիւնն առաջին եւ զաւրացեալ այժմու մոլորութիւնս, որ զգրեալսն ծածկեն եւ զինքնիմաց տարասութիւնսն ասել հրամայեն, որ ո՛չ ունին զաւրժանն. ի դէպ առ նոսա բերի առաքելոյ բանն, թէ «Զարմանամք, թէ այնպէս վաղվաղակի փոխիք յայնմանէ, որ կոչեաց զձեզ ի շնորհս Քրիստոսի, յայլ աւետարան, որ ո՛չ թէրեւս գոյ այլ, բայց եթէ իցեն ոմանք, որ խռովեցուցանել հնարին զմանկունս մաւր Սիոնի եւ կամ յեղափոխել զԱւետարանն Քրիստոսի»[բ]. սակայն եւ յայսմ ոչ աղքատացի որ մեծատունն է:

1 î ÙÇ ³ õáñáõÃ» ³ Ý
ա Յովհ. Զ. 41
2 î ³ Ý· ³ Ù] ³ ¹ ³ Ù
3 ´ ³ ßË ³ ñÑÇ
4 ´ ³ ÝÙ ³ ÑÝ
5 î å ³ ï ÙÇÙù
6 ² ½áñ ¹ áÛ
7 î ûÍáõÃÇõÝ] µÝáõÃÇõÝ
8 ´ ½»Ïáõó ³ Ý»Ùù
9 î ³ ÝÑÇõÃ ³ Ï ³ Ý
10 î Ç ÝáÛÝ] ½ÝáÛÝ
11 î ½ ³ Ýµ ³ Å ³ Ý
12 î ·áÛ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý
13 ´ ½µáÉáñÝ
14 ² î µ ³ Ûó (´ µ ³ ó)

15 ´ ³ Ýµ ³ Å ³ Ý»ÉÇ ¿
16 î ³ Ýµ ³ Å ³ Ý»ÉÇ ¿
17 ´ > »ññáñ ¹ áõÃ»Ý¿Ý ë ³ Û ³ å¿ë… Ñ ³ Ù ³ å ³ ïÇõ
18 ² µ°°ë, ´ µ°°õë (= »ñÏáõë)
19 ´ Ã ³ ùáõó» ³ É
բ Հմմտ. Գաղ. Ա. 6-7 «Զարմանամ՝ զի այդպէս վաղվաղակի փոփոխիք յայնմանէ որ կոչեաց զձեզ շնորհօքն Քրիստոսի՝ յայլ աւետարան. որ ոչ գոյ այլ. բայց եթէ իցեն ոմանք որ խռովեցուցանիցեն զձեզ, եւ կամիցին շրջել զաւետարանն Քրիստոսի»

43 *Եւ արդ, Հարցեալ զմեր*[1] *ժողովարանս Քաղկեդոնի, որ ըստ տաւմարին Լեւոնի*[2] *դաւանս կրեն, թէ զաւրպիսի՞ ոք*[3] *ստորոգեն բան զԲանէն կենաց՝ այսպէս յայտնապէս ասեն զինքնիմաց*[4] *որոճումն*[5] *բանից ձերում. զի չէ ստորոգեալն, թէ մի դէմ է Բանին*[6] *մարմնացելոյ, եւ մի անձն եւ երկուս բնութիւնս բաժանաբարս եւ անհաղորդս միմեանց ի միում դիմի:* 44 *Եւ աՀաւասիկ տեսանեմք ըստ բարեպաշտութեան քրիստոսեան Հաւատոյն՝ ամենայն իւիք, ամենայն ուրեք, ո՛չ երբէք*[7] *երեւեալ բաժինք*[8] *անմահ բնութեան Բանին եւ նորին եւ մարմնոյն:* 45 *Եւ նախ յարտաքնոցն քերթողածաղիկ փիլիսոփայից այս տեսցի, որք յաղագս բաժանման եւ ապացուցի սոցայցն տեսութեանց Համառաւտ ընձեռնութիւն առնելով փորձեցան եւ զդէմ ի բնութեան գոլ ասացին ենթակայացեալ՝ ըստ մեծի պիտեցելոյ խուզման եւ ըստ բոլոր յեղանակի, եւ ամենայն իրաւք իրազգած լինին բնութեան զդէմ պարունակեալ, եւ ո՛չ թէ*[9] *դիմի զբնութիւն:*

46 *Իսկ եթէ այս*[10] *այսպէս է, որպէս եւ է իսկ, անՀնար է ապա ի միում դիմի երկուց բնութեանց գոյանալ, եւ Հարկ է երկաքանչիւրոցն բնութեանց երկուս դէմս միանգամայն չարադասել:* 47 *Եւ այնուՀետեւ Նեստորաբար իմանի նոցա դնել դիմակս ընդդէմ երից սրբոց ժողովոցն ողջախոՀ եւ միատարր խոստովանութեան:* 48 *Եւ յետոյ թերեւս ի զղջումն եկեալ, կամին ընդ Նեստորի զոչ ուղղադոյնսն չարափառապէս յանձն առնուլ եւ տեղի տալ, քաջ ախորժելով եւ չորրորդութիւնն յԵրրորդութիւնն փառաբանութիւն մուծանել:* 49 *Դարձեալ թէ եւ զերկու բնութիւնսն բնագաբաւսաբար ի միում դիմի ախորժեն յարակայել, ո՛չ ինչ այնպէս թերեւս կարիցեն ցուցանեն կատարելութիւն ի նմա:* 50 *Զի թէ ի կուսէն ծնեալ*[11] *այլ ոմն, եւ այլ յերկաքանչիւրսն բաժանաբար իմանի, եւ ո՛չ նոյն ինքն Աստուած կատարեալ եւ մարդ կատարեալ միով բնութեամբ, ապա ի միում դիմի միւսն միումն*[12] *տէր Հանդիպի գոլ, եւ միւս՝ ծառայ:* 51 *Եւ որպէս այս ըստ նոցա իմանի՝ ասասցուք:*

52 *Գրեալ է, եթէ* «Հանէր Յիսուս զգիշերն ի գլուխ յաղաւթսն Աստուծոյ»[*]: 53 *Արդ, արդեա՞ւք ի միում դիմի բնութիւնն մարդկային զբնութիւն Բանին աղաչէր՝ զի մի՛ մատնեսցի խաչին. թէ այդպէս է, պարտ է*[13] *զի մի բնութիւնն տէր միւսոյն, եւ մինն՝ ծառայ յարմարեսցի:* 54 *Եւ այսպէս խորՀողն*[14] *յերեւոյթս ածէ, թէ ի միում դիմի*[15] *մարդկայինն բնութիւն զաստուածայինն աղաչէր, այսինքն թէ՝ ինքն*[16] *զինքն, եւ այսպէս յաւէտ իմն ի բացեայ ի ճշմարտութենէն բերի, եւ միայն ի Հրապուրանս զպարզամիտսն արկանէ:* 55 *Դարձեալ, զիա՞րդ ի միում դիմի երկու բնութիւն ասի ապտակիլ եւ խաչիլ*[17]*. եթէ այդպէս է, զմի դէմ որո՞ւմ*[18] *յերկաքանչիւրոց*[19] *կամին խոստովանել՝ աստուածութեա՞նն, եթէ՞ մարդ-*

1 ´ > ½Ù»ñ
2 ´ ï áÙ ³ ñÇÝ »õ È¿ûÝÇ
3 ´ áù áñ
4 ´ ½ÇÝùÝ Ç Ù ï ³ ó
5 î áñá×áÉÙÝ (íñ¿ å), î° áñá×áõÙÝ
6 ´ > Ã¿ ÙÇ ¹¿Ù ¿ µ ³ ÝÇÝ
7 ² î »ñµ¿ù (´ »ñµ»ù)
8 ´ µ ³ ÅÇÝ
9 ´ »Ã¿
10 î > ³ Ûë

11 ´ ÍÝ» ³ ÉÝ
12 ´ »õ ÙÇáõÙÝ
* Ղկ.Ջ.12
13 î ~ ½Ç ÙÇ Ù ³ ï Ý»ëóÇ Ë ³ ãÇÝ. Ã¿ ³ Ûı å¿ë ¿ª å ³ ñ ï ¿, µ ³ ÝÇÝ ³ Õ ³ ã¿ñ
14 î ËáñÑáõñ ¹Ý
15 ´ > ¹ÇÙÇ
16 î > ÇÝùÝ, î° ½ÇÝùÝ
17 ´ ³ å ï ³ Ï»É »õ Ë ³ ã»É
18 ´ ~ áñáõÙ ½ÙÇ ¹¿Ù
19 ´ Û»ñÏ ³ ù ³ ÝãÇõñáóÝ

կութեանն: 56 *Եթէ աստուածութեանն դաւանեն*[1]*, զմարդկայինն կորուսանեն զդէմ, եւ եթէ մարդկութեանն, ապա այսպէս աւտարութիւն իմն արկանեն ընդ Աստուածն Բան եւ ընդ իւր մարդկութիւնն՝ որպէս ի մարգարէ կամ յայլ ումն արդար երբեմն բնակեալ եւ երբեմն գնացեալ:* 57 *Ապա ըստ սմին սակի եւ ընդ մեզ եւս է մինչ ի կատարած աշխարհի:* 58 *Եւ այսպէս դարձեալ յորոշել դիմաց Երրորդութեանն՝ տարորոշ ընդ նոցա ցուցանի Բանն Հաւր:* 59 *Եւ դարձեալ նոքին իսկ ոչ զԱստուած պարտին ասել խաչել վասն աշխարհի, այլ մարդ սոսկ, եւ միայն յարելութեամբ առ Բանն մերձեցեալ, եւ զփրկութիւն մարդկան մարդով եղեալ եւ ոչ Աստուծով՝ որպէս Նեստորի եւ Թէոդորիտայ եւ Պաւղեայ Սամոստացւոյ*[2] *հաճոյ թուի:* 60 *Ապա ժամ է նոցա աստանաւր զաստուածաբանութիւնն Ազիազեանն*[3] *Գրիգորի ունայնաբանութիւն իմն եւ յոչինչ պէտս վարկանել, զի ի մեղադրութիւն մատուցեալ նոցա ասէ. Հի՞մ մերժէք ի լինելոյ*[4] *Աստուած ճշմարիտ զայն, որ ի կուսէն ծնեալ ճշմարտապէս Աստուած եւ չարչարեալ:* 61 *Եւ այլուր, թէ՝ Որ ոչ խոստովանի զխաչեալն գոլ Աստուած, նզովեալ կարգեսցի ի ընդ աստուածասպանսն:* 62 *Եւ դարձեալ, թէ՝ Զի՞նչ քան զայս հրաշափառագոյն զԱստուած խաչեալ տեսանել եւ զնոյն ընդ աւազակսն, եւ մերձ անցաւղացն*[5] *ծաղր լեալ, անըմբռնելոյ, եւ քան զկրել ինչ ախտս բարձրագունին:* 63 *Եւ այլուր, թէ՝ Արիւն Աստուծոյ եւ չարչարանս եւ մահ լսելով, մի՛ ի վայր անկցիս անաստուածաբար իբրեւ Աստուծոյ ջատագով*[6]*:* 64 *Եւ արդ, ի բաց այսուհետեւ ի մէնջ տարամերժեալ զտարահաճելի սասանող*[7] *ընկղմելութիւնս բանից:* 65 *Այսպէս ինձ իմա՛ զուղղափառ հաւատոցն*[8] *դաւանս, սակս միոյ Հաւր Բանին, որ «փոխանակ ամենեցուն մեռաւն»*[*]*, վասն զի ի մարմնին իւրում, զոր առ ի կուսէն, անքակ միացաւ, եւ միանալն յայտնապէս ցուցանէ զբնութեանցն անքակութիւն եւ զմիութիւն:* 66 *Այսպէս իմա՛ զԲանն մարմին եղեալ եւ բնակեալ ի մեզ. ո՛չ եթէ շրջել ինչ կամ յեղափոխեալ ի մարմին, այլ մարմին վասն մեր միացուցեալ իւր՝ Բան Աստուած եղեւ մարդ ճշմարտապէս, եւ ոչ կարծիս*[9] *ունելով, ո՛չ որդեգրութիւն իբրեւ զմեզ, այլ բնութեամբ միացուցեալ իւր զմարմինն, եղեւ մի Տէր, մի Աստուած Յիսուս Քրիստոս:* 67 *Ո՛չ ի կատարումն ինչ Բանն մարմին եղեւ, զի կատարեալ Երրորդութիւնն ո՛չ ընդունի զյաւելուած եւ ո՛չ*[10] *թերութիւն, որ միշտ ի կատարելութեան իւրում է, այլ մարդկութեան բնութեանս եղեւ յաւելուած*[11] *հաղորդութեան եւ միաւորութեան*[12] *Բանին:* 68 *Եւ այսպէս նովին մարմնովն վերացեալ, անց ընդ դրունս երկնից եւ եւ լեալ նստաւ ընդ աջմէ մեծութեանն ի բարձունս:* 69 *Իսկ որք ո՛չ այսպէս ընդ մեզ հաւասարաեալ դաւանեն զՔրիստոս ըստ մարմնոյ, որ է*[13] *ի վերայ ամենեցուն՝ Աստուած աւրհնեալ յաւիտեանս, այլ երկու ասեն բնութիւնս՝ հարկ է նոցա զմինն երկրպագելի ասել եւ զմինն ո՛չ, եւ ապա*[14]

---

1 ´ ¹ ³ õ ³ ÝÇÝ
2 ² ë ³ Ùáë ï ³ óá֍ ´ ë ³ Ùáõë ï ³ óõá֍
3 î ³½Ç³½»ÝÝ î° ³½Ç³½» ³ ÝÝ
4 ´ ÉÇÝ»Éáó
5 ´î ³ ÝóáÕ ³ óÝ
6 ´ ç ³ ï ³ ï ·áí
7 ´ ë ³ ë ³ ÝûÕ
8 î Ñ ³ õ ³ ï á֍Ý
[*] Բ. Կորնթ. Ե. 14
9 î Ï ³ ñÍ»ë î° Ï ³ ñÍÇë
10 ´ > áã
11 ´î ֍ ³ õ»Éáõ ³ Íë
12 ´ ÙÇ ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ î ¹ ³ õ ³ ÝáõÃ» ³ Ý] ÙÇ ³ õáñáõÃ» ³ Ý
13 î »õ] ¿ î° ¿
14 ´ > ³ å ³

յաստուածայինսն[1]*, որ երկրպագելին է, մկրտիլ*[2]*, իսկ ի մարդկայինսն ոչ մկրտիլ:* 70 *Իսկ եթէ* «ի մահ անդր նորա մկրտեցաք»[ա] *ըստ գրեցելումն, ապաքէն մի պարտ է*[3] *խոստովանել բնութիւն զանախտակիր աստուածութեանն*[4] *եւ զախտակիր մարմնոյն, որով մեռաւն վասն մեր:* 71 *Քանզի ի մահ նորա մկրտութիւն, ի մարմնոյ յարութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց լինի տուեալ:* 72 *Մահ ասացին նմա Գիրք, այլ ո՛չ խախտումն եւ ապականութիւն, զի մարմին*[5] *ապականացու ի ձեռն զաւրութեան Բանին եղեւ անապական, եւ յաղթահարեցաւ մահ ի բնութենէ մարմնին մահկանացուի:* 73 *Այսպէս մեք զԱստուած ասեմք խաչեալ ի Հրէից՝ եւ ո՛չ զմարդ միայն եւ ո՛չ զԱստուած միայն, այլ զմարդ եւ զԱստուած:* 74 *Դարձեալ չիք հնար մահ ասել Աստուածն Բանի, բայց եթէ ի մարմնի ըմբռնեսցի, եւ չիք հնար անմահ լինել մարդոյս*[6] *բնութեան, բայց եթէ Աստուած մարդասցի:* 75 *Եւ այնուհետեւ պարտ է ամենայն իրաւք, զի վասն անմահին մահկանացուս անմահասցի, եւ վասն մահկանացուիս Աստուած իւր զմահն համարեսցի*[7]*:* 76 *Այսպէս յերկուց*[8] *բնութեանց մի բնութիւն Բանին մարմնացելոյ խոստովանի ամենայն աստուածասէր հոգի. ըստ որում եւ միտք մարդոյ ո՛չ բաժանի յիւրմէ մարմնոյն, այլ մի դէմ, մի բնութիւն բովանդակ մարդն:* 77 *Քանզի յերկուց միացեալ՝ որպէս մի ճառեմք զԱստուած Բանն, մարմնով իւրով չարչարեալ վասն մեր:* 78 *Համայն ո՛չ եթէ զբեւեռսն ընդ մարմնոյն ի զաւրութիւն Բանին մտանել ասեմք, որ եւ ո՛չ ի հոգի մարդոյն:* 79 *Զի թէ հոգի մարդոյ ոչ ըմբռնի, ապա ո՛ր չափ եւս առաւել զաւրութիւն Բանին:* 80 *Եւ թէպէտ եւ*[9] *հատանի ոտն մարդոյ, զհոգին ո՛չ կարէ կաղացուցանել, եւ թէ զաչս ոք խլէ, զոգին ո՛չ կարէ կուրացուցանել, այլ հոգւոյն աչաւք յոլովագոյնս տեսանէ:* 81 *Եւ դարձեալ հոգւոյն*[10] *ընդ մարմնոյն մեռանել ամենայն աստուածաշունչ Գիրք ո՛չ առնուն յանձն՝ ըստ տէրունեան*[11] *բանին, թէ* «Մի՛ երկնչիք յայնմանէ որ սպանանեն զմարմին եւ զոգի ոչ կարեն սպանանել»[է]*. վասն զի յորոշել հոգւոյն*[12] *մեռանի մարդն, սակայն հոգին որ ի նմա ո՛չ ի կորուստ ինչ, այլ ի դադարս իւր մեկնի*[13] *կենդանի:*

82 *Այսպէս Հաւր անապական Որդին ո՛չ մեռանի ընդ մարմնին իրոյ, այլ ի ձեռն անապական մահուն իրոյ զառ ի մեզ մահն խափանէ, եւ զոմանս արդեամբք յարութեան եւ զոմանս աւետեաւք կենդանիս առնէ, եւ զապականեալ ստեղծուածն նորոգէ եւ հանէ ի փառս մարմնոյ իրոյ:* 83 *Դարձեալ ինքնին*[14] *Տէր բարձրութիւն զխաչն անուանէ եւ ի նմանութիւն ինքեան բերէ զառ ի Մովսէսէ եղեալն*[15] *աւձն պղնձի*[գ]*. զի անդ խորհուրդ գուշակման, եւ աստ յայտնութիւն ճշտութեան ի ներքս մտեալ անէ (*[?]*). զի որք ըստ մարմնոյ, եւ զմարմնաւորութիւն Բանին միայն տեսանէ ի խաչին, ըստ աւրինակի սակի որ յանապատի անդ, նոքին իսկ յերկրպա-*

1 ´ ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÇÝëÝ
2 ² ´ ÙÏñ ï »É
ա Հռմ. Զ. 3 «որ միանգամ մկրտեցաք ի Քրիստոս Յիսուս, ի մահ անդր նորա մկրտեցաք»
3 ´ å ³ ñ ï Ç
4 î ³ ë ï áõ ³ ÍáõÃ» ³ Ý
5 ´ Ù ³ ñÙÇ
6 ´ Ù ³ ñ¹ª ³ Ûë] Ù ³ ñ¹áÛë
7 ² Ñ ³ Ù ³ ñÑ»ëóÇ, ²° Ñ ³ Ù ³ ñ»ëóÇ
8 ´ »ñÏáõó
9 ´ > »õ
10 ² Ñá·áÛÝ
11 ´ ï ¿ñáõÝ ³ Ï ³ Ý
է Մտթ. Ժ. 28
12 ² Ñá·áÛÝ
13 î Ù»é ³ ÝÇ] Ù»ÏÝÇ
14 î ÇÝùÝ
15 ´ »Õ» ³ É
գ Հմմտ. Յովհ Գ. 14

յուԹենէ Թերահաւատութեանն մեռեալ լի-նին Հոգւով[1]*:* 84 *Իսկ որ ո՛չ զմարմինն ե-ւեԹ միայն զգալի աչաւք տեսանեն, այլ ընդ նմին մարմնոյն եւ զաներեւոյԹ աս-տուածուԹիւնն իմանալի աչաւք իմանան՝ սեւեռալ ի խաչին, ո՛չ մեռանին նոքա երկմտութեամբ զմահն մշտնջենաւոր, այլ հաւասարեալ ընդ մեզ ասասցեն, Թէ խա-չեալն*[2] *է Աստուած, եւ ընդ խաչելոյն յառնեն*[3] *որպէս եւ նա յետ*[4] *երից աւուրց:* 85 «Զի եԹէ մինն փոխանակ ամենեցուն մեռաւ, ապա ուրեմն[5] ամենեքեան մեռեալ էին[6], եւ ի վերայ ամենեցուն մեռաւ, զի որ կենդանիքն իցեն, ո՛չ միայն անձանց եւեԹ իցեն կենդանիք, այլ այնմ՝ որ ի վերայ նո-ցա մեռաւ եւ յարեաւ»[ա]:

86 *Արդ, այսպէս անչարչարելի եւ*[7] *ան-մարմին Բանն Աստուած ի մարմնի գոլով, ո՛չ է մարմին նոյն ինքն Բանն, այլ մար-մին է Բանին ընդ ինքեան միացուցեալ, եւ սակս այսորիկ իւր իսկ հաշուեալ համարի զիւրոյ մարմնոյն*[8] *չարչարանս, եւ ինքն աներեւոյԹ եւ անչարչար է:* 87 *Սակայն եւ անշաւշափն եւ անըմբռնելի զաւրու-Թիւն Բանին, ըստ իւրումն հաշուելոյ զկիրսն, ասէր մարգարէիւն.* «ԶԹիկունս իմ ետու ի հարուածս եւ զծնաւտս իմ յապ-տակս[9], եւ զերեսս իմ[10] ո՛չ դարձուցից յա-մաւԹոյ ընդ երեսս Թքանելոյ»[բ]: 88 *Այս-պէս նոյն ինքն*[11] *Բանն Բանին աստուածե-ղինի զմեզ ընդունիչս արարեալ, ինքն ի չարչարելումն անչարչարական իմանի, եւ միացեալ ի չարչարականին մարմնի՝ ջնջէ եւ ապականէ զտկարուԹիւն ապականու-Թեան մարմնոյն, եւ զգեցուցանէ զանա-պականուԹիւն եւ զզաւրուԹիւն:* 89 *Եւ այնուհետեւ ո՛չ կարողանայ մահկանա-ցուս զանմահն ի մահ գրաւել*[12]*, այլ ան-մահին զմահ ի բաց ջնջեալ, զմահկանա-ցուս ընդ անմահին միաբանէ միով բնու-Թեամբ, եւ անմահ յարդարէ, եւ մարմնովն իւրով զայսպիսի անմահուԹիւն մեզ շնոր-հէ ըստ առաքելաւանդ բանին, Թէ* «Պարտ է ապականացուի[13] այս զգենուլ զանապա-կանուԹիւն, եւ մահկանացուիս այսմիկ՝ զանմահուԹիւն»[գ]: 90 *Իսկ Թերեւս ասիցէ ոք, Թէ ոչ է զաւրուԹիւն եւ բան Հաւր ի խաչելուԹեանն*[14]*, ասեմք, Թէ այո՛ էր, ո՛չ զբեւեռս չարչարանացն կրեալ*[15] *կամ զխո-ցումն գեղարդեանն, այլ կենդանի միշտ գոլով, կրեաց մարմնով*[16] *զչարչարանսն, եւ անարգանք խաչին համարեցաւ Տեառն փառաց:* 91 *Ո՛չ Թէ զԲանն խաչեցին, այլ զԲանն անարգեցին եւ զմարմին Բանին ի խաչին բեւեռեցին, զի Աստուած էր, որ ա-նարգեցաւն, եւ Հոգւոյ եւ մարմնոյ Աս-տուծոյ եղեւ չարչարանքն եւ մահ եւ յա-րուԹիւն:* 92 *Թքին ընդ երեսս եւ ծեծե-ցին*[17] *եղեգամբ զգլուխն. ազդ ցաւոցն*[18] *մարմնոյն, եւ անարգանքն զաւրուԹեան բանին համարեալ եղեն:* 93 *Ո՛չ նուազե-ցաւ լոյսն, եւ ո՛չ շիջաւ*[19] *արդարուԹեան Արեգակն, այլ դադարեաց*[20] *միայն ի շար-ժելոյ զմարմինն եռաւրեայ Թաղմամբն.*

1 ² Ñá·áí
2 î Ë³ãÇ³ÉÝ
3 î Ù³éÝÇÝ
4 ²î»ï (´Ù»ï)
5 î ³å³ »õ] ³å³ áõñ»ÙÝ
6 ´Ù»é»³É¿ ¿ÇÝ (íñ¿å)
ա Բ. Կորնթ. Ե. 14-16
7 î >»õ
8 ²î Ù³ñÙÝáóÝ (´Ù³ñÙÝáÛÝ)
9 ´³åï³Ïë
10 î …]Ù³åï³Ïë »õ ½»ñ»ëë ÇÙ
բ Եսայի Ծ. 6
11 ´> ÇÝùÝ
12 ´·ñ³õ»³É
13 î ³å³Ï³Ý³óáõÇë
գ Ա. Կորնթ. ԺԵ. 53
14 î Ë³ã»ÉáõÃ»³Ý
15 ´Ïñ»³ó
16 ´Ù³ñÙÝ
17 ´Í»Í¿ÇÝ
18 ´ó³õáÛÝ
19 ²î ½Çç³õ (´ßÇç³õ)
20 î ¹³¹³ñ»³É

«Իշխանութիւն ունիմ, ասէ, դնել[1] զանձն իմ եւ իշխանութիւն ունիմ առնուլ զնա»[2]: 94 *Ամենայնիւ յամենայնի բաւական էր. ի դժոխս էջ, այլ զմեռեալսն արտաքս եհան ի բանտէ[3], եւ ի տանէ կապանաց ի դախտն չոգաւ, այլ[4] զաւազակին զաւետիսն հաստատեաց:* 95 *Քաղցեաւ, այլ զհինգ հազարս[5] յերիս գարեղէն նկանակէ կերակրեաց. ծարաւեցաւ, այլ զջուրն կենդանի Սամարացւոյ կնոջն արբուցանէր. վաստակեցաւ, այլ պարաբառնայր զտաժանմանն լուծութիւն գարշապարաց մերոց, որ ի թիւնաբերան թշնամւոյն. չարչարեցաւ, այլ խրատ խաղաղութեան մերոյ ի նմա, եւ նորա վիրաւքն բժշկեցաք ամենեքեան[ա]:* 96 *Խաչեցաւ, այլ որ կայրն մեզ հակառակ[6] եբարձ զայն ի միջոյ եւ բեւեռեաց ընդ խաչափայտն. եղեւ վասն մեր անէծք, այլ զմեր անէծքն յանձն իւր ընկալաւ եւ ընդ մեր անիծիցն պարտուց ինքն չարչարեցաւ. մեռաւ, այլ ի ձեռն մահու Տեառն մահ մեռաւ, եւ կեանք թագաւորեցին. յարեաւ եւ ընդ ինքեան յարոյց զմեռեալս յԱդամայ եւ կենդանործեաց ի կեանս անմահս:* 97 *Սակայն այսպէս գոլով ի մարմնի, ո՛չ կորոյս զանմարմնականն, այլ կաց մնաց որ ինչ էրն, եւ եղեւ որ ինչ ոչն էր:* 98 *Եւ թէպէտ կարող էր ազատել զմարմինն իւր յամենայն կարաւտութեանց, սակայն լծեաց զնա ընդ լծով կարաւտութեան եւ թոյլ ետ մարմնոյն զիւրսն կրել:* 99 *Եւ այս յայտնի աճմանէն եւ ի զարգանալոյն է Նորա, ի տրտմելոյ ոգոյն[7] մինչ ի մահ, յասելոյն թէ «Մարմինս տկար»[բ] է, ի ցուցանելոյ զերկիւղ մարդկեղէն բնութեանն, ի քրտանէն որ իջանէրն, յըմբռնելոյն[8] ի վիրացն, յապտակացն, ի չարչարանացն[9], ի մահուանէն եւ յայլ[10] ինչ խոնարհագունից, որ մարմնոյն բնութեանն[11] են նշանակիչք, զի յայտնապէս ցուցցի մարմին եւ հոգի եւ միտք եւ ամենայն ինչ, որ է մարդ[12] ճշմարտապէս եւ ո՛չ կարծեաւք:* 100 *Այսպէս մեռաւ նա ճշմարտիւ, որպէս զմարդ ճշմարիտ, եւ չմեռաւ ճշգրտիւ՝ որպէս Աստուած[13]. զի ո՛չ կորոյս[14] զանմարմնականն եւ զաստուածականն, վասն զի մի զաւրութիւն իսկութեան հաւր է եւ մի իմաստութեան տէրութեանն:* 101 *Բան անըմբռնելի, լոյս անզննելի, պարզ իբրեւ զծնաւղն, ծածուկ իբրեւ զհայր, աներեւոյթ յաներեւութէ, լոյս ի լոյս, Աստուած յԱստուծոյ, անբաւ, անհաս, անչափ, անանց, անժամանակ, անսահման, անեղ, անարատ, անսկիզբն, անկատարած, անճառ, անքննին, անտես, անզննելի, անյաւդ, անշարժ, անբովանդակելի, մեծ քան զամենայն եւ հզաւր[15] քան զընաւս, կարող ամենայնիւ[16] եւ բաւական ամենեցուն, եւ ամենակալ ի վերայ ամենայն երեւելեաց եւ աներեւութից:* 102 *Այսպէս է[17] հաւասարութիւն աստուածային Բանին հաւր ո՛չ անկեալ[18] առանձնաբար ընդ չարչարանաւք, այլ զմարմնոյն իւրոյ չարչարանս իւր վարկեալ, վասն զի Աստուծոյ մարմին էր, եւ*

---

1 î ³Ý»É] ¹Ý»É

2 ² ½ë ³, ´î ½Ý ³: Յովհ. Ժ. 18 «Իշխանութիւն ունիմ դնել զնա. եւ իշխանութիւն ունիմ միւսանգամ առնուլ զնա»

3 ² ´ µ ³ Ý ¹ ¿, î µ ³ Ý ï ¿Ý

4 ´ ³ ÛÉ + ½ ³ é ³ çÇÝÝ

5 ² ´ ½.»é.ë

ա Եսայ. 53. 5

6 î° Ñ ³ Ï ³ ë ³ Ï (íñ¿ å)

7 ´ ë · áÛÝ] á · áÛÝ

բ Մատթ. ԻԶ. 41, Մրկ. ԺԴ. 38

8 ´ ÛÁµéÝ»ÉáóÝ

9 ´ > Ç ã ³ ñã ³ ñ ³ Ý ³ óÝ

10 î ³ ÛÉ

11 î µÝáõÃ» ³ Ý

12 ´î° Ç Ù ³ ñ ¹

13 ´ ½ ³ ë ï áõ ³ Í

14 î Ï Ïáñá Ûë (íñ¿ å)

15 î > Ñ½ ³ õñ

16 î ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇó

17 ´î > ¿

18 î ³ Ý ³ ÝÏ» ³ É

ինքն յիւրումն[1] ամբողջ կացեալ միացեալ, եւ յորմէ ծնեալն էր՝ ընդ նմին անբաժանելի եւ ընդ նմին յաւիտենական է: 103 ***Յերկրի ընդ մարդկան շրջեցաւ եւ յերկինս աթոռ իւրում էր, ի վերայ խաչին բեւեռեալ եւ ընդ աջմէ Հաւր նստէր, ի գերեզմանի եդեալ եւ ի ծոցոյ Հաւր ոչ մեկնեցաւ, այլ եւ ոչ թերեւս ի մահկանացու մարմնոյն:*** 104 ***Այսպէս իմասցիս ի վերայ Քրիստոսի զաստուածութեանն բնութիւն, զիւր գերազարդ գերունականութիւն անուշահոտ բուրելով աշխարհի:***

105 ***Իսկ յաղագս սրբասացն կցորդի, որ ըստ եռակի անուանցն[2] մարմնացելոյ Բանին ի վերայ բերեմք զԽաչեցարն՝ այսպէս ոմանց իմանի, թէ սուրբ Երրորդութեանն զխաչն սահմանեալ կամ կազմել[3] ախորժեմք:*** 106 ***Թէ այդպէս է, յիրաւի խորշին եւ մերժին ի մէնջ իմաստունքն յունաց, որք առեալ կատարեալ իմաստութիւնն[4] անհանճարք եղեն, սակայն ըստ հաճոյական եւ իւրեանցն մտացածին բարուց ո՛չ կարեն զմեզ մերձ կացուցանել առ հերձուած[5], զոր ո՛չ է ծանուցեալ մեր:*** 107 ***Վասն զի յեկեղեցիս սրբոց ոչ Երրորդութիւնն թերեւս զայս փառաբանութիւն վերաձայնեալ մատուցանեմք, այլ Որդւոյ[6] միայնոյ. զի որպէս զմարդանալն ի կուսէն Որդւոյ[7] միայն[8] հաւատամք, սայապէս եւ զխաչն եւ զմահ Որդւոյ[9] խոստովանիմք:*** 108 ***Այսպէս եւ համարձակախաւսն Եսայիաս[10] յաթոռ բարձրութեան եւ վերացելոյ զՈրդի տեսանէ նստեալ[ա], եւ նմա սրովբէագոչ ձայնն զերեքսրբեանն[11] աղաղակեալ սրբասացութիւնս ըստ Որդւոյն[12] Ուրոտման Յովհաննու աւետարանութեանն, թէ «Վասն այսորիկ ոչ կարէին հաւատալ» ի Յիսուս, զի[13]*** «կուրացոյց զաչս նոցա եւ պաշեցոյց զմիտս նոցա», ***եւ թէ*** «Զայս ասաց Եսայի, զի ետես զփառս նորա եւ խաւսեցաւ վասն նորա»[բ]: 109 ***Եւ այսր աղագաւ միանգամայն իսկ երիս սրբասացութեամբ զՈրդի փառաբանեմք խաչին խորհրդով. ըստ որում եւ Իգնատիոս[14] հետեւողն առաքելոց տեսանէ զաւրս երկնաւորս, զի ի վերայ Որդւոյ[15] զնոյն[16] սրբասացութիւն ընծայեցուցանէին, այսինքն՝ Տեառն փառաց ի խաչ ելելոյն:*** 110 ***Եւ ըստ սմին սակի ամենայն եկեղեցիք Քրիստոսի ի ժամ սրբոյ պատարագին զերիս սրբասացութիւնսն ի վերայ Որդւոյ[17] կանոնալ[18] երգեն ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ[19]:*** 111 ***Եւ սուրբ հայրն մեր եւ ծնաւղն ըստ Աւետարանին Գրիգորիոս աստուածահրաշ պատգամացն վարդապետութեամբ զսոյն երիս[20] անուանակոչութիւնս ի վերայ միոյ Քրիստոսի սահմանէ. Տեսանե՞ս, ասելով, զի «Աստուած» եւ[21]*** «Հզաւր եւ անմահ եւ Հայր հանդերձելոյ աշխարհին»[գ] ***զայս աւրածին մանուկս անուանէ, զոր եւ ուղղափառ դաւանողք[22]***

1 î ÛÇõñáõÙ
2 ´ ³Ýáõ³Ýó
3 î Ï³½Ù»³É
4 î ÇÙ³ë ï áõÃÇõÝ
5 î Ñ»ñÓáõ³ÍÝ
6 ² áñ¹áÛ
7 î áñ¹áÛ
8 î° ÙÇ³ÛÝáÛ
9 ² áñ¹áÛ
10 î »ë³Û»³ ë

ա Եսայ. Զ. 1 «տեսի զՏէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան եվերացելոյ»
11 ² ½.·.ëñµ»³ÝÝ
12 ² áñ¹áÛÝ
13 ´ > ½Ç
բ Յովհ. ԺԲ. 39-41
14 ² ÇÝ·Ý³ ïÇáë ²° Ç·Ý³ ïÇáë
15 ² áñ¹áÛ
16 î ÝáÛÝ
17 ² áñ¹áÛ î áñ¹õáÛÝ
18 ´ Ï³ÝáÝ»³É »Ý
19 ´ > »õ áõñ³ËáõÃ»³Ùµ
20 ² ¿ñ Çë ´ ¿ñ Ç ë³] »ñÇë
21 ´ > »õ
գ Եսայ. 9. 6
22 ´ ¹³õ³ÝûÕù

գերիս անուանսս զայսոսիկ մի մի ի վերայ յարաբարդելով՝ միոյ մարմնացելոյ բանին, ամենայն չունչ բարեբանէ յասել[1] անդ սուրբ Աստուած զՈրդի եւ սուրբ հզաւր զՈրդի, եւ սուրբ անմահ զՈրդի, որ խաչեցար վասն մեր, զի ողորմեսցի մեզ մարդասիրաբար զանմահն Աստուածն Բանի, եւ զխաչեցարն ըստ մարդկութեանն միում[2] անձին եղելոյն: 112 *Իսկ զկնի բանն, թէ Լի է ամենայն երկիր փառաւք նորա՝ ըստ ուղղափառ դաւանութեան եկեղեցւոյ այսպէս իմանի, թէ Երրորդութեանն փառաւորութիւն յերկրի ի ձեռն մարդանալոյն Տեառն ծաղկաւէտեալ ճոխանայ, ըստ որում եւ Տէր իսկ առ[3] Հայր ասէր,* «Ես զքեզ փառաւորեցի յերկրի[4], յայտնեցի զանունն քո մարդկան»[ա]: 113 *Եւ դարձեալ Հայր ցՈրդի[5], թէ՝* «Փառաւոր արարի եւ դարձեալ փառաւոր արարից»[բ]: 114 *Այսպէս փառաւորութիւն մարդանալոյն Տեառն ի փառաւորութեան Երրորդութեանն[6] միաւորեալ ցուցանի, զի միութիւն երրեակ, եւ երրեակ ի միութիւն կատարի:* 115 *Այսպէս մեք յետ երրեկի սուրբն ասելոյ, Անմահ խաչեցար ասեմք անմահ Աստուածն Բանի, եւ խաչեցար նորին[7] մարդկութեանն՝ միում անձին եղելոյ, եւ որոշեալ զիմաց անձնաւորութեանն[8] Որդւոյ ի Հաւրէ եւ ի Հոգւոյն սրբոյ, եւ զնոյն խաչիլն նմին իսկ փառս անուանեմք. որպէս եւ[9] ինքնին իսկ աղաւթէր, թէ՝* «Փառաւորեա՛ զիս, Հա՛յր, փառաւքն, զոր ունէի յառաջ քան զլինելն[10] աշխարհի առ ի քէն»[գ]: 116 *Ո՞չ ապաքէն աւասիկ խաչն է փառք. Եհաս, ասէ, ժամ, զի փառաւորեսցի Որդի մարդոյ:* 117 *Եւ դարձեալ, եթէ՝* «Փոքր մի խոնարհ քան զհրեշտակս» *տեսանեմք զՅիսուս, վասն չարչարանաց խաչին* «փառաւք եւ պատուով պսակեալ»[դ]: 118 *Արդ, այսպէս մեք միայնոյ Միածնի Որդւոյն[11]՝ մարմնացելոյ Որդւոյն զԽաչեցարն դաւանեալ[12] երգեմք, որ անհասանելին է գիտութեամբ եւ արարչութեամբ ընդ Հաւր եւ ընդ Սուրբ Հոգւոյն, որ ընդ աջմէ Հաւր նստի միացելով մարմնով իւրով, եւ դատաւոր է եւ ժառանգ, եւ միայն ի սկզբանէ առ Աստուած՝ Բանն Աստուած եւ լոյս ճշմարիտ:* 119 *Իսկ որք ոչն ախորժեն զմարմինն Քրիստոսի ի փառս Երրորդութեանն[13] բարձրացուցանել, եւ ոչ զԱստուած ասեն խաչեալ, այլ մարդ սոսկ, եւ զատանեն զՅիսուս ի Քրիստոսէն[14], եւ երկու անձինս յայտնեն՝ զոմն չարչարելի եւ զոմն անչարչարելի, եւ ո՛չ ասեն զՄիածին Որդին Աստուծոյ, միացելով մարմնովն[15] իւրով խաչեալ եւ չարչարեալ եւ մեռեալ եւ յարուցեալ[16] եւ նստեալ ընդ աջէմ Հաւր՝ ո՛չ է նա այն, որ անուանեալն կոչի, այսինքն՝ քրիստոնեայ, եւ ըստ Պաւղոսի՝* «Կրիցէ դատաստանս, ո ոք եւ իցէ»[ե]: 120 *Իսկ մեք յաւէտ յարմարական եւ յիրաւի եւ վայելուչ գոլ ասեմք զսրբասացութիւնսն միոյ յանձնաւորութեանն յերրորդութենէն՝ մարմնացելոյ Բանին, որ է*

1 ´ Û ³ ë»ÉÝ
2 ´ Ù»ñáõÙ, ´° ÙÇáõÙ
3 ´ > ³ é
4 î Û»ñÏñÇ + »õ
ա Յովհ. ԺԷ. 4, 6
5 î ½áñ¹Ç
բ Յով. ԺԲ. 28
6 î »ññáñ¹áõÃ» ³ Ý
7 î > ÝáñÇÝ
8 î ³ ÝÓÝ ³ õáñáõÃ» ³ Ý
9 î > »õ
10 î ½ÉÇÝ»ÉÝ
գ Յովհ. ԺԷ. 5
դ Եբր. Բ. 7
11 ² áñ¹áÛÝ
12 î ¹ ³ õ ³ Ý ³ É
13 î »ññáñ¹áõÃ» ³ Ý
14 ´ ùñÇë ï áë¿
15 î Ù ³ ñÙÝáí
16 î Û ³ ñ» ³ É
ե Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29 «Զի որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ. զի ոչ խտրէ զմարմինն Տեառն»

մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, որով ամենայն. որ փառաց եւ զաւրութեան զՔրիստոսդ անուն յինքն պարունակէ, որ ո՛չ սոսկ մարդ, այլ Տէր փառաց, որ վասն մերն[1] խաչեցաւ, որ ո՛չ թերեւս այլ ինչ[2] փառաբանութիւն ի ներքս բերի, որով փառաբանի խաչեալն, եւ այլ՝ որով փառաբանի Բանն յԵրրորդութեանն, որում «կրկնի ամենայն ծունր երկրնաւորաց եւ երկրաւորաց եւ սանդարամետականաց»[ա]:

121 *Այսպէս ես զայս սակաւուք ինչ ձեզ Հարկեցայ գրել, զի մի՛ լռութեամբ[3] տրտմեցուցից զձեզ. աղաչեմ զի աստուածասիրաբար, բարեկամութեամբ եւ իմաստակիր մտաւորութեամբ ընկալջիք զառ ի յինէն ասացեալսդ. եւ եթէ դիր բանիդ[4] տգիտաբար ինչ լսելեաց ձերոց ծեքիցի[5], զՀասարակաց մարմնոյս բնութեան տկարութիւն եւ զտգիտութիւն ծանուցեալ շնորՀեցէ՛ք մեզ:* 122 *Եւ թէպէտ եւ իմս ըստերիւրին իմացմունք, այլ Հաւատամ ոչ միտել կամ թիւրել[6] սրտից ձերոց, որ էք իսկ Հաստատուն[7] սիւնք եկեղեցւոյ, այլ ախորժաբար եւ բարւոքապէս խրատել[8] եւ յանդիման կացուցանել զասումն ասաւղիս[9], եւ* «սրտիւ Հաւատալ յարդարութիւն եւ բերանով խոստովանիլ ի փրկութիւն»[բ], *զի Հաւատովք[10] փառաւորեսցի ամենեցունցն Աստուած, եւ ո՛չ քննութեամբ ինչ ի վերայ բնութեան աստուածութեանն[11] Հասանել[12] խրոխտիցիմք:* 123 *Այսուհետեւ կրճիմն բարձցի եւ ցանկն[13] քակեսցի[14], եւ միջնորմն յատակեսցի, եւ իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ Հաստատեսցի ի մի նոր մարդ, յոր կոչէաք[15] ծննդեամբ սուրբ աւազանին, եւ աղաւթանուէր բանն տէրունեան[16] ի մեզ յարադրեալ ներգործեսցի[17]. թէ՝* «Որպէս Ես, Հայր, ի քեզ, եւ Դու ի[18] յիս, կամիմ զի[19] եւ սոքա ի մեզ իցեն»[գ]: 124 *Այսպէս եղիցուք կատարեալք ի մի ամենայն Հաւատացեալք մարմնացելոյ Բանին կենաց. եւ փառս տացուք Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն[20]:*

---

1 î Ù»ñ
2 ´ ³ÙÉ ÇÝã < ³ÙÉ ÇÝã>
ա Փլպ. Բ. 10 «Զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի, երկնաւորաց եւ երկրաւորաց, եւ սանդարամետականաց»
3 ´ É³õáõÃ»³Ùµ] ÉéáõÃ³Ùµ
4 î µ³ÝÇó
5 ´ Í»ù»ëóÇ
6 ´ ÙÇïÇÉ Ï³Ù ÃÇõñÇÉ
7 ´ Ñ³ëï ³ïáõÝù
8 î Ëñ³ï»³É
9 ´î ³ëáÕÇë
բ Հռոմ. Ժ. 10 «Զի սրտիւ հաւատայ յարդարութիւն, եւ բերանով խոստովանի ի փրկութիւն»
10 î Ñ³õ³ïáí
11 î ³ëïáõ³ÍáõÃ»³Ý
12 î Ñ³ë»³É
13 î ·³ÝÓÝ, î° ó³ÝÏÝ
14 ´ >»õ ó³ÝÏÝ ù³Ï»ëóÇ
15 î° Ïáã»ó³ù
16 î ï¿ñáõÝ³Ï³Ý
17 ²´î Û³ñ³¹ñ»³ÉÝ ¿ñ ·áñÍ»ëóÇ
18 î >Ç
19 î >½Ç
գ Յովհ. ԺԷ. 21 «որպէս դու Հայր յիս՝ եւ ես ի քեզ, զի եւ նոքա ի մեզ իցեն»
20 ² Ñá·ª, ´ Ñá·õáÛÝ + ëñµáÛ ³ÛÅÙ »õ ÙÇßï »õ Û³õÇ- ï»³Ýë Û³õÇï»ÝÇó. ³Ù¿Ý: ¼³Ûë ÃáõÕÃë ëáõñµÝ Ü»ñë¿ë È³ÙµñáÝ³óÇ »åÇëÏáåáë ï³ñ»³É »Õ»õ Ç Îáë ï³Ý¹Ýáõå³ûÉÇë Ññ³Ù³Ý³õ ¶ñÇ·áñÇ Ï³ÃáÕÇ- ÏáëÇ »õ È»õáÝÇ µ³ñ»å³ßïÇ ³ñù³ÛÇÝ:

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՅՈՑՁՈՐԵՑԻ

ՄԵՍՐՈՊԱՅ ԵՐԻՑՈՒ ՎԱՅՈՑՁՈՐԵՑՒՈՅ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ՆԵՐՍԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՅՈՑՁՈՐԵՑՈՒ
ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ժ. դարի մատենագիր Մեսրոպ Երէցի անունով պահպանուած միակ երկասիրութիւնը Ս. Ներսէս Ա. Պարթեւ կաթողիկոսի վարք-Պատմութիւնն[1] է, որի յիշատակարանն[2] էլ հեղինակի կենսագրութեան մասին աղքատիկ տեղեկութիւններ հաղորդող միակ սկզբնաղբիւրն է: Ըստ վերջինիս՝ Մեսրոպ Երէցը ծնունդով Վայոց Ձորի Հողոցմանց (Հողոցիմ(ք), Խողոցիմ(ք) գիւղից էր (այստեղից նաեւ՝ Հողոցմեցի), որ գտնուել է ներկայիս Վայոց ձորի Խաչիկ գիւղից հարաւ, Նախիջեւանի Եայջի գիւղի տեղում[3]: Իրեն համարում է «ազգակից սրբոյն Յովսէփայ երիցու», որ Յովսէփ Վայոցձորեցի տեղապահ-կաթողիկոսն է (437-452 թթ.): Պատմութիւնը գրել է «Ի ՆԺԶ. (967) թուականիս Հայոց եւ ի վերադիտողութեանն տեառն Վահանայ Հայոց կաթողիկոսի, եւ յամս Աշոտոյ Բագրատունւոյ Հայոց թագաւորի՝ ի տանէն Շիրակայ». յիշատակած կաթողիկոսը Վահան Սիւնին կամ Բաղացին է (967/8-969 թթ.), թագաւորը՝ Աշոտ Գ. Ողորմածը (953-977 թթ.): Պատմութիւնը գրել է Վահան Մամիկոնեան իշխանի[4] պատուէրով. «Եւ արդ, զայս հանեալ յԱրեւելից գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց, եւ ետու որդիացելոյ իմոյ սուրբ աւազանին ծննդեամբն Վահանայ Մամիկոնենոյ, ի գեւղն որ կոչի Վարժի[5]» (Յիշ. 9)[6]:

---

1 ²Ůë ³ÕµÇõñÁ »Õ»É ¿ Ñ³Ù³Éë³ñ³Ý³Ï³Ý Ù»ñ ³õ³ñï³×³éÇ ÝÇõÃÁ. Ý³ËÝ³Ï³Ý áõëáõÙÝ³ëÇñáõÃÇõÝÇó Ů»ïáŮ Ó»é³·ñ³Ï³Ý Í³õ³ÉáõÝ Ñ³Ù»Ù³ïáõÃÇõÝÝ»ñ »Ýù ³ñ»É, ë³Ï³ŮÝ ÙÙÇ ³ÝÑ³ïÇ Ç í»ñçáŮ ëïáõ³Í Ëáëïáõ٢ å³ï×³éáí 1976ÇÝ ³ßË³ï³ÝùÁ ¹³¹³ñ»óñ»É »Ýù: ²Ůë ä³ïÙáõÃ»³Ý ³ÕµÇõñ³·Çï³Ï³Ý Ñ³ñó»ñÁ ß³ï ÁÝ-¹³ñÓ³Ï áõ ï³ñáÕáõÝ³Ï »Ý, áõëïÇ »õ Ó»é³·ñ³Ï³Ý Ñ³ñáõëï ÝÇõÃÇ ùÝÝáõÃ»³Ý íñ³Ů ÑÇÙÝáõ»ÉÇù Ù³Ýñ³Ïñ-ÏÇï Ñ»ï³½ûïÙ³Ý Ï³ñÇù áõÝ»Ý, ÙÇÝã¹»é Ù»ñ Ý»ñÏ³Ů Ýå³ï³ÏÁ µÝ³·ñÇ ëáëÏ³Ï³Ý Ññ³å³ñ³ÏáõÙÝ ¿ (Ý³-Ëáñ¹Ç Ñ»ï Ï³å ãáõÝ»óáÕª Ç Ýáñáٳ ³ñáõ³Í ³ßË³ï³Ýù), Ñ»ï»õ³å¿ë »õ ³Ůëï»Õ µÝ³·ñÇ ËÝ¹ÇñÝ»ñÇÝ í»ñ³-µ»ñáÕ ï³ñ³ï»ë³Ï Ù»ÏÝáõÃÇõÝÝ»ñÇ »õ Ï³ñÍÇùÝ»ñÇ ùÝÝáõÃÇõÝ-ùÝÝ³ñÏáõÙ ã»Ýù ³ÝáõÙ:

2 î»°ë µÝ³·ñÇë í»ñçáõÙ. ïå³·ñáõ»É ¿ ³ÕµÇõñÇë Ññ³ï³ñÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ (ï»°ë ëïáñ»õ) Ñ»ï, áñáÝóÇó í»ñçÇ-ÝáõÙ Ů³å³õáõÙÝ»ñáí ¿ª êá÷»ñù Ñ³ŮÏ³Ï³Ýù, Ñï. ¼., ì»Ý»ïÇÏ, 1853, ¿ç 138-9, ëñ³ÝÇó ÙÇ ÷áùñ ³õ»ÉÇÝ áõÝÇ, µ³Ůó ÏñÏÇÝ ù³Õáõ³Íáõ ¿ª Ð. ¶. ¼³ñµÑ³Ý³É»³Ý, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ñ³ŮÏ³Ï³Ý ÑÇÝ ¹åñáõÃ»³Ý, ¸-Ä¶. ¹³ñ, ì»Ý»-ïÇÏ, 1886, ¿ç 561-2, áñÇó ³éÝ»Éáí, ¦Áëï µáí³Ý¹³ÏáõÃ»³Ý§ 967 Ã. Ý»ñùáŮ, ³é³Ýó áñ»õ¿ Í³ÝûÃ³·ñáõÃ»³Ý ïå³·ñáõ³Í ¿ Ý³»õª ¶³ñ»·ÇÝ ². Ï³ÃáÕÇÏáë [Úáíë¿÷»³Ý], ÚÇß³ï³Ï³ñ³Ýù Ó»é³·ñ³ó. Ð³ïáñ ². (º. ¹³ñÇó ÙÇÝã»õ 1250 Ã.), ²ÝÃÇÉÇ³ë, 1951, ¿ç 121-4: ²ÙµáÕç³Ï³Ý ß³ñ³¹ñ³ÝùÝ Áëï º ñ»õ³ÝÇ Ð^Ùñ 5980 (Ù»ñª ¶, 120µ-2µ) Ó»-é³·ñÇ ³é³çÇÝÁ Ññ³ï³ñ³Ïáõ»É ¿ª Ð³Ů»ñ¿Ý Ó»é³·ñ»ñÇ ŮÇß³ï³Ï³ñ³ÝÝ»ñ. º-Ä´. ¹¹., ³ßË³ï³ëÇñáõÃ»³Ùµ ². ê. Ø³Ã»õáë»³ÝÇ, ºñ»õ³Ý, 1988, ¿ç 59-60, áñ, Ù»ñ µÝ³·ñÇ ÝáŮÝ ÑÇÙùÝ áõÝ»Ý³Éáí Ñ³Ý¹»ñÓ, µ³é³Ï³Ý ³Ý-Ñ³ëÏ³Ý³ÉÇ ï³ñµ»ñáõÃÇõÝÝ»ñ áõÝÇ:

3 î»°ë Ø³çµ»ñáõÝÇ [¶. î¿ñ-ÚáíÑ³ÝÝÇë»³Ý], Ö³Ý³å³ñÑáñ¹³Ï³Ý ÝÏ³ïáÕáõÃÇõÝù.- ²ñ³ñ³ï, 1889, ¿ç 448:

4 ¦ºÏÇÝ ÁÝï³ÝÇù ÂáéÝÏ³Ů »õ »Õµ³Ůñ ÝáñÇÝ êÙµ³ïÇ Îáëï³Ý¹ÇÝáõåûÉÇë, »õ ³Ý¹ µÝ³Ï»ó³Ý, ÇëÏ ÙÇõë »Õµ³Ůñ Ýáñ³ ì³Ñ³Ý ³ÝáõÝ ÙÝ³ó Ç î³ñûÝ ÙÇÝã»õ Ç í³Ë×³Ý Ï»Ý³ó Çõñáó§. ï»°ë ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ůáó. Ç ëÏ½µ³Ý¿ ³ßË³ñÑÇ ÙÇÝã»õ ó³Ù î»³éÝ 1784... ÚûñÇÝ»³É Ç Ñ³Ůñ ØÇù³Ů¿É í³ñ¹³å»ï¿ â³Ùã»³Ýó Îáëï³Ý¹ÇÝáõåûÉë»ó-õáŮ... Ñï. ´., Æ ì»Ý»ïÇÏ... 1785 ¿ç 818:

5 ²Ůë ·ÇõÕ³ÝáõÝÁ Ù»ñ Ù³ï»Ý³·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç ³ŮÉ ŮÇß³ï³ÏáõÃÇõÝ ãáõÝÇ, Áëï ³Ů¹Ù ¿Éª ï»ÕÝ ³Ýáñáß ¿ ÙÝáõÙ. Ð. Ô. ²ÉÇß³ÝÁ »ñÏÇóë ³Ý¹ñ³¹³ñÓ»É ¿ ³Ůë Ñ³ñóÇÝ. ³. êÇë³Ï³Ý. î»Õ³·ñáõÃÇõÝ êÇõÝ»³ó ³ßË³ñÑÇ, Ç Ð. Ô»-õáÝ¹»³Ů Ø. ²ÉÇß³Ý, Ø. ØËÇÃ³ñ»³Ý, ì»Ý»ïÇÏ, 1893, ¿ç 177. ¦²ÝÍ³ÝûÃ ¿ Çëå³é »õ ï»ÕÇ ³Ůëñ Ů»ïÇÝ ·»Õç, »õ ÉÇÝ»ÉÝ Ç ·³õ³éÇ Ï³Ù Ů³ßË³ñÑÇ ³ëï êÇõÝ»³ó, Ï³Ù Ç î³ñûÝ »õ Ï³Ù Ç ì³ñ³ÅÝáõÝÇë§. µ. Ð³Ů³å³ïáõÙ. ä³ïÙÇãù »õ å³ïÙáõÃÇõÝù Ð³Ůáó (÷áùñ³¹Çñ), ÚûñÇÝ»³É »õ Ñ³õ³ù»³É Ç Ð. Ô»õáÝ¹»³Ů í. Ø. ²ÉÇß³Ý, Ñï. ²., ì»Ý»ïÇÏ, 1901, ¿ç 202-3. ¦²Ůë ·ÇõÕë ãÇ ŮÇßáõÇñ á±ñ ·³õ³éÇ »õ áñ Ý³Ñ³Ý·Ç Ù¿ç ¿ñ, Ç î³ñû±Ý, Ã¿ Ç êÇõÝÇëª áõñ Ï³ñ»ÉÇ ¿ »Ï³Í ¿ÇÝ ÍÝáÕù ì³Ñ³Ý³Ů, »õ ë³ ÑáÝ ÍÝ³Í »õ ÙÏñïáõ³Í Ç Ø»ëñáíå³Ů »ñÇóáõ¿...§: Ø»½ ÃõáõÙ ¿, áñ ì³ñÅÇ ·ÇõÕÁ å¿ïù ¿ ÉÇÝ¿ñ î³ñûÝáõÙ, áõñ »õ ì³ŮóÓáñ»óÇ Ù³ï»Ý³·ÇñÁ Ï³ñáÕ ¿ñ áõÝ»Ý³É ÇßË³Ý³Ï³Ý ï³Ý ¦¹ñ³Ý »ñ¿ó§Ç å³ßïûÝ:

6 ²Ůëå¿ë ÝßáõÙ »Ýù ëïáñ»õ Ññ³ï³ñ³ÏáõáÕ µÝ³·ñÇ Ñ³ïáõ³ÍÝ»ñÇ »õ Ý³Ë³¹³ëáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ñ³Ù³ñÝ»ñÁ:

Շարադրանքը հիմնականում Փաւստոսից, Խորենացուց[1] եւ մեզ չհասած այլ աղբիւրներից արտածուած քաղագրութիւն է. «մեծ ցանկութեամբ ծաղկաքաղ արարի զգիրքս զայս ի Հայոց մնացորդաց յԱրեւելից գրոց» (Յիշ. 1). «Գիրք Արեւելից» եւ (կամ) «Պատմութիւնք Հայոց մնացորդաց» երկ(եր)ի ինչ լինելու խնդիրը բազմիցս արծարծուել է գիտութեան մէջ[2], բայց տրամաբանական որեւէ լուծում չի գտնուել: Պատմուած նիւթի հեղինակային բնորոշումը յիշեցնում է Մեսրոպ Երէցի հիմնական աղբիւր Փաւստոսի Պատմութեան առաջաբանը[3]. «զյաղթութիւն եւ զվատթարութիւն թագաւորացն Հայոց եւ Վրաց, եւ զառաքինութիւն եւ զսքանչելիս հայրապետաց տոհմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, եւ զտեսիլ եւ զկտակ սրբոյն Ներսեսի, եւ զքաջութիւն եւ զյաղթութիւն արիական ազգին Մամիկոնէից» (Յիշ. 1): Սկսում է «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի» բնորոշմանը համապատասխանող համառօտ ծանօթութիւններով. Թադէոս առաքեալի գահին Լուսաւորչի նստելը, մահը, Յունաց Զենոն կայսեր ժամանակ նրա նշխարների գիւտը, ապա՝ նրա ժառանգների հերթագայումը, ի վերջոյ՝ Ներսէսի վարքը, որ նրա բուն նիւթն է եւ որի հետ զուգահեռ ներկայացնում է նաեւ Մամիկոնեան սպարապետ-իշխաններին՝ Վասակին, Մուշեղին եւ Մանուէլին, որոնք Մեսրոպ երէցի պատումի դրական հերոսներն են, իսկ բացասականները նրանց ժամանակակից Արշակունի թագաւորներն են՝ Արշակ Բ., Պապ եւ Վարազդատ (այս առումով եւս նմանակում է Փաւստոսին): Հեղինակի յիշատակարանի մի ընդարձակ հատուած (Յիշ. 3-4) վերաբերում է Վարդան Մամիկոնեանին, որից յետոյ կայ այս. «Արդ, այս համառաւտ ասացաւ, զայլսն ամենայն ի սուրբ Վարդանանց գրոցն գտցես զբաւանդակն» (Յիշ. 5). այնպիսի տպաւորութիւն է ստացւում, կարծես թէ այս գործի մէջ պէտք է «համառօտ» շարադրուած լինի նաեւ Վարդանի շրջանի պատմութիւնը, սակայն բոլոր տարբերակներում շարադրանքն իրականում աւարտւում է Մանուէլ Մամիկոնեանով:

Հեղինակի հիմնական նպատակը եղել է Դ. դարի երրորդ քառորդի հայկական պետական-քաղաքական ամենացայտուն երկու գործիչներից (Արշակ Բ. եւ Ներսէս Մեծ) մէկի կեանքի սեղմ պատկերը գծելը (նկատենք՝ նոյնը Փաւստոսի ընդարձակ շարադրանքի մէջ ցրուած է): Միւս յստակ միտումն այս է. շեշտում է Լուսաւորչի եւ Մամիկոնեան տոհմերի ազգակցական կապը եւ սրա հիման վրայ այս տոհմերին դարձնում Հայոց պատմութեան ամենայն դրականի առանցք[4]: Այսպէս լինելով հանդերձ, եւ բնականաբար, նրա

---

1 Þ³ ï áõß³·ñ³õ ¿, áñ Ø»ëñáå ºñ¿óÇ ß³ñ³¹ñ³ÝùÝ Çñ ³Ůë ÑÇÙÝ³Ï³Ý ³ÕµÇõñÝ»ñÇ Ñ³Ù»Ù³ï áõÝÇ Ý³»õ µ³½Ù³ÃÇõ Ñ³Ï³ëáõÃÇõÝÝ»ñ »õ ³ÝÑ³Ù³å³ï³ëË³ÝáõÃÇõÝÝ»ñ, áñáÝó ùÝÝáõÃÇõÝÝ ³Ýå³ŮÙ³Ý û·ï³Ï³ñ ³ñ¹ÇõÝùÝ»ñ ¿ ï³Éáõ:

2 Úëï³Ï ¿ ÙÇ µ³Ýª ¦Ů²ñ»õ»ÉÇó ·ñáó Ç Ð³Ůáó ÙÝ³óáñ¹³óÝ å³ïÙáõÃ»³Ýó§ »õ ¦Ð³Ůáó ÙÝ³óáñ¹³ó Ů²ñ»õ»ÉÇó ·ñáó§ µÝáñáßáõÙÝ»ñÁ Ï³å ãáõÝ»Ý ·Çï áõÃ»³Ý Ù¿çŮ³Ůï ÝÇ Ñ» ï »õ» ³ÉÇ Ñ» ïª ²µñ³Ñ³Ùáõ Êáë ï á í ³ÝáÕÇ ìÏ³Ůù ²ñ»õ»ÉÇó. Ã³ñ·Ù³ÝáõÃÇõÝùŮ³ ëáñ³Ï³Ý¿Ý. ²ßË³ ï³ëÇñáõÃ»³Ùµ ¶³Éáõëï î¿ñ-ØÏñï ã»³ÝÇ, 1897-1900, ¾çÙÇ³-ÍÇÝ, 1921, XXII, 248 ¿ç:

3 ÐÙÙï. ö³õëïáë ´áõ½³Ý¹, ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³Ůáó.- Ø³ï»Ý³·Çñù Ð³Ůáó, ². Ñï., º. ¹., ²ÝÃÇÉÇ³ë-ÈÇµ³Ý³Ý, 2003, ¿ç 277. ¦·áñÍù »õ í³ñù ÙÇÝã»õ óÇõñ³ù³ÝãÇõñ »Éë Ů³ßË³ñÑ¿ë ù³Ñ³Ý³Ů³å»ï³ó ëñµáó ³ñ³Ýó ²ëïáõÍáŮ, »õ Ã³·³õáñ³ó ï»ñ³Ýó ³ßË³ñÑ³ó ²ñß³ÏáõÝ»³ó, »õ ½³õñ³í³ñ³óª ³ñ³Ýó ³Ýáõ³Ý»³ó ù³çÝ³Ë³ñ³ñ³ó, »õ Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ý »õ å³ï»ñ³½ÙÇÝ »õ ßÇÝáõÃ»³Ý »õ ³õ»ñ³ÍáŮ »õ ³ñ¹³ñáõÃ»³Ý »õ ³Ý³õñ¿ÝáõÃ»³Ý »õ ³ë-ïáõ³Íå³ßïáõÃ»³Ý »õ ³Ùµ³ñßïáõÃ»³Ý§:

4 ä³ñ½»ÉÇ ¿, Ã¿ Ä. ¹³ñáõÙ ì³Ñ³Ý Ø³ÙÇÏáÝ»³Ý ÇßË³ÝÝ ÇÝãáõ ¿ñ ³Ůë åÇëÇ Ýå³ï³Ï³¹ñáõÙ áõÝ»óáÕ å³ïÙáõÃÇõÝ å³ï áõÇñáõÙ. Ç¹¿å, áñ»õ¿ ³ŮÉ ³ÕµÇõñ ãáõÝÇ Ü»ñë¿ëÇ Ù³ëÇÝ Ø»ëñáå »ñ¿óÇ Ñ»ï»õ»³É ÏñÏÝ³Ï ï»Õ»Ïáõ-ÃÇõÝÁ. ¦»õ »Õ»õ áñ¹Ç ÙÇ Ýáñ³, »õ ³Ýáõ³Ý»³ó ½Ý³ ê³Ñ³Ïª Ç ÏÝáç¿Ý, áñáõÙ ³ÝáõÝ ¿ñ ê³Ý¹áõËï, ÇŮ³½·¿Ý Ø³-ÙÇÏáÝ»ÝÇó§ (´. 1), ¦»õ ¿ñ ³ÙáõëÝ³ó»³É í³ëÝ Å³é³Ý·áõÃ»³Ý ³ÃáéáŮÝ, »õ ÁÝ¹ Ñ³Ù»ëï ³ÙáõëÝáŮ Çõñáŭ Ï³ó»³É ³Ùë »ñ»ù, áñ ¿ñ Ů³½·¿Ý Ø³ÙÇÏáÝ»ÝÇó, ³ÝáõÝ Ýáñ³ ê³Ý¹áõËï. »õ Ç ÝÙ³Ý¿ ÉÇÝÇ ê³Ñ³Ï§ (¶. 4):

չարադրանքն աւելի այդ ժամանակի Հայաստանի քաղաքական ու տնտեսական կեանքի ամփոփ Պատմութիւն է, քան մի անհատի Վարք: Սրանով է, որ այս երկն ունի տարաբնոյթ դրսեւորումներով բազմապիսի՝ պատմագիտական, աղբիւրագիտական, բնագրագիտական եւ այլ արժէքներ, որոնք այս կամ այն չափով արծարծուած են գիտութեան մէջ, բայց միայն հպանցիկ՝ առիթով. ուրեմն՝ նրանց ծրագրուած եւ հետեւողական քննութիւնը կարեւոր արդիւնքներ է տալու թէ՛ ոսկեդարեան եւ թէ՛ Ժ. դարի մեր պատմագրութեան համար: Օրինակ՝ Մեսրոպ Երէցի եւ իր հիմնական աղբիւր Փաւստոսի բնագրական զուգադրումներով յստակ երեւում է բառական սրբագրութիւնների ակնյայտ անհրաժեշտութիւնը թէ՛ մէկի եւ թէ՛ միւսի չարադրանքների մէջ[1]: Պատմագիտական քննութեան համար Մեսրոպ Երէցի երկի առաւել կարեւոր տեղիներն են. Լուսաւորչի նշխարների գիւտին վերաբերող կտորը, Հայոց կաթողիկոսների՝ Կեսարիայում ձեռնադրուելու պատճառաբանութիւնը, Ներսէս Մեծին Կեսարիա ուղեկցող շքախմբի ցանկը, Արշակի արքունիքի համար Ներսէսի կազմած գահացանկը, Ներսէսի տեսիլը եւ այլն: Գրական-գեղարուեստական ստեղծագործութեան լաւ նմուշ է Գնէլ-Տիրիթ դրուագը, որ Մեսրոպի երկի հետագայ օրինակների մէջ ենթարկուել է նորանոր մշակումների, որոնց հետազօտութիւնը ընդհանրապէս միջնադարեան գրական-ստեղծագործական ընթացքներ պատկերացնելու տեսանկիւնից կարեւոր արդիւնքներ է տալու:

Մեսրոպ Երէցի երկի պահպանուած օրինակութիւնների հիմնականում արտաքին յատկանիշների հիման վրայ, մանրամասների մէջ չմտնելով, զատորոշել ենք Պատմութեան երեք հիմնական խմբագրութիւն. ա. համառօտ, բ. ընդարձակ (երկուսն էլ ունեն ենթախմբագրութիւններ, որոնց ճշգրիտ քանակը պարզուելու է ձեռագրական նիւթի ամբողջական քննութեամբ), գ. Փաւստոսի պատմութիւնից վերաքաղելով ճոխացուած (տե՛ս, օրինակ, ստորեւ՝ ձեռագրերի շարքի Հ^մր 55). սրանք միմեանցից տարբեր են ո՛չ միայն ծաւալով, այլեւ՝ կառուցուածքով: Համառօտը միակտուր չարադրանք է, ընդարձակը՝ ենթախորագրերով, տասներկու (տե՛ս ձեռ. 4), երբեմն աւելի, երբեմն՝ պակաս գլուխ ունեցող գործ է, իսկ «ճոխացուածի» իւրայատկութիւնները դեռեւս հետազօտելի-պարզելի են. Հիմնականն այն է, որ ընդարձակի 13 գլխին աւելացուած է կրկին Փաւստոսի պատմութիւնից քաղուած եւս ինը գլուխ, որոնք պատմում են պարսից դէմ Մանուէլ Մամիկոնեանի մղած պատերազմների մասին: Ընդարձակը յայտնի է բնագրի հնատիպ երկու հրատարակութիւններով (տե՛ս), համառօտը՝ երրորդ տպագրով (տե՛ս). էական տարբերութիւնները վերաբերում են չարադրանքի հետեւեալ տեղիներին. ապագայ Փառանձեմ թագուհու համար Գնէլ-Տիրիթ հակամարտութեանը, Անհուշ բերդում Արշակ Բ. թագաւորի ինքնասպանութեանը, Ձիրաւի ճակատամարտի ժամանակ Ներսէս կաթողիկոսի աղօթքին, ի վերջոյ՝ նրա մարգարէութեանը (տեսիլ)[2] եւ ապագայի գուշակութեանը, որ պատմական ամեն շրջանում ստացել է նոր դէպքերի արտացոլանքներ եւ նոր երանգաւորումներ:

---

1 ²Ûëáõ Ñ³Ý¹»ñÓ, áñå¿ë½Ç ÷áË³¹³ñÓ ëñµ³·ñáõÙÝ»ñÝ ³ÙµáÕç³Ï³Ý »õ í»ñçÝ³Ï³Ý ÉÇÝ»Ý, ½áõ·áñ¹áõÙÝ ³ñÅ¿³Ý»É ³Ûë »ñÏáõ µÝ³·ñ»ñÇ Ó»é³·ñ³Ï³Ý ÝÇõÃÇ Ï³ï³ñ»³É (³ÙµáÕç³Ï³Ý) Ñ³Ù»Ù³ï áõÃÇõÝÇó Û»ïáÛ: Ø»ëñáå ºñ¿óÇ µÝ³·ñÇ ëñµ³·ñáõÙÝ»ñÇ ³é³ç³ñÏÝ»ñ ¿ ³ñ»É Ý³»õª Üáñ³Ûñ Ü. ´Çõ½³Ý¹³óÇ, Ü³ËÝÇù, Ðñ³ï³ñ³Ïáõ-Ã»³Ý å³ïñ³ëï»ó Ø³ñïÇñáë ØÇÝ³ë»³ÝÁ, ÄÝ»õ, 1996, ¿ç 50, 67, 96, 124. ë³Ï³ÛÝ ³Ûëï»Õ ÝÏ³ïÇ »Ý ³éÝáõ»É ÙÇ³ÛÝ Üáñ Ñ³ÛÏ³½»³Ý µ³é³ñ³ÝáõÙ ³éÏ³Û íÏ³Û³ÏáãáõÙÝ»ñ, áõëïÇ ëñ³Ýù »õë å¿ïù ¿ Ñ³ßáõÇ ³éÝ»É ³Ûë µÝ³·ÇñÝ»ñÇ Ï³ï³ñ»³É ùÝÝáõÃ»³Ý Å³Ù³Ý³Ï:

2 Ü»ñë¿ëÇ ï»ëÇÉÇ ·ñ³Ï³Ý å³ïÙáõÃ»³Ý å³ïÏ»ñÁ »õ ÑÙï³ÉÇ ·Ý³Ñ³ï³Ï³ÝÁ ï»°ë ²ßáï Úáí Ñ³ÝÝÇë»³Ý, ¸ñáõ³·Ý»ñ Ñ³Û ³½³ï³·ñ³Ï³Ý ÙïùÇ å³ïÙáõÃ»³Ý, ·Çñù ²., ºñ»õ³Ý, 1957, ¿ç 13-31:

Առայժմ չատ դժուար է որոշելը, թէ խմբագրութիւններից ո՛ր մէկն է սկզբնականը, ո՛րը՝ ետհեղինակայինը, բայց նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ համառօտի հնագոյն օրինակներն առկայ են հիմնականում Տօնական եւ Ճառընտիր ժողովածուների մէջ, սակայն ընդարձակի հին օրինակն էլ հեղինակի ժամանակից չատ հեռու չէ (ձեռ. 4՜ ԺԲ. դ., միակազմ 1220 թ. ձեռագրի հետ), տրամաբանական կամ հաւանական ենք համարում Ընդարձակի սկզբնական լինելու վարկածի առաջադրումը: Միաժամանակ, կրկին ձեռագրական ընդհանուր պատկերի վրայ հիմնուելով, արձանագրում ենք, որ ընդարձակը հետագայ դարերում պարբերաբար վերախմբագրուել եւ բնագրական ու կառուցուածքային նոր փոփոխումների է ենթարկուել. սրա մի դրսեւորումն էլ «ճոխացուած» խմբագրութիւնն է:

Կազմել եւ այստեղ դրել ենք Պատմութեան մեզ յայտնի բոլոր ձեռագրերի ժամանակագրական ցանկը, որի ընդհանուր հայեացքով դիտարկումը թելադրում է հետեւեալը. բոլոր ձեռագրերի մանրակրկիտ քննութեան հիման վրայ այս ցանկը պէտք է վերածել տեսակային-ժամանակագրական մի քանի մասի, ապա ամեն խմբի կարեւոր ձեռագրերի հատուածային-փորձնական համեմատութեան հիման վրայ գտնել հրապարակման այն յարմար եղանակը, որով հնարաւոր է լինելու առաւել ցայտուն ցուցադրել բնագրի հիմնական երեք խմբագրութիւնների գրական զարգացում-պատմութիւնը:

Ձեռագրերի նկարագրութիւններն աշխատել ենք անել հնարաւոր համառօտութեամբ, այսուհանդերձ, բոլոր նկարագրութիւնների մէջ կայ նոյն երկի խորագիր-սկզբնատող-վերջնատող քաղուածքների միօրինակ չարադրանքը, որ, սակայն, ներկայ հրապարակման համար անհրաժեշտ է, որովհետեւ նախատեսուած է լինելու ապագայ մանրակրկիտ հետազօտութիւն-հրապարակման ուղենիշ:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Կ. Պոլիս, 1737. Պատմութիւն երջանիկ վարուց եւ մահուան երանելի առն Աստուծոյ՝ սրբոյն Մեծին Ներսէսի եւ որ ինչ մարգարէական հոգւով ասաց նախ քան զլինիլն. եւ վասն արիական գործոցն քաջին Մուչեղայ Մամիկոնոյ եւ անպարտ մահուան նորին՝ զրպարտանօք նենգողաց եւ այլ ինչ. Տպեցեալ ի թվին ՌՃՁԶ. (1737), մխը. (248) զարդափակ էջ, ութածալ, պրակահամարները հայատառ: Թերթերի չափսը՝ 15,5×9,8, չարուածքը չրջանակով՝ 12,1×7,3:

«Յիչատակարան»ում կայ երեւի տպագրութեան հիմքին վերաբերող հետեւեալը. «յիչեսջիք եւ զՊուտաղ օղլու տիրացու Յակոբի որդի զտիրացու Գրիգորն, եւ զգրքածախ տիրացու Յարութիւնն, որ զօրինակսն ետուն» (էջ մխը.). ըստ այսմ ենթադրելի է, որ տպագրել են գոնէ երկու ձեռագիր ձեռքի տակ ունենալով: Քանի որ այստեղ հրատարակում ենք միայն համառօտ խմբագրութիւնը, ընդարձակի այս ճիւղի մասին պատկերացում տալու նպատակով բերում ենք գլուխների խորագրերը[1] (1-18 կարգային համարները մերն են).

1. Յաղագս սքանչելի ծննդեան սրբոյն Մեծին Ներսէսի եւ նստելոյն յաթոռ հայրապետութեան Հայոց (գ-ի.):

1 Þ³ñ³¹ñ³ÝùÇ Ù¿ç »õ ·ÉË³ó³ÝÏáõÙª¿ç ÙË¹-ÙË¿., ÝáÛÝ³Ï³Ý »Ý:

2. Յաղագս գնալոյն սրբոյն Ներսէսի ի Կեսարիա՝ ձեռնադրիլ եպիսկոպոսապետ Հայոց (իա-իթ.):
3. Յաղագս նորոգելոյ սրբոյն Ներսէսի զչորեքհարիւր գահս իշխանութեան Հայոց՝ ի ժամու ճաչու արքային (լ-լդ.):
4. Յաղագս բարեկարգութեանցն, զոր հաստատեաց սուրբն Ներսէս ի Հայս (լդ-լթ.):
5. Յաղագս սպանմանն Գնէլայ եղբօրորդւոյն Արշակայ՝ վասն կնոջն իւրոյ Փառանձեմայ (խ-ծե.):
6. Յաղագս գնալոյն սրբոյն Ներսէսի դեսպանութեամբ առ թագաւորն Յունաց Վաղէս (ծզ-հա.):
7. Յաղագս շինելոյն Արշակայ զքաղաքն Արշակւան, զոր աղօթիւք կործանեաց սուրբն Ներսէս (հա-ձ.):
8. Յաղագս մահուանն Արշակայ եւ Վասակայ զօրավարին Հայոց եւ Վրաց (ձա-ձը.):
9. Յաղագս գալոյ արքային պարսից Շապհոյ ի վերայ երկրին Հայոց եւ պարտելոյն ի Մուշեղայ (ձը-ղա.):
10. Յաղագս պատերազմին քաջին Մուշեղայ ընդդէմ Հոնին, որ էր նա յազգէն Գեղուեհոնի (ղբ-ղզ.):
11. Յաղագս պատերազմին քաջին Մուշեղայ դարձեալ ընդդէմ Շապհոյ արքային Պարսից (ղզ-ճե.):
12. Աղօթելն սրբոյն Ներսէսի առ Աստուած ի ժամու պատերազմին (ճե-ճժթ.):
13. Յաղագս թէ որպէս արքայն հայոց Պապ դեղ մահու արբոյց սրբոյն Ներսէսի (ճի-ճլդ.):
14. Տեսիլ սրբոյն Մեծին Ներսէսի յաղագս ազգին նետողաց տիրելոյ ամենայն աշխարհի եւ յաջողելոյ մինչեւ իսպառ (ճլդ-ճհ.):
15. Յաղագս պիղծ Նեռին յայտնելոյ եւ կործանման նորին (ճհ-ճղգ.):
16. Յաղագս վաղճանի սրբոյն Ներսէսի Մեծին (ճղգ-մզ.):
17. Վասն մահուան քաջին Մուշեղայ զօրավարին Հայոց եւ Վրաց ի թագաւորէն Հայոց Վարզադատայ (մե-մժգ.):
18. Յաղագս թէ որպէս եղբարքն Մուշեղայ Մանուէլ եւ Կոնակ եկին ի Պարսից եւ առին զվրէժ մահուանն Մուշեղայ ի Վարազդատայ (մժգ-միգ.):
– Ներբողեան տաղաչափական ի վերայ վարուց Մեծին Ներսէսի, Առաքել վարդապետի ասացեալ[1] (միգ-մխգ.):
– Ցանկ գլխաւոր բանից գրքոյս, թղթահամարովն հանդերձ (մխգ-մխէ.):

2. Մեսրոպ երէց, Պատմութիւն մնացորդաց Հայոց եւ Վրաց, Մադրաս, տպ. Յակոբ Շահամիրեանի, 1775-1776:

Պատմութիւն մնացորդաց Հայոց եւ Վրաց, արարեալ յումեմնէ ի Մեսրոպայ քահանայէ, ի Հողոց գեղջէ, ի Վայոց ձորոյ, յաշխարհէն Սիւնեաց, յամի Տեառն 962. Նախ պատմելով զգալստենէն Օրբէլեանց եւ ապա զվարուց սրբոյ Մեծին Ներսիսի, նաեւ զքաջէն Մուշեղայ զսպարապետէն Հայոց. ի լոյս ածեալ տպիւք եւ ծախիւք Եղիազարու Շամիրեան կոչեցելոյ, աշխատակցութեամբ Մովսէսի Բաղրամեան հրահանգչին իւրոյ, նաեւ քրթնաթոր վաստակօք Կարապետի Մկրտումեան՝ սորին տպագրողի: Ի զբօսանս եւ ի զուարճութիւն սիրարփի սերնդոց եւ թարմահասակ մանկանցն հայոց: Ի Հայրապետութեան տեառն Սիմէօնի Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսի, յամի մարդեղութեան Բանին 1775 եւ ի թուին Հայոց. 1224, ի Հնդիկս, ի քաղաքն Մադրաս, ի տպարանի Յակոբայ Շամիրեան կոչեցելոյ: Բնագրի վերջում՝ «Եղեւ ի Չինափաթնամ, որ է Մադրաս, յամի Տեառն 1776 եւ ի թուին

1 ²é³ù»É ´³ÕÇß»óáõ ³Ûë ã³÷³ÍáÝ Ó»é³·ñ»ñáõÙ Û³×³Ë ¿ áõÕ»ÏóáõÙ Ø»ëñáå ºñ¿óÇ »ñÏÇÝ, áõë ïÇ íëï ³Ñ³-µ³ñ ³éÏ³Û ¿ »Õ»É Ý³»õ ³Ûë ï å³·ñÇ ÑÇÙù Ó»é³·ñáõÙ: ¶áñÍÇë Ù³ ï»Ý³·Ç ï áõÃÇÝÁ ï»ºë Ú. ²Ý³ë»³Ý, Ð³Û-Ï³Ï³Ý Ù³ï»Ý³·Çï áõÃÇõÝ. º-ÄÀ. ¹¹., Ñï. ²., ºñ»õ³Ý, 1959, ¿ç 1109-11, ÇëÏ µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý ùÝÝáõÃÇõÝÁª ². Ô³½ÇÝ»³Ý, ²é³ù»É ´³ÕÇß»óÇ, ºñ»õ³Ý, 1971, ¿ç 26-68:

Հայոց 1225» (էջ 136). այսինքն՝ տպագրութիւնն սկսուել է 1775ին, աւարտուել՝ 1776ին: 148 զարդափակ էջ. էջի չափը՝ 18,5×15. գրադաշտը շրջանակով՝ 15,9×10,8:

Եղիազար Շամիրեան ստորագրութեամբ՝ «Յառաջաբանութիւն առ պատուական երիտասարդս եւ նորափթիթ մանկունս Հայոց» (էջ 3-5) շարադրանքի մէջ նախ բացատրուած է ազգային պատմութեան իմացութեան անհրաժեշտութիւնը, ըստ այդմ էլ համարում է, որ պատմիչների երկերի ձեռագիր օրինակների սակաւութեան անյարմարութիւնը պէտք է վերացնել տպագրութեամբ բազմացնելով (այս առիթով նաեւ խնդրում է ապագայում տպագրելու համար իրենց նուիրել կամ վաճառել այլ պատմիչների գործերի օրինակներ), ապա՝ «ընդ հետազօտելն մեր աստէն գտեալ էաք գգրչագիր պատմագիրք մի ի հնոց պատմութեանց առ ումեմն քահանայի՝ տէր Աւետ Թորոսեանց կոչեցելոյ, զոր յորմէ ընկալաք եւ ի ընթեռնուլն մեր զոմանս գտաք Պատմութիւնս Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից ինչ: Եւ էր հնոց յոյժ՝ գրեթէ էր արարեալ ի թուին փրկչի 962...» (էջ 4): Յետոյ բացատրում է, որ «Վրաց» պատմութիւնը գրքի սկզբում է դրել սոսկ հիմք ձեռագրին հետեւելով (էջ 5), մի քանի անգամ հաւաստացնում է, որ ըստ ամենայնի հարազատութեամբ վերարտադրել է հիմք օրինակը՝ «այլ զի ըստ որում եւ զգրչագիրն գտաք, ըստ այնմ ըստ ամենայնի հետեւեցաք տպագրութեանն», միայն մեծ դժուարութեամբ սրբագրելով գրչական սխալները՝ «բայց միայն զոմանս սղալանս տառից եւ բառից ի գրչաց ներսպրդեալս՝ զորս գտաք, ըստ մերս կարեաց սրբագրեցաք յարմարագրութեամբ» (էջ 5):

Սկզբում (էջ 7-53) հիմք օրինակի հետեւողութեամբ՝ «Պատմութիւն Վրաց» խորագրով Ստ. Օրբելեանի Պատմութեան ԿԶ. գլուխն է, որի ձեռագրական վերնագիրն է «Յաղագս նախարարութեան Օրբելեանց, եթէ ուստի էին...» (բաժանուած է ինը մասի՝ համապատասխան խորագրերով): Ապա Մեսրոպ Երէցի երկն է, սկիզբը՝ «Յութ եւ ի տասն ամին Տրդատայ...» (էջ 55-136), յետոյ՝ «Ցանկ գլխոց գրքոյն պատմութեանն Վրաց...» (Ա-Թ., էջ 137-8), «Ցանգ գլխոց գրքոյն Հայոց պատմութեան, իբր երկրորդ գրքոյն, որ պարունակէ զվարս սրբոյ Մեծին Ներսիսի, եւ զչահատակութիւն քաջին Մուշեղայ Մամիկոնեանց՝ սպարապետին Հայոց» (Ա-ԺԱ., էջ 139-140), ուր գլուխների քանակը, ի տարբերութիւն նախորդի ունեցած 18ի, 11 է, իսկ շարադրանքը՝ նախորդից հիմնովին տարբեր է. պատկերացում տալու համար բերենք միայն առաջին երեք խորագիրը[1].

Ա. Յաղագս վարուց սրբոյ Մեծին Ներսիսի Հայաստանեայց Հայրապետի, նաեւ այլոց բանից եւ գործոց գրոյցք բազումք (55).

Բ. Յաղագս թէ զիարդ սպանանէ տարապարտուց արքայն Արշակ զեղբօրորդին իւր զանմեղն զԳնէլ՝ մատնութեամբ հօրեղբօրորդւոյ նորին Տիրիթայ եւ առնու զկին նորա զՓառանձեմն ի կնութեան, եւ թէ զմէ, եւ ըստ որում օգնելով Հայք պարսից՝ պատերազմաւ առնեն զկոտորածս սաստիկս զօրացն Յունաց (67).

Գ. Յաղագս թէ զիարդ սրբոյ Մեծին Ներսիսի երթեալ դեսպանութեամբ առ Վաղէս թագաւորն Յունաց սիրոյ եւ միաբանութեան աղագաւ, եւ թէ որպէս էր, եւ ուր լինէին աքսորեցեալք ի նմանէ, նա եւ թէ ըստ որում հայք հասանին ասպատակութեամբ յաշխարհն Յունաց ի վրէժխնդրութիւն սրբոյն Ներսիսի (74).

Վերջում (էջ 141-144) տպագրութեան «Յիշատակարան մատենիս»ն է, որտեղից իմանում ենք, որ սրա հրատարակիչը գիտէր 1737ի տպագրի գոյութեան մասին, բայց չէր տե-

1 ´»ñáõÙ »Ýù ß³ñ³¹ñ³ÝùÇó, áñÇ Ñ³Ù»Ù³ï ó³ÝÏáõÙ µ³é³ÛÇÝ ï³ñµ»ñáõÃÇõÝÝ»ñ Ï³Ý:

սել. «Թէպէտ լուեալ եմք զտպագրութեան գոլն Պատմութեան սրբոյն Ներսիսի, բայց բնաւ ի ձեռս ոչ է եկեալ, բաց ի գրչագիր պատմութենէ աստի, յորմէ եղեւ տպագրութիւն...» (էջ 141), յետոյ՝ թէ «մեք ոչ յանձնէ ինչ արարաք կամ զյաւելորդ բան իմն ներմուծաք, այլ ըստ ամենայնի միեւնոյն գրչագիր օրինակին զտպագրութիւն հետեւեցաք: Բայց միան զոմանս բառս խրթնիմացս եւ դժուարահասկանալի անուանս տեղեաց ուրեք ուրեք բացատրեցաք ի դիւրիմացութիւն համբակաց՝ զատուցանելով փարենթազիզիւ, այսինքն՝ նշանագծիւս այսուիկ ( ): Եւ եւս զառ ի մէջ բերեալ վկայութիւնսն, որ ի Սուրբ գրոց, եւս արկաք ի փարենթազիզ, նշանակելով ի մէջ անկեալ բանսն...» (էջ 141), «վասն զի բազում եւ կարի յոյժ սխալանք ներսպրդեալ էին ի գրչաց...» (էջ 142) (ապա բերում է գրչական սխալների մի քանի օրինակ)[1]:

3. Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի Պարթեւի Հայոց հայրապետի, ի Վենետիկ, ի տպարանի Մխիթարեանց, 1853 (Սոփերք հայկականք, հտ. Զ.), 147 էջ: Նախ (էջ 4) որպէս բնաբան դրել է Ներսէս Մեծին վերաբերող՝ Բուզանդի երեք հատուած (Գ.ժե., Ե.իա., Ե.լ.), կարճ «Ազդ» (էջ 5-8), որին յաջորդում է բնագիրը (էջ 9-124), ապա՝ կարգային 1-160 համարներով «Ծանօթութիւնք» (էջ 125-147):

Յայտնի է, որ «Սոփերք հայկականք» շարքի հրատարակիչը Հ. Ղեւոնդ վ. Ալիշանն է[2]. ի տարբերութիւն նախորդ երկուսի, որոնց մէջ վերարտադրուած է ընդարձակ խմբագրութեան մէկական ուշ ձեռագիր, Ալիշանի տպագիրը հիմնուած է Տօնականային տարբերակի բաւական հին օրինակների վրայ. օգտագործած ձեռագրերի մասին ունի միայն այսչափ. «Օրինակք վեց կամ եօթն կային առ մեզ պատմութեանս, յորոց բնագիր ընտրեցաք զերկաթագիր Տօնականի գրելոյ յԺԲ. դարու, զոր եւ բուն օր. կոչեմք ի ծանօթութիւնս, եւ Բ. օր զսքանչելի գրուած բոլորգիր ԺԳ. դարու, զանց արարեալ զայլովքն, բայց միայն եւ զերկու երկաթագիր հատուածս նոյն պատմութեան՝ Գ եւ Դ. օր. կոչեմք, ակն արկանելով եւ ի նոսա: Միայն զայլաձայնութիւնս անուանց գահուց իշխանացն Հայոց՝ հաւաքեցաք յամենայն օրինակաց, այլ եւ ի վեցից օրինակաց պատմութեան Մեսրովպայ երիցու, զոր առ ձեռն ունիմք, եւ նշանակեցաք ի ծանօթութիւնսն»:

Տեղեկութիւններն այնքան անորոշ են, որ մինչեւ օրս այս ձեռագրերի մեծ մասի գտնուելու վայրերն ու համարները պարզել չի յաջողուել. երկար ժամանակ մտածում էինք, որ այս ընտիր տպագրի հիմքը պէտք է փնտրել Վենետիկում, սակայն վերջերս անակնկալ համոզուեցինք, որ այն ստորեւ արուած մեր թուարկման 3րդ՝ Փարիզի Հայերէն Հ[մր] *180 ձեռագիրն է (Ա)*[3]*, մի ուրիշը (Բ)՝ Ցրդն է, մի երրորդը՝ 15ը:*

---

1 Àë ï Ãáõ ³ ñÏ ³ Í ûñÇÝ ³ ÏÝ»ñÇª µ ³ õ ³ Ï ³ Ý ëñ ³ ÙÇ ï Ïé ³ ÑáõÙÝ»ñ »õ ëñµ ³ ·ñáõÙÝ»ñ ¿ ³ ñ»É, áõë ï Ç ÝÏ ³ ï »Ýù, áñ »Ã¿ ÙÇ ûñ »ñç ³ ÝÇÏ å ³ ï ³ Ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ å ³ ñ½áõÇ-· ï ÝáõÇ ³ Ûë ï å ³ ·ñÇ ÑÇÙù Ó»é ³ ·ÇñÁ, Ýñ ³ Ýó ½áõ· ³ - ¹ñáõÃ» ³ Ùµ ÑÝ ³ ñ ³ õáñ ÏÉÇÝÇ å ³ ñ½»É Ù»ñ Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏãÇ ³ ñ ³ Í µÝ ³ ·ñ ³ ·Çï ³ Ï ³ Ý ³ ßË ³ ï ³ ÝùÇ áõß ³ ·ñ ³ õ Ù ³ Ýñ ³ Ù ³ ëÝ»ñ:

2 ²é ³ ç ³ µ ³ ÝáõÙ »õ Í ³ ÝûÃáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç ²ÉÇß ³ ÝÝ ³ Ûë í ³ ñùÁ Ñ ³ Ù ³ ñáõÙ ¿ Ù»ñÃ º. ¹ ³ ñÇ Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÇ, Ù»ñÃª Ü»ñë¿ëÇ ³ ß ³ Ï»ñ ï Ø»ëñáå Ø ³ ß ï áóÇ ·áñÍ, ³ õ»ÉÇ áõß »ÝÃ ³ ¹ñ»É ¿, áñ Ü»ñë¿ëÇ í ³ ñùÇª ö ³ õë ï áëÇ »õ Êáñ»- Ý ³ óáõ »ñÏ»ñáõÙ ãí Ï ³ Ûáõ ³ Í ï »Õ»ÏáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ñ»ÕÇÝ ³ ÏÁ å¿ ï ù ¿ ÉÇÝ¿ñ ¦ê. Ø»ëñáí å Ø ³ ß ï áó, áñ »Õ ³ Í ¿ñ ³ - ß ³ Ï»ñ ï »õ å ³ ß ï ûÝ» ³ Û »õ ÁÝÃ»ñ ³ Ï ³ ó Ù ³ Ñáõ ³ Ý Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ, Ñ ³ õ ³ Ýûñ¿Ý »õ ·ñáÕ í ³ ñáõóÝ, ÛáñÙ¿ ³ é»ñ ¿ ³ Ûë Çñ ³ Ýáõ ³ Ý ³ ÏÇó ºñ¿óÝ, »õ ³ ÛÉù§ - Ð ³ Û ³ å ³ ï áõÙ, Ñ ï . ². (÷áùñ ³ ¹Çñ), ì»Ý» ï ÇÏ, 1901, ¿ç 201:

3 ä ³ ï ×¿ÝÁ, µ ³ ñ»µ ³ Ë ï ³ µ ³ ñ, áõÝ»Ýùª Ø ³ ß ï áó» ³ Ý Ø ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇ ²ÛÉ í ³ Ûñ»ñÇ Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Å ³ å ³ õ¿ÝÝ»ñÇ Ñ ³ õ ³ ù ³ Íáõ, Ð[Ùñ] 879: ²Ûë Ó»é ³ ·ÇñÁ Ý ³ »õ ì ³ Ñ ³ Ý ¶áÕÃÝ ³ óáõ ìÏ ³ Û ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ýª ÝáÛÝ ²ÉÇß ³ ÝÇ Ññ ³ ï ³ ñ ³ Ï ³ Í ³ é ³ çÇÝ ËÙµ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý ÑÇÙùÝ ¿ (íÏ ³ Û ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ýë Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ù»ñ ùÝÝáõÃÇõÝÁ ï »°ë Ø ³ ï »Ý ³ ·Çñù Ð ³ Ûáó, ¼. Ñ ³ ï áñ, À. ¹ ³ ñ, ²ÝÃÇÉÇ ³ ë - ÈÇµ ³ Ý ³ Ý, 2007, ¿ç 859). ÁÝ¹Ñ ³ Ýñ ³ å¿ë Ýñ ³ µÝ ³ ·ñ ³ Ï ³ Ý Ññ ³ ï ³ ñ ³ ÏáõÃÇõÝÝ»-

4. Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը (տե՛ս Գրականութիւն) արուած է այս հրատարակութիւնից. թարգմանիչը Յովհաննէս Ռափայէլեանն է, որ համառօտ առաջաբանում (էջ 19-20) արել է Ալիշանի տպագրի առաջաբանի եւ ծանօթութիւնների ամփոփոյքը եւ Վարքը համարել Ե. դ. անանուն հեղինակի գործ:

Հրատարակութիւնների մեր ընդհանուր գնահատականը հետեւեալն է. առաջինը պատրաստուած է երկու ձեռագրի հիման վրայ, ժամանակի սովորութեամբ միայն հնարաւոր ուղիղ բնագիր ստանալու նպատակով եւ ձեռագրական տարբերութիւններ չնշելով, երկրորդը տպագրուած է մի ձեռագրով, միաժամանակ աշխատելով բացատրել բոլոր անհասկանալի բառերն ու տեղիները: Երրորդն արդէն ԺԹ. դարի մխիթարեան բնագրագիտութեան ցայտուն նմուշներից է. 6 կամ 7 ձեռագիր օգտագործելով, Ղ. վ. Ալիշանը հնարաւոր մանրամասնութեամբ ծանօթագրել, էական տարբերութիւններ ներկայացնելով տպագրել է մաքուր մի այնպիսի բնագիր, որ մինչեւ օրս մեր պատմագիտութեան մէջ հիմնական գործածուողն է: Եթէ աղբիւրագիտական հարցերը (հեղինակը, նրա ժամանակը, գործածած աղբիւրները) նրա համար յաճախ մշուշոտ կամ անորոշ են մնացել, ապա պատճառը միայն այն է, որ Մեսրոպ Երէցի երկի ձեռագրական աւանդոյթն այն աստիճանի բարդ ու խճճուած է, որ կարօտ է շատ երկար ժամանակ պահանջող բնագրական-աղբիւրագիտական տքնալի քննութեան, որի տակ որեւէ մէկը չի մտել նաեւ Ալիշանից յետոյ անցած շուրջ հարիւր վաթսուն տարուայ ընթացքում: Ցաւօք, այս հրատարակութեան առիթով մենք եւս այդ աշխատանքն անելու հնարաւորութիւն չէինք կարող ունենալ, ուստի գոնէ նրա հիմքըստեղծած լինելու մտահոգութեամբ կազմեցինք եւ այստեղ ներկայացնում ենք Մեսրոպ Երէցի Պատմութեան ձեռագրերի ժամանակագրական ցանկը, յուսալով, որ մի օր անելու ենք նաեւ նրանց համակողմանի քննութիւնը՝ բնագրական յատկանիշների հետ միասին պարզելով նաեւ ձեռագրերի «տիփի կազմութեան» խնդիրները, որոնց վերաբերող միայն հպանցիկ նշումներ այստեղ արել ենք ծանօթութիւնների մէջ:

Ներկայ հրատարակութեան մէջ գործածուած ձեռագրերի պայմանանիշերը՝ Պ, Ա, Բ, Գ, Դ (Ալիշանի տպագրի՝ Տ) փակագծերի մէջ դրել ենք կարգային համարներից յետոյ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ-ՎԱՐՔԻ ՁԵՌԱԳՐԵՐԸ

1. (Պ) ԺԱ. դ. – Երուսաղէմի ձեռ. Հ^մր 2156ի պահպանակք[1]. «Ջորս երեսը, փոքր դիրքով, պարունակում են 60 տող... մեր պատառիկը ներկայացնում է երկու հատուած. առաջին մասը պատմութիւն է, երկրորդը նախարարների ցանկը՝ լոկ անուններ»: Առաջինը

ñÇ í»ñ³ñÍ³ñÍáõÙÝ»ñÇ Å³Ù³Ý³Ï ÙÇß ï å¿ïù¿ ÝÏ³ ïÇ áõÝ»Ý³É, áñ üñ³ÝëÇ³ÛÇ Ý³ËÏÇÝ ²ñù³Û³Ï³Ý, Ý»ñÏ³Ûª ²½·³ÛÇÝ ·ñ³¹³ñ³ÝÇ Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ»ñÇó ²ÉÇß³ÝÁ ß³ï ûñÇÝ³ÏáõÃÇõÝÝ»ñ ¿³ñ»É ÷³ñÇ½»³Ý Çñ »ñÏáõ ³Û-ó»ÉáõÃÇõÝÝ»ñÇ »õ ï»õ³Ï³Ý ·áñÍáõÝ¿áõÃ»³Ý ßáõñç ù³é³Ù»³Û ßñç³ÝáõÙ. ÑÙÙ ï. Ð. ê³Ñ³Ï Ö»Ù×»Ù»³Ý, Ð. Ô»-õáÝ¹ ²ÉÇß³Ý ï»ëáõã ö³ñÇ½Ç Øáõñ³ï»³Ý í³ñÅ³ñ³ÝÇ (1858-1861), ì»Ý»ïÇÏ - ê. Ô³½³ñ, 1980 (101 ¿ç):

1 Ø»ëñáå íñ¹. î¿ñ-Øáí ëÇë»³Ý, Ü»ñë¿ë Ù»ÍÇ í³ñùÇó ÙÇ å³ï³éÇÏ.- ´³Ý³ë¿ñ. Ñ³Ý¹¿ë µ³Ý³ëÇñ³Ï³Ý »õ å³ïÙ³Ï³Ý, ä³ñÇë, 1907, Ñ³ïáñ ÇÝÝ»ñáñ¹, åñ³Ï ¶., Ð^Ùñ 1, ¿ç 63-6. Áë ï Ñ»ÕÇÝ³ÏÇª Ä-Ä². ¹¹. ³Ûë å³ï³éÇ-ÏÁ ºñáõë³Õ¿ÙÇ êñµáó Ú³Ïáµ»³Ýó Ð^Ùñ 2156 Ó»é³·ñÇ Ù³·³Õ³Ã¿ å³Ñå³Ý³ÏÝ ¿, ë³Ï³ÛÝ Ó»é³·ñ³óáõó³ÏáõÙ (Ø³Ûñ óáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó êñµáó Ú³Ïáµ»³Ýó, Ð. ¾. Î³½Ù»ó Üáñ³Ûñ ³ñù»åë. äáÕ³ñ»³Ý, ºñáõë³Õ¿Ù, 1974, ¿ç 217) Ð^Ùñ 2156ª 1360 Ã. ·ñáõ³Í Ø³ßïáóÇ å³Ñå³Ý³ÏÁ ²õ»ï³ñ³ÝÇ Ù³ë ¿: ä³ï³éÇÏÁ 2 Ã»ñÃ³Ýáó ¿ª »ñÏáõ ¿ç µÝ³·ñÇó (ïå³·ñÇ Ñ³Ù»Ù³ï áõÝÇ 12 ÁÝÃ»ñóáõÙ), »ñÏáõëÝ ¿É Ý³Ë³ñ³ñÝ»ñÇ ó³ÝÏÇó (26 ÁÝÃ»ñóáõÙ):

մեր բնագրի Գ.40-43 հատուածն է՝ «ի լերինն... վասն նորա», երկրորդը՝ Ե.2$_{71\text{-}119}$ անուննե-րը «Փառաճունիք... Ռափսեանք»:

2. 1131 թ. – Դ. օրինակ Ալիշանի. Պատմութեան ԺԳ. հատուածի՝ երեւի «Յառաջագոյն ծաղկի...» սկսուածքից մինչեւ վերջ կայ «եւ յայլում երկաթագիր հատուածի պատմու-թեանն, զոր ունիմք, եւ կոչեսցուք Դ. օր., գրեալ ի սկիզբն կոյս ԺԲ. դարու, որպէս յիշա-տակարանն ցուցանէ. «Գրեցաւ հիահրաշ պատմութիւնս տեառն Ներսիսի Մեծ վկայի Քրիստոսի եւ աստուածադաւան վերադիտողի Հայոց, ի թուականիս Հայոց ի ՇՃՁ. (1131 ամ Տեառն), ձեռամբ ծառայիս Քրիստոսի Յակոբոսի կրսերի եւ վերջ....»[1]:

3. (Ա) ԺԲ. դ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի Հայ. Հմր 178. Տօնական-Ճառընտիր: Սեբաստիա, գրիչ եւ ստացող՝ Պաւղոս, կազմող՝ Խաչատուր, օրինակի շնորհող՝ Պապա-նուն: 643 թերթ, թուղթ, 51×32,5. ուղղագիծ (թեք) երկաթագիր, երկսիւն, 39 տող[2]: Բնա-գիրը՝ 368ա-387բ «ՂԱ. Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ պատ-մութիւն սրբոյն Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Յամս ութուտասան ամի Մեծին Տրդա-տայ...»: Ունի ստորին-լուսանցային խորագրեր. «Ներսիսի Հայոց» (368ա), «Սրբոյն Ներսիսի Հայոց կաթ.» (368բ), «Ներսիս[ի] Հայոց», «Սուրբ Ներսէս» (387ա) եւ այլն: Սա Ալիշանի կամ երրորդ տպագրի «բուն օրինակն» է, ըստ այսմ շատ կարեւոր են մեր բնա-գրի տողատակում Ա պայմանանիշ ունեցող ընթերցումները, որոնք երբեմն տարբեր են նաեւ Տ պայմանանիշով ձեւերից. այսինքն՝ սրանք ցուցադրում են Ալիշանի բնագրագի-տական աշխատանքի մանրամասները:

4. ԺԲ. դ. – Երեւանի[3] Հմր 1912. Ժողովածու[4], [Յովհաննավա՞նք], գրիչ՝ Մարտիրոս, ստացող՝ Յովաննէս[5]: 120 (204-324) թերթ, թուղթ (տարբեր), 25,5×16,5. միասիւն, բոլոր-գրանման երկաթագիր (318աբ՝ նոտրգիր՝ 1620 թ.), 21-25 տող[6]: Սա ընդարձակ խմբագրու-թեան հնագոյն օրինակն է, ուստի պատկերացում տալու եւ ստորեւ հրատարակուող հա-մառօտի հետ յարաբերակցութիւնը ցուցադրելու նպատակով բերում ենք գլուխների խո-րագրերը եւ սկզբնատողերը. 240բ-324բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լու-սաւորչին եւ տեսիլ սրբոյն Ներսիսի [եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ զսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս ա]րիական ազգին հռոմայեցոց. որ իբրեւ [զա-

---

1 êá÷»ñù Ñ³ÛÏ³Ï³Ýù, ¼., ¿ç 143, Í. 147. ³Ûë ¦»ñÏ³Ã³·Çñ Ñ³ïáõ³Í§Á ì»Ý»ïÇÏÇ áõÃÑ³ïáñ»³Û Ó»é³·ñ³óáõó³-ÏÇ Ù¿ç ã»Ýù ·ï»É, ÇëÏ ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÁ ãÏ³Û Ç ¶. Úáíë¿÷»³ÝÇ ÚÇß³ï³Ï³ñ³Ýù Ó»é³·ñ³ó, ÁÝ¹Ù¿çª ¿ç 349-52, »õ ². Ø³Ã»õáë»³ÝÇª º-Ä´. ¹¹. ÛÇß-ù, ÁÝ¹Ù¿çª ¿ç 159-60:

2 **Raymond H. Kévorkian, Armén Ter-Stepanian**, Avec le concource de Bernard Outtier et de Guévorg Ter-Vardanian, Manuscrits arméniens de la Bibliothéque nationale du France. Catalogue. Bibliothéque nationale du France / Fondation Calouste Gulbenkian, Paris, 1998, col. 589-604 **(³ÛëáõÑ»ï»õª ö³ñÇ½Ç óáõó³Ï). Ù»ñ µÝ³·ñÇ ÝÏ³ñ³·ñáõÃÇõÝÁª ëÇõÝ 596. Ó»é³·ñÇë å³ï×¿ÝÁ ï»°ë ØØ, ²ÛÉ í³Ûñ»ñÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Å³å³õ¿ÝÝ»ñÇ Ñ³õ³ù³ÍáõÇ Ð^Ùñ 879:**

3 **Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ ¦Ð³Ù³éûï óáõó³Ï§ Ó»õáí Í³ÝûÃáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç ÛÇß³ï³Ï»É »Ýùª òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó Ø³ß-ïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, Î³½Ù»óÇÝª ú. º·³Ý»³Ý, ². ¼¿ÛÃáõÝ»³Ý, ö. ²ÝÃ³µ»³Ý, Ñï. ², ºñ»õ³Ý, 1965, Ñï. ´. ºñ»õ³Ý, 1970, ÇëÏ Øò ØØ »õ Ñ³ïáñ³Ñ³Ù³ñ Ñ³Ù³éûïÙ³Ùµ, ß³ñ³¹ñ³ÝùÇ Ù¿çª Ø³Ûñ óáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Ø³ßïáóÇ ³Ýáõ³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ, Ñï. ´-º., ºñ»õ³Ý, 2004, 2007, 2008, 2009:**

4 **ØÇ³Ï³½Ù áñå¿ë Ò»é³·Çñ ². áõÝÇª àÎÂ. - 1220 Ã., ·ñÇãª ØËÇÃ³ñ. 203 Ã»ñÃ, ÃáõÕÃ, 25,5×16,5. ÙÇ³ëÇõÝ, Ëáßáñ µáÉáñ·Çñ, 19 ïáÕ (àëÏ»µ»ñ³Ý, Û²·³Ã³Ý·»Õ³Û, ¶Çõïù ÝßË³ñ³ó »õ ³ÛÉ µÝ³·ñ»ñ):**

5 **ÜáÛÝ Ä´. ¹³ñÇ (ßáõñç 1184 Ã.)ª ºñ»õ³ÝÇ Ð^Ùñ 1522 Ó»é³·ñÇ Ñ³Ù³éûï ÝÏ³ñ³·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç (Ð³Ù³éûï óáõó³Ï, ²., ¿ç 574) áñå¿ë ³Ûë Ó»é³·ñÇ å³ñáõÝ³Ï³Í í»ñçÇÝ ÝÇõÃ Ýßáõ³Í ¿. ¦Ø»ëñáå³Û ì³ÛáóÓáñ»óõáÛ ä³ïÙáõÃÇõÝ Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ§, ë³Ï³ÛÝ Ø³Ûñ óáõó³ÏáõÙ (º., ¿ç 241-52) »õ Ó»é³·ñáõÙ ³Ûë åÇëÇ µÝ³·Çñ ãÏ³Û:**

6 **¦ìÇ×³Ïª ï»Õ-ï»Õ Ù³ßáõ³Í, µÝ³·ÇñÁ ¹Åáõ³ñÁÝÃ»éÝ»ÉÇ, ËáÝ³õáõÃÇõÝ ï»ë³Í, ëÏ½µÇó »õ í»ñçÇóª å³Ï³ë³-õáñ, ï»Õ-ï»Õ µÝ³·ÇñÁ Ñ»ï³·³ÛáõÙ í»ñ³Ï³Ý·Ýáõ³Í ³ÛÉ Ã³Ý³ùáí, Ã. 251, 296-7ª ëïáñÇÝ Éáõë³ÝóÁ Ïïñ³Í§:**

ըեգակն եւ լոյս եւ. ձեռ. 1920. 194ա] եւ փրկութիւն ծագեցան ամենայն տիեզերաց – Յութ եւ ի տասն ամին Մեծի Տրդատայ թագաւորին Հայոց... ա. 245բ-51բ Յաղագս ձեռնադրութեան սրբոյն Ներսիսի ի Կեսարիա ի սրբոյն Եւսեբեա, մեծ եւ սքանչելի տեսլեամբ – Իսկ բռնութեամբ յառաջ ածեալ զսուրբն Ներսէս..., բ. 251բ-7բ Վասն գիտելոյ եթէ վասն է՞ր առնուին հայք ձեռնադրութիւն ի Կեսարիա. եւ զայս եւս պատմեաց ի կարգի – Յորժամ վիճակեցաւ աշխարհս Հայոց Թադէոսի առաքելոյն..., գ. 257բ-66բ Յաղագս սպանմանն Գնելոյ – Յետ այսր ամենայնի զայղոց բանից..., դ. 266բ-71բ Յաղագս դեսպանութեան սրբոյն Ներսիսի առ Վաղէս թագաւորն Յունաց – Իբրեւ ետես թագաւորն Հայոց Արշակ..., ե. 271բ-6բ Յաղագս շինելոյ Արշակուան քաղաքին, զոր կործանեաց սուրբն Ներսէս, զ. 276բ-82ա Յաղագս մահուանն Արշակա եւ Վասակայ զաւրայվարին – Յետ այսորիկ երթեալ Արշակ առ արքայն Պարսից..., է. 282ա-7բ Յաղագս պատերազմին քաջին Մուշեղայ ընդդէմ [Շապհո արքայից արքայի. Քիւրտ. 39, 139ա] – Արդ, յառաջ քան զայս..., ը. 288ա-94բ Յաղագս աղաւթից սրբոյն Ներսիսի[ի] – Յայնժամ սրբոյն Ներսիսի ի ձայն արկեալ..., թ. 294բ-301բ Վասն գեղ մահուան տալոյ սրբոյն Ներսիսի – Յայնժամ Մեծն Ներսէս շրջէր ընդ աշխարհն Հայոց..., ժ. 301բ-20ա Տեսիլ Մեծին Ներսիսի յաղագս ազգին նետողաց տիրելոյ ամենայն աշխարհի եւ յաջողելոյ մինչեւ ի սպառ – Իբրեւ արբոյց Պապ արքայն Հայոց զբաժակն մահու..., ժա. 320բ-4բ Յաղագս պեղծ Նեռին յայտնելոյ ընդ ամին եւ կորրծա[մա]նն – Արդ, իբրեւ պատմեաց երանելին Ներսէս... զի գերծանին ի դառն եւ ի չար ժամանակէն: Արդ, լիրբ անձն» ///(թափուած)[1]:

5. ԺԲ-ԺԳ. դ. – Վենետիկի Հ^մր^ 1014/201.[2] Ճառընտիր Բ., Թվին վանք ի Մերտին՝ Ս. Աստուածածին կամ Ս. Յովհաննէս, գրիչ՝ Հայրուկ, Սարգիս եւ Վարդան եղբարք (բոլորգիր մասինը՝ Ծերունի եւ Աւետիս եղբարք), ծաղկող երկաթագիր մասի՝ Վարդան (գրիչը), Ծերունի (բոլորգիր մասի, գրիչը): 496 թերթ, թուղթ, 33,4×24,5. երկսիւն, բոլորգիր՝ մեծ, հնաձեւ եւ ընտիր, 3 ձեռքի (1ա-10բ, 434ա-484բ), փոքր կամ անցման երկաթագիր, ցածագիր եւ կոթատ՝ մնացեալը, 33 տող: 29բ-36ա «Յաղագս վախճանի սուրբ քահանայապետին Ներսիսի, եւ թէ որպէս յաղագս յանդիմանելոյ նորա զՊապ արքայն Հայոց՝ եւ մեռանի ի ձեռաց նորա մահու դեղաւք – Իսկ թագաւորն Պապ ամաւթալի ախտիւն արուական... եւ զՍուրբ Հոգին էակից եւ փառակից Հաւր եւ Որդւոյ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»[3]:

6. (Բ) 1278 թ. – Երեւանի Հ^մր^ 1328. Ժողովածու, Կարբի, գրիչ՝ Մկրտիչ քհյ, ստացող՝ Տիրատուր վանահայր Սաղմոսավանից, 338 թերթ, թուղթ, 25,2×16,5. միասիւն, բոլորգիր,

---

1 317µ ë ï . Éë., ³ÛÉ Ó»éùáí ª ¦ ² ÃáõË ï å ³ Ï ³ ë ¿§, Ã. 318ª Ä¼. ¹. ³ÛÉ Ó»éùáí Ýá ï ñáí Éñ ³ óáõÙ, 318µ ÝáÛÝ Ó»éùáí ë ï . Éë.ª ¦¼ë ³ Ï ³ õ ³ ßË ³ ï áÕë ½Ê ³ ã ³ ï áõñ ¿ñ¿óë ÛÇß»ó¿ºù Ç øñÇë ï áë, »õ ² ë ï áõ ³ Í ½Ó»½ ÛÇß¿: Ú ³ é ³ çÇÝ ·Çñùª Èáõ-ë ³ õáñãÇÝ ¿. Êûç ³ ² ë ï áõ ³ Í ³ ï áõñÝ »ñ» ï â ³ ñ ³ Ë ³ µ ³ Ý ² ë ï áõ ³ Í ³ ÍÝÇÝ, »õ Û» ï Ç ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ Ð ³ Ûáó å ³ Ï ³ ë ¿, ï ¿ñ Ü»ñëÇëÇ å ³ ï ÙáõÃÇõÝ »õ ³ Ý¹ ³ ñÓ ÉÙ ³ Ý µáÉáñ ÑÇÝ »õ Ýáñ ·ñ ³ ÍáíÝ. Û» ï Ç å ³ ï ÙáõÃÇõÝ ·Çñùë Ç Ù»ñ Ù¿Ï ¹ñùáí ¿ñ. í ³ ëÝ ³ ÛÝ ÙÇ ï »Õ Ï ³ ½Ù»óÇ »õ å ³ Ï ³ ëÝ ·ñ»óÇ, »õ ³ ÛÉ ³ õ[ñ]ÇÝ ³ Ï ãÏ»ñ§: 324µ ë ï . Éë. Ä¼. ¹. ÝáÛÝ ³ ÛÉ Ó»éùáí . ¦¾ë ï Çó Ç ¹»ë å ³ Ï ³ ë ¿. Ýáñ ·Çñ åÇ ï »É§, ÙÇ ³ ÛÉ Ó»éù. ¦¾É ã¿ å ³ Ï ³ ë ÑÇÙÇÏ§: àõÝÇ Ý ³ »õª 204 ³ -38 ³ ¼»Ýáµ ¶É ³ Ï, ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ î ³ ñûÝáÛ:

2 Îá ï áñ ³ Ï ³ ÛÇÝ ³ Ûë »Õ ³ Ý ³ Ïáí ÛÇß ³ ï ³ ÏáõÙ »Ýùª Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ý ³ Ë ·áÛù ³ Ñ ³ Ù ³ ñÝ»ñÁ, ³ å ³ ª óáõó ³ ÏÇ Ñ ³ Ù ³ ñ-Ý»ñÁ:

3 Ø ³ Ûñ óáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó Ç ì»Ý» ï ÇÏ. Ñ. ´, Úûñ ÇÝ»ó Ð. ´. í. ê ³ ñ·Ç-ë» ³ Ýª ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý áõË ï ¿Ý, ì»Ý» ï ÇÏ, 1924, ¿ç 39 (35-7. Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÁª ¦Ä´. ¹. ³ é ³ çÇÝ Ï¿ë Ï ³ Ù Ä¶. ¹. ³ é ³ çÇÝ ù ³ éáñ¹... ÑÙÙ ï . ³ é ³ çÇÝ Ù ³ ëÁ ö. ´áõ½ ³ Ý¹, ÇëÏ í»ñçÇÝÁ Ø»ëñáå »ñ¿óÝ ¿§. ³ ÛëáõÑ» ï »õª ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ´.):

24 տող: Բնագիրը՝ 178ա–241բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ բովանդակ պատմութիւն Մեծին Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Յուլթ եւ ի տասն ամին Մեծին Տրդատայ Նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր... որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմայակ եւ երանելին Համազասպեան» (ՄՑ ՄՄ, Դ., 933-5)[1]:

7. (Գ) 1297 թ. – Երեւանի Հմր 5980. Խառաբաստայ վանք (Քաջբերունիք), գրիչ՝ Աստուածատուր, ստացող՝ Խաչատուր, 130 թերթ, թուղթ, 16×12. միասիւն, բոլորգիր, 22, 19 տող: Բնագիրը՝ 14ա–122բ:

8. ԺԳ. դ. – Երեւանի 5349. Ճառընտիր[2], գրիչ՝ Թորոս, ստացող՝ Սիոն քահանայ, 246 (65-30) թերթ, թուղթ, 25×18, միասիւն, բոլորգիր, 21 տող: Բնագիրը՝ 277բ–309բ «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Հայոց հայրապետի եւ Լուսաւորիչ եւ բա[ւանդակ] պատմութիւն Ներսէսի Հաոց հայրապետի – Յուլթ եւ տասն ամի Մեծին Տրդատա Նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի լուսաւորիչն հայոց Գրիգոր... բայց երանի որ համբերէ եւ հասանէ յաւուրս փրկչին: Յայնժամ եթէ երկու աղայցեն ի մի» /// (չար. թափուած, տե՛ս բնագրի ԺԳ.27):

9. ԺԳ. դ. – Վենետիկի Հմր 985/203. Ճառընտիր Դ., Երուսաղէ՞մ, գրիչ՝ Կիւրեղ, ստացող՝ Պօղոս երէց, 224 թերթ, թուղթ, 30,4×22,7. երկսիւն, բոլորգիր՝ հնաձեւ եւ միջակ մեծութեամբ, 28-30 տող: Բնագիրը՝ 136ա–154բ «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին եւ պատմութիւն Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Յուլթեւտասաներորդի ամի Մեծին Տրդատա Նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր... եւ փող սաստիկ գոչմամբ հնչէ ի գերեզմանս, թէ՝ Արի՛ք մեռեալք, ընկալարուք զհատուցումն. յայնժամ անմխիթար///». հմմտ. բնագիր, ԺԳ.47 (թ. 143-4ի միջեւ 1, իսկ թ. 154ից յետոյ մի քանի թերթ ընկած[3]: Բ. օրինա՞կ Սոփերքի՝ էջ 8. «եւ Բ. օր զսքանչելի գրուած բոլորգիր ԺԳ. դարու»:

10. 1300 թ. – Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 368. Ճառընտիր, [Կիլիկեան Հայաստան], գրիչ եւ ստացող՝ Ստեփանոս [Գոյներիցանց]: 229 թերթ, թուղթ, 24×16. երկսիւն, բոլորգիր, 27, 28 տող: Բնագիրը՝ 21ա–55ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ բովանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի հայրապետին – Յուլթուտասն ամին Մեծին Տրդատայ Նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր. եւ նա դարձոյց զամենայն Հայք ի գիտութիւն ճշմարտութեանն Քրիստոսի: Եւ յետ ամաց երեսնից փոխի ի կարգս հրեշտակաց... Որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքաչելին Հմայեակ եւ երանելի Համազասպեան, որ մինչեւ ի սոսա եկն եհաս աւրհնութիւնք սրբոյն Ներսիսի, որպէս եւ ի սոցին պատմութեանց առնում զքաջութիւն սոցա, զոր բազմառատ բանիւք յարմարեալ սրբոյն Եղիշէի վարդապետի: Որ եւ պսակեցաւ ի թագ արքայութեան երկնից ի Քրիստոս Յիսուս[4] ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»[5]:

---

1 àõÝÇ Ý ³ »õ ª Ø ³ ï »Ý ³ ·ñáõÃÇõÝù Êáëñáíáõ ²ÝÓ»õ ³ óõá (1 ³ -176 ³) »õ ¼»Ýáµ ¶É ³ Ï (242 ³ -333µ):

2 ê ³ Ó»é ³ ·ñÇ ´. Ù ³ ëÝ ¿, Ù ³ ë áõÝÇ Ý ³ »õ Ó»é ³ ·Çñ ².ª ²õ ³ ñÇë ·ÇõÕ, èÄ¼ - 1567 Ã., Ã»ñÃª 64 (1-64) Ã»ñÃ, ÃáõÕÃ, 25×18, »ñÏëÇõÝ, µáÉáñ·Çñ, 28, 30 ïáÕ:

3 ì»Ý» ïÇÏÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 121 (113-4)ª ¦Ä¶. ¹. í»ñç Ï ³ Ù Ä ¸. ¹. ëÏÇ½µ§:

4 ² ë åÇëÇ ³ õ ³ ñ ï áõÝÇ Ý ³ »õ ²ÉÇß ³ ÝÇ ·áñÍ ³ Í ³ Í ´ ûñÇÝ ³ ÏÁª ÑÙÙ ï. êá÷»ñù, ¼., ¿ç 146-7, Í. 160:

5 ² ë ÝÇõÃÇó ³ é ³ ç áõÝÇª 1 ³ -21 ³ Ð ³ ïáõ ³ Í ² · ³ Ã ³ Ý·»ÕáëÇ (î÷ÕÇë, 1909, Ñ ³ ï. 12 »õ 222), ³ å ³ ª 55 ³ -80 ³ ä ³ ï-ÙáõÃÇõÝ ê»Õµ»ë ïñáëÇ »õ ³ É í ³ ñù»ñ áõ íÏ ³ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝÝ»ñ: ² ë Ó»é ³ ·ñÇ ³ é ³ çÇÝ Ù ³ ëÝ ¿ »Õ»É Ý ³ »õ ³ -çáñ¹ª ºÕÙ. Ð^Ùñ 369. Üáñ Î ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÁ. ï»°ë Ø ³ ñ óáõó ³ Ï Ó»é ³ ·ñ ³ ó êñµáó Ú ³ Ïáµ» ³ Ýó, Ð. ´. Î ³ ½Ù»ó Üáñ ³ ñ »åë. äáÕ ³ ñ» ³ Ý. ºñáõë ³ Õ¿Ù, î å ³ ñ ³ Ý êñµáó Ú ³ Ïáµ» ³ Ýó, 1967, ¿ç 274-5 (³ ëáõÑ» ï »õª ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ´., ÝáÝ Ó»õáí Ý ³ »õ ³ ë ï »Õ ·áñÍ ³ Íáõ ³ Í ÙÇõë Ñ ³ ïáñÝ»ñÁª ²., ¸., º., ¼., ¾. (1966, 1969, 1971, 1972, 1974):

11. 1307 թ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի Հայ. Հմր 118. Տօնական-Վկայաբանք: Կաֆա, գրիչ՝ Սիմէոն Բաբերդացի, Գրիգոր Սուքիասանց, Աւագ, ստացող՝ Աւետիք Խոտաճարակ վրդ. եւ Միխալ: 368 թերթ, թուղթ, 69,5×46,5. եռասիւն, բոլորգիր, 49 տող: Բնագիրը՝ 172բ-186ա «ԾՁԷ. Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին եւ պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Յութ եւ տասն ամի Մեծին Տրդատայ նստաւ յաթոռ...»[1]:

12. 1307 թ. – Անթիլիասի Հմր 20. Ժողովածու, Երզնկա, գրիչ՝ Մարկոս (1-45), Պետրոս երէց (73-95), ստացող՝ պարոն Ֆռանկ: 179 թերթ, թուղթ, 24,5×16,8. երկսիւն եւ միասիւն (46ա-179բ), բոլորգիր, 24-25 տող (46-95): Բնագիրը՝ 73ա-84բ «Տեսիլ սրբոյն Ներսիսի Յաղագս ազգին նետողաց տիրելոյ ամենայն աշխարհի եւ յաջ[ող]ելոյ գործոց գնացից նոցայ մինչեւ ի սպառ – Իբրեւ արբոյց Պապ արքայն Հայոց զբաժակ մահու սրբոյ հայրապետին Ներսիսի... որպէս գծովս որ ծածկեն զջուրս բազումս ի ժամանակս յոլովս»[2]:

13. 1320 թ. – Ս. Պետերբուրգ, Արեւելագիտ. ինստիտուտի Հմր A 28. Ժողովածու. գրիչ՝ Յակոբ քհյ, ստացող՝ Գրիգոր քհյ: 247 թերթ, թուղթ, 16,8×12,3. միասիւն, բոլորգիր, 17-20 տող: 70բ-80բ «Տեսիլ սրբոյն Ներսէս Հայոց հայրապետին»[3]:

14. 1324 թ. – Օքսֆորդ, Բոդլէյեան գրադարանի Հայ. ձեռ. e. 2. Ժողովածու, Սկեւռա, գրիչ՝ Ստեփանոս դպիր, ստացող՝ Աբրահամ կր., 353 թերթ, թուղթ, 17,8×12,7. բոլորգիր, 19 տող: Բնագիրը՝ 262ա-348ա Life of St. Nerses I, Catolicos, the granson of St. Gregory the Illuminator (attributed to Mesrob Eretz Vayotz-dzor, in the 10th cent.) *– «Յութ եւ տասն ամի մեծին Տրդատայ նստաւ... եւ ունկն դնէր նմա Մեսրոպ աշակերտ իւր, որ անուանեցաւ Մաշդոց, etc»[4], այսինքն՝ ունի բնագրի մինչեւ ԺԴ.22:*

15. 1335 թ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 239/222. Ճառընտիր ԻԳ.: Երուսաղէմ, գրիչ, ծաղկող եւ ստացող՝ Ներսէս աբղյ Կրակցի, կազմող՝ Մատթէոս, 467 թերթ, թուղթ, 25×18. միասիւն, բոլորգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 279ա-310ա «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի մեր Լուսաւորչի եւ լման պատմութիւն Ներսիսի մեր հայրապետի սրբոյ եւ ճշմարտի – Յութ եւ տասն ամի Մեծին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի Լուսաւորիչ մեր Գրիգոր... որ եւ պսակեցան ի թագ արքայութեան երկնից[5] ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս. ամէն»[6]:

---

1 ö ³ ñÇ½Ç óáõó ³ Ï, ¿ç 417:

2 Ø ³ Ûñ óáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ø»ÍÇ î ³ ÝÝ ÎÇÉÇÏÇáÛ Ï ³ ÃáÕÇÏáëáõÃ» ³ Ý, Î ³ ½Ù»óª ²Ýáõß ³ õ ³ Ý í ³ ñ¹ ³ å» ï ¸ ³ ÝÇ¿É» ³ Ý, î å ³ ñ ³ Ý Î ³ ÃáÕÇÏáëáõÃ» ³ Ý Ø»ÍÇ î ³ ÝÝ ÎÇÉÇÏÇáÛ, ²ÝÃÇÉÇ ³ ë - ÈÇµ ³ Ý ³ Ý, 1984, ¿ç 161. òáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó ÜÇÏáëÇ ³ ÛÇ Ç ÎÇåñáë, Î ³ ½Ù»ó Ð. Ü. í. ²ÏÇÝ» ³ Ý, ì Ç»ÝÝ ³ , 1961, ÐÙñ 24, ¿ç 64:

3 К. Н. Юзбашян, Армянские рукописи в Петербургских собраниях: Каталог (òáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó ê. ä» ï »ñ-µáõñ·Ç Ñ ³ õ ³ ù ³ ÍáõÝ»ñÇ, Î ³ ½Ù»óª Î ³ ñ¿Ý Æõ½µ ³ ß» ³ Ý).- Православный Палестинский сборник, Выпуск 104, С.-Петербург, 2005, ÐÙñ 141, ¿ç 74-6, 234. µÝ ³ ·ñÇ Ñ ³ Ù ³ ñ ÛÕ»É ¿ª ¦î ³ ß» ³ Ý, ÐÙñ 364§, áñ ëË ³ É ¿ »õ »ñ»õÇ å¿ïù ¿ ÉÇÝÇ 349 (³ ë ï ª ÐÙñ 94): ê. ä» ï »ñµáõñ·Ç ²ñ»õ»É ³ ·Ç ï . ÇÝë ï -Ç Ó»é. C 59 (ê å ³ Ñ ³ Ý, 1678 Ã., ·ñÇãùª ¶ ³ ë å ³ ñ, Úáíë¿÷ »õ Ø ³ ñ ï Çñáë, ë ï ³ óáÕª ì ³ ñ¹ ³ Ý ´ ³ ÕÇß»óÇ) Ó»é ³ ·ñÇ 376µ ¿çáõÙ Ï ³ Û Ø»ëñáå ì ³ ÛáóÓáñ»óáõ Ñ»ÕÇÝ ³ Ï ³ ÛÇÝ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÁ, áñ ³ Ûë Ó»é ³ ·ñÇ Ù¿ç ÙáõÍáõ»É ¿ ³ ÛÉ Ó»é ³ ·ñÇó. ï »°ë ÝáÛÝ ï »ÕáõÙ, ¿ç 198, Ó»é. ÐÙñ 438:

4 Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae, Pars XIV. Catalogue of the armenian manuscripts in the Bodleian Library, by the Rev. Sukias Baronian and F. C. Conybeare, F. B. A., hon. fellow of University College, Oxford, at the Clrendon Press, 1918. ¿ç 70-71 (³ ÛëáõÑ» ï »õª ´á¹É¿Û» ³ Ý óáõó ³ Ï):

5 ²ÉÇß ³ ÝÇ ·áñÍ ³ Í ³ Í ûñÇÝ ³ ÏÝ»ñÇó Ù¿ÏÝ ¿. ÑÙÙ ï . êá÷»ñù, ¼., ¿ç 147, Í. 160:

6 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 341 (323-4. ¦Èáõë ³ õáñãÇÝ í »ñ ³ µ»ñ» ³ É Ù ³ ëÁ Êáñ»Ý ³ óÇ¿Ý ³ éÝáõ ³ Í ¿, Çë Ï Ü»ñëÇëÇÝª Ø»ëñáå º ñ¿ó¿Ý, ÁÝ¹ ³ ñÓ ³ Ï î»ëÇÉáíÝ »õ Ù»ÏÝáõÃ» ³ Ùµ »õ Ù»Í ³ Ù»Í ï ³ ñµ»ñáõÃÇõÝÝ»ñáí Ñ ³ Ý¹»ñÓ§):

16. 1339 թ. – Զմմառի ձեռ. Հ^մր 489. Ժողովածու, Մսր, գրիչ՝ Վասիլ, 295 թերթ, թուղթ, 18,8×13. բոլորգիր, 19 տող: Բնագիրը՝ 255ա269ա «Ի պատմութենէ Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Զի աՀագին է անջատումն հոգւոյն ի մարմնոյ...»[1]:

17. (Դ) 1347 թ. – Երեւանի Հ^մր 5599. Ժողովածու, Ուրէլ գիւղ (Կիլիկիա), գրիչ՝ Ստեփանոս քհյ: 234 թերթ, թուղթ, 18×13. միասիւն, բոլորգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ 178ա-212բ:

18. 1352-3, 1575 թթ. – Երեւանի Հ^մր 7443. Ճառընտիր, Քիմչակ (Ղրիմ, Ա), Իլով (Բ), գրիչ՝ Անտոն քհյ, Մելքիսեդ (Ա), Յովհաննէս (Բ), ստացող՝ Քրիստոսատուր քհյ (Ա), Ամիրսէթ (Բ): 609 թերթ, թուղթ, 36×28. երկսիւն, բոլորգիր, 40, 60 տող: Բնագիրը՝ 144բ-162ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին եւ բովանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներս[էս]ի Հայոց հայրապետին – Յուլժ եւ տասն ամի Մեծին Տրդատա նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի... որ եղեւ Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմաեակ, որ անուանիք եղեն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէ[ն]»:

19. 1356 թ. – Վենետիկի Հ^մր 1066/876. Պատմագիրք Հայոց Ե.՝ Մեսրոպ Երէց[2]. 115 թերթ, թուղթ, 17×14. միասիւն, բոլորգիր, 16 տող[3]: Բնագիրն իւր գլուխ ունի՝ 3ա-115ա «[Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Որպէս յաւուրսն Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ][4] առաքելոյն [Թադէոս]ի Լուսաւորիչն Հաոց սուրբն [Գրիգ]որ, որ դարձոյց զամենայն Հայք [ի գիտ]ութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի, եւ յետ վաթսուն ամաց փոխի... [Եւ արդ, զայս հաննեալ յԱր]եւելից գրոց ի Հաոց մնացորդացն պատմութեանց, եւ ետու որդեցելո իմո սուրբ աւագ[անին ծննդե]ամբն Վահանա Մամիկոնո, ի գեղն որ կոչի Վարժի[5]:

20. 1371^՞ թ. (ԺԴ. դ.) – Երեւանի Հ^մր 581. Ժողովածու, 526 թերթ, թուղթ, 17,3×12,8. միասիւն, բոլորգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 75բ-146բ «ԺԱ. Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Ընդ ժամանակս թագաւորացն Հայոց Մեծաց եւ յինքնակալն Տրդատա... Եւ եղեւ ի Համազասփա սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմաեկ եւ երանելին Համա-

---

1 òáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó ¼ÙÙ ³ éÇ í ³ ÝùÇ Ù ³ ï»Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ, Ñ. ´. ¦ ² Ý ï áÝ» ³ Ý Ñ ³ õ ³ ù ³ Íá۰§, Î ³ ½Ù»óÇÝ Ð. Ü. í. ² ÏÇÝ» ³ Ý »õ Ð. Ð. í. àëÏ» ³ Ý, ì Ç»ÝÝ ³ , ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý ï å ³ ñ ³ Ý, 1971, ¿ç 86-7. ¦ î»ëÇÉÝ Û ³ é ³ ç µ»ñáõ ³ Í§ (³ Ûëáõ-Ñ» ï »õª ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ´.):

2 ÜÏ ³ ñ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý Ù¿ç »ñÏÇóëª ¿ç 13 »õ 16 µ»ñáõ ³ Í ¿ ·ñááõÃ» ³ Ý ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝÁª 58µ ¦¶ñ»ó ³ õ äÈ., ê ³ Ñ-ÙÇ ¾.§, »ñÏáõ ³ Ý· ³ ÙÝ ¿É äÈ. í»ñÍ ³ Ýáõ ³ Í ¿ª 1356 Ãáõ ³ Ï ³ Ý. ëË ³ É ¿ Ï ³ Ù äÈ.ª 830Á, áñ 1381 Ã. ¿, Ï ³ Ùª äÈ.Ç ï»Õ å¿ïù ¿ ÉÇÝÇ äº., áñ ¿ 1356 Ã.:

3 ä ³ Ñå ³ Ýáõ ³ ÍÁ Ù ³ ëÝ ¿ ³ õ»ÉÇ Ù»Í Ó»é ³ ·ñÇª ¦ ³ é ³ çÇÝ Ã»ñÃ»ñáõ íñ ³ Û ÏÁ ï»ëÝáõÇÝ Ã¼. »õ Ã¾§ åñ ³ Ï ³ Ñ ³ Ù ³ ñÝ»-ñÁ. ¦Ýáñá·áÕÇÝ ÏáÕÙ¿ ÇÝÏ ³ Í ÃáõÕÃ»ñáõ ÷áË ³ ñ¿Ý ¹ñáõ ³ Í »Ý ³ ñ¹Ç ëåÇ ï ³ Ï ÃáõÕÃª ÃÕ. 17, 32, 111-112§:

4 ¦Ò»é ³ ·Çñë »ñÏáõ Ï ³ Ù »ñ»ù ³ Ý· ³ Ù Ýáñá·áõÃÇõÝ Ïñ ³ Í ÁÉÉ ³ Éáí... ³ é ³ çÇÝ »ñ»ëÁ, ÇÝãå¿ë Ý ³ »õ ÙÇç ³ ÝÏ» ³ É áõ í»ñç ³ õáñáõÃ» ³ Ýª íÝ ³ ëáõ ³ Í ÁÉÉ ³ Éáí, ÷ ³ Ï ³ ·ÇÍ Ù¿ç ³ ÙµáÕç ³ óáõóÇÝ Ñ» ï »õ»Éáí Ó»é. ÃÇõ 1176Ç§ (ÑÙÙ ï . ß ³ ñùÇë ÐÙñ 76):

5 Ø ³ Ûñ óáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ù ³ ï»Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó Ç ì»Ý» ï ÇÏ, Ñ ³ ï áñ ¼., ÚûñÇÝ»ó Ð. ê ³ Ñ ³ Ï í. Ö»Ù×»Ù» ³ Ýª ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ý áõË ï ¿Ý, ì»Ý» ï ÇÏ - ê. Ô ³ ½ ³ ñ, 1996, ¿ç 13-16 (³ Ûëáõ Ñ» ï »õª ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ÝáÛÝÇ Û ³ çáñ¹Á, ÏñÏÇÝª 1996ª ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¾., í»ñçÇÝÁª 1998ª ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, À.): Ò»é ³ ·Çñë Áë ï ³ Ù»-Ý ³ ÛÝÇ ûñÇÝ ³ Ïáõ ³ Í ¿ Ù»ñ 7ñ¹ª ºñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 5980Çó, áñÇ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÇ (Ð ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ»ñÇ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ Ý-Ý»ñ. Ä¶. ¹., Î ³ ½Ù»ó ². ê. Ø ³ Ã»õáë» ³ Ý, ºñ»õ ³ Ý, 1984, ÐÙñ 637, ¿ç 800) Ñ» ï ÑÙÙ ï . Ñ» ï »õ» ³ ÉÁ. 115 ³ ¦ ² ñ¹, áÛù ÁÝ-Ã»éÝáÛù Ï ³ Ù ³ õñÇÝ ³ Ï¿ù, ÛÇß»ëÇù Û ³ ñÅ ³ Ý ³ õáñ Û ³ Õ ³ õÃë Óñ ½Ø»ëñáå ù ³ Ñ ³ Ý ³ »õ ½ ³ õñÇÝ ³ ÏáÕ ·ñáÕë ½ ² ë-ïáõ ³ Í ³ ïáõñ ³ µ»Õ ³ Ûë Ê ³ é ³ µ ³ ë ï ³ í ³ ÝÇó, áñ Ù ³ Ï ³ ÝáõÝ â ³ ñË ÏáãÇ, »õ ½Ñ ³ Ûñ í ³ Ý ³ óÝ ½ ï ¿ñ Ê ³ ã ³ ïáõñ ½Ñ ³ Ý[·áõ]óáÕ ·ñáÕÇÝ »õ ½Çõñ ÝÝç»ó»ÉáÝ, »õ øñÇë ï áë ²ë ï áõ ³ Í ½ÛÇßÇ ÁÝ ï ÇÝ ÛÇß¿ »õ áÕáñÙ»ëóÇ ÇõñÇ ÙÇõë ³ Ý· ³ Ù · ³ Éë ï » ³ ÝÝ. ³ Ù¿Ý. áñ ·ñ» ³ É ¿ñ ½ ³ õñÇÝ ³ ÏÝ Ç Ãí ³ Ï ³ ÝÇë Ñ ³ áó âÊ¼., Û ³ ßË ³ ñÑ ³ Ï ³ Éáõ Ã» ³ ÝÝ Ô ³ ½ ³ ñÇÝ§:

զաւփան: Եւ Քրիստոսի փա՛ռք յաւիտեանս. ամէն». գլխաբաժանում չունի (ՄՑ ՄՄ, Բ. 1369)[1]*:*

21. 1375 թ. – Վենետիկ, Քիւրտեան հաւաքածուի Հ^{մր} 191. Ժողովածու, Խախճ մենաստան Խաղտեաց, գրիչ եւ ստացող՝ Սիմէոն երէց, 323 թերթ, թուղթ, 18×13×7. միասիւն, բոլորգիր, 23, 25 տող: Երեք ձեռագրի՝ ՊԼԳ. (1384) թ. ի մի կազմուած հաւաքածու է[2]*. Մեր բնագիրը Բ. ձեռագիրն է ամբողջութեամբ՝ 158ա-205ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի Հայրապետի – Յուլթ եւ տասն ամի թագաւորութեանն Տրդատա...»*[3]*:*

22. 1393 թ. – Երուսաղէմի ձեռ. Հ^{մր} 1547. Ժողովածու, գրիչ՝ Մելքիսէդ կր., ստացող՝ Տիրացու կր., 394 էջ, թուղթ, 15×11. երկսիւն, բոլորգիր, 25 տող[4]*: Բնագիրը՝ 233ա-361բ «Պատմութիւն սրբոյ Ներսէսի հայրապետին – Ի յուլթ եւ ի տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր...»*[5]*:*

23. ԺԴ. դ. – Երեւանի Հ^{մր} 1886. Ժողովածու, գրիչ՝ Անտոն, ծաղկող՝ Ալինախ, ստացող՝ Յովհաննէս սրկ., 232 թերթ, թուղթ, 24.5×18. միասիւն, բոլորգիր 25 տող: Բնագիրը՝ 58ա-95ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի եւ բովանդակ ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին հռովմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց...». տե՛ս չարքիս Հ^{մր} 85. 193-228բ, ա/58-61բ, բ/61բ-65բ, գ/65բ-80բ, դ/80բ-95ա:

24. ԺԴ. դ. – Երեւանի Հ^{մր} 3429. Մեսրոպայ Երիցու Պատմութիւն Մեծին Ներսիսի, 102 թերթ, թուղթ, 15,3×11,5. միասիւն, բոլորգիր, 16 տող: Բնագիրը՝ 1ա-102բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետի. զարմին սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին – Յուլթ եւ տասն ամի թագաւորութեան Տրդատայ արքայից արքային նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր... եւ երանելին Համազասպեան. եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ վայել է փառք...» (գլխաբաժանում չունի):

---

1 àõÝÇª 252³-62µ ¦Ðº. ì³ëÝ ÙáÉáñÙ³Ý ¼³ïÏÇ µ³Ýù ÇÝã - Æ Ãáõ³Ï³ÝáõÃ»³Ýë Ð³ÛáóÒÊ². (1292) »ÏÝ »Ñ³ë ³ÙÝ, ÛáñáõÙ ·ñ»³É ¿, Ã¿ ÛáÛÝù ÙáÉáñÇÝ... |260³|... ºõ ³ÛÅÙ ÀÖ. »õ Æ. (1371) ÃíÇÝ... |262³| ²Ñ³ ½³Ûë ³Ù»Ý³ÛÝ »ï»ë ³ÏÝ ÇÙ »õ Éáõ³õ áõÝÏÝ ÇÙ, »õ ·ñÇ ³ñÓ³Ý³óáõóÇ...§: àõÝÇ Ý³»õª ¼»Ýáµ ¶É³Ï (1³-58³), ºÕÇß¿ (124µ-232µ), ½³Ý³½³Ý ×³éù »õ ù³ñá½ù:

2 Ò»é³·Çñ ². Ã. 1-157ª Ä¶. ¹. í»ñç Ï³Ù Ä¸. ¹. í³Õ ëÏÇ½µ, Ó»é³·Çñ ´. Ã. 158-205ª äÆ¸. (1375), Ó»é³·Çñ ¶. Ã. 206-323ª Ä¶. ¹. íç. Ï³Ù Ä¸. ¹. ëÏÇ½µ. 155³ª ·ñãÇÝÇó ï³ñµ»ñ, Ýáïñ³ÝÙ³Ý Ù³Ýñ µáÉáñ·ñáí Ï³Û Ñ»ï»õ»³ÉÁ. ¦Æ Ãí-[ÇÝ] äÈ¶. (1384) Ï³½Ù»ó³õ Í³ÕÏ³õ¿ï µáõñ³ëï³Ýë Ó»é³Ùµ Úáí³ÝÝ¿ë áõëáõÙÝ³Ï³ÝÇ »õ ÛáÛÅ Ù»Õë³ëÇñÇ »õ Ù»Õ³å³ñïÇ§: ØÇõë Ù³ë»ñáõÙ ï³ñµ»ñ Ñ»ÕÇÝ³ÏÝ»ñÇ ï³ñ³µÝáÛÃ ×³é»ñ, ù³ñá½Ý»ñ »õ ÝÙ³ÝÇù »Ý:

3 ú·ï³·áñÍ»É »Ýù Ñ³õ³ù³ÍáõÇ ïÇñáç Ï³½Ù³Í »õ Ù»ñÉñ³óñ³Í ³ÝïÇå óáõó³ÏÁ: Ú. øÇõñï»³ÝÝ áõÝÇ ³Ûë åÇëÇ ÙÇ Í³ÝûÃáõÃÇõÝ. ¦ê ïáñÇÝ Éáõë. Ù³ÝÇß³Ï³·áÛÝ Ù»É³Ýáí ßÕ³·Çñ, Ñ³õ³Ý³µ³ñ Ó»é³·ñÇë í»ñçÇ ï¿ñ å³-ïáõ»ÉÇ êÇÙáÝ»³Ý¿Ý, ïñáõ³Í »Ý µÝ³·ñÇÝ áñáß ïáÑÙ³ÝáõÝ»ñáõ Í³ÝûÃáõÃÇõÝÝ»ñ. 167³ª ¦øáõÃ»³Ýù§ - ¦øû-É³ÝóÇ ùñ¹»ñ§, 167µª ¦²ßñáõÝÇù§ - ¦²ÛÅÙ»³ ²õß³ñù§, ¦ÒÇõÝ³Ï³Ýù§ - ¦ê³ÑÏ³Ý§, 168³ª ¦Ð»×Ù³ï³Ïù§ - ¦Ð¿×-Ù³ï³Ý ³ÛÅÙ ùáõñ¹»Ý§, ¦Øáõ ïÛ¿Ýù§ - ¦¶áõó¿ ³ÛÅÙ»³Ý Ùáõ ïÇ·³Ý¿§:

4 ºñáõë³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, º., ¿ç 307-9:

5 àõÝÇª ¿ç 5-232 äûÕáë î³ñûÝ³óÇÇ Ð³Ï³×³éáõÃÇõÝ, ¿ç 361µ-393µ ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³óáõÝ»³ó Ë³ãÇ: 1511 Ã. Ó»é³-·Çñë ·Ý»É ¿ áÙÝ Úáí³Ý¿ë ³µ»Õ³Û (¿ç 394), 1721ÇÝª ¦Î»ë³ñáõ ·ÇõÕÇó Ø³ëáÝóÇ Ð³Ûí³Û»Ýó ²ëÉ³Ý Õ³ÉÇý³ÛÇ áñ¹Ç Ú³ñáõÃÇõÝ§ (¿ç 230µ): Ø³ßïáó»³Ý Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ñ³Ù³éûï óáõó³ÏáõÙ (´., ¿ç 908) ëË³É í»ñ³·ñáõÙ ¿ª Ø»ëñáå ºñ¿óÇÝÝ ¿ Ñ³Ù³ñáõ³Í Ñ»ï»õ»³ÉÁ, áñ ÞÝáñÑ³Éáõ í³ñùÝ ¿. ºñ»õ³ÝÇ Ð^{Ùñ} 9309 (ÄáÕáí³Íáõ, 1397 Ã., ºñáõë³Õ¿Ù, ·ñÇãª Î³ñ³å»ï ºÏ»Õ»³óÇ). 283³-322µ ¦ä³ïÙáõÃÇõÝ í³ñáõó ëñµáÛÝ Ü»ñë¿ëÇ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ »õ ïÇ»½»ñ³ÉáÛë ÇÙ³ëï³ëÇñÇ, ëÏë»³É Ç Ý³ËÝ»³ó ³ÝïÇ ÝáñÇÝ - ¼³ëï³Í³ÛÇÝ ³Ýµ³õ ·ÃáõÃ»³ÝóÝ ßÝáñÑ, áñ ÙÇßï ³é Ç Û³õ·áõï Ù³ñ¹Ï³Ý... Ù³ñ·³ñ¿Çó »õ áõÕÕ³¹³õ³Ý Ñ³ñó »õ í³ñ¹³å»ï³ó§:

25. ԺԴ. դ. – Վենետիկի Հմր 963/881. Պատմագիրք Հայոց Ժ., 236 թերթ, թուղթ, 32,5×25. երկսիւն, բոլորգիր, 26 տող: Մեր բնագիրը նախավերջին նիւթն[1] է. 180բ-227բ «[Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի եւ բովանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին – Յութուտասն ամին Մեծին Տրդատայ նստաւ ի յաթոռ սուրբ առաքելոյն Դաթէոսի Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր... եւ նա դարձուց զամենայն Հայք ի գիտութիւն ճշմարտութեանն Քրիստոսի: Եւ յետ ամաց երեսնից փոխի մահուամբ հրամանաւն Աստուծոյ ի կ[ա]րգս հրեշտակաց. եւ գտեալ զնա հովուացն վաղջանեալ ի լերինն, ոչ ծանեան, եւ թաղեցին իւրաւք հանդերձիւքն քարակոյտ արարեալ ի վերա նորա... առցեն զքաղաքն Դաւրէժ եւ զսահմանս նոցա, զոր շինեաց Տրդատ արքայն Հայոց վասն վրէժ առնելոյ ի Խոսրովայ, եւ թափեսցեն զգաւառս բազումս յանաւրինաց, զոր աշխարհագրեաց Աւգոստոս կայսրն, եւ քրիստոնեայք առցեն զսահմանսն զայնոսիկ, լցցի երկիր իրաւամբք եւ ամենայն բարի կարգաւք///»: Սկզբից եւ վերջից թերի. սկզբի փակագծեալը նորոգողի լրացրածն է, վերջից պակաս է Ներսին վերաբերող մասը, գլխաբաժանում եւ հատուածների խորագրեր չունի[2], սակայն ըստ ամենայնի պատկանում է հետագայ մշակում ունեցող օրինակների խմբին:

26. 1441 թ. – Երեւանի Հմր 1665. Ժողովածու. Տայշող գիւղ ի Վասպուրական, գրիչ՝ Ստեփանոս երէց, ստացող՝ Կարապետ քհյ., 189 թերթ, թուղթ, 17,3×13. միասիւն, բոլորգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 1ա-103ա [Մեսրոպայ Վայոցձորեցւոյ Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի հայրապետին Հայոց]. տե՛ս շարքիս Հմր 55. 4ա-126ա. ա/1ա-9ա (սկ. «Հայոց սուրբն Գրիգոր...»), բ/9ա-17ա (անխորագիր՝ մասն նախորդ գլխի), գ/17ա-26ա, դ/26ա-32ա, ե/32ա-7բ, զ/37բ-42բ, է/42բ-8ա, ը/48բ-54բ, թ/54բ-61ա, ժ/61ա-79ա, ժա/79ա-89բ, ժբ/89բ-95բ, ժգ/95բ-103ա. վջ. «Եւ արդ, զայս հանեալ... ի գեղն որ կոչի Վարժի» (ՄՑ ՄՄ, Ե., 816)[3]:

27. 1456 թ. – Երեւանի Հմր 993. Ճառընտիր-Տօնական, Վերի Նորավանք, գրիչ-ստացող՝ Մաթէոս երէց (1436 թ.), ծաղկող-կազմող՝ Եսայի (1456 թ.). 769 թերթ, թուղթ, 34×25,5. երկսիւն, բոլորգիր, 44 տող: Բնագիրը՝ 535ա-45ա «ՃԽԳ. Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ բովանդակ պատմութիւն Մեծին Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Յութ եւ ի տասն ամին Տրդատայ, նստաւ յաթոռ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Գրիգորիոս...» (ՄՑ ՄՄ, Գ., 1706):

28. 1457 թ. – Երեւանի Հմր 8301. Ժողովածու, Բարմ քաղաք յԱղբակ, գրիչ՝ Մովսէս, 58 թերթ, թուղթ 19×18,7. միասիւն, բոլորգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ 7ա-47բ ///«մարդիկ ի մի հաւանութիւն միաբանութեան եկեալ առին զարքայն Ար[շ]ակ, վասն զի նորոգեց Աստուած... եւ ետու որդոցելոյ իմոյ սուրբ աւազանին ծննդեամբն Վահանա Մամիկոնո ի գեղն որ կոչի Վարժի»., այսինքն՝ ունի Գ.1ից մինչեւ վերջ, գլխաբաժանումով է[4]:

29. 1471 թ. – Երեւանի Հմր 3854. Ժողովածու, Սօկութլու գիւղ (Շարվանայ երկիր), գրիչ՝ Յակոբ երէց, ստացող՝ Աստուածատուր երէց, 310 թերթ, թուղթ, 16×11. միասիւն, բոլորգիր, 18 տող: Բնագիրը՝ 222բ-276ա «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Պարթեւի – Բո-

---

1 àõÝÇ Ý³»õª êáÏñ³ ï, ¼»Ýáµ ¶É³ Ï, ÚáíÑ³Ý Ø³ÙÇÏáÝ»³Ý, î»ëÇÉ ê. ê³Ñ³Ï³[illegible]:

2 ì»Ý» ïÇÏÇ óáõó³ Ï, ¼., ¿ç 38:

3 àñå¿ë Ù³ë áõÝÇ Ý³»õ Ó»é³·Çñ ´.ª Äº. ¹., ë ï³óáÕª ì³ñ¹³Ý ·ñ³Ï³å, Ã»ñÃª 12 (178³-89µª Éñ³óáõÙ ².Ó»é³·ñÇ) + 111 (190-300) Ã»ñÃ:

4 êÏ½µáõÙ Ï³[illegible]ª ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³óáõÝ»³ó Ë³ãÇÝ, í»ñçáõÙª ä³ïÙáõÃÇõÝ Úáíë»÷³[illegible]»õ ²ë³Ý¿Ã³[illegible]:

վանդակ պատմութիւն... որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմայեակ եւ երանելին Համազասպեան...». գլխաբաժանում չունի:

30. ԺԵ. դ. – Երեւանի Հմր 4231. Ժողովածու. ստացող՝ Մելքիսէթ քհյ, 120 թերթ, թուղթ, 18×12. միասիւն, բոլորգիր, 18 տող: Բնագիրը՝ 85ա-120բ «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Պարթեւի [եւ] բովանդակ պատմութիւն սրբոյն... զնոյն [տեսիլ եւ ամենայն զաւրքն] պատմէին. եւ անգանէին յոտս [սրբոյն] Ներ///» (թափուած). ունի մինչեւ ԺԱ. 71., առկայ վերջին էջերը եղծուած, գլխաբաժանում չունի[1]:

31. [ԺԵ.? դ.] – Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 1107, Պատմագիրք. 570 էջ (=285 թերթ), «թուղթ թանձր», 20×14. երկսիւն, բոլորգիր, 23 տող: Բնագիրը՝ էջ 9-[133բ] «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Ո[րպէս յաւուրսն Տրդա]տա նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր..., 123բ Յաղագս մահուան քաջին Մուշեղա զօրավարին Հայոց եւ Վրաց – Ի թագաւորելն Վարազտրդատա, որ էր եղբօրորդի թագաւորին Պապա...»[2]:

32. 1529 թ. – Վենետիկի Հմր 286/884. Պատմագիրք Հայոց ԺԳ., Գլակայ վանք, գրիչ, Աստուածատուր եպս., 186 թերթ, թուղթ, 16,5×12. միասիւն, հին նոտրգիր, 24 տող: Բնագիրը՝ 3ա-63բ «[Պատմութ]իւն սրբոյն Ներսիսի հայրապետին Հայոց – Ի թագաւորութեան տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր... Եւ արդ, զայս հանեալ յարեւելից գրոց ի Հաոց մնացորդացն պատմութեանց եւ եւոււ որդիացելոց իմոց սուրբ օազանին ծնընդեամբն Վահանա Մամիկոնոյ ի գեօղն որ կոչի Վարժի. եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամէն»[3]. գլխաբաժանում չունի:

33. 1563 թ. – Բեռլինի Պետ. գրադարանի ձեռ. Հմր 805. Ժողովածու. գրիչ՝ Յովասափ սրկ. Սեբաստացի, 316 թերթ, թուղթ, 20,7×15. միասիւն, անկանոն եւ խառն՝ բոլորգիր, նոտրգիր եւ շղագիր, 18-42 տող: Բնագիրը՝ 200բ-222բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, եւ Ներսէսի եւ թագաւորին Տրդատա («Յաւելեալ են երկու կաֆայք ի Յովասափայ»)[4]: Սա ընդհանրապէս ինքնատիպ եւ ուրիշ տարբերակների հետ չնոյնացող խմբագրութիւն է, որի հեղինակը երեւի Յովասափ Սեբաստացի մատենագիրն է:

34. 1569 թ. – Երեւանի Հմր 1920. Ժողովածու, Բաղէշ, գրիչ՝ Յակոբ սրկ., ծաղկող՝ Վարդան քհյ, ստացող՝ Ներսէս բաբունապետ, 353 թերթ, թուղթ, 27,4×18,3, երկսիւն, բոլորգիր, 29 տող: Բնագիրը՝ 194ա-231ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսիսի եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ զսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին հռոմայեցւոց. որ իբրեւ եւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկու-

---

1 ÎñÏÇÝ Ð³Ù³éûï óáõó³ÏÇ (´., ¿ç 889) ëË³É í»ñ³·ñáõÙ ¿ª Ü»ñë¿ë ÞÝáñÑ³Éáõ í³ñùÝ ¿ Ý³»õ Ñ»ï»õ»³ÉÁ. ºñ»õ³ÝÇ ÐÙñ 9214 (Ä°. ¹. ÄáÕáí³Íáõ, 10 Ã»ñÃ, ÃáõÕÃ, 30,5×21. »ñÏëÇõÝ, µáÉáñ·Çñ, 42 ïáÕ) 6³-10µ ¦ä³ïÙáõÃÇõÝ í³ñáõó ëñµáÛÝ Ü»ñë¿ëÇ Ï³ÃáÕÇÏáëÇ »õ ïÇ»½»ñ³ÉáÛë ÇÙ³ëï³ëÇñÇ ëÏë»³É Ç Ý³ËÝ»³ó ³ÝïÇ-¼³ëïáõ³Í³ÛÇÝ ³Ýµ³õ ·ÃáõÃ»³ÝóÝ ßÝáñÑ, áñ ÙÇßï ³é Ç Û³õ·áõï Ù³ñ¹Ï³Ý... áõëïÇ »õ Ù³ùñ»³É »Õ»õ áñå¿ë ³ë-ïáõ³Í³µ³Ý ³õ»ï³ñ³ÝÇãÝ ÚáÑ³ÝÝ¿ë Ç Ù³ñÙÇÝ »Õ»ÉáÛ ´³Ý¿Ý, ÇëÏ ëáõñµ Ñ³Ûñ³å»ïÝ ¶ñÇ·áñÇë§///:

2 ºñáõë³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ¸., ¿ç 161-2. áõÝÇ Ý³»õª ¿ç 1-7ª ò³Ý·Ý ¿ ·ñáóë (²-ÖÄÀ.), ¿ç 133µ-[508³, Ø³ïÃ¿áëÇ àõé-Ñ³Û»óõáÛ Ä³Ù³Ý³Ï³·ñáõÃÇõÝ:

3 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 47-8. áõÝÇ Ý³»õª ä³ïÙáõÃÇõÝ Ð³óáõÝ»³ó Ë³ãÇÝ, ¼»Ýáµ ¶É³Ï, ÚáíÑ³Ý Ø³ÙÇÏá-Ý»³Ý, ¶ñ³é³çù, ì³ëÝ Ø³ÑÙ»ïÇ, ²é³Ïù, Êûëù ÇÙ³ëï³ëÇñ³Ï³Ýù, ²ëïáõ³Í³µ³ÝáõÃÇõÝù ÇÙ³ëï³ëÇñ³ó: 1584 Ã. áÙÝ î¿ñ ²Ý³ÝÇ³ Ó»é³·Çñë ÷ñÏ³·Ý»É ¿ ¦Û³ÛÉ³½·³ó Ó»éÝ¿Ý§ (128µ):

4 òáõó³Ï Ó»é³·ñ³ó áñ Ç Ð³Ý¹¿ë ³Ùëûñ»³Û, ÊÙµ³·ñáõÃ»³Ùµ Ð. Ð³Ù³½³ëå àëÏ»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1976, ¿ç 334-6 (³Ûëáõ-Ñ»ï»õª òáõó³Ï Ç Ð³Ý¹¿ë ³Ùëûñ»³Û):

թիւն ծագեցան տիեզերաց»․ տե՛ս չարքիս Հմր 85. 193բ-228բ. ա/194ա-7բ, բ/197բ-201բ, գ/201բ-17ա, դ/217բ-31ա:

35. 1589 թ. – Երեւանի Հմր 1770. Ժողովածու, ՌԼԸ. – 1589, գրիչ՝ Աստուածատուր դպիր, ստացող Հայրապետ Ջուղայեցի. 399 թերթ, թուղթ, 20,7×14,8, միասիւն, նոտրգիր (տարբեր), բոլորգիր, 21-26 տող: Բնագիրը՝ 230ա-61բ «Պատմութիւն Ներսէսի Հայրապետին Հայոց կաթողիկոսի»․ տե՛ս չարքիս Հմր 55. 4ա-126ա. ա/230ա-2բ, բ/232բ-5ա (անխորագիր), գ/235ա-8ա, դ/238ա-40ա, ե/240ա-1բ, զ/241բ-3ա, է/243ա-5ա, ը/245ա-7ա, թ/247ա-9ա, ժ/249ա-54ա, ժա/254ա-7բ, ժբ/257բ-9բ, ժգ/259բ-61բ, 261բ [Յիշատակարան հեղինակի] (ՄՑ ՄՄ, Ե., 1143):

36. ԺՁ. դ. – Երեւանի Հմր 1724. Ժողովածու, ԺՁ դ., 152 թերթ, թուղթ, 19,7×13, միասիւն, նոտրգիր, 19-22 տող: Բնագիրը՝ 69ա-152բ [Մեսրոպայ Վայոցձորեցւոյ Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին]. տե՛ս չարքիս Հմր 55. 4ա-126ա. ա/69ա-77ա, բ/77ա-85բ (անխորագիր), գ/85բ-95ա, դ/95ա-101ա, ե/101բ-6բ, զ/107ա-12բ, է/112բ-8բ, ը/118բ-26ա, թ/126ա-33ա, ժ/133ա-51բ, ժա/151բ-2բ՝ վջ. «...նեղութիւն եւ սով սաստկացեալ լինիցի եւ///») (ՄՑ ՄՄ, Ե., 990-1):

37. ԺՁ. դ. – Երեւանի Հմր 1730. Ճառք եւ խրատք, ԺՁ. դ., ստացող՝ Հախպէնտէ, Պայրաք եւ Ըսպանտիար եղբարք, 220 թերթ, թուղթ, 20,2×14,5. միասիւն, բոլորգիր, 21 տող: Բնագիրը՝ 2ա-20բ Ա. [Ի պատմութենէ Մեծին Ներսիսի] – «Յառաջին ամի արքայութեան Հայոց Մեծաց Տրդատա շաւղացն եկին հասին յԵկեղեաց գաւառն... բայց արդ, ծաներուք եւ դարձարուք առ Տէր, զի ողորմեսցի եւ կեցուսցէ զձեզ, եւ զսպանեալ կենդանիքն բարեխաւս արասցուք, զի կենդանի են եւ չեն մեռեալ, եւ ծաներուք զԱստուած ամենայնի. եւ նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն». ընդարձակ խմբագրութեան միայն առաջին հատուածն է. տե՛ս չարքիս Հմր 55. 4ա-11ա (ՄՑ ՄՄ, Ե., 1007):

38. ԺՁ. դ., Երեւանի ձեռ. Հմր 1779. Ժողովածու, 83 թերթ (թ. 194-276)[1], թուղթ, 18,4×14,3, միասիւն, նոտրգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 195ա-273ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին...». տե՛ս չարքիս Հմր 55. 4ա-126ա. ա/195ա-201ա (սկ. «Ութ եւ տասն ամին Տրդատա...»), բ/201ա-7ա (անխորագիր, մաս նախորդ գլխի), գ/222բ-14ա, դ/214ա-8բ, ե/218բ-22բ, զ/222բ-6բ, է/226բ-31ա, ը/231ա-6ա, թ/236ա-41բ, ժ/241բ-54բ, ժա/254բ-63ա, ժբ/263ա-7բ, ժգ/267բ-73ա. վջ. «...Եւ արդ, զայս հանեալ յԱրեւելից գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց, եւ ետու որդոց ել իմոյ, սուրբ աւազանին ծնընդեամբն Վահանա Մամիկոնո, ի գեղն որ կոչի Շարժի... ամէն» (ՄՑ ՄՄ, Ե., 1198):

39. 1612 թ. – Անկիւրիայի ձեռ. Հմր 121. Ժողովածու, Անկիւրիա, գրիչ՝ Յակոբ Սգաւոր, ստացող՝ տիրացու Կիրակոս: 526 էջ, թուղթ, 20,7×15,2. [միասիւն], բոլորգիր, 22 տող: Բնագիրը՝ էջ 315-331 «Ի պատմութենէ Մեծին Ներսիսի Հայրապետի»[2]:

---

1 **Üáñ æáõÕ ³ Ûáõ Ù 1731 Ã. Ú ³ Ïáµ ³ µ»Õ ³ Û Þ ³ Ù ³ Ë»óáõ Çñ ³ ñ ÙÇ ³ óñ ³ Í ù ³ é ³ Ù ³ ëÝ Ó»é ³ ·ñÇ í»ñçÇÝÝ ¿ (ï ³ ñ ³ - µÝáÛÃ ÝÇõÃ»ñ å ³ ñáõÝ ³ ÏáÕ ÙÇõë »ñ»ù ÙÇõëÝ»ñÝ »Ý. ³ . Ã. 3-14, Ä¼. ¹., µ. Ã. 15-100, Ä¼. ¹., ·. Ã. 101-193, 1629 Ã.). ÙÇ ³ óÙ ³ Ý Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ õ»É ³ óáõ»É ¿ª 194 ³ ¦ò ³ ÝÏ ä ³ ïÙáõÃ» ³ Ýë Ü»ñëÇëÇ Ø»ÍÇ - ². Ú ³ Õ ³ ·ë Ñ ³ Ûñ ³ å»ïáõ- Ã» ³ ÝÝ Ø»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ, Ã¿ áñå¿ë Û ² Ãáé... Ä´. Ú ³ Õ ³ ·ë Ù ³ Ñáõ ³ Ý ù ³ çÇÝ Øáõß»Õ ³ Û...§:**

2 **´ ³ µ·¿Ý ³ Ãáé ³ ÏÇó Ï ³ ÃáÕÇÏáë [ÎÇõÉ¿ë¿ñ» ³ Ý], òáõó ³ Ï Ó»é ³ ·ñ ³ ó ²ÝÏÇõñÇáÛ Î ³ ñÙÇñ í ³ Ýáõó »õ ßñç ³ Ï ³ ÛÇó, ²ÝÃÇÉÇ ³ ë, 1957, ¿ç 603-5. ÜÏ ³ ñ ³ ·ñáõÃ» ³ Ý Ù¿ç Ó»é ³ ·ÇñÝ ³ ÝÃáõ ³ Ï ³ Ý ¿, ë ³ Ï ³ ÛÝ ·ñãÇ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝáõÙ Ï ³ Û Ãáõ ³ Ï ³ Ý Áë ï øñÇë ï áëÇ »õ Áë ï Ñ ³ Ûáó ïáÙ ³ ñÇ. ëñ ³ Ýó Ñ ³ Ù»Ù ³ ï ì. Ú ³ Ïáµ» ³ ÝÁ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÝ»ñÁ ï å ³ - ·ñ»É ¿ 1612 Ã. Ý»ñùáÛ. ï »°ë Ð ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ»ñÇ Ä¾. ¹ ³ ñÇ ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ ÝÝ»ñ (1601-1620 ÃÃ.). Ñ ï . ²., Î ³ ½Ù»óÇÝ ì ³ ½·¿Ý Ú ³ Ïáµ» ³ Ý, ²ßá ï Úá íÑ ³ ÝÝÇë» ³ Ý, °ñ»õ ³ Ý, 1974., Ð^Ùñ 589, ¿ç 472-3:**

40. 1613 թ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի Հմր 158/427. Ժողովածու, Նոր Ջուղա, գրիչ՝ Մարտիրոս: Բնագիրը՝ 60բ-115բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի հայրապետին» (ունի գլուխք՝ ա-ժգ.)[1]:

41. 1615 թ. – Բրիտանական գրադարանի Or. 5459/118. Ժողովածու, [Նոր Ջուղա՞], գրիչ՝ Աստուածատուր քհյ, ստացող՝ խոջա Խէրի, 232 թերթ, թուղթ, 17,2×11,2. [միասիւն], նոտրգիր, 19 տող: Բնագիրը՝ էջ 100ա-220ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի հայրապետին – Յուլթ եւ ի տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն... Արդ, ի մի վայր ժողովեալ զնախարարքն Հայոց եւ կուսակեալքն եւ իշխանքն եւ սեպուհքն...»[2]. գլխաբաժանում ունի, որ շատ կէտերում մերձ է չարքիս Հմր 7ին:

42. 1616-1617 թթ. – Երեւանի Հմր 1731. Ժողովածու, [Լվով], գրիչ՝ Ջատիկ որդի Պողտանի, 316 թերթ, թուղթ,՝ 19,4×15,3. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 4ա-76բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին». տե՛ս չարքիս Հմր 55. 4ա-126ա. ա/4ա-9բ, բ/9բ-15ա (անխորագր՝ նախորդի մասն), գ/15ա-21բ, դ/21բ-5բ, ե/25բ-9ա, զ/29բ-33ա, է/33ա-7ա, ը/37ա-42ա, թ/42ա-6բ, ժ/46բ-59ա, ժա/59ա-67ա, ժբ/67ա-71ա, ժգ/71ա-6բ (ՄՑ ՄՄ, Ե., 1011):

43. 1616-1617 թթ. – Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 308. Պատմագիրք, Վա՞ն, գրիչ՝ Գրիգոր քհյ Հիզանցի, որդի Ամիրազիզի, ստացող՝ Կարապետ վրդ. Կալոենց Մոկացի, 254 էջ, թուղթ, 26×20. երկսիւն, բոլորգիր, 44 տող: Բնագիրը՝ էջ 131ա-159ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին Հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց – [Յ]ուլթ եւ տասներորդի ամին Մեծին Տրդատայ թագաւորին Հայոց նստաւ յաթոռ Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր...»[3]:

44 1618 թ. Երեւանի ձեռ. Հմր 487. Ժողովածու, Կարմիր վանք, գրիչ՝ Վարդան աբղյ. եւ աշակերտ՝ Յոհանէս Մալազ, կազմող՝ Յոհանէս Մալազ, ստացող՝ Թումա արքեպս., 167 թերթ, թուղթ, 19,5×13. երկսիւն, բոլորգիր, 23-26 տող: Բագիրը՝ 145ա-51բ «ԺԱ. Ի Պատմութենէն Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Զի աhագին է անջատումն հոգւոյն ի մարմնոյ... եւ վիճակս զայս պահեա անարատ մինչեւ ի գալուստ քո սուրբ, Քրիստոս Աստուած մեր: Եւ քեզ փա՛ռք... ամէն. (ՄՑ ՄՄ, Բ. էջ 935). ունի բնագրի ԺԲ.18 – ԺԴ.11 մասը:

45. 1618 թ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի Հայ. Հմր 186. Ժողովածու, 225 թերթ, թուղթ, 20×15. միասիւն, նոտրգիր, 20-22 տող: Բնագիրը՝ 112ա-119ա «Ի պատմութենէ Մեծին Ներսեսի Հայոց հայրապետի, որ է թոռն սուրբ Լուսաւորչի, ասացեալ վասն Նեռին – Զի աhագին է անջատումն հոգոյ ի մարմնոյ...»[4]:

46. 1620 թ. – Երեւանի ձեռ. Հմր 5631. Ժողովածու, Սեբաստիայի Ս. Հրեշտակապետաց վանք, գրիչ եւ ստացող՝ Խաչատուր աբղյ., 276 թերթ, թուղթ, 14,8×10,5. միասիւն, նոտր-

---

1 ê. î¿ñ-²õ»ïÇë»³Ý, òáõó³Ï Ñ³í»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó Üáñ æáõÕ³ÛÇ ²Ù»Ý³÷ñÏÇã í³ÝùÇ, Î³½Ù»ó êÙµ³ï î¿ñ-²õ»ïÇë»³Ý, ìÇ»ÝÝ³, 1970, ¿ç 648-9 (³ÛëáõÑ»ï »õª Üáñ æáõÕ³ÛÇ óáõó³Ï, ².):

2 A Catalogue of the armenian manuscripts in the British Museum, By Frederick Cornwaills Conybeare, London, 1913, ¿ç 293-7. ÑÙÙï. Ø³ï»Ý³¹³ñ³Ý, ²ÛÉ í³Ûñ»ñÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Å³å³õ¿Ý ÐÙñ 363:

3 °ñáõë³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 136-7. áõÝÇ Ý³õª ä³ïÙáõÃÇõÝ Êáñ»Ý³óõáÛ, î»ëÇÉ ê. ê³Ñ³Ï³Û, ä³ïÙáõÃÇõÝ °ÕÇ-ß¿Ç:

4 ö³ñÇ½Ç óáõó³Ï, ¿ç 723:

գիր եւ բոլորգիր, 21 տող: Բնագիրը՝ 250ա-257ա՝ «Ի պատմութենէ Մեծին Ներսէս Հայոց... բայց յետ լինելոյ Ծ. ամաց բարցի քահանայապետին յազգէն իմէ... զայս պահեայ անարատ մինչեւ ի գալուստ քո սուրբ Քրիստոս Աստուած. եւ քեզ փառք յաւիտեանս. ամէն»:

47. 1620-1624 թթ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 171/1250. Ժողովածոյ Լ Գ., Բաղէշի Ամլորդւոյ վանք եւ Լիմ անապատ, գրիչ եւ ստացող՝ Ստեփանոս վրդ. Շատախեցի, ծաղկող՝ Սահակ Բաղիշեցի, 427 թերթ, թուղթ, 19,5×13. երկսիւն, բոլորգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 239ա-262ա «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ բովանդակ պատմութիւն Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Յութեւտասան ամին Մեծին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր, եւ նա դարձոյց զամենայն Հայք ի գիտութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի...»[1]:

48. 1621 թ. – Մշոյ Առաքելոց վանքի Հմր 70. Ժողովածու. Կտուց անապատ, գրիչ՝ Պօղոս, ստացող՝ պարոն Մուրատ, թուղթ, 19×13. միասիւն, բոլորգիր: Բնագիրը՝ «[Պատմութիւն վարուց Մեծին Ներսիսի] – /// կազմէր եւ արձակէր զհետ նորա զօրավար ի Մամիկոնէից տոհմէն զՇահէն... ապա մտանէր ի վիճակ առաքելուհւոյն Նունէի եւ անտի գնայր անցանէր ի Յոյնս եւ յԱսորիս եւ ի սահմանս Պարսից»[2]. այսինքն՝ ունի Գ.28ից մինչեւ Ջ.2:

49. 1624 թ. – Վենետիկ, Քիւրտեան Հմր 39, Ժողովածու, Նոր Ջուղա՞, գրիչ, մեկենաս եւ ստացող՝ Տէր Սիմոն, 197 թերթ, թուղթ, 20,2×13,5. միասիւն (14,5×8,5), բոլորգիր, նոտրգրի տարրերով, 21 տող: Բնագիրը՝ 118բ-97բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց Հայրապետին – Յութ եւ ի տասն ամի Տրդատայ նստաւ աթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսօրիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր... Իբրեւ տեսին զնա վաղճանեալ, հիացումն լինէր ազատացն եւ ժողովոյն, եւ անկեալ զպարանոցաւն նորա՝ կոծ մեծ եւ ձայն ողբոց առնէին զհետ նորա /// (թափուած)*. ունի սկզբից մինչեւ ԺԴ.35, նաեւ՝ գլխաբաժանում, 11 գլուխ[3]:*

50. 1632 թ. – Ջմմառի ձեռ. Հմր 451. Ժողովածու, Նոր Ջուղա՞, գրիչ՝ Յովանէս, 185 թերթ, թուղթ, 20,2×13,2. միասիւն, բոլորգիր, 22 տող: Բնագիրը՝ 79ա-177բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին – Յութեւտասն ամին Տրդատա նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսօրիչն Հայոց սուրբ Գրիգոր... Առ յապա մինչեւ ի լրումն ժամանակաց»[4]. նկարագրութեան մէջ կայ չորս գլխի խորագիր եւ հեղինակի յիշատակարանի սկսուածքը:

51. 1641 թ. – Բոդլէյեան գրադարանի ձեռ. Ms. Arm. e. 14. *Ժողովածու, ստացող՝ Յուսիկ երէց, 251 թերթ, թուղթ, 19,4×13,3. [միասիւն], նոտրգիր, 27 տող: Բնագիրը՝ 197ա-*

---

1 ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¾., ¿ç 305 (295-7). áõÝÇ Ý ³ »õª ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ Êáñ»Ý ³ óõá, î»ëÇ É ê. ê ³ Ñ ³ Ï ³, ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ º-ÕÇß¿Ç:

2 ê ³ Ñ ³ Ï ². Øáõñ ³ ï » ³ Ý, Ü ³ ½ ³ ñ¿Ã ä. Ø ³ ñ ï Çñáë» ³ Ý, òáõó ³ Ï Ó»é ³ ·ñ ³ ó Øßá ê. ² é ³ ù»Éáó-Â ³ ñ·Ù ³ Ýã ³ ó í ³ ÝùÇ »õ ßñç ³ Ï ³ Çó, ÊÙµ ³ ·ñ»ó ² ñ ³ ¶ ³ É ³ ×» ³ Ý, ºñáõë ³ Õ¿Ù, î å ³ ñ ³ Ý êñµáó Ú ³ Ïáµ» ³ Ýó, 1967, ¿ç 65-66 (¶ ³ -Ñ ³ ó ³ ÝÏÁ ÉñÇõ µ»ñáõ ³ Í ¿):

3 î»Õ»ÏáõÃÇõÝª 1942Ç ê» å ï »Ùµ»ñ 10ÇÝ Ç ÜÇõ ºáñù 12,50 ï áÉ ³ ñÇ ·Ý ³ Í »Ù ØáÃ ³ Ñ» ï ¿ ³ Ýáõ ³ Ùµ å ³ ñëÇÏ ÑÝ ³ í ³ -× ³ é¿ ÙÁ: ´íÝ¹.ª ´ ³ éù ÑáÙ ³ Ýáõ ³ Ýó, ºµñ ³ »óõáó, ø»ñÃáÕ ³ Ï ³ Ýù, Â ³ ñ·Ù ³ ÝáõÃÇõÝ å ³ ñëÇÏ µ ³ éÇó, Ø»ÏÝáõ-ÃÇõÝù µ ³ éÇó ø»ñ ³ Ï ³ ÝÇÝ, ´ ³ éù ¶ ³ ÉÇ ³ ÝáëÇ, [ì ³ ñ¹ ³ Ý ³ ² ñ»õ»Éóõá] ²ßË ³ ñÑ ³ óáó »õ ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ ³ Ù»Ý ³ Ý ï Ç»½»ñ ³ ó, ²ßË ³ ñÑ ³ óáó:

4 ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 48. áõÝÇ Ý ³ »õª 1 ³ -9 ³ Ú ³ Õ ³ ·ë µÝáõÃ» ³ Ý Ù ³ ñ¹á, 9µ-25µ ì ³ ñ¹ ³ Ý ³ ²ßË ³ ñÑ ³ óáó, 26 ³ -7µ Êáñ»Ý ³ óõá ²ßË ³ ñÑ ³ óáó, 27µ-78µ ì ³ ëÝ Ù»ÍÇ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñáõÃ» ³ ÝÝ úñµ¿É» ³ Ýó:

246ա. խառն նիւթերի ժողովածուի մէջ մեր բնագիրը յաջորդում է Օրբէլեանի Պատմութեան ԿՁ. գլխին, ուրեմն՝ Պոլսի 1737ի տպագրի խմբին պատկանող օրինակ է[1]*:*

52. 1642-1647 թթ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի Հայ. Հձր 191. Ժողովածու, Կ. Պոլի՞ս, 132 թերթ, թուղթ, 19,5×14. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 11ա-53ա «Պատմութիւն սրբոյն Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Որպէս յաւուրսն Տրդատա... 50ա-53ա Յաղագս մահուան քաջին Մուշեղա զաւրավարին Հայոց եւ Վրաց ի թագաւորէն Վարազդատա, որ էր եղբօրորդի թագաւորին Պապա – Արդ, ի մի վայր ժողովեալ... 53բ Ի Լուսաւորչէն մինչեւ ի Սահակ հայրապետն ի Կեսարիայ կու ձեռնադրէին կաթուղիկոսունք – Յորժամ եղեւ ժողով Քաղկեդոնի, բաժանեցան հայք ի յունաց...»[2]*:*

53. 1646 թ. – Երեւանի Հձր 7050. Ժողովածու, Կամենից, գրիչ՝ Խաչատուր Կամինցցի, 279 թերթ, թուղթ, 14,5×10. միասիւն, նոտրգիր, 19 տող: Բնագիրը՝ 183ա-243բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ եւ բովանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին – Յութ եւ ի Ժ. ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ... եւ սքանչելին հմաեակ, որ անուանիք եղեն, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, եւ աղաւթք նոցա ի վերայ մեր, բարեխօսութեամբ սրբոյս մեզ ողորմեսցի. եւ նմա փառք յաւիտեանս. ամէն». գլխաբաժանում չունի՝ միակտուր է:

54. 1649 թ. – Երուսաղէմի Հձր 310. Պատմագիրք, Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Յարութիւն դպիր, ստացող՝ Յակոբ դպիր Ակնցի, 360 էջ, թուղթ, 26×20. երկսիւն, նոտրգիր, 35 տող: Բնագիրը՝ էջ 178բ-218բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցեւս արիական ազգին հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց...»[3]*:*

55. 1660 թ. – Երեւանի Հձր 702. Ժողովածու, Գրիչ՝ Յակոբ երէց, ստացող՝ Տէր Իգնատիոս յԱփուչեխացի: 193 թերթ, թուղթ, 14.8×10.3. միասիւն, նոտրգիր, 16 տող: Բնագիրը՝ 4ա-126ա «[Պ]ատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց. ա. 4ա-11ա [Յաղագս զարմից Գրիգորի Լուսաւորչի] – Ի թագաւորութեան ԺԸ. ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյ Թադէոսի Լուսաւորիչն հայոց սուրբն Գրիգոր... բ. 11ա-8բ Յաղագս գնալոյն սրբոյն Ներսէսի ի Կեսարիա – Եւ թագաւորն Արշակ կազմէր եւ արձակէր զհետ նորա զօրս... գ. 18բ-26բ Յաղագս սպանմանն Գնելոյ՝ եղբօրորդոյն Արշակայ – Յետ այսր ամենայնի զայլոց բանից պատմեսցուք. կայր Սիւնեաց իշխանին Անդովկայ դուստր մի... դ. 27ա-32բ Յաղագս դեսպանութեան սրբոյն Ներսէսի առ Վաղէս թագաւորն Յունաց – Իբրեւ ետես թագաւորն Արշակ, եթէ թագաւորն հռոմաց Վաղէս եւ արքան Շապուհ թշնամի են նորա... ե. 32բ-7ա Յաղագս Արշակուան քաղաքին, զոր կործանեաց սուրբն Ներսէս – Յետ այսորիկ թագաւորեաց Մեծն Թէոդոս. որ էր ուղղափառ հաւատով... զ. 37ա-42ա Յաղագս մահուանն Արշակայ եւ Վասակայ զաւրավարին Հայոց եւ Վրաց – Յետ այսորիկ երթայ առ արքայն Պարսից Շապուհ... է. 42ա-7բ Յաղագս պատերազմին քաջին Մուշեղա ընդդէմ Շապհոյ արքայից արքային – [Արդ. յառաջ քան զայս եղելոյ միոմն». ձեռ. 1779. 226բ] յազգէ Գէղրէհոնի. որ մենամարտեցաւ յառաջումն ընդ Հայոց

---

1 ´á¹É¿Û» ³ Ý óáõó ³ Ï, ¿ç 209-12:

2 ö ³ ñÇ½Ç óáõó ³ Ï, ¿ç 755-6. áõÝÇ Ý ³ »õª 53µ-127 ³ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝ Ø ³ ï Ã¿áëÇ àõéÑ ³ Û»óõáÛ:

3 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 161-2. áõÝÇ Ý ³ õª ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ Êáñ»Ý ³ óõáÛ, î»ëÇÉ ê. ê ³ Ñ ³ Ï ³ Û, ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ ºÕÇß¿Ç:

Թագաւորին Տրդատայ... ը. 47բ-54ա Յաղագս աղաւթից սրբոյն Ներսէսի քահանայապետին Աստուծոյ – Յայնժամ սրբոյն Ներսէսի ձայն արկեալ զաղաւթս Երից մանկանցն... թ. 54ա-60բ Վասն դեղ մահուան տալոյ Մեծին Ներսէսի – Յայնժամ Մեծն Ներսէս շրջէր ընդ աշխարհն Հայոց եւ Վրաց՝ իւրոյ վիճակին... ժ. 60բ-78բ Տեսիլ Մեծին Ներսէսի յաղագս ազգին նետողաց՝ տիրելոյ ամենայն աշխարհի եւ աջողելոյ մինչեւ ի սպառ – Իբրեւ արբոյց արքայն Հայոց զբաժակն մահու սրբոյն Ներսէսի... ժա. 79ա-90ա Յաղագս պիղծ Նեռին յայտնելոյ ընդ նզովքն – Արդ, իբրեւ պատմեաց Մեծն Ներսէս վասն յարձակման ազգին նետողաց... ժբ. 90ա-6ա Յաղագս վաղճանի սրբոյն Ներսէսի – Եւ արդ, զայս ամենայն լուեալ ի սրբոյն Ներսիսէ բազմութիւն ժողովոյն, եւ Մուշեղ զաւրավարն Հայոց եւ Վրաց... ժգ. 96ա-9ա Վասն քաջին Մուշեղայ մահուն՝ զաւրավարին Հայոց եւ Վրաց ի թագաւորէն Վարազդատայ – Արդ, ի մի վայր ժողովել նախարարքն Հայոց եւ կուսակալքն... Մուշեղ զաւրավարն Հայոց եւ Վրաց:

Այստեղ սովորաբար լինում է հեղինակի յիշատակարանը (տե՛ս, օրինակ, չարքիս Հմր 35, 261բ, սակայն այս ձեռագրի յաջորդող՝ ժդ-իբ հատուածները Փաւստոս Բուզանդի Հայոց Պատմութեան Ե. լգ.-խդ. գլուխներից արուած վերաքաղումներ են:

ժդ. 99ա-100ա Յաղագս անմտութեան կարծեաց ընդանեաց Մուշեղի եւ այլ մարդկան – Եւ եղեւ իբրեւ տարան զմարմինս սպարապետին Մուշեղի ի տուն իւր... ժե. 100ա-8ա Յաղագս գալոյն Մանուէլի ի գերութենէն Պարսից եւ խնդրելոյ զվրէժն Մուշեղի. եւ հալածելոյ զԹագաւորն Վարազդատ Հայոց. եւ ինքն ունելոյ զերկիրն Հայոց – Իբրեւ կացոյց Թագաւորն Վարազդատ ի գործ զաւրավարութեան... զԲատ... ժզ. 108ա-12բ Յաղագս քաջին Մանուէլի առնելոյն ի Թիկունս զարքայն Պարսից. պատմէ զգնալն հանդերձ Բ. որդովն Պապայ. եւ գրգռչէն չար ուրացողէն Մերուժանայ – Ապա. յետ այսորիկ առաքեցին Զարմանդուխտ տիկինն Հայոց եւ սպարապետն Մանուէլ... ժէ. 112բ-3ա Յաղագս Գումանդ Շապուհն առաքեցաւի Թագաւորէն Պարսից ԽԸՌ. (48.000)՝ տալ պատերազմ ընդ քաջին Մանուէլի. Թէ որպէս սատակեցաւ Գումանդն – Ապա Թագաւորն Պարսից արձակեաց ի վերայ Հայոց... ժը. 113ա-4ա Յաղագս Վարազայ. Թէ որպէս կամ զիարդ առաքեցաւ Թագաւորէն Պարսից եւ սատակեցաւ ի նմանէ իբրեւ զառաջինն – Յայսմ վայրի եբեւի յայտնապէս. Թէ Աստուած էր ընդ Մանուէլի... ժթ. 114ա Յաղագս Մռկանա. զոր առաքեաց դարձեալ Թագաւորն Պարսից ի վերայ երկրին Հայոց եւ ի վերայ Մանուէլի զաւրք բազումք, եւ սատակէր ի Մանուէլէ իբրեւ զառաջինն – Եւ եղեւ յետ այսորիկ ամենայնի առաքեաց Թագաւորն Պարսից զՄռիկանն... ի. 114ա-5ա Յաղագս խաղաղութեան ամս է. – Եւ յետ այսորիկ ամս է. եւ այլ ոչ եւս յաւելին զաւրքն Պարսից... իա. 115ա-22ա Յաղագս Մերուժանա Արծրունոյ. որ հանդերձ զաւրօքն եկն ի վերայ Մանուէլի եւ սատակեցաւ ի նմանէ – Ապա Մերուժանն Արծրունի վաղուց [ւ]ս յաւուրսն Արշակայ արքայի լեալ էր ապստամբ... իբ. 122ա-6ա Յաղագս Թէ զիարդ Թագաւորեցոյց Մանուէլ սպարապետն զմանուկն Արշակ եւ ապա ինքն Մանուէլն մահու մեռանէր – Ապա յետ այսր ամենայնի, զոր արարեալ զաւրավար սպարապետն Մանուէլ... զարգասութենէն յանպիտոյն հեռացեալ գնացեալ ի յանջատելն ի մեկնելոյն (ՄՑ ՄՄ, Գ. 397-400):

56. 1661 Թ. – Երեւանի Հմր 10206. Ժողովածու, Երզնկայի Խնդրակատար Ս. Աստուածածին վանք, գրիչ՝ Վարդան, ստացող՝ Տէր Գասպար, 200 Թերթ, Թուղթ, 15,4×10,5. միասիւն, նոտրգիր, 16 տող: Բնագիրը՝ 1ա-137ա /// (Ա.15) «շնորհք պատուիրանացն Աստուծոյ. եւ խաղաղութիւն բազում եւ շինութիւն եկեղեցոյ ի նմանէ շնորհեսցի. բազում մոլո-

րեալք եւ տգէտք... գյաղթական զանուանին զարգասութենէն յայնպիսոյն հեռացեալ գնացեալ ի յանջատելն ի մեկնելոյն». գլխաբաժանում ունի:

57. 1664 թ. – Երեւանի Հմր 1717. Ժողովածու, գրիչ՝ Թորո՞ս եպս., ստացող Մինաս վրդ. Սիւնեցի (Որոտնեցի), 208 թերթ, թուղթ, 20,5×14,5. երկսիւն, նոտրգիր (բոլորգիր՝ 1ա), 22-25 տող: Բնագիրը՝ 172ա-7բ [Ի պատմութենէ Մեծին Ներսիսի] – «Ի թագաւորութեան ԺԸ. ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյ Թադէոսի... իսկ աշխարհն Յունաց եւ Ասորոց եւ այլ սահմանքն, որ լսէին սքանչելիսն՝ որ եղեւն» (ՄՑ ՄՄ, Ե., 966):

58. 1668 թ. – Երեւանի Հմր 4584. Ժողովածոյ, Տիգրան[ակերտ], ՌՃԺԷ. – 1668, գրիչ՝ Աբրահամ երէց, ստացող՝ խօջայ Աւետիս [մականուամբ՝ Ղարաղաշ] Ամթեցի, խոճա Սահակ Ամթեցի, 389 թերթ, թուղթ, 28×20. երկսիւն, նոտրգիր, 55 տող: Բնագիրը՝ 167ա-174ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաորչի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսիսի, եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնեաց միջեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցեղս արիական ազգին հռովմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց». տե՛ս չարքիս Հմր 85. ա/167աբ, բ/167բ-8բ, գ/168բ-71ա, դ/171բ-4ա:

59. 1669 թ. – Վենետիկի Հմր 489/900. Պատմագիրք Հայոց ԻԹ.: Խասգիւղ ի Մուշ, գրիչ՝ Ստեփաննոս երէց, 368 թերթ, թուղթ, 21×15,5. երկսիւն, նոտրգիր, 27 տող: Բնագիրը՝ 282ա-328բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց – Ի թագաւորութեան տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր, որ դարձոյց զամենայն Հայք ի գիտութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի...»[1]:

60. 1669 թ. – Վենետիկի Հմր 1485/901. Պատմագիրք Հայոց Լ.: Սպահան, գրիչ՝ Սարգիս երէց (էջ 1-554), Հայրապետ դպիր (էջ 555-724), 734 էջ, թուղթ, 24,5×16. միասիւն, նոտրգիր, 26 տող: Բնագիրը՝ էջ 289-322 «Յաղագս մահուան Արշակայ եւ Վասակայ զօրավարին Հայոց... Յաղագս շինելոյ Արշակունեաց քաղաք, զոր կործանեաց սուրբն Ներսէս»[2]:

61. 1671 թ. – Երեւանի Հմր 3825. Պատմագիրք, Խորվիրապ, գրիչ եւ ստացող՝ Ոսկան աբղյ, 264 թերթ, թուղթ, 20×11. միասիւն, նոտրգիր, 26-28 տող: Բնագիրը՝ Գ. 221ա-61բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսիսի, եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբ Վարդան եւ մինչեւ ցեղս արիական ազգին հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց». տե՛ս չարքիս Հմր 85. 193բ-228բ. ա/221ա-2ա, բ/225ա-46բ, գ/222ա-5ա, դ/246բ-61բ, վջ.՝ «հերձուած մոլորութեան///» (թափուած), ունի նաեւ՝ Ագաթանգեղոս, Դաշանց թուղթ:

62. 1672 թ. – Երեւանի Հմր 2639. Պատմագիրք, Ամլորդւոյ վանք, գրիչ՝ Պօղոս Գաւռցի, Գրիգոր երէց, ծաղկող Սահակ Վանեցի, ստացող՝ Վարդան վրդ. Բաղիշեցի, 560 թերթ, թուղթ, 25,2×19. երկսիւն, բոլորգիր, 31-33 տող: Բնագիրը՝ 245ա-270ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսիսի, եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց – Յուլթ եւ ի տասներորդի ամին Մեծին Տրդատայ թագաւորին Հայոց նստաւ... որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն վարդան

1 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 123-30. áõÝÇ Ý ³ »õª ÎÇñ ³ Ïáë ¶ ³ ÝÓ ³ Ï»óÇ, ì ³ ñ¹ ³ Ý ²ñ»õ»ÉóÇ, Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñ ³ Ï ³ Ýù, ÂáíÙ ³ Ø»Íá÷»óÇ, ä ³ ïÙáõÃÇÝ Ð ³ óáõÝ» ³ ó Ë ³ ãÇ, Ø»ëñáå »ñ¿ó, ¼»Ýáµ ¶É ³ Ï, ÚáíÑ ³ Ý Ø ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý:

2 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 1129-31. áõÝÇ Ý ³ »õª àõéÑ ³ Û»óÇ, Î ³ Õ ³ ÝÏ ³ ïáõ ³ óÇ, ¶ ³ ÝÓ ³ Ï»óÇ (Ù ³ ëÝ), ê ³ Ùáõ¿É ²-Ý»óÇ (Ù ³ ëÝ), ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ø ³ ÑÙ» ï Ç:

եւ սքանչելին Հմայեակ եւ երանելի Համազասպեան, ընտիրք եւ առաքինիք եւ զարդարեալք ամենայն բարի գործովք: Արդ, այսպէս քաղաքավարեալ զկեանս իւր սուրբ եպիսկոպոսապետն Հայոց Ներսէս, ընդ նմա եւ երանելի նախնիքն՝ քաջ եւ ընտրեալ նահատակքն, որ առաքինաբար ընթացան զհետ հովուապետին, յանձն առնելով զամենայն նեղութիւնս եւ փափաքեցին երկնաւոր հարսանեացն, ընկալեալ ի Քրիստոսէ զանթառամ փառաց պսակն, զոր սոցա էր պատրաստեալ. Որոց աղօթիւքն եւ բարեխօսութեամբն տացէ մասն եւ բաժին ամենայն հաւատացելոց յարքայութեանն երկնից. Եւ նմա փառք եւ գոհութիւն յամանայն եղական սեռից՝ յիմանաելեաց եւ զգալեաց. ամէն». գլխաբաժանում ունի, բայց խորագրերն աւելի շատ ստ. լս-ներում են, ունի նաեւ՝ Ագաթանգեղոս, Խորենացի, Փարպեցի, Եղիշէ, Կորիւն, Դաշանց թուղթ:

63. 1672 թ. – Երեւանի Հմր 3069. Ժողովածու, Լիմ, գրիչ՝ Սրգիս Եդեսացի, 216 թերթ, թուղթ, 20,8×15,8. միասիւն, նոտրգիր, 29-33 տող: Բնագիրը՝ 38բ-62ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսին հայրապետին Հայոց – Թագաւորութեան Ժ. ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն... վերադիտողութիւն տեառն Վահանայ Հայոց կաթողիկոսի եւ յամս Աշոտոյ Բագրատունոյ Հայոց թագաւորի ի տանէն Շիրակայ». գլխաբաժանում ունի:

64. 1678 թ. – Երեւանի Հմր 1482. Ժողովածու, Ալիփուղար գիւղ Ամիդի, գրիչ՝ Գրիգոր, Թումա, ստացող՝ Մինաս վրդ., 558 թերթ, թուղթ, 31×22,7, երկսիւն, նոտրգիր, 41 տող: Բնագիրը՝ 247ա-57բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի եւ բովանդակ Պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին Հռովմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն լոյս եւ փրկութիւն ծագեցաւ տիեզերաց – Յութեւտասն ամին Տրդատայ թագաւորին Հայոց... Կատարեցաւ Պատմութիւն սուրբ հայրապետին մերոյ Ներսէսի ի փառս Քրիստոս Աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն»:

65. 1697 թ. – Նոր Ջուղա, սեփ. Նորայր Պօղոսեանի, Հմր 13. Պատմագիրք Հայոց. Աստապատի վանք, գրիչ՝ Սարգիս, ստացող՝ Յովսէփ վրդ., 284 թերթ, թուղթ 21,5×17,5. երկսիւն, մանր բոլորգիր, 29 տող: Բնագիրը՝ 155ա-128բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ սրբոյն Ներսէսի, եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց – Յութեւտասներորդ ամին Մեծին Տրդատայ թագաւորին Հայոց նստաւ...». գլխաբաժանում ունի[1]:

66. 1699 թ. – Ջմմառի ձեռ. Հմր 449. Ժողովածու, 290 թերթ, թուղթ, 21×15,3. միասիւն, նոտրգիր, 27 տող: Բնագիրը՝ 70բ-117ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին եւ Տեսիլ սրբոյն Ներսիսի... – Յութ եւ տասներորդի ամին Մեծին Տրդատա թագաւորին Հայոց...»[2]:

67. ԺԷ. դ. (1672ից առաջ) – Երեւանի Հմր 3941. Ժողովածու, գրիչ՝ Նահապետ Շոռոթեցի, ստացող՝ Մարգարէ Վրացի, 294 թերթ, թուղթ, 18,5×12. միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: Բնագիրը՝ 196ա-213ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի, եւ բովանդակ պատմութիւն

---

1 òáõó ³ Ï Ç Ð ³ Ý ¹ ¿ë ³ Ùëûñ» ³ Û, ¿ç 125-6:

2 ¼ÙÙ ³ éÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 46. áõÝÇ Ý ³ »õª 1 ³ -29µ ò ³ ÝÏ ·ñáó, 21 ³ -9µ Î»ñå Ëáë ï á í ³ ÝáõÃ» ³ Ý, 29µ-50 ³ Êáë ï á í ³ Ý ³ ñ ³ Ý, 50µ-70µ ÂáõÕÃ ëÇñáÛ »õ ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ý (ûñÇÝ ³ ÏáõÙ ÎÕ»Ù¿ë ¶ ³ É ³ ÝáëÇ »ñÏÇ ä ³ ïÙ ³ Ï ³ Ý Ñ ³ ïáñÇª ëÏ½µÇó ÙÇÝã»õ Èáõë ³ õáñÇã), 117µ-288 ³ Ø ³ ï Ã¿áë àõéÑ ³ Û»óÇ:

Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Յուլթ եւ ի Ժ. (10) ամին թագաւորութեան Մեծին Տրդատայ... փառք եւ գոհութիւն յաւիտեաս յաւիտենից. ամէն»[1]*:*

68. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *1976. գրիչ՝ Պօղոս, 108 թերթ, թուղթ, 20,7×14,3. երկսիւն (51-106բ միասիւն), նոտրգիր, 21-23 տող: 85ա-96բ այլ ձեռքով՝ [Մեսրոպայ Վայոցձորեցւոյ Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց]. տե՛ս չարքիս Հ*[մՐ] *55. գ/85ա-8բ (////(սկ. թերի) «Վաղ հասիր Գնելո. մի դարձուցանէր...): դ/88բ-92ա: ե/92ա-4բ (Յաղագս չիննելո[յ] յԱրշակուան քաղաքին...): զ/94բ-6բ (անխորագիր... «անգանէր ի վերա զօրացն պարսից եւ խու»///(թափուած):*

69. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *3072. Ժողովածու, գրիչ՝ Կարապետ երէց, ստացող՝ Արիստակէս վրդ., 452 թերթ, թուղթ, 20,3×14,8. երկսիւն, նոտրգիր, 24-31 տող: Բնագիրը՝ 399ա-441ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին – Ընդ ժամանակս թագաւորացն Հայոց Մեծաց եւ ինքնակալն Տրդատայ... եւ եղեւ ի Հաղափա սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմաեակ եւ երանելին Համազասփեան. եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամէն». գլխաբաժանում չունի:*

70. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *3520. Ժողովածու, 376 թերթ, թուղթ, 19×14. միասիւն, նոտրգիր, 22-25 տող: Բնագիրը՝ 1ա-70ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետի – Ութ եւ տասն ամի Տրդատայ... ի գեղն որ կոչի Վարժի. արդ, ոյք ընթեռնոյք կամ օրինակէք, յիշեցէ՛ք յարժանաւոր աղօթս ձեր վերոյ յիշեալք ի սմայ, եւ Աստուած զձեզ յիշէ. ամէն». գլխաբաժանում ունի:*

71. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *5621. Ժողովածու: 243 թերթ, թուղթ, 15,5×10. երկսիւն, բոլորգիր, 18 տող: Բնագիրը՝ 155ա-243ա «Յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի եւ բովանդակ պատմութիւն Ներսէսի հայրապետի – Յուլթ եւ ի տասն ամի Մեծին Տրդատայ...». վերջից թերի, գլխաբաժանում չունի, ունի նաեւ՝ Մաստնք Հին կտակարանի:*

72. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *6047. Ժողովածու, 214 թերթ, թուղթ, 14×9,5. միասիւն, նոտրգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 1ա-84ա «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց – Ի թագաւորութիւն Ժ. ամին Տրդատա նստաւ յաթոռ... Եւ արդ, գայս հանեալ յԱրեւելից գրոց ի Հայոց Մնացորդացն... որ կոչի Վարժի. եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամմէն». ունի գլխաբաժանում, հեղինակի յիշատակարանը, Պատմ. Հացունեաց խաչին, Յովհ. Մամիկոնեան եւ այլն:*

73. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *6572. Ժողովածու, գրիչ՝ եւ ստացող՝ Մարտիրոս, 56 թերթ, թուղթ, 20,5×15,5. միասիւն, բոլորգիր, 20, 19 տող: Բնագիրը՝ 54ա-56բ /// «ա. փառաւորի, եւ յաւուրն նոցա լինի խաղաղութիւն մեծ ի մէջ ազգաց եւ թագաւորաց... գլխաւոր ՀԲ. տու/// անէս յետ ամ /// րեաց. գիրաւ///քաղաք ///ան. գլ»///. այսպէս, ունի նաեւ՝ Մանկութեան աւետարան:*

74. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հ[մՐ] *6632. Ժողովածու, գրիչ՝ Յոհանէս, Ղազար աբղ, 170 թերթ, թուղթ, 16×12. երկսիւն, նոտրգիր, 28 տող: Բնագիրը՝ 84բ-113բ «Պատմութիւն յաղագս սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին եւ վասն վարուց եւ մահուան նորա – Յուլթ եւ տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ... կալեալ զաթոռ հայրապետութեան Հայոց Մեծաց*

---

1 Ð³Ù³éû ï óáõó³ ÏáõÙ (². ¿ç 639) °ñ»õ³ÝÇ Ð ÙÑ 1784 (Ä¾. ¹.) Ó»é³·ñÇ ³é³çÇÝ ÝÇõÃ ¿ Ñ³Ù³ñáõ³Íª ¦Ø»ëñáå³Û ì³ÛáóÓáñ»óõáÛ ä³ïÙáõÃÇõÝ Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ§, áñ ÏñÏÇÝ Ü»ñë¿ë ÞÝáñÑ³Éáõ í³ñùÝ ¿. ¦5³-26³ ä³ïÙáõÃÇõÝ í³ñáõó ëñµáÛÝ Ü»ñë¿ëÇ (Éáõë. ³ÛÉ Ó»éùáíª ¦ÞÝáñÑ³ÉõáÛ§) Ï³ÃáÕÇÏáëÇ »õ ïÇ»½»ñ³ÉáÛë ÇÙ³ë ï³ëÇñÇ, ëÏë»³É Ç Ý³ËÝ»³ó ³ÝïÇ - ²ë ïáõ³Í³ÛÇÝ ³Ýµ³õ ·ÃáõÃ»³ÝóÝ ßÝáñÑ, áñ ÙÇßï ³é Ç Ûû·áõ ï Ù³ñ ï Ï³Ý...§:

ուղղափառ հաւատով ամս երեսուն եւ չորս. ի Հայր եւ յՈրդի ի Հոգին Սուրբ, որում փառք յաւիտեանս. ամէն»՝ քաղուածու. ունի նաեւ Վկայութիւնք յԱգաթանգեղէ, ի Խո-րենացւոյ եւ այլն:

75. ԺԷ. դ. – Երեւանի Հմր 8344. Ժողովածու, [Նոր Ջուղա՞] գրիչ՝ Աստուածատուր ե-րէց, ստացող՝ Աղէքսանդր վրդ., 165 թերթ, թուղթ, 15,5×10,8. երկսիւն, նոտրգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 47բ-126բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց. Աւգնեա Հոգի Սուրբ – Ամին ութ եւ տասներորդի Տրդատայ արքայի... եւ ետու որդեցելոյ իմոյ ծննդեամբ սուրբ աւազանին Վահանայ Մամիկոնեցոյ /126բ/ ի գեօղն որ կոչի Վարժի». գլխաբաժանում ունի, նաեւ՝ Ի Պատմութենէ Խորենացւոյ եւ ԿԶ. գլուխ Պատմութեան Ստ. Օրբէլեանի:

76. ԺԷ. դ. – Վենետիկի Հմր 1176/887. Պատմագիրք Հայոց ԺԶ. (հաւաքածու), ԺԷ. դար[1], [Կ. Պոլի՞ս, Ամի՞դ], 428 թերթ (սխալներով էջակալուած 1-858)[2], թուղթ, 21×15. միասիւն, երկսիւն (342ա-66ա), նոտրգիր, 21-25 տող[3]: Մեր բնագիրը՝ 3ա-47բ «Պատմու-թիւն սրբոյն Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Որպէս յաւուրսըն Տրդատա նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր, որ դարձոյց զամենայն Հայք ի գիտութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի, եւ յետ վաթսուն ամաց փոխի ի կարգս հրեշտակաց, եւ գտեալ զնա վախճանեալ յոտն լերինն հովացն, ոչ ծանուցին զնա, թաղե-ցին զնա իւրովք հանդերձիւքն, քարակոյտ արարեալ ի վերայ նորա... Եւ արդ, զայս հա-նեալ յարեւելեայց գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց եւ ետու որդոց եւ իմոյ սուրբ աւազանին ծնընդեամբըն Վահանա Մամիկոնոյ ի գեղն որ կոչի Վարժի. արդ, որք ընթեռնոյք կամ օրինակէք, յիշեցէ՛ք արժանաւոր յաղօթս ձեր վերոյ յիշեցեալք ի սմա, եւ Աստուած զձեզ յիշէ. ամէն». 47բ ստ. լս-ում՝ «Աւարտեցաւ Մեծին Ներսէսի պատմու-թիւն»: Բաժանուած է Ա-ԻԷ. մասերի (Ուռհայեցու մասում շարունակուած է՝ ԻԸ-ՅԺԲ.), ո-րոնցից խորագիր ունեն 11ը[4]:

77. ԺԷ. դ. – Վենետիկի Հմր 185/913. Պատմագիրք հայոց ԽԲ.: ԺԷ. դար, 384 էջ (չգրուած՝ 25-8, 379-84), թուղթ, 20,5×14,5. միասիւն (16,5×11), նոտրգիր: Բնագիրը՝ էջ 1-75 [Մեսրոպայ երիցու Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի Հայոց հայրապետի] – «Որպէս յա-ւուրսն Տրդատայ նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր, որ դարձոյց զամենայն Հայս ի գիտութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի, եւ յետ վաթսուն ամաց փոխի ի կարգս հրեշտակաց, եւ գտեալ զնա վախճանեալ յոտն լերինն հո-վացն, ոչ ծանուցին զնա, թաղեցին զնա իւրովք հանդերձիւքն, քարակոյտ արարեալ ի վերայ նորա... Եւ արդ, զայս հանեալ յարեւելից գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմու-թեանց եւ ետու որդոց եւ իմոյ սուրբ աւազանին ծնընդեամբըն Վահանայ Մամիկոնոյ ի

---

1 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¿ç 65-72. Ó»é³·ÇñÁ 1755 Ã. ÷»ïñ. 4ÇÝ. Ð³É¿åÇó, ²É»ùë³Ý¹ñÇ³ÛÇ ×³Ý³å³ñÑáí, Ý³õáí êáõñµ Ô³½³ñ ¿ áõÕ³ñÏ»É ÙÇ³µ³ÝáõÃ»³Ý ³Ý¹³Ù ¶¿áñ· í. ä³Õï³ë³ñ»³Ý ²ÝÃ»åóÇ »ñÏñáñ¹Á (äÑå. ¶µ), ÙÇÝã ³Û¹ Ó»é³·ñÇ ï¿ñÁ »Õ»É ¿ Ð³É¿åóÇ Ø³Ëëáõï»³Ýó ä»ïñáëÁ (ÝáÛÝ ï»ÕáõÙ):

2 Ò»é³·Çñë 1990 Ã. Ù»Ýù »Ýù Ã»ñÃ³Ï³É»É »õ ö³õëïáëÇ µÝ³·ñÇ å³ïñ³ëïÙ³Ý Ýå³ï³Ïáí Û³çáñ¹ ï³ñÇ ëï³ó»É Ýñ³ å³ï×¿ÝÁª Ø³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ ²ÛÉ í³Ûñ»ñÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Å³å³õ¿Ý ÐÙñ 1309):

3 ´³ÕÏ³ó³Í ¿ ï³ñµ»ñ ï»ë³ÏÇ ÃÕÃ»ñÇ íñ³Û, ï³ñµ»ñ Ó»éù»ñáí ·ñáõ³Í ãáñë ÇÝùÝáõñáÛÝ Ó»é³·ñÇó. Ó»é³·Çñ ². Ã. 1-193 (¿ç 1-392. ã·ñáõ³Íª 193³µ). åñ³Ïª ²-Ä¼x12. ÃáõÕÃÁ áÕáñÏ, »ñ»ù ÏÇë³ÉáõëÝÇ, »½»ñùÇÝª Í³ÕÏÇ »õ ³ÛÉ ½³ñ¹»ñÇ Éáõë³¹ñáßÙáí. ·ñÇãª äûÕáë »ñ¿ó Ø³ñ½áõ³Ý»óÇ (156³): àõÝÇ Ý³»õ Ø³ïÃ¿áëÇ àõéÑ³Û»óõáÛ Ä³Ù³-Ý³Ï³·ñáõÃÇõÝ, Êáñ»Ý³óõáÛ àÕµ, ä³ïÙáõÃÇõÝ »ñÏáï³ë³Ý ³é³ù»Éáó »õ ³ÛÉÝ:

4 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 65-7. Ó»é³·ÇñÝ ³Ûëï»Õ ëË³ÉÙ³Ùµ Ãáõ³·ñáõ³Í ¿ª Ä¼. ¹.:

գեղն որ կոչի Վարժի. արդ, ոյք ընթեռնոյք կամ օրինակէք, յիշեցէ՛ք արժանաւոր յաղօթս ձեր վերոյ յիշեցեալք ի սմա, եւ Աստուած զձեզ յիշէ. ամէն»: Նախորդի նման՝ բաժանուած է Ա-ԻԷ. մասերի (Ուռհայեցու մասում չարունակուած է՝ ԻԸ-ՅԺԲ.)[1]*:*

78. [ԺԷ.՞ դ.] – Երուսաղէմի ձեռ. Հ^մր 557. Ճառընտիր, գրիչ եւ ստացող՝ Գրիգոր աբղ, 214 էջ, թուղթ, 22×14. միասիւն, նոտրգիր, 27 տող: Բնագիրը՝ էջ 123-179 «Պատմութիւն յաղագս սրբոյն Ներսեսի Հայոց հայրեպետին, վասն վարուց եւ մահուան նորա – Յուլթ եւ ի տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգորիոս...»[2]*:*

79. [ԺԷ. դ.] – Երուսաղէմի ձեռ. Հ^մր 1051. չթուագրուած, Պատմագիրք, 686 էջ (=343 թերթ), թուղթ[3]*, 20×15×5. միասիւն, նոտրգիր, 25 տող*[4]*: Էջ 15-[115] «Պատմութիւն սրբոյն Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Որպէս յաւուրսն Տրդատա նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր...»*[5]*:*

80. [ԺԷ. դ.] – Երուսաղէմի ձեռ. Հ^մր 1869. [Ժողովածու]. 292 էջ, թուղթ դեղնորակ, 21,5×15,5. միասիւն, նոտրգիր, 27 տող: Բնագիրը՝ էջ 3-102 «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հարապետին – [Յո]ւլթ եւ ի տասն ամին Տրդատա նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թաթէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբ Գրիգոր»[6]*. էջ 78 Յաղագս պիղծ Նեւինն յայտնելոյ, ընդ նմին եւ կործանման – [Ա]րդ, իբրեւ պատմեաց Մեծն Ներսէս վասն արձակման ազգին նետողաց... էջ 95 Վասն մահուան քաջին Մուշեղա զօրավարին Հայոց եւ Վրաց... – Արդ, ի մի վայր ժողովեալ նախարարքն Հայոց... Եւ արդ, զայս հանեալ յԱրեւելի գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց, եւ ետու որդոյ իմոյ սուրբ աւազանին ծննդեամբնն Վահանա Մամիկոնոյ, ի գեւղն որ կոչի Վարժի: Արդ, ոյք ընթեռնոյք կամ աւրինակէք, յիշեցէ՛ք յարժանօոր յաղօթս ձեռ զվերոյ յիշեցեալքս ի սմա, եւ Աստուած զձեզ յիշէ. ամէն»*[7]*:*

81. ԺԷ. դ. – Նոր Ջուղա, սեփ. Գէորգ Ջօհրաբեանի Հ^մր 21. Ժողովածու, 248 թերթ, թուղթ, 20×13,3. միասիւն, նոտրգիր, 17 տող: 163ա-236ա «Պատմութիւն Մեծին Ներսիսի»[8]*:*

82. ԺԷ. դ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի ձեռ. Հ^մր 250/438. Ժողովածու, գրիչ եւ ստացող՝ Սիմոն սրկ. Բուզանդացի, 191 թերթ, թուղթ, 18,6×12,2. միասիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 34բ-75ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչին եւ բա-

---

1 ì»Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 197-200. ï »Õ»ÏáõÃÇõÝª ¦1791¿Ý ³ é ³ ç áõÝ»ó ³ Í »Ýù§, áõÝÇ Ý ³ »õª Ø ³ ï Ã¿áëÇ àõéÑ ³ Û»-óÇ, ÂáíÙ ³ Ø»Íá÷»óÇ:

2 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 584-6. ³ Ûë Ó»é ³ ·ñÇ Ù ³ ëÝ ¿ Û ³ çáñ¹Áª ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ ÐÙñ 558Á, å ³ ñáõÝ ³ ÏáõÙ ¿ Ý ³ »õ ³ ÛÉ í ³ ñù»ñ áõ íÏ ³ Û ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝÝ»ñ:

3 àñ»õ¿ Ï»ñå ·áÝ¿ Ùûï ³ õáñ Ãáõ ³ ·ñ»Éáõ ÑÇÙù ãÇ ï ³ ÉÇë äáÕ ³ ñ» ³ ÝÇ ³ Ûë ÙÇ ³ Ï µÝáñáßáõÙÁª ò., ¿ç 74. ¦ÂáõÕÃª ³ é ³ çÇÝ Ù ³ ëÇÝ ª ÛÕÏ» ³ É ÑÝ ³ ·áÛÝ, »ñÏñáñ¹ Ù ³ ëÇÝª Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ÑÇÝ§. åñ ³ Ïª Æ´+¼.:

4 Ò»é ³ ·ÇñÝ áõÝÇ »ñÏáõ Ù ³ ë, ³ é ³ çÇÝÝ áõÝÇ Æ´. åñ ³ Ï, í»ñçÇÝ ÝÇõÃÁ Ø»Íá÷»óáõ »ñÏÝ ¿. »ñÏñáñ¹ Ó»é ³ ·ÇñÝ áõÝÇ ¼. åñ ³ Ï, áñ ÙÇ ³ ÛÝ ê ³ Ùáõ¿É ²Ý»óáõ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝÝ ¿ (¦»ñÏëÇõÝ, Ýá ï ñ ß»Õ ³ ·Çñ, 31 ï áÕ§):

5 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¸., ¿ç 74-6. áõÝÇ Ý ³ »õª ¿ç 1-14ª ò ³ ÝÏÝ ¿ ·Áñáõë (² -ÚÄ¸.), ¿ç 116 [ì ³ ëÝ ÷áË»ÉáÛÝ Ç ¸áõÇÝ »õ Ç ²ÝÇ ½Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝÝ Ð ³ Ûáó], ¿ç 117-[440] Ø ³ ï Ã¿áëÇ àõéÑ ³ Û»óõáÛ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝ, ¿ç 539-677ª ê ³ -Ùáõ¿ÉÇ ²Ý»óõáÛ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝ (»ñÏñáñ¹ Ù ³ ëÁ Ï ³ Ù »ñÏñáñ¹ Ó»é ³ ·ÇñÝ ¿ª »ñÏëÇõÝ, 31 ï áÕ):

6 ¶ñãÇ Éáõë ³ Ýó ³ ·ñáõÃÇõÝª ¿ç 73. ¦àí »Õµ ³ Ûñù, ³ ÝÙ»Õ ³ ¹Çñ É»ñáõù. ³ Ûë ï » ï ñë ¼. ÃáõÕÃ ¿, ½Ç ³ õñÇÝ ³ ÏÝ ². ï »Õ ã¿ñ, ³ ÛÉ ´. ï »Õ ¿ñ, í ³ ëÝ ³ ÛÝ ¼. ÃáõÕÃ »Õû§:

7 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 267-8. ¿ç 102 [ì ³ ëÝ ÷áË»ÉáÛÝ Ç ¸áõÇÝ »õ Û ²ÝÇ ½Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝÝ Ð ³ Ûáó] - [Æ È]áõ-ë ³ õáñã¿Ý ÙÇÝã»õ Ç ê ³ Ñ ³ Ï Ñ ³ Ûñ ³ å» ï Ý Ç Ê ³ Ûë ³ ñÇ Ïáõ Ó»éÝ ³ ¹ñ¿ÇÝ Ï ³ ÃáÕÇÏáëùÝ, ¿ç 103-291 Ø ³ ï Ã¿áë àõé-Ñ ³ Û»óÇ:

8 Üáñ æáõÕ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ²., ÐÙñ 354, ¿ç 547. áõÝÇ Ý ³ »õª 3 ³ -149 ³ ì ³ Ý ³ Ï ³ Ý ³ Û Ø»ÏÝáõÃÇõÝ Úáµ ³ Û, 236 ³ -42 ³ ² é ³ ù»É ´ ³ ÕÇß»óáõ Ú»ñ· ëñµáÛÝ Ü»ñëÇëÇ:

ւանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին – Յութեւտասն ամին Մեծին Տրդադա նստաւ յաթոռ սրբոյն Թաթէոսի առաքելոյ Լուսաւորիչն...»[1]:

83. ԺԷ. դ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի ձեռ. Հմր 160/562. Ժողովածու, [Նոր Ջուղա][2], գրիչ՝ Ստեփանոս, ստացող՝ Մելէք աղէ, 358 թերթ, թուղթ, 23,4×16,8. միասիւն, բոլորգիր, 19 տող: Բնագիրը՝ 222ա-234բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի Հայոց հայրապետին – Յութ եւ տասն ամին Տրդատա նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր...»[3]:

84. ԺԷ. դ. վերջ[4] – Վիեննայի Մխիթ. ձեռ. Հմր 668. Մեսրոպ Երէց, Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի, 143 թերթ, թուղթ, 14,5×10,5. [միասիւն], նոտրգիր, 18 տող: Բնագիրը՝ 2ա-120բ Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետի Հայոց – Ի թագաւորութեան ԺԸ. ամին... յայնպիսոյն հեռացեալ գնացեալ ի յանջատելն ի մեկնելոյ»[5]:

85. 1705 թ. – Երեւանի Հմր 1458. Ժողովածու, Էջմիածին, գրիչ եւ ստացող՝ Յովհաննէս վրդ. Ղազվինցի, 348 թերթ, թուղթ, 19×14. միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: Բնագիրը՝ 193բ-228բ «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի եւ բովանդակ ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին հռոմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս եւ փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց ա. 193բ-6բ [Յաղագս զարմից Գրիգորի Լուսաւորչի] – Ութեւտասաներորդի ամին Մեծին Տրդատայ թագաւորին Հայոց... բ. 196բ-200բ Յաղագս ձեռնադրութեան սրբոյն Ներսէսի ի Կեսարիա ի սրբոյն Եւսեփիայ եւ սքանչելի տեսլեամբ – Իսկ բռնութեամբ յառաջ ածեալ զսուրբն Ներսէս... գ. 200բ-15բ Բայց ասացից թէ էր աղագաւ առնուլն հայք ձեռնադրութիւն ի Կեսարիայ – Յորժամ վիճակեցաւ աշխարհս Հայոց սուրբ առաքելոյն Թադէոսի... դ. 215բ-28բ Տեսիլ սուրբ հայրապետին Ներսէսի զոր ետես յաղագս ազգին նետողաց տիրելոյ ամենայն աշխարհի եւ յաջողելոյն նոցա մինչեւ ի սպառ – Իբրեւ արբոյց Պապ արքայ զբաժակ մահու... զանթառամ փառաց պսակն զոր սոցա էր պատրաստեալ, որում փառք յաւիտեանս. ամէն» (ՄՑ ՄՄ, Դ., 1312):

86. 1709 թ. – Երեւանի Հմր 8232. Ժողովածու, Արմաւի՞ր, գրիչ՝ Սարգիս երէց, ստացող՝ Գրիգոր վրդ.: 200 թերթ, թուղթ, 21,5×16,4. երկսիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 2ա-50ա «Պատմութիւն Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետի – Լուսաւորիչն Հայոց որ նստաւ յաթոռ առաքելոյն Թադէոսի, որ դարձուց... ի գիւղն որ կոչի Վարժի: Արդ, ովք ընդեռնոյք եւ կամ օրինակէք, յիշեցէք արժանաւոր յաղօթս ձեր վերոյ յիշեցեալք ի սմա. եւ աստուած յիշէ զձեզ ի միւսանգամ գալստեանն». գլխաբաժանում ունի, ունի նաեւ՝ Մատթէոս Ուռհայեցի):

---

1 Üáñ æáõÕ³ÛÇ óáõó³Ï, ²., ¿ç 677:

2 òáõó³ÏáõÙ Ãáõ³·ñáõ³Í ¿ ¦Ä¼.-Ä¾. ¹¹.§. »Ã¿ Ó»é³·ÇñÁ ·ñáõ»É ¿ Üáñ æáõÕ³ÛáõÙ, ³å³ Ä¼. ¹³ñÁ ·ñãáõÃ»³Ý Å³Ù³Ý³Ï Ñ³Ù³ñ»ÉÝ ³ÝÑÝ³ñ ¿:

3 Üáñ æáõÕ³ÛÇ óáõó³Ï, ²., ¿ç 839:

4 òáõó³ÏáõÙ Ó»é³·Çñë Ãáõ³·ñáõ³Í ¿ ¦Ä¾-ÄÀ. ¹³ñ§, ë³Ï³ÛÝ ÝÏ³ïÇ áõÝ»Ý³Éáí 1µ ¿çáõÙ ³éÏ³Ûª 1717 Ã. Î»ë³-ñÇ³ÛáõÙ »Õ³Í »ñÏñ³ß³ñÅÇÝ í»ñ³µ»ñáÕ Ñ»ï³·³Û ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÁ, ·ñãáõÃ»³Ý Å³Ù³Ý³ÏÁ áñáß³ÏÇ³óñ»É »Ýùª Ä¾. ¹. í»ñç:

5 òáõó³Ï Ñ³Û»ñ¿Ý Ó»é³·ñ³ó ØËÇÃ³ñ»³Ý Ù³ï»Ý³¹³ñ³ÝÇÝ Ç ìÇ»ÝÝ³, Ñ. ´, Î³½Ù»ó Ð. Ð³Ù³½³ëå àëÏ»³Ýª ØËÇÃ. áõËï¿Ý, ìÇ»ÝÝ³, ØËÇÃ³ñ»³Ý ïå³ñ³Ý, 1963, ¿ç 159-60 (³ÛëáõÑ»ï»õª ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ´.). Ð. í. àë-Ï»³ÝÝ ³ñÓ³Ý³·ñ»É ¿ ÝáÛÝ ìÇ»ÝÝ³ÛÇ ÐÙñ 349 Ó»é³·ñÇ Ñ³Ù»Ù³ï ëñ³ áõÝ»ó³Í ËÙµ³·ñ³Ï³Ý ¿³Ï³Ý ï³ñµ»-ñáõÃÇõÝÝ»ñÁ. ³õ»É³óÝ»Ýù, áñ Ó»é³·ñÇë 96µ-120µ ¿ç»ñÇ Ù³ëÁ ÑÇÙÝ³Ï³ÝáõÙ ö³õë ïáëÇ ä³ïÙáõÃÇõÝÇó ³-ñáõ³Í í»ñ³ù³ÕáõÃÇõÝ ¿:

87. 1709 թ. – Երեւանի Հ^{մր} 9992. Ժողովածու խառն նիւթերի, Վենետիկ, գրիչ՝ Պետրոս, 318 թերթ, թուղթ, 20,8×16. միասիւն, նոտրգիր, 19-31 տող: Բնագիրը՝ 160բ-221բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին, զոր ասացեալ է – Ի թվագրութեան ժԵ. ամին Տրդատա նստաւ յաթոռ սրբո առաքելոյն Թաթէոսի… Վահանա Մամիկոնոյ ի գիւղն որ կոչի Վարժի». գլխաբաժանում ունի:

88. 1716-1719 թթ. – Երեւանի Հ^{մր} 8159. Ժողովածու, Արզրում, գրիչ եւ ծաղկող՝ Թէոդոս, ստացող՝ Խաչատուր Կ. Պոլսեցի, 592 թերթ, թուղթ, 19,4×15,6. միասիւն եւ երկսիւն, բոլորգիր եւ նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 158ա-211ա ///(Ա.11) «[զա]թոռ նորա մանուկն Յուսիկ կրսեր որդին Վրթանիսի: Եւ Յուսկանն լինել երկու որդի, անունն նոցա Պապ… որ կոչի Վարժի. Արդ, որք ընթեռնույք կամ օրինակէք, յիշեցէ՛ք արժանաւոր յաղօթս ձեր զվերոյ յիշեցեալքս ի սմա. եւ Աստուած զձեզ յիշէ. եւ զիս՝ անարժան Թէոդոս գրիչ». ունի նաեւ՝ Մատթէոս Ուռհայեցի, Յովհան Մամիկոնեան, Սակրատ Սքոլաստիկոս եւլն:

89. 1717 թ. – Վիեննայի ձեռ. Հ^{մր} 594. Հաւաքածու. գրիչ, ծաղկող, կազմող, եւ ստացող՝ Դաւիթ կր., 323 թերթ, թուղթ, 19×12,5. [միասիւն], նոտրգիր, 22 տող: Բնագիրը՝ 175ա-217ա «Տրէի ԺԱ. Ներսէսի թոռին սրբոյն Գրիգորի. Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ բովանդակ պատմութիւն Ներսեսի հայրապետին. Օգնեա՛, Տէր Յիսուս – Յութ եւ տասն ամի Մեծին Տրդատայ նստաւ… եւ ունէր դնէր նմա Մեսրոպ աշակերտն իւր, որ անուանեցաւ Մաշտոց (հմմտ. ԺԱ.83), եւ կացեալ յաղօթս այսպէս ասելով. Մերձեցաւ անձն իմ ի հող յորմէ ստեղծայ, քանզի պատուիրանաւ մեղայ եւ ճաշակեցի զդառնութիւն մահու. Տէ՛ր, յոյս իմ, օգնեա՛ ինձ»[1]:

90. 1723 թ. – Երեւանի Հ^{մր} 4998. Ժողովածու, Հերապոլիս, գրիչ՝ Սիմէոն դպիր, 411 թերթ, թուղթ, 22×17. երկսիւն, նոտրգիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 21ա-65ա «Մեսրոպայ Վայոցձորեցւոյ Պատմութիւն Մեծին Ներսիսի»: Ունի նաեւ՝ 2ա-21ա Յովհ. Երզնկացւոյ ներբող ի Գրիգոր Լուսաւորիչն, 65բ-74բ Պատմութիւն Հացունեաց խաչին, 76ա-125բ Թովմա Մեծոփեցի, 125բ-6ա Թագաւորք Արշակունեաց («Այս է թիւ թագաւորական ազգաց յորմէ ցեղեալք պարթեւական որոշեցան»), 126ա-7ա Այս են ծնունդքն ի Նոէ, 127ա Յորում ամի ծնաւ Տէրն, 127ա-9ա Գր. Կամախեցւոյ Այս է թուական տաճկաց, 131ա-35բ Յովհաննու Կեսարացւոյ Գովասանութիւն Մինասայ Գաղատացւոյ «Անձինք գովասանութեանն կաթողիկոսին», 136բ-405ա Առաքելի Դաւրիժեցւոյ Պատմութիւն[2], 405բ-7ա Ցանկ Պատմայգրգիս:

91. 1723 թ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի ձեռ. Հ^{մր} 638. Ժողովածու, 249 թերթ, թուղթ, 20×13,5. միասիւն, գիր՝ նշուած չէ, 26 եւ 21 տող: Բնագիրը՝ 153ա-237ա «Ներսէս (իմա՛ Մեսրոպ) Վայոցձորեցի, Պատմութիւն Ներսիսի Մեծի». Թուարկուած՝ ա-ժե. գլուխք, ապա՝ «ունի մի քանի այլ մանր վերնագրեր նոյն Մանուէլի մասին», որոնք երեւի Փաւստոսից արուած վերաքաղումներ են[3]:

92. 1728 թ. – Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի Հայ. Հ^{մր} 200. Ժողովածու, [Կ. Պոլիս], 270 թերթ, թուղթ, 18×12. երկսիւն, նոտրգիր, 25 տող: Բնագիրը՝ 1ա-69ա «Վարք եւ

---

1 ìÇ»ÝÝ³ÛÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 50-51: Ò»é³·Çñë å¿ïù ¿ áõÕÕ³ÏÇ Ï³å áõÝ»Ý³Û ß³ñùÇë 14ñ¹ª 1324 Ã.ª ´á¹É. Ð^{Ùñ} 31Ç Ñ»ï, »ñÏáõëÝ ¿É í»ñç³ÝáõÙ »Ý ÝáÛÝ ïáÕ»ñáí. Ëáñ³·ÇñÁ ÛÇß»óÝáõÙ ¿ Û³ÛëÙ³õáõñ³ÛÇÝ í³ñùÁ, µ³Ûó µáí³Ý¹³-ÏáõÃÇõÝÁ Ýñ³ÝÇó ËÇëï ï³ñµ»ñ ¿:

2 úñÇÝ³Ïáõ³Í ¿ àëÏ³Ý ºñ»õ³Ýóáõ 1669 Ã. ²Ùëï»ñ¹³ÙÇ ïå³·ñÇó, áñÇ 650ñ¹ ¿çÇ ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÝ ³Ûëï»Õ ï»°ë 405³: ì»ñçÇÝ Ññ³ï³ñ³ÏáõÃ»³Ý Ù¿ç ³Ûë Ó»é³·ÇñÝ û·ï³·áñÍáõ³Í ã¿. ï»°ë ²é³ù»É ¸³õñÇÅ»óÇ, ¶Çñù å³ïÙáõÃ»³Ýó, ²ßË³ï³ëÇñáõÃ»³Ùµ È. ². Ê³ÝÉ³ñ»³ÝÇ, ºñ»õ³Ý, 1990, ¿ç 50-1:

3 Üáñ æáõÕ³ÛÇ óáõó³Ï, ´., Ð^{Ùñ} 102, ¿ç 112:

պատմութիւն Ներսէսի Հայոց հայրապետին – Ի թագաւորութեան Ժ. ամին Տրդատա... 11բ Յաղագս սպանման Գինելոյ... 17բ Յաղագս դեսպանութեան սրբոյն Ներսէսի առ Վաղէս թագաւորն Յունաց... 21բ Յաղագս շինելոյ Աղակուան քաղաքին, զոր կործանեաց սուրբն Ներսէս... 25բ Յաղագս մահուանն Արշակա եւ Վասակա զօրավարին Հայոց... 29ա Յաղագս պատերազմին քաջին մուշեղա ընդէմ Շապուհ արքային... 33ա Յաղագս աղօթից սրբոյն Ներսէսի... 37բ Վասն մահւանալոյն Մեծին Ներսէսի... 42ա Տեսիլ Մեծին Ներսէսի՝ յաղագս ազգին նետողաց տիրելոյ ամենայն աշխարհին... 52ա Յաղագս պիղծ Ներուինն յայտնելոյ, ընդ նմին եւ կործանման... 59բ Յաղագս վախճանի սրբոյն Ներսէս[ի]... 64ա-69ա Վասն մահուան քաջին Մուշեղա զաւրավարին Հայոց եւ Վրաց ի թագաւորութեան Վարազդատա, որ էր եղբօրորդի թագաւորին Պապա – Արդ, ի մի վայր ժողովեալ նախարարքն Հայոց եւ կուսակալքն եւ իշխանքն...»[1]*:*

93. 1737 թ. – Երուսաղէմի Հմր 154. Ճառընտիր, Երուսաղէմ, գրիչ, ծաղկող եւ ստացող՝ Եղիա վրդ. որդի Յովսէփայ. երեք կազմի մէջ. 909 թերթ (1818 էջ[2]*, 31×22. երկսիւն, նոտրգիր, 44 տող.: Բնագիրը՝ 154Գ, էջ ՌՆԽԸ-ՌՆՀԵ. ՄՀՁ. «Պատմութիւն Յաղագս սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին վասն վարուց եւ մահուան նորա – Յունէի ի տասն ամին Տրդատ[այ] նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգորիոս...»*[3]*:*

94. 1737ից յետոյ – Վիեննայի ձեռ. Հմր 349. Մեսրոպ Երէց, Պատմութիւն մեծին Ներսիսի, 107 թերթ, թուղթ, 16×11. միսիւն, բոլորգիր (չղագրանման), 20 տող: Բնագիրը՝ 1ա-106բ, 105ա՝ «Լեալ է սորին տպագրեալ գաղափարն ի թվին ՌՃՁԶ. (1737), ի հայրապետութեան Էջմիածնի Աբրահամ կաթուղիկոսին եւ ի պատրիարգութեան Երուսաղէմի եւ Կոստանդնոյպոլսոյ Գրիգորի եւ Յովհաննէսի վարդապետացն, ի նորակազմ տպարանի տիրացու Աբրահամին»: Նկարագրութեան մէջ այս օրինակը մանրամասն համեմատուած է 1853ի տպագրի հետ, որ ընդհանրապէս օգտակար է խմբագրական տարբերութիւնների ցուցադրման առումով, սակայն ակնյայտ է, որ սա օրինակուած է Կ.Պոլսի 1737ի տպագրից. ամեն ինչով՝ տիտղոսաթերթ, գլուխների խորագրեր եւ այլն՝ նոյնական է նրա հետ[4]*:*

95. 1776 թ. – Երեւանի Հմր 6882. Ժողովածու, Մադրաս, գրիչ՝ Իսահա՞[կ]: 130 թերթ, թուղթ, 17,4×10,1. միասիւն, նոտրգիր, 17-28 տող: Նախ՝ ԿԶ. գլուխ Պատմութեան Օրբէլեանի, ապա՝ մեր բնագիրը՝ 31բ-83ա «Յաղագս վարուց սրբոյ Մեծին Ներսիսի Հայաստանեայց հայրապետի, նա եւս այլ բան ինչ գրոց – Գլ. Ա. Յունէ եւ ի տասն ամին Տրդատայ նստաւ... ի գիւղն որ գոչի Վարժի. ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն: Եղեւ ի Չինիփաթնամ, որ է Մադրաս, յամի Տեառն 1776 եւ ի թուին հայոց 1225. Վերջ». այս մէկն էլ օրինակուած է Մադրասի տպագրից:

---

1 ö ³ ñÇ½Ç óáõó ³ Ï, ¿ç 770-771. 69µ-270 ³ Ä ³ Ù ³ Ý ³ Ï ³ ·ñáõÃÇõÝ Ø ³ ïÃ¿áëÇ àõéÑ ³ Û»óõáÛ:

2 154 ² . 25+àÊ´.(642), 154´.ª ¿çù àÊ¶-èÖÔ¶., 154¶.ª ¿çù èÖÔº-èäÄÀ.:

3 ºñáõë ³ Õ¿ÙÇ óáõó ³ Ï, ² ., ¿ç 452:

4 òáõó ³ Ï Ñ ³ Û»ñ¿Ý Ó»é ³ ·ñ ³ ó Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇÝ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó Ç ìÇ»ÝÝ ³ , Î ³ ½Ù»ó Ð. Ú ³ Ïáíµáë í. î ³ ß» ³ Ýª ØËÇÃ. áõË ï ¿Ý, î å ³ ·ñ» ³ É Ýå ³ ë ï Çõ Î ³ Ûë»ñ ³ Ï ³ Ý Ö»Ù ³ ñ ³ ÝÇ ¶Ç ï áõÃ» ³ Ýó Ç ìÇ»ÝÝ ³ , ìÇ»ÝÝ ³ , 1895, ² ., ¿ç 801-2: ºñ»õ ³ ÝÇ Ð ³ Ù ³ éûï óáõó ³ ÏáõÙ (² ., ¿ç 687) áñå¿ë ÐÙñ 1974 (1760 Ã.) Ó»é ³ ·ñÇ í»ñçÇÝ ÝÇõÃ Ýßáõ ³ Í ¿ª ¦Ø ³ ëñáå ³ Û ì ³ ÛáóÓáñ»óõáÛ ´ ³ Ý í ³ ëÝ áÕçáõÝÇ§, ÙÇÝã Ó»é ³ ·ñÇ Ù¿çª 191 ³ µ ¦ø ³ ñá½ àÕçáõÝÇ í ³ ñ¹ ³ å» ï ³ ó ³ ñ ³ ñ» ³ É áñ ¿ - î» ³ éÝ Ù»ñáÛ ÚÇëáõëÇ øñÇë ï áëÇ Ññ ³ Ù ³ Ý »õ å ³ ï áõ¿ñ » ï ... Ó»½ ÉÇóÇ Û ³ õÇ ï » ³ Ýë Û ³ õÇ ï »-ÝÇó. ³ Ù¿Ý§, áñ Ù»ñ Ø»ëñáå º ñ¿óÇ Ñ» ï Ï ³ å ãáõÝÇ:

96. 1779 թ. – Երեւանի Հմր 3853. Ժողովածու, Բաքու, գրիչ՝ Յովհաննէս քհյ, 130 թերթ, թուղթ, 17×10. միասիւն, նոտրգիր, 20 տող: Բնագիրը՝ 2ա-115ա «Յաղագս սքանչելի ծննդեան սրբոյն Մեծին Ներսէսի եւ նստելոյն յաթոռ հայրապետութեան Հայոց – Ի յուլթ եւ ի տասն ամի թագաւորութեանն Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թաթէոսի... որ կոչի Վարժի. ով ոք ընթեռնուք կամ օրինակէք...». գլխաբաժանում ունի, նաեւ՝ Առ. Բագիշեցիի եւ Յովհաննէս գրչի Ներբողեանք ի վերայ Մեծին Ներսիսի:

97. 1785 թ. – Վենետիկի Հմր 975/931. Պատմագիրք Հայոց Կ. (գաղափարը՝ 1722 թ.), Կ. Պոլիս, 184 էջ, թուղթ, 23×17,5. երկսիւն (մէկը՝ 19×6), շղագիր, 23 տող[1]: Բնագիրը՝ էջ 1-69 «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին Հայոց – Թագաւորութեան ԺԵ. ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց... Եւ արդ, զայս հանեալ յարեւելից գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց եւ ետո որդոցելոց իմոց սուրբ աւազանին ծննդեամբն Վահանայ Մամիկոնոյ որ կոչի Վարժի. արդ, եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամէն»:

98. ԺԸ. դ. (1740ից առաջ) – Երեւանի Հմր 8279. Ժողովածու տարաբնոյթ նիւթերի, 130 թերթ, թուղթ, 16,3×10,7. միասիւն, նոտրգիր, 21 տող: Բնագիրը՝ 23ա-40ա «Պատմութիւն զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ բովանդակ պատմութիւն Մեծին Ներսէսի Հայոց հայրապետին – Ի ուլթ եւ ի տասն ամին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն... ապաշխարել ի խորգ եւ ի մոխիր, եւ եպիսկոպոսունք աշխարհին նոյնպէս հայցէին ի նմանէ, զի մի՛ անփոյթ արասցէ զիւրոյ վիճակն: Եւ սրբոյն հաւանեալ ի կամաց: Ապա ի մի հաւանութիւն եկեալ աղաչէ» (Ը.7.) /// (չշարունակուած):

99. ԺԸ. դ. – Երեւանի Հմր 2855. Ժողովածու: 179 թերթ, թուղթ, 31,5×21,5. միասիւն, նոտրգիր, 31-33 տող: Բնագիրը՝ 49ա-84բ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին – Ուլթ եւ ի տասն ամի Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց սուրբ Գրիգոր... Արդ, ովք ընթեռնոյք կամ օրինակէք, յիշեսջիք յարժանաւոր յաղօթս ձեռ վերայ յիշելք». գլխաբաժանումով, ունի նաեւ՝ Մաշտոց ձեռնադրութեան, Մատթէոս Ուռհայեցի:

100. ԺԸ. դ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 1428/944. Պատմագիրք Հայոց ՀԳ., 24 թերթ, թուղթ, 19,5×15,8. միասիւն, նոտրգիր, 23 տող: 2ա (Տիտղս.) «Պատմութիւն եւ վարք սրբոյն Ներսիսի Մեծի, ծայրաքաղ արարեալ ի Մեսրոպայ Հողոցմանցոյ, ի գաւառէն Վայոձորոյ. 3ա-21ա Պատմութիւն սուրբ Ներսիսի հայրապետին, Գլ. Ա. Յաղագս սքանչելւոյ ծննդեան եւ ձեռնադրութեան նորա – Յուլթ եւ ի տասն ամի Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր, որ դարձոյց զամենայն Հայս ի գիտութիւն ճշմարտութեան Քրիստոսի... Իսկ Շապուհ զորդիսն Վասակայ զՄանուէլ եւ զԿոնակ կացուցանէ ի դրան իւրում հազարապետս արեաց գնդին իշխեցողս, արդ///» (կը մնայ կիսատ)[2]:

101. ԺԸ. դ. – Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 263. Ժողովածու, գրիչ եւ ստացող՝ Մարգարայ դպիր, 215 էջ (20-234), թուղթ, 28×21. միասիւն, նոտրգիր, 29-35 տող («ուղղագրութիւն

1 òáõó ³ Ï ì »Ý» ï ÇÏÇ, ¼., ¿ç 239-42. ï »Õ» ÏáõÃÇõÝª ¦1785ÇÝ Ù»ñ ÙÇ ³ µ ³ ÝÝ»ñ¿Ý Ð. ¶¿áñ· í. ² å ï áõÉÉ ³ Ñ» ³ Ý (ÐÇõñ-Ùáõ½) ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ý Í ³ Ëëáí ûñÇÝ ³ Ï»É ï áõ ³ Í ¿ »õ ÕñÏ ³ Í ì »Ý» ï ÇÏ§, áõÝÇ Ý ³ »õª ¿ç 69-84 ä ³ ï ÙáõÃÇõÝ Ð ³ -óáõÝ» ³ ó Ë ³ ãÇ, ¿ç 85-166 ÂáíÙ ³ Ø»Íá÷»óÇ:

2 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, ¼., ¿ç 257-60. ¦ÐÙÙ ï . ä ï Ù·. Ð́ó º., Ó»é. 1066. Ý»ñÏ ³ Ó»é ³ ·Çñë áõÝÇ ÙÇ ³ Ý ³ é ³ çÇÝ ÑÇÝ· ·ÉáõËÝ»ñÁ, áñáÝóÙ¿ í»ñçÇÝÁ ÏÁ ÙÝ ³ ÏÇë ³ ï §:

աղճատ, դատարկ եւ կորսուած էջեր բազմաթիւ են»): Բնագիրը՝ էջ 140-192 «Պատմութիւն յաղագս մերոյ Լուսաւորչին սրբոյն Գրիգորի եւ սրբոյն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի՝ որդոյն Աթանագինէ, որդոյն Յուսկա, որդոյն Վրդանա, որդոյն սրբոյն Գրիգորի Պարթեւի մեր Լուսաւորչի, յաթոռ Թադէի սուրբ առաքելոյն – Ի յուլթ եւ ի տասն ամի Տրդատայ նսատւ յաթոռ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր...», էջ [140] ստ. լս. չղագրով՝ «Մեսրոպայ երիցու է»[1]:

102. [ԺԸ. դ.] – Երուսաղէմի ձեռ. Հմր 2094. [Ժողովածու]. 104 էջ, թուղթ «կապտոբակ», 23×17. միասիւն, նոտր չղագիր, 24 տող: Բնագիրը՝ էջ 1-63 «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի եւ տեսիլ սրբոյն Ներսեսի, եւ բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչեւ ցսուրբն Վարդան եւ մինչեւ ցելս արիական ազգին Հռովմայեցւոց, որ իբրեւ զարեգակն եւ լոյս փրկութիւն ծագեցան տիեզերաց – Յուլթ եւ տասներրորդ ամին Մեծին Տրդատայ թագաւորին Հայոց նստաւ յաթոռ Թադէոսի առաքելոյն Լուսաւորիչն Հայոց սուրբն Գրիգոր...»[2]:

103. 1833 թ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 2266/967. Պատմագիրք Հայոց ՂՁ.: Ունի խորագիր՝ «Մեսրովպայ երիցու, յաղագս զարմի սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ բովանդակ պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի հայրապետին», «լրիւ օրինակուած է Ս. Ղազարի մէջ, միաբանի մը գրիչով, հաւանաբար հրատարակելու նպատակով: Ունի թղ. 1-58, նոտր գրչութիւն, թղ. 1-14՝ ունի երեք այլ ձեռագիրներու տարընթերցումները: Իբր թուական առաջին թուղթին վրայ նշուած է. «1833, ի Հոկտ. 31»[3]:

104. 1848 թ. – Երեւանի Հմր 6600. Մեսրոպ Վայոցձորեցի, Պատմութիւն Մեծին Ներսիսի, Մոսկուա, գրիչ՝ Մկրտիչ Էմին, 44 թերթ, թուղթ, 21×17. միասիւն, չղագիր, 30 տող: Բնագիրը՝ 4ա-39բ «Պատմութիւն սրբոյ Ներսէսի հայրապետին Հայոց – Ի թագաւորութեան տասներորդ ամին Տրդատայ նստաւ... եւ երանելին Համազասպեան. Եւ արդ, զկայ առցէ բանս վասն քաջ եւ տիրասէր ազգին Մամիկոնէից, ի չորս հարիւր եւ վեշտասան թուականին հայոց եւ /39բ/ ի վերայ դիտողութեան տեառն Վահանայ Հայոց կաթողիկոսի եւ յամս Աշոտոյ Բագրատունոյ Հայոց թագաւորի ի տանէն Շիրակայ». գլխաբաժանում ունի, անշուշտ՝ Էմինն օրինակել է հրատարակելու նպատակով:

105. 1860-1 թ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 742/231. Ճառընտիր ԼԲ., Փարիզ, գրիչ՝ Ղեւոնդ վ. Ալիշան եւ Սուքիաս վ. Պարոնեան (օրինակուած Փարիզի Հմր 88 մեծ Տօնականից եւ Հմր 46 Ճառընտրից): 128 թերթ, թուղթ, 36×23,3. միասիւն, մանր չղագիր, 43 տող: Բնագիրը՝ 43ա-57ա «Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի եւ պատմութիւն սրբոյն Ներսիսի Հայոց հայրապետի – Յամս ութուտասան ամի Մեծին Տրդատայ նստաւ յաթոռ սուրբ Թադէոսի առաքելոյ Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր... որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմայեակ, որ անուանի եղեն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»[4]:

---

1 ºñáõë ³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 56-7. å³ñáõÝ³Ï³Í ÙÇõë ÝÇõÃ»ñÁ ÑÇÙÝ³Ï³ÝáõÙ å³ ïÙ³Ï³Ý-½ñáõó³�ÇÝ »Ý, Ý³»õª Ð³óáõÝ»³ó Ë³ãÇ å³ ïÙáõÃÇõÝ:

2 ºñáõë ³Õ¿ÙÇ óáõó³Ï, ¾., ¿ç 141-2. áõÝÇ Ý³»õª ¿ç 63-93 Ú³é³ç³µ³Ý ï»ëÉ»³Ý ëñµá�Ý ê³Ñ³Ï³� ä³ñÃ»õÇ, ¿ç 93 ì³ëÝ ëñµá�Ý Ø»ëñáå³� áñ Ø³ßÃáó Ïáã»ó³õ:

3 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ¼., ¿ç 383-4:

4 ì»Ý»ïÇÏÇ óáõó³Ï, ´., ¿ç 491 (487-8). ¦Éáõë³ÝóùÝ»ñáõÝ íñ³� Ýß³Ý³Ïáõ³Í »Ý áõñÇß ûñÇÝ³ÏÇ ÙÁ ÑáÍ ï³ñµ»ñáõÃÇõÝÝ»ñ »õë, áñáÝù ÏÁ å³ÏëÇÝ [êá÷»ñùÇ] ï å³·ñáõÃ»³Ý Ù¿ç: Ð³õ³Ýûñ¿Ý »ïù¿Ý »Õ³Í »Ý§:

106. ԺԹ. դ. – Վիեննայի ձեռ. Հմր 784. Ժողովածու, 125 թերթ, թուղթ, 27×21,5. [միա-սիւն], շղագիր, 27 տող: Հին ձեռագրերից արուած նոր օրինակութիւն է. 9ա Մեծն Ներսէ-սի կենսագրութիւն. 10ա Բաղէշ, Սիմէոն երիցու գրքից, վարդապետական ժողովածու բո-լոր, 1 էջ սկիզբ եւ վերջ նոյն գրքից թափուած. 10ա-27ա՞ «Պատմութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայրապետի – Յութ եւ տասն ամի թագաւորութեանն Տրդատայ նստաւ յաթոռ...». Ալի-շանի տպագրի համեմատ՝ «դոյզն տարբերութեամբ, որ կը կայանայ ձեռագրիս համառօ-տութեան եւ քանի մը յաւելումներու մէջ»[1]:

107. Չթուագրուած – Տիւբինգէնի Ma. XIII 72. 65 թերթ, թուղթ 19,5×13,5. Lebensgeschichte des hl. Nerses des Grossen vom Presbyter Mesrop, o. Tt. u. o. Kap.-Ün., sonst wsntl. wie *Պատմութիւն մնացորդաց Հայոց եւ Վրաց,* Madras 1775, S. 55-136, weit ausführlicher als Soph. *Զ. 9-124, 138-139*[2].

108. Չթուագրուած – Պոլսի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցու ձեռ. 41[3]*:*

Հետեւեալները տարբեր են սովորական օրինակներից, այդ տեսանկիւնից էլ՝ ուշագրաւ.

109. 1708 թ. – Վենետիկի ձեռ. Հմր 1412/1588. Մարտինոս Օպաւացի, Պոլիս՝ Բերա, գրիչ եւ ստացո՞ղ՝ Մկրտիչ եւ հայրը՝ ժամագործ Պետրոս: 463 էջ, թուղթ, 22,5×17. երկ-սիւն եւ միասիւն (էջ 421-55), նոտրգիր, 29 տող: Էջ 439-55 «Մարգարէութիւն եւ նախա-գուշակմունք սրբոյն Ներսէսի Հայոց հայրապետին – Յորժամ արբոյց արքայն Հայոց Պապ զբաժակն սուրբ հայրապետին Ներսէսի, կացեալ նորա կենդանի սակաւ յաւուրս...»,0 էջ 455 «Այս է պատմութիւն Ներսէսի հայրապետին Հաոց, որ գրեցաւ 1708 Սեկտեմբերի Է. թմեցաւ ձեռամբ Մկրտիչ անօգուտ ծառայի. խնդրեմ ներել զղալանաց իմոց»[4]*:*

110. 1659 թ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի Հմր 10/439. Ժողովածու (Ծաղկագիրք). Սուրաթ-Բանդար, գրիչ՝ Դաւիթ քհյ, ստացող՝ Սարգիս Ղաոչղայ: 349ա-52ա «Գուշա-կումն եւ մարգարէութիւն Ներսէսի հայրապետին վասն կատարածի աշխարհիս եւ վասն գալստեան Նեռին, զոր մահմետականքն Մեհդէ ասեն – Յայնժամ կատարի խաւսք Աւե-տարանին եւ ասէ. Ոչ մնասցի քար ի քարի վերայ, որ ոչ քակտեսցի»[5]*:*

111. ԺԷ. դ. – Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկչի Հմր 259/425. Ժողովածու, գրիչ եւ ստա-ցող՝ Աւետիք (որդի խոջա Բաբաքի), 402 թերթ, թուղթ, 20,2×13,2. միասիւն, բոլորգիր, 19 տող: 230ա-241ա «Յաղագս սրբոյն Ներսէսի հայրապետին, յամենայն Հայաստանեաց սուրբ պատրիարգի». անորոշ է՝ ինչ բնագիր է[6]*:*

---

1 ì Ç»ÝÝ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 345-7: Ø ³ ëÝ ³ Ï ³ Ý ûñÇÝ ³ Ï å ¿ ï ù ¿ Ñ ³ Ù ³ ñ»É^a ì Ç»ÝÝ ³ ÛÇ Ó»é. ÐÙñ 791. àë Ï» ÷ áñÇ Ï, Ä¼.± ¹., ·ñÇã^a ì ³ ñ¹ ³ Ý: 427µ-31 ³ ºñ ³ Ý»ÉáÛÝ Ü»ñë¿ëÇ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï Ç ³ ë ³ ó» ³ É í ³ ëÝ · ³ Éë ï » ³ ÝÝ ýé ³ Ý· ³ ½·ÇÝ »õ í ³ ëÝ Ü»éÇÝÝ »õ Ï ³ ï ³ ñ ³ ÍÇ ³ ßË ³ ñÑÇë »õ ÙÇõë ³ Ý· ³ Ù · ³ Éë ï » ³ ÝÝ øñÇë ï áëÇ ²ë ï áõÍáÛ Ù»ñáÛ - ÚáñÅ ³ Ù Ã ³ · ³ õáñ» ³ ó Ø»ÍÝ Îáë ï ³ Ý¹Ç ³ Ýáë Ç ÐéáÙ ½ûñáõÃ» ³ Ùµ Û ³ ½·ë ëáõñµë »õ ³ Ýáõ ³ ÝÇ Ã ³ · ³ õáñ ³ óÝ...: - ì Ç»Ý-Ý ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ´., ¿ç 357:

2 Systematisch-Alphabetischer Harptkatalog der Königlichen Universitätsbibliothek zu Tübingen. M. Handschriften, a) orientanlische. XIII, Verzeichnis der armenischen Handschriften der Königlichen Universitäsbivliothek, von Franz Nilolaus Fink und Levon Gjandschezian, Tübingen, 1907, S. 110.

3 î»°ë ÎáñÇõÝ í ³ ñ¹ ³ å» ï , Î. äáÉëÇ ê. Ðñ»ßï ³ Ï ³ å» ï Ã ³ ÕÇ Ù ³ ï »Ý ³ ¹ ³ ñ ³ ÝÇ Ó»é ³ ·ÇñÝ»ñÁ.- ´ ³ Ý ³ ë¿ñ, ä ³ -ñÇë, 1904, ¿ç 177-8. Ó»é ³ ·ñÇë Ù ³ ëÇÝ ³ ÛÉ ï »Õ»ÏáõÃÇõÝÝ»ñ ãáõÝ»Ýù:

4 ì »Ý» ï ÇÏÇ óáõó ³ Ï, À., ¿ç 363-7:

5 òáõó ³ Ï Üáñ æáõÕ ³ ÛÇ, ²., ¿ç 678-81:

6 Üáñ æáõÕ ³ ÛÇ óáõó ³ Ï, ²., ¿ç 643-4: ºñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 1974 (1760), 1996 (1754Çó Û» ï áÛ) Ó»é ³ ·ñ»ñÇ ÝÏ ³ ñ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç Ù»ñ Ø»ëñáå ºñ¿óÇÝ »Ý í»ñ ³ ·ñáõ»É (Ð ³ Ù ³ éû ï óáõó ³ Ï, ²., ¿ç 687, 693) Ù»ÏÝáÕ ³ Ï ³ Ý-× ³ é ³ Ï ³ Ý Ù ³ Ýñ ·áñ-Í»ñ, áñáÝù Çñ ³ Ï ³ ÝáõÙ ÄÀ. ¹. Ñ»ÕÇÝ ³ Ï Ø»ëñáå ¶ ³ ÝÓ ³ Ï»óáõÝÝ »Ý:

Ամփոփենք. ձեռագրերի գրչութեան ժամանակագրական պատկերը հետեւեալն է. ԺԱ. դ. – 1 (1), ԺԲ. դ. – 4 (2-5), ԺԳ. դ. – 5 (6-10), ԺԴ. դ. – 15 (11-25), ԺԵ դ. – 6 (26-31), ԺԶ. դ. – 7 (32-38), ԺԷ. դ. – 46 (39-84), ԺԸ. դ. – 19 (85-103), ԺԹ. դ. եւ չթուագրուած – 8 (104-111):

Կարեւոր է նաեւ գրչութեան յայտնի վայրերի ցանկը, որ մօտաւոր ձեւով պատկերացում է տալիս այս աղբիւրի գործածութեան աշխարհագրութեան մասին. 41 անուն՝ այբբենական կարգով – Ալիփուղար գիւղ Ամիդի (64), Անկիւրիա (39), Արմաւիր (86), Բաղէշ (34, 47, 62), Բարմ քաղաք Աղբակի (28), Բաքու (96), Գլակայ վանք Տարօնի (32), Երզնկա (12, 56), Երուսաղէմ (9, 15, 93), Էջմիածին (85), Լիմ անապատ (63), Լվով (18, 42), Խաղտիքի Խախճ մենաստան (21), Խառաբաստայ վանք (7), Խասգիւղ ի Մուշ (59), Խորվիրապ (61), Կ. Պոլիս (52, 54, 76, 91, 97, 110), Կամենից (53), Կարբի (6), Կարին (88), Կաֆա (11), Կիլիկեան Հայաստան (10, 17), Կտուց անապատ (48), Հերապոլիս (90), Մադրաս (95), Մերտին (5), Մոսկուա (105), Մսր (16), Յովհաննավանք (4), Նոր Ջուղա-Սպահան (40, 41, 49, 50, 60, 75, 83), Սեբաստիա (3, 46), Սկեւռա (14), Սուրաթ-Բանդար (111), Սոկութլու գիւղ Շիվանի (29), Վան (43), Վասպուրականի Տայշող գիւղ (27), Վենետիկ (87), Վերի Նորավանք Վայոց Ձորի (27), Տիգրանակերտ (58), Փարիզ (106), Քիմչակ ի Ղրիմ (18):

Հետաքրքիր է նաեւ թուարկուած ձեռագրական միաւորների տեղաբաշխումն ըստ մատենադարան-գրադարանների. այսպէս՝

Երեւանում – 50 (4, 6, 7, 8, 17, 18, 20, 23, 24, 26-30, 34-38, 42, 44, 46, 53, 55-58, 61-64, 67-75, 85-88, 90, 95, 96, 98, 99, 104).

Վենետիկում – 19 (2՞, 5, 9, 15, 19, 21, 25, 32, 47, 49, 59, 60, 76, 77, 97, 100, 103, 105, 109).

Երուսաղէմում – 12 (1, 10, 22, 31, 43, 54, 78, 79, 80, 93, 101, 102).

Նոր Ջուղայում – 8 (40, 65, 81, 82, 83, 91, 110, 111).

Փարիզում – 5 (3, 11, 45, 52, 92).

Վիեննայում – 4 (84, 89, 94, 106).

Ջմմառում – 3 (16, 50, 66).

Օքսֆորդում – 2 (14, 51).

Եւ մէկական օրինակ՝ Անթիլիասում (12), Անկիւրիայում (39), Բեռլինում (33), Լոնդոնում (41), Մշոյ Առաքելոց վանքում (48), Կ.Պոլսի Ս. Հրեշտակապետում (108), Ս. Պետերբուրգում (13), Տիւբինգէնում (107):

Վերջապէս՝ պարտաւոր ենք արձանագրել, որ միջնադարի մեր պատմագրական երկերի համար աննախադէպ՝ ընդօրինակութիւնների այս մեծ քանակը (111 ձեռագիր[1]) Մեսրոպ Երէցի երկի լայն գործածականութեան առաջին յայտարարն է. այսինքն՝ միջնադարի մեր գրական-մշակութային կեանքի մէջ այն առաջնակարգ տեղ է ունեցել, ուստի եւ լիովին արժանի է մօտ ապագայում ունենալու իր մանրակրկիտ հետազօտական քննութիւն-հրա-

1 Ð³Ùá½áõ³Í »Ýù, áñ ³ å³·³ÿáõÙ ³ÿë ù³Ý³ÏÝ ³×»Éáõ ¿, ×ß·ñï áõ»Éáõ »õ Ù»Í³Ý³Éáõ ¿ Ý³»õ ·ñãáõÃ»³Ý í³ÿñ»ñÇ ó³ÝÏÁª ÿ³ ïÏ³ å¿ë Ø³ßïáó»³Ý Ø³ ï»Ý³¹³ñ³ÝÇ Ó»é³·ñ»ñÇ Ø³ÿñ óáõó³ÏÇ ³ÙµáÕç³óÙ³Ý ÁÝÃ³óùáõÙ. 1973 Ã. Ï³½Ù³Í Ù»ñ ³é³çÇÝ ó³ÝÏáõÙ Ãáõ³ñÏ»É ¿ÇÝù ³ÿë ·áñÍÇ ÁÝ¹³Ù¿ÝÁ 84 Ó»é³·Çñ:

պարակումը, որ անպայման պատմագիտական, աղբիւրագիտական եւ ընդհանրապէս բանասիրական նոր եւ անհրաժեշտ ուսումնասիրութիւնների հիմք է դառնալու:

ՆԵՐԿԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

Հիմնուել ենք Ալիշանի հրատարակութեան վրայ (տպ. 3. Սոփերք, Զ., Վենետիկ, 1853), պահպանել նրա արած տրամաբանական հատուածաբաժանումը՝ Ա-ԺԵ.: Սրա հետ համեմատել ենք առայժմ միայն չորս ձեռագիր՝ չարքիս 3 (Ա), 6 (Բ), 7 (Գ), 17 (Դ): Տպագրի հիմքը (Ա) համեմատելով համոզուել ենք, որ կէտադրումը հիմնականում թելադրուած է այս ձեռագրում առկայ ձեւաւորմամբ ու տրոհման նշաններով եւ գրեթէ ամբողջութեամբ ընդունելի է. այսուհանդերձ, արել ենք անհրաժեշտ ճշգրտումներ՝ ձեռագրից բխող բազմաթիւ միջակէտեր եւ բութեր դարձրել ենք ստորակէտ, ուղղակի խօսքերն առել ենք չակերտների մէջ, ապա նախադասութիւնները համարակալել ենք եւ նոտրգրով նշել սուրբգրական քաղումների եւ ակնարկումների հասցէները:

Գործածում-յղումների դիւրացման համար Ներսէս Մեծին Կեսարիա ուղեկցած շքախմբի անդամների անուանացանկը համարակալել ենք՝ 1-39, իսկ գահացանկի անունները՝ 1-167 (ուշագրաւ է, որ Սոփերքի հիմք՝ մեր Ա օրինակն ունի սրա սկզբի միայն 19 անունը (հմմտ. Սոփերք, Զ., էջ 126, ծ. 25 եւ ստո՝ ծ. 1*. «Օր. մեր 17 եւեթ բարձ յիշէ»):

Ալիշանի հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ արձանագրուած բոլոր ընթերցումները վերարտադրել ենք մեր բնագրի տողատակերում, նրա բնորոշումները դարձնելով՝ «յօր[ինակի]»ն՝ $Տ^{Ա}$., Բ օր., Գ օր., Դ օր. եւլն՝ $Տ^{Բ}$, $Տ^{Գ}$, $Տ^{Դ}$. «7 օր.», «3 օր.»՝ $Տ^{7}$, $Տ^{3}$, «միւսն»՝ $Տ^{Բ}$, «Այլք»՝ $Տ^{այլք}$, «Ոմանք»՝ $Տ^{ոմանք}$. եւ այլն, իսկ իմաստային-բովանդակային 15 ծանօթագրութիւն՝ աստղանշակիր 1*-15* համարակալումով դրել ենք բնագրի վերջում:

Ձեռագրական առկայ նիւթի արտակարգ հարստութեան համեմատ այստեղ գործածուած օրինակների սակաւութիւնը եւ նրանց ընձեռած հնարաւորութեան փոքրութիւնը նկատի ունենալով՝ այս բնագիրը վերջնական-աւարտուն չենք համարում, ուստի եւ աշխատել ենք ընթերցումների ընտրութիւն (վերիվայրումներ) եւ բնագրի ճշգրտումներ անել միայն խիստ անհրաժեշտ դէպքերում. օրինակ Ա.2 նախադասութեան մէջ ԱՏ ունեն «յետ ամաց փոխի», ԲԴ՝ «յետ ամաց» բառից յետոյ ունեն «երեսնից» յաւելումը, որ դրել ենք բնագրի մէջ, Ա.22ում տպագրի «Ապա ոչ գտան ի» վրիպակն ըստ Ա օրինակի ուղղել ենք «գտանի» (Բ գտին ի, ԳԴ գտին): Սակայն նկատի ունենալով այն հեռանկարը, որ ընդօրինակութիւնների՝ այստեղ դրուած պատկերի հիման վրայ մօտ ապագայում անհրաժեշտ բոլոր ձեռագրերը համեմատելով, լիովին ճշգրտուած բնագրերով պէտք է հրատարակուեն բնագրիս բոլոր խմբագրութիւնները, շատ այլ դէպքերում ակնյայտ ուղիղ ձեւերը թողել ենք տողատակում. օրինակ՝ Գ.6 «եւ նեղելոց եւ զրպարտելոց բարէյոյզ ի Թագաւորէն» հատուածի՝ Բ ձեռագրում աւելի տրամաբանական՝ «բարեխաւս առ Թագաւորն» ձեւն առայժմ թողել ենք ընթերցումների մէջ:

Ա ձեռագիրը տպագրի մէջ հիմնականում ճշգրիտ է վերարտադրուել, ունի մի յատկանիշ՝ «այլ» բառը ո՛չ հետեւողաբար «այղ» է (ունի նաեւ՝ «Կոստանդնուպաւղիս» եւ նմանիք), որ Ալիշանն անտեսել էր: Մի տեղ (Ը.50) «Հայոց» բառը «Խայոց» ձեւով է, ըստ որի գուցէ ենթադրենք, թէ Սեբաստիայում գրուած այս շատ արժէքաւոր ձեռագրի գաղափար օրինակը վասպուրականեան ծագում է ունեցել: Մնացեալ բոլոր դէպքերում տողատա-

կում Ա պայմանանիշով բոլոր ընթերցումները ցոյց են տալիս, թէ ո՛ր դէպքերում է Ալի-շանը հիմք օրինակի ձեւերն անտեսել եւ նախընտիր համարել միւս օրինակների ընթեր-ցումները:

Բ օրինակը եւս հիմնականում համընթաց է այս խմբագրութեանը, ունի օգտակար՝ խորհրդածելու առիթ տուող ընթերցումներ, այլեւ՝ այսպիսի դէպքերի համար սովորա-կան՝ երկրորդական արժէք ունեցող ձեւեր:

Գ ձեռագրի ընթերցումները մինչեւ Ա.17 սովորական են, յաճախ միւս ձեռագրերի ձե-ւերի հետ նոյնացող, ապա տարբերութիւններն աստիճանաբար յաճախանում են, Գ.9-13 նախադասութիւնները չունի, Զ.11-13ի փոխարէն բոլորովին այլ շարադրանք ունի, Է.10ին աւելացնում է մի մեծ հատուած, մի այլ խոշոր տարբերութիւն ունի Է.18-19ում, ի վերջոյ՝ մի խոշոր տարբերութիւն էլ կայ Է. հատուածի վերջում, այնուհետեւ անհամեմա-տելի է դառնում, այս պատճառով համեմատել ենք միայն Ա-Է հատուածները (Գ, 14ա-34բ), գործի աւարտը (ԺԵ.43) եւ հեղինակի յիշատակարանը (Գ, 120բ-2բ), որով լրացրել ենք Ալիշանի տպագրի յապաւումները: Ունի ուղղագրական նկատառելի մի յատկանիշ. «աւ» ձեւը հիմնական է, սակայն կան նաեւ «գօառ» (= գաւառ) «նստօ» (= նստաւ) կար-գի ձեւեր, որ անտեսեցինք:

Դ օրինակը եւս օգտակար եւ, որ կարեւոր է՝ միւս ձեռագրերի ուղիղ ձեւերի հետ նոյ-նացող ընթերցումներ շատ ունի, իսկ սա շատ կարեւոր է բնագրի հեղինակային տեսքը վերականգնելու համար:

Ամփոփենք, մեր ստացած եւ այստեղ ներկայացուած բնագիրը վերջնական-աւարտուն չէ, ուստի՝ կարեւոր եւ օգտակար է նաեւ ընթերցումներով. եւ ընդհանրապէս՝ հետագա-յում արուելիք ծաւալուն աշխատանքի ուղենիշ է:

Ընթերցումները նշանակել ենք մեր նախասիրած եղանակով եւ պայմանանշաններով[1]:

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ä ² ÚØ ² Ü ² ÜÆÞ º ð Ð ² Ø º Ø ² î à ô ² Ì Ò º è ² ¶ ð º ðÆ º ô î ä ² ¶ ðÆ

(Ð ² Ø ² è ú î ² ¶ ð à ô ÂÆ ô ÜÜ º ð)

² (3) - Ä´. ¹., ö ³ ñÇ½Ç Ð ³ Û. ÐÙñ 178. 368 ³ -387µ.

´ (6) - 1278 Ã. - º ñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 1328. 178 ³ -241µ.

¶ (7) 1297 Ã. - º ñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 5980. 14 ³ -122µ.

¸ (17) - 1347 Ã. - º ñ»õ ³ ÝÇ ÐÙñ 5599. 178 ³ -212µ.

ä - (1.) Ä ² . ¹., º ñáõë ³ Õ¿ÙÇ ÐÙñ 2156 Ó»é ³ ·ñÇ å ³ Ñå ³ Ý ³ Ïù.

î - ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ëñµáÛÝ Ü»ñëÇëÇ ä ³ ñÃ»õÇ Ð ³ Ûáó Ñ ³ Ûñ ³ å» ï Ç, ì »Ý» ï ÇÏ, 1853, ¿ç 9-124:

---

1 **î»°ë Ô»õáÝ¹ í ³ ñ¹ ³ å» ï, ä ³ ïÙ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ.- Ø ³ ï »Ý ³ ·Çñù Ñ ³ Ûáó, ¼. Ñ ³ ïáñ, À. ¹ ³ ñ, ²ÝÃÇÉÇ ³ ë-ÈÇµ ³ Ý ³ Ý, 2007, ¿ç 731:**

Ø ² î º Ü ² ¶ÆîàôÂÆôÜ

³ . ´Ü ² ¶ðÆ Ðð ² î ² ð ² ÎàôÂÆôÜÜ º ð

1. ä ³ ïÙáõÃÇõÝ »ñç ³ ÝÇÏ í ³ ñáõó »õ Ù ³ Ñáõ ³ Ý »ñ ³ Ý»ÉÇ ³ éÝ ² ë ï áõÍáÛª ëñµáÛÝ Ø»-ÍÇÝ Ü»ñë¿ëÇ »õ áñ ÇÝã Ù ³ ñ· ³ ñ¿ ³ Ï ³ Ý Ñá·õáí ³ ë ³ ó Ý ³ Ë ù ³ Ý ½ÉÇÝÇÉÝ. »õ í ³ ëÝ ³ -ñÇ ³ Ï ³ Ý ·áñÍáóÝ ù ³ çÇÝ Øáõß»Õ ³ Û Ø ³ ÙÇÏáÝáÛ »õ ³ Ýå ³ ñ ï Ù ³ Ñáõ ³ Ý ÝáñÇÝª ½ñå ³ ñ-ï ³ Ýûù Ý»Ý·áÕ ³ ó »õ ³ ÛÉ ÇÝã, Î. äáÉÇë, 1737, ÙËÁ. (248) ¿ç.

2. ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ÙÝ ³ óáñ¹ ³ ó Ð ³ Ûáó »õ ì ñ ³ ó, ³ ñ ³ ñ» ³ É Ûáõ Ù»ÙÝ¿ Ç Ø»ëñáå ³ Û ù ³ -Ñ ³ Ý ³ Û¿, Ç ÐáÕáó ·»Õç¿, Ç ì ³ Ûáó Óáñáû, Û ³ ßË ³ ñÑ¿Ý êÇõÝ» ³ ó, Ø ³ ¹ñ ³ ë, ï å. Ú ³ Ïáµ Þ ³ Ñ ³ ÙÇñ» ³ ÝÇ, 1775-1776, ¿ç 55-136.

3. ä ³ ïÙáõÃÇõÝ ëñµáÛÝ Ü»ñëÇëÇ ä ³ ñÃ»õÇ Ð ³ Ûáó Ñ ³ Ûñ ³ å» ïÇ.- êá÷»ñù Ñ ³ ÛÏ ³ -Ï ³ Ýù, Ñ ï. ¼. Ü»ñë¿ë ä ³ ñÃ»õ, ² ., Ç ì »Ý» ïÇÏ, Æ ï å ³ ñ ³ ÝÇ ØËÇÃ ³ ñ» ³ Ýó, 1853, 147 ¿ç:

µ. Â ² ð¶Ø ² ÜàôÂÆôÜ

Généologie de la famille de St. G. Illuminateur de l'Arménie et Vie de S. Nerses, Patriarche des Arméniens, Par un auteur anonime du Ve siecle, Ouvrage traduit pour la premiere fois en francais par Jean-Raphael Emine.- Collection des histoirens anciens et modernes de l'Arménie, Publié en francais... par Victor Langlois, t. 2, 1. Periode-histoirens armen du cinquieme siecle, Paris, 1869, p. 17-44 (XVI, 403 p.).

·. ÐÆØÜ ² Î ² Ü ¶ð ² Î ² ÜàôÂÆôÜ[1]

² ÉÇß ³ Ý Ð. Ô., Ø»ëñáí å »ñ¿ó.- Ð ³ Û ³ å ³ ïáõÙ, ². ä ³ ïÙÇãù Ð ³ Ûáó, ì »Ý» ïÇÏ, 1901, ¿ç 84:

¼ ³ ÙÇÝ» ³ Ý ² ., Ø»ëñáí å »ñ¿ó.- Ð ³ Û ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý å ³ ïÙáõÃÇõÝ, ². Ù ³ ë, Üáñ Ü ³ ËÇç»õ ³ Ý, 1914, ¿ç 155:

¼ ³ ñåÑ ³ Ý ³ É» ³ Ý Ð. ¶., Ø»ëñáí å »ñ¿ó.- ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ Û ÑÇÝ ¹ åñáõÃ» ³ Ý (¸-Ä¶. ¹ ³ ñ), ì »Ý» ïÇÏ, 1932, ¿ç 561-8:

ÚáíÑ ³ ÝÝÇë» ³ Ý ² ., Ü»ñë¿ë ä ³ ñÃ»õÇ ï »ëÇÉùÁ.- ¸ñáõ ³ ·Ý»ñ Ñ ³ Û ³ ½ ³ ï ³ ·ñ ³ Ï ³ Ý Ùï ùÇ å ³ ïÙáõÃ» ³ Ý, ·Çñù ² ., º ñ»õ ³ Ý, 1957, ¿ç 13-32:

Úáí ³ Ý» ³ Ý Ð. Ô»õáÝ¹, Ø»ÍÝ Ü»ñë¿ë »õ Ð ³ Û ³ ëï ³ ÝÇ íñ ³ Û áõÝ»ó ³ Í ³ ½¹»óáõÃÇõÝÁ, ìÇ»ÝÝ ³ , 1851, 2 ãÑ., 84 ¿ç:

Ø ³ ¹áÛ» ³ Ý ² ., ØÇçÝ ³ ¹ ³ ñ» ³ Ý Ñ ³ ÛÏ ³ Ï ³ Ý åá»ÙÁ, º ñ»õ ³ Ý, 1985, ¿ç 108-123:

äáÕ ³ ñ» ³ Ý Üáñ ³ Ûñ »åë., Ð ³ Û ·ñáÕÝ»ñ, º-Ä¾. ¹ ³ ñ, º ñáõë ³ Õ¿Ù, 1971, ¿ç 147-9:

êáõùñ» ³ Ý Ð. ² ñë¿Ý, Ø»ÍÝ Ü»ñë¿ë ä ³ ñÃ»õ.- ´ ³ ½Ù ³ í¿å, 1877/ ¸., ¿ç 319-38:

ê ³ ñ·Çë» ³ Ý Ð. ´ ³ ñë»Õ, Ø»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ ÁÝÍ ³ Ûáõ ³ Í Ù ³ ñ· ³ ñ¿áõÃ» ³ Ý ÛáÛÝ µÝ ³ ·ÇñÝ »õ ³ Ýáñ í»ñ ³ Û »Õ ³ Í ÏñÏÇÝ ËÙµ ³ ·ñáõÃÇõÝù.- ´ ³ ½Ù ³ í¿å, 1893/Ä´., ¿ç 565¬71, 1894/ ² ., ¿ç 25¬32:

øÇå ³ ñ» ³ Ý Ð. Î., ä ³ ïÙáõÃÇõÝ Ñ ³ Û ÑÇÝ ·ñ ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý, ì »Ý» ïÇÏ-ê. Ô ³ ½ ³ ñ, 1992, ¿ç 311-2, 320£

---

1 ØÝ ³ ó» ³ ÉÁ ÛÇß ³ ï ³ Ïáõ ³ Í ¿ ³ é ³ ç ³ µ ³ ÝÇ Í ³ ÝûÃ ³ ·ñáõÃÇõÝÝ»ñÇ Ù¿ç:

ՄԵՍՐՈՊԱՅ ԵՐԻՑՈՒ ՎԱՅՈՑՁՈՐԵՑՒՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ՆԵՐՍԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՅԱՂԱԳՍ ՃԱՐՄԻՑ[1] ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՀԱՅՈՑ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ[2] ԵՒ[3] ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ[4] ՆԵՐՍԻՍԻ[5] ՀԱՅՈՑ[6] ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Ա. 1 *Յամի ութուտասներորդի[7] մեծին[8] Տրդատայ նստաւ յաթոռ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյ[9] Լուսաւորիչն Հայոց Գրիգոր[10]. եւ նա[11] դարձոյց[12] զամենայն Հայս[13] ի գի֊տութիւն ճշմարտութեանն[14] Քրիստոսի:* 2 *Եւ յետ ամաց երեսնից[15] փոխի[16] ի[17] կարգս հրեշտակաց[18]. եւ գտեալ զնա վախ֊ճանեալ[19] յոտն լերինն հովուացն[20], եւ[21] ոչ ծանեան[22] եւ[23] թաղեցին զնա իւր հանդեր֊ձիւն[24], քարակոյտ[25] արարեալ ի վերայ նո֊րա:* 3 *Իսկ ի կենդանութեանն[26] իւրում ձեռնադրեաց իւր փոխանակ[27] զկրսեր որ֊դին իւր զԱրիստակէս[28]:*

4 *Արդ, ի սպառել[29] թագաւորութեանն[30] Արշակունեաց, բարժանեալ[31] զերկիրս[32] Հա֊յոց Պարսից եւ Յունաց[33]:* 5 *Յայնմ ժամա֊նակի թագաւորն Յունաց առաքէ զաւրա֊վար[34] ի Միջագետս[35] զՊերինտիանոս[36]:* 6 *Եւ յաւուրսն յայնոսիկ յայտնեցան[37] նշխարք սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւոր֊չի[38]. եւ ազդ[39] եղեւ կայսերն Յունաց Զենո֊նայ[40], եւ նա առաքէ[41] բազում լեգէոն[42] զաւրս ի ձեռն զաւրավարին Միջագետաց[43], որ եկեալ բռնութեամբ յափշտակեաց զնշխարս[44] սրբոյն Գրիգորի. եւ ետ զաջ ձեռնն[45] Հայոց՝ վասն լուսաւորելոյն յառա֊ջագոյն[46] զնոսա[47], եւ այլ[48] ինչ եւս մասն[49]. եւ տարաւ զնա[50] բովանդակ[51] եւ այլ[52]*

---

1 ¸ ½³ ñÙÇ
2 ´ > Ñ³ ▯áó Éáõë³ õáñãÇ
3 ¶ > ▯³ Õ³ ·ë… »õ: ´ ¸ »õ µá í ³ Ý¹ ³ Ï
4 ´ Ù»ÍÇÝ] ëñµá▯Ý
5 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
6 ¶ > Ñ³ ▯áó
7 ² áõÃáõ ï ³ ëÝ ³ ÙÇ, ´¶ ¸ ▯áõÃ »õ Ç ï ³ ëÝ (¸ .Å.) ³ - ÙÇÝ (¸ ³ ÙÇÝ)
8 ¶ > Ù»ÍÇÝ
9 ´¶ ¸ ëáõñµ (¶ ¸ ëñµá▯) ³ é ³ ù»Éá▯Ý Ã ³ ¹¿áëÇ
10 ¶ ëáõñµÝ ·ñÇ·áñ
11 ¶ áñ] »õ Ý ³
12 ¸ ¹ ³ ñÓáõó
13 ´¶ Ñ ³ ▯ù
14 ¶ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ Ý
15 ¶ .Ï. ³ Ù ³ ó] ³ Ù ³ ó »ñ»ëÝÇó, ² î > »ñ»ëÝÇó (´ ¸ áõ- Ý»Ý)
16 ¸ ÷áËÇ Ù ³ Ñáõ ³ Ùµ
17 ¶ > Ç
18 ¸ ÑñÁß ï ³ Ï ³ ó
19 ´¶ í ³ Õ× ³ Ý» ³ É
20 ¸ ~ Ñá í áõ ³ óÝ í ³ Ë× ³ Ý» ³ É ▯á ï Ý É»ñÇÝÝ, ´ Ñá í á- õ ³ ó, ¶ Ñá í ³ óÝ
21 ¶ > »õ
22 ¶ Í ³ Ýáõó» ³ É
23 ¶ > »õ
24 ¶ Çõñá í ù Ñ ³ Ý¹»ñÓÇõùÝ
25 ´ ù ³ ñ ³ Ïá▯ ï ë
26 ¶ ¸ Ï»Ý¹ ³ ÝáõÃ» ³ Ý

27 ¶ ¸ ÷áË ³ Ýáñ¹ Çõñ, ´ ÷áË ³ Ýáñ¹
28 ´ ½ÁéÇë ï ³ Ï¿ë, ¶ ½³ éÇë ï ³ Ï¿ë, ¸ ½³ éÇë ï ³ ·¿ë
29 ´ ëå ³ é» ³ É, ¸ ëå ³ éÝ ³ É» ³ ó] ëå ³ é»É
30 ¶ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ Ý
31 ´ µ ³ Å ³ Ý» ³ É, ¶ µ ³ Å ³ Ý»óÇÝ, ¸ î¶ µ ³ ñÅ ³ Ý»Ý
32 ¶ ½»ñÏÇñÝ
33 ´¶ ¸ î¶ Ã ³ · ³ õáñù (¸ î¶ Ã ³ · ³ õáñùÝ, ¶ Ã ³ · ³ õáñÝ) ▯áõÝ ³ ó »õ å ³ ñëÇó
34 ¸ ½ûñ ³ ▯í ³ ñ
35 ¸ ÙÇç ³ ▯·» ï ë
36 ´ ½å »ñÇÝ ï ÇÝáë, ¶ ½å »Ý ï Ç ³ Ýáë, ¸ ½å ¿ñ¿Ý¹Ç ³ Ýáë
37 ¶ ▯ ³ ▯ ï Ý»ó ³ õ
38 ¶ ¸ ~ ÉáõëûáñãÇÝ Ñ ³ ▯áó
39 ¸ ³ ë ï
40 ´ ½»ÝáÝÇ, ¶ ½ÇÝáÝÇ
41 ¸ ³ é ³ ù» ³ ó
42 ´ É»·»áÝ, ¶ É»·»ÑáÝ, ¸ > É»·¿áÝ
43 ¸ ½ûñ ³ ▯í ³ ñÇÝ ÙÇç ³ ▯·» ï ³ ó
44 ¸ ½ÝßË ³ ñÑë
45 ´ ¸ Ó»éÝ
46 ´ > ▯ ³ é ³ ç ³ ·á▯Ý
47 ² ~ ½Ýáë ³ ▯ ³ é ³ ç ³ ·á▯Ý
48 ² ³ ▯Õ
49 ´ ¸ Ù ³ ëÝ ÇÝã] ÇÝã »õë Ù ³ ëÝ
50 ¶ ï ³ ñ ³ Ý ½³ ▯ÉëÝ ³ Ù»Ý ³ ▯Ý, ¸ ï ³ ñû½] ï ³ ñ ³ õ ½Ý ³
51 ´ > »õ ³ ▯É ÇÝã »õë Ù ³ ëÝ. »õ ï ³ ñ ³ õ ½Ý ³ µá í ³ Ý- ¹ ³ Ï: ¸ µû ³ Ý¹ ³ ÏÝ
52 ² ³ ▯Õ

մասն ինչ ի սրբոց Հռիփսիմեանց[1] *ի Կոստանդինուպաւլիս*[2]*, եւ ի մի տապանի եդին*[3]*:*

7 ***Եւ*** *սուրբն*[4] *Ռստագէս*[5] *եկաց*[6] *եպիսկոպոս*[7] *Հայոց Մեծաց ամս եւթն*[8]*:* 8 ***Եւ*** *սպան զնա սրով*[9] *Արքեղաւոս*[10] *ազգաւ հայ ի Ծոփաց*[11] *գաւառին. եւ բերին զմարմին*[12] *Ռստակիսի*[13] *յԵկեղեաց*[14] *գաւառ*[15]*, ի Թիլն աւան, եւ անդ թաղեցին զնա:* 9 ***Եւ*** *յաջորդեաց զաթոռ նորա երէց*[16] *եղբայրն*[17] *Վրթանէս*[18]*:*

10 ***Յաւուրս*** *նորա անկաւ ի մեծ պատերազմին սպարապետն*[19] *Հայոց տէրն*[20] *Մամիկոնէից Վաչէ*[21]*. եւ սուրբն*[22] *Վրթանէս*[23] *գլխաւորն նորա ի*[24] *փրկական պատարագն*[25] *կարգեաց, եւ*[26] *կատարեաց*[27] *վասն յիշման*[28] *Վաչէի*[29] *Մամիկոնացւոյ*[30] *եւ այլ*[31] *զաւրացն անկելոց*[32] *ի մեծ պատերազմին. զոր կատարեն Հայք մինչեւ ցայսաւր:*

11 ***Եւ*** *յետ այսորիկ վախճանեցաւ*[33] *Վրթանէս*[34] *խաղաղական մահուամբ. եւ եդին*[35] *զնա ի գեւղն*[36] *Թորդան, որ եկաց քահանայապետ*[37] *Հայոց Մեծաց ամս հնգետասանս*[38]*:* 12 ***Յետ*** *նորա յաջորդեաց զաթոռ նորա*[39] *մանուկն Յուսիկն*[40] *կրսեր որդին Վրթանիսի*[41]*:* 13 ***Իսկ***[42] *Յուսկանն լինեալ*[43] *նորա*[44] *երկու*[45] *որդի, անուն միոյն*[46] *Պապ եւ միւսոյն*[47] *Աթանագինէս:* 14 ***Եւ*** *տեսեալ Յուսիկն*[48] *զորդիսն*[49] *իւր*[50] *անուղղայ*[51] *զնացիւք ոչ արժանի լեալ աթոռոյ*[52] *քահանայութեան*[53]*, ապա ի սուգ*[54] *անհնարին կայր*[55] *եւ*[56] *անմխիթար վասն նոցա, եւ*[57] *հոգալով*[58] *կայր յաղաւթս անհանգիստ*

---

1 ´ ÑéÇ÷ëÇÙ» ³ ÝóÝ
2 ¶ > Ç Ïáë ï ³ Ý¹ÇÝáõå ³ õÉÇë, ² Ïáë ï ³ Ý¹ÇÝáõå ³ õÕÇë, ´ Ïáë ï ³ Ý¹Ýáõå ³ õÉÇë, ¸ Ïáë ïÁÝ¹ÇÝáõå ³ õÉÇë
3 ´¶ ¸ »õ »¹» ³ É Ç ÙÇÝ (¶ ÝÙÇÝ) ï ³ å ³ ÝÇ
4 ´¶ ¸ > ëáõñµÝ
5 ´ éë ï ³ Ï¿ë, ¶ ³ ñÇë ï ³ Ï¿ë, ¸ ³ éÇë ï ³ ù¿ë
6 ´ ¿Ï ³ ó
7 ´ ¸ »åÇëÏáåáë ³ å» ï, ¶ »åÇëÏáåáë ³ Ûå» ï
8 ¶ ¸ .¿.] »õÃÝ
9 ² î > ëñá í (´¶ ¸ áõÝ»Ý)
10 ´ ³ ñù»Õ ³ Ûáë
11 ´ Íáµ ³ ó
12 ¸ ½Ù ³ ñÙÇÝÝ
13 ¸ ³ éÇë ï ³ ·ÇëÇ
14 ¸ Û»Ï»Õ»ó»ó
15 ¶ > »õ µ»ñÇÝ ½Ù ³ ñÙÇÝ éë ï ³ ÏÇëÇ Û»Ï»Õ» ³ ó · ³ - õ ³ é
16 ¸ ¿ñ¿ó, ¶ > »ñ¿ó
17 ´ ¸ »Õµ ³ Ûñ Ýáñ ³
18 ¶ ¸ íñ¹ ³ Ý¿ë
19 ¸ ëå ³ ñ ³ Ûå» ï Ý
20 ´ ï ñºÝÝ
21 ¶ í ³ ç¿
22 ² ´ ëáõñµ
23 ¶ ¸ íñ¹ ³ Ý¿ë
24 ´¶ ¸ ½ÛÇß ³ ï ³ Ï ³ ñ ³ Ý, î¶ ½ÛÇß ³ ï ³ Ï] ½ÛÇß ³ ï ³ Ï Ýáñ ³ Ç
25 ´ ¸ î¶ å ³ ï ³ ñ ³ ·ÇÝ
26 ¸ > Ï ³ ñ·» ³ ó »õ
27 ´¶ î¶ > »õ Ï ³ ï ³ ñ» ³ ó
28 ´¶ ¸ î¶ > ÛÇßÙ ³ Ý

29 î¶ ½ÛÇß ³ ï ³ Ï ÷ñÏ ³ Ï ³ Ý å ³ ï ³ ñ ³ ·ÇÝ Ï ³ ñ·» ³ ó í ³ ëÝ í ³ ã¿Ç, ¶ í ³ ã¿. ï »°ë ½ì ³ ã¿¿ Ç ä ³ ïÙ. Ð ³ Û. ´. 683.
30 ´ Ù ³ ÙÇÏáÝÇáÛ, ¶ Ù ³ ÙÇÏáÝá, ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý
31 ² ³ ÛÕ
32 ´ ¸ ³ ÝÏ»ÉáóÝ, ¶ ³ Ý·»ÉáóÝ
33 ¶ í ³ Õ× ³ Ý»ó ³ õ
34 ¶ íñ¹ ³ Ý¿ë, ¸ í ³ ñ¹ ³ Ý¿ë
35 ¶ ¸ Ã ³ Õ»óÇÝ] »¹ÇÝ
36 ´¶ ¸ ·»ÕÝ
37 ¸ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ³ å» ï
38 ´ ï ³ ëÝ »õ ÑÇÝ·, ¶ .Å¿., ¸ .Å».
39 ´ ¸ Ýáñ ³ Û
40 ´¶ ¸ ÛáõëÇÏ
41 ¶ ¸ íñ¹ ³ ÝÇëÇ
42 ¶ »õ] ÇëÏ
43 ¶ É» ³ É
44 ´¶ ¸ > Ýáñ ³
45 ¶ ¸ .µ.
46 ´¶ Ýáó ³ , ¸ Ýáñ ³] ÙÇáÛÝ
47 ´¶ ¸ > ÙÇõëáÛÝ
48 ¶ ¸ ÛáõëÏ ³ ÝÝ
49 ´ ½áñ¹Çë
50 ¶ > Çõñ
51 ¶ ³ ÝáõÕ ³
52 ¶ ³ Ãáéáï
53 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
54 ¶ ëáõù
55 ´ Ï» ³ Ûñ
56 ¶ > »õ
57 ¶ > »õ
58 ´ ·áÑ ³ Ý ³ Éá í] Ñá· ³ Éá í

առ Աստուած[1]*:* 15 *Ապա ի միում*[2] *գիշերի երեւեցաւ նմա հրեշտակ Տեառն եւ ասէ. «Մի՛ տրտմիր, Յուսի՛կ*[3]*, վասն որդւոց*[4] *քոց, որ ոչ եղեն*[5] *արժանի քահանայութեան. ահա*[6] *ծնցի ի զաւակէ քո*[7] *այլ*[8] *զաւակ, որ նորոգեսցէ զվիճակ Թադէոսի*[9] *առաքելոյ*[10]*, եւ հաստատեսցէ զաթոռ մեծի*[11] *քահանայապետին*[12] *Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի*[13]*:* 16 *Եւ անուանի անուն*[14] *նորա Ներսէս. ի նմանէ*[15] *բղխեսցեն*[16] *շնորհք պատուիրանացն*[17] *Աստուծոյ. եւ խաղաղութիւն բազում*[18] *եւ շինութիւն եկեղեցւոյ*[19] *ի Տեառնէ*[20] *նմա*[21] *շնորհեսցի*[22]*. բազում մոլորեալք եւ տգէտք նովաւ*[23] *դարձցին առ Տէր*[24]*:* 17 *Որով*[25] *եւ Քրիստոս բազում լեզուաւք*[26] *փառաւորեսցի նոքաւք, որք*[27] *սիւնք*[28] *հաւատոյ լինիցին*[29] *եւ մատակարարք*[30] *բանին կենաց*[31]*. եւ բազում տունկք*[32] *պտղաբերք եւ*[33] *շաուաեղք շայեկանք*[34] *եւ աւգտակարք*[35] *հոգեւոր դրախտին՝ ի նոցա մշակութենէն*[36] *ժողովեսցին*[37] *յըշտեմարանս*[38] *Աստուծոյ. եւ բազում անգամ*[39] *կացցեն*[40] *ի հալածանս վասն անուան Տեառն*[41] *պատուիրանին*[42]*, եւ կացցեն*[43] *անշարժ իբրեւ զվէմ:* 18 *Եւ յետ*[45] *նոցա անցանելոյն թագաւորեսցէ*[46] *ստութիւն յապարասան եւ*[47] *յանձնասէր, եւ յարծաթասէր եւ*[48] *ի ստաբան, եւ յանպիտան եւ ի*[49] *բանսարկու մարդկանէ. ապա թէ*[50] *կարասցէ ոք զոտն ի*[51] *հաստատութեան*[52] *ունել, հազիւ ըստ ժամանակին չարութեան*[53]*»:*

19 *Զայս ամենայն լուեալ Յուսիկն ի հրեշտակէն*[54]*, մխիթարէր յոյժ*[55] *եւ գոհանայր զՏեառնէ, որ արժանի արար զնա այնպիսի յայտնութեան*[56]*:* 20 *Ապա ամուս-*

1 ´¶¸ ³é ï¿ñ ³ÝÑ³Ý·Çëï (¸ ³ÝÑ³ÝÏÇëï)] ³Ý-Ñ³Ý·Çëï ³é ³ëïáõ³Í
2 ¶ ÙÇí³Ù
3 ¸ > ŮáõëÇÏ
4 ´¶¸ áñ¹áó
5 ¶¸ ã»Ý] áã »Õ»Ý
6 ´¸ ³Ñ³Ů, ¶ ³å³
7 ¶ ùáõÙÙ¿] ùá
8 ´ ù»½] Ç ½³õ³Ï¿ ùá
9 ² Ã³¹¿áë
10 ¶ ³é³ù»ÉáŮÝ
11 ¸ Ù»Í
12 ¶ Ñ³Ůñ³å»ïÇÝ] ù³Ñ³Ý³Ů³å»ïÇÝ
13 ´¶ Ç (¶ > Ç) Ñ³Ů³ëï³Ý ³ßË³ñÑÇë (¶ ³ßË³ñÑÇ)] Ñ³ŮáóÉáõë³õáñãÇ
14 ´¶ ³Ýáõ³Ý¿ ½³ÝáõÝ, ¸ ³Ýáõ³Ý»³Ů½³ÝáõÝ
15 ¸ ÝÙ³Ý¿ Ýáñ³Ů
16 ¶ µË¿
17 ² å³ ïáõÇñ³óÝ
18 ¶ > µ³½áõÙ
19 ´¸ »Ï»Õ»ó»³ó, ¶ »Ï»Õ»óáŮ
20 ¶¸ > Ç ï»³éÝ¿
21 ¸ Ýáíû
22 ¶ ßÝáñÑ»ëóÇÝ, ¸ ßÇÝ»ëóÇ »õ ßÝáñÑ»ëóÇ
23 ¶ > Ýáí³õ
24 ´¸î¶ Ç ×³Ý³å³ñÑë ×ßÙ³ñïáõÃ»³Ý (î¶³ñ¹³ñáõ-Ã»³Ý), ¶ Ç ×ßÙ³ñïáõÃÇõÝ] ³é ï¿ñ
25 ¶¸ > áñáí
26 ¶ µ³½Ù³ó É»½áõ³õ, ¸ É»½áõ³õ
27 ¶ > áñù
28 ² ëÇõÝ
29 ¶ ÉÇóÇÝ
30 ¶ Ù³ï³Ï³ñ³ñ
31 ´ ³ëïáõÍáŮ] Ï»Ý³ó
32 ´ ïáõÝù, ¶ ïáõÝÏù »õ
33 ² > »õ
34 ´¸ ß³Ñ»Ï³Ýù, ¶ ß³Ñ»Ï³Ýù ß³éû»Õù
35 ´¸ ³õÏï³Ï³ñù
36 ¶ Ùß³ÏáõÃ»Ý¿Ý É»³Éù »õ, ¸ Ùß³ÏáõÃ»Ý¿
37 ¶ ÅáÕáí»ëó»Ý,µ ¸ ÅáÕáíÇ
38 ´¸ Ç ßï»Ù³ñ³Ýë, ¶ Ůßï»Ù³ñ³ÝëÝ
39 ¸ ³ÝÏ³Ù
40 ´ Ï³Ůó»Ý, ¶ Ï³óóÇ
41 ¶ ùñÇëïáëÇ] ³Ýáõ³Ý ï»³éÝ, ¸ > ³Ýáõ³Ý ï»³éÝ
42 ´ »õ å³ïáõÇñ³ÝÇ Ýáñ³, ¸ å³ïáõÇñ³ÝÇÝ ³ë-ïáõÍáŮ
43 ´ Ï³Ůó»Ý
44 ´¸ ³Ýß³ñÅ Ñ³ëï³ïáõÝ, ¶ Ñ³ëï³ïáõÝ ³Ýß³ñÅ
45 ¸ > Ů»ï
46 ¶ Ã³·³õáñ¿
47 ² > »õ
48 ´ > »õ
49 ¸ > »õ Ç
50 ´¸ »Ã¿
51 ¶ Ů³ÝÓÇÝë] Ů³å³ñ³ë³Ý... ½áïÝ Ç, ´ > Ç
52 ´ Ñ³ëï³ïáõÝ
53 ²´¸ ã³ñáõÃ»³ÝÝ, ¶ ½ûñáõÃ»³Ý
54 ¸ ÑñÁßï³Ï¿Ý
55 ¸ > ŮáŮÅ
56 ¶ ³ŮÝÙ å³ïáõ Ñ³ëï³ïáõÃ»³Ý] ³ŮÝåÇëÇ Ů³Ůï-ÝáõÃ»³Ý, ¸ Ů³ŮïÝáõÃ»³ÝÝ

նացոյց[1] Յուսիկ[2] զորդի[3] իւր, եւ առնոյր զքոյր[4] Տիրանայ թագաւորի[5] յամուսնութիւն Աթանագինէ[6]. եւ անուն կնոջն Բամբիշն[7]: 21 *Ի նմանէ ծնաւ բարենշան որդի մի, եւ անուանեցին[8] զնա[9] Ներսէս՝ ըստ հրեշտակին[10] տեսլեանն:* 22 *Յետ այսորիկ վախճանեցաւ[11] Յուսիկն չարչարանաւք ի Տիրանայ, եւ տարեալ եդին զնա ի շիրիմս[12] հաւր իւրոյ Վրթանիսի[13] ի Թորդան[14], որ եկալ[15] զաթոռ կաթողիկոսութեանն[16] Հայոց Մեծաց ամս վեց[17]:* 23 *Ապա ոչ գտանի[18] յազգէն սրբոյն[19] Գրիգորի կարգել[20] քահանայապետ, նստուցանեն[21] զՓառներսեհ[22] ոմն կաթողիկոս Հայոց Մեծաց[23] ամս չորս[24]:* 24 *Եւ յետ մահուան նորա[25] զայս ամս[26] լռեաց հայրապետութիւն[27] Հայոց[28]:*

Բ. 1 *Իսկ մանուկն Ներսէս սնաւ եւ ուսաւ ի Կեսարիացւոց[29] գաւառին՝ ամուսնաւն[30] իւրով. եւ եղեւ որդի մի նորա[31], եւ անուանեաց զնա[32] Սահակ՝ ի կնոջէն, որում անուն էր Սանդուխտ, ի[33] յազգէն Մամիկոնենից[34]:* 2 *Եւ յետ երից[35] ամաց մեռաւ ամուսինն[36] իւր Սանդուխտ[37] ի Կեսարիայ[38]. եւ հայր[39] նորա Վարդան Մամիկոն տարեալ զմարմին[40] նորա ի Թիլն աւան եւ անդ պահեաց[41] զնա:*

3 *Եւ յետ այսորիկ[42] թագաւորեաց Արշակ[43] փոխանակ հաւր իւրոյ Տիրանայ. եւ եկեալ Ներսէս լինէր[44] սենեկապետ նորա[45] ի վերայ ամենայն գանձուց նորա[46], վասն զի[47] հաւրաքեռ որդի էր թագաւորին Արշակայ[48]:* 4 *Իսկ աշխարհն[49] Հայոց ի մահուանէն[50] Յուսկանն մինչեւ ի մեծն Ներսէս խոտորեալ էին ի ճանապարհացն Աստուծոյ՝ ի մեծամեծաց[51] մինչեւ ի փոքունս[52], եւ գործէին մեղս[53] համարձակ[54] իբրեւ զՍոդոմ[55]:*

1 ´¶ ¸ ³ÙáõëÝ³óáõó³Ý¿ñ
2 ²¶ ¸ ÛáõëÇÏÝ
3 ´ ½áñ¹ÇëÝ, ¶ ½áñ¹Çë, ¸ ½áñ¹ÇùÝ
4 ´¶ ¸ ½ùáÛñÝ
5 ´¶ ¸ Ã³·³õáñÇÝ
6 ´¶ ³Ã³Ý³·ÇÝáÛ, ¸ ³Ã³Ý³Û·ÇÝ³Û
7 ¶ µ³ÙµÇÉÝ, »õ
8 ´¶ ¸ ³Ýáõ³Ý»³ó
9 ´¶ ¸ ½³ÝáõÝ Ýáñ³] ½Ý³
10 ¶ Ññ»ß ï³ ÏÇ, ¸ ÑñÁß ï³ ÏÇÝ
11 ´¶ í³Õ×³Ý»ó³õ
12 ´¶ ßÇñÇÙÝ
13 ¶ íñ¹³ÝÇëÇ
14 ¸ ÃáñÃ³Ý, ¶ > Ç Ãáñ¹³Ý
15 ´ ¿Ï³É
16 ´¶ ¸ Ï³ÃáÕÇÏáëáõÃ»³Ý
17 ¶ ¸ .½.
18 ² · ï³ÝÇ, ´ · ïÇÝÇ, ¶ ¸ · ïÇÝ, î · ï³ÝÇ
19 ´ ¸ > ëñµáÛÝ
20 ´ Ï³ñ·»³É
21 ´ Ýëï áõóÇÝ, ¶ ¸ ³ å³ Ýëï áõóÇÝ
22 ¶ ½÷³éÝ»ñë»Ñ
23 ´¶ > Ù»Í³ó
24 ¶ ¸ .¹.
25 ´ Ýáñ³Û
26 ¶ ½.Ëµ. ³Ù] ½³Ûë ³Ùë, ¸ ³Ù
27 ´ Ñ³Ûñ³å»ï áõÃ»³ÝÝ, ¶ Ñ³Ûñ³å»ï áõÃÇõÝÝ
28 ´¸ î¶ Ñ³Ûáó + »õ ¹³ñÓ³Ý Ç ·áñÍë ³é³çÇÝë (¸ ³é³çÇÝ)
29 ¶ ëÝ»³É Ç Ï»ë³ñ³óáó (> »õ áõë³õ), ¸ Ï»ë³ñ³óáó
30 ´¸ ³ÙáõëÝ³õ
31 ¶ > Ýáñ³
32 ¶ ½³ÝáõÝ] ½Ý³
33 ´¶ ¸ > Ç
34 ´¶ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó, ¸ Ù³ÙÇÏáÝ³ÛÇó
35 ¸ .·.
36 ¶ ³ÙáõëÇÝ
37 ´ > ë³Ý¹áõËï
38 î Ï»ë³ñÇ³ (²´¸ Ï»ë³ñÇ³Û)
39 ¸ Ñ³ÛñÝ
40 ¶ ½Ù³ñÙÇÝÝ
41 ¶î¶ Ã³Õ»³ó] å³Ñ»³ó
42 ´ ³ÛÝáñÇÏ
43 ´ ³ß³Ï, ¸ ³ñë³Ï] ³éß³Ï
44 ¸ »Õ»³É
45 ¶ »õ ë»Ý»Ï»³å»ï ¿ñ] ÉÇÝ¿ñ ë»Ý»Ï³å»ï Ýáñ³, ¸ > Ýáñ³
46 ¸ ·³ÝÓáóÝ ³ñù³ÛÇó] ·³ÝÓáó Ýáñ³
47 ´ ù³Ý½Ç] í³ëÝ ½Ç
48 ¸ > í³ëÝ ½Ç... ³ñß³ÏáÛ: ¶ ~ ³ñß³Ï³ Ã³·³õáñÇÝ
49 ´¶ ³ßË³ñÑë
50 ´¶ ¸ Ù³Ñáõ³Ý¿
51 ´¶ Ù»Í³Ù»Í³óÝ, ¸ Ù»Í³ó
52 ¶ ó÷áùáõÝë] Ç ÷áùáõÝë
53 ¶ ½Ù»Õë
54 ´ Ñ³Ù³ñÓ³Ïë
55 ¸ ½ëá¹áÙ³Ï»óÇë

5 *Վասն այնորիկ[1] եթող Աստուած ի ձեռանէ իւրմէ[2] եւ մատնեաց[3] ի ձեռս[4] թշնամեաց իւրեանց[5]. եւ նեղէին զնոսա յամենայն կողմանց:* 6 *Ապա միայնակեացք[6] աշխարհին ի մի վայր ժողովեալ եւ մարգարէական հոգւով[7] իմացեալ, եթէ ոչ լինի[8] հնար փրկութեան[9] Հայոց աշխարհիս[10], եթէ ոչ գտցի առաջնորդ ի յազգէ[11] սրբոյն[12] Գրիգորի:* 7 *Ապա մի[13] ոմն ի Նախարարացն[14] ի գաւառէն Շիրակայ, որ էր միանձնացեալ ի լերինս[15], յազգէն Գնունեաց, որում անուն էր Պարգեւ, յառաջ մատուցեալ ասէ[16] իբրեւ ի տեսչութենէն[17] Աստուծոյ[18]. «Ես տեսի ի տան Թագաւորին յազգէ[19] սրբոյն Գրիգորի[20] մանուկ մի[21], որում անուն կոչի[22] Ներսէս, կատարեալ հասակաւ եւ լի իմաստութեամբ եւ շնորհաւք Աստուծոյ»:* 8 *Ապա լուեալ զայս[23] ուրախ եղեն յոյժ, զի ի ձեռն նորա տալոց էր Աստուած փրկութիւն[24] Հայոց[25] աշխարհին[26], որ[27] եղեւ իսկ:*

9 *Եւ տեսեալ Արշակայ որ ոչ գտանէր[28] առաջնորդ[29] ի մնացորդաց[30] սուրբ ազգէն մեծի[31] քահանայապետին Գրիգորի[32], եւ ոչ զաւրավար ի քաջ եւ ի[33] տիրասէր ազգէն Մամիկոնենից[34], եւ[35] իմացեալ[36] եթէ[37] աւեր[38] աշխարհին[39] Հայոց յաղագս այսր[40] պատճառանաց եղեւ, ապա յարուցեալ ինքնին[41] թագաւորն զաւրաւքն իւրովք[42] ի խնդիր ելանէ[43] քաջ ազգին Մամիկոնենից[44], որ էին սնուցիչք եւ մանկակալք[45] եւ ընտանիք[46] թագաւորին:* 10 *Ապա երթեալ[47] գտանէր[48] զնսա[49] յամուրս[50] աշխարհին իւրեանց[51] Տայոց[52], ընդ նոսին[53] եւ զԳնունիքն[54], եւ դարձուցանէր զնոսա[55] ընդ իւր. վասն զի պառակտեալ[56] էին յընտանութենէ[57] եւ ի զաւրավարութենէ[58] յամենայն[59]*

1 ¶ ³ÛëáñÇÏ
2 ¸ > ÇõñÙ¿
3 ´¶¸ Ù³ïÝ»³ó ½Ýáë³
4 ´¸ > Ç Ó»éë
5 ¶ Çõñáó
6 ¸ ÙÇ³ÛÝ³ó»³Éù
7 ´¶¸ Ñá·áí
8 ´ ÉÇÝÇóÇ, ¶¸ ÉÇóÇ
9 ¶ Ï»³É] ÷ñÏáõÃ»³Ý
10 ´¶¸ ~ ³ßË³ñÑÇë Ñ³Ûáó
11 ´¶¸ Û³½·¿Ý] Ç Û³½·¿
12 ¶ > ëñµáÛÝ
13 ¸ > ÙÇ
14 ´¶¸ Ù»Í Ý³Ë³ñ³ñ³óÝ
15 ¸ É»ñÇÝ
16 ´¶¸ > ³ë¿
17 ²´ ï»ëãáõÃ»Ý¿
18 ¶¸ ³ëïáõÍáÛ + »õ ³ë¿
19 ¶¸ Û³½·¿Ý
20 ´ > Û³½·¿ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ
21 ¶¸ > Ù³ÝáõÏ ÙÇ
22 ¶ ¿ñ] ÏáãÇ
23 ´¶¸ ½³ÛÝ
24 ¶ ½÷ñÏáõÃÇõÝ
25 ¶ > Ñ³Ûáó
26 ´¸ ~ ³ßË³ñÑÇÝ Ñ³Ûáó
27 ¸ áñ »õ

28 ¶ ·ï³ÝÇ, ¸ ·ï³õ
29 ´ > ³é³çÝáñ¹
30 ¶ ÙÝ³óáñ¹³óÝ
31 ´ ³½·Ç Ù»Í, ¶ ³½·ÇÝ Ù»Í: ¸ Ù»Í
32 ¸ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ
33 ¶¸ > Ç
34 ´¶ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó
35 ¸ > »õ
36 ¶ > ÇÙ³ó»³É
37 ´ »Ã», ¸ Ã¿
38 ¶ û³ñáõÙÝ, ¸ ³õ»ñáõÙÝ
39 ´¶¸ ³ßË³ñÑÇë
40 ² í³ëÝ ³ÛÝñ ³Õ³·³õ, ¶ Û³Õ³Ïë ³Ûë, î ³ÛÝñ ³Õ³·³õ (´¸ Û³Õ³·ë ³Ûëñ)
41 ´ ÇÝùÝ ÇëÏ, ¸ »õ ÇÝùÝ ÇëÏ] ÇÝùÝÇÝ
42 ¸ ½ûñ³õù Çõñûù
43 ´¶¸ »É³Ý¿ñ
44 ´¶¸ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó
45 ¶ Ù³Ý³Ï³Éù
46 ¶ > »õ ÁÝï³ÝÇù: ´¸ ÁÝ¹³ÝÇù
47 ¸ »ñÃ³Ûñ
48 ¶ ·ï³Ý¿
49 ´ > ½Ýáë³
50 ´ Û³Ùáõñ
51 ´ > Çõñ»³Ýó
52 ¶ ï³áó
53 ¶¸ ÝÙÇÝ] ÝáëÇÝ
54 ´ ½·ÝáõÝÇù
55 ¶ ½Ýáë³ + ³é ÇÝùÝ, ´ > ½Ýáë³
56 ¶¸ å³Ï³ë»³É] å³é³Ïï»³É
57 ´¶¸ ÛÁÝ¹³ÝáõÃ»Ý¿
58 ´ > Ç ½³õñ³í³ñáõÃ»Ý¿
59 ¶¸ »õ Û³Ù»Ý³ÛÝ

գործոց Հայոց ի ժամանակին Տիրնայ Թագաւորին: 11 *Եւ էին յազգէն Մամիկոնենից*[1] *եղբարք*[2] *չորք*[3]*. եւ*[4] *անուն*[5] *նոցա Վարդան եւ*[6] *Վասակ, Վահան*[7] *եւ Վրուժ*[8]*՝ որդիք Արտաւազայ*[9] *որդւոյ*[10] *Վաչէի Մամիկոնենւոյ*[11]*. եւ կացուցանէր զնոսա զաւրավարս*[12] *Հայոց Մեծաց*[13]*, զոր առաջին Թագաւորքն նուաճեալ*[14] *էին յիւրաքանչիւր*[15] *յաւուրս*[16]*:* 12 *Եւ տայր*[17] *զգունդն Հայոց ի ձեռս*[18] *Վասակայ՝ կալ ընդդէմ պատերազմաց*[19] *ասպարապետութեամբ. եւ զերիս եղբարս*[20] *նորա ընդ նմա հազարապետս*[21] *կացուցանէր:*

13 *Եւ կացին զաւրավարք Մամիկոնք ճակատամուխք*[22]*, ռազմահատք*[23]*, աղեղնաձիգք*[24]*, արծուանշանք*[25]*, նիզակափայլք*[26]*, ասպարախաղք*[27]*, քաջասիրտք, աներկիւղք*[28] *ի պատերազմունս, աջողակք*[29] *ի մարտս*[30] *պատերազմաց, բարեհամբաւք, բարենշանք*[31]*, աղեղնադրաւշք, ի մարտս*[32] *պատերազմաց իբրեւ հուր*[33] *ընդ եղեգն ընթանային*[34] *տիրասէր ազգն Մամիկոնենից*[35]*՝ իբրեւ կարգեցան զաւրավարք Մամիկոնք*[36]*:*

Գ. 1 *Յետ այսորիկ*[37] *խորհուրդ աստուածային ի մէջ առեալ երկրիս Հայոց, եւ ինքն Թագաւորն Արշակ վասն ազգի*[38] *սրբոյն*[39] *Գրիգորի քահանայապետութեան. ի մի վայր ժողովեալ առ Թագաւորն նախարարք*[40] *եւ*[41] *մեծամեծք Հայոց, ազգք, տոհմակիցք*[42]*, դրաւշակիցք*[43]*, տեարք, ամենայն սատրապք*[44]*, կուսակալք*[45]*, զաւրագլուխք, սահմանաց պահք*[46]*, եպիսկոպոսունք*[47] *եւ*[48] *երիցունք*[49]*, եւ ամենայն խառնաղանջ*[50] *մարդիկ*[51] *ի մի հաւանութիւն միաբանութեամբ*[52] *եկեալ, եւ*[53] *ասեն ցարքայն Արշակ. «Վասն զի նորոգեաց Աստուած զա-*

1 ¶ ¸ Ù ³ ÙÇ Ï áÝ¿Çó
2 ¶ »Õµ ³ Ûñù
3 ¸ .¹.
4 ´ ¸ > »õ
5 ¶ ¸ ³ Ýáõ ³ Ýù
6 ¶ > »õ
7 ¸ »õ í ³ Ñ¿Ý
8 ´ »õ ß ³ ÑÇÝ »õ í ³ ñáõÅ ³ Ý] »õ í ³ Ñ ³ Ý »õ íñáõÅ, ² ³ ñáõÅ, ¶ ¸ í ³ ñáõÅ ³ Ý
9 ´î¶ ³ ñ ï ³ õ ³ ½¹ ³ Û, ¶ ³ ñ ï û ³ ½¹ ³ , ¸ ³ ñ ï û ³ ½¹ ³ Û
10 ´¶ ¸ áñ¹áÛ
11 ´ Ù ³ ÙÇ Ï áÝ»Ç, ¶ Ù ³ ÙÇ Ï áÝá, ¸ Ù ³ ÙÇ Ï áÝ¿áÛ
12 ¸ ½ûñ ³ Ûí ³ ñ
13 ´ > Ù»Í ³ ó
14 ¶ í ³ Õ× ³ Ý» ³ É] Ýáõ ³ ×» ³ É
15 ¶ ÛÇñ» ³ Ýó] ÛÇõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ
16 ´ ¸ ³ õáõñë, ¶ Ûûáõñë Ý
17 ¶ ï ³ Ý
18 ´¶ ¸ Ó»éÝ
19 ¶ å ³ ï »ñ ³ ½ÙáÕ ³ ó
20 ¶ »Õµ ³ Ûñë
21 ´ ÝÙ ³ Û Ñ ³ ½ ³ ñ ³ å» ï
22 ¶ × ³ Ï ³ ï ³ Ù ³ ñ ï ù »õ, ¸ × ³ Ï ³ ï ³ ÙÙáõÕÉù »õ
23 ´ Áé ³ ÙÏ ³ Ñ ³ ï ù
24 ¶ ³ Õ»ÕÝûáñù
25 ´ ¸ ³ ñÍáõ¿Ýß ³ Ýù, ¶ ³ ñÍõ¿Ýß ³ Ýù
26 ¶ ¸ ÝÇ½ ³ Ï ³ ù ³ Õù
27 ´ > ÝÇ½ ³ Ï ³ ÷ ³ ÛÉù, ³ ë å ³ ñ ³ Ë ³ ½ù: ¸ ³ ë å ³ ñáÕù, ¶ > ³ ë å ³ ñ ³ ù ³ ½ù
28 ² ³ Ý»ñÏ»Õù, ¸ ³ Ý»ñÏ»Õ
29 ´¶ ¸ Û ³ çáÕ ³ Ïù
30 ¶ Ù ³ ñ ï
31 ¶ ¸ ~ µ ³ ñ¿Ýß ³ Ýù µ ³ ñ¿Ñ ³ Ùµ ³ õù
32 ´ ÁÝ¹ Ù¿ç, ¶ ¸ î¶ Ç Ù¿ç] Ç Ù ³ ñ ï ë
33 ´ ¸ ½Ñáõñ
34 ¶ ÁÝÃ ³ Ý ³ ÇÝ, ¸ ³ Ýó ³ Ý¿ÇÝ
35 ´ Ù ³ ÙÇ Ï áÝ»Çó, ¶ Ù ³ ÙÇ Ï áÝ» ³ ÝóÝ
36 ¶ > Çµñ»õ Ï ³ ñ·»ó ³ Ý ½ ³ õñ ³ í ³ ñù Ù ³ ÙÇ Ï áÝù: ¸ Ù ³ ÙÇ Ï áÝùÝ
37 ´ ³ ÛÝáñÇ Ï
38 ´¶ ³ ½·ÇÝ
39 ´¶ > ëñµáÛÝ
40 ¶ ¸ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñùÝ
41 ´ > »õ
42 ¶ ¸ ³ ½· ³ ï áÑÙ ³ ÏÇóù] ³ ½··ù, ï áÑÙ ³ ÏÇóù
43 ´ ï áÑÙ ³ ÏÇóù »õ ¹ñ ³ õßÇó] ï áÑÙ ³ ÏÇóù, ¹ñ ³ õß ³ ÏÇóù, ¶ ¸ ¹ñûßÇó] ¹ñ ³ õß ³ ÏÇóù
44 î¶ ³ ½·ù ³ ï áÑÙ ³ ÏÇóù »õ ¹ñûßÇó ï » ³ ñù »õ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ ë ³ ñ ³ åù] ³ ½·ù... ë ³ ñ ³ ë ³ õù, î ë ³ ñ ³ ë ³ õù (´¶ ¸ ë ³ ñ ³ åù. ëñµ·.ª Áë ï ´áõ½ ³ Ý¹Ç)
45 ¶ »õ Ïáõë ³ Ï ³ Éù
46 ´¶ ¸ î¶ ë ³ ÑÙ ³ Ý ³ ó å ³ Ñù
47 ¶ »åÇëÏáåáëù
48 ¶ ¸ > »õ
49 ´ > »õ »ñÇóáõÝù, ¸ »ñÇóáõÝù, ë ³ ñÍû ³ ·áõÝù
50 ¶ Ë ³ éÝ ³ Õ ³ Ý×, ¸ Ë ³ éÝ ³ Õ ³ Ý×
51 ¸ Ù ³ ñ¹Çù
52 ´ ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃÇõÝ, ¶ ÙÇ ³ µ ³ ÝáõÃ» ³ Ý
53 ¶ ¸ > »õ

թոռ Արշակունեաց[1] քեւ[2], եւ զգահ զաւրավարութեան քաջ ազգին Մամիկոնենից[3], նոյնպէս[4] պարտ է նորոգել զաթոռ հայրապետութեան[5] սրբոյն Գրիգորի ազգի[6], զի լուսաւորեալ պայծառասցին վարք աշխարհիս Հայոց»: 2 *Եւ[7] ասէ թագաւորն. «Ես ինքն ի[8] խնդիր եմ այդմ գործոյ[9]»:*

3 *Ապա յականէ յանուանէ խնդրէին[10] աշխարհաժողով բազմութիւնն զմանուկն Ներսէս՝ զորդի Աթանագինեայ[11] որդւոյ[12] Յուսկան[13], որդւոյ[14] Վրթանիսի[15], որդւոյ[16] սրբոյն Գրիգորի[17]:* 4 *Եւ էր նա ի տղայութեանն[18] սնեալ եւ ուսեալ[19] ի Կեսարիացւոց[20] քաղաքին[21] ընդ հաւատարիմ վարդապետս. եւ էր ամուսնացեալ վասն ժառանգութեան աթոռոյն[22], եւ ընդ համեստ ամուսնոյ իւրոյ կացեալ[23] ամս երեք[24], որ էր յազգէն Մամիկոնենից[25], անուն նորա Սանդուխտ[26]. եւ[27] ի նմանէ լինի[28] Սահակ:* 5 *Եւ իբրեւ վախճանեցաւ[29] ամուսին[30] իւր, եկեալ յազգական[31] իւր յԱրշակ արքայ[32], եւ նա կարգէր զնա սենեկապետ[33] եւ[34] հաւատարիմ ի վերայ կարգաց[35] թագաւորին:* 6 *Եւ էր նա մեծահասակ եւ վայելուչ[36] երեսաւք եւ[37] ահագին տեսողաց, երկիւղած[38] յԱստուծոյ եւ աղքատաց դարմանիչ, եւ նեղելոց եւ զրպարտելոց[39] բարէյոյզ[40] ի թագաւորէն[41], եւ յինքենէ[42] կերակրէր զորբս եւ զայրիս[43]. եւ ի սնարս թագաւորին[44] զարքունական մատանին բարձեալ[45] ունէր:*

7 *Իսկ ժողովուրդն[46] առ հասարակ[47] զՆերսէս խնդրէին[48], զի կարգեսցեն[49] առաջնորդ Հայոց[50]:* 8 *Եւ[51] իբրեւ ածին[52] առաջի թագաւորին, եւ լսէր զբարբառ ժողովրդեանն[53], ի մէջ կացեալ[54] սկսաւ խաւ-*

1 ´¶ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý (¶ Ã³·³õáñáõÃ»³Ý¹) ³ñß³-Ïáõ Ý»³ó
2 ¸ ~ ù»õ ½³Ãáé ³ñß³ÏáõÝ»³ó, ¶ > ù»õ
3 ´ Ù³ÙÇÏáÝ»Çó, ¶ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó
4 ´¶¸ ëáÛÝå¿ë] ÝáÛÝå¿ë
5 ¶ Ñ³Ûñ³ å» ï áõÃ»³ÝÝ
6 ´¶¸ Û³½·¿Ý ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ] ëñµáÛÝ… ³½·Ç
7 ´¶¸ > »õ
8 ¶ »õ »ë] »ë ÇÝùÝÇÝ Ç
9 ¶ ·áñÍáÛ¹
10 ´ ËÝ¹ñ»ÇÝ, ¶ ËÝ¹ñ»Ý
11 ´ ½áñ¹ÇÝ ³Ã³Ý³Û·ÇÝ»Ç: ¶ ³Ã³Ý³·ÇÝ¿Ç
12 ¸ áñ¹áÛ
13 ²´¶ ÛáõëÏ³ÝÝ, ¸ áõëÏ³ÝÝ
14 ¸ áñ¹áÛ
15 ´ íñÃ³Ý³Û, ¶¸ íñ¹³ÝÇëÇ
16 ¸ áñ¹õáÛÝ
17 ¶ ·ñÇ·áñÇ Éáõë³õáñãÇÝ
18 ´ ïÕ³ÛáõÃ»Ý¿, ¶ ïÕ³áõÃ»³ÝÝ
19 ¶ > »õ áõë»³É
20 ´¶ Ï»ë³ñ³óõáó, ¸ Ï»ë³ñ³óáó
21 ¸ ·û³éÇÝ] ù³Õ³ùÇÝ
22 ¶ ~ ³ÃáéáÛÝ Å³é³Ý·áõÃ»³Ý
23 ´¶¸ ~ Ï³ó»³É ÁÝ¹ Ñ³Ù»ëï ³ÙáõëÝáÛ ÇõñáÛ (¶ ³-ÙáõëÇÝ Çõñ, ¸ ³ÙáõëÇÝÝ Çõñ)
24 ¶ »ñÇë, ¸ .·.
25 ´ Ù³ÙÇÏáÝ»Çó »õ, ¶ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó, ¸ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó »õ
26 ´ ë³Ý¹áõËïù
27 ¶ > Ç
28 ´¶¸ ÉÇÝ¿ñ
29 ´¶ í³Õ×³Ý»ó³õ
30 ´¸ ³ÙáõëÇÝÝ
31 ´¶¸ Û³½·³Ï³ÝÝ
32 ´¶ Û³ñù¿Ý (¶ Û³ñù³ÛÝ) ³ñß³Ï] Û³ñß³Ï ³ñù³Û, ¸ > ³ñù³Û
33 ¶¸ ë»Ý»Ï³å»ï »õ ³Ù»Ý³å»ï
34 ¶ > »õ
35 ¶ Ï»Ý³ó] Ï³ñ·³ó, î¶Ç í»ñ³Û ³Ù»Ý³ÛÝ Ï»Ý³ó Çõ-ñáó] Ç í»ñ³Û Ï³ñ·³ó, ´¸ ³Ù»Ý³ÛÝ Ï³ñ·³ó »õ Ï»Ý³ó] Ï³ñ·³ó
36 ¶ í³»Éáõã
37 ´¶¸ > »õ
38 ´¶ »õ »ñÏÇõÕ³Í, ¸ »ñÏ»Õ³Í
39 ´¸ ½ñå³ñï³ó
40 ¸ µ³ñ»Ûá Û½
41 ´ µ³ñ»Ë³õë ³é Ã³·³õáñÝ] µ³ñ¿ÛáÛ½ Ç Ã³·³õá-ñ¿Ý
42 ² ÛÇÝùÝ»Ý¿, î ÛÇÝù»Ý¿ Ý¿ (íñ¿å), ¶ > ÛÇÝù»Ý¿
43 ´¶¸ Ï»ñ³ÏñÇã áñµáó »õ ³Ûñ»³ó] Ï»ñ³Ïñ¿ñ ½áñµë »õ ½³ÛñÇë
44 ¶¸ Ýáñ³] Ã³·³õáñÇÝ
45 ´¶¸ Ç ëå³ëáõ Ýáñ³, î¶Ç ëå³ëáõ] µ³ñÓ»³É
46 ¸ ÅáÕáíáõñ¹ùÝ
47 ´ ³Ù»Ý³ÛÝ] ³é Ñ³ë³ñ³Ï, ¶ ³é Ñ³ë³ñ³Ï ½³Õ³-Õ³Ï
48 ¸ ~ ËÝ¹ñ¿ÇÝ ½Ý»ñë¿ë
49 ´¶¸ ³ñ³ëó»Ý] Ï³ñ·»ëó»Ý
50 ¸ Ñ³Ûáó Ù»Í³ó
51 ´ ÇëÏ] »õ, ¶ > »õ
52 ´¸ ³ÍÇÝ ½Ý³
53 ´ Ã³·³õáñÇÝ »õ ½ÅáÕáíñ¹»³ÝÝ] ÅáÕáíñ¹»³ÝÝ
54 ¶ > Ç Ù¿ç Ï³ó»³É

սել[1] *զանձնէ իւրմէ զբամբասանս*[2] *մեղաց*[3] *եւ զանաւրէնութեան*[4], *զոր չէր գործեալ*[5], *եթէ*[6]՝ *«Անարժան եմ այդմ գործոյ*[7]*»:* 9 *Իսկ իբրեւ լուան բազմութիւնքն*[8], *զաղաղակ բաձին*[9] *եւ*[10] *ասեն. «Այդ մեղաւորդ եւ անարժանդ լիցի մեզ հովիւ եւ առաջնորդ. եւ նստցի յաթոռ Թադէոսի*[11] *առաքելոյն*[12] *եւ մեծ քահանայապետին Գրիգորի». եւ բուռն հարկանէին*[13] *զնմանէ:* 10 *Իսկ*[14] *նա ասէր*[15]*. «Զայր մի մեղապարտ եւ բիւր չարեաւք*[16] *լի՝ միջնո՞րդ կացուցանէք ընդ*[17] *Աստուած եւ ընդ*[18] *մարդիկ, առ ամաւթոյ ձերոյ ասեմ. իշխանութիւն ունիք մահու եւ կենաց*[19], *ի ձեռս ձեր կամ, բայց այդմ*[20] *շնորհի չեմ ես*[21] *արժանի. տացէ ձեզ Տէր ըստ յուսոյ*[22] *ձերում*[23] *տեսուչ եւ վերակացու»:* 11 *Զոր իբրեւ բազմութիւնքն լուան*[24], *ծանեան զի*[25] *վասն երկիւղին Աստուծոյ*[26] *խաւսի*[27] *զանձին խղճէ*[28]*:* 12 *Ապա ամենեքեան*[29] *առ հասարակ հանդերձ թագաւորաւն ամբոխն*[30] *աղաղակէին*[31]*. «Ի մեզ եւ ի գլուխս*[32] *մեր դարձցին այն*[33] *մեղքն*[34], *զոր դու գործեցեր*[35], *եւ*[36] *ի վերայ անձանց մերոց եւ ի վերայ որդւոց*[37] *մերոց քո գործքն*[38]*. բայց դու զվերակացութիւն*[39] *հարցն քոց նորոգեա՛ ի մեզ»:*

13 *Իսկ Ներսէս իբրեւ այլ*[40] *ինչ ոչ կարաց տալ նոցա*[41] *պատասխանի, զի ի նոյնսն*[42] *պնդեալ կային, ի թշնամանս լինէր զաւրացն*[43] *եւ ասէր. «Անաւրէնք էք, պիղծք*[44] *եւ*[45] *տիրատեացք*[46], *անաստուածք, տիրասպանք, լի*[47] *ամենայն չարութեամբ*[48], *քսուք, ընկերատեացք, տիրանենգք*[49], *անհնազանդք. եւ ես ոչ կարեմ ձեզ առաջնորդ լինել*[50]*. այսաւր ի*[51] *տարապարտուց սիրէք*

1 ¶ ³ ë»É µ³Ý ã³ñ] Ë³õë»É
2 ¶ »õ µ³Ýµ³ë³Ýë, ¸ µ³Ùµ³ë³Ýë
3 ¶ ½³Ýó³Ý³ó] Ù»Õ³ó, ¸ Ù»Í³Ù»Í Ù»Õ³ó
4 ¶ ½³Ý³õñ¿ÝáõÃÇõÝ
5 ¸ ½áñë áã »ñµ»ù ¿ñ ·áñÍ»³É »õ áã ËáñÑñ¹ûù ³Ý-Ï³Ù Ç Ï»³Ýë Çõñ] ½áñ ã¿ñ ·áñÍ»³É
6 ´¶¸ Ã¿] »Ã¿
7 ¶ ·áñÍáÛ¹
8 ´ µ³½ÙáõÃÇõÝÝ ³é Ñ³ë³ñ³Ï
9 ¸ µ³ñÓÇÝ ³é Ñ³ë³ñ³Ï
10 ´ µ³ñÓ»³É] µ³ñÓÇÝ »õ
11 ¸ Ã³Ã¿áëÇ
12 ´ ~ ³é³ù»ÉáÛÝ Ã³¹¿áëÇ
13 ´ Ñ³ñÏ³Ý»ÇÝ
14 ¸ »õ] Çë Ï
15 ´ ³ë¿
16 ¸ ã³ñûù
17 ¸ ³é] ÁÝ¹
18 ¸ ³é] ÁÝ¹
19 ´ Ï»Ý³ó ÝÙáó
20 ´ ³ÛÅÙ] ³Û¹Ù
21 ´ áã »Ù, ¸ »ë ã»Ù] ã»Ù »ë
22 ¸ ÛáÛëáÛ¹
23 ´ ÛáÛëáÛ¹ Ó»ñáÛ
24 ¸ Éáõ³Ý µ³½ÙáõÃÇõÝÝ
25 ´ µ³½ÙáõÃÇõÝÝ ·Ç ï³óÇÝ áñ] µ³½ÙáõÃÇõÝùÝ Éáõ³Ý Í³Ý»³Ý ½Ç, ¸ ·Ç ï³óÇÝ áñ] Í³Ý»³Ý ½Ç
26 ´ ³ë ï áõÍáÛ Û»ñÏ»ÕÇÝ, ¸ ³é ³ëïáõ³Í »ñÏ»ÕÇÝ
27 ¸ Ëûë¿ñ

28 ´ ËÇÕ×, ¸ Ë»Õ×
29 ¸ ³Ù»ÝÇù»³Ý
30 ¸ ÃáõÉ³ó»³É ÉÇÝ¿ÇÝ Ç Í³Õáõ¿, ³å³ ³ÙµáËÝ ³é Ñ³ë³ñ³Ï] Ã³·³õáñ³õÝ ³ÙµáËÝ
31 ´ ~ ³é Ñ³ë³ñ³Ï ³Ù»Ý»ù»³Ý Ñ³Ý¹»ñÓ Ã³·³õ-ñ³õÝ ÃáõÉ³ó»³É ÉÇÝ¿ÇÝ Ç Í³Õáõ¿: ³å³ ³ÙµáËÝ ³é Ñ³ë³ñ³Ï ³Õ³Õ³Ï¿ÇÝ »õ ³ë¿ÇÝ] ³å³ ³Ù»-Ý»ù»³Ý... ³Õ³Õ³Ï¿ÇÝ
32 ¸ ·ÉáõË
33 î¶ ³Ù»Ý³ÛÝ] ³ÛÝ
34 ´ ~ Ù»ÕùÝ ³ÛÝ
35 ¸ ·áñÍ»³É »ë
36 ´ > »õ
37 ´¸ áñ¹áó
38 ´ ~ ·áñÍùÝ ùá
39 ²î² ½í»ñ³Ï³óáõÃ»³Ý. ·áõó¿ Ï³Ù»Éáí ·ñ»Éª ½Ï³ñ· í»ñ³Ï³óáõÃ»³Ý, î´ ½³é³çÝáñ¹áõÃÇõÝ: ¸ ½í»ñ³Ï³óáõÃÇõÝ
40 ¸ > ³ÛÉ
41 ´¸ > Ýáó³
42 ¸ í³ëÝ ½Ç Ç Û³ÛÝ] ½Ç Ç ÝáÛÝëÝ: ² ÝáÛÝÝ, ´ ÝáÛÝ
43 ¸ ½ûñ³óÝ ³Ù»Ý»óáõÝ
44 ¸ »õ åÇÍÕù
45 ´¸ > »õ
46 ¸ ïÇñ³ ï»³óù ¿ù »õ
47 ¸ »õ ÉÇ
48 ¸ ã³ñ»õù
49 ¸ ïÇñ³ÛÝ»ÝÏù
50 ¶ > ÇëÏ Çµñ»õ Éáõ³Ý µ³½ÙáõÃÇõÝùÝ (ÝË¹ë.ª 9)... ³-é³çÝáñ¹ ÉÇÝ»É (¶.17µ-Çó Û»ïáÛ Ã»±ñÃ ÁÝÏ³Í, Ã¿± ·³Õ³÷³ñ ûñÇÝ³ÏÇ µÝ³·ñ³Ï³Ý å³Ï³ë)
51 ¶ > Ç

գիս[1]*, եւ*[2] *վաղիւն առեալ եւ թշնամի*[3] *լինիմ ձեզ, եւ թակն գլխոյ ձերում*[4] *կապէք գիս:* 14 *Զի՞րդ բառնայցեմ*[5] *զձեռս*[6] *իմ յաղաւթս*[7] *առ Աստուած վասն ազգի, որոց*[8] *ձեռք իւրեանց շաղախեալ*[9] *են սպանութեամբ*[10] *անմեղաց*[11]*. եւ կամ զի՞րդ լինիմ առաջնորդ ազգի, որ թողին զՏէր Աստուած*[12]*:* 15 *Զայս ամենայն եւ նման սոցին*[13] *խաւսեցաւ Ներսէս առաջի թագաւորին եւ իշխանացն եւ բազմամբոխ ժողովրդոցն*[14]*. Հիացեալ թագաւորն լուռ եւեթ կայր:* 16 *Դարձեալ ասէր*[15]*. «Թոյլ տուք ինձ անհոգութեամբ ըստ իմում չափու եւ մեղաց*[16] *կեալ*[17]*, եւ հանդերձեալ դատաստանին ակն ունել*[18] *հատուցման»:*

17 *Եւ ամենայն ատեանն ասեն ցնա. «Թո՛ղ մեզ զյանցանս*[19] *մեր, որպէս*[20] *եթող Տէրն քո*[21] *իւրոց սպանողացն*[22]*. զի ոչ այնչափ մեղաք քեզ, որչափ*[23] *նոքա*[24] *նմա*[25]*՝ որ Տէրն էր ինքեանց*[26]*. եւ դու այդ մեղաւորդ լիցիս մեզ առաջնորդ»:* 18 *Այնչափ*[27] *պնդութիւն*[28] *ամբոխին*[29] *յԱստուծոյ տեսչութենէն*[30] *լինէր այնպէս*[31]*:* 19 *Եւ*[32] *յարուցեալ թագաւորն հրամայեաց*[33] *զգիշերն զգուշութեամբ պահել զնա մինչեւ ի վաղիւն*[34]*, զի մի՛ փախիցէ ի նոցանէ*[35]*:* 20 *Եւ ի նմին գիշերի հրեշտակ*[36] *Տեառն երեւեալ*[37] *նմա ասէ*[38]*. «Մի՛ ընդդիմանար*[39] *այդմ առաջնորդութեանդ*[40]*, վասն զի ի Տեառնէ հրամայեցաւ քեզ այդ*[41]*»:* 21 *Եւ նա ասէ. «Տեառն կամք կատարեսցին»:* 22 *Իսկ ի վաղիւ անդր*[42] *ածեալ թագաւորն*[43] *Արշակ զՆերսէս*[44] *առաջի իւր եւ ամենայն ատենին. եւ յարուցեալ թագաւորն ինքնին*[45] *յոյժ ցասմամբ եւ յինքն առնոյր զսուրն պողովատիկ*[46] *մարգարտակապ*[47] *կամա-*

---

1 ´ > ½Çë
2 ¸ »õ Ç
3 ´ í ³ ÕÇõ ÃßÝ ³ ÙÇ »õ ³ ï »ÉÇ
4 ´¶ Ã ³ · ÁÝ¹ ·ÉËáÛ (¶ ½·ÉË ³ Û] ÁÝ¹ ·ÉËáÛ) Ó»ñÙ¿ ÏáßÏá×Ãã, ¸ Ã ³ ÏÝ ½·ÉËáÛ Ó»ñÙ¿ ÏáßÏá×Ãã] Ã ³ ÏÝ ·ÉËáÛ Ó»ñáõÙ
5 ´ ³ Ùµ ³ éÝ ³ Ûó»Ù, ¶ Ñ ³ Ùµ ³ éÝ ³ Ûó»Ù
6 ¸ ½Ó»éÝ
7 ´¶ ³ Õ ³ õÃÇõù, ¸ > Û ³ Õ ³ õÃë
8 ¶ áñ
9 ´ ß ³ Ë ³ Õ» ³ É
10 ¶ ëå ³ ÝÙ ³ Ùµ
11 ¸ ëå ³ ÝÙ ³ Ùµ ÙÕ ³ ó] ëå ³ ÝáõÃ» ³ Ùµ ³ ÝÙ»Õ ³ ó
12 ´¶ ¸ ³ ë ï áõ ³ Í Çõñ» ³ Ýó
13 ´ áñ ëáóÇÝ ÝÙ ³ Ý, ¶ ½ëáóÇÝ, ¸ áñ ëáóÇÝ ÝÙ ³ Ý µ ³ Ýë] ÝÙ ³ Ý ëáóÇÝ
14 ´ ÅáÕáíñ¹» ³ ÝÝ, ¶ ¸ Ññ ³ å ³ ñ ³ ÏÇÝ] ÅáÕáíñ¹áó
15 ¸ ëñï ³ éáõë ÏñÏÝ¿ñ »õ ³ ë¿ñ ³ Ù»ÝóáõÝ ³ Ý ³ ñ ³ ï Ý »õ ³ ÙµÇÍÝ ëáõñ»¿ë] ³ ë¿ñ
16 ² µ ³ ½áõÙ ÙÕ ³ ó, ´¶ ¸ ã ³ ÷ áõë (¶ ã ³ ÷, ¸ ã ³ ÷ áõÙ) »õ (¶ > »õ) µ ³ ½áõÙ ÙÕ ³ õù (¶ > ÙÕ ³ ó, ¸ ÙÕû)
17 ¶ ¸ Ï ³ É
18 Î´ ã ³ ÷ áõ Ï» ³ É »õ µ ³ ½áõÙ ÙÕûù Ñ ³ Ý¹»ñÓ» ³ É ¹ ³ ï ³ ëï ³ ÝÇ ³ ÏÝ áõÝ»É, ¶ áõÝ»Éáí
19 ´ ½ ³ Ýó ³ Ýë
20 ¶ áñå¿ë »õ
21 ¶ ï ¿ñ ùá »ÃáÕ ½Û ³ Ýó ³ Ýë
22 ´ ~ ï ¿ñÝ ùá »ÃáÕ ëå ³ ÝáÕ ³ ó Çõñáó, ¸ ï ¿ñÝ »õ í ³ ñ¹ ³ å» ïÝ ùá »ÃáÕ Çõñ ëå ³ ÝáÕ ³ óÝ
23 ´¶ ¸ áñå¿ë] áñã ³ ÷
24 ¶ Ýáù ³ ÛÝ, ¸ »õ Ýáù ³ Û
25 ´ ¸ Î¶ ùñÇë ï áëÇ] ÝÙ ³, ¶ > ÝÙ ³
26 ´¶ ¸ > áñ ï ¿ñÝ ¿ñ ÇÝù» ³ Ýó
27 ¶ ¸ »õ ³ Ûëã ³ ÷
28 ´ »õ ³ ÛÝã ³ ÷ åÝ¹áõÃÇõÝ: ¸ åÝ¹áõÃÇõÝ
29 ´ > ³ ÙµáËÇÝ, ¸ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ] ³ ÙµáËÇÝ
30 ´¸ Ç ï »ëãáõÃ»Ý¿Ý ³ ë ï áõÍáÛ
31 ¸ ³ ÙµáËÇÝ ³ é Ç Ý»Õ»É ½Ý»ñë¿ë] ³ ÛÝå¿ë
32 ¸ Ç ÝÙÇÝ Å ³ Ù ³ ÝÇ] »õ
33 ¶ Ññ ³ Ù ³ Û» ³ ó
34 ´ »õ Ññ ³ Ù ³ Û» ³ ó ½·Çß»ñÝ å ³ Ñ»É ½Ý ³ ½·áõßáõÃ» ³ Ùµ ÙÇÝã»õ Ç í ³ ÕÇõÝ, ¶ å ³ Ñ»É ½Ý ³ ·Çß»ñÝ ½·áõßáõÃ» ³ Ùµ ÙÇÝã»õ Ç í ³ ÕÇõÝ, ¸ Ññ ³ Ù ³ Û» ³ ó ½·Çß»ñÝ å ³ Ñ»É ½Ý ³ Û ½·áõßáõÃ» ³ Ùµ ÙÇÝã»õ í ³ ÕÇõÝ
35 ¶ Ýáó ³ Ý¿
36 ¸ ÑñÁß ï ³ Ï
37 ¶ »ñ»õ» ³ É
38 ´¶ »õ ³ ë¿, ¸ »õ ³ ë¿ñ
39 ¶ ÁÝ¹¹ÇÙ ³ Ý ³ ñ, ¸ ÁÝ¹¹ÇÙ ³ Ý ³ Ûñ
40 ´ ³ é ³ çÝáñ¹áõÃ» ³ Ý
41 ´¶ > ³ Ûë
42 ¸ í ³ ÕÇõ] í ³ ÕÇõ ³ Ý¹ñ
43 ´¶ > Ã ³ · ³ õáñÝ
44 ¶ ½Ý»ñë¿ë
45 ´¶ ~ ÇÝùÝÇÝ Ã ³ · ³ õáñÝ
46 ¸ å áÕáí ³ ïÇÏ
47 ´ ¸ Ù ³ ñ· ³ ñï ³ Ï ³ å

րաւն, զոր ունէր Ներսէս ի սպաս[1] Թագաւորին. եւ հրամայէր[2] կապել զնա, եւ զպատմուճանն զոր ունէր ի[3] յանձնէ Թագաւորին, զայն ի բաց հանել[4] ի նմանէ:

23 *Եւ հրամայեաց զծեր ոմն եպիսկոպոս[5] կոչել, որում[6] անուն էր Փեստոս[7], եւ բերեալ[8] հանդերձս[9] կղերիկոսականս[10] զգեցուցանել[11] նմա[12]. եւ տայր ձեռնադրել զնա սարկաւագ. եւ զհերս[13] զանգրագեղս[14] Թագանման վարսիցն՝ զայն ի բաց մաքրէին[15] ի նմանէ:* 24 *Իբրեւ տեսին զայն, բազումք յարտասուս դարձան[16], զի ոչ ոք[17] գոյր նման նմա ի[18] մարդիկ[19]:* 25 *Սակայն[20] իբրեւ տեսին զշնորհսն[21] Աստուծոյ, որ ծագեաց ի նա[22], խնդալից եղեն[23]. զի գիտէին որ վասն նորա էր ասացեալն[24] ի հրեշտակէն[25] ընդ Յուսիկն[26], թէ[27]՝ «Ի զաւակէ քո[28] ծնցի որդի, որ լինցի անաւթ ընտրութեան[29] ի մէջ ազգաց. եւ նա[30] նստցի[31] յաթոռ Թադէոսի[32] եւ լնու[33] զտեղի հարց իւրոց առաջին[34] հայրապետացն[35], եւ ցուցանէ[36] զառաջնորդութիւն կենաց ճանապարհին[37]»:* 26 *Եւ գիտէին զի[38] ի Տեառնէ[39] էր կոչումն նորա, վասն այնորիկ պնդեալ լինէին ժողովուրդքն[40] ազդեցութեամբ[41] Աստուծոյ:*

27 *Ապա յետ այնորիկ[42] գումարեցին գունդս բազումս[43] եւ եպիսկոպոսունս[44], զի տարցեն զցանկալին Ներսէս[45] ի Կեսարիայ[46], ուր սովոր էին[47] զհայրապետսն[48] ձեռնադրել աւծմամբ[49]:* 28 *Թագաւորն[50] աշխարհախոր[51] դաւանութեամբ[52] կազմէր եւ արձակէր զաւրս[53] զհետ նորա[54].*

1 զզաւրավարն Շահէն ի Մամիկոնէից տոհմէ[55]. եւ այլ[56] իշխանս յիւրաքանչիւր նահանգէ[57].

---

1 ´¶¸ ëå³ëáõ
2 ¸ Ññ³Ù¿ñ
3 ´¶¸ > Ç
4 ´¸ å³ï³é»³É, ¶ å³ï³é»É] Ñ³Ý»³É
5 ´¶¸ Í»ñáõÝÇ »åÇëÏáåáë ÙÇ] ½Í»ñ áÙÝ »åÇëÏá-åáë
6 ¸ áñáÛ
7 ´¸ ÷áëïáë, ¶ ÷³éëïáë
8 ´ µ»ñ»É
9 ¶ Ñ³Ý¹»ñÓ
10 ´¶¸ ÏÕ»ñÇÏáë³ó»õ
11 ¶ ë·»óáõó³Ý¿ñ
12 ´¶¸ ½Ý³] ÝÙ³
13 ¸ ½Ñ»ñÝ
14 ¶ ·³Ý·áõñë, ¸ ·³Ý·ñ³ÛÑ»ñë
15 ´¸î¶ Ë½»É, ¶ Ëáõ½»³É] Ù³ùñ¿ÇÝ
16 ¶ ¹³éÝ³ÛÇÝ
17 ¶¸ > áù
18 ¸ ³Ù»Ý³ÛÝ] Ç
19 ´ Ù³ñ¹ÇÏÝ
20 ´¶ ³ÛÉ] ë³Ï³ÛÝ
21 ¶ ½ßÝáñÑë
22 ¶ ÝÙ³
23 ´ ËÝ¹³óÇÝ] ËÝ¹³ÉÇó »Õ»Ý
24 ´¶¸ ³ë³ó»³É
25 ¸ ÑñÁßï³Ï¿Ý
26 ¶ ÛáõëÏ³ÝÝ, ¸ óÛáõëÇÏÝ] ÁÝ¹ ÛáõëÇÏÝ, ´ áõëÇÏÝ
27 ¶¸ »Ã¿
28 ´¸ ùáõÙ¿, ¶ ùáõÙÙ¿
29 ¶ ÁÝ¹ñáõÃ»³Ý
30 ¶ áñ] »õ Ý³: ¸ > Ý³
31 ¸ ÝëóÇ
32 ¸ Ã³Ã¿áëÇ ³é³ù»ÉáÛÝ
33 ´î¶ Ã³¹¿áëÇ ³é³ù»ÉáÛ »õ ÉÝáõóáõ: ¶ ÉÝáõóáõ, ¸ Éóó¿
34 ¸ ½³é³çÇ
35 ¶ ³é³çÝáó Ñ³Ûñ³å»ï³ó
36 ²´¶ óáõóó¿, ¸ óáõó¿
37 ¸ ×³Ý³å³ñÑÇÝ áñ ³é ³ëïáõ³Í
38 ¸ ³Ù»Ý»ù»³Ý áñ] ½Ç
39 ´ áñÛ³ëïáõÍáÛ] ½Ç Ç ï»³éÝ¿
40 ´¶ åÝ¹ÇÝ ÅáÕáíùÝ (¶ ÅáÕáíáõñ¹Ý), ¸ åÝ¹ÇÝ ³-Ù»Ý³ÛÝ µ³½ÙáõÃÇõÝÝ] åÝ¹»³É ÉÇÝ¿ÇÝ ÅáÕáíáõñ¹ùÝ
41 ¶¸ ³½¹»óáõÃ»³ÙµÝ
42 ´> ³å³ Û»ï ³ÛÝáñÇÏ, ¶¸ ³Ûëñ ³Ù»Ý³ÛÝÇ] ³ÛÝáñÇÏ
43 ¶ > µ³½áõÙë, ¸ µ³½áõÙë ½³õñûù
44 ¸ »åÇëÏáåáëáõÝë Ù»Í³ÛÙ»Íë Ù³Ûñ³ù³Õ³ù³ó
45 ¶ > Ý»ñë¿ë
46 ²î Ï»ë³ñÇ³ (´¶¸ Ï»ë³ñÇ³Û)
47 ´ »ÇÝ
48 ´ > ½Ñ³Ûñ³å»ïëÝ, ¸ ½Ñ³Ûñ³å»ïëÝ Ñ³Ûáó
49 ´¶¸ »õ ³õÍ³Ý»É
50 ¶ »õ Ã³·³õáñÝ ³ñß³Ï, ¸ »õ Ã³·³õáñÝ
51 ¸ ³ßË³ñÑ³ËáñÑ, î¶ ³ßË³ñÑ³Ëáõñ
52 ¶ > ³ßË³ñÑ³Ëáñ ¹³õ³ÝáõÃ»³Ùµ
53 ¸ ½³õñë µ³½áõÙë »õ »ñ»õ»ÉÇë
54 ¶ ~ ½Ñ»ï Ýáñ³ ½³õñë
55 ¶ ½½³õñ³í³ñ ÙÇ Ç Ù³ÙÇÏáÝ»Çó ïáÑÙ¿Ý ½ß³Ñ¿Ý, ¸ »õ ½ûñ³Ûí³ñ Ç Ù³ÙÇÏáÝ¿ÇÏÇó ïáÑÙ¿Ý ½ß³Ñ¿Ý: ²´ ïáÑÙ¿, î ïáÑÙ» (íñ¿å)
56 ² ³ÛÕ, ¸ ½³ÛÉ
57 ´ Ç Ù³ÙÏáÝ»Çó ïáÑÙ»Ý ½ß³Ñ»Ý »õ ½³ÛÉ ÇßË³ÝëÝ ÛÇõñ³ù³ÝãÇõñ ïáÑÙ¿] ß³Ñ¿Ý… Ý³Ñ³Ý·¿: ¶¸ ï³Ñ-Ù¿] Ý³Ñ³Ý·¿

2 զիշխանն Բագրատունեաց Դաւիթ[1],

3 զիշխանն Խորխոռունեաց[2] Հմայեակ[3],

4 զիշխանն Արծրունեաց[4] Սահակ[5],

5 զիշխանն Գնունեաց Մանէճ[6],

6 զիշխանն Վարաժնունեաց[7] Տիգրան,

7 զիշխանն Ամատունեաց Վաչէ. եւ զգաւառակալս աշխարհին,

8 զիշխանն Տարաւնոյ զՄուժեղ[8],

9 զՎզրուկ[9] իշխանն[10] Վրաց,

10 զՎրէն իշխանն[11] Գողթեան[12],

11 զՎաուէն իշխանն[13] Մախազութեան[14] տանն,

12 եւ[15] զՀայր Մարդպետութեան[16] տանն[17], որ[18] Թագաւորահայրն կոչեն[19].

13 զՄախազ[20] իշխանն Անձեւացեաց[21],

14 զՋարեհ[22] իշխանն Մոկաց,

15 զՄուժան[23] իշխանն Աղձնեաց[24],

16 զՄեհենդակ[25] իշխանն[26] Ռշտունեաց[27],

17 զՎարազդ[28] Շահունի[29] իշխանն Ծոփաց[30],

18 զՎաղարշ[31] իշխանն Անձտոյ[32],

19 զՎարազվաղան[33] իշխանն[34] Գաբեղենից,

20 զԳնիթ[35] իշխանն Հաշտենից.

21 զՍազ[36] իշխանն Բարմայ[37],

22 զԱնդուկ[38] իշխանն Սիւնեաց,

23 զՄանաւազ[39] իշխանն Ջորոց[40] աշխարհին,

24 զԱրտակ[41] իշխանն[42] Հարքայ,

25 զԱրշաւիր[43] իշխանն Անկեղ[44] տան[45],

26 զԳազրիկ[46] իշխանն Տայոց[47]:

29 *Ընդ նոյին եւ[48] եպիսկոպոսք[49] մեծաթուք[50].*

27 զԳրիգոր[51] եպիսկոպոս[52] Սիւնեաց,

28 զՓաուէն[53] եպիսկոպոս Վրաց,

29 զԹաթուլ եպիսկոպոս[54] Տարաւնոյ,

30 զՅովսէփ[55] եպիսկոպոս[56] Բագրատունեաց,

---

1 ² ½¹ ³ õÇÃ

2 ¶ ËáéËáéáõÝ» ³ ó, ¸ ËáéËáéáÝ» ³ ó

3 ² î ² > ½ÇßË ³ ÝÝ ËáñËáéáõÝ» ³ ó ÑÙ ³ » ³ Ï, ¶ ÑÙ ³ »Ï

4 ´ > ÑÙ ³ » ³ Ï… ³ ñÍñáõÝ» ³ ó

5 ² ¶ ½ë ³ Ñ ³ Ï

6 ¶ > ½ÇßË ³ ÝÝ ·ÝáõÝ» ³ ó Ù ³ Ý¿×, ² ½Ù ³ Ý¿×, ´ Ù ³ -Ý»×, î¶ Ù ³ Ý ³ ×»Ñ

7 ¶ í ³ ñáõÅÝ» ³ ó

8 ´ ½ÙáõßȮ ÇßË ³ ÝÝ ï ³ ñ ³ õÝá, ¶ ¸ ½Ùáõß»Õ

9 ´ ½½ñáõÏ

10 ¶ ½ÇßË ³ ÝÝ

11 ¶ ½ÇßË ³ ÝÝ

12 ´¶ ¸ ·áÕÃ ³ Ý

13 ´¶ ½ ³ é¿Ý (¶ ½ ³ éÇÝ) ½ÇßË ³ ÝÝ

14 ¶ Ù ³ Õ ³ ½áõÃ» ³ Ý

15 ¸ > »õ

16 ¸ Ù ³ ñ½å» ï áõÃ» ³ Ý

17 ¶ ½ ³ ñÙ ³ ñ ³ å» ï áõÃ» ³ Ý] ½Ñ ³ ñ Ù ³ ñ¹ å» ï áõÃ» ³ Ý ï ³ ÝÝ

18 ¸ ½áñ

19 ´ ÏáãÇ

20 ´ Ù ³ Ë ³ ½

21 ´ Ù ³ ½ ³ Ë ÇßË ³ Ý ³ ÝÓ»õ ³ ó, ¶ ³ ÝÓ»õ» ³ ó

22 ´¶ ½ ³ ñ»Ñ

23 ´¶ Ù ³ Å ³ Ý, ¸ ½ë ³ Å ³ Ý, [î¶] Ùá¹ ³ Ý] ½ÙáõÅ ³ Ý

24 ¸ ³ Õáõ ³ Ý» ³ ó

25 ´ Ù»Ñ»Ý¹ ³ Ï, ¶ ¸ Ù»ÑÁÝ¹ ³ Ï

26 ¶ ÇßË ³ Ý

27 ´¶ Áéß ï áõÝ» ³ ó

28 ´¶ ¸ í ³ ñ ³ ½

29 ¶ ß ³ ÑáõÝ

30 ´ Íáµ ³ ó

31 ´ í ³ Õ ³ ñß, ¶ í ³ Õ ³ Çß, ¸ ½í ³ Õ ³ Õ

32 ¶ ³ ÝÓ ï ³ , ¸ ³ ÝÓ ï Çá

33 ´ í ³ ñ ³ ½í ³ Õ ³ Ý, ¶ í ³ ñ½í ³ Õ» ³ Ý

34 ¶ ÇßË ³ Ý

35 ´ ·ÝÇÃ, ¶ ·ÝÇ¹

36 ´ Ù ³ ·, ¶ ë ³ ·, [î¶] ë¿·] ½ë ³ ·

37 ¸ > ½ë ³ · ÇßË ³ ÝÝ µ ³ ñÙ ³

38 ´¶ ³ Ý¹áõÏ

39 ¶ Ù ³ ñ ³ õ ³ ½

40 ¶ Íáñ ³ ó

41 ´¶ ³ ñ ï ³ Ï

42 ¶ > ÇßË ³ ÝÝ

43 ´¶ ³ ñß ³ õÇñ

44 ¸ ³ Ý·»Õ

45 ² ´ ï ³ ÝÝ

46 ´¶ · ³ ½ñÇÏ

47 ¶ ï ³ áó

48 ¶ ~ »õ ÁÝ¹ ÝáëÇÝ

49 ¸ »åÇëÏáåáëë

50 ´ Ù»Í ³ Ãáéáó, ¶ Ù»Í ³ Ãáé ³ Ï ³ Éù, ¸ Ù»Í ³ Ãáéë

51 ´ ½·ñÇ·áñÇÏ, ¸ ½·ñáñ

52 ¸ »åÇëÏáåáëÝ

53 ¶ ½÷ ³ éÝ¿ë

54 ¸ »åÇëÏáåáëÝ

55 ¶ ½áõë¿÷, ¸ áõë¿÷

56 ¸ »åÇëÏáåáëÝ

31 զՔաջաջ եպիսկոպոս[1] մարդպետական[2],

32 զԱմովս[3] եպիսկոպոս[4] Բզնունեաց,

33 զՆերսէս[5] եպիսկոպոս Մոկաց,

34 զՇապուհ[6] եպիսկոպոս Արծրունեաց,

35 զԱբեսողոմ[7] եպիսկոպոս Անձեւացեաց[8],

36 զՎահան[9] եպիսկոպոս Մամիկոնենից[10],

37 զՋաւէն[11] եպիսկոպոս Ցրտաւայ[12],

38 զՏրդատ[13] եպիսկոպոս[14] Բասենոյ,

39 զԳնել[15] եպիսկոպոս Մելետենւոյ[16]:

30 *Եւ այլ հնգետասան[17] եպիսկոպոսք, որ[18] պատրաստեցան ընդ իշխանսն[19], եւ այլ կուսակալք եւ պետք աշխարհին Հայոց՝ թղթով թագաւորին Արշակայ եւ[20] ընծայիւք[21] նորին[22]:*

31 *Նստուցին[23] զՆերսէս յարքունական կառսն սպիտակաձիգք ջորւոջ[24] մեծ պատուով. եւ ընդ նմա հեծեալս չորս հազարս[25]:* 32 *Զոր իբրեւ[26] ի բացեայ տեսանէին զնոսա[27] գաւառքն[28]՝ ի փախուստ դառնային, կարծելով եթէ[29] գունդք[30] թշնամեաց են[31]. ապա իբրեւ իմանային[32]՝ բազում հիւրամեծարութիւն[33] առնէին[34] նոցա[35] իշխանք գաւառացն:* 33 *Եւ նոցա[36] զբազում աւթեւանաւք զանց արարեալ[37], հասանէին ի սահմանս[38] Գամրաց, ի մայրաքաղաքն Կեսարիայ[39]. եւ հանդիպէին[40] եպիսկոպոսին[41] մեծին[42] Եւսեբեայ[43], եւ տային զհրովարտակն Արշակայ թագաւորին[44], հանդիպեցուցանէին նմա զՆերսէս[45]:* 34 *Իսկ երանելի[46] արքեպիսկոպոսն[47] մեծ պատուով եւ սիրով ընկալաւ զնոսա[48], եւ անյապաղ[49] ըստ առաքելական կանոնացն[50]՝ ժողովեաց բազում[51] եպիսկոպոսունս Յունաց աշխարհին[52], զի ձեռնադրեսցեն զմեծն Ներսէս բազմամբոխ հան-*

1 ¸ »åÇëÏáåáëÝ
2 ¶ Ù ³ ñ½å » ï ³ Ï ³ Ý
3 ´¶ ³ Ùáí ë
4 ¸ »åÇëÏáåáëÝ
5 ´¶ Ý»ñë¿ë
6 ´¶ ß ³ åáõÑ, ¸ ½ß ³ Ñáõ å
7 ´ ³ µ»ëáÕáÙ, ¶ ³ µÇëáÕáÙ, ¸ ½ ³ µÇëáÕáÙ
8 ¶ ³ ÝÓ»õ ³ ó
9 ´¶ í ³ Ñ ³ Ý
10 ´ Ù ³ ÙÏáÝ»Çó, ¶ Ù ³ Ù»ÏáÝ»Çó, ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
11 ´¶ ½ ³ õ¿Ý
12 ¸ óñ ï ³ õ» ³ É
13 ´ ï ñ ¹ ³ ï, ¸ µñ ¹ ³ ï
14 ¶ > óñ ï ³ õ ³ □ ½ ï ñ ¹ ³ ï »åÇëÏáåáë
15 ´¶ ¸ ·Ý¿É
16 ´ Ù»ÕÇ ï ÇÝá□, ¶ Ù»É ï »Ýá, ¸ Ù»ÉÇ ï ÇÝá□
17 ´ ÑÝ·¿ ï ³ ë ³ Ý, ¸ ÑÇÝÏ¿ ï ³ ë ³ Ý
18 ¶ áñù
19 ´ ÇßË ³ Ýë
20 ¶ > »õ
21 ´ ÁÝÓ ³ □Çõù, ¶ ÁÝÓ ³ □ÇõùÝ
22 ¶ > ÝáñÇÝ
23 ¶ Ù ³ ï áõóÇÝ] Ýë ï áõóÇÝ
24 ´¶ ¸ Ï ³ éë ëåÇ ï ³ Ï ³ ÓÇ· (¸ ëåÇ ï ³ Ï) çáñáó
25 ¸ .¹ é. ³ ñë] ãáñë Ñ ³ ½ ³ ñë
26 ´¶ > Çµñ»õ
27 ¶ > ½Ýáë ³
28 ¶ · ³ õ ³ éù
29 ´¶ »Ã»
30 ´¶ ·áõÝ¹
31 ¶ ¿] »Ý
32 ´ ·Ç ï »Ý ³ □ÇÝ] ÇÙ ³ Ý ³ □ÇÝ
33 ¶ ÑÇõñ ³ ëÇñáõÃÇõÝ
34 ´ ³ éÝ»ÇÝ
35 ´ > Ýáó ³
36 ´ Ýáù ³
37 ¶ ³ éÝ»Éá í
38 ¸ ë ³ ÑÙ ³ Ý
39 ² ¶î Ï»ë ³ ñÇ ³ (´¸ Ï»ë ³ ñÇ ³ □)
40 ´ Ñ ³ Ý¹Ç å»ÇÝ, ¶ Ñ ³ Ý¹Ç å» ³ É
41 ´¸ »åÇëÏáåáë ³ å» ï ÇÝ
42 ¶ Ù»Í ù ³ Ñ ³ Ý ³ □ ³ å» ï ÇÝ] »ñÇëÏáåáëÇÝ Ù»ÍÇ, ¸ Ù»ÍÇ
43 ´ »õë»µÇ», ¶ ¸ »õë»µÇ
44 ¶ Ï ³ ñ¹ ³ □ÇÝ ½Ý ³ Ù ³ Ï Ã ³ · ³ õáñÇÝ ³ ñß ³ Ï ³] ï ³ □ÇÝ ½Ññáí ³ ñ ï ³ ÏÝ ³ ñß ³ Ï ³ □ Ã ³ · ³ õáñÇÝ, ¸ > ï ³ □ÇÝ… Ã ³ · ³ õáñÇÝ
45 ´¸ »õ ½Ý»ñë¿ë
46 ¶ ~ ÇëÏ »ñ ³ Ý»ÉÇ
47 ´¸ Ï ³ ÃáÕÇÏáëÝ »õë»µÇ, ¶ »åÇëÏáåáë ³ å» ï Ý »õë»µÇ] ³ ñù»åÇëÏáåáëÝ
48 ´¶ ¸ ½Ý»ñë¿ë] ½Ýáë ³
49 ´ ³ Ý□ ³ å ³ Õ ³ ñ ³ ñ» ³ É
50 ¶ Ï ³ ÝáÝ ³ ó ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ Ý, ´¸ Ï ³ ÝáÝ ³ ó
51 ´¶ ½µ ³ ½áõÙ
52 ¸ Ç □áõÝ ³ ó ³ ßË ³ ñÑ¿Ý

դիսիւ կաթողիկոս Հայոց Մեծաց՝ ի վիճակ առաքելոյն[1] Թադէոսի[2]:

35 Ապա իբրեւ մտանէին[3] յեկեղեցին՝ մեծ սքանչալիք[4] երեւեցաւ. իջանէր աղաւնի մի սպիտակ յերկնից[5] մարմնաւոր տեսլեամբ, եւ նստաւ ի վերայ սեղանոյն սրբութեան[6]՝ յանդիման ամենայն քահանայութեանն[7] եւ բազմամբոխ ժողովրդոցն[8]. եւ[9] կայր անդ երիցապետ մի Կեսարու[10] եկեղեցւոյն[11], որում[12] անուն էր Բասիլ[13]. վերացեալ աղաւնոյն[14] կայր[15] ի վերայ նորա[16]: 36 Եւ իբրեւ հանին զսուրբն[17] Ներսէս ի բեմն[18], թռեաւ[19] աղաւնին եւ եկեալ նստաւ եւ[20] հանգեաւ[21] ի վերայ գլխոյն Ներսիսի՝ մինչեւ կատարեցին զսուրբ ձեռնադրութիւնն[22]: 37 Եւ իբրեւ այն նշան[23] սքանչելեաց լինէին[24] ի վերայ նորա, ապա եւ ինքն հայրապետն[25] իսկ[26] Եւսեբի զբազում ժամս[27] հիացեալ կայր. եւ[28] ամենայն ժողովուրդն[29] աղաղակէին[30], թէ[31]՝ «Այրս այս արժանի է[32] քահանայապետութեան, վասն զի հանգեաւ[33] Հոգի Աստուծոյ ի վերայ նորա[34], որպէս ի Յորդանան ի վերայ Փրկչին[35], եւ որպէս ի վերնատունն[36] յառաքեալսն[37]»: 38 Եւ կուտէին ի վերայ բազմութիւնք[38] ժողովրդոցն[39], զոր հազիւ ուրեմն[40] կարէին մեկնել ի[41] յեկեղեցւոյն[42] զաւրքն Հայոց, որք էին[43] ընդ սրբոյն Ներսիսի: 39 Եւ մտանէին ի ժամ ճաշոյ[44]. եւ սուրբ քահանայապետն[45] Ներսէս մտանէր ի պատարագ. եւ տեսնէին[46] ի հեռաստանէ, զի[47] հրեղէն սիւն[48] յերկնից իջանէր[49] ի վերայ եեղեցւոյն[50], ուր[51] զպատարագն մատուցանէր Ներսէս[52]. լսէին եւ[53] ձայն[54] երկնաւոր զաւրաց, որք երեքսրբեան աւրհնութեամբ ի սպասու կային[55] նմա: 40 Եւ յետ

1 ´ ëáõñµ ³ é ³ ù»ÉáÛÝ
2 ¸ Ã ³ Ã¿áëÇ
3 ¸ Ùï ÇÝ
4 ¶ ëù ³ Ýã»ÉÇë
5 ´ Ç Û»ñÏÝÇó
6 ¶ ë»Õ ³ ÝáÛ ëñµáõÃ» ³ ÝÝ »õ, ¸ ëñµáõÃ» ³ ÝÝ
7 ¸ ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛÇóÝ
8 ´ ¸ ÅáÕáíñ¹» ³ ÝÝ, ¶ ÅáÕáíáÛÝ
9 ´ ¶ > »õ
10 ¸ Ï»ë ³ ñáÛ
11 ´ ¶ ¸ »Ï»Õ»óáÛÝ
12 ¶ áñáÛ
13 ´ µ ³ ñëÇÉÇáë, »õ, ¶ ¸ µ ³ ñë»Õ
14 ´ ¶ í»ñ ³ ó ³ õ ³ Õ ³ õÝÇÝ »õ, ² ³ Õ ³ õÝÇÝ
15 ¸ í»ñ ³ óû ³ ÕûÝÇÝ Ç ë»Õ ³ ÝáÛÝ »õ: ¶ ¸ Ýë ï ³ õ] Ï ³ Ûñ
16 ¶ ·ÉËáÛ Ýáñ ³
17 ¶ > ½ëáõñµÝ
18 ¶ µ»ÙµÝ
19 ¶ Ãéáõó» ³ É, ¸ Ãéû
20 ¶ Ýë ï» ³ É] Ýë ï ³ õ »õ, ´ > Ýë ï ³ õ »õ
21 ¸ Ñ ³ ÝÏû
22 ¸ ½Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝÝ] ½ëáõñµ Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝÝ
23 ¶ »ñ»õ¿ñ ³ Ûë Ýß ³ Ýù] Çµñ»õ ³ ÛÝ Ýß ³ Ý: ¸ Ýß ³ Ýù
24 ´ ¸ ëù ³ Ýã»É» ³ óÝ ÉÇÝ»ÇÝ (¸ ÉÇÝ¿ÇÝ), ¶ áñ ÉÇÝ¿ÇÝ
25 ´ ¸ > Ñ ³ Û ³ ñå» ïÝ
26 ¶ > »õ ÇÝùÝ Ñ ³ Ûñ ³ å» ïÝ ÇëÏ
27 ¶ Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï] Å ³ Ùë
28 ¸ ÇëÏ] »õ
29 ´ ¶ ¸ µ ³ ½ÙáõÃÇõÝÝ] ÅáÕáíáõñ¹Ý
30 ´ ¶ ³ Õ ³ Õ ³ Ï»ÇÝ
31 ¶ ¸ »Ã¿] Ã¿
32 ´ ¶ ¸ ~ ³ ñÅ ³ ÝÇ ¿ñ ³ Ûñë ³ Ûë
33 ¸ Ñ ³ ÝÏû
34 ´ ¸ ëáñ ³] Ýáñ ³
35 ´ ¶ ¸ Ç Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃ» ³ ÝÝ ùñÇë ï áëÇ] Ç í»ñ ³ Û ÷ñÏãÇÝ
36 ´ Çµñ»õ Ç í»ñÝ ³ ï ³ ÝÝ] áñå¿ë Ç í»ñÝ ³ ÝáõÝÝ, ¶ í»ñÝ ³ ï ³ ÝÝ
37 ¸ ~ »õ Çµñ»õ Û ³ é ³ ù» ³ ÉëÝ Ç í»ñÝ ³ Ûï ³ ÝÝ
38 ¶ Ýáñ ³ µ ³ ½ÙáõÃÇõÝù
39 ´ ¸ ÅáÕáíáÛÝ
40 ¶ > áõñ»ÙÝ
41 ´ Ù»ÏÝ» ³ É] Ù»ÏÝ»É Ç, ¶ ¸ > Ç
42 ¶ Û»Ï»Õ»óáÛÝ, ¸ Û»Ï»Õ»óáõÝ
43 ¸ »Ï» ³ É ¿ÇÝ
44 ¶ ¸ × ³ ßáÛÝ
45 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï Ý ³ ë ï áõÍáÛ
46 ² ï »ë ³ Ý»Ý, ´ ¶ ï »ë ³ Ý»ÇÝ
47 ¶ > ½Ç
48 ´ ¶ ¸ ëÇõÝ Éáõëáí
49 ´ ~ Çç ³ Ý¿ñ Û»ñÏÝÇó, ¸ Çç ³ Ý¿ñ Û»ñÏÝÇó + »õ Çç ³ Ý¿ñ
50 ´ ¶ ¸ »Ï»Õ»óáÛÝ
51 ´ áñ] áõñ
52 ´ ¶ ¸ å ³ ï ³ ñ ³ ·¿ñ Ý ³] ½å ³ ï ³ ñ ³ ·Ý Ù ³ ïáõó ³ Ý¿ñ Ý»ñë¿ë
53 ¶ ~ »õ Éë»ÇÝ
54 ¶ ½Ó ³ ÛÝ
55 ´ ëå ³ ë ³ õáñ»ÇÝ, ¶ ³ ë¿ÇÝ ÁÝ¹, ¸ ëå ³ ë ³ õáñ¿ÇÝ ÁÝ¹] Ç ëå ³ ëáõ Ï ³ ÛÇÝ

արձակման ժամուն[1] նստէին[2] ի ճաշ. եւ[3] տեսանէին զի լուսաւորեալ[4] էին[5] երեսք մեծին Ներսիսի որպէս զնախամարգարէին[6] Մովսէսի ի լերինն[7]. եւ ընդ այն առաւել[8] զարմանային[9] տեսողքն[10]:

41 *Եւ յետ այսր[11] սքանչելեացս[12] մեծ պատարագաւք եւ ընծայիւք[13] յիշխանացն[14] Յունաց[15] եւ յերանելի եպիսկոպոսէն[16] Եւսեբէ[17], ելանէին ի ճանապարհ զաւրքն Հայոց քահանայապետիւն իւրեանց[18]:* 42 *Իսկ աշխարհն Յունաց[19] եւ Ասորւոց[20] եւ այլ սահմանք[21] որ[22] լսէին զսքանչելիսն[23]՝ որ եղեւ ի վերայ[24] մեծին[25] Ներսիսի, ելեւելս[26] առնէին զհետ նորա[27], զի աւրհնեսցին ի նմանէ. եւ գային[28] ընդ առաջ[29] նորա[30] ասելով, թէ[31]՝ «Այս այն այր է[32] որ Հոգին Սուրբ աղաւնակերպ[33] յայտնեաց զսա ճշմարիտ[34] քահանայապետ[35]»:* 43 *Եւ բազում բորոտք եւ հաշմանդամք[36] եւ[37] ախտաժետք[38] եւ այսահարք բերէին[39] առաջի նորա[40], եւ գտանէին ի նմանէ[41] առողջութիւն[42]. եւ ամենայն ազգք[43] երանի տային աշխարհիս[44] Հայոց[45] վասն նորա:*

44 *Իսկ ի Սեբաստիա[46] բազում աւթեւանս[47] արարեալ սրբոյն Ներսիսի[48], եւ հիմնարկեաց անդ[49] եկեղեցիս յոլովս[50]:* 45 *Եւ անդէն[51] իշխանս ութ[52] յառաջ[53] յղարկեցին[54] աւետաւորս[55] առ Արշակ թագաւորն[56], որ եկեալ հանդիպեցան նմա յԱյրարատեան գաւառին[57]. իշխանն Անգեղ տան[58], իշխանն[59] Ծոփաց, իշխանն[60] Արշա-*

---

1 î × ³ ßáõÝ (² ´ ¶ ¸ Å ³ ÙáõÝ)
2 ¸ Ù ï ³ Ý¿ÇÝ] Ýë ï ¿ÇÝ
3 ¶ > »õ, ¸ »õ + ³ Ù»Ý»ùÇ ³ Ý »õ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ µ ³ ½ÙáõÃÇõÝÝ
4 ¸ ÉáõëûáÙ
5 ¶ ½ÉáõëٳõáÙ] ½Ç ÉáõëٳõáÙ ¿ÇÝ, ´ ÉáõëٳõáÙ] Éáõ-ëٳõáÙ»³É ¿ÇÝ
6 ´ ½Ý ³ Ë ³ Ù ³ ñ· ³ ñ»ÇÝ, ¶ Ý ³ Ë ³ Ù ³ ñ· ³ ñ»ÇÝ, ¸ Ý ³ -Ë ³ ÛÙ ³ ñ· ³ ñ¿ÇÝ Ù»ÍÇÝ
7 ´ ¸ Ùáí ëÇëÇ ÛáñÅ ³ Ù Çç ³ Ý¿ñ Ç É» ³ éÝ¿Ý ëÇÝ ³ Û] Ùáí ë¿ëÇ Ç É»ñÇÝÝ, ¶ Ùáí ë¿ëÇ ÛáñÅ ³ Ù Çç ³ Ý¿ñ Ç É» ³ éÝ¿Ý ëÇÝ» ³ , ä Çç ³ Ý¿ñ Ç É»éÝ¿Ý ëÇÝ ³ Û] Ç É»-ñÇÝÝ
8 ´ > ³ é ³ õ»É
9 ä ½ ³ ñÙ ³ ó» ³ É ¿ÇÝ
10 ² ä ï »ë ³ õÕùÝ
11 ¸ ³ Ûëñ ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ
12 ¶ ³ Ûë ëù ³ Ýã»É» ³ ó, ä ëù ³ Ýã»É» ³ ó
13 ´ ¶ ¸ ÁÝÓ ³ ÛÇõù
14 ä Ç ÛÇßË ³ Ý ³ óÝ
15 ä ÛáõÝ ³ Ýó
16 ¶ Ï ³ ÃáÕÇÏáë¿Ý, ä Ç Ï ³ ÃáõÕÇÏáë¿Ý] Û»ñ ³ Ý»ÉÇ »-åÇëÏáåáë¿Ý
17 ´ ¸ Ç Ï ³ ÃáÕÇÏáë¿Ý »õë»µ» ³ (¸ »õë»µ¿)] Û»ñ ³ Ý»ÉÇ »åÇëÏáåáë¿Ý »õë»µ¿
18 ä Çõñ» ³ Ýó + ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇõ »õ ³ ÛÕ »åÇëÏáåá-ë ³ õùÝ »õ ÇßË ³ Ý ³ õùÝ Ñ ³ Ý¹»ñÓ ½ ³ õñ ³ ó Ñ ³ Ûáó, ÛÕ ³ ñÏ» ³ Éù Ç Ýáó ³ Ý¿
19 ä Ñ ³ Ûáó »õ ÛáõÝ ³ ó
20 ´ ¶ ¸ ä ³ ëáñáó
21 ä ³ ÛÕ ë ³ ÑÙ ³ ÝùÝ
22 ¸ áñù
23 ¶ ëù ³ Ýã»ÉÇëÝ
24 ¶ > áñ »Õ»õ Ç í»ñ ³ Û
25 ´ > Ù»ÍÇÝ
26 ¶ »É»õ»Éë
27 ä > ½Ñ» ï Ýáñ ³
28 ´ä > ½Ç ³ õñÑÝ»ëóÇÝ Ç ÝÙ ³ Ý¿. »õ · ³ ÛÇÝ
29 ´ »õ ÁÝ¹ Û ³ é ³ ç
30 ¶ ¸ > ½Ç ³ õñÑÝ»ëóÇÝ… Ýáñ ³
31 ¶ ¸ »õ ³ ë¿ÇÝ] ³ ë»Éáí Ã¿
32 ä ³ Ûñë ³ Ûë ³ ÛÝ ¿] ³ Ûë ³ ÛÝ ³ Ûñ ¿
33 ¶ ¸ ä î ¶ ³ Õ ³ õÝ ³ Ï»ñå »ñ»õÙ ³ Ùµ
34 ´ > ×ßÙ ³ ñÇ ï
35 ¶ ¸ ä ~ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï ×ßÙ ³ ñÇ ï
36 ¶ Ë ³ ßÙ ³ Ý¹ ³ Ùù
37 ¸ > »õ
38 ¸ ³ Õ ï ³ ÛÅ» ïù
39 ¸ Ï ³ ÛÇÝ »õ ³ ÝÏ ³ Ý¿ÇÝ] µ»ñ¿ÇÝ
40 ¶ Ýáñ ³ + »õ µÅßÏ» ³ ó ½Ýáë ³
41 ¶ > Ç ÝÙ ³ Ý¿, ä ÝÙ ³ Ý¿Ý
42 ´ ~ ³ éáÕçáõÃÇõÝ Ç ÝÙ ³ Ý¿
43 ´ ¸ ä ³ ½·
44 ¶ ³ ßË ³ ñÑÇÝ, ¸ ³ ½·ÇÝ
45 ´ ~ ï ³ ÇÝ Ñ ³ Ûáó ³ ßË ³ ñÑÇë
46 ¸ ë»µ ³ ë ï Ç ³ Û
47 ´ ¸ »ñ»Ï ³ õÃë
48 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
49 ¶ > ³ Ý¹
50 ¶ > ÛáÉáí ë
51 ¶ ³ Ý ï Ç, ¸ ³ Ý¹¿Ý ÇëÏ
52 ¸ .Á.
53 ¶ > áõÃ Û ³ é ³ ç
54 ¸ ÛÕ»óÇÝ Û ³ é ³ ç] Û ³ é ³ ç ÛÕ ³ ñÏ»óÇÝ
55 ¶ ³ õ» ï ³ õáñë ³ é ³ ù»óÇÝ] ÛÕ ³ ñÏ»óÇÝ ³ õ» ï ³ õáñë
56 ¸ Ã ³ · ³ õáñÝ ³ ñß ³ Ï Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó, ´ Ã ³ · ³ õáñ
57 ´ ¶ ¸ Û ³ Ù»Ý ³ ÉÇó (¶ ³ Ù»Ý ³ É» ³ ó) · ³ õ ³ éÇÝ (¸ · ³ -õ ³ éÝ)
58 ´ ¸ ½ÇßË ³ ÝÝ ³ Ý·»Õ ï ³ ÝÝ, ¶ ½ÇßË ³ ÝÝ ³ ÝÏ»Õ ï ³ Ý
59 ´ ¶ ¸ »õ ½ÇßË ³ ÝÝ
60 ´ ¶ ¸ »õ ½ÇßË ³ ÝÝ

րունեաց[1], *իշխանն*[2] *Բագրատունեաց*[3], *իշխանն*[4] *Անձաւոյ*[5], *իշխանն*[6] *Արծրունեաց*[7], *իշխանն*[8] *Մամիկոնէից*[9], *իշխանն*[10] *Ռշտունեաց*[11]։ 46 *Այսոքիւք*[12] *ելանէր արքայն*[13] *Արշակ ընդ առաջ*[14] *սրբոյն Ներսիսի*[15] *աշխարհագումար ամբոխիւ*[16], *մինչեւ յԱռեւծ*[17] *լեառնն*[18]։ 47 *Եւ հանդիպեալ միմեանց թագաւորն եւ կաթողիկոսն, եւ եղեւ ուրախութիւն յոյժ*[19] *աշխարհին Հայոց*[20]։ 48 *Եւ բերեալ նստուցին զնա*[21] *յաթոռ սրբոյ*[22] *առաքելոյն Թադէոսի*[23] *եւ նախնոյն իւրոյ Գրիգորի*[24]. *եւ նորոգէր աթոռ եւ վիճակ Հայոց Մեծաց եւ ամենազգեան*[25] *տոհմին*[26]։

Դ. 1 *Առնէր*[27] *եւ ուսուցանէր*[28] *ըստ Աւետարանին*[29] *բանի*[30]. *աւրէնս*[31] *բարեաց*[32] *ցուցանէր զանձն*[33] *իւր աշխարհիս*[34] *Հայոց*[35] *սուրբն Ներսէս*։

2 *Բայց*[36] *ասացից*[37] *զպատճառս ձեռնադրութիւն առնելոյ Հայոց ի Կեսարացւոց*[38]. *վասն զի յորժամ վիճակեցաւ աշխարհս Հայոց Թադէոսի*[39] *առաքելոյ*[40], *եւ*[41] *եկեալ նախ*[42] *առ Աբգար*[43] *արքայ յՈւրհայ*[44] *եւ լուսաւորեալ*[45] *զնոսա*[46]. *եւ զի էր հանապազ*[47] *լեալ*[48] *Կեսարիա*[49] *ընդ*[50] *Հայոց իշխանութեամբ*[51], *եւ*[52] *մտեալ անդ*[53] *առաքելոյն Թադէոսի*[54] *լուսաւորեաց զնոսա եւ*[55] *ձեռնադրեաց զմի ոմն*[56] *յաշակերտաց իւրոց քահանայ եւ*[57] *եպիսկոպոս*[58], *որում*

1 ¶¸ ³ß³ñáõÝ»³ó
2 ´ »õ ½ÇßË³ÝÝ
3 ¶¸ > ÇßË³ÝÝ µ³·ñ³ ïáõÝ»³ó
4 ´¶ »õ ½ÇßË³ÝÝ, ¸ ½ÇßË³ÝÝ
5 ¶ ³ÝÓï ³, ¸ ³ÝÓ¹ÇáÛ
6 ´¶ »õ ½ÇßË³ÝÝ, ¸ ½ÇßË³ÝÝ
7 ¸ ³ñÍñáÛÝ»³ó
8 ¶ »õ ½ÇßË³ÝÝ, ¸ ½ÇßË³ÝÝ
9 ´ Ù³ÙÇÏáÝ»Çó, ¶¸ Ù³Ù»ÏáÝ¿Çó
10 ´¶ »õ ½ÇßË³ÝÝ, ¸ ½ÇßË³ÝÝ
11 ´ ÁéÁßïáõÝ»³ó
12 ´¶¸ î¶ »õ] ³Ûëáùõù
13 ¸ ³ñù³Û
14 ´ Û³é³ç
15 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
16 ´¶ ³ÙµáËÇõÝ
17 ´ ó³éÇõÍ, ¸ Û³éÇõÍ
18 ¸ É»³éÝ
19 ¸ Ù»Í ÛáÛÅ
20 ´¶ Ñ³Ûáó Ù»Í³ó
21 ¶ > ½Ý³
22 ¶ > ëñµáÛ
23 ¸ Ã³Ã¿áëÇ
24 ´¸ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ
25 ¸ ³Ûëù³Ý³½³Ý
26 ¶ ïáÑÙÇÝ ÇõñáÛ
27 ¸ > ³éÝ¿ñ
28 ¸ áõëáõó³Ý¿ñ ½³Ù»ÝÇë»³Ý
29 ¸ ³õ»ï³ñ³ÝÇ
30 ´¸ µ³ÝÇÝ
31 ´î¶ ³õñÇÝ³Ï, ¶¸ »õ ³õñÇÝ³Ï] ³õñ¿Ýë

32 ¶ > µ³ñ»³ó
33 ¶ ½³ÝÓÝÝ, ¸ ½³ÝÓÝ ³Ù»Ý»óáõÝ
34 ¶ ³ßË³ñÑÇÝ
35 ¸ > Çõñ ³ßË³ñÑÇë,
36 ´ µ³Ûó ³ñ¹
37 ¸ ³ë³óÇó ÷áùñ ÇÝã
38 ´¶¸ »Ã¿ (¸ Ã¿) Û³Õ³·ë áñáÛ å³ ïÅ³é³Ý³ó ³é-Ýáõ ÇÝ Ñ³Ûù Ó»éÝ³¹ñáõÃÇõÝ (¸ Ó»éÝ³¹ñáõÃÇõÝÝ) Ç Ï»ë³ñÇ³Û] ½å³ ïÅ³éë ³éÝ»ÉáÛ Ñ³Ûáó Ç Ï»ë³ñ³-óÇáó
39 ¸ Ã³Ã¿áëÇ
40 ´¶ ³é³ù»ÉáÛ
41 ² > »õ
42 ¶ > Ý³Ë
43 ´ > ³µ·³ñ, ¸ ³í·³ñ
44 ´¸ ³ñù³ÛÝ ÛáõéÑ³Û, ¶ > ÛáõñÑ³Û
45 ¸ Éáõë³õáñ»³ó
46 ´ ½Ýáë³ + »õ »ñÃ³Ûñ ³Ý¹Ç ³é Ù»ÍÝ Ñ³Ûù ³é ë³-Ý³ ïñáõÏ, ¶ ½Ýáë³ + »õ ³Ý¹Ç »ñÃ»³É Ç Ù»Í Ñ³Ûù ³é ë³Ý³ ïñáõÏ, ¸ ½Ýáë³ + »õ ³ÝïÇ »ñÃ³É Ç Ù»ÍÝ Ñ³Ûù ³é ë³Ý³ ïñáõÏ
47 ¶ > Ñ³Ý³å³½
48 ¸ ~ É»³É Ñ³Ý³å³½
49 ´¸ Ï»ë³ñÇ³Û
50 ´¸ > ÁÝ¹
51 ¸ ÇßË³ÝáõÃÇõÝÝ Ñ³Ûáó, ¶ Ç Ï»ë³ñ³óáó ÇßË³Ýáõ-Ã»³Ý] Ï»ë³ñÇ³… ÇßË³ÝáõÃ»³Ùµ, ´ ÇßË³ÝáõÃÇõÝ
52 ² ½áñ] »õ
53 ¸ > ³Ý¹
54 ´ ~ Ã³¹¿áëÇ ³é³ù»ÉáÛÝ ³Ý¹, ¶ Ç Ý³ ³é³ù»ÉáÛÝ Ã³¹¿áëÇ ³Ý¹: ¸ Ã³Ã¿áëÇ ³Ý¹
55 ´¶ »õ ½Ýáë³ »õ
56 ¶ ½áÙÝ] ½ÙÇ áÙÝ
57 ¶ ÛÇõñáó ³ß³Ï»ñï³ó] Û³ß³Ï»ñï³ó Çõñáó ù³Ñ³-Ý³Û »õ
58 ´¶¸ »åÇëÏáåáë Ï»ë³ñáõ

անուն էր Թէովփիլոս[1]. զոր եԹող[2] առաջ-նորդ նոցա[3] եւ ինքն գնաց[4] ի Հայս[5]: 3 *Այնր աղագաւ առնուին ձեռադրուԹիւն Հայք ի Կեսարիա[6], մինչեւ յանաւրէն ժո-ղովն[7] Քաղկեդովնի[8]:*

Ե. 1 *Եւ իբրու[9] ձեռնադրեցաւ մեծն Ներսէս ի Կեսարիա[10], եւ եկեալ ի Հայս[11] նորոգէր զգահս[12] իշխանացն Հայոց, զոր էր կարգեալ ի Խոսրովայ[13] եւ յայլ Թագաւո-րացն[14], զնոյնն[15] եւ նա կարգէր[16] ի ժամ ճաշոյն ի սեղան[17] արքային Արշակայ, բարձս[18] չորեքարիւր[19], որ[20] են[21] այսոքիկ[i*].*

2 1 *Հայկազնիք[22],*

2 *ՊարԹեւեանք.*

3 *Այրարատեանք[23].*

4 *Բագրատունիք.*

5 *Տրդատունիք[24].*

6 *Ասպետունիք[25].*

7 *Մախազունիք[26].*

8 *Խորխոռունիք[27].*

9 *Արծրունիք.*

10 *Մամիկոնեանք[28].*

11 *Սիւնեցիք.*

12 *Ամատունիք.*

13 *Անգեղեանք[29].*

14 *Վրացիք.*

15 *Ծոփք[30].*

16 *Վարաժնունիք[31].*

17 *Մարդպետունիք[32].*

18 *Վահեւունիք[33].*

19 *Պահլաւունիք[34].*

20 [35]*Կազբք[36].*

21 *Սիսանեանք[37].*

22 *Կադմեանք[38].*

23 *Մանաւազեանք[39].*

24 *Եղեսեանք.*

25 *Գամրեանք[40].*

26 *Բզնունիք.*

27 *Սասանեանք.*

28 *Գիսոնք[41].*

29 *Եկեղեանք[42].*

30 *Քաւպետունք[43].*

31 *Անձտեայք[44].*

---

1 ¸ Ã¿áµÇÉáë
2 ´¸ > ½áñ »ÃáÕ
3 ¶ > ½áñ »ÃáÕ ³é³çÝáñ¹ Ýáó³
4 ´¶¸ ·Ý³ó»³É
5 ¸ Ñ³Ûù »õ
6 ´ Ï»ë³ñÇ³Ûá Û, ¸ Ï»ë³ñÇ³Û
7 î Ç ÅáÕáíÝ] Û³Ý³õñ¿Ý ÅáÕáíÝª ²´¶¸
8 ´ ù³ÕÏ¿¹áíÝÇ, ¶¸ ù³ÕÏ»¹áÝÇ
9 ¶¸ Çµñ»õ] »õ Çµñáõ
10 ´¸ Ï»ë³ñÇ³Û
11 ¸ Ñ³Ûù
12 ´ ½·³ÑëÝ
13 ¸ ßáëñáíáõ
14 ¶ Ëáëñáí »õ ³ÛÉ Ã³·³õáñùÝ, ´¸ Ã³·³õáñ³óÝ Ñ³-Ûáó
15 ´¶ ½ÝáÛÝ
16 ¶ Ï³ñ·¿ñ »õ ë³] »õ Ý³ Ï³ñ·¿ñ
17 ¶ ë»Õ³ÝáÛÝ] Ç ë»Õ³Ý, ´ ë»Õ³ÝÝ
18 ¶ µ³ñÓ
19 ´ ãáñ»ù Ñ³ñÇõñ, ¶ ãáñ»ùÑ³ñÇõñ»ÏÇÝ, ¸ ãáñ»ù .×.
20 ¸ áñù
21 ¶ > áñ »Ý
22 ´ Ñ³ÛÏ³½Ý»³Ýù, ¶ Ñ³Ï³½Ý»³Ýù, ¸ Ñ³ÛÏ³½Ý³Ýù
23 ¶ ³ñ³ñ³ï»³Ýù
24 ´¶î³ÛÉù ïñå³ïáõÝÇù, î³ÛÉù ïñÇ³ïáõÝÇù, ¸ ïñ÷³-ïáõÝÇù
25 ¶ ~³ëå»ïáõÝÇ, ïñå³ïáõÝÇù
26 ´¶¸ Ù³Ë³½»³Ýù
27 ¶¸ ËáéËáéáõÝÇù
28 ¶ Ù³Ù»ÏáÝ»³Ýù, ¸ Ù³ÙÏáÝ¿ù³Ýù
29 ´ ³ÝÏ»Õ»³Ýù, ¶ ·»Õ³Ûù, ¸ î³ÛÉù ³Ý·Õ»³Ûù, î³ÛÉù ³Ý-·»Õ»³Ûù, î⁷ ·»Õ»³Ûù
30 ¸ Íá÷³Ýù
31 ² > Íá÷ù, í³ñ³ÅÝáõÝÇù, î⁶ í³ñ³ÅÝáõÝÇù, î³ÛÉù í³ñÅáõÝÇù, î³ÛÉù í³ÅÝáõÝÇù
32 ¶î⁷ Ù³ñ½å»ïáõÝÇù, î² Ù³ñ·å»ïáõÇù
33 ¸ ëÉ³Ñ»õáõÝÇù
34 ´¶¸î³ÛÉù å³ÉáõÝÇù, î´ å³ÑÉ³õáõÝÇù
35 ² > Ï³½µù... Ù³Ë³½áõÝÇù (ÙÇÝã»õ ß³ñùÇ íñç)
36 ¶ Ï³½åù, î¶ Ï³Õµù
37 ´¶î³ÛÉù ëÇë³Ý»³Ýù, î³ÛÉù ë³ë³Ý»³Ýù, î³ÛÉù ëÇë»³Ýù, î³ÛÉù ëÇëÇ³Ý»³ù
38 î¶ Ï³·Ù»³Ýù
39 î⁴ Ù³Ý³Ù³½»³Ýù, î⁴ Ù³Ý³½»³Ýù
40 ¸ > Ï³¹Ù»³Ýù... ·³Ùñ»³Ýù, î⁷ Ï³ñÙ»³Ýù, ¶î³ÛÉùª Ï³Ùñ»³Ýù
41 ´ ·Çë³Ýù, ¶î⁷ ·Çë³Ý»³Ýù
42 ´ »Ï»Õ»ó»³Ýù, ¸ »Ï»Õ»Ï³Ýù,, îáÙ³Ýù »Ï»Õ»·»³Ýù, î³ÛÉù »Ï»Õ»Ï³Ï³Ýù
43 ´ ù³çå»ïáõÝÇù, ¶î⁷ ù³ÙáõÝÇù, ¸î³ ù³Ûå»ïáõÝÇù
44 ´ ³ÝÓïáÛù, ¶¸ ³ÝÓï³Ûù

32 *Սեբաստեանք*.
33 *Աշտիշատեանք*[1].
34 *Սրուանձտեայք*[2].
35 *Անձաւացիք*[3].
36 *Ասպագնունիք*[4].
37 *Որշտունիք*[5].
38 *Վահանունիք*[6].
39 *Աղձնեանք*[7].
40 *Քողեանք*[8].
41 *Կազբունիք*[9].
42 *Կամսարականք*.
43 *Մոկացիք*.
44 *Սղկունիք*[10].
45 *Քնթունիք*[11].
46 *Ատրպատունիք*[12].
47 *Գողթնեայք*[13].
48 *Գազրիկանք*.
49 *Ձողկերտք*[14].
50 *Մախազեանք*[15].
51 *Մրուունիք*[16].
52 *Ռազմունիք*[17].
53 *Գաբեղեանք*.
54 *Սպարունիք*[18].
55 *Վահունիք*.
56 *Վրընջունիք*[19].
57 *Սուրեանք*[20].
58 *Դիմաքսեանք*[21].
59 *Սրունիք*[22].
60 *Դարբանդեանք*[23].
61 *Արագածեանք*[24].
62 *Կոգովտեանք*[25].
63 *Ապահունիք*[26].
64 *Ընծայնոցք*[27].
65 *Հարքեանք*[28].
66 *Կորդուայք*.
67 *Առաւեղեանք*[29].
68 *Հաշտեանք*.
69 *Վրեանք*[30].
70 *Վանանդեանք*[31].
71 *Փառաճունիք*[32].
72 *Տաշրացիք*[33].
73 *Ուրծեայք*[34].
74 *Մանդակունիք*.
75 *Տայք*[35].
76 *Մելիտեանք*[36].
77 *Դաշտկարինք*[37].
78 *Բասենք*[38].

1 ´ ³ ë ï Çß ³ ï » ³ Ýù
2 ¶ ëñáõ ³ Í ï » ³ ù, ¸ áõñáõ ³ ÝÓ ï ³ Ûù, î áÙ ³ Ýù ëñáõ ³ Í- ï » ³ Ûù, î ³ ÛÉù ëñáõ ³ ï » ³ Ûù, î ³ ÛÉù ëñáõ ³ Í ï ³ Ûù, î ³ ÛÉù ëñáõ ³ ÍÝ» ³ Ýù
3 ¶ ¸ ³ ÝÓ»õ ³ óÇù
4 ´ ³ ë å ·ÝáõÝÇù, î ¶ ³ å ³ ·áõÝÇù, î 1 ³ ë å ³ ñ¹áõÝÇù, î 1 ³ ë å ³ ï ÝáõÝÇù
5 ¶ éß ï áõÝÇù
6 ¶ í ³ Ñ»õáõÝÇù
7 ¸ î ³ ÛÉù ³ ÕÓÝÇù, ´ î ³ ÛÉù ³ ÕÓÝáõÝÇù, ¶ > ³ ÕÓÝ» ³ Ýù
8 ¶ ù ³ õß» ³ Ýù, ¸ ùáÕ ³ Ýù, î 5 ·ûß» ³ Ýù
9 ´ Ï ³ ½µÝáõÝÇù, ¶ î 7 Ï ³ ½ÙáõÝÇù
10 ¶ î 7 ÉáÏáõÝÇù, ¸ ëÉÏáõÝÇù, î ³ ÛÉù ÉáõÏáõÝÇù
11 ´ î ³ ÛÉù ·ÝÃáõÝÇù, ¶ ¸ ·Ý¹áõÝÇù
12 ¶ î 6 ³ å å ³ ï áõÝÇù
13 ´ ¶ ·áÕÃ» ³ Ýù
14 ´ ÓáÕÏ»ñï » ³ Ýù
15 ´ Ù ³ Ñ ³ ½» ³ Ýù, ¶ î 3 Ù ³ Ñ» ³ Ýù, ¸ Ù ³ Ë ³ ½ ³ Ýù
16 ´ Ùñ½áõÝÇù, ¶ î áÙ ³ Ýù ÙñáõÝÇù, ¸ Ùñ í áõÝÇù, î ³ ÛÉù Ùñá- õ ³ ÝÇù
17 î ¶ é ³ ÙÉáõÝÇù
18 î 3 ³ ë å ³ ñáõÝÇù
19 ´ í ñÝçáõÝÇù
20 ¶ î 7 ëÇñ» ³ Ýù
21 ´ ¶ ¸ î ³ ÛÉù ¹ÇÙ ³ ùë» ³ Ýù
22 ´ ëÕÏáõÝÇù, ¸ ÙñáõõáõÝÇù, î 3 ÙñáõÝÇù
23 ¶ > ëñáõÝÇù, ¹ ³ ñµ ³ Ý¹» ³ Ýù: ´ ¹ ³ ñµÝ ³ Ý¹» ³ Ýù, ¸ ¹ ³ ñµ ³ Ý¹áõÝÇù, î 3 ¹ ³ ñµ ³ Ý ï áõÝÇù
24 ´ ¸ ³ ñ ³ · ³ ½» ³ Ýù
25 ´ ÏáÕá í » ³ Ýù, ¶ ¸ î 7 Ïá í Ï» ³ Ýù
26 ¸ ³ å ³ ÛÑáõÝÇù
27 ´ ÁÝÓ ³ ÛÝáóù, ¶ ¸ ÁÝÓ ³ Ýáóù
28 ¶ Ñ ³ ñÏ» ³ Ýù
29 ¶ ³ é ³ õ»Õ»Ýù
30 ´ í »ñ» ³ Ýù
31 ´ í ³ Ñ ³ Ý¹» ³ Ýù, î ¶ í ³ Ý ³ ÝÏ» ³ Ýù
32 ¶ î ¶ é ³ ×áõÝÇù
33 ¶ ï ³ ß ï ³ óÇù
34 ¶ î 7 ëáõñÍ ³ Ûñù, ¸ áõñÍ ³ Ûù
35 ¶ > ï ³ Ûù
36 ´ Ù»ÕÇ ï ÇÝ» ³ Ýù, ¶ Ù»ÕÇ ï » ³ Ýù, ¸ Ù»ÉÇ ï ÇÝ» ³ Ûù, ä Ù»ÕÇ ï »Ý ³ Ûù, î 1 Ù»É» ï ÇÝ» ³ Ýù
37 î ³ ÛÉù ¹ ³ ß ï ³ Ï ³ ñáõÝÇù, î ³ ÛÉù ¹ ³ ß ï Ï ³ ñûÝù, î ³ ÛÉù ¹ ³ ß- Ï ³ ñÇÝù, î ³ ÛÉù ¹ ³ ß ï ³ ñÇÝù, ´ î ³ ÛÉù ¹ ³ ß ï ñ ³ ÝÇù, ¶ ¹ ³ ß ï Ï ³ ñáÝù, ä ¹ ³ ß ï ³ Ï ³ ñÇÝù
38 ´ ¶ µ ³ ë» ³ Ýù, ¸ µ ³ ë ³ Ýù

79 *Ծաղկունիք*.
80 *Մամիկոնք երկրորդ*[1].
81 *Փերճժունիք*[2].
82 *Տլքեանք*[3].
83 *Աշտոցեանք*[4].
84 *Աբեղունիք*.
85 *Խաղտեանք*[5].
86 *Սահառունիք*[6].
87 *Աշխադորեանք*[7].
88 *Գնունիք*.
89 *Համազգունիք*[8].
90 *Ակեայք*.
91 *Վիժունիք*.
92 *Առոփսունիք*[9].
93 *Շահոռապետք*[10].
94 *Ծայթիունիք*[11].
95 *Ձանահճիրապետք*[12].
96 *Վարազատակեանք*[13].
97 *Ընծայենիք*[14].
98 *Մղրունիք*[15].
99 *Արշունիք*[16].
100 *Քառեանք*[17].
101 *Մարդաղեանք*[18].
102 *Լեկանդեանք*[19].
103 *Խորձենիք*[20].
104 *Ձիւնականք*[21].
105 *Համուծեանք*[22].
106 *Կորթեանք*[23].
107 *Կղունդիք*[24].
108 *Ձարեւհանք*[25].
109 *Տուրբերանեանք*[26].
110 *Բժունիք*[27].
111 *Տփխունիք*[28].
112 *Մեհրունիք*[29].
113 *Քաղաքապետք*[30].
114 *Կայուշեանք*[31].
115 *Սպանդունիք*.
116 *Արտաշատեանք*[32].
117 *Որսապետք*[33].
118 *Արքածոց տեարք*[34].
119 *Ռափսեանք*[35].
120 *Բագրասպունիք*[36].

---

1 ´ Ù³ÙÏáÝù »ñÏñáñ¹ù, ¶ »ñÏñáñ¹ù
2 ´ ÷»ñÅáõÝÇù, ä ÷»ñ»ÅáõÝÇù, ¶î áÙ³Ýù ÷»ñ»õÅáõÝÇù
3 ´¸ ïÁÉù»³Ýù + µ³·áõ³Ýù, ¶ ÙÉù»Ýù µ³·áõ»³Ýù, ä ÙÉù»³Ýù µ³·áõ³Ýù, î ³ÛÉù ÙÉù»³Ýù
4 ¶ ³ßïáñó»³Ýù, ä ³ßï³Û»Ýù,, î⁷ ³ßïáñë»³Ýù
5 ä Ñ³ßï»³Ýù] Ë³Õï»³Ýù
6 ¸ > Ë³Õï»³Ýù, ë³Ñ³éáõÝÇù
7 ´ä ³ßË³·³ñ»³Ýù, ¶¸ ³Ë³·³ñ»³Ýù, î⁷ ³Ë³·áñ»³Ýù, î ³ÛÉù ³ßË³·áñ»³Ýù
8 î¶ Ñ³Ù³½áõÝÇù
9 ´ ³é³÷ëáõÝ»³Ýù, ¶î ³ÛÉù ³é³÷ëáõÝÇù, ¸ ³é³÷áõÝÇù, ä ³é³÷ïáõÝÇ
10 ´ ß³ËáéáõÝÇù, ¶ ß³Ñ³õé³å»ïù, ¸ ß³Ñ³é³å»ïù
11 ´¸äî ³ÛÉù Í³ÛÃñáõÝÇù, ¶î ³ÛÉù ë³ÃñáõÝÇù, î ³ÛÉù Ûë³ÃñáõÝÇù, î ³ÛÉù ÛáõÃñáõÝÇù, î ³ÛÉù Ûë³ÛÃñáõÝÇù
12 î ³ÛÉù í³Ñ³Ý³×Çñ³å»ïù, ¶î ³ÛÉù í³Ý³Ñ×Çñ³å»ïù, î ³ÛÉù íÇÑ³Ý³×Çñ³å»ïù, ä í³Ý³×Çñ³å»ïù
13 î ³ÛÉù í³ñ³½ï»³Ýù, î ³ÛÉù í³ñ³½»³Ýù, ¶¸î ³ÛÉù í³ñ³½³ï»³Ýù
14 ´ ÕÓ³Û»ÝÇù, ¶ ³ÝÓï»³Ýù, î³ ³ÝÓï»³Ûù, ¸ ÁÝÓ³Û»ÝÇù, ä ÁÕÓ///Ýù
15 ´¶¸ä > ÙÕñáõÝÇù
16 ´ ³ñß³ñáõÝÇù, î¶ > ³ñßáõÝÇù
17 ä ù»õá»³Ýù, î³ ù³Û»³Ýù
18 ´ Ù³ñ¹³½»³Ýù
19 ¶ ÉÇÏ³Ý¹»³Ýù, ä É»Ï³Ýë»³Ýù
20 ¶ä î ³ÛÉù ËáñÓ»³Ýù, î áÙ³Ýù ËáñÓ»ÝÇù
21 ä Ó³ÛÝ³Ï³Ýù
22 ´ Ñ³ÙñáõÅ»³Ýù, ä Ñ³ÙµáõñÅ»³Ýù, ¶¸ î ³ÛÉù Ñ³ÙµáõÅ»³Ýù, î ³ÛÉù Ñ³Ù³µáõÅ»³Ýù
23 ä ÏáñÇÝÃ»³Ýù µ½ÝáõÝÇù, î áÙ³Ýù Ï³ñÃ»³Ýù
24 ´ ³ÕáõÝ¹Çù, ä ÏÕÁÝ¹áõÝÇù
25 ä ½³ñ»Ñ³ñáõ³Ýù, ¸ î áÙ³Ýù ½³ñ»Ñáõ³Ýù
26 ´ ï³ñáõµ»ñ³Ý»³Ýù, ¸ ïáõµ»ñ³Í»³Ýù, ä ï³ñáõµ»ñ³ñ»³Ýù
27 ´î ³ÛÉù µÅÝáõÝÇù, ¶ íÅáõÝÇù, î ³ÛÉù íÅÝáõÝÇù, î ³ÛÉù µ½ÝáõÝÇù, ä Ñ»ñáõ³Ýù
28 ´¶¸ä > ï÷ËáõÝÇù
29 ´ Ù»ÑñáõÝÇù + ëåÕáõÝÇù, ¶ Ù»ñÑáõÝÇù + ³÷ÑáõÝÇù, ¸ Ù»ÑñáõÝÇù + ï÷ËáõÝÇù, ä Ù»ÑñáõÝÇù + ëåÑáõÝÇù
30 ¶ ù³Õ³å»ïù
31 ´ Ïáõáõß»³Ýù, ¶ ÏÕáõÕ»Ýù, ¸ ÏáõáõÕ»³Ýù, ä ùáõáõß»³Ýù, î ³ÛÉù Ïáõáõ½»³Ýù, î ³ÛÉù ÏÕáõ½»³Ýù
32 ¶ ³ñï³ßÙ³Ù»³Ýù, ¸î⁷ ³ñï³ß³Ù»³Ýù
33 ¶ áñë»å»ïù
34 ´ ³ñù³ÛÍáó ï»³ñù + å³ñëå³ñáõÝÇù, ¶ ³ñù ³Íáó ï¿ñù + å³ñëå³ñáõÝù, î⁷ ³ñÍáõáó ï¿ñù, î¹ ³ñù³ÛÍ³ ï¿ñù, ä ³ñù³Í³Ûï»³éù + å³ñÇëå³ñáõÝÇù
35 ¸ > áñë³å»ïù... é³÷ë»³Ýù, î⁷ ¹³åë»³Ýù, î² ï³÷ë»³Ýù
36 ¶ > é³÷ë»³Ýù, µ³·ñ³ëåáõÝÇù, ´ í³·ñ³ëïáõÝÇù, ¸ í³·ñ³ëåáõÝÇù, î⁷ µ³·ñ³ïáõÝÇù, î áÙ³Ýù í³ñ³ë-ñáõÝÇù, î ³ÛÉù í³·ñ³ëñáõÝÇù, î ³ÛÉù å³·ñ³ëåáõÝÇù

121 Պարսպունիք[1].
122 Աղեղնադրաւչք.
123 Գրչունիք.
124 Նետողք.
125 Նամակունիք.
126 Քաղուեանք[2].
127 Ասպարախազք[3].
128 Աբրահամեանք.
129 Հիւսնականք[4].
130 Բաղասականք.
131 Ծիղբք[5].
132 Լեառնականք[6].
133 Սապրասամեանք.
134 Հեճմատակք[7].
135 Գորողուայք[8].
136 Վարդեշեանք[9].
137 Դարամանդք[10].
138 Խաչեանք.
139 Խաղբեանք[11].
140 Դրաւշակիրք[12].
141 Մախալունիք[13].
142 Ոսկեմանիք[14].
143 Արուժեանք[15].
144 Կաղարջք[16].
145 Տաթեւեանք.
146 Դատավճիռք[17].
147 Ձորաբնակք[18].
148 Ծակատամուղք[19].
149 Դերջայինք[20].
150 Շահապունիք.
151 Բարմեայք[21].
152 Կամխեայք[22].
153 Գաւառապետք[23].
154 Եւ այլ որք[24] չէին ի գահս.
155 Յուրիպեանք[25].
156 Փոքայունիք[26].
157 Մուացեանք[27].
158 Ապեկունիք[28].
159 Խնունիք[29].
160 Բագնունիք[30].
161 Աղնեւունիք[31].
162 Յիւրանեանք[32].
163 Կգնունիք[33].
164 Տուչունիք[34].
165 Կռունիք.
166 Մագնունիք[35].
167 Մախազունիք[36]:

---

1 ¶î ³ÛÉù å³ñëå³ñáõÝÇù, î ³ÛÉù å³ñëå³ñáõÝù, ´¸ > å³ñëåáõÝÇù
2 ¶î⁷ ù³Õ»³Ýù
3 ´¸ ³ëå³ñ³Ë³Õù, ¶ ³ëå³Ë³ëù, î⁶ ³ëå³Ë³½ù
4 î⁴ ÑÇõë³Ï³Ï³Ýù, ¸ ÑÇõë³Ï³Ýù, î ³ÛÉù ÑÇõëÝ³Ï³-ÏáõÝù
5 ¶ ×»Õµù
6 ¸ É»õ ïÝ³Ï³Ýù
7 ¶î⁷ Ñ»×å³ ï³Ï³Ýù, î ³ÛÉù Ñ»×å³ ïÏ»³Ýù, Ñ»×Ù³-ï³Ïù, Ñ»×Ù³ ï³Ï³Ýù
8 ´ ·áñá½áõÝ»³Ûù, ¶î ³ÛÉù ·áñ³í³Ýù, î ³ÛÉù ·ñáí³Ýù, î ³ÛÉù ½ñáõ½í³Ûù
9 ´ í³ñ¹áõÝ»³Ýù, ¶î áÙ³Ýù í³ñ¹³Ý»³Ýù, ¸ í³ñ¹³Ý³Ýù
10 ´ ³É³Ù³Ýù, ¶î ³ÛÉù ¹ñ³Ù³ïù, ¸ ³ßÙ³¹³Ïù, î ³ÛÉù ¹ñ³Ù»³ïù, î ³ÛÉù ³½³Ù»³Ýù
11 ´ Ë³Õå»³Ýù, î¶ > Ë³Õµ»³Ýù
12 ´ ¹ñ³õßÏÇñù
13 ´ Ù³ßË³ÝáõÝÇù, ¶ Ù³Ë³ßáõÝÇù, ¸ Ù³ÕË³ÉáõÝÇù, î ³ÛÉù Ù³ßË³ÉáõÝÇù, î ³ÛÉù Ù³Ë³½áõÝÇù
14 ¸ áëÏÙ³ÝÇù
15 ´¶¸î ³ÛÉù ³ñáõ×»³Ýù
16 ´ Ï³Õ³ñ×ù, ¶¸î áÙ³Ýù ÏÕ³ñ×ù, î ³ÛÉù ÏÕ³ñçù
17 ´ ¹³ï³í×Çõéù, ¸ ¹³ï³í×¿éù
18 ´ Óáñ³µ³Ý³Ïù
19 î³ ×³Ï³ï³ÙáõËù, ¸ ×³ÏË³Ûù
20 ´¶î ³ÛÉù ¹»ñç³ÝÇù, î ³ÛÉù ¹»ñÓ³ÝÇÏù, î ³ÛÉù ¹»ñáõ³ÝÇù, î ³ÛÉù ·»ñç³ÝÇù
21 ´¶î ³ÛÉù µ³ñÙ³Ûù, î ³ÛÉù µ³ñÙ³ÛÇù
22 ¸ > ¹»ñç³ÛÇÝù… Ï³ÙË»³Ûù, ´ Ï³ÙË³Ûù, ¶î ³ÛÉù ÏËÙ³Ûù, î ³ÛÉù ÏÕÙ³Ûù, î ³ÛÉù Ï½Ù³Ûù
23 ´¸î¹ ·³õ³é³å»ïù + ·³õ³é³ï»³ñù
24 ¶ ³ÛÉù áñ: ´¸ > áñù
25 î ³ÛÉù ÛáõëÇ÷»³Ýù, ´î ³ÛÉù Ûáíë»÷»³Ýù, ¶ ÛáíëÇ÷»³Ýù, ¸ Ûáõë»³Ýù
26 ´¶ ÷áù³áõÝÇù, î³ ÷áíÏ³ÛáõÝÇù
27 ¶ ÙáÛ³ó»³Ýù, ¸ Ùáõ³ó³Ýù, î ³ÛÉù Ùë³ó»³Ý, î ³ÛÉù Ùá-Û³ó»³Ý
28 ¶ > ³å»ÏáõÝÇù
29 ´ ÑÝáõÝÇù, ¶î⁷ ËÑÝáÛÝ, î ³ÛÉù ÑÝáÛÝ
30 îáÙ³Ýù µ½ÝáõÝÇù, î ³ÛÉù µ³½³áõÝÇù
31 ¶ ³½Ý»õáõÝÝÇù, îáÙ³Ýù ³ÕÝ»õáõÝÇù, ´¸î ³ÛÉù ³ÕÝ»-ëáõÝÇù, î ³ÛÉù ³Õ»ëáõÝÇù
32 ¶¸î⁷ ÛÇë³Ý»³Ýù, î³ ÛÇ³Ý»³Ýù
33 ¶î⁷ ÏÕ½áõÝÇù, î ³Ûù Ï½Á½ÝáõÝÇù
34 î³ ïáõßÏáõÝÇù, ¸ ï³õßáõÝÇù
35 ´¸ Ù³½áõÝÇù, î ³ÛÉù Ù³½Ï»ÝÇù, ¶î ³ÛÉù Ù³ÛáõÝÇù, î ³ÛÉù Ù³áõÝáõÝÇù
36 ² > Ï³½µù… Ù³Ë³½áõÝÇù, ´ Ù³Ñ³½áõÝÇù

3 *Այս են գաՀոյք*[1] *եւ այլ*[2] *եւս յոլով*[3], *զոր*[4] *ծանր*[5] *Համարեցաք*[6] *արկանել ընդ գրով*[7] [ii*]. *զոր նորոգեաց Արշակ Թագաւորն*[8] *եւ կարգեաց ի ժամ*[9] *ճաշոյն*[10] *իւրոյ ի սեղան*[11] *իւր*[12]՝ *բարձս չորեքարիւրս*[13], *Հրամանաւ մեծին Ներսիսի*[14]: 4 *Իսկ ի Թիկանց կուսէ նստէին*[15] *եկեղեցականք*[16], *դասս*[17] *ինն*[18]:

Զ. 1 *Արդ, յառաջ քան զձեռնադրութիւն*[19] *մեծին*[20] *Ներսիսի*[21] *վանականք եւ եպիսկոպոսք եւ միայնակեացք*[22] *ի քաղաքս եւ ի գեղջից*[23] *միջի*[24] *բնակէին՝ առ ընտանիս*[25], *զոր անվայելուչ եւ անպատշաճ*[26] *Համարեալ մեծին Ներսիսի*[27]: 2 *Ապա անդէն մտանէ*[28] *ի Վիրս*[29], *ի վիճակ առաքելուՀւոյն Նունէի*[30]. *եւ անտի*[31] *գայր անցանէր ի Յոյնս եւ յԱսորիս*[32] *եւ*[33] *ի սաՀմանս Պարսից*[34]: 3 *Եւ տայր Հրաման*[35] *շինել եպիսկոպոսանիստս*[36] *եւ*[37] *եղբայրանոցս մեծամեծս եւ փոքունս*[38] [iii*], *եւ Հրամայէր ի զերծ*[39] *տեղիս եւ յանցս ճանապարՀաց եւ ի գլուխս*[40] *լերանց պանդոկս*[41] *շինել, եւ Հիւրանոցս ի*[42] *քաղաքս եւ յագարակս*: 4 *Եւ կարգեաց*[43] *ի վանորեայս*[44] *զշիրիմս*[45] *Թագաւորացն եւ զիշխանացն*[46] *եւ զզաւրավարացն*[47], *զի ընտանեբար*[48] *Հոգայցեն*[49] *զնոսա*[50]. *եւ բաժանեաց*[51] *յեղբայրանոցսն*[52] *զեաւղս*[53] *եւ դաստակերտս*[54] *ի մխիթարութիւն նոցա. եւ ոչ ոք տեսանէր յաշխարՀին Հայոց մուրացիկ*[55] *յաւուրսն*[56] *Ներսիսի*[57]:

5 *Եւ*[58] *այլ անուղղայ*[59] *կարգս եւ*[60] *անաւրէնս*[61] *մտաՀաճոյս յերկիրս Հայոց*[62] *ի*

1 ´ · ³ ÑáÛùù, ¸ · ³ Ñù
2 ¶ ³ ÛÉù
3 ´¶ ÛáÉá íù
4 ¶ ½áñë, ¸ ½áñ
5 ¶ Í ³ Ýñ »õë
6 ² î Ñ ³ Ù ³ ñ»ó ³ õ (´¶ ¸ Ñ ³ Ù ³ ñ»ó ³ ù)
7 ¶ ³ Í»É ½·ñá í] ³ ñÏ ³ Ý»É ÁÝ¹ ·ñá í
8 ¸ ³ ñù ³ ÛÝ ³ ñß ³ Ï] ³ ñß ³ Ï Ã ³ · ³ õáñÝ
9 ¶ Å ³ Ùë
10 ´¸ × ³ ßáÛ
11 ´ ë»Õ ³ ÝÝ
12 ¶ »Ï»Õ»óáÛ ÇõñáõÙ] × ³ ßáÛÝ… Çõñ
13 ´¶ ãáñ»ù Ñ ³ ñÇõñ, ¸ .Ý.
14 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
15 ² ´¶ ¸ áñ Ýë ï ¿ÇÝ
16 ´ »Ï»Õ»ó ³ Ï ³ Ý, ¶ Û»Ï»Õ»ó ³ Ï ³ Ýù
17 ¶ ¸ ¹ ³ ëù
18 ´ ¹ ³ ëù] ¹ ³ ëë ÇÝÝ: ¶ ¸ .Ã.] ÇÝÝ
19 ¶ ½Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝÝ
20 ¶ > Ù»ÍÇÝ
21 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
22 ´ ÙÇ ³ ÝÓáõÝù, ¶ ¸ ÙÇ ³ ÝÓÝ ³ Ï ³ Ýù
23 ´¸ Ç ù ³ Õ ³ ù ³ ó »õ Ç ·»Õç»Çó (¸ ·»Õç¿Çó): ¶ ·» ³ õÕë
24 ¶ > ÙÇçÇ
25 ¸ ÁÝ¹ ³ ÝÇë
26 ¸ ~ ³ Ýå ³ ï ß ³ × »õ ³ ³ Ýí ³ Û»Éáõã
27 ¶ ½áñë áã Ñ ³ õ ³ Ý»³ É Ù»ÍÇÝ Ý»ñë¿ëÇ] µÝ ³ Ï¿ÇÝ ³ é ÁÝï ³ ÝÇë… Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ
28 ¸ Ù ï ³ Ý¿ñ
29 ´¸ íÇñù
30 ´¸ ³ é ³ ù»ÉáõÑáÛ ÝáõÝ»Ç (¸ ÝáõÝ¿Ç)
31 ´¸ ³ Ý¹Ç
32 î > »õ Û ³ ëáñÇë (² ´¶ ¸ áõÝ»Ý)
33 ¸ > »õ
34 ¶ »õ ³ å ³ Ù ï ³ Ý¿ÇÝ Ç íÇ× ³ Ï ³ é ³ ù»ÉáõÑáÛ Ýáõ- Ý» ³ »õ · ³ Ûñ ³ Ýó ³ Ý¿ñ Ç ÛáÛÝë, Û ³ ëáñÇë »õ Ç ë ³ Ñ- Ù ³ Ýë å ³ ñëó] ³ å ³ ³ Ý¹ ¿Ý Ù ï ³ Ý¿… ë ³ ÑÙ ³ Ýë å ³ ñëó: ´ å ³ ñëÏ ³ ó
35 ´ > Ññ ³ Ù ³ Ý
36 ´ »åÇëÏáåáë ³ ÝÇëïë ïù, ¶ »åÇëÏáåáë ³ Ýáóë
37 ´ > »õ
38 ´ ÷áùáõÝë + .µé., ¶ »ñÏáõ .é. »õ .Ë., ¸ .µé. »õ .Ë., î¶ ÷áùáõÝë + »ñÏáõ Ñ ³ ½ ³ ñ »õ ù ³ é ³ ëáõÝ
39 ´ Û»½»ñ] Ç ½»ñÍ
40 ¸ ·ÉáõË
41 ² å ³ Ý¹áõÏë, ´ å ³ Ý ï áÏÇëë, ¶ å ³ Ý¹áÏÇ, ¸ å ³ Ý- ¹áÏ ³ ÝÇ
42 ¶ »õ Ç
43 ¶ > »õ Ï ³ ñ·» ³ ó: ¸ Ï ³ ÝÏÝ» ³ ó
44 ´ í ³ Ýáñ ³ Ûë, ¶ í ³ Ýáñ ³ Ûë, ¸ í ³ Ýûñ» ³ Ûë
45 ¶ ¸ ßÇñÇÙë
46 ¶ Ã ³ · ³ õáñ ³ ó »õ ÇßË ³ Ý ³ óÝ: ¸ ÇßË ³ Ý ³ óÝ
47 ´ »õ ÇßË ³ Ý ³ óÝ »õ ½ ³ õñ ³ í ³ ñ ³ óÝ: ¸ ½ûñ ³ í ³ ñ ³ óÝ
48 ¸ ÁÝ ï ³ Ý¿µ ³ ñ
49 ¶ Ñá· ³ ëó»Ý
50 ¶ ¸ í ³ ëÝ Ýáó ³] ½Ýáë ³
51 ¸ µ ³ ßË» ³ ó] µ ³ Å ³ Ý» ³ ó
52 ¶ ¸ Û»Õµ ³ Ûñ ³ Ýáóë
53 ´ ·»õÕë, ¶ ¸ ·»Õë
54 ² ·» ³ õÕù »õ ¹ ³ ë ï ³ Ï»ñ ï ù
55 ¸ ÙáõñáõÕ
56 ´ Ù áõñ ³ ó ÇÏ ³ ÝÝ, ¶ »ñ»õ»É ³ õáõñë: ¸ ³ õáõñë
57 ´¸ Ù»ÍÇÝ Ý»ñëÇëÇ, ¶ Ù»ÍÇÝ Ý»ñë¿ëÇ
58 ´¸ ¿ñ »õ
59 ² ³ ÝáõÕÕ ³ Û
60 ´¸ > Ï ³ ñ·ë »õ
61 ´ ³ õñ¿Ýë »õ, ¸ ³ õñ¿Ýë] ³ Ý ³ õñ¿Ýë
62 ´¸ Ù ï ³ Ñ ³ × áÛ »ñÏñÇÝ Ñ ³ Ûáó

բազում ժամանակաց ունէին[1], զոր եբարձ[2] սուրբն[3] Ներսէս, զի[4] զբորոտս, որ[5] պիսակս[6] անուանի[7], եւ զուրուկս[8] հալածէին[9] յան-բնակ[10] տեղիս, զի մի՛ յայլս[11] փոխեսցի[12] ախտն, եւ նոքա[13] հեռանային յընտանութե-նէ եւ յեղբայրութենէ եւ ի հարց եւ յամուսնոց[14]. եւ լինէր տագնապ[15] սաստիկ վասն այսր պատճառի[16], եւ[17] բազումք[18] լինէին գազանակուրք[19], գետավէժք[20], ձիւնա-խեղդք, եւ անգիւտ կորնչէին[21]: 6 *Ապա մեծն[22] Ներսէս ածէր[23] զնոսա յիւրաքանչիւր տունս[24], եւ ոչ տայր հալածել զնոսա որ-պէս[25] զառաջինն:* 7 *Եւ յետ[26] այսորիկ ա-ռեալ[27] զնոսա[28] ազդեցութեամբ Սուրբ Հոգ-ւոյն[29] եւ տարաւ[30] ի գաւառն Անձեւա-ցեաց[31]՝ ի[32] պատկեր սրբոյ[33] Աստուածա-ծնին[34],* [iv*] *զոր էր բերեալ առաքելոյն[35] Բար-թողոմէոսի[36] եւ շինեալ[37] զեկեղեցին[38] ի նոյն տեղւոջ[39] յանուն նորա:* 8 *Եւ գտանէին բժշկութիւն[40] ախտին այնմիկ[41] եւ այլոց[42] եւս[43] ցաւոց[44], եւ[45] հաստատէր զուխտն ի տեղւոջն յայնմիկ, որ[46] կատարեն ամ յամէ մինչեւ ցայսաւր ի փառս Աստուծոյ[47]. եւ բուժին յախտէն բորոտութենէ[48]:*

9 *Եւ ինքն Ներսէս[49] շրջէր ընդ գա-ւառս[50]՝ ամս[51] քսանեւհինգ[52],* [v*] *ուր[53] էր վի-ճակեալ[54]. եւ[55] հաստատէր եւ արծարծէր[56] զկարգս եկեղեցւոյ[57] սրբոյ. եւ[58] լինէր ու-*

---

1 ¶ ³ÝáõÕ³ ³õñ¿Ýë »õ Ùï ³Ñ³×áÛ »ñÏñÇë Ñ³Ûáó µ³½áõÙ Å³Ù³Ý³Ï³ó] »õ ³ÛÉ ³ÝáõÕÕ³Û… áõÝ¿ÇÝ: ²´¸ > áõÝ¿ÇÝ
2 ¸ ¿µ³ñÓ
3 ²¸ > ëáõñµÝ
4 ´¶¸ > ½Ç
5 ¶¸ ½áñ
6 ¸ åÇë³Ï
7 ´¶¸ ³Ýáõ³Ý»Ý
8 ´¶¸ > »õ ½áõñáõÏë
9 ²´ Ñ³É³Í»ÇÝ, ¶ Ñ³É³Í»ÇÝ + ÛÇõñ³ù³ÝãÇõñ ï³Ý¿
10 ´¶¸ Û³ÝÙ³ñ¹] Û³ÝµÝ³Ï
11 ² Û³ÛÕë, ¶ Û³ÛÉëÝ
12 ¸ ~ ÷áË»ëóÇ Û³ÛÉëÝ
13 ´¶¸ > »õ Ýáù³
14 ´ ÛÁÝ¹³ÝáõÃ»Ý¿, Û»Õµ³ÛñáõÃ»Ý¿, Ç Ñ³ÛñáõÃ»Ý¿, Û³-ÙáõëÝáÛ, ¶ ÛÁÝï³Ý»³ó, Û»Õµ³ñó »õ Û³ÙáõëÝ¿Çó »õ Ûáñ¹»³ó »õ Û³ÛÉ Ù³õï³õáñ µ³ñ»Ï³Ù³ó, ¸ ÛÁÝï³-ÝáõÃ»Ý¿, Û»Õµ³ÛñáõÃ»Ý¿, Ç Ñ³ÛñáõÃ»Ý¿ »õ Û³Ùáõë-Ý³ó] ÛÁÝï³ÝáõÃ»Ý¿… Û³ÙáõëÝáó
15 ¸ ï³·Ýû
16 ¶ »õ ¿ñ Ëéáí áõÃÇõÝ »õ ï³·Ý³å ë³ëïÇÏ Û³ßË³ñ-ÑÇë í³ëÝ ³Ûëñ å³ï×³é³Ý³ó] »õ ÉÇÝ¿ñ ï³·-Ý³å… å³ï×³éÇ: ´¸ å³ï×³éÇ + Ñ³Ûáó
17 ´¸ ½Ç, ¶ ½Ç »õ] »õ
18 ´ µ³½áõÙ
19 ¶ ·³½³Ý³Ï»ñù »õ, ¸ ·³½³Ý³Ûµ»Ïù
20 ² ·»ï³í¿ñÅù
21 ´ ·³½³Ý³Ï»ñù. ·»ï³íñ¿Åù. ÓÇõÝ³Ñ»ÕÓù. ³Ý·Çõïù] ·³½³Ý³Ïáõñù… ÏáñÝã¿ÇÝ, ¶ »õ Û³ÛÉ áñá·³ÛÃë, ¸ ³Ý·Çõïù] »õ ³Ý·Çõï ÏáñÝã¿ÇÝ
22 ¶ ÇëÏ ëáõñµÝ] ³å³ Ù»ÍÝ
23 ¶ ÅáÕáí¿ñ] ³Í¿ñ
24 ¶ ï»ÕÇë] ïáõÝë
25 ¶ Çµñ»õ] áñå¿ë
26 ´¸ ³å³ Û»ï
27 ¸ ³é»³É ï³Ý¿ñ
28 ´¶ ï³Ý¿ñ ½µáñáï ëÝ] ½Ýáë³
29 ¶ ³ëïáõÍáÛ] ëáõñµ Ñá·õáÛÝ: ¸ Ñá·áÛÝ
30 ´¶¸ > »õ ï³ñ³õ
31 ¶ ³ÝÓ³õ³ó» ³ó Ç Ñá·»³ó í³Ýë
32 ´¶¸ ³é] Ç
33 ´¸ ëáõñµ, ¶ > ëñµáÛ
34 ¶ ³ëïáõ³Í³Ù³õñ ÏáõëÇÝ
35 ¶ ëáõñµ ³é³ù»ÉáÛÝ
36 ´¶ µ³ñ¹áÕÇÙ¿áëÇ, ¸ µ³ñ¹áÕáÙ¿áëÇ
37 ¸ ßÇÝ»É
38 ¶ íÏ³Û³ñ³Ý] ½»Ï»Õ»óÇÝ, ¸ »Ï»Õ»óÇÝ
39 ¶ ï»ÕõáçÝ, ¸ ï»ÕÇ
40 ´ µÅÅßÏáõÃÇõÝ
41 ¶ ³ÛÝÙÇÏ
42 ² ³ÛÉáó
43 ´¶ > »õë
44 ¸ > »õë ó³õáó: ¶ ó³õáó + Û³ÝáõÝ ëñµáÛ ³ëïáõ³-Í³ÍÝÇÝ ÙÇÝã»õ ó³Ûë³õñ
45 ´¸ > »õ
46 ¸ ½áñ] áñ
47 ´¸ > Ç ÷³éë ³ëïáõÍáÛ
48 ¶ > »õ Ñ³ëï ³ï¿ñ… µáñáï áõÃ»Ý¿: ´ µáñáï áõ-Ã»³Ý
49 ´¸ Ù»ÍÝ Ý»ñë¿ë
50 ¶ ·³õ³é Çëñáí íÇ×³ÏÇÝ
51 ´¸ > ³Ùë
52 ²¸ .Ç»., ´ ùë³Ý »õ ÑÇÝ·ë
53 ´¸ áñ] áõñ
54 ¶ > ³Ùë ùë³Ý»õÑÇÝ·… íÇ×³Ï»³É
55 ´ > »õ
56 ¶ > »õ ³ñÍ³ñÍ¿ñ
57 ´¸ ½Ï³ñ·ë »Ï»Õ»óõáÛ: ¶ »Ï»Õ»óõáÛ
58 ¶ > ëñµáÛ »õ

րախութիւն մեծ Հայոց[1]: 10 Եւ բազումք յայլազգեաց[2] դառնային ի Հայք[3] եւ լուսաւորէին[4] աւազանաւն[5]:

11 Եւ եղեւ ի շրջելն Ներսէսի[6] յամենայնից[7] գաւառին յԱրարատեան, հանդիպեցաւ ի նմին գաւառի Թագաւորահայրն Մարդապետ[8]. եւ տեսեալ զդաստակերտսն[9] մեծ, զոր էր տուեալ Ներսէս[10] ի վանս իւր, չարակնեալ[11] Մարդպետն[12] ասէ. «Թէ[13] հասից[14] առ Թագաւորն՝ յարքունիս առից զտեղիս»[15]: 12 Զոր լուեալ Ներսիսի[16] ասէ. «Վասն սպառնալոյ[17] քո ո՛չ հասցես առ Թագաւորն»: 13 Իսկ ի գնալն իւրում պատահեաց նմա իշխան մի յԱրծրունեաց տոհմէն[18], եւ պատճառաւ[19] որսոյ սպան զՀայր Մարդպետն[20]. եւ կատարեցաւ բան առնն[21] Աստուծոյ սրբոյն Ներսիսի. եւ ամենեքեան[22] զարմանային ընդ արագ կատարումն բանից[23] նորա[24]:

14 Դարձեալ զի[25] եւ այլ[26] հեթանոսական աւրինաւք վարէին[27] Հայք[28]. զի[29] ի վերայ մեռելոց[30] անյուսութեամբ ցտէին զերեսս եւ արեամբ ապականեին[31]. եւ այնպէս յուղարկէին[32] զմեռեալս[33]: 15 Եւ վասն զի ընդ ընտանիս եւ մերձաւորս արեան ամուսնանային յաղագս սեպհական ազատութեան[34] եւ հայրենեաց[35], իսկ մեծն Ներսէս եբարձ[36] զայն ի Հայոց[37]. եւ հրամայեաց մինչեւ հինգ[38] ազգն ոչ ամուսնա-

---

1 ¶ Û ³ ßË ³ ñÑÇÝ Ñ ³ Ûáó
2 ² Û ³ ÛÕ ³ ½·» ³ óÝ, ¶ Û ³ ÛÉ ³ ½·» ³ óÝ, ¸ Û ³ ÛÉ ³ ½· ³ ó
3 ´ Ñ ³ Ûë
4 ¶ áõñ ³ Ë ÉÇÝ¿ÇÝ] Ç Ñ ³ Ûù »õ Éáõë ³ õáñ¿ÇÝ
5 ´¸ ëáõñµ ³ õ ³ ½ ³ Ý ³ õÝ
6 ´¸ Ù»ÍÇÝ Ý»ñëÇëÇ
7 ¸ Û ³ Ù¿Ý ³ ÛÉÇó
8 ¸ Ã ³ ·ûáñ ³ ÛÑ ³ Ûñ Ù ³ ñ½å» ïÝ: ´ Ù ³ ñ¹ å» ïÝ
9 ² ½¹ ³ ë ï ³ Ï»ñ ïÝ, ¸ ½¹ ³ ë ï ³ ÛÏ»ñ ïÝ
10 ´ Ý»ñëÇëÇ, ¸ Ùáí ëÇëÇ] Ý»ñëÇëÇ
11 ´ ã ³ ñ ³ ÏÝ» ³ ÉÝ
12 ¸ Ù ³ ñ½å» ïÝ
13 ´ »Ã¿] Ã¿
14 ´ Ñ ³ ë ³ Ûó
15 ´ ½ï »ÕÇëë, ¸ ½ï »ÕÇë ½ ³ Ûë
16 ¸ Ý»ñëÇ
17 ¸ ëå ³ éÝ ³ ÉáÛ¹
18 ´ ï ³ Ý¿Ý] ïáÑÙ¿Ý
19 ´ Ç å ³ ï× ³ éë] »õ å» ï× ³ é ³ õ
20 ¸ Ù ³ ñ½å» ïÝ
21 ´ ³ éÝ
22 ´ ³ Ù»Ý»ùÇÝ, ¸ ³ Ù»ÝÇù» ³ Ý
23 ² ´¸ µ ³ ÝÇ
24 ¶ ÇëÏ Ñ ³ Ûñ Ù ³ ñ¹ å» ïÝ Ñ ³ Ý¹ Çå»ó ³ õ »ñÃ ³ É Û ³ Û-ñ ³ ñ ³ ï» ³ Ý · ³ õ ³ éÝ »õ Û ³ Ù»Ý ³ ÉÇó ³ ßË ³ ñÑÝ áñ ÝÙ ³ Ý ¿ñ ¹ñ ³ Ë ïÇÝ ³ ë ï áõÍáÛ ³ Ù»Ý ³ ÉÇó ³ Ù»Ý ³ ÛÝ å ïÕáíù, »õ ó ³ ÝÏ ³ ÉÇ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ù ³ ñ¹ Ï ³ Ý, »õ Ç ßñ-ç»É Ù ³ ñ¹ å» ïÇÝ ÁÝ¹ ³ ÛÝ ³ ßË ³ ñÑ, »õ » ï »ë ½¹ ³ ë-ï ³ Ï»ñ ï ë Ù»Í ³ Ù»Íë, »õ ½ ³ Û·Çë »õ ½Ã½»ÝÇë ½áñ ¿ñ

ßÝáñÑ» ³ É Ù»ÍÝ Ý»ñë¿ë Û»Õµ ³ Ûñ ³ Ýáóë »õ Ç Ù»Ý ³ ë-ï ³ Ýë, Ëáñ Ñ¿ñ ½Ç Ç Ñ ³ ë ³ Ý»ÉÝ Ýáñ ³ ³ é Ã ³ · ³ -õáñÝ Û ³ ÷ß ï ³ Ï»ëó¿ ½ ³ ÛÝ Û ³ ñùáõÝÇë, Çµñ»õ Éáõ ³ õ ½ ³ ÛÝ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë, ³ ë¿ í ³ ëÝ ã ³ ñ ËáñÑñ¹ áÛÝ [ëå] ³ éÝ ³ É» ³ óÝ. ÙÇ° Å ³ Ù ³ Ý»ëó¿ Ý ³ [³ é] Ã ³ · ³ -õáñÝ, »õ »Õ»õ Ç ·Ý ³ ÉÝ Ýáñ ³ Ñ ³ Ý¹ ÇåÇ áÙÝ ÇßË ³ Ý Û ³ ñÍñáõÝ» ³ ó ïáÑÙ¿ »õ å ³ ï× ³ é ³ õ áñëáÛ »ëå ³ Ý ½Ý ³ : [»õ Ï] ³ ï ³ ñ»ó ³ õ µ ³ Ý ³ éÝÝ ³ ë ïáõÍáÛ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ »õ ³ Ù»Ý»ù» ³ Ý ½ ³ ñÙ ³ Ý ³ ÛÇÝ |27µ| ÁÝ¹ ³ -ñ ³ · ³ Ñ ³ ë Ïáñ Í ³ ÝáõÙÝ Ýáñ ³] »õ »Õ»õ Ç ßñç»ÉÝ (ÝË¹ë. 11)... µ ³ ÝÇó Ýáñ ³ (¶.27 ³ µ):
25 ´¸ > ¹ ³ ñÓ» ³ É ½Ç
26 ¶ ³ ñ¹ Û ³ é ³ ç ù ³ Ý ½Ó»éÝ ³ ¹ñáõÃÇõÝ ëñµáÛÝ Ý»ñë¿-ëÇ] ¹ ³ ñÓ» ³ É ½Ç »õ ³ ÛÉ, ² ³ ÛÕ
27 ´ í ³ ñ»ÇÝ
28 ´ > Ñ ³ Ûù
29 ¶ > ½Ç
30 ¶ ¹Ç ³ Ï ³ Ýó Ù»é»Éáó
31 ´¶ Ù»é»ÉáÛÝ (¶ Ù»é»Éáó, ¸ Ù»é»ÉáóÝ) ³ ÝÛáÛëáõ-Ã» ³ Ùµ (¶¸ ³ ÝÛáõëáõÃ» ³ Ùµ) ³ ñÇõÝ Ï ³ Ã»óáõó ³ -Ý¿ÇÝ Û»ñ»ë ³ ó (¶ + Çõñ» ³ Ýó, Çµñ»õ ½Ïáñáõë» ³ É Ñ ³ Ù ³ ñ¿ÇÝ ½»ñÃ» ³ ÉëÝ ³ é ùñÇë ï áë)] Ù»é»Éáó... ³ -å ³ Ï ³ Ý¿ÇÝ
32 ´¶ Ûáõõ ³ ñÏ»ÇÝ
33 ´¶¸ ½Ù»é» ³ ÉëÝ (¶ + Ç ·»ñ»½Ù ³ ÝëÝ)
34 ´ ³ ÙáõëÝáõÃ» ³ Ý. µ ³ Ûó ÙÇ ³ ÛÝ ÁÝ¹ Û»Õµ ³ Ûñë »õ ÁÝ¹ ùáÛñë áã ³ ÙáõëÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ. ³ ÛÉ ÁÝ¹ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ù ³ õ ï ³ -õáñ ÁÝ¹ ³ ÝÇë ³ ÙáõëÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ í ³ ëÝ ë»÷Ñ ³ Ï ³ Ýáõ-Ã» ³ Ý] ½Ç ÁÝ¹ ÁÝï ³ ÝÇë... ³ ½ ³ ï áõÃ» ³ Ý
35 ¶ »õ ³ ÙáõëÝáõÃ» ³ Ùµ ÁÝ¹ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ù ³ õ ï ³ õáñ ÁÝ-¹ ³ ÝÇë ³ ÙáõëÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ ³ Ý»ñÏÇõÕáõÃ» ³ Ùµ, ¸ »õ í ³ ëÝ ³ ÙáõëÝáõÃ» ³ Ý. µ ³ Ûó ÙÇ ³ ÛÝ ÁÝ¹ »Õµ ³ ñë »õ ÁÝ¹ ùáÛñë ã ³ ÙáõëÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ Ñ ³ Ûù, ³ ÛÉ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ùû ï »-õáñ ÁÝ¹ ³ ÝÇë ³ ÙáõëÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ í ³ ëÝ ë»÷ ³ Ï ³ Ý ³ -½ ³ ï áõÃ» ³ Ý Ç Ñ ³ Ûñ»Ý» ³ ó] »õ í ³ ëÝ ½Ç ÁÝ¹ ÁÝï ³ -ÝÇë... »õ Ñ ³ Ûñ»Ý» ³ ó
36 ´ ¿µ ³ ñÓ
37 ¶ Ç ÙÇçáÛ] ½ ³ ÛÝ Ç Ñ ³ Ûáó: ¸ > Ç Ñ ³ Ûáó
38 ´ óÑÇÝ·, ¶ ó.¿. î¶ Û»õÃÝ

նալ[1]: 16 *Եւ լինէր ամենայն Հայք իբրեւ զմի անձն*[2] *յաւուրս երանելւոյն*[3] *Ներսիսի, զի*[4] *ինքն լինէր աւրինակ բարեաց ամենայն աշխարհի*[5], *մշակ առանց ամաւթոյ*[6]:

Է. 1 [7]*Յետ այսր ամենայնի դուստր մի էր Անդոկեայ Սիւնեաց իշխանին*[8], *որում անուն կոչիւր*[9] *Փառանձեմ*[10], *եւ*[11] *տուաւ յամուսնութիւն Գնելոյ Արշակունւոյ՝ եղբաւրորդւոյ*[12] *Արշակայ արքայի*[13], *եւ սփռէր համբաւ գեղոյ նորա ընդ*[14] *աշխարհն, զի ոչ գոյր նման նմա*[15] *ի կանայս՝ եւ*[16] *համեստ*[17] *եւ այրասէր*[18]: 2 *Արդ, իբրեւ ետես*[19] *Տիրիթ եղբաւրորդին*[20] *Արշակայ*[21] *զհարսն իւր զՓառանձեմ*[22], *հարաւ ի սէր նորա եւ խնդրէր հնարիւ*[23] *կորուսանել*[24] *զպատանեակն զԳնել, զի առցէ զՓառանձեմ իւր ի կնութիւն*[25]: 3 *Յարեցոյց*[26] *յինքն Տիրիթ եւ*[27] *այլ*[28] *չարախորհ մարդիկ*[29], *որք*[30] *ստութիւն*[31] *մատուցանէին զառնէն*[32] *առ թագաւորն*[33], *եթէ*[34] *«Պատանեակն*[35] *Գնել խորհի սպանանել զքեզ*[36]*»*: 4 *Եւ թագաւորն հաւատաց ստաբանիցն*[37]. *եւ*[38] *նիւթէր բարկութիւն ի սրին*[39] *սպանանել զպատանեակն*[40] *Գնել*[41], *բայց ոչ իշխէր յայտնել համարձակ*[42] *ի սրբոյն Ներսիսէ*:

5 *Իսկ յաւուր յիշատակի Կարապետին*[43] *Յովհաննու*[44], *զոր էր կարգեալ*[45] *Լուսաւորիչն Գրիգոր*[46], *ժողովէին*[47] *ի*[48] *գաւառն Գառնոյ՝ ի Շահապիվան, եւ*[49] *բանակն ար-*

---

1 ¸ ~ ã³Ùáõë Ý³Ý³É ÙÇÝã»õ Ç ÑÇÝÏ ³½·Ý: ¶ ã³Ùáõë-Ý³Ý³É. »õ ½Ù»é»³ÉëÝ Ññ³Ù³Û¿ñ ã³÷³õáñ ³ñï³-ëáõ³õù ·áÑáõÃ»³Ùµ Ûáõ Õ³ñÏ»É Ç ·»ñ»½Ù³Ýë Áëï ³õñÇÝÇ ùñÇë ï áÝ¿Çó] áã ³Ùáõë Ý³Ý³É

2 ´¶ Ï³ ï³ñ»³É ³ÝÓÝ, ¸î¶ ³ÝÓÝ Ï³ ï³ñ»³É

3 ¶ »ñÃ»³É ½Ñ»ï »ñÏÇõÕÇÝ ³ëïáõÍáÛ Û³õáõñëÝ Ù»-ÍÇÝ] Û³õáõñë »ñ³Ý»ÉõáÛÝ: ¸ »ñ³Ý»ÉáÛÝ

4 ¶ í³ëÝ ½Ç

5 ´¸ ³ßË³ñÑÇÝ

6 ¶ µ³ñ»³ó »õ ½³Ù»Ý»ë»³Ý Ññ³õÇñ¿ñ Û»ñÏÝ³ÛÇÝ ³ñù³ÛáõÃÇõÝÝ/// ÛÇëáõë Ç ï¿ñ Ù»ñ áñáõÙ /// Û³-õÇ ï»³Ýë ³Ù¿Ý] ³Ù»Ý³ÛÝ ³ßË³ñÑÇ Ùß³Ï ³é³Ýó ³Ù³õÃáÛ

7 ¶ (Ëñ·ñ) Û³Õ³·ë ëå³ÝÙ³Ý ·Ý»ÉáÛ

8 ´ ³Ý¹áõÏ³ ëÇõÝ»³ó ÇßË³ÝÇÝ ¹áõë ï ñ ÙÇ ¿ñ ãùÝ³-Õ³·»Õ, ¸ ³Ý¹áõÏ»³ó ëÇõÝ»³ó ÇßË³ÝÇÝ ¹áõë ï ñ ÙÇ ãùÝ³Õ³Û·»Õ] ¹áõë ï ñ... ÇßË³ÝÇÝ

9 ´¸ ¿ñ] Ïáã¿ñ

10 ¶ ½³ÛÉáó µ³ÝÇó å³ ïÙ»ëóáõù. Ï³Ûñ ëÇõÝ»³ó Çß-Ë³ÝÇÝ ³Ý¹áõÏ³ ¹áõë ï ñ ÙÇ ãùÝ³Õ³·»Õ] ¹áõë ï ñ ÙÇ... ÷³é³ÝÓ»Ù

11 ´¶¸ áñ] »õ

12 ´¶¸ ³ñß³ Ïáõ ÝáÛ »Õµ³õñáñ¹áÛ

13 ´ ³ñù³ÛÇÝ ³ñß³ Ï³Û, ¸ ³ñù³ÛÇÝ

14 ¶ »É Ñ³Ùµ³õ ½ÝÙ³Ý¿ ÁÝ¹ ³Ù»Ý³ÛÝ] ë÷é¿ñ... ÁÝ¹

15 ´¸ ÝÙ³Ý ·»ÕáÛ Ýáñ³] ·áÛñ ÝÙ³Ý ÝÙ³

16 ´¶¸ > »õ

17 ¶ Ñ³Ù»ëï »õ ³ëïáõ³Í»ñÏÇõÕ »õ ÇÙ³ëïáõÝ

18 ´¸ ³Ûñ³ë¿ñ ÷³é³ÝÓ»ÙÝ ³ÛÝ, ¶ ³Ûñ³ë¿ñ »õ å³ñ-Ï»ßï áñáõÙ ³ÝáõÝ ¿ñ ÷³é³ÝÓ»Ù

19 ¶ »ï»ë ½Ý³

20 ´¸ »Õµ³Ûñáñ¹ÇÝ

21 ¶ »Õµ³Ûñ ·Ý»ÉáÛ] »Õµ³õñáñ¹ÇÝ ³ñß³Ï³Û

22 ¶ > ½Ñ³ñëÝ Çõñ ½÷³é³ÝÓ»Ù

23 ´¸ ÑÝ³ñ¿ñ] ËÝ¹ñ¿ñ ÑÝ³ñÇõ

24 ¶ ËáñÑ¿ñ ëå³Ý³Ý»É] ËÝ¹ñ¿ñ ÑÝ³ñÇõ Ïáñáõë³Ý»É

25 ¶¸ ÏÝáõÃ»³Ý

26 ¸ »õ Û³ñ»óáõó

27 ´¸ > »õ

28 ¶ Û³ñáÛó ïÇñÇÃ ÛÇÝùÝ] Û³ñ»óáÛó... ³ÛÉ, ² ³ÛÕ

29 ¸ Ù³ñ¹Çù

30 ´¸ áñ

31 ´¸î¶ ùëáõÃÇõÝ] ëï áõÃÇõÝ

32 ´¶¸ > ½³éÝ¿Ý

33 ¶ Ã³·³õáñÝ + ³ñß³Ï ³Ûëå¿ë ³ë»Éáí

34 ¸ Ã¿] »Ã¿

35 ¶ å³ï³ÝÇÝ, ¸ å³ï³Ý³ÏÝ

36 ´ ½ù¿Ý ëå³Ý³Ý»É, ¶¸ ½ù»½ ëå³Ý³Ý»É »õ ÇÝùÝ Ã³-·³õáñ»É

37 ¶ Ñ³õ³ï³ó»³É µ³ÝÇó Ýáó³, ´¸ ëï³ó³ÍÇÝ µ³-ÝÇóÝ

38 ¶ > »õ

39 ¶ ëñï Ç Çõñáõ

40 ¸ > ½å³ï³Ý»³ÏÝ

41 ¶ Ïáñáõë³Ý»É ½·Ý¿É] ëå³Ý³Ý»É ½å³ï³Ý»³ÏÝ: ¸ ½·Ý¿É

42 ´¸ Ñ³Ù³ñÓ³Ï»É (¸ Ñ³Ù³ñÓ³ÏÇÉ) Û³ÛïÝÇ, ¶ Ñ³-Ù³ñÓ³Ï Ç Û³éÝ¿Ý ³ëïáõÍáÛ] Û³ÛïÝ»É Ñ³Ù³ñÓ³Ï

43 ¸ ëñµáÛ Ï³ñ³å»ïÇÝ

44 ¸ Ûáí³ÝÝáõ, ¶ > ÛáíÑ³ÝÝáõ

45 ´¸ Ý³Ë³Ï³ñ·»³É

46 ¸ Éáõë³õáñãÇÝ ·ñÇ·áñÇ: ¶ ëáõñµÝ ·ñÇ·áñ

47 ´¸ ÅáÕáí»³É ¿ÇÝ, ¶ ÅáÕáí»³É ¿ÇÝ µ³Ý³Ïù ³ñùáõ-ÝÇ

48 ² > Ç

49 ´¸ > »õ

քունի[1]. ընդ նոսին ածէին եւ[2] զմեծն[3] Ներ-սէս յաղագս կատարման տաւնին[4]: 6 *Յայնմ աւուր գայր պատանեակն[5] Գնել[6] ընտանեաւքն[7] իւրովք[8]:* 7 *Արդ[9], իբրեւ լուաւ Թագաւորն[10], առաքեաց ընդ առաջ[11] նորա[12] զունդս վառեալս[13] սուսերաւորս[14] վահանակիրք[15] հետեւակաց[16], եւ հասեալք[17] ընկեցին[18] զպատանեակն[19] Գնել[20] յերիվա-րէն[21], եւ կապեցին[22] զձեռս[23] յետս[24], եւ տարան[25] ի տեղի սպանման[26]:* 8 *Իբրեւ[27] ե-տես[28] Փառանձեմ կին նորա[29], ճիչ եբարձ[30] եւ[31] ընթացաւ[32] առ սուրբն[33] Ներսէս[34]՝ ուր զպաշտաւնն[35] կատարէր[36], եւ դեռ առա-ւաւտին[37] աղաւթքն չեւ[38] էր[39] կատարեալ, եւ Փառանձեմ մտեալ գոյժ[40] արկանէր[41] զկորուստ առն իւրոյ[42], ձայն բարձեալ եւ[43] բուռն հարկանէր[44] զոտից սրբոյն Ներսի-սի[45], եւ արտասուաւք[46] Թանայր[47] եւ ասէր.* 9 *«Վա՜յ, կորեաւ անձն իմ[48], ողորմեա՛[49], սո՛ւրբ[50] քահանայապետ[51], զպատանեակն Գնել[52], զոր դուն[53] սիրէիր՝ զամուսինն իմ[54], առանց իրիք յանցանաց կորուսանել կա-մին. կենդանի է Տէր, ո՛չ թողից զգարշա-պարս[55] քո մինչեւ ցուցցես խաւարեալ[56] ա-չաց իմոց զսրբութեամբ[57] ամուսինն իմ զպատանեակն Գնել[58]:* 10 *Վա՜ղ հասի՛ր, սո՛ւրբ հայրապետ[59], վա՜ղ հասի՛ր[60], զի զմատաղիկ ուռն հատանեն ի յորթոյ[61],*

1 ¶ Ç ·³éÝáÛ ·³õ³éÇÝ Ç ï»ÕÇÝ áñ ß³Ñ³åÇí³Ýë ³Ýáõ³ÝÇ] Ç ·³õ³éÝ... ³ñùáõÝÇ
2 ´¸ > »õ
3 ¶ ÁÝ¹ Ýáë³ »Ï»³É ëáõñµÝ] ÁÝ¹... ½Ù»ÍÝ: ´¸ ½-ëáõñµÝ] ½Ù»ÍÝ
4 ¶ í³ëÝ ÛÇß³ï³ÏÇ Ï³ñ³å»ïÇÝ] Û³Õ³·ë Ï³ï³ñ-Ù³Ý ï³õÝÇÝ
5 ¶ > å³ï³Ý»³ÏÝ
6 ´ ·»Õ»óÇÏ ·Ý¿É Ç µ³Ý³ÏÝ, ¶¸ ·Ý¿É
7 ´¶ ÁÝ¹³Ý»³õùÝ, ¸ ÁÝ¹³Ýûù
8 ´¶ Çõñáíù (¶ Çõñ) + ½Ç áã ·Çï¿ñ ½íÝ³ë ³ÝÓÇÝ Çõ-ñáÛ, ¸ Çõñûù Ç + µ³Ý³ÏÝ, ½Ç áã ·Çï¿ñ íÝ³ë ½³ÝÓ-Ý¿ ÇõñÙ¿
9 ¶ »õ] ³ñ¹
10 ¶ ³ñß³Ï ½·³ÉÝ ·Ý»Éá Ç µ³Ý³ÏÝ] Ã³·³õáñÝ
11 ´ Û³é³ç
12 ¶ > ÁÝ¹ ³é³ç Ýáñ³
13 ¸ í³é»³É
14 ´ ëáõë»ñ³õáñë + »õ ë³ïñ³õáñù, ¶ ëáõë»ñ³õáñ³ó
15 ¸ í³Ñ³Ý³ÛÏÇñë
16 ¶ > í³Ñ³Ý³ÏÇñù Ñ»ï»õ³Ï³ó
17 ´¶¸ Ñ³ë»³É
18 ¶ ÁÝÏ»ó»³É, ¸ Ï³É³Ý »õ ÁÝÏ»óÇÝ
19 ¶ > ½å³ï³Ý»³ÏÝ
20 ´¶¸ ·Ý¿É
21 ² Û»ñÇõ³ñ¿Ý
22 ¶ Ï³å»³É] »õ Ï³å»óÇÝ
23 ´ Ó»éë, ¶ ½Ó»éë Ýáñ³
24 ¸ Ç Û»ïë
25 ´¶¸ ³é»³É ï³ñ³Ý (¶ ï³Ý¿ÇÝ) ½Ý³] ï³ñ³Ý
26 ´¶¸ Ï³é³÷»ÉáÛ] ëå³ÝÙ³Ý
27 ¶ »õ Çµñ»õ
28 ´ ¿ï»ë
29 ¶ »ï»ë ½³ÛÝ ÏÇÝ Ýáñ³ ÷³é³ÝÓ»Ù
30 ¶ ×Çã µ³ñÓ»³É ³Õ³ã¿ñ ÙÇ ëå³Ý³Ý»É ½Ý³, ¸ ¿-µ³ñÓ
31 ´ > »õ, ¶ »õ ÇÝùÝ
32 ¶ ÁÝÃ³ó»³É
33 ´¸ > ëáõñµÝ, ¶ ëáõñµ ³ÛñÝ ³ë ïáõÍáÛ

34 ¶ Ý»ñë¿ë + ·áÛÅ ³ñÏ³Ý»É ÝÙ³ Ç Ëáñ³ÝÝ
35 ´ å³ßï³õÝÝ
36 ¶ Ù³ïáõó³Ý¿ñ] Ï³ï³ñ¿ñ
37 ´ ³é³õ³õïáõÝ, ¶ ³é³õ³õïáõ
38 ´¸ áã] ã»õ
39 ¶ ã¿ñ] ã»õ ¿ñ
40 ¸ ·áõÅ
41 ´¸ ³ñÏ³Ý¿ñ + ³é Ý»ñë¿ë
42 ´ Û³éÝ¿Ý ÇõñÙ¿ »õ] ³éÝ ÇõñáÛ
43 ´ > »õ
44 ¶ ÁÝÃ³ó»³É ÁÝ¹ Ù¿ç å³ßï³Ýõ¿ÇóÝ ·ÇñÏë ³ñÏ³-Ý¿ñ] Ùï»³É ·áÛÅ... µáõéÝ Ñ³ñÏ³Ý¿ñ
45 ¶ Ý»ñë¿ëÇ
46 ¶ ³ñï³ëáõ³õùÝ
47 ´ Ã³Ý³Ûñ ½Ý³, ¶¸ Ã³Ý³Ûñ ½áïëÝ (¸ ½áïë) Ýáñ³
48 ¶ »ÕÏ»ÉáÛë] ÇÙ
49 ´¶ áÕáñÙ»³ ÇÝÓ, ¸ áÕáñÙ»³ó ÇÝÓ
50 ¸ ï¿ñ] ëáõñµ
51 ¶ ù³Ñ³Ý³Û³å»ï¹ ³ëïáõÍáÛ
52 ¶¸ ½·Ý¿É (¸ ·Ý¿É) ½³ÙáõëÇÝÝ ÇÙ] ½å³ï³Ý»³ÏÝ ·Ý»É, ´ ½·Ý»É
53 ´¶¸ ¹áõ
54 ¶¸ > ½³ÙáõëÇÝÝ ÇÙ
55 ¶ ½áïë] ½·³ñß³å³ñë
56 ´ Ë³õ³ñ»É
57 ´¸ ½ëñµáõÃ»³Ý
58 ¶ Ñ³ëó»ë Û³õ·Ý³Ï³ÝáõÃÇõÝ ·Ý»ÉáÛ] óáõóó»ë Ë³-õ³ñ»³É...·Ý»É, ¸ ·Ý¿É
59 ¶ ù³Ñ³Ý³Û³å»ï ³ëïáõÍáÛ, ¸ ù³Ñ³Ý³Û³å»ï
60 ¶¸ > í³Õ Ñ³ëÇñ
61 ´ Ïïñ»Ý ½Ù³ïÕ³ß áõéÝ ÛáñÃáÛ Çõñ, ¶ Ñ³ï³Ý»Ý ½Ù³ï³Õ áõé ÛáñÃáÛ ÇõñÙ¿, ¸ í³Õí³Õ³ÏÇ Ïïñ»Ý ½Ù³ïÕ³ß áõéÝ ÛáñÃáÛ Çõñáí] ½Ù³ï³ÕÇÏ áõéÝ Ñ³-ï³Ý»Ý Ç ÛáñÃáÛ

վա՜ղ հասի՛ր[1]*, զի խողխողեն զարդարն*[2] *ի տարապարտուց, վա՜ղ հասի՛ր, սո՛ւրբ հայրապետ*[3]*, անաւգնականին Գնելոյ. վա՜ղ հասի՛ր, սո՛ւրբդ Աստուծոյ*[4]*, զի գառն անմեղ ի մէջ գայլոց տարակուսեալ ակն ածէ*[5]*. եւ ոչ գոյ հովիւ զի աւգնեսցէ*[6] *պատանեկին*[7]*, եւ գազանքն ոչ ողորմին նմա*[8]*»:*

11 *Իսկ*[9] *սուրբն Ներսէս յարտասուս եղեալ, խափանէր*[10] *զպաշտաւն առաւաւտուն*[11]*, արագ ընթանայր առ թագաւորն ի խորանն արքունի*[12]*. եւ*[13] *Փառանձեմ բուռն հարկանէր*[14] *զհանդերձէն*[15] *եւ զգաւազանէ*[16] *նորա, եւ փութացուցանէր զնա*[17]*:* 12 *Իսկ*[18] *սուրբն Ներսէս հրամայէր նմա*[19] *մնալ*[20] *ի տեղւոջն*[21]*, զի մի՛ տեսեալ*[22] *զգեղեցկութիւն նորա*[23] *թագաւորն*[24]*՝ խափան*[25] *լիցի*[26] *բարեխաւսութեանն*[27] *վասն*[28] *Գնելոյ:* 13 *Իսկ յորժամ*[29] *տեսին բանակն զՆերսէս*[30]*՝ յիւրաքանչիւր*[31] *խորանաց երթային*[32] *ընդ առաջ*[33] *նորա, եւ նորա ընթացեալ*[34] *ընդ մէջ նոցա՝ փութով*[35] *հասանէր առ թագաւորն:* 14 *Եւ*[36] *թագաւորն գիտացեալ եթէ*[37] *ի*[38] *բարեխաւսութիւն գայ*[39] *վասն*[40] *Գնելոյ*[41]*՝ զի մի՛ մեռցի*[42]*, անդէն քող*[43]

1 ¶ Ñ³ëÇñ ëáõñµ¹ ³ë ï áõÍáÛ ³Ý³õ·Ý³Ï³ÝÇÝ ·Ý»ÉáÛ
2 ´¶¸ ½³ñ¹³ñÝ ·Ý»É (¶¸ ½·Ý¿É)
3 ¸ ï¿ñ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï] ëáõñµ Ñ³Ûñ³ å»ï
4 ¶ > ³Ý³õ·Ý³Ï³ÝÇÝ… ³ë ï áõÍáÛ, ´¸ ëáõñµ ù³Ñ³-Ý³Û³ å»ï] ëáõñµ¹ ³ë ï áõÍáÛ
5 ²î ³Ý³ÏÝ³Í (´¸î¶ ³ÏÝ ³Í¿), ¶ ³ÏÝ ³Í¿ Û³Ûë ÏáÛë »õ Û³ÛÝ ÏáÛë
6 ¸ ³õ·Ý¿
7 ¶ ·ï ³Ý¿ ÑáíÇõ ù³ç áñ Û³ ÷ßï ³Ï¿ »õ Ó»é³Ý¿ Ýáó³] ·áÛ… å³ ï ³Ý»ÏÇÝ: ´ ÙáÉáñ»³É å³ ï ³Ý»ÏÇÝ, ¸ ÙáÉáñ»³É áãË³ñÇÝ] å³ ï ³Ý»ÏÇÝ
8 ¶ ÝÙ³ + í³Õ Ñ³ëÇñ ëáõñµ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï¹ ³ë-ï áõÍáÛ, ½Ç ¹áõ ³é³õ»É ëÇñ¿Çñ ½Ý³, ½Ç ÍÝ»³É ¿ Ç ù¿Ý Ý³ ÍÝÝ¹»³Ùµ ëáõñµ ³õ³½³ÝÇÝ: í³Õ Ñ³ëÇñ ·Ý»ÉáÛ, ÙÇ ¹³ñÓáõó³Ý»ñ ½·áõÃ ëÇñáÛ ùá Ç ÝÙ³Ý¿ í³ëÝ Û³Ýó³Ý³ó ÇÙáó, ³õ·Ý»³ ³Ý³õ·Ý³Ï³ÝÇÝ, áÕáñÙ»³ áÕáñÙ»ÉáÛÝ, áñ å³ñ ³é»³É ßáõñç ½Ýá-í³õ, »õ Ý³ å³ß³ñ»³É Ï³Û Ç Ù¿ç ëå³ÝáÕ³óÝ, ³ÏÝ ³Í¿ ³ñï ³ëáõ³ÉÇó ³é Ýáë³, »õ Ýáù³ ëáõë»ñ ßá-Õ³óáõó»³É ÁÝ¹¹¿Ù Ýáñ³, Ëáóá ï»Ý ½Ý³ ³ÝáÕáñÙ áñå¿ë ½³ñÇõÝ³ñµáõ ·³½³Ýù, »õ Ý³ ï³ñ³Ïáõ-ë»³É Ï³Û, »õ áã áù ¿ áñ ³õ·Ý¿ ÝÙ³, |30³| ³ñ¹ ÷áõ-Ã³óÇñ ëáõñµ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï , ½Ç ùá Ï³Ù»É¹ ·áñÍ ¿ Ï³ ï ³ñ»³É, »õ ¹áõ í³ëÝ µ³½áõÙ Û³Ýó³Ý³ó ÇÙáó ÙÇ ³Ýï»ë ³éÝ»ñ ½Çë Ç ·Ý»ÉáÛ, ³ñ¹ ÙÇ Û³ å³ÕÇñ Ñ³ë³Ý»É Û³õ·Ý³Ï³ÝáõÃÇõÝ ëáõñµ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï ³Ý³õ·Ý³Ï³ÝÇÝ ·Ý»ÉáÛ, ½Ç ³½·³Ï³Ýù Ýáñ³ Ãá-Õ»³É »Ý ½·áõÃ ëÇñáÛ »õ ·³½³Ý³µ³ñ Ï³ñÏ³÷»Ý Ç í»ñ³Û Ýáñ³, »õ ½³ñÇõÝ ³ñ¹³ñ Ñ»ÕáõÝ Ç ï³ñ³-å³ñ ï áõó: ½³Ûë »õ áñ ëáóÇÝ ÝÙ³Ý Ó³ÛÝ å³Õ³ ï³-Ý³ó áÕáñÙ³·ÇÝ Ñ³é³ãÙ³Ùµ, µ»Ï»³É ëñï Çõ Ï³-Ï³Ýë å³Õ³ ï ³Ý³ó ³ñÏ³Ý¿ñ ÷³é³ÝÓ»Ù ³é³çÇ ëñµáÛÝ Ý»ñë¿ëÇ, Çµñ»õ Éáõ³õ ½ï ³é³å³Ýë ½³Ûë ³ñï ³ëáõ³ÉÇó
9 ¶ ³å³ »õ ÇÝùÝ] ÇëÏ
10 ´¸ Ë³÷³Ý»³ó
11 ¸ ³éû³õïáÛÝ
12 ¶ > ³ñùáõÝÇ
13 ´¶¸ ÇëÏ] »õ
14 ¸ ³ñÏ³Ý¿ñ
15 ´ ½÷ÇÉáÝ¿Ý] ½Ñ³Ý¹»ñÓ¿Ý
16 ¸ ½·û³½³Ý¿ »õ ½÷ÇÉáÝ¿] ½Ñ³Ý¹»ñÓ¿Ý »õ ½·³õ³-½³Ý¿
17 ¶ áõÅ·ÇÝ ³ñï ³ëáõ³õù »õ Ñ³é³ãÙ³Ù ëñïÇõ ³Ý-Ï³Ý¿ñ ³é áïë Ýáñ³, ³Õ³ã¿ñ »õ ÷áõÃ³óáõó³Ý¿ñ ½Ý³ »õ ÇÝùÝ ½Ñ» ï Ýáñ³ ÁÝÃ³Ý³Ûñ] µáõéÝ Ñ³ñÏ³-Ý¿ñ… ½Ý³: ´ > ½Ý³
18 ¶ »õ] ÇëÏ
19 ¸ > ÝÙ³
20 ´ ~ ÙÝ³É ÝÙ³
21 ¶ Ëáñ³ÝÝ] ï»ÕõáçÝ, ¸ ï»ÕáçÝ
22 ¸ ï»ë³Ý»Éáí
23 ´ ï»ë³ÝÇó¿ ½·»Õ»óÏáõÃÇõÝÝ ÷³é³ÝÓ»Ù³] ï»-ë»³É ½·»Õ»óÏáõÃÇõÝ Ýáñ³, ¸ ½·»Õ»óÏáõÃÇõÝÝ] ½·»Õ»óÏáõÃÇõÝ Ýáñ³
24 ¶ ï»ë³Ý»Éáí ½ãùÝ³Õ³·»Õ »õ ½í³Û»Éáõã ·»Õ ÷³-é³ÝÓ»Ù³ Ã³·³õáñÇÝ
25 ¶ Ë³÷³ÝáõÙÝ
26 ¸ Ë³÷³Ý»ëó¿] Ë³÷³Ý ÉÇóÇ
27 ´ µ³ñ»Ë³õë³Ý³ó, ¸ ½µ³ñ»ËûëáõÃÇõÝ
28 ¶ ~ í³ëÝ µ³ñ»Ë³õëáõÃ»³ÝÝ
29 ´¸ Çµñ»õ] Ûáñå³Ù
30 ¶ µ³Ý³ÏÝ Çµñ»õ ï»ë³Ý¿ÇÝ ½ëáõñëÝ Ý»ñë¿ë] Ûáñ-Å³Ù… ½Ý»ñë¿ë: ´ ~ ½Ý»ñë¿ë µ³Ý³ÏÝ, ¸ ½Ý»ñë¿ë µ³Ý³ÏÝ ³ñùáõÝÇ
31 ¶ Çõñ³ù³ÝãÇõñ
32 ´¸ ¹Õáñ¹»ó³Ý, ¶ ¹Õñ¹»³É, î¶ ¹Õñ¹»ó³Ý] »ñÃ³ÛÇÝ
33 ´ Û³é³ç
34 ¶ ³Ýó»³É] ÁÝÃ³ó»³É
35 ¶ > ÷áõÃáí
36 ¶ ÇëÏ] »õ
37 ´ Ã¿] »Ã¿
38 ¶ í³ëÝ] Ç
39 ´¸ »ÏÝ, ¶ ·³Ûó¿] ·³Û
40 ¶ å³ ï ³Ý»ÏÇÝ] í³ëÝ
41 ´ ·Ý»É³
42 ¶ ëå³Ýó»Ý
43 ¶ ù³õÕ

զգլխովն արկեալ, քնոյ պատճառանաւք[1] *դարձուցանէր զերեսսն*[2], *զի մի՛ լուիցէ զբարեխաւսութիւնն*[3]՝ *մինչեւ սպանցեն զԳնել*[4]: 15 *Իսկ նա բուռն*[5] *հարեալ զձեռաց*[6] *թագաւորին, յառաջ ձգէր*[7] *ի գահոյիցն*[8], *եւ նա թուլանայր*[9] *իբրեւ*[10] *զմեռեալ եւ զաչսն*[11] *խփնոյր*[12]: 16 *Եւ անդէն*[13] *յարուցեալ սրբոյն Ներսիսի*[14], *ընթանայր*[15] *իբրեւ զսուրհանդակ*[16], *զի ինքն հասցէ Գնելայ*[17], *եւ*[18] *երիվար*[19] *ձայնէր*[20]: 17 *Իբրեւ*[21] *ելանէր ընդ բանակն*[22], *գայր հասանէր դահճապետն*[23], *մտանէր*[24] *ի բանակն ասելով, թէ*[25]՝ *«Կատարեցաք զհրամանս թագաւորին՝ ես եւ որ*[26] *ընդ իսն էին*[27], *եւ սպանաք զպատանեակն*[28] *Գնել*[29] *ի սարակ*[30] *լերինն, մաւտ ի*[31] *յորմ արգելոցի երէոցն*[32] *որսոց*[33]*»:*

18 *Իբրեւ լուաւ մեծն*[34] *Ներսէս, ուժգին տրտմութեամբ*[35] *ընթացաւ ի խորանս*[36] *թագաւորին*[37], *եւ ասէ*[38]. *«Անիրա՛ւ*[39] *թագաւոր, դու*[40] *իբրեւ զաւձի*[41] *եւ*[42] *զքարբի*[43] *խցեր զականջս*[44] *քո եւ ծածկեցեր ընդ անդամով քո զգլուխդ*[45]՝ *որպէս նոքա*[46], *զի մի՛ սպանցին*[47] *յորսողաց, զոր ոչ աւգտիցին*[48]. *սոյնպէս*[49] *եղեր եւ*[50] *դու եւ ոչ լուար ինձ*[51] *եւ ոչ խնայեցեր յորդի եղբաւր*[52] *քո եւ ի ծառայակիցն եւ*[53] *ի հարազատն քո:* 19 *Արդ,*

1 ´ ½·ÉËáí ³ñÏ»É Ç ùÝáÛ å³ï×³é, ¸ å³ï×³éû
2 ´¸ ½»ñ»ëÝ
3 ´¶¸ ½µ³ñ»Ë³õëáõÃÇõÝ
4 ¶ ëå³ÝóÇ ·Ý¿É: ¸ ½·Ý¿É
5 ¸ ½µáõéÝ
6 ¶ ½Ó»é³Ý¿
7 ´ ù³ñß¿ñ ½Ý³, ¶ ù³ñß¿ñ ½Ý³, ¸ ù³ñß¿ñ] Ó·¿ñ
8 ² ·³ÑáõÇóÝ
9 ´ ÃáÛÉ³Ý³Ûñ
10 ¶ áñå¿ë] Çµñ»õ
11 ¸ ½³ãùÝ
12 ¶ > ½³ãëÝ Ë÷ÝáÛñ, î¶ ËÝáÛñ
13 ¶ ³ÝïÇ
14 ´ Ý»ñë¿ëÇ, ¶ Ý»ñëÇëÇ + ½³Ûñ³·ÇÝ ëñïÇõ
15 ¸ > ÁÝÃ³Ý³Ûñ
16 ¶ áñå¿ë ½³éÇõÍ] Çµñ»õ ½ëáõñÑ³Ý¹³Ï
17 ´ ·Ý»ÉáÛÝ, ¶ ·Ý»ÉáÛ, ¸ ·Ý¿ÉáÛ
18 ´ > »õ
19 ² »ñÇõ³ñ, ¸ ¿ñÇí³Ûñ
20 ¶ Ñ»Í»³É Ç ·ñ³ëï å³ïñ³ëï³Ï³Ý »õ] »õ »ñÇ-í³ñ Ó³ÛÝ¿ñ
21 ¸ »õ Çµñ»õ
22 ¶ µ³Ý³ÏÝ + å³ï³Ñ¿ñ ³ÛÉ ÇÝã ÝÙ³ Ç ×³Ý³å³ñ-ÑÇÝ Ë³÷³ÝáõÙÝ ·Ý³É ÝÙ³, ½áñ ³ë»Ý µÝ³ÏÇãù ·³-õ³éÇÝ ³ÛÝáñÇÏ ½·³ÕÓÝ íÝ³ë³Ï³ñ »õ ½å³ï³-ïáõÏ Ëáï »õ ½ËÉáõñ¹Ý, »õ ½Ó³·ë ×Ý×ÕÏáõó, ½Ç Ãéã»Éáí Ýáó³ Ëáïáñ»³É ·ñ³ëïáõÝ Ç ×³Ý³å³ñ-Ñ¿Ý, ½áñ ³ÝÇÍ»³É ½Ýáë³ ëñµáÛÝ Ý»ñë¿ëÇ, »õ Ï³Ý å³ñ³õ³Ý¹»³É å³ï³ï»³É ·³ÕÓÝ íÝ³ë³Ï³ñ ½á-ïÇó ·ñ³ëïáõÝ »õ ËñÇÉ Ç |31µ| Í³Ï ËÉñ¹³ÝÝ, ½áñ »õ ½Ýáë³ ³ÝÇÍ³Ý¿ñ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë, ½ÏáõñáõÃÇõÝ ËÉñ¹³ÝÝ, »õ ÁÝ¹ ·»ïÇÝÝ ï³ñ³Í»áÛ å³ï³ïáõÏÇ Ëáïáû »õ ½³Ýå³ïß³× µáõë³Ý»áÛ ·³ÕÓÇÝ íÝ³-ë³Ï³ñÇ: ½³Ûë ³Ù»Ý³ÛÝ Éáõ»³É µÝ³Ïã³ó »ñÏñÇÝ ½³ñÙ³Ý³ÛÇÝ ³Ù»Ý»ù»³Ý ÁÝ¹ Çñ»Ý áñ »Õ»õ: ³ñ¹ Çµñ»õ »É³Ý¿ñ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë ¹¿Ù Û³Ý¹ÇÙ³Ý Ý³-Ñ³ï³ÏáõÃ»³ÝÝ ·Ý»ÉáÛ
23 ´ ¹³Ñ×³å»ïÝ »ñ³º Ù³ÝáõÏ, ¸ ¹³×³Ûå»ïÝ ¿ñ³½-Ù³Ý³Ï, ¶ ¹³Ñ×³å»ïÝ áñáõÙ ³ÝáõÝ ¿ñ »ñ³½Ù³-Ý³Ï, ëáõë»ñ³õáñ³õù »õ í³Ñ³Ý³ÏÇñ Ñ»ï »õ³Ï³õù
24 ¶ Ùï»³É, ¸ > Ùï³Ý¿ñ
25 ¶ »Ã¿] Ã¿
26 ´ áñù
27 ¶ > »ë »õ áñ ÁÝ¹ ÇëÝ ¿ÇÝ
28 ¸ ½å³ï³Ý³ÏÝ, ¶ > ½å³ï³Ý»³ÏÝ
29 ´¸ ·Ý¿É, ¶ ½·Ý¿É
30 ¶ Ï³ï³ñ] ë³ñ³Ï
31 ´¶¸ > Ç
32 ¶ »ñ¿Çó, ¸ ¿ñ¿áóÝ
33 ´¶¸ áñëáÛ
34 ¶ ëáõñµÝ] Ù»ÍÝ
35 ¶ Ñ³é³ãÙ³Ùµ »õ ³ñï³ëáõ³õù] ïñïÙáõÃ»³Ùµ
36 ¶ > Ç Ëáñ³Ýë, ² Ëáñ³Ý
37 ´¸ Ëáñ³ÝÝ ³é Ã³·³õáñÝ, ¶ ³é Ã³·³õáñÝ
38 ¶ ³ë¿ñ óÝ³
39 ¶ ³ÝÇñ³õ »õ ³ÝÇÍ»³É, ¸ ³ÝÇÍ»³É] ³ÝÇñ³õ
40 ¶ ¹áõ áñ, ¸ > ¹áõ
41 ¶° ½³õÓ Ëáñ³·¿ï »Õ»ñ áñ
42 ¸ > »õ
43 ¸ ù³ñµÇ
44 ´ ½³Ï³Ýç
45 ´ ½³ÝÓ³Ùµ¹ ½·ÉáõË ùá, ¸ áï³Ùµ¹ ½·ÉáõËï] ÁÝ¹ ³Ý¹³Ùáí ùá ½·ÉáõË¹
46 ´¸ > áñå¿ë Ýáù³
47 ´¸ ëå³ÝóÇ
48 ¸ ûÏïÇ
49 ´ Û³õ·áõï ¿ ÝÙ³Ý, ³ÛÝå¿ë] ³õ· ïÇóÇÝ, ëáÛÝå¿ë, ¸ ³ÛÝå¿ë] ëáÛÝå¿ë
50 ´ > »õ
51 ¸ »õ ¹áõ »Õ»ñ ÇÝÓ Ç Å³Ùë Û³Ûë] »Õ»ñ »õ... ÇÝÓ
52 ´ Û»Õµ³Ûñáñ¹ÇÝ, ¸ Û»Õµ³Ûñ³óÇÝ] Ûáñ¹Ç »Õµ³õñ
53 ´ ùá ·Ý»É, ¸ ùá Ç ·Ý¿É »õ] »õ

նա որ կամաւ եղեւ եղբայր[1] մեզ[2]՝ ոչ խնայեսցէ[3] քեզ[4] յաւուր նեղութեան քո: 20 Եւ[5] դու վասն աթոռոյ ժառանգութեան[6] սպաներ զԳնել[7]. արդ, ճեղքեսցի թագաւորութիւն[8] ձեր իբրեւ[9] զԻսրայելին[10], ցրուեսցին[11] սահմանք ձեր ի ձեռս աւտար թշնամեաց[12], մատնեսջիք[13] ի գերութիւն, ի սով եւ[14] ի սուր[15], եւ մի՛ պակասեսցէ լուծ ծառայութեան ի պարանոցէ ձերմէ, եւ[16] զվաստակս ձեր եւ զաշխարհս ձեր[17] աւտարք կերիցեն[18], եւ ի խարխափելոյ տերեւոց[19] փախջիք[20] դուք, անարգեսջիք[21] իբրեւ զջուր հեղեալ, եւ ի լարել աղեղան[22] տկարասջիք. ըմպել[23] ազգիդ Արշակունեաց զյետին բաժակն[25], արբջիք եւ արբեսջիք[26]. կործանեսջիք եւ այլ[27] մի՛[28] կանգնեսջիք[29]: 21 Եւ առ ժամանակ մի ներեսցէ ձեզ Աստուած վասն աշխարհիս աւգտի[30], ապա[31] յետ այնորիկ[32] բարձցէ[33] ի ձէնջ[34] զթագաւորութիւնդ, ընդ նմին եւ զքահանայութիւնդ[35]. եւ անտեսուչք[36] շրջեսջիք[37] յաշխարհի[38] որպէս հաւտ[39] որոյ[40] ոչ իցէ հովիւ: 22 Եւ դու որ[41] սպաներ զեղբայր[42] քո զԳնել[43], եւ[44] զգործ Կայենի գործեցէր, զանէծս Կայենի ժառանգեա՛[45], անկցիս[46] կենդանւոյն[47] ի[48] թագաւորութենէդ[49] քումմէ[50], եւ չարչարեսցիս դու[51] առաւել քան զհայրն քո Տիրան[52]. եւ սպանցիս դու ի ձե-

1 ¸ ~ »Õµ ³ Ûñ »Õ»õ

2 ´ ¸ Ù»½ + ùñÇë ï áë

3 ´ ¸ ËÝ ³ Û»ëó¿ + Ç ù»½ »õ áã ³ õ·Ý»ëó¿

4 ² Ç ù»½

5 ´ ¸ > »õ

6 ´ Å ³ é ³ Ý·áõÃ» ³ Ý¹, ¸ Ã ³ ·ûáñáõÃ» ³ Ý »õ Å ³ é ³ Ý-ÏáõÃ» ³ Ý

7 ¶ Í ³ ÍÏ¿ ³ ÝÓ ³ Ùµ ½·ÉáõËÝ Ï ³ ñÍ»Éáí »Ã» ³ åñ»ëóÇ Ç ëå ³ ÝáÕ ³ óÝ »õ áã ³ õÏ ïÇ ÝÙ ³, »õ ³ ÛÉ ³ õÓÇ áñ ½ ³ Ï ³ ÝçëÝ ËóËó¿ ½Ç ÙÇ ÉáõÇó¿ Ý ³ ½Ó ³ ÛÝ Ãáíã Ç × ³ ñ ï ³ ñÇ, ¹áõ ÝÙ ³ Ý Ýáó ³ Í ³ ÍÏ»ó»ñ ½·ÉáõË ùá »õ áã Éáõ ³ ñ µ ³ ñ»Ë ³ õë ³ Ý ³ ó ÇÙáó, ³ ñ¹ ¹áõ ÙÇ ÉáõÇ-ó»ë ½Ó ³ ÛÝ Ëáë ï áí ³ Ý ³ éáÕÇ »õ ³ éó»ë ¹»Õ ³ -å ³ ßË ³ ñáõÃ» ³ Ý ÛÇÙ ³ ë ï áõÝ ¹»Õ ³ ï áõ¿ ½¹»ÕÝ Ï»-Ý ³ ó, »õ áñ áã Éáõ ³ ñ ¹áõ ÇÝÓ »õ áã ËÝ ³ Û»ó»ñ Û»Õ-µ ³ õñáñ¹ÇÝ ùá ·Ý¿É, ³ ñ¹ Ã ³ · ³ õáñÝ »ñÏÝ ³ õáñ, áñ Ï ³ Ù ³ õ »Õ»õ »Õµ ³ Ûñ Ù»ñ, Ý ³ ÙÇ ËÝ ³ Û»ëó¿ Ç ù»½ »õ ÙÇ ³ õ·ï »ëó¿ ù»½ Û ³ õáõñ Ý»ÕáõÃ» ³ Ý ùáõÙ, ¹áõ í ³ ëÝ Ñ ³ Ûñ»ÝÇ Å ³ é ³ Ý·áõÃ» ³ Ý¹ ëå ³ Ý»ñ ½·Ý¿É] »õ ½ù ³ ñµÇ Ëó»ñ ½ ³ Ï ³ Ýçë ùá… ëå ³ Ý»ñ ½·Ý»É: ¸ ½·Ý¿É

8 ² ´ ¸ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ¹

9 ¶ ùá áñå¿ë] Ó»ñ Çµñ»õ, ¸ áñå¿ë] Çµñ»õ

10 ´ ½Çëñ ³ Û¿ÕÇÝ, ¶ Çëñ ³ Û¿ÕÇÝ

11 ´ ¸ »õ óñáõ»ëóÇÝ

12 ¶ > óñáõ»ëóÇÝ ë ³ ÑÙ ³ Ýù Ó»ñ Ç Ó»éë ³ õ ï ³ ñ ÃßÝ ³ -Ù» ³ ó

13 ¸ »õ Ù ³ ïÝ»ëçÇù

14 ¸ > »õ

15 ¶ ~ Ç ëáõñ Ç ëáí

16 ² > »õ

17 ´ »õ ½ ³ ßË ³ ñÑë Ó»ñ »õ ½í ³ ë ï ³ Ïë Ó»ñ ³ é ³ çÇ Ó»ñ, ¶ ½ ³ ßË ³ ñÑë »õ ½í ³ ë ï ³ Ïë Ó»ñ ³ é ³ çÇ Ó»ñ, ¸ ½ ³ ßË ³ ñÑÝ Ó»ñ »õ ½í ³ ë ï ³ Ï] »õ ½í ³ ë ï ³ Ïë… Ó»ñ

18 ¸ Ï»ñÇó»Ý ³ é ³ çÇ Ó»ñ, [illegible]

19 ¶ ¸ Ë ³ ñË ³ ÷»É ï»ñ»õáÛ

20 ´ ¶ ¸ ÷ ³ ËÇó¿ù

21 ¶ »õ ³ Ý ³ ñ·»ëçÇù

22 ´ ³ Õ»Õ ³ Ýó

23 ´ ÛÁÝ ï ñ»É, ¶ ÁÙµéÝ» ³ É, î ¸ ÁÙµ»É (² ÁÙå»É)

24 ¶ ¸ ³ ½·Ç ï

25 ´ µ ³ Å ³ Ï

26 ´ ¶ ¸ > ³ ñµ»ëçÇù

27 ² ³ ÛÕ

28 ¶ ÙÇ »õë

29 ¸ Ï ³ ÝÏÝ»ëçÇù

30 ¸ ³ õÏ ïÇ

31 ¶ »õ ³ å ³

32 ´ ¸ Û» ï áÛ] Û» ï ³ ÛÝáñÇÏ, ¶ > Û» ï ³ ÝáñÇÏ

33 ¸ µ ³ ñÓ¿

34 ¶ > Ç Ó¿Ýç

35 ´ ¶ ¸ ½ù ³ Ñ ³ Ý ³ ÛáõÃÇõÝ

36 ´ »ñ»ñáõãù, ¸ î¶ ³ Ý ï ¿ñáõÝãù] ³ Ý ï »ëáõãù

37 ¶ ¸ ßñç»ëÇù

38 ´ ¶ ¸ Û»ñÏñÇ] Û ³ ßË ³ ñÑÇ

39 ¸ Çµñ»õ ½áãË ³ ñ] áñå¿ë Ñ ³ õ ï

40 ¶ áñ

41 ´ ¶ ³ ñß ³ Ï, ¸ ³ ñß ³ Ï áñ] áñ

42 ´ ½»Õµ ³ Ûñáñ¹ÇÝ, ¶ ½»Õµ ³ õñáñ¹ÇÝ, ¸ ½»Õµ ³ Ûñ ³ óÇÝ

43 ´ ¶ ¸ ½·Ý¿É

44 ¶ > »õ

45 ´ ¶ Å ³ é ³ Ý·»ëó»ë, ¸ Å ³ é ³ ÝÏ»ë

46 ¶ ¸ »õ ³ ÝÏóÇë

47 ¸ Ï»Ý¹ ³ ÝÇ

48 ¶ > Ï»Ý¹ ³ ÝõáÛÝ Ç

49 ¶ ¸ Ã ³ · ³ õáñáõÃ»Ý¿

50 ´ Ç Ï»Ý¹ ³ ÝáõÃ» ³ Ý ùáõÙ] Ï»Ý¹ ³ ÝõáÛÝ… ùáõÙÙ¿, ¸ > ùáõÙÙ¿

51 ¶ > ¹áõ

52 ¶ ï Çñ ³ Ý Ñ ³ Ûñ ùá: ´ ¸ ½ï Çñ ³ Ý

ուաց քոց իբրեւ զՍաւուղ[*] *եւ իբրեւ զՀերովդէ*[†] *սրով*[1] *եւ դառն մահուամբ ելցես յաշխարհէս*[2]*»:*

23 ***Զայս** ամենայն*[3] *եւ որ սոցին նման էր*[4]*՝ խաւսեցաւ սուրբն Ներսէս*[5]*, եւ թագաւորն իբրեւ զթմբրեալ*[6] *ամաւթալի*[7] *ընդ գետինն հայէր*[8]*:* 24 ***Եւ** յարուցեալ մեծն Ներսէս, այլ*[9] *ոչ եմուտ ի բանակն արքունի. այլ ընթանայր*[10] *շրջէր ընդ*[11] *գաւառս*[12] *Վասպուրականի*[13]*, եւ հաստատէր զկարգս*[14] *եկեղեցւոյ*[15]*, եւ անտի*[16] *հեռանայր*[17] *ի Վիրս, եւ անդ նորոգէր եկեղեցիս յոլովս*[18]*:*

25 ***Իսկ***[19] *ամուսինն պատանւոյն*[20] *Գնելայ*[21] *ի բանակին*[22] *արքունի*[23] *ձայն արձակէր եւ յաղի ողորմ*[24] *լայր ոբովք*[25] *զայր*[26] *իւր, եւ առ հասարակ զամենեսեան*[27] *ողբակից առնէր*[28]*:* 26 ***Եւ** Տիրիթն*[29] *պատգամ առաքէր*[30] *առ նա*[31]*, թէ՝ «Մի՛ այլայլեր*[32] *զքեզ, զի ինձ պահեսցի*[33] *անձն քո*[34]*»:* 27 ***Իբրեւ** լուաւ*[35] *Փառանձեմ, ողբս արձակեալ ասէր*[36]*. «Ո՛վ մարդիկ*[37]*, լուարո՛ւք*[38]*, զի վասն իմ թշուառականիս եղեւ կորուստ առն իմոյ*[39]*»:* 28 ***Եւ** թագաւորն Արշակ ի ճիչ*[40] *Փառանձեմայ եկեալ*[41] *եւ տեսեալ*[42] *զնա*[43]*, տռփացաւ*[44] *ի գեղեցկութիւն*[45] *նորա*[46]*:* 29 ***Եւ***[47] *Տիրիթն իբրեւ լուաւ*[48]*, փախեաւ*[49] *զի մի՛ սպանիցի ի թագաւորէն*[50]*, եւ նա առաքեաց զաւրս*

---

[*] Ա. Թագ. ԼԱ. 4 «Եւ ասէ Սաւուղ ցզինակիրն իւր. Մերկեա՛ զսուր քո եւ խոցեա՛ զիս նովաւ, գուցէ գայցեն անթլփատքն եւ խոցոտիցեն զիս, եւ խաղայցեն զինեւ. եւ ոչ կամեցաւ զինակիրն՝ զի երկեաւ յոյժ. եւ առ Սաւուղ զսուսերն իւր եւ անկաւ ի վերայ նորա»

[†] Գործք ԺԲ. 23 Եւ անդէն եհար զնա հրեշտակ Տեառն, փոխանակ զի ոչ ետ փառս Աստուծոյ. եւ եղեալ որդնալից՝ սատակեցաւ

1 ´¶¸ ½Ñ»ñáí¹¿ë (¸ ½Ñ»ñá¹¿ë) ëñáí ùá
2 ¸ »É³Ý»ë Û³ßË³ñÑ¿
3 ¶ ³Ù»Ý³ÛÝ ³Ý¿Íë, ¸ ³Ù»Ý³ÛÝ µ³Ýë
4 ¶¸ > »õ áñ ëáóÇÝ ÝÙ³Ý ¿ñ: ´ > ¿ñ
5 ¶ Ý»ñë¿ë ÁÝ¹ ³ñß³Ï³Û
6 ´ ½ÃÙñ»³É
7 ¶ Ý³ Éáõé »õ»Ã Ï³Ûñ »õ] »õ Ã³·³õáñÝ... ³Ù³õÃ³-ÉÇ: ´¸ > ³Ù³õÃ³ÉÇ
8 ¸ ï»ë³Ý¿ñ] Ñ³Û¿ñ
9 ² ³ÛÕ
10 ´¸ »ñÃ³Ûñ, ¶ »ñÃ»³É] ³ÛÉ ÁÝÃ³Ý³Ûñ
11 ¸ Ç] ÁÝ¹
12 ´¸ ·³õ³éÝ
13 ´° í³ëµáõñ³Ï³ÝÇ
14 ´¶¸ ½Ï³ñ·
15 ´¸ »Ï»Õ»óáÛ
16 ´ ³Ý¹Ç, ¸ ³Ý¹
17 ¸ Ñ»é»Ý³Ûñ
18 ¶ µ³½áõÙë] ÛáÉáíë
19 ´ ÇëÏ + ÷³é³ÝÓ»Ù
20 ¸ ÷³é³ÝÓ»Ù ³ÙáõëÇÝÝ] ³ÙáõëÇÝÝ å³ï³ÝõáÛÝ
21 ¶ ÷³é³ÝÓ»ÙÝ] ³ÙáõëÇÝÝ å³ï³ÝõáÛÝ ·Ý»É³Û
22 ´ å³ï³Ý»ÏÇÝ ·Ý»ÉáÛ Ç µ³Ý³ÏÝ, ¸ ·Ý¿É³Û Ç µ³-Ý³ÏÝ
23 ¶ > ³ñùáõÝÇ
24 ´¶¸ ³ñÏ³Ý¿ñ ³ÕÇáÕáñÙ (¸ Û³ÕÇáÕáñÙÝ) ·áõÅÇ (¶ + »õ)] ³ñÓ³Ï¿ñ »õ Û³ÕÇ áÕáñÙ
25 ´¶¸ > áÕµáí ù
26 ¶ ½³ÛñÝ
27 ¸ ½áÙ³Ýë] ½³Ù»Ý»ë»³Ý
28 ´¶¸ É³óáõó³Ý¿ñ] áÕµ³ÏÇó ³éÝ¿ñ
29 ¶ ïÇñÇÃÝ ã³ñ³ËáñÑáõñ¹
30 ´¶ ÛáõÕ³ñÏ¿ñ (¶ ÛÕ³ñÏ¿ñ) å³ï·³Ùë, ¸ ÛÕ¿ñ å³ï·³Ù] å³ï·³Ù ³é³ù¿ñ
31 ¶ ÷³é³ÝÓ»Ù ³ë»Éáí »Ã»] Ý³ Ã¿
32 ² ³ÛÕ³ÛÕ»ñ
33 ´¸ ÇÝÓ Ñ³Ù³ñ å³ÑÇ (¸ å³ï³Ñ»ëóÇ)] ÇÝÓ å³-Ñ»ëóÇ
34 ¶ ³ÛÉ³÷áË»ñ ½³ÝÓÝ ùá, ½Ç »ë ³éÇó ½ù»½ ÇÝÓ Ç ÏÝáõÃ»³Ý »õ »Õ¿ó ù»½ ÷áË³Ý³Ï ·Ý»Éáí ³éÝ ùá »õ] ³ÛÉ³ÛÉ»ñ... ³ÝÓÝ ùá
35 ¶ Éáõ³õ ½³Ûë
36 ´ ×Çã µ³ñÓ»³É »õ, ¶ ×Çã µ³ñÓ»³É ³ë»Éáí, ¸ ×Çã µ³ñÓ»³É ³ë¿ñ] áÕµë ³ñÓ³Ï»³É ³ë¿ñ
37 ¸ Ù³ñ¹Çù
38 ¶ Éáõ³ñáõù ³Ù»Ý»ù»³Ý] áí Ù³ñ¹ÇÏ Éáõ³ñáõù, ´¸ Éë»ó¿ù] Éáõ³ñáõù
39 ´¶¸ ½Ç ÏáñáõëïÇ ³éÝ ÇÙáÛ ·Ý»ÉáÛ (¸ ·»ÉáÛ) í³ëÝ ÇÙ »Õ»õ] ½Ç í³ëÝ... ³éÝ ÇÙáÛ
40 ´¸ ×ÇãÝ
41 ¶ »Ï»³É Ç ×Çã »õ Ç Ó³ÛÝ ³ÕÇáÕáñÙ É³É»³óÝ ÷³-é³ÝÓ»Ù³] Ç ×Çã... »Ï»³É
42 ´ »ï»ë] »õ ï»ë»³É
43 ¶ ½ãùÝ³Õ ·»Õ »õ ½í³Û»Éáõã ³ÝÓÝ ÏÝáçÝ ³ÛÝáñÇÏ] ½Ý³
44 ¸ ïé÷³ó³õ
45 ´¶¸ ·»Õ] ·»Õ»óÏáõÃÇõÝ
46 ¶ Ýáñ³ + »õ ÛÕ³ñÏ¿ñ ³é Ý³ ½Ç ³éó¿ ½Ý³ Çõñ ÇÏÝáõÃ»³Ý
47 ´¸ ÇëÏ] »õ
48 ´¸ ·Çï³ó] Éáõ³õ
49 ¸ ÷³Ëû
50 ´¸ ëå³Ýó¿ ½Ý³ Ã³·³õáñÝ] ëå³Ý»óÇ Ç Ã³·³õá-ñ¿Ý

զկնի[1] նորա, եւ հասեալ սպանին զնա ի գաւառն[2] Տայոց[3]: 30 *Եւ առ Արշակ[4] զՓառանձեմ իւր ի կնութիւն[5], եւ[6] ծնաւ Փառանձեմ յԱրշակայ երկուս որդիս[7], եւ եդ անուն[8] առաջնոյն Պապ եւ երկրորդին Տրդատ[9]:*

31 *Իսկ սուրբն Ներսէս աղաւթիւք սպան[10] զսպանողսն Գնելայ[11] եւ զդաւողսն[12] յետ մահուն[13]. եւ ասէր այսպէս, թէ[14] «Ձեռք որ շաղախեցան[15] յարիւն, եւ լեզուք[16] որ խաւսեցան սուտ զԳնելայ[17] առ թագաւորն, հող աւրհնութեան[18] մի՛ ծածկեսցէ զնոսա, այլ[19] մնասցեն մինչեւ եկեսցէ դատաւորն եւ արասցէ իրաւունս ի միջի նոցա[20]»:* 32 *Եւ[21] կան մարմնով[22] մինչեւ ցայսաւր՝ ըստ բանի[23] առն Աստուծոյ[24], ի գաւառին Գառնոյ, ի դժուարս այրիցն[25] vi*:*

Ը. 1 *Իսկ Փառանձեմ ատեայր[26] զԱրշակ թագաւորն, եւ նազելով խաւսէր ընդ նմա. եւ[27] արքայն Արշակ[28] տեսեալ զատելութիւն[29] իւր, առաքէ[30] ի Յոյնս եւ ետ[31] բերել իւր կին[32] զքոյր[33] թագաւորին Վաղեսի[34], որում անուն էր Ողոմպիս[35], եւ կապեաց թագ ընդ[36] նմա, եւ առաւել սիրէր զնա քան զՓառանձեմ:* 2 *Իսկ Փառանձեմ ոխացեալ ընդ Ողոմպի[37] եւ հնարէր[38] կորուսանել զնա[39]. եւ եգիտ իւր խորհրդակից զդրան[40] երէց ոմն[41], որում անուն[42] էր Մրջմնիկ:* 3 *Իսկ Մրջմնիկն[43] գործեաց նոր*

1 ´ ·áõÝ¹ ³é³ù»³ó ½Ñ»ï, ¸ ·áõÝ¹ë ³é³ù¿ ½Ñ»ï] ³é³ù»³ó ½³õñë ½ÏÝÇ
2 ²´ ·³õ³éÇÝ, ¸ ·û³éÇÝ
3 ¶ ÇëÏ Çµñ»õ Éáõ³õ ½³Ûë ïÇñÇÃ, ·Çï³ó»³É »Ã» Ïáñáõëó¿ ½Ý³ Ã³·³õáñÝ í³ëÝ ÏÝáçÝ ³ÛÝáñÇÏ ÷³Ëã¿ñ Û»ñ»ë³ó Ã³·³õáñÇÝ, ³å³ Ã³·³õáñÝ ³-é³ù¿ñ ·áõÝ¹ë í³é»³Éë ëå³é³½ÇÝ³ó ½Ñ»ï Ýáñ³ »õ Ñ³ë»³É ëå³ÝÇÝ½ïÇñÇÃ Ç ·³õ³éÇÝ ï³Ûáó]»õ ïÇñÇÃÝ Çµñ»õ… ï³Ûáó
4 ¶ Ã³·³õáñÝ ³é] ³é ´ñß³Ï
5 ¶¸ ÏÝáõÃ»³Ý
6 ´¸ »õ + Û»ï ³ÛÝáñÇÏ
7 ¸ .µ. áñ¹Ç
8 ¸ > ³ÝáõÝ
9 ¶ ³ñ¹ Û»ï ³Ûëñ ³Ù»Ý³ÛÝÇ »Õ»õ ÷³é³ÝÓ»Ù³ .µ. áñ¹Ç Û³ñß³Ï³, ³ÝáõÝ ÙÇáÛÝ å³å »õ ÙÇõëáÛÝ ïñ¹³ï] »õ ÍÝ³õ… ïñ¹³ï: ´ ïñï³ï
10 ´¸ ë³ëïÇÏ ³Ý¿Í (¸ ³ÝÇÍ»³ó)] ³Õ³õÃÇõù ëå³Ý
11 ´¸ ·Ý»ÉáÛ
12 ¸ ½¹û³ÝáÕëÝ
13 ´ Ù³Ñáõ Ýáñ³, ¸ Ù³Ñáõ³ÝÝ
14 ´ »Ã¿] Ã¿
15 ² ß³Õ³Ë»óÇÝ, ´ ß³Ë³Õ»ó³Ý
16 ´ É»½áõ
17 ´ ½·Ý»ÉáÛ, ¸ ½·Ý¿ÉáÛ
18 ´ ³õñÑÝ»É ½Ý³, ¸ ³õñÑÝ»³É
19 ² ³ÛÕ
20 ´¸ ÁÝ¹ ·Ý»É (¸ ·Ý¿É) »õ ÁÝ¹ Ýáë³] Ç ÙÇçÇ Ýáó³
21 ´¸ áñ] »õ
22 ´¸ ÝáíÇÝ Ù³ñÙÝáí
23 ´ µ³ÝÇÝ, ¸ Ññ³Ù³ÝÇ
24 ¸ ³ëïáõÍáÛ + ÙÇÝã»õ ó³Ûëûñ
25 ¶ ÇëÏ Çµñ»õ Éáõ³õ Ù»ÍÝ Ý»ñë¿ë, ³ÝÇÍ³Ý¿ñ ½·»Õ Ï³Ý³óÝ í³ëÝ ÷³é³ÝÓ»Ù³, ½Ç í³ëÝ ·»Õ»óÇÏ å³ï Ï»ñ³ó Ýáñ³ »Õ»õ Ïáñáõëë ï »õ Ù³Ñ ³éÝ ·Ý»- Éáõ, ³Ûëå¿ë ³ë»Éáí, Ã¿ ÙÇ° ÙÝ³ëó¿ ·»Õ ÏÝáç ³Ý³- ñ³ï Û³ÛëÙ Ñ»ï¿ ÙÇÝã»õ Û³õÇ» ï»³Ý, áñ »Õ»õ Áëï µ³ÝÇ ³éÝ ³ëïáõÍáÛ ëñµáÛÝ Ý»ñë¿ëÇª áã ÙÝ³Éáí ·»Õ Ï³Ý³ó ³Ý³ñ³ï ÙÇÝã»õ ó³Ûëñ »õ Û³õÇ- ï»³Ý Å³Ù³Ý³Ï³ó: Û»ï ³ÛëáñÇÏ ³Ý¿Íë ë³ëïÇÏ ³ñÏ³Ý¿ñ ëå³ÝáÕ³óÝ ·Ý»Éáí, ³ë»Éáí ³Ûëå¿ë »Ã¿ É»½áõùÝ áñ Ë³õë»ó³Ý ëïáõÃÇõÝ ½·Ý»Éáí ³é Ã³- ·³õáñÝ, »õ Ó»éùÝ áñ ß³Õ³Ë»ó³Ý Û³ñÇõÝ Ýáñ³, ÙÇ ÁÝÏ³ÉóÇ ½Ýáë³ ÑáÕ ³õñÑÝáõÃ»³Ý, ³ÛÉ ÙÝ³ëó»Ý áñå¿ë ½Ï»Ý¹³ÝÇ Ï»Ý¹³Ý³ó »õ ³ñ³ëó¿ ¹³ï³ë³- ï³ÝÁ Ï»Ý¹³Ý»³ó »õ ³ñ³ëó¿ ¹³ï³ëï³Ý»³ó Çñ³- õáõÝë ÁÝ¹ ·Ý¿É |34µ| »õ ÁÝ¹ Ýáë³, áñ Ï³Ý Ýá- íÇÝ Ù³ñÙÝáí ÙÇÝã»õ ó³Ûëñ Ç ·³õ³éÇÝ ·³éÝáÛ Ç ¹Åáõ³ñë ³ÛñÇóÝ, »õ ³ÛÉù áñù Ç ·»ñ»½Ù³Ýë Çµñ»õ ½ßÝã³õáñë Áëï µ³ÝÇó ³éÝ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ] ÇëÏ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë (31)… Ç ¹Åáõ³ñë ³ÛñÇóÝ (¹ñáõ³Íª ³ñß³ÏÇ áñ¹ÇÝ»ñÇÝ í»ñ³µ»ñáÕ Ý³Ë¹ë-Çó ³é³ç): ´ ë³ñÇóÝ] ³ÛñÇóÝ
26 ´¸ ³ï¿ñ
27 ´ ÇëÏ] »õ
28 ¸ Ã³·ûáñÝ] ³ñù³ÛÝ ³ñß³Ï
29 ´ ½³ï»ÉáõÃÇõÝÝ
30 ´ ³é³ù¿ñ
31 ´ ï³Ûñ, ¸ ï³ó¿] »ï
32 ´ Ç ÛáõÝ³ó] Çõñ ÏÇÝ, ¸ > Çõñ ÏÇÝ
33 ¸ ½ùáÛñÝ Ûáõ³ó
34 ´¸ í³Õ¿ëÇ
35 ¸ ÕáÙåÇë
36 ´ > ÁÝ¹
37 ´ áÉáÙåÇë, ¸ ÝÙ³Û] áÕáÙåÇ
38 ¸ ËáñÑ¿ñ] ÑÝ³ñ¿ñ
39 ² ~½Ý³ Ïáñáõë³Ý»É, ´ ½Ý³ ëå³Ý³Ý»É] Ïáñáõë³- Ý»É ½Ý³
40 ´ ½¹é³Ý, ¸ ½¹éÝ³Ûå³Ý
41 ´ »ñ¿óÝ, ¸ ¿ñ¿óÝ] »ñ¿ó áÙÝ
42 ¸ áñáÛ ³ÝáõÝÝ
43 ¸ ÙñçÙÝÇÏÝ ³ÛÝ

չարիս[1]*, վասն զի խառնեաց զդեղ մահուն*[2] *ի կենաց դեղն*[3] *ի փրկական խորհուրդն, եւ ետ յեկեղեցւոջն*[4] *Թագուհւոյն*[5] *Ողոմպի*[6] *եւ սպան զնա*[7]*։*

4 *Իբրեւ լուաւ Թագաւորն*[8] *զմահ քեռն իւրոյ, խորհէր պատերազմ*[9] *առնել*[10] *ի մէջ Հայոց եւ Հոռոմոց*[11]*։* 5 *Իսկ*[12] *իբրեւ գիտաց արքայն*[13] *Արշակ, եթէ*[14] *թշնամիք են նորա Թագաւորն Պարսից Շապուհ եւ Թագաւորն Յունաց*[15] *Վաղէս, յարուցեալ ինքն*[16] *զաւ֊րաւքն*[17] *ի խնդիր ելանէր*[18] *մեծի կաթողիկո֊սին*[19] *Ներսիսի*[20] *յԱշտիշատ Տարաւնոյ, եւ*[21] *անկանէր*[22] *Թագաւորն յոտս սրբոյն Ներսի֊սի*[23]*, եւ հայցէր զթողութիւն*[24] *յանցանաց իւրոց, եւ*[25] *յայնմ հետէ*[26] *գնալ ըստ կամաց նորա*[27]*։* 6 *Եւ*[28] *եպիսկոպոսունք աշխարհին նորին աղագաւ հայցէին, ընդ նոսին եւ իշ֊խանքն, զի մի՛ անփոյթ արասցէ զիւրոյ վի֊ճակէն։* 7 *Եւ սրբոյն հաւանեալ ի խաղա֊ղութիւն դառնալ*[29]*, ապա ի մի հաւանու֊թիւն եկեալ՝ զի գնասցէ ինքն*[30] *եպիսկոպո֊սապետն Ներսէս, այլ*[31] *նախարարաւքն*[32]*, առ Վաղէս Թագաւորն Յունաց*[33]*, զի հաս֊տատեսցեն զդաշինսն*[34]*, զոր եղեալ էին մե֊ծամեծ*[35] *Թագաւորացն*[36] *ընդ միմեանս*[37] *սրբոյն Կոստանդիանոսի*[38] *եւ սրբոյն*[39] *Տրդատայ, եւ Լուսաւորչին մերոյ սրբոյն*[40] *Գրիգորի՝ անսխալ*[41] *կալ*[42] *ընդ միմեանս*[43]*։*

8 *Ապա կազմեցին պատրաստեցին մե֊ծամեծացն*[44] *Հայոց սատրապս, եւ էին այ֊սոքիկ*[45]*.*

₁ Վարդան[46] *Մամիկոնեան եւ*[47] *եղբայր Վասակայ.*

₂ Գարջող[48] *մախազն*[49] *նահապետն Խոր֊խոռունեաց,*

₃ Մուշկան[50] *նահապետն Սահառունեաց,*

---

1 ´¸ ã³ñ
2 ¸ ½¹»ÕÝ Ù³Ñáõ
3 ´¸ ~ ¹»ÕÝ Ï»Ý³ó
4 ¸ Û»Ï»Õ»óáçÝ
5 ´¸ Ã³·áõÑáÛÝ
6 ¸ ÕáÙå¿
7 ´¸ »ÉáÛÍ ½Ý³ Ç Ï»Ýó³ÕáÛë] ëå³Ý ½Ý³
8 ´¸ Ã³·³õáñÝ ÑáéáÙáó í³Õ¿ë
9 ¸ å³ï»ñ³½ÙÝ
10 ´¸ Û³ñáõó³Ý»É] ³éÝ»É
11 î¶ ËáñÑ¿ñ å³ï»ñ³½Ù Û³ñáõó³Ý»É, µ³Ûó áã Ñ³Ù³ñÓ³Ï¿ñ, ½Ç Û³ÛÝÙ Å³Ùáõ Ñ³ñ»³É ¿ñ ½ûñùÝ Ñ³Ûáó µ»õñë »ñÏáõ Ç ÑáéáÙáó: ´¸ ~ ÑáéáÙáó »õ Ñ³Ûáó + µ³Ûó áã Ï³ñ¿ñ Ñ³Ù³ñÓ³Ï»É (¸ Ñ³Ù³ñÓ³ÏÇÉ) í³ëÝ ½Ç Û³ÛÝÙ Å³Ù³Ý³ÏÇÝ (¸ Å³Ù³Ý³ÏÇ) Ñ³ñ»³É ¿ÇÝ ½³õñùÝ Ñ³Ûáó µÇõñë .µ. Ç ½³õñ³óÝ ÑáéáÙáó (¸ ÛáõÝ³ó)
12 ¸ > ÇëÏ
13 ¸ > ³ñù³ÛÝ
14 ´ »Ã»
15 ´¸ ÑáéáÙáó] ÛáõÝ³ó
16 ´ ÇÝùÝÇÝ, ¸ ÇÝùÝÇÝ Ã³·ûáñÝ
17 ¸ ½ûñûùÝ Çõñûù
18 ´ ÉÇÝ¿ñ] »É³Ý¿ñ
19 ´ »åÇëÏáåáë³å»ïÇÝ Ù»ÍÇÝ, ¸ ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÇÝ Ù»ÍÇÝ] Ù»ÍÇ Ï³ÃáÕÇÏáëÇÝ
20 ´¸ Ý»ñëÇëÇ + ½Ç »Ï»³É Ã³÷»ëó¿ ½Ý³ Ç Ó»é³ó Ã³·³õáñ³óÝ »ñÏáóáõÝó (¸ .µ. Ã³·ûáñ³óÝ): »õ Ñ³Ý¹Çå»ó³õ Ý»ñëÇëÇ
21 ´ > »õ
22 ´ ³Ý·³Ý¿ñ
23 ´ Ý»ñ»ëÇ
24 ´¸ ÃáÕáõÃÇõÝ
25 ¸ > »õ
26 ´ Ñ»ï ¿ + Ëáë ï³Ý³Ûñ
27 ´¸ î¶ Ýáñ³ + »õ ³å³ ßñ»É Ç Ëáñ· »õ Ç ÙáËÇñ
28 ´ > »õ
29 ´¸ ÛáõÕÕáõÃÇõÝ ¹³éÝ³Ûñ] Ç Ë³Õ³ÕáõÃÇõÝ ¹³é-Ý³É
30 ´ ÇÝùÝÇÝ
31 ² ³ÛÕ
32 ´ Ý³Ë³ñ³ñ³õù
33 ¸ ~ Ã³·ûáñÝ ÛáõÝ³ó í³Õ¿ë
34 ¸ ½¹³ßÇÝë
35 ¸ ÁÝ¹ Ù»Í³Ù»Í
36 ´ Ã³·³õáñùÝ
37 ¸ > ÁÝ¹ ÙÇÙ»³Ýë
38 ¸ Ïáëï ÁÝ¹Ç³ÝáëÇ
39 ´¸ Ù»ÍÇÝ] ëñµáÛÝ
40 ´¸ > Ù»ñáÛ ëñµáÛÝ
41 ¸ ³ÝëË³É
42 ´ Ï»³É
43 ´¸ ÙÇÙ»³Ýë + »õ ÙÇ° ë ï»É å³ÛÙ³ÝÇÝ (¸ åáÙ³ÝÇÝ)
44 ´¸ Ç Ù»Í³Ù»Í³óÝ
45 ´¸ > »õ ¿ÇÝ ³ÛëáùÇÏ
46 ´¸ ½í³ñ¹³Ý
47 ´¸ > »õ
48 ´¸ »õ ½·³ñçáÕ
49 ¸ Ù³ÕÙ³Ë³½³Ý
50 ¸ > Ý³Ñ³å»ïÝ ËáñËáéáõÝ»³ó, ÙáõßÏ³Ý: ´ »õ ÙáõßÏ, î¶ ÙáõÏ

4 Գնել նահապետն Գնունեաց,
5 եւ Կէչկէն[1] նահապետն Բառնէից[2],
6 Մեհեւան[3] նահապետն Անձեւացեաց,
7 Մեհենդակ[4] նահապետն Ռշտունեաց[5],
8 Սուրիկ նահապետն Գաբեղենից[6],
9 Մեհրուժան[7] նահապետն Արծրունեաց,
10 Բագրատ[8] նահապետն Բագրատունեաց,
11 Վրէն[9] նահապետն Վրաց,
12 Խուժէն[10] նահապետն Ծոփաց,
13 Սպանդիատ[11] նահապետն Մելետենիոյ[12],
14 Ծամակ նահապետն Հաշտենից,
15 Մագուգ նահապետն Ատրպատականի,
16 Վզրուկ նահապետն Բասենոյ,
17 Ռեդէս նահապետն Վրաց,

եւ Հայր Մարդպետն[13]: 9 *Սոքա ամենեքեան[14] չոգան դեսպանութեամբ ընդ մեծին Ներսիսի[15] ի կայսերական պաղատն՝ սիրոյ աղագաւ եւ զդաշինսն հաստատելոյ[16], որ էր ընդ Հայս եւ ընդ Հոռոմս:*

10 *Իսկ Թագաւորն Վաղէս[17] զառաջինն մեծարեաց յոյժ[18] զնախարարսն Հայոց Մեծաց, եւ եդ[19] զաթոռ մեծին Ներսիսի ի վեր քան զմետրապոլտացն եւ քան զպատրիարքին[20]՝ վասն բարենշան[21] առնն[22] Աստուծոյ սրբոյն Ներսիսի. եւ աւր ըստ աւրէ[23] յաւելոյր[24] ի սէր եւ ի պատիւ:* 11 *Բայց էր Թագաւորն Վաղէս խմորեալ անհնարին հերձուածով ըստ Արիոսի՝ ո՛չ խոստովանելով[25] զՈրդի հաւասար Հաւր[26], եւ ո՛չ ծնեալ ի Հաւրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ[27] աւտար եւ արարած եւ կրսեր[28] եւ յետ ժամանակի գոյացեալ. եւ զսուրբ կոյսն Մարիամ ո՛չ աստուածածին[29], այլ մարդածին՝ ըստ[30] հոգէմարտին Մակեդովնի[31], որ[32] ո՛չ Տէր խոստովանէր զՀոգին Սուրբ[33] եւ ո՛չ երկրպագելի եւ ո՛չ փառաւորեալ[34] ընդ Հաւր, եւ ո՛չ էութիւն անձնաւոր, այլ[35] աւտար ի բնութենէ Աստուածոյ[36] Հաւր[37], եւ ստացական եւ ծառայ[38] եւ պաշտաւնեայ եւ ազդումն ինչ:*

12 *Իսկ որդի մի էր Վաղէսի, որում անուն էր Տրայիանոս, որ նա միայն դտանէր[39] ժառանգ Թագաւորին յազգի իւրում. եւ այնուհետեւ[40] դնէր[41] յախտ հիւանդու-*

1 ´ Ï»ßÏ¿Ý, ¸ Ï¿ßÏ¿ÝÝ
2 ´ µ³é»ÝÇó
3 ´¸ »õ Ù»Ñ»õ³Ý
4 ´ »õ Ù»Ñ»Ý¹³Ï, ¸ »õ Ù»ÑÁÝ¹³Ï
5 ¸ éáõßïáõÝ»³ó
6 ´ ·³µ»Õ»³Ýó
7 ² Ù»ÑáõÅ³Ý, ¸ Ù»ñáõÅ³Ý
8 ´ µ³·³ñ³ï
9 ´ íñ»Ý
10 ´ Û³µáõÅ¿Ý, ¸ î¶ Ë³µáõÅ³Ý
11 ´ ëå³Ýï³ñ³ï, ¸ ëå³Ý¹Ç³ñ, î¶ ëå³Ý¹áñ³ï
12 ´ Ù»É»ïÇáÛ, ¸ Ù»ÉÇïÇÝáÛ
13 ¸ Ù³ñ½å»ïÝ
14 ´¸ > ³Ù»Ý»ù»³Ý
15 ´¸ ÁÝ¹ »åÇëÏáåáë³å»ïÇÝ Ù»ÍÇÝ Ý»ñëÇëÇ ¹»ë-å³ÝáõÃ»³Ùµ] ¹»ëå³ÝáõÃ»³Ùµ… Ý»ñëÇëÇ
16 ´ Ñ³ëï³ï»É
17 ¸ ~ í³Õ¿ë Ã³·ûáñÝ
18 ´¸ ~ ÛáÛÅ Ù»Í³ñ»³ó
19 ¸ »¹Çñ
20 ´ ½å³ïñÇ³ñ·³óÝ »õ Ù»ïñ³å³õÉï³ó ï³ÝÝ Ûáõ-Ý³ó, ¸ å³ïñÇ³ñ·ÇÝ »õ Ý»ïñ³å³õÉï³óÝ ï³ÝÝ ÛáõÝ³ó] ½Ù»ïñ³åáÉï³óÝ »õ ù³Ý ½å³ïñÇ³ñùÇÝ, ² ½å³ïñÇ³ñ·ÇÝ
21 ¸ µ³ñ¿Ýß³Ý
22 ´¸ ³éÝ
23 ´ ³õñëï¿] ³õñ Áëï ³õñ¿
24 ¸ Ûû»É¿ñ
25 ¸ »õ áã Ëáëïáí³Ý¿ñ, ´ Ëáëïáí³Ý¿ñ
26 ¸ Ñûñ + »õ áã Ç µÝáõÃ»Ý¿ Ñûñ
27 ² ³ÛÕ
28 î Ïñï»ñ (²´ Ïñë»ñ), ¸ Ïñë»ñ »õ
29 ¸ ³ëïáõ³Í³ÍÇÝ ³ë¿ñ
30 ´¸ »õ Áëï
31 ´ Ù³Ï»¹áÝÇ, ¸ Ù³ÏÇ¹áÝÇ
32 ´¸ > áñ
33 ¸ ~ ½ëáõñµ Ñá·ÇÝ
34 ¸ ÷³é³õáñ»ÉÇ
35 ² ³ÛÕ
36 ´ ~ Û³ëïáõÍáÛ µÝáõÃ»Ý¿Ý] Ç µÝáõÃ»Ý¿ ´ëïáõ³ÍáÛ
37 ´¸ > Ñ³õñ
38 ´ Í³é³Û³Ï³Ý
39 ¸ ¿ñ] · ï³Ý¿ñ
40 ´¸ Û³õáõñëÝ Û³ÛÝáëÇÏ] ³ÛÝáõÑ»ï»õ
41 ¸ ³ÝÏ»³É ¹Ý¿ñ

թեան սաստկապէս[1]: 13 *Եւ թագաւորն ստիպէր զսուրբն Ներսէս, զի աղաւթս արասցէ ի վերայ մանկանն՝ զի մի՛ մեռցի. իսկ սուրբն Ներսէս ասէ ցթագաւորն. «Թէ*[2] *խոստովանիս*[3] *զՈրդի՝ Աստուած յԱստուծոյ*[4] *ծնեալ*[5] *եւ ո՛չ արարեալ, եւ*[6] *յառաջ քան զյաւիտեանս ընդ Հաւր, եւ յետ ժամանակի ծնեալ ի Մարիամայ կուսէ, եւ միշտ սուրբ եւ աստուածածին զկոյսն*[7]*, եւ զՀոգին Սուրբ կատարեալ անձն, եւ միաւորեալ Երրորդութիւն*[8]*, եւ*[9] *Աստուած փառաւորեալ ընդ Հաւր եւ ընդ Որդւոյ*[10]*. եւ թողցես*[11] *զչար հերձուածդ, այնուհետեւ*[12] *առողջասցի որդին քո. եւ եթէ ի նոյն*[13] *յամառեալ կաս, ես ինքն*[14] *աղաչեցից զՏէր, զի յառաջ քան զկարգեալ սահմանն վախճանի*[15] *իւրոյ*[16] *բարձցի*[17] *ի կենաց*[18]*»:* 14 *Իսկ թագաւորն Վաղէս պնդեալ կայր ի նոյն հերձուած*[19]*, եւ ասէ*[20]*. «Կացից մնացից ի նոյն հաւատս*[21]*. բայց դու որ իշխանութիւն ունիս մահուան որդւոյն*[22] *իմոյ*[23]*, իշխանութիւն ունիս եւ կենաց, կեցո՛*[24] *զորդին*[25] *իմ զի մի՛ մեռցի»:* 15 *Եւ նա ասէ*[26] *ցնա. «Տաց նմա ողորմութիւն*[27] *աւուրս հնգետասանս*[28]*, զի դու*[29] *ապաշխարեալ դարձցիս ի չար ամպարշտութեան*[30] *հերձուածոյդ*[31] *եւ յաղանդոյդ*[32]*, եւ*[33] *ապրեսցի որդին քո»:* 16 *Իսկ թագաւորն ոչ զղջացեալ եղեւ ի չարէն*[34]: 17 *Եւ յետ աւուրց հնգետասանից*[35] *վախճանեցաւ*[36] *մանուկն. եւ սգացին զնա սուգ մեծ:* 18 *Ապա*[37] *ածեալ թագաւորն ասէ ցսուրբ քահանայապետն*[38]*. «Յարո՛*[39] *ի մեռելոց զմանուկն*[40] *իմ*[41]*, ապա թէ ոչ՝ եւ դու ընդ նմին մեռցիս*[42]*»:* 19 *Ասէ ցնա սուրբ հայրապետն*[43]*. «Իմ բանքս*[44] *այս են ընդ քեզ, զի ի բաց կացցես*[45] *ի հերձուածոց քոց*[46]*, եւ ես յայսմ աւուր կենդանի կացուցեալ ածից*[47] *զորդին քո առաջի քո»:*

20 *Եւ նա ոչ լուաւ նմա, այլ*[48] *հրամայեաց կապել*[49] *զսուրբն*[50] *Ներսէս երկաթի*

1 ´¸ ë³ë ïÇÏ ÑÇõ³Ý¹áõÃ»³Ý] ÑÇõ³Ý¹áõÃ»³Ý ë³ë-ïÏ³å¿ë
2 ´¸ »Ã¿
3 ´ Ëáë ïáí³ÝÇë + ÁÝ¹ Çë
4 ¸ ½³ë ïáõ³Í] ½áñ¹Çª ³ë ïáõ³Í Ů³ë ïáõÍáŮ, ´ > Ů³ë ïáõÍáŮ
5 ´¸ ÍÝ»³É + Ç ëñµáŮ Ïáõë¿Ý Ù³ñÇ³Ù³Ů (¸ + ÍÝ»³É)
6 ´¸ áñ ¿ñ] »õ
7 ´¸ > »õ Ů» ï Å³Ù³Ý³ ÏÇ ÍÝ»³É... ½ÏáŮëÝ
8 ´¸ ÁÝ¹ »ññáñ¹áõÃ»³ÝÝ
9 ´¸ > »õ
10 ´¸ »Ã¿ ³Ůëå¿ë Ëáë ïáí³ÝÇë] ÁÝ¹ Ñ³õñ »õ ÁÝ¹ áñ¹õáŮ
11 ´¸ ÃáÕáõë
12 ´¸ ³å³] ³ŮÝáõÑ» ï »õ
13 ´ ÝáŮÝ¹
14 ´¸ ÇÝùÝÇÝ
15 ´ ½í³Õ×³ÝÇ, ¸ í³Ë×³Ý»ëóÇ
16 ¸ áñáí] ÇõñáŮ
17 ¸ µ³ñÓÇ
18 ´ Ï»Ý³óë
19 ´¸ Ñ»ñÓáõ³ÍÝ
20 ´¸ ³ë¿ñ
21 ´¸ Ñ³õ³ ïë ÇÙ
22 ´ Ù³Ñáõ áñ¹áŮ: ¸ áñ¹áŮ
23 ¸ ÇÙáõÙ
24 ¸ Ï»óáŮ
25 ´ ½áñ¹Ç
26 ¸ ³ë¿ñ
27 ´¸ Ý»ñáÕáõÃÇõÝ ÝÙ³] ÝÙ³ áÕáñÙáõÃÇõÝ
28 ´ ÑÝ·¿ï³ë³Ý, ¸ .Å».
29 ¸ > ¹áõ
30 ¸ > Ç ã³ñ ³Ùå³ñßïáõÃ»³Ý
31 î Ñ»ñÓáõ³Íáó¹ (²¸ Ñ»ñÓáõ³ÍáŮ¹)
32 ¸ > »õ Ů³Õ³Ý¹áŮ¹
33 ´ Ñ»ñÓáõ³ÍáŮ ùá] ³Ùå³ñßïáõÃ»³Ý Ñ»ñÓáõ³Íáó¹ »õ Ů³Õ³Ý¹áŮ¹, »õ
34 ´¸ ½Õç³ó»³ó»³É] ½Õç³ó»³É »Õ»õ Ç ã³ñ¿Ý
35 ¸ .Å».
36 ´ í³Ë×³Ý»ó³õ
37 ´¸ »õ] ³å³
38 ´¸ ½ëáõñµ Ù³Ñ³Ý³Ů³å»ïÝ Ý»ñë¿ë (¸ + »õ) ³ë¿ óÝ³] ³ë¿ óëáõñµ ù³Ñ³Ý³Ů³å»ïÝ
39 ´ Ů³ñáŮ
40 ´ ½áñ¹ÇÝ] ½Ù³ÝáõÏÝ
41 ¸ ½áñ¹ÇÝ ÇÙ Ç Ù»é»Éáó] Ç Ù»é»Éáó... ÇÙ
42 ´¸ ~ Ù»éóÇë ÁÝ¹ ÝÙ³
43 ¸ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë] ëáõñµ Ñ³Ůñ³å»ïÝ
44 ¸ µ³Ýù
45 ¸ Ï³óÇë
46 ´ Ñ»ñÓáõ³ÍáŮ ùá, ¸ Ñ»ñÓáõ³ÍáŮ ï
47 ´ Ï»Ý¹³ÝÇ ³Í»Ù, ¸ Ï»Ý¹³ÝÇ ³ñ³ñÇó] Ï»Ý¹³ÝÇ Ï³óáõó»³É
48 ² ³ŮÕ
49 ´ Ï³å»³É
50 ´ ½Ù»ÍÝ] ½ëáõñµÝ, ¸ > ½ëáõñµÝ

կապանաւք եւ արկանել ի բանդ, եւ ի տեղւոջն սպանանել զնա չարչարանաւք: 21 *Ապա ժողովեալ առ Թագաւորն մեծամեծք քաղաքին*[1]*, ասեն*[2]*. «Լուեալ է մեր յեկեղոցն*[3] *ընդ առնն*[4] *ընդ այնորիկ*[5]*, եթէ ազգական*[6] *եւ Հարազատ*[7] *է Թագաւորին իւրեանց այրս այս*[8]*. եւ աշխարհն իւրեանց սիրեն զսա առաւել*[9] *քան զԹագաւորն*[10]*. եւ*[11] *Թագաւոր*[12] *յաղագս սիրոյ եւ խաղաղութեան է առաքեալ*[13] *առ քեզ. եւ դու սպանանե՞ս զսա. եւ*[14] *ապա պատերազմ մեծ*[15] *յարիցէ ընդ մեզ ի*[16] *Թագաւորէն Հայոց»:* 22 *Ասէ Թագաւորն ցնոսա*[17]*. «Դա ինքնին եւ*[18] *առ իւրեանց Թագաւորն*[19] *վնասակար է եւ մահապարտ. եւ առաքեաց*[20] *առ իս Թագաւորն իւրեանց*[21]*՝ զի մեռցի ի ձեռաց իմոց, եւ ինքնդ*[22] *կամաւք իւրովք Թշնամանեաց զիս եւ սպան*[23] *զորդին իմ»:*

23 *Իսկ սուրբն Ներսէս կացեալ առաջի Թագաւորին*[24] *ասէ. «Ես մեռանիմ*[25] *վասն անուան Տեառն իմոյ ի ձեռաց քոց, բայց ի նմին ամի եւ դու կորիցես աներեւոյթ սրով, եւ տացի Թագաւորութիւնդ*[26] *քո առն միոյ, որ արասցէ զկամս Աստուծոյ իմոյ»:* 24 *Իսկ Թագաւորն*[27] *լի ցասմամբ*[28] *Հրամայեաց աքսորել զսուրբն*[29] *Ներսէս ի կղզի մի յանբնակ եւ Հեռաւոր*[30]*, Հանդերձ եաւթանասուն եւ երկու*[31] *արամբք*[32] *եկեղեցականաւք*[33]*, զի անդէն մեռցի*[34]*:* 25 *Եւ յայն կղզւոջն*[35] *ո՛չ կայր ճանապարհ նաւի*[36]*, եւ ո՛չ արմատ ինչ դալարւոյ*[37] *եւ ո՛չ ջուր, բայց միայն աւազ:* 26 *Եւ կացին անդ իբրեւ*[38] *ամսաւրեայ աւուրս, ապա*[39] *սկսան նքողիլ*[40] *ի սովոյ եւ ի ծարաւոյ. անկանէին*[41] *առաջի առնն*[42] *Աստուծոյ*[43] *սրբոյն Ներսիսի, զի Հնար լիցի նորա*[44] *զերծանել յայնմ տառապանաց*[45]*:* 27 *Իսկ սրբոյն Ներսէսի*[46] *կացեալ յաղաւթս նոքաւք. եւ*[47] *իբրեւ կատարեաց զաղաւթսն, յարուցեալ*[48] *Հողմ ի ծովուն, եւ սկսաւ ընկենուլ ձուկն սաստիկ ի կղզին*[49]*՝ իբրեւ զշեղջս, ընդ նմին*

1 ¸ Ù»Í ³ÛÙ ³ ÍùÝ ³ é Ã ³ · ³ õá åÝ (> ù ³ Õ ³ ùÇÝ)
2 ´ ¸ »õ ³ ë»Ý óÝ ³] ³ ë»Ý
3 ¸ Û»Ï»Õ»óáÛÝ] Û»Ï»ÉáóÝ
4 ´ ³ éÝ
5 ¸ í ³ ëÝ ³ é¹ ³ Û¹ÙÇÏ] ÁÝ¹ ³ éÝÝ… ³ ÛÝáñÇÏ
6 ¸ Ùû ï ³ õáñ ³ ½· ³ Ï ³ Ý
7 ¸ > »õ Ñ ³ ñ ³ ½ ³ ï , ´ Ù ³ õ ï ³ õáñ] Ñ ³ ñ ³ ½ ³ ï
8 ¸ > Çõñ» ³ Ýó ³ Ûñë ³ Ûë
9 ´ ¸ ³ é ³ õ»É Ù»Í ³ ñ»Ý ½ë ³ (¸ ½¹ ³ Û)] ëÇñ»Ý ½ë ³ ³ -é ³ õ»É
10 ´ ¸ ½Ã ³ · ³ õáñÝ Çõñ» ³ Ýó
11 ¸ ³ ÛÉ »õ
12 ´ ¸ Ã ³ · ³ õáñÝ ÇëÏ (¸ + »õ)
13 ´ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý »õ ëÇñáÛ ¿ ÛÕ» ³ É (¸ ÛÕ» ³ É ¿) ½ë ³] ëÇñáÛ »õ Ë ³ Õ ³ ÕáõÃ» ³ Ý ¿ ³ é ³ ù» ³ É
14 ´ ¸ > »õ
15 ² > Ù»Í
16 ´ ¸ Û ³ ñÇó¿ ÁÝ¹ Ù»½ Ç Ù»Í] Ù»Í Û ³ ñÇó¿ ÁÝ¹ Ù»½ Ç
17 ´ ¸ ~ óÝáë ³ Ã ³ · ³ õáñÝ
18 ´ ¸ > »õ
19 ´ Ã ³ · ³ õáñÝ Çõñ, ¸ Çõñ Ã ³ · ³ õáñÝ] Çõñ» ³ Ýó Ã ³ -· ³ õáñÝ
20 ² ³ ñÓ ³ Ï» ³ ó, ´ ÛÕ» ³ ó, ¸ ÛÕ» ³ ó ½ë ³] ³ é ³ ù» ³ ó
21 ´ ¸ Çõñ] Çõñ» ³ Ýó
22 ´ ¸ ½Ç ÇÝùÝ] »õ ÇÝùÝ¹
23 ¸ ³ å ³ Û] ëå ³ Ý
24 ´ Ã ³ · ³ õáñÇÝ í ³ Õ¿ëÇ »õ
25 ´ ¸ Ù»é ³ Ûó

26 ¸ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝ
27 ´ Ã ³ · ³ õáñÝ í ³ Õ¿ë
28 ¸ > ÉÇ ó ³ ëÙ ³ Ùµ
29 ´ ¸ ½Ù»ÍÝ] ½ëáõñµÝ
30 ¸ > Ç ÏÕ½Ç ÙÇ Û ³ ÝµÝ ³ Ï »õ Ñ»é ³ õáñ, ´ > ÙÇ Û ³ Ýµ-Ý ³ Ï »õ Ñ»é ³ õáñ
31 ² .Ññ.
32 ´ ³ õÃ ³ Ý ³ ëáõÝ, ¸ .Ñ.] » ³ õÃ ³ Ý ³ ëáõÝ »õ »ñÏáõ ³ -ñ ³ Ùµù
33 ¸ »Ï»Õ»Ï»Ýûù
34 ¸ Ù»éóÇÝ
35 ´ ¸ Û ³ ÛÝÙ ÏÕ½áç, ² ÏÕ½õáç
36 ´ Ý ³ õáó, ¸ Ýû ³ ó
37 ´ ¸ ~ ¹ ³ É ³ ñ ³ ñÙ ³ ï ÇÝã
38 ¸ Çµñ
39 ´ ³ å ³ Û
40 ´ ÝùáÕ»É, ¸ ÝùáÕ» ³ É
41 ´ ¸ »õ ³ ÝÏ ³ Ý¿ÇÝ
42 ´ ¸ ³ éÝ
43 ¸ > ³ ë ï áõÍáÛ
44 ¸ Ýáó ³] Ýáñ ³
45 ´ ï ³ é ³ å ³ Ý ³ óÝ
46 ´ ¸ Ý»ñëÇëÇ
47 ´ ¸ > »õ
48 ¸ Û ³ ñ» ³ õ
49 ´ > Ç ÏÕ½ÇÝ

փայտ եւ[1] *աղ. եւ փայտն ինքնին լուցանէր*[2] *առանց հրոյ:* 28 [3]*Ապա յաղաւթս եկաց*[4] *սուրբն Ներսէս ամենեքումբք*[5] *եւ փորեաց ինքնին զաւազն, եւ ելանէր ջուր բարեհամ, որ*[6] *կայ մինչեւ ցայսաւր:* 29 *Եւ այնու կերակրեալ լինէին աւր ըստ աւրէ ընդ երեկս:* 30 *Իսկ սուրբն Ներսէս ճաշակէր յաւուրս հնգետասան*[7]*:* 31 *Եւ կային ի կղզւոջն*[8] *ամիսս ինն*[9]*:*

32 *Իսկ Թագաւորն Վաղէս գիշխանսն*[10]*, որ էին ընդ մեծին*[11] *Ներսիսի*[12]*, մեծ անուամբ, գանձիւք*[13] *եւ ակամբք պատուականաւք եւ անչափ մեծութեամբ արձակէ*[14] *առ Թագաւորն Հայոց Մեծաց Արշակ:* 33 *Իսկ իշխանացն մտեալ առ Թագաւորն*[15] *Վաղէս*[16] *ասեն*[17]*, թէ*[18]՝ *«Անպարտք եմք մեք*[19] *յաղագս քահանայապետին մերոյ*[20] *զոր կորուսեր, եթէ*[21] *պատերազմ*[22] *յարիցէ ընդ մեզ եւ*[23] *ընդ ձեզ*[24]*»:* 34 *Եւ գրեաց Թագաւորն Վաղես առ Արշակ, թէ*[25]՝ *«Զորդին իմ՝ զաթոռակիցն*[26] *իմոյ թագաւորութեանս սպան Ներսէս. եւ զիս յանդիման մեծամեծաց իմոց անարգեաց*[27] *իբրեւ զստրուկ մի. յաղագս այսպիսի պատճառանաց եղեւ կորուստ նորա, զի մահապարտ էր նա*[28]*:* 35 *Արդ, մի՛ լիցի մեղադրանք եղբայրութեանդ քո վասն նորա*[29]*, զի թէ*[30] *ընդ քեզ էր արարեալ զգործն զոր արար ընդ իս*[31]*, դու էիր քոյին ձեռաւքդ*[32] *վրէժխնդիր լեալ սմա*[33]*»:* 36 *Եւ կուտէր զամենայն վնաս*[34] *ի վերայ սրբոյն Ներսիսի եւ այնու կամէր զմիտս հաճել*[35] *զԹագաւորին Արշակայ:*

37 *Եւ առեալ իշխանացն, որ էին ընդ մեծին Ներսիսի դեսպանութեամբ, զթուղթն*[36] *Վաղեսի*[37] *եւ անչափ գանձս, հասանէին յաշխարհն Հայոց, առ Արշակ*[38]*:* 38 [39]*Իբրեւ լուաւ զկորուստ մեծին Ներսիսի, բարկութեամբ լի եղեւ*[40]*. եւ առեալ զգանձն*[41]*, ցիր եւ ցան ընկնոյր ի խորանին:* 39 *Եւ հրաման տայր Վասակայ*[42] *զաւրավարին Հայոց*[43]՝ *տեառն Մամիկոնէից, գունդս պատրաստել, զաւրս կազմել*[44]*, խաղալ գնալ ի վերայ աշխարհին Յունաց:*

1 ¸ »õ ÷ ³Û ï »õ
2 ¸ Éáõ Í ³ Ý¿ñ
3 ´ Çµñ»õ å¿ ï ë »Õ»õ çñáÛ + ³ å ³, ¸ »õ Çµñ»õ å¿ ï ù »Õ»õ çñáÛ] ³ å ³
4 ´¸ ~ »Ï ³ ó Û ³ Õ ³ õÃë
5 ´ ³ Ù»Ý»ùáõÙµù Ñ ³ Ý¹»ñÓ, ¸ ³ Ù»Ý»ùáõÙù
6 ´ áñ »õ
7 ¸ ÑÝ Ï» ï ³ ë ³ Ýë
8 ´¸ Ï ³ óÇÝ Ç ÏÕ½áçÝ] Ï ³ ÛÇÝ Ç ÏÕ½õáçÝ, ² ÏÕ½áçÝ
9 ¸ .Ã.
10 ¸ ½ÇßË ³ Ýë
11 ´¸ ëñµáÛÝ] Ù»ÍÇÝ
12 ´ Ý»ñëÇëÇ Ç ¹»ë å ³ ÝáõÃ» ³ Ý, ¸ Ý»ñëÇëÇ ¹»ë å ³ -ÝáõÃ» ³ Ùµ
13 ´¸ »õ · ³ ÝÓÇõù »õ Ñ ³ Ý¹»ñÓÇõù (¸ Ñ ³ Ý¹»ñÓáõù)] · ³ ÝÓÇõù
14 ´¸ ÛÕ¿ñ] ³ ñÓ ³ Ï¿
15 ¸ > Ã ³ · ³ õáñÝ
16 ´ > í ³ Õ¿ë
17 ´ ³ ë¿ÇÝ, ¸ »õ ³ ë¿ÇÝ, ² > ³ ë»Ý
18 ² ¸ »Ã¿
19 ´ Ù»ù »Ã¿
20 ´¸ Ù»ñáÛ Ý»ñëÇëÇ
21 ´ > »Ã¿
22 ¸ å ³ ï » ³ ½ÙÝ
23 ´ > ÁÝ¹ Ù»½ »õ
24 ² ~ ÁÝ¹ Ó»½ »õ ÁÝ¹ Ù»½
25 ¸ »Ã¿] Ã¿

26 ´¸ ½ ³ Ãáé ³ Ï ³ ÉÝ
27 ¸ ~ Û ³ Ý¹ÇÙ ³ Ý Ù»ó ³ ÛÙ»Í ³ ó ÇÙáó ³ Ý ³ ñ·» ³ ó ½Çë
28 ´¸ ë ³] Ý ³
29 ´¸ »Õµ ³ ÛñáõÃ» ³ Ý ùáõÙ Û ³ Õ ³ ·ë ëáñ ³] »Õµ ³ Ûñáõ-Ã» ³ Ý¹ ùá í ³ ëÝ Ýáñ ³
30 ¸ »Ã¿] Ã¿
31 ´¸ ~ ÁÝ¹ Çë ³ ñ ³ ñ
32 ´ Ó»é ³ õù
33 ´ íñ¿Å ËÝ¹ñ»É Ç ÝÙ ³ Ý¿, ¸ ËÝ¹ñ»É íñ¿Å Ç ÝÙ ³ Ý¿] íñ¿ÅËÝ¹Çñ É» ³ É ëÙ ³
34 ´¸ íÝ ³ ëë
35 ´¸ ~ Ñ ³ ×»É ½ÙÇ ï ë
36 ´¸ ½ÃáõÕÃ Ã ³ · ³ õáñÇÝ
37 ¸ í ³ ÕáëÇ
38 ´¸ Ã ³ · ³ õáñÝ ³ ñß ³ Ï
39 ´¸ ÇëÏ Ã ³ · ³ õáñÝ ³ ñß ³ Ï (¸ > ³ ñß ³ Ï) + Çµñ»õ
40 ´ »Õ» ³ É
41 î ½· ³ ÝÓëÝ (² ´¸ ½· ³ ÝÓÝ)
42 ´ > í ³ ë ³ Ï ³ Û
43 ¸ ~ ½ ³ õñ ³ Ûí ³ ñÇÝ Ñ ³ Ûáó í ³ ë ³ Ï ³ Û
44 ´ ·áõÝ¹ Ï ³ ½Ù»É ½ ³ õñ å ³ ïñ ³ ëï »É, ¸ ·áõÝ¹ Ï ³ ½-Ù» ³ É ½ ³ õñ å ³ ïñ ³ ëï » ³ É

40 ***Եւ Վասակ Մանիկոնեան[1] գնացեալ[2] յաշխարհն Հոռոմոց, զբազում[3] ամրոցս անմատոյցս[4] հիմն ի վեր տապալէր, եւ առեալ[5] զառ եւ զապուռ[6], եւ երթեալ[7] իջանէր յեզր ծովուն[8] ի տեղւոջ[9] մի որ կոչի Խռսուպաւլիս[10] [vii*]. եւ ի նեղութիւն ածեալ[11] զքաղաքն, ոչ տայր[12] ելեւմուտ[13] առնել:*** 41 ***Եւ Հռովմեացիքն[14] ոչ ելանէին ի պատերազմ ընդ Հայոց վասն դաշանցն Կոստանդիանոսի[15] եւ մեծին Տրդատայ:*** 42 ***Իսկ այլ[16] զաւրքն յունաց[17], որ առ Վաղեսի էին[18], ամենեւին[19] ոչ իշխէին ելանել[20] վասն կորովութեանն[21] Վասակայ[22]:*** 43 ***Իսկ կայսրն Վաղէս նեղեալ ի քաղաքացւոցն[23], խոյս ետ, եւ[24] ել գնաց[25] յԱդրիանուպաւլիս[26]:*** 44 ***Եւ[27] Նեքտառիոս պատրիարքն[28] այլ[29] եւս[30] մեծամեծաւքն ել առ Վասակ[31] եւ առ[32] զաւրսն Հայոց. եւ եդեալ ուխտ ընդ նոսա հաւանութեան[33], զի մի՛ այլ[34] աւերեսցեն[35] զերկիրն, այլ[36] դարձցին սիրով յաշխարհն իւրեանց:*** 45 ***Եւ յետ ութ[37] ամսոյ[38] դարձաւ զաւրավարն[39] Վասակ[40] զաւրաւքն[41] Հայոց եւ[42] բազում աւարաւ առ Արշակ[43]:***

46 ***Յետ այսորիկ տեսանէր Վաղէս յանուրջսն[44] զսուրբն Ներսէս[45], զի սրով փողոտէր զնա եւ ասէր[46]. «Բառնամ զքեզ ի կենաց[47], զի բազում լուսաւորս խաւարեցուցեր յերկրի». եւ պատմեաց թագաւորն զտեսիլն, եւ նոքա ցնորք[48] համարէին[49]:*** 47 ***Իսկ ի նմին աւուր հրկէզ[50] եղեալ ամպարիշտն Վաղէս, սատակեցաւ իբրեւ զշուն[51]. եւ ոմանք ասեն[52], եթէ աներեւոյթ[53] սրով[54]:*** 48 ***Յետ այսորիկ նստուցանեն[55] յաթոռ թագաւորութեանն[56] զԹէոդոս,***

1 ´ Ù ³ ÙÏáÝ
2 ´ ·Ý ³ ó» ³ É ½ ³ õñ ³ õùÝ Ñ ³ Ûáó
3 ² ´ µ ³ ½áõÙ
4 ¸ »õ ·Ý ³ ó» ³ É í ³ ë ³ Ï Ù ³ ÙÇÏáÝ ³ ÛÝ Û ³ ßË ³ ñÑÝ Ñáé áÙáó ½ ³ õñûùÝ Ñ ³ Ûáó »õ µ ³ ½áõÙ ³ ÝÙ ³ ï áõóë ³ Ù- ñáó ³ ó
5 ´ ¸ ³ éÝáÛñ
6 ´ ½ ³ åáõñ
7 ¸ »ñÃ ³ Ûñ
8 ´ áíÏÇ ³ ÝáëÇ, ¸ áíÏÇ ³ ÝáëÇ ³ Ñ ³ Û·ÇÝ Íáíáõ Ý] Íá- íáõÝ
9 ´ ¸ ï »Õáç
10 ² Ëéë ³ õå ³ õÕÇë, ´ ËéëááåáÉÇë, ¸ ËéÇë ³ Ý ³ å ³ õ- ÉÇë
11 ´ ¸ Ý»Õ ³ ñÏ ³ Ý¿ñ] Ý»ÕáõÃÇõÝ ³ Í» ³ É
12 ´ »õ ãï ³ Ûñ] áã ï ³ Ûñ
13 ¸ Ùáõ ï »õ»É
14 ´ ÷é ³ Ý·ë, ¸ ýé ³ ÝÏù] ÑéáíÙ ³ Û»óÇùÝ
15 ¸ ¹ ³ ß ³ Ýó Ù»ÍÇÝ Ïáë ïÁÝ¹Ç ³ ÝáëÇ
16 ² ³ ÛÕ, ¸ ³ ÛÉù
17 ´ ÑáéáÙáó] ÛáõÝ ³ ó
18 ´ ¸ ~ ¿ÇÝ ³ é í ³ Õ¿ëÇ
19 ¸ > ³ Ù»Ý»õÇÝ
20 ´ »É ³ Ý»É Ç å ³ ï »ñ ³ ½Ù
21 ´ ¸ ÏáñáíáõÃ» ³ Ý
22 ´ í ³ ë ³ Ï ³ Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ, ¸ í ³ ë ³ Ï ³ Û Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
23 ´ ¸ ù ³ Õ ³ ù ³ ó» ³ óÝ
24 î > »õ (² ´ ¸ áõÝ»Ý)
25 ´ ¸ > ·Ý ³ ó
26 ² Û ³ ¹ñÇ ³ Ýáõå ³ õÕÇë
27 ´ ¸ ÇëÏ] »õ
28 ² ¸ å ³ ïñÇ ³ ñ·Ý, ´ å ³ ïñÇ ³ ñ·
29 ² ³ ÛÕ
30 ´ ¸ > »õë
31 ¸ »É» ³ É ³ é í ³ ë ³ Ï Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ ÛÝ] »É ³ é í ³ ë ³ Ï
32 ´ Ù»Í ³ Ù»Í ³ õù »É ³ Ý¿ñ ³ é í ³ ë ³ Ï Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý »õ ³ é ³ ÛÉ] Ù»Í ³ Ù»Í ³ õùÝ »É ³ é ì ³ ë ³ Ï »õ ³ é
33 ´ ¸ ~ Ñ ³ õ ³ ÝáõÃ» ³ Ý ÁÝ¹ Ýáë ³
34 ² ³ ÛÕ
35 ´ ³ õ ³ ñ»ëó»Ý
36 ² ³ ÛÕ
37 ¸ .Á.] áõÃ
38 ´ ¸ ³ Ùëáó
39 ¸ ½ûñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó
40 ´ í ³ ë ³ Ï + ï ¿ñÝ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
41 ¸ ½ ³ õñûù
42 ´ ¸ > »õ
43 ´ ³ ñß ³ Ï + Ã ³ · ³ õáñÝ
44 ¸ Û ³ Ýáõñçë
45 ´ ½ ³ Ý»ñë¿ë Û ³ Ýáõñçë] Û ³ ÝáõñçëÝ ½ëáõñµÝ Ü»ñë¿ë
46 ´ ¸ ³ ë¿ñ »Ã¿
47 ´ Ï»Ý ³ óë, ¸ Ï»Ý ³ óÝ
48 ´ óÝáñë
49 ¸ Ñ ³ Ù ³ ñ» ³ É
50 ´ ÑñÏ»½
51 ´ ¸ > ë ³ ï ³ Ï»ó ³ õ Çµñ»õ ½ßáõÝ
52 ´ ¸ ³ ë¿ÇÝ ÇëÏ] ³ ë»Ý
53 ¸ ³ Ý»ñ»õáõÃ
54 ´ ¸ ëñáí + ë ³ ï ³ Ï»ó ³ õ
55 ¸ Ýëï áõóÇÝ
56 ´ ¸ Ã ³ · ³ õáñÇÝ

որ էր ուղղափառ[1] *հաւատով:* 49 *Եւ տե֊սեալ Նաւավարացն գլոյս*[2] *կրակին ի կղզւոջն*[3], *յորում էր սուրբն Ներսէս, եւ գիտացեալ*[4] *Թէոդոս*[5] *թէ*[6] *կենդանի է մեծ*[7] *քահանայապետն Ներսէս, եւ*[8] *վաղվաղակի ածեալ*[9] *առ ինքն եւ եդ*[10] *զաթոռ մեծին Ներսիսի*[11] *ի վեր քան զամենայն եպիսկո֊պոսացն, որ ժողովեալ էին*[12], *եւ զպատարա֊գին եւս, որ*[13] *վասն Հոգէմարտին Մակե֊դովնի*[14] *էին գումարեալ*[15]*:* 50 *Եւ մեծ փա֊ռաւք եւ*[16] *շքով*[17] *եւ մեծարանաւք եւ պա֊տուով*[18] *յղարկէր*[19] *Թագաւորն Թէոդոս զսուրբն Ներսէս յաշխարհն Հայոց*[20] *Մե֊ծաց:*

Թ. 1 *Իբրեւ լուաւ Թագաւորն Արշակ, կարծեցեալ*[21] *զնա ի մեռելոց յարուցեալ, ընդ առաջ*[22] *ելանէր նմա*[23] *զաւրաւքն, եւ մեծ ուրախութիւն*[24] *լինէր գալ*[25] *նորա աշ֊խարհին*[26] *Հայոց. եւ նորոգէր աթոռ սրբոյ*[27] *առաքելոյն Թադէոսի*[28] *եւ վիճակ Լուսա֊ւորչին Գրիգորի:* 2 *Եւ լինէր ամենայն Հայք յաւուրս մեծին Ներսիսի իբրեւ զմի այր կատարեալ առաքինութեամբ. եւ մու֊րող*[29] *ո՛չ ոք*[30] *տեսանէր յաւուրս նորա, զի ի*[31] *հիւանդանոցս*[32] *կարգէր*[33] *զպէտս աղ֊քատաց*[34]*:*

3 *Եւ*[35] *իբրեւ հեռացեալ էր*[36] *սուրբն Ներսէս ի Յոյնս*[37], *արար չարիս մեծամեծս*[38] *Արշակ*[39]. *տեսեալ*[40] *հովիտ մի վայելուչ՝ ետ*[41] *հրաման շինել զնա քաղաք. եւ ա֊նուանեաց*[42] *զնա Արշակաւան*[43]*:* 4 *Եւ ետ պատուէր*[44] *ընդ աշխարհն եւ ասէ. «Թէ*[45] *ոք ուրուք պարտիցի ինչ կամ*[46] *զուրուք կին յափշտակիցէ՝ կամ ծառայս կամ գանձս*[47], *կամ զձիս կամ զջորիս*[48], *կամ զկարասիս, կամ զինչ*[49] *հաճոյ թուեսցի*[50] *մարդոյ ի վերայ երկրի, եւ առեալ անկանի֊*

1 ¸ áõÕ³Û÷³é
2 ¸ ½Éáõë
3 ´ ÏÕ½áçÝ, ¸ ï»ÕáçÝ
4 ´ ·Çï³ó Ã³·³õáñÝ
5 ¸ > Ã¿á¹áë
6 ¸ »Ã¿] Ã¿
7 ´¸ > Ù»Í
8 ² »ï] »õ
9 ´¸ »ï ³Í»É] í³Õí³Õ³ÏÇ ³Í»³É, ² ³Í»É
10 ´ »ï ¹Ý»É, ¸ »¹Çñ] »¹
11 ´ Ýáñ³] Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇ
12 ² > ¿ÇÝ
13 ´ ù³Ý ½Ñ³ñÇõñ »õ ÛÇëáõÝ »åÇëÏáåáë³óÝ »õ å³ï- ñÇ³ñ·³óÝ áñ ¿ñ ÅáÕáí»³É, ¸ ù³Ý ½.×Í. »åÇëÏá- åáë³óÝ »õ å³ïñÇ³ñ·³óÝ ½áñ ¿ñ ÅáÕáí»³É] ù³Ý ½³Ù»Ý³ÛÝ... »õë, áñ
14 ´ Ù³Ï»¹áÝÇ, ¸ Ù³ÏÇ¹áÝÇ
15 ´¸ > ¿ÇÝ ·áõÙ³ñ»³É
16 ¸ »õ å³ïáõáí »õ
17 ´ ßù»ÕáõÃ»³Ùµ] ßùáí
18 ¸ > »õ å³ïáõáí
19 ´ ÛáõÕ³ñÏ¿ñ, ¸ ÛÕÇñÏ¿ñ
20 ² Ë³Ûáó] Ñ³Ûáó
21 ¸ Ï³ñÍ»³ó
22 ´ Û³é³ç
23 ¸ Ýáñ³] Ýáñ³
24 ¸ ËÝ¹áõÃ»³Ùµ] áõñ³ËáõÃÇõÝ
25 ´ »õ ÉÇÝ¿ñ ËÝ¹áõÃÇõÝ Ç ·³É] Ù»Í áõñ³ËáõÃÇõÝ ÉÇ- Ý¿ñ ·³É: ¸ ·³ÉÝ
26 ¸ Û³ßË³ñÑÝ
27 ´¸ ëáõñµ
28 ¸ Ã³Ã¿áëÇ
29 ´ ÙáõñáÕù
30 ´ > áù
31 ¸ > Ç
32 ´ ÑÇõ³Ý¹³ÝáóëÝ
33 ¸ Ï³ñ·»³É ¿ñ
34 ´ ½å¿ïëÝ ³Õù³ï³óÝ, ¸ ³Õù³ï³óÝ
35 ´ > »õ
36 ¸ Ñ»é»óû] Ñ»é³ó»³É ¿ñ
37 ¸ ÛáÛëÝ] ÛáÛÝë
38 ¸ Ù»Í³ÛÙ»Í
39 ´ ³ñß³Ï Ã³·³õáñÝ
40 ´¸ »õ ï»ë»³É
41 ¸ »õ »ï
42 ¸ ³Ýáõ³Ý»É
43 ¸ ³ñß³Ïáõ³Ý
44 ¸ å³ïáõ¿ñ ¿ñ»ï] »ï å³ïáõ¿ñ
45 ¸ »Ã¿] Ã¿
46 ¸ Ï³Ù Ã¿ áù
47 ¸ ½·³ÝÓë
48 ¸ > Ï³Ù ½çáñÇë
49 ¸ ½ÇÝã »õ
50 ´ »Ã¿ áõÙ»ù å³ñïÇóÇ áù ÇÝã, Ï³Ù áù ½áõñáõù ÏÇÝ Û³÷ßï³ÏÇó¿, Ï³Ù ½Í³é³Ûë Ï³Ù ½·³ÝÓë Ï³Ù ½ÓÇë Ï³Ù ½Ï³ñ³ëÇ, Ï³Ù ½ÇÝã »õ Ñ³×áÛ ÃáõÇóÇ: ¸ ÃáõÇ] Ãáõ»ëóÇ

ցի[1] *անդ, դատ եւ իրաւունք*[2] *յարքունոստ մի՛ լիցի»:* 5 *Եւ տայր*[3] *յանպատշաճ տեղւոջ*[4] *կամուրջ*[5] *արկանել եւ նոյնպէս առնել*[6]*:* 6 *Եւ շատացաւ քաղաքն սաստիկ յոյժ*[7]*, եւ լցաւ անիրաւութեամբ, զի անդ*[8] *ժողովեցան աւազակք*[9] *եւ սպանողք*[10]*, եւ գերողք*[11] *եւ գերեզմանակրկիտք, եւ լի*[12] *էին չարեաւք*[13]*. եւ տային շահս բազումս Արշակայ*[14]*:*

7 *Իբրեւ լուաւ զչարիսն սուրբն Ներսէս*[15]*, զոր*[16] *անցին*[17] *ընդ Հայք*[18]*, լի տրտմութեամբ մտանէր*[19] *առ Թագաւորն եւ յանդիմանէր զնա*[20] *վասն Արշակաւանին*[21] *եւ ասէր, Թէ*[22] *«Վա՜յ*[23]*, որ շինէ*[24] *զտուն իւր եւ ոչ իրաւամբք*[25]*,*[‴] *զի*[26] *Թէպէտ եւ ապարանք մեծամեծք իցեն եւ գեղեցիկք*[27]*, սա-կայն*[28] *յաւեր դարձցին:* 8 *Եւ*[29] *արդ*[30]*, տո՛ւր հրաման*[31] *քակել զնա, եւ*[32] *Թող ցրուեսցին յիւրաքանչիւր տեղիս. եւ ես շինեցից*[33] *իմով ձեռամբ*[34] *քեզ այլ*[35] *քաղաքս*[36]*, որ տացէ շահս եւԹնպատիկ*[37] *յարքունի*[38]*»:* 9 *Իսկ Թագաւորն ծիծաղեալ զխրատով*[39] *նորա, ոչ լուաւ*[40] *նմա:* 10 *Իսկ սուրբն Ներսէս ասէ ցԹագաւորն. «Փոխանակ զի ոչ լուար ինձ*[41]*, մի՛ լուիցէ քեզ Աստուած յաւուր նեղութեան քո. եւ որպէս ոչ ողորմեցար տառապեալ*[42] *եւ անառաջնորդ աշխարհիս Հայոց՝ ի հեռանալն իմում ի Յոյնս*[43]*, մի՛*[44] *ողորմեսցի քեզ Տէր*[45] *յաւուր անձկութեան*[46] *քո. եւ որպէս բարձեր զիրաւունս ի չարչարեալ*[47] *աշխարհէս*[48] *Հայոց, բարձցի Թագաւորութիւնդ յազգէդ Արշակունեաց*[49]*, եւ լինիցիք ստրուկք*[50] *նախարարաց Հայոց*[51]*. եւ զրկեալն ի ձենջ՝ զրկեսցէ զձեզ, եւ դարձուսցէ արարիչն զերեսս իւր յազգէդ յայդմանէ*[52] *մինչեւ ի մերձենալ պղծոյն անապատի:* 11 *Եւ զվայելուչ աշխարհդ*[53] *ձեր*

---

1 ¸ ³ÝÏóÇ
2 ¸ Çñ³õáõÝë
3 ¸ ï³Ûñ Ññ³Ù³Ý
4 ¸ ï»Õáç
5 ´ Û³Ýå³ßï ï»Õáç Ï³Ùáõñçë: ¸ Ï³ñÙáõÝ×
6 ¸ ³Ûëå¿ë ³éÝ¿ñ] ÝáÛÝå¿ë ³éÝ»É
7 ¸ > »õ ß³ï³ó³õ ù³Õ³ùÝ ë³ëïÇÏ ÛáÛÅ
8 ¸ ³Ý¹ñ
9 ¸ ³í³½³·ù
10 ¸ ëå³ÝáÕù
11 ´ ·»ñ÷áÕù »õ ëå³ÝáÕù] ëå³ÝáÕù »õ ·»ñáÕù: ¸ ·»ñ÷áÕù
12 ¸ ÉÇÝ
13 ¸ ã³ñûù
14 ¸ Ã³·ûñÇÝ ³ñß³Ï³Û
15 ¸ ~ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë ½ã³ñÇëÝ
16 î áñ (² ´ ¸ ½áñ)
17 ¸ ³Ýóáõó³Ý¿ÇÝ] ³ÝóÇÝ
18 ´ Éáõ³õ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë ½ã³ñÇëÝ ½áñ »Õ»õ Ç Ñ³Ûë
19 ² Ùï³Ý¿
20 ´ ¸ ½Ý³ ë³ëïÇÏ
21 ¸ ³ñß³Ïáõ³ÝÇÝ
22 ´ ³ñß³Ï³õ³ÝÇ »õ ³ë¿ñ ³Ûëå¿ë] ³ñß³Ï³õ³ÝÇÝ… Ã¿: ¸ > Ã¿
23 ¸ í³
24 ´ ¸ ßÇÝÇó¿
25 ´ Çñ³õ³Ùµ ³ÛÉ Û³ÝÇñ³õáõÃ»Ý¿
‴ [illegible] 13 « [illegible]
26 ¸ µ³Ûó ë³Ï³ÛÝ] ½Ç
27 ´ ¸ ~ »õ ·»Õ»óÇÏù Çó»Ý
28 ¸ > ë³Ï³ÛÝ
29 ´ > »õ
30 ¸ > ³ñ¹
31 ¸ Ññ³Ù³Ýù
32 ´ > »õ
33 ¸ ßÇÝ»óÇó + ù»½ ù³Õ³ù
34 ´ Ó»é³Ùµë
35 ² ³ÛÉ
36 ¸ > ù»½ ³ÛÉ ù³Õ³ùë: ² ´ ù³Õ³ù
37 ´ ï³Ûó»Ý »õÃå³ïÇÏ ß³Ñë
38 ¸ ï³ó»Ý .¿.å³ïÇÏ ß³Ñë Û³ñùáõÝáõë ï] ï³ó¿… Û³ñùáõÝÇ: ² ³ñùáõÝÇ
39 ¸ ½Ëñ³ï áõ¿Ý
40 ´ Éë»³ó] Éáõ³õ
41 ´ ¸ ¹áõ ÇÝÓ
42 ´ å³é³å»É, ¸ ¹áõ ï³é³å»³É
43 ¸ ÛáÛÝ ï
44 ´ ¸ áã] ÙÇ
45 ¸ ³ëïáõ³Í] ï¿ñ
46 ´ ³ï»ÝÇ, ¸ Ý»Õáõÿ»³Ý] ³ÝÓÏáõÃ»³Ý
47 ´ ¸ ï³é³å»³É] ã³ñã³ñ»³É
48 î Û³ßË³ñÑ¿ë (² ´ ¸ ³ßË³ñÑ¿ë)
49 ¸ Û³ñß³ÏáõÝ»³ó ³½·¿¹
50 ´ ¸ ëïñáõÏ
51 ¸ Ó»ñáó] Ñ³Ûáó
52 ´ ¸ Ó»ñÙ¿] Û³Û¹Ù³Ý¿
53 ´ ¸ ³ßË³ñÑë

առաջի ձեր աւտարք կերիցեն: 12 *Եւ դու, Արշա՛կ, յաւտար երկիր*[1] *լիցիս*[2] *դաՀիճ ան-ձին քո*[3] *ըստ աւրինակի*[4] *Սաւուղայ եւ Հե-րովդի*[5], *զի Տէր եցոյց*[6] *ինձ:* 13 *Եւ փոխա-նակ զի գործեցեր*[7] *նոր չարիս, նոր իմն ցաւս*[8] *առաքեսցէ Աստուած յանիրաւ քա-ղաքն քո, եւ ոչ մնասցէ ի նա*[9] *քար ի քարի վերայ*[10] *որ ոչ քակտեսցի*ˮ*»:*

14 *Եւ այլ*[11] *բազում բանիւք յանդիմա-նէր*[12] *զԹագաւորն սուրբն Ներսէս. եւ եղ լի ցասմամբ յերեսաց նորա:* 15 *Եւ ելանէր մեծն*[13] *Ներսէս ի տեղի մի անապատ*[14], *եւ կացեալ անդ*[15] *յաղաւԹս, մատնեաց*[16] *Աս-տուած զանիրաւ քաղաքն ի Հարուածս. զի ելանէր կեղ*[17] *ժանդագոյն ի մարդ եւ յանա-սուն, եւ առժամայն*[18] *սատակէին. եւ անուանեցին զցաւն զայն ժանդ*[19] *մինչեւ ցայսաւր. եւ ուԹեւտասն*[20] *Հազար երդս*[21] *անմարդ լինէր*[22]. *եւ*[23] *յանկարծակի լինէր շարժ մեծ*[24], *եւ զամենեսեան*[25] *առ Հասարակ սատակէր*[26]. *եւ ոչ եւս*[27] *երեւէր ուրեք*[28] *նշմարանք*[29], *ո՛չ քարի եւ ո՛չ փայտի*[30], *որ*[31] *եԹէ*[32] *լեալ իցէ չէն ի տեղւոջն*[33]*:*

16 *Յետ այսորիկ Հեռանայր սուրբն*[34] *Ներսէս յաշխարՀէս Հայոց*[35], *եւ Հասանէր*[36] *ի քաղաքն ՈւրՀայ*[37]*:* 17 *Իբրեւ լուաւ ար-քայ*[38] *Արշակ զՀեռանալ*[39] *սրբոյն*[40], *եգիտ զոմն ի դրան քաՀանայից իւրոց, որում ա-նուն էր Ջունակ. եւ կոչեաց զեպիսկոպո-սունս աշխարՀին՝ զի ձեռնադրեսցեն զնա եպիսկոպոսապետ Հայոց. եւ ոչ Հաւանե-ցան նմա եպիսկոպոսունքն*[41], *բայց միայն եպիսկոպոսն Գառնոյ Գէորգ, եւ եպիսկո-պոսն Աղձնեաց*[42] *Տաճատ, եւ եպիսկոպոսն Անձեւացեաց՝ Սիմէովն*[43]. *եւ*[44] *ձեռնադրե-ցին զՋունակ յաԹոռն Ներսիսի կաԹողիկոս Հայոց:* 18 *Եւ նա ոչ իշխէր յանդիմանել զԹագաւորն, այլ*[45] *Հաւանեալ*[46] *կամաց նո-րա ի Հարկէ*[47]*:*

---

1 ´ »ñÏñÇ Ó»é ³õù ùáí, ¸ »ñÏñÇ Ó»éûù ùá
2 ¸ ÉÇÝÇóÇë
3 ¸ ùáõÙ
4 ´ ³õñÇÝ] ³õñÇÝ³ ÏÇ (¿ç ³ ÷áËÇ Ñ» ï »õ ³ Ýù)
5 ´ Ñ»ñáí¹¿Ç, ¸ Ñ»ñá¹Ç³Û
6 ¸ »óáõó
7 ´¸ ·áñÍ»ó»ñ ¹áõ
8 ´¸ ³Ëï] ÇÙÝ ó³õë
9 ´ ³Ý¹ñ, ¸ ³Ý¹] Ç Ý³
10 ¸ ~ù³ñ Ç í»ñ³Û ù³ñÇ
ˮ Մրկ. ԺԳ. 2 «ոչ Թողցի այդր՝ քար ի քարի վերայ որ ոչ քակ-տեսցի». Համմտ. Ղկ. ԻԱ. 5
11 ² ³ÛÕ, ¸ > ³ÛÉ
12 ´¸ Û³Ý¹ÇÙ³Ý»³ó
13 ¸ ëáõñµÝ] Ù»ÍÝ
14 î Û³Ý³å³ï (² ´¸ ³Ý³å³ï)
15 ´¸ > ³Ý¹
16 ´¸ »õ Ù³ïÝ»³ó
17 ´¸ Ï»Õ ÙÇ
18 ´¸ Ç ÝÙÇÝ ³õáõñ] ³éÅ³Ù³ÛÝ
19 ´¸ Å³Ý¹
20 ²´ áõÃ »õ ï³ëÝ
21 ¸ .¿. »õ .Åé. »ñ¹
22 ´¸ ÉÇÝ»ÇÝ
23 ² > »õ
24 ´ ß³ñÅáõÙÝ] ß³ñÅ Ù»Í, ¸ > Ù»Í
25 ´ ½³Ù»Ý»ëÇÝ, ¸ ½³Ù»ÝÇë»³Ý
26 ´ ~ë³ï³Ï¿ñ ³é Ñ³ë³ñ³Ï
27 ´¸ > »õë
28 ´¸ > áõñ»ù
29 ´ ÝßÙ³ñ³Ýë
30 ´ ~ áã ÷³ÛïÇ »õ áã ù³ñÝ, ¸ ÷³ÛïÇ »õ Ï³Ùù³ñÇ
31 ´ > áñ, ¸ »õ] áñ
32 ¸ »Ã¿ + µÝ³õ ÇëÏ
33 ´¸ ï»ÕõáçÝ (¸ ï»ÕáçÝ) + »õ Ï³ï³ñ»ó³õ µ³Ý ³éÝ ³ë ïáõÍáÛ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ, ½Ç áã »É³Ý¿ñ µ³Ý Ç µ»-ñ³ÝáÛ Ýáñ³ ¹³ï³ñÏ (¸ > ¹³ï³ñÏ) áñ áã Ï³ï³-ñ¿ñ ³ñ³· (¸ ³ñ³· Ï³ï³ñ¿ñ)
34 ´ Ù»ÍÝ] ëáõñµÝ
35 ´ > Û³ßË³ñÑ¿ë Ð³Ûáó
36 ´ ·Ý³Ûñ] »õ Ñ³ë³Ý¿ñ
37 ´ áõéÑ³Û
38 ²´ ³ñù³ÛÝ
39 ´ ½Ñ»é³Ý³ÉÝ
40 ´ Ý»ñëÇëÇ] ëñµáÛÝ
41 ´ »åÇëÏáåáëùÝ
42 ´ ³ÝÓ³õ³ó» ³ó] ³ÕÓÝ»³ó
43 ´ ³ÕÓÝ»³ó ëÇÙ¿áÝ] ³ÝÓ»õ³ó»³ó ëÇÙ¿áíÝ, ² ëÇ-Ù¿áÝ
44 ²´ > »õ
45 ² ³ÛÕ
46 ´ Ñ³õ³Ý»É
47 ¸ > Û» ï ³Ûëáñ Ç Ñ»é³Ý³Ûñ… Ýáñ³ Ç Ñ³ñÏ¿

Ժ. 1 *Յետ այսորիկ ապստամբեցին յԱրշակայ նախարարքն Հայոց եւ կուսակալք եւ սեպուհք[1] եւ տանուտեարքն, եւ այլ[2] խառնաղանջքն:* 2 *Իսկ թագաւորն Արշակ գնաց ակամայ առ Շապուհ արքայն Պարսից, ընդ նմին եւ Վասակ Մամիկոնեան[3] երեք որդւովք[4], որոց[5] անուն էր առաջնոյն Մանուէլ[6], եւ երկրորդին՝ Կոն. եւ անդրանիկն գնաց փախստական յՈւրհայ՝ առ Ներսէս[7], եւ անուն[8] նորա Մուշեղ քաջ[9]:* 3 *Իսկ զարքայն Արշակ[10] մեծարեաց զառաջինն Շապուհ արքայն Պարսից[11], ընդ[12] նմին եւ զՎասակ Մամիկոնեան[13]:* 4 *Եւ ի միում աւուր շրջէր Արշակ ի վայրս[14]՝ տեսանել զերիւարս[15] թագաւորին Շապհոյ[16]. եւ ամիրայ մի[17] ախոռապետ Շապհոյ[18]՝ ասէր ծիծաղելով. «Նի՛ստ, արքա՛յ Հայոց, ի վերայ խրձան խոտոյ»:* 5 *Եւ Վասակ Մամիկոնեան[19] հանեալ[20] զսուսերն[21] պողովատիկ, ասէ[22]. «Ա՞յդպես խաւսիս ընդ արքայի[23]». եւ զարկեալ յուս նորա[24], զկէս[25] նորա յերկիր ընկենոյր[26]:* 6 *Իբրեւ ետես[27] Շապուհ, զարմացաւ եւ գովեաց զՎասակ[28] վասն տիրասիրութեան նորա:* 7 *Յետ այսորիկ հարկեալ[29] եւ հաւանեալ[30] դիւթաց եւ նենգաւոր[31] մարդկան[32] Շապուհ[33], ետ կապել[34] զԱրշակ եւ տանել ի Խուժաստան՝ յԱնուշն կոչեցեալ բերդ. եւ անդ[35] Արշակ սպան զինքն սրով իւրով[36], ըստ նմանութեան Սաւուղայ[37] եւ Հերովդի[38]. եւ կատարեցաւ բան առնն[39] Աստուծոյ սրբոյն[40] Ներսիսի ի վերայ նորա:* 8 *Իսկ զՎասակ հրամայեաց[41] սպանանել ի բանդին[42]. իսկ զորդիսն[43] զՄանուէլն[44] եւ զԿոնն եւ զՀամազասպ, ետ կարգել ի դուռն[45] հրամանատար արքունի[46]:*

1 ´ Ïáõë ³ Ï ³ ÉùÝ »õ ë» å áõÑùÝ
2 ² ³ ÛÕ
3 ´ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý + ë å ³ ñ ³ å» ï Ý Ñ ³ Ûáó
4 ´ »ñÇë áñ ¹ á í ùÝ
5 ´ áñáõÙ] áñáó
6 ² Ù ³ Ýáõ¿Õ
7 ´ ~ ³ é Ý»ñë¿ë Ûáõ éÑ ³ Û
8 ´ ³ ÝáõÝ ¿ñ
9 ¸ ³ ñ ¹ Û» ï ³ ÛëáñÇÏ ·Ý ³ ó ³ ñß ³ Ï Ç å ³ ï »ñ ³ ½Ù Ç í »ñ ³ Û ³ ñù ³ ÛÇÝ å ³ ñëÇó ß ³ å áõÑáÛ, »õ »É ÁÝ ¹ ³ é ³ ç Ýáñ ³ Û µ ³ ½áõÙ ½ûñûù, »õ å ³ ñ ï » ³ ó ß ³ å áõÑ Á½ ³ õñëÝ ³ ñß ³ Ï ³ Û ³ ÛÉ »õ ½ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ Ù»Í ³ ÛÙ»Í Ý ³ - Ë ³ ñ ³ ñë Ýáñ ³ Û ï ³ ñû ·»ñÇ Û ³ ßË ³ ñÑÝ Çõñ, »õ ½í ³ - ë ³ Ï »õ ½áñ ¹ ÇëÝ Ýáñ ³ Û ÁÝ ¹ ÝÙ ³ Û ï ³ ñû Ç ·»ñáõ- ÃÇõÝ] Û» ï ³ ÛëáñÇÏ ³ å ë ï ³ Ùµ»óÇÝ… Ýáñ ³ Ùáõß»Õ ù ³ ç
10 ¸ ½ ³ ñß ³ Ï] ½ ³ ñù ³ ÛÝ ³ ñß ³ Ï
11 ´ ß ³ å áõÑ Ã ³ · ³ õáñÝ å ³ ñëÇó ½ ³ é ³ çÇÝÝ, ¸ Ã ³ - · ³ õáñÝ å ³ ñëÇó ß ³ å áõÑ ½ ³ é ³ çÇÝÝ] ½ ³ é ³ çÇÝÝ… å ³ ñëÇó
12 ´ ¸ ÁÝ ¹] Áë ï
13 ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ ³ ÛÝ
14 ´ Ã ³ · ³ õáñÝ] Ç í ³ Ûñë, ¸ > Ç í ³ Ûñë (çÝç ³ Í)
15 ² ½»ñÇõ ³ ñë, ´ ½»ñÇí ³ ñëÝ, ¸ ½»ñÇí ³ ñë
16 ¸ ß ³ å áõÑáÛ
17 ² ³ ÙÇñ ³ ÙÇ] ³ ÙÇñ ³ Û ÙÇ
18 ´ ³ ë¿ñ ÍÇÍ ³ Õ»Éáí ³ ÙÇñ ³ Ëáé ÙÇ ß ³ åÑáÛ] »õ ³ - ÙÇñ ³ Û ÙÇ ³ Ëáé ³ å» ï Þ ³ åÑáÛ
19 ´ Ù ³ ÙÏáÝ

20 ¸ »Ñ ³ Ý
21 ´ ¸ ½ëáõñÝ
22 ´ ¸ »õ ³ ë¿ óÝ ³] ³ ë¿
23 ´ ³ ñù ³ ÛÇ ¹
24 ¸ > Ûáõë Ýáñ ³
25 ´ »õ ½Ï¿ë, ¸ ½Ï¿ëÝ
26 ¸ ÁÝÏ»ÇáÛñ Û»ñÏÇñ
27 ¸ »õ] Çµñ»õ » ï »ë
28 ¸ ½Ý ³ Û] ½í ³ ë ³ Ï
29 ¸ É» ³ É] Ñ ³ ñÏ» ³ É
30 ¸ Ñ ³ õ ³ Ý» ³ É ß ³ å áõÑ
31 ¸ Ý»ÝÏûáñ
32 ´ Ù ³ ñ ¹ Ï ³ óÝ, ¸ Ù ³ ñ ¹ Ï ³ ó
33 ¸ > ß ³ å áõÑ
34 ´ ß ³ å áõÑ ³ ñù ³ ÛÝ » ï Ï ³ å» ³ É
35 ´ ¸ ³ Ý ¹ ¿Ý
36 ´ ¸ ~ ëñá í Çõñá í ë å ³ Ý ½ÇÝùÝ
37 ¸ ë ³ õáõÕÇ
38 ´ Ñ»ñá í ¹ ¿Ç, ¸ Ñ¿ñá ¹ Ç ³ Û
39 ´ ¸ ³ éÝ
40 î > ëñµáÛÝ (² ´ ¸ áõÝ»Ý)
41 ¸ Ññ ³ Ù ³ Û» ³ ó ß ³ å áõÑ
42 ´ ß ³ å áõÑ Ç µ ³ Ý ³ ÏÇÝ Çõñáí, ¸ Ç µ ³ Ý ³ ÏÝ Çõñ] Ç µ ³ Ý ¹ ÇÝ
43 ´ ¸ ½áñ ¹ ÇëÝ í ³ ë ³ Ï ³ Û
44 ´ ½Ù ³ Ýáõ¿É, ¸ ½ë ³ Ýáõ¿ÉÝ
45 ´ ¹ áõéÝ Çõñ
46 ¸ ³ ñ·»É Ç ¹ áõéÝ Çõñ Ññ ³ Ù ³ Ý ³ Û ï ³ ñù Çõñ] » ï Ï ³ ñ·»É… ³ ñùáõÝÇ

ԺԱ. 1 *Իբրեւ լուաւ մեծն Ներսէս զմահն[1] Արշակայ, գնաց առ Թէոդոս թագաւորն[2] Հոռովմոց[3], եւ թագաւորեցոյց զՊապ[4] ի տեղի հաւր իւրոյ Արշակայ. եւ զՄուշեղ քաջ[5] ի տեղի հաւր իւրոյ Վասակայ:* 2 *Եւ առեալ զաւրս[6] ի Թէոդոսէ թագաւորէ[7], գային ի Հայս[8]:* 3 *Եւ գայր կուտէր[9] ամենայն ցրուեալքն Հայոց առ եպիսկոպոսապետն Ներսէս[10] եւ առ թագաւորն եւ առ[11] զաւրավարն. եւ լինէր ուրախութիւն[12] յաւուրսն[13] մեծ յոյժ[14]:* 4 *Իսկ[15] Շապուհ արքայն Պարսից գայր հասանէր[16] յաշխարհն[17] Հայոց կնաւ եւ ամենայն ուժով իւրով[18]. եւ ատրուշանս շինէր յեկեղեցիսն[19] Հայոց եւ Վրաց:*

5 *Եւ Մուշեղ[20] որդի Վասակայ զաւրավարին[21] Հայոց հանդէս[22] առնէր զաւրաց իւրոց[23], եւ լինէր[24] քառասուն հազար[25]. եւ զզէնն իւր բերէր[26] առ Ներսէս[27] եւ աւրհնէր[28] ի նմանէ, եւ[29] պատրաստէր ընդ առաջ[30] Շապհոյ[31]:* 6 *Եւ ոչ մնաց ի զաւրացն Հոռովմոց[32] աւգնական Հայոց[33]:* 7 *Եւ Մուշեղ ասպարապետն Հայոց[34] անկանէր[35] ի վերայ զաւրացն Պարսից, եւ գործ ի ձեռն առեալ՝ դիաթաւալ կացուցանէր զնոսա:* 8 *Եւ Շապուհ այլափոխեալ[36] զինքն, միով երիւարաւ[37] փախստական լինէր[38]:* 9 *Եւ Մուշեղ Մամիկոնեան առեալ[39] զաւագ[40] թագուհին զՍիթիլհոռակ[41]՝ զկին[42] Շապհոյ արքային, եւ զայլ կանայս նորա. եւ առեալ[43] հարիւր[44] սալարս՝ մորթէր եւ լնոյր[45] խոտով, եւ տայր բերել[46] առ Պապ[47]:* 10 *Իսկ[48] զկանայս[49] թագաւորին Շապհոյ[50]՝ պահէր եւ ո՛չ տայր մերձենալ առ նոսա անկողնաւք[51]. եւ տայր[52] տանել առ Շապուհ:* 11 *Եւ ինքն շրջէր, աւերէր[53] զկրակատունսն[54] որ ի Հայք[55]:* 12 *Իսկ Շապուհ*

1 ´ ½Ù ³ Ñ
2 ´ ~ Ã ³ · ³ õáñÝ Ã¿á ¹ áë
3 ´ ÑáéáÙáó, ´ > ÑáéáíÙáó
4 ¸ ½µ ³ å
5 ´¸ ù ³ ç Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý, ¸ ù ³ çÝ + Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý áñ ¹ Ç í ³ ë ³ Ï ³ Û ½ûñ ³ Ûí ³ ñÇ Ñ ³ Ûáó
6 ² ½ ³ õñë Çõñ, ´¸ ½ ³ õñ
7 ´¸ Ã ³ · ³ õáñ¿Ý Ã¿á ¹ áë¿
8 ¸ Ñ ³ Ûù
9 ´ »Ï»» ³ É Ïáõ ï ¿ÇÝ, ¸ · ³ ÛÇÝ Ïáõ ï ¿ÇÝ] · ³ Ûñ Ïáõ- ï ¿ñ, î ¶ »õ Ïáõ ï ¿ÇÝ (> · ³ Ûñ)
10 ´¸ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë
11 ¸ > ³ é
12 ¸ áõñ ³ ËáõÃÇõÝ Ù»Í Ñ ³ Ûáó
13 ¸ Û ³ õáõñëÝ Û ³ ÛÝáëÇÏ, î ¶ Û ³ õáõñÝ Û ³ ÛÝÙÇÏ
14 ´ Ù»Í Û ³ õáõñëÝ Û ³ ÛÝáëÇÏ (> ÛáÛÅ)
15 ¸ > Ù»Í ÛáÛÅ ÇëÏ
16 ¸ ³ Ýó ³ Ý¿ñ] Ñ ³ ë ³ Ý¿ñ
17 ´¸ Û»ñÏÇñÝ] Û ³ ßË ³ ñÑÝ
18 ¸ ½ûññûù Çõñûù] áõÅáí Çõñáí
19 ¸ Û»Ï»Õ»óÇë
20 ¸ Ùáõß»Õ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý
21 ´ Ù ³ ÙÇÏáÝ ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ] áñ ¹ Ç í ³ ë ³ Ï ³ Û ½ ³ õñ ³ - õ ³ ñÇÝ, ¸ ½ûñ ³ Ûí ³ ñÇ
22 ¸ Ñ ³ Ù ³ ñ] Ñ ³ Ý ¹ ¿ë
23 ´ ½ ³ õñ ³ óÝ Ñ ³ Ûáó] ½ ³ õñ ³ ó Çõñáó
24 ´¸ > »õ ÉÇÝ¿ñ
25 ¸ .Ëé.] ù ³ é ³ ëáõÝ Ñ ³ ½ ³ ñ
26 ¸ µ»ñ» ³ É Á½¿Ý Çõñ] ½½¿ÝÝ Çõñ µ»ñ¿ñ
27 ´ ³ é Ý»ñë¿ë µ»ñ» ³ É] µ»ñ¿ñ ³ é Ü»ñë¿ë
28 ´¸ ³ õñÑÝ» ³ É
29 ´¸ > »õ
30 ´ å ³ ïñ ³ ë ï »ó ³ õ ÁÝ ¹ Û ³ é ³ ç
31 ¸ ß ³ åáõÑáÛ
32 ¸ ÑáéáÙáó + ½áñ ³ Í» ³ É ¿ÇÝ
33 ´ Ý ³ ½ ³ õñ ³ óÝ ÑáéáÙáó ½áñ ³ Í» ³ É ¿ÇÝ Û ³ õ·Ý ³ - Ï ³ ÝáõÃÇõÝ Ñ ³ Ûáó] Ç ½ ³ õñ ³ óÝ…Ñ ³ Ûáó
34 ¸ Ñ ³ Ûáó + ï ¿ñÝ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
35 ´ »ñÃ» ³ É ³ ÝÏ ³ Ý¿ñ, ¸ »ñÃ ³ Ûñ ³ ÝÏ ³ Ý¿ñ
36 ² ³ ÛÕ ³ ÷áË» ³ É
37 ² »ñÇõ ³ ñ ³ õ
38 ´ Ù ³ ½ ³ åáõñ É» ³ É ÙÇ ³ ÓÇ ÷ ³ Ëã¿ñ, ¸ Ù ³ ½ ³ åáõñÍ ÙÇ ³ ÛÝ ÷ ³ Ëã¿ñ] ÙÇáí »ñÇõ ³ ñ ³ õ ÷ ³ Ëëï ³ Ï ³ Ý ÉÇÝ¿ñ
39 ´ ³ éÝáÛñ
40 ¸ ½ ³ í ³ ·
41 ´ ½ÃÇÉÑ ³ õ ³ ÛÝ, ¸ ½ëÃÃÇÉÑûñ ³
42 ¸ ÏÇÝ
43 ´ Ï ³ É» ³ É, ¸ µéÝ¿ñ] ³ é» ³ É
44 ´ Ñ ³ ñáÛñ, ¸ .×.] Ñ ³ ñÇõñ
45 ¸ »õ ÙáñÃ¿ñ »õ ÉÝáõñ
46 ´ µ»ñ» ³ É
47 ´ å ³ å Ã ³ · ³ õáñÝ
48 ¸ »õ] ÇëÏ
49 ´¸ ½Ï ³ Ý ³ ÛëÝ
50 ´¸ > ß ³ åÑáÛ
51 ´ ~ ³ ÝÏáÕÝ ³ õù ³ é Ýáë ³ : ¸ ³ ÝÏáÕÝáíù
52 ¸ ï ³ ñ
53 ¸ > ³ õ»ñ¿ñ
54 ¸ ½Ïñ ³ Ï ³ ñ ³ ÝëÝ ³ ïñáõß ³ Ý ³ ó
55 ´ »õ ù ³ Ï¿ñ ½Ïñ ³ Ï ³ ñ ³ ÝëÝ ³ ïñáõß ³ Ý ³ óÝ áñ Ç Ñ ³ Ûë] ³ õ»ñ¿ñ ½Ïñ ³ Ï ³ ï áõÝëÝ áñ Ç Ñ ³ Ûù

իբրեւ ետես զկանայսն՝ զարմացաւ, եւ մեծ շնորհակալ լինէր Մուշեղայ. եւ էր ձին Մուշեղայ[1] *սպիտակ*[2]*, եւ Շապուհ ետ նկարել*[3] *զՄուշեղ ի տախտակի*[4]*, եւ յարուցեալ ի ժամ ճաշոյն*[5] *ընդդէմ նորա ըմպէր*[6] *զգինին*[7] *եւ ասէր. «Փառաց ճերմակ ձիոյն*[8]*»:* 13 *Եւ*[9] *զայս առնէր Շապուհ*[10]*, զի զկանայս նորա արձակեաց*[11] *առ նա անխառնակ եւ անգին:*

14 *Իբրեւ*[12] *լուաւ Պապ թէ*[13] *զկանայս թագաւորին*[14] *Պարսից Մուշեղ արձակեաց*[15] *առ նա*[16] *եւ ոչ էած առ ինքն, խորհեցաւ*[17] *սպանանել զնա*[18]*. բայց ոչ համարձակէր վասն սրբոյն Ներսիսի:* 15 *Յետ այսորիկ ի թիկունս կոչէր թագաւորն Պարսից Շապուհ զթագաւորն Հոնաց զՈւռնայր, եւ բանայր զդուռն Ալանաց. եւ ժողովեցան առ նա զաւրքն Հոնաց եւ Մազքթաց եւ*[19] *Ագուգաց, եւ Լփնաց*[20]*, Թաւմտակաց եւ Գուբուրէից, Ճմահաց, Գուգարաց, Ուզաց, Ճուճաց, Շղբաց, Մաղազճաց, Գերաց, Կուանաց*[21]*, եւ այլ խառնաղանջ*[22] *զաւրացն Պարսկաց*[23] *անթիւ յոյժ*[24]*, եւ այլ անբնակ զաւրաց լեռնականաց Քուրդէից:* 16 *Եւ եկեալ*[25] *միաբան լցին*[26] *զդաշտս*[27] *Ատրպատականի*[28]*, եւ տարածեցան ընդ աշխարհն Հայոց*[29]*:* 17 *Եւ ասէր*[30] *թագաւորն Հոնաց ցթագաւորն Պարսից*[31]*. «Ընդ*[32] *Մուշեղայ ե՛ս ելից*[33] *ախոյեան*[34] *իմոյ գնդաւս*[35]*, եւ դու Արեաց գնդաւդ*[36] *ճակատեա՛*[37] *ընդդէմ Հոռոմոց*[38] *գնդին:* 18 *Իբրեւ լուաւ Մանուէլ*[39] *Մամիկոն*[40] *եղբայր Մուշեղայ քաջի, ասէ*[41] *ցնա. «Գիրկս*[42] *արկեր*[43] *զբազում փշով*[44]*, թէ*[45] *ժողովես՝ մանուկ ես»:* 19 *Եւ ինքն յղէր*[46] *առ Մուշեղ եղբայր իւր զխորհուրդս*[47] *թագաւորացն:* 20 *Ասէ*[48] *Մուշեղ. «Վստահ եմ յաղաւթս սրբոյն Ներսիսի, զի*

---

1 ¸ ~ Ùáõß»Õ ³Û ÓÇÝ
2 ´ ×»ñÙ ³ Ï, ¸ × ³ ÙáõÏ] ëåÇ ï ³ Ï
3 ¸ ÝÏ ³ ñ» ³ É] » ï ÝÏ ³ ñ»É
4 ¸ > Ç ï ³ Ë ï ³ ÏÇ
5 ´¸ ~ »õ Ç Å ³ Ù × ³ ßáÛÝ Û ³ ñáõó» ³ É
6 ¸ ÁÙµ¿ñ
7 ´¸ ·ÇÝÇ
8 ´¸ Ç ×»ñÙ ³ Ï ÓÇáÛÝ (¸ × ³ ÙÏ ³ ÛÓÇáÛÝ) ÷ ³ é ³ ó] ÷ ³ -é ³ ó ×»ñÙ ³ Ï ÓÇáÛÝ
9 ´¸ > »õ
10 ´ Ã ³ · ³ õáñÝ í ³ ëÝ Ùáõß»Õ ³ Û, ¸ Ã ³ · ³ õáñÝ, ½Ç Ùáõ-ß»Õ] ß ³ åáõÑ
11 ´ ÛáõÕ ³ ñÏ» ³ ó, ¸ ³ é ³ ù» ³ ó] ³ ñÓ ³ Ï» ³ ó
12 ´¸ ÇëÏ Çµñ»õ
13 ¸ »Ã¿] Ã¿
14 ¸ ½Ï ³ Ý ³ ÛëÝ ³ ñù ³ ÛÇÝ] ½Ï ³ Ý ³ Ûë Ã ³ · ³ õáñÇÝ
15 ¸ ÛÕ» ³ ó] ³ ñÓ ³ Ï» ³ ó
16 ´ ÛÕ» ³ ó ³ é Ý ³ Ùáõß»Õ] ³ ñÓ ³ Ï» ³ ó ³ é Ý ³
17 ´¸ ËáñÑ¿ñ
18 ´¸ ½Ùáõß»Õ] ½Ý ³
19 ´¸ > »õ
20 ¸ ¹É÷Ý ³ ó
21 ´ Ã ³ õ ³ ëå ³ ñ ³ ó »õ Ñ¿×Ù ³ ï ³ Ï ³ ó, µá·áñ¿Çó, ÇÅ-Ù ³ Ñ ³ ó, Ù ³ ·áõ· ³ ó, áõ½ ³ ó, ×áõ× ³ ó, ·áõ· ³ ñ ³ ó, ×ÁÕ÷ ³ ó, Ù ³ Ë ³ ë× ³ ó, »õ ·»ñ ³ ó, ëáõ ³ Ý ³ ó, ¸ Ã ³ -õ ³ ëå ³ ñ ³ ó, Ñ»×Ù ³ ï ³ Ï ³ ó, µáõùáõñ¿Çó, ÇÅ ³ Ù ³ Û-Ñ ³ ó · ³ õ ³ ó, ·Õ ³ ñ ³ ó, Ù ³ ·áõ· ³ ó, áõ½ ³ ó »õ ×áõ-× ³ ó, ·áõ· ³ ñ ³ ó, ËÕµ ³ ó, ×Õµ ³ ó, Ù ³ Õ ³ ë× ³ ó, ·»-ñ ³ ó »õ ëáÝ ³ ó] Ã ³ õÙï ³ Ï ³ ó… Ïáõ ³ Ý ³ ó, î¶ Ñ»×-Ù ³ ï ³ Ï ³ ó, µáõ·áñ¿Çó, Ç× ³ Ù ³ Ñ ³ ó, ×áõ× ³ ó, ·á-õ ³ ó, ·Õáõ ³ ñ ³ ó, Ù ³ ·áõ» ³ ó, áõ½ ³ ó, ßÕµ ³ ó, ×Õµ ³ ó, Ù ³ ½ ³ õ ³ Ýó, »õ ·»ë ³ Ýó, ëáõñ ³ Ý ³ ó
22 ¸ Ë ³ éÝÇ× ³ Õ ³ Ýç
23 ¸ å ³ ñëÇó
24 ´¸ > ÛáÛÅ
25 ¸ »Õ» ³ É
26 ² ÉÇóÇÝ] ÉóÇÝ
27 ¸ ½¹ ³ ßï Ý
28 ´ ½¹ ³ ßï Ý ³ ï ñå ³ ï ³ Ï ³ Ý
29 ´¸ Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó
30 ² ³ ë¿
31 ´ ß ³ åáõÑ »Ã¿, ¸ óß ³ åáõÑ »Ã¿] å ³ ñëÇó, ² å ³ ñ-ëÇó ß ³ åáõÑ
32 ¸ > ÁÝ¹
33 ´¸ »É ³ Ý»Ù
34 ¸ ³ ËáÛ ³ Ý
35 ´ ÇÙ ·Ý¹áíùë, ¸ ÇÙáí ·Ý¹»ñáíë
36 ´ ·Ý¹ ³ õÝ, ¸ ·áõÝ¹áí¹
37 ¸ × ³ Ï ³ ï» ³ ó
38 ´¸ ÁÝ¹ ÑáéáÙáó] ÁÝ¹¹¿Ù Ñáéá íÙáó
39 ² Ù ³ Ýáõ¿Õ
40 ´ »õ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý, ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý] Ù ³ ÙÇÏáÝ
41 ´¸ ³ ë¿ñ
42 ´ »Ã¿ ·ÇñÏ, ¸ »Ã¿ ·ÇñÏë
43 ¸ ³ Í¿ñ] ³ ñÏ¿ñ
44 ´ ÷ßáíù
45 ¸ »Ã¿
46 ¸ ÛÕ ³ ñÏ¿ñ] ÛÕ¿ñ
47 ¸ ½ËáñÑáõñ¹
48 ´ »õ ³ ë¿ñ, ¸ »õ ³ ë¿

նկուն լիցի փքալ դոցա[1]*»:* 21 *Եւ պատուէր տուեալ*[2] *զաւրացն Պարսկաց*[3] *եւ Հոնաց*[4]*, զի զզաւրսն*[5] *Հոռոմոց*[6] *ձերբակալ*[7] *արասցեն եւ տարցեն յաշխարհն իւրեանց*[8] *ի գործս ապարանաց*[9] *եւ բերդից. իսկ զզաւրսն*[10] *Հայոց յանխնայ կոտորեսցեն*[11]*, զի. «Մի՛ ոք մնասցէ*[12] *ի Հայոց եւ*[13] *աշխատ արասցէ*[14] *զմեզ*[15] *պատերազմաւ»:*

22 *Եւ ժողովեցան զաւրքն Հայոց եւ Հոռովմոց*[16] *ի դաշտն Նպատակ*[17]*, առ Պապ Թագաւորն Հայոց, ընդ նոսին*[18] *ածաւ*[19] *եւ*[20] *սուրբ եպիսկոպոսապետն*[21] *Ներսէս:* 23 *Իսկ Պապ*[22] *չտայր մտանել ի պատերազմ Մուշեղայ Մամիկոնենւոյ*[23]*, ասելով, թէ*[24]*՝ «Վասն աւուրս այսորիկ եթող Մուշեղ*[25] *զկանայսն Շապհոյ*[26]*, զի ապտամբեալ*[27] *ի մէնջ՝ առաւել կորուստ գործիցէ զաւրաց*[28] *մերոց, քան զԹշնամիս*[29] *մեր»:* 24 *Իսկ Մուշեղ անկանէր յոտս սրբոյն Ներսիսի եւ բարեխաւս*[30] *ունէր եւ միջնորդ. եւ բուռն հարկանէր զաջոյ նորա եւ սաստիկ երդնոյր*[31] *եւ ասէր, եթէ՝ «Ո՛չ*[32] *անկեալ*[33] *խորհուրդ այդ*[34] *ի միտս իմ, զոր*[35] *կարծէքդ*[36]*»:* 25 *Եւ ասէ*[37] *սուրբն Ներսէս ցՊապ. «Ես եմ տէր վնասու դորա յայսմ աւուր»:* 26 *Եւ ապա*[38] *լուեալ Թագաւորն*[39]*, հրամայեաց նմա վառել*[40] *ի պատերազմ:* 27 *Իսկ սուրբն Ներսէս հսկէր*[41] *զգիշերն*[42] *նոքաւք հանդերձ, եւ մատուցանէր պատարագ*[43] *եւ հաղորդեցուցանէր զարժանացեալսն*[44] *մարմնոյ եւ արեան*[45] *Տեառն*[46]*:* 28 *Եւ քաջն Մուշեղ բերեալ զգործիսն*[47] *պատերազմի*[48]*՝ զզէնսն*[49]*, առ սուրբն Ներսէս, զի նա զգեցուսցէ*[50] *զնա:* 29 *Եւ բերէին ամենայն զաւրավարքն*[51] *Հայոց եւ Հոռովմոց*[52] *առ սուրբն Ներսէս*[53]*, զի տեառնագրեսցէ զզէնսն*[54]*. եւ նորա տեառնագրեալ զզէնս*[55] *նոցա եւ աւրհնէր*[56] *զնոսա:* 30 *Իսկ Մուշեղ առնոյր*

1 ¸ Ýáó³
2 ´¸ ïáõ»³É ¿ñ
3 ´¸ å³ñëÇó
4 ² ~ ÑáÝ³ó »õ å³ñëÏ³ó
5 ¸ ½ûñëÝ
6 ´¸ ▯áõÝ³ó] ÑáéáÙáó
7 ´ Ó»ñµ³Ï³Éë, ¸ Ó»ñµ³Ï»³Éë
8 ´ ▯Çõñ»³Ýó ³ßË³ñÑÝ
9 ²´¸ ³å³ñ³ÝÇó
10 ¸ ½ûñëÝ
11 ¸ Ïáïáñ»É
12 ¸ ÙÝ³ó»³É
13 ¸ > »õ
14 ´¸ ³ñ³ëó»Ý
15 ´ > ½Ù»½
16 ´¸ ▯áõÝ³ó] ÑáéáíÙáó
17 ´ Ýå³ï³▯, ¸ Ýå³ï
18 ´ »õ ÁÝ¹ Ýáë³, ¸ »õ ¿ñ ÁÝ¹ Ýáë³▯
19 ´ > ³Í³õ
20 ¸ > ³Í³õ »õ
21 ¸ ù³Ñ³Ý³▯³å»ïÝ
22 ´ å³åÝ
23 ´ Ùáõß»Õ³ Ç å³ï»ñ³½Ù] Ç å³ï»ñ³½Ù Ùáõß»Õ³▯ Ù³ÙÇÏáÝ»Ýõá▯: ¸ Ù³ÙÇÏáÝ»³Ý
24 ¸ > Ã¿
25 ´¸ > Ùáõß»Õ
26 ´¸ ½Ï³Ý³▯ë Ã³·³õáñÇÝ ß³åáõÑá▯] ½Ï³Ý³▯ëÝ ß³åÑá▯
27 ¸ ³åÁë ï³Ùå»É
28 ´ ·áñÍ¿ ½³õñ³óÝ
29 ´ ½ÃßÝ³ÙÇëÝ
30 ¸ µ³ñ¿Ëûë
31 ¸ ~ »ñ¹Ýá▯ñ ë³ë ïÇÏ
32 ´ ã¿] áã
33 ¸ ³ÝÏ»³É µÝû
34 ´ ~ ³▯¹ ËáñÑáõñ¹
35 ´¸ áñå¿ë] ½áñ
36 ¸ Ï³ñÍ¿ù
37 ¸ ³ë¿ñ
38 ´¸ > ³å³
39 ´ Ã³·³õáñÇÝ
40 ¸ ~ í³é»É ÝÙ³, ´ í³é»³É
41 ¸ ÑëÏ»³É
42 ´ <½·Çß»ñ> ½·Çß»ñÝ
43 ´¸ ½÷ñÏ³Ï³Ý å³ï³ñ³·Ý
44 ´ ½³ñÅ³ÝÇëÝ, ¸ ½³ñÅ³Ý³õáñë
45 ¸ Ç Ù³ñÙÝá▯ »õ ▯³ñ»Ý
46 ´ > Ù³ñÙÝá▯ »õ ³ñ»³Ý ï»³éÝ
47 ´¸ ½ë·»ë ï] ½·áñÍÇëÝ
48 ´ å³ï»ñ³½ÙÇÝ, ¸ å³ï»ñ³½ÙÇ Çõñá▯
49 ´¸ > ½½¿ÝëÝ
50 ´ ½·»óáõó³Ý¿, ¸ ë·»óáõó¿
51 ¸ ½³õñùÝ
52 ´¸ ÑáéáÙáó
53 ¸ > ³é ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë
54 ´ ~ ½½¿ÝëÝ ½Ç ï»³éÝ³·ñ»ëó¿
55 ¸ Ý³▯ ï»³éÝ³·ñ¿ñ Á½¿Ýë] Ýáñ³… ½½¿Ýë
56 ´ ÙáõÍ³Ý¿ñ] ½½¿Ýë Ýáó³ »õ ³õñÑÝ¿ñ

զդաստառակ[1] *սրբոյն Ներսիսի եւ*[2] *ի գեղարդն*[3] *իւր կապէր*[4]*, եւ յառաջ խաղայր*[5] *ի գործ պատերազմին:* 31 *Եւ սուրբն*[6] *Ներսէս ելանէր ի գլուխ լերինն Նպատայ. եւ համբարձեալ զսուրբ ձեռս*[7] *իւր յերկինս անխոնարհելի, յաղաւթս կայր*[8] *առ Աստուած:*

32 *Իսկ Մուշեղ զաւրավարն*[9] *վառէր զգունդն Հայոց ընդդէմ*[10] *գնդին Հոռոմոց*[11] *եւ յառաջէր քան զնոսա ի զաւրս*[12] *թշնամեացն*[13]*. եւ որպէս*[14] *զհուր փոթորկեալ*[15] *յեղէգն՝ ճեղքէր զզաւրսն*[16] *Պարսից եւ զՀոնաց*[17]*:* 33 *Իսկ*[18] *իբրեւ ետես Պապ, եթէ*[19] *ծածկեցաւ նշանն Մուշեղայ, ասէ ցսուրբն Ներսէս. «Վա՜յ, դու ետուր կոտորել զզաւրսն*[20] *Հայոց գազանին Մուշեղայ»:* 34 *Ասէ*[21] *սուրբն Ներսէս ցթագաւորն. «Մի՛ կարծեր, ո՜վ թագաւոր, այդպիսի*[22] *վասն տիրասէր*[23] *ազգին Մամիկոնէից եւ աննենգ*[24]*, այլ*[25] *տեսցես յայսմ աւուր*[26] *զքաջութիւն նորա»:* 35 *Եւ ասէ Պապ ցսուրբն*[27] *Ներսէս. «Ստէպ աղաւթեա՛ առ Աստուած, ի ձայն մաղթեա՛, ո՛վ*[28] *սուրբ քահանայապետ»:* 36 *Եւ նորա*[29] *համբարձեալ զձեռսն*[30]*, ուժգին հառաչմամբ եւ*[31] *ասէր.*

37 *«Տէ՛ր Աստուած զաւրութեանց, նայեա՛ց*[32] *յաղաւթս*[33] *իմ վասն փառաւորեալ անուանդ քո*[34]*, զի*[35] *թէպէտ եւ իցէ անաւրէնութիւն յաշխարհիս*[36] *Հայոց, դու*[37] *կարող ես խրատել յիւրաքանչիւր տեղիս*[38]*, բայց*[39] *յաւուրս յայսմիկ*[40] *մի՛ դարձուցանէր զերեսս քո ի մենջ, այլ*[41] *խնայեա՛ ի ժողովուրդս քո, զոր գնեցեր արեամբդ*[42] *քո*[43] *սրբով*[44]*:* 38 *Դարձի՛ր*[45] *ի բարկութենէ*[46] *եւ փրկեա՛ զմեզ յարժանահաս նեղչաց մերոց՝ բարեխաւսութեամբ Թադէոսի առաքելոյն*[47] *վիճակողի սորա, եւ խնդրուածովք*[48] *նախնոյն մերոյ Լուսաւորչին զնոսա*[49]*. եւ*[50] *մի՛*[51] *կար*[52] *ի հեռաստանէ եւ անտես առներ զմեզ:* 39 *Զի թէպէտ եւ բազում անգամ*[53] *մեղանչեմք, դու ես Տէր*[54] *Աստուած մեր,*

---

1 ¸ ³ éÝáõñ ½· ³ ë ï ³ é ³ ÏÝ
2 ¸ > Ç
3 ¸ · ³ Õ ³ ñ¹Ý
4 ´ ~ »õ Ï ³ å¿ñ Ç ·»Õ ³ ñ¹Ý Çõñ
5 ´¸ Ë ³ Õ ³ ÛÇÝ
6 ¸ ÇëÏ Ù»ÍÝ] »õ ëáõñµÝ, ´ Ù»ÍÝ] ëáõñµÝ
7 ´ ½Ó»éë] ½ëáõñµ Ó»éë
8 ¸ Ï ³ Ûñ Û ³ ÕûÃë
9 ´¸ ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó (¸ + ï¿ñÝ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó)
10 ´¸ ÁÝ¹ ³ çÙ¿] ÁÝ¹¹¿Ù
11 ´¸ ÛáõÝ ³ ó] ÑáéáÙáó
12 ² ´ ½ ³ õñëÝ
13 ´¸ ÃßÝ ³ Ù» ³ ó
14 ´¸ Çµñ»õ] áñå¿ë
15 ´ ÷áÃáñÏ»É
16 ¸ ½ûñÝ
17 ´ ÑáÝ ³ ó
18 ¸ »õ] ÇëÏ, ´ > ÇëÏ
19 ´ »Ã»
20 ¸ ½ûñëÝ
21 ¸ »õ ³ ë¿
22 ´ > ³ Û¹ åÇëÇ, ¸ Ý»ÝÏáõÃÇõÝ ÇÝã] ³ Û¹ åÇëÇ
23 ¸ ïÇñ ³ ë¿ñ »õ ù ³ ç ³ Ñû ³ ï
24 ¸ > »õ ³ ÝÝ»Ý·
25 ² ³ ÛÉ
26 ¸ ~ Û ³ ÛëÙ ûñÇÝ ï»ëó»ë
27 ´ > óëáõñµÝ
28 ´¸ Éë»ÉÇ] Ù ³ ÕÃ» ³ á í
29 ¸ Ý ³ Û
30 ´¸ ½Ó»éë
31 ´ > »õ
32 ´ Ý ³ Û» ³
33 ´¸ Û ³ Õ ³ ã ³ Ýë] Û ³ Õ ³ õÃë
34 ¸ ùáõÙ ëñµáÛ] ùá
35 ´¸ ³ ñ¹] ½Ç
36 ´ ³ ßË ³ ñÑÇë
37 ´ ¹áõ ï¿ñ
38 ´ ï»Õõáç, ¸ ï»Õáç
39 ´¸ ÇëÏ] µ ³ Ûó
40 ² Û ³ Ûë] Û ³ ÛëÙÇÏ
41 ² ³ ÛÉ
42 ² ³ ñ» ³ Ùµ
43 ´ ùá í
44 ² ¸ ëñµáÛ
45 ¸ ¹ ³ ñÓÇñ ï¿ñ
46 ´¸ µ ³ ñÏáõÃ»Ý¿ ùáõÙÙ¿
47 ´¸ ëáõñµ ³ é ³ ù»ÉáÛÝ Ã ³ ¹¿áëÇ (¸ Ã ³ Ã¿áëÇ), ² ³ é ³ ù»ÉáÛ
48 ´ ËÝ¹ñáõ ³ Í ³ õù
49 ´ ÇÙáÛ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ Éáõë ³ õáñãÇ] Ù»ñáÛ... ½Ýáë ³
50 ¸ > »õ ËÝ¹ñáõ ³ Íáíù... ½Ýáë ³ »õ, ² > »õ
51 ´ > ÙÇ
52 ´ Ï ³ Ûñ
53 ´¸ ³ ÝÏ ³ Ù
54 ² ´¸ > ï¿ñ

զայլ[1] ոք ոչ գիտեմք բայց ի քէն[2], Սո՛ւրբ Երրորդութիւն[3], ողորմութեամբդ քով[4] խրատեա՛ զմեզ[5] եւ անաւրինաց մի՛ մատներ: 40 *Զսրբութիւնս[6] քո[7] կործանեցին, եւ զհաւատացեալս ի քեզ անարգեցին[8]. ահա մեծբանեալք[9] հեթանոսք[10]. «Ո՞ւր է[11] Աստուած նոցա». ամենակարող[12] եւ նախանձոտ Տէր[13], լո՛ւր եւ ողորմեա՛[14] մեզ[15]:* 41 *[16]Տէ՛ր, ի քաղաք քո գթասցիս վասն մեծի ողորմութեանդ[17], եւ զաշխարհս քո մի՛ անտես առներ քո գթութեամբդ[18]. մարդասէ՛ր[19], կեցո՛[20] զժողովուրդս քո, որ[21] արդարապէս խրատես[22], աղաչանաւք[23] սուրբ Աստուածածնիդ[24], միայն կարող փրկի՛չ, ողորմեա՛:* 42 *Եւ[25] դարձո՛[26] զսուր նոցա յինքեանս եւ զաղեղունս նոցա յետս[27], ընկեա՛ զնոսա գէչս[28], զի յագեցին գազանք անապատի եւ թռչունք աւդապատառք[29]:* 43 *Դարձո՛[30] զաւգնութիւն ի սրոյ նոցա, եւ նկուն արա՛[31] զնոսա եւ[32] ամաչեցեալ[33], արբո՛[34] նոցա յայսմ աւուր[35] զբաժակ կորստեան եւ տո՛ւր ըմպել նոցա զսրամտութիւն քո[36]:* 44 *Լե՛ր բազուկ եւ կարողութիւն ընտրեալ[37] ազգի քո[38] քրիստոնէից՝ զոր յանուն քո անուանեցեր[39], երեւեցո՛[40] զզաւրութիւն[41] քո յայսմ աւուր՝ որպէս զաւրավարին[42] Յեսուայ[43], եւ փանեա՛[44] զթշնամիս մեր[45], եւ զամրութիւն զինուց[46] նոցա ըստ կործանմանն Երեքովի[47], ըստ դարուցն եւթներորդի[48] հանգստեան[49] շաբաթուցն[50]. եւ մանրեա՛ զնոսա որպէս բազմութիւն մարախոյ ի գուբս Ջուրց, եւ անցո՛ զմարդիկ[51] ի վերայ գլխոց նոցա[52]:* 45 *Հա՛ն զսուր[53] աներեւոյթ ի պատենից քոց եւ սատակեա՛ զնոսա. եւ զանքուն ակն քո անողորմ[54] դարձո՛[55] ի նոցանէ:* 46 *Յայսմ ա-*

1 ´ »õ ½³Û É, ² ½³ÛÕ
2 ¸ ~ »õ µ³Ûó Ç ù¿Ý ½³ÛÉ áù áã ·Ç ï »Ùù
3 ´ »ññáñ¹áõÃÇõÝ¹, ¸ »ññáñ¹áõÃ»³Ý
4 ´¸ áÕáñÙáõÃ»³Ùµ ùá (¸ ùáí), ² ùá
5 ¸ > ½Ù»½
6 ¸ ½ëñµáõÃÇõÝÝ
7 ´ > ùá
8 ´ >»õ ½Ñ³õ³ ï ³ó»³Éë Ç ù»½ ³Ý³ñ·»óÇÝ
9 ´ Ù»Í³µ³Ý»Ý
10 ¸ Ñ»Ã³Ýáëù ³ë³ ëó»Ý Ã¿
11 ´ Ã¿ áõñ ¿
12 ¸ ³Ù»Ý³Ï³É] ³Ù»Ý³Ï³ñáÕ
13 ´ ³ÛÉ ¹áõ ³Ù»Ý³Ï³ñáÕ ï¿ñ »õ Ý³Ë³ÝÓáï] ³Ù»-Ý³Ï³ñáÕ »õ Ý³Ë³ÝÓáï ï¿ñ
14 ¸ áÕáñÙ»³ó
15 ² ´ > Ù»½
16 ² Éë-Ùª Ïó. ¹Ï., îª Ç Éáõë³ÝóëÝ »¹»³É ¿ñ ¦Îó. ¸Î.§, ³ÛëÇÝùÝ ¿ª Îóáõñ¹ Ç Ó³ÛÝ ¸Îª ãáññáñ¹ ÏáÕÙÝ
17 ´ áÕáñÙáõÃ»³Ý ùá, ¸ ùá áÕáñÙáõÃ»³Ý¹
18 ´ ·ÃáõÃ»³Ùµ ùá, ¸ ~ ·ÃáõÃ»³Ùµ¹ ùá
19 ´¸ Ù³ñ¹³ë¿ñ ï¿ñ
20 ´ Ï»óáÛ
21 ´ > áñ
22 ´ Ëñ³ ï»³
23 ´ µ³ñ»Ë³õëáõÃ»³Ùµ] ³Õ³ã³Ý³õù
24 ¸ ³ëïáõ³Í³ÍÝÇÝ
25 ´ ³Ù»Ý³Ï³ñáÕ »õ Ù³ñ¹³ë¿ñ] ÙÇ³ÛÝ Ï³ñáÕ ÷ñÏÇã áÕáñÙ»³: »õ, ¸ > »õ
26 ´ ¹³ñÓáÛ
27 ´¸ Ëáñï³Ï»³ Û»ïë
28 ² ¸ ·¿ß

29 ´ ³õ¹³å³ñÇÏù, ¸ ³õ¹³Ûå³Çù
30 ´¸ ¹³ñÓáÛ
31 ´ ÝÏáõÝë ¹³ñÓáÛ, ¸ ÝÏáÛÝ ¹³ñÓáÛ] ÝÏáõÝ ³ñ³
32 ¸ > »õ
33 ´¸ ³Ù³ã»ó»³Éë
34 ² ´¸ ³ñµáÛ
35 ´ > Û³ÛëÙ ³õáõñ
36 ´¸ ³ñµ»óáÛ (¸ ³ñµáÛ) ½Ýáë³ ëñ ïÙ ïáõÃ»³Ùµ ùáí] ïáõñ ÁÙå»É Ýáó³ ½ëñ³Ù ïáõÃÇõÝ ùá
37 ´ ÁÝïñ»³É »õ Éáõë³õáñ»³É, ¸ ÁÝ¹ñ»³É
38 ´¸ > ùá
39 ¸ > ½áñ Û³ÝáõÝ ùá ³Ýáõ³Ý»ó»ñ
40 ² ´ »ñ»õ»óáÛ, ¸ »õ »ñ»õ»óáÛ
41 ´ ½½³õñáõÃÇõÝë, ¸ ½³õñáõÃÇõÝë
42 ´ ½³õñ³í³ñÇÝ ùá
43 ² Û»ëáí³Û
44 ¸ ÏáñÍ³Ý»³Û] í³Ý»³
45 ´ »õ ÏáñÍ³Ý»³ ½Ýáë³ áñ Û³ñáõó»³É »Ý Ç í»ñ³Û Ù»ñ] »õ í³Ý»³º ½ÃßÝ³ÙÇë Ù»ñ
46 ´ ½ÇÝáõ, ¸ > ½ÇÝáõó
47 ´ »ñÇùáí³
48 ¸ ¹³ñáõó .¿., ´ »õÃÝ
49 ´ Ñ³Ý·ëï»³ÝÝ, ¸ Ñ³ÝÏëï»³Ý
50 ´¸ ß³µ³Ãáõó
51 ¸ ½Ù³ñ¹Çù
52 ´ > Ç ·áõµë çáõñó. »õ ³Ýóá° ½Ù³ñ¹ÇÏ Ç í»ñ³Û ·ÉËáó Ýáó³
53 ¸ ½ëáõñ¹
54 ¸ > ³ÝáÕáñÙ
55 ´ ¹³ñÓáÛ

ւուր առաքեա՛ զհրեշտակ[1] քո՝ որպէս յաւուրսն Եզեկիայ[2], եւ ջնջեա՛[3] զնոսա, զի[4] դարձցին ամաւթովք[5] մնացեալքն[6]՝ որպէս Սենեքերիմայն[7] ի հնումնն[8]. եւ արա՛ զաւրս զայս նշան յաւիտենական[9], զի ծանիցեն յարուցեալքս[10] ի վերայ մեր, թէ դոյ[11] Աստուած[12] քրիստոնէից[13]. եւ[14] արա՛ շինութիւն աշխարհիս[15] Հայոց կործանմամբ թշնամեացս[16]: 47 Յայտնեա՛ զանուն քո անաւրինացս[17], որ խրոխտալով[18] գան ի վերայ մեր, եւ արա՛ զնոսա հալածական[19] ի մէնջ[20], եւ հաստատեա՛[21] զխոստումն ըստ առաջին[22] գրեցելումն, թէ[23]՝ «Մինն զհազարսն[24] հալածեսցէ, եւ երկուքն[25] զբեւրսն[26] շարժեսցեն[27]»** որ պահեսցեն[28] զպատուիրանս քո[29]: 48 Այլ[30] դրոշմեալ եմք աստուածային[31] կնքով քո, զոր աւազանաւն դրոշմեցաք. զգանձս[32] հոգեւորաշահ փարթամութեանն[33] յորդեգրութիւն ժառանգութեան[34] Հաւրդ երկնաւորի:

49 Արդ, մի՛ որոշեր զմեզ ի հայրենական խնամոց քոց[35], եւ մի՛ բեկցի դրոշմ հոգեւոր գանձի ծածկելոյ յանձինս մեր, զի յոյս ակնկալութեան մերոյ չիք[36] բայց ի քէն, Տէր Աստուա՛ծ մեր: 50 Գթա՛[37], Տէր, յայսմ աւուր փրկեալ[38] զժողովուրդս քո[39], մի՛ մեզ, այլ[40] անուան[41] քում տո՛ւր զփառս[42]: 51 Մի՛[43] ասասցեն[44] անաւրէնք[45] թէ[46]՝ «Ո՞ւր է Աստուած նոցա»: 52 Արի՛, Տէր, աւգնեա՛ մեզ եւ փրկեա՛ զմեզ վասն անուանդ[47] քո, զի վասն քո մեռանիմք զաւր հանապազ. համարեցաք[48] որպէս զոչխար ի սպանումն: 53 Զարթի՛ր, ընդէ՞ր ննջես, Տէ՛ր, արի՛ եւ մի՛ մերժեր զմեզ իսպառ[49], զմէ՞ դարձուցանես զերեսս քո ի

1 ´ ½Ññ»ß ï ³ Ïë
2 ´ Û ³ õáõñë »½»ÏÇ ³ ÛÇ
3 ´ ¸ ë ³ ï ³ Ï» ³] çÝç» ³
4 ´ »õ] ½Ç
5 ´ ³ Ù ³ õÃá í
6 ¸ ÙÝ ³ ó» ³ ÉùÝ ³ ÙûÃá í
7 ² ëÇÝ»ù»ñ»Ù ³ ÛÝ, ´ ëÇõÝ ³ ù»ñÇÙ ³ , ¸ ë»Ý¿ù ³ ñÇÙÝ
8 ´ > Ç ÑÝáõÙÝÝ
9 ´ ¸ Û ³ õÇ ï »ÝÇó
10 ´ ¸ Û ³ ñáõó» ³ ÉùÝ
11 ¸ Ï ³ Û] ·áÛ
12 ´ »Ã¿ ¿ ³ ë ï áõ ³ Í Ç ÙÇçÇ] Ã¿ ·áÛ ³ ë ï áõ ³ Í
13 ¸ Ç Ù¿ç ùñÇë ï áÝ¿Çó
14 ² ´ > »õ
15 ¸ ³ ½·Çë] ³ ßË ³ ñÑÇë
16 ´ ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
17 ´ ³ Ý ³ õñÇÝ ³ óÝ
18 ¸ Ëñ ³ Ë ï ³ ó» ³ É
19 ² ¸ ~ Ñ ³ É ³ Í ³ Ï ³ Ý ½Ýáë ³
20 ´ ~ Ñ ³ É ³ Í ³ Ï ³ Ý Ç Ù¿Ýç ½Ýáë ³
21 ¸ > Ñ ³ ë ï ³ ï» ³
22 ´ ¸ ~ ³ é ³ çÇÝ Áë ï
23 ´ ¸ »Ã¿] Ã¿
24 ² ½Ñ ³ ½ ³ ñÝ, ¸ ½Ñ ³ ½ ³ ñë
25 ¸ »õ Ï ³ Ù »ñÏáõù
26 ´ »ñÏáõëÝ ½µÇõñëÝ, ² ½µÇõñëÝ, ¸ ½µÇõñë
27 ¸ ß ³ ñÅ»ëóÇÝ
** Բ. Օր. ԼԲ. 30 «Զի՞նչ հալածեսցէ մի զհազարս, եւ երկու շարժեսցեն զբեւրս. եթէ ոչ Աստուած վաճառեաց զնոսա եւ Տէր մատնեաց զնոսա». Հմմտ. Յես. ԻԳ. 10 «Մի այր ի ձէնջ հալածէր հազարս. զի Տէր Աստուած ձեր ինքնին պայր պատերազմէր ընդ ձեզ, որպէս եւ խօսեցաւ ընդ ձեզ»
28 ´ ¸ Ã¿ å ³ ÑÇó¿ù (¸ å ³ ÑÇó»Ý)] áñ å ³ Ñ»ëó»Ý
29 ´ ¸ ÇÙ] ùá
30 ¸ ³ ñ¹ Ã¿ å¿ ï »õ áã å ³ Ñ»ó ³ ù ½å ³ ï áõÇñ ³ Ýë ùá ë ³ Ï ³ ÛÝ] ³ ÛÉ, ² ³ ÛÕ
31 ¸ ³ Ý»ÕÍ] ³ ë ï áõ ³ Í ³ ÛÇÝ
32 ² · ³ ÝÓë
33 ´ ³ ñ¹ Ã¿ å¿ ï »õ Ù»ù áã å ³ Ñ»ó ³ ù ½å ³ ï áõÇñ ³ Ýë ùá, ë ³ Ï ³ ÛÝ ¹ñáßÙ»ó ³ ù Ñá·»õáñ ³ ßË ³ ñÑ ÷ ³ ñÃ ³ ÙáõÃ» ³ Ùµ] ³ ÛÉ ¹ñáßÙ» ³ É… ÷ ³ ñÃ ³ ÙáõÃ» ³ ÝÝ: ² ¸ ÷ ³ ñÃ ³ ÙáõÃ» ³ Ý
34 ´ Å ³ é ³ Ý·áõÃÇõÝ
35 ´ Ñ ³ Ûñ ³ ËÝ ³ Ù ëÇñáÛ ùá, ¸ Ñ ³ Ûñ ³ ËÝ ³ Ù ·ÃáÛ ùá] Ñ ³ Ûñ»Ý ³ Ï ³ Ý ËÝ ³ Ùáó ùáó
36 ´ ãÇù ³ ÛÉ áù, ¸ ãÇù áù
37 ´ ·Ã ³ Û
38 ² ÷ñÏ»É, ¸ Ç ÷ñÏ» ³ É
39 ´ ~ ÷ñÏ»É ½ÅáÕáí áõñ¹ë ùá Û ³ ÛëÙ ³ õáõñ: ¸ ~ ùá ÅáÕáí áõñ¹ë
40 ² ³ ÛÕ
41 ´ ³ Ýáõ ³ Ý¹
42 ´ ½÷ ³ éë ùá, ½Ç
43 ¸ ½Ç ÙÇ
44 ´ ³ ëÇó»Ý
45 ´ Ñ»Ã ³ Ýáëù] ³ Ý ³ õñ¿Ýù
46 ¸ »Ã¿
47 ´ ¸ ³ Ýáõ ³ Ý
48 ¸ »õ Ñ ³ Ù ³ ñ»ó ³ ù
49 ¸ Çëå ³ é + í ³ ëÝ ³ Ýáõ ³ Ý ùá

մէնջ, մոռանալ[1] *զաղքատութիւն եւ զնեղութիւնս մեր:* 54 *Խոնարհեցան*[2] *մինչեւ ի հող անձինք մեր, եւ յերկիր մածեան մէջք*[3] *մեր*[ա]: 55 *Աստուա՛ծ, յանուան քում կեցո՛ զմեզ*[4], *եւ ի զաւրութեան քում իրաւ արա՛*[5] *ինձ:* 56 *Աստուա՛ծ, լո՛ւր աղաւթից իմոց, ունկն դի՛ր բանից բերանոյ իմոյ:* 57 *Աւտարք յարեան ի վերայ իմ, եւ հզաւրք խնդրեցին զանձն իմ եւ ոչ համարեցան զքեզ Աստուած առաջի իւրեանց:* 58 *Ահա Աստուած աւգնական իմ եւ Տէր ընդունող հոգւոյ իմոյ*[բ]: 59 *Եւ աւրհնեա՛ անձն իմ զՏէր*[գ], *մինչեւ թագաւորեսցէ*[6] *Տէր, յաւիտեան*[7]*»*[դ]:

60 *Արդ*[8], *զայս եւ որ սոցին նման է՝ ի ձայնս*[9] *արկեալ*[10] *զանազան եղանակաւք եւ հառաչմամբ*[11], *ի գութ ածէր զբարեգութն*[12] *Աստուած:* 61 *Իսկ զաւրացն յիրեարս*[13] *խառնեալ*[14] *քաջս ընդ քաջս*[15] *ելանէին, եւ*[16] *իբրեւ զձայն*[17] *ուռանց դարբնաց եւ զճայթիւն*[18] *մայրեւորաց՝ լսելի լինէին*[19]. *եւ ի սաստկանալ մեծի*[20] *պատերազմին*[21] *ի փախուստ դարձուցանէին զզաւրսն*[22] *Ալանաց եւ Պարսկաց*[23], *եւ Ուզաց եւ Մասքթաց*[24] *գունդն Հայոց:* 62 *Եւ*[25] *իբրեւ խոնարհէր ձեռք սրբոյն*[26] *Ներսիսի, զտեղի*[27] *առնուին փախըստականքն եւ ընդդիմանային*[28] *զաւրացն Հայոց. եւ իբրեւ համբառնայր սուրբն*[29] *Ներսէս զձեռսն*[30], *ցիրեւցան*[31] *լինէին զաւրքն անաւրինաց*[32] *առաջի զաւրացն Հայոց*[33]: 63 *Եւ անտի*[34] *փոթորկեալ զաւրքն Հայոց զկնի*[35] *փախստէիցն, սուր ի վերայ եդեալ առ հասարակ սատակէին զանաւրէնսն*[36]:

64 *Եւ Շապուհ արքայն Պարսից իջեալ յերիւարէն*[37] *եւ*[38] *այլափոխեալ*[39] *զդեստն*[40]

---

1 ´ Ùáé ³ Ý ³ ë
2 ´ ËáÝ ³ ñÑ »Õ»Ý] ËáÝ ³ ñÑ»ó ³ Ý
3 ´ Ù ³ Í» ³ õ áñáí ³ ûù] Ù ³ Í» ³ Ý Ù¿çù
ա Տե՛ս Սաղմ. ԽԳ 23-25
4 ´ Ï»óáÛ ½Çë] Ï»óá ½Ù»½
5 ´ ³ ñ ³ Û
բ Սաղմ. ԾԳ 3-6
գ Սաղմ. ՃԻ 1
6 ² óÃ ³ · ³ õáñ»ëó¿ (íñ¿å)
7 ¸ ³ õñÑÝ» ³ Û ³ ÝÓÝ ÇÙ »õ ³ õñÑÝ»óÇó ½ï ¿ñ Ç Ï» ³ Ýë ÇÙ. »ñ ³ ÝÇ ³ ½·Ç áñáõÙ ï ¿ñ ³ ë ï áõ ³ Í Ã ³ · ³ õáñ»ëó¿ ï ¿ñ Û ³ õÇ ï » ³ Ý ³ ë ï áõ ³ Í ùá ëÇáÝ] ½Ù¿± ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý»ë ½»ñ»ëë ùá... ï ¿ñ Û ³ õÇ ï » ³ Ý: ´ > ³ õ ï ³ ñù Û ³ ñ» ³ Ý í»ñ ³ Û ÇÙ... Ã ³ · ³ õáñ»ëó¿ ï ¿ñ Û ³ õÇ ï » ³ Ý: ´ + ¹ ³ ñÓáÛ ³ ë ï áõ ³ Í ½ã ³ ñÝ Ç ÃßÝ ³ ÙÇÝ, »õ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃ» ³ Ùµ ùáí ë ³ ï ³ Ï» ³ ½Ýáë ³ : ³ õñÑÝ» ³ ³ ÝÓÝ ÇÙ ½ï ¿ñ, ³ õñÑÝ»óÇó ½ï ¿ñ Ç Ï» ³ Ýë ÇÙ: ÙÇ° Ûáõë ³ Ûù ÇßË ³ Ýù Ûáñ¹Çë Ù ³ ñ¹Ï ³ Ý, ½Ç áã ¿ ÷ñÏáõÃÇõÝ Ç Ýáë ³ : »Éó¿ Ñá·Ç Ç Ýáó ³ Ý¿ »õ ¹ ³ ñÓ: »ñ ³ ÝÇ ³ ½·Ç áñáÛ ï ¿ñ ³ ë ï áõ ³ Í ³ õ·Ý ³ Ï ³ Ý: áñ ³ ñ ³ ñ ½»ñÏÇÝë »õ ½»ñÏÇñ, ½Íáí, å ³ Ñ¿ ×ßÙ ³ ñ ï áõÃÇõÝ Û ³ õÇ ï » ³ Ý, ï ³ Ñ ³ ó ù ³ Õó»Éáó ï ¿ñ »õ ³ ñÓ ³ Ï: ï ¿ñ µ ³ Ý ³ ½ ³ ãë Ïáõñ ³ ó, »õ Ï ³ Ý·Ý[¿], ï ¿ñ ëÇñ¿ ½ ³ ñ¹ ³ ñë, ï ¿ñ å ³ Ñ¿ ½å ³ Ý¹áõËï ë, ½áñµë »õ ½ ³ ÛñÇë, Ã ³ · ³ õáñ»ëó¿ ï ¿ñ Û ³ õÇ ï » ³ Ý, ³ ë ï áõ ³ Í: ² ¦·Ã ³ ï ¿ñ§ ëÏëáõ ³ ÍùÇó ÙÇÝã ³ ë ï ã ³ Ï»ñ ï áõ ³ Í
դ Սաղմ. ԻԸ 10
8 ´ ¸ > ³ ñ¹
9 ¸ Ó ³ ÛÝ
10 ´ ÝÙ ³ Ýë Ç Ó ³ ÛÝ ³ ñÏ»É] ÝÙ ³ Ý ¿ª Ç Ó ³ ÛÝë ³ ñÏ» ³ É
11 ´ ¸ Ñ ³ é ³ ãÙ ³ Ùµ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë
12 ´ ½ ³ Ù»Ý ³ · áõÃÝ, ¸ ½µ ³ ñ¿·áÛÃÝ
13 ´ ÛÇñ ³ ñë
14 ¸ ½ûñ ³ ó Ë ³ éÝ¿ñ ÁÝ¹ ÇÙ» ³ Ýë
15 ¸ ù ³ çù ÁÝ¹ ù ³ çù
16 ´ > »õ
17 ´ ½Ó ³ ÛÝë
18 ´ × ³ ÛÃÇõÝë
19 ¸ »õ Çµñ»õ ½Ó ³ ÛÝ áõé ³ Ýó... Éë»ÉÇ ÉÇÝ¿ÇÝª ³ ç Éë-áõÙ, Ù ³ ë ³ Ùµ Ï ïñáõ ³ Í: ´ ÉÇÝ»ÇÝ
20 ¸ Ù»Í
21 ´ > Ç ë ³ ë ï Ï ³ Ý ³ É Ù»ÍÇ å ³ ï »ñ ³ ½ÙÇÝ
22 ´ ½½ ³ õñë, ¸ ½ ³ õñë
23 ´ å ³ ñëÇó
24 ´ ¸ > Ù ³ ëùÃ ³ ó
25 ´ > »õ
26 ´ ëáõñµ Ó»éù Ù»ÍÇÝ] Ó»éù ëñµáÛÝ
27 ² ¸ î ½Ç ï »ÕÇ (´ ½ï »ÕÇ)
28 ´ ¹ÇÙ ³ ¹ ³ ñÓ¿ÇÝ] ÁÝ¹¹ÇÙ ³ Ý ³ ÛÇÝ
29 ´ Ù»ÍÝ] ëáõñµÝ
30 ´ ½Ó»éë Çõñ
31 ² óÇñ »õ ó ³ Ý, ´ ó ³ Ý»õóÇñ] óÇñ»õó ³ Ý
32 ² ´ ½ ³ õñù ³ Ý ³ õñÇÝ ³ óÝ
33 ¸ > »õ Çµñ»õ ËáÝ ³ ñÑ¿ñ... ³ é ³ çÇ ½ ³ õñ ³ óÝ Ñ ³ Ûáó
34 ² ³ Ý¹Ç, ´ ¸ ³ Ý¹¿Ý] ³ ÝïÇ
35 ¸ ½Ñ» ï] ½ÏÝÇ
36 ´ Ïáï áñ¿ÇÝ ½½ ³ õñëÝ ³ Ý ³ õñÇÝ ³ óÝ, ¸ ëå ³ é¿ÇÝ ½ ³ õñëÝ ³ ÝûñÇÝ ³ ó] ³ é Ñ ³ ë ³ ñ ³ Ï ë ³ ï ³ Ï¿ÇÝ ½ ³ Ý ³ õñ¿ÝëÝ
37 ² Û»ñÇõ ³ ñ¿Ý, ´ Û»ñÇí ³ ñ¿Ý
38 ¸ Çç» ³ É Û»ñÇí ³ ñ¿Ý »õ: ´ > »õ
39 ² ³ ÛÉ ³ ÷áË» ³ É
40 ´ ½·»ëï Çõñ, ¸ ½ë·»ëï Ý

եւ[1] *ի դարափոր*[2] *մի*[3] *մտեալ՝ ապրէր:* 65 *Իսկ Մուշեղ զաւրավարն Հայոց՝ տէրն Մամիկոնէից*[4], *հասեալ Ուռնայրի Հոնաց*[5] *թագաւորին, եւ բնով նիզակին ծեծէր զգլուխ*[6] *նորա թուլագոյն*[7], *եւ ասէր. «Ահա ախոյեանս*[8] *քո, զոր յուզէիր*[9]*. բայց դու գնա՛*[10] *շնորհակալ*[11] *լե՛ր այդմ*[12], *զի այր թագաւոր ես*[13], *եւ ես ո՛չ սպանից զթագաւոր զոք*[14]*:* 66 *Ես եմ Մուշեղ Մամիկոնեան*[15], *զոր դուն*[16] *ցանկայիր մենամարտիկ լինել*[17]*»:* 67 *Զայս*[18] *ասացեալ, եթող զնա եւ ոչ էած առ Պապ, զի մի՛ սպանցէ զնա:* 68 *Եւ յետ յաղթութեանն*[19] *եւ*[20] *անհնարին եւ մեծ պատերազմին*[21], *դառնային զաւրքն Հայոց եւ Հոռոմոց*[22] *առ Պապ թագաւորն*[23] *եւ առ եպիսկոպոսապետն Ներսէս, բազում աւարաւ եւ խնդութեամբ:*

69 *Բայց*[24] *յայնմ*[25] *մեծի*[26] *պատերազմին ոչ ոք անկաւ*[27] *ի զաւրացն Հայոց:* 70 *Իսկ*[28] *Մուշեղ Մամիկոնեան գործ մի զարմանալի պատմէր, թէ՝ «Իբրեւ սաստկացաւ մարտն ի մէջ*[29] *երկոցունց*[30] *ընդ մեզ եւ ընդ թշնամիս*[31] *մեր, ելեալ փոշին եւ շուք նետիցն յաւդս ի վերայ մեր*[32], *եւ ի ձայնից*[33] *փղացն*[34] *եւ ի նիզակացն*[35] *եւ ի*[36] *խաւարէն ոչ ոք ճանաչէր*[37] *զիւր կողմն*[38] *կամ զթշնամեացն:* 71 *Ապա երթայր սուրբ*[39] *քահանայապետն*[40] *առաջի մեր եւ ձեռամբ իւրով*[41] *ցուցանէր զթշնամիս*[42] *մեր, զոր ելանէաք*[43] *ընդդէմ նոցա եւ*[44] *յերկիր ընկենուաք*[45]*». զնոյն տեսիլ*[46] *եւ ամենայն զաւրքն պատմէին. եւ*[47] *անկանէին յոտս*[48] *սրբոյն Ներսիսի եւ ասէին, թէ*[49] *«Քո էր յաղթութիւնն*[50]*»:* 72 *Եւ իջեալ ի լեռնէն*[51], *տաւն մեծ կատարէին զաւրն զայն:*

73 *Իսկ ի նմին ժամու մատուցեալ քսուք*[52] *մարդիկ*[53], *ասեն ցթագաւորն Պապ, եթէ «Մուշեղ զաւրավարն*[54] *զբռամբ*[55] *էած*

1 ¸ > »õ
2 ² ¹ ³ ñ ³ ÷ áñÇ
3 ´ ¸ áõñ»ù] ÙÇ
4 ´ > ï ¿ñÝ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
5 ¸ áõéÝ ³ ÛÇ ³ É ³ Ý ³ ó] áõéÝ ³ ÛñÇ ÑáÝ ³ ó: ´ ³ É ³ Ý ³ ó] ÑáÝ ³ ó
6 î ½·ÉáõËÝ (² ´ ¸ ½·ÉáõË)
7 ´ ¸ ÃáÛÉ
8 ² ³ ËáÛ» ³ Ý
9 ´ Ûáõ½»Çñ
10 ² ·Ý ³ Û, ´ »ñÃ, ¸ »ñÃ »õ] ·Ý ³
11 ¸ ßÝáÑ ³ Ï ³ É
12 ´ > ³ Û¹Ù
13 ´ ½Ç ÙÇ ³ ÛÉ Ã ³ · ³ õáñ»éó»ë ¹áõ] ½Ç ³ Ûñ Ã ³ · ³ õáñ »ë
14 ¸ ëå ³ Ý ³ ÝÇó»Ù Ã ³ ·ûñ áù
15 ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ ³ ÛÝ
16 ´ ¸ ¹áõ
17 ´ Ù»Ý ³ Ù ³ ñ ï » ³ É, ¸ Ù»Ý ³ Ù ³ ñ ï Çñ] Ù»Ý ³ Ù ³ ñ ï ÇÏ ÉÇÝ»É
18 ¸ »õ ½ ³ Ûë
19 ² ¸ Û ³ õÃáõÃ» ³ Ý
20 ² ´ ¸ > »õ
21 ¸ >Ù»Í å ³ ï »ñ ³ ½ÙÇÝ
22 ´ ¸ ÛáõÝ ³ ó] ÑáéáÙáó
23 ´ ~ Ã ³ · ³ õáñÝ å ³ å
24 ´ ¸ »õ] µ ³ Ûó
25 ¸ Ç Û ³ ÛÝ
26 ´ ¸ Ù»Í
27 î ³ ÝÏ ³ Ý¿ñ (² ´ ¸ ³ ÝÏ ³ õ)
28 ¸ ÇëÏ Ù»Í »õ ù ³ çÝ
29 ´ Ù ³ ñ ï å ³ ï »ñ ³ ½ÙÇÝ Ç Ù¿ç ½ ³ õñ ³ ó
30 ¸ ½ûñ ³ óë »ñÏáóáõÝóë
31 ´ ¸ ÃßÝ ³ ÙÇëÝ
32 ´ ~ Ç í»ñ ³ Û Ù»ñ Û ³ õ¹ë
33 ¸ Ó ³ ÛÝ
34 ´ ÷ áÕÇóÝ] ÷ Õ ³ óÝ
35 ¸ ½ÇÝáõóÝ] Ç ÝÇ½ ³ Ï ³ óÝ
36 ´ »õ ½ÇÝáõóÝ] Ç ÝÇ½ ³ Ï ³ óÝ »õ Ç
37 ¸ Ï ³ ñ¿ñ × ³ Ý ³ ã»É
38 ¸ ÏáÕÙ
39 ´ > ëáõñµ
40 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï Ý Ý»ñë¿ë
41 ¸ Ó»é ³ ÙµÝ] Ó»é ³ Ùµ Çõñáí
42 ´ ¸ ½ÃßÝ ³ ÙÇëÝ
43 ¸ »É» ³ É
44 ´ ¸ »õ ³ Ý¹¿Ý
45 ´ ÏáñÍ ³ Ý¿ ³ ù] ÁÝÏ»Ýáõ ³ ù
46 ¸ ï »ë» ³ É
47 ´ > »õ
48 ´ ³ é ³ çÇ áïÇó, ¸ ³ é ³ çÇ áïÇ ë] Ûáï ë
49 ¸ »Ã¿] Ã¿
50 ² ´ Û ³ ÕÃáõÃÇõÝ¹
51 ´ É» ³ éÝ¿Ý, ¸ É»éÝ¿Ý
52 ´ ¸ ùëáõ
53 ¸ Ù ³ ñ¹Çù
54 ´ ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó
55 ´ ¸ ÁÝ¹ Ó»é ³ Ùµ] ½µé ³ Ùµ

զթագաւորն Ալանաց զՈւռնայր, եւ ձերբա-կալ արար[1] եւ ո՛չ էած առ քեզ. եւ ո՛չ ինքն սպան[2]. այլ եթող կենդանւոյն[3] որպէս զկա-նայսն Շապհոյ արքայի[4]»: 74 *Իբրեւ լուաւ թագաւորն Պապ, դարձոյց[5] զերեսս իւր ի Մուշեղայ, եւ ընդ ակամբ հայելով[6] զմահ[7] խորհէր նմա:* 75 *Ապա մտեալ Մուշեղ[8] ա-ռաջի թագաւորին Պապայ[9], ասէր[10] ցնա. «Ընդէ՞ր դարձուցեր[11] զերեսս քո[12] յինէն, մի՞թէ վատութիւն ինչ արարի. ես զնմա-նիսն[13] իմ սպանի, զորոց[14] ոչ գիտեմ զթիւսն[15]:* 76 *Իսկ նա[16] թագաւոր էր, թէ-պէտ եւ անաւրէն էր, զնա դէպ[17] էր քեզ սպանանել, զի քո էր պատուակից[18]. ես[19] ոչ մխեցից[20] զձեռն[21] իմ ի նա, եւ մի՛ այլ[22] լի-ցի[23] մխել[24] զձեռն[25] իմ յաւծեալ՝ որչափ եւ[26] իցեմ կենդանի:* 77 *Այլ[27] առաջի քո կամ ես այսաւր. եթէ հաճոյ թուի քեզ՝ սպա՛ն զիս, պատրաստ եմ ի մահ ի ձեռաց քոց»:* 78 *Եւ Պապ թագաւոր[28] գիրկս արկա-նէր Մուշեղայ[29] եւ համբուրէր զնա, եւ ա-սէր. «Մահապարտք[30] են արքն, որ խաւ-սին[31] զՄուշեղայ չարութիւնս[32]»:* 79 *Եւ պարգեւս բազումս[33] շնորհէր նմա:* 80 *Եւ ասէր[34] Մուշեղ ցթագաւորն. «Ես եդից զա-րիւն իմ յայսմ հետէ[35] ի վերայ Հայոց[36], բայց դու[37], ո՛վ թագաւոր, աչաւք քո տե՛ս եւ ականջաւք քո լո՛ւր եւ մի՛ յայլոց[38]. եւ ընտրեա՛[39] զլաւն ի վատթարէն, եւ զվաս-տակաւորն ի վատ արանցն[40]. եւ[41] մնասցէ յուղղութիւն[42] երկիրս Հայոց»:* 81 *Եւ լուաւ[43] զայս թագաւորն, եւ[44] հաճոյ թուե-ցաւ նմա[45] բանքն[46]:*

82 *Եւ գնացեալ անտի[47] Մուշեղ զաւրա-վարն Հայոց[48], եւ կայր ընդդէմ ամենայն պատերազմացն[49] զորաւքն[50] Հայոց[51]:* 83 *Իսկ մեծն Ներսէս շրջէր ընդ ամենայն երկիրն[52] Հայոց եւ հաւաքէր զնիւթ վար-*

1 ´ ¸ > »õ Ó»ñµ ³ Ï ³ É ³ ñ ³ ñ
2 ´ »õ áã ëå ³ Ý ½Ý ³ »õ áã ³ é ù»½ ¿ ³ Í] »õ áã ¿ ³ Í ³ é ù»½. »õ áã ÇÝùÝ ëå ³ Ý, ¸ ¿ëå ³ Ý ½Ý ³ Û
3 ´ ¸ Ï»Ý¹ ³ ÝÇ
4 ´ ¸ ½Ï ³ Ý ³ Ûë Ã ³ · ³ õáñÇÝ ß ³ åáõÑáÛ] ½Ï ³ Ý ³ ÛëÝ ß ³ åÑáÛ ³ ñù ³ ÛÇ
5 ¸ ¹ ³ ñÓáõó
6 ´ ¸ > ÁÝ¹ ³ Ï ³ Ùµ Ñ ³ Û»Éá í
7 ´ ¸ Ù ³ Ñ
8 ´ Ùáõß»Õ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý, ¸ Ùáõß»Õ Ù ³ ÙÇÏáÝ ³ ÛÝ
9 ´ > å ³ å ³ Û
10 ² ³ ë¿, ´ »õ ³ ë¿, ¸ »õ ³ ë¿ñ
11 ´ ¸ ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý»ë
12 ¸ ½»ñ»ë¹] ½»ñ»ëë ùá
13 ¸ ½ÝÙ ³ ÝÇùÝ
14 ´ ½áñ
15 ¸ ½Ñ ³ Ù ³ ñÝ áã ·Ç ï »Ù] áã ·Ç ï »Ù ½ÃÇõëÝ: ´ ½Ñ ³ - Ù ³ ñëÝ] ½ÃÇõëÝ
16 ¸ Ý ³ ³ Ûñ
17 ´ ¸ Ç ¹¿å
18 ´ ¸ ÝÙ ³ ÝÇ ùá ¿ñ] ùá ¿ñ å ³ ï áõ ³ ÏÇó
19 ´ »õ, ¸ »õ »ë] »ë
20 ² ¸ ÙË»óÇ
21 ² ½Ó»éë
22 ² ³ ÛÕ
23 ¸ »ÕÇóÇ ³ ÛÉ] ³ ÛÉ ÉÇóÇ: ´ > ÉÇóÇ
24 ´ ÙË» ³ É
25 ² ½Ó»éë
26 ´ ¸ > »õ
27 ² ³ ÛÕ
28 ´ Ã ³ · ³ õáñÝ å ³ å
29 ¸ Ùáõß»Õ ³ Û Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Ç
30 ´ ¸ Ù ³ Ñ ³ å ³ ñ ï
31 ´ Ë ³ õë»ó ³ Ý
32 ´ ã ³ ñáõÃÇõÝ ½Ùáõß»Õ ³ Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ, ¸ ã ³ ñáõÃÇõÝ ½Ùáõß»Õ ³ Û] ½Ùáõß»Õ ³ Û ã ³ ñáõÃÇõÝë
33 ´ µ ³ ½áõÙ
34 ´ ³ ë¿
35 ¸ ~ Û ³ ÛëÙ Ñ» ï ¿ »ë »¹Çó ½ ³ ñÇõÝ ÇÙ
36 ¸ ³ ßË ³ ñÑÇë Ñ ³ Ûáó
37 ¸ > ¹áõ
38 ¸ ~ ï »ë ³ ãûù ùá »õ Éáõñ ³ Ï ³ Ýçûù ùá »õ ÙÇ ³ ÛÉáó Éë»ñ: ² Û ³ ÛÕáó, ´ ³ ÛÉáó Éë»É» ³ ó
39 ² ÁÝ ï ñ» ³ Û, ¸ ÁÝ¹ñ» ³ Û
40 ´ ¸ ³ ñ ³ Ýó
41 ´ ¸ ½Ç] »õ
42 ´ ÛáõÕÕáõÃ» ³ Ý, ¸ Ç Ë ³ Õ ³ ÕáõÃÇõÝ
43 ¸ Éáõ» ³ É
44 ´ ¸ > »õ
45 ´ > ÝÙ ³
46 ´ µ ³ Ýùë, ¸ µ ³ ÝÝ
47 ´ ¸ ³ Ý¹Ç
48 ¸ ½ ³ õñ ³ í ³ ñÇÝ Ñ ³ Ûáó ï » ³ éÝ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
49 ¸ ~ å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ ó ³ Ù»Ý ³ ÛÝ: ´ å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ ó
50 ² ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ] ½ ³ õñ ³ õùÝ
51 ¸ Ñ ³ Ý¹»ñÓ] Ñ ³ Ûáó
52 ´ ¸ Û ³ ßË ³ ñÑÝ] ³ Ù»Ý ³ ÛÝ »ñÏÇñÝ

դապետութեան[1] *իւրոյ:* 84 *Ընդ նմա եւ աշակերտն*[2] *իւր Մեսրովբ*[3], viii* *որ անուանեցաւն Մաշդոց*[4], *ամենայն կրթութեամբ*[5] *հոգեւոր իրաց զանձնն*[6] *տուեալ՝ բազում եւ*[7] *անհեշտական իրաց*[8] *եւ անհանգիստ գիշերային*[9] *զհարկ քնոյ*[10] *յոտնաւոր տքնութեամբ*[11] *ի թաւթափել ական վճարէր*[12]` *ոչ սակաւ ժամանակս, այլ*[13] *յոլովս:*

ԺԲ. 1 *Բայց*[14] *թագաւորն Պապ զազրագործէր, եւ յանդիմանէր զնա սուրբն Ներսէս, եւ նա ոչ լսէր նմա. եւ սուրբն Ներսէս*[15] *դարձուցանէր զերեսս իւր ի նմանէ, եւ անիծանէր զնա որպէս զհայր նորա զԱրշակ*[16]*:* 2 *Եւ անդէն նեղէին զնա դեւքն*[17], *եւ երեւէին*[18] *նմա իբրեւ զաւձս*[19] *մարմնաւոր տեսլեամբ:* 3 *Եւ եկեալ*[20] *առ Ներսէս, անկանէր առաջի նորա եւ հայցէր թողութիւն, զի մտցէ առ նա:* 4 *Եւ իբրեւ մտանէր մեծն*[21] *Ներսէս առ նա*[22], *դիւրանայր*[23] *նմա եւ հանգչէր*[24], *եւ ոչ երեւէին*[25] *նմա*[26] *դեւքն, եւ հալածական լինէին*[27] *ի նմանէ:* 5 *Եւ իբրեւ ելանէր Ներսէս, ապա նեղէր թագաւորն Պապ ի տապոյ ցանկութեանն. իսկ սուրբն Ներսէս յաղաւթս կայր*[28], *եւ հալածէին ի նմանէ*[29] *դեւքն*[30]. *իսկ յետ մեկնելոյ սրբոյն*[31], *թագաւորն ի նոյն չարիս անկանէր*[32]*:* 6 *Եւ*[33] *ապա սուրբն*[34] *Ներսէս արգելոյր զնա եւ ո՛չ տայր նմա*[35] *յեկեղեցին մտանել*[36]*:* 7 *Եւ թագաւորն խորհէր ի*[37] *դիպող աւուր սպանանել զՆերսէս*[38], *բայց ոչ կարէր վասն երկիւղի*[39] *նախարարացն եւ ժողովրդեանն*[40]` *որ գային*[41] *առ Ներսէս, եւ բժշկէին*[42] *ախտաժետք*[43] *եւ աշակերտէին նմա*[44]. *եւ ոչ մեկնէին*[45] *ի նմանէ բազում ժողովուրդք:* 8 *Եւ զնոր ցաւքն*[46] *զոր առաքեաց Աստուած յանիրաւ քաղաքն Արշակաւան*[47], *զայն*[48] *որ ժանդ*[49] *անուանեն*[50] *մինչեւ ցայսաւր, զոր բժշկէր*[51] *սուրբն Ներսէս ձեռաւքն տեառնագրելով*[52]*:*

---

1 ´¸ í ³ ñ¹ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
2 ¸ ³ ß ³ Ï»ñ ï
3 ´¸ Ù»ëñá å
4 ¸ ³ Ýáõ ³ Ý»óû Ù ³ ß ï áó
5 ´ ÏñÃáõÃ» ³ Ý »õ, ¸ ÏñÃáõÃ» ³ Ý
6 ´¸ ½ ³ ÝÓÝ
7 ´¸ ~ »õ µ ³ ½áõÙ, ² > »õ
8 ´¸ > Çñ ³ ó
9 ¸ >·Çß»ñ ³ ÛÇÝ
10 ´ ùÝáÛÝ
11 ¸ ï ùÝáõÃ» ³ Ùµ ·Çß»ñáÛ
12 ¸ > í× ³ ñ¿ñ
13 ² ³ ÛÕ
14 ´¸ »õ] µ ³ Ûó
15 ¸ > »õ Ý ³ áã Éë¿ñ ÝÙ ³ . »õ ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë
16 ¸ ~ ³ ÝÇÍ ³ Ý¿ñ ½Ý ³ Û áñå¿ë ½Ñ ³ ÛñÝ Ýáñ ³ Û ½ ³ ñß ³ Ï »õ ¹ ³ ñÓáõó ³ Ý¿ñ ½»ñ»ëë Çõñ Ç ÝÙ ³ Ý¿
17 ´¸ ¹»õùÝ Ý»Õ¿ÇÝ ½å ³ å] Ý»Õ¿ÇÝ ½Ý ³ ¹»õùÝ
18 ¸ »ñ»õ¿ÇÝ
19 ´ áñå¿ë ³ õÓë] Çµñ»õ ½ ³ õÓë
20 ¸ »Ï» ³ É å ³ å
21 ¸ > Ù»ÍÝ
22 ´¸ å ³ å] Ý ³
23 ² ¹Çõñ ³ Ý ³ ÛÇÝ
24 ¸ Ñ ³ ÝÏã¿ñ
25 ¸ »ñ»õ¿ÇÝ
26 ´¸ > ÝÙ ³
27 ´¸ Ñ ³ É ³ Í¿ÇÝ] Ñ ³ É ³ Í ³ Ï ³ Ý ÉÇÝ¿ÇÝ
28 ´¸ ³ Õ ³ õÃë ³ ñ ³ ñ» ³ É] Û ³ Õ ³ õÃë Ï ³ Ûñ
29 ´ Ã ³ · ³ õáñ¿Ý] ÝÙ ³ Ý¿
30 ¸ ~ ¹»õùÝ Ç Ã ³ ·ûáñ¿Ý
31 ´¸ > Û» ï Ù»ÏÝ»ÉáÛ ëñµáÛÝ
32 ´¸ ã ³ ñÇëÝ (¸ ã ³ ñÇë) ÁÝÃ ³ Ý ³ Ûñ] ã ³ ñÇë ³ ÝÏ ³ Ý¿ñ
33 ´¸ > »õ
34 ´ Ù»ÍÝ] ëáõñµÝ
35 ¸ ÝÙ ³ + ÃáõÉ
36 ´ ~ Ù ï ³ Ý»É ÝÙ ³ Û»Ï»Õ»óÇÝ, ¸ ~ Ù ï ³ Ý»É Û»Ï»Õ»óÇÝ
37 ¸ > Ç
38 ´¸ ½Ý»ñë¿ë + ½Ç Ñ ³ Ù ³ ñÓ ³ Ï ÉÇóÇ ·áñÍ»É ½ã ³ ñÇëÝ
39 ¸ »ñÏ»ÕÇ
40 ´¸ í ³ ëÝ ÅáÕáíñ¹» ³ ÝÝ
41 ¸ Ï ³ ÛÇÝ] · ³ ÛÇÝ
42 ´ µÅÍßÏ»ÇÝ Ç ÝÙ ³ Ý¿
43 ¸ > »õ µÅßÏ¿ÇÝ ³ Ë ï ³ Å¿ ïù
44 ´¸ ³ é ÝÙ ³
45 ´ Ù»ÏÝ»ÇÝ
46 ´¸ ó ³ õÝ
47 ² ´ Û ³ ñß ³ Ï ³ õ ³ Ý, ¸ ³ ñß ³ Ïáõ ³ Ý
48 ¸ > ½ ³ ÛÝ
49 ´ ½áñ Å ³ Ý¹Ý] ½ ³ ÛÝ áñ Å ³ Ý¹
50 ¸ ³ Ýáõ ³ ÝÇ
51 ¸ µÅßÏ» ³ ó
52 ´ ~ ï » ³ éÝ ³ ·ñ»Éá í Ó»é ³ õùÝ, ¸ > ï » ³ éÝ ³ ·ñ»Éá í

9 *Յետ այսորիկ կոչէր Թագաւորն[1] Պապ զմեծն Ներսէս ի ճաշ կեղծաւորութեամբ, զի դեղաւք[2] սպանցէ զնա, ի գաւառն Եկեղեաց[3], ի գեւղն[4] որ կոչի[5] Խախ. եւ ասէր ցնա նենգաւ[6], թէ՝ «Կերիցես զճաշ[7] ընդ իս[8], յաւրէս յայսմանէ գնացից ըստ կամաց քոց մինչեւ ցվախճան[9], եւ զինչ եւ[10] հրամայեսցես[11] ինձ՝ ապաշխարեցից ի քուրձ[12] եւ ի մոխիր ըստ կամաց քոց[13]»:* 10 *Իսկ սուրբն Ներսէս ոչ գիտելով զանձին[14] իւրոյ վնաս[15], երթայր ընդ նմա ի ճաշ. եւ[16] իբրեւ մտանէր ի խորանն, բռնադատէր զնա Թագաւորն բազմել[17] ի Թագաւորական գահոյսն[18], իսկ նա ոչ առնոյր յանձն. եւ բազում աղաչանաւք բազմեալ ի Թագաւորական գահոյսն[19]:* 11 *Եւ Թագաւորն Պապ յարուցեալ[20] հոլանէր[21] զինքն[22], եւ իջանէր ի գետինն եւ մատռուակէր նմա. եւ ի բաժակն խառնէր[23] չար դեղ[24] եւ մատուցանէր սրբոյն[25]:* 12 *Իբրեւ[26] արբ զբաժակն, գոհացաւ[27] եւ ասէ. «Աւրհնեալ է Աստուած, որ արժանի արար զիս ըմպել[28] զբաժակ մարտիրոսական եւ հասանել մահու Տեառն[29], որում ցանկայի ի մանկութենէ իմմէ. բայց զի[30] ոչ ընթացայ կամաւ, զի առանց ըմբռնելոյ[31] կամաւ անկանելն[32] անձնահաճութիւն է. եւ ոչ հաճի պսակադիրն ընդ անձնահաճն, զի[33] իբրեւ զՊետրոսն դրդուեսցի[34]:* 13 *Բայց դու, ո՜վ Թագաւոր անիրաւ, դեղովք եւ նենգութեամբ անհասանելոյն է հնար[35]. իսկ ես հանապազ ընդ քեզ էի[36], յայտնապէս սպանանել զիս[37] ո՞վ էր[38] որ արգելոյր զձեռն քո յինէն:* 14 *Եւ արդ, Տէ՛ր, թո՛ղ սոցա զինչ[39] գործեցին ընդ իս ի տարապարտուց, եւ ընկա՛լ զհոգի ծառայիս քո[40], որ հանգուցանես[41] զամենայն աշխատեալս». եւ յարուցեալ գնաց[42] ի վանս իւր:*

15 *Եւ զհետ գնացին նմա[43] ամենայն իշխանքն եւ զաւրավարն Հայոց Մուշեղ[44], եւ Մարդպետն[45], որ Թագաւորահայրն կոչիւր[46], եւ[47] սեպուհք եւ կուսակալք եւ ռա-*

1 ´ Ã³·³õ (|218µª ¿çÁ ÷áË»É, Ùáé³ó»É ¿ ³õ³ñïÁ ·ñ»É)
2 ´¸ ¹»Õáí
3 ´¸ Û»Ï»Õ»³ó ·³õ³éÇ (¸ ·û³é)] Ç ·³õ³éÝ »Ï»-Õ»³ó
4 ² ·»³õÕÝ, ¸ ·»ÕÝ
5 ´¸ ³Ýáõ³Ý»É ÏáãÇ
6 ¸ Ý»ÝÏáí
7 ² ×³ß
8 ´¸ ~ ÁÝ¹ Çë ×³ß
9 ´¸ ~ ÙÇÝã»õ óí³Õ×³Ý ·Ý³óÇó Áëï Ï³Ù³ó ùáó
10 ¸ »õ ½áñ ÇÝã] »õ ½ÇÝã »õ, ´ > »õ
11 ´ Ññ³Ù³ÛÇó»ë
12 ´ ùáõñó
13 ´¸ > Áëï Ï³Ù³ó ùáó
14 ¸ Û³ÝÓÇÝ
15 ´¸ ½íÝ³ë
16 ²´ > »õ
17 ´¸ µ³½Ù»É ÝÙ³
18 ¸ ·³ÑáÛë
19 ´¸ ³ÛÉ Ýëï¿ñ Ç Ñ³Ûñ³å»ï³Ï³Ý ·³ÑáÛëÝ] »õ µ³-½áõÙ ³Õ³ã³Ý³õù µ³½Ù»³É Ç Ã³·³õáñ³Ï³Ý ·³-ÑáÛëÝ
20 ¸ > Û³ñáõó»³É
21 ¸ ÑáÉáÝ¿ñ
22 ´¸ > ½ÇÝùÝ
23 ¸ ~ Ë³éÝ¿ñ Ç µ³Å³ÏÝ
24 ¸ ã³ñ³Û¹»Õ Ù³Ñáõ, ´ ¹»Õ Ù³Ñáõ

25 ´¸ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ
26 ´¸ »õ Çµñ»õ
27 ´ ÇÙ³ó³õ, ¸ ·Çï³ó] ·áÑ³ó³õ
28 ´¸ ÁÙµ»É
29 ´ Ù³Ñáõ³Ý ï»³éÝ ÇÙáÛ, ¸ Ù³Ñáõ³Ý ï»³éÝ
30 ´¸ > ½Ç
31 ´ ÁÙå»ÉáÛ] ÁÙµéÝ»ÉáÛ
32 ´ ³ÝÏ³ÝÇÉÝ
33 ´¸ ½Ç ÙÇ°
34 ´¸ ¹ñ¹õÇóÇ
35 ´ ¹»Õáí »õ Ý»Ý·áí ³ÝÑ³ëÇÝ ¿×³ñ »õ ÑÝ³ñ, ¸ ¹»Õáí »õ Ý»ÝÏáí ëå³Ý³Ý»É ³ÝÑ³ëÇÝ ¿×³ñë »õ ÑÝ³ñë
36 ´ Ó»½ »Ç, ¸ Ó»½ ¿Ç] ù»½ ¿Ç
37 ¸ ~ ½Çë ëå³Ý³Ý»É
38 ² ¿] ¿ñ
39 ¸ ½áñ ÇÝã] ½ÇÝã
40 ² > ùá
41 ¸ Ñ³ÝÏáõó³Ý»ë
42 ´ »É ·Ý³ó, ¸ ·Ý³ó ³Ý¹Ç
43 ¸ ·Ý³óÇÝ ½Ñ»ï Ýáñ³Û] ½Ñ»ï… ÝÙ³
44 ² ~ Ùáõß»Õ ½³õñ³í³ñÝ Ñ³Ûáó, ´¸ Ùáõß»Õ ½³õñ³-í³ñÝ Ñ³Ûáó ï¿ñÝ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó
45 ¸ Ù³ñ½å»ïÝ
46 ´ Ïáã»Ý, ¸ Ïáã¿ÇÝ
47 ´¸ »õ ³ÛÉ

միկք[1] *զկնի նորա գնացին*[2] *սգով եւ տրտմութեամբ:* 16 *Եւ իբրեւ եմուտ սուրբն*[3] *ի վանս իւր, եւ*[4] *վերացուցեալ զպարեգաւտն յանձնէ իւրմէ, կայր*[5] *կառուցեալ ի վերայ սրտին*[6] *կապուտակ բոլոր իբրեւ զնկանակ մի. եւ նախարարքն մատուցանէին նմա Թիւրակէս*[7] *եւ անդեղայս*[8]*. զի Թափեսցեն զդեղն եւ ապրեսցի*[9]*:* 17 *Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն, զի մի՛ մերժեսցի*[10] *ի տէրունական խորհրդոյն եւ ի փրկական մարմնոյն Տեառն*[11]*, եւ ասէ*[12]*. «Թոյլ տուք ինձ, զի վաղ հրաժարեցայց*[13] *յանիրաւ աշխարհէս*[14] *եւ յապերախտ մարդկանէ*[15] [ix*]*:* 18 *Զի ահագին է անջատումն հոգւոյ ի մարմնոյ*[16]*, եւ սոսկալի յետ յարութեանն*[17] *ըմբռնումն ի տանջանսն*[18]*, քանզի մին*[19] *զմիաւորեալսն յաւդս քակտէ*[20]*, իսկ մեւսն*[21] *զյանցումն*[22] *հրապարակէ յայտնապէս*[23]*. քանզի ոչ է Թաքչել*[24] *որ զանիրաւսն գործեաց, ի*[25] *յանժուժկալ ի դատաստանին կշտամբեալ զմեղսն*[26]*:* 19 *Այլ որ ճշմարիտդ ես՝ զվշտակցութիւն քո ցո՛յց*[27] *ինձ*[28]*, Աստուա՛ծ, եւ ողորմեա՛:*

20 *Յորժամ*[x*] *հնչումն լինի փողոյն, եւ բարբառք երկնաւոր զաւրացն լսին ձայնք, յայնժամ եղկելիքն տագնապաւ կորնչին եւ*[29] *պահանջին ի գեհեննն*[30]*, եւ դասք արդարոցն միաւորեալ երգեն ընդ սերովբէսն*[31]*, վասն որոյ քեզ գոչեմ՝ խնայեա՛ յիս, Տէ՛ր, եւ ողորմեա՛:*

21 *Յորժամ իմանամ զահաւոր բարբառ փողոյն ի*[32] *յաւուրն յետնումն*[33]*, եւ*[34] *յատենի նստելով քեզ*[35]*, Տէ՛ր, ի ժողովել զբոլորիցն ի*[36] *յանողորմ*[37] *դատաստանն*[38] *առաջի քո, Տէ՛ր*[39]*, յայնժամ քակտին ոսկերք իմ, խափանեալ միտք ի*[40] *խորհրդոց*[41]*, ինձէն զիս դատապարտեմ ի գաղտնեաց*[42] *իմոց, Թէ ի՞ւ փրկեցայց, այլ*[43] *ի զղջումն եւ յապաշխարութիւն փոխարկեալ*[44]*, գԹա՛*[45]*, Աստուա՛ծ, եւ ողորմեա՛»:*

22 *Իբրեւ*[46] *լսէին զայս ամենայն ժողովուրդն*[47]*, յարտասուս եղեալ*[48] *լային դառ-*

1 ´¸ é³ÙÇÏù Ñ³Ûáó
2 ¸ »ñÃ³ÛÇÝ ½Ñ»ï Ýáñ³] ½ÏÝÇ Ýáñ³ ·Ý³óÇÝ: ´ »ñÃ³ÛÇÝ Ù»Í] ·Ý³óÇÝ
3 ´¸ ëáõñµ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ïÝ Ý»ñë¿ë
4 ´ > »õ
5 ´¸ »õ Ï³Ûñ
6 ´ ¹»ÕÝ] Ç í»ñ³Û ëñïÇÝ, ¸ ëñïÇ Ýáñ³
7 ² Ãáñ³Ï¿
8 ²¸ ³ÝÏÕ³Ûë] ³Ý¹»Õ³Ûë
9 ´ ½Ç ³åñÇó¿] »õ ³åñ»ëóÇ
10 ´ ½ñÏ»ëóÇ] Ù»ñÅ»ëóÇ
11 ¸ Ç ï¿ñáõÝ³Ï³Ý å³ï³ñ³·¿Ý, Ç ÷ñÏ³Ï³Ý Ëáñ-Ññ¹áÛÝ: ´ > »õ Ç ÷ñÏ³Ï³Ý Ù³ñÙÝáÛÝ ï»³éÝ
12 ´¸ ³ë¿ñ óÝáë³
13 ¸ Ññ³Å³ñ»óÇó
14 ¸ ³ßË³ñÑ¿
15 ´ Û³å³ñ³ë³Ý Ù³ñ¹Ï³Ý¿ë] Û³å»ñ³Ëï Ù³ñ¹Ï³-Ý¿
16 ´ Ñá·áó Ç Ù³ñÙÝáó, ¸ Ñá·áÛ Ç Ù³ñÙÝáÛ
17 ¸ Û³ñáõÃ»³Ý
18 ´¸ ï³Ýç³Ýë
19 ´¸ ÙÇÝÝ
20 ´ Û³õ¹ëÝ ù³Ï ï»ëó¿, ² ù³Ï ï»ëó¿
21 ²¸ ÙÇõëÝ
22 ´¸ ½³ÝóáõÙÝ
23 ´ > Û³Ûï Ý³ å¿ë
24 ´ Ã³·ã»É
25 ´¸ > Ç

26 ´ Ïßï³Ùµ»É ½Ù»Õ³õáñë, ¸ Ïßï³Ùµ»É ½Ù»Õë
27 ¸ óáõó
28 ´ ÛÇë] ÇÝÓ, ¸ > ÇÝÓ
29 ´¸ > ÏáñÝãÇÝ »õ
30 ´ ·»Ñ»³ÝÝ
31 ´¸ ë»ñáµ¿ëÝ
32 ´¸ > Ç
33 ¸ Û» ïÝáõÙ
34 ´¸ > »õ
35 ´ ùá] ù»½
36 ¸ > Ç
37 ´ ~ Û³ÝáÕáñÙ Ç, ¸ Û³ÝáÕáñÙ»ÉÇ
38 ¸ ¹³ï³ëï³Ý
39 ´¸ > ï¿ñ
40 ¸ ÇÙ Ç] Ç
41 ´ ËáñÑñ¹áÛ
42 ² ·³Õï»³ó
43 ² ³ÛÕ
44 ´¸ ÷áË³ñÏ»Éáí
45 ² ·Ã³Û Çë, ¸ ·Ã³Û ÛÇë
46 ¸ ÇëÏ Çµñ»õ
47 ¸ ½³õñùÝ ³Ù»Ý³ÛÝ] ³Ù»Ý³ÛÝ ÅáÕáíáõñ¹Ý, ´ ÅáÕá-íáõñ¹Ý
48 ¸ ÉÇÝ¿ÇÝ »õ] »Õ»³É

նապէս: 23 *Եւ Մուշեղ*[1] *Մամիկոնեան եւ Հայր մարդպետն*[2]*, եւ Բակուր*[3] *Վրաց իշխանն, եւ Բագրատ*[4] *Բագրատունեաց իշխանն, եւ Հայկն*[5] *Հայկազնի, եւ Մեհրուժան*[6] *Արծրունեաց իշխանն, եւ Համամ Մելետենւոյ*[7] *իշխանն*[8]*, եւ այլ մեծամեծ իշխանք եւ նախարարք*[9] *եւ տանուտեարք եւ գաւառապետք*[10] *Հայոց աշխարհին*[11]*, եւ եպիսկոպոսք բռնադատէին զնա, զի առցէ զդեղաթափն*[12]: 24 *Իսկ սուրբ քահանայապետն*[13] *ի բաց մղէր*[14] *ասելով, թէ՝ «Եւ ես աւգնականութեամբ*[15] *Աստուծոյ իմոյ կարող եմ հալածել զցաւս ի*[16] *մարմնոյ իմոյ, բայց թողից, զի մի՛ խափանումն լիցի*[17] *յառաջարկութեան ճանապարհի*[18] *իմոյ*[19]*. զի կոչէ զիս նահատակադիրն*[20] *զի առից զվարձս*[21] *վաստակոց իմոց*[22]: 25 *Բայց զի*[23] *ազգդ*[24] *Արշակունեաց*[25] *բազում լուսաւորս պակասեցուցեալ յաշխարհիդ Հայոց*[26] *յազգէ իմմէ*[27]*, շիջուցին զլոյսն յինքեանց*[28]*, զի եղծանելով Տէր կամի եղծանել զնոսա*[29] *որպէս զԻսրայէլ*[30]: 26 *Արդ, զոր ընդ իս գործեցին՝ թողեալ լիցի նոցա. զի ցանկութիւն*[31] *իմ լցեալ եղեւ:* 27 *Բայց յետ լնլոյ յիսուն*[32] *ամաց բարձցի*[33] *քահանայութիւն*[34] *յազգէս մերմէ*[35]*, որ է*[36] *սրբոյ նախնոյն իմոյ Գրիգորի*[37]*, ընդ նմին եւ թագաւորութիւնդ յազգէդ*[38] *Արշակունեաց՝ մինչեւ ի մերձենալ պղծոյն անապատի:* 28 *Յետ այնորիկ ի լնուլ ամաց հարիւր եւ յիսնից*[39] [xi*] *առցեն զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ Պարսիկք, եւ նոյն ինքն զխաչն*[40]*, եւ*[41] *վարեսցեն ի գերութիւն. եւ իբրեւ դարձցի ի Պարսկաց՝ այլ ոչ եւս դարձցի յԵրուսաղէմ*[42]: 29 *Եւ*[43] *Երուսաղէմ ոչ եւս*[44] *կացցէ յիշխանութեան*[45] *Յունաց, եւ իսմայելացիք*[46] *տիրեսցեն նմա, եւ արկցեն ընդ հարկիւ*[47] *զՅոյնսն*[48] *մինչեւ ի ժամանակս մեր-*

1 ´¸ ù³çÝ Ùáõß»Õ
2 ¸ Ù³ñ½å»ïÝ
3 ´¸ µ³·áõñ
4 ´µ³·³ñ³ï
5 ´¸ Ñ³ÛÏ³ÏÝ, î¶ Ñ³ÛÏ³Ï
6 ¸ Ù»ñáõÅ³Ý
7 ¸ ÙÇïáõñ»ÝáÛ
8 ´>»õ Ñ³Ù³Ù Ù»É» ï»ÝõáÛ ÇßË³ÝÝ
9 ¸ >»õ Ý³Ë³ñ³ñù
10 ´Ý³Ë³ñ³ñù »õ ·³õ³é³ï»³ñù] ÇßË³Ýù »õ Ý³Ë³ñ³ñù »õ ï³Ýõï»³ñù »õ ·³õ³é³å»ïù
11 ¸ ~ ³ßË³ñÑÇÝ Ñ³Ûáó
12 ¸ ½¹»õÕÝ³ÛÃ³÷Ý
13 ´¸ ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÝ Ý»ñë¿ë
14 ¸ ÙÕ¿ñ ½Ýáë³
15 ´³õ·Ý³Ï³ÝáõÃ»³ÙµÝ, ¸ û·ÝáõÃ»³ÙµÝ
16 ´¸ >Ç
17 ´~ ÉÇóÇ Ë³÷³ÝáõÙÝ
18 ´×³Ý³å³ñÑÇÝ
19 ¸ ×³Ý³å³ñÑ³ó ÇÙáó
20 ¸ ~ Ý³Ñ³ï³Ï³¹ÇñÝ Ïáã¿ ½ÇëÝ
21 ¸ í³ñÓë ³éÇó ÛáõëáõÙÝ] ³éÇó ½í³ñÓë
22 ´½Ç Ý³Ñ³ï³Ï³¹ÇñÝ Ïáã¿ ½Çë, ÇßË³Ýù »õ Ý³Ë³ñ³ñù »õ ï³Ýõï»³ñù »õ ·³õ³é³å»ïù, ½Ç í³ñÓë ³éÇó ÛáõëáõÙÝ] ½Ç Ïáã¿… ÇÙáó
23 ´¸ >½Ç
24 ´¸ ³½·Ý
25 ¸ ³ñß³ÏáõÝ»³ó

26 ´¸ Ë³õ³ñ»óáõóÇÝ] å³Ï³ë»óáõó»³É Û³ßË³ñÑÇ Ñ³Ûáó
27 ¸ ÇÙÙ¿
28 ´>ßÇçáõóÇÝ ½ÉáÛëÝ ÛÇÝù»³Ýó
29 ´¸ í³ëÝ ½Ç »Õí³Ý»ÉáíÝ ï¿ñ ÏÇ ñ] ½Ç »Õí³Ý»Éáí ï¿ñ Ï³Ùª »Õí³Ý»É ½Ýáë³
30 ² ½Çëñ³Û¿Õ
31 ¸ ó³ÝÏáõÃÇõÝë
32 ¸ .Í.] ÛÇëáõÝ
33 ¸ µ³ñÓÇ
34 ´î¶ ù³Ñ³Ý³Û³å»ï³õáõÃÇõÝ
35 ´¸ ÇÙáÛ] Ù»ñÙ¿
36 ² áñå¿ë] áñ ¿
37 ´~ Ý³ËÝÛÛ ÇÙáÛ ·ñÇ·áñÇ
38 ´¸ Ã³·³õáñáõÃÇõÝ (¸ Ã³·³õáñáõÃÇõÝ) Û³½·¿
39 ¸ .×Í.: ´ÛÇëÝó
40 ¸ ³éÝ»Ý »õ ½Ë³ã] »õ ÝáÛÝ ÇÝùÝ ½Ë³ã
41 ´»õ ½Ë³õÝñµ Ë³ã] »õ ÝáÛÝ ÇÝùÝ ½Ë³ã, »õ
42 ´¸ »õ ÛÇñáõë³Õ¿Ù ³Û É ³ñ³Ï³Ý, Çµñ»õ (¸ »õ] Çµñ»õ) ¹³ñÓóÇ Ç å³ñëÏ³ó] »õ Çµñ»õ ¹³ñÓóÇ Ç å³ñëÏ³ó
43 ´¸ ÇëÏ] »õ
44 ´¸ ³ÛÉ] ³ã »õë
45 ² ÛÇßË³ÝáõÃÇõÝ, ´¸ ÛÇßË³ÝáõÃÇõÝ
46 ´¸ ³ÛÉ ï³×Ï³ó] »õ ÇëÙ³Û»É³óÇù
47 ² Ñ³ñÏõ
48 ¸ ½ÛáõÝë

ձենալոյ[1] *արիական ազգին*[2]*:* 30 *Եւ*[3] *ապա առցեն զԵրուսաղէմ ազգն Հոռոմմայեցւոց*[4]*՝ որ անուանին*[5] *Փռանգք*[6]*, եւ բարձցեն զհարկատրութիւն*[7] *Յունաց:*

ԺԳ. 1 *Արդ, սկիզբն աշխարհաց աւերածոյն*[8] *Հայոց ի նենգութենէ եղիցի եւ յանհնազանդութենէ միմեանց, զի ոչ հնազանդին իշխանքն*[9]*, այլ*[10] *բարժանին յիւրաքանչիւր գաւառս եւ ո՛չ հասցեն միմեանց ի թիկունս*[11]*, այլ*[12] *ի թշնամացն կողմն*[13] *եղիցին:* 2 *Յետ այնորիկ*[14] *ելցեն յիւրաքանչիւր հայրենեաց եւ անկցին զիշխանութեամբքն*[15] *Յունաց ի ստրկութիւն եւ ի*[16] *ծառայութեան. եւ*[17] *թուլասցին ի հաւատոց, եւ այնպէս պակասեսցի*[18] *իշխանութիւն նոցա:* 3 *Եւ թագաւորքն*[19] *Յունաց սակաւակեացք*[20] *եղիցին եւ զպատերազմաց ոչ հոգասցեն*[21]*, այլ զհարկաց միայն. եւ*[22] *զփոխելոյ*[23] *կարգաց եւ զքննութեան*[24] *հաւատոց*[25]*, զոր հիմնեցուցին*[26] *առաքելաջան*[27] *ժողովքն երեք*[28]*. եւ քակտեսցեն զբազումս*[29] *ի հաւատոց*[30] *քրիստոնէից*[31]*. եւ այն լիցի ջան նոցա*[32] *եւ վաստակ:* 4 *Բարձցի*[33] *զաւրութիւն Յունաց արանց*[34] *պատերազմողաց, զզուեսցի*[35] *աշխարհ նոցա յազգէ աղեղնաւորաց*[36] *եւ անկցին զհարկիւ*[37] *նոցա, խոպանասցին գաւառք բազումք*[38]*:* 5 *Տարակուսելով տարակուսեսցի երկիր, եւ եղիցին*[39] *հրաձգութիւնք*[40] *եւ ջրհեղեղք եւ շարժմունք, կործանեսցի*[41] *տեղիս տեղիս*[42]*, լինիցին*[43] *նշանք եւ*[44] *սքանչելիք յերկինս:*

6 *Լռեսցի*[45] *եւ քահանայութիւնս*[46] *Հայոց զամս բազումս, տապալեսցի ի հիմանէ Հայք*[47]*, առցին եւ պարիսպք անմատոյցք ի նետողաց ազգաց*[48]*. եւ կերիցեն ազգն այն*

---

1 ² Ù»ñÓ»Ý³É
2 ´¸ Ù³õï ³õáñáõÃ»³Ý åÕÍáÛÝ ³Ý³å³ ïÇ] Ù»ñÓ»-Ý³ÉáÛ ³ñÇ³Ï³Ý ³½·ÇÝ
3 ´¸ >»õ
4 ¸ ÑéáÙ³Û»óáó ³½·Ý
5 ´ »Ý] ³Ýáõ³ÝÇÝ, ¸ > ³Ýáõ³ÝÇÝ
6 ¸ ýé³ÝÏù
7 ´¸ ½Ñ³ñÏë
8 ´¸ ³õ»ñ³ÍáÛ ³ßË³ñÑÇë
9 ´ »ÕÇóÇ Ç Ý»Ý·áõÃ»Ý¿ ÇßË³Ý³ó »õ Û³ÝÑÝ³½³Ý-¹áõÃ»Ý¿, ½Ç áã ÑÝ³½³Ý¹ÇÝ ÙÇÙ»³Ýó, ¸ »ÕÇóÇ Ç Ý»ÝÏáõÃ»Ý¿ »õ Û³ÝÑÝ³½³Ý¹áõÃ»Ý¿ ÇßË³Ý³ó ½Ç áã ÑÝ³½³Ý¹ÇÝ ÙÇÙ»³Ýó] Ç Ý»Ý·áõÃ»Ý¿… ÇßË³ÝùÝ
10 ² ³ÛÕ
11 ¸ > ³ÛÉ µ³ñÅ³ÝÇÝ… Ç ÃÇÏáõÝë
12 ² ³ÛÕ
13 ´¸ ÃßÝ³Ù»³ó ÏáÕÙ
14 ´ ³ÛëáñÇÏ
15 ´¸ ½ÇßË³ÝáõÃ»³Ùµ
16 ² >»õ Ç
17 ²´ >»õ
18 ´¸ å³Ï³ë»ëó¿
19 ´¸ Ã³·³õáñù
20 ¸ ë³Ïû³ÛÏ³óù
21 ´ Ñá·³Ûó»Ý
22 ¸ >»õ
23 ¸ ½÷á÷áËÉ»ÉáÛ
24 ¸ ½ùÝÝáõÃÇõÝ

25 ´ ùÝÝáõÃ»³Ý Ñ³õ³ïáÛ
26 ´ ÑÇÙÝ³óáõóÇÝ
27 ¸ ³é³ù»É³Ï³Ý
28 ´ »ñÇó ëáõñµ ÅáÕáíÝ] ÅáÕáíùÝ »ñ»ù
29 ² ½µ³½ÙáõÝëÝ
30 ¸ Ñ³õ³ïáÛ
31 ´¸ ùñÇëïáÝ¿Çó
32 ¸ ÉÇÝÇóÇ Ýáó³Û ç³Ý
33 ´¸ µ³ñÓóÇ »õ
34 ´¸ ³éÝ Ûáõ³Ý³ó] Ûáõ³Ý³ó ³ñ³Ýó
35 ¸ »õ ½Á½áõÇóÇ
36 ´ ½½áõÇóÇÝ ³ßË³ñÑù Ýáó³ Û³½·¿Ý Ý»ïáÕ³ó] ½½áõ»ëóÇ… ³Õ»ÕÝ³õáñ³ó, ¸ Ç Ý»ïáÕ³ó] Û³½·¿ ³Õ»ÕÝ³õáñ³ó
37 ´ ½Ñ³ñÏ³õ
38 ´¸ µ³½áõÙ ·³õ³éù »õ
39 ² »ÕÇóÇ
40 ´¸ »ÕÇóÇ ÑáõñÓ·ÙáõÝù (¸ ÑñÓ·ÙáõÝù)
41 ´ áñ ÏáñÍ»³ÝëóÇÝ, ¸ »õ ÏáñÍ³Ý»ëó»Ý
42 ´ ½ï»ÕÇë, ¸ ½ï»ÕÇë ï»ÕÇë] ï»ÕÇë ï»ÕÇë: ´ + »õ Ï³Ý³Ûù ³Ý³ëÝ³Ï»ñå ë »õ ³ÛÉ ³Ý¹¿ÙÝë ÍÝóÇÝ, »õ ³-Ý³ëáõÝù ³ÝÍÝáõÝ¹ù ½µÝáõÃÇõÝë Çõñ»³Ýó ÷áË»ë-ó»Ý Ç ÍÝáõÝ¹ë, ¸ + »õ Ï³Ý³Ûù ³Ý³ëÝ³ÛÏ»ñå ÍÝóÇÝ, »õ ³Ý³ëáõÝù ÷áË»ëó»Ý ½Ï»ñå ë Çõñ»³Ýó Ç ÍÝáõÝ¹ë
43 ² ÉÇóÇÝ
44 ´ ÉÇÝÇóÇ Ýß³Ýù] ÉÇÝÇóÇÝ Ýß³Ýù »õ, ¸ ~ »õ Ýß³Ýù, ² >»õ
45 ´¸ Éé»ëó¿
46 ´ ù³Ñ³Ý³Û³ å»ï áõÃÇõÝù, ¸ Ñ³Ûñ³ å»ï áõÃÇõÝ
47 ´¸ ï ³å³É»ëóÇÝ Ñ³Ûù Ç ÑÇÙ³Ý¿
48 ´¸ ³ÝÙ³ ïáÛó (¸ ³ÝÙ³ ïáÛóù) Û³½·¿Ý Ý»ïáÕ³ó

զմարմինս բազկաց իւրեանց[ա], *այսինքն՝ զազգայինս իւրեանց*[1], *ըստ կանխասացութեան*[2] *Եսայեայ*[3]: 7 *Եւ այս բան*[4] *Յովհաննու*[5], *որ ասէ թէ*[6] «Նեռինք բազումք[7] եկեալ են»[բ] *յաշխարհս*[8]. *եւ այն ամենայն սկիզբն է երկանց*: 8 *Եւ*[9] *սուրբ տեղիք աթոռոց*[10] *հայրապետութեանն*[11] *Հայոց եղիցին*[12] *բնակութիւն եւ*[13] *աւթեվան ազգացն հեթանոսաց*[14]. *եւ*[15] *դատարկասցին ճանապարհք*[16] *բազմագնացք առ ի չգոյէ մարդկան, եւ աւգնութիւն*[17] *եւ*[18] *ոչ ուստեք*: 9 *Յայնմ ժամանակի* «ասասցեն[19] լերանց թէ՝ Անկերուք ի վերայ մեր, եւ բլրոց՝ թէ Ծածկեցէ՛ք զմեզ»[գ], *ըստ գուշակմանն Երեմիայի*[20]: 10 *Ցամաքեսցի*[21] *սէր բազմաց*[22]. *արմատասցի անգթութիւն*[23], *եւ մարդիկ*[24] *անժուժք*[25] *եղիցին, եւ ամենայն աշխարհ անհանգիստ տագնապեսցի, եւ իմաստունք յարեւելս փախիցեն*[26]:

11 *Եւ յետ այսորիկ*[27] *փրկութիւն ամենայն աշխարհաց*[28] *քրիստովնէից*[29] *յարիական զաւրացն եղիցի՝ ի Հռովմայեցւոց*[30], *եւ ապա խաղաղեսցի*[31] *երկիր*[32] *ի բարի գնացս ժամանակս բազումս*[33], *որպէս զդրախտ*[34] *ամենալից դարձցի*[35]: 12 *Եւ հերքեսցին*[36] *անաւրէնք, եւ անկցին*[37] *ընդ լծով ծառայութեան Հռովմայեցւոցն*[38]. *եւ մարդիկ աւաղեսցեն զանցեալսն եւ զոչ հանդիպեալսն այնմ բարեաց*[39]: 13 *Յետ այնորիկ*[40] *յայտնեսցի որդին կորստեան Նեռնն*[41]:

14 *Արդ, մինչդեռ եմ ի մարմնի՝ զեկուցանեմ ձեզ*[42]. *որոյ գալուստն ազդեցութեամբ*[43] *սատանայի է, եւ ոչ թագաւորէ*[44]

ա Հմմտ. Եսայ. ԿԹ. 26 «կերիցեն նեղիչք քո զմարմինս իւրեանց»
1 ´ ½Çõñ ³½·³ÛÇÝë, ¸ ½Çõñ»³Ýó ³½·³ÛÇÝë
2 ´¸ Ï³ÝË³ë³óáõÃ»³ÝÝ
3 ²¸ »ë³Û³Û
4 ´¸ î¶Áë ï µ³ÝÇÝ] ³Ûë µ³Ý
5 ¸ ÛáÑ³ÝÝáõ
6 ¸ »Ã¿] Ã¿
7 ¸ µ³½áõÙ
բ Ա. Յովհ. Բ. 18 «արդէն իսկ նեռինք բազումք եկեալ են»
8 ´ »Ý »Ï»³É Û³ßË³ñÑ, ¸ Û³ßË³ñÑ
9 ´ > »õ
10 ´ ³Ãáéáó
11 ¸ ëáõñµ ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÇó] »õ ëáõñµ… Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ: ´ ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÇó] Ñ³Ûñ³å»ïáõÃ»³ÝÝ
12 ² »ÕÇóÇ, ¸ »ÕÇó
13 ´¸ > µÝ³ÏáõÃÇõÝ »õ
14 ´¸ ³õÃ»õ³Ýù ³Ý³ëïáõ³Í ³½·³óÝ] ³õÃ»õ³Ý… Ñ»Ã³Ýáë³ó
15 ´¸ > »õ
16 ¸ »õ ×³Ý³å³ñÑù
17 ¸ ³õ·Ý³Ï³ÝáõÃÇõÝ
18 ´¸ > »õ
19 ¸ ³ëÇó»Ý
գ Երմ. Ժ. 8 «եւ ասասցեն լերանց՝ թէ անկերուք ի վերայ մեր, եւ բլրոց՝ թէ ծածկեցէք զմեզ»
20 ¸ »ñ»ÙÇ³Û
21 ¸ ó³Ù³ùÇ
22 ´ »õ] µ³½Ù³ó
23 ´ ó³ÝÏáõÃÇõÝ] ³Ý·ÃáõÃÇõÝ, ¸ ³Ý·ÃáõÃÇõÝÝ
24 ¸ Ù³ñ¹Çù
25 ´ ³ÝÅáÛÅù
26 ´¸ »õ Û³Ý³ñÇáõÃ»Ý¿ (¸ Û³ÝÇñûáõÃ»Ý¿) Ã³·³õáñ³óÝ (¸ Ã³·ûáñ³ó) Ûáõ³ó Ç Ñ³ñÏÇ Ï³Ûó»Ý (¸ Ï³óó»Ý) ³ÛÉ³½·»³ó (¸ ³ÛÉ³½·³ó), »õ ³Ù»Ý³ÛÝ ³ßË³ñÑ Çµñ»õ ½Ý³õ ³ÝÑ³Ý·Çëï (¸ ³ÝÑ³ÝÏÇëï) ï³·Ý³å»ëóÇ, »õ ÇÙ³ëïáõÝù ½÷³Ëáõëï Ý (¸ ÷³Ëáõëïë) Û³ñ»õ»Éë (¸ Û³ñ»õ»Éë) ³ñ³ëó»Ý] »õ ³Ù»Ý³ÛÝ ³ßË³ñÑ… ÷³ËÇó»Ý
27 ¸ ³ÛÝáñÇÏ
28 ¸ ³ßË³ñÑÇ] ³Ù»Ý³ÛÝ ³ßË³ñÑ³ó
29 ´¸ ùñÇëïáÝ»Çó
30 ´ ³½·³óÝ Ñéáíù³Û»óõáó »ÕÇóÇ áñ »Ý ÷é³Ý·ë, ¸ ³½·¿Ý Ñéáù³Û»óáóÝ »ÕÇóÇ áñ »Ý ýé³ÝÏù] ½³õñ³óÝ »ÕÇóÇ Ç Ñéáíù³Û»óõáó
31 ¸ Ë³Õ³Õ³Ý³Û
32 ´ ³å³Û Ë³Õ³Õ³Ý³Û »ñÏÇñë
33 ´¸ ÛáÉáíë] µ³½áõÙë
34 ´¸ ¹ñ³Ëï
35 ´¸ > ¹³ñÓóÇ
36 ´ Ñ»ñùÇÝ
37 ´ ³ÝÏ³ÝÇÝ
38 ´ ÑéáíÙ³Û»óõáó, ¸ ÑéáÙ³Û»óáó
39 ´ áñ ³ë»Ý Ã¿ ³õ³Õ ½³Ý³É»ëÝ áñ áã Ñ³ëÇÝ Ç Å³Ù³Ý³Ïë Û³Ûë µ³ñÇ »õ ³Ý·Çõï, ¸ áñ ³ë»Ý ³í³Õ ½³Ý³É»ëÝ áñ áã Ñ³ëÇÝ Ç Å³Ù³Ý³Ïë Û³Ûë µ³ñÇ »õ ³Ý·Çõï] »õ Ù³ñ¹ÇÏ ³õ³Õ»ëó»Ý ½³Ýó»³ÉëÝ »õ ½áã Ñ³Ý¹Ç å»³ÉëÝ ³ÛÝÙ µ³ñ»³ó
40 ´¸ ³ÛëáñÇÏ ³å³] ³ÛÝáñÇÏ
41 ¸ Ý»éÝ
42 ´¸ Ó»½ + Û³Õ³·ë Ý»éÇÝ
43 ´ Áëï ³½¹»óáõÃ»³Ý, ¸ ³ë¹»óáõÃ»³Ùµ
44 ´¸ Ã³·³õáñ»ëó¿

նա Տաճկաց կամ Պարսկաց[1] *կամ այլազգեաց*[2]*, այլ՝ պաշտաւնէից ամենայաղթ խաչին*[3]*, զի*[4] *ինքն որդին կորստեան կործանելոց է ի փառաց նորա. եւ լինիցի պիղծն*[5] *այն ի յանդիմանութիւն Հրէիցն, զի եւ*[6] *նոքա իսկ*[7] *ակն ունին մոլորեցուցչին:* 15 *Արդ, դուք պատուէր տուք որդւոցն*[8] *ձերոց, եւ որդիք նոցա՝ որդւոց*[9] *իւրեանց, եւ*[10] *դրոշմեսցեն գրով եւ պահեսցեն մինչեւ ի մերձենալ պղծոյն, զի*[11] *լինիցին որոգայթապատրաստք*[12]*, զի մի՛ ընկղմեսցին*[13] *յորոգայթ նորա:*

16 *Արդ*[14]*, ես ծնայ զձեզ լուսաւոր աւազանաւն, եւ մինչեւ ի շունչս վերջին*[15] *բորբոքեալ եմ ի գութ*[16] *ձեր*[17]*. եւ վշտանամ*[18] *թէ գուցէ արատ ինչ խառնիցի*[19] *ի սնունդս*[20] *ձեր՝ յետ ելանելոյ իմոյ յաշխարհէս*[21]*:* 17 *Զոր փոխանակ իմ Աստուած Բանն Հաւր հովուեսցէ*[22] *զժողովուրդ*[23] *իւր, զոր գնեաց արեամբն իւրով:* 18 *Արդ, նշան յայտնելոյ Նեռինն այս է. յորժամ լցցի երկիր խռովութեամբ՝ յետ բարի ժամանակին, եւ բարձցի իշխանութիւն*[24] *Հռովմոց*[25]*, որպէս ծանուցաւ Դանիելի*[26] *վասն չորս*[27] *գազանացն. մատակ առեւծն*[28]*՝ որ է Մարաց թագաւորութիւնն, եւ արջն՝ որ է Բաբելացւոցն*[29]*, եւ ինձն*[30]*՝ որ է Պարսից*[31]*, եւ չորրորդն որ*[32] *ահեղ եւ զարմանալի ցուցաւն*[33]*, որ ուտէրն*[34] *եւ մանրէր զերկիր**, *որ է Հռովմոց*[35] *թագաւորութիւնն:* 19 *Զի որպէս ի գալստեանն Քրիստոսի բարձաւ իշխանութիւնն Իսրայելի*[36]*, նոյնպէս եւ յայտնել պղծոյն բարձցի իշխանութիւնն Հռովմոց*[37]*:* 20 *Իսկ երեք թագաւորութիւնքն*[38] *բարձան ի միջոյ, եւ չորրորդն եկաց հաստատուն, որ է Հռովմոց*[39] *թագաւորութիւնն*[40]*՝ որ բառնայ*[41] *ի Նեռնէն:*

21 *Յառաջագոյն ծաղկի*[42] *անգթութիւն, եւ ցամաքի*[43] *սէր, եւ լինի*[44] *սովք եւ սասանութիւնք*[45] *եւ սրածութիւնք*[46]*. մատնեսցէ*

1 ´ > Ï ³ Ù å ³ ñëÏ ³ ó
2 ´ ¸ ³ ÛÉ ³ ½· ³ ó
3 ´ Ë ³ ãÇÝ ùñÇë ï áëÇ, ¸ ëáõñµ Ë ³ ãÇÝ
4 ´ ½Ç »õ
5 ´ ¸ å»ÕÍÝ
6 ² > »õ
7 ´ > ÇëÏ
8 ² áñ¹õáó, ´ ¸ áñ¹áó
9 ´ ¸ áñ¹áó
10 ´ ¸ ½Ç] »õ
11 ´ ¸ »õ] ½Ç
12 ´ ¸ î¶¸ å ³ ïñ ³ ë ïù] áñá· ³ ÛÃ ³ å ³ ïñ ³ ë ïù
13 ´ ¸ ÁÙµéÝ»ëóÇÝ] ÁÝÏÕÙ»ëóÇÝ
14 ¸ ½Ç] ³ ñ¹
15 ´ óí»ñçÇÝ ßáõÝãë, ¸ Ç Û» ïÇÝ ßáõÝãÝ] Ç ßáõÝãë í»ñ-çÇÝ
16 ´ Ç ·áõÃë
17 ¸ Ç ë¿ñ Ó»ñ »õ Ç ·áõÃ
18 ¸ »ñÏÝãÇÙ] íßï ³ Ý ³ Ù
19 ´ Ë ³ éÝ»ëóÇ
20 ² ëÝáõÝ¹
21 ´ Û ³ ßË ³ ñÑ¿
22 ¸ Ñáí»ëó¿
23 ¸ ½ÅáÕáíáõñ¹ë
24 ² ¸ ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ
25 ´ ¸ ÑéáíÙ ³ Û»óõáó (¸ ÑéáÙ ³ Û»óáó) + ½Ç áñå¿ë Ç · ³ Éëï» ³ ÝÝ ùñÇëï áëÇ µ ³ ñÓ ³ õ ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ Çë-ñ ³ Û¿ÕÇ (¸ Ýëñ ³ Û¿ÉÇ), ÝáÛÝå¿ë »õ Ç Û ³ Ûï Ý»É åÕÍáÛÝ µ ³ ñÓóÇ (¸ åÕÍáõÝ µ ³ ñÓÇ) ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ ÑáéáÙáó (¸ ÑéáÙ ³ Û»óáó)
26 ² ¹ ³ ÝÇ»ÕÇ
27 ´ ãáñù, ¸ .¹.ù
28 ¸ ³ éÇõÍÝ
29 ´ ¸ > »õ ³ ñçÝª áñ ¿ µ ³ µ»É ³ óõáóÝ
30 ¸ áõÝÓÝ] ÇÝÓÝ
31 ´ ¸ ¿ñ å ³ ñëÇó Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ] ¿ å ³ ñëÇó
32 ´ áñ ¿
33 ´ ¸ óáõó ³ õ
34 ´ ¸ áõ ï ¿ñ
* Հմմտ. Դն. Է. 2-7
35 ´ »Ý ÑáéáÙáó] ¿ ÑáéáíÙáó, ¸ ÑéáÙ ³ Û»óáó
36 ² Çëñ ³ Û¿ÕÇ
37 ´ ¸ > ½Ç áñå¿ë Ç · ³ Éëï» ³ ÝÝ ùñÇëï áëÇ µ ³ ñÓ ³ õ ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ Çëñ ³ Û»ÉÇ, ÝáÛÝå¿ë »õ Û ³ Ûï Ý»É åÕÍáÛÝª µ ³ ñÓóÇ ÇßË ³ ÝáõÃÇõÝÝ ÑáéáíÙáó
38 ´ Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝù
39 ´ »Ý ÑáéáÙáó] ¿ ÑáéáíÙáó
40 ¸ > ÇëÏ »ñ»ù… Ã ³ · ³ õáñáõÃÇõÝÝ
41 ² ´ ¸ µ ³ éÝ ³ Ý
42 ´ Í ³ ÕÏ»ëóÇ
43 ´ ·áõë ³ Ý ³ , ¸ · ³ õë ³ Ý ³ Û] ó ³ Ù ³ ùÇ
44 ´ ¸ ÉÇÝÇÝ
45 ´ > »õ ë ³ ë ³ ÝáõÃÇõÝù
46 ¸ ~ »õ ëñ ³ ÍáõÃÇõÝù »õ ë ³ ë ³ ÝáõÃÇõÝù

եղբայր զեղբայր ի մահ, եւ հայր՝ զորդի[*]. *այս ի Տեառնէ ասացաւ, զոր*[1] *գիտէք իսկ. եւ հովանայ*[2] *երկիր:* 22 *Զի*[3] *զոր սերմանեսցեն*[4]՝ *ոչ ժողովիցեն*[5], *եւ որ տնկիցենն՝ ոչ կերիցեն*[6], *եւ*[7] *բազում գուշակմունք եղիցին*[8] *յաղագս յայտնելոյ*[9] *Նեռինն:* 23 *Արդ, մի՛ կարծիցէք, թէ*[10] *սատանայ է նա*[11] *կամ դեւ ի զաւրաց նորա. ոչ*[12], *այլ*[13] *մարդ ապականեալ մտաւք ի տոհմէն Դանայ, եւ ծնանի*[14] *ի Քորազին գեղջէ*[15], *յազգէ Իսրայելի*[16]. *եւ անուն*[17] *հաւր նորա Հռովմելայ*[18], *եւ մաւրն*[19] *նորա Ներղիմինէ*[20]. *եւ անուն նորա Հռասիմ*[21]. *եւ ծնանի ի կուսանաց, եւ գայ ի Բիւզանդիոն*[22] *եւ մեծանայ անուամբ*[23] *ըստ մեծութեանն*[24] *Յունաց:* 24 *Ապա բաժանի թագաւորութիւնն Յունաց*[25] *ընդ տասն*[26] *գաւազան. եւ մինն ինքն իցէ*[27] *ի թագաւորացն եւ զերիս թագաւորսն սպանանիցէ*[28], *եւ զայլսն զձեռամբ*[29] *ածիցէ*[30], *եւ ինքն տիրեսցէ*[31] *ամենեցուն:* 25 *Թագաւորեսցէ*[32] *ժամանակս երեք*[33] *եւ կէս ժամանակաց. եւ բարկութեամբ ապականէ զերկիր, եւ*[34] *զամենայն արբանեկութիւն սատանայի յինքն կրէ*[35], *որոյ*[36] *գալուստն իսկ*[37] *ազդեցութեամբ սատանայի է*[38], *եւ արասցէ նշանս եւ արուեստս աւուրս*[39] *հազար եւ*[40] *երկերիւր եւ վաթսուն*[41]: 26 *Բայց երանի որ համբերիցէ*[42] *եւ հասանիցէ յաւուրսն*[43] *Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ*[44] *փրկչի*[45]: 27 *Յայնժամ եթէ աղասցեն երկուս*[46] *ի մի երկանսն*[47], *մին*[48] *առնուցու եւ միւսն թողուցու*[49]. *եւ ցցուեսցի*[50] *տերեւ թզենւոյն*[51], *որ է Նեռնն*[52]. *ցցուել ոստոց*[53]՝ *պաշտաւնեայք նորա. երկանն*[54]՝ *կենցաղս*

---

[*] Մրք. ժ. 21 «Մատնեսցէ եղբայր զեղբայր ի մահ, եւ հայր՝ զորդի: Եւ յառնիցեն որդիք ի վերայ հարց՝ եւ սպանանիցեն զնոսա»

1 ¸ ³ÛÉ Ç ï»³éÝ¿ ¿ ³ë³ó»³É áñå¿ë] ³Ûë... ³ë³ó³õ ½áñ
2 î· Ñáí³Ý³ëóÇ
3 ´¸ > ½Ç
4 ² ë»ñÙ³Ý»ó»Ý, ´¸ ë»ñÙ³Ý»Ý
5 ´ ÅáÕáí»Ý
6 ´ ïÝÏ»Ý »õ áã Ù½»ëó»Ý] áñ ïÝÏÇó»ÝÝ áã Ï»ñÇó»Ý, ¸ »õ ïÝÏ»ëó»Ý áã Ù½»ëó»Ý] áã ÅáÕáíÇó»Ý... Ï»ñÇó»Ý
7 ´¸ »õ ³ÛÉ
8 ² »ÕÇóÇ
9 ¸ Û³Û ï»ÉáÛ
10 ´¸ Ï³ñÍ¿ù »Ã¿
11 î > Ý³ (² ´¸ áõÝ»Ý)
12 ´ > áã
13 ² ³ÛÕ
14 ´ »õ ÍÝ³ÝÇ Ç ïáÑÙ¿Ý ¹³Ý³Û] Ç ïáÑÙ¿Ý... ÍÝ³ÝÇ
15 ´î¶· ù³Õ³ùÇ] ·»Õç¿
16 ¸ »õ ÍÝ³ÝÇ Ç ïáÑÙ¿Ý ¹³Ý³Û, Ç ùáñ³½ÇÝ ù³Õ³ùÇ, Ç Û³½·¿Ý Çëñ³Û¿ÉÇ] Ç ïáÑÙ¿Ý... Çëñ³Û¿ÉÇ: ´ Û³½·¿Ý Çëñ³Û¿ÕÇ, ² Çëñ³Û¿ÕÇ
17 ´ ³ÝáõÝ + Ýáñ³ Ñé³ëÇÙ »õ
18 ´ ÑéáÙ»É³Û, ¸ ÑéáÙ³Û¿É
19 ²´¸ Ù³õñ
20 ² Ý»ÇÙÇÝ¿, ´¸î¶ Ù»ÉÇ ïÇÝ¿, ´°î· Ý»ÕÇ ïÇÝ¿
21 ´ > »õ ³ÝáõÝ Ýáñ³ Ñé³ëÇÙ
22 ² µÇõ½³Ý ïÇáÝ
23 ´ > ³Ýáõ³Ùµ
24 ¸ Ù»ÍáõÃ»³Ý
25 ´ > ³å³ µ³Å³ÝÇ Ã³·³õáñáõÃÇõÝÝ Ûáõý³ó, ¸ ÑéáíÙ³Û»óáó] Ûáõý³ó
26 ¸ .Å.] ï³ëÝ
27 ´ Ñ³Ý¹ÇåÇ, ¸ ÉÇÝÇ] Çó¿
28 ´¸ ëå³Ý³Ý¿
29 ´¸ ÁÝ¹ µé³Ùµ] ½Ó»é³Ùµ
30 ¸ ³Í¿
31 ´¸ ïÇñ¿
32 ´¸ »õ Ã³·³õáñ¿
33 ´ »ñÇë, ¸ .·.
34 ¸ > »õ
35 ´¸ ÁÝ¹áõÝÇ] Ïñ¿
36 ´¸ áñáÛ »õ
37 ´ ÇëÏ Ýáñ³, ¸ ÇëÏ ÝáñÇÝ
38 ² ~ ë³ ï³Ý³ÛÇ ³½¹»óáõÃ»³Ùµ ¿
39 ²î²´ > ³õáõñë
40 ² > »õ
41 ¸ .éÙÏ.
42 ¸ Ñ³Ùµ»ñ»ëó¿
43 ¸ Ûûáõñë
44 ´¸ > ï»³éÝ Ù»ñáÛ ÛÇëáõëÇ ùñÇëïáëÇ ïáëÇ »õ
45 ´¸ ÷ñÏãÇÝ
46 ´ Ã¿ »ñÏáõ ³Õ³Ûó»Ý ¸ »Ã¿ »ñÏáõ ³Õ³Ûó»Ý] »Ã¿ ³Õ³ëó»Ý »ñÏáõë
47 ´ »ñÏ³Ýë, ¸ »ñÏ³Ý
48 ´¸ ÙÇÝÝ
49 ¸ ÃáÕóÇ, Ø ï Ã. Æ¸. 41 ¦°õ »Ã¿ »ñÏáõ ³Õ³Ûó»Ý Ç ÙÇ »ñÏ³Ýë, ÙÇÝ ³éÝáõóáõ »õ Ù»õëÝ ÃáÕáõóáõ§
50 ´¸ óóáõÇóÇ
51 ´¸ Ã½»ÝáÛÝ
52 ´¸ Ã½»ÝÇÝ Ý»éÝÝ (¸ Ý»éÝ)
53 ´ »õ óóáõ»É áë ï áóÝ, ¸ »õ óóáõ»É áë ï áó Ýáñ³Û
54 ´ »ñÏ³Ýë, ¸ »ñÏ»³ÝÝ

է. եւ[1] առնուլն[2] ընտրութիւն բարւոյն[3] ի չարէն:

28 Արդ, նստցի[4] որդին կորստեան յեկեղեցւոջ[5] Աստուծոյ եւ սկսանիցի[6] հայհոյել զԱստուած, եւ իւր պահանջէ[7] զերկրպագութիւնն[8] մատուցանել իբրեւ Աստուծոյ, եւ ցուցանէ զանձն իւր աստուած, եւ հպարտանայ ի վերայ ամենայն անուանեալ աստուծոյ[9]. եւ միայն զինքն տացէ[10] պաշտել փոխանակ Աստուծոյ, եւ լնու չարեաւք եւ պղծութեամբ զերկիր[11]: 29 Յայնժամ առաքէ Աստուած զերկուս[12] մարգարէսն՝ զԵնովք[13] եւ զԵղիաս[14] ի փրկութիւն մարդկան, որ զգուշացուցանեն զհաւատացեալս[15] եւ դարձուցանեն[16] զսիրտս հարց առ որդիս իւրեանց. որպէս եւ[17] Տէրն իսկ պատմեաց[18]՝ թէ[19] Եղիա[20] գայ եւ յարդարեսցէ զճանապարհս իմ[***]: 30 Արդ, որպէս յառաջին գալստեանն Յովհաննէս[21] եղեւ կարապետ Քրիստոսի[22], նոյնպէս եւ յերկրորդ գալստեանն Եղիա[23] պահի կարապետ[24]՝ Ենովքիւ[25] հանդերձ: 31 Արդ, նոքա երկոքեանն[26] գայցեն եւ ասասցեն[27]. «Մի՛ հաւատայք պղծոյն որ կայ ի սուրբ տեղւոջն[28], զի նա է վիշապն մեծ եւ աւձն կամակոր. պատրանաւք խաբէ զձեզ եւ արուեստիւք ստաւք[29]. մի՛ մերձենայք ի նա, այլ փախերուք ի լերինս եւ համբերեցէք սակաւ[30] մի ժամանակս. սուտ Քրիստոս[31] է դա, եւ մարգարէիւք ստաւք[32] խորամանկել կամի զպաշտաւնեայս խաչին. ազդեցութիւն է դա[33] բազում մոլորութեանց[34]. այլ[35] աղաւթեցէք զտիւ եւ զիշեր[36], զի[37] սակաւ է նեղութիւնդ[38] եւ անսպառ բարիսն[39]:

32 Իսկ Քրիստոս[40] ոչ գայ յերկրէ, այլ[41] յերկնից[42], անճառ փառաւք. եւ մատնէ զդա ի խաւարն արտաքին եւ յանողորմ տանջանսն, եւ ոչ կայ[43] Քրիստոս առաջի Պիղատոսի[44] ի դատաստան[45], այլ[46] ինքն դատի զերկիր. զայս եւ որ սոցին նման՝ քարոզեն մարդկան Ենովք եւ Եղիա[47]: 33 Յայնժամ նեխի եւ գարշի երկիր[48] ի հո-

1 ¸ > »õ
2 ´´ ³ éÝáõÉÝ »õ ÃáÕáõÉ (¸ ÃáÕáõÉÝ)
3 ´¸ µ³ñáÛÝ
4 ´ Ýë ï Ç, ¸ ÝëóÇ
5 ¸ Û»Ï»Õ»óáç
6 ²´¸ ëÏë³ÝÇ
7 ´¸ ÇõñÝ ï³Û] Çõñ å³Ñ³Ýç¿
8 ´¸ »ñÏñå³·áõÃÇõÝ
9 ²´¸ ³ëïáõ³Íáó
10 ´ ï³Ûó¿, ¸ ï³Û
11 ¸ ~ ½»ñÏÇñ ã³ñ»³õù »õ åÕÍáõÃ»³Ùµ
12 ´ ½»ñÏáõ
13 ¸ ½»Ýáù
14 ´¸ ½»ÕÇ³
15 ´¸ ½Ñ³õ³ï³ó»³ÉëÝ
16 ²¸ ¹³ñÓáõó³ÝÇó»Ý
17 ¸ ~ »õ áñå¿ë, ´ > »õ
18 ¸ ~ å³ïÙ»³ó ÇëÏ
19 ¸ »Ã¿
20 ² »ÕÇ³Û
*** Մրկ. Թ. 11 «Եղիա նախ եկեալ՝ յարդարեսցէ զամենայն»
21 ´¸ Ûáí³ÝÝ¿ë
22 ´¸ ÛÇëáõëÇ] ùñÇëïáëÇ
23 ´¸ »ÕÇ³Û
24 ¸ > Ï³ñ³å»ï
25 ´ »Ýáíù³õ
26 ´¸ »ñÏáùÇÝ Ù³ñ·³ñ¿ùÝ
27 ´ ³ëÇó»Ý »Ã¿, ¸ ³ë³ëó»Ý Ã¿
28 ¸ ï»ÕáçÝ
29 ´ ëñïáíù, ¸ ëïáíù
30 ´ ë³Ï³õÇÏ
31 ´¸ ùñÇëïáëÝ
32 ´¸ ëïáíù
33 ´ ¹³Û
34 ´ ÙáÉáñáõÃ»³Ý
35 ´¸ > ³ÛÉ
36 ´¸ ½·Çß»ñ
37 ´ > ½Ç
38 ¸ Ý»ÕáõÃÇõÝÝ
39 ´¸ µ³ñÇùÝ
40 ´¸ ùñÇëïáëÝ
41 ² ³ÛÉ
42 ´ »ñÏÝÇó
43 ¸ ·³Û] Ï³Û
44 ´¸ å»Õ³ïáëÇ
45 ¸ ¹³ï³ë³ï³ÝÇ
46 ² ³ÛÉ
47 ¸ »ÕÇ³Û »õ »Ýáù
48 ´ > ½³Ûë »õ áñ ëáóÇÝ ÝÙ³Ý ù³ñá½»Ý Ù³ñ¹Ï³Ý »-Ýáíù »õ ºÕÇ³: Û³ÛÝÅ³Ù Ý»ËÇ »õ ·³ñßÇ »ñÏÇñ

տոյ մեռելոցն[1], եւ[2] ապականի[3] յամենայն կողմաց, զազրանայ[4] ամենայն դէմք մարդկան ի նեղութենէ սովոյն եւ ի ծարաւոյ[5] ջրոյն[6], անկեալ դնի[7] ոսկի եւ ակունք[8] պատուականք[9] եւ գունակ գունակ պատմուճանք, եւ ոչ ոք[10] ցանկայ[11] ի վտանգին, որ լինելոցն է[12] ի չարութեան[13] ժամանակին: 34 *Յայնժամ[14] յիշեն մարդիկ[15] զգործս իւրեանց աղտեղիս[16], որք առին ի ճակատ զմոլորութեան նշանն պիղծ[17] ժողովուրդն, եւ ասեն[18] ցՆեռնն[19]. «Տո՛ւր մեզ աւգնութիւն ի նեղութեանս[20], զի սպառիմք առ հասարակ»:* 35 *Եւ նա ոչ աւգնեսցէ[21] նոցա, այլ[22] սնոտի յուսով խաբէ զնոսա:* 36 *Յայնժամ ըմբռնին ի ձեռն[23] նորա Ենովք[24] եւ Եղիա[25], եւ պիղծն[26] այն չարչարէ զնոսա անհնարին հարուածովք եւ հայհոյէ զԱստուած բանիւք բազմաւք[27]:* 37 *Իսկ յորժամ ոչ հնազանդին սուրբ[28] մարգարէքն պատրանաց նորա եւ սուտ նշանացն, սպանցէ[29] զԵնովք[30] եւ զԵղիա[31] առաջի բազմաց. եւ խնդութիւն լինի[32] սուտ մարգարէիցն ի տեսանել զմահ ճշմարիտ մարգարէիցն:*

38 *Յայնժամ եւ[33] ինքն մեծ վիշապն, որդին[34] կորստեան[35] գոչմամբ մեծաւ հնչէ ի լսելիս ամենեցուն եւ ասէ[36]. «Տեսէ՛ք զզաւրութիւն[37] իմ մեծ, զի ի բազում ամաց անմահ լեալ էին դոքա[38], եւ այլ[39] ոչ կարացին ապրել ի ձեռաց իմոց. եւ ոչ ոք կարաց յաղթել զաւրութեանս իմոյ[40]:* 39 *Եւ առաւել բորբոքէ չարութիւն ընդ[41] աշխարհս. որ[42] Տէր Յիսուս սատակեսցէ զնա[43] հոգւով[44] բերանոյ[45] իւրոյ:* 40 *Եւ յորդորէ[46] զհայհոյութիւն առ[47] բարձրեալն ի լսելիս բազմաց:* 41 *Եւ մինչ դեռ զայն[48] յաւելուցու խաւսել[49], յանկարծակի յական թաւթափել[50] լինի[51] շարժումն ահեղ որոտման[52], եւ ի նմին ժամու հալեալ[53] մաշին[54] պաշտաւ-*

1 ¸ Ù»é»ÉáóÝ Ñá ï áÛ, ´ Ù»Õ ³ óÝ] Ù»é»ÉáóÝ
2 ´ ¸ > »õ
3 ´ ¸ ³ å ³ Ï ³ ÝÇÝ
4 ´ ¸ ½ ³ ½ñ ³ Ý ³ Ý
5 ¸ Í ³ ñûáÛÝ
6 ´ çñáÛ, ¸ > çñáÛ
7 ´ ¹ÝÇÝ
8 ² î ³ Ï ³ Ýù (´ ¸ ³ ÏáõÝù)
9 ´ ¸ > å ³ ïáõ ³ Ï ³ Ýù
10 ´ > áù
11 ´ ó ³ ÝÏ ³ Ý
12 ´ ¸ í ï ³ ÝÏ¿Ý áñ ÉÇÝÇ] í ï ³ Ý·ÇÝ áñ ÉÇÝ»ÉáóÝ ¿
13 ¸ ã ³ ñáõÃ»Ý¿
14 ´ Û ³ ÛÝÙ Å ³ Ù ³ Ý ³ ÏÇ] Û ³ ÛÝÅ ³ Ù
15 ¸ Ù ³ ñ¹Çù
16 ´ ¸ ½ ³ Õ ï »ÕÇë
17 ´ ¸ å»ÕÍ
18 ¸ ³ ë ³ ëó»Ý
19 ´ óÝ»éÝ
20 ¸ > Ç Ý»ÕáõÃ» ³ Ýë: ´ Ý»ÕáõÃ» ³ Ý
21 ´ ¸ ³ õ·Ý¿
22 ² ³ ÛÕ
23 ´ ¸ Ó»éë
24 ¸ »Ýáù
25 ´ ¸ »ÕÇ ³ Û
26 ´ ¸ å»ÕÍÝ
27 ´ µ ³ ½áõÙ µ ³ ÝÇõù
28 ´ > ëáõñµ

29 ´ ¸ ³ å ³ ëå ³ Ý ³ Ý¿ (¸ ëå ³ Ý ³ Ý»Ý)
30 ¸ ½»Ýáù
31 ² ´ ¸ ½»ÕÇ ³ Û
32 ¸ ÉÇóÇ
33 ¸ > »õ
34 ² > áñ¹ÇÝ
35 ¸ ~áñ¹ÇÝ Ïáñë ï » ³ Ý Ù»Í íÇß ³ åÝ
36 ´ ³ ëÇó¿
37 ¸ ½ ³ õñáõÃÇõÝ
38 ´ ¿ÇÝ ³ ÝÙ ³ Ñ É» ³ É ëáù ³] ³ ÝÙ ³ Ñ É» ³ É ¿ÇÝ ¹áù ³, ¸ ëáù ³ Û] ¹áù ³
39 ² ³ ÛÕ
40 ¸ > »õ áã áù Ï ³ ñ ³ ó Û ³ ÕÃ»É ½ ³ õñáõÃ» ³ Ýë ÇÙáÛ: ´ ÇÝÓ] ½ ³ õñáõÃ» ³ Ýë ÇÙáÛ
41 ´ ¸ Çõñ ÁÝ¹
42 ² ¸ ½áñ
43 ¸ ½Ýáë ³ Û] ½Ý ³
44 ´ Ñá·áÛ, ¸ Ñá·áí
45 ² µ»ñ ³ ÝõáÛ
46 ´ Ûáñ¹¿, ¸ Ñáñ¹¿
47 ´ ¸ Çõñ ³ é
48 ´ ¸ Ý ³ ½ ³ ÛÝ
49 ¸ Ç Ëûë»É
50 ¸ »õ Û ³ ÝÃ ³ õÃ ³ ÷»É] Û ³ Ï ³ Ý Ã ³ õÃ ³ ÷»É
51 ´ > ÉÇÝÇ
52 ¸ áñá ïÙ ³ Ùµ
53 ´ Ñ ³ ß» ³ É
54 ´ Ù ³ ßÇÝ ¹áÕÙ ³ Ùµ

նեայք պղծոյ Նեռինն[1]*:* 42 *Յայնժամ լուսափայլ*[2] *երեւի նշանն արքունական ի զաւրացուցանել զապաւինեալսն*[3] *ի նա՝ ի*[4] *պարծանս արդարոց, զի կապեցին զանձինս իւրեանց*[5] *ի սէր նորա:* 43 *Ցոլանան մասունք ամենայաղթ նշանին*[6] *եւ զաւրութիւնք*[7] *սրբոյ եկեղեցւոյ*[8]*, եւ առնուն հասակ ընդ տէրունական խաչին, եւ*[9] *լուսաւորք նուաղին*[10] *ի լուսոյ նորին*[11]*:* 44 *Կոծեսցին*[12] *ազգք, զի*[13] *գայ ի դատել զոչ դրոշմեալսն*[14] *նովաւ, որ ոչ ծանեան զնա տէրունեան նշան*[15]*:*

45 *Յայնժամ գայ յերկնից անճառ փառաւք Թագաւորն փառաց*[16]*. գալարին երկինք եւ հալին իբրեւ զմոմ առաջի*[17] *հրոյ*[18]*, գետք*[19] *հրեղէն եւ մթագոյն հոսին*[20] *վերուստ ի վայր՝ մաքրելով զերկիր յանաւրէնութեանց*[21] *եւ ի պիղծ*[22] *գործոց:* 46 *Լսին*[23] *ձայնք*[24] *լուսեղէն զաւրացն, շարժին զաւրութիւնք երկնից, եւ փող*[25] *սաստիկ հնչէ*[26] *ի գերեզմանս. «Արի՛ք*[27]*, մեռեալք*[28]*, ընդ առաջ*[29] *փեսային, քանզի եկն եհաս հայրենի փառաւք. արի՛ք, արդարք եւ մեղաւորք, ընկալարո՛ւք զհատուցումն»:* 47 *Յայնժամ*[30] *կոծեսցին անմխիթար սգով*[31] *արարածք անպատրաստք*[32] *եւ զգենուն փութապէս զանանցական մարմինս*[33]*, ապա մեղաւորքն երեւին ստուերագոյն*[34] *մարմնով, քանզի ներկեալք*[35] *լինին գործովք*[36] *չարեաց իւրեանց*[37]*:* 48 *Յառաջագոյն եւս գան*[38] *անձամբ*[39] *ընտրեալքն*[40]*, պայծառանան*[41] *մարմնով, բարձրանան*[42] *յերկրէ լուսեղէն ամպովք*[43] *ի հանդիպումն Քրիստոսի*[44]*. եւ հիանան վերինքն*[45] *ընդ նոսա եւ ասեն*[46]*. «Զի՞նչ է գործեալ սոցա*[47] *յերկրի, զի*[48] *երամովին գան առ Տէր զուարթացեալք*[49]*»:* 49 *Պատասխանի տացէ*[50] *նոցա Տէր*[51]*, թէ*[52]*՝ «Սոքա են բարեկիր զինուորք*[53]

1 ´ ¸ Ý»éÇÝÝ + Û ³ Ñ¿ ë ³ ë ï ÇÏ ß ³ ñÅÙ ³ ÝÝ
2 ¸ Éáõë ³ Û÷ ³ é
3 ´ ½Ûáõë ³ ó» ³ ÉëÝ] ½ ³ å ³ õÇÝ» ³ ÉëÝ
4 ´ »õ Ç
5 ´ > Çõñ» ³ Ýó
6 ² ~ Ýß ³ ÝÇÝ ³ Ù»Ý ³ Û ³ ÕÃ, ´ ¸ Ù ³ ëáõÝù Ýß ³ ÝÇó ³ Ù»Ý ³ Û ³ ÕÃ Ë ³ ãÇÝ (¸ > Ë ³ ãÇÝ)
7 ¸ ½ ³ õñáõÃÇõÝ
8 ´ ¸ ëáõñµ »Ï»Õ»ó» ³ ó
9 ´ ¸ > »õ
10 ´ ¸ Éáõë ³ õáñùÝ Ýáõ ³ Õ»ëóÇÝ (¸ Ýáõ ³ ÕÇÝ)
11 ´ ¸ Ë ³ ãÇÝ] ÝáñÇÝ
12 ´ ÏáñÍ ³ Ý»ëóÇÝ, ¸ ÏáÍÇÝ] ÏáÍ»ëóÇÝ
13 ´ ¸ > ½Ç
14 ´ ¹ñáßÙ» ³ Éë
15 ´ ¸ Û ³ ÕÃáõÃ» ³ Ý Ýß ³ Ý ³ Ï (¸ Ýß ³ Ý)] ï¿ñáõÝ» ³ Ý Ýß ³ Ý
16 ´ ¸ ùñÇë ï áë] ÷ ³ é ³ ó
17 ´ > ½ÙáÙ ³ é ³ çÇ, ¸ Ç] ³ é ³ çÇ
18 ´ Ç Ññáû
19 ² ¸ ·» ï
20 ¸ ÑáëÇ Ç
21 ¸ Û ³ Ý ³ õñ¿ÝáõÃ»Ý¿
22 ¸ å»ÕÍ
23 ² ¸ ÉëÇ
24 ² ´ ¸ Ó ³ ÛÝ
25 ´ ¸ ÷áÕÝ
26 ´ ÑÝãÙ ³ Ùµ ·áã¿, ¸ ·áãÙ ³ Ùµ ÑÝã¿] ÑÝã¿
27 ´ ¸ Ã¿ ³ ñÇù
28 ¸ Ù»é»Éù
29 ´ Û ³ é ³ ç
30 ¸ Û ³ ÛÝÙ Å ³ Ù
31 ¸ ³ ÝÙËÇÃ ³ ñ ë·áí ÏáÍ»ëóÇÝ ³ Ù»Ý ³ ÛÝ
32 ´ ³ Ýå ³ ïñ ³ ë ï ùÝ
33 ´ Ù ³ ñÙÇÝÝ
34 ¸ > ³ å ³ Ù»Õ ³ õáñùÝ »ñ»õÇÝ ë ï áõ»ñ ³ ·áÛÝ (³ ë ï çÝç ³ Í Ùû ï 3 ï áÕ)
35 ´ ¸ Ý»ñÏ» ³ É
36 ´ ¸ ·áõÝáí ·áñÍáó] ·áñÍáíù
37 ´ ¸ > Çõñ» ³ Ýó
38 ² > · ³ Ý
39 ´ ¸ > ³ ÝÓ ³ Ùµ
40 ¸ ÁÝ¹ñ» ³ ÉùÝ
41 ´ ¸ å ³ ÛÍ ³ é (´|228 ³ ¿çÁ ÷áË»É ¿, µ ³ éÁ ÏÇë ³ ±ï ÃáÕ»É)
42 ¸ »õ µ ³ ñÓñ ³ Ý ³ Ý
43 ´ ¸ ³ Ùµáíù
44 ´ ¸ ÷»ë ³ ÛÇÝ ùñÇë ï áëÇ
45 ´ í»ñÇÝù
46 ´ ³ ë ³ ëó»Ý Ã¿, ¸ ³ ë»Ý Ã¿
47 ¸ ~ ëáó ³ Û ·áñÍ» ³ É
48 ´ ¸ áñ] ½Ç
49 ´ ¸ ½áõ ³ ñ× ³ ó» ³ Éù
50 ´ ï ³ Ûó¿
51 ² > ï¿ñ
52 ¸ Ã ³ · ³ õáñÝ »Ã¿] ï¿ñ Ã¿: ´ »Ã¿
53 ¸ ½ÇÝáõáñùÝ

իմ, որ ուրացան զանձինսն[1] իւրեանց եւ մեկնեցան[2] յերկրէ, եւ ի խաչ Հանին զանձինս[3] իւրեանց[4] կարեաւք եւ ցանկութեամբք[5] Հանդերձ[6] վասն սիրոյ իմոյ. եւ արդ, ես տաց սոցա[7] զուրախութիւն իմ զանսպառ»: 50 *Եւ մինչ[8] լսիցեն զայս Հրեշտակք[9], ասիցեն. «Դուք էք աւրՀնեալք ի Տեառնէ[10], արդ, ուրա՛խ լերուք, յուրախութեան ձերում»:*

51 *Յայնժամ նստցի[11] Թագաւորն փառաց յաԹոռ իւր[12], եւ Հրեշտակք[13] աՀիւ[14] սպասաւորեն նմա. եւ յառաջագոյն կապի սատանայ[15] առանց Հարցափորձելոյ[16], եւ առաքի[17] ի վիՀն տարտարոսի, եւ չարալլուկ[18] կապին զաւրք նորա ձախակողմանք[19], որ ուսուցին մարդկան զգործս չարս[20]. ոչ են նոքա արժանի[21] ի դատաստան մտանել, զի չիք պատասխանի առաջի բեմի նորա[22]:* 52 *Եւ անդէն մեկնին յերեսաց նորա, եւ կացցեն յաջմէ[23] նորա բարեացն յուսով՝ արդարքն[24]. կան եւ[25] մեղաւորքն ամաւԹով մեծաւ[26] ի պաՀանջումն[27] իւրաքանչիւր գործոց. ատեան դնի եւ դպրուԹիւնք բանին, խրձունք կապին որպէս[28] որոմն եւ[29] ձգին ի Հուրն անշէջ[30]:* 53 *Իսկ ոմանց եւ դրունքն փակին ուրախալից[31] Հարսանեացն[32], զի մի՛ Հնար լիցի զփեսայն երկնաւոր Հայել տեսանել[33], զի[34] ոչ վառեցին զողորմուԹեան զլապտերս[35], ասելով ընդ նոսա[36].* «Ո՛չ գիտեմ[37] զձեզ, ի բաց կացէ՛ք յերեսաց իմոց»[‴]: 54 *Եւ յառաջ քան զայսոսիկ ընծայէ[38] Թագաւորն զերկնային[39] պսակն արժանաւորացն, ասելով ցնոսա.* «Եկայք, աւրՀնեալք Հաւր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալ[40] ձեզ զարքայուԹիւնն ի սկզբանէ աշխարՀի[41]»[Է]:

55 *Նորանան[42] երկինք[43], նորոգի երկիրս[44], կանաչացեալ սաղարԹանայ[45] վա-*

1 ² ´ ¸ ½ ³ ÝÓÇÝë
2 ´ Ù»ÏÝ»óÇÝ
3 ´ ½Ù ³ ñÙÇÝë] ½ ³ ÝÓÇÝë
4 ¸ > »õ Ç Ë ³ ã Ñ ³ ÝÇÝ ½ ³ ÝÓÇÝë Çõñ» ³ Ýó
5 ´ ¸ ó ³ ÝÏáõÃ» ³ Ùµ
6 ¸ > Ñ ³ Ý¹»ñÓ
7 ´ ¸ Ýáó ³] ëáó ³
8 ´ ¸ Çµñ»õ] »õ ÙÇÝã
9 ¸ ÑñÁß ï ³ ÏùÝ
10 ´ ¸ ï » ³ éÝ] Ç ï » ³ éÝ¿
11 ´ ¸ Ýë ï Ç
12 ´ ¸ ùñÇë ï áë Û ³ Ãáé ÷ ³ é ³ ó Çõñáó] ÷ ³ é ³ ó Û ³ Ãáé Çõñ
13 ¸ ÑñÁ ï ³ Ïù
14 ´ ¸ > ³ ÑÇõ
15 ´ ¸ Û ³ é ³ ç Ï ³ å¿ ½ë ³ ï ³ Ý ³ Û
16 ¸ Ñ ³ ñó ³ Û÷ áñÓÇ
17 ´ ¸ ³ é ³ ù¿
18 ´ ã ³ ñ ³ ÉÁÉáõÏ
19 ´ ¸ ¹»õù Ó ³ ËáÕù] Ó ³ Ë ³ ÏáÕÙ ³ Ýù
20 ´ ¸ ³ Õ ï »ÕÇë] ã ³ ñë
21 ¸ ~ ³ ñÅ ³ ÝÇ Ýáù ³
22 ´ Ýáó ³ å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇ ³ é ³ çÇ ùñÇë ï áëÇ] å ³ ï ³ ëË ³ ÝÇ ³ é ³ çÇ µ»ÙÇ Ýáñ ³ , ¸ ³ ë ï áõÍáÛ] µ»ÙÇ Ýáñ ³
23 ² Ç Û ³ çÙ¿

24 ´ Ï ³ Ý ÁÝ¹ ³ çÙ¿ Ýáñ ³ ³ ñ¹ ³ ñùÝ µ ³ ñÇ Ûáõëáí, ¸ Ï ³ Ý ³ ñ¹ ³ ñùÝ ÁÝ¹ ³ çÙ¿ Ýáñ ³ Û µ ³ ñÇ Ûáõëáí] »õ Ï ³ óó»Ý Û ³ çÙ¿ Ýáñ ³ µ ³ ñ» ³ óÝ Ûáõëáí ³ ñ¹ ³ ñùÝ
25 ´ »õ + Û ³ Ñ»Ï¿ Ýáñ ³ , ¸ + ÁÝ¹ ³ Ñ»Ï¿ Ýáñ ³
26 ´ ¸ Ù»Í ³ Ù ³ õÃáí] ³ Ù ³ õÃáí Ù»Í ³ õ
27 ¸ Ç å ³ Ñ ³ ÝçáõÙÝ ³ Ý ³ ã ³ é
28 ´ »õ áñå¿ë
29 ´ > »õ
30 ¸ ³ ï » ³ ÝÝ ¹ÝÇ ËñÓáõÝù Ï ³ åÇÝ ¹åñáõÃÇõÝù µ ³ -ÝÇÝ, »õ Ù»Õ ³ õáñùÝ Û ³ Ýß¿ç ·»Ñ»ÝÝ ³ é ³ ùÇÝ »õ áñå¿ë áñáÙÝ Ó·ÇÝ Ç ÑáõñÝ Û ³ õÇï »Ý ³ Ï ³ Ý] ³ ï » ³ Ý ¹ÝÇ… ÑáõñÝ ³ Ýß¿ç
31 ´ Ûáõñ ³ Ë ³ ÉÇ
32 ¸ Ñ ³ ñë ³ Ý ³ óÝ
33 ´ ¸ ÉÇóÇ ÑÝ ³ ñ ï »ë ³ Ý»É ½÷»ë ³ ÛÝ »ñÏÝ ³ õáñ] ÑÝ ³ ñ ÉÇóÇ ½÷»ë ³ ÛÝ »ñÏÝ ³ õáñ Ñ ³ Û»É ï »ë ³ Ý»É
34 ´ ¸ ù ³ Ý½Ç] ½Ç
35 ´ ½áÕáñÙ ³ ÍáõÃ» ³ ÝÝ É ³ å ï »ñë: ¸ ½É ³ å ï »ñëÝ
36 ´ óÝáë ³ Ã», ¸ óÝáë ³ ¿Ã¿] ÁÝ¹ Ýáë ³
37 ´ ¸ × ³ Ý ³ ã»Ù] ·Ç ï »Ù
‴ Մտթ. Է. 23 «[illegible]»
38 ´ ¸ ÁÝÓ ³ Û¿
39 ´ ùñÇë ï áë ½µÇõñ ³ ÏÝ» ³] ½»ñÏÝ ³ ÛÇÝ: ¸ ½µÇõñ ³ Ï-Ý ³ Û] ½»ñÏÝ ³ ÛÇÝ
40 ´ å ³ ï ñ ³ ë ï » ³ É, ¸ ½å ³ ï ñ ³ ë ï » ³ ÉÝ
41 ´ ³ ßË ³ ñÑÇÝ
Է Մտթ. Իե. 34 «[illegible]»
42 ´ Ýáñ ³ Ý ³ Û
43 ² »ñÏÇÝ
44 ´ ¸ »õ Ýáñá·Ç »ñÏÇñ
45 ´ ¸ Ï ³ Ý ³ ã ³ ë ³ Õ ³ ñÃ] Ï ³ Ý ³ ã ³ ó» ³ É ë ³ Õ ³ ñÃ ³ Ý ³ Û

յեկչութեամբ, եւ լինի արքայութիւնն[1] *ե- րեսնաւոր, որպէս եւ*[2] *դրախտն*[3] *վաթսնա- ւոր, եւ երկինք*[4] *հարիւրաւոր*[***], *եւ ո՛չ լինի- ցի յերկրի*[5] *աշխատութիւնք եւ քրտունք, ո՛չ աւձ*[6] *խաբող եւ ո՛չ կին*[7] *պատրող, այլ լինիցին ծառք անթառամելիք պտղովք*[8], *եւ մեկնեալ*[9] *ցաւք եւ տրտմութիւնք. այլ*[10] *լի- նի միայն ուրախութիւն եւ փափկութիւն*[11]*:* 56 *Եւ*[12] *ոմանց*[13] *յերկրի*[14] *տացէ*[15] *զարքա- յութիւն*[16] xii*: 57 *Իսկ մարտիրոսացն կարմ- րագոյն փայլեն*[17] *պսակքն եւ պատմու- ճանք*[18] *եւ փառքն*[19]. *ընդ նոսին եւ կուսա- նացն*[20]՝ *որք*[21] *ոչ շաղախեցին*[22] *զանձինս ի- րեանց ընդ աշխարհիս այսորիկ*[23], *ընդ կու- սին Մարիամու ընդունելոց են զպայծա- ռութիւն փառաց*[24] *պսակին*[25], *այլակեր- պեալ*[26] *որպէս զարեգակն*[27] *ի մէջ աստեղաց. նոյնպէս առաւելուցու*[28] *փառք կուսա- նացն*[29] *ի մէջ ամուսնացելոցն*[30]*:*

58 *Եւ դուք, որդեա՛կք իմ*[31], *զայս ամե- նայն ի միտ առէ՛ք*[32], *զի ապրեսջիք*[33] *յորո- գայթից*[34] *որսողին*[35] *եւ զերծջիք*[36] *որպէս զայծեամն ի գործեաց*[37], *եւ պարծանք իմ*[38] *լինիջիք*[39] *յաւուրն Քրիստոսի ընդ աջմէ նորին, որպէս*[40] *եցոյց*[41] *ինձ Տէր»:*

ԺԴ. 1 *Զայս ամենայն ասացեալ սրբոյն Ներսիսի մարգարէական ակամբ, եւ ունկն դնէին նմա ամենայն ժողովուրդն*[42] *եւ մեծամեծ նախարարքն Հայոց*[43]. *եւ ցաւն ստիպէր*[44] *նեղէր զնա:* 2 *Եւ Մուշեղ Մամի- կոնեան*[45] *եւ այլ իշխանքն*[46] *անկանէին ա- ռաջի ոտից սրբոյն*[47], *եւ հայցէին ի նմանէ թողութիւն*[48] *եւ աւրհնութիւն*[49]*:* 3 *Եւ նա*

1 ² ´ ¸ ³ ñù ³ ÛáõÃÇõÝ
2 ´ ¸ > »õ
3 ¸ ½¹ñ ³ Ë ï Ý
4 ¸ »ñ Ï ÇÝùÝ
*** Հմմտ. Մտթ. ԺԳ. 24 «տայ պտուղ, է՝ որ հարիւր, եւ է՝ որ վաթսուն. եւ է՝ որ երեսուն»
5 ´ ÉÇÝÇ Û»ñ Ï Çñë, ¸ ÉÇÝÇ Û ³ ßË ³ ñÑÇë] ÉÇÝÇóÇ Û»ñ Ï ñÇ
6 ¸ ³ õÓÝ
7 ¸ Ï ÇÝÝ
8 ² ù ³ Õóñ å ï Õá íù, ´ ³ ÝÃ ³ é ³ Ùù »õ ù ³ Õóñ ³ å ï áõÕù, ¸ ³ ÝÃ ³ é ³ Ùù »õ ù ³ ÕóñáõÃ» ³ Ý å ï áõÕù] ³ ÝÃ ³ é ³ - Ù»ÉÇù å ï Õá íù
9 ¸ Ù»ñÅÇÝ] Ù» Ï Ý» ³ É
10 ² ³ ÛÕ, ¸ »õ] ³ ÛÉ
11 ´ ¸ áõñ ³ ËáõÃÇõÝù »õ ÷ ³ ÷ Ï áõÃÇõÝù
12 ¸ > »õ
13 ´ ~ áÙ ³ Ýó »õ
14 î² »õ Û»ñ Ï ñÇ
15 ¸ Û»ñ Ï Çñ ï ³ Û] Û»ñ Ï ñÇ ï ³ ó¿: ´ Û»ñ Ï ÇÝë ï ³ Ûó¿ ³ ë- ï áõ ³ Í] Û»ñ Ï ñÇ ï ³ ó¿
16 ² ´ î² ½ ³ ñù ³ ÛáõÃÇõÝÝ
17 ´ ¸ ~ Ï ³ ñÙñ ³ · áÛÝ ÷ ³ ÛÉ»Ý Ù ³ ñ ï Çñáë ³ óÝ
18 ¸ å ³ ï Ùáõ× ³ ÝùÝ
19 ´ ÷ ³ éù
20 ´ Ï áõë ³ Ý ³ ó
21 ¸ áñ] áñù
22 ¸ ß ³ Ë ³ Õ»óÇÝ
23 ¸ ÁÝ¹ ³ ÛëÙÇ Ï] ³ ÛëáñÇ Ï
24 ´ > ÁÝ¹áõÝ»Éáó »Ý ½å ³ ÛÍ ³ éáõÃÇõÝ ÷ ³ é ³ ó
25 ¸ å ë ³ Ï ÇÝ ßáõß ³ Ý ³ Û · áÛÝ »õ ÷ ³ ÛÉáõÝ å ³ ×áõ×ÇÝ] ÁÝ¹áõÝ»Éáó »Ý... å ë ³ Ï ÇÝ: ´ å ë ³ Ï ÇÝ + ßáõß ³ Ý ³ · áÛÝ ÷ ³ ÛÉáõÝ å ³ ×áõ×ÇÝ

26 ² ³ ÛÕ ³ Ï »ñå » ³ É, ´ ¸ ³ ÛÉ ³ ï »ë ³ Ï] ³ ÛÉ ³ Ï »ñå » ³ É
27 ² ³ ñ» · ³ ÏÝ
28 ´ »õ ³ é ³ õ»ÉáõóáõÝ, ¸ ³ éû»ÉáõóáõÝ
29 ¸ Ï áõë ³ Ý ³ ó
30 ¸ ³ Ùáõë Ý ³ ó»Éáó
31 ´ ¸ > ÇÙ
32 ´ ¸ ³ éÝáõóáõù
33 ´ ³ å ñ»ëóáõù, ¸ ³ å ñ»ëóÇù
34 ¸ Ûáñá · ³ ÛÃ¿
35 ² áñëáÕ¿Ý
36 ´ ½»ñÍóáõù
37 ´ ½ ³ ÛÍ»ÙÝ Ûáñá · ³ ÛÃ¿] ½ ³ ÛÍ» ³ ÙÝ Ç · áñÍ» ³ ó
38 ¸ ÇÝÓ] ÇÙ
39 ² ÉÇÝÇó¿ù
40 ´ ÉÇóáõù áñå¿ë »õ »ë Ó»½ Û ³ õáõñ ï » ³ éÝ ÁÝ¹ ³ çÙ¿ ÷»ë ³ ÛÇÝ ùñÇë ï áëÇ, ½Ç ³ Ûë å¿ë, ¸ ÉÇÝÇçÇù áñå¿ë »õ »ë Ûûñ Ý ï » ³ éÝ Ó»½ ÁÝ¹ ³ çÙ¿ ÷»ë ³ ÛÇÝ ùñÇë ï á- ëÇ ½Ç ³ Ûë å¿ë] ÉÇÝÇçÇù Û ³ õáõñÝ... áñå¿ë
41 ¸ »óáõó
42 ´ ¸ ÅáÕá í áõñ¹ùÝ
43 ´ > Ñ ³ Ûáó
44 ² ë ï Ç å¿ñ »õ, ´ > ë ï Ç å¿ñ
45 ¸ > »õ ó ³ õÝ ë ï Ç å¿ñ... Ù ³ ÙÇ Ï áÝ» ³ Ý
46 ´ ë å ³ ñ ³ å» ï Ý Ñ ³ Ûáó »õ ³ ÛÉ ÇßË ³ ÝùÝ Ñ ³ Ûáó] »õ ³ ÛÉ ÇßË ³ ÝùÝ
47 ¸ ÇßË ³ ÝùÝ Ñ ³ Ûáó ³ ÝÏ ³ Ý¿ÇÝ Ûá ï ë Ý»ñëÇëÇ] Çß- Ë ³ ÝùÝ ³ ÝÏ ³ Ý¿ÇÝ... ëñµáÛÝ: ´ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ
48 ¸ ~ ½ÃáÕáõÃÇõÝ Ç ÝÙ ³ Ý¿
49 ´ > »õ ³ õñÑÝáõÃÇõÝ

թողութիւն շնորհէր նոցա, եւ[1] *յանձն արարեալ զնոսա Աստուծոյ եւ բանի շնորհաց նորա:* 4 *Եւ*[2] *զՄուշեղ սպարապետ*[3] *եւ զայլ իշխանսն, որ անդ*[4] *հանդիպեցան յայնմ աւուր ի տոհմէն Մամիկոնեան*[5], *կոչեցեալ*[6] *առ ինքն՝ եդ*[7] *զձեռն իւր ի վերայ*[8], *աւրհնեաց զնոսա եւ ասէ. «Տէր Աստուած ինքնին եղիցի առաջնորդ Մամիկոնէից*[9], *որպէս Թագաւորին Դաւթայ*[10] *եւ զաւրավարին Յեսուայ*[11]. *եւ հաստատեսցէ զոտս ձեր անսասանելի, եւ զձեռս ձեր զաւրացուսցէ ի վերայ թշնամեաց ձերոց*[12]. *եւ հաստատեսցի աւրհնութիւնքն առաջինք յազգ*[13] *Մամիկոնէից*[14], *թէ*[15]՝ «Մինն զհազարսն հալածեսցէ, եւ երկուքն զբեւրսն[16] շարժեսցեն»[***]: 5 *Եւ աւրհնեալ լիջիք*[17] *յամենայն ազգս*[18] *որ*[19] *ի վերայ երկրի*[20]. *եւ մնասջիք*[21] *անուանիք եւ պնդակազմ*[22] *ի հաւատս ուղղափառս, եւ նախանձախնդիր հաւատոց*[23] *քրիստոնէութեան*[24]. *մի՛ մտջիք*[25] *ընդ լծով ծառայութեան այլազգեաց*[26], *եւ ձեաւք*[27] *եղիցի փրկութիւն ազգաց*[28], *եւ ընտրեսցին*[29] *մարգարիտք*[30] *պատուականք յազգիդ*[31] *Մամիկոնէից*[32], *որ կարգեսցին*[33] *մարտիրոսութեամբ ի թագ արքային Քրիստոսի*[34]»: 6 *Եւ այլ եւս*[35] *բազում բանիւք աւրհնեաց զնոսա*[36]:

7 *Եւ յետ այսորիկ համբարձեալ զհանապազատարած զձեռս իւր*[37] *հարուստ ժամ մի*[38] *վասն Հայոց աշխարհիս, հայցէր եւ ասէր*[39]. *«Տէ՛ր Աստուած բազմագութ եւ ողորմած*[40], *պահեա՛ անարատ զհաւատս Հայոց*[41] *աշխարհիս*[42], *բարեխաւսութեամբ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի*[43] *վիճակողի սորա, եւ նախնոյն իմոյ Գրիգորի*[44] *հետեւողի*[45] *նորա*[46]: 8 *Զի*[47] *թէպէտ եւ լինի*[48] *անաւրէնութիւն յազգս*[49] *Հայոց ըստ աւրինակի նախնեաց սոցա*[50], *սակայն դու ողոր-*

1 ´ > »õ
2 ´ ¸ ÇëÏ] »õ
3 ´ ¸ Ù ³ ÙÏáÝ» ³ Ý] ëå ³ ñ ³ å» ï
4 ´ ¸ áÙ ³ Ýë ½áñ] ÇßË ³ ÝëÝ áñ ³ Ý¹
5 ´ ¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
6 ´ ¸ Ïáã» ³ ó
7 ´ ¸ »õ »¹, ¸° »õ »¹
8 ´ ¸ Ç í»ñ ³ Û Ýáó ³ »õ
9 ¸ ³ ½·Çë Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó ³ é ³ çÝáñ¹] ³ é ³ çÝáñ¹ Ù ³ -ÙÇÏáÝ¿Çó: ´ ³ ½·Ç¹ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó
10 ´ ¸ ¹ ³ õÃÇ
11 ² Û»ëáí ³ Û
12 ² Ó»ñ] Ó»ñáó
13 ² ´ ¸ Û ³ ½·¹
14 ´ Ù ³ ÙÏáÝ¿Çó
15 ¸ ½Ç ³ ë¿ »Ã¿] Ã¿
16 ¸ Ñ ³ É ³ Í¿ »õ »ñÏáõù ½µÇõñëÝ: ² ´ ½µÇõñëÝ
*** Բ· Օր· ԼԲ· 30· Հմմտ· Յես· ԻԳ· 10
17 ¸ »ÕÇçÇù ³ õñÑÝÝ» ³ Éù: ´ »ÕÇçÇù
18 ´ ¸ ³ ½· ³ ó
19 ¸ áñ »Ý
20 ´ > »ñÏñÇ
21 ² î ·Ý ³ ëçÇù (´ ¸ ÙÝ ³ ëçÇù)
22 ´ åÝ¹ ³ Ï ³ ½Ùë
23 ¸ Ý ³ Ë ³ ÝÓ ³ Û¹Çñ Ñû ³ ï áÛ
24 ´ ùñÇë ï áÝ¿Çó] Ñ ³ õ ³ ï áó ùñÇë ï áÝ¿áõÃ» ³ Ý: ¸ ù-ñÇë ï áÝ¿Çó
25 ´ ¸ Ù ï ³ Ý»É
26 ² ³ ÛÕ ³ ½·» ³ ó, ¸ ³ ÛÉ ³ ½· ³ ó
27 ² Ó»õù
28 ´ ¸ ³ Û¹ ³ ½· ³ õ¹ »ÕÇóÇ ÷ñÏáõÃÇõÝ µ ³ ½Ù ³ ó] Ó» ³ õù »ÕÇóÇ ÷ñÏáõÃÇõÝ ³ ½· ³ ó
29 ¸ ÁÝ¹ñÇÝ
30 ´ ¸ ³ ÏáõÝù] Ù ³ ñ· ³ ñÇ ïù
31 ´ ¸ Û ³ ½·¿¹
32 ´ Ù ³ ÙÏáÝ¿Çó
33 ´ Ï ³ ñ·»óÇÝ
34 ´ ¸ Ù ³ ñ ïÇñáëáõÃ» ³ Ùµ Ç Ã ³ ·Ý (¸ Ã ³ ·) ³ ñù ³ Ûáõ-Ã» ³ ÝÝ »ñÏÝÇó] Ù ³ ñ ïÇõñáëáõÃ» ³ Ùµ… ½Ýáë ³
35 ´ ¸ > »õë
36 ´ ¸ ½ ³ ½·Ý Ù ³ ÙÏáÝ¿Çó (¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ¿Çó)] ½Ýáë ³
37 ´ ¸ ½Ó»éëÝ (¸ ½Ó»éÝ) Ñ ³ Ý ³ å ³ ½ ³ ï ³ ñ ³ Í] ½Ñ ³ Ý ³ -å ³ ½ ³ ï ³ ñ ³ Í ½Ó»éë Çõñ
38 ´ ¸ ~ ÙÇ Å ³ Ù
39 ´ ¸ Û ³ ë ï áõÍáÛ »õ ³ ë¿ñ ³ Ûëå¿ë] »õ ³ ë¿ñ
40 ² áÕáñÙ] áÕáñÙ ³ Í
41 ´ Ñ ³ ³ ë ï ³ Ý] Ñ ³ Ûáó
42 ¸ å ³ Ñ» ³ Û ½Ñû ³ ï ë Ñ ³ Û ³ ë ï ³ Ý ³ ó ³ ßË ³ ñÑÇë ³ -Ý ³ ñ ³ ï
43 ¸ Ã ³ Ã¿áëÇ ³ é ³ ù»ÉáÛ] ëáõñµ ³ é ³ ù»ÉáÛÝ Ã ³ ¹¿áëÇ
44 ´ ¸ ëñµáÛÝ ·ñÇ·áñÇ
45 ¸ »õ ÇÙáÛ Ñ» ï »õáÕÇ
46 ´ ¸ Ýáó ³] Ýáñ ³
47 ´ ¸ ³ ÛÉ] ½Ç
48 ´ ¸ ÉÇÝÇóÇ
49 ´ Û ³ ½·Çë
50 ´ ¸ ëáóÇÝ] ëáó ³

մուԹեամբ[1] քո[2] խրատեա՛ զոսսա[3]. եւ[4] հեր-ձուածող ապականիչ սուրբ հաւատոյ[5] մի՛ մտցէ յաշխարհս[6] Հայոց, մի՛[7] գաղձն վնա-սակար զզուեսցէ զանապական[8] բաժակ[9] սեղանոյ քո, եւ զսուրբ հաց փրկուԹեան[10] խորհրդոյ[11] քո[12]: 9 *Աղաչեմ զքեզ, Տէ՛ր[13], պահեա՛ զսոսա ամբիծս[14] ի հաւատս ու-ղիղս[15], եւ[16] մի՛ կոխեսցեն գայլք վնասա-կարք զգաւիԹ[17] սուրբ հաւտի քո[18]:* 10 *Ի հաւատս առաքելականս պահեսցես[19] զվի-ճակս[20] մեր[21], զի աշակերտք մոլորու-Թեանցն[22] պարք հերձուածողացն[23] շրջես-ցին[24] ընդ լեռնացեալ միտս[25] աշակերտելոց իւրեանց, որ ոչ դաշտացոյց[26] լուսաւորու-Թիւն Աւետարանին[27] քո զբարձրացեալ[28] միտս նոցա[29]:* 11 *Այլ[30] Թէպէտ եւ յազգմա-նէ[31] չարին մտանիցէ ի վիճակս յայս հեր-ձուածող, դու[32], Տէ՛ր[33], աղաչեմ զքեզ[34] ար-մատաքի խլեա՛[35] զնոսա յաշխարհէս յայս-մանէ[36]:* 12 *Եւ մի՛ պղտորեսցէ պղտորումն զանապական[37] աղբեւր[38] ջրոյ[39] բղխեալ յաստուածուԹեան հոսմանցդ[40] աշխարհիս Հայոց. եւ զվիճակս զայս պահեա՛ անարատ մինչեւ ի միւսանգամ[41] գալուստ քո[42]»:*

13 *Եւ զայս աղաւԹս արարեալ, եւ[43] յետ այսորիկ մտանէր[44] սուրբ քահանայա-պետն[45] յեկեղեցին եւ ողջոյն տուեալ սե-ղանոյն սրբուԹեան[46] եւ այլ[47] եւս[48] եղ-բարցն[49] ամենեցուն, որոց անդն էին, եւ ա-սէ[50]. «Ողջոյն քեզ, սո՛ւրբ եկեղեցի. ողջոյն քեզ, սեղա՛ն սրբուԹեան. ողջոյն ձեզ,*

---

1 ´ áÕáñÙáõÃ» ³ Ùµ¹
2 ¸ ùá í
3 ´ ¸ ½Ýáë ³
4 ´ ¸ ³ Û] »õ
5 ¸ Ñ ³ õ ³ ï áóë
6 ² Û ³ ßË ³ ñÑ
7 ² »õ] ÙÇ
8 ² ½ ³ Ý ³ å ³] ½ ³ Ý ³ å ³ Ï ³ Ý
9 ¸ ½Á½áõÇóÇ ½µ ³ Å ³ ÏÝ ³ Ý ³ å ³ Ï ³ Ý
10 ¸ ÷ñÏ ³ Ï ³ Ý
11 ´ ÷ñÏ ³ Ï ³ Ý ËáñÑáõñ¹ë
12 ´ ùá + ÙÇ Ë ³ éÝ»ëóÇ Å ³ Ý¹ »õ áñáÙÝ, áñ »Ý ³ å ³ -Ï ³ ÝÇãù ëáõñµ Ñ ³ õ ³ ï áÛ, µ ³ Ý ³ ÏÝ Ñ»ñ» ïÇÏáë ³ ó, áñ ³ ÝóáõóÇÝ ½í ³ ñ¹ ³ å» ï ³ õÝ Çõñ» ³ Ýó ë ³ ï ³ Ý ³ -ÛÇõ, ¸ ùá + ÙÇ Ë ³ éÝ»ëó¿ Å ³ Ý¹ (¸° Å ³ ÝÏ) »õ áñáõÙÝ áñ »Ý ³ å ³ Ï ³ ÝÇã ëáõñµ Ñ ³ õ ³ ï áÛ µ ³ Ý ³ Ïù Ñ»ñ»-ïÇÏáë ³ ó áñ ³ ÝóáõóÇÝ ½í ³ ñ¹ ³ Ûå» ïÇõÝ Çõñ» ³ Ýó ë ³ ï ³ Ý ³ ÛÇõ
13 ´ ¸ Ù ³ ñ¹ ³ ë¿ñ ï¿ñ
14 ² ³ ÙÇÍë, ´ ³ ÝµÇÍë
15 ´ áõÕÕ ³ ÷ ³ éë, ¸ áõÕ ³ Û÷ ³ éë] áõÕÇÕë
16 ´ ½Ç] »õ
17 ´ ¸ ½÷ ³ ñ ³ Ë] ½· ³ õÇÃ
18 ´ ùá + ³ ÛÉ ÁÝ¹ ëáíáñáõÃ» ³ Ý · ³ ÛÉáó, Û ³ õáõñë ³ Ù ³ -ñ ³ ÝáÛ ßñç»ëóÇÝ ÁÝ¹ É»ñÇÝë, ÝáÛÝå¿ë ç»ñÙë å ³ -Ñ»ëóÇ, ¸ ùá + ³ ÛÉ Áë ï ëáíáñáõÃ» ³ Ý · ³ ÛÉáó ßñçÇ-óÇÝ Ç É»ñÇÝë, ÝáÛÝå¿ë ç»ñÙ å ³ Ñ»ëó»ë
19 ´ ¸ > ³ é ³ ù»É ³ Ï ³ Ýë å ³ Ñ»ëó»ë
20 ² ´ ¸ ½íÇ× ³ Ï» ³ Éë
21 ´ > Ù»ñ
22 ´ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ýó, ¸ ÙáÉáñáõÃ» ³ Ý
23 ´ ¸ Ñ»ñÓáõ ³ ÍáÕ ³ ó
24 ´ ßñç»ëó»Ý
25 ´ ÙÇ ï ë Ýáó ³
26 ¸ ¹ ³ ßï ³ óáõó
27 ² ¸ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝÇ
28 ¸ ½É»éÝ ³ ó» ³ É] ½µ ³ ñÓñ ³ ó» ³ É
29 ´ > ³ ß ³ Ï»ñ ï »Éáó Çõñ» ³ Ýó, áñ áã ¹ ³ ßï ³ óáÛó Éáõ-ë ³ õáñáõÃÇõÝ ³ õ» ï ³ ñ ³ ÝÇÝ ùá ½µ ³ ñÓñ ³ ó» ³ É ÙÇ ï ë Ýáó ³
30 ² ³ ÛÕ, ´ ¸ »õ ³ ñ¹] ³ ÛÉ
31 ¸ »Ã¿ Û ³ ë¹Ù ³ Ý¿] Ã¿å¿ ï »õ Û ³ ½¹Ù ³ Ý¿
32 ´ > ¹áõ
33 ¸ > ¹áõ ï¿ñ
34 ´ ¸ ³ Õ ³ ã»Ù ½ùù»½ Ù ³ ñ¹ ³ ë¿ñ ï¿ñ ½Ç] ï¿°ñ, ³ Õ ³ -ã»Ù ½ùù»½
35 ´ ¸ ËÉ»ëó»ë
36 ¸ Û ³ ÛëÙÇÏ
37 ´ µÕËáõÙÝ ³ Ý ³ å ³ Ï ³ ÝáõÃ» ³ Ý] åÕïáñáõÙÝ ½ ³ -Ý ³ å ³ Ï ³ Ý
38 ¸ åÕïáñ»ëóÇ ³ Ý ³ å ³ Ï ³ Ý µÕËáõÙÝ ³ Õµ»ñ
39 ´ ¸ çñáÛ Ï»Ý¹ ³ ÝáõÃ» ³ Ý
40 ¸ Û ³ ë ï áõ ³ ÍáõÃ» ³ Ýó¹ ÑáëÙ ³ Ýó
41 ¸ ÙÇõë ³ ÝÏ ³ Ù
42 ¸ > ùá
43 ´ Ýáñ ³] »õ
44 ² Ù ï ³ Ý¿
45 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï Ý Ý»ñë¿ë
46 ² ë»Õ ³ ÝáÛÝ áÕçáÛÝ ï áõ» ³ É ëñµáõÃ» ³ Ý] Û»Ï»Õ»-óÇÝ… ëñµáõÃ» ³ Ý
47 ² ³ ÛÕ
48 ¸ > ³ Û »õë, ´ > »õë
49 ² î ² »Ï»Õ»ó» ³ óÝ] »Õµ ³ ñóÝ
50 ´ ¸ áñ Ñ ³ Ý¹Çå»ó ³ Ý Ç Å ³ ÙáõÝ Û ³ ÛÝÙÇÏ »õ ³ ë¿ñ ³ Ûëå¿ë] áñáó ³ Ý¹Ý ¿ÇÝ. »õ ³ ë¿

դա՛սք քահանայութեան[1]. ողջոյն ձեզ, հաւատացեալ եղբա՛րք իմ ի Տէր[2]. ողջոյն ձեզ, գո՛ւնդք զինուորութեանց[3]. ողջոյն ձեզ, պաշտաւնեա՛յք[4] եւ դպիրք[5] սուրբ եկեղեցւոյ[6]. ողջոյն ձեզ, համաւրէ՛ն ազինք: 14 *Ես ճանապարհորդեցի առ արարիչն իմ. թողի զամենայն զկեանս իմ, թողի[7] զժառանգութիւն[8] իմ, եւ ըստ հրամանի քում մերձեցայ ի հող՝ յորմէ ստեղծայ[9]:* 15 *Ահա[10] հրաժարիմ[11] ի քէն, սո՛ւրբ եկեղեցի, ահա[12] հրաժարիմ[13] ի ձէնջ, սիրելի՛ եղբարք[14], ի կոչումն վերանորոգողին Քրիստոսի Աստուծոյ իմոյ:* 16 *Աղաւթս արարէ՛ք վասն իմ, հա՛րք իմ[15], եղբա՛րք եւ որդի՛ք, եւ աւրհնեսցէ զձեզ Քրիստոս փրկիչ[16] մեր, պահեսցէ[17] հաստատուն ի հաւատս իւր[18], մինչեւ ի սահմանեալ կէտ կոչմանս այսորիկ. եւ խաղաղութիւն Տեառն եղիցի ընդ ձեզ յաւիտենից[19] յաւիտեանս[20]. ամէն[21]»:*

17 *Յետ այսորիկ բազմէր ի քահանայապետական աթոռ[22] իւր[23], եւ սկսաւ ասել.* «Աւծեր իւղով[24] զգլուխ իմ, բաժակ քո որպէս զանապակ[25] արբեցոյց[26] զիս»*:

18 *Հրաժարելով[27] յաշխարհէս[28] մարմնով, յետ մահու խափանին[29] ամենայն խորհուրդք[30], եւ առժամայն լուծանի ամենայն[31] մարմնական պատերազմ, ի հանդէս այնուհետեւ հանդերձելոցն ժամանեալ[32]:* 19 *Յայնժամ զարհուրեալ դողան առաջի բեմին[33], զնախագործսն[34] հրապարակեն[35], քանզի ամենեքեան ըստ իւրաքանչիւրոցն արժանաւորին հատուցման մեր[36]:* 20 *Որ հանապազ հզաւրդ ես[37], եւ յետ մահու ունիս[38] իշխանութիւն, մարդասիրեա՛ յիս յահագին դատաստանին եւ ողորմեա՛:* 21 *Յորժամ հանդիպումն լինի ազգի մարդկան առաջի քո բեմիդ[39], սարսափեն ոսկերք իմ դողալով, եւ զարհուրիմ ի սպառնալեաց քոց, թագաւո՛ր երկնաւոր, քանզի բազում ունիմ զանաւրէնութիւն եւ զմեղս անձին իմոյ[40]. այլ[41] զքեզ կոչեմ յաւգնականութիւն[42], որ կարողդ ես ամենայնի[43] եւ բժիշկ հոգւոց[44], Տէ՛ր, ողորմեա՛[45]»:*

1 ´ ù³Ñ³Ý³ŮÇó + áÕçáŮÝ Ó»½ Ï³ñ· ë³ñÏ³õ³·³ó, áÕçáŮÝ Ó»½ Ù³ÝÏáõÝù ëáõñµ »Ï»Õ»óá, ¸ ù³Ñ³Ý³-ŮáõÃ»³Ý + áÕçáŮÝ Ó»½ Ï³ñ· ë³ñÏû³·³ó, áÕçáŮÝ Ó»½ Ù³ÝÏáõÝù ëáõñµ »Ï»Õ»óáŮ

2 ´ > ÇÙ Ç î¿ñ, ¸ ùñÇëïáë] ï¿ñ

3 ´ ½ÇÝáõáñ³ó, ¸ ½ÇÝáõáñ»³Éù + áÕçáŮÝ Ó»½ ¹åÇñù »Ï»Õ»óáŮ

4 ¸ å³ßïû³Ůù

5 ´¸ > »õ ¹åÇñù

6 ¸ »Ï»Õ»óáŮ

7 ¸ ÉùÇ] ÃáÕÇ

8 ² ½Å³é³Ý·áõÃÇõÝë, ´¸ ½Å³é³ÝÏáõÃÇõÝ

9 ¸ ëï»ÕÍ»ñ ½Çë

10 ´¸ > ³Ñ³

11 ²¸ Ññ³Å³ñ»Ù

12 ´¸ > ³Ñ³

13 ²¸ Ññ³Å³ñ»Ù

14 ´ »Õµ³ñù ÇÙ

15 ´¸ > ÇÙ

16 ´¸ ÷ñÏÇã

17 ´¸ »õ å³Ñ»ëó¿

18 ¸ > Ç Ñ³õ³ ïë Çõñ: ´ > Çõñ

19 ´¸ > Ů³õÇ ï»ÝÇó

20 ¸ ÙÇÝã»õ Ů³õÇ ï»³Ý

21 ´¸ > ³Ù¿Ý

22 ² Ů³Ãáé

23 ´ Ů³Ãáé Çõñ »åÇëÏáåáë³å»ïÝ Ý»ñë¿ë, ¸ Ñ³Ůñ³-å»ï³Ï³Ý ³Ãáé ëáõñµÝ Ý»ñë¿ë] ù³Ñ³Ý³Ů³å»-ï³Ï³Ý… Çõñ

24 ¸ »Õáí

25 ´¸ ³Ý³å³Ï

26 ¸ ³ñµ»óáõó

* Սաղմ. ԻԳ. 5

27 ² Éë. ¦Ò¶. Îò.§, î Ç Éáõë.ª Ò¶. Îò.

28 ´¸ Ů³ßË³ñÑ¿

29 ²¸ Ë³÷³ÝÇ

30 ² ËáñÑáõñ¹

31 ´¸ > ³Ù»Ý³ŮÝ

32 ²¸ Å³Ù³Ý»É, ´ Å³Ù³ÝÇõñ

33 ´ µ»ÙµÇÝ, ¸ µ»ÙµÇ¹

34 ´ ½Ý³Ë³·áñÍ»³ÉëÝ

35 ¸ Ññ³å³ñ³Ï»³É

36 ²´¸ > Ù»ñ

37 ´ »ë + ï¿ñ

38 ² áõÝÇ

39 ´¸ ³Ñ³õáñ ùá µ»ÙµÇ¹

40 ¸ > »õ ½Ù»Õë ³ÝÓÇÝ ÇÙáŮ: ´ > ÇÙáŮ

41 ² ³ŮÕ

42 ´¸ Ů³õ·ÝáõÃÇõÝ

43 ´¸ Ů³Ù»Ý³ŮÝÇ

44 ´ µÅÅßÏ Ñá·áó, ¸ Ñá·áó

45 ´ áÕáñÙ» ³ Ù³ñ¹³ë¿ñ] ï¿°ñ, áÕáñÙ»³°

22 *Եւ քիրտն[1] ոռոգանէր զանձամբն, եւ ցաւն ստիպէր զնա[2] ուժգին, եւ նա ճեպէր ի հանգիստն[3]:* 23 *Եւ յարուցեալ յաթոռոյն եւ[4] ի գաւիթս եկեղեցւոյն[5], եւ տարածեալ զձեռս իւր[6], հայեցաւ[7] յերկինս զուարթ սրտիւ. եւ յիշէր յաղաւթս իւր զամենայն աշխարհ[8] զհեռաւորս եւ զմերձաւորս:* 24 *Եւ ունկն դնէր նմա Մեսրովբ[9] աշակերտն[10] իւր, որ անուանեցաւն Մաշդոց[11], եւ կացեալ յաղաւթս այսպէս ասելով.*

25 *«Մերձեցաւ անձն իմ ի հող՝ յորմէ ստեղծայ, քանզի պատուիրանաւն[12] յանցեայ[13], մեղայ նմա[14] եւ ճաշակեցի զդառնութիւն մահու, Տէ՛ր, յոյս իմ, աւգնեա՛ ինձ:* 26 *Խնդրեմք[15] ի քէն, թագաւո՛ր թագաւորաց եւ Տէ՛ր տերանց[16], յորժամ գաս դու[17] եւ երեւիս մեծութեամբ քո[18], գունդք հրեշտակաց[19] եւ զաւրութիւնք[20] առաջի քո[21] ընթանան*[xiii*]: 27 *Գաս[22] հիացմամբ մեծաւ[23] եւ ձայնիւ փողով զարթուցանես[24] զննջեցեալսն[25], բժշկես[26] զվիրաւորեալսն. գաս բոցով եւ դատիս[27] անշէջ հրով, ծագիս ի վերուստ յարեւելից[28] կողմանէ[29]. եւ[30] սուրբ խաչն ճառագայթիւք երեւի առաջի քո. եւ յայտնեալ երեւիս[31] աշխարհի[32], եւ[33] հատուցանես իւրաքանչիւր զգործս իւր[34]:* 28 *Բանին դպրութիւնք, կարգին աթոռք[35], եւ լինի անկաշառ[36] դատաստան. դնին[37] կշիռք[38] արդարոց[39] եւ մեղաւորաց[40]. լինի ձայն մեծի փողոյ[41]. ընթանան զաւրութիւնք[42], սարսափեն հրեշտակք[43], փայլատակի հուր, խաւարի[44] արեգակն եւ լուսին, թաւթափին աստեղք, խառնակին ամպք[45], ցամաքի ծով[46], հիանան արարածք ամենայն[47]. ուրախանան բարիքն, եւ ողբան չարիքն, վկայքն պսակին ըստ ճգնու-*

1 ² ùÇñ ï ÝÝ
2 ´ ½ëáõñµ Ñ ³ Ûñ ³ å » ï Ý, ¸ ½ëáõñµ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å » ï Ý] ½Ý ³
3 ¸ Ñ ³ ÝÏÇë ï Ý
4 ´ ¸ »É ³ Ý¿ñ] »É
5 ´ ¸ »Ï»Õ»óáÛÝ
6 ´ > Çõñ
7 ´ ¸ Ñ ³ Û»Éá í
8 ´ ¸ ³ ßË ³ ñÑë
9 ¸ Ù»ëñûå
10 ´ Ù»ëñáµ ³ ß ³ Ï»ñ ï
11 ¸ ³ Ýáõ ³ Ý»óû Ù ³ ß ï áó
12 ¸ å ³ ï áõÇñ ³ Ýû
13 ´ ¸ > Û ³ Ýó» ³ Û
14 ¸ > ÝÙ ³
15 ² ËÝ ¹ ñ»Ù
16 ² ï ¿ñ ³ Ýó
17 ´ ¹ áõ ùñÇë ï áë, ¸ ùñÇë ï áë] ¹ áõ
18 ´ ùá í »õ, ¸ ùá í , ² > ùá
19 ¸ ÑñÁß ï ³ Ï ³ ó
20 ´ ½ ³ õñáõÃÇõÝù »ñÏÝÇó
21 ´ > ùá
22 ´ »õ · ³ ë
23 ¸ > Ù»Í ³ õ
24 ´ ½ ³ ñÃáõó ³ Ý»É
25 ¸ ½ÝÝç»ó» ³ ÉëÝ + Û ³ ñáõó ³ Ý»ë ½Ù»é» ³ ÉëÝ, Ï ³ ÝÏÝ»ë ½·Éáñ» ³ ÉëÝ
26 ´ µÅÁßÏ»É
27 ¸ ¹ ³ ï »ë
28 ¸ ~ Û ³ ñ»õ»ÉÇó Ç í »ñáõë ï
29 ´ ÏáÕÙ ³ Ýó
30 ´ > »õ
31 ´ óáõó ³ ÝÇ] »ñ»õÇë
32 ¸ ³ é ³ çÇ ùá Û ³ Û ï Ý» ³ É »ñ»õÇë »ñÏñÇ] × ³ é ³ · ³ Û-ÃÇõù… ³ ßË ³ ñÑÇ
33 ´] »õ
34 ´ Áë ï Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ ·áñÍáó Çõñáó, ¸ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ áõÙ»ù Áë ï ·áñÍë Çõñ
35 ´ > Ï ³ ñ·ÇÝ ³ Ãáéù
36 ´ ³ Ñ»Õ] ³ ÝÏ ³ ß ³ é
37 ´ ¹ ³ ï ³ ë ï ³ ÝÝÝ, ¹ ÝÇ
38 ¸ ÏÇß»éù
39 ¸ ³ ñ ¹ ³ ñáõÃ» ³ Ý
40 ´ »õ ÁÝ ¹ áõÝÇÝ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ Áë ï ·áñÍáó Çõñ» ³ Ýó] »õ Ù»Õ ³ õáñ ³ ó ¸ »õ ÁÝ ¹ áõÝÇ Çõñ ³ ù ³ ÝãÇõñ áù Áë ï ·áñÍáó Çõñáó, í Ï ³ ÛùÝ å ë ³ ÏÇÝ Áë ï ×·ÝáõÃ» ³ ÝÝ, »õ Ù»Õ ³ õáñùÝ Áë ï ï ³ Ýç ³ Ý ³ ó, ¹ ³ ï »ë ½Ë ³ ã»-ó» ³ ÉëÝ, ï ³ Ýç»ë ½Ù»ÕûáñëÝ å ³ å ³ ÏÇÝ áõñ ³ óáÕùÝ: Û ³ ÛÝÅ ³ Ù Û ³ Û ï ÝÇÝ Ï ³ éù Ññ»Õ¿Ýù Û»ñÏÝÇó] »õ Ù»Õ ³ -õáñ ³ ó
41 ´ ÉëÇ Ó ³ ÛÝù ÷áÕáÛ Ù»ÍÇ] ÉÇÝÇ Ó ³ ÛÝ Ù»ÍÇ ÷áÕáÛ, ¸ ~ ÷áÕáÛ Ù»ÍÇ
42 ² Ñß ï ³ Ïù (å ³ ï Çõ ãÇù), ¸ ½ûñáõÃÇõÝùÝ
43 ¸ ÑñÁß ï ³ Ïù
44 ´ Ë ³ õ ³ ñÇÝ
45 ´ ¸ ³ Ùµù
46 ´ ó ³ Ù ³ ùÇÝ Íá íù
47 ´ > ³ Ù»Ý ³ ÛÝ

թեանն[1]*, եւ դատողքն*[2] *ըստ տանջանացն, պապակին ուրացողքն, դատին խաչեցողքն*[3]*, բերկրին երկրպագուքն*[4] *խաչին*[5]*, եւ հառաչեն ուրացողքն*[6]*:* 29 *Պսակքն յայտնին, եւ*[7] *կուսանքն խնդան. առագաստն զարդարի, եւ*[8] *իմաստուն կուսանքն պատրաստեալ*[9] *մտանեն*[10] *ճրագունք վառեալք*[11]*, իսկ յիմար կուսանքն*[12] *դատարկացեալք, ճրագք*[13] *անցեալք*[14]*, գլուխ խոնարհեալք, սիրտք տրտմեալք*[15]*. հալածին ի ձայնէ Թագաւորին որ ասէ*[16]*. «Ոչ գիտեմ զձեզ»*****:* 30 *Խնդան աջակողմանքն, եւ*[17] *լան*[18] *ձախակողմանքն. խայտան աւդիքն, եւ մերժին այծիքն յերեսաց Տեառն*[19]*:* 31 *Լոյսն պայծառանայ, եւ*[20] *խաւարն նուաղի. դժոխքն*[21] *աղաղակեն, եւ*[22] *սատանայ յամաւթ լինի. ցանկութիւնն անցանէ*[23]*, եւ որդն ոչ մեռանի:*

32 *Արդ*[24]*, յորժամ այս ամենայն կարգի ի քումմէ մեծութենէդ եւ ի զաւրութենէդ, յայնժամ դասաւորեա՛ եւ պայծառացո՛ զհոգի ծառայի*[25] *քո ի խորանսդ լուսոյ ընդ նահատակս*[26] *քո եւ ընդ կամարարսդ*[27]*, ընդ նմին եւ զամենայն*[28] *հաւատացելոց*[29] *բանիւ քո*[30] *ի քեզ:* 33 *Ես՝ նուաստս*[31]*, որ կալայ զաթոռ առաքելոյն*[32] *Թադէոսի*[33] *եւ սրբոյն իմոյ*[34] *Գրիգորի, եւ*[35] *զաւուրս ուրախութեամբ*[36] *առանց*[37] *աչառանաց, որպէս դու իսկ հաճեցար*[38] *քաղաքավարեցայ*[39] *ըստ կամաց քոց*[40]*, եւ այժմ, Տէ՛ր*[41] *Յիսուս Քրիստոս, ընկա՛լ զոգի*[42] *իմ*[43] *խաղաղութեամբ*[44]*»:*

1 ´ ×·ÝáõÃ»³ÝóÝ
2 ´ ¹³ ï ³õÕùÝ
3 ¸ > íÏ³ÛùÝ å ë³ÏÇÝ Áë ï… ¹³ ïÇÝ Ë³ã»óáÕùÝ: ´ Ë³ã³ ï»³óùÝ
4 ´ »ñÏñå ³·áõÝù, ¸ »ñÏñå ³·áõÝùÝ
5 ¸ ùñÇë ïáëÇ] Ë³ãÇÝ
6 ´ ³ ï»óáÕùÝ] áõñ³óáÕùÝ
7 ´ > »õ
8 ´ > »õ
9 ¸ å³ ïñ³ëïù
10 ´ Ùï³Ý»Ý »õ
11 ¸ ÉáõÍ»³Éù] í³é»³Éù
12 ´ ÛÇÙ³ñùÝ] ÛÇÙ³ñ Ïáõë³ÝùÝ, ¸ Ïáõë³ÝùÝ + »õ áñ Ç Ï³ñ·ÇÝ ¿ ³ë³ó»³É ½³Ù¿ÝÝ
13 ² ¹³ï³ñÏ³ó»³É ×ñ³·
14 ´ > ×ñ³·ù ³Ýó»³Éù
15 ´ > ëÇñïù ïñïÙ»³Éù
16 ´ ³ë¿ »Ã¿
*** Հմմտ. Մտթ. Իե. 23
17 ´ > ÈÝ¹³Ý ³ç³ÏáÕÙ³ÝùÝ »õ
18 ´ Û³ÛÝÅ³Ù É³Ý
19 ´ ùáó ï¿ñ] ï»³éÝ
20 ´] »õ
21 ² ´ ¹ÅáËù
22 ´] »õ
23 ´ ³Ýó³ÝÇ
24 ´ »õ] ³ñ¹,

25 ´ å³ÛÍ³é³óáÛ ½Ñá·Çë Í³é³ÛÇë
26 ´ Ý³Ñ³ï³Ïë¹
27 ¸ > ¹³ï³ñÏ³ó»³Éù, ×ñ³·ù ³Ýó»³Éù… ùá »õ ÁÝ¹ Ï³Ù³ñ³ñë¹
28 ¸ ³Ù»Ý³ÛÝ
29 ´ Ñ³õ³ï³ó»³Éë
30 ´ ¸ ÇÙáí] ùá
31 ´ ¸ > »ë Ýáõ³ëïë
32 ´ ³é³ù»ÉáÛ ùá
33 ¸ Ã³Ã¿áëÇ
34 ´ ¸ > ëñµáÛÝ ÇÙáÛ
35 ´ ¸ > »õ
36 ¸ ÇÙ áõÕÕáõÃ»³Ùµ] áõñ³ËáõÃ»³Ùµ
37 ´ ¸ »õ ³é³Ýó
38 ´ ¸ Ñ³×»ó³ñ ½Ç
39 ¸ ù³Õ³ù³õ³ñ»ó³Û
40 ´ ¸ ùáó ï¿ñ, î¶ Ã³¹¿áëÇ »õ ·ñÇ·áñÇ, »õ ½³õáõñë ÇÙ áõÕÕáõÃ»³Ùµ] Ã³¹¿áëÇ… Ï³Ù³ó ùáó
41 ´ ï¿ñ ³ë ïáõ³Í, ¸ ï¿ñ ÇÙ
42 ´ ¸ ½Ñá·Ç
43 ´ ÇÙ + »õ Ñ³Ý·áõó³ÝÇë Ç³õÇï»ÝÇó ÁÝ¹ ëÇñ»ÉÇë ùá, áñ Ñ³Ý·áõóÇã¹ »ë ³ßË³ ï»Éáó »õ ½áñ ÇÝã Û³Ýó»³É ¿ ÇÙ ·ÇïáõÃ»³Ùµ Ï³Ù ³Ý·ÇïáõÃ»³Ùµ, Ãá-ÕáõÃÇõÝ ßÝáñÑ»³ Ù³ñ¹³ëÇñáõÃ»³Ùµ¹ ùá ½Ç áí ¿ Ù³ñ¹ áñ Ï»óó¿ »õ ãã Ù»ÕÇó¿, ½Ç ¹áõ ÙÇ³ÛÝ »ë ³é³Ýó Ù»Õ³ó, »õ ³ñù³ÛáõÃÇõÝ ùá ³ñù³ÛáõÃÇõÝ áñ ãã ³Ýó³Ý¿ Û³õÇï»ÝÇó, »õ ù»½ ÷³éù, ¸ ÇÙ + »õ Ñ³ÝÏáÛ Û³ñÏëÇ ÛùÇ ï»ÝÇó áñ Ñ³Ý·áõóÇã¹ »ë ³ßË³ ï»Éáó, »õ ½áñ ÇÝã Û³Ýó»³É Ç»Ù ·ÇïáõÃ»³Ùµ »õ ³Ý·ÇïáõÃ»³Ùµ ÃáÕáõÃÇõÝ ßÝáñÑ»³Û Ù³ñ¹³ëÇñáõÃ»³Ùµ ùáí, ½Ç áí ¿ Ù³ñ¹ áñ Ï»óó¿ »õ ãã Ù»ÕÇó¿, ½Ç ¹áõ ÙÇ³ÛÝ »ë ³é³Ýó Ù»Õ³ó »õ ³ñù³ÛáõÃÇõÝ ùá ³ñù³ÛáõÃÇõÝ áñ ãã ³Ýó³Ý¿ Û³õÇï»ÝÇó »õ ù»½ ÷³éù Û³õÇï»³Ý ³Ù¿Ý
44 ´ ¸ > Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ùµ, î¶ Ë³Õ³ÕáõÃ»³Ùµ + Ç Û³ñÏëÇ Û³õÇï»ÝÇó, áñ Ñ³Ý·áõóÇã¹ »ë ³ßË³ ï»Éáó, »õ ½áñ Û³Ýó»³É ¿ ÇÙ ·ÇïáõÃ»³Ùµ »õ ³Ý·-ÇïáõÃ»³Ùª ÃáÕáõÃÇõÝ ßÝáñÑ»³ ÇÝÓ Ù³ñ¹³ëÇñáõÃ»³Ùµ ùá, í³ëÝ ½Ç á±í ¿ Ù³ñ¹ áñ Ï»óó¿ »õ ãã Ù»ÕÇó¿, ½Ç ¹áõ ÙÇ³ÛÝ »ë ³é³Ýó Ù»Õ³ó, »õ ù»½ ÷³éù Û³õÇï»³Ýë

34 Եւ զայս ասացեալ, հրամայեաց ժողովրդեանն ի բաց երթալ յինքենէ: 35 Եւ յաղաւթելն[1] աւանդեաց զհոգին սուրբ եպիսկոպոսապետն Ներսէս[2], բարի խոստովանութեամբ ի Հայր եւ յՈրդի եւ[3] ի Հոգին Սուրբ[4], յամսեանն Հրոտից[5], յաւուր հինգշաբաթու[6]: 36 Եւ ժողովրդեանն ոչ իմացեալ[7] զվախճան[8] առնն[9] Աստուծոյ. զի ձեռք[10] նորա կանգուն կային[11] ընդ երկինս[12], եւ պարանոցն՝ անխոնարհելի. եւ ժողովուրդն[13] մերձենային[14] ի նա՝ զի նստուսցեն[15] զնա, զի էր աշխատեալ եւ վտանգեալ[16] ի ցաւոց[17] դեղոյն: 37 Եւ իբրեւ տեսին զնա[18] զի վախճանեալ[19] էր, հիացումն լինէր ժողովրդեանն[20], եւ անկեալ[21] զպարանոցաւ նորա, կոծ մեծ առնէին[22]. ճիչք[23] եւ լալումն լինէր Հայոց աշխարհին[24], զի[25] հեղաւ արիւն արդար ի տարապարտուց. եւ ողբալով[26] մեծաւ տարեալ կողմնեցուցին[27] ի քահանայապետական[28] գահոյսն. եւ երեւէր տեսողացն իբրեւ կենդանի:

38 Իսկ երկու[29] անապատաւորք, անուն միումն Եպիփան եւ միումն[30] Շաղիտայ, որք էին բնակեալ մին[31] յԱռեւծ[32] լերինն եւ մին[33] ի Նպատակ[34], եւ այլ[35] բազումք[36] հարք՝ որք էին յայրսն եւ ի քարանձաւսն[37], իբրեւ փոխեցաւ սուրբն[38] Ներսէս՝ տեսանէին յիւրաքանչիւր տեղւոջէ ի տունջեան[39] ժամու զմեծն Ներսէս[40] իբրեւ մարմնով յափշտակեալ ընդ ամպս[41] երկնից. եւ[42] զի հրեշտակք[43] տանէին զնա ի վեր, եւ գունդք գունդք գային[44] ընդ առաջ[45] նորա, բերելով[46] նմա պսակս պայծառս եւ բազմափայլս քան զարեգակն[47]: 39 Զոր տեսեալ սուրբ հարքն մեծ զարմացմամբ եւ ահիւ[48], գային ի գաւառն Եկեղեաց[49], ի գեաւղն[50] Խախ, եւ տեսանէին զվախճան[51] առնն[52]

---

1 ´ Û ³ Õ ³ õÃ» ³ ÉÝ
2 ¸ > ëáõñµ »åÇëÏáåáë ³ å» ï Ý Ý»ñë¿ë
3 ² > Ç Ñ ³ Ûñ »õ Ûáñ ¹Ç »õ
4 ´ ¸ ~ ëáõñµ Ñá·ÇÝ
5 ² Ññáñ ï Ç
6 ´ ÑÇÝ·ß ³ µ ³ Ãáç, ¸ ÑÇÝÏß ³ µ ³ Ãáó
7 ¸ ÅáÕá íáõñ ¹Ý ÛÇÙ ³ ó» ³ É
8 ´ ½í ³ Õ× ³ Ý
9 ´ ³ éÝ
10 ¸ Ó»éÝ
11 ¸ Ï ³ ÝÏáõÝ Ï ³ Ûñ: ² ´ Ï ³ Ûñ
12 ¸ > ÁÝ¹ »ñÏÇÝë: ´ Û»ñÏÇÝë
13 ¸ ÅáÕá íáõñ ¹ùÝ
14 ´ Ù»ñÓ»Ý ³ Ûñ
15 ¸ Ýë ï áõó ³ Ý»Ý
16 ´ ¸ í ï ³ ÝÏ» ³ É
17 ¸ óûáÛ
18 ¸ > ½Ý ³
19 ´ í ³ Õ× ³ Ý» ³ É
20 ¸ ÅáÕá íñ ¹ áóÝ
21 ´ ³ Ý·» ³ É
22 ´ ¸ ³ éÝ¿ÇÝ Ç í»ñ ³ Û Ýáñ ³
23 ¸ »õ ×Çãù
24 ´ ³ ßË ³ ñÑÇë + »õ ³ ÛÉ Ù ³ õ ï ³ Ï ³ ó ³ ½· ³ ó, »õ ³ ë¿ÇÝ ³ õ ³ ˙Õ ½Ç µ ³ ñÓ ³ õ ÷ ³ éù Ñ ³ Ûáó ³ ßË ³ ñÑÇë, ¸ ³ ßË ³ ñÑÇÝ + »õ ³ ÛÉ Ùû ï ³ ÛÏ ³ Û ³ ½· ³ ó »õ ³ ë¿ÇÝ. ³ õ ³ Õ ½Ç µ ³ ñÓû ÷ ³ éù Ñ ³ Ûáó ³ ßË ³ ñÑÇë
25 ¸ »õ] ½Ç
26 ´ ¸ áÕµá í
27 ´ ¸ ÏáÕÙÝ»óáõóÇÝ + ½ëáõñµÝ »õ µ ³ ½Ù»óáõóÇÝ
28 ´ ù ³ Ñ ³ Ý ³ Û ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
29 ¸ .µ. ëáõñµ] »ñÏáõ
30 ´ ÙÇáëáõÙÝ, ¸ ÙÇõëáÛÝ] ÙÇáõÙÝ
31 ´ ÙÇÝÝ
32 ´ ¸ Û ³ éÇõÍ
33 ´ ¸ ÙÇõëÝ] ÙÇÝ
34 ´ ¸ Ýå ³ ï É»ñÇÝÝ
35 ² ³ ÛÕ
36 ´ ¸ µ ³ ½áõÙ
37 ´ ¸ Û ³ ÛñÇÝ Ù ³ Ý» ³ (¸ Û ³ ÛñëÝ Ù ³ Ý» ³ Û) »õ Û ³ ÛÉ ù ³ - ñ ³ ÝÓ ³ õë] Û ³ ÛñëÝ »õ Ç ù ³ ñ ³ ÝÓ ³ õëÝ
38 ¸ Ù»ÍÝ] ëáõñµÝ
39 ´ ¸ ï áõÁÝç» ³ Ý
40 ¸ > ½Ù»ÍÝ Ü»ñë¿ë
41 ´ Û ³ Ùµë, ¸ ³ Ùµë
42 ´ ¸ > »õ
43 ´ Ññ»ßï ³ Ïù ³ ë ï áõÍáÛ, ¸ ÑñÁßï ³ Ïù
44 ¸ · ³ ÛÇÝ ÝÙ ³ Û
45 ´ Û ³ é ³ ç
46 ¸ Ç ÑñÁßï ³ Ï ³ ó µ»ñ»É] Ýáñ ³ µ»ñ»Éá í
47 ¸ ÛÁÝ¹Çñ ÁÝ¹Çñ Ù ³ ñ· ³ ñ ï ¿] »õ µ ³ ½Ù ³ ÷ ³ ÛÉë ù ³ Ý ½ ³ ñ»· ³ ÏÝ, ´ ÛÁÝ¹Çñ Ù ³ ñ· ³ ñ ï ¿] µ ³ ½Ù ³ ÷ ³ ÛÉë ù ³ Ý ½ ³ ñ»· ³ ÏÝ
48 ¸ > »õ ³ ÑÇõ
49 ¸ »Ï»Õ»ó» ³ ó
50 ´ Ç ·»õÕÝ, ¸ Ç ·»ÕÝ Ç
51 ´ ½í ³ Õ× ³ Ý
52 ´ ¸ ³ éÝ

Աստուծոյ մեծին Ներսիսի, եւ յոյժ սգային[1] զնա եւ ասէին. «Ո՛վ լուսաւորիչդ աշխարհի, որ զանձին մեղս ոչ գիտելով, այլ[2] քոյին[3] անմեղութեամբդ[4] եւ ջերմեռանդն աղաւթիւքդ՝ զայլ[5] մեղապարտաց զսառնասառոյց[6] մեղս[7] հալէիր, յիշեա՛[8] զմեզ առաջի Աստուծոյ»: 40 *Եւ պատմէին զտեսիլն ժողովրդեանն սուրբ հարքն[9], եւ լինէր մեծ հիացումն[10]:*

41 *Յետ այսորիկ կազմէին տապան թագաւորն եւ այլ[11] մեծ[12] նախարարքն[13]. եւ եդեալ[14] զսուրբն ի տապանի[15], թաղեցին զնա ի գեւղն[16], որ անուանի Թիլն աւան:* 42 *Եւ կացեալ սիւն լուսոյ ի վերայ գերեզմանին զաւուրս քառասուն[17]. եւ բազում բժշկութիւնք[18] կատարէին ի գերեզմանէն[19] եւ մինչեւ ցայսաւր, զի առնլով[20] հող ի գերեզմանէ նորա[21]՝ բուժէին[22] ի ցաւոցն[23] որ[24] ժանդ[25] անուանեն, զոր եւ ինքն[26] խնդրեաց յԱստուծոյ զնոր եւ զանհնարին ցաւ վիրացն[27] վասն անիրաւ եւ չար[28] քաղաքին[29] Արշակաւանին[30]:*

43 *Արդ[31], այսպէս քաղաքավարեաց զկեանս իւր մեծն[32] Ներսէս եւ այսպէս փոխեցաւ, կացեալ ի[33] հայրապետութեանն[34] Հայոց Մեծաց ուղղափառ հաւատով[35], ամս երեսուն եւ չորք[36] [xiv*]:*

ԺԵ. 1 *Արդ, յետ այսորիկ ի մի վայր ժողովեալ նախարարք, իշխանք եւ սեպուհք եւ սապրակք[37] Հայոց աշխարհին, մխիթարէին[38] զմիմեանս վասն փոխման սրբոյն[39]:* 2 *Եւ կազմէին եւ տային զաւրս[40] ի ձեռս[41] քաջին Մուշեղայ Մամիկոնենւոյ[42], զի ընդդէմ կացցէ պատերազմաց[43]:* 3 *Եւ ասէ[44] Մուշեղ. «Ոչ կարեմ[45], զի չիք մեր յաղթութիւն, զի յաղթութիւն մեր ի սրբոյն աղաւթիցն[46] լինէր[47]. եւ այսպէս երեւի խորհրդոց իմոց, թէ[48] թողեալ եղեւ Հայք ի ձեռանէ Աստուծոյ, զի բարձաւ ար-*

---

1 ´ ¸ ë · ³ óÇÝ
2 ² ³ ÛÕ
3 ´ ¸ ùáÇÝ
4 ¸ ³ Ý< ³ Ý>Ù»ÕáõÃ» ³ Ùµ¹
5 ´ ³ Õ ³ õÃÇõù ½ ³ ÛÉáó, ¸ ½ ³ ÛÉáó
6 ¸ Ù»Õ ³ Ûå ³ ñ ï » ³ ó ë ³ éÝ ³ ÛÏ ³ éáõó: ´ ½ë ³ ëÝ ³ Ï ³ -éáÛó] ½ë ³ éÝ ³ ë ³ éáÛó
7 ´ Ù»ÕëÝ
8 ¸ ÛÇß»ëçÇñ
9 ´ ¸ ~ ëáõñµ Ñ ³ ñùÝ ½ ï »ëÇÉÝ ÅáÕáí ñ¹» ³ ÝÝ
10 ¸ ~ ÑÇ ³ óáõÙÝ Ù»Í
11 ² ³ ÛÕ
12 ´ ¸ > Ù»Í
13 ¸ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñ» ³ ÉùÝ
14 ´ »¹ÇÝ
15 ´ ï ³ å ³ ÝÇÝ »õ ï ³ ñ» ³ É, ¸ ï ³ å ³ ÝÇ ï ³ ñ» ³ É
16 ² ´ ·» ³ õÕÝ, ¸ ·»ÕÝ
17 ´ .Ë.
18 ´ µÅßÏáõÃÇõÝ
19 ´ ¸ ·»ñ»½Ù ³ Ý¿ Ýáñ ³
20 ´ ³ éÝáõÝ] ½Ç ³ éÝÉáí
21 ¸ > »õ ÙÇÝã»õ ó ³ Ûë ³ õñ. ½Ç ³ éÝÉáí ÑáÕ Ç ·»ñ»½Ù ³ -Ý¿ Ýáñ ³
22 ´ »õ µáõÅ¿ÇÝ, ¸ »õ µÅßÏ¿ÇÝ
23 ´ ¸ íÇñ ³ ó ó ³ õáóÝ
24 ¸ ½áñ
25 ´ Å ³ Ý¹Ý
26 ¸ ÇÝùÝ ÇëÏ] »õ ÇÝùÝ
27 ´ íÇñ ³ óÝ ³ ÛÝ
28 ´ ã ³ ñ» ³ óÝ, ¸ Ýáñ ã ³ ñ» ³ óÝ] ã ³ ñ
29 ´ ¸ > ù ³ Õ ³ ùÇÝ
30 ´ ³ ñß ³ Ï ³ õ ³ ÝÇ, ¸ ³ ñß ³ Ï ³ Û
31 ¸ > ³ ñ¹
32 ´ ëáõñµ Ñ ³ Ûñ ³ å» ï Ý, ¸ ëáõñµÝ] Ù»ÍÝ
33 ¸ Ï ³ É» ³ É ½ ³ Ãáé] Ï ³ ó» ³ É Ç
34 ´ Ï ³ É» ³ É ½ ³ Ãáé »åÇëÏáåáëáõÃ» ³ Ý] Ï ³ ó» ³ É Ç Ñ ³ Ûñ ³ å» ï áõÃ» ³ ÝÝ
35 ¸ áõÕ ³ Û÷ ³ éáõÃ» ³ Ùµ] áõÕÕ ³ ÷ ³ é Ñ ³ õ ³ ï áí
36 ¸ .É¹., ´ .É¹. + Ç Ñ ³ Ûñ »õ Ûáñ¹Ç »õ Ç ëáõñµ Ñá·ÇÝ ³ ÛÅÙ »õ ÙÇß ï »õ Û ³ õÇ ï » ³ Ýë Û ³ õÇ ï »ÝÇó ³ Ù¿Ý
37 ´ »õ Ïáõë ³ Ï ³ Éù »õ ÇßË ³ Ýù »õ ë»åáõÑù »õ ë ³ ñ ³ åù, ¸ »õ Ïáõë ³ Ï» ³ Éù, ÇßË ³ Ýù »õ ë»åáõÑù »õ »åÇëÏá-åáëáõÝù] ÇßË ³ Ýù »õ ë»åáõÑù »õ ë ³ åñ ³ Ïù
38 î¶ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñùÝ »õ ë»åáõù »õ »åÇëÏáåáëù, »õ ÙËÇ-Ã ³ ñ¿ÇÝ, ´ ¸ »õ ÙËÇÃ ³ ñ¿ÇÝ
39 ´ ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ, ¸ Ù»ÍÇÝ Ý»ñëÇëÇ] ëñµáÛÝ
40 ´ ½½ ³ õñëÝ Ñ ³ Ûáó, ¸ ½ ³ õñëÝ Ñ ³ Ûáó
41 ´ ¸ Ó»éÝ
42 ´ Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ, ¸ > Ù ³ ÙÇÏáÝ»Ýõáõ
43 ´ Ï ³ Ûó¿ å ³ ï »ñ ³ ½Ù ³ óÝ
44 ´ ¸ ³ ë¿ñ
45 ´ ¸ Ï ³ ñ»Ù + »ñÃ ³ É Çí»ñ ³ Û ÃßÝ ³ Ù» ³ óÝ
46 ´ ¸ Û ³ Õ ³ õÃÇó ëñµáÛÝ Ý»ñëÇëÇ] Ç ëñµáÛÝ ³ Õ ³ õ-ÃÇóÝ
47 ¸ ¿ñ] ÉÇÝ¿ñ
48 ¸ ÃáõÇ ÇÝÓ »Ã¿] »ñ»õÇ… Ã¿, ´ ÇÝÓ »Ã¿] ËáñÑñ¹ áó ÇÙáó Ã¿

ղարն ի միջոյ[1]. եւ արդ, վասն մեր ո՞վ ոք աղաւթեսցէ»: 4 *Եւ արդարացուցանէին զբանսն ամենեքեան[2]:*

5 *Եւ արդ, Թէպէտ եւ[3] սպան Պապ զՆեր- սէս[4], այլ[5] ոչ յագեցաւ չարեաւք[6], այլ[7] հրամայեաց[8] զվանորեայսն քակել[9] եւ զաւ- տարանոցսն, եւ[10] զոր շինեալ էր[11] երանել- ւոյն[12] Ներսիսի:* 6 *Իբրեւ[13] տեսին նախա- րարքն Հայոց, խորհեցան սպանանել զՊապ եւ Թագաւորեցուցանել զքաջն Մուշեղ[14]:* 7 *Իսկ Մուշեղ արգելոյր[15] զնոսա ի խորհր- դոցն[16] եւ ասէր[17]. «Ո՞չ լուայք ի սրբոյն Ներսիսէ, զի պատուիրեաց մեզ եւ ասաց[18] Թէ[19]՝ Մի՛ վրէժխնդիր լինիք մահուան իմոյ, զի Տեառն է վրէժխնդրուԹիւն»:*

8 *Յետ այսորիկ իբրեւ լուաւ Թագաւորն Թէոդոս, Թէ[20] սպան Պապ արքայն Հայոց[21] զսուրբն[22] Ներսէս, արձակեաց գաղտնի Թուղթ առ զաւրավարն Հոռովմոց[24], որ ե- կեալ էին ի Թիկունս Հայոց, զի հնարեսցեն սպանանել զՊապ:* 9 *Եւ[25] զաւրավարն[26] կո- չեալ ի ճաշ զՊապ Թագաւորն Հայոց[27], եւ Թաքուցեալ[28] ի տանն լեգէոնք[29] սուսերա- մերկք. իբրեւ[30] շատացան գինովն[31], պատե- ցին զաւրականքն զՊապ[32] եւ սպանին[33] ի սեղանի անդ, որ Թագաւորեաց[34] Հայոց Մե- ծաց[35] ամս եւԹն[36]:* 10 *Այս վրեժխնդրու- Թիւն[37] յԱստուծոյ[38] վասն[39] առնն[40] Աստու- ծոյ մեծին Ներսիսի լինէր:*

11 *Ի ժամանակէն[41] յայնմանէ, յորմէ[42] փոխեցաւ սուրբն Ներսէս, ոչ դադարեաց պատերազմ եւ խռովուԹիւն յաշխարհէս[43] Հայոց:* 12 *Եւ յետ մահուան[44] Թագաւորին Պապայ[45] գումարեաց[46] ասպարապետն[47] Մուշեղ[48] զզաւրսն[49] Հայոց[50], եւ ի տագնա- պի նեղէր[51] զաշխարհն Պարսից. եւ զձերբա- կալսն[52] մորԹէր եւ[53] լնոյր խոտով[54], եւ ա-*

---

1 ¸ > ½Ç µ ³ ñÓ ³ õ ³ ñ ¹ ³ ñÝ Ç ÙÇçáÛ
2 ´ ¸ Çñ ³ õ ³ óáõó ³ Ý¿ÇÝ ½µ ³ Ýë Ýáñ ³ Ý ³ Ë ³ ñ ³ ñùÝ ³ -Ù»Ý ³ ÛÝ] ³ ñ ¹ ³ ñ ³ óáõó ³ Ý¿ÇÝ ½µ ³ ÝëÝ ³ Ù»Ý»ù» ³ Ý
3 ´ > »õ
4 ´ ½Ù»ÍÝ Ý»ñë¿ë
5 ² ³ ÛÕ
6 ´ ã ³ ñ» ³ õùÝ, ¸ ã ³ ñ»ûÝ
7 ² ³ ÛÕ
8 ´ Ññ ³ Ù ³ » ³ ó
9 ´ ¸ ~ ù ³ Ï»É ½í ³ Ýáñ» ³ ÛëÝ (¸ ½í ³ Ýáñ ³ ÛëÝ)
10 ´ ¸ > »õ
11 ´ ¸ ~ ¿ñ ßÇÝ» ³ É
12 ´ ¸ ëñµáÛÝ] »ñ ³ Ý»ÉõáÛÝ
13 ´ ¸ »õ Çµñ»õ
14 ´ Ùáõß»Õ Á½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó ½ ï ¿ñÝ Ù ³ ÙÏáÝ¿Çó, ¸ ½ ³ õñ ³ Û í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó
15 ¸ ³ ñ · »Éáõñ
16 ´ ¸ ËáñÑñ ¹ áÛÝ
17 ´ ¸ ³ ë¿ñ »Ã¿
18 ´ ³ ë¿
19 ¸ »Ã¿] »õ ³ ë ³ ó Ã¿
20 ¸ ÑáéáÙáó »Ã¿] Ã¿á ¹ áë, Ã¿
21 ¸ ~ ³ ñù ³ ÛÝ Ñ ³ Ûáó å ³ å
22 ¸ ½Ù»ÍÝ] ½ëáõñµÝ
23 ´ ÛáõÕ ³ ñÏ» ³ É, ¸ ÛÕ» ³ ó] ³ ñÓ ³ Ï» ³ É
24 ´ ¸ ÑáéáÙáó
25 ¸ ÇëÏ] »õ
26 ´ ¸ ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ ÑáéáÙáó
27 ´ Ïáã»ó» ³ É ½å ³ å Ã ³ · ³ õáñÝ Ñ ³ Ûáó Ç × ³ ß, ¸ ½Ã ³ · ³ õáñÝ Ñ ³ Ûáó Ç × ³ ß
28 ´ Ã ³ · áõó» ³ É, ¸ Ã ³ · áõó» ³ Éù
29 ´ ÉÇ · ÇÑáÝùÝ, ¸ É» · »ÑáÝù
30 ´ ¸ »õ Çµñ»õ
31 ¸ · ÇÝáíÝ, Û ³ ñáõó» ³ É
32 ´ å ³ ï »óÇÝ ëáõë»ñ ³ õáñ ÉÇ · ÇáÝùÝ ½å ³ å Ã ³ · ³ -õáñÝ Ñ ³ Ûáó, ¸ É» · »ÑáÝùÝ ëáõë»ñûáñù ½å ³ å Ã ³ -· ûáñÝ Ñ ³ Ûáó] ½ ³ õñ ³ Ï ³ ÝùÝ ½å ³ å
33 ¸ ëå ³ ÝÇÝ ½Ý ³ Û
34 ´ Ã ³ · ³ õáñ» ³ ó
35 ¸ > Ù»Í ³ ó
36 ´ ¿ ³ õÃÝ, ¸ ·¿·
37 ´ íñ»ÅËÝ ¹ ñáõÃÇõÝù
38 ¸ > ³ ë ï áõÍáÛ
39 ´ ¸ Û ³ Õ ³ · ë] í ³ ëÝ
40 ´ ³ éÝ
41 ´ ¸ »õ Ç Å ³ Ù¿Ý] Ç Å ³ Ù ³ Ý ³ Ï¿Ý
42 ´ ÛáñáõÙ
43 ¸ Û ³ ßË ³ ñÑ¿Ý
44 ´ Ù ³ Ñáõ ³ ÝÝ
45 ´ ¸ å ³ å ³ Û ³ ñù ³ ÛÇÝ Ñ ³ Ûáó] Ã ³ · ³ õáñÇÝ å ³ å ³ Û
46 ´ ¸ · áõÙ ³ ñ¿ñ
47 ¸ > ³ ëå ³ ñ ³ å» ï Ý
48 ´ Ùáõß»Õ ëå ³ ñ ³ å» ï Ý Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó ï ¿ñÝ Ù ³ ÙÏá-Ý» ³ Ý] ³ ëå ³ ñ ³ å» ï Ý Ùáõß»Õ
49 ´ ½½ ³ õñë
50 ² Ùáõß»Õ Ñ ³ Ûáó ½½ ³ õñëÝ Ñ ³ Ûáó
51 ¸ > Ùáõß»Õ ½½ ³ õñëÝ Ñ ³ Ûáó, »õ Ç ï ³ · Ý ³ åÇ Ý»Õ¿ñ: ´ Ç Ý»Õ ³ ñÏ ³ Ý¿ñ] Ç ï ³ · Ý ³ åÇ Ý»Õ¿ñ
52 ¸ Ó»ñµ ³ Ï» ³ ÉëÝ
53 ¸ > »õ
54 ´ ~ Ëá ï á í ÉÝáÛñ, ¸ Ëá ï á í ÉÝáõñ

սէր. «Ջոհ լիջիք Արշակայ եւ Վասակայ հաւր իմոյ[1]»: 13 Եւ շրջէր[2] քանդէր[3] զատ-րուշանսն[4] որ[5] յաշխարհին Հայոց, զոր դտանէր անդ եւ ի Վրաց[6], եւ նորոգէր զեկե-ղեցիս[7]:

14 Յետ այսորիկ Թագաւորեցոյց մեծն Թէոդոս[8] զՎարազդատ աշխարհին[9] Հայոց ի տեղի Պապայ հաւրեղբաւր իւրոյ[10]: 15 Եւ մատուցանեն[11] քսութիւն զՄուշեղայ[12] առ Թագաւորն, թէ[13] նա եղեւ պատճառ սպան-մանն Պապայ: 16 Եւ Թագաւորն Վարազ-դատ[14] խորհէր սպանանել զՄուշեղ[15]. եւ ոչ կարէր վասն[16] կորովութեան առնն եւ եր-կեւղի[17] իշխանացն Հայոց: 17 Ապա[18] կոչէր ի ճաշ զՄուշեղ[19]. եւ իբրեւ բազմեաց, եւ յաճախեցին գինւով[20], Թաքուցեալ արս քսան[21], մատուցեալ[22] յանկարծակի կալան[23] զերկու ձեռացն[24] Մուշեղայ. եւ Թագաւորն Վարազդատ փութացեալ հար[25] նիզակաւ ի սիրտ[26] նորա: 18 Եւ ասէ Մուշեղ. «Այս յո՞ր երախտեաց վերայ[27]»: 19 Եւ[28] Վարազ-դատ ասէ[29]. «Գնա՛ դու[30] հա՛րց ցՊապ[31], թէ[32] զնա վասն է՞ր ետուր ի ձեռս սպանո-ղացն»: 20 Եւ ասէ Մուշեղ. «Ի վերայ իմոյ վաստակոցն, արեան եւ քրտանցն[33], որ փո-խանակ դաստառակի սլաքաւ[34] նետի[35] սրբէի զքիրտն իմ, արդ[36] ա՞յս եղեւ հատու-ցումն ինձ[37]. աւրհնեալ է Աստուած. բայց ընդէ՞ր ոչ դիպեցաւ մահ[38] իմ ի պատերազ-մի եւ[39] ի վերայ երիւարի[40] վասն[41] քրիս-տոնէից[42]»: 21 Եւ Սմբատ[43] Սահառու-նեաց[44] իշխանն՝ հանեալ զսուսերն իւր[45], անցոյց ընդ փողսն[46] Մուշեղայ[47]: 22 Զոր առեալ զմարմին[48] նորա[49], տարեալ ի Տա-րաւն գաւառ, Թաղեցին[50] ի վանսն[51] Գլա-

1 ´ Ñ³õñÝ ÇÙáÛ í³ë³Ï³Û
2 ´ »õ ßñç¿ñ »õ
3 ¸ ù³Ï¿ñ] ù³Ý¹¿ñ
4 ¸ ½³ïñáõß³Ýë
5 ´¸ ½áñ ·ï³Ý¿ñ] áñ
6 ´¸ »õ íñ³ó] ½áñ ·ï³Ý¿ñ ³Ý¹ »õ Ç íñ³ó
7 ²´ »Ï»Õ»óÇë, ¸ »Ï»Õ»óÇù
8 ´¸ ~ Ù»ÍÝ Ã¿á¹áë Ã³·³õáñ»óáÛó
9 ¸ ³ßË³ñÑÇë
10 ² ~ Ñ³õñ»Õµ³õñ ÇõñáÛ å³å³Û, ´¸ áñ ¿ñ (¸ + ³½·û) ³ñß³ÏáõÝÇ »õ »Ï»³É Ã³·³õáñ»³ó Ñ³Ûáó Ù»Í³ó Ç ï»ÕÇ Ñ³õñ»Õµ³õñ ÇõñáÛ å³å³Û] Ç ï»ÕÇ å³å³Û Ñ³õñ»Õµ³õñ ÇõñáÛ
11 ¸ Ù³ïáõó³Ý¿ÇÝ
12 ´ ½Ùáõé»Õ³ Ù³ÙÇÏáÝáÛ
13 ¸ »Ã¿
14 ¸ ~ í³ñ³½¹³ï Ã³·³õáñÝ
15 ´ ½Ùáõß»Õ Ù³ÙÇÏáÝ»³Ý
16 ´¸ Û³Õ³·ë] í³ëÝ
17 ´ ³éÝ »õ »ñÏÇÕÇ: ² »ñÏÇõÕÇ, ¸ »ñÏ»ÕÇ
18 ´¸ »õ ³å³
19 ´¸ ½Ùáõß»Õ ½³õñ³í³ñÝ Ñ³Ûáó ½ï¿ñÝ (¸ ï¿ñÝ) Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó
20 ´ Û³×³Ë»ó³Ý ·ÇÝáí, ¸ Û³×³Ë»³ó ·ÇÝáí
21 ´ ¿ÇÝ Ã³·áõó»³É ³ñù áõÅ»Õù, ¸ Ã³·áõó»³É ³ñù .Ç. áõÅ»Õù] Ã³ùáõó»³É ³ñë ùë³Ý
22 ´ Û³ñáõó»³Éù, ¸ »õ Û³ñáõó»³É] Ù³ïáõó»³É
23 ¸ Û³ÝÏ³ñÍ »õ Ï³É»³É
24 ´ Ï³É³Ý ½Ó»é³óÝ] Ï³É³Ý ½»ñÏáõ Ó»é³óÝ
25 ¸ ÷áõÃ³Ý³ÏÇ Ñ³ñÏ³Ý¿ñ] ÷áõÃ³ó»³É Ñ³ñ
26 ´ ÷áõÃ³Ý³ÏÇ Ñ³ñÏ³Ý¿ñ ½ëÇñïÝ] ÷áõÃ³ó»³É Ñ³ñ ÝÇ½³Ï³õ Ç ëÇñï
27 ´¸ í»ñ³Û ¿
28 ¸ > »õ
29 ´¸ ~ ³ë¿ í³ñ³½¹³ï
30 ´¸ > ¹áõ
31 ´ ÁÝ¹ å³å
32 ¸ »Ã¿
33 ´ µ³½áõÙ ÇÙáó í³ëï³Ïáó »õ ³ñ»³Ý »õ ùñï³Ýó, ¸ ÇÙáó µ³½áõÙ í³ëï³ÏáóÝ, ³ñ»³ÝóÝ »õ ùñï³ÝóÝ] ÇÙáÛ… ùñï³ÝóÝ
34 ´ ëÉ³·³õ, ¸ ëÉ³ùáí
35 ´¸ > Ý»ïÇ
36 ´¸ > ³ñ¹
37 ¸ > ÇÝÓ
38 ´ Ù³Ñë
39 ¸ > »õ
40 ² »ñÇõ³ñÇ, ´¸ »ñÇí³ñÇ
41 ´¸ Û³Õ³·ë] í³ëÝ
42 ´¸ ùñÇëïáÝ¿Çó
43 ´ µ³¹, ¸î¶µ³ï] ëÙµ³ï
44 ´ ë³é³ÑáõÝ»³ó, ¸ ß³ÑéáõÝ³ó
45 ´ »Ñ³Ý ½ëáõñÝ åáÕáí³ïÇÏ, ¸ Ñ³Ý»³É ½ëáõñÝ åáÕáí³ïÇÏ »õ] Ñ³Ý»³É ½ëáõë»ñÝ Çõñ
46 ´ ÷áÕë
47 ´¸ î¶ Ùáõß»Õ³Û + »õ ³Ûë å¿ë ³õ³Ý¹»³ó ½Ñá·ÇÝ (î¶ ½á·ÇÝ) Ùáõß»Õ Ù³ÙÇÏáÝ»³Ý (î¶ > Ùáõß»Õ Ù³ÙÇÏáÝ»³Ý)
48 ´ ½Ù³ñÙÇÝÝ
49 ´ > Ýáñ³, ¸ Ýáñ³ »õ
50 ¸ »õ ³Ý¹ Ã³Õ»óÇÝ
51 ´ »õ Ã³Õ»óÇÝ Ç í³Ýë, ¸ í³Ýë

կայ[1]*:* 23 *Եւ թագաւորն Վարազդատ զՍմբատ*[2] *Սահառունի*[3] *զաւրավար կարգէր*[4] *փոխանակ*[5] *Մուշեղայ*[6]*:*

24 *Եւ ի տեսչութենէն Աստուծոյ թագաւորն Պարսից արձակէ*[7] *զՄանուէլ*[8] *եւ զԿոն յաշխարհ*[9] *իւրեանց՝ կնաւ եւ որդւովք*[10]*, որ էին որդիք Վասակայ Մամիկոնենւոյ*[11] *եւ եղբարք*[12] *Մուշեղայ ասպարապետին*[13] *զոր սպանին*[14]*. զոր տարեալ էին ի գերութիւն ընդ Արշակայ եւ ընդ Վասակայ Մամիկոնենւոյ*[15] *հաւր*[16] *իւրեանց*[17]*:* 25 *Եւ եկեալ Մանուէլ մեծահասակ եւ եղբայրն*[18] *իւր Կոնն՝ որդիք Վասակայ*[19]*, յաշխարհն իւրեանց Տարաւն, եւ բնակէին անդ:* 26 *Եւ կատարէր աւրհնութիւն*[20] *սրբոյն Ներսիսի ի վերայ ազգին Մամիկոնենից*[21]*:* 27 *Եւ բռնանային*[22] *ի վերայ գաւառացն*[23] *Մանուէլն*[24] *եւ Կոնն. եւ յափշտակէր*[25] *Մանուէլն*[26] *զզաւրավարութիւնն*[27] *ի Սմբատայ Սահռունւոյ*[28]*, եւ եկաց ի տեղի եղբաւր իւրոյ*[29] *Մուշեղայ եւ հաւր իւրոյ Վասակայ*[30]*:*

28 *Եւ յղէր Մանուէլ*[31] *պատգամս*[32] *առ Վարազդատ*[33] *այսպէս, թէ*[34]*՝ «Ազգն իմ զաւրին*[35] *իւրեանց մաշեալ են*[36] *ի վերայ թագաւորութեանն*[37] *Արշակունեաց, յաղագս սրբոց*[38] *եկեղեցեաց եւ ուղղափառ*[39] *հաւատոյ. որպէս պապն իմ Վաչէ ի վերայ Խոսրովայ, եւ հայրն իմ Վասակ ի վերայ Արշակայ*[40]*, եւ եղբայրն իմ Մուշեղ ի վերայ Պապայ:* 29 *Իսկ դու փոխանակ բարի առնելոյ*[41] *տիրասէր ազգին Մամիկոնենից*[42]*, չար հատուցեր. զի*[43] *զՄուշեղ զեղբայրն իմ*[44]*՝ զայր աստուածազաւր եւ*[45] *քաջ, զոր ոչ կարացին թշնամիք յաղթել նմա*[46]*, կալար զնա, եւ*[47] *իբրեւ ոչ ոք մի*[48]*, նեղամահ*[49] *արարեր ի տարապարտուց*[50]*:* 30 *Զայս դուք քաջ գիտէք եւ ստոյգ*[51]*, զի ազգն Մամիկո-*

1 ² î ² ·ÉË ³ Ï ³ Û
2 ´ ½µ ³ ¹, ¸ ½µ ³ ï î¶ µ ³ ï] ëÙµ ³ ï
3 ¸ ß ³ ÑéáõÝÇ
4 ² Ï ³ ñ·¿
5 ¸ Ï ³ ñ·» ³ ó Ç ï»ÕÇ] Ï ³ ñ·¿ñ ÷áË ³ Ý ³ Ï
6 ´¸ Ùáõß»Õ ³ Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ
7 ´ ³ ñÓ ³ Ï¿ñ, ¸ ³ ñÓ ³ Ï» ³ ó
8 ¸ ½Ù ³ Ýáõ¿É Ý
9 ´¸ ½ÏáÝÝ Û ³ ßË ³ ñÑÝ
10 ´¸ áñ¹áíù
11 ´¸ Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ
12 ´ »Õµ ³ Ûñ] »õ »Õµ ³ ñù, ¸ »Õµ ³ Ûñù
13 ´¸ ëå ³ ñ ³ å» ïÇÝ Ñ ³ Ûáó] ³ ëå ³ ñ ³ å» ïÇÝ Ñ ³ Ûáó
14 ´ > ½áñ ëå ³ ÝÇÝ
15 ´¸ > Ù ³ ÙÇÏáÝ»ÝõáÛ
16 ´ Ñ ³ õñÝ
17 ¸ ~ ÁÝ¹ ³ ñß ³ Ï ³ Û »õ ÁÝ¹ í ³ ë ³ Ï ³ Û ÑûñÝ Çõñ» ³ Ýó Ç ·»ñáõÃÇõÝ
18 ´¸ »Õµ ³ Ûñ
19 ¸ > áñ¹Çù í ³ ë ³ Ï ³ Û: ´ í ³ ë ³ Ï ³ Û Ù ³ ÙÇÏáÝáÛ
20 ¸ Ï ³ ï ³ ñ¿ÇÝ ³ õñÑÝáõÃÇõÝ
21 ´ Ù ³ ÙÇÏáÝ»Çó
22 ´ µéÝ ³ Ý ³ ÛÇÝ
23 ´ · ³ õ ³ é ³ ó
24 ´¸ Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý
25 ´¸ ËÉ¿ñ] Û ³ ÷ß ï ³ Ï¿ñ
26 ¸ Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý
27 ´ Ù ³ Ýáõ¿É ½½ ³ õñ ³ í ³ ñáõÃÇõÝ: ¸ ½½ûñ ³ Ûí ³ ñáõÃÇõÝ
28 ´ µ ³ ï ³ ë ³ ÑéáõÝáÛ »õ Ïáõï» ³ É ³ é ÇÝùÝ ½½ûñ ³ Ûí ³ ñáõÃÇõÝ Ñ ³ Ûáó, ¸ µ ³ ï ß ³ ÑéáõÝáÛ »õ Ïáõï» ³ É ³ é ÇÝùÝ ½ûñ Ñ ³ Ûáó: î ë ³ Ñ ³ éáõÝÇ (² ë ³ Ñ ³ éáõÝõáÛ)
29 ¸ ÇõñáõÙ
30 ´ í ³ ë ³ Ï ³ Û Ñ ³ õñ Çõñ» ³ Ýó] Ñ ³ õñ Çõñáí í ³ ë ³ Ï ³ Û
31 ´¸ Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý
32 ² å ³ ï · ³ Ù, ¸ > å ³ ï · ³ Ùë
33 ´¸ í ³ ñ ³ ½¹ ³ ï Ã ³ · ³ õáñÝ (¸ Ã ³ · ³ õáñ) Ñ ³ Ûáó
34 ´¸ »Ã¿
35 ´¸ ½ ³ ñÇõÝë
36 ¸ í ³ ÛÃ» ³ É ¿ÇÝ] Ù ³ ß» ³ É »Ý
37 ´¸ Ã ³ · ³ õáñ ³ óÝ
38 ´¸ ëáõñµ
39 ¸ áõÕÕ ³ ÷ ³ é
40 ´ > »õ Ñ ³ ÛñÝ Ù ³ ë ³ Ï Ç í»ñ ³ Û ³ ñß ³ Ï ³ Û
41 ¸ > µ ³ ñÇ ³ éÝ»Éáõ
42 ´ ³ ½·Ç Ù ³ ÙÇÏáÝ»Çó
43 ¸ »õ] ½Ç
44 ´ ½»Õµ ³ ÛñÝ ÇÙ Ùáõß»Õ
45 ´¸ > ³ ëï áõ ³ Í ³ ½ ³ õñ »õ
46 ´ Û ³ ÕÃ»É ÃßÝ ³ ÙÇù Ýñ ³ , ¹áõ, ¸ Û ³ ÕÃ»É ÝÙ ³ µ ³ ½áõÙ ÃßÝ ³ ÙÇù Çõñ, ¹áõ] ÃßÝ ³ ÙÇù Û ³ ÕÃ»É ÝÙ ³
47 ´¸ > »õ
48 î¶ ½áã ÇÝã ÙÇ] áã áù ÙÇ
49 ¸ »õ Ý»Õ ³ ÙÑ ³ Ñ
50 ´¸ ½ ³ ÛÝåÇëÇ ù ³ ç ³ Ý ³ ñ ³ ñ ³ ñ ³ ïáõó
51 ´¸ »õ ½ ³ Ûë ë ï áõ· ³ Û (¸ ë ï áõ· áõ»Ù) ·Çï»Ù ¹áõù ½ ³ Ûë ë ï áõ· ³ õ ½ ³ Ûë ³ ëÇ

*նենից ոչ են[1] կացեալ ծառայք ձեր[2], այլ[3] ընկերք[4]. եւ նախնիք[5] մեր Թագաւորքն[6] Ճենաց[7], որ են[8] պապք մեր, այսինքն է՝ Հաւք[9], փախեան[10] երկու[11] որդիք Թագաւորին[12] Ճենաց եւ[13] եկեալ բնակեցան յաշխարհիս Հայոց, եւ պատուեալ եղեն[14] ի Թագաւորացն[15]՝ որպէս զհամապատիւս[16] իւրեանց, որոց անուանք նոցա, անդրանկանն[17]՝ Մամ, եւ երկրորդին Կոն յորջորջիւր, եւ ի նոցունց[18] անուանեցան[19] Մամիկոնք[20] xv**: 31 *Այլ[21] դու, Վարազդա՛տ, ոչ ես[22] Արշակունի, զի[23] պոռնկորդի ես. արի գնա՛[24] յաշխարհէս Հայոց, զի մի՛ մեռցիս ի ձեռաց իմոց փոխանակ եղբաւր իմոյ Մուշեղայ[25]»*: 32 *Եւ Վարազդատ[26] յղէր առ Մանուէլ[27] զաւրավարն Հայոց՝ տէրն Մամիկոնէից[28] խստագոյն պատասխանի այսպէս. «Զի[29] ասացեր դու, թէ[30] թոռն եմ ես Ճենաց[31], զայդ[32] արդար ասացեր. արդ[33] արի եւ ե՛րթ դու յաշխարհն քո Ճենաց[34]. ապա թէ[35] ոչ՝ եւ դու մեռցիս[36] ի ձեռաց իմոց՝ որպէս զչար այրն զՄուշեղ զեղբայրն քո»*: 33 *Իբրեւ լուաւ[37] Մանուէլ ասպարապետն Հայոց[38] զպատգամս Թագաւորին, ժողովէր զզաւրսն[39] Հայոց Մեծաց*: 34 *Իսկ Թագաւորն Վարազդատ պատրաստէր զիւր[40] զաւրսն, եւածէր ի Թիկունս իւր[41] ի զաւրացն Յունաց[42]*: 35 *Եւ իբրեւ բարձաւ պատգամաւորն ի միջոյ նոցա, ասպատակեալ[43] երկոցունց զաւրացն, բանակէին ի դաշտին Կարնոյ*: 36 *Եւ ի լինելն խառնման երկոցունց զաւրացն[44] ի[45] միմեանս՝ ի[46] պարտութիւն մատնեցան զաւրք Թագաւորին եւ Յունաց[47]*: 37 *Եւ հասեալ զաւրավարն[48] Հայոց Մանուէլ որդւովն[49] իւրով Հմայեկիւ՝ Թագաւորին Վարազդատայ[50]՝ եւ ընկեցեալ ի ձիոյն, եւ[51] կամէր սպանանել*

---

1 ´¸ ³½·ë Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó áã »Ùù (¸ »Ý)] ³½·Ý Ù³ÙÇÏáÝ»ÝÇó áã »Ý
2 ´¸ Ó»ñ + áñå¿ë ½³Û É ÇßË³Ýë¹ (¸ ÇßË³ÝùÝ) Ó»ñ
3 ² ³ÛÕ
4 ´¸ ÁÝÏ»ñ Ó»ñ »Ùù
5 ² Ý³ËÝÇùÝ
6 ´¸ Ù»ñ »Ý Ã³·³õáñù (¸ Ã³·³õáñùÝ)
7 ´ ×»Ý³ó: + ³ÛÉ Ç ·ñ·éáõÃÇõÝ »ñÏáõó Ã³·³õáñ³óÝ ×»Ý³ó, ¸ ×»Ý³ó, ³ÛÉ Ç ·ñ·éáõÃ»Ý¿ .µ. Ã³·ûáñ³óÝ ×»Ý³ó
8 ´ áñù ¿ÇÝ, ¸ áñ ¿ÇÝ] áñ »Ý
9 ´¸ > ³ÛëÇÝùÝ ¿ Ñ³õù
10 ² ÷³Ë³Ý
11 ¸ ÷³Ë³Ý .µ.
12 ´ Ã³·³õáñ³óÝ
13 ´ > »õ
14 ¸ å³ïáõ»ó³Ý] å³ïáõ»³É »Õ»Ý
15 î Ã³·³õáñ¿Ý (²´¸ Ã³·³õáñ³óÝ)
16 ´¸ ½ÝÙ³ÝÇë] ½Ñ³Ù³å³ïÇõë
17 ¸ ³Ûë »Ý ³é³çÝáÛÝ] Ýáó³, ³Ý¹ñ³ÝÏ³ÝÝ
18 ´¸ áñ] ÛáñçáñçÇõñ, »õ Ç ÝáóáõÝó
19 ¸ ³Ýáõ³Ý»óû
20 ¸ Ù³ÙÇÏáÝ»³Ýù
21 ² ³ÛÕ, ´¸ ³ñ¹] ³ÛÉ
22 ´¸ ã»ë] áã »ë
23 ´¸ ³ÛÉ] ½Ç
24 ´ ·Ý³Û Ï»Ý¹³ÝÇ
25 ´¸ Ùáõß»Õ³Û ³éÝ ù³çÇ
26 ´ í³ñ³½¹³ï Ã³·³õáñÝ, ¸ Ã³·ûáñÝ í³ñ³½¹³ï
27 ¸ Ù³Ý¿É Ù³ÙÇÏáÝ»³Ý
28 ´¸ > ï¿ñÝ Ø³ÙÇÏáÝ¿Çó
29 ´ »õ ½Ç, ¸ »Ã¿] ½Ç
30 ¸ »Ã¿
31 ´ ÃáéáõÝù »Ùù Ù³ÙÇÏáÝ»³Ýù Ã³·³õáñÇÝ ×»Ý³ó, ¸ ÃáéáõÝù »Ùù Ù³ÙÇÏáÝ³Ýë Ã³·ûáñÇÝ ×»Ý³ó] ÃáéÝ »Ù »ë ×»Ý³ó
32 ¸ ½³Û¹
33 ´¸ µ³Ûó] ³ñ¹
34 ´ ·Ý³ ¹áõ Ç ×»Ýë, ¸ ·Ý³Û ¹áõ Û³ßË³ñÑÝ ùá Ç ×»Ýù] »ñÃ ¹áõ Û³ßË³ñÑÝ ùá ×»Ý³ó
35 ´ »Ã¿] Ã¿
36 ´ Ù»é³ÝÇë, ¸ Ù»é³ÝÇóÇë
37 ´ »õ ÇµÑ»õ Éáõ³õ ½³Ûë
38 ´ ëå³ñ³å»ïÝ Ñ³Ûáó ï¿ñÝ Ù³ÙÇÏáÝ»Çó
39 ´ ³å³ ÅáÕáí¿ñ ½³õñëÝ, ¸ ³å³ ÅáÕáí»³É ½ûñë
40 ´¸ »õ ½Çõñ
41 ´ > Çõñ
42 ² ÛáõÝ³ó
43 ´¸ ³ë³ï³Ï³ñ³ñ»³É
44 ´¸ > µ³Ý³Ï¿Ç Ç ¹³ßï¿Ç Ï³ñÝáÛ: »õ Ç ÉÇÝ»ÉÝ Ë³éÝÙ³Ý »ñÏáóáõÝó ½³õñ³óÝ
45 ´¸ ÁÝ¹] Ç
46 ´ »õ Ç
47 ´ Ù³ïÝ»ó³õ í³ñ³½¹³ï ½³õñ³õùÝ ÛáõÝ³ó Çõñáí, ¸ í³ñ³½¹³ï ½³õñáõùÝ Ñ³Ûáó »õ ÛáõÝ³ó] Ù³ïÝ»ó³Ý ½³õñù Ã³·³õáñÇÝ »õ ÛáõÝ³ó
48 ¸ ½³õñ³í³ñÝ
49 ´ áñ¹õáí, ¸ áñ¹áíÝ
50 ¸ í³ñ³½¹³ï»³Û
51 ¸ > Ç ÓÇáÛÝ, »õ

զնա Հմայեակ[1] *որդին Մանուէլի Մամիկոնենւոյ*[2]*:* 38 *Եւ*[3] *ոչ ետ նմա թոյլ*[4] *Մանուէլ*[5] *սպանանել զթագաւորն*[6]*, այլ*[7] *կոփահարեալ զգլուխ նորա*[8]*, դառնայրին*[9] *ի բանակն իւրեանց մեծաւ ուրախութեամբ*[10]*:* 39 *Իսկ թագաւորն Վարազդատ փախչէր*[11] *յաշխարհն*[12] *Յունաց. եւ ի նմին*[13] *անդէն վախճանեցաւ*[14]*:*

40 *Եւ Մանուէլ տիրէր*[15] *աշխարհին Հայոց ամս*[16] *բազումս՝ երեք որդւովք*[17] *իւրովք, որոց*[18] *անուն*[19] *անդրանկանն Հմայեակ*[20] *եւ երկրորդին Արտաւազդ, եւ կրսերոյն*[21] *Համազասպ*[22]*:*

41 *Իսկ յետ այսորիկ*[23] *զկին թագաւորին Պապայ*[24] *Հայոց, որում անուն էր Զարմանդուխտ, առնոյր ասպարապետն Մանուէլ զնա երկու որդւովքն իւրովք զկնի Պապայ*[25]*, պահէր*[26] *զնոսա*[27] *սրբութեամբ ըստ աւրինի քրիստոնէից*[28]*, եւ սնուցանէր զնոսա որպէս*[29] *զորդիս թագաւորի*[30]*, որ յետ այնորիկ*[31] *կալան զաթոռ թագաւորութեան հարց իւրեանց Արշակունեաց*[32]*:*

42 *Եւ յետ այսր ամենայնի*[33] *փոխի*[34] *յաշխարհէս*[35] *Մանուէլ*[36] *մահուամբ, եւ տարեալ թաղեցին զնա ի գաւառէն*[37] *Հայոց Մեծաց*[38] *ի Տարաւն*[39] *գաւառի*[40]*, ի վանս Գլակայ*[41]*:*

43 *Իսկ սրբոյն Սահակայ Պարթեւի*[42] *ոչ գոյր որդի*[43]*, բայց դուստր մի, որում անուն էր*[44] *Սահականոյշ*[45]*, որ տուաւ յամուսնութիւն Համազասպայ*[46] *տեառն Մամիկոնի,*

---

1 î· å ³ ï ³ Ý» ³ ÏÝ ÑÙ ³ Û» ³ Ï, ² ÑÙ ³ » ³ Ï

2 ´ > »õ Ï ³ Ù¿ñ ëå ³ Ý ³ Ý»É ½Ý ³ ÑÙ ³ Û» ³ Ï áñ¹ÇÝ Ù ³ -Ýáõ¿ÉÇ Ù ³ ÙÇÏáÝ»ÝáÛ, ¸ > áñ¹ÇÝ Ù ³ Ýáõ¿ÉÇ Ù ³ ÙÇ-ÏáÝ»ÝáÛ

3 ´ ³ å ³] »õ

4 ´ ~ ÃáÛÉ ÝÙ ³

5 ¸ Ù ³ Ýáõ¿É Ñ ³ ÛñÝ Çõñ

6 ¸ ½Ý ³ Û] ½Ã ³ · ³ õáñÝ

7 ² ³ ÛÕ

8 ¸ ½Ý ³ Û] ½·ÉáõË Ýáñ ³

9 ´ »õ ¹ ³ éÝ ³ ÛÇÝ

10 ´¸ î¶· Û ³ ÕÃáõÃ» ³ Ùµ] áõñ ³ ËáõÃ» ³ Ùµ

11 ¸ ÷ ³ Õã¿ñ

12 ¸ Û»ñÏÇñÝ] Û ³ ßË ³ ñÑÝ

13 ´¸ > Ç ÝÙÇÝ

14 ´ í ³ Õ× ³ Ý» ³ É, ¸ Ù»é ³ Ý¿ñ, î· »õ ³ Ý¹ í ³ Ë× ³ Ý¿ñ, î¶ »õ ³ Ý¹ ë ³ ï ³ Ï¿ñ

15 ´¸ Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ (¸ Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý) ïÇñ ³ å»-ï¿ñ

16 ´¸ ½ ³ Ùë

17 ´¸ »ñÇë áñ¹áíù

18 ¸ áñáÛ

19 ´ ³ Ýáõ ³ ÝùÝ »Ý ³ ÛëáùÇÏ

20 ² ÑÙ ³ »Ï

21 ¸ Ïë»ñÇÝ

22 ´ »ññáñ¹ÇÝ Ñ ³ Ù ³ ½ ³ ëå »õ »ñÏñáñ¹ÇÝ ³ ñ ï ³ õ ³ ½¹] »ñÏñáñ¹ÇÝ... Ñ ³ Ù ³ ½ ³ ëå

23 ¸ > Û» ï ³ ÛÝáñÇÏ

24 ² ~ å ³ å ³ Û Ã ³ · ³ õáñÇÝ

25 ´î· ÇëÏ (> Û» ï ³ ÛëáñÇÏ) ½ÏÇÝ (´ ½ÏÇÝÇ) å ³ å ³ Û Ã ³ -· ³ õáñÇÝ Ñ ³ Ûáó, áñáõÙ ³ ÝáõÝ ¿ñ ½ ³ ñÙ ³ Ý¹áõËï (´ ½Ù ³ ñ ³ Ý¹áõËï), »ñÏáõ áñ¹õáíùÝ (´ .µ. áñ¹áíù) Çõñáíù, áñáó ³ ÝáõÝ (´ + ¿ñ) ³ é ³ çÝáõÙÝ (´ ³ é ³ ç-ÝáÛÝ) ³ ñß ³ Ï, »õ »ñÏñáñ¹ÇÝ í ³ Õ ³ ñß ³ Ï, (´ ½Ýáë ³) ³ éÝáÛñ Ù ³ Ýáõ¿É (´ ëå ³ ñ ³ å»ïÝ Ñ ³ Ûáó ï¿ñÝ Ù ³ -ÙÇÏáÝ¿Çó), ¸ ÇëÏ ½ÏÇÝ Ã ³ · ³ õáñÇÝ å ³ å ³ Û, áñáõÙ ³ ÝáõÝ ¿ñ ½ ³ ñÙ ³ Ý¹áõËï, »ñÏáõ áñ¹áíù Çõñáíù, á-ñáÛ ³ ÝáõÝ ³ é ³ çÝáÛÝ ³ ñß ³ Ï »õ »ñÏñáñ¹ÇÝ í ³ Õ ³ ñ-ß ³ Ï, ³ éÝáÛñ ëå ³ ñ ³ Ûå» ïÝ Ñ ³ Ûáó] ÇëÏ Û» ï... ½ÏÝÇ å ³ å ³ Û

26 ´¸ »õ å ³ Ñ¿ñ

27 ¸ > ½Ýáë ³

28 ´¸ ùñÇë ïáÝ¿Çó

29 ´¸ > ½Ýáë ³ áñå¿ë

30 ´¸ ½áñ¹ÇëÝ (¸ ½áñ¹Çë) Ã ³ · ³ õáñÇÝ

31 ¸ ³ ÛëáñÇÏ] ³ ÛÝáñÇÏ

32 ´¸ Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ ³ ñß ³ ÏáõÝ» ³ ó Ñ ³ ñó Çõ-ñ» ³ Ýó

33 ´¸ ³ ÛÝáñÇÏ] ³ Ûëñ ³ Ù»Ý ³ ÛÝÇ

34 ¸ ÷ áËÇ»óû

35 ² Û ³ ßË ³ ñÑ¿

36 ´ Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý ½ ³ õñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó Çõñáí, ¸ Ù ³ Ýáõ¿É ½ûñ ³ Ûí ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó Çõñáí

37 ¸ ·û ³ éÝ

38 ´ > Ç · ³ õ ³ é¿Ý Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó, ¸ > Ñ ³ Ûáó Ù»Í ³ ó

39 ¸ ï ³ ñûÝáÛ] Ç ï ³ ñ ³ õÝ

40 ¸ > · ³ õ ³ éÇ

41 î· »õ Û» ï ³ ÛÝáñÇÏ ÷áËÇ Û ³ ßË ³ ñÑ¿ë Ù ³ Ýáõ¿É Ù ³ ÙÇÏáÝ» ³ Ý ½ûñ ³ í ³ ñÝ Ñ ³ Ûáó Çõñáí Ù ³ Ñáõ ³ Ùµ, »õ µ ³ ñÓ» ³ É ½Ù ³ ñÙÇÝ Ýáñ ³ ï ³ ñ ³ Ý Ç ï ³ ñûÝ · ³ õ ³ éÇ »õ Ã ³ Õ»óÇÝ Ç í ³ ÝëÝ ·É ³ Ï ³ Û

42 ¶¸ > å ³ ñÃ»õÇ

43 ´¸ î¶· ³ ñáõ áñ¹Ç

44 ¸ áõÝ¿ñ] áñáõÙ ³ ÝáõÝ ¿ñ

45 ² ë ³ Ñ ³ Ï ³ Ýáõß, ´ ë ³ Ñ ³ Ï ³ Ýáõß, ¸ ë ³ Ñ ³ Ï ³ Ýáõß Ïáã»ó» ³ É

46 ¸ Ñ ³ Ù ³ Û½ ³ ëå ³ Û ½ûñ ³ Ûí ³ ñÇÝ Ñ ³ Ûáó

որդւոյ[1] *Մանուէլի*[2]*:* 44 *Որ եղեւ ի Համազասպայ սուրբն Վարդան եւ սքանչելին Հմայեակ*[3]*, որ անուանիք եղեն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն*[4]*:*

[ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ]

1 *Ի ՆԺԶ. (967) թուականիս Հայոց եւ ի վերադիտողութեանն*[5] *տեառն Վահանայ Հայոց կաթողիկոսի*[6]*, եւ յամս Աշոտոյ Բագրատունւոյ*[7] *Հայոց թագաւորի՝ ի տանէն Շիրակայ, ես՝ Մեսրովպ*[8] *նուաստ քահանայ ի Վայոց*[9] *ձորոյ, ի գեղջէն*[10] *Հողոցմանց, ուստի Յովսէփ*[11] *էր երանելի նահատակն*[12] *յաւուրս*[13] *սրբոյն Վարդանայ, որ յետոյ չարչարեցաւ Յազկերտէ արքայից արքայ[է], ես Մեսրոպ*[14] *մեծ ցանկութեամբ ծաղկաքաղ արարի զգիրքս զայս ի Հայոց մնացորդաց յԱրեւելից գրոց՝ զյաղթութիւն եւ զվատթարութիւն*[15] *թագաւորացն Հայոց եւ Վրաց, եւ զառաքինութիւն եւ զսքանչելիս հայրապետաց տոհմից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, եւ զտեսիլ եւ զկտակ սրբոյն Ներսեսի*[16]*, եւ զքաջութիւն եւ զյաղթութիւն արիական ազգին Մամիկոնէից:* 2 *Իսկ ի սպառել թագաւորութեանն Արշակունեաց ըստ բանից առնն Աստուծոյ սրբոյն Ներսէսի, իսկ Վարդան Մամիկոնեան բռնացեալ ունէր զտեղի թագաւորացն Հայոց եւ Վրաց ամս Ի. (20), եւ արիաբար ընդդիմամարտեալ քաջութեամբ ԽԲ. (42) պատերազմացն պարսկական զաւրացն, որ դիմէին ի վերայ նորա, եւ յաղթեալ նոցա քաջն Վարդան, դարձուցանէր զնոսա եւ յաղթահարէր զնոսա վերին աւգնականութեամբն եւ զաւրութեամբ սուրբ խաչին:* 3 *Եւ յետ բազում յաղթութեան նահատակեալ, առնոյր զմարտիրոսական պսակն յաւուրս Ազկերտի Պարսից արքայից արքայի*[17]*:* 4 *Արդ, այս համառաւտ ասացաւ, զայլսն ամենայն ի սուրբ Վարդանանց գրոցն գտցես զբաւանդակն:* 5 *Արդ, ի սրբոյն Գրիգորէ Հայոց Լուսաւորչէն մինչեւ ցայս ամս չարադրին [ամք] ՈԿԲ.*

1 ´¸Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó áñ¹áÛ

2 ¶³ëå³ñ³å»ïÇÝ Ñ³Ûáó »õ íñ³ó] áñ¹õáÛ Ù³Ýáõ¿-ÉÇ: ´Ù³Ýáõ¿ÉÇ ½³õñ³í³ñÇÝ Ñ³Ûáó: î· Ñ³Ù³½³ë-å³Û áñ¹õáÛ Ù³Ýáõ¿ÉÇ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó ï»³éÝ: »õ ÉÇ-Ý¿ñ Ç Ñ³Ù³½³ëå³Û ëáõñµÝ í³ñ¹³Ý »õ »ñ³Ý»ÉÇÝ ÑÙ³Û»³Ï, »õ ëù³Ýã»ÉÇÝ Ñ³Ù³½³ëå»³Ý§: ÚÇß¿ »õ ¶. ûñ. ½¦»ñ³Ý»ÉÇÝ Ð³Ù³½³ëå»³Ý§ »õ Û³õ»Éáõ ¦àñ ÙÇÝã» Ç ëáë³ »ÏÝ »Ñ³ë ûññÑÝáõÃÇõÝ ëñµáÛÝ Ü»ñ-ëÇëÇ, áñå¿ë »õ Ç ëáóÇÝ å³ïÙáõÃ»³Ýó ³éÝáõë ½ù³çáõÃÇõÝ ëáó³, áñ å³Ï³ë »õ ³ÝÃ³é³Ù å³ë³-ÏûùÝ Ç øñÇëïáë ÚÇëáõë: ÆëÏ å³ïÙáõÃÇõÝ ëáó³ áõÝÇÙù ÛºÕÇß»³Û, áñå¿ë »õ ³ë¿ ÇëÏ Û³ÛïÝÇ³å¿ë ûñ. ÙÇ ·ñ»³É Ç âÒ¸. ¦Æ ëáóÇÝ å³ïÙáõÃ»³ÝóÝ ³é-Ýáõë ½·Ç ï áõÃÇõÝ ù³çáõÃ»³Ýó, ½áñ µ³½áõÙ ³é³ï µ³ÝÇõ Û³ñÙ³ñ»³É ¿ ëñµáÛÝ ºÕÇß¿ í³ñ¹³å»ïÇ, áñ »õ å³ï»³Ý Ç Ã³· ³ñù³ÛáõÃ»³ÝÝ »ñÏÇÝÇó§:

3 ´ÑÙ³Û»³Ï + »õ »ñ³Ý»ÉÇÝ Ñ³Ù³½³ëå»³Ý. (³õ³ñï ´-Ç), ¶ ÑÙ³»³Ï +»õ »ñ³Ý»ÉÇÝ Ñ³Ù³½³ëå»³Ý. »õ ³ñ¹ ½Ï³Û ³éó¿ µ³Ýë í³ëÝ ù³ç »õ ïÇñ³ë¿ñ ³½-·ÇÝ Ù³ÙÇÏáÝ¿Çó (³õ³ñï ¶-Ç): ¸ÑÙ³Û»³Ï + »õ »-ñ³Ý»ÉÇÝ Ñ³Ù³Û½³ëå»³Ý, áñ ÙÇÝã»õ Ç ëáë³Û »ÏÝ »Ñ³ë ³õñÑÝáõÃÇõÝ ëñµáÛÝ Ü»ñëÇëÇ, áñå¿ë »õ Ç ëáóÇÝ å³ïÙáõÃ»³Ýó ³éÝáõë ½ù³çáõÃÇõÝ ëáó³Û, ½áñ µ³½áõÙ ³é³ï µ³ÝÇõ Û³ñÙ³ñ»³É Ç ëñµáÛÝ »-ÕÇß¿¿ í³ñ¹³Ûå»ï¿, áñ »õ å³ï»³Ý Ç Ã³·³ñ-ù³ÛáõÃ»³ÝÝ »ñÏÝÇó Ç: ÙÇÝã»õ Ç ³Ûëáñ ¿ (³õ³ñï ¸-Ç)

4 ² ³Ù¿Ý + áÕáñÙÇ» ³ ï¿ñ ÛÇëáõë ë ï ³ó³õõÇ ëáñ³ å³õÕáëÇ, ·ñãÇ ÙÇÕ³å³ñïÇ »õ ÍÝ³õÕ³ó »õ »Õ-µ³ñó Ï»Ý¹³Ý»³ó »õ ÝÝç»óÉáó Ç ùñÇëïáë, ÁÝ¹ Ýá-ëÇÝ »õ Ñ³Ûñ³å»ïÇ å³å³Ýáõ³Ý, áñ ½³õñÇÝ³Ïë »ñ»ï »õ ¹Çõñ³óáÛó ½Ù»½ ³Ù»Ý³ÛÝÇõ (² ëñ³Ýáí ³-õ³ñïáõÙ ¿)

5 ¶ í»ñ³¹Çïáõ ÃÇõÝ³Ýó

6 î Ï³ÃáÕÇÏáëÇ

7 ¶ µ³·ñ³ïáõÝáÛ

8 ¶ Ù»ëñáå

9 ¶ í³Ûáó

10 ¶ ·»Õç¿

11 ¶ Ûáõë¿÷

12 ¶ ~ »ñ³Ý»ÉÇ Ý³Ñ³ï³ÏÝ ¿ñ

13 ¶ Û³õáõñëÝ

14 î …] áñ Û»ïáÛ ã³ñã³ñ»ó³õ Û³½Ï»ñï¿ ³ñù³ÛÇó ³ñù³ÛÇ, »ë Ù»ëñáå

15 ¶ ½í³ï Ã³ñáõÙÝ

16 ¶ Ý»ñëÇëÇ

17 ¶° ³ñù³Û¿

(622)[1]*:* 6 *Ես՝ Մեսրոպ, ազգակից սրբոյն Յովսեփայ*[2] *երիցու, իմացուցանեմ վասն նորա, զոր ոմանք ասեն եթէ եպիսկոպոս գոլով նորա, չէ ճշմարիտ, վասն զի Ղեւոնդ երէց Վանանդացի, որ է նահատակակից սրբոյն Յովսեփայ*[3]*, յաւուրսն սրբոյն Վարդանա, ի ժամ մարտիւրոսութեանն ասէր ցՅովսէփ, եթէ՝ «Յառա՛ջ մատիր, զի դու աստիճանաւ ի վեր ես»:* 7 *Աստիճան ասաց եւ ո՛չ աթոռ, զի երիցու կարգ եւ սարկաւագի եւ դ[պր]ի աստիճան է եւ ո՛չ աթոռ. զի երիցուն՝ յորժամ ձեռնադրի եպիսկապոս կամ կաթողիկոս, յայնժամ լինի աթուոյն տուն քահանայութեան:* 8 *Եւ արդ, յառաջ քան զվախճան Սահակա եպիսկոպոսի տայր զտեղապահութիւն աթոռոյն սրբոյն Գրիգորի Մեսրոպա*[4] *վարդապետին, եւ Մեսրոպ տայր Յովսէփ*[5] *երիցու, եւ ի չփոթմանէ ժամանակին ո՛չ ժամանեաց Յովսէփ*[6] *ձեռնադրիլ եպիսկոպոս կամ կաթողիկոս, այլ մնաց երէց եւ ի նմին վախճանեալ*[7]*:* 9 *Եւ արդ, զայս հանեալ յԱրեւելից գրոց ի Հայոց մնացորդացն պատմութեանց, եւ ետու որդիացելոյ իմոյ սուրբ աւազանին ծննդեամբն Վահանայ Մամիկոնենոյ, ի գեւղն որ կոչի Վարժի:*

---

1 Àë ï ³ÛëÙ Èáõë ³õáñãÇ Ãáõ ³ Ï ³ Ý ¿ Ñ ³ Ù ³ ñáõÙª 967-622=345

2 ¶ ÛáõëÇ÷ ³ Û

3 ¶ ÛáõëÇ÷ ³

4 ¶ Ù ³ ëñáå ³

5 ¶ Ûáõë¿÷

6 ¶ Ûáõë¿÷

7 î …] ÇëÏ Ç ëå ³ é»É Ã ³ · ³ õáñáõÃ» ³ ÝÝ ³ ñß ³ Ïáõ-Ý» ³ ó… Ç ÝÙÇÝ í ³ Ë× ³ Ý» ³ É

i* úñ. Ù»ñ 17 »õ»Ã µ³ñÓ ÙÇß¿, ÇëÏ ³ÛÉùÝª áñå¿ë »õ ³Ù»Ý³ÛÝ ûñÇÝ³ Ïù Ø»ñáíå³Û »ñÇóáõ Ãáõ»Ý Çµñ 150 »õë µ³ñÓë »õ Ï³ëÇÝ. ³ñ¹ Û´. ûñÇÝ³ Ï¿Ý Éó³ù »õ Ù»ù ½ÝáÛÝë, ½³ÛÉ³ÛÉáõÃÇõÝë ûñÇÝ³ Ï³óÝ ½Ï³ñ»õáñëÝª ³ëï¿Ý ¹ñáßÙ»³É:

ii* ò³ÝÏ³ÉÇ ¿ñ Ù»½ ÷áùñ ÙÇ »õë »ñÏ³ÛÝ³Ùï»É Ñ»ÕÇÝ³ÏÇÝ Ï³Ù ³é³çÇÝ ·³Õ³÷³ñáÕ³óÝ »õ áÕç ³Í»É½ß³ñë ¹³ë³Ï³ñ·áõÃ»³Ý ÇßË³Ý³ó ï³Ý Ð³Ûáó, ½áñ ÃáõÇ Ã¿ »õ ÇÝùÝÇÝ áñ Ý³Ë ·ñ»³ó ½í³ñë Ù»ÍÇÝ Ü»ñëÇëÇª Û³ñùáõÝÇ ¹Çõ³Ý³óÝ »Ñ³Ý: Ø»ÍÇÝ Êáëñáí³Û Ï³ñ·»³É ³ë¿ å³ïÙÇãë ½µ³ñÓë Ð³Ûáó, ÇëÏ ÊáñáÝ»óÇÝ (¶. Ï¿.) Û²ñï³ßñ¿ ê³ë³Ý»³Ýó. Ã»ñ»õë ½Ç ÷á÷áË³óë ³½Êáëñáí³Û Ï³ñ·ëÝ »õ Áëï Ï³ÙÇÛ³ñ¹³ñ»³ó. ½ÝáÛÝ í»ñë-ïÇÝ »ï Ñ³ëï³ï»É »õ ê. ê³Ñ³Ï áñ¹Ç »õ Å³é³Ý· Ü»ñëÇëÇ, Û»ï µ³ñÓÙ³Ý ²ñß³ÏáõÝ»³óÝ å³Û³½³ïáõ-Ã»³Ýª Ó»é³Ùµ ì é³Ù³Û ³ñù³ÛÇ ä³ñëÇó, áñå¿ë ÙÇß¿ Øáíë¿ë. »õ Ñ³ëï³ï¿ ëïáõ·áõÃ»³Ùµ ÝáÛÝ ÇÝùÝ Ý³Ù³Ï ·³Ñáõó ê³Ñ³Ï³Û, áñ Û³é³ç ù³Ý ½³Üë ë³Ï³õëª ·ï³õ Áëï Ù³ëÝ¿ Ç Ù³·³Õ³ÃÇ »ñÏ³Ã³·Çñ, Ç ÏáÕë Ù³-ï»ÝÇ ÙÇáÛ, Ç Øáëï áí ù³Õ³ùÇ, ½áñ »õ ·³Õ³÷³ñ»³É µ³Ý³ëÇñÇ áõñáõÙÝ »õ µ³ñ»Ï³ÙÇª Ù³ëÝ³õáñ»³ó »õ Ù»½, Ûáñáõ٠ÃáõÇÝ µ³ñÓù »ûÃ³Ý³ëáõÝ, »õ å³Ï³ë¿ å³ï×¿ÝÝ, áñáÛ »õ ëÏ½µ³ÝÝ µ³Ýù Ã»ñ³ ïù... ¦Ðñ³Ù³Ý³õ ³ñù³ÛÇó ³ñù³ÛÇ, »õ »ë ê³Ñ³Ï Ð³Ûáó Ï³ÃáÕÇÏáë... »¹³ù Ù³ï³ÝÇ ½³ñù³ÛÇó ³ñù³ÛÇ »õ ½Ù»ñë. »õ ¿ ³Ûëå¿ë ³ñ¹³ñ »õ ×ßÙ³ñÇï. ²é³çÇÝÝ ÇßË³ÝÝ Ð³Ûáó »õ Ø³ËÕ³½Ý: ². êÇõÝ»³ó ï¿ñ. ´. ²ëå»ïÝ, ¶. ²ñÍñáõÝ»³ó ï¿ñ, ¸. Ø³ÙÇÏáÝ¿Çó ï¿ñ, °. Þ³Ñ³åÝ Ìá÷³ó ï¿ñ, ¼. ØáÏ³ó ï¿ñ, ¾. èßïáõÝ»³ó ï¿ñ, À. ì³ÑáõÝ»³ó ï¿ñ, Â. Î³ëå¿Çó ï¿ñ, Ä. ²ÝÓ³õ³ó»³ó ï¿ñ, Ä². ²å³ÑáõÝ»³ó ï¿ñ, Ä´. Î³Ùë³ñ³Ï³ÝÝ, Ä¶. ²ÛÉ ²å³ÑáõÝÇ, Ä¸. ì³Ý³Ý¹³óÇÝ, Ä°. ²Ù³ïáõÝÇ ï¿ñ, Ä¼. ¶áõÃ³Ý ï¿ñ, Ä¾. ¶ÝáõÝ»³ó ï¿ñ, ÄÀ. ²ÛÉ ²ÝÓ³õ³óÇÝ, ÄÂ. î³Ûáó, Æ. ´³ë»ÝáÛ ¹³ï³õáñÝ, Æ². ¶ÝÃáõÝ»³ó ï¿ñ, Æ´. ì³ñÓ³éáõÝÇÝ, Æ¶. ¶³ñ¹Ù³Ý³ó ï¿ñ, Æ¸. ..., Æ°. ê³Ñ³éáõÝÇÝ, Æ¼. ¶³µ»Õ»ÝÇó ï¿ñ, Æ¾. ²µ»Õ»ÝÇó ï¿ñ, ÆÀ. êÇõÝ»³ó »ñÏñáñ¹Ý, ÆÂ. ²ñÍñáõÝ»³ó »ñÏñáñ¹Ý, È. ²ñÍñáõÝ»³ó »ññáñ¹Ý, È². Ø³ÙÇÏáÝ¿Çó »ñÏñáñ¹Ý, È´. èá÷ë»³ÝÝ, È¶. ¶³ßáó»³ÝÝ, È¸. ¸ÇÙ³ùë»³Ý, È°. ´áõËë ¸ÇÙ³ù-ë»³Ý, È¼. ²ÛÉ ²µ»Õ»³Ý, È¾. ²ÛÉ ¸ÇÙ³ùë»³Ý, ÈÀ. ä³ÉáõÝÇÝ, ÈÂ. ²é³õ»Õ»³Ý, Ê. ²ß³ÑÙ³ñ»³Ý, Ê². Ð³Ùµáõ-Å»³Ý, Ê´. ì³ñ³ëå³Ï»³ÝÝ, Ê¶. ÒÇõÝ³Ï³ÝÝ, Ê¸. ²Ï¿³óÇÝ, Ê°. ¼³ñ»Ñ³õ³Ý»³ÝÝ, Ê¼. ÀÝÍ³Û»óÇÝ, Ê¾. Ø³Ý-¹³ÏáõÝÇÝ, ÊÀ. êÕÏáõÝÇÝ, ÊÂ. î³Û·ñ»³ÝÝ, Ì. ¾ñÙ³ÝÃáõÝÇÝ, Ì². ê³å³Ý¹áõÝÇÝ, Ì´. ²é³õ»Ý»³ÝÝ, Ì¶. îñáõ-ÝÇÝ, Ì¸. Ø³Ùµ»ñ³óÇÝ, Ì°. Ð³õÝáõÝÇÝ, Ì¼. ´ÅÝáõÝÇÝ, Ì¾. ø³çµ»ñáõÝÇÝ, ÌÀ. Ø»ÑÝáõÝÇÝ, ÌÂ. Ü³Ë×¿ñÇÝ, Î. ø³Õ³ù³å»ïÝ ³ñùáõÝÇ, Î². àñë³å»ïÝ ³ñùáõÝÇ, Î´. ²ñï³ß¿ë»³ÝÝ, Î¶. ì³Ý³Ý¹³óÇÝ »ñÏñáñ¹, Î¸. ÒáõÉÝ, Î°. ìÇÅ³Ýáõ, Î¼. ²ù³ÍáÛ, Î¾. ÌÇñ³Ï³¹ÇÙ³ùë»³Ý, ÎÀ. ¶³½ñÇÏ³ÝÝ, ÎÂ. Ø³ñ³ó»³Ý ï¿ñ, Ð. ì³·ñ³ëå³õ-ÝÇÝ§:

iii* ¼áñáó ½ÃÇõ ´. ûñ. ³ë¿ ¦»ñÏáõ Ñ³½³ñ »õ ù³é³ëáõÝ§. ³Ûëå¿ë íÏ³Û»Ý »õ ³Ù»Ý³ÛÝ å³ïÙÇãù í³ñáõó Ü»ñëÇ-ëÇ:

iv* ¼å³ïÙáõÃÇõÝ å³ïÏ»ñÇÝ »õ ½ï»ÕáõÛÝ ·ïó»Ý ËÝ¹ñáÕù Ç Ø³ï»Ý³·ñáõÃÇõÝë Êáñ»Ý³óõáÛ:

v* ¼ÏÇÇª 34 ³Ù ³ë¿ ½µáí³Ý¹³Ï Å³Ù³Ý³Ï ³Ãáé³Ï³ÉáõÃ»³ÝÝ, áñå¿ »õ ³ÛÉù Ç å³ïÙã³ó »õ ·³õ³½³Ý³·Çñù, ë³Ï³ÛÝ áã ëïáõ·Ç Ç Å³Ù³Ý³Ï³·ñáõÃ»Ý¿, Ñ³ñÏ ¿ Ã¿ áã ³õ»ÉÇ ù³Ý ½ùë³Ý ³Ù»Ï³óÝ³ Û³ÃáéÝ. ÇëÏ áñù ³-õ»ÉÇ ³ë»Ýª ·áõó¿ ½³Üë ù³Ñ³Ý³Û³å»ïáõÃ»³Ý Ýáñ³ Ñ³Ù³ñÇÝ Ñ³ßáõ»É Û³Ù¿ Ù³Ñáõ³Ý Ñ³õáõÝ Çõñáí ê. Úáõë³Ï³Ý:

vi* ì³ëÝ ¹Ç³Ï³Ýó ëáó³ ³ë¿ ì³ñ¹³Ý å³ïÙÇã. ¦Ú³õáõñë Û³ÛëáëÇÏ (Û³ÙÇÝ 1161) Û³ÛïÝ»ó³Ý Ç Þ³Ñ³åÇí³Ýë Ù³ñÙÇÝù ëå³ÝáÕ³óÝ ¶Ý»É³Û, ³Ý÷áõï Ñ³Ý¹»ñÓÇõù »õ ³ñÇõÝ³ß³Õ³Ë Ù³ñÙÝáí. áñå¿ë »õ ëå³Ý³ÝÝ Áëï ³ÝÇÍó ë. Ü»ñëÇëÇ§:

vii* ²ÛÝ ¿ ÊñÇõëïáåûÉÇë, áñ ¿ ÆõëëÏÇõï ³ñ ³õ³Ý Îáëï ³Ý¹ÝáõåûÉëáÛ Û³ëÇ³ ÏáÕÙ³ÝÝ:

viii* ¦²ëï ³Ýûñ ÙÇß³ ï³ÏáõÃÇõÝ Ø»ëñáíå³Û, áñå¿ë »õ ½ÏÝÇ (¿Ç 100) Ù³ ïÝ³ÝÇß ÇÙÝ óáõó³Ý¿, ½Ç ë³ Ï³Ù ÇÝùÝÇÝ ·ñ»³ó Ý³Ë ½í³ñë Ù»ÍÇ ù³Ñ³Ý³Û³å»ïÇÝ, »õ Ï³Ù å³ïÙ»³ó Ù³Ýñ³Ù³ëÝ, »õ ÙÇ áÙÝ Û³ß³Ï»ñï³ó Ýáñ³ »-Û»Õ Ç ·Çñ. µ³Ûó Ñ³õ³Ý³·áÛÝ ¿ Ã¿ ÇÝùÝÇÝ ½Û» ïÇÝ µ³Ýë ëñµáÛÝ Ýß³Ý³Ï»³É ¿ñ ·ñáí, ½³ÕûÃëÝ ³ë»Ù »õ ½·áõ-ß³ÏáõÃÇõÝëÝ, áñù ³å³ ÷áË»ó³Ý Ç Ñ³Û ·Çñ: ÆëÏ á±Ûñ ³ñ¹»ûù Û³ß³Ï»ñï³ó Ø»ëñáíå³Û ¹ÇåáÕ³·áÛÝ ¿ñ ½í³ñùë ·ñ»É, ù³Ý Ã¿ ÝáñÇÝ ÇÝùÝ»³Ý ù»éáñ¹õáÛÝª ù³çÇÝ ØáíëÇëÇ, »õ Ñ³õ³ëïÇë ï³Ý Ï³ñÍ»³óë áñù ùÝÝ»³É ½¹Çõ³Ýë °ñáõë³Õ»Ù³óõáó Ç ê. Ú³Ïáµª ³ë³óÝ Ã¿ ³Ûë å³ïÙáõÃÇõÝ í³ñáõó Ü»ñëÇëÇ Ù³Ï³·ñ»³É ¿ñ Û³-ÝáõÝ Êáñ»Ý³óõáÛ: ê³Ï³ÛÝ »Ã¿ ØáíëÇëÇ ·ñ»³É Çó¿ »õ »Ã¿ ²µñ³Ñ³Ùáõ, ½Ç ë³ Ïáã Ñ»ÕÇÝ³Ï ²ñ»õ»É»³Û ·ñáó å³ïÙáõÃ»³Ýó, Ûáñ٠¿ ûÅ³Ý¹³Ï»ó³õ Ø»ëñáíµ »ñ¿ó í»ñë ïÇÝ Û»ñÇõñáÕ å³ïÙáõÃ»³ÝÝ, »õ »Ã¿ Ýáó³ÛÝ í³ñ¹³å»ïÇ, »ñ»õÇ áõñ»ù »õ Ó»éÇÝ ûñ ³ñÇ ÙÈ»³É ÇÝÝ: - ÆëÏ µ³Ýù ÙÇß³ï³ÏÇ Ø»ëñáíå³Û »ñÇóáõ ³Ûë »Ý§. ï»ºë Ù»ñ ´Ý³·ñÇ í»ñçáõÙ:

ix* Æ Éáõë³Ýóë Íó. ¸Î.: ²ÛëáùÇÏ »õ áñù ½ÏÝÇ àÇçáÛÝùÝ, í»Ñù »õ ËáñÇÝù »õ Û³õ»ñÅ³Ï³Ýù ÇÙÝ µ³Ýù, áñù ³å³ Û»ñ·ë ß³ñ³Ï³Ý³ó Ù»ñáó Û»Õ³Ý Ç Ï³ñ·ë Ñ³Ý·ëï»³Ý, Ï³ÙÛ³é³ç³·áÛÝ Ç Ü»ñëÇë¿ ³ñï³¹ñ»³Éù ¿ÇÝ Ï³Ù áõë»³É Ç µ³ÝÇó ëñµáÛ Ñ³ñÓ »Ï»Õ»óáõÛÝ Úáõë³ó »õ Ï³Ù½áõ· ³Ë³ÛÝáõÃÇõÝ Å³Ùáõó Ù³ÑáõÝ »õ Ù»ñÓ»óÙ³Ý³ÛÙ³õÇ ï»-Ý³Ï³ÝáõÃ»³Ýª ³½¹¿ñ ÝÙ³. »õ áñå¿ë Ç Ï»³ÝëÝ ÝáÛÝ »õ Ç Ù³ÑáõÝ Ññ³ß³ÉÇ áõÝ »õ Ù»Ï·Ç · ï³Ý¿ñ Ç Ù³-Ñ³óáõë ä³ñÃ»õÝ ³ÛÝ. »õ ³ñÅ³Ý ¿ Ù»½ »ñ³Ë ïÇë ÝÙ³ Ù³ïáõó³Ý»É »õ í³ëÝ ³Ûëå¿ë»³ó Ýáñ³ ³õ³Ý¹»Éáõë µ³ÝÇó. ½Ç »Ñ³ë ÇëÏ Ù»½ ÁÝÃ»éÝáõÉ Ç Þ³ñ³ÏÝáóÇ ÑÝáõÙ Ç ¹³ëë Ñ»ÕÇÝ³Ï³ó »ñ·áóÝª ÙÇß»É ³ÛëåÇë.

¦¼Ð³Ý·ëï»³ÝÝª Ü»ñë¿ë ä³ñÃ»õ§: ¶áõó¿ Ã¿ »õ Ç Ï³ñ·ë Ù³ ï»ÝÇ ³ÕûÃÇó Ýáñ³ ³ÝÏ»³É ¿ÇÝ ³Ûë µ³Ýù, ½Ç ÛÇßÇ áõñ»ÙÝ »õ Ù³ ï»³Ý ³ÕûÃÇó Û³ÝáõÝ Ýáñ³: * ² > ¦Îò. ¸Î.§:

x* Æ Éáõë.ª Ò². ³ÛëÇÝùÝ ¿ª ³é³çÇÝ Ó³ÛÝ: * ² > ¦Ò².§:

xi* ¶»ñáõÃÇõÝ Ê³ãÇÝ Ç ä³ñëÇó Ñ³Ý¹ÇåÇ ³Ùûù ³õ»ÉÇ ù³Ý ½170 Û»ï Ù³Ñáõ³Ý ê. ê³Ñ³Ï³Û, Û³õáõñë Êáëñáíáõ: -âÇù »ñÏµ³ÛáõÃÇõÝ, Ý³ Çµñ»õ Ñ³ëï³ ïáõÝ ³õ³Ý¹áõÃÇõÝ ÁÝÏ³É»³É ¿ Û³½·¿ë, ½Ç µ³½áõÙ µ³Ýë Ù³ñ·³ñ¿³-Ï³Ýë Ëûë»ó³õ ³ÛñÝ ²ëïáõÍáÛ Ü»ñë¿ë Ç Å³Ù Ù³ÑáõÝ, ³ÛÉ »õ ÁÝ¹ ³ÛÝ áã ¿ »ñÏµ³Û»É, ½Ç Û³ÝáõÝ Ýáñ³ Ûû¹»óÇÝ »õ ³ÛÉù µ³Ýë µ³½áõÙë, áñå¿ë »õ ³ëï Û»ï µ³ÝÇó ³éÙ³ÝÝ ºñáõë³Õ¿ÙÇ Çðéáí Ù³Û»óõáó Ç Ï³ñ·Ç å³ïÙáõ-Ã»³Ý Ø»ëñáíµ³Û »ñÇóáõ · ï³ÝÇÝ »ñÏ³ñ µ³Ýù ½Ï³ ï³ñ³Í¿ Å³Ù³Ý³Ï³ó »õ ½Û»ïÇÝ Ã³·³õáñáõÃ»Ý¿ Ð³Ûáó »õ ½í³Ë×³Ý¿ ³ßË³ñÑÇ, áñ Ç ÑÇÝ å³ ïÙáõÃ»³Ý í³ñáõóë Û³ÛëÙÇÏ áã · ï³ÝÇÝ: ÆëÏ Û´. ûñ. áõñáÛÝ ½³ ï Û»ï å³ ïÙáõÃ»³ÝÝ ·ñ»³É Ï³Û ³ÛÝ ·ÉáõË, »õ ½Ç å³Ï³ë¿ ëÏÇ½µÝ »õ Ëáñ³·ÇñÝ, ³Ý·Çï ³Ý³Ùù »õ ½áõëïÝ. »Ý »õ Û³Ûëñ¿Ý »¹»³É µ³Ýë µÝ³·ñÇÝª ÇÝã ÇÝã Ç ×³Ñ ùÝÝ»ÉáÛ »õ ×ß¹»ÉáÛ, µ³Ûó áã Ý»ñ¿ Ù»½ ï»ÕÇë:

xii* Âáõ»ó³õ áÙ³Ýó Ç Ñ³ñó »õ Û³ëïáõ³Í³µ³ÝÇóª Ã¿ áñù ³ÝÏÝáõÝù Ù»é³ÝÇÝ »ñ³Ë³ÛùÝª Û»ï Û³ñáõÃ»³Ý Ù»é»-Éáó Ï»óó»Ý Ç í»ñ³Û »ñÏñÇ. Û³Ûë ÃáõÇ ³ÏÝ³ñÏ»É »õ ëñµáÛë: ´³Ûó »Ï»Õ»óõáÛ áã ¿ í×é»³É ÇÝã Ñ³ëï³ ïáõ-Ã»³Ùµ ½ËÝ¹ñáÛë, »õ áã Ù»½ íÇ×»ÉÇ:

xiii* ò³Ûë í³Ûñ Ï³ñ·»³É ¶. ûñ. ½³ÕûÃëÝ, ³å³ ½»Õã¿ ³ë»Éáí. ¦ºõ ³ÛÉÝ ³Ù»Ý³ÛÝª ½áñ ·ï³Ý»ë Ç ÉÇ³Ï³ï³ñ å³ïÙáõÃ»³Ý ÇõñáõÙ. »õ ³ÕûÃ»³É Û»ñÏ³ñ, »õ ³å³ Ññ³Ù³Û»³ó µ³½ÙáõÃ»³Ý ÅáÕáíáÛÝ Ç µ³ó »ñÃ³É§. »õ ³ÛÉÝ, áñáí Û³Ûï ³éÝ¿ª ½Ç »ñÏ³ñù »õë ¿ÇÝ µ³Ýù ³ÕûÃÇóÝ, ·áõó¿ »õ ù³Ý ½Ýß³Ý³Ï»³ÉëÝ Û². »õ Ç ´. ûñÇÝ³ÏëÝ, »õ ½Ç á×áí ·ñ»³É ¿ñ ³Ù»Ý³ÛÝ ÛÁÝ¹³ñÓ³Ï å³ïÙáõÃ»³ÝÝ:

xiv* ²ëï³Ýûñ ³õ³ñï¿ ¶. ûñ., áñå¿ë »õ Ï³ñ· µ³ÝÇ å³ïÙáõÃ»³Ý ëñµáÛÝ å³Ñ³Ýç¿, µ³Ûó ·ñÇ Ñ»ï»õ»³É ·ÉáõË¹ í»ñç³µ³Ý Ç µáõÝ ûñ. »õ Û¶. »õ Û³ÛÉáõÙ »ñÏ³Ã³·Çñ Ñ³ïáõ³ÍÇ å³ïÙáõÃ»³ÝÝ, ½áñ áõÝÇÙù, »õ Ïáã»ëóáõù ¸. ûñ., ·ñ»³É Ç ëÏÇ½µÝ ÏáÛë Ä´. ¹³ñáõ, áñå¿ë ÛÇß³ï³Ï³ñ³ÝÝ óáõó³Ý¿. ¦¶ñ»ó³õ ÑÇ³Ññ³ß å³ïÙáõÃÇõÝë ï»³éÝ Ü»ñëÇëÇ Ù»Í íÏ³ÛÇ øñÇëïáëÇ »õ ³ëïáõ³Í³¹³õ³Ý í»ñ³¹ÇïáÕÇ Ð³Ûáó, Ç Ãáõ³Ï³ÝÇë Ð³Ûáó Ç ºÖÒ. (1131 ³Ù î»³éÝ), Ó»é³Ùµ Í³é³ÛÇë øñÇëïáëÇ Ú³ÏáµáëÇ Ïñë»ñÇ »õ í»ñç....§:

xv* Øáíë. Êáñ. ÙÇ ½áù ÙÇ³ÛÝ ³ë¿ ½»ÏÝ Ç Ö»Ý³ó Ø³Ù·áõÝ ³ÝáõÝ, ÇëÏ ë³ »ñÏáõëª Ø³Ù »õ ÎáÝ, áñáõÙ »õ ³ÛÉù Ç å³ïÙã³ó Ñ»ï»õÇÝ, ù³Ý½Ç ²·³Ã³Ý·»ÕÇ ³ë»ÝÝ³Ë ³Ûëå¿ë ½³Ûë ·ñ»³É, »õ Áëï ÝÙ³Ý¿ª Ô³½³ñ³Û ö³ñå»ó-õáÛ, Ûáñáó »õ ³ÛÉù, áñå¿ë íÏ³Û¿ »õ êÇÙ¿áÝ ²å³ñ³Ý»óÇ Ç ÌÇå³ëÝáõÃ»³ÝÝ Ø³ÙÇÏáÝ»ÝÇó. ¦²ÛÉ ½Ö»Ý³½áõÝë ÛÇß³ï³Ï»³É / ½Ø³ÙÇÏáÝ»³ÝÁë ½»Ïáõó»³É (Ô³½. ö³ñå.) / ´³Ûó Øáíë¿ëÇ áã Ó³ÛÝ³Ïó»³É, / ²·³Ã³Ý·Õ»³Û ·áÉ Ñ»ï»õ»³É, / ²ÛÝª áñ ½¹»ëå³Ýë Ö»Ý³ó Ñ³ñó»³É, / Æ ëáó³Ý¿ ½Áëïáû·Ý áõë»³É, / àñ ¿ ·Áñáí Ù»½ ³õ³Ý-¹»³É, / Ø³ÙÝ »õ ÎáÝ³ÏÁÝ ÷³Ëáõó»³É / Ö»Ý³ëï³Ý¿ Ç ä³ñë ³Ýó»³É§ »õ ³ÛÉÝ: ²Ûëå¿ë íÏ³ÛÇ »õ Ç ù³-Õáõ³Íë å³ïÙáõÃ»³Ýó Ï³ñ·»³Éë Ý³Ë ù³Ý ½å³ ïÙáõÃÇõÝÝ Ð»ñ³ÏÉÇ Ç ê»µÇáë¿, áñ Ç Ñ»ñáõÝ ïå³·ñ»ó³õ Ç Îáëï³Ý¹ÝáõåûÉÇë, áõñ (¿ç 28) µ³ÝùÝ ½Ö»Ý³óª »õ Ñ³ñóáõ³ÍÝª ²·³Ã³Ý·»Õ»³Û »Ý »õ áã êï»÷³ÝáëÇ î³ñû-Ý³óõáÛ, áñå¿ë »ñÏµ³ÛÇ Ï³Ù Ï³ñÍ¿ µ³Ý³ë¿ñ Ññ³ ï³ñ³ÏÇãÝ, ù³Ý½Ç ê ï»÷³Ýáë¹ ³Û¹ª ²ëáÕÇÏÝ ¿, ³ÛÝã³÷ Ïñë»ñ Å³Ù³Ý³Ï³õ ù³Ý ½ê»µÇáë áñã³÷ ë³ ù³Ý ½²·³Ã³Ý·»Õ. »õ Ç ÝÙ³Ý¿ ·³Õ³÷³ñ»³É ¿ áÕçáÛÝ Ñ³-ïáõ³ÍÝ áñ Ç ·ÉËáÛ ³Ýáõ³Ý»³É ´. ¹åñáõÃ»³Ýª óµ³ÝÝ. ¦½ÝáÛÝ Ó»õ ûñÇÝ³¹ñ¿§: ÆëÏ Ñ»ï»õ»³ÉÝ. ¦¼Ø³ÙÇÏá-Ý¿Çó§ »õ ³ÛÉÝ í»ñÝ³·Çñ ¿ ÝáñáÛ Ñ³ïáõ³ÍÇ ï»Õ»ÏáõÃ»³Ý ½Ø³ÙÇÏáÝ»ÝÇó, ³ÛÉ Ã»ñ³ï »õ Ë³éÝ. áñå¿ë »õ ³Ù»Ý³ÛÝ µ³Ýù å³ïÙáõÃ»³ÝÝ ó¶. ³Ýáõ³Ý»³É ¹åñáõÃÇõÝÝ, ËÙµ³·ñáõÃÇõÝù »Ý ½³Ý³½³Ý å³ïÙã³ó µ³ÝÇó, µ³½áõÙ áõñ»ù ³ÝÛ³ñÇñù »õ å³Ï³ëù. »õ Û³Ûï ¿ Ã¿ ¿ ÇÝã áñ Ç ê»µÇáë¿ »õ ¿ áñ Ç Û»ïÝáó ÙáõÍ»³É Ïáõï»³É ¿ Û³ÛÝ:

ՑԱՆԿԵՐ

ՍՈՒՐԲԳՐԱՅԻՆ

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ա

Բ

Գ

Դ

Ը

Թ

Ծ

Կ

Հ

Ղ

Յ

Ն

Շ

Ո

Չ

Վ

Տ

Օ

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ, ՑԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ, ՏՈՀՄԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ա

Բ

Գ

Դ

Ե

Զ

Է

Խ

Ծ

Կ

Հ

Ձ

Ղ

Ճ

Մ

Ո

Չ

Պ

Վ

Տ

Փ

Ք

Օ